With engr. title, portr. 1 fold. map (1 dam.).

The

Robert E. Gross Collection

A Memorial to the Founder
of the
Lockheed Aircraft Corporation

Business Administration Library
University of California
Los Angeles

Jean Willems,

Etterbéek. 16. Fév.r 1868.

NAAUWKEURIGE BESCHRYVING

VAN

DE KAAP

DE

GOEDE HOOP.

VERKLAARING
DER
TITELPRINT.

GRaveerkunst, met haar stomme taal,
Geeft in dees Print een net verhaal
Der Landstreek, GOEDE HOOP geheeten.
Historikunde, neergezeten
By eene Zuil van dat Gewest,
Heeft haare oogen sterk gevest
Op de *Ondervinding* die haar nadert,
Nadien ze voor haar heeft vergadert
Een schat van schryfstof tot een les;
Zy, aller dingen Leermeestres,
Vertoont haar *Toetssteen* die de klaarheid
Ontdekt der onbeswalkte waarheid,
Als 't goud dat goed bevonden is,
Die in een Landgeschiedenis
Gelyk de Zon steeds uit moet straalen,
Schoon veelen van haar spoor verdwaalen.
Dat elk hier op 't gezicht nu sla.
Hier brult de *Leeuw* van Afrika,
Terwyl men waakt voor dien verrasser;
Daar meet *Landkunde* met haar passer
De kaart van deeze vruchtbre Kaap;
Geen vadsigheid wiegt haar in slaap;
Zy is omringt van *Tafereelen*
Die 't oog des Leezers kunnen streelen;
Daar kruipt een *Schildpad* loom van tred;
Hier is een *Slang* in 't gras gezet,
Met wiens venyn men niet moet spotten;
Ginds ziet men bruine *Hottentotten*,
Inwooners van dit Boschgebied;
De *Tafelberg* praalt in 't verschiet,
Met *Schepen*, herwaards aangekomen:
Maar wie moet voor 't gebriesch niet schroomen
Des *Elephants*, die met zyn snuit
Steekt boven andre dieren uit;
De *Hoop*, om elk tot moed te ontvonken,
Staat boven op de Zuil te pronken,
Die met een *Scheepskroon* word gedekt,
Die haar tot hoofdçieraad verstrekt.
Dat niemand haar geluk benyë.
Zy vat het *Schild* der Maatschappyë
Van Indus met haar slinkerhand,
Terwyl ze, aan de eene en de andre kant,
De *Hoorn* van heil ziet overvloejen;
Dat die door koopmanschap moet groejen
Vertoont de *Slangstaf* van Merkuur.
Dat uw geluk veele eeuwen duur',
ô Schoon en zegenryk Geweste!
Tot vreugd van ons Gemeenebeste.

C^L^. BRUIN.

I. C. Philips invenit et fecit. 1727.

TE AMSTERDAM,
By BALTHAZAR LAKEMAN. MDCCXXVII.

(1727)

NAAUKEURIGE en UITVOERIGE

BESCHRYVING
VAN
DE KAAP
DE
GOEDE HOOP;

BEHELZENDE

Een zeer omſtandig Verhaal van den tegenwoordigen toeſtant van dat vermaarde Geweſt, deszelfs Gelegenheit, Haven, Sterkte, Regerings-vorm, Uitgeſtrektheit, en onlangs ontdekte aanleggende Landen;

NEVENS

Een geleerde Beſchryving van het Klimaat en Aart van dat Landſchap; van deszelfs DIEREN, VISSCHEN, VOGELEN, PLANTEN, KRUIDEN; mitsgaders verſcheide WONDEREN der NATUUR, daar te Lande ontdekt;

Waar by nog komt, een zeer nette en uit eige ondervinding opgemaakte Beſchryving van den oorſprong der

HOTTENTOTTEN:

VERVATTENDE

Een merkwaardig Bericht van derzelver Tale, Godsdienſt, Levenswyze, zeldzame Overleveringen, Gewoonten, Maniere van Trouwen, Beſnydenis, Opvoeding; als mede veele andere kurieuſe Waarnemingen aangaande de Zeden van die Natie; den toeſtant van die Colonie en Europeaanſche Inwoners: in gene andere Beſchryving van dit Geweſt te vinden.

Alles, geduurende een lang verblyf aan de gemelde Kaap, na waarheit beſchreven

DOOR,

PETER KOLBE,

Meeſter der vrye Konſten, door een voornaam Miniſter, met Brieven van voorſchryving van wylen den Wel-Ed. Geſtr. Heere NIKOLAES WITSEN, Burgermeeſter der Stad Amſterdam, tot het opmaken van deze, en ook Mathematiſche en Sterrekonſtige Obſervatien, na de Kaap gezonden, en aldaar geweeſt Secretaris van Stellenboſch en Drakenſtein; tegenwoordig Rector van het Illuſtre School te Neuſtad aan den Ayſch.

Met kurieuſe, nieuwe en nodige Kaarten en vele Printverbeeldingen opgeheldert en verſiert.

EERSTE DEEL.

TE AMSTERDAM,

By BALTHAZAR LAKEMAN. M. D. CC. XXVII.

Met Privilegie.

COPY der PRIVILEGIE.

DE Staten van Holland en Westvriesland, doen te weten: Alzoo ons vertoont is by Pieter Husson, Borger, Boekverkoper, en Inwoonder van s'Gravenhage, dat hy suppliant besig was met grote onkosten te doen vertaalen en drucken zeeker werk, genaemt, merkwaardige Beschryvinge van de Kaap de Goede Hoop en omleggende Landen, van den Aard, Godsdienst, Zeeden, en zeltsaame manieren der Inwoonders, of Hottentotten, van vreemde Gewassen, Vrugten, Kruiden en Gedierten, en wat verder de Colonien der Europianen, in die landen betreft, met kopere platen &c. door de Heer P. Kolbe, in folio en klynder formaten en taalen; Ende Hy Suppliant bedugt zynde, dat het voorgenoemde Werk door baatsoekende menschen, zoo binnen, als buyten dese Landen; in desen of anderen taale, mogte werden naargedrukt, hier te landen verkopen, ofte de naargedrukte exemplaaren invoeren; zoo keerde den Suppliant sig oodmoedelyk tot ons, versoekende dat zoo goed geliefden te zyn, den suppliant alleen te verleenen Octroy en Privilegie voor een tyd van Vyftien Jaaren, met verbot aan een eygelyke, het voorgenoemde Werk, genaamt, de merkwaardige beschryvinge van de Kaap de Goede Hoop en omleggende Landen van dien, van den Aard, Gods-dienst, Zeeden, en zeltsaame Leeven der Inwoonders of Hottentotten, van vreemde Gewassen, Vrugten, Kruyden en Gedierten, en wat verder de Colonien der Europianen, in die Landen betreffen, in 't Duits, of Frans, nog andere Taalen, of Formaaten, in 't geheel, nog ten deelen in deezen landen te moogen drukken, doen drukken, uytgeeven; nog verkoopen, op zoodaanige pœne als by ons daar tegen was gestatueert. SOO IS 'T, dat Wy, de zaaken en het verzoek voorsz. overgemerkt hebbende, en geneegen zynde, ter beede van den Suppliant, uyt onse rechte weetenschap, Souveraine magt en autoriteyt, den Suppliant geconsenteert, geaccordeert, en geoctroyeert hebben, Consenteren, accorderen, en octroyeren hem by dezen, dat hy (mits dat het zy en blyve buyten prejudicie van de geene, die reeds Beschryvinge en Figuren van gemelden Landen &c. in haare werken hebben of in het vervolg mogten koomen te maaken) geduurende den tyd van vyftien eerst achtereenvolgende Jaaren, het voorgenoemde Werk, in diervoegen, als sulcks by den Suppliant is versogt, en hier vooren uytgedrukt staat, binnen den voorgenoemde onsen landen, alleen zal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en Verkopen, verbiedende daarom alle ende een ygelyken het selve werck in 't geheel ofte deel te drucken, naar te drucken, te doen naar drucken, te verhandelen, of te verkopen, ofte elders naargedrukt, binnen dezelve onzen landen te brengen, uyt te geven of te verhandelen en te verkoopen, op verbeurte van alle de naargedrukte, ingebragte, verhandelde, of te verkogte exemplaren, ende een boete van drie duysendt guldens, daar en booven te verbeuren, te appliceren een derdepart, voor den Officier, die de Calange doen zal, een derde part voor den armen der plaatse, daar het Casus voorvallen zal, ende het resterende derde part voor den Suppliant, ende dit telkens zoo menigmaal als dezelven zullen werden agterhaalt, alles in die verstanden, dat wy den Suppliant met desen onsen Octroje alleen willende gratificeeren tot

 verhoe-

verhoedinge van zyne ſchaade door het naardrukken van het voorgenoemde Werk, daar door in geenigen deelen, verſtaan den inhouden van dien te authoriſeren, ofte te advoueren, ende veel min het ſelve onder onſe protectie ende beſcherminge eeniger meerder credit, aanſien ofte reputatie te geven, nemaar den Suppliant in cas daar inne yets onbehoorlyks zoude influeren, alle het zelve tot zynen laſten zal gehouden weſen te verantwoorden, tot dien eynde wel expreſſelyk begeerende, dat by aldien hy deſen onſen Octroye voor het ſelve werk, zal willen ſtellen, daar van geen geabbrevieerde ofte gecontraheerde mentie ſal moogen maaken, nemaar gehouden weſen het zelve Octroy in 't geheel, ende ſonder eenige Omiſſie daar voor te drukken, ofte te doen drukken, ende dat hy gehouden zal zyn een Exemplaar van het voorgenoemde Werk, gebonden ende wel geconditioneert te brengen in de Biblioteek van onſe Univerſiteyt tot Leyden, ende daar van behoorlyk te doen blyken; alles op pœne van het effect van dien te verliezen; ende ten eynde den Suppliant, deſen onſen Conſente ende Octroye mooge genieten als naar behooren; laſten wy allen, ende een ygelyken, die 't aangaan mag, dat ſy den Suppliant van den inhoude van deſen doen, laaten ende gedoogen, ruſtelyk, vreedelyk ende volkomentlyk genieten en gebruyken, ceſſerende alle beleth ter contrarie, gedaan in den Hage, onder onſen grooten Zegele, hier aan doen Hangen, op den 4. Octob., in 't jaar onſes Heeren ende Saligmakers Seventien Hondert Seſentwintig.

J. V. HOORNBEEK.

Ter Ordonnantie van de Staaten.

WILLEM BUYS.

NB. *P. Huſſon heeft het Regt van de bovenſtaande Priviligie afgeſtaan en getransporteert aan en ten behoeve van* Balthazar Lakeman, *Boekverkoper tot Amſterdam.*

I. Houbraken sculp.

VOORREDE
VAN DEN SCHRYVER.

HIer ziet gy, LEZER, een Boek, 't welk U niet dan nieuwe zaken en ontdekkingen van de KAAP DE GOEDE HOOP zal mededelen. Zoo gy daar aan twyffelt, doorzoek vry alle diergelyke Reisbeſchryvingen van de Afrikaanſche Landen en Ryken, en doorlees vry al 't geen zy van de eerſte natuurlyke inwoners van de Kaap, ja ook 't geen zy van hunne landgenoten, de Kaapſche Europeanen, geſchreven hebben.

De meeſte Reisbeſchryvers beſchryven in hunne verhalen een groot getal Koningryken, Landen, Kusten en Eilanden teffens; de eenige Engelſchman *Robbert Knox* heeft een uitvoerige beſchryving gegeven van het eiland Ceilon alleen, dewelke voor een model van goede beſchryving van die zoort kan verſtrekken. En tot heden is 'er nog niets beter van dat eiland in 't licht gekomen.

Ik hadde, aan de Kaap wonende, een groot getal brieven aan myne Vrienden in Europa geſchreven, behelzende myne nieuwe byzondere waarnemingen, ontrent den aard van dit Geweſt, de natuurlyke Inwoners, Dieren en Gewaſſen; van welke brieven veel groter werk onder de Geleerden gemaakt is, als ik my verbeeld had, 't welk zoo ver gong, dat ik weder t'huis gekomen, door aenzoek van velen genootzaakt wierd, myne brieven en overige waarnemingen op nieuws in order te brengen, en aan de waereld mede te delen.

Het geen my daarbenevens hier toe bewoog, was de menigte van valſche, vercierde, verkeerde dingen, by vele Schryvers meeſt van horen zeggen, mids hun kort vertoef, van de *Hottentotten* en dit land te

boek geſlagen; waar door het komt, dat eenige dezer berichten rechtdraads tegen elkander aanlopen, zoo dat de Lezer niet weet, wat hy gelöven of kiezen zal.

Ik nam derhalven, zoo dra ik zag hoe weinig de gedrukte verhalen van deze menſchen met de waarheid overeenkomen, een vaſt voornemen, om alles zelf naauwkeurig te onderzoeken, en geen eene zaak te papier te ſtellen, die ik niet door eigen ondervinding, uit den mond en ommegang der Hottentotten zelf, zoude bevinden in der daad alzoo te wezen.

Te vergeefs is 't alhier op te halen, hoe veel moeite, arbeid en oneindig gevaar ik om achter deze dingen te komen, hebbe moeten ondergaan, in een land, daar men by dag nog nacht, zonder vreze voor Tygers, Leeuwen, Wolven, en andere verſcheurende Dieren wandelen kan. De Lezer zal eenige diergelyke ontmoetingen hier en daar in 't Werk vinden.

Ik hebbe deze myne Beſchryving na 't voorbeeld van eenige Franſche Schryvers Briefs-wyze by een geſtelt: doch byaldien iemand deze manier mishaagt, die behoeft zich ſlechts te verbeelden, dat 'er Hooftſtuk ſtaat in plaats van Brief, en de korte komplimenten in 't begin en einde des Briefs over te ſlaan.* Dit is, waarde Lezer, alles wat ik nodig oordeelde, U aangaande dit Werk voor af te berichten. †

* *'t Een en 't ander is in de Nederduitſche Overzetting geſchied.*

† *Meerder bericht aangaande den Schryver en dit Werk vind de Lezer in de eerſte Hoofdſtukken van dit eerſte Deel.*

Vaar wel.

NODIG

NODIG BERICHT.

Geëerde Lezer,

DE Beſchryving van de *Kaap de Goede Hoop*, die U hier word medegedeelt, is de eerſte, die onzes wetens ooit van dat Geweſt, afzonderlyk en zoo uitvoerig, is uitgekomen. De berichten die tot heden het licht zien, beſtaan in eenige weinige bladzyden, hier en daar in eenige Reize, of andere Beſchryving ingelaſt, geſchreven door menſchen, die maar weinige weken of maanden, zommige maar eenige dagen aan de Kaap vertoefden, en daarom zeer gebrekkelyk en veeltyds gantſch niet overeenkomende met de ware geſtalte en aard der zaken: gelyk de Lezer zal bevinden, zoo hy de moeite neemt, van die berichten, hier en daar verſpreit, met deze tegenwoordige uitvoerige Beſchryving te vergelyken.

De Schryver, een bedreven Wiskonſtenaar, tot het doen van ſterrekundige waarnemingen na de Kaap gezonden, heeft een goed getal van jaren aldaar gewoont, en door zyne bediening van Sekretaris van twee Kolonien, gelegenheid gehad, om een volkomen kenniſſe te bekomen van de zaken, in deze Beſchryving vervat, daar onder de meeſten, voornamelyk aangaande de *Tale*, *Zeden* en *Godsdienſt* der Hottentotten zodanig zyn, daar men nooit in eenig ander bericht iets van gezien heeft, en echter zoo merkwaardig in alle de omſtandigheden, als iets dat van eenige vreemde volkeren ooit is beſchreven. Niets is zoo nieuw, zeldzaam, en onverwacht, als de gelykvormigheid en wonderlyke overeenkomſt, die men hier vind tuſſchen verſcheide plegtigheden van de zoo genaamde *Hottentoten*, natuurlyke bewoners van de Kaap, en die der *Joden.*

Zyne beſchryvingen ontrent de Planten, Kruiden en Dieren van dit gedeelte van Africa vervatten mede verſcheide waarnemingen en nieuwe ontdekkingen, die men elders vergeefs zou zoeken.

De Schryver hadde zyn werk in brieven verdeelt, en telkens met vele pligtplegingen aan zyne vrienden begonnen en beſloten. Wy hebben die brieven, als een ſchryf-manier, in een werk van zoo groten beſlag niet zeer eigen, of immers by onze Nederlanders niet zeer aangenaam, in Hoofdſtukken verandert, en die onnutte pligtplegingen geheel overgeſlagen. Wy hebben ook in beraad geſtaan of wy dit laatſte mede niet moeſten doen ontrent eenige dingen en verhalen, aangaande het geen den Schryver op zyne reizen ontmoet is; wyl vele van die dingen onze Hollanders bekent zynde, den lezer weinig vermaak konnen verſchaffen. Doch zulks is ons van een andere kant ſterk afgeraden, om twee of drie gewichtige redenen. *Eerſtelyk*, om dat het zwaar valt, zaken en verhalen op een bloot voorge-

ven, *dat die aan velen reeds bekent zyn*, of *om dat ze van weinig aangelegenheid schynen*, uit te monsteren, overmids het geen in deze Provintie en aan eene zoort van luiden bekent is, in andere landen en by vele andere zoorten van menschen vreemd of ver na niet zoo bekent, en by gevolg aangenaam is. Het geen eenige menschen van geen belang achten, om dat zy 'er geen deel in nemen, is by anderen, om dat zy 'er deel of belang in nemen, of om andere partikuliere reden, van grote aangelegenheid. De *twede reden* is, om dat door een uitzondering van zaken en verhalen, hoedanig ook, aan vele wangunstigen gelegenheid word gegeven, om te zeggen, dat het werk verminkt, inkompleet, of slechts maar een uittrekzel is. 3. Aan vele Heren Intekenaars is het Werk in de Hoogduitsche Tale bekent, en deze, naar allen schyn staat makende, om het te zullen bekomen, zodanig als het in de oorspronkelyke Tale geschreven is, zouden wy door een uitzondering van zaken misleiden, te meer om dat eenigen zouden konnen ingetekent hebben om die zelve zaken of verhalen, die wy als van weinig gewicht zouden hebben uitgemonstert. Het veiligste was alzoo, het Werk te geven zoo het is, en indien eenige verhalen, voornamelyk die van des Schryvers reizen, al eenigen van de ervarenen in zulke zaken mogten vervelen, hy gelieve te denken, dat 'er vele anderen zyn, voornamelyk buiten deze Stad en Provintie, die zich daar mede vermaken, en dat in allen gevalle dit weinige, voor hem alleen overtollige, door vele nieuwe, onbekende, lezenswaardige zaken rykelyk word vergoed. De Lezer gelieve derhalven uit dien hoofde geen ongunstig vonnis te stryken over de verdienste van het geheele Werk, maar de goedheid te hebben, van zyn oordeel te verschuiven tot dat hy het gehele boek, en voornamelyk ook het twede Deel met aandacht zal hebben doorbladert: welk twede Deel wy den Lezer mede in 't zelve zeer korte bestek van tyd, te weten binnen zes maanden na de aflevering van dit eerste, zullen afleveren. Ontrent de kaarten, platen en druk is die oplettendheid gebruikt, dat wy hopen, dat de Heren Intekenaars, voornamelyk de gene die de platen en kaarten van den Hoogduitschen Druk bekent is, ook in dezen niet onvoldaan zullen wezen.

KORTE

KORTE INHOUD

Van alle de Hooftstukken die in het eerste Deel van dit Werk voorkomen.

I. HOOFTSTUK.

Vervat 't geen tot de Reis na de Kaap aanleiding heeft gegeven, en wat 't oogmerk eigentlyk geweest is. bladz. 1.

II. Hooftstuk. *Het geen van Holland tot aan 't eilant St. Jago is voorgevallen.* 7

III. Hooftstuk. *Van 't geen den Schryver op de reis van Kaap Verde tot aan de Kaap de Goede Hoop ontmoet is, met eenige aanmerkingen aangaande de leeftogt, scheeps-doden, wachten, en andere zaken.* 19

IV. Hooftstuk. *Van 't vriendelyk onthaal, door den Gouverneur Willem Adriaan van der Stell aan den Schryver gedaan, dat echter niet lang stand hield.* 48

V. Hooftstuk. *Van de Kaap de Goede Hoop, de langte en breedte van die Kolonie; nevens eenige waarnemingen ontrent het Kompas.* 57

VI. Hooftstuk. *Uitvoerige Geographische Beschryving van 't land, daar de Hollandsche Kolonie gesticht is, nevens verscheide byzondere aanmerkingen, rakende de benaming der Rivieren, Bergen, enz.* 69

VII. Hooftstuk. *Beschryving van de Kolonie van* Stellenbosch. 91

VIII. Hooftstuk. *Beschryving van de beide afgelegenste Kolonien,* Drakenstein *en* Waveren, *toont de onvolmaaktheid der laatste, nevens andere merkwaardige dingen.* 111

IX. Hooftstuk. *Handelt uitvoerig van de grote vruchtbaarheid, zoo in rog, garst en tarw, als ook in allerlei vee.* 129

X. Hooftstuk. *Door wat tekenen de bequaamheid van het land tot het dragen van aard of boom-gewassen, ook wyngaarden, word onderscheiden. Verscheide byzonderheden van zeldzame onderaardsche holen, grotten, steengewassen en andere vreemdigheden.* 145

XI. Hooftstuk. *Beschryving van de Dieren die aan de Kaap gevonden worden.* 162

XII. Hooftstuk. *Beschryving van de Vogels aan de Kaap.* 206

XIII. Hooftstuk. *Beschryving van de Visschen.* 227

XIV. Hooftstuk. *Van de Slangen en andere kruipende, en ook gekurvene Dieren aan de Kaap.* 250

XV. Hooftstuk. *Van de Mineralien en Berg-stoffen aan de Kaap.* 269

XVI. en XVII. Hooftstuk. *Van de Bomen, Bloemen, Wortelen en andere Gewassen.* 283 en 310

XVIII. Hooftstuk. *Van de heerlyke eigenschappen der zoete en dryvende wateren. Van twee warme Bronnen en Baden aan de Kaap.* 326

XIX. Hooftstuk. *Van het regen-water en van het schoon en hagelwit zout, dat uit dit regenwater, dat in de Valeien staan blyft, gehaalt word.* 342

XX. Hooftstuk. *Van het Zeewater aan de Kaap. Van de zeven maal in twee uuren herhaalde Ebbe en Vloed in de Tafelbaai; verscheide merkwaardige byzonderheden dezen aangaande.* 355

XXI. en XXII. Hooftstuk. *Van de geaardheid der Lucht en van de Winden, van de vermaarde Stormwinden die hier uit den Zuid-Oosten vallen. Verscheide merkwaardigheden.* 362 en 373

XXIII. en

XXIII. en XXIV. Hoofdstuk. *Van de Ziekten, die de Europeanen hier komende onderhevig zyn; en de wyze om die te genezen.* 384. 403
XXV. Hoofdstuk. *Van de oude natuurlyke Inwoners de* Hottentotten *in 't algemeen. Van haar oorsprong, en wat zy daar zelf van vertellen. Hare taal, en eenige by hen gebruikelyke woorden.* 414
XXVI. Hoofdstuk. *Van de natuurlyke geaardheid der Hottentotten, en uiterlyke gestalte. Hun verbond met de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy.* 437
XXVII. Hoofdstuk. *Van de verscheide Natien der Hottentotten, en van de landen die zy bewonen.* 452
XXVIII. Hoofdstuk. *Van de Policy en Regering der Hottentotten.* 481
XXIX. Hoofdstuk. *Van den Godsdienst der Hottentotten.* 488
XXX. Hoofdstuk. *Van hunne Offerhanden, by hen genaamt* Anders maken; *en van hunne manier van het uitsnyden van een der ballen.* 505
XXXI. Hoofdstuk. *Van hunne gewaande Toveryen en andere bygeloviigheden.* 522

NAMEN

NAMEN DER HEEREN,

Voor zoo veele die ons opgegeven zyn, en welke dit Werk met hunne Intekening hebben gelieven te begunstigen.

NB. *De namen waar voor een * staat, zyn groot papier Exemplaren.*

A. G.
Jacob Abrabanel Junior
Reynier Akker
Robbert Æmilius, Regent van 't State College, en Predikant te Leyden.
Ulbo Sixma van Andala, Eerste en Presiderende Raad in den Hove van Vriesland.
Livius Dirk van Andringa.
Isaak Daniel Arenshuys.
Huybert van Aurik
J. V. Baarsdorp, Oud Burgermeester in de Vroedschap te Woerde.
F. Balde
Mr. Ferdinand van Beaufort, Gecommitteerde Raad der Edl. Mog. Heeren Staten van Zeeland.
Jacob Ter Beek
Gerardus Beeldemaker.
Adriaen Beman.
Jan Daniel Beman.
Mr. Johan van den Berg, Dykgraaf van Rhynland.
Daniel Adrianus Beukelaar.
P. V. Beusekom.
J. V. Beyeren.
C. Biben.
Le Blanc.
* C. Gerritz. Blauw.
Josias van Blocquerie, Raad der stad Middelburg.
Boekholt.
Mr. Nicolaas Bogaart van Blois, Burgermeester der stad Delft, en Bewinthebber der Oostindische Comp. ter Kamer Delft.
R. Boitet verscheide Exemplaren zoo groot als klyn papier.
Jan Bomme.
Christiaen van Boneval, groot papier.
P. van den Bosch.
Romke Braam, Ontfanger buytens dyks.
J. V. Braam, 3 exemplaren.
Mr. Abraham de Brauw, Raadsheer in den Raad en 't Leenhof van Vlaanderen.
Jacob Josias van Bredehof, Heer van Hobrede, Secretaris van 't Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit in West-Friesland en 't Noorder-quartier, Pensionaris der stad Hoorn.
P. Bregger.
M. Brouwerius, Advocaat.
Brunel.
H. de Bruyn, J. V. D.
H. Burgers.
Wybe Buma.
Mr. Pieter Burman, Professor.
De Hoog welgebooren Heer Ulbo Aylva van Burmania, Out Grietman van Leeuwerderadeel.
Burmania, Ambassadeur.
* Allard van Burum, Grietman van Leeuwaarde.
Grave van Callenberg.
Aron en Jacob Cardosa.
* Choenraed Christoffers.
Vegeling van Claarberge, Raadsheer in 't Hof van Brabant.
M. L. Charlois.
* G. Cliffort.
Isaac Clifford.
Jan Coster, Oud Schepen der stad Hoorn.
J. van der Cost.
Covens & Mortier.
P. de Coup.
M. de Cram.
J. Cuyper.
Jan van Diest.
L. de Dieu.
* De Hr. Diodatie.
Cornelis van Doorn.
Mr. Jacobus Douw.
Matys Drabbe, Raad en Rentmeester van Zyn Hoogheit den Prince van Sultzbagh.
Willem Draeyburg.
J. V. Duren, verscheide exemplaren zoo groot als klyn papier.
J. Enschede, 2 exempl.
* H. van Eyk.
* J. van Eyk Jooltz.
H. van Eyl, 5 klyn en 1 groot papier.
Daniel van Eys.

NAMEN der INTEKENAARS.

Conſtantia Elzevier.
J. Faas.
Fagel, Raadsheer in 't Hof van Holland.
G. Fetmænger.
P. Fiers.
F. Flament.
J. de Fleon.
* P. de Fremerie.
A. Frieſe.
S. Galle.
De Wel-Edl. Grootachtbare Heer Lieve Geelvink, Heere van Kastrikum, &c. &c. &c. Burgermeeſter der ſtad Amſterdam.
Mr. Abram van Gerwen, Burgermeeſter te Leyden, Bewindhebber van de O. I. Comp.
Johan Adam Geyſs. 2 exempl.
R. van Goens, Ontfanger generaal op de Schelde.
De Heer Matheus Theodorus Gouſſet.
D. Gout.
J. de Graaf.
Wilh. Greven.
Greyſman.
* Jan van Gricken.
De Hoog-welgebooren Heer, F. van Groveſteins, Generaal Major der Cavallerie en Gouverneur van Bergen op Zoom.
Foh. Fred. Gronovius, Med. Doct.
J. W. de Groenland, Heer van Zuriſſer, oud Preſident in 's Hertogenboſch.
Samuel Guldemont, Schout, enz. te Ouderkerk op den Yſſel.
C. de Haan.
R. de Haan.
Mr. Adolphus Hayanæus.
H. V. Halma, 2 exemplaren.
* Kornelis Hardewil.
J. van Haren.
Hartkamp.
* Cornelis Hartwyk
A. Heck.
Mr. Willem van Heemskerk.
Mr. Leonard van Heemskerk.
F. Heeſer.
J. H. Hermans.
Heſſelman.
C. Guikes Hindeloope.
H. V. Hoeken.

J. Hogenburgh.
Aernout Le Hommel.
J. V. Hoorn, Predikant onder de Doopsgezinden te Amſterdam.
Advt. Jacob Willem Hoppingh.
D. Hoorns.
Thomas van Hoven.
P. Huſſon, verſcheide exemplaren zoo groot als klyn papier.
Joan Huydekoper, Heer van Nigtevegt, Schepen der ſtad Amſterdam &c.
Joens.
T. Johnſon, verſcheide exemplaren, zoo groot als klyn papier.
Jooſt de Jonge.
* C. Jonk.
J. T.
De Wed. Kalder.
Jan Kalk
A. Kallewier.
V. Kamen.
L. ten Kate.
Abraham Kayſer.
Hermanus Kenteling twee exemp.
Ketel.
J. Keyſer.
J. van der Kloes.
H. Klumper.
Gerrit Kok.
Mejuffrouw Krap.
Van Kreuningen.
P. Kroger.
L. P.
Mr. Jan Lakeman.
B. Lakeman, verſcheide exempl. zoo groot als klyn papier, voor die haar namen niet ingedrukt wilden hebben.
D. de Lange.
Hark Langeboer.
M. V. Lee, 4 exemplaren.
* Theodorus de Leeuw, Heer van Abcoude, &c.
* David Leeuw van Lennep.
J. van Leeuwen.
Cornelis Lelivelt.
* Dirk van Lennep.
De Wel-Edele Geſtrenge Heer Finko Linkelema a Nyholt, Raad Ordinaris in de Hove van Friesland.
* Wouter van Lil.
Willem Lambert Linquet.

Johan-

NAMEN der INTEKENAARS.

Johannes Loopwyk, Predikant te Ossendregt.
* Isaac van Louw.
Willem Louwerman, Burgermeester te Zwol.
Samuel Luchtmans.
Daniel Luïscius, Med. Doct. Burgermeester en President Schepen van Stad en Ambagt van Santen.
Jacob Mackay.
Jacob Magnus.
Jan Marcus Nicolaas-zoon.
J. Marinissen, Schepen en Raad der stad Veere.
Marshoorn.
G. V. Mater.
Abraham Maubach.
A. V. Mauwerik.
Gulyam Mazee.
J. Meinerzhagen.
Cornelis van Mekeren.
Metsz.
Pieter van der Meulen.
Dominus J. E. Meyer.
* G. van Middelum, Predikant in 's Hertogenbosch.
D. Mits.
De Hr. Mohr Capitein in de Garde te voet.
Professor P. V. Musschenbroek.
Mr. J. V. Muyde.
Johan Muyskens.
Antoni Motte.
Mr. de Nassou de Dryfberge.
Theodorus Netscher.
W. de Nys.
A. V. Oldenbarneveld.
G. Onderdelinde.
H. V. Oorde.
* Joannes Oosterwyk.
Joannes Oosterwyk.
Johannes Oosterwyk.
E. Os.
G. D. P. 2 exemplaren.
D. Parvé.
Mr. G. V. Pas, Advt.
J. Pasch.
Jan Pellekaen.
Pieter Pels Andriesz. Schepen der stad Amsterdam.
Johannes Plehot.
Folkert Pieters.
Folkert Jansze van der Plaats.
N. Pook.
J. van der Poorten.
Van der Portze Overwald, Schryver te Cleve.
Abraham du Pré.
P. H. Petreus, Advocaat voor de Hove van Friesland.
* Cornelis Pynaker, Advocaat te Delft.
Jan Cornelis Radermacher.
Johannes Ratelband.
Mevrouw La Rochau.
* W. de Roo.
Daniel de Rees, Predicant te Wydenelle.
Joachem Rendorp, Heere van Marquette.
C. Reych.
* J. van Reynestein, M. D.
J. Roman.
Petrus van Rooyen, Predikant tot Goes.
Rumphff, Commis van de Generaliteits Finantie.
Nicolaas Ruych.
Mr. Coenraed Ruysch, Raad en Oud Burgermeester der stad Leyden.
Mr. Abram Ryckvorzel.
Hendrik van Ryssen.
G. van Ryswyk.
Weduwe Sas.
D. Schaap en C. Bruyn.
Joannes Oosterdyk Schacht M. D.
F. van der Schagen.
M. Schagen.
Sebastiaan Schalkwyk, Predikant te Wemeldinge.
B. Schayd.
J. Schenk.
Hendrik Scheurleer, 4 exempl.
de Heer Leonardus Schiller.
Cornelis Schippers, Officier te Berkel.
C. Schipper.
* J. Schreegel.
M. Schryver.
L. Schulerus.
H. Schut.
N. Schuttrup.
Van Schuylenburg, President van de Raad van de Koning.
J. V. Seters.
Rein Sickes Menalda, Burgermeester

meester der stad Harlingen.
A. Mr. van Sittert.
Predikant W. V. Slingeland.
Piter Sluyter.
* de Heer Daniel de Smit.
Hendrik Snaakenburgh, Conrector.
J. Spillebout.
Christiaen Steenberge.
J. Stinstra.
W. Stouw.
J. van Stok.
Stokking, 2 exempl.
K. van der Stolk, 4 exempl.
R. Swanenburg.
G. Sweerts.
Capitein Taalman.
Mr. Pieter Teding van Berhout, Secretaris van de Universiteits Vierschaar te Leiden.
J. Tenwinkel.
Jacob ter Beek.
P. Teyler van der Hulst.
J. Thyssen.
A. Timmerman.
C. Jansz. Tjom.
Toonder.
Cornelis Trip.
de Heer Isaak Tulleren, Bewindhebber der O. I. Comp. ter Kamer Zeeland, &c.
Carolus Tuynman, Predikant te Middelburg.
J. en H. Verbeek.
* P. A. Verbeek Hendrikz.
P. Verduyn.
J. Verheyde.
J. Velten, Luyters Predikant.
J. Vlasblom.
J. A. Victor.
* J. Vincent.
Vinion.
J. Visch.
David Visvliet, M. D. en Rentm. der Graafl. Rentieren van Zeeland.
Maria van Vollenhove, Weduwe J. Graafman.
J. van Vollenhove.
Paulus van Voorst.
H. Vork.
de Heer van Vosholl, President van de Rekenkamer.
V. Vreeden.
J. Uurling.
* J. Uylenbroek.
Hermanus Uytwerf, verscheide exemplaren.
* Juffr. Maria Elizabeth de Waal, Vrouwe van Ankeveen.
E. J. V. Wachendorf, M.D.
P. V. Wallendal, Predikant te Hoorn.
Paulus Walwyk.
* Anthoni Waterman.
J. van der Weepel.
Abraham Wedeman.
J. Wenking.
S. Wens.
B. Wentholt, Burgermeester te Zutphen.
De Janszoons van Waesberge.
Mr. van der Werf.
J van der Werf de Jonge.
A. Westerhuys.
Dirk Westrick.
R. en G. Wetstein.
De Wilden.
Jacobus Willemse.
Arnold Willis.
G. Winterswyk.
Johannis Wittebol, Predicant in 's Gravenhage.
J. G. Woesthof.
Joost Woestein.
Geysbert Woudenberg.
Cnt. Wolffers.
H. Wolters.
Joris van der Woude, 3 exempl.
Andreas Zommerzee, M.D. Schepen en Raad der stad Goes.
Mr. A. Zoutman, Doctor in de Regten, Medicynen, Philosophie, Advocaat voor den Hove van Holland.

BESCHRYVING VAN DE KAAP DE GOEDE HOOP.

EERSTE HOOFTSTUK.

Oogmerk des Schryvers. Geraakt by den Heer van Krosik in dienst. Oeffent zich by hem in de Sterrekunde. Voornemen van dien Baron. Kiest hier toe een bequamen oordt. Deszelfs oogmerk. Wil den Schryver na Afrika zenden. De Schryver overweegt dien voorslag, neemt hem aan. Reist ten dien einde na Holland. Krygt daar verlof om de voorsz. reis te mogen doen. Bestelt Astronomische Instrumenten. Keert na Berlin. Maakt zich gereed tot de Afrikaansche reis. Doet een reisje om van zyne Moeder, enz. afscheit te nemen. Komt te Berlin te rug. Maakt eenige Vaerzen op zyn vertrek. Vertrekt uit Duitschland. Wat weg hy heeft genomen. Zet zyne reis voort. Komt te Amsterdam. Zyne verrichtingen aldær. Onthoud zich daar eenigen tyd. Mackt toestel tot de reis na de Kaap. Bezorgt de voorsz. Instrumenten. De Burgemeester Witsen doet hem grooten dienst. Waar ontrent. Inhoud van een Smeekschrift, de reis betreffende. Hoe veel die reis gekost heeft. De Schryver is den Burgemeester grootelyks verpligt. Op wat wyze hy den tyd voor zyne afreis doorbrengt. Moet veel gelt uitgeven. Vertrekt na Texel. Lyd groote koude.

Oogmerk des Schryvers by zyne reis.

DEwyl ik belooft hebbe, een omstandig berigt te zullen opstellen van het gene my op de reis, die ik van zins was na de Kaap de Goede Hoop te doen, zoude wedervaren, zoo zal men my niet qualyk nemen, dat ik vooraf verhale, door wiens aanleiding, en met wat oogmerk ik de zelve heb ondernomen.

Geraakt by den Heer van Krosik in dienst.

De Lezer dient derhalven te weten, dat ik myne Akademische Studie volbragt hebbende, my in de hoedanigheid van Secretaris in dienst begaf by den Heer *Bernhard Frederik*, *Baron van Krosik*, Geheimen Raad van den Koning van Pruissen; hoewel myn oogmerk niet was, om deze bediening slechts waar te nemen, maar wel voornamelyk om daar door gelegentheid te hebben, vreemde Landen en voorname Hoven zonder myne kosten, te konnen zien en bezoeken. Gelyk dan ook de konditie, waarop ik my in dienst begaf, onder ande-

ren behelsden, dat ik altoos met hem zoude reizen en ook alleen tot allerhande bezendingen zou gebruikt worden; voorts als ik t'huis was en niets te verrichten hadde, zoo zoude ik alsdan zyne zoonen, die behalven dat van een Leermeester voorzien waren, 3 uuren daags in de Wiskonst onderwyzen.

Oeffent zich by hem in de Sterrekunde.

Deze bediening had ik albereids tot in het twede jaar by den voorsz. Heer van Krosik waargenomen, en gedurende dien tyd aan verscheide Hoven met hem geweest, en midlerwyl met hem zelf sterrekundige zaken verhandelt, en daar door my zelven veel meer geoeffent, als ik op de Akademie had gedaan; by deze gelegentheid gebeurde het, dat de gedachten van zyne Excellentie vielen op de noodzakelykheid en nuttigheid van zulke Sterrekundige waarnemingen, welke men op een en de zelve tyd, op gelyke wyze en manier, en met de zelfde Instrumenten, in ver van elkander afgelegen oorden zou konnen maken.

Voornemen van dien Baron.

Deze zaak wierd van hem, die een zeer voorzichtig, verstandig, en schrander Heer was, rypelyk overwogen, wat kosten daar toe vereischt wierden, en wat voor een grooten roem zulk een groot voorstander der Kunsten en Wetenschappen, daar door in de wereld zoude behalen, al was het ook dat het oogmerk, 't welk de volmaaktheit der Sterrekunde tot een grond heeft, niet volkomen bereikt wierd.

Kiest hier toe een bequamen oordt.

De bequaamste oordt, om dit oogmerk te bereiken, wierd zoo wel van hem zelf als ook van andere verstandige en geleerde mannen geacht te zyn, *de Kaap de Goede Hoop*, als zynde zeer ver van Europa gelegen, en welke met een of andere plaats in Duitschland, of ten minsten in Europa, onder eene middaglyn zou konnen gebragt worden; en of schoon 'er eenig onderscheid tusschen de middags-lynen mogt gevonden worden, dezelve echter aan de voorsz. observatien niet hinderlyk zoude konnen zyn.

Deszelfs oogmerk.

Het oogmerk van dezen voortreffelyken Baron was zeer loffelyk, gemerkt hy daar door, gelyk reeds gemeld is, de sterrekunde tot meerder volmaaktheid meende te brengen, als tot nog toe geschied was; daar benevens oordeelde hy dat zoo de sterrekunde op deze wyze zou konnen verbetert worden, het als dan ook niet zwaar zoude vallen, het zoo lang gezogte, en tot nog toe niet gevonde problema tot algemene nuttigheid der scheepvaart op te lossen, namentlyk dat het zoo genaamde Oost en West, of lengte der oorden, midden in de zee, ten allen tyden zoo dikwyls als de nood zulks vereischt, of gelyk als de zeevarende het noemen, gemakkelyker zou konnen gevonden worden.

Hy wil den Schryver na Afrika zenden.

Deze Heer wist daar benevens ook zeer wel, dat ik nergens groter vermaak in schepte als in het reizen, en dat ik om dieswille van voornemen was zynen dienst te verlaten, en een reis na Moscou te doen. Vermits hem nu myn gedrag en levenswyze gedurende den tyd, dien ik in zynen dienst doorgebragt had, ten vollen bekend was, deed hy my een voorslag, of ik my na de Kaap de Goede Hoop wilde begeven, om daar de bewuste observatien op zyne kosten te doen; daar benevens beloofde hy my jaarlyks een zekere zomme tot myn onderhoud te zullen bezorgen, of dat ik van hem zoude eischen, zoo veel als ik oordeelde jaarlyks van noden te hebben.

De Schryver overweegt die voorslag.

Ik nam dezen voorslag in overweging, doch verklaarde my in 't kort, dat ik niet ongenegen was my in zynen dienst derwaarts te begeven, en dewyl zyn edelmoedige inborst my ten vollen bekent was, ik ten opzigte van het

het nodige tot myn onderhoud niets het allerminste vreesde, maar zeide, om dat ik niet wist hoe duur of hoe goed koop men aan de Kaap de Goede Hoop kon leven, het my onmogelyk was, een zekere zomme tot myn traktement en onderhoud te konnen bepalen. En als de Baron my daarop beloofde, dat hy my behalven myn salaris, dat ik tot dus ver van hem had genoten, daarenboven zoo veel wilden zenden als ik tot myn onderhoud jaarlyks zou van noden hebben, wierd ons akkoort gesloten, en ik was aanstonts bedacht, om de reis aan te nemen.

Neemt hem aan.

Reist tot dien einde na Holland.

Doch deze reis kon zoo schielyk geen voortgang hebben, voor eerst om dat de nodige Astronomische Instrumenten niet voorhanden waren: ten anderen, om dat 'er eerst verlof van de illustre Oost-indische Compagnie in Holland moest verzogt worden. Ik wierd derhalven in dat zelve jaar nog, te weten 1704 in de maand van Mei na Holland gezonden, met brieven aan de Heeren Bewinthebbers van de voorschreve Compagnie, den Heer Burgemeester *Nicolaas Witzen*, en den Heer de *Blocquerie* in Amsterdam, en aan twee Edelen van Holland, namentlyk den Heer Generaal *van Opdam* en den Heer *van Duyvenvoorden* in den Haag, waar in de Baron deze Heeren verzogt, zyn aanzoek te helpen begunstigen, ten einde ik het verlof, om na de Kaap de Goede Hoop te varen, te eerder mogt verkrygen.

Krygt verlof om de voorsz. reis te mogen doen.

Het vereischte niet veel moeite, zodanig verlof te verkrygen, omdat de Baron van Krosik, die voormaals als Wolfenbuttelsche Gezant drie jaren in den Haag geresideert en de Vredehandeling te Ryswyk in die hoedanigheit bygewoont had, by die gelegentheid grote kennis met de voorn. Heeren gekregen had: daarenboven had de Generaal van Opdam als Gezand van den Staat der Vereenigde Nederlanden eenige jaren te Berlin doorgebragt. Deze Heeren beloofden my alle dat zy met de Heeren Bewindhebbers van de voorsz. Maatschappy dienaangaande zouden spreken; en de Heer Burgemeester *Witzen* verzekerde my, eer ik na Duischland te rug keerde, dat ik vaste staat kon maken, mede na de Kaap te zullen varen.

Bestelt Astronomische Instrumenten.

Zoo dra ik deze verklaring van den laatstgemelden Heer, nevens een brief tot antwoord aan den Baron van Krosik bekomen had, verzuimde ik niet, ten eersten de nodige Instrumenten te bezorgen; ik sprak ten dien einde met den vermaarden Konstenaar Adriaan de Koning te Amsterdam, en bestelde by hem, hoewel op nader goedkeuring van myn Principaal den Baron van Krosik, twee *Azimuthalia*, elk van 2 voeten in den diameter, twee *Quadranten* elk van 3 voeten in den halven diameter, en twee *Sextanten* van dezelfde grootte met al hun toebehooren. Ik bestelde deze Instrumenten dubbeld, op dat de Baron dezelfde Instrumenten zoude hebben, als die welke ik mede naar de Kaap zou nemen.

Keert na Berlin.

Kort daarna, als ik myne zaken in Holland verricht had, keerde ik na Berlin, om aan myn principaal van alles verslag te doen, en de voorsz. brieven te behandigen; dewyl hy dan in alles groot genoegen nam, belaste hy my kort na myne te rug komst, aan den bovengemelden Konstenaar te schryven, ten einde hy de voorsz. instrumenten mogt vervaardigen, en hem met eenen te verzekeren, dat de Banquier Daniel Deutz te Amsterdam de nodige penningen daar voor zoude beschikken.

Maakt zig gereet tot de Afrikaensche reis.

Omdat ik nu de nette tyd van myne afreis niet wist, aangezien alles van den wil van myn Principaal afhing, als mede van het

vertrek der Oost-indische schepen en van het gereed-zyn der meergemelden Instrumenten, waar omtrent ik echter eensdeels door de kouranten en ten anderen door brieven naricht ontfing, maakte ik my immiddels reisvaardig, op dat ik op den eersten week myne reis na Holland, en van daar verder na de Kaap de Goede Hoop zou konnen voortzetten.

Doet een reisje om van zyne Moeder, enz. afscheid te nemen.

Ten dien einde deed ik een kleine reis na Neurenberg, om met de Wiskonstenaars aldaar de Heeren George Kristoffel Eimmart, myn geweze leermeester, van Wurtzelbau en den Professor Doppelmayer, enz. raad te plegen, op wat wyze ik het oogmerk van myn Principaal best zou mogen bereiken; ten anderen ook om van hen en andere waarde Voorstanders en Begunstigers te Neurenberg, als mede van myne Moeder, buiten welkers toestemming ik die reis niet wilde ondernemen, afscheid te nemen, het welk alles gelukkig volbragt wierd, en een gewenschten uitslag gehad heeft.

Komt te Berlin te rug.

Als ik weder t'huis gekomen was, en van myne verrichtingen aan myn Principaal behoorlyk verslag gedaan had, begon de tyd tot myn vertrek sterk te naderen, het welk my zoo veel te liever was, wyl het langer vertoeven my zou verveelt hebben; aangezien ik gene andere zaken onder handen kon nemen; daar benevens was ik ook beducht, dat de reis door d'een of d'andere hinderpael achterwege mogt blyven.

Maakt eenige Vaerzen op zyn vertrek.

Eindelyk quam de gewenschte dag, zynde den 2 October 1704, op welken ik Duitschland, en alle waarde begunstigers en lieve vrienden vaarwel zou zeggen; het welk ik toen ter tyd, wanneer ik nog niet veel van de scheepvaart en de Kaap de Goede Hoop wist, in eenige slegte vaerzen op zong.

Vertrekt uit Duitsland.

Hierop begaf ik my den voorsz. dag op reis, verzelt van myn Principaal den Baron van Krosik, deszelfs Gamalin, dochter en jongen Heer van Krosik, welke laatstgemelde met my na Holland ging. Wy reisden samen tot Lunenburg, daar wy by den toenmaligen Lands-Director overnachten, en daags daaraan, na dat ik de Wiskonstenaars van die Stad gesproken had, namen wy zeer vriendelyk van malkander afscheid.

Wat weg hy heeft genomen.

Ik nam met den jongen Baron de reis over Bremen, door het Oldenburgsche en Delmenhorstsche; bezagen Oost-Vriesland, en quamen vervolgens te Nieuweschants in de Provintie van Groningen, gelukkigh aan, alwaar wy niet lang stil bleven, wyl ik bang was, dat de Oost-indische Schepen voor myne aankomst in Holland, mogten vertrekken, gelyk ook reeds geschied was; weshalven wy onze reis met de ordinare trekschuiten na Groningen voortzetteden.

Zet zyne reis voort.

Ik was van meening den waereldberoemden Heer *Bernoulli*, Hoogleeraar in de Wiskonst te Groningen, te spreken, doch het ongeluk wilde, dat hy toen ter tyd juist uit de stad was; weshalven ik genootzaakt was myn voornemen te laaten varen, en de reis met den jongen Baron voort te zetten, wanneer wy onderwege de fraaje steden en plaatsen Strobosch, Dockum en Leeuwarden bezagen, en vervolgens te Franeker aanquamen.

Neemt den weg op Amsterdam.

Door de afwezentheid van den Heer *Fuller*, Hoogleeraar in de Wiskonst te Franeker, was ik weder ongelukkig; weshalven ik hier niet lang stil bleef, maar met de trekschuit op Harlingen voer, daar wy ons beiden in het ordinare beurtschip op Amsterdam begaven, de roef huurden, en alzoo na Amsterdam voeren.

Vaart voor de eerstemaal op zee.

Dit schip quam ons heel groot voor, wyl geen van ons beiden ooit meer op zee, ja zelfs niet in

een

een schip geweest was, maar het duurde niet lang, of wy zagen andere schepen, die veel groter en met meerder manschap bezet waren, als het onze, voorby varen. Wy ysden niet weinig wanneer ons schip door de baren der zee herwaarts en derwaarts geslingert wierd, zoo dat wy wel gewenscht hadden, in plaets van dit wankelbare water, op het vaste land te zyn.

Komt te Amsterdam.

Doch dit alles deed niet anders als de ongewoonte, aangezien wy geen storm, maar een grote stilte kregen, zoo dat wy ook eerst des anderen daags, zynde den 17 October deszelven jaars te Amsterdam aanquamen, daar ik myn oud logement weder opzogt, namentlyk by den Heer Joan Weysenakker, by wien ik gedurende myn verblyf te Amsterdam met groot genoegen gehuisvest ben. Zoo voort na onze komst alhier, ontsloeg ik my van den jongen Baron, die alleen gekomen was, om de steden van de Vereenigde Nederlanden te bezichtigen. Myn eerste werk was om na de Oost-indische schepen te vernemen, doch die waren albereids vertrokken. En schoon dezelve ook nog voor Texel ten anker gelegen hadden, zoo zou ik echter niet mede hebben konnen varen, doordien de bestelde Instrumenten nog niet gereed waren, die volgens het zeggen van den maker, onmogelyk in zulk een korten tyd konden klaar zyn.

Zyne verrichtingen aldaar.

Ik was derhalven gedwongen te Amsterdam te blyven wagten, of weder na huis te keren, hoewel dat heen en weer reisen my geenzins behaagde. Maar wyl de naaste schepen niet voor de maand van December weder na Oost-indien vertrokken, en men my daar en boven zeer bang maakte, met te zeggen, dat het des winters meer stormde, als des zomers, en dat het op 't water veel kouder was als op 't land, zoo schreef ik dieswegen aan myn Principaal, hem alles voorstellende wat ik gehoort had, waarop ik van hem het aangenaam antwoord kreeg, dat hy aan myn keur stelde, of ik met de naaste schepen wilde vertrekken, of wachten tot de naastkomende Mei, doch ingevalle ik het laatste mogt verkiezen, dat ik alsdan weder na huis zou keren, en by hem zoo lang vertoeven.

Onthoud zich daar eenigen tyd.

Dewyl ik niet gaarn weder na huis wilde keren, verkoos ik liever met de naaste schepen de reis aan te nemen, als langer te vertoeven; daar en boven achte ik het een schande, uit vrees voor 't gevaar na huis te keren, en daar mynen tyd tot het naastkomende jaar met wachten door te brengen.

Maakt toestel tot de reis na de Kaap.

Ik bezorgde dienvolgens te Amsterdam, dat de Instrumenten die ik bestelt had, midlerwyl gemaakt wierden, op dat ik daar door niet weder mogt opgehouden worden. Ook bezorgde ik al het geen my op een zoo langdurige en verre reis van noden was, ten einde ik naderhand geen gebrek aan 't een of 't ander mogt hebben, want op zee, of als de scheepsluiden zeggen, voor de grote mast, vind men niets te koop.

Bezorgt de voorsz. Instrumenten.

Ten dien einde deed ik menigen gang na het huis van den meergemelden Instrument-maker. Ik kogt ook van den Heer *Nicolaas Hartzoeker* de nodige glasen tot perspectiven, waar onder twee objectiven die van lengte, van ontrent 30 voet waren; de helft van deze glasen nevens de andere instrumenten, die alle dubbeld gemaakt wierden, zond ik aan myn Principaal na Berlin, om zich daar van dezelve op gelyke wyze te konnen bedienen.

De Burgemeester *Witsen* doed hem groten dienst.

Het is my schier onmogelyk te verhalen, hoe dikwyls ik de eer heb gehad, den Heer Burgemeester Witsen te spreken, en van hem gunstig ontfangen te worden, aangezien'er byna geen dag voorby ging, dat ik niet ten minsten eenmaal aan zyn huis ben geweest; en

ik heb dezen Heer alle de weldaden, die ik van de Heren *Bewindhebbers* van de *Oost-indische Maatschappy* genoten heb, alleen te danken.

Waar ontrent.

Want op deszelfs wyze voorstelling, kreeg ik niet alleen verlof na de Kaap de Goede Hoop te mogen varen, 't welk anders zelden verkregen word; maar hy stelde ook op myn verzoek, om dat ik in de Nederduitsche taal onervaren was, een request op, 't welk ik afgeschreven hebbende, aan de Heeren Bewindhebbers van de voorsz. Maatschappy liet overgeven, en al het geen ik daarin verzogt, wierd my toegestaan.

Inhoud van een smeekschrift de Reis betreffende.

Om den lezer door het lezen van het gansche request niet verdrietig te vallen, zal ik hem alleen den inhoud daar van mede delen, die hierin bestond: (1) Dat ik ongehindert na de Kaap de Goede Hoop mogt varen. (2) Dat ik eenen uit de bezetting aldaar zou mogen verkiezen, die door de voorsz. Maatschappy zou onderhouden worden, die het observeren der sterren van my leren, en altoos nevens my observeren zoude, ten einde hy na myne te rug reis met de Instrumenten die ik daar op uitdrukkelyk bevel moest laten, zoo zou weten om te gaan, dat hy de nodige observatien zou konnen maken. (3) Dat my mogt vergunt worden, het gebruik van het Kompas, zoo wel terwyl wy op zee zouden zyn, als ook daar te land. (4) Dat ik een klein kamertje op het schip voor my alleen mogt hebben, tot myne studie. (5) Dat men my aan de Kaap een bequame plaats om myne observatien te doen, mogt inruimen. (6) Dat my van de Maatschappy een van hare slinger-uurwerken tot myn gebruik mogt gegeven worden. (7) En dat ik in de Kajuit met den Kapitein en andere Officieren mogt spyzen, met verzoek om te mogen weten, hoeveel ik voor vragt en kostgeld zou moeten betalen.

Hoe veel de Reis gekost heeft.

Dit alles wierd my, op de voorstelling van gemelden Heer Witsen, van de Maatschappy toegestaan; maar aangaande de betaling voor kostgeld, enz. wierd ik aan de Equipagie-Meesters gewezen, welke voor kostgeld, vragt en de nodige uitrusting 285 Guldens eischten, maar de zoo evengemelde Heer bragt door zyne voorspraak te weeg dat ik niet meer als 235 Guldens behoefde te betalen.

De Schryver is den Burgemeester Witsen grotelyks verpligt.

Ik zal hier al willens geen gewag maken van vele andere weldaden, die my deze weergaloze Heer Witsen heeft bewezen. Maar ik kan ook niet stilzwygens voorby gaan, hoe zyn Wel Ed: Gemeld aan den Kapitein van het schip de Unie, waar mede ik zou varen, in myne tegenwoordigheid op een byzondere wyze mondeling myn perzoon recommandeerde, gelyk ook aan den Gouverneur van de Kaap, door een wydlopigen brief, gemerkt ik niet in staat ben, hem eenigen anderen dienst te bewyzen, als zyne liefdadigheid, schranderheid en byzondere hoogachting voor allerhande konsten en wetenschappen hiermede waereldkundig te maken, en na vermogen te vereeuwigen.

Op wat wyze hy den tyd voor zyne afreis doorbrengt.

Doch hoe dit alles door de Dienaren van de Oost-indische Maatschappy na gekomen wierd, zal ik niet nalaten in het vervolg te melden; jegenwoordig zal ik alleen zeggen, om by myn onderwerp te blyven, dat de tyd die ik in Amsterdam moest vertoeven, tot dat de Oost-indische schepen vertrokken, heel schielyk, ja zelfs ongemerkt voor by liep, door dien ik dezelve met dezen of genen Geleerden of voortreffelyken konstenaar met het grootste vermaak doorbragt, hoewel myn beurs had'er zoo veel te meer gevoel van.

Moet veel geld uitgeven.

Want als ik, behalven de gemelde

de 235 Guldens; myne andere zaken tot de reis van noden, betaald had, wierd daar door zulk een groot gat in myn beurs gemaakt, dat'er byna niets overbleef; aangezien de vervaardigde Instrumenten een goede zomme vereischten, hoewel ik maar iets daar op betaalde, en het overige op den Heer Daniel Deuts assigneerde. De Heer Hartzoeker moest ook geld hebben voor de twee Objectif-glasen en de ander voor het maken van den *Tubus*. Daar en boven eischte myn huiswaard voor kost en kamer, als mede voor verscheide zaken, die hy voor my gekogt had, ook een moje zom, alhoewel ik moet bekennen, dat hy geenzins te veel rekende, behalven dat'er ook veel verschoten geld onder was.

Wel is waar dat ik een merkelyke zomme in geld en Wisselbrieven had ontfangen, maar als het bovengemelde daar afgetrokken, en het geen ik voor kisten en andere kleinigheden moest uitgeven, daar by gerekent word; zoo is ligt te denken, dat ik niet veel overhield, tot een zoo verre reis, daar ik ten minsten anderhalf jaar moest wachten eer ik een nieuwen Wissel kon hebben: zoo dat indien de gemelde Hr. Deuts my niet nog eenig geld gegeven had, het my onmogelyk zou geweest hebben, die reis te doen. Ik had van den gemelden Deuts zelfs wel meer geld konnen krygen, waartoe hy buiten twyffel van myn Principael order had, maar ik vertrouwde op God, en steunde op myn Principaals edelmoedige imborst, verzekert zynde, dat die my geen gebrek zouden laten lyden, en begaf my dienvolgens met myn geringe voorraad van geld aan boord.

Dit geschiede den 20 December 1704; wanneer my door order van de Heeren Bewindhebbers van de Oost-indische Maatschappy de eer wierd aangedaan, dat ik niet nevens andere gemene matrosen of zoldaten in een lichter, maar met een byzonder vaartuig na Texel gebragt wierd, want op het zelve bevond zich niemand als de Schipper en zyn volk, en eenige victualie voor het schip de Unie en verscheide andere. Vertrekt na Texel.

Wy waren 2 dagen en 2 nachten onderwege, eer wy in Texel aanquamen, en vermids ik al dien tyd geen vonk vuur in het schip te zien kreeg, zoo laat ik den lezer oordelen, hoe ik by deze koude wintertyd te moede geweest zy. Doch deze koude had niet te beduiden in vergelyking van het vervolg, wanneer wy tusschen Schotland en Noorwegen tegen over Hitland op de hoogte van 62 graden door voeren. Jegenswoordig zal ik alleen zeggen, dat wy wegens kontrari wind, drie weken in Texel moesten blyven leggen, voor dat wy konden zeil gaan. Lyd grote koude.

Verhaal van het geen 'er van Texel af tot aan de Kaap Verd, en 't eiland van St. Yago is voorgevallen, en waarom ze hier moesten aanlanden.

II. HOOFDSTUK.

Wat de Schryver te verhalen van zins is. Zeilt uit Texel. Zwaren storm in Texel. Namen der Schepen, die met den Schryver uitzeilden. Zeker matroos sterft. Merkwaardig voorval, wanneer

neer de schepen onder zeil gingen. Wat koers dezelve namen. Worden door storm verstrooit. Mistasting. Ontdekken Hitland. Grote koude in deze lucht-streek. De Schryver word ziek. Oorzaak van die ziekte. Gebruikt medikamenten, doch te vergeefs. Verzoekt iets het welk hem word geweigert. Gezag van den Kapitein van het schip. Des Schryvers ziekte neemt toe. Krygt de alledaagsche Koortse. Genezing. Des Schryvers gevoelen aangaande zyne ziekte. Maakt vriendschap met de scheeps Officieren. Vrolyke dag op het schip. Werk van den Tamboer op het schip. Tydkortingen der Bootsgezellen. Werk van den Trompetter op het schip. Scheeps-musiek. Komst onder de verzengde luchtstreek. Ontdekken het eiland Sint Antoni. Ontdekken verscheide anderen. Ontdekken het eiland del Fuogo. Het eiland St. Jago word ontdekt. De Schryver ziet voor de eerstemaal een Haay. Vangen verscheide Visschen. Staan groot gevaar uit. Zoeken het af te wenden. De Schryver is zeer beangst. Wonderlyke uitkomst. Het Schip daar de Schryver op is, krygt een ramp. Schepen die in den haven te St. Jago lagen. Aankomst van een Hollandsch Schip. Zetten voet aan land. Een Portugeesch Edelman en een Geestelyke komen aan boord. Aanmerkingen den voorsz. Geestelyken betreffende. Danst op een byzondere wyze. Deszelfs hoffelykheid, en boekery. Deszelfs mildheid en liefdadigheid; de Schryver is hem verpligt. Ververschen zich. De Schryver wil de stad St. Jago gaan bezichtigen; word hem afgeraden. Moet zyn voornemen staken. Hoe lang ze te St. Jago hebben stil gelegen. Ziet den Gouverneur en deszelfs Huisvrouw.

Wat de Schryver te verhalen van zins is.

MYn voornemen is niet om een ordentelyk Dagregister van myne reis te maken, als wel verzekert zynde, dat den Lezer zich weinig daar aan zal laten gelegen zyn of hy weet wat voor Weer wy van dag tot dag gehad, wat Koers wy gezeilt, en wat Breedte en Lengte wy gevonden hebben; doch ik kan niet nalaten, eenige zeldzame zaken en voorvallen, die ik gedurende de reis ontmoet heb, te verhalen.

Zeilt uit Texel.

Den 22 December 1704. in Texel gekomen zynde, konden wy wegens kontrari wind niet voor den 8 Januari 1705. uitlopen. Daar ging een grote Vloot met ons in zee, welke deels na de Middellandsche zee of na de Straat, en deels na de Oost gedestineert was. De Oost-indische schepen, die uit Texel onder zeil gingen waren 9 in getal, behalven nog andere, die uit Zeeland en uit de Maas ook na Oost-indien voeren.

Zware storm in Texel.

Gedurende den tyd, dat wy in Texel lagen, stonden wy een zwaren storm uit; zoo dat'er verscheide zoo wel Oost-indische als andere schepen van hare ankers gespoelt, en na strand gedreven wierden, en daar waren'er verscheide, die na datze het gevaar van te zullen stranden voor oogen zagen, en reeds 2 of 3 van hare ankers verloren hadden, haar laatste en eenigste uitwierpen, en op die wyze ter naeuwer nood behouden bleven.

Namen der schepen die met den Schryver uitzeilden.

De namen der 9 Oost-indische schepen waren: de Koning Karel, de Unie, op welk laatste ik my bevond, en deze 2 waren van den grootsten rang, namentlyk 160 voeten lang, en voerden ieder 60 zware kanons, behalven de bassen of dobbelhaken, waarom het eerstgemelde het Admiraals, en het laatste het Vice-Admiraalschip was; de namen der overige schepen waren, Schonerloo, Flora, Munster, Sandhorst, 't Huis te Hemert, de Ham en 't Huis ter Aa.

Zeker Matroos sterft.

Voor dat wy nog in de volle zee waren, waar ontrent ons de ge-

gemelde kontrari wind hinderlyk was, ſtierf'er den 2. Januari 1705 een van onze Matroſen, en ik was toen ter tyd, wyl ik de zeelucht niet wel kon verdragen, zelf onpaſſelyk. Terwyl wy in Texel lagen, bevond zich de Heer Burgemeeſter Jacob Jacobſz. Hinlopen als Gecommitteerde Bewindhebber van de kamer van Amſterdam op een Heeren-jagt by ons, welke Heer my ook grote beleefdheid bewees; want als de monſtering geſchied was, nodigde zyn Ed. my op zyn Jagt, daar ik onder een glaasje wyn eenigen tyd in de Latynſche tale met hem redeneerde. Dezen Heer ordineerde, dat het lyk van den voorſz. matroos gekiſt, en in onze chaloup gebragt wierd, om na de Helder gevoert en aldaar begraven te worden, en alzoo niet volgens gewoonte in zee geworpen wierd.

Merkwaardig voorval wanneer de ſchepen onder zeil gingen.

Wanneer de voorſz. 9 Ooſt-indiſche ſchepen uitliepen, gebeurde'er iets dat ik te melden nodig acht, om dat zulks eenig ongeluk ſcheen te voorſpellen. Na dat wy door eenige kanon-ſchoten van den Bewindhebber Heer Pieter van Dam, die als Gecommitteerde by ons gekomen was om den Burgemeeſter Hinlopen af te loſſen, afſcheid genomen hadden, en op dezelve door eenige ſchoten van zyn jagt waren bedankt geworden, zeilden wy met een goede Ooſte wind Texel voorby, wanneer de boot van het ſchip de Ham voor onze boegſpriet raakte, en wyl ze aan het ſchip de Ham met een touw vaſt was, wierd ons ſchip daar door zoo dicht aan het ander getrokken, dat wederzydſch zwaarden aan malkander raakten; en doordien het ſchip de Ham kleinder en zwakker was, als het onze, moeſt 't zwaard van de Ham noodzakelyk breken; en wy zouden groter ramp hebben gehad, indien onze Kapitein het touw, waarmede de voorſz. boot aan de Ham vaſt was, niet had laten afkappen, en de boot dus laten in zee dryven, doch de zelve wierd door het jagt van den Heer van Dam nog weder gekregen en vervolgens na Amſterdam gebragt, wyl het ſchip de Ham reeds te ver verzeilt was.

Wat koers dezelve namen.

Onze orders, welkers inhoud wy niet wiſten, maar niet anders dochten, als dat wy door het Kanaal zouden paſſeren, luidden dat wy achter Schotland zouden om zeilen, om de Franſche vyandlyke Kapers en Oorlogs-ſchepen niet in den mond te lopen; waar toe ons de Ooſte-wind zeer gunſtig was, aangezien wy onzen koers tuſſchen Duitſchland en Engeland voortzetteden, en den zelven dus, alhoewel veel moejelyker, als in den aanvang, tuſſchen Schotland en Noorwegen vervolgden, tot dat wy bykans de hoogte van 62 graden Noorder breedte bereikt hadden.

Werden door ſtorm verſtrooit.

De voorſz. Ooſtewind duurde niet heel lang, want den derden dag, na dat wy uit Texel gelopen waren, zynde den 10. Januari, beliep ons een zware ſtorm uit het Noord-weſten, die lang aanhield. En wyl de nachten allengskens veel langer wierden, als ze in Duitſchland doorgaans zyn, en de voorſz. wind ons t'eenemaal tegen was, zo konden wy niet alleen op verre na zoo veel ſpoed niet maken, als wy in den beginne gedaan hadden, maar onze 9 ſchepen wierden dien zelven nacht ook van malkander verſtrooit; zoo dat wy den volgenden morgen ontrent ten 10 uuren, wanneer het eerſt begon dag te worden, geen een ſchip meer by ons zagen.

Mistaſting.

Veel gins en weer te laveren om de andere ſchepen op te zoeken, liet het hard weer niet toe, weshalven wy zoo goed als wy konden, onze reis na de kant van Hitland vervolgden, waar op wy daags daar aan ten Noorden van ons eenige Schepen ontdekten, werwaards wy, wyl ze in onzen weg waren,

onzen koers wendeden; doch midlerwyl wierd alles wat tot een dappere tegenweer vereischt word klaar gemaakt, de kanons wierden met scherp geladen, en twee grote kisten met granaten wierden boven gebragt. De andere schepen daar en tegen, als ze ons van verre zagen aankomen, hadden dezelve gedagten die wy hadden, zoo dat elk zich verbeelde, zynen vyand te zien, schoon wy vrienden van een en dezelfde vloot waren. Ondertusschen wilden ze ons niet afwachten, wyl ze ons voor een groten en welbemanden Kaper aanzagen.

Hitland ontdekt.

Om de voorsz. reden vluchte de eene voor den ander, en de overige schepen wierden door den storm nog meer verstrooit, en wy kregen eindelyk, na zeer veel zukkelens, den 28. Januari het eiland Hitland in het gezicht, tusschen het welk en dat van Fero, en alzoo achter Schotland, wy door zeilden.

Grote koude in deze luchtstreek.

De koude is in deze luchtstreek in dit jaargety zoo groot, dat het naeuwelyks te geloven is, inzonderheid voor iemand, die nooit van zyn leven de zee gezien of bevaren heeft, waarby nog komt, dat men op de schepen nergens vuur vind als in de keuken, die zoo klein is, dat'er naeuwelyks drie menschen in konnen zitten. Maar als men bedenkt, hoe een geboren Duitscher te moed zou wezen, als hy den ganschen winter zonder warme kachel of zonder eenig vuur, zou moeten doorbrengen, zal men zich geenzins verwonderen, wanneer ik zeg, dat ik door deze ongewone felle koude en in zware melancholie en ziekte viel.

De Schryver word ziek.

De lezer zal zich mogelyk verbeelden, dat myne ziekte niets anders was dan de zoogenaamde zee-ziekte, welke veroorzaakt, dat de maag alles moet overgeven. Doch van deze laastgemelde ziekte ben ik nooit aangetast, en schoon dezelve zeer lastig valt, zoo had ik my echter die gaarn getroost, om dat ik van ervare zee Chirurgyns en anderen, die meer ter zee gevaren hadden, verstond, dat die ziekte tot gezondheid zonderling strekt: doch de ziekte die my overviel, had gansch geen gemeenschap of overeenkomst met dezelve, en was alleen uit koude ontstaan.

Want voor eerst, zoo was ik zulk een fellen en langaanhoudenden koude niet gewoon, welke door de lange nachten nog groter was, aangezien wy in deze luchtstreek en dit jaargety naauwelyks 3 uuren dag hadden, zynde de overige tyd van de 24 uuren altoos nacht. En of schoon ik my in myn bed, dat ik met my genomen had, nog zoo warm toedekte, en alle myne kleren te baat nam, kon ik echter de gansche nacht door nimmer warm worden. Hier by quam nog, dat my het scheeps-leven geweldig voor 't hoofd stiet, om dat ik, dat ruuwe leven niet gewoon zynde, met dit woest en wild volk niet overweg kon, te min wyl ik de Hollandsche tale onkundig, weinig met hen spreken kon, en al zei ik iets, dat ze zeer wel verstonden, wierd ik echter, of uitgelachen, of eenige reizen op nieuws gevraagt, en doorgaans met een *wat zeg je* heen gezonden.

Gebruikt medicamenten.

Ik verbeelde my evenwel, om dat myne ziekte zoo lang aanhield en met een afkeer voor de spys verzelt was, dat de zee alleen oorzaak van dezelve was, weshalven ik op den raad van onzen Oppermeester, een man van goede wetenschap, genaamt Willem Deverten, geboortig van een klein eiland beneden Rotterdam, den 6. Februari een braakmiddel innam, het welk ik uit Duitschland mede gebragt had, doch het bequam my, als den hond het gras. Want in plaats van te braken, raakte ik verstopt, en alhoewel ik warm bier dronk,

dronk, om te eerder aan het braken te komen, hielp zulks niet, weshalven, om het braakmiddel uit het lichaam te hebben, ik genoodzaakt was, een vinger in de keel te steken, en aldus de natuur te dwingen.

Verzoekt iets, dat hem word geweigert.

Gedurende dezen mynen toestand, zond ik mynen oppasser, die my op order van de Heeren Bewindhebbers was gegeven, aan onzen Kapitein Adriaan Bogaart, om een weinig zuiker en boter om in wat warm bier te doen, doch zulks wierd my geweigert, hoewel ik niet weet waarom, of het moest wezen, dat myn oppasser niet beleefd genoeg sprak, of mogelyk om dat hy den Kapitein voorby gong, en den Kajuitwachter eerst vraagde.

Ik moest derhalven geduld hebben, wyl het den Kapitein zo beliefde; niet tegenstaande de generale order van de Oost-indische Maatschappy uitdrukkelyk medebrengt, de zieken zoo veel mogelyk te gerieven; en of schoon ik mynen oppasser andermaal aan hem zond, en zeggen liet, dat ik te Amsterdam myn geld daar voor gegeven had, en dat ik aan den Gouverneur van de Kaap de Goede Hoop, aan wien ik brieven van voorschryvens by my hadde, daar over zoude klagen, zoo mogt zulks doch niets helpen, hoewel ik voor de waarheid niet kan zeggen, of myn oppasser de boodschap gedaan heeft, waar aan my des Kapiteins goedaardigheid en aangebore vriendelykheid doet twyfelen.

Gezag van den Kapitein van het schip.

Doch dit heb ik naderhand ondervonden, en waargenomen, dat een Kapitein ter zee al immers zoo veel achting, eerbiedigheid en gehoorzaamheid van zyne onder hem staande bootsgezellen pretendeert, als eenig Souverein in zyn land van zyne onderdanen zou mogen eisschen.

Des Schryvers ziekte neemt toe.

In dezen elendigen toestand wierd ik zoo zwak, dat ik als een klein kind moest leren gaan, weshalven onze Opper-stuurman Jan van Sandvoort geboortig van Amsterdam, uit medogenheid over my, een touw dwars over het schip spande, om my daar aan vast te houden, waar op den 15. Februari myne quaal zich eerst recht openbaarde, en my een ganschelyken ondergang dreigde.

Krygt de alledaagkoortze.

Want behalven dat ik met allerhande toevallen geplaagt was, zoo wierd ik van een alledaagsche ylhoofdige koortze aangetast, welke my tot den 25. Februari by bleef, en my zodanig afmatte, dat niemand op het schip andere gedachten hadde, dan dat ik nooit levend aan de Kaap zoude komen.

Genezing.

En alhoewel ik zoo zwak was, dat ik geen ommezien kon zitten, zoo was ik echter na het gebruik van een zacht purgeer middel, het welk my de bovengemelde Oppermeester ingaf, van de koortse bevryd, en vervolgens tot volkomen gezondheid herstelt, zoo dat ik naderhand gedurende de gansche reis generlei onpasselykheid meer gevoelt heb.

Des Schryvers gevoelen aangaande zyne ziekte.

Dat de felle koude, welke ik doorstaan moest, gevoegt by de ongewone gezoute kost alleen oorzaak van myne onpasselykheid geweest zyn, besluit ik daar uit, dat hoe nader wy aan de verzengde luchtstreek quamen, hoe gezonder ik my bevond: het welk te klaarder blykt, wyl wy den 27. Februari ons bereids op de hoogte van 25 graden bevonden.

Maakt vriendschap met de scheepsofficieren.

Wanneer ik nu tot volkomen gezondheid herstelt was, begaf ik my nevens anderen wat meer in de open lucht, onthield my boven op 't schip, alwaar ik myn kamertje ook had, en sprak zoo goed als ik kon Hollandsch met de scheeps-officieren, en bragt daar door te wege, datze my meer genegenheid toonden, zoo datze my altoos riepen, zoo dikwyls als 'er iets byzonders te zien was; gelyk wy dan den 28. Februari voor de eerstemaal een

Noord-kaper of kleinen Walvisch te zien kregen.

Vrolyke dag op het schip.

Hier uit bleek dat wy de Spaansche zee, zoo niet geheel ten minsten byna gepasseert waren, en dienvolgens niet ver meer van Kaap Verde konden zyn. Ondertusschen maakten onze Officiers die over den goeden voortgang, dien wy na uitgestane zeer zware stormen om den Noord maakten, verheugt waren, zich den 2 Maart vrolyk met de vrouwsperzonen welke ten getale van 6 aan boord waren, namentlyk 2 vrouwen met 3 van hare dochters en een meid, van dewelke eene met hare 2 dochters na Batavia voer, werwaards ze door haar man ontboden was; daar wierd dapper wyn en bier gedronken en wakker gedanst, waar door al het scheeps-volk gaande gemaakt, zoo dat dien dag en een goed gedeelte van den nacht met allerhande scheeps-spulletjes door gebragt wierd.

Werk van den Tamboer op een schip.

Dewyl ik van het danzen en andere scheeps-vermakelykheden gewag gemaakt heb, zal het den lezer mogelyk niet vervelen, als ik hem daar omtrent eenige omstandigheden mededeel. Elk schip heeft zyn eige tamboer, die des morgens en's avonts wanneer de schildwachten uitgezet moeten worden, de trommel roert, ook maakt hy door het roeren der trommel voor af bekent de aankomst van eenige vreemde chaloup waarin zich perzonen bevinden die aan boord willen komen om den Kapitein of iemand van de andere Officiers te bezoeken of over eenige zaken te spreken.

Doch de tamboer zou de aankomst van zodanig een chaloup niet tydig genoeg gewaar worden, indien de boven in de mast en op schildwacht zittende bootsgezel niet alvorens riep en het den Stuurman, die beneden in het schip de wacht heeft aankondigde; die daar op dan aanstonds den Kapitein hier van kennis gaat geven; op wiens order vervolgens de trommel geroert, de scheeps-trap buyten aan het schip vast gemaakt en met volk bezet word, om den gasten een hand te reiken ten einde ze veilig aan boord zouden konnen komen.

Wanneer het scheepsvolk zich vrolyk maakt, gebeurt het ook wel, voornamentlyk als de Kapitein zelf in een vrolyke luim is, dat ze verlof bekomen om de trommel te mogen gebruiken, en zich in de tegenwoordigheid van den Kapitein en andere Officiers te vermaken, en als ze dan met hunne spulletjes het den Kapitein na de zin weten te maken, krygen ze wel een dronk brandewyn of ook wel spaansche wyn toe.

Tydkortingen der bootsgezellen.

De tydkortingen waar mede dit onbedachtzaam volk zich vermaakt, bestaan onder anderen, dat ze eenige onnozele en onbedreve onder haar uitkippen, dewelke ze naakt uitkleden en derzelver billen zwart maken; of ze doen op hare wyze recht, namentlyk, ze hangen zodanigen naakten op onder de armen, ook maken ze zomwylen haar eige aangezicht zwart, om anderen, op welke ze het gemunt hebben, onder schyn van hem te kussen, ook zwart te maken; of, te weten als ze het op zyn hoffelykste willen maken, springen ze in het touwetje. Vele andere al te grove manieren waar mede ze zich vermaken, zal ik hier al willens verzwygen, om de kuische ooren van den Lezer niet te quetzen.

Werk van den Trompetter op een schip.

Behalven een tamboer, hebben de Oost-indische schepen (van de Oorlog-schepen spreek ik hier niet) ook doorgaans een eigen trompetter, die gemeenlyk des morgens en 's avonds blaast, en het aanbreken van den dag bekent maakt door eenig morgen-lied, en den avond door het blazen van 't een of 't ander avond-lied. Wanneer het eetens tyd is laat hy zich weder horen, en voor het overige zoo dikwyls als het den Kapitein behaagt,

haagt, of wanneer 'er eenig vreemd chaloup met Officiers aankomt, of aan boord getrakteerd worden.

Scheeps-Muzyk.

Als de Kapitein luft heeft om zich wat te vermaken, te weten als het mooi weer en de wind goed is, (want buiten deze tyd word'er, gelyk ligt te denken is, aan gene vermakelykheden gedacht,) alsdan bedient hy zich desgelyks van den Trompetter, en doed hem een Rondeau enz. blazen; en wyl men zelden een fchip met zoo veel volk ziet, daar niet eenige liefhebbers van de edele konft der Muzyk onder gevonden worden, zoo worden die by deeze gelegentheid ook te baat genomen; zelfs gaan ze dikwyls by malkander zitten om voor haar eige vermaak een ftukje te maken, en ziet men meermalen hier eenige die op de Viool fpelen, daar eenige Hautboïften, gins eenige die op de Fluit fpelen en weer op een andere plaats die zich met zingen vermaken; zoo dat'er op een fchip, als het mooi weer is, meer vrolykheid bedreven word, als op het vrolykfte gaftmaal op het vafte land; aangezien men'er zoo wel by danft en fpringt, eet en drinkt als op een boere bruiloft; zelfs worden'er op de fchepen, ingevalle bequame perzonen daar op gevonden worden, zomwylen ganfche Komedien gefpeelt.

Aankomft in de verdorde Luchtftreek.

Wy wierden des volgenden daags in onze mening aangaande de Kaap Verde bekrachtigt, doordien wy bevonden dat wy albereids den 23. graad noorder hoogte gepaffeert en gevolglyk reeds in de verdorde luchtftreek gekomen waren. De kouleur van het water, welke geheel groen was, gaf zulks ook genoegzaam te kennen, en allengskens groender wierd hoe meer wy de voorfz. Kaap naderden, welke kouleur het water behield, tot dat wy de Kaap de Goede Hoop bereikt hadden; gelyk zulks *Varenius in Geograph. Gener. Libr.* 1. *cap.* 13. *Prop.* 15. *p. m.* 193. nevens verfcheide andere Schryvers, albereids aangemerkt heeft.

Ontdekken het eiland St. Antoni.

Na eenige dagen zeilens, zagen wy eindelyk den 9. Maart des morgens de eilanden van de Kaap Verde, welke by de Ouden Hefperides of Gorgones en ook wel Gorgadas, en door de Hollanders de Zout-eilanden genoemt worden, welke volgens den fchryver *Maillet in Cosmogr. Libr. V. cap.* 12. in den jare 1440 woeft en onbewoond gevonden wierden; en onder dezelve ontdekten wy het eyland S. Antoni Noord-ooft ten Ooften van ons; fchoon wy 'er nog bykans 15 mylen van af waren; waar uit ten vollen blykt dat derzelver gebergte zeer hoog zyn moet. Wy konden met een verrekyker de naakte en kale klippen zien, op welker toppunten echter verfcheide bomen ftonden; ook ontdekten wy verfcheide holten, als holle wegen, langs welke men op het gebergte kan komen.

Ontdekken verfcheide anderen.

Dien zelven dag, ontrent ten 4 uuren 's avonds, kregen wy ook het eiland St. Vincent in het gezicht, maar wyl het kort daar na donker wierd, konden wy niets zonderlings daar van zien. Daags daar aan vertoonden zich de eilanden St. Lucia, St. Nicolaas en Chaon, welke het kleinfte is van de elf die men in de Zee-kaarten vind, zynde allernaaft het eiland St. Nicolaas gelegen. Wy hadden hier de wind t'eenemaal tegen, zoo dat wy 'er niet dicht genoeg konden voorby zeilen, om eenige aanmerkingen ontrent deze eilanden te maken.

Ontdekken het eiland del Fuogo.

Na de middag ontrent ten 1 uur ontdekten wy weder een ander eiland, doch wy ftonden in twyffel of het 't eiland St. Jago of het eiland del Fuogo was, maar zoo dra het donker was, wierden wy uit den dut geholpen, dat het niet St. Jago maar het eiland del Fuogo was, door dien de berg die op dit eiland legt, en vuur uitwerpt, een

 tame-

tamelyke grote vlam opgaf; want by dag konden wy niet anders als een dikke opgaande damp gewaar worden.

Het eiland S. Jago word ontdekt.

Des volgenden daags, zynde den 11. Maart, zagen wy eindelyk ook het eiland St. Jago met deszelfs hoge bergen en klipagtige kusten uit het water te voorschyn komen; en wyl wy 'er naeuwelyks een halve myl af waren, konden wy niet alleen deszelfs rouwe klippen klaar zien, maar wy konden ook de voorschreve berg op del Fuogo, die dan eens vuur uitwierp en dan weder maar rook opgaf, naeuwkeuriger bezichtigen. Hier ontstond onder de Stuurlieden een verschil, namentlyk of het eiland St. Jago zoo ver van dat van del Fuogo is gelegen als in de Zee-kaarten doorgaans aangetoont word, waar ontrent ze echter niet konden eens worden, alhoewel het een ieder toescheen dat derzelver kusten zeer dicht aan malkander lagen; maar de Onder-stuurman Joan van der Horst was met my in een gevoelen, namentlyk dat ons gezicht door de wederzydsche hoge kusten misleid wierd, en de afstand daar door kleinder scheen, als die in der daad was.

De Schryver ziet voor de eerstemaal een Haay.

Den 12. Maart zynde den volgenden dag, konden wy wegens kontrari wind het eiland St. Jago niet dichter by komen; doch wy zagen dien dag, behalven het eiland del Maio, ook weder een nieuw Zee-monster, namentlyk een visch die by de zeeluiden een Haay, en by de Natuurkundigen *Canis carcheria* genoemt word, en van middelmatige groote was, te weten van 6 voet lang. Ik ben van gevoelen dat de Profeet Jonas door een visch van deze soort, maar veel groter, is verslonden en vervolgens weder levend uitgespoogen, waar ontrent ik my op een andere plaats wydlopig zal verklaren. Deze visch verschafte ons een goede maaltyd, alhoewel de Kapitein, die hem als vyand en menschen-vreter aanmerkte, niets daar van wilde proeven.

Vangen verscheide visschen.

Wy vongen dien zelven dag ook een Tonyn, waar van niets op onze tafel quam, maar aan het volk ten besten gegeven wierd, waar mede ze zich dien avond vrolyk maakten, wy aten daar en tegen met smaak van een Dolfyn, die dien dag ook gevangen was; deze visschen en verscheide andere zoorten zal ik in het vervolg omstandig beschryven.

Staan groot gevaar uit.

Den 13. Maart liepen wy groot gevaar van te vergaan. Want wy waren wegens kontrari wind genootzaakt het gantsche eiland van St. Jago om te zeilen, by welke gelegentheid wy de stad St. Jago naeuwkeurig konden beschouwen, welke plaats behalven de Residentie van den Onder-koning, die door den Koning van Portugal, tot bewaring der voorsz. eilanden aangestelt is, niet veel groter is, als een middelmatig stedeken in Duitschland. En vermids de wind hier op t'eenemaal ging leggen en wy een dood stilte kreegen, wierden wy daar door in het grootste gevaar gebragt, aangezien wy door den snellen stroom na een steile en zeer hoge klip gedreven of liever getrokken wierden, en aldus gevaar liepen, schip, leven en goederen te verliezen, of ten minsten op een plaats te geraken, van waar wy niet dan door een ander uit Holland komend schip zouden hebben konnen verlost worden.

Zoeken het af te wenden.

Want wy waren naeuwelyks 200 schreden van de voorsz. klip, en schoon wy het dieploot uitwierpen op hoop van grond te vinden, en een anker te laten vallen, zo konden wy dog op 1200 Rhynlandsche voeten geen grond peilen, en schoon wy al onze chaloup en boot uitzetteden en voor aan de boegspriet van ons schip vast maakten, met voornemen door het sterk roejen van 25 mannen

nen van de klip af te komen, zoo was het echter een loutere onmogelykheid tegen dien snellen stroom op te komen.

De Schryver is seer beangst.

In wat angst en droefheid wy ons toen ter tyd bevonden en op wat wyze den een den ander met tranen in de oogen poogde te troosten, wanneer wy de 2 smertelykste zaken, namentlyk de dood en slaverny, en het verlies van goed en schip voor oogen zagen, kan zich niemand ligt verbeelden, die nooit diergelyke angst en benauwtheid heeft uitgestaan. Ik zelf weet niet meer wat ik toenmaals voor gedachten had, maar dit weet ik my nog wel te erinneren, dat ik vastelyk besloten hadde, als ik een van beide zou moeten kiezen, van liever in de handen des Heeren, als in die der menschen te vallen.

Wonderlyke uitkomst.

Doch God zag onze tranen aan en verhoorde ons zuchten, na dat hy alvorens getoont had, dat wanneer alle menschelyke hulp te kort schiet, hy als dan bereid zy ons voor een volkomen ondergang te bewaren, tot dien einde liet hy op een verwonderenswaardige wyze den wind uit het Zuidoosten over het voorsz. steile gebergte waajen, waar door wy van dit gevaarlyk strand af en dieper in zee gedreven wierden, welke wind ons ook na veel gins en weer laverens, den 14. Maart gelukkig in de haven van het eiland St. Jago, du Braya genaamt, en 2 mylen van de stad gelegen bragt, daar wy ten anker gingen leggen, wyl wy groot gebrek aan versch water en andere noodwendigheden hadden.

Het schip daar de Schryver op is krygt een ramp.

Ik dien hier niet vergeten te zeggen, dat eer wy nog in de voorsz. Haven binnen liepen, wy gedurende den zoo evengemelden tegenwind een breuk aan onze grote mast gekregen hadden, waar door wy genootzaakt waren deszelfs zeilen in te halen, en hem met sterke touwen te hulp te komen, ten einde wy hem verder zouden konnen gebruiken, om het overige van onze reis gelukkig te volbrengen; waar door alzoo onze Opper-bootsman met zyn volk nieuw werk kreeg, het welk zy ook gelukkig voltooiden.

Schepen die in de haven te St. Jago lagen.

Wanneer wy in de voorsz. haven van Braya waren binnen gelopen, zagen wy niet alleen, dat een van onze schepen genaamt Schonerloo, het welk nevens de andere den 11. Januari door storm van ons was afgeraakt, in deze haven was aangeweest, en als het ons had zien aankomen voortgezeilt was, alhoewel indien wy een weinig eerder waren gekomen, te weten voor dat het zyne ankers geligt had, zou het op ons als het Vice-Admiraalschip hebben moeten wachten; maar wy vonden in dien haven ook 2 Portugeesche Oorlog-schepen leggen, voor dewelke wy volgens gewoonte, onze zeilen stryken moesten; het Kasteel van die Haven salueerden wy met 15 kanon-schoten, en wy wierden met een gelyke salvo zoo wel van het Kasteel als van de voorsz. Oorlog-schepen bedankt en verwelkomt.

Aankomst van een Hollandsch schip.

Wy hadden naauwelyks een uur in deze haven ten anker gelegen, wanneer het schip Sandhorst hier ook binnen liep, zynde den 11. Januari door storm van ons afgeraakt, en zedert niet weder van ons gezien tot het in deze haven aanquam; Wy mosten toen by malkander blyven en onze reis in gezelschap tot na de Kaap de Goede Hoop vervolgen, het zy dan geweest, dat wy door een nieuwen storm weder van malkanderen waren gescheiden geworden.

Kort hier op quamen de Officiers van de voorsz. twee Portugeesche Oorlogschepen by ons aan boord, welke verscheide Waaren, nevens eenige Graadbogen en andere Instrumenten van

ons

ons kogten, en onder anderen vertelden dat ze reeds een gehele maand hier hadden gelegen om op de Franſche kapers te paſſen, maar wyl ze gedurende al dien tyd geen eene hadden vernomen, ſtonden ze eerſtdaags volgens order van den Koning van Portugal, na Braſilie te vertrekken, om te zien hoe het daar geſtelt was, en vervolgens de Braſiliaanſche vloot na Portugal te konvoieren; waardoor niet alleen ik, maar ook verſcheide anderen ontrent ons oogmerk te leur geſtelt wierden, door dien wy gehoopt hadden dat wy door haar eenige brieven na Holland en verder op Duitſchland zouden hebben konnen beſtellen.

Zetten voet aan land.

Terwyl deze Officiers nog by ons aan boord waren, zond onze Kapitein eenige van zyne Officiers aan den Gouverneur van die haven met verſcheide geſchenken, beſtaande in Hollandſche kaas, ſtokviſch, enz. en liet hem verlof vragen om verſch water, hout en verſcheide levensmiddelen te mogen koopen, wyl wy groot gebrek daar aan hadden, en dit voornamelyk de rede was waarom wy in deze haven ten anker gekomen waren. Den Gouverneur ſtond dit verzoek niet alleen toe, maar hy liet daar benevens ook weten, dat als wy aan land wilden komen, hy ons een Lyfwacht van 50 mannen zoude toevoegen, om, gelyk hy voorgaf, voor de dieſachtige ſlaven en Moren veilig te zyn, alhoewel het ons toeſcheen dat zulks voornamelyk diende om door dat middel al ons doen te verſpieden, en gemerkt hy hier ontrent niet anders deed, als wat de pligt eens Gouverneurs vereyſcht, konden wy hem zulks ook geenzins kwalyk nemen.

Een Portugeeſch Edelman verzelt van een Geeſtelyke komen aan boord.

Des namiddags quam zeker Portugeeſch Edelman verzelt van een Geeſtelyke van die plaats, genaamt Vader Franciſcus Lombeer, aan boord van ons ſchip. Deze Edelman woonde in de ſtad St. Jago en hy vertelde ons dat hy hier zyne landeryen hadde, als mede 300 ſlaven, voor welke hy jaarlyks hoofd voor hoofd 200 ſtukken van achten tribuit aan den Koning van Portugal betalen moeſt. Onze Officiers die midlerwyl met het antwoord van den Gouverneur te rug gekomen waren, vertelden ons dat ze dien middag by den voorſz. Edelman voortreffelyk ter maaltyd onthaalt waren geweeſt, en dat hy gezegt hadde, dat alle de genen, die van ons aan land zouden komen en zyne tafel voor lief wilde nemen, hem aangenaam zouden zyn. Voor welke beleeftheid, als wy daags daar aan hem bezogt en met hem geſpyſt hadden, wy hem niet alleen bedankten, maar hy wierd ook aan boord van ons ſchip, zoo goed als het de gelegenheid toeliet, onthaalt en met eenige Hollandſche kazen en ſtokviſch beſchonken, en nevens den Vader Lombeer tegens den avond weder aan land gebragt.

Aanmerkingen den voorſz. Geeſtelyken betreffende.

De Vader Franciſcus Lombeer wierd nevens den gemelden Edelman onthaalt en beſchonken, en wyl hy geen een woord Duytſch ſpreken nog zich van de tolken bedienen konde, aangezien die met den Edelman genoeg te doen hadden, wierd hy aan my gewezen, om Latyn met hem te ſpreken. In den beginne toonde hy zich gantſch vriendelyk tegens my, maar na dat hy zeer veel kaas gegeten hadde, waar van hy een zeer groot liefhebber was, want hy at dien namiddag wel 2 pond kaas alleen; en wyl hy niet dan brandewyn dronk en elke rys een halve pints roemer daar van binnen ſloeg en vervolgens geheel dronken wierd; verging hem niet alleen zynen vriendelyken ommegang, maar ook eindelyk de ſpraak zelfs, zoo dat hy in plaats van eenige duidelyke woorden

voort

voort te brengen, niet als de brokken van de kost die hy gegeten en de brandewyn die hy gedronken hadde, uitbraakte.

Ik zal hier nog iets tot dezes mans gedachtenis verhalen. Hy was een zwarte Moor van slaven afkomstig, en van Angolische Ouders op dit eiland geboren, en had op het Hoge-school dat te St. Jago gestigt is, zyne leeroeffeningen volbragt, en was eindelyk Pastoor van de Parochie alhier geworden door byzondere gunst, of veel eer om dat zich in deze haven zeer vele van zyne landsgenoten onthoudende, men mogelyk geoordeelt heeft, dat zich dezelve eerder door een van haren landaard, als door eenig Europeaan, tot het omhelzen der Christelyke Religie zouden laten bewegen.

Danst op een byzondere wyze.

Hy kon heel koddig danzen en wel voor een meester potzemaker dienen. Want terwyl hy aan boord van ons schip was, begon hy zo dra hy wat te veel brandewyn in zyn lyf had, in zyn priesterlyk gewaad met onze Kommandeur van de Zoldaten, Joan Timmerman; geboortig van Amsterdam, zoo koddig te danzen, dat niemand van ons diergelyke ooit te voren gezien had, waar door hy zyne afkomst verried; wyl hy zulke zeldzame gebaarden daar onder maakte, diergelyke een aap op een toneel hem onmogelyk zou hebben konnen nabootzen, daar benevens zong hy zulke schone liedjes, dat een vreemdeling zich ten hoogsten daar over verwonderen moest.

Deszelfs hoffelykheid en Boekery.

Hy had zulk een beknopte Boekery, diergelyken men in Europa by geen Geestelyken, het zy in het geheim of openbaar; groot of klein, hoog nog laag zal aantreffen. Wanneer hy by ons aan boord was verzocht hy my verscheide malen van dezelve eens te komen bezien; en dat ik als dan nevens de gene die ik van oze Officiers zoude mede brengen, by hem ten eeten zoude blyven, waar op wy des volgenden daags zynde den 15. Maart, hem gingen bezoeken, en ik moet tot zyn lof zeggen, dat hy ons heel vriendelyk en hoffelyk onthaalde, en zich ook in de tegenwoordigheid van zyn huisgezin zeer bescheiden en matig gedroeg, en wy zagen toen ook zyne heerlyke Boekerye, waar in wy niet anders vonden als een Corpus Juris, aangezien hy zich voor een Doktor in de Rechten uitgaf; de Legende-boeken der Vaders nevens eenige Gebede en Formulier-boeken.

Deszelfs mildheid en liefdadigheid; de Schryver is hem verpligt.

Eindelyk en ten laatsten ben ik ook verpligt hem wegens zyne byzondere mildheid en liefdadigheid te roemen, waar door hy zyne gebreken die ik voorheen van hem verhaalt heb, volkomen weder goed maakte. Want voor de eer die hy by ons aan boord genoten had, toonde hy zich niet alleen met'er daad dankbaar, aangezien hy ons allerhande moeskruiden uit zynen tuin voor de keuken zond, en ons als wy by hem waren deftig onthaalde, maar hy bragt ons ook overal en liet ons alles zien; voor welke byzondere beleeftheid ik hem de tyd mynes levens verpligt blyven zal, want zonder hem; zou ik nooit ervaren hebben, wat op dit eiland en andere van de Kaap Verde merkwaardigs geweest was, gelyk ik dan door zyn toedoen de schoone ryst en zuiker Plantagien, en de plant waar uit de Indigo gekookt word, de Kapoch of Boomwolbomen en andere fraayigheden voor de eerstemaal van myn leven te zien heb gekregen. De Heer vergelde hem zulks!

Ververschen zich.

Dit zy genoeg van den Vader Franciscus Lombeer, waar na ik den Lezer verder zal verhalen, dat wy met het innemen van versch water, het welk wy voor niet kregen; en andere nodige mondkost, enz. voor de reis bezig waren, ten welken einde ver-

ſcheide perzonen uit de ſtad St. Jago by ons quamen, namentlyk een Kapitein Lieutenant nevens eenige andere Officiers, welke verſcheide zaken waar aan zy gebrek hadden van ons kogten, als hoeden, lakens, lindens, kouzen, enz. waar tegen wy hout, levende oſſen, varkens, bokken en ſinaasappelen ruilden, de oſſen moeſten wy tegen 25 gulden het ſtuk, een varken tegen zeven en een halve, en een bok tegen 25 ſtuivers betalen. De vruchten en andere eetwaren golden zeer weinig, en ik heb zelf voor 100 Sinaas of Oranje-appelen maar een halve brief ſpelden betaalt; zoo als ook voor 5 grote vette hoenders, insgelyks maar een halve brief ſpelden, behalven dat ik nog wel een dankje toekreeg. Zoo gaat het ook ontrent alle de andere vruchten, welke deze arme menſchen aanqueken.

De Schryver wil de ſtad St. Jago bezien.

Ondertuſſchen vermids wy zulken gelukkigen voortgang in het bezorgen van onzen voorraad maakten, en alles zodanig was beſtelt, dat eenige van onze Officiers van boord konden blyven, beſloten zy nevens my, om een keer na de boven gemelde Stad St. Jago zelf te doen; wy begaven ons dienvolgens met toeſtemming van onzen Kapitein aan land, met beſluit, om ons van een goeden trouwen Gidſe te verzien, dog de bovengemelde Edelman en de Vader Lombeer radeden het ons af, om dat vermids het land, uit louter ſtyle klippen en bergen beſtond, wy naauwlyks over dezelve zoude konnen klauteren; en hadden zelfs, zeiden zy, hunne ſlaven, die derwaards worden gezonden, dikmaals het ongeluk, dat dezelve, wyl ze wegens het branden van het zand en de klippen, den weg zonder kouzen of ſchoenen moeten afleggen, of met bedorve voeten te rug komen, of uit gebrek van verſch water, alzoo het menigmaal om de 5, 6, 7. en meer jaren naauwlyks eens regendt, en de veld en boom-vruchten enkelyk van den dauw behouden blyven, langs den weg van dorſt ſterven, en daar door het wederkomen ganſchelyk vergeten, niettegenſtaande zy zulken weg en luchtſtreek veel beter gewoon zyn, als wy.

Kan zyn voornemen niet werkſtellig maken.

Dit naricht deed ons wel van beſluit veranderen, in zoo verre het de te voet reize aanbelangde, maar niet ontrent ons voornemen, om de ſtad St. Jago te bezichtigen; dienvolgens wilden wy uit gebrek van paarden, welke op dit eiland ganſch niet te krygen en daarenboven wegens de voorgemelde ſtyle klippen en het brandige zant onnut of onbruikbaar zouden zyn, ezels huuren dog zulks wierd ons van de gemelde Heren andermaal afgeraden; ten dele vermids wy door derzelver tragen gang afgemat zouden worden, en groot gevaar lopen, te verſmachten; en ook om dat deze dieren aldaar hunnen aangeboren aard verleerden, en zich niet zoo wel als in andere oorden tot het laſtdragen ſchikten, aangezien zy dikmaals zwaar geladen, gingen leggen, om te ruſten; of zelfs zonder ſlagen te ontzien, weder te rug keerden; zoo dat, alzo onze Kapitein de boot en de ſloep, waar mede hy onze proviſie en verſch water aan boord moeſt laten brengen, niet ontberen kon, ons goed voornemen, ſchoon wy nog op andere middelen bedacht waren, dien volgens t'eenemaal in duigen raakte, en wy de Stad St. Jago onbezichtigt moeſten laten leggen.

Hoe lang de Hollanders zich te St. Jago hebben onthouden.

En dit is ook de rede, waarom ik geen verdere beſchryving van dit ſchoon vruchtbaar eiland geven kan; want behalven dat wy ons maar 5 dagen, namentlyk van den 14. tot den 19. Maart aldaar hebben onthouden, zoo hebben wy meer om onze behoeftigheden als om verdere bezichtiging

van

van vreemde fraayigheden moeten denken, aangezien de tyd ons evenwel kort genoeg viel; dienvolgens gingen wy den 18. Maart den Gouverneur van den haven ten laatstenmale zien, die ons een rotting met een zilvere knop, door den Heer Willem Adriaan van der stel, Gouverneur van de Kaap, op zyne te rug reize aan hem vereert, wees, en hy had daarenboven de goedheid van ons zyne gemalinne te laten zien, en in haar vertrek te bezoeken, waar mede wy in 't byzyn van haar vrouwentimmer, een maaltyd van boter en Gyte-kazen nevens brood, van Turksche tarw gebakken, hielden, en haar vrouwentimmer op haar verzoek, tot betuiging van onze wilvaardigheid, een pyp tabak aanboden, welke zy ook alle met ons rookten.

Ziet den Gouverneur en zyne gemalin.

Na dat wy alles hadden ingenomen, dat wy tot onze reis van noden hadden, en wy zoo als voorheen een kort tegen-bezoek van den Gouverneur des Havens hadden ontfangen, zoo lichteden wy den 19. Maart het anker, en zeilden met een goeden Noord-Oosten wind uit den haven, om den weg na de Kaap de Goede Hoop te vervolgen. De *Elevatio Poli* wierd alhier door de Stuurluiden gezocht en achtervolgens de bekome hoogte der zonne, op 14 graden en 40 minuten bevonden.

Vertrek van 't eiland S. Jago.

De materie verder uit te voeren, maakt dit Hoofdstuk te lang, derhalven zal ik die tot op een nadere gelegenheid sparen, met verzoek, dat gy dit niet qualyk gelieft te nemen.

Verder Verhaal van het geen van de Kaap Verde tot aan de Kaap de Goede Hoop is voorgevallen, nevens veel nuttige aanmerkingen, zoo wel ten opzicht van het goedhouden der levensmiddelen, als ten opzicht van het begraven der doden, zoo als ook het bestellen der wachten, en andere nodige zaken.

III. HOOFTSTUK.

Aanmerkingen over 't eiland St. Jago. Aldaar is het zwaar te landen. Een Zoldaat sterft. De Schryver verhandelt het zee-leven. Hoe de zieken aan boord opgepast worden. Van de dodelyke ziektens. Van het oppassen der gequesten. Van de scheeps-testamenten. Van de Natenschap der overledenen. Hoe de doden op de schepen worden begraven. Als het een gemene is. Als het een Kapitein of Opper-officier is. Waar toe de scheeps-klokjes dienen. Verklaring van een spreekwyze aan scheeps-boord. Van de wagt op de mast. Van de eetens-tyd aan boord. Van de scheeps-spys. Hoe men aan scheeps-boord eet. Wanneer de Officiers spyzen. De order van hunne tafel. Van de scheeps-bedestonden. Moeten zeer stipt worden bygewoont. Van de zondags bedestonde. Verbod van Religie disputen aan boord. De Schryver ziet voor de eerstemaal de scheeps-justitie. Daar over ont-

ſtaat een geſchil. Grote hitte en ſtilte. De ſtilte houd aan. Worden viſſchen gevangen. Ontſtaan ziektens en ongemakken. Een karel ſpringt onverhoeds over boord. De ſchryver heeft groot medelyden met hem. Wilde hem tot obſerveren gebruyken. Verkieſt eenen anderen. Byzondere ſcheeps-ziektens. Verklaring van de ſnelle reis by ſtilte. Wederlegging van de voorgaande tegenwerping. Wederlegging van den Schryver. De Schryver paſſeert de Linie. Teken van een harde ſtorm. De Donder ſlaat in het Schip van den Schryver; dog niemand word beſchadigt. God word daar voor gedankt. Was byna in de kruyd-kamer geraakt. Wat die blixemſtraal beſchadigt. Het beſchadigde word gerepareert. Verklaring van een paſſagie uyt Eraſmus Franciſcus. Nog een andere. Heeft dezelve niet waar bevonden. Wederlegging van een ander voorgeven. Slegt water by de Linie. Regenwater word verboden te drinken. Grote dorſt onder de Linie. Voorſlag om het water goed te houden. Laat zig niet practiſeren. Hoe de Hollanders het ſcheeps-bier bewaren. Waarom het ſcheeps-bier dikwils bederft. Welke wynen op het ſchip duurzaam zyn. Hoe wyn en bier in Indie afgetapt word. Hoe men het zelve bewaart. De Victualien bederven dikmaals op zee. Dog op 't eene Schip meer als op 't ander. Menig ſchip kreigt weinig zieken. Waar zulks van daan komt. Waarom men dikwils moet te rug zeilen. De Schryver weet niets van aderlaten. Het dopen onder de Linie is door de Hollanders afgeſchaft. Van een byzondere wolk in de melkweg. Hare figuur en grote. Wat het ſcheeps-volk daar van meent. Het ſchip Sandhorſt doed een zeyn. De Schryver komt op een gevaarlyke plaats. Hoe dezelve genoemt word. Is zeer gevaarlyk. Daar word een dank-dag gehouden. Curieuſe Phaſis Lunæ. *Wanneer en waar ze waargenomen is. Hoe ze geſchapen was. Hare oorzaak. Haar* Lumen ſecundarium. *Verdere verklaring van deze obſervatie. De Schryver onderwerpt zich aan de cenſure van anderen. Men ontdekt een vreemd ſchip. Daar word land ontdekt. Men ſtevent derwaards aan. Twederlei meningen daar van. Mening van den Schryver. Hoe het land 'er uitzag. Het land verloren. Grote hoofdpyn. De Schryver verlieſt al zyn hoofd-hair. In de* Zona Torrida *regent het weinig. Wat het land hier voren geweeſt is. Het regent. Zware ſtorm die drie dagen duurde. Gevaarlyke Travad-winden. De Schryver ziet* Nubeculas *of wolkjes by de Suid-Pool. De Schryver maakt zig gereed tot de komſt aan de Kaap. Vervaarlyke ſtorm. Doet grote ſchade. Vergeefſche hulp. Reſolutie van den Boekhouder. Groot ongemak by den ſtorm. De Schryver word uit het bed geworpen. Byzonder toeval in dezen ſtorm. De Commandeur der Zoldaten loopt gevaar te verzuypen. Word gered. Moet zelf over zyn ongeluk lachen. Teken dat men na by de Kaap de goede Hoop was. Veel zee-honden aan de Kaap. Nog een teken van de nabyheid der Kaap. Valſche mening van de nabyheid van 't land. Mening des Schryvers. Valſch ontdekt land. De Kaap word ontdekt. De diepte van de zee word gepeilt. Verdere peiling der diepte. De Schryver eindigt de Reis. Bevind zig in de haven van de Kaap. De Kapitein ſtapt aan land.*

INgevolge mynen laatſten vind ik my verplicht, het geen verder op myne reis na de Kaap de Goede Hoop aanmerkenswaardig is voorgevallen, te melden, om dat ik in het voorgaande Hoofdſtuk niet verder ben gekomen dan aan het eiland St. Jago van de Kaap Verde, alwaar wy 4 of 5 dagen zyn ſtil geweeſt, om ons ſchip weder met verſch

verfch water, brandhoud, en andere behoeftigheden te verzorgen; ten einde om zonder minder rampen en ongemak onze reis voort te zetten, en af te leggen.

Aanmerkingen over het eiland S. Jago.

Aldus vervolg ik en melde, dat wy met het fchip Sandhorft, zoo als onlangs reeds is gezegd, den 19. Maart uit de haven geraakt zyn, en onzen kours Zuid-Ooft ten Ooften genomen hebben. Ondertusfchen zal het my, hoop ik, niet qualyk worden geduid, als ik den Lezer nog een weinig met dit aangename vruchtbare eiland, 't welke omtrent 54 uuren beflaat, bezig hou, en wyder zeg, dat'er behalven de vele boomwol-bomen, insgelyks fchone Citroen, Oranje, Sinaasappel, Cocos en andere, bomen worden gevonden, onder welker frisfchen aangenamen fchaduw of lommer men voor de nypende felle zonne-ftralen zeer liefelyk fchuilen kan.

Ook ziet men daar zeer grote dallen met zuikerriet, reist, lange zwarte bonen enz., beplant, waar van de inwoonders geen geringen voordeel trekken, Wyders vind men by de vefting een weergalozen welbemuurden bron, welkers water een goeden fmaak heeft, en dienvolgens nevens de inwoonders het fcheepsvolk en vreemdelingen vervrolykt en verquikt, terwyl op de kruinen der bergen allerhande rare gewasfen, als Indigo, Acacia rupina, Barba Jovis, en vele rare bloemen, kruiden en bomen aangetroffen worden.

Aldaar is het zwaar te landen.

Het ergfte is, dat men wegens de langzaam afgaande vlakte des zee-oevers met geen vaartuig 't zy een floep of een boot zo na kan komen, dat men droogs voets aan land kan ftappen, of ook de water-vaten, keuken-kruiden, levendige dieren of eenig ander ding, gemakkelyk innemen kan, maar men moet zich altoos door de bootfluiden laten uit dragen, en het geen in het fchip behoort, moet altyd weder met grote moeite tot aan de boot of floep gedragen worden, het welk aan het arme bootsvolk zeer veel ongemak veroorzaakt, om dat het zand zeer fcherp is, gelyk dan onze bootsgezellen, die dikwyls door het zeewater moeften waden kort na ons vertrek grote pyn en elende hebben uitgeftaan, doordien de benen by de enklauwen opgebroken waren.

Een zoldaat fterft

Den 23. Maart waren wy onder de Elevatie van de Pool of verheffing van 't Afpunt, 7 Graaden 11 minuten, en aldus na by de Linie, wanneer ftaande de reis de eerfte man ftierf. Dezelve was een zoldaat, genaamt Heinrich Weisman, van Hamburg geboortig. Hy wierd volgens zyn ftaat nog dienzelven dag na het gebed en het zingen van den 90. Pfalm, over boord in zee gezet, en aldus eerlyk begraven.

De Schryver verhandelt het zee-leven.

Ik hoop, dat my geoorlooft zal zyn, dat ik hier een weinig uit het fpoor gaa en myne reis niet ten eerften vervolg, vermids het enkelyk ten uwen gevallen, en misfchien ook ten gevallen van anderen, die U misfchien daarna zouden konnen vragen, gefchied. De Duitfchers hebben dikmaals van het zee-leven, ziek worden en fterven der menfchen op de fchepen, zeer zeldzame en wonderlyke verbeeldingen, welke verkeerde bevatting ik zal trachten, hier door te benemen, als onder anderen, dat men de zieken als honden zonder artfeneien laat leggen, en dat men dezelve zonder hen op te pasfen, over boord werpt, eer en alvorens de geeft'er uit is, en hen alzoo verzuipt; Edoch zal ik als vooruit zeggen, dat ik niet van voornemen ben, om hier van de gewoonlyke zee-ziektens te handelen, als waartoe voor ditmaal nog tyd of gelegenheid zich aanbied, echter zoude zulks in 't vervolg wel konnen gefchieden.

Hoe de zieken aan boord opgepast worden.

Zoo draa iemand op het schip ziek word, heeft hy zynen kameraad, of zoo als men daar zegt, zynen Maat, en verkiest een ieder zelfs van het moment af, of wel eerder, dat zy aan boord komen, iemand zyns gelyken, waar aan hy reeds voor dezen kennis heeft gehad, of waar op hy zich meest vertrouwt, dien hy alle zyne zaken, indien de nood zulks vereischt, openbaart. Deze staat hem ten dienst, en past hem by ziekte op, schoon de Kapitein of een ander Officier zulks ziet, en word daar over niet bekeven, maar geprefen. Wanneer 'er veel zieken aan boord zyn gelyk veeltyds geschied, zoo word door den Kapitein in dat geval een ordentlyken ziekentrooster, en zomtyds meer, als de nood het vereischt, aangestelt, die op dezelve passen, en hen al het nodige halen en geven moeten.

Van de dodelyke ziektens.

Daarenboven word den genen, die dood krank zyn, altyd eeten van des Kapiteins tafel gegeven, en voor hare herstelling tot gezondheid in alle delen zorg gedragen, dienvolgens moet de Opper-Meester van ieder schip dagelyks aan zynen Kapitein verslag doen, hoe het met de zieken staat, en van harentwegen om verquikking van spys en drank verzoeken. Buiten dat zouden zyne medicamenten, welke hy van de Illustre Compagnie, zoo veel hy nodig heeft, voor niet met al krygt, weinig baten, wanneer de patienten by hunne dagelyksche harde, zoute, droge spys bleven, en niet meer te drinken kregen, als haar rantzoen aan water is. Derhalven heeft deze Opper-Meester altyd eenige kannen met Spaansche wyn, zek, Fransche wyn, Jopenbier, enz., in voorraad, om daar van aan deze elendige zoo veel noodig is, mede te delen.

Van het oppassen der gequesten.

Zyn'er patienten, die gaan konnen, en maar ope wonden of ook wel Venus ziekten hebben, welke laatste echter als zy daar van willen genezen zyn zulks betalen moeten, die zyn verplicht, om altyd voor of na het gebed des morgens en 's avonds voor de grote mast te verschynen, en zich aldaar te laten verbinden, werdende door den provoost door het slaan met een hout tegen de mast als daar toe genodigt, wannneer hy daar benevens roept:

Kreupelen en blinden, komt laat u verbinden;
Boven by de grote mast zult gy den Meester vinden.

Ondertusschen wanneer zy zwakker en buiten hoop van herstelling geoordeelt worden, moet de Geestelyke Arts, ik meen, de Zieketrooster, welkers plicht buiten dat vereischt, om nevens de gewone dagelyksche gebeden, de zieken te bezoeken, hen uit Gods woord by staan, en hem tot de eeuwige reis op zetten en beryden.

Van de scheeps-testamenten.

Bezitten zy eenige goederen, en willen daar van disponeren of een testament maken, kost dat niet meer, dan iemand tot den Boekhouder, die in dit stuk te gelyk het ampt van Secretaris of Notaris waarneemt, te zenden, en hem hunne meening te zeggen, deze is als dan verplicht, om hunnen laatsten wil ten eersten op het papier te brengen, en den zelven van den zieken, na gedane lezing in't by zyn van den Opper-Bootsman Constabel, of andere Onder-Officiers, te laten tekenen, waar benevens hy by de tegenwoordig zynde Officiers zynen naam, als getuige zetten moet. Na het overlyden van den zieken, hebben zulke scheeps-testamenten dit byzonder voorrecht, dat zy alle andere waar en van wien die zyn gemaakt, worden voor getrokken, en op het stiptelykste uitgevoert, te meer als de Illustre Compagnie, gelyk altyd gebruiklyk is, tot Executeur wort benoemt.

Na

Van de nalatenschap van den overledenen.

Na de dood van den zieken, is deszelfs Maat of anders de ziekeTrooster verplicht, de sleutels van deszelfs goederen, kisten en kassen aan den Kapitein en Boekhouder ter hand te stellen, welke laatste alles laat voor zich brengen, en maakt in't byzyn van den Opper-Bootsman, Constabels en andere Officiers den inventaris, welke by zyne scheeps-boeken moet bekent staan, en van hem nevens de daar by geweest zynde Officiers, getekent zyn. De inventaris gemaakt, word alles gesloten, en van den Boekhouder, Bootsman en Constabel met haar dagelyks cachet verzegelt; waarna alles word weggezet, tot dat men of in Indien of in Holland komt, en het overgeeft aan de Heren, die daar toe aengestelt zyn, welke vervolgens alles verkopen, en de waarde daar van door de Compagnie aan de erfgenamen laten toekomen.

Voor dezen wierden die goederen ook door de scheeps-Boekhouders, of aan de Kaap de Goede Hoop, door den Garnisoens-Boekhouder verkoft; maar door dien zulks dikwils zeer ontrouwlyk toeging, en grote smokkelery tot nadeel van de Compagnie daar onder liep, is dat quaad daar door verholpen, dat de gemelde perzonen nu met diergelyke goederen niet meer derven te doen hebben, hoewel voor zoo veel de Guarnisoens-Boekhouder aan de Kaap belangt, dezelve in myn tyd zeer vroom met diergelyke goederen handelde, en niet de waardy van een penning met onrecht daar van zakte. Of echter de Commissarissen altyd zoo naauw gezet zyn geweest, laat ik anderen onderzoeken.

Hoe de doden op de schepen worden begraven.

Wat verder den overleden aanbelangt, dezelve word na zyn staat begraven. Is hy een zoldaat of bootsgezel, of een onder-Officier, word hy tot op het hembt ontkleed; uit gebrek van planken, om een kist daar van te maken, eerst door de zeilmaker in zyn deken of *Comperse*, gelyk dezelve aan boord of elders in Holland en Indien word genoemt, genaait. Deze Comperse is een breed, van binnen met watten gevoert en met gedrukt katoen overtrokken, gestikt en byna vierkant stuk goed, ontrent een vinger dik, dat zeer warm is, en het lichaam voor de uiterlyke lucht bewaart en verwarmt. Ten einde het lyf te eerder zinkt en niet boven op het water blyft dryven, worden of stenen, ontrent 40 ponden zwaar, of steenkolen van het zelve gewigt, of eindelyk eizere kanon-kogels van gelyke zwaarte by zyne voeten mede ingenaait. Vervolgens word hy op het bovenste Verdek, of zoo men aan boord zegt, op den Overloop, genaamt door het gestadig heen en weer wandelen van de matrozen, die aldaar vergaderen, en het voor haar wandel-weg houden, gelegt, alwaar hy zoo lang blyft leggen, tot dat het bid-uur 's morgens of 's avonds gehouden is.

Als het een gemene is.

Dit uur geëindigt, word al het volk, niemand uitgezondert, ten ware iemand krank te bedde lag, of boven in de mast schildwacht hield, uitdrukkelyk gelast, met ontdekten hoofde te verschynen. Vier Karels van hen vatten het lyk, leggen het op een plank, met een strik aan het want vastgemaakt, waarna zy het zelve op order van den Opper-Stuurman na dat hy 1. 2. 3. heeft geroepen, met het uitspreken van het laatste getal, gelyker hand vatten, en in de zee doen zinken.

Als het een Kapitein of Opper-Officier is.

Is de overledene een Kapitein, Opper-Stuurman of ander Opper-Officier, krygt hy een kist, waar in insgelyks het gemelde gewigt aan deszelfs voeten word gelegt. Voor 't overige is de lykstaatzie de zelfde, behalven dat op den dag van deszelfs begravenis of over boord zetting, die insgelyks kort na het gebed geschied, een kanon-schoot gedaan

gedaan word, waar na de vlag of de wimpel boven aan de maſt maar half word opgeheiſt en een knoop daar in gelegt, of op een andere wys te zamen gebonden, ten einde dezelve niet 't eenemaal uitwaajen kan.

Gedurende de begravenis of over boord zetting zelf, word alle minuten een kanon los gebrand, waarmede men vervolgt, tot dat 'er 7, 9, 11, 13 en wel 15 ſchoten gedaan zyn, te weten, na dat de overlede rang gehad heeft. Ook word daar mede een aanvang gemaakt, zoo dra men het lyk over boord zet. De zoldaten ſchieten gemeenlyk uit hun klein geweer tuſſchen de drie eerſte kanonſchoten ſalvo, voornamelyk als het haar Kapitein zelf is, die over boord gezet word.

Tot nu is, terwyl van de begravenis der doden is geſproken, zeer dikmaals van de bedeſtonden gewag gemaakt, ten einde men echter een recht begrip hebbe, hoe het daar ontrent toegaat, dient men te weten, dat ieder ſchip een klokje heeft, ontrent zooo groot, als die in de Duitſche ſteden tot uurklokken of die tot het ſlaan van quartiers gebruikt worden.

Waar toe de ſcheeps-klokjes dienen.

Dit klokje dient tot veel zaken; voor eerſt tot het uitzetten van de wacht, door dien op ieder ſchip zoo wel wacht gehouden, en de ronde gedaan word, als in een ſtad of veſting zelf, ten dele om alle ongeregeltheid van vreeten, zuipen, ſpelen, ſtelen, rampen door vuur enz., te beletten, en ook om alle ſchadelyke zamen-zweringen te verhoeden, en het gemeene ruſteloos onnutte volk van roven, plonderen doodſlaan enz., af te houden; welke wacht alle 4 uuren afgeloſt, en door den Provooſt verandert word, die de eerſte avond-wacht na het luiden van het klokje en het ſlaan met een ſtuk hout tegen de grote maſt aldus roept: *Op de wacht, en van de ſtraat; niemand drinke zich dronken in bier of wyn. Aan Prins Maurits quartier of ook aan Ketels quartier zal de eerſte wacht zyn.*

Verklaring van één ſpreekwyze aan ſcheepsboord.

Deeze ſpreekwys moet wederom verklaart worden. Derhalven dient, dat het ganſche volk, zoo dra het in zee ſteekt, in twee partyen verdeelt word, en dat de eene party genaamt word, na den Prins Maurits van Oranje, Maurits-quartier, en de andere party wyl de meeſten uit de ketel ſpyzen, de overige echter, voornamelyk de Onder-Officiers zoo lang wachten, tot dat zy gegeten hebben, na den ketel, ketels-quartier genaamt worden, ten einde de wacht voegelyk zoude waar-genomen en by beurte konnen verzien worden, zoo dat om die zelve rede het gantſche volk in twee gelyke partyen verdeelt is, en aan ieder party de nodige onder-Officiers toegevoegt is.

Als de Provooſt nu de eerſte avont-wacht op de gemelde wys uitgezet heeft, word dezelve na verloop van 4 uuren van de andere party na het geluid van de klok, zonder verder roepen of ſlaan met een ſtok tegen den groten maſt, weder afgeloſt, waarmede als dan vervolgens altyd word gecontinueert, tot dat de eerſte avond-wacht wederom komt.

Van de wacht op de maſt.

Edoch is de gene, welke een matroos boven in de maſt houden moet, daar van uitgezondert, als die wegens het heftig ſlingeren van het ſchip, en anderen ongemakken, een zoo lange wacht niet verrichten kan; dienvolgens word hy zoo wel by dag als by nacht alle uuren afgeloſt. Deszelfs plicht is, om te kyken, of hy geen vreemde ſchepen ontdekt; zoo als ook of hy geene klippen; waar over de baren ſchuimend rollen, ontwaar word, en of hy geen land ziet, of eenige andere byzonderheid ontmoet.

Van de eetens-tyd aan boord.

Vervolgens dient de gemelde klok, om het volk by elkander te roepen, als het eeten zal. Want zoo

zoo dra het 's morgens en 's avonds 8 en des middags 12 uuren is, 't welk men aan de hoogte van de zon ziet, moet de kok met zyn eeten klaar zyn; en na het geluid van de klok de spys onder het gemene volk uit delen, welke hy alvorens van den Bottelier ontfangen heeft, om ze gereed te maken.

Van de scheeps-spys.

Deze spys is doorgaans de volgende: Dingsdags word door den Bottelier voor een ieder spek uitgedeelt, 't zy gezouten of gerookt, wanneer ieder Karel een pond krygt. Donderdaags bekomt man voor man een pond rundtvleesch. Vrydags eeten zy stokvisch. Zondags wederom vleesch, gezouten, gerookt, of ook versch van een levend geslacht verken, schaap, os, bok, of wat anders het schip vermag. De overige dagen van de week worden hen Grutte Gerst, Erwten, Geers, Bonen enz, opgedischt, en zulks in zodanige quantiteit, dat zy altyd rykelyk daar van verzadigt konnen worden.

Hoe men aan scheeps boord eet.

Ten einde echter alles ordentlyk toega; en niemand te kort schiete, worden altyd zeven mannen aan eene tafel, of zoo als men hier zegt, aan eenen bak gelyk geordineert te spyzen, welke hunne portie van den Kok halen en eeten. Alle weken is een van de zeven Bak-meester, dat is, hy moet het eeten aan den Kok brengen, en weder van hem halen. Na den eeten is het zyn plicht, om de schotels, lepels en al het vaatwerk te wasschen; na verloop van de week geeft hy zyne fonctie aan een ander over, en is weder 6 weken vry, eer de beurt weder aan hem komt, ten zy iemand onder hen ziek word, of sterft.

Wyders krygt een ieder alle weken een half pond boter, en drie en een half pond brood, het welk echter zoo hard is, dat men het naauwelyks met de tanden kan meester worden, werdende op de reis niet anders mede genomen, dan Tweebak, doordien het ander weeke brood zoude schimmelen en bederven. Azyn, oly, zout, peper, en mostaard, word hen alle zoo veel gegeven, als zy van noden hebben. Zoo dra het schip in de ope zee is geraakt, om na de gedestineerde plaats te zeilen, krygt een ieder van het volk drie hele Hollandsche kazen, welke zy staande de reis eeten, of daar mede doen konnen, wat hen behaagt.

Wanneer de Officiers spyzen.

Zoo dra het gemene volk de spys van den Kok ontfangen en gegeten heeft, word weder de klok geklept, ten teken dat de Heeren Officiers, alle andere die met den Kapitein in de Kajuit spyzen, zich aan tafel bevinden, en de voor haar klaar gemaakte spys genieten zullen. De Kajuit-wachter echter moet eer en alvorens hy het eeten op brengt, aan den Kapitein gaan vragen, of het hem gelieft, dat hy de gerechten opdraagt; word 'er ja gezegt, moet hy vaardiglyk zyn plicht waarnemen; is 'er eenig belet, moet hy tot nader order wachten.

De order van hunne tafel.

De schikking van hunne tafel, of hoe en wat dagelyks zal worden gekookt, staat alleenlyk aan den Kapitein; wanneer echter deze de moeite niet wil nemen, om zich met deze beuzelingen op te houden, zoo verkiezen zy doorgaans een Schaffer, die volle magt heeft om alles na zyn believen klaar te laten maken, en hy is de geen, by wien de Kajuit-wachter gaan moet, om te vragen, wat 'er gekookt moet worden? Ontstaat 'er naderhand eenig misnoegen, dat de spyzen niet na de smaak van de anderen worden gereed gemaakt, word hem zulks in den beginne in zachtheid gezegt, en daar benevens gewaarschouwt waar aan het scheelt; helpt echter deze vermaning niet, word hy van zyne bediening afgezet, en een ander van hen in deszelfs plaats gestelt.

Eindelyk dient de gemelde klok, om de bedestonden daar mede aan te kondigen; met dit onderscheid, dat daar zy by alle andere gelegentheden maar eenmaal geluid word, dezelve als dan driemaal kort na malkanderen word getrokken, en maar met een kleine daar tusschen lopende verpozing geroert word, gelyk zulks dagelyks tweemalen, namelyk des morgens en 's avonds voor den eeten op uitdrukkelyk bevel van de Illustre Compagnie geschieden moet, als welke ten dien einde zoo veel in noten gezette Gereformeerde Nederduitsche Psalmboeken aan den Kapitein mede geeft, dat hy aan al zyn volk ieder een boek voor niet met al uitdelen kan en moet. Hy zelf nevens de Boekhouder en Opper-Stuurman ontfangt daarenboven een Bybel. De Scheeps-Domine of Zieke-Trooster nog vele andere boeken, op ieder van dewelke alle het gewoonlyk teken van de Illustre Oost-Indische Compagnie te vinden en te zien is. Ondertusschen moeten alle deze laatste boeken, dog niet de Psalm-boeken, als zynde by de uytrusting van het schip aan getekent te vinden, na de afgelegde reis weder overgegeven en gelevert worden, en wanneer het een of 't ander zoek geraakt is, moet de oorzaak daar van aangetoont worden, en zulks niet geschiedende, word den geen, die dezelve verloren heeft, zoo veel van zyn gagie afgetrokken, als de boeken in geld bedragen hebben.

Van de Scheeps-bedestonden.

Zy moeten zich alle zonder onderscheid in de bedestonden laten vinden, zy mogen te doen hebben, wat zy willen, zynde de Stuurman, die de wacht heeft, en de genen die aan 't roer en boven in de mast zitten, alleen daar van uitgezondert, om dat zy het schip midlerwyl regeren, en na den gewoonlyken kours de zeilen dwingen moeten.

Die bedestonde word door de week begonnen met het doen van het morgen-gebed, waarna een Kapittel uit de Bybel word gelezen, en tot besluit word een Psalm gezongen, gedurende welken tyd alle de aanwezende zich aandachtig en opmerkzaam moeten tonen, ten ware zy na het eindigen van dezelve den rug vol slagen wilden hebben met een endje touw.

Moeten zeer stipt worden bygewoont.

Indien de een of de ander uit baldadigheid achter blyft, heeft hy te vreezen dat hy na dat de Kapitein en Opper-Stuurman gehumeurt is, met slagen, daar in word gedreven, of anders straft men hem in de beurs, wanneer zodaning een zeker stuk geld in de bos moet steken, die in de Kajuit hangt, en waar in het geld, van tyd tot tyd ingezamelt, word bewaart, tot dat men in den naaste Hollandsche haven komt, welke aan de Compagnie toe behoort; alwaar de Armbezorgers zich ten eersten laten vinden, die het daarin leggende geld overnemen, en het op de gewoonlyke wys onder de armen van de plaats uitdelen.

Van de Zondags bedestonde.

Zondags wanneer aan het volk zoo veel mogelyk, en de gelegentheid van zake of het weer het eenigzins toelaat, vierdag word vergunt, duurt deze gemelde bedestonde wat langer; aangezien men als dan eerst een Psalm zingt, vervolgens een Kapittel uit de Bybel leest, waar na het morgenbed en het geloof opgezegt zynde, een predikatie gelezen word; eindelyk word het gewoonlyk Kerkgebed voor de nood van de gansche Kristenheid daar by gevoegt, en ten laatste wederom met het zingen van een Psalm deze Godsdienst geëindigt.

Verbod van Religie-disputen aan boord.

Daar mag zich wederom niemand uitzonderen dan de zieken, en de genen die de wacht aan 't roer en in de mast hebben, daarenboven is het aan niemand geoorlooft, over zaken van Religie

op

op het schip te disputeren, zynde zulks door een uitdrukkelyk artykel in de scheeps-order verboden, welke ten eersten zoo dra men in't ruime zop is, gelezen word, en geschied zulks, om vrede en eenigheid onder zoo velerhande Landaarden te bewaren, en de daar uit ontstaande twist, haat, nyd, moord en doodslag te verhoeden. Waar uit alzoo genoegzaam de omzichtigheid van de Illustre Compagnie blykt, en daar benevens kenbaar word, waar toe de klok op een schip word gebruikt, en hoe dikwils dezelve dagelyks moet geluid worden.

Na deze enigzins lange, maar myns bedunkens nodige omweg, keer ik my weder tot myn reis, en zegge verder, dat wy den volgenden dag, namelyk den 24. Maert, de eerste Scheeps-Justitie te zien hadden, achtervolgens dewelke een zoldaat en een matroos wegens begane misdaden, beide gerechtelyk gestraft wierden, bestaande de zaak hier in: De zoldaat had den matroos beschuldigt, dat hy zynen hoed had gestolen, dog deze ontkende zulks, en eischte satisfactie. Vermids nu na gedane visitatie niets by den matroos wierd gevonden, daar echter midlerwyl de hoed weder op het bed van den zoldaat wierd gelegt, en uit andere getuigenissen bleek, dat de matroos echter den hoed had gehad, en dezelve door deszelfs maat op 't bed van den zoldaat gelegt was, besloot men in den scheepsraad, bestaande uit den Kapitein, Boekhouder, als Secretaris, en daarbenevens als twede rang, Opper-Stuurman, Bootsman, Schieman, Onderbootsman, Onder-Schieman, Constabel en Bottelier, hen beide deswegen te straffen, ten einde geen van beide zich eenig voordeel zoude hebben te roemen, om dat de zaak tog niet duidelyk genoeg bleek.

De Schryver ziet voor de eerstemaal de scheeps-Justitie.

Dit gestreke vonnis veroorzaakte een groot misnoegen in den Commandeur van de zoldaten, genaamt Johannes Timmerman, uit Amsterdam geboortig, die zich geraakt vond, om dat men zonder zyn weten een zoldaat wilde straffen, die maar alleen onder zyn commande stond. Derhalven kantede hy zich niet alleen tegen den Kapitein, en protesteerde tegen het vonnis, maar hy bragt het ook zoo ver, dat de matroos voor den groten mast gezet wierd, en van matrozen 50 slagen op zyn achterste met een endje touw, zoo dik als een arm, ontfing, en als een dief gestraft wierd, waar tegen de zoldaat, vermids hy van zyne beschuldiging geen blyken genoeg konde geven, als een zoldaat door de pieken moest lopen, en 50 stokslagen op den rug daar voor lyden, waar door de vrede en eenigheid zoo wel onder de Scheeps-Officiers als onder het gemene volk weder te weeg gebragt, en alles in der minne bygelegt wierd.

Daar over ontstaat een verschil.

Hoe nader wy ondertusschen aan de Linie quamen, hoe warmer en stiller het wierd, waar door dan de onlydelyke hitte vergroot en onverdraaglyker gemaakt wierd, aangezien wy van den 25. Maart tot op heden dien dag geen wind voelden; en alzoo ons en ons schip den zee-stroom alleen moesten overlaten, die ons echter zeer weinig hielp, om dat wy daar door dan voorwaards dan achterwaards gezolt wierden, waar door wy alzoo zeer weinig vorderden. Den 27. dito hadden wy de zon recht boven ons hoofd, schoon wy van de Linie nog anderhalve graad af waren.

Grote hitte en stilte.

Den 28. en 29. bleef het nog even stil, dat is, wy konden niet ontwaar worden, dat wy eenigzins avanceerden, schoon alle zeilen bygezet waren, waar door wy in alle delen zeer geincommodeert, en wegens de doordringende hitte tot aan de dood afgemat

De stilte houd aan.

mat waren; daarentegen maakte het twee nachten na malkanderen zeer zwaar weder van donder en blixem, en wy vleiden ons met de hoop, dat wy meer wind zouden krygen, dog vermids zulks niet volgde, maakte ons volk, 't welk zondags tog niet veel te doen heeft, zich vrolyk, wanneer eenige maleficanten naakt wierden opgehangen, zommige op een zeldzame wys het hoofd wierd afgeslagen, en zulke onbetamelyke dingen verricht wierden, die beter te zwygen als te verhalen zyn.

Worden visschen gevangen.

Den laatsten van deze maand ving ons volk een Haay, welken zy opaten; ik echter heb de tanden van dezelve verzocht en gekregen. Zy vingen ook een Bennyt, die ons tot avond-maaltyd verstrekte, en zeer wel smaakte, gelyk ter zyner tyd met meer omstandigheden van deze visschen zal bericht worden.

Ontstaan ziektens en ongemakken.

De maand van April was voor ons doorgaans, wegens de grote stilte en de gelede onverdragelyke hitte, zeer bezwaarlyk en noottottig. Zoo lang wy onder de Linie zwerfden, woedede de scheurbuik geweldig onder het volk, mattede het zelve niet weinig af, en maakte het onbequaam tot den arbeid; daarenboven ontstonden ook verscheide zoorten van hete en dolle koortzen, welke de menschen door droefheid en allerlei gekke gedachten, tot wanhoop bragten, zoo dat men op dezelve als kleine kinderen moest passen.

Een karel springt onverhoeds overboord.

Ondertusschen kon men niet beletten, dat zekere Reusch, uit Gustrau in Meklenburg geboortig, den 2. April in zee sprong. Want vermids hy des morgens met den Ziekentrooster of scheeps-Domine nog gesproken en des middags met zyne Kameraden gegeten had, had men geen gedachten, dat hy onpasselyk of krankzinnig was; des na de middags bevond men echter, dat hy niet meer aan boord was, schoon niemand van het volk eigentlyk konde zeggen, wat van hem was geworden, of om welken tyd en uit wat oorzaak hy tot dien wanhoop gekomen was.

De Schryver heeft groot medelyden met dien mensch.

Ik beklaagde dien goeden man van herten, niet alleen wegens deszelfs bloed, maar wel voornamentlyk, om dat hy den 21. Maart zeer lang met my in gesprek was geweest, waar in hy my had geopenbaart, dat het Koninglyk-Pruissische en Keurvorstelyk-Brandenburgsch Duël-Edict hem uit zyn vaderland had gebannen, uit hoofde van het welk hy van alle nalatenschap van zyne ouders was ontzet, en als in elende verwezen, om dat hy voor dezen iemand te Berlyn geattaqueert, en dood gestoken had, waar door hy dan van besluit was geworden, om als een elendig zoldaat Oost-Indie te bezien, en aldaar zyn geluk te zoeken.

Heeft hem tot obferveren willen gebruiken.

Wyders had hy my verzocht, dat ik hem na onze komst aan de Kaap de Goede Hoop, by den Gouverneur zoude rekommanderen, ten einde myn mede-Observator te worden, met belofte, dat hy in alles getrouw met my zoude handelen, en ontrent alle voorvallende zaken zich gewillig aan my zoude onderwerpen, en buiten myn weten en bevel niets doen zoude.

Gelyk ik hem toenmaals myn woord gaf, en hem verzekerde, dat indien de gemelde Gouverneur niemand anders had of wist, die gestudeert had, om my toe te voegen, hy alle anderen, om dat hy met my op de Universiteit van Halle was geweest, voorgetrokken zoude worden; zoo was ook myn eenig voornemen, om zodanige belofte te houden, en hem daar door uit zulken elendigen toestand te redden, aangezien iemand, die in zyn leven weinig bedroefde dagen heeft gehad, het

zeer

zeer. vreemd voorkomt, als hy t'huis wel opgetrokken en in zyne moeders keuken met lekkere spyzen groot gemaakt is, daar na in vreemde landen, met allerhande plomp volk huishouden moet.

Verkiest een ander. Edoch dit bedroefde toeval, dat onder de twede graad dertig minuten Noorder-Polus hoogte gebeurde, onthefte ons beiden van onze gedane beloften, en deed my van besluit worden dat zekere Nicolaus van Willich, uit Hamburg geboortig, die my tot nu opgepast en dienst gedaan had, zoude by my blyven, schoon hy van de Mathesis niets wist, en daarenboven in cyferen en andere leeroeffeningen onervaren was, behalven het geen ik hem reeds had geleert, schoon ik wel wist, dat ik vry meer moeyte met hem zoude hebben als met een geoeffenden.

In die zelve maand, namentlyk den 4. April, stierf een ander van ons volk, genaamt Johannes Bayle, die ontrent ten 6 uuren 's morgens de geest gaf, en dien zelven avond ten 6 uuren, na geëindigde bedestonde, in 't byzyn van den Kapitein en den Boukhouder van het schip *Sandhorst*, die ons waren komen bezoeken, begraven of over boord gezet wierd.

Byzondere Scheepsziektens. In dit geweest ontstonden allerhande zeldzame toevallen, onder anderen eene, waar van my niet heugt, ooit iets gelezen of gehoort te hebben, wordende door de zeeluiden *Roodhond* geheten, en is een zoort van ziekte, die juist niet gevaarlyk is, maar het gansche bove-lyf en de borst slaat uit, en word vol kleine ronde rode vlakjes, als of 'er hondert duizent vloo-beten waren, die onlydelyk jeuken; wanneer dezelve opgekrabt worden, loopt'er klaar water uit. Ondertusschen is die ziekte verder niet gevaarlyk, of veroorzaakt geen meer pyn. In tegendeel word dezelve de gene die daar mede behebt zyn, toegerekent als een teken van een aanstaande bestendige gezondheid, om dat de natuur daar door alle quade vochten en dampen uitjagen wil, zoo als ook nevens my meest alle onze manschap daar van aangestoken waren, die ook daar na bestendig gezond gebleven zyn.

De Lezer zoude hier konnen vragen, hoe het komt, dat terwyl ik ontrent de linie over stilte klaag, de reis echter zoo spoedig voortgaat, als of ze op 't snelste afgelegt was, aangezien wy den 23. Maart nog 7 graaden van de Linie waren, wy ons den 27. dito maar 1 graad en 30 minuten daar af bevonden, hebbende alzoo binnen de tyd van 5 dagen 80 mylen afgelegt, zoo veel gelyk als wy van den 19. tot den 23. Maart, daar wy nog 7 graaden van de Linie lagen, vorderden, daarenboven zouden wy den 27. Maart nog maar een graad 30 minuten van de Linie zyn geweest, wanneer wy eerst recht zouden hebben moeten beginnen te zukkelen; ondertusschen zouden wy den 2. April weder 2 graden 30 minuten daar van af zyn geweest, zoo dat wy of te rug gezeilt moeten zyn, of daar moet een misslag tusschen de hoogte van de Noord en Zuid-Polen in geslopen zyn, of anders moet'er een openbare contradictie onder begrepen zyn. Verklaring van de snelle reis by stilte.

Edoch op deze beide tegenwerpingen is licht te antwoorden, als men slechts den weg of kours van het schip, en de aangetoonde stilte gade slaat. Wat de eerste tegenwerping aanbelangt, dient te weten, dat het om en na by de Linie niet geoorlooft is, veel heen en weer te laveren, aangezien men zeer licht door de zee stroom weggevoert, en tegen wil in de bocht van Guinea kan worden gesleept, waar uit men zoo licht niet weder geraken kan. Wederlegging van de voorgaande tegenwerping.

Om die zelve rede heeft de Illustre Compagnie, achtervolgens hare instructie en de zee-kaarten, alle

le Kapiteins, Stuurlieden en andere voor schade gewaarschouwt, en word hen daar in zeer naauw aangetoont, hoe ver zy hier en daar derven komen, ten einde zy niet door den stroom weggeruckt worden.

Daarenboven is bekent, dat wanneer men recht toe, te weten van 't Noorden ten zuiden zeilt, 30 uuren binnen 24 uuren met een slappe koelte te zeilen, niet te veel kan worden gerekent, zynde nog geen 2 uuren in een uur, daar men echter, als de wind goed is, 4 uuren en meer in een uur kan vorderen. En zyn dienvolgens 80 duitsche mylen in 4 dagen niet eens zoo ver, als men met den eersten opslag wel meent; hoewel gemerkt den bochtigen weg, dien men houden moet, men ruim 80 mylen zoude konnen rekenen.

Wederlegging van den Schryver.

Wat nu de twede inwerping betreft alwaar van het te rug zeilen gewag word gemaakt, by de zeevaarders is het niets nieuws, dat men by stilte door den stroom dan voor dan achterwaards geraakt, want het geen dezelve op de eene tyd doet vorderen, zet hy op een anderen tyd weder te rug. Dienvolgens is, zonder het laveren heen en weder te rekenen, 't welk echter t'eenemaal niet kan worden vermyd, zeer licht te denken en te geloven, dat men een schip niet altyd aan een lyn kan houden, en het zelve trekken werwaards men wil, maar men moet zich na de toevallen schikken, welke de zee, de wind, de stroom en andere daarnevens komende oorzaken aanbieden, zoo als alles klaarder blykt, door dien wy den 7. April eerst onder de Linie quamen.

De Schryver passeert de Linie.

Dienvolgens waren wy den gemelden 7. April eerst recht onder de Linie, en vermids wy reeds langen tyd wynig of geen wind gehad, en ook nog geen hoop daar toe hadden, viel de hitte, die om deze streek zoo doordringend is, zoo fel op ons schip, dat wy alle meenden te smelten, en veroorzaakte vele ongemakken. Ondertusschen gaf de kring om de Maan, die wy reeds drie avonden na malkanderen hadden gezien, kort daar na eenige hoop, dat wy haast ander weder en beter wind zouden krygen, zoo als ook de hoop niet gantsch ydel was; aangezien wy naauwlyks eenige mylen over de Linie waren geraakt, of de *Travad*-wind, in de *Zona-Torrida* zeer gemeen, liet zich, niet zonder ons ongemene schrik op het lyf te jagen, horen.

Wat dit eigentlyk voor wind zy, van waar zy ontstaat, en wat hare *causa physica* of natuurlyke oorzaak zy, kan hier niet gevoegelyk worden gemeld; ondertusschen zal ik niet vergeten, wanneer ik in 't toekomende van de stormwinden der Kaap, door de Natuurkundigen *Ecnephiæ* genaamt, schryf, het nodige daar van by te brengen, konnende midlerwyl, het geen *Varenius* in zyne *Geographia Generali* van de *Ecnephiis* of *Travad*-winden boven heen schryft, worden nagelezen, schoon de van hem bygebragte oorzaken in alle delen den streek niet schynen te houden.

Teken van een harden storm.

Behalven dezen kring om de Maan hadden wy nog een ander teken van een haast volgenden zwaren wind, 't welk ons nooyt heeft gemist. Want gelyk de kring om de Maan ons een aangenamen Noord-Oosten wind voorzeide, gaven de Zee-zwaluwen ons ook vastelyk te kennen, dat wy haast een zwaar onweder of harden storm te vrezen hadden. En bevare zeeluiden zeggen dat dit vogeltje, 't welk doorgaans op 't roer rust, zich nooyt na by het schip laat zien, dan als 'er zwaar weder van regen of wint opkomen zal.

Wy hadden ons wel in staat gestelt, om het zelve af te wachten, maar wy dachten minst, om het

geen

geen ons daar na trof. Den 9. April, zynde groene donderdag, waren wy 's morgens ten 8 uuren naauwlyks aan tafel gaan zitten, om te ontbyten, of men zag een blixem vergezelschapt van een afgryzelyke donderslag, die onze fokke mast, of eerder steng aan stukken sloeg, dat 'er stukken 6 duim dik en 15 ellen lang daar af in het schip vielen, daar wy echter voor heen geen blixem gezien of donder gehoort hadden.

Vermids de Kapitein meende, dat iemand uit het volk de stoutheid had gebruikt, een halve kartouw af te steken, sprong hy van tafel, en de Opper-Stuurman volgde hem. Zy vraagden beiden, wie zulks had gedaan? Wanneer zy echter na het voorste deel van het schip zagen, toonde het volk niet alleen, dat zy onschuldig waren, maar zy wierden ook met eenen de afgevalle stukken gewaar, en quamen derhalven in gantsch andere gedachten; bevallen daar op terstond, wyl geen brand onstaan, niemand van het volk beschadigt, en geen verder ongeluk veroorzaakt was, dat tegen den avond God daar voor gedankt en het volk van het afgryzelyk vloeken en ydel gebruiken van Godes naam, onder bedreiging van de onfeilbaar daar op volgende straffe ernstelyk afgemaant zoude worden.

Word geen mensch beschadigt.

Daar voor word God gedankt.

Hoe armhertig toenmaals de een den anderen aankeek, en hoe genadig de barmhertige God ons verschoonde, kan men in zulken toestand beter denken, als met vele woorden verhalen. Ondertusschen quam de schrick eerst recht aan, wanneer de Constabel, die nevens zyn volk in de kamer was, getuigde, dat de blixem-straal door de Constabels kamer tot achter het gat uit in zee geslagen was, en dat indien dezelve nog een plank beneden-waards was geslagen, in de kruid-kamer zouw gekomen zyn, en ons alle te zamen onfeilbaar in de lucht zoude hebben doen vliegen, om dat'er ruim 30 duizend pond buskruid in dezelve lag,

Was byna in de kruidkamer geraakt.

God heeft derhalven ons alle dit maal wederom in genade verschoont, en den brand verhoed, als ook alle menschen voor schade bewaart, schoon veel matrozen onder den mast stonden, toen die vlaag quam. Naderhand bevonden wy ook, toen de mast wierd afgenomen, dat hy rondom beschadigt was, dat de wimpel daar op, nevens het zeil, daar aan hangende, en eenige touwen aan stukken waren, kortom het was zoo bedroeft gestelt, dat het met geen tong kan worden uitgesproken, hoewel ons aan de andere kant tot troost verstrekte, dat niemand daar door beschadigt, en het schip niet verder in brand geraakt was.

Wat die blixem-straal beschadigt.

Nog dien zelven dag wierd de mast afgenomen, en een wang daar tegen gemaakt, om den zelven te styven, zoo dat hy den 11. dezes in staat was, om wederom opgerecht te worden, na dat hy alvorens met dun touw wakker bewoelt was, waar door de twee stukken, zoo vast in malkanderen waren gevoegt, dat men niet anders konde zien, voornamelyk wanneer dezelve op nieuw geteert was, of het was maar een stuk, en de matrozen hadden geen andere moeite daar mede, dan dat zy hem moesten helpen oprechten.

Het beschadigde word gerepareert.

Alzoo wy nu over de Linie zyn gekomen, zal de lezer het andermaal niet qualyk nemen, dat ik met korte woorden zeg, wat anderen voor my van deze streek hebben gehouden, en welke zeldzame zaken en historien zy daar van geschreven hebben, en wat ik zelf daar van heb ondervonden.

Na dat de Heer Erasmus Franciscus in zyne Oost-en West-Indische Lustgaarden kort voor pag. 939 heeft gezegt, dat de Linie maar een streek of hemelsteken is, waar

De Schryver verklaart een passagie uit Erasmus Franciscus.

waar in de zon tweemaal des jaars komt, namentlyk den 22. Maart, en den 22. September, zoo zegt hy wyders, dat de scheeps-luiden alles tot dezen streek of teken rekenden dat binnen 6 graden, dat is, binnen 90 mylen aan dees zyde, en binnen 6 graden, of 90 mylen aan gene zyde van deze Linie legt, en was zy derhalven na de mening van den Heer Franciscus een streek, 180 mylen breedt.

Schoon ik nu veel op zee gezworven, en de Linie dikmaals gepasseert heb, heb ik dit voorgeven echter van geen bevaren zeeman gehoort, hoewel wy'er veel by ons hadden, en ik naderhand ook verscheide van hen heb gesproken, welke dien streek of linie ruim 20. maal gepasseert hadden, derhalven weet ik niet, wat hy daar mede wil zeggen, ten zy hy een byzonder Klimaat of luchtstreek, zoo als de Aardbeschryvers zeggen, daar mede wil verstaan, 't welk waarlyk gansch iets anders als deze Linie of Æquator, zyn zoude.

Nog een andere.

Daar benevens weet ik niet, een roodachtigen regen onder den zelven te hebben gezien of bespeurt, schoon de gemelde Auteur uit het 32. Kapittel van de Beschryving des Koningryks van Guinea; en uit een schipvaart van Peter Wilhelms Verhusen, zulk een voorstelt, en daar van verhaalt, dat dezelve niet alleen ongezond was, maar dat de klederen daar van zoo verteert wierden, dat men ze als boomwol, uit elkander kon plukken. Ja hy voegt daar by, dat zelfs wormen daar van groeiden, welke de klederen, ten ware zy ten eersten in de zee wierden gewasschen, en gedroogt, als de motten vernielden; en dit niet geschiedende, wierden ze vol vlakken, en de natte huid des lichaams vol bladers.

Heeft dezelve niet waar bevonden.

Dit alles is my en de genen die nevens my op het schip zyn geweest, niet wedervaren, niet tegenstaande wy by na recht onder de Linie, zoo als uit het voorgaande blykt, een zwaren regen gehad, in den zelven gestaan, het water daarenboven opgevangen en in vaten bewaart hebben; ten zy zodanige regen maar op een zekere tyd van het jaar viel waar van echter myn voorgemelde reis-gezelschap niets wist, en ook niets van had gehoort, hoewel zy de Linie op verscheide tyden gepasseert waren, zoo dat wy alzoo deze zaak zullen laten zoo als ze is.

Wederlegging van een ander voorgeven.

Dat ook de luizen, welke de menschen hadden, onder de Linie wegens de ongezonde lucht, zouden zyn gestorven, is andermaal een zaak, die ik van hem en van den gemelden Verhusen niet wel kan geloven, aangezien my het tegendeel bewust is, en lichtelyk kan begrepen worden, om dat de heete lucht, continueele zweet, en deze overvloedige luizen, maar geen vloyen, waar van ik niet heb gehoort, gezien of gevoelt, kan voortbrengen, te meer om dat men zich niet zoo dikwyls als te land, verschoont, of ook andere klederen aandoet.

Slecht water by de Linie.

Ondertusschen weet ik zeer wel, dat in het regenwater, en ook in het versche putwater, 't welk men met zich voert, om te drinken en daar mede te koken, wurmen wassen, na dat het zoo stinkt, dat men met de eene hand de kruik of kan heeft en met de andere hand de neus moet toe houden, om de stank niet te ruiken, schoon men denzelven na het drinken lelyk genoeg proeft. Dikmaals is het ons om deze streek gebeurt, dat wy de tanden dicht op malkanderen moesten houden, en het water daar door zuigen, ten einden de daar in gegroeide en krielende wurmen de doorgang te beletten, welke wy daarna weder met een vinger uit haalden en wegwierpen / en is alzoo het spreekwoord niet te vergeefs

geefs in de wereld, dat honger een scherp zwaard is.

Regenwater word verboden te drinken.

Aan het gemene volk word verboden, veel van dit regenwater te drinken, niet ter oorzake van de ongezondheid van het water of de lucht, maar wyl het water over de planken of luiken lopende, veel pik of teer met zich neemt, en dienvolgens ongezond word; en word het derhalven alleenlyk opgevangen, om in tyd van nood, na dat het in de vaten wat gestaan heeft, en gezonken is, nog eenigzins voor den dorst te dienen, alzoo het zeewater gelyk de Heer Merklin in zyne Reis-beschryving een aardige historie daar van bybrengt, tog onbruikbaar is, en niet dan met grote moeite en kosten gedistileert, en bruikbaar kan worden gemaakt; of anders om het vuil goet daar in te spoelen om dus niet genoodzaakt te zyn zee-water daar toe te gebruyken.

Grote dorst onder de Linie.

Uit dit gebrek aan water komt het, dat men onder de linie zoo groten dorst uitstaan moet, aangezien een ieder binnen den tyd van 24 uuren op't hoogste maar eene kan vol water bekomt, en daar benevens in zulke felle hitte niet dan gezoute spys krygt, welke gezoute spys, als men ze een weynig wil weken, hare zoutigheid eerder in zee-water als in versch water verliest, gelyk zulks Lerius ook in zyne Braziliaansche Reis-beschryving C.4. waargenomen heeft; waar door echter deze eigenschap ontstaat, en wat eigentlyk de natuurlyke oorzaak daar van zy, laat ik andere onderzoeken, terwyl ik te vrede ben, dat de ondervinding zelf myne leermeesteresse geweest is.

Voorslag om het water goed te houden.

Erasmus Franciscus in zyne Neder-Wereld maakt, pag. 208. gewag van een methode, waar van de Engelschen zich bedienden, als zy bier na Jamaika in de West-Indien voerden, en op de reis zochten goed te houden. Hy zegt: Zy namen twee versche eieren, en deden die in een vaatje van 5 maten, en na dat die eieren 14 dagen of een weinig langer daar in gelegen hadden, was de schaal daar van af gegaan, zoo dat zy als wind-eieren waren, zynde alleenlyk met een huidje omgeven; eenigen tyd daar na was het wit ook bedurven, en bleef de dooier alleen goed, welke dooiers ook het bier by een goeden smaak hadden gehouden.

Laat zich niet practiseren.

Ik laat deze wyze van doen in hare volle waarde berusten. Ik zeg alleenlyk, dat op zulke manier het bier goed na Oost-Indie te brengen, ondoenlyk en misschien heel schadelyk zoude zyn, aangezien de Engelschen na Jamaika zeilende, niet behoeven de *Zonam Torridam* of verzengde lucht-streek, veel min de linie zelf te passeren, alwaar de in het bier leggende eieren wel haast zouden stinkent worden, en een onaangenamen smaak in het zelve brengen; daarenboven is de maat ook al te klein, en zoude men niet ver komen, als men om de 5 maat altyd nieuwe moeite zoude moeten doen, en indien men na proportie zoo veel eieren in een gansch vat zoude willen werpen, zoude het nog minder slagen, om dat men zonder de eieren te breken niet wel op den bodem zoude konnen komen. Andere beweegredenen ga ik ditmaal met stilzwygen voorby.

Hoe de Hollanders scheeps-bier bewaren.

De Hollanders, die zeer veel Brunswykse, Zerbster en andere sterke Hollandsche, Lubeksche, Breemsche enz., bieren na Oost-Indie voeren, de slechte en dunne bieren echter konnen de reis over zoo weinig goed blyven, als dat 't welk de Engelschen na Jamaika zenden, verstaan dit kunsje, mynes bedunkens vry beter; want na dat zy diergelyke bieren in Holland op goede eike fustagie met eizere hoepels wel verzien, hebben overgestoken, en van den veelvuldigen droessem gezuivert, doen

doen zy, voor zoo veel als ik heb konnen bemerken, verders niet daar aan, dan dat zy alle maanden de vaten met het zelve bier of by gebrek van dien, met eenig ander goed bier opvullen, en de boom van het vat, zoo dicht houden als mogelyk is, ten einde de indringende lucht van buiten geen schade kan doen, of het bier zuur zoude konnen worden of bederven, zelfs wanneer zy in de verzengde lucht-streek of onder de linie een alteratie uitstaan moeten.

Waarom het scheeps bier bederft.

By deze manier van bier te bewaren, bevinden de Hollanders zich meest zeer wel, schoon niet kan worden geloochent, dat wel eens een vat bederft en zuur word, of ook wel t'eenemaal uitloopt. Dit ontstaat nogtans uit andere oorzaken, welke ik beducht zoude zyn te ontdekken, ten ware de zaak over bekent en openbaar was. Wanneer veel vaten met diergelyke drank in een schip op elkander leggen, kan men niet by de onderste komen, om dezelve na behoren op te vullen, of anders daar na te zien. Wyders zyn alle vaten niet nieuw, en dikmaals wormstekig, welke met ter tyd het ingenomen vocht laten uit lopen. Daarenboven gebeurt het wel, dat de Ruimwerkers of die in het hol van het schip moeten arbeiden, het welk doorgaans matrozen zyn, van tyd tot tyd uit een en meer vaten tappen en uit zuipen, en ziet men derhalven onder deze lege vaten nooyt eenige nattigheyd, waar uit men zoude konnen besluiten, dat het bier daar uit gelekt was.

Wie zouder echter de moeite willen nemen, alle slinksche streken van het bootsvolk, om anderen het hare t'ontvreemden, op het papier te brengen? want zulks is aan den Kapitein, Stuurman en anderen zeer wel bekent; weshalven zy hen ook van den beginnen of aanwyzen, welke vaten in't byzonder, en welke aan de Compagnie toebehoren, en ook doorgaans hare byzondere vaten *Sanctum Sanctorum* het *Heylige der Heyligen* noemen, en daar mede te kennen geven, dat zy wel uit de Compagnies vaten maar niet uit de hare mogen drinken.

Welke wynen op het schip duurzaam zyn.

Wat aanbelangt de wynen; dezelve moeten zekerlyk niet nieuw, gesmeert of gezwavelt zyn, als welke na dat de zwavel verteert is heftig fermenteren, en dienvolgens zeer ras bederven. Slappe en slechte wynen ondergaan het zelve lot, schoon zy oud zyn, om dat zy de kracht van den geest, die ze goed moet houden, verliezen. Oude en zware wynen als Fransche, Rynsche, enz., schoon zy onder de Linie of in de verzengde lucht-streek een kleine verandering moeten ondergaan, en als onklare kernmelk uitzien, en in de smaak verandert schynen, bekomen nogtans hare oude deugdzaamheid in verf, helderheid en smaak weder, als men dezelve nevens de gewone oppassing, maar tyd laat, en worden zy dikwyls, zoo als hier in Europa door het vervoeren van diergelyke waren geschied, veel beter, als zy voorheen geweest zyn; gelyk dan bier en wyn, welke men na Oost-Indie voert, veel beter van smaak, klaarder en veel schoonder en helderder van verf zyn, als ze hier ooyt zouden zyn.

Hoe wyn en bier in Indie afgetapt word.

Wil echter iemand in Indie een vat bier of wyn ontsteken, en daar van drinken, mag zulks niet geschieden, zoo als men hier gewoon is te doen, om dat zoo wel de lucht van buiten door de boom zoude indringen en een bederving veroorzaken, als de grote hitte en doordringende zonne-warmte den smaak veranderen en bederven zoude; maar als men het bier of wyn wil beginnen, en ten einde goed houden, is men genoodzaakt, om het vat ten eersten t'eenemaal in bouteilles of grote cara-

carabaſſen, dat is, glazen van 15 tot 20 maat groot, af te tappen, en daar in te bewaren, ten einde de lucht daar op geen gewelt zoude konnen oeffenen.

Bier en wyn te bewaren.

Het bewaren geſchied aldus: Na dat men de Bouteilles of Carabaſſen ter dege heeft geſpoelt en uit laaten lopen, tapt men bier of wyn daar in. Vol zynde, ſtopt men ze met een kurk dicht toe en ſmeertze met pik ten einde daar geen lucht kan doordringen. Wil men ze echter lang laten ſtaan, en is men voor dezelve bevreeſt, giet men, alvorens de bouteilles worden gekurkt, een weinig oly op de wyn, en ſtopt ze vervolgens op de bovengemelde wys, daar na zet men deze glaze vaten in een koele plaats, tot dat men ze gebruiken wil. Zyn 'er grote Carabaſſen vol, die men niet op eenmaal kan gebruiken, tappen zy deze wederom op kleine bouteilles, op dezelve wys, zoo als reeds is gezegt, en gebruiken ze na hun welgevallen.

De victualien bederven dikmaals op zee.

Niet alleen water, bier en wyn bederven dikmaals, gelyk gemeld is, voornamelyk als men het bygebragte niet gebruikt, en men daar benevens lang onder de Linie blyft zukkelen, maar ook brood, tweebak en anderen ongezoute eetwaren, als erweten, bonen, gort, enz., 't welk alles geen wonder is. Want ſchoon het brood nog zoo hard is gebakken, de andere eetwaren ook beendroog zyn, is nogtans alles reeds eenige maanden out, eer het ſcheep gebragt word. Daarenboven kan niets de felle hitte wederſtaan, die in het ſchip valt, en de menſchen en vee afmat.

Edog op het eene ſchip meer als op het ander.

Edog is hier op geen algemene regel te maken, gemerkt 't eene ſchip van het ander niet alleen verſchilt in de ſnelheid van zeilen, maar men ziet ook, dat zommige ſchepen byna alle menſchen gezond houden, ſchoon zy langer als andere in zee zwerven; en dat wederom andere worden aangetroffen, die by na gene gezonde menſchen met zich konnen voeren, maar als met een quade lucht aangeſtoken zyn, van welke na het getuigenis van de ondervinding, vele in 't water byten en ſterven moeten.

Menig ſchip krygt wynig zieken.

My is bewuſt, en ik ben zelfs ooggetuige geweeſt, dat zeker ſchip, genaamt de Amazone, eens dertien maanden tuſſchen Holland en de kaap de Goede Hoop onder wege geweeſt is, terwyl een ieder van gedachten was, dat het vergaan, of genomen en in Vrankryk opgebragt was. Dit ſchip heeft ruim 6 of 7 maanden onder de linie, of ten minſten in de verzengde luchtſtreek gezworven, vermids het te dicht aan de bocht van Guinea gekomen was, alwaar het wegen tegenwind wachten moeſt. Wanneer het echter in de haven van de gemelde Kaap inliep had het weinig zieken, hebbende daarenboven nog minder doden onder wege gehad, 't welk de bovengemelde regel algemeen zynde, nooyt zoude hebben konnen geſchieden.

Waar zulks van daan komt.

Dit alles word veroorzaakt door de veranderlyke en weinige wind, welke men om deze ſtreek gewaar word, en ſchoon 'er menigmaal een *Travad*-wind, of zodanig een wind op komt; die zoo als de Jeſuit Tachart in zyne Siamſche Reis p. m. 48 meld, merendeels met donder en blixem verzelt is; en de kleine vuurtjes, door de Portugeezen *St. Telmo* genaamt, en door de Heidenen onder den naam van Caſtor en Pollux aangebeden, zich dikwyls naalds-wyze op de maſten, ſtengen en ſtukken kanon laten zien, duurt dezelve echter zeer zelden langer als een half uur, behalven dat hy meeſt altyd uit een verkeerden hoek komt.

Dienvolgens brengt hy de zeevaarders zeer zelden groot voordeel, maar jaagt hen eerder van

hunnen ouden kours, of te rug, dan dat hy hen doet vorderen. Wy hebben zelven een gehele graad moeten te rug wyken, en wegens de ſtilte van den wind moeten zukkelen, zoo als hier voren bericht is.

Waarom men dikwyls moet te rug zeilen.

Ondertuſſchen is 'er nog een andere oorzaak, waarom men dikwils te rug moet zeilen, eer en alvorens men de Linie paſſeren kan. Wanneer men de Linie niet tuſſchen de 350 en 360 graden breete kan doorkomen, loopt men groot gevaar, van in den ſtroom verwart, en na de Bocht van Guinea geſleept te worden; om uyt dezelven te geraken en zyne reis te vervolgen, is men genootzaakt te rug te keren, en de Linie tuſſchen de gemelde 10 graden te doorſnyden, gelyk zulks uyt het voorbeeld van het eerſtgemelde ſchip de Amazone, genoegzaam kan worden bewezen.

De Schryver weet niets van aderlaten.

De Heer Stäbbe, een Engelſch Genees-meeſter, verhaalt, dat 'er wegens de ongezonde lucht en het verhitte bloed onder de Linie, niets gezonders was bevonden, als het aderlaten, gelyk de gemelde Franciscus in zyne Neder-Wereld p. 402 bericht, zulks uit de *Actis Anglicanis* Anni 1668. getrokken te hebben. Ik heb op myne reis diergelyks niet geobſerveert, en ook niet gezien, dat iemand een ader geopent is. Ondertuſſchen bleven wy, God danck! allen gezond, zoo dat dit voor geen algemenen regel kan worden aangenomen, en mag miſſchien het gemelde onderſcheid der ſchepen hier wel plaats vinden. Ik was nogtans zeer wel, en heb zelf gezien, dat verſcheide zoorten van dolle koortzen hebben gewoed, die evenwel zonder aderlaten genezen zyn, en is niemand daar van geſturven, als de bewuſte Reuſche, die in zee geſprongen is.

Het dopen onder de Linie is door de Hollanders afgeſchaft.

Ook is de mode van vreemdelingen onder de linie te dopen, door de Nederlandſche Ooſt-Indiſche Compagnie t'eenemaal afgeſchaft, ſchoon die langen tyd in zwang geweeſt is, zoo als meeſt alle Reis-beſchryvingen daar van melding maken. Wat ik echter van het losbranden van het geſchut zal houden, waar van de gemelde Franciscus l. c. p. 401. gewag maakt, weet ik niet te zeggen, om dat my niets diergelyks is voorgekomen, en daarenboven van myne reisgenoten, die echter dikwyls de linie gepaſſeert hebben, niets daar van heb konnen vernemen. Edoch ik acht, dat hy op de gebruikelykheden der Franſchen, welke de Baron de la Hontan in zyne nieuwſte reizen na Noord-Indie p. 6. en op die der Portugeezen, welke P. Zucchelli in zyne Reis-beſchryving na Congo pag. 66. beſchryft, het oog hebbe; dog wil ik hier van geen ander oordeel by voegen.

Nu keer ik weder tot myn voorgaande verhaal, en zegge, dat na de Paaſchdagen, die op den 12 April viel, waar op het by na altoos heeft geregent, en wy 't onder de door de zonne hoogte bekome Zuider-Pool hoogte van 5 graaden 31 minuten hielden, niets byzonders is voorgevallen, ten ware ik de wind, het weer, de cours van ons ſchip, de verheffing van 't aſpunt, en de declinatie van den zeilſteen wilde verhalen. Den 14. zag ik voor de eerſtemaal een zwarte donkere wolk midden in den Melkweg, welke zekerlyk iets zonderlings was.

Van een byzondere wolk in den Melkweg.

De zaak is in 't kort als volgt: Midden in de *Viâ Lacteâ* of Melkweg, na by het zuid-kruis; zoo als de hedendaagſche Sterrekundigen dezelve noemen, of *Ptolomeus*, by de achterſte voeten van den *Centaurus*, en wel naby of eerder tuſſchen de ſterren door *Bayerus* in zyne *Uranometria* of Hemel-meet-kunde met de Griekſche taalletters ζ en ξ betekent, bevind zich een zwarte donkere wolk,

wolk, welke of door hare natuurlyke zwartheid, of om dat ze in 't midde van den witten Melkweg ſtaat, en derhalven zoo donker ſchynt, niet zoo zeer wegens de verf, als veeleer door hare byzondere beweging, welke zy met de vaſte ſterren en den Melkweg gemeen heeft, van alle andere wolken onderſcheiden is.

Hare figuur en groote.

Hare figuur is langwerpig rond als een ei; haar langer *Diameter* overtreſt eenigzins de wydte van beide voorgemelde ſterren, en korter Diameter kan dezelve niet eens halen. Hare zwartheid overtreft niet alleen andere wolken, maar zy is veel zwarter als de klaarſte lucht by donkere nacht. Ook ſchynt haar *locus* of plaats veel dieper als het overige des hemels, waar aan de ſterre zich laten zien, ten zy de helderheid van den Melkweg het oog bedriege, en in 't oordeel miſleide. Hare beweging echter, gelyk ik die heb waargenomen, is met de Fix-ſterren eenerlei, aangezien ik haren beweeglyken *Situm* veelmaals geobſerveert heb.

By helder manenſchyn leek de verf een weinig bleker, en ik acht, dat het helder maanlicht de oorzaak daar van was, zoo als men in zulke nachten ook zoo veel ſterren niet ziet, dan als dezelve ganſch niet, of ten minſten zoo veel niet ſchynt. Daarenboven ſcheenen de Diametri of middellynen iets korter, om dat ze juiſt ook door het heldermaanlicht als zamen of in getrokken waren.

Wat het ſcheepsvolk daar van meent.

Vele zeelieden, zyn van gedachten, dat men deze wolk altyd ziet, als de wind uit het Ooſten of Zuid-Ooſten komt, of komen zal, maar ik kan zulks voor geen onwederſprekelyke waarheid aannemen; ten dele om dat de veelvoudige waarnemingen my van het tegendeel hebben overtuigt, en ook vermids hunne andere meningen my daar van afhouden, aangezien zy wegens de *Via Lactea* ook van de dwaze mening zyn, dat de wind gemeenlyk uit een ſtreek zoude ontſtaan, daar zy den gemelden Melkweg zien opgaan, het welk zekerlyk even zo zwaar is als het voorgaande.

Daarenboven geloven zy ook op eene goede Ariſtoteliſche manier, dat de gemelde Melkweg maar een Meteoron of hoogvliegende damp is, die de beweging der winden æmuleert, en alzo niet vaſt aan den Hemel ſtaat, het welk wederom een ſtelling is, die reeds voor langen tyd uit de ware philoſoofſche ſcholen is gebannen.

Het Schip Sandhorſt doed een zeyn.

Terwyl ik nu myne gedagten met deze wolk bezig hield, zagen onze Stuurlieden een leer, welke het ſchip Sandhorſt aan de grote ree, dat is een dwarshout aan den maſt, had opgehangen, die met touwen aan de opgerechten maſt was vaſt gemaakt, ten einde de zeilen daar aan te ſlaan, uit te ſpannen, en tegen de daar in vallende wind te richten. Wy merkten hier uit, dat zulks een teken was, dat het ſchip iets ontbrak, en dat wy met ons ſchip klaar moeſten zyn, om het zelve te helpen; dog wat 'er eigentlyk aan heeft geſcheelt, of het een vreemd ſchip heeft ontdekt, dan of zich iets anders in het ſchip heeft toegedragen, zulks hebben wy nooyt te weten gekregen; en vermids wy niets zagen, en den volgenden dag ook verders niets vernamen, hebben wy het zelve ook niet konnen ſeconderen.

De Schryver komt op een gevaarlyke plaats.

Tegen den 22. en 23. April raakten wy met ons ſchip weder op een gevaarlyke plaats, niet ver van den Braziliſchen oever, 't welk men by helder weder zeer duidelyk zien kon, aangezien daar veel klippen onder water, of gelyk *Anderſon Lib.* I. *c.* 2. in zyn Reisbeſchryving wil, een blinde onreine grond zich bevind, welke men wegens den wind moet

door-

doorzeilen, en onmogelyk myden kan. Den 24. van die zelve maand zagen wy echter uit de verheffing van 't Aspunt, zynde 18 graden 31 minuten austral., dat wy God lof, het gevaar ontlopen en die gevaarlyke Syrten verby waren.

Hoe dezelve genoemt word.

De Portugeezen noemen dezelve in hunne Taal *Abrolhos*, het welk in Duitsch zoo veel betekent, als, ziet voor u, wordende in de Latynsche spraak geheten *Aperi oculos*. Deze blinde klippen stiekken na het voorgeven van den gemelden Anderson *loc. cit.* van de Brazilsche kusten ruim tachtig mylen zeewaards in, voor welke de Oost-Indische schepen zeer vrezen, om dat de stroom haar zeer licht van haren loop kan brengen, en haar doen aan stukken stoten.

Is zeer gevaarlyk.

Dit gevaar is zoo groot, dat door dien'er menig schip gestrand en aan stukken geslagen is, de Illustre Oost-Indische Compagnie goed heeft gevonden, aan ieder Bak in het byzonder in het schip een maat Spaansche wyn te laten geven, als zy de *Abrolhos* gepasseert zyn. Daarbenevens heeft de gemelde Compagnie uitdrukkelyk order gegeven, dat de *Abrolhos* gepasseert zynde, van alle de gene die zich op het schip bevinden, een algemenen dank-dag moet worden gehouden, om God voor zyne genadige zorg en verlossing uit het gevaar te danken, gelyk zulks dan ook den 27. April verricht wierd. Waar uit alzoo genoegzaam blykt, dat het gevaar niet klyn moet zyn; om dat de Illustre Compagnie zelf zich aan de welvaaart van haar schip en de daar op zynde menschen zoo veel laat gelegen zyn, en geen kosten ontziet, om hen een verquikking te geven, na dat zy het gevaar ontkomen zyn.

Daar word een dankdag gehouden.

Curieuse *Phasis Lunæ.*

Den 24. April heb ik 's avonds een zeer curieuse observatie *circa Phasin primam ac novissimam Lunæ*, van den beroemden sterrekundigen *Johannes Hevelius* in zyne *Selenographia* of Maan-beschryving aldus genaamt, gehad, welke wyl ik nooyt diergelyks heb gezien, en ook niet weet, dat buiten den voorgemelden Hevelius, iemand iets daar van heeft geschreven, my wel de moeite waard schynt, hier by te voegen, en aan den lezer mede te delen, schoon het verhaal tegen myne gewoonte wat te veel uitdeyen, en misschien zelfs onaangenaam worden zal.

Wanneer en waar ze waargenomen is.

Dienvolgens dient tot naricht, dat ik deze observatie op den gemelden dag tegen het vallen van den avond, tusschen 6 en 7 uuren heb waargenomen, wanneer de *Conjunctio Solis & Lunæ* of de nieuwe Maan nauwlyks 30 uuren vooraf gegaan was. Dit *Tempo* kon nog tamelyk wel worden waargenomen, om dat wy ons toenmaals met ons schip in de *Zona Torrida* of verzengde luchtstreek bevonden, aangezien de *Latitudo Loci*, of anders de *Elevatio Poli Australis*, en der Stuurluiden Observatie niet meer dan 19 graden 38 minuten bedroeg; de *Longitudo Loci*, of de distantie van de plaats des observatie van den eersten *Meridiano* daarentegen, was na het bericht der Stuurluiden 249 graden, voor zoo veel men het *Primum Meridianum* voor het Kanarisch eiland Teneriffe ziet. Wat nu het onderscheid der middags-cirkels aanbelangt, zulks kan niet groot zyn, als men beide de *Meridianos* vergelykt, en de nieuwe maan daar van zoude wille beginnen; derhalven zal ik met voordacht hier van niet spreken, om dat van de *Longitudo* of distantie zoo als men ze op zee observeert, niet al te grote zekerheid en vastigheid, te beloven of te hopen is.

Hoe ze geschapen was.

Wat verder de Observatie zelf betreft, die ik wegen het slingeren van het schip, nog met myne instrumenten nog met het kleinste perspectief van 6 voet, nauw betrach-

trachten kon, zoo is gewis, dat ik dien *Phasin priman ac novissimam Lunæ* nooyt op zodanige wys gezien of van andere gezien te zyn gehoort, veel min gelezen heb. Want de beide spits toelopende horens, strekken ziet alleen ver over de helft van de maan, maar zy raakten schier aan elkanderen, zoo dat van de gansche Maan-kring naauwlyks het zesde deel over bleef, 't welk by na zoo helder scheen als de overige helder schynende Maan. En vermids het binnenste van de Maan van den *Lumine Secundario* nog tamelyk verlicht wierd, waar door beide horens ook schenen aan elkander te raken, alzoo dat het voorgemelde zesde deel der omkring van den Maan, door de *Radios Spurios* of neven-stralen verlicht, echter veel zwakker scheen, en dezelve by na de dikte van een strohalm uitmaakten, zoo verbeelde ik my niet anders, dan als of ik een *Eclipsin Solis annularem* zag. Het onderscheid was alleen, dat de binnenste *Nucleus Lunæ*, of het binnenste deel van de Maan niet zoo zwart of donker was, als by zulk een zonnen-taning.

Hare oorzaak.

Vermids ik echter myne ogen niet alleen vertrouwde, maar ook den Kapitein, Stuurman en eenige andere aanzette, om dit curieus en vreemd schouwspel der Natuur nevens my te zien, waren zy daar toe zeer willig en bereid, en bekrachtigden daar benevens niet alleen de voorgemelde verschyning, maar begonnen ook na deszelfs ware oorzaak te vragen. Hier door wierd ik in de verbeelding gesterkt, en ik had ook meer gelegenthyd om my aan de ware oorzaak gelegen te laten zyn, waarom dit *Phænomenon* in de verzengde Lucht-streek zich aldus vertoont had, om welke echter de daar by vele andere voorgevalle vragen uitvoerlyk te melden, hier nog de tyd nog de gelegentheid zulks toelaat; genoeg is het, dat ik voor dezen in een omstandigen brief aan den geleerden Nurenbergsche Professor in de Mathesis en de Natuurkunde, den Heer Johan Gabriel Doppelmayern, myne gedachten wydlopig heb geopenbaart, en om dezelve alhier uit de Latynsche in de Duytsche taal over te zetten, acht ik onnodig en van geen vrucht.

Haar *Lumen secundarium.*

Eindelyk was ook merkwaardig, dat haar *Lumen Secundarium* of mede-licht, 't welk de Maan van de aarde ontfangt, niet van een en dezelve glans, helderheid en schoonheid was. Alwaar het helder zonnelicht; dat de spitze horens verlichte, ophield, begon het medelicht den oosterlyken rand van de Maan veel helderder te maken, als het zelve in de overige delen van de Maan gezien wierd; en was het onderscheid tusschen deze en gene zoo groot, dat het byna leek, als of het binnenste *Lumen secundarium* een byzondere *Phasin*, of eigentlyk dat geene maakte, dat *Hevelius* op de gemelde plaats *curvatam* noemt; ondertusschen was zulks van helderheid veel zwakker als dat, 't welk door het helder zonnenlicht zelf veroorzaakt wierd, zoo als de heldere weerschyn aan den oosterlyken rand des Maans den 26. en 27. daar aan volgenden April dan ook zeer duidelyk te bekennen geweest is.

Verdere verklaring van dese Observatie.

Misschien mogt iemand hier op antwoorden en zeggen, dat de horens van de Maan ook door de heldere neven-stralen veroorzaakt en zoo wyd voortgezet zyn, als ik hier boven heb gemeld, maar schoon ik al toesta, dat de mede-stralen zoo wel dese *Phasin primam ac novissimam* als alle andere breder hebben konnen maken, en niet ontken, dat zy de horens in hare lengte een weinig hebben konnen veranderen, zoo zal echter niemand in staat zyn, om my te

te doen geloven, dat wyl het overige deel der horens by na ruim een derde part van een zol, welke men by de maan-taningen gebruikt, breed was, werwaards echter het mede-licht in zodanige helderheid niet kan komen, dat zeg ik, deze horens enkelyk en alleen van de mede-of nevenſtralen zoo lang en zoo ver zouden hebben konnen uitgeſtrekt worden, maar ben ik eerder van gevoelen, dat zy wel van de nevenſtralen hebben konnen breder gemaakt worden, maar dat ze niet alleen van dezelve maar ook van de ware zonne-ſtralen zyn gebeelt en ook zoo ver uitgerekt.

De Schryver onderwerpt zich aan de cenſure van anderen.

Des niet tegenſtaande onderwerp ik my zeer gaarn in dit geval aan het vernuftig oordeel van den lezer, en ben ik bereid, als andere liefhebbers en wetenſchap beminnende vrienden my van een beter konnen berichten en overtuigen, zeer gaarn toe te geven; en zegge midlerwyl alleenlyk, dat de beweeg-gronden, in den bovengemelden brief by gebragt, my als nog in myne mening ſtyven, welke echter te vertalen, de tyd nog plaats, zoo als reeds gezegt is, niet toelaaten.

Men ontdekt een vreemd ſchip.

Midlerwyle ga ik voort, en zegge wyders, dat wy den 26. April met het krieken van den dag een ſchip Noord-Ooſt van ons zagen, zonder dat wy konden weten, of het een van onze ſchepen of een vreemd ſchip was; edoch wyl het tegen den wind en alzoo van ons af zeilde, wierd het voor een vyandelyk ſchip gehouden, dat miſſchien uit de ſpaanſche Ooſt-Indien geld gehaalt had, en op de te rug reize was, en van ons vlood, om dat wy twee ſchepen uitmaakten. Wy wierden ook in deze giſſing geſterkt, om dat het vervolgens binnen twee uuren ganſch niet meer wierd gezien, zonder dat wy recht konden weten, of het een Spaanſch, Franſch of ook wel een ander ſchip was.

Daarentegen wierd den 27. April een kanon-ſchoot gedaan van het ſchip Sandhorſt, 't welk met eenen de vlag liet waajen, om ons daar mede te verwittigen, dat het land zag, ſchoon het nogtans van ons niet konde worden gezien; weshalven eenige matrozen order kregen, om boven in den maſt te klimmen, en te zien, wat'er eigentlyk te doen was. Zoo dra deze boven gekomen waren, ſchreeuwden zy met luider keel Land! Land! en gevraagt zynde, waar? antwoorden zy, Zuid-weſt van ons vooruit.

Daar wierd land ontdekt.

Men ſtevent derwaards aan.

Daar wy nu voor heen met een goeden Zuid-Ooſte wind Zuid-Zuid-Weſt hadden gezeilt, namen wy als nu met even dienzelven wind onzen cours eenigzins nader derwaards, om te duidelyker te zien, wat het eigentlyk voor-land was, aangezien wy dat land voor de eerſtemaal ontdekkende, ruim 24 uuren daar af waren. Ondertuſſchen waren wy nauwlyks wat meer genadert, of wy wierden eenige hoge bergen gewaar welke de ſcheeps-luiden voor de ſpitze bergen der eilanden Trinidat en Aſcenſan, als welke onder deze verheffing van 't aspunt 20 graaden 3 minuten zouden leggen, hielden.

Na dat echter ten 3 uuren na de middag nog 3 hoge ſpitze bergen ontdekt wierden, waar van de eerſte Zuid-weſt ten Weſten, en de anderen eenigzins verder Zuid-Weſt van ons lagen, tuſſchen welke de eerſt ontdekte zich bevond, en in den beginne ſchenen twee te zyn, en daar na in en by malkanderen geſmolten waren; de derde en van ons verſt afgelege daarentegen Weſt ten Zuiden zich bevond, waren onze ſcheeps-lieden niet weinig in hare mening bedrogen, en konden zelfs niet recht zeggen, wat dit voor eilanden waren.

De

Twederlei meningen daar van.

De Kapitein nevens eenige andere beweerde, dat het de voorgemelde eilanden Trinidat en Afcenfan waren; maar de Opper-Stuurman en de Opper-Meefter, welke beide deze reis reeds veelmaals gedaan hadden, zeiden, dat het de eilanden Maria d'Agofta en Martin Vaz waren; daar by voegende dat zy dezelve alle meermaalen gezien hadden. Vermids echter de Kapitein van zyne mening niet afwyken, en de anderen niet toegeven wilden, bleef de zaak onbeflift, tot dat eindelyk, ik weet niet, uit ernft of uit jok, om de omkundigheid te bedekken, de Opperftuurman en de Oppermeefter den Kapitein toevielen, en alzoo eenpariglyk verzekerden, dat het de van den Kapitein genaamde eilanden Trinidat en Afcenfan waren.

Mening van den Schryver.

De dwaling, welke zekerlyk begaan zoude zyn, als het de laatfte eilanden, te weten Maria d'Agofta en Martin Vaz waren, beftont waarlyk in byna 15 graden of ruim 400 uuren, als welke wy de Kaap de Goede Hoop nader zouden zyn geweeft, en deze vergiffing moeft zedert ons vertrek van St. Jago zonder eenigen ftorm gefcheid zyn; edoch konde dezelve door den fterken ftroom, die tuffchen Brazil en Afrika gaat, zeer licht worden verfchoont als de fcheep-luiden zelf elkander maar hadden willen verftaan. Ondertuffchen quam, tot haar ongeluk, dat tegen den avond zich nog meer andere hoge fpitze bergen lieten zien, welke waarlyk fchoon 'er niets meer van wierd gerept, ten minften het vermoeden by my verfterkte, dat het niet de Trinidat en Afcenfan, maar de eilanden Maria d'Agofta en Martin Vaz zyn moeften.

Hoe het land uitzag.

De hoogte van deze uit het water ftekende bergen, kan men uit het bovengemelde zeer licht opmaken, om dat men ze 24 uuren ver zien kon. De gedaante van dezelve zal daarentegen genoeg blyken, als ik zeg, dat ze een zuikerhoed tamelyk gelyk waren, en zommige ook met een ronde byekorf over een quamen. Het waren loutere klippen, zonder gras of eenige groente bedekt, en hadden geen of zeer kleine reeten; gelyk wy alles zeer duidelyk konden zien, toen wy eenige van dezelve zoo na verby ftevenden, dat wy ze met een musket-fchoot zouden hebben konnen bereiken. Ook was het water rondom vol vifch zoo dat wy zeer licht een goede voorraad daer van hadden konnen opdoen, als wy eenig gebrek aan levens-middelen hadden gehad. Ondertuffchen verluftigde ons het gezicht genoeg van de vele vliegende viffchen, welke fchoon ze door de gantfche verzengde lucht-ftreek genoeg te vinden zyn, echter nevens andere op zyn tyd zullen befchreven worden.

Het land verloren.

Na dat wy den 28. 's avonds kort voor het ondergaan van de Zon, de hoogfte punt der bovengemelde zee-bergen Noord-Weft ten Noorden ten laatfte maal zagen, en 13 mylen van dezelve af waren, gelyk de zee-vaarders zulks nog tamelyk wel uit de vaart van het fchip, beter echter uit de verheffing van het Afpunt weten konnen, viel 'er tot den eerften Mey niets merkwaardigs voor, als op welken dag wy volgens de genome Zonne-hoogte en daar uit bekome *Elevatio Poli Auftralis*, welke was 23 graden 59 minuten bevonden, dat wy als nu God lof, den *Tropicum Capricorni*, en by gevolg den *Zonam Torridam* gepaffeert waren; na dat acht gantfche weken al het vet, dat de een en de ander aan zyn lichaam had, uitgebraden, en verloren was.

Grote hoofd-pyn.

Wat hoofdpyn echter gedurende dien tyd meeft al het volk heeft moeten uitftaan, hoe wel voor zoo veel my aanbelangt, ik daar over niet kan klagen, aangezien ik'er nu niet meer van weet, en ook in

myn ordentelyk dagboek niet veel daar van aangetekent vind, kan men zich niet licht vooſtellen, veel min beſchryven. Ondertuſ-

De Schryver verlieſt al het hoofd-hair.

ſchen is zedert myne laatſte ziekte al het hoofd hair uit gevallen, en had ik hier geen een hair meer op myn hoofd, het welk my hier ook zeer wel te ſtade quam, en van veel zweeten bevryde, het welk hier buiten dat bang genoeg valt, en heeft zulks ook niet weinig geholpen, dat ik zoo veel hoofdpyn als anderen niet heb gehad.

In de Zona Torrida regent het weinig.

Wat aanbelangt de menigte regen, die zoo als my is verhaalt, in de Zona Torrida zoude vallen, en waar door ik my vleide met de hoop, ontrent de hitte van de Zon verlichting te bekomen, ben ik in het Noorderlyk gedeelte van deze lucht-ſtreek zeer weinig daar van gewaar geworden, ook heb ik myne Reis-genoten, welke dezelve meer hebben gepaſſeert, gantſch het tegendeel, voornamentlyk ontrent deze tyd van het jaar vernomen. In het zuidelyk gedeelte echter van die lucht-ſtreek is 'er wel wat meer regen gevallen, hoe wel dezelve ook niet lang duurde, en doorgaans met ſterke Travadwinden eindigde. Vermids ik van den aard van den regen en de Travad-winden reeds hier voren heb geſproken, is het onnodig, verder hier iets by te voegen.

Op dien zelve eerſten Mey liet onze Kapitein, wyl het tamelyk ſchoon weder, en de wind veel gunſtiger en niet al te ſterk was, door een kanon-ſchoot en de opgeſtoke witte vlag aan den Kapitein van het ſchip Sandhorſt een teken geven, dat hy met zyn ſloep by ons aan boord zoude komen; midlerwyl trok onze Opper-Stuurman eenige *Longitudines* uit zyn Journaal, telde die op, toonde die aan den Kapitein en ſprak daar over met hem, eer en alvorens de Kapitein van het ſchip Sandhorſt aan ons boord quam.

Wat het land hier voren geweeſt is.

Uit welk alles, en wyl de Opperſtuurman, na dat de Kapitein van het ſchip Sandhorſt by ons was geweeſt, den volgenden dag eenige bladeren uit zyn Journaal ſcheurde, en den gantſchen cours in de zee-kaarten veranderde, voornamentlyk wyl hy my niets wilde laten zien, maar met toornige woorden dede heene gaan; ik beſluit, dat de reeds voor heen getoonde vergiſſing door deze zamenkomſt bevonden is, en dat wy niet Trinidat of Aſcenſan, maar de eilanden van Maria d'Agoſta en Martin Vaz zullen hebben gezien, het welk 15 graden ſcheelt, welke 15 graden echter door onzen bochtigen cours byna 600 uuren uitmaakten.

Het regent.

Daar na heeft het een paar dagen tamelyk geregent; welk regenwater door het boots-volk zoo veel mogelyk, opgevangen wierd, om zich daar mede te laven, of, wyl zulks verboden was, alzoo het pikachtig is, en veel ziektens, daar onder ſcheurbuik, veroorzaakt, daar mede te waſſchen; want het zee-water dient daar toe niet, zoo als reeds boven is gemeld, en buiten dat wel zal bekent zyn. Den 6. Mey begon het wederom een weinig op te helderen, echter wierd als toen waargenomen, dat de Cours, dien men tot nu gehouden had, moeſt worden verandert, weshalven aan het ſchip Sandhorſt door en kanon-ſchoot en het opſteken van de vlag, daar van kennis gegeven wierd.

Zware ſtorm, die drie dagen duurde.

Kort daar op en nog dien zelven nagt, wierden wy van een zware ſtorm uit den Noord-Ooſten belopen, die den 7. 8. en 9. dezes aanhield, waar door dan al het volk ten laatſte van het Gebed wegliep, en het ſchip zoo veel mogelyk was moeſten zoeken te redden, terwyl het ſcheen als of de grote afgryzelyke baren, die over het ſchip als over een vaſt houtje ſloegen, het zelve wilden bedekken.

On-

Ondertusschen was deze storm gantsch niet te vergelyken by den geen, van welken ik haast zal moeten spreken, en ook niet by dien, die wy in de Noord-zee uitgestaan hadden.

Gevaarlyke Travad-winden. Daarentegen joegen den 10. en den 14. Mey de schielyk opkomende Travad-winden ons een veel groter schrik aan, als welke uit een gantsch andere hoek komenden, ons schip alle oogenblik schenen omver te werpen. En de laatste was voor al zeer schrikkelyk, om dat hy de zeilen eer wy ze konden innemen, tegen de drie masten aansloeg, en door het heen en weer slingeren, de baren met hopen in het schip dreef; waar door het dan ook gebeurde, dat een zeker Matroos tegen den zoogenaamde Knecht, een zeker stuk hout, geslagen en zodanig gedrukt wierd, dat het sleutel-been aan stukken raakte; ondertusschen hadden wy grote oorzaak God te danken, om dat geen van die beide woedende winden over een uur duurden.

De Schryver ziet Nubeculas of wolkjes by de Zuyd-Pool. Ondertusschen had ik den 12. dezes het geluk, de beide wolkjes te zien, die het aldereerst door Hallejus naauw onderzocht zyn, en digt onder de Zuidpool staan. Onze Opper-Stuurman, die ze my wees, zeide, dat ze aan de Kaap de Goede Hoop altyd boven den Tafelberg stonden, en derhalven van hen de Kaapsche wolken genaamt wierden; ik heb ook daar na bevonden, zulks aldus te zyn, en ik geloof niet, dat het nodig zyn zoude, om alhier nader bericht daar van te geven.

Den 13. Mey vonden onze Zee-Officiers andermaal goed, om den cours te veranderen, het welk zy op de gewoonlyke wys wederom aan het schip Sandhorst bekent maakten, om dat zy de afwyking van het Compas verder niet nodig achteden, schoon ze voorheen 7 of 8 graaden groot geweest was. Ondertusschen geloof ik deze obzervatie niet te veel, hoewel ik ook niet van zins ben, om die ganschelyk te verwerpen, maar een naauwer onderzoek overlaten, welke te verrichten, my als nu niet voegt.

De Schryver maakt zich gereed tot de komst aan de Kaap. Vermids daar benevens onze Zee-Officiers reeds vermoededen, dat wy na by de Kaap de Goede Hoop moesten zyn, pakte ik den 15. dezes myne dingen by malkanderen en kreeg ook iets van onzen Commandeur der zoldaten; om 't zelve in plaats van de verteerde victualien in myne kisten te leggen, en voor hem na het land te nemen om dat hy zich en niet buiten reden, verzekert hield, dat de goederen die aan my, welke door al de Heren Directeurs der Illustre Compagnie gerecommandeert was toebehoorden, niet zouden worden gevisiteert; ondertusschen landeden wy byna een maand daar na eerst aldaar, om dat wy door vele tegenwinden en den gestadigen regen, welke ontrent deze streek eenige dagen na malkanderen viel, opgehouden wierden.

Na dat wy den 12. Mey door het losbranden van een stuk kanon en het opsteken van de vlag, aan het schip Sandhorst een teken hadden gegeven, dat het nevens ons den cours zoude veranderen, begon het nog dienzelven middag uit een anderen hoek te waajen, veranderende de Zuid-oosten in den Noord-Oosten wind, en dwong ons alzoo, om van den vastgestelden cours eenigzins af te gaan. Dien nacht zagen wy blixen, welke ons om deze streek iets gevaarlyks dreigde, gelyk dan ook daar op een afgryzelyke menigte hagelstenen vielen, ruim zoo groot als een kleine noot, waar door ik overtuigt wierd van het geen onze Officiers voor heen dikmaals hadden gezegt, namelyk dat om deze tyd van het jaar zulks in dit gewest niets nieuws was, om dat zelfs in gelyke breedte tusschen

Noorden en Zuiden, de kouwde aan het Zuid gedeelte veel heftiger was, als tegen het Noorden. Ondertusschen is dit ook misschien de rede, dat de genen, die uit een zeer grote hitte komen, de indringende kouwde zoo wel niet konnen verdragen, als die altyd in de kouwde, en onder eene lucht-streek bestendig wonen.

Vervaarlyke storm.

Op deze hagelbui volgde in den nacht tusschen den 23. en 24. dezer een schromelyke storm uit het Zuiden ten Westen, welke alle voorgaande in heftigheid overtrof. De geldkisten van de Illustre Compagnie in de Kajuit of Boekhouders kamer, die ook te gelyk de Raadskamer en de algemene Eetzaal der Officiers is, raakten alle overhoop, schoon zy zeer vast gebonden, en naar gewoonte bezorgt waren, en dezelve ook de gantsche reis over onbeweeglyk waren staan gebleven. Wy hadden toenmaal 24 Kisten aan boord en in eider was 10 duizend guldens.

Doet grote schade.

Hier door wierd de Boekhouder of Onderkoopman, genaamt Johannes Trip, uit Amsterdam geboortig, welke zyne woning en slaapplaats in de Kajuit heeft, en ook toenmaals nog gerust in de pluimen lag, gedwongen, om den Kapitein tot hulp te roepen; vermids de gemelde kisten door het gestadig heen en weer rollen, als ook de tafels, banken, stoelen, porceleine schotels en borden, glazen, de grote *Martavane* (Indiaansche pot, houdende ruim 4 emmers, waar in het water altyd goed blyft) kortom alles wat in de Kajuit was, verbreyzelde.

Vergeefsche hulp.

Edoch al zyn bidden, kermen en smeken hielp by den Kapitein niet met al, latende hem door den wacht, die voor de Kajuit stond, ten andwoord geven dat hy hem onmogelyk helpen kon, voor en al eer hy boven op het schip de nodige ordres had gegeven, hoe alles in sulk noodweer te schikken, om zich zoo veel doenlyk, voor zinken te bewaren.

Resolutie van den Boekhouder.

Ondertusschen vermids de Boekhouder geen uitkomst zag, en alle oogenblik vreesde, dat het gantsche bovenste deel van het achterschip aan stukken zoude worden geslagen, alzoo hy wel kon begrypen, dat wanneer alles in de Kajuit was verbryzelt, het beschot ook aan stukken raken zou, of dat ten minsten de bodem moest inbreken, ging hy in een Kajuit venster zitten, met de beenen na buiten, met besluit, dat wanneer alles aan stukken sloeg en het schip verbryzelde, of van de baren zoude worden bedekt, als welk alles zeer licht had konnen gebeuren, als maar een kist daar door geslagen was, wyl evenwel de hoge en stoute baren over ons schip sloegen, zoo dat het volk, het welk reeds niets droog meer aan zich had, ruim een voet hoog in het water staan moest, dat hy in dat geval zeg ik, liever zelf in zee wilde springen, en trachten een plank met zwemmen magtig te worden, als op zulk een wys te verzuipen en zoo elendiglyk te sterven en te sneuvelen.

Groot ongemak by dezen storm.

Waarlyk het is onmogelyk uit te drukken, wat elendige last ons toenmaals overquam. Wy hadden een schip dat tot waterscheppen, als het maar een weinig slingerde, gelyk wy veelmaals hebben ondervonden, buiten dat zeer genegen was. Wy moesten 's middags, 's avonds en den gantschen 25. Mey, te weten, zoo lang als deze storm duurde, koude spys, kaas en brood voor lief nemen, om dat onze Kok onmogelyk koken, en door het heftig slingeren niets in de ketels houden kon.

De Schryver word uit het bed geworpen.

Niemand was tot nog toe, ja zelfs ik niet, die anders een goed vertrekje en schone gelegentheid had, door storm uit zyn bed gesmeten; maar dit maal heeft dit onge-

ongeluk niet alleen anderen, maar ook my getroffen, dat ik uit myn bed geworpen wierd, zo dat het hoofd, het welk tegen het beschot sloeg, my langen tyd daar na geweldig zeer deed. Daarenboven had men staande de rys ook nog niet gezien, dat men over het schip touwen spande, om zich daar aan vast te houden, om niet door de baren tegens boord gesmeten te worden, zoo als nu geschiedde.

Byzonder toeval in dezen storm.

In deze hoogst-schromelyke storm was 'er een geval, 't welk treurig en te gelyk belachens waardig is; en ik hoope niet dat het de lezer qualyk zal duiden, dat ik het zelve als in onze grootste elende gebeurt, hier in lasse. De Commandeur der zoldaten, genaamt Johannes Timmerman, moest iets doen dat geen uitstel kon lyden. Vermids echter op de schepen niet overal en voor elk een bequame gelegentheid is, om zich dien moeyelyken last quyt te maken, nam hy na ouder gewoonte, schoon hy verlof had om na de Kajuit te gaan, zyne toevlucht tot de Rustlyn, of na die plaats, werwaards doorgaans de Onder-Officiers gaan, om zich van hunne knellende en angstvallige last t'ontdoen, wanneer zy buyten het schip moeten klimmen, en zich aan een touw of strik van een leer vasthouden; hy deed derhalven ook zoo en hield zich aan een touw zoo lang vast, tot dat hy van zynen last ontslagen was.

De Commandeur der zoldaten loopt gevaar te verzuipen.

Middelerwyl quam'er een hoge styve baar, welke den goeden Commandeur 18 tot 24 voet diep onder water zette, en eenigen tyd zoo styf staan bleef, tot dat ze eindelyk na verloop van 4 of 5 minuten brak, ons schip vol water maakte en over het zelven heen sloeg.

Wy riepen hem sterk toe, dat hy ten ware hy wilde verzuipen en van de woedende baren verslonden worden, het touw maar wakker zoude vasthouden, maar schoon zyne oogen op ons gewend waren, konde hy wegens het ruisschen der baren, ons niet verstaan, of ons eenige antwoord geven.

Word gered.

Toen wy echter meest om hem verlegen en bezig waren, om van dit zeldzaam geval te spreken, en hem te beklagen, quam hy by ons, al lachende en zich verwonderende over de merkwaardige behoudenis Gods, vermids na zyne vertelling allerhande verwen voor zyn oogen waren gekomen, en hy niet had geweten, wat hy doen zoude, om dat het water zoo lang staan bleef, dog dat hy eindelyk had besloten, het touw vast te houden, het mogte gaan, zoo als het wilde.

Moet zelf over zyn ongeluk lachen.

Zyn leere broek, die vol water was, kon hy niet weder aan doen, maar was genoodzaakt, om gantsch andere klederen aan te trekken. Wanneer hy nu in een andere equipagie by ons verscheen, moest hy zelf lachen, en wy waren blyde, dat wy het gewaande verloren Schaap weder gevonden hadden.

Van dezen tyd tot aan Pinxteren, welk feest op den 31. Mey viel, is 'er niets merkwaardigs voorgevallen, dan dat wy den tweden Juny op de gewoonlyke wys aan het schip Sandhorst kennis gaven, dat het om ons te volgen, den Cours en het Compas veranderen moest.

Teken dat men naby de Kaap de Goede Hoop was.

Den 5. Juny ontrent 10 of 11 uuren 's avonds ontstond 'er een zware natte kouwde mist, die by geen dauw te vergelyken was, en diergelyken wy zedert ons vertrek van St. Jago niet gezien of bespeurt hadden. Ik vraagde aan onzen Opper-Stuurman, genaamt Johannis Sandvoort, die toenmaals de wacht had, na de oorzaak van dien mist; ik ontfing tot antwoord, dat dit een vast en onfeilbaar kenteken was, dat wy als nu niet ver meer van de Kaap de Goede Hoop konden zyn; dat hy

zulks niet alleen meenigmaal van oude Zeeluiden had horen zeggen, maar dat hy het ook uit eige ondervinding wist, alzo hy zoo menigmaal hy na Indien had gevaren, diergelyken mist na by de gemelde Kaap bespeurt had. Ik was over dit antwoord van herten verheugt, in hope, van als nu haast van dit bedroeft, moejelyk, angstvallig en schrikachtig zee-leven verlost te zyn; sloeg daar benevens ook te meer geloof aan het zeggen van den Opper-Stuurman, om dat diergelyke mist den volgenden dag wederom opquam.

Gedurende dien tyd vraagde ik nog naauwer na de wisheid van dit kenteken; dog wyl den 7. dezer diergelyken mist zich wederom liet zien, wierd my niet alleen nog meer vertroosting deswegen gegeven, maar in myne hoop versterkt, door dien zich dien zelven dag een zee-hond liet zien, als welke de gantsche zee door, niet als om deze streek van de Kaap de Goede Hoop gevonden worden. De gemelde zee-hond quam na ons schip zwemmen, hebbende de oogen styf op ons, als om ons te verwelkomen.

Veel zeehonden aan de Kaap.

Diergelyke dieren ziet men zeer veel aan de Kaap de Goede Hoop, en worden jaarlyks op het zoo genaamde Taxen-eiland by den ingang van den Saldanha-haven, en alzoo byna 60 uuren van de Kaap, eenige duyzend daar van dood geschoten, van dewelke daar na meest al de traan word gemaakt, die en door de Compagnie en door de borgers gebruikt word. Voor dezen heeft men ook een talloze menigte van die dieren gezien in het zogenaamde Robben-eiland, 't welk recht in den mond van de haven van de Kaap legt, welke echter die plaats hebben verlaten, na dat daar een huis voor de Banditen gebouwt is, en zich als nu op het voorgemelde Taxen-eiland neergeslagen, alwaar zy dat eiland voor haar zamelplaats houden; gelyk dan jaarlyks in de maand van October een zeker getal manschap derwaards word gezonden, om diergelyke dieren te doden, en uit het afgesneden spek traan te koken. De vellen of huiden zyn voor die zoort van Jagers, welke dezelve bereiden en 'er naderhand allerhande dingen, voornamelyk Tabaks-zakken van maken.

Nog een teken van de nabyheid van de Kaap.

Daar zyn nog wel meer tekens, waar aan de dikwyls varende schippers weten, wanneer zy niet ver van de Kaap zyn, als onder anderen kleine vogels als *Piquinen*, *Malagasen*, Duikers, Meeuwen en andere, veel min *Pampoesen*, of onder water groejende dikke Rieten, gras en diergelyke; dog wyl wy ditmaal niets anders hebben gezien, zal ik van dezelve niet spreken, maar alleenlyk een Schryver, namelyk Vader *Tachart* aanwyzen, by wien in zyne Reis na *Siam p. m. 55. seq.* iets breders daar van kan worden nagelezen.

Valsche mening van de nabyheid van het land.

De twee eerste en voorgemelde tekens verheugden ons wel niet weinig, en wierden wy nog meer verbleid, toen iemand van het volk meende, dat hy den 8. dezer de hoge bergen van de Kaap de Goede Hoop zag; ondertusschen wanneer in den nacht tusschen den 8. en 9. Juny de voorgemelden mist uit bleef, en men verder geen blyken zag, wierden zoo wel onze Officiers als het gemene volk bedroeft, niet wetende, of zy zulks aan de opgehelderde lucht zouden toeschryven, dan of zy de Kaap de Goede Hoop reeds verby gezeilt waren.

Mening des Schryvers.

Ik was byna ook van het laatste gevoelen; om dat onze Bootsman, Cornelis Claas Quak, van Texel geboortig, my verhaalde, dat toen wy de eilanden van Kaap Verde wilden aan doen, onze Stuurluiden ook ontrent 10 graad. of 150 mylen oostelyker waren geweest,

weeſt, als zy hadden gemeent; en had dit ook te lichter konnen geſchieden, om dat zy wegens de bovengemelde eilanden, die wy den 27. April hebben gezien, in verſchil waren.

Valſch ontdekt land.

Edoch deze droefheid duurde niet lang, door dien nog dienzelven dag tegen den avond iemand van het volk, die boven in den maſt de wacht had, meende, dat hy het land van de bovengemelde Kaap zag; 't welk ſchoon het verkeert uitviel of ten minſten wegens de menigvuldige donkere en op den Horiſont leggende wolken niet duidelyk genoeg konde worden bekent, nogtans zoo veel te wege bragt, dat ieder wederom vergenoegt was; voornamelyk wyl de miſt den 9. dezer wederom opquam, en den 10. dezer met het krieken van den dag de hoge Tafel-berg boven de wolken uitſtak, ſchoon wy toen nog 19 mylen van de Kaap waren.

De Kaap word ontdekt.

Welke onbeſchryvelyke vreugd zulks onder al het volk veroorzaakte, is niet licht te geloven. Hoe vergenoegt echter de matroos was, die het land eerſt ontdekte, en duidelyk land riep, is daar uit af te nemen, om dat hy van de Illuſtre Ooſt-Indiſche Compagnie altyd een premie van 10 gulden te verwachten heeft, en door den Kapitein met een bouteille wyn, enz. beſchonken word.

Wy quamen echter wegens de verre diſtantie en de grote ſtilte, dien dag niet in den haven. Ondertuſſchen wanneer wy nog 12 mylen van daar waren, hadden wy het land gezien en op het Compas bevonden, dat het Ooſt ten Zuiden van ons af lag; derhalven maakten wy tegen den avond een by-legger, dat is, wy namen onze zeilen in, om by nacht door den ſtroom niet aan het land gerukt te worden, of voor ongeluk behoeven beducht te zyn.

De diepte van de zee word gepeilt.

Den volgenden dag, zynde den 11. Juny, hadden wy wederom grote ſtilte, en konden niet anders bemerken, dan dat de ſtroom van eb en vloed ons dan dicht tot aan het land en dan wederom eenigzins te rug zette. Wy hadden toenmaals den bovengemelden Tafel-berg Ooſt-Zuid-Ooſt van ons, en wierpen ten 5 uuren 's morgens het paſlood uit, om de diepte van de zee te peylen, en ook om den grond zelf te onderzoeken, of hy goed te ankeren was. Wy bevonden als toen, dat de zee nog 270 voet diep was, en dat de grond bequaam was, om het anker uit te werpen.

Verdere peiling der diepte.

Ten 9 uuren lieten wy het dieplood weder vallen, wanneer wy byna nog maar 3 uuren van het land waren, en bevonden, na dat ontrent een uur voor heen eerſt van het Leeuwen-hoofd, daar na ook van het Robben-eiland, een ſtuk kanon onzentwegen los gebrand was, dat de zee nog 108 voeten diep was. Eindelyk lieten wy tegen den middag andermaal het lood vallen, en bemerkten, dat 'er niet alleen goed ankergrond was, maar dat wy nog maar 96 voet diepte hadden.

De Schryver eindigt de reis.

Na dat wy nu bemerkten, dicht genoeg aan land te zyn, en niet wilden of derfden wagen, over de dwars door den haven lopende bank te zeilen, en onze matrozen daarenboven moede genoeg waren van het boegſeeren, zoo lieten wy op deze tyd het anker vallen, verzorgde alles zoo goed als wy konden, en maakten alzoo hier mede van onze vaart een einde, na dat wy zedert den 8. January tot den 12. Juny nergens dan aan het eiland van St. Jago aan land geweeſt of halte gehouden hadden.

Bevind zich in de haven aan de Kaap.

Wy vonden in de haven eenige ſchepen, welke wy in den beginne meenden, dat uit Ooſt-Indie waren gekomen, en na Europa wilden zeilen; edog wy vernamen dat de gemelde Retour-

Sche-

Schepen reeds voor 14 dagen waren vertrokken, en dat dese schepen die nog in de haven lagen, van onze reisgenoten waren, die met ons waren uitgelopen, en dat 'er al eenige van dezelve waren gepasseert en na Batavia gezeilt waren.

De Kapitein stapt aan land.

De Kapitein en de Boekhouder namen de sloep en voeren aan land, om hunne brieven aan den Gouverneur ter hand te stellen, dog ik had geen verlof om ditmaal met hen te gaan, voorgevende dat zulks tegens de orders van de Compagnie streed; ik moest dienvolgens geduld nemen, tot den 12. Juny, wanneer de Kapitein zelf de orders van den Gouverneur aan my bragt, en my op 't spoedigste by hem brengen moest.

Het zoude wel nodig zyn, om nog veel hier by te voegen, zoo ten opzichte van de *Terminos Nauticos*, als wel wat aanbelangt de Declinatie van den zeilsteen, de verheffing van 't aspunt en andere dingen meer, maar ik zie, dat dit Hoofdstuk tegen myn wil, reeds verdrietiger is gevallen, als ik gemeent had, en ben ik derhalven gedwongen, voor ditmaal te sluiten.

IV. HOOFTSTUK.

Van de vriendelyke en minnelyke bejegening van den Gouverneur Adriaan van der Stel, ontrent den Schryver by deszelfs komst, die echter onbestendig geweest is.

De Gouverneur had reeds bericht van des Schryvers komst. Verlangt den Schryver te zien. 'T geen hem gezegt word. De Schryver stapt aan land. Zyne dankzegging tot God. Laat zich aandienen. Word wel ontfangen. Des Gouverneurs voorstel. Die den Schryver in des Compagnies Tuyn brengt, en logeert hem aldaar. Vergunt hem veel vryheid. Wyst een plaats om te observeren. Die den Schryver niet wel aanstaat. Des Schryvers voorslag. Verdere beleefstheid van den Gouverneur. Brengt zyn goed aan land. Des Gouverneurs eerste gedrag jegens den Schryver. Dat niet lang duurde. De Schryver myd den Gouverneur. Deszelfs naturel. Veroorzaakt den Schryver moejelykheid wegens een wissel-brief. Word nogtans van hem beschonken. De rede waarom zulks geschiede. De haat van den Gouverneur neemt toe. Des Schryvers lasteraar staat aan de Kaap in goet credit. Deszelfs lof. Verandert uyt hovaardy. Byzonder gesprek. Hoe de Schryver zich gedroeg. Zyne openhertige reden, word verworpen. Verhaal van een byzonder verschil. Waar uyt het sproot. Word geslist. Vonnis. De Schryver is daar tegenwoordig. Word voltrokken.

NA dat ik te voren een oprecht naricht heb gegeven, hoe het op myne reis na de grote, beroemde en ver gelege Kaap van de Goede Hoop, gegaan is, welk bericht ik hope, dat niet onaangenaam zal zyn geweest, hoewel het wat wydlopig was, zoo zal ik dienvolgens de lezer ook tragten bekent te maken, het geen my by myne eerste aankomst aldaar, wedervaren is.

De Gouverneur had reeds bericht van des Schryvers komst.

Dienvolgens dient, dat wanneer ik den 12. Juny 1705. in de haven quam, reeds eenige en wel de meeste schepen van onze vloot aldaar

Nieuwe Caarte
van
Kaap de Goede Hoop
en't Zuyderdeel van
Africa.
Te Amsterdam By
Balthazar Lakeman.
Duytsche Mylen van 15 in een Graad
Fransche Mylen van 20 in een Graad
De Hollandsche Vesting aan het Voorgebergte de Goede Hoop.
Tafel-Bay aan het Voorgebergte de Goede Hoop
T Koningryk Benguela
T Land van Ohyla
Landen van Muzumbo Acalunga
T Koningryk Butua
T Koningryk Chicova
T Koningryk Monomotapa
De Hoofstad van Monomotapa
T Koningryk Sofala
waar van de Koning genaamt word Quiteve
T Koningryk Sabia
T Koningryk Manica
T Koningryk Biri
T Koningryk Inhambana
Zanguebar
T Koningryk van Mongala
Golf van Sofala
T Eyland Madagascar
Tropicus Capricorni
Matamam
Heykoms Natie
Terra de Chamtouers Natie
Fumos
Terra de Houteniquas Natie
Natal
Gouros Natie
T Land der Hottentotten
Attaquas Natie
Groote Namaquas Natie
Kleyne Namaquas Natie
Ubiquas Natie
Damaquas Natie
Chirigriquas Natie
Dunquas Natie
Sonquas Natie
Susaquas Natie
Hessaquas Natie
Kochoquas
Koopmans Natie
De Oostindische Zee
Costa Deserta
Saldanha Bay
Robben Eyland
Bay S. Helena
Mossel Bay
Bay S. Catharina
Pag 48

aldaar aangeland, en na gehouden ververſchings-tyd, welke gemeenlyk 2 of 3 weken duurt, na Batavia en Ceylon afgevaardigt waren. Deze hadden brieven van de Direćteurs of Bewindhebbers der Ooſt-Indiſche Compagnie, uit Amſterdam voor den Gouverneur Willem Adriaan van der Stel mede gebragt, waar in gelyk van de andere belangen der Compagnie, alzoo ook in 't byzonder van my kennis gegeven was.

Verlangt den Schryver te zien. Als vervolgens myn Kapitein, bovengemelde Adriaan Bogart, een man, die wegens zyne vernuftige ſcheeps-direćtie, grondige kennis der zee-vaart, luſt tot lezen van goede en nuttige boeken, en daar benevens vroom en godzalig leven wel verdient, dat ik van hem gewag maak, met zyn Onderkoopman, Hendrik Trip, na land was gevaren, om zyne aan den Gouverneur houdende brieven, die hy in Amſterdam had ontfangen, over te geven, en met eenen zynen gelukkigen komſt bekent te maken, vraagde deze ten eerſten na myne toeſtand; en wanneer hy verſtond, dat ik God lof, nog in goede gezondheid was, gaf hy aan den gemelden Kapitein bevel, dat hy zich ten eerſten weder aan boord begeven, en my by hem brengen zoude.

Zulks zegt men hem. De Kapitein voerde dit bevel zonder tyd verzuim uit, quam aan het ſchip, en bragt my de aangename tyding, dat ik my ten eerſten tot den Gouverneur begeven moeſt. Want vermids hy reeds 14 dagen had geweten, dat ik komen zoude, verlangde hy zeer, dat ik by hem quam, om met my te ſpreken; daar by voegende, dat de Gouverneur het zeer qualyk had genomen, dat hy my niet ten eerſten met zich gebragt had.

Stapt aan land. Derhalven maakte ik my ten eerſte klaar, en trad met hem in onze ſloep; wanneer ik echter voet op het vaſte land en in het zand zette, dacht ik daar by om myne ſchuldige plicht, achtervolgens dewelke ik mynen God voor de goede krachtdadige byſtand en trouw-vaderlyke genadige hulp, ſtaande de reis my en myne lieve Reigenoten beſtendig bewezen, hert-grondig en ootmoedig dank te zeggen, oneindig gehouden was.

Zyne dankzegging tot God. Na dat ik mynen Kapitein had verlaten, ging ik langzaam voort, en dankte God in myne gedachten; ik bad vervolgens ootmoediglyk, dat hy my in dit Heidenſch land ook in zyne heilige beſcherming nemen wilde, en niet toelaten dat my eenig ongeluk, voornamentlyk dat myne Ziel ſchadelyk zoude konnen zyn, mogte overkomen.

Laat zich aandienen. Onder zulk ootmoedig en yverig ſmeken, ging ik ſtil voort, quam eindelyk in de Veſting, waar in de Gouverneur en andere hoge Bedienden van de Compagnie wonen. Wanneer ik aan de woning van den gemelden Gouverneur quam, liet ik my door een zwarten ſlaaf by hem aandienen, en wierd ten eerſten ter gehoor toegelaten.

Wierd wel ontfangen. Na afgelegde plichtplegingen en ter hand geſtelde brieven, welke ik van den Burgermeeſter van Amſterdam, Nicolaas Witſen, van den Heer Hartzoeker uit Duſſeldorp, en van den Baron van Kroſik uit Berlyn, aan denzelven hadde medegebragt, betuigde de Gouverneur my met veel woorden, hoe lief hem myne komſt was, aangezien nu iemand uit Holland of Europa was gekomen, waar mede hy zyne ledige uuren zoude konnen doorbrengen; daar by voegende, dat alle andere, voor my aldaar aangekomen, enkelyk en alleen om haar profyt, en niet om het merkwaardigſte te bezichtigen, die reis gedaan hadden.

Voorſtel des Gouverneurs. Hier op vraagde hy my, of ik liever eenzaam en ſtil, of in ge-

zelſchap van andere menſchen wonen wilde? En hem rondborſtig en openhartig geantwoord hebbende, dat als het zyn konde, en 'er bequame gelegentheid was, ik zekerlyk liever eenzaam en ſtil, als onder het gewoel en getier van het volk te wonen zocht, vermids deze levenswys met myne verrichtingen beſt overeen quam, vond de gemelde Gouverneur zulks goed, liet ten eerſten door zyn ſlaaf zyn rotting en degen brengen, en ging alzoo onder Trompetten-geſchal met my door de wacht uit de Veſting.

Brengt den Schryver in de Compagnies Tuin.

Hy bragt my in den zeer beroemden groten ſchonen Tuin der Compagnie, waar in een net gebouw met grote en aangename vertrekken was. Hy liet alles openen, en zeide, dat vermids deze plaats tot zyn vermaak diende, hy my ook een woning daar in wilde vergunnen, ten einde ik niet alleen het vermaak van den Tuin nevens hem zoude hebben, maar dat ik ook myn wenſch, door ſtil en eenzaam te leven, krygen mogt; en door dien hy gewoon was, om zeer dikwils aldaar tafel te houden, waar toe een nette en bequame grote keuken daar nevens gebouwt was, zo konde ik my nevens hem en de zynen insgelyks daar van bedienen, 't welk my te beter zoude komen, om dat de burgers maar geld van de vreemdelingen en tafel-genoten zochten te perſſen.

Logeert hem daar.

Verleent hem veel vryheid.

Wyders liet hy aan den Tuinman bevel geven, dat hy, nog iemand van zyne toegevoegde ſlaven de ſtoutheid zouden gebruiken, om my eenige vruchten, welke die ook zouden mogen zyn, als zy ryp waren, te wygeren, of te beletten dat ik 'er zoo veel als ik tot myn gebruik zoude van noden hebben, mogt afplukken en genieten. Daarenboven gaf hy aan den ſlaaf, die over het huis was geſtelt, en aan de ſlavin, die het keuken-werk moeſt doen, mondeling bevel, dat zy my zouden oppaſſen, en doen dat ik haar zoude gebieden, gelyk zy dan ook dit bevel in den beginne getrouw naquamen; dog naderhand zeer dikmaals vergaten, zoo als ter zyner tyd zal bericht worden.

Hier by bleef het nog niet; hy gaf my volkome vryheid, om na een bequame plaats om te zien, alwaar ik myne inſtrumenten zoude konnen oprechten, en gevoeglyk gebruiken; daar by voegende, dat hy gaarne zoude zien dat zy of naby de Kaap, of by een van zyne Buite-plaatzen opgerecht waren, ten einde hy zelf by ledige uuren het vergenoegen zoude konnen hebben, om de Obſervatie by te wonen; waar by dient aangemerkt te worden, dat men niet alleen dit eerſtgemelde Luſt-huis tot zyn vermaak had gebouwt, maar dat men 'er ook een aan het zoogenaamde rond boſchje, een groot uur van de Veſting, en den aldaar voor de Illuſtre Compagnie aangelegde luſt-boom en wyngaarden, aan hem tot zyn vermaak ingeruimt had.

Slaat een plaats tot obſerveren voor.

Wanneer ik hem eenige dagen daar na te kennen gaf, dat na by de Kaap na een bequame plaats had gezocht, maar dat ik 'er geen had gevonden, ten zy men aan de zoo genaamde waterplaats, welke achter den Leeuwen-berg legt, en alwaar voor dezen een vierkant bolwerk is geweeſt, zoo als ik uit de overblyfzels zien konde, een hutje oprechte, en die plaats met paliſſaden afperkte, ten einde ik myne dingen by nacht daar in zoude konnen bewaren; en ook het vee, als paarden, oſſen, bokken, ſchapen, enz. daar by niet komen, en de opgerechte en nacht en dag ſtaan blyvende inſtrumenten omver werpen, ja moedwillige menſchen dezelve ſtelen of vernielen zouden konnen. Hier op gaf hy my tot antwoord, dat de orders welke hy

Staat den Schryver niet wel aan.

van

van de Compagnie had ontfangen, wel behelsden dat hy my een Observatorium zoude laten bouwen, dog dat de kosten hier zoo hoog liepen, dat het geen ik wilde hebben, ontrent 1000 florenen zoude bedragen; weshalven hy dien zelven middag, na dat ik de maaltyd met hem had gehouden, met my na het ronde boschje ryden wilde, om te zien of daar een bequame plaats zoude te vinden zyn; het welk zoo zynde, noodwendig oorzaak zoude zyn, dat ik de aangeweze woning verlaten, en met zak en pak derwaards zoude hebben moeten trekken; edoch konde hy my verzekeren, dat aldaar al zoo vergenoegt en nog veel eenzamer zoude leven konnen. Zo dra als de middag-maaltyd geeindigt was, gingen wy in zyne koets zitten, en reden na het gemeld rond boschje. Ik zag rondom, ging op het huis, en na de tegen over leggende onbebouwde hei, maar bevond wederom dat de hoge Tafel-Duivels en andere bergen ons in den weg stonden, en het gezicht van den Horizont benamen.

Des Schryvers voorslag.

Wy keerden derhalven onverrichter zake na de Kaap, wanneer ik gelegentheid nam te zeggen, dat vermids het bouwen van een huis zoo hoog zoude komen te staan, ik my alzoo op een bolwerk in de Vesting begeven, en myne instrumenten aldaar oprechten wilde, alzoo de bouw-materialen en handwerksluiden reeds daar in waren, en ook wyl myne instrumenten door de daar by staande wacht beter bewaart zouden zyn. Dit voorstel behaagde hem wel, en hy voegde daar by, dat hy het bolwerk, Buren genaamt, wel het beste en bequaamste daar toe oordeelde, om dat het een veel vryer Horizont had als de anderen; aangezien het zich diepst in zee strekte, en van de naby gelege bergen bevryd was. Dit wierd ook aldus bevonden, maar de Leeuwenberg benam my den ondergang van de sterren, en de wacht had weinig zorg voor myne instrumenten, zo als de ondervinding my daar na geleert heeft.

Verdere beleeftheid van den Gouverneur.

Om niet met stilzwygen verby te gaan de beleeftheid van den Gouverneur, welke hy my verder by de eerste opwachting liet blyken, zal ik die met korte woorden hier by voegen. Uit de eerstgemelde Tuin van de Compagnie, alwaar hy my een woning had aangewezen, bragt hy my by een van zyne goede vrienden, in het huis van den Secretaris van de Weeskamer en Zieken-trooster Albert Koopman; alwaar ook op zyn order, terwyl ik met hem een glas brandewyn dronk, en een pyp tabak rookte, de Onder-koopman en Garnizoens Boekhouder, Jakobus Cruze, komen moest; aan wien hy zeide, dat hy my ter middagmaaltyd zoude houden, en vervolgens met my na het schip varen zoude, dat hy ondertusschen een Ordonnantie zoude vervaardigen, en by hem brengen om dezelve te tekenen, inhoudende, dat myn Kapitein niet alleen myne instrumenten zoude laten volgen, maar ook den voorgemelden Nicolaas van Willich, uit Hamburg geboortig, die my gedurende de reis opgepast had, en voortaan myn Mede-observator zyn zoude, gelyk dan zulks ook nog dien zelven dag geschiede, en zonder de minste tegenspraak ter uitvoering gebragt wierd.

De Schryver brengt zyn goed aan land.

Ten einde ik ook zoude gerust konnen zyn, door wat vaartuig en door welke perzonen myne instrumenten uit het schip na het aangewezen logement zouden worden gebragt, gaf hy eindelyk ook bevel, dat de Land-sloep, die onder den Equipagie-meester Johan Brommert stond, ons beiden aan het schip zoude brengen, de instrumenten in nemen en aan het land

land voeren; waar na de matrozen, welke op die sloep roeiden, dezelve na myn logement dragen, en my ter bewaring overgeven zouden, zoo als dan ook werkstellig gemaakt wierd.

Des Gouverneurs eerste gedrag jegens den Schryver.

Welke gedachte ik by zulken goeden aanvang en gunstryke ontmoeting van dezen Heer Gouverneur had, zulks laat ik den Lezer zelf oordelen. Waarlyk ik meende, dat ik by een tweden Mecenas was gekomen; daarbenevens verbeelde ik my, dat de aan de Kaap wonende Europeanen meest onverstandige en schraapzuchtige menschen moesten zyn, die of niet wisten, hoe met zodanigen minnelyken en vriendelyken Heer te leven, of ten minsten door onverstand, gierigheid en andere zaken, daar ontrent belet wierden, Derhalven geloofde ik alles, dat zyne lieftallige redenen my voorstelden, en zyne ongemene beleeftheid aanbood. Ik wierd daar in te meer gesterkt, om dat ik voor de eerstemaal van hem afscheid nemende, hy my zeer vriendelyk te kennen gaf, dat het hem zeer aangenaam zoude zyn, wanneer ik dagelyks by hem quam, en hem van mynen toestand kennis gaf door dien hy als dan gelegentheid zoude hebben, om te weten, waar in hy my eenigen dienst zoude konnen doen, aangezien ik als dan gevoeglyk konde voorstellen, wat ik nodig had, of waar over ik oorzaak had te klagen, als welk laatste hy ten allen tyde zeer gaarn zoude zoeken te beletten en te verhelpen.

Deze aanbieding zeg ik sterkte my in het gevoelen, het welk ik van hem opgevat had; En wierd ik nog meer daar in aangezet, wanneer ik vervolgens zoo als hy my had voorgeslagen, dikmaals by hem quam, en hem om raad vraagde, alzoo hy my niet alleen weder bezocht, ook by gelegentheid de moeite nam om myne observatien perzoonlyk by te wonen. Ja ik kan met waarheid zeggen, dat ik zoo lang als het geluk my deszelfs hoge gunst en genade verleende, nooyt onverrichter zake van hem gegaan, of t'eenemaal afgewezen ben.

Dat niet lang duurde.

Dog dit duurde nauwlyks een half jaar, zoo als ik hier na uitvoerlyker verhalen zal. Ondertusschen viel zyn haat op my, om dat ik zoo dikwyls niet meer by hem quam, en alle de ordentlyke Bedienden der Compagnie, geen verslag deed van het geen ik verrichtede. Want vermids deszelfs orders maar behelsden, dat hy my in alles zoude behulpzaam zyn en hem niet bevolen was, en ook niet paste, dat hy my in myne verrichtingen, die in 't openbaar en onder den vryen hemel in 't byzyn van vele menschen in de vesting geschiededen, vraagde, of examineerde, zoo oordeelde ik zulks voor onnodig. Vermids ik daarbenevens met ter tyd gewaar wierd, dat deszelfs eerste voorgevingen valsch, en de menschen, die aan de Kaap woonden, juist zoo dom niet waren, maar dat 'er ook geleerde Hollanders en Duitschers wierden aangetroffen, waarmede naderhand tamelyk in kennis geraakte, welke echter allen van hem veracht wierden, daar benevens hy ook een gantsch ander leven leide, als hy zich uiterlyk geliet, zoo begon ik, hoewel wat te laat, tot andere gedachten te komen; hield my zoo als het spreekwoord zegt, by myn leest, en bemerkte, dat ik door een byzondere schikking Gods geregeert moest zyn, dat ik van den beginne af een stil en eenzaam leven verkozen had.

De Schryver myd den Gouverneur.

Wanneer ik my eindelyk ook van eenige van zyne onverstandige Lievelingen niet wilde voor den gek houden, en opentlyk uitlachen laten, heb ik langzamerhand haar gezelschap en de ommegang van den Heer Gouverneur zelf zoo veel mogelyk, ge-

gemyd, wel wetende, dat nademaal ik aan den meergemelden Burgemeester van Amsterdam, den Heer Nicolaas Witsen in zyn faveur geschreven, en deszelfs bezondere vriendelykheid jegens my naar waarde en mogelykheid ten hemel opgeheven, en voor 't overige het een en ander tot zyn lof aangehaalt had, hem verder aan myn gezelschap en bezoek niet meer gelegen was.

Naturel van den Gouverneur.

En zoo was deszelfs inborst, dat alles wat hy deed, maar in uiterlyken schyn bestond, gelyk ter zyner tyd wydlopiger blyken zal. Jegenswoordig zeg ik alleenlyk, dat in plaats hy voor dezen alles, dat ik verlangde, gunstiglyk verleende, en op order van de Compagnie ook het nodig houtwerk tot oprechting van myne instrumenten, nevens andere hulpmiddelen gewillig geven liet, ik niets meer van hem konde verkrygen, na dat ik dien brief aan den gemelden Heer Burgemeester Witsen afgevaardigt had.

Veroorzaakt moeylykheid aan den Schryver wegens een wisselbrief.

Tot voorbeeld zal ik maar in 't kort melden, dat hy my met een wisselbrief, die ik van zekeren George Munch, Koopman in Amsterdam op order van myn Heer Principaal, ontfangen had, zodanig plaagde, en liet lopen, dat ik naderhand nooyt betaling daar op krygen kon. Deze Koopman zond my een Wisselbrief van eenige hondert guldens, welke ik op zynen naam aan de Kaap de Goede Hoop trekken, en den geen weder aan hem adresseren zoude, die dezen zynen wisselbrief zoude aangenomen en aan my betaalt hebben; met de vaste verzekering, dat hy na zicht van mynen wisselbrief den Toonder van denzelven ten eersten wederom betalen zoude, wyl het geld uit Duitschland reeds in zyne handen was. Nu wist ik wel, dat de Gouverneur dezen koopman kende; daar benevens was my niet onbewust, dat hy geld na Holland moest zenden; derhalven ging ik by hem, en verzocht hem, om zoo veel geld, als die wisselbrief bedroeg, te betalen, om dat hy het op die wys niet hoefde over zee te wagen, en daar benevens verzekert was, dat het zelve in Amsterdam ten eersten weder zoude betaalt worden, maar ik ontfing tot antwoord, dat hy geen geld aldaar van noden had, wyzende my deswegen by den Equipagiemeester Johan Brommert, en deze weder aan den Gouverneur. Ondertusschen als ik 25 percent en alzoo 100 guldens op myn wisselbrief had willen verliezen, zoude ik liefhebbers genoeg daar toe hebben gevonden; maar wyl ik vast meende, dat het geld over een jaar evenwel zoude komen, 't welk echter niet geschied is, zoo had ik weinig lust daar toe en wierd ik alzoo met woorden van hem gespyst, zonder dat ik geld van hem krygen konde.

De Schryver word beschonken.

Om andere verdrietelykheden verby te gaan; hy heeft my nogtans onder schyn van byzondere vriendschap, maar tot een gantsch ander en contrarie oogmerk, een emmer met Kapische en van hem zelven geperste wyn vereert; dog de oorzaak of rede van deze schenkagie was om een zaak, waar in hy my zocht te wikkelen, waar toe ik echter geen lust had.

Waarom het geschiet.

Namelyk eenige verschillen, die hy met de voornaamste burgers had, en die ontrent 6 maanden zedert myne komst verborgen waren gebleven, quamen nu uit te bersten; hebbende hy dezelve aan de hoge Indische Regering te Batavia, en daar na by de Compagnie, of deszelver Bewindhebbers in Holland zeer elendig uitgeschildert, en aan die Heren zeer lelyk voorgestelt. Hier door meende hy my of in dezelve te wikkelen, of ten minsten op zyne zyde te brengen, ten einde ik wederom van hem zoude schryven, en door myne onzydige brieven een goed en na-

drukkelyk getuigenis by zyne hoge Principalen verstrekken; maar ik had daar toe geen byzonderen lust, om dat ik niet nodig oordeelde, het vuur te blusschen, 't welke my niet brande, en ook om dat de zaak my toenmaals nog onbekent was, als waar van ik nooyt had horen spreken, veel min dat ik dit of dat had pryzen of laken konnen. Door zodanige weigering echter wierd de haat dagelyks heftiger, en heb ik de oude genegentheid nooyt meer van hem konnen winnen.

De haat van den Gouverneur neemt toe.

Meest heeft my echter by hem gehaat gemaakt, de nieuw aangestelde Land-drost, Johannes Starrenberg, zyn geweze Secretaris, die naderhand een ryke weduwe getrouwt hebbende, zyn dienst verliet, en een geruimen tyd, als burger leefde, tot dat eindelyk het misnoegen tusschen hem en zyne eergierige vrouw of liever zyn eige hovaardy hem aanzette, om op nieuw dienst te zoeken, en dit honorabel en profytelyk ampt aan te nemen. De burgers waren over deze bevordering alle verheugt, en wenschten hem geluk, zich verzekert houdende, dat wyl hy aldaar zelf burger geweestwas, hy wel wist, hoe het met den burstand gelegen was, en zich vleijende met deszelfs oude oprechtheid en trouwe vriendschap, hoewel vergeefs, gelyk ter zyner tyd zal worden aangewezen; vertrouwende hem daar benevens meer, dan zy aan eenigen Land-drost voor hem ooyt gedaan hadden, wanneer de uitgang echter kort daar na wees, dat zulks tot haren grootsten schade en uyterste bederf gedyde.

Des Schryvers laste-raar staat aan de Kaap in goed credit.

Daarenboven was hy bequaam genoeg, om deze bediening waar te nemen, aangezien zyn eige naturel nevens het naarstig doorbladeren van geleerde schriften, en de lange ondervinding by zyn vorig ampt, hem bequaamheid genoeg hadden konnen geven, als al het uiterlyke van zyn wezen, de gewoonlyke minnelyke ommegang met de menschen, en de voorheen met zyne even-burgers gepleegde vertrouwentheid daar toe niet hadden willen helpen. Deze had ook zeer gemeenzaam met my omgegaan, en myne vriendschap gezocht; is ook dikwyls by my gekomen, en ik by hem, en heeft zich als een oprechte vriend gehouden; zoo dra echter de bovengemelde zaak quam uit te bersten, en de klagten nevens de klagers aan den Gouverneur door zyn broeder van Batavia overgeschreven wierden, kreeg de gemelde Land-drost, niet alleen met by de kop vatten, gevangen zetten, ondervragen enz., veel te doen, maar wierd ook, wyl hy zich verbeelde, dat daar door een ryken buid te halen was, en dat daar onder zyn tarw bloeide, veel hovaardiger, als hy geweest was; de oude vriendschap veranderde hy ontrent zommigen in een bitteren onverzoenlyken haat; anderen hielp hy vervolgen, andere zag hy met den nek aan, welk alles, wyl het loutere tekenen waren van zynen voor de deur staanden val, een iegelyk billyk heeft doen oordelen, dat die met den eersten volgen zoude.

Deszelfs lof.

Verandert uit hovaardy.

Ik wil my echter hier niet inlaten, om omstandig te vertellen, wat eigentlyk de zaak is geweest, of wat 'er by voorgevallen is, als zynde dit reeds hier boven geschied; ik zal alleenlyk in 't kort daar van aanroeren, dat hy zekeren namiddag in de Maand van Maart 1706. my onder de poort van de vesting ontmoete, met voornemen, om my te bezoeken, en volgens 's lands wyze een pyp tabak met my te roken. Met dit voornemen gingen wy na myn aangename tuin-woning; ondertusschen quam hem onder wege te binnen, om zyne vriendinne, die niet ver van my woonde, genaamt N. Victorin, aan te spreken, en

en verzocht my, om hem derwaards gezelschap te houden; het welk ik ook te minder weigerde, om dat het dicht by myn huis was, en hy maar een korten tyd meende te vertoeven, en om dat ik my daar benevens verzekert hield, dat ik met een op rechten vriend te doen had.

Byzonder gesprek.

Naauwlyks hadden wy voet in huis gezet, en gaan zitten, of men presenteerde ons een koele dronk wyn en een pyp tabak, terwyl de gemelde Juffrouw Victorin den Land-drost vraagde, wat hem van de bewuste zaak tusschen den Gouverneur en de burgers dacht? Edog deze antwoorde daar op gantsch vernuftig, dat hy daar van nog niets konde zeggen; dat de zaak naauwer moest worden onderzocht. Waar op zy ten eersten hervatten, dat zy voorshands wist, dat dit een zaak was, die een ryken Land-drost maken zoude.

Hoe de Schryver zich gedroeg.

By deze woordewisseling zat ik stil, en luisterde maar; ondertusschen antwoorde ik op het laatste, dat zy den rekening buiten den waard maakte; aangezien de zaak my voorquam, dat wanneer ze niet omzichtig wierd behandelt, dezelve wel van een ryken, een armen Land-drost maken kon, dog den Land-drost, die my vraagde waarom? gaf ik tot antwoord, dat ik de reden wel aan hem alleen maar niet in 't byzyn van andere menschen zeggen en openbaren wilde, leggende daar op myne pyp neder, stond op, en ging na myn huis; waar op hy nieuwsgierig om te weten; wat my mogt bewegen, om zulks te zeggen, my op de hielen volgde, en by my quam.

Zyne openhertige rede.

Wanneer hy was gaan zitten, en my onder een pyp tabak en een glas wyn na de oorzaak vraagde, zeide ik hem, dat de Compagnie een zoo grote magtige ryke Colonie, met zoo veel kosten aangelegt, en tot nu beschermt, zekerlyk niet om den Heer Gouverneut te grond zoude laten gaan, alzoo zy eerder 10 en meer andere Gouverneurs konde bekomen, als een eenig wel gezeten en ryk gegoeden en voor de Compagnie zoo nuttigen burger, zonder kosten, moeite enz., weder hier krygen. Daarenboven waren het de voornaamste, die zich alle tegen deze Regering hadden gekant, en niet de slechtste burgers, welke dan ook zonder twyffel wel zouden weten, hoe ver hare voorrechten, door de Illustre Compagnie aan haar verleent, zoo als ook die van den Gouverneur strekten, en diergelyke redenen meer, welke ik tegenswoordig met stilzwygen verby gaa.

Word verworpen.

Het antwoord van den Land-drost was voor ditmaal, dat ik blind in de zaak, en misschien met vooroordeel in genomen oordeelde, om dat ik nog gene papieren daar van gezien of gelezen en daar benevens met niemand dan met de partyen van den Heer Gouverneur deswegen gesproken had; edog wanneer ik tegenwoordig met hen wilde gaan, of eens by hem komen, dat hy gewillig en bereid was, om my de zaak in questie te laten zien en lezen, waar uit ik als dan wel haast zoude zien, hoe qualyk en verkeert myn oordeel gegrond was. Waar op ik hervatte, dat alzoo ik in deze gantsche zaak oneenzydig was, en met deze nog met gene party in dit stuk iets uitstaande had, ook met niemand daar over had gesproken, ik ook geen vermaak nam, om zodanige schriften, als die my niet raakten, te lezen; ten einde om verder buiten verantwoording en alle achter-docht te blyven.

Dit gesprek, tusschen ons beide en in myn kamer gehouden, was nauwelyks geëindigt, of de Land-drost begaf zich tot den Gouverneur, om zulks van woord tot woord aan hem over te brieven; en

en misschien voegde hy dingen daar by, die ik nooyt gedroomt, veel min gezegt heb, waar door hy my by hem in een onverzoenlyken haat bragt, en alzoo tegen de plicht van een vriend handelde, waarentegen myne openhertige mening alleen strekte, om hem te erinneren, dat hy omzichtig te werk gaan en zich in geen gevaar steken zoude.

Verhaal van een byzonder verschil.

Nog eene zaak, die hoewel ze deze en by gevolg my ook niet raakt, kan en wil ik niet vergeten, ten einde om na vele verdrietige vertellingen, ook iets vrolyks en lachenwaardigs in te laten vloejen, en daar door het geduld van den lezer, reeds zoo zeer getergt, te behouden. Johan Henrich Bouman, uit Ditmarsen geboortig, had een weduwe getrouwt, die nog vryster zich in Holland, zoo men zegt, op een schip van de Compagnie had verscholen, en alzoo na de Kaap van de Goede Hoop gevaren was; haar vrysterschap zoude onder wege schipbreuk hebben geleden, om dat wanneer zy met haar eerste man bruiloft hield, het kind vroeger ter wereld was gekomen, als men zoude hebben konnen rekenen, dat hy dezelve wettiglyk by gewoont had. Ondertusschen zoude daar door toenmaals een groot misnoegen zyn ontstaan, wyl men zegt dat de man geweigert had, het kind voor het zyne aan te nemen; zulks was echter naderhand vergeten, en met den eersten man als uitgestorven. By het ander huwelyk, te weten, met den gemelden Heer Bouman, was die zaak nog meer in vergetelheid geraakt, om dat deze een vroom, eerbaar en dienstvaardig burger was, zynde dezelve naderhand ook tot verscheide burgerlyke eerampten gevordert, en onder anderen Commissaris van de huwelyks zaken geworden, welke ampten hy alle met byzonderen yver waargenomen heeft, gelyk hy dan ook gedurende myn verblyf alhier, hoewel zonder voorafgaande ordentelyke benoeming, en alleen uit welgevallen en byzondere genegentheid van den Gouverneur, Wilhem Adriaan vander Stel, tot de waardigheid van Burgermeester zelf verheven is.

Waar uit het verschil sproot.

Na dat echter deze zyne vrouw, eer en alvorens hy nog het Burgermeesters-ampt kreeg, met een kleermakers vrouw, welkers man Hendrik Meyboom genaamt was, in harde woorden geraakte, had dezelve haar onder anderen ook verweeten, het geen ze op het schip had uitgevoert, en het welk zoo zy zeide, aan alle de Inwoners van de Kaap de Goede Hoop bekent was, en haar voor een hoer gescholden, 'twelk zy echter niet kon verdragen, om dat de zaak veroudert, het kind gesturven, en de maagschap, zoo als het spreekwoord zegt, een einde had, en haar man daarenboven by den gemelden Gouverneur in byzondere gunst stond, zoo dat zy wakker weder van zich beet; waar door zy echter, wyl de kleermakers vrouw niet op haar mond gevallen was, maar oly in het vuur goot.

Dienvolgens en om deze smet af te wryven, verklaagde zy den snyder en zyne vrouw beiden by den Independent Fiskaal Jan Blesio, als zodanige, die haar eer hadden te na gesproken. Vermids nu de gemelde Heer Bouman een man van een goed gedrag was, en voornamentlyk by den Heer Gouverneur in een goed blaatjen stond, wierd de zaak zeer gemakkelyk en met weinig moeite aan den Raad van Justitie gewezen.

Word geslist.

Dit Collegie nam de zaak van den Heer Bouman, als onschuldig, zich zeer vaardiglyk aan. Ten dele wyl zy wisten, dat de Heer Gouverneur zulks gaarn zoude zien, en ook vermids vele van hen met hem in andere Collegien moesten zitten, die by gevolg

vo[l]g

ttc, of
: voor
'nde te
ve een
Cabel-
'lyk en
eerlyk

lingen Word vol-
'choon trokken.
dezel-
ıar dat
an den
:n, en
ıieden,
en bil-
y zich
en ne-
vonnis
ɔragt ;
vrouw
r helpt
naam
een o-
.ar eer
:rs van

Mif-
egent-
ntfche
:ur en
fs uit-
den te

:en,
e en
lina-
is.

ſt is ge-
ugeezen.
van de
bben ge-
tot het
bewo-

Caarte
van de
Kaap de Goede Hoop,
Leggende
in't
Zuyder Gedeelte
van
Africa.
District van de Caap de Goede Hoop
De Kust der Hottentotten
Namaquas
Odiquas
Hosaas
Hesiquas
Cochoquas
Ammaquas
Gantcuwers
Kleine
Caffers
Attaquas
Hessequas
Soesequas
Caboequas
Horisons
Goringhaiconas
Gorachouquas
Goringaiquas
Gonnemase Hottentots
Hottentots Holland
't Land van Waveren
St Heleens Baay
Saldanha Baay
Tafel Baay
Robben Eyl.
De Baay Falso
Hout Baay
Caap Falso
Mossel Baay
Visch Baay
Baay van St Sebastiaan
Vleesch Baay
Duytsche Mylen 15 in een Graad

volg meenden deel aan deszelfs ten toonstelling te hebben. Dienvolgens deden zy den Kleermaker met zyn vrouw voor zich komen, en verwezen haar, dat zy beide blootshooft op de blote knien God en de Justitie wegens de lastering om vergiffenis zouden bidden. Edog vermids zy daar toe niet konden verstaan, en zy hare ware woorden niet in den hals halen wilden, wierden zy in de vesting by de kop gevat, en elk byzonder in een vertrek gezet, tot dat zy eindelyk genoodzaakt wierden, om aan het gemelde vonnis te voldoen.

Vonnis.

De Schryver is daar tegenwoordig.

Wanneer nu de dag, tot deze herroeping bestemt, aan quaam, en de klok geluid wierd; begaf ik my na de vesting, om daar van ook ooggetuige te zyn. Ik vond daar een talloze menigte van volk, daar onder ook den meergemelden Heer Bouman. De Kleermaker en zyne vrouw wierden uit haar gevankenis gehaalt, en ik was niet weinig ontstelt, wanneer ik zag, dat die vrouw nog een klein kind op hare armen en aan haar borst had, 't welk men haar echter niet af nam, maar haar vraagde, of zy nu genegen was, om aan het vonnis van den Raad te gehoorzamen. Waar op zy weder vrypostig hervatte, of de Edele Raad van Justitie voor God en de menschen meende te verantwoorden, dat dezelve een openbare hoer, die in het Cabelgat had gezeten, wilden eerlyk en zich zelven daar door oneerlyk maken.

Word voltrokken.

Na eenige woordewisselingen vermaande de Kleermaker, schoon hy met zyne vrouw een en dezelve straffe moest lyden, haar dat zy zich maar aan den wil van den Raad zoude onderwerpen, en doen wat dezelve zoude gebieden, schoon het juist niet recht en billyk scheen. Daar op liet zy zich bewegen; zy knielden beiden neder, en deden het geen het vonnis van den Raad met zich bragt; waar by de Kleermakers vrouw onder anderen zeide; Daar helpt tog niets voor, in Gods naam dan! 't schynt wel, dat ik een openbare Cabelgats-hoer haar eer tog moet geven die zy anders van niemand krygen kan.

Edog hier van genoeg. Misschien zal ik naderhand gelegentheid hebben, om de gantsche zaak tusschen den Gouverneur en de burgers, nevens deszelfs uitgang met weinige woorden te melden.

V. HOOFTSTUK.

Van de Kaap de Goede Hoop, in 't gemeen, nevens deszelfs Geographische Lengte en Breedte, en wyders wat wegens de Declinatie van de Zeil-steen aldaar aan te merken is.

Kaap de Goede Hoop wanneer die is ontdekt. Deszelfs benaming. Wie aldaar eerst is geland. Waar men eerst het anker heeft laten vallen. Hottentotten slaan veel Portugeezen. Waar door zulks was gekomen. Byzondere wraak der Portugeezen. Aanvang van de Hollandsche Oost-Indische Compagnie Hoe zy zig aan de Kaap in zekerheid hebben gezet. Hoe de Brieven aldaar bewaart wierden. Een Hollander geeft aanleiding tot het bewo-

bewonen van de Kaap. Vind het land vrugtbaar. Opent zyne gedachten aan de Oost-Indische Compagnie. word weder derwaards gezonden. Handelt met de Hottentotten Koopt een stuk lands. Legt een Vesting en andere gebouwen aan. Aanvang tot de Land en Veld-bouw. Aanlegging van een Colonie. Het land word uitgedeeld. Opgang dezer Colonie. Word in 4 Colonien verdeelt. Verlening der Oost-Indische Compagnie. Gebrek aan Vrouws-perzonen. Word uyt Holland vervult. Vermeerdering der menschen aan de Kaap. Koop van een ander stuk Lands. Hoe het Land aan de Kaap geschapen is. 't Is zeer vruchtbaar. Heeft zout en warme baden. Heeft hoge bergen. Heftige storm-winden. Doen grote schade. Hebben ook haar nuttigheid. Waar de Kaap de Goede Hoop legt. Verscheide meningen van de Primus Meridianus. Waar zulks van daan komt De Primus Meridianus van de Fransche en Hollanders. Verscheide meningen van de Breedte van de Kaap de Goede Hoop. Van de lengte van de Kaap de Goede Hoop. Mening der Fransche Zendelingen. Mening van Hallejus. Wat de Schryver hier uyt getrokken heeft. Wat lengte hy heeft gebruykt. Welke de ware lengte is van de Kaap de Goede Hoop. Waar toe de lengte en breedte der plaatzen dienen. Veranderlyke afwyking van de Zylsteen aan de Kaap de Goede Hoop.

HOewel ik had belooft, om u myn' toestand van tyd tot tyd bekent te maken, waar van ik u ook de volkome verzekering kan geven, dat ik God zy gedankt, nog by goede gezondheid ben, zoo zult gy echter niet qualyk duiden, dat ik van het Hoofd of Voorgebergte van de Kaap de Goede Hoop, alvorens iets als bovenheen meld, 't welk echter in 't toekomende by continuatie van onze gezondheid door nadere Hoofdstukken zal worden verklaart; edoch met de by gevoegde verzekering, dat myne voorgaande en eerste belofte nogtans niet vergeten of gantschelyk achterwege blyven zal.

Kaap de Goede Hoop wanneer die is ontdekt.

Myn verblyf is, zoo als bekent, tot nu aan de Kaap de Goede Hoop; waar van bewust is, dat dezelve reeds in den jare 1493 door den Portugeeschen zee-held Bartholomeus Diaz is ontdekt, welke dezelve met den naam van *Capo dos totos Tormentos*, of storm-hoek doopte. Ondertusschen wierd dezelve door Johannes II. Koning van Portugaal, *Capo du buonne Esperance* of Voorgebergte van de goede Hoop genaamt, om dat 'er zoo als de Koning zeide, nu goede hoop was, dat deszelfs schepen na Oost-Indien zeilen, en met groten winst weder te rug zouden komen konnen.

De zelfs benaming.

Wie aldaar eerst is geland.

Deze Zeeheld dersde echter niet op zich nemen, om aldaar te landen, maar keerde, na dezelve naauwkeurig bezichtigt te hebben onverrichter zake te rug. Vervolgens is de Admiraal *Vasco de Gama*, derwaards en zelfs verby gevaren, en heeft in den jare 1498 by *Rio d'Infante*, een weinig oostelyker en achter dit voorgebergte, voor de eerste maal voet aan land gezet, en is insgelyks met zyn vloot van daar na Indien gezeilt. Wanneer hy echter aan den Koning *Emanuel*, welke Koning *Johannes* den II. tot de kroon opvolgde, verslag van zyne verrichtingen deed, heeft dezelve zich ten hoogsten verheugt daar over getoont en een nieuwe vloot derwaards gezonden.

Ondertusschen hebben deze Koninglyke vloten niet derven wagen, om den haven of het voorgebergte zelf aan te doen, vrezende voor de wreedheid der Inwoners door dien zy naar het voorbeeld van meest alle andere Landaarden dezelve voor menschen-eeters hielden; of ook om dat zy aan het Robben-eiland, alwaar zy meest altyd het anker lieten vallen, en huis hielden, alwaar ook heden dien dag een oude spelonk voor handen is, die den naam van deze Natie draagt, waar in zy voor den wind en regen schuilden, gelegentheid genoeg vonden, om zich van water en leeftogt te verzorgen, en by storm het land weder te verlaten.

Waar men eerst het anker heeft laten vallen.

Onder-

9

os-
in
n;
te
e-
r-
og
le
n,
r,
o-
er
r-

et
le
n,
re
en
ft
r-
zy
a-
et
en
oe
n-
d,
en
is
e-

Aanvang van de Holland-sche Ooft-Indifche Compa-gnie.

el
le
y
g
le
e-
f-
n
n
ur
n,
r-
n-
e
e-
t,

Hoe zy zich aan de Kaap in ze-kerheid hebben ge-zet.

ie
n
et
e-
et
n

Hoe de brieven al-daar be-waart wierden.

A. Duyvels-berg. B. Tafel-berg. C. Leeuwen-berg. D. Leeuwen-schans. E. De Hollandsche Vesting. F. De Compagnies Tuyn. G. De Woonplaatsen der Hottentotten. H. De Woonplaatsen der Hollanders. I. De Kerk. K. t Gasthuys. L. een Hoofd van 50 schreeden alwaar de Chalouppen aanlanden.

Hottentotten ſlaan veel Portugezen.

Ondertuſſchen heeft naderhand de ondervinding geleert, dat op het goed naturel van deze Inwoners weinig ſtaat te maken is, als zy op zekeren tyd weder met haar gantſche Retourvloot daar ankerden, en water en ander leeftogt van levendige oſſen en ſchapen van het vaſte land halen en kopen moeſten. En om dit te beter in 't werk te ſtellen, en het volk tot het uitvoeren van dit werk een riem onder het hert te ſteken, hadden zy hunnen Onder-koning Franciscus d'Almyda, die gezien hadde, dat eenige van zyn volk door de Hottentotten waren te rug gedreven, overgehaalt, dat hy hen byſtaan zoude. Dienvolgens ging hy, verzelt van twee Kapiteins, en een goed getal manſchap aan land. Vermids het volk echter met donderend geweer, zeer weinig of niet verzien was, wierden zy allen aldaar doodgeſlagen, en moeſten 75 man daar onder hy zelve, vermids hy met een vergiftigde pyl door de keel was geſchoten, nevens de twee Kapiteins het leven laten; om dat deze Barbaren, die om een paar kopere ſchoegeſpen, die zeer blinkten, te bekomen, en welke een zeker matroos hen niet goedwillig wilde laten volgen, een zodanig getier maakten en de geweldige hand aan hen leiden.

Waar door zulks gekomen was.

Byzondere wraak der Portugezen.

De Onderkoning moet daar van zekerlyk niets goeds hebben geſpelt, vermids hy in de ſloep gezet werdende, zeide, waar brengen ze 70 jaren toe? Ondertuſſchen hebben zy na verloop van eenige jaren zich dapper aan deze barbariſche menſchen gewroken, wanneer zy een ſtuk kanon, met musket kogels geladen aan het land bragten, en met touwen door de Inwoners, dien zy de beſte woorden gaven, en zich gelieten, als of zy al het voorgaande vergeten waren, lieten voort trekken, met order, dat de Conſtabel, die van achteren met een brandend lont volgde, het zelve zoude losbranden, als de Hottentotten in een rechte linie geſchaart waren; op welke wyze een goed gedeelte van dezelve ſneuvelden; de overige welke de vlucht namen, wierden zodanig onthutſt, dat zy nog heden dien dag van allerhande ſchiet geweer een ſchrik hebben, en zich op dit *Pu makum goeds*, gelyk zy ſtukken geſchut, ſnaphanen en ander ſchied-geweer noemen, gantſch niet willen vertrouwen.

Aanvang van de Hollandſche Ooſt-Indiſche Compagnie.

En in zulken toeſtand is het met het Voor-gebergte van de Kaap de Goede Hoop gebleven, tot dat de Hollanders in den jare 1600 hebben begonnen, een Compagnie op te rechten, die eerſt den naam van die van verre voerde, en welke naderhand toen zy zich met haar te zamen gelegt capitaal van 66 tonnen gouds, met het welk zy den Ooſt-Indiſchen handel begonnen, hoe langs hoe vaſter hadden gezet, de Ooſt-Indiſche Compagnie genaamt wierd, welke met ter tyd van rykdom en veroverde landen zeer magtig is geworden, gelyk zulks nog hedens daags t'over bekent is.

Hoe zy zich aan de Kaap in zekerheid hebben gezet.

Zy hebben hunne ſchepen wel beſtendig aan de Kaap de Goede Hoop laten landen, maar wyl zy geen ſchut van een goede veſting daar hadden, moeſten zy als de watervaten aan land wierden gebragt, en gevult, of ander leeftogt gekogt wierd, altyd een ſchans voor haar opwerpen, en den Inwoners den toegang tot haar tent en andere gevaarten beletten, van dewelke men nog eenige overblyfzels vind van ſtenen, die toenmaals uitgehouwen zyn; de ſchanzen echter zyn overlang weder met de aarde gelyk gemaakt, en met huizen bebouwt.

Hoe de brieven aldaar bewaart wierden.

Een ieder ſchip, dat na Indie voer, nam een vierkanten ſteen mede, waar op de naam van het ſchip, de dag wanneer het vertrokken was, als ook wanneer het

aan de Kaap arriveerde, wie de Kapitein was, en welke andere perzonen van rang zich op het zelve bevonden, wierden gehouwen. Deze ſtenen wierden gebruikt, om hunne brieven, die zy weder na Holland zenden, en daar door naricht van hunne reis geven wilden, daar onder op een andere plaats buiten de Schans te verbergen, ten einde de uit Indie te rug komende ſchepen dezelve opzoeken, met zich nemen, en de Heren Bewindhebbers in Holland daar na verder bericht daar van zouden geven konnen. Deſe brieven ſtaken altyd in een blikke of lode doos, die van niemand dan van de Bewindhebbers mogt worden geopent.

Een Hollandergeeft aanleiding tot het bewonen van de Kaap.

Op dusdanige wys continueerden zy deze Kaap te bezoeken, tot om den jare 1650. wanneer hare gewoonlyke jaarlykſche Retour-Vloot aldaar aanquam, zich met nodige victualien en verſch water verzorgde, en eenigen tyd zich aldaar ververſchte. Ter zelver tyd bevond zich onder anderen op de vloot zeker bequaam wys en verſtandig chirurgyn, genaamt Jan van Riebeek, een Hollander van geboorte, die zoo als het ſchynt, een grote kennis van de vrucht en onvruchtbaarheid der landen bezat, en daar benevens ook een grote kennis der kruiden had, en wiſt, hoe en in welken grond zy beſt plegen te groejen; deze ontrent den Tafelberg wandelende, onderzocht des lands vruchtbaarheid; en bevond, dat alles ſchoon, vrolyk en weelderig ſtond; weshalven hy oordeelde, dat de andere Europeaanſche vruchten, als koren, wyn, enz. daar ook wel zouden voort komen, en dat dit oord met weinig moeite tot de beſte ververſchings plaats van gantſch Ooſt-Indie zoude konnen gemaakt worden.

Vind het land vruchtbaar.

Opent zyne gedachten aan de Ooſt-Indiſche Compagnie.

Zyne reis gelukkig volbragt hebbende opende hy deze zyne gedachten en giſſingen, zoo by monde als by geſchrifte aan de Bewindhebbers van de Ooſt-Indiſche Compagnie, en toonde hen met onwederſprekelyke gronden de noodwendigheid en nutbaarheid van deze onderneming. De Bewindhebbers namen dezen voorſlag in rype onverweging, beleiden deswegen eenige vergaderingen, en overwogen wat de gantſche Compagnie hier in beſt te doen ſtond. Na vele deliberatien beſloten zy eindelyk, de plaats in bezit te nemen, een goede citadel nevens andere nodige gebouwen voor zieken en woonhuizen aldaar te bouwen, en alzoo te beletten, dat geen andere Europeaanſche Natie hen hier in mogt voor komen.

Word wederderwaards gezonden.

Ten dien einde ruſten zy vier ſchepen uit, laden in dezelve meeſt bouw-materialen en ander handwerkstuig, en bemanden dezelve ook meeſt met zodanige menſchen, welke haar by dezen gewigtigen aanſlag goede en trouwe dienſten doen konden. Wyders ſtellen zy den gemelden Heer van Riebeek tot Admiraal over deze ſchepen, en gaven hem de nodige orders. Daarenboven gaven zy hem als Auteur van deze onderneming en die aan de Illuſtre Compagnie alles zoo aangenaam en levendig had weten voor te ſtellen, het prædicat van een Commandeur, niet alleen van de uitgeruſte ſchepen, maar dat hy dezelve ook verder voeren, aldaar blyven, en alles ten beſten voordele van de Compagnie ordonneren zoude.

Handelt met de Hottentotten.

In zulke qualiteyt voer hy met zyne vier onderhebbende ſchepen na de Kaap de Goede Hoop, en begon voort na zyne landing aldaar, met de Inwoners van het land te handelen, niet alleen om hem en zyne by zich hebbende menſchen, oſſen en ſchapen tegen betaling tot nodig onderhoud te laten volgen, maar ook om hem een ſtuk land te verkopen, of eigentlyk aan hem in te ruimen, ten

einde

einde hy nevens de zyne gevoegIyk en gemaklyk zoude konnen wonen.

Koopt een ſtuk land.

De Hottentotten, die rykelyk met kopere kralen, Tabak, Brandewyn en andere kleinigheden wierden beſchonken, bedachten zich niet lang, oordelende dat het land voor hen groot en ruim genoeg was, en zy dienvolgens zulk een klein getal menſchen licht bergen, en met land verzien konden. Ten dien einde ſloten zy met den gemelden Heer Commandeur van Riebeek den koop, en bedongen een zomma van 50 duizend guldens, in waren aan hen te betalen, en daar voor aan hem het verzochte land te ruimen; gelyk dan dit koop-contract nog in de Secretary aan de gemelde Kaap zoude te vinden zyn.

Legt een veſting en andere gebouwen aan.

Na geſlote koop en voldoening der Verkopers, ging deze Commandeur van Riebeek ten eerſten aan het bouwen, maakte eerſt een goede vierkante veſting, en in dezelve bequame woon-en pakhuizen voor menſchen en goederen. Ter zelver tyd wanneer hy maar een weinig voor een overval verzekert leven konde, bouwde hy nevens de veſting, een ziekenhuis, ten behoeve van de met de ſchepen komende kranken, en zette zich alzoo daar mede in goed poſtuur, om niet alleen voor de Inwoners zeker te zyn, maar door gevolgde voltooijing der aangelegde veſting ook voor buitenlandſche en te water komende vyanden geruſt en vreedzaam te leven.

Aanvang tot de land- en veldbouw.

Kort daar na begonnen de in het garniſoen leggende menſchen tuinen in de Tafel-valley aan te leggen, en Europeaanſche keukenkruiden daar in te zaaijen. De Commandeur nam achter de veſting, ontrent twee uuren na Conſtantia een heuvel en het daar aan leggend dal voor zich, en maakte een byzonderen Luſt-wyn-en keuken-tuin. Vermids nu aldaar, zoo als ook in alle de andere tuinen alles zeer wel voortquam, wierd aan de Compagnie in Holland daar van behoorlyk naricht gezonden, en daar door te weeg gebragt, dat nevens de veſting ook een Colonie zoude aangelegt en opgerecht worden.

Aanlegging tot een Colonie.

Het land word uitgedeelt.

Dienvolgens wierd in den Raad van de Heren Bewindhebbers beſloten, en aan een ieder, die zich met ter woon derwaards zoude willen begeven, en het land bouwen, een ſtuk van 60 morgen, ieder van 600 roeden Rhynlandſche maat, te vereeren, en uit hoofde van een erfbrief in eigendom te laten bezitten; mids dat hy binnen den tyd van drie jaren zoude moeten beginnen, het zelve te bebouwen en te bearbeiden, ten einde van de vruchten zelf te leven, en het Garnizoen ook daar van onderhouden zoude konnen worden. Na verloop van tyd wanneer zodanig land hen niet langer zoude aanſtaan, of dat zy niet in ſtaat mogten komen, om het zelve te konnen beheerſchen, dat het hen vry zoude ſtaan, om het zelve te verhuuren, te verkopen, of op een andere wyze zich quyt te maken.

Opgang dezer volkplanting.

Hier door is deze nieuw aangelegde volkplanting haaſt in ſtaat gekomen; aangezien dezelve heden ten dage, na dat'er maar ontrent 66 jaren verlopen zyn, zodanig is vergroot, dat zy naauwlyks meer den naam van een Colonie voeren mag; beſlaande een ruimte, die met het grootſte Hertogdom mag worden vergeleken. Weshalven de eerſte aanleggers en aanquekers zelf haar in 4 byzondere Colonien verdelen, werdende de eerſte, daar onder de ſtad en veſting, nevens andere publique gebouwen, de Kaapſche Colonie genaamt; de twede echter, welke tegen de eerſte aankomt, de Stellenboſche; de derde de Drakenſteenſche, en de laatſte de Waverſche.

Word in 4 Colonien verdeelt.

Verlening van de Oost-Indische Compagnie.

In den beginne ontbrak deze Colonie alles, dat tot bebouwen en bearbeiden van het land diende. Daar was geen geld, geen brood, geen koren om te zaaijen, geen wynstok om te planten, geen wagen of ploeg, ook geen ossen, om beiden dezelven te trekken; kortom allerhande boere gereedschap ontbrak; Edog de goedheid van hunne voortplanters de Heren Bewindhebbers in Holland, hielp hen wel haast tot dit alles. Zy bezorgden hen koren om te eeten en te zaaijen; zoo als ook karren, ploegen, ossen, en wyders alles dat hen ontbrak, tot dat zy eindelyk in staat quamen, om het geleende en verschote wederom te konnen geven; het welk zekerlyk al een zomma van eenige tonnen Gouds bedroeg, welke echter van tyd tot tyd weder afgedaan is, zoo dat'er in den jare 1712, wanneer ik Secretaris van Stellenbosch en Drakensteen was, nog maar 50 duizend Guldens in 't geheel ten achteren waren.

Gebrek aan Vrouws-perzonen.

Na dat dit gebrek was verholpen, onstond'er weder een andere zwarigheid, welke deze Grootgunstige Heren ook wegnamen. Daar waren mans-perzonen genoeg aan de Kaap de Goede Hoop; maar vermids het niet wel paste, om zich met heidensche slavinnen te vermengen, alzoo de kinderen, wanneer ze niet den Heer van de slavin toequamen, weder slaven worden en blyven moesten, behalven dat niemand groten lust had, om zich met een stinkende smerige Hottentottinne te vermengen, zoo vond men groot gebrek aan vrouws-perzonen, waar mede deze Colonie zich wettiglyk konde paren, en kinderen telen.

Werd uit Holland vervult.

Wanneer dit in Holland bekent gemaakt wierd, vond men wel ras een middel, om deze zwarigheid insgelyks uit den weg te nemen. Men nam zuivere, deugd en eerzame vrouws-perzonen uit de wees-huizen van Amsterdam, Rotterdam en uit andere steden; zond dezelve met haar eige wil en toestemming van hunne vrienden, met de eerste schepen derwaards, en recommandeerde dezelve aan den Commandeur, die naderhand Gouverneur van de plaats is geworden, en bezorgde voor het overige het geen haar toequam in Holland, dat zy na een getroffen huwelyk zonder veel moeite aan haar erfdeel komen, en zulks uit de Compagnies kas ontfangen konden.

Vermeerdering der menschen aan de Kaap.

Hier door wierd het land in een korte omwenteling van tyd zoo volkryk, dat men genootzaakt was verder te gaan, en na meer landen om te zien. Gelyk dan hier door de vier gemelde Colonien niet alleen haar wasdom hebben bekomen; maar men vind nog in de meeste huizen dikmaals 10, 12 of 15 kinderen, die alle gezond en frisch zyn, waar uit licht op te maken is, dat deze grenzen met ter tyd verder uitgebreit zullen moeten worden; en de Compagnie heeft zulks zonder twyffel reeds in overweging genomen, om dat zy het land van *Terra du Natal*, tusschen Mossambique en de Kaap, insgelyks van de Lands-heren of Hottentotschen Koning voor 30 duizend guldens heeft gekogt.

Koop van een ander stuk lands.

Hoe het land aan de Kaap geschapen is.

Ondertusschen is dit groot land met hoge en grote bergen overal als opgevult, welke meest uit opgehoopte en regelswys op elkander leggende klippen schynen te bestaan; zoo dat men zoude menen, dat daar nog bloemen, kruiden, bomen of wortelen zouden konnen groeijen; ondertusschen vind men op de kruinen der bergen de aangenaamste, zoetste en klaarste waterbronnen, die het gantsche jaar door in zodanige overvloed water geven, dat daar van gantsche rivieren af vloejen, die beide menschen en vee verquikken; daar benevens zyn die bergen

out
ne

er-

ge
In-

CAARTE
VAN DE OOST-KUST VAN
AFRICA,
van MOSAMBIQUE tot digt aan
KAAP DE GOEDE HOOP.
Duytsche Mylen 15 in een Graad.
ZANGUEBAR
Mosambique
Residentie van den Nauruca
T KONINGRYK BUTUA
hier zyn Goud mynen
CHICOVA KONINGRYK
Chicaronga
t Gebergte Lupata
t Gebergte Chiri
Tete
Mazena R.
Sena
INHAMIOR KONINGRYK
T KONINGRYK MONGAS
MA CUAS genaamt
Volk
Bucuto
Luanche
Chetuchin
Inadire
Ruema
T KONINGRYK MONOMOTAPA
De Hooftstad van Monomotapa
Burro hier zyn Goud mynen
Quiticui hier zyn Goud mynen
R. Zambeze of Empondo
Quilimane R.
Monden van de Rievier Couama
Riv. Luabo
Tendanculo
Inhaquea
Eylanden van Angoche
Iuan de Nova
le Pracel
T LAND VAN ST. ANDRIES
T KONINGRYK SOFALA waar van de Koning genaamt word QUITEVE
Zimbaoe
Sofala
T KONINGRYK SABIA waar van de Koning genaamt word SEDANDA
T KONINGRYK MANICA waar van de Koning genaamt word CHICANGA
Goud Mynen
Goud Mynen
Manbona
Eylanden Bocicas
GOLF VAN SOFALA
Bank van Iudia
P. St. Vincent
P. St. Iago
B. St. Augustin
Hollanders Kerkhof
Sahanare
T EYLAND MADAGASCAR
Riv. Inhambana
Cap das Correntas
T KONINGRYK INHAMBANA
Woestyne
Tonge
Aroe R.
T KONINGRYK BIRI
Agoresedo
Mogar
Mollonta
Magnice
Davagul of R. Spiritu Santo
Heykoms Natie
R. de Lagoa
Mond van de Rievier Magnice of Spiritu Santo
C. St. Marie
Ance de Carenbouli
DE
TERRA DE Chamtouers Natie
Belleguras
R. St. Lucia
FUMOS
Houteniquas Natie
TERRA DE NATAL
R. de Natal
Rio de Infantes
Groote Namaquas
CAFFERS
Ubiquas
Gassiquas
Gouriquas
Punt St. Lucia
OOSTINDISCHE
ZEE
Olifants R.
Dunquas
or
de Wyde Riv.
Damaquas
Penedo das fontes
Riv. St. Christoffel
t Land van Waveren
R. sonder end
Songuas
Riv. St. Ian
Hassaquas
Bay van Algoa
HOTTENTOTTEN
Warme Baden
Koopmans Natie
Mossel Bay
B. St. Catharina
Bay Sebastiaan
Visch Bay
Vals Bay
C. das Agulhas

bergen ook bezaait en bedekt, met de edelste kruiden en bloemen, die een zeer aangenamen reuk van zich geven. Tusschen de valleyen of dalen ziet men allerhande wilde grote bomen, welker hout tot velerlei konstige en nuttige huis-cieraden, met veel voordeel gebruikt word

Is zeer vruchtbaar.

Tusschen deze bergen vind men zeer grote en wyduitgestrekte dalen, die overvloedig koren, wyn en allerhande boom- en tuin-vruchten voortbrengen; daar benevens groejen daar ook allerhande kruiden, welruikende bloemen; en kostbare Aloën, treffelyke medecinale gewassen, en wat het oog en het gemoed verder vervrolyken kan. Daar benevens is niemand in staat, om eenige kruiden, bomen en allerhande andere aardgewassen aan te tonen, die wanneer ze hier worden gebragt en geplant, niet even zoo wel zouden wassen als in de andere gewesten van de waereld, zy mogen komen van waar zy willen: Blyk daar van de Specery-bomen, het Zuikerriet en vele duizend andere uitlandsche gewassen, die hier geplant zyn. Ook verstrekken een overvloedig bewys, de Europeaansche vruchten, als de Wynstok, Appel, Peer, Amandel, Noot, Castanje en vele andere herwaards gebragte bomen; zoo dat men met recht mag zeggen, dat de Kaap de Goede Hoop een land is, alwaar om zoo te spreken, melk en honing vlied; om dat het genoegzaam in staat is, om alleen alles te gelyk voort te brengen, het welk alle andere landen ieder in 't byzonder zeldzaam en kostbaar bezitten, en met veel moeite en kosten voortplanten. Daarenboven dient te worden aangemerkt, dat vermids het aan de Kaap de Goede Hoop nooit winter is, of om beter te spreken, nooit sneeuw of ys word gevonden, de Europeaansche vruchten hier ryp worden, wanneer men doorgaans in die landen gewoon is, de bomen in de blossem of naauwlyks groen te zien.

Heeft zout en warme baden.

Ook heeft dit Voorgebergte van de Goede Hoop nooit gebrek aan zout, alzoo zulks uit zoet regenwater door de zonnestralen zonder eenige menschelyke hulp voor den dag komt, en jaarlyks naar de menigte van den regen wascht. Daar benevens vind men hier zeer kostbare warme baden, welker water den aangename mineraal, of liever den louteren staal-smaak heeft. Vele menschen hebben reeds dit warm bad gebruikt, en veel beterschap daar by bevonden; ja ik zelf ben met veel menschen daar by geweest, die het zelve alle hemelhoog geprezen hebben; gelyk dan het water ook, dat overvloedig afloopt, en onder wege koud word; zoo wel de menschen als de wilde dieren verquikt.

Hoge bergen.

Deze en alle andere hoge bergen zyn oorzaak, dat de zeevaarders, die de Kaap de Goede Hoop willen aandoen, dezelve zeer ver in zee zien konnen, alzoo de Tafelberg by helder weer ruim 15 mylen ver kan worden ontdekt. Daarenboven zyn 'er andere tekenen, waar aan men weten kan, dat men niet ver van de Kaap de Goede Hoop is, edog hier van is reeds hier voren iets gemeld, en eenige Auteurs aangewezen, die met meer omstandigheden daar van handelen; mogt ook wel nog een stuk daar van aanroeren.

Heftige storm-winden.

Alleen is hier te beklagen, dat deze oord met zeer heftige stormwinden uit het Zuid-Oosten en Noord-Westen gefoltert word, welke hunne gewisse streken of tyden hebben, wanneer de een of de ander woed. Wanner de Zon in het Noordelyk teken omloopt, bespeurt men alhier meest Noord-weste winden, die dikmaals zoo fel zyn, dat de schepen zelfs, die in den haven ten anker leggen, en

naar

naar het menschelyk verstand wel verzorgt zyn, gevaar lopen te stranden en te vergaan, gelyk zulks meer dan eens en laatst in den jare 1697 geschied is.

Komt echter de Zon in het zuidelyk teken, heeft men meest Zuid-Ooste winden te verwachten. Deze veroorzaken aan de schepen geen zonderlinge schade, maar dezelze al van hunne ankers of touwen afslaande, zetten zy dezelve niet op het land, maar helpen dezelve in de vrye zee, en onttrekken haar het gevaar van te vergaan. Alleen zyn ze hinderlyk voor de gene, die in den haven willen, en dwingen dezelve dikmaals, om wel 14 dagen en langer te kruissen, eer zy de gewenschte haven veilig bereiken konnen.

Doen grote schade.

Daarbenevens brengen zy aan de Veldvruchten en ooft weinig voordeel, om dat zy de aaren of gantsch af, of als de vrucht ryp is, het koren daar uit slaan, en vernielen, en ook aan de boomvruchten niet weinig schade veroorzaken.

Hebben ook haar nuttigheid.

Ondertusschen ben ik gantschelyk van gevoelen, dat deze winden de voornaamste oorzaak zyn, dat de lucht aan de Kaap de Goede Hoop zoo gezond en frisch is. Want wanneer een van deze twee winden maar 3 tot 8 dagen niet doordringt, verzamelen de onreine delen van de lucht zich, en maken, voornamelyk als de zee hare onreinigheden by hoopen aan de oever heeft opgeworpen, dat alles wat leeft, een gruwelyken stank gewaar word. Dit veroorzaakt naderhand hoofdpyn, en vele andere ongemakken, welke hier niet alleen voegelyk te verhalen zyn. Begint echter een van deze winden zich wakker te laten horen, verdwynt niet alleen de stank, maar alle onreine delen van de lucht worden daar door ook weggejaagt.

Edog het geen ik tot nu in 't algemeen van het Voorgebergte der Goede Hoop hebbe gemeld, is enkelyk geschied, om in 't toekomende te mogen weten, over welke zaken een nadere uitlegging te maken is. Want om zulks te gelyk te ondernemen, zoude maar vergeefsche moeite zyn, ten dele om dat het geduld, om zulk een lang Hoofdstuk te lezen, te veel zoude zyn gevergt, en ook vermids het my aan tyd zoude konnen ontbreken, om zulks ten eersten als over eenen berg te moeten schryven.

Waar de Kaap de Goede Hoop legt.

Dienvolgens ben ik van voornemen, om als nu met eenige woorden maar aan te tonen, in welk gewest van de waereld myn woonplaats, de meer gemelde Kaap van de Goede Hoop legt. Misschien zal de Lezer daar over lachen, vermids de gantsche waereld weet, dat het Voorgebergte van de Goede Hoop den uitersten hoek van Afrika inneemt; edog als gy ter dege gade slaat, werwaards myn voornemen eigentlyk doelt, zult gy zonder twyffel dit lachend wezen in een ernstig gelaat veranderen en u te binnen brengen, dat dit reeds een oude vraag by de Geographen is geweest, welke zy wel van herten hebben gewenscht te weten; maar waar ontrent zy haar wensch nooyt volbragt gezien hebben.

Dienvolgens beken ik gaern, dat myn woon-plaats tot nu den uitersten uithoek van Afrika beslaat, en bygevolg in de *Zona temperata australis*, of onder een zodanige Zuidelyke Luchtstreek legt, welke ten opzicht van andere landschappen, Koningryken en Provintien te heet nog te koud kan worden geoordeelt. Hoe ver echter dit Voorgebergte van den *Polus Australis*, en van den *Primus Meridianus* of den eersten middags kring, aflegt, welke of na het gevoelen der Franschen door het Westelyke einde van het Kanarisch eiland Ferro, of na dat der Hollanders, door en over den hogen

Verscheide meningen van de Primus Meridianus.

hogen berg Pico van het Kanarisch eiland Teneriffa, getrokken word, zulks is hier eigentlyk de vraag? waar ontrent de Astronomisten en Geographisten, wien deze stoffe meest raakt, het nog niet eens hebben konnen worden.

Waar zulks van daan komt.

Dit verschil is zonder twyffel ontstaan, om dat de eene dit en de ander dat punt of stip op den aardkloot tot het *Primus Meridianus* heeft aangenomen. Ptolomæus wilde in zynen tyd maar een graad van de *Fortunatis* afwyken, om gantschelyk den *Primus Meridianus* door te trekken, vermids dit toenmaals het uiterste einde van de bekende en bewoonde waereld was. Lang na hem, wanneer de eilanden van Kaap Verd en daar na ook Amerika ontdekt wierden, waren anderen wederom van gevoelen, dat men den *Primus Meridianus* door het Kaap Verdische eiland St. Nicolaas behoorde te trekken; andere wederom, daar onder Hondius, hebben het eiland St. Jago daar toe verkozen; en anderen wederom het vlaamsch eiland del Corvo, om dat de zeilsteen, aldaar toenmaals Noorden en Zuiden in een rechte lyn aanwees, en alzoo aldaar gantsch geen afwyking had.

De Primus Meridianus van de Franschen en Hollanders.

Wanneer men echter bevond, dat 'er meer oorden in de waereld waren, alwaar de zeilsteen niet afwykt, wierden de Franschen en Hollanders eindelyk van besluit, om een der Kanarische eilanden tot den eersten middags-kring te verkiezen en wel voornamelyk de Franschen, om dat haar Koning Lodewyk de XIII. bevel gaf, dat alle zyn Geographisten en zeevaarders dien middag-kring zouden observeren; de Hollanders echter, om dat de berg Pico, voor zoo veel men tot nu weet, de hoogste is, en dienvolgens ook wyl de lucht, die boven zeer fyn of zuptiel is, en zich met ons temperament niet schikt, onbewoont bleef; Edog ik verbeeld my, en ik hou my daar van gantschelyk verzekert, dat het allen aan genoegzame observatien heeft gescheelt, waar op zy vast en onwedersprekelyk hadden konnen te werk gaan; of dat hen ten minsten maar zodanige zyn ter hand gekomen, die van onervare en onbequame zeevaarders verricht zyn.

Verscheide meningen van de breedte van de Kaap de Goede Hoop.

Wat aanbelangt de *Latitudo* of breedte waar van wy eerst melding willen doen, daar ontrent zyn verscheiderhande gevoelens. Zommige die aan de zaak te kort doen, beweren, dat dit Voorgebergte van de Goede Hoop geen 34 graden Zuider breedte zoude konnen halen, maar zeggen rond uit, dat deszelfs breedte maar 33 graden en 55 minuten uitmaakt. Maar ook deze dwalen zoo wel als genen in *Excessu*, om dat men op haar onderstellingen, welke zy ter zee als maar boven heen hebben gemaakt, geen vasten grond bouwen kan.

Anderen worden 'er gevonden, die de zaak iets nader komen, en het daar voor houden, dat de breedte van het Hoofd van de Goede Hoop beslaad 34 graden en 20 minuten; ondertusschen zyn dezen ook nog eenigzins van het ware middelpunt gedwaalt. Anderen wederom laten zich voorstaan, dat de breedte van dit oord maar zoude beslaan 34 graden 12 minuten; zoo dat dezen zoo wel als de voorgaanden nog twyffelachtig zyn, en niet weten welke van beide Observatien, waar van een alleen kan en moet waar zyn, zy voor de onfeilbaarste zullen houden, daar echter de twyffelachtigheid uit een en denzelven grond ontstaat, om dat hunne ondernemingen zelf nog maar gissingen zyn, en dat de ware grond van de zaak niet recht gade geslagen word; maar dat zy alles na hun eigen welbehagen hebben bepaalt.

Want wanneer zy met goede, en nette

nette instrumenten verzien waren geweest, welke niet op de heen en weder slingerende schepen, maar op den vasten grond, en op onbeweeglyke machinen opgerecht, en daarenboven ook met het paslood en waterpas zeer nauw geëxamineert waren geweest, zouden zy na zodanige voorzorge, onfeilbaar hebben bevonden, voornamelyk als zy niet meer dan eene Observatie, gelyk billyk en noodzakelyk is, deswegen hadden aangestelt, dat de gewisse, ware, en onwedersprekelyke Geographische breedte van het Hoofd van de Goede Hoop 34 graden 15 minuten zoude hebben uitgemaakt. Ik zoude wel vermaak nemen, om de zaak iets dieper uit den grond naar 't gebruik der Sterrekundigen en naar wigtigheid derzelve, voor te stellen, maar behalven dat ik op kosten van myn Principaal die observatien hebbe ondernomen, dien ik hier door de eer, welke hem toekomt, geenzins zoek te benemen, zoo heb ik hem dezelve ook jaarlyks toegezonden, en daar op nooit de minste berisping, maar wel een aanmaning tot verdere continuatie, ontfangen. Daarenboven is hier ook geen wydlopigheid van noden, waar mede ik den Lezer eerder lastig dan aangenaam zoude vallen.

Van de lengte van de Kaap de Goede Hoop.

Wat de lengte betreft, namelyk hoe ver het Voorgebergte der Goede Hoop van den *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek, die door Teneriffa word getrokken, afstaat, daar van geven de gemene Landkaarten verscheide narichten, en zulks door de verschilligheid in het plaatzen van het *punctum numerationis*, waar van daan ieder Landbeschryver zyne Lengtens begint te tellen. Want den Sterrekundigen heeft het behaagt, zodanigen oord daar voor aan te nemen, alwaar die observatien gehouden zyn, op welker grond zy hunne *Tabulæ* gebouwt hebben; zoo als by voorbeeld Keplerus, die zyne *Tabulæ Rudolphinæ* op de *Observatien* van *Tycho de Brahe* heeft gegrond, die hy in Huenna, een klein eiland in de Sond, heeft gehouden. De meningen van andere Sterrekundigen, als Ricciolus, Cassianus, Hevelius, enz., zal ik voorbedachtelyk met stilzwygen voorby gaan, ten einde door derzelver vertelling niet verdrietig te vallen.

Onder de Landbeschryvers is een groot verschil ontrent het plaatzen van den *Primus Meridianus*, of eerste Middelstreek, gelyk reeds voorheen is gemeld; ondertusschen zyn'er twee meningen, welke voornamelyk wel waardig zyn, dat ze hier wat nauwer onderzocht worden, om dat zy beide zich op den grond der Observatien willen vestigen.

Mening der Fransche Zendelingen.

De eerste is men aan de Fransche Zendelingen, te weten, de Vaders Fontenay, Tachart, Le Comte, Gerbillon, Vistelon, en Pouvet, Jesuiten, door den Koning van Vrankryk na Oost-Indie gezonden, verschuldigt. Deze verzelden in den jare 1685 den Ambassadeur, welke die Koning na Siam afvaardigde, en quamen dat zelve jaar aan de Kaap de Goede Hoop, alwaar zy eenige Observatien aanstelden, en tot hunne byzondere toezieners hadden, den Commissaris Generaal van Rheede, en den Gouverneur Simon van der Stel.

Zy observeerden namelyk om welken tyd de eerste Satelles van Jupiter eigentlyk van Jupiter wierd verduistert, en wanneer hy zich wederom zien liet? Dit geschiede eenige dagen na malkanderen in de maand van Juny, en bevonden na gedane uitrekening, uit de Kaart van den Heer Cassinus, dat dit Voorgebergte der Goede Hoop van de *Primus Meridianus* of eerste Middagkring, door Ferro 40 graden en 30 minuten, en 38 graden en 30 minuten, door Teneriffa, getrokken, af lag.

Mening van Hallejus.

De andere is haar oorsprong aan de

de Engelschen schuldig, die den Heer Hallejus, een beroemd Lid van de Koninglyke Societeit der Wetenschappen in Engeland, hebben gezonden, na het eiland St. Helena, leggende tusschen de 15 en 16 graden Zuider breedte; welk eiland de Engelschen de Hollanders hebben afgenomen. Deze moest aldaar voornamelyk zodanige Observatien in 't werk stellen, uit hoofde van dewelke niet alleen de *Stellæ australes* of Zuid-sterren in hunne rechte lengte en breedte zouden aangewezen en in de *Globi* of Aardbollen ingelyft konnen worden; maar ook de lengte van het gemelde eiland, om de afstand van andere zuidelyke oorden daar uit na te gaan, en op de Zee-en Landkaarten te brengen.

Dit voornemen heeft de gemelde Hallejus roemwaardig, en na genoegen van zyne Heren Principalen loflyk in 't werk gestelt, en is ook zoo ver daar mede gekomen, dat niet alleen de *Globi cœlestes*, of Hemel-bollen daar van een openbaar getuigenis konnen verstrekken; maar ook heeft de Geographie en niet minder de gantsche Physica of Natuurkunde eenig nut daar by bevonden; aangezien niet alleen zyne eige Schriften, maar ook de getuigenissen van andere geleerde en onzydige beroemde luiden, daar van een klaar bewys konnen strekken.

Want hy heeft nevens de ontdekking van de ware oorzaak, waarom de Ooste-wind in de *Zona torrida* of verzengde luchtstreek meest altyd waait, ook de breedte van het meergemelde St. Helena eiland ontwyffelbaar gemaakt, namelyk dat dezelve is 16 graden Zuider breedte, hebbende de Latitudo derzelve daarentegen op 15 graden gezet. Waar uit dan, indien men dit met het Voorgebergte der Goede Hoop wilde vergelyken, gelyk zulks de in dit stuk onvermoeide en zeer geleerde Heer van Wurzelbau in zyne *Basi Uranies Noricæ*, roemwaardig heeft verricht en uitgevoert, noodzakelyk moest volgen, dat de Kaap de Goede Hoop van den *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek, over den hogen berg Pico Teneriffa, getrokken, niet verder dan 34 graden konde afgelegen zyn.

Wat de Schryver hier uit getrokken heeft.

Beide deze stellingen hebben my in den beginne grote moeite veroorzaakt, en veel arbeid gekost, eer ik uit dit twyffelachtig doolhof konde geraken, zonder echter geen van beide deze Natien te kort te doen, of hunnen welverdienden lof te roven. De meeste Zee-en Landkaarten, die ik te zien kreeg, quamen byna alle overeen, dat de Kaap de Goede Hoop op 38 graden lag, die ook den *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek door Teneriffa, tot een grond hadden. Het onderscheid der 4 graden, welke in de tyd minuten overgedragen, maar twaalf van dezelve uitmaken, accuraat vast te stellen, en nauw te observeren, was voor my in den beginne een loutere onmogelykheid, om dat ik my nog nauwelyks van de ware middags-linie konde verzekert houden; derhalven moest ik tegen myn wil de zaak onafgedaan laten, en den tyd met geduld afwachten, die gelegentheid zoude aan de hand geven, om dit werk nauwer te onderzoeken, en het zelve gantschelyk af te doen.

Wat lengte de Schryver heeft gebruikt.

Ondertusschen maakte ik myne Calculatie na de opgegeve voorstelling van den Heer Hallejus, en vertrouwde gantschelyk, dat desZelfs lengte waarachtig zoude zyn, te meer wyl verscheide Engelsche Officiers, die met hunne schepen hier waren aangekomen, my van de gewisheid zochten te overtuigen. Echter heb ik naderhand door hulp eeniger Eclipsen welke ik het geluk hadde te zien, en die ik van herten gaarn zoude mededelen, als het my geoorlooft was, en

en de tyd of de plaats alhier het toeliet, klaar en duidelyk bevonden, dat de lengte van de Kaap de Goede Hoop, door de bovengemelde Jesuiten vastgestelt, veel nader en netter was.

Welk de ware lengte is van de Kaap de Goede Hoop.

Zulks verwonderde my echter gantsch niet, om dat zy daar geweest zyn, en op de plaats zelf sterrekundige Observatien, hoe wel maar weinige hebben aangestelt; daar in tegendeel de Heer Hallejus, de zyne maar by gissing ontlenen en nemen moest. Dienvolgens is en blyft de ware lengte van de Kaap de Goede Hoop uit hoofde van den aangeweze Observatie der Eclipsen, 37 graden 55 minuten, namelyk als de *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek door het eiland Teneriffa getrokken word.

Waar toe de lengte en breedte der plaatzen dienen.

Hier uit ziet den lezer nu, hoe hoog noodzakelyk het is, dat men deze vraag opheldert, om dat anders een grote mislag daar door kan worden begaan, die de zeevaarders zeer nadelig is, en dikmaals lyf en leven, goed en bloed kost. Want 4 graden nader aan een land te zyn, bedraagt in mylen voornamelyk onder deze *Elevatio Poli*, of Verheffing van 't aspunt, zeer veel, en veroorzaakt, dat de onkundigen menigmaal gevaar lopen te stranden, of een Land verby te zeilen; en moeten dienvolgens alle Zeevaarders deze wetenschap voor al bezitten, willen zy voor goede Zeeluiden doorgaan.

Edog ik scheide voor ditmaal, gelyk ik hier voren reeds heb gezegt, om wydlopigheid te vermyden, daar van af, en beware de verdere uitvoering tot een bequamer en betere gelegenheid. Wyl ondertusschen by deze stoffe zeer wel voegt, het geen met den Zeilsteen of het Scheeps-Compas of deszelfs afwyking voorvalt, zal ik tot besluit insgelyks iets daar van mede delen, aangezien de verdere omstandigheden ook tot op een andere plaats zullen worden bewaart.

Veranderlyke afwyking van den Zeilsteen aan de Kaap de Goede Hoop.

Dienvolgens is wel voornamentlyk merkwaardig, by aldien men de scheeps-observatien hier in mag geloven, dat voor ontrent een eeuw de afwyking van den zeilsteen of het Compas gantsch anders als heden dien dag, is bevonden; en ben ik gantschelyk van gevoelen, dat'er geen oord in de wereld word aangetroffen, die in dit stuk zulke verandering onderhevig is, en ook geen een, dat om even deze rede van een Zeeman, welke maar een weinig het land kundig is, en kennis heeft, om havens op te zoeken, beter kan worden aangedaan, opgezocht en gevonden, als dit Voorgebergte van de Goede Hoop.

Achtervolgens de oude observatien, die hier en daar in gedrukte Reisbeschryvingen zoo als ook in geschreven Journalen worden aangetroffen, was de gemelde afwyking of miswyzing, gelyk de zee-vaarders plegen te spreken, byna 6 graden van Noorden ten Oosten, of om met de Zeekenners korter te zeggen, Noord-Oostelyk. Na die tyd heeft de naald zich van deze streek afgekeert, en de Noord-pool hoe langs hoe nader gekomen, zoo dat zy'er nu reeds over is, en men de afwyking van jaar tot jaar groter bevind, gelyk dan de voorgemelde Vaders Jesuiten in den jare 1685 de afwyking van het Compas 11 graden 30 minuten Noord-west hebben geobserveert.

Ik zoude met weinig moeite uit eenige geschreve Journalen van Stuur-luiden, de afwyking, door hen de gantsche reis over bespeurt en waargenomen, hier konnen byvoegen, en ook myn eigen Journaal te baat nemen, maar gelyk ik zelf op zulke ruwe observatien der Stuurluiden niet veel staat maak, ben ik ook niet van zins, om iemand anders daar mede moeijelyk te vallen, ten zy 'er een byzonder lief-

CAARTE
VAN DE
COLONIE
VAN DE
KAAP.
Duytsche Mylen van 15 in een Graad.
1 2 3 4 5 6 7 8
ROBBEN EYLAND
vers water put
Logie
de Walvisch
Blaauwenberg
Zoute Riv.
TAFEL BAAY
Vysschers hoek
t Ronde bosje
Rietvalley
GORACHOUQUAS
Bommelshoek
Mosselbank R.
Sunk Riv.
Kerk fontein
de Vesting
Leeuwen berg
Constantia
Buffels valey
Zoute Riv.
t Nieuw Warmoesland
Tyger Valey
Schagers Kraalen
Tafelberg
de Wind
Duyvelsberg
Compagnies Bosch
Rusten werk
Hooge Kraal
Jonas Zoutpan
Tyger bergen
Hout baais Riv.
Nieuwland
Wyn en brood
Bouw land
GORINGAIQUAS
Tygers Valey
Euyl Riv.
Sachsenburg
Witte Tygers valey
Jacob Vogel
Jan Hendrik Hattung
Capt Olof Berg
Kuysers Riv.
Esselsteins Riv.
Steen bergen
Zeekoeyen valey beneden de Kuylen
Stellenbosch Riv.
Doordrift
Ferdinand Appels land
Groote Zee Koe valey
HOUT BAAY
Sand valey
Witte Klip
Spruys Riv.
Compagnies Vee Landen
Kalk oven
Esselsteins Baay of Kalk Baay
Groote Riv.
'slands Weyden
DE BAAY FALZO
Vissers Eyl.
de Bergen van Noorwegen
Pinguyn Eyl.

liefhebber was, die gaarn wilde weten, hoe deze miswyzing verandert. Liever zal ik zeggen, dat wanneer ik in den jare 1707 insgelyks eenige Obſervatien daar van aanſtelde, ik hebbe bevonden, dat de gemelde afwyking toenmaals 11 graden 55 minuten Noord-Weſterlyk geweeſt is.

Hier by houde ik my nogtans verzekert, dat deze *Periodus*, 't zy in 't kort of over lang weder veranderen, en by gevolg ook een andere en der ouden gelyke benoeming, bekomen zal; Waar van by aldien zoo hier als elders vlytige obſervatien gehouden, op het papier gebragt, en aan de leergierige wereld mede gedeelt wierden; met ter tyd een groot licht in deze duiſtere wetenſchap konde ontſteken en aan de zeevaarders groot voordeel daar door toegebragt werden.

En dit is het geen ik nodig hebbe geoordeelt, om u van myn woonplaats de Kaap de Goede Hoop, voor ditmaal te berichten, niet twyffelende, of gy zult midlerwyl daar mede vergenoegt zyn, en my het overige tot op een andermaal borgen.

VI. HOOFTSTUK.

Behelzende een uitvoerlyke Geographiſche beſchryving van het Land, waar in eigentlyk de zoo genaamde Kaapſche Colonie geſticht is, nevens vele zonderlinge aanmerkingen, de benoeming der Rivieren, Bergen, enz., betreffende.

Wat de Schryver wil afhandelen. Van de Landaarden en talen aan de Kaap. Welke taal de Schryver geleert heeft. Hy heeft het Land genoegzaam bezigtigt. Grootte der Hollandſche Colonie. Van deszelfs aanwas. Hoe 'er zig de Hollanders hebben neergezet. Een Schans en de Ruyter-ſtal word gebouwd. Beſchryving van de Ruyter-ſtal. Waar toe dezelve nu ter tyd dient. Beſchryving van de Zout-Rivier. Van deszelfs vermakelyk gezigt. Van deszelfs vruchtbare Lands-douwe. Van 't rond Boſchje. Van Nieuwland, enz. Van Conſtantin. Van Noorwegen aan de Kaap. Van de nieuwe Vee-poſten. Beſchryving van de Tyger-bergen. Ryke boeren aan de Kaap. De paarden zyn 'er goed koop. Beſchryving van de Koe-berg. Van de blaauwe Berg. Beſchryving van de eigentlyke Kaapſche Colonie. Van deszelfs vergroting, en wat daar toe aanleiding heeft gegeven. Beſchryving van de Moſſelbanks-Rivier. Van de Zout-Rivier. Van den Tafel-berg. Van den Leeuwen-berg. Hoe de komſt van vreemde ſchepen bekent gemaakt word. Hoe dezelve onderſcheiden worden. Waarom de vlaggen jaarlyks verandert worden. Beſchryving van de vlaktens op het Leeuwen-hooft. Van de Steenbakkery of vervallen ſchans. Van de Wind- of Duyvel-berg. Onderſcheid van het water aan de Kaap, beſtaande in de verf, ſmaak, koude en warmte, en ligtheid en zwaarte. Het water aan de Kaap is zeer gezond. Beſchryving van verſcheide kleine Riviertjes. De Schryver geraakt in levens gevaar. Beſchryving van de Keizers-Rivier, als mede van nog eenige Bronnen en Beken. Beſluyt van dit Hooft-ſtuk.

ALle myne voorgaande Hooftſtukken zullen den Lezer hoop ik, genoegzame naricht hebben gegeven, van de rampen, die ik op myne herwaards reis geleden heb. Ik twyffel ook geenzins, of gy zult daar uit insgelyks hebben gezien, hoe het my by myne

 komſt

komst aan de Kaap gegaan is; en daarbenevens blyde, zyn, door het kort hoewel duidelyk bericht te hebben gezien, wat de Bezitters van dit Voorgebergte, de Hollandsche Oost-Indische Compagnie, heeft bewogen, deze Kaap en het daar aanpalende vaste land van Afrika in bezit te nemen, een Colonie aldaar te stichten; en wat nog verders derwaards zoude konnen getrokken worden.

Het zoude wel niet qualyk voegen, dat ik jegenswoordig wederom tot de gemelde Colonie keerde, en het geen van dezelve verder te weten nodig is, getrouwelyk voorstelde; maar behalven dat

Wat de Schryver afhandelen wil.

ik in myn voorgaande hoofdstuk heb verzocht, om van dit bericht nog eenigen tyd verschoont te mogen zyn, zoo vereischt ook de natuurlyke order, dat ik alvorens van het land zelf, waar in de gemelde Colonie gesticht is, duidelyke naricht geef, en uitvoerlyk beschryf, hoe het met het zelve gelegen is, wat aldaar is aan te treffen, en wat de Bewoners met het bouwen van het zelve voor voordeel of schade hebben; en wanneer de levenswys, zeden, gebruikelykheden, en wat'er verder van af hangt, der natuurlyke Inwoners, de Hottentotten, beschreven is, zal zich wel een gelegenheid op doen, om van deze Colonie te melden het geen 't welk eigentlyk daar toe behoort, of het welk daar van dient geweten te worden.

Dit naricht van het land zelf, welke ik nu van zins ben onder handen te nemen, zal bezwaarlyk in een of twee Hoofdstukken konnen worden vervat; zoo het anders duidelyk, uitvoerlyk, ordentlyk, en met zodanige omstandigheden bekrachtigt zal heten, dat het by alle waarheid beminnende menschen geloof verdient; maar ik zal genoodzaakt zyn, om ieder stuk altyd in 't byzonder af te handelen, en uit te voeren; aangezien de zaken zoo menigvuldig zyn, en daar onder zommige zeer zeldzaam, dat indien ze alle te zamen maar ter loop, en zonder de omstandigheden wierden gemeld, men niet zoo licht aan dezelve geloof slaan zoude, en de Verhaler voor geen oprecht en geloofwaardig mensch aangezien zoude worden.

Ten dien einde, wyl ik in myn voorgaande Hoofdstuk reeds tot aan het vaste land ben gekomen; als mede vermids ik insgelyks van de Lengte en breedte der plaatsen, zoo als ook van de afwyking van 't Compas het nodige en alhier te weten dienlyk, bericht heb, zoo zal ik verder gaan, en u door hier by gevoegde Land-kaarten omstandig tonen, hoe ver deze gemelde Colonie, in den jare 1652. gesticht, en als nu ruim 60 jaren gestaan, zich uit strekt; zo evenwel dat ik my hier niet zal ophouden met een wydlopig verhaal van andere tusschen-komende stoffen, en een verwarde *Chaos* uit een duidelyk verhaal maken; maar alleen den oord en plaats, alwaar iets byzonders aan te merken zal zyn, zal aantonen, en het verdere naricht tot op een ander tyd sparen.

Aan de Kaap de Goede Hoop zyn allerhande landaarden en talen.

Met dit beding dient men te weten, dat alhier allerlei talen en landaarden worden aangetroffen, zonder zelfs van de Hottentotten gewag te maken. Men vind dienvolgens Hollanders, Hoogduitschers, en onder dezelve die uit Pruisse, Pomeren, Brandenburg, Saxen, Frankenland, Swaben, Westphalingen en Switzerland herwaards zyn afgezakt; wyders Sweden, Denen, Polen, Portugeezen, Franschen, Italianen, Engelschen, Ongaren en anderen, welke als men ze alle te gelyk, en niet een ieder in 't byzonder in zyne taal hoorde spreken, en daarbenevens de Slaven, die velerhande talen weten, daar onder de Maleische, Malabaarsche, Ceylon-

ſche, Javaanſche, Banjaanſche, Amboineſche, Bandaneeſche, Boekierſche, Chineeſche, Madagaskaarſche, Angoolſche, Guineeſche, Capoverdiſche enz., daar onder telde, het zekerlyk de verwarring der talen by het bouwen van den toren van Babel andermaal zoude vertonen.

Welke talen hier meeſt worden geſproken.

Edog kan ieder Europeaan met zyn eige taal genoegzaam te recht komen, en als dit al komt te miſſen, kan men licht de eene of de andere, voornamelyk echter de Hollandſche, of beter de Portugeeſche nevens de Maleiſche leren, als welke beide talen niet alleen hier, maar byna in gantſch Ooſt-Indie, ten minſten gelyk jegenswoordig de Franſche in Duitſchland, geſproken worden. De Portugeezen, als de eerſte Vinders van Ooſt-Indie, hebben hunne taal zoo ver voortgeplant, dat 'er vele grote ſteden, als Batavia, Colombo op Ceylon, en andere meer worden gevonden, welke zich van die taal bedienen, ook byzondere Predikanten onderhouden, die de Europeanen, voor al de ſlaven; die dezelve doorgaans ſpreken, Gods woord daar in leeren moeten. Daarentegen is de Maleiſche taal, die cierlyk en net is; in dien zelven fleur, als by ons de Latynſche, nogtans kan men met dezelve byna gantſch Indie doorreizen. En is op bevel van de Ooſt-Indiſche Compagnie een ordentelyk Prediker te Batavia aangeſtelt, welke in de Maleiſche taal den Godsdienſt verricht, doopt, trouwt, en voorts alles daar in doet, dat by het Predikampt pleegt te geſchieden.

Aldus behoeft een vreemdeling wegens de veelheid der talen het hoofd niet te breken, maar hy kan heel licht te recht komen, voornamelyk als hy zich op de eene of de andere in 't byzonder leggen, en dezelve uit den grond leren wil. Wat my aanbelangt, de Hollandſche taal behaagde my in den beginne meeſt, wyl ik anders de Predikatien niet wel konde verſtaan, en ook vermids de aangenaamheid derzelve, nevens de veelheid der woorden, en de duidelyke uitſpraak my zeer bekoorden. Naderhand heb ik ook eenige woorden van de Portugeeſche taal geleert, zoo dat ik eiſſchen konde, het geen ik van noden had, en niet hoefde beducht te zyn, dat ik van de ſlaven zoude bedrogen worden; nogtans oordeelde ik vry beter te doen, van my in de Hottentotſche een weinig te oeffenen, of ſchoon my wel bewuſt was, dat ik dezelve in alle delen niet zoude konnen magtig worden, en dat ik wegens de grote verandering der ſlagen, welke met de tong tegen het verhemelte en de voorſte tanden moeten worden gedaan, niet weinig zwarigheid ontmoeten zoude.

Welke de Schryver geleert heeft.

Na dat ik aldus eenigen voortgang in de talen had gemaakt, heb ik van tyd tot tyd een ſpeelreisje landwaards in gedaan, en het land nevens de Colonien bezichtigt, wanneer ik menigmaal gelegentheid heb gehad, om met Europeanen te reizen. Ik heb my dikwyls ook met Hottentotten moeten behelpen. Door dit middel, voornamelyk toen ik Secretaris van Stellenboſch en Drakenſteen was, heb ik al het merkwaardige bezichtigt, en voor deze Land-kaart goede aantekeningen gemaakt, gelyk het in 't toekomende nog meer zal blyken, welk voordeel dit zwerven, of ſchoon onder vreemde en wilde volkeren, my toegebragt heeft.

Heeft het land genoegzaam bezichtigt.

Jegenswoordig om tot myn voornemen te komen, en u de verre uitgeſtrektheid van deze Hollandſche Colonie duidelyk voor oogen te ſtellen, ben ik genoodzaakt te zeggen, dat dezelve den naam van Colonie geenzins meer verdient, om dat zy zich

Grootte der Hollandſche Colonie.

zich zelfs reeds in vier aanzienlyke Colonien verdeelt heeft, en zy alle te zamen een ſtreek land bevatten, het welk voor geen Hertogdom hoeft te wyken; daarenboven laat het zich aanzien, dat het land wegens de vruchtbaarheid van vrouwsperzonen met ter tyd zoo volkryk zal worden, als eenig ander ſterk bevolkt land of Hertogdom in Europa.

Want na dat de Compagnie, zoo als hiervoren reeds wydlopiger verhaalt is, na het bezit nemen had beſloten, een Colonie aan het Voorgebergte der Goede Hoop aan te leggen, en op te rechten, heeft dezelve dit beſluit met veel roem ter uityoering gelegt, en veel tonnen Gouds daar aan beſteed; aangezien zy behalven de benodigde en om niet geſchonke 60 morgen lands, de nieuwe Planters ook wagens, ploegen, oſſen, en kortom alles wat zy nodig hadden, ja zelfs brood en zaai-koorn op afrekening tegen een redelyken prys, en de yzer-waren tegen den inkoops-ſchelling zonder het minſte voordeel verſtrekt en geleent heeft; welk verſchote geld de gemelde Compagnie van tyd tot tyd en niet op eenmaal, heeft in gehouden, waar door dezelve weder aan haar Kapitaal is gekomen, zonder dat de boeren het zwaar is gevallen, of zy daar door gantſchelyk geruineert zyn; hoewel my zeer wel bewuſt is, dat eenige van deze Coloniers nog iets aan de Compagnie ſchuldig zyn, en dat de ſchuld in 't geheel nog maar 40 duizend guldens bedraagt.

Het land wierd hoe langs hoe ſterker bebouwt.

Deze grote edelmoedigheid heeft zekerlyk, zoo als licht is te denken, by velen een luſt verwekt, om den land-bouw by de hand te vatten, vooral wanneer men zag, dat deze nieuwe Planters zeer wel haar rekening daar by vonden. Ja men heeft gezien, dat vele uit de bezetting zich daar toe begaven, of ſchoon zy weinig kennis van het boere-werk hadden, weshalven ook vele of bedorven of gevlucht zyn. Vele echter die hunne zaken wel aanleiden, en geen verquiſters waren, zyn op de been geraakt, en in korten tyd zeer ryk geworden, waar van ik 'er zeer gemakkelyk verſcheide zoude konnen noemen, ten ware zulks daarna wederom geſchieden moeſt. Uit Holland zyn 'er ook vele herwaards gekomen, die de plaats van de eerſte aanlegging met treffelyke huizen en tuinen verciert hebben, welker vruchten hen by de komſt van de heen en weder varende ſchepen, den arbeid rykelyk betalen, en goed onderhoud verſchaffen.

Verdere opgang der Colonie.

Na verloop van eenigen tyd, wanneer door de Hollandſche Compagnie eenige vrouwsperzonen herwaards wierden gezonden, die hier trouwden, waar door alzoo veel kinderen geteelt wierden, begon dit Tafeldal te naauw en te klein te worden, om aan zoo veel boeren herberg en onderhoud te beſchikken; dienvolgens wierden zy genoodzaakt, zich verder uit te ſtrekken, en vermids het land tog by koop aan de Compagnie toebehoorde, meer akkers te bouwen, om Tarw, Rogge, Garſt, Erweten, Bonen, zoo als ook allerhande tuin-vruchten, en een goeden dronk Wyn voort te brengen.

Hoe de Hollanders 'er zich ter neder hebben gezet.

Dienvolgens bezetteden zy voor eerſt de naaſte dallen en bergen, en vergroteden aldus hare nieuw aangelegde Kaapſche Colonie, welke wel verdienen genoemt en eenige der voornaamſte Landgoederen gemeld te worden; namelyk zy zyn in den beginne uit den Tafelberg achter dien berg gekomen, en hebben aan de zoogenaamde Zout-Rivier een ſchans van hout en aarde, *Keer de Koe* genaamt, gebouwt, en kort daar op een grote Ruiter-ſtal daarnevens

Een ſchans en de Ruiter-ſtal word gebouwt.

vens opgerecht; welke beide zouden dienen, om vermids veel vee voornamelyk koeyen en schapen van de Hottentotten wierd gekoft door het zelve de boeren aan vee te helpen; na dat echter dit vee of van zelfs dan te rug weg door de drift van de gemelde Zout-Rivier zocht, of van omzwervende Hottentotten, welke van roven en stelen schenen hun werk te maken, weg gedreven wierd, zoude door het eerste, te weten de schans *Keer de Koe*, dit quaad voorgekomen, en het ontlope of weg gedreve vee door de zoldaten, die daar de wagt hebben, te rug gedreven worden.

Beschryving van de Ruiter-stal.

De Ruiter-stal een gebouw, waar in 100 tot 150 man met hunne paarden konden wonen, wierd opgerecht, ten einde de manschap, die in de Keer de Koe lag, voortaan niet zoude behoeven dagelyks uit de vesting, die ruim een half uur van daar legt, afgelost worden; en ook wel voornamelyk ten einde deze schans door de Ruiter-stal met volk mogt worden bezet en aldaar afgelost, en ook by nacht voor regen en wind een schuilplaats zouden hebben. En wanneer men bemerkte, dat de Hottentotten, zich op de snelheid hunner voeten verlieten, en voor het nalopen der zoldaten weinig vreesden, als mede dat zy het vee wel aan de Europeanen verkogten, maar dat zy naderhand op de een of de andere wys zochten, het zelve hem wederom aftenemen, zoo wierden deze Ruiters met goede en snelle Persiaansche paarden verzien en aldaar geposteert, ten einde de inbrekende Hottentotten niet zoo licht de gemelde Zout-Rivier zouden konnen overkomen, en dat het vee voor het roven en stelen zoude bevryd blyven. Waar by dient te worden geweten, dat men de paarden in den beginne uit het Koningryk Persie herwaards heeft gebragt, alwaar zy zich zodanig hebben vermeerdert, dat zy heden ten dage wegens de meenigte by na van geen prys meer zyn, weshalven men in geval van nood zeer gezwind eenige duizend man van paarden zoude verzien konnen.

Waar toe hy jegenswoordig dient.

Vermids deze Colonie tegenwoordig zich nog veel verder heeft uitgestrekt, zoo als in 't vervolg zal worden aangewezen, en een veel groter plaats heeft ingenomen, is van de schans Keer de Koe, by na niets meer te zien. Van den Ruiter-stal vind men nog eenige overblyfzels, die echter wegens de bovengemelde rede nu niet meer worden onderhouden, strekkende voornamelyk tot lyfberging van vreemdelingen en van voorname Indianen die uit Asia of Oost-Indie herwaards worden gebannen; gelyk dan in den jare 1705 by myn eerste aankomst, eenige Indiaansche Prinsen aldaar huis hielden, en met haar eige handen haar brood winnen moesten, zynde dezelve van de hoge Indische Regering op Batavia wegens zekere misdaden herwaards gezonden, en voor 5 jare gebannen, na verloop van welke jaren zy dan ook in den jare 1708 wederom met de schepen van de Compagnie na Oost-Indie gevoert zyn.

Beschryving van de Zout-Rivier.

Van deze Zout-Rivier dient men als nog te weten, dat wylen de Gouverneur Simon van der Stel den zelven heeft laten verleggen, of door een nieuw Kanaal in den haven heeft laten lyden, met voornemen, een breede vaart van dezen haven de Tafelbaai tot aan de Baai Falzo, 't welk ten minsten in een rechte linie een distantie van 4 mylen zoude hebben uitgemaakt, door slaven en banditen te graven, en in dezelve de gemelde Rivier van den eenen haven in den anderen te lyden, ten einde de schepen zoo wel by de Zuid-Ooste als Noordweste *Mousson* daar in lopen en voor ongeluk en stranden zouden bevryd blyven; dog hy

schynt niet te hebben gedacht, dat door beide *Moussons* dit Kanaal zoude hebben konnen gestopt, gesloten en met zant gevult worden.

Want behalven dat hy een grote zoutpan, waar van 'er nog eenige kleine na by de Tygerbergen, en andere grote op andere plaatzen in 't land aan te treffen en te vinden zyn, daar door bedorven heeft, die by een hoge zee overloopt en nooit droog word, zoo schynt hy ook niet in overweging te hebben genomen, welk een grote arbeid, en hoe veel menschen tot zulk een werk vereischt wierden. Hy heeft buiten twyffel ook niet eens een overslag gemaakt, hoe duur dit Kanaal aan de Compagnie zoude komen te staan; veel min schynt hy zich te hebben bekommert om de onder het zand leggende klippen te doen uitgraven, zodanig dat een of twee schepen elkander myden en ongehindert zouden hebben passeren konnen; maar hy schynt ten eersten blindelings te hebben voortgegaan met het geen hy maar slechts in het hoofd heeft gekregen, of schoon de ondervinding heeft geleert dat de tyd, arbeid, en kosten, daar mede verspilt zyn.

De oude en nieuwe Zout-Rivier.

Derhalven schynt het dat 't werk ook is blyven steken; en ziet men jegenswoordig nog de oude en nieuwe Zout-Rivier welke ontrent een musquet-schoot van elkander leggen, welke beiden, voornamelyk de nieuwe met zoo veel welzand aangevult is, dat men met een gelade wagen daar over ryden kan, hoewel het zomtyds gebeurt, als de paarden en ossen niet wel trekken, dat de wagen in het gemelde welzand blyft steken, en dat dezelve door anderen daar uit moet worden getrokken.

Vermakelyk gezicht van de Zout-Rivier, en wat daar ontrent is aan te merken.

Langs deze Zout-Rivier zyn van tyd tot tyd treffelyke tuinen en wynbergen, zoo als ook veel koornland aangelegt, waar toe reeds van het begin af van dezen nieuwen uitleg, de eerste Commandeur Jan van Riebeek niet weinig heeft geholpen; hebbende deze tot zyn vermaak den zoo genaamden boschheuvel laten schoon maken, en een treffelyken boom en wyngaard aldaar aangelegt, die wegens deszelfs nuttigheid zoo voort na zyn afwezen in verscheide handen geraakt, en aan dees en geen verkogt is, tot dat eindelyk by myn aanwezen den Opper-Meester Willem ten Damme den zelven aan den burger Gabriel Touman, voor verscheide duizend guldens heeft overgedaan.

Is een vruchtbare landsdouwe.

Wilde ik my ophouden met het opnoemen van alle de Vruchten, die alhier groejen, zoude ik my verplicht vinden te zeggen, dat niet alleen Appelen, Peeren, Castanjes, en andere Europeaansche boom-en tuinvruchten hier in grote menigte worden gewonnen; maar ik zoude daar by moeten voegen, de velerhande zoorten van Limoenen, Citroenen, Oranje, Sinâas en Japansche appelen, Vygen, enz., en de velerhande Wynen, die zoo wel in rode als witte, als mede Europeaansche en Persiaansche Druiven bestaan, nevens een talloze menigte van andere heerlyke aard, boom-en tuinvruchten; edog ik spaar dezen arbeid tot op een ander tyd, en zegge hier maar alleenlyk, dat tegenwoordig langs de gemelde Zout-Rivier tot aan de Steenbergen, ja zelfs tot in de zoogenaamde Hout-Baai alles tot bouwland gemaakt is.

In het Tafeldal vind men eerstelyk de treffelyke vesting, *Bonne Esperance* genaamt, en het fraai steedtje, het welk dien zelven naam draagt, nevens vele heerlyke Tuinen en Wynbergen; achter den Tafelberg, ruim een quartier uurs van de stad, staat boven op een kleine hoogte een Herberg; onder aan de Rivier ziet men een rey huizen, akkers, tuinen en Wyn-

Wyngaarden, welke zich tot aan een molen uitſtrekken, de burgers aan het Voorgebergte toebehorende, die jaarlyks door de Burgemeeſters van de ſtad met kennis des Gouverneurs voor 15 tot 1600 guldens verpacht, en in de burger-kas verrekent word.

Wyders vind men aan de Rivier, en aan beide zyden van dezelve, als ook achter den Tafelberg vele fraje Luſthuizen, tuinen en wynbergen, welke alle hunne Planters rykelyk hunne arbeid vergoeden. Ja de Compagnie zelf heeft aldaar nevens een zeer ruime ſchuur voor wagens en vee, twee treffelyke, prachtige en grote tuinen aangelegt, in den eenen ziet men een zeer fraai Speelhuisje, tot vermaak van den Gouverneur gebouwt, en een klein eike boſchje, het Rond-boſchje genaamt. De andere, een weinig verder afgelegen, draagt den naam van Nieuwland, om dat dezelve onlangs eerſt aangelegt is; van beide welke tuinen de gemelde Compagnie nog tamelyk voordeel trekt, die echter myns bedunkens vry groter zyn konde.

Rond Boſchje.

Nieuwland.

Tuſſchen deze twee tuinen, welke beide van de wateren des Tafelbergs worden beſproeit, legt naaſt aan de gemelde ſchuur, behalven de Buite-plaats van Jan Pfeiffer, wyn en brood genaamt; wyl dezelve zulks beide rykelyk voortbrengt, en die van Jakob Louwens, een wel geordineert Brouwhuis, den Heer Willem Menzing toebehorende, welkers Vader met zyn gantſche huisgezin, uit Deventer geboortig, door de Compagnie koſteloos hier is gebragt, om alhier op zyn Deventers bier te brouwen, en zich daar mede te generen; waarentegen hy gehouden is, aan pacht, welke de Tappers doorgaans gewoon zyn te betalen, de Compagnie hare onkoſten weder goed te doen, gelyk ik te zyner tyd daar van uitvoerlyker melding doen zal.

Schone Buiteplaatzen.

Brouwhuis.

Wat 'er voor water is.

Het water, dat in de Brouwery loopt, ſtort insgelyks van den Tafelberg, en beſproeit met eenen het daar toe behorende bouwland; loopt vervolgens, na dat het zich met andere kleine riviertjes heeft vereenigt, achter de Landgoederen van Jacob Louwens, Jacob van der Heiden, en Albert Barentz. Guldenhuizen, en neemt ten laatſten tuſſchen den vermakelyken tuin van Jan van Meerland en het voorgemelde rond boſchje zynen loop in de meergemelde Zout-Rivier.

Het Luſthuis Conſtantia.

Achter den gemelden Boſchheuvel komt men wyders aan een ſlechte plaats, waar van de eigenaar als nu dood is, zoo dat niet weet, wien dezelve toekomt. Niet ver daar van daan ontmoet men het treffelyk Conſtantia door wylen den Gouverneur Simon van der Stel gebouwt, en na deszelfs gemalin, of ſchoon zy hem niet tot aan het Voorgebergte heeft willen verzellen, maar liever te Amſterdam blyven, aldus genaamt.

De ſtand is ongemeen vermakelyk. Men kan uit de venſters zien het Landgoed van den Heer Ortman, zoo als ook de Buffels-valley, of die plaatzen, alwaar de Compagnie voormaals, wanneer zy haar eige ſlacht en ander vee in een groter menigte als jegenswoordig hield, zelf liet weyden, en gewapenderhand tegen de Hottentotten bewaren, en welke Poſten jegenswoordig den gemelden Heer Ortman toekomen. Wyders ziet men verſcheide andere omleggende Plaatzen, onder anderen die van den Heer Hendrik Bouman, genaamt Ruſt en Werk, en die van den Heer Willen Vlokkens, als mede den haven, Baay Falzo genaamt. Daarentegen is de nuttigheid in verre na zoo groot niet, aangezien dezelve het intereſt van de aangelegde koſten nauwelyks kan goedmaken; of ſchoon ruim 1000 mor-

morgen land daar aan behoren, en 'er ruim 100 duizend wynstokken geplant zyn.

Eer men te Constantia komt, gaat achter den voorgemelden Bosch-heuvel een steenachtige smalle ongemakkelyke weg, tusschen en over de woeste bergen, na de Hout-Baay, alwaar wederom eenige Lusthuizen gebouwt zyn, waar van 'er echter nog veel meer konden werden opgerecht, indien men het hout wegkappen en vernielen wilde, dog wyl hier juist gebrek aan hout is, en men naauwlyks genoeg tot branden kan vinden, verschoont men het zelve, werdende liever andere plaatzen, die 'er in overvloed ledig zyn, door de Regering vereert, om bebouwt te worden.

Midlerwyl leide de Compagnie nog andere Vee-plaatzen achter de Steenbergen aan, welke gelyk Dapper in zyne beschryving van Afrika p. 612 getuigt, de Portugeezen *Os Duos Fragosos*, of de gebroke bergen noemen, de Hollanders geven een zekeren streek van dezelve, welke het verste zich ten Zuiden in zee strekt, den naam van Noorwegen. Na dat de Illustre Compagnie alle deze posten heeft afgeschaft, en haar Juk-ossen alleen heeft behouden; welke alleen in de voorgemelde Schuur worden bewaart, en die in de naaste onvruchtbare hei wyden, terwyl de Compagnie al haar vleesch van vier bevoorrechte slachters koopt, zoo heeft meergemelde Gouverneur Simon van der Stel zalr. die posten, ruim drie dagreizens in de rondte omvattende, voor zich zelven behouden, een huis en eenige stallen daar op gebouwt, om zyn eigen vee aldaar te laten weyden; daarbenevens heeft hy een vischhuis na by de zoogenaamde Kalk-Baai opgerecht, en zich aldus zodanig in staat gestelt, dat hy behalven het gemelde Constantia, een streek lands van een tamelyke uitgestrektheid bezit, alwaar vele boeren, wanneer het onder hen wierd gedeelt, zich zeer wel generen, en gemakkelyk wonen zouden konnen.

Noorwegen aan de Kaap de Goede Hoop.

Wie het bezit.

Eer en alvorens deze streek lands, dewelke langs de Zout-Rivier Zuid-Oost ten zuiden, en vervolgens altyd verder tegen 't Zuiden zich uitstrekt, tot die verhaalde volkomenheid is geraakt, en alvorens men tot besluit quam, om zich van het slacht-vee t'ontdoen, heeft de Compagnie op nieuw weder begonnen, zich over de Zout-Rievier na de Tyger-bergen te wenden, en aldaar een Vee-post op te rechten. Deze legt zeer vermakelyk aan strand, niet ver van de Tafel-Baay; daarenboven kon men uit de Vesting zien alles wat daar voorviel, aangezien de distantie van de gemelde vesting niet veel meer dan drie uuren uitmaakt, en daarbenevens Zuid-Oost ten Zuiden, welke in louter wit zeezand, struiken en hei bestaat, in welke Tygerbergsdal het vee zeer wel kan gewyd worden.

Nieuwe Vee-posten.

Men noemt alle deze verheventheden en bergjes, de Tygerbergen. Niet om dat voor dezen zeer veel Tygers zich aldaar onthouden hebben, maar wegens de grote groene vlakken, welke deze bergen van alle de andere onderscheiden, en hunne oorsprong de herten verschuld zyn, welke eertyds in een grote menigte daar wierden gevonden, en overal de plaatzen, daar zy hun nachtleger hielden, met hunnen drek, als gemest en vruchtbaar gemaakt hebben, en groeit het gras nog heden dien dag dienvolgens aldaar weelderiger en sterker, als op andere plaatzen, daar die dieren niet hebben overnacht; of schoon alle deze heuvels of bergen een zeer vetten grond hebben, zodanig dat dezelve van onder tot boven Koorn en Wyn en alle andere boom- en veld-vruch-

De Tygerbergen.

vruchten rykelyk voortbrengen.

Waarom zy dien naam hebben.

En deze zelve vlakken hebben hen den naam van Tygerbergen toegebragt, om dat het groen daar van veel donkerder is, dan al het ander groen van deze bergen, waar door zy byna gevlakt zyn als een Tyger. En vermids zy doorgaans veel vruchtbaarder zyn, als alle andere bergen, is dit de rede, dat dezelve in een korten tyd zodanig bebouwt en bewoont zyn, dat 'er als nu bezwaarlyk meer een bequame plaats tot den landbouw te vinden is; vermids het frisch zoet water, vlietende beekjes, en andere bronnen afnemen, waar in de bewoners hunne spyzen koken, en hun vee drenken konnen.

Hebben geen water genoeg.

Of schoon'er nog een bron voorhanden is, die aan alle de Bewoners gemeen is, zoo kan dezelve aan een Bewoner alleen in vrye eigendom niet worden gegeven, om dat de overige daar door zouden worden genoodzaakt, om met hun Vee van daar te wyken, en staande den Zomer, of gelyk men hier zegt, den gantschen drogen tyd, het zelve elders te weyden, en te drenken, ten ware zy alle te gronde gaan en de een den anderen schade toebrengen wilde.

De Hoffteden.

Op en tusschen deze Tygerbergen leggen naar myn best onthoud, twee en twintig Plaatzen of Hofsteden, welke eerder den naam van aanzienlyke Heerlykheden of Ridder-goederen als boere woningen verdienden; hoewel niet zoo zeer ten opzicht van de huizen, die daar staan, als zynde voor het grootste gedeelte tamelyk slecht, maar in aanzien van derzelver veruitgestrektheid en weergaloze nuttigheid, aangezien ik in Duitschland weinig adelyke goederen ken, daar men van een Ridder-goed zoo veel voordeel trekken kan, als alhier ieder Boer in 't byzonder van zyn landgoed geniet.

Ryke Boeren.

Want het moet al een arme aanlegger zyn, die niet ten minsten 600 Schapen en 100 stuks grof Vee bezit. Heeft hy echter zyne zaken een weinig in staat gebragt, zoo vind men zeer dikwyls 1000, en ook wel eenige duizend Schapen en 200 tot 300 stuks grof Vee by een man alleen. Waar uit dan heel licht is af te nemen, dat het voordeel van het Vee niet alleen groot moet zyn, maar het blykt ook, dat de Veldbouw van een Boer rykelyk zoo groot, sterk en voordelig is, als van een Riddergoed kan 'verbeeld of verwacht worden. Dog deze Stoffe zal te zyner tyd wydlopiger bewezen worden. Jegenswoordig zeg ik alleenlyk, dat die gedachten maakt, dat ik vermaak schep, om uit een mugge een Olyfant te maken, om de zaak zoo wat op te schikken, de goedheid gelieve te hebben, van geduld te nemen, tot dat ik aan de zaken kom, die in mynen tyd voorgevallen zyn, wanneer ik verzekert ben, dat ik genoegzaam in staat zal zyn, om aan te tonen, dat ik aan de waarheid niet te kort gedaan heb. Want men vind de veelheid der Schapen en Runderen niet alleen op de Tygerbergen, maar het gantsche land door, het welk ik daarom alhier zeg, op dat ik niet genoodzaakt zoude zyn, om de zaak naderhand wederom te herhalen. Van de Paarden zal ik hier ook maar alleenlyk zeggen, om dat hier voren reeds heb gemeld, dat men dezelve wegens de veelheid schier te geef kan krygen; dat ik weet, dat in den jare 1712 in een openbare verkoping 3 paarden van 3. 2. en een jaar voor 18 Hollandsche schellingen, of naar onze Duitsche specie, voor ontrent 4 en een vierde gulden verkogt zyn.

Paarden zyn schande-koop.

De namen van deze Landgoederen zoude ik gaarn mede delen, ten ware de Heren Commandeurs en Gouverneurs, die in den

De Plaatzen der Tygerbergen hebben geen naam.

beginne aan 't roer hebben gezeten, aan dezelve niet zekere namen hadden gegeven, of laten geven. Vermids zy echter niet enkelyk den naam van den eigenaar voeren, en de erf zoo als ook de koopbrieven, wanneer zulk een goed verkogt word, met denzelven verzien worden, zoo zal de Lezer zich alleenlyk met de namen van die Bezitters te vrede moeten houden, die in de Landkaart ingelyft zyn, aangezien het my niet zoude passen, de dingen nieuwe namen te geven, die of in de natuur niet zyn, of ten minsten de zaken niet verstaanbaarder maken. Ik kan echter niet met stilzwygen verby gaan, dat iemand zich zeer gemakkelyk moede kan gaan, als hy alle de Tygerbergen, of derzelver omtrek omgaan wil, beslaande dezelve ruim 8 mylen in de rondte, alzoo een van de verste plaatzen ruim 4 mylen van de Kaap de Goede Hoop legt.

Koeberg. De hier aan leggende Koeberg was mede een van de eerste, die na de Tygerbergen bezet, en aan eenige Coloniers in eigendom, achtervolgens de voorgeschreve instructie, gegeven wierd; uit hoofde van welke instructie aan een jegelyk 60 morgen land moet worden uitgedeelt. Deze strekt zich verder Oost ten Noorden, ontrent 6 mylen van het gemelde Voorgebergte der Goede Hoop. De grond echter is zoo vruchtbaar niet, als die van de Tygerbergen, weshalven ook zoo veel Liefhebbers zich niet hebben laten vinden, behalven dat'er ook gebrek aan goed water is.

Blaauwe Berg. Hier op begaven zich eenige na den zoogenaamden Blauwenberg, 8 mylen van de vesting leggende, Noord-Oost ten Oosten. Hy word aldus genaamt, om als men hem van verre ziet, voornamelyk als men eerst uit zee komt, dezelve schynt blaauw te zyn. Hy is zoo vruchtbaar als de Tygerbergen; heeft echter ook weinig water, weshalven hy ook niet te sterk bewoont is. Ondertusschen vind men aldaar zoo wel als alomme door het gansche land, veel wilde dieren, voornamelyk Olyfanten, Herten, en andere.

Wat eigentlyk de Kaapsche Colonie is. Dit gantsche District, 't welk ik tot nu maar naar deszelfs uitgestrektheid heb voorgestelt, is alzoo onmiddelyk en kort na deszelfs eerste verdere uitbreiding in zeer weinig jaren bevolkt, en aan de Coloniers te bewonen, te bebouwen en te beplanten in vryen eigendom gegeven. Dienvolgens heeft het zelve dan ook den byzonderen naam verkregen dat het zelven in aanzien van andere bevolkte districten, gantsch afzonderlyk en eigentlyk de Kaapsche Colonie genaamt word; en zulks vermids de vesting en de stad de Goede Hoop in het zelve leggen, en naast aan de zee is, behalven dat naast achter de stad een tamelyke grote woestyne grenst, welke tusschen deze en de Stellenbossche Colonie, waar van in 't vervolg zal worden gehandelt, de scheiding maakt.

Wanneer het vergroot is. In den jare 1712 na dat my door wylen den Gouverneur Louis van Assenburg het Secretaris ampt van de beide Colonien Stellenbosch en Drakensteen toevertrouwt wierd, is deze Colonie, wegens een zeker voorval, nog een goed stuk vergroot, en tot aan den Regenbak uitgelegt, welken bak men Mosselbank noemt, vermids aldaar aan de klippen zoo veel mosselen gaan zitten, en zoo vast daar aan kleven, als of zy daar aan gegroeit waren. Het voorval, 't welk tot deze vergroting aanleiding heeft gegeven, zal ik op de volgende wys uit den grond verhalen.

Wat daar toe aanleiding heeft gegeven. Na dat wylen de Baron N. van Rheede, Erfheer van Drakensteen, uit Gelderland geboortig, na het bekleden van verscheide ampten, in Holland te rug quam, heeft de Compagnie in den jare

1685.

1685. hem wederom herwaards gezonden, als Commissaris Generaal, die de gantsche Compagnie represent eert, alles tot haar nut en voordeel verricht, ook in geval van noodzakelykheid hare grootste Ministers afzet, veranderd, of elders zend zoo als Vader Tachart in zyne Siamsche Reis pag. m. 65. reeds bericht heeft. Wanneer de gemelde Baron in die qualiteit aan de Kaap de Goede Hoop quam, en aldaar verscheide nuttige schikkingen maakte, heeft hy onder anderen ook den eersten Land-drost over de Stellenbossche en Drakensteensche Colonie, achtervolgens zyne uitdrukkelyke instructie en bevel aangestelt; zodanig dat hy Land-drost magt zoude hebben, om alle lichtvaardige en moedwillige weglopers, nevens andere onnutte diefachtige moorddadige en de gemene rust storende menschen niet alleen in de voorgemelde beide Colonien, maar ook in het jegenswoordig gedachte District der Kaapsche Colonie te vatten, te boejen, in hechtenis te zetten, en in regten als aanklager tot op het uiterste te vervolgen; schoon in de stad de Goede Hoop de hoogste Bloed-Rechter, of zoo als men hem hier noemt, Fiskaal independent woont, dien daar door ontrent deszelfs recht niet benadeelt zoude worden, of konde, om dat aan hem insgelyks magt was gegeven, om diergelyk gespuis te vatten, en in rechten te vervolgen, behalven dat het geen in den haven of op de schepen mogte voorvallen, hem Fiskaal duidelyk gereserveert of voorbehouden was.

Nu hadden in het voorgemelde jaar 1712 eenige moedwillige en veragte matrozen zich zamengerot, langen tyd hier en elders in het land gezworven, zich van hunnen dienst, waar toe zy aan de Compagnie met eede verbonden waren, losgemaakt en van hunne posten stil weggelopen, hebbende het land afgelopen, zich met alderhande onbetamelyke dingen, ja roven en stelen bezig gehouden, den Landman zeer gedrukt en gequelt. Deze nu heeft de Land-drost, zoo dra hem iets daar van ter ooren quam, achtervolgens zyn plicht, op zoeken, by de kop vatten en verder voor den Raad van Justitie ondervragen laten, en vervolgens uit de voorgehoudene vraagpunten zynen eisch gedaan.

Zoo dra echter deze booswichten bemerkten, dat het haar leven zoude kosten; vonden zy middel t'ontsnappen, gravende by nacht onder de muur van de gevangenis, die in de vesting niet ver van een buskruid kelder was, een gat, waar door zy uit de achterste gevangenis, alwaar de misdadigers opgesloten waren, die op den hals zaten, in de voorste komen konden, waar na zy de uiterste deur van de gevankenis opbraken, en daar door de vlucht namen.

Hoe veel moeite men aanwende, om deze ontsnapte guiten weder in handen te krygen, is licht te denken, aangezien men nu nog minder goeds of eenige beterschap van hen hopen konde. Daar verliep nog al veel tyd, eer men ze wederom konde ontdekken. Ondertusschen wierden door het wys beleid van den Land-drost wederom twee van dezelve gevankelyk ingebragt. Een viel den Fiskaal Provisioneel, Willem van Putten, in de handen, aangezien de Fiskaal independent, Blesius, kort voor heen was overleden, en deze alleen aangestelt was, tot dat de Heren Bewind-hebbers jemand anders tot dat gewichtig ampt zouden hebben bevordert, en dat de rechtszaken midlerwyl niet zouden stil staan.

Deze provisioneel Fiskaal was zoo vreed-lievend niet als zyn Voorzaat, maar wyl hy zich verbeelde,

beelde, dat de Compagnie hem onmogelyk konde voorby gaan, maar dat hy zekerlyk tot Fiskaal independent zoude worden verheven, zoo wilde hy zich zoo voort by de eerste gelegentheid in staat stellen, om het gezag en de magt van den Land-drost te snuyken, en het zyne te vergroten. Dienvolgens bedisputeerde hy den Land-drost deze gevangens, en wyl zy dienaars van de Compagnie waren, die in de vesting behoorden, of in de matrozen-woning bescheide waren, zoo oordeelde hy, dat zy zyne jurisdictie onderworpen waren, en van niemand als van hem aan het Gerecht konden verklaagt en aldaar vervolgt worden, of schoon de Land-drost dezelve in zyne Jurisdictie gevangen gekregen, en in de Kaapsche gevankenis gelevert had.

Wanneer hy zag, dat de Land-drost niet van het zelve gevoelen was, bragt hy de zaak voor den Edelen Raad van Justitie, en verkreeg zoo veel, dat de Land-drost daar over wierd gedagvaart. Vermids echter deze wel haast merkte, waar de vork in de steel stak, bleef hy op de order, welke hy van den Baron van Rheede als Commissaris-Generaal had ontfangen, en die door de Gouverneurs van tyd tot tyd was bevestigt, styf staan, gaf hem niets toe, en liet zich zyne gevangens niet afnemen, welke hy nogtans als de provisioneel Fiskaal die in der minnen verzocht, en geen gevolg daar uit getrokken had, ten eersten zoude hebben laten volgen.

Ten laaste moest de Politique Raad, als het hoogste Collegie van dit Voorgebergte, zich daar mede bemoeien, welke de zaak op de volgende wys sliste: Namelyk dat de Kaapsche Colonie zich tot aan de Mosselbanks-Rivier zoude uitstrekken, mids dat de Fiskaal zich geen groter Jurisdictie daar door zoude aanmatigen, als hy voor dezen had gehad, en dat die van den Land-drost ook in zyn geheel zoude blyven, maar wyl men het handhaven der gerechtigheid moest gade slaan, dat het heeten zoude, *Prior tempore, potior jure*, dat is: Die eerst komt, eerst maalt.

Aldus is deze Colonie door zulk voorval een groot stuk, namelyk van de Tygerbergen tot aan de Mosselbanks-Rivier vergroot, zonder dat de Land-drost ontrent zyn oud Voorrecht in 't minst benadeelt wierd, maar wierd deze Provisioneel Fiskaal afgewezen, aangezien de Land-drost zyne gevangens gerechtelyk bleef vervolgen, en dezelve eindelyk na genoegzame en opentlyke zelf belydenis door de koord van het leven tot de dood brengen liet. Hoe zeer echter dit den Fiskaal Provisioneel in de krop heeft gezeten, hebben zyne volgende bedryven, die te zyner tyd zullen worden verhaalt, al te wel aan den dag gelegt.

Deze Mosselbanks-Rivier is een loutere verzameling van veel regenwater, 't welk in den tyd van den quaden Mousson, zoo als de Zeevaarders zeggen, of zoo als de Inwoners zeggen, in den regentyd, of ook wel gelyk wy in Europa zeggen zouden, in den Winter, in de tyd als de zneeuw van den Hemel valt, van de bergen door de dalen vlied, zich aldaar vergadert, en tusschen de oevers van deze beek voortloopt. Dienvolgens loopt ook deze Mosselbank niet het gantsche jaar door, maar alleenlyk zoo lang als de regen aanhoud. Zoo dra de goede Mousson, of de droge tyd, dat is, de Zomer aankomt, houd dezelve op met lopen, en word het water, 't welk in diepe gaten of slinken staan blyft, staande den zomer zout, of eerder brak, niet tegenstaande alle menschen en vee dit water moeten gebruiken, om dat'er daar ontrent geen beter te vinden

De Mosselbanks-Rivier.

vinden is. Ja de gene, die op de Tygerbergen en in het naast daar aan gelegen zeer groot dal wonen, hebben geen beter water, of schoon dezelve bronnen hebben, om dat het water uit de natuur brak is.

Deze gemelde Mosselbanks-Rivier loopt een zeer langen en krommen weg, tot dat hy eindelyk, veel dorre dalen besproeit hebbende, niet ver van het Tafeldal in de Zout-Rivier zich ontlast, en in den haven van het Tafeldal uitloopt. De Zout-Rivier daarentegen, of schoon dezelve van den zeer hogen kruin des Tafelbergs stort, en met vele andere daarnevens afvloejende beekjes, hoe wel niet met alle, zich vereenigt, en by gevolg uit zeer helder klaar zoet gezond water bestaat, word den zelven nogtans dien naam gegeven, wyl hy door het indringende zeewater brak word, te weten na dat zy vele dallen met zyn zoet water heeft besproeit, en onder anderen den treffelyken tuin der Compagnie aan het gemelde rond boschje van achteren, zoo als gezegt is, verby gelopen is; ook heeft dit helder en klaar water geen andere visschen, dan die door de zeevloed daar in gestort worden, en achter blyven tot zy door de Inwoonders gevangen worden.

Van de Zout-Rivier, deszel's benaming.

Het zoude wel goed zyn, dat ik deze stoffe vervolgde, om dat ik nu reeds hebbe begonnen, van de wateren te handelen. Ik was daar benevens van voornemen, om van de voorheen gemelden en van vele reeds beschreve bergen des Tafeldals geen verdere melding te doen; dog vermids de kromme weg van de Mosselbank zoo wel als de Zout-Rivier my weder in het Tafeldal hebben geleid, zoo moet ik myn vorig besluit veranderen; vermids ik my genoodzaakt vind, om van de bergen van dit dal te melden, 't geen andere met stilzwygen verby gegaan hebben, en het merkwaardigste aan te tonen. Dienvolgens vind men, gelyk voorheen reeds is gemeld, drie bergen, welke dit dal uitmaken en als insluiten, te weten, de Tafelberg, de Leeuwenberg, en de Wind, of zoo als het gemene volk spreekt, de Duivelsberg, van dewelke ieder in 't byzonder iets merkwaardigs zal te melden zyn.

Van den Tafelberg.

Wat aanbelangt den Tafelberg, dezelve is de middelste, en de hoogste, en word van de Portugeezen *Jovoa de Cabo* genaamt. Dezelve legt recht over het zuiden, en strekt zich deels zuidwest ten zuiden, en deels zuidoost uit. Wanneer men den zelven van onder opziet, lykt hy boven gantsch gelyk als een tafel, gelyk Dapper in Afrika pag. 612. Harpart. Reisbeschryving pag. 12. en Ivertsen Lib. IV. cap. I. reeds hebben bericht. Als men echter tegen den zelven opklautert, en hem van boven ziet, zoo bevind men, dat hy niet minder als gelyk is, om dat 'er veel heuvels en grote verhevendheden zyn.

Achtervolgens de meetkunde, beslaat de hoogte van dezen berg 1857 voet, Rhynlandsche maat. Op den kruin zyn treffelyke Bronnen; die rykelyk water geven, 't welk aangenaam van smaak, helder, klaar en zeer gezond is, gelyk in 't vervolg uitvoerlyker zal worden gemeld.

Wanneer men den zelven van onderen op bezichtigt, schynt hy gantsch wild, dor en onvruchtbaar; aangezien men niet dan rouwe uit velerlei verwen op elkander gestapelde stenen of klippen ziet, welke zoo vast op malkanderen leggen, dat zy alle een klip van velerhande couleuren vertonen. Vele hebben my verzekert, dat niet ver van de kruin van dezen berg, kort voor myne aankomst, zich iets zoude hebben laten zien, dat een Carbonkelsteen niet ongelyk was, 't welk zommige

Wat men daar aan heeft waargenomen.

ge voor den waren Carbonkel, anderen echter voor een Slang met een kroon hebben aangezien; zonder dat nogtans iemand heeft geweten, wat het eigentlyk was, wyl by dag niets wierd gezien, en by nacht niemand zich dorst wagen, om langs den zelven op te klauteren. Dit was zeker, dat het zich reeds voor eenige jaren ook hadde laten zien, en zich ook zoo lang als ditmaal, namelyk ruim een maand, had vertoont. Edog vermids ik zelf geen ooggetuige daar van ben geweest, zoo kan ik het ook voor geen oprechte waarheid verkopen, maar alleenlyk zeggen, dat ik zulks van geloofwaardige eerlyke menschen gehoort heb.

In 't midden schynt deze berg als van boven tot onder gespleten, aangezien een diepe voore of holligheid daar door loopt, waar in veel hoge en sterke bomen wassen, welker wortels tusschen de klippen lopen, zich aldaar vastmaken, en van het overvloedig afstromende water bevochtigt worden. Deze water-val geeft my ook aanleiding te denken, dat de gemelde holligheid van het water word veroorzaakt, als het welk de klippen uitgespoelt en de daar aanzittende aarde met zich in het aangrenzende Tafeldal genomen heeft. Zulks geloof ik nog meer, wanneer ik overdenk hoe sterk het water in de regentyd, voornamelyk in de twee slimste regenmaanden, te weten Juny en July, afstroomt, en zomtyds mede een klip afscheurt.

Van verre schynt deze berg ook dor en onvruchtbaar, om dat men nog loof nog gras ziet; dog als men daar op komt, bevind men gantsch het tegendeel; aangezien behalven de gemelde bomen in dezen hollen weg, op het achterste deel van den berg, namelyk in de twee voornaamste bosschen nog vele wassen, die men van onderen en van verre niet zien kan, en welke men de Hel en het Paradys noemt, tusschen dewelke ook reeds voor veel jaren een zilvermyn is ontdekt, waar uit iets gegraven en na Holland gezonden is, alwaar het wel goed, maar wegen de zware kosten, die men aan de bergwerkers doen moet, niet voordelig genoeg bevonden wierd. Daarenboven vind men op den kruin de treffelykste, schoonste en welruikenste bloemen, welke genoegzaam te kennen geven, dat men niet zoo voort van de onvruchtbaarheid moet oordelen, als men hem van onderen uit het dal beschouwt.

Eindelyk zal het ook wel de moeite waardig zyn, te zeggen, dat deze berg zeer dikwyls, ja byna staande de gantsche droge tyd, te weten van Septemder tot Maart, en menigmaal ook de andere maand, van een witte wolk word bedekt, waar uit de zeer heftige en schrikkelyke Noorde wind, welke dit Voorgebergte in een quaad gerucht heeft gebragt, word geacht te ontstaan. Dienvolgens zyn de Zeevaarders, als zy deze wolk boven den Tafelberg gewaar worden, gewoon te zeggen, dat de *Tafel gedekt is*, daar mede te kennen gevende, dat zy op een onfeilbaren storm staat maken moeten. Hoe het echter eigentlyk ontrent deze wind is, en wat 'er merkwaardigs van is te zeggen, zulks zoude te veel plaats beslaan, om hier te verklaren, of ten minsten my van myn voornemen afbrengen; derhalven spaar ik deze stof tot op een ander tyd, en voege middelerwyl alleenlyk daar by, dat ik myne eenvoudige gedachten reeds aan den Professor Scheuchzerus te Zurich in een Latynsche brief hebbe gezegt, welke ik den Lezer te zyner tyd met eenige verandering in de Duitsche Tale mede delen zal.

Van den Tafelberg keer ik my tot den Leeuwenberg, welke alleen- *Van den Leeuwenberg.*

leenlyk door een kloof of reet daar van gescheiden is. Hy legt ten Westen, bedekt byna de gantsche Westzyde; en strekt zelfs tot aan het Noorden. Dezelve word Leeuwenberg genaamt, vermids gelyk de voor-aangehaalde Schryvers melden, in de oude tyden een grote menigte Leeuwen zich om en op denzelven hebben onthouden; gelyk dan nog geen 30 jaren geleden, een verdwaalde vogel van deze veeren, zich alhier liet zien, en de inwoners der stad en de bezetting van de Vesting de Goede Hoop, grote schade toebragt, die echter door de toenmalige Lieutenant, en tegenwoordige Kapitein Olof-Berg, uit Gottenburg in Sweden geboortig, dapperlyk met een snaphaan door eenige schoten, ter neder geveld wierd.

Anderen daarentegen, die de gestalte van dezen berg wat nauwer beschouwen, beweren en misschien met veel beter grond, gelyk Vader Tachart in zyne Siamsche Reis p. m. 62, dat hy aldus word genoemt, om dat hy zich aan de vreemdelingen, die met hunne schepen het land aandoen, en den haven bezoeken willen, als een leggende en op roof loerende leeuw vertoont, gelyk 'er van de natuur niets kan worden geformeert, het geen een leggende leeuw die zyn hoofd opligt, en na roof omkykt, meer gelykt, als deze berg.

Hy legt naast aan den oever, strekkende zyne achterste pooten, de staart en de billen oostwaards, dog zoo dat men 't Noorden nog vry kan zien, en door dezelve niet belemmert word. De kop en de voorste pooten keert hy Zuidwestwaards, waar door dan de tusschen beide leggende hoeken van de waereld door deszelfs rug worden bedekt, zoo als van den Tafelberg, die veel hoger is, en ontrent een half of drie quartier uurs van den oever legt, de gewesten ten Oosten en Westen, als voorheen reeds is aangeroert, het gezicht onttrokken worden.

In het bovengemelde dal, dat beide de bergen van elkander scheid, staat een huisje, waar in twee matrozen de wacht houden, ten einde een wakend oog op de aankomende schepen te hebben, en vermids de hoogte by helder weer een zeer vry en wyd gezicht in zee verschaft, zoo is haar plicht dat zy zorg dragen, dat geen schip stil verby zeilt, of in den haven loopt.

Hoe de komst van vreemde schepen bekent word gemaakt.

Want zoo dra als zy een schip in 't gezicht bekomen, schoon het nog 10, 12, of meer mylen ver in zee is, zoo is de eene verplicht om langs de klippen, of als het te ongemakkelyk en te gevaarlyk is, langs een valreep, op den kruin van den berg, het hoofd genaamt, te klimmen, aldaar de Hollandsche vlag van den daar opgerechten stok te laten waajen; daar na een stukje omtrent 2 pond schietende, los te branden, op een breden steen te gaan staan, en door het uitsteken van den arm met een stok, die hy in de hand heeft, aan den anderen, welke midlerwyl na de vesting gaat, en den Gouverneur tyding van de komst van het schip brengt, een teken te geven, waar door hy verslag kan doen, uit welk gewest dat schip eigentlyk komt.

Komen 'er meer schepen als een te gelyk, zoo laat de matroos, die boven op het Leeuwenhoofd staat zyn vlag weder vallen, laad zyn geschut op nieuw, en heist zoo dra hy geladen heeft, zyn vlag weder op, schied het stuk andermaal af, en geeft als voor heen de overige teekens. Edog men dient te te weten, dat men op de tyden, van het jaar, wanneer namelyk de uit Holland doorgaans komende en na Indie zeilende, of als de uit Indie te rug komende en na Hol-

land gedestineerde schepen aankomen, ter dege moeten letten, aangezien men anders van de vlag op het Leeuwenhoofd geen begrip zoude konnen krygen.

Hoe de aankomende schepen onderscheiden worden.

De zaak bestaat hier in. Wanneer de schepen uit Holland of in 't algemeen uit Europa aankomen, 't welk gemeenlyk van April tot het laatst van December gebeurt, hoewel ze ook deze of andere daartusscheh in vallende maanden komen mogen, zoo is het evenveel, aangezien dit onderscheid maar wegens de Retourschepen word gemaakt, vermids om die zelve ook dikwyls eenige uit Holland komen, zoo waait maar alleen van het Leeuwenhoofd de algemene Hollandsche, of het welk evenveel is, de Prince-vlag. Komen de Retourschepen uit Indie, 't welk gemeenlyk en doorgaans van 't begin van January pleegt te geschieden, en tot in de maand van April of Mey, zelden echter tot in Juny te duuren, zoo waait van het Leeuwenhoofd niet alleen een andere en van de Heren Bewindbebbers der Compagnie in Holland zelfs geordonneerde vlag, maar men laat 'er ook een op den rug van den Leeuwenberg waajen, die met de Prince-vlag insgelyks niets gemeen heeft.

Waarom de vlaggen jaarlyks verandert worden.

Deze beide vlaggen worden jaarlyks verandert, en met alle behoorlyke verwen schriftelyk aan den Heer Gouverneur Generaal te Batavia gezonden; en gemaakt, zoo als ze moeten zyn, aan den Gouverneur van de Kaap de Goede Hoop gezonden, ten einde die van Batavia, de Regenten en Bevelhebbers der Retour-vloot daar van kennis zoude konnen geven, ten zy by hunne komst aan dit Voorgebergte zouden konnen zien, hoe het alhier is, dat is, of de oord of plaats aan de Hollanders of aan de vreemdelingen onderworpen is, en deze aan het Voorgebergte, ten einde hy dezelve ter rechter tyd, en zonder iemands kennis, van beide de plaatzen des Leeuwenbergs zoude konnen laten waaijen, en den aankomenden alle vrees benemen.

Een ander teken van de komst van vreemde schepen.

En dit zyn de onfeilbare kentekens, waar na alle Retourschepen zich hebben te richten; waar by men dient te weten, dat voor ieder schip, van welke Natie het is, van het Robben-eiland, in den mond van den haven, en byna 3 mylen van de vesting en de stad de Goede Hoop leggende, een kanon-schoot gedaan, en de vlag opgeheist word. Ondertusschen word deze vlag daar niet verandert, maar zy blyft voor altoos de algemene Hollandsche of Prince-vlag.

Zoo dra zulk een schip den Leeeuwenberg en deszelfs staart omkomt, dat het van en uit de vesting kan worden gezien, zoo laat dezelve ook zyne Prince-vlag van het bolwerk Kattenelleboog waajen, maar zonder een schoot te doen, ten zy dezelve voorheen gegroet word, of dat 'er te gelyk een perzoon uit Holland of Indie komt, die hoger van rang als de Gouverneur van het Voorgebergte zelf is.

Schone vlaktens op het Leeuwenhoofd.

Als men dit voorgemeld wachthuisje verby en het dal achter het Leeuwenhoofd afgaat, vind men aldaar een schone vlakte, welke gemaklyk een groten tuin zoude uitleveren konnen, aangezien de voorgemelde wachters aldaar een klein moes-tuintje naar haar welgevallen hebben gemaakt. Het ontbreekt daar ook niet aan goede waterbronnen, die het land zouden konnen bevochtigen, gelyk dan de gemelde Wachters haar water om te koken en te drinken van daar halen. Edog behalven dat het vee daar aan grote schade zoude veroorzaken, als men zodanigen tuin niet wel bewaarde, zoo valt het de inwoners, die in vele opzichten grote ongemakken haten en schuwen,

zeer

zeer verdrietig, van gestadig berg op en af te klimmen, en blyft derhalven dit goed stuk land onbebouwt, en een gemene weyde voor het vee.

Gaat men over den rug van den Leeuwenberg of rondom deszelfs staart, vind men achter den zelven wederom een zeer grote vlakte, alwaar verscheide zeer wel gelege huizen, nevens eenige vruchtbare tuinen konden worden gebouwt en aangelegt, ten zy in dat geval alle wydens voor het vee zouden worden weggenomen, en dat daarenboven vele onbetamelyke dingen zouden inkruipen, welke bezwaarlyk zouden konnen worden belet.

Want of schoon het niet aan zoet water ontbreekt, en men de bronnen nog wel dieper of meer andere kan graven, zoo zoude nogtans bezwaarlyk voor te komen zyn, dat men in den kleinen haven, die aldaar is, waar in men maar met sloepen, of ten hoogsten met een boodt kan inlopen, met allerhande diergelyke kleine vaartuigen landen, goederen ontladen, en andere wederom innemen zoude, waar van de Gouverneur, die van alles kennis hebben moet, of ook de Fiskaal independent, niets zouden weten, en derhalven grote onorders veroorzaakt zouden worden.

Vervalle schans aan dien zelven haven.

By dezen kleinen haven heeft de Heer Gouverneur Simon van der Stell in zyne regerings tyd een kleine vierkante schans opwerpen, en met vier stukken kanon bezetten laten, en dezelve zoo als ook het daar nevens staande wachthuisje met een goede wacht laten bewaren; ten dele om daar door den sluikhandel te beletten, ten dele ook, om aan de vyandlyke schepen, die misschien onder begunstiging van een dikke mist, in de maanden van Juny en July, hier niet zeldzaam, met kleine vaartuigen aldaar landen, en volk uitzetten zouden, de landing te verhinderen, en zich buiten gevaar te stellen. Heden dien dag ziet men maar de overblyfzels daar van, aangezien deszelfs Opvolger en zoon, de Heer Gouverneur Willem Adriaan vander Stell de gemelde Schans om rede, my onbewust, of wyl hy van dien kant niets vreesde, heeft laten vervallen, zynde de stukken na de vesting gebragt, en het wachthuis ingestort. De voorslag, die men echter naderhand heeft gedaan, om aldaar een waterpas te bouwen, en hoe het daar mede afgelopen is, zal ik op een ander tyd verhalen.

Na de kant van de vesting en den Tafelberg is ook een bron, die voor dezen gemeen is geweest; na dat echter de burger Abraham Hertog met een stuk land tot een tuin, dat daar by lag, wierd begiftigt, heeft hy dezen bron mede onder zyn land laten meeten, en is aldus zyn byzondere bron geworden. Alhier heeft de gemelde Hertog een schone Tegelbakkery, recht teger over de pottebakkery van de Compagnie, opgerecht, zynde enkelyk door een gragt of plas, door het water in de regenmaanden zeer overvloedig vallende, gemaakt, van elkander gescheiden; en is de gemelde gragt, zoo als ook die achter den tuin van de Compagnie in het Tafeldal is, als nu, en maar in dien korten tyd, dat ik hier ben geweest, zoo diep geworden, dat men genoodzaakt is geweest, om bruggen daar over te slaan, ten einde de wagens daar over zouden konnen ryden; ja de eerste, tusschen de kerk en het ziekenhuis, moest bemuurt worden, om de schade aan die twee gebouwen daar door voor te komen.

Steenbakkery.

Gelyk de Leeuwenberg, van den welken tot nu omstandig en naar waarheid gehandelt is, Westelyk aan den Tafelberg stoot, en

maar door een kleine depressie of kloof daar van gescheiden is, zoo grenst eindelyk ook Oostelyk aan den zelven de Wind of Duivelsberg, tusschen welken insgelyks maar een kleine scheiding is. Beide deze namen worden den zelven toegelegt, en wel voornamelyk die van Windberg, van de Compagnie, aangezien hy in alle hunne Schriften en oude boeken dien naam draagt; en dien van Duivelsberg door het gemene scheeps volk en de inwoners alhier zelf.

Beschryving van de Wind of Duivelsberg.

De oorzaak van beide deze namen hebben de reeds voorheen aangehaalde Auteurs met waarheid beweert, namelyk dat men van vele jaren herwaards van gevoelen is geweest, dat deze berg de ware en eigentlyke oorzaak van den heftigen stormachtigen schadelyken zuidoosten wind was, die uit een witte wolk, welke dezen en den Tafelberg bedekte, uitbarste en als uit een zak rolde, het omleggende dal nevens den haven benaauwde en alzoo menschen en schepen schade toebragt.

Ondertusschen hoe het eigentlyk ontrent dezen wind geschapen is, en op welke wys dezelve zich wel voornamelyk toedraagt, daar van zal ik alhier geen verder gewag maken, betrekkende my op den boven-aangehaalden brief, dien ik wegens deze zaak aan den Professor Scheuchzer heb geschreven, met verzekering, dat in het toekomende myne mening ook uitvoerlyk zal melden. Ondertusschen moet ik alhier nog zeggen, dat deze Wind of Duivelsberg wel zoo breed niet is, als een van de twee voorgemelde, zo wel ten opzicht van deszelfs voet als ten opzicht van deszelfs kruin; daar benevens is hy ook zoo hoog niet, als een van de andere, des niet tegenstaande strekt hy zich te gelyk met den Tafelberg zoo ver na de zeekant, als de Leeuwenberg, en maakt nevens de andere den halven cirkel waar in het gantsche grote en vruchtbaare Tafeldal legt.

Indien men op denzelven klimt, en rondom de gronds gelegentheid bezichtigt, kan men wel niet boven over den Tafel en Leeuwenberg heen zien, alzoo dezelve veel hoger zyn als deze, dog achter denzelven heeft men niet alleen het gezicht op den Zout-Rivier, en daar langs leggende tuinen, maar men ziet daarenboven ook op de Tygerbergen en derzelver zeer grote en onvruchtbare Hei. By dezen berg heeft men een herberg, waar van hier voren reeds gewag is gemaakt, zoo als ook een gantsch nieuw aangelegde Plaats, den burger Hendrik Meiboom toebehorende, die van het zoet water des Tafelbergs besproeit word. Het overige van dien berg verstrekt een goede weyde voor schapen, ossen en bokken, zoo als de andere, niet tegenstaande hy van verre als de Tafelberg, gantsch onvruchtbaar en rouw schynt.

In voorige jaren is zekeren Van der Byl een stuk land tusschen deze en de eerste plaats na het rond boschje, in eigendom gegeven, het welk zeer goed koorn-land was, maar vermids de voorgemelde Zuid-Ooste wind; hier byna een draaiwind word, welke de rype aairen heftig tegen malkanderen slaat, en daar door den arbeid vruchteloos maakt, zoo is de gemelde Van der Byl elders met beter land voorzien, en dit stuk tot een weyde blyven leggen, waar op als nu gras genoeg groeit, het welk echter ook door dien zelven zuid-oosten wind in den drogen en zomertyd vernielt word.

En dit is het geen ik nodig hebbe geoordeelt, om van deze drie bergen in 't byzonder hier by te voegen, hopende, dat deze wydlopigheid u niet mishaagt zal hebben. Ik zoude insgelyks nog wel het

het een en het ander van de aan den Tafelberg flotende fteenbergen hebben konnen melden, maar daar toe zal zich wel een andere goede gelegenheid opdoen, wanneer zonder twyffel nog iets van de byzondere merkwaardigheden van dit land zal moeten worden verhaalt. Derhalven keer ik weder te rug tot de wateren, by de welke ik hier voor ben ftaan gebleven, en van dewelke nog voornamelyk dit te berichten is, namelyk, dat al het water van dit land in vier byzondere eigenfchappen zoude konnen worden verdeelt, aangezien het zelve niet alleen verfchild omtrent de verf en de fmaak, maar niet minder in aanzien der koude en warmte; zelfs is'er in de waarneming der zwaarte en lichtigheid eenig onderfcheid in te vinden.

Onderfcheid van het water aan de Kaap de Goede Hoop.

Van de Verf.

Wat de eerfte verfchillentheid, de verf, aanbelangt; de meefte wateren hunne oorfpronkelyke bronnen boven op de hoogfte kruinen der bergen hebbende, zyn zeer wit; en door dien zy met een ongemeene ftilheid in de aangrenzende dalen over keiftenen afrollen, zyn dezelve daar benevens zeer klaar, helder, en met een woord zeer gezond. Andere daarentegen, welke hunnen oorfpronk niet in de bergen hebben, maar naaft dezelve heen vlieten, en ook over geen keiftenen fchieten, zyn roodachtig en donker, of om duidelyker te zeggen, van yzer-fteene-verf; gelyk dan onder anderen van deze verf is, het beekje, 't welk uit de fteenbergen vloeid, en door de Buffelsvalley in de Zandvalley, en vervolgens in de Baai Falzo zich ontlaft. Andere wederom fchynen zwart van verf, daar eigentlyk deze verf van den menigvuldigen flym en modder, die zich met het driftige water vermengt, ontftaat; en is van diergelyke verf; het beekje, het welk na by het dorp Stellenbofch in de Rivier van dien zelven naam zich verlieft; zoo als ook dat, het welk beneden het gemelde dorp uit het Moddergat, in deze zelve Rivier loopt.

De fmaak.

Het tweede onderfcheid, of de fmaak der wateren van dit land betreffende, het zelve is insgelyks zeer groot en merkwaardig. Zommige zyn van den beginne af zoet, en blyven altyd zoo; en zyn aldus alle de Rivieren, die over en door het land lopen. Wederom andere veranderen hunne zoetigheid in zoutachtigheid, zodanig dat zy van wit, roodachtig, en vervolgens ondrinkbaar en gantfch onbruikbaar worden; om dat het zout als in de pannen begint te korlen, en eindelyk het water gantfch opdrogen, en het fchoonfte, zuiverfte, witfte en befte zout in zodanige menigte uitleveren, dat de inwoners niet alleen daar aan genoeg tot hun gebruik hebben, maar dat ook gantfche fcheepsladingen zouden konnen worden verzonden. Diergelyke zoete waters, zyn alle regenwaters, welke van de bergen in zekere van natuur gemaakte putten vlieten, aldaar ftil ftaan, en zonder eenige menfchelyke hulp het zout voortbrengen; gelyk daar van in 't toekomende in een byzonder Hooftftuk duidelyk naricht zal gegeven worden.

Zommige zyn brak.

Eindelyk zyn 'er waters, die een zoutachtigen fmaak hebben, zoo dra dezelve uit de aarde opwellen, welke zoutachtigheid echter zoo weinig is, dat menfchen en vee dezelve; of fchoon ze met 'er tyd toeneemt, tot drinken, koken enz. gebruiken konnen; van die natuur zyn alle bronnen, die in de dalen en geenen hogen of verheven oorfprong hebben; gelyk dan in de Tygerbergen, en in het daar aan palend groot dal, de Tyger-valley genaamt; wyders in de groene kloven, als mede aan Ribeks-Kafteel, en op verfcheide andere plaatzen worden diergelyke

ke

ke bronnen gevonden, die als men het water daar van drinkt, wel eenigzins brak, maar geenzins ongezond zyn.

Welk'water koud en warm is.

Wat betreft het derde onderscheid, de koude of warmte; zommige wateren zyn zeer koud, en wel voornamelyk de gene, die van de bergen afrollen, en langs de met bomen beplante waterwegen ſtromen, tot dat zy zich ten laatſten in de zee verliezen. Hier toe behoren alle die wateren, waar van by het eerſten onderſcheid reeds is gemeld, welke voornamelyk des morgens als de Zon nog niet heel heet is, of door de bladeren van de bomen nog niet dringt, zoo koud zyn; en in vaten op een koele plaats zoo koud blyven, dat men daar van grilt. Daar en tegen zyn 'er andere gantſch warm en heet; als daar zyn de twee warme baden, ontrent 30 mylen beooſten dit voorgebergte, welke ik menigmaal bezocht en met verſcheide perzonen gebruikt heb, gelyk daar van in't toekomende uitvoerlyker melding zal worden gedaan.

Welke waters licht of zwaar zyn.

Het vierde onderſcheid, de lichtigheid of zwaarte van dit water rakende; zulks diende noodzakelyk hier ook wel te worden bygevoegt, maar vermids ik tot dit ſubtiel experiment geen bequame inſtrumenten had, zoo blyft het zelve billyk onbericht. En wyl hier geen plaats tot verder uitvoering der vier aangetoonde verſchillentheden is, aangezien ik hier maar met de Colonie, die van dit Voorgebergte den naam draagt, en voornamelyk de Kaapſche genaamt word, bezig ben, zoo moet ik ook die ſtoffe bewaren, tot dat de gelegentheid zich zal aanbieden, om op nieuw van de wateren gewag te maken.

Het water van de Kaap is gezont.

In 't algemeen zeg ik alleenlyk van de wateren van dit Voorgebergte en deze Colonie, dat zy zo goed en gezond zyn, dat indien ze niet alle andere in deugd te boven gaan, echter weinige zullen worden gevonden, welke hen den voorrang zullen betwisten. Want zy doen geen quaad aan een zieke, hy mag een ziekte hebben zoo als hy wil; daarentegen raden de Medecyn-meeſters van deze plaats, of wel de Heelmeeſters, die ook ontrent de inwendige conſtitutie en genezing der menſchen, in Holland op order van de Heren Bewindhebbers van de plaats, door een daar toe aangeſtelden beroemden Medecyn-meeſter zeer ſcherp ondervraagt zyn, hunne zieken, om water in plaats van wyn, bier of of andere dranken te gebruiken; behalven dat ik verſcheide malen van Deenſche Scheeps-Officiers hebbe gehoort, dat zy altyd gehouden zyn een groot vat met dit water voor hunnen Souverain met zich na Denemarken te voeren, vermids zyne Majeſteit zulks als een byzondere lekkerny en voor zyne gezondheid gebruikte.

Wyders heeft dit water ook de deugd, dat het in vaten bewaart, en hier of elders vervoert, niet ſtinkend of vuil word, het geen tegen de natuur van alle andere tot nu bekende waters is. Ondertuſſchen heeft de ondervinding my zulks genoegzaam geleert, wanneer ik op myne reis dit water altyd ryn, zuiver, helder, en zoo aangenaam en gezond heb bevonden, als het van den beginne af was; voornamelyk heeft myn weerom reis my een onfeilbare proef verſtrekt, toen wy ruim 5 maanden onder wege waren, en door den verzengden Luchtſtreek varen moeſten; gedurende welken tyd nogtans dit water altyd goed en aangenaam bleef, behalven dat ik 'er onder de Linie een kleine, hoewel niet by blyvende verandering aan heb beſpeurd; gelyk elders uitvoerlyker zal worden gemeld.

Wyl

Wyl nu deze zoorten van wateren aan dit Voorgebergte, meest alle, gelyk hier voren is gemeld, van de hoogste bergen in de laagste dalen lopen, en de Tafelberg voor alle andere in deze Colonie den rang heeft, alzoo verscheide beeken van hem afvloejen, zoo zal het niet onvoeglyk zyn, als ik een weinig duidelyker van dezelve schryf. Voor aan het Tafeldal is een beek, die van den zelven afstroomt, en aan den voet van den berg de watermole van de Compagnie omdryft, vervolgens verder voortloopt, en op de plaats tusschen de vesting en de stad door buizen of pypen gelyd word, en aan de burgers drinkwater verschaft; op gelyke wyze word het tot aan het hoofd van den haven gevoert, alwaar het aan de schepen nodig drinkwater mededeelt; het overige echter verliest zich verder in den haven na by de vesting en vereenigt zich ruim een uur daar van daan, met het zeewater.

Verscheide kleine Riviertjes.

Begeeft men zich aan de Oostzyde achter den Tafelberg, aan welke zyde de Steenbergen zich aan denzelven hechten, zoo vind men aldaar zeer veel kleine overstromende waterwellen, welke de daarontrent leggende landeryen groot voordeel en nut toebrengen. Want door het landgoed van den voorgemelden Meyboom loopt een Riviertje, 't welk deszelfs land by droog weer besproeit. By zyne buuren te weeten, Pieter van der Poel, David Heufke en Cornelis Botma, vind men wederom bron-aders, welke hunne landen vruchtbaar maken. De tuin van de Compagnie aan het rond boschje, heeft dit zelve voordeel. Van de Schuur, van het Landgoed Wyn en Brood, van de Brouwery, van het Nieuwland, van den Boschheuvel en andere meer, lopen insgelyks kleine Riviertjes, welke hunnen oorsprong op den Tafelberg hebben, zich eindelyk alle vereenigen, en zich in de zout of Keizers-Rivier ontlasten.

En wie zou alle deze kleine Riviertjes willen optellen, die hunnen waren oorsprong van den Tafelberg hebben. Ik zal maar gewag maken van een Rivertje, het welk wel niet onmiddelyk dog door hulp van een daar aan grenzende heuvel, deszelfs oorsprong insgelyks op en aan den Tafelberg heeft. Dit maakt niet ver van de Buiteplaats van N. Vlokkens een kleinen moeras. Wanneer ik op een zekeren dag door den zelven wilde gaan, miste ik, en viel 'er zoo diep in, dat ik niet anders meende, dan dat ik zou verzinken. En waarlyk, als ik niet op den buik was gaan leggen, en het gras had gegrepen, waar door ik eindelyk weder daar uit raakte, zou het gevaarlyk genoeg met my hebben gestaan, alzoo geen mensch by my was, die my zoude hebben konnen helpen. Het water van dit gemeld Riviertje loopt vervolgens uit dezen moeras door en verby het Landgoed van Hendrik Bouman, Rust en Werk genaamt, en komt ten laatsten nevens het geen van Constantia afstroomt, en verscheide andere, die uit de steenbergen opwellen, in de zoo genaamden Keizers-Rivier, welke in de bovengemelde Zandtvalley en ten laatsten in de Baay Falzo zich ontlast.

De Schryver geraakt in levens gevaar.

Keizers Rivier en wat daar ontrent is aan te merken.

Van de gemelde Keizers-Rivier dient men als nog te weten, dat dezelve door het voorheen reeds dikmaals gemeld voortreffelyk Landgoed van wylen den Heer Gouverneur Simon van der Stell, Constantia genaamt, loopt; zich al mede door een arm in de eerst aangehaalde Zandtvally ontlast, en aldaar gedurende den zomertyd stil staat. De oorzaak van dit stilstaan, is het menigvuldig zandt, het welk door den stormigen en aanhoudenden Zuidoosten wind

uit de zee in den mond van dezen Rivier geworpen word, waar door dezelve tot een zee word, en zoo lang blyft, tot dat de menigvuldige regen in de wintertyd, de daar inlopende Riviertjes opſwelt, welke als dan deze kleine zee zodanig met water aanvullen, dat het zand, het welk den loop heeft geſtopt, eindelyk wyken, en het water een vrye opening vergunnen moet.

Hier toe helpt ook niet weinig, dat gedurende den wintertyd de heerſchappy van den voorgemelden Zuidooſten wind tamelyk is gebroken, en dat in deſzelfs plaats de ruwe Noord-weſte wind begint te woeden, welke dit ſtilſtaande water gaande maakt, en de baren tegen het zant aanſlaat, het zelve wegſpoelt, en wyl het van buiten niet meer opkomt, ten laatſten zoo dun maakt, dat het overvloedig toeſchietende water met weinig moeite een opening krygt, waar door het ſtromen kan. Wanneer echter de Liefhebbers van viſſchen de tyd te lang word, of viſch tot inzouten van noden hebben, zoo wachten zy zoo lang niet, tot dat het zant doorbreekt, maar zy graven het zelve door, waar door zy gelegentheid bekomen, om een grote menigte viſſchen te vangen.

De naam van Keizers-Rivier heeft dezelve gekregen, vermids voor eenige jaren, en miſſchien kort na de bezitneming van dit Voorgebergte een zeeker Duitſcher, genaamt Johannes Kaiſer, by nacht langs den zelven gaande, daar in gevallen en verdronken is, zynde dezelve op zommige plaatzen ruim de lengte van een man diep; na welk ongeval dezelve de Keizers-Rivier genaamt is, en welke naam dezelve ook wel voor altoos houden zal.

Meerder bronnen en beeken. Achter de ſteenbergen zyn ook veel bronnen, die rykelyk water geven, en gantſche beeken van allerlei grootte formeren; Voornamelyk zyn 'er zommige op de kruinen, welke de Europeanen alhier Noorwegen noemen. Vermids echter niemand buiten den meergemelden Heer Gouverneur van der Stell zalr. een woning aldaar heeft, of een ſtuk land bezit, en hy zelf maar op zekere tyden van het jaar om te viſſchen, derwaards gaat, zoo is'er nog niemand geweeſt, welke die voor dezelve namen heeft uitgedagt, of die de moeite heeft genomen, om hunnen waren oorſpronk ter dege te onderzoeken.

Nog een beekje. Eindelyk is'er nog een beekje, 't welk zoo als men giſt, zynen oorſpronk in het Stellenboſſche Gebergte heeft. Het zelve loopt door het zeer grote, en wegens het vele zandt, byna gantſch onvruchtbare dal, de Tyger-valley genaamt; word in den Zomer eenigzins brak, of droogd wel geheel uit. Loopt het echter voort, zoo vloeid het verby de Kuile, een treffelyk Landgoed, het welk voor dezen aan de Compagnie heeft toebehoort, die het naderhand aan den Kapitein Olof-Berg heeft verkogt, om dat dezelve zulken groten omſlag niet meer wilde hebben; alwaar een ſteene brug over dat beekje is gebouwt, om dat men in den winter niet na Stellenboſch of van daar na het Voorgebergte komen konde. Na dat het nu verder door het gemelde onvruchtbaar dal, van de Kaap de Goede Hoop tot aan het Landgoed van zeker Duitſcher, Michaël Sachs, 't welk naderhand insgelyks aan den bovengemelden Kapitein verkogt, en Sachſenburg genaamt is, 6 volkome uuren ver ſtrekkende, en maar drie bewoonbare en vruchtdragende Goederen, te weten, de gemelde Kuyle, de Plaats van Jan Hendrik Hattung, en die van Jakob Vogel bevattende, heeft gelopen, verlieſt dat beekje zich in de Baay Falzo.

En

CAARTE VAN DE COLONIE VAN STELLENBOSCH.
Ronde Bosje
Mossel banks Riv.
Mosselbank
Stink Rivier
Kuipers Kraal
Tygers Valey
Schagers Kraalen
Tygers Bergen
Het Stellenbossche Hooft
Klap Muts
De Parel Berg
Willem van Zyl
Joostenberg
BOTTELARY
D. van Leons Land
Elsenburg
Francois du Toit
Babiloonsche Tooren
Wey Landen
Louis le Grand
Pieter vander Byl
De Berg Riv.
De Plaats van de Hr. Blesius
Saxenberg
Catarina Kloeten
Pieter Robert
Kerk
STELLENBOSCH
Staehuys
Welmoed
Meer-lust
Coelenhof
Isak Schryver
Adam Tassen
Pieter van Byl
Sandvliet
Ferdinand Appel
De Stellenbossche Rivier
Zee Koe Valey
Herman van Brakel
Wessel Pretorius
Zee Koe Valey beneden de Kuilen
Steen Bergen
Door drift
Jan Jacob Conterman
MODDERGAT
De Stellenbossche Bergen
Ferdinand Appels Land
Wey Landen
Witte Klip
Pieter de Meyer
De Laurens Rivier
Francois vander Stel
Terre Geleegen
Compagnie's Bouw Landen
DE BAAY
FALZO
De Hottentots Hollandsch Bergen
Schapen berg
Moerassig Land
HOTTENTOTS HOLLAND
De Visch Hoek
De Hangklip
Caap Falzo
C. das Aguilhas
3 Duytsche Mylen van 15 in een Graad.
1 2 3 4 5

Besluit van dit Hoofdstuk. En met deze geringe naricht van de Kaapsche Colonie, hoop ik, dat de Lezer zal te vrede zyn. Want om alle zaken, die zich aldaar opdoen, als in eenen adem te verhalen, zoude den Lezer zeer verdrietig, en my gantsch onmogelyk vallen. Dienvolgens blyft het overige, de natuurlyke historie en andere merkwaardigheden betreffende, tot op een andere gelegenheid uitgestelt, en zal ik alleenlyk maar hier byvoegen, dat aan de nu gemelde Steenbergen door wylen den Heer Gouverneur van der Stell een steene groef is ontdekt, welkers steenen zeer bequaam zyn tot vloeren of trappen, wyl zy voor marmer niet veel hoeven te wyken.

VII. HOOFTSTUK.

Van de Stellenbossche Colonie, en hoe ver deszelfs palen zich landwaards in strekken.

Oorsprong van de Colonie van Stellenbosch. In welk land zy is ontloken. Haar voornaamste plaats verbrand. De grenzen van deze Colonie. Haar verdeling. Hoe de Schryver deze Colonie afhandelen wil. Plaats daar voortyds een veldstuk was. Wat teken men 'er mede gaf. Is nu niet meer in gebruyk. De weg na Hottentotsch Holland. De Baay Falzo. Van de Hottentotsche Hollandsche bergen. Waar van daan de Baay Falzo haar naam heeft. Heeft een grote klip. Deze haven word onderzogt. Is zeer vischryk Een andere vischryke plaats. Wie de visschen aan zich heeft getrokken. Onrechtvaardige handel van den Gouverneur. Bewys van de vischrykheid van de Baay Falzo Zeekooe-valley beschreven. Oorsprong van deszelfs naam. Kort bericht van de Zee-koejen. Hoe deze baay visch bekomt. Beschryving van Hottentosch Holland. Oorzaak van deszelfs benaming. Schapenberg. Wie dit District bezit. Onrechtmatige behandelingen. Welk het beste District in deze Colonie is. Is zeer vruchtbaar. De Gouverneur betrekt een groot stuk land. Welke gebouwen hy daar had. Moet veel afstaan. Het land word verdeeld. De oude schans waar toe die heeft gedient. Is nu vervallen. De wilde dieren en het hout zyn uitgeroeit. De Rivieren in Hottentotsch Holland. Deszelfs loop Wie zich van 't water bedient. Deszelfs nieuwe naam van Laurens Rivier. Hebben niets dan Zee-visschen en enige andere. Twee andere Rivieren. Beschryving van Moddergats District. Oorzaak van deszelfs benaming. Is vruchtbaar. Beschryving van de merkwaardigste Beken. Stellenbossche District. Deszelfs bergen. Hebben hout en kruyden, enz. Een vermakelyk Landgoed. Verscheide Landgoederen zyn aldaar. Verhaal van een Leeuw. Die op een byzondere wys gedood word. Rivier in 't Stellenbossche District. Deszelfs naam. Waar dezelve ontspringt. Welke visschen 'er in worden gevonden. Heeft een slegte brug. Daar word een beter gebouwt. Beschryving van 't District de Bottelary. Hoe het zelve legt. Paarde berg. Joostenberg. Rampzalige Predikant. Ontrouwe Dienaars veroorzaken schade. Zulks gedyd aan andere tot voordeel. Voordelig gebruyk van water. Gebrek aan hout. 'T zelve word nogtans niet geplant. Straffe aan de Boomschenders. Voorbeeld daar van. Besluyt van dit Hoofdstuk.

VErmids ik u door myn voorig Hooftstuk uitvoerlyk naricht van de in 't byzonder zoogenaamde Kaapsche Colonie hebbe gegeven, die in alle delen met de waarheid overeenkomt, zoo vereischt nu ook de natuurlyke order, om van de andere op gelyke wyze ook gewag te maken, en aan te tonen, hoe ver dezelve zich hebbe uitgebreid, en wat verder merkwaardigs daar in zoude konnen worden voorgestelt

Dienvolgens is de naaste, die aan deze onmiddelbaar grenst, die gene, welke den naam van Stel-

lenbosch draagt, van dewelke zoo als ook van Drakensteen ik in den jare 1711 het ampt van Secretaris hebbe bekleed. Dienvolgens zal ik moeten besluiten, om de Stellenbossche eerst te beschryven; dog zoo dat ik u niet zoo voort aan de hoofd-plaats van deze Colonie brengen zal, wyl ik daar door dezelve gantsch onordentlyk en verdrietig zoude moeten doorlopen, maar ik zal u een zulken aangenamen weg weizen, langs welken gy met vergenoegen alles dat beziens en aanmerkenswaardig is, zult konnen bezichtigen; waar nevens ik, in 't vervolg, ook het nodige van Drakensteen zal byvoegen.

Stellenbossche Colonie, haar oorsprong.

Wat de benoeming van deze Colonie aanbelangt, men dient te weten; na dat de veelheid der inwoners in weinig jaren zoo merklyk was aangegroeit, dat zy met de reeds beschreve Kaapsche landen, waar uit zy maar de pit en het beste hadden genomen, en het overige tot verdere en sterker bebouwing hadden leggen laten, niet vergenoegt leven konden, zoo heeft eindelyk wylen de Heer Gouverneur Simon van der Stell zich om het jaar 1670 genoodzaakt gevonden, om een verdere uitbreiding t' ondernemen; ten einde hy de begonne volkplanting in rust, en vergenoegt mogte behouden, en daar benevens in staat mogte werden gestelt, dat de Compagnie haar aangelegt Capitaal naar verloop van tyd zonder veel moeite weerom zoude konnen bekomen.

In welk land zy is ontloken.

Derhalven wierd het naaste woest en onbebouwt land opgezocht, waar in meer wilde en verslindende dieren als Hottentotten zich onthielden. Vermids deze natie uit hoofde van haar Verkoop-contract, alles met geduld moest aanzien, en zy aan buskruid en lood, 't welk by hare hardnekkigheid op hen loerde, geen tegenstand konden bieden, zoo wierden zy te rug landwaards in gedreven, ten einde de op nieuw aangeweze volkplanting plaats en ruimte mogt erlangen, om zich verder uit te breiden, en zich hoe langs hoe vaster te zetten; ten dele om aan zwervende Hottentotten zelf het hoofd te bieden, als welke in vorige tyden toen ze rouwkoop kregen, van het geen zy den koop dien zy aangegaan hadden, de Europeanen zeer dikwyls met invallen en stropen benaauwden, en ook om de vreemdelingen en de te water komende vyanden met macht en nadruk tegen te gaan, en hen van een geduchte landing of gantschelyk vernestelen, af te houden.

Dit woest en onbewoond land was meest met struiken en hout bewassen, weshalven het eertyds van de Hollanders een wild bosch genaamt wierd. Wanneer nu de Volkplanting derwaards gevoert, het land gereinigt, het hout verbrand of omgehakt en gantsch uitgeroeit wierd, zoo oordeelde de bovengemelde Heer Gouverneur Simon van der Stell niet ondienstig te zyn, dat hy den ouden naam eenigzins behield, en de gantsche Colonie na denzelven noemde, terwyl hy met eenen zyn naam insgelyks vereeuwigde, en tot zyne gedachtenis deze Volkplanting Stellenbosch doopte. Gelyk dan voornamelyk de hoofdplaats van deze Colonie, die of schoon maar een dorp, met een schone Kerk en fraai Stadhuis praalt, in 't byzonder den naam van Stellenbosch draagt.

Haar voornamste plaats raakt in de assche.

Wanneer in den jare 1710 in de maand van December een zwarte slaaf aan zyn Heer, den toenmaligen Land-drost Samuel Martinus de Meurs, vuur in het vertrek zoude brengen, om Tabak te roken, had dezelve de onvoorzichtigheid, van het zelve door den Zuidoosten wind, welke doorgaans om dien tyd zeer sterk woed, in het rietdak te laten waajen, waar door dit dorp binnen

nen den tyd van twee uuren tot op twee of drie huizen in de asſche gelegt wierd. Na verloop van 4 jaren waren de huizen allen weder gebouwt; maar de Kerk en het Stadhuis lagen by myn vertrek nog omver.

Word weder gebouwt.

De grenzen van deze Colonie.

De grenzen van deze gantſche Colonie zyn ten Weſten, en daar ze aan de Kaapſche Colonie ſtoot, de meer gemelde Tygervally en de Tygerbergen. Ten Zuiden, de Baay Falzo. Ten Ooſten, de Stellenboſſche bergen en de Hottentots-Hollandſch bergen; welker beide kruinen als met een witte wolk worden bedekt, als de Zuid-ooſten wind opſteken wil, gelyk voorheen van den Tafelberg is gemeld, en in 't vervolg uitvoerlyker zal worden aan gewezen. Ten Noorden, de Moſſelbanks-Rivier, en de berg, door de veelheid der wilde paarden, die zich daar op vergaderen, en eertyds hunne weyde aldaar zochten, Paardenberg genaamt.

Hare verdeling.

Deze Stellenboſſche Colonie kan zeer gevoeglyk in 4 byzondere diſtricten worden verdeelt, welke meer ten opzicht van den naam als ten opzicht van andere byzonderheden van elkander onderſcheiden zyn. Het eerſte, naar welk de gantſche Colonie den naam bekomt, heet eigentlyk en voornamentlyk Stellenboſch; het twede, Moddergat; het derde, Hottentotſch Holland; en het vierde, de Bottelary. Van welke alle nu afzonderlyk zal moeten worden gehandelt.

Hoe de Schryver deze Colonie afhandelen wil.

En wel in gevolge van myn eerſte voornemen, wanneer ik u niet zoo voort na Stellenboſch, of de hoofdplaats van deze Colonie brengen wilde of konde; zoo zal ik na doorwandeling der Tygervalley, my ten zuiden wenden, en den weg na Hottentoſch Holland inſlaan moeten; waar na ik beſloten heb, te rug te keren, en de overige diſtricten ordentlyk na malkanderen te beſchouwen. Eer en alvorens ik echter derwaards kom, zoo moet ik zeggen, dat op een tamelyk hogen heuvel, van de inwoners het Stellenboſſche Hoofd genaamt, en waar over de gewoonlyke weg na deze Colonie loopt, voor dezen en by den eerſten aanvang van deze Colonie, een veldſtukje nevens een vlaggeſtok geplant zyn geweeſt, welke beide dienden, om zoo wel aan de Volkplanters, als aan de reets ingezete burgers der Kaap, van alle vyandlyke naderingen zoo van vreemde ſchepen, als van de Hottentotten, vaſte, onfeilbare en ſpoedige naricht te geven.

Plaats daar eertyds een ſtukgeſchut was geſtelt.

Wat men voor een teken daar mede heeft gegeven.

Wanneer men vreemde ſchepen gewaar wierd, die niets goeds in 't zin, en een aanſlag op de veſting en op het gantſche land hadden, zoo wierden de Coloniers daar van op de volgende wys verwittigt: Zoo dra van het Leeuwenhoofd en het Robbeneiland een ſchoot geſcheide, zoo wierd dit ſtukje insgelyks los gebrand, en den Coloniers naricht van alle ſchepen gegeven; daarenboven ook als 'er gevaar was, door het afvaardigen van een expreſſe te paard ſchriftelyk bevel mede gedeelt, dat zy zich alle gewapenderhand op 't ſpoedigſte na het Voorgebergte zouden hebben te begeven, ten einde om de vyanden het hoofd te bieden, en het geducht gevaar te helpen keren; gelyk dan binnen 24 uuren alle menſchen van het land aan het Voorgebergte konden en moeſten verſchynen, als de nood zulks vereiſchte.

Aan de Burgers van de Kaap zelf, wierd daar door een teken gegeven, dat 'er of ſchepen in de Baay Falzo waren gekomen, van de welke men daar nog niets wiſt, of men loſte ook dat veldſtukje, wanneer een vyandelyke zwerm van zwervende Hottentotten invallen, en het vee, ſchapen en runderen van de Europeanen wegdryven en roven wilde. In

 dit

dit geval waren de burgers, aan de Kaap wonende, verplicht, om de Landluiden te hulp te komen en de Hottentotten te helpen verjagen.

Is jegenswoordig niet meer in 't gebruik.

Jegenswoordig nu het land sterker bewoont en nog verder bevolkt is, gelyk in 't vervolg zal worden gezegt; nu daar benevens de woede der wilde Hottentotten tamelyk gestilt is, en zy door het gestadig verlies van hare manschap hebben bevonden, dat zy op de Europeanen niets konnen winnen, of schoon zy altyd eenige duizend sterk tegen een kleine handvol volks en maar tegen 50, ja als het scherp zal gaan, tegen 100 of ten hoogsten tegen 150 man trekken, zoo is dit stuk niet alleen van daar weggenomen, en na de vesting gebragt, maar de vlaggestok is ook verrot en omgevallen, waar door men alzoo van dezen gantsch prys-waardige nodigen en nuttigen aanslag gantsch niet meer aldaar aantreft.

De weg na Hottentotsch Holland.

Daar zyn twee wegen na Hottentots-Holland; men kan van de Kaap of door de duinen, dat is, door het voorheen gemeld groot dal reizen, en recht door het district van Stellenbosch in Hottentots-Holland komen, of men vind by de gemelde kloof ten Zuiden, en alzoo van Zuid-oost ten Oosten gaande, recht Zuid-Oost weder een dubbelde weg, aangezien men de Stellenbossche Rivier van achteren hebbende, men of langs eenen berg, derwaards komen kan, welke berg wel geen byzonderen naam heeft, waar over echter een weg van Stellenbosch na Hottentots-Holland loopt, of men gaat door het dal, 't welk aan den voet van denzelven legt, en tot aan de zee of Baay Falzo strekt, derwaards.

Ik heb beide wegen gebruikt, en zoude wel billyk het gemakkelyke dal den hogen bergweg voortrekken; des niet tegenstaande behaagt my de weg over den gemelden berg ditmaal beter, als die langs het dal, of schoon wat moeijelyker en lastiger. Niet om dat dezelve misschien voor korter mogt worden gehouden, maar wel voornamelyk, wyl men van boven deze bergen het gantsche omleggende land zeer net zien kan. Van achteren ten Noorden heeft men het Moddergatsche district, waar van hier na melding zal geschieden; Van voren of liever ten Oosten, Zuiden en Westen heeft men het land, 't welk tot dit Hottentot Hollandsch district gerekent word, zoo als mede de bergen, die denzelven naam voeren, de Zee-koe-vally, en de Baay Falzo.

De Baay Falzo.

Wat aanbelangt de Baay Falzo, men dient te weten, dat dezelve ten oosten en westen met een lange aan elkander geschakelde en styl afgaande regel bergen omgeven, en als afgeschoten is, waar van die ten Oosten den naam van dit gantsch gewest hebben ontleent, en Hottentot Hollandsch bergen genaamt worden; die zich echter ten westen vertonen, hangen aan de bovengemelde Steenbergen, en word de uiterste, die zeer diep in zee springt, Noorwegen genaamt, om dat hy 6 mylen gaans in de zee loopt, en de aankomende schepen byna op gelyke wys in 't oog valt, als de bergen, welke het Koningryk Noorwegen afperken.

Van de Hottentotsche Hollansche bergen.

Van de Hottentot Hollandsche bergen is voornamelyk te merken dat zy niet alleen veel hoger zyn, als de Tafelberg, aangezien men over den Tafelberg de zee achter denzelven zien kan; zelfs als men maar in de kloof staat, door denwelken een ongemakkelyke, steenachtige gevaarlyke weg na de Afrikaansche warme baden of na de Hassaquas en andere oostelyk leggende Hottentotsche natien, loopt; maar dat zy zoo wel als de Tafelberg, wanneer de Zuidooste winden regeren, gelyk

te

te zyner tyd zal worden gezegt, met een witte wolk bedekt worden; ten onfeilbaar en vast teken, dat de gemelde wind zoo lang als deze bergen bedekt zyn, niet zal ophouden te waajen. Het uiterste end van deze bergen, 't welk verst ten Zuiden in de zee loopt, draagt den byzonderen naam van Hanglip, vermids het aan de eerstgemelde bergen vast, aan de uit zee komende, als een hangende en op de kin leggende lip zich vertoont.

Hoe het uiterste end heet.

Baay Falzo, waar van dezelve den naam draagt.

De have zelfs, welke 10 goede mylen in den omtrek beslaat, voert den naam van Baay Falzo, om dat de eerste onderzoekers van den zelven, gelyk naderhand is bevonden, en op een anderen tyd zal worden uitgebreid, verkeert of valschelyk voorgegeven hadden, dat de grond zeer steenachtig was, dat de stenen wel met zand bedekt waren, maar dat zy echter beletteden dat men aldaar zoude konnen ankeren; en dat men daarenboven voor de heftige Zuidooste winden behoorde te vrezen, die byna gedurende den gantschen zomer woededen; vermids men by het breken van de ankers zelf of van de touwen, gantsch niet uit den haven komen konde, maar noodwendig stranden moest.

Heeft een grote klip.

Het is wel waar, dat 'er ontrent in 't midden een grote Klip, die voor een klein eiland kan doorgaan, boven het water uitsteekt, welke by stille zee, en als het water met den vloed niet te hoog is, gemaklyk kan worden gezien, waar op de Duikers en andere zee-vogels hunne eieren leggen, en ongestoort broeden; dog of deze klip hen dit boven gemelde heeft doen vermoeden, dan of zy nog op andere plaatzen van dezen haven klippen hebben ontdekt, zulks is een zaak, die my gantschelyk onbewust is.

Deze haven word onderzocht.

In tegendeel weet ik zeer wel, dat de ondervinding in den jare 1709, gantsch iets anders heeft geleert, wanneer op uitdrukkelyk bevel van den Gouverneur Louis van Assenburg, en den Commissaris Peter de Vos, geweze Ordinaris Raad van Nederlandsch Indie te Batavia, die het gemelde jaar weder na Holland reisde, deze have onderzocht, en van een Schipper, welke deszelfs eigenschap reeds voorheen met den Bataviſchen Scheeps-Commandeur Jakob Joppe den Jongen, als Stuurman had uitgevonden, duidelyk en ten genoege van beide eerstgemelde Heren beschreven wierd, gelyk ik elders uitvoerlyker aantonen zal.

Is zeer vischryk.

Voor 't overige is deze haven ongemeen vischryk, aangezien men verscheide zoorten van visschen, welke echter hier wydlopig te beschryven, de tyd verbied, in zulken overvloed in den zelven vangt, dat men byna het gantsche land daar mede zoude konnen voorzien, indien'er een goede order gehouden wierd. Ik ben'er zelf dikmaals by geweest, als ik tot een verandering mede na de Zandvalley ging, om den ryken en vermakelyken vischvangst by te wonen, wanneer 'er menigmaal zoo veel gelyk in het net was, dat 'er genoeg was, om een wagen vol te laden, welke acht ossen naauwlyks trekken konden. En weet ik my nog wel te erinneren, dat in eenen trek 1200 groote Steenbrazems, zonder de kleine Harter, een zoort van levendige haringen, Goud en Zilver-visschen en anderen, opgehaalt wierden.

Grote vischvangst.

Een andere vischryke plaats.

Op de andere plaatzen, daar de Stellenbossche en Hottentot Hollandsche Rivieren zich in de zee ontlasten, is het niet minder aldus geschapen, alzoo men aan beide de plaatzen, voornamelyk by de nieuwe en volle Maan, of zoo als men hier zegt, in den Springtyd, dat is, wanneer het water gewoon is, om doorgaans hoger op te lopen, als op andere tyden, zoo veel

veel visch vangt, dat men 2. 3. en meer wagens daar mede laden kan; namelyk wanneer de visschers daar maar een paar nachten vertoeven, en onder den bloten hemel of onder een by zich hebbende tent slapen willen. Want men kan niet eer de netten uitwerpen, als by hoogwater; om dat niemand sterk genoeg zoude zyn, om by het vallen van het water de met visch zodanig vervulde netten op te halen.

Wanneer men aldaar visschen kan.

Waar deze haven de meeste visschen heeft.

Het vischrykste echter is deze haven in de vischhoek, een plaats voor aan onder de bovengemelde Hanglip; alwaar de Compagnie voor eenige jaren eenige matrozen met een quartiermeester hadde geposteert, om den vischvangst voor hare slaven aldaar te dryven; want deze zoort van menschen eeten veel liever gezoute visch en reyst, als vleesch en brood. Zodanige victualie quam de gemelde Compagnie veel beter koop te staan, als eenige andere, en zoude daar mede zekerlyk een tamelyke zomme zyn bespaart, als de aangestelde Overigheid van de plaats daar mede eerlyk en naar haar eed en plicht gehandelt had; dog wanneer men of verrotte en stinkende visch, waar door de gemelde slaven ziek wierden, of ook wel versche en goede op den naam van andere menschen tegen baar geld aan hen leverde, zoo quam deze spys aan de Compagnie zekerlyk duur genoeg te staan.

Wie deze visschery aan zich heeft getrokken.

Des niet tegenstaande zoude dezelve deze visschery niet hebben laten varen, ten ware de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, na dat hy van den Heer Commissaris Wouter Valkenier, hoewel zonder kennis of behoorlyke naricht van de Compagnie, 400 morgen lands vereert en in vryen eigendom gekregen had, aldaar een groot en pragtig vischhuis voor zich zelf had gebouwt, en by gevolg op zyn eigen voordeel bedacht geweest was, en dienvolgens deze voorgemelde visschers als onnutte en aan de Compagnie schadelyke menschen afgedankt had.

Onrechtvaardige handel van den Gouverneur.

Deszelfs gierigheid en eigebaat munt nog zoo veel te meer uit, wyl hy de gemelde Visschers niet in de vesting of in der matrozen woning heeft gewezen, maar dat hy ze heeft genoodzaakt, om voor de oude zoldy en het overige tractament van de Compagnie, voor hem en zyne slaven aldaar te visschen; en moest de gemelde Compagnie boven en behalven deze zoldy insgelyks hunne netten en sloepen daar toe geven.

Verder bewys daar van.

En wyl deszelfs broeder, de Heer François van der Stell beneden zyne prachtige en ongemeen grote Buiteplaats tusschen de Hottentots-Hollandsche en de Stellenbossche Rivier, insgelyks een vischhuis aan den oever heeft gebouwt, en daarbenevens zyn vader de Heer Simon van der Stell een schone Buiteplaats en een visschery achter de steenbergen aan de Kalk-Baay heeft, zoo wierd aan de burgers en inwoners, dat anders in de gantsche waereld vrye recht van aan hunne oevers te visschen, niet alleen zwaar maar betwistbaar gemaakt; alzoo het menigmalen is gebeurt, dat François van der Stell de genen, die daar quamen visschen heeft weggejaagt, met bedreiging, wanneer hy ze weder betrapte, dat hy ze met een brave dragt slagen den weg naar huis zoude wyzen.

Een ander bewys.

Het quam eindelyk zoo ver, dat de Heer Gouverneur een order liet afkondigen, waar by aan alle deszelfs inwoners verboden wierd, op eenige plaats buiten de Tafelbaay te visschen; gelyk dit en nog veel meer, de verdrukte burgers en inwoners aan de Kaap aan de Bewindhebbers van de Compagnie geklaagt en aangetoont hebben, gelyk te zyner tyd, wanneer ik bericht zal geven van

het

het geen by myn aanwezen is voorgevallen, omstandig zal worden gemeld.

Bewys van de visch-rykheid van de Baay Falzo.

In den jare 1710 heeft men een handtastelyk blyk gehad, dat de haven of Baay Falzo boven alle maten vischryk is, toen in de maand van November een heftige storm uit het Zuidooste ontstond, die het water verder op het land zette, als men doorgaans gewoon is; wanneer men, na dat het water volkomen gevallen en weder binnen zyne oude palen was, bevond, dat langs den gantschen oever eenige duizend wagen-vrachten van allerhande visschen op het land, byna een quartieruurs van strand geworpen waren, welke echter door dien de meeste menschen ver van daar wonen, meest zyn bedurven, en zyn de weinige voeders, door de aangrenzende Stellenbossche en andere inwoners weggehaalt, in genen dele te vergelyken by de genen, die daar zonder enig nut zyn blyven leggen bederven.

Zeekoe-valley beschreven.

Hier voren heb ik reeds gezegt, dat men op dezen berg nevens de Baay Falzo, als nu beschreven, insgelyks de Zeekoe-valley duidelyk en zeer vermakelyk zien kan, van welke valley ik echter nu omstandig meen te handelen. Den zelve legt ontrent een uur van de zeestrand, byna in 't midden tusschen de bovengemelde bergen der Hanglip en Noorwegen, en alzoo recht tegen over het zuiden. Zy heeft haren naam van een dier, door de inwoners Zeekoe, en door de geleerden *Hippopotamum* genaamt, ontleent, van het welk wel veel zoude konnen worden gemeld, zoo anders de tyd het toeliet, edog zal zulks op een ander tyd niet worden vergeten.

Van waar zy haar naam heeft.

Kort bericht van Zeekoejen.

Ondertusschen zal het nogtans geoorlooft zyn, te zeggen, dat de gemelde zee-gedrochten, *Amphibia* of zodanige dieren zyn, die zoo wel op het land als in 't water leven konnen; alzoo dezelve om den honger te stillen, op het land komen, en gelyk als een ander koe of os, gras eeten, waar na zy zich weder te water begeven, en zich aldaar verbergen. De gemelde gedrochten nu hebben deze binnelandsche zee den naam gegeven, wyl zy in dezelve een zekere woning en rust hebben gevonden. Na dat'er echter door de veelheid der Europeanen, verscheide van dezelve zyn dood geschoten, hebben de andere de vlucht genomen, en is de zee daar door enkelyk de blote naam bygebleven.

Grotte der Zeekoe-valley.

De grootte van deze zee, welkers naam aan het gantsche dal word medegedeelt, zal als men dezelve wil omgaan; ruim een myl weegs uitmaken. Ondertusschen kan men den zelven niet wel zien, of schoon het gantsche land van den oever af by na gantsch vlak is; de oorzaak, waarom dezelve aan het gezicht word onttrokken, ontstaat meest door het Riet, 't welk boven het water uitsteekt, waar in de wilde eenden, water-hoenders en andere vogels nestelen, en hunne eieren broeden, wyl zy aldaar voor de menschen genoegzaam zeker zyn, en den dood zoo licht niet te vrezen hebben, ten ware zy hare nesten al te na aan den oever quamen te maken.

Hoe zy visch bekomt.

Wanneer echter de zee onstuimig word, en het water hoger als naar gewoonte oploopt, zoo rolt het van den oever tot in deze valley en komt zelfs tot in deze zee, waar door dezelve ook met visschen aangevult en bezwangert word, alzoo dat dit half brak water, 't welk uit de natuur en zonder zeewater gantsch zoet is, een goede vyver verstrekt, waar in men met den hengel, en zomtyds ook wel met een klein net visschen kan; de visschen, welke men daar in vangt, zyn zeer vet, goed en aangenaam van smaak, 't welk

't welk een blyk is, dat zy daar in goed voedzel aantreffen, waarentegen de geene, die alleenlyk in zeewater leven, hier niet lang verblyven konnen, maar wel haast sterven.

Wie zich van dezelve bedient.

Van deze gelegentheid heeft zeker ryk burger, genaamt Henning Husing, zich zeer wel weten te bedienen, hebbende van den Heer Gouverneur het daar by leggende land verzocht, en verkregen, en een treffelyk huis nevens andere nodige gevaarten aldaar gezet. Wyl het niet ver van deze zee legt; geeft het dit gemak, dat het vee in tyd van nood daar kan worden gedrenkt, en als 'er geen visch is te bekomen, dat men dezelve zoo goed en aangenaam van smaak uit deze zee kan krygen, dat men zyn lust genoeg boeten kan.

Beschryving van Hottentots-Holland.

Na het bezichtigen van de Baay Falzo en de zeekoe-valley zal ik u nu verder aanwyzen, hoe het district van Hottentots-Holland zelf uit ziet, mids dat ik alvorens moet berichten, van waar en van wien het zelve dezen naam draagt. Ondertusschen heeft het zelve dien naam niet van de oude inwoners de Hottentotten bekomen, als welke Holland nooit hebben gezien; maar het zyn eenvoudige, domme en onnozele Europeanen, welke dit district ten eerstenmale bezichtigt, en voor de Compagnie tot een bequame veeplaats, daar gras en water genoeg te vinden was, uitgekipt hebbende, het zelve wegens dezen aangenamen en gras ryken landsdouw, zoo als ook ter oorzake van de grote vlaktens, aldus hebben genoemt.

Van waar het zyn naam heeft.

Verder oorzaak.

Want deze eenvoudige menschen hadden niet alleen, hoewel met het grootste recht, gelyk de dagelyksche ondervinding leert, de verbeelding, dat dit District veel vruchtbaarder was als Holland zelf, maar zy namen ook het geen, waar mede een zaak naar hunne eenvondige gedachten zich naast en best liet vergelyken; zoo dat vermids deze vlaktens zeer groot en vruchtbaar zyn, het district Hottentots-Holland ten onderscheid van het recht in Europa leggende Holland, heeten moest, niet tegenstaande het byna groter is, als Holland zelf, en daarenboven in het midden met een tamelyk hogen berg is voorzien, diergelyken men in Holland gantsch niet aantreft.

Schapenberg aldaar.

Deze in 't midden leggende berg heeft wederom zyn byzonderen naam, en word Schapenberg genaamt, wyl men den zelven byna het gantsche jaar door met groen gras bedekt vind, en dienvolgens aan de schapen een goede gezonde en vette weyde verstrekt, gelyk dan de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, gestadig een tamelyke trop schapen aldaar hield, die altyd vet en goed vleesch uitleverden.

Deszelfs gezicht.

In den jare 1708 ben ik met eenige goede vrienden derwaards gereist, en ik heb bevonden, dat men van den kruin van dezen berg in de Tafelbaay de schepen zoo wel zien kan, dat men aan derzelver vlaggen kan onderscheiden, van welke natie zy zyn. Wanneer derhalven het aan den Heer Gouverneur van der Stell geschonken land, zoo als hier voren is bericht, verbeurt verklaart, en hy na Holland te rug ontboden wierd, zoo was hy van voornemen om op denzelven een Lusthuis te laten bouwen, om wyl hy zich aldaar zeer veel onthield, van daar ten eersten te konnen zien, welke schepen in den haven aan het Voorgebergte quamen in te lopen.

Wie dit district bezit.

Kort te voren heb ik gezegt, dat na dat de Compagnie deze veeplaats, gelyk als alle andere had verlaten, de Heer Commissaris Wouter Valkenier den zelven aan den eerstgemelden Gouverneur in vryen

vryen eigendom geschonken en overgelaten had. De schenkadie bestond maar in 400 morgen land, of schoon dezelve naderhand tot zoo veel duizend morgen aangroeide, welke alle tot koorn en wynland ongemeen dienden. Vermids echter dit uitdelen en vereeren der landeryen in naam en van wegens de Compagnie, alleen van hem afhing, zoo kon niemand aan het Voorgebergte hem in den ban doen, maar hy kon lichtelyk andere beletten, dat zy hier quamen nestelen.

Onrechtmatige handel.

Of schoon iets daar van wierd uitgedeelt en weggegeven, aangezien de Tuinier van de gemelde Compagnie, genaamt Jan Hertog, een stuk van 120 morgen daar van kreeg, zoo geschiede zulks enkelyk, om andere menschen te blindhokken. Gelyk dan naar overgegeve erfbrief, die onder zyne hand op den naam van den gemelden Hertog, van de Secretary wierd uitgevaardigt, ten eersten een Contract en gerechtelyke koopbrief gemaakt wierd, uit hoofde van den welken de gemelde Hertog moest bekennen, dat hy zyn land aan den meergemelden Heer Gouverneur voor een zekere grote zomma verkogt, en het geld daar voor ontfangen had, niettegenstaande hy geen duit deswegen had genoten, of daar voor zoude hebben derven eisschen.

Nog een ander.

Zyn broeder, de Heer François van der Stell hadde ook wel een treffelyke Buiteplaats in dit district, welke hy echter reeds lang voorheen van zyn Vader den ouden Gouverneur van der Stell in vryen eigendom had gekregen; Edog behalven dat de broederlyke liefde zoo groot niet was, om dat de een den anderen wegens haar byzonder belang het wit van 't oog niet gunde, zoo lag de eene ook ruim een half uur van de andere; en was daar en boven de Plaats van den Heer François tusschen de bergen ingesloten, welke hem beletteden, om de Plaats van zyn broeder en het geen daar voorviel, te zien, welke Plaats dan ook *Verre-gelegen* genaamt wierd, om dat dezelve 12 mylen van het Voorgebergte lag. En bezat behalven deze beide Heren, niemand iets in dit zeer groot en vruchtbaar district, en was het huis, dat naast aan de voorgemelde Zeekoe-valley stond, ruim 3 uuren daar van afgelegen.

Welk het beste district is in deze Colonie.

Dat echter dit district het grootste, vruchtbaarste, schoonste en welgelegenste van deze gantsche Colonie is, zulks is onwedersprekelyk waar. Derhalven ben ik gantschelyk van gevoelen, dat de Heren Bewindhebbers van de Illustre Compagnie dieswegen ook van besluit zyn geworden; ja hare eige woorden, tot antwoord op de klagten van de burgers van het Voorgebergte gezonden, geven zulks overvloedig te kennen, om aan den gemelden Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell deze vette proye t'ontnemen, en het rondom leggende land onder verscheide burgers uit te delen, en te verkopen; gelyk zulks dan ook is geschied, en waar van ik te zyner tyd omstandig bericht geven zal. Waarlyk wanneer men hem dit land nevens zyne aanzienlyke bediening langer toevertrouwt had, en hy in het land was gebleven, zoude hy gewisselyk alle andere ingezetenen aan de lager wal en tot den bedelzak geholpen hebben, aangezien het schynt, als of zulks zyn eenige toeleg geweest is.

Is zeer vruchtbaar.

Dog daar van te zyner tyd omstandiger. Jegenswoordig zeg ik alleenlyk, dat in dit district alles weeldrig en overvloedig wast, 't geen slechts in de aarde geworpen, gezaait of geplant word; gelyk dan de gemelde Heer Gouverneur ruim 100 morgen voor bouwland hield, en hy een groot voordeel van zyn eigen tarw genoot; zestig morgen waren met al-

allerhande wynstokken beplant, en andere 60 morgen had hy tot bogaarden, moestuinen en bloemstukken laten maken, welk alles hem een rykelyk inkomen te wege bragt. Daar en tegen gaf het overige land het schoonste en beste gras, en leverde dienvolgens goed voedzel voor zyn vee, het welk nogtans in zyne keuke niet altemaal tot spys gereed gemaakt wierd.

De Gouverneur betrekt een groot stuk land.

Vermids hy dienvolgens 20 duizend schapen en 12 hondert stuks grof vee had, nam hy ruim 30 mylen dieper landewaards in, ten Oosten tegen Terra de Natal, een ander stuk land, groter dan alle de zeven vereenigde, ja by aldien men my wilde geloven, of schoon het in der daad alzoo is, zoude ik wel derven zeggen, groter als de 17 Nederlandsche Provintien alle met malkanderen, in bezit, waar op hy verscheide veeposten, daar onder eenige, die voor de zomer, en wederom eenige, die des winters goed waren, aanleide, en aldaar zyn vee door de dienaars en slaven van de Compagnie hoeden liet.

Welke gebouwen hy in Hottentots-Holland had.

Hier echter in Hottentots-Holland hadde hy in de wydlopige en vruchtbare landeryen, een zulk aanzienlyk Paleis nevens vele andere gevaarten van zodanigen groten omtrek laten bouwen, dat men zoude menen, dat alhier een Colonie op zich zelve woonde; 't welk alles binnen den tyd van 6 jaren als uit de wildernis was verrezen, waar aan een ander, die het roer niet zoo als hy, in zyne handen had gehad, een werk van 15 of 20 jaren zoude hebben gevonden, eer en alvorens hy dit alles tot die volmaaktheid, waar in men het nu in dien korten tyd heeft gezien, zoude hebben konnen brengen.

Moet veel afstaan.

Na dat echter de burgers over zyne onrechtmatige verdrukking hadden geklaagt, en de zaak by de Heren Bewindhebbers van de Illustre Compagnie rypelyk overwogen was, zoo is hem van deze doorluchtige Maatschappy opgelegt, dat hy behalven de verbeurte van het land, dit gemelde Paleis op zyn eige kosten zoude laten afbreken, maar dat hy daarentegen de overige gebouwen onbeschadigt zoude laten, en dezelve of aan de Compagnie tegen een redelyke prys afstaan, of na zyn eige believen en zoo goed als hy konde, zich dezelve zoude zoeken quyt te maken.

Het verbeurde land word verdeelt.

Dit verbeurde land is naderhand, hoewel redelyk laat en langzaam, nevens de daar op staande gebouwen, waar van het grote huis reeds voorheen was ingestort, aan vier verscheide burgers verkogt, en het geld daar van in de Compagnies kas betaalt. De Heer Louis van Assenburg, die den Heer Willem Adriaan van der Stell als Gouverneur is opgevolgt, heeft vervolgens nog eenig land achter den schapenberg, aan den Heer Pieter de Meyer in eigendom en erflyk geschonken; edog konden zonder eenige nadeel van andere, nog wel tien diergelyke landeryen worden uitgedeelt, als men het land een weinig naauwer zocht, en niet aan een ieder toeliet, om na zyn eige believen daar mede te handelen; gelyk dan reeds een schoon huis, 't welk aan den gemelden Gouverneur van der Stell in de Vischhoek voor een Visch-huis heeft gedient, als nog aldaar staat, en van Catharina Cloetin gekogt is, waar van zeer gemakkelyk, by aldien door milde gift een schoon stuk lands daar by quam, een treffelyk Land-goed konde gemaakt worden.

Oude Schans, waar toe die gedient heeft.

In dit District was voor dezen beneden de vier gemelde Landgoederen, na de zeestrand een vierkante schans, welke of schoon maar van aarde opgeworpen, met vier veldstukken beplant was, en strekte,

ſtrekte, om aan de inbrekende roofgierige Hottentotten tegenſtand te doen, en hen van haar gewoonlyke plonderen af te houden; als welke in den beginne, toen zy nog geen buskruid geroken, en de doordringende kragt van de kogels niet bevonden hadden, zoo gebeten op de Hollanders waren, dat de bezetting, zoo als ook de toenmaals nog weinige burgers menigmaal genoodzaakt waren, om tegen hen te velde te trekken.

De Hollanders leven wel met de Hottentotten.

Ondertuſſchen is ontrent de Hollanders wel voornamelyk pryzenswaardig, dat zy de gemelde Natie niet hebben gezocht, en nog niet zoeken te onderdrukken, in ſlaverny te brengen, veel min te vermoorden, of gantſchelyk uit te roejen. Daarentegen hebben zy getracht, om door goede en zachte middelen hen op den weg des vredes te brengen; en of ſchoon zulks in den beginne vergeefs is geweeſt; zyn zy nogtans als nu met ſchade zoo wys geworden, dat zy niet alleen toegeven, maar dat zy om byſtand moeten verzoeken, als zy zelfs onder elkander in oorlog gewikkelt zyn.

Verder voordeel van de oude Schans.

De gemelde ſchans had ook dit voordeel, dat wanneer een vyand, die te ſcheep uit Europa aanquam, in de bovengemelde Baay Falzo verviel, of anders vrywillig daar in liep, en aan deze kant een landing poogde te doen, die aldaar of ſchoon zeer geringe bezetting, door het losbranden van hunne ſtukken, onfeilbare naricht konde geven, wat 'er hier of elders te doen was, ten einde men dezelve ten eerſte uit de hoofdveſting byſpringen, en den vyandelyken toeleg verydelen konde.

Is nu vervallen.

Heden dien dag, daar de burgery buiten dat ſterk genoeg is, en midlerwyl de bezetting even ſterk onderhouden word, ook daarenboven het land zeer ver bevolkt is, vreeſt men het gevaar zoo zeer niet meer, maaar acht men zich genoegzaam in ſtaat, een iegelyk Europeaanſch vyand het hoofd te bieden; dienvolgens ziet men van deze ſchans nog maar eenige overblyfzels, die echter in tyd van nood zeer licht weder opgeworpen, en veel vaſter kan gemaakt worden.

Wilde dieren zyn aldaar uitgeroeit.

Voor dezen wierden in dit Diſtrict ook zeer veel wilde dieren, als onder anderen, Herten, Zeekoejen, Elandtdieren, Renoceroſſen, Olyfanten, Leeuwen, Tygers, Wolven enz., gevonden; na dat het echter reeds zoo lang, deels door de Illuſtre Compagnie, deels door den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, en jegenwoordig van de boeren bevolkt en bewoont is, zoo is het wild voor het grootſte gedeelte of doodgeſchoten of verjaagt, en is het al wat zeldzaams, dat men behalven allerhande zoorten van wilde bokken, een ander wild dier te zien krygt, 't welk dan ook zekerlyk niet levend daar van komt, als het anders maar den minſten ſtand houd.

Desgelyks het hout.

Het hout, 't welk anders ook in een tamelyke overvloed in de dalen, boven op de bergen en langs het water heeft geſtaan, en tot allerhande bouw en brandhout goed was, is insgelyks niet weinig uitgeroeit; voornamelyk wanneer de bovengemelde Heer Gouverneur zyne wydlopige Buiteplaats *Verre gelegen*, met alle magt heeft beginnen te bouwen; en is het licht te begrypen, dat dit pragtig gebouw veel hout vereiſcht heeft, en dat al het geen bequaam is gevonden, afgekapt en verbruikt is, en dat ondertuſſchen het overige ook zoo wel is beſtelt, dat'er wederom gene de minſte onkoſten op gegaan zyn.

Waar toe men het heeft gebruikt.

Het water, waar van kort hier voren melding is geſchied, 't welk door dit diſtrict ſtroomt, is zeer goed, helder en klaar, ook zeer gezond, naar den aard der wateren,

ren, aan dit Voorgebergte aan te treffen, als zy van de hoge bergen afrollen. Daar zyn in dit district drie Rivieren, welke het zelve besproejen, en haar oorspronk uit de omleggende bergen hebben.

De Rievieren in Hottentots Holland.

De eerste. De eerste, welke het bovengemeld vervallen huis van den Gouverneur verby loopt, stroomt van het gebergte, 't welk aan den berg, Keer weder, stoot, welke berg aldus word genaamt, wyl men uit de Drakensteensche Colonie tot aan dezelve te voet gaan kan, en van daar te rug moet keren, ten ware men gevaar wilde lopen, in de aan elkander geschakelde bergen zodanig te verdwalen, dat men in langen tyd en dikwyls niet zonder levensgevaar weder daar uit zoude konnen komen.

Hoe dezelve loopt. Dit water loopt door een met hout bewasse laagte, waar door het altyd by den oorspronk zeer koud is, wyl de stralen van de Zon door de dichte struiken niet dringen, en deszelfs eigenschap veranderen kon. Dezelve blyft in het aflopen kout, tot ontrent 9 uuren voor de middag, als om welken tyd de Zon zeer heftig begint te werken, en de aarde nadrukkelyk te verwarmen. Dienvolgens wanneer men maar voor deze tyd water schept, en t'huis in een vat op een koele plaats bewaart, kan men den gantschen dag koelen drank hebben, hoewel men alhier meer van een kopje warme koffie of thee, als van een koel glas wyn houd.

Hoe dit water is te gebruiken.

Wie zich van het water zeer wel bedient. Meergemelde Heer Gouverneur Van der Stell heeft zich van dit water zeer wel weten te bedienen, om zyn land altyd vochtig en by gevolg vruchtbaar te houden, hebbende beneden aan de bergen een dam laten maken, waar door in den winter of regentyd, het menigvuldig aflopende regenwater tegen wierd gehouden, dat het zyn land zoo licht niet konde verdrinken; en wanneer 'er in den zomer of drogen tyd gebrek aan regen was, heeft hy beneden dezelve de gragt laten trekken, door dewelke zyn gantsch bouwland besproeit en vruchtbaar konde gemaakt worden; gelyk dan ook zodanig een gragt is gegraven, welkers water het wynhuis van den Gouverneur verby loopt, ten einde de vaten zonder grote moeite zouden konnen worden gespoelt; vervolgens dryft het een wynig verder een mole om, welke hy tot nadeel van de gantsche Stellenbossche Colonie aldaar heeft laten zetten, en waar op alles wierd gemalen, dat op deze zyne wydlopige hofstede verbakken wierd, stort zich eindelyk benede deze mole weder in de Rivier, en ontlast zich ten laatste in de Baay Falzo.

De naam van deze Rivier is by de eerste Inwoners de Twede Rivier geweest, ten einde om dezelve van de Stellenbossche Rivier, welke de Eerste genaamt wierd, te onderscheiden. Na dat echter zeker Europeaan, genaamt Laurens, daar in verongelukt is, heeft dezelve den naam van hem geërft, en heet nu doorgaans de Laurens-Rivier. Benede dezelve, alwaar zy zich in de zee van de gemelde Baay Falzo verliest, heeft zy een tamelyke brede mond, waar in de zee-visschen voor dezen door de Europeanen in een groote menigte gevangen wierden; edog de broeder van den Gouverneur, de Heer François van der Stell, heeft na het verbod der visschery, den mond met palen laten bederven; ten einde de burgers door dezelve zouden worden belet, om met netten aldaar te visschen, ten ware zy dezelve aan de palen wilden scheuren, of erbarmelyk havenen.

Deszelfs nieuwe naam van Laurens-Rivier.

Gelyk nu deze Laurens-Rivier voor den Schaap-berg vloeit, zoo worden achter den zelven twee andere gevonden, die van dezelve gebergtens afstromen, maar zoo water-ryk niet zyn, als de eerst-

Twee andere Rivieren.

eerstgemelde; en wyl de voorgemelde Pieter de Meyer nog iemand eenigen eigendom aan het land aldaar heeft gehad, zoo is'er ook niemand geweest, die deze beide Rivieren met een byzonderen naam vereert heeft.

Haar loop.

Zy lopen beide het land van den gemelden Pieter de Meyer voorby, als tusschen dewelke het zelve legt, en ontlasten zich in de Baay Falzo. Dat hy echter den Heer Gouverneur Louis van Assenburg om dit stuk land heeft verzocht, is op myn aanraden geschied, alzoo het land my wel bewust was, en zeer vruchtbaar scheen, aangezien ik verscheidemalen door het zelve had gewandelt, om my een weinig dieper in het land te begeven.

Hebben niets dan Zee-visschen en eenige andere.

Deze drie als nu gemelde wateren voeren en voeden geene andere, dan zee-visschen; misschien vermids het water tot hun voedzel te subtiel is; of wel wyl zy maar een korte spatie van eenige uuren doorlopen, dat tusschen de bergen en de Baay Falzo begrepen is, en daar en boven een steenachtigen grond hebben. Ondertusschen vind men daar in grundels en andere diergelyke kleine visschen, nevens een zekere zoort van aal, welke de inwoners alhier Paling noemen. Dezelve is echter nergens dan onder de oude wortels der bomen des oevers, te vinden, en daar en boven zoo dun gezaait, dat men dikwyls in een half jaar, en menigmaal in een heel jaar naauwelyks een te zien krygt; hoewel zy zich niet in den douw onthouden of gras vreeten, zoo als Aal gewoon is te doen.

En hier mede zal ik voor dit maal van het Hottentot-Hollandsch distrikt, na dat ik my lang genoeg daar in heb onthouden, afscheid nemen, en my na het naast daar aan stotende Moddergatsche distrikt begeven, en het zelve wegens gebrek aan stoffe, met korte woorden afhandelen, dog als voor af zeggen, dat dit distrikt Moddergat word genaamt, wyl het regenwater, 't welk in den winter, voornamelyk in de maanden van Juny en July zeer rykelyk van den hemel valt, hier en daar tusschen de bergen in de laagtens staan blyft, en de wegen onbruikbaar maakt, waar door het land in de valleyen meest onderloopt, en alzoo moerassig of modderachtig word.

Moddergats distrikt, van waar deszelfs naam is.

Waar het zelve legt.

Dit distrikt legt in aanzien van het voorgaande, wat noordelyker, en word van het gemelde Hottentot-Hollandsch distrikt, de Stellenbossche Rivier en deszelfs bergen, en van het Stellenbossche distrikt zelf omvat; derhalven is het zelve ook op verre na zoo groot niet, als de hier voor beschreve distrikten. Ondertusschen vind men in het zelve vele zeer goede, schone en fraai aangelegde Landgoederen, waar onder billyk zoo uit de natuur, als wegens de goede bestiering, en ook wegens den rang moeten worden voortgetrokken, de gene, welke aan de Heren Burgemeesters van Stellenbosch rechtmatig toebehoren, gelyk zich dan onder anderen bevinden het Land-goed van den Heer Wessel Pretorius, dat van Herman van Brakel, en dat van Jan Jacob Conterman, nevens vele andere van de overige ingezetenen.

Deszelfs grootte.

Heeft schone Landgoederen.

Men vind in dit Distrikt niet zulke grote vlaktens als in het vorige, aangezien het uit enkele heuvels bestaat. Des niet tegenstaande is het land goed en vruchtbaar, en brengt gras genoeg voort, voor het vee van de ingezetenen. Het zelve word niet alleen van de Stellenbossche Rivier besproeit, maar daar zyn hier en daar ook kleine beekjes, die alle genoegzaam in staat zyn, om de dorre grond te verquikken; ja in den regentyd zwellen zy zodanig, dat men veeltyds niet zonder levensgevaar daar over gaan kan; en is my zeer wel

Is vruchtbaar.

wel bewust, dat de menschen daar zelfs niet door konnen komen, als zy niet een verren omweg zoeken willen.

Waarom deze Beekjes geen byzondere naam hebben.

De inwoners hebben aan deze beekjes nog gene byzondere namen gegeven, dog meer uit achteloosheid als uit onkundigheid, vermids zy aan een zaak niet gaarn een naam willen geven, als zich niet iets byzonders met dezelve toegedragen heeft; gebeurt het echter, dat iemand in zodanige wateren gevaar gelopen heeft, of verdronken is, zoo erft het zelve zekerlyk den naam van zodanigen rampzaligen, gelyk uit de voorbeelden der Keizers en Laurens-Rievieren te zien is. Zy lopen alle, welke namelyk hun water zoo ver onuitgedroogt brengen konnen, tot in de Stellenbossche Rivier, welke dezelve niet weinig helpen versterken.

De Merkwaardigste Beeken.

Van deze beeken zyn de voornaamste, die welke het land en de woning van Willem Nel, Fransch Kleermaker, en die welke de Buite-plaats van bovengemelde Hermen van Brakel voor by lopen, alzoo over deze in den regentyd niet wel te komen is, wyl het veelvoudig regenwater, dat van de bergen afrolt, en deze beken te zamen loopt, dezelve daar door zodanig opswelt, dat het onmogelyk tusschen de oevers of palen kan blyven, aangezien het als dan niet alleen de naaste velden onder water zet, maar zelfs over bosschen en struiken loopt, en alzoo de Reizigers in groot gevaar brengt.

Gebruiken bruggen.

De inwoners zien jaarlyks, hoe gevaarlyk de weg in deze tyd, voornamelyk in de maanden van Juny en July, van het eene District na het ander is, en was het derhalven boogst nodig, dat 'er duurzame en hoge bruggen wierden geslagen, te meer wyl zy het geld daar toe niet ver hoeven te zoeken, en haar kas ryk genoeg is. Ondertusschen willen zy liever het geld zoo lang bewaren, tot dat 'er, zoo het schynt, een ongeluk voorgevallen is, en zy met schade wys worden, wanneer zy zoo als het spreek-woord zegt, de put zullen dekken, als het kalf verdronken is.

Stellenbossche district.

Edog laten zy ten haren koste wys worden, ik ben midlerwyl vergenoegt, dat God my tot nu voor diergelyk ongeluk heeft bewaart, die ook verder voor my zorgen, en my in 't toekomende behoeden zal. Jegenswoordig zal ik my uit dit modderachtig District begeven, na dat, 't welk de naam van de gantsche Colonie draagt, en eigentlyk het Stellenbossche genaamt word; als het welk niet alleen veel groter is, en dat van Hottentots-Holland zeer naby komt, maar ook veel vermakelyker, pragtiger en fraajer, als het Moddergatsch District; bevattende al het geen tusschen de Tyger en de Stellenbossche bergen legt, vermids het beneden of ten Zuiden aan Moddergat, en ten Noorden aan de Bottelary grenst.

Van deszelfs naam, dorp, kerk, en stadhuis, is reeds hier voren naricht gegeven, en zoude derhalven nodeloos zyn, het zelve andermaal te verhalen. Ondertusschen dient men alhier nog te weten, dat de bergen, welke het zelve ten oosten omvatten, en de Stellenbossche bergen worden genaamt, den naam van de gantsche Colonie hebben; welke als de aanzienlykste van die Colonie, by na zoo hoog wild en dor zyn, als de Tafelberg, aangezien de rouwe klippen zonder loof en gras zyn. Dezelve worden ook, wanneer de Zuidooste wind waait, op dezelve wys als de gemelde Tafelberg, met een witte wolk bedekt, dog met dit onderscheid, dat de wind aan het Voorgebergte nacht en dag, maar een korte tyd, byna een uur, 's middags en 's middernachts uitgenomen, aanhoud, hier in tegendeel tegen den avond byna

Steenbossche bergen.

Hare beschapenheid.

byna t'eenemaal gaat leggen, en zich tot na midnacht niet laat horen; waar van ik de oorzaak denk te zyn, dat de winden hier niet zoo sterk als aan het Voorgebergte, van andere naby leggende bergen gestuit of te rug gejaagt worden. Edog hier van op een andere tyd uitvoerlyker.

Hebben hout en kruiden.

In de laagtens van deze bergen groeit zoo veel hout, dat de inwoners genoeg te branden hebben; het bouwhout moet, gelyk reeds voorheen is gemeld, meest uit Holland of uit Indie komen. Op de kruinen van deze regel bergen, wassen de treffelykste kruiden en aangenaamste bloemen, welke, wyl men dezelve overal in overvloed vind, niet geacht, en den schapen en Runderen ten prooi gelaten worden.

Daar benevens vermakelyke Landsdouwen.

In de laagtens of vlaktens ziet men de vermaakelykste velden, met koorn, Tarw, Gerst, Wynstokken, en Lust-tuinen pralen, welke het oog zodanig vermaken, dat het zich niet daar aan verzadigen kan. Ziet men daarenboven de treffelyke Lust- en Woonhuizen der inwoners, heeft men een recht aangenaam schouwspel der natuur en kunst voor zich. Voornamelyk is het Landgoed van den voormaligen Predikant Pieter Kalden zeer wel gelegen, en profytelyk. Het zelve draagt niet alleen rykelyk rogge en tarw, maar ook goeden wyn. Daarenboven legt het aan de stroom naby de zee, zoo dat het ook geen gebrek aan visch hebben kan; behalven dat men daar menigmaal een steenbok of ander wild, nevens veel wilde eenden en andere vogels, waar mede men een tafel heerlyk aanrechten, en den maag met lekkere spys verzorgen kan, aantreft.

En een vruchtbaar Landgoed.

Ook wild.

Hoe de Bezitter tot zodanig Landgoed is gekomen.

Zulks moet hy voorheen hebben geweten, of elders gewaar geworden zyn; hy zoude mogelyk anders zyn woord niet hebben gegeven, om het zelve by den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell voor zynen Ouderling, genaamt Guillaume du Toit, te verzoeken, en na deszelfs verkryging, zulks tegen belofte, voor zich zelven in bezit te nemen. Want deze du Toit had vertrouwen op hem, om dat hy wel wist, dat de Predikanten doorgaans tog een witten voet aan de Hoven hebben, en hy by den Gouverneur veel vermogt; weshalven hy hem aan was, om zodanig stuk land voor hem te verzoeken. De gemelde Heer Kalden beloofde zyn uiterste best te doen, terwyl hy de vryster voor zich zelven nam, en zyn medevryer met beschaamde kaken, en een lange neus, zyn onnozelheid liet verfoejen. Wanneer 'er nogtans in den jare 1707 bevel quam, dat alle Bedienden van de Compagnie zonder onderscheid, zich hunne landgoederen zouden hebben quyt te maken, en die aan andere over te doen, verkogt deze Heer Kalden het zyne en jegenswoordig gemelde, voor 20 duizend guldens, waar uit dan licht af te nemen is, dat het moet goed geweest zyn.

Verkoopt het zelve.

Verdere Landgoederen aldaar.

Langs deze Rivier leggen nog verscheide andere treffelyke goederen en prachtige hofsteden, waar onder echter het vermakelyk en aanzienlyk Land van den Burgermeester van Stellenbosch, Ferdinand Appel, 't welk aan dat van den boven gemelden Kalden stoot, billyk te tellen is. Aan dit laatste grenst het prachtig Lust-en Landgoed, *Meer-lust* genaamt, van den Kaapschen Burgermeester Henning Husing, van welkers huis en daar op gebouwden toren men in den haven van het Voorgebergte zien kan. Van daar komt men wederom aan de vermakelyke en vruchtbare Hofstede van den gewezen Stellenbosschen en als nu Kaapschen Burgermeester, Jakob van der Heiden, *Welmoed* genaamt, welke byna alle andere

andere in vruchtbaarheid overtreft.

De Schryver kan dezelve niet alle afhandelen.

En wie wilde op zich nemen, om alle deze aangename woningen en ryke landeryen na waarde te beschryven. Wilde ik verder de Landgoederen van Pieter van Byl, Burgermeester van Stellenbosch, Adam Tassen, Pieter Robert, Isak Schryber, Catarina Kloeten en andere, omstandig afhandelen, zoude my zekerlyk den tyd, en den Lezer het geduld ontsnappen, om alles met oplettendheid te lezen. Derhalven zal het genoeg zyn, dat ik maar als boven heen zeg, dat geen Landgoed aan vruchtbaarheid, fraaiheid der gebouwen en goed bestier, iets ontbreekt, weshalven het ook geen wonder is, dat de menschen aan rykdom en vermogen geweldig moeten toenemen.

Is dikwyls zeer vergenoegt aldaar geweest.

Ik beken zeer gaarn, dat ik my altyd verheug, wanneer ik denk, hoe menige vergenoegde uuren ik by deze Bezitters hebbe doorgebragt, zoo dikwyls als ik de eer en het vermaak heb gehad, om op hare landgoederen te zyn door dien ik hen ook veel, wat de kennis van het land aanbelangt, verplicht ben, waar van ze my onder een aangenaam gesprek onderrecht hebben, waar voor ik hen ook altoos dankbaar blyven zal.

Verhaalt een voorval van een Leeuw.

Het zal my geoorlooft zyn, dat ik eer en alvorens ik van deze Landgoederen afscheide, en voorneem iets anders te berichten, laat invloejen, het geen zich op een van dezelve, ten minsten niet ver daar van daan, heeft toegedragen. Een verdwaalde leeuw, die om zynen roof te vervolgen, zich eenigen tyd ontrent het landgoed van den voorgemelden Isak Schrybers had onthouden, was zoo stout, dat hy aldaar gestadig zyn verblyf hield, en op buit loerde. Niet ver van deze Schrybers plaats woonde een vrygelate slaaf van Ceylon, genaamt Jan van Ceylon, die niets bezat, dan 't geen hy dagelyks met zyn kar verdiende. Deze nam aan, om op dezen roofvogel te passen, en den zelven te vellen. Ten dien einde stelde hy in het ope veld een gelade snaphaan op hem; bond aan den haalover bindgaren, waar aan een lokaas vast was, met inzicht, om den leeuw te doorschieten, en daar door 25 guldens, zynde de premie, die daar op gezet was, te verdienen.

Dood denzelven gelukkig.

Zulks gelukte hem ook zeer wel. De leeuw quam by nacht, en wilde het gemelde lokaas met een veeg opsnappen; dog zoo dra hy het bindgaren beweegde, ging de snaphaan over, waar door hy zich zelven het hoofd doorschoot, en naauwelyks 10 schreden van de plaats, dood ter aarde viel. De huid was alzoo gewonnen. Den 12. December 1712. quam hy met den leeuw op het Ambachts Here-huis van Stellenbosch, brengende den zelven op zyn kar. Aldaar ontfing hy bevel, om hem de huid af te halen, en die aan den Heer Gouverneur van Assenburg op het Voorgebergte te brengen, ten einde de premie t'ontfangen. Wanneer hy den leeuw vilde, kreeg hy behalven de gemelde premie, ruim 20 pond leeuwen of niervet, waar van hy wederom geld maken kon. Hy vereerde my rykelyk een pond, om dat ik hem ook een Ordonnantie aan den Stellenbossche Cassier moest maken, ten einde hy hem de helft van de premie betaalde.

Krygt een beloning.

Rivier in 't Stellenbossche district.

Van de Rivier, welke door dit district loopt, dient men te weten, dat dezelve by de inwoners de Eerste Rivier heet, wyl dezelve zoo dra zy over de Zout-rivier zyn gekomen, van het Voorgebergte af tot aan Stellenbosch geen meer als deze aangetroffen hebben. Want die aan de Kuil is byna niet noemens waardig, wyl ze in den zomertyd uitdroogt, en zelden tot in de zee loopt.

An-

Deszelfs naam.

Andere daar en tegen geven hem den naam van de Colonie, en heten hem Stellenbossche-Rivier, na dat hy even beneden het dorp Stellenbosch de Modder-Rivier ontfangen, en een weinig verder de beide voorgemelde kleine Rivieren van het Moddergatsch district verslonden hebbende, een nog tamelyk aanzienlyke Rivier uitmaakt, en een groten mond in de Baay Falzo formeert.

Waar hy ontspringt.

Zynen oorspronk heeft hy uit de Stellenbossche bergen, niet ver van het voorgemelde Schrybers Landgoed, of om eigentlyk te zeggen, boven in de zoogenaamde Hoek, van waar dezelve over louter kezelstenen rolt.

Welke visschen hy heeft.

Hy heeft of voed geen andere visschen, dan kleine grondels, aal, enz.; edog van den mond in de Baay Falzo, tot aan de hofstede van Ferdinand Appel, vangt men allerhande zeevisschen, daar onder Harders, Springers enz.

Heeft een slechte brug.

Over deze Rivier heeft de Colonie uit nood een brug moeten bouwen; die onder het Dorp Stellenbosch, alwaar de voorgemelde Modder en deze Eerste Rivier in elkander lopen, geslagen is; dezelve is echter zoo smal en ongemakkelyk, dat als een wagen de hoge kromte, die aan gene zyde van Adam Tassens Landgoed word gevonden, afkomt, en niet recht het midde van de brug krygt of een stuk van de zy-muur afrukt, of wel zelfs omslaat, en zyne ophebbende goederen in 't water ontlaad.

Voorslag tot een beter.

Om dit quaad te verhelpen, heeft zeker gegoed burger in Stellenbosch, genaamt Jan Joris Grimpe, geweze Burgermeester aldaar, voorgenomen, om by zyn Landgoed, 't welk als nu na deszelfs dood en die van zyne weduwe, vrouw Sara van Brakel, die met den gemelden Heer Tas weder getrouwt was, laatst gemelde Heer in eigendom bezit, op eige kosten een goede, grote en hechte brug daar over te slaan.

Word gebouwt.

Zulk voornemen stelde hy na gegeven kennis aan den Raad van Stellenbosch, en verkregen verlof, in 't werk; en sloeg een zodanige hechte brug over deze Rivier, dat een gantsche gemeente zich die niet behoefde te schamen. Edog wanneer de naby gelege burgers zagen, dat het werk voor hen ook goed was, wierd hem ten eersten van wegens den Raad opgelegt, dat hy toestaan moest, dat zyne medeburgers en buuren door zyn daar by leggend land en verder over deze brug mogten ryden; mids dat zoo lang als hy deze brug onderhield, en de buuren de passagie vergunde, hy van alle gemene lasten, als Heere-diensten, wegen maken, en andere gemene diensten vry zoude zyn.

Een andere brug over deze Rivier.

Voor deze en terwyl de Gouverneur Willem Adriaan van der Stell nog voor Bezitter van Hottentots-Holland doorging, was ook een schone brug meest en wel alleen tot zyn eige gebruik over deze Rivier geslagen, te weten tusschen de beide Landgoederen van de Heren Jakob van der Heyden, en Henning Husing, *Welmoed*, en *Meerlust* genaamt; welke brug wel is onderhouden, zoo lang als hy in bezit van het gemelde land gebleven is. De Illustre Compagnie verschafte het hout, en de arbeidsluiden; de burgers moesten het hout derwaards voeren, en den arbeidsloon betalen; derhalven konde die gemakkelyk groot, breedt en pragtig genoeg worden gebouwt, wyl zoo als het spreekwoord zegt, van een anders leer goed riemen snyden is.

Is als nu ingevallen.

Na dat echter de gemelde Maatschappy hem het land afgenomen heeft, en het zelve aan andere verkogt is, zoo word als nu van niemand meer een hand aan deze brug gelegt, of schoon dezelve reeds bouwvallig, en van het

het water tamelyk beschadigt is, daar echter zulks met weinig kosten te vermaken, en de brug in staat te houden was. Edog men ziet handtastelyk, dat of de nyd dit goede werk achterhoud, of dat men in plaats van nu een kleine somme; liever daar na een groot kapitaal te gelyk uit de kas wil uit schieten, en onder de menschen komen laten.

Bottelary.

Nu is in deze Colonie nog overig, het District, 't welk men de Bottelary noemt. Wat aanbelangt de naam, ik kan niet zeggen, van waar het eigentlyk den zelven ontleent heeft, ten ware dit District om zoo te spreken, de Behouder en spyskamer der paarden was, als waar uit haar voedzel, namelyk het Hooi, meest, ja wel altemaal komen moet; en dit District by gevolg om zoo te spreken, een Bottelary of Hoei-Magazyn verstrekt, waar uit, by aldien het nodig was, voorraad van Hooi genomen en elders gevoert konde worden. Dit zy zoo als het wil, het is zeker, dat in gantsch Afrika geen Hooi gemaakt word, als hier, aangezien wyl geen sneeuw op het land valt, het vee groot en klein, alle dagen in de wyde gedreven kan worden, en men derhalven geen verder voorraad van noden heeft.

Is eigentlyk een Hooi-magazyn.

Hoe dit District legt.

Ondertusschen is dit District het Noorderlykste van de gantsche Colonie, grenzende aan dat van Stellenbosch ten Zuiden, ten Oosten en Noorden aan Drakensteen; en ten Westen tegen de zoogenaamde Mosselbank. De Paardeberg, welke van de wilde paarden, die zich alhier in een grote menigte verzamelen, en eertyds haar voedzel alhier gezocht hebben, zyn naam heeft ontfangen, scheid dit District van Drakensteen. Hy is ook wel de eenige, die in dit gansch District aanmerkenswaardig is; ten dele wegens de voorgemelde paarden, en ook wyl 'er geen ander van aanzienlyke hoogte in dit gantsch District te vinden is.

Paardeberg.

Joostenberg.

De zoogenaamde Joosten-berg, die zynen naam van zekeren Joost, deszelfs eerste bewoner, heeft bekomen, legt ook wel midden in dit District, maar deszelfs verhevantheid springt zoo weinig in 't oog, dat hy naauwelyks tegen de aanzienlyke heuvels kan monsteren; dienvolgens dient hy ook tot treffelyke Landgoederen en aanzienlyke Meyeryen; gelyk dan de wydens niet heel ver van zyn hoogste kruin afgelegen zyn.

Rampzalige Predikant.

Eertyds heeft een zeker Predikant van Stellenbosch, een zeer fraai landgoed niet ver daar van daan gehad, die in den jare 1705, kort voor myne aankomst alhier, van dit landgoed na huis rydende, zich zelven met een pennemes den hals heeft afgesneden, zonder dat iemand ooyt heeft geweten, waar door hy tot die wanhoop vervallen is. Ik kan nogtans met waarheid zeggen, dat de Heer Willem Mentzing deszelfs landgoed heeft gekogt en het zelve heden dien dag nog bezit; en voorts dat de Heer Helo de weduwe heeft getrouwt, waar van in 't vervolg gelegenheid zich zal op doen, om meer te berichten.

Wyders legt ontrent een uur van dit eerstgemeld Goed een ander, veel schoonder, groter en treffelyker, 't welk aan den Heer Samuel Elzevier, geweze seconde Perzoon en Administrateur van de Negocie aan die Voorgebergte, toebehoort, en na deszelfs naam Elzenburg gedoopt is. Het was voor dezen een Post van de Compagnie, waar op zy koorn en tarw had; en konde ook van alles zeer gemakkelyk onderhouden worden; om dat de voorgemelde weydens onmiddelbaar daar aan stoten.

Ontrouwe Dienaars veroorzaken schade.

Door dien echter de daar over gezette dienaars haar eigen voordeel meer dan dat van hunne Heeren

ren behertigden, en van de veldvruchten, minst in de Koorn-Magazynen van de Illustre Compagnie leverden, maar het grootste gedeelte, of ten minsten de helft daar van verkogten, en van het geld, dat daar van quam goede cier maakten, en het aldaar gewonne Koorn daar door veel duurder quam te staan, dan als men het van vreemdelingen kopen konde, zoo wierd ten laatsten besloten, om deze post te verlaten, en de Compagnie geen onnodige kosten op den hals te halen, gelyk men dan het volk, dat daar de wacht hield, weder in de vesting getrokken, en elders, daar het van meer vrucht kon zyn, gebruikt heeft.

Zulks gedyt een ander tot voordeel.

Zulks geschiede reeds ten tyde van den Heer Gouverneur Simon van der Stell, die voor zyn zoon den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, geregeert heeft. Wanneer het dienvolgens den Heer Samuel Elzevier ter ooren quam; verzocht hy den eerstgemelden Heer Gouverneur Simon van der Stell, om dat land, 't welk dan ook in vryen eigendom aan hem toegestaan wierd. En hier mede was deze Heer ook te paard geholpen; hy liet kort daar op een treffelyke heerlykheid daar uit maken, en een fraai huis en wynhuis nevens andere nodige gevaarten aldaar oprechten, en schikte alles zoo wel, dat hy groot voordeel daar van trekken konde. Deszelfs heimelyke handel met koorn en wyn konde nu zonder schroom in 't openbaar geschieden wyl al het geen hy verkogt, den naam had, dat het op zyn Landgoed gevallen was, terwyl hy tegen een zeer lage prys waren van andere ingezetenen kogt, en weder zeer duur uitvente, gelyk zulks op een andere tyd uitvoerlyker zal worden aan den dag gelegt.

Voordelig gebruik van water.

Het klein voorby lopend water 't welk byna het eenige of ten minsten het voornaamste in dit gantsch Distrikt is, wilde de gemelde Heer Elzevier zynen loop ook niet laten vervolgen, zonder zyn byzondere vrucht daar van te hebben. Na dat hy het eens was, met de geene, die over de grasvelden of weydens waren gestelt, namelyk dat zy het water, wanneer hy het gebruikte, niet zouden afleiden, en deze buiten dat reeds genoegzaam ter genade van hem leven moesten, alzoo hy by den Gouverneur doen en laten was, zoo bouwde hy even achter zynen aangelegden tuin aan de gragt, een mole, waar op hy zyn koorn malen liet, en daar door aan de Colonie het gewoonlyk maalgeld onttrok; het welk dan wederom door de vingers wierd gezien, om dat de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, op zyn Buiteplaats *Verre gelegen* het zelve deed, en ook wyl de burgers en ingezetenen niet gaarn met hem wilden overhoop raken, om dat zy hare voorraad van allerhande waren van de Compagnie moesten kopen, waar over hy Directeur was, uit vrees, dat hy dezelve naderhand niet aan hen mogt laten volgen, of schoon zy altyd met baar geld moesten te markt komen.

Na dat hy echter in den jare 1707 weder na Holland ontboden wierd, werwaards hy dan ook nevens den Heer Gouverneur, den Pridikant Pieter Kalden, en François van der Stell het volgende jaar vertrok, heeft hy niet ten eersten zyn Goed verkogt, maar het zelve onder het bestier van den Heer Lamotius, afgezet Opperhoofd van het eiland Mauritius, gelaten, die de jaarlyksche renten aan hem na Holland zenden moest, waar van hy daar rykelyk heeft konnen leven. Kort voor myn vertrek, heeft het gerucht gelopen, dat de gemelde Goederen zouden worden verkogt, edog hoe het eigentlyk

daar mede is gegaan, zulks kan ik niet zeggen, en is ook niet veel daar aan gelegen.

Wat 'er anders voor water in dit Diſtrict is.

Het overige water, dat in dit diſtrict hier en daar in putten en andere laagtens van den regen vergadert, word des zomers gantſch brak, dat is, het krygt een zoutachtigen ſmaak, die hoe langer het zelve ſtaat, zonder dat 'er verſch water by komt, hoe zouter word; het welk nogtans uit gebrek van beter, door de inwoners op allerhande wys moet worden gebruikt.

Is arm aan hout.

Ondertuſſchen heeft dit diſtrict niet alleen gebrek aan water, maar is ook arm aan hout, en moeten de goede ingezetenen zich maar met allerhande ſtruiken, en der zelver uitgeroeide wortels behelpen. Wanneer het hier zoo koud wierd, als wel in Duitſchland, zoude ik geen raad weten, hoe te doen, wanneer de order, welke de Illuſtre Compagnie by het uitdelen en vereeren der landen, onder anderen in de Erfbrieven heeft laten zetten, niet beter als tot nu nagekomen wierd, namelyk dat de begunſtigde eenige morgen lands met eyke bomen zullen laten beplanten; welke order echter, wyl ze tot nu gantſchelyk in den wind is geſlagen, en veracht, in den beginne zeer zwaar ter uitvoer zoude zyn te brengen, ten ware met oplegging van een zware ſtraffe, of verbeurte van het vereert land.

Word nogtans niet geplant.

Straffe van de Boomſchenders.

De Illuſtre Compagnie is hen in dit ſtuk roemwaardig voorgegaan, hebbende hier zoo wel als in het rond boſchje eike bomen geplant, die uitſtekent waſſen en opſchieten. Daar benevens heeft dezelve op ſtraffe van een geeſſeling verboden, deze jonge bomen te ſchenden, gelyk dan een zeker burger, dien ik om rede niet wil noemen, deswegen verklaagt, zeer lang in hechtenis heeft gezeten, en niet eer ontſlagen is, dan na dat hy 100 Ryxdaalders aan den Landdroſt had betaalt, of ſchoon hy maar 10 jonge ſtammen door een Dienaar van de Compagnie had laten ſchenden, en het houd daar van gekogt had, die ook om die zelve rede op het Robben-eiland gebannen is.

Voorbeeld daar van.

Beſluit van dit Hooftſtuk.

Vermids ik zie, dat deze ſtoffe tegen vermoeden onder de hand is aangegroeit, zal ik het overige van Drakenſteen en het land van Waveren voor het volgende Hooftdeel ſparen; terwyl ik hoop, dat gy deze onvermydelyke wydlopigheid niet qualyk zult duiden.

VIII. HOOFT-

rſpronk
de
ken-
nſche
onie.

CAARTE
Van de beyde Afgelegenste
COLONIEN
DRAKENSTEEN
en
WAVEREN.
Groote Gat
Elsen Bosch
CABOEQUAS
Groene Riv.
Elsen Valey
Warm Bad
Bootsman Kraal
SCESEQUAS
De 24 Rivieren
Koe bergen
T LAND VAN WAVEREN
Diepe Riv.
3 Huysjes Door drift
HORISONS
Riebecks Casteel
Riebecks Valey
Sonquas drift
Ian Botma
Dirk Coetzee
Pieter vander Byl
Iacob vander Heyden
Pieter Robbertse
GONNEMASE HOTTENTOTS
Paarden berg
Volle Riv.
OBIQUAS
Jonker Frans vander Stel
Gonnemase Kraalen
Wagemakers Valey
Baay van S. Catharina
Wey Landen
Francois du Toit
Sonquas drift
Visch Baay
De Paarleberg
Babiloonsche Tooren
De Drakensteensche Bergen
Willem van Zeyl
Louis le Grand
Koorn Landen
Warm Bad
Pieter vander Byl
De Swarte Berg
De Berg Riv.
De Heer Jan Blesius
DRAKENSTEEN
KOOPMANS NATIE
Kerk
Water molen
Simons Valey
Abraham Villiers
De Stellenbossche Bergen
Iacob van As
Wyn Landen
Bangehoek
Sorgvliet
t Land van Etienne Niel
De Moeyelyke Berg
De Berg Keer weder
Baay van S.t Sebastiaan
7. Duytsche Mylen van 15 in een Graad.
Vleesch Baay

VIII. HOOFTSTUK.

Van de beide afgelegenſte Colonien Drakenſteen en Waveren, en van de onvolkomenheid der laatſte, nevens andere merkwaardigheden.

Vervolg van des Schryvers verhaal. Oorſpronk van de Drakenſteenſche Colonie. Vader Tacharts verkeerd bericht. De Gouverneur zoekt den Schryver een ſprookje te vertellen. Vader Tachart is miſleid. Oorſpronk van de naam Drakenſteen Een andere dwaling van Tachart, dog word ontſchuldigt. De Grenzen van de Drakenſteenſche Colonie De zelfs verdeling. Grootte. Heeft geen Stadhuys. Het eerſte deel dezer Colonie is ſlegt. Beſchryving van de Berg-Rivier. Dit gedeelte is ſteenagtig maar vruchtbaar. Aldaar word geen ys of ſneeuw gevonden. Bange hoek, een gevaarlyke weg. Beſchryving van een Buyte-plaats die aldaar gelegen is. Simons valley Beſchryving van deszelfs Land, en de gebouwen die daar gevonden worden. Beſchryving van een berg de Babiloniſche Toren genaamt. Beſchryving van de Drakenſteenſche Kerk Van een Landgoed daar by gelegen. Van de Paerle-berg. Beſchryving van de Berg-Rivier, en het gevaar 't geen men in 't overtrekken der zelve ontmoet In de Wagenmakers Valley hebben de Hottentotten nog onlangs gewoont. Lof der Hottentotten. Waar van een byzonder voorval verhaalt word. De Hottentotten houden haar woord zeer wel. Beſchryving van 't vierde Diſtrict dezer Colonie. Aldaar legt de Berg Riebek-Kaſteel. Verhaal van een verſchil door een bron ontſtaan, 't geen de Schryver bygewoont heeft. De vorige Poſten waar door den inval der Hottentotten belet wierd, zyn nu vernietigt. 't Overige land dat tot dit Diſtrict behoort, heeft goede weiden en is vruchtbaar. Beſchryving van hand-molens die aldaar tot het malen van koorn gebruikt worden. Dit land word niet in eigendom bezeten. Beſchryving van de Honing-bergen. De honing word door de Hottentotten opgezogt, en word van de Inwoners tot drank gebruikt. Oorzaak waarom dit land niet word gebouwd. Beſchryving der Picquet-bergen. Alwaar, gelyk mede in het vorige Diſtrict, nog veel Hottentotten wonen. Dit land legt ver van de Kaap. Deszelfs grenzen Beſchryving van de Waverſche Colonie. Van de Roode Zand-Berg. Welke de Inwoners van deze Colonie zyn. Heeft nog Raadhuis nog Kerk. Beſchryving van het water en baden die aldaar gevonden worden. De Schryver is in gevaar van Olyfanten en Leeuwen. Dog word uyt het zelve verloſt. Beſluyt van dit Hoofiſtuk.

Vervolg van het verhaal des Schryvers.

TOt nu heb ik u nog maar de beide Colonien van het Voorgebergte en Stellenboſch voorgeſtelt, om dat ik die dingen onmogelyk beknopter heb konnen afhandelen. Ondertuſſchen is het my niet onbewuſt, dat'er nog twee diergelyke Colonien zyn, die insgelyks uitvoerlyker moeten worden beſchreven; edog vermids deze beide de nieuwſte of jongſte zyn, en dat de laatſte eerſt kort voor myn tyd aangelegt is, zoo twyffel ik niet, of ik zal beide Colonien te gelyk in dit tegenwoordig Hooftſtuk wel konnen afhandelen, te meer om dat van de laatſte zeer weinig ſchryvenswaardig voorvallen zal.

Oorſpronk van de Drakenſteenſche Colonie.

Om alle wydlopigheid te vermyden, zoo zeg ik zoo voort, dat de eerſte van deze beide Colonien, Drakenſteen genaamt, reeds in den jare 1675, na dat het beſtek van de Stellenboſſche Colonie ook te klein was, door den toenmaligen Heer Gouverneur Simon van der Stell, aangelegt is, alzoo de gene die uit de Compagnies dienſt ontſlagen en op vrye

vrye voeten gestelt wierden, ten einde om burgerlyke handteering te dryven, met het overschot van het Stellenbossche gebied niet konden te vrede zyn, om dat het best reeds daar uit gekipt was, en hy hen derhalven ook niet hulploos laten wilde.

Wanneer nu eenige jaren daar na die uit Vrankeryk gevluchte Gereformeerden, op de sterke voorspraak van de Heren Staten Generaal, door de Illustre Compagnie met hunne gantsche familien zonder kostgeld, herwaards wierden gevoert, wierd deze Colonie wel dra zodanig met inwoners aangevult, dat 'er zeer slechte plaats voor andere overig bleef; gelyk dan nog op heden dien dag klaarblykelyk te zien is, dat deze zeer grote volkryke Colonie meest uit Franschen bestaat, ten ware de een of ander Duitscher reeds voor hunne komst alhier gewoont, zich door een huwelyk gevestigt of ook zelfs voor reed geld een zodanige plaats of landgoed gekogt had.

Vader Tacharts verkeert bericht.

Indien men Vader Tachart mag geloven, zoo heeft dezelve in den beginne den naam van Drakensteen niet gevoert; in zyne Siamsche Reis p. m. 94. zegt hy dat zy eerst Helbok heeft geheten. Edog vermids ik van die benoeming nooyt iets in 't land gehoort, of by andere Auteurs gelezen heb, zoo twyffel ik wel niet aan het oprecht verhaal van den gemelden Vader Tachart, maar wel aan de oprechtigheid van den Heer Gouverneur, die den gemelden Vader zonder twyffel zoo wat op den mouw zal hebben gespelt, om wat met hem te lachen; deszelfs inborst, om de menschen zwart voor wit te verkopen, is my genoeg bekend, en heeft hy my dikmaals dingen verhaalt, die tegen het gezond vernuft en alle reden aanliepen, welke hy nogtans voor de zuivere waarheid wilde doen doorgaan, dewyl hy dezelve na zyn voorgeven, ondervonden, of slechts uit zyne herzens gestoten had.

De Gouverneur zoekt den Schryver een sprookje te vertellen.

Ik kan my niet onthouden, om deze beschuldiging onder anderen met een vertelling te bekrachtigen, die hy in de maand van November 1706 zelf heeft gedaan. Want wanneer ik wegens eenige zaken by hem op zyn vermakelyk Constantia was, verhaalde hy onder anderen; dat hy ten dienste van de Illustre Compagnie een reis van ontrent 200 mylen landwaards in na de Koper-bergen, tegen Monomotapa leggende, binnen den tyd van 6 maanden gedaan had, en dat hy op een zeer hogen berg was gekomen, alwaar hy had moeten overnachten. Dat hy wanneer de Maan hoe langs hoe hoger quam, en eindelyk over deszelfs kruin passeerde, duidelyk had konnen horen en bespeuren, dat de Maan op verre na zoo hoog niet van de aarde stond, als de Sterrekundige wel voorgaven, om dat hy gehoort had, dat het gras daar van beweegde en kraakte.

Waar voor de Schryver zulks aannam.

Had ik nu niet beter geweten, zoude hy my zekerlyk aan het waggelen hebben gebragt; te meer wyl hy my zeer ernstig vraagde, wat ik als Wysgeer en Sterrekundige daar van gevoelde? Edog alzoo ik niet raadzaam oordeelde, om hem in zyn huis tegen te spreken, antwoorde ik alleenlyk, dat ik zulks geloofde, om dat hy als Ondervinder het verhaalde, terwyl ik by my zelf van gantsch andere gedachten was, en ik uit deze en verscheide andere diergelyke verdichtzelen gewaar wierd, dat hy bezig was, of om my zoo wat op te hullen, of om my op den toets te zetten, of ik hem wel het tegendeel zoude derven staande houden, 't welk hem nogtans beide mislukte.

Gevoelen van Vader Tacharts bericht.

Wat my aanbelangt, ik ben gantschelyk van gevoelen, dat de bovengemelde vertelling aan den

Vader

Vader Tachart op die zelve wys is geschied, aangezien het gantsch niet zoude passen, om eene zoo lang opgerechte Colonie te herdopen, en den geen, welkers toorn men duchten moet, daar door een eer aan te doen, die zelf tegenwoordig de zaak beter konde ervaren, niet alleen van de aanwezende menschen, welke den naam van Helbok niet ten eersten vergeten, en tegen dien van Drakensteen verwisselen zouden konnen, maar ook uit de boeken van de Secretary, die hem zeer licht het tegendeel zouden hebben aangetoont; blyft alzoo het verhaal van Vader Tachart waar, en de vertelling van den Heer Gouverneur verciert.

Is misleid. Dat echter de Heer Commissaris-Generaal N. van Rheede, Heer van Drakensteen, uit Gelderland geboortig, in den jare 1685 om die zelve tyd aan de Kaap van de Goede Hoop is geweest, toen Vader Tachart zich insgelyks aldaar bevond, zulks blykt niet alleen uit de als nu gemelde Reis van Vader Tachart na Siam pag. m. 65. maar zulks is my ook uit desselfs handtekeningen, die hy als Commissaris-Generaal in het gemelde jaar heeft gedaan, en nog in de Secretary van Stellenbosch bewaart worden, en ook uit andere schriften zeer wel bewust. Wie ziet als nu niet, dat de naam van Helbok een louter verdichtzel is, en dat zulks den Vader Tachart in plaats van een fabel is vertelt?

Drakensteensche Colonie, van waar haar naam. Ter eere nu van dien groten, beroemden en edelmoedigen Heer van der Rheede heeft de Heer Simon van der Stell, deze tien jaren te voren vastgestelde, en reeds voor zyne aankomst gestipte of benoemde Colonie, Drakensteen genaamt, ten einde hy te minder voor den zelven zoude hebben te duchten; want gelyk als ik reeds hebbe gemeld, had de Commissaris-Generaal volkome magt, om al het geen waar in het belang van de roemwaardige Maatschappy niet na behoren wierd behertigt, af te schaffen, Gouverneurs en andere hoge Ministers af te zetten, en andere in der zelver plaats te benoemen, als of de gemelde Compagnie zelf tegenwoordig was.

Gelukt hem uit politique inzichten. Nu liep'er een sterk gerucht, dat deze Heer van der Stell insgelyks in een goed blaadtje stond, en mag zyn eige gemoed hem dit ook wel hebben gezegt, derhalven zocht hy in de voorbaad te komen, en deze als nu gemelde Colonie na het geslacht van dien Heer Drakensteen te noemen, ten einde hem daar door de oogen uit te steken, en hem in zyn aanzien en voordelig ampt ongemoeit te laten, gelyk zulks hem dan ook, zoo als de ondervinding naderhand heeft getoont, zeer wel gelukt is.

Een andere dwaling van P. Tachart. Uit dien zelven grond, waar uit de gemelde dwaling van den Vader Tachart is ontstaan, houw ik my gantschelyk verzekert, dat ook zal veroorzaakt zyn, die geene, welke hy p. m. 94. van zyne Siamsche Reis aanhaalt, alwaar hy niet alleen de afstand van deze Colonie van het Voorgebergte heel anders bepaalt, als die in der daad is, maar ook daar by voegt, dat in den beginne 80 huisgezinnen derwaards waren getrokken, om die Colonie te bevolken. Want behalven, dat een afstand van deze Colonie van de Kaap de Goede Hoop te bepalen, schier onmogelyk schynt, als men niet voorheen den vasten *Terminum ad quem* noemt, vermids dezelve zoo zeer wydlopig is, dat eenige huizen naby en de andere wederom ver daar van afstaan, zoo zal niemand licht rede vinden te geloven, dat 80 huisgezinnen voor de komst der Fransche vluchtelingen uit Vrankryk, hunne oude woonplaatzen zouden hebben verlaten, en derwaards gegaan zyn, wyl anders nog minder is te be-

begrypen, waar deze 80 huisgezinnen van daan zouden zyn gekomen.

Verklaring van deze plaats.

Dat echter 80 Fransche huisgezinnen herwaards gekomen, en zich in de Colonie van Drakensteen neergelaten hebben, zulks word geenzins in twyffel getrokken. Alleenlyk dient te worden aangetoont, dat zy voor het jaar 1685 en op eenmaal aangekomen, ook vervolgens alle te gelyk derwaards gegaan zyn. Ondertusschen is dit niet op eenmaal en by den eersten aanvang geschied, dat 80 huisgezinnen zich met'er woon derwaards hebben begeven, maar van tyd tot tyd, te weten naar mate dat de Fransche vluchtelingen aanquamen; waar van'er nogtans zekerlyk meer dan 80 huisgezinnen zyn, gelyk de registers, aan het Stellenbosch gehouden, duidelyk hebben geleert, zonder nogtans de gene, die aldaar opgevoed, en als nu getrouwt zyn, of de Duitschers daar onder te rekenen.

Vader Tachart word ontschuldigt.

Was hy niet misleid, of had hy de vryheid gehad, om zelf in 't land te wezen, zoude hy zekerlyk beter naricht, zoo wel van 't een als van 't ander hebben gekregen. Derhalven is hem dit zeer licht ten goede te duiden, te meer wyl hy in andere stukken nog tamelyk net is, en zeer oprecht schryft. Ten einde echter den Lezer de ware afstand bekent te maken, zoo ben ik genoodzaakt, om alvorens de *Terminum ad quem* vast te stellen, en zal deze de Drakensteensche Kerk zyn, als welke byna midden in deze Colonie staat; Deze alzo legt 14 mylen van de Kaap de Goede Hoop, en wel Oosten ten Noorden, of Oost.

De grenzen van de Drakensteensche Colonie.

De grenzen van deze grote wydlopige Colonie zyn ten zuiden de berg Keer-weder, van den welken in mynen vorigen reeds gewag gemaakt is. Ten Oosten, een regel bergen, waar van dezelve als omgeven is, en die van deze Colonie hunnen naam ontlenen, en de Drakensteensche bergen genaamt worden, van dewelke ik den geen, die naast aan den gemelden Keer-weder legt, den moeijelyken berg hebbe genaamt, wanneer ik in den jare 1708, in gezelschap van eenige goede vrienden, na de Hottentotten en de warme baden reisde, wyl hy my en myne reisgenoten zeer groot verdriet, moeite en zweet koste, eer wy daar over waren.

De Schryver geeft een berg een naam.

Moeijelyke berg.

Want vermids hy zeer styl is, zoo is men genoodzaakt, om als slakken daar op te klauteren, 't welk niet zonder grote moeite kan geschieden; en is dezelve te ongemakkelyker, wyl de smalle weg vol kleine puntige stenen legt, welke onder het gaan niet weinig vervelen; aangezien men genoodzaakt is om van het paard te klimmen, en den gantschen weg over den berg te voet af te leggen, alzoo de weg op zommige plaatzen zoo naauw, smal en gevaarlyk is, dat men geschapen staat, om met het paard van boven neer te rollen, en het leven daar by in te schieten.

De overige grenzen van deze Colonie.

Ten Noorden word deze Colonie van den haven of Saldanha Baay, die zynen naam van een Portugezen Kapitein, die aldaar verongelukt is, voert, en Westelyker, van de groene Kloofs-bergen, of heuvels omgeven; van dewelke ik zoo als ook van de zoutpannen, die zich in de dalen bevinden, in 't vervolg iets meer zal moeten zeggen. Recht tegen 't Westen schynt de Natuur zelf de voorheen reeds beschrevè Bottelary, en de Paardeberg, welke men in dezelve bevind, tot grenzen gezet te hebben; van welkers benoeming hier voren ook reeds bericht is medegedeelt, weshalven ik de herhaling alhier nodeloos acht.

Verdeling van deze Colonie.

Deze zeer grote Colonie kan gevoeglyk in 4 byzondere Districten

ten worden verdeelt, namelyk wanneer men dat gedeelte, 't welk van den berg Keer-weder tot aan de Kerk, die als midden in deze Colonie legt, dat is, het opperste deel tot een byzonder District maakt, en vervolgens van de Kerk af tot aan de Wagemakers-Valley, dat is, tot aan de woning van den Burgermeester van Drakensteen, François du Toit, gaat, en het zelve ook tot een byzonder deel, en alzoo dit gantsch grote dal in twee gelyke deelen verdeelt. Het derde District kan gemakkelyk de Wagemakers-valley zelf zyn, welke drie genaamde districten door de grote Berg-Rivier, gelyk de Inwoners dezelve noemen, besproeit worden. En konde het vierde District gevonden worden uit de andere byzondere Districten, die men wel tot deze Colonie rekent, maar nogtans buiten deszelfs palen leggen, daar onder het Ribeks-Kasteel, de 24 Rivieren, de Honing-bergen, Picquet en andere bergen.

Andere maar onrechte verdeling.

Men kon dezelve ook wel op een andere wys verdelen, een ieder klein district, tot een byzonder klein deel maken, op welke wys men zekerlyk meer dan 4 districten zoude hebben; maar men zoude misschien als dan zoo weinig begrip daar van konne krygen, dan of men in een algemene Landkaart van Duitschland, ieder gebied van alle Ryksgraven, Ryks-Ridders, Ryks-Steden, en veel andere heerschappyen op zich zelven in zyn zoort wilde laten voorstellen. Derhalven blyf ik liever by de voorgaande verdeling, of schoon dezelve ook niet te net valt; en zeg ik ondertusschen, dat deze grote en ver uitgestrekte Colonie, die alleen byna een zoo groten omtrek beslaat, als de 17 Oostenryksche Nederlanden alle by malkanderen, nogtans van geen byzonder Stadhuis is verzien, of schoon 'er jaarlyks Burgermeesters uit hunne inwoners worden verkozen. Want deze maken met die van Stellenbosch, werwaards zy ook altoos in de Raadsvergadering moeten komen, een Magistraat uit, waar van de Land-drost altoos President is. Daar is ook nog geen dorp, zoo als in die van Stellenbosch aangelegt, maar de ingezetenen wonen hier en elders van elkander verspreid, en hebben verders geen gemeenschap van gebouwen onder malkanderen, als de Kerk, een watermole, en eenige trappen, gelyk in 't vervolg zal worden aangetoont.

Grootte der Colonie.

Heeft geen Stadhuis.

Wat nu het eerste en Opperste of Zuidelyk gedeelte van deze Colonie betreft, het zelve is doorgaans met vele treffelyke Landgoederen en Meyeryen verrykt. Ik noem voorbedachtelyk deze aan de Fransche vluchtelingen vereerde landen maar Meyeryen, dog niet wyl de grond zoo goed niet is, als die van Stellenbosch, of dat deze vluchtelingen de Fransche manier vergeten, of te huis gelaten zouden hebben, en de mode volgden van de inwoners alhier, maar enkelyk, wyl zy tot nu niet recht in staat zyn geweest, om hunne slechte hutten en geringe boere huizen af te breken, en zulke huizen op te rechten, die met het inkomen van haar land overeen komen.

Hoe het eerste deel van deze Colonie geschapen is.

Is slecht.

Want zy hebben meest alle met zware schulden moeten beginnen, zoo dat zy tot nu zich enkelyk hebben bemoeit, om die af te leggen, en weder op vrye voeten te geraken; waar na ik wel verzekert ben, dat zy niet zullen in gebreke blyven, om betere en naar het inkomen van het land geschikte huizen en gebouwen daar op te zetten, gelyk zulks reeds zommige gedaan hebben, welker goederen ik derhalven ook door den naam van Landgoederen heb onderscheiden.

Waar het van daan komt.

De gemelde Landgoederen en Meyeryen leggen aan deze en gene zyde en alzoo langs de eerstgemelde

Berg-Rivier, haar oorspronk en naam.

melde Berg-Rivier, welkers oorſpronk en naam wy als nu afhandelen zullen. Wat aanbelangt de benoeming, dit woord zelf toont aan, dat het water, 't welk in haren boezem voortloopt, uit de bergen komen moet; gelyk dan zulks ook de ondervinding aantoont. De oorſpronk echter van dezelve is niet ver van den voorgemelden moejelyken berg, zynde even over den zelven en naaſt de Meyerey, die met den berg Keerweder dienzelven naam draagt, en den vluchteling Etienne Niel toebehoort. Aan den oorſpronk is deze Rivier tamelyk klein, dog word naderhand door het ontfangen van andere beekjes, die uit de tegen over leggende gebergtens vloejen, zodanig groot, dat de zelve eer men nog aan de Kerk komt, voor een redelyk grote Rivier doorgaan kan.

Hoe dezelve leggen.

De gemelde Landgoederen en Meyeryen leggen ook tamelyk ver van elkander, en heeft men om van den eenen na den anderen te gaan, ruim een half uur werk. Zommige leggen zelfs nog verder van elkanderen; en kan derhalven niet worden gezegt, dat zy elkander verkroppen, of ſchoon zulks de algemene klagte van deze menſchen is, terwyl zy voorgeven dat zy onmogelyk zoo konnen wonen, om dat niemand wyde genoeg voor zyn vee heeft. Edog wanneer iemand alleen, of ook met zyne buuren rondom zyn erf, een half uur en ook wel meer land bezit, om zyn vee te hoeden, zoo dunkt my dat het nog wel geſchieden kan, of ſchoon het voedzel voor vee 's zomers tamelyk dun en raar valt, vermids de ſterke Zuid-ooſte wind, die overal veel ſchade veroorzaakt, alles verdroogt, en het dor gras wegrukt. Daarenboven heeft niemand een byzonder voorrecht, dat hy juiſt zoo veel vee, als by voorbeeld, 100 ſtuks grof vee, oſſen en koejen, en ten minſten 600 ſtuks klein vee, namelyk ſchapen, ja zelfs nog wel driemaal zoo veel houden moet; maar het is immers genoeg, dat iemand zoo veel vee houd, dat hy voor zyne huishouding genoeg heeft, en den jaarlykſchen aanwas altyd verkopen kan.

Onbetamelyke klagten der Inwoners.

Dit gedeelte is ſteenachtig maar vruchtbaar.

En of ſchoon dit gedeelte tamelyk bergachtig, en by gevolg ook, wyl de bergen meeſt rouwe klippen zyn, ſteenachtig is, zoo dat men het ook dieswegen wel by het ſteenachtig Arabie mogt vergelyken, zoo is het daarom niet onvruchtbaar, maar geeft overvloedig zyne vruchten, gelyk in 't toekomende zal worden aangewezen. Want de lucht is zeer goed, het Climaat gezond, en het water rykelyk, heerlyk en overvloedig. Wyl nu de getempertheid van zomer en winter daar by komt, en het uit dien hoofde nooyt te heet, zoo als te Batavia, Ceylon en andere onder de linie leggende plaatzen, of te koud is, gelyk in Duitſchland, Denemarken, Sweden, en andere Noordſche Koningryken en landen, zoo zal ieder gaarn met my willen toeſtaan, dat dit land zeer gezegent, en voor andere vruchtbaar zyn moet; aangezien dan nooyt in de dalen ſneeuw, veel minder ys gezien en gevonden word, ten ware men voorbedachtelyk en uit liefhebbery ys maken wilde.

Waarom.

Aldaar word weinig of geen ys gevonden.

En om dit te doen, moet men niet alleen by nacht een ſchotel of iets anders vol water onder den bloten hemel laten ſtaan, ten einde het water door de nachtlucht, als de zon diep onder den gezichteinder ſtaat, in ys verandert worde, maar men moet ook de tyd van 't jaar gade ſlaan, en de rechte winter maanden, namelyk die van Juny en July daar toe verkiezen, als buiten dewelke zulks bezwaarlyk gelukken zal. Ondertuſſchen word het ys niet dikker als ruim een gulden, het welk

wederom

wederom fmelt, als de zon maar een quartier uur daar op gefchenen heeft, zoo dat men met recht mag zeggen, dat men ys, maar niet langer dan een quartier uur gezien heeft.

Ook geen fneeuw.

Hier toe helpen deze maanden zeer veel, om dat in dien zelven tyd de toppen van de bergen met fneeuw of liever met hagel bedekt zyn, en tot de maand van Augusty of September aldus blyven; de overige tyd van het jaar zyn zy daar van vry, en wanneer zy in dien tusfchen-tyd al eens bedekt zyn, gefchied zulks enkelyk van een wolk, die fneeuw wit is, waar door de heftige en fchadelyke Zuid-Ooften wind, gelyk by de andere bergen gezegt en aangehaalt is, als geteelt en voortgebragt word. Myns bedunkens is deze fneeuw of hagel op de bergen ook oorzaak, dat men in dit diftrict zoo vele beeken en bronnen vind, 't welk ik nogtans niet hardnekkig wil ftaande houden. Wanneer men van den Keerweder na de Kerk wil gaan, is 'er ter linkerhand een weg, langs den welken men na Stellenbofch komen kan, welke nogtans wegens het gevaar, 't welk men op denzelven heeft te duchten, van de inwoners den *Bangen-hoek* genaamt word. En waarlyk de geen, die by nacht dezen weg moet pasferen, moet benaauwt genoeg worden, gelyk my zelven menigmaal gebeurt is, als ik tot het maken van een Teftament of ander papier na Drakenfteen geroepen wierd; men moet niet alleen een gevaarlyk ftyl aflopenden berg overryden, die zoo fmal is, dat men zeer licht in het voorby lopent water vallen kan, maar ook het gevaar van leeuwen en tygers ondergaan, die zelfs door den reuk de paarden fchuw en razent maken, waar door men dan ook zeer onverhoeds in levensgevaar geraakt.

Bangehoek een gevaarlyke weg.

De Heer Jan Mulder, Landdroft van Stellenbofch en Drakenfteen een man van een uitmuntent verftand, en ongemene kennis, wiens gelyke te myner tyd Afrika, buiten de Heren Gouverneur Louis van Asfenburg, en den Kapitein Adolp Jan van der Laan, weinig of niet heeft gehad, heeft des niet tegenftaande een treffelyke Plaats aldaar aangelegt, die zoo vermakelyk is, dat Konft en Natuur wonderbaarlyk elkander den rang betwiften. Want of fchoon men gantfch Afrika, voor zoo veel het van Europeanen bezet is, door reisde, zoude men de weerga daar van niet aantreffen, niet tegenftaande dezelve met de Europeaanfche niet volkomen kan worden vergeleken.

Aldaar is een Buiteplaats.

Het huis, 't welk na derzelver bouwmanier niet te hoog is, en wegens de bovengemelde heftige winden niet hoger derft worden gebouwt, legt tusfchen hoge eeke bomen aldus gebolwerkt, dat men byna niets daar van ziet, eer en alvorens men dicht daar by komt. De andere tot de huishouding nodige gebouwen ftaan meeft vry, en konnen zoo dra men aan deze Bangehoek komt, gezien worden. Achter het huis legt de vermakelykfte tuin, en in denzelven een treffelyke wynberg, ter zyde van den welken een byzondere bogaard gevoegt is. Deze drie zyn beide en bevallig voor 't oog, en lievelyk voor de neus. Wil men den fmaak ook genieten, zoo weet ik niet, of dezelve wel ergens in zoo een kort begrip vergenoegder zoude konnen worden verzadigt dan hier, alzoo 'er allerhande zoorten van Europeaanfche en Indiaanfche vruchten aldaar by malkanderen aangetroffen worden.

Wat voor een gebouw.

Het frisfche, klare en liefelyk ruifchende bron-water befproeit alle deze landen, als het nodig is, of loopt in een konftige vyver, die midden in den bloem-tuin legt, en met allerhande ongemene lekkere

 vifch

visch bezet is, die men of met den angel of door het aftappen van het water vangen kan. Rondom dezen vyver staan zeer fraaje Bomen, als Piramiden geschoren, en tusschen dezelve verscheide zoorten van allerhande keurlyke bloemen en Aloën; welk alles een byzondere vergenoeging en wonderbare verandering aan het oog verschaft.

Vermakelyk Lusthuisje.

Gaat men midden door den tuin verby dezen vyver, vind men aan het end van den zelven een zeer vermakelyk Lusthuisje van jeneverbomen, welker reuk ongemeen lieffelyk is, geplant. Daarenboven vertoont zich voor het zelve een berg, door kunst gemaakt, of een aangename grotte, van verscheide veelverwige steenen gebouwt, zoo dat het verschiet van kouleuren niet alleen een byzonder vergenoegen verwekt, maar het zelve word nog zeer veel vermeerdert door de om, in, en op deze stenen wassende en op verscheide tyden voortkomende veelverwige bloemen, welke ten laatsten ook een bevalligheid byzetten de holligheden, gaten of spelonken, in deze steenberg of grotte voorbedachtelyk gemaakt, en met de keurlykste porceleine beelden en andere figuren opgeschikt.

Konstige berg.

De Schryver heeft zich aldaar dikwyls verlustigt.

Ik wil zeer gaarn bekennen, dat ik altyd zeer veel vermaak op dit Landgoed, *Sorgvlied* genaamt, en den gemelden Land-drost Mulder toebehorende, heb genoten, en had ik dat vergenoegen menigmaal, wyl ik de eer hebbe gehad, om Secretaris onder hem te zyn, en het veeltyds amptshalven op myn gemak te zien. En denk ik nooit om die plaats, of ik gevoel altyd een zodanige vergenoeging, als of ik werkelyk daar op was.

Behalven dit zeer fraai Landgoed en dat van den Heer Burgermeester Jakob van As, 't welk niet ver van *Sorgvliet* buiten deze Bangehoek na de Kerk legt, is hier niet veel merkwaardigs, ten zy men alle kleine bakjes, de overige Meyereyen en wat daar van afhangt, bezichtigen wilde. Des niet tegenstaande moet ik nog als ter loops aandoen het Landgoed van den Heer Burgermeester Abraham Villiers, 't welk nog wat hoger legt, om dat niet ver van het zelve een plaats word gevonden, waar uit men de beste steenkolen breken en graven kan, gelyk dan de voorgemelde Landdrost Mulder reeds de proef daar van genomen, en dezelve zeer goed gevonden heeft, Ik moet hier ook nog by voegen dat niet ver van het vermakelyk Landgoed van den meergemelden Landdrost voor dezen een zilver-myn is ontdekt, waar uit eenig erts gegraven en na Holland gezonden is, edog waarom men het werk naderhand heeft laten steken, is my onbewust.

Een ander Landgoed.

Simons-valley, wat voor land.

Wanneer wy nu het ander en opper of Noordelyk district van deze Colonie willen betrachten, zal men, om naderhand op een rechte weg te konnen blyven, alvorens de Simons-valley bezichtigen, door den Heer Jan Blesius, in zyn leven geweze Fiskaal independent aan deze Kaap de Goede Hoop, als deszelfs eerste bewoner, aldus genaamt, ten einde om zyne erkentenis jegens den Begunstiger, den Heer Simon van der Stell, daar mede aan den dag te leggen; aangezien het een zeer groot wydluftig en goed land is, 't welk rogge, tarw, wyn, en allerhande veld en boomvruchten in overvloed voortbrengt.

Wat voor gebouwen daar in.

Zoo dra de gemelde Heer Blesius dit land in bezit had, liet hy een treffelyk huis, een fraaje wynkelder, een aardige mole, nevens andere nodige gevaarten aldaar oprechten, welk alles nogtans het rykelyk inkomen van het land hem wel haast weder vergoed heeft, alzoo hy een Buiteplaats heeft, die zeer aanzienlyk is.

Wan-

Wanneer in den jare 1707 van de Illuſtre Compagnie bevel quam, dat geen van hare Bediendens zich voortaan meer met den koornwyn en veehandel zouden bemoejen, maar deze neering aan de burgers en ingezetenen alleen overlaten, en die eenig land bezaten, het zelve zich zouden hebben quyt te maken, moeſt hy uit hoofde van zyn ampt, en andere ten voorbeelde dat goed verkopen, toen deszelfs geweze knecht, of ſchoon hy niet heel veel bezat, het hert had om het zelve voor 24 duizend gulden van hem te kopen, mids dat hy jaarlyks maar 2000 gulden zoude afleggen, en alzoo eerſt in den tyd van 12 jaren de gantſche hofſtede te betalen.

Een berg, de Babiloonſche toren genaamt.

Na deze Simons-valley ſpringt ons verder in 't oog, de berg, welke de onnozele eenvoudigheid miſſchien wegens deszelfs hoogte, die nogtans zoo zeer ongemeen niet is, alzoo ik 'er anders geen rede van weet te geven, den Babiloonſche toren genoemt heeft. Dezelve is zeer breed, en draagt veel uitgedeelde Landgoederen op den rug, daar onder het fraaiſte, het Landgoed, 't welk voor dezen aan Pieter van der Byl toebehoort heeft; als zynde het zelve niet alleen uitſtekent wel gelegen, maar is de grond ook zeer goed en vruchtbaar, als die wyn, rogge, en tarw in een grote menigte en byzondere deugdzaamheid voortbrengt. Dit zoude in fraaiheid nog wel gelyken het naaſtgelege Landgoed, aan den Drakenſteenſchen Burgermeeſter Louis le Grand toebehorende, 't welk hy gelyk als andere Franſche vluchtelingen van den Heer Gouverneur Simon van der Stell heeft bekomen; alle de overige, of ſchoon een uur ver van elkander gelegen, zyn van geen byzonder gewigt of aanzien.

Drakenſteenſche kerk, hoe dezelve geſchapen is.

Wyl wy reeds hebben gezegt, dat alhier geen Rechthuis of dorp te vinden is, zullen wy ons weder na de Drakenſteenſche kerk begeven, en dezelve van buiten en van binnen bezichtigen. Edog moet gy niet verwondert zyn, dat ik u zeg, dat deze kerk beter na een ſchuur dan na een kerk gelykt. In plaats van pannen of leien is dezelve zoo als alle andere gebouwen, hoe pragtig voor 't overige, met riet gedekt, wyl de gruwzame vyand, de Zuid-ooſte wind alleenlyk een rietdak wil onbeſchadigt laten. Vervolgens is dezelve ook maar naauwlyks 3 of 4 voet hoog van ſtenen opgehaalt, waar van het dak begint, zoo dat ze van iemand, die het land onbekent is, van buiten meer voor een ſchuur als voor een kerk word aangezien. (Van buiten.)

Geſchapenheid van binnen.

De opſchik en cieraad van deze Kerk van binnen is niet veel beter; men vind geen geſtoelte, gelyk anders gebruiklyk is, en men aan de Kaap boven mate pragtig aantreft, en in die van Stellenboſch, eer dezelve afbrande, insgelyks geweeſt is, maar enkelyk eenige kleine ſtoelen, welke de menſchen om te zitten, zelf met zich gebragt hebben. Van andere ciradien vind men nog veel minder, ten ware men den leſſenaar en de preekſtoel wilde daar onder tellen, waar voor en op welken de Voorlezer en Prediker, tot het verrichten van hun ampt, ſtaan. Wiens ſchuld het echter zy, dat deze Kerk zoo ſlecht is, zal ik andere laten onderzoeken. Genoeg dat de Illuſtre Compagnie gantſch daar van vry is, en dat zy in tegendeel met veel yver tracht om dezelve te bezorgen, gelyk my uit andere voorbeelden zeer wel bewuſt is.

Welk landgoed daar by legt.

Niet ver van deze Kerk vind men een treffelyk Landgoed, aan Willem van Zeyl toebehorende, 't welk niet alleen wegens de ſituatie, maar ook wegens de naby leggende Kerk tot alle trafiquen, en voornamelyk tot den handel, zeer wel gelegen is, aangezien de men-

menſchen menigmaal, als zy uit de Kerk komen, by hopen derwaards lopen, om iets te kopen, 't welk zy liever daar halen, dan dat zy zoo ver na de Kaap reizen, of ſchoon zy iets meer op dat Landgoed betalen moeten.

Gelyk ik hier boven hebbe gezegt, dat vele Landgoederen en Meyereyen langs beide de zyden van de Berg-Rivier leggen, aldus is het hier ook gelegen. Ik zal my nogtans met het noemen en beſchryven van dezelve niet ophouden, uit vreze, van uw geduld te veel te tergen. Ondertuſſchen kan ik niet met ſtilzwygen voorby gaan, dat op den weg, welke tot aan de gemelde Berg-Rivier, en verder in het diſtrict loopt, 't welk boven de Wagenmakers-Valley word genaamt, een hoge

Paarleberg. berg is, de Paarleberg genaamt, langs welken die weg voor by loopt. Edog word hy zoo niet genaamt, om dat op of ontrent den zelven paarlen worden gevonden, alzoo eerder uit den zelven moleſtenen konnen worden gemaakt, gelyk de Heer Gouverneur van der Stell reeds

Waarom dezelve aldus genaamt wierd. onderzocht heeft, en twee ſtenen daar uit heeft laten houwen, maar liever wyl op den top van dezen berg een afgezonderde ronde ſteen legt, die een parel zal vertonen, ſchoon het wel zoo weinig is als het dient, waar uit dan andermaal de eenvoudigheid der geene uitmunt, die dezen berg om die rede met den naam van Paarleberg hebben belegt, welke naam hem nu nogtans voor eeuwig by blyven zal.

Hier over verwonder ik my nu niet meer, om dat ik reeds zoo veel voorbeelden daar van hebbe by gebragt; maar wel, dat deze grote volkryke Colonie, die jaarlyks een tamelyk kapitaal in de kas brengt, tot nu geen brug over

Berg-Rivier heeft geen bruggen. de eerſtgemelde Berg-Rivier heeft laten ſlaan, daar zy nogtans byna jaarlyks droevige exempels heeft, dat de een en ander zyn leven elendig daar in heeft verloren. Want ſchoon 'er in den zomer, dat is van de maand van October tot in de maand van Maart of April geen gevaar van verdrinken is, wyl ze gedurende dien gantſchen tyd zeer klein, en om dat 'er weinig of geen regen valt, byna uitgedroogt ſchynt, aangezien men naauwelyks tot aan de knien, ja op zommige plaatzen niet over de voeten nat word. Des niet tegenſtaande is dezelve den daar op volgenden winter, dat is van April tot October te ſlimmer, vermids het overvloedig vallende regenwater, dezelve zoo opſwelt, dat zy overloopt, en gantſche vlaktens onder water zet.

Weshalven zy, gemerkt den ſnellen ſtroom, hoogſt gevaarlyk is, om over dezelve te geraken. Is gevaarlyk te paſſeren. En of ſchoon men te voet gantſch niet daar door kan komen, om dat men door de ſnelle ſtroom voortgeſleept zoude worden. Of ſchoon iemand ook zich te paard daar in begeeft, en verzekert is, dat het paard wel zwemmen kan, zoo is zulks nogtans niet veel te vertrouwen, wyl de ſtroom het paard insgelyks aan zodanigen oever kan dryven, dat het niet dan met groot levensgevaar daar uit kan geraken. Want als het paard met de voorſte voeten wil aan land ſtappen, en zich dienvolgens overend begeven moet, zoo is het in het water, daar de achterſte voeten geen grond konnen krygen, zeer ras gedaan, dat het of op geen vaſte grond kan komen, of dien al krygende, dat het met den ruiter, als deze niet wel op zyne hoede is, omſlaat, en den ruiter afwerpt, welke als dan het paard quyt zynde, door de ſtroom zeer licht elendig ſneuvelen kan, en dat het paard alleen daar uit komt.

Dienvolgens was het voor de Waar zy een brug behoorden te bouwen. Colonie hoogſt nodig dat 'er een brug

brug over de eerstgemelde Berg-Rivier wierd geslagen, te meer om dat als zy zodanig is geswollen, geen mensch daar over in de Kerk of op den molen die aan den voorgemelden Paarleberg staat, komen kan, en zoude dezelve dan gevoeglyk konnen worden geslagen, op de plaats; daar de communicatie met de over dezelve leggende districten, neyens de Colonie van Waveren, in malkanderen loopt, en die by het huis en Buiteplaats van den Drakensteenschen Burgermeester François du Toit, is.

Wagenmakers-Valei. By den gemelden François du Toit komt men in het derde district, namelyk in de Wagenmakers-valley, welke van haren eersten Bewoner, die een Wagenmaker zoude zyn geweest, den naam geërft en tot nu behouden heeft. Of schoon nu de Berg-Rivier dit district doorstroomt, zoo geschied zulks echter met zoo veel bochten, dat men zeer weinig meer van dezelve te zien bekomt. Want zy vloeid van haar eerste oorspronk, de eerstgemelde Keerweder, door vele nog onbewoonde landen der Hottentotten, en loopt eindelyk in den haven van St. Helena, welke ver over den haven van Saldanha legt, alzoo dat de lengte, welke zy Afrika doorloopt, ruim 100 mylen uitmaakt.

Daar in hebben de Hottentotten nog onlangs gewoont. De Hottentotten hebben in dit district nog onlangs huisgehouden, maar zoo dra de Europeanen quamen, om zich aldaar ter neder te zetten, wierd hen de marsch wel ras aangekondigt, waar door zy zich genoodzaakt vonden, om dieper landewaards in te gaan. Ondertusschen is dit ook van alle andere tot nu beschreve districten te verstaan, om dat derzelver oude inwoners de Hottentotten, altyd hebben moeten plaats maken, waar van 'er nog veele, die niets bezaten, zich onder de Kristenen of Europeanen onthouden, en kan ik wel tot haar byzondere roem zeggen, dat als zy eens haar woord hebben gegeven, om dit of dat te doen, dat zy daar omtrent ook niet licht in gebreke blyven, ten ware men hen veel verspreekt en weinig geeft; aangezien zy insgelyks de vaste rekening maken, dat men zal nakomen, het geen men belooft heeft. Lof der Hottentotten.

Voorval met een Hottentot. Daar komt my een aardige historie te binnen, die het geen ik nu heb gezegt, gantschelyk bekrachtigen zal; zynde my dezelve verhaalt, van iemand, dien ze zelf wedervaren is; en wyl hy voor het overige altyd oprecht en in zyne vertellingen nooyt leugenachtig is bevonden, zoo kan ik aan deze waarheid, die hy my als een vriend, in 't byzyn van vele eerlyke luiden verhaalt heeft, in genen dele twyffelen. Namelyk de gemelde vriend, genaamt Jakob van der Heyde, had een zodanigen Hottentot reeds zedert eenige jaren in zyn dienst, welke hem had belooft, om hem zoo lang te zullen dienen, tot dat hy zyn nieuw gekogt landgoed Welmoed, zoude hebben betaalt, mids dat hy hem alle weken zyn Tabak en verder lyfs-onderhoud, en voorts al het geen hy mogt hebben bedongen, geven zoude.

Deze conditien wierden ook alle van de zyde van den gemelden van der Heyden nagekomen; hy echter, wyl zyn Baas of Heer Jacob of Kobes heete, en van de vreemdelingen ook wel zoo wilde genaamt zyn, toonde op een tyd wakker zyn hoofd, schoon Van der Heyde hem de beste woorden gaf, tot dat zulks niet helpende, de Baas zoo heftig wierd, dat hy zynen Hottentot een wakkere muylpeer gaf; waar op deze de deur uitliep, en den gemelden Van der Heide in Hottentots-Hollandsch op de volgende wys dreigde: *Kobes ik jou ja 'k hemme versproken, ik zoo lang zal* zyne byzondere rede.

zal by u blyven, tot jou Husing de dubbeltjes betaalt hemme, gy 'k hemme een oorsyg gemme, is dat braa? wagt om als gy de dubbeltjes betaalt hemme, ik ja strakjes voort lopum zoo. Dat is: *Jacob ik heb u beloofd, om zoo lang in uw dienst te blyven, tot dat gy Husing* (zynde de Verkoper) *zoudet hebben betaalt. Gy hebt my een oorvyg gegeven is dat redelyk? past maar op, zoo dra als gy het geld zult hebben betaalt, zal ik weglopen.* En dit gezegt hebbende, sloeg hy op zyn achterste, en zeide, *dat is voor jou.*

Hottentotten houden haar woord.

Hier uit blykt nu, hoe trouw deze menschen zyn, en hoe eerlyk zy haar woord nakomen, aangezien de Hottentot zoo voort weder aan zyn werk ging, en deed het geen zyn plicht vereischte. Het welk billyk de meeste Duitschers, ja alle andere Europeaansche natien tot spot en schande moet strekken, als welke om een beuzeling, haar beloften vergeten, en zich van zulke barbarbarische heidens beschaamt laten maken. Edog wanneer ik nog eens aan de levensbeschryving van deze menschen kom, zo zullen zich wel meer andere diergelyke stukken opdoen, die veel gewigtiger zyn, door dewelke wy, die Kristenen willen zyn en heeten, van hen nu ter tyd, en God geve, dat wy ook niet daar na daar door beschaamt zullen gemaakt worden.

Reflectie hier over.

Vierde district van deze Colonie.

Voor 't overige wyl de gebouwen en de landeryen in dit district nog niet in zulken staat zyn, dat zy een byzondere aanmerking en naauwe beschryving verdienen, zoo zal ik daar van afgaan, en my na het vierde als nog overig district wenden, 't welk als buiten de gewonelyke grenzen van de gemelde Colonie, een byzondere beschryving der bergen en rivieren zal verschaffen, te meer, om dat men in Europa als nog weinig van dit geweest gehoort heeft.

Daar in legt de berg-Riebek-Kasteel.

Dienvolgens vertoont zich voor eerst, de hoge en puntachtige berg, welke van den eersten Heer Commandeur over dit Voorgebergte, Jan van Riebeek zynen naam heeft bekomen, en derhalven nog heden dien dag Riebeks-kasteel genaamt word. Ontrent dezen berg hebben de ingezetenen vele landgoederen, en verscheide meyeryen aangelegt, die nu ter tyd reeds zeer treffelyk in staat zyn. De voornaamste behoren aan verscheide Heren, als welker namen hier te noemen, genoeg zal zyn; onder anderen aan den ouden Landdrost Pieter Robbertsen, Jakob van der Heyde, Pieter van der Byl, Dirk Coetzee, Jan Botma en andere. Daar zouden 'er zonder twyffel nog wel meer worden aangelegt, ten ware 'er gebrek aan water was; en alzoo dit op zommige plaatzen ontbreekt, moet dit goede land zekerlyk braak blyven leggen, tot dat zich t'eeniger tyd nieuwe bronnen openbaren.

Heeft slecht water.

Alhier vind men wel regenwater genoeg, dat in putten opgevangen word, zoo als ik van verscheide andere plaatzen reeds hebbe gemeld; maar gelyk het op die gemelde plaatzen brak of t'eenemaal stinkent word, alzoo gaat het hier ook niet beter; 't welk nogtans de menschen zoo wel als de dieren tot hun onderhoud moeten gebruiken, wyl zy dichte by geen beter water krygen konnen. En heb ik op beide de Plaatzen van de Heren van der Heide en Van der Byl het elendigste water gevonden en gedronken; het zelve word hoe langs hoe brakker, maar men vind geen zoutachtige stoffen, schoon het t'eenemaal verdroogt.

Het is niet te loochenen, dat tusschen de landgoederen van de gemelde Heren van der Heyde,

Van

Van der Byl en de weduwe Beatrix Verwey, een Bron gevonden word, die nog tamelyk goed water geeft, welke de gemelde Van der Byl tot het drenken van zyne schapen heeft laten graven; weshalven een zeker land-boer uit de Tygerbergen, die een weduwe aldaar had getrouwt, dezelve zeer instantelyk voor hem verzocht, en ten eersten verkregen heeft. Edog door dien de bovengemelde buren van deze bron benadeelt, en voornamelyk daar door genoodzaakt wierden, om met hun vee niet meer derwaards te komen, of het zelve te drenken, zoo hebben zy daar over aan den toenmaligen provisioneel Opperhoofd van dit land, den Heer Willem Helot geklaagt, en zoo veel te weeg gebragt, dat'er een commissie belegt wierd, welke deze bron bezichtigen en haar verslag by geschrifte overzenden zoude.

Verschil wegens een bron.

De zelve woont de Schryver by.

Wyl ik juist op den zelven tyd Secretaris van Stellenbosch en Drakensteen was, zoo was het myn plicht, om mede derwaards te gaan, en het raport van de Stellenbossche en Drakensteensche Gedeputeerden op het papier te brengen. Het zelve liep daar heene, dat de gemelde landboer aan de eerstgemelde zekerlyk het water ontnam, en dat zy, als deze bleef, gedwongen zouden zyn, om te wyken, en hunne landen, die zy reeds zoo lang hadden bezeten, te verlaten. Wat echter op dit raport, 't welk in den jare 1712 overgegeven is, eindelyk voor een finaal besluit is gevolgt, kan ik niet weten, wyl ik in dien tyd weggegaan ben. Ondertusschen acht ik dat de Heer Helot deze zaak lang genoeg zal hebben verschoven, om deze zyne donatie en belening niet uit te trekken, of zynen gunsteling te laten vallen.

Vorige posten wegens de Hottentotten.

Eertyds wanneer de Hottentotten nog meer hert in 't lyf hadden, en onderstaan dorsten, om aan de Europeanen het hoofd te bieden, of het hare te roven, te steelen, of op allerlei wys afhandig te maken, waren de Gouverneurs genoodzaakt om alhier, ten behoeve der ingezetenen, en ten dienst van de Illustre Compagnie, een sterke post op te rechten, en met veel volk te bezetten, ten einde om op de bewegingen van deze barbaren een wakent oog te houden. Ten dien einde hebben zy een woning voor 100 man, en een stal voor hare paarden aldaar laten bouwen, om by de hand en sterk genoeg te zyn, als 'er eenige duizend Hottentotten quamen zamen te rotten, en iets vyandelyks te ondernemen.

Hoe men den inval van hen belette.

Deze Ruiters hadden ook op een hoogte een stuk geschut, 't welk zy moesten los branden, als 'er een zwarm Hottentotten quam, om daar door aan andere, die insgelyks op andere plaatzen, als in de groene Kloof, enz. om harentwille op gelyke wys en uit gelyke voorzorge derwaards gelegt waren, een teken te geven, dat zy zich gereed moesten maken, om hen, wanneer zy al te kort mogten komen te schieten, te konnen helpen, om de vyanden te verjagen. Naar dien echter als nu de vrede tusschen deze Barbaren en de Kristenen is getroffen, en zy door veel leergeld eindelyk tot een vreedlievend besluit zyn gebragt, zoo is zoo wel deze als alle andere sterke wachten ingetrokken, en zyn de stukken wederom in de vesting gebragt, gelyk men dan op deze plaats niets dan enkelyk de overblyfzels van de woning en van de paardestal ziet. Als nu zyn de Hottentotten met de Europeanen zulke goede vrienden, dat de Illustre Compagnie, of in deszelfs plaats de Europeanen alle met malkanderen, tot Mediateurs worden verzocht, als zy zelf onder elkander oorlog voeren, gelyk daar van zeer veel

Is als nu vernietigt.

voorbeelden zouden konnen worden aangevoert.

Wat verder voor land tot dit district behoort.

Voorts behoort ook tot dit district het land, wegens de menigvuldige Rivieren, de 24 Rivieren genaamt. Voor weinig jaren zyn 'er eerst eenige derwaards gegaan, om kondschap van het land in te nemen, en vermids het hen toescheen, dat de grond goed en 'er overvloed van water was, zoo hebben zy van tyd tot tyd van de Gouverneurs een plaats verzocht, om hun vee te weyden, en vet te maken. Dezelve verkregen, zyn zy derwaards geweken, en wanneer men zag, dat zodanige in hunne mening of gevoele ontrent den grond niet bedrogen waren, zyn 'er tamelyk veel derwaards afgezakt, die zich hebben bemoeit, om daar insgelyks een stuk lands te bekomen, 't geen hen ook niet is afgeslagen, en gaan 'er byna dagelyks nog meer derwaards, welke zich met haar vee aldaar nederlaten.

Heeft goede weide.

Is vruchtbaar.

Behalven de weydens voor vee, hebben zy als nu ook verlof gekregen, om eenige weinige morgen lands te bebouwen en te bezaajen, ten einde om niet genoodzaakt te zyn, om haar brood zoo ver te halen. Door dit middel hebben zy insgelyks den grond zoo vruchtbaar bevonden, dat zy zeer wel vergenoegt konnen zyn, aangezien zy van een maat koorn 25 tot 30 en dikwyls nog meer wederom bouwen; en wyl zy gene watermolens aldaar hebben, om hun koorn daar op te malen, zoo bedienen zy zich van kleine hand-molens, byna op dezelve wys als de Koffi of Peper-molens, edog met dit onderscheid, dat 'er geen houte postement onder aan is, werdende dezelve in een muur vast geschroeft, en van een zwart of slaaf behandelt, die in een dag ruim een mellel of anderhalf kan malen. Het meel valt in een zak, onder aan den molen vastgemaakt, en word verders niet meer gebuilt.

Byzondere hand molens.

Is een zware arbeid.

Wat my aanbelangt, ik kan wel zeggen, dat de wyze van spreken van Plautus en Terentius van *dare in Pistrinam*, dat is, in den zwaarsten arbeid, en verslaafste dienstbaarheid steken, met dezen arbeid zeer duidelyk uitgelegt word; aangezien deze molenaars gestadig in haar zweet dryven, en menigmaal niet weten, waar zy van matheid en vermoeidheid blyven zullen.

Hoe het met het gebruik van dit land geschapen is.

Deze 24 Rivieren echter leggen achter het Riebeek-Kasteel, ontrent een dag reize Noordoost; en vermids de inwoners zich nog maar zoo onlangs aldaar hebben onthouden, en de meeste hunne landen enkelyk ter leen hebben, dat is, altyd maar 6 maanden tot haar gebruik, en zy dezelve niet in eigendom bezitten, naar verloop van welken tyd zy wederom een verlof-brief van den Heer Gouverneur moeten hebben, ten ware zy van den Land-drost in boete wilden zyn beslagen, zoo hebben de inwoners derhalven ook weinig lust, om een goed gebouw daar op te zetten, dat van daag hen, en morgen aan een ander zoude toebehoren, die het land weder ter leen zoude bekomen, waar door men dan ook niets aanmerkelyks aldaar ziet om dat hunne huizen enkelyk herders of zodanige hutten zyn, die by de oude Seyten *Tuguria* wierden genaamt.

Honingbergen, van waar hunne naam.

Wyders worden tot het district van de Drakensteensche Colonie gerekent, de Honingbergen, die nog ontrent een dagreize van de 24 Rivieren afleggen. Zy hebben hunnen naam bekomen van de menigvuldige honing, die de byen aldaar by malkanderen vergaderen, en in de steenreten of spleten verbergen, waar uit dezelve als de zon heet schynt, en het was gesmolten is, uitloopt, en zich aan de onwetenden Hottentotten openbaart. Wyl deze

happig

Hottentotten zoeken den honing op.

happig zyn, om een pyp tabak of een glas brandewyn van de Europeanen te verdienen, zoo klauteren zy op de ſtylſte klippen, en halen denzelven dikwyls niet zonder groot levens gevaar van daar, doen ze in een ranzel, welkers hairen van binnen zyn, en brengen ze tegen gemelde beloning, zoo als dezelve is, met was en hairen vermengt aan de Europeanen.

Wie zich daar van bedient.

Wyl nu de inwoners van deze Honingbergen, hoewel 'er als nog weinig en enkelyk zodanige zyn, die hunne ſchapen willen weyden; nog bier of wyn, maar alleen water, of als het al heel wel en op zyn zondags is, melk van de Hottentotten te drinken hebben, waar toe ik echter wegens de grote morſſigheid geen trek of luſt heb, zoo is aan deze menſchen de gemelde honing zeer aangenaam, om dat zy daar van honingbier of mee brouwen, en een gezonden, en zelfs als zy willen een ſterken drank maken konnen. Vermids zy ook weinig brood hebben, als dat zeer moeijelyk en laſtig valt, om zoo ver te voeren, zoo eeten zy vleeſch tot vleeſch, namelyk zy nemen een ſtuk hamels of lamsvleeſch, en eeten in plaats van brood, droog herte of ander wild vleeſch daar toe, 't welk hen zoo wel bekomt, dat men heel zelden van een ziekte hoort.

Dient tot drank.

Waarom dit land niet word gebowt.

Zy konden koorn genoeg hebben, als zy wilden, of hen geoorlooft was. Het land is goed en zeer vruchtbaar; daarenboven hadden zy miſt genoeg, by aldien die van noden was; maar hen is zulks niet geoorlooft, en wanneer zy al verlof hadden, zouden zy tog de moeite myden, derhalven nemen zy liever een ſnaphaan met zich, om een of ander wild te vellen, wanneer zy mager vleeſch genoeg opdoen, dat zy zelfs hunne ſchapen ſparen, en zoo veel te meer van dezelve verkopen konnen. Van de miſt, wyl hy in den regentyd of winter week word, maken zy kluiten, zoo groot als ontrent een turf of een tegelſteen, welke hen vervolgens voor hout verſtrekken moet.

Piquet-bergen, van waar hunne naam.

Eindelyk behoren tot dit diſtrict ook de Piquet-bergen, van de eerſte kondſchappers van het land aldus genaamt, om dat zy onder of by dezelve een Piquetje op de kaart ſpeelden, 't welk volgens bekomen bericht, tot laat in den avond zoude hebben geduurt. Deze bergen leggen nog een dagreis verder als de honing-bergen, of om kort te zeggen, acht dagreizen van de Kaap de Goede Hoop, waar ontrent zich als nog weinig Europeanen onthouden, en aldaar hunne ſchapen hoeden, ten einde om dezelve vet te maken en met groter voordeel te konnen verkopen.

Hottentotten wonen in dit en het vorig diſtrict.

Zoo wel in dit, als in het voorgaande diſtrict, namelyk de Honingbergen, hebben de oude en eerſte inwoners, de Hottentotten als nog beſtendig haar verblyf, welke ook zeer vriendelyk tegens de Europeanen zyn; behalven dat zy in den jare 1712 een van hen hebben gedreigt, van hem het vee af te nemen. Van deze bedreigingen is nogtans niets gekomen, door dien de Illuſtre Compagnie of in deſzelfs naam, het proviſionele Opperhoofd, de Heer Helot zich de zaak aannam, en 150 man, te weten 50 zoldaten en 100 burgers derwaards deed trekken, om de wederſpanningen tot gehoorzaamheid te brengen; edog hier van zoo als ook van de Hottentotten zal te zyner tyd meer volgen.

En hier mede is ook de derde Colonie afgehandelt; 't welk hope ik van het geen een nieuwsgierig gemoed kan vergenoegen, behoorlyke naricht zal hebben gegeven. Of ſchoon het my niet zwaar zoude vallen, om verder te gaan, en

der Hottentotten eigen en als nog gantsch vry land te beschryven, zoo moet ik zulks nogtans opschorten, alzoo ik als nu voorgenomen heb, om van de aangelegde Colonie bericht mede te delen, en ook wyl ik my nog zeer wel weet te binnen te brengen, dat ik in het begin van dit Hoofdstuk heb belooft, om de nog overige en laatste Colonie van Waveren hier by te voegen.

De Waversche Colonie, van waar haar naam. Om nu zulks in 't werk te stellen, zoo moet ik voor al wegens den naam zeggen, dat de Heer Gouverneur Willem van der Stell in den jare 1701 heeft begonnen dezelve op te rechten, en haar den naam van Waversche Colonie, of het land den naam van Waveren heeft gegeven, om dat hy met de ryke en voorname Familie van Waveren in Amsterdam vermaagschapt was. Aan deze zocht hy eenen dienst te doen, en zich in hunne gunst dieper te wikkelen, om dat den naam van dat geslagt daar door als vereeuwigt was; welke naam nu ook bestendig aan de nakomelingschap zal by blyven, ten ware ook de gantsche Waversche Familie door een onverhoedsche schikking, t'eenemaal quam uit te sterven, of op een andere wys quam af te nemen.

Is nog gantsch nieuw. Gelyk ze echter de nieuwste is, die kort voor myne aankomst is opgerecht, en aldus is genoemt, aangezien het land voorheen het rode zandt heete, ter oorzake van een berg, welke deze Colonie van die van Drakensteen afscheid, zoo is zy ook de uiterste en verste van de Kaap de Goede Hoop, leggende ruim 25 of 30 mylen van dezelve, en wel ten opzichte van dezelve Oost.

Legt ver van de Kaap de Goede Hoop.

Hare grenzen. Hare grenzen zyn tot nu niet bepaalt, of schoon zy van vele, edog als nog onbekende en ongenaamde bergen omgeven is; daarenboven weet men ook nog niet, hoe ver deze Colonie zich uitstrekken zal. Ondertusschen laat het zich aanzien, dat ze in 't kort met zoo veel inwoners zal worden aangevult, dat men genoodzaakt zyn zal, om andermaal een nieuwe op te rechten, en zoude in dat geval konnen verstrekken het naaste district, het zwarte land genaamt, dat onmiddelbaar of ten minsten niet ver daar van daan, aan het rode zandt grenst.

Of schoon de menigte der inwoners ten opzicht van andere Colonien, nog niet al te groot is, als 't welk in zoo korte omwenteling van tyd niet geschieden kan, wyl weinig vreemdelingen uit Europa, meer derwaards gevoert, of gantsch gene meer vry zonder kostgeld te betalen, gezonden worden, weet men nogtans, en heeft de ondervinding het geleert, dat het land ongemeen goed is; daar is niet alleen goed houd, dat zeer weelderig groeit, maar de rogge, tarw en allerly hulzevruchten willen daar ook zeer wel slagen en wassen.

Is vruchtbaar.

De rode Zand-berg is moejelyk over te komen. De bovengemelde rode zandtberg is tamelyk hoog en styl; weshalven de inwoners, van daar na de Kaap, of van de Kaap weder na huis rydende, in het overgaan van dien berg, altoos groot ongemak uitstaan; zy zyn gehouden, om den wagen of kar, ten ware zy denzelven breken wilden, telkens te ontladen, en den wagen uit malkanderen te nemen, en de goederen zoo wel als den wagen by stukken boven op den berg te dragen, den zelven aldaar weder in malkander te zetten, en te laden, aangezien zy anders met de grootste moeite eenige uuren doorbrengen, eer en alvorens zy op den kruin van den berg geraken.

Waar het van daan komt. Dit ongemak word veroorzaakt door het hout, dat dicht aan den ryweg wast, waar door men met het rytuig niet kan draajen, zoo als men wil. Daarenboven zyn 'er enkelde ronde klippen,

pen, die als op elkander gestapelt zyn, die den wagen dan op deze dan op gene zyde stoten; zoo dat by aldien men wegens het hout wyken konde, de gemelde klippen in den weg zoude zyn, zoo men anders niet den wagen omsmyten, en het een of het ander daar aan breken wil, 't welk hier op dezen weg nog veel erger zoude zyn.

Welke inwoners in deze Colonie.

Wat de inwoners van deze Colonie betreft; hier wonen gene andere dan zulke, welke zoo veel vee hebben, dat zy het op hunne eige erflyke goederen niet konnen wyden, en derhalven genoodzaakt zyn, om elders voedzel voor het zelve te zoeken. En vermids deze Colonie naast die van Drakensteen legt, zoo begeven vele zich derwaards, en bouwen aldaar kleine slechte hutten, om dat zy geen eigendom aan het land hebben, en het maar 6 maanden tot 6 maanden ter leen krygen, gelyk reeds hier voren aangetoont is.

Heeft geen Rechtbank nog Kerk.

Om deze rede, en wyl deze Colonie als nog zoo zeer teer en in haar eerste groei is, zoo heeft dezelve ook nog geen eige Rechtbank en zelfs nog geen Kerk, maar de inwoners moeten zich na Drakensteen, Stellenbosch of na de Kaap zelf begeven, om aldaar hunnen godsdienst te verrichten, hunne huwelyken te voltrekken, en hunne kinderen te laten dopen; de rechtzaken moeten zy na Stellenbosch brengen, als onder welkers Overheid zy behoren.

Het water aldaar.

De Hemel heeft een ryke water zegen in deze Colonie gelegt, en haar behalven de menigvuldige koude bronnen en kleine riviertjes, met een warm bad beschonken, het welk echter by den eersten oorspronk zoo heet is, dat men onmogelyk daar in baden kan. Voorts welt het zoo rykelyk, dat men nog een tamelyke grote beek daar van ziet weglopen; die twee uuren ver gestroomt, als nog zoo warm is, dat men als dan eerst met het grootste vermaak daar in zoude baden, zoo anders iemand maar wilde voorgaan en de proef van de werking van het zelve nemen. Door dien echter dit niet geschied, en niet ver daar van daan nog een ander warm bad is, van welkers goede werking men als nu verzekert is, zoo laat men zich aan dit weinig gelegen leggen, en men houd zig by 't geen reeds goed bevonden is.

Warm bad.

Nog een ander.

Waar het legt.

Het legt ontrent 2 mylen van het eerste warme water of bad, 30 mylen van de Kaap de Goede Hoop Zuidoost, en alzoo achter de Hottentots-Hollandsch bergen; 't is niet zoo heet als het eerste, en dienvolgens bequamer om te gebruiken; verscheide menschen hebben zich reeds daar in gebaad, en deszelfs deugd zeer heilzaam bevonden. Ik zelfs ben van de eerste geweest, die zich daar van bedient, en de goede werking daar van bespeurt heb; weshalven ik ook jegens andere menschen met roem daar van heb gesproken, en deswegen verscheide malen de eer heb gehad, om met eenige derwaards te reizen, gelyk zulks alles op een andere tyd wydlopiger zal uitgevoert worden.

De Schryver heeft het gebruikt.

Aldaar wonen Hottentotten.

De Hottentotten wonen nog by het zelve; deze Hottentotten worden de Koopmans Natie genaamt, welkers gantsch land zeer goed en vruchtbaar schynt, gelyk dan uit de bloemen en kruiden, die aldaar groejen, genoegzaam te zien is. Het zelve is nog gantsch onbewoont; en heeft zich als nog niemand aldaar erflelyk ter neder geset, dan de bovengemelde Ferdinand Appel, die door byzondere gunst en genegenheid van den Heer Gouverneur Louis van Assenburg, dit bad na behoorlyk verzoek en gelukkige voorspraak van den Heer Kapitein Jan van der Laan, in vryen eigendom bekomen heeft, en nu door onder-

Wie het bezit.

dervinding van 's lands vruchtbaarheid spreken kan.

Wat men voor gebouwen aldaar aanleggen konde.

Indien hy doet, zoo als hy van voornemen is geweest, om een bequaam huis aldaar te bouwen, en de Baders, die als nog onder met zich gebragte tenten hebben moeten overnachten, te herbergen, zal hy daar uit een groot voordeel trekken; want vermids het bad uit den zoogenaamden zwartenberg vloeid, zoo kan het huis alzoo opgerecht worden, dat men met 't grootste vermaak niet alleen de rondom leggende dalen en heuvels, maar ook de hier voor beschreve Tafelberg, de Hottentot-Hollandsch bergen, de Keerweder, de Houthoek, nevens de Dalen en Rivieren, die daar door lopen, zien kan.

De Schryver word van wilde Olyfanten verschrikt.

Edog ik heb reeds gezegt, dat ik by een andere gelegenheid omstandiger daar van zal schryven; derhalven laat ik het daar by berusten, en voeg maar alleen daar by, dat ik in den jare 1709 by den voorgemelden Houthoek ses wilde Olyfanten ontmoetede, die my met den eersten opslag geen kleinen schrik aanjoegen; na dat ik echter zag, dat zy gingen grazen, en daar benevens naby het water waren, en zy my onbekeken en ongemoeit gaan lieten, heb ik deze vrees voor gevaar vergeten, en mynen weg gerust na het warme water vervolgt, gelyk ik dan ook zonder eenig ongemak, God zy gedankt! aldaar aangekomen ben.

Krygt een bezoek van elf leeuwen.

Ook heb ik eens by het warme water zelf wanneer ik by nacht in myn tent lag te slapen, een bezoek van elf leeuwen gehad, die door haar verbazend en doods benaauwdheid veroorzakent brullen wel ras den slaap uit myne oogen dreven, en kan ik wel zeggen, dat ik zoo lang als ik leef, in zodanigen angst nooit ben geweest,

Is in grote angst.

om dat ik alle oogenblik vreesde, dat ik elendig zoude worden verscheurt; aangezien ik maar 3 Hottentotten, die myne Tolken waren, by my had, nogtans heeft God, wien eeuwig dank daar voor zy? my uit hare moordaardige en verscheurende klaauwen door hulp en bystand van deze Hottentotten gered, als welke dezelve door het werpen van brandende houten hebben verjaagt.

Word van het gevaar bevreid.

Besluit dit Hoofdstuk.

En dit is het geen, Lezer, 't welk ik hebbe nodig geacht, om van deze Colonie te melden, en ik ben verzekert, dat gy als nu van de uitgestrektheid van deze 4 Colonien een recht begrip zult hebben. Ik konde wel wederom een reis onder de Hottentotten doen, en tonen, dat ik het land ten Oosten ook heb bezichtigt; edog ik laat zulks wegens bovengemelde oorzaken. Want wanneer ik beginnen zal, om van de Hottentotten in 't byzonder te schryven, zal deze materie beter als hier konnen worden uitgevoert.

IX. HOOFT-

IX. HOOFTSTUK.

Waar in de vruchtbaarheid des Lands word aangetoond; zoo uit deszelfs ryke Vee-teelt; als overvloedig Koorn-gewas.

Vervolg van de vorige stoffen. De Kaap de Goede Hoop een der gezegenste Landen. Wat de Schryver van de vruchtbaarheid van't land berichten zal. In welke order de stoffen van dit Hoofdstuk volgen zullen. Voorbericht wegens het vee. Waar de voornaamste zomerweyden. Word zeer vet daar van. Waar zulke vetheid van daan komt. Wien de weyde in de groene Kloof toebehoort. Hoe veel ossen en schapen aldaar worden geslacht. Waar men aan de Kaap het beste vleesch kan bekomen. Groene Kloof heeft zoutpannen. Waarom aldaar een wacht is. Een andere oorzaak. Afhandeling van het eerste punt. Hoe het land klaar gemaakt word. Hoe de tuinen. Van de wyze van landbouwen aan de Kaap de Goede Hoop. Word byna altyd met ossen gedaan. Een ploeg vereischt dikwyls veel ossen. Waarom. Een andere oorzaak. Tot landbouwen behoren veel menschen. Hoe de ossen aan de Kaap by malkanderen worden gespannen. Hoe het jok beschapen Wat de Schryver van dat jok oordeelt. Om welken tyd het land gebouwt word. Wat een boer het geheele jaar door alle maanden te doen heeft. Wat ontrent het zaajen aan te merken zy. De aardbodem kan alle vruchten dragen. Eenige kan men niet zaajen. Wat van den haver aan te merken zy. Kan niet gebouwt worden. Wat behalven den wind de gewassen beschadigt. Beschryving van zeker kruid. Is niet uit te roejen. Des Schryvers meening van dit kruid. Schadelyke honing en meeldouw. Olyfanten en andere dieren doen schade aan het koorn. Het wéer doet aldaar geen schade. Zelden donder aan de Kaap de Goede Hoop. De aarde geeft jaarlyks een ryke oogst. Daar van word veel na Batavia gevoert. Wat het zaad in den oogst uitlevert. Rupsen beschadigen erweten en bonen. Het afsnyden der veldvruchten moet gezwind geschieden. Hottentotten in den oogstyd stout. Hoe men de garven maakt. Wanneer de vrucht binnen gebragt word. Grote koorn hopen. De inwoners hebben en gebruiken gene schuren. Laten het koorn onder den bloten hemel. Dog het word toegedekt. Hoe de inwoners hare dorschvloeren maken Byzondere manier van dorschen. Wat de Schryver daar van oordeelt. Is een voordelige arbeid. Daar toe worden twee menschen vereyscht Hoe het gedorschte koorn gezuivert word. Byzonder instrument daar toe. By dezen arbeid gaat veel koorn te loor. Word niet geacht. Geeft tog zyn voordeel. Wat voordeel de Compagnie van den veldbouw heeft. Krygt de tiende der vruchten. Kan zoo licht niet bedrogen worden. Wat de Schryver verder verhalen wil. Hoe de koejen gemelkt worden. Wat by eenige koejen in acht te nemen. De Schryver wederlegt een valsch bericht, Gemeen gewigt der ossen. Wat van de schapen aan te merken. Hebben goed vet. Word voor boter gebruikt. Hebben vette staarten. Schapen, ossen en koejen zyn aan de Kaap overvloedig. Echter is het vleesch zeer duur. De schade van de wilde dieren onder het vee word niet geacht. Sterke regen is het vee nadelig. De slaven krygen het vleesch van gestorven vee. Voorzorg tegen de ruige schapen. Besluit van dit Hoofdstuk.

Vervolg van de vorige stoffe.

TOt nu wanneer ik u de uitgestrektheid van de Hollandsche Afrikaansche Colonien; door de Oost-Indische Compagnie aldaar; aan de Kaap de Goede Hoop opgerecht, na elkanderen in eenige Hoofdstukken hebbe voorgestelt; is 'er niets dan maar de buitenste schaal aangetoont, waar uit gy wel hebt konnen afnemen; dat 'er van binnen een goede kern of pit moest insteken; hoe echter dezelve is, en hoe hy smaakt, is u als nog onbewust, en zal ik derhalven om uwe nieuwsgierigheid te voldoen, en myn woord stand te houden, insgelyks de kern bloot leggen, en tonen; dat

dat dezelve van aanzien lieflyk, van reuk aangenaam, en van smaak treffelyk te noemen is.

Kaap de Goede Hoop, een der gezegentste Landen.

Ten einde ik my echter in geene wydlopigheid inlate, en ten eersten tot de zaak trede, zoo is het zeker, dat dit Voorgebergte een der gelukkigste landen, die onder de zon konnen worden gevonden, is, als 't welk niets ontbreekt, dat men tot lyfs onderhoud van noden heeft. Want de vruchtbaarheid van dit land, als waar uit men den voorrang van het een boven het ander pleegt te beslissen, is zoo groot, heerlyk en voortreffelyk, dat het wel verdiende van de gene altyd bewoont te zyn, die haar grootste vermaak stellen in het beschouwen en betrachten van Gods Schepzels, en die deszelfs daar uit volgende goedheid zoeken, den waren God eenig en alleen dienen, en hem voor alle zyne weldaden van herten dank zeggen; daar het echter helaas! zoo veel hondert jaren van zodanige Heidens is bezeten, die van God wel eenige kennis hebben, maar hem nogtans niet van herten dienen, of hem naar al hun vermogen zoeken te eeren, te beminnen en te pryzen.

Wat de Schryver van de vruchtbaarheid des lands berichten zal.

Wanneer ik echter van voornemen ben, om de vruchtbaarheid des lands voor te stellen, zoo zal 't hoogst nodig zyn, als voor af te zeggen, dat myne menig niet daar hene strekt, om u alhier de drie ryken der Natuur zoo als zy worden genoemt, *ex professo* voor te stellen. Want dit zoude zich hier nog laten doen, nog ook voeglyk geschieden konnen; maar wel op een andere tyd konnen worden onder handen genomen; maar ik zal u alleenlyk uit de gemeenste, en in 't menschelyke leven nuttigste stukken tonen, dat dit land genogzaam in staat is, om dingen voor den dag te brengen, die in den beginne en voor de komst der Hollanders, hier niet hebben gegroeit. Kortom, hier zal maar van koorn en wyn, nevens de veldvruchten worden gehandelt, als welke drie stukken het menschelyke leven noodzakelyk hebben moet, en waar door dat gelukkig gemaakt word.

In welke order de stoffen van dit Hoofdstuk zullen volgen.

Wyl echter by deze verhandeling vele andere stoffen tusschen beide inkomen, die byna onafscheidentlyk zyn, zoo zoude niet ondienstig zyn, dat ik vooraf een nette order hield, waar na ik deze zaken denk af te handelen, ten einde naderhand niet een verwarring daar uit ontsta, waar door alles onder malkanderen en onverstaanbaar zoude geraken. Deswegen heb ik by my zelfs besloten, om voor eerst van de koornvruchten te handelen; waar na de treffelyke wynstokken, en eindelyk de boom en tuinvruchten te voorschyn komen zullen; edog zoo, dat de byzonderheden des lands, die nog van niemand aangewezen zyn, tot besluit zullen worden daar by gevoegt.

Voorbericht wegens het vee.

Ondertusschen eer en alvorens ik daar toe kom, en iets van het eerstgemelde stuk melde, zal voornamelyk nodig zyn, om het een en 't ander in 't algemeen van het vee te zeggen, met het welk zy den grond zoo wel tot zaajen als tot planten, zoo wel tot de wynbergen als tot de tuinen, gereed of klaar maken moeten; ten einde ik niet naderhand genoodzaakt werde, om hier van iets onder andere stoffen te lassen, en de begonne vertelling af te breken,

Dienvolgens moet ik weder aanhalen, 't geen ik in myn voorgaande Hoofdstuk van de Kloof, het land van Waveren en het Zwarte land gezegt heb, namelyk dat aldaar weinig koorn en gantsch geen wyn, maar daar en tegen gras genoeg valt; het welk ik hier weder te pas breng, om met eenen te zeggen, dat het vee aldaar deszelfs voornaamste zomer-weyden vind, zonder dewelke het

Waar de voornaamste zomerwyden.

veel-

veeltyds niet in ſtaat zoude zyn, om den nodigen arbeid van den veldbouw te verrichten. De menſchen zouden insgelyks behalven het wild, dat'er genoeg word gevonden, en dat ook niemand te doden verboden word, wanneer men maar verlof daar toe verzoekt, hoewel het veeltyds ook zonder verlof geſchied, weinig vleeſch van hun dood mager vee konnen halen, wanneer deze weyden de ſchapen en oſſen niet zoo vet maakten, dat zy met genoegen te genieten zyn; ja zelfs word het vleeſch in een korten tyd zoo vet, dat men het zomtyds wegens al te veel vet met geen byzondere graagte nuttigen kan, ten zy iemand een byzonder liefhebber van vet vleeſch is.

Waar zulke vetheid van daan komt.

De oorzaak van deze ſchielyke en grote vetheid is onder anderen, om dat de menſchen elkander met haar veel vee plaats konnen geven, vermids zy overal water en gras genoeg hebben. Wanneer echter het land tot bouwland, dat is, tot velden, wynbergen en tuynen gebruikt wierd, gelyk op andere plaatzen van deze Colonie geſchied, zoo zoude het zekerlyk wat beter moeten worden overlegt, en zoude men ook aldaar in de benoemde diſtricten den arbeid niet vergeefs doen, zoo als de erweten en bonen, die aldaar jaarlyks zyn geplant, tot nu hebben aangetoont. Derhalven het zelve ook van tarw, rogge en gerſt, zoo als mede van den wynſtok te vermoeden is.

Wien de wyde in de groene Kloof toekomt.

In de groene Kloof word ook niet te veel gezaait, of ſchoon zich als nog weinig menſchen aldaar ter neder gezet hebben; aangezien dezelve, niet tegenſtaande zy byna 20 mylen van dit Voorgebergte afleggen, echter van de Illuſtre Compagnie, die ze nog altyd tot haar eige gebruik aan zich behoud, aan niet meer dan vier perzonen om te beweyden, zyn ingeruimt; edog deze zelve vier perzonen hebben een zulke wydlopige weyde zeer wel van noden, om dat zy voor de gemelde Compagnie en hare ſchepen ſlachten moeten, als waar mede zy een byzonder contract, doorgaans voor 5 jaren hebben aangegaan; welke gehouden zyn, om altyd goed en vet vleeſch te leveren, ten ware zy wilden gevaar lopen, dat het vleeſch verbeurt verklaart en zonder geld aan de ſlaven te eeten gegeven werde. Daarenboven moeten zy ook een groot getal ſchapen en oſſen in voorraad hebben, ten einde zy het de gantſche tyd uithouden, en maar het beſte, 't welk hen ook zelfs in 't gewigt voordelig is, ſlachten konnen.

Hoe veel oſſen en ſchapen, aldaar worden geſlacht.

Want wanneer men ſlechts bedenkt, hoe veel vleeſch deze roemwaardige Maatſchappy jaarlyks voor hare ſchepen en bedienden, die aan de Kaap in bezetting leggen, zoo als ook voor hare ſlaven van noden heeft, 't welk ruim 100 duizend ponden of aan geld 30 duizend guldens bedraagt, zoo zal men ook licht ſtaat konnen maken, hoe veel ſchapen, ieder op 60 ponden en oſſen ieder op 500 of 600 ponden gerekent, jaarlyks moeten worden geſlacht, om de 100 duizend ponden, die men van noden heeft, te hebben, en by gevolg hoe veel vee ontrent van jaar tot jaar moet worden geweyd, om altyd vet vleeſch en zulks met voordeel te konnen leveren.

Waar men aan de Kaap het beſte vleeſch kan bekomen.

En of ſchoon de burgers vryheid hebben, om voor zich zelven te ſlachten, zoo plegen nogtans vele insgelyks by deze vier perzonen vleeſch te kopen, ja zelfs de vreemde ſchepen, daar onder de Engelſche, Deenſche, Franſche, Portugeeze en andere trachten by deze bevoorrechte Slachters te markt te gaan, vermids zy denken, dat men by hen het beſte vleeſch vind.

Groene Kloof heeft zoutpannen.

Daarenboven is het land in deze groene

groene kloven, of schoon 'er niet veel word gezaait, niet overal tot weydens bequaam, om dat alhier veel zoutpannen worden aangetroffen, die het schoonste, witste en fynste zout, uit regenwaater voortkomende, in zodanige menigte leveren, dat niet alleen deze Afrikaansche Colonien nevens de vesting en de daar in leggende bezetting, daar aan genoeg hebben, maar dat nog een goed gedeelte daar van zoude konnen worden vervoert, wanneer het een waar was, die naby dit Voorgebergte getrokken wierd, en de onkosten konde goed maken. Edog door dien 't dat niet is, neemt ieder inwoner zoo veel, als hy van noden heeft, en blyft het overige vruchteloos leggen, 't welk 's winters door den regen weder smelt.

Waarom aldaar een wacht is.

De wacht, welke in deze groene Kloof legt, en van de Heren Gouverneurs daar word gestelt, heeft wel den naam, dat zy op deze zoutpannen moet passen, ten einde alles ordentlyk toega, en het zout niet van den beginne af vernielt werde; gelyk dan eenige plompe nydigaards onder de boeren of derzelver slaven, geen Conscientie-werk daar van zouden maken, om met hunne wagens en ossen midden daar in te ryden, 't beste met zich na huis te nemen, en het overige te bederven, het mogt met hunne buuren gaan zoo als het wilde; edog ik ben gantschelyk van gedachte, dat de Heren Gouverneurs met deze wacht ook hebben beoogt, om daar door aan de inwoners te beletten, om na haar eigen believen en welgevallen met de Hottentotten te handelen en te troqueren; om dat dit regaal of voorrecht naar recht en billykheid aan de Illustre Compagnie alleen toekomt, en van haar als een byzondere gunst moet worden verzocht. Maar van deze zoutpannen, elders uitvoerlyker.

Een andere oorzaak.

Afhandeling van het eerste punt.

Als nu zal het gevoeglyk konnen geschieden, dat ik het eerste stuk onder handen neem, en aantoon, of het land van de Kaap de Goede Hoop veel rogge, tarw enz., voortbrengt? Hier op zoude ik ook ten eersten konnen antwoorden, ten ware hier insgelyks een zekere order te houden was. Eer en alvorens men koorn maait, moet men het zekerlyk eerst zaajen, en eer men zaait, moet het land geploegt, gemest en klaar gemaakt worden, dat het zaat, of het geen men wil planten, ter dege opkomen, wassen, en vruchten voortbrengen kan.

Hoe het land gereed gemaakt word.

De algemene toebereiding van het land, 't zy tot koornland, wynbergen of tot tuinen bestaat, dat men het vooral omspit, de wortels van bomen zoo als ook de bollen van de wilde bloemen, die dikwyls zoo groot zyn, als een kleine kool, daar uit neemt, en het aldus laat leggen, tot dat men zaajen of planten moet. De grond, die alleenlyk tot een tuin geschikt is, moet niet alleen op de als nu gemelde wys behandelt worden, maar als men een schone en van onkruid gezuiverden tuin wil hebben, moet men de grond met een schop of spa twee of drie voet diep omgraven, en alle wortels van kruiden en gras en voornamelyk *Queek* schoon een hair dik en een vinger lang, by malkanderen zoeken, en van zulk land weg brengen.

Hoe de tuinen.

Van de wyze van landbouwen aan de Kaap de Goede Hoop.

Wanneer zy aan de Kaap de Goede Hoop land bouwen, bedienen zy zich van een ploeg, die in zommige delen van de Europeaansche onderscheiden is; want de wielen van de ploeg zyn niet gelyk; welk in de ploegvoren loopen, zyn groter, dan die boven over het gelyke land loopen. Voorts is 't kouter maar op eene zyde gebogen, lopende de andere recht uit, byna als of een ploeg-yzer van onze zoort, midden door gehakt was, en by dit half

De Wyze van Landbouwen aande Kaap.

I. C. Philips delin.

half ploeg-yzer gebruiken zy de ploegzaag, voornamelyk als zy nieuw land, of dat braak heeft gelegen, beploegen of bearbeiden willen. De zaag is nogtans niet krom of gebogen, zoo als ze by ons is. Gebruiken zy een kouter, dat met het onze overeenkomt, dat echter zeer zelden geschied, en van hen een gansch ploegyzer genaamt word, zoo bedienen zy zich nooyt van een ploegzaag, zy bearbeiden wat zy willen.

Word byna altyd met ossen vereischt.

Of schoon zy paarden genoeg hebben, die maar in 't veld als wilde paarden lopen, en de arbeidende ossen het voedzel voor den muil weg vreeten, terwyl zy weinig of niets doen, zoo gebruiken zy dezelve nogtans zeer zelden tot landbouwen, om dat ze te wild zyn, en zoo recht niet trekken willen, als de ossen. Derhalven bedienen zy zich meest van ossen, waar van 'er doorgaans tien of meer voor eene ploeg worden gespannen, en moet dat worden gedaan, om dat de grond uit vette zwarte aarde bestaat, waar door de ploeg, voornamelyk als de lange en grote brokken aarde niet op zy willen vallen, met weinig ossen niet wel te brengen is.

Een ploeg vereischt dikmaals veel ossen.

Door dien ook in den zomer of herfst, wanneer der weinig regen valt, de aarde zoo hard als een steen is, en men met 20 ossen en meer geen ploeg door dezelve zoude konnen brengen; daaarbenevens het land door veel regen zoo week en murwe word, dat een os menigmaal zoo diep daar in zakt, dat men wel 4 anderen van noden heeft, om den zelven weder daar uit te trekken; zoo is het wel hoogst noodzakelyk, dat men zoo veel ossen voor een ploeg spant.

Waarom.

Een andere oorzaak.

Daarbenevens leggen de wortels van de bomen, schoon maar zoo dik als een kinder-arm, dwars over het land, waar over een ploeg, zelfs met tien ossen bespannen, staan blyft, ten ware deze ossen alle te zamen hunne krachten aanspannen, en de ploeg met geweld daar door rukken, waar door het dan veeltyds gebeurt, dat het kouter of iets anders aan de ploeg komt te breken.

Tot landbouwen behoren veel menschen.

Ondertusschen worden niet alleen veel ossen maar ook veel menschen vereischt, als de ploeg door het land gedreven en het zelve tot zaajen bequaam gemaakt zal worden. De geen, die de ploeg regeert, moet zoo als gebruikelyk, achter gaan; naast of ter zyde dient 'er wederom iemand te zyn, om met een zweep de ossen voort te dryven, weshalven deze dan ook den titel van Dryver voert; en eindelyk moet 'er iemand zyn, die de voorgespanne ossen ment, of hen den weg wyst, terwyl hy een touw, aan de horens vast gemaakt, in de hand heeft, en den voorsten voorgaat, waar voor hy ook met den naam van Leyder of Aanvoerder vereert word.

Hoe de ossen aan de Kaap de Goede Hoop by malkanderen gespannen zyn.

By deze gelegenheid, daar ik van het landbouwen en de ingespanne ossen schryf, zal het niet ondienstig zyn, dat ik de manier, hoe dezelve worden ingespannen, insgelyks hier nevens voeg, om dat deze wys, mynes wetens, in Holland niet bekent is. Deze manier van aanspannen bestaat dan in 't kort hier in: Wanneer een os drie jaren oud is, word hy eerst gewent, om het juk te dragen, terwyl hy voor dien tyd nooyt met een touw of iets anders gebonden is geweest, maar altyd los en vry in het veld en in den stal, of gelyk zy het noemen, in de Kraal heeft gelopen. Welke onbeschryvelyke moeite word vereischt, om zulk wild dier aan het juk te wennen, is niet licht uit te drukken, en word deze moeite zoo veel te groter, om dat men hem niet alleen de vryheid laat, om den kop ongehindert, dan op deze dan op gene zyde te bewegen,

gen, maar ook om het jok met weinig moeite weder af te werpen, en weg te lopen. Want zy worden niet met de horens aan het jok gebonden, maar het zelve word hen alleenlyk op den nek achter de horens gelegt.

Hoe het jok beschapen.

Dit jok bestaat uit een rond hout, van een boom gezaagt. Zy nemen doorgaans een stuk van den Keur of Amaquas-boom, dat uitgedroogt, wakker taai is, en niet licht breekt. Deszelfs diameter over dwars is ontrent 6 duim dik, en ontrent vierde halve voet Rynlandsche maat lang. Niet ver van beide enden is een vierkant langachtig gat, en ontrent in 't midden weder twee diergelyke gaten, mids dat tusschen beide middelste gaten een voet over blyft. In deze gaten, waar van 'er twee en twee altyd zoo ver van malkander zyn, dat 'er een os met zyn hals kan door komen, steken zy vier houten, insgelyks van taai hout gemaakt, ontrent een voet lang, van hen joks-scheiten genaamt. Deze houten zyn van boven veel dikker, als van onderen, en hebben een zoort van knop, ten einde om niet door te schieten; van onderen is 'er een keep in, aan een van dezelve word een touw gebonden, 't welk zy aan het ander hout met een ringetje inhaken konnen, waar door het niet op zy vallen kan, en de os, als hy met de kop tusschen de houten of joks-scheiten staat, het zelve zoo licht niet kan afwerpen. Het eerste van dit jok word als zy aan een wagen zullen trekken, met een sterke ring aan den disselboom vast gemaakt, om tegen te konnen houden, wanneer hy van een berg gaan zal. De andere worden maar met touwen aan de ketting vast gebonden, waar aan zy trekken moeten.

Wat de Schryver van deze jokken oordeelt.

Nu geef ik u te bedenken, of de ossen zich niet zeer licht dit op den hals leggend jok quyt konnen maken? aangezien het menigmaal gebeurt, dat onder wege het touw onverhoeds breekt, waar door zy zich als dan zeer gemakkelyk van het jok ontslaan en weglopen konnen. Daarenboven is het niet wel te geloven, dat zy hare volkome sterkte, die tog van natuur groot genoeg is, zoo wel konnen gebruiken, als of ze op de Duitsche wys by de horens ingespannen waren, om dat hare meeste sterkte in het hoofd en niet in den hals berust. Daar benevens gaat het in den beginne al wat hard toe, tot dat de zenuwen, die onder de huid leggen, met de huid als versterven, dat zy geen gevoel meer daar in hebben, eer en alvorens zy recht aan het trekken komen; vermids daar door niet alleen een heftige pyn in de herzenen moet worden veroorzaakt, maar ook wyl de huid door het veel en sterk wryven zeer licht door kan gaan.

Om welken tyd het land bearbeid word.

Nu is het tyd om wederom te keren, en na de beschreve manier van ploegen ook de tyd, wanneer men 't land bouwt, aan te tonen. Dezelve is echter het gantsche jaar door maar eens, aangezien gedurende de zomertyd, wanneer geen' of weinig regen valt, de grond zoo vast word, dat men met geen houweel daar in komen kan. Dienvolgens is het maar de herfst of winter-tyd, en wel eigentlyk de maand van Juny en July, als waar in zy alles beploegen en bezaajen. Want of schoon zy op 't laatst van de maanden van Augusty en Mey eenigzins landbouwen, zoo heeft zulks echter weinig te beduiden, en geschied het in Augusty alleenlyk, om dat men naderhand niet meer in de aarde komen kan, maar wegens grote droogte wagten moet, tot dat de maand Mey of Juny weder nadert.

Welke arbeid een boer alle maanden heeft.

Ik zal, hoop ik, niet qualyk doen, als ik u een korte schets geef van den gehelen of den meesten en hoofdzakelyksten arbeid,

welke

welke een boer in dit land het gantſche jaar door, en alzoo van maand tot maand te verrichten heeft; want de kleine neven-arbeiden doen tot het hoofdwerk niets, en geſchieden zy ook maar uit vermaak, daar onder het visſchen, zeekoejen en ander wild ſchieten, billyk te rekenen is.

Derhalven zeg ik, dat de inwoners in de maand van January met dorſchen bezig zyn. In February brengen zy hare gedorſchte granen, voor zoo veel zy aan de Illuſtre Compagnie tegen een altyd vaſtgeſtelden prys willen verkopen, na hare koornmagazynen aan de Kaap, ten einde zy na de levering op eenemaal haar geld daar voor mogen krygen. In Maart ſnyden zy hare druiven, en perzen dezelve; met welken arbeid zy echter reeds in 't laatſt van February hebben begonnen. In April brengen zy miſt na het veld, indien zulks nodig is, aangezien verſcheide velden uit de natuur vet genoeg zyn. In Mey beginnen zy het land te bearbeiden, als het reeds zoo veel heeft geregent, dat de grond week is. In Juny is het zaaityd, en als zy in deze maand niet klaar raken, alzoo de hoge landen niet ten eerſten week genoeg worden, om beploegt en bezaait te worden, zoo vervolgen zy dezen arbeid in July, of zy beginnen de braakvelden te bearbeiden, en andere nieuwe nog nooit gebouwde landeryen om te hakken, welke arbeid dan ook in de maand van Auguſty geſchied; in deze zelve maand worden insgelyks de wynſtokken geſnoeit, waar mede zy tot in September continueren; dit gedaan zynde, meſten zy hare wynbergen, en ſpitten dezelve om, dat de miſt nevens de afgevalle bladeren en het opgekome gras onder de aarde en aan de wortels komt. In de maand van October ſchoffelen zy hare wynbergen, ſtotende het op nieuw uitkomende gras weder af, waar na zy de koornvelden gaan wieden. In de maand van November begint de gerſt te rypen, zoo als ook de rogge; op zommige plaatzen tegen het midden, en op andere plaatzen wederom op 't laatſt van deze maand. Eindelyk in December komt de volkome oogſt-tyd, aangezien men het nooit drukker heeft, dan tegen Kerstyd, als wanneer de tarw op alle plaatzen ryp is, en wegens den ſchadelyken Zuid-ooſte wind ſchielyk moet worden gemaait.

Wat van het zaajen te merken.

Zoo dra nu de gemelde zaaityd nadert, is een ieder bezig, om zyn zaat in de aarde te brengen, 't welk echter hier op verre niet zoo dik als by ons in Europa, en voornamelyk in Duitſchland, hoeft gezaait te worden. Want vermids de grond boven dat vruchtbaar en vet is, zoude het zaat of ook wel niet konnen zetten, en zich zodanig konnen vermeenigvuldigen, als het doed, of anders by aldien het zich uitbreidde, zoo zoude de eene aar de ander verſtikken, en alzoo het verwacht wordende veelvoudig voordeel verloren gaan, om dat 'er meer dove of ten minſte kleine, als grote en rykelyk dragende aaren waſſen zouden. Aldus zoude ook op een morgen land, 600 Rynlandſche quadraat-roeden groot, veel meer moeten worden gezaait, dan tot nu gebruiklyk is, en jaarlyks met voordeel geſchied. Gelyk men dan uit lange ondervinding weet, dat op een diergelyke morgen land een mudde te zaajen genoeg is, welk zaad echter alvorens, voornamelyk als het tarw is, met moſſel-kalk gemengt, en tegen den brand bewaart moet worden.

De grond kan alle vruchten voortbrengen.

Welke aardvruchten in Europa worden gezaait, zoude men hier ook konnen voortbrengen, als men ze maar alle zaajen wilde, of ook zonder eenige beletzels konde. Want dat deze alle niet alleen weeldrig zouden groejen, is buiten

ten allen twyffel te zetten, om dat de ondervinding reeds zulks genoeg geleert heeft, maar men weet ook, dat byna niets in de gantsche waereld uit de aarde opwast, dat hier ook niet even zoo goed als in zyn eigen vaderland zoude voortkomen, gelyk men zulks nog dagelyks aan zoo vele Oost-en West-Indische boonen, planten, bloemen en wortelen tot genoege zien kan. Dat nogtans alle Europeaansche veldvruchten, als haver, schelvruchten, enz., hier niet gezaait worden, is, om dat men die spys alhier niet gewoon is, en ook wel voornamelyk, om dat de sterke en onstuimige Zuidooste wind een zodanig hinderpaal is, die niet uit den weg genomen of verandert kan worden.

Zommige kan men niet zaajen.

Wat van de haver te merken.

Tot bewys hier van, zal ik de jegenswoordig gemelden haver bybrengen, die wel treffelyk opkomt, en rykelyk vrucht zoude dragen, ten ware deze onstuimige vyand hem nadeel toebragt, en om de tyd, wanneer hy ryp begint te worden, uitsloeg, zoo dat 'er niet alleen weinig in de aaren blyft, maar dat ook de uitgeslage granen wyd en zyd op andere Rogge en Tarwe-velden gevoert worden. En of schoon zulks geen andere schade veroorzaakt, dan dat dezelve daar door onzuiver worden gemaakt, en zulks ook licht uitgeroeit zoude konnen worden, ten ware men by verdere voortplanting nieuwe aanstoot te duchten had, zoo weet men nogtans uit de ondervinding, dat dit koorn, zoo noodzakelyk ook, wegens de menigvuldige paarden alhier, niet kan worden gezaait, of voortgeplant, om dat het door den wind uitgeslagen; zyn oude natuur verandert, en wilde haver word. Dit onkruid vermenigvuldigt naderhand zoo zeer, dat men het zelve menigmaal niet meester kan worden; ja het drukt veeltyds het goede zaat van Rogge, Tarw en Gerst; zoo dat men derhalven wel genoodzaakt is, den haver t'huis te houden en niet te zaajen.

Wat behalven de wind de gewassen beschadigt.

Gelyk echter deze wind een magtige vyand is, die den haver uitslaat, zoo is dezelve niet minder een vyand van alle andere aard, boom- en tuin-vruchten, zoo als hierna zal worden aangetoont. Ondertusschen is hy het niet alleen, die het zaat beschadigt; maar daar is ook een zeker kruid, Spurrie genaamt, dat zulks doet. Zoo dikwyls als ik het naauwkeurig heb bezichtigt, heb ik nooyt konnen weten, hoe het eigentlyk door de Botanisten zoude konnen worden genaamt, derhalven zal ik deze eenvoudige beschryving daar van geven, en deszelfs benoeming aan den Lezer overlaten.

Beschryving van een zeker kruid.

Het groeit overal en overvloedig ontrent een halve voet hoog, waar na het een talloze menigte van kleine witte bloemen, en na dezelve zoo vele kleine knopjes voortbrengt, waar in zeer klein zaat is, welke knopjes by heete zonneschyn bersten en het zaat laten vallen; en wanneer de heftige Zuid-ooste wind daar onder speelt, word dit kleine zaat zodanig verspreid, dat het overal in een zeer grote menigte voor den dag komt.

Is niet uit te roejen.

Derhalven word het kruid met de wortels uitgehaalt, zoo dra het maar begint op te komen, en op die wys uit gantsche velden uitgeroeid, zonder dat men het nogtans t'eenemaal kan meester worden, om dat de wind wel haast wederom andere zaatjes overbrengt; ja als men dit kruid uittrekt en in den mist werpt, zoo is het nogtans vergeefs, om dat wel het kruid, maar het zaat niet verrot, of schoon het een of twee jaren lang daar in legt, zoo als men genoegzaam bevonden heeft. Om die rede laat men de ossen en koe-

koejen zoo als ook de schapen, die het alle zeer gaarn eeten, niet daar by komen, om dat het zelve door haar mist insgelyks weder in de velden gebragt word; 't welk indien dat niet was, overal en zeer licht voortgeplant, en staande den zomer tot weyden gebruikt zoude konnen worden.

Des Schryvers meaning van dit kruid.

Om u echter myne gedachten te openbaaren en te zeggen, hoe het my voorkomt, en wat het voor kruid zoude konnen zyn; ik geloof zekerlyk dat het of het zoogenaamde Kandel-gras zelf is, of een zoort daar van; komende het blad van deze plant eenigzins daar mede over een, edog weet ik niet, of het zoo bloeit, en het zaad wel zoo klein is, als dit; Ondertusschen zal de Lezer het misschien weten, en myne onkundigheid hier in niet qualyk duiden, en dezelve verbeteren.

Schadelyke honing en meeldouw.

Voorts is voor het zaad op het veld ook ten hoogste schadelyk en nadelig de Honing en Meeldouw, die voor dezen nooit aan dit Voorgebergte is bespeurt. In den jare 1708 heeft dezelve zich voor de eerstemaal met zulken nadruk laten zien, dat de Rogge op het veld zodanig beschadigt was, dat weinige naauwlyks haar eige koorn hebben gehad, en by aldien 'er zommige niet waren geweest, die als nog een goeden voorraad daar van hadden, zoude men weder rogge uit Europa hebben moeten brengen. De twee volgenden jaren, te weten 1709 en 1710, zyn niet veel beter geweest, edog de rogge was zoo doorgaans niet bedorven, als het eerste jaar, maar alleenlyk in eenige districten, weshalven men die zelve jaren nog altyd weder aan zaadt heeft konnen komen.

Olyfanten en andere dieren doen schade aan het koorn.

Wat de Olyfanten het jong koorn voor schade toebrengen, als zy in het land lopen, en het koorn met de wortels uitrukken en opvreeten, en het geen zy niet konnen verteeren, met hare teere voeten, die met de rondte van een bord of schotel tamelyk overeen komt, vertreden en vernielen; hoe zich de Elands dieren handig, hoewel wat schrikachtig van deze weydens weten te bedienen, wat de herten en de velerlei zoorten van wilde bokken, zoo als ook de talloze troupen van wilde vogels het zelve beschadigen, zulks wil ik liever stilzwygen; dan my in een wydlopig verhaal in te wikkelen. Genoeg, dat de Rupzen en andere wormen insgelyks haar voedzel daar aan zoeken, en het koorn bederven zoo veel als maar in haar vermogen is.

Het wéér doet aldaar geen schade.

De Lezer zal misschien verwondert wezen, dat ik onder al het geen het koorn schade toebrengt; en den boeren van hunne verwachtende vruchten beroven kan, ook geen gewag make van den blixem, nog daar van melde. Edog gy zult niet qualyk nemen, dat ik u zeg, dat 'er om deze tyd van het jaar, wanneer het koorn in de beste groei is, zoo als ook het gantsche jaar door, van donder weinig gehoort, veel min van eenig ongeluk, inslaan, branden of vernielen door het wéér iets geducht word. Want of schoon het om die zelve tyd 't heetste, en de zon byna in haar grootste kracht en werking is; zoo is de lucht niet betrokken, en wanneer 'er wolken zyn, zoo zyn het nogtans geen regen of donderwolken; aangezien men gantsch niet hoort donderen, dan in de maanden van April en September; om welken tyd de zon zich in de Noordelyke of Zuidelyke teekens des hemels begeeft, wanneer met eenen de verandering der Moussons of Hoofdwinden voorvalt, gelyk elders zal gezegt worden. Dien volgens kan men hier in dit stuk onbevreest leven, en zouden de inwoners niet weinig verwondert staan, als zy dat nu quamen te vernemen, na dat 'er zoo veel

Zelden donder aan de Kaap de Goede Hoop.

jaren na malkanderen verlopen zyn, dat zy niets daar van hebben gehoort of bespeurt.

De aarde geeft jaarlyks ryke oogst.

Of schoon nu het koorn op het velt alle de tot nu verhaalde ongemakken uitstaan, en verby laten gaan moet, waar door menig een bezorgt zoude zyn, dat hy naauwlyks zyn arbeid betaalt zoude krygen, zoo ziet men echter, dat men nog meest alle jaren een vergenoegende ryke oogst heeft, aangezien 'er alle jaren niet alleen zoo veel word ingezamelt, dat de inwoners alhier zoo als ook de bezetting, en de af en aan varende schepen van allerlei landaarden, daar aan genoeg hebben, maar daar kan nog alle jaren een tamelyken quantiteit verkogt, en te scheep na andere landen verzonden worden, gelyk dan Batavia alleen jaarlyks zeer veel daar van bekomt, waar op de Illustre Compagnie, zoo als billyk, een redelyke winst heeft, en het derhalven ook door haare schepen aan de inwoners aldaar laat toevoeren.

Daar van word veel na Batavia gevoert.

Wat het zaad in den oogst uitlevert.

Ondertusschen om de zaak wat klaarder aan den dag te leggen, is het nodig te weeten, dat meest altyd van een mudde zaad, te weten als het tarw is, 30 tot 40 mudden; van een mudde rogge 40 tot 45; van een mudde gerst 50, 60 en ook wel 70 mudden; van een mudde bonen 20 tot 25 mudden; en van een mudde erwten 30, ja zeer dikwyls 60 mudden gewonnen worden. Edog is by de twee laatsten, namentlyk boonen en erwten te merken, dat zy ongemeen veel van de rupzen bedorven, opgevreten en vernielt worden, dat men naauwlyks zyn eigen zaat, en ook dikwyls nog minder weerom bekomt, om dat dit ongedierte meest daar aan komt, als ze in de blossem staan, en de vruchten zelf opvreeten, eer ze hard worden, waar toe de menigvuldige springhanen ook niet weinig haar best doen, en verteeren, het geen deze overgelaten hebben.

Het affnyden der veldvruchten moet gezwind geschieden.

Wie zouden nu by zulke gesteltheid van zaken langer aan de vruchtbaarheid van het land twyffelen? welke nog vry groter zoude zyn, wanneer het zaat op het veld, al die verhaalde rampen niet moest uitstaan. Vermids echter des niet tegenstaande nog zoo veel wort ingezamelt, zoo zal ik verder verhalen, hoe het met het inzamelen zelf toegaat, 't welk niet langzaam moet geschieden, vermids anders de Zuidooste wind nog meer schade daar aan doen, en de droge korrels door het tegen malkander stoten der overrype aaren, uitslaan zoude, aangezien het koorn binnen den tyd van 24 uuren overrypworden kan; maar de inwoners moeten een ieder voor zich zelven, met een goed getal Hottentotten voorzien zyn, die nevens hunne eige slaven het werk snel voortzetten konnen, en hen na dat zy het ontrent het loon eens zyn, zoo lang te eeten en te drinken, ook na de inzameling, een goede maaltyd en een rykelyken goeden dronk wyn geven, daar dan den meesten tyd een emmer vol van op gaat, eer dat alles ten einde gebragt en geen strootje meer voor handen is.

Hottentotten zyn in den tyd des oogsts stout.

Om dezen tyd is het der Hottentotten hare kermis, en zy zyn nooit trotzer en hovaardiger, dan in dien tyd; wie hen nu niet de beste woorden van de waereld geeft, en hen als rechtschape menschen handelt; laten zy zitten, ten ware zy uit aanmerking van oude kennis, wat overslapten; of zy maken hier en daar woorden, dat men wel genoodzaakt is, om hen den zak te geven, wel wetende, dat men hen van nooden heeft, en dat men het gantsche jaar geen beter woorden geeft, als om dezen tyd. Ondertusschen zyn zommige inwoners zelf schuldig, dat zy onwillig

en

en ſtug worden, en de hielen laten zien, om dat de een den ander zomtyds uit jok, de Hottentotten opmaakt, om eens te lachen, en zomtyds ook wel, om zynen buurman nadeel toe te brengen, waar van ik wel tien en meer voorbeelden zoude konnen verhalen, ten ware zulks de moeite niet waardig was.

Hoe men de garven maakt.

Wanneer alzoo het koorn gemaait is, en de ſlaven nevens de Hottentotten, die men weder afzonderlyk daar toe bidden moet, terwyl zy daar benevens wel verzekert moeten zyn, dat 'er by niemand anders meer te verdienen is, het zelve in garven gebonden hebben, die echter op verre zoo groot niet zyn, als in Duitſchland gebruiklyk is, vermids zy maar een arm vol nemen, en het zelve met het eige koorn, of wanneer dat te droog is, met teentjes by malkanderen binden, zoo derven zy wegens de overgrote hitte het zelve by dag niet binnen brengen, om dat de korrels zwaar, en het ſtroo zeer dor en droog is, waar door men het zaadt langs den weg ſtroojen en aldus vruchteloos maken zoude; maar zy moeten met het vallen van den avond daar mede beginnen, vervolgens de gantſche nacht door, als de maan ſchynt of opgaat, laden, en na huis brengen; derhalven moeten zy uit een arbeid, dien men anders by dag verricht, tegen haar wil, een nacht-werk maken.

Wanneer de vrucht binnen gebragt word.

Grote koorn-hopen.

t'Huis komende, vleien of ſtapelen zy het op grote hopen, welke zy myten noemen, en laten het alzoo hoopswyze onder den bloten hemel leggen, na dat zy het boven op zoo veel mogelyk, met ſtroo bezorgt hebben; deze koornmyten zyn ruim 20 tot 30 voet hoog, en naar mate breedt, dezelve zyn van boven met ſtroo bedekt, ten einde het water by regenachtig weder niet daar in zoude komen, waar door het koorn zoude beginnen te keenen, of ontſtoken raken.

De inwoners hebben en gebruiken gene ſchuren.

Want zy hebben geene koornſchuren in 't gantſche land, als welke zeer veel geld zouden kosten, om dat het hout tot deze en diergelyke gevaarten uit Europa of Indie moet worden gebragt, en derhalzen zoo als licht is te denken, tamelyk duur is. Zy hebben ook geene ſchuren van noden, om dat het van den tyd dat het koorn word gemaait, 't welk gelyk hier voren is gezegt, in December geſchied, tot in Maart zeer zelden regent, derhalven zy ook zeer licht deze koornhopen of myten, met ſtroo, zoo als gemeld is, van boven bewaart, onder den bloten hemel konnen laten ſtaan, tot dat zy het zelve gedorſcht hebben, 't welk insgelyks gelyk reeds is bericht, kort na den oogſt pleegt te geſchieden.

Laten het koorn onder den bloten hemel.

Maar word toegedekt.

Zy hebben eertyds wel het hert gehad, om de eerſtgemelde koornmyten ongedekt te laten ſtaan, om dat zy weinig of geen ſchade daar aan leden; maar na dat het in den jare 1706 om Nieuwjaar zoo ſterk en lang achter malkanderen heeft geregent, waar door de jegenswoordig verhaalde koornmyten niet alleen ontſtoken en bedurven wierden, maar dat op het veld de gebonde garven en loſſe aaren insgelyks weg dreven, en of in de zee zelf, of na andere koornakkers geſpoelt wierden, zoo zyn zy daar door wyzer geworden, om dat zy met ſchade geleert hebben, dat het noodzakelyk was, dat deze koornmyten gedekt wierden.

Na dat nu het koorn gemaait, na huis gebragt, en in jegenswoordig gemelde myten gezet is, beginnen zy, om dat 'er in het veld tog niets meer te doen valt, om het dorſchen te denken, en zulks werkſtellig te maken. Hoe dat dit in zyn werk gaat, zal ik, wyl die wyze van dorſchen in Duitſchland onbekent is, en

echter ras voortgaat, omstandig, edog met uw verlof, verhalen.

Hoe de inwoners haar dorsch vloer maken.

Dat zy geen vlegels gebruiken, is reeds af te nemen, om dat ik heb gezegt, dat zulks geschiede op een wys, die in Duitschland onbekendt was. Dat zy insgelyks geene afgeslote dorsch- vloeren hebben, blykt, om dat ik hebbe gemeld, dat 'er geen schuren by hen gevonden worden. Ondertusschen maken zy een dorschvloer onder den bloten hemel, rond van figuur, ontrent 30 voet over dwars, waar van de vloer van klei en koemist word gemaakt, 't welk zy met water onder malkander mengen, en week van paarden en ossen laten kneden; waar na zy de vloer daar van maken, welke zy half droog met een groot plat hout zeer vast in malkander slaan, zoo dat 'er zelfs by de heetste zonneschyn geen spleet daar in komt maar zoo hard word, als een steen zelfs zyn kan.

Byzondere manier van dorschen.

Op deze vloer leggen zy de garven in 't rondt, waar van 'er dikwyls, wyl zy klein, en de vloer ruim is, ruim 100 gelyk konnen worden uitgelegt, waar ontrent echter tusschen onze gewoonlyke manier en deze geen onderscheid is. Wanneer men dorschen zal, brengen zy een troup aan malkander gebonde of gekoppelde paarden op de vloer, die de korrels moeten uittreden, of zy nemen een gespan ossen, altoos uit 8 stuks bestaande, en binden ze achter en naast elkander vast, dryven ze vervolgens op het koorn, en laten het uittreden, waar by my de spreuk uit de Bybel *Deuteron.* XXV. 4. *Eenen osse en zult gy niet muylbanden, als hy dorscht*, altyd te binnen is gekomen, niet alleen wyl ik die spreuk waar te zyn hebbe bevonden, om dat zy zonder muylband zyn, en zoo veel mogen vreeten, als zy willen, maar ook wyl my deze manier van dorschen toescheen, als of ze by de Joden en misschien ook by meer andere volken bekent en gebruiklyk moet geweest zyn.

Wat de Schryver daar van oordeelt.

Hoewel, als ik de waarheid zal bekennen, zoo komt my de manier, om dezen arbeid door paarden te verrichten, beter voor, dan die met ossen. Niet alleen om dat de paarden, die in deze landen nooit worden beslagen, veel scherper treden, en by gevolg het koorn ook veel eerder daar uit hebben, maar ook wyl zy zich veel zinnelyker op de vloer houden, als de ossen, die gemeenlyk hare vuiligheid laten vallen, derhalven het koorn onrein maken, en naderhand door het omlopen vertreden, veel koorn daar in mengen, en alzoo onbruikbaar maken. Ondertusschen is de schade juist zoo groot niet, als het wel onaangenaam is, om te zien, om dat de sterke hitte van de zon, deze vertrede vuiligheid wel ras opdroogt, dat de korrels weder daar van gescheiden en de drek vervolgens door het werpen en uitvegen van het koorn t'eenemaal daar van gezuivert kan worden.

Is een voordelige arbeid.

Door deze wys van dorschen, konnen zekerlyk veel meer garven, of schoon zoo groot als de onze, in eenen dag worden uitgedorscht, als 10 of 12 menschen met den vlegel zouden doen konnen; derhalven is het niet te verwonderen, dat zy zich daar van bedienen, om dat zy zeer veel tarw, rogge en gerst opleggende, anders in zeer langen tyd niet zouden klaar geraken, daar zy op deze wys in de tyd van een maand, alles konnen ten einde brengen.

Daar toe worden twee menschen vereischt.

Daarenboven heeft men het voordeel, dat by het dorschen niet meer dan ten hoogste twee menschen vereischt worden; een die de ossen of paarden aan een touw op de dorsch - vloer brengt, dezelve by het touw vasthoud, in

BYZONDERE MANIER VAN DORSCHEN AAN DE KAAP.

J. C. Philips delin.

in 't midden van de ronde vloer ſtaan blyſt, en in de andere hand een zweep neemt, waar mede hy dezelve als in een rosmole om dryſt, mids dat hy den tour zomtyds moet veranderen, ten einde zy niet duizelig of bedwelmt worden; terwyl de twede niet anders te doen heeft, dan dat hy met een houte gaffel het vertrede ſtroo opſchut, op dat de korrels daar uit vallen, en de onderſte aaren boven komen; en word hier mede gecontinueert, tot dat zelfs het ſtroo, buiten dat zeer droog, in kleine ſtukjes getreden is.

Zie Tab. I. Fig. 2.

Hoe het gedorſchte koorn gezuivert word.

Het koorn op deze wys gedorſcht of liever uitgetreden, beginnen zy het zelve ſchoon te maken, 't welk insgelyks op deze vloer geſchied. Zy herken aldaar eerſt het ſtroo by malkanderen, en werpen het buiten de vloer; daar na brengen zy het zoo veel als doenlyk op een hoop, en vegen het koorn op de plaats van de vloer by malkanderen, daar de wind van daan komt, ten einde de wind naderhand het kaf en ander licht tuig, te beter van het koorn affcheide, en het zelve ſchoon zoude konnen worden. Vermids 'er echter nog veel vuiligheid, voornamelyk zand, daar in zoude konnen blyven, zoo bedienen zy zich in plaats van een zeef, als tot dezen arbeid te langdradig en te moejelyk, van zeker inſtrument, 't welk zy *Harke* noemen, waar door zy het lopen laten, en aldus 't vuil van het ſchoon ſcheiden.

Byzonder inſtrument daar toe.

By dezen arbyd gaat veel koorn te loor.

Ondertuſſchen geſchied het dikwyls, dat met het ſchoon maken van het koorn, niet al te zuinig word te werk gegaan, om dat nog zeer veel gantſch volle aaren, die onuitgetreden leggen blyven, met het ſtroo worden uitgeworpen; ja daar gaat ook veel koorn met het kaf te loor, wanneer namelyk de arbeider of de geen die het koorn opwerpt, de wind niet ter dege waar neemt; daar benevens word ook menig korreltje onder het onuitgeſchudde ſtroo mede weg geworpen. Edog dit alles, om dat het lykt niet veel te konnen uitmaken, word niet geacht, te meer om dat het vee, in den zomer, wanneer de heſtige Zuid-ooſte wind het dorre gras wegvoert, en wegens lang aanhoudende droogte geen jong gras opkomt, of de kleine ſtruiken op het veld, of dit weggeworpen ſtroo eeten moet, wanneer het dan deze gemelde aaren en korrels weder te eeten krygt, en alzoo tot ſpys dient; en dit al niet zynde, zoo komt het tog met het ſtroo in de miſt, en word alzoo goede miſt; ook ſcharrelen de hoenders en vogels het op, en bekomen daar van, 't geen hen tot dagelyks voedzel verſtrekt.

Word niet geacht.

Geeft tog zyn voordeel.

Wat de Compagnie van den landbouw opſteekt.

Vraagt gy miſſchien nu, Lezer, wat dan de Illuſtre Compagnie, die het land aan de inwoners heeft vereert, voor voordeel van dien groten land en akkerbouw trekt? Aangezien tot nu niets daar van is gebleken, vermids wel duidelyk is gezegt, dat zy zelf alles koopt? zoo kan hier op met korte woorden tot naricht dienen, dat het voordeel, 't welk zy daar van heeft, niet al te gering is, aangezien zy den oord daar door niet alleen in zodanigen ſtaat heeft gebragt, dat een uitheemſche vyand niet licht zal onderſtaan, denzelven aan te taſten, maar zy heeft ook van den koornbouw zoo veel tienden, dat zy als ze recht in acht genomen, en niet onnut verdaan word, daar van hare bezetting byna met brood verzorgen kan, of ten minſten dat zy niet veel daar toe hoeft te kopen.

Krygt het tiende der vruchten.

Want zy heeft van alle deze vruchten des velds het tiende gedeelte, 't welk zy echter niet van het veld laat halen, maar het word haar in zakken voor de deur

van haar Magazyn gebragt. Zy kan daar ontrent ook niet licht worden bedrogen, om dat men wel weet, hoe veel het land ontrent opbrengt. Daarenboven zend zy jaarlyks om het nieuwe jaar, als de oogst gedaan is, twee Commissarissen, die de generale opneming doen, en welke aan ieder inwoner onder anderen vraagt, hoe veel hy heeft gezaait? hoe veel hy denkt te winnen? en hoe veel hy aan de Illustre Compagnie zoude konnen verkopen of leveren? Belooft hy nu veel, zoo moet hy ook veel nakomen.

Wanneer hy na de levering om de betaling komt, worden hem na veel omwegen, die hier met voordacht oversla, de tienden afgetrokken, en niet mede betaalt, zoo dat dienvolgens de gemelde Compagnie niet licht kan bedrogen worden; 't zy dan dat men wilde zeggen, dat geen tienden van het brood en zaai-koorn gegeven wierden. Edog hier op dient wederom tot antwoord, dat'er tot nu geen zyn geëischt, ten minste men heeft 'er nog niet sterk op gestaan, en is de Overheid reeds volkomen vergenoegt, als zy maar vertiend 't geen d'inwoners willen verkopen. Ten einde hier echter ook geen mislag geschiede, zoo koopt zy zelfs alles, en bekomt alzoo haar rechte tienden.

Van de andere veldvruchten zoo als ook van de wynen, heeft de Compagnie tot nu niets genomen. Ondertusschen heeft men een anderen vond bedacht, om van de wynen zoo veel, als de tienden bedragen zouden, ja zelfs wel een weinig meer te bekomen, gelyk hier na by derzelver afhandeling zal worden aangetoont. Midlerwyl daar van de ossen en paarden gewag is gemaakt, zoo zult gy my vergunnen, om van al het vee nog eenige stukken, die mynes bedunkens waardig zyn, dat ik ze u bekend make, hier by te voegen; edog met dit uitdrukkelyk beding, dat dit niet van het vee der Hottentotten moet worden verstaan, als van welke, schoon zy haar vee eerst aan de Europeanen verkogt, en dienvolgens veel met hen gemeen hebben, ik echter alhier niet wil melden, aangezien te zyner tyd het nodig bericht daar van niet schuldig blyven zal.

Wat de Schryver verder wil verhalen.

Gelyk nu de koejen in Europa alle jaren ordentelyk een kalf krygen, zoo geschied zulks hier ook, dog dient men te weten, dat de koejen alhier geen melk willen geven, ten zy men alvorens het kalf daar onder zet, en een paar trekken laat doen. Want na dat zy daar door zyn geport en gelokt, om aan hunne jongen het gewoonlyk voedzel te geven, zoo mag men het kalf ten eersten weder weg nemen, en kan men zoo voort melken. Wanneer echter ondertusschen het kalf verrekt, verkogt, of ook wel zelfs geslacht is, zoo zal men geen melk meer van de koe krygen, ten zy men de huid van het kalf over een ander kalf legt, dat van een andere koe is geworpen, en het zelve onder haar zet, want zoo dra de koe maar de reuk van haar kalf uit het vel of de huid gewaar word, zoo laat zy de melk schieten, als het maar een reis of twee wederon gezogen heeft.

Hoe d[e] koejen g[e]melkt wo[r]den.

Deze manier hebben alle Afrikaansche koejen, die om en by dit Voorgebergte gevonden worden; ja zefs de Hottentotsche, welke nog heel anders, en heel vreemd moeten gehandelt worden, gelyk op zyn tyd zal worden gezegt. Eenige koejen, voornamelyk jonge, zyn ook van aard, dat zy de gene, die haar melken zullen, dat by de Europeanen doorgaans de zwarte slaven doen, aangezien de vrowluiden daar

Wat by zommige koejen in acht te nemen.

daar mede niet weten om te gaan, om dat zy niet sterk of verstandig genoeg daar toe zyn, niet verder laten by zich komen, dan zy met hare hoorns stoten, en met hunne voeten slaan konnen; derhalven moet men ze niet alleen by den kop kort aanbinden, maar men is genoodzaakt, de achterste voeten te spannen, en met een touw te beletten, om achteruit te slaan, ten ware zy zelf omver wilden vallen.

De Schryver wederlegt een valsch bericht.

Velen ja byna de meesten, die van deze koejen, zoo als ook van de ossen hebben geschreven, melden, als of zy een hogen bult hadden, byna als een kemel. Edog ik kan verzekeren, dat niet tegenstaande ik niet alleen de troupen vee van de Europeanen, maar ook vele van de Hottentotten heb gezien; nogtans nooit een bult aan een zulk dier bevonden heb. En is derhalven die vertelling of voor een volkome onwaarheid te houden, of om bescheiden daar van te oordelen, zal men moeten zeggen, dat zy een klyne bult schynen te hebben, wyl het jok, 't welk hen naar voorgaand bericht, op den hals word gelegt, den zelven induwt, en de rug daarom wat hoger uitsteekt. Gewis echter is dit, dat zy alle van natuur geen bult hebben, schoon zy groter, hoger en sterker van gestalte zyn, aangezien een os doorgaans 500 tot 600 pond weegt.

Gemene zwaarte der ossen.

Wat van de schapen te merken.

Daarentegen zal het wel de moeite waardig zyn, dat ik van de schapen aanmerk, dat zy jaarlyks tweemalen lammeren dragen, te weten als de eigenaar het zoo verstaat, en den ram onder den troup laten wil; 't welk echter, wyl de laatste lammeren heel klein blyven, en in den regentyd worden geworpen, zeer zelden geschied; waarbenevens meenig schaap niet alleen twee, maar ook dikwyls drie lammeren ter wareld brengt. Nog merkwaardiger echter, dunkt my, is, dat het schape vleesch het gantsche jaar door goed en aangenam is; het vet van dezelve is zoo smeerachtig niet, als dat in Europa, vermids men uit het zelve, gelyk als uit het vleesch zelf, de eigentlyke spys, waar mede zy zyn gevoed en gemest, proeven kan; ja daar zyn veel arme menschen, voornamelyk de slaven, die geen geld hebbende om boter kopen, het zelve smelten, en daar na met zulken graagte in plaats van boter gebruiken, dat men niet anders zonde menen, of het was boter zelf.

Hebben goet vet.

Word voor boter gebruikt.

Het merkwaardigste ondertusschen is, dat zy grote, brede, en dikke staarten hebben, die meest uit vet bestaan, en doorgaans 15 of 20 ponden wegen, gelyk Vader Tachart p. 103 in zyne Siamsche Reis zulks ingelyks getuigt; weshalven men alhier voor een spreekwoord jegens een vreemdeling en onkundige pleeg te zeggen, dat hy met zyn makker geen schape staart zoude konnen op eeten; des niet tegenstaande zyn deze nog niet tegen de Persiaansche te rekenen, welke hoewel kleiner en by gevolg lichter, nogtans zulke grote staarten hebben, dat een van dezelve, zoo als ik aan de Kaap zelf heb gezien, met de van daar komende schepen hier gebragt, en tegen Kaapsche geruilt, doorgaans 20, 25, of 30 ponden weegt.

Hebben vette staarten.

Schapen, ossen en koejen zyn aan de Kaap overvloedig.

De inwoners bezitten zeer veel schapen, zoo als ook ossen en koejen, gelyk zulks ook niets vreemds is, om dat ze jaarlyks zoo veel jongen opbrengen; waarbenevens komt, dat de Hottentotten van haren overvloed tegen brandewyn, tabak, kopere kralen, en andere diergelyke geringe waren vele aan de Europeanen verruilen; aangezien men doorgaans voor een pond tabak een schonen os, en voor een half pond tabak, een vetten hamel enz., bekomen kan, gelyk ik

zelf

zelf dikwyls heb bevonden, wanneer ik onder hen reisde.

Nogtans is het vleesch zeer duur.

Men behoeft maar de grote troupen te zien, welke men ontmoet, als men over land reist, zoo zal men wel haast van zelf oordelen, dat 'er een grote overvloed van vee is. Ondertusschen verkopen de Europeanen haar vleesch elkander duur genoeg, wyl hen van de Illustre Compagnie de vrye handel met de Hottentotten verboden is; en dit is wel voornamelyk de rede, dat men het vleesch in de hal ook zoo duur moet betalen, en kost een pond doorgaans een dubbeltje, of naar Duitsche munt, ontrent vyf Keizerlyke Kruitzers.

De schade van wilde dieren onder het vee word niet geacht.

Het gebeurt dikwyls wel, dat de wilde dieren, als Leeuwen, Tygers, Wolven, wilde Honden enz., een grote slachting daar onder maken; gelyk dan de Tygers alles dood byten, en maar het bloed zuigen; de wilde honden alles vernielen en verscheuren, maar niets daar van vreeten; de Leeuw daarentegen met een stuk te vrede is, en zich met den buid uit het zandt begeeft, en de wolf insgelyks niet veel neemt en vernielt; maar deze schade word niet heel veel geacht; om dat men door de ryke aanteling zich wel haast weder helpen, en zich in vorige staat stellen kan. Daarenboven kan zodanig dier by dag niet veel schade in 't veld toebrengen, om dat 'er Herders zyn; wanneer 'er echter wilde honden komen, die doorgaans troupswyze lopen, zoo moeten de arme schapen het slachtofferwezen, maar de ossen en koejen kiezen het hazenpad, en zulks doen deze ook, als zy een Leeuw of Tyger ruyken.

Sterke regen is voor het vee nadelig.

Zoo is ook de sterke regen in den winter een vyand van al het vee; om dat het niet alleen over dag nat word, maar ook by nacht, buiten de stal als die zy niet hebben, in een vierkante kraal, of liever op een afgeschutte en met een vierkante muur omgeve plaats blyven moet, waar door het als dan zeer mager word ja zomtyds sterft; edog dit verlies word niet meer geacht, als het voorgaande; ja men ziet 'er weinig na, of de een of de ander trek-os omvalt, om dat hy nevens ander goed voedzel iets heeft gevreeten, waar door hy zyn natuurlyke ontlasting niet heeft konnen hebben. Ondertusschen werpt men het vleesch niet weg, of geeft het aan de honden, wyl men voor zeker weet, dat het dier voorheen niets heeft geschort, maar men hakt het aan stukken, zout het, en geeft het zonder schuw of nadeel aan de Slaven te eeten.

De slaven krygen het vleesch van gestorven vee.

Toestel tegen de schurfde schapen.

De eenige ziekte, welke aan een gantsche kudde nadelig zoude zyn, zoude van de schurfde schapen moeten van daan komen, buiten dewelke ik niet weet, dat van eene ziekte gehoort of gezien heb; ondertusschen hoeft men ook ontrent deze niet meer beducht te zyn, aangezien een bevel daar tegen afgekondigt is, achtervolgens het welk de geen, die schurfde schapen heeft, en dezelve niet aan zyn buurman, zoo als ook aan de Overheid vertoont, niet alleen een geldboete zal moeten betalen, maar dat hy dezelve niet ten eersten van kant makende, tot een zware gevangenis en andere straffen zal worden verwezen; gelyk men dan gedurende myn aanwezen niet heeft gehoort, dat een troup daar van aangestoken of daar mede behebt was.

Besluit van dit Hooftstuk.

Jegenswoordig konde ik nog wel in deze stoffe van de vruchtbaarheid des lands voortvaren, en hier nevens voegen het geen ontrent den wyn- en ooft-bouw te weten nodig is; edog de wydlopigheid van deze en de ryke overvloed van de nog te verhandelende stoffen, gebieden my om te ein-

eindigen, met dit beding nogtans, dat ik by de naaste gelegenheid den draad van dit verhaal vervolgen zal, en verzoek ik derhalven, om zoo lang geduld te nemen.

X. HOOFTSTUK.

Waar in de Schryver bewyst, dat men de vruchtbaarheid van dit Land, insgelyks uit de tuin- en boom-vruchten, voornamelyk echter uit den treffelyken en ryken Wynoogst afnemen kan; waar benevens met eenen van allerhande merkwaardigheden, rare Spelonken, Grotten, Stenen, en andere zaken, naricht medegedeelt word.

Wat de Schryver verhalen wil. Wyngewas was voor dezen aan de Kaap de Goede Hoop niet. De Druiven-oogst ging in den beginne zeer langzaam. Gantsch byzondere wyze om wyngaarden te planten. Worden gezaait. Slaagt wel. Wat voor ongelegenheid daar by ontstaat. Hoe die te verhelpen Hoe heden ten dage de wynstok aldaar geplant word. Vele wyntuinen. Geven veel wyn. Meeldauw beschadigt den wynstok. Insgelyks zeker ongedierte. Zuiger, wat voor insecte. Wanneer die voor den dag komt. Is eerst onlangs bekent geworden. Kan in korten tyd grote schade doen. Wanneer deze worm aan den wynstok gevonden word. Worden van de slaven opgevangen. Des Schryvers mening van den oorzaak van dien worm. Sterke Zuid-ooste winden beschadigen den wynstok. Wat wyders van den druiven-oogst aan te merken. Nieuw gestoke wynstok-ranken vatten ras. Brengen ras vruchten voort. De tyd van den wynoogst. Wynbouw kost weynig moeite. De druive lezing is doorgaans ryk. Hoe de most bewaart word. Aanmerking des Schryvers van den wyndroessem. Hoe de wyn anders bewaart word. Hoe dezelve klaar gemaakt word. Opvullen geschied zelden aan de Kaap. Gebrek en kostbaarheid der wynvaten. Veroorzaakt dat men den wyn ras verkopen moet. Zoude anders nog beter worden. Exempel daar van. Des Schryvers gedachten haar by. Wanneer de druiven ryp worden. Afdeling der tuinen. Keuke-tuin. Moeten alle drie jaaren nieuw Europeaansch zaad hebben. Wanneer het zaad gezaait en verzet word. De vruchten worden zeer goed. Zeer grote kool. Pompoenen waar toe die dienen. Verstrekken tot een scheeps-spyze. Meloenen en komkommers zyn aan de Kaap niet ongezond. Byzondere Salaat, porcelyn genaamt. By welke spys dezelve goed en gezond is. Bottatas wat voor een vrucht. Is tamelyk groot. Voed zeer. Hoe ze gegeten word. Hoe de Bottatas wortel voortgeplant word. Een andere wys om deze wortel te planten. De Schryver wil de boom-vruchten afhandelen. Afdeling van de Afrikaansche bomen. Hare cultuur is licht. Exempel van den Amandelboom. Hoe de bomen zonder zaat voortgeplant worden. Van welken het voornamelyk geschied. Oculeren en enten slaagt aan de Kaap wel. Daar door bekomt men goede vruchten. Grote tuin der Compagnie aan de Kaap. Heeft schone Aprikosen. En Amandelbomen. Ook donker-rode Perziken. En Granaat-appelbomen, Sinâs, Limoen en Oranje-appelen, enz. Wat de tuinen wyders voor vruchten voortbrengen. Hoge en grote Kastanje-bomen. Vruchtbaarheid van dezen tuin. Pizang-vygen. Hebben zeer grote bladeren. Haar blossem. Meesters bericht van deze vygen. Nog een ander, dien de Schryver wederlegt. Des Schryvers gedachten daar van. Wat van den boom Guajavos aan te merken. Stene vrucht. Deszelfs smaak. De Schryver heeft de vruchtbaarheid des lands boven heen bewezen. Byzondere eigenschappen der Tygerbergen. Worden van een zekeren douw bevochtigt. Prinsen Kasteel aan de Steenbergen. Wat daar van aan te merken. Heeft een grote en diepe Spelonk. De Schryver heeft zich

daar in begeven. Hoe zulks geschied is. Deszelfs gissing van deze holte. Wat verder op dezen berg te vinden. Heeft een Steen-groef. Nerôs-Kasteel, wat daar van aan te merken. Wat voor een spelonk op het Robben-eiland. Wat voor een inscriptie op den rug van den Leeuwenberg te zien. Besluit van dit Hoofdstuk.

Wat de Schryver verhalen wil.

VAn de koornvruchten zoo als ook van het vee heb ik het nodige, voor zoo veel als tot deze stoffe heeft behoort, laatst bekent gemaakt. Nu wil ik verder van de boom en dan ook van de tuinvruchten, zoo als ook niet minder van de Wynbergen, de nodige naricht geven; edog andermaal maar alleenlyk, voor zoo veel zulks dit gemelde Voorgebergte en de daar by aangelegde Europeaansche Colonien betreft.

Wyngewas was voor dezen aan de Kaap niet.

Van de Wynbergen en derzelver aanqueking zeg ik dienvolgens, dat 'er voor de aankomst der Hollanders en bezitneming van deze plaats, gene alhier wierden gevonden; aangezien de eerste en oude inwoners de Hottentotten zich gantsch niet konden verbeelden, wat men met dit dorschynend onaanzienlyk hout in het bearbeid en gemest land doen, of waarom men het met zoo veel moeite planten wilde; en wat eindelyk daar van komen, of welke vruchten daar van te verwachten zyn zouden. Wanneer zy echter naderhand zagen, dat dit hout niet alleen jaarlyks vreemde bladeren kreeg, en in sterke ranken toenam, maar ook na eenige weinig jaren bloeide, en zulke vruchten voortbragt, welker zap zoo byzonder na haar smaak was, en haar, na eenige glazen daar van gedronken, lustig en vrolyk maakte, hebben zy wel ras andere gedachten gekregen, en de Europeanen gaarn de hand tot het voortplanten van het zelve geleent.

Wynoogst in den beginne slecht.

In den beginne wanneer men maar eenige hondert jonge wynstokken uit Duitschland, voornamelyk van den Rhyn ontfing, en naderhand ook eenige Persiaansche met de schepen liet komen, ging deze aanqueking zeer langzaam voort, om dat men niet veel en ook niet grote akkers daar mede konde bezetten, en by gevolg weinig vorderen konde. Ondertusschen quam den Duitschers een gantsch vreemde proef te binnen, die in Europa bezwaarlyk zoude gelukken, welke echter wel slaagde, en met groot voordeel verricht wierd.

Gantsch byzondere wys van wynplanting.

Te weten, zy namen eenige wynranken, die jaarlyks van de reeds vrucht dragende stokken moeten worden afgesneden, en in plaats dat zy dezelve weder zoo geheel in de grond zoude steken, ten einde om in den zomer wortels te schieten, sneden zy dezelve in kleine stukjes, omtrent een halve voet lang, en korter, zo dat ieder stukje maar een of twee leden had, en zaaiden dezelve als koorn. En na dat zy dezelve met de ploeg en met de egge onder de aarde hadden gebragt, wachteden zy den tyd af, om te zien, of zy wortels zouden schieten of niet. Ondertusschen zegende de Hemel dezen arbeid, en bragt in korten tyd zoo veel wynstokken voor den dag, dat zy geen andere uit Europa of Asia meer van noden hadden; ten ware zy verscheide zoorten verlangden, welke zy ook gezocht en bekomen hebben.

Word gezaait.

Slaagt wel.

Wat ongelegenheid daar by ontstaat.

By deze gezaaide wynstokken ontstond echter naderhand, wanneer ze zeer groot en oud wierden, en zich begonnen uit te breiden, een groot ongemak, dat niet anders, dan door het verplanten te verhelpen was. Want zy groeiden zeer onordentelyk naast elkander op, zoo dat 'er dikwyls twee tot drie by malkanderen stonden, en 'er op een andere plaats, wederom niet met al was,

was, welke ongeregeltheid men echter weinig zoude hebben geacht, ten ware de druiven groot en ryp werdende, elkander verdrukten, en zelfs beschadigden, gelyk dan de meeste druiven of geen plaats hadden, waar te leggen, of door de zon ryp gemaakt te konnen worden.

Hoe dat wierd verholpen.

Om dit ongemak alzoo te verhelpen, en de geduchte schade te verhoeden, waren zy genootzaakt, om op bequame middelen bedacht te zyn. Derhalven hebben zy deze reeds groot geworde wynstokken uitgegraven, en dezelve op een gelyke weydte of afstand van elkander geplant, zoo dat zy dezelve in de lengte twee en een halve, en in de breedte drie, ook wel drie en een halve voet gaven. Hier door bragten zy niet alleen te weeg, dat zy zich wakker konden verspreiden, maar ook dat de druiven onder de bladeren van den wind en allerfelste zonneschyn beschut hingen, en alzoo zeker en zonder gevaar tot volkome rypheid geraakte, blyvende daar benevens tusschen ieder ry over dwars een schoone doorgang, langs den welken men den gantschen wynberg door konde wandelen, zonder een stok, en veel minder de daar aan hangende druiven schade toe te voegen.

Hoe tegenwoordig de wynstok voortgeplant word.

Tegenwoordig echter hebben en behouden zy byna de manier, die in Duitschland ontrent het planten van nieuwe wynbergen in acht genomen word. Wanneer zy een nieuwen wynberg willen aanleggen, bearbeiden zy het land, gelyk ik in mynen voorgaanden omstandig heb verhaalt, en zetten vervolgens hunne wynstokken ordentlyk daar in; daar toe worden wynranken genomen, die het jaar te voren afgesneden, en naast elkander in de aarde gelegt zyn, óm in dien tusschen-tyd wortels te schieten; aangezien op een stuk land, ontrent een Rynlandsche quadraat roede groot, eenige honderт ranken naast elkander gekuilt zyn, welke het jaar daar aan, wanneer de grond op de gemelde wyze klaar gemaakt en gemest is, uitgenomen, en op verhaalde manier verzet worden.

Vele wyntuinen.

En op deze wyze zyn zy zekerlyk zeer ras aan genoegzame wynstokken geraakt; aangezien men tegenswoordig zeer beswaarlyk een plaats, ten zy gantsch nieuw aangelegt, aldaar zal vinden, die niet met zyn eigen wyn-tuin verzien is; van den welken de eigenaar jaarlyks zoo veel wyn bekomt, dat hy niet alleen zyn eigen drank daar van heeft, maar dat hy ook een grote quantiteit aan anderen daar van verkopen kan, gelyk hier na eenigzins omstandiger zal moeten worden aangetoont.

Geven veel wyn.

Meeldouw beschadigt den wynstok.

Gelyk ik echter in mynen voorgaanden van de koornvruchten hebbe gemeld, dat dezelve zeer veel wederwaardigheden, rampen en schadelyke vyanden onderhevig waren, aldus is het tot verdriet van den Wyngaardenier alhier niet veel beter gestelt, aangezien de Meel of Honingdouw den stok zoo wel als het koorn beschadigt; dezelve beneemt de wynbeziën, als zy reeds beginnen groot te worden, en te zwellen, het voedzel, aangezien hy rondom den bast invreet, en het zap niet meer laat opklimmen. En worden derhalven de druiven, voorheen schoon, groen, frisch, en levend, daar na pikzwart, vol rimpels, verdrogen in 't midden van haar groei, waar op dan niet als een misgewas van wyn volgt, dat dezelve zeer schaars is; terwyl de druiven, die overig blyven, even zoo goeden wyn uitleveren, dan of geen schade aan den stok geschied was.

Insgelyks zeker ongedierte.

Behalven de Meel of Honingdouw zyn 'er ook zekere insecten, die voor den wynstok zeer dodelyk zyn; waar onder de springhanen en rupzen wel konden worden

den gerekent, als die de bladeren door, ja gantſch opvreeten, zoo dat de druiven naderhand voor de doordringende zonne-hitte, die in de maanden van December, January en February 't allerfelſte is, bloot hangen; ik wil echter verder geen melding van dezelve maken, om dat zy den wynſtok zelf niet, maar liever deſzelfs bladeren, en door dat middel de druiven beſchadigen, als die daar door verleppen en zuur worden.

Zuiger wat voor inſecte.

De zoogenaamde Zuiger is zekerlyk wel de ergſte vyand van alle, die den wynſtok beſchadigen, ja wel gantſch den doodſteek geven kan. Dezelve is een zeer kleine zwarte worm, die zeer veel voeten heeft, byna als een zoogenaamde Duyzendbeen. De kop is tamelyk ſpitsachtig en klein; en wyl hy zyn lichaam zeer klein in malkanderen haalt, en ook wederom zeer lang uitrekken kan, maakt hy, als hy uit zyn huisje, uit tere vezeltjes van den wynſtok gemaakt, en als een verwelkt wynſtoks blad uitziende, kruipt, en in de botten wil vreeten, een zeer klein gaatje, dat van de ſcherpzienſte naauwlyks kan worden ontdekt.

Wanneer dezelve voor den dag komt.

Deze worm komt voor den dag, als de wynſtok begint te botten; en eer dezelve bladeren krygt, kruipt hy met zyn huisje dat hy op den rug draagt, en waar uit hy nooit t'eenemaal komt, van de aarde na de wynſtok, en langs den zelven op, gaat op een van de botten zitten, en wyl men hem niet wel van dezelve onderſcheiden kan, zoo vreet hy zich daar in, en holt de gantſche knop zoodanig uit, dat de daar uit ſpruitende ranken en bladeren een gantſche maand later als doorgaans voor den dag komen, en de bloſſem t' eenemaal achter blyſt, daarenboven worden de ranken, die nog uitſchieten, zeer mager, teer en zwak, gelyk ook de veelheid der zelve in aanzien van anderen jaren insgelyks zeer gering is.

Is eerſt onlangs bekent geworden.

Voor weinig jaren is dezelve eerſt ontdekt, en bevonden, dat hy voor den wynſtok ſchadelyk was, terwyl men voor heen wel den ſchade zag, zonder dat men eigentlyk de oorzaak daar van uitvinden of bedenken konde. Weshalven ook in den beginne, wanneer men de zelve gewaar wierd, en de een den anderen daar van verwittigde, vele gevonden wierden, die den ſpot dreven, als met een worm, dien zy niet in ſtaat oordeelden, om zulk groot quaat te doen; Terwyl zy echter de goede waarſchouwing in den wind ſloegen, zyn zy eindelyk met grote ſchade wys geworden, en zoeken als nu deze gevaarlyke dieven te zorgvuldiger van de wynſtokken af, om dat zy hebben bevonden, dat een worm alleen binnen den tyd van acht dagen alle botten van een gehelen wynſtok kan opvreeten; Wanneer 'er nu veel zyn, gelyk menigmaal geſchied, zoo is licht af te nemen, wat ſchade dit ongedierte in een wynberg aanrechten kan.

Kan in korten tyd grote ſchade doen.

Wanneer deze worm op den wynſtok aan te treffen.

De tyd echter, wanneer deze worm meeſt en 't veelvuldigſte aan de wynſtokken, en op derzelver botten is aan te treffen, moet zeer naauw des morgens voor of zoo voort na der zonnen opgang in acht worden genomen; want om deze tyd vind men den zelven meeſt; 't welk doet geloven, dat hy by nacht, als het koel is, langs den ſtok opkruipt, na dat hy echter zynen buik gevult heeft, moet hy wegens de hitte van de zon, die voor hem ondraaglyk moet zyn, wyl men by dag heel zeſden een van dezelve op de ſtokken vind, of weder na beneden kruipen, of wel in zyn huisje geſcholen, af vallen; derhalven ziet men als nu, dat de ſlaven alle morgen zeer naarſtig na de wynbergen lopen, en deze wormen, waar van men 'er hen eerſt

eenige

eenige moet aanwyzen, om dat zy dezelve anders van de botten niet weten te onderscheiden, afvangen, en de gevondene in een doosje bewaren, en t' huis in 't vuur werpen.

Worden van de slaven opgezocht.

Des Schryvers mening van den oorsprong van dezen worm.

Mynes bedunkens heeft dit diertje zynen oorsprong uit de wynstoksbladeren, die het jaar te voren afgevallen zyn, als welke den gantschen winter door boven op de aarde blyven leggen, en niet onder dezelve gescharrelt worden. Wyl na den vorigen gantschen zomer allerhande diertjes op deze toenmaals groene, jonge en by gevolg als nog zoete bladeren zich hebben onthouden, en zonder twyffel ook haar zaad nedergeworpen hebben, zoo is het wel vermoedelyk, dat het zelve na het ontfangen van het voedzelzap op de aarde bezwangert en levend geworden is; zal ook deszelfs volkome wasdom gekregen, zekerlyk in dezelve gestalte weder worden verandert, als die genen geweest zyn, waar van het zaad gekomen is: exempel hier van de kapelletjes, witjes en andere diergelyke bloedeloze diertjes. Het zy hoe het zy, het is zeker, dat dit ongedierte den wynstok de meeste schade toebrengt.

Sterke Zuidooste wind beschadigt den wynstok.

Eindelyk moet ik nog maar met een woord van den sterken en doordringenden Zuidoosten wind gewagen, welke den wynstok wel niet op gelyke wyze als de veldvruchten, beschadigt, maar nogtans deszelfs vruchten bederft en den zelven schade toebrengt. Want wanneer hy sterk waait, zoo als hy doorgaans doet, en daarbenevens koud is, een teken, dat hy niet ras ophouden zal, zoo breekt hy veel grote en met druiven rykelyk belade ranken, welkers vruchten naderhand tot geen rypheid komen, maar des winters bederven. Dezelve is ook nadelig als hy warm waait, en by gevolg van geen duur is, aangezien niet alleen de bladeren verwelken, en voor den tyd afvallen, maar de bezien zelf verleppen, die van de beschutting tegen de zon berooft, berimpelen, en aan de stokken tot rosynen worden, waar door andermaal de Wyngaardenier schade lyd, dog echter met rosynen verzien word.

Wat verder van den wynplantery te merken.

Voorheen is reeds gezegt, dat de wynstokken geplant en gestoken worden, als de oude worden gesnoeit, 't welk zoo als in mynen vorigen is gemeld, in de maand Augusty is geschied. Als nu zal ik hier by voegen, dat als dan het zap in de stokken komt, zoo als ook in de andere bomen en planten, aangezien als dan aan de Kaap de Lente begint. In de maand van September worden zy groen, en laten hare bladeren zien, en in de daar op volgende maand van October geven zy door den voor den dag komende blossem te kennen, dat men buiten ongemak en schade zoo door het voorgemeld ongedierte, als door het weder, een druivelezing te verwachten heeft.

Nieuwgestoke wynplanten vatten ras.

Deze nieuw gestoke en geplante wynstokken, als zy het jaar te voren in de aarde hebben gelegen, gelyk voorheen is bericht, hebben reeds bladeren en kleine ranken; wanneer zy ook na het snoejen zoo versch gestoken worden, krygen zy nochtans het zelve jaar bladeren en ranken, van dewelke of schoon'er eenige duizend worden geplant, nogtans naauwlyks 10 van hondert, ja zelfs minder, bederven. Het volgende jaar worden de ranken na het snoejen, het welk alle jaren geschieden moet, niet alleen sterker en dikker, maar zy dragen ook in het daar op volgende derde jaar reeds zoo veel vruchten, als een wynstok in Duitschland na verloop van vyf jaren zoude konnen dragen, hangende in het vierde jaar doorgaans zoo vol vruchten, als men naderhand alle

Brengen ras vruchten.

alle daar op komende jaren te hopen heeft.

De tyd der druivenlezing.

Wanneer nu de tyd van de Druivelezing aannadert, 't welk doorgaans in 't laatst van February is, en in Maart gecontinueert en besloten word, zoo heeft men niet te vrezen, dat alvorens tusschen het snoejen der wynstokken, en het lezen der druiven de arbeid groot zy; want dat dezelve op verre na zoo veelvoudig en moejelyk niet zy, als die by de koornoogst, zulks weten de Europeaansche Wyngaardeniers ook wel, om dat de wynstok na het planten en snoejen niets meer vereischt, dan eens omgespit, en het uitspruitend gras afgestoken te worden. Mist word hen alle drie jaren maar eens gegeven, 't welk daarentegen op het koornland alle jaren vereischt word. Hier aan de Kaap heeft een Wyngaardenier het hakken der stokken en het opbinden aan palen ook niet eens van noden, wyl verder niets daar aan word gedaan, dan het geen reeds gezegt is. De palen zouden ook maar vergeefs zyn, om dat de wind de stokken nevens de palen omver zoude rukken; gelyk men dan de hoge ranken liever afsnyd, als dat men dezelve staan laat, om dat de wind hen ook beschadigt, wordende deze arbeid, die doorgaans in November word verricht, door de Wyngaardeniers alhier, toppen, genaamt. Hier door word de gantsche wynberg van boven afgesneden dat hy gantsch vlak schynt, welkers hoogte ook niet veel boven drie voet bedraagt.

Wynplantery vereischt weinig moeite.

De druivelezing is doorgaans ryk.

De druivelezing zelf is niet tegenstaande de grote schade, welke een Wyngaardenier van de bovengemelde insecten en door andere rampen dragen moet, zeer ryk, aangezien een ieder wynplanter zyne vaten, hoe veel in getale, jaarlyks zekerlyk vol bekomt, gelyk dan van hondert stokken doorgaans een emmer vol Most geperst word; derhalven worden als nu reeds altyd eenige duizend grote Rynlandsche emmers van 6 in een voeder, geperst; en is by het perzen van den wyn niets te erinneren, om dat het zelve zoo als in Europa geschied; ten waar men wilde zeggen, dat ieder wynstok-planter alhier zyn byzondere pers hebben moet, en als zy wegens gebrek van hout, dat gelyk reeds zoo dikwyls is aangehaalt, daar toe uit Europa moet komen, met geen pers verzien zyn, zoo moeten zy in dat geval een vat, vier diergelyke emmers houdende, in plaats van een pers gebruiken.

Hoe de most bewaart word.

De uitgeperste Most word zoo voort in vaten gedaan, alvoorens met bereidzel of lucht klaar gemaakt; waar by men dient te weten, dat zy by roden wyn geen zwavel konnen gebruiken, wyl dezelve de verf beneemt; zy nemen derhalven maar een of twee muskate noten, en laten ze als de zwavel in het vat branden. Wanneer nu deze Most door het gisten wyn is geworden, word hy kort daar na van den wyndroessem op andere vaten overgestoken, ten einde hy niet iets scherps van de moer aan zich neme, en zoo als zy zich verbeelden, zuur worde, maar zyn natuurlyken smaak en zoetigheid behouden moge; hoewel my dunkt, dat hare hypothesis of onderstelling van zuur worden valsch is, door dien ik te Drakensteen by de Fransche inwoners wyn heb gedronken, die van 't begin tot byna een half, ja ook wel een rond jaar op de moer gelegen, en nogtans niets van den natuurlyken smaak verloren had.

Aanmerking des Schryvers van den wyndroessem.

Daar en tegen heb ik bevonden en bespeurt, dat de wyn op de moer veel meer kracht en geest tot zich neemt, dan als hy overgestoken is. Daarenboven krygt hy dan ook een kleinen zeer aangenamen rhynschen smaak, 't welk my

my doet denken, dat de Wyngaardeniers aan de Kaap of de rechte behandeling der wynen niet verstaan, of dat zy hier in den groten hoop volgen, en ook doen zoo als de meesten gewoon zyn.

Hoe de wyn anders bewaart word.

Na dat de wyn alzoo van het eerste vat op een ander overgestoken is, zoo bereiden zy den zelven in de derde of vierde maand daar na; dat is, zy nemen vislym, laten dezelve in een vat met water weken, en tot pap of lym worden, het water afgegoten, wringen zy dien lym door een doek, ten einde geen vuiligheid mede in den wyn kome; vervolgens gieten zy'er een weinig wyn by, en mengen het onder malkanderen, en eindelyk gieten zy het in een vol wynvat, en roeren den wyn met een hout wakker door malkanderen, en laten hem alzoo leggen.

Hoe dezelve klaar gemaakt word.

Wanneer nu deze vislym zakt, neemt zy de overige onzuiverheid van den wyn met zich na den grond, en maakt alzoo den wyn helder en klaar; wanneer men echter bevind, dat de wyn nog niet t'eenemaal klaar is, zo gieten zy zand, warm gemaakt, daar in, en dwingen daar door deze onreine delen, dat zy nevens het zand, den grond zoeken; daarbenevens weten zy zekere geheimen of kunstjes, waar van zy zich bedienen, om den wyn schoon te krygen, en welke zy aan niemand openbaren, of zien laten.

Opvullen geschied zelden aan de Kaap.

De wyn aldus bereid, vullen zy het vat, slaan het toe, en laten het zoo leggen, tot dat het ontstoken of verkogt word. Daar zyn 'er weinig, die om het aanvullen denken; ondertusschen dragen zy zorge, dat naar verloop van het jaar, wanneer de blossem begint te komen, een opening gemaakt of den wyn lucht gegeven werde; ten einde de bodem niet uit het vat springe, om dat de wyn om dien tyd begint te werken; ook geven zy hem alle jaren, als hy niet verbruikt is, een ander vat, en maken het zelve als dan weder vol; 't welk zy tot in het vierde of vyfde jaar achtervolgen.

Gebrek en kostbaarheid der wynvaten.

Het gebrek aan vaten of fustagie is zekerlyk het grootste ongemak, 't welk de Wyngardeniers meest drukt. Want vermids de duigen uit Holland moeten komen, zoo zyn zy niet alleen, gelyk licht is te begrypen, zeer duur, maar wanneer 'er al eenige komen, zoo zyn ze in een ogenblik weg, en maken derhalven het vaatwerk deels ongelovelyk duur, en ook zeer schaars; om dies wille moet de wyn byna alle jaaren t' eenemal, of voor het grootste gedeelte, en tot op eenige weinige vaten uit gedronken of verkogt worden; en in dit geval brengen de schepen een groot voordeel aan, wyl dezelve altyd een groote quantiteit mede nemen, en na andere plaatzen, voornamelyk na de Indien voeren, alwaar zy, om dat hy hier niet al te hoog komt te staan, door dien zy voor een emmer naauwlyks acht tot 10 Ryxdaalders betalen, wederom een tamelyke winst doen, en behalven hunne vryen drank een groot voordeel in haar zak steken.

Veroorzaakt dat men den wyn ras verkopen moet.

Indien de menschen alhier zoo veel fustagie hadden, of dezelve zoo gemaklyk konden bekomen, als in Europa, zoude vele haar wyn zoo ras niet verkopen, voornamelyk de geene, welke het geld ontbeeren, en na een goede gelegenheid wachten konnen. Zodanige zouden den wyn wel twee, drie en meer jaren laten leggen, om dat zy verzekert zouden zyn, dat haar kapitaal daar door niet verminderen zoude, daar zy in tegendeel nu maar haar best moeten doen, om zich dezelve quyt te maaken, ten einde ledig vaatwerk te hebben, als de tyd van de druivelezing wederom aannadert.

Want

Zoude anders nog beter worden.

Want by aldien de wyn ten minsten twee jaren konde oud worden, zoude hy niet alleen in kracht ongelooflelyk toenemen, en zeer schielyk de geene, welke hem sterk drinken, of anders liefhebbers van goede wynen zyn, dronken maken, maar hy zoude ook zyn Kaapschen smaak veranderen, en niet meer na Kaapschen wyn; maar na Kanarische Sect hellen; gelyk my dan zeer wel bewust is, dat ik aan eenige, die zoo oud waren, diergelyken lieflyken smaak zeer natuurlyk en met 't grootste vergenoegen hebbe bevonden; ja de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell heeft my eens in den jare 1706 uit zyn eigen kelder een vyf of zesjarigen wyn laten proeven, van den welken ik wel met waarheid mag zeggen, dat ik niet wist, waar voor ik hem zoude drinken; aangezien hy op de tong een prikkelend en en rhynsche smaak had, en den zelven drinkende, kon men de Kanarische Sect geur zeer eigentlyk en met groote nadruk daar in gewaar worden.

Exempel daar van.

Des Schryvers gedachten daar by.

Toenmaals quam my de geschiedenis te binne van een Reiziger, die een groot liefhebber van goede wyn was, en derhalven overal zyn knecht vooruit zond, om de wynen uit te proeven, met order, dat hy goede wyn aantreffende, het huis met het woortje *Est* brandmerken zoude; vermids nu deze Heer na verloop van eenigen tyd overleed, en de knecht dit grafschrift maakte: *Est*, *Est*, *propter nimium Est*, *Dominus meus mortuus est.* dat is:

Puik! Puik! was d'oorzaak van myn Heer zyn dood;
Om dat hy 't Puik, Puik wat te veel genood!

Zoo dacht ik onder het drinken, dat deze wel in staat zoude zyn, om een diergelyke werking te doen, als men zich dagelyks daar in wilde te buiten gaan; ondertusschen moet ik bekennen, dat dezelve matig gedronken, een zeer aangenamen wyn was, om dat zoo wel de verf als de reuk zoo goed waren, en de zinnen streelden, als de smaak zelf.

Wanneer de druiven ryp worden.

In den beginne van dit Hoofdstuk, wanneer ik aangevangen heb, van de wynen te handelen, heb ik gezegt, dat de druiven in February ryp worden, gelyk zulks ook de waarheid is; vermids 'er echter een zoort word gevonden, die eenigzins vroeger ryp word, en derhalven vroege druiven genaamt worden, zoo moet ik nog erinneren, dat men ze reeds in 't laatst van January of in 't begin van February heeft, en zyne lust over de maaltyd of buiten dezelve reeds daar mede boeten kan; edog zy zyn in zulke overvloed niet als de anderen, behalven dat zy ook zoo goed niet zyn om te perzen; om dat de schil van de bezien zeer dik, en 'er niet veel zap in is, welke zap daarenboven geperst, licht afvalt, en zuur word; derhalven word 'er geen wyn van geperst, maar by 't gewigt verkogt aan de gene, die ze hebben willen, om te eeten.

En hier mede heb ik nu insgelyks het nodige van den wyn, en hoe dezelve behandelt word, met korte woorden bygebragt; nu zal ik nog het overige van de tuinen, derzelver vruchten, en behoorlyke aanqueking, als waar uit nevens het reeds voor heen gemelde, de algemene vruchtbaarheid des lands, handtastelyk voor oogen gestelt word, zoo kort als mogelyk, hier by voegen. Waar by zich dan voor alle dingen het onderscheid, welke onder de Tuiniers van de tuinen gemaakt word, gade te slaan opdoet, welke is, dat alle tuinen worden afgedeelt in Bogaarden, moes-tuinen,

Afdeling der tuinen.

nen, en Bloem-tuinen. Deze laatste heb ik reeds in mynen voorgaanden gezegt, dat ik ditmaal niet aanroeren zoude, om dat zy eigentlyk het *Regnum Vegetabile* uitmaakt, maar dat ik op een andere tyd omstandiger en recht uitvoerlyk daar van handelen zal.

Keuke-[...]in.

Van de keuke of moes-tuinen dient men alzoo te weten, dat niet alleen een ieder een zodanigen tuin heeft, maar dat derzelver vruchten of kruiden meest met de onze enerlei zyn; gelyk dan het zaat, dat hier in de aarde wort geworpen, meest uit Europa herwaards gebragt word; edog dient aangemerkt te worden, dat na verloop van drie jaren het zaat van die vruchten gewonnen, t' eenemaal verandert en verwildert, zoo dat men dien volgens alle drie jaren weder om versch zaat schryven en uit Holland alhier te gemoed zien moet.

[...]oeten al[...] drie ja[...]en nieuw [...]uropisch [...]aat heb[...]en.

De tyd echter om dit zaat te zaajen, is doorgaans in het laatst van de maand van Mey, of in 't begin van Juny; wordende de kruiden, die plegen verzet te worden in Augusty verplant, alwaar zy dan, wyl de grond de voorgaande Maanden van Juny en July door den menigvuldigen regen overvloedig vogtig geworden is, dat hy 't wel een weinig uithouden kan, en boven dat, als het al te droog zoude worden, door ander bron of beek water, dat doorgaans naby en om dezen tuin is, kan begoten worden, zeer heerlyk wassen, zoo dat men alhier meest grooter en aangenamer vruchten of kruiden heeft, als in Europa zelf.

Wanneer [...]et zaat ge[...]aait en [...]erplant [...]vord.

Want zy wassen op deze wys niet alleen veel lichter en beter als in Duitschland, maar men heeft ook, wyl de winter maar in regen en niet in grote vorst, felle koude of lang leggende sneeuw bestaat, wegens de doordringende zonne-hitte geene kachels of Oranje-huizen, veel min mistbakken van noden, welke deze kruiden en vruchten uitbroejen, en voor den tyd ryp maken; weshalven zy niet alleen veel aangenamer, zappiger en lieflyker van smaak zyn, maar zy worden daar benevens ook veel groter, en gantsch niet ongezond, of schoon men zich een wynig daar in te buyten gaat, en een goede portie daar van te gelyk nuttigt.

De vruch[...]en worden [...]eer goed.

Om van het een en het ander gewag te maken, ten einde om de waarheid van het reeds gemelde aan den dag te leggen; het is niet alleen gewis, dat zoo wel de blaauwe of rode, ook zoo wel de gemeene als andere kool, onder welke laaste de bloemkool, waar van het zaat uit het eiland Cypres word gebragt, zoo als ook de Savooikool te rekenen is, veel groter word als in Europa, aangezien 'er witte kolen worden gevonden, die het stuk ruim dertig, ja veertig pond wegen; ja hy word ook aangenamer van smaak, zachter en malzer, eigenschappen, welke de vruchtbaarheid van een land te kennen geven.

Zeer grote kool.

Van de Pompoenen, zoo als die in Oost-Indien genaamt worden, is het zelve te melden; dezelve worden meest van de slaven, en zeer weinig van Europeaanen, als die veel betere keuke kruiden hebben, genuttigt. De Europeanen, die dezelve eeten, doen zulks of om een verandering, of om dat zy 'er graag na zyn. Die zich op schepen bevinden, alwaar zy niets anders konnen bekomen, moeten die wel uit nood orberen, om dat de andere keuke-kruiden, die zy met zich voeren, tydig worden gegeten, ten einde zy niet door de grote hitte en verandering van de lucht verrotten, en te loor gaan zouden; derhalven nemen zy een tamelyke menigte daar van met zich op reis, om dat zy zeer lang goed gehouden, en na de consumptie van de andere by de overige scheeps-spyzen nog zeer wel kon-

Pompoenen waar toe die dienen.

Verstrekken een scheeps-spys.

konnen genuttigt en tot gezondheid gebruikt worden.

Meloenen en konkommers zyn voor de gezondhyd niet nadelig.

Wat zal ik zeggen van de water en Zuiker-meloenen, welke aldaar insgelyks veel groter, zoo als ook in groter menigte als in Europa vallen, en nogtans aan de gezondheid geene de minste schade toebrengen? Wat zal ik van de grote konkommers melden, die in Duitschland zoo zwart worden gemaakt, dat men voor een spreekwoord zegt dat een konkommer-slaat met oly, azyn en peper klaar gemaakt, nog niet goed genoeg is, om weg geworpen te worden, vermids men meent dat ze zeer ongezond zyn; daar dezelve echter aan dit Voorgebergte in grote menigte genuttigt, aan de gezondheid niet nadelig zyn, maar daarentegen onuitgedrukt zeer gezond zyn, gelyk ik zelf menigmaal heb bevonden, wanneer ik een brave schotel vol by my gestoken heb.

Ik gaa met voordacht nog vele andere verby, die de gezondheid even zoo weinig beschadigen, als de gene, waar van als nu gewag gemaakt is. Ik zal derhalven nog maar van twee, aan vreemdelingen in Duitschland gantsch onbekent, aantonen, dat dezelve insgelyks alhier zeer gezond en lekker, ook groter en schoner wassen, als zy in haar eige vaderland doen of gedaan hebben. De eene is een zoort van slaat, door de inwoners zoo wel hier als op andere plaatzen Porcelein genaamt. Hy valt overal, voornamelyk echter op het eiland Ascensan, alwaar de Proost en Koninglyke Deensche Zendeling Ziegenbalg, achtervolgens deszelfs kort verhaal van zyne reis uit Indie na Europa, pag. 11. dezelve gezien en gegeten heeft; en dan op het Taxen-eiland, ontrent 30 mylen van de Kaap, na by den haven van Saldanha. Op beide die plaatzen vind men denzelven zoo overvloedig, dat men dikwyls het volk van de schepen daar mede genoegzaam verquikken, en in plaats van andere kruiden, ververschen kan.

By welke spys ze goed en gezond is.

Deze porcelein-slaat by schaape vleesch gekookt, verstrekt een zeer goede en gezonde spys, krygt ook een ongemeen aangenamen smaak. By gebrade konynen, smaakt hy, met oly en azyn klaar gemaakt, insgelyks aangenaam, en bekomt den zieken niet qualyk; deze salaat echter voorheen een weinig met de konynen gekookt, verstrekt voornamelyk zodanige, die op een lange rys de scheurbuik overgewonnen, en sterk daar mede behebt zyn, een geneesmiddel.

De andere vreemde tuin-spys, die uit Oost-Indie hier gebragt word, en als nu zoo goed als in haar eige vaderland, ja by aldien men den Heer George Meister in zynen Oost-Indischen Lust-gardenier pag. 102. mag geloven, veel beter aan dit Voorgebergte als in Oost-Indie zelf wast. Dezelve word overal by de Indianen, zoo als ook op het eiland St. Jago, alwaar ik ze ten eerstenmale gezien en gegeten heb, Bottatas genaamt, zynde een witte knol of raap niet heel ongelyk, behalven dat deze van onderen spits toeloopt, en de Bottatas even dik blyft. Van dezelve zyn'er twee zoorten, namelyk eene, die van buiten gantsch wit is, als een witte raap; de andere is daar en tegen van boven van een hoogrode roose verf, zoo als in Duitschland de zomer-radys; de roodverwige zyn de beste.

Bottatas wat voor een vrucht.

De grootte van deze Bottatas-wortel overtreft een witte raap zeer veel; want zy weegt doorgaans 6, 8, ook wel 10 pond, diergelyke de witte rapen bezwaarlyk ergens in de waereld wegen zullen, ten minsten heb ik ze nergens van zulke grootte gezien; derhalven konnen een tamelyke menigte menschen aan drie of vier haar genoegen eeten, of

Is tamelyk groot.

schoon

schoon haar buik nog zoo hol is, of zy anders lustig schaften konnen, wyl zy voor zich zelven zeer verzaden, en daar benevens zeer voedzaam zyn.

Verzaden zeer.

Hoe ze genuttigt word.

By schaap of hamel-vleesch gekookt, smaken zy uitstekent wel, en byna als aardappels, behalven dat zy zoo zwaar niet te verteeren en ook zoo windrig niet zyn. By visch konnen zy ook gevoeglyk worden gegeten, en zyn zy zeer aangenaam, in zuiver en schoon putwater gekookt, en aldus daar toe gegeten, na dat dezelve echter voorheen met vischnat bedropen en doorweekt zyn. Zy zyn nogtans 't aangenaamste en lekkerste, onder de assche gebraden; bekomende als dan byna den smaak van gebrade kastanjes, en word dezelve nog veel beter, als men deze Bottatas-wortel nog warm, overlangs in twee byna gelyke delen snyd, dezelve op frissche bladeren legt, en aldus laat uitwazemen, wanneer men het binnenste van deze wortel van de van buiten hard gebrande en gebrade huid of schil zoo veel te beter kan afscheiden, dat men niet te gelyk iets van het gebrande, en de assche zelf mede in den mond krygt.

Hoe de Bottatas-wortel voortgeplant word.

Deze Bottatas-wortel kan op twederlei wys worden voortgeplant; namelyk of door de ranken van het loof, die langs de aarde lopen, en bladeren hebben, welke de Malva of klaprozen niet ongelyk zyn. Wanneer de wortel uitgegraven word, zoo neemt men deze ranken van het veld weg, en bewaartze, tot dat de tyd om nieuw te planten, aankomt; welke doorgaans de maand van Augusty of September is, en worden als dan de ranken, eenige ellen lang, als een ring gewonden, tot dat men een stuk t'eenemaal als een cirkel in malkander gevlochten heeft; vervolgens maakt men een rond gat, ontrent een halve voet diep in de aarde, en legt de gevlochte ranken daar in, bedekt dezelve met aarde, en laat ze groejen.

De twede wys om deze wortel te planten.

De twede manier om deze Bottatas-wortel te planten, is, dat men de vrucht of de Bottatas-wortel zelf neemt, en in schyven ontrent als een komkommer, dog iets dikker snyd, dezelve in de aarde steekt, en wassen laat. Beide deze manieren zyn goed bevonden; de twede hebben daar na de inwoners alhier zelf geprobeert en insgelyks goed bevonden, gelyk dan beide manieren nog alle jaren wel slagen, of schoon zy niet als hop worden gekapt, zoo als de gemelde Meister loc. cit. schryft, dat op het eiland Java, de Malaksche en Malabaarsche Kusten geschieden moet.

Vele andere kruiden en wortelen ga ik voorbedachtelyk met stil zwygen voorby, om dat ik my buiten dat lang genoeg in deze materie heb opgehouden; voornamelyk echter, om dat niet alleen de Europeanen maar ook de Hottentotten zich met voordeel van dezelve bedienen, weshalven dezelve evenwel nog zullen moeten voorkomen; ten dele als ik van het *Regnum vegetabile* in een byzonderen brief handel, deels ook wanneer ik van de Hottentotten schryf, en in 't byzonder van hare gewone spys spreken zal. Als nu zal ik achtervolgens myne beloften, nog van de boomvruchten gewag maken, en aantonen, dat hier ook geen gebrek, maar een veel groter overvloed zy, als in Duitschland of ergens in Europa, en dat dezelve de gezondheid, ook zelfs veel daar van gegeten, in genen dele beschadigen.

De Schryver wil de boomvruchten af handelen.

Afdeling der Afrikaansche bomen.

Vooral is het nodig, dat ik van de Afrikaansche bomen, die het zelve voor haar vaderland kennen, boven heen erinnere, dat zy uit de natuur of onvruchtbaar zyn, als in Europa de dennen, lin-

linde en wilgebomen, of wel zulke vruchten dragen, die nooyt een Europeaan heeft gegeten of konnen eeten, of schoon de Hottentotten zich daar van bedienen, gelyk te zyner tyd omstandiger zal worden aangetoont. Die echter uit andere gewesten, als Europa en Asia herwaards zyn gebragt, zyn of uit de vruchten of uit derzelver binnenste kern en zaat voortgeteelt, en als nu alomme in een grote menigte te vinden; alzoo dat men by een matig vrucht-jaar, als de wind maar de helft van de vruchten aan de bomen laat, nogtans voor de inwoners en ook voor een goed deel schepen genoeg heeft.

Derhalven zyn het louter vreemde bomen, die de Europeaansche inwoners alhier een laafnis, verversching en verquikking moeten verstrekken, welke ook zekerlyk zulke aangename vruchten leveren, dat men ze naauwlyks beter, ja menigmaal niet zoo goed in haar eigen vaderland vind; diergelyke zyn meest alle navolgende, welker cultuur echter niet zoo veel arbeid, nog zoo lang tyd, als in andere landen, voornamelyk in Duitschland vereischt. Want als men hier het zaat, of de vrucht zelf, waar in het zaat zich onthoud, in de aarde steekt, zoo kan men vasten staat maken, dat 'er niet lang daar na een boom van diezelve zoort zal uitspruiten; gelyk dan by voorbeeld, de Amandelboom uit de Amandelpit, ontrent *6* weken met zyne harde schaal in de grond gestoken, voortreffelyk voor den dag komt, en hope geeft, dat hy wel slagen, en goede vruchten dragen zal, als hy maar op den rechten tyd, dat is, het volgende jaar, of ten langsten over twee jaar, verplant word.

Hare cultuur is licht.

Exempel van den Amandelboom.

Als men geen vruchten, of zaat van een zeker boom kan bekomen, welke men gaarn overvloediger wilde voorttelen, of dezelve ook niet daar aanhangen wil, zoo snyd men maar een tak van den boom, mids dat het geen water-loot is, maar reeds vruchten heeft gedragen, gelyk tog alle jaren moet geschieden, als men goede en vruchtbare bomen wil houden. Deze tak steekt men in de aarde, en men kan staat maken, dat hy wortels maken zal, gelyk 'er dan van hondert naauwlyks tien mislukken, en uitgaan. Zodanige zyn by voorbeeld, de Quee, Vyge, Persike, Aprikoze en vele andere bomen, van welke, zoo als ook van verscheide anderen, men reeds genoegzaam de proef genomen heeft.

Hoe de bomen zonder zaat voortgeplant worden.

Van welke het voornamelyk geschied.

De derde wys, om vele bomen met weinig moeite en koste voort te brengen, en aan te queken, geschied door het bekend oculeren en enten; en deze beide manieren slagen hier ook zoo wel, dat 'er zelden een van achterblyft; en heb ik zelf gezien, dat van alle bomen, die of dode takken hadden, of waar in het zoo genaamde vuur of de brand was, vermids zy van buiten gantsch zwart wierden, en vervolgens uitgingen, deze gemelde takken afgezaagt, en daar na in derzelver plaats kleine takjes geënt zyn; die schoon men ook op zodanigen afgezaagden tak drie takjes plantte, alle zeer wel gelukten, en weinig jaren daar na niet alleen veel hout maakten, maar ook rykelyk vrucht leverden; en gaat dit zoo voorspoedig in zyn werk, dat 'er zelden twee van hondert mislukken, en den arbeid verloren laten gaan, ten zy men geen rechte kennis daar van had.

Oculeren en enten.

Deze als nu gemelde geplante, gestoke en geënte bomen slagen hier ongemeen wel; nog veel beter en aangenamer echter is de vrucht, welke men doorgaans in het derde, of ten langsten in het vierde jaar daar van te verwachten heeft;

Daar door bekomt men goede vruchten.

heeft; gelyk my dan zeer wel is bewust, dat ik op vele plaatzen, voornamelyk aan de Steenbergen, by den Heer Nicolaas Oortman en in Hottentots-Holland by den Heer van der Heyde, zoo als ook op Sorg-vlied, by den Heer Johannes Mulder, geweze Landdrost, zeer dikwyls en menigmaal van diergelyke aangename vruchten gegeten heb.

Grote tuin van de Compagnie aan de Kaap.

Edog het geen ik tot nu in 't algemeen van alle tuinen hebbe gezegt, zal ik nu in 't byzonder aantonen van den ongemeen groten, schonen, treffelyken en fraajen tuin van de Illustre Compagnie, dien zy in de Tafel-valley aan gene zyde van de kerk en het zieken-huis aangelegt heeft, en waar in ik het geluk en de hoge gunst hebbe genoten, om drie jaren te wonen, mids dat ik niet verplicht zal zyn, om den gantschen tuin, 19 morgen groot, te beschryden, aangezien zulks een byzonder en wydlopig Hoofdstuk zoude vereischen, maar om alleenlyk aan te tonen, welke bomen op gemelde driederhande wys daar in aangequeekt, en gewonnen zyn.

Heeft schone Aprikozen.

Hier vind men behalven een byzonder park of vierkant; tot aanqueking van jonge bomen geschikt, langs de muur op een ry geplant de schoonste Aprikozebomen, die zeer vele en grote vruchten geven, welker aangename gele verf tusschen de groene bladeren een overfraaje schakering maakt; de aangename smaak echter van de vruchten zelf, het hart een treffelyk laafnis, en den mond een ongemene lieflykheid verstrekt. Tusschen deze vind men de grote, hoge, en breed uitstrekkende Amandelboomen, welke het gezigt een schone verandering, derzelver vruchten den smaak een byzondere aangenaamheid, en het lyf en treffelyke versterking te wege brengen.

En Amandelbomen.

Ook donker rode perziken.

Tusschen de Alleën of Lanen, van Campher, Jenever en vele andere vreemde, meest Afrikaansche bomen geplant, en verciert, ziet men op byzondere vakken de schoonste donker-rode Perziken, zoo groot en aangenaam van smaak, dat ik twyffel, of zy op een ander plaats wel beter zouden konnen wassen. Naast deze staan de heerlyke en lieflyke Granaatappelbomen, welker vruchten zoo cierlyk in 't oog vallen, dat men niet moede word; om dezelve te zien. Wanneer echter de mond van der zelver inwendige zappige en bloedrode kernen of pitten bevochtigt word; gevoelt men zekerlyk wat ongemeens in dezelve, 't welk en zeer lekker en heel gezond is; gelyk dan zelfs de schaal gedroogt, zeer goed voor de rode loop, een zeer gemene en geweldig in zwang gaande ziekte in Oost-Indie, te gebruiken is.

En Granaat-appelbomen.

Sinâs, Limoen en Oranje-appels, enz.

Wat zal ik van de velerhande gele vruchten zeggen, die in dezen tuin overvloedig en in een grote menigte worden gevonden, welke men of Sinaas-appelen, of Limoenen, waar van ik de beste op Drakensteen, by François du Toit gezien en gegeten heb, of Oranjen-appels; of Citroenen enz., noemt, welke alle deels aan de grootte, deels ook aan hoger en bleker verf te kennen en te onderscheiden zyn. Wat my aanbelangt, my dunkt, dat ik beter zal doen, daar van stil te zwygen, dan veel woorden te maken, om dat tog veel Auteurs overvloedig daar van melding gedaan, en het nodige daar van bekent gemaakt hebben.

Wat deze tuin anders voor vruchten.

Aldus wil ik ook niet van de Japansche rode, en tusschen de groene bladeren zeer wel afstekende Appelen; zoo als ook van de grote *Pompelmusen*, gelyk de Hollanders dezelve noemen, of van de Maleische of andere Indiaansche *Matschanen* niets gewagen, wyl my als nog bewust is,

 in

in den Ooſt-Indiſchen kunſt en Luſt-Gaardenier van den Heer George Meiſter pag. 85 genoegzame waarachtige naricht daar van gevonden te hebben, weshalven ik den Lezer, kortheids halve daar hene wys. Nog minder wil ik veel woorden van Mispelen, Okkernoten, Queen, Appelen, en Peren maken, enz., vermids derzelver natuur aan de Europeanen buiten dat genoegzaam bekent is, hoewel by alle deze vruchten te erinneren is, dat zy hier aan de Kaap veel groter en ſmakelyker waſſen als in Europa, haar eerſte ſtamhuis zelf.

Hoge en grote Kaſtanje-bomen.

Van de Kaſtanje-bomen zeg ik alleenlyk, dat deze de hoogſte en grootſte bomen zyn, die in dezen gantſchen tuin worden aangetroffen. Zy beſlaan ook een byzonder perk, ontrent een morgen groot; het welk dit byzonder gemak heeft, dat men onder de ſchaduwe van deze boom zoo wel voor de ſtekende zonne-hitte bedekt ſtaan, als ook voor den vervaarlyken ſterken Zuid-ooſten wind beſchut en onbeſchroomt blyven kan. En is dit perk wegens dat zelve gemak te bequamer tot allerhande lyfs-oeffeningen, kegelen, danzen, enz., gemaakt, aangezien het zelve met tafel en banken, zoo als ook met een vierkant fondament is verzien, waar op de kegels ſtaan konnen, ten einde daar door het perk niet ongelyk zoude worden gemaakt.

Vruchtbaarheid van dezen tuin.

Wanneer de vruchten van deze bomen ryp zyn, vind men jaarlyks een zulke menigte, en daar onder die uit de buitenſte ſchaal op de aarde vallen, dat men zich billyk verwonderen moet. Zy zyn zoo goed als de Europeaanſche, behalven dat men ze zoo lang niet bewaren kan als in Europa, om dat zy eenigen tyd leggende, taai worden.

De velerhande zoorten van vygen, die men in dezen tuin vind, zyn ongemeen lieflyk en groot, voornamelyk zyn echter de grootſte en zekerlyk ook de beſte, de genen, welke men Piſang noemt. Zy waſſen aan een plant, die alle jaren, als zy hare vruchten heeft gedragen, omvalt, verwelkt en verrot; uit haar wortel ſpruiten dikwyls twee, drie en meer jongen, die insgelyks ten eerſten als haar eerſten ſtam, vruchten voortbrengen, en daar na omvallen en verleppen.

Piſang-vygen.

De ſtam beſtaat uit geen hout, gelyk anders wel de bomen hebben, maar in bladeren, welke zeer groot en breedt, zoo dat een man zich daar in zoude konnen rollen, of om duidelyker te zeggen, 6 of 7 ellen lang en 2 ellen breedt zyn; ſluiten van onderen op in malkanderen, en maken al zoo een ronden ſtam.

Hebben zeer grote bladeren.

De bloei beſtaat uit 4 grote bladeren, die by wyze van een klok in elkander ſluiten, en voor aan de ſteel, waar aan 50 en meer vygen hangen, en derhalven langer als een arm is, te gelyk met de vruchten voor den dag komt, ook daar aan blyft hangen, en niet afvalt, tot dat de vrucht wil ryp worden, die blaauwachtig of liever purper-rood is.

Haar bloſſem.

De hier voor aangehaalde George Meeſter loc. cit. p. 80 ſeq. bericht, dat de Kriſtenen in Syrie van deze vrucht geloven, dat het dezelve zoude zyn, waar van onze ſtam-ouders in 't Paradys, Adam en Eva gegeten hebben, welke in de H. bladeren Appel genaamt word, en wierd ze derhalven by de Heidens Paradys-Appel genaamt, en waren de Portugezen byna van het zelve gevoelen, om dat ze door midden geſneden, van binnen een donker kruis vertoont, weshalven zy ook het ſnyden voor een grote zonde achteden, en liever zagen, dat men ze aan ſtukken brak.

Meiſters bericht van deze vygen.

Ik laat dit gevoelen voor het geen het zelve is; ik zegge nogtans, dat het gevoele van den Heer Meeſter zelf my nog minder

Nog een ander dat de Schryver wederlegt.

der aanſtaat, wanneer hy op de gemelde plaats meent, dat deze vruchten, wyl zy aan een ſteel by malkanderen, en aldus als druiven waſſen, dezelve druiven zouden zyn geweeſt, welke de Verſpieders van Joſua uit het beloofde land aan een ſtok in het Leger by Joſua zouden hebben gebragt; want hoe zou ik zulks konnen goed keuren, daar gantſch geen zap daar in is, gelyk in de druiven moet zyn? men vind veel zap, zoo als de vygen ook hebben, maar niet de eigenſchap van die der druiven.

Des Schryvers gedachten daar van.

Andere oorzaken gaa ik voorbedachtelyk met ſtilzwygen voorby; houde my nogtans gantſch verzekert, dat het een vyg is, gelyk zy dan ook van binnen een merk als andere vygen heeft. En is ze miſſchien wel eerder de vrucht, welke Gen. XXX. 14, 15, 16. zoo als ook Cantic. Canticor. VII. 14. Dudaim genaamt word, die echter de geleerde Heer De Geyer in Comment. *ad Cant. Cant. h. l.* voor een bloem, en wel voornamelyk voor een lelie heeft willen houden, hoewel alles zonder grond. Veel waarſcheinlyker daarentegen verſtaaat de voortreffelyke en grondgeleerde Heer Jobus Ludolfus in deszelfs *Comment. ad Hiſtor. Æthiop.* pag. 139. ſeq. door de Dudaim de vrucht, Piſang genaamt, alwaar hy deze mening wydlopig uitvoert.

Wat van de Guajavos-boom te merken.

Ik moet hier nog gewag maken van een boom, die zeer fraai is, en by de Indianen zoo wel als Europeanen, welke hem doorgaans van de eerſte aldus hebben horen noemen, Guajavos genaamt word. Deszelfs vrucht, die ryp werdende, geel-groen van verf is, is een appel niet heel ongelyk. Het binnenſte is zoo geel als was, waar in veel zaat-korrels gevonden worden die langwerpig rond en wit van couleur zyn, even als de komkommers, die ook veel

Deszelfs vrucht.

zaat in zich bevatten, 't welk echter veel groter is. Het zaat van de Guajavos is gantſch klein, byna als linze. De ſmaak van deze vrucht, is ongemeen aangenaam, en zappig; de korrels, die niet worden aan ſtukken gebeten, zyn als kerzen-ſtenen, die met de *excrementi* weder afgaan, daar na wortel vatten, en tot jonge bomen opſchieten.

Deszelfs ſmaak.

Niets meer zal ik nog van dezen nog van andere bomen hier by voegen, om dat ik my reeds lang genoeg daar mede opgehouden, ook myn woord ſtand gedaan en bericht heb, wat van de vrugtbaarheid van het land boven heen te weten nodig is. Dezelve zal nog klaarder aan den dag worden gelegt, als ik voortaan van de drie ryken der Natuur bericht geve, gelyk ik vaſt hebbe beſloten, om in 't kort te doen. Aldus zoude ik dit Hoofdſtuk tegenwoordig ook konnen beſluiten, ten ware ik my wiſt te binnen te brengen, belooft te hebben, om nog het een en het ander van het geen de Natuur konſtiglyk in dit land geformeert heeft, hier by te voegen.

De Schryver heeft de vruchtbaarheid van het land boven heen bewezen.

Alvorens echter moet ik van de Tygerbergen, waar van reeds dikwyls in myne voorgaanden melding gedaan is, nog met weinig woorden zeggen; dat God deze bergen iets byzonders voor alle andere bergen gegunt en toegeëigent heeft. Want voor heen is gezegt, dat zy koorn en wyn overvloedig dragen; aangezien de grond zeer goed is, en by aldien niet iets tot weydens voor het vee blyven moeſt, en de heftige winden geen ſchade deden, zoude men tot boven op deszelfs kruin met den ploeg konnen komen; edog daarentegen is insgelyks gezegt, dat het water, dat in dezelve gevonden word, niet heel goed, maar brak is, vermids 't beſte door regen van den hemel verwacht word, 't welk echter weder

Byzondere eigenſchappen der Tygerbergen.

weder afloopt, en van den dorren grond verteert en verslonden word.

Worden van een zeker dauw bevochtigt.

Gemelde bergen nu hebben van God de byzondere weldaad ontfangen, dat staande de gantsche Lente, te weten, zoo lang het koorn op het veld staat, en nog groejen moet, dat is, in de maanden September, October en November, waar in de hitte van de zon zeer doordringende en byna ondraaglyk is, welke de velden zeer uitdroogt, en het zaat op de hoge landen zoekt te verstikken, ten minsten deszelfs wasdom te verachteren, ja zelfs te beletten, alle nachten een zwartachtige wolk over dezelve heen gaat, en door haren vruchtbaren dauw, dien zy overvloedig neer laat vallen, alles dat over dag verdroogt en byna versmacht is, weder verquikt en laaft, zoo dat het de hitte van de zon, die den volgenden dag weder daar op valt, te lichter uitstaan kan. Derhalven ben ik van gevoelen, dat deze bergen om dies wille zulk goed koorn en ongemeen aangenamen wyn geven, om dat 'er geen ander water by kan worden gebragt, dan dat van den hemel valt.

Prinsen-Kasteel aan de steenbergen, wat daar van te merken.

Nu wil ik de verdere merkwaardigheden voorstellen, en voor eerst van het zoogenaamde Prinsen-Kasteel, aan de bovengemelde Steenbergen leggende, gewag maken. Dit aldus genaamde Prinsen-Kasteel is een grote en diepe holligheid, welke de Natuur zelf even onder de kruin der bergen, die na de Baay Falzo uitstrekken, schynt gemaakt te hebben. Want van andere menschen als van de Hottentotten weet men niet, dat iemand voor de komst der Hollanders, aldaar geweest zyn, die deze gruwzame grote holte, welke zy by hare landing gevonden hebben, zouden hebben gemaakt, en zulks van de Hottentotten te denken, is niet wel waarschynlyk, om dat zy zelfs niet gaarn een holligheid to een graf in de aarde maken, ten ware hen naby een spelonk van een wild dier bekent is, veel min dat zy een zoo groot verwulfzel in loutere klippen zouden vervaardigt hebben.

Heeft een grote en diepe holligheid.

Deze holligheid is gruwzaam ruim en diep, zoo dat men gevoeglyk 200 man daar in legeren en posteren konde. De kruin van den berg sluit het verwulfzel zoo hoog, dat ik niet anders kan vermoeden, of het is ruim 90 voet hoog, en ruim 40 voet breedt, aangezien de ingang van dezelve, als men een goede myl van daar is, en van onder uit het dal na boven ziet, een Kerk-deur volkomen gelyk schynt.

De Schryver heeft zig daar in begeven.

In den jare 1709 heb ik my met Monsieur Frederik Rossauw daar in begeven, en vermids die holligheid van binnen met bomen bewassen was, en wy derhalven niet konden weten, of ook eenig roofdier, 't zy een Leeuw, of een Tyger of ook een Wolf zyne woning daar in mogt hebben, zoo schoten wy by den ingang met een snaphaan daar in, om te weten, hoe het daar gestelt was; wanneer wy echter niets gewaar wierden, gingen wy daar in; ondertusschen konden wy wegens de eerstgemelde beletzels niet te recht komen, of iets zien, deswegen maakten wy een groot vuur, en brandeden met hulp van dor gras, deze holligheid en de daar in staande bomen uit. Vervolgens bezichtigden wy dezelve van binnen, en bevonden niet alleen, dat het bovengemelde de zuivere waarheid was, maar daar was ook ten einde van de holligheid een teken, als of 'er voor dezen gegraven, en alzoo deze holligheid door mensche handen gemaakt was.

Hoe zulks geschiedde.

Deszelfs vermoeden van deze holligheid.

Hoe het eigentlyk daar mede is gelegen, is niet na te gaan, uit gebrek van documenten. Daarentegen weet ik wel, dat de stenen

nen van deze holligheid roodachtig en zeer zwaar van gewigt zyn; 't welk andermaal doet denken, dat 'er voor dezen andere menschen moeten zyn geweest, die misschien erts hebben gegraven; buiten deze gissing en een klein stukje steen, dat ik afgestoten had, kan ik niets bybrengen.

Wat verder op deze bergen te vinden.

Boven op deze bergen, tegen over het verwulfzel van de holligheid ontspringt een kleine liesly-ke versche gezonde bron, by welkers water wy gingen zitten om ons te verquikken. Daar na gingen wy over de klippen, en vonden een steen by wys van een Standtbeelt, 't welk, door dien het een boek in de hand gelykt te houden, van de Europeanen, of liever de Hollanders, Erasmus van Rotterdam genaamt word; zonder twyffel om dat deze Erasmus in de stad Rotterdam in een metale beeld aan het volk te beschouwen opgerecht is, hoewel deze vergelyking andermaal tamelyk hard en zeer ver gezocht is, zoo als de andere, die reeds aangehaalt zyn.

Heeft een steen-groef.

In het afklimmen van dezen berg zagen wy de Steengroef, dien de Heer Gouverneur Simon van der Stell heeft laten maken; en met welkers stenen, die in Holland hardstenen worden genaamt, en donkerrood zyn, en zich ook niet tegenstaande hare hardigheid, zeer glad als marmer poleren laten, hy zyne kamers en zalen op zyn pragtig Constantia heeft beleggen, en de trappen daar van vervaardigen laten. Dezelve is als nog in goeden staat, en konden nog vele duizend diergelyke stenen daar uit gehouwen worden, zonder dat het aan iemand schade veroorzaken zoude.

Nerôs-Kasteel, wat daar van aan te merken.

By dit kort hier voor gemelde Prinsen-Kasteel komt my te binnen, dat dieper landewaard in een ander diergelyk te vinden is, 't welk door de inwoners Nerôs-Kasteel genaamt word, zonder twyffel van een Hottentotsche Kapitein, die misschien eertyds aldaar gelegen, en zich daar omheen van de weyde bedient heeft, die Nero heeft geheten, of den naam van hen ontfangen heeft. Misschien zullen de eerste ontdekkers hem ook aldaar gevonden, en deze holligheid ten eersten met zynen naam gedoopt hebben; vermids dezelve echter buiten onze grenzen legt, willen wy dezelve ook niet verder op de baan brengen.

Wat voor een holligheid op het Robben-eiland.

Daarenboven wil ik ook niet veel van de holligheid zeggen, die op het Robben-eiland is aan te treffen, en welke de Portugeezen, wanneer zy eerst begonnen na Oost-Indie te varen, onder de aarde zouden hebben gegraven, ten einde om voor 't toekomende een plaats te hebben, daar zy voor regen en wind zouden konnen schuilen. Zy bevind zich onder de vlakke aarde, en is niets byzonders daar in te zien, dan eenige duizend namen in stenen gehouwen, welke de Portugeezen zelf daar in zouden hebben gemaakt.

Wat voor een Inscriptie op den rug van den Leeuwenberg te zien is.

Tot besluit zal ik nog eene Gedenkzuil aanhalen, welke de kort hiervoor gemelde Heer Gouverneur Simon van der Stell in 1680, op den rug van den Leeuwenberg, ter eere van Mevrouw N. van Goens, met welke hy nevens andere Juffrouwen, op dien berg ging, die ook dat zelve gantsche jaar by hem bleef, na dat zy haren ouden man alleen na Holland liet gaan, van gebrande tichelstenen in 't vierkant ontrent 6 of 7 voet hoog, heeft bouwen, een onder aan den voetstal een zwarte steen heeft metzelen laten, waar op ter eeuwige geheugenis deze woorden ingehouwen zyn: *Anno 1680 heb ik N. N. Huisvrouwe van zyn Hoog Edelheid de Heer Gouverneur Generaal van Nederlandsch India, Ryklof van Goens*

Goens, in gezelschap van de Edele Heer Gouverneur Simon van der Stell, en andere Kaapsche Juffrouwen, hier op dezen berg geweest.

Besluit van dit Hooftstuk.

En hier mede wil ik alzo eindigen, wyl my niets meer bewust is, dat tot deze algemene afhandeling en beschryving van de Kaapsche of Afrikaansche Colonien aan dit Voorgebergte, en de vruchtbaarheid van het land, zoude konnen worden getrokken, terwyl ik hope, dat de Lezer alles ten beste zal duiden.

XI. HOOFTSTUK.

Waar in alle Dieren, die aan de Kaap de Goede Hoop op het land worden aangetroffen, na het Alphabet afgehandelt worden.

De Schryver weet naauwlyks hoe hy deze Stoffe om derzelver wydlopighheid zal voorstellen. Hoe hy de Beschryving der dieren afdeelt. Zullen na het A B C afgehandelt worden. Van de Apen. Van de Bavianen en derzelver aard. De Hottentotten houden de Bavianen voor menschen. Hoe deze dieren elkander toeroepen. De Schryver wederlegt Gesnerus. Bavianen ontstelen de menschen de spyzen. Waar van zy zich anders geneeren. De Schryver verhaalt een geval van een Baviaan. Hoe de Bavianen in de tuinen de vruchten stelen, benevens eenige byzonderheden daar ontrent aan te merken. Hoe de jonge Bavianen konnen verstrekken tot ketting-honden. Deze dieren zyn zeer geil. Waar van een merkwaardig voorbeeld verhaalt word. Beschryving van de Bokken. Van de blaauwe Bokken. Van de bonte Bokken. Van een Bok die geen naam heeft. Van Buffel-ossen. Geval met een Buffel-os. Naauwkeurig bericht des Schryvers van den Kameleon. Van de Dassen. Van het Elantdier. Hoe ze in de tuinen worden gevangen. Beschryving van de Ezels. En wel voornamelyk van de wilde Ezels. Beschryving van de Olyfanten. Van de Ceilonsche. Van de Afrikaansche. Hoe het Olyfants vleisch smaakt. Wat van het Olyfants Wyfje aan te merken is. Olyfanten slapen leggende. Wat van der Olyfanten bywoning aan te merken is. Wat zy voor spys nuttigen. Aan de Kaap is 't geoorlooft om na alle wilde dieren te schieten. Wat der Olyfanten drank zy. Haar mist word voor Tabak gebruikt. Zy konnen snel lopen. Van de Geitebokken en Steenbokken. Van de wilde en Grysbok. Verscheide zoorten van Hazen. Van de Herten. Van de Honden en derzelver zoorten. Van de Afrikaansche. Van wilde Honden. Beschryving van de Mebbia, een zoort van brakken. Van de grauwe, wilde, blaauwe en rode katten. Van de Tygerbosch-katten. Van de Bisam-katten. Van de Kikvorschen. Van de Konynen. Van de Leeuwen en deszelfs eigenschap. De Leeuwen-beenen dienen tot vuur-stenen. Leeuwen doden alles met eenen slag. Exempel daar van: Een Leeuw draagt een Os weg. Hoe men kan weten of men van een Leeuw noot heeft. Twee menschen worden wonderbaarlyk van een Leeuw gered. Hoe iemand zich te paard van de Leeuwen redden kan. Wanneer en hoe een Leeuw te verjagen. Leeuwen zyn by nagt te kennen. Hoe het Leeuwen-vleesch zy. Van de Luipaarden en Panterdieren. Onderscheid tusschen de Tygers en Luipaarden. Hoe het vleesch der Tygers en Luipaarden is. Luchten. Waar zy in Duitschland aan te treffen. Van de Mollen en Muizen. Africaansche Mollen. Hoe ze gevangen worden. Van de Ratel muis. Van de Ichneumon of Muishond. Van de Muilezel. Van het Murmeldier. Een Slaven kind vangt veel van dezelve. Van de Neushoorn of Rhinoceros. Hoe deszelfs gestalte is. Rhinoceros heeft een sterke reuk. Acht geen wederstand. Hoe zyn gezicht is. Kan snel lopen. Wanneer hy quaad wil doen. Hoe hy zich wreekt. Hoe hy de menschen dood. Zyne spys. Rhinoceros-bosschen. Rhynocers vyand is de Olyfant. Wat hy voor een stem heeft. Waar uit men deszelfs komst gewaar word. Deszelfs vleesch. Waar toe de huid dient. De Rhinoceros-hoorn duld geen vergif. Rhinoceros bloed. Waar toe dient. Of de Rhinoceros voor den Leviathan is te houden. Van de Ossen,

Offen, Koejen en Kalveren. Van de Padden. Wie van Padden heeft geschreven. Van De Paarden. Van de wilde Paarden. Poephagus wat voor een dier. De Schryver heeft'er een uitgeschildert gezien. Van de Rotten. Worden veel in de schepen gevonden. Konnen aan de Kaap niet voortkomen. Van de Rheebok. Van de Salamander, Hoe die is. Verteeren in 't vuur. Van de Schildpadden. Hare zoorten. Hebben lekkere eyeren. Wat van hare schilden aan te merken. Hoe zy hare eieren leggen. Van de land-schildpadden. Hoe de Hottentotten hare schilden gebruiken. Hebben de Gieren tot vyanden. Van de Zwynen of Varkens en der zelver zoorten. Van de Javaansche Varkens. Van de wilde Varkens. Van de Aard-varkens. Leven meest van mieren. Van het Stekelzwyn of Yzer-varken. Hoe ze gedood worden. Van den Steenbok. Deszelfs gestalte aan de Kaap. Hoe dezelve gevangen word. Van een byzondere zoort van Bokjes. Deszelfs pootjes worden tot tabaks-stoppers gebruikt. Van de Stinkbinkzem of Bunzum. Hoe zich tegen andere dieren verweert. Zyn vel maakt alles stinkend. Van de Zee-koe. Is een Amphibion. Zoekt hare zekerheid in't water. Heeft een sterken reuk. Valsch bericht van zommige Schryvers des aangaande. De Auteur beschryft de Zee-koe uitvoerlyk. Aan welk deel van het lyf dit dier kan worden doodgeschoten. Hoe men kan weten of het dodelyk gewond is. Waar toe hare dode lichamen dienen. Haar vleesch en spek. Antwoord op den vraag, of'er Zee-ossen zyn Of door de Zee-koe of den Olyfant de Behemoth te verstaan. Van de Duikerbok. Deszelfs gedaante. Heeft goed vleesch. Van het Tygerdier. Heeft goed vleesch. Naricht van de Amerikaansche Tygers. Of de Panther en Tygerdieren een aangenamen reuk hebben. Hoe zich de paarden gedragen, als zy de wind van een roofdier in de neus krygen. Van de Vos of Jakhals. Ongelyk bericht van twee Auteurs van dit dier. Van het Wezeltje. Van de Wolf. Gemene wolven verschillen niet van de Europeaansche. Van de Tyger-wolf. Waar hy zich onthoud. Loert zeer op de schapen. Wie zyne vyanden zyn. Zoekt de begrave Hottentotten op. Of deze wolf niet op zommige plaatzen in de H. Schrift betekent word. Waarom de Schryver tot nu van de Geiten niet heeft gemeld. Insgelyks van de Hagedissen. Groene Hagedissen zyn aangename dieren. De Schryver besluit dit Hoofdstuk.

NAardien ik u in eenige myner voorgaande Hoofdstukken zoo wel het land van het Voorgebergte der Goede Hoop beschreven, als ook eenige algemene zaken aangetoont hebbe, waar uit de vruchtbaarheid van het land kan worden erkent, zoo zal het als nu niet ondienstig zyn, dat ik die stoffe eenigzins eigentlyker aanroer, en als van stuk tot stuk door-loop, en aanwyze, wat een reiziger alhier kan en moet gade slaan, zoo anders zyn reis met vrucht en zulk voordeel geschieden zal, dat hy niet alleen kan zeggen, dat hy hier is geweest, maar dat hy 'er ook kan byvoegen, dat hy als een nieuwsgierige en verstandige Reiziger zoo veel mogelyk, op alles gelet, en zoo wel zyn eige brosheid, als de Goddelyke Almogendheid, Goedheid, Wyheid en Alwetendheid nagespeurt en dezelve als met handen getast, en met zyne ogen gezien heeft.

Wydlopigheid der materien. Wanneer ik my echter daar heen bevlytigen en zorge dragen zal, om alle wydlopigheid te vermyden, en daar benevens niet duister te schynen, zoo vind ik my niet weinig verlegen, hoe ik zulks best beginnen zal. Want wanneer ik maar de drie Ryken der Natuur gade sla, en overweeg, hoe ver dezelve zich uitstrekken, en hoe velerhande materien daar in af te handelen zyn, zoo weet ik naauwlyks hoe ik best den kortsten en rechtsten weg in zal slaan, om tot myn voornemen te geraken.

Ga ik echter met myne gedachten verder, en overweeg, dat deze drie Ryken de merkwaardigheden van dit land nog niet alle bevatten, maar dat 'er nog meer zaken en afzonderlyke materien moeten worden afgehandelt, zoo lykt het zelfs wel een doolhof, waar uit ik nog zoo dra niet zal konnen geraken; voornamelyk wyl eenige van deze materien zoo zyn geschapen, dat zy wel verdienen, uitvoerlyk afgehandelt te wor- (De Schryver weet niet recht hoe die voor te stellen.)

worden, om dat zy in andere landen niet recht bekent zyn, en daarom te duidelyker en wydlopiger moeten aan den dag gelegt worden.

Dit overleg bracht my in den beginne tot besluit, van u maar de benoeming der zaken, 't zy van dieren, mineralen, of aardgewassen, mede te deelen; daar benevens meende ik ook de byzondere materien in een of twee Hoofdstukken te bevatten; wanneer ik nogtans aan de andere kant overwoog, dat ik u met diergelyken Nomenclator of blote benoeming gantsch genen dienst zoude doen, om dat gy dezelve reeds in andere Schryvers misschien zoudet hebben gezien, zoo ben ik dieswegen van besluit verandert, en ik heb voorgenomen, om het nodigste overal by te voegen, ten einde gy zien zoudet, hoe het eigentlyk alhier geschapen is, en wat van de lugtstreek aangemerkt moet worden, 't welk in een of twee of ook wel in meer Hoofdstukken zal geschieden moeten.

Hoe hy de beschryving der dieren afdeelt.

Door dien ik nu in mynen vorigen gezegt hebbe, om eerstelyk de drie Ryken af te handelen, zoo zal ik nu niet weder aarzelen, maar zoo van het Diersche Ryk (*Regnum Animale*) beginnen, voor zoo veel het eigentlyk de onvernustige schepzels betreft, edog echter; dat ik eerst zodanige dieren op het land zal onder handen neemen, die voeten hebben, en gaan konnen; waar na ik my zal begeven tot de vogels in de lucht, voorts tot de visschen in het water, en eindelyk tot de insecten, dat is, tot de dieren, die maar op de aarde en in 't water vliegen en kruipen; zullende na derzelver afhandeling in 't toekomende de twee overige Ryken volgen, en van de byzondere materien niets vergeten worden.

Hier heeft de lezer alzoo de gantsche afdeeling van deze dingen, welke als men ze uitvoerlyk wilde verhandelen, anders gantsch wydlopige boeken zouden vereisschen. Ik weet dezelve niet korter ook niet duidelyker, uit gebrek van Voorgangers en goede boeken, te bevatten. Is deze afdeeling echter niet na uwen smaak en zinlykheid, zoo verzoek ik u, van myne eenvoudigheid hier in ten beste te houden, en te geloven, dat ik midlerwyl niet zal nalaten, om u ook in dit stuk eenig vergenoegen te geven.

Wat aanbelangt de Land of Aard-dieren, welke voeten hebben en gaan konnen, ik weet zeer wel, welke afdeling de Geleerden, als Gesnerus, Francius, Aldrovandus en anderen van dezelve hebben gemaakt; ik acht dezelve echter hier onnodig te volgen, om dat ik niet van voornemen ben, om een byzondere historie der dieren te vervaardigen, maar om alleenlyk aan te tonen, welk dieren ontrent dit Voorgebergte van de Goede Hoop worden aangetroffen; waar in zy met de Europeaansche verschillen, en wat anderen door blood horen zeggen misleid, of door onzekere naricht verdwaalt, voor onwaarheid daar van hebben geschreven.

Zullen na het A B C afgehandelt worden.

Dienvolgens zal ik my aan geen afhandeling kreunen, maar myn eigen eenvoudigen zin volgen, en u de dieren ordentlyk naar het A. B. C. voorstellen, 't zy dat zy alleen op de aarde huishouden, of dat zy en in 't water en op 't land leven konnen, zoo 'er anders in een taalletter een of meer worden aangetroffen. Wanneer ik echter eenige letters en die daar onder behorige dieren kom uit te laten, zoo geschied zulks alleen, om dat ik van dezelve reeds wydlopig in de voorgaande Hoofdstukken gemeld heb, en dat alzoo onnodig zoude zyn, om dezelve op nieuw te beschryven. Midlerwyl hope ik, dat gy dezen eenvoudigen voorslag voor lief nemen,

men, en de Duitsche benaming de Latynsche of vreemde, die altyd hier bygevoegt is, zult voortrekken.

Van de Apen. Derhalven zal wel eerstelyk van de Apen moeten worden gezegt, dat dezelve ontrent en by het Voorgebergte van de Goede Hoop niet worden gevonden, zoo men anders de eigentlyke Apen alleen onder deze benaming verstaan wil; want deze zouden zich, achtervolgens de beschryving van anderen, zich veel dieper landewaard in, onthouden, gelyk ze dan op het eiland Mauritius en in andere Afrikaansche, zoo als ook Asiatische en Amerikaansche gewesten, overvloedig aangetroffen en gevangen worden. Des niet te min vind men alhier een zoort van Apen, Bavianen genaamt, waar van 't een en 't ander melden zal.

Van de Bavianen. Deze zoort van Apen, welke de Hollanders *Bavianen*, de Latynen en andere Beschryvers der Dieren *Cynocephalos*, de Italianen *Babnini*, de Franschen *Babouins*, en de Hottentotten *Choakamma* noemen, vind men hier meer dan in Abyssinie of elders, gelyk hier na zal worden aangetoont.

Gesnerus, Clusius en anderen zetten dezelve onder de velerhande zoorten der Meerkatten, om dat zy langer hair en een langen staart hebben, of schoon zy in alle andere delen de andere Apen gelyk zyn. Francius echter en deszelfs Continuator, Jan Cyprianus P. I. p. 278 & P. II. pag. 505. rekenen hen onder de gemene Apen; om dat zy geenen langen staart zouden hebben, of schoon zy voor 't overige groter, sterker, stouter, en vruchtbaarder zyn. Dat zy nogtans behalven deze eerstgemelde eigenschappen ook een langen staart hebben, daar van zyn my meer dan duizend stuks voorgekomen, en heb ik zelf eenige van dezelve helpen matzen, wanneer zy zich verstouteden, om in de tuinen en wynbergen te lopen, aldaar grote schade te doen, en den Landman de vruchten te stelen, gelyk zoo voort zal worden gezegt.

Hare gestalte. Het hoofd is een hondskop tamelyk gelyk; offschoon het overige lichaam van de gestalte van een mensch niet ver afwykt, aangesien zy als een mensch overend, en zeer snel gaan konnen. Zy hebben lange aschgraauwe hairen, ontrent als een wolf, en derhalven een vervaarlyk, lelyk wild en ruw gezicht. Zy hebben ook groter, harder en scherper tanden als de honden, waar mede zy zeer quade beeten doen, door dien zy door huid en vleesch als een scheermes snyden. Ik heb veelmaals gezien, dat als men hen een hond aanhitst, om ze te verjagen, de honden nooit onbeschadigt van hen zyn gekomen; maar dat zy dikwyls met 6, 7 en meer grote en lange wonden, waar in men wel twee vingers kon leggen, getekent wierden; ja dat zy zelfs op de plaats zouden hebben gebleven, ten ware zy door andere honden, of menschen ontzet waren.

Des niet tegenstaande is het verwonderenswaardig, dat een hond, die eens in de byt is geweest en de scherpe Baviaans-tanden heeft geproeft, daar door niet word afgeschrikt, maar daarentegen by de eerste gelegenheid op zynen vyand, hoewel grooter en sterker als hy, te vinniger aanvalt, en hem zoo lang met blaffen ophoud, den weg betwist, en tot stilstaan dwingt, tot dat hy ontzet krygt, wanneer hy echter den zelven zoo heftig bespringt, dat hy menigmaal het leven laten moet.

De voorste en achterste poten komen tamelyk met de menschen handen en voeten overeen, om datze met de menschelyke gantsch gelykvormig zyn; hebbende zy aan de achterste poten ook toonen,

nen, die den menschen tonen niet heel ongelyk zyn. Daarenboven hebben de wyfjes niet alleen hare beide borsten voor op de borst recht tusschen de voorste poten, maar daar benevens de *Menstrua* met dat geslacht gemeen, gelyk ik zelf verscheide malen gezien heb.

De klaauwen aan alle vier de poten zyn zeer scherp, en tot hare defensie zeer nadruklyk geschikt, waar mede zy een hond ook wakker havenen en de huid ophalen konnen. Voorts is het gantsche lichaam met hair bewassen; het achterste is echter gantsch kaal, glad en met bloedverf vermengt, als of de huid afgestroopt was. By de mannetjes is het geboortslid als van natuur besneden, en vertoont zich merendeel bloot, gelyk ook in zodanige grootte, dat het te verwonderen is. By de wyfjes hangen de *pudenda* meest altyd het lyf uit.

De Hottentotten houden de Bavianen voor menschen.

Vermids zy nu naar de uiterlyke gestalte, den menschen tamelyk gelyk komen, zoo hebben de Hottentotten van de Bavianen een afzonderlyke mening, vermids zy geloven, dat zy menschen zyn, die niet spreken willen, om niet zoo als zy, genoodzaakt te worden, om te arbeiden; het welk nogtans, gelyk in 't vervolg zal worden aangetoont, geen arbeid by hen mag genaamt worden; daar tog van natuur geene verstandige en duidelyke uitspraak by hen te vinden en aan te treffen is.

Hoe deze dieren elkander toeroepen.

Want als zy elkander toeroepen, of een teken willen geven, geschied zulks door een onverstaanbaar geschreeuw, 't welk een erbarmlyken en wyd horenden weergalm van zich geeft.

Nogtans is verwonderens waardig, dat zy jammerlyk zuchten, kermen en wenen konnen, als men hen na het leven staat, en hen met honden vangen, of met stokken doodslaan wil, gelyk ik zelfs veelvuldig, hoe wel niet zonder deernis en mededogentheid gezien en gehoort heb, wanneer zy in de tuinen of wynbergen aangetroffen of gedood wierden, zoo als kort hier na met een klaar bewys zal gestaaft worden.

De Schryver wederlegt Gesnerus.

Wat aanbelangt hare spys en levens-onderhoud, ik weet niet, en ik heb nooyt gehoort, dat zy visch vangen en eeten, gelyk Gesnerus uit een brief van den Koning van Abissinie betuigen wil. Ook kan ik niet zeggen, dat zy wildbraad, als Geiten, Bussel-ossen enz., vangen, dezelve wurgen, en met hare scherpe klaauwen de huid afhalen, het vleesch daar na aan de zon braden, en eeten, zoo als de zoo evengemelde Gesnerus insgelyks voorgeeft. Ondertusschen is my zeer wel bewust, dat zy ongekookt of raauw vleesch en by gevolg ook visch, gantsch niet eeten, maar wel als het wel toegemaakt en gebraden is.

Bavianen stelen van de menschen de spyzen.

Want daar van zyn my veel exempels bewust, van Reizigers en anderen, als Houthakkers, Steenhouwers en anderen, welke hare spys, die zy op den rug in een ranzel met zich nemen, de zelve neergelegt hebben, om te arbeiden of om een weinig te slapen en te rusten, wanneer de Bavianen ongemerkt gekomen zyn, de ranzels gantsch stilletjes geopent, de spys daar uit genomen, en de vlucht op een ontrent leggende steen-klip genomen, waar na zy een wakkere schreeuw van zich gaven, om de menschen als uit te jouwen.

Waar van zy zich anders generen.

Niet alleen echter is vleesch hare spys, als het welk zy zonder twyffel alle dag juist niet konnen bekomen, maar ook de veld, tuin en boomvruchten. Zy weten zeer handig op de bomen te klauteren; en de kern of pit uit de schilvruchten, als Amandelen, Akers, Noten, Castanjen zoo aardig en net te halen, als een eekhoorntje, of ander gemene Aap, dat het vermakelyk zoude zyn, dezelve

te

TUINDIEVERY DER BAVIAANEN.

te zien, ten ware zy te veel van noden hadden, om hunne holle maag te vullen. In de wynbergen weten zy zich aan de rype druiven zoo dronken te vreeten, dat het lyken zoude, als of men een troup Dronkaards uit een kroeg zag komen; derhalven zyn zy, wyl zy of niet, of zelden troupswys, maar by een of twee derwaards komen, 't zy dat de roes haar niet wel bekomt, of van andere misschien gestraft word, aldaar 't lichtste te betrappen en te doden.

De Schryer verhaalt een geval van een Baviaan. Hier by schiet my te binnen, dat ik eens met Adam Oortmans, een aardig en wel opgetrokke jongetje van 7 jaren, in den wynberg van zyn vader S. T. Nicolaas Oortman, J. U. D. en Burgermeester alhier, gewandelt heb, alwaar het gemelde zoontje een goed end weegs voor uit liep, om de druiven te proeven; en of schoon ik hem radede, dat hy by my zoude blyven, uit vrees, dat 'er ergens een of meer Bavianen achter de stokken mogten leggen, en dat hy dezelve onverhoeds mogt op het lyf lopen, zoo mogt zulks niet helpen, tot dat hy eindelyk een zulk dier overend zag tot hem komen.

Hy zoude gevaar hebben gelopen, om niet ongehavent uit zyne klauwen te geraken, ten ware ik ten eersten toegeschoten, en het lieve kind weggerukt had; wanneer echter dit lelyk dier my met een stok in de hand gewaar wierd, nam hy zoo voort de vlucht op een boom, waar op hy in een ogenblik geklautert was, en wyl ik de zwarte slaven riep, die niet ver van daar arbeideden, en zeide, dat zy de honden met zich zouden brengen; dezelve ook ten eersten met de gemelde honden quamen, konden zy echter den Baviaan niet anders dan met werpen by komen, tot dat hy eindelyk, misschien wyl de stokken en stenen hem niet wel smaakten, genoodzaakt wierd, om weder na beneden te komen, en over de gragt, die rondom den wynberg was gegraven, te springen.

Vermids hy echter door het toeschieten van een hond in zyn springen wierd verhindert, zoo vielen zy beide in de gragt, die diep uitgelopen was, en wanneer de gemelde slaven zich eindelyk ook daar in begaven, zoo moest hy aldaar zyn leven, hoewel niet zonder jammerlyk kermen, huilen en schreien, eindigen. Waar by het merkwaardigste was, dat een sterke slaaf, welke hem met een mistgaffel neerdrukte, en van 't byten afhield, terwyl de andere allen op hem sloegen, met de gemelde mistgaffel, welke hy op zyn week lichaam zette, echter door de huid niet heeft steken of hem quetzen konnen.

In de tuinen, alwaar zy zeer dikwyls, maar zelden zonder grote schade komen, zyn ze ontrent de vruchten, die daar in zyn, zeer nadelig, aangezien zy niet een voor een als in de wynbergen of op de vruchtbomen, maar in een grote menigte en dikmaals by honderden komen; want zy doen zelden die moeite, om maar voor dien tyd haren honger te stillen, maar om ook zoo veel mogelyk, vruchten met zich te nemen, en dezelve na de hoogste kruinen der bergen te brengen, gelyk P. Tachart in zyne Siamsche Reis pag. m. 91 het ook daar voor houd; aangezien zy zich eerst in zulke order verdelen, dat rondom den gantschen tuin eenige op Schildwacht staan, die op de bewegingen der menschen een wakent oog moeten houden, en schreeuwen, zoo dra zy iemand van verre zien komen. Bavianen stelen de vruchten.

De schildwachten aldus uitgezet, rukken de andere in een rechte linie een voor een in den tuin, dog zoo dat zy zoo ver van elkander blyven staan, dat de een den

den ander het afgeplukte kan toewerpen, zynde de distantie tusschen twee en twee van ontrent tien voet. Wanneer nu niemand komt, welke deze tuindieven in hunnen arbeid stoort, rukken zy de aldaar zynde Pompoenen, Konkommers, Zuiker-en Water-meloenen, Granaatappels enz. af, werpen die elkander toe, en brengen ze aldus buiten den tuin, een goede streek daar van daan, op een hoop by malkanderen; daar na scharen zy zich van dien hoop wederom in dezelve distantie, en herhalen zulks zoo dikwyls, tot dat zy eindelyk in de voorgemelde ry en order op den kruin van een berg zyn aangekomen, en den buid in zekerheid gebragt hebben.

Betrapt echter iemand hen, zoo geven de voorgemelde schildwachten een schreeuw, waar op zy allen het hazepad kiezen, en de vruchten laten leggen. Waar by aanmerkenswaardig is, dat de jongen de ouden ten eersten op den rug springen, om niet achterhaalt te worden; deze lopen zeer snel met hen voort, en zetten ze niet af, dan na dat zy zien, dat zy niet meer worden vervolgt. Verkykt echter de schildwacht de kans, en geeft op de aannadering der menschen geen teken, zoo is het niet wel te geloven, hoe zodanige daar na, als eenigen van hen verloren raken, en of dood geschoten of geslagen worden, afgerost en ter dood gebragt worden. Want men hoort, zoo dra zy de bergen hebben bereikt, een afgryzelyk huilen en kermen, en als men hen nagaat, vind men doorgaans eenige dood, die ontwyffelbaar de nalatige schildwachten geweest zyn, 't welk my waarlyk van onvernustige schepzels wonder voorgekomen is, en my op velerlei aardige gedachten gebragt heeft.

Ik konde wel veel exempels by brengen, om dit verhaal te bewyzen, edog ik acht zulks genoegzaam onnodig, wyl alles tog overvloedig bekent is. Ik zal derhalven hier nog byvoegen, dat by aldien een oude Baviaan zyn jong komt te verliezen, of zelfs te verwerpen, het zelve als dan met Geite of Schaapemelk gevoed, en daar na voor een ketting-hond kan gebruikt worden. Ik heb zelf zeer dikwyls zulke ketting-honden gezien, die zoo goed waakten, als een hond, en nooit een vreemdeling in huis zouden gelaten hebben. Want behalven dat zy nooit zoo gemeenzaam worden, als een andere aap, zoo zyn zy ook zeer toornig, alzoo dat zy razend worden, en vinnig van zich byten, als men ze plagen wil; zy zyn ook zeer stug en heel eigenzinnig, weshalven men hen nooit kan vertrouwen. Voorts zyn zy zeer onbeschaamt, en meer tot geilheid geneigt, als eenig ander dier, voornamelyk met verstandige schepzels of vrouwsperzonen.

De jonge Bavianen verstrekken tot ketting-honden.

Om dit laatste te bewyzen, wyl de overige zaken van zelfs gantsch klaar zyn, zal ik maar een exempel bybrengen, dat in den jare 1709 zich met een meisje heeft toegedragen. Ferdinand Appel, een aanzienlyk wakker inwoner van Stellenbosch, reisde met zyn vrouw en kinderen na het warme bad, en wanneer hy onder het gebergte van Hottentots-Holland quam, moest alles wegens den steenachtigen en stylen weg van den wagen af klimmen. Een zwart slaven kind van ontrent 9 of 10 jaar, 't welk een zwarte slaaf met zyne slavinne in deszelfs huis geteelt had, en mede reisde, ging een weinig op zy, om haar gevoeg te doen, en wyl men niets quaads vreesde, zoo meende men, dat het kind wel zoude volgen, of dat het reeds vooruit was, en wegens de bomen niet konde gezien worden.

Merkwaardig exempel.

Wanneer zy zich allen boven op den berg bevonden, en men het

het kind niet vond, riep men het zelve by den naam, edog zonder antwoord te krygen; waar na men het eenige uuren lang zeer naerſtig zocht; maar men vond nog kind, of iets van hare kleederen, waar uit men had konnen beſluiten, dat het door eenig dier verſcheurt was. Derhalven was de gemelde Appel genoodzaakt, om zyne reis zonder kind te vervolgen, om dat boven op den berg geen legerplaats of eenig woonhuis aan te treffen was. Ondertuſſchen zond hy zoo voort een ganſche kraal of dorp Hottentotten uit, met bevel; om te trachten het kind of een ſtuk van hare klederen, in handen te krygen, waar uit men zoude konnen zien, wat 'er van het zelve geworden was; maar niet tegenſtaande de Hottentotten twe ganſche dagen in dat diſtrict alles doorſnuffelden; en beſloten hadden, om niet eerder te rug te keren, dan na dat zy het kind zelf of eenige lap van hare klederen gevonden hadden, zoo was nogtans alles vergeefs, aangezien zy geen taal of teken van haar krygen konden; waar uit men dan naderhand geargwaant heeft, dat dit elendig kind door een Baviaan, voornamelyk wyl 'er veel aldaar zyn, in een holte zal geſleept zyn, alwaar hy het voor zyn wyf houd en voed; gelyk dan uit andere voorbeelden hare onkuisheid met vrouwsperzonen t'over bekent is.

Van de Bokken.

Edog van de Bavianen genoeg. Ik ſtap liever over tot de Bokken, waar van 'er velerhande zoorten in Afrika zyn, als onder anderen, tamme, ſteen, bondte, blaauwe, geite, duikende en klipſpringende bokken, nevens verſcheide andere, van welke allen onder zyn eigen Letter iets zal worden gezegt.

Van de tamme bokken wil ik niet gewagen, om dat ze met de Europeaanſche overeenkomen, behalven dat ze niet zoo groot zyn, en niet zoo veel, of om beter te zeggen, gantſch niet ſtinken. Daarenboven hebben zy dit ook byzonder dat zy alle jaren tweemaal werpen, of jongen voortbrengen, 't welk my van de Europeaanſche niet bewuſt is.

Van de blaauwe bokken.

Nogtans moeten de bondte en blaauwe bokken, wyl zy met een B beginnen, hier noodwendig aangehaalt, en met korte woorden beſchreven worden. Dienvolgens dient men van de blaauwe bokken te weten, dat zy dezelve geſtalte hebben, als de tamme bokken; ondertuſſchen overtreffen zy dezelve in grootte zeer veel, en hoeven daar ontrent de Europeaanſche herten niet te wyken. Haar hair is glad, en geeft een blaauwe glans van zich, leggende gantſch gelyk, als of zy geroskamt waren; derhalven hebben zy ook van deze blaauwe hairen hare benaming. Zoo dra echter een kogel of iets anders, namelyk een Hottentotſche Haſſagaay, hen het leven beneemt, verdwynt de blaauwe verf, en worden de hairen gantſch blaauwachtig graauw; 't welk my doet vermoeden, dat de blaauwe verf, waar mede de hairen pralen, een zeer naauwe overeenkomſt met haar leven heeft, en dat het warme bloed in de aders en in 't vleeſch zeer veel daar toe moet helpen.

Haar baard aan den ondermuil is tamelyk lang, en misſtaat haar gantſch niet; daarentegen zyn de horens naar mate zoo zeer groot niet, als wel van andere grote bokken; nogtans ſtaan ze cierlyk op 't hoofd, en zyn ringswys als gedraait tot over de helft, als van waar zy beginnen zeer ſpits toetelopen. Hare poten zyn tamelyk hoog, edog zoo dat zy met het gantſche lyf een nette proportie hebben. Haar vleeſch is goed van ſmaak, maar zeer zelden vet; en worden zy wyl het vleeſch tamelyk

melyk droog en men wild braad genoeg kan bekomen, maar alleen om de huid geschoten, welke een herte huid nog in deugdzaamheid, nog in groote behoeft te wyken; en om het vleesch tot hondespys te konnen gebruiken.

In den jare 1708 heb ik op de reis na het warme bad, een trop van tien stuks by malkanderen gezien, waar van 'er daar na een wierd geschoten, met welkers vleesch op de gemelde wys geleeft is, behalven dat van het geen my toequam, een stukje gebraden wierd, waar aan ik ook den hiervoor beduiden smaak bevonden heb. Voor 't overige kan ik met waarheid zeggen, dat dit dier my altyd ongemeen fraai in 't oog is gekomen, om dat de blaauwe haihairen het hemelblaauw tamelyk gelyk komen. Het is merkwaardig, dat 'er zich nooit eenige aan deze zyde van de Hottentots-Hollandsche gebergtens, en alzoo na aan het Voorgebergte zien laten, waar van ik niet weet, of het water alhier, of het voedzel of iet anders hen niet aanstaat, ten ware men wilde zeggen, dat zy door het veel schieten verjaagt zyn, 't welk echter niet wel kan zyn, wyl men hen in haar omtrek niet alleen zoo sterk als aan dees zyde van de bergen, na het leven staat; maar ook wyl na het zeggen der Hottentotten, en naar het getuigenis der oudste Europeanen, die reeds ruim 50 jaren hier hebben gewoont, nooit 'er een gezien is.

Van de bonte bokken.

De bonte bokken, welke hare benaming van de grote bonte, rode, witte en bruine vlakken hebben, worden overal zeer veel gevonden. Zy zyn ruim zoo groot, als de blaauwe bokken; men ziet ze in een grote menigte en troupswyze, zoo dat men meermalen eenige hondert van dezelve by malkanderen aantreft; gelyk ik dan zelf in 't jaar 1708 een troup van meer dan 1000 stuks ontmoet heb, die op myne aannadering gantsch niet schichtig waren of wegliepen; maar zy schaarden zich in een nette slachorder, stellende een vooruit als tot heirvoerder, en lieten my, wanneer ze in dubbelde reijen geschaart stonden, zonder de minste vrees verby reyden. Ik zoude weinig moeite hebben gehad, om een of meer daar van te schieten, zo ik niets by my hadde gehad, om het gevelde weg te brengen.

Hare horens leggen een weinig achter over, zyn ontrent een voet hoog, en by het hoofd ringswys; de enden lopen de helft van boven heel glad en spits toe. Haar baard is zeer groot, en donkerrood. De pooten zyn onder de knien heel donkerbruin; niet heel dik, nogtans zeer wel geproportioneert, en fraai. Haar vleesch is wat droog, maar zeer goed van smaak, en aangenaam om te eeten, voornamelyk gebraden, en doorspekt. De jongen van deze bokken, welke de ouden altyd met zich voeren, konnen licht gevangen, met melk opgebragt, en verder met ander tam vee gevoed worden, dog naderhand geslacht, smaken zy zoo wild niet, dan of zy in het woeste veld groot geworden waren.

Bok die geen naam heeft.

Alhier word nog een bok aangetroffen, dien nog de Europeaansche inwoners nog de Hottentotten een byzonderen naam weten te geven, wyl geen van beide natien weet, onder welke zoort hy eigentlyk behoort, of welke naam hem 't gevoegelykste zoude passen. Ik zal nogtans deszelfs gestalte, grootte en uiterlyke hoedanigheid zoo veel mogelyk beschryven, en de benoeming aan u overlaten.

Hy is wat groter als een hert; heeft een zeer schonen, na het lichaam en de lengte wel geproportioneerde kop, en daar op ontrent drie voet hoog, twee ronde, gladde,

EEN VREEMDE BOK.

J. Wandelaar del.

BAVIAEN en BUFFEL.

gladde, aan 't end gelyk en fpits toelopende rechte horens, van boven ontrent 2 voet ver van elkander ftaande. De baard aan den ondermuil is tamelyk lang, van dezelve couleur als de hairen van den huid, die graauwachtig zyn, hoewel een weinig roffe daar onder gemengt. Over den gantfchen ruggegraad loopt een witte ftreep, beginnende van het voorhoofd; dat wit is, en lopende tot aan den ftaart; over de voor en achterfchinkels, zoo als ook over den buik; lopen diergelyke witte ftrepen in een rechte linie naar beneden, die met den ruggegraad drie witte kruizen maken. De buik is van onderen eenigzins witter, als het overige gedeelte van het lichaam. De poten zyn tamelyk hoog, edog naar het lyf, dat ook groot en redelyk lang is, zeer wel gevoegt, zoo dat hy in beide nog iets een hart overtreft.

Het vleefch van deze bokken is van een zeer goeden fmaak, en aangenamer als het Europeaanfch hertenvleefch. Men vind dezelve in zodanige menigte niet, als de bonte, blaauwe, of andere bokken. De wyfjes zyn zoo groot niet als de mannetjes, hebben ook gantfch gene horens op het hoofd, niet tegenftaande zy voor 't overige zoo wel ten opzicht van de uiterlyke geftalte, als in aanzien van de aangename fmaak van het vleefch, de mannetjes in alle ftukken gelyk komen.

De wyfjes.

Van de Buffels.

De Buffels, die hier zeer veel worden gevonden, en welke de Latynen *Bubalos* of *Bufalos*; de Italianen *Bufali*; de Franfchen *Bufles*, en de Hottentotten *Gu''-Arahó* noemen, behoren ook onder deze letter, weshalven 'er iets van volgen zal; hoewel maar dat geen, waar in zy van de Europeaanfche Buffels onderfcheiden zyn, om dat het overige uit *Gesnerus*, *Francius*, *Aldrovandus*, *Bochartus*, *Harduinus* en anderen reeds bekend zal zyn.

Zy zyn veel groter als een Duitfche, ja zelfs als een Ongerfche os, en alhier zeer zelden, of om beter te zeggen, nooit zwart van verf als in Italien, maar donker-rood, als met een neutcouleur beftreeken; tamelyk dik; fterk en zeer fnel in 't lopen; ook zeer hard van huid, 't welk men beft gewaar word, als men hen dood fchieten wil, als waar toe een redelyk zware kogel van noden is. Het voorhoofd is zeer hard, en ftaan boven by de horens eenigzins krullige wreede hairen; ook draagt hy den kop als een andere os, merkelyk om hoog, en houd met het lyf een nette proportie.

De horens zyn ontrent een hand breedt, ook nog wel eenigzins breeder; krommen of buigen achter de ooren om, en lopen achter over na den rug toe, by malkanderen, dog zoo dat zy met de vaft aan elkander ftotende uiterfte eindens der horens, byna een nieuwe maan, of eerfte quartier, fchynen te vertonen. Zy zyn zwartachtig van verf; komende voor 't overige een zodanige buffel, met een andere os tamelyk overeen, wanneer men, gelyk reeds is gezegt, de grootte niet rekenen, en het vleefch daar van zich wat grofdradiger en magerder als van een gemenen os voorftellen wil.

By aldien een zodanige Buffel getergt en boos gemaakt word, 't welk men met rode verf, of door heftig nalopen, of ook door fchieten na hem, zeer licht te weeg kan brengen, zoo is men zyn leven niet wel zeker; aangezien hy zeer afgryzelyk begint te brullen, met de voeten te ftampen, zeer vervaarlyk te fcharrelen, en daarenboven zeer fnel te lopen, en kortom niets te ontzien, fchoon nog zo veel gewapende menfchen hem tegenftonden.

Geval met een Buffel.

Hy ontziet nog vuur, nog water, nog iets dat zyne woede

komt tegen te ftaan; gelyk ik dan weet, dat een van die buffels door verfcheide jonge burgers van de Kaap gejaagt, en tot aan den zoogenaamden Waterplas gedreven wierd; wanneer hy echter zag, dat'er geen anderen raad was, dan in het water te fpringen, of door den hoop heen te zetten, zoo viel hy op een van de burgers aan, die een rood kleed aan had, en jaagde den zelven in 't water; vermids deze wel konde zwemmen, zoo zette hy hem na in 't water. Wanneer de burger echter eens duikte, en den Buffel uit het gezicht geraaakte, zoo zwom deze voort, en wilde den haven, ruim drie mylen breedt, overzwemmen; hy zetten het ook wakker door, en zoude naar alle waarfchynlykheid deze watertocht gelukkig ten einde hebben gebragt, ten ware hy midden in dien haven van een fchip doodgefchoten was. De matrozen heiften hem met touwen in het fchip, bedienden zich van het vleefch, of fchoon het zeer grofdradig, zwaar te verteeren, en by gevolg ongezond was, de huid echter wierd op bevel van den Heer Gouverneur aan land gezonden, en aldaar met hooi en ftroo opgevult en opgezet, zoo dat men daar na defzelfs geftalte en grote, zeer licht daar uit afnemen konde.

Different bericht der Schryvers van den Kameleon.

Chameleones, door Gefnerus in Duitfch Ratten-Eydexen genaamt, worden ook aan dit Voorgebergte, en wel voornamelyk op het zoogenaamde Robben-eiland, tamelyk veel gevonden, van welke veel Auteurs hebben gefchreven, die zich beroemen, dat zy ze zelf gezien, en naauw waargenomen hebben. Zy zyn echter in haar verhaal zoo veranderlyk, dat het fchynt, dat zy 'er op uit zyn, om den weetgierigen Lezer een groter verandering te maken, als de Kameleon zelf aanneemt, en mededeelt. Derhalven zal ik maar het geen zeggen, dat de eige ondervinding my heeft geleert, wanneer ik dit dier eenige maanden na malkanderen op een groenen tak zittende, in myn vertrek heb gehad, en andere laten zeggen, wat hen wedervaren, en wat zy daar aan bevonden hebben.

Heb 'er ze een gehad

Wat zy eigentlyk van natuur voor een verf hebben, kan ik niet zeggen, om dat ik ze nooit onder den bloten hemel en op de blote aarde gezien heb; want die ik heb gehad, heeft de Bevelhebber op gemelde Robben-eiland, de Heer N. Hamerling my op den gedachten groenen tak gezonden, alwaar dezelve reeds de groene verf van de bladeren aan zich had, ook zoo lang behield, als zy op den gemelden tak en defzelfs bladeren kroop; wanneer ik ze echter daar af nam, en op een witte, blaauwe, rode, zwarte, of andere verf zette, zoo bevond ik, dat zy dezelve ook zoo voort aannam; aangezien ik dan eens zeer naauw gade floeg, als zy op myn kleed, rood en wit geftreept, kroop, dat zy de gedachte verwen ftreepswys aannam; zoo dat ik derhalven wel geloof, dat 'er geen verf in de waereld is welke deze dieren niet aannemen, en van buiten vertonen. Het zelve bekrachtigt insgelyks de Heer Breuning in zyne Ooftindifche reis, twede zeevaart, cap. 17. vers 26. zie ook *Francii continuationem Cypriani* pag. 530.

Verande van verf.

Zyne grootte en gedaante.

Het gantfche dier is van het hoofd tot aan den ftaart byna een hand lang; de ftaart is ontrent half zoo lang; de pooten zyn niet veel langer dan drie duim, en zoo hoog is ook het gantfche lichaam verheven. De oogen leggen gantfch bloot, zonder oogleden, weshalven zy dezelve ook overal zeer fnel draajen konnen; en als zy een mugge of vlieg gewaar worden, fteken zy hare lange fpitze tong uit, vangen dezelve daar

daar mede en verteeren ze; waarom misschien de gene, die dit niet hebben waargenomen, gemeent hebben, dat deze dieren gantsch niet eeten, maar alleen van de lucht leven. Of zy echter lang konnen vasten, daar op wil ik nog ja nog neen antwoorden, om dat ik 'er nooit op gelet heb.

De huid is gantsch ruuw en hobbelig, en overal zoo glad aan te tasten, dat iemand, die het niet gewoon is, een grilling krygt, van dezelve aan te raken, of wat hard te behandelen. Haar gang is gantsch langzaam en traag, zoo dat zy binnen den tyd van 24 uuren naauwlyks de lengte van een of twee ellen vorderen. Zy houden altyd den mond open, en snakken na frissche lucht, 't welk my doet geloven, dat dezelve voor een groot gedeelte haar onderhoud bybrengen moet. Op de takken van de bomen onthouden zy zich zeer gaarn en met vermaak, deels om op de muggen en wormen te azen, als ook om de vochtigheid der bladeren te zuigen.

Van de Dassen.

Hier worden ook Dassen gevonden, maar wanneer men derzelver gestalte, form, innerlyke eigenschappen en voorts het geheel wezen eenigzins naauwer betracht, en met der Dassen-Beschryving van Gesnerus, Francicus, Aldrovandus en andere, vergelykt, en op het dier, het welk de inwoners alhier den naam van Das plegen te geven, betrekt, zoo schynt het niets minder dan een Das te zyn, 't zy dat men de grootte van het lyf, deszelfs gestalte, of het inwendige vet en vleesch in betrachting neemt; beter komt deze zoogenaamde Das met een Marmot of Murmeldier overeen, en heb ik derhalven raadzaam geacht, om dat dier onder zynen rechten en eigentlyken naam te brengen, en op de behoorlyke plaats nog een weinig daar by te voegen.

Van het Elandtdier.

Het Afrikaansch Elandtdier is na de beschryving van het Europeaansch, van gantsch andere gestalte, en van heele andere eigenschappen. Het komt ook niet volkomen met het Amerikaansch overeen, dat de Baron de la Hontan in zyne nieuwste reizen naar Noord-Indie pag. 98. beschryft, maar het is groter, dan een van beide, aangezien het ruim vyf voet hoog en zes voet lang is; het hoofd is naar mate van het lichaam, een weinig te klein, dog zeer fraai, by na als een hoofd van een hert.

De benen zyn dun en hoog; het lyf redelyk dik, en weinig dikker als dat van een hert; De horens zyn van onderen met ringen, en lopen van boven gantsch glad en spits toe; en zyn ontrent een voet hoog. De boven muil is wat groter en langer, als de ondermuil; de borst is breedt, en de staart daarentegen zeer kort, ontrent een voet lang, als een staart van een Europeaansch hert. Het vleesch heeft een aangename smaak, en gelykt zeer wel na goed Rundvleesch, 't zy gekookt of gebraden; het is daarenboven ook zeer gezond, en geeft goed voedzel. Of echter de klaauwen welke zy aan de voeten hebben, zoo kostbaar en heilzaam zyn, als in Europa, zulks kan ik niet verzekeren, ten minsten is derzelver kragt alhier nog niet geprobeert, of onderzocht.

Deze dieren onthouden zich op de hoogste bergen, alwaar zy ook goede weydens, en zoet water vinden; nogtans komen zy dikwyls in de dalen, en worden aldaar geschoten, of op een andere wys gedood. Een van die dieren weegt doorgaans 400 pond, en smaakt haar pekelvleesch zeer wel. De huid echter word niet tot kolders of andere diergelyke kleding gebruikt, maar doorgaans door de leertouwers tot schoeleer

bereid,

bereid, om dat de zeemleerbereiders met zulke zware huiden niet wel te recht konnen komen.

Deze dieren houden een zeer naauw pad, en klauteren de ongebaanste wegen en klippen heel voorzichtig op en af; wanneer zy echter in de tuinen sluipen en schade doen willen, worden zy dikwyls met gelegde strikken op de volgenden wys gevangen; men maakt een lang en dun touw aan een lange spar, of wel aan een anderen taajen stok vast, steekt den zelven diep in de weke aarde, dog zoo dat het daar aanhangend touw, als de stok gebogen word, naauwlyks op de aarde kan raken en aan 't end van dit touw maakt men een grote strik; wanneer nu deze stok gebogen, en op den grond tusschen een vryen en ongemaakten naauwen weg of doorgang opgetrokken en alzoo uitgespannen word, dat het doorpasserende Elandtdier, 't welk wegen de diepe gragten, rondom de tuinen gemaakt, nergens in de tuinen komen kan, dan langs dit naauw pad, en de steng opspringt, zoo dra 'er aan word geraakt, by gevolg de strik toehaalt, en den daar in steekende voet vast houd, ook het gantsche dier om hoog rukt, zoo moet het zelve zich of goedwillig gevangen geven, of anders als het moeite doet, om los te geraken, zoo valt het, wyl de steng niet zonder grote moeite uit de aarden is te brengen, met de steng in de gragt, daar het wel met groot gewelt eindelyk weder uit komt, en hene loopt, maar wyl het de steng niet van den voet kan quyt worden wort het in het lopen zeer verhindert, blyft hier en daar aan struiken hangen, en mat zich aldus elendig af, tot dat het eindelyk gevangen, doodgeschoten en geslacht word. Op deze wys is 'er een door de slaven van den bovengemelden Heer Nicolaas Oortman op zyn landgoed aan de steenbergen, niet ver van de Buffels-vallen, in den jare 1707 gevangen, waar van ik zelf menig schoon stuk heb helpen eeten.

Hoe ze met strikken in de tuinen gevangen worden.

Heden dien dag worden 'er tweederhande zoorten van Ezels alhier gevonden, daar onder eene, die voor de aankomst der Hollanders in deze landen niet oorspronkelyk geweest is, maar zynde door de zelve herwaart gebragt, en of van Capo Verde, Angola, Loando, St. Paul of wel van Cylon herwaaads gevoert, weshalven zy ook nog heden dien dag den algemenen naam dragen, dat zy van de inwoners alhier de Cylonsche Ezels genaamt worden. Vermids zy met de Europeaansche Ezels in alle delen overeen komen, zoo is 't onnodig, om veel daar van te zeggen, te meer vermids zy tot nu alhier weinig of gantsch niet zyn gebruikt, aangezien zy alleen tot het telen van muilezels gehouden zyn.

Van de Ezels.

De andere zoort, welke inlands is, en doorgaans een wilde Ezel, of in 't Latyn *Onager* hiet, is fraai en cierlyk, ook groot en aangenaam, zoo dat ik my als schamen zoude, om hem dien naam te geven, ten ware ik de gemene slenter volgde, en als gedwongen was, om zulks te doen; want behalven de lange ooren, waar door dezelve van de paarden worden onderscheiden, kan zekerlyk niemand zeggen, dat 'er iets ezelachtig aan dit dier is te vinden, aangezien het runnikt en gras vreet, als een paard. *Ludolfus in Comment. ad Histor. Æthiop. pag.* 150 *seq.* zegt, dat ook de kop groter is, als van de paarden, edog ik heb zulks zoo naauw niet konnen gade slaan; en by aldien dit al was, zoo is ook by de paarden de proportie niet altoos zoo zeer net, ontrent het hoofd en het lichaam, gelyk de dagelyksche ondervinding bekrachtigt.

Wilde Ezel.

De

MANIER VAN ELANTDIEREN TE VANGEN.

I. C. Philips inv et del.

AFRICAANSCHE WOUD EZEL.

I. Wandelaar delineavit.

De Abiſſinen noemen dit dier *Zecora*; de inwoners van Congo, *Zebra*; en Thevenot in zyne uitvoerige Reisbeſchryving *P. I. Lib. II. cap. 68. p. 329. edit. Germ. Francof.* maar ſlecht weg, een Ezel, daar het naar het oordeel van den aangehaalden Heer Ludolfus *loc. cit. p. 150. num. 79.* dezen naam geheel niet behoorde te voeren, wanneer hy zegt: *Infortunatum animal, quod tam pulchris coloribus prædítum, aſini nomen in Europa ferre cogatur. Aures certè, quibus de honeſtatur, abſcindi poſſant, quod in Germania faciunt equis, eas longiores habentibus.* Dat is: *Dit ongelukkig dier, dat met zoo veel ſchone verwen praalt, moet in Europa den naam van ezel dragen; waarlyk de ooren, welke het zelve misſtaan, zouden konnen worden afgeſneden, zoo als men in Duitſchland de paarden doet, die ze te lang hebben.*

Het zal wel de moeite waardig zyn, om een weinig duidelyker daar van te handelen, wyl men het nog niet veel beſchreven vind. Want na *Philoſtorgius*, dien langen tyd niemand heeft konnen of willen verſtaan, is 'er niemand geweeſt, die van dit fraai dier gewaagt heeft, als Tellezius en andere *Fratres Societatis Jeſu*, nevens *Aldrovandus* en *Emanuel Nauendorffius* welke niet alleen ſchryven, dat zy dit dier in het wilde vrye veld een alleen en tam hebben gezien, maar den weetgierigen lezer ontrent de verf, als welke zy dan zwart en aſchgraauw, dan kaſtanie-bruin en wit, en dan wederom heel anders hebben afgemaalt, ook in een onzekerheid gebragt hebben.

Ik heb van deze dieren vele op eenmaal, en dezelve op verſcheide tyden, ook op verſcheide plaatzen van dit land, in 't openveld zien lopen, nooit echter heb ik ze tam gezien. *Tellezius*, *Thevenot*, *Nauendorf* en anderen ſchryven, dat zy dezelve tam gemaakt, gezien hebben; maar de inwoners alhier hebben my eenpariglyk bericht, dat zy onmogelyk tam konnen worden gemaakt, om dat zy de vryheid zoo zeer gewoon zyn, dat zy buiten dezelve niet leven konnen, gelyk men veel ouden en jongen reeds onderſtaan heeft. Om myne gedachten hier ontrent uit de ondervinding te uitten, zal ik openhertig zeggen, zoo als ik het heb bevonden. Want ontrent het tam maken, ben ik zekerlyk ook twyffelachtig, en verbeelde my, dat de inwoners alhier of de moeite ſchuwen, of niet recht weten, hoe daar mede te leven.

Dienvolgens is dit het fraaiſte en aangenaamſte dier, dat ooit menſch zien kan; het heeft de grootte van een Ongerſch paard en behoeft het in aanzien van de dunne en nette benen ook niet te wyken; de hairen zyn glad als een geroskamt paard, en daarenboven van verſcheide couleuren. Over den rug loopt een zwarte ſtreep, die voor aan de manen begint, en aan den ſtaart eindigt. Het overige gantſche lyf heeft wiſſelwys aan elkander gevoegde witte en kaſtanie bruine ſtrepen, welke boven by de zwarte ſtreep over den rug beginnen, en onder by den buik by malkanderen lopen, weshalven men niet dan louter ſtrepen om het gantſche lyf ziet. Daar de witte en donkerbruine verf in malkanderen loopt, daar verandert de verf, en vertoont de derde, namelyk de geelachtige, alzoo dat het een zeer aardige ſchakering maakt, en in plaats dat de witte en donkerbruine ſtrepen ontrent 4 vingers breedt zyn, zoo maakt de geelachtige in malkanderen loping naauwlyks de breedte van een vinger uit.

Van zodanige breedte zyn daarentegen gantſch niet, de ſtrepen, die om het hoofd en de benen lopen, want gelyk ze om het hoofd, die van *Thedenoti loc. cit.* veel groter

ter worden gemaakt, als ze in der daad zyn, insgelyks als ſtrepen lopen, alleen dat zy niet zoo breedt, maar veel ſmaller zyn, en waarbenevens dan de lange ooren ook zoo geſchakeert, wit, bruin en geel zyn, alzoo zyn ook de benen op dezelve wys als het lyf en het hoofd geverſt, dog zoo dat deze ſtrepen niet langs dezelve benedewaards lopen, maar zy leggen rondom dezelve, en vertonen tot aan de hoeven als zoo vele kouzebanden, of zulke ſmalle witte en bruine ſtrepen, welke deze dieren een ongemene bevalligheid byzetten, door dien het vel veel aangenamer te zien is, als een Tyger-vel.

De manen zyn op gelyke wys met witte en kaſtanie-bruine ſtrepen geſchakeert, zoo als ook de ſtaart met witte, donker-bruine en geelachtige hairen bezet is, en is de ſtaart niet te lang, om dat het dier miſſchien in het open veld door heggens en doornen loopt, en daar door de lange hairen zich zelven uitrukt.

In 't open veld zyn zy van een ongelovelyke ſnelheid, aangezien men ze in een oogenblik uit het gezicht verlieſt; gelyk ik dan met waarheid kan verzekeren, dat geen Ongerſch, Turkſch of ander paard, in 't lopen befaamt en geoefent, dit dier zal evenaren, vermids het niet als de Ezels langzaam en traag en alleen een draf gaat, maar geſtadig in een vollen gallop of ren voortſpoeid.

Derhalven konde het gemaklyk indien het tam gemaakt was, een recht Koninglyk preſent verſtrekken; deels om dat het zeer wel geleeſt, en gantſch wonderbaarlyk getekent is, en deels ook wyl het van een ſnellen loop en ongemene vaardigheid is. Ja het is licht te denken, dat deze getemde dieren, zeer duur zouden konnen worden verkogt, aangezien *Tellezius Lib. I. cap.* 14. *pag.* 37. zonder twyffel niet te hoog opgeeft, wanneer hy ſchryft, dat de Grote Mogol een van die dieren voor 2000 Ongerſche Dukaten gekogt had. Want de dikwyls aangehaalde *Nauendorffius* heeft aan den Heer *Ludolf* bericht, dat de Abiſſinſche Gezant een van die Woudt-Ezels, gelyk hy hem gantſch verkeerdelyk noemt, aan den Heer Gouverneur Generaal op Batavia vereert had, en dat die hem naderhand aan den Keizer van Japan tot een geſchenk had gezonden, waar voor aan de Ooſt-Indiſche Compagnie tot tegen vereering, 10000 Tail zilver, en 30 Japanſche Rokken betaalt was, welk alles naar de uitrekening van den gemelden Heer *Ludolf in Comment. ad Hiſtor. Æthiopicam p.* 150 *ſeq.* de zomma van 160 duizend Duitſche Ryxdaalders bedraagt.

Edog ook hier van voor ditmaal genoeg, miſſchien zal de gelegenheid zich wel op doen, om op een andere tyd iets meer daar van te berichten. De Olyfant zal zich nu op den ſchouwburg vertonen, en zal van hem ook iets hoe wel gantſch weinig, moeten worden gezegt, wyl van den zelven anderen gantſch wydlopig konnen worden nagezien, *Vid. Geſner. Lib. I. Hiſtor. Animal. p.* 408. *ſeqq. Forerus in Thier-Buch. p.* 74. *ſeqq. Francius in Hiſt. Animal* 25. *ſeqq. Edit. in octavo. Cypriani in continuat. Hiſtor. Animal. Francii pag.* 84. *Sturmius in peculari diſſert. de Elephante*, nevens nog vele andere meer. Van de Olyfanten.

Derhalven zal ik hier geen gewag maken, dat zommigen gaarn op de gebergtens, andere daarentegen liever in de dallen of vlaktens, en andere wederom op moeraſſige plaatzen, en eindelyk alle om en aan de rivieren zich onthouden; ik zal ook niet zeggen, dat zy gaarn in warme landen zyn, en de koude niet verdragen konnen; en ben ik nog minder van voornemen, om te melden, dat Indie, voornamelyk

echter

OLYFANT.

Wandelaar delin.

echter Ceylon, een zeer heerlyke en vruchtbaar speecerey-eiland, de geleertste en tamste voortbrengt, aangezien uit de ondervinding genoegzaam bekent is, dat dit alles de loutere waarheid is, en dat de Ceylonsche Olyfanten van alle andere afzonderlyk eerbiedig en met geboge knien gegroet worden, zy komen van daan; van waar zy willen. Dit wil ik maar als by geval berichten, dat de inwoners van Ceylon dit voor een byzondere hoogachting van haar land houden, en daar uit besluiten, dat de eerste mensch Adam aldaar geschapen en op den berg *Pico Adams*, welke op het gemelde eiland word aangetroffen, begraven zy, en dat by gevolg haar land het Paradys zyn moet.

Van de Ceylonsche.

Van de Afrikaansche.

Dat nogtans andere Olyfanten groter zyn als de Ceylonsche, zulks lyd insgelyks geen tegenspraak; wyl zelfs de Afrikaansche, welke om en by het Voorgebergte der Goede Hoop gezien; geschoten of anders gedood worden; veel groter zyn, als de Ceylonsche; en scheelt het weinig, of ze overtreffen de Indische zelfs in grootte, aangezien ik 'er verscheide hebbe gezien, die van verre, ontrent een uur ver, de hoogte van een naby staande voer hoois vertoonden, waar uit dan licht is af te nemen, dat zy dichte by een tamelyke hoogte moeten hebben, welke van 12 of 14 voeten niet veel zal schelen. Voorts kan diergelyk ook van de lengte van dit dier, zoo als ook van deszelfs sterkte, en andere eigenschappen besloten worden.

Edog ik zal my met de beschryving van dit dier niet ophouden, om dat 'er reeds veel in Europa, ook zelfs in Duitschland zyn gezien, die een menigte rare kunsten deden, waar uit zeer licht is te besluiten, dat zy gemaklyk gevangen, getemt, en geleert konnen worden. Uit hare lengte en hoogte blykt de grootte van hare leden, en welke kragt zy gebruiken, als zy moeten arbeiden, door dien een alleen in staat is, om een gantsch groot schip dat op het land is gebragt, om gekalefatert te worden, of dat eerst nieuw gebouwt is, in 't water te brengen, en zoo ver daar in te arbeiden, dat het vlot is. Derhalven is het nodeloos te zeggen, dat zyne benen onder en boven even dik zyn, aan dewelke beneden een rond hoef of klaauw is, die anderhalve voet over dwars in de breedte beslaat, waar uit dan de overige leden licht na te gaan zyn.

De huid is zonder hairen, bruinachtig, en vol rimpels en kerven, die hy zonder twyffel van de takken der bomen en andere struiken, bekomt. Aan den staart heeft hy lange, dikke en sterke hairen, die veel styver zyn, als de dikste varkens borstels, ontrent anderhalve voet lang. Zy verstrekken den inwoners, om de Tabakspypen daar mede schoon te maken, en konnen gebruikt worden, als yzerdraad, dog vind men 'er aan den staart zoo veel niet, als by een ander dier.

Hare tanden.

De grote tanden, welke voor ten monde uit steken, en waar van in den ondermuil op ieder zyde een zich bevind, zyn van tamelyke zwaarte, en heb ik 'er zeer veel gezien, die 60. 70. 80. ja 120 pond weegden. Zy worden ter oorzake van deze tanden ook meest van de Europeanen geschoten, door dien haar vleesch zeer onsmakelyk is om te eeten. Ik zelf heb uit weetgierigheid de proef daar van genomen, wanneer ik over eenigen tyd in 't veld een stuk van eenige ponden van een goed vriend vereert kreeg, het welk ik koken liet; het was zeer sponsachtig, zoo dat het gekookt, naauwelyks het zesde part meer leek; daarenboven was het zeer grofdradig, en onsmakelyk, en weet ik my niet te binnen te brengen, dat ik van andere wilde dieren

Hoe het Olyfants vleesch smaakt.

ooit groffer, onaangenamer, harder, droger en onſmakelyker vleeſch genoten heb.

Van de O'yfants wyfjes.

Van de wyfjes is voornamelyk te melden, dat zy eenigzins kleinder zyn, als de mannetjes, en dat zy naar den aard van het vrouwelyk geſlacht, gelyk my van geloofwaardige menſchen is bericht, hare *Menſtrua* hebben; daarenboven verzekert men, dat zy het byſlapen met de mannetjes op dezelve wys plegen, als by de menſchen geſchied. Voorts, dat zy zoo ſchaamagtig zyn, dat zy zich om zulk een werk uit te voeren, niet alleen uit het gezicht der menſchen, maar ook uit dat van andere Olyfanten begeven, en de eenzaamheid zoeken; welke beide ſtukken nogtans ik zelf niet gezien, maar alleen van geloofwaardige menſchen ontfangen hebbende, ik u voor dezelve prys overlaat, waar voor ik die aangenomen heb.

Olyfanten ſlapen leggende.

Ondertuſſchen weet ik voor de waarheid, en heb zelf menigmalen de legerſteden gezien, dat zy niet ſtaande, maar leggende ſlapen; waar door te niet gemaakt word het vermoeden der Ouden, als die zich lieten voorſtaan, dat dit dier ter aarde neer leggende, wegens de zwaarte van het lichaam niet konde opryzen; en wyl ik dikwyls twee legerſteden naaſt malkander hebbe gezien, zoo oordeel ik, dat het geen van het byſlapen is gemeld, waar zoude konnen zyn. Het wyfje heeft daarenboven de twee borſten tuſſchen de twee voorſte beenen, zoo als voorheen ook van de Baviaanen gezegt is.

Wat van der Olyfanten bywoning te merken.

Zoo lang als zy in de drift zyn, en het wyfje niet merkt, dat zy ontfangen heeft, blyven zy alleen by malkanderen, en houden zich van anderen afgezondert; zwanger zynde, komen zy weder by de anderen, dog raken malkanderen niet meer aan, en laten zich van anderen ook niet gebruiken; na de ontfangenis draagt het wyfje twee jaren.

Hare ſpys.

Hare gewoonelyke wilde ſpys hier in Afrika is hard gras, als dorre hei, wortels en andere ſtruiken, zoo als ook jong koorn; aan het laatſte veroorzaken zy dikwyls zeer grote ſchade, door dien zy het niet alleen van boven af byten, maar met de wortel uitrukken, en opvreten, en het geen ſtaan blyft, met hare ongeſchikte ronde pooten, voornamelyk als het land nog week of gebouwt is, zoo diep in den grond treden, dat men naderhand niets daar van te verwachten heeft. Dit doen zy zeer veel in de maand van Auguſty of September, wanneer men niet by nacht waakt, en ze verjaagt, of zich niet vertrouwt, op hen te ſchieten, door dien het hen een zuivering en purgatie verſtrekt; derhalven zyn de inwoners genoodzaakt, om zoo zorgvuldig waakvuuren te maken, als in Duitſchland ontrent de herten geſchied, ten einde om ze uit haar koorn te houden, edog met dit onderſcheid, dat men alhier onder deze en alle andere wilde dieren onverhindert en onnavraaglyk mag ſchieten, 't welk in Europa verboden, of ten minſten maar by vergunning is.

Aan de Kaap is het geoorlooft om na alle wilde dieren te ſchieten.

Der Olyfanten drank.

Drinkende, laten zy het water niet helder en klaar, maar maken het alvorens drabbig, waar door vele in de gedachten zyn vervallen, dat zy zulks deden, om dat zy door haar eige ſchaduwe in 't water ſchrikten; maar wat my aanbelangt, ik acht, dat zulks geſchied, ten einde om beter voedzel te krygen, of om de verteering in de maag beter te bevorderen, gelyk wy weten, dat hoenders, eenden, ganzen en alle andere vogels, kleine zandkorrels inzwelgen, om hare maag beter aan 't koken te helpen.

Haar miſt word voor tabak gebruikt.

Haar miſt komt op 't veld niet veel te ſtade, wyl'er niet dan onkruid van voortkomt, 't welk zonder

zonder twyffel van het veel wild zaad, dat zy slikken, veroorzaakt word; ondertusschen word het veeltyds door de Europeanen opgezocht, en gedroogt, ten einde om by gebrek van tabak iets te mogen hebben, om te konnen roken. En waarlyk deze drek, in de zon gedroogt, smaakt in plaats van tabak niet heel qualyk, voornamelyk als men den zelven gewoon is. Ik heb hem maar eens uit nieuwsgierigheid gebruikt, dog ik ben verscheidemaal in gezelschap geweest, van menschen, welke dien drek altyd rookten, en verklaarden, dat ze hen zoo aangenaam als zuivere tabak voorquam.

lyfanten onnen el lopen.

Van buiten laat het zich aanzien, als of dit ongeschikt dier niet snel zoude konnen lopen; edog iemand gelieve de proef te nemen, zoo zal hy zien, of hy met een goed paard, voornamelyk zoo hy recht uit ryd, hem ontkomen kan. Want een stap van een Olyphant is zoo goedt, als 4 stappen van een paard; en by aldien men slangswyze ryden wilde, zoo moet men beducht zyn, dat het paard struikelen zal, voornamelyk als men met het zelve op een molshoop geraakt. Daarenboven moet men ook staat maken, dat dit verstandig dier den weg afsnyd, en recht toe recht aan loopt, zoo dat men, als men niet op zyn hoede is, hem zelfs op het lyf kan lopen.

Wat de Hottentotten met de Olyfanten doen, en hoe zy dezelve vangen, zal ik te zyner tyd berichten. Midlerwyl zeg ik alleenlyk, dat zy op Ceylon in een grote menigte gevangen en getemt worden, waar van Robbert Knox in zyne beschryving van Ceylon, wydlopiger kan worden nagelezen; daarenboven kan men anderen nazien, die in andere landen diergelyke jagt bygewoont, en beschreven hebben.

eitebok-en, of

Van de tamme Geiten en Bok-

Reebokken en reegeiten.

ken heb ik hier voren reeds gemeld, dat ik hier niets meer daar van gewagen wilde; derhalven laat ik het ook daar by berusten, en zeg alleenlyk, dat onder de wilde zoorten, waar van 'er in Afrika zeer veel zyn, die zoo wel in grootte als in verf, of anders in gestalte verschillen, alhier de Greisbokken en Steenbokken moeten genoemt, en beschreven worden. Edog van de Steenbokken zal het onnodig zyn, veel woorden te maken, om dat zy in Europa overvloedig bekent, en van *Gesnerus*, *Francius*, *Aldrovandus*, *Bochartus*, *Forerus*, *Scheuchzerus*, nevens nog vele anderen in 't breede beschreven zyn; zoo dat ik derhalven deze moeite zeer licht ontberen kan.

De Grysbok.

De Grysbok is in grotte een gemenen of tammen bok naauwelyks gelyk, heeft een wel geproportioneert lyf, de muil is zwart, als die van de bonte bokken, de hairen kort, zoo als van andere bokken donker-rood, met zeer vele graauwe daar tusschen gemengt, weshalven hem ook den naam van Grysbok word toegelegt. Het staartje is zeer kort, van even dezelve gemengde hairen, de horens op het hoofd zyn niet al te lang, en ontrent van een halve voet, donker-bruin van kouleur, en onder aan de wortel met kringen, als een schroef; aan 't eind lopen zy zeer spits toe. Het vleesch van deze bokken is zeer goed, van een aangename smaak en gezond, en zomtyds nog tamelyk vet, weshalven het ook voor een lekkerny gehouden word. De wyfjes van deze bokken zyn eenigzins kleinder, als de mannetjes, hebben geene horens, onthouden zich beide in de dalen, en zeer zelden op de bergen, weshalven dezelven zeer licht te jagen zyn. Meer kan ik hier niet byvoegen, wyl de ondervinding my niets uitvoerlyker van hen geleert heeft.

Van de Hazen.

Van hazen vind men alhier driederhande zoorten, hoewel het gantsche onderscheid enkelyk bestaat of in de grootte, of in het staartje. Daar worden hazen gevonden, die een weinig kleinder zyn, dan die doorgaans in Duitschland worden gejaagt; en weder anderen veel kloeker, als men in Duitschland vangt, of schoon voor 't overige nog in de uiterlyke gestalte, nog in de verf, nog ook in de smaak van het vleesch geen onderscheid bespeurt word.

Nog een andere zoort.

Behalven deze twee zoorten vind men nog een derde zoort, die ontrent de grootte en kouleur der hairen, zoo als ook in aanzien van de aangenaamheid van het vleesch met de hazen in Duitschland volkomen overeen komen, maar het staartje is niet geverft als dat van de anderen, maar is hoog rood, en derhalven zeer duidelyk van de anderen te kennen en te onderscheiden. Wyl egter wyders niets merkwaardig is, dat tot dit driederhanden onderscheid helpt, en daarenboven de hazen alomme genoeg bekent zyn, zoo mag ik met deze korte aanmerking ook daar van af scheiden.

Van de Herten.

Dat 'er herten in Afrika en bygevolg by het Voorgebergte der Goede Hoop, worden gevonden, zulks heeft Virgilius reeds getuigt of schoon velen dat tegenspreken. Edog heden dien dag toont de dagelyksche ondervinding het overvloedig. Dat zy echter zulke kronen zouden hebben, als de Europeaansche zulks heb ik nog niet konnen gewaar worden, of schoon ik 'er eenige duizend stuks gezien, en vele heb helpen eeten. Edog behalven de kroon zal niemand licht een onderscheid tusschen Europeaansche en Afrikaansche herten aantreffen, zoo wel ten opzicht van de uiterlyke kouleur der hairen, en overige gedaante van het lichaam, als ontrent den smaak van het vleesch aangezien zy beide droog vleesch met weinig vet, en voor 't overige alle andere eigenschappen gemeen hebben.

De kronen zyn niet met takken of enden bezet, als die van de Europeaansche herten, maar gantsch gladt en rondt, donkerbruin van kouleur, en aan het hoofd met een weinig kringen, schroefswys, en zelden hoger dan een voet; voorts zyn zy niet krom, maar alleen in 't midden heel weinig gebogen, lopende voor 't overige recht uit; edog staan zy van boven nog wel driemaal zoo wydt van malkanderen, als op het hoofd; daarenboven lopen zy gantsch spits ten einde, weshalven my dunkt, dat zy de Spis-herten in Duitschland meest gelyken.

Van de Honden.

Van de honden zyn jegenswoordig alhier driederhande zoorten; te weten, zodanige, die uit Europa hier worden gebragt, en tot verscheide verrichtingen of diensten met vrucht gebruikt konnen worden, namelyk Schoothondjes, Water, Jagt, Wind, Hoender, Bul, Speur en andere diergelyke honden, waar van 'er in Europa en alle deszelfs landen genoeg aan te treffen zyn.

De Afrikaansche.

Daar is ook een andere zoort van tamme honden, die in den beginne reeds in het land geweest zyn, en waar van de Hottentotten zich altyd zoo wel op hunne jagten, als tot het bewaren van hun vee bedient heben, en welke heden dien dag de Europeanen nevens hen als nog dagelyks gebruiken. Zy hebben een kleine kop, en een zeer spitze smoel. De hairen zyn meest aschgraauw, en konden derhalven gevoeglyk muishonden genaamt worden; hoewel van het dier dat de Europeanen muishond noemen, in 't vervolg nog iets zal worden gezegt. Zy zyn zelden ruim een el hoog, en naauwlyks een derde langer. De ooren zyn styl en spits; hebben voor 't overige met andere honden alles gemeen,

meen, konnende zoo licht in allerhande kunsten worden geoeffent, als de Europeaansche honden; voornamelyk zyn zy zeer trouw, als haar meester in gevaar van wilde dieren, als leeuwen, tygers, wolven enz., geraakt, en derhalven worden zy van de Europeanen zoo wel als van de Hottentotten gezocht, en in waarde gehouden.

Wilde honden.

Ten laatsten is hier nog een zoort, namelyk van wilde honden, die zeer gevaarlyk zyn; ik heb nogtans nooit gehoort, dat zy menschen quaad doen, of schoon my zeer veel exempels bewust zyn, dat zy grote schade onder de schapen en andere dieren, die zy dikwyls naar het leven staan, aangerecht hebben. Ik kan die niet beter beschryven, dan dat ik my van de woorden van Antonius Zuchel, van Gradisca, Kapuzyner Monnik, en geweze Zendeling na Congo enz., bedien, welke in zyne merkwaardige Zendingen en Reisbeschryving na Congo in Ethiopien, pag. 293. gelezen worden, alwaar hy aldus

Hare beschryving.

schryft: Het zal niet onbillyk zyn, om alhier ook iets van de genen gewag te maken, welke de andere wilde dieren jagen, dat is van de *Mebbien*, (aldus noemt men in Congo, niet heel ver van de Kaap de Goede Hoop gelegen, de wilde honden) die een natuurlyke haat op alle andere wilde dieren in 't veld hebben, en dezelve vervolgen.

Van de Mebbia.

Deze *Mebbia* is een zoort van wilde of woudhond en die jagen, maar van de wolven zeer onderscheiden zyn. Want of schoon deze laatste ook honden zyn, en de bul of slagershonden niet qualyk gelyken, zoo schynen deze echter eerder de eigenschappen der Speurhonden te hebben, zoo als de jagthonden zyn moeten. Ik hou derhalven deze *Mebbien* werklyk voor wilde Speurhonden, zoo als misschien de wolven wilde Slagers of Bleekers-honden zyn konden; edog dat de *Mebbien* als van natuur geschapen zyn, om alle wilde dieren zonder onderscheid te jagen en te vervolgen. Is 'er een in 't bosch, zoo behoeft een Reiziger voor geen ongemak van eenig ander wild dier beducht te zyn.

Wanneer iemand van onze Zendelingen, van Bamba na Sogno moeste reizen, nam hy alvorens met den Vorst of Heer raad, of hy zich onderstaan zoude, om een reis door de woestyne te doen, ten einde om niet een ongeluk van een leeuw of tyger te krygen, dog hy ontfing tot antwoord, dat hy zyne reis zonder gevaar konde aannemen, aangezien hy voor eenige dagen in die streek de *Mebbien* had gezien, welke den weg van alle grimmige dieren zeker maken zouden. Alzoo jagen deze *Mebbien* de andere wilde dieren van natuur, en of schoon zy zelf in de bosschen geteelt en geworpen zyn, zoo zyn zy nogtans den menschen bovenmaten toegedaan, en doen hen niet het allerminste quaad; derhalven lopen zy ook zonder schuw in de *Bantzen*, dat is, vlekken, en in de *Libaten*, of dorpen, gaan door de straaten, ook dikwyls in de tuinen van de huizen, zonder dat zy iemand beledigen. Men zal ze nooit alleen zien, maar altyd troupswyze 30 en 40 by malkanderen. De Antipathie die hen van natuur tegen alle wilde dieren ingeprent is, gaat zoo ver, dat zy zelfs de gruwzaamste dieren, als leeuwen en tygers vervolgen en aanvallen; en of schoon deze veel sterker zyn als de *Mebbien*, zoo gebeurt het nogtans, dat deze dieren door de menigte der *Mebbien* overweldigt, en ter neder gevelt worden. Het geen de *Mebbien* over dag tot buid en roof hebben gemaakt, delen zy tegen den avond onder malkanderen, en al te veel overig hebbende, slepen zy het overschot na de Bantzen en Li-

Doen menschen geen quaad.

Vallen alle wilde dieren aan.

Libaten, ten einde de menschen, dewelke zy van natuur liefde toedragen, ook van haren roof zouden voordeel hebben. Aldus doen zy alle dagen, zoo lang, tot dat de plaats, daar zy zich onthouden, van alle dieren t' eenemaal gezuivert is, wanneer zy weder na een andere plaats gaan, daar zy de jagt op dezelve wys voortzetten.

Tot dus verre de gemelde Vader Zuchellus, waar ontrent ik erinneren moet, dat de gantsche beschryving oprecht is, behalven dat deze honden, hier aan de Kaap in de dorpen der Hottentotten, en in de huizen der Europeanen niet konnen lopen, zonder twyffel, om dat de roof, dien zy by dag hebben gemaakt, niet tot den avond leggen blyft, als welken de Hottentotten gaarn zelf verteren, de Europeanen inzouten, en hunne slaven te eeten voorzetten, ook zelf wel zonder vrees mede daar van eeten. Ondertusschen verscheuren zy niets van het geen zy jagen, maar halen alleen den buik op, zelfs aan schapen, zodanig dat het ingewandt daar uit valt, en het gejaagde dier sterven moet. Zy zyn de schapen alhier byzonder nadelig, veroorzaaken ook een ongelooflyke schade onder haar, ten ware de Herder dezelven ten eersten verjaagt. Ik heb verscheide malen gezien, dat zy onder de grootste kudden schapen quamen, 60, 70 ook wel 100 stuks op zodanige wys havenden, en weder hene liepen, welke gedode schapen door de eigenaar na huis gebragt en op gemelde wys gegeten wierden.

Katten. De katten zyn hier ook zoo als in Europa, of tam, of wild. Het zoude onnodig zyn, om van de tamme katten veel woorden te maken, om dat zy van dezelve grootte, verf en gantsch naturel zyn, als die men in Duitschland en andere Europeaansche landen ziet. De wilde nogtans zyn alleen grooter als de tammen, en van die zoort worden 'er hier veel gevonden, welke ik niet weet, dat in Duitschland bekent zyn, offschoon zy behalven de wildheid niets hebben, dat hen van de tammen onderscheid, dan de kouleur van de hairen; aangezien men behalven de wilde graauwe katten of blaauwe vind, welker vel tamelyk blaauw is, en aldus blyft, by aldien het bereid, en als ander bondt verhandelt en verbruikt word.

Rode katten. Nevens de blaauwe vind men ook rode katten, welke over den rug een schone hoogrode brede streep hebben, die van den kop tot onder aan den buik strekt, welke aschgraauw of witachtig word. Deze katten-vellen worden byzonder hoog geacht, om dat ze de geenen, die met de jigt zyn geplaagt, van grooten dienst zyn, gelyk dan jaarlyks een tamelyke meenigte van deze vellen door vreemdelingen opgekogt, en na Europa gevoert worden, alwaar zy voorname Heren en liefhebbers in plaats van ander bont verstrekken moeten.

Tygerbos-katten. Voorts vind men hier ook Tygerbosch-katten; derzelver vel is als een Tyger gevlakt; nogtans zyn ze veel kleinder als een Tyger, maar de grootste onder alle wilde Katten. Deze onthouden zich meest in de bosschen, struiken en heggens, komen zelden of wel heel niet op hoge bergen, ten ware bomen aldaar groeiden; deswegen dragen zy ook den naam van Boschkatten. Zy zyn zoo groot als een vos, en byzonder gezocht, wyl zy met hare dikke en fyne hairen, een tamelyke warmte geven, als zy tot bont gebruikt worden.

Bizam-katten. En wie zoude alle zoorten der wilde katten, die zich oneindig vermengen en veranderen, optellen? Ik zal nog maar gewag maken van de Bizam-katten, en van

van dezelve zeggen, dat haar vel wegens den reuk, die zoo aangenaam als Muscus is, en om die rede doorgaans Muskeljaatkatten werden genaamt, zeer hoog geacht, en gemeenlyk voor een Ryxdaalder verkogt word, of schoon het zelve voor het overige niet veel byzonders lykt. Mynes wetens is 'er nooit een gedood, die Muscus by zich heeft gevoert; derhalven weet ik niet, of de inwoners alhier weten, wanneer zy Muscus by zich hebben, dan of zy het wel ooit dragen en voortbrengen. Wat hier van zy, ik weet zeer wel, dat zy wegens den huid tamelyk gewilt zyn.

:vorsen. Van de Kikvorschen en derzelver onderscheid, van Land, Loof, Tuin, en Water-kikvorschen veel te spreken, zoude een overtollige arbeid zyn, wyl deze dieren alomme voor zodanig bekent zyn, als zy in Holland bevonden worden. Edog is te verwonderen, dat nademaal dit dier een Amphibion is, het welk zoo wel in 't water als op 't land leven kan, nogtans zommige waters worden aangetroffen, welke geen kikvorschen dulden, maar dezelve of ten eersten doden, of ten minsten niet lang herbergen; en de meeste bronnen en vlietende waters schynen in dit land, van die natuur te zyn, om dat 'er nooit in gevonden worden. Van Vyvers kan ik niet zeggen, om dat 'er hier geen zyn, en wat de *Weissenställer Weyher* in Duitschland voor een byzondere eigenschap moet hebben, daar van laat ik den Autheur van de Fichtelbergsche beschryving p. m. 25. 26. spreken, aangezien deze zonder twyffel meer kennis daar van heeft, en ook meer daar geweest is, als ik, welke ook alle twyffelachtigheid oplossen, en den weetgierigen met grondige oorzaken afschepen zal.

nynen. Van de konynen wil ik niet veel spreken, om dat zy van dezelve gedaante, aard en eigenschap zyn, dan die, welke in Europa gevangen en gevonden worden, en ook wyl zy niet zoo wel aan het vaste land van Afrika, en wel voornamelyk van deze Kaap worden aangetroffen, maar liever op het Taxen-eiland, niet ver van de Saldanha-baai, in zulke menigte krielen, dat men zeer licht een schip dat van een lange reis komt, en derhalven veel kranken aan boord heeft, daar van eenige verquikking leveren, en met diergelyk wildbraadt verzien kan.

Leeuw is de Koning onder de dieren. Dat de Leeuw, waar van 'er hier veel worden gevonden, die zoo wel menschen als onvernuftige dieren haat, en honger hebbende na haar leven staat, en des niet tegenstaande een edelmoedig, dapper, sterk en heldhaftig dier zy, en derhalven wel verdiene, de Koning onder de dieren genaamt te worden, is mynes bedunkens een zaak, die geen tegenspraak lyd. Men onderzoeke van hem elk lid dat men wil, zoo munt in het zelve uit een zodanige grootsheid en hoogachtbaarheid, die zelfs den stoutmoedigsten en onverschrokkensten mensch doet beven, wil men echter deszelfs eigenschap by malkanderen nemen, en dezelve by zich overwegen, zoo ziet men zonder tegenspreken, dat hem de rang voor alle dieren toekomt.

Deszelfs eigenschap. Zyne manen, welke de mannetjes alleen dragen, zynde de wyfjes daar van berooft, laten door hare donkerrode kouleur eene heldhaftigheid zien, en zyne brede borst, zyne gedaante en gantsche gestalte, zyne deftige gang, zyn verbazent springen, zyne heldere en by nacht als twee vonken vuurs, of eigentlyker, als twee brandende kaarzen stralende oogen, zyn snoeven en brullen, zyne grote en aan de yzerharde pooten zynde klaauwen, die hy als de katten uitzetten en inhalen kan, zyn verschrikkelyke muil, en angst aanjagende kop; kortom alles

les wat aan hem is, toont een zodanige dapperheid, magt, grootgrootmoedigheid, en onverſchrikken aardt, dat men zyns gelyke onder alle dieren in de gantſche waereld bezwaarlyk zal aantreffen, of ſchoon zy alle by malkanderen waren.

Van de Leeuwen benen.

Ik wil my in gene wydlopige beſchryving inlaten, om dat myn voornemen gantſch niet is, om een hiſtorie van de dieren te vervaardigen, als 't welk reeds ontallige anderen, beter bequaam dan ik, voor my gedaan hebben. Ondertuſſchen ben ik verwondert, dat eenigen van de nieuwe ontleedkundige zich onderſtaan te zeggen, dat de benen van een Leeuw zoo dicht niet waren, als de Ouden, daar onder Ariſtoteles, *Lib. III. Hiſtor. Animal. cap.* 7. *Sect.* 102. zoo als ook Plinius *Lib. X. cap.* 37. hadden overgegeven, daar nogtans de veelvoudige ondervinding, en myn eige gezicht my daar van overtuigt hebben, alzoo ik altoos heb bevonden, dat door de benen van een Leeuw maar een mergpypje of gaatje loopt, dat niet veel groter is, als dat door een tabakspyp gemaakt word.

Des Schryvers aanmerking.

Dit is ook mynes beduntkens, de rede, dat een zodanig leeuwen been, door de zon gedroogt, het vet daar uit gebraden, en daar na aan ſtukken geſlagen, zoo goed vuur geeft, als een kezel of ander vuurſteen; en zoude men zekerlyk zeer goede oogen of ook een treffelyk vergroot-glas moeten hebben, als men een ander gaatje, met eenige vettigheid gevult, wilde ontdekken; welk alles immers wel dicht genoeg heeten mag.

Leeuwen doden alles met eenen ſlag.

Wyders dunkt my, dat de ſterkte van een leeuw genoegzaam te kennen is, om dat hy al het geen hy dood, met eenen ſlag zodanig ter aarde werpt, dat het niet meer om opſtaan denkt. Wanneer nu de benen zoo dicht niet waren, als de Ouden hebben gezegt, zouden zekerlyk de ſchinkels eer breken, dan dat een ſchepzel, maar eens voor het hoofd geſlagen, dood ter aarde zoude vallen. En weet ik my nog zeer wel te erinneren, dat in de maand van December 1705 een leeuw een zoldaat, die in het veld voor zyn officiers tent de wacht had, met een ſlag, welke altyd van een verſchikkelyk gebrul verzelt is, dood geſlagen heeft en daar op met den zelven hene gegaan is.

Exempel daar van.

Een Leeuw kan een Os dragen

Insgelyks is my nog niet ontgaan, dat een ander leeuw in den jare 1707 een tamelyk zwaren os, op zodanige wys gedood heeft, en daarenboven met denzelven over een redelyke hoge muur geſprongen, en aldus met den buid doorgegaan is. Wie hier uit niet kan bemerken, dat de benen van een leeuw zeer dicht zyn, en dat deszelfs ſterkte daar van daan komt, van dien wilde ik my zeer gaarn van iets beters laten overtuigen, terwyl buiten allen twyffel is, dat de beet welke, hy na het aas doet, na het gemeld gebrul geſchied, en eerſt op den ſlag volgt.

Hoe te weten, of men voor een Leeuw behoeft te vrezen.

In mynen vorigen heb ik reeds gezegt, dat ik eens van elf leeuwen te gelyk bezocht wierd, welk alhier te herhalen, onnodig is, om dat ik het gevaar door hulp van drie Hottentotten, die by my waren, ontkomen ben. Edog moet ik nog uit de ondervinding hier by voegen, dat een leeuw, als hy grimmig is, of honger heeft, zulks door het ſlaan van zyn ſtaart op den rug, en het ſchudden van zyne manen te kennen geeft. Want als iemand een leeuw te na komt, gelyk licht kan geſchieden, wyl hy zich in de ſtruiken verbergt, en als een hond op zynen roof loert, en hem in 't oog krygt, zoo behoeft hy maar na deze beide dingen te zien. Slaat hy met zynen ſtaart op den rug, en ſchud daar benevens de manen uit de ogen,

1. LEEUW. 2. LEEUWIN. 3. MUISHOND. 4. RHEEBOK.
5. JAVAANSCH VARKEN.

gen, zoo mag hy zyn testament wel zoo voort maken, vermids de dood voor de deur staat, gelyk ik met een voorbeeld bewyzen kan, van twee karels, die in 't veld gingen, om na andere dieren te schieten. Deze quamen ook een Leeuw zoo na, dat hy ze in 't oog kreeg, en zoo voort de beide tekens van zich zien liet, waar na hy op een van hen toeschoot, om hem de rest te geven. Edog deze ontweek of uit angst, of door goddelyke voorzorge den slag, en vatte den leeuw by de manen, waar door zy beide worstelende ter aarde vielen. In 't buitelen greep deze den leeuw by de tong, en hield ze vast, dat hy niet byten kon. Zoo dra dit zyn makker zag, schepte hy moed, en sprak den onder den leeuw leggende een hart in 't lyf, met belofte dat hy den leeuw zoude doodschieten, en hem redden. Dit naauwelyks gezegt, legt hy aan, en trof hem zoo gelukkig, dat hy zoo voort dood bleef, en aan zyn makker het leven als geschonken wierd; gelyk zy dan nog beide alhier woonachtig zyn, en dit toeval zeer omstandig weten te verhalen.

Twee menschen worden wonderbaar van een Leeuw gered.

Zoo dra een paard een leeuw ruikt, luistert het niet meer na den toom, maar neemt wel haast met den Ruiter de vlucht, of zoekt den zelven af te smyten. Ondertusschen is dit laatste een groot geluk, om dat den leeuw niet den Ruiter maar het vluchtende paard vervolgt, als welkers vleesch hy zeer begeerig zoekt en vreet. Wanneer dien volgens iemand te paard zit, dat de wind nog niet van den leeuw gehad, of hem geroken heeft, zoo kan hy door het afspringen nog de dood ontgaan.

Hoe iemand te paard zich van de Leeuwen redden kan.

Ziet echter iemand, dat de leeuw den staart niet veel roert, en de manen niet schud, zoo kan hy hem onbevreest verby gaan, ja hy kan hem zelfs met het werpen van een stuk hout of steen uit zyn legerstee verjagen. Dit kan ook geschieden, als men met een wagen ryd, als welkers geraas, zoo als ook het geklap van de sweep hy ook niet verdragen kan, gelyk zulks de boeren met vermaak konnen betuigen, die veel by nagt moeten ryden, zoo zy anders hare paarden verschonen, en door de gruwzame zonnehitte niet afmatten willen. Deze weten insgelyks te zeggen, gelyk ik zelf ook heb gezien, dat de heldere en vurige oogen van den leeuw hem by nacht altyd verraden, om dat men dezelve by nacht als twee lichten, zeer ver zien, en daar door gewaar worden kan, of een zodanige leeuw op iemand afkomt, of van hem afgaat.

Wanneer en hoe een Leeuw te verjagen.

Leeuwen zyn by nacht te kennen.

Edog dit zyn zaken, die van anderen reeds gemeld, en aldaar omstandig konnen worden gelezen; derhalven wil ik hier nog byvoegen, dat het leeuwenvleesch, met een kogel gevelt, nog redelyk wel smaakt, en zeer wel te eeten is, door dien het als dan nog wel wat wild, edog niet onaangenaam of ongezond is, zoo als ik zelf verscheidemalen heb bevonden; hebbende daarenboven nooit konnen bemerken, dat het my eenig nadeel aan myne gezondheid veroorzaakt, of een ziekte verhaast heeft. Hoe het echter is, wanneer het van de Hottentotten met vergiftigt geweer is gedood, daar van zal by een andere gelegenheid melding geschieden, en ben ik ondertusschen nooit graag geweest, om daar van te eeten.

Het Leeuwen vleesch.

Het eige vaderland van de luipaarden of Pantherdieren is naar het gevoelen van Francius, Asia alleen; zoo als hy in zyne *Historia anim. pag.* 94. schryft, daar het nogtans zeker is, dat Africa ook geen gebrek daar aan heeft, gelyk zulks reeds velen als *Gesnerus*, *Bochartus* en anderen betuigen,

Luipaarden of Pantherdieren.

gen, en de ondervinding insgelyks genoegzaam leert. Vermids nogtans van dit dier ook twederhande zoorten zyn, en zulks maar in hare grootte bestaat, zoo zal ik verder daar van niets zeggen, om dat my dunkt, dat de grootte geen byzonder onderscheid kan maken, door dien 'er anders velerhande paarden, ossen, koejen en andere dieren zouden moeten zyn.

Onderscheid tusschen de Tygers en Luipaarden.

Het onderscheid echter, welke zich tusschen een Tyger en Luipaard bevind en werkelyk is, steunt, zoo als ik zeer dikwyls en veel heb gezien, op de grootte en rondheid der vlakken. Want een Tyger is zeer veel groter als een Luipaard, en heeft frajer, ronder en geslotener vlakken als een Luipaard. Wanneer men een Luipaard by een Tyger ziet, zal men zonneklaar merken, dat een Luipaart veel kleinder van lyf is, als een Tyger, die ook gantsch ronde en toegehaalde donkerbruine, en in 't midden met eenigzins geelachtige hairen gestoffeerde vlakken bezit, terwyl die van een Luipaart de gedaante van een hoefyzer hebben, en niet volkomen gesloten zyn, niet tegenstaande beide die dieren omtrent meest alle overige delen met malkanderen overeenkomen, en de een den anderen in listigheid, bloeddorstigheid of gruwzaamheid niets toegeeft.

Ik zoude veel bewyzen alhier konnen bybrengen, om dit voorgeven te staven; edog ik hoop, dat de lezer zulks aan twee genoegzaam zal konnen zien. Hendrik Bouman, voormaals in dienst van de Illustre Compagnie, en als nu een aanzienlyk burger alhier, een sterk rustig man, wierd overland reizende, onverhoeds van een Tyger besprongen, die de klaauwen zoo voort in zyn hoofd insloeg, en met den muil na den hals rykte, om hem het bloed af te zuigen. Wyl hy, gelyk licht is te denken, heftig ontstelde, en niet wist, van wat dier hy overvallen was, zoo worstelde hy met het zelve, verdedigde zich dapper, en viel met dit grimmig dier ter aarde. Wanneer nu alle hoop scheen verloren te zyn, en hy zag, dat hy te kort zoude schieten, spande hy eindelyk zyne laatste kragten in, hield dees trotzen Bespringer touwhertig by den kop, drukte hem tegen de aarde, nam een mes, dat hy in zyn zak had, en velde daar mede zyn bloeddorstige vyand, door dien hy hem de keel afsneed, niet tegenstaande hy zelf reeds tamelyk afgemat was, veel wonden had, en daar uit het bloed gudzen zag; waar door hy ook zoo zwak wierd, dat hy niet dan lang daar na weder tot zyn vorige gezondheid geraken, en van de wonden genezen worden konde, of zyne verlore kragten weder konde bekomen.

In den jare 1708 quamen twee Luipaarden in het schapenhok van den Heer Nicolaas Oortman, welke in een korten tyd ruim 80, of 90 schapen worgden, en zich van derzelver bloed verzadigden, waar na zy hare drie jongen, die voor het schaaphok waren blyven staan, van den buid mededeelden, en zy ieder, jong en oud, met een dood schaap het hazenpad kozen. Door dien echter een byzondere premie op het doden van dierlyke schadelyke dieren door de Illustre Compagnie gezet is, zoo deden de slaven van den gemelden Heer Oortman haar best, om dezelve te vangen, en hebben zy alzoo de Luipaarden alle na malkanderen doodgeschoten, behalven den vader of mannetje, die alleen met het leven daar van is gekomen.

Het vleesch der Tygers en Luipaarden.

Het vleesch der Luipaarden en Tygers is ongemeen mals, aangenaam van smaak, wit en gezond, zoo dat ik het altyd zoo gaarn en nog liever als het beste kalfsvleesch, of nog jong zynde, als hoen-

HET VANGEN VAN DE AFRIKAANSCHE MOLLEN.

J. C. Philips inv. et del.

hoendervleesch gegeten heb, aangezien ik veelmaals de proef daar van genomen, en het altoos goed bevonden heb. Het eenigste, dat iemand tegen zoude staan, is, dat men weet, dat het een roofdier is, en derhalven zeer wild smaakt; wyl het echter nooit een aas, van andere dieren gedood, of veel min een kreng vreet, of schoon men diergelyk aas wilde uitleggen, om het zelven door een Stelroer dood te schieten, zoo kan men deze viesheid ook licht overkomen, te meer, wanneer het zoo als ander vleesch wel en zuiver klaar gemaakt, gehandelt, en gebraden is.

Luchten. De Luchten, welke Afrika insgelyks bezit, komen met de Europeaansche volkomen overeen, en derhalven is het nodeloos, om verder daar van te melden. Edog wyl zy in Europa niet overal worden gevonden, en zy in Duitschland zelfs niet heel gemeen zyn, zoo voeg ik maar alleenlyk hier by, dat zy in de Luchtenburg, een woud, naby de Hoogvorstelyke Brandenburg-Culmbagsche Hoofdstad Wonsiedel, zich onthouden, en van tyd tot tyd gezien worden, gelyk dan de Heer *Anonymus* der Fuchtelbergsche beschryving pag. 53. 54. een exempel by brengt, dat de Hoogedel gebore Bezitter van het Ridder-Goed Obberredwig, Christoffel Casimir van Waldenfels, in den jare 1709 een van dezelve geschoten en na Bayreuth aan de Hoogvorstelyke Hoge Lands-Heer gezonden heeft, die ook zoo als my is verhaalt, op de Hoogvorstelyke tafel zoude gegeeten zyn; waar uit dan licht te besluiten is, dat het Tygervleesch zoo als ook dat van Luipaarden ook niet ongezond of onaangenaam van smaak moet zyn.

Waar zy zich in Duitschland onthouden.

Wat aanbelangt de Mollen en Muizen, daar van zyn 'er hier zoo menigerhande zoorten en die al zoo grote schade zoeken te doen, als in Europa; ik zal derhalven de moeite wel konnen sparen, om deze dieren te beschryven, aangezien zy ieder kind, burger, boer, edelman, kortom alle menschen beter bekent zyn, als hen dikwyls lief is. Om de Mollen echter te vangen, of te krygen, hebben de Afrikaansche Europeanen een gantsch vreemde, en myns wetens, in Duitschland heel onbekende manier, welke ik derhalven ten eersten zal mededelen, na dat ik alvorens gewag zal hebben gemaakt, van een dier, dat de inwoners alhier ook met den naam van Mol te verstaan en te kennen geven, de Duitschers echter in Duitschland of met den naam van *Korenvarkjes* of wel *Hamster* uitdrukken.

Mollen en Muizen.

Afrikaansche Mol. Deze Afrikaansche Hamster is doorgaans aschgraauw, en van zoo veel kouleuren niet, als die in Duitschland, daar zy witte, bloedrode en ook wel zwarte buiken hebben. De overige gedaante van het lyf komt nevens de grootte met de Europeaansche korenvarkjes volkomen overeen, en deze Hamsters, nevens de andere gemene Mollen, worden door de Afrikaansche Europeanen met een stel-snaphaan of zulk schietgeweer, als men tot voschvangen gebruikt, gedood, zoo dat zy niet anders hebben te doen, dan alvorens de opgeworpe aarde weg te maken, en het gat in de aarde te openen, ten einde de lucht daar in kan spelen. Vermids nu deze dieren den daar in dringenden wind niet konnen verdragen, gelyk zulks blykt, wyl zy het gat ten eersten of ten minsten eenige uuren daar na, weder toemaken, zoo kyken zy maar, of hy op een ander plaats ook wederom wroed, en dit ziende, maken zy alle molhopen weg en de gaten schoon, ten einde de lucht daar in zoude konnen dringen; daar hy laatst heeft gewroed, ruimen zy dat gat insgelyks, steken aan een klein houte kruis, waar door in 't midden een houte pen gaat, een gele peen, knol,

Hoe ze gevangen worden.

knol, of ander wortel, binden aan de door het gemelde kruis gaande houte pen een touwetje, en spannen het aan het gelade schietgeweer, dat insgelyks op twee houte kruizen legt. Wanneer nu de Mol komt, om de wortel of knol, welkers reuk hy door den wind krygt, weg te halen of af te rukken, zoo brand de snaphaan los, en hy schied zich zelf dood. Op diergelyke wys heb ik 'er veel zien doden; en zyn als nu velen zodanig daar op afgerecht, dat wyl zy weten, dat deze dieren 's morgens en 's avonds ten 6 en 's middags ten 12 uuren wroeten, weddenschappen aangaan, dat zy tegen die gemelde uuren den Mol dood leveren zullen.

Ratelmuis. Om van de Muizen nog iets te melden; uit *Gesnerus*, *Aldrovandus* en anderen is my bekent, dat dezelve ook de Ratelmuis, welke de Latynen *Glis*, en de alhier wonende Hollanders alleen *Ratel* noemen, ook onder dezelve tellen, of schoon zy een muis in grootte zeer ver overtreft, en byna niets met haar gemeen heeft. Deze Ratel is veel groter en veel langer, ook bondter van kouleur, als een Europeaansch eekhoorntje, die hier gantsch niet worden gevonden. Want het bovenste deel van deze Ratel is byna zwart, de rugge leverkouleur en de staart niet heel lang en hairig. Het hoofd is byna als een Beere-kop. Hy heeft een baard als een kat, en door dien hy heftig van zich byt, is hy zeer zelden levend gevangen. Deze dieren konnen met haar staart een geraas en geluid maken als een Ratel, waar van de Nachtwakers te Amsterdam zich bedienen, en van welk geraas zy ook zonder twyffel den naam dragen. Vermids zy zeer gaarn akers, noten enz. eeten, onthouden zy zich veel in de bomen, alwaar zy ook zeer vet worden, en als de eekhoorntjes in Europa plegen te doen, van den eenen boom op den anderen springen. Of zy tam konnen worden gemaakt, gelyk *Gesnerus* en anderen willen, zulks is my onbewust, ten minsten heb ik zulks niet merken of bespeuren konnen.

Behalven deze Ratel is 'er nog een andere, maar veel groter zoort, die van *Gesnerus* insgelyks onder de Muizen gerekent word, hoewel *Francius* die onder de Otters telt. De Natuurkundigen geven dit dier den naam van *Ichneumon*: De alhier wonende Hollanders en andere Europeanen noemen het Muishond. Deze Muishond is zoo groot als een kat, heeft nogtans de volkome gedaante van een spitsmuis, hoewel hy hoger en veel langer is, en een redelyk langen staart heeft. De hairen over het gantsche lyf zyn lang, styf en van verscheide kouleuren, zoo dat men hier een zwarte, daar een witte, en op een andere plaats wederom een geelachtige vlak ziet. Ontrent de tanden, tong en ballen, gelykt hy een kat. Hy is een groote vyand van slangen en krokodillen, en vervolgt ze zeer listig, wanneer hy echter van dat wildbraad niets kan jagen, zoo zoekt hy aan hoenders en andere wilde vogels zyn maaltyd te doen, of derzelver eieren als een wezeltje uit te zuipen; en dit is de oorzaak welke my in twyffel houd, om te zeggen, of dit dier niet eer een zoort van een wezeltje als een muis is; edog hier van mogen anderen oordelen. Ichneumon of Muishond.

Van de Muilezels had ik hiervoren, wanneer ik van de Ezels in 't algemeen schreef, behoren te melden, maar myn voornemen was toen, om gantsch geen gewag van deze lastdragende dieren te maken, om dat men ze hier weinig gebruikt, of schoon het zeer noodzakelyk en voordelig zoude zyn, en men 'er genoeg zoude konnen bekomen, om dat 'er paarden en ezels in overvloed zyn. Muilezels.

Ver-

RHINOCEROS ZOO ALS DIE MEEST AFGEBEELDT WORDEN.

Vermids ik echter tot nu niet een van alle de dieren, aan dit Voorgebergte bekent, hebbe overgeslagen, zoo ben ik ook om dieswille in zoo ver van voornemen verandert, en heb raadzaam gevonden, om van dezelve op een wys te gewagen, zoo als het jegenswoordig geschied, namelyk om daar mede enkelyk bekent te maken, dat deze lastdragende dieren als nu alhier ook gevonden worden; te meer vermids de overige eigenschappen en nuttig gebruik van deze dieren tog beter in Europa, als in Afrika, en wel voornamelyk aan de Kaap de Goede Hoop bekent zyn.

Murmeldier. Het Murmeldier, 't welk hier insgelyks gevonden, en door de inwoners alhier gantsch verkeert den naam van Das gegeven word, word door Gesnerus en anderen mede al onder de Muizen gerekent. Vermids zy in Europa genoeg bekent zyn, zoo zal ik verder niet daar van zeggen, dan dat het vleesch daar van zeer goed te eeten, en gestooft en gekruid zeer aangenaam en gezond is. De dikwyls gemelde Heer Oortman had een slave kind, ontrent 9 jaren oud, dat de kalveren hoede, en derhalven de naastleggende Steenbergen dikwyls op en af klauterde. Een slavenkind vangt veel van dezelve. Dit kind bragt 'er zomtyds zoo veel t'huis, dat men zoude hebben gezegt, dat het onmogelyk was, dat een zulk jong kind die allen op eenmaal konde dragen, of de bequaamheid had, om die te vangen. Nogtans verzoete de loon den arbeid, en vond dit kind daar geen verdriet in, maar rechte een hond af, om die voor hem te vangen. Door dien ik dikwyls daar van heb gegeten, zoo is my zeer wel bewust hoe ze smaken, en dat zy my nooit qualyk zyn bekomen.

Neushoorn of Rhinoceros. De Neushoorn, die van de Dierbeschryvers *Rhinoceros*, van de Indianen *Abada*, van de Hottentotten *Tuãbba* en ook *Nabba* word genaamt, is zoo vele oneenigheden onderworpen, dat men wegens de menigvuldige tegenstrydige gevoelens, schynt in een doolhof te geraken, als men dezelve tegen elkander houden en vergelyken wil. Ten minsten men geraakt in twyffel, of wel alle die Schryvers eenerlei en het zelven dier gemeent en beschreven hebben. Want zommige komen in de verf, welke dit dier zoude hebben, niet overeen. Zommigen twyffelen aan den muil, waar mede dit dier voorzien is; eenigen hebben verschil ontrent de grootte van dit dier; anderen geven hem meer dan een hoorn, en daarenboven van een ongelyke kouleur; en eindelyk zyn 'er wederom anderen, die aan de kragt en werking van dezen hoorn twyffelen, zoo dat iemand, die alle deze verschillende gevoelens wilde overeenbrengen, zich veel moeite zoude geven, en menig geleert man tegenspreken moeten.

Edog door dien zulks alhier myn werk niet is, maar *Bochartus*, *Plinius*, *Damianus de Goes*, *Camerarius*, *Francius* en *Ludolfus*, nevens vele anderen hier over nagelezen konnen worden, zoo zal ik my maar op de kortheid leggen, en alleenlyk uit *Jacobus Bontius Lib. V. Histor. Naturel. & Medic. cap.* 1. *Nieuhofius part. ult.* van zyn Batavisch Gezantschap na het Koningryk Sina, cap. 16. *pag.* 109 en uit *Dapper* in de beschryving van Africa *pag.* 20. b. een korte beschryving van dit dier geven, mids dat, indien myne eige ondervinding iets grondiger weet, zulks niet zal worden vergeten.

De Rhinoceros of Neushoorn dan is donker aschgraauw, en aldus een weinig na de zwarte kant, kaal van vel, zonder hairen, zoo als de Olyphanten. Deszelfs eigentlyke beschryving. De huid is vol rimpels en kerven, en zoo hard en dik, dat men met een scherp mes naauwlyks daar door snyden kan. Het is echter niet schobach-

tig,

tig, zoo als de schilders hem doorgaans aan het gemeen vertonen, heeft ook gene schilfers, maar de rimpels en vouwen komen van het onbezuist lopen door struiken en heggens, als welke hy nooit ontziet, en derhalven van de takken van de bomen gekrabt word, ook zich in het zand en drek of op dorre hei en stoppels wentelt, en zich alzoo elendig krabt en kerft; daarenboven worden de gemelde rimpels en vouwen ook van de musculen en derzelver heftige en bestendige beweging geformeert, vermids zy zich als schobben of schilfers vertonen.

De muil is naar mate van het lyf wat spitzer, als die van een varken, als men die weder met deszelfs gantschen lyf vergelyken wil. Hy heeft op de neus een zwarte of donker-graauwe hoorn, maar niet een witte, gelyk zulks aan de jonge kalveren te zien is, waar van ik'er een met my genomen, en naderhand aan een voornaam Heer vereert heb. Deze hoorn is of groter of kleinder, na dat het dier oud is; dog is de kloekste niet over twee voet lang, en had de geen, welke ik heb vereert, naauwlyks de lengte van een voet. Dezelve is als een ploegkouter een weinig gebogen, waar mede hy in zyn boosheid den grond omwroed of opdelft en daar benevens snel voortloopt, zonder te zien, of een ingewortelde boom of klip hem in den weeg staat, als dien hy met de hoorn uit de grond rukt, en achter over zyn hoofd werpt.

Recht achter dezen hoorn na het voorhoofd toe, heeft hy nog een gantsch kleinen hoorn, die by jonge Rhinocerossen ontrent een hand breed, en by de oude ontrent een halve voet hoog is. Deze is onder op het voorhoofd zoo breedt als het voorhoofd zelf, en loopt van boven boogswys. Deze korte hoorn schynt hem meer in den weg te wezen, als nuttig te zyn, als hy razen en tieren, of om kort te zeggen, spitten wil. Ja het dunkt my, dat de Alwyze en Algoede God dezen hoorn by den anderen gezet heeft, ten einde daar mede zyne woede en gruwzaamheid als te beteugelen; ondertusschen is dit laatste niet wel een hoorn te noemen, wyl het van binnen maar met een dunne swartachtige schaal overtrokken is.

Hier uit blykt genoegzaam, dat deze grote hoorn dicht en vast aan het hoofd gegroeit moet zyn, om dat men niet licht een daar van af kan krygen, zonder te gelyk een stuk van het hoofdbeen mede weg te hakken. Vermids hy den zelven ook tot het beploegen of omwroeten van het land gebruikt, zoo word hy van voren wit, of bruinachtig, ontrent als een gemene osse-hoorn; dezelve verliest daar door ook een weinig aan de rondte, en word zodanig geslepen, dat ze volkome een ploeg yzer schynt te vertonen.

Rhinoceros heeft een scherpe reuk.

Wyders is de Rhinoceros van een zeer scherpe reuk, en als hy iets levends ruikt, gelyk licht geschied, als de wind na hem toe is, zoo loopt hy in een volle ren recht daar na toe, en vreest niet, of schoon duizend man met gelade geweer aldaar op hem stonden te wachten, gelyk my dan zelfs nevens vele andere zeer wel bekende vrienden diergelyke wedervaren is. Ondertusschen kan men hem zeer licht ontkomen, als men onbeweegt staan blyft, tot dat hy gantsch naby is; want wanneer hy tot op ontrent tien schreden is genadert, behoeft men hem maar vier of vyf stappen plaats te maken, en hem te laten lopen, wanneer hy ten eersten den reuk verliest, en niet weet, waar het geroke gebleven is.

Deszelfs gezicht.

De oogen zyn zeer klein naar de grootte van het lyf, derhalven kan hy niet ter zyde maar alleen

RHINOCEROS VOLGENS DEZE BESCHRYVING.

...ndelaar delin.

het geen recht voor hem ſtaat, zien. De grootheid van zyn lyf, en de kortheid der beenen, beletten hem zelfs, ik zal niet zeggen, in 't lopen, want dat zoude de waarheid te na geſproken zyn, maar alleenlyk in 't omkeren. Byaldien echter zyn gezicht zoo goed en ſcherp was, als zyn reuk is, zoude bezwaarlyk het geen hy gezien en geroken had, levend ontkomen konnen, aangezien hy zodanig ſnel in 't lopen is, dat hy met de beſte en lichtſte paarden niet kan achterhaalt worden. Zyne ooren zyn tamelyk klein en gantſch niet lang, zoo als anders de grootte van zyn lyf vereiſſchen zoude, en zal hy daar ontrent de Olyfanten niet veel na geven. Vermids nogtans zyne benen korter zyn, als die van een Olyfant, zoo is hy om dieswille ook te minder aanzienlyk.

Wanneer quaad doen. Wanneer hy van niemand beledigt, of kort voor heen getergt is, zal hy niet licht trachten, om iemand aan te vallen, of quaad toe te voegen, ten ware men een rood of roodachtig kleed aan had, als welke kouleur hy niet verdragen kan. Zoo hy iemand na het leven ſtaat, en 'er verſchiede menſchen by malkanderen zyn, zoo zoekt hy niet ten eerſten den geen, dien hem boos heeft gemaakt, maar hy wreekt zich aan alle de genen, welke hem in de woede ontmoeten. En zyn de leveloze creaturen, ſtenen, en bomen, zelfs niet verſchoont, maar moeten voor hem wyken. Onderhaalt hy een menſch, zoo werpt hy hem over zyn kop ter aarde, en dood hem met likken, aangezien zyn tong zeer ruuw en ſtekelig is, waar mede hy den huid en het vleeſch tot op de benen weg likt, en alzoo de levendige menſchen dood martelt.

Zie ſpys. En vermids zyn tong zoo ſcherp is, vreet hy zeer weinig jong en teer gras, maar zoekt meeſt harde diſtelen, hei en andere ſchrale ſpyzen, als welke op zyne tong prikkelen, en gekaauwt, de keel geen quaad doen; en worden zekere dunne en korte ſtruiken, byna als Genever-ſtruiken, hoewel niet zoo ſtekelig, ook niet zoo aangenaam van reuk, en dragende geen vruchten, als de laatſtgemelde ſtruiken, Rhinoceros-boſſchen genaamt, wyl die dieren dezelve zoo gaarn afbyten en vreeten; van die boſſchen is het onbebouwde land byna over al vol, en op zommige plaatzen, namelyk aan de Tygerbergen, Moſſelbank en elders, gebruiken de inwoners dezelve uit gebrek van hout, om te branden. Rhinoceros-boſſchen.

Rhinoceros vyand is de Olyfant. De grootſte vyandſchap en ſchier een eeuwige haat draagt de Rhinoceros op de Olyfanten. Door dien hy weet, dat deszelfs buik week is, zoo zoekt hy zyn groote op de neus ſtaande hoorn, aan een ſteen of in de grond ſcherp gemaakt, in den zelven in te ſteken, en den gemelden buik op te ſcheuren, ten einde hy door het uitvallen van het ingewand, en het verliezen van veel bloed, het leven daar by inſchiete. Men ziet derhalven, dat een Olyfant een Rhinoceros gewaar wordende, niet licht ſtand houd, ten zy dezelve onverhoeds en op den reuk overvallen werde, gelyk de hiſtorien daar van genoegzame bewyzen bybrengen.

Deszelfs geluid. De ſtem van een Rhinoceros gelykt byna het knorren van een verken, weshalven men hem verder zien als horen kan, ten zy men het geraas der bomen, waar door hy zoo wel toornig als bedaart zonder eenige vrees, ſchrik of ſchuw, door loopt, te hulp neme; want in dit laatſt geval kan men hem zoo ver horen, als men een houthakker in een boſchaadie gewaar worden kan. Hy is ook door het achter en over zich, zoo als ook uit het wegwerpen der klippen, die een groot geklater veroorzaken, licht te ken-

kennen, om dat geen ander dier, ten minsten in dit gewest, poogt of in staat is, om zulks te doen.

Zyn vleesch. Zyn vleesch het welk ik dikmaals met grote smaak heb gegeten, is zoo zenuwachtig niet, als anderen schryveu, maar wel grofdradig, zoo dat men goede tanden moet hebben, als men het, voornamelyk gerookt, klein kaauwen, en tot een goed voedzel maken wil. De huid verstrekt een even zoo goede en heilzame artzeny, als de hoorn en bloed, hoewel zulks van zommigen tegengesproken en voor onbekent gehouden word, of schoon de ondervinding gantsch het tegendeel bekrachtigt.

Wat aanbelangt den huid, ik heb van een geleerd man vernomen, die vele jaren op Batavia in het *Laboratorium Chymicum* van de Illustre Compagnie heeft gedient, dat hy veeltyds van de Rhinoceros huid een kostbaar zout heeft gemaakt, 't welk dat van hertshoorn, of een ander niets behoefde te wyken, waar mede hy wonderbare kuren gedaan, en zyne moeite rykelyk betaalt bekomen had. Hy is na Duitschland weder gekeert, en heeft onder andere fraayigheden, waar van hy 'er verscheide zoorten by zich had, een goede quantiteit van dit zout met zich genomen, waar van buiten twyffel menig Duitscher zal geprofiteert hebben, en daar door weder tot vorige gezondheid herstelt zyn.

Rhinoceros hoorn duld geen vergif. De kracht van zyn hoorn bestaat daar in, dat dezelve geen gif dulden kan, en is my bewust, dat veel menschen een beker, by wyze van een bokaal, uit zulke hoorns draijen, en dezelve met zilver of goud beslaan laten, waar in wyn gegoten, dezelve zoo voort blaasjes opwerpt, als of hy giste of kookte; en wanneer 'er iets in word gedaan, dat met gif eenige gemeenschap heeft, zoo springt dezelve ten eersten aan stukken, en door gif zelf berst hy in het eersten oogenblik. Deze bekers is voornamelyk den grote Heren zoo als ook anderen een treffelyk middel om zich voor gif te hoeden, en haar leven, dat menigmaal in de weegschaal staat, pryswaardig te redden, gelyk dan ook de spaanders om diezelve rede van de Draijers afgeeischt en bewaart worden, ten einde men de geenen, die in een flaauwte of in andere gevaarlyke ziektens vallen, ja zelfs met de vallende ziekte behebt zyn, daar mede dienst doen en daar van bevryden zoude konnen.

Het bloed van den Eenhoorn heeft voornamelyk de kracht, dat het zelve in een Rhinoceros darm gedaan, en door de hete zonnestralen gedroogt, in een zekere quantiteit met wyn of warme thee of koffy genomen, alle inwendige qualen, verrekkingen der zenuwen, en voorts al het geen van binnen mogt zyn gequetst, veel beter, gezwinder en zonder het minste gevaar geneest, als het bokke bloed of dat van eenig dier. Derhalven word het ook van de inwoners zeer zorgvuldig opgevangen, gedroogt, en bewaart, om elkander in tyd van nood daar mede dienst te doen, en te helpen. Rhinocer bloed.

Dit zoude, hoop ik, van de Rhinocerossen genoeg gezegt zyn, ten ware de vraag diende te worden voorgestelt, of namelyk de Rhinoceros, of dat dier, 't welk de Hebreën, ook zelfs de H. Schrift ראם *Reem* of Rhinoceros noemt, als *Num.* XXIV. 8. *Deuter.* XXXIII. 17. *Job.* XXXIX. 12. 13. 14. 15. te zien, voor den Leviathan te houden en aan te nemen zy? want de meeste eigenschappen, welke den Leviathan worden toegeschreven, komen den Rhinoceros toe, gelyk *Ludolfus in Comment. ad Histor. Æthiopicam pag.* 154. *num.* 84. aangetoont heeft, of schoon *Bochartus in Hiero-* Of de Rhinoceros voor den Leviatan te houde

Hierozoïco P. I. Lib. 3. cap. 27. & P. II. Lib. 6. cap. 12. zoo als ook *Francius* en *Pfeifferus in Dub. Vexat. Cent. 2. Loc. 45. pag. 597. seqq.* nevens vele anderen met hen het tegendeel beweren, als welke of den Krokodil, of den Walvisch, of ook den Olyfant daar voor kennen en aannemen. Edog het verder oordeel mag de Lezer hier over zelf vellen, om dat my niet geoorlooft is, om ditmaal verder te gaan.

Ossen, koejen en kalveren. Van de ossen, koejen, en kalveren is hier onnodig iets meer te melden, ten dele, om dat hiervoren reeds veelvuldig gewag daar van is gemaakt, en deels ook om dat zy met het Duitsche vee in alles, behalven in de grootte, overeenkomen, aangezien het vee alhier eenigzins groter is, en het Ongersch, Deensch en Poolsch niet veel overtreft. Wat echter de wilde Buffels aanbelangt, welkers afbeelding hier voor te zien is, heb ik dezelve reeds hier voren beschreven, en het nodige daar van erinnert; daarenboven zal te zyner tyd ook iets van het vee der Hottentotten, wanneer van dezelve *ex Professo* zal worden gehandelt; moeten worden gezegt.

Padden zyn 'er weinig aan de Kaap. Van de Padden, waar van men 'er hier niet veel ziet, en welken de Hottentotten maar mede onder de Kikvorschen tellen, zoude hier ook wel iets konnen worden gezegt, maar behalven dat de aard en natuur van deze dieren buiten dat genoeg bekent is, zoo worden 'er hier weinig gevonden, en zyn zy daarenboven zoo onaanzienlyk, dat ik schrik, om maar een woord daar van te reppen. Wie ondertusschen lust en vermaak heeft, om zich aan de omstandige beschryving van dezelven te verlustigen, gelieve maar *Gesnerus*, *Aldrovandus*, *Francius*, *Forerus*, *Cyprianus* en andere, voornamelyk *Paulinus* in zyn boekje *de Bufone*, na te zien, zoo zal hy zyne weetgierigheid hier ontrent onfeilbaar konnen stillen. Van de schilpadden echter zal hier na nog iets worden gemeld.

Van de Paarden. Van de paarden als een in Europa zeer wel bekent dier, zal ik gewag maken, om dat zy in den beginne uit Persie herwaards zyn gebragt, en derhalven zelden veel groter zyn, als een Ongersch paard. Hare kouleur is doorgaans donkerrood, zelden echter wit of zwart. Haar voer is niet zoo als in Indostan gebruiklyk is, de Donavrucht met zuiker en boter gemengt, of ook niet zoo als in Brazilie, gras, rys, en zuikerried met stroop gemengt, gelyk *Erasmus Francisci* in deszelfs Oost-en West-Indische Staats en Lust-Tuin pag. 971. en 998. bericht, maar groen gras en gerst; want men hooit hier heel weinig, zoo als in mynen voorgaanden reeds is gemeld, en haver word hier in 't geheel niet gezaait, om dat hy wild word, en verbastert, gelyk hier voren insgelyks bericht is.

Hier vallen ook wilde paarden, die zonder twyffel goed zouden zyn, zoo anders iemand de moeite wilde nemen, om ze te temmen; wyl echter in de beginne der Colonien niemand zich daar toe heeft willen verledigen, en daarenboven de Persiaansche met zeer weinig kosten herwaards konnen worden gevoerd, zoo is het tot nu gebleven, zoo als het in den beginne geweest is, en zal zonder twyffel ook wel voortaan niet worden onderzocht, om dat 'er reeds zoo veel tamme paarden worden aangewonnen, dat men binnen den tyd van 8 dagen eenige duizend ruiters van paarden zoude konnen verzien, wanneer de nood zulks vereischte; aangezien 'er veel inwoners zyn, die 30, 40, ook zommige 200 tot 300 paarden bezitten, welke in het gemeld geval zeer licht tot het

ryden geoeffent en afgerecht zouden konnen worden.

By *Ælianus Lib.* 16. *Histor. animal. cap.* 11. en na hem by *Cyprianus in contin. Histor. animal. Francii pag.* 579, zoo als ook by *Forcrus* in zyn Duitsch Dierboek pag. 137. b. vind ik een dier beschreven, 't welk zy allen t'zamen *Poephagus* noemen, dat de helft groter dan een paard zyn zoude; dat een zeer lange staart zoude hebben, en gantsch subtile harde hairen op 't lyf en op den huid; en voorts, dat de Jagers dat dier om den staart en om de hairen velden, om dat de wyven dezelve onder de hare vlochten, en daar mede pronkten, en eindelyk dat zy *Poephagus* wierden genaamt, door dien zy gras en kruid als de paarden, runderen en ander vee aten.

Poephagus wat voor een dier.

Aan dit dier zoude ik byna niet twyffelen, of schoon ik zulks niet in *Naturâ*, maar by den Heer Kapitein Olof Berg in de maand van December 1705 uitgeschildert hebbe gezien, als dien het op een van zyne lange landreizen ten dienste van de Illustre Compagnie, ontmoet, en het niet hebbende konnen vellen, heeft laten uitschilderen. Het eenige onderscheid tusschen dees en geen is, dat hy deels zoo groot niet is geweest, als deze *Poephagus* beschreven word; deels ook dat hy nevens den langen paarden staart, ook lange manen gehad heeft, en in deze twee stukken een paard en voor 't overige echter een os gantsch gelyk geweest is, en dat hy zich altoos met de vlucht gesalveert heeft. Wat het echter voor een naam had, en of 'er meer diergelyke dieren waren, zulks wist de gemelde Kapitein zoo weinig als anderen te zeggen, om dat hy 'er nooit meer dan een gezien of aangetroffen had.

De Schryver heeft'er een geschildert gezien.

Van de Rotten zal ik maar met drie woorden melden, dat het dieren zyn, die misschien in den beginne niet hier geweest, maar door de Europeanen door het ontladen van verscheide scheepsgoederen in dit land gebragt zyn. Want in de huizen op het land, voornamelyk die eenigzins ver van de oevers leggen, vind men zeer zelden een van die dieren; 't welk zonder twyffel doet geloven, dat zy met de schepen, als waar in zy by hopen en in grote menigte nevens andere muizen en kruipende, wormen, als mede vergiftige duizendbeenen en scorpioenen worden aangetroffen, eerst hier gebragt zyn. Derhalven derft geen tamme kat zich van de matrozen laten zien, of laten opvatten, of zy word ten eersten gevangen, in een zak gestoken, en aan boord gebragt, ten einde om dit ongedierte meester te worden, of ten minsten te weeren, en den toom niet t'eenemaal te laten schieten; gelyk dan ook door de veele wilde en in het land zelfs zynde katten de rotten, aan land komende naauwlyks het hoofd derven opsteken.

Rotten.

Daarenboven ben ik niet van mening, om van den Reebok, by de Dierbeschryvers *Capreolus* of *Dorca* genaamt, veel woorden te maken, als zynde dezelve in Europa alomme genoeg bekent, en van deze in genen dele onderscheiden.

Reebok.

Van den Salamander echter, wegens deszelfs gestalte onder de Haagdissen gerekent, hoe wel eenigzins dikker, als de andere Haagdissen, melde ik maar, dat hy zeer yslyk te zien is, hebbende over het gantsche lyf een blinkende gele en donker graauwe kouleur, waar door veel witte zilverkoulcurde vlakken of strepen lopen. Hy heeft een wit zap, byna als melk by zich, waaromme hy ook op zommige plaatzen *Molek* genaamt word. De Ouden hebben van den Salamander zeldzame dingen geschreven, als onder anderen,

Salamander.

deren, dat hy door het vuur niet zoude worden verteert, terwyl de ondervinding my nogtans het tegendeel heeft geleert, en ik 'er verscheidemalen een in 't vuur heb geworpen, die nooit levent weder daar uit is gekomen, maar als een stuk lood tot assche verbrand is.

[...]teert in [...]uur.

Van de schapen, rammen en lammeren heb ik in mynen voorgaanden reeds zoo veel gezegt, dat om zulks hier op nieuw te doen, een vergeessche arbeid zoude schynen.

[V]an de [sch]ildpad[den].

Wat aanbelangt de schildpadden, men dient te weten, dat'er twederhande zoorten, te weten land en water schildpadden zyn, hoe wel deze laatste wederom worden onderscheiden in zodanigen, die of alleen in zoet of alleen in zout of zeewater wonen; van de laatste vind men 'er geen aan de Kaap de Goede Hoop, maar wel op het eiland van Kaap Verde St. Jago, en op Mauritius, alwaar ik ze gezien heb, en my niet alleen van haar vleesch maar ook van hare eieren, zynde een zoort tusschen duive en hoender, ook eende-eieren, verzadigt heb. Beide is een ongemene aangename spys, die een ieder wel bekomt, aangezien de eieren zoo goed zyn, als hoender-eieren, en het vleesch zoo malsch en kort, als dat van een kapoen.

Wat van [ha]re schil[de]n te mer[ke]n.

Het schild of huis, dat zy altyd als een slak met zich dragen, en waar in zy als ingemetzelt zyn, is zoo hard, dat een gelade vrachtwagen, ja een zwaarder last, die over het zelve heene gaat, geen schade daar aan kan doen. Het zelve is daarenboven zoo cierlyk en fraai, dat men zich billyk daar over moet verwonderen, gelyk daar van de kammen, heften van messen en andere werktuigen als zoo vele getuigenissen verstrekken. In dit schild verbergen zy haar gantsch grof lyf, zoo dat men buiten de kop en de voeten, doorgaans met kleine schobben bezet, verder niets daar van te zien bekomt. Wanneer zy hare eieren willen leggen, komen zy uit het zee-water aan land, maken een gat in 't zandt, gaan daar op zitten, en leggen hare eieren daar in. En het gat vol zynde, scharrelen zy een weinig zandt daar over, en laten die door de zon uitbroeden. Men kan ze zeer gemaklyk vinden, en ze tot spys gebruiken, aangezien men in een gat menigmaal 100, ook wel 200 of 300 eieren by malkanderen aantreft.

Hoe zy hare eieren leggen.

Land-schildpadden.

De Land-schilpadden, welke hier overvloedig worden gevonden, en goed zyn, om te eeten, vallen veel kleinder als de water-schildpadden, aangezien zy niet meer dan 12 duim breedte overdwars uitmaken. Haar Schild is zoo hard, als dat van de Zee-schildpadden, op welkers opperste deel men louter zeskantige zwarte en bruine figuren ziet. Haar hoofd en voeten zyn van een donkere kouleur, hoewel met eenige vlakken geschakert. Gebraden smaakt niets beter dan de lever, of schoon het vleesch ook zeer aangenaam en zoo wit als sneeuw is. Men vind zomtyds wel eieren daar in, zoo groot als vogels eieren, en ook zeer lieflyk en lekker van smaak. Haar spys is vruchten, te weten, wortelen, groente, koorn en andere aardgewassen meer.

Hoe de Hottentotten hare schilden gebruiken.

De Hottentotten dragen de huizen of schilden aan hunne klederen, ten dele tot cieraad, en ook om haar tabak en andere kleinigheden daar in te doen, gelyk te zyner tyd zal worden bericht.

Hebben de Gieren tot vyanden.

Deze arme dieren worden zeer dikwyls van de Gieren overvallen, welke echter niets op hen vermogen, ten ware zy de Schildpadden opnemen, en een zekere hoogte laten vallen, tot dat het schild aan stukken springt, of zy hare dode kop en voeten uitstrekken,

ken, en haren vyand ten prooi overlaten.

Zwynen en derzelver zoorten.

Om van de Varkens te gewagen, men dient te weten, dat hier vierderhande zoorten, namelyk tamme, wilde, ftekel en aardvarkens worden aangetroffen, waar van de tammen in den beginne wel niet hier geweeft, maar door de Hollanders herwaards gebragt zyn. Van dezelve zyn 'er twee zoorten, te weten, Europeaanfchen en Javaanfche. Van de eerfte zal niet nodig zyn, meer te melden, om dat ze reeds genoeg bekend zyn; maar de Javaanfchen, als van de Europeaanfchen veel onderfcheiden, zullen moeten worden befchreven.

Javaanfche Varkens.

De Javaanfche varkens zyn altyd pik-zwart van kouleur; hebben op den rug gene borftels, als de Europeaanfche, en zyn heel kort van poten. Daarenboven hebben zy een diep afhangenden buik, die naauwlyks een handbreedt van de aarde is. Haar fpek is zoo hard en goed van fmaak niet, als dat van de Europeaanfche varkens, maar altyd week en onaangenaam, zoo dat men het door een ftrootje zuigen kan, hoewel het op Java zelf, nevens het vleefch zeer gezond gehouden, en aan de zieken te eeten, gegeven word. Men kan dit fpek niet wel roken, om dat het wegdruipt. Met het vleefch gaat het daarentegen veel beter, als 't welk alsdan nog tamelyk goed te eeten is.

Wilde Zyn'er wynig aan de Kaap.

De wilde varkens worden hier niet veel gevonden, niet zoo zeer, om dat ze van andere wilde roofdieren verflonden en verfcheurt worden, maar na myns bedunkens liever, om dat'er geen bosfchaadie ontrent dit Voorgebergte is, waar in zy haar verblyf zouden konnen zoeken. Daarenboven zyn zy van de Europeaanfche gantfch niet onderfcheiden, ten ware men wilde zeggen, dat zy in de koude landen, alwaar zy haar onderhoud rykelyk konnen vinden, groter en vetter wierden, 't welk nogtans, fchoon zulks veel tot de zaak doet, ik acht, dat geen wezentlyke onderfcheid maakt.

Van de Aardvarkens.

De Aardvarkens zyn ontrent de borftels de Europeaanfche zwynen gelyk, behalven dat geenen eenigzins donker-roder zyn als deze, en dat zy over den rug zulke borftels niet hebben, als de Europeaanfchen. Daarentegen is de kop veel langer, en de muil veel fpitzer, als die van een ander varken. Zy hebben geen tanden, waar door zy harde fpyzen gantfch niet genuttigen konnen, gelyk ik aan zeer velen, zoo jong als ouden waargenomen heb. Ondertusfchen hebben zy een zeer lange fpitze tong, welke zy by nacht en ook wel by dag, als zy honger hebben, en voor de menfchen vylig zyn, uitfteken, en de mieren daar op laten kruipen, en wanneer 'er een tamelyke menigte, die wegens het taaje fpog daar aan blyven hangen, op is, halen zy de tong weder in den mond, en verflinden de mieren, als waar van 'zy wel voornamelyk leven.

Leven meeft van mieren.

Zy hebben fterke en lange poten; wyders behoeven zy ook ontrent de grootte van het lyf andere varkens niet te wyken; de klaauwen zyn veel groter en fcherper, als by andere varkens, aangezien zy zeer gezwind zelfs in de harde grond een gat weten te graven, waar in zy in tyd van nood, of als zy flapen willen, zich verbergen; en konnen zy zich aldaar met de klaauwen zoo vaft houden, dat de fterkfte man niet in ftaat is, om hen by den lange ftaart daar uit te trekken, als zy zelfs maar met het halve lyf daar in zyn.

Het vleefch van deze varkens, waar van ik dikwyls met grote fmaak heb gegeten, en 't welk my altyd zeer wel is bekomen, is zeer aangenaam te eeten, om dat het nog te mager nog te vet is; het

is byna van ſmaak als dat van wilde varkens, en daarenboven zeer gezond. Dit dier, van natuur buiten de gemelde klaauwen, gantſch weerloos geſchapen, word zeer veel vervolgt, en zeer licht met een dikke ſtok gevelt. Onder de poort van deze veſting hangt een varken, dat opgezet of met ſtroo opgevult is, waar aan men zeer licht zien kan, dat het ontrent 100 pond vleeſch moet gehad of gewogen hebben.

Stekelvarkens.

Van de Stekelvarkens dient te worden aangemerkt, dat zy niet alleen hier in Afrika, maar ook in alle de vier hoeken der waereld bekent en aan te treffen zyn, gelyk zulks by *Geſnerus Hiſtor. Animal. Lib. I. de Quadruped. p.* 631. *ſeq. Forerus* in 't Duitſche Dierboek *p.* 34. *ſeq.*; *Francius Hiſtor. Animal. p.* 298. *ſeq. Cyprianus in Contin: Hiſt. Animal. Francii p.* 316. & 572. *de la Hontan* in de nieuwſte reizen na Noord-Indie *p.* 110. *ſeq.* en vele anderen te zien is. Deze dieren zyn over het gantſche lyf met zeer ſpitze wit en zwarte zeer fraai en onderſcheidentlyk geverſde ſtekels gewapent, welke zy als zy bedaart zyn, gantſch dik op het lyf op malkanderen leggen, maar boos gemaakt of van menſchen of honden vervolgt wordende, opſteken, en hunnen vyand, tot drie of vier ſchreden van hen af, daar mede zoeken te quetzen, en van hen af te houden, 't welk hen ook heel wel gelukt, om dat deze ſtekels van voren zoo ſcherp zyn als een els, en derhalven diep genoeg in 't vleeſch dringen; veroorzaken daarenboven een heftige pyn, om dat het geen met deze ſtekels is gewond, zich zeer licht tot zweren zet.

Het hoofd van een ſtekelvarken gelykt beter na een haas als varkens-kop, de ooren meer na menſche, als na de ooren van andere dieren. De voeten van voren na haze poten, en van ahteren na bereklaauwen. Boven op het hoofd heeft hy plok-pennen, die korter zyn, als de andere. De langſte zyn aan de ſtaart, ruim een ſpan lang, waar uit ook hare peilen los vliegen, en den vervolger te rug houden; zommige ſtekels of pennen aan beide de zyden van den buik, zyn wat korter. Het dier is ontrent twee voet hoog, en drie voet lang; de zwaarte van het zelve echter kan, behalven het ingewandt en de ſtekels, naauwlyks vyf en twintig pond halen.

Het vleeſch van deze varkens is niet te vet, en niet te mager, en derhalven zeer wel en aangenaam te eeten, is ook niet nadelig voor de gezondheid, als het welk dezelve veel meer onderhoud en bevordert. Beſt is het een paar dagen gerookt, en dan genuttigt. Zyne ſpyzen zyn allerhande veld en tuinvruchten, en kan men het gantſch niet wel in de tuinen dulden, om dat het veel vruchten bederft en vernielt, zelfs als zy nog niet t'eenemaal ryp zyn. Derhalven ſtelt men doorgaans geladen geweer op plaatzen, daar zy gewoon zyn, om door te kruipen, en in den tuin te ſluipen, en wyl het altyd langs den eerſten weg komt, zoo is het ook zeer licht te betrappen en te doden.

Hoe ze gedood worden.

Van de Steenbokken.

De Steenbok is zoo wel hier als in Europa bekent genoeg, en van *Geſnerus loc. cit. pag.* 320. *ſeq. Francius Hiſt. Animal. pag.* 273., deszelfs *Continuatore Cypriani pag.* 485. en anderen wydlopig beſchreven, en zal ik derhalven maar alleenlyk van hem melden, dat hy hier zoo groot niet valt als in Europa, aangezien hy niet veel kloeker word, als een geitje, van een vierendeeljaars; ook zyn deszelfs hoorns zoo groot niet, en zoo ver achterover gebogen, als die van Europa, om dat ze zelden een halve voet lang worden gevonden. Vermids hy echter

Hoe dezelve gevangen worden.

ter voor den wynſtok en andere jonge uitſpruitende gewaſſen zeer gevaarlyk is, zoo word hy dikwyls op dezelve wys gevangen, zoo als hier voren van de Elandtdieren gemeld is. Zyn vleeſch is goed, kort en malſch, en word ook, of ſchoon het zomtyds wat droog en mager is, voor een byzondere lekkerny gehouden.

Byzondere zoort van Bokjes.

Voor 't overige vind men in Guinea, Congo, Vida, en andere naby dit Voorgebergte leggende plaatzen, een zoort van bokjes, die nooit groter worden, als een gemene haas, zynde daarenboven veel teerder en feinder van lyf als dezelve. Dit bokje heeft een kroon op 't hoofd, als een Europeaanſch hert, na proportie van 't lyf groot, en naar den ouderdom getakt. De pootjes zyn zoo dun, teer en fyn, dat men het onderſte deel, waar aan geſplete klauwen zyn, en naauwlyks een vinger lang is, doorgaans tot tabaksſtoppertjes gebruikt, vermids zy daar zeer bequaam toe zyn; de inwoners laten zodanige halve pootjes, welke zy daar toe bewaren willen, doorgaans met goud beſlaan, en bedienen zich als dan daar van op de gemelde wys, of zy hangen dezelve ook wel de kleinen kinderen in plaats van een wolfs-tand, zoo als in Duitſchland gebruikelyk is, om den hals.

Derzelver pootjes worden tot tabaksſtoppertjes gebruikt.

Vader *Antonius Zuchelli* in zyne merkwaardige Miſſien en Reisbeſchryving na Congo *pag.* 103 *ſeq.* meld van een Brazils dier, welkers naam hy niet wiſt, een zaak, my van een Afrikaanſch dier zeer wel bewuſt, en welk dier hier aan de Kaap Stinkbinckſem of Bunzum genaamt word. Dit dier is ontrent zoo groot, als een middelmatige hond; gelykt heel veel na een wezeltje in Duitſchland, zoo dat ik het daar voor hou, dat het een zoort daar van is. Dit dier heeft, om my van de woorden van den gemelden Vader *Antonius Zuchelli* te bedienen, van natuur zonderlinge wapens verkregen, waar mede het zich tegen zyne vyanden, die het zoeken te vangen, beſchermen kan.

Van de Stinkbinkſem.

Hoe het zelve zich tegen andere dieren verdedigt.

Bevind het zich op het veld, en ziet, dat een hond of een ander wild dier het zelve wil naderen, om het zelve op 't lyf te vallen, en om hals te brengen, zoo werpt het tegen zynen vyand een zoo gruwzamen en onverdraaglyken ſtank, dat deze genoeg te doen heeft, om de neus aan de aarde of aan de bomen af te wryven, om den ſtank te verdryven. Doet echter zyn vyand een twede aanval, zoo ſchiet hy met zyn geweer andermaal op den zelven los, en ontfangt hem weder met een ſtank, die niet minder is als de voorgaande, en weet zich aldus zoo wel te verdedigen, dat hy meeſter in 't veld blyft, en de aanvaller onverrichter zake met een vuile reuk moet aftrekken.

De hand maakt al ſtinkende.

Wanneer iemand zodanig dier ſchiet, en in de hand neemt, zoo ſtinken de handen zoo verbaaſt, dat men genoodzaakt is, om zich verſcheidemalen met zeep te waſſen, eer en alvorens men de vuile reuk quyt is. Tot dus verre de gemelde Vader *Zuchelli*. En in waarheid, hy heeft hier in den aard van dit dier zeer net getroffen, als het welk juiſt om die zelve rede niemand tracht te zien of te doden, en wanneer het al geſchoten word, zoo blyft het op de plaats leggen. De geene die eens een neus vol van het zelve hebben bekomen, zullen het voor de twedemaal wel zelf uit den weg gaan, en ongemoeit laten paſſeren.

De Zeekoe is een Amphibion.

De zeekoe is een der verwonderenswaardigſte ſchepzels van dit land, die zoo wel in 't water als buiten het zelve leven kan, en deswegen met recht een *Amphibion* of dier mag worden genaamt, dat beide in 't water en op 't land kan leven. Want als dezelve in

ruſt

ruſt en buiten gevaar wil leven, of zich wil verbergen, zoo zoekt zy de diepte des waters, en blyft daar in zoo lang verborgen, tot dat de maag haar doet voor den dag komen, en aan land ſtappen, om gras zoo als een ander landdier te vreeten. Zy ſteekt het hoofd uit 't water, en verſpied door den reuk, die by haar zeer goed, ſterk en ſcherp is, of de kans ook wel klaar is; derhalven draait zy het hoofd rondom, voornamelyk na de hoek daar de wind van daan komt. Zegt haar neus niets quaads, zoo klimt zy uit het water, en zoekt de naaſte weide. Vermoed dezelve eenig vyand, die door den reuk verraden is, zoo duikt zy zoo voort weder, na dat zy als de Walviſſchen, alvorens het ingeſlokte water door de neusgaten uit geblazen heeft.

ılſch bericht van nige hryvers s aanınde.

De Heer Erasmus Francisci bericht in zynen Ooſt en Weſt-Indiſchen Staats en Luſt-tuin *pag.* 969. a. uit het Sineeſch Gezantſchap van Nieuwhof, dat in de Tarterſche zee koeviſſchen zwemmen, die groter zyn, als de koejen in Europa, en sommige een gantſche meetroede lang zyn, zonder nogtans ſchobbens nog hoorns te hebben. Edog ik weet niet, of de Heer Francisci, die daar by voegt, dat de Heer Nieuwhof die relatie uit Vader Martino Martinii heeft ontleent, zich niet vergiſt; om dat Nieuwhof maar enkelyk van Koejen, en niet van Koeviſſchen heeft geſproken, en derhalven diergelyke viervoetige dieren wel kan verſtaan hebben. Miſſchien verandert de grootte in de Tarterſche zee, dat het nogtans het zelve dier blyft.

Dit zy hoe het zy, het is zeker, dat Vader Tachart in zyne Siamſche reis pag. 106. van dit dier met de volgende woorden ſchryft: Men ziet in de grote rivieren een dier, dat een zeekoe genaamt word, en in grootte den Neushoorn gelyk komt. Het vleeſch of eerder het ſpek daar van, is goed te eeten en van een zeer aangename ſmaak. Ondertuſſchen het ſchynt, dat Vader Tachart miſſchien nooit zelf een zee-koe gezien moet hebben, aangezien hy een klein onderſcheid tuſſchen een Neushoorn of Rhinoceros zoude hebben gemaakt, of hy heeft zich zoo als in alle andere vertellingen, de kortheid bevlytigt, en derhalven maar de naaſte gelegentheid van den Neushoorn, dien hem in zyne gedachten is gekomen, by de kop gevat. Want hy zoude anders dit zeldzame dier een weinig duidelyker beſchreven en getoont hebben; hoe deszelfs gedaante eigentlyk is, als het welk men zelfs in het by gevoegt ontwerp in zyne beſchryving niet wel bemerken kan.

Vader Tellezius ſchryft *Lib. I. Cap.* 8. dat dit dier gevoeglyker een zeepaard als een zeekoe konde worden genaamt, om dat de kop en de ooren nader komen by die van een paard dan die van een koe, ofſchoon het voor 't overige zeer korte voeten en nog een veel korter ſtaart heeft. Edog zelfs deze beſchryving geeft my weinig voldoening, of ſchoon hy in vele ſtukken niet heel qualyk daar van redeneert. Mynes bedunkens heeft de Heer Thevenot in zyne Ooſt-Indiſche Reizen *Part. I. Lib.* 2. *cap.* 72. *p.* 343. *ſeq.* beter daar van geoordeelt, en deze zeekoe, of zoo als hy die noemt, zeepaard duidelyker beſchreven. Ik zal echter om alle wydlopigheid te vermyden, deszelfs woorden hier niet plaatzen, maar alleen het geen ik daar van bevonden en door eige ondervinding gezien heb, by brengen, 't welk van den gemelden Thevenot niet veel zal afwyken.

De Auteur beſchryft de Zee-koe uitvoerlyk.

Dienvolgens is de zeekoe een verbaaſt groot en zwaar dier, 't welk als de Rhinoceros donkerbruin van kouleur is, en den zelven nog in de zwaarte nog in de

lengte

lengte van het lichaam iets toegeeft; edog is het wegens de zeer korte en dikke benen zoo hoog niet als de Rhinoceros. De kop gelykt meer een paarde als osse of koe-kop. Want hy is eenigzins dikker, maar niet zoo lang als die van een paard, als men beide na hare proportie vergelyken zal; gelyk dan ook in even zodanige omstandigheden de oogen en ooren zeer klein zyn, en gene gelykheid met de overige delen van het lyf hebben. De muil komt met een osse-muil overeen; om dat hy veel breder is als een paardemuil. De neusgaten zyn groot en breedt, waar door zy het ingezwolge water weder uitblazen, zoo dat het als uit een fontein springt, en dit geschied altyd, als zy uit zee komen, en zich laten zien, of na hare gras-weyde gaan willen. De voeten zyn gelyk reeds is gezegt, kort, dik en rondt, zoo dat zy onder en boven even dik zyn. Aan 't end heeft zy in plaats van gesplete klauwen een byna ronde en brede, en ook in 4 byzondere spleten ingedrukte hoe wel niet gedeelde hoef. De staart is gantsch kort, byna als die van de Olyfanten. Daarenboven heeft zy op de gantsche huid nergens hairen, als of ze voorbedachtelyk afgeschoren waren. Aan het end van den staart ziet men nogtans eenige hairen, zoo als insgelyks de Olyfanten hebben, hoewel niet zoo lang. In de onderste kakebenen heeft ze 4 grote uitstekende tanden, die wel tot het kaauwen van gras helpen, maar tusschen de hoektanden kleinder moet worden gemalen. Twee van deze tanden zyn eenigzins krom, de andere zyn recht, en staan aan elk zyde maar twee, te weten een kromme en een rechte. Voorts zyn deze tanden zoo dik, als een gemeen ossehoorn, en ontrent anderhalf voet of een elleboog lang, waar van ieder tand 10 en ook wel meer ponden zwaar is. Wyders zyn deze tanden ook veel kostbaarder en duurder als elpenbeen van die zelve zwaarte; vermids al het geen daar van gemaakt word, wit blyft, en nooit geel word, niet tegenstaande het nat, vet of anders vuil gemaakt word, welke deugd het gemene elpenbeen nooit heeft.

Tusschen de twee achterste voeten hebben zy hare uiers, die tamelyk klein worden bevonden, waar aan ook twee heele kleine tepels zyn, welke de jongen, waar van ik 'er twee heb gezien, die naauwlyks de grootte van een hamel hadden, of schoon zy ieder ruim hondert pond weegden, in den muil moeten nemen, als zy zuigen willen.

De huid is een sterke mans duim dik, en kan derhalven niet licht een gemene kogel daar door dringen, om dit dier het leven te benemen, ten ware men weet, waar 't best te mikken. Die plaats is eenig en alleen aan den kop, en voornamelyk by de slapen, of even boven het oog op de herzenpan, alwaar de huid gespannen is, en geen spek of vleesch zich bevind. Dit moet men zeer wel en zoo dra zy den kop boven het water steekt, in 't oog houden, en zoo voort daar op los branden, om dat zy den wind daar van krygende, ten eersten weder duikt, en in eenige dagen niet weder te voorschein komt, aangezien zy zeer wel honger lyden en wachten kan, tot dat haar vyand zyn geduld ten einde en vertrokken is.

Aan well deel van het lyf dit dier kan worden dood geschoten.

Zoo dra de schoot is gedaan, duikt zy weder; ondertusschen kan men ten eersten weten of zy een doodwonde bekomen heeft of niet; want by aldien die niet dodelyk is, blyft het water onklaar als het is; maar is zy op de rechte plaats geraakt, zoo ziet men wel dra een ander teken, vermids zich het water met bloed vermengt, en roodachtig word;

Hoe men kan weten of zy dodelyk gewond is.

waar

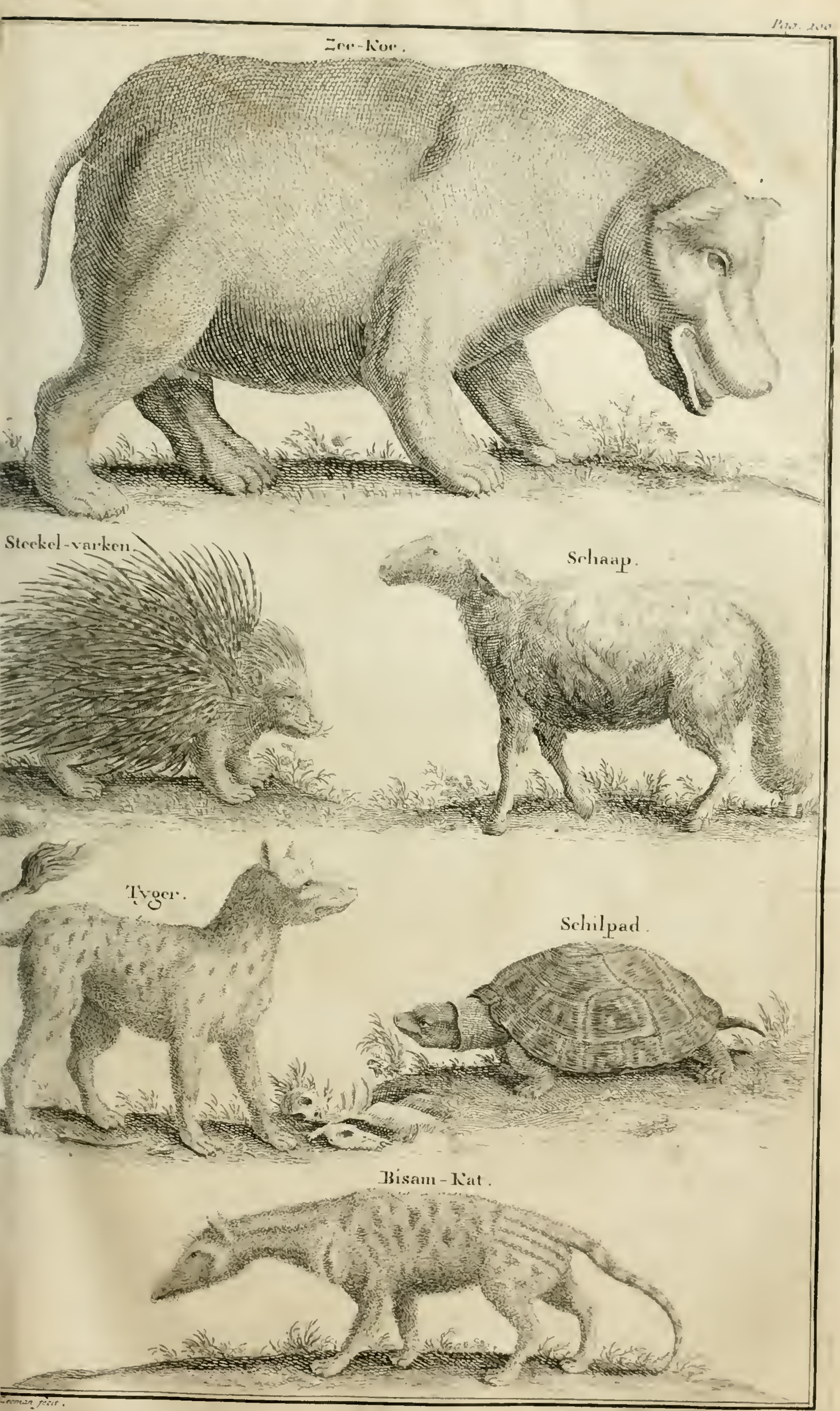

eeman fecit.

waar aan men ook onfeilbaar kan weten, waar het legt; en voelt men maar met een lange ſtok, waar aan onder een weerhaak, boven echter en ten einde van den ſtok een lang touw vaſt gemaakt is, op die plaats, zoo kan men dat dier daar door aan land brengen. Wil het nogtans niet gelukken, zoo werpt men een touw met een ſtrik daar in en zoekt den kop of de beenen vaſt te krygen, en het gevelde dier aan land te trekken.

Waar toe hare dode lichamen dienen.

De huid afgehaalt, welke men hier tot niets weet te gebruiken, of ſchoon zonder twyffel goed leer daar van zou konnen worden bereid, maar ten prooi van wild roofvee overlaat, ſnyd men het vleeſch met het ſpek, doorgaans een ſtaande hand dik, af, zout het beide in, en neemt het met zich op een wagen na huis. Want zoo veel men op een wagen kan laden, bekomt men zekerlyk vleeſch en ſpek van een zee-koe, door dien zy doorgaans 2500 of 3000 pond wegen. De beenen echter en het vleeſch, dat nog aan de groffe ſchinkels hangt, kookt men van tyd tot tyd, en eet daar van, om dat het goed blyft; het vet geſmolten en gezouten verſtrekt tot het koken van andere ſpys als Reis, mager herten-vleeſch en zoo voorts.

Haar vleeſch en ſpek.

Dit vleeſch en het ſpek word voor een grote lekkerny en byzondere gezonde koſt gehouden; en is my zeer wel bewuſt, dat eenige boeren, die een lading t'huis bragten aan hare vrienden het pond voor 7 of 8 ſtuivers en nog met groot verzoek hebben verkogt; en die iemand een ſtuk van eenige ponden vereert, van dien mag men wel denken, dat hy het uit byzondere oorzaken gedaan heeft. Het is ook als ik de waarheid zal zeggen, een voortreffelyk eeten, voornamelyk niet te oud en niet te lang gezouten, 't zy gerookt of verſch gekookt, aangezien het ſpek niet zo tegen ſtaat als het varkens ſpek; veel min is het ongezond of koortzig, maar het jaagt al het geen de menſch onder de leden mogt hebben, weg, 't welk ook de rede is, dat men het zoo duur koopt, en daar na geſmolten, in plaats van boter op brood eet.

Antwoord op de vraag of 'er Zee-oſſen zyn.

Vermids ik nu aldus met de beſchryving der zee-koe ten einde gekomen ben, en niets meer weet, dat daar by gevoegt kan worden, zoo komt my nog de vraag te binnen; *of 'er ook zee-oſſen zyn, door dien men jonge kalveren van hen vind en ziet.* Waar op met korte woorden kan worden geantwoord, dat het wel is te vermoeden, dat 'er diergelyke Voortplanters van het mannelyke geſlacht moeten worden gevonden, ten ware men wilde beweren, dat dit dier een man-wyf zy of beide naturen bezitte, en dan den man en dan de vrouw vertone. Dat ik echter zoude zeggen of met waarheid wilde aantonen, dat ik ooit een mannetje heb gezien, of dat 'er een van iemand anders was ontdekt of dood geſchoten, 't welk echter onder zoo velen, die jaarlyks worden gedood, moeſt geſchieden, zulks zoude tegen alle waarheid en myne eige oprechtheid, die ik tot nu zoo veel mogelyk, hebbe waargenomen, ſtryden; derhalven laat ik u, Lezer, dezelve en alle anderen wydlopiger oploſſen, en zegge daar benevens nog maar alleenlyk, dat het de onkundige Schutters meer om buidt te doen is, dan dat zy zulke zaken onderzoeken zouden.

Of door de Zee-koe of den Olyfant de Behemoth te verſtaan.

Behalven deze valt hier onder de Geleerden de vraag voor, of de zee-koe, welke de Latynen *Hyppopotamum* noemen, voor den *Behemoth* zoude konnen en moeten worden genomen? waar van Job XL. 10. *ſeqq.* ſpreekt, dan of ze met meer ſchyn van waarheid van den Olyfant of eenig ander wild dier

dier verstaan kan worden? Het is my wel niet onbewust, 't geen de Joden en de Christenen daar van oordelen, en konnen de gevoelens van beide natien by *D. Pfeifferus in Dub. Vexat. Cont. 2. Loc. 44. pag. 592 seqq.* zoo als ook by *Francius Histor. Animal pag. 24. seqq.*, welke den Olyfant alleen voor den *Behemoth* houd; *Kirchmajerus* in een byzondere twistrede over den *Behemoth* en den *Leviathan*, nevens veel anderen nagezien worden.

Edog my dunkt, dat *Bochartus in Hierozoico P. II. Lib. V. cap. 15.* en *Ludolfus in Comment. ad. Histor. Æthiopicam num. 85. seqq. pag.* de zaak veel nader komen, als zy beweren, dat de eigenschappen van den *Behemoth* veel duidelyker by deze Zee-koe als by den Olyfant, afgemaalt, aangetroffen en gevonden worden, gelyk zulks uit de tot nu gegeve beschryving genoegzaam blykt, en nog klaarder konde worden aangetoont, byaldien het hier bequaam geschieden konde. Het zy hoe het zy, 't is een vraag voor menschen, die niet alleen in talen geoeffent zyn, maar ook een rechtschape kennis van alle eigenschappen van ieder dier hebben.

Duikerbok waarom hy zoo heet.

Van de bokken zyn reeds veel zoorten voorgestelt, en des niet tegenstaande moet 'er nog een te voorschyn komen, die *Duikerbok* word genaamt, om dat hy zoo dikwyls als 'er een mensch by hem komt, hy mag van zins zyn, om hem te doden of niet, duikt en tusschen het lange gras zich zoekt te verschuilen, in mening, dat hy gantsch geen gevaar heeft, wanneer hy maar niemand zien kan, of schoon de menschen hem zien, en daar na als zy willen, met een kogel doorschieten. Deze bok is byna zoo groot als een geit, gelyk voorheen reeds is gezegt; hy is ook van dezelve kouleur, en maken de gryze hairen maar het onderscheid. Vermids voor 't overige geen zonderlinge differentie tusschen haar beiden is, dan dat de Geit zich niet verbergt, zoo als deze doet; maar eerder het gevaar ontspringt, zoo zoude het ook nodeloos zyn, iets meer daar van hier te melden. Edog zeg ik nog met weinig woorden, dat zyn vleesch gebraden, zeer goed en aangenaam van smaak is.

Tygerdie[ren]

Om van de Tygerdieren te melden, is als nu de behoorlyke tyd en plaats, welke zoo als by de Luipaarden of Pantherdieren is gezegt, een weinig groter zyn, als dezen; edog konnen zy op verre na niet beryken de grootte; welke de Oost-Indische, voornamelyk echter de Bengaalsche en andere hebben; hoewel zy die in verwoedheid geen stip behoeven te wyken. Van hare vlakken heb ik hier voren insgelyks gezegt, dat zy ronder en meer gesloten zyn, als die van Luipaarden of Pantherdieren; derhalven is 't niet nodig, om wyders veel van hen te melden, als dat haar vleesch zoo goed te eeten, en zoo wit is, als hoender of kalfsvleesch, en wat my aanbelangt, ik zoude het Tygervleesch, zappig gebraden, boven het kalfsvleesch stellen, en voor my houden.

Narichtvan de Amerikaansche Tygers.

Van de Amerikaansche Tygers zegt Vader *Zuchelli* in zyne merkwaardige Missien en Reisbeschryving na Congo *pag.* 101. dat aldaar gantsch zwarte Tygers worden gevonden, die veel gruwzamer zyn, als de gevlakte, en ook zoo snel in 't lopen en springen; dat als de geenen, die hen vervolgen, niet wel op haar hoede zyn, zy zelf van hen overvallen en tot buid gemaakt worden. *Ludolfus in Comment. ad Histor. Æthiopicam pag.* 151. haalt uit *Aristotelis Histor. Animal. Lib. IX. cap. 6.* en *Plinii Lib. VIII. cap. 17. §. 23.* aan, dat de gemelde Schryvers den Pantherdieren een zeer

aan-

aengenamen reuk toefchryven; edog hy voegt daar by, dat dit iets zeldzaams en nog gantsch iets twyffelachtigs zy; en bewyst derhalven het geen *Leo Afer* geschreven heeft, en ik zelf in der daad bevonden heb, dat namelyk de paarden, als zy den reuk van zodanig een Roofdier maar van verre in de neus krygen, beginnen als dol te worden, en niet tegenstaande zy het dier zelf nog niet eens hebben gezien, heggen nog struiken, gragten nog styl af hellende klippen ontzien, en geenzins na den toom luisteren; zoo veel vermag de blote reuk op haar, en maakt haar als wild. Want zegt hy, *Natura enim Cæteras animantes occulta quadam vi feras rapaces sibi infestas, quamvis ignotas & nunquam visas, fugere docuit.* Dat is: *Want de Natuur heeft alle andere dieren door eenige Verborge kragt, geleert, de verslindende en hen naar het leven staande roofdieren te ontvluchten of schoon zy aan hen onbekent zyn, en zy dezelve nooit gezien hebben.*

Hoe zich de Paarden gedragen, als zy de wind van zulk een roofdier in de neus krygen.

En dit is ook de zuivere waarheid. Wie twyffel daar aan slaat, neme maar slechts de proef, zoo zal hy de waarheid daar van zoo goed bevinden, als zy my ongewaarschouwt is overgekomen, wanneer ik in den jare 1711 by nacht na Drakensteen moest ryden. Want ik was toen genoodzaakt, om van myn paard af te klimmen, of schoon ik niet konde bezeffen, waarom het zelve zoo dol en razend was. Edog hier van op een ander tyd meer.

De Schryver heeft zulks in der daad bevonden.

Van vossen weet men, voor zoo veel den naam aanbelangt, hier niet; ondertusschen is hier een dier, dat men de zoogenaamde en van *Gesnerus* en anderen beschreve kruis-vossen, indien niet volkomen, nogtans voor het grootste gedeelte overeenkomt, en word zulk dier van alle de inwoners *Jakhals*, en van de Hottentotten *Tenlie* of ook *Kenlee* genaamt. Door dien nu deze zoort van dieren met alle hare eigenschappen in Europa overvloedig bekent zyn, zoo zoude nodeloos zyn, om van dezelve veel woorden te maken. Ondertusschen kan ik met stilzwygen niet verby gaan, dat de Heer *Cristiaan Jonker in Commart. de Vitâ, Scriptis & Meritis illustris Viri Jobi Ludolfi p.* 149. van den gemelden Heer Ludolf verhaalt, dat hy in Hessen-Kassel dit hem onbekent en vreemd dier in den Diergaarde van den Landgraaf ziende, het voor het zelve had gehouden, dat van *Bocharto in Hierozoico Sacro Part. I. colum.* 846 *Thos* genaamt word.

Vos of Jakhals.

Nu is waar, *Bochartus* handelt op de aangehaalde plaats van den *Thos*, en brengt vele bewyzen by. *Cypriani in Histor. animal. p.* 441. *seq.* geeft ook een korte beschryving van het dier, *Thos* genaamt, dat echter met 't geen *Ludolfus* in Kassel heeft gezien, gantsch niet overeen komt. Want *Cypriani* zegt, dat de *Thoës* groter als een gemene wolf, maar kleinder als een vos zyn; dat zy voor't overige in gulzigheid elkander gelyken; zeer schoon donker-rood zyn; by malkanderen lopen; menschen en lastdieren geen quaad toevoegen; by nacht huilen; en luids keels *Wou, Wou* roepen. Daarentegen bewyst de Heer Ludolf, dat de *Thos* de kleine wilde dieren zeer heftig vervolgt, donker-bruin is, met vlakken, en dat dezelve een kop heeft als een Das, en een staart als een vos. Edog wat hier van zy, ik weet voor de waarheid, dat de Jakhalzen, waar van ik 'er zeer veel heb gezien, best met de kruis-vossen overeen komen.

Ongelyk bericht van twee Auteurs omtrent dit dier.

Onder de wezeltjes, welke in Afrika zich bevinden, zal genoeg zyn, als ik den *Iltis* noem, als welke in Duitschland zoo bekent en

Wezeltje.

en gemeen is, dat de kinderen hem kennen. En door dien ze van de genen die hier zyn, niets verschillen, zoo zoude het moeite vergeefs zyn, om dezelve verder te beschryven.

Van de Wolven vind men daarentegen alhier twee zoorten, te weten, gemenen en tygerwolven.

Gemene wolven schelen niet van de Europeaansche.

Van de gemenen, die met de Europeaanschen zoo wel in de grootte als in de kouleur en alle andere eigenschappen overeen komen, is verder niet te schryven, om dat zy in Duitschland zoo gemeen zyn, dat zelfs de boeren dezelve in plaats van honden, voor hare deuren aan de ketting leggen, en als getrouwe wakers gebruiken.

Van de Tyger-wolf.

Van den Tygerwolf is te berichten, dat hy zoo als *Cyprianus in continuat. Histor. Animal. Francii pag.* 437. meld, van de Latynen *Lupus Cervarius* word genaamt, om dat hy, gelyk *Francius in Histor. animal. pag.* 226. zelf zegt een geslage vyand der herten zyn zoude, of om dat hy volgens *Cypriani loc. cit.* zeer roofbegerig en gulzig is, aangezien hy de hazen, steenbokken en andere kleine dieren zeer listig nazet. Voorts dient men te weten, dat hy den naam van *Thos* draagt, om dat het Pantherdier zich met den wolf zoude vermengen, waar uit zoo als *Forerus* in 't Dierboek *pag.* 105. schryft, deze wolf, *Thos* genaamt, zoude voortkomen, welke even als een Pantherdier gevlakt, alleenlyk den kop als een wolf zoude behouden. Wanneer ik echter deszelfs beschryving ter deege overlees, die hy *pag.* 155. van zyn Dierboek van den *Thos* mededeelt, zoo komt dezelve met onzen Tyger-wolf gantsch niet overeen, waarentegen het geen hy van den *Lupus cervarius pag.* 156. *loc. cit.* heeft aangetekent, beter met den zelven overeen kan worden gebragt, hoewel zulks ook in allen delen niet geschied.

Derhalven vind ik my verplicht, om dezen Tygerwolf zoo duidelyk als mogelyk is voor oogen te stellen. Hy is van tamelyke grootte, en overtreft daar in een Herders-hond. Heeft een brede kop als een Engelsche dog of bulhond; voorts heeft hy een groten smoel, met scherpe tanden bezet. De neus en oogen zyn groot, en de ooren lang; de hairen als een Herders-hond en Tygers-wys gevlakt. Hy heeft grote en brede voeten, met lange en sterke klauwen, die hy als de katten intrekken en uitlaten kan, ten einde men hem aan zyn gang, als hy op roof uitgaat, niet zoude kennen. De benen zyn tamelyk dik, en de staart is zeer kort, als van een hert of zee-koe, edog even zoo vol met hairen bezet, als het gantsche overige lighaam.

Waar hy zich onthout.

Zyn verblyf en rustplaats vind hy niet op hoge bomen, zoo als een Lucht, maar in diepe gaten en steenkloven, alwaar hy zich den gantschen dag verbergt, om des avonds zyn rol te spelen. Ondertusschen verklikt hy zich meest zelf door zyne onaangename, helle en huilende stem, waar door hy doorgaans van de honden, de huizen en Schaaphokken naderende, verjaagt word, en aldus onverrechter zake aftrekken moet. Den schapen draagt hy een groten haat toe, en in een stal, of zoo als men hier zegt, in een schaap-krale komende, verscheurt hy doorgaans twee of wel drie schapen, na dat hy tyd krygt, om daar mede zyne holle maag te vullen, en neemt 'er daarenboven een met zich, om gedurende den dag een weinig op zyn verblyfplaats te peuzelen te hebben.

Loert zeer op de schapen.

Zyne vyanden.

Daarentegen heeft hy ook zyne vyanden, als onder anderen de Leeuwen, Tygers en Luipaarden, welke hem op zyn gehuil vervolgen,

gen, wurgen, verſcheuren en opvreeten. De lyken der Hottentotten, onder ſtenen bedolven, zoekt hy geweldig op; want vermids deze zoort van menſchen hare lyken meeſt maar in gaten ſteken, en met ſtenen bedekken, of anders naauwlyks een voet diep onder de aarde begraven, gelyk te zyner tyd uitvoerlyk zal worden aangetoont, zoo ſcharrelt hy dezelve op, en doet 'er by gebrek van andere buid zyn maaltyd mede, ten zy deze grafſteden met al te veel ſteenen toegedekt zyn.

Zoekt de lyken van Hottentotten op.

Hier uit zal de Lezer, hoop ik, genoegzaam konnen zien, hoe ſchadelyk dit dier is, het welk zekerlyk nog meer zoude woeden, ten ware andere verſcheurende dieren hem in den toom hielden. Daarenboven laat ik aan uw oordeel over, of dezen niet met recht de avond-wolf mag genoemt, en daar voor aangenomen worden, waar van by Jerem. V. 6. Habac. I. 8. en Zephan. III. 3. gewag gemaakt word? En door dien tog de meeſte uitleggers der H. Schrift een natuurlyken wolf verſtaan, gelyk uit de geleerden Heer *Pfeiffer. Dub. Vexat. Cent.* 4. *loc.* 50 *pag.* 840. *ſeqq.* blykt, zoo dunkt my, dat zy geen beter en ſterker als dezen vinden konnen. Edog de Lezer mag zulks zelf beſliſſen, en meer gedachten daar over laten gaan, als het welk de tyd my als nu niet toelaat.

Of deze wolf niet op zommige plaatzen in de H. Schrift betekent word.

Aldus heb ik u, Lezer, tot nu de viervoetige Land-dieren beſchreven, en onder dezelve zeer veel zoorten van wilde bokken aangeroert, en nogtans nooit gewag van de Geiten gemaakt, 't welk u niet onbillyk zeldzaam en wonder konde voorkomen. Zulks is echter voorbedachtelyk geſchied, om dat men licht ſtaat kan maken, dat de geiten altyd naar wyze der bokken geformeert zyn, niet tegenſtaande het mannetje altoos wat groter als het wyfje gevonden word. En was 'er voor 't overige iets merkwaardigs daar ontrent te betrachten geweeſt, zoude ik het zekerlyk niet hebben vergeten.

Waarom de Schryver tot nu geen gewag van de Geiten gemaakt heeft.

Aldus heb ik hiervoren met voordacht insgelyks niet van de Hagediſſen gemeld, om dat de Salamander en Chameleon daar onder gerekent, en ieder in 't byzonder beſchreven zyn. Daar zouden nog wel veel van diergelyke diertjes aangemerkt konnen worden, maar wyl alomme Hagediſſen gezien en gevonden worden, en dezelve derhalven aan u genoegzaam bekent zyn, zoo acht ik zulks nodeloos. Edog ik vind my verplicht, om van de groene Hagediſſen, die my in myn kamer menig vermaak aangedaan, en nooit eenig quaad toegebragt hebben, nog met weinig woorden te melden, om dat zy zeer aanminnelyk, lieflyk en vriendlyk zyn, zoo dat men rede heeft, om zich op 't hoogſt daar over te verwonderen. Want zy volgen de menſchen niet alleen in de huizen, maar laten zich ook gewillig vangen, kruipen op de blote huid zeer vermakelyk, en als men ze weder weg wil doen, huppelen en tuimelen zy, en bewyzen aldus allerhande vrolykheid. Hare groene huid, hoewel ſchobachtig en eenigzins hard, is zoo glad en koel, dat men ze voornamelyk in de warme zomer-maanden zeer gaarn op vat, en in den boezem ſteekt.

Insgelyks van de Hagediſſen.

Groene Hagediſſen zyn aangename dieren.

De aanvalligheid van deze dieren zoude my billyk buiten de palen doen gaan, en dat ik langer van hen zoude handelen, als ik my voorgenomen heb, aangezien de materie van de viervoetige dieren, die ik my veel beknopter af te doen, voorgeſtelt had, zodanig uitgedyd is, dat ik met rede beducht ben, dat ik het geduld van den Lezer te veel zal hebben getergt. Derhalven zal ik

De Schryver beſluit dit Hooftſtuk.

ik het hier by laten beruſten, in hope, dat uw geduld door die wydlopigheid nog niet t'eenemaal zal ten einde zyn, met verzekering, dat ik voortaan beter op myn hoede zal zyn, en naar mogelykheid alle onnodige omſtandigheden af ſnyden.

XII. HOOFTSTUK.

Waar in de Vogels, die aan de Kaap de Goede Hoop gevonden worden, na de order van het Alphabet beſchreven worden.

De Auteur wil deze ſtoffe maar eenvoudig, hoewel uit ondervinding, beſchryven. Hy beklaagt het verlies van eenige zyner aantekeningen. Kan derhalven deze ſtoffe niet volkomen afhandelen. De Arent. Vreet dood vleeſch en viſch. Heeft een ſcherp gezicht. Haar kouleur. De End-ſloters. De Zee-Arend. Aaſt geweldig op viſſchen. De Been of Steenbreker. Van de Amſels of Meerlen. Ringel-Amſels. Water-Amſels. Blaauw-vogel. Bachſteltzen of Quikſtaarten. Daar zyn velerhande Kanarie-vogels aan de Kaap. Droſchel of Kram-vogels of Lyſters. Beſchryving van den vogel Edolio. Waarom deze vogel Edolio roept. Emmerlingen, Gilblingen, Emeritzen. Endvogels. Hoe de tamme Afrikaanſche zyn. Van de wilde Endtvogels. Faizanten zyn'er veel aan de Kaap. Beſchryving van een vogeltje, 't welk de Auteur Fädemlein noemt. Ganzen. Welke bedden de Kaapſche inwoners gebruiken. Driederhande zoorten van wilde Ganzen. Water-ganzen. Krop-ganzen. Berg-ganzen. Grasmus. Greuninger. Nachtigalen vallen aan de Kaap niet. Verſcheide zoorten van Gibitzen. Gier. Kalecutſche Hanen en Hennen. Knorhanen en Knorhennen. Waterhoenders. Havik. Hexen, Elſters of Exters. Hânflingen of Vlasvinken hebben een aangenamen zang. Kern of Steenbyters. Kraajen. Zee-kraajen. Kraanvogels zyn zeer groot aan de Kaap. Lerchen of Leeuwerken. Lepelaar of Pelikaan. Byzondere Water-vogel. Meuben of Meeuwen. Meezen. Mugge of Honing bye eeter. Wyzen den Hottentotten den weg na honing. Beſchryving van een klyne vogel zonder naam. Heet hier doorgaans Langtong. Pinguinen, haar gedaante. Konnen behendig viſch vangen. Valſch bericht van Dapper. Word wederlegt. Van de Paauw. Wat zy voor ſtaarten in Afrika hebben. Van de Raven. Reb-hoenders, Veld-hoenders of Patryzen. De Kaapſche. Rood-halzen en hare zoorten vallen zeer veel aan de Kaap. Verſcheide zoorten van Snippen. Rietſnippen. Boec- of Poelſnippen. Swaluwen en hare zoorten. Zee- of Gier-Swaluwen. Spatzen, Muſſchen of Moſſen. Staren of Spreeuwen. Strandloper. Word zelden geſchoten. Van de Struis. Hoe de Struizen brood bedelen. Hebben kleine koppen De Schryver wederlegt het bericht van eenige Auteurs. Wederlegging van een valſch bericht. Struizen konnen niet vliegen, maar ſnel lopen. Tauben of Duiven. Wilde Duiven. Tortel-duiven. Wilde Duiven die niet tam konnen worden gemaakt. Taucher of Duiker. Hare verſcheide zoorten. Wyn-lyſter. Zingen aangenaam. Tholen of Kaauwen. Wachtels of Quartels. Tuinſluipers en Cysjes. Vleermuis. Uilen en Nagt-uilen. Valken. Worden niet afgerecht. Vinken. Hare velerhande zoorten. Beſchryving van een ſchone grote vogel. Waar hy aan te treffen en te ſchieten zy. De Auteur eindigt de Beſchryving der Vogels.

De Auteur wil deze materie maar eenvoudig, edog uit de ondervinding beſchryven.

HEt geen ik in het voorige Hooftdeel van het gevogelte heb belooft, zulks zal ik nu in dit nakomen, en hope ik dit veel beknopter uit te voeren, als onlangs de materie der viervoetige dieren zulks heeft willen dulden. Want ik ben niet van voornemen, om my zoo wydlopig als toenmaals in te laten, hoewel zulks

tegen

tegen vermoeden weder geschied is. Ik ben ook niet van zins, om my met zoo veel citatien van andere Auteurs, niet tegenstaande my zulks alzoo gemaklyk als voorheen zoude zyn geweest, op te houden, en u verdrietig te vallen, maar u enkelyk eenvoudig te verhalen, het geen ik aan ieder vogel door eige ondervinding waargenomen en bevonden heb, 't zy andere Schryvers van 't zelve gevoelen zyn of niet.

Beklaagt het verlies van eenige zyner aantekeningen.

Te betreuren is het verlies van eenige myner aantekeningen, die ik onnozel ben quyt geraakt, of schoon zy my zoo veel moeite gekost hebben. Byaldien ik ze nog alle in handen had, zoude het getal der vogels zekerlyk vry groter zyn. Edog het geen daar aan ontbreekt, mag een ander na my waarnemen, en denken, dat het my niet aan lust heeft gescheelt, dat in dit stuk niet alles net en op 't zekerste aangemerkt is; maar dat het gebrek van een genoegzame verzekering myner schriften, de schuld daar van is, als welker verlies ik niet vooruit kon zien, of schoon het zelve my als nu niet weinig ter herten gaat, en zulks de rede is, dat ik u met myn weten, iets onvolmaakts mede delen moet.

Kan derhalven deze stoffe niet volkomen afhandelen.

Edog wat helpt het klagen over dingen die reeds voorby zyn, en geen keer hebben? alleenlyk zal ik zorg dragen, dat ze in geen handen van Berispers vallen, en door dien de Lezer 'er geen van is, zoo vrees ik ook niet, om het geen ik nog heb, u mede te delen; met verzekering, dat gy het gebrek niet als een verwaarlozing of onachtzaamheid, maar als een onvermoede en schielyk ongeluk zult rekenen. Met dat vertrouwen keer ik my tot myn voornemen, en zal ik naar de wys van het vorig Hoofdstuk de afhandeling van de Kaapsche Vogels, in de order van het Alphabet, voorstellen.

De Arend.

Dit nu vooraf gezegt, zoo zal de vogel, die eerst op 't Schouwburg moet verschynen, de Koning aller vogels, ik wil zeggen, de Arend zyn, als van wien my de zoort bekent is, welke *Gesnerus* en uit hem *Rudolph Heuslin* in zyn Vogelboek p. 14. onder de onedele Arenden telt, om dat zy dood-aas van beesten of visschen vreeten, en derhalven zeer dikwyls op dode ezels en andere dieren zitten. Ik weet, dat veeltyds een os, koe of ander tam beest, of onder wege voor een wagen of ploeg gespannen, vallende en leggen blyvende, of in de wyde het na huis gaan vergetende, door deze zoort van vogels, of schoon men voor heen geen van dezelve gezien of bespeurt heeft, by honderden bezocht zyn, die het van binnen t'eenemaal hebben opgevreeten, en alleenlyk de buitenste huid en het geraamte hebben laten leggen, zoo dat men van verre niet anders kon zien, of het gevalle dier was nog geheel in wezen; edog wanneer men 'er dicht by quam, bevond men wel dra, dat 'er niets meer dan de buitenste huid en de inwendige ribben overig waren. En om dieswegen worden deze vogels ook niet Arenden, maar aan dit Voorgebergte door den gemenen man *Strondvogels* of *Strondjagers* genaamt.

Vreet doot Aas.

Heeft een scherp gezicht.

Hier uit is zeer licht af te nemen, dat deze vogels, om dat men er voorheen geen nog op het land nog in de lucht ziet, een zeer scherp gezicht hebben, en daar en boven of van reuk even zoo scherp zyn, of anders met grote hopen by malkanderen vliegen moeten. Want anders is het onmogelyk te konnen zeggen, hoe dat op eenmaal zoo veel vogels van eenerlei zoort zouden by malkanderen komen, en zoo stil eenerhande spys nuttigen konnen. Dat het nogtans eenerlei vogels zyn, zulks betuigen niet alleen hare scherpe, spitze en kromgeboge

boge bekken, ook hare gelyke grootte, welke die van een wilde ver overtreft, maar ook hare gelyke verf, die zwart is, met lichtgraauwe vederen gemengt, te meer vermids zy diergelyk voedzel gantsch vreedzaam met elkander verteren, en doorgaans zeer scherpe klaauwen hebben, waar mede zy van natuur gewapent zyn.

Haar kouleur.

Daar zyn nog meer diergelyke roofvogels, welke ik zie, dat de Natuurkundigen insgelyks onder het geslacht der Arenden tellen, te weten, de End-stoter, *Aquila anataria*, welke ik veelyds met jonge eenden hebbe zien vliegen, die hy in zyne klaauwen vasthield, en daar na verscheurde en opat. Hier by komt de Zee-Arend, of *Haliaeetus*, welken ik wel hier niet, maar nogtans in de ope zee menigmaal gezien heb, zonder echter dat ik eenigzins hebbe konnen bemerken, dat hy gelyk zyne natuur schynt te vereisschen, twederhande poten, namelyk een gans-poot tot zwemmen, en een ander met scherpe kromme klaauwe gewapent, zoude hebben, welke hem tot visschen zoude dienen. Ik heb dikwyls gezien, dat hy de visschen hard vervolgde voornamelyk de vliegende en andere, van welker spys hy ook zyn voedzel heeft.

De End-stoters.

De Zee-Arend.

Aast geweldig op visch.

De Been of Steenbreker, *Ossifraga* genaamt, dwingt zich met schildpadden, en andere wel bewaarde harde dingen in de lucht, laat het daar na op een steen vallen, en brengt ze aldus uit de schilden, dat ze hem een goede spys verstrekken moeten. Ik ben echter niet van zins, om my in een wydlopiger beschryving van deze en andere diergelyke zoort, in te laten, deels om dat ik weet, dat zulks reeds van anderen is geschied, en deels ook, om dat uit het begin reeds zoude blyken, dat ik gaarn wydlopigheid zocht, 't geen nogtans tegen myne belofte zoude aanlopen.

De Been- of Steen-breker.

De Meerlen zyn hier immer zoo wonderbaar en zeldzaam getekent, als men ze in Europa, voornamelyk in Duitschland, aantreffen kan. Want men vind zwarte van een blinkende verf, met een goudgele bek. Men ziet ook bruinachtige met een zwarte bek. Voorts zyn 'er roodachtige met een donkerbruine bek; welke allen een aangename zang van zich laten horen, en zich in bosschen, zoo als ook in de tuinen onthouden, daar veel Laurier-bomen zyn geplant, waar van alhier een grote overvloed is, zoo dat men byna alle lanen van tuinen daar van vervult ziet. En wat zal ik van de Ringel-amzel zeggen, die hier in alle bosschen aangetroffen word. Men ziet dezelve dikwyls in een grote menigte, en niemand zoekt haar eenig quaad te doen, om dat men andere wilde en groter vogels genoeg kan hebben. Aldus is het ook met de Water-amsel gelegen, welke men alhier, wyl zy zich gaarn aan de oevres van rivieren en van de zee onthoud, *Strandlopers* noemt. Zy word ook zeer weinig geschoten, en wegens haar onsmakelyk vleesch niet genuttigt.

Van de Amseis of Meerlen.

Ring-amsel.

Water-amsel.

De Blaauw-vogel, *Cœruleus* genaamt, is kleinder maar veel schoonder van kouleur als een Meerl. Best zal zyn, dat ik my eenigermate de woorden van *Raphaël Seyler* by *Gesnerus*, en *Rudolf Heuslin* in zyn Vogelboek *pag.* 42. bedien, en hem na dezelve beschryf. De vogel, zegt hy, dien de Duitschers van de blaauwe verf, Blaauw-vogel noemen, is zoo groot als een spreeuw (hier echter als een middelmatige staar of spreeuw) aan de borst, lenden en hals, schoon hemelblaauw, edog een weinig donkerder als de ysvogel. Op den rug en vleugels, is hy min of meer zwartachtig, zoo dat men de

Blaauw-vogel.

graauw-

graauw-blaauwe en hemel-blaauwe verf naauwlyks daar onder ziet. Zyn bek is anderhalve (hier echter niet wel een vinger) lang, onder de neus zwart-rood, van beneden ſpitsachtig, zoo dat het bovenſte kromme deel zeer na 't onderſte bedekt. Hy heeft geſplete voeten, zoo als andere vogels. Zyne woning is op de hoogſte Alpen (hier de hoogſte bergen, ook dikwyls in de tuinen.) Naar het voorgeven van den gemelden Auteur, zoude zyn vleeſch zoo goed zyn, als dat van Meerlen en kramvogels; hoe wel ik het nooit zelf heb geproeft, zoo geloof ik het nogtans zeer wel, om dat het zeer malſch lykt. Meer hier van kan by den gemelden Auteur worden nagelezen.

Bachſteltzen of Quikſtaarten.

Het geſlacht der Bachſteltzen, welke de Latynen *Motacilla* en de Hollanders Quikſtaarten noemen, is zeer groot, en zoo verſcheidentlyk getekent, als in Duitſchland; aangezien men geelachtigen en witte of aſchgraauwen, zoo als ook zodanigen, aantreft, die met een zwarte ſtreep op het hoofd getekent zyn. Men vind ook nog verſcheide andere zoorten, die als de Quikſtaarten, hare ſtaarten bewegen. Edog om dezelve hier als reeds genoegzaam bekende vogels te beſchryven, zoude zoo veel zyn, als Sparren na Noorwegen te brengen.

Aldus zou het insgelyks vergeefſche moeite zyn, om van de Calecutſche hoenders en hennen, veel min van de kapoenen, als reeds t' over bekende en onder het tamme pluimgedierte gerekende Vogels; gewag te maken. Daar benevens zou het zich niet beter voegen, wanneer ik van de alom bekende en lieflyk zingende kanarie-vogels, die in Holland en elders veelvoudig worden uitgebroeid, veel woorden wilde maken, of ſchoon hier veel meer zoorten als in Europa zyn, welke echter geen anderen wezendlyken onderſcheid hebben, dan alleen in de kouleuren. Wyl zy in de tuinen aan het zaad grote ſchade doen, worden zy dikmaals in grote menigte geſchoten, voornamelyk in den tyd, dat zy paren, en derhalven hoopswyze by malkanderen vliegen, waar na zy den liefhebbers van zoo klein wild braad, een keurlyk maaltyd verſtrekken.

Kanarie-vogels zyn velerhande zoorten aan de Kaap.

Droſchel.

Om van de verſcheide zoorten van Droſchelen veel te zeggen, is insgelyks nodeloos, om dat zy buiten dat genoegzaam bekent zyn. Edog kan ik niet met ſtilzwygen verby gaan, de mistaſting, welke onze landsgenoten begaan, indien zy de wyndroſchels ſpreeuwen noemen; deels om dat ik geen ſpreeuw ken, die zoo groot is, als deze Droſchel; deels ook om dat 'er geen zoo zwart als deze is, en eindelyk, om dat ik niet weet, dat een ſpreeuw zoo zeer op wyndruiven verzot is, als deze; alzoo dat wanneer men ze niet uit de wynbergen jaagde, als de druiven ryp zyn, veel druiven aan ſtukken gebeten en vernielt zouden worden, zoo dat de wyngaardenier weinig zoude te perzen vinden.

Heſychius en *Varinus* gelyk *Gesnerus* en uit hem *Heuslinus* *pag.* 57. van zyn Vogelboek ſchryft, maaken gewag van een vogel, dien zy *Edolio* noemen. Vermids echter de duidelyke beſchryving van dien vogel zich niet daar by bevind, en my derhalven onbewuſt is, welken vogel zy menen, zo zal ik u maar myne eenvoudige gedachten van een vogel ontdekken, die gelyk in Europa de koekoek altyd koekoek, altyd *Edolio* roept. Te weten, hier word een vogel gevonden, die in grootte, geſtalte, kouleur en byna alle lidmaten, met den koekoek overeen komt, hoewel ik geen vogel koekoek heb horen roepen, zoo lang als ik hier geweeſt

Beſchryving van den vogel Edolio.

weeft ben. Deze vogel onthoud zich zoo als de koekoek, nergens anders dan in dichte boffchen, en tuffchen zeer hoge bomen; alwaar hy, fchoon 'er hier niet veel zyn, altyd meeft echter 's zomers, zyne ftem horen laat, en duidelyk en klaar uitroept *Edolio! Edolio!* Ik heb hem dikwyls dit woord horen fchreeuwen, in de twee boffchen, de hel en het paradys genaamt. Vermids nu over lange jaren in een van deze twee boffchen een matroos om hals zoude zyn gekomen, dezelve echter altyd, als het gemene volk op de fcheepen, de zeilen en ankertouwen zal aanhalen, roept, zingt en fchreewt, *Edolio! Edolio!* ten einde een jegelyk zyne kragten te gelyk aanfpannen zoude, en die anders al te zware arbeid te lichter vallen moge, zoo heeft de gemene man de argwaan opgevat, dat deze matroos, als welkers ziel in dien vogel zoude gebannen zyn, daar ging waren, en zyne ftem nog altyd deed horen; en wierden zy in dat bygeloof nog meer gefterkt, om dat men den gemelden vogel, zoo lang als hy roept, zoo weinig als de koekoek, zien konde. Of nu deze vogel eenerlei zoort is, met den koekoek, daar op wil ik juift niet ftyf blyven ftaan; ik ben ten minften van die gedachte; en geloof derhalven de oorzaak van *Gesnerus* en *Heuslinus* gantfch niet, als welke beweren, dat deze vogel van de Grieken wegens de geftalte van zyn lyf, *Edolio* zoude genaamt zyn.

Emmerlingen, Gilblingen, Emmeritzen. De Emmerlingen, Gilblingen, Emmeritzen of Koornvogels enz., zyn in Duitfchland veel beter bekent, als ik ze befchryven kan. Wat zy nevens andere kleine vogels aan 't koorn voor fchade doen, is ook bewuft, zoo dat ik dezelve wel laten beruften, en my

Eenden. tot de Eenden wenden kan. Deze zyn ook meeft bekent, zoo wel de tammen als de wilden. Ik zal alleenlyk zeggen, dat de tammen hier veel groter zyn, als in Duitfchland, hoewel niet zoo groot als een gans, tuffchen welke nog een merkelyke onderfcheid is. (Hoe de tamme Africaanfche.) Van de wilde Endvogels zyn 'er velerhande zoorten, (Wilde Eenden.) zoo dat ik te ver zoude geraken, ten ware ik dezelve alleenlyk naar hunne naam en kouleur befchreef. Want daar zyn eenden, die blauwe koppen hebben, en voor 't overige de gemene eenden gelyk zyn. Anderen hebben een kaftanie-bruine hals en kop, komende voor 't overige met de andere eenden in kouleur enz., overeen. Wederom anderen worden gevonden, met een zeer brede bek. Wyders anderen, die wegens haar klein lyf een byzonderen naam dragen, daar onder de Schminten, Talingen, Schlobben enz., waar van de eene groter is als de ander, maar geen van hun drien kan de volkome grootte van een ander eendt beryken; zynde de Sminten de kleinften van allen, en ook het malfchften van vleefch. Op deze zoort volgt de Taeling, die eenigzins groter is, als de Sminte, en dan de flobbe, die wederom de Taeling overtreft, maar nogtans de eigentlyke grote van een endvogel niet kan evenaren.

Deze endvogels vallen hier zoo veel, dat of fchoon aan niemand verboden is, om dezelven te doden, men in korten tyd zoo veel kan fchieten, als men in ftaat is, om op den rug na huis te dragen. Daarenboven hebben de Jagers van den Heer Gouverneur verlof, om een gedeelte aan de burgers te verkopen, en als een buitekans voor haar te houden, mids dat zy zorg dragen, dat defzelfs tafel daar van nevens ander wildbraad kan worden voorzien. Derhalven behouden de gemelde Jagers haar ftreek alleen, en laten niemand diergelyke vogels doden, daar zy menen en weten, dat zy gemak-

lykft

lykst tot haar voordeel te bekomen zyn.

Faisanten zyn'er veel aan de Kaap.

De Faisanten, welke hier Vesanten worden genaamt, worden hier in veel groter menigte als in Duitschland gevonden, die by aldien niet fraajer en groter, de Duitschen egter niets behoeven toe te geven. Zy zyn echter zoo wel daar als hier zoo bekent en gemeen, dat zy geene verder beschryving van noden hebben. De wyze hoe zy gevangen worden, en gemaklyk te bekomen zyn, is zoo wel in Duitschland als hier gemeen, naardien men ze vangt of door een doek of bord, waar op een zulke vogel geschildert staat, en waar achter de Vogelvanger zich verschuilt, die het net over haar haalt, en ze aldus vangt; of men legt strikken van paardehair, zet ze op een plaats, rondom met groene in de aarde gestoke en dicht in malkander gevlochte takken omgeven, alwaar men 3 of 4 openingen laat, en deze strikken aan de takken van weerskanten vast maakt en uitspant, waar door de Faisanten konnen komen. Van binnen en aan ieder ingang strooit men tarw, rogge of iets anders, zoo dat zy komende, om op dit koorn te azen, zy zich verhangen, of aan de poten gevangen blyven. Op deze laatste wyze heb ik zelf vele gevangen, welker vleesch my naderhand een keurlyke maaltyd heeft verschaft.

Beschryving van een vogeltje dat de Auteur voor het Fädemlein hout.

Veeltyds is my hier in 't oog gekomen, een vogeltje, dat groen-geel van borst, buik, en rugge was, edog eenigzins met graauwe verf vermengt. Niemand heeft my deszelfs naam konnen zeggen, om dat zy denzelven niet wisten. Na dat ik echter het Vogelboek van *Heuslinus* in handen heb gekregen, heb ik uit pag. 143 gezien, dat het den naam van *Fädemlein* of *Serinus* drage. Dit vogeltje, dat een weinig kleiner is als een Cysje, en derhalven onder de Greuningers gerekent word, zingt ongemeen lieflyk, en aapt de Kanarie vogels na, waar mede het ook een gelyk lot treft, en dikwyls gedood, geschoten en gegeten word, om dat hier niemand de minste moeite wil nemen, om de vogels tam te maken, en t' huis eenig vermaak aan derzelver zang te hebben.

Ganzen.

Wat aanbelangt de Ganzen, men vind alhier tammen, die met de Europeaanschen in alles overeen komen, edog in verre na zodanige menigte en overvloed niet. Mogelyk om dat de inwoners alhier de vêren niet zoo zeer tot bedden gebruiken, als in Duitschland. Want zy behelpen zich of met Matrassen van boomwol of paardehair, of zy nemen in plaats van ganse-vêren, die van Meeuwen, Duikelaars en andere wilde zee-vogels, aangezien deze laatste veel zachter zyn, als die van ganzen, zoo als ik zelf heb bevonden. Behalven dit zoeken de inwoners de menigte der ganzen te myden, om dat het hen nog aan wilde ganzen, nog aan andere wilde vogels ontbreekt, welke hen een treffelyke maaltyd verstrekken, of schoon zy dezelve niet aanqueken en grote kosten daar aan doen moeten, maar voor een schoot buskruid en een weinig lood zodanige tractamenten ten allen tyden van 't jaar bekomen konnen.

Wat de Kaapsche inwoners voor bedden gebruiken.

Driederhande zoorten van wilde ganzen

Naar zoo veel my is bewust, worden hier driederhande zoorten van wilde ganzen gevonden, te weten Berg- Krop- en Water-ganzen; welke hoe wel zy zich allen gaarn in 't water onthouden, van elkander worden onderscheiden, om dat zy of anders van kouleur zyn, of in de grootte niet overeenkomen, of door 't een of 't ander deel van 't lyf uitmunten. De water-ganzen komen met de tamme in kouleur en grootte meest overeen, behalven dat zy een bruine streep over den rug heb-

De Water-ganzen.

Krop-ganzen. hebben, alwaar eenige groene vêren mede onderlopen. De Kropganzen zyn daarentegen niet alleen veel groter van lyf, als de vorigen, maar ook van alle andere ganzen onderſcheiden, om dat zy voor aan den hals, recht onder den bek een grote krop, zoo als zommige menſchen dragen, die een lange krop, welke hen tot op de hartkuil hangt, hebben. De krop is aan de tong vaſt gegroeit, en moet hen in 't vliegen niet weinig hinderlyk zyn, aangezien dezelve uitgeſneden, ſchoon gemaakt en bereid, van de zoldaten en boeren tot tabaks-zakken worden gebruikt, waar in zy byna twee en meer pond gekurven tabak konnen bewaren. Berg-ganzen. De Bergganzen zyn ook veel groter, als een andere gans, en van de overigen onderſcheiden, om dat zy blinkende groene vêren op het hoofd en op de vlerken hebben, ook zich meeſt op 't gebergte onthouden, en geen viſch zoo als de andere ganzen, maar louter gras, loof en andere aardgewaſſen tot hare ſpys gebruiken.

Het vleeſch van alle deze ganzen is zeer lekker en aangenaam van ſmaak, zoo voort na den ſchoot ſchoon en klaar gemaakt; of anders als men ze uitgenomen, een paar dagen, want langer lyd het deze warme luchtſtreek niet, op een koele plaats hangt, en dan klaar maakt. Ik heb dikwyls een van dezelven helpen eeten, en my altyd zoo wel als anderen, daar mede verzadigt, nooit qualyk daar by bevonden.

Grasmus. De Grasmus, in 't Latyn *Ficedula* of *Curruca* genaamt, is na hare verſcheide zoorten alhier tamelyk bekent, en geneert zich niet alleen met wormtjes, maar doet ook aan rype vygen en wyndruiven tamelyk ſchade. En is onnodig, om iets meer van dezelve te melden, om dat zy overal zeer bekent is. De Greuninger, *Chloris* genaamt, is daarentegen hier veel beter bekent, als in eenig ander oordt. Want hy is op den rug en over den buik gantſch grasgroen; heeft ook in den ſtaart meeſt groene vêren, en vertonen zich aan de wieken maar eenige zwarte. Ontrent de grote van het lyf, evenaart hy de Europeaanſche Nachtigalen, welke wy hier gantſch niet hebben; en heeft eenigzins een breden bek, welke hem tot zyn voedzel zeer dienſtig is, dat hy van het zaat der diſtels en andere kruiden haalt. Hy heeft een tamelyke luide en aangename ſtem, hoewel niemand alhier zich in deze mooje vogels en derzelver zang verluſtigt. Nachtigalen vallen aan de Kaap niet.

Alhier heeft men ook graauwe, groene en aſchgraauwe Gibitzen of Hoepen, maar niet alle in zodanige grootte, dat zy by de Europeaanſche konnen worden vergeleken; want zommige zyn eenigzins kleiner als de Duitſche, voornamelyk de graauwe, en aſchgraauwe; de groene echter, welke ongemeen fraai van vêren zyn, komen de Europeaanſche vry na; en wyl zy voor 't overige niets byzonders ſchynen te hebben, behalven dat de kuif op 't hoofd niet lang, maar veel korter is, zoo is het ook niet nodig, om verder iets van dezelve te melden. Verſcheide ſoorten van Gibitzen of Hoepen. Insgelyks doe ik ook van de Gieren, welke verſcheidentlyk als roof-en ſtoot-vogels, buiten dat genoeg bekent zyn. Gieren.

En wat rede zoude ik hebben, om van de tamme hanen en hennen, zoo als ook van de kapoenen omſtandig gewag te maken? Zy zyn tog buiten dat overal bekent genoeg, en zelfs in zommige Indiaanſche landen zodanig, dat menig zoldaat en inwoner dezelven tegen zyn zin eet, om dat men ze aldaar beter koop als ander vleeſch hebben kan. Wat is het ook nodig, om van de Indiaanſche of Kalecutſche hanen en hennen verder melding te doen, alzoo ik dezelven reeds onder het tam- Kalecutſche hanen hennen en kapoenen.

Knorhaan.

Muggen of Honing-byen-Vreter.

Lepelaar of Pelikaan.

Flamingos.

tamme pluim-gedierte gerekent heb. Dezelven zyn in gantsch Duitschland op de meeste plaatzen, even zoo bekent, byna als in Indie zelf; behalven dat men aldaar wyl ze in groter menigte worden aangewonnen, en overvloediger als in Duitschland te bekomen zyn, een zoo grote lekkerny niet daar van maakt, als wel in Europa.

Knorhaan en Knorhen.

Ondertusschen vind men onder de wilde hoenders een zoort, welkers benaming ik niet anders kan geven, dan als ik ze van de Europeanen alhier heb ontfangen, en die het mannetje doorgaans Knorhaan en het wyfje Knorhen noemen. Zulks geschied om dat zy verraders van haar en alle andere vogels zyn; welke zy door haar sterk schreeuwen: *Krak*, *krak*, *krak*, voor den verby reizende of hen jagende menschen waarschouwen, en tot den aftogt aanraden. In grootte zyn zy de tamme hoenders gelyk; hebben gespikkelde rode en witte met aschgraauw gemengde veeren; een korten bek; geelachtige poten, en op het hoofd zwarte vêren. Hare vleugels zyn van die zelve bonte kouleur; zy konnen met dezelve niet ver vliegen, maar een weinig hoog zynde, vallen zy ten eersten weder neder. Zy onthouden zich gaarn in de wildernis alwaar zy hare nesten in dichte struiken maken, en hare eieren, hoewel niet meer dan twee gelyk, uitbroeden. Haar vleesch is wel zoo wit niet, als dat van tamme hoenders, ook niet zoo malsch, maar des niet tegenstaande goed en aangenaam van smaak. Vele worden enkelyk geschoten, ten einde zy niet meer Krak, krak roepen; en de andere vogels storen mogen. Of nogtans dezelve de vogel is, die by *Aristoteles Krex* word genaamt, zulks zal ik den Lezer laten oordelen.

Water-hoenders.

Van de rechte Waterhoenders is my maar eene zoort bekent, welke zich niet in zee maar in zoet water onthouden. Zy zyn heel zwart van kouleur en veeren, voor 't overige een hen in alles gelyk, behalven niet zoo groot als een boere hen. Deze waterhoenders nestelen gaarn in riet, ten einde zy niet gezien en gedood worden. Zy maken daar in op het water haar nesten, en broeden aldaar hare eyeren uit; hoe veel echter op eenmaal, is my onbewust. Het vleesch daar van is niet heel lekker, en worden zy ook zelden geschoten, ten ware de Jagers niet anders konnen bekomen.

Havik.

Van de Havikken heb ik niet anders te melden, dan dat zy schadelyke roofvogels zyn, en nog vreugde nog vermaak, maar dikwyls veel verdriet aanrechten, te weten, als zy den vogelvangers de vogels verjagen, of den huislieden haar tamme pluim-vee ongewaarschouwt en zonder vrees ontstelen. Derhalven word hen ook zoo als de valken dikwyls een kogel of een goed schoot schroot na gezonden, waar door zy het lucht-element verlaten, en op de aarde vallen, en zelf aan anderen ten roof verstrekken moeten.

Hexen of Exters.

Men vind hier ook Exters, maar op verre na in zodanige menigte niet, als in Duitschland. Wat de oorzaak zy, waarom zy zich niet zoo zeer als andere vogels vermeerderen, zulks is my onbewust, ten ware men wilde zeggen, dat de roofvogels, welker getal zeer groot is, haar nadelig zyn, en haar in de vermeerdering verhinderden, 't welk echter niet wel waarschynlyk is.

Henflingen of vlasvinken hebben een aangenamen zang.

De Henflingen of vlasvinken vermeerderen zich daarentegen niet alleen zeer, maar zingen ook fraai, en geven een zoet geluid, als zy zich nevens de Kanarie-vogels en andere laten horen. Daarenboven is haar vleesch zeer deli-

caat en aangenaam te eeten, voornamelyk geschoten, geplukt, gezuivert en naderhand gebraden.

Kern of Steenbyter. De Kern of Steenbyter, in 't latyn *Cocothrauster* genaamt, is een zoort van kleine vogels, en alhier of schoon weinig Kerzen geplant, en wegens het heftig vernielen van deze en andere vogels gantsch niet konnen worden aangequeekt, echter zoo goed als in Duitschland bekent. Want in plaats van kerze-stenen, welke aldaar hare spys is, hebben zy hier de wilde olyven en andere stenen, van welker pit zy zich bedienen, en even zo vet worden, als van de kerze-stenen. Voor 't overige zyn deze vogels de Europeaanschen byna in alles gelyk, en zoude het derhalven nodeloos zyn, om iets meer van hen aan te halen.

Kraajen. Het Kraaje geslacht vind men hier ook, en heeft tamelyke overvloed aan spys, dien zy zoo wel aan de oevers rykelyk vinden, als zich op de velden en ongebouwde landen met koorn en allerlei wormen verzadigen konnen. Vermids zy weinig worden doodgeschoten, om dat niemand na haar vleesch graag is, zoo zouden zy zich vry meer vermeerderen, ten zy de andere roofvogels hen zomtyds bezochten, en haar tot spys gebruikten.

Zee-kraajen. De Zee-kraai, welke hier heel zwart en tamelyk groot van lyf is, heeft meer gevaar, om gedood te worden, deels om dat haar vleesch aangenamer van smaak is, als dat van de andere, en ook wyl hare veeren zeer zacht zyn, en voornamelyk tot stoelkussens, en ook wel in beddens gebruikt worden.

Kraan-vogels zyn zeer groot aan de Kaap. Kraanvogels zyn hier genoeg, en in zodanige grootte, als zy naauwlyks elders worden gezien, of schoon voor 't overige aan dezelve geen onderscheid ten opzicht van de vêren, en de gantsche uiterlyke gedaante gevonden word. Ik weet my te binnen te brengen, dat een goed vriend een van dezelven heeft geschoten, die ruim twaalf pond zwaar gewigt heeft gewogen, en op zyn bevel gebraden wierd. Wanneer hy echter op tafel quam, waar aan ik mede zat, was zyn zwart vleesch, hoewel hy anders zeer lekker toegemaakt was, zodanig vol aders, taai en hard, dat een iegelyk naauwlyks drie stukjes daar van genuttigen wilde. Voor 't overige is het gewis, en heb ik het zelf menigmaal gezien, dat deze vogels, als zy in gezelschap, zoo als doorgaans geschied, in de wydens gaan, en gras, slangen en andere insecten willen vreeten, altyd eenige schildwachten rondom uitzetten, die op een poot staan, en het hoofd heen en weer draajen, om aan alle kanten, te zien, of niet iemand te na komt, en hen onverhoeds overvallen. Dit doen zy ook by nacht, en houden de wakers daarenboven een steen in de rechter poot, om niet van den slaap overmeestert te worden, maar door het vallen van den steen, haar post te blyven waarnemen.

Van de Lerchen of Leeuwerken, zal ik als van in Europa zeer wel bekende vogels, geheel niet veel woorden maken, om dat zy alhier aan de Kaap gelyke eigenschappen bezitten, en niets byzonders hebben, behalven dat zy nooit tropswyze, zoo als in Duitschland, by malkanderen gevonden worden. Lerchen of Leeuwerken.

Van de grote vogel, wegens deszelfs brede bek Lepelaar, en door de onkundige Pelikaan genaamt, kan ik verzekeren, dat dezelve alhier menigvuldig aangetroffen, en van de inwoners Slangenvreeter genaamt word: edog niemand zal derven onderstaan te beweren, dat hy 'er ooit een heeft gezien, die de borst aan stukken pikt, als hy zyne jongen Lepelaar Pelicaan.

voeren

voeren of anders verzorgen wil, zoo als tot nu veelvoudig geſchreven, en verkeert daar voor gehouden is. Want behalven dat hy met zyn brede, lange en ook rechte bek, van voren rond als een lepel, niet bequaam is, om daar mede zyn eige huid op te halen, zoo vind hy overvloedig voedzel aan ſlangen, kikvorſchen, padden, en andere vergiftige wormen, zoo als ook aan uitgeworpen moſſelen, waar mede hy zich zoo wel als zyne jongen verzadigen kan.

Hy is overal aſchgraauw, behalven de ſlagpennen, die zoo als van de ſtorken of oyevaars zwart zyn. De poten of benen zyn zwart, en veel langer als die van een oyevaar. Zyn lyf overtreft een gans zeer veel, maar de hals komt daar mede overeen. De oogen zyn graauw, en de ſtaart is naauwlyks een halve voet lang. Wegens deszelfs ſpys zal hem niet licht iemand doden, als waar mede hy veel goeds doet, en de ſchadelyke dieren opſnapt, welke anders voor menſchen en vee nadelig zyn. Ondertuſſchen wanneer het gebeurt, dat den een of den ander hem mogt nedervellen, word zyn vleeſch wegens zyn ſpys niet geacht, maar als onnut weggeworpen, en de dader daarenboven in boete geſlagen.

ondere ervo-

Voor 't overige vind men hier een zoort van Zee of Water-Vogels, waar van ik niet kan verzekeren, dat ik ze onder haren rechten naam breng, vermids de geen dien de inwoners alhier dezelve geven, mynes wetens byna by niemand aangetroffen word. Namelyk zodanige vogel, die zoo groot is, als de grootſte gans, dog niet veel op 't land is, maar den meeſten tyd op het water doorbrengt, zich aldaar met viſchvangen geneert, en des avonds en by onſtuimig weer na zyn neſt, 't welk hy doorgaans in de hoge bomen, of ruwe klippen maakt, vliegt, word *Malagas* genaamt. Deze Malagas is zeer fraai in 't oog, hebbende witte en zwarte veeren onder malkanderen gemengt, met graauwe ſtipjes. Zyn bek is eenigzins ſmaller als die van een endvogel, en heeft op beide zyden zeer ſcherpe korte tanden. Een viſch ziende, duikt hy onder water, en knapt hem zoo behendig, dat men niet eens kan merken, of hy 'er een heeft gevangen, of niet; en zulks geſchied enkelyk tegen den tyd, dat hy weder uit het water wil. De poten zyn wat korter als die van een eend, en ſtaan ook een weinig meer achter uit, zoo dat hy niet wel gaan kan. Uit dit alles blykt klaarlyk, dat deze vogel onder het geſlacht der Duikelaars behoort; hoe hy echter moet worden genaamt, kan ik niet weten; heb hem ook deswegen niet onder de andere Duikers gezet.

Onder de vogels, die zich meeſt in 't water onthouden, behoren insgelyks de Meeuwen, in 't latyn *Larus* genaamt. Zy zyn van verſcheide grootte en kouleur, alzoo 'er eenigen graauw, anderen zwart met witte veeren daar onder, gekleed zyn; zommigen vind men daarentegen witachtig, hoewel niet zoo groot als de anderen. Ondertuſſchen komen zy allen met een eend tamelyk overeen, behalven dat haar bek ſpits, en die van een endvogel breed is. Hare veren worden alhier in veel groter achting gehouden, als die van ganzen, vermids zy zeer klein en fyn zyn, en derhalven door het beſlapen niet behoeven zacht gemaakt te worden. Om dieswille gebruikt men ze ook tot beddens, en worden 'er jaarlyks veel duizend geſchoten en geplukt. Of het vleeſch van dezelven goed is? zulks kan ik niet zeggen, om dat ik het nooit heb geproeft; ondertuſſchen ben ik van gevoelen, dat het Meuben of Meeuwen.

het zeer tranig moet zyn, om dat hare voornaamste spys uit visch bestaat, die dezen smaak in al het vleesch verwekken, en welke zy zeer begerig zwelgen. Zy maken hare nesten op klipachtige eilanden of hoge bergen, van de welke water afstroomt, en broeden aldaar hunne eijeren uit; 't welk hier doorgaans in October of November geschied. De eijeren, waar van zy 'er gemeenlyk drie of vier in een nest leggen, zyn als men ze kan bekomen, zeer wel te eeten, alzoo het wit in 't koken niet zoo hard word, als dat van een hoender-ey, maar altyd als koud vleeschnat lilt. De schalen van zommige eijeren zyn gantsch wit, en andere met donkerbruine spikkeltjes heel dicht bezet; en de eijeren zyn doorgaans zoo groot, als het grootste eende-ey.

Van de Meezen.

De Meezen hebben alhier byna ontallige veranderingen, zoo ten aanzien van de grootte, als ten opzicht van de kouleur, welke allen uitvoerlyk te beschryven, en ieder een byzonderen naam te geven, myn werk nog myn voornemen is, te meer om dat ik zoo als ik hier voren reeds hebbe gezegt, niet van zins ben, om een historie van de dieren, veel min van de vogels op te stellen. 't Geen ik echter hier ontrent doe, geschied ten gevalle van u, om enkelyk te tonen, dat ik ook in dit stuk zoo veel tot myn voornemen dienstig, niet nalatig of achteloos geweest ben. Ten einde gy nogtans moget zien, dat myn bericht met de waarheid over een komt, zoo zal ik ten minsten vierderhande zoorten van Meezen op tellen, welke zeer wel eenige aanmerking waardig zyn.

Dienvolgens ziet men een der kleinste zoort van Meezen, die een blaauwen kop, witte vlakken by de oogen, en een gele buik hebben. Wederom zyn 'er anderen, die wel zwarte koppen hebben, maar nogtans in de grootte onderscheiden zyn. Wederom anderen met een zeer langen staart, die met de overige proportie van haar lyf gantsch niet overeenkomende is. Voorts zodanigen, die op haren zwarten kop een witte vlak hebben, terwyl de buik geel en de poten groenachtig zyn. Insgelyks is 'er een zoort met een rode vlak op den kop, roodachtige poten, zwarte wicken, en een zeer klein lyf. En eindelyk eene, die de grootste is, en de vinken niet veel behoeft te wyken; deze is schoon geelgroen, en praalt met een zwarten kop.

Alle deze Meezen hebben een lieflyke zang, dog krygen zy den zelven nog beter, door de gestadige bywoning der kanarie vogels, die dikwyls by hopen onder hen zitten, en een aangenaam geluid onder elkander maken. By aldien hier als in Europa Liefhebbers waren, die eenig vermaak in diergelyken vogelzang schepten, zoude men uit allerhande vogels een zodanige aangename muziek by malkanderen konnen brengen, als ergens in de wereld te vinden en aan te treffen zoude zyn.

Mugge Honig-byen-vreter.

De Mugge-honig of byen vreeter willen zommige mede onder de Meezen tellen, edog ik weet niet, of hy wel gevoeglyk daar onder kan getrokken worden, alzoo zyn zang gantsch anders is, als die der Meezen; daarbenevens is zyne spys van die der Meezen ook gantsch byzonder, en eindelyk zyn zyne kouleuren en geschilderde veeren van die der Meezen zeer ver onderscheiden. Want zyn zang is zoo fraai niet als dien de Meezen hebben. Zyne spys bestaat of in vliegen, honig of byen, waar van de Meezen insgelyks niets vreeten. Zyne verf is onder aan den buik bleek, en van boven blaauw; en in de wieken en staart heeft hy zwarte veeren, van welke kouleur de poten ook zyn. Hy heeft een zeer harde,

harde, lange, rode en rechte bek als waar mede hy de byen vangt, en de honing vreet. Deze vogel, wyst menigmaal den Hottentotten den weg, waar zy honing zoeken moeten, die de wilde byen in reten van stenen hebben gelegt, ten einde om die te halen, eer en alvorens dezelve door de sterke hitte van de zon smelt en weg loopt.

Wyst de Hottentotten den weg tot den honing.

Beschryving van een klynen vogel zonder naam.

Behalven deze kleine vogels, vind men 'er hier een, dien de inwoners geen naam weten te geven. Hy kan zynen hals keren en wenden, werwaards hy wil, zonder het lyf te bewegen. Hy is eenigzins groter als een vink; heeft gespikkelde veren, en achter en voren twee klaauwen, een korte en een lange, byna als de Nachtegalen. De klaauwen aan de poten zyn tamelyk lang; en de tong echter nog langer, welke hy zeer wyd uitsteken kan. Van voren loopt zy zeer spits toe, en is zoo styf, als een naald, waar mede hy de menschen in de hand kan steken. Aan den buik is deze vogel geel, en draagt hier den naam van Lang-tong. Of hy echter niet gevoeglyker den naam van den adder konde ontlenen, als waar mede hy en de beweging van het hoofd en de lange spitze tong gemeen heeft, en derhalven Adderhals of Addertong konde worden genaamt. Zoo als ook of hy wegens zyne spys, die hy van mieren heeft, niet Mieren-vreeter heeten konde? zulks laat ik aan het oordeel van den Lezer, terwyl het zeker is, dat zyn vleesch niet onaangenaam te eeten is, zoo als ik zelf menigmaal heb bevonden.

Heet hier vorgaans Lang-tong.

Een zoort van vreemde en zeldzame zeevogels vind men alhier, welke men niet overal zal aantreffen. Vermids ik den zelven by geen Auteur uitvoerlyk beschreven vind, zoo kan ik hen ook geen anderen naam geven, dan den geen welke zy van de inwoners alhier ontfangen, die hen Pinguinen noemen. Wat my aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat zy aldus zyn genoemt, wegens hare byzondere vettigheid, waar mede zy zodanig zyn bezet, dat haar vleesch zelf tranig of na vischspek smaakt. Het lyf van dezen vogel heeft de grootte van een gans. De veren welke hy draagt, komen met diers-hairen overeen, als vogels veren, van kouleur witachtig of aschgraauw. Zyne slagveren zyn kort en met de anderen van gelyke natuur. De bek is zwart en de poten zyn heel bleekgroen. Hy onthoud zich meest den gantschen dag in de zee, of anders dicht by strandt, ten einde hy in zee kyken, en de komst der visschen zien kan. Wegens het gebrek van slagveren kan hy niet vliegen, maar moet zich aan land met huppelen, of als men hem te na komt en aantast, met byten behelpen. Daarentegen is hy in 't water zeer snel en behendig in het duiken, en vischvangen, als welke zyne spys zy, en waar van hy zoo tranig word.

Pinguinen.

Voor 't overige onthoud hy zich by nacht op de zeeklippen, alwaar men ze in hare nesten zeer licht vangen en doden kan, om dat zy niet weg lopen konnen, maar zich alleenlyk met vinnig byten verdedigen moeten. *Olaus Dapper* in zyne beschryving van Africa meld, *pag.* 617. b. dat deze Pinguinen hare eieren in 't zand begraven, en dezelve aldaar door de hitte van de zon laten uitbroeden. Ondertusschen toont de ondervinding heel het tegendeel, om dat zy hare nesten op de zeeklippen en andere klipachtige eilanden maken, aldaar hare eieren leggen, en zelf broeden. En weet ik, dat wel duizend diergelyke nesten op het klipachtig eiland van de Baay Falzo, op het Dassen-eiland en andere, in den mond van de Saldanha-Baay leggende, gevonden worden, waar in men de eieren met de

Valsch bericht van Dapper.

Word wederlegt.

de ouden aantreft, welke zy broeden. Het is ook zeker, dat jaarlyks eenige duizend diergelyke eieren van de gemelde plaatzen gehaalt, en den regerenden Gouverneur tot een delicatesse gebragt worden. Diergelyke eieren, welke zoo groot zyn als een eendeney, en van buiten met donkerbruine spikkeltjes getekent zyn, heb ik dikwyls ontfangen en gegeten, welke my, wyl het wit zoo hard niet word, als dat van een gans, eend of hoender-ey, altyd veel beter hebben gesmaakt, als een hard hoender of ander ey.

Daarentegen is zeker, dat haar vleesch gelyk *Dapper l. c.* meld, zoo tranig is, dat het gantsch niet kan worden genuttigt, ten ware men het drie of vier maal in versch water opkookt, en met boter of vet braden laat, waar door het eindelyk goed van smaak en murf word. Daarenboven is ook gewis, dat de gemelde vogels alle avonden, wanneer de zon begint onder te gaan, zich uit de zee na hare nesten begeven, 't welk als dan met zwemmen of huppelen onfeilbaar moet geschieden, gelyk ik zulks zeer dikwyls in de gemelde Baay Falzo, alwaar men doorgans eenige regimenten aantreft, die op visch loeren, waargenomen heb.

Van de Paauw.

De Paauw is als nu een al te bekende vogel, dan dat hy een wydlopige beschryving zoude van noden hebben; aangezien men hem aan alle oorden en hoeken van gantsch Europa vind; derhalven zeg ik alleenlyk, dat de Paauwen alhier zelden zoo lange en schone staarten hebben, als die van Europa. Waar door het echter komt, zulks is my onbewust. Ondertusschen acht ik, dat hy zyne staart-veren in het wilde veld verliest, alzoo men zomtyds stukken daar van vind, of dat de Jakhalzen of vosschen, en misschien ook wel andere dieren, ja zelfs vogels, dezelve uitplukken, voornamelyk als hy den staart opzet en daar mede praalt. Ik heb zyn vleesch gegeten, maar bevonden, dat het tamelyk hard is, zelfs langer gekookt, als eenig ander vleesch. Het laten versterven helpt wel een weinig, maar niet veel, om dat men het wegens de sterke zonne hitte niet lang derft laten hangen, zoo men het anders frisch wil houden.

Van de Raven.

De Raven zyn alomme zeer bekende vogels, en vind men bezwaarlyk een land, daar zy niet t'huis zyn. Gelyk nogtans ieder land byzondere eigenschappen heeft, zoo is ook de kouleur van deze vogels in alle landen niet eenerlei. Want in zommige zyn dezelve zwart, in andere graauw, in andere wit, en in andere wederom bond of zwart en wit. Hier aan de Kaap heb ik gantsch zwarte, zoo als ook zwarte met een witten buik en witte vlak op het hoofd, en ook graauwe gezien, terwyl in andere landen voornamelyk door gantsch Indien, geheel witte aangetroffen worden, welken van de Inwoners aldaar den Papagaayen gelyk worden geacht, om dat zy ook praten en andere dinge leren. Edog dit is niets nieuws; ik heb in Amsterdam een gantsch zwarte Raaf heel duidelyk horen zeggen, *Goeden dag Swager*.

Reb-Velhoenders of Patryzen.

De Patryzen zyn overal genoegzaam bekent, maar in een gewest niet gevedert, als in 't ander; daarenboven is de grootte alomme niet eenerlei. De geen die ik hier heb gezien, zyn ontrent zoo groot, als een tam hoendje, byna eens zoo groot als een duif, maar niet zoo lang van lyf. De veren zyn roodachtig, met zwarte ovaal-ronde vlakken bezet. De bek is scharlake-rood; de poten zyn donkergraauw, en de hals is daarentegen een weinig lichter van kouleur. Ik heb ze dikwyls met strikken van paardhair

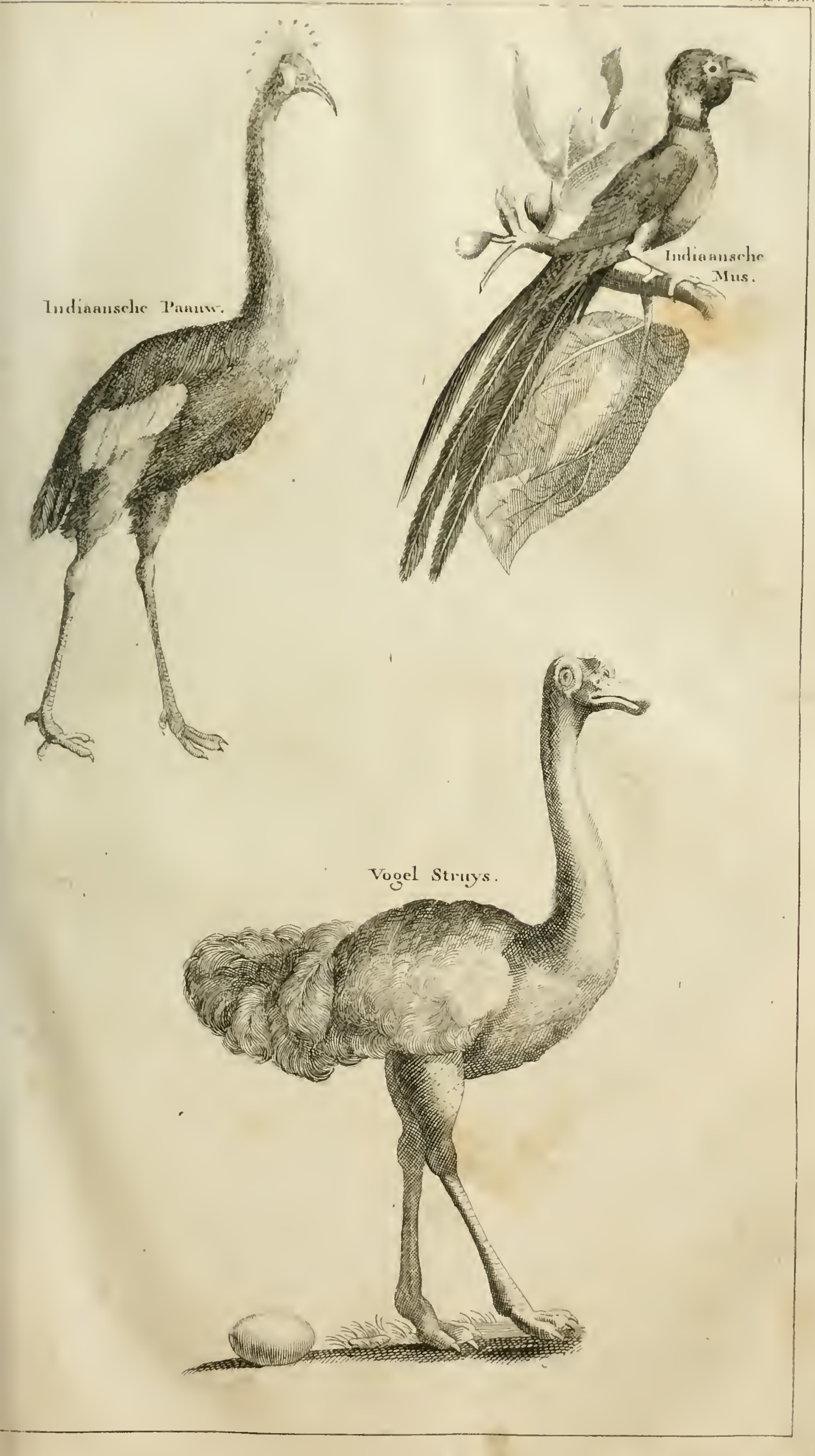
Indiaansche Paauw.
Indiaansche Mus.
Vogel Struys.

hair gevangen, gelyk hier voren van de Faisanten gemeld is. Het vleesch van deze vogels is zeer goed, en word hier zoo wel als in Europa voor een lekkerny gehouden; of 'er schoon hier veel meer worden gevonden en gevangen, als in Europa of andere gewesten der waereld.

Roodhalzen en hare zoorten.

De vogels, welken men wegens hare rode verf, die zy of aan de borst, bek, staart, of elders hebben, Roodborsjes, Roodbaardjes, Roodstaartjes en misschien nog anders noemt, worden hier in een talloze menigte gevonden, en wyl zy doorgaans tropswys vliegen, zoo dat'er menigmaal 100. en meer by malkanderen zyn, en of op een boom alleen vallen, voornamelyk in den herfstyd, dat is, in April en Maart, of anders in het korte en eerst jong weder uitspruitende gras zich begeven, by hopen geschoten en gedood; en heb ik dikwyls gezien, dat'er in eenen schoot met fyne hagel 30. 40. 50. en ook wel meer te gelyk zyn blyven leggen. Het vleesch, hoewel aan zich zelf zeer klein en naauwlyks een mondvol uitmakende, verwekt de aangenaamste smaak, voornamelyk gebraden en met Indiaansche Salaad, Atiar genaamt, gegeten. Zy doen de Gaardeniers aan het zaad zoo als ook aan de rype vygen, grote schade; of zy echter ook wormen, muggen, of andere kleine beestjes eeten, 't welk ik wel geloof, daar van heb ik geen vaste ondervinding.

Verscheide zoorten van snippen.

Wie zich aan wilde vogels verlustigen, en zyn maag daar mede verzadigen wil, vind ook verscheide zoorten van Snippen, konnende niet alleen de Riet-snippen,

Rietsnippen.

die op de borst roodachtig zyn, in een grote menigte bekomen, maar daar worden hem ook dikwyls houtsnippen, die zich in de bosschen onthouden, aan geboden. Staan dezelven hem niet aan, zoo kan hy zich met twederhande zoorten van watersnippen verquikken, waar van de eene gaarn in de vlietende en de andere in de stilstaande waters zich onthoud. De eerste is aschgraauw van borst, en de andere wit, met een roodachtigen kop. Alle deze snippen hebben lange, rechte en harde bekken. Onthouden zich liefst op vochtige plaatzen, alwaar zy de wormen licht krygen en tot hare spys gebruiken konnen. Zoo menigmaal als zy my zyn voorgezet, gelyk dikwyls is geschied, heb ik my daar mede, voornamelyk S. V. met haar drek verquikt, om dat zy ongeledigt best zyn. Hier van echter zyn de inwoners alhier weinig Liefhebbers, wyl zy of niet weten, hoe ze moeten worden klaar gemaakt, of niet graag daar na zyn. Ondertusschen vind men voornamelyk de Boec of Poelsnippen in zulke menigte aan de oevers by malkanderen zitten, dat dikwyls in eene schoot 10 en meer te gelyk getroffen worden, en leggen blyven.

Boec of Poelsnippen.

Van de Zwaluwen zyn my alhier driederhande zoorten bekent, waar van de eene op den rug, kop en staart zwart, en aan den buik wit is; de twede is t'eenemaal zwart, en byt de tamme huiszwaluwen uit hare nesten, en worden derhalven Roof-zwaluwen genaamt, en het derde zwaluwe geslacht is eenigzins graauwer over den rug en het lyf, als de twee andere zoorten, en heeft aan de poten lange veren. Alle deze zwaluwen blyven het gantsche jaar door hier, edog ziet men 'er in den drogentyd of zomer meer als in den regentyd of winter.

Zwaluwen en hare zoorten.

Behalven deze landzwaluwen is my nog een byzondere zoort bekent, welke ik echter al zoo min gaarn heb gezien, als myne Reisgenoten. Zy word van de Zeevaarders niet onbillyk zeezwaluwe genaamt, wyl zy de zwarte verf, de snelheid in 't vliegen, en alle andere eigenschappen met de Land-

Zee-zwaluwe.

Landzwaluwen gemeen heeft, behalven dat zy een weinig groter van lyf is, voor zoo veel men van buiten zien kan. De Vogelbeschryvers geven haar den naam van *Apus*, als of zy geen poten had, 't welk nogtans tegen de ondervinding stryd. Daarentegen is het waarachtig, dat hare poten gantsch kort en daarenboven met veren tot byna aan de klaauwen bezet zyn. Deze Gierzwaluwe komt zelden aan een schip in de open zee, zonder dat kort daar na, ten langsten binnen twee dagen, een zware storm daar op volgt, gelyk ik zulks zeer dikwyls met verdriet bevonden heb. Zy zwerft ook dikwyls ontrent een schip, zonder ergens te gaan zitten, ten ware achter op het roer, alwaar zy een weinig gerust hebbende, wederom eenigen tyd vliegt, tot dat zy na verloop van ontrent een uur wederom uit het gezicht raakt. De Scheepsluiden hebben reeds de vaste ondervinding van haar mede brengen; en maken zich ten eersten tot het afwachten van een storm gereed, en zien niet gaarn, ja verbieden uitdrukkelyk, dat iemand, die de zaak onkundig is, zoude derven onderstaan, om deze zwaluwen schade toe te voegen, buiten twyffel, om dat haar als dan een zwaarder ongeluk mogt overkomen; weet anders de oorzaak niet te doorgronden.

Spatzen, Mussen of Mossen. Gelyk 'er velerhande zwaluwen worden gevonden, zoo zyn 'er ook verscheide zoorten van Mossen of Mussen, welke echter wyl zy zich niet als de zwaluwen van muggen maar met koorn generen, en het zaat zoo wel op 't veld als in de tuinen vernielen, niet verdienen, na hare zoorten hier beschreven te worden, of dat men haar onderscheid aantoont, of zich lang daar mede ophoud. Genoeg, dat zy in grote en verf elkander ongelyk zyn, of schoon zy ontrent haar verdrietige en nare zang met malkanderen overeenkomen.

Onder de Spechten is my alhier geen beter bekent, als de Groene Specht, die zich meest laat zien en horen. Hy woont hier zoo wel als in Duitschland, in bosschen, en pikt met zynen langen en rechten bek aan de bomen, alwaar hy zyn voedzel aan de kleine houtwormtjes zoekt, edog maakt hy zyn nest niet altyd in en op de bomen, maar op de hoge en ongenaakbare spitzen van klippen, alwaar hy meent, zeker te zyn. Zyne kouleur is groen met rode vlakken op den kop en op de borst, 't welk ongemeen fraai staat. Zyn zang is zeer weinig, en hoort men hem byna gantsch niet, ten zy men hem listig beloert, en naauwe achting daar op geeft.

De Staren of Spreeuwen ziet men by de huizen zeer zelden, maar wel aan 't water, voornamelyk daar veel vee in de wyde loopt, om dat zy uit den mist haare gewoonlyke spys zoeken. Tegen den herfst, wanneer de druiven ryp worden, 't welk in February en Maart geschied, komen zy by hopen en troupswyze in de wynbergen, pikken met hare spitze bekken de beziën aan stukken, zoo om de zap daar uit te hebben, als om de korrels daar uit te vreeten; derhalven kan men dezelven niet anders verjagen, als met schietgeweer, waar mede zy gedood, of ten minsten schuuw gemaakt worden. Ondertusschen moeten in een wynberg altyd twee oppassers of meer zyn, naar mate dezelve een weinig groot is, en veel wyngaarden bevat. Staren.

Aan de vlietende waters en zee-oevers onthoud zich hier een vogeltje, 't welk *Gesnerus*, en uit hem *Heuslinus Lys-Flicker*, of *Steinbicker*, de Latynen *Cinelus*, en de inwoners alhier of Hollanders *Strandloper* noemen. Het is op den rug, kop en staart aschgraauw,

graauw, en aan den buik wit; heeft een donker-bruinen rechten en eenigzins langen bek, en licht-rode poten. Het zoekt aldaar aan de wormen zyn voedzel, en beweegt zyn ſtaart altyd, zoo als de quikſtaarten. Het vliegt ook zeer dikwils op, maar nooit ver. Of ſchoon het konde worden geſchoten, zoo geſchied zulks nogtans zeer zelden, om dat zyn vleeſch niet heel goed is, 't welk ik echter nooit geprobeert heb.

Worden zelden geſchoten.

De grootſte, ſterkſte en zwaarſte onder alle vogels, die een middelmatig paard in hoogte niet veel behoeft te wyken, ik meen de Struisvogel, is hier in zodanigen overvloed en getal, dat men naauwlyks een quartier uurs ver door het veld gaat, zonder den zelven te zien, 't zy een alleen, of verſcheiden by malkanderen. Vermids deze vogel ten opzicht van zyne uiterlyke gedaante buiten dat genoegzaam bekent is, ook de veeren, zoo wel het mannelyk als vrouwelyk geſlacht tot cieraad dienen, of ſchoon zy van natuur maar zwart en wit zyn, en naderhand eerſt met andere verwen geverft worden, zoo is 't onnodig, om iets meer daar van te melden; te meer, om dat men weet dat zy licht tam gemaakt worden, gelyk zulks aan verſcheide Hoven van Mogendheden en hier in de Veſting de Goede Hoop dagelyks te zien is, alwaar zy over het bolwerk gaan, voor de wachthuizen ſtaan blyven, en niemand daar uit laten, dan na dat men hen een ſtuk brood gegeven heeft. Als men ze echter plagen wil, zoo ſlaan zy met hare poten, waar aan zy klauwen zoo als een hert of wilde bok hebben, als een paard achter uit, met zodanig geweld, dat zy een man gemaklyk omver zouden ſlaan, gelyk ik zeer dikwyls gezien heb.

Van de Vogel Struis.

Hoe de Struizen brood bedelen.

Niets is aan dezen vogel minder geproportioneert als de kop, welke met de gantſch lange, dikke en ſterke poten, zoo als ook zwaar en dik lyf, en langen zwanen-hals, gantſch niet overeenkomt, door dien dezelve niet groter is, als een ganze-kop, en daarenboven de bek gantſch kort en ſpitsachtig, ontrent als die van een eend is.

Hebben kleine koppen.

Zyne eieren zyn daarentegen groot genoeg, en van tamelyke zwaarte, zoo dat men het binnenſte van 30 hoender-eieren zeer licht in een ſtruizen-ey doen kan. Zy zyn goed om te eeten, voornamelyk geroert, of in gebak, op welke wys ik ze zelf menigmaal genuttigt heb; en konnen in zulk geval gemaklyk vier menſchen aan een alleen haar genoegen eeten.

Alle de Auteurs, die tot nu van de Struizen hebben geſchreven, daar onder *Francius in Hiſtor. Animal. p.* 277. en anderen meer, hebben beweert, dat de Struizen hare eieren in 't zand leggen, en door de zon en 't zand laten uitbroeden; maar door dien my gantſch het tegendeel uit de ondervinding bewuſt is, en meer dan hondertmaal den Struis of Struizen, die by beurten broeden, van hare neſten gejaagt, de eieren met my genomen, en nog goed, opgegeten en verteert heb, zoo is het, hoop ik, niet te twyffelen, dat zy hare eieren zelf broeden, te meer vermids ik 'er verſcheidemalen zodanige heb gerooft, waar in de jongen reeds op 't uitkomen waren, en den volgenden dag zekerlyk uit de ſchalen zoude zyn gekropen, gelyk ik dan eens uit een neſt 5 eieren hebbe met my genomen, in welke allen reeds volkomen kuikens waren.

De Schryver wederlegt het bericht van eenige Auteurs.

Ondertuſſchen is het zeker, dat als men de eieren van een Struis maar aanraakt, en daar na onbeſchadigt laat leggen, dat het beeſt die zelf aan ſtukken breekt, en niet meer daar op gaat zitten,

't welk een teken van een byzonderen reuk in dezen vogel zyn moet. Wyders is ook gewis, dat hy zyne uitgebroeide jongen niet ten eersten verlaat, zoo als andermaal verkeert bericht word, maar dat hy ze in het nest zoo lang met het rondom groejende gras voed, tot dat zy hem konnen volgen; en als dan houd hy dezelven als een oprechte vader of moeder by zich, en bewaart ze zoo veel mogelyk voor allerhande gevaar. Wanneer echter een van de jongen in de loop staat te blyven, moet men wel op zyn hoede zyn, dat men geen slag van hem krygt, die zekerlyk fel genoeg zal zyn.

Wederlegging van een ander valsch bericht.

Voorts word van de Struizen geschreven, dat zy steen en yzer zwelgen en verteren. Wat het eerste aanbelangt, zulks komt met de waarheid overeen; wat echter het verteren aangaat, daar aan twyffel ik niet alleen, maar weet ook uit de ondervinding het tegendeel. Men geve aan een struis het geen men wil te eeten, zoo zal hy na aardt der vogels, zand en kleine stenen mede inslikken. Hy doet ook het zelve, als men hem geld of yzer voorhoud, maar ten opzicht van de vertering zal men wel haast in zyn mist gewaar worden, dat zoo wel het yzer of geld, als ook de zandkorrels en kleine steentjes in zyn geheel gebleven zyn, gelyk ik zulks niet eens en met eenen, maar menigmaal en met vele geprobeert heb.

Struizen konnen niet vliegen.

Vliegen kan hy niet, om dat zyne zwakke wieken zyn zware lyf niet dragen konnen. Wanneer men hem derhalven te dicht komt, spant hy dezelve uit, en verlaat zich op de snelheid der pooten, alzoo hy met de wieken slaat, en aldus de lucht verdeelt, ten einde het groot lichaam te sneller daar door zoude konnen gaan.

Maar snel lopen.

Hy is zeer zwaar, en ondertusschen zoude men moeite genoeg hebben, om hem met een wakker of snel paard te achterhalen, 't welk zelfs menigmaal mislukt, voornamelyk als'er veel molshopen zyn, waarin het paard trapt, en alzoo de ruiter en het paard beide eerder vallen, als de Struisvogel gejaagt of gekregen word. Wanneer men hem achterhaalt, steekt hy den kop weg, en meent misschien, dat men hem niet zien kan, om dat hy zelf niet meer ziet, of hy is beschaamt, dat hy den stryd verloren heeft, en nu onderleggen moet, terwyl hy zich en op zyne snelle poten en op de grote wieken verlaten heeft.

Duiven.

Edog dit van de struizen genoeg. Met de tamme duiven gaat het als met de tamme ganzen en eenden, welke men wel vind, maar niet in zodanige menigte, als menze in Europa en voornamelyk in Duitschland en Holland ziet. De rede daar van is dezelve, welke hier boven van de ganzen aangehaalt is, rakende 't gebruyk van haar vleesch tot spys betreft; aangezien aldaar mynes wetens de duivenveren ook niet tot bedden gebruikt, maar alleenlyk gehouden worden, ten einde men een verandering van spys, en iets aangenaams voor den maag hebben moge.

Wilde duiven.

Wat echter de wilde druiven aanbelangt, daar van zyn 'er hier eenigen, die tam konnen worden gemaakt; daar onder de Tortelduiven, die ook in Holland in de huizen by liefhebbers gezien worden, en derhalven niet behoeven na hare kouleuren, als waar in zy overeenkomen, verder beschreven te worden. Zyn zy echter elders zoo menigvuldig niet als hier, daar men dikwyls op een veld een groten trop by malkanderen ziet, en als men daar onder schiet, verscheide op eenmaal velt. Welke ook wyl zy grote schade aan 't koorn doen, en daarenboven zeer goed te eeten zyn, hoe meer hoe liever geschoten worden.

Daarentegen worden hier andere

lde dui- idie niet ı te ma- ı zyn.

dere wilde duiven gevonden, die in 't geheel niet getemt worden, of het echter geschieden kan, daar van heb ik geen ondervinding. Ik weet wel, dat niemand alhier de moeite neemt, om dezelve tam te maken, om dat zy in 't woeste veld genoeg konnen gevonden en geschoten worden. Zodanig zyn de berg-duiven, die groenachtige veren hebben, en welker bek en poten roodachtig zyn. Voorts behoren hier onder de bosch-duiven, die licht-graauw gespikkelt zyn, en een groenachtigen hals hebben. Wyders de zeeduiven, die gantsch zwart, en rood van bek en poten zyn. Deze duiven hebben voort 't overige geen onderscheid, dan dat de eene den anderen in grootte overtreft, gelyk dan de Torteldüif de kleinste van alle zoorten is. Haar vleesch smaakt een weinig wilder, als dat van tamme duiven, of schoon zy alle zeer goed om te eeten zyn.

ıcher of ıkelaar.

Om de menigerlei aard en natuur der Duikelaars te beschryven, is myn werk niet, om dat 'er van dezelve hier verscheiden worden gevonden. Want daar zyn 'er niet alleen gantsch zwarten, die wegens de kleine, witte en fyne veren een blinkenden kop schynen te hebben, en daarenboven aan den bek en poten bleekrood zyn, maar ook anderen, die een spitsachtigen bek en daarbenevens zwarte en witte veren hebben, zoo dat het lyf met witte veren bedekt is, onder de welken eenige donker-groenen zich mede laten zien, en de wieken met zwarte veren gekleed zyn. Alle deze en nog meer andere zoorten der Duikelaars begeven zich tot vischvangen, en hebben van dezelve haar voedzel; weshalven ook haar vleesch, wyl het na de spys, dat is, tranig smaakt, niet word genuttigt, ten zy iemand de moeite wilde nemen, om het zelve, zoo als van de Pinguinen gemeld is, verscheidemalen in versch water te koken; ten einde zy na de tranige smaak verloren te hebben, met versche boter gebraden worden.

Van de Troschels ken ik alhier geen anderen, als de Wyn-Troschel of Lyster, welke zoo als de andere Lysters haar nesten van binnen van verrot hout en van buiten van mos zoo konstig timmeren, dat 'er geen water in kan komen. Wegens haar zang, hoe wel zeer aangenaam, worden zy hier niet geacht, om dat men andere welzingende vogels genoeg heeft, waar van nogtans niet meer werk als van deze gemaakt word, maar men zoekt ze zoo veel mogelyk van kant te helpen, om dat zy anders veel druiven vernielen, en grote schade daar aan doen. Haar vleesch houd men in grote waarde, en genuttigt het met goeden smaak, als het welk dat van Kransvogels, die men hier uit gebrek van Geneverbomen en beziën gantsch niet heeft, zeer na komt.

Wyn-Troschel of Lyster.

Zingen lieflyk.

De Thole of Kaauw in 't latyn *Monedula* genaamt, is hier ook eenigzins bekent, te weten, als een gantsch wilde zoort, zwart maar niet zoo groot als een kraai, met een gantsch ronden roden bek. Zy heeft een zeer lelyken zang, en word derhalven ook gantsch niet geacht. Daar benevens vind men ook de geen, die in Europa bekent is, en zwarte veren, een roden bek, rode poten en een witten kring om den hals heeft. Zy onthoud zich gaarn op hoge steenklippen, alwaar men haar niet licht genaken kan; zoo als ook op hoge dichte bomen, waar in zy nestelt. Zy leeft van wilde amandelen en akers, welke de Europeanen hier eerst hebben geplant. By aldien hier liefhebbers van vogels waren, zoo ben ik van gedachten, dat zy dezen vogel veel lichter zouden leren sprecken, als een Papagaay, die

Thoolen of Kaauwen.

die eerst van Mauritius en elders herwaards moet worden gebragt, om dat zy even zoo leerzaam schynt, en daarenboven zoo bytachtig niet is; Edog men acht hier een Papegaay zoo veel als een Kaauw, en een Kaauw zoo veel als een Papagaay, dat is, den een zoo weinig als den anderen. De

Wachtels of Quartels.

vogels, welke minst worden gedood, zyn hier de Quartels, als welken niemand grote schade doen, en door hare onnozele eenvoudige zang, ook dikwyls dubbelde slag, de rezigers eer tot medelyden als tot toorn verwekken. Derhalven laat men ze gaarn leven; en vermids men gene Leeuwerken of andere vogels netten heeft, waar mede men deze en andere diergelyke vogels vangen zoude konnen, zoo ontspringen zy meest den dans; hoe wel nog zommige liefhebbers worden gevonden, welke dien vogel in huis en ik koojen houden, ten einde om uit denzelven de verandering van het wêer te weten, en by nacht gewekt te worden; anders weet ik niet, ooit gehoort te hebben, dat ze op iemands tafel gedragen zyn.

Tuinsluipers en Cysjes.

Den Tuinsluipers, Cysjes en vele andere kleine vogels; welke hier in grote menigte worden aangetroffen, gaat het veel erger. Want vermids zy of troupswyze vliegen, of zich onder den hoop van anderen mede vermengen, zoo worden zy vry meer vervolgt en geschoten. Ondertusschen zyn deze twee gemelde zoorten van vogels de Europeaanschen zoo gelyk, als een droppel water den anderen, en hebben dienvolgens geen verder beschryving van noden. Ik zegge maar, dat de cysjes alhier zoo fraai niet zingen als in Duitschland, of haar zang is tegen die van andere welzingende vogels gerekent, zoo aangenaam niet, als dezelve in Europa gehouden en geacht word.

Vleermuis.

De Vleermuizen zyn alhier in zoo grote menigte als in Europa, en zyn van die niet onderscheiden. Derhalven zeg ik alleenlyk, dat ik 'er een heb gezien, die op Mauritius eiland, nader ten Oosten en Indien als dit Voorgebergte gelegen, gevangen was, welke alle anderen, die ik ooit hebbe gezien, zodanig in grootte overtrof, als een grote struis van een tamme of wilde gans verscheelt; want zy was veel groter als een duif, en byna als een middelmatige haan, hoewel voor 't overige gantsch geen onderscheid daar aan te zien was.

Uilen en Nacht-uilen.

De Uilen, welke ook Nachtuilen worden genaamt, kan ik niet t'eenemaal met stilzwygen verby gaan, om dat 'er hier al ruim zoo veel als in Duiischland zyn. Ondertusschen zyn zy zoo groot niet, en zal men 'er zelden een aantreffen, die groter als een hen maar wel kleinder is. Daarentegen zyn zy hier veel fraajer van veren, en hebben heel mooie vlammen van rode en zwarte veren, met graauwe stipjes. Daarenboven zyn zy zoo wild en schadelyk niet, als die in Europa, om dat zy wel by nacht op de huizen en boere woningen vliegen, en aldaar een naar geluid maken, maar zy brengen den Landman groot voordeel, vermids zy hem als een of ander wild en verslindent dier in zyn stal wil inbreken, daar door zoo vast niet laten slapen, maar in staat houden, om het getier van het vee, en het woeden van den onrustigen vyand te horen en af te houden. Ja men kan ze zelfs wel tam maken, en binnens huis met weinig kosten voeden, vermids zy geslage vyanden van muizen zyn, en dezelven zoo goed als een kat doden en verdryven. En heb ik in den jare 1708. by zekeren Franschman, *Etienne Noël* genaamt, in de Keerweder eenige gezien, die zoo tam waren, dat men ze met weinig moeiten houden konde;

van

van welke hy ook betuigde, dat hy ze niet gaarn tegen een kat ruilen wilde.

Valken. Hoe veel en menigerhande zoorten van valken hier zyn, zulks kan ik niet zeggen, door dien op zodanige roofvogels geen acht word geſlagen, om dat ze hier tot niets te pas komen, maar alleenlyk ſchade onder het overige pluimgedierte aanrechten. Dat hier nogtans verſcheide zoorten worden aangetroffen, die in kouleur en zeden onderſcheiden zyn, en als in Europa afgerecht, menige pleizier-jagt veroorzaken zouden, daar aan is gantſch geen twyffel. Vermids nogtans niemand gevonden word, die van voornemen is, om zich van dezelven te bedienen, zoo neemt ook niemand de moeite, om dezelven te leren, veel min om die naauw te onderſcheiden, na de wys der Jagers te onderzoeken.

Worden ...et afge...cht.

Vinken, ...aar veler...nde ...oort. De wonderbaarlyke verandering, en veelvoudige zoort der Vinken, is niet uit te ſpreken, alzoo men zoo wel de gemene als de Root-Diſtel en andere vinken aantreft, welke echter allen in Duitſchland zoo bekend zyn, dat zy overvloedig van andere vogels worden onderſcheiden. Ondertuſſchen acht ik my verplicht, om gewag te maken, van een zoort, die my 't verwonderens waardigſt heeft geſchenen, en welke ik niet weet, dat in Europa bekent is, vermids deszelfs ſchone kouleur, aardig neſt, en wonderlyke verandering daar toe aanleiding geeft. Deze vink is eenigzins groter van lyf als de andere zoorten van vinken; heeft een pikzwarten kop en buik, zoo dik met heel zachte veren overtrokken, dat men niet anders meent, of men voelt 't allerfynſte fluweel. De hals en rug zyn hoog rood van even zulke zachte veren. De wieken en ſtaart zwart, breed en eenigzins lang. De bek is geelachtig, kort en ſpits. In den winter verandert hy van veren, en te gelyk van kouleur, zynde dezelve als dan aſchgraauw met eenig bruin daar onder gemengt. Zyn neſt maakt hy in ſtruiken en bomen, aan de waterkant ſtaande, van louter *Capock* of boomwol. Het zelve is van binnen in twee delen verdeelt, of ſchoon'er van buiten maar eene ingang is. Boven houd het mannetje huis, en onder het wyfje, alwaar het ook de eieren broed, edog helpt het mannetje ook broeden, als het wyfje uitvliegt, om de koſt te zoeken. Het gantſche neſt is zoo dicht in malkanderen gewerkt en getrokken, dat 'er geen droppel water door kan, of ſchoon het nog zoo lang regent. Ik heb deze zoort van vinken nergens in een groter getal gevonden, als in de Moſſelbank, en weet derhalven niet, of een zeker voedzel aldaar in een groter overvloed voor haar aangetroffen word, als elders, waar door zy zich zoo gaarn aldaar onthouden, of dat aan deze vogels een zekere drift, om zich aldaar t'onderhouden, gegeven zy.

De fraaiſte en onder alle tot nu verhaalde vogels een der grootſte, is en blyft zonder twyffel en buiten alle tegenſpraak de geene, welken de Hollanders *Flamingos*, de Franſchen *Flammant* en *Henblinus pag.* 402. van zyn Vogelboek, zoo als ook *Johannes Rajus* in zyne *Synopſi Methodica de avibus Phœnicopterum* noemen. Want zyn hals is znee-wit, en veel langer als die van een zwaan. De poten zyn rood-geel, en de helft langer als die van een Oyevaar, van onderen breed, als die van ganzen, eenden of zwanen. De bek is zeer breedt, en van zonderlinge en ongewone gedaante, zynde het bovenſte gedeelte met een bult, en gebogen, en met ſcharpe korte tanden voorzien; het onderſte deel is daar en tegen dikker en holler, zoo dat de dikke Beſchryving van een fraje en grote vogel.

en lange, ook zeer vette tong gemakkelyk daar tusschen leggen kan; aan 't end is dezelve zwart, en voor 't overige donkerblaauw. De kop is zoo wit als de hals. De slagveren zyn pikzwart, de anderen echter op de wieken, die de huid bedekken, bloedrood, weshalven zy te meer in de oogen vallen, en zoo veel fraajer van de andere kouleuren uitsteken. Het lyf is groot, als dat van een Zwaan, en eer nog groter. Het vleesch aangenaam van smaak en gezond, voornamelyk gebraden, of met reis gekookt, als welke het zoo geel maakt, als of 'er zaffraan in was. Het lekkerste van dezen gantschen vogel is de tong, als welke louter merg lykt te zyn. Liefhebbers van de jagt konnen dezelve met weinig moeite op de rivieren en zeën of stilstaande waters in grote menigte vinden, alwaar zy zich altyd by dag onthouden, of schoon zy geen visch, maar alleenlyk gras, en het geen op 't water dryft vreeten; en tegen het vallen van den avond vliegen zy na hunne nesten, op heuvels of tusschen dicht en lang gras gemaakt. Aan drie van deze vogels heeft men zoo veel als men na huis kan dragen, waar uit lichtelyk van haar grootte en zwaarte kan worden geoordeelt.

En aldus, Lezer, hebt gy ook het geen ik van de vogels waargenomen, en na verlies van myne aantekeningen, overgehouden heb. Is het naar uw en myne wensch uitgevoert, zoo ben ik verplicht, om God te danken, dien ik ook voor al het geen hy my in dit ver afgelege en in den beginne van Barbaarsche Heidenen bewoont land, te zien vergunt, en zyne Almogentheid en zonderlinge wysheid daar uit te erkennen, verleent heeft, ootmoedig dankbaar ben. By aldien dezelve echter gebrekkig word gevonden, gelyk ik dan wel weet, dat nog zeer veel vogels alhier worden gevonden, die ik niet eens aangeroert, veel min eenigermate beschreven heb, zoo is zulks niet myne oplettentheid, maar dat ongeval toe te schryven, die my nog verscheide andere papieren ontrukt heeft, en welker verlies my als nog zeer ter herten gaat en smert. *De Auteur eindigt de beschryving der vogels.*

Ondertusschen ziet de Lezer klaar en duidelyk, dat ik myn woord stand gehouden, en deze in zich zelfs wydlopige stoffe zoo beknopt en bondig afgehandelt heb, als immer mogelyk geweest is. *Besluit dit Hoofdstuk.*

XIII. HOOFT-

XIII. HOOFTSTUK.

Waar in na het Alphabet een naricht word gevonden van de Visschen, die in de diepte der Zee by en ontrent het Voorgebergte der Goede Hoop zich onthouden.

De Schryver wil de Visschen na het Alphabet beschryven. De Ophlazer. Een matroos sterft daar van. Alikrikken een zoort van mosselen. Austern of Oesters Barben, of Puitaal Bennyt. Bruinvisch. Cabeljau. De Dolfyn. Is niet van eenerhande zoort. Beschryving van den gemenen Dolfyn De andere zoort van Dolfynen. Elft, hoe die is. Vliegende Visschen. Worden zeer vervolgt. Hebben verscheide zoorten. Worden ook Zee-zwaluwen genaamt. Goud-visch. Grundelingen zyn aan de Kaap anders als in Europa. Hoe ze gevangen worden. Is geen smakelyk eeten. Klyne zoort van Kreeften, Garnelen genaamt. De Haringen. De Schryver wederlegt een valsch bericht wegens de kroppen van Haringen. Byzondere zoort van Haringen, Harder genaamt. Aan de Kaap kan men niet met haring zouten omgaan. Canis Carcharias *of Haay. Kan een geheel mensch inslokken. Is moeilyk en gevaarlyk te vangen Hoe de andere zoort van deze visch,* Lamia *genaamt, is. Deze beide Haajen zyn zeer heet op Menschen-vleesch. Exempel daar van. Waarom des Schryvers Schipper niets van deze Haajen wilde eeten. Hoe het vleesch van deze visschen klaar gemaakt word. Is niet smakelyk. De Schryver meent dat zodanige visch Jonas ingeslokt heeft. Andere Schryvers zyn van 't zelve gevoelen. De H Schrift spreekt van een Walvisch of grote visch. Dog word aangetoond dat het geen Walvisch kan geweest zyn. Hechten of snoeken worden in zoet water niet gevonden. Zee-snoeken. Hottentots-visch. Zyn twederhande zoorten Hommers zyn'er veel aan de Kaap. De Schryver heeft nooit een gantsche Zeekreeft alleen konnen eeten. Jakob Evertsen wat voor een visch. Waarom zy Jakob Evertsen heten. Hoe deze was Egel, Zee-Egel. Slakken. Zee-Egel is een aardig dier. Irlitzen. Karpers. Zyn tamelyk klein aan de Kaap. Kegel slakken. Waar toe hare huisjes dienen. Klip-kouzen waar toe die dienen. Hoe hare schelpen zyn. Rivier-kreeften. Krabben verscheide zoorten. Een andere zoort van krabben Klip-visschen. Loots-mannetjes. Meer- of Zee-Leeuw word in de Tafelbaay gezien. Word geschoten. Hoe deze Meer-Leeuw was. Meer- of Zee-sterren en Zee-zonnen zyn weinig van elkander te onderscheiden. Meer-spritzen. Het is onzeker of zy leven. Meer-zwyn. Rivier-mosselen. Noord-Kaper een zoort van Walvisschen. Oly-slakken. Byzondere zoort van vreemde visschen. Hebben iets vergiftigs by zich. Een visscher word 'er van gestoken. Paling is een zekere zoort van Aal. Aan de Kaap de Goede Hoep vind men zeer zelden paarlen Parel-mosselen. Parel-slakken. De Schryver heeft drie diergelyke gehad Roch. Hoe dezelve van de Hottentotten gevangen word. Wat zy daar mede doen. Sand-knypers. Robben. Geven schone traan. Valsch bericht van Dapper en Anderson. Zilver-visch. De Spiringen komen byna met de Irlitzen overeen. Schroef-slakken zyn twederlei. Hare hoorntjes zyn ongemeen fraai. Steenbrazems worden geprezen. Hebben verscheide zoorten. Een andere zoort van Steenbrazems. Zyn zeer raar. Tonnynen. De Kramp of Trilvisch. Merkwaardige eigenschap van dezen visch. Hoe de Visschers deswegen op haar hoede zyn. De Auteur eindigt de Beschryving der Visschen.*

NA dat ik tot nu by de beschryving der Dieren genootzaakt ben geweest, om u niet alleen op het land om te leiden, en de viervoetige dieren voor te stellen, maar my ook genoopt heb gevonden, om de Lucht-schepzels, ik meen de Vogels, zoo veel mogelyk, en voor zoo veel ik 'er van dezelve gekent hebbe,

aan te tonen, zoo ben ik als nu bezig, om my na 't water te begeven, en deszelfs diepte te doorsnuffelen, om naar myn vermogen, de dieren, die my voor ogen zyn gekomen, op te zoeken, en naar bevind der waarheid t'ontleden, ten einde het besluit van deze materie nader kome.

Vermids deze Waterdieren, de visschen, zoo wel in zoet als zout, of in levende en staande waters zich onthouden en ik nogtans reeds overlang hebbe bericht, dat weinig visch in dit land aangetroffen word, die zich in de zoete waters bevind, zoo zal de Lezer niet qualyk duiden, dat ik van myne beschryvings-trant niet afwyk, maar dezelve hier ook na het alphabet voordraag. Wanneer visschen voorkomen, die of in 't zoet water alleen of wel in zoet en zout water beide zich onthouden, zoo zal ik zulks daar by voegen; en by de gene, daar zulks niet word gemeld, voor uit zeggen, dat het louter zeevisschen zyn, die haar verblyf alleen in de brakke waters hebben, en houden. Ondertusschen twyffel ik geenzins, of de Lezer zal toestaan, dat ik de Mosselen, Kreeften, Krabben, en andere diergelyke in schulpen en huisjes wonende dieren, welker vleesch het visch-vleesch naby komt mede invloejen laat, en onder haar behorigen letter breng, ten einde niet gehouden zy, om weder een byzondere Classis van haar te beginnen en op 't papier te brengen; te meer, om dat tog tusschen deze en de andere zoorten geen ander onderscheid is, dan dat 't welke het uiterlyke en aanklevende huis met zich brengt.

De Schryver wil de dieren na het Alphabet beschryven.

By aldien my nu dit word toegestaan, zoo volg ik aldus de visschen, welke ik in dit land gezien, en van de meeste zoorten met eige mond gegeten heb. De eerste, die op het toneel komt, is dienvolgens de Opblazer, aldus genaamt, om dat hy zich vol wind maken, en zoo rond als een kogel opblazen kan. Of schoon deze visch niet goed om te eeten is, zoo verdient hy als een aardig zee-wonder aangemerkt te worden; zyne huid lykt glad en zonder schobben; de buik is wit, en de rug donkergeel en als doorschynende. De muil is gantsch klein, met vier brede tanden gewapent; en als men hem in de zon laat drogen, is hy byna als een gedroogt Speenvarken, alzoo de kop schier als een ingetrokken Varkens-snuit, spitsachtig toeloopt. Ik heb 'er veel gehad, welke ik voor myn vermaak gedroogt, en daar na aan verscheide vreemdelingen vereert heb.

Opblazer.

Zeker wel bevaren Matroos wierd eens graag na deze visch. Vermids hy verscheidemalen reeds hadde gedacht, dat zy hem geen quaad konden doen, liet hy eenige klaar maken, als of zy de lekkerste visch waren, waar na hy volkomen zyn genoegen daar aan at; edog het duurde niet lang, of hy bevond zich heel qualyk, weshalven hy een braaf glas wyn dronk, om dezen visch te doen zwemmen, in mening van daar door herstelt te worden. Ondertusschen deze onpasselykheid bleef hem by, en hy wierd hoe langer hoe zieker, zoo dat hy naauwlyks den derden dag halen konde, wanneer deze ongewone graagte hem het leven koste. Derhalven zal niemand jegenswoordig zoo licht weder onderstaan, om dien Opblazer tot spys te gebruiken. Veel zekerder en beter zyn daarentegen de onaanzienlyke Alikrikken, of een zoort van kleine Mosselen te eeten, welke *Forcrus* in zyn Vischboek *pag.* 142 b. *Meer-Döpfse* noemt. Want of schoon zy van verscheide gedaantens zyn, dat is, eenige kort, en andere langachtig, zoo komen zy nogtans daar in overeen, dat de huisjes van

Een Matroos stert daar van.

Alikruiken een zoort van Mosselen.

van allen glad, van buiten eenigzins gespikkelt, en als tweevoudig zyn, edog met zeer weinig en wel gantsch geen glans, of schoon van binnen de schone parelkouleur zich vertoont. Als men deze Alikruiken in een pot met zee-water laat koken, zoo zyn zy daarna met een weinig peper en azyn even zoo goed om te eeten, als in Duitschland de tuinslakken; ondertusschen het moejelykste en verdrietigste is, dat men om dat ze zoo klein zyn, dezelve met een naald uit hare hoorntjes halen moet, als men zyn lust daar mede stillen wil. Wie nogtans zyn hert niet daar aan ophalen kan, en dat futselwerk niet aanstaat, kan zich licht aan Oesters verzadigen, 't zy raauw of gekookt, gestooft of gebraden, alzoo dezelve alhier even zoo goed, groot en overvloedig zyn te bekomen, als in Europa. Wyl zy diep onder water, en vast aan de klippen gaan zitten, zoo moet de geen, die ze hebben wil, de ebbe waarnemen, en zich als dan met een goede byl en hamer verzien, begeven, daar de klippen blood en de oesters vry zyn. De schulpen van binnen zyn insgelyks parelkouleur, terwyl zy van buiten eer den steen, waar aan zy kleven, als een mosselschulp gelyken; welke ook naderhand nevens andere mosselschelpen tot kalk verbrand en verbruikt worden, gelyk dan zulks de arbeid is, van alle de guiten, die op 't Robbeneiland gebannen worden, dat zy dagelyks een zeker getal mosselen, door de zee opgeworpen, moeten opzoeken, ten einde zy naderhand gemaklyk met een Galjoot afgehaalt en na 't Voorgebergte gebragt en aldaar tot kalk gebrand konnen worden, en de Illustre Compagnie nooit gebrek aan kalk moge hebben, als zy dit of dat gevaarte oprechten of herstellen wil.

[margin: ...sters of ...esters.]

[margin: ...rben of ...taal.]

De Barben of Puitaal is in Duitschland een gantsch bekende en gemene visch, welke op de tafels van ryken veelvoudig gezet, lekker klaar gemaakt, en met goed appetyt genuttigt word. Deze hebben geen verdere beschryving van noden, dan dat ik alleenlyk gewag maakt, dat zy nergens anders worden gevangen als in de Drakensteensche bergrivier, waar van ik in de voorgaande Hoofdstukken reeds het bericht medegedeelt heb. De Europeanen alhier maken zoo veel werk van die visch niet, als wel in haar vaderland geschied, voorgevende, dat zy hier veel hairiger is, misschien om dat de menigte van zeevisch haar tot zulk oordeel verleid, welke gelyk de waarheid zelf betuigt, een ongemeen goed en aangenaam vleesch hebben, en derhalven veel liever als de langdradige Barben gegeten worden.

Staande myne reis na de Kaap hebben onze matrozen verscheidemalen een visch met den angel gevangen, die zoo dik als een mans arm en ruim zoo lang was. Zy doopten den zelven met den naam van *Benneit*, edog waarom, kan ik niet zeggen, maar moet haar in dit stuk navolgen. Ik gis, dat hy ontrent 6 of 8 pond zwaar was. De huid en schobben ja de gantsche visch leek doorschynende, en de purperkouleur straalde zeer helder door, maar echter veel meer wanneer de schobben afgeschrabt, en de goud-strepen verdwenen waren. De oogen waren rood, en de muil klein zonder tanden. Twee naby de ooren staande vinnen leken verguld, en die aan den buik, bleek-geel. De staart was roodachtig, en schaarswyze gedeelt. Wanneer men dien visch aan stukken sneed, was het vleesch van binnen bloedrood, als of het in zekere ronde muskelen verdeelt was, tusschen welke men een dun wit vliesje zag. Deze kouleur veranderde niet onder en na het koken, maar bleef rood,

[margin: Benneit.]

behalven dat die nu een weinig bleker als voorheen was. Het vleesch zelfs is gantsch droog, als uitgekookt en gerookt rundtvleesch; heeft echter een goeden en aangenaam smaak, en verteert wel in de maag; ten zy men wilde zeggen, dat dit zachter in het pekelvleesch, waarmede men zich aan boord behelpen moet, nog harder te noemen zy.

' Toenmaals en zedert nog dikwyls op andere ryzen, heb ik de visschen gezien, welke de zeelui-
Bruinvisch. den Bruinvisch noemen, die ik echter, om dat ik 'er geen van dichte by gezien heb, maar zal afbeelden, zoo als zy my van verre voorgekomen zyn. Dienvolgens waren zy donkergroen van kouleur, dog zoo dat de zwarte uitstak en door drong. Zy hadden eenigzins een verheven rug. In zodanige gedaante heb ik ze altyd gezien, wanneer ze op de vliegende en andere kleine visschen jagt maakten, en trachteden om dezelve in te slokken, alzoo gezegt word, dat zy zeer gulzig zyn, en niet licht haar genoeg krygen konnen. Haar grootte quam my voor als een zwaar rundt, edog ruim driemaal zoo lang, en van achteren na den staart spits toelopende, zoo dat ik acht, dat zy ruim 15 of 16 voeten lang zyn. Meer weet ik wegens de bovengemelde oorzaak van deze bruinvisschen hier niet by te voegen.

De Cabeljau, waar uit naderhand de gezoute Laberdaan en de droge stokvisch gemaakt worden, heeft zeer verscheide zoorten, van dewelke nogtans maar een aan dit Voorgebergte gevangen, en ook
Cabeljau. Cabeljau genaamt word. Hy is niet gevlakt als de Oost-Indische, gelyk *Bontius Lib. 5. Histor. Natur. & Medic. Cap. 24.* schryft, maar aschgraauw, heeft grote schobben, en is op den rug zwartachtig. Van den kop tot op den staart loopt een zwarte streep. Hy heeft harde vinnen, en is doorgaans 2 of 3 voet lang, en 8. 10. en meer pond zwaar. Versch gegeten, heeft hy ongemeen goed en gezond vleesch; Gezouten of tot laberdaan gemaakt, aangezien men den zelven hier tot geen stokvisch droogt, is zyn vleesch wel een weinig harder en zoo licht niet te verteren, maar verstrekt den slaven, die zwaar moeten arbeiden, een goede maaltyd en voedzame spys.

De Dolfyn is even zoo goed een Koning onder de water-dieren, als de Leeuw te land Koning is onder de viervoetige dieren, of de Arend onder het pluim-gedierte, om dat hy zeer snel kan zwemmen, en daarenboven van zeer scherp gezicht, en fynen reuk is, zoo dat hem geen visch, hy verschuile zich waar wy wilde, zoude ontsnappen, ten ware de Natuur daarin voorzien en hem een muil gegeven had, die eenigzins nederwaards aan den Kop is. Hy is niet van eenerhande aard, maar heeft verscheide zoorten. Ik zal van dezelve twee, welke ik beide niet alleen gezien, maar waar van ik ook menigmaal gegeten heb, hier beknopt voorstellen, edog voor af zeggen, dat de Duitschers deze visschen Meer-zwynen noemen.

De Dolfyn

Is niet van eene zoort.

Dienvolgens is de eerste de gemene Dolfyn, welkers muil wydt spitsachtig gebekt als die der ganzen is. Hy heeft een gladde huid zonder schobben en hair, maar harde, kleine, scherpe tanden, die onder en boven in malkanderen sluiten; eene vleeschachtige lange en beweeglyke tong; grote maar bedekte oogen, zoo dat men alleenlyk het zwarte daar van kan zien. De staart is zodanig gestelt, dat een deel op de rechte en het ander op de linker zyde zich beweegt, en byna als het eerste of laatste quartier van de maan gebogen is. De rug is zwart, en de buik wit; de muil is niet heel groot;

Beschryving van den gemenen Dolfyn.

groot; in plaats van ooren heeft hy achter de oogen twee kleine gaatjes, die men naauwlyks kan zien, waar door hy zeer scherp hoort. In plaats van de neusgaten ruikt hy door het verhemelte van den mond zoo sterk, dat het niet uit te spreken is.

Deze zoort van Dolfynen is zoo als ik ze gezien en gegeten heb, ontrent 5 of 6 voet lang, rondachtig, en tamelyk goed van smaak. Zy worden in de havens van de Kaap niet gevangen; edog als men maar een weinig in de ope zee komt, zoo ziet men ze veelvoudig, voornamelyk als de zee onstuimig is, want als dan dryven, huppelen en springen zy ontrent een mans hoogte boven water, schynen groenachtig te zyn, en geven het water ook een groenachtige kouleur. Wy hebben dezelve met sterke angels, aan een dun touw vastgemaakt, en aan welken angel een stuk pekelspek aangeslagen was, gevangen, en haar vleesch nog tamelyk goed bevonden, voornamentlyk met zout gewreven, en een ruimen tyd daar na gekookt. De lever en de tong zyn 't best aan dezen gantschen visch.

ndere van nen. De andere zoort van Dolfynen word van de Heidensche slaven *Waraka Pempe*, van de Javanen *Jean Bonda*, of visch-paarden, maar van de Portugezen *Dorados* genaamt, en wel voornamentlyk, om dat de huid, versch gevangen, lykt verguld te zyn, welke goud-kouleur echter, na dat de visch ontrent een uur dood is geweest, zich verliest. Ik zal niet nodig hebben, om een andere beschryving van dezen visch te geven, dan dat ik enkelyk zeg, dat haar muil gantsch stomp is, zoo dat men dezelve voor een ronde schyf zoude aanzien, als zy dezelve boven water steken. Zy zyn ook doorgaans niet veel korter als de andere zoort, maar haar vleesch heb ik altoos veel aangenamer van smaak als dat van de eerste, bevonden. Het zal my geoorlooft zyn, om my van de woorden van *Erasmus Francisci* te bedienen, welke hy in zynen Oost en West-Indischen Staats en Lust-Gaarden *pag.* 198. uit *Bontius Histor. Natur. & Medic. Ind. Orient. Lib. V. p.* 73. bybrengt, om dat zy al het geen van dien gemelden visch te melden is, in zich vervatten. Deze zoort, schryft hy, heeft een treffelyken goeden smaak, zoo dat men ze kookt, en daar na met oly, azyn, peper, zout en knoflook, of met eenige andere specery inlegt, op welke wys zy lang goed gehouden worden, en de geenen wel te stade komen, die na Ternate of de Molukse eilanden stevenen, alwaar het proviand heel schaars valt. Aldus klaar gemaakt, zyn zy ongemeen goed te eeten, en een greetige kost, mids dat men gekookte ryst daar toe eet, ten einde het ingewand daar van niet ontstoken worde.

Het is geen slecht eeten, zegt de gemelde *Francisci* wyders, en zommige eeten het ruim zoo gaarn als een stuk van een ham, na dat het namelyk klaar gemaakt is; gelyk dan het ingewand van dien visch, wanneer men als met een varken daar mede leeft, en in vier quartieren snyd, het ingewand, den ruggraat, en de zygraten daar uit trekt en ophangt, niet anders dan een geslacht varken gelykt, zoo heeft ook de lever dien zelven smaak. Edog als het vleesch nog groen smaakt, is het zoeter, maar niet zoo goed. Zy hebben zelden over een duim dik spek; in zommige vind men nog de klyne jonge Meer-zwyntjes, die als Speenvarkentjes gebraden en gegeten worden.

Aldus ziet de lezer hier uit zeer licht, dat deze beide visschen nog goed om te eeten en gezond zyn, voornamentlyk als men ze op de gezegde wys klaar maakt. Het

ver-

verquikt my nog altyd, als ik om de smaak van dezelven denk, of schoon de gelegentheid niet altyd toelaat, dat men ze zoo zeer kostelyk toemaakt. Hoe zou het ook op de schepen geschieden konnen, daar niet meer dan twee perzonen voor al het volk dagelyks koken? dienvolgens kan men hier met recht zeggen, dat voor een gezonde maag alles gezond is, als welke naar de uitspraak van *Celsus* niet keurlyk op 't eeten behoeft te zyn.

Elft haar gedaante. In den haven van de Tafelbaay alhier, zoo als ook in de Baay Falzo worden een zekere zoort van visschen gevangen, welke men Elft noemt. Deze zyn doorgaans een el lang en meer, niet zeer breed, maar rondachtig; hebben schobben byna als een haring, edog niet zoo wit, maar geel. Op het lyf vind men eenige donkerbruine vlakken, en de rug is zwart. Langs den buik loopt een ruige zwarte streep, en het vleesch is met kleine fyne graadtjes doorvlochten, byna als een karper of haring, 't welk ook voor 't overige niet veel vettigheid aan zich heeft, en derhalven wel gesmeert of met een goede zous bedropen moet zyn, als het aangenaam zyn zal. Dieswegen acht *Aldrovandus Lib. IV. Cap.* 4. *de piscibus.* van dien visch, dat hy Elft, dat is, Helft werde genaamt, om dat hy naauwlyks de helft zoo veel zoude waardig zyn, als een Steur, die insgelyks de beste visch niet is. Zyne eieren nogtans zyn op zommige plaatzen, te weten, te Malakka, in zeer grote waarden, en word sterke handel daar mede gedreven, gelyk zulks by *Erasmus Francisci* in zynen Oost-en West-Indischen Staats en Lust-gaarden *p.* 1392. uitvoerlyk is te lezen.

Daar leeft bezwaarlyk een dier, zegt *Francisci l. c. p.* 32. b., nog in 't water, nog op 't land, of ook in de lucht, dat groter vervolging lyd, en uitstaat, als de vliegende visch, van de Portugeezen *Aboadors* genaamt. Vliegende Visschen. Want zy worden van de Tonynen (ik voeg daar by, van de Dolfynen, Hayen enz.) en diergelyke grote zee-visschen onophoudelyk vervolgt, weshalven zy om lyf en leven te redden, troupswyze uit zee vluchten. Worden zeer vervolgt. Komen zy echter uit het water in de lucht, worden zy daar ook niet geduld, maar de zee en roofvogels loeren ten eersten op haar, en vervolgen haar zoo lang, tot dat zy of gevangen worden, of zich weder in 't water laten vallen, daar zy dan ten eersten andermaal vervolging uitstaan moeten, en aldus gestadig zonder eenige rust zoo wel in als buiten het water met vyanden te doen en te kampen hebben. In 't vliegen vergeten zy op 't laatst het zweven en bewegen, aangezien zy dikwyls uit vermoedheid tegen de zeilen of op den overloop van de schepen in grote menigte nedervallen, en by de vleugels in de zeilen blyven hangen. De wyze Schepper heeft deze vliegende waterdieren met een zoort van vleugels verzorgt, om wel voornamelyk de woede van hare water-vyanden te ontgaan. Zy geraken echter daar door in de klaauwen van de geenen, die buiten het water op haar passen, en dus stoten zy op de Scylla, terwyl zy de Charybdis willen myden; ik wil zeggen, zy komen uit den regen maar niet uit den drop. Vermids zy nu allen, 't zy met twee of vier vleugels, 't zy ze kort of lang mogten zyn, niet langer uit het water konnen blyven, als hare vleugels nat zyn, zoo vertoeven zy ook niet lang boven water, en ontsnappen daar door beide hunne vyanden, waar van de laatsten weinig lust tonen, om onder water te duikelen, en den roof-visschen een lekker beetje te verstrekken, terwyl de eersten ter zyde van haar afwenden, of veel verder vooruit schieten, als deze

volgen

Goud-Visch.

Hepatus.

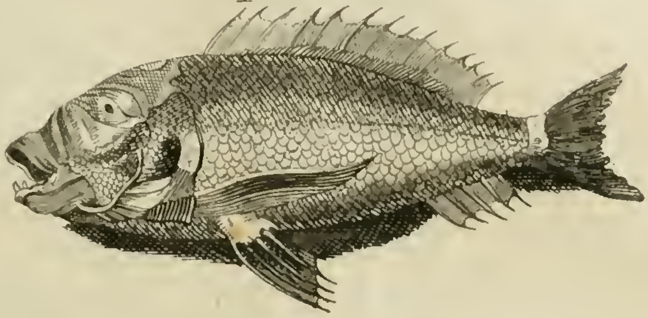

Steen-brazem.

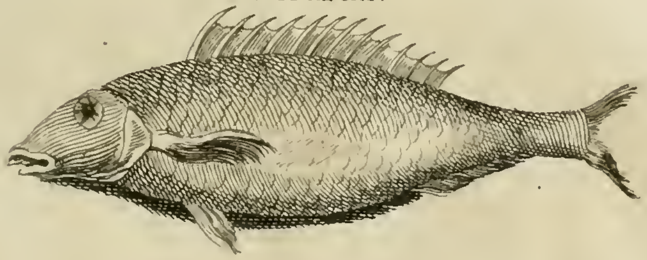

Vliegende Visch.

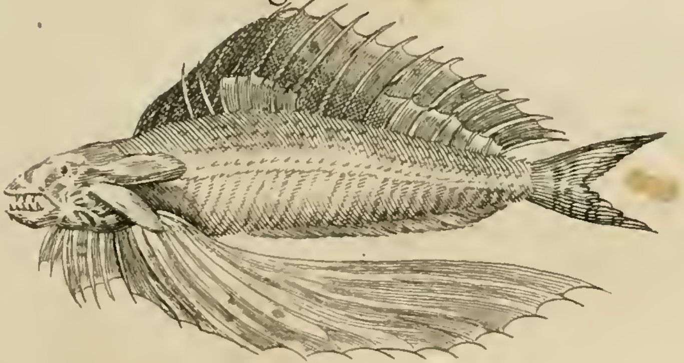

Zee-Snoek.

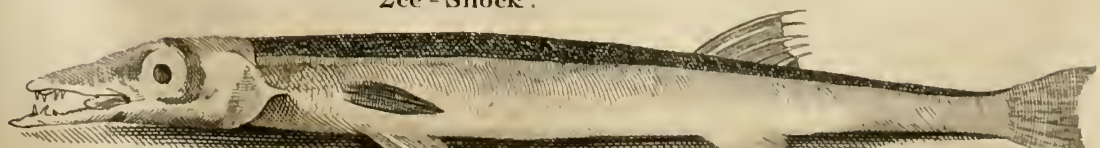

volgen konnen. Derhalven is het dikwyls vermakelyk te zien, als deze grote roofvisſchen zich omkeren en haar weder nazetten, welke zy nogtans zoo weinig als voorheen konnen magtig worden, om dat zy zich by malkander houden, en zich eens klaps weder uit het water in de vrye lucht begeven. Van deze vliegende visſchen worden verſcheide zoorten gevonden, welke echter meeſt allen, uitgenomen de vleugels, ontrent de gedaante en grootte van 't lyf, met de haringen overeenkomen. Wat aanbelangt de ſmaak van 't vleeſch, de vleugels en de kouleur, dezelve zyn daar in elkander zeer ongelyk, en is de eene zoort beter als de andere. Want zommigen hebben by de grote nog twee kleine vleugels, die als met een dun vliesje van donker-bruine kouleur overtrokken, veele vouwen maken, welke met fyne graten over langs doorlopen zyn. Anderen hebben eens zoo lange vleugels, als dezen, edog veel ſmalder en zonder vouwen. Kortom het onderſcheid is zoo groot, dat zy byna zelfs niet anders als de vleugels, en een zeer aangenaam vleeſch met elkander ſchynen gemeen te hebben.

Hebben [e]niger-[le]nde [z]orten.

Ik heb reeds gezegt, dat zy een haring zeer gelyken, en derhalhalven is het nodeloos, om meer gewag van dezelven te maken; Ondertusſchen moet ik nog melden, dat zy onder anderen ook Zee-zwaluwen worden genaamt, en dat hare vleugels my als die van vleermuizen voorkomen. Gelyk ik dan zeer dikwyls, als zy overvloedig op ons ſchip vielen, een genomen, en deszelfs vleugels en gantſche ſubſtantie zeer naauw bezichtigt hebbe, eer en alvorens dezelven met de anderen gekookt wierd, wanneer ik nooit anders heb bevonden dan dat zy ten opzicht van het lyf een haring, en ten aanzien van de vleugels, een vleermuis zeer gelyk waren.

Worden [o]ok Zee-[z]waluwen [g]enaamt.

Van dezelven dient ook te worden aangemerkt, dat zy gekookt veel aangenamer zyn, als een haring, zoo als ik verſcheidemalen bevonden heb. Voorts dat zy buiten de beide *Tropici* of zonnekeerkringen nergens gevonden worden; binnen dezelve ziet men ze nogtans in zulke menigte, dat ik geloof, dat men jaarlyks zoo veel vliegende visſchen zoude konnen bekomen, als men doorgaans haringen vangt, inzout of rookt.

De Goudviſch is een zoort van ſteenbrazem, welke de zee in een grote menigte voortbrengt. Hy is op den rug zwart-blaauw, en aan den buik wit; hy heeft om de oogen een goude kring, byna als goude winkbraauwen, zoo als ook een goud kouleurde ſtreep van den kop tot op den ſtaart, van welke beide kentekens hy ook den naam van Goudviſch bekomen heeft. Tot zyne rechte grootte gekomen, welke ontrent anderhalve voet in de lengte, en aan gewigt 2 pond bedraagt, heeft hy ſcherpe ſpitze tanden in den muil, waar mede hy kleine visſchen, mosſelen en andere dieren vreet. Hy houd zynen gewisſen ſtreek, en laat zich het gantſche jaar niet dan in den winter-tyd, namelyk in de maanden van Mei, Juny, July en Auguſty zien, om welken tyd hy ook in grote menigte gevangen word. Zyn vleeſch is wit, en zeer lekker, goed van ſmaak, en licht te verteren, ook zeer gezond en maakt goed bloed. Ik heb my zeer dikwyls over zyne aangenaamheid en nog meer over zynen ſmaak verheugt, als hy tot ſpys voorgezet wierd; geloof ook niet, dat'er licht iemand zal worden gevonden, welke dien lekkeren viſch niet gaarn zoude eeten; edog dat zy zoo groot vallen, dat zy 20 pond zwaar zyn, en zoo goed als hoendervleeſch zouden zyn, gelyk Vader *Zuchelli* in zyne merkwaardi-

Goudviſch.

ge Missie en Reisbeschryving na *Congo* pag. 65. gewaagt, zulks heb ik niet gezien of geproeft.

Grundelingen zyn aan de Kaap anders als in Europa.

Meest alle grote rivieren, daar onder de Stellenboschе Hottentots-Hollandsche, de Berg-rivier en andere meer, leveren hier wel Grundelingen, maar in verre na in zulke grootte niet, als in Duitschland, ook niet van zodanig goed vleesch en lekkerny, als in Europa; want de langste is naauwlyks een halve vinger lang, en naar mate dik. Waar door zulks komt, is myn werk niet, om hier aan te tonen; ondertusschen ben ik van gevoelen, dat het water alhier al te subtiel tot haar voedzel en groei is, gelyk ook de lucht eenigzins de schuld daar van zyn kan. Om ze te vangen, nemen de inwoners alhier een tafellaken of eenig ander linnen, en gebruiken het zelve in plaats van een net; 't welk zy by droge zomer-tyd, het water klein zynde, door de diepe groeven en beken trekken, waar in zy zich onthouden en dezelven aldus vangen. Ondertusschen is het een onaangenaam eeten, om dat allerhande kleine visschen zich daar onder mengen, en den rechten smaak van de Grundelingen bederven.

Kleine zoort van Kreeften, Garnelen genaamt.

Men vind verder alhier in de zeewaters, zoo als ook op andere plaatzen van de waereld, een gantsch kleine zoort van Kreeften, welke zoo wel de Hollanders als ook andere Europeaansche en Indische Nahener Garnelen noemen. Zy zyn ontrent twee duim breedt lang, en naar mate dik. Hebben nooit scharen; en eer en alvorens zy zyn gekookt, zyn zy op een zekere tyd zwart, en zomtyds ook wel donkerbruin. Door het koken worden zy zoo als andere grote kreeften gantsch hoog roodt. Zy hebben ongemeen goed vleesch, en worden in Hollond zonderling by een glas bier of wyn heel veel geprezen, en doorgaans door de Loopsters in de herbergen of kroegen gebragt, om de klanten daar mede aan 't drinken te krygen. Het is waar, zy smaken by een dronk byzonder wel, en lokken zekerlyk meer uit den zak, gelyk ik zelf bevonden heb, als men anders zoude verteert hebben; daarentegen is het ook zeker, dat zy goed voedzel geven, en den hongerigen zoo wel als den lekkerbekken tot spys verstrekken.

Haringen

De Haringen zyn visschen, die zoo wel aan de Duitschers als aan de Hollanders bekent zyn; edog dient dit onderscheid te worden aangemerkt, dat een Duitscher zeer zelden een levendigen haring gezien of genuttigt heeft, daar in tegendeel een Hollander den zelven duizend en meermalen met goed appetyt gezien, en tot spys gebruikt heeft. Het is onnodig, om dezelve wydlopig te beschryven, vermids zoo wel grote Heren als burgers en boeren dezelven genoegzaam kennen. Ondertusschen zal ik hier een argwaan uit den weg ruimen, die menige Duitscher heeft opgevat, als of de haringen kroppen aan den hals hebben, welke onder den kop moeten worden afgesneden, waar door de geenen, die ten haring varen, als oneerlyke luiden, villers, rakkers of hondeslagers te houden zyn. Het is nogtans zulks zoo weinig waar, als het gewis is, dat een grote karper, witvisch enz., een krop heeft, en den geen die hem vangt, oneerlyk maakt. Deszelfs gestalte is uit de pekelharing genoeg bekent, en word de haring alleenlyk gekaakt, ten einde het zout beter doortrekken, en men den visch in goeden staat houden zoude.

De Schryver wederlegt een valsch bericht wegens de haring-kroppen.

Byzondere zoort van Haringen, Harders genaamt.

Hier is een zoort van haringen, welke de inwoners Harders plegen te noemen. Zy zwemmen insgelyks troupswyze by malkanderen,

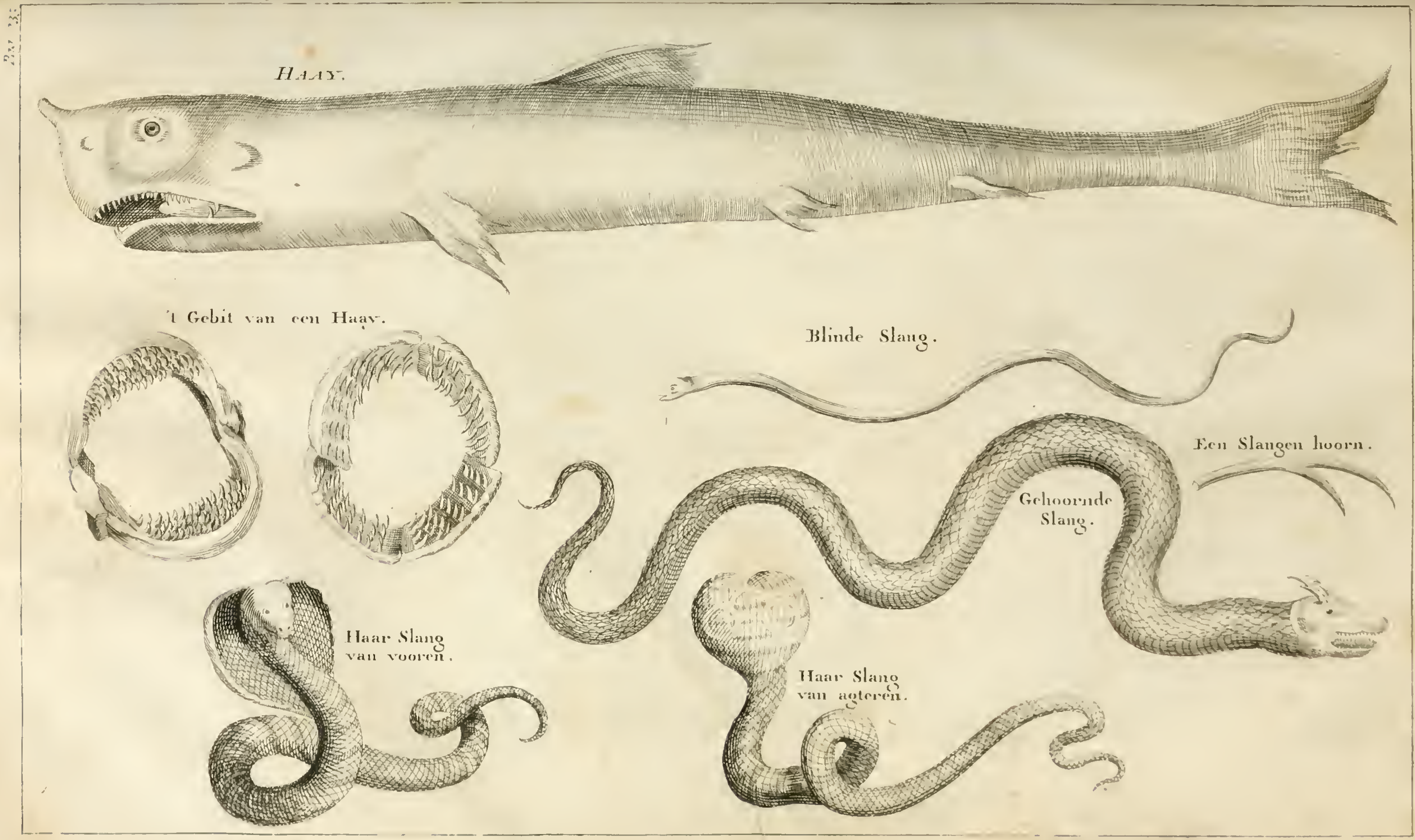
HAAY.
't Gebit van een Haay.
Blinde Slang.
Een Slangen hoorn.
Gehoornde Slang.
Haar Slang van vooren.
Haar Slang van agteren.

deren, als de andere haringen; zyn ook zoo wit aan den buik, en geven in 't water by nacht door hare oogen even zulken helderen schyn of glans van zich, als de anderen, namelyk als of men vonken vuurs zag. Men vangt ze, als ze na het vlietend water gaan, en aldaar op het gras, enz. azen willen. De vangst is menigmaal zoo ryk, dat de slaven, welke dezelven byzonder gaarn uit het zout eeten, langen tyd daar mede konnen worden gespyst. Jammer is het dat hier niemand is die ter dege met het haring pakken weet om te gaan, en haar de rechte zous weet te geven. Want indien 'er iemand gevonden wierd, zoude men zekerlyk weinig na Hollandsche haringen verlangen, welke als nu gretig gekogt en genuttigt worden, of schoon zy half bedorven hier komen, en naauwlyks zoo goed meer zyn, als die men in Duitschland den gantschen zomer bewaart heeft.

Zoo schoon, aangenaam, liefIyk en goed de gemelde haring of harder is, zoo afschuuwlyk, woest, grouwzaam, en roofgierig is daarentegen de visch, welke nu op het schouwburg zal komen, en van *Aristoteles* niet onbillyk Ἀνθρωπόφαγος of *Menschen-eeter*, van de Latynen *Canis Carcharias* of ook deszelfs ander geslacht, na de uitdrukking van *Rondeletius*, *Lamia*; van de Portugeezen, *Tuberon*; van de Braziliers, *Ixern*; van de Hollanders *Haay*, en van de Duitschers *Hondvisch* of *Vischhond* genaamt word. Het zal wel de moeite waardig zyn, en behoeft de Lezer niet qualyk te duiden, dat ik van dien mensch-verslinder een weinig wydlopiger handel, als tot nu myne gewoonte geweest is. De oorzaak daar van zal u wel in 't vervolg bekend en openbaar worden, zoo gy U denzelven niet reeds uit myne voorgaande Hooftstukken weet te binnen te brengen.

Canis Carcharias of Haai.

Wat nu het eerste geslacht of *Canis Carcharias* aanbelangt, dezelve is een ongemeen grote en afschuwelyke visch, welkers lengte, nog middelmatig 6, en volwassen 12 tot 16 voet bereikt. De dikte kan lichtelyk gegist worden, om dat een geheel mensch in zyn lyf herberg vinden kan. De kop is zeer groot, alzoo door den muil een gantsch vet en lyvig man, of schoon dik gekleed, door kan glippen, zonder kant of wal te raken. In zyn muil heeft hy drie ryen tanden, welke sterk, spits en recht staan. Aan den buik heeft hy vier sterke en groote vinnen; en tusschen de twee achterste vertoont zich een opening, welke het vrouwelyk lid niet zeer ongelyk is. Op den rug heeft hy twee diergelyke vinnen, waar van de eerste even achter den hals, of om beter te zeggen, midden op den rug, de tweede byna een of twee voet van den staart af staat. Zyne huid is zonder schobben, ruuw en hard, waar aan eenige vischjes hangen blyven, die hem als lootzen leiden waar zy hem hebben willen. Zyn gantsche zwaarte bedraagt doorgaans eenige hondert pond, en hebben de matrozen, als zy 'er een aan een angel, waar aan een stuk pekelspek geslagen is, genoeg te doen, dat zy denzelven in 't schip krygen; waar ontrent zy omzichtig moeten te werk gaan, ten einde zy niet te na komen, door dien hy een zodanige kracht in den kop en den staart heeft, dat hy hen zeer licht armen en benen aan stukken slaan kan. Derhalven doden zy hem, als hy buiten het schip hangt, slaande hem met een sterk breekyzer den kop in.

Kan een geheel mensch inslokken.

De twede zoort van deze visschen, welke *Rondelitius*, gelyk reeds voorheen gemeld is, *Lamia* noemt, is van de eerste zoort onderscheiden, dat hy een heel breden kop en rug heeft; daarenboven heeft hy een zulke scherpe huid, dat

De andere zoort van dien visch, Lamia genaamt.

dat men houd daar mede zoude konnen raſpen. Onder dezelve bevind zich eenig ſpek. De muil is by aldien niet wyder, nogtans zoo wyd als die van den Haay, met 6 ryen tanden gewapent, die ſcherp, hard, driehoekig, en aan beide zyden als een zaag uitgevylt zyn. De uiterſte ry ſteekt uit den muil; de twede is recht; de derde, vierde, vyfde en zesde zyn van binnen tegen de gorgelpyp gebogen, die nevens de keel en maag ongemeen groot is, om dat een man met ſtevels en ſporen daar door kan ſlippen, zonder eenige aanſtoot te lyden; gelyk de andere Zee-honden, als hy zyn kaken opſpert en de viſſchen den vryen doorgang toelaat, onverhindert daar in kruipen, en de viſſchen, die in zynen maag leggen, opvreten konnen. Ontrent de vinnen en het overige gedeelte van 't lyf is hy de voorgaande niet ongelyk. Zyn ſtaart is byna als een halve maan geformeert, en zyne oogen ook eenigzins ronder en groter, als die van de eerſte zoort. Het gewigt van het lyf is ook zwaarder; en houd naar het getuigenis van geleerde en ervare menſchen een middelmatige zoo veel, dat twee paarden aan den zelven genoeg te trekken hebben.

Deze beide Haayen hebben grote luſt tot menſchen vlees.

Deze beide geſlachten van Haayen komen met elkander daar in overeen, dat zy zeer roofgierig en gulzig zyn; voornamelyk hebben zy grote begeerte na menſchen-vleeſch, en laten niet licht een gelegentheid ontſlippen, als zy het zelve bekomen konnen. Ik weet verſcheide voorbeelden, dat zy dan aan den eenen een hand, en aan den anderen een been tot aan het ingewandt ontnomen hebben; ja dat menigmaal gehele menſchen in haar lyf gevonden zyn. Derhalven ben ik niet verwondert, dat myn geweze Schipper, Adriaan Bogaart, een man van grote ondervinding, goedaardigheid en zonderlinge oprechtheid ontrent het ſcheepsvolk, als wy op zekeren tyd een heele kleinen vingen, welkers lengte niet over 6 voet bedroeg, en aan gewigt ontrent 300 pond halen konde, en den zelven tot ſpys lieten klaar maken, niets daar van wilde genuttigen, voorgevende, dat hy van een menſchenvreter, dien hy nog miſſchien, als het God behaagde, dat hy op het water quam te ſterven, ten prooi moeſt worden, en dien hy alzoo voor zyn geſlagen dood vyand hield, niet tot zyn ſpys wilde gebruiken.

Exempel daar van.

Ik verſtont als toen niet ter dege, wat hy meende, maar daar na heeft de ondervinding my die rede volkomen uitgelegt; en ſloeg ik derhalven naauw acht, hoe deze viſſchen klaar gemaakt wierden. Ik zag dienvolgens, dat deze viſch in kleine en dunne ſtukjes geſneden, drie of viermaal in ſchoon zeewater gewaſſen, of om beter te zeggen, met de voeten uitgetreden wierd, en dat altyd het verſch daar over gegote water onder het treden ſchuimde, als of 'er zeep onder was, zodanig dat al het water leek in giſt verandert te zyn; 't welk zoo als men my zeide, en de waarheid bekrachtigde, van veel traan en vettigheid quam.

Haar vleeſch is niet ſmakelyk.

Door zodanig klaar maken verging my byna ook de luſt om daar van te eeten. Wanneer dezelve echter gekookt, en naar behoren met boter begoten was, en dezelve zoo wit was als zneeuw, oordeelde ik, dat hy zoo onbillyk niet moeſt ſmaken, en meende dat de andere Officiers hem zoo zwart hadden gemaakt ten einde ik ook daar van niet zoude proeven. Derhalven ging ik mede aan tafel zitten, en at trouwhertig en zonder ſchroom, hoewel ik naderhand beſpeurde, dat zyn vleeſch niet wel te verteren is, en prees myn Schipper, die ondertuſſchen met een ſtuk pe-

pekelvleesch en kaas den honger verdreven had.

Zoo dikwyls als 'er naderhand een gevangen en gegeten wierd, heb ik geen lust gehad, om wederom daar van te proeven, maar my by den Kapitein of Schipper gehouden, en iets anders met hem genuttigt. Zyne bovengemelde rede heeft my naderhand altyd doen argwanen, dat een van deze zoort van visschen den

De Schry-er is van evoelen at een zo-anige isch Jonas eeft inge-okt.

Profeet Jonas misschien ingeslokt heeft; In deze gedachten was ik nog zoo ver niet van den weg, aangezien reeds vele ouden, gelyk *Forerus* in zyn Vischboek *pag.* 82 bericht, het zelve gevoelen van den gemelden visch gehad hebben. Ja zelfs zyn de hedendaagsche Schryvers niet vreemd daar van, zoo als uit *Rondelitius* by *Aldrovandus Lib. III. capit.* 32. te zien is, of schoon *Francius in Histor. Animal. pag.* 670. alleenlyk een walvisch daar door wil verstaan hebben.

Het is wel waar, de H. Schrift, voornamelyk *Matheus cap. XII.* 40. bedient zich insgelyks van de uitdrukking van een Walvisch; derhalven mogten misschien eenige onkundigen in die gedagten vallen, als of de onwedersprekelyke waarheid en zekerheid, schipbreuk lyden moest, als men zich wilde verstouten, om te beweren, dat de gevankenis van Jonas in geen Walvisch geweest is, aangezien de H. Mannen uit ingeving van den H. Geest niets hebben gesproken en geschreven, dan de zaak zelf met zich gebragt heeft. Maar behalven dat in den Profeet Jonas zelf van geen Walvisch maar van een groten visch gewag word gemaakt, zoo als *Jon.* II. 1. is te zien, zoo is zeker, ja betuigen de oude Schriften van de genen, die van de visschen hebben geschreven, dat de ouden alle grote visschen Zee-walvisschen genaamt hebben. *Vid. Forer.* Vischboek *pag.* 82. a. en is derhalven nog onzeker, of de H. Schrift door den inslokker van den Profeet een Wal- of ander groten Visch verstaan heeft.

Men beschouwe een walvisch niet alleen van buiten, naar zyne uiterlyke grootte, maar men bezie hem ook van binnen, en bezichtige deszelfs keel, zoo zal men wel haast gewaar worden, hoe ongerymt het is, te zeggen, dat Jonas in den buik van een walvisch geweest en weder daar uit gekropen zy. Want de keel van een walvisch is naauwlyks zoo wydt, dat men een middelmatigen arm daar in steken, of een langachtige ronde visch van 20 pond, te weten, een zalm, of ander ronde en lange visch daar door komen kan. Hoe zoude nu een man met zyn gantsch lichaam daar door konnen glippen? Wil men zich echter op de almogentheid Gods beroepen, zoo heb ik wel niets daartegen in te brengen, om dat ik wel weet, dat God alles kan doen en maken, het geen hy wil. Ondertusschen zal my geoorlooft zyn, te zeggen, dat God die voorheen reeds daar toe bequame dieren had geschapen, niet nodig heeft gehad, om ten gevalle van den Proofeet Jonas nog een ander zyns gelyke te maken, en naar het wonderwerk weder te vernietigen; om dat men niet weet, een zodanigen walvisch nog voor nog na dien tyd meer gezien of gevangen te hebben. Derhalven is en blyft het naar myn oordeel veel waarschynlyker, dat een diergelyke Haay of Hondvisch den Profeet Jonas ingeslokt en weder uitgeworpen heeft, alzoo men voorbeelden heeft, dat diergelyke visschen van 1000 en meer ponden gevangen zyn, die gantsche menschen in zich hadden, zoo als *Gellius* by *Aldrovandus l. c.* bericht; ja *Forerus pag.* 81. a. schryft in zyn Vischboek, dat 'er te Marseille een gevangen is, waar in

De Auteur gelooft niet dat een Walvisch Jonas heeft ingeslokt.

een gantsch gewapend man was. Wanneer nu andere gehele en gewapende menschen in den buik van dien visch konnen komen, wie zou zulks dan van Jonas in twyffel trekken, te meer om dat men van een walvisch niet een bewys kan by brengen; en om dat het goddelyk wonderwerk, het welk alleen in de behoudenis van den Profeet heeft bestaan, daar door gantsch niet verkleint word.

Hechten of Snoeken worden in zoete waters niet gevonden.

Wat de snoeken aanbelangt, die insgelyks roofvisschen zyn, zoo als een iegelyk wel bewust is, men vind dezelven in de zoete waters alhier gantsch niet. De Zee-snoeken echter, die in de diepte der zee wonen, vind men daartegen zoo veel te meer; dezelven zyn van een tamelyke grootte, zy hebben een bruin-gele huid en goed aangenaam vleesch, 't zy gekookt of gebraden. Edog door dien deze visschen buiten dat bekend genoeg zyn, zoo ontheffen zy my van de moeite, om dezelven verder te beschryven.

Hottentots visch.

Men vind alhier een zoort van Brasems welken de inwoners alhier Hottentots-visschen noemen, om dat de Hottentotten dezelven in den beginne met den angel, zonder dewelke men haar bezwaarlyk aantreft, gevangen, en aan de landen de Europeanen aldaar verkogt hebben.

Daar zyn twee zoorten.

Daar zyn twederhande zoorten, daar onder een, die eenigzins ronder, breder en korter als de andere is, waarbenevens zy van kouleur gantsch zwart is, behalven dat zy by den kop purper-zwart is, en kleine scherpe tanden in den muil heeft. De twede zoort daartegen heeft naar mate van het lyf gantsch grote oogen, een kleine muil en kleine tanden. Zy is zwart-blaauw van kouleur, eenigzins gespikkelt, en niet veel over een span lang, edog doorgaans meer als een pond zwaar.

Deze visschen leven meest van mist en ander zeegras. Zy komen zeer zelden in netten, ten zy by stormachtig wêer, of dat 'er onweer zal opkomen. Als de Hottentotten, of eenige andere menschen dezelve willen vangen, zoo fluiten zy zeer hard, en roepen haar toe, waar door zy gelokt, aan den angel byten, en den hoek in de keel krygen. Haar vleesch is zeer goed, aangenaam en gezond om te eeten, 't zy gekookt of gebraden. Vermids men ze in een tamelyke overvloed kan bekomen, zoo kan men doorgaans drie stuks aan een touwetje of aan een rotting, als een teentje gesneden, voor een dubbeltje of vyf Keizerlyke kreutzers kopen. Zyn 'er zoo veel gevangen, dat men ze niet allen verkopen kan, zoo snyd men ze overlangs door, legt ze in 't zout, en droogt ze in de zon, ten einde de scheeps-luiden en anderen een goeden voorraad daar van op reis met zich nemen konnen.

Hommers vind men veel aan Kaap.

Het zoort van zee-kreeften, welken men Hommerts noemt, kan een Liefhebber van dezelven zeer licht bekomen, om dat zy in tamelyke menigte en grootte alhier en elders aan zee-strandt, zoo als in de Saldanha-Baay, aan den blaauwen berg, in de Baay Falzo en op andere plaatzen aan te treffen zyn. Zy hebben geen ander onderscheid van de zoete waterkreeften, dan dat zy groter zyn, alzoo 'er een menigmaal 4 of 5 pond weegt. Haar kouleur is zoo lang als zy leven, donkerviool-bruin met vele witte, rode en blaauwe vlakken; edog gekookt, zyn zy schoon hoog rood, als alle andere kreeften. De scharen van een zodanige Hommer zyn zoo groot, dat men in dezelve zeer licht een halve Maat gieten kan; voor 't overige zyn zy als scharen van andere kreeften, behalven dat zy schynen tanden te hebben, en dat de uiterste punt daar van als een vogelbek gebo-

bogen is. Haar vleesch is tamelyk zwaar om te verteeren; het beste nogtans is de staart, die gantsch malsch en nevens zyn ander vleesch met peper en azyn aangenaam om te eeten is. Ik heb 'er dikwyls op de gemelde wys van gegeten, maar ben nooit in staat geweest, om 'er een op eenmaal op te eeten. Voor 't overige werpen zy ook hare schalen af, als de andere kreeften, en smaken best, als men kreeft *Kerria*, dat is een zoort van goede, gezonde en lekkere spys, daar uit gemaakt heeft, waar van misschien op een andere tyd meer zal worden gemeld.

Men vangt hier ook rode visschen, welken elders rode Steenbrazems, dog hier en verder door gantsch Indien *Jakob Evertsen* genaamt worden, welken naam de Heer *Francisci* in zynen Oost en West-Indischen Staats-en Lust-Gaarden *p.* 233. b. den Indischen stokvisch of Cabeljau verkeert heeft toegeeigent. Deze visch is gantsch rood van kouleur en schobben, met veel blaauwe stipjes. Aan den buik is hy witachtig of bleekrood; heeft grote rode oogen, met een witte kring daarom. In 't midden staan verscheide goud-kouleurde vlakken; hy heeft een kleinen muil, en ronde kleine en scherpe tanden. Zyn vleesch is gantsch wit en zeer goed, ook gezond en aangenaam om te eeten. Hy onthoud zich in de diepe zee, of aan de diepe oevers, en word aldaar meest gevangen.

Jakob E-rtzen at voor n visch.

Hier valt nog een zoort van deze rode visschen of *Jakob Evertsen*, van dezelve kouleur, als de als nu beschreve, behalven dat hy groter is, en zyne rode kouleur meer naar het blaauw trekt, als by de eerste geschied. Hy heeft ook korter, dikker en stomper muil, en zyne vinnen op den rug zyn gantsch rood, rond, breedt, en dun; daarenboven is de ondermuil gantsch rood of bloed-kouleur. Voor de eerstemaal heb ik deze beide zoorten van Jakob Evertsen gezien en gegeten op St. Jago, een der grootste eilanden van Kaap Verde; daar na heb ik ze hier en elders in Oost-Indien aangetroffen en genuttigt. Zy zyn zoo wel gekookt als gebraden, en niet minder gebakken, zeer aangenaam van smaak; en moet de geen, die denzelven niet gaarn eet, waarlyk geheel geen Liefhebber van visch zyn.

Waarom zy Jakob Evertsen heeten.

Of schoon zy onder de Steenbrazems behoorden te worden getelt, hebben zy, gelyk de bovengemelde Heer *Francisci l. c.* bybrengt, den naam van zeker Schipper geerft, die den zelven op Mauritius, een Afrikaansch eiland, achter de Kaap de Goede Hoop gelegen, ving; en zyn zy wel voornamelyk na hem genaamt, en zullen dien naam ook eeuwig in dit land behouden, om dat de gemelde Schipper Jacob Evertsen, een klein man, in zyn aangezicht rood en daarenboven van de pokjes geweldig geschonden was, waar door de baard niet konde worden geschoren, zonder dat een zwartachtige en blaauwe wederschyn daar van overbleef; en ter oorzake van deze rode kouleur en zwart-bruine vlakken, waar ontrent hy deze visschen geleek, heeft zyn scheeps-volk deszelfs naam niet alleen als toen aan die visschen gegeven, maar ook zoo ver verbreid, dat zy jegenswoordig voor altoos Jacob Evertsen heeten zullen.

Egel en Zee-Egel-Slakken.

De Egel en Zee-Egelslakken worden beide in zee gevonden, en door de sterke baren by hopen uitgeworpen. Zy zyn daar in van elkander onderscheiden, dat de Egelslak een gedraait hoorntje heeft, ontrent als onze tuin of hoorn-slakken, behalven dat deze sterker en fraajer geverft zyn. Daarentegen heeft de Zee-Egelslak

ſlak een hoorntje, dat met ſtekels, als een aard-Egel, rondom dicht bezet is, die zeer fraai groen, blaauw, rood, geel enz., geverft zyn, en aldus blyven, zoo lang als de viſch daar in leeft; na des-zelfs dood verdwynen alle deze kouleuren t'eenemaal. Deze Zee-Egel is een aardig dier, om dat het zelve eieren in zich heeft, en te gelyk een ſlak of viſch in zich houd. Ik heb ze menigmalen levend en dood gezien, ben ook daar by geweeſt, dat zeker goed vriend dezelven raauw at, waar toe ik echter gen luſt had, om dat zy veel onſmakelyker als oeſters of moſſelen ſchynen, welke ook nog aangenaam zyn, en niemand licht qualyk bekomen, zoo men anders maat houd en de luſt niet den vollen teugel laat.

Irlitzen.

Hier voren daar ik van de Grundelingen naricht gaf, heb ook reeds van de Irlitzen en andere kleine rivier-viſſchen melding gedaan; wyl nu dezelven in Duitſchland t'over bekende viſchjes zyn, die men ook, zoo aan de kouleur en haar gantſche gedaante niet bekent zyn, zeer licht aan haar bittere ſmaak kennen, en van alle andere kleine viſchjes onderſcheiden kan, die ook geen menſch ſchadelyk zyn, maar veel eer als een der gezondſte viſſchen genuttigt worden, zoo is hier verder niet nodig, om vele omſtandigheden of een wydlopige beſchryving van dezelven by te voegen.

Karpers zyn tamelyk klyn aan de Kaap.

Om die zelve rede is ingelyks onnodig, om van de Karpers wydlopig gewag te maken, als zynde viſſchen, die in Europa al te wel bekend zyn, om dat my hier in Afrika maar een gantſch kleine zoort bewuſt is, die in de zoete waters gevangen en nergens in vyvers, die men hier niet vind, als by den Land-droſt Johannes Mulder, en waar van reeds in myne voorgaande Hoofdſtukken te meermalen melding gedaan is, op zyn Landgoed *Sorgvlied*, bewaart word. Zy worden hier niet groter, als ontrent 10 of 12 duim lang en 4 of 5 duim breedt. Wat de rede daar van zy, laat ik u onderzoeken; wat my aanbelangt, ik acht, dat het water en de grond niet in ſtaat is, om aan haar een kragtig voedzel te geven, waar van zy zouden konnen groejen. Edog 't zy hoe 't zy, zy worden niet groter.

Kegel-ſlakken.

En wat dienſt of eer zou men inleggen, als men van de Kegelſlakken veel woorden maakte, die niet veel dikker als een vinger en ontrent half zoo lang zyn, welker vleeſch mynes wetens, ook weinig tot ſpys gebruikt word, hoe fraai derzelver hoorntjes getekent en met menigerhande ſtipjes of vlakjes bezet zyn. Wanneer de zee dezelven uitwerpt, en op ſtrandt ſpoelt, laten zich veel liefhebbers vinden, om dezelven nevens anderen op te zoeken, edog niet ter oorzake van het vleeſch, dat daar in ſteekt, maar om uit dezelven kalk te branden, en indien zy ongemeen fraai en ongeſchonden zyn, om aan anderen daar mede in haar Konſt-kabinetten dienſt te doen, gelyk ik dikwyls zelf gedaan, en ze aan dees en geen vereert heb.

Klip-kouzen waar toe die die nen.

De Klipkouzen daarentegen, die ook een grote zoort van zee-Moſſelen zyn, worden niet zoo zeer om de ſchulpen hoewel dezelven ook fraai zyn, en wegens hare dikte niet licht breken, en derhalven meer tot kalk als in de kabinetten bequaam gevonden worden, als wel wegens het vleeſch, dat daar in is, uit het water zelf gehaalt, om dat haar vaſt en zwaar verterend vleeſch, gekookt, een goeden ſmaak heeft. De ſchulpen zyn dik, en van buiten gantſch rouw, als of zy door konſt geſtoken en uitgewerkt waren, gelyk dan ook het dekzel gantſch dik en vuil is. Derhalven als men ze ſchoon en zui-

zuiver wil hebben, moet men ze in azyn werpen, en wakker met een schrobber daar achter zitten, ten einde de buitenste schelp daar af gaat, naar welke de andere schone en gladde schelp een kouleur bekomt, die van parel kouleur gantsch niet onderscheiden is; en deze Mosselschulpen willen zommige Liefhebbers Navel-slakken noemen.

vier- ften. De zoete water-kreeften zyn reeds ontrent hare volle gedaante en eigenschappen zodanig bekent, dat ik gantsch niet noodzakelyk oordeel, om my lang met haar op te houden, en vermids behalven de hier voren beschreve Hommers ook de zee-kreeften van gelyke natuur zyn, zoo laat ik dezelven lopen, zonder verder daar na om te zien. Daarentegen zyn de krabben van verscheide zoorten, zoo wel ten aanzien van de grootte en de verf, als wel ten opzicht van de malschheid van haar vleesch. Ondertusschen komen zy met malkanderen overeen, dat zy allen harde schalen, als de kreeften, tien benen nevens de scharen, en korte en dunne horens hebben. De staart legt onder het lyf, waar door zy niet lang als een kreeft, maar rond als een water-spinnekop lyken, als welke zy volkomen gelyk zyn, en die ook als krabben gegeten worden, behalven dat zy groter zyn. Of schoon zy levend donker-bruin, geel of wit zyn, worden zy echter gekookt, allen rood, en is haar vleesch met peper en azyn, niet alleen goed, maar ook niet ongezond.

bben en heide ten.

ande- oort ben. Daar zyn ook krabben en kleine kreeften, die nevens hare harde schaal nog een harder van een slak of mossel verkiezen, en daar in wonen, uit en in kruipen; mids dat zy haar huis niet gantsch verlaten, maar in het zelve schynen aangegroeit te zyn, weshalven zulke ook mosselkreeften of mosselkrabben genaamt worden. Wat aanbelangt haar vleesch, en hoe het voor 't overige met haar gestelt is, zulks kan ik niet zeggen, om dat dezelve nooit gegeten, ook niet gezien heb, dat zy tot spys gebruikt wierden; en heb ik ze ook om dieswille niet verder onderzocht. Veel beter weet ik van de Klipvisschen te oordelen, welken hier worden gevangen, en die ik zeer dikwyls met goeden smaak gespyst heb. Zy worden Klipvisschen genaamt, om dat zy zich meest ontrent en by de klippen onthouden; met het vallen van het water op dezelve zwemmen, in de reten aldaar zitten blyven, en daar na met de handen gevangen worden. Zy komen my byna voor als een Ruppe, om dat zy ook geen schobben hebben, maar gantsch glad zyn. Hare vinnen onder aan den buik en over den gantschen rug, schynen met den kop die ook gelyk te zyn, behalven dat deze een veel groter muil, veel scherpe tanden, en een scherpe tong hebben, en niet zoo lang als de Rubben worden. De grootste die ik heb gezien, waren ontrent een halve voet lang, en 4 of 5 duim dik, ovaal-rond. Haar vleesch is ongemeen malsch en lekker, uit het water gegeten, met peterselie, als baars; edog smaken zy gebakken, veel beter.

Klip-vis-schen.

Daar van de Haayen is gemeld, is onder anderen gezegt, dat kleine vischjes aan haar huid zuigen, en hangen blyven, en dezelven leiden, waar zy haar willen hebben. Deze vischjes worden door de matrozen Lootsmannen genaamt, om dat deze vischjes de Haayen aan de schepen geleiden en brengen. Zy zyn niet over een halve voet lang; hebben gene schobben, maar zyn glad als een aal; zyn donkerbruin van kouleur, met zeer veel blaauwe vlakjes. Van den kop na den staart toe hebben zy een grote krom getrokke zwarte streep, waar van langs den buik

Loots-mannetjes.

buik af vele dwars getrokke zich laten zien. De rug lykt boven gedeelt, en is vol ſtipjes. Om de oogen is dezelve eenigzins goudgeel. De ondermuil of kaak is als een zaag, waar door zy aan den Haay zoo vaſt zitten, dat hy, of ſchoon veel duizendmaal groter als zy, haar niet quyd kan worden, maar gewillig moet volgen, daar zy willen. Zoo dra de Haay gevangen, en uit het water getrokken word, laten zy los, en gebeurt het zeer zelden, dat men een van deze Lootsmannetjes beknipt, hoewel men wel zyn beſt doet, om hen te vangen, alzoo 'er veel liefhebbers in Holland het ſcheepsvolk verzoeken, om voor hen zodanige viſſchen in gekamferde brandewyn te bewaren, en over te brengen. Op die zelve wys verlaten zy ook de ſchepen, als zy het land ruiken, of ſchoon zy dezelven anders lang gevolgt hebben. Van haar vleeſch weet ik niets te zeggen, om dat my niet bewuſt is, dat zy van iemand genuttigt zyn, hoewel ik acht, dat ze niet qualyk konnen zmaken.

Zee-leeuw in de Tafel baay gezien.

Zoo lang als ik ter zee heb gevaren, heb ik nooit het geluk gehad een Zee-leeuw te zien. Ondertuſſchen is het in 't laatſt van het jaar 1707 gebeurt, dat 'er een in de Tafelbaay is gekomen, die lang op het water ſpeelde, en ten laatſte zelf op een van de klippen ging leggen, om aldaar met laag water zich in de zonneſchyn te verquikken. Zoo lang als het water niet was afgelopen, derfde zich niemand onderſtaan, om hem van dichte by te bezichtigen, uit vrees, dat die nieuwsgierigheid een arm of een been mogt komen te koſten, en ook om dat de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell den zelven dood ſchieten en daar na koken liet.

Word geſchoten.

Want zoo dra het water afgelopen was, wierd 'er een ſloep met volk op hem afgezonden, en drie ſnaphaan-ſchoten, te gelyk op hem gedaan, en hy zodanig gekweſt, dat hy na eenigen tyd gewoed en het water rondom in bloed verandert te hebben, den geeſt gaf.

Hoe deze Zee-Leeuw was.

Deze Zee-leeuw geleek een Leeuw tamelyk wel, behalven dat hy geen hairen had; hoewel men aan de overige delen geen gelykenis beſpeuren kon. Want hoewel zyne huid iets donker-geels vertoonde, zoo was zy nogtans van hairen, ja zelfs van alle ſchobben ontbloot. Hy had maar twee korte pooten, daarenboven zoo onbuigzaam en ſtyf, dat zy hem waarlyk beter tot zwemmen als tot gaan dienden. Daarenboven waren zy van onderen zonder klaauwen, en eindigden heel breed als een ſchop, of om beter te zeggen, als eende of ganze-poten. In plaats van de achterſte benen had hy brede en dikke vinnen, ontrent zoo lang als een el. Zyn rug was verheven, als een bult, miſſchien door het leggen op den dikken en vetten buik veroorzaakt. Hy liep van achteren gantſch ſpits toe, als een andere viſch, en had aldaar een gantſch brede ſtaart, halve maans-wys. Zyn geſteltheid van binnen heb ik niet gezien, om dat de romp, na dat het ſpek was afgeſneden, wel eenige dagen bleef leggen, maar een zodanigen afgryzelyken ſtank van zich gaf, dat men den zelven weg doen moeſt. Uit het ſpek wierden eenige tonnen traan gekookt, welke men in de magazynen van de Illuſtre Compagnie gelevert heeft. Hy was ruim 15 voet lang, en rykelyk zoo dik in de rondte over den buik en rug; en de tong alleen, die uit louter vet beſtond, was ruim 50 pond zwaar.

Zee-ſterren en Zee-zonnen zyn van malkanderen wein te onderſcheiden.

Tuſſchen de Zee-ſterren en Zee-zonnen, welken de zee op 't land werpt, en met het aflopende water leggen laat, is een zeer klein onderſcheid, als men niet de dikte der ſtralen, zoo als zy van de Schilders geſchildert worden,

den, en de kouleur nevens de grootte van 't lyf gade ſlaan wil. Want of ſchoon aan de Zee-zonnen een groter lyf als aan de Zee-ſterren toequam, zoo worden echter hier de zodanige vier of zeskantige viſchjes, welke met een dikke, ſcherpe, ſchobachtige en den ſlangen gelyke huid overtrokken zyn, Zee-zonnen genaamt, welker lyf ronder en kleinder, de ſtralen of punten echter rechter zyn, als die der Zee-ſterren. Men vind beide zoorten overvloedig aan de oevers, door de zon zodanig uitgedroogt, dat men zoude twyffelen of 'er wel ooit leven in geweeſt was. Ondertuſſchen zoekt men ze veel op, en vereert of verkoopt ze aan Liefhebbers van de Natuurkunde, die dezelven in haare Kabinetten plegen te bewaren.

-Sprit- Nog een aardiger ſchepzel van God zyn de Zee-ſpritzen. Wyl zy zoo vaſt aan de klippen gewaſſen zyn, of ten minſten zoo vaſt daar aan zitten, dat geen ſtorm of ſterke ſlag der baren dezelven los kan maken, zoo worden zy niet aan het land geworpen, maar men ziet ze aan de klippen als een ſpons kleven. Zy zyn groenachtig of liever graauw, en druipen altyd, of ſchoon de zee lang afgelopen is, en het water haar niet beſproeit. In die ſponsachtigheid vind men van binnen een ſtuk vleeſch, 't welk de gedaante van een maag heeft, en van zommige gegeten word. Men kan niet zeggen dat het leeft, ten ware men zulks wilde beweren, om dat het ſpritſt of druipt, als men het aanraakt, welk water uit een en ook uit meer gaatjes, als uit een ſpuit ſpringt, zoo dikwyls het aangeroert word.

(Margin: ...onzeker ...het le- ...heeft.)

-Var- Het Zee-varken is een ongemeen grote en ongeſchikte viſch, dat den bovengemelde Zee-leeuw niets toegeeft, maar eer groter is. Ik heb het zelve in den Haven alhier niet gezien, maar menigmaal op reis; en is het hoofd tamelyk groot en het lichaam zeer wel geproportioneert of wel geſchikt. De muil is groot, en met tanden wel voorzien, die echter eenigzins bot zyn, en maar alleenlyk tot het eeten van viſch te ſtade komen. De oogen zyn groot, en achter dezelven is een gat op het hoofd, waar uit het als de walviſſchen water blazen of ſpuuwen kan. De vinnen zyn zwart, breedt, groot en ſterk, waar door het de kleine viſſchen zeer ſnel na zetten kan, 't welk echter altyd met een ſprong uit het water geſchied. Dit zeegedrocht heeft geen ſchobben, en is donker-bruin, heeft weinig vleeſch, maar meeſt ſpek, waar door het ook mynes bedunkens den naam van zeevarken bekomen heeft, te meer om dat het van binnen als een varken geformeert zoude zyn. Ik heb dikwyls eenige hondert van dezelven gezien; en geloof zeer wel, dat 'er een ruim 200 pond weegt, of wel alleen zoo veel aan ſpek zoude uitleveren.

Voor 't overige heb ik reeds in myne voorgaande Hoofdſtukken melding gedaan, dat in de zoogenaamde Moſſelbanks-Rivier ook zoete Water-moſſelen in zodanige menigte gevonden worden, dat men een groten hoop van dezelve by malkanderen zoude konnen brengen, zoo men dezelven anders alhier tot ſpys gebruikte. Want vermids men ze beter en aangenamer uit zee kan bekomen, zoo laat men deze zeer gaarn leggen, en gebruikt men haar ſchulpen niet eens tot kalk branden; om dat de gantſche zee genoegzame voorraad daar toe aanbied, byaldien 'er maar altoos menſchen wierden gevonden, die dezelven opraapten en brandden. Rivier-Moſſelen.

In alle havens en waters van dezen Kaap vind men een zoort van Walviſſchen, welke door de Zeevaarders doorgaans Noord-kaper genaamt word, en byna de heele Noordkaper een zoort Walviſſchen.

zee doorkruist. Zy verlustigen zich met het uitspuwen van water, zwemmen met het halve lyf boven water, steken het halve lyf ook dikwyls uit het water recht over end, en duiken menigmaal met zodanig gedruis of geraas, dat men het ruim een quartier uurs ver kan horen. Van deze Noord-kapers, die op de gemelde wys zich in de Tafelbaay laten zien, heb ik onder zeer veel levendige, twee doden heel naauw bezichtigt, welken de zee in een storm aan land geworpen had. De eerste is in den jare 1707 in de maand van Mey in den haven van de Tafelbaay te voorschyn gekomen, en de twede is in 't jaar 1709 in de Baay Falzo gezien.

Zy waren beide donker-bruin, hadden geene schobben, en een zoo groten muil, dat zeer gemaklyk 5 of 6 menschen daar in zouden hebben konnen leggen, om dat dezelve ruim achtien voet lang, en twaalf of veertien voet breed was. Zy hadden in den muil geen tanden, maar de kaken waren zoo hard als blik, met een dikke huid overtrokken. De oogen leken van buiten klyn, en waren niet veel groter als paarde oogen; wanneer men ze echer uitstak, was het binnenste van het oog groter als een mans hoofd. Over en achter de oogen naar den rug had ieder een tamelyk groot gat, waar door zy te gelyk of adem haalden, of wel het ingeslokte water weder van zich gaven, 't welk my, zoo als dikwyls by levendigen heb gezien, niet anders voorquam, als of midden in 't water een byzondere fontein gemaakt was. Onder den buik, even achter den kop, hadden zy twee brede vinnen, welke hen zonder twyffel tot zwemmen behulpelyk zyn. De staart, die als het roer is, was op dezelve wys, zoo als reeds van de Dolfynen en andere is gezegt, zeer breed, en van gedaante als een halve maan.

De Noord-kaper, die ik in de Tafelbaay heb gezien, was 50 voet lang, 24 voet breed, en 12 voet dik of breed boven het zand, want van het geen in het zand gescharrelt lag konde ik geen raam op maken. De twede in de Baay Falzo was niet veel anders, dewyl deszelfs lengte 45 voet, deszelfs breedte 12 voet, en de hoogte 18 of 19 voet uitmaakte. Van beide die visschen is het spek afgesneden en traan gekookt; en vermids dezelve in het Traan-magazyn van de Compagnie is gekomen, zoo is my onbewust hoe veel dezelve eigentlyk aan gewigt heeft uitgelevert. Ondertusschen weet ik zeer wel, dat de tong van ieder visch ruim 600 pond gewogen heeft. Alzoo men doorgaans van gevoelen is, dat de Profeet Jonas drie dagen en drie nachten in den buik van een Walvisch is geweest, zoo heb ik den strot op 't naauwkeurigste bezichtigt, waar na my echter deze zaak onwaarschynlyker dan ooit is voorgekomen, om dat het keelgat naauwlyks zoo wyd was, dat een lyvig man zyn arm daar door zoude hebben konnen steken, terwyl Jonas met zyn gantsch lichaam nogtans daar in en uitgeglipt is. Derhalven acht ik dat myn gevoelen, 't welk ik hier voren heb geuit, op veel vaster voeten staat, als het tegenwoordige; te meer, door dien het wonderwerk van God niet verkleint word, en het immers niet nodig is te zeggen, dat God daar toe een visch heeft moeten maken, die tegen de natuur van alle andere visschen was.

Van de Noord-kapers begeef ik my andermaal tot de mosselen of slak-visschen, en breng voor ditmaal de oly-slakken op de schouwburg, welken naar het gevoelen van *Plinius*, gelyk *Forerus* in zyn Vischboek *pag.* 139. b. zulks aanhaalt, oly-slakken worden genaamt, om dat zy by de ouden, die in oly gehandelt en dezelve uitgemeten hebben, tot

maten

maten gebruikt zyn. De visch van binnen is groot, om dat het hoorntje van ieder slak ten minsten 4 pond water houden kan. Ondertusschen gebruikt men ze mynes wetens niet tot spys, maar alleenlyk de hoorntjes wegens hare inwendige schone Paarlemoer-kouleur tot liefhebbery, of beschadigt, tot kalk branden.

[…]ondere […]rt van […]emde […]chen.

Wyders vind men hier een zoort van vreemde visschen, die goed om te eeten zyn, voornamelyk een weinig in den rook gehangen, maar zy zyn by nacht gantsch niet gemakkelyk te vangen om dat men ze als dan niet onder andere visschen kennen kan. Zy zyn zeer fraai en aangenaam om te zien aangezien het hoorntje, dat zy op den rug dragen, en met vast aanklevende schobben bedekt, donkerbruin van kouleur, en met schone rode en blaauwe vlakken is bezaait. De Portugezen en de Hollanders noemen denzelven *Pagger*, misschien om dat men ze *Paccate*, dat is, niet al te hard handelen en uit het net nemen moet. Want deze visch heeft dichte by den kop op den rug een stekel of scherpe vin, die als hy menschen daar mede quest, zeer veel pyn veroorzaakt, om dat de hand ten eersten opzwelt, en het ontfangen gif te kennen geeft, waar van in 't lyf een vervaarlyke brand en uitbundige pyn pleegt te ontstaan. Door dien men het gaatje, door deze spitze vin gestoken, niet wel zien kan, zoo staat het menigmaal geschapen van tot het koud vuur over te slaan, en de hand quyt te geraken. De vinnen van dien visch zyn gantsch bruin en niet gevlakt. De staart is insgelyks van die zelve kouleur. Het vleesch is goed en aangenaam, gezond en licht te verteren, gelyk ik zelf menigmaal bevonden heb. Wanneer ik in den jare 1711 met den Heer Gouverneur Louïs van Assenburg my op 't land in de Stellenbossche Volkplantery bevond, had de gemelde Heer zyn visschers uitgezonden, om voor hem en zyn gezelschap een brave zoo te vangen. Een van deze visschers had by nacht het ongeluk door een van de gemelde visschen in de rechter hand gestoken te worden. Wyl hy de zaak niet kundig was, zoo sloeg hy zulks in den wind, en bleef zyne makkers helpen. Ondertusschen zag hy den volgenden morgen reeds, en voelde zeer nadrukkelyk hoe het met hem gestelt was, klaagde derhalven aan zekeren Barbier, Justus Benraud, dien de gemelde Heer als zyn Lyf-Arts by zich had, en gebruikte dienstige tegenmiddelen. Zy deden in den beginne slechte werking, en het leek als of het koude vuur daar in zoude komen, en hy gevaar stond te lopen van zyn hand te verliezen. Ondertusschen na dat hy vlytig hulpmiddelen, zoo van buiten als van binnen gebruikt, en veel pyn uitgestaan had, zag men dat het zich ten goede begon te schikken, en de hand van den gemelden visscher behouden was, waar voor hy ook den Chirurgyn in 't byzyn van den Heer Gouverneur opentlyk bedankte, zoo als ik zelf gezien en gehoort heb.

[…]ben by zig.

Een Visscher word daar van gestoken.

Paling is een zekere zoort van Aal.

Van de Palingen, een zekere zoort van Alen, dient men te weten, dat de Hollanders dezelven aldus noemen, om dat ze gaarn in zoet, levend, klaar en helder water wonen, aangezien de gemelde visschen in de onklare waters niet leven konnen, maar om zoo te spreeken, ten eersten sterven, gelyk achtervolgens het bericht van *Forerus pag.* 177. b. in zyn Vischboek, ook eenige Zwitsersche zeen en de Donauw zulks aantonen. Ik heb van deze visschen reeds in myne voorgaande Hooftstukken gewag gemaakt, en gezegt dat zy hier ook in de Stellenbossche en Hottentos-Hollandsche rivieren aan te treffen zyn, of schoon zy zelden gevangen worden.

den. Derhalven zoude nodeloos zyn daar van meer omstandigheden te melden, voornamelyk wyl hare kouleur geen andere dan bruinachtig is, en zy voor 't overige met alle andere Alen overeen komen.

Aan de Kaap de Goede Hoop vind men zeer zelden paarlen.

Aan deze Kaap worden zeer weinig mosselen gevonden; waar in paarlen zyn, en de gene die 'er al worden aangetroffen, zyn met de Orientaalsche gantsch niet te vergelyken, om dat zy veel kleinder, ongelyker en zoo wit en blinkende niet zyn; ondertusschen zyn hier zoo wel als op Ceylon, alwaar de beste paarlen vallen, paarl-mosselen en paarl-slakken.

Paarlslakken.

Van deze laatste moet ik voornamelyk melden, dat zy zeer fraai, blinkend, en in kouleur de paarlen gelyk zyn. Die ze recht schoon wil hebben, legt ze in azyn, welke de buitenste huid afbyt, waar na zy van buiten zoo wel als van binnen een fraaje paarl-kouleur bekomen en gantsch glad worden, en bequaam om allerhande dingen op gesneden en gestoken te worden.

De Schryver heeft 'er drie diergelyke gehad.

Ik heb 'er drie diergelyke zeer fraai gesneden gekogt en verkogt, die reeds klaar waren om van een Goudsmid beslagen, en van een Draajer op een houte of elpenbene voet gezet te konnen worden, ten einde om een wakkere teug wyn daar uit te doen, om dat 'er in ieder paarlemoer byna een maat ging. Of schoon ik geen gedachten had, om ze te verkopen, wierd my echter zoo veel daar voor geboden, dat ik de kopers gaarn geluk daar mede wenschte; te meer om dat ik meende dat ik of zelf weder andere aan strand zoude vinden, of van anderen diergelyke te koop bekomen, maar zulks is beide gemist, om dat zy zoo dun zyn, dat 'er zelden een onbeschadigt aan den oever komt, en de geen die ze hadden, dezelven zoo wel als ik aan den man wisten te brengen.

Het aangenaamste van deze parelslakken bestaat daar in, dat men ze zomtyds by schoon en stil weer in zee ziet dryven; terwyl de slak uitkomt, zyne aan zich hebbende zeilen uitspant; en als een schip naar den wind door het water stevent; en neemt aldus zoo lang zyn vermaak, tot dat hy bemerkt, dat iemand te na komt en hem vangen wil, wanneer dezelve alle zeilen in een oogenblik inhaalt, en duikt, gelyk ik zulks dikwyls met groot genoegen gezien, en zy my menigmaal in plaats van een Visscher tot een Misser gemaakt hebben.

Roch.

Roch is een brede platte visch, welke een ruwe huid heeft, als of 'er doornen op stonden. Men vind van dien visch een zeer grote en brede zoort alhier, welke de Hottentotten by laag water vangen, door dien zy tot over het halve lyf in het water waden, en met hare voeten voelen, waar Roch is; en als zy hem onder hare voeten hebben, steken zy met hunne spitze kirri of stok door den visch, halen hem aldus gespitst uit het water, en eeten den zelven voor een gedeelte zelf, en het overschot verhandelen of verruilen zy aan de Christenen voor tabak, brandewyn, en andere diergelyke geringe waren. Welke kunst van visschen de slaven hen ook na apen, en zich zoo wel als andere daar mede verzorgen.

Roch is, zoo als is gemeld, een brede en platte visch, die onder deze zoorten van visch tot merkelyke grootte komt. Hy is byna rond, behalven 't geen zyn staart aanbelangt, met een ruwe huid overtrokken, edog nergens als op den staart met stekels verzien, alwaar hy 'er maar eene ry heeft, welke stekels kort en niet heel scherp zyn. De kouleur van zyne huid is bruin-geel, met veel blaauwe stipjes bezaait, en heeft op elke zyde van den muil een

grote

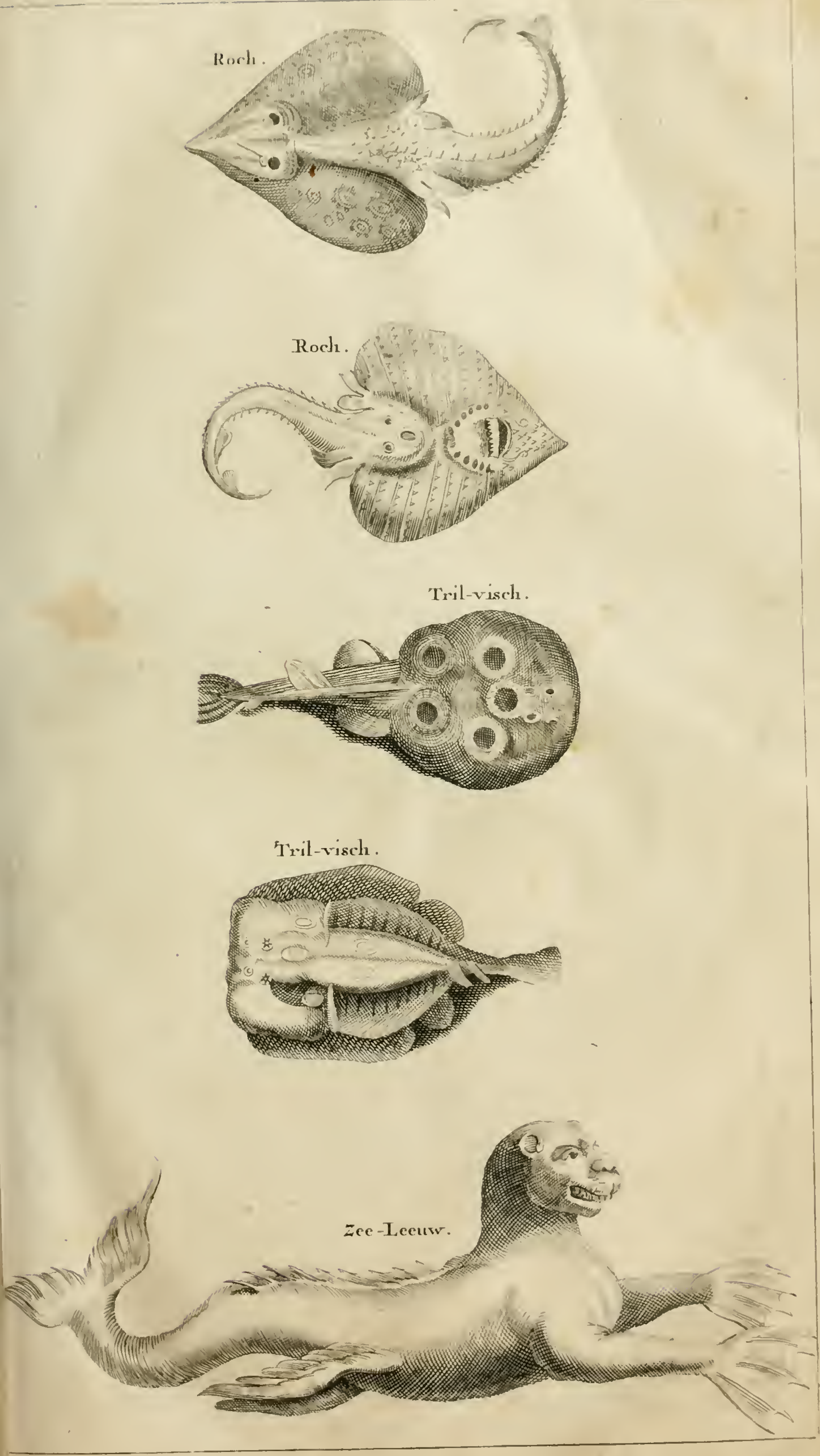
Roch.
Roch.
Tril-visch.
Tril-visch.
Zee-Leeuw.

grote vlak, als een oog of een spiegel. Zyn neus is byna doorschynende, van onderen met een ruwe huid bedekt, gelyk dan ook het gantsche lichaam doorzichtig schynt om dat het zelve niet over een duim dik is, en kan men derhalven de eieren in zyn lyf zien leggen, welke in den beginne zonder schalen gelegt worden, om dat 'er zeer veel zyn, en menigmaal een getal van 300 uitmaken, als een netje in een hoen. De eieren, die tot volkomenheid komen, gaan door den leg-darm, en worden met een kastanie-bruine vierkante schaal overtrokken, en als dan gelegt.

De graten van dien visch zyn niet hard, maar als louter kraakbeentjes, zoo als meest in alle andere platvisschen, als schollen, tongen en anderen meer gevonden worden. Het vleesch is ruuw, hard en zwaar te verteren, ruikende sterk naar zee en hare vuiligheden; derhalven moet niet alleen de huid worden afgehaalt, als men ze eeten wil, maar men bedient zich ook van een goede mostaard-zous, om den smaak te verbeteren, en om de maag dien visch beter te doen verteeren. Die op zyn gezondheid wil leven, moet niet veel op een maal en dikwyls daar van eeten, om dat dezelve zeer koortzig is.

[Zan]dknyp[er]s. Niet veel anders zyn de Zandtknypers, behalven dat zy dikker, langer en niet zoo plat zyn. Zy worden van de Hollanders Zandtknypers genaamt, om dat zy zich aan zandtachtige oevers onthouden, en met andere visschen in netten gevangen wordende, zich gaarn met zandt bedekken, ten einden men ze niet zien zal. Zy zyn donkerbruin van kouleur, met vele zwartachtige vlakken bezaait, hebben een gladde huid, en zyn ontrent een voet lang, en 18 duim breedt. Van haar vleesch kan ik niet oordelen, om dat ze door de Christenen alhier niet worden genuttigt. Ik weet ook niet, dat ze iemand zyne slaven heeft laten eeten, als de Heer Gouverneur Simon Adriaan van der Stell, die of schoon hy visch genoeg deed vangen, liever geld daar van maakte, dan dat hy ze zyne slaven, die dezelve echter vangen moesten, zoude te eeten geven.

De Zeehonden, welke men hier ook Robben noemt, worden jaarlyks, gelyk ik zeer wel weet, en veelmaals mede gezien heb, in grote menigte doodgeslagen, om dat uit haar spek zeer goede traan gekookt word. Ik kan dezelven niet duidelyker als met de woorden van *Erasmus Francisci* beschryven, welke hy in zynen Oost en West-Indischen Staat en Lust-gaarden *pag.* 60. b. gebruikt; alwaar hy aldus spreekt: De zeehonden, van zommige ook zeekalveren genaamt, zyn in gedaante van alle visschen, wal- of traanvisschen onderscheiden; hebben als korte armen of ellebogen en handen, maar niet verdeelt, behalven aan 't endt, daar men maar 4 verscheide strepen en 5 byzondere nagels ziet. De huid is hard, vast, en met zwartachtige graauwe haire bewasschen. Het hoofd is naar mate van de overige grootte van 't lyf klein en kort; de hals eenigzins langer, en kan naar believen uitgestoken en ingehaalt worden. Het onderste kaakbeen of kinnebak komt met die van een wolf tamelyk overeen; het bovenste is breder als die der wolven, en gelykt daar ontrent zoo als ook ten opzicht van de neusgaten de kalveren. De tanden zyn als zagen. De oogen glinsteren, en veranderen menigmaal in duizenderhande kouleuren. De tong is gespleten en verdeelt, in plaats van oren ziet men eenige gaten, enz. Geven zeer goede Traan.

's Zoomers zwemmen deze dieren meest hier en elders in zee, en leven van visch. Als zy met dezelve in een net komen en gevangen

vangen worden, zoo maken zy door het ſcheuren van het zelve, zoo wel voor haar als voor hare medegevangenen een vrye doortocht. 's Winters blyven zy wegens kou meeſt by 't land, daar zy zich op 't ſtrand en de klippen onthouden. By nacht komen zy by duizenden aan ſtrand, en bulken als kalveren, wanneer ze met ſtokken dood geſlagen worden, en haar ſpek door het vuur in traan veranderd word. Aan 't achterſte deel van 't lyf zyn zy lam, en moeten de achterſte poten naſlepen. Des niet tegenſtaande konnen zy ſnelder lopen als een menſch, welkers dreigen zy niet vreezen, om dat zy wegens geilheid onbezuiſt leven. Hare jongen werpen zy op 't land, brengen dezelven echter naar verloop van eenige dagen in 't water of in zee. Moede van zwemmen keren zy weder landewaards, gaan op 't zand of op de naaſte klippen leggen om te ſlapen, en zich in de warme zon te verquikken.

De huid word zelden gantſch afgehaalt, maar de geene die ze hebben gedood, ſnyden den zelven alleenlyk in zodanige ſtukken, als zy het ſpek tot ſmelten van noden hebben. Zommige bereiden den huid ten eerſten zelf, om tabaks-doſen en zoo voorts daar van te maken. De traan levert men in het traan-magazyn van de Illuſtre Compagnie, welke door de ſlaven en niet door de Hottentotten derwaards word gebragt, om dat zy een grote afkeer daar van hebben, en den zelven niet, gelyk *Dapper* in zynen Afrika *pag.* 622. en *Anderſon Lib. I. cap.* 4. valſchelyk bericht, inſlikken, en met de grootſte begeerte oplikken, als waar van op een andere tyd omſtandig zal moeten worden gehandelt.

Zilver-viſſchen. Hier voor zyn de Goudviſſchen beſchreven, en nu zal ik de Zilverviſſchen opdiſſchen. Zy zyn een brazem in gedaante en deugdzaamheid niet ongelyk, en ik acht, dat zy zoo wel als de Goudviſſchen uit het brazems-geſlacht zyn. Zy hebben middelmatige ſchobben, zyn wit over het gantſche lyf, langs het welk van het hoofd tot aan den ſtaart zilverkouleurde ſtrepen lopen, niet anders als of 'er zoo veel zilverblaadjes opgelegt waren. De ſtaart lykt ook met zilver bedekt te zyn. De viſch is naauwlyks een voet lang, de breedte naar proportie; en is zoo als ook ten aanzien van de dikte, een karper van een pond, niet heel ongelyk. In den muil heeft hy eenige kleine maar ſcherpe tanden, die zyn voedzel, 't welk hy uit de rivieren en beken bekomt, moeten klein malen, waar in hy in zekeren tyd van het jaar valt, en ook dikwyls in grote menigte gevangen word. Zyn vleeſch is eenigzins week, ontrent als dat van een karper, maar daar benevens zeer aangenaam, wel van ſmaak, en licht te verteeren. Ondertuſſchen ſmaakt die viſch, gelyk ik zelf menigmaal heb bevonden, gebraden of gebakken 't beſt.

Onder grote viſſchen voegen ook wel kleine, edog ieder in een byzondere ſchotel; derhalven volgen nu hier de kleine Spieringen, welke van de Duitſchen Alſers niet veel onderſcheiden zyn, zoo men anders op den ſmaak ziet; want gelyk de Spieringen eenigzins bitter in het hoofd ſmaken en daar benevens gezond zyn. zoo is het hier ontrent even aldus geſtelt, en beſtaat het onderſcheid alleen in de grootte. De Spieringen alhier zyn ruim een vinger lang en dik, ook zommige nog langer. Zy hebben kleine ſchobben, die men naauwlyks kan voelen, als men ze aanraakt. De rug is breedt; de muil klein en zonder tanden, en de oogen naar mate van het lyf groot. De buik is zilver-kouleur; de rug bruinachtig; de kop roodachtig geel; Spieringen.

de

de vinnen wit; en het lyf buiten de ſtrepen, die van den kop na den ſtaart lopen, gantſch doorſchynende. Het vleeſch is zeer malſch, goed en gezond om te eeten, voornamelyk met een moſtaardzous. Wegens deszelfs kleine graten ſmaakt dezelve beſt gebakken, aangezien ik zelf zulks op beide wyzen onderzocht heb.

By viſſchen paſſen ook wel goede ſlakken; derhalven zal ik den Lezer ook een ſchotel uit den groten hoop opdiſſchen. Ondertuſſchen blyf ik voor ditmaal alleen by de ſchroef-ſlakken, welke ten aanzien van het hoorntje tweederlei zyn, te weten, grote ſchroefſlakken, en hoekige ſchroef-ſlakken. De hoorntjes van die beide geven hunnen konſtigen Werkmeeſter te kennen, die eindeloze veranderingen heeft konnen maken. Want of ſchoon de hoorntjes van het laatſte zoort vele hoeken of bulten hebben, die nogtans niet beletten, dat dezelve als een wenteltrap of ſchroef lopen, zoo zyn zy niet alleen zeer konſtig gedraait, maar de buitenſte ruuwe ſchaal met azyn daar af gebeten, zoo konſtig met allerhande kouleuren verziert, dat een konſtſchilder grote moeite zoude vinden, om ze zoo fraai op 't papier of doek te brengen, aangezien de groene, rode, gele en witte verven zodanig gevlamt zyn, dat de ſchakering niet frajer zoude konnen zyn. Ondertuſſchen is haar vleeſch of viſch een weinig taai en zwaar te verteeren, en moet derhalven van de geen die ze eeten willen, met een goed glas wyn begoten en week gemaakt worden.

Schroef-ſlakken zyn tweederlei.

Hare hoorntjes zyn ongemeen fraai.

Steenbrazems worden geprezen.

De Steenbrazems zyn zeer treffelyke, ſchone, grote, welſmakende en gezonde viſſchen, die hier dikwils in grote menigte gevangen en tot een redelyken prys verkogt worden. Zy zyn onderſcheidentlyk van gedaante en grootte, maar komen meeſt allen met malkanderen overeen, dat zy als de vloed zich verheft, en de zee oploopt, gaarn de oevers afzakken en zich in de zoete waters ſtorten, een korten tyd aldaar blyven, en het afſtromende watergras vreeten; vervolgens weder van daar verhuizen, en wachten tot dat het water andermaal hoog word. Zy zyn ontrent van gedaante als een karper, behalven dat haar vleeſch veel vaſter, dikker en met weinig of gantſch kleine of gene graten bezet is. Gekookt of gebraden ſchilferen zy als een ſtokviſch, het welk een karper daar en tegen zoo goed niet doed.

De kouleur van dien viſch is heel verſcheidentlyk. Zommige zyn veel fraajer geſpiegelt, als een ſpiegelkarper, zynde de rug bruinachtig, waar van dwarze bruine ſtrepen naar den buik aflopen, en deszelfs gantſch grote en witte ſchobben zeer aardig onderſcheiden. Anderen wederom zyn over den gantſchen rug bruin, en aan den buik aſchgraauw. En eindelyk anderen behouden de vorige tekening, maar zyn breder en korter. Kortom, de veranderingen ontrent dezen viſch zyn veel groter, dan dat zy alle naar waarde duidelyk zouden konnen worden beſchreven. Zy zyn doorgaans anderhalf, twee en drie voet lang, waar uit lichtelyk ſtaat te maken is, dat de kleinſte twee en de grootſte ruim acht pond wegen. Alzoo men dezelve niet by 't gewigt, maar een hele zôo gelyk koopt, zoo kan men ze veel beter koop eeten als vleeſch; om dat het zeer dikwyls gebeurt, dat men de grootſte voor 3 of 4 ſtuivers koopt.

Ik heb zelf eens vier van die viſſchen die zamen 27 pond zwaar waren, voor 15 ſtuivers gekogt, en ze in azyn, peper en zout laten leggen, om dat'er onder de Afrikaanſche viſſchen byna geen word gevonden, die beter daar toe is.

Men kan ze op die wys niet alleen lang bewaren, en naar believen en met goeden ſmaak daar van eeten, maar men kan ook zeer goeden laberdaan daar van maken, en zoo lang bewaren als men wil. Om dezelve verſch te eeten, kookt men den kop en de middelſte ſchyven, en braad den ſtaart op de rooſter, wanneer men met een goede citroen over den viſch uitgedrukt, wel haaſt bevind, dat deze een der lekkerſte viſſchen is.

Een andere zoort van Steenbrazems. Ik moet hier nog een andere zoort van Steenbrazems niet vergeten, welke de inwoners alhier Stompneuzen noemen. Deze viſch heeft een korte gedrongen kop, en daarbenevens een zodanig gedrongen rondachtig lyf, waar door dezelve van een heel andere gedaante als de vorige is. Zyne grote ſchobben zyn leverkouleur of zwart-blaauw. Hy heeft ronde ſcherpe tanden in den muil, en zeer grote ogen. Deze viſſchen zwemmen niet troupswyze, maar alleen; en word in een net vol met Steenbrazems naauwlyks een, of ten hoogſten twee van deze zoort daar onder gevonden. Hoe raarder zy nogtans zyn, hoe aangenamer haar vleeſch ſmaakt, als het welk in veel hoger achting is, als dat van de vorige Steenbrazems.

Zee-Tongen. Voor 't overige levert de zee alhier ook de zoogenaamde Solen of Tongen. Zy zyn van een zeer goeden ſmaak, en behoeven de geen die elders gevangen worden niets te wyken, heel plat, en hebben zommigen gantſch gene, en anderen wederom zeer weinig ſchobben. Boven op den rug, daar de ogen ſtaan, zyn zy zwartachtig, en onder aan den buik heel wit, gelyk ook de onderſte vinnen wit en de bovenſte zwartachtig zyn: Haar vleeſch word voor 't beſte van alle viſſchen gehouden, ten dele om dat het zeer gezond is, en een zieke zelfs zoude verquikken; en ten dele ook om dat het heel licht te verteren en byzonder fraai wit is, en daar en boven goed bloed maakt. Zommigen eeten dien viſch niet zoo zeer wegens de byzondere aangenamen ſmaak, maar wyl dezelve den maag verſterken en geen ſlym achterlaten zoude. Ik zelf moet bekennen, dat het vleeſch ongemeen lekker is, en een quade maag, of ſchoon een goede portie tot zich nemende, niet qualyk bekomt.

Tonyn. De Tonynen heb ik wel in zee veelvoudig en verſcheidemalen gezien, voornamelyk als zy uit het water ſprongen en zoo voort weder duikten, maar nooit zoo dichte by, dat ik hare gedaante duidelyk konde betrachten. Vermids zy daarenboven in de havens alhier niet in lopen, maar veel meer de ope zee beminnen, zoo zal ik van dezelven verder geen gewag maken, door dien ik anders een valſch bericht zoude doen, 't welk tog myn mode niet is; om dat ik van 't geen myne oogen eigentlyk hebben betracht, veel zekerder naricht kan mede delen, dan van 't geen ik maar van verre en ter loops gezien, of ſlechts van horen zeggen heb.

Gelyk ik eindelyk myn Hoofdſtuk met de beſchryving van een viſch, die niet goed was om gegeten te worden, heb begonnen, zoo ben ik van voornemen om het zelve met een zodanigen te beſluiten. Dienvolgens leg ik den Lezer voor 't laatſte nog voor oogen den viſch, door de Latynen *Torpedo*, de Hollanders *Drilviſch*, en de Duitſchers *Krampf* of *Zitter-viſch* genaamt, welke veelvuldig gevangen word. De zelve is geen heel grote plat-viſch, maar nogtans rond en als een kogel opgeblazen. Zyne ogen zyn met witte en zwartachtige of bonte kringen omgeven. Boven op den rug is dezelve roodachtig of geelachtig, en aan den buik wit. Voorts is hy breed en opgeblazen,

eindigende met een vleesigen dunnen staart, naar de wys van alle andere platvisschen, welke staart een roer van een schip niet ongelyk is. Zyne ogen zyn klein, en naar mate van 't lyf wel geschikt. De klyne muil staat benedewaards byna als een halve maan, waar in hy tanden en daar benevens in plaats van de neus, twee gaten heeft. Men ziet geen kop, hoewel men den zelven openende, herzens in hem vind. De lever is wit en zeer subtiel, de gal groot, en de huid van buiten gantsch glad en zonder schobben. De grootte is niet veel byzonders, om dat hy dood, naauwlyk een vierden deel pond zwaar is.

rkwaar- e eigen- ip van n visch.

Uit alle de beschryvingen van dien visch blykt, dat hy de byzondere krachten of eigenschappen heeft, dat hy den geen, dien hem aanraakt, 't zy met de hand, of met den voet, of maar met een stok, dien men in de hand houd, ten eersten een zodanige beklemtheid aanjaagt, en het hert zodanig doet in de schoenen zinken, dat men gelyk ik zelf heb bevonden, niet anders meent, of men zal in een flaauwte vallen, of beroert worden; daarenboven krygt men menigmaal een benaauwde hartklopping, en afgryzelyke pyn in alle de leden, voornamelyk in dat gedeelte, waar mede de aanraking geschied is. De Visschers, welke den zelven in haar net hebben, gaan zeer omzichtig te werk, dat zy hem niet aanraken, maar halen het net liever op het land, nemen de visschen daar uit, en keren het als dan om, ten einde zy hem niet te na komen. Deze pyn duurt dikwyls een half uur, waar na zy langzamer hand verdwynt; edog dat zy lang zoude aanhouden, zoo als zommige willen, heb ik niet konnen bevinden, of schoon ik meer dan eens de proef daar van genomen heb. Ondertusschen geloof ik zeer gaern, dat deze visch alle anderen welke hem te na komen, krachteloos en onbequaam tot zwemmen maakt, om dat veel andere visschen te gelyk met hem gevangen worden. Of echter op het eiland Mauritius zulke Tril of Krampvisschen zyn, die zich met een Karper laten vergelyken, zoo als de Heer van *Madelslo lib.* 2. *Cap.* 14. beweert; daar aan twyffel ik zeer veel, ten minsten heb ik'er in zodanige grootte nog daar nog elders geen gezien.

De Auteur eindigt de beschryving der visschen.

En dit is, Lezer, het geen ik dienstig hebbe geoordeelt, om u insgelyks hier van te berichten, hopende dat gy zulks met genoegen zult hebben gelezen, om dat zoo als ik in den beginne heb gezegt, myne mening niet is, om een historie van de dieren te beschryven, maar alleenlyk eenvoudig te melden, 't geen ik naar myne geringe kennis daar van bevonden heb. Mogelyk zullen nog wel meer visschen, voornamelyk echter mosselen en slakken gevonden worden, welke hier niet geplaatst zyn; ja my is zelfs bewust, dat zommige myne geheugenis ontglipt zyn; des niet tegenstaande ben ik van gevoelen, dat gy daar mede zult te vrede zyn, wel wetende, dat de kortheid van den tyd my de wydlopige uitvoering belet heeft, en dat men op eenmaal niet alles bedenken of schryven kan. In het volgende Hooftdeel zal ik U het beloofden overschot van de slangen en insecten mededelen, en daar mede dit gantsche diersche ryk, zoo ver zulks de Kaap van de Goede Hoop betreft, besluiten.

XIV. HOOFTSTUK.

Waar in het noodwendigste van de Slangen en andere Insecten, welke aan de Kaap de Goede Hoop worden gevonden, na de order van het Alphabet afgehandelt word.

Hoe de Schryver deze Stoffe afhandelen wil. Aspis-Oog of Schiet-slangen, haar onderling onderscheid. Boom slangen Hoe zy de menschen beschadigen. Waar toe men de gedode slangen gebruikt. Blinde Slang. Is licht te doden. Een andere zoort van slangen. Dispas *of dorst verwekkende Slangen.* Prester *of brand verwekkende of vierige Slangen. De Schryver heeft een man gezien van zodanige slang gebeten. Een Smid zoekt dien man te redden. Word van den zelven gelukkig genezen. Of God eertyds diergelyke slangen onder de Israëliten heeft gezonden. De Schryver komt zulks geloofslyk voor.* Copra de Capello *of Hair-slang. Slange-stenen zyn goed bevonden tegen gif. De Auteur beschryft een naamloze Slang, aan hem vereert. Een zekere zoort van Huis-slangen De Schryver verhaalt een geval met diergelyke Huis-slangen. Vader Tacharts bericht van de gehoornde slangen. Kleine zoort van Slangen. De Zee-Floh of Vloo Zee-Luis. Byzondere zoort van lange Wormen. Een byzondere zoort van Water-worm. Nog een zoort van Wormen. Branden in de hand. Water of Zee-paard. Bloed-zuigers. Water-grillen of Zee-krekel. Water-Kefer. Water-muis. Water-slang. Ameizen of Mieren en derzelver zoorten. Byen zyn'er veel aan de Kaap. Waar zy meest nestelen. Hoe men weet waar honing is. Hottentotten zoeken en verkopen den honing. Verscheide zoorten van Byen. De honing der Byen is niet eenerlei. Fliegen of Vliegen hebben verscheide zoorten. Groene zoort van vliegen. Gelyken de Spaansche vliegen. Muggen. Gesteltheid der muggen op Batavia. Waarom zy de vreemdelingen zoo zeer quell n. De Kaap heeft drie algemene plagen. Voordeel van den wind aan de Kaap. Flöhe of Vlooyen zyn 'er veel aan de Kaap. Aard-vlooyen. Doen grote schade aan de Gewassen. Heuschrecken of Springhanen. Hebben verscheide zoorten. Kefer. Gras- en Paard-Kefer. Byzondere zoort. Goud-kefers worden van de Hottentotten in grote waarde gehouden. Gras-groene Kefers. Waar zy zich onthouden. Nog een byzondere zoort. De Europeanen hebben geen luizen. De Vreemdelingen raken dezelve quyt en krygen 'er geen meer De Hottentotten krielen daar van. Weeg-Luizen. Rupzen zyn aan de Kaap in kouleur en grootte onderscheiden. De Auteur kan ze wegens de menigte niet alle beschryven. Schaben of Motten. Zyn in Afrika zoo wel als in Europa bekent. Kleine Slakken. Weeg-Slakken. Haare grote menigte aan de Kaap. Waar toe ze goed zyn. Scorpioenen zyn'er veel aan de Kaap. Spinnekoppen. Verscheide zoorten. De klynste zoort van Spinnekoppen zyn zeer gevaarlyk. Zulks bewyst de Schryver met een exempel aan een Slaaf. Doden ook het vee. Schwaben of Kakkerlakken. Tausend of Duizendbenen. Hebben geen oogen. Zyn zeer vergiftig. Wespen of Horzels. Regen-wormen. Hout-worm. In wat hout zy zyn. Koorn-wormen. Zuigers. Besluit van dit Hoofdstuk.*

Hoe de Schryver deze stoffe afhandelen wil.

HEt geen ik U heb belooft, meen ik nu na te komen, en dat stuk uit het Dierlche Ryk der Natuur, mamelyk de Slangen en overige insecten te beschryven, die op de Kaap de Goede Hoop worden aangetroffen. Vermids echter zodanige dieren van twederhande natuur zyn, en zich ten dele in 't water, en ten dele op 't land onthouden, zoo zal de Lezer niet qualyk duiden, dat ik alvorens met korte woorden van de slangen spreek, en daar na 't water-ongedierte, en eindelyk 't geen op het land word gevonden,

naar

naar order van het Alphabet afhandele.

Wat aanbelangt de ſlangen, dezelve worden aan de Kaap in een grote menigte gevonden, en heb ik 'er zeer veel van verſcheide zoorten gezien en gedood. Edog vermids de inwoners alhier in 't algemeen den naam van ſlang zonder verder byvoegzel van een byzonder geſlacht, behalven omtrent eenige kenbare zoorten gebruiken, of liever niet beter weten, om dat zy zich met de benoeming of eigenſchappen van diergelyke ſchadelyke dieren zeer weinig bemoejen, zoo heb ik niet weinig moeiten gehad, om aan dezelve een eigen naam te geven, om dezelve van elkander te onderſcheiden, alzoo ik 'er byna geen kan bedenken, die niet reeds by de oude Schryvers gevonden word.

s Oog- Schiet- ſlangen. Van de Aſpis en Oog-of Schiet-ſlangen dient men te weten, dat de eerſte een zeer brede kop en hals, diepe en ſtompe oogen, en by dezelve twee verheve vleeſchdelen, als een zweer, een hazelnoot groot heeft. Zy is van kouleur aſchgraauw, met rode of gele vlakken, die dikwyls veranderen, en word menigmaal eenige ellen lang. De Schiet-ſlang word wegens haren ſnellen ſchoot of ſprong, Oog of Schiet-ſlang genaamt, aangezien zy veelmaals recht overend gaat zitten, om een ſprong te doen, daar zy meent, of met hare ſnel heen en weer gaande oogen ziet, dat men haar naar het leven ſtaat; zy is met witte vlakken op haren zwarten huid getekent, die als zoo veel oogen zyn. Ondertuſſchen twyffel ik niet, of gy zult reeds van beide deze ſlangen hebben gelezen, maar indien zulks niet geſchied mogt zyn, zoo wys ik u tot *Geſnerus*, *Carton*, *Francius*, en vele andere, by dewelke een omſtandig naricht te vinden is.

Midlerwyl vind ik van deze Schietſlangen niet aangemerkt, dat zy, gelyk ik zeer dikwyls heb gezien, zich oprechtende en op haar ſtaart zittende, nogtans eerſt haren vervolger of ook den geen, welke haar onverhoeds en tegen haar wil te na komt, als waarſchouwt, dat hy op zyne hoede zal zyn, en niets tot haar ſchade doen zal, aangezien zy het hoofd als een kleine kogel opblaaſt, met haar muil geſtadig blaaſt, niet anders als een blaasbalk wind van zich geeft, en alzoo overend haren belediger met vurige oogen door en door kykt, ten einde om te zien van waar zy den aanval te vrezen heeft, en of zy zich alvoren niet zoude konnen wreeken, of de gedreigde doods-ſtraffe ontgaan. Wanneer zy het eerſte niet kan doen, volbrengt zy het laatſte door een ſprong, en begeeft zich ten eerſten uit den weg. Kan men haar echter nader komen, zoo is beſt, dat men haar den rug aan ſtukken ſlaat, om haar het ſpringen en voortkruipen te beletten, waar na men haar zeer gemakkelyk het hoofd inſlaan, en haar aldus om 't leven brengen, en zich voor haren gevaarlyken en dodelyken beet bevryen kan.

Ten einde de Lezer moge zien, dat ik alle ſlangen niet zonder byzondere namen weet te beſchryven, of ſchoon zy my maar na der zelver gedaante aangetoont en afgeſchetſt, ook zommige beſchreven en aangewezen zyn, zoo zal ik van eenige andere gewag maken, en alhier een naricht van de Boom-ſlang mededelen. Zy heeft dien naam bekomen, om dat zy zich gaern by en in de bomen onthoud, alwaar zy zich zoo dik als een vinger twee of drie ellen lang uitſtrekt, als een tak, en den zelven niet zeer ongelyk ſchynt, behalven dat zy geſpikkelt is. Wanneer iemand onder een boom, daar zy in is, gaat, en de bladeren of vruchten beſchouwt, laat zy zich ten eerſten neder, en Boom-ſlangen.

byt den kyker onverhoeds, zoo dat hy meer op zyne herstelling en bevryding van het gif, als om den dood van zynen vyand te denken heeft.

Vele van deze slangen, als zy den schadelyken beet hebben gedaan, redden en behouden haar leven, voornamelyk als iemand alleen is, en wandelen gaat; want op die wys hebben zy tyd genoeg, om zich gedurende de afwezenheid van den beledigden van den boom te begeven, en het hazepad te kiezen. Wanneer echter de gequetste met een goeden slangensteen verzien is, of trouwe helpers en vrienden by zich heeft, en derhalven niet behoeft hene te gaan, of anderen derwaards te laten komen, zoo heeft de slang niet anders dan de dood te verwachten, om dat zy zonder gezien te worden, van den boom niet kan komen. Wanneer zy zich nu om den boom slingert, en zich na benede begeeft, zoo heeft men niet veel moeite, om haar dood te slaan, door dien men haar zoo wel met een stok als ander geweer de rest geven kan.

Liefhebbers werpen deze slang niet weg, maar leggen haar, als zy niet zoodanig gequest is, dat zy bloed, of eenige wonde van buiten heeft, in gekamferde brandewyn, en bewaren haar tot een vereering voor goede vrienden in Holland; of smelten het vet, en maken met eenige andere dingen een licht daar van, om allerhande vermaak daar mede te hebben, om dat zy een vertrek daar dit licht brand, vol slangen vertonen, en den onkundigen daar mede een schrik aanjagen.

Blinde slang.

De Blinde slang is een, zelfs op vele plaatzen van Duitschland, wel bekende slang, en is derhalven niet nodig, dat ik zeg, dat zy een zwarte schobachtige, en met vele bruine, witte en rode stipjes bezaaide huid heeft, en dat zy zeer qualyk ziet, om dat haar oogen gantsch klein en zwak zyn. Ondertusschen heb ik veelvoudig bevonden en waargenomen, dat zy zeer licht te doden is, om dat zy doorgaans aan den weg legt, en zich zonder grote moeite doden laat, voornamelyk wyl haar beet zoo gevaarlyk en dodelyk als die van andere slangen niet is.

Is licht te doden.

Een andere zoort van slangen.

Hier zyn ook slangen, die een breden hals en een zwartachtigen rug hebben, naauwlyks een el lang en daarenboven zeer vaardig, om iemand een beet toe te brengen, waar door men zwelt en met onophoudelyken dorst geplaagt word. Derhalven word deze zoort van slangen van zommigen *Dispas*, dat is, Dorstverwekkende slangen, en van anderen wegens haar schadelyke verhittende en verterende gif *Prester*, of Vierige slang genaamt. Niet echter, gelyk *Francius in Histor. Animal. pag.* 801. zegt, om dat ze vierig lykt, maar om dat zy een zeer droge natuur bezit, en het bloed van den gebeten mensch zodanig verhit, dat hy daar door t'eenemaal uitteert, en een erbarmlyken dorst uitstaat, die niet te verslaan of te lesschen is.

Prester of Vierige slang.

De Schryver heeft een man gezien, van zodanigen slang gebeten.

Ik heb een man gezien, die van zodanigen slang in de hielen gebeten was, waar van het been zoo gezwind, heftig en vervaarlyk zwol, dat hy bezwaarlyk het naaste huis zoude hebben gekregen, ten ware hy het gif door het styf toehalen van den kouzeband boven de knie, had belet, van hoger te komen. De gequetste quam in een huis, alwaar een smid, genaamt *Mathias Gräff*, uit Pomeren geboortig, woonde, waar van reeds elders gemeld is; ondertusschen zeide hy niet ten eersten, 't geen hem wedervaren was, maar verzocht alleenlyk een teug water. De smid, die hem kon, ontstelde over het dikke been en vraagde hem, hoe hy dat gekregen had? Waar op deze hem het

het geval verhaalde, en om hulp en water om te drinken, bad. Vermids de ſmid de natuur van deze ſlangen reeds wiſt, weigerde hy hem het water, maar vervaardigde een pleiſter, maakte een opening in 't been, waar uit een menigte geel water liep, en ſloeg de pleiſter daar om, met belofte van hem te genezen, als hy zich maar een quartier uurs van het drinken onthouden konde.

Wilde deze arme man, die van het ſnyden in zyn voet heel weinig gevoel had, geholpen wezen, zoo moeſt hy zoo lang dorſt lyden, terwyl de ſmid moeite genoeg had, om den kouzeband boven de knie los te maken; waar na hy de pleiſter nog eens van de wonde lichte, ten einde nog meer water daar uit zoude lopen. Daar door ſlonk het gezwel, en de man wierd uit doods gevaar gered, en naar verloop van eenigen tyd gelukkig genezen. Of ſchoon de dorſt na een quartier uurs nog niet t' eenemaal over was, was dezelve nogtans in zoo verre verlicht, dat hy een weinig feller als natuurlyk was, ook kort daar na volkomen weg bleef, en dragelyk begon te worden.

Vele van de gene, die deze dieren hebben beſchreven, daar onder *Geſnerus* en uit hem *Carron* in zyn Slang-boek *pag.* 34. b. zoo als ook *Francius Hiſt. animal. pag.* 801 zyn van gevoelen, dat de ſlangen van dezelve zoort zyn geweeſt, welke God in de Arabiſche woeſtyne onder de kinderen Iſraëls heeft gezonden, ziet Num. XXI. 6. vergeleke met Deut. VIII. 15. Tot meerder bewys halen zy aan, dat *Junius* en *Tremellius* in hare vertaling uitdrukkelyk den naam Preſter gebruiken, daar door onfeilbaar te kennen te geven, dat op gemelde plaats van *Numeri* deze vierige ſlangen moeten worden verſtaan. Daarenboven ſchynt de werking van deze bytende ſlangen met dat geſlacht in alle delen overeen te komen. Derhalven dunkt my ook dat het diergelyke ſlangen moeten zyn geweeſt, die zulk een grote ſlachting onder de kinderen Iſraëls aangerecht hebben.

Den Schryver komt zulks gelooflyk voor.

Behalven deze Brand of Dorſt-verwekkende ſlangen vind men een andere zoort, welke hare benoeming den Portugeezen heeft te danken; als die zonder twyffel wegens hare Goud-kouleur *Cobra de Capello*, dat is, gelyk het zommigen vertalen, Hair-ſlangen genaamt word. Zy is naauwlyks een vinger dik en ontrent een el lang. Van Kouleur zoo als gemeld, goud-geel, en word voor een der vergiftigſte ſlangen gehouden. Door deszelfs beet heeft het menſchelyke leven wel haaſt een einde, ten ware de gebete van een goeden ſlang-ſteen of ander dienſtig tegengif verzien is. Zommigen beweren, dat deze ſlangen een ſteen in 't hoofd hebben, die tegen het byten van haar en andere ſlangen zeer heilzaam is, en de menſchen, die anders binnen den tyd van twee uuren moeten ſterven, in 't leven behoud, als zy hem daar tegen gebruiken. Ondertuſſchen kan ik niet zeggen, dat ik'er een van dezelve gezien of gevonden heb, of ſchoon ik veel van die ſlangen gezocht en doodgeſlagen heb; mogelyk dat dezelve in andere landen een ſteen in 't hoofd hebben, 't welk licht te geloven is, of dat zy dien ſteen maar op zekere tyden als de kreeften hare ſteenen of kreeft-oogen hebben.

Cobra de Capello of Hair-ſlangen.

Daar zyn my wel ſlang-ſtenen bekent, hebbe dezelve niet alleen veelmaals gezien, maar hare werking bygewoont. Onder anderen wierd een zeker kind van iets geſtoken of gebeten, waar door de arm heel vierig wierd, en heftig zwol, zoo dat het arme kind grote pyn uitſtond. Door dien men niet wiſt, of het van een ſlang of een ſcorpioen of eenig ander vergiftig

giftig dier gestoken of gebeten was, kon men niet ten eersten goed vinden, om een diergelyken slang-steen te gebruiken, tot dat men verder raad gevraagt had. Zoo dra naderhand de steen daar op wierd gelegt, hield hy niet alleen op 't zelve moment vast, maar viel'er niet eer af, dan na dat hy vol gif was; edog in melk gelegt, liet hy het ingezoge gif wederom varen, zoo dat de melk daar door geelachtig en de steen wederom op de oude plaats gezet wierd, alwaar hy wederom bleef hangen, zoo lang als'er nog eenigzins gif in den arm van het kind was.

Slang-stenen zyn goed tegen gif.

Edog deze slang-stenen zyn gene natuurlyke en uit de slangen genome stenen, maar worden door de Indiaansche *Braminen* of *Brachmanni* door konst vervaardigt; zy zyn in 't midden witachtig en rondom hemel of zee-blaauw, en hebben de gedaante van een Linze, of om beter te zeggen, van een zee-boon. Men zegt, dat zy de rechte slang-steenen stampen, eenige stukken van het slangenhoofd, een weinig van 't hert, lever en de tanden daar onder doen, en met een zekere medecinale aarde, of wel met het bekende en beroemde slange-hout mengen; waar van wydlopiger *Francisci* in zynen Oost en West-Indischen Lust-Gaarden *pag.* 703. *seq.* kan nagelezen worden; uit welke mixtuur zy daar na de gemelde slang-stenen vervaardigen. Of die mening zeker is, zulks zal niemand licht van hen gewaar worden, of schoon men nog zoo veel geld voor dit geheim geven wilde. Ondertusschen is derzelver kracht onvergelyklyk, en verdiende wel, dat die konst aan de Christenen ook bekent was.

De Auteur beschryft een naamloze slang, aan hem vereert.

Voor 't overige ken ik nog een slang, die naauwlyks een halve el lang en een vinger dik is. Zy is over den heelen rug schoon rood, met witte en bruine vlakken, en heeft een heel witachtig hoofd. Ik heb'er een dode van een goed vriend vereert gekregen, die ik in geamferde brandewyn gelegt, en daar na weder weg gegeven heb. Wat naam die slang, wyl ik ze niet levend heb gezien toekome, of zy ook zoo als lichtelyk is te vermoeden, dodelyke vergiftige beeten doe, en wat verder hare eigenschappen mogen zyn, daar van kan ik niets zeggen, om dat uit de vertelling van anderen, de zekere waarheid niet altyd kan worden gemeld.

Een zek[...] zoort h[...] slangen.

Daarbenevens weet ik ook, dat 'er een zekere zoort van huis-slangen is, die wit over het heele lyf, en ontrent een kinder arm dik, maar wel driemaal zoo lang zyn. Deze huis-slangen of schoon zy in 't bed kruipen, en by de menschen slapen, doen geen quaad, zelfs niet, als zy in 't naauw zyn. Byaldien men ze echter grypen wil, laten zy zich niet houden, maar vluchten weg, en komen den volgenden nacht weder. Als men ze toornig maakt, byten zy, dog haar beet is niet schadelyk. En heeft myne waardin Johanna Rosendaal my dikwyls verhaalt, dat in hare jonge jaren en toen zy in haar ouders huis was, alle nachten een slang by haar te bed quam, welke haar nooit iets had gedaan, behalven als zy haar met de voeten te hard stiet, wanneer zy gebeten en eenige pyn veroorzaakt had, zonder echter dat het haar ooit eenig quaad had gedaan; en wanneer zy dezelve wilde vangen, om haar vader de waarheid te betonen, was dezelve door hare handen geglipt en hene gegaan, de volgende nacht echter wederom gekomen, en by haar gaan leggen. Daar by voegende, dat zy ys-koud was geweest, zoo als alle andere slangen plegen te zyn; en dat men dezelve wanneer haar vader het huis had laten afbreken, in de oude muur had gevonden, en dat ze wit en ruim twee ellen lang was. Van een zodanige witte slang bezit een

De Schry[...] ver verhaalt een geval met een dierg[...] lyke huis slang.

een zekere goede vriend een beentje, 't welk op haar hoofd gestaan had, en die door een Molenaar in de Harts by Elbingrode doodgeslagen was. Heer *Aextelmeir in idea Harmonicæ Corasp. s. c. I. pag.* 144. 145. houd dat gewas voor de slange-kroon.

Vader Tachart bericht in zyne Siamsche Reis pag. 111., dat alhier ook gehoornde slangen zyn, die *Cerafter* genaamt worden. Wat my aanbelangt, ik weet niet, of deze zoort van slangen werkelyk alhier word gevonden, dan of de inwoners den gemelden Vader iets op den mouw hebben gespelt. Ondertusschen ben ik verzekert, dat ik diergelyke slangen nooit heb gezien, of schoon ik grote moeite genomen, en een beloning belooft heb, aan den geen, die my 'er een zoude tonen; des niet tegenstaande heeft men my ook voor de waarheid gezegt, dat 'er diergelyke slangen zyn, derhalven moet ik met andere menschen oogen de zaak voor geschied aannemen, zonder echter dat ik van voornemen ben, om ze iemand voor een onomstotelyke waarheid op te dringen. Eene hoorn van een zodanige slang is by een zekeren voornamen Arts te zien. Dezelve is van kouleur als gepolyst elpenbeen, en ontrent zoo groot, als in de hier nevens gaande Figuur aangewezen word. Van de bovengemelde Hoornslangen schryft de Heer *Seyfried in medulla mirabilium Naturæ pag.* 667. uit *Erasmus Francisci* Amerikaanschen Bloemen-bosch, dat zy ontrent Mexico 19 tot 20 voet lang, en zoo dik als een mensch zyn te vinden; die slangen zouden *Macacoath*, dat is Hert-slangen, genaamt worden, om dat haar hoofd met dat van een hert overeenkomt, en oud zynde hoornen krygt.

[Margin: Vader Tachart bericht, van gehoornde slangen.]

En wat zal ik nog van zoo veel andere zoorten van slangen, welke men alhier alomme in een grote overvloed vind, zeggen, daar hare byzondere namen my onbekent zyn? De gene welke ik eeniger maten heb gekent, heb ik na elkanderen beschreven, en het zal genoeg zyn, als ik alleenlyk maar van de andere ter loops zeg, dat zy deels in de steen-reten, deels in het vrye veld, en voornamelyk op een zandtachtigen grond, of ook wel langs de wegen zich onthouden en wonen. Ondertusschen word 'er nog een gantsch kleine zoort gevonden, die zwart is, en zich in de Rietdakken onthoud, hare eieren daar in legt, en uitbroeid, daar toch de ouden niet veel dikker als een penne-schacht, en naauwelyks een vinger lang zyn; gelyk dan ook de eieren naauwelyks zoo groot zyn als een erwt, welke ik dikwyls met my heb genomen, zonder echter dat ik wist, wat ik daar mede doen zoude.

[Margin: Kleine zoort van slangen.]

Jegenswoordig wil ik my van de slangen tot het water-ongedierte keren, en uit het zelve de aan my bekentste kortelyk verhalen en beschryven, ten einde ook in dit stuk myne beloften na te komen of stand te doen. Vermids echter eenige van dezelve zich in zee, andere wederom in de zoete en vlietende waters, alleen onthouden, zoo zal het nodig zyn, om van beide zoorten byzonder te handelen, terwyl ik als vooruit zeg, dat ik niet alle, maar de zeldzaamste uit dezelve beschryven wil.

Onder dezelve is mynes bedunkens de Zee-vloo te rekenen. die niet zoo zeer een vloo gelykt, als wel een kreeftje, of een gantsche kleine garneel. Zy is van buiten met een eenigzins harde huid of bast by wyze van een garneel overtrokken, zet zyne pooten zelden ver van malkanderen, maar haalt die altyd in, en doet daar mede op het water een sprong, ontrent als een aard-vloo. Dezelve verbergt zich ook wel gantsch onder

[Margin: Zee-vloo.]

water, en kruipt langs den grond alwaar men hem niet licht van een jong kreeftje kan onderscheiden, ten ware men gestoken werde, en men bemerke, dat het geen kreeft zy; gelyk hy dan ook met zyn steken de visschen in 't water erbarmlyk kan plagen, en dezelven zoo lang heen en weer jagen, tot dat zy na veel draajens op het zand en aan de stenen van hem ontslagen worden.

Zee-luis. Van gelyke gesteltheid is de Zee-luis, die in een harde huid zit, en een paard-kefer niet heel ongelyk is. Zy onthoud zich altyd onder water, en blyft aldaar aan de visschen hangen, welken zy jammerlyk quelt, en zoo lang aan dezelven zuigt, tot dat zy dezelven gantsch uitgezogen en dood gemartelt heeft. Zy is eenigzins breedt, maar echter nog veel langer, en heeft veel benen, aan de welke louter kromme haakjes als klaauwen zich bevinden, waar mede zy zich aan de visschen vast maakt, tot dat zy met den muil recht in den visch is.

Byzondere zoort lange wormen. Aan de oevers van de zee vind men in 't zandt een worm, menigmaal ellen lang, ontrent als de gene, die wel van kinderen komen. Deze wormen begeven zich veelmaals gantsch in zee, en zoeken aldaar haar voedzel. Wanneer echter onstuimige baren opkomen, welke haar met het zandt weder op het land werpen, begeven zy zich nogtans daar na weder zoo voort derwaards, en verbergen zich voor de menschen. Derhalven ziet men ze zelden, ten ware men om andere oorzaken het zandt van den oever opscharrelt, en haar uitgraaft, als wanneer men 'er dikwyls vind, die een en ook wel twee ellen lang zyn.

Een byzondere water-worm. In zee zelf zyn nog verscheide andere zoorten van wormen, die men bezwaarlyk anders als by 't aflopen van 't water te zien bekomt, ten ware men duiken en nat worden wil. Onder deze is 'er eene welke lykt oogen nog muil te hebben, om dat dezelve aan beide enden eenigzins spits toeloopt, en in 't midden veel breder is. Hy heeft aan beide zyden groenachtihe hairen, en op den rug verheve delen, als wratten. Met een vinger, stok of iets anders aangeraakt, krinkelt hy, en zwelt hoog op, zoo als hier boven van den Opblazer gezegt is.

Nog een zoort van wormen. Voorts vind men alomme aan de klippen een andere zoort van rode wormen, een aard-duizendbeen, waar van hier na zal worden gemeld, of den groote Rupzen in de kool en moestuinen, die hairig schynen, zeer gelyk, behalven dat zy in zee langer en groter zyn. Als men ze in de hand neemt, veroorzaken zy een brand, als of men van barnnetels gestoken was, edog daar op spuwende, bersten zy, en geven een elendigen stank van zich.

Eindelyk vind men nog een worm, die echter geen gedaante van een worm heeft, maar eerder een paard-gelykt, en derhalven ook zee-paard zoude konnen worden genaamt, alzoo het hoofd, hals, muil en borst met een land-paard gantschelyk overeen komt; terwyl het achterste deel of de staart een andere gedaante heeft, en spits toeloopt. Zee-paard.

Dit Zee-paard is naauwlyks een span lang, en een duim dik, op den rug geelbruin, en aan den buik wit. De rug en buik zyn niet rond, maar eenigzins vlak als geribt, byna als zommige gedroogde platvisschen, of als een graauwe worm, die zoo geribt schynt, als of hy uit zoo vele leden te zamen gevoegt was. Ik heb'er nooit een levend gezien, maar zeer veel doden, die van de baren op strand geworpen waren, welke ik ook met my na huis genomen, en bewaart heb, tot dat 'er een ander liefhebber quam,

die

die ze my weder uit myn Kabinet praatte.

Bloed-gers. De inſecten, welke zich in de zoete en vlietende waters onthouden, zyn meeſt reeds in Europa zoo bekent, dat zy naauwlyks noemens waardig zyn. Want het geen ik van de Bloedzuigers kan zeggen, weten zelfs de quakzalvers reeds, ten ware zake, dat zy een liefhebbery in de kouleur wilden zoeken, die van velen hier donker-rood is, met zwarte ſtipjes bezet.

ater-kers. Aldus is het ook ontrent de Water-krekers gelegen, die op de zoete en vlietende waters gezien en gevonden worden, gelyk *Vater-fers.* niet minder met de Water-kefers, welke ook onder water duiken, naar believen, in de lucht zich begeven, en een tyd lang zich met *Vater-uizen.* vliegen verluſtigen. Van de Water-muis is my zoo veel bewuſt, dat deze dieren, byaldien zy niet t'eenemaal onbekent zyn, nogtans alhier wonder zelden gezien worden, en weet ik my niet te binnen te brengen, dat ik van iemand heb gehoort, dat hy dezelve heeft gezien, veel min kan ik met waarheid zeggen, dat ik ooit dat geluk gehad heb.

Vater-ngen. Daar en tegen vind men hier verſcheide zoorten van Waterſlangen, van dewelke men niet overal onbeſchadigt blyven kan. Ik heb eens een kleine maar oprechte water-ſlang in het warme bad alhier gezien, terwyl ik juiſt daar in zat, en myne reisgenoten rondom ſtonden, en dezelve bekeken. Zy was naauwlyks een ſpan lang, en een zwane pen dik; bruin groen van kouleur, en zwom rondom myn lyf, dog bleef altyd ontrent een halve voet van my af. Vermids zy my niet verder naderde, heb ik dat aardig dier niets willen doen of doen laten, maar het zelve de vryheid vergunt, om zich nevens my te baden, tot dat het eindelyk in de naaſte kruiden kroop, en zich aan 't oog ontrukte.

Door dien nu aldus van de water-inſecten verder niets is te berichten, en ik niet van voornemen ben, om u op opgewarmde koſt t'onthalen, zoo is nu het laatſte ſtuk nog overig, namelyk om na dusdanige order van het ongedierte, nog een weinig by te voegen van de inſecten, die zich op de aarde onthouden of in de lucht vliegen. Onder deze vind men het geſlacht der Mieren, 't welk hier byzonder verſcheelt. Want men vind *Mieren en derzelver zoorten.* eenige, die de Europeaanſche heel gelyk zyn, en wel in zodanige menigte, dat men menigmaal heele dallen met louter mier-hopen gevult ziet. Daar en tegen zyn'er andere, die in de kouleur en overige gedaante van het lyf wel met de Europeaanſche overeenkomen, maar nogtans veel groter zyn, en ook groter hopen by malkanderen dragen.

Wederom worden'er andere gevonden, die rode hoofden, bruine ruggen, aſchgraauwe buiken en poten hebben, en de voorgaande zoort nog in grootte overtreffen, om dat zy ruim een duim breed en daarenboven zoo buigzaam zyn, dat men zich billyk verwonderen moet, hoedanig zy haar breed achterlyf voortſlepen, en haar voedzel daarenboven zoo vaardig, yverig en naarſtig wegdragen konnen. Nog andere vind men, welke behalven de bovengemelde rode kouleur vleugels hebben, en zich in tyd van nood met vliegen redden konnen. Deze hebben wel onder alle de grootſte hopen aarde, waar onder zy wonen, ook zoo naarſtig en in zulke menigte uitkomen, dat men met verwondering aangedaan is. Van deze voornamelyk, en in tyd van nood ook van de andere nemen de Hottentotten de hopen, om potten van te maken, als welke zeer vet, en zoo bequaam tot potaarde of ook om te bakken, als eenige andere zyn kan. Derhalven zyn hare potten ook veel ſterker

als alle andere van Europeaanſche pottebakkers, of ſchoon van binnen nog van buiten verglaaſt, gelyk te zyner tyd daar van meer naricht zal gegeven worden.

Over de ſchade, welke deze dieren, die hier in zoo grote menigte worden aangetroffen, aan de aard of andere vruchten zoude konnen veroorzaken, heeft men geen zonderlinge rede, om te klagen, aangezien ik niet weet, ooit diergelyke Mierhopen in koorn, tuin, en wyn-landen, gezien te hebben, of ſchoon 'er voorheen veel in geweeſt zyn. Ik weet ook niet, dat zy ooit uit deze velden haar voedzel gehaalt hebben. Ondertuſſchen zoude men wel konnen zeggen, dat zy zeer dikwyls, gelyk ik zelf veelmaals heb gezien, aan de vyge en andere, voornamelyk Limoene en citroene-bomen komen, ook op en af kruipen, en de bomen zodanig bederven, dat hare vruchten met vele zwarte vlakken als of het aan 't zap ſcheelde, groot en ryp worden. Edog men weet reeds raad genoeg, om ze daar van af te houden, zoo als ik licht zoude konnen ſpecificeeren, als het hier myn werk was, en de tyd zulks toeliet.

Byen zyn 'er veel aan de Kaap.

Aan Byen hebben wy hier ook geen gebrek, of ſchoon niemand byna de moeite neemt, om dezelve in korven te bewaren, en van haar voordeel te genieten; gelyk ik met waarheid kan zeggen, dat in dit gantſche land, waar in zoo veel Europeanen wonen, naauwlyks tien worden aangetroffen, die Byekorven en 2 of ten hoogſten 3 daar van bezitten.

Hoe men weet waar honing is.

Want zy neſtelen doorgaans in ſteenklippen of holle bomen, alwaar men haar zoo licht niet met rook of iets anders kan meeſter worden, maar geduld nemen moet, tot dat de doordringende zonnehitte hare neſten ontdekt. Om dien tyd die doorgaans in November begint, en tot February duurt, ſmelt de honing, en loopt helder en klaar door de reten.

Hottentotten zoeken en verkopen den honing.

Zoo dra de Hottentotten zulks zien, halen zy hem zelfs met levensgevaar, waar na zy denzelven aan de Europeanen tegen tabak en brandewyn ruilen, waar van insgelyks in 't toekomende meer volgen zal.

Verſcheide zoorten van Byen.

Deze Byen, of ſchoon zy de uiterlyke gedaante en kouleur der Europeaanſche Byen hebben, zyn echter allen niet van eenerhande zoort, en worden 'er eenigen gevonden, welker zwarmen zich vangen, in korven zetten, en daar in bewaren laten; waarentegen 'er anderen zyn, die op dezelve wys gevangen, ten eerſten wederom hare vryheid in 't open veld zoeken; en nog anderen, die zich gantſch niet vangen en in korven zetten laten, maar den geen welke hen wat te dicht komt, door haar pynverwekkende ſteken wel haaſt den weg wyzen, en noodzaken, om haar ongemoeit te laten.

De honing der Byen niet eenerlei.

Haar honing is ook niet van eenerlei ſmaak en deugd, aangezien de genen, welken in het vrye velde heen en weer vliegen, en uit allerhande wilde bomen haar honing zuigen, veel aangenamer, zoeter en ſmakelyker honing vergaderen, als die welke zich geſtadig in de korven onthouden. Men kan hier van zeer licht de proef nemen, als men den honing, dien men uit de korven haalt, houd tegen den geen, dien de Hottentotten te koop brengen. Ondertuſſchen moet men den honing alvorens reinigen, voornamelyk den laatſten, die veel onſmakelyker lykt, om dat de Hottentotten denzelven in ruige leere zakken plegen te vergaderen, en aldus vol hairen is.

De Vliegen hebben verſcheide zoorten.

Ik ga voorbedachtelyk nog vele andere zeldzaamheden met ſtilzwygen verby, die by deze Byen zouden waargenomen konnen worden, enkelyk om my

maar

maar niet te lang op te houden. Van de Vliegen moet ik berichten, dat 'er van dezelven hier ook verſcheide zoorten zyn, waar van ik de voornaamſte maar zal aanhalen. Namelyk hier worden gantſch kleine vliegen gevonden, welken de gantſche lucht overal vervullen, en byna als ſtofjes in 't ſchynzel der zonne zweven. Deze plagen de menſchen niet zoo zeer met ſteken, als wel door haar vliegen, om dat zy doorgaans trachten, om in de oogen te komen.

Voorts vind men alhier vliegen, die de Europeaanſchen in alles gelyk zyn, behalven dat zy meer in de vrye lucht en de anderen in de huizen zich onthouden, aangezien het bekent is, dat de laatſten haar verblyf gaarn in keukens, kamers en ſtallen houden, waar van 'er hier geen te zien zyn. Verder ſwermt hier ook een zoort van vliegen in de lucht, die veel groter, als de voorgaande, en bruin van kouleur zyn, en menſchen en vee met ſteken elendig afmatten. Men noemt dezelven *Blinde Vliegen*, om dat zy maar blind toevallen, en niets verſchonen, daar zy komen zitten. En is men derhalven genoodzaakt, om over land reizende, zich tegen dezelven te wapenen, en alle uiterlyke delen, als handen, benen en het aangezicht wel te bewaren. Zulks geſchied aan de handen, met dunne leere handſchoenen, aan de benen, met het aantrekken van lichte ſtevels, of een paar kouzen zonder voeten, los over de andere, ten einde zy niet daar door konnen ſteken; terwyl het aangezicht met floers bedekt word, om daar door te konnen zien, en zich te gelyk voor dien geſlagen vyandt te beſchermen.

G.ene vlgen gelyen de ſp.nſche vlgen.

Men vind echter aan de Kaap de Goede Hoop niet alleen deze drie zoorten van vliegen, maar ook nog een groenachtige zoort, die niet zoo groot is, als de laatſte of blinde zoort, en ook niet zoo klein als de anderen, welke de Europeaanſche gelyk zyn, maar een middelzoort verſtrekken konnen. Zy hebben dezelve natuur als de ſpaanſche vliegen, en trekken met haar muil zoo ſterk, dat zy als men haar niet wegjaagt of dood, zoo wel als de ſpaanſche vliegen blazen veroorzaken. Om diezelve rede worden zy ook van de Barbiers en anderen gevangen, om ze in tyd van nood in plaats van ſpaanſche vliegen te gebruiken, gelyk zelfs om myne oogen van dezelve verſcheide blazen getrokken zyn.

Muggen.

Ik zal eindelyk niet qualyk doen, als ik de reeds genoegzaam bekende muggen, ook onder het Vliegen-geſlacht tel, om dat zy in alle delen daar onder konnen gerekent worden. Dit hoewel kleine en met een gantſch hard lyf begaafde beeſtje is hier veel heftiger als in Europa, en na menſchenbloed begeriger, om dat het den menſchen zelfs by nacht niet ſlapen en de ruſt nemen laat, maar hen zodanig ſteekt, dat zy 's morgens zeer pynlyke peukels dragen moeten. Ondertuſſchen zyn dezelve hier zoo laſtig en boosaardig niet, als wel op andere plaatzen in Ooſt-Indien, voornamelyk te Batavia, alwaar zy de vreemdelingen of eerſt aankomende jammerlyk havenen, terwyl zy anderen, die reeds lang aldaar hebben gewoont, ongemoeit laten ſlapen.

Van de geſteltheid der Muggen te Batavia.

Ik ben altyd van gevoelen geweeſt, dat het bloed der vreemdelingen of daar eerſt aan land ſtappende krachtiger, voedzamer, en aangenamer van ſmaak moeſt zyn, als dat der geenen, die reeds lange jaren daar gelegen of gewoont hebben, vermids de zelven de meeſte krachten, die het bloed ſterk en beweeglyk behoorden te maken door het heftig en geſtadig ſweeten verloren hebben,

Waarom zy de vreemdelingen zoo zeer quellen.

hebben, en om dieswille zelfs zwak en afgemat ſchynen, zo dat de meeſten, voornamelyk de vrouwsperzonen met hangende armen en ſlepende lenden gaan, dat men zomtyds zoude denken, dat haar wat anders ſcheelde. Of dit gevoelen echter by een iegelyk plaats zal vinden, of de goedkeuring verdient, zulks laat ik aan uw verſtandig oordeel over.

De Kaap heeft drie algemene plagen.

Hier door word aldus het ſpreekwoord, 't welk men alhier doorgaans hoort, eeniger maten waargemaakt, namelyk dat de Kaap drie algemene plagen heeft, te weten, de Vloojen, de Vliegen, en den Wind, welke als zy 'er niet waren, deze plaats een der gelukkigſte heten konde. Wat de Vloojen aanbelangt, dezelve zyn, zoo als ik zoo voort zal aantonen, in even zodanige menigte als de vliegen; en van den wind is reeds in myne voorgaande geſproken, en zal daar van in 't vervolg nog verder worden gehandelt.

Voordeel van den wind aan de Kaap.

Ondertuſſchen is het goed, dat altyd de eene plaag den anderen vernielt en te niet maakt, aangezien de wind, als hy na zyne gewoonte inbreekt, en zich horen laat, alle vliegen, muggen, en ander diergelyk geſpuis met zich neemt, en weg veegt, zoo dat men als dan ontrent dezelven gantſch wel en zeker reizen kan. Veroorzaakt dezelve grote ſchade aan de vruchten, zoo verſchaft hy nogtans daar in eene reinheid, ja zuivert de gantſche lucht en maakt dezen oord zoo gezond, dat van geen aanſtekende ziekte alhier gehoort word.

Vloojen zyn er veel aan de Kaap.

Van de vloojen zyn wel zoo velerhande zoorten niet als van de vliegen, nogtans zullen de laatſten de eerſten in de menigte niet veel overtreffen, om dat men ze overal in 't land vind, voornamelyk daar het vee zich legert, en zoo wel by dag ruſt, als by nacht bewaart word. Vermids 'er nu van het zelve een tamelyk getal is, zoo als uit een van myne vorige Hoofdſtukken als nog bekent zal zyn, zoo is licht te vermoeden, dat ook op diergelyke plaatzen veel vloojen zyn moeten.

Ondertuſſchen vind men niet alleen op deze plaatzen vloojen genoeg, maar ook daar de kralen van de Hottentotten ſtaan of geſtaan hebben, aangezien die morſſige menſchen, door haare vuile wys van leven haare woonplaats zodanig verontreinigen, dat diergelyk ongedierte daar uit groejen en te voorſchyn komen moet. Derhalven konnen zy ook in den drogen of zomertyd, als zy niet wegtrekken, gelyk hare gewoonte is, en wegens de goede weydens voor het vee, eenigen tyd op een plaats verblyven, nogtans niet wel langer als 14 dagen hare opgeſlage woningen ſtaan laten, of zy worden ten eerſten van de vloojen genoodzaakt, af te breken, en ten minſten eenige ſchreden ver van daar te vertrekken.

Daar is ook een zeker ongedierte, dat in de putten, ſtilſtaande of ſtinkende waters zich onthoud, en een vloo byna gelyk is, en even zodanige ſprongen doet. Wanneer iemand blootsvoets in 't water komt, zoo vreet hy zich zodanig in den huid, dat men grote moeite heeft, om het weder daar uit te krygen, weshalven deze zoort van vloojen nog ſchadelyker en gevaarlyker is, als de voorgaande, om dat de eerſten de menſchen maar van buiten plagen, ſteken en der zelver bloed zuigen; en dezen daarentegen zich zelfs in de huid neſtelen, en aldaar hare beſtendige woning zoeken te maken, terwyl zy daarenboven niet dan met de grootſte pyn verdreven en uitgeroeit konnen worden.

Aard-vloo doet gro[te] ſchade a[an] de gewaſſen.

Ook vind men nog een ongedierte, dat met de vloojen eenige gelykenis heeft, en derhalven van de inwoners alhier Aard-vloo genaamt word. Deze onthoud zich door-

doorgaans in de tuinen en velden, alwaar hy het zaad en jong uitspruitende planten of groen afeet, heele bedden zoo kaal maakt, dat men naauwlyks kan zien, dat 'er iets op gezaait geweest is; waar door de vruchten menigmaal bederven, of ten minsten veel langer achter blyven, dan byaldien de bladen niet afgevreeten waren. Ten einde nogtans aan deze dieren de bovenhuid niet gelaten werde, zoo bedienen de inwoners alhier, zoo dra zy dezelven merken, zich van een zeker middel, waar door zy of sterven, of het hazepad kiezen, en de planten ongemoeit laten; welk middel echter hier in te lassen, nog tyd nog plaats vind, en derhalven tot een nader gelegenheid moet worden uitgestelt.

ngha- hebben heide ten.

De aardvloojen worden in gulzigheid op de hielen nagevolgt, door de spring hanen, van dewelken reeds uit de ondervinding genoeg bekent is, dat zy nog gras nog loof plegen te verschonen. Dezelven zyn al wederom niet van eenerhande zoort en gesteldheid, aangezien zy zoo wel ten opzicht van de grootte, als ten aanzien van hare uiterlyke tekening of kouleur verschelen, en in zeer veel geslachten konden verdeelt worden; edog ik zal kortheidshalve maar van eenigen de beschryving alhier doen.

Namelyk daar zyn Springhanen, welke gantsch klein zyn en blyven, zoo lang als hare tyd is, om te woeden, die echter meest den gantschen zomer duurt. Zy zyn op den rug bruin geverft; hebben bleek-groene vleugels, en aschgraauwe poten. In den voortyd onthouden zy zich meest in de kool-en koorn-velden, welker planten zy door byten, ook wel gantsch op vreeten, ten ware men met een water, waar in tabak gekookt is, de zoete spys bitter maakt, en haar doet verhuizen, en noodzaakt, om in weydens zich met gras te behelpen. In den zomer begeven zy zich op de bomen en in de wynstokken, en zoeken aldaar om van te leven.

Daarentegen zyn'er anderen, die veel groter zyn, en met de Europeaanschen volkomen overeenkomen; en wederom anderen, die gras-groen zyn, behalven dat zy over den rug en op de vleugels met eenige goud-gele strepen overtrokken schynen. Dezen zyn ruim zoo groot als de Europeaanschen, leven van de bladeren der bomen, en van de jonge keukekruiden. Zy zyn in de Wynstokken ook menigvuldig, welker bladeren byzonder na haar smaak moeten zyn, om dat zy dezelven als loutere vergietteslen vertonen.

Eindelyk vind men nog een zoort van springhanen, van dezelve grootte, die echter een rode kop en donker-rode vleugels, voorts een aschgraauwen rug, en rode, sterke en tot springen of huppelen gantsch bequame poten heeft, en aan den buik zilververwig is. Deze zoort is de laatste, om dat zy eerst word gezien, als alle de anderen reeds gedaan hebben, maar daarentegen de schadelykste, naar dien zy by regimenten op de bomen rukken of de landeryen bestormen, en zoo lang op hare posten blyven, tot dat zy uit gebrek van levensmiddelen genoodzaakt zyn, om den marsch te slaan.

Het zoude my niet zwaar vallen, om nog meer zoorten op te noemen, maar het geduld van den Lezer te misbruiken, is tegen myne natuurlyke inborst, behalven dat de tyd my ook zoude te kort vallen. Ik ga derhalven als nu over tot de kefers, welken even zoo veranderlyk zyn als de springhanen, of schoon zy allen eenerhande natuur en begeerte hebben. Van de zoorten, die met de Europeaanschen overeenkomen, te weten, van de gras, paard en andere kefers, wil ik gantsch niet melden, Kefers;

melden, ten einde om de tyd en het papier te sparen. Daarenboven zal niet nodig zyn, om van de zoogenaamde goud-kefers veel woorden te maken, om dat de kinderen zelfs in Europa dezelven na lopen, vangen, en daar mede spelen, als de katten met de muizen; maar alleenlyk zeggen, dat hier een zekere zoort van die kefers is, welkers rug en hoofd gantsch goud-geel, de buik donker-groen en de poten licht-graauw zyn, en daarenboven twee dunne horentjes hebben. Deze kevers zyn by de Hottentotten in grote eer, en worden schier van dezelven aangebeden, gelyk te zyner tyd uitvoerlyker zal aangetoont worden.

Goud-kefers.

Worden van de Hottentotten in grote waarde gehouden.

Behalven deze als nu gemelde zoorten vind men ook gras-groene kevers, welker vleugels als met zilverdraad doorwrocht schynen. Zy zyn groter als een goud-kever, maar niet met een zodanige harde huid overtrokken. Dezelve onthouden zich doorgaans in struiken of bomen, zoo dat ik acht, dat hare groene kouleur van derzelver bladeren komt, om dat dezelven byna hare eenige en beste spys zyn, gelyk zy dan zeer gaarn in Limoen of Citroen-bomen zitten, voornamelyk als dezelven in den bloei staan, of veel jonge schoten en nieuwe bladeren hebben.

Grasgroene Kefers.

Waar zy zich onthouden.

Eindelyk is hier een zoort van Kevers, die een zwarten kop hebben; op den rug bruin met witte kleine stipjes, en onder aan den buik kastanje bruin zyn en in de holligheid van den buik als twee brillen hebben, waar mede zy op elkanderen slaan, en daar door een zang maken, byna als de huis krekers, of die ten minsten zoo verdrietig valt, als men den zelven lang hoort. Zy vliegen 's morgens en 's avonds, maar wanneer de zon op 't hestigste steekt, begeven zy zich in de boomen, en zoeken onder de schaduwe van de groene bladeren zoo lang schuilplaats, tot dat de meeste hitte over is. Ik heb ze menigmaal maar nooit dan op Elzebomen aangetroffen, zoo dat ik niet weet, of zy ook van dezelven haar voedzel hebben, dan of zy van andere groene kruiden leven. Het zy hoe het zy, ik ben verzekert, dat zy zich op boomeloze plaatzen niet onthouden.

Nog een byzondere zoort Kefers.

Van de luizen, welke de menschen op het hoofd of in de klederen groeien, hebben de Europeaansche inwoners geen rede te klagen, aangezien zelfs de genen die uit Europa hier komen, en dit ongedierte genoeg in hare kléderen met zich brengen, het zelve quyt geraken, zoo dat men niet weet, waar het gebleven is; ja zy krygen ook verder in Indien geen luizen meer, en reizen aldus zonder dezelven van daar. Wat hier van de oorzak zy, laat ik als nu onaangeroert. De Hottentotten daarentegen, offschoon zy 'er geen op hare smerige hoofden hebben, 't geen nogtans te verwonderen is, hebben 'er genoeg in hare vette krossen of schaapmantels, en men ziet ze by gantsche troppen, zitten hare gemelde krossen in de zonneschyn doorzoeken, de luizen vangen, en tusschen haar tanden knippen, gelyk daar van op een andere tyd meer naricht zal gegeven worden; en dit geschied zynde kloppen zy de krossen met haren kirri-stok uit, om maar een weinig rust te hebben.

De Europeanen hebben geen luizen.

De vreemdelingen raken ze quyt, en krygen 'er geen meer.

De Hottentotten krielen 'er van.

Wat de weegluizen aan belangt, men is daar van overal zoo vry niet, aangezien menige bedstede zodanig daar van opgepronkt is, dat men niet wel daar in slapen kan, ten ware men een party grote peukels, die zeer vierig zyn, wil voor lief nemen. Ondertusschen is dit ongedierte meest, daar veel houtwerk is, dat met geen oly-verf is geschildert. En om die zelve rede vind men weinig huizen,

Weegluizen zyn veel aan Kaap.

zen, daar al het houtwerk niet met allerhande kouleuren praalt. Om ze te doen vernestelen, helpt geen kokend-heet water, maar men moet de bestede met oly-verf met quikzilver gemengt, bestryken, waar door zy allen komen te sterven.

u, zen. Ik ga andermaal de Duive-Hoender-Schaap en anderen dierluizen voorbedachtelyk met stilzwygen verby, door dien dezelven buiten dat in Europa genoeg bekent zyn, en begeef my tot de Rupzen, welken of schoon men ze ook in Duitschland kent, nogtans alhier heel anders van gedaante zyn. Zommige zyn bleekgeel, andere wit, zommige groen, wederom andere groen met rode stipjes. Dezelven zyn ook van verscheide grootte, na dat zy namelyk van een goede voedzame plaats komen. De grootsten echter zyn de genen, die uit de wilde velden van onder de bosschen, heggen, en struiken, en over het aldaar wassende hei-gras hene kruipen. Deze hebben rode hoofden, een gespikkelden rood en groenen rug en een witten buik, komende nogtans allen hier in over een, dat zy bezyde den buik, en ook eenigzins op den rug hairig of ruig zyn. Deze gemelde Rupzen nemen haren oorsprong van kool en andere bladeren, en geraaken derhalven zeer snel tot hare volkome grootte, en wanneer zy als dan een bequaame plaats aantreffen, daar zy zich byna als een klein onnozel en gebakert kind konnen inspinnen, en niet voor den tyd afgerukt worden, vertoont zich ontrent haar een rechte fraaie verandering. Want uit de kool en andere bladeren groeit eerst een wormtje of Rupze; vervolgens tot deszelfs volkome grootte geraakt, gaat het aan een boom-blad, bloem, plant of ook aan een muur zitten, en spint zich aldaar door middel van een draad, uit het ingewand voortkomende, vast, bedekt zich rondom als met een huidje, en blyft aldus ontrent 14 of 15 dagen, en menigmaal langer onbeweeglyk in dit huisje, leggen, niet anders dan of het dood was. In zodanigen toestand is het waarlyk niet veel anders als een nieuw geboren kind, dat gebakert en wel bewaart is. Naar verloop echter van dien tyd, begint dit huidje te scheuren en te bersten, wanneer men onder anderen het wonderbaarlyk geweef der vleugels ziet, welke als met goud gestikt en met wonder fraaie kouleuren doorwrocht schynen. Wyl de Natuur haar doel heeft bereikt, word daar op het voorgaande Rupze-wormtje in een schone en aangename zomer-vogel verandert, met dezelve kouleur, als die voor heen de Rupze had.

De geenen die vermaak scheppen, om de gantsche verandering der Rupzen te doorsnuffelen, gelieven slechts de moeite te nemen, om *Kircherus in Mund. Subterr. Tom. 2. Sect. 2. de Insectis, pag. 359. seqq.* zoo als ook *Erasmus Francisci* in deszelfs Oost en West-Indischen Staats en Lust-Gaarden *pag. 37. seqq.* naar te lezen, alwaar hare nieuwsgierigheid tot genoegen voldaan zal worden. Wat my aanbelangt, ik ben vergenoegt, dat ik deze Rupze-verandering alle jaren met 't grootste vermaak aan myne vensters of tegen de muur van 't huis, en ook achter en in den tuin, aan de bomen waargenomen en met een verwonderend oog gade geslagen heb.

Vermids 'er nu, gelyk hier voren gewag is gemaakt, zoo velerhande Rupzen zyn, en de Zomervogels of Goud-vogels zoo als zy op zommige plaatzen genaamt worden, schier altyd de kouleur der Rupzen aannemen, en behouden, zoo is licht staat te maken, dat die zoorten van zomervogels alhier even zoo bont door

malkanderen moeten zweven, als de Rupzen kruipen. Het zoude my te bezwaarlyk en moeijelyk vallen, om dezelven allen op te noemen en te beschryven; ja het zoude zelfs een onmogelykheid zyn, om zoo vele namen te verzinnen, of alleenlyk t'onthouden de geenen die hen reeds van anderen gegeven zyn. Om dieswille laat ik alles over voor de nieuwsgierige Liefhebbers, welken van deze en andere insecten of ongediertens Konst-kabinetten gemaakt hebben; gelyk men in Holland by verscheide menschen aantreft, die reeds veel 1000 guldens hebben gekost, en waar van ik 'er voor dezen eenigen gezien heb.

De Auteur kan dezelve wegens hare menigte niet allen beschryven.

Motten.

Onder den naam van Rupzen konden de Motten ook gevoeglyk begrepen worden, als welken zoo wel den gemenen man, als voornamelyk de Geleerden aan hare treffelyke boeken en geheime schriften zeer grote schade doen, door dien zy de klederen op eeten, de boeken en schriften doorbyten, en aldus overal groot onheil veroorzaken. Daar zyn velerhande zoorten van dat ongedierte, edog in Europa even zoo wel bekent, als in Afrika, en is derhalven nodeloos, om meer daar van te melden, te meer om dat hier geen gebrek is aan zodanigen, die vleugels krygen, en by avond zoo lang om de kaars vliegen, tot dat zy zich zelf verbranden.

Zyn in Afrika zoo wel als in Europa bekent.

Kleine Slakken.

Aldus worden insgelyks de kleine slakjes in de kool, die tusschen de bladeren groejen en leggen; zoo als mede de weg-slakjes, langs de wegen en voornamelyk in de tuinen zich onthoudende, die geene hoorntjes hebben, of op den rug dragen, alhier in zodanige menigte aangetroffen, dat ik billyk twyffel, of Duitschland deze Kaap, dan of de Kaap Duitschland daar ontrent overtreffe; ondertusschen wyl het dieren zyn, die geen byzonder voordeel doen, maar eerder schade veroorzaken, zoo acht ik, dat beide deze landen hier over geen harnas zullen aantrekken; te meer vermids men dezelven zonder eenige nadeel der gezondheid behandelen kan. Midlerwyl dient men te weten, dat zy tot poejer gemaakt, het Lidwater stempen; een zeker water van haar de vallende ziekte geneest, en een slym van haar den brand blust.

Schorpionen.

Wat de Schorpioenen aanbelangt, ik rade geen mensch, dat hy 'er een in de hand neme, ten ware hy vermaak scheppe, dodelyk gewond te zyn, en de onbundigste pyn uit te staan. Hier worden 'er zeer veel gevonden, die ontrent zoo lang als een vinger, onder de stenen, en den geen licht quetzen konnen, die een steen opnemen wil, en niet op zyne hoede is. Zy zyn donkergroen van kouleur, met zwarte stipjes bezaait; van gedaante als een kleine kreeft, behalven dat de staart langer en dunder is. Ik heb 'er niet alleen zeer veel op 't land maar ook in de schepen gezien, alwaar zy zich ook zeer gaarn onthouden, of schoon men niet kan zeggen, hoe zy daar in komen. Ik heb dezelven in oly laten verzuipen, en denzelven daar na tegen allerhande vergiftige wonden gebruikt, en insgelyks aan anderen mede gedeelt. Wat de Hottentotten met de Schorpioenen doen, en hoe zy dezelven doden, zulks zal op een ander tyd voeglyker als nu konnen worden gezegt.

Spinnekoppen, verscheide zoorten.

Op dezelve wys moet men insgelyks ontrent de Spinnekoppen op zyne hoede zyn. Van dezelve zyn hier velerhande zoorten, zoo wel ten opzicht van de grootte, en de uiterlyke kouleur, als ten aanzien van haar spinnen, en zoude ik zeer wydlopig moeten zyn, als ik ze allen na malkanderen zoude beschryven. Ondertusschen door dien zy juist niet alle vergiftig zyn,

zyn, ook niet alle in de huizen maar vele in het open veld en als in de wildernis zich onthouden, zoo zal het genoeg zyn, by aldien ik 'er uit den gantschen hoop maar een uitkip, en een weinig omstandiger beschryf, voor den welken de menschen zich wagten moeten.

klynste ort van nnekop- zyn ege- ryk.

Deze is nogtans niet een van de grootste, maar veel eer een der kleinste zoorten, by aldien ze niet zelfs de kleinste is te noemen. Zy is ontrent zoo groot als een linze, of ten hoogste zoo groot als een erwt; zwart van kouleur, en in al haar doen zeer snel en vaardig. Zy onthoud zich in de huizen aan de muuren en boven de tafels, op de velden echter in het gras en bevlytigt zich, om alomme schade te doen. Door dien zy zoo klein is, zoo zoude men, voornamelyk hare listige streken onkundig, denken, dat 'er geen gevaar van haar te duchten was. Ondertusschen brengt deze gerustheid velen op het uiterste, en zelfs wel om het leven, aangezien het licht geschied, dat als men het quaad niet groot acht, wel haast de dood nadert, om dat het gif niet meer te overwinnen of tegen te houden is.

s be- t de yver een rbeeld een f.

Een diergelyken dood heeft een zeker zwarte slaaf moeten ondergaan die in den beginne den spot daar mede dreef, wanneer hy van deze Spinnekop gebeten of gestoken wierd; Ondertusschen wist men naderhand geen raad, om deszelfs leven te redden.

g een mpel.

Aldus weet ik ook van een jongeling, die daar van gequest wierd, en deswegen afgryzelyke pyn uitstaan moest, welke echter wyl men by tyds daar by was, door den bovengemelden slangensteen, die drie malen moest worden gezet, eer en alvorens dezelve het gif t'eenemal daar uit getrokken had, deszelfs leven behouden heeft.

llen ook vee.

Hoe veel schapen en grof vee door dit klein diertje om het leven worden gebragt, zulks leert byna de dagelyksche ondervinding, zodanig dat men ter dege op zyne hoede behoort te zyn, en zorge dragen moet, dat zy in de huizen niet komen te nestelen.

Schwaben of Kakkerlakken.

Schwaben vind men alhier op alle plaatzen. Men noemt dezelven in Indien Kakkerlakken, misschien vermids zy, gelyk een zekere zoort van menschen op Batavia en elders in Indien, by dag niet worden gezien, ten dele om dat zy zoo als dat slag van menschen, by dag niet maar alleenlyk by nacht te voorschein komen, om haar rol te spelen zoo als die menschen zulks doen, om haar gewoonlyk werk te verrichten. Men ziet ze zelfs in de schepen zoo menigvuldig, dat men moeite heeft, om dezelve uit de geslote kisten en kasten te houden, ten einde zy niet alles aan stukken byten en vernielen. Zy zyn de gevaarlykste vyand van linnen, en die ze eens vind, mag wel by tyds de kist ledig maken, en dezelve ter dege laten uitwasschen, eer en alvorens hy weder iets daar in doet. Voor 't overige komen zy ontrent de grootte, kouleur en gantsche gedaante met de Europeaanschen volkomen overeen, en is derhalven nodeloos, iets meer van dezelven te melden.

Duizendbenen, hoe dezelve zyn.

Insgelyks worden in de schepen en op het land gevonden de Duizendbeenen, zynde dezelven een rood en witten worm, ontrent een vinger lang, maar naauwelyks de helft zoo dik, byna als een Rupze met hairen bezet, en wegens de menigte van de korte hoewel zichtbare benen, aldus genaamt.

Hebben gene ogen.

Deze Duizendbeen heeft gene oogen, maar in derzelver plaats twe teere uitstekende horens, waar mede dezelve den weg verspied, of dezelve goed en zeker is.

Zyn zeer vergiftig.

Het is een zeer vergiftig dier, zoo dat de geen, die daar van gequest word, het zelve gevaar loopt, als of hy van een schor-

ſchorpioen geſtoken was. By aldien men echter tydig op zyne hoede is, namelyk zoo dra men het branden in het beledigt gedeelte gewaar word, zoo kan men of door den dikwyls gemelden ſlangenſteen, of in deszelfs plaats door gebrade uyen, daar op gelegt, welke het gif ingelyks uitzuigen, de pyn en het gevaar om te ſterven beide ontgaan. Ik heb gezien, dat zeker Quartiermeester aan boord daar van gequeſt wierd, die uit gebrek van een ſlangenſteen zich met look heeft beholpen, en ten eerſten van de pyn t'eenemaal bevryd was.

Exempel daar van.

Weſpen.

Wespen, welken en menſchen en vee plagen, vallen hier ook overvloedig, en zoude derzelver getal zonder twyffel veel groter zyn, ten ware zy het zelve noodlot de muggen, vliegen en ſlakken moeſten ondergaan, namelyk dat zy door den heftigen Zuidooſten wind, opgenomen, en in zee of elders aan ſtrand geſmeten of geſleept wierden. Ik acht onnodig, om iets meer van dezelven te melden, om dat zy met de Europeaanſchen alle eigenſchappen gemeen hebben, ja zelfs ontrent de grootte of kouleur zeer weinig verſchillen. Derhalven zal ik nog alleenlyk iets van de voornaamſte wormen zeggen, en daar mede deze materie beſluiten.

Wat aanbelangt de Regenwormen, men vind van haar het zelve zoort, dat men in Europa aantreft. Daar benevens ziet men hier ook een zoort, dat gantſch klein dun en naauwlyks een lid van een vinger lang is, welke de byzondere eigenſchap heeft, dat zy by een lang aanhoudende regen, namelyk in de maanden van Juny en July by hopen uit de aarde kruipen, en ontrent als in Duitſchland de zoogenaamde Johannes wormtjes, een vierige glans van zich geven, als welke vuurige vonken vertonen, terwyl zy door de lucht vliegen. Van waar zy deze eigenſchap hebben, weet ik niet, wil het zelve ook ditmaal niet navorſchen; genoeg dat men buiten den zwaren regen zelden, of om recht te zeggen, gantſch gene van dezelve ziet. Ik heb 'er menigmaal na gegrepen, en gemeent, dat ik 'er een had, maar dezelve wegens haar klein en ſubtiel lichaam altyd gemiſt, ten minſten heb ik geene blyken daar van aan de vingers gezien.

Hout-worm.

Het hout alhier is wel zoo wormſteekig niet, als het Europeaanſche, nogtans is het niet gantſch daar van vry, voornamelyk in het zoogenaamde Krempelhout, het welk meer dan eenig ander wormen onderhevig is. Men vind hier ook houtwormen, die eenigzins kleinder zyn, maar dezelve kouleur hebben, als de Europeaanſchen. Byaldien men echter alhier zoo veel houtwormen niet te zien bekomt, ben ik verzekert, dat het getal der Koorn-wormen daarentegen tienmaal groter als dat van Europa is, welken de inwoners zoo wel hier als elders in Ooſt-Indie *Klanders* noemen, miſſchien van het Lateinſch woord *Clam* of *Clandeſtine* dat is, heimelyk, vermids deze worm heimelyk een klein gaatje in koorn of ryſt eet, zich daar in verbergt, en zodanig in den hoop vermenigvuldigt, dat dezelve niet geſtoort wordende, al de bloem daar uit zoude vreeten.

Koorn-wormen Klanders.

't Zy hoe het zy, het is zeker, dat zy ongemerkt in 't koorn ſluipen, en eer men vermoed, grote ſchade daar in veroorzaken, wanneer men nalatig is, om het nog nieuw gedorſchte koorn, naarſtig te verſchieten. Zy zyn bruin van kouleur, ontrent half zoo lang als een rogge-koorn, en hebben een zeer ſpitze muil, waar mede zy een gat in de koorntjes byten, en zich vervolgens daar in verbergen. Het ſlimſte van deze wormen is, dat zy eens ter dege plaats genomen, niet licht te verjagen

of

of uit te roejen zyn, en men is genoodzaakt, om een zodanige aangestoke plaats ten minsten twee jaren ledig te laten leggen, zoo men anders geen verdere schade of verlies ondergaan wil.

Alhier behoort ook de worm, die den wynstok zodanig bederft, dat hy weinig of gantsch geen vruchten geeft, en dat jaar weinig hout maakt; deze worm word
Zuiger van de inwoners alhier *Zuiger* genaamt. Vermids ik my erinnere, dat ik by de afhandeling der wynstokken reeds gewag daar van gemaakt, en dezelve omstandig beschreven heb, zoo kan ik alhier de moeite wel sparen, en te gelyk de materie des Dierscher Ryks, besluiten. Ondertusschen weet ik wel, dat al het geen tot dit ressort behoort, niet afgehandelt is, Besluit van dit Hoofdstuk. maar weet daarentegen ook wel, dat deze materie buiten dat wydlopiger is gevallen, dan ik in den beginne gemeent heb. Des niet tegenstaande acht ik, dat myn verhaal nog eenig genoegen zal hebben gegeven, en dat de Lezer myne daar in gelaste gedachten niet qualyk zal duiden.

XV. HOOFTSTUK.

Handelt van het Mineraalsche Ryk, en toont de Berg-stoffen, welke aan de Kaap de Goede Hoop te vinden en te zoeken zyn.

Wat de Schryver nu voorneemt te beschryven. Bekent slecht verstand van de Bergwerken te hebben. Wil aantonen, dat'er Erts aan de Kaap de Goede Hoop is. Waarom de Hollanders het niet uitgraven. Twede oorzaak, waarom de Schryver deze materie niet heeft konnen uitvoeren. Aan de Kaap zyn verscheide zoorten van Aarde. Rootachtige, bruine, rode en zwarte Aarde. Verscheiderhande Potaarde. Leem. Aarde tot tegel en andere stenen. Roodaarde of Kryt, waar mede de Hottentotten zich beschilderen. Witte Kryt. Byzondere bruinrode aarde, om te schilderen. Verscheiderhande zoorten van Mergel. Goede Turf of Veenaarde. Steenkolen. Byzondere stoffe, die uit de bergen vloeit. Of het zelve Jodenpik of Naphta is. De Schryver acht dat het zelve een zoort van Steen-oly is. Is goed tot het genezen der wonden. Waar toe de Hottentotten het gebruiken. Of'er Ambra de Gries en Tripel aan de Kaap is. De Hollanders laten zich daar aan niet gelegen zyn. Waarom de Schryver hier niet de materie van het Zout afhandelt. Hoe de Schryver van voornemen is, om de Stenen af te handelen. Van gemene Stenen is aan de Kaap geen gebrek. Wat de Tafelberg en andere bergen voor Stenen hebben. Steen-kalk. Van welke stenen de Vesting gebouwt is. De beschryving van den Fichtelberg laat zich op de Kaapsche bergen toepassen. Sand-stenen en Zwam-stenen. Steen-groeven. Dezelve verstrekten ook tot Kalkstenen. Mole-stenen. Waarom zy niet uitgehouwen worden. Kaapsche Marmer. Hoe de Hollanders het zelve noemen. Slyp-stenen en Proef-stenen. Vuur-stenen. Arend-stenen. Kinderen spelen daar mede. Jode-stenen. Linzen-stenen. Nog meer andere gefigureerde stenen. Gevoelen van de Kostbare stenen. Wat van de Kaapsche Paarlen aan te merken. De Schryver wil de Mineralen afhandelen. Vermoedelyke bewyzen, dat'er aan de Kaap Erts is. Zilver-mynen aan de Kaap. Welke Bergen aan de Kaap grote reeten hebben. De Schryver verzekert, dat dit verhaal waarachtig is. Byzonder bewys, dat'er aan de Kaap Yzer-erts is. Waarom sommige Hottentotten niets met yzer smelten te doen hebben. Nog een bewys van Staal en Yzer-erts. Ontrent het Tin en Loot-erts kan de Schryver niets zekers melden. Zilver-erts is reeds aan de Kaap uitgegraven. Waar zulks is geschied. Of'er Goud-aderen aan de Kaap zyn. Koper-erts word zekerlyk in Afrika gevonden. Koper vloeit uit de bergen. Hoogte der Afrikaansche Koper-bergen. Wat de Schryver

van het Afrikaanſch Koper oordeelt. Hottentotten weten Koper te ſmelten en te gieten. Welk metaal de Hottentotten liefſt hebben. De Auteur beſluit de beſchryving van het Mineraalſche Ryk. Waarom hy hier van de Waters geen gewag heeft gemaakt.

Wat de Schryver nu voorneemt te beſchryven.

TOt nu heb ik my bevlytigt, om u op het land om te leiden, en aldaar de tamme en wilde dieren aan te tonen; van daar hebben wy de lucht door gewandelt, en het daar in zwevende pluimgedierte bezichtigt; vervolgens hebben wy een tocht op het water gedaan, en de daar in krielende viſſchen betracht; en eindelyk hebben wy ons weder te land begeven, en de kruipende en vliegende wormen, zoo als ook de ſlangen en ander ongedierte gade geſlagen, zonder dat wy eenigzins hebben gelet, wat 'er al verder in de aarde is, en welke eigenſchappen de lucht heeft, als 't welk wy reeds ten dele voor heen hebben onderzocht, en van voornemen zyn, om zulks voortaan verder te doen. Nog minder gingen onze gedachten zoo ver, om met een vernuftig oog te letten, welke zeldzaamheden aan en in de waters aan te treffen zyn, als welken insgelyks nog een byzonder bericht vereiſſchen.

Naar dien wy echter als nu weder aan land geſtapt zyn, en op vaſten grond ſtaan konnen, zoo zullen wy voor al van deszelfs inwendige geſteltheid ons werk maken, en zien, wat het Mineraalſch Ryk daar van ten nut komt, en of ook diergelyke ſtoffen daar in onthouden zyn, die aan de menſchen te pas komen, en elders yverig gezocht en gegraven worden. Vervolgens zullen onze oogen en andere zinnen wel hare vergenoeging in de veelvoudige en menigerhande zoorten ook zeer zeldzame bloemen en andere gewaſſen vinden, en even zoo wel de almogendheid van den Schepper, wysheid en wonderbare goedheid daar uit konnen zien, als wy reeds uit de dieren gewaar geworden zyn, en als nu aan de Bergen, Dallen, en daar in verborge ſchatten genoegzaam bevinden zullen.

Bekent weinig ve[rſtand] van de Bergwerken te hebben.

Ik moet voor alle dingen myne onkundigheid in dit openhertig verklaren, en rond uit bekennen, dat 'er geen materie tot nu is voorgekomen, en bezwaarlyk voorvallen zal waar ontrent ik blinder dan in deze ben, aangezien ik my van kinds gebeente weinig met bergwerken, erts, of andere zaken, tot dit Ryk behorende, bemoeit heb, terwyl ik nogtaus t'huis en in myn vaderland, alwaar allerhande mynen genoeg zyn, Gods zegen rykelyk daar in uitmunt, de ſchoonſte gelegentheid gehad heb, om hier ontrent ook niet onkundig te zyn, zoo anders de gelegenheid en myn inborſt toegelaten hadden, van eenigen tyd daar mede door te brengen, om dezelven te leren kennen.

Derhalven verzoek ik als voor af, om niet qualyk te duiden; wanneer het 'zomtyds mogt komen te gebeuren, dat ik my niet van ſpreekwyzen bedien, die by de Bergwerkers, Smelters, Keurmeeſters, Warandeers en anderen gebruikelyk of gemeen zyn; zoo als ook als ik weinig kentekenen der metalen en andere dingen by breng, door dien ik, gelyk ik reeds hier voren heb gezegt, gantſch geene kennis of ondervinding daar van heb.

Wil aantonen, da[t] 'er aan de Kaap de Goede Hoop ert[s] is.

Wat my aanbelangt, ik heb by deze gantſche zaak geen ander oogmerk, dan om enkelyk aan te tonen, dat de alleenwyze en grondgoede God de Kaap de Goede Hoop insgelyks met mineralen gezegent, en in de ſchoot der aarde alhier zoo wel een groten ſchat gelegt en verborgen heeft, als op anderen plaatzen, en dien men ook magtig zoude konnen worden,

worden, by aldien de handen aan den ploeg slaan wilde, en de nodige materialen als in Europa voorhanden waren.

[W]aarom [de] Hollan[der]s daar [ge]en moei[te] om [do]en.

Want behalven dat men hier geen bergwerkers heeft, en zich genen met 'er woon herwaards begeven hebben, door welker hulp men het metaal zoude konnen uitgraven, zoo zoude het zelve hier ook zeer duur komen te staan, en het oordeel 't welk men daar van te verwachten had, tegen haar weekloon niet ophalen. De Illustre Compagnie heeft reeds de proef daar van genomen en zulks tot haar groot nadeel bevonden, wanneer zy een Hoofdman met zyn onderhorige Bergwerkers na Sumatra in de aldaar ryke goudmyn zonden, welken allen zeer groten loon bedongen, en daarenboven misschien niet zeer pluis waren.

Behalven het gebrek van Mynwerkers, is men ook niet weinig verlegen om hout, om de nodige gevaartens te timmeren, en het gegraven erts te smelten en naar behoren ten vuure te brengen. Want dit is buiten dat hier zoo schaars, dat de inwoners alhier nevens de aan en afvarende schepen naauwlyks haar nodig brandhout hebben konnen, 't welk daarenboven uit zulke kromme en bochtige bomen bestaat, dat het timmerhout tot hare hutten, huizen en andere nodige gevaartens zelfs uit Europa of Asca met grote kosten zoude moeten worden gebragt, waar op men nogtans niet zoude zien, ten ware het niet genoeg en naar believen te bekomen was.

Hier uit blykt, hoop ik, volkomen, dat de Mynen alhier hoe ryk en veel belovende, niet zonder grote moeite en kosten zouden konnen worden geopent, aangezien men daar van de proef genomen heeft, gelyk ik reeds heb gemeld, en voortaan klaarder aantonen zal. Daar benevens ziet de Lezer ook hier uit, hoe onmogelyk het my is geweest, om eenige rechte naauwe kennis van den rykdom der Mynen van dit land te bekomen, of schoon ik de schade heb willen vergoeden, en menige ledige uur daar mede doorgebragt heb, zoo dat het spreekwoord waarachtig is, *Fronte capillata, post est occasio calva.* namelyk, dat men de gelegentheid by de tuiten behoort te vatten, en niet moet wachten, tot dat zy verby is, om dat zy van achteren kaal is, en zich niet meer vatten laat.

[T]wede [r]eden.

Waarom de Schryver deze materie niet heeft konnen uitvoeren.

Dit zy hoe het zy, het is genoegzaam zonneklaar, en betoont de dagelyksche ondervinding, dat allerhande mineralen, velerhande stenen, en verscheide zoorten van aarde alhier vallen, van welken allen nu ordentlyk na malkanderen zal moeten worden gehandelt; en is myn voornemen, om alvorens van de verscheiderhande aarde, daar na van de stenen, en eindelyk zoo veel ik uit de ondervinding weet, van de metalen een oprecht bericht te geven.

Aan de Kaap verscheide zoorten van aarde.

Wat aanbelangt de aarde, het is openbaar, dat dezelve uit velerhande zoorten bestaat, die in kouleur en andere eigenschappen zeer veel van elkanderen verschillen. Want behalven de Tygervaley, welke uit klippen, en daar over gesmeten zee-zandt, en derhalven uit niets dan uit hei bestaat, hebben de meeste dalen, met koorn bezaait, of met wynstokken beplant, of ook tot cierlyke en vermakelyke tuinen gebruikt, een ongemeen vruchtdragende kleigrond of boom-aarde, die op zommige plaatzen met eenig zandt gemengt, roodachtig, of bruinrood, en op andere plaatzen wederom gantsch zwart, zwaar en vruchtbaar is, en bevonden word, dat zy maar heel weinig of geen mist van noden heeft, zoo als in myne voorgaande Hoofdstukken, daar van de vruchtbaarheid van het

Roodachtige, bruine, rode en zwarte aarde.

het land gehandelt wierd, reeds wydlopiger en zoo klaar aangetoont is, dat men gantsch geen rede heeft, om aan de goedheid van het land te twyffelen.

Verscheide pot-aarden.

Behalven deze vette en rykelyk vruchtdragende aarde, ontbreekt het ook geenzins aan verscheide zoorten van potaarde, die ten dele door de kouleur, en ook door het byzonder gebruik verschillen. Namelyk zommige aarde is heel wit, en lykt zilver-zand by zich te hebben, maar word van de pottebakkers zonderling tot hunnen arbeid gezocht en gebruikt. Andere aarde is aschgraauw, waar door een talloze menigte van vezeltjes en worteltjes als hairen doorlopen, op welkers vlakte het water staan blyft, en stolt, veranderende de kouleur met den smaak, en werdende ten laatsten in het schoonste, witste en fynste zout verandert, waar van haast verder naricht zal gegeven worden. Voor 't overige vind men alomme in 't land nog een zoort van aarde, die geel en roodachtig leem is, waar van de beste en hardste tegelstenen in zodanige menigte gemaakt en gebakken worden, dat men schier niet een huis aantreft, dat van andere stenen gemetzelt is. Eindelyk ziet men byna overal een zoort van leem, als met yzer-roest en roodachtige steentjes doorkneed. Deze zoort komt niemand te stade, ten ware het land tot vruchtbare koorn-velden, wyngaarden, tuinen en bogaarden gemaakt wierd.

Leem tot tegel en andere stenen.

Roodaarde waar mede de Hottentot en zich beschilderen.

Voorts doen de geschilderde tronien der Hottentotten ook genoegzaam blyken, dat hier insgelyks geen gebrek aan rood-aarde is, vermids zy zeer dikwyls, voornamelyk als zy zich smukken, opschikken en ongemeen mooi maken willen, het aangezicht met diergelyke aarde besmeren, zodanig dat een vreemdeling alzoo veel stoffe vind om over hare gekheid te lachen, als over zommige Europeaansche vrouwen, die zich met blanketten en allerhande buitensporigen opschik fraai en bemint willen maken. Men vind ook een zoort van bruin-rood vette kryt, welke de timmerluiden, schilders en andere konstenaars en handwerksluiden gebruiken, gelyk men ook geen gebrek heeft aan zodanige vette materie, waar uit wit kryt gemaakt word, welke materie echter hier niet anders dan tot het witten der huizen word gebruikt.

Byzondere bruin rode aarde.

By, in en rondom het Afrikaansch warme bad, waar van voor heen reeds gewag is gemaakt, en op een ander tyd uitvoerlyker naricht volgen zal, vind men een zoort van bruin-rode aarde, welke de Schilders gebruiken, en met de beste Europeaansche kan vergeleken worden; aangezien de Schilders en anderen, die veelvoudig de proef daar van hebben genomen, oprechte en onzydige getuigenisse daar van afleggen. Wat 'er van witte, groene, gele, en andere mergels, tusschen de op malkanderen leggende en als rywys op elkanderen gemetzelde stenen aan te treffen zy, daar van kan een nieuwsgierig oog genoegzaam bericht halen, wanneer het zelve 't vry en hoog op elkander gestapelt klip-en berg-gevaarte aanschouwt.

Verscheide zoorten van Mergel.

Goede Veenaarde.

Ik wil van de zwarte, vette en heftig brandende, ook duurzame kolen achterlatende Veen-aarde hier niet melden, om dat van dezelve reeds elders gewag gemaakt, en behoorlyke naricht gegeven is. Zy is zoo goed, als die in Holland, ook veel beter, dan die te Hal in Saxen, en word daarenboven in groter menigte aangetroffen. Ik ben ook niet van zins, om van de steenkolen verder gewag te maken, vermids zulks hier voren reeds op een andere plaats geschied is; genoeg is, naar dien ik zeg, dat zy de Engelsche of Duitsche geenzins wyken. Of schoon

Steenkolen.

schoon ik nog veel andere zoorten, die zich hier bevinden, met stilzwygen verby ga, zoo zal my nogtans geoorlooft zyn, dat ik een zekere vette materie hier by voeg, die uit verscheide bergen, in 't land leggende, vloeit, en aan de klippen hangen blyft, aldaar als leym, was, of andere vette materie dik gaat zitten, dat men gantsche stukken daar van afslaan en met zich nemen kan.

Een byzondere materie, die uit de bergen vloeit.

Of deze als nu gemelde materie eene zoort van Jodenpik of Bergwas is, daar aan twyffel ik grotelyks, om dat dezelve in het vuur niet brand. Om die zelve rede kan ik deze vloeibare stoffe ook niet voor het Babelsche Naphta houden, of schoon dezelve insgelyks uit de stenen komt, en een zwarte of donker-bruine kouleur heeft. Wat my aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat dezelve een zoort is van steen-oly, om dat ze zwart, vet, en week is, en het water zwartachtig verft, en boven op het zelve eenige vettigheid dryft. De vette stoffe heeft daarenboven een sterke, stinkende en oude pis-reuk; weshalven het wel kan zyn, dat dezelve onder het geslacht van den natuurlyken en niet door konst vervaardigden steen-oly konde worden gerekent, waar van ik nogtans wegens niet genoegzame kennis, niets zekers vast stellen kan.

Of dezelve Joden-pik of Naphta

De Schryver is van gevoelen, dat ze een zoort van steen-oly is.

't Zy hoe het zy, het is zeker, gelyk ik zelf gezien heb, dat die materie in water gesmolten, en met een linne doekje op versche wonden gelegt, dezelven gelukkig geneest. De Hottentotten daarentegen, die deze materie langer als wy hebben gekent, en voorgeven, dat dezelve door den urin van mormeldieren en den daar op vliegenden stof gemaakt word, gebruiken dezelve zeer wel en gelukkig, ontrent vee of schapen, die haar water of mist niet konnen maken; gevende de schapen van zodanig water te drinken, terwyl zy allerhande gekke en zotte grillen maken, welke zy wel voor tovery wilden verkopen, en genezen aldus haar vee gelukkig. Waarom echter onze Landsgenoten hen niet naäpen, als welke door dit middel veelmaals een stuk vee zouden konnen redden, zulks weet ik niet, heb het ook nooit konnen gewaar worden.

Verstrekt ter genezing der wonden.

Waar toe de Hottentotten dien gebruiken.

Het land alhier levert geen Ambra de Gries en Tripel, edog ben ik van gedachten, dat die beide langs strandt alhier, en zelfs landewaards in genoegzaam zouden te vinden zyn, byaldien maar eenige moeite gedaan wierd; edog vermids op het eiland Mauritius, 't welk onder dit gouvernement behoort, en door een onder-Koopman, door den Gouverneur derwaards gezonden, als Opperhoofd word geregeert, Ambra de Gries en Tripel beide vallen, zoo neemt men deswegen om diergelyke goederen of waren niet veel moeite, ten ware, dat het gemelde eiland onder een andere gehoorzaamheid geraakte; 't geen nogtans niet te vermoeden of te duchten is.

Of er Ambra de Gries en Triepel aan de Kaap is.

't Geen ook van het zout alhier zoude konnen worden gezegt, 't welk de zon alleen zonder menschelyke hulp uit zoet regenwater op de Opper-vlakte der aarde, en in zekere daar toe bequame dalen kookt en bereid, zoude alhier al te veel tyd en plaats van noden hebben, door dien zulks een gantsch zeldzame materie is; die vele omstandigheden behelst, en derhalven te duidelyker uitgevoert moet worden. Ik ga dezelve alhier met stilzwygen voorby, met belofte, dat ik by de naaste gelegenheid niet in gebreke zal blyven, om de verwonderenswaardige aard en eigenschappen der wateren alhier, met de behoorlyke omstandigheden af te handelen.

Waarom de Schryver alhier de materie van 't zout niet ophelderT.

Dit zal dienvolgens van de verscheide en my bekende zoorten

Hoe de Schryver de stenen meent af te handelen.

van aarde genoeg zyn; de ftenen echter aanbelangende, zoo is reeds bekent, dat 'er gemene, koftbare, en middelmatige ftenen zyn. Van alle deze drie zoorten, worden 'er hier gevonden, zoo men anders de moeite maar neemt, om een weinig nazoek te doen.

Aan gemene ftenen is aan de Kaap geen gebrek.

Midlerwyl kan ik my niet verbeelden, dat de Lezer of iemand anders in twyffel zal trekken, of hier wel gemeene ftenen zyn, te meer wanneer gy u daar ontrent geliefd te binnen te brengen, 't geen ik reeds voor lang in een ander Hoofdftuk van de hoge fteenbergen, en klippen, hier en daar in het land leggende, gemeld heb, als welke op vele plaatzen ruuw en onbewaffen, en zelf van mos gantfchelyk ontbloot zyn, en anderen daarentegen met de vruchtbaarfte aarde eenige voeten diep overdekt, 't fchoonfte en vruchtbaarfte land vertonen; ondertusfchen door dien dezelve nogtans allen te zamen van verfcheide zoorten zyn, en tot menigerhande werken konnen worden gebruikt, zoo zal het wel de moeite waardig zyn, om alhier eenigzins omftandiger daar van te handelen.

Welke ftenen de Tafel en andere bergen hebben.

't Geen dienvolgens de hoge wolken-braveerder de Tafelberg, en deszelfs ftenen, zoo als ook de Hottentots-Hollandfche, nevens de Stellenboffche, Drakenfteinfche en andere hoge en zeer ver zichtbare bergen aanbelangt, dezelven zyn by ryen als een muur op elkander geftapelt, tusfchen welken telkens een andere materie, een zoort van mergel niet ongelyk, en derhalven van andere graauwe, blaauwachtige, en roodachtige ftenen zeer wel onderfcheiden, als kalk tusfchen gevoegt, duidelyk te zien is. Deze ftenen zyn zeer hard, en gantfch niet zandig, en zouden derhalven, byaldien zy maar rond waren, zeer gevoeglyk allen te zamen kezelftenen genaamt, en buiten twyffel tot fterke muren konnen gebruikt worden, vermids de gantfche vefting van louter zulke ftenen gebouwt is.

Uit welk ftenen de Vefting gebouwt is.

De befchryving van den Fichtelberg laat zich op de Kaapfche bergen toepaffen.

Vermids ik jegenswoordig van de bergen melding doe, zoo zoude ik niet ongevoelyk de woorden van *M. Joh. Matthias Gros* ontlenen, en defzelfs befchryving van den Fichtelberg in Duitfchland, op deze als nu gemelde bergen toepaffen; namelyk hy fchryft in zyne vier heerlyke Trooft-Stromen, en uit die de curieufe Heer Auteur van de uitvoerlyke befchryving des Fichtelbergs in Nortgow gelegen, in 't jaar 1716 te Leipzig in quarto gedrukt, *pag.* 9 en 10 op de volgende wys: Deze bergen zyn bergen des Heren, door dien de Heer aan deze verbazende hoge bergen zoo wel zyne almogentheid, wysheid als goedheid, door de wonderbare hoge en dikwyls byna ongenaakbare klippen, die met zoo wonderbare aard op zommige oorden huizen hoog veelvoudig op elkander leggen, nuttige fchepzels der mineralien, metalen, boffchen, kruiden, allerlei groot en klein wild, gevogelte en viffchen, gezonde lucht, waterryke beeken en rivieren enz., duidelyk uitgedrukt en te kennen gegeven heeft.

Alle deze eigenfchappen, behalven ontrent de viffchen, als welke niet in de rivieren, maar alleenlyk in zee rondom deze bergen heen menigvuldig gevonden en gevangen worden, laten zich zekerlyk van de Afrikaanfche bergen ook zeggen, gelyk zulks in 't vervolg zoo wel uit dit als de andere volgende Hoofdftukken klaarlyk blyken zal; en verdienen zy derhalven niet minder als de Fichtelberg bergen des Here genaamt te worden. Want wanneer gy u uit myne voorgaande te binne brengt, hoe wonderbaarlyk deze bergen geformeert zyn, hoe ver men 'ze zien kan, aangezien de

de Tafelberg in een rechte lyn 1852 voeten hoog, en de anderen nog veel hoger zyn; als mede hoe veel waterryke bronnen maar op den Tafelberg alleen zyn aan te treffen; hoe overvloedig zy het treffelykſte water uit haar van dien berg vloeit, hoe weinig hout in de dallen, en hoe veel rondom deze bergen is aan te treffen; hoe veel zeldzaamheden in, om en op dezelven te vinden zyn, zoo zult gy aan myn voorgeven reeds eenigermate geloof ſlaan, of ſchoon de volkome toeſtemming eerſt in 't vervolg zoude volgen of te weeg gebragt moeten worden.

Ten einde ik echter niet wederom te ver van myn voornemen afwyke, en by de ſtenen blyve, zoo dient men te weten, dat 'er behalven de klippen ook in de beeken en rivieren genoegzame Zandtſtenen zyn, die alomme in het land by hopen aangetroffen worden. De zee werpt ook genoegzame Zwam of Sponzen uit, en in de zelve witte en groene Zeilſtenen, die van louter zeezandt tot malkanderen gebakken en aldus hardt geworden zyn, dat men ze weder met weinig moeite aan ſtukken wryven en tot zandt maken kan. Op vele plaatzen vind men ook groet-ſtenen van allerhande kouleur, die tot gebouwen dienſtig zyn, en is voornamelyk aan de Kaap zelf een diergelyke Steengroef, welke tot het leggen van fondamenten der huizen een tamelyk getal ſtenen uitgelevert heeft. Achter de ſtad is reeds een diep gat in de aarde gemaakt, waar uit diergelyke ſtenen gehouwen zyn, zoo dat in het zelve een tamelyk groot en hoog huis ſtaan zoude, behalven dat reeds een diergelyk gat weder gevult en een huis nevens een tuin daar op gezet is.

Zand-
zam,
l- of
yf-ſte-
n.

Deze zelve groefſtenen zouden mynes bedunkens, naar hare uiterlyke gedaante, voor kalkſtenen konnen verſtrekken, by aldien men kalk daar van branden wilde, 't welk echter uit Moſſelſchulpen lichter en met minder koſten en hout geſchieden kan. Dat daarbenevens hier ook zodanige ſtenen worden gevonden, waar van molenſtenen worden gemaakt, zulks is reeds hier voren in een ander Hoofdſtuk aangehaalt, en door die daar van genome proeven aangetoont. Ik heb toenmaals insgelyks aangewezen de plaats, en gezegt, dat aan den Paarlenberg alle ſtenen daar toe bequaam zyn. Vermids echter het koſtbare arbeidsloon dezelve zeer duur maakt, door dien men een ſteenhouwer dagelyks twee gulden geven moet, is zulks de rede, dat men dezelve liever uit Holland komen, dan hier houwen laat.

Dezelve
ontrek-
te ook
toKalk-
ſteen.

Moleſtenen.

Waarom zy niet gehouwen worden.

Hier voren is ook reeds van een rood-bruine ſteen-groef gewag gemaakt, welkers ſtenen zeer hard zyn. Naar dien dezelve met blaauwe vlakken en met witte doorlopende aderen geciert zyn, zouden dezelve voor het ſchoonſte en beſte rood marmer konnen paſſeren, te meer om dat dezelven zoo glad en blinkent gemaakt konnen worden, dat men zich daar in kan ſpiegelen. Ondertusſchen worden dezelven door de inwoners alhier enkelyk met den naam van hardſteen gedoopt. Ik heb gezien, dat het gantſche huis, 't welk de Heer Gouveur Simon vander Stell op Conſtantia heeft laten bouwen, met zulke ſtenen belegt was, en dat de trappen daar van zoo glad waren, dat men moeite had, om niet te vallen.

Kaapſche Marmer.

Wie daar benevens zoude twyffelen, of hier wel ſlyp en toetsſtenen zyn, gelieve enkelyk de moeite te nemen, om zich na ſtrand te begeven, en de klippen, die daar leggen, te bezichtigen; Want men vind aldaar een zoort van donker-bruine of blaauwzwarte ſtenen, welken door het geſtadig woeden der baren afſlaan, en

Slyp en toets-ſtenen.

en by wyze van een ſlyp en toets-ſteen ſplyten. Wie dezelven met zich nemen, polyſten en tot ſlyp of oly ſtenen gebruiken wil, zal aan de eerſte, die graauwachtig is, na dat de buitenſte ruwigheid is afgeſlepen, bevinden, dat ze tot het ſlypen en ſcherpmaken van meſſen en andere inſtrumenten zeer goed zyn; terwyl hy aan de twede, welke hare donker-bruine kouleur behoud, zien zal, dat zy ontrent het toetzen van goud of zilver ongemeen deugdzaam is.

Vuur-ſtenen.

Van de vuur-ſtenen, die hier en elders langs de wegen worden gevonden, en ieder ſlag een grote menigte vuur uitwerpen, is gantſch nodeloos, om veel woorden te maken, om dat licht te begrypen is, dat ook aan dezelve geen gebrek zyn zal. Ondertusſchen by aldien zoo als in Duiſchland en in andere Europeaanſche landen, het ingewand der aarde doorſnuffelt en geroert wierd, zoo ben ik verzekert, dat men hier ook meer andere zoude vinden, dan die men nu maar op de oppervlakte der aarde aantreft, welke, door dien ze niet de menigte van gene quamen te overtreffen, dezelve nogtans niets toegeven, ook zoo goed en miſſchien nog beter zyn zouden.

Arend-ſtenen.

De ſtenen, welke door de Metallurgiſten onechte Arendſtenen genaamt worden, ovaal-rond zyn, van buiten als met roeſt overtrokken ſchynen, en van binnen hol en met zand of andere ſtoffe zyn gevult, vind men hier ook in 't zandt, of andere moeraſſige plaatzen. Zy zyn ontrent zoo groot als een kaſtanje, en worden wegens hare lichtheid gezocht, en aan de kinderen tot tydverdryf of ook aan liefhebbers der naturalien vereert. Men doet insgelyks met de Jode-ſtenen, die met een olyf in gedaante volkomen overeenkomen; zoo als ook niet minder ontrent de Linze-ſtenen, die van verſcheide kouleuren zyn.

Jode-ſtenen.

Nog me[...] andere ge[...] figureerd[...] ſtenen.

Edog wie zoude alle zoorten van gemene ſtenen, die zich hier bevinden, konnen beſchryven, alzoo zy zoo veelerhande zyn, dat men naauwlyks een end vinden kan. Door dien zommigen een ſlak, anderen een kriſtal, en weder zommigen een andere gedaante vertonen. Byaldien ook den ſchoot der aarde, zoo als voor heen reeds is gemeld, doorzocht wierd, zoude miſſchien ook geen gebrek aan koſtbare ſtenen aldaar worden gevonden, terwyl men jegenswoordig niets van dezelven ziet, en geen de minſte blyk heeft, dat 'er iets verborgen is, ten ware men zulks van de laagte van het land en de eigenſchappen der aarde ontlenen wilde. Het is waar, men vind wel van tyd tot tyd in de moſſelen eenige paarlen, die zeer groot zyn, en een kleine erwt niets toegeven, edog vermids men dezelven in geen overvloed aantreft, en daarenboven hare deugd nog niet bekent is, aangezien men dezelven eerſt gekookt en als men ze eeten wil, daar in vind, en dikwyls aanſtukken byt, zoo kan men van dezelve niet veel zeggen, behalven dat zy ook niet onder de ſtenen konnen worden gerekent.

Wat v[...] de Kaapſche paar[...] len aan te merken.

Als nu zyn achtervolgens myn eerſte voorſtel de mineralien en metalen nog overig, waar van met korte woorden nog iets moet gemeld en verklaart worden. Hier toe konnen wy behalven 't geen reeds in myne voorgaande Hoofdſtukken gezegt is, en de ondervinding geleert heeft, niet beter geraken, dan als wy den wegwyzer der verborge gangen een weinig navolgen, dien de bovengemelde naamloze Auteur der uitvoerlyke beſchryving des Fichtelbergs *pag.* 261. *ſeqq.* uit *Theophraſtus Paracelſus Bombaſt* van Hohenheim getrokken, voorgeſtelt heeft, en 't geen zich daar openbaart, tot ons voordeel alhier gebruiken.

De Schr[...] ver wil de Mineralie[...] afhandelen.

Aldus

Aldus onderſtelt hy *loc.cit.num. 1.* dat erts lieffſt en doorgaans in grote bergen, wilde boſſchen, en wilderniſſen, daar geen koorn, wyn en andere vruchten vallen; geteelt word. Welke onderſtelling, of ſchoon niet algemeen; of univerſeel, zoo als daar by zeer wel word aangemerkt; zoo wel hier als ontrent den Fichtelberg waarſchynlyk is, en geven de Zilver-mynen, voor dezen aan den Tafelberg, Drakenſtein en elders ontdekt, onwederſprekelyke getuigeniſſen daar van; aangezien daar uit 't beſte Zilver-erts getrokken wierd, 't welk groot voordeel zoude hebben belooft, ten zy de materialen tot den arbeid te duur waren, en men gebrek aan Bergwerkers had.

ilver-mynen aan de aap.

Num. 2. *pag.* 261 onderſtelt de gemelden Heer *Anonymus*, dat alwaar ſtenen en klompen, die bovenmate of tegen de natuur van hare grootte zwaar zyn, of droeſſems van Kriſtallen of Diamanten gelyk de Boheemſche zyn, worden gevonden, doorgaans ook erts in de aarde verborgen leydt; welke ſtelling andermaal zoo wel aan den Fichtelberg als hier aldus bevonden word. Want ik heb diergelyke ongemeen zware klompen en ſtenen, roodachtig van kouleur, met witte ſtipjes, in de holte van het Princen Kaſteel aan de ſteenbergen gevonden, alwaar dezelve vele hondert ponden zwaar in grote menigte te bekomen zyn, terwyl de gemelde droeſſem zwart van kouleur, ontrent het warme bad alhier zoo rykelyk over de aarde legt, dat het gantſche veld rondom daar van vol is, of ſchoon boven op den kruin van den berg louter witte en zeer zware ſtenen leggen en gezien worden.

De derde onderſtelling van den Heer Anonymus, welke van de zwavelachtige dampen handelt, en dezelve voor een vaſt teken van een ertsgroef houd, heb ik hier niet waargenomen, ten ware ik de dampen, die boven den zwarten berg opvliegen, op welken het warme bad legt, daar voor wilde verkopen. Ondertuſſchen is my de vierde onderſtelling beter bekent, en ben ik ook van gevoelen, dat in alle bergen erts verborgen legt, wyl op de meeſte geel, insgelyks tegen de natuur laag, klein fyn gras en donkere bloemen zich bevinden; welk alles des zomers ten eerſten zodanig verdort, verwelkt en te niet geraakt, dat een heftige Zuid-Ooſte wind het zelve in eene reis teffens, wegvoert, en de bergen zoo kaal ſcheert, als of het gras met alle de bloemen afgemaait was.

De vyfde onderſtelling het Aard-vuur betreffende, ik heb het zelve hier niet geobſerveert, of liever nooit daar op gelet, hoewel het zelve hier zoo wel als ten opzicht van de Fichtelberg zyn kan.

De zesde onderſtelling kan daarentegen niet worden aangenomen, om dat'er geen ſneeuw valt; maar alleenlyk grove hagel op de bergen leggen blyft, welke echter de regentyd eindigende, weder ſmelt en verdwynt, 't zelve is ook van den dauw en ryp te verſtaan, welke op de bergen nedervalt, die ten eerſten en zelfs eerder dan in de diepe dallen verdwynt, weshalven zulks ook ſterk doet vermoeden, dat daar in Erts verborgen legt.

Num. 7. onderſtelt de gemelde Auteur, dat alwaar reeten en ſpleten in de bergen met een ſcherpe zalpetere damp zich vertonen, doorgaans Erts zy. Vermids nu diergelyke reeten ſchier in alle bergen, aan de Kaap leggende, worden gezien, zoo is heel niet te twyffelen, of in dezelve zal zoo wel als in den Fichtelberg Erts te vinden zyn; voornamelyk echter is een zeer grote reet in de Tafel- berg,

Welke bergen aan de Kaap grote reeten hebben.

berg, en even diergelyke in de Hottentots Hollandsche, zoo als ook Stellenbossche en Drakensteinsche bergen; ja zelfs de Paarden en met namen de Paarlen-berg heeft zeer veel reeten, zoo dat vermids de zalpeter-dampen dezelven niet weinig verzellen, te minder aan allerhande Erts te twyffelen is.

De achtste onderstelling is zonneklaar, namelyk dat ruwe, onvruchtbare, kale en gladde bergen aantonen, dat daar Erts in opgesloten is, om dat de daar uitvliegende scherpe dampen beletten, dat'er iets groeit. Diergelyke zyn nu schier alle omleggende bergen, welke van verre zeer ruuw, onvruchtbaar en zeer glad schynen, hoewel als men daar op klautert, men bomen en kruiden vind, zoo als de bygevoegde observatie zeer wel aanmerkt, wyl namelyk de dampen in 't gebergte van eenige harde klip zeer belet en tegengehouden worden, dat zy juist niet *ad superficiem montis* of tot aan de wortels der gewassen geraken konnen; edog dezelven zyn allen, achtervolgens de voorgaande 4de onderstelling aldus gestelt, dat men dienvolgens zeer wel daar uit opmaken kan, dat 'er erts in dezelven moet verborgen leggen.

De zwarte berg alhier, op en aan welken het bovengemelde warme bad legt, heeft dezelve natuur met den sneeuwberg des Fichtelbergs, als waar op achtervolgens de negende onderstelling de gewassen als half verbrand schynen. Byaldien nu in dezelve erts verborgen legt, 't welk nogtahs wat diep zoude te zoeken zyn, zoo is onwedersprekelyk, dat het zelve daar in ook te vinden is, voornamelyk wyl op de oppervlakte reeds bergstoffen en cristallen zich zien laten.

Wie van het gebergte na Constantia gaat, vind langs den weg vele bomen, welker kruin verdort is, als of zy bevroren waren, en die veel uitwassen hebben, waar benevens men ook veel Hertzwammen ziet, en vermids zulks achtervolgens de tiende stelling van den gemelden Auteur een teken is, dat op zodanige plaatzen gaarn erts verborgen is, zoo moet noodzakelyk volgen, dat de gantsche rug, die van den Tafelberg na de Steenbergen gaat, en waar over een gemene weg gemaakt is, insgelyks van erts zwanger is, om dat alomme diergelyke bomen aangetroffen worden.

Vermids ook op alle bergen hier om heen de bomen zeer langzaam opschieten, en niet hoog worden, maar laag van stam blyven, bleke bladeren dragen, en ras verwelken, zoo moet achtervolgens de elfde onderstelling erts en stenen daar in verborgen leggen. Byaldien wyders achtervolgens de twaalfde onderstelling, de bladeren der bomen in 't begin van de Lente, welke hier in Augusty invalt, bleek en eenigzins blaauwachtig, de bovenste takken echter zwartachtig of van een andere kouleur zyn, dan zy natuurlyker wys behoorden te zyn, zoo is immers ook gewis, dat daar onder erts te vinden is, zoo anders deze stelling stand grypen zal, waar ontrent ik van myne kant het oordeel aan anderen overlaat.

Wanneer insgelyks de 15. stelling grond heeft, namelyk dat wanneer onvruchtbare of zeer kleine vruchten dragende en stekelige bomen, struiken of gewassen op bergen groejen, zich aldaar ook gaarn erts vinden laat, zoo is niets zekers, dan dat de Tygerbergen, de Mosselbank en vele andere bergen, nevens veel grote vlaktens, insgelyks van erts moeten zwanger zyn, om dat men daar op niet alleen de stekelige Rhinoceros-bosjchen of struiken, maar ook veel andere struikachtige gewassen aantreft, en in zodani-

nige menigte ziet, dat ze naauwlyks uit te roejen zyn, en het land tot den ploeg bequaam kan gemaakt worden.

Wat de 18. gissing aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat dezelve in het Noordergedeelte van den aardbodem wel grond vind; in het Zuidergedeelte echter en 't geen aan gene zyde van den dag en nacht gelyk makende Linie legt, ben ik van gevoelen, dat dezelve even zoo wel moet worden omgekeert, als men sommige vastſtellingen omkeren moet, byaldien men aan die zelve zyde een Zon-Eclipsis uitrekenen wil. Derhalven ſtel ik denzelven, hoewel zonder nadeel van andere die beter weten, en zonder ſchade van my aldus: Bergen, welkers ſpitzen Noordwaards en de voet Zuidwaards ſtaan, tonen dat zy met erts zwanger gaan; dragen doorgaans zilver, welkers aderen recht Weſt ten Ooſten lopen. Want op deze wys legt de Tafelberg en Drakenſteinſche, nevens vele andere bergen, van welke reeds bekent is, dat Zilver-erts in dezelve legt.

Wat aanbelangt de 19de onderſtelling, dat namelyk doorgaans erts verborgen legt, alwaar de aardbodem verſcheide kouleuren heeft, en van verre blinkt; de oogenſchynlyke ondervinding leert, dat als men achter de Hottentots-Hollandſche bergen komt, en na het warme bad wil reizen, men over een berg moet, de Hout-hoek genaamt, die van verre blinkt, en langs den weg verſcheide glinſterende ſtenen aanwyſt. 't Geen daarenboven met ſtruiken bewaſſen is, toont eigentlyk de eigenſchap van de 10 en 11 ſtellingen aan.

Vermids ook de kouleuren der bergen, zoo als ook die van de aarde, ſtenen en zandt achtervolgens de 20ſte ſtelling aantonen, welk erts of metaal daar onder verborgen is, zoo is zeker, dat de gemelde zwarte berg, die zwarte aarde heeft, noodwendig goud en zilver houden moet. Gele, bruin-gele en rood-gele aarde vind men overal, welke van die zelve metalen aanwyzing doen moeten, terwyl ontrent de groene of blaauwe kouleur de Koperbergen achter de grote Damaquas getuigenis geven, van welke bekent is, dat zy koper houden.

Rode, ſteenachtige aarde vind men langs alle wegen, welke men van de Kaap landewaards in bewandelen moet. Derhalven is aan yzer en koper-erts andermaal niet te twyffelen. Bleke aarde vind men, daar de ploeg maar door gaat, buiten de Kaapſche en Stellenboſſche Colonien; en is derhalven van yzer en lood weder een voorraad te vermoeden. Aſchgraauw is de grond rondom het warme bad, weshalven men ook zwavelmaterie vinden kan; en of ſchoon alle deze kouleuren menigmaal miſleiden, zoo is uit andere voorheen reeds aangehaalde gronden zeer gevoeglyk te vermoeden, dat hier aan bergſtoffen geen gebrek zy.

By aldien de 23 ſte ſtelling waarachtig is, zoo als ik acht, namelyk dat alwaar vermillioen-erts gevonden word, ook doorgaans ryke goud-aderen niet ver daar van daan zyn. Wanneer ook vermillioen-erts uit bronnen, beekjes, riviertjes, uit het gebergte hunnen oorſprong hebbende, quelt, zich menigmaal openbaart, en het water rood verft, zoo is achtervolgens de 24ſte ſtelling niets zekerder, dan dat aan de ſteenbergen, alwaar rood water uit de bergen komt, en rykelyk vloeit, ook in menigte vermillioen en goud-erts verborgen, en niet diep leggen moet, voornamelyk vermids van het zelve riviertje de voorheen gemelde donker-rode ſteengroeve, niet heel ver afgelegen, en even boven op te vinden is, gelyk zulks uit hoofde van de volgende

de vyf en twintigſte vaſtſtelling vereiſcht word.

Door dien verders de uitvloed van dit water ter zyde de bergen, achtervolgens de 27ſte ſtelling een goed teken is, dat ertsgroeven daar ontrent zyn, alzoo zy doorgaans derzelver canalen zyn, zoo is ook niets zekerder, dan dat de meeſte bergen ertsryk zyn, vermids zoo wel op als naaſt dezelve, allen zoete vlietende goede waters ontſpringen en afſtromen. Van den Tafelberg is voornamelyk bewuſt, en in de voorgaande Hoofdſtukken reeds bekent gemaakt, dat veel bronnen op en ontrent den zelven zich openbaren welken allen rykelyk water geven, 't welk van een ongemene deugd is, en zelfs den zieken geen quaad doet, en derhalven uit hoofde van de 31ſte ſtelling nog een groter blyk van verborge erts groeven is.

De 33ſte vaſtſtelling beveſtigt de reeds dikwyls gemaakte giſſing van den zwarten berg, want hy zegt: Dat warme baden en Zuurbronnen kentekens van ertsgroeven zyn. Door dien nu op den dikwyls gemelden zwartenberg een warm bad word gevonden, en ontrent 2 of 3 mylen daar van daan nog een ander, dat veel warmer is, zoo is in alle delen te vermoeden, dat aldaar ertsgroeven zich zouden openbaren, wanneer men eenigzins nazoek deed.

De Schryver verzekert dat dit verhaal waarachtig is.

Deze en veel andere diergelyke ſtellingen heeft de dikwyls geprezе Naamloze Auteur, die zekerlyk een zeer curieus en grondgeleerd man zyn moet, in zynen Wegwyzer tot verborge ertsgroeven aangehaalt, en op den Fichtelberg te pas gebragt, waar van zyne gantſch omſtandige beſchryving zeer vernuftig en verſtandig handelt; welke ik met even dezelve gronden op de Afrikaanſche en aan de Kaap de Goede Hoop leggende bergen toepaſſen, en verzekeren kan, dat 't geen ik tot nu daar van heb gezegt, alles de zuivere loutere en oprechte waarheid is.

Zonderling bewys dat aan de Kaap Yzer erts voor handen is.

By aldien ik nu tot de ſpecie zal overgaan, en aantonen 't geen reeds bekent is, zoo is buiten allen twyffel bewuſt, dat alhier yzer-erts genoeg te vinden is, gelyk dan de Hottentotten dat erts reeds voor de komſt der Hollanders gekent, geſmolten, en hare nodige inſtrumenten daar van gemaakt hebben, zoo als zy nog heden dien dag het zelve weten te ſmelten, gelyk op een ander tyd zal worden gemeld. Dat echter de genen, die by of onder de Chriſtenen wonen, zulks niet konnen doen, komt deels door hare armoede, als welken allen haar rykdom of in de voorgaande oorlogen verloren, of in Tabak, Brandewyn, Ryſt enz., uitgegeven en verſmult hebben; en deels ook door hare luiheid, om dat zy het gemakkelyker van de Hollanders kopen konnen.

By aldien aan den voorgemelden zwarten berg geen ſtaal-erts word aangetroffen, daar nogtans deſzelfs warm bad den natuurlyken ſtaal-ſmaak heeft, zoo is 't zeker, dat aldaar behalven andere ertzen ook iets van het zelve of ten minſten van yzer-ſtoffen moet worden gevonden, alzoo niet alleen de boven op de vlakte leggende ſtenen als geſmolte yzer of ſtaal-ſlakken geformeert zyn, maar ook de in het water zynde aarde als de ſlym in een ſmids leſchtrog is, en boven op het water een blaauw dun vet vliesje of huidje waargenomen word.

Ontrent Tin en Lood-erts kan de Schryver niets zekers melden.

Of hier tin en lood-erts is, kan ik wegens de bovengemelde rede niet zeggen; edog ik acht, dat by aldien de bergwerken beter voortgezet wierden, men hier zoo wel als in Europa beide zoorten van erts aantreffen zoude, om dat de Natuur het land alhier van deze beide bergſtoffen juiſt niet zal hebben ontbloot, terwyl ze

het

het zelve zoo mildelyk velen anderen medegedeelt heeft, gelyk van het yzer reeds gezegt is, en van de andere volgen zal.

lver-erts reeds aan Kaap graven.

Wat het zilver aanbelangt, ik heb my daar ontrent in den beginne op de ondervinding beroepen, en gezegt, dat reeds over veel jaren een tamelyke menigte zilvererts gegraven en na Holland gezonden zy; ik heb ook twee diergelyke mynen aangewezen en gemeld, dat de eerste achter den Tafelberg na Constantia toe, en de twede te Drakenstein ontrent de aangename en treffelyke buitenplaats van den Landdrost Jan Mulder, genaamt Zorg-vliet, ontdekt waren. Hoe zoude als dan aan diergelyk erts konnen worden getwyffelt? waar van men onfeilbaar meer aderen en groeven zoude aantreffen, ten ware de aangetoonde redenen zulks beletten.

Of'er oud-aderaan de ap zyn.

Dat insgelyks goud-aderen aan de Kaap zyn, blykt niet alleen uit de voorgaande stellingen des naamlozen Auteurs van de Fichtelbergsche beschryving, maar zulks betuigt ook Vader *Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 95. alwaar hy stenen bybrengt, die zulks bekrachtigen, en waar in men met een vergroot-glas kleine goud-streepjes ziet. My zyn van diergelyke stenen zeer veele bekent, en kan men van dezelve een grote menigte in de holte van het Princen Kasteel achter aan de Steenbergen vinden, welke rood zyn, en veel gele stipjes hebben, die door een vergroot-glas als goud blinken. Men ziet ook zulke stenen, hoe wel kleine als zand-stenen, langs den weg na het warme bad over den berg, de Hout-hoek genaamt, en op verscheide andere plaatzen, waar door alzoo ontwyffelbaar schynt te zyn, dat 'er ook goud-aderen ja goud zelfs aan de Kaap is.

oper-erts alt zekerk in Afri-a.

Wie aan Koper-erts wilde twyffelen, gelieve maar de moeite te nemen, om een paar hondert mylen landewaards in te reizen, zoo zal deze twyffelachtigheid hem wel haast benomen worden. Want aldaar zoude hy hoge bergen aantreffen, die Koperbergen worden genaamt, om dat zy rykelyk koper houden, en naar het getuigenis der genen, die daar zyn geweest, door de hete zonnestralen smelten en afvloejen laten. Deze bergen zouden zoo hoog zyn, dat de Heer *Simon vander Stell*, die als Gouverneur alhier op bevel van de Illustre Compagnie, een keer derwaards heeft gedaan, heeft derven verzekeren, hoewel hy 'er misschien niets af zal hebben gedaan, en Vader *Tachart loc. cit. pag.* 107, welke zulks van den gemelden Heer heeft gehoort, dat men 40 dagen van noden heeft, om boven op dezelven te geraken.

Hoogte der Afrikaansche Koperbergen.

Het zy ontrent de hoogte van deze koperbergen, hoe het zy, het is zeker, dat aldaar koper genoeg valt. Wie weet ook, byaldien men naauwe navorsching deed, of 'er ook geen goud zoude worden gevonden; ten minsten zoude het koper rykelyk goud-houdende konnen bevonden worden, gelyk in Ongaryen en andere landschappen pleegt te geschieden. De daar ontrent wonende Hottentotten weten dit metaal zeer wel te gieten; aangezien zy hare schilden, die als halve manen zyn, en welke zy tot cieraad op hare voorhoofd dragen, alwaar zy dezelve met hare smerige hairen vast maken, gieten, glad en blinkent maken, en treffelyk daar mede pralen. De voorgemelde Vader *Tachart* betuigt dit andermaal *loc. cit. pag.* 100, alwaar hy aldus schryft: Velen, namelyk Hottentotten, hebben ook kennis van de mineralien, weten dezelven te gieten en klaar te maken; houden dezelven nogtans in geen waarde, misschien om dat in haar land een grote menigte

Hottentotten weten het koper te gieten en te smelten.

nigte goud, zilver en koper-aderen gevonden worden.

Welk Metaal de Hottentotten liefst hebben.

Dit alles is de waarheid, en zal op zyn tyd nader worden gezegt, dat zy goud en zilver beide in geen waarde houden, om dat zy geen geld hebben, kennen of gebruiken. Wat het koper aanbelangt, het zelve beminnen zy, om dat het in de zon blinkt en glinstert, als het geslepen of gepolyst is. Voor 't overige achten zy het zelve minder als het yzer, dat zy tot haar geweer, messen, ajuyntjes-yzer en tot andere dingen hoogst van noden hebben; en is derhalven dit mineraal hen veel aangenamer, dan alle de anderen, of schoon het by de Europeanen niet hoog in waarde is.

De Auteur eindigt de beschryving van het Mineraalsche Ryk.

Dit is nu 't geen, Lezer, dat ik u van het Mineraalsch Ryk zeggen kan. Meer zult gy van iemand, die zich nooit veel op de kennis van de metalen heeft gelegt, niet eisschen. My is wel bewust, dat zommigen ook het water hier onder trekken willen, zoo als voornamelyk *Samuel Dale* in zyne *Minerologia* gedaan heeft, edog kan ik niet bezeffen, met wat recht zulks geschied, te meer naardien hy zoo wel minerale als andere gemene waters aanhaalt en gene uitzondert. Ik heb dezelve alhier willen daar buiten sluiten en op een ander tyd bewaren; ten dele om dat het water alhier zich op gantsch byzondere eigenschappen beroemen kan, en ook vermids het zelve zeer veel veranderingen onderhevig is, welke hier aan te halen, de tyd niet zoude toelaten, aangezien ik nergens water heb gezien, waar van diergelyks zoude konnen worden gezegt.

Waarom hy alhier niets van de Water gemeld heeft.

Ik besluit derhalven deze materie, en verzoek, dat gy myne eenvoudigheid niet qualyk gelieft te duiden, en my ter zelver tyd te vergunen, dat ik u by de eerste gelegentheid opdisch het *Regnum Vegetabile*; 't welk my eenigzins beter als het voorgaande bekent is, om dat ik de fraje gewassen, zeldzame bloemen, vreemde bomen, en struiken dagelyks voor ogen heb, en met vermaak aanschouw.

XVI. HOOFT-

XVI. HOOFTSTUK.

Alphabetsche Beschryving en verhaal der Bloemen, Bomen, Wortelen en andere Afrikaansche Aardgewassen, die aan de Kaap de Goede Hoop gevonden worden.

De Auteur ontschuldigt zich, dat hy het Regnum vegetabile *niet eerder heeft beschreven. Bekent dat hy geen Kruid-kundige is. In welke talen de Schryver de Gewassen noemen wil. Absinthium Africanum. Allium Africanum, waar die overvloedig groeit, Aan de Kaap vallen veel zoorten van Aloë. Waar zy op 't veld overvloedig zyn aan te treffen. Beschryving der Afrikaansche Aloën, en hunne verscheide zoorten. Vyf zoorten van Alaternoides Africana. Twee zoorten van de Amygdolus Africana. Drie zoorten van de Anæmospermos Africana. Agt zoorten van de Apocynum Africanum. Arum Æthiopicum. Arum Africanum. Arum Ægyptiacum. Aanmerking over de eerste zoort van dit Kruid. Hoe de Hottentotten dezelve nuttigen. Drie zoorten van Asclepias Africana. Argyradentros Africana. Waar toe hy gebruikt word. Asparagus Sylvestris Africanus. Tien zoorten van de Aster Africanus. Vier zoorten van de Bellis Africana. Twee zoorten van de Bryonia Africana. Agt zoorten Campanula Africana. Drie zoorten van de Centaurium majus Africanum. Vier zoorten van de Centaurium minus Africanum. Twee zoorten van de Chrysanthemum Africanum. Vier zoorten van de Colutea Africana. Agt zoorten van de Coma aurea Africana. Ses zoorten van de Conyza Africana. Vyf zoorten van de Cotyledon Africana. Drie zoorten van de Cytisus Africanus. Twee zoorten Echium Africanum. Zeventien zoorten van de Elichrysum Africanum. Elf zoorten van de Erica Africana. Twee zoorten van de Filicula Africana. Drie zoorten van de Filix Africana. Twintig zoorten van de Genista Africana. Vier zoorten van de Geranium Africanum. Zeventien zoorten van de Jacobæa Africana. Twee zoorten van de Jasminum Africanum. Zes zoorten van de Ketmia Africana. Twee zoorten van de Laurus Africana. Lauri folia Africana. Wat daar van aan te merken Drie zoorten van de Leuconium Africanum. Twee zoorten van de Lilio-Narcissus Africanus. Twee zoorten van de Lotus Africana. Drie zoorten Melianthus Africanus. Drie zoorten van de Ornithogalum Africanum. Drie zoorten van de Oxis bulbosa Africana. Drie zoorten van de Phaseolus Africanus. Vyf zoorten van de Polygala Africana. Twee zoorten van Pseudodictamnus Africanus. Twee zoorten van de Salvea Africana. Drie zoorten van de Scabiosa Africana. Twee zoorten van de Sclarea Africana. Vyf zoorten van de Sedum Africanum. Agt zoorten van de Sisynrichium Æthiopicum. Twee zoorten van de Solanum Africanum. Twee zoorten van de spartium Africanum. Drie zoorten van de Spiræa Africana. Wat Hottentots Bucchu zy. Word tot Hair-poeder gebruikt. Twee zoorten van de Tanacetum Africanum. Elf zoorten van de Thymelea Africana Vyf zoorten van de Tithymalus Africanus. Drie zoorten van de Trifolium Africanum. Drie zoorten van de Valeriana Africana. Twe zoorten van de Vitis Idea. De Auteur ontschuldigt zich, byaldien hy ontrent de beschryving dezer gewassen mogt hebben gefeilt. Waarom de Schryver tot nu van de Ficoides niets heeft gemeld. De Schryver wil derzelver zes en dertig zoorten als nu afhandelen. Amaquas-boom. Kreupel-hout. Kanna. Wat voor een gewas. De Hottentotten beminnen het zeer. Waar toe de Europeanen het gebruiken. Stink-hout. De Schryver heeft dikwyls welruikende oorden doorgereist. Besluit van dit Hoofdstuk.*

[De] Auteur [o]nschul[d]igt zich, [d]at hy het *Regnum ve[get]abile* niet [e]erder [h]eeft [b]eschreven.

HEt zal buiten twyffel niet nodig zyn, om een lange ontschuldiging te gebruiken, dat ik nu eerst met het *Regnum Vegetabile* voor den dag kom, daar het overlang had behoren te geschieden; want uwe hoogst geschatte vriendschap gebied my te hopen, dat dit uitstel niet qualyk zal worden geduid; te meer om dat ik my

my verzekert hou, dat u het weinige, 't welk ik u daar van zal konnen mededeelen, als nu zoo aangenaam zal zyn, dan of het op zyn behoorlyke plaats geſchied was, door dien het aan myne wilvaardigheid niet zoude hebben geſcheelt, ten ware eenige onverwachte beletzels myn voornemen hadden verydelt.

Naardemaal deze hinderpalen echter als nu uit den weg zyn geruimt, en ik myn woord ſtand doen wil, bied ik u aan 't geen ik van Bloemen, Bomen, Kruiden en Wortelen waar te nemen, in ſtaat geweeſt ben. Ik hoop, dat zulks eenig genoegen zal geven, door dien aan u bekent is, dat ik my op de Kruid-kunde niet heb gelegt, om dat het myn werk niet is geweeſt. En 't geen ik u als nu daar van mededeel, heb ik myn aangename tuin-woning te danken, welke my in de eerſte drie jaren door hoge gunſt van den Heer Gouverneur Willem Adriaan vander Stell, en op byzondere recommandatie der Illuſtre Ooſt-Indiſche Compagnie aan den zelven, ten deel gevallen is. Daarbenevens ben ik het ook de dagelykſche ommegang met Johan Hartog, Tuinman in deze weerreld beroemden tuin van de gemelde Compagnie, en eindelyk de *Herbariis vivis*, of levendige kruidboeken van wylen den Heer N. Orland, welke deszelfs ſtiefzonen Jan en Andreas Bloem my verſcheidemalen hebbben laten zien, verſchuldigt.

De Schryver bekent: dat hy geen Kruid-kundige is.

Derhalven zal ik my met een lange en wydlopige voorrede niet ophouden, maar zoo voort tot de zaak zelf treden. Ondertuſſchen zal de Lezer my wel willen vergunnen, om ù te zeggen hoe en op wat wyze ik van voornemen ben, om deze Kruidſtoffe af te handelen; welke kortelyk zal beſtaan in de alfabetſche order, welke ik in de beſchryving der dieren gehouden heb; mids dat ik zorg zal dragen, dat geene uitheemſche gewaſſen onder de inlandſche worden gemengt, maar dat alvorens de Afrikaanſche alleen in goede order na elkanderen, voor zoo veel my dezelven bekent zyn, en daar na de voornaamſte vreemden in 't byzonder, aangetoont werden.

Door dien echter de inlandſchen zoo wel als de uitlandſchen zeer menigvuldig zyn, zoo zult gy wel willen toelaten, dat ik by allen geen lange beſchryving voeg; maar zommigen alleenlyk in de Latynſche tale noem en haar rechte onderſcheid daar by meld, ten ware my eenigzins mogelyk was, om dezelven eigentlyk uit te drukken, wanneer ik haar ook Duitſche namen geven zal, de Latynſche zal ik alleen behouden, wanneer de *Termini Botanici* of Kruid-woorden niet gevoeglyk konnen worden vertaalt, welke de Lezer daar na naar zyn eigen believen beter benoemen en beſchryven kan. Daarbenevens zie ik als voor af, dat deze materie zoo wydlopig als die der dieren zal vallen, welke byaldien ik iets van de nuttigheid en gebruik ditmaal daar by voegde, veel meer uitdyen zoude; edog uit vrees, dat een zoo lange zaus niet uw ſmaak mogt zyn, zal ik daar van niets reppen.

En aldus heeft de Lezer den gantſchen inhoud van dit Hoofdſtuk nevens de materie zelf, op wat wys dezelve zal worden afgehandelt. Een betere ſchikking is my niet bewuſt, als hebbende verder van de kruiden geen kennis, dan dien ik door den bovengemelden Tuinman heb gekregen; welke een tamelyk ervare kruidkenner is, en deswegen reeds van een voornaam Heer in Holland na America is gezonden, om de vreemde gewaſſen van dat waereldgeweſt op te zoeken, en na Holland te zenden. Behaagt U deze beſchryving niet, zoo zult

gy

gy nogtans de wilvaardigheid om uwe nieuwsgierigheid te voldoen, daar uit zien, en overtuigt zyn, dat het my aan grondiger kennis, en geenzins aan dienstvaardigheid gemankeert heeft.

Dienvolgens zal het eerste Afrikaansch gewas zyn, 't welk zoo als my meer gemelde Tuinman *Jan Hertog*, bericht heeft, naar de benoeming der *Botanici* of kruidkundige heet, *Abutilon Africana, foliis rugosis & siliculis lanuginosis.* Dat is: Abutilon of Maluwe uit Afrika met rimpelige bladeren en ruige steel. Waar van ik niet nodig acht, om meer aan te halen, door dien dezelve achtervolgens het bericht van *Simon Pauli in opere quadripartio Botanico pag.* 186. in de winkels niet gebruikt, en ook van *Dioscorides* en *Galenus* beiden niet gemeld word, maar deswegen nog een grote twist tusschen de kruidkenners legt.

bsin- m A- inum is zo bit- ls het o- nsch.

Absinthium Africanum frutescens, foliis latioribus. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Alssem, met brede bladeren. De ondervinding leert, dat deze plant zoo bitter niet is, als de Europeaansche, naardien men geen extract daar van kan maken, die sterk genoeg is, om Alssen-wyn te vervaardigen.

Allium Africanum flore purpurascente. Dat is: Afrikaansche knoflook met een purper-bloem. Welke in het landschap, alwaar de zoogenaamde Hottentotsche koopmans Natie woont, 20 mylen van de Kaap gelegen, en voornamelyk op de plaats, die voornamelyk de knoflooks-kraal word genaamt, zeer overvloedig groeit. Toen ik met den gemelden Tuinman na het warme bad reisde, heeft hy my die plaats aangewezen, en wy hebben in struiven van de knoflook gegeten.

an de p val- zeer zoor- van ën.

Van Aloën vallen hier velerhande zoorten; daar onder zyn my deze navolgende bekent, waar van 'er velen in den tuin van de Illustre Compagnie staan, welken doorgaans jaarlyks bloejen; aangezien schier geen maand van het jaar verby gaat, zonder dat de eene of de andere Aloe-plant en menigmaal velen te gelyk in bloem staan, en dezelven een ruimen tyd behouden. Ondertusschen worden zy hier niet veel geacht, om dat zy buiten den tuin ook in 't open veld tusschen de rotzen en klippen groejen, en byna voor onkruid gehouden worden. Gelyk dan aan 't Stellenbosch by Adam Tas; aan Drakenstein by den Heer Jan Mulder; ontrent het warm bad aan den Zwarten berg en elders in 't open veld vele zoorten by malkander worden aangetroffen, welke uit de klippen groejen, bloejen en ongemeen vermenigvuldigen; terwyl hare bloem, die doorgaans rood met witte stipjes is, zeer lieflyk in de oogen valt, en naderhand zeer veel zaat-knopjes achterlaat; de zoorten echter, welken ik alomme heb gezien, zyn de volgenden.

Beschryving van de Afrikaansche Aloën en hunne verscheide zoorten.

Aloë Africana arborescens, montana non Spinosa, folio longissimo, plicatili, flore rubro. Dat is: Boom-Afrikaansche Berg-Aloë, zonder dooren met een zeer lang gevouwen blad en roden bloem.

Aloë Africana arborescens, floribus albicantibus fragrantissimis. Dat is: Boom-Aloë uit Afrika, met een witachtige en zeer sterk welruikende bloem.

Aloë Africana caulescens, foliis spinosis, maculis ab utraque parte albicantibus notatis. Of; Steelachtige Afrikaansche Aloë, met stekelige bladeren, op byde zyden met witte vlakken getekent.

Aloë Africana, brevissimo crassissimoque folio, flore subviridi. Dat is: Aloë uit Afrika, met zeer korte en dikke bladeren, en een bleek-groene bloem.

Aloë Africana, folio glabro rigidissimo, flore subviridi. Of; Afrikaansche Aloë met een glad en gantsch

gantſch hard blad, en bleek-groene bloem.

Aloë Africana, flore rubro, folio, maculis ab utraque parte albicantibus notato. Dat is: Africaanſche Aloë, met een rode bloem, en op byde zyden met witte vlakken getekent blad.

Aloë Africana, flore rubro, folio triangulari & verrucis ab utraque parte albicantibus notato. Dat is: Afrikaanſche Aloë, met een rode bloem, en een driehoekig blad, op byde zyden met witte knobbels als wratten getekent.

Aloë Africana, folio in ſummitate triangulari, margaritifera, flore ſubviridi. Dat is: Afrikaanſche Aloë, met een blad van parelkouleur, aan 't einde driehoekig toelopende, en een bleekgroene bloem.

Aloë Africana margaritifera minor. Of kleinder Parelgekouleurde Afrikaanſche Aloë.

Aloë Africana foliis glaucis, margine & dorſi parte ſuperioris ſpinoſis, flore rubro. Dat is: Afrikaanſche Aloë, met een rode bloem, en graauwe bladeren, de rand en het bovenſte gedeelte van den rug met dorens bezet.

Aloë Africana, foliis glaucis, margine & dorſo integro Spinoſis. Dat is: Afrikaanſche Aloë, met graauwe bladeren, rondom en over den gantſchen rug doornachtig.

Aloë Africana cauleſcens, foliis glaucis, caulem amplectentibus. Dat is: Steelachtige Aloë uit Afrika, met graauwe bladeren, om den ſteel lopende.

Aloë Africana, folio triangulo & longiſſimo, floribus luteis & fœtidis. Dat is: Afrikaanſche Aloë met zeer lange ſmalle bladeren en een gele en ſtinkende bloem.

Aloë Africana cauleſcens, foliis magis glaucis, caulem amplectentibus, & in mucronem obtuſiorem deſinentibus. Dat is: Steelachtige Afrikaanſche Aloë, met gantſch graauwe bladeren, om den ſteel ſlingerende, en aan haar ſpits end gantſch toelopende.

Aloë Africana cauleſcens, foliis minus glaucis, caulem amplectentibus, dorſi parte ſuperiore ſpinoſa. Dat is: Steelachtige Afrikaanſche Aloë, met graauwachtige bladeren, op 't bovenſte gedeelte van den rug met ſtekels bezet, rondom den ſteel lopende.

Aloë Africana caulescens foliis glaucis, caulem amplectentibus latioribus & undiquaque ſpinoſis. Dat is: Steelachtige Afrikaanſche Aloë, met graauwe brede bladeren, overal met ſtekels bezet, om den ſteel lopende.

Aloë Africana caulescens, foliis glaucis, caulem amplectentibus, dorſo integro ſpinoſo. Dat is Steelachtige Afrikaanſche Aloë met graauwe bladeren, om den ſteel lopende, de gantſche rug met ſtekels bezet.

Aloë Africana caulescens, foliis glaucis brevioribus, caulem amplectentibus, foliorum parte interna & externa non nihil ſpinoſa. Dat is: Steelachtige Afrikaanſche Aloë, met korte graauwe bladeren, om den ſteel lopende; de bladeren van binnen en van buiten met eenige ſtekels bezet.

Aloë Africana caulescens, foliis glaucis breviſſimis, foliorum ſummitate interna & externa non nihil ſpinoſa. Dat is: Steelachtige Afrikaanſche Aloë met zeer korte graauwe bladeren, aan 't end zoo wel binnen als buiten met eenige ſtekels bezet.

Aloë Africana caulescens perfoliata, glauca & non ſpinoſa. Dat is: Afrikaanſche Steelachtige Aloë, met graauwe doorgeboorde bladeren, zonder ſtekels.

Aloë Africana glabro folio, minutiſſimis cavitatibus donato. Of: Afrikaanſche Aloë met gladde bladeren, met zeeer kleine hollighe-den begaaft.

Aloë Africana humilis, ſpinis inermibus & verrucis obſita. Dat is:

is: Lage Afrikaansche Aloë, welkers bladeren met weerloze stekels en wratten bezet zyn.

Aloë Africana humilis Arachnoidæa. Dat is: Gantsch laage Afrikaansche Aloë enz.

Aloë Africana humilis, foliis ex albo & viridi variegatis. Dat is: Lage Afrikaansche Aloe, met wit en groen geschakeerde bladeren.

Aloë Africana humilis, folio non nihil reflexo, floribus ex albo & rubro variegatis. Dat is: Lage Afrikaaansche Aloë, met eenigzins hangende bladeren, en een wit en rood geschakeerde bloem.

Aloë Africana humilis, folio in summitate triangulari & rigidissimo, marginibus albicantibus. Dat is: Lage Afrikaansche Aloë, met een zeer hard aan 't end driehoekig toelopend blad, en een witachtigen randt.

Aloë Africana erecta, triangularis & triangulari folio viscoso. Dat is: Recht staande drikantige Afrikaansche Aloë, met een driehoekig kleverig blad.

Aloë Africana erecta rotunda, folio parvo & in acumen rigidissimum exeunte. Dat is: Overend staande ronde Afrikaansche Aloë, met een klein blad, met een zeer styve punt uitlopende.

Alaternoides Africana, Ericæ foliis, floribus albicantibus & muscosis. Dat is: Afrikaansche Alaternoides met bladeren van Heydegras, en een witte mosachtige bloem.

Alaternoides Africana, Telephini legitimi imperati folio flore viridi. Dat is: Afrikaansche Alaternoides, met bladeren van kleine altyd groen blyvende smeerwortel of wondkruid, van *Ferrante Imperato*, Napolitaan, *Telophium legitimum*, of oprechte smeerwortel genaamt, en een groene bloem.

Alaternoides Africana Lauri serratæ folio. Dat is: Afrikaansche Alaternoides', met gezaagde Laurier bladeren.

Alaternoides Africana, Chamæmespili folio rigidiore & minore, floribus albicantibus. Dat is: Afrikaansche Alaternoides met bladeren van Chamæmispelen, hoewel kleinder en sterker, en een witachtige bloem.

Alaternoides Africana, Rorismarini latiori & pilosiori folio flore cæruleo. Dat is: Afrikaansche Alaternoides, met bladeren van Rosmaryn, behalven breder en vezeliger, en een hemelblaauwe bloem. Deze plant vind men veel in 't land van de Hottentotsche zoogenaamde Attaquas natie, waar van te zyner tyd meer bericht volgen zal.

Althæa Africana vesicaria. Dat is: Afrikaansche witte maluwe, met afhangende zaad blaaskens.

Amygdalus Africana nana, flore incurvato roseo simplici, folio mali persici angustiore. Dat is: Lage Afrikaansche Amandelboom, met een enkelde lyfverfde bloem, en smaller bladeren dan die van een perzikboom. Amygdalus Africana.

Amygdalus Africana nana, flore incurvato roseo pleno, folio mali persici angustiore. Dat is: Lage Afrikaansche Amandelboom met een dubbelde Roosverfde bloem, en bladeren van een persikboom. Deze Amandelen zyn boven maten bitter en onaangenaam van smaak, hoewel dezelven nogtans gekookt van de Hottentotten worden gegeten.

Anæmospermos Africana, foliis Cardui benedicti, florum radiis intus Sulphureis. Dat is: Afrikaansche Anæmospermos met bladeren van Cardobenedict, en zwavelverfde stekels binnen in den bloem. Anæmospermos Africana

Anæmospermos Africana, foliis Plantaginis, flore sulphureo. Dat is: Afrikaansche Anæmosperes met bladeren van Weegbre, en een bleekgele bloem.

Anæmospermos Africana Jacobææ

bææ maritimæ foliis, flore sulphureo. Dat is: Afrikaansche Anæmospermos met bladeren van zee Sint Jakobs-kruid, en een bleekgele bloem.

Apocynum Africanum. *Apocynum Africanum erectum, villoso fructu, salicis folio lato glabro.* Dat is: Opschietende Afrikaansche Apocynum, van vele ook *Periploca* en *Beidelsar* genaamt, met een ruige of wollige vrucht, en brede gladde bladeren van Wilgen.

Apocynum Africanum erectum, villoso fructu, salicis folio lato subhirsuto. Dat is: Opschietende Afrikaansche Apocynum, met een wollige vrucht, en brede eenigzins ruige bladeren van Wilgen.

Apocynum erectum Africanum, villoso fructu, salicis folio glabro angusto. Dat is: Opschietende Afrikaansche Apocynum met een wollige vrucht, en gladde smalle bladeren van Wilgen.

Apocynum Africanum humile, aizoides, siliquis erectis. Dat is: Kleine op de aard leggende en altyd groen blyvende Apocynum met overend staande peulen.

Apocynum Africanum erectum subhirsutum, foliis undulatis. Dat is: Opschietende eenigzins ruige Afrikaansche Apocynum, met gewaterde bladeren.

Apocynum scandens Africanum, vincæ pervincæ foliis, subincanum. Dat is: Gantsch groen opklimmende Apocynum uit Afrika, met bladeren van kleine Maagdepalm.

Apocynum Africanum scandens Asphodeli radice, angustissimo folio. Dat is: Opklimmende Afrikaansche Apocynum, met een zeer smal blad, en Affodillen gelykende wortel.

Apocynum Africanum, Lapati folio. Dat is: Apocynum uit Afrika, met bladeren van Patich, of Roo Ridder.

Arum Æthiopicum. *Arum Æthiopicum Florigerum & fructum ferens, radice magna orbiculari.* Dat is: Bloejende en vruchtdragende Kalfsvoet of Manskracht uit Ethiopie, met een grote ronde wortel.'

Arum Ægyptiacum. *Arum maximum Ægyptiacum, quod vulgo Colacassia audit.* Dat is: Grootste Kalfsvoet uit Egipte, doorgaans Colocassia genaamt.

Arum Africanum. *Arum Africanum Flore albo odorate.* Dat is: Afrikaansche Kalfsvoet met een witte lieffelyke bloem.

By deze driederhande zoorten van deze plant acht ik nodig te melden, dat de eerste alhier de gemeenste is, welke een witte en ruikende bloem heeft; zy bemint een vochtige grond, en heeft een grote dikke wortel, welke geschrabt, sneeuw wit, en aan schyven gesneden, een radys niet heel ongelyk is; weshalven het dikwyls gebeurt, dat een vreemdeling daar mede gefopt en toornig gemaakt word; aangezien dezelve geweldig op de tong brand; en zodanige pyn veroorzaakt, dat men niet weet, hoe men den brand in den mond bluſschen zal; om dat men den mond met water spoelende, het quaad erger word, en men zodanig aan 't quylen geraakt, dan of men een Salivatiecuur ondergaan had. De pyn welke deze wortel veroorzaakt, is zoo uitbundig, dat menigmaal de gene die misleid is, zynen Bedrieger met een mes naloopt, en dreigt, om hem te doorsteken, of een wakkere jaap te geven.

Hoe de Hottentotten deze nuttigen. Derhalven zyn de Hottentotten veel verstandiger, want niet tegenstaande zy zoo wel de wortel, als deszelfs zaadt, 't welk op een lange steel groeit, waarom de witte bloem, die uit een blad klokswyze bestaat, is, zonder vrees nuttigen, zoo eeten zy dezelve echter niet raauw, maar na dat de wortel en 't zaadt beide twee of driemalen gekookt zyn, en den scherp bytenden smaak verloren hebben, waar na zy de wortel in de zon gedroogt, onder

de heete asſche braden en vervolgens eeten; en word derhalven deze wortel met het zaadt, doorgaans Hottentots-brood genaamt.

Aſclepias Africana.

Asclepias Africana Aizoides. Dat is: Altyd groene Afrikaanſche zwaluwe-wortel.

Asclepias Africana Aizoides, longioribus foliis, minus dentatis. Dat is: Afrikaanſche altyd groene zwaluwe-wortel, met lange bladeren, eenigzins getandt of gekerft.

Asclepias Africana Aizoides, flore pulchre fimbriato. Dat is: Huislook gelykende Afrikaanſche zwaluwe-wortel, met een fraaje gekrulde bloem.

Argyrodentros Africana.

Argyrodentros Africana, foliis ſericis & argenteis. Dat is: Afrikaanſche Zilver-boom met zachte witte blinkende bladeren. Deze boom groeit alhier aan de Kaap zoo wel in de valeyen als op de bergen; voornamelyk word ontrent Conſtantia een gantſche boſch daar van aangetroffen, weshalven de woning van den Heer van Heiſtingen, de *Zilver-boom* word genaamt. Ondertusſchen hoe aangenaam en bevallig hy ook in 't oog is, deszelfs hout is tot niets bequaam, dan tot brandhout; en vermids hy een vrucht draagt, als de Denneboom, zoo lykt hy wel een zoort daar van te zyn, of ſchoon hy voor 't overige den gemelden boom niets gelykt, en zyn hout ook veel vaſter is, als dat van een pek-denne of pyn-boom.

Aſparagus Sylveſtris Africanus, dat daar van te melden.

Asparagus Sylveſtris Africanus aculeatus. Dat is: Wilde Afrikaanſche Asperſie, met ſcherpe doornen aan de takken. Dit gewas vind men alhier aan de Kaap alomme in 't open veld, zoo als ook langs de waterkant en vochtige plaatzen, en is zoo ſtekelig, dat menigmaal in 't verby gaan de kouzen daar in haken en ſcheuren. De ſtelen zyn grasgroen, en eer zy hebben uitgebloeit, zoo week als tamme Asperſie. Zy hebben ook een zeer goede lieffelyke ſmaak, zoo als ik menigmaal met groot vermaak bevonden heb, niet tegenſtaande de tamme Asperſie in een ongemene overvloed groeit. De ſlaven en Hottentotten brengen dezelve voor een beuzeling te koop, zoo dat men zyn hert licht daar aan ophalen kan, zelfs eer en alvorens men nog tamme Aſperſie kan bekomen, of als deszelfs tyd reeds uit is,

Asphodelus Africanus anguſti folii luteus, minor. Dat is: Smalbladig gele Afrikaanſche Affodillen, met een gantſche kleine bloem.

Aſplenium Africanum ramoſum maximum, caulibus ſplendentibus. Of: Grootſte Afrikaanſche takkige Steenvaren of Mildkruid, met blinkende ſtelen.

Aſter Africanus.

Aſter Africanus Jacobææ foliis Flore aureo. Of: Afrikaanſch Sterrekruid met bladeren van St. Jakobs-kruid, en een goud-gele bloem.

Aſter Africanus, Stoechadis foliis, Flore aureo. Of: Sterrekruid uit Afrika, met bladeren van Stechaskruid, en een goudgele bloem.

Aſter Africanus ramoſus, Hysſopi foliis, Floribus coeruleis, Dat is: Takkig Afrikaanſch Sterrekruid, met bladeren van yzop, en hemelblaauwe bloemen.

Aſter Africanus ramoſus, Hysſopi foliis, Floribus albis. Dat is: Takachtig Sterrekruid uit Afrika, met yzop-bladeren, en witte bloemen.

Aſter Africanus, Heligriſi folio, Flore rubro. Dat is: Afrikaanſch Sterrekruid met bladeren van Water-Eppe, en rode bloem.

Aſter Africanus frutescens, foliis anguſtis & plerumque conjunctis, Dat is: Boomachtig Afrikaanſch Sterrekruid, met ſmalle en veel zamen gevoegde bladeren.

Aſter Africanus frutescens, ſplendentibus parvis & reflexis foliis.

liis. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Sterre-kruid, met kleine blinkende en nederwaards hangende bladeren.

Aster Africanus, frutescens, Lavendulæ Folio, Flore purpureo. Dat is: Struwelswyze opschietende Afrikaansch Sterrekruid, met Lavendelbladeren, en een purpere bloem.

Aster Africanus, annuus, Senecionis Foliis. Dat is: Afrikaansch Sterrekruid, dat maar een zomer duurt, met bladeren van kruiswortel of Grindkruid.

Aster Africanus frutescens, foliis Senecionis crassioribus. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Sterrekruid met bladeren van Kruiswortel, hoewel dikker.

Asteroplatii-carpos Africana frutescens, Crithmi morini foliis. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Asteroplatii-Carpos of brede vruchten dragend Sterekruid met Zee-Venkel-bladeren.

Astralagus Africanus odoratus, Siliqua triangulari Flore luteo. Dat is: Ruikende Afrikaansche Astralagus, met een driehoekige zaad-peule, en gele bloem.

Bellis Africana.

Bellis Africana, Florum pediculis pene aphyllis foliis incisis. Dat is: Afrikaansche Madelieven met byna kale stele en ingesneden bladeren.

Bellis Africana, Florum pediculis foliosis, foliis angustis & integris. Dat is: Afrikaansche Madelieven, welkers bloem-stelen vol smalle en volle bladeren zyn.

Bellis Africana, capitulo, aphyllo luteo, Coronopi folio, cauliculis procumbentibus. Dat is: Afrikaansche Madelieven met gele blote hoofdekens en bladeren van Hertshoorn of Kraayen voet, en nederwaards hangende steeltjes.

Bellis Africana capitulo aphyllo luteo Coronopi folio, foliis & cauliculis junceis erectis. dat is: Afrikaansche Madelieven met gele blote hoofdekens en bladeren van Kraayenvoet, welke zoo wel als de steeltjes dun zyn, en overend staan.

Bryonia Africana.

Bryonia Africana glabra, foliis in profundas lacinias divisis, fructu minori. Dat is: Gladde Afrikaansche Bryonie of Wilde Wyngaardt, welkers bladeren diep ingedrukte vouwen hebben, en een kleine vrucht draagt.

Bryonia Africana laciniata, puberosa radice, Floribus herbaceis. Dat is: Afrikaansche Bryonie met gesnede bladeren, een knobbelige wortel, en kruidgelykende bloem.

Calendula sive Caltha Africana humilis, Flore intus albo, foris violaceo simplici. Dat is: Lage Afrikaansche goudbloem, met een enkelde bloem, die van binnen wit en van buiten violet is.

Campanula Africana.

Campanula Africana annua hirsuta, latis serratisque foliis, Flore magno violaceo. Dat is: Ruige Afrikaansche Klokskens, die maar eene zomer duren, met brede getande bladeren, en een grote violet-bloem.

Campanula Africana annua glabra, Serrato folio, Flore pallido. Dat is: Gladde Afrikaansche Klokskens, met gezaagde bladeren en een bleke bloem, die ook maar een jaar duren.

Campanula Africana hirsuta, parvo angustoque folio, Flore pallide violaceo. Dat is: Ruige Afrikaansche Klokskens, met kleine smalle bladeren en een bleek-violette bloem.

Campanula Africana annua, angusti folia, Flore purpurascente major. Dat is: Grote smalbladige Afrikaansche Klokskens, die maar eene zomer duren, met een purpere bloem.

Campanula Africana annua, angusti folia, Flore purpurascente minor. Dat is: kleine een jaar durende Afrikaansche Klokskens, met een purpere bloem, en smalle bladeren.

Cam-

Campanula Africana frutescens aculeosa, Flore violaceo. Dat is: Boomachtige Afrikaansche Klokskens met stekels en violette bloem.

Campanula Africana minor, Erini Facie, Flore violaceo, cauliculis erectis. Dat is: kleine Afrikaansche Klokskens met een gedaante van Erinus, met een paarze donkere violette bloem, en opstaande steeltjes.

Campanula Africana minor, Erini facie, Flore violaceo, cauliculis procumbentibus. Dat is: kleine Afrikaansche Klokskens met bladeren van Erinus, een paarze bloem, en nederwaards hangende steeltjes.

Camphorata Africana umbellata, frutescens. Dat is: Bomachtige Afrikaansche Kamferbloem, die gevlamt of gewatert is.

Cardamine Africana trifolia (dicitur etiam Nasturtium) foliis ternis, facie Christophorianæ. dat is: Afrikaansche Cardamine met drie bladeren (insgelyks Kersse genaamt, die op grasvelden groeit) met een gedaante van St. Christoffels-kruid.

Centaurium majus Africanum. *Centaurium majus Africanum laciniatum, Flore aureo odorato.* dat is: Grote Afrikaansche Santorie met ingesnede bladeren, en een goud-gele ruikende bloem.

Centaurium minus Africanum. *Centaurium minus Africanum lini foliis & facie, Flore amplo suave rubente.* dat is: kleine Afrikaansche Santorie met Vlaskruid gelykende bladeren, die ook zoo teder zyn, en een grote liefelyke rode bloem.

Centaurium minus Africanum arborescens lati folium, Flore ruberrimo. dat is: Boomachtige kleine Afrikaansche Santorie, met brede bladeren, en een hoog rode bloem.

Centaurium minus arborescens Africanum, angusti folium, Flore ruberrimo. dat is: Smalbladige boomachtige kleine Santorie uit Afrika, met een hoog rode bloem.

Centaurium minus Africanum arborescens, tulpiferum. Of: Boomachtige kleine Afrikaansche Santorie, met een tulpe gelykende bloem.

Cheiranthos Africana Flore luteo. dat is: Afrikaansche Cheiranthos met een gele bloem.

Chrysanthenum Africanum. *Chrysanthemum Africanum Stoebes foliis angustioribus.* dat is: Afrikaansche Ganzebloem, van velen ook Woekelaar of Guldebloem genaamt, met smalle bladeren van Stoebe.

Chrysanthemum Africanum repens, Flore aphylo, Coronopi folio. dat is: Kruipende Afrikaansche Ganzebloem met een blote bloem, en bladeren van Kraajevoet.

Chrysanthemoides Osteospergon Africanum odoratum, Spinosum & viscosum. dat is: Welruikende Afrikaansche stekelige en kleverige Chrysanthemoides.

Cistus humilis aizoides maritimus Africanus, Flore rubello. dat is: Lage Afrikaansche Zee-Cistus, met een roodachtige bloem.

Colutea Africana. *Colutea Africana annua, foliis parvis mucronatis, vesiculis compressis.* dat is: Een jaar durende Afrikaansche Lombaarsche Linse, met kleine spitze bladeren, en zamen gedrukte blaasjes.

Colutea Africana annua, foliis cordatis, & vesiculis minus compressis. dat is: Een jaar durende Afrikaansche Lombaarsche Linse, met een hert gelykende bladeren, en minder zamengedrukte blaasjes.

Colutea Africana Sennæ foliis, flore Sanguineo. Of: Afrikaansche Lombaarsche Linze, met Senes-bladeren, en bloedrode bloem.

Colutea Africana humilis flore Sanguine, Crotolariæ siliquis. dat is: Lage Afrikaansche Lombaarsche Linse, met een bloedrode bloem, en peulen van Crotolaria.

Coma aurea Africana. *Coma aurea Africana fruticans, foliis Linariæ, angustis major.* dat is: Afrikaansch groot struwelwys groe-

groejend Goud-blad met fmalle bladeren van vlaskruid.

Coma aurea Africana fruticans, foliis linariæ angustioribus minor. dat is: Afrikaanfch klein ftruwelswys groejende Goudblad, met fmalder bladeren van Vlaskruid.

Coma aurea Africana fruticans, linariæ foliis glaucio & lanuginosis. dat is: Afrikaanfch ftruwelswys groejende Goudblad met graauwe ruige bladeren.

Coma aurea Africana fruticans, omnium maxima, foliis tomentosis & incanis. dat is: Aldergrootft ftruwelswys groejende Goudblad uit Afrika, met gevoerde graauwe bladeren.

Coma aurea Africana fruticans, Ericæ folio. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanfch Goud-blad met bladeren van Erica of Heidekruid,

Coma aurea Africana fruticans, foliis glaucis & in extremitate trifidis. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanfch Goud-blad, met graauwe aan 't end in drien verdeelde bladeren.

Coma aurea Africana fruticans, foliis Crithmi marini. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanfch Goud-blad, met bladeren van zeevenkel.

Coma aurea Africana fruticans, foliis inferioribus incisis, superioribus dentatis. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanfch Goudblad, welkes onderfte bladeren ingefneden, en de bovenfte getand zyn.

Conyza Africana. *Conyza Africana arborescens incana, floribus purpuro-violaceis, foliis salviæ, odore Salviæ & Rosmarini.* Of: Arikaanfche graauwe boom-Conyza, met purperblaauwe bloemen, en bladeren die de gedaante van Salie, en den reuk van Salie en Rosmaryn hebben.

Conyza Africana humilis, foliis angustioribus nervosis, floribus umbellatis. dat is: Lage Afrikaanfche Conyza, met heel fmalle geaarde bladeren, en gewaterde bloemen.

Conyza Africana frutescens, foliis Salviæ, odore Camphoræ. Boomachtige Afrikaanfche Conyza, met Salie-bladeren en reuk van Camfer.

Conyza Africana frutescens, foliis Erucæ hamatis & incanis. Dat is: Boomachtige Afrikaanfche Conyza, met bladeren van Rakette enz.

Conyza Africana frutescens, foliis Rosmarini. dat is: Boomachtige Afrikaanfche Conyza, met Rofmaryn bladeren.

Conyza Africana Senecionis flore. dat is: Afrikaanfche Conyza, met een Kruiswortel bloem.

Cotula Africana, Calyce eleganti cæsio. dat is: Afrikaanfche krotendil of ftinkende Camille, met een fchone bleekgroene knop.

Cotyledon Africana frutescens, foliis orbiculatis, limbo purpureo cinctis. dat is: Boomachtig Afrikaanfch Navelkruid, met ronde bladeren, en purpere kanten. Cotyledo Africana

Cotyledon Africana, tereti folia, flore pulcherrimo. dat is: Afrikaanfch Navelkruid, met langwerpige bladeren, en ongemeen fraaje bloem.

Cotyledon Africana, foliis oblongis, floribus umbellatis, fibrosa radice. dat is: Afrikaanfch Navelkruid, met langachtige bladeren, gewaterde bloemen, en vezelige wortel.

Cotyledon Africana frutescens, folio longo & angusto, flore flavescente. Dat is- Boomachtig Afrikaanfch Navelkruid, met een lang fmal blad en geelachtige bloem.

Cotyledon Africana frutescens, flore umbellato coccineo. Dat is: Boomachtig Afrikaanfch Navelkruid, met een gewaterde roodfcharlake bloem.

Cytisus Africanus argenteus, flore atro purpureo. dat is: Afrikaanfche Cytifus met zilvere bladeren, en zwart purpere bloem. Cytisu Africa

Cyti-

Cytiſus Africanus hirſutus, anguſtifolius. dat is: Ruige Afrikaanſche Cytiſus, met ſmalle bladeren.

Cytiſus herbaceus Africanus, floribus rubris. Dat is: Gras gelykende Afrikaanſche Cytiſus; met rode bloemen.

hium A- canum. *Echium Africanum fruteſcens, foliis piloſis.* dat is: Boomachtige Afrikaanſch Slangenhoofd, met hairige bladeren.

Echium Africanum perenne, Lycopſis facie. Langdurende Afrikaanſch Slangenhoofd, met een gedaante van oſſetonge.

chryſum rica- m. *Elichryſum Africanum lanuginoſum, latifolium, calyce floris argenteo & ampliſſimo.* dat is: Ruige Afrikaanſche Elichryſon, met brede bladeren, en een zeer grote witte, als zilvere bloemknop.

Elichryſum Africanum tomentoſum fruteſcens calice argenteo. Dat is: Boomachtige Afrikaanſche Elichryſum of Goudenblom, met gevoerde bladeren, en een zilvere knop.

Elichryſum Africanum lanuginoſum anguſtiſſimo folio, calice floris argenteo & ampliſſimo. dat is: Ruige Afrikaanſche Goudenbloem, met zeer ſmalle bladeren, welker bloemen op een zeer groten witten als zilveren ſteel ſtaan.

Elichryſum Africanum tomentoſum fruteſcens, floris calice aureo. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Goudenbloem, met gevoerde bladeren, en een goudgele bloemeſteel.

Elichryſum Africanum fruteſcens, coridis folio. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Goudenbloem, met bladeren van Coris.

Elichryſum Africanum incanum tomentoſum, foliis ſubrotundis. dat is: Graauwe gevoerde Afrikaanſche Goudenbloem, met rondachtige bladeren.

Elichryſum Africanum umbellatum, oderatum luteum. dat is: Gewaterde ruikende gele Goudenbloem uit Afrika.

Elichryſum Africanum fruteſcens, anguſtis & longioribus foliis, incanis. Dat is: Boomachtige Afrikaanſche Goudenbloem met lange ſmalle graauwe bladeren.

Elichryſum Africanum lati folium foetidum, Capitulo aureo. dat is: Afrikaanſche breedbladige ſtinkende Goudenbloem, met goudgele Hoofdjes.

Elichryſum Africanum luteum, Polii folio. dat is: Gele Afrikaanſche Goudebloem, met bladeren van Polium.

Elichryſum Africanum tomentoſum incanum, anguſti folium, floribus rubris. dat is: Gevoerde Afrikaanſche graauwe Elichryſon, met ſmalle bladeren, en rode bloemen.

Elichryſum Africanum lati folium foetidum, capitulo argenteo. dat is: Breedbladige ſtinkende Afrikaanſche Goudenbloem, met zilvere hoofdjes.

Elichryſum Africanum fruteſcens, foliis Crithmi marini. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Elichryſum, met bladeren van Zeevenkel.

Elichryſum arboreum Africanum, Rorismarini folio. Dat is: Afrikaanſche boom-goudenbloem, met bladeren van Roſmaryn.

Elechryſum Africanum, Plantaginis folio. Dat is: Afrikaanſche Goudenbloem, met Weegbre bladeren.

Elichryſum Africanum foetidiſſimum, ampliſſimo folio. dat is: Zeer ſtinkende Afrikaanſche goudenbloem, met een zeer groot blad.

Elichryſum Africanum in odonum glabrum, Coronopi folio. dat is: Niet ruikende Arikaanſche gladde Goudenbloem, met bladeren van Kraayenvoet.

Ephemerum Africanum annuum, flore bipetalo. Dat is: Afrikaanſche Hermodactelen of Ty-

Tydelozen, met een grote twee bladige bloem.

Erica Africana. *Erica Africana viridis, angustissimis foliis, flosculis in capitulum congestis.* Dat is: Groene Afrikaansche Erica, met zeer smalle bladeren, en bloemetjes, die zich in hoofdjes by malkanderen sluiten.

Erica Africana, flosculis subhirsutis, secundum ramulos dispositis. dat is: Afrikaansche Erica of Hei, met eenigzins ruige bloemetjes, naar de takken gestelt.

Erica Africana incana, foliis angustissimis. Dat is: Graauwe Afrikaansche Erica, met zeer smalle bladeren.

Erica Africana capillaceo brevique folio, flore rotundiori purpureo. dat is: Afrikaansche Erica, met hairige korte bladeren, en een ronde purpere bloem.

Erica Africana folio minimo, flore rotundiori albido. dat is: Afrikaansche Erica, met alderkleinste bladeren, en een gantsch ronde witachtige bloem.

Erica Africana, Coris folio, flore oblongo Spicato. dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, en langachtig geaarde bloemen.

Erica Africana, Coris folio, flore oblongo purpureo, è foliorum alis prodeunte. Dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, en een langachtige purpere bloem, uit de bladeren komende.

Erica Asricana, Coris folio, flore breviori purpureo, è foliorum alis prodeunte. dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, met een korter purpere bloem, enz.

Erica Africana, Coris folio, Floribus vesicariis. Dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, en Zaadblaaskens.

Erica Africana Juniperi folio, flore oblongo spicato. dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Geneverboom, en langwerpige geaarde bloem.

Erica Africana Juniperi folio, flore oblongo umbellato. dat is: Afrikaansche Erica, met Geneverboom-bladeren, en een langwerpige gekroonde bloem.

Evonymus Africanus, folio lucido serrato. dat is: Afrikaansche Evonymus met lichtende getande bladeren.

Fabago Africana arborescens, flore sulphureo, fructu rotundo. dat is:Boomachtig Afrikaansch Wondkruid, met ronde bleek gele bloemen.

Ferula Africana galbani fera frutescens, Myrrhidis foliis Boomachtige Gom dragende ferula, uit Afrika, met bladeren van Myrrhis of kervel.

Filicula Africana maxima ramosa, pinnulis tenuis dissectis.; Dat is: Gantsch kleine Afrikaansche Varen met gantsch fyn ingesnede bladeren. Filicula Africana.

Filicula Africana maxima, in acutas divisa lacinias. dat is: Zeer groot Afrikaansche Varen met gantsch spitze geribde bladeren.

Filix Africana maxima ramosa, pinnulis crenatis. Dat is: Zeer grote Afrikaansche Varen, met takken, en gekartelde bladeren. Filix Africana.

Filix Africana dentata, Lonchitidis facie. Getande Afrikaansche Varen, met een gedaante van Grachtvaren.

Filix Africana ramosa, pinnulis Lonchitidis. dat is: Takkige Afrikaansche varen met bladeren van Grachtvaren.

Foeniculem Africanum, foliis in summitate atro rubentibus, seminibus angustis & longioribus. dat is: Afrikaansche Venkel, met bladeren met donker-rode punten, en lang smal zaad.

Frutex Africanus aromaticus, flore spicato exiguo. Dat is: Naar specery ruikende Afrikaansche Heester, of struik, met gantsche kleine geaarde bloemen.

Frutex

Frutex Æthiopicus, portulacæ folio, flore ex albido virescente. dat is: Heester uit Ethiopie, met bladeren van porcelein, en bleekgroene bloemen.

Galega Africana, floribus majoribus, & siliquis crassioribus. dat is: Afrikaansche Galege, met zeer grote bloemen en zeer dikke peulen.

Genista. Africana. *Genista Africana frutescens, Rusci nervosis foliis.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem, met geäderde bladeren van Muisdoorn.

Genista Africana, frutescens, Rusci angustis foliis. dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem, met smalle bladeren van Muis-doorn.

Genista Africana Lavendula folio. dat is: Afrikaansche Brem, met Lavendel-bladeren.

Genista Africana juncea, floribus coeruleis, foliis minimis. dat is: Afrikaansche Brem, met blaauwe bloemen, en zeer kleine bladeren.

Genista Africana minima, foliis Myrthi, in exquisitum mucronem desinentibus. dat is: Zeer kleine Afrikaansche Brem, met Myrthe-bladeren, die van voren gantsch spits toelopen.

Genista Africana, Rorismarini foliis, flore aureo. dat is: Afrikaansche Brem, met bladeren van Rosmaryn, en goudgele bloemen.

Genista Africana arborescens, argentea lanugine pubescens. dat is: Afrikaansche Boombrem, die oud met een witte als zilvere mos overtrokken word.

Genista Africana frutescens, spicata purpurea, foliis angustissimis. dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met een geaarde purpere bloem, en zeer smalle bladeren.

Genista Africana frutescens, foliis Torton-Raire, Flore purpureo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met bladeren van Torton-Raire en een purpere bloem.

Genista Africana, Laricis foliis longioribus & lanuginosis. dat is: Afrikaansche Brem met lange ruige bladeren.

Genista Africana, Laricis foliis crassioribus & hirsutis. dat is: Afrikaansche Brem met dikker ruige bladeren.

Genista Africana frutescens spicata, Laricis foliis. dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met geaarde bladeren.

Genista Africana frutescens capitata, Laricis foliis. dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met hoofdekens, enz.,

Genista Africana lutea, spicata Laricis foliis. dat is: Geaarde gele Afrikaansche Brem, enz.,

Genista Africana frutescens, capitulis lanuginosis, Laricis brevissimo folio. dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met ruige hoofdekens, en zeer korte bladeren.

Genista Africana frutescens, Laricis incanis foliis. dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem, met graauwe bladeren.

Genista Africana Camphoratæ folio, floribus luteis minimis. dat is: Afrikaansche Brem met bladeren van Camfer-kruid; en zeer kleine gele bloemen.

Genista Africana, foliis Gallii. dat is: Afrikaansche Brem, met bladeren van Walstroo.

Genista Africana Dorycnii facie. dat is: Afrikaansche Brem, met een gedaante van Dorycnium.

Genista Africana arborescens, Styracis folio, flore cæruleo. dat is: Afrikaansche Boom-Brem, met Styrax-bladeren en een blaauwe bloem.

Geranium Africanum arborescens, Ibisci folio rotundo, Carlinæ odore. dat is: Afrikaansche Boom-Oyevaarsbek met ronde bladeren, en Carline reuk. Geranium Africanum.

Geranium Africanum frutescens, Malvæ folio laciniato, odorato, flore purpurascente. Dat is: Boomachtige Afrikaansche Oyevaarsbek met ruikende ingesnede bladeren

van

van Stokrozen, en een purpere bloem.

Geranium Africanum, Alchimillæ hirsuto folio, floribus albidis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met ruige bladeren van Synnaw of Onzer Vrouwen Mantel, en een witachtige bloem.

Geranium Africanum arborescens, Alchimillæ hirsuto folio, floribus rubicundis. dat is: Afrikaansche Boom-Oyevaarsbek, met ruige Synnawbladeren, en rode bloemen. Dit gewas is uit het landschap der Hottentots Attaquas-natie herwaards gebragt, waar van op een ander tyd bericht volgen zal.

Geranium Africanum, Betonicæ folio laciniato & maculato, floribus incarnatis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek met ingesnede gevlakte bladeren van Betonie, en incarnate bloemen.

Geranium Africanum Betonicæ folio procumbente floribus parvis eleganter variegatis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek met leggende Betonie bladeren, en cierlyke kleine bonte bloemen.

Geranium Africanum noctu olens, tuberosum & nodosum, & Aquilegiæ foliis. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met een knobbelachtige bolwortel, en Akeleyen bladeren.

Geranium Africanum noctu olens, Aquilegiæ folio, flore incarnato rubente. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek, met Akelye bladeren, en incarnaatrode bloemen.

Geranium Africanum noctu olens, flore ruberrimo, Anemones folio latiore. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met hoog rode bloemen, en brede bladeren van Anemone.

Geranium Africanum noctu olens, flore rubro, Anemones folio angustiori. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met een rode bloem en smalle bladeren van Anemone.

Geranium Africanum noctu olens, radice tuberosa, foliis Pastinacæ incanis lanuginosis, flore pallide flavescente. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek, met graauwe ruige bladeren van Pastinake, bol-wortel, en bleek gele bloem.

Geranium Africanum noctu olens, radice tuberosa, foliis Pastinacæ incanis lanuginosis angustioribus. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek, met een bolwortel en smalle graauwe ruige bladeren van Pastinake.

Geranium Africanum noctu olens, tuberosum, vitis foliis hirsutis. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met een bolwortel, en ruige Wyngaardsbladeren.

Alle deze ruikende Oyevaarsbekken geven by nacht een ongemeen sterken en recht lieffelyken reuk, en kan men met eenen steel, waar aan doorgaans 3 of 4 bloemen zyn, een heel vertrek parfumeren; derhalven worden zy zonder onderscheid door de inwoners alhier *Nachtbloemen* genaamt, om dat de meeste by dag toegaan, en tegen het vallen van den avond weder opengaan, terwyl zy alle geen reuk ter waereld hebben, dan na der zonnen ondergang. Men vind dezelve overvloedig aan en ontrent de Kaap, en kan men zich met haren reuk by nacht naar gelieven verquikken.

Geranium Africanum minus, Coriandri folio, floribus incarnatis. dat is: Kleine Afrikaansche Oyevaarsbek, met Coriander-bladeren en incarnaat-bloemen.

Geranium Africanum, uvæ crispæ folio, floribus exiguis rubellis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met Kruisbezien bladeren, en kleine rode bloemen.

Geranium Africanum majus, Coriandri folio, floribus incarnatis. dat is: Grote Afrikaansche Oyevaarsbek, met Coriander-bladeren en incarnate bloemen.

Ge-

Geranium Africanum, Althea folio, parvo flore. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met witte Maluwe bladeren en kleine bloemen.

Geranium Africanum, foliis plerumque auratis, floribus ex rubro purpurascentibus. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met meest vergulde bladeren, en rode purpere bloemen.

Geranium Africanum Myrrhidis folio, flore albicante, radice rapaceâ. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek met Myrrhis-bladeren, witachtige bloem; en een ronde gladde wortel.

Geranium Africanum, foliis inferioribus Asari, superioribus staphydis agriæ, maculatis splendentibus & acetoso sapore. Dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, welkers onderste bladeren die van Mansoor, en de bovenste die van Luiskruid gelyken, zynde alle gespikkelt en doorschynende, en hebbende een zuren smaak. Deze plant is uit het Heykomerland herwaards gebragt, 't welk door een Hottentotsche Natie van dien naam word bewoont, leggende beoosten deze Kaap, niet ver van *Terra de Natal*, gelyk ter behoorlyker tyd zal worden gemeld.

Geranium Africanum, Astragali folio. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met bladeren van Astragus.

Geranium Africanum frutescens, folio crasso & glauco, acetosæ sapore. dat is: Boomachtige Afrikaansche Oyevaarsbek, met dikke gladde bladeren, en een zuurachtigen smaak.

Globularia Africana frutescens, Thimelææ folio lanuginoso. dat is: Boomachtige Afrikaansche Globularia met ruige bladeren van Thimelæa.

Hæmanthus Africanus; sive Tulpa Africana flore albo. dat is: Afrikaansche Tulpe met een witte bloem. Deze groeit byna in alle velden in zodanige overvloed, dat men een ryke voorraad daar van zoude konnen opdoen. Zy ruikt niet onaangenaam, en komt met de Europeaansche Tuberozen of witte Rozen overeen, en ben ik van gevoelen, dat deze zoogenaamde Tulpe van derzelver zoort is; edog de geen die meer kennis daar van hebben, konnen beter oordelen.

Hyacinthus Africanus, flore cæruleo umbellato, tuberosus. Dat is: Knobbelachtige Afrikaansche Hyacinth met een blaauwe gekroonde bloem.

Jacobæa Africana frutescens, Abrontani folio. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobskruid met bladeren van Averuit. Jacobæa Africana.

Jacobæa Africana frutescens, Hormini folio. dat is: Boomachtig Afrikaansch St. Jakobs-kruid met bladeren van Scharleye.

Jacobæa Africana, Sonchi folio. dat is: Afrikaansch Sint Jakobskruid met Hazen-Salade bladeren.

Jacobæa Africana, dentis Leonis folio. dat is: Afrikaansch St. Jakobs-kruid met Leeuwen-tands bladeren.

Jacobæa Africana, absynthii folio. dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met bladeren van Alssem.

Jacobæa Africana, foliis integris, undulatis & crispis. dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met hele gekrulde bladeren, hoog en laag gestelt, zoo als de baren der zee zich dagelyks vertonen.

Jacobæa Africana laciniata lati folia, flore purpureo. dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met ingesnede brede bladeren en een purpere bloem.

Jacobæa Africana laciniata, angusti folia, flore purpureo. dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met smalle gesnede bladeren en een purpere bloem.

Jacobæa Africana, radice tubero-

rosa. dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met een bolwortel.

Jacobæa Africana, frutescens foliis incisis & subtus cineraceis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met ingesnede aschgraauwe bladeren.

Jacobæa Africana frutescens, foliis absinthii umbelliferi, incanis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met graauwe alssem-bladeren en een gekroonde bloem.

Jacobæa Africana frutescens, Coronopi folio. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met bladeren van Krajenvoet of Hertshoorn.

Jacobæa Africana frutescens, Lavendulæ folio latiori. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met brede Lavendelbladeren.

Jacobæa Africana frutescens, folio longo & glauco. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met lange graauwe bladeren.

Jacobæa Africana, Hederæ terrestris folio repens. dat is: Kruipend Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met bladeren van Hontjesdraf.

Jacobæa Africana frutescens, crassis succulentis foliis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met dikke zappige bladeren.

Jacobæa Africana frutescens, foliis rigidis & hirsutis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met harde hairige bladeren.

Jasminum Africanum. *Jasminum Africanum, foliis solitariis, floribus vulgatiori similibus.* dat is Afrikaansche Jasmyn met enkelde bladeren, en de gemene Jasmyn gelykende bloemen.

Jasminum Africanum Ilicis folio, flore solitario, ex foliorum alis proveniente, albo. dat is: Afrikaansche Jasmyn met Ilex-bladeren en weinig witte bloemen.

Ketmia Africana. *Ketmia Africana, Populi folio.* dat is: Afrikaansche Ketmia met Populierbladeren.

Ketmia Africana, populi folio, subtus incano, & caule virescente. dat is: Afrikaansche Ketmia, met bladeren van Populier, die van onderen graauw zyn, en op een groenen steel staan.

Ketmia Africana vesicatia, folio tripartito, flore purpureo. dat is: Afrikaansche Ketmia, met zaadblaaskens, een in drien verdeelt blad en purpere bloem.

Ketmia Africana vesicaria, fruticans & erecta, alni foliis latioribus & majoribus, flore spirali sulphureo. dat is: Afrikaansche hoog opschietende Ketmia met blaaskens, brede grote Elzenbladeren, en een gele bloem.

Ketmia Africana frutescens, foliis mollibus & incanis, flore spirali sulphureo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Ketmia, met weke of zachte graauwe bladeren en gele bloemen.

Ketmia Africana vesicaria, uvæ crispæ foliis, flore spirali sulphureo. dat is: Vruchtdragende Afrikaansche Ketmia met Kruisbezien bladeren, en een gele bloem.

Laurus Africana. *Laurus Africana minor, Guerci folio.* dat is: Kleine Afrikaansche Laurier-boom met eike bladeren.

Laurus inodora Africana fructu globoso, Lauro serratæ odoratæ stapelianæ similis. dat is: Niet ruikende Afrikaansche Laurierboom, met een ronde vrucht, een gezaagde Stapeliaansche Laurierboom gelykende, welke laatste hier *Speuke-boom* word genaamt, zoo als reeds elders gemeld is.

Lauri folia Africana. dat is: Afrikaansch gewas met Laurierbladeren. Deze boom word alomme in 't land aangetroffen, en door de inwoners alhier *Zwarte Past* genaamt. In den treffelyken Tuin van de Illustre Compagnie zyn verscheide wandelwegen daar mede beplant, om dat dezelve

zeer

zeer dicht groejen, en den wind schut, zoo als alle andere Laurierbomen plegen te doen, en ook wyl hy een fraaje verandering van den oprechten Laurier en andere bomen maakt, en eindelyk ook, om dat hy heel gelyk kan worden geschoren of gesnoeit, zoo als men alle bomen pleegt te doen die tot Alleën dienen moeten.

Leonurus perennis Africanus sideritis folio, flore Phœniceo majore villoso. Of: Altyd groen blyvende Afrikaansche Leonurus, met bladeren van yzerkruid, en grote ruige Dadelbloemen.

Leucoium Africanum. *Leucoium Africanum, coeruleo flore, latifolium hirsutum.* dat is: Breedbladige ruige Afrikaansche Stokviolieren, met een blaauwe bloem.

Leucoium Africanum, coeruleo flore, angusto Coronopi folio majus. dat is: Groote Arikaansche Stokviolieren, met blaauwe bloemen en smalle bladeren van Krayenvoet.

Leucoium Africanum coeruleo flore, angusto Coronopi folio, minus. dat is: Kleine Afrikaansche Stokviolieren met blaauwe bloemen, en bladeren van Hertshoorn.

Lilio-Narcissus Africanus. *Lilio-Narcissus Africanus humilis, longissimi foliis, polyanthos saturato colore purpurascente.* dat is: Lage Afrikaansche Narcisse, met een bloem op de maniere van een Lelie, zeer lange bladeren, en een purpere bloem.

Lilio-Narcissus Africanus platicaulis humilis, flore purpurascente odorato. dat is: Lage breedstelige Afrikaansche Narcisse, met een ruikende purpere Leliebloem.

Lotus Africana. *Lotus Africana annua hirsuta, Floribus luteis.* dat is: Eene jaar durende Afrikaansche ruige Drieblad, met gele bloemen.

Lotus Africana frutescens, flore spicato rubicundo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Lotus, met roodachtig geaarde bloemen.

Lychnis Pseudo-Melanthio similis Africana, glabra angustifolia, flore eleganter rubello. dat is: Afrikaansche Jenette met een gedaante van een Koorn-roos, smalle gladde bladeren en een schoon rode bloem.

Lycium Æthiopicum, Pyracanthæ folio. dat is: Lycium uit Æthiopie, met bladeren van Pyracantha.

Malva Africana frutescens, flore rubro. dat is: Boomachtige Afrikaansche Stokroze, met een rode bloem.

Melianthus Africanus. dat is: Afrikaansche Melianthus. Melianthus Africanus.

Melianthus Africanus minor, humi fusus foliis Pimpinellæ crispæ. dat is: Kleine langs de aarde kruipende Afrikaansche Melianthus, met bladeren van gekrulde Pimpinelle.

Melianthus Africanus minor fœtidus. dat is: Kleine stinkende Melianthus uit Afrika. De Hottentotten en de Europeanen gaan beide alle diergelyke zoorten van gewassen zelden verby, zonder derzelver honing-zoeten zap te proeven.

Myrtus Africana humilis, foliis myrtilli crenatis, cauliculis nigricantibus. dat is: Lage Afrikaansche Myrtus-boom, met gekartelde bladeren van Krake-beziën, en zwartachtige steeltjes.

Narcissus Africanus Polianthos. dat is: Geelrode Narcisse uit Afrika.

Olea Africana humilis sylvestris, folio duro, subtus incano. dat is: Lage wilde Afrikaansche Olyfboom, met harde ruige bladeren.

Oreoselinum Anisoides arborescens, ligustici foliis & facie, flore luteo. dat is: Boomachtige Anys gelykende Berg-peterselie, met een gele bloem, enz.

Ornithogalum Africanum, flore viridi, alteri innato. dat is: Afrikaansche Veld-ajuyn met een gele bloem uit bloem. Ornithogalum Africanum.

Ornithogalum Africanum luteum odoratum, foliis cepaceis, radice tu-

tuberosa. dat is: Gele Afrikaansche ruikende Veld-ajuin met bladeren en een knobbelige wortel.

Ornithogalum Africanum, plantaginis roseæ folio, radice tuberosa. dat is: Afrikaansche Veld-ajuin met bladeren van Weegbre en een knobbelige wortel.

Oxis bulbosa Africana. *Oxis bulbosa Africana rotundi folia, caulibus & floribus purpureis amplis.* Dat is: Bolachtige zure Drieblad met ronde bladeren en grote purpere stelen en bloemen.

Oxis bulbosa Africana rotundi folia, caulibus virentibus, floribus amplis purpureis. Dat is: Bolachtige rondbladig Drieblad uit Afrika; met groene stelen en grote purpere bloemen.

Oxis bulbosa Æthiopica vel Africana minor, folio cordato, flore ex albido purpurascente. dat is: Bolachtige Æthiopische of kleine Afrikaansche zuure Drieblad, met bladeren op de manier van een hert; en een witachtige purpere bloem.

Petasites Africanus Calthæ palustris folio, radice flavescente crassa. Dat is: Afrikaansche Pestilentie-wortel, van velen ook grote Hoefbladeren of Dokkebladeren genaamt, met bladeren van Water Goud-bloemen en een blaauwachtige dikke wortel.

Phalangium Africanum ramosum, floribus albis, petalis reflexis. dat is: Afrikaansch Phalangium met takken, witte bloemen en geboge bloem-bladeren.

Phaseolus Africanus. *Phaseolus Africanus hirsutus bituminosus, siliquis bullatis, flore flaveo.* dat is: Ruige Afrikaansche bonen, met opgeblaze peulen en een blaauwe bloem.

Phaseolus Africanus parvo fructu, nonnihil albicante. dat is: Afrikaansche bonen met een kleine witachtige vrucht.

Phaseolus Africanus perennis minor, flore suave rubente. dat is: Altyd overblyvende klyne Afrikaansche bonen met een lieffelyke rode bloem.

Planta lactaria Africana. dat is: Melk gevende plant uit Afrika. Daar zyn van dezelve verscheide zoorten, welke ik niet ter dege gade geslagen, of na welker namen ik niet gevraagt heb, of schoon ik die uit de *Herbariis vivis*, of levende Kruidboeken van den gemelden overleden Heer Oldenland, genoegzaam had konnen weten. Ondertusschen kan ik zeggen, dat ik dikwyls een takje van deze plant gebroken hebbende, de melk droppelwys daar uit gelopen is.

Pimpinella Africana saxifraga maxima. Dat is: Grootste Afrikaansche steenbrekende Pimpinelle.

Polypodium Africanum maximum, acutissime divisum. dat is: Zeer grote Afrikaansche boomvaren, enz.

Polygala Africana frutescens, angustissima major. dat is: Boomachtige Afrikaansche grote Kruisbloem, met zeer smalle bladeren. Polyg[ala] Africana

Polygala Africana frutescens, angustissimo folio, minor. Dat is: Kleine boomachtige Afrikaansche kruisbloem, met zeer smalle bladeren.

Polygala Africana, Lini folio, magno flore. Dat is: Afrikaansche Kruisbloem, met bladeren van Vlas-kruid en een grote bloem.

Polygala Africana frutescens Buxi folio, maximo flore. dat is: Boomachtige Afrikaansche Kruisbloem, met bladeren van Boschboom, en zeer grote bloemen.

Polygala Africana arborea mirthi folia, floribus albis, intus purpureis. dat is: Afrikaansche Boomkruisbloem, met Myrthebladeren, en witte bloemen, die van binnen purper zyn.

Portalaca Africana semper virens, flore rubicundo. dat is: Afrikaansche altyd groen blyvende Por-

Porcelein, met roodachtige bloemen.

Pseudo-dictamnus Africanus, hederæ-terrestris folio. dat is: Afrikaansche Bastaard-diptam met bladeren van Hondjes-draf.

Pseudo-dictamnus Africanus.

Pseudo-Dictamnus Africanus, foliis subrotundis subtus incanis. dat is: Afrikaansche Bastaard-Diptam, met rondachtige graauwe bladeren.

Ranunculus Africanus seu Æthiopicus, foliis rigidis, floribus ex luteo virescentibus. Dat is: Afrikaansche of Ethiopische Boterbloem met harde styve bladeren; en uit den gelen groene bloemen.

Rapuntium Africanum minus angustifolium, flore violaceo. dat is: Kleine smalbladige Afrikaansche Rapuntium met een paarze blaauwe bloem.

Ricinus Africanus maximus, caule geniculato rutilante. dat is: Zeer grote Afrikaansche Wonderboom met een roodachtigen steel met leden.

Salix Africana angustis & longissimis foliis, subtus incanis. dat is: Afrikaansche Weede, met zeer lange smalle eenigzins ruige bladeren.

Salvia Africana.

Salvia Africana frutescens, Scordoniæ foliis, flore violaceo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Salie, met bladeren van Scorodonia, en een violette bloem.

Salvia Africana frutescens folio subrotundo, glauco, flore magno aureo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Salie; met rondachtige gladde bladeren, en een grote goudgele bloem.

Scabiosa Africana.

Scabiosa Africana arborescens maxima, foliis rugosis & crenatis integris. dat is: Zeer grote Afrikaansche Boom-Scabiose met gerimpelde en gekartelde bladeren.

Scabiosa Africana frutescens, foliis rigidis splendentibus & serratis, flore albicante. dat is: Boomachtige Afrikaansche Scabiose met harde styve blinkende gezaagde bladeren, en een witachtige bloem.

Scabiosa Africana, Capitulo oblongo, flore albo. dat is: Afrikaansche Scabiose, met een langwerpigen knop en een witte bloem.

Scilla Africana, flore viridi parvo, bulbo amplissimo. dat is: Afrikaansche Zee-Ajuin, met een kleine groene bloem, en een zeer grote bol.

Sclarea Africana.

Sclarea Africana precox annua. dat is: Eene zomer durende vroeg Afrikaansch scharlaken kruid.

Sclarea Africana frutescens, Helianthemi folio. dat is: Boomachtig Afrikaansch Scharlaken kruid, met bladeren van Helianthemum.

Sedum Africanum.

Sedum Africanum fruticosum, Ericæ folio. dat is: Vruchtdragende Afrikaansche Huislook, met bladeren van Erica.

Sedum Africanum arborescens incanum, foliis orbiculatis. dat is: Afrikaansche ruige Boom Huislook met bladeren rontom de steel zittende.

Sedum Africanum majus arborescens, foliis rotundioribus glaucis, nimbo purpureo cinctis. dat is: Groot Boom huislook uit Afrika, met ronde graauwe bladeren, en purpere kanten.

Sedum Africanum umbellatum album, folio viridi angusto mucronato, flore albo. dat is: Afrikaansche wit gekroonde Huislook; met smalle spitze groene bladeren, en witte bloemen.

Sedum Africanum annuum, Centaurii minoris facie, flore aureo. dat is: Een jaar durende Afrikaansch Huislook, met een gedaante van kleine Santorie, en goudgele bloemen.

Senecio Africanus arborescens, ficoidis folio & facie. Dat is: Afrikaansche Boom kruiswortel met bladeren en een gedaante van wilde Vygen, waar van een omstandig bericht volgen zal.

Sideroxilum Africanum, Cerasi folio. Dat is: Afrikaansch Yzerhout met Kerze bladeren. Dit hout mag waarlyk wel met recht aldus

Wat van dit hout te merken.

aldus worden genaamt. Want het is gedroogt niet alleen zoo hard, dat menigmaal een byl aan ſtukken ſpringt, eer en alvorens een ſpaander daar af vliegt, maar het is ook zoo zwaar, dat het op 't diepſte water als yzer zinkt; en kan het derhalven niet tot het bouwen van ſchepen als wel tot het timmeren van huizen en andere landzaken worden gebruikt. Het zelve word alomme in de dalen aangetroffen.

Siſyrichium Æthiopicum Africanum majus, anguſti folium, floribus albis. Dat is: Groot ſmalbladig Ethiopiſch of Afrikaanſch Siſynrichium, met witte bloemen.

Siſyrichium Æthiopicum ſeu Africanum majus latifolium, floribus albis, hexapetalis lineis purpureis ſtriatis. dat is: Groot breedbladig Afrikaanſch Siſynrichium, met witte zesbladig purper geſtreepte bloemen.

Siſyrichium Æthiopicum ſeu Africanum minus lati folium, flore hexapetalio albo. Dat is: Klein breedbladig Ethiopiſch of Afrikaanſch Siſynrichium, met witte zesbladige bloemen.

Siſyrichium Africanum flore ex Phoeniceo ſuave rubente. Dat is: Afrikaanſch Siſynrichium, met een lieffelyke rode bloem.

Siſyrichium Africanum foliis gladioli parvis & longis, palleſcente flore. Dat is: Afrikaanſche Siſynrichium met lange ſmalle bladeren, op de maniere als zwaardtjes, en bleke bloemen.

Siſyrichium ramoſum Æthiopicum ſeu Africanum, foliis plicatis nervoſis & incanis, radice tuberoſa phoenicea. dat is: Ethiopiſch of Afrikaanſch Siſynrichium met takken, gevouwe ruige geaderde bladeren, en een rode bolwortel.

Siſyrichium majus, flore luteo macula notato. dat is: Groot Afrikaanſch Siſynrichium, met geel bonte bloemen.

Siſyrichium Africanum minus anguſti folium, flore majore variegato. dat is: Klein ſmalbladig Afrikaanſch Siſynrichium, met een grote geſchakeerde bloom. Deze *Siſyrichia* zyn aan weinig inwoners by dezen naam bekent, of ſchoon zy allen dezelve zeer wel kennen, en menigmaal genuttigt hebben: want zy dragen hier den naam van Hottentots Ajuintjes, terwyl zy niets minder dan ajuin vertonen, gelykende meer de Europeaanſche aardappels, zoo wel ten opzicht van de gedaante, als ten aanzien van de grootte, behalven dat de ſmaak veel aangenamer is, vermids zy gekookt, byna den ſmaak van kaſtanien hebben. In September en in de volgende maanden kan men dezelve 't overvloedigſte bekomen. Andere echter welke de Hottentotten Ajuintjes noemen, worden op de bergen aangetroffen; dezelve zyn veel groter, en overtreffen deze in ſmaak. Ik heb hare bloem nooit gezien, weshalven ik niet anders kan melden, dan dat zy van buiten met een dikke huid zyn overtrokken, terwyl de eerſtgemelde uit hare hairige moederwortel genomen, wit of bruin rood zyn.

Aanmerking van deze vruc[hten]

Een ande[re] zoort.

Solanum Africanu[m]

Solanum pomiferum fruteſcens Africanum ſpinoſum, nigricans, Borraginis flore, foliis profunde laciniatis. dat is: Boomachtige ſtekelige zwarte Naſchaie met appelen, met Bernagie of Borage bloemen, en diep geſnede bladeren.

Solanum lignoſum Africanum ſemper virens, Laurinis foliis. dat is: Altyd groenblyvende Afrikaanſche houtachtige Naſchaie, met Lauwer bladeren.

Spartium Africanu[m]

Spartium Africanum fruteſcens, Ericæ folio. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Brem, met bladeren van Erica.

Spartium Africanum fruteſcens, ruſci folio, caulem amplectente. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Brem, met muisdoorn bladeren, rontom den ſteel zittende.

Spiræa Africana.

Spiræa Africana, foliis cruciatim

tim positis. dat is: Afrikaansche Spiræa, met kruiswys gestelde bladeren.

Spiræa Africana odorata, floribus plane rubentibus. dat is: Afrikaansche ruikende Spiræa, met heel roodachtige bloemen.

Spiræa Africana odorata, foliis pilosis. dat is: Ruikende Afrikaansche Spiræa, met hairige bladeren.

[margin: chu der ttentot-] Deze laatste zoort van Spiræa word van de Hottentotten *Buchu* genaamt, welke zy in den zomer, wanneer de kruiden de bloemen hebben laten vallen, en beginnen te verwelken, in een grote menigte verzamelen en drogen laten, waar na zy dezelve tot poeder wryven, om daar mede het hoofd te bestroojen, 't zy tot het verdryven van hoofdpyn, of by eenige plegtigheid, zoo als wy het hairpoeder gebruiken. Dit poeder is goudgeel van couleur en ruikt zeer lieffelyk.

Staphilodendrum Africanum semper virens, foliis splendentibus. dat is: Altyd groenblyvende Afrikaansche Pimpernote, met blinkende bladeren.

[margin: nace- Afri- ium.] *Tanacetum Africanum fruticans, multi florum, foliis Tanaceti vulgaris decuplo minoribus.* Dat is: Struwelswys groejend Afrikaansch Wormkruid met veel bloemen, en tienmaal kleinder bladeren, dan die van 't gemeen Wormkruid.

Tanacetum Africanum arborescens, foliis Lavendulæ multifido folio. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Wormkruid, met veelvoudige bladeren van Lavendel.

Tetragonocarpos Africana, radice magna onerosa & carnosa. dat is: Vierhoekige Afrikaansche vrucht, met een grote dikke vleesachtige wortel.

Tetragonocarpos Africana fruticans, foliis longis & angustis. Dat is: Uitspruitende vierhoekige Afrikaansche vrucht, met lange smalle bladeren.

[margin: hymelæa fricana.] *Thymelæa Africana linifoliæ similis, floribus pallidis odoratissimis.* dat is: Afrikaansche Mezereon met vlaschkruid bladen en zeer sterk ruikende bleke bloemen.

Thymelæa linifoliæ similis Africana, foliis lucidis latioribus & obtusis. dat is: Afrikaansche Mezereon, met lichtende brede en stompe bladeren van Vlaskruid.

Thymelæa Africana, foliis lini, floribus in capitulum congestis. Dat is: Afrikaansche Mezereon, met Vlaskruid bladeren, en bloemen die als een bos by malkanderen zitten.

Thymelæa Africana, Rorismarini folio, angustissimo breviori. dat is: Afrikaansche Mezereon, met korter en smalder bladeren van Rosmaryn.

Thymelæa Africana, Rorismarini folio angustissimo longiori. dat is: Afrikaansche Mezereon met langer en smalder bladeren van Rosmaryn.

Thymelæa Africana, Rorismarini folio, floribus longioribus. dat is: Afrikaansche Mezereon met Rosmaryn bladeren, en langer bloemen.

Thymelæa Africana Sanæmunda facie, Erica foliis angustissimis. dat is: Afrikaansche Mezereon, met een gedaante van Sanæmunda of Benedict, en zeer smalle bladeren van Erica.

Thymelæa Africana, Torton Raire similis, floribus in capitulum congestis. dat is: Torton-Raire gelykende Afrikaansche Mezereon en een bosje bloemen.

Thymelæa Africana, foliis Rusci. dat is: Afrikaansche Mezereon, met Muisdoorn bladeren.

Thymelæa Africana frutescens, Jesmini flore, foliis Polygalæ. dat is: Boomachtige Afrikaansche Mezereon, met Jasmyn bloemen en bladeren van kruisbloem.

Thymelæa Africana angusti folia, Jasmini flore. dat is: Smalbladige Afrikaansche Mezereon, met bloemen van Jasmyn.

Ti-

Tithymalus Africanus. *Tithymalus Aizoides Africanus, simplici squamato caule.* dat is: Afrikaansche Wolfsmelk of Wrattenkruid met een enkelde sponsachtigen steel.

Tithymalus aizoides Africanus, simplici squamato caule, Clamænerii folio. dat is: Afrikaansche Wolfsmelk met een enkelde sponsachtigen steel en bladeren van Clamæneria.

Tithymalus arboreus Africanus. dat is: Afrikaansche Boomachtige Wolfsmelk.

Titymalus arboreus Æthiopicus vel Africanus, Mezerei germanici folio, flore pallido. dat is: Ethiopische of Afrikaansche Boomachtige Wolfsmelk, met bladeren van duitsche Mezereon en een bleke bloem.

Tithymalus aizoides Africanus, validissimis spinis, ex tuberculorum internodiis provenientibus. dat is: Afrikaansche Wolfsmelk, met zeer hechte doornen uit de afzetzels der stelen voortkomende.

Trifolium Africanum. *Trifolium Africanum fruticans, flore purpurascente.* dat is: Struwelswys groejende Afrikaansch Drieblad, met purpere bloemen.

Trifolium Africanum fruticans, folio angustiori, flore rubicante. dat is: Struwelswys groejende Afrikaansch Drieblad met smalle bladeren en een roodachtige bloem.

Trifolium Africanum fruticans, foliis incanis, flore luteo. dat is: Struwelswys groejende Afrikaansch Drieblad met ruige bladeren, en een gele bloem.

Tulpifera arbor Africana. dat is: Afrikaansche boom met Tulpen.

Valeriana Africana. *Valeriana Africana fruticans, foliis longis & angustissimis.* dat is: Struwelswys groejende Afrikaansche Valeriane, ook wel Speenkruid of Sint Joriskruid genaamt, met lange smalle bladeren.

Valeriana Africana, foliis angustis, flore maculo rubicante notato. Dat is: Afrikaansche Valeriane, met smalle bladeren en rode bonte bloemen.

Valeriana Africana fruticans, foliis Ericæ. dat is: Struwelswys groejende Afrikaansche Valeriane met bladeren van Erica.

Vitis Idæa Æthiopica seu Africana, Myrthi Tarentini folio, flore atro purpureo. dat is: Ethiopische of Afrikaansche Vitis Idæa met Tarentynsche Myrthen bladeren, en een donker purpere bloem. Vitis Idæa.

Vitis Idæa Æthiopica S. Africana, buxi minoris folio, floribus albidis. dat is: Afrikaansche Vitis Idæa met kleine boschboom bladeren, en witachtige bloemen.

Uit deze tot nu aangetoonde gewassen blykt, dat een bequaam en ervaren kruidkenner alhier een uitgelezene en kostelyke stoffe zoude vinden, om op zyn getouw te zetten, en een aardige web van te maken, aangezien hy buiten twyffel vry meer fraigheden, zoude ontdekken, en hier en daar in 't land aantreffen, dan ik tot nu voor ogen gestelt heb, of in staat geweest ben, om te doen; behalven dat ik als nog in twyffel sta, of niet 't een of 't ander gewas verkeert genoemt heb, door dien myne kennis daar in zich niet heel ver uitstrekt, maar alles den bovengemelden Tuinman Jan Hertog, mynen byzonderen vriend en buurman, nevens de Levendige kruidboeken van wylen den Heer Oldenland, te danken heb, welkers zonen de goedheid hebben gehad, om my dezelve te laten zien, en 't een en 't ander daar uit te plukken. De Auteur ontschuldigt zich als hy in beschryving van deze gewassen heeft gefeilt.

Dit zy hoe het zy, ik weet hier ontrent geen ander middel, dan dat ik het aan de goedaardigheid van mynen Lezer verblyf, om te zien, of hy een zulke menschelyke zwakheid ontdekkende, den tegen wil en dank ingeslope feil gelieft door de vingeren te zien of niet. Ondertusschen hou ik my van deszelfs goedheid verzekert, dat hy over eenige misslag zoo ras

niet

niet zal struikelen, wanneer ik openhertig beken, dat ik om dit quaad voor te komen, en eene zaak niet verkeert, of onder velerhande benamingen voor oogen te stellen, my onthouden heb, om iets van de Ficoides of Hottentots Vygen en andere volgende gewassen te melden, eer en alvorens ik uit *Pauli Hermanni Catalogo Horti Medici Lugdunensis*, en de *Memoires de l'Academie des Sciences Anno* 1705. welke beide Auteurs my door een vermaard en grondgeleerd Liefhebber vereert zyn, uitvoerlyk had gezien, hoe de veelvoudige zoorten van Vygen, welke ik alle dagen voor myne ogen gehad en dikwyls van derzelver vruchten gegeten heb, onderscheidentlyk en duidelyk genaamt wierden, en ook of 'er eenige weinige wierden gevonden, die gantsch nog niet aangetekent waren.

Waarom de Schryver tot nu van de Ficoides niets heeft gemeld.

Wat nu de *Ficoides* aanbelangt, ik ben van voornemen om dezelve als nu ordentlyk na malkanderen af te handelen, op denzelven voet, als de voortreffelyke *Tournefortius* op de gemelde plaats pag. 313. die aangemerkt heeft; terwyl ik hoop, dat de Lezer my niet zal verdenken, wanneer ik zeg, dat ik ze alle, en misschien nog wel meer andere gezien, zonder nogtans dat ik dezelve ter dege gade geslagen, of op derzelver veelvoudigen onderscheid gelet heb; gelyk men alle zaken, die men dagelyks voor ogen heeft, weinig acht, en met den nek aanziet, voornamelyk 't geen als onkruid gehouden, en by hopen uitgeroeit word; ondertusschen zyn dezelve de volgende.

De Auteur wil jegenwoordig de Vygen beschryven.

Ficoides Africana, folio plantaginis undulato, micis argenteis asperso. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met bladeren van Weegbre hoog en laag gestelt, als de baren van de zee, en witte, als zilvere stipjes,

Ficoides Africana acaulos, latissimis, crassis & lucidis foliis conjugatis, flore aureo amplissimo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen zonder stelen, met zeer brede, dikke, lichtende en by malkander gevoegde bladeren, en een zeer grote goud gele bloem.

Ficoides Africana erecta, Ocimastri folio, micis argenteis asperso, flore roseo magno. dat is: Opstaande Afrikaansche Hottentots-Vygen, met wit als zilver gestipte bladeren van Speenkruid, en een roos gelykende grote bloem.

Ficoides Africana erecta ramosa, Tripolii folio, flore aureo magno. dat is: Takkige Afrikaansche opstaande Hottentots-Vygen, met bladeren van water Sterrekruid en een grote goud-gele bloem.

Ficoides, seu Ficus Aizoides Africana, folio angustiori. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met smalle bladeren.

Ficoides seu ficus aizoides Africana, minor, multi caulis, flore intus rubente, extus incarnato. dat is: Altyd groene Afrikaansche Hottentots-Vygen met veel stelen, en een bloem die van binnen rood en van buiten incarnaat is.

Ficoides Africana folio ensi formi dilute virenti, flore aureo, brevi pediculo insidenti. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met bleekgroene bladeren op de maniere van een zwaard, en een goud gele bloem, die aan een korte steel zit.

Ficoides Africana, folio ensi formi, obscure virenti, flore longo pediculo insidente. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met een zwaard gelykende donker-groen blad, en een bloem, met een lange steel.

Ficoides Africana folio ensi formi varie inciso, aureo flore, pediculo insidente. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, niet een zwaard gelykent ingesneden blad,

blad, en een goud-gele bloem met een steel.

Ficoides seu ficus Aizoides Africana procumbens, folio triangulari ensi formi. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, op de aarde leggende, met een driehoekig en een zwaard gelykent blad.

Ficoides, seu ficus aizoides Africana, triangulari folio longissimo, fructu multi capsulari, flore luteo, major. dat is: Grote Afrikaansche Hottentots-Vygen met een zeer lang driehoekig blad, in vele vakken verdeelde vrucht, en een gele bloem.

Ficoides seu ficus aizoides Africana, triangulari folio longissimo, fructu multi-capsulari, flore luteo, minor. dat is: Kleine Afrikaansche Hottentots-Vygen met een zeer lang driehoekig blad, in vele vakken verdeelde vrucht, en een gele bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari longissimo, flore aureo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen met een zeer lang driehoekig blad, en een goud-gele bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari longissimo, flore purpureo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met een zeer lang driehoekig blad en een purpere bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari longissimo, flore carneo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met een zeer lang driehoekig blad, en een lyfverfde bloem.

Ficoides, seu ficus aizoides Africana major procumbens, triangulari folio, fructu maximo eduli. dat is: Grote Afrikaansche Hottentots Vygen, met een driehoekig blad, en een zeer grote eetbare vrucht.

Ficoides Africana, folio longo triangulari incurvo, purpureo caule. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen, met een omgebogen lang driehoekig blad, en een purpere steel.

Ficoides Africana, folio triangulari recurvo, floribus umbellatis obsoleti coloris, externe purpureis. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een omgebogen driehoekig blad, en een bloem van een verouderde vyze couleur, die van buiten purper is, met een kroon.

Ficoides Africana, folio triangulari, flore flavescente. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekig blad, en een geelachtige bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari lanceato. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekig spits stekelig blad.

Ficoides Africana, folio triangulari incurvo & dentato. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekig gebogen en getand blad.

Ficoides Africana folio triangulari obtuso, in geminos aculeos abeunte, flore aureo. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen, met een driehoekig stomp of bot blad in twee enden uitgaande, en een goud gele bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari, apice rubro, caule purpurascente. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekigen aan 't end rood blad, en een purpere steel.

Ficoides seu ficus aizoides Africana minor erecta, triangulari folio viridi, flore intus aureo, foris purpureo. dat is: Kleine Afrikaansche opstaande Hottentots vygen, met een groen driehoekig blad, en een bloem die van binnen goud-geel en van buiten purper is.

Ficoides seu ficus aizoides Africana minor erecta, folio triangulari glauco, flore luteo. dat is: Kleine opstaande Afrikaansche Hottentots vygen met een graauw blad en een gele bloem.

Ficoides Africana frutescens perfoliata, folio triangulari glauco, punctato cortice lignoso, tenui, candido. dat is: Boomachtige Afrikaansche Hottentots Vygen, met een graauw driehoekig blad, en

en een geſtipte houtachtige tedere witte ſchaal.

Ficoides Africana erecta, folio triangulari glauco, punctis obſcurioribus notato. dat is: Opſtaande Afrikaanſche Hottentots vygen met een graauw driehoekig blad, met donkere ſtippen.

Ficoides Africana humilis, folio triangulari glauco, bullato, flore luteo. dat is: Lage Afrikaanſche Hottentots vygen, met een graauw opgezwollen driehoekig blad en een gele bloem.

Ficoides Africana humilis, folio triangulari glauco, dorſo aculeato, flore luteo. dat is: Lage Afrikaanſche Hottentots vygen, met een graauw driehoekig blad, op den rug ſtekelig, en een gele bloem.

Ficoides Africana erecta, folio triangulari glauco & brevi, flore carneo. dat is: Opſtaande Afrikaanſche Hottentots vygen, met een graauw kort driehoekig blad, en een lyfverwige bloem.

Ficoides Africana humi.fuſa, folio triangulari longiori glauco flore flaveſcente. Dat is: Op de aarde leggende Afrikaanſche Hottentots vygen, met een lang graauw driehoekig blad, en een geelachtige bloem.

Ficoides, ſeu ficus aizoides Africana, folio tereti procumbens, flore purpureo. dat is: Op de aarde leggende Afrikaanſche Hottentots vygen, met een langwerpig blad, en een purpere bloem.

Ficoides ſeu ficus aizoides Africana, folio tereti procumbens, flore coccineo. dat is: Leggende Afrikaanſche Hottentots vygen met een langwerpig blad, en een hoog rode bloem.

Ficoides Africana, folio tereti, in villos radiatos, abeunte. dat is: Afrikaanſche Hottentots vygen met een langwerpig blad, enz.

Ficoides Afriana, aculeis longiſſimis & foliatis, naſcentibus ex foliorum alis. dat is: Afrikaanſche Hottentots Vygen met zeer lange en gebladerde ſtekels, uit de ſcheuten der bladeren voortkomende.

Ficoides Africana repens & læte virens, flore purpureo. dat is: Kruipende en levend groene Afrikaanſche Hottentots vygen, met een purpere bloem.

Alle deze zoorten van Hottentots-Vygen heb ik niet allen met myn eige oogen gezien, maar aan drie van dezelven menigmaal myn luſt geboet, aangezien die met een rode en gele bloem zeer aangenaam en gezond zyn, om dat zy een weinig purgeren; edog wanneer een vreemdeling veel te gelyk daar van eet, zoo ſtaat hy geſchapen, van door de rode loop te worden aangetaſt. Aanmerking van deze Vygen.

Zy worden niet onbillyk Hottentots-Vygen genaamt, om dat deze menſchen wel voornamelyk dezelven tot ſpys gebruiken, en de Europeanen die van hen hebben leren eeten. Men zou van alle deze en voorgaande gewaſſen nog veel konnen melden, edog myn voornemen is niet, om een *Hiſtoria plantarum* te vervaardigen, behalven dat zulks hier ook myn werk niet is, zoude anders weinig moeite hebben gehad, om de plaats, en den grond, waar in zy beſt groejen, aan te tonen. De eerſte mag de Lezer zelf zien, wie dezelven heeft beſchreven, ik weet zulks niet, terwyl de Heren *Hermanus* en *Tournefortius* de laatſten of de *Ficoides*, afgehandelt hebben, op welken ik den Lezer wys. Worden met recht Hottentos-Vygen genaamt.

Edog voor zoo veel ik uit de gemelde Auteurs heb konnen zien, heeft niemand van den Amaquasboom alhier of van de zodanigen boom, die uit dat Landſchap gebragt is, geſchreven; weshalven ik my verplicht acht, om van den zelven met korte woorden gewag te maken. De inwoners alhier noemen den zelven *Keurboom*; dezelven ſchiet geweldig op, zoo dat hy in den tyd van twee jaren reeds tamelyk dik en ruim 8 of Amaquasboom.

of 10 voet hoog is. Deszelfs buitenste schors of bast is aschgraauw, niet heel dik en tamelyk glad. De bladeren zyn niet heel lang en bleek-graauw. De bloem komt met appelbloessem zeer wel overeen, is witachtig rood, en ruikt ongemeen lieffelyk. De vrucht bestaat in een peule, waar in 5, 6 of 7. langwerpige donkerbruine zaad korrels leggen, ontrent zoo groot als een erwt; die zoo bitter zyn als gal, en een t' zamen trekkende kracht hebben, waar door zy niet konnen worden genuttigt.

Het hout.

Zoo lang het hout groen is, is het ongemeen bros, maar droog is het hard en onbuigzaam; en geschilt, heel niet wormachtig. Des zomers een tak afgebroken of de gantsche boom om ver gehakt werdende, vloeit een zeer heldere gele gom daar uit, die stolt en hard word. Hy schiet geen diepe wortels, maar zeer breed en wyd uit.

Zyne wortels.

En worden zy niet om de Wynbergen en tuinen geplant, om dat derzelver wortels byna al het zap tot zich trekken, en aan de andere bomen benemen. Deze bomen worden niet oud en ook niet zeer dik; en heb ik zeer dikwyls gezien, dat hy na verloop van tien of twaalf jaar verdort was, in welken tyd deszelfs dikte zich ontrent een voet in den omtrek uitstrekte.

Kreupel-hout hoe het is.

Behalven dezen Amaquas-boom geloof ik niet, dat iemand van het kreupel-hout alhier, zynde een krom laag gewas met veel takken, gewag heeft gemaakt. Het zelve heeft brede dikke ruwe bladeren, byna als die van een appelboom. De schors is dik en hobbelig, en word door de Looyers alhier gebruikt, tot het bereiden van leder. De Barbiers maken ook een poeder voor de Rode loop of *pulverem contra dysenteriam*, van dezelve. Het hout is week, en draagt de boom gene andere vruchten dan zaad, op de maniere van een Denne-of Pynboom, waar door hy ook aangeteelt of vermeerdert word. Dezelve verstrekt een iegelyk tot brandhout. Waar door het echter komt, dat dit hout zoo laag wast, daar van oordeelt *Dapper in Afrika pag.* 614 niet onbillyk, dat de gruwzame stormwinden den hogen wasdom beletten, en zy aldus zeer kreupel en takkig blyven.

Eindelyk is hier ook een gewas, 't welk naar het bericht van den meergemelden Tuinman, tot de *Ficoides* wel mag worden gerekent. De Hottentotten noemen het *Canna*, en houden het in zeer grote waarde. De Vader *Tachart* in zyne Siamsche reis *pag.* 103. zegt: Dat het naar allen schyn de beroomde wortel is, die door de Chinesen *Guiseng* genaamt word.

Kanna wat voor gewas.

Want zegt hy, de Heer *Claudius*, geweze Tuinman aan de Kaap, heeft dezelve in China gezien, en verzekert, dat hy twee gewassen daar van alhier gevonden heeft. Het zy hoe 't zy, het is zeker, dat dit gewas alhier aangetroffen, en van de Hottentotten veelvoudig gebruikt word;

De Hottentotten hebben het gaarn.

namelyk in een tyd van vrolykheid, gelyk in 't toekomende zal worden gemeld. Derhalven doen zy grote moeite, om het van de Europeanen te bekomen, aangezien zy het van andere *Ficoidibus* niet wel konnen onderscheiden.

Waar toe de Europeanen het gebruiken.

De Europeanen, welke dit gewas kennen, trekken het met de wortel uit, laten het drogen, en ook zelfs een weinig rotten, zoo dat zy van een grote plant niet heel veel behouden, en bewaren het voor de Hottentotten. Ik heb het wel in de hand gehad, maar nooit daar van gekaauwt, uit vrees van dol en gek te worden, en kan ik derhalven verder niets daar van melden.

Daar zouden nog wel heel veel gewassen zyn, die ik gezien heb, edog ik sta in bedenken, of ik dezelve hier wel zal derven inlassen, om dat hare rechte namen my onbekent zyn. Onder dezelven behoort

Stinkhout waarom aldus genaamt.

hoort het Stinkhout alhier, 't welk verarbeid, een recht elendigen ſtank van zich geeft, offchoon het zeer fraai gevlamt hout is, dat tot allerlei ſchragen, tafels en ander huisraad bequaam is, wyl het naar verloop van tyd dezen reuk verlieſt. Het zyn bomen, ontrent zoo dik en hoog als Eikebomen en hebben grote drie vinger brede bladeren. Men gebruikt het hout ook met veel voordeel en byzonder nut, tot allerhande genees-middelen, waar van nogtans hier niet veel tyd is te ſpreken. Daarenboven zouden de vreemde gewaſſen, alhier geplant, hier nog moeten worden ingelyft, als myne belofte zonder uwe belediging wilde of konde volbrengen, edog vermids dit Hoofdſtuk buiten dat genoeg is uitgedyd, zal ik het voor ditmaal laten beruſten, en de vreemde gewaſſen tot een ander tyd ſparen.

De Schryver heeft dikwyls welruikende oorden doorgereiſt.

Ik moet nog maar alleenlyk melden, dat ik altoos met groot vermaak denk, om de tochten die ik zomtyds landwaarts in gedaan heb, door dien ik telkens in zeer veel dalen een zodanigen liefelyken reuk ontmoete, dat ik my dikwyls verbeelde, dat ik niet in 't open veld, maar in een welgeſtelde Apothekers-winkel was, te meer vermids de reuk menigmaal een half quartier uurs duurde, of ſchoon ik niet een oogenblik vertoefde, welke liefelyke reuk buiten twyffel van de aangename bloemen, kruiden en andere heelzame gewaſſen moet gekomen zyn.

Voor 't overige 't geen de Heer *George Meiſter* in zynen Orientaalſchen Konſt en Luſt-Tuin *pag.* 22. meld, derf ik hier met 't grootſte recht, edog eenigzins verandert, van hem lenen, en met waarheid zeggen, dat ik byna geen oord in de waereld heb gezien, welke de Natuur, Gods dienſtmaagd, frajer en beter gelegentheid tot het aanleggen van voortreffelyke waterwerken, als de Kaap de Goede Hoop, heeft medegedeelt. Want in plaats dat men in Vrankeryk het water met bovenmatige koſten eenige mylen ver na het vermaartſte Koninglyk Luſthuis Verſailles heeft moeten leiden, zoo zoude aan de Kaap met weinig moeite op ontrent 3 of 400 ſchreden het ſchoonſte en gezondſte water van den hogen Tafelberg met zeer geringe koſten in en door den weergalozen tuin van de Illuſtre Compagnie, ja door de gantſche Stad *Bonne Esperance*, en niet minder in de veſting van dien zelven naam konnen worden gebragt, zoo dat de hoofdbuizen en fonteinen zeer hoog gaan zouden. En aldus ſluit ik voor ditmaal, verzoekende, dat myn eenvoudig bericht van de Kaapſche gewaſſen niet qualyk mag worden geduid, terwyl ik voor 't overige ben en blyve, enz.

Beſluit van dit Hoofdſtuk.

XVII. HOOFTSTUK.

Alphabetſche Beſchryving van de uitheemſche Bloemen, Wortelen, Kruiden enz., welke aan de Kaap de Goede Hoop zoo goed als in haar Vaderland groejen.

De Schryver wil jegenswoordig de uitheemſche Gewaſſen beſchryven. Aan de Kaap aard alles 't geen elders groeit. Dennebomen waſſen aan de Kaap ſterker als in Duitſchland. Europeaanſche Zuuring groeit ſterk aan de Kaap. Wanneer de Amerikaanſche Aloë aan de Kaap bloeit. Chineeſche Rozen. Haar Bloemen. Amandelbomen ſchieten ſnel aan de Kaap op. Amerikaanſche Ananas. Drie zoorten van dezelve, en hoe die zyn. Hoe deze vrucht word verplant. Peterzelie krygt aan de Kaap harde wortels. Zuiker riet, hoe het is. Aſperſie is 'er overvloedig aan de Kaap. Rode en witte Beete of Biet. Bloemkool word zeer veel aan de Kaap gezaait. Grote Kool. Verſcheide zoorten van Camfer. Camferbomen aan de Kaap. Hennip, waarom dezelve aan de Kaap word gebouwt. Angelieren aan de Kaap. Kaneel-boom. Deszelfs bloem en vrucht. Waarom de ſchors in malkanderen gerolt is. Zeer grote Kaſtanie-bomen aan de Kaap. Gemene Ajuin. Kerze-bomen. Kervel. Donker-bruine Erwten. Articiokken. Indiſche Klim. Hazelaars, Paauwe-ſtaart, Gewas. Gemene Komkommers. Paſſie-bloem. Welke vrucht dezelve aan de Kaap draagt Verſcheide zoorten van Kauwoorden. Cypreſſe-boom. Korenbloem. Witte Klaveren. Indiſche grote ſtinkende Datura. Zyn om redenen uitgeroeit. Verſcheide zoorten van bomen Menigerhande zoorten van Vygen. Gemene Venkel. Aardbezien worden groot aan de Kaap. Turkſche Tarw of Koorn. Fulli Magri, Gewas. Fulli Enwanne, gewas. De Kaapſche Vrouwen beminnen deze drie bloemen. Gemeen Hollandſch Gras is ſchadelyk. Aalbezien-bomen. Indiſche Appelbomen. Zomer en Winter-Gerſt. Hyacinthen. Endivie. Genever-bomen zyn nog raar aan de Kaap. Byzonder Gewas van Madagaſcar Indiſche Goudboom. Deszelfs Bloem. Allerhande Tuin-ſalade. Laurier-bomen dragen aan de Kaap geen vruchten. Verſcheide zoorten van Stok-violieren. Lelie of Keizers-kroon. Gemene Majoraan Verſcheide zoorten van Appelbomen. Queden worden zeer groot aan de Kaap. Citroen-bomen. Zoete en zuure Limoen-boom. Daar van zyn gantſche wandelwegen beplant. Pompelmus. Portugeeſche Sinâs-Appelen. Granaat-appel-bomen Marum uit Sirie of Candie. Tuin-Meliſſe. Spaanſche Meloenen. Tuin-Kruizemunt. Duitſche Miſpelboom. Zwarte Moerbezien-boom. Roomſche Myrthe-boom. Witte en gele knollen. Witte Narciſſen. Indiaanſche Waterkerze. Gemene Okkernote-boom. Gevlakte Bazilicom. Tamme Olyf-boom. Waarom de Olyf-bomen aan de Kaap uitgegaan zyn. Peonien. Dadelboom. Tuin-Mankop. Paſtinake, Pinkſternake of tamme Moren. Indiſche Water-Meloenen. Perzike-bomen dragen overvloedig vrucht. Wilde Pek of Pynboom. Calecutſche Peper. Indiſche Piſtacie-boom. Pruime-boom. Tamme Peerebomen dragen veel Peeren. Gemene Eike-boom. Peperwortel. Gemene Peperwortel. Dubbelde Rozen. Nog een zoort van Rozen. Tamme Rosmaryn Tamme Wynruit. Zevenboom. Salie Vlier. Winter-koorn. Zomer-koorn of Rogge. Spinagie Tamariſſe-boom. Tamme Dragon. Winter-Tarwe. Tulpen, Waarom niet veel aan de Kaap. Arbor Tulpifera. Wynſtok. Maart-violetten. De Schryver eindigt deze materie.

De Schryver wil tegenwoordig de uitlandſche gewaſſchen beſchryven

VAn de Afrikaanſche gewaſſen, die in 't land zelf groejen, heb ik laatſt zoo veel bericht medegedeelt, als ik nodig geacht heb. Ik zoude als toen de geboorte plaats van ieder plant of boom en verſcheide andere omſtandigheden met weinig moeite daar by hebben konnen voegen, edog uit vrees, van u door myne wydlopigheid te vervelen, heb ik zulks niet gedaan. Jegenswoordig zal ik nog

nog verhalen, 't geen van de uitheemsche en hier zoo goed als in haar eerste geboorte plaats groejende gewassen, waar te nemen is, ten einde daar uit te klaarder blyke, dat deze oord aan volkome vruchtbaarheid niets ontbreekt.

Aan de ap aard es, dat ers eit.

Om zulks werkstellig te maken, zal ik geene zonderlingen omstandigheden van noden hebben, om dat ik reeds overlang als ter loops heb gezegt, dat hier alles wast, 't geen elders in de gehele waereld en in alle deszelfs delen groeit, bloeit, en vrucht draagt. Ondertusschen heb ik nodig gehad, om myn voorgeven met het by brengen van allerhande gewassen te staven.

Zulks zal best konnen worden gedaan, wanneer ik de voorgaande schikking houde, en ieder zoort zoo wel in 't Duitsch als in 't Latein noem, daar het nodig is, dienstige aanmerkingen daar by voeg, en de Europeaansche, buiten dat reeds genoeg bekent, enkelyk met hare blote namen aanroer.

Dienvolgens zeg ik, dat in den treffelyken wel aangelegden groten tuin van de Illustre Compagnie, en in zommige andere tuinen aan de Kaap, zoo wel van de Europeaansche, Asiatische als Amerikaansche gewassen, beide en uit vermaak en uit voordeel de volgende worden aangetroffen:

nnebo- n was- aan de ap. berer in itsland.

Abies. Dat is: Die in Duitschland t'over bekende en overvloedig groejende Denneboom, welke herwaards gebragt en in dezen tuin is geplant, om denzelven daarmede te vercieren, en in 't toekomende meer daar van aan te queken, en het gebrek aan hout daar door weg te nemen. Men wacht nog dagelyks na de vruchten, waar na ten eersten een groot stuks lands daarmede zal worden gezaait, om dat zy ruim zoo weelderig staan, als in Duitschland zelf, zynde de twee bomen, welke behouden hier zyn gebragt, binnen den tyd van 20 jaren ruim 36 of 40 voet hoog opgeschoten, en daarbenevens tot een tamelyke dikte gekomen, aangezien zy hier geplant, naauwlyks 3 voet hoog waren.

Acacia Americana, foliis Coluteæ Scorpioides leguminosæ, siliquis echinatis. Dat is: Amerikaansche Acacia, met bladeren van Lombaarsche Linse, en stekende peultjes van Scorpioides Kruid.

Acetosa hortensis. Dat is: Europeaanschen Tuin-Suuring; welke hier is geplant, om den schepen een ververssching te verstrekken, voornamelyk den genen die aan de Scheurbuik krank leggen. Afgesneden groeit dezelven ten eersten wederom, zoo dat men in een jaar zeer dikwyls van een plant zyn genoegen nut en voordeel hebben kan.

Europeaansche Suuring groeit sterk aan de Kaap.

Allium Sativum & hortense. Dat is: Europeaansche Zaaddragende Knoflook, die zeer sterk aangequeekt, en tot ingelegde visschen en andere spys gebruikt word.

Alnus rotundifolia, & glutinosa viridis. Dat is: Europeaansche rondbladige groene en Kleverige Elzenbomen, waar van de wandelwegen worden beplant.

Aloë Americana Sobolifera. Dat is: Amerikaansche zich zelf voortplantende Aloë, die zoo veel jongen maakt, dat men genoodzaakt is, om ze als onkruid uit te roejen. Ik heb dezelve dikwyls en op verscheide oorden zien bloejen; en hoewel het algemeen gevoelen is, dat zy alle 50 jaren maar eens bloejen, zoo heeft zulks hier geen gevolg, door dien zy ten langsten binnen 6, 8, of 10 jaren weder bloeit of schoon geen Kunst daar aan geoeffent word.

Wanneer de Amerikaansche Aloë aan de Kaap bloeit.

Althea Indica seu Rosa Sinensis. Dat is: Sineesche Rozen. Dezelve word van de Portugeezen *Fulli Sappates* genaamt, en zien 'er bykans uit als Aalbeziëstruiken; en hebben

Chineesche Rozen.

hebben ook ſchier zulke bladeren. Ten opzicht van de bloem zyn 'er verſcheide zoorten; te weten witte en geele, dubbelde en enkelde. Van de rode maken de Portugeezen een zeer ſchone zwarte verf, en noemen dezelven *Fulli Sappates*, om dat zy de Schoenen daarmede zwart maken. De groene bladeren worden tot 't baden gebruikt, om 't hoofd daarmede te waſſen, door dien zy zoo wit ſchuimen als zeep; dezelven nemen ook wel wit van eieren, om dat zy niet gaarn met zeep aan 't hoofd komen. Deze Struiken worden gebruikt tot het bezomen van bloem-ſtukken, in de tuinen, zoo als alhier in den tuin van de Illuſtre Compagnie insgelyks geſchied. *Amygdalus*, of Amandelboom, van allerhande zoorten, met zachte en harde ſchalen, als mede zoet of bitter van ſmaak. Zy groejen hier van een pit zeer ſchoon en weelderig; zoo dat men daar van zelfs in 't derde jaar weder vruchten inzamelen en afbreken kan. Men kan ook van afgeſnede en in de aarde geſtoke takken jonge bomen telen of aanqueken, en verzekert zyn, dat zy wortels ſchieten en vruchten geven zullen. En zyn 'er van deze bomen reeds zoo menigvuldig en veel aangewonnen, dat 'er hele ſtreken lands daarmede zyn bezet, die alle rykelyk vrucht dragen.

Amerikaanſche Ananas.

Ananas ſive Carduus Braſilianus, foliis Aloës. Dat is: Amerikaanſche Ananas, of Brazielſche Diſtel, met Aloë-bladeren. Dit gewas is in den beginne uit Amerika naar Ooſt-Indie, en van daar herwaards gebragt en aangequeekt. Daar van zyn driederhande zoorten, namelyk: *Jajama*, *Bonjama* en *Jajagna*. De eerſte is de grootſte, de beſte, en aangenaamſte van ſmaak, en van binnen geelachtig; de twede en derde zyn van binnen witachtig, en beide veel ſlechter dan de eerſte. Alleen is tuſſchen haar dit onderſcheid, dat de laatſte een Rynſche wyn ſmaak heeft. Alle drie zoorten zyn met takken en ſtekels; de eerſte en beſte is ontrent anderhalve ſpan dik en lang, de couleur van buiten is rood en geelbruin. Wanneer de vrucht ryp is, en men zyne luſt daarmede wil boeten, ſnyd men dezelve in ſchyven als een Komkommer of radys, laatze in verſch pompwater ontrent een quartier-uurs uittrekken, en eetze vervolgens met goede oude Rynſchewyn en zuiker, wanneer ze zeer lekker van ſmaak zyn, byna als de Europeaanſche Aardbezien. Men legtze ook in geheel of aan ſtukken geſneden, met zuiker zoo als de noten, of andere koſtbare dingen, en bewaart ze zeer lang. Deze vrucht heeft een kroon, welke afgeſneden en geplant, onfeilbaar weder een andere vrucht voortbrengt, waar van men zich het volgende jaar bedienen kan. Ondertuſſchen is nodig, dat men op de onrype een wakent oog houd, ten einde dezelve door ontuchtige of onnutte vrouwluiden niet afgebroken en tot het afzetten of afdryven van hare vrucht werden gebruikt, zoo als helaas! dikwyls pleegt te geſchieden.

Hoe de vrucht voortge plant w

Apium hortenſe ſeu Petroſelinum vulgò. Dat is: Tuin-Peterſelie, die uit Holland hier is gebragt, en als nu in een zeer grote menigte gevonden word; ondertuſſchen is deszelfs wortel zoo goed en malſch niet als in Europa, maar word zeer ras zoo ſtokkig en hard, dat ze niet kan worden genuttigt.

Peterſel krygt a de Kaa harde w tels.

Arundo Sacharifera. dat is: Indiſch Zuiker-Riet, 't welk dat van Duitſchland zeer na by komt, en byna zulke ſcherpe bladeren heeft; weshalven niet nodig is, om alhier veel daar van te melden, te meer vermids het van velen reeds overvloedig beſchreven is. Wie ondertuſſchen luſt heeft om van het zelve iets meer te lezen,

Zuiker-Riet.

zie

zie by *Francisci* in zynen Oost-en West-Indischen Staats en Lust-Gaarden *pag.* 260. *seq.*, na, zoo zal hy van deze materie een uitvoerlyke en omstandige naricht van allerhande zoorten, uit vele Schryvers by malkanderen, aantreffen. Gelyk dan voornamelyk *pag.* 263. *a* van 't hier groejende Bamboes Riet gewag word gemaakt, 't welk zoo hoog opschiet als 't hoogste huis hier pleegt te zyn; zonder echter dat hy daarby voegt, dat het van binnen hol is, en dat de eerste uitspruitzels afgesneden en tot *Bamboes' Atjar* gebruikt worden; waar van hier veel konde worden gezegt, indien de tyd en gelegentheid zulks toelieten.

...arsie is ... vloe- ...an de ...

Asparagus sativa seu hortensis. dat is: Tuin-of Tamme-Asperssie, waar van ik hier ook niets meld, om dat in myn voorig Hoofdstuk reeds hebbe gezegt, dat daar van een ongelovelyke menigte alhier word gevonden, die in dikte, groote en overige hoedanigheid de Europeaansche niet behoeft te wyken.

...de en ...Bete ...et.

Beta rubra & alba, radice rapæ. dat is: Rode en witte Biete met een wortel op de maniere van een knol. De Hollanders hebben dezelve aan de Kaap gebragt, en winnen daar van jaarlyks een tamelyke menigte, waar mede zy de af en aanvarende schepen verzien, en aan dezelven verkopen, om op reis te nemen, zynde op zee een zeer goede duurzame gezonde ververssching, voornamelyk ingelegt en in Azyn bewaart, zoo als in Europa genoegzaam bekent is.

Batatas-Wortelen zal ik hier maar bloot noemen, om dat derzelver beschryving en 't geen verder daar toe dient, reeds in een van myne voorgaande Hoofdstukken medegedeelt is. En enkelyk zeggen, dat ze van de kruidkenners voor een zoort van *Convolvoli Indice Orientalis* of Oost-Indische Winde, gehouden, en door de Indianen *Inhame* genaamt worden.

Brassica alba & rubra, capitata & non capitata, item florigera. dat is: Witte en rode sluitkool, gemene Boer-kool, als mede Bloemkool; die insgelyks door de Hollanders hier gebragt is, en zeer menigvuldig word geplant, zoo dat de schepen een ryken voorraad daar van opdoen, en de inwoners tot haar onderhoud genoeg overhouden konnen. Voornamelyk word alle jaar zeer veel Bloemkool gebouwt, in zout water ingelegt, en vervolgens by vaten na Batavia, Ceylon, en andere Indische steden verzonden. De witte Sluitkool valt hier veel groter als in Duitschland, aangezien ik 'er veel heb gezien, die ruim 40 pond zwaar waren. Daarenboven is de rode ook beter, en by gevolg groter en zwaarder, dan die doorgaans in Duitschland gevonden word.

Bloemkool word overvloedig gebouwt.

Camphoraria seu Camphorifera arbor, exquâ Camphora officinarum. dat is: Camfer-boom waar van de Camfer komt, die in de Apothekers-winkels gebruikelyk is. Van dezelve zyn 'er vierderhande zoorten, waar van het groot eiland Borneo de beste levert. Die van Sumatra, Sunda, China en Japan word minder geacht, als de eerste. De bomen schieten hier snel en weelderig op, en worden zoo hoog en dik als een Noteboom. De bladeren zyn gras-groen met veel aderen, byna als die van een kaneelboom; onder echter zyn ze aschgraauw. De bladeren aan stukken gewreven geven zulken sterken reuk als de Camfer zelf. Deze echter is een gom, die witachtig uit het middelste pit of merg van den boom quelt en stolt of by malkanderen loopt; hoewel de Japanezen dezelve ook uit de wortelen der bomen distileren, die nogtans op verre na zoo goed niet is, dan die op 't eiland Borneo valt. Voor 't overige

Verscheide zoorten van Camfer.

is het hout van deze bomen zeer week, en kan door den wind zeer licht beschadigt en de takken afgescheurt worden.

Cannabis sativa & erratica. dat is: Tamme en wilde Hennip, welke hier zeer weelderig met een houtachtigen stam groeit. Dezelve aard zeer wel, word echter alleenlyk voor de Hottentotten geplant, om dat die de bladeren en het zaad gebruiken, en onder den Tabak mengen, 't welk zy Poespas noemen, en roken zy dezelve onder den tabak, ten einde om te eerder dol in 't hoofd en vrolyk te worden, gelyk te zyner tyd omstandiger zal worden verhaalt.

Hennip waarom die aan de Kaap word gebouwt.

Carduus Benedictus sive Cnicus silvestris hirsutior. dat is: Cardo-Benedict of wilde ruige Saffraan. Dezelve aard hier ongemeen wel, en verstrekt den zeevaarders en inwoners beide, als zy onpasselyk zyn, een byzonder goed hulpmiddel.

Vele Angelieren aan de Kaap.

Caryophyllos hortensis. Of: Angelieren, Ginoffelbloemen, Testebloemen of Violetten van allerhande couleuren, uit Holland hier gebragt, groejen alhier in zodanige menigte, schoonheid, en liefelyken reuk, dat zy voor de Europeaansche geenzins behoeven te wyken.

Kaneelboom.

Cassia Cinnamomea, h. e. Cinnamomum sive Canella Ceylonica. dat is: Kaneelboom; door de Inwoners van Ceylon *Kaneel* of *Curdo*, door de Malakkers *Cuylman*, en door de Malabaren *Cumea* genaamt. Hy groeit zoo hoog, als een Spaansche Olyfboom, en de bladeren komen met die van een Laurierboom tamelyk overeen. Hy krygt een witte bloem, waar op een vrucht volgt, bykans als een zwarte olyf, die uit Portugaal komt, of om beter te zeggen, als een bakelaar. De boom heeft twee schorzen, waar van de buitenste weg gedaan en de twede in vierkante stukken afgeschilt, in de zon gelegt, gedroogt, en als kaneel gebruikt word. Eer en alvorens deze bast droog is, is dezelve donker-groen; edog door de hitte van de zon verliest zy zich en komt in deszelfs plaats de bruine te voorschyn; gelyk dan ook door de doordringende hitte de gantsche schors krult, als of ze gerolt was. Door dit schillen bederft de boom zelf niet, maar krygt wederom eene andere schors, die na verloop van drie jaren, andermaal kan worden genuttigt, waarbenevens de laatste altyd krachtiger en beter als de eerste is.

Castanea Sylvestris. dat is: Kastanie-boom, die uit Duitschland herwaards is gebragt, en zeer wel groeit. Ik heb in Duitschland nooit genen gezien van zodanige hoogte en dikte, dan die in den tuin van de Illustre Compagnie staan, aangezien dezelven zoo ongemeen dik en hoog zyn, en hare takken zoo wydt uitstrekken, dat 6 van die bomen een morgen land beslaan, waar onder men voor regen en wind beschut of vry is. De vruchten die jaarlyks in grote menigte aan die bomen groejen, blyven niet lang goed, maar worden ras taai en onaangenaam van smaak.

Zeer g[root] Castan[ie] bomen [aan] de Kaa[p].

Cepa vulgaris. dat is: Gemene Ajuin, alomme zodanig bekent, dat ik onnodig acht, om iets meer daar van te melden, dan dat het zaad uit Holland herwaards is gebragt, en nog jaarlyks gezonden word; de rede hebbe ik reeds in een van myne voorgaande Hoofdstukken gemeld.

Gem[ene] Ajuin.

Cerasus varii generis. dat is: Allerhande kerse bomen die insgelyks uit Holland herwaards zyn gebragt, en zeer schoon staan; edog heeft men hier het ongemak, dat de menigte der kleine vogels de rype vruchten schadelyk zyn, zoo dat men niet veel daar aan vind, als zy op 't best behoorden te zyn.

Chæ-

Kervel. *Chærophyllum sativum.* dat is: Zaad-dragende kervel, die uit Holland gebragt, en alhier gezaait en geplant is.

Donkerbruine Erwten. *Cicer Sativum.* dat is: zaad dragende Erwten, zoo wel grote en kleine, zoo als ze in Europa groejen, dat is, gemene en zuiker-erwten, een zoort, die eenigzins groter als de zuiker-erwten is, en van buiten donkerbruin uitziet, en doorgaans Graauwe Erwten genaamt worden. Deze laatsten overtreffen de eersten in smaak, en zyn zeer gezond en goed om te eeten; 't geen verder alhier zoude aan te merken zyn, heb ik reeds in myne vorige Hoofdstukken aangehaalt.

Articiokken. *Cinara hortensis, foliis non aculeatis.* dat is: Articiokken met bladeren, die niet stekelig zyn. Men heeft ze insgelyks uit Holland hier gebragt, en vind dezelve byna in alle tuinen in een grote menigte; wordende jaarlyks vele stoelen ingelegt, en naar Indien gezonden.

Indiaansche Klim. *Clematis ederacea Indica, foliis subrotundis, flore rubente.* dat is: Indiaansche Klim, met ronde bladeren en rode bloemen. Van deze en de Passie-bloemen zyn heel grote zomerhuisjes zeer treffelyk en aangenaam in den tuin van de Illustre Compagnie bedekt, zoo dat men voor een tamelyken regen daar onder droog zitten kan.

Hazelaars. *Corylus sativa.* Of Hazelaars, die uit Duitschland en andere landen hier gebragt zyn, en ongemeen wel aarden en vrucht dragen. Men vind ze nog in zeer weinig tuinen, om dat zy onlangs hier gekomen zyn; hoewel men reeds uit de vruchten ziet, dat zy zeer wel aan te queken zyn.

Paauwestaart. *Christa Pavonis.* dat is: Paauwe-staart, door de Portugezen *Fuly Pavan* genaamt; zynde een struik 6 of 7 voet hoog. Men zet dezelve rondom de tuinen in plaats van heggens. De bladeren zyn ontrent als die van een Tamarindenboom; en de bloem komt met Riddersporen overeen, waar van eene zoort rood en de andere geel is, waar op een kleine vrucht op de wyze van veldpeultjes volgt, die donkerbruin is.

Komkommers aan de Kaap gezont. *Cucumis vulgaris.* dat is: Gemene Komkommers, uit Europa hier gebragt, die in grote menigte worden gebouwt, en alhier veel gezonder zyn als in Duitschland, aangezien men een goede portie tot zich kan nemen, zonder vrees, dat zy aan de gezondheid nadelig zullen zyn.

Cucumis flos passionis dictus. Of: Passie-bloem uit Amerika hier gebragt, die tot cieraad en bedekking van Weesjes, zoo als hier voren reeds is gezegt, gebruikt word. Hoe 'er deze bloem uitziet, is onnodig, om met veel omstandigheden te beschryven, om dat zy buiten dat in Europa genoeg bekent is. Ondertusschen is alhier ontrent deze bloemen dit onderscheid, dat zy gebloeit hebbende, een vrucht daagen, die zeer goed is te eeten, mids dat men dezelve niet overryp moet laten worden, om dat ze dan waterachtig word en verrot.

Verscheide zoorten van Kauwoorden. *Cucurbita lagenaria & rotunda.* dat is: Kauwoorden als een flessche en die gantsch rond zyn, die men deels uit Europa, en ook uit Indien gebragt en alhier geplant heeft. De minsten worden van de inwoners genuttigt, terwyl men een tamelyke menigte aan de schepen verkoopt; en door dien dezelven uit Indien goed in Holland konnen worden gebragt, nemen de schepen een goeden voorraad daar van met zich, en bedienen zich daar van, wanneer alle hare groene kruiden, kool, knollen enz., ten einde zyn.

Cypresseboom. *Cupressus ramis expansis.* dat is: Cypresseboom met uitgestrekte takken, welke de inwoners zoo wel uit Europa als Indien bekomen

men, en aangequeekt hebben; van dezelve worden pyramiden geschoren, en aldus de takken niet weinig gesnuikt.

Koren-bloem.

Cyanus Segetum & hortensis, flore albo, coeruleo, &c. dat is: Wilde en tamme zoo wel witte, blaauwe, als vleesch verfde koornbloem, met het koren hier gebragt en gezaait. Zommigen zyn in den tuin van de Illustre Compagnie gezaait, en hebben een dubbelde bloem, ruiken wel, en staan ongemeen aangenaam onder andere bloemen.

Witte Klaveren, waarom aan de Kaap gezaait.

Cytisus arvensis, of witte klaveren, die uit Holland hier gebragt en gezaait is; ten dele om te zien, of die wel zoude groejen; en ook om voor de kalveren een weide te hebben, als het gras alomme door den vernielende heftigen Zuid-Oosten wind weggeveegt is. Derhalven hebben zommige een goed stuk lands daar mede bezaait, en geen berouw van deze hare moeite gehad; des niet tegenstaande heeft men bevonden, dat van 't jong zaad niets is voor den dag gekomen, en dat diezelve wind nadelig geweest is.

Grote Indische stinkende Datura.

Datura seu Stramonia Indica major foetida, pomo spinoso oblongo. dat is: Stinkende grote Indiaansche Datura, met een doornige langachtige vrucht. Dezelve is uit Indie hier gebragt, geplant, en wel voort gekomen; en hebben vele vruchten donkerbruin zaad op de maniere van Linze gedragen. Ondertusschen is de gemelde Tuinman wegens zeker verval te rade geworden, om deze bomen uit te roejen; uit vrees, dat meer, ongemakken daar uit mogten worden veroorzaakt. Ik ben niet van voornemen, om het voorgevallene te verhalen doordien zulks insgelyks nadeel zoude konnen na zich slepen.

Verscheide zoorten van Bonen.

Faba leguminosa. Of: Bonen van allerhande zoort en grootte, die uit Europa herwaards zyn gebragt, en waar van reeds voor heen gewag gemaakt is. Onder anderen heeft wylen de Hoog Edele Heer Gouverneur Louis van Assenburg een zoort van lange gespikkelde bonen uit Brazil met zich gebragt, die zeer aangenaam om te eeten zyn, en zeer wel aarden. Men heeft hier ook zwarte bonen van Madagascar, welker peulen een span lang, en de vruchten zoo lang als een lid van een vinger zyn, die insgelyks zeer wel wassen; waar door andermaal blykt, dat ook deze vruchten uit allerlei landen zeer schoon opkomen.

Menigerhande zoorten van Vygen.

Ficus communis Indica, &c. Dat is: Allerhande zoorten van vygen, zoo wel gemene als Indiaansche, waar van alomme in de tuinen gantsche vakken beplant zyn; zoo dat men zyne lust zeer wel daar aan boeten, en niet droge maar groene, versche, en recht rype van de bomen plukken, en zonder het minste gevaar eeten kan. Onder anderen vind men hier een kleine zoort, die naauwlyks zoo groot is als een Okkernoot. Zy is van buiten heel donker-rood en van binnen gantsch hoog rood. De boom is de grootste en fraaiste, van alle vygebomen, en deszelfs bladeren komen met die van een Wyngaard tamelyk overeen. Van de vygen, die Pissang worden genaamt, heb ik reeds in eén van myne voorgaande Hoofdstukken een omstandig naricht medegedeelt, daar ik den Lezer hene wys.

Ficoides seu Ficus Americana, Cerei effigie, Spinosa & angulosa. Dat is: Amerikaansche Vygeboom met een gedaante van Cereus, met veel stekels en angels. Ik heb nooit vruchten daar aan gezien, kan derhalven ook niet daar van melden. Ondertusschen weet ik zeer wel, dat een blad aan stukken gescheurt, witte zap als dikke melk daar uit loopt, die als lym aan de vingers kleeft en vervolgens gantsch zwart word, weshalven

halven ik van gevoelen ben, dat van deze vygen niet al te geruſt te eeten is. Edog zulks laat ik anderen onderzoeken.

Gemene Venkel. *Fœniculum vulgare germanicum.* Of: Gemene Venkel uit Duitſchland; dezelve groeit hier als nu langs alle wegen en in de tuinen zoo menigvuldig, dat men ſchier genoodzaakt is, om dezelve als onkruid uit de tuinen te houden.

Aardbezien worden ook aan de Kaap. *Fragaria ferens fraga rubra.* dat is: Aard-bezien-kruid met een rode vrucht. Dit is insgelyks een Europeaanſche plant, en word als nu in alle tuinen zoo menigvuldig aangetroffen, dat men geen rede heeft, om over hare ſchaarsheid en magerheid der vruchten beide te klagen. Ik zelf heb 'er dikwyls genuttigt, die veel groter als een tamelyke hazenoot of als een lid van een duim waren; daarenboven heb ik op het Landgoed *Verre gelegen* een boom gezien, welke diergelyke vruchten droeg, die echter veel groter en geuriger waren dan de eerſte, aangezien dezelve de grootte van een Okkernoot berykten.

Turkſch koren. *Frumentum Indicum Saracenicum.* dat is: Indiaanſch Turkſch koren: 't welk in Europa t'over bekent geen verdere beſchryving van noden heeft, zoo dat ik alleenlyk zal zeggen, dat het alhier *Mays* genaamt word.

Fulli Magri wat voor een gewas. *Fulli magri* is een Heeſter van de Portugeezen aldus gedoopt. De Malleyers geven haar den naam van *Malludi Suſſum*; en de Italianen begroeten haar met dien van *Jaſmin delmin*; zy waſt als een Kruisbezië ſtruik; heeft eenigzins groter bladeren als een kerzeboom, en een bloem, die dikwyls dubbelt komt. Dezelve is wit als Jaſmyn, en zyn beide van een ongemeen lieffelyken reuk. Weshalven de Indiaanſche wyven die aan een draad rygen, en in de hairen vlechten, terwyl wederom anderen oly daar van maken, en het hair daar mede ſmeren, ten einde om aangenaam te ruiken.

Fulli Enwanne, is een Heeſter of boom, van de Malleyers *Patſchau* genaamt en van Batavia herwaards gebragt. Dezelve waſt zelfs in 't woeſte veld, maar word wegens den lieffelyken reuk der bloemen, in de Luſt-tuinen verplant. De bloemen zyn geelachtig, en de bladeren als een ſter, die ongemeen aangenaam ruiken. De ſtam des booms groeit ontrent 12 voet hoog, en heeft bladeren als de Guabbes of Guajabos-boom, edog eenigzins kleinder en ſmalder. Fulli Enwanne wat voor een gewas.

Fulli aros brancho is insgelyks een boom, van de Portugeezen aldus gedoopt; door de Malleyers werd hy *Pelet Settangan* genaamt, en groeit zoo hoog als een man; hy heeft witte en gele bloemen, gantſch dubbelt, als de *Moſa Sinenſis* of *Fulli Sappates*, en bladeren van een appelboom. De bloemen ruiken zoo lieffelyk als een welruikende Narciſſe.

De Kaapſche vrouwen beminnen deze drie zoorten van bloemen zeer; en zyn geweldig in haar ſchik wanneer zy gelegentheid bekomen, om 'er te plukken, namelyk wanneer zy in den tuin van de Illuſtre Compagnie komen, zynde dezelve mynes wetens, nergens anders aan te treffen, welke bloemen zy tuſſchen hare borſten ſteken, of ook wel in hare hand houden, om alle oogenblik hare neus met den lieffelyken reuk te kittelen of t'onthalen. De Kaapſche Vrouwen hebben deze drie bloemen gaarn.

Gramen vulgare, item bulboſum, & ſparteum Hollandicum. dat is: Gemeen en ook bolachtig en zich zelfs zaajent Hollandſch gras. Waar van dat een bol, onverhoeds met andere gewaſſen van Batavia is gebragt, 't welk als nu zodanig vermenigvuldigt, dat men naauwlyks meeſter daar van kan worden. Het laatſte is uit Holland ont- Gemeen Hollandſch Gras is nadelig.

ontboden, om dat men 't meende zeer voordelig te zyn, edog men is naderhand gewaar geworden, dat zulks ook 't ergste onkruid is, dat kan worden bedacht, en heb ik reeds in myne voorgaande gemeld, dat de Hollanders alhier het *Spurrie* noemen.

Aalbezien-bomen. *Grossularia multiplici acino, sive non spinosa hortensis rubra & alba.* dat is: Rode en witte Aalbezienbomen, met veel korrels in de bezien of zonder stekels. Deze zyn ook niet heel lang uit Europa hier gekomen, en derhalven nog tamelyk raar, terwyl zy zoo goed bloejen en groejen, als in haar oude grond.

Indiaansche Appelboom. *Guajana alba dulcis, sive Guajabo pomifera Indica.* dat is: Indiaansche Guajabos of Appelboom, waar van de vruchten vol kleine pitten zitten. Van dezelve is reeds in een ander Hoofdstuk omstandig melding gedaan.

Zomer en Winter-Gerst. *Hordeum vernum & hybernum.* Dat is: zomer en winter-Gerst, waar van insgelyks elders gewag gemaakt is; ondertusschen dient als nog te worden aangemerkt, dat de zomer-Gerst alhier geen plaats heeft, door dien in den winter alleen allerhande koren gezaait word.

Hyacinthen. *Hyacinthus albus, &c.* of: Witte Hyacinthen, dubbelde en enkelde, die uit Europa hier gebragt zyn.

Endivie. *Intybus sativa lati folia & crispa.* dat is: Breedbladige en kroeze Endivie, die nevens andere keuken-kruiden zeer schoon wast en zeer lang duurt.

Geneverbomen zyn nog raar aan de Kaap. *Juniperus vulgaris baccis parvis purpureis.* dat is: Gemene Geneverbomen met kleine purpere beien. Hier van zyn nu ter tyd nog maar twee bomen in wezen, die nu voor de eerstemaal vrucht dragen. Ondertusschen door dien dezelven worden bewaart, om volkomen ryp, te worden gezaait en geplant, zoo is ontwyffelbaar, of daar zullen in 't kort meer van dezelven worden aangetroffen.

Byzonder gewas van Madagascar. *Kæzschebyring*, van de Japanezen *Kuthschines* genaamt, is een boom, die van Madagascar herwaards is gebragt; dezelve komt tamelyk met de *Fulli aros brancho* overeen, en draagt geel zaad, waar van de Japanezen een verf vervaardigen, waar mede zy hare slaaprokken verwen. De bloem heeft de gedaante van een gele Narcisse, en ook diezelve reuk, weshalven de Kaapsche Vrouwen die ook zoeken, om daar mede hare borsten te parfumeren. Ondertusschen kan ik zeggen, dat ik geen liefhebber van die bloem ben geweest, om dat haar reuk voor my te sterk was.

Indische Goud-boom. *Kæyiumas.* Of Indiaansche Goudboom. Deze is om deszelfs fraaje goudgele bladeren hier gebragt, en aard zeer wel. Hy groeit een mans hoogte; de bladeren zyn niet groot, byna als die van *Lysimachia*, geel en rood gespikkelt en schynen schier goudgeel, waar door de Malleyers haar ook den naam van goudbladeren gegeven hebben. De bloem is gantsch klein, en groenachtig van kouleur, zonder reuk; weshalven zy meest om hare schone bladeren in de tuinen worden gezet, waar mede zy ook onder alle andere bomen byzonder uitmunten en daar in een ongemenen voorrang hebben.

Allerhande Tuin-Salade. *Lactuca vulgaris capitata & non capitata.* dat is: Krop-Salade en gemene steek-Lattouwe. Hier van zyn alle zoorten, in Europa bekent, te vinden, welke ook ongemeen wel aarden.

Laurier-boom. *Laurus nobilis sive Indica.* dat is: Edele of Indiaansche Laurierboom, die hier zeer hoog en dicht in malkanderen groeit, weshalven hy tot het opschikken der tuinen, en als men wandelwegen wil aanleggen, gebruikt word. Ondertusschen draagt dezelve hier geen vruchten, waar van ik echter de oor-

oorzaak niet kan melden. De bladeren worden gebruikt tot het inleggen van vifch en andere eetwaren; en de takken en bladeren tot baden, die men wanneer de bomen worden gefchoren, genoeg kan bekomen, zonder de bomen verder te befchadigen.

llerhande tokviolieen.

Leucoium album, purpureum, flavum. dat is: Witte, purpere, gele Stokviolieren, die in den tuin van de Illuftre Compagnie zeer fchoon groejen, en nevens andere uitlandfche bloemgewaffen een grote cieraad byzetten.

Lelie of izers-oon.

Lilium, five Corona Imperialis. Of: Lelie, of Keizers-Kroon. Deze is meeft wit, en men vind ze zelden van een andere kouleur, hoewel ze zoo fterk ruiken, als in Europa.

Gemene joraan.

Mayorana vulgaris. Of gemene Majoraan, die zich geweldig vermenigvuldigt, en nooit verwelkt, zoo dat men dezelve ook in plaats van palm rondom de bloem-vakken kan planten, te meer om dat zy op dezelve wys kan gefchoren worden.

rfcheide orten Appelmen.

Malus domeftica variæ denominationis. dat is Tamme Appelbomen van allerhande zoorten, die allen uit Europa hier gebragt en aangequeekt zyn, en dragen dezelven alhier zulke heerlyke vruchten, als zy elders zouden konnen doen. Dezelven zyn naar den aard der bomen, of zoet, of zuur, of rinfch; zoo dat dit waereldgeweft ook ontrent deze vruchten in genen dele behoeft onder te doen; te meer om dat de zeevaarders jaarlyks een goed gedeelte kopen, en dezelven op reis tot hare verquikking gebruiken; terwyl zy zoo veel hier laten, als de inwoners tot haar eigen gebruik van noden hebben.

ueden.

Malus cidonia fructu oblongo & læviori. dat is: Grote langwerpige gladde queden; welke aan de zeeluiden worden verkoft zoo als zy van de bomen komen, of men legt ze in zout-water of in gekookt quee-zap, en zoekt ze op diezelve wys aan den man te brengen. Zommigen maken ook Quee vleefch daar van of Marmalade, dat is: doorzuikerde queeperen aan ftukken gewreven, en de vochtigheid daar uit gekookt, welke zy verzenden; en wyl men op die wys veel voordeel daar mede kan doen, worden de bomen in grote waarde gehouden, en zorgvuldig aangequeekt. Daarenboven is'er ook geen oord, daar de queden groter vallen, als hier, 't welk zelfs de Heer *Meifter* in zynen Ooft-Indifchen konft en Lufttuin *pag.* 179. getuigt, niet tegenftaande hy zeer veel zoorten van dezelven in geheel Ooft-Indie gezien had. De Mefticen en Cafticen te Batavia en andere plaatzen in Ooft-Indie kopen de pitten by 't pond, en maken een zalf daar van waar mede zy het hair beftryken en krullen.

Citroenboom.

Malus Citria Of Citroen-boom. Van dezelve heeft men hier zeer veel goede en fchone bomen, die altyd vol rype en onrype vruchten ftaan, en kan men derhalven het gantfche jaar door van een enkelden boom zyne nooddruft hebben en van de anderen geld maken. In den tuin van de Illuftre Compagnie ftaat een zeer fchone grote en rykelyke dragende boom; waar van de Heer Gouverneur altyd zyn tafel kan verzien, ten ware de tuinman of de flaven in de voorbaad waren.

Zoete en zure Limoenboom.

Malus Limonia acida & dulcis. dat is: Zure en zoete Limoenboom. Hier zyn verfcheide zoorten, welke of in grootte of in rondte onder elkander verfchillen. In den meergemelden tuin van de Illuftre Compagnie, zoo als ook op 't Landgoed *Verre gelegen* en andere Buitenplaatzen, ziet men gantfche wandelwegen met diergelyke bomen beplant, waar van te plukken nooit is verboden, ten zy men het te grof, of de bomen voorbedachtelyk kaal maakt.

De

De grootste en beste heb ik op Drakenstein aangetroffen, die groot en goed van smaak als citroenen waren.

Malus Arantia Indica fructu omnium maximo, Pompelmus dicto, medulla partim pallescente, partim ruffescente. Dat is: Zeer grote Indische Oranje-boom, Pompelmus genaamt, met een wit en roodachtig merg. Deze twee zoorten van Oranje-appels overtreffen alle anderen van dien naam in grootte, door dien zy zomtyds zoo groot worden als een Kinderhoofd. De boom is insgelyks groter als eenige andere Oranje-boom, en heeft brede ronde bladeren. De Bloem is wit, byna als appel-blossem, en ruikt ongemeen liessfelyk. De vrucht is met vlakken, byna als de Tygers, en word om dieswille door de Indianen Tyger-Limoen of *Moschan* genaamt. De schil is dik en sponsachtig en derhalven zeer bequaam om geconfyt te worden.

Pompelmus.

Malus arantia Lusitania, seu pomum sinense. dat is: Oranje-appels uit Portugaal of Sinâs-appelen. Dezelven hebben haar eerste vaderland in Asia, en naderhand in Europa en wel voornamentlyk in Portugaal en Italie gevonden. Zy aarden hier zeer wel, en is derhalven onnodig om meer daar van te melden, om dat zy alomme t'over bekent zyn.

Portugeeze Oranje of Sinas-appelen.

Malus Punica sive Granata. dat is: Granaatboom. Van denzelven vind men hier ook een tamelyk getal; en dient te worden aangemerkt, dat zy hier zoo wel als elders in Oost-Indie, groter vruchten dragen, dan op eenige plaats in Europa; en is een granaatappel alhier zoo groot als twee vuisten, of schoon de bomen zelf niet heel groot en hoog zyn. Derhalven gebeurt het dikwyls, dat men de takken, uit vrees dat zy door de zwaarte der vruchten zullen afscheuren, moet onderstutten. Daar zyn twederhande zoorten, te weten, eene met rood purpere en wederom eene met geelachtige greinen; de laatste groeit liefst in waterachtige plaatzen. De greinen of pitten onthouden een aangenaam, lieflyk, verkoelend, en gezond zap, en zyn derhalven in de hete zomerdagen zeer verfrisschende.

Granaat-appel-bomen.

Marum Syriacum vel Creticum. Dat is: Marum uit Syrie of Candie, die niet veel anders als gemene Majoraan uitziet. Hy onthoud een zeer sterken geest in zich, die ten eersten boven in 't hoofd vliegt en de verstopte delen opent, als men maar twee bladeren tusschen de vingeren aan stukken wryft, en daar aan ruikt. Deszelfs deugt heb ik dikwyls in hoofdpyn geprobeert en goed bevonden.

Marum Syrsse.

Melissa hortensis, odore Citri. Dat is: Tuin-Melisse met een Citroen-reuk. Dezelve is uit Europa hier gebragt en geplant, en word jaarlyks in een tamelyke menigte verbruikt.

Tuin-Melisse.

Melo Hispanicus. Of Spaansche Meloenen. Zy aarden hier zoo wel als in Spanje zelf, en worden hier doorgaans Spaansch spek genaamt. Velen worden hier overryp, en blyven derhalven leggen, of worden voor de varkens geworpen; terwyl de genen die men genuttigt, de minste onpasselykheid veroorzaken.

Spaansche Meloenen.

Mentha hortensis crispa. Dat is: Tuin-Kruizemunt, die hier niet minder krachtig is, als in Europa; des niet tegenstaande word dezelve hier zoo veel niet aangequeekt, om dat men weinig water en maar zoo veel als de Apothekers winkel van noden heeft, daar van brand of overhaalt.

Kruizemunt.

Mespilus Germanica folio laurino non serrato. Dat is: Duitsche Mispelboom met geen gezaagt of slecht Laurier-blad. Deze bomen aarden ook zeer wel, en hebben de koude luchtstreek tegen de warme heel wel konnen ruilen. Ik heb veelmaals van hare vruchten gege-

Duitse Mispelboom.

gegeten, en bevonden dat zy ruim zoo goed en groot waren als in Duitschland.

Morus fructu nigro. dat is: Moerbeziën-boom met een zwarte vrucht. Deze schieten hier weelderig op, en strekken hare takken wyd uit; weshalven ik acht, dat de andere zoort met witte beziën ook wel zoude aarden, byaldien ze geplant wierd, en zouden hier zeer gevoeglyk Zywormen konnen gehouden en zy gewonnen worden, ten ware de heftige Zuid-ooste wind zulks belette. Edog zulks konde worden onderzocht, wanneer men wel ras zien zoude of de vruchten den verspilden tyd zouden belonen.

Myrtus communis Italica & lati folia Romana. dat is: Gemene Italiaansche en breedbladige Roomsche Myrtheboom; van den zelven staan een tamelyk getal in meergemelden tuin van de Illustre Compagnie, die daar tot cieraad dienen, hoewel 'er tot nog toe geene Pyramiden, enz. van geschoren zyn.

Napus Sativa. Of witte en gele rapen, zo als ze in Europa zyn; waar van men by de zeeluiden jaarlyks zeer veel geld maakt, en echter zoo veel overhoud, als men tot spys van noden heeft.

Narcissus albus, magno odorato flore. dat is: Witte Narcissen met een ruikende grote bloem. De Hollanders hebben deze bloemen insgelyks hier gebragt, en zyn dezelven als nu zoo veelvoudig aangequeekt, dat men ze schier in alle tuinen aantreft.

Nasturtium Indicum, flore luteo dilutiore. dat is: Indiaansche Water-kers met bleekgele en roodachtige gele bloemen; welke beidē zoorten alhier in alle tuinen met oplopende ranken, als klim, te zien zyn; ondertusschen word dezelve weinig tot spys gebruikt, en houd men enkelyk de bloemen, om de schotels by gast-

malen op te schikken of mooi te maken.

Gemene Okkernote-boom.

Nux juglans sive regia vulgaris. dat is: Duitsche gemene Noteboom. Of schoon dezelven heftige stormwinden uitstaan moeten, komen zy echter zeer wel voort, en dragen even zoo goede duurzame vruchten als in Duitschland, van waar zy hier gebragt, en maar door vruchten of noten aangequeekt zyn. Men vind den zelven reeds zeer veel hier en daar op 't land.

Gevlakte Basilicom.

Ocymum lati folium maculatum vel crispum. Dat is breedbladige gevlakte of kroeze Bazilicom, welke insgelyks uit Europa herwaard is gebragt.

Tamme Olyf-boom.

Olea sativa. Of tamme Olyfboom, die uit Holland hier gebragt en op de hier zynde wilde Olyf-bomen geënt is. Hy quam in den beginne op Constantia zeer schoon voort, maar door dien de Heer Bezitter het voordeel van de Olyven en den daar uit geperften oly alleen voor zich wilde houden en naar zyn eigen zin daar mede leefde, zoo is dezelve naderhand wederom schandig uitgegaan. Hy hadde reeds een tamelyk getal, die zeer wel wortel hadden geschoten, maar vermids hy niet wist, hoe dezelven moesten worden gehavent en opgepast, en na geen raad wilde luisteren, zoo moesten zy wel te gronde gaan. Naderhand zyn geen groene en versche olyven, veel min bomen hier gebragt.

Peonie.

Pœonia flore pleno, rubro minore. Dat is: Peonie met kleine rode dubbelde bloemen. Zy zyn in den meergemelden tuin van de Illustre Compagnie, en staan onder andere bloemen zeer schoon en fraai

Dadelboom.

Palma dactylifera, seu dactylus vulgo. dat is Dadelboom, welke ook aan de kant van een water staat in den meergemelden tuin, en zeer wel aard. Dat ik bloem of vruchten daar aan heb gezien,

 zulks

zulks kan ik niet zeggen; hoewel my van geloofwaardige menschen is verhaalt, dat dezelve gedragen heeft.

Mankop, waarom aan de Kaap gebragt.

Papaver hortense. Of Mankop van allerhande couleuren, dubbelde en enkelde; dezelven zyn hier gebragt en gezaait, om dat de bloemen onder de anderen een aangename schakering maken, en staan dezelve als nu in alle bloemtuinen in groot getal.

Pastinake.

Pastinaca sativa, radice alba. dat is: Tamme Pastinake, met een witte wortel; dezelve worden menigvuldig aangequeekt, om dat daar van by de zeeluiden grote aftrek is, die ze kopen, om dat ze zeer lang konnen worden bewaart. Zy zyn veel zoeter en aangenamer van smaak als in Duitschland zelf, van waar zy hier gekomen zyn.

Indische Water Meloenen.

Pepo Indicus reticulatus, seminibus albis & nigris, major. dat is: Grote Indische Pepoen, van buiten op de wys van een net, met wit en zwart zaad. Deze twederhande zoorten van Pepoenen zyn uit Indie hier gebragt, en groejen als nu zeer overvloedig, en zoo goed, dat zy de Indischen zelfs den loef afsteken. Zy worden in Indien *Batiec* en van de Turken en Tarters *Carpus* genaamt, om dat zy zeer verkouden. De Persianen noemen dezelven *Hinduanæ*, om dat zy door de Indianen eerst in Persie gebragt zyn. Zy zyn als Meloenen of liever als grote Kauwoorden; hebben een donker groene schil, en van binnen of witachtig vleesch met wit zaad, of lysverwig met zwart zaad. Beiden zyn zy zeer waterachtig, en zoo zoet als zuiker, dog zyn de laatsten veel beter als de eersten. Ik acht, dat men iemand, die aan de koorts legt, en zeer dorstig is, niets beter kan geven, en zonder minder gevaar, dan deze Water-meloenen, aangezien ik zelf zeer dikwyls op myne tochten te land diergelyke opgesneden, en met zeer weinig den hefstigen dorst gelescht heb; weshalven ik my verbeeld, dat diergelyke zieken, ook daar van zouden konnen gebruiken, te meer om dat daar van reeds vele proeven zoo wel hier als elders in Indien genomen zyn. Men kan dezelven hier den gantschen zomer door hebben; en groejen ook in een zandige grond, als zy maar water krygen konnen. Van binnen zyn zy vol zaad, dat zoo groot en van dezelve gedaante is, als dat van Kauwoorden; voorts zyn de ranken, waar aan zy groejen, insgelyks als die van de Kauwoorden, behalven dat zy heel glad; en de anderen ruig zyn. In de bloem is mede byna geen onderscheid.

Perzi[ke-]boom.

Persica malus vulgaris fructu molli & albo item fructu quasi sanguineo. dat is: Perzike-boom met een weke witte vrucht, als mede met een byna bloedrode vrucht. Beide deze zoorten vallen alhier zoo overvloedig, dat men ze jaarlyks ten goede niet kan verdoen, en men dikwyls genoodzaakt is, om een grote menigte voor de verkens te werpen, voornamelyk van de witten en weken, die niet lang konnen worden bewaart. Zommigen laten dezelven drogen, en maken een winterspys daar van, die zeer aangenaam is, 't zy alleen of met vleesch gekookt.

Wilde Py[n-]boom.

Pinus Sylvestris. Of wilde Pynboom, die in den groten treffelyken tuin van de Illustre Compagnie geplant en als nu ontrent 20 of 30 voet hoog, en naar mate dik is; men wacht alleenlyk naar desselfs vruchten en daar in onthouden zaad, ten einde om verder voortgeplant te worden, aangezien hy in de 20 jaren, dat hy hier heeft gestaan, nog geen vruchten gedragen heeft.

Calec[ut-]sche Pep[er.]

Piper Indicum sive Calecucticum propendentibus siliquis oblongis, recurvis rubris. dat is: Indische of Caleeutsche peper, met hangende

gende langwerpige kromme rode peulen; zynde lange peper, die in peulen op een zeer schoon en groen boomtje groeit, en zeer veel tot ingelegden *Atiar* of andere eetwaren, daar onder visch, gebruikt word.

Indische Pistacien-boom.

Pistacia Indica, fructu racemoso. dat is: Indische Pistacien-boom met een vrucht, die als de hazenoten aan elkanderen groeit. Zeker Schipper heeft deze vruchten hier gebragt, en aan zyne vrienden vereert, die ze naderhand geplant, en fraaje jonge bomen daar van bekomen hebben. Dezelven zyn jegenswoordig ontrent 4 voet hoog, zynde eerst over 3 jaren aan de aarde bevolen; of dezelven echter verder zullen wassen en vrucht dragen, zal de tyd leren.

Pruime-boom.

Prunus. De Pruime-boom is insgelyks uit Europa hier gebragt, en heeft men reeds verscheide zoorten als gelen, blaauwen, en deze zyn wederom zoet of zuur. Ondertusschen plant men dezelven niet gaarn in de tuinen, om dat zy veel hout maken, en een wanorder of wel veel moeiten veroorzaken. De vruchten en de bloem komen met de Europeaanschen overeen.

Tamme Peerboom.

Pyrus Sativa. Of tamme Peerboom van allerhande zoorten, uit Europa hier gebragt, en of als kleine bomen of uit de pitten aangeteelt; en daar is byna niet eene zoort in Europa, die hier niet gevonden word, en even zoo goed aard. Derhalven konnen de schepen zich ook van derzelver vruchten op reis verzien, en iets tot hare verversching met zich nemen, zoo als ook doorgaans geschied, wanneer nogtans zoo veel overblyft, als de inwoners alhier van noden hebben.

Gemene Eikeboom.

Quercus vulgaris brevibus pediculis. dat is: Gemene Eikeboom met korte stelen. Dat dezelve hier wel aard, en dat daar van een boschje is aangelegt, zulks heb ik reeds voorheen gemeld, en daar benevens veel eigenschappen daar by gevoegt, die dezen boom betreffen, waar aan ik my refereре.

Peperwortel.

Raphanus niger major rotundus, & Raphanus minor oblongus. dat is: Grote zwarte ronde Peperwortel, en kleine langwerpige Peperwortel. Beide zoorten vind men hier, die zoo schoon groejen, als in Europa.

Raphanus Rusticanus. Of: Gemene Peperwortel; dezelve is hier nooit zoo sterk en krachtig, als in Europa, en voornamelyk in Duitschland.

Rosa Centi folia frutice spinoso, rubra, alba. dat is: Dubbelde rode en witte Rozen met een stekeligen stam; deze zoo wel als de enkelde nevens andere zoorten meer heeft men hier zoo goed als in Holland of elders in Europa. Daarenboven ziet men hier ook eene zoort, onder den naam van Ceylonsche Roos pralen. Dezelve heeft geen stekels, en rode bloemen als Klokskens, waar van 'er veel op eenen steel zitten. Of dezelve echter eenen anderen naam draagt, dan of deze haar in eigendom toekomt, zulks is my onbewust.

Tamme Rosmaryn.

Rosmarinus hortensis. Of: Tamme Rosmaryn; die uit Europa hier is gekomen, maar hier veel beter groeit en bloeit, als in haar eige vaderland; want men steekt daar van takjes in plaats van palm rondom de bloem-vakken, die zo wel vatten, als of zy reeds lange wortels geschoten hadden. Als zy eenigzins ongelyk opschieten, en zich uitbreiden, zoo kan men dezelve zoo wel als palm, met de schaar scheren; en worden weinig bloem-vakken aangetroffen, die niet met Rosmaryn of Majoraan bezoomt zyn; waar door beide deze kruiden in zodanige menigte worden gevonden, dat men ze daar door weinig acht, en het heele jaar door in 't veld

ſtaan laat; ondertuſſchen word daar van jaarlyks een grote menigte in het Ziekenhuis van de Illuſtre Compagnie tot baden gebruikt.

Wynruit. *Ruta hortenſis.* Tamme Ruite of wynruit, die insgelyks haren oorſprong uit Europa heeft, en hier zeer liefelyk aangroeit..

Zevenboom. *Sabina.* Zevenboom word in alle tuinen zoo menigvuldig gezien, dat men zeer weinig moeite heeft, om die aan te queken; edog dient hier een oog in't zeil gehouden te worden, dat geile ontuchtige vrouwluiden niet daar by komen, en daar mede haar moedwil plegen.

Salie. *Salvia.* Of Salie, is een Europeaanſche plant geweeſt, die hier zoo zeer aangequeekt is, dat men heden dien dag gantſche velden daar mede zoude konnen bezetten; en zyn dàar van alhier twederhande zoorten, te weten, eene met groene en eene met geelachtige bladeren.

Vlier. *Sambucus vulgaris.* Of gemene Vlier, die uit Duitſchland is gekomen, en hier zoo ſchone beziën draagt, als daar.

Winterkoorn. *Secale hybernum ſive majus.* dat is: Grote Rogge of Winter-Koren. Dit is in den beginne uit Holland overgevoert, en word nu in grote menigte gebouwt, zoo als voorheen gemeld is. Vermids men echter maar eens 's jaars zaait, gelyk hier voren insgelyks reeds is gezegt, zoo heeft men geen zomer-koren van noden, als om welken tyd men met de ploeg niet meer in de aarde komen kan.

Spinagie. *Spinachia Semine non ſpinoſo & ſpinoſo.* dat is: Spinagie met ſtekelig en glad zaad. Beide zoorten worden hier menigvuldig gezaait, en veel tot Kool-warmoes gebruikt; de Zeeluiden bedienen zich ook daar van, en ſlyten een goed gedeelte.

Tamarinde boom. *Tamariscus fruticoſa.* Of: Boomachtige Tamarinde, welke hier zoo wel als in zyn vorigen grond waſt, en den tuin van de Illuſtre Compagnie een aangenaamheid byzet.

Dracunculus hortenſis. Of: Dragon vind men ook in dezen en veel andere tuinen, en word veelvoudig tot ſpys gebruikt. Dragon

Triticum hybernum. Of: Winter-Tarwe, welke hier in grote menigte gezaait en gemaait word, zoo dat jaarlyks ruim 4 maal zoo veel Tarwe als Rogge word gebouwt, zoo als voor heen reeds in een ander Hoofdſtuk gemeld is. Men heeft alhier om dezelve rede, die ontrent de rogge is aangehaalt, ook geen Zomer-Tarwe, en kan men vaſten ſtaat maken, dat jaarlyks een ryken oogſt te hopen is. Wint Tarwe.

Tulipa. Of: Tulpen heeft men hier niet veel, om dat zy, zoo als my gezegt is, veranderen, en hare ſchoonheid verliezen. Ondertuſſchen ziet men, dat zy nogtans hier ook willen en konnen waſſen, of ſchoon niet zoo overvloedig als in Europa. Dit gebrek nogtans word ruim herſtelt of vergoed door de treffelyke bloemen en heerlyke gewaſſen, die de aarde alhier vrywillig opdiſcht, en waar van in mynen voorgaanden uitvoerlyk gehandelt is. Daarenboven word hier een zeer ſchone en aangename *Arbor Tulpifera*, of Tulp-dragende boom gevonden, waar door men alzoo deze bloemen te lichter ontberen kan. Tulpe waarom niet veel aan de Kaap. Arbor T pifera.

Vitis vinifera. Of: Wynſtok, die eerſt van den Ryn, en daar na uit Perſie en andere wynryke landen hier gebragt, geplant en aangequeekt is. Dezelven vallen hier van allerhande zoorten zoo overvloedig, dat de inwoners alhier, en de ſchepen jaarlyks niet alleen, maar ook vreemde landen daar mede konnen worden geryft, zoo als elders reeds wydlopiger bericht is. Wynſtol

Viola Martia. Of: Maartſche Violen heeft men hier ook in meergemelden tuin van de Illuſtre Compagnie geplant, en bevind een Maart violen.

een iegelyk in zynen eigen tuin, dat zy hier ook wel aarden; waarbenevens de reuk veel doordringender is, dan dezelve in Europa bevonden word. En hier mede, Lezer, hoop ik, dat ik ook in dit ſtuk niets ſchuldig zal gebleven zyn, niet tegenſtaande ik zeer wel weet, dat ik hier zoo weinig alle vreemde gewaſſen, als hier voren de inlandſche en uit de natuur vrywillig in 't open veld ſtaanden, aangetoont heb. Genoeg dat hier uit kan worden gezien, dat de ſtiefmoeder alhier in ſtaat is, om allerhande vreemde gewaſſen zoo goed te koeſteren en aan te queken, als de eige moeder zelfs en daar die gewaſſen als van zelfs en uit de natuur opkomen. Ten minſten zult gy met my bekennen, dat dit land het vruchtbaarſte onder de Zonne is, en dat God en de Natuur te gelyk hun meeſterſtuk hebben getoont, om een wonderlyk ſchouwburg te vormen van ſchone groene en met duizenderhande couleuren geſchakeerde en gezierde bloemvelden. Derhalven zegt de Heer *Meiſter* in zynen Ooſt-Indiſchen Kunſt en Luſt-Gaarden *pag.* 244. zeer wel, dat 'er geen oord in de waereld is, daar de Natuur zoo weergaloos met ſchone couleuren der bloemen en Kruiden ſpeelt en praald als wel aan dit uiterſte gedeelte van Afrika, namelyk de Kaap de Goede Hoop.

De Schryver eindigt deze materie.

Indien myn werk hier was, en zulks niet buiten myn beſtek ging, zoo zoude ik weinig moeite hebben gehad, voornamelyk als ik niet beducht was geweeſt, uw geduld te misbruiken, om zoo wel de geboorte plaats van de vreemde, als den voornaamſten grond der inlandſche gewaſſen, waar in zy lieſt groejen, daar by te voegen. Edog door dien ik nooit van zins ben geweeſt, om een *Hiſtoria Botanica* te vervaardigen, veel min om dit alles zoo uitvoerlyk te melden, zoo zult gy niet qualyk duiden, wanneer ik my hier in heb bevlytigt, om kort te zyn, en dat ik u iets by anderen na te lezen, heb overgelaten.

Derhalven vertrouw ik, dat gy hier mede genoegen nemen, en voortaan en andere materie verwachten zult, die wel als met een vinger aangeroert, maar niet volkomen uitgevoert zyn zal; zynde nog zeer veel dingen overig, die zoo wel de waters alhier, als ook de lucht, ja zelfs de menſchen betreffen, waar van nog iets zal moeten worden gemeld.

XVIII. HOOFTSTUK.

Van de treffelyke eigenschappen der zoete en vlietende Waters alhier, als mede van de warme Waters, of van de twee warme Baden, die in 't land gevonden worden.

De Schryver wil bericht van de Water-geschiedenissen geven. Herhaalt het onderscheid van de Wateren. Waar de Kaapsche waters ontspringen. Onderscheid der wateren die op de Bergen en die in de Dalen ontspringen. Hoe de vaten aan de Kaap met water worden gevult. Welk water op zee goed gehouden kan worden. Waar de kleine verandering des waters in de Zona Torrida van daan komt. De Schryver wederlegt een inwerpzel. In de schepen is het beneden warmer als boven. Deswegen bederft het water. De Schryver trekt het Afrikaansche water alle anderen voor. Waarom het water dat van de bergen vloeit helder en klaar is. Welke waters een rosachtige kouleur hebben. Zyn ook gezond. Welke waters zwart uitzien. Moet als men het wil gebruiken gevaat worden. Is insgelyks gezond. Wat de Europeanen aan de Kaap drinken. Wat van de zoete waters te merken. Regenwater word zout. Van de brakke waters. Oorzaak van de werking van deze waters. Word met het Europeaansch Born- of Zuurwater vergeleken. Brak water word ras stinkend. Waar door zulks word veroorzaakt. Daar zyn twee warme Baden aan de Kaap. Hoe men by het eerste komt. Langs welken weg men tot het ander geraakt. Gevaarlyke weg. Welke de beste weg na het warme bad. Wat op reis van den Auteur na het warme bad met twee Hottentotten is voorgevallen. De Schryver ontmoet zes wilde Olyfanten. Wie den oord van het warme bad bezit. Hoe ver het warme bad van de Kaap legt. De Schryver ontmoet by het warme bad veel bonte bokken. Het warme bad is van binnen hol. Afval van het warm water. Hoge Waterval. De Schryver heeft de diepte niet konnen peilen. Het warme water is op de eene niet als op de andere. Geeft een damp van zich. Byzondere slym van dit water. Is goed tot schilderen. Is als gele oker. Byzondere aarde van dit bad. Het warme water heeft een sterke staalsmaak. By het gebruik der baden moet men geen goed linnen aan hebben. Onvruchtbare berg achter het bad. Welke stenen men aldaar vind. Het warme bad is nu voordeliger als anders te gebruiken. Tot het gebruik van dit bad is een wagen van noden. Als mede een goede tent. Men moet ook wyn en brandewyn hebben. Men moet voorraad van tabak en pypen hebben. Hoe de Schryver dikwyls met de Hottentotten heeft gehandelt. De Schryver wierd in 't warme bad van Hottentotten bezocht. Het water van dit bad is zeer heet. Word niet lang bespeurt. Waarom men niet lang in 't bad kan blyven. Werking van 't bad. Veroorzaking des zweets van dit bad. Hoe 't bad werkt. Voorbeelden van deszelfs goede werking. De Schryver was een van de eerste die dit bad hebben gebruikt. Besluit van dit Hoofdstuk.

TOt dus verre heb ik u de vruchtbaarheid van 't land alhier ten dele in 't algemeen en bovenheen, en ook in 't byzonder, achtervolgens de drie Ryken der natuur, naar gewoonlyke eenvoudigheid, en zoo beknopt als my mogelyk is geweest, voor oogen gesteld. Ik hoop, dat gy daar uit zult hebben gezien, dat dit Land een der vruchtbaarste onder de zon is, waar in allerhande vruchten, kruiden en bloemen, die in vreemde landen groejen, konnen worden aangequeekt, zoo anders een naarstige hand de moeite neemt, om dezelven slechts te planten; aangezien naar het getuigenis van Vader Tachart in zyne Siamsche Reisbeschryving *pag.* 90. de lucht alhier zeer goed, en de grond weergaloos is, waar in de

de vruchten als in Europa wassen.

Daar benevens heb ik reeds lang voorheen gezegt, dat 'er nog zekere byzondere materien waren, die in de gemene beschryving dezer drie Ryken niet gevoeglyk konden ingelyft, maar noodzakelyk in 't byzonder uitgevoert zouden moeten worden; derhalven zal niet qualyk zyn gedaan, by aldien ik jegenswoordig myne gedachten daar ontrent laat gaan, en dezelve na elkander omstandig afhandele, ten einde ik u in geen stuk iets schuldig blyve. Want daar zullen zich nog eenige zeldzaamheden opdoen, die ontrent het water waar te nemen zyn, waar na in 't byzonder ook van de lucht of liever van de winden gewag zal moeten gemaakt worden; terwyl zich ten laatsten nog eenige aanmerkingen op 't land aanbieden; die meest den inwoners zelf betreffen; of om duidelyk te spreken, de gezondheid van de lucht en 't land aantonen.

e Schry- wil be- it van de er-ge- edenis- geven.

By aldien ik nu alle deze materien ter dege gade sla, zoo vind ik my genoopt, om my alvorens tot de water-geschiedenissen te begeven. Ten dele wyl ik hier voren reeds van 't water gewag gemaakt, en belooft heb, om 't een en 't ander nog daar van te melden; en ook door dien deze waarnemingen my zoo fraai toeschynen, dat ik geen bedenken heb, om u dezelve mede te delen. Ondertusschen zullen dezelven allen bezwaarlyk teffens konnen worden afgehandelt, alzoo dit Hoofdstuk te lang zoude vallen, en ik het verwyt zoude ondergaan, dat ik maar voorhad om uw geduld te misbruiken, en my daar door van myne belofte t'ontslaan, om u duidelyk bericht van alles mede te delen.

Derhalven zal ik u nog eenige algemene aanmerkingen, het Kaapsch zoet water betreffende, vooraf mede delen; daar na nog iets van de warme wateren melden; terwyl u vervolgens de materie van 't zout alhier, waar van insgelyks reeds voorheen gewag gemaakt is, voor oogen zal worden gelegt, en zal eindelyk de hele verhandeling van 't water alhier, eene byzondere waarneming besluiten, die zich met de ebbe en vloed toedraagt, uit welke alles dan de natuur en gesteltheid der wateren alhier, genoegzaam blyken zal.

Herhaalt 't onderschyd der wateren.

Edog byaldien ik zulks wil doen, zal u niet qualyk duiden, wanneer ik u weder te binnen breng, 't geen ik reeds op een ander tyd van de wateren alhier en derzelver drievoudig onderscheid geschreven heb; namelyk dat alle deze wateren konnen worden onderscheiden of ten opzicht van hare kouleur, of in aanzien van haren smaak, of eindelyk ten opzicht van hare koude en warmte. Zulks zal volstrekt noodzakelyk zyn, alzoo ik dat driederhand verschil als toen wel aangetoont; maar niet zoo omstandig uitgevoert heb, als de noodzakelykheid wel vereischte, maar my op deze gelegenheid heb beroepen, wanneer de draad van deze materie gevoeglyker en zonder belemmering van andere stoffen zoude konnen worden vervolgt.

Waar de Kaapsche waters ontspringen.

Om u hier in ook niets schuldig te blyven, dient gy in 't algemeen te weten, dat alle zoete en drinkbare wateren alhier haren oorsprong of op de hoogste kruinen der bergen, of in de naast daar aan leggende diepe dalen hebben, tusschen welke een merkwaardig onderscheid zich opdoet, dat 't eene van 't andere kenbaar maakt.

Onderscheid der wateren, van die op de bergen en die in de dalen ontspringen.

Want de genen, die van de hoogste toppen der bergen afstromen, of op dezelven ontspringen, zyn niet alleen den inwoners maar ook den Schippers als goede gezonde en kostelyke waters bekent; deze bronaders geven zoo rykelyk water, dat zy niet alleen alle molens in

in 't land omdryven, maar zelfs heele rivieren hunnen oorfprong van haar hebben; waarentegen de geene, die in de dalen ontftaan, niet alleen weinig water geven, maar haar bed zelden verder maken, als haar oorfprong ten langften dat zelve dal is; zynde daarbenevens in aanzien van de deugd van elkander zeer onderfcheiden, zoo als hier na zal worden gezegt.

Welke aldus van de hoogfte kruinen afftorten, en grote beeken uitmaken, voeren niet alleen, een weinig ftof of zand uitgezondert, welke de heftige winden daar in jagen, geen grondzand by zich, maar zyn ook fchoon, helder, doorfchynend, zacht, zonder reuk en gantfch klaar, en derhalven ook zeer gezond, als welke zelfs den zieken, 't zy dat dezelven met de fchepen hier gebragt, of dat zy onder de inwoners alhier zelf zyn, geen nadeel toebrengen, of fchoon zy een goeden dronk daar van doen, en wat ziekte zy ook mogen hebben. Gelyk dan zelfs de Artzen en Wondhelers alhier hare zieken voorfchryven, om liever van dit water als van de wynen alhier of iets anders te drinken, 't geen zy ook zonder 't minfte gevaar en met groot voordeel doen, zoo als de dagelykfche ondervinding leert, en ik op een ander tyd uitvoerlyker aantonen zal.

Deze waters zyn niet alleen gezond, maar men kan dezelve ook in vaten zeer lang goed houden, en met voordeel zonder de minfte ongelegentheid of lelyken fmaak genuttigen. Daar van moeten andermaal de Scheepsluiden getuigenis afleggen, als die zich altyd daar van bedienen, en op hare reis in vaten met zich nemen. Ik zelf kan daar van myn eige ondervinding aanhalen en de zaak genoegzaam bewyzen. Want wanneer ik in den jare 1713 den 10. April van deze Kaap affcheid nam, en na Europa wederkeren wilde, had ons fchip, het Stadhuis van Enkhuizen genaamt, een goede voorraad daar van met zich genomen, in vaten, die voorheen tot vleefch en fpek-vaten gebruikt, en derhalven reeds tamelyk met ftank en vuiligheid opgevult waren.

Hoe ... ten aa Kaap water vult v den.

Deze vaten vulden wy met water, lieten dezelven eenige dagen na malkanderen aan den oever leggen, fchommelende en rollende dezelven alle dag wakker om, ten einde het water de onreine delen aan zich trekke; daar na lieten wy het zelve uitlopen, en vulden dezelven weder by de in zee gebouwde brug, 't Hoofd genaamt, als wanneer de ftank daar uit getrokken, en de vaten gantfch verfch en wel roken, en aldus doen alle de fchepen, die voorraad van dit water opdoen willen, zoo als byna dagelyks te zien is.

Wel ter zic zee g houd.

En dit water hebben wy met ons op reis genomen, 't welk ruim 5 maanden heeft geduurt, te weten tot den 12. Augufty van 't zelve jaar. Het is ook ftaande de gantfche reis zoo goed van fmaak gebleven, als het in den beginne was, behalven dat het onder den Verzengden Luchtftreek of *Zona Torrida*, een kleine verandering moeft uitftaan, die echter niet lang geduurt heeft, maar ras weder verdwenen is. Deze verandering kan ik niet het water toefchryven, door dien het dezelve anders wel zoude hebben behouden, en hoe langer het in de vaten was, lelyker zoude zyn geworden. Wat my aanbelangt, ik acht, dat dezelve van de al te grote hitte der Zon, die hare ftralen of lyn recht of maar een weinig fchuins op de vlakte des waters, en de daar in zynde fchepen fchiet, en daar door de hitte vermeerdert, word veroorzaakt. En weet men hier zomtyds niet waar zich voor de hitte te

te bergen, en in wat hoek van 't ſchip men eenige koelte vinden zal.

De Schryver wederlegt een inwerpzel. Miſſchien zoude de Lezer alhier konnen inwerpen, dat zulks zich wel van 't bovenſte deel van 't ſchip liet zeggen, maar niet van 't geen onder water gaat, wyl al de andere proviſie daar beſt goed bleef, en dat by gevolg 't water insgelyks te eerder goed konde worden gehouden, om dat het daar op een koele plaats lag; edog gy zult niet qualyk duiden, byaldien ik antwoorde, dat 't hier ontrent heel anders is gelegen, dan wel 't gemene gevoelen is; want zoo weinig als men zeggen kan, dat een ordentlyk warm gemaakt vertrek, zoo heet is als een badſtoof, zoo min kan men zeggen, dat het bovenſte deel van 't ſchip heet, en 't onderſte maar warm is, alzoo de gezuiverde lucht of wind een verkoeling kan bybrengen, die in 't onderſte deel wegens de geſlote deuren heel niet doordringen kan.

In de ſchepen is 't beneden warmer als boven. Daarenboven word het water, 't welk men voor koel zoude houden, door even dezelve ſtralen der zonne, welke boven op de hitte veroorzaken, zeer laauw en warm. Door dien nu 't ſchip in 't zelve zeilt, en de gantſche lading en al het proviant nevens andere nodige zaken onder het water voert, en by gevolg 't drink-water insgelyks aldaar is, en geen lucht of wind van buiten daar by komen kan, zoo is licht te bezeffen dat 't beneden warmer als boven moet zyn. Derhalven hebben de zee-vaarders een byzondere ſpreekwys, waar by zy zulks willen te kennen geven, te weten: *dat de hitte in 't ſchip geſlagen is, en dat dezelve niet weder daar uit kan komen.*

En waarlyk 't is als dan beneden in 't ſchip zoo heet, als in een welgeſtookte badſtoof. Derhalven begeven de Scheeps-Officiers zich als dan niet gaarn na beneden, ten zy de noodzakelykheid zulks vereiſcht, of dat zy bevel van den Kapitein ontfangen, om dat zy wel weten; dat het zweet hen in een zeer korten tyd al biggelende langs 't hoofd afloopt, en hen zodanig afmat, dat zy wel ras moeten vervangen worden; en ofſchoon het boven ook heet is, weten zy zich nogtans door het ſpannen van een klein zeil boven haar hoofd voor de ſtralen van de zon te dekken, en nog eenige lucht door 't nat houden van 't gemelde zeil, te maken.

Derhalven lyd het geen tegenſpraak, dat het onderſte deel van 't ſchip in de *Zona Torrida* veel heter is, als 't bovenſte. Insgelyks volgt onfeilbaar, dat door dien 't water aldaar bewaart word, 't zelve daar eerder ſtinkt en vuil moet worden, als boven op, ten ware het een eige kracht, of eigenſchap om zulks tegen te ſtaan, gelyk aan dit Afrikaanſch water gevonden word, bezitte. Want alle andere wateren, welke tot nu deze Luchtſtreek hebben gepasſeert, zyn bedorven, en heb ik zelf in den jare 1705. het water van 't eiland St. Jago moeten drinken, om dat ik geen beter had, waar in nevens den afſchuwelyken ſtank witte wormen met rode hoofden, ontrent twee of drie duim lang gegroeit waren, die men door het op malkander houden der tanden het doorſlippen door de keel beletten, en met de vingers weder uit den mont halen moeſt.

De Schryver trekt het Afrikaanſch water alle anderen voor. Wie wilde nu het water aan deze Kaap den rang boven zoo veel andere waters betwiſten? En wie zoude niet willen bekennen, dat het goed gezond en lang duurzaam water is? Daar gevraagt word, of wel eenige ander water zoo lang in vaten goed blyven zoude? Anderen mogen op het water uit de Rhone in Vrankryk, zoo als ook op dat uit den Theems in Engeland pochen, en derzelver treffelyke

felvke eigenfchappen breed uitmeten, zy zullen nogtans moeten toeftaan, dat geen van beide gevaat, de deugd bezit, die men aan 't Kaaps water bevind, en reeds zoo menigmaal waargenomen heeft.

Ik heb nodig geoordeelt, om dit van de Kaapfche en van de hoge bergen afftromende waters in 't algemeen te melden. Tegenswoordig zal ik nog iets van 't hier voren gemeld driederhand onderfcheid van alle waters daar by voegen, 't zy dat zy haren oorfprong op de bergen of in de valeyen hebben, en aldus ook deze myne fchuld betalen, ten einde gy nergens eenige mangel aan myne beloften zoudet mogen vinden, terwyl van 't zee-water op een andere tyd gemeld en myn belofte hier ontrent ook geftand gedaan zal worden.

Waarom het water helder en klaar is, dat van de bergen afloopt

Ontrent het eerfte onderfcheid, de kouleur rakende, ik het dienvolgens in een van myn vorige Hoofdftukken gezegt, dat zommig water, dat van de bergen vloeit, wit, dat is, gantfch helder, klaar en dun is. De oorzaak van zodanige verf acht ik niet alleen te zyn, dat het op de hoogfte kruinen der bergen zyn oorfprong heeft, en derhalven zich zeer fnel in de daar by leggende valeyen ftort, en voortloopt, tot dat het zich in zee verlieft, maar dezelve beftaat wel voornamelyk hier in, dat het zelve over kezel en andere ftenen rolt, tuffchen welken de onreine delen, by aldien het al eenigen by zich heeft, zitten blyven, te rug gehouden, of zoo fyn gemaakt worden, dat men van dezelven gantfch niets meer zien kan. Wyl ook naderhand in de vaten niets op den grond gaat zitten, zoo is wel te denken, dat 't water van den beginne af, of gantfch zuiver is, of dat de fnelle beweging die groffe delen verdunt, en de hitte der zon die tot zich haalt en weg neemt, welke delen zich daar na niet in regen veranderen, om dat des zomers zeer weinig regen valt, maar dezelve worden in witte en loodverfde wolken by malkanderen gedreven, die vervolgens de heftige ftormwinden genereren en veroorzaken, ook door dezelven weder verjaagt en verftrooit worden.

Om deze oorzaak konnen deze witte waters geene andere dan een goede en ter gezondheid dienftige eigenfchap bezitten, om dat zy als door de zon geloutert en dun gemaakt zyn. Voorts moet volgen, dat zy geen reuk van zich geven, als men daar van drinkt, om dat de delen, die den reuk veroorzaken, weg genomen zyn, en maar het louter helder klaar water overblyft. Wyders volgt daar uit ook, dat wyl zy aldus gezuivert en zonder reuk zyn, dezelve in vaten bewaart, niet ftinkend konnen worden, om dat geene materie daar in is, die tot een bederving of verrotting aanleiding geven kan, gelyk ik voorheen reeds met de ondervinding bewezen en ook van andere beeken namelyk van de Botrivier, de rivier Zonder end, de Bergrivier, enz. konde worden aangetoont.

Wat water rosachtig i[s]

Wyders is by het eerft onderfcheid gezegt, dat zommige waters ros van kouleur zyn; edog derzelver oorfprong is niet boven op de kruinen der bergen, maar dezelve komt ter zyden eerft te voorfchyn; derhalven lopen die waters ook zoo fnel niet als de eerfte. Daarenboven lopen zy niet over kezel en andere ftenen, maar kruipen over het rood of liever yzerverwig zand voort, waar van het land tamelyk vol is, en nemen aldus eenige delen met zich, welke de rode kouleur veroorzaken. Deze voeren zy zoo lang met zich, tot dat zy zich met andere rivieren vermengen, alwaar die roodachtigheid zich verlieft; ten

dele

dele om dat haar water onder het ander verstrooit word, en ook wyl zy als dan over kezelstenen en niet over rood zand lopen, en by gevolg hare onzuivere delen afleggen en achterlaten; ik heb een zodanig rosachtig beekje in de Buffels-valei aangewezen, die in de zand-valei voortloopt.

Zyn ook gezond. Dat nogtans deze waters ook niet aan de gezondheid nadelig zyn, oordeel ik, wyl zy veelvoudig gedronken en tot koken gebruikt worden, en dat zulks altyd zonder eenig gevaar of nadeel aan de gezondheid geschied; hoewel ik van hare werking by kranken, en het goed blyven in vaten op lange reizen, uit de ondervinding niet kan spreken, ben ik nogtans van gevoelen, dat doordien alle minerale waters of zulke die minerale delen met zich voeren, gezond zyn, deze ook niet nadelig zyn. 't Zy hoe 't zy, 't is genoeg, dat zy den gezonden geen quaad doen.

[W]elke wa[ter]s een [zw]arte [ko]leur [he]bben. Eindelyk heb ik by dit eerst onderscheid de kouleur rakende, gezegt, dat zommige waters ook zwart lyken, dat is: Veel onzuivere leemachtige delen by zich hebben. Hier dient te worden aangemerkt; dat of schoon de bronaders, waar uit zy oorsprongklyk zyn, bezyde de bergen zich bevinden, zy nogtans zoo harden klipachtigen grond, of bed niet hebben, waar over zy hene rollen, maar loutere leemachtige aarde en vruchtbare valleyen doorlopen, waar van zy hier en daar een stuk afscheuren, met zich slepen, en eindelyk zoo murw en week maken, dat het als smelt en zich met het water vermengt. Derhalven word het gantsch dik, onklaar en zwart, zoo als de twee beeken boven en beneden Stellenbosch aantonen; als welker water zich met de Stellenbossche rivier vereenigt, en 't zelve zeer onklaar maakt, tot dat het eenigen tyd gelopen, deszelfs onzuivere delen in de stenen aflegt en verliest.

Ondertusschen legt het dezelve niet t' eenemaal af, maar behoud nog eenige delen by zich; en zyn om dieswille de Europeanen, daar om heen wonende, genoodzaakt, om het water te laten zinken, eer en alvorens zy het drinken of gebruiken; en zoo menigmaal als zy ander water nemen, moeten zy de vaten, waar in het voorgande gestaan heeft, ter dege omspoelen, ten einde de vorige vuiligheid zich niet met de laatste vereenige, en het water onklaarder make. Des niet tegenstaande is dit water aldus bezonken, insgelyks gezond, en ziet men zelden iemand, die iets schort, ten zy andere omstandigheden oorzaak van zyne ziekte waren.

Het is wel waar, dat de Europeanen alhier weinig koud en zuiver water drinken, door dien zy het doorgaans koken, en met Thee, Koffy of Chocolade gebruiken. Daarenboven hebben zy wyn genoeg, zoo dat zy liever een glas wyn voor den dorst genuttigen; als een glas water; gelyk dan de wyn zeer licht de onreine delen kan verhelpen. Edog men kan niet loochenen, dat de slaven niet anders dan water hebben, waar van zy nogtans zoo gezond als de Europeanen blyven; en of schoon men van dezen zoude mogen zeggen, dat hare arbeid tot hare gezondheid veel bybrenge, zoo is echter niet t' ontkennen, dat de Europeanen insgelyks met visschen, jagen, wandelen, ja zelfs met even zoo zwaren arbeid beweging maken, als de slaven zelf; derhalven blyft het water alhier een gezonde drank, die aan oude, welke men hier zeer veel vind, die weinig van ziekten weten, zoo weinig als aan jonge luiden quaad doet, en zelfs den zieken zoo heelzaam als gezond is. Wat de Europeanen aan de Kaap drinken.

Wat het twede onderscheid of

of de ſmaak betreft, ik heb hiervoren gezegt, dat eenige waters zoet zyn en blyven. Van deze moet alles worden verſtaan,'t geen ontrent 't eerſte onderſcheid gemeld is. Edog moet men niet denken, dat ik zoude willen beweren, dat zy alle in vaten moeſten goed blyven, en niet ſtinkend worden; want ik acht, dat de laatſte zoort of 't leemachtig water, het minſt daar toe zoude in ſtaat zyn, om dat deszelfs vuiligheid grote aanleiding tot bederving geven zoude, en zouden miſſchien nog groter en viezer wormen daar in groejen, als van 't water van 't eiland St. Jago gemeld is.

Regenwater zet zich tot zout.

Voorts is melding gedaan, dat zommige zoete waters, daar onder regenwater, als het op de oppervlakte der aarde ſtil ſtaat, brak word, en ten laatſte zich tot het helderſte zout zet. Wyl deze zaak jaarlyks alhier gewis en onfeilbaar gebeurt, heb ik dezelve ook te naauwkeuriger gade geſlagen, en zal my alhier, als met de algemene afhandeling der waters als nog bezig, met deszelfs wydlopige beſchryving niet ophouden; ten einde ik niet wederom genoodzaakt werde, de nog overige algemene eigenſchappen tot op een andere tyd te ſparen; midlerwyl weeſt verzekert, dat ik met de naaſte gelegenheid een byzonder Hoofdſtuk daar van zal mede delen.

Van de brakke waters.

Wyders is gewag gemaakt, dat het ander water een brakken ſmaak als van den beginne af met zich brengt, welke ſmaak echter zoo gering en ſlap is, dat men het gebruiken kan, behalven dat het den vreemdelingen en die het niet gewoon zyn, na dat zy het ontrent acht dagen hebben gedronken, een open lyf en een heſtige jeukte veroorzaakt; zoo als ik zelf menigmaal heb bevonden, wanneer ik in de Tygerbergen op de Landgoederen van de Heren *Pieter de Meyer*, en *Klaas Oortman* was. Vraagt de Lezer my na de oorzaak? ik zal myne gedachten op de volgende wys daar over uiten: De zoutachtige deeltjes, die zich in 't water bevinden, waar door het zelve brak word, veroorzaken in de maag een alteratie, of verandering van het anders gewoonlyk nutriment, en zoeken de daar in zynde onreinigheden van kant te helpen; zulks trachten zy niet alleen door den ſtoelgang werkſtellig te maken, maar jagen ook de tuſſchen vel en vleeſch zittende onreinigheden uit hare oude ſchuilhoeken, die op de uiterſte huid een jeukte veroorzaken, en aldus voort moeten. Welk beide, en het purgeren en het jeuken zoo lang aanhoud, als 'er onreine delen in den maag, en tuſſchen vel en vleeſch zitten.

Oorzaak van de werking van dit water.

Een gelyke werking heeft in Duitſchland byna al het bornwater, 't welk, zoo als het Egeriſch zuurwater pleegt te doen, niet alleen alle onreine delen in den maag afzet, maar de tuſſchen vel en vleeſch zittende dikke deeltjes uitdryft, zoo als daar van de Groſchlafs Grimmer Zuur-bron een onwederſprekelyk getuigenis afleggen kan, waar van alle boeren daaromheen wonende, eenpariglyk verhalen, dat zoo dikwyls als zy nieuwe dienſtboden in het dorp krygen, zy alvorens kennis met het bornwater moeten maken, dat is, ſchurft worden, waar na zy zoo gezond als zy zelf zyn.

Brak water word ras ſtinkend.

Eindelyk heb ik by dit twede onderſcheid gezegt, dat de brakke waters in vaten ras ſtinkend of vuil worden, zelfs als de vaten open ſtaan; 't welk wyl 't mynes bedunkens, licht is te begrypen, of ten minſten uit 't geen hier boven van 't zwart water is gezegt, zeer licht kan begrepen worden, geen verdere omſtandigheden van noden heeft.

Ondertuſſchen acht ik, dat

zulks

zulks ontstaat, door dien de vette leem of klei, waar mede de zoutachtige delen zich hebben vereenigt, zinkt, en aldus aan het water zyn kracht beneemt, waar door het noodzakelyk van de eerste moeder, namelyk de aarde, waar op het gestolt heeft, berooft, vuil en stinkent moet worden, te meer wanneer de hitte van eenig vuur daar by komt, en 't zelve aan 't gisten maakt.

e Auteur ... de weg 't wa... e bad be...ryven.

Wat aanbelangt het laatste onderscheid, namelyk de koude en warmte van de waters alhier, ik heb in een van myne vorige Hoofdstukken van de koude reeds het nodige erinnert, en ter zelver tyd van de warme gezegt, dat daar van een byzonder bericht zoude volgen. De Lezer heeft dien nu nog te goed, en ten einde u daar toe gantschelyk klaar te maken, zal ik u in 't kort den weg, dien gy zoo wel door bewoonde als onbewoonde landen moet nemen voor oogen stellen; daar na zult gy den oord of berg daar het warme water is, met alle nodige omstandigheden beschreven zien; en eindelyk zal ik aanwyzen; wat gy op reis en tot de cure dient mede te nemen, zoo als ook hoe gy u in de cure gedragen, wachten en plegen moet, nevens eenige daar by gevoegde voorbeelden, van de geenen, die zich met voordeel van dit bad bedient hebben.

...ar zyn ...ee war... ...n Baden ... de ...ap.

Door dien ik hier boven en ook elders reeds heb gezegt, dat 'er twee baden in dit land bekent zyn, zoo dienen 'er ook twee wegen te worden aangewezen; ten einde men niet 't een voor 't ander neme. Vermids echter ook van 't eerste is erinnert; dat het by de oorsprong te heet; en elders, daar het bequaam zoude zyn, nog niet is gebruikt, ook niemand lust heeft, om de eerste proef daar van te nemen, zoo zal 't ook niet nodig zyn, om den weg daar na toe te wyzen; te meer wyl het maar ontrent twee mylen van 't eerste gelegen is. Wie ondertusschen begerig is, om den zelven te weten, neme zynen weg door de voormaals beschreve Bottelary; begeve zich verby Elsenburg na Drakenstein, en vervolge zynen weg wyders na 't zwarte land, zoo zal hy wel te recht geraken; te meer om dat hy door louter bewoonde landen reist, en by de Europeanen den naasten weg bevragen kan.

Zyn niet ver van elkander.

Heel anders echter is het ontrent het ander en tot nu meest gebruikt warm bad gelegen; als waar na toe men alleenlyk een gebaanden weg vind, zoo lang als men in de bewoonde landen is, 't zy dat men over Drakenstein of door Hottentots-Holland reist; edog wanneer men aan den voormaals beschreven Verdriet-berg, na by Kere-weder komt, vind men niet dan ongelyke of ongebaande wegen, langs welke zelden menschen wandelen, maar voor Olyfanten, Elandieren en ander wild als alleen geschikt zyn. Daarenboven is deze weg ook zeer gevaarlyk; om dat men hier en daar over style hoge klippen moet, die zoo smal zyn, dat men naauwlyks uithalen of wyken kan, en daarbeneven in de vallyen veel moerassige plaatzen aantreft, alwaar men te voet heel diep inzakt, en die men te paard heel niet passeren kan; en als men ten laatste aan de rivier zonder end komt, moet men wel een half uur langs den oever wandelen, eer men dezelve waadbaar vind, niet zoo zeer wegens hare diepte, wyl men zulks door 't water dat 'er gevallen is, wel kan gissen, als waar door die rivier geweldig zwelt, maar wegens haar oever, die ruim een mans diepte is.

Gevaarlyke weg.

De beste weg dan is onfeilbaar door Hottentots-Holland, als die van de Kaap af zeer schoon is; aan de bergen van Hottentots-Holland heeft men grote moeite, om die

De beste weg na 't warme bad.

die

die te beklauteren of te beryden, edog men kan met een rytuig daar over paſſeren, zonder 't zelve te ontladen; en moet maar zorg dragen, dat 'er niets aan ſtukken breekt, om dat het wegens de los leggende ſtenen zeer ſterk ſtoot of hoſt. Het is my gebeurt, dat de diſſel van den wagen brak; en aldus om een andere moeſt worden gezonden, waar door ik nevens myn gezelſchap, den meergemelden Tuinman *Jan Hertog*, Jan Blankenberg, en Frederik Ruffeunus, zoo lang opgehouden wierd, dat ik den gantſchen nacht in de kloof, en aldus recht tuſſchen twee bergen, onder den bloten hemel camperen moeſt. Wy hadden wel een goede tent by ons, maar konden 'er geen gebruik van maken, om dat de bergen met de gewoonlyke witte wolken bedekt waren, waar uit de Zuid-ooſte wind zich zoo heftig en koud deed horen, dat wy zelfs grote moeite hadden, om ons by een groot vuur te verwarmen. Edog wy derfden het vuur niet t'eenemaal uit laten gaan, niet zoo zeer wegens de koude, maar om voor Leeuwen, Tygers, Wolven en andere diergelyke roofdieren zeker te zyn; en om die rede vertoefden wy niet lang, maar vervolgden onze reis met 't kricken van den dag.

Wat den Schryver op de reis is gebeurt.

Deze bergen gepaſſeert, heeft men aan gene zyde van de tot nu bewoonde landen weinig zwarigheid meer ontrent den weg, aangezien dezelve door louter vlak land, of grote valeien, gaat, tot aan de zoogenaamde Houthoek; hoewel men in deze valeyen over verſcheide waters moet, die echter in den zomer zeer licht zyn te paſſeren. De eerſte twee zyn even beneden den voorgemelden kloof, die zeer ſmal en dicht by haren oorſprong zyn, welken oorſprong men in de Hottentots-Hollands bergen zoeken moet, en ook nog een ander water ontfangen hebben.

Verdere beſchryving van den weg na 't warme bad.

Twee andere, namelyk de Botrivier en de rivier zonder end zyn eenigzins groter, en by gevolg gevaarlyker te paſſeren, als het geregent heeft, aangezien zy als dan zeer ſnel opſwellen, en buiten hare palen lopen. Derhalven kan men dezelve als dan ook niet zonder gevaar overkomen; en ik ben in den jare 1709 genoodzaakt geweeſt, om ruim 24 uuren voor de Botrivier geduld te nemen, tot dat 't regenwater was gevallen. Wy legerden ons in gezeldſchap in de Knofſooks-Kraal en bedienden ons van dien look in ſtruiven; terwyl twee Hottentotten by ons quamen, en ons den tyd verdreven.

Welke w[aters men...] maal gevaarlyk zyn te p[aſ]ſeren.

Deze twee Hottentotten waren zeer verbittert op elkander, om dat de een den anderen een hamel zoude hebben ontſtolen. Derhalven quamen zy, zonder dat zy van elkander wiſten, beide gewapent by ons, en deden hare klagte; vermids echter geen van beide de zaak duidelyk konde bewyzen, zoo wiſten wy hen niet anders ter neder te zetten, dan hen op te leggen, de zaak met bewyzen te ſtaven of 't met getuigen goed te doen, waar mede de eene niet weinig in zyn ſchik was, en aanbood aan te tonen, dat hy onſchuldig was; terwyl de beledigde zeer gebeten, den Koker met pylen van 't lyf ſcheurde, en pylen op den boog lag, ſtekende de Haſſagaay of Lanze in de aarde, om den anderen op 't lyf te vallen, en den geſtolen hamel te wreken; ondertuſſchen door dien wy weinig behagen in dat gehaspel hadden, bragten wy 't eindelyk met goede woorden zoo ver, dat zy elkander ongemoeit lieten, en een ſtuk tabak tot verzoening van ons namen, en aldus van elkander ſcheideden, gelyk wy ook den volgenden morgen opbraken.

Voorval met twee Hottent[ot]ten.

Wanneer voor heen niet veel regen is gevallen, zyn beide deze

rivieren

rivieren zeer wel te passeren, en men kan of te paard of op een wagen zeer licht daar over komen. Ondertusschen heb ik ook eens voor de rivier Zonder end moeten blyven, om dat de avond ons overviel en wy niet verder als aan 't warme bad komen konden. Zelfs is gebeurt, dat een zeker vriend zich willende baden, en over de rivier gezwommen zynde, in het weder over zwemmen geschapen stond te verdrinken, aangezien hy door den snellen stroom zodanig afgemat wierd, dat hy naauwlyks wist wat te doen, tot dat hy eindelyk een tak van een boom grypende, een weinig weder tot bedaren quam, en vervolgens t'eenemaal den dans ontsprong.

Deze rivieren gepasseert, heeft men verder voor geen gevaar meer te duchten; ten ware men Leeuwen en Tygers, Olyfanten, Rhenocerossen en diergelyke dieren ontmoette; gelyk ik dan eens by den gemelde Houthoek, zynde een tamelyke lange berg, waar onder een diep dal, en een klein riviertje van 't warme bad loopt, 6 wilde Olyfanten heb aangetroffen die ik echter God dank! weder gelukkig en zonder gevaar ontkomen ben, vermids zy gingen grazen, zonder eens naar my te kyken.

Deu hryver n 6 wil- Olyfan- n ont- bet.

Wanneer men dezen Houthoek achter zich laat leggen, zoo komt men aan de Boomtjes-Kraal, alwaar de Heer *Willem Adriaan van der Stell*, terwyl hy nog aan 't roer zat, een Veepost of winterweide heeft gehad, waar op ik ook eene nacht met *Ferdinand Appels* en twee andere Fransche Vluchtelingen, namelyk *Jaques Malan* en *Pierre Joubert*, doorgebragt, en 't eerste stuk vleesch van een zee-koe genuttigt heb. Door dien echter des zomers weinig of gantsch geen water aldaar word gevonden, heeft de gemelde Heer Gouverneur met zyn vee van daar verhuizen, en zich aan de rivier Zonder end begeven moeten. Heden dien dag is dezelve onbewoont.

En ontrent een uur verder komt men weder by een zomer en winter post van den gemelden Gouverneur, alwaar hy altyd zeer veel schapen heeft laten weiden, om dat'er gras en water in overvloed is. Naar deszelfs vertrek heeft deze ook, en alle de anderen, die hy hier ontrent, en verder na de kant van *Terra de Natal* had lang ledig gelegen, tot dat eindelyk zekere *Wessel Pretorius* de aldaar gezette herders-hutten gekoft, en het land van wylen den Heer Gouverneur *Louis van Assemburg* voor 6 maanden in huur gekregen heeft.

Achter deze Post, de warme Waters-kraal, of rivier genaamt, wyl 't zelve daar doorloopt, is 't nog een uur gaans, eer en alvorens men aan 't warme bad zelf geraakt, alwaar voor dezen geen huis, hut, of heel niets heeft gestaan, tot dat eindelyk de gemelde Heer Gouverneur van *Assenburg* op 't verzoek van vele grote Heren, 't land daaromheen, aan den meergemelden *Ferdinand Appel* in vryen eigendom heeft geschonken, mids dat een huis aan 't warme bad gebouwt, en de zieken voortaan beter als tot nu heeft konnen geschieden, gerieft zouden mogen worden, en dat de gemelde *Appel* hen het nodige van Stellenbosch zoude bezorgen.

Aldus zyn wy aan 't warme bad; edog u zoude konnen vragen, hoe ver 't van de Kaap legt, en in welken hoek van de waereld? Op beide dient, dat men van de Kaap ontrent 30 mylen heeft af te leggen, om aldaar te komen, en zulks ten Zuidoosten. Aan 't bad vind men een onaanzienlyk huisje, om te overnachten, en niet genoodzaakt te zyn, onder den bloten hemel te blyven leggen, zoo als men eertyds heeft moeten doen, ten ware men een brave dichte tent

Hoe ver 't warme bad van de Kaap legt.

tent met zich nam. Wyders behoeft men nu ook geen bed, potten en pannen, lepels en schotels met zich te voeren, zoo als men voor dezen heeft gedaan; om dat de gemelde Appel zich als nu van dit alles verzien heeft, en men zich tegen betaling daar van bedienen kan.

De Schryver vind by 't warme bad zeer veel bonte bokken.

Wanneer ik in den jare 1708 in gezelschap van goede vrienden 't eerstemaal hier quam, zagen wy een ongelofelyke menigte bonte bokken; dezelven gingen daar grazen, en als zy ons gewaar wierden, deed de schildwacht, dien zy uitgezet hadden, een schreeuw, waar op zy allen, te weten ruim 1000 in getale, by malkanderen liepen, zich ordentelyk in eene ry schaarden, en maar twee als Officiers voor uit zetteden; wy waren niet weinig verwondert, dat wy zagen dat zy staan bleven, en ons dicht verby haar lieten ryden; en nog meer dat een ruime tyd, na dat wy verby waren, geen van haar een voet verzet had; tot dat eindelyk op een schreeuw van ons, zy allen onder elkander na 't naeste dal liepen, en zich aldaar verscholen. Hadden wy toenmaals geweer by ons gehad, zouden wy 'er gemakkelyk verscheiden hebben konnen doden; edog vermids wy derwaards waren gereden, om het bad te bezichtigen, door dien het voor dien tyd byna aan niemand, dan aan den meergemelden Tuinman bekent, veel min van iemand gebruikt was, hadden wy ons van geen geweer verzien, en daar benevens geen lust, om iets te schieten, dat wy zouden hebben moeten laten leggen.

't Warme bad bestaat uit een berg

De plaats, daar dit warme bad legt, is een berg, die de zwarte berg genaamt word; niet zoo zeer om dat dezelve van verre zwart schynt, maar wyl de grond rontom en boven op pik zwart is, ook de stenen die in en boven op de aarde leggen, zwart zyn, en de couleur en gedaante van uitgebrande smids-kolen hebben. Dit alles kan men beneden en ver van den berg erkennen; wanneer men dezelven echter beklautert, bevind men, dat de gantsche berg van binnen hol moet zyn, voornamelyk op de plaats, daar 't warme bad zelf is, want hoe nader men aan die plaats komt, hoe minder men zich wegens den zachten grond van een paard kan bedienen, en men is genoodzaakt, om den weg te voet te volvoeren.

Afgang 't warm water.

Deze holligheid van den berg blykt nog klaarder, als men by 't warme water zelf is en deszelfs loop gade slaat; want zoo voort beneden den oorsprong van 't warme water of daar 't eerste gat in de aarde gegraven is, alwaar men zich bequaam baden kan, verloopt het afstromende water zich onder de aarde, zonder dat men wyders niet meer daar van ziet, of gewaar word, waar het weder uit komt, ten ware men zeggen wilde, dat het in een beek zich verlieze, die in 't dal voorby vliet, en uit een berg, ontrent 3 uuren benoorden 't warme bad leggende, deszelfs oorsprong heeft; en gantsch niet groot is, als 'er niet veel water is gevallen en derhalven misschien de warme waters-rivier genaamt word.

Die water-

Men hoort 't water met een groot gedruis zich in dit gat verzinken, en lang aflopen, eer het beneden is, waar uit lichtelyk is af te nemen, dat deze waterval zeer diep zyn moet. Om echter hier ontrent zekerder te zyn, heb ik uit gebrek van een loodlyn, twee lange houten aan malkanderen gebonden, met dezelven daar in gestoken, om de diepte te peilen; edog zulks was vergeefs, ja zelfs, wanneer nog een hout daar aan bond, om dat met alle de drie houten, die echter te zamen ruim 30 voeten lang waren, geen grond voelen konde.

Behalven deze opening, die in 't

in't vierkant in de aarde is gemaakt, vind men heden dien dag nog verscheide andere, door de aldaar komende Liefhebbers, om te baden, gemaakt, en ik ben verzekert, dat men ruim 20 diergelyke gaten zoude konnen graven, die alle rykelyk water geven zouden; edog in deze verscheide openingen is al iets byzonders, dat 't water in de eene veel warmer dan in de andere is, een blyk, dat men den rechten oorsprong van dat warme water nog niet heeft ontdekt, die zonder twyffel veel warmer zal zyn, als die men als nog heeft gevonden; ten ware men wilde zeggen; dat 't water van den oorsprong twee mylen benoorden leggende, als een ader herwaards kome, en deszelfs hitte onder de aarde in het lopen verlieze. Wat hier van zy, niemand zal als nog bezwaarlyk de moeite nemen, om na den rechten oorsprong van dit bad te zoeken, door dien men niet op den eersten oorsprong maar op 't voordeel, dat daar van valt, ziet.

In ieder opening, daar 't water zich vergadert, en waar in men zich baad, dryft boven op 't water als 't maar een halve dag heeft gestaan, een dun blaauwachtig vliesje, als vet of andere materie, 't welk zich met een vinger zeer licht scheiden en verdelen laat, maar zoo voort weder by malkanderen loopt, en van den wind gins en weer gedreven word. Eer men 't water zelf nog proeft en drinkt, doet zulks al geloven, dat het een mineraal water zyn moet, en ziet men daarenboven eenen damp als rook daar van opgaan, waar uit men insgelyks, voornamelyk wyl hy 's morgens en 's avonds zeer dik is, de plaats van 't warme bad als van verre kan bekennen.

Aan de kant van deze groeven gaat een fyne dunne slym zitten, byna als in de slypbakken, daar het water in blyft, behalven dat dezelve veel fyner en dunder is. Edog om beter te spreken; deze slym is byna als die, welke 't bornwater achter laat, zoo als ik aan verscheide in Duitschland gezien heb. Zommige Schilders hebben een verf daar van gemaakt, en bevonden, dat dezelve zoo goed als 't beste Oker-geel is, in welkers plaats zy dien slym ook altyd gebruikt en daar mede geschildert hebben; en zoude men een tamelyke menigte daar van konnen vergaderen, als iemand de moeite nemen wilde, en dagelyks by 't bad was.

De aarde dien men uitgraaft, als men een opening maakt, is gantsch zwart, week en licht; blyvende aan de vingers zitten, als of ze met eenige vettigheid doorkneed was; en ik ben van gevoelen dat 't bovengemeld blaauw vliesje daar van daan komt. Wanneer men echter deze aarde in de zon laat drogen, zoo is dezelve gantsch licht en daarenboven pik zwart; derhalven acht ik, dat dezelve ter dege klaar gemaakt en bearbeid, zulke goede veen of turfaarde zoude zyn, als men in Holland heeft; ten minsten dat ze de Hallische turf-aarde niets zal behoeven toe te geven, die men in myn tyd en terwyl ik daar op de hoge school was, heeft gegraven. Byzondere aarde van dit Bad.

Het water van zich zelf lykt wel in de opening zwart, maar zulks komt van den grond, en door de rondom heen leggende aarde; als men 't in een glas doet, zoo is 't zoo helder en klaar, als 't zuiverste en beste pompwater. Drinkt men daar van, zoo weet ik niet, of wel ergens water zal worden gevonden, dat meer naar staal smaakt; en moest iemand geen smaak te waereld hebben, die dit niet zoude proeven. Des niet tegenstaande is 't ongemeen liefelyk om te drinken, en kan ik wel zeggen, dat ik myn hert wakker daar aan opgehaalt, en zelfs menigmaal veel daar van gedronken heb.

Aldus is het ook niet ondienſtig tot koken, als waar in ik veelmaals allerhande ſpys gekookt, en met ongemene graagte genuttigt heb. Ik echter niet alleen heb myn vleeſch, en voorts alles dat ik te eeten by my had, daar mede gekookt, maar ook alle de anderen, die dit bad hebben gebruikt, gelyk zy allen dan ook niet konnen ontkennen, dat dit bad-water goed is tot Koffy en Thee-water, aangezien het den zweet uitdryft, en voor 't overige geen quaad doet, of ſchoon men nog zoo veel daar van drinkt, om dat het zoo voort wederom zakt, en niet zitten blyft.

Zoo goed en gezond het echter is om te drinken en zich daar in te baden, zo ſchadelyk is 't daar en tegen ontrent 't wit linnen, dat men aan heeft als men 't bad gebruikt. Want zoo dra een hembd daar in word geſtoken, verlieſt het de witte kouleur en word geelachtig; en wanneer men meer dan eens daar in komt, zoo kan men het nooit weder wit krygen, of ſchoon men 't naderhand zoo menigmaal waſt als men wil. Derhalven moet men wel op zyn hoede zyn, dat men geen linnen daar mede nat maakt; byaldien men nogtans, als men niet alleen is, en zich voor andere menſchen ſchaamt, hembden tot zyn gebruik met zich neemt, zoo doet men zeer wyslyk, dat men de oudſte daar toe verkieſt, daar niet veel aan gelegen is, en die men buiten dat niet lang meer zoude dragen.

Onder 't gebruik van 't bad moet men geen goed linnen aan doen.

Wat voor hout by dit bad groeit.

Rontom dit Bad groejen dunne buigzame boomtjes, die van buiten bruinachtig en van binnen heel bruin zyn; de bladeren komen met die van Wilgen zeer wel overeen; de bloem is gras-groen en hangt als risjes, byna als die van Aalbeziën by malkanderen; wat echter op den bloſſem volgt, en hoe de vrucht 'er uitziet, zulks kan ik niet zeggen, om dat ik die nooit heb gezien. Deze boomtjes groejen recht op, ontrent 8 of 10 voet hoog; hebben weinig en daarenboven zeer dunne takken; ondertuſſchen ſtaan zy zoo dicht by malkanderen, dat men naauwlyks daar door komen kan.

Hoe de bloemen en andere gewaſſen aldaar zyn.

Behalven de Boomtjes die rondom het warme bad ſtaan, ziet men verder op den berg zeer wynig en daarenbooven zeer lage bloemen, die als verwelkt en verlept uitzien, 't welk my doet geloven, dat een ryke Erts-groeve daar in moet verborgen leggen; daar benevens is de andere groente; daar onder 't gras, of ſchoon 't tamelyk hoog waſt, zeer mager en dor, en kan zeer licht in den brand geſtoken worden. Ondertuſſchen is hier niets nieuws, dat een grote ſtreek lands door de Veehoeders in brand geſtoken, en 't oude harde gras afgebrand word, ten einde 't nieuwe te beter uitſpruiten, en 't vee ten nut komen moge.

Onvruchtbare berg achter 't bad.

Achter het gemelde bad of den gantſchen zwarten berg, legt weſtwaards aan nog een zeer hoge berg, die nog onvruchtbaarder is als deze, groejende aldaar niet dan eenige wilde ſtruiken, die hare wortels tuſſchen de klippen vaſt maken, en aldus het zap uit de aarde tot haar voedzel trekken. Aan gene zyde van den berg, en achter denzelven ten weſten, in het dal leggen witte blinkende grote klippen, welke van kezelſtenen nergens in zyn onderſcheiden, dan dat zy zelfs van binnen witter zyn, en in de Zon als zilver blinken; niet ſtreepswys, maar als of zy met dat metaal overgoten waren, welke blinkende verf my andermaal doet denken dat een ryke berg-ſtoffe aldaar voorhanden is.

Aldus weet de Lezer nu waar hy 't warme Bad zal zoeken, en hoe het rondom het zelve geſtelt is. Doordien ik echter weder heb belooft te melden 't geen men dient

dient op reis met zich te nemen, en tot de aanstaande cure nodig is, en hoe men zich staande de cure te gedragen en te wachten heeft, zoo dient men te weten, dat men als nu zoo veel zaken niet van noden heeft dan voorheen, eer en alvorens de meergemelde *Ferdinand Appel* 't land in eigendom had, want men moest niet alleen zyn bed, maar ook potten, leepels, schotels, borden en allerhande klein keuken-gereedschap met zich nemen, ten einde men aldaar geen gebrek daar aan hadde, en men genotzaakt ware op zyn Hottentots te leven; welk alles men tegenwoordig by den gemelden *Appel* tot zyn gebruik bekomen kan, of schoon men niet in zyn huis logeren en van hem bekostigt zyn wil.

'ot het gebruik van t bad is :n wagen an noden. Edog als men de cure recht beginnen en met voordeel voleinden wil, is het nodig een wagen te nemen, en 't geen men van noden heeft, derwaards te laten brengen, ten ware men zich van een Hottentots Draagosse bedienen, en met hulp van denzelven zich derwaards begeven wilde, 't welk echter met een os alleen niet wel zoude te doen zyn. En doet men alzoo beter dat men in gezelschap derwaards reist, en alle reisgenoten den wagen helpen betalen, wanneer dezelven niet duur komt te staan.

Insgelyks :n goede 'ent. Voor al moet men zich van een goede tent verzien, of schoon men al 't ander by den gemelden *Appel* krygen en in zyn huis slapen kan. Want by aldien iemand de cure recht ondergaan, en dezelven met voordeel gebruiken wil, moet men zoo voort uit het bad in't bed den zweet afwachten, 't welk zonder een tent en bed onder den bloten hemel niet wel doenlyk is. En hoewel men in *Appels* huis wilde zweten, en zich aldaar laten koesteren, zoo is zulks nogtans niet wel mogelyk, aangezien 't huis byna een quartier uurs van 't bad legt, en 't al te moejelyk zoude vallen, om dagelyks berg op en berg af te klimmen. Daarenboven zouden de zweetgaten, die in 't bad tamelyk geopent zyn, onder wege weder toegaan, en daar na veel moeite kosten, om op 't nieuw aan 't zweten te geraken, die iemand niet krachteloos of zwak, maar luchthartiger en gaauwer maakt.

Voorts is ook de wyn een der noodzakelykste dingen, die men met zich moet nemen, zonder den welken men slecht voordeel van zyne cure vind; want of schoon men dagelyks koffy en thee van dit bad-water drinkt, en zich voor 't overige daar mede wakker verlustigen kan, zoo word de maag nogtans eindelyk zwak, en de werking van 't bad wil verder niet volgen. Met moet ook wyn en brandewyn hebben.

Men heeft reeds tot genoegen bevonden, dat de wyn onder 't baden gedronken, zeer veel tot de nadrukkelyke werking van de cure heeft geholpen; en weet van de Brandewyn, dat dezelve naar 't baden een lepel vol genomen, den zweet uitjaagt, en daarenboven 't hert versterkt. Edog men moet geen van beide te veel gebruiken, zoo men anders niet elendiger uit het bad wil gaan, als men daar in gekomen is, 't welk ik met voorbeelden aan twee goede vrienden, die ik voorbedachtelyk niet wil noemen, zoude konnen staven, als welken onder 't gebruik van dit bad ruim een emmer wyn en naar mate brandewyn gedronken hadden, maar zeer slecht van de reis quamen.

Daarenboven komen 'er doorgaans Hottentotten, die men niet wel zonder 't geven van een glas wyn kan quyt worden. Om diezelve rede moet men ook tabak en pypen by zich hebben, en in een tamelyke menigte met zich voeren, om deze gasten daar mede op te wachten, wyl hen daar mede veel groter ver-

maak word aangedaan, dan of men hen hondertmaal de waarde aan geld gaf. Wyn, brandewyn, tabak en pypen zyn ook zeer noodzakelyk, om van de Hottentotten vleesch, dat is, een vetten os, hamel of lam daar voor te ruilen. Zulks geven zy voor tabak zeer gaarn, en weigeren voor wyn en brandewyn niets, en bedingen een pyp op de koop toe; en heb ik zelf zeer dikwyls op andere tochten voor een pond tabak en een glas wyn of brandewyn een vetten os van hen bekomen, en voor een half pond tabak en een glas brandewyn of wyn, een vetten hamel, en telkens een pyp op de koop toegegeven.

De Schryver wierd eens in 't warme bad van vier Hottentotten bezocht.

Eens quamen vier Hottentotten by my, die gehoort hadden, dat ik my by 't warme bad onthield, en maakten haar compliment, zoo goed als zy het hadden geleert; dezelven vereerden my een haas, dien zy onder wege met haren kirris hadden geveld, en verzochten niet anders dan brandewyn en tabak, zeggende dat zy om dieswille 30 mylen ver gekomen waren; en smeekten zeer, dat ik toch haren tabaks honger wilde stillen, om dat zy een geruimen tyd geen tabak gezien, veel min gehad hadden. Wanneer ik hen tabak hadde gegeven, haalden zy hout, en bleven dien nacht by my, gedurende welken tyd zy my verhaalden van 't Portugeesche schip, 't welk eenige jaren geleden, by de Baay *de la Goa* gestrand was, en zeiden, dat men nog iets daar van konde zien, maar dat men wegens het zand, menigvuldig daar in geworpen, als nu niets daar uit konde krygen. Door dien ik nu wist, dat 't gemelde schip veel kostbaarheden gevoert had, was hare vertelling my, zoo als ook haar lands beschryving, nevens vele andere merkwaardigheden, hare levenswys betreffende, die op hare behoorlyke plaats zullen worden gemeld, te aangenamer, en gaf hen nog een stuk tabak op weg.

Wanneer men nu van deze voorgemelde zaken verzien is, kan men de cure met veel nut ondergaan en voleinden; want wegens den drank is men als dan gerust, en het eeten word door de Hottentotten in groter overvloed verschaft, als men genuttigen kan. Ondertusschen zoude 't iemand, die dit bad wilde gebruiken, zeer vreemd konnen voorkomen, door dien 't altyd de eerstemaal, zoo zeer brand of prikkelt, als of men over 't gantsche lichaam met naalden gestoken wierd, zoo dat men denkt, dat men zich geweldig zal branden, en de cure niet konnen uitstaan; maar dit steken duurt maar een oogenblik, en houd op zoo dra men is gaan zitten; en is 't water als dan zoo aangenaam warm, dat men wenscht, dat men lang daar in mogt blyven.

Waarom men niet lang in 't bad blyven kan.

Edog niet tegenstaande men van niemand gestoort of gejaagt word, vergaat wel haast de lust, en tracht men hoe eerder hoe liever weder daar uit te komen, door dien de wonderbare werking van 't bad, de lust om lang te zitten, t'eenemaal verdryft. Want naauwlyks 5 of 6 minuten daar na, terwyl men meent, dat nu alles wel is, en dat men zich nog een geruimen tyd daar in wil verlustigen, begint 't zelve en 't onderste gedeelte van den buik te werken, en haalt denzelven zoo naauw in, als of men styf gegord was, en de gantsche buik t' zamen getrokken wierd.

Dit nypen van den buik duurt zoo lang, tot dat 't aan het hert komt, wanneer men zoo benaauwt op de borst en kort van adem word, dat men de aangename zitplaats in 't bad weder verlaten moet. Om dieswille zal niemand van alle de genen, die dit water hebben gebruikt, onderstaan te zeggen, dat hy een quartier uurs

uurs in dit bad heeft konnen blyven, of schoon hy anders de sterkste natuur van de waereld heeft. Zoo dra men zich echter tot zweeten legt, gaat niet alleen de benaauwtheid op de borst over, maar de zweet zet ook aan alle kanten uit, en maakt iemand aardig, wakker en frisch, als of men de wateren niet gebruikt of gezweet had.

Hoe dat bad werkt.

Byaldien men deze cure 14 dagen achter malkanderen uithoud, word het gantsche lichaam gezuivert, en geraaakt de mensch of door den stoelgang of door gemaklyk overgeven, al 't geen hem nadelig of schadelyk is geweest t'eenemaal quyt; op de eerste wys is de geweze Commandeur en Schout by nacht over de Retourvloot, van een oude quaal, die hy in Oost-Indie had gekregen, genezen; en op de twede wys is de Kapitein van de bezetting alhier, *Adolf Jan van der Laan*, een wys en verstandig Edelman, van een ziekte waar van hy op Ternate was overvallen, gelukkig verlost.

Daarenboven ben ik oog getuig geweest, dat zekere *Henderik van der Linde*, die eenigen tyd aan de Kaap heeft gewoont, en nu weder na zyne geboorte plaats, de stad Delft in Holland, is vertrokken, door dit bad, 't welk hy ruim veertien dagen achtermalkanderen heeft gebruikt, zyn gehoor gantschelyk weerom heeft bekomen, daar hy voor 't gebruiken van dit water, de grootste moeite des waerelds had, om zelfs 't slaan op de trommel te horen.

Dit bad verschaft 't gehoor weder.

En wat zal ik zeggen, van een burger alhier, mynen zeer goeden vriend, genaamt *Stefen Vermey*, die een geruimen tyd met een zeer grote benaauwtheid en lammen arm is behebt geweest? Hy heeft zich ook na dat bad begeven, en ontrent de eerste quaal tamelyk verlichting gevoelt, terwyl hy van den lammen arm t'eenemaal bevryd is, door dien hy denzelven op dezelve wys als den anderen konde gebruiken. En indien hy niet zoo oud geweest was, hebbende 60 jaren berykt, en had de benaauwtheid op de borst niet reeds zoo lang geduurt, zoo zoude hy onfeilbaar ook volkomen daar van zyn genezen.

Exempel van een slavin.

Onder zoo vele exempels, zal ik 'er nog een byvoegen, 't welk wel 't merkwaardigste is. De geweze Heer Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* had een slavin, die geweldig ging quynen; deze hield haar zoo lang sterk, tot dat zy haar werk niet meer doen konde, en de voorgemelde Tuinman *Jan Hertog* haar gestadig aan was, om te zeggen, wat haar schorte, en zulks weigerende, van andere vrouwluiden naakt uitkleden en bezichtigen liet. Wanneer men nu gewaar wierd, dat zy S. V. de pokken had, begaf hy zich met haar na 't bad, en liet haar onder 't opzicht van andere slaven, die van wegens den gemelden Heer Gouverneur daar waren, en 't vee hoededen, eenigen tyd daar, met uitdrukkelyk bevel, om haar alle dag te laten baden. Naar verloop van vier weken, quam hy eens weerom, en vond 't vrouwmensch gezond, en is aan haar ook verder niets meer bespeurt of gemerkt.

De Schryver was een van de eersten die dit bad hebben gebruikt.

Deze en vele diergelyke exempels hebben nu klaar doen blyken, dat 'er een byzondere kracht in dit bad steekt. Ik ben een van de eerste geweest, die zich daar in hebben gebaad, en heb altyd de goede werking aan my bespeurt; niet twyffelende, of 't zal naar verloop van tyd nog veel beroemder worden, aangezien wylen de Heer Gouverneur *Louis van Assenburg* en de Heer Gouverneur van Batavia beide kennis daar van genomen hebben, om aan de Edl. Heren Bewindhebbers van de Oost-Indische Maatschappy uit-

voerlyk verslag daar van te doen.

Besluit van dit Hoofdstuk.

En aldus hoop ik, Lezer, dat ik u van de Afrikaansche warme baden genoegzame naricht zal hebben medegedeelt. De overige water-geschiedenissen, die ik in den beginne belooft heb, zal ik vermids dit Hoofdstuk buiten dat lang genoeg is geworden, in het naast volgende melden.

XIX. HOOFTSTUK.

Van het Regenwater alhier, waar uit, als het in de valeien stolt, helder, zuiver en wit zout overvloedig te bekomen is.

Het Kaapsche Zout heeft geen gemeenschap met 't Europeaansche. Wat Ludolph *van 't Afrikaansche zout heeft geschreven. De Schryver wil dat voorgeven niet inwilligen. Waar mede* Ludolph *zyn gevoelen staaft. Dwaling van* Ludolph. *In Afrika is geen gebrek aan zout. Naricht van* Erasmus Francisci *waar 't zout uit regenwater word gemaakt. Veranderingen der jaargetyden aan de Kaap. Welke winden in de Lente en Zomer zich aan de Kaap laten horen. Welke winden in den Herfst en Winter woeden. Wanneer de Zuid-Ooste wind opsteekt. Hoe 't ontrent de verandering van de Kaapsche lucht is gestelt. De wind belet de sterrekundige waarnemingen. Lente en Zomer hebben een zuivere lucht. Grote hitte. Wanneer 't aan de Kaap koud word. Ys is raar aan de Kaap. Wanneer de bergen met sneeuw en hagel bedekt zyn. Zelden donder aan de Kaap. Aangename Landsdouwen tusschen de bergen. Grote waterpoelen door de Natuur geformeert. Daar in vergadert het zout water. Zyn van de Zee ver af gelegen. Hoe de grond van deze Zoutpannen is. Wat voor een leemachtige aarde in de Zoutpannen is. Hoe 't regenwater van tyd tot tyd verandert. Deszelfs vloeibaarheid wazemt uit. Droogt gantsch op en laat helder zout over. Hoe meer 'er water valt, hoe meer zout 'er overblyft. Deze zoutpannen hebben geen eige bron-aders. Wanneer 't zout daar van daan word gehaalt. Een iegelyk mag dat nemen. Hoe 'er zodanig zout uitziet. Het Kaapsche zout is niet goed tot inleggen of zulten. De Schryver is van gevoelen dat 't Kaapsche zout salpeter by zich heeft. Welk water in den winter zoet, en 's zomers brak is. De Schryver brengt een passagie uit* Ludolphi Historia Æthiopica *by. 't Water dat 's zomers stil staat, word brak. Nog een zoort van brak water. Waar de zoete waters van daan komen. Aan de Kaap derft men de schapen geen zout laten likken.* Observatio de Sale ejusque indole. *Word beschreven. Besluit van dit Hoofdstuk.*

IN 't begin van 't vorig Hoofdstuk heb ik u de verzekering gegeven, en dezelve in 't einde herhaalt, dat ik met deze gelegentheid van 't zout alhier, als een stoffe, tot de water-geschichten behorende, duidelyke en grondige naricht wilde geven; na dat namelyk alvorens de warme baden, die men hier ontdekt heeft, zouden beschreven zyn; en vermids ik myne woord nooit weer ingehaalt maar altyd nagekomen heb, zoo zal deze myne belofte ook zoo goed en beknopt als mogelyk, gestand gedaan worden.

Het Kaapsche zout heeft geen gemeenschap met 't Europeaansche.

Door dien ik u 't zout alhier wil beschryven, zoo kondet gy wel denken, dat het met 't Europeaansche geene gemeenschap heeft, als 't welk buiten dat bekent genoeg is, en zoude het in dat geval geen zoo rare materie zyn, als ik my reeds veelmaals heb laten verluiden, maar gy zult daar van een gantsch ander begrip moeten hebben. In Europa zoo als ook in alle andere Waereld-gedeeltens zyn drie-

driederhande manieren bekent, waar door men tot 't zout geraakt, en word het zelve of uit de aarde gegraven, zoo als ontrent Krakau in Polen geschied; of uit de zoutwellen gekookt, gelyk te Hal in Saxen, in de stad Lunenburg, en andere oorden gebruikelyk is; of 't word eindelyk uit zee-water gemaakt, 't welk in de daar toe bequaam gemaakte pannen gelaten, en door de zon uitgedroogt word, zoo als in Vrankryk, Spanje, Portugaal en andere aan zee leggende Koningryken te zien is.

Hier echter is 't gantsch anders gestelt, en komt geen van alle deze drie zout-fabriquen hier te stade, door dien 't hier nog gegraven; nog vuur daar toe gebruikt word; of anders geen mensch een hand des wegen uitsteekt, of zich beweegt, eer en alvorens het van zelfs ryp en door hulp van de zon uit klaar, helder, zoet en zuiver regenwater, dat van de bergen in de valeien stroomt, en in zekere van de natuur zelf vervaardigde putten of zoutpannen staan blyft, en aldaar uitwazemt, en bereid word.

Wat Ludolf van 't Afrikaansche zout heeft geschreven.

Derhalven sta ik niet weinig in twyffel, of de anders zeer geleerde Heer *Ludolph* de spyker wel op 't hoofd heeft geslagen, wanneer hy *in Comment Æthiop. p.* 106 *n.* 50. §. 1. & *seq.* schryft: *In multis mediterraneis locis Africæ vel nullus vel rarissimus est sal.* Dat is: *Op vele oorden in Afrika, die midden in 't land leggen, hebben zy geen of heel weinig zout.* En om dit zyn voorgeven te staven, haalt hy de woorden by van *Sallustii Bell. Jugurtin. c.* 89. welke hy in zynen tyd van de Africanen heeft gemeld, wanneer hy zegt: *Neque salem neque alia gulæ irritamenta quærunt.* Dat is: *Zy zyn geen liefhebbers van zout of andere lekkernyen.*

De Schryver wil 't zelk voorgeven niet ongekeurd laten.

Hy wil het woord *quærunt* of *zoeken* als mede *bedienen*, door de woorden, *non habent vel ignorant* of *zy hebben of weten van geen zout*, verklaren, en zich aldus te beter in zyne mening vestigen; edog byaldien hy niet hier mede verstaat de grote woeste steenachtige plaatzen van dit Waereld-gewest, daar weinig of gantsch geen menschen wonen, zoo twyffel ik nog meer aan de wettigheid van dit zyn voorgeven, te meer om dat hy zelf daar op vervolgt en zegt: *Non tamen invida prorsus natura fuit erga solam hanc Orbis Terrarum partem; dantur enim alicubi Fodinæ Salis uberrimæ & qui juxta mare colunt, illo abundant.* Dat is: *Ondertusschen heeft de Natuur dit Waereld-gewest ook t'eenemaal niet misgedeelt, vallende hier en daar nog ryke Zout-groeven, en hebbende de gene die aan zee wonen, daar van een overvloed.*

Waar mede Ludolf zyn mening staaft.

Hier op brengt hy uit *Dapper in Africa pag.* 460 by, dat in *Guinea* uit zee-water zout gemaakt, en over al verzonden word. Voorts haalt hy de woorden aan, van *Telezius*, zoo als de Patriarch *Alphonsus Mendez* die heeft verhaalt, en toont daar uit, dat in de Koningryken *Dancala* en *Tigra* een zeer ryke zout-groef, of liever een gantsch dal, vier dagreizen lang en eene breed zy, 't welk men 't zout-land noemde, om dat al 't zout, dat men in Ethiopie in plaats van geld gebruikte, en op dezelve wys wyd en zyd verstrooit wierd, daar uit wierd gegraven; waar uit als dan overvloedig blykt, dat in Afrika zout genoeg te vinden en aan te treffen is.

Misschien echter is dees voorname ervare man door de plaats uit *Salustius* misleid, en tot deze zyne verklaring gebragt; hy zoude anders uit de aangehaalde plaatzen van *Dapper* en *Tellezius* wel hebben konnen zien, dat 'er zout genoeg moest vallen, om dat men het in plaats van geld gebruikt. Hy heeft daarenboven zonder twyffel niet geweten, dat een

groot

groot volk, te weten, de Hottentotten, die ten tyde van *Saluſtius* miſſchien hoger op hebben gewoont, en naderhand eerſt herwaards in den uiterſten hoek van Afrika gejaagt zyn, zich in dit waereld-deel onthoude, 't welk gantſch geen zout gebruikt, en nog vleeſch nog viſch inzout, en dat de plaats uit *Saluſtius* by gevolg wel van hen, maar bezwaarlyk van anderen kan verſtaan worden.

Dit zy hoe 't zy, het is zeker, dat als nog gene Europeanen, waar mede hede dien dag ſchier heel Afrika bezet en de zee langs heen bewoont is, eenig gebrek aan zout hebben beſpeurt, of ſchoon zy diep landewaard in geweeſt, en 't zelve alomme bezichtigt hebben; en wanneer men daarbenevens gade ſlaat, hoe diep de Engelſchen en Hollanders by *Guinea*, *Congo* en hier aan deze Kaap in 't land zyn gekomen; als men overweegt, dat de Portugezen by *Moſambique* tot aan *Monomotapa* handel dryven; voorts als men de Vaders Miſſionariſſen naleeſt, en ziet, hoe zy alomme 't land doorſnuffelt hebben, en nogtans by niemand van hen over gebrek aan zout geklaagt word, zoo dunkt my nodeloos te zeggen, dat Afrika gebrek aan zout hebbe.

Door dien nu, zoo als jegenswoordig is aangetoont, Afrika, voor zoo veel men menſchen vind, want van onbewoonde woeſte plaatzen is heel niets te melden, geen gebrek aan zout, en voornamelyk deze Kaap en de aangrenzende landen rykelyk daar van verzien is, en nogtans niemand eenige moeite tot deszelfs bereiding neemt, zoo is niet genoeg, deze algemene ſtelling alhier ter neder te zetten, maar de noodzakelykheid vereiſcht, om de zaak zoo uitvoerlyk en duidelyk te verklaren, dat een iegelyk bezeffen kan, hoe het daar mede toegaat, en op wat wys alles voleind word, te meer om dat nog niemand de zoutmakery uit zoet regenwater zonder eenige menſchelyke hulp beſchreven of voor oogen geſtelt heeft.

Naricht van Eras-mus Fran-ciſci, wa 't Zout u regenwat gemaakt word.

Wel is waar, ik heb by *Eraſmus Franciſci* in zynen Ooſt en Weſt-Indiſchen Staats en Luſt-gaarden *pag.* 1011. *b.* gelezen, daar hy van *Guatalajara* of *Nieuw-Gallicie* in Amerika ſchryft, dat aldaar ook zout uit regenwater gemaakt, vergadert en in zekere hopen gelegt werde. Edog of hy zulks uit *Jan Laet*, en deszelfs zesde boek 1. Cap. van de nieuwe Waereld-beſchryving heeft genomen; of miſſchien dezelve omſtandiger, zoo als ik t'eenemaal van gedachten ben, daar van geſchreven, dan of hy 't van een ander Schryver ontleent heeft? zulks is my onbewuſt; ten minſten meld hy daar van niet, dan dat hy acht, dat het zout oorſprongkelyk zy van den zalpeter, die alomme menigvuldig gevonden word.

By aldien ik nu myn werk wil maken, om aan te tonen, hoe zulks hier geſchied, zoo zal voor al nodig zyn, de lucht alhier wat dieper te beſchouwen, ten einde daar na de aard en wyze van deze zout-makery te beter zoude konnen worden begrepen. Ten dien einde zeg ik, dat deze Kaap alle jaar; 't welk even zoo wel in vier getyden word verdeelt, als in Europa, behalven dat men ze verkeert nemen moet, twee gantſch gewichtige veranderingen onderhevig is, welke eerſte van de winden, en de twede van de geſteltheid van de lucht word veroorzaakt.

Verandering der jaargetyden aan d Kaap.

Wat de winden aanbelangt, met dezelven is het op de volgende wys geſtelt: In den Voortyd en zomer alhier, te weten, in den Europeaanſchen Natyd en Winter, die in September begint en in Maart eindigt, laat zich meeſt de zeer heftige onſtuimige felle Zuid-

Welke winden a de Kaap de lente in den zo mer waj

ooste wind horen, en zulks met een zodanig geweld en geraas, dat men naauwlyks de straten gebruiken kan, en de oogen alle oogenblik vol zandt heeft, als men niet wel op zyn hoede is. Dezelve neemt dikwyls den mansperzonen de hoeden en pruiken, en de vrouwluiden de kappen van 't hoofd, en jaagt dezelve zodanig weg, dat men exercitie en moeite genoeg vind, eer men ze weerom heeft, zoo zy anders niet zelf in zee worden gedreven, en alle hope verloren is. By aldien iemand van de vreemdelingen met een mantel verzien is, mag hy zich wel ter dege daar in bakeren, dat de wind geen vat daar in krygt, ten ware hy vermaak had, om zonder gaan, zynen weg te vervorderen.

Welke [winden in] [de]n Herfst [en] Zomer [w]ajen.

In den Herfst echter en Winter van dit land, of wanneer Europa de Lente en Zomer geniet, die van Maart tot het laatst van September duurt; woed in tegendeel doorgaans de Noord-weste wind, byna zoo vervaarlyk en heftig als de Zuid-Ooste. En als deze winden scheiden, komt de liefelyke Zuid-weste wind, die de twee anderen als een stilstand aankondigt, tot dat de Zuid-ooste wederom op zyn krachten gekomen is; en zyne heerschappy gebruiken kan; en zal ik daar van duidelyk naricht geven, als ik van de winden afzonderlyk en eigentlyk schryf, 't welk, hoop ik, in 't kort geschieden zal.

Van de overige tusschen-winden, uit welken waerelds-hoek zy ook mogen komen, heb ik tot nu niets bespeuren of waarnemen konnen, behalven dat de koele Ooste-wind tot driemalen door de wimpels en vlaggen van de schepen zich heeft laten te kennen geven; door dien hy echter nooit doorgewaait of langer als een quartier uurs geduurt heeft, en zoo voort weder na de eene of de andere zyde gekeert is, zoo weet ik niet, of 't wel de moeite waardig zoude zyn, om daar van wyders melding te maken.

De verandering van de Kaapsche lucht.

Gelyk 't nu met de winden gesteld is, zoo is 't ook ontrent de verandering der lucht; als welke twee dingen zodanig aan elkander verknocht zyn, dat zy onmogelyk van elkander konnen worden gescheiden. Als de schrale en opdrogende Zuid-ooste wind woed, hebben wy een ongemene heldere, zuivere, fyne en dunne lucht, door dien als dan zeer zelden regen valt, of de lucht betrokken is, ten zy voor heen de wolken door den tegenwind, ik wil zeggen, den Noord-westen wind, t'zamen gedreven, en tot regen bereid waren. Waarlyk in dezen tyd zouden de beste *Astronomische observationes* of sterrekundige waarnemingen konnen worden verricht, by aldien deze trotze wind niet hinderlyk was; als welke de instrumenten elendig doet trillen, en door de gestadige beweging belet, dat men nog ontrent het viseren, nog met den *Tubo*, of schoon maar 6 voet lang, te recht geraken, en een zaak naauw, eigentlyk en naar vereisch grondig betrachten kan.

De wind belet de Astronomische observatien.

Lente en Zomer hebben een zuivere lucht.

Wy hebben dienvolgens hier den gantschen Voortyd en Zomer door een zeer heldere zuivere lucht. Wanneer echter de zon 's middags op 't hoogste is 't welk in de maand van December geschied, zoo word het ook zoo brand heet, dat men menigmaal niet weet, waar zich voor de hitte te bergen. Daarentegen wanneer de Noord-weste wind zich laat horen, zoo is onze lucht, zoo dik, zwaar, betrokken, onzuiver en ongezond, dat dikwyls een gantsche week, ja ook wel een maand verby gaat, eer de zon hare heldere stralen wederom ter dege doorschiet.

Hier uit blykt nu genoegzaam, dat het hier ook tamelyk koud moet zyn, als dit jaargety begint te

te naderen, aangezien de zon, die als dan in Europa op 't hoogste staat, alhier 't laagste is; en door dien hare stralen weinig konnen doorspelen, zoo vermeerdert de koude zekerlyk daar door merkelyk. Ondertusschen is dit maar *comparative* en in tegenhouding van de voorgaande hitte gesproken, welke onze warme lichamen ondragelyk schynt, terwyl zy met de Herfst-koude in Duitschland, die men altemets in October gewaar word, in genen dele kan worden vergeleken.

Ys is raar aan de Kaap.

Want zoo koud als 't hier ook wezen mag ziet men echter zeer zelden dun ys, ontrent een strootje dik, op 't veld, en in de putten en water-poelen; 't welk ook zoo voort, als de zon maar een uur boven den Horizondt of den gezichteinder is, weder smelt, of schoon men de zon niet zien kan, en dezelve achter de wolken schuilt. Ondertusschen word deze koude veroorzaakt door den zwaren regen, die om dezen tyd valt, welke ook de wegen onbruikbaar maakt, en 't land onder water zet, zoo dat men niet weinig moeite heeft, om 't zelve te bearbeiden, 't welk echter in de twee slimste regenmaanden; namelyk in Juny en July geschieden moet, als in welke al het graan, te weten, Tarwe, Rogge, Garst enz. aan de aarde bevolen word, om dat de andere maanden daar toe niet zoo bequaam of goed bevonden worden.

Wanneer de bergen met sneeuw of hagel bedekt zyn.

Om even dien zelven tyd ziet men de kruinen der bergen ook met sneeuw of hagel bedekt, die door den menigvuldigen regen niet smelt, maar tot 't begin van Augusty leggen blyft, dog naderhand zoo dra de zon ons toppunt een weinig nader komt, uit het gezicht raakt of verdwynd, en door zyne tegenwoordigheid genoegzaam te kennen geeft, dat het boven in de lucht veel kouder als op de aarde zyn moet. Want op de aarde en in de valeien, valt geen sneeuw ter waereld, maar water genoeg, zoo als reeds voor heen gemeld is.

Deze regen duurt zoo lang als het uit den Noord-westen waait; edog niet altyd even sterk. Want buiten de voorgemelde twee regen-maanden, waar in 't schier onophoudelyk regent, heeft men in de anderen altyd eenige schone en heldere dagen tusschen beide te verwachten. Ondertusschen is wel voornamelyk merkwaardig, dat of schoon de lucht den gantschen zomer door helder en heet, en gedurende den winter, gantsch betrokken is, men hier weinig van donder hoort; edog zoo dra de getyden veranderen, of zoo als de Scheepvaarders zeggen, de *Moussons* omlopen, 't welk in twee maanden van Maart en September, of in de naast daar aan volgende geschiet, zoo heeft men hier donder en blixem, maar altyd zoo weinig, dat men in een rond jaar 't naauwlyks driemaal hoort, en altoos zonder eenige schade of gevaar, en heeft men hier nooit gehoort, dat 't weer eenige schade aan de granen of gebouwen zoude hebben veroorzaakt.

Zelden donder a[an] de Kaap.

De menigvuldige regen dan, die in dezen zoogenaamden regentyd valt, is het, die als de eigentlyke materie van 't zout, waar van hier gehandelt word, zich op zommige plaatzen vergadert. Edog ten einde de Lezer wete, hoe 't hier ontrent is gelegen, zoo zal 't U uit eenige van myne voorgaande Hoofdstukken nog wel bewust zyn, dat dit gantsche land, zoo ver de Hollanders als nog zyn gekomen, die reeds verscheide malen tochten van 200 mylen landewaard in hebben gedaan, met vele hoge, steile, klipachtige en ruwe bergen verzien is, welke veelmaals zoo ongebaant en ongenaakbaar zyn, dat nooit iemand te voet, veel min te paard dezelve gepasseert is. Ten dele wegens de

De reg[en] brengt zout.

de menigvuldige struiken, die in den weg staan, als ook wegens de gruuwzame wilde dieren, die zich doorgaans in dezelven onthouden.

Aangenaame landsdouwen tusschen de bergen.

Tusschen zulke hoge bergen leggen de schoonste, grootste en vruchtbaarste valeijen, die ooit eenig oog gezien heeft. Daar in wassen de treffelykste planten, bomen en bloemen, welker reuk zoo liefselyk is, dat men zelfs dikwyls een gantsch quartier uurs lang daar mede vereert word, en meent, dat men voor een aangenaam ruikende Apothekers winkel staat, en geenzins door het woeste en open veld wandelt. Daar de Europeanen wonen, ziet men de beste tarw, rogge en garste-velden, die de moeite rykelyk vergoeden, zoo als ik reeds op een andere tyd gemeld heb. Men ziet ook in even dezelve valeijen de heerlykste wyn-ooft en andere tuinen, welke insgelyks den arbeid getrouwlyk betalen, zoo dat aan de vruchtbaarheid van 't land gantsch niet ontbreekt, zoo als ik voormaals wydlopig aangetoont heb.

Voorts vind men in zommige van deze valeijen, de plaatzen, welke ons zout aanwyzen. Weshalven dan hoogst nodig zoude zyn, als wy dezelven eenigzins naauwer betrachten, en uitvoerlyker voor oogen stellen, te meer daar anders bekent is, dat op plaatzen, daar zout-groeven zyn, niets groeit, of voor den dag komt, gelyk zulks de H. Schrift zelfs getuigt. Deut. XXIX. 23. Jud. IX. 45. en insgelyks de dagelyksche ondervinding leert.

Pote van Natuur gemaakte ...sen.

In zommigen van deze valeijen nu zeg ik, vind men zekere van de Natuur zelf gebeelde en uitgeholde poelen of plassen, die meest cirkel-rond zyn. Eenigen hebben een quartier, eenigen ook wel een, en zommigen 2 uuren in den omtrek. Aan de kant lopen zy schuins af, zoo dat zy in't midden ontrent 2 of 3 voet diep zyn. Hier in vergadert in den winter of regentyd, namelyk van Maart tot in September, het regenwater, dat menigvuldig van de bergen loopt, en blyft aldaar stil staan; welke plekken of plassen van de Hollanders met haren eigen en rechten naam van zout-pannen gedoopt zyn.

Diergelyke zout-pannen vind men alomme in 't land, en zoo voort aan de zeekant; en zyn van dezelven zeer velen, en voornamelyk in de groene kloven, groten voorhanden, die ontrent 20 uuren van de Kaap afgelegen zyn. Ook vind men twee kleinen in het ons naast gelegen dal, de Tygervalei genaamt, welke oostwaards van de stad en vesting de Goede Hoop leggen; in dit zelve dal was voor dezen nog een derde, die de grote wierd genaamt, om dat zy byna een uur in den omtrek had. Dezelve legt jegenswoordig ledig, om dat het water van de zout of eigentlyk Lysbeeks-Rivier daar in loopt, alzoo dezelve, zoo als ik voorheen heb gemeld, door wylen den Heer Gouverneur *Simon van der Stell* verlegt, en langs een anderen weg, in zee geleid is.

Deze zyn 't echter op verre na niet al te zamen, die 'er gevonden worden; en zoude men misschien van dezelven zeggen, dat zy dicht genoeg aan zee zyn. Edog behalven dat vele schone Landsdouwen, bergen en velden tusschen de zee en deze zout-pannen leggen, waar in nooit een droppel zeewater komen kan; ook het land rondom 'heen niet onvruchtbaar is, zoo zyn zekerlyk de genen, die men in de Hottentotsche landschappen der *Hessaquos*, *Chamtauren* en andere natien aantreft, ver genoeg van zee afgelegen, door dien men menigmaal ruim een dag werk heeft, om aan zee te komen. Edog van dezen en vele anderen zal ik wyders niets melden, om dat zy buiten de gren-

zen zyn, en met de vorigen in alle delen zoo wel overeenkomen, dat 'er geen onderscheid onder dezelven bespeurt word.

Hoe de grond van deze zout-pannen is.

Naar dien echter 't regenwater in deze zout-pannen niet zinkt, maar de gantsche Lente door, dat is, van September tot in November staan blyft, en in den beginne eer het den smaak verliest, het vee tot drink-water verstrekt, zoo is licht te begrypen, dat de bodem of grond van onderen niet zandig is, aangezien 't zandt, voornamelyk hier te land, zeer heet gemaakt word, en derhalven dit water, te meer wanneer 'er geen meer by komt, en de regen op houd, verswelgen en onzichtbaar maken zoude; maar dezelve bestaat uit vette klei-aarde, welke door hare by zich hebbende vettigheid 't water tegenstand bied, en 't zelve niet zinken maar uitwazemen en door de zon uittrekken laat.

Welke Klei-aarde in de zout-pannen is.

Deze Klei-aarde komt zeer wel overeen met den drek, die door zommige boeren in Duitschland uit de visscheryen gehaalt en op 't veld in plaats van mist gebruikt word; want die heeft ingelyks een vettigheid by zich, en belet 't water ook te zinken. Wil men een andere overeenkoming van de stoffe of vastigheid en aan malkanderen kleving hebben, bezie maar de pottebakkers aarde, waar van potten, schotels, kruiken en ander aardwerk gemaakt word; daarbenevens dient men te weten, dat het regenwater een groot deel van deze aarde, van die met klei-aarde overtrokke bergen losmaakt, en met zich in de gemelde zout-pannen voert, gelyk men zulks zeer duidelyk aan de kouleur van dit regenwater zien kan, als 't welk 'er onklaar, en zwart, ook graauwachtig uitziet, en wanneer het stil staat, van tyd tot tyd deze zware aard-delen laat vallen, en zoo klaar als kristal word.

De kouleur van deze grond-aarde der zout-pannen is licht-graauw of liever aschgraauw, en komt zeer wel overeen met de aarde, die op zommige plaatzen in Duitschland gevonden, en wegens hare salpeterachtige vettigheid of vochtigheid in hopen gezet word, ten einde de kracht van de zon den salpeter uittrekke en ryp make. Zoo graauw nu als deze salpeter-aarde is, als de salpeter daar buiten aanhangt, zoo graauw is ook de bodem of grond van de zout-pannen. Edog alzoo ik niet alleen zelf by de zout-pannen geweest, maar tot meerder bewys zodanige aarde na de Kaap heb laten brengen, ten einde ook andere Liefhebbers dezelve nevens my zien mogten, zoo is dezelve met vele tedere vezeltjes, als met lange mensch-hairen doorwrocht en doorkneed.

Aldus zyn dit de waterplassen of zout-pannen, waar in 't zoete water t'zamen loopt, en den heelen voortyd door stilstaat. Nu zal ik verder aantonen, de veranderingen die dit water onderhevig is, eer en alvorens het zout word, of zoo zeer uittrekt, tot dat het zuivere, klare, witte en fynste zout op den grond leggen blyft, zonder dat iemand eenige moeite gehad, of een hand daarom uitgestoken heeft.

Hoe 't genwater van tyd tot tyd verandert.

Naar dat het nu een tyd lang, en tot dat het ophoud met regenen, 't welk in de maand van September geschied, in deze zout-pannen gestaan heeft, en midlerwyl de aardachtige delen op den grond heeft laten vallen, zoo dat het als nu helder en klaar is, en daarbenevens van zyne eerste smaak de zoetigheid niets verloren heeft, gelyk blykt, om dat 't vee overvloedig daar van drinkt; zoo begint het eindelyk in de maand van October een brakke smaak te krygen; welke zouter word, hoe hoger de zon komt, en daar door een meerder kracht en hitte bekomt.

Deze

Deze brakke fmaak groeit eindelyk zoo fterk aan, dat het voor zuiver regenwater niet meer doorgaan kan, en men 't eerder zou voor pekel of water aanzien, dat uit een zoutbron gefchept was. Edog deze fmaak verandert niet alleen, maar ook de kouleur, en 't water word van wit roodachtig, welke te gelyk met den zouten fmaak zodanig toeneemt, dat dit nat, de hoogfte graad van zoutachtigheid bereikt hebbende, hoog rood is.

Waarlyk dit komt my als een wonder zeldzame zaak voor, door dien de ftilftaande waters als zy zonder beweging zyn, zeer ras vuil en ftinkent worden, en geenzins een brakken fmaak krygen, zoo als ons regenwater jaarlyks doet. Ondertusfchen komt my verwonderenswaardiger voor, dat dit regenwater, de brakke fmaak aangenomen, door hulp van de zeer doordringende en hete ftralen der zonne, en door bykoming van den heftigen onftuimigen en vervaarlyken Zuid-oofte wind alle vloeibare, en zonder twyffel zoete water-delen uitwazemt, en zoo ver verlieft, dat men de witte zoutdelen in 't rode water kan zien dryven, en zich van dag tot dag meer tot korlen zetten.

't Verwonderenswaardigfte echter acht ik, is, dat zoo dra de zomer voor de deur ftaat, te weten, tegen 't laatft van December, als 't water opgedroogt is, en men in deszelfs plaats 't zuiverfte, fynfte en witfte zout vind, 't welk of dik of dun op malkander legt, na dat 'er gedurende den regentyd veel of weinig water gevallen, en veel of weinig water in de zout-pannen gelopen is, en naar mate 't vee daar uit gedronken of niet gedronken heeft; door dien men door de jaarlykfche ondervinding weet, dat hoe meer water van den hemel valt, hoe meer zout men den volgenden zomer te verwachten heeft; 't welk dikwyls in 't midden een halve voet en hoger legt. Waarentegen het, als 'er niet veel water is gevallen, zoo dun is gezaait, dat men 't naauwlyks de moeite waardig acht, om het op te rapen, fchoon te maken, en naar huis te brengen.

Hier uit blykt dan genoegzaam, dat in deze zoutpannen geen eige wellen worden aangetroffen; want als dezelven in de herfft of winter water opgaven, als om welken tyd zy zulks doen moeten, om dat de ondervinding leert, dat 't water in de lente afneemt, en 's zomers gantfch geen water in die pannen voorhanden is; zoo zoude moeten volgen, dat 't zelve of in den beginne zoet was, en zich met 't regenwater vermengde; derhalven de pannen dede overlopen, of ten minfte heel vol maakte, als 't zelfs maar een weinig regende; of 't zoude brak zyn, 't welk tegen de ondervinding ftryd, om dat het zoet bevonden word; en of fchoon 't door 't regenwater verlengt wierd, zoo zoude men echter eenige zoutachtigheid daar aan proeven of befpeuren konnen. Eindelyk zouden deze aders, zoet of brak, zoo veel water opgeven, dat men jaarlyks doorgaans een gelyke quantiteit zout in de pannen zoude vinden, 't zy dat het veel of weinig regende, 't welk andermaal tegen de waarheid en de jaarlykfche ondervinding aanloopt; en heeft men aldus geen rede ter waereld, om te geloven, dat 'er bronaders in deze waterpoelen zyn zouden; te meer om dat men uit de ondervinding weet, dat men in 't land alhier geen Welle, hoe diep ook dat men graaft, zoude konnen vinden, ten ware dezelve zich van zelfs geopenbaart had.

Deze zoutpannen hebben geen eige bronaders.

Na dat in de maand van December dit uit of door 't regenwater gekorrelt en geteelt zout, naar volle verdwyning, uitwazeming en opdroging van 't water, gantfchelyk

schelyk door de zon droog gemaakt is, komende de boeren en andere inwoners ieder met een, twee, of drie wagens, en laden op ieder wagen zoo veel zout, als 8 ossen trekken konnen; en verzien zich daar mede voor een gantsch jaar, om dat zy ten naasten by weten, hoe veel zy tot het inzouten van vleesch en visch, zoo als ook tot boter, koken en andere noodwendigheden van noden hebben; waar voor zy zoo veel aan belasting betalen, als zy moeite daar mede gehad en daar aan te kosten gelegt hebben. Met een woord, zy halen zoo veel zout, als zy van noden hebben, zonder dat 't hen een penning kost, of dat zy 'er eens kennis van geven. Zynde zy alleenlyk gehouden, om de twee naaste pannen in de Tygerbergs-valei voor de Illustre Compagnie te laten, ten einde dezelve zich daar van zoude konnen bezorgen; ondertusschen gaat 't nooit zoo oprecht of effen in zyn werk, dat niet de een of de andere een wagen-vol van de daarbystaande en opzicht hebbende wacht zoude bekomen. Zommigen worden ook verzocht, om een voer van dit zout na 't Zout-Magazyn van de Compagnie te brengen, 't welk al 't voordeel is, dat de Illustre Compagnie van de zout-pannen heeft of rekenen kan.

Wat aanbelangt het zout, 't zelve bestaat in ongemeene schone witte kleine zes en meerhoekige korrels, die doorschynende zyn, byna als de ryp, die 's winters in Duitschland aan de bomen hangt, en komt derhalven zeer wel overeen met het fyn of tafelzout van Hall in Saxen, en met dat van Regensburg, en word overal toe gebruikt, zoo als reeds gemelt is. Edog dit fyn Tafel en Boter-zout vind men in 't midden der pannen, alwaar het dik op malkander legt. Aan de kant, daar het niet zoo menigvuldig is, maar zoo voort opdroogt, en over de gantsche pan, door dien 't water als met een dikke huid bedekt word, en by gevolg by malkanderen loopt, zoo lang als 'er eenige vettigheid in is, vind men grof, bruin en veel zwarter zout als in 't midden; ondertusschen is 't zelve tot 't zouten van vleesch en visch veel beter als het Tafelzout, alzoo het niet zoo licht smelt, maar blyven legt, zoo als men in de gepakte haring-tonnen ziet.

Ondertusschen mag dit ons zout zoo zuiver en wit zyn als 't wil, en 't grosse zoo weinig smelten, als het Hollandsche, Portugeesche, Fransche of eenig ander zout, 't zelve is echter tot het zouten van zodanige waren, die lang moeten worden bewaart, zoo goed niet, en heeft de veelvoudige ondervinding reeds geleert, dat dit zout met 't Europeaansche hier in niet te vergelyken is, ten ware men wilde zeggen, dat de inwoners alhier nog geen rechte kennis van vleesch of visch zouten hebben, of dat dit zout onder andere luchtstreken zyne kracht en werking verliest. Wat hier van zy, 't is verwonderenswaardig, dat behalven de boter, alle andere gezoute eetwaren, die over zee worden gevoert, en zoo lang zullen duren, tot dat de schepen of in Holland of in Oost-Indie komen, in zich zelven verteren, of stinkent worden; waar en tegen als men van de gezoute visschen, welke de schepen weinig met zich voeren, de haringen uitzondert, die tog ook zeer dikwyls onder wege bederven, het vleesch en spek uit Holland zoo goed hier komt, als het in Holland zyn kan, dat op een en dezelve tyd gezouten is. *Het Kaapsche zout is niet goed tot inzouten.*

Hier uit echter acht ik, blykt klaar, dat by aldien den inwoners alhier gene onkundigheid in 't zouten is toe te schryven, 't welk zy ook niet gaarn zouden willen weten; en van 't zout mede niet mag worden gezegt, dat het in andere Waereld-gewesten zonder kracht is,

De Schryver is van gevoelen dat 't Kaapsche zout salpeter by zich heeft.

is, dat zeg ik, dit zout veel Salpeter by zich moet hebben, niet alleen wyl het byna op dezelve wys te voorschyn komt, maar ook wegens andere oorzaken, die ik liever ditmaal met de woorden van een goed vriend, als met myne eige uitdrukken wil, aan wien ik eertyds deze waarneming mede gedeelt, en die my eene andere daartegen gezonden heeft, welke ik insgelyks hier inlassen en voor oogen stellen zal. Ondertusschen is zeker, dat de grond alhier tamelyk brak moet zyn, zoo als uit de volgende bewyzen genoegzaam blyken zal.

En wel voor eerst vind men alomme, dat daar maar ergens in een poel of in een diepe slink van een maar des winters dog niet des zomers vlietende beek, een weinig water staan blyft, 't stil staande water in den daar aan volgenden zomer zodanig verandert, dat het niet stinkent, maar brak word. Dat echter, om van de zoutpannen niet meer te spreken, om dat reeds tot genoegen daar van heb gemeld, diergelyke beeken worden aangetroffen, die 's winters lopen en zoet water hebben, en 's zomers brak worden; zulks zyn niet alleen de eertyds gemelde Mosselbank; de rivier in de Tyger-vallei; 't water by de Boontjeskraal en andere meer, maar zulks getuigt ook met byzonder nadruk de meergemelde grondgeleerde Heer *Ludolf in Com. ad. Histor. Æthiopic. pag.* 132. *n.* 67. §. 1. & 2. alwaar hy op de volgende wys schryft: *Frequentissimum hoc est in Africâ, ut merito scribit Vossius cap. 7. è centum istis fluminibus vix unus reperitur, qui non aliquando exarescat. Si qui vero sint, qui perpetuo fluant, illi è longinquo adveniunt. Nisi enim è multis magnisque montibus magna fiat aquarum collectio, haud longe progrediuntur, cum tanta sit ferventium arenarum sitis, ut etiam complures amnes, post centum & plurium Leucarum cursum, penitus imbibantur & deficiant, priusquam exeant in mare. Complures tales sunt in Regionibus, quæ Soli subjacent & præcipuè in Lybia atque Æthiopia, quæ à Leone Africano & aliis recensentur. In iis terris quæ vulgo temperatæ vocantur, pauci admodum occurrunt, & præter Chrysorrhoam vix est alius, qui dignus sit memorari.* dat is: „Het „is in Afrika zeer gemeen, zoo „als *Vossius* Kap. 7. wel zegt, dat „namelyk van hondert riviertjes „naauwlyks eene word gevonden, die niet zomwylen uit„droogt. Indien zommige altyd „lopen, komen zy van verre. „Want indien 'er van de vele ho„ge bergen niet een grote verza„meling van water komt, lopen „zy niet ver, door dien de dorst „en droogte van dit brandende „zandt zoo groot is, dat het zelfs „verscheide beken of rivieren, „naar een loop van hondert en „meer mylen t'eenemaal insuigt „en vernietigt, eer en alvorens „zy zich in zee ontlasten. Zoda„nig zyn de meeste in de landen, „onder de zon gelegen; en voor„namelyk *Lybia* en *Ethiopie*, die „insgelyks van *Leone Africa„nus* en anderen genoemt wor„den. In de zoo genaamde ge„matigde landen, vind men „'er zeer weinigen, en behal„ven de *Chrysorrhoa*, naauw„lyks eenen, die noemens waar„dig is.

Haalt een plaatsagie uit Ludolfs Historia Æthiopica aan.

'tWater dat zomers stil staat word brak.

In deze 's zomers stil staande beken, zeg ik, word het water brak, zodanig dat 't van menschen bezwaarlyk kan worden gedronken, ten ware zy geen beter konnen bekomen, terwyl het vee in de weide, het zelve voor lief moet nemen, om dat 't voor 's avonds, wanneer het naar huis word gedreven, geen beter krygen kan, hoewel 't water, dat de menschen t' huis genuttigen, ook niet veel beter is; edog 't beste van de zaak is, dat men 't zelve al zeer ras ge-

woon word, zoo als de ondervinding leert.

Wyders vind men ook vele putten, welker water in den winter maar een kleine brakke smaak heeft. Deze smaak neemt zeer veel af, zoo dra 't regenwater, 't welk menigvuldig van de bergen stroomt, daar by komt, en zich met 't zelve vermengt. Zoo dra echter de zomer nadert, en de regen ophoud, is dit water weder brakker, alzoo dat het door langheid van tyd, en wegblyving van 't regenwater t'eenemaal ziltig word. Ondertusschen moeten de menschen, als die geen beter konnen bekomen, zich daar mede genoegen, en 't zoo wel tot koken als tot drinken gebruiken, ten ware zy menigmaal een of twee mylen ver, water uit altyd lopende rivieren halen, en vaten daar mede vullen willen, zoo als doorgaans pleegt te geschieden.

Waar 't zoet water van daan komt.

't Is waar, men vind hier ook genoeg zoet water en zoete putten, die 't gantsche jaar door overvloedig goed, gezond, zoet, lieffelyk en aangenaam water geven, gelyk ik in myn vorig Hoofdstuk en elders reeds heb gemeld, edog als men deze wellen die de oorsprong en als de moeder der stromen zyn, in de valeien zoeken en vinden wilde, zoo zoude men ruim zoo veel moeite ontmoeten als of men de brakken in zoete waters wilde veranderen. Want die bronaders vind men in 't gantsche land zoo ver als nog de Europeanen geweest, of zich met ter woon nedergelaten hebben, nergens anders dan op de hoogste spitzen der bergen, die nogtans het gansche jaar door zeer rykelyk water geven.

Op deze wys heb ik reeds eertyds bericht, dat het water aan de Kaap, de Lysbeks of zout-rivier; het water van de Brouwery en dat van nog vele anderen van de hoogste spitzen des Tafelbergs komt, alwaar haar oorsprong te vinden is, en konde zeer licht 't Kaapsche water 3 of 4 molens omdryven, 't welk ook van de Lysbeks-rivier is te verstaan, als aan welke beide reeds een mole opgerecht is; 't zelve mag ook gevoeglyk en met recht van de Stellenbosche en Hottentots-Hollandsche rivieren, zoo als ook niet minder van de Berg-rivier, de rivier Zonder-end, de Bot-rivier en ontallig anderen gezegt worden, welke alle t'zamen hun begin in de hoogste bergen van dit land hebben, en 't schoonste, beste en gezondste water met zich voeren.

Door dien nu, zoo als uit het tot nu verhaalde genoegzaam blykt, de Bronaders der zoete waters op de hoogste bergen te vinden en aan te treffen zyn, welker water altyd zoet is en blyft, de putten of bronnen in de valeien en vlaktens daarentegen van den beginne af brak zyn, en 's zomers nog brakker worden, wie zoude dan niet zeggen, dat dit vlak land brak is; te meer om dat zelfs het gras, dat in de valeien groeit, brak of zuur is, welke grond de Hollanders om die zelve oorzaak ook met den byzonderen naam van *Brakke-grond* betekenen.

Aan de Kaap derft men de schapen geen zout te likken geven.

Om dies wille derft men ook de schapen, die hier nogtans in een grote menigte zyn, aangezien de Heer Gouverneur *Willem van der Stell* alleen 20 duizend schapen heeft gehad, zoo als omstandiger op zyne behoorlyke plaats zal worden aangetoont, het gantsche jaar door geen hand vol zout te likken geven, niet tegenstaande zulks in Europa voornamelyk in Duitschland des winters een noodzakelykheid is, en vermids deze niets bekomen, zoo kan men wel staat maken, dat het grote vee als ossen, koejen, ezels en paarden ook niets diergelyk krygt.

Voorts is merkwaardig, en verdient hier gemeld te worden, dat

dat het vee doorgaans in de winter de beste weide in de valeien, en 's zomers op de bergen vind. Zulks schynt wederom een bewys te zyn, dat de grond in de valeien veel brakker is, als die van 't hoge land, als waar uit naar alle waarschynlykheid de hete stralen der zonne de zoutachtige delen uittrekken, en 't overige zoo verdoven, dat het vee die zoutachtigheid niet wel proeven kan.

En dit zouden nu alle de omstandigheden zyn, welke ik nodig hebbe geoordeelt, om hier aan te halen; edog naar dien ik hier voren heb belooft, om de waarschynlyke oorzaken niet met myn eige woorden, maar met die van mynen waarden en geëerden vriend aan te tonen, zoo zal ik hier in ook myne belofte gestand doen, en nevens dezelve zyne Observatie, die hy my by wyze van raadzel of *Enigmaticè* voorgelegt heeft, hier by voegen, edog met dit voorbericht, dat vermids ik als nu zoo ver van hem afgescheiden ben, en de briefwisseling niet wel meer met hem kan plegen, ik deszels raadzel tot dezer uure niet hebbe oplossen of eigentlyk verstaan konnen hoe hy 't begrepen wil hebben.

Observatio de Sale ejusque indole.

De *Observatio de sale ejusque indole*, schryft hy, is fraai, en schynt wel uit eenige omstandigheden, als of de grond in de valeien en vlaktens aldaar, van een zodanige natuur zy, welke aan het nitreuse of salpeterachtige zout tot moeder verstrekt, welkers *Elementa* van tyd tot tyd uit de lucht daar in verzamelen; door de hitte der zonne daar in gekookt of gedigereert, en eindelyk door 't regenwater, met hulp van de gemelde hitte uitgewazemt of uitgedroogt, en daarenboven tot de behoorlyke vorm van 't zout gebragt worden. Naardien ik echter, schryft hy verder, niet van voornemen ben om myne gissingen voor waarheid te verkopen, maar gewoon ben, om dezelve doorgaans problematisch of by wyze van duistere vragen te uiten, zoo zal ik hier een experiment aan de hand geven, 't welk de gemelde generatie van 't zout aan de Kaap de Goede Hoop, tamelyk gelyk komt.

My is, schryft hy verder, en stelt dit zyn experiment voor, ook een zeker *Caput* of Hoofd, en 't zelve op een zekere wys van de Goede Hoop bekent, alwaar op zekere tyden rechte winden waajen. Wanneer deze winden in een behoorlyk vat worden opgevangen, zoo bezwalken zy 't zelve als een damp, die eindelyk by malkanderen loopt, en het vat vol klaar, louter, helder, kristallig, hemelsch en luchtig water vult, 't welk met zoet springwater in alle delen overeen komt, behalven dat het zuiverder is; door dien ik daar van ontrent 8 lood, als nu ruim 12 jaar in een wel gestopt glas heb bewaart, 't welk nog een quaden reuk nog smaak aan zich heeft genomen, behalven dat het eenige weinige *fæces* op den bodem heeft gezet, die echter t'zamen geen halve grein zullen opwegen. Wanneer echter, zegt hy wyders, met dit water een geproportioneert vat, gevult, en op een plaats gelegt wierd, daar zoo wel een bestendige warme lucht onmiddelbaar in het vat op de materie zelf werken, als ook het vat van buiten omgeven kan, zoo word naar verloop van drie of vier uuren 't klare water verandert, gealtereert, dik, salsugineus, witachtig, en met een zee-groene en hemels-blaauwe kouleur vermengt, op welkers grond een trillende galachtige materie gaat zitten. Als men vervolgens dit vat *leviter* of heel zachtjes toedekt, en op een oven om uit te dampen of uit te wazemen zet, zoo begint het water geelachtig, roodachtig, en eindelyk, voornamelyk na dikmalige herhaling

van den gantſchen arbeid, bloedrood te worden, tot dat eindelyk allerhande namelyk nitreuſe, *in figura ſtriata oblongo Sexangulari*, Vitriool'ſche, *in figura cubica*, urinſche, *in figura ſtellata Sexangulari rotunda* zout-delen, zoo gele als witte en blinkende overblyven.

Gelyk nu, ſchryft hy eindelyk, by dit experiment, in den beginne niets dan water, of wel iets aëriſch of luchtachtig is gekomen, dat van tyd tot tyd door eene actie en reactie der blote daar in komende en ook van buiten omvattende warmte, gealtereert, gedigereert; *in ſalſuginem* geredigeert, en eindelyk tot zout geëxſiceert word, aldus dient ook te worden onderzocht, of 't regenwater insgelyks niet op deze wys het waarachtig *principium materiale* van den zouten en brakken grond aan de Kaap de Goede Hoop zy, waar over ik de gedachten van de geleerden te gemoed zie.

Dit heeft nu deze hooggeleerde en hooggewaardeerde Begunſtiger aan my tot antwoord op de communicatie van de tegenwoordige obſervatie gezonden, 't welk hem, hope ik, niet verdrieten zal, dat ik ze verder aan hem te gelyk mede laat toekomen, vermids ik even deze obſervatie als nu ook aan hem zend, en hy zelf de gedachten der geleerden afwacht. In 't einde van zyn brief ſchryft hy, dat hy dit zyn Experiment reeds 72 malen herhaalt, en altyd goed bevonden heeft, en eindelyk, dat hy tegen vermoeden alle drie Ryken daar uit heeft gebragt. Edog myn verſtand ſtaat by dit duiſter raadzel ſtil, en weet niet, wat hy daar op zeggen zal, te meer naar dien hy ten laatſten nog daar byvoegt, dat hy'er nog zeer veel in *Receſſu* heeft. Kan de Lezer nu een *Oedipus* of Oploſſer van raadzels verſtrekken, zoo zal ik gaern als een gehoorzame *Davus* acht daar op ſlaan, en verder bericht deswegen aan den gemelden Begunſtiger en Vriend laten toekomen. Midlerwyl eindige ik hier mede, en beware de nog overige Obſervatie wegens de Ebbe en Vloed voor het volgende Hoofdſtuk.

Beſluit van dit Hoofdſtuk.

XX. HOOFTSTUK.

Van 't Zeewater by de Kaap de Goede Hoop, zoo als mede van de zonderlinge, en in twee uuren zeven maal herhaalde Ebbe en Vloed, in den Haven van de Tafel-baay aldaar, met alle daar toe horende merkwaardige omstandigheden.

De Schryver wil bericht van 't Zeewater geven. 't Zeewater is op de eene plaats brakker als op de andere. De regen is op zee niet brak. Waar van 't Kaapsche zeewater groen uitziet. Byzondere zoort van Trompetten. Hoe deze rieten heeten. Een Slaaf kan op zulk riet zeer goed blazen. Trompas of Zee-trompetten. Worden ver in zee gezien. Een hoop van deze Rieten word voor een schip aangezien. Wat verder aan de Kaap de zee groen maakt. Bericht van het Koraal-kruid. Worden uit het water hard. Hoe hare rode koleur toevalliger wys verbleekt. Witte Koraal-klippen. Rode Koralen in de Rode Zee. Groene Zee-venkel maakt de zee groen. Verdere eigenschappen van de zee. De Auteur wil de Observatie van de Eb en Vloed beschryven. Wanneer dit geval voorviel. Wie dezelve eerst heeft waargenomen De Schryver heeft kort te voren de Eb gezien. Heeft in twee uuren zeven maal verwisselt. De oorzaken van Eb en Vloed vinden in dit geval geen plaats. Welke omstandigheden wyders daar by zyn geweest. Kort voor heen is het Æquinoctium *en kort daar op een* Novilunium Eclipticum *geweest. Wanneer 't* Æquinoctium *gekomen is. De Schryver heeft het niet konnen observeren. Daags te voren was het ongemeen heet. Daarenboven was het dood stil. Den volgenden morgen heel vroeg had men donder en blixem. Wanneer het Nieuwe Maan was. Zonne-taning buiten ons gezicht. Wanneer de Eb en Vloed anders het sterkst pleegt te zyn. Insgelyks ten tyde van 't* Æquinoctium. *Nog de Nieuwe Maan nog 't* Æquinoctium *verklaren dit geval. Of de winden onder 't water iets daar toe veroorzaken. Waarom de Schryver niet meer zeldzame Zee-gevallen verhaalt.*

VAn de merkwaardige zaken, die ontrent de Kaapsche of Afrikaansche zoete waters voorvallen, is my geene meer bekent, waar van ik u niet geloofwaardig bericht gegeven en medegedeelt heb, aangezien ik zoo wel 't geen de algemene eigenschappen, als ook 't geen de Afrikaansche warme baden, en de ware gesteltheid van 't Afrikaansch, uit 't regenwater voortkomende zout, betreft, waereldkundig gemaakt heb. Wat echter 't zeewater aanbelangt, daar van is tot nu niets gemeld, of uitvoerlyk gewag gemaakt, behalven 't geen ik slechts boven heen mogt hebben gezegt.

[Margin: ...Schry- ...ver wil be- ...richt van 't ...zewater ...geven.]

Vermids dienvolgens nu de tyd daar is, dat ik myne belofte wegens de byzondere waarneming, die zich by de ongewoonlyke en gantsch zeldzame eb en vloed heeft toe gedragen, gestand doen moet, zoo zult gy, hoop ik, niet qualyk duiden, by aldien ik vooraf met korte woorden van 't zeewater om en by deze Kaap de Goede Hoop melding doe.

't Is buiten dat reeds bekent, dat 't zeewater doorgaans op de eene plaats brakker als op de andere is. Daar van geeft *Varenius* in zyne *Geograph. Lib. I. cap.* 13. *prop.* 10. *pag.* 186. *seq.* zesderhande oorzaken, die alle tamelyk waar-

[Margin: Zee-water is op d'ene plaats brakker als op de andere.]

waarschynlyk zyn. Aldus geeft hy ook in de volgende elfde Propositie vier oorzaken, om aan te tonen, dat de regen, die midden in zee valt, uit geen brak maar zoet water bestaat; 't welk ik hier enkelyk aanhaal, om u te eerder te doen geloven, dat 't Kaapsche Regenwater insgelyks zoet is, waar van ik in myn vorig Hoofdstuk geschreven en aangetoont heb, op wat wys 't zout daar uit voortgebragt word.

Voorheen en wel in zommigen van myne eerste Hoofdstukken is reeds gezegt, dat 'er 't zeewater aan Kaap *Verde* in Afrika groen uitziet, terwyl het tog op andere plaatzen een heel andere kouleur heeft, 't welk echter niet anders word veroorzrakt, dan door 't groene gras, dat in zee groeit. Aan deze Kaap vind men ook groen riet, 't welk in de klippen wast, en zeer lang, dik en wyd word, zoo dat 't dikwyls 4 of 5 ellen lang is. Dit riet en eenig ander klein gras is myns bedunkens oorzaak, dat 'er het water hier groen uitziet, ofschoon 't op verre na zoo helder groen niet is, als by gemelde Kaap *Verde*.

Waar van 't Kaapsche zeewater groen lykt.

Dit riet ziet men zeer veel op strand leggen, 't welk door de onstuime zee van de wortels gerukt en uitgeworpen is. Zommige Liefhebbers van trompet-blazen weten zich zeer aardig daar van te bedienen, aangezien zy dezelve van onderen, daar zy zoo wyd zyn als een trompet, en van boven heel smal toelopen, gelyk snyden, en daar na buigen en fatsoeneren als een trompet, en in de zon laten leggen, tot dat zy droog en licht zyn.

Byzondere zoort van trompetten

Deze droge rieten, welke de Portugeezen *Sargasso*, de zeevaarders *Trompas*, en de inwoners alhier *Zee-Trompetten* noemen, binden zy vervolgens met biezen als een trompet t'zamen; en als zy een mondstuk van een rechte trompet daar op hebben gestoken, blazen zy zoo goed, lieffelyk en aangenaam daar op, als op een kopere of zilvere trompet.

Hoe deze rieten genaamt worden.

Ik heb een zwarte slaaf gekent, genaamt *Jan van Madagascar*, die een zulke trompet gebruikte, en daar op menige fraaje muziek zoo wel voor den Heer Gouverneur als voor andere Liefhebbers maakte. Deze zat eens in den tuin van de Illustre Compagnie, en luisterde na de vreemde Trompetters, die met de schepen gekomen waren, en wanneer hy hoorde, hoe hoog zy op hare trompetten konden komen, haalde hy zyne zeetrompet, waar over hem den anderen uitjouwden. Wanneer hy echter begon te blazen, en veel beter konde uithalen, waren zy niet weinig beschaamt, en zouden hem zekerlyk met een dragt slagen hebben bedankt, ten ware de Heer Gouverneur tegenwoordig geweest was.

Een Sla[af] kan daa[r] zeer go[ed op] blazen.

Vermids nu deze *Trompas* grasgroen zyn, eer zy droog worden, en onder aan de wortel groene bladeren hebben, zoo is licht te bezeffen, dat de groene verf van 't zeewater van dezelven van daan komt. Ondertusschen strekken zy zich zeer diep in zee, zoo dat men ze reeds by 't eiland *Tristanda Cunha* ziet zwemmen, zoo als ik zelf in den jare 1705 gezien heb. Zy zyn ook als men ze in zee ziet dryven, een onfeilbaar kenteken, dat men niet ver meer van de Kaap de Goede Hoop is, of dat men dezelve, als men na Oost-Indie stevent, reeds verby gezeilt is. In 't jaar 1706 waren 'er een hele party van dezelve by malkandere gekruit; die boven op 't water zworven, en door den Schildwacht op 't Leeuwenhoofd van verre voor een schip wierden aangezien, zoo dat hy volgens gebruik een schoot deed. Wanneer deze hoop zee-Trompetten echter niet nader quam, wist men niet voor welk schip men het zoude houden, of het misschien een Fransch was,

dat

dat op de Hollandſchen loerde, dan of het een Hollandſch was, 't welk gebrek aan gezond volk had; Ondertuſſchen klauterden veel menſchen op den berg, daar onder ik ook, wanneer men ten laatſte door een Verrekyker van 6 voet gewaar wierd, dat 't geen ſchip maar een vergadering van los geſtote en in elkander verwarde Trompetten was, welke een plaats van vier of vyf morgen lands beſloeg, die ruim 8 mylen ver gezien wierd.

Wat wyders de zee aan de Kaap groen maakt.

Ondertuſſchen veroorzaken deze groene *Trompas* niet alleen, dat 't zee-water groen lykt, maar in den haven alhier en elders in zee groeit ook 't gras-groene koraal-kruid, 't welk uit zee geworpen en van de grond-wortels afgerukt word, welke wortels doorgaans op grote Parel-moſſelen of Swammen geveſtigt zyn, in den beginne grasgroen'er uitzien, en daarenboven gantſch week zyn, byna als zee-venkel of ander zeegras.

...ericht van Koraal-kruid.

Zoo dra 't zelve echter maar een halve dag op ſtrand heeft gelegen, verandert de groene kouleur, en word zwart of witachtig, of ook hoog-rood. Deze drie zoorten vind men hier in grote menigte, en heb ik zelfs vele nog gantſch week, opgeraapt, en met my naar huis genomen. Wanneer ik zag, welke kouleur zy zouden hebben, bewaarde ik dezelve, als ze hoog-rood en daarenboven onbeſchadigt, en met vele tedere takken verzien waren, tot cieraad in myn vertrek, in plaats van konſtige Schilderyen, of wierp dezelven weg, als zy zwart of witachtig wierden, om dat deze niet fraai zyn, en weinig geacht worden.

...oraal-...uid word ...iten 't ...ter hard.

Wanneer dit Koraal-kruid verder de kouleur verandert, en uit 't water is, zoo word het met eenen zoo hard als een ſteen, en men moet wel op zyn hoede zyn, dat men 't niet laat vallen, of ergens tegen aan ſtoot, ſpringende als dan 't geen rood is, aan ſtukken, en komende het inwendige zwarte, als nu ook verſteende hout, te voorſchyn, 't welk een hele oncieraad maakt. Of men breekt ook wel een tak af, 't welk insgelyks miſtaat. Daarenboven moet men het alle vrouwluiden zonder onderſcheid niet laten handelen, om dat de geene, die hare *Menſtrua* hebben, of anders niet al te pluis zyn, door haar aanraken en beazemen veroorzaken, dat de rode kouleur verbleekt, en niet meer zoo rood word, als zy in den beginne geweeſt is. Zulks is my zelf aan eenige diergelyke kruiden wedervaren, zonder dat ik de oorzaak daar van wiſt, die ik echter kort daar na wel haaſt gewaar wierd.

Witte koraal-klippen.

Op de Molukſche eilanden vind men gantſch witte Koraal-klippen, welke de Hollanders gebruiken, om kalk van te branden, en veſtingen nevens andere nodige gebouwen zoo wel met dezen uitgebranden kalk, als met de levendige ſtenen te bouwen.

Rode Koralen in de rode zee.

In de rode zee vind men ook rode, welke 't zand zoo rood verwen, dat 't water daar van gantſch rood uit ziet, en derhalven de rode zee genaamt word. Edog dat zyn andere Koraal-ſtruiken, als de onzen, waar van ik jegenswoordig zeg, dat zy 't water helpen groen maken.

Groene zee-venkel maakt 't water groen.

Eindelyk ziet men hier ook de groene zee-venkel, in zodanige menigte, dat daar van dagelyks ruim een wagevracht uitgeworpen word, die my voorkomt, als de zoogenaamde zee-Linzen, die in Duitſchland in de beeken groejen, behalven dat dezelve grover en groter van bladeren enz., is.

Verdere eigenſchappen van 't zeewater.

Andere eigenſchappen van 't zeewater, te weten, dat het by nacht gantſch vurig ſchynt, voornamelyk als 't onſtuimig is; als mede dat het geene lyken boven drie dagen kan dulden, maar dezelven aan den naaſten oever uitwerpt,

werpt, ten ware dezelven van visschen verslonden zyn, ga ik met stilzwygen voor by; ten dele wyl 't eigenschappen zyn, die de gantsche zee betreffen, en ook wyl 't hier myn werk niet is, om de natuur en gesteltheid, nevens alle andere eigenschappen der zee te beschryven en voor oogen te stellen. 't Voorgaande heb ik verhaalt, wyl 't de Kaap of alleen toe komt, of met weinig andere zeehavens gemeen heeft.

De Schryver wil de observatie van de eb en vloed beschryven.

Nu keer ik my tot de beloofde observatie, om u dezelve ook duidelyk voor oogen te stellen, ten einde gy daar uit moogt afnemen, hoe zeer ik my laat gelegen zyn, om myn woord in alles gestand te doen, en voor u niets te verzwygen, van 't geen zich eenigzins fraai en merkwaardig heeft toegedragen. Midlerwyl zal ik deze historie zoo beknopt afhandelen als mogelyk is, ten einde ik de nodige omstandigheden, welke de zaak tamelyk op helderen, en t'aangenamer maken, daar op zoude konnen laten volgen.

Wanneer dit is voorgevallen.

Dien volgens gebeurde het in den jare 1707 den 24 September, ontrent 7 uuren 's morgens, wanneer ik na verrichte huis bezigheden, naar myn toenmaligen Hospes, Mr. *Nicolaas Oortman* ging, om met den zelven te spreken, en met eenen te zien, hoe zekere *Jan Rotterdam*, die by hem woonde, en eerst van Batavia te rug gekomen was, al voer; vermids echtermidler wyl het theewater gebragt wierd, en ik een kopje thee met deszelfs stiefzoon *Frederik Roussauw* dronk, vertoefde ik langer, als myn voornemen was.

Ondertusschen staat de gemelde *Roussauw* onder het drinken en roken van tabak, eens op, en gaat voor de deur, om zich zoo wat te vertreden, dog quam ten eersten weerom, en zeide, wat mag dit wezen, ontrent een quartier uurs is 't eb geweest, en nu loopt 't water reeds weder op, dat heb ik nooit meer gezien? waar op ik met den Heer *Rotterdam*, die 70 jaren oud was, ook naar strand ging, om te zien of 't waar was; 't geen de gemelde Roussauw zeide, wyl my dat zelf ongelooflyk voorquam.

De Schryver heeft kort te voren 't water zien vallen.

Want wanneer ik uit myne tuinwoning na zyn huis ging, had ik zeer wel gezien, dat de haven alhier, van den beroemden Tafelberg, de Tafelbaay genaamt, ledig van water was; dat is: de vyf of zes voet hoge stene bank, die dwars door den haven van den eenen oever tot den anderen staat, toonde nevens de op 't zandt leggende kleine vaartuigen of sloepen genoegzaam, dat 't eb was, gelyk het toen achtervolgens de algemene ondervinding en de bekende regelen, waar uit een Schipper, Stuurman of ander Scheeps-Officier altyd kan en moet weten, wanneer het in dees of geene haven hoog of laag water is, ook zoo moest zyn, om dat het 8 uuren was.

Bevind't bekomen bericht, 't water oploopt.

Wanneer nu de Heer *Rotterdam* en ik, ieder met een pyp tabak, 't welk hier de gewoonte is, en van niemand qualyk word genomen, om dat het zoo wel rykenals armen doen, aan den oever quamen, en zoo bevonden, als de gemelde *Roussauw* gezegt had, quam 't ons beide heel vreemd voor, zoo dat wy die wonderbare verwisseling met grote aandacht en uit zonderlinge weetgierigheid zeer lang aanschouwden, terwyl wy over de oorzaak redeneerden, zonder echter dat iemand van ons beide in staat was, om eenige waarschynlyke rede daar van te geven.

Na verloop van een quartier uurs valt het water weder.

Terwyl wy nu aldus met elkander spraken, en na de oorzaak vorschten, viel het water wederom zoo schielyk, dat wy andermaal, eer en alvorens onze pyp nog uit was, de blote stenen zeer

ver boven 't water zagen uitsteken, en de bovengemelde sloepen wederom op 't zand zitten zag; dat is: wy hadden na verloop van een quartier uurs wederom eb. Wy waren hier over nog vry meer verwondert, en wisten nu nog veel minder de rede van deze zoo schielyk op elkander volgende verandering van eb en vloed aan te tonen of na te vorschen.

Midlerwyl begaven wy ons na ons logement, en gingen naar 's landswyze voor de deur zitten, van waar wy zeer duidelyk in zee konden zien, om dat 't huis geen hondert schreden daar van af stond, en een heel vry gezicht had. Naauwlyks hadden wy echter plaats genomen, of de vloed was wederom voorhanden, en een klein quartier uurs daar na wederom de ebbe, welke verwisseling duurde tot 10 uure, gedurende welken tyd, namelyk van 8 tot 10 uure het 7 maal eb en vloed geweest was.

[...]eeft in 2 [...]en tyds [...]aal ver[...]selt.

De Lezer kan licht bezeffen, dat wy daar over elkander zeer verwondert aankeken, en na de oorzaak vorschten; maar te vergeefs, om dat niemand iets met schyn van waarheid konde te berde brengen, hoe zeer wy ons hoofd daar mede braken, en wyl 'er na dien tyd niet meer te zien was, lieten wy ons daar mede genoegen, en waren blyde, dat wy het geluk gehad hadden deze zeldzame verandering aan te schouwen, terwyl 't water ten 12 uure weder begon te wassen, en onzen haven met water aan te vullen, als naar gewoonte.

En dit is alzoo gantsch kort de historie der zoo wonderbare en zeldzame verandering van eb en vloed, welke of ze ook elders te zien zy geweest, en of diergelyke verwisseling meermalen is gebeurt? Kan ik niet zeggen, weet ook niet, ooit daar van gelezen of gehoort te hebben. Daarenboven scheelt het hier ook aan goede boeken, welke als men ze niet zelf uit Europa met zich brengt, een zeer raar wildbraad en even zoo dun gezaait zyn, als de Geleerden zelf, die buiten de Heren Geestelyken een heel klein getal uitmaken.

Wat echter de oorzaken van deze zoo schielyke, onvermoede en ongewoonlyke verwisseling van eb en vloed aanbelangt, ik heb my zeer bemoeit, om die na te vorschen, zoo als reeds voor heen gemeld is; edog al myn doorsnuffelen was vergeefs, en wilde zelfs 't geen men anders de gemene oorzaak van eb en vloed meent te zyn, zich hier niet laten appliceren; en nog minder 't geen ontrent de byzondere bewegingen der zee gezegt en aangehaalt word. Derhalven zal ik u de zaak verder late overdenken, en midlerwyl my klaar maken, om de overige omstandigheden, welke de zaak een merkelyk licht byzetten, en uwe gedachten een groot geheimenis te raden, aanbieden konnen, daar by te voegen.

De oorzaken van Eb en Vloed vinden by dit geval geen plaats.

En hebben zich wel deze byzondere merkwaardige stukken ten tyde van deze Observatie of waarneming kort na elkander toegedragen; te weten, even te voren viel het *Equinoctium* of gelykheid van dag en nagt in, waar op kort daar na een zonne-taning volgde, en eindelyk de wind zich doorgaans wakker horen liet. Of schoon nu deze drie stukken elk afzonderlyk de zee onstuimig maken konnen, zoo twyffel ik echter, of zy wel alle drie te gelyk of met malkanderen zodanig eene onordentlyke beweging hebben konnen veroorzaken.

Edog ten einde de zaak een weinig duidelyker en verstaanbaarder werde, het is bekent, dat den 23 September van 't gemelde jaar 1707 's avonds ten 9 uuren 53 *minu.* 19. *sec.* 't *Æquinoctium* ingevallen, of de zon in de *Æquatorem* gekomen is, 't welk wy hier

aan

aan de Kaap de Goede Hoop 't Lente *Æquinoctium* noemen; waartegens die van Europa, als Noordwaards van den dag en nacht gelyk makenden cirkel afgelegen, 't zelve het Herfst *Æquinoctium* heeten. Eer en alvorens ik nog een overslag maakte, om welke uur het eigentlyk in vallen mogt, maakte ik zekerlyk staat, dat ik 't zelve zoude konnen observeren; edog of schoon ik met myne treffelyke instrumenten, die op 't bolwerk *Buren*, tusschen de stukken Kanon opgerecht zyn, gereed en klaar, en niets te verzuimen voornemens was, in 't geen eenigzins myn plicht vereischte, of my anders tot nadeel strekken konde, zoo heeft nogtans de rekening naderhand getoont, dat dit *Æquinoctium* by avond zoude voorvallen; en ben ik daarenboven door 't quaad weer in myn verder voornemen en dagelyksche observatien zeer veel verhindert; vermids het tegen den avond vervaarlyk donderde en onophoudelyk blixemde, als mede tegen den tyd van 't *Æquinoctium* zeer sterk regende.

Dien dag was 't ongemeen heet.

Voorts was zeer merkwaardig, dat het den gantschen voordemiddag van den 23 September zoo heet was, dat men niet wist, waar te gaan, om maar eenigzins lucht te scheppen, en koelte te hebben. Daarenboven voelde men gantsch geen wind, ja zelfs niet 't minste luchtje; konde ook niet merken, dat de zware donkere wolken 't minste beweegt wierden, zoo dat men niet zag waar de wind van daan quam, als aan een vaantje van een schip.

Na dat nu aldus de dag, waar op dag en nacht gelyk wierd, en die daar op volgende nacht meest met sterke en zware regen verby was, begon het den 24 September ten 6 uuren 's morgens, wederom heftig te donderen en onophoudelyk te blikzemen. En achtervolgens myn Dagregister, waar in ik den wind alle dag driemaal heb getekent, quam dezelve uit 't Noordwesten, en wel zoo slap, dat men hem andermaal niet anders dan aan de winpels der schepen bekennen kon.

Den volgendn morgen wederom donder en blixem.

Derhalven konde ik wederom niet besluiten, dat dezelve oorzaak van deze veelvuldig achter malkander herhaalde eb en vloed zoude zyn, ten ware men wilde zeggen, dat hy diep in zee veel heftiger zy geweest, en dat hy op zodanige wys tot deze buiten ordentlyke en gantsch ongewone beweging van eb en vloed geholpen hebbe. Edog naar dien ik daar toe bezwaarlyk ben over te halen, en van myne kant gantsch niet van die gedachten ben, zoo acht ik, dat velen met my dat gevoelen ook niet hebben zullen; want indien de wind in de ope zee harder had gewaait, zoo moest 'er ook meer drift in de lucht zyn geweest, en de wind niet alleenlyk uit de wimpels der schepen te weten geweest zyn; behalven dat de zee ook onstuimiger zoude zyn geweest, terwyl men dien dag op de oppervlakte van 't water zoude hebben konnen schryven, om dat de zee zoo gelyk als een geschaafde tafel was, en 't minste heuveltje daar in niet gezien wierd.

Wanneer Nieuwe Maan wa[s]

Eindelyk is ook bekent, dat 't den 25 September 1707 ten 12 *uuren* 45 *min.* 29 *sec.* 's nacht hier aan de Kaap de Goede Hoop nieuwe Maan was, waar op ten 12 uuren 52 *min.* 9. *sec.* eene zonne-taning volgde, die wy echter hier niet konden zien, om dat de Zon toenmaals diep onder onze kim of gezicht-einder stond. By de genen echter, die verder oostwaards wonen, is ze zekerlyk te zien geweest, ten ware de lucht betrokken geweest is; die insgelyks niet zullen hebben vergeten, den wind en deszelfs sterkte aan te tekenen.

Zonne-taning bui[ten] ons ge[-]zicht.

Uit zodanige bygebragte omstandig-

ſtandigheden blykt alzoo, dat de tyd tuſſchen het *Æquinoctium* en de Nieuwe maan, die een verduiſtering der Zonne dulden moeſt, niet meer als 2 dagen, 2 uuren, 58 minuten en 50 ſecunden is geweeſt; de tyd tuſſchen 't *Æquinoctium* en de Obſervatie, waar van hier voornamelyk geſproken word, ontrent 10 uuren 6 minut. 41 ſecund., en de tyd tuſſchen de obſervatie en de verduiſtering, ontrent 1 dag 3 uuren 52 minut. en 9 ſecunden.

Wanneer nders de b en vloed ich op 't erkſt laat ien.

Nu is uit de langdurige ondervinding bekent, dat de eb en vloed ten tyde van de Nieuwe en Volle maan in de meeſte havens veel ſterker is, als op eenige andere tyden, waarom dezelve ook door de Hollanders met den byzonderen naam van *Spring-tyd* gedoopt word; miſſchien om dat 't water als dan veel verder op 't land komt, als 't buiten de Nieuwe of Volle maan ten tyde van de vloed pleegt te doen. Daarenboven is ook niemand onbewuſt, dat de vloed ten tyde, wanneer dag en nacht gelyk is, veel ſterker en heftiger zy, dan op eenig ander tyd van 't gantſche jaar; en zoude men derhalven waarſchynlyk konnen vermoeden, dat de dag en nacht gelykheid iets tot deze buitengemene en zoo ſchielyk achter malkander herhaalde eb en vloed geholpen hebbe, vermids zy naauwlyks 10 uuren daar na zich openbaarde. Ja men zoude ook miſſchien de Nieuwe maan, die met zyne verduiſtering quam, niet t'eenemaal daar van uitſluiten konnen.

Nog de euwe aan nog *Æquinoc-* *m* ver- kren dit al.

Edog alle deze omſtandigheden zyn nog niet in ſtaat, om de rechte oorzaken aan te tonen, hoe men dezelve ook draait of keert. Ik zal derhalven liever ſtil zwygen, dan met vele onnutte giſſingen voor den dag komen; met verzoek, dat de Lezer hier ontrent insgelyks eenige moeite neme, en zich bevlytige, om dezelve uit te vinden? Zouden ook wel winden onder het water uit de wervelgaten der zee opgekomen, en aan deze ongeregelde eb en vloed oorzaak geweeſt zyn? Zulks laat ik U nevens alle andere daar toe nodige bewys-gronden onderzoeken.

Byaldien eenige ſchepen zich hier onder 't land en naby deze Kaap de Goede Hoop hadden bevonden, zoude men licht hebben konnen vernemen, welke winden in zee boven en onder 't water geweeſt waren. Vermids echter toenmaals geen ſchip zich hier ontrent onthield, maar eerſt eenige weken daar na verſcheiden uit Holland aanquamen, heb ik, niet tegenſtaande alle de moeite, die ik aangewend heb, om my by de Schippers en Stuurluiden deswegen te bevragen, daar ontrent niets konnen gewaar worden.

Waarom de Schryver niet meer zeldzame Zee-gevallen verhaalt.

Aldus heeft de Lezer nu ook de omſtandigheden, welke deze rare en wonderbare obſervatie hebben vergezelſchapt. Ik konde nog wel eenige andere diergelyke wonderlyke gevallen ter zee bybrengen, byaldien ik altyd van de oprechte waarheid verzekert was; edog door dien ik zelf niet daar by geweeſt of oog-getuige daar van ben, en daarenboven aan de vertellingen van ſtuurluiden en matrozen juiſt niet altyd geloof te ſlaan is, als die van een mugge doorgaans een olyfant weten te maken, of de zaak groter opgeven, dan zy in der daad is, zoo zal ik alleenlyk nog zeggen, dat ik hier mede het water als nu verlaat; en my in de lucht begeef; ik wil zeggen, dat ik de winden en derzelver eigenſchap voor oogen ſtellen en in het volgende Hoofdſtuk duidelyk beſchryven zal.

XXI. HOOFTSTUK.

Van de eigenschappen der Lucht alhier, en de Winden in dezelve voortkomende; voornamelyk echter van den vermaarden Stormwind die uit 't Zuid-ooste ontstaat, en by de Geleerden doorgaans *Ecnephias* genaamt word, met vele andere ondergemengde Zeldzaamheden.

Hoe de Portugeezen de Kaap de Goede Hoop hebben genaamt. Met wat voor recht. De Kaap de Goede Hoop heeft zware winden. Wanneer deze winden voor de schepen voordelig of nadelig zyn. Hollanders weten zich voor de Kaapsche winden in acht te nemen. Niemand heeft de Kaapsche winden nog recht onderzocht. De Schryver wil zulks in 't werk stellen. Van de namen der Kaapsche winden. Hoe de Auteur denzelven noemt Hoe de Kaapsche inwoners het jaar verdelen. Van de verwisseling van de goede en quade Mousson aan de Kaap. Wanneer de goede en quade Mousson begint. Wat de Zeevaarders wegens de winden in de goede Mousson hebben te duchten. Wat de schepen wegens de winden in de quade Mousson hebben te vrezen. Wat de Kaapsche winden voor rampen veroorzaken. De Zeevaarders geven dezen wind een verkeerden naam. Dwaling van Varenius. *Wat een Travad-wind heet. Hoe die ontstaat. Hoe men zich voor denzelven in acht neemt. Van den Kaapschen Zuid-oosten wind. Doet in den Haven geen zonderlinge schade. Deze wind is van de Travad-winden onderscheiden. Droge tyd, waarom aldus genaamt. Hoe de regentyd aan de Kaap is. Daar in maakt het altyd donker weer. Eerste onderscheid der Kaapsche winden. Wanneer aan de Kaap de bergen met sneeuw of hagel bedekt zyn. Wat van 't ys aan de Kaap te merken. Twede onderscheid van de Kaapsche winden. Losse gissing der Zeeluiden van de nabyheid des lands. Wanneer de schepen aan de Kaap de Goede Hoop aankomen en vertrekken moeten. Waarom de Oost-Indische Retour-schepen de Kaap aandoen moeten Die uit Europa komen, moeten aldaar ook vertoeven. Matrozen zyn zeer begerig om land te ontdekken. Wanneer de uit Holland aan de Kaap gekome schepen weder vertrekken. Hoe lang de Oost-Indische Retour-schepen aan de Kaap vertoeven. Waarom ook andere schepen om die gemelden tyd aan de Kaap landen. Een Hollandsch schip loopt groot gevaar te verongelukken. Derde onderscheid der Kaapsche winden. Vierde onderscheid. Wat de lucht in 't menschelyke lichaam werkt. Welke tyd aan de Kaap gezonder is dan de andere. De winden aan de Kaap maken een gezonde lucht. Wanneer de Zuid-weste wind waait. Wat de twyffelmaanden zyn.*

NAardien ik u nu lang genoeg by de zoete vlietende en staande, als mede by de brakke zee-waters opgehouden, en verscheide zaken voor oogen gestelt heb, welke ik waardig oordeelde, om aan u mede te delen; ten dele wyl zy van de eigenschappen van andere waters verschillen, en deels wyl zy zeer zelden in andere landen gezien en ondervonden worden; zoo willen wy nu ook eens de lucht, en de daar in voortkomende winden betrachten; voornamelyk om dat deze Kaap de Goede Hoop wegens de heftige stormwinden zeer vermaard, en deswegen in den beginne van de Portugeezen *Capo de los totos Tormentos* of *Stormhoek* genaamt is. Hoe de Portugezen de Kaap de Goede Hoop hebben genaamt.

Waarlyk byaldien de Portugeezen alleen op de winden gezien hebben, welke zy hier moesten uitstaan, zonder te letten op derzelver eigenschappen, gevaar en schade

ſchade of wel op hare nuttige en dikwyls zeer toevallige werking, zo hebben zy rechtmatige oorzaken gehad, om deze Kaap met den verdachten naam van Stormhoek te bekladden, aangezien bezwaarlyk een oord in de waereld zal worden gevonden, alwaar altyd en meeſt 't heele jaar door, meerder, zwaarder en heftiger winden waajen, als wel hier aan de Kaap de Goede Hoop, zoo als nu in 't vervolg duidelyk zal worden aangetoont.

Kaap de Goede Hoop heeft veel ſterke winden.

Byaldien zy echter de eigenſchappen van deze winden gekent, en 't heele jaar door gade geſlagen hadden, zouden zy, mynes bedunkens zeer qualyk hebben gedaan, als zy by dezen naam van *Hoek aller plagen*, zoo als de rechte uitdrukking harer benoeming met zich brengt, hadden willen blyven. Want of ſchoon de Noord-weſte wind ſchadelyk is voor de ſchepen die in de haven leggen, zoo is dezelve echter voordelig voor de geenen, die in de haven willen. In tegendeel is de Zuid-ooſte wind, den ſchepen die in den haven zeilen, niet dienſtig, zoo is hy echter voor de genen, die daar uit willen, zeer goed, en daarenboven niet nadelig voor de ſchepen, die in den haven blyven, zoo als de zaak wel haaſt klaar genoeg blyken zal.

Ik oordeel ook, dat haar toenmalige glorieryke Koning, wanneer 't ſcheepsvolk weder t'huis quam, en hem verſlag van deze Kaap deed, om dieswillen niet heeft geduld, dat men den zelven een zodanigen hatelyken en verachtelyken naam gaf, maar bevolen, dat dezelve de Kaap de Goede Hoop zoude worden genaamt. Niet alleen, om dat hy als nu goede hoop had, dat hy met zyne ſchepen in het lang gezochte Indie zeilen zoude, maar ook wyl zyn onkundig Scheepsvolk wel meer en duidelyker bericht van deze Kaap zouden bekomen, als zy voortaan dikwyls en in verſcheide tyden van 't jaar aldaar quamen te landen, en naauwe acht op alles ſloegen.

Dit is ook niet zoo wel van de Portugeezen alleen, maar ook van andere Europeaanſche Natien, en wel voornamelyk van de Hollanders geſchied. Na dat zy zich aldaar ter neder gelaten, eene goede veſting gebouwt, en een ſchone wydlopige Colonie aangelegt hebben, zoo weten zy als nu zeer wel, welke winden 't gantſche jaar door, en byzonder om dees of genen tyd waajen; welke hen voordelig, en welke hen ſchadelyk zyn; derhalven voegen zy zich na dezelve, en geven aan hunne ſchepen zodanige orders, uit hoofde van de welke zy zich buiten gevaar en ſchade ſtellen, ten ware iets gantſch ongemeens quam voor te vallen, zoo als ook licht gebeuren kan.

Hoe bekent echter de winden alhier ook zyn, zoo heeft als nog niemand, zelfs niet een van de Schippers of Stuurluiden, waar van 'er nogtans zoo veel hondert ja duizend reeds hier zyn geweeſt, welke allen na dezelven zich ſchikken, hare komſt en vertrek daar na aanleggen, en alzoo naauwe acht daar op hebben moeten geven, de moeite genomen, om dezelven duidelyk en uitvoerlyk te beſchryven, veel min na derzelver oorzaak te vorſchen. Vermids echter 't geluk gewilt heeft, dat ik hier ook gekomen ben, en reeds eenige jaren hier heb gewoont, zoo hoop ik, dat de Lezer niet qualyk zal duiden, byaldien ik beſta, om u daar van melding te doen, en 't een en 't ander, de lucht en deszelfs eigenſchappen betreffende, daar by te voegen.

Niemand heeft de Kaapſche winden nog recht onderzogt.

Dienvolgens dient men voor al op deze drie volgende Hoofd-omſtandigheden te letten; als welke niet alleen jaarlyks alhier voorkomen, en ſchier dagelyks voorvallen,

len, maar zonder twyffel ook zullen leren, een anderen weg in te ſlaan, als men de ware eigentlyke en ontwyffelbare oorzaak dezer winden wil naſpeuren, dan tot nu van de Cartheſianen en andere Filoſofen aangewezen is. Ik ſpreek echter hier van winden aan deze Kaap, en verſta daar onder gantſch niet de heftige Travad-winden, die men in volle zee heeft, om dat het daar mede gantſch anders gelegen is, zoo als in 't vervolg zal worden aangetoont.

Van de namen der Kaapſche Winden.

Ten einde ik echter, eer en alvorens ik de voorgemelde drie omſtandigheden aanhale en uitvoere, de winden alhier duidelyk benoeme, en aldus het kind zynen rechten en eigentlyken naam geve, zoo dient men te weten, dat dezelve, wyl hy uit een wolk barſt, in de Griekſche tale Εκνεφίας genaamt word, welk woord de Latynen door *Procella* uitdrukken, en de Duitſchers door 't algemene woord van *Stormwind* te kennen geven. Door dien 't echter een wind is, die uit de wolken lykt van daan te komen, en daarenboven zeer ſchielyk en met de grootſte heftigheid en geweld aankomt, zoo dunkt my, dat nog 't Latynſche woord *Procella*, nog 't Duitſche woord *Stormwind* de zaak beide recht uitdrukken, maar dat 't den rechten zin van 't Griekſche woord nader zoude komen, als ik den zelven een ſchielyk opkomenden en onſtuimigen wind noemde, die uit een wolk ſchynt voort te komen.

Edog op de naam komt het wel zoo zeer niet aan, als men de zaak maar ter dege verſtaat, en dezelve wel begrypt. Daar toe zullen wy beſt geraken, als wy u ſlechts een Zuid-ooſten of Noorden wind beſchryven, en vervolgens de drie aangetoonde Hoofd-omſtandigheden ter dege gade ſlaan. De eerſte is, dat gelyk Europa, als de Zon de Noordelyke Hemels-tekens doorwandelt heeft, Lente en Zomer; en wanneer de Zon de Zuidelyke tekens heeft doorgereiſt, Herfſt en Winter heeft; zoo weten wy in tegendeel van deze vier Jaar-getyden hier wynig of gantſch niet te ſpreken, ten ware men te gelyk op de aardvruchten zyn oogwit had. Want de inwoners alhier verdelen het jaar maar in twee delen, en volgen daar in de Zeevaarders, die wegens de winden en andere omſtandigheden, het zelve in de goede Mouſſon en in de quade Mouſſon verdelen, welke zy echter hier en wel voornamelyk aan de Kaap, de Regentyd en Drogentyd noemen.

Ho[e] Kaapſc[he] inwon[ers] 't jaar v[er]delen.

Ieder van deze Verwiſſelingen neemt zyn begin met een *Solſtitium* of Zonneſtand, en eindigt met de andere. Wat de goede Mouſſon, of zoo als men hier zegt, de droge tyd aanbelangt, dezelve begint, als de Zon in de Zuidelyke tekens komt, dat is: als onze Lente aankomt, en de Zomer volgt, of wanneer Europa Herfſt en Winter uitſtaat. Zoo dra de Zon echter in de Noordelyke tekens komt, en Europa Lente en Zomer geniet, en wy hier Herfſt en Winter hebben, zoo eindigt deze goede Mouſſon of drogetyd, en de quade Mouſſon of regentyd, komt als dan in de plaats, en duurt weder zoo lang, tot dat de Zon wederom in de zuidelyke tekens begint te treden. Met een woord, als de Zon in de Weegſchale komt, begint de goede Mouſſon of drogetyd, en als zy zich in den Steenbok begeeft, neemt de quade Mouſſon of Regentyd een aanvang.

Wan[neer] de Goe[de] en Qua[de] Mouſſo[n] begint.

Hier mede nu hebben de winden een naauwe verwandſchap, en weten de zeevaarders uit de ondervinding wel, dat hen ſtaande de goede Mouſſon of drogentyd, die in 't laatſt van September een aanvang neemt, en tot in Maart duurt, geen ongeval kan overkomen, als zy na by deze Kaap zyn, of

Wat d[e] ſcheepsluiden w[e]gens de winden i[n] de goede Mouſſon hebben t[e] vrezen.

of ook als zy reeds in den haven leggen. Want zy hebben geen ander gevaar te duchten, dan dat zy met den Zuid-oosten wind welke als dan met zyne nevenwinden de heerschappy voert, niet in den haven van den Tafelberg komen konnen; maar dat zy of na de Sandanha-Baay stevenen, of onder het Dassen-eiland het anker uitwerpen moeten. En of schoon zy al met veel moeite in den haven zeilden, zoo zoude de sterke tegenwind hen echter beletten, om op de rechte rede, daar de schepen doorgaans 't anker laten vallen, te komen, en hen noodzaken, om onder 't Robben-eiland zoo lang te vertoeven, tot dat deze onstuimige wind zich zoude hebben neder gelegt.

Wat de schepen omtrent de winden in de quade Mousson hebben te duchten.

Daarentegen is in de quade Mousson of regentyd, die in 't einde van Maart begint, en tot in September woed, de zaak gantsch anders gelegen; en twisten als dan de Noord-weste wind met zyne bywinden om de heerschappy. Want of schoon deze de aanvarende schepen gunstig lykt te zyn, zoo hebben zy nogtans van hem te verwachten, dat zy van verre en ook menigmaal van naby niets zien of onderscheiden konnen, om dat de lucht gantsch zwaar is, en zich op de oppervlakte aan 't water legt, en derhalven de bergen bedekt, tot dat men heel na en daar onder is; 't welk men in de goede Mousson niet heeft te duchten, om dat de lucht als dan doorgaans helder en klaar is. Daarenboven derven zy, offschoon zy 't land gezien en bekent hebben, met een zwaren Noord-westen wind niet wel in een haven lopen, om dat de vaart van 't schip als dan te groot en te schielyk is, en de uitgeworpe ankers niet wel houden willen nog konnen. En byaldien zy al in den haven gekomen zyn, ook goed en wel leggen, zoo konnen zy nogtans niet al te gerust zyn, om dat menigmaal een anker en ook wel alle drie te gelyk in een oogenblik konnen breken, waar door 't schip het recht naar den oever zet, en aldaar tegen de klippen verbryzelt, of anders strand.

Wat de Kaapsche winden voor rampen veroorzaken.

Beide deze winden woeden en razen in den haven, en op 't omleggende land vervaarlyk, zoo dat men in den drogentyd ter oorzake van het menigvuldige stof, dat met vele steentjes, zoo groot als linzen en erwten vermengt, in 't aangezicht word gejaagt, niet wel uitgaan kan; terwyl in den regentyd daar in word verhindert, door 't menigvuldig water dat van den hemel valt, en men God dankt, dat men niets buitens huis te verrichten heeft. Ondertusschen zyn zy in de volle zee veeltyds eenigzins zachter, en waajen over 't water heene, 't welk den schepen met geen gevaar dreigt, ten zy dezelven heel dicht by land waren.

Ik weet my nog zeer wel te erinneren, dat ik veelmaals 's nachts de vlucht uit het bed heb genomen, wanneer de Zuid-ooste wind al te zeer heerschte, uit vreze, dat hy myne tuin-woning omver werpen, en my 't leven beroven zoude, aangezien de balken en 't heele dak menigmaal zodanig kraakten, als of zy geschapen stonden, alle oogenblik in te storten. In zodanige benaauwtheid nam ik altyd myn toevlucht tot de verwulfde wenteltrap, waar in ik my zoo lang verschool, tot dat de heftigste rukwinden over waren. Want ik oordeelde, alhier zekerst te zyn, om dat de balken en sparren al op deze muur vallende, juist geen schade aan dit gevaarte zouden hebben veroorzaakt.

De zee-luiden neemen deze zoort van winden met 't Portugeesche woord van *Travad*-winden, zonder te bezeffen, dat de *Travad*-winden, welke zy midden in zee uit-

uitstaan, van een heele andere zoort en eigenschap zyn, als de Zuid-ooste wind hier aan de Kaap. Derhalven ben ik ook niet verwondert; dat *Varenius* in zyne *Geograph. General. Lib. I. cap.* 21. *prop.* 10. *p.* 476. *seq.* 4. den wind alhier uitdrukkelyk onder de Travad-winden mede telt, niet tegenstaande hy in de propositie zoo voort een eigenschap aantoont, die met den Zuid-oosten wind alhier, heel niet overeenkomt, wanneer hy zegt: *Venti quidam subitanei sunt & impetuosi non diu durantes.* Dat is: *schielyk opkomende onstuimige winden, die niet lang heerschen.* De mistasting van dien Auteur ontstaat, door dien de veelvoudige reisbeschryvingen, waar op hy hier in heeft moeten te werk gaan, hem geen beter bescheid gegeven hebben, aangezien deze menigmaal en doorgaans lang genoeg duurt, zoo als in 't vervolg zal worden aangetoont.

Dwaling van Varenius.

Welk een Travad-wind is.

Om duidelyk van de zaak te spreken; ik ben van gevoelen, dat geen wind den naam van *Travad-wind* verdiend, dan den geen die tegen een anderen, welke reeds lang gestaan en geduurt heeft, schielyk en onverwacht inkomt, en uit een heel anderen en recht overstaanden hoek waait, en derhalven 't schip noodzaakt, een anderen kours te nemen. Door de Portugeeze benoeming zelf word ik tot die gedachten gebragt, als die buiten twyffel van 't latynsche woord *Transvadere* afgeleid word, 't welk Overheen of Waarin betekent, of wel van *Transvertere*, 't welk Omkeren heet.

Daarenboven heb ik staande myne reis veelmaals gezien en bevonden, dat onder de verzengde Luchtstreek of *Zona Torrida*, voornamelyk bezuiden de Linie, uit een pik-zwarte, dikke, donkere en zeer t'zamengetrokke wolk een schielyke wind met 't grootste geweld uitborst, welke den geen, dien wy reeds lang gehad hadden, heel tegen was, zoo dat de van den vorigen wind alsnog opgezwolle zeilen, niet alleen in een oogenblik slap waren, maar ook met 't grootste geweld tegen den mast aansloegen, en ons in gevaar zetteden, van den mast en de daar aan hangende zeilen te verliezen; waar door wy dan ook zoo voort genoodzaakt wierden te wenden, en een anderen kours te nemen, niet tegenstaande wy verzekert waren, dat hy naauwlyks een half uur stand hield.

Derhalven wanneer de Schipper en de Stuurman een zodanige zwarte wolk of naby of ook maar van verre ontdekken, en daarbenevens bemerken, dat zy hand over hand groter word, zoo geven zy doorgaans aan de matrozen en zoldaten bevel, van zich klaar te houden, om of de zeilen t'eenemaal te konnen innemen, of dezelven na den nieuw aankomenden wind te keren, als wel wetende uit de lange ondervinding, dat deze tegenwind niet lang zal aanhouden, en dat zy daar na wederom den vorigen kours zullen nemen konnen, ten ware zy reeds weder een andere diergelyke wolk in 't gezicht kregen; en gebeurt het zeer dikwyls dat op eenen dag ook wel in een nacht, verscheide diergelyke onaangename gasten aankomen, waar voor men echter de zeilen inhalen en gorden moet, tot dat'er wederom een heldere lucht komt.

Van de Kaapsche Zuid-ooste wind.

Met zodanige eigenschappen is zekerlyk de Zuid-Ooste wind aan de Kaap niet begaaft, als die zoo schielyk niet opkomt, of schoon men deszelfs voortekens reeds lang heeft gezien, en derhalven tegen den vorigen wind niet zoo ten eersten inboort. Wanneer hy echter begonnen heeft door te waajen, en de schepen met 't voorsteven tot hem te wenden, zoo word hy schielyk en heftig, en waait zoo geweldig door, dat men meent, dat hy alles 't onderste

boven

boven keren zal. En wie als dan iets buitens huis heeft te verrichten, mag wel zonder mantel gaan, en zyne oogen en 't gantſche aangezicht bewaren, ten einde dezelven niet vol zand en ſtof geraken. Om die zelve rede zal men ook alle huizen, welker deuren na den wind gemaakt zyn, geſloten vinden, en moet iemand verſcheidemalen kloppen, eer hem word opengedaan, alzoo de wind met groot geweld daar in blaaſt, ja door 't geſtadig werpen van zand en ſteentjes de glazen breekt.

Dit doet hy nu, nevens andere rampen, welke hy aan 't Graan en den Wynſtok veroorzaakt, waar van ik reeds hier voren heb geſchreven, op 't land. In den haven echter, of ſchoon hy zeer hard woed, tiert en raaſt, kan hy de aldaar ten anker leggende ſchepen, geen ander quaad toevoegen, dan dat hy ze geweldig beweegt, en door haar reizen en dalen als ten dans nodigt. Want vermids hy van 't land komt, zoo jaagt hy ze eerder van 't land in zee, dan dat hy ze zoude doen ſtranden, of ſchoon ook alle ankers verloren gingen; 't welk echter niet te vrezen is, zoo anders een bevare Stuurman of Schipper op zyne hoede is, en van tyd tot tyd de anker-touwen bot geeft. Daarenboven laat hy zich niet maar een half uur, zoo als de rechte *Travad*-winden plegen te doen, maar doorgaans 1. 2. 3. ook wel 8 dagen na elkander horen; ja menigmaal wel een gantſche maand door, zoo als in 't vervolg zal worden aangetoont.

Hier uit blykt nu tot genoege, dat deze wind byna niets met de *Travad*-winden gemeen heeft, aangezien ik reeds lange jaren naauwe acht daar op geſlagen, en derhalven de zaak, zoo als zy zich altoos heeft toegedragen, voor oogen geſtelt heb. Ik zal alleenlyk hier nog by voegen, dat deze goede Mouſſon de Droge tyd word genaamt, om dat menigmaal in den tyd van 1. 2. 3. maanden niet een droppel regen valt; en byaldien 't aardryk in 't midden van November, om welken tyd de aaren uit hunne halmen uitſpruiten, en de druiven beginnen groot te worden, met een kleinen regen word gezegent, zoo hebben wy een onfeilbare oogſt van koorn en wyn te verwachten; te meer om dat men voor geen ſchade van 't wêer en andere rampen behoeft beducht te zyn, of ſchoon het in den beginne en op 't laatſt van den drogen tyd eenigzins dondert en blikzemt, en de Zon ſtaande die gantſche tyd hare grootſte kracht heeft.

Droge tyd, waarom aldus genaamt.

Gelyk 'er echter gedurende deze Drogen tyd, zoo als gezegt is, weinig regen valt, en de Zuid-Ooſte wind ſchier altyd een beſtendige heldere lucht behoud, zoo geſchied in de Regen tyd of quade Mouſſon gantſch 't tegendeel. Want zoo dra dezelve begint te naderen, zoo verlieſt de Zuid-Ooſte wind niet alleen zyne kracht, en komt in deszelfs plaats de nare Noord-Weſte wind, maar uit een heldere lucht komt een betrokke, met dikke donkere wolken bezet, die in plaats van ſneeuw, die 's winters in Europa pleegt te vallen, menigvuldige zware en langaanhoudende plasregens vallen laten, zoo dat byna al 't land onder water ſtaat. De twee maanden van Juny en July zyn voornamelyk zoo betrokken, donker en regenachtig, dat men de Zon naauwlyks eens ziet. Met een woord, zoo quaad en onſtuimig de Zuid-Ooſte wind is, als de Zon in de Zuidelyke tekens loopt, zoo lelyk is de Noord-Weſte wind, wanneer de Zon de Noordelyke tekens doorwandelt.

De Regentyd aan de Kaap.

Ondertuſſchen kan men deze twee recht tegen malkander overſtaande, en van 't eene half jaar tot het andere heerſchende winden,

den, aan deze volgende ftukken merkelyk onderfcheiden. Eerftelyk: Gelyk de Zuid-wefte wind met zyne by-winden de wolken verfpreid en met deszelfs ongemeen geweld van elkander jaagt, aldus dryft deze Noord-Wefte wind dezelven by malkander, en verduiftert of verdonkert de gantfche lucht zodanig, dat de wolken met hare zwaarte op de bergen hangen, dezelven onkenbaar maken, en 't gezicht onttrekken, en veroorzaken, dat men dezelven nog van verre nog dichte by zien kan; want hare zwaarte en dikte maken dezelven gantfch zwart, en veroorzaken daarenboven, dat men niet ver van zich zien kan. Byaldien men nu de in dezelve onthoude vochtigheid afzonderlyk betracht, zoo kan men licht ftaat maken, dat 'er veelvoudige zware plasregens moeten vallen, te meer, om dat dezelven hier de plaats van fneeuw bekleden. Ondertusfchen gebeurt 't wel, dat 'er fneeuw valt, wanneer de zon op 't laagfte is, en deszelfs middags-hoogte naauwlyks 33. graaden uitmaakt, edog dat de fneeuw tot in de valeien en op 't vlakke veld zoude komen, zulks heb ik nooit gezien.

Eerfte onderfchyd der Kaapfche winden.

't Is waar, men kan alle jaren, voornamelyk in Juny, July en Augufty de bergen met fneeuw of liever met hagel bedekt zien, en ze met hare witte kruinen heel ver ontdekken, welke naderhand, als de Zon den *Æquator* of Nachteeveningslyn nadert, week word, fmelt, en den bergen haar oud natuurlyk aanzien weder geeft, edog dat men ook ys, en voornamelyk dikker als een ftrootje, zoude konnen vinden, ftryd niet alleen tegen de lange ondervinding, maar 't is zeeker, dat byaldien 'er ys te voorfchyn komt, en op de oppervlakte van 't water, dat voorbedachtelyk in een fchotel of iets anders by nacht in de lucht word gezet, zich laat zien, 't zelve niet langer kan duuren, dan tot dat de Zon weder boven den gezicht-einder komt, en omtrent een uur gefchenen heeft, want als dan fmelt het ten eerften, en word wederom water, als 't voorheen geweeft is, zoo als reeds elders is gezegt.

Wanneer aan de Kaap de bergen met fneeuw of hagel bedekt zyn.

Het twede onderfcheid van deze winden beftaat hier in, dat gelyk de Zuid-Oofte wind en zyne bywinden, aan de fchepen, die in den haven zeilen, of reeds daar in leggen, geen fchade toevoegen kan, om dat hy ze maar heftig flingert, en van de ankers gedreven, van 't land afzet; terwyl de tegen over ftaande Noord-wefte wind den zeevaarders zeer gevaarlyk en nadelig is. Want vermids hy de Zuid-Oofte wind in heftigheid en onftuimigheid niets toegeeft, maar zelfs overtreft, en ook even zoo lang duurt en aanhoud, zoo volgt als van zelfs, dat hy de fchepen, die in den haven willen, gevaarlyk en nadelig is, om dat zy wegens de donkere wolken en zware lucht niet van zich af zien konnen.

Twe[de] onderfc[heid] der Kaap[fche] fche winden.

Of fchoon het nu door de miswyzing van 't Compas, de hoogte van den Pool, en de lengte des oords, welke echter twyffelachtig genoeg is; uit den op of ondergang, ook wel uit beide te gelyk, als 't gefchieden kan, gezocht en gevonden word; en zy door andere Stuurmans-middelen wel konnen weten, dat zy van 't land, werwaards zy zyn gezeilt, niet ver van daan zyn; of fchoon hen de onder 't water leggende klippen en zandplaten ook by ondervinding bekent zyn; ja of fchoon zy zeer wel weten, dat het land van deze Kaap zeer hoog is, en grote ftyle bergen heeft; als mede dat in den mond van den haven een eilandtje legt, 't welk onder den naam van 't Robben-eiland bekent is, waar op van de Illuftre Compagnie een wacht legt, die op de fchepen paft, en een ftuk gefchut los-

losbrand, en vervolgens de Hollandſche vlag opſteekt, zoo dra als zy een ſchip in 't oog krygen, welk alles ook op 't Leeuwenhoofd moet geſchieden, zoo als reeds elders omſtandiger bericht is; en eindelyk ofſchoon deze wacht bevel heeft, om by nacht een groot vuur op een heuvel te branden, ten einde de aankomende ſchepen zich daar na zouden konnen voegen, zoo kan dit alles, zeg ik, nogtans weinig of niets helpen.

Want wegens de dikke en zware lucht konnen zy of by dag de vlag, of by nacht het vuur niet zien; daarenboven belet 't geraas van den wind ook, dat zy 't losbranden van 't kanon niet konnen horen, behalven dat zy het ſchip door den heftigen wind insgelyks niet konnen regeren, als zy wel wenſchten, om de zandplaten en gevaarlyke blinde klippen te myden; en voornamelyk een grote klip, de walviſch genaamt, die by 't Robben-eiland aangetroffen word, waar voor men vooral moet op zyn hoede zyn.

Hier by komt eindelyk nog een ander ongemak; te weten, dat de beſtierders van 't ſchip dikwyls geen rechte grondige kennis van 't land en deszelfs eigenſchappen, veel min van de winden en andere omſtandigheden hebben, en derhalven te lichter in 't een of 't ander gevaar geraken, gelyk zulks menigmaal pleegt te geſchieden.

[Wanneer] [de] ſchepen [na] de [K]aap komen en [ver]trekken [m]oeten.

Alle deze ongemakken nu hebben zonder twyffel de Heren Bewindhebbers van de Illuſtre Compagnie bewogen, om bevel te geven, dat geene ſchepen uit Indie mogen wederkeren, als deze quade Mouſſon of Regentyd regeert, maar de Hoofden van de Indiſche landen zyn gelaſt, om ze alsdan van Batavia na Ceylon af te vaardigen, ten einde zy voor 't einde van de goede Mouſſon nog hier konnen zyn, en zy tyd zouden hebben, om zich te verquikken en te provianderen, en in dien goeden tyd weder naar Holland te zeilen. Want vermids de ſchepen en al 't volk reeds lang in Ooſt-Indie zyn geweeſt, ook langen tyd met de reis doorgebragt hebben, en derhalven zeer afgemat, ook menigmaal reddeloos zyn, zoo moeten zy zekerlyk dezen haven aandoen; ten dele om verſch water en goede victualien in te nemen, en ook om zich weder in ſtaat te ſtellen, om de begonne reis te konnen voort zetten en te voleinden.

Waarom de Ooſt-Indiſche Retourſchepen de Kaap moeten aandoen.

De ſchepen die uit Europa komen moeten hier ook 't anker laten vallen.

't Is wel waar, de ſchepen, die uit Holland komen, en na Indie gedeſtineert zyn, moeten hier ook 't anker laten vallen, 't zy dat zy te Kermis, Paaſſchen of in September van daar worden gezonden, en by gevolg in den goeden of quaden Mouſſon, dat is, droge of regentyd alhier aankomen; edog behalven dat zy met een gedrukte inſtructie voorzien zyn, hoe alle gevaren beſt te myden, zoo is 't volk ook niet zoo afgemat, als dat uit Ooſt-Indie te rug komt. Daarenboven worden de matrozen door een aanzienlyke beloning van 10 Ryxdaalders aangezet, om naarſtiger na 't land uit te kyken; en heb ik in den jare 1705, toen ik hier quam, gezien, dat in plaats van een, die boven in de maſt, de wacht had, menigmaal 6. 8. tot 10 te gelyk in 't wandt zaten, om de gemelde 10 Ryxdaalders te verdienen.

Daarenboven hebben de uitlopende en eerſt hier aankomende ſchepen goede ankertouwen, waar voor hare ſchepen veel zekerder leggen, dan die uit Ooſt-Indie te rug komen, en dezelven reeds menigvuldig gebruikt, en daar door in ſlechten ſtaat gebragt hebben. Eindelyk blyven de uit Holland komende ſchepen, zelden langer dan 14 dagen of 3 weken leggen, maar vervolgen hare reis naar Batavia of Ceylon, zoo dra zy verſch water, en andere nodige

ge provisie hebben ingenomen, gedurende welken tyd hare aan boord hebbende zieken weder gezond zyn, of zy versch volk krygen, en hare nodige brieven uitgevaardigt zyn. In tegendeel moeten de schepen, die uit Indie komen, hier ruim twee maanden blyven, om dat 't een na 't ander moet wachten, tot dat zy allen met volk en proviant voorzien, hare brieven naar Holland ontfangen hebben, ten einde zy naderhand in gezelschap derwaards zouden konnen vertrekken. Wie ziet aldus niet, dat deze laatsten vry meer gevaar onderhevig zyn, als de eersten, om dat dezelven zwakker ankertouwen, en minder volk hebben, ook zwaarder geladen zyn, en daarenboven langer moeten vertoeven.

Om die zelve rede heeft de Engelsche Oost-Indische Compagnie aan hare schepen ook order gegeven, om in de qnade Mousson of Regentyd, voornamelyk in de maanden van Juny en July den haven alhier niet aan te doen, ten zy de grootste noodzaaklykheid zulks vereischte. Daarenboven heeft men by ondervinding, dat de Noord-weste wind zeer gevaarlyk, schadelyk en heftig is, die de schepen zeer licht kan doen stranden of aan stukken stoten. Want verscheiden die in deze twee maanden hier lagen, zyn 'er gebleven. In 't jaar 1697. heeft een diergelyk ongeluk de Illustre Hollandsche Compagnie Getroffen, welke in de maand van Juny twe uit Indie gekome en na Holland gedistineerde schepen in een oogenblik heeft verloren; zoo dat billyk is, dat de Retour-schepen de quade Mousson den haven alhier niet behoren aan te doen, ten ware de hoogste nood zulks vereischt, of zy schielyk weder afgevaardigt konnen worden.

Een Hollandsch schip is in gevaar te verongelukken.

Ondertusschen stond in 't jaar 1706 een schip, eerst uit Holland gekomen, en de Zuiker-mole genaamt, ook geschapen, te verongelukken, vermids het daags te voren geen land bekennen konde, of ten minsten daar aan twyffelde, den volgenden nacht echter onverhoeds in den haven zeilde, en tusschen eenige aldaar ten anker leggende schepen door liep, zonder die te hebben gezien, tot dat het eindelyk in de branding quam, en men bevond, dat het niet meer als een voet water had; en zoude het zekerlyk t'eenemaal in stukken gestoten zyn, ten ware men ten eersten 't anker had laten vallen. Het schip deed schoot op schoot, maar niemand konde 't zelve helpen of redden, tot dat eindelyk den volgenden dag op order van den Heer Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* redding volgde. Of echter de Scipper, die een koene vermetele waaghals was, van dit gantsch voorval de schult niet is geweest, daar van mag ik niet oordelen; genoeg dat het schip, volk en goed wierd gered, zoo als ik op een ander tyd omstandiger zal berichten.

Derde onderscheid der Kaapsche winden.

Hier uit blykt alzoo het groot onderschied tusschen deze twee winden. Ik zoude het derde onderscheid, 't welk de boeren gade slaan, ook wydlopig konnen daarby voegen, edog ik zal alleenlyk zeggen, dat het hierin bestaat: Gelyk de Zuid-ooste wind alles uitdroogt, zodanig dat men zelfs 't land niet bearbeiden kan, daarbenevens tot 't ryp maken der aaren en alle andere veldvruchten zeer veel helpt, ook dezelve ryp geworden, de korrels daar uit slaat en veroorzaakt, dat 'er veel verloren gaat, aldus bevochtigt de Noordweste wind met deszelfs menigvuldigen regen alles zodanig, dat de Landman de aarde beploegen en bezaajen kan, ook het gantsche jaar door voer voor zyn vee op 't veld hebben, en eindelyk met de rype vruchten zoo wel de oogen als den buik en alle zinnen vergenoegen kan.

Edoch

Edoch door dien op een ander tyd reeds van dit onderſcheid wydlopiger gehandelt, en daarenboven afzonderlyk aangetoont is, 't geen de Landman hoofdzakelyk ieder maand te doen heeft, zoo zoude nodeloos zyn, om zulks te herhalen, en zal de Lezer reeds vergenoegt zyn, dat ik dit onderſcheid ook met weinig woorden aangeroert heb. Ik zal derhalven voortgaaan, en eindelyk ook 't vierde en laatſte onderſcheid daar by voegen, 't welk wyl het de menſchen zelf aangaat, en van hare gezondheid en krankheid bericht geeft, van vry meer gewigt zyn zal.

ierde onderſcheid Kaapse winden.

Want als de Zuid-Ooſte wind met zyne By-winden waait, zoo hebben wy, zoo als reeds voorheen is aangetoont, een zeer fyne, gantſch zuivere, van miſt en wolken bevryde en gezonde lucht. Maar wanneer de Noord-weſte wind met zyne By-winden begint te heerſchen, zoo bevinden wy, dat de lucht gantſch zwaar, met allerhande onreinigheden gevult, zeer dik en derhalven gantſch niet gezond is.

Nu is doorgaans zeker, dat een fyne en zuivere lucht, zelfs voor een zieke goed en verquikkelyk is, en by een gezond menſch de levens geeſten, ja den moed zelf tot verrichting zyner bezigheden, opheldert en wakkert; terwyl een onzuivere dikke zware lucht de levens krachten verzwakt, de geeſten verdooft, en ziekten na zich ſleept, de ziekte verergert, en zodanig beheerſcht; dat ze de geenen, die maar ſlechts aan een lichte koorts onpaſſelyk zyn, als welke zoort van ziekte als dan nevens de verkoudheid; alhier meeſt onder de menſchen regeert, in drie dagen uitteert; en uitdroogt; en by aldien 'er nog een klein toeval, dat op andere plaatzen gantſch niet zoude worden geacht, daar by komt, met de dood zelf doet worſtelen, en velen t'eenemaal in 't graf ſleept, voornamelyk als zy voorheen eenigzins uitgeſpat, en haar leven in allerhande zondige luſten doorgebragt hebben.

Dit zoude ik van dezen oord met vele voorbeelden konnen ſtaven, by aldien de noodzaaklykheid zulks vereiſchte, en ik niet voorgenomen had, om deze materie verder in een ander Hoofdſtuk uit te voeren, en afzonderlyk van de ziektens te handelen. Ondertuſſchen acht ik, dat uit het reeds gemelde genoeg blykt; dat de droge tyd veel gezonder en aangenamer als de regentyd is; en 't zal in 't vervolg klaar blyken, dat de vervanging van deze zeer heftige en gruwzame winden tot de gezonde lucht van deze plaats zeer veel helpt. Want indien 'er zodanige verwiſſeling niet was, zoude bezwaarlyk een Europeaan, voornamelyk een Nieuweling of die eerſt hier komt en hier blyven moet, lang gezond wezen, maar heel ras met de neus in 't bed geraken.

Dat ik dit oordeel ſtryk, daar toe dwingt my andermaals de veelvoudige ondervinding; welke handtaſtelyk leert; dat wanneer de Zuid-Ooſte wind in den Drogen tyd maar drie dagen niet heeft gewaait, de lucht met vele vuiligheden aangevult, en van de uitgeworpe *Trompas* of zee-trompetten, een zodanige ſtank langs ſtrand veroorzaakt word, dat men wel haaſt hoofdpyn daar van krygt. Van 't menigvuldig ongedierte, vliegen, muggen en ander klein geſpuis, als welke de lucht als dan ſchier verduiſteren; en voor de reizigers zeer ondragelyk zyn, wil ik jegenswoordig niets melden, maar alleenlyk hier by voegen, dat by aldien men in de heetſte zomerdagen, waar in de Zon ruim 70 graden hoog is, en alzoo het toppunt tamelyk na komt, de zware hitte der Zonne te hulp neemt, en als dan van dien ſtank

oordeelt, of 't dan niet wel te geloven zy, dat vele vuiligheden als dan in de lucht verzamelen? die heftige ziektens veroorzaken zouden, ten ware zy door dezen wind verdreven en verjaagt wierden; en is alzoo de verwisseling zeer nodig, nuttig en heilzaam.

Wanneer de Zuid-weste wind waait.

Ondertusschen doet de liefelyke Zuid-weste wind deze beide woedende winden voor een tydlang in hunne hoeken blyven, welke namelyk begint te waajen, en zyne aangenaamheid te laten voelen, als de heerschappy van de twee vorige ten einde gaat, 't welk in de beide maanden van Maart en September geschied, zoo als reeds hier boven gezegt is. En worden die twee maanden door de Zeevaarders en inwoners alhier, de *Twyffelmaanden* genaamt, om dat men als dan niet wist, ten ware men nu zulks by ondervinding had, welke wind de plaats inhouden en de heen en weer zwervende wolken of verdikken en t'zamen dryven, of verdunnen en voort jagen zoude. In de eerste maand, namelyk in Maart, is de Landman verheugt over zyne ryke wynoogst, en in de andere over 't Koorn, waar van hy in November en December een ryke inzameling verwacht, en midlerwyl een goede wasdom hoopt en toewenscht.

De Twyffelmaanden.

Tot nu is aldus bovenheen gezegt, 't geen by de eerste Hoofdomstandigheid namelyk de goede en quade Mousson, of Droge en Regetyd te merken en te weten nodig is. Nu echter moeten wy wat nader tot de zaak treden; en door dien aan 't tot nu gezegde gantsch niet is te twyffelen, moeten wy verder zien, welke Hoofdomstandigheden dan nog voorkomen. Dezelve vind men zoo voort in 't geen van de wolken te weten dienstig en hoogst nodig is, waar uit de wind van daan komt.

XXII. HOOFT-

XXII. HOOFTSTUK.

Vervolg van de Beschryving van de Lucht alhier, en de Winden in dezelve voorkomende.

Wat andere Schryvers van den onstuimigen Kaapschen wind hebben gemeld. De gedachten welke de Auteur daar van heeft. De Auteur heeft zich beylytigt om de Kaapsche winden na te vorschen. Van de wolk op den Tafelberg. De wolk boven den Leeuwenberg is van een andere gesteltenis. Zeevaarders mogen nog heden dien dag niets ter dege onderzoeken. Hebben dikwyls den Haven een quaden naam gegeven. De Auteur verklaart 't bericht wegens de Baay Falzo. Deze Haven is geëxamineert. Daar in is een groot schip ingelopen. Waarom. Het gemelde schip moet dien Haven verlaten. Baay Falzo is een goede Haven. Hoe de wolk van den Tafelberg is, als de Zuid-ooste wind waajen zal. Wat van den Kloof tusschen den Wind- en Duivels-berg aan te merken. De wolk bedekt den Wind- en Duivels-berg. Daar uit ontstaat de wind. Hoe zy is als zy water by zich voert. Hoe lang deze Wolk en de daar uit komende wind aanhoud. Wervelwind in de Tafelbergs-Valei Hoe men kan weten of de wind lang of kort zal duuren. Of Cartesius oorzaken van dezen wind door den beugel konnen. Onderscheid tusschen den Travad of Ecnephias en de Kaapsche winden. Hoe ver beide zoorten van zodanige winden met elkander overeen komen. Een perzing der lucht kan den Kaapschen wind niet veroorzaken. Gene zwavelachtige of andere in de wolk ingeslote materie kan den wind verwekken. De oorzaken der Kaapsche winden zyn bezwaarlyk te melden. Hoe die wolk geteelt word. Hoe de wind vervolgens uit de wolk ontspringt. Bericht van een witte streep achter den Tafelberg. Hoogte van den Tafelberg. Wat verder daar van aan te merken. Wat het tot nu verhaalde gevoelen bekrachtigt. Kenteken van een schielyken Zuid-westen wind. Op welke wys de oorzaak van den Kaapschen Zuid-oosten wind te onderzoeken. Des Auteurs gevoelen. Besluit van dit Bericht.

Wat andere Schryvers van den onstuimigen Kaapschen wind hebben gemeld.

WAt aanbelangt de Auteurs, die dezen onstuimigen wind, die aan de Kaap de Goede Hoop uit 't Zuid-Ooste woed, beschreven hebben, zy alle berichten eenpariglyk, dat de wolk, waar uit de gemelde wind uitbarst, in den beginne naauwlyks zoo groot zy als een Garste-koren; dat dezelve vervolgens zoo groot werde als een okker-noot, en dat zy door de Hollanders 't *Osse-oog*, en door de Portugeezen *Olho de Boy* genaamt werde, om dat ze een osse-oog geleek; voorts dat zy in grootte zodanig toenam, dat zy zelfs de gantsche vlakte van den Tafelberg, waar over zy was, besloeg; dat de Hollanders, dit ziende, pleegden te zeggen, *dat de Tafel gedekt wierd*; om dat het niet anders leek dan of 'er een tafel klaar gemaakt wierd; dat daar op de gemelde wind zoo voort met zodanige onstuimigheid uitberste, dat de schepen, die daar op niet verdacht waren, in een oogenblik omgekeert en 't onderste boven gerukt wierden. En eindelyk dat de Schippers nu verstandiger, en gewaarschouwt, hare ankers lichteden, zoo dra zy deze wolk zagen, en uit den haven weder in zee staken. (*vid. inter alios Varen. Geogr. General. Lib.* I. *Cap.* 21. *prop.* 10. *pag.* 479.)

Of zy echter allen, die dit voorgeven en openbaar schryven, zulks met haar eige oogen hebben gezien? Of de een van den anderen het als een onfeilbare zaak heeft aan-

aangenomen en nagefchreven? En eindelyk of deze zoo zeer en wyd vermaarde zaak naar verloop van zoo vele jaren verandert zy, en als nu zich heel anders toedrage? zulks is my onbewuft. Ondertusfchen ben ik t'eenemaal van gevoelen, dat aan de meeften van hen de ondervinding en rechte gefteltenis van dezen wind gemankeert heeft; ja om befcheiden daar van te oordelen, men zoude konnen zeggen, dat zy 't een of 't ander voorgeven voor waarachtig en algemeen hebben aangenomen, zonder verder eenige omftandigheden daar by te voegen, of te weten, hoe die wolk van kouleur zy, of wat voor andere eigenfchappen dezelve bezitte.

Degedachte die de Schryver daar van heeft.

Door dien ik nu echter reeds eenige jaren een opmerkend oog op deze zaak gehouden, en al 't geen de winden raakt, van dag tot dag opgefchreven, en zorgvuldig tegen het voorgeven van andere menfchen gehouden heb, zoo zal ik den Lezer de zaak, zoo als zy zich gedurende myne tegenwoordigheid toegedragen heeft, duidelyk voor oogen ftellen; mids verzoekende, dat u niet qualyk gelieft te duiden, dat ik hen alle hier in tegenfpreek, gezien zulks niet gefchied uit twiftzucht maar uit aanleiding der natuur en der ondervinding zelf. Midlerwyl zal ik tot op nader befcheid, buiten allen twyffel geftelt laten, dat deze Zuid-Oofte wind uit de wolk ontftaat. Ik zal ook nog niet twyffelachtig maken, dat de wind, zoo dra men de wolk boven den Tafelberg ziet, of reeds waait, of ten eerften begint te waajen, als welke twee zaken naderhand als van zelfs volgen zullen.

Van de wolk op den Tafelberg.

Ik heb met voordacht van de wolk melding gedaan, die op den Tafelberg legt, en denzelven bedekt, ten einde daar uit blyke, dat ik van den Zuid-Ooften wind fpreek, als van welkers komft en heftig doorwaajen dit teken alleen van daan komt, en zeer zelden zonder dezelven gezien word. Want of fchoon de Leeuwenberg insgelyks met een wolk word bedekt, als de Noord-wefte wind waait, en zyne heerfchappy laat zien, zoo is ze echter zulk een algemeen teken niet van den Noord-wefte wind, als de eerftgemelde van den Zuid-ooften, door dien de wolk veelmaals op den Leeuwenberg legt, terwyl de wind of heel flap, of gantfch niet uit 't Noord-weften waait, de lucht t'eenemaal betrokken is, en zware regen valt; wanneer echter de Zuidoofte wind zich laat horen, ziet men niet een fpikkeltje of rimpeltje in 't gantfche gelaat des hemels, en daar is dan zulk een zuiver diep hemels-blaauw over 't geheel halfrond, dat men verwondert is, waar de drie geweften des luchts met hunne verhevelingen gebleven zyn.

De wolk van den Leeuwenberg is een ander gefteltenis.

Deze wolk nu welke op den Tafelberg legt, heb ik zoo lang als ik hier ben geweeft, zoo klein niet gezien, als de voorheen gemelde Schryvers wel hebben voorgegeven. Ik ben ook van gevoelen, dat geen menfch dezelve ooit zoo klein zal hebben gezien. In tegendeel acht ik, dat het een louter verdichtzel der zeevaarders is, die vermaak fchepten, op hunne eerfte tochten als de oude Poëten, de dingen te vergroten, en dezelven boven de zakelykheid der waarheid op te veizelen; aangezien haar belang vereifchte, dat zy hunne Reders met diergelyke fprookjes als de oogen uitftaken, om te beter achter te konnen houden, 't geen zy hadden met zich gebragt, en ter zelver tyd aan anderen den moed te benemen, om die tocht insgelyks te ondernemen, en hen 't gras onder de voeten weg te maajen, te meer wyl zy op hare leugens niet konden worden betrapt, om dat niemand als zy alleen daar by geweeft waren, en zy wel geruft waren, dat of fchoon 'er een onder

der hen geweest was, die de waarheid aan den dag had gelegt, de waereld nogtans meest geloof slaat, aan 't geen uit veel monden komt, of schoon zy zelve menigmaal niet verstaat, 't geen gezegt of voor de waarheid verkogt is.

Na dat echter de weg naderhand zoo bekent is geworden, dat niet alleen de Portugeezen, maar de Hollanders, Engelschen, Franschen, Spanjaards en Denen herwaards zyn gekomen, zoo hebben de zeevaarders niet alleen raadzaam geoordeelt, om wegens haar belang de voorgaande kunstjes te meer te gebruiken, maar insgelyks te minder op zulke en diergelyke zeldzame voorvallen acht geslagen, door dien zy zich lieten voorstaan, dat zy buiten dat kennis van dezelve hadden, en wel wisten, hoe zich in diergelyke voorvallen te gedragen, terwyl zy nogtans in dit stuk gantsch blind waren. Daarenboven maken zy in 't land goede cier, en zien weinig, waar de wind van daan komt, terwyl de geen, die aan boord blyven, daar op moeten passen. Wyders zetten zy in haar dagregister niet anders, dan dees of die wind heeft gewaait, zonder zich weinig om de oorzaak van denzelven te bekreunen, of slechts te melden, het geen daar by zeldzaams mogt voorgevallen zyn.

Doordien zulks ook nog heden dien dag van hen geschied, en niemand onder hen is, die de minste moeite gelieft te nemen, om zulke wissewasjes of beuzelingen, zoo als zy zeggen, op te tekenen, doordien gelyk zy zeggen alle boeken reeds daar van vol zyn, en de beloning tegen de moeite niet opweegt, zoo is licht te begrypen, dat zy zich ontrent deze wolk ook weinig bekommert, maar den ouden slenter zullen gevolgt hebben, om de gantsche waereld zoo wat te blindhokken.

Zy hebben ondertusschen niet alleen ontrent deze wolk en andere diergelyke voortekens aldus geleeft, maar ook menigmaal een goeden haven een quaden naam aangewreven, en den zelven verdacht gemaakt, zoo dat hy denzelven nog heden dien dag niet heeft konnen afspoelen. En is de haven, een weinig westelyker achter de Kaap leggende, door de Portugeezen Baay *Falzo* genaamt; onder voorwendzel, dat de grond vol klippen was, die maar eenigzins met zandt bedekt waren, alwaar geen anker houden en by gevolg geen schip zeker leggen konde, voornamelyk in de goede Mousson of droge tyd, waarin de Zuid-ooste wind waaide, en de schepen deed stranden, en noodzaaklyk te grond gaan.

Nu is dit haar laatst voorgeven niet t'eenemaal zonder grond, om dat in dien tyd zekerlyk daar in quaad leggen en groot gevaar te duchten is, ten ware men zich in de Kalk- of andere By-Baay van dien haven begeeft, alwaar men voor den wind eenigzins beschut is. Edog behalven dit zal niemand licht met waarheid derven staande houden, dat deze grote en ruime haven doorgaans met blinde klippen aangevult is, doordien reeds ten tyde van den Heer Gouverneur *Simon van der Stell*, de Kapitein *Jakob Joppe de Jonge* bevel heeft ontfangen, om dien haven met een klein vaartuig alomme te doorzoeken, en zoo wel de diepte te peilen, als den grond te doorsnuffelen, om te zien, of een schip aldaar wel zeker inlopen en leggen konde. De Schryver verklaart 't bericht wegens de Baay Falso.

Naar dat de gemelde Kapitein zich hier in loflyk gequeten, en den Heer Gouverneur alhier en de Indische Regering te Batavia, verslag gedaan had, is hy van Batavia wederom hier gekomen, en heeft op bevel van de gemelde Regering met een schip van 145 voet in dien haven lang ten anker gelegen; ten dele om aan 't bevel

van

van die Regering te gehoorzamen, en te zien, of de Fransche oorlogschepen, die toenmaals in Indie kruisten, herwaards waren gekomen, en de Kaap de Goede Hoop bemachtigt hadden; en ook om zyne eyge woorden te bekrachtigen, dat hy voor geen schade of ongemak beducht was; gelyk hy dan een geruimen tyd aldaar gelegen heeft en naderhand weder naar Batavia gestevent is.

Des niet tegenstaande wil niemand geloof slaan aan de ondervinding van dien bevaren man, en word de gemelde Kapitein gehouden voor een, die al te vermetel was; en men vreest nog even zoo sterk voor ongeluk, als een schip daar in komt te vervallen, als voor dit onderzoek, aangezien men in den jare 1709, wanneer een schip derwaards gezeilt was, en 't anker had laten vallen, in de vesting zeer ongerust was, en den Kapitein ten eersten order zond, om hoe eerder hoe liever van daar te vertrekken, en in den haven van den Tafelberg te komen, gelyk hy ook deed, wanneer hy verhaalde dat hy niet alleen als Stuurman met den voorgemelden *Jakob Joppe de Jonge* daar geweest was, en den haven had helpen onderzoeken, maar voegde daar by 't geen hy nog by eige ondervinding wist.

Dees oprechte man gehoorzaamde ook hier in den Heer Gouverneur *Louis van Assenburg*, en gaf hem op zyn bevel daar van verslag by geschrifte, waar by hy alle eigenschappen, den grond, de diepte nevens vele andere merkwaardige dingen daar by voegde, die ik hier met stilzwygen moet voor by gaan, waar mede hy klaar deed zien, dat deze schone ruime haven niet minder dan den naam van Baay *Falso* of *Bedrieglyke* haven verdiende, maar met recht een goede haven mogt worden genaamt. Waar uit

Baay Falzo is een goede haven.

dan andermaal blykt, dat 't spreekwoord niet te vergeefs is, *Wee de wolf die in een quaad gerucht is!* en dat vooroordeelt erger is als de pest, 't welk iemand doorgaans heel lang by blyft, gelyk *Horatius* zulks zeer fraai op de volgende wys uitgedrukt heeft:

Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu.

Hoe wolk d[e] Tafelb[erg] is, als Zuid-o[ost] wind w[il] jen wil.

Wat aanbelangt de wolk, die op den Tafelberg komt te leggen, als de Zuid-ooste wind zich aan de Kaap wil laten horen, zal ik hare gesteltenis zonder eenige wydlopigheid van woorden melden. Zoo dra men ziet, dat deze wolk, die men anders niet waarneemt, op den Tafelberg komt te leggen, is dezelve niet alleen veel groter als de grootste os, maar ook in verscheide takken verdeelt, zo dat zy den gantschen Tafelberg en den Wind-berg, in de wandeling de Duivelberg genaamt, bedekt. Dezelve groeit vervolgens langzaam aan elkander, en maakt maar eene grote wolk uit. Zoo dra zy echter als maar een stuk is, breid zy zich in de hoogte uit, en valt te gelyk dikker en gedronger in 't oog. Vervolgens blyft zy in die dikke gedaante, op die twee bergen eenigen tyd onbeweeglyk leggen, tot dat eindelyk de Zuid-ooste wind met een groot geweld daar uit berst.

Wat de Kloo[f] tusschen den W[ind-] en Duivelsberg merken.

't Is nodeloos, om iets van de benoeming des winds en Duivelsbergs gewag te maken, om dat zulks in verscheide Hoofdstukken reeds is geschied. Ondertusschen moet ik nog iets melden van de kloof, die tusschen deze twee bergen is, om dat de wolk, welke deze twee bergen bedekt, ook deze kloof inneemt, te meer door dien men van gevoelen is, dat de wind altyd door dien kloof doorbreekt en zyn uitgang zoekt, en deswegen ook by de Illustre Compagnie

pagnie met den naam van Windberg te boek ſtaat. Daarentegen heeft het gemene en onverſtandig Scheepsvolk hen den naam van Duivelsberg gegeven, om dat de wind als door den zelven voortgeteelt word, die de vaartuigen, verſch water en andere levensmiddelen innemende zeer nadelig en hinderlyk is.

e wolk lekt den ind en uivels- g.

Aldus bedekt deze wolk deze beide bergen te gelyk, zoo menigmaal de Zuid-Ooſte wind blaaſt, en wel niet altyd op de als nu gemelde wys, namelyk dat zy zich in den beginne verdeelt vertoont; maar ik heb menigmalen waargenomen, dat zy van den beginne af, zoo dra zy deze bergen naderde, en haar plaats innemen wilde, reeds gantſch aan elkander hing, dik was, en maar eene wolk uitmaakte. Edog dit is iets, 't welk niet doorgaans is, maar zeer zelden geſchied.

De kouleur van deze wolk is van die van alle andere wolken zeer veel onderſcheiden; want of ſchoon zy van onderen, daar zy op den berg legt, een witte kouleur vertoont, welke andere wolken ook hebben, zoo is zy nogtans veel dikker, meer gedrongen; en van boven, daar zy verſt van de bergen is, graauw, niet aſchgraauw, maar lood-kouleur, die miſſchien van die in haar gebroke lichtſtralen word veroorzaakt. Men bevind derhalven niet, dat zy eenige nattigheid laat vallen, of met den wind verſtrooit, 't welk nogtans, als de lood-kouleur niet van de gemelde ſtralen van daan quam, noodwendig geſchieden moeſt. Ondertuſſchen komt in de plaats van regen, wind, die den ſtof en kleine zandſteentjes weg voert, waar door de menſchen op de ſtraten zeer geplaagt, en de glazen in de huizen geweldig beſchadigt worden, terwyl hy echter 't land tamelyk opdroogt, en alles droog maakt.

oe ze is; ze regen bzich h ft.

Wanneer deze wolk behalven den wind ook regen by zich heeft, of met vele vochtige delen bezwangert is, 't welk echter zeer zelden geſchied, zoo is zy niet van zodanige licht graauwe loodkouleur, maar zwartachtig, behalven dat de kracht van den wind als dan ook oft'eenemaal is gebroken, of zoo lang achter malkander niet aanhoudende. Of ſchoon deze zoort van wolken met het waajen langer als de bovengemelde Travad-winden in zee aanhouden, zoude ik ze echter eerder onder de Travad-winden rekenen, als de eerſtgemelde, wanneer de wolk wit is, aangezien zy een nader overeenkomſt met die wolk heeft zoo ten aanzien van den regen, ten opzicht van 't waajen, als aangaande de kouleur zelfs. Komt de wind uit de eerſtgemelde witte wolk, die zonder regen of eenige vochtigheid is, zoo neemt deszelfs kracht niet van tyd tot tyd toe, maar is van den beginne af van zodanig geweld, als men hem voelt, zoo lang hy heerſcht, terwyl de wolk nog groter nog kleinder word, maar altyd in een en dezelve gedaante blyft, niet tegenſtaande men zoude vermoeden, dat zy kleinder moeſt worden, door dien men ziet; dat niet alleen delen van deze wolk weg gaan, maar dat haar doorſchynende delen langs de ſtenen, waar uit de Tafel en Duivels-berg beſtaat, als katten af klauteren, en aan den voet van den berg verdwynen. Ondertuſſchen is tuſſchen de wolk en de afrollende delen der wolk dit onderſcheid, dat zy niet van die kouleur blyven, welke zy hebben, als zy nog aan de wolk vaſt hangen; maar dat zy loodverwig worden; 't welk miſſchien door die ſtenen veroorzaakt word.

Zoo lang nu als de wolk toevloed heeft en hebben kan, zoo lang blyft zy gedrongen, en de wind aanhoudende. Zoo dra echter de toevloed ophoud, word de wolk doorſchynender, en de wind ſlap-

flapper en minder. En of schoon deze Zuid-ooste wind in de Tafelberg-valey eerder een wervelwind als een doorstaande wind gelykt, word zulks van de rondom heen leggende bergen veroorzaakt, welke hem in zich zelven veranderen, en a dus tot een wervelwind maken, zonder dat hy in der daad een zodanige is; aangezien hy maar eenen uitgang naar 't Noord-oosten heeft. In de ope zee echter en al in den naastgelegen haven der Tafelbaay ziet men oogschynlyk, dat hy een doorgaande wind is, om dat hy de baren heftig doet schuimen, en snel voortjaagt.

Wervelwind in de Tafelbergs Valey.

Admiraals schip waarschouwt de andere voor ongeluk.

Het Admiraals schip, 't welk in naam van den Heer Gouverneur de vlag voert, en daar mede te kennen geeft, dat alle hier leggende schepen, van welke Natie ook, naar zyne bevelen luisteren moeten, word om dieswille genoodzaakt, om zyne vlag in te nemen, om de anderen te waarschouwen, van met geen vaartuigen heen en weder te varen, ten einde zich niet in gevaar van omslaan en te verongelukken te storten. En de ondervinding heeft reeds veelmalen geleert; dat de genen, die dit bevel in den wind geslagen, en zich gewaagt hebben, zich zelven in 't grootste levens gevaar hebben gebragt, en dikwyls ook met de dood beloont zyn, aangezien hare vaartuigen omgeslagen, en de waaghalzen ten prooi van visschen wierden. Waarentegen de genen, die aan deze stomme orders gehoorzamen, geen gevaar hebben te duchten, maar gerust ten anker konnen leggen blyven. Derhalven zeggen de zee-ploegers zoo dikwyls zy deze schuimende baren zien, niet zoo zeer uit eene vermetelheid, als wel met een vrolyk luchtig hart; *De schapen worden over zee gejaagt*; aangezien zy wel weten, dat de zware schepen daar voor geen gevaar te vrezen hebben. En by aldien zy zelfs alle hare ankers quamen te verliezen, zyn zy nogtans van 't stranden en aan stukken stoten vry, om dat de wind haar niet strandwaards jaagt, zoo als reeds hier voren gezegt is. Hier mede van de wolk en al 't geen, wat ontrent dezelve is te betrachten, genoeg. Midlerwyl zal ik onder handen nemen de derde Hoofd-omstandigheid, die een duidelyk bericht zal geven, van 't teken, dat men heeft, als deze wind lang of kort duuren, en heftig of zwak zyn zal. Wat deze twee eigenschappen aanbelangt, dezelve zyn niet wel van elkander af te scheiden; maar zoo naauw aan elkander verknocht, dat men ze alleen uit de twee volgende tekens onderscheiden moet. 1. Als de wind warm waait, zoo duurt hy niet lang. Want men heeft by ondervinding, dat de wolk zich schielyk zien laat, en ook schielyk weder verdwynt; en als zy al doorschynende op den berg leggen blyft, zoo geeft zy nogtans weinig of gantsch geen wind meer van zich; de langste tyd, welke een zodanige wind duurt, is ontrent zoo lang als de Zon boven den gezichteinder staat, of ten langsten tot midnacht, waar na van een zulken warmen Zuid-Oosten wind niets meer bespeurt of bevonden word.

En 2. wanneer de wind in tegendeel koud waait, zoo is zulks een onfeilbaar teken, dat hy met eenen dag, niet te vrede is, maar een gehele week en langer doorwaajen zal. Edog met dit onderscheid, dat hy tegen middag en midnacht zich altyd een uur lang veel flapper laat horen, als om op zyne krachten te komen, en naar verloop van een uur met dat zelve geweld weder te beginnen, en aan te houden. En weet ik by ondervinding, dat hy in zodanige afwisseling van een uur des middags en midnachts, zoo lang woed, tot dat de wolk afneemt, en eindelyk t'eenemaal verdwynt.

Het

Het ander kenteken is nog veel gewisser en onfeilbaarder terwyl het zich nogtans meest op des winds duurzaamheid betrekt, welke te gelyk zyne kracht als van zelfs in zich bevat. Want als de Tafel - en Duivelsberg niet alleen met een witte wolk bedekt is, maar ook andere verder van hier en ten Oosten leggende bergen, namelyk de Hottentot-Hollandsche, de Stellenbossche, Drakensteinsche en andere bergen, van welke in eenige voorgaande Hoofdstukken veelmaals melding en ook gewag van dezen wind gemaakt is, met de gemelde wolk bedekt zyn, zoo is zulks een onfeilbaaar kenteken, dat de wind niet alleen zeer koud, maar ook lang en terzelver tyd heftig woeden zal; mids dat hy, zoo als ik hier voren reeds heb gezegt, 's middags en midnachts uitrusten, en vervolgens in bestendige sterkte voortvaren zal, tot dat een geheele week, ook wel een gantsche maand verlopen, en de wolk onzichtbaar geworden is. Aldus heb ik u, Lezer, zoo beknopt als my eenigzins mogelyk is geweest, de drie Hoofdomstandigheden voor oogen gestelt, welke by den aan de Kaap waajenden en alomme beschreven Zuid-oosten wind waar te nemen zyn. Ik heb den zelven niet naar myne eigen zinnelykheid, en zoo als't my slechts in 't hoofd quam, maar naar vereisch der zake afgehandelt, te weten, zoo als ik den zelven by een lang verblyf waargenomen heb. Nu laat ik u zelf oordelen, of de oorzaken dezelve konnen zyn, welke *Cartesius* en uit hem *Varenius loc. sup. cit. pag.* 482. nevens vele anderen aangehaalt hebben? Wat my aanbelangt, ik acht, dat zulks onmogelyk zy.

Cartesii [oo]rzaken [va]n dezen [w]ind.

Want wanneer zy zeggen, dat zulks onstaat door het nederdalen of vallen van een zware wolk, die de ingeslote lucht met geweld uitperst; zoo zie ik niet, hoe ik de hier voren aangehaalde en duidelyk beschreve omstandigheden daar mede zoude konnen overeenbrengen? En wanneer ze wyders voorgeven, dat de wind wel zoude konnen worden veroorzaakt, door dien de beslote lucht met geweld daar uit breekt, om dat in dezelve een vurige zwavelachtigen damp onthouden is, die ter oorzake van den naauwen weg of uitgang met geweld zoekt los te geraken, zoo weet ik andermaal niet, hoe men deze oorzaken uit de voorgemelde omstandigheden zoude konnen vinden. Staande myne tochten heb ik wel zeer veel *Travad* of *Ecnephias*-winden gezien, gehoort, en uitgestaan, welke in de Verzengde Luchtstreek of *Zona Torrida*, heftiger woededen, hoe nader wy by den *Æquator* of Nachteeveningslyn quamen; edog daar is een groot onderscheid tusschen dien wind, en de geenen, welke zich aan deze Kaap horen laten; komende nog de grootte der wolk, veel min haar kouleur, en nog minder de duurzaamheid van den wind zelf met deze overeen; aangezien de wolk in volle zee veel dikker in malkander geperst, gedrongen en byna gantsch rond is, waar van aan de wolk alhier byna niets gezien word; ja zy is ook veel kleinder als de wolk, die den Tafel en Duivelsberg bedekt.

Onderscheid tusschen den Travad of Ecnephias en de Kaapsche winden.

Daarenboven is de kouleur van beide die wolken niet eenerlei, als welke in de ope zee pik zwart, en alhier wit of maar graauwachtig is, zoo als tot nu is aangetoont. Eindelyk waait de wind in zee maar een half uur, hier echter menigmaal 8 dagen en langer, en als dezelve op zyn kortste is, nogtans 12 of 18 uuren, zoo als insgelyks is aangewezen. Derhalven ziet men, dat deze twederhande winden, van gantsch onderscheidentlyke eigenschappen zyn, en deswegen ook wel verdienen twee byzondere of ieder zyn

eigen naam te hebben, en niet in 't algemeen *Travad*-winden genaamt te worden, welker naam ik gaarn laat aan de genen, die in zee voorvallen, en wat aanbelangt den wind alhier, ik wenſchte wel, dat hy een byzonderen naam had; en eigentlyk *Ecnephias*, of Wolke-wind genaamt wierd.

Want beide komen zy in geen zaken, dan in de ſchielyke onverhoedſche geweldige komſt overeen, waar by echter dit onderſcheid is, dat de *Travad*-Wind den voorgaanden t'eenemaal tegenſtaat, en derhalven de ſchepen door het geweldig donderend ſlaan der zeilen tegen de maſten, in grote ſchrick, vrees en benaauwtheid zet, 't welk de wind alhier niet doet, als die zyn gewoonlyk voorteken doorgaans een halven dag, of ten minſten een uur ook wel twee uuren zien laat, eer en alvorens hy begint, en derhalven de ſchepen niet onverwachts overvalt, of ze noodzaakt, eenen anderen cours te nemen, of t'eenemaal te wenden. Wanneer zy echter reeds alhier op haar ankers dryven, en wel bezorgt zyn, hebben zy gantſch geen gevaar te duchten, ten ware de onkundige ſchippers op het inhalen van de Admiraals vlag niet letten, en uit vermetelheid zich zelf in gevaar brengen.

Beide zoorten der winden ontſtaan uit een wolk.

Ondertuſſchen mag het ontrent de benoeming gaan, zoo als het wil, het is zeker, dat zoo wel de *Travad* als deze wind, door hulp van een wolk zich laat horen en voelen. De oorzaak echter van den wind aan de Kaap, na de welke als nu gevraagt word, en door welke dezelve verklaart en duidelyk voor oogen geſtelt kan worden, is wel 't voornaamſte, waar om 't jegenswoordig te doen is, zynde nu de vraag niet, hoe 't met de *Travad*-winden in zee geſtelt is, en waar door zy worden voortgeteelt.

Dat nogtans een neervallende en met groote onſtuimigheid de lucht van zich gevende wolk, de oorzaak zy, kan ik niet bezeffen, om dat de wolk nog waſt nog afneemt, maar beſtendig in eene gedaante blyft, zoo als ik voorheen reeds gezegt heb; en ook door dien de wind met zyne gruuwzaamheid langer aanhoud, als de perzing van een zodanige wolk ſchynt werkſtellig te konnen maken, gelyk insgelyks aangetoont is.

Dat eindelyk ook een zwavelachtige en in de wolk beſlote materie of eenige andere damp, die door een naauwen weg een doortocht of uitgang zoeken zoude, de oorzaak van dezen wind zoude zyn, daar toe wil geen der voorheen gemelde Hoofd-omſtandigheden zyne ſtem geven, of zulks geloofbaar maken, om dat een weg, die byna het vierde gedeelte van den hemel beſlaat, niet naauw kan worden genaamt. En door dien de witte of graauwe kouleur niet te kennen geeft, dat een zwavelachtige of eenige andere damp daar in onthouden zy, zoo kan men dezelve ook niet voor de oorzaak houden; om zelfs niet eens te ſpreken van de koude des winds, die een zodanige zwavelachtige of andere damp gantſch niet zoude dulden.

De oorzaken der Kaapſche winden zyn zwaar te geven.

Wat mag dan wel de oorzaak van dezen wind zyn? of waar zal men zeggen, dat dezelve van daan komt? dit is hier zekerlyk de vraag. Want 't is geenzins genoeg, dat men 't voorgeven van andere menſchen twyffelachtig maakt, maar men verwacht van zoo een, dat hy iets beters voor oogen ſtellen, en het wankelende gemoed uit allen twyffel redden zal. Of ik echter zulks zoude derven onderſtaan, en in ſtaat zoude zyn, om anderen van een waarſchynlyker oorzaak te overtuigen? zulks zal ik aan het ryp oordeel van mynen Lezer overlaten.

On-

Schry- wil zyn delen over n.

Ondertusschen ben ik niet bevreest, om u myn gevoelen te uiten, om dat ik verzekert ben, dat gy een goed oordeel zult stryken, by aldien zelfs niet alles met de waarheid of waarschynlykheid zoude overeenkomen; doordien myn oogmerk alleen geweest is, om op 't spoor der waarheid te wandelen, en gene zy-wegen te zoeken. Indien ik echter in deze zware last, uwe verwachtinge niet voldoe, zoo hoop ik, dat myn wil myn onvermogen verantwoorden zal.

oe de lk ge- t word.

Myn gevoelen komt alzoo daar op uit, dat ik acht, dat de wolken van de vele aankomende zware deeltjes werden geteelt, welke de algemene wind in den *Zona Torrida* of verzengde luchtstreek, die uit 't oosten komt, boven de oppervlakte des waters hene voert, en tot in dezen uitersten middags of Afrikaanschen hoek of aan deze Kaap voortjaagt, en den gantschen weg langs onzichtbaar blyven, doordien zy klein en gantsch niet t'zamen gedreven of verdikt geworden zyn, tot dat zy eindelyk de kruinen van deze bergen naderen, en door hare zwaarte verhindert, stil staan, en den voorgaanden Oosten wind hare gehoorzame volging opzeggen, terwyl zy midlerwyl, als zy aan den rug der bergen hangen, vergaderen, en tot een wolk aangroejen.

wat de d daar uit de lk ont- ngt.

Aldus verder t'zamen gedreven en langzaam voort gestoten, nemen zy eindelyk den kruin van den berg in, welke nu van de boven opleggende verdunde lucht gedrukt, en van achteren en van den rug aangedreven worden; dezelve ontfangen naderhand een twederhande voortzetting of aandryving, die hare beweging maakt, doordien zy streepswys en dwars langs de stenen der bergen aflopen; en beneden in de ruime valeyen, daar zy haar geweld gebruiken willen, bekomen zy andermaal een nieuwe kracht, dewyl zy van de tegenoverstaande bergen, daar onder alhier de Leeuwenberg, andermaal verhindert en te rug gedreven worden, en by gevolg noodwendig in een wervelwind veranderen moeten; juist hier van daan echter schynt de wind zyne heftigheid en groot geweld te hebben, en is naar myn gevoelen de wolk niet anders, dan een middel, zonder 't welk deze wind niet zyn of waajen kan.

Met dit gevoelen komen niet alleen de vorige drie Hoofd-omstandigheden volkomen overeen, maar hebben ook deze volgende gevallen my daar toe aangezet, welk gevoelen ik, of het goed of verkeert zy, den Lezer te beslissen, t'eenemaal overlaat.

En wel voor eerst vind men achter den Tafelberg een witte streep, om welke te zien, ik veelmaals een pleisier reisje met mynen toenmaligen huis- en tafel-waard, den hooggeleerden Heer *Nicolaas Oortman*, *J. V. D.* en Burgermeester aan de Kaap de Goede Hoop, gedaan had, terwyl wy ons na zyn treffelyk Landgoed begaven, 't welk hy aan de Steenbergen, niet ver van Constantia had. Bericht van een witten streep achter den Tafelberg.

Deze witte streep loopt uit zee tot aan de Steenbergen, alwaar de witte materie zich oogschynlyk tot een wolk verzamelt en leggen blyft, daar zy tog over de heele Baay *Falso* onverdikt voortgegaan is. Als zy van de gemelde Steenbergen naar beneden is gestoten, verdwynt zy byna weder, en ziet men anders niets, dan een dunne witte streep, die andermaal tot aan den Tafel en Duivels-berg voortgaat, en aldaar echter wederom in zyne zachte beweging verhindert, tot een wolk zich ophoopt, en vergadert.

Nu echter is de Tafelberg veel hoger als andere omleggende bergen, die deze witte streep over moet, aangezien deszelfs hoogte 1859 Rynlandsche roeden bedraagt, Hoogte van den Tafelberg.

draagt, gelyk my zulks door deszelfs afmeting bekent is, en is derhalven geen wonder, dat hy deze deeltjes veel meer tegenstand doet, als een der anderen. Aldus is ook de perzing van de lucht van boven veel kragtiger, en kan alzoo niet veel anders zyn, dan dat de natuurlyke beweging ook in een geweldige moet worden verandert; waar uit dan van zelf volgt, dat deze deeltjes, welke van voren onbeweeglyk schynen, noodzaaklyk van achteren voort gestoten, van de bergen naar beneden in de valeyen rollende, een zeer groot geweld veroorzaken moeten, om dat zy zich aldaar wederom verdelen en verspreiden konnen.

Hier by komt nog ten tweden, dat door de beweging, welke uit 't Zuiden komt, deze deeltjes aan de uiterste bergen van Afrika genoodzaakt worden stil te staan, door dien de bewegingen van 't Oosten en Zuiden beide by malkanderen komen, en dezelve als gevangen houden, en haar niet laten gaan, daar zy wel wilden. Vermids dezelve nu in de Vleesch-Baay, als ook in de Visch-Baay en niet minder in de Baay *Falsô* een vryen doortocht vinden, naderhand echter van de daar tusschen leggenende haar in den weg staande bergen tegengehouden worden, zoo moeten zy zich noodzaaklyk in wolken vergaderen, en zoo wel van boven geperst als van achteren voortgestoten, ook een groot geweld oeffenen, als zy weder hare vryheid bekomen, en in de valeien zich verspreiden konnen.

Wat verder daar van te merken.

Dit word genoegzaam bekrachtigt, door de grote distantie, of wydte, die men tusschen de twee uiterste bergen vind, die de Baay *Falsô* insluiten, waar van de eene ten Oosten, Hanglip, en de twede ten Westen Noorwegen genaamt word, door dien zy beide zich zeer ver in zee uitstrekken. Want de afstand van elkander, sluit den gantsch groten ruimen haven in, en maakt in een rechte lyn een weg van 4 mylen, indien niet eenigzins meer. Deze deeltjes nu door hulp van hare eerste beweging van 't Oosten tot aldaar voortgedreven, worden door de tusschenkomst der zuidelyke beweging tegen deze ver in zee strekkende bergen aangedreven, en by gevolg hier en daar tegengehouden, zoo als aan de wolken der bergen van Hottentots-Holland, Stellenbosch, Drakenstein, ja zelfs aan die der Steenbergen en van den Tafel en Duivels-berg klaar en duidelyk te zien en af te nemen is.

Ten laatsten vind men eenige zwarte wolkjes, die rondom 't Leeuwenhoofd zwerven, welke dit zelve gevoelen schynen te bekrachtigen; want door den Noord-westen wind Zuidwaards of Zuid-west gedreven, gaan zy voorwaards dan achterwaards, en konnen zonder twyffel, niet wel voortkomen, tot dat eindelyk de Zuid-Ooste wind dezelve in zyn macht krygt, en verspreid, aangezien als dan den volgenden of tweden dag zekerlyk een Zuid-Ooste wind daar uit volgt, die sterker is, als de voorgaande, en dezelve niet zoo wel als een bequame, maar medewerkende materie aanneemt, en met de andere deeltjes weder Noord-westwaards jaagt.

Waar toe dienen echter zoo veel woorden? *Varenius* houd nevens anderen, in zyne Geogr. *Gener. Lib.* 1. *cap.* 20. *pag.* 441. voor de hoofdzakelyke oorzaak van den Oosten wind, die in de verzengde Luchtstreek of *Zona Torrida* bestendig waait, de beweging der zonne.

Ten einde echter ook de verandering van de Mousson verklaart en aangetoont zoude konnen worden, heeft *Hallejus* en *Scheuchzerus* nevens vele anderen,

ren, daar onder *Varenius Lib.* 1. *cap.* 21. *prop.* 13. *pag.* 458. *seqq. Geograph. General.* de gelegenheid van 't land en de bergen mede te baat genomen. Op die wys zal hy immers ook de tot nu verhaalde waarnemingen toestemmen, en die van de Afrikaansche Zuid-ooste wind gegeve oorzaken na dezelve examineren en onderzoeken, en daarbenevens by zich zelven overwegen, wat van de *Travad*-winden in de verzengde Luchtstreek te oordelen zy.

Wat my aanbelangt, ik acht dat de perzing der wolken van de t'zamenkomst der beweging haar oorsprong hebbe; wanneer namelyk de beide tegen elkander stotende winden de zwaarste delen t'zamen drukken, en daar door eenen wind veroorzaken, die de heerschende, of anders altyd of reeds langer doorstaande wind gelyk is. Ik zal my in myne gevoelens niet te ver uitlaten, maar uit vrees van verdwaalt te geraken, de overige navorschingen aan andere Natuurkundigen ten ryp overleg overlaten.

Dit is aldus, Lezer, 't geen ik u van den zeer vermaarden Kaapschen Stormwind heb willen melden. Ik twyffel niet, of gy zult de feilen, die ontrent de gegeve oorzaken mogten zyn ingeslopen, niet qualyk duiden, en denken, dat myn voornemen echter goed geweest zy. Aan de andere bygevoegde omstandigheden behoeft gy gantsch niet te twyffelen, om dat ik my overal op de lange ondervinding beroepen kan. Besluit van dit Hooftstuk.

XXIII. HOOFT-

XXIII. HOOFTSTUK.

Van de gewoonlyke Ziektens der Europeaansche Inwoners en Vreemdelingen eerst aankomende, als mede derzelver gemene en aan een eigelyk bekende genezing.

De Schryver zal hier maar de Ziektens der Europeanen en Slaven beschryven. Van de Kraamvrouwen. De wyven aan de Kaap zyn op 't laatst van hare rekening niet zonderling bedroeft. De Weën duren niet lang. De Nageboorte volgt licht. Buiten gewoon voorbeeld van een zwaren arbeid. Byzonder middel om spoedig te verlossen. Geval met een zeer jonge Vrouw. Deze wil hebben dat haar man een Testament zoude maken De Schryver word tot het opstellen van 't Test ment gehaalt. Wil niet in de Kraam-kamer komen. Moet het echter doen. Begint te schryven. De Vrouw word gelukkig verlost. Het Testament word echter gemaakt. Vrouwen sterven niet licht in de kraam. Artzen en bequame Vroedvrouwen zyn aan de Kaap niet. Kraamvrouwen verlaten ras het bed. De Vrouwen hebben aan de Kaap niet veel te arbeiden. Slavinnen zyn aan de Kaap zeer geil. Europeaansche Vrouwen aan de Kaap zyn minziek. Aan de Kaap zyn veel kinderen. Europeaansche Vrouwen lyden veel pyn aan de borsten. Een Smid heeft 'er een pleister voor uitgevonden. Ziektens der kinderen zyn gevaarlyk. Kinderen komen zelden dood ter waereld Groejen zeer sterk. Mazelen worden by de Kaapsche kinderen gantsch niet geacht. Kinder-pokjes hebben gantsch niet te beduiden. Hoofdpyn by de mazelen en pokjes. Mazelen en kinder-pokjes zyn te Batavia gevaarlyk. Vruchten niet ongezond aan de Kaap Agorkes niet schadelyk. Druiven niet ongezond. Langdurige ziektens niet aan de Kaap onder de Europeanen. Wanneer 'er zich een heeft geopenbaart. Waar in zy bestont. De levens wys der slaven. Hoe hare woning is Hebben scholen vooo hare kinderen. Dragen 't gantsche jaar eenerhande kleding. Slapen 's zomers op de blote aarde. Slaven zyn boosaardige menschen. Haar voedzel. Koken uit luiheid niet. Eeten meest raawe spys. Zuipen zich zeer dronken. Bekommeren zich om niets. Slaven voeden veel varkens. Daar door veroorzaken zy een ongezonde lucht. Ook een aansteekende ziekte. Waarom by een zodanige ziekte de ommegang met hen verboden. De Wondartzen komen echter by haar. De ziekte der slaven verslimmert. Heeft toenmaals onder de Europeanen een andere eigenschap bekomen. Kaapsche inwoners krygen zelden de Rode loop. Waarom. Rode loop duurt lang met grote pyn. Waarom en wanneer. Hoe men die ziekte geneest. 't Eerste middel voor de Rode loop. Doet in eenige dagen goede werking. 't Twede middel voor de Rode loop. Gelukt insgelyks wel. Beide deze middelen hebben geholpen. Melk is aan de Kaap zelden te bekomen Een Arts ontdekt een ander middel voor de Rode loop. Valt gelukkik uit. Een Oppermeester maakt uit de schors van den Kreupel-boom een geneesmiddel voor de Rode loop. Kreupel-hout valt veel aan de Kaap. Gaat licht uit. Waarom de inwoners zelden de Rode loop krygen De Lucht verhindert dit quaad. De inwoners worden niet van de scheurbuik aangetast. De Vreemdelingen zyn te meer daar mede behebt. Waarom. Hoe te myden. Hoe de Scheurbuik aan de Kaap word genezen. Zweet-bad, hoe het klaar gemaakt word. Hoe de perzonen worden gehandelt die niet konnen zweten. Wanneer de cure langzaam gaat.

DOor dien ik laatst, wanneer ik by gelegentheid der winden van de Luchtstreek alhier sprak, aangetoont heb, dat de Zuid-ooste wind een goede en gezonde lucht, en de Noord-weste wind daarentegen onreine en ongezonde delen by zich voerde, ook deswegen heb belooft, om van de algemene Ziektens alhier eenig

eenig bericht mede te delen, zoo zal 't my geoorlooft zyn, om jegenswoordig myne belofte gestand te doen, en u daar mede niet langer op te houden, ten einde 't niet zoude schynen, als of ik 't in 't boek der vergetenheid wilde schryven, en u te vergeefs laten wachten.

Ondertusschen zoude 't niet eens zoo qualyk konnen worden genomen, als ik myn woord hier in niet naquam, want doordien ik ontrent de Artzeny onkundig ben, zoo zoude ik menige mislag konnen begaan, die gantschelyk niet te rechtvaardigen zouden zyn. Ten minsten zoude ik my van zulke manieren van spreken en uit te drukken bedienen, die by de Heren Artzen of gantsch niet in gebruik of ten minsten belachelyk zouden zyn. Des niet tegenstaande wil ik echter myn woord houden, en 't zoo goed maken en schryven als ik kan, om dat my niet is vergunt, om 't te doen, zoo als ik wel wenschte en van rechtswegen behoorde te zyn. Ondertusschen ben ik wel gerust, dat gy hier ontrent ook zoo naauwziende niet zult zyn; dat gy myn onvermogen erkennen, en daar benevens geloven zult, dat 't geen ik jegenswoordig schryf, met de zuivere waarheid overeenkomt.

Om die zelve rede zal ik my ook niet zeer bekommeren ontrent de schikking of order, waar in de zaken voor oogen behoorden gestelt te worden, maar dezelve op 't papier brengen, zoo als zy my slechts voorkomen, mids dat ik geene omstandigheden bedenken, of uit myn eigen hoofd daar by voegen, maar alles, zoo als het hier geschied, en waargenomen word, ordentlyk en duidelyk verhalen zal. Want hoe zoude ik derven onderstaan, om de rechte order te houden, die by de Heren Artzen in acht genomen word, als zy de ziektens na elkander beschryven, daar ik nooit eenige professie daar van gemaakt, of naauwlyks een Auteur gelezen heb, terwyl tog zulks een zeer diepe wetenschap in deze studie vereischt en tot een fondament heeft. De Lezer zal in dit stuk myne eenvoudigheid ook wel willen door de vingeren zien, en in zyn schik zyn, by aldien hy de waarheid der zaken gewaar word, die ik van voornemen ben, om u met alle oprechtheid mede te delen.

De Schryver zal hier maar de ziektens der Europeanen en slaven beschryven.

Wanneer nu dit aldus geschieden kan en mag, zoo als ik vertrouw, zoo zult gy wel gaarn toestaan en vergunnen, dat ik 't merkwaardigste van de ziektens der Europeanen en hare slaven aantone, ook enkelyk 't gezeide van dezelve verstaa, en geenzins toelate, dat zulks van de ziektens der eerste en natuurlyke inwoners van dezen oord ook zoude konnen gezegt of aangenomen worden. Want doordien haar levenswys met die der Europeanen gantsch geene overeenkomst heeft, zoo is licht af te nemen, dat 'er ook een groot onderscheid tusschen de ziektens zyn moet. Van welke echter uitvoerlyk te handelen, op een ander tyd beter gelegentheid zal zyn, dan dat nu te gelyk van hen alhier zoude moeten worden gesproken.

Ten einde echter niet alles zoo zeer onordentlyk gescheide, en 'er geen verwarring van zaken of alles onder elkander gemengde waer voorkomen mogte, zoo heb ik besloten, om alvorens van de ziektens der kinderen en kraamvrouwen te schryven; en vervolgens de volwasse en oude menschen onder handen te nemen, en 't nodige van hare ziektens by te brengen; mids dat ik de zee-ziektens, die men aan boord uitstaat, van deze afzondere, om dat ik reeds in een ander Hoofdstuk daar van gemeld heb, edog niet verstaande de gene, welke men door-

doorgaans uit zee hier met zich brengt, en in het Hospitaal of Ziekenhuis van de Illustre Compagnie genezen laat; want hier van zal geoorlooft zyn, hier en daar iets aan te halen. En eindelyk zal ik nog daar by voegen, 't geen van de algemeene, dat is, zodanige ziektens te weeten nodig is, die zoo wel kinderen als oude en volwasse menschen betreffen, en onverhoopt overvallen.

Aldus heeft de Lezer den korten inhoud van 't gantsch Hoofdstuk, dat als nu moet worden uitgevoert. By aldien gy het echter uwe aandacht en tyd niet waardig acht, en misschien denkt, dat ik 't zelve niet met de vereischte order heb konnen uitvoeren, gelyk ik hier voren, reeds zelf heb beleden, dat ik geen genoegzame kennis daar ontrent had, zoo staat het aan uw believen, om 't zelve te laten leggen, of t'eenemaal weg te werpen. Wanneer gy echter denkt, dat de diepste eenvoudigheid zomtyds zelf wel iets goeds voor den dag brengt, of schoon dezelve zulks zoo duidelyk en net niet weet te doen, zoo kondet gy het zelve al ware 't enkel uit tydverdryf doorzien, en 't overige voor nodeloze grillen laten varen, en daar benevens geloven, dat ik myn best gedaan heb, om al 't onnodige weg te doen.

Van de Kraamvrouwen.

Van de Kraamvrouwen dan is nodig te weten, dat of schoon God haar naar den val der Eerste ouders opgelegt heeft, om met smerten kinderen te baren, *Genes.* III. Vers 16., en zulks ook uit de dagelykse ondervinding waar bevonden word, zoo is nogtans zeer gewis en onderwedersprecklyk, dat tusschen de eene vrouw en de andere, een groot onderscheid waargenomen word, en dat de eene lichter baart als de andere; en dat 'er ook in aanzien der landen een onderscheid is, waar in de vrouwen meer smerten moeten uitstaan, als in de andere: Gelyk dan tusschen de vrouwen van Europa en die hier zyn, of schoon uit Europa herwaards gekomen, of wel van Europeaansche ouders hier voortgekomen, even dit gewigtig en hoofdzakelyk onderscheid te merken is.

De vrouwen aan Kaap zyn niet bedroeft, zy op 't laatst ga[an].

Want byaldien de vrouwen hier op 't laatst gaan, en ten einde van hare rekening zyn, zyn zy deswegen juist niet bedroeft, maar grypen 't werk met moed aan, uit de algemene ondervinding verzekert, dat naar verloop van een korten tyd het kind ter waereld, en zy 'er ras door zullen zyn, door welkers lieffelyk en vrolyk gelaat zy wel ras alle geleden smert vergeten, terwyl zy door de aanspraak van andere vrouwen, die haar hebben bygestaan, en van haar eigen man getroost word.

Weëen niet lang.

Daarenboven duren de Weën ook zoo lang niet als in Europa, aangezien dezelve naar verloop van 8, 10, of 12 uuren reeds een einde hebben, en 't kind doorgaans binnen dien tyd reeds gekomen is; gelyk dan ook schier altyd en kind en nageboorte byde te gelyk komt, en de vrouw geen gevaar loopt om deswegen op nieuw pyn uit te staan, of genootzaakt te worden om het bed te houden; maar alle smert houd met 't komen van 't kind op, en weten van geen naweën, zoo dat zy geene ongemakken hebben, dan die welke de bloedstorting veroorzaakt.

Van an[dere] ziektens weten d[e] Kaapsch[e] Kraamvrouwe[n] niets.

Van alle andere ziektens, die ontrent de Kraamvrouwen in Europa zoo zeer gemeen en bekent zyn, weten zy hier niets te spreken, ten ware zy daar van hadden gehoort. Insgelyks heb ik nooit gehoort, dat zy van iets geincommodeert of ontrust worden, waar voor voornamelyk de bygelovige en eenvoudige vrouwen in Duitschland zoo zeer plegen te vrezen, in zoo verre, dat zy zelfs 't hert niet hebben, om by nacht 't licht te laten uitgaan, om dat

dat zy menen of zich laten wys maken, dat haar ten eersten iets quaads mogt overkomen.

n ge- 1 oeeld wa- arbeid.

Voor een gantsch ongewone en zeldzame zaak wierd het gehouden, wanneer eens zekere vrouw 3 dagen in arbeid zat, om dat diergelyk geval nooit gebeurt was. Deze elendige vrouw had wel dikwyls een levendige vrucht by zich gevoelt, maar wist niet, dat dezelve reeds voor de weën het ontfangen leven weder verloren had. Zy stond derhalven, hoewel zeer getroost, de erbarmelykste pyn uit, en 't scheelde haar niet, hoe de vroedvrouw en de andere daar by zynde wyven met haar leefden; doende al 't geen haar geraden wierd. En wanneer men den moed opgaf, en een iegelyk meende, dat zy sterven moest, gaf een Barbier of vroedvrouw, ik weet niet wie van beide, haar een middel in, om de weën te verwekken; te weten, Virginische Tabak, heel klein gekurven, in water gekookt, en vervolgens door een doek gegoten; waar van de in nood zynde vrouw een glas vol dronk, terwyl een iegelyk begerig was, om de werking daar van te zien.

onder del om dig te offen.

goe- erking.

Deze drank begon zeer geweldig te werken, zoo wel van boven als van onderen, en dreef te gelyk 't kind af, 't welk eenigen tyd moest dood zyn geweest, om dat 't reeds begon te vergaan; en is derhalven deze met den dood worstelende en met buitengewone pyn bezette vrouw door goddelyke hulp en gebruik van dien Tabaks drank by 't leven behouden. Of men dit middel in Duitschland zoude konnen gebruiken, en of het ook dezelve werking zoude doen, weet ik niet. Hier heeft het, God zy gedankt! wel gelukt, en is een algemene artzeney der Hottentotsche vrouwen, gelyk te zyner tyd, uitvoerlyker zal worden gemeld.

Geval met een zeer jonge vrouw.

Een andere vrouw, die in 't 14 jaar van haar ouderdom van haar eerste kind zwanger was, meende, wanneer haar tyd quam, en zy de gewoonlyke weën voelde, dat zy ten eersten daar van zoude sterven. Want na dat zy ontrent 6 of 7 uuren in dien pynlyken staat was, zonder dat zy te bed was gebragt, verzocht zy haar man, dien zy ongemeen beminde, om zich tydig van de gantsche nalatenschap te verzekeren, doordien zy wel gevoelde, dat zy 'er 't leven bezwaarlyk van zoude afbrengen; en ten einde haar Stiefmoeder niet in 't bezit van haare goederen mogte komen, dezelve by een testament daar buiten te sluiten, en haar eigen vader te maken 't geen hy haar ten huwelyk gegeven had, ten einde hy alzoo in het volle bezit van hare goederen blyven konde.

Wil hebben dat haar man een testament maakt.

Dit was de man wel na den zin; ondertusschen poogde hy de vrouw een hard onder de riem te steken, en haar de zwaarmoedige gedachten uit 't hoofd te praten, en haar te verzekeren, dat men geen exempel wist, dat een vrouw in de kraam gestorven was, en dat God aan haar wel dezelve genade zoude bewyzen, welke hy aan andere vrouwen verleent had. Edog alle woorden waren vergeefs, hebbende zy geen andere gedachten, dan dat zy sterven zoude; waar door de man ten laatsten genoodzaakt wierd, om my als toenmalige Secretaris van Stellenbosch en Drakenstein, ten 12 uuren 's nachts te laten halen, en ontbood te gelyk een goed Barbier, *Dirk Smidt* genaamt, en nog een vrouw, die de kraamvrouwen zeer veel als vroedvrouw bediende.

De Schryver word tot 't vervaardigen van 't Testament gehaalt.

Wanneer wy nu alle drie aan huis quamen, wilde de man met tranen in de oogen, ons allen te gelyk by de pynlyke vrouw brengen, gelyk de Barbier en de Vroed-

Wil niet voor de Kraamvrouw verschynen.

Vroedvrouw dan ook in de Kraamkamer gingen; ik echter dien zulks by Europeaansche vrouwen nooit was voorgekomen, was beschaamt, en verzocht nog een weinig te wachten, tot dat de Barbier wederom uit de kamer quam, met wien ik afgesproken was, om my te komen verwittigen, hoe de zaken stonden. Toen hy echter zeer lang uitbleef, moest ik eindelyk den man gehoorzamen, en horen wat haar wil was, en hoe 't Testament zoude gemaakt worden? 't welk zy my dan met weinige maar duidelyke woorden van weerskanten te kennen gaven, zonder dat iemand den inhoud daar van wist, als zy beide en ik.

Moet het echter doen.

Hier op ging ik uit die kamer, en begaf my na een ander vertrek, alwaar ik tot het opstellen van dat geschrift, alleen was. Ondertusschen quam de Barbier by my, en zeide, dat door dien'er geen gevaar was, ik wel zoude doen, daar mede te wachten, tot dat'er het Kind was, door dien zy alsdan wel beide hare mening zouden veranderen, en 't Testament anders willen gemaakt hebben. Edog ik verzocht hem, om my alleen te laten, en zich met zyn eige zaken te bemoejen, gelyk hy dan ook heene ging, en my niet meer quam storen.

Begint het Testament te vervaardigen.

Kort daar na quam de man zelf vol vreugde by my lopen, en zeide, dat zyn vrouw gelukkig van een zoon verlost was, en nam my ten eersten mede na de kraam-kamer, en bragt my voor het bed van de jonge kraamvrouw, alwaar hy my 't kind en de als nu wederom verblyde moeder toonde, en te gelyk op myne vrage, of 'er ook iets in 't Testament moest worden verandert? antwoorde en belaste, dat het blyven zoude, zoo als voorheen besloten was.

De Vrouw word gelukkig verlost.

't Testament word echter vervaardigt,

Hier uit blykt nu andermaal, dat deze als nog onkundige kraamvrouw, vergeefsche vrees voor de dood gehad, en voor een testament gezorgt heeft, daar zy nogtans 't beste of levend Testament naar gelede weën, die juist niet ongemeen, maar haar als nog onbekent waren, en die 12 uuren duurden, ter waereld bragt; zy was ook naar de verlossing van haren eersten zoon niet alleen alle pyn en smerte vergeten, zoo dat zy wederom vrolyk lachte, maar zoude zoo voort wederom opgestaan zyn, en door de kamer hebben gewandelt, ten ware de bloedvloed zulks verhindert had. Hier uit blykt derhalven, dat doordien deze kraamvrouw voor eene der pynlykste wierd geacht, die naar 't getuigenis der toenmaals tegenwoordig zynde vrouwen zeer veel had moeten lyden en uitstaan, de weën by de wyven alhier in verre zoo ondraaglyk en lang aanhoudende niet zyn, als die welke de vrouwen in Europa onderhevig zyn.

Wat uit het verhaal blykt.

Dat zulks aldus zy, betuigt wyders de ondervinding, door dien zy geen aanstoot of gevaar van de nageboorte hebben, of andere naweën onderhevig zyn, zoo als reeds hier voren aangehaalt is. Daarenboven hoort men ook zeer zelden, en weet ik niet, dat 'er gedurende myn verblyf aan de Kaap, een Kraamvrouw zelfs de minste vermaning van koorts gehad heeft, ten ware zy zich zelve verzuimt, of die door onordentlyk leven op den hals gehaalt had, 't welk echter niet aan 't kramen, maar aan een vermetele achteloosheid en onachtzaamheid is toe te schryven.

Vrouwen sterven n[iet] licht in d[e] kraam.

Gedurende de gantsche tyd, dien ik hier heb doorgebragt, is maar eene vrouw in de Kraam gestorven; en zoude zy 'er ook zonder twyffel wel door gekomen zyn, als zy maar een goede vroedvrouw, of een ervaren Meester gehad had, die haar met goede raad had by gestaan. Want 't zy dat 't kind verkeert komt, of

dwars

dwars legt, of dat 'er een ander geval is, zoo is 'er echter, als in zodanige gevallen, wyze, verſtandige en ervare menſchen daar by zyn, en met hare trouwe raad en behulpzame hand ten dienſte ſtaan, nog altyd hoop, dat zoo niet beide, ten minſten de moeder in 't leven zal konnen gehouden worden.

ters en re ed- wen aan te niet.

Men moet weten, dat hier gantſch geen ervare Artzen zyn. Aldus ontbreekt het hier ook ten dele aan goede en gezwore vroedvrouwen, door dien d'eene ſtervende, eerſt wederom een andere uit Holland moet worden beſchreven, die aldaar voor Doctors en Meeſters geëxamineert, en onder eede aangenomen is. De geene nu, welke daar voor ſcheep komen, en de vrouwen alhier in dat geval bedienen, weten zekerlyk veelmaals zeer weinig raad te geven en te helpen; worden ook nooit geëxamineert, nog in eed genomen, en zyn derhalven in zulke zware gevallen hulp en raadeloos, waar door de arme vrouwen elendig lyden moeten. Door dien nu diergelyke nuttige en noodwendige perzonen by de eerſtgemelde vrouw ontbraken, zoo konde het zekerlyk wel niet anders zyn, of zy moeſt van alle menſchelyke hulp berooft, in de Kraam veel uitſtaan, en eindelyk het leven daar by inſchieten.

am- uwen laten 't ras.

Wanneer wyders 5 of 6 dagen naar het bevallen verlopen zyn, verlaten de Kraamvrouwen alhier niet alleen 't bed, maar gaan van dien tyd af wederom door 't gantſche huis. Zulks plegen ook wel vrouwen in Duitſchland te doen, die hard van natuur, en aan ongemakken gewoon zyn. Ondertusſchen zouden zy niet durven onderſtaan, 't geen de Kraamvrouwen alhier wel doen zouden, als 't haar tot geen ſchande verſtrekte, en de man het toeſtaan wilde, aangezien zy naar verloop van 6 dagen wel weder gaarn zouden willen uit gaan, om hare dingen buitens huis te verrichten, of ſchoon dezelve gantſch gering, en van geen belang ter waereld zyn; gelyk dan de vrouwen aan de Kaap alle 't zamen niet veel arbeiden, ten minſten niet zoo veel, als de vrouwen in Duitſchland, aangezien zy 't zware of moeijelyk werk aan de ſlaven en ſlavinnen overlaten. Edog de ſchande en 't verbod van haare mannen weerhoud haar, en is dit voor haar byna even zoo grote plaag, als de ween zelf, om dat zy niet gaarn t'huis en alleen zyn, maar geſtadig liever gezelſchap en andere vrouwen zoeken.

Zyn echter drie weken verlopen, en zy voorheen reeds de lucht gewent, gaan zy zekerlyk weder met 't kind ter Kerke. Edog by aldien zy wat teder opgebragt, en niet veel in de lucht gekomen zyn, houden zy voor 't langſt de vierde week nog uit, en dragen als dan onfeilbaar haar kind ter kerke, en blyven voorts naar vorige gewoonte niet veel t'huis, maar zoeken allerhande gelegenheid om uit te gaan, en haar kind aan alle hare bekende te laten zien, ten einde zy onder een kopje thee of koffy maar zoo wat te praten hebben; als wel verzekert zynde, dat zy als nu buiten gevaar van eenige onpaſſelykheid zyn, welke van 't Kraambed zoude konnen van daan komen.

De gene echter, welke voor de lucht en andere omſtandigheden niet beducht zyn, als afzonderlyk de Slavinnen der Illuſtre Compagnie, wachten naauwlyks 14 dagen, waar na zy al wederom gelegentheid zoeken, om by den eenen of den anderen te ſlapen, als zynde de geilheid zeer toegedaan; en dewyl zy altyd 6 weken voor en 6 weken na het kramen vry van werken zyn, zoo veroorzaakt haar bedurve natuur, nevens de goede en gemaklyke dagen, welke zy gedurende 't kramen

Slavinnen zyn aan de Kaap zeer geil.

men genieten, dat zy nergens dan om welluſt en goddeloosheid denken. Ten dien einde vervaardigen zy een minnedrank van melk of wyn en eijeren, waar in zy zuiker, zaffraan, en kanneel doen, ten einde om te driftiger te worden in 't uitvoeren van hare beeſtachtigheid, gelyk men dan ook in hare woning over de 200 levendige kinderen aantreft.

Europeaanſche wyven aan de Kaap zyn verheeſt.

De Europeaanſche vrouwen zyn wel juiſt ook niet geil te noemen, om dat men weinig hoort, dat zy tot hoerery genegen zyn, of zich daar toe begeven; nogtans blykt, dat zy de bywoning van hare mans yverig pogen te bevorderen, om dat zy dezelve veelmaals zeer lekkere beetjes voorzetten, welke tot dit liefde werk niet heel ondienſtig zyn konnen; daar benevens zien zy niet gaarn, dat de man aan den drank is. Men vind derhalven in de huizen zeer veel kinderen; en kan ik met waarheid zeggen dat in de meeſte huizen 6. 8. 10. 12 en meer kinderen worden gevonden, die alle gezond, recht van leden en daarenboven ſterk zyn. Mynes bedunkens helpt hier toe zeer veel 't al te ſterk en veelvoudig gebruik der ſpecereien, door dien byna ter maand een pond of ten minſten een half pond in zodanig huis word verbruikt.

Edog 't zy hoe het zy, aan 't gemeld getal der kinderen is niet te twyffelen; wanneer echter de weën zoo groot en heftig, ook zoo lang durende waren, als die welke de vrouwen in Europa uitſtaan moeten, mogte mynes bedunkens de kitteling haar wel genoeg worden ingepepert, en zy niet na zoo veel kinderen verlangen. Door dien echter zulks niet is, en dezelve haar niet te hard vallen, zoo acht ik, dat zy weinig daarom geven, of zy zwanger zyn of niet, te meer vermids zy tot 't uithouden van de kraam weinig koſten hebben, zoo als op een ander tyd uitvoerlyker zal worden bericht.

Europeaanſche vrouwen aan de Kaap hebben grote pyn aan de borſten.

Ondertuſſchen of ſchoon de weën nog zoo weinig ſchynen, en met die van de Europeaanſche vrouwen gantſch niet mogen worden vergeleken, zoo zyn zy nogtans daar door niet van alle pyn ontheft, door dien 't geen zy by 't kramen te minder uitſtaan, haar naderhand aan de quade borſten rykelyk weder word in gebragt, lydende daar aan doorgaans de uitbundigſte pyn, en konnende naauwelyks haar eigen kind daar aan leggen, om zyn voedzel daar uit te halen. Aangezien voor de kleine kinderen geen pap word gekookt, als wel in Duitſchland, om ze daar mede op te brengen; maar dezelve 't eerſte vierdendeel jaars en menigmaal langer niet anders krygen, dan 't geen zy uit de moeders borſt halen.

Ik heb veel vrouwen gekent, die een van beide borſten niet konden gebruiken, als zy hare kinderen te ſtillen hadden, door dien zy of met haar eerſte of een der volgende kinderen grote pyn daar aan hadden, door dien 'er gaten ingekomen en de gantſche borſt uit gezworen was, waar aan zy geen kind lyden konnen; weshalven zy dezelve hadden laten opdrogen, en ten dien einde een pleiſter daar op gelegt, om de melkwegen te ſtoppen, en te eerder van de pyn ontheft te worden. Anderen heb ik gezien, die aan een van beide borſten gantſch geen tepel hadden, niet dat 'er van den beginne af geen aan was geweeſt, maar door dien dezelve afgezworen was, waar door zoo als licht is te denken, zy in groot gevaar geraakt zyn, en onlydelyke pyn uitgeſtaan hebben. Daarenboven zyn zy nooit vry, van 't een of 't ander toeval aan de borſten, als zy in de kraam komen, en moeten zy derhalven zeer wel op haar hoede zyn, en de borſten ter dege bewaren, ten einde

de zy niets quaads daar aan krygen.

De Barbiers hebben wel veel middelen, om de pyn te verzachten, en 't quaad t'eenemaal te verhelpen; edog de vrouwen vinden daar weinig baat by, en heeft daartegen niemand beter raad, als zeker ſmid, genaamt, *Mattys Greft*, uit Pomeren geboortig. Of ſchoon deze man nog lezen of ſchryven kon, had hy nogtans zoo veel verſtand, om eenige pleiſters en andere heilzame middelen uit de Afrikaanſche bloemen, kruiden en planten te vervaardigen, waar mede hy alle uitwendige qualen genas, van de quade materie zuiverde, en belette, dat 'er geen andere wederom na toe ſchoot, die nadelig konde zyn. Deze Smid nu, wyl hy in zyn jeugd verſcheide kruiden en andere dingen had leren kennen, waar uit hy de Paard - artſenyen vervaardigde, waar mede hy ook tot zyn dood toe wel wiſt om te gaan, heeft zyne gedachten verder laten gaan, en van eenige kruiden aan zyne eige ſlaven de proef genomen, en bevonden, dat zy goede werking deden.

Smid een ...er ...von-

Vermids hy nu daar door hoe langs hoe dieper in de kruidkunde geraakte, heeft hy eindelyk ook een pleiſter tegen quade borſten uitgevonden; daar van ook met groot nut aan de vrouwen medegedeelt, en haar daar door zeer ras verlichting van pyn en volkome genezing verſchaft, en terzelver tyd belet, dat 'er verder geen quaad meer daar na toe ſchieten kon; gelyk dan de vrouwen, welke hy dien pleiſter vereert heeft, aangezien hy denzelven nooit verkogt of geld daar voor nam, behalven 't geen ze hem zelfs had gekoſt, 't welk zeer weinig was, dien pleiſter zorgvuldiger als goud bewaren, om dat dezelve altyd even krachtig blyven zoude.

De kouleur van dien pleiſter was donker-groen. Uit welke kruiden hy echter denzelven of ook vele andere diergelyke geneesmiddelen vervaardigde, zulks hebben zyne eige zonen en dochteren, of ſchoon zy hem veelmaals eenigzins hebben moeten helpen, nooit konnen gewaar worden. Door dien hy als nu dood is, en nog lezen of ſchryven kon, zoo is van zyne ganaſch nuttige wetenſchap niet een zier meer overig, maar alles is met hem afgeſtorven en begraven, of ſchoon 't voor 't algemeen zeer ſchadelyk en nadelig is. Dienvolgens was het wel te wenſchen geweeſt, dat hy van zyne eigenzinnigheid voor zyn dood wat afgeſtapt was, en ten minſten zyn ſchoonzoon, die buiten dat een ervare Barbier is, met die kennis verrykt had.

Is met hem begraven.

En dit is 't geen ik U, Lezer, van de kraamvrouwen te berichten heb. Wat aanbelangt de kinderen, en hare gewoonlyke ziektens, men dient te weten, dat derzelver natuur zeer aardig naar de eigenſchappen van deze luchtſtreek geſchikt is. Ondertuſſchen zyn zy die ook onderhevig, en hebben zoo weinig als die van Europa, een briefje, dat ze niet zullen ſterven; edog weinige ziektens der kinderen zyn dodelyk, gelyk is af te nemen; uit 't geen hier voren ontrent de veelheid der kinderen in een huis, gezegt is. Want byaldien de ouders, waar van zy geboren zyn, een volkome gezondheid genieten, en de moeder, zoo als by de meeſten is, met goed, gezond zog is voorzien, zoo volgt doorgaans, dat de kinderen insgelyk gezond zyn, voornamelyk, als zy haar gerak en gemak of hare nodige oppaſſing hebben, gelyk hier ook ordentlyk pleegt te geſchieden.

Kinderziektens niet gevaarlyk.

Men ziet derhalven ook zeer zelden, dat 'er een dood kind ter waereld komt, en ik weet gedurende myn verblyf alhier, geen ander dan het hier boven gemelde. Veel zeldzamer echter is 't

geval,

geval, dat eerst geboren kinderen komen ziek te worden, en te sterven. Zy nemen veel eer van dag tot dag in krachten toe, en groejen by den dag, zoo dat men zoude zeggen, dat een kind van 6 weken, een half jaar oud was, als men enkelyk op de krachten des lichaams en deszelfs grootte ziet, en daar benevens de andere eigenschappen van andere jonger kinderen niet betracht.

In zodanigen gezonden toestand blyven de kinderen, tot dat zy beginnen tanden te krygen, 't welk doorgaans in de 6 of 7de maand geschied. De vorige gezondheid en 't lachent wezen verandert als dan tamelyk veel, om dat zy door de heftige pyn, welke de doorkomende tanden veroorzaken, zeer bedroeft beginnen te huilen, en menigmaal zoo lang schreeuwen, dat zy de stuipen of een beroertheid krygen, en in haar eerste groei en bloei afgeplukt en weggerukt worden.

Edog zulks is niet heel gemeen, om dat de minsten op zodanige wys sterven, en zeer velen, ja de meesten zeer licht hare eerste tanden krygen. Men moet haar ook wegens de grote pyn allerhande vermaak aandoen, en haar dan dit dan dat te spelen geven, ten einde zy niet te veel schreeuwen, en onder 't spelen de tandpyn een weinig verzetten. Wanneer zy echter tanden hebben, en nu beginnen gekookte spys te nuttigen, zoo moet men wel op zyne hoede zyn, dat zy de maag niet overladen, ten einde zy niet onbequaam, tot de beweging des lichaams traag en verdrietig worden, en de spys niet ordentlyk kan worden verteert. Want byaldien hier op niet word gelet, en eenigen tyd daar mede vervolgt word, ontstaat andermaal een slechte toestand, die zeer gevaarlyk is, naardien andermaal een dodelyke beroerte daar op volgt, die niet zelden 't levens licht uitblaast, en haar ten grave rukt, gelyk my daar van eenige voorbeelden bewust zyn.

Wat te merken, als zy tanden krygen.

De tandpyn uitgestaan, laten eenigen tyd daar na de Mazelen en Kinderpokjes zich vinden, welke de tedere lichaamen aantasten, hoewel op verre niet met zodanige verwoedheid, als wel in Europa. Wat aanbelangt de mazelen, dezelve worden hier gantsch niet geacht, doordien nog nooit eenig kind daaraan te bed heeft gelegen, veel min gesturven is; aangezien de kinderen zelf daar mede lachen, en geenzins over eenig ongemak klagen, maar zoo wel als voorheen op straat lopen, met hare makkers spelen, en wind nog weêr ontzien. De ouders zelf zoeken ze alsdan niet in huis te houden, en haar een na buiten zettende artseney in te geven, maar laten de natuur zelfs werken, verzekert, dat zy daar van geen quaad houden zullen.

Mazele[n] worden [aan] de Kaa[p by] kindere[n] heel nie[t ge]gacht.

Aldus is 't ook ontrent de Kinderpokjes; behalven dat 'er hier en daar eenige uitkomen. Want men gebruikt insgelyks geen artseney, om ze uit te dryven; en iemand, die den aard en eigenschap van 't land niet kent, kan ook niet wel merken, zien of bespeuren, dat de kinderen onpasselyk zyn, of de pokjes hebben, doordien zy in en buitens huis gaan spelen, en nergens over klagen. Wanneer de kinderen ook zelfs deze gantsch onbekende peukeltjes of zweertjes aan de ouders laten kyken, en vragen, wat 't is, of waar ze van daan komen? Zoo kyken zy verders weinig daar na, als haar al lachende geantwoord is, dat 't de pokjes zyn, waar aan zoo veel kinderen in Europa sterven; de ouders laten dezelve insgelyks wederom lopen, gevende haar een appel of iets anders om te spelen, wel wetende, dat zy niet gevaarlyk zyn.

Kinderpokjes worden weinig g[e]acht.

Zoo wel by de Mazelen als by de Pokjes bemerkt men niet, dat de

Hoofdp[yn] by de M[a]zelen e[n] pokjes.

de kinderen, ja zelfs grote menschen, welke die nog niet gehad hebben, klagen, ten ware over hoofdpyn. Edog byaldien men anders geen voortekens vind, en en de Hoofdpyn, zoo is, dat de lyders gaan en ftaan konnen, zoo acht men deze pyn ook niets, zynde een iegelyk wel bewuft, dat zulks ziektens zyn, die den naam van ziekte zelfs niet verdienen, maar men lacht daar over, en leeft daar mede, zoo als voorheen gezegt is, of men geeft hen een warm kopje thee of koffy, en laat hen vervolgens na haar eige zinnelykheid leven.

elen en er- es zyn tavia arlyk.

Geheel anders is het daar mede te Batavia gelegen, alwaar de mazelen en pokjes niet alleen inboorlingen maar ook vreemdelingen, voornamelyk echter voor de genen, die hier zyn geboren, en derwaards komen, zeer gevaarlyk zyn. Want kort na haar verblyf aldaar krygen zy de kinderpokjes, waar aan zy ook 't meeft fterven, zo dat van hondert zieken naauwlyks eenige weinige wederom opkomen. Zoo zeer gevaarlyk is die krankheid ook voor de genen, die de Batavifche lucht nog niet gewoon zyn. Derhalven fchryft ook *Doctor Melchior Leydekker* van den 15. January 1699. uit Batavia, aan den Heer *Jobus Ludolfus*, gelyk zulks *Junckerus in vita Ludolfi* aanhaalt *pag.* 220. op de volgende wys: *Peftis in Java majore adeo ignota eft, ut vix nomen habent, quo illam exprimant. Hoc quidem mirum eft, fed magis mirandum, inter Promontorii Bonæ Spei incolas nunquam vifas variolas vel morbillos, qui heic in India fæpe magnam ftragem edunt.* Dat is: *De Peft is in Groot Java zodanig onbekent, dat ze naauwlyks een naam hebben, om dezelve uit te drukken; 't welk iets zeldzaams is; verwonderenswaardiger nogtans is, dat by de inwoners van de Kaap de Goede Hoop de Mazelen en Kinderpokjes nooit gezien worden, welke echter hier in Indien menigmaal een grote flachting maken.* Namelyk dat iemand daar aan krank legt, of fterft, aangezien zy op de voorfcide wys t'overbekent zyn.

Op andere plaatzen zyn de vruchten voor de kinderen, die geen maat houden, ook ongezond, zodanig dat zy of de Rodeloop of een andere gevaarlyke ziekte op den hals halen, en met den dood moeten worftelen, als men haar zoo veel vruchten laat eeten, als zy wel fmaak daar in zouden hebben. Hier echter is het met die zaak geheel anders gelegen, en word hen, ten ware te teer en te zwak, of te oud, niet geweigert van de vruchten te eeten, zoo veel als zy willen, om dat zy zoo wel bejaarden als jongen beiden niet fchadelyk zyn, maar veel eer tot behoudenis van de gezondheid verftrekken. Want zy veroorzaken gantfch geen ziekte, en men kan ze zonder vrees eeten. Byaldien men beducht is, dat de buik te vol winden daar van worden, en daar door opzwellen mogt, zoo moet men zich eenigzins daar in matigen, edog deze winden duuren niet lang, voornamelyk als men zich beweegt, en op de been blyft, of zich anders een weinig vermoeid.

Vruchten niet ongezond aan de Kaap.

Onder 't woord vruchten verfta ik echter niet alleen appelen en peren of andere Europeaanfche tuinvruchten, de kerzen en pruimen uitgezondert, waar van 'er hier nog zoo weinig zyn, dat men geen experiment daar mede heeft konnen doen, maar ook vygen, citroenen, oranje-appels, en alle andere tuinvruchten, welke de vier delen van de waereld, te weten Afrika, Europa, Afia en Amerika uitleveren; gelyk ik dan hier van gantfch niet uitfluit de agorkes of konkommers, waar van men elders pleegt te zeggen, dat dezelve met oly en azyn klaar gemaakt, nog goed genoeg zyn, om weggewurpen te worden, om dat

dat deselve een weinig te veel gegeten, de Rode loop of andere gevaarlyke ziekte zouden veroorzaken.

Want ik kan by ondervinding betuigen, dat of schoon ik menigmaal een grote schotel vol uitgeperst en in schyven gesnede konkommers met oly, azyn en peper, heb gegeten, dezelve my nooit eenig quaad gedaan hebben, niet tegenstaande 't menigmaal tweemalen ter week is geschied, zoo lang 't in den tyd was.

Ik heb veelmaals gezien, dat Matrozen, zoldaten, ja slaven en slavinnen in den tyd van de druiven, welke men drie maanden achter malkanderen, te weten in January, February en Maart, menigmaal ook nog in April, te koop kan bekomen, 's morgens vroeg twee of drie pond druiven gegeten hebben, zonder dat dezelve hen eenig quaad deden, dan dat zy altyd na meer verlangden. Wanneer ze nu niet gezond waren, zouden zy zekerlyk eene ziekte hebben veroorzaakt, te meer nademaal bekent is, dat deze zoort van menschen meest ongekookte raauwe spys, als Haringen, spek en diergelyke nuttigen, en derhalven zeer licht in een ziekte vervallen konnen.

Waarom de Kaapse vruchten gezond.

Wat my aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat de goede en gezonde lucht, die wy om dien tyd hebben, zoo als in een van de vorige Hoofdstukken is aangetoont, zeer veel helpt, dat de vruchten gezond zyn. En wanneer men daar by voegt, dat zy door de hete stralen der zonne tot hare volkome rypheid geraken, en menigmaal overryp worden, zoo heeft men nog minder rede om te geloven, dat zy ziektens zouden veroorzaken konnen, wyl de ongezonde delen verbetert en in goede gezonde verandert zyn. Ik acht ook, dat om die zelve rede zoo weinig gevaarlyke ziektens, die op andere oorden zoo zeer woeden, en veel menschen te gelyk, of kort na elkander wegrukken, hier ook konnen plaats vinden. Edog ik laat zulks aan 't oordeel van den Lezer, en onderwerp my hier in aan zyne goedaardige en gunstige censure.

Na dat ik tot nu de gewoonlyke ziektens der kinderen verhaalt, en daarbenevens gemeld heb, op wat wys zy dezelven onderhevig worden, zoo begeef ik my, achtervolgens myne hier boven gedane belofte, tot de volwasse en oude menschen, waar van met ten eersten zeggen moet, dat men onder dezelven gantsch gene quynende ziektens aantreft, waar van zy lang te bed leggen, aangezien die aan de Kaap de Goede Hoop t'eenemaal onbekent zyn, en zal in vervolg worden aangetoont, dat de koortzen, nevens alle andere ziektens zonder onderscheid, de menschen van den beginne af zodanig aangrypen, dat zy die niet lang konnen tegenstaan, maar ras sterven moeten, of wel als zy tydig en zoo dra zy zich onpasselyk bevoelen, goede hulpmiddelen gebruiken, dra wederom gezond worden, en tot vorige krachten geraken.

Van aanstekende ziektens kan ik zeggen, dat gedurende den tyd van 60 jaren, te weten, zoo lang als deze volkplanting aangelegt is, die ziektens onder de Europeanen niet anders dan met den naam bekent zyn geweest. Onder de slaven echter, voornamelyk de genen, die de Illustre Compagnie toebehoren, heeft zich in 't jaar 1710 een diergelyke aanstekende ziekte geopenbaart, welke dat en 't volgende jaar zeer velen in 't graf gesleept heeft.

Wannee 'er zich e aansteke de ziekte heeft ge- penbaart

Deze ziekte is mynes wetens als nog van niemand met een byzonderen en eigen naam gedoopt, hoewel 't zeker is, dat de eene slaaf of slavin dezelve van den anderen geërft heeft, gelyk dan zeer veel in eene week en vervolgens van tyd tot tyd daar aan gestor-

ſtorven zyn. Voor zoo veel my is bewuſt, om dat ik zelf niet by hen ben gekomen, beſtonden de toevallen in een onlydelyke hoofdpyn en vervaarlyke duizeling, zoo dat zy op de benen niet konden ſtaan, uit vrees van 't hoofd aan ſtukken te vallen, om dat alles met haar ſcheen om te lopen. Daarenboven hadden zy een vervaarlyken dorſt, dien zy nog met water of eenige andere dranken konden leſſchen, en daar door wierden zy genoodzaakt, om 't bed te houden, en de dood alle oogenblik af te wachten.

Op hare levenswys ſlechts een weinig gade ſlaande, zal men niet genoodzaakt zyn, om den oorzaak of oorſprong van deze aanſtekende ziekte ver te gaan zoeken, welke wyze van leven gy hoop ik, niet qualyk zult duiden, wanneer ik u die een weinig duidelyk voor oogen ſtel, aangezien die menſchen gewoon zyn heel anders te leven als de Europeanen. Van hen wonen 'er ruim 600 by malkander in een huis, 't welk zoo veel in den omtrek niet beſlaat, of ook zoo hoog niet is, nog minder zoo veel gemak heeft, als wel een boere woning met de ſchuur, aangezien 't maar twee verdiepingen hoog is, op welke eerſte een man naauwlyks overend kan ſtaan, terwyl de twede onder 't dak is.

Wanneer men 't gantſche gebouw van buiten ziet, ſtrekt de muur nog tamelyk hoog, en lykt een plat dak te hebben. Van binnen echter ziet men wel ras, dat de eerſte verdieping niet al te hoog is, en op deszelfs muur dat van de hoge buite muur aflopende houtwerk ruſt, 't welk de andere zoldering maakt. Voor aan de ſtraat tegen over de kerk heeft de Opper- en ondertuinman, ieder een byzondere woning, achter de welke 't meisjes ſchool is voor de ſlaven. Ter zyde tegen den tuin van de Illuſtre Compagnie heeft de Opper-tuinman de voorgemelde *Jan Hertog* nog een grote ſchone ruime kamer, waar in 't zaad enz. zoo wel voor hem zelf als voor de gemelde Compagnie bewaart word. Deze kamer ſtoot van binnen naar de plaats toe, aan 't ſchool der ſlaven-jongens, welker Leermeeſter zoo wel in 't zelve byzonder huishoud, als de Meeſteres in haar ſchool. De overige ruimte nu van dit gebouw boven en beneden is de woning van de 600 ſlaven en ſlavinnen, beſtaande alles met malkanderen in een langachtig vierkant als omtrent een boere-hof, die op alle zyden bebouwt is, en van binnen een grote hof of plaats heeft.

Deze ruimte nu boven en beneden is niet in byzondere kamers of vertrekken verdeelt, waar in een zeker getal ſlaven en ſlavinnen wonen, maar beſtaat uit een enkeld vertrek, waar in aan weerzyden planken langs de muur gemaakt zyn, welke deze menſchen voor bedſteden moeten verſtrekken, om daar op te ſlapen. Of ſchoon nu man en vrouw onder hen is, en de kinderen ook by hen moeten wonen, zoo is echter verder geen onderſcheid dan dien zy zelven maken, hebbende alleenlyk een ſtuk katoen of eenige andere linnen lap om hare planken hangen, om te ſchynen alleen te leggen, en van niemand gezien te worden. Kortom, deze woning gelykt zeer wel een barak of loods, waarin eenige hondert zoldaten huis houden en wonen, ja nog ſlechter. Waar uit dan genoegzaam blykt, hoe elendig deze menſchen wonen; edog niet om dat de Illuſtre Compagnie zulks niet gaarn beter zag, maar wylen zy zelf niet beter leven willen.

Zy lyden dit ongemak niet alleen gaarn, maar halen zich ook zelfs moedwillens nog meer elend op den hals, door dien zy 't gantſche jaar door maar een kleed dragen,

Dragen het hele jaar door enerlei kleding.

gen, zonder te kyken, of de flenters daar by hangen of niet, terwyl de gemelde Compagnie jaarlyks tweemaal klederen, hembden, en andere noodwendigheden onder haar laat uitdelen, welke zy echter ten eersten verquanzelen, en liever verzuipen, dan dat zy ordentlyk zouden gekleed gaan. Derhalven komt het ook, dat wyl zy van kindsgebeente gewoon zyn, half naakt te gaan, hare huid des zomers half gebraden, en des winters, wanneer 't lang na malkander regent, lang bevrozen schynt.

Gebruiken hare klederen tot bedden.

Hier by komt nog, dat als zy 's winters door en door nat zyn, zy echter niets daar om geven, maar deze hare natte klederen in plaats van een onder en boven bed gebruiken, en zonder schroom daartusschen gaan leggen en slapen, terwyl zy hare nieuwe klederen niet verquistende, zy altyd droog leggen en groot gemak hebben zouden. Ja 's zomers, wanneer 't tamelyk warm is, en geen regen valt, slapen zy liever op de koele aarde, dan op een bed, wanneer de dampen van de grond, die in hare ope zweetgaten in dringen, heel niet gezond zyn konnen. Zoo anders de genen, welke zich zelf vrywillig allerhande elend op den hals halen, aan de dronkenschap en hoererey overgegeven zyn, haar werk van stelen en roven maken, en naar 't leven van hunnen evennaasten, voornamelyk na dat der Christenen staan, eenig medelyde waardig zyn, zoo zal ik zeggen, dat 't voedzel van deze elendige uit loutere raauwe spys bestaat, welke zy te luy zyn om voor haar zelf te koken. Want of schoon de Illustre Compagnie, vleesch, gezoute visch, reist, of brood, peper en andere levensmiddelen rykelyk aan haar laat uitdelen en geven, zoo zyn zy echter, ten ware zy met slagen genoodzaakt wierden, te traag, te lui en te achteloos, om alle deze dingen te koken, en tot een voedzame spys klaar te maken, om dat zy eerder zouden honger lyden, dan die moeite voor haar zelf en haar eigen voordeel nemen.

Haar spys.

Eeten meest raauwe spys.

Ik zeg derhalven nog eens, dat zy meest raauwe spys, als haringen, met een weinig koude ryst, in water gekookt, in plaats van brood, eeten. Zy zyn gantsch geen liefhebbers van vleesch, om dat zy al te veel moeite zouden hebben, om 't te koken, ten zy 't zeer vet is, en zy weder ryst in plaats van boter daar mede klaar maken konnen. Haar drank is doorgaans koud water, ten ware zy hier of daar eenig geld hadden beschaart, om wyn te konnen kopen. En wanneer zy al wyn hebben, drinken zy denzelven niet matig, maar gieten hem zoo menigvuldig in den maag, dat zy door dronkenschap niet weten, wie of waar zy zyn. Komen zy te bed, of onder wege te vallen, blyven zy onbeweeglyk leggen, als een stuk hout, en zoude men wel een menuet op haar konnen danzen, eer zy ontwaekten, of 't gewaar wierden. Voor 't overige zyn zy gantsch zorgloos, en bekommeren zich om niets, denkende misschien, dat de geen, die hen gekogt heeft, ook voor hen zorgen moet, en dat zy niets behoeven te doen, dan 't geen bevolen word van de geenen, die over hen te gebieden hebben. 's Morgens uit geslapen hebbende, en voelende, dat ze pyn in haar wolachtig hair hebben, weten zy ras raad daar voor, drinkende eer en alvorens zy iets anders hebben genuttigt, een paar kannen koud water, waar door zy dan andermaal den maag bederven, en te gelyk dat anders goed en gezond water veronteeren, door dien zy pyn in de maag voelende, 't water de schuld geven, en wel zouden willen wys maken, dat al haar ongemak en ziekte uit 't be-

Zuipen zeer dronken.

stendig

ſtendig water drinken van daan quam.

aven en ver-

Ik heb vergeten te melden, dat de ſlaven en ſlavinnen dē binneplaats van 't gemelde huis in plaats van een keuke moeten gebruiken, maar dat zy 'er een verkens kot van maken, en aldaar een grote menigte verkens hebben, die zy met 't afval uit den daar byſtaanden tuin van de Illuſtre Compagnie meſten, en vervolgens verkopen. Byaldien nu deze verkens de lucht daaromheen niet bederven, zoo maken zy dezelve echter zoo onrein, dat zy niet licht een goede en gezonde lucht inazemen konnen. En indien men alle deze omſtandigheden nevens nog vele andere t'zamen overweegt, die hier kortheids halve voorbedachtelyk met ſtilzwygen worden verby gegaan, zoo heeft men waarlyk geen rede, om verwondert te zyn, byaldien deze menſchen, die byna als onvernuftige ſchepzels, ja erger als de Hottentotten leven, haar zelven een aanſtekende ziekte hebben op den hals gejaagt.

r door oorza- zy een ezonde t.

Vaarom de megang haar ooden

Wie zoude nu de voorſigtighid der burgers laken, dat zy hare ſlaven en ſlavinnen hebben verboden, om deze beſmette en in groten getale weg ſtervende ſlaven en ſlavinnen te bezoeken, of ommegang met hen te hebben? Wie konde 't qualyk duiden, dat de Barbiers, die in zodanige toevallen, de plaats van Artzen moeten bekleden, om dat hier geen Dokters zyn, deze ongehoorzamen niet hebben bygeſtaan? Als welken alle heilzame aanradingen in den wind ſlaan, verachten, en niet eerder aannemen, dan als 't water byna aan de lippen is, en de dood haar reeds by 't linker been heeft. Ondertuſſchen hebben de Barbiers zich dapper gequeten, en haar plicht getrouw waargenomen, wel wetende, dat en haar ampt, en de Chriſtelyke liefde beide van hen eiſchten, hunnen elendigen en doodlydenden evennaaſten in alle billyke zaken by te ſtaan, en de behulpzame hand te bieden.

Barbiers bben r echter geſtaan.

Dienvolgens hebben zy geen moeite geſpaart, en geen tyd verzuimt, om hen met raad en daad by te ſpringen; zy namen dezelven uit de voorgemelde ſlavenwoning, bragten ze na 't treffelyk ziekenhuis der Europeanen; deden haar goede en gezonde ſpys en drank geven, terwyl zy hen met de beſte en heilzaamſte Artſeneyen verzorgden, en zich aldus van hun plicht in alles met zeer veel yver en getrouwheid queeten.

'tZoude te wenſchen zyn geweeſt, dat deze gemelde ziekte binnen hare palen en genomen omtrek gebleven was, en niet verder om zich getaſt had, maar hoe waar 't oud en van *Ovidius* eerſt gebruikt ſpreekwoord is:

De Ziekte der Slaven begon heftiger te worden.

Nitimur in vetitum ſemper cupimusque negata.
Sic interdictis imminet æger aquis.

Dat is: *In verbode wateren viſcht men liefſt*; zulks blykt daar uit, dat de ſlaven en ſlavinnen het verbod van hare Meeſters vergaten, en zich by deze met de dood worſtelende beſmette menſchen begaven, aldaar hare bekenden en landsgenoten bezochten, en daar door die ziekte ten loon mede in haar Meeſters huizen bragten, alwaar zoo als ik eerſt naar myn vertrek heb vernomen, vele ſlaven en ſlavinnen als mede derzelver Heren en Vrouwen, en aldus ook Europeanen daar aan geſturven zyn.

Zoo dra nogtans deze ziekte verder uitſpatte, en onder de Europeanen begon te woeden, ging ze als van hare eerſte natuur gantſch af, doordien deze de voorgaande toevallen niet voelden, maar een quaadaardige of aanſtekende zoort van kinder-

Heeft als toen onder de Europeanen een andere eigenſchap bekomen.

 pok-

pokjes kregen; hoe ze 'er echter eigentlyk hebben uitgezien, en wat omſtandigheden en toevallen verder daar by zyn geweeſt, zulks kan ik niet zeggen, om dat ik als nu te ver van hen af gelegen ben.

Deze aanmerking alzoo, die naar myn vertrek is geſchied, heb ik by de vorige, die zich gedurende myn verblyf aldaar hebben toegedragen, gevoegt, ten einde de Lezer zien zoude, dat ik zelfs 't minſte niet, deze aanſtekende ziekte betreffende, voor U heb willen verbergen. Jegenswoordig keer ik my weder tot de gene, die in myn tyd en zelf voor myne komſt aan de Kaap, in zwang zyn geweeſt, waar onder de Rode loop zich dan mede bevind, waar van reeds voorheen gezegt is, dat de inwoners alhier zeer zelden overval hebben.

Kaapſche inwoners krygen zelden de Rode loop.

Ondertuſſchen kan men niet zeggen, dat onder deze luchtſtreek gantſch geen menſchen zouden worden aangetroffen, welken die ziekte onderhevig zyn, of ſchoon de inwoners zelf daar van vry zyn. Want de genen die met de ſchepen herwaards komen, en eenigen tyd hier doorbrengen, en in bezetting blyven, worden van deze ziekte zeer licht aangetaſt, aangezien zy ſtaande hare gantſche reis niet dan oude, gezoute en harde koſt hebben gehad, waar door zy, door dien wel voornamelyk haar drank oud, ſtinkend en meeſt vuil water is, dat hen nog niet genoeg gegeven word, vermids zy met hare voorgeſchreve en gezette maat, en menigmaal in tyd van nood, met nog minder moeten te vrede zyn, noodwendig veel onreine, ſcherpe en taaje delen in den maag en in 't bloed overgeërft en met zich gebragt hebben.

Oorzaken van de Rode loop.

Wanneer nu daar door de chyl of 't maagzap als mede 't bloed bedorven is, en zy daarentegen op deze oude en onverdouwelyke ſpyzen, ook den vorigen bedurven drank na hare aankomſt alhier, goede verſche ſpys, allerhande tuin en keuke-kruiden, nevens andere eetbare waren, ja ook allerhande gezonde vruchten nuttigen, en niet minder goed, gezond, zuiver en verſch water als mede goede en heldere wyn te drinken bekomen, en aldus honger nog dorſt behoeven te lyden, zoo is 't niet te verwonderen, dat deze onreine, ongezonde, taaje delen daar door los gemaakt, en met geweld afgedreven worden, waar door dan doorgaans de Rode loop ontſtaat, die niet eerder ophoud, tot dat alle deze vuiligheden weg zyn, en 't bloed gezuivert en verbetert is.

Of echter dit zonder grote pyn kan geſchieden, en of dit alles in een korten tyd kan worden ten einde gebragt? Zulks zal ik aan 't oordeel van den Lezer overlaten. Wat my aanbelangt, ik acht, en weet zulks by eige ondervinding, dat het zoo ras niet gedaan is, en dat het zonder heftige pyn en ſmerte niet in zyn werk gaat, te meer als men niet op zyn hoede is, en den mond niet wakker in den toom houd, waar door menig een in aanzien van zoo velerhande lekkere bekoorlyke vruchten, die hy menigmaal nooit meer gezien, veel min geproeft heeft, zoo ver vervoert word, dat hy 't beſterven of ten minſten heel lang aan den oever van de dood zwerven moet.

Rode loop duurt lang met groot pyn.

Is de Lezer miſſchien begerig, te weten, wat men daartegen gebruikt, en op wat wys deze anders zeer gevaarlyke ziekte genezen word? Ik zal u de oprechte waarheid melden, en midlerwyl aan u believen laten, om volkomen geloof daar aan te ſlaan, om dat u de zaak ongelooflyk, of wel zelfs fabeleus of verdicht voorkomen mogt, niet tegenſtaande zy de zuivere waarheid en geenzins valſch is, aangezien ik my hier in

op eige ondervinding beroep, hoewel my niet onbewust is, dat ook vele anderen nevens my die alvorens gantsche Apothekers winkels zonder hulp of verlichting hadden ingenomen en verbruikt, op deze wys genezen, en geholpen zyn.

[E]erste [midd]el [voor] de [Rode] loop. Wie dienvolgens aan de Rode loop ziek is, en wenscht tot vorige gezondheid herstelt te zyn, behoeft niet, de eigenschap van 't land een weinig kundig, by een Dokter om raad te gaan, en een geneesmiddel te laten vervaardigen, want zulks is veelmaals, zoo als hiervoren reeds is gezegt, zonder de gewenschte uitslag of vrucht geweest, maar zyn best doen, dat hy goede versche melk, en voornamelyk zoo hy ze krygen kan, Geitemelk bekomt, welke hy gekookt, met groene thee of thee-Boe, zoo warm moet drinken, als hy kan. Wanneer hy zulks eenige dagen na malkanderen, driemaal daags, te weten, 's morgens, 's middags en 's avonds heeft gedaan, zal hy zekerlyk zeer goede werking bespeuren; te meer als hy zich in eeten en drinken een weinig matigt, en den mond niet altyd den baas laat spelen, en voor al den zeer gezwavelden wyn uit 't lyf laat.

[...]in ee-[...]agen' [...]wer-

[Twe]ede [midd]el [voor] de [Rode] loop. Behalven dit middel, heeft men door de ondervinding nog een ander, 't welk in 't gebruik van rype rode druiven bestaat, die men echter niet altyd kan hebben, en ook zoo souverein of voortreffelyk niet zyn. Want als dezelve in de maand van Maart recht ryp en door de hete stralen der zonne gekookt zyn, mag men in dit geval gerust zyn lust daar aan boeten, mids dat men de beziën niet alleen uitzuigt, maar met bast en kernen opeet; door dien 't vocht alleen meer quaad dan goed doet, en de ziekte verërgeren zoude; waarentegen de druiven, zoo als zy aan den bos zyn, en daarmede insgelyks eenige dagen achtervolgt, en midlerwyl maat in eeten en drinken gehouden, de pyn niet alleen verminderen, maar de ziekte ook volkomen genezen.

[...]kt ook

Ik ken 'er veel, die zoo wel uit Europa quamen, en deze ziekte met zich bragten, als ook uit Oost-Indie te rug keerden, en insgelyks daar mede behebt waren, welken door een van deze twe middelen zich zelf geholpen hebben, ten ware zy geen tyd hadden, om dezelve te gebruiken, of hier te blyven, en de cure, welke juist niet al te veel tyd, nog minder kosten vereischt, te ondergaan. Dat dit laatste middel echter niet doorgaans alleen geholpen heeft, daar van zyn de omstandigheden te lang, om alhier verhaalt te worden. Genoeg dat meer dan 100 menschen als zoo vele getuigen verstrekken, dat ontrent deze beide geneesmiddelen niets onwaar of verdicht is.

De Melk is aan de Kaap zeer schaars. Gelyk ik voorheen heb gezegt, dat de druiven niet altyd zyn te bekomen, zoo moet ik ook erinneren, dat de melk zeer schaars is, door dien de boeren geen melk aan de Kaap te merkt brengen; ten dele om dat de weg te lang is, en de melk onder wege door de hitte van de Zon zuur word; en ook vermids zy dezelve tot onderhoud van haar eige menschen gebruiken. By gebrek echter van deze beide middelen, heeft een ervare man, genaamt *Justus Benrath*, die wel Licentiaat in de medecynen is, dog hier maar als Opper-Meester begroet word, een van myne vrienden en welbekenden, genaamt *Hendrick Geursen*, door een ander en gantsch ongewoonlyk middel genezen, na dat hy reeds drie jaren daar van afgemat was, om dat hy dezelve uit Holland te Batavia, en van daar wederom hier gebragt had, zonder die ziekte eens quyt te zyn geweest, gelyk hy dan daar na niet alleen weder gelukkig en gezond in Holland gekomen, maar ook nog heden dien dag aldaar leeft.

Een Opper-meester ontdekt een ander middel voor de Rode loop,

Na

Waar uit dat middel bestont.

Na dat deze *Benrath* van gemelden *Geursen* had verstaan, dat hy reeds zoo veel geld in artzeneyen verquist had, om van deze quynende en hem gantsch afmattende ziekte te worden bevryd, dog altyd achter 't net had gevischt, en maar eenige baat door 't gebruiken van een ziertje *Opium* of Heulsap 's morgens en 's avonds, had gevonden, zoo verviel hy op de wonderbare gedachten, om hem van 't gemeld *Opium* Klisteer te vervaardigen, en te zien, of 't zelve niet van onderen krachtiger werking doen, en 't quaad t'eenemaal verhelpen zoude.

Wanneer nu de gemelde *Geursen* besloten had, om die cure t'ondergaan, begaf de Oppermeester *Benrath* zich na huis, en vervaardigde uit 6 onsen *Opii Crudi* een Klisteer, welke hy tegen den avond appliceerde of zettede. De gemelde *Geursen* verzocht my zeer instandig, om dien nacht by hem te blyven, gelyk ik ook deed; dog ik wil wel bekennen, dat door dien hy geweldig begon te malen en te revelen, de nacht my lang genoeg viel; tegen den morgen echter begon hy te sluimeren, en ontwaakte niet voor 's avonds, wanneer hy wederom t'eenemaal bedaart, maar echter nog wat slaperig was; den volgenden dag was de slaaperigheid ook over, en hy zoo verre van de Rode loop bevryd, dat hy zich nog tamelyk in acht nemen, en den uitslag verder afwachten moest.

Word volkomen genezen.

Na zyne te rug komst in Holland heeft hy aan eenige agtergelate vrienden en bekenden geschreven, dat hy van de drie-jarige Rode loop nu volkome genezen was, en wederom in krachten toenam, na dat hy te voren t'eenemaal uitgeteert was geweest, en 'er als een *Sceleton* of geraamte uitgezien had. Hoe ongerymt dit middel voorquam, heeft het nogtans goede werking gedaan. Of 't echter aan diergelyke zieken op andere oorden even zoo zeker als hier zoude konnen worden gegeven, is een vraag, die ik liever den Lezer te beantwoorden overlaat, dan dat ik myn eige gevoelen daar ontrent zoude uiten.

Een opper-Meester. maakt uit de schors van kreupelhout een Artseney voor de Rode loop.

Zeker ander Opper-Meester, genaamt *Johannes Carnak*, uit Brunswyk geboortig, die voor den gemelden *Benrath* onmiddelbaar hier is geweest, en by wien de geleertheid juist niet al te diepe wortelen had geschoten, maar die echter zich zeer bevlytigde, om iets nieuws en ongemeens uit te vinden; gebruikte en verzon een ander hulpmiddel tegen deze quynende en uitterende ziekte, makende een poeijer van de Schors van 't Kreupelhout, waar van op zyn plaats melding gedaan is, welk poeijer door de lyders ingenomen wierd.

Kreupelhout.

Diergelyke kreupelbosschen vind men veel ontrent deze Kaap, en vermids men jaarlyks zeer veel van dat hout brand, en de Leertouwers alhier de schors tot 't bereiden van leer gebruiken, zoo kan men zeer gemaklyk aan die schors, en bygevolg ook aan 't gemelde poeijer komen. De heesters zyn niet hoog of dik; zynde niet over 8 of 9 voet hoog en een voet dik. En wanneer men ze laat staan, om meer hout te winnen, zoo heeft men by ondervinding, dat zy dezen wasdom bereikt hebbende, uitgaan, en eindelyk omvallen.

De schors van dit hout is ruim een duim dik, van buiten gantsch hobbelig, donkergraauw, en van binnen bruin; wanneer ze in de Zon word gedroogt, is zy zeer sponsachtig en vol kleine gaatjes; dezelve heeft byna geen smaak ter waereld, behalven dat zy sterk trekt, en acht ik, dat deze zamentrekkende kracht, den gemelden *Carnak* bewogen heeft, om deze schors tegen de Rode loop te gebruiken. Vermids hy echter lang voor my na Holland gekeert, en aldaar

aldaar gestorven is, zoo heb ik naderhand niet konnen vernemen, of iemand zich meer van dit middel tegen de Rode loop bedient heeft; kan ook niet zeggen, of de andere Barbiers zulks niet weten, dan of zy het met voordacht niet hebben willen gebruiken, en het voor onnut en verachtelyk gehouden en verworpen hebben.

Door dien nu uit dit verhaal blykt, dat de gemelde ziekte de nieuwelingen en andere vreemdelingen hier zoo licht overvalt, en daarentegen de inwoners zeer zelden aantast, zoo dunkt my, dat zulks enkelyk daar van daan komt, dat de inwoners altyd goed en gezond eeten en drinken hebben, 't welk wel smaakt, en te gelyk voedzaam en licht te verdouwen is. Daarenboven heb ik reeds voorheen gezegt, dat de vruchten, welke zelfs elders in andere oorden deze ziekte plegen te verwekken, hier van zodanige goedheid zyn, dat zy meer een tegenmiddel zouden verstrekken, dan dat zy deze ziekte bevorderen of veroorzaken zouden. Werdende, gelyk reeds is gezegt, veel ryper als in Duitschland, en daarenboven door de heete stralen der Zonne zodanig beschenen, dat zy alle scherpigheid verliezen en alle andere schadelyke eigenschappen van haar wyken moeten.

Hier by komt nog de zuivere lucht, welke dezen oord wegens hare gezondheid vermaard maakt; waar toe naar myn gevoelen, de heftige en in vele andere dingen schadelyke Zuid-ooste wind zeer veel helpt, zoo als in een van myne vorige Hoofdstukken omstandiger gemeld is. Edog ik ben niet van voornemen, om myne gedachten hier ontrent als vaste stellingen voor te dragen, maar zulks aan 't ryp oordeel van mynen Lezer over te laten.

Naar dat het nodige van de Rode loop is gemeld, zoo zal ik als nu den Scheurbuik onder handen nemen, waar van ik andermaal zeg, dat byaldien hier ontrent ook niet 't scherp bloed begrepen word, die ziekte insgelyks by de inwoners alhier niet te vinden en aan te treffen zy. Want behalven dat zy altyd gezonde, versche en wel klaargemaakte kost nuttigen, en ook een treffelyk land deelachtig worden, zoo als reeds aangetoont is, zoo leven zy daarenboven, of schoon weinig werk van hen verricht of gedaan word, altyd in een gestadige beweging; aangezien zy zich genoeg vermoeien, wanneer zy slechts na hare landeryen gaan, en de werkende slaven, de nodige bevelen geven; zoo als ook met hier of daar na toe te ryden, om de een of d'ander boodschap te doen, of een goed vriend te bezoeken.

De inwoners worden niet van de scheurbuik aangetast.

Wat echter daar en tegen de vreemdelingen aanbelangt, die menigmaal 5, 6, en meer maanden onderwege zyn, eer zy hier aankomen, en zich ververschen konnen; het is zeker, dat vele daar mede behebt, hier worden gebragt, die dikwyls ongeneeslyk zyn; door dien zy alvorens te land haar tyd met vreeten en zuipen doorgebragt, en het lichaam met allerlei ontuchtigheden gekrenkt hebben. Wanneer nu de slechte, harde, zoute scheepskost, waar mede zy op een zoo lange reis moeten te vreden zyn, nevens 't schaars stinkend water daar op volgt, zoo kan 't naauwlyks anders zyn, of een zodanig lichaam moet gevaarlyk aangestoken, en by gebrek van de gewoonlyke beweging, tot aan de dood toe bestreden worden, die ook kort daar na volgt.

De Vreemdelingen zyn te meer daar mede behebt.

Byaldien echter een mensch zich voorheen kuisch, nuchter en matig heeft gehouden, en zich als dan aan boord begeeft, zoo heeft hy, of schoon hy juist niet anders als de anderen word gehandelt, en derhalven nevens dezelven den Scheurbuik krygt, echter buiten

andere toevallen geen gevaar, dat hy daar aan sterven, of lang in de cure leggen zal. Want voor zoo veel ik 'er als nog gezien heb, zyn de meesten altyd, of schoon menigmaal hondert man te gelyk van een schip na 't Ziekenhuis wierden gebragt, binnen den tyd van 14 dagen weder genezen; terwyl de genen, die daar in bleven, en wegens onpasselykheid niet voort konden, doorgaans andere toevallen hadden, waar aan zy eindelyk stierven.

Hoe de scheurbuik aan de Kaap word genezen.

Zoo dra diergelyke scheurbuikige menschen na 't ziekenhuis worden gebragt, bekomen zy versche en wel toegemaakte kost van vleesch, reyst, keuke-kruiden en andere eetbare waren; en men weigert hen niet, om van dit versch en gezond water zoo veel te drinken, als haar lust; ja men vergunt hen ook, om nu en dan een wakkere teug goede wyn te doen, ten ware zy die trekken wat te veel herhaalden, en hare genezing daar door achteruit zetteden, in welk geval men naauw op hen past; en worden zy zelfs gestraft, wanneer zy na geen woorden willen luisteren, en anderen in hare rust beletten. Daarenboven mogen zy over dag ook gaan waar zy willen, wanneer zy den Binnevader van 't huis slechts daar van verwittigt hebben, en op haar uur maken weder t' huis te zyn.

Deze kleine inschikkelykheid helpt deze lyders zeer veel; te meer doordien zy aan boord als opgesloten, van dit alles niets hebben konnen deelachtig worden. Ten einde echter ook de cure te schielyker voortga, en zy haast weder tot hare vorige gezondheid geraken mogen, zoo geeft de Opper-Meester met zyne by zich hebbende twee Onder-Meesters, die ieder een byzonder vertrek in dat huis hebben, de Patienten van tyd tot tyd poejers tegen den scheurbuik in, en laat door den Binnevader de bad-stove heet maken, ten einde zy daar in gemaklyk zweeten of stoven; welk zweeten vele wederom t'eenemaal geneest, terwyl 't poeijer van binnen ook zeer goede werking doet.

Bad-stove hoe die uitziet.

Ten einde ik echter deze badstove duidelyk beschryve; dezelve bestaat uit klaar helder water, waar in verscheide kruiden en bladeren van voortreffelyke bomen gedaan en over 't vuur uitgetrokken worden; daar onder Citroen-bladeren, Laurier-bladeren, Rosmaryn, Salie, Sirische Marum, Pinpernel, Majoraan, en vele andere welke in den tuin van de Illustre Compagnie overvloedig en treffelyk plegen te wassen. Alle deze kruiden nu veroorzaken een ongemenen reuk, en voor diergelyke Patienten een voortreffelyke versterking, alzoo dat wanneer zy 't bad eenige reizen hebben gebruikt, zy zeer ras weder alleen leren gaan, en zoo vaardig en luchtig worden, als zy voor de scheurbuik geweest zyn.

Hoe de perzonen worden gehandelt die 't bad niet konnen verdragen.

Vermids zich echter onder deze scheurbuikige menschen zommigen bevinden, die wegens hare tedere natuur, of wegens hare zwakheid, of ook wegens hare hoge jaren, dit bad niet wel konnen verdragen, als 't welk haar nog meer zoude verzwakken, als zy 'er lang in moesten zyn, zoo helpt de Oppermeester deze menschen met andere goede zweet verwekkende middelen van binnen, ten einde zy te lichter aan 't zweeten geraken, en niet langer behoeven te zitten. Edog dient te worden aangemerkt, dat oude menschen, een weinig sterk van den scheurbuik aangetast, gevaar lopen, van niet licht te worden genezen, en het doorgaans met de dood te bekopen.

Worden 'er eindelyk ook zommigen gevonden, gelyk veelmaals geschied, en zeer licht aan boord gebeu-

gebeuren kan, die behalven den ſcheurbuik, mede ope-wonden hebben, en derhalven door pleiſters moeten worden genezen, zoo heeft de cure langer tyd als wel anders van noden. Want zodanige Patienten konnen 't bad niet gebruiken, ten ware men hen droog en toegedekt doet zweeten. Daarenboven worden de wonden, zoo lang als de ſcheurbuik duurt, hoe langs hoe erger en ongeneeslyker, en t'eenemaal ontſtoken. En wanneer de ſcheurbuik reeds is genezen, moeten die menſchen echter nog langer vertoeven, en wachten, tot dat de ope-wonden insgelyks weder genezen zyn.

XXIV. HOOFTSTUK.

Van de ongemakken, ziektens en qualen der inwoners aan de Kaap de Goede Hoop, en hoe dezelve doorgaans worden veroorzaakt.

Wat van de Dronkenſchap aan de Kaap te merken zy. Aan de Kaap is niemand ziek aan den ſteen. Hoofdpyn van dronkenheid hoe te genezen. Wat van 't Kaapſche bier aan te merken. Europeaanſche bieren aan de Kaap gezond. Zyn zeer duur. Derhalven drinkt men liever wyn. De Schryver heeft menſchen gekent die de ſteen hadden. Podagra, Chiragra en Gonagra is aan de Kaap onbekent. De Schryver kent maar drie perzonen, die het gehad hebben. Venus-ziekten hoe die worden genezen. Pleuris gaat ſterk in zwang. Niemand ſterft daar aan. Ongemeen bloeden uit de neus van een zeker man. Veroorzaakt blindheid. Kan niet genezen worden. Nog een exempel van ſterk bloeden. Voorteken van de bloedſtorting. Loopt zeer ſterk. Aderlaten veroorzaakt eenige ſtilte. Waar dit ongemak van daan komt. Van de ziektens der Vrouwen. De opſtopping der Obſtructio Menſium *is aan de Kaap wat zeldzaams. Hulpmiddel.* Fluor Albus *gaat te ſterker in zwang. Opſtyging ook niet zeldzaam. Exempel van een Vrouwsperzoon. Een ander diergelyk exempel in Duitſchland voorgevallen. Oogpyn gemeen aan de Kaap. Waarom. Zeere oogen treffen voornamelyk de kinderen 't pynlykſt Daar tegen is geen heilzaam middel bekent. Zeker Vrind geeft den Schryver raad Waar uit dit middel beſtaat. Doet goede werking aan den uitvinder zelf. De Schryver heeft dit middel uit Europa naar Afrika gezonden. Verkoudheid is aan de Kaap een algemene plaag. Kinderen ſtaan voornamelyk veel daar aan uit. Raad tegen de verkoutheid. Hottentotten zyn 'er t'eenemaal van vry. Beſlote winden veroorzaken grote pyn. Raad daar tegen. Jicht aan byde de Sexen gemeen. De Schryver heeft de jicht ook bekomen. Word daar van onverhoeds bevryd. Zeere keel aan de Kaap gemeen. Raad daar voor. Hoe men aan de Kaap de maag geneeſt als die bedurven is. Wat de Slaven in dat geval doen. De Auteur beſluit de beſchryving van de Kaapſche Ziektens.*

TOt nu heb ik u de ziektens voor oogen geſtelt, welke meer de vreemdelingen als de inwoners betreffen, en zulks zoo goed als in myn vermogen is geweeſt, 't welk in dit ſtuk zeer gering is. De natuur van de zaak vereiſcht als nu, om daar by te voegen de genen, waarmede de inwoners zelf, zoo wel van 't mannelyk als vrouwelyk geſlacht, behebt zyn. Door dien echter 't mannelyk geſlacht alomme in de waereld den rang boven 't vrou-

welyk geslacht heeft, zoo zal ook niet qualyk worden gėduid, by aldien ik daar van een begin maak, en derzelver gewone onpasselykheden 't aldereerste aantone.

Ondertusschen door dien de gewoonlyke en gemene drank der mannen zoo wel als die der vrouwen, behalven dat deze wat zuiniger en gematigder daar ontrent omgaan, hier te lande wyn is, niet van den Ryn, of uit Vrankryk, of uit Spanje, veel min uit Persie, of andere Asiatische en Afrikaansche landen herwaards gebragt, maar die alhier zelfs in de grootste overvloed valt, en van ongemene goedheid en deugd is, zoo als elders reeds is aangetoont, zoo is 't ook niets nieuws, dat dezelven een wakkeren roes drinken. Edog niet zoo zeer als zy alleen zyn, of in een kroeg by elkander komen, zynde hier 't afschuwelykste laster, dat iemand beschonken langs straat gaat, en verliest zodanig een daar door wel ras zyn goeden naam, maar by vrolykheden en gastmalen, wanneer niet een alleen, maar alle de genodigden dronken gezien worden. Want als dan word zulks niet qualyk genomen, ten zy 'er een onder 't gezelschap was, die zyn werk van zuipen maakte en dagelyks dronken gezien wierd.

Wat van de dronkenschap aan de Kaap te merken.

In zodanige gevallen wacht men zich juist zoo naauw niet; en is zulks ook een zaak, die eerder gezegt als werkstellig kan worden gemaakt, wordende de wyn niet alleen uit glaasjes, maar uit Pokalen, waar in menigmalen een pintje en meer in gaat, gedronken. En wyl de wyn van zich zelve zeer sterk en goed is, of schoon maar een half jaar oud, zoo is licht te denken, dat men van zulke gastmalen en andere vrolyke maaltyden niet zonder een brave roes afscheid, te meer door dien de wyn, dien ze zelf bouwen, en 't eeten 't welk zy ook zelf hebben, of ten minsten schieten konnen, als 'er al wildbraad by moet zyn, zeer weinig of niets kost; 't welk ook de rede is, dat diergelyke vriende-maaltyden, waar van men een wakkeren roes met zich na huis neemt, zeer dikwyls voorvallen.

Zulks zeg ik echter niet, met een oogmerk, als of ik de dronkenschap als een algemene en gewoonlyke ziekte der mannen aan deze Kaap wilde aanmerken, aangezien dezelven niet zoo zeer hier alleen, als wel de gantsche waereld door hare heerschappy oeffent; maar enkelyk om den Lezer met verwondering te doen zien, of schoon hier zeer sterke wyn word gedronken, nogtans niemand word gevonden, die aan den steen ziek is, terwyl deze ziekte elders, voornamelyk in wynlanden, als een vaste en ontwyffelbare gezellinne op de hielen volgt de genen, die zich aan den wyn overgeven, en daar van dagelyks te veel tot zich nemen.

Aan de Kaap heeft niemand ongemak aan den steen.

Of zulks nu aan de gezonde lucht of de goedheid en eigenschap van den wyn zelf, of aan iets anders toe te schryven is, zulks zal ik den Lezer laten oordelen. En hier alleenlyk by voegen, dat wanneer de Dronkaards den volgenden dag pyn in 't hair hebben, zy dezelve met een kopje warme koffy of thee wel ras weten te verdryven, zonder dat hen zulks duur komt te staan, om dat koffy en thee door de menigte, die der jaarlyks uit Indie komt, hier heel goed koop is.

Daar word hier ook wel bier, uit zeer schone gerst, die hier valt, gebrouwen, zoo dat men juist niet altyd wyn behoefde te drinken; daarenboven worden verscheide treffelyke bieren herwaards gezonden, zoo van Zerbst, Brunswyk, als uit Holland, die de plaats van wyn wel zouden konnen bekleden; edog het bier alhier is op verre zoo goed niet, als dat uit Europa, aangezien, zo men

Wat van 't Kaapsche bier aan te merken.

men een weinig hertig of veel daar van drinkt, om den dorst te lessen, het zelve dronken maakt, en te gelyk opblaast, en niet zakt, wordende de genen, die daar van drinken, ongemeen met winden geplaagt, behalven dat zy daarenboven ook doorgaans de koude of droppelpis daar van krygen. Wat my aanbelangt, ik acht, dat de hop 't opblazen veroorzaakt, aangezien 't water zeer treffelyk goed en de gerst ongemeen schoon, zuiver en rynis; waarentegen de hop, die altyd uit Europa herwaards moet worden gebragt, een heftige verandering onder de Verzengde Luchtstreek of *Zona Torrida* ondergaat, en daar door zeer veel van zyne krachten verliest, zoo dat dezelve byna bedorven hier komt: Dienvolgens kan 't wel niet anders zyn, of 't bier moet ook een verkeerde eigenschap aan zich nemen, en daar door grote ongemakken aan de menschen veroorzaken, zoo men den Brouwer, die zyn werk juist ook niet al te wel verstaat, al de schuld niet geven wilde.

Europesche ... aan ... Kaap ... nd.

Wat echter aanbelangt, de bieren, die uit Europa herwaards worden gezonden, 't is niet t'ontkennen, dat dezelven zeer goed, helder en klaar, en deswegen ook zeer gezond zyn, en dat zy aldus zekerlyk in plaats van wyn zouden konnen worden gedronken; maar behalven dat men van dezelven zoo ras een roes zoude weg hebben, als van de wynen zelf, zoo is 'er nog een zwarigheid, dien den gemenen man 't bier drinken meest belet, namelyk dat een vat van zulk bier, ontrent hondert en twintig pinten Amsterdamsche maat houdende, en by de Culmbachsche maat niet veel meer als een emmer bedragende, doorgaans voor veertig of zes en veertig guldens verkogt word, en als men het by 't pintje wilde laten halen, men een gulden voor ieder pintje zonde moeten geven. Door dien men voor dat geld drie of viermaal zoo veel wyn kopen kan, zoo drinkt een jegelyk over tafel liever wyn, dan dat hy zoo veel geld voor dit gekookt en met hop bitter gemaakt gerste-water besteden zoude.

De Schryver heeft menschen gekent, die den steen hadden.

Ondertusschen kan ik ook niet wel met stilzwygen verby gaan, dat ik twee of drie menschen heb gekent, die aan den steen elendig en gevaarlyk krank lagen; edog deze perzonen hadden die quaal reeds in Europa gehad, en dezelve met zich herwaards gebragt; of van hunne ouders als haar aandeel geërft; en bevond zich onder deze gemelde drie perzonen een meisje, naauwlyks tien jaar oud, 't welk zeer felle pyn uitstond. Mynes bedunkens heeft 't zelve dat euvel van haar vader, die insgelyks dikwyls daar aan ziek lag, geërft, of is daar mede geboren, en heeft de stenen op de waereld gebragt, te meer wyl zy kort na hare geboorte steentjes geloost heeft; door dien echter een Zwaluwe geen zomer maakt, zoo geven ook zoo weinigen of maar dit laatst voorbeeld geen gevolg ontrent alle andere inwoners.

Podagra; Chiragra en Gonagra, aan de Kaap onbekent.

'T Geen als nu van deze ziekte gezegt word, kan ook van 't *Podagra*, *Chiragra*, *Gonagra*, en alle diergelyke ziektens, door ongeregelt leven voortkomende, werden gemeld. Want of schoon hier geen vreeters, zuipers, hoerejagers en allerhande diergelyk volk ontbreekt, maar een grote menigte daar van voorhanden is, zoo weet ik my niet te binnen te brengen, meer dan drie onder dien gantschen hoop gekent te hebben, die met diergelyke elendige en pynlyke ziekte behebt waren; welke daarenboven zoo menigmaal als zy daar van wierden aangetast, zoo wel wierden gehandelt dat de pyn juist niet zoo onlydelyk was, dat zy gestadig 't bed houden moesten.

De Schryver kent maar drie perzonen die 't hadden.

 Wat

Wat my aanbelangt, ik acht, dat het warme bad, voorheen beschreven, die gemelde drie perzonen zeer veel dienst heeft gedaan, aangezien twee van hen grote verlichting gevoelt hebben, niet tegenstaande zy 't bad niet recht hebben gebruikt, door dien zy den mond den teugel te veel vierden, en zich niet in acht namen, zoo als men by een zulke cure behoort te doen. Edog ik zwyg hier wederom van hen stil, uit rede, by de beschryving van 't warme bad reeds bygebragt, terwyl men wegens drie slempers niet kan besluiten, dat alle de andere of vele inwoners aldus zyn.

Venus-ziektens hoe te genezen.

Op die gemelde plaats heb ik ook gezegt, dat in 't warme bad onder anderen de spaansche pokken en andere Venus-qualen insgelyks genezen zyn, 't welk een teken is, dat den oord alhier van dat schuim ook niet zuiver is. De Wondartzen genezen zodanige menschen op dezelve wys, als in Europa gebruiklyk is, te weten met quikzilver, van buiten en van binnen te laten gebruiken; ondertusschen achten zy niet nodig, om daar mede zoo bedekt als in Europa te werk te gaan, maar zeggen rond uit, dat zulks alhier geen schande is. 't Zy wat 't zy, 't is zeker, dat een zodanige te sterven komende, zy opentlyk zeggen, dat indien hy zich zelve in acht genomen, en zoo licht niet gelopen had, hy niet zoude gesturven zyn.

Pleuris sterk in zwang.

Daar worden 'er ook veel gevonden, die met 't zydewee geplaagt zyn, en daar aan zoo grote en ondraaglyke pyn uitstaan, dat men menigmaal meent, dat zy 't leven daar by inschieten zullen. Edog by aldien zy den maag niet overladeden, of altyd met verdouwelyke spys verzadigden, ook niet zoo zeer op eeten en drinken gezet waren, nog haakten naar 't geen den mond smaakt, zonder te zien of 't gezond of ongezond is, zoo acht ik, dat die ziekte ook zoo zeer gemeen niet zoude zyn. Of schoon de Wondartzen veel moeite hebben, om diergelyke menschen te genezen, zoo achten zy die moeite niet, om dat zy daar voor rykelyk betaalt worden. Daarenboven zyn zy gelukkig in de cure, aangezien ik niemand ken, die daar aan gestorven is; heb ook zelfs van geen exempel gehoort.

Ongem bloeden de neus

Ik heb twee brave mannen gekent, die beide myne goede vrienden waren, welke ongemeen sterk uit de neus bloedden, waar van de eene reeds overleden, en de ander nog in leven is. De eerste was genaamt *Willem Coessenaar*, die verscheide ampten bekleedde, en ten laatste winkelier in dienst van de Illustre Compagnie was; een man, die waarlyk goed natuurlyk verstand had, en in alle zyne verrichtingen een ongemenen yver en trouw deed blyken, hoewel de Heer Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* menigmaal zeer hard met hem heeft geleeft, terwyl hy geen schuld, maar die zich zelven te wyten had.

Het gantsche geval zal ik hier niet aanhalen, maar alleenlyk nog zeggen, dat deze eerlyke en onschuldige man, daar door met zodanige schrik wierd bevangen, dat het bloed eerst uit de neus, en aldaar geen ontlasting genoeg vindende, door den mond, ooren en oogen zoo menigvuldig uitberste, dat men 't zelve lang niet heeft konnen stempen; en ben ik vastelyk van gevoelen, dat wanneer 't bloed geen doortocht gevonden had, de man opstaande voet dood gebleven zou zyn. Edog dit zy hoe 't zy, niet lang na dit vervaarlyk bloeden, 't welk verscheidemalen weerom quam, wierd deszelfs toestand nog veel droeviger, vermids hy byna blind, en daar door gedwongen wierd, om zyne bediening neer te leggen, die hy by

by de Justitie als Secretaris roemwaardig mede bekleedde, zo dat hy de Winkeliers-fonctie maar alleen aanhield, waar in zyne getrouwe huisvrouw hem zeer veel bystand, en treffelyk de behulpzame hand bieden konde.

Hy heeft wel geen kosten gespaart, om zich te laten genezen, ook geen pyn ontzien, maar alles gedaan, wat mogelyk was, om zyn gezicht weerom te bekomen, hebbende niet alleen een haire draad door den nek laten trekken, maar ook veel andere pyn uitgestaan, maar alles vergeefs; hy was blind, en bleef blind, tot dat hy eindelyk na een langdurige ziekte in 't jaar 1709 overleed.

een ... ipel ... lerk ... len. De twede, die nog leeft, insgelyks een wys en verstandig man, genaamt *Pieter de Meyer*, als nu Secretaris van den Heer Gouverneur, en van den Raad van Policy, die daarenboven meer bequaamheid heeft, dan een van de andere my bekende Leden van den Raad, voelt nog voor of na, en zelfs niet zoo lang als 't bloeden uit de neus duurt, eenige de minste pyn, weshalven hy ook niet kan zeggen, waar dat ongemak van daan komt; en weet ook niet, wanneer het weder zal komen, ten zy hy ziet en bespeurt, dat hy eenig bloed spuuwt. Want de ondervinding heeft hem als nu zoo veel geleert, dat wanneer onder 't spog geronne bloed vermengt is, onfeilbaar daar op 't bloeden uit de neus zal volgen, 't welk dan ook 2 of 3 uuren na 't gemelde teken met zodanig geweld begint, dat men niet anders zoude denken, dan dat'er een ader in de neus geborsten, of iets anders in 't lichaam aan stukken was.

Doorgaans echter komt 't bloed zo menigvuldig, dat het niet ras genoeg t'zamen uit de neus konnende, en den weg daar te naauw vindende, ook te gelyk den mond met hele stralen uitloopt, zodanig als of en in de neus en in den mond aders geopent waren. En zulks duurt zoo lang, tot dat byna een spoelkommetje vol is, wanneer 't een weinig begint te bedaren, en 't maar droppelswys komt. Waar na hy voor ditmaal niet meer uit de neus bloed, behalven dat hy nog 2, 3, of 4 dagen geronne bloed spuuwt.

Dit bloed-spuuwen is de wegwyzer, waar na hy altyd ontrent deze heftige bloedstorting moet op zyne hoede zyn; en moet hy derhalven naauw op 't spog letten, ten einde hy niet onverhoeds overvallen werde; want by aldien hy het geronne bloed bespeurt, zoo heeft hy als nu door 't dikwyls weerkomen van dit toeval, uit de ondervinding geleert, dat hy het zelve door hulp van een aderlating voorkomen kan, wanneer hy zich namelyk eene ader laat openen, zoo dra hy 't eerste beginzel van bloedspuuwen gewaar word, aangezien 't bloed alsdan door deze gemaakte opening, in netter order gehouden word, en niet weder ten neuze of mond uitloopt. Of nu zulks van de bloedrykheid van dien gemelden wakkeren man van daan komt, zulks zal ik den Lezer laten onderzoeken. Wat my aanbelangt, ik weet, dat hy van gevoelen is, dat zulks door 't sterk wyn drinken word veroorzaakt, waar van hy achtervolgens zyne eige belydenis voor dezen, en eer hy getrouwt was, een groot liefhebber geweest is, niet tegenstaande ik hem nooit dronken gezien heb. Hy heeft ook deswegen na dien tyd geen wyn meer nog over tafel of anders willen drinken, ten ware hy sterk wierd verzocht, wanneer hy om te gehoorzamen, ten hoogsten een klein glaasje tot zich nam, en voor 't overige zyn dorst altyd met een warm kopje thee of koffy, of met zuikerbier alhier, gelescht heeft, waar van ik op een ander tyd bericht geven zal. Waar dit ongemak van daan komt.

Van myne kant wenschte ik van herten,

herten, dat ik niet alleen de oorzaak van dit groot en ook misſchien gevaarlyk ongemak wiſt, maar ook dien eerlyken oprechten vriend een zodanig middel konde aan de hand geven, dat hy t'eenemaal daar van bevryd wierd, of dat ik hem ten minſten zoo veel helpen konde, waar door hy eenige verlichting van de zoo menigmalige wederkomſt van 't bloed gewaar wierd, 't welk of ſchoon zonder pyn geſchied, nogtans zoo veel ongemak veroorzaakt, dat hy menigmaal verſcheide dagen zyn ampt niet waarnemen kon.

Van de Vrouwelyke ziektens.

En aldus heb ik 't nodige van de gewoonlyke ongemakken der mannen bericht. By de vrouwen, welker toevallen als nog overig zyn, zal ik bezwaarlyk zoo lang vertoeven, ten dele wyl 't geen de kraamvrouwen aanbelangt, reeds in den beginne aangehaalt is; en ook wyl my als een Vryer niet betaamde, om de vrouwelyke zwakheden zeer veel te onderzoeken, als waar in ik ten minſte door ſchaamte en eerbaarheid weerhouden wierd. Daarenboven word dit Hoofdſtuk buiten dat veel langer, als myn voornemen wel geweeſt is, en ik ben beducht, dat gy met het doorlezen te veel tyd verſpillen zult.

Ten einde ik echter ook niet met ſtilzwygen verby ga, 't geen de dagelykſche ondervinding en de gemeenzame ommegang met Barbiers my heeft geleert, zoo als ook niet minder 't geen ik met eige oogen heb moeten aanzien, zoo zeg ik dienvolgens, dat dit geſlacht zeer zelden over de ongeregeltheid of gantſch *Obſtructio menſium* klaagt, aangezien zy nevens 't gemeen middel van ſaffraan met een glaasje warme wyn, of dezelve uitgetrokken, met een kopje warme thee, nog zeer veel andere raad weten en gebruiken, waar na ik echter nooit nieuwsgierig geweeſt ben, om dat ik my verbeelde, dat zulks nooit te pas

De ongeregeltheid en Obſtructio menſium is aan de Kaap iets zeldzaams.

zoude komen of my nog voordeel of ſchade toebrengen konde.

Fluor gaat te ker in zwang

Veel groter aanſtoot en ongemak lyden zy door den *Fluor albus*, die onfeilbaar groter pyn en gevaar onder haar veroorzaken, en ook geweldiger in zwang gaan moet, om dat ik my zeer wel weet te binnen te brengen, dat de Barbiers dikwyls van deze ziekte met elkander ſpreken, de eene zoo veel en de andere wederom zoo veel diergelyke Patientien op telt; welke artſenyen zy echter daartegen gebruiken, zulks is my t'eenemaal onbewuſt, om dat ik 't daar voor hield, dat 't vergeefſche moeite waar, om veel na zodanige zaken te vragen, die my niet raakten, en welkers oorſprong my even zoo onbekent, als de daar tegen gebruikte middelen my onnut waren.

Opſtygingen oc niet zc zaam.

Aldus zyn ook de menigerhande zoorten van Opſtygingen, of moederſpullen onder haar niet ongemeen, voornamelyk als men het van de ongetrouwde aannemen wil. Want vermids deze zeer weinig arbeiden, en daarentegen zeer dartel en weelderig opgebragt worden, en niets anders dan om nodeloze dingen te denken hebben, zoo zyn zy doorgaans aan de wulpsheid zodanig overgegeven, dat zy eindelyk dit quaad moedwillig op den hals halen, waarmede zy ook menigmaal zoo zeer worden geplaagt, dat men veeltyds, als deze woedende ziekte haar overvalt, meent, dat zy de vallende ziekte hebben.

Exemp van een Vrouwperzoo

Ik heb een vrouwsperzoon gezien, die dikwyls ruim acht dagen na malkander aan die quaal te bed lag; en vermids ik toenmaals in haar zuſters huis aan tafel ging, verzocht my de man, dat wyl niemand meer van de andere buren 's nachts by haar blyven, en zyne vrouw nevens den volwaſſen zoon de hand bieden wilde, ik hem toch de vriendſchap zoude doen, om by haar te blyven. Wanneer ik

ik zulks dan ook deed, zag ik de eerste nacht wel ras, waarom de andere vrouwsperzonen, die in de buurt woonden, schuwden, om by haar te waken; want wanneer zy eene verheffing kreeg, zoo stond niet alleen een witte schuim op haar mond, maar zy trok den mond ook vervaarlyk, terwyl zy de tanden zoo vast op elkander hield, dat men geen lepel of iets anders daar tusschen konde krygen, en aldus de omstanders in een grote verlegentheid bragt.

Den volgenden morgen verzocht de waardin my wederom, om by dag haar ook by te staan, 't welk ik eindelyk dan ook half tegen myn zin, drie dagen en drie nachten uithield. Edog ik derf verzekeren, dat wanneer my iemand jegenswoordig, nu ik weet, hoe het ontrent zulke patienten gaat, en wat daar by te doen is, veel geld wilde geven, om nog maar eenen nacht daar by te blyven, ik hem op 't alderbeste voor zyn geld bedanken en heene gaan zoude; niet om dat ik mynen evennaasten in nood niet wilde bystaan, maar wyl ik onbetaamlyk acht, dat ongetrouwden diergelyke Patienten helpen, welke in zodanige vlagen alle schaamte vergeten, en zulke woorden uitstoten, die een vernuftig mensch nooit spreken zoude, waar in ook een kuisch gemoed slecht behagen schept. En kan ik daarenboven met waarheid zeggen, dat ik de eerste daar aan volgende dagen mynen duim, dien ik haar in de verheffigen altyd in de linker zyde moest zetten, niet voelde, om dat dezelve door 't sterk drukken gantsch dood en doof was.

Wanneer ik dit geval aan een zekeren ouden bekenden goeden vriend verhaalde, lachte hy daar over niet weinig, en gaf my daar op 't volgende tot antwoord: 't Gebeurde eens, zeide hy, in een voorname stad van Europa, dat onder andere diergelyke Patienten scheen, als of een sterke vryster met *Convulsionibus Epilepticis* aangetast wierd, zodanig dat verscheide jonge karels werk genoeg vonden, om haar te houden. Wanneer zy echter onder allerhande geestelyke vermaningen, die zy aan de Omstanders deed, ook vele onbetamelyke woorden liet onderlopen, zich onder schyn van Convulsien ontblote, allerhande geile posturen maakte, en eindelyk een jongman zelfs na een verbode plaats voelde, zoo gaf zy niet duister te verstaan, waar mede zy zoude konnen geholpen worden.

Deze waarde vriend vraagde my eindelyk, na dat hy dit had verhaald, of misschien de vrouwen alhier ook met diergelyke remedie te helpen waren? of zoude hebben konnen geholpen worden? Waar op ik hem echter alleenlyk antwoordde: Dat diergelyke omstandigheden hier niet voorgevallen waren, ten minsten dat ik daar van niet gezien of gehoort had, en dat ik hem derhalven nog ja of neen konde antwoorden, maar zulks overlaten moest aan den geen, die de verborge dingen weet, en de gedachten der menschen kent.

Meer kan ik u van de vrouwelyke ziektens en qualen niet berichten; verzoeke ook niet qualyk te duiden, dat hier mede voor den dag gekomen ben. Nu is 't nodig, dat ik hier by voeg de ziektens, welke zoo wel ontrent ouden als jongen van beide geslachten gemeen zyn. *Meer kan de Schryvan de vrouwelyke ziektens niet berichten.*

Hier onder bevinden zich zoo voort de lastige en pynlyke zeere oogen, als waar mede zoo wel kleine kinderen, als volwasse en oude perzonen, zoo wel Europeanen, als ook zwarten, van welke natie ook, op 't heftigste aangetast en geplaagt worden. En hoewel byna 't gantsche jaar door menschen worden gevonden, die met zeere, lopende, rode en vurige *Zeere oogen aan de Kaap gemeen.*

rige oogen opgeschikt zyn; zoo ziet men dezelven echter meer in den Drogen tyd of Lente en Zomer, wanneer namelyk de Zuid-Ooste wind heftig waait; de lucht met muggen en andere ongedierte angevult, en de stralen der zonne van de harde uitgedroogde aarde, zoo als ook van de bergen en klippen, zeer heftig weerom gekaatst worden, en de oogen geweldig zeer doen, 't gezicht verzwakken, en 't gantsche oog zeer naauw t'zamen trekken.

Hoe zodanige pyn in de oogen is.

Hoe groot de pyn van deze zeere oogen is, kan zeer licht worden afgenomen, om dat 't wit van 't oog t'eenemaal zoo rood als vuur is, behalven dat gestadig zeer scherp water uit de oogen loopt, en dezelven des te meer ontsteekt, zoo dat zy ten laatsten gantsch rood en vurig zyn. Wanneer aldus 't Latynsch spreekwoord *Lippus oculus non fert radios solis* naar den letter zeer treffelyk vervult word. Zy willen wel hier door te kennen geven, dat een onkundig mensch hoge dingen niet begrypen kan, maar als men 't zelve van woord tot woord zoude verduitschen, zoo heet het, een traanoog kan den dag niet veelen. Derhalven moeten ook de Patienten, zoo lang als zy met zeere oogen behebt zyn, 't welk menigmalen een maand en langer duurt, in huis blyven; en konnen zelfs niet verdragen, dat de houte vensters geopent worden, veel min dat een brandende kaars in haar vertrek is, om dat de oogen door 't flikkeren van de kaars nog vuuriger worden, en nog meer pyn veroorzaken. Dit alles gaat nog wel hene ontrent volwasse en oude perzonen, als die geen geschreeuw in huis veroorzaken, en zich stil houden, maar by kleine en onnozele kinderen is de benaauwtheid veel groter, en is niet wel te geloven, wat de moeder, en alle de anderen, die in huis zyn, als dan moeten uitstaan; door dien een zodanig bedroeft kind nooit op houd met huilen, zonder dat de moeders weten, wat zy zullen doen, om hare arme kinderen te helpen en te raden, lopende daarmede dan hier dan daar en brengende aldus de nachten door zonder slapen. De geenen die met zodanige kinderen in huis zyn, mogen zingen, lachen of spelen, alles is vergeefs, en houd dit naar muziek niet eer op, tot dat zy zoo moede van schreeuwen zyn, dat zy niet meer konnen, of dat zy in slaap zyn geraakt.

Derhalven was 't van herten te wenschen, dat iemand een heilzaam middel voor deze bedroefde zeere oogen wist aan te wyzen, waar voor hem ook zekerlyk de inwoners alhier niet alleen met schone maar ook klinkende woorden zouden dankbaar zyn. Want oogwater, oogzalf en andere dingen, tot nu gebruikt, en van verstandige menschen geraden, hebben nog niemand geholpen. Of schoon meergemelde *Mattys Gref* andere oogqualen heeft genezen, ja zelfs een wit vlies over 't oog met een groen dickachtig zap van Afrikaansche bloemen en kruiden, binnen den tyd van 8 dagen heeft konnen weg nemen; en 'er ook nog menschen leven, die door hem geholpen zyn, zoo heeft hy echter tegen deze lopende en tranende oogen, als nog geen geneesmiddel uitvinden, of zich zelven in dit geval raden konnen.

Een voornaam vriend ontdekt den Schryver een geneesmiddel.

Zeker voornaam vriend, dien ik deswegen schreef, heeft my een remedie overgezonden, dat in Duitschland onverbeterlyk bevonden was, maar deszelfs zeer geëert antwoord quam te laat, en ontfing ik 't zelve eerst, wanneer ik reeds weder in Europa was. Edog vermids dit hulpmiddel misschien aan anderen ook van groot nut zoude konnen zyn, zal ik 't zelve met zyne eige woorden, hoewel met deszelfs verlof en toestemming

ſtemming hier inlaſſen, en u alhier mededeelen. Hy ſchryft aldus:

Wanneer wy die felle winter hadden gehad, zag men daar aan volgenden zomer vele menſchen, die met gruwzame brandige, rode, lopende en tranende oogen overvallen wierden, welker vochtigheid ongemeen ſcherp was; waar tegen van my de univerſalia *van laxeren, aderlaten, koppen, nevens de* Remediis nitroſis *met een tamelyke werking geraden en gebruikt wierden. Wanneer ik echter zelf die quaal in een onlydelyken graad uitſtaan moeſt, zoo dat ik gedurende den tyd van drie weken genoodzaakt was, om een doek over myne oogen te hangen, of in donker te zitten, en nogtans van myne jeugd af een afſchuwen of afſchrik van alle* univerſalibus *en* Remediis internis *had, noodzaakte my de ongemeene grote pyn, om andere* remedien *bedacht te zyn, waar onder my het hulpmiddel van Matthiolus beſt behaagde.*

Weshalven ik naar deszelfs verordenering een ſtukje wierook aan een vork, dertig maal met waslicht aan brand ſtak, en telkens met twee lepels rooſe-water bluſchte, waar onder ik daar na een lepel zog roerde, en my aldus in de oogen liet druipen.

Dit maar eens gedaan en 's morgens ontwakende, voelde ik gantſch geen brand of ſcherpigheid meer in de oogen, edog uit voorzorge gebruikte ik dit middel nog eens, en beſpeurde verder geen ongemak ter waereld meer.

Dit middel, zegt hy wyders, had ik naderhand ook aan twee of drie anderen geraden, en zy zyn zoo wel als ik gelukkig genezen; vermids echter de vrouwe-melk eenigzins ſchaars was, konden zich van dit geneesmiddel niet bedienen, alle de geenen die ik 't wel geraden had; weshalven, zegt hy eindelyk, de vraag is, of deze cure, in geval de gemelde melk naar wenſch te bekomen was, ook niet op de Kaap de Goede Hoop by diergelyke Lyders wel uitvallen zoude?

Byaldien ik, zoo als reeds is gezegt, dit goedaardig antwoord, als nog op de plaats ontfangen had, zoude ik niet veel moeite hebben ontmoet, om eenige proeven daar van te nemen, te meer door dien 't zog zoo heel ſchaars niet is, en zoo niet van Europeaanſche vrouwen, ten minſten echter van Slavinnen zeer gemaklyk te bekomen is. Edog de tyd zal wel ras leren, of dit hulpmiddel goed bevonden is of niet, en verwacht ik op 't ſpoedigſte antwoord op den brief, dien ik ten dien opzichte aan een van myne wel bekende aan de Kaap geſchreven heb. *De Schryver heeft dit middel uit Europa naar Afrika gezonden.*

Een algemene plaag is ook de Verkoudheid, waar van niemand, groot of klein, jong of oud, vrouw of man verſchoont blyft, maar menigmaal zoo heftig word aangetaſt, dat men niet weet, waar zich te keeren of te wenden. Dit ongemak ziet ook geen tyd van 't jaar aan, en word men zoo in de Zomer als in de Winter, zoo wel in de Lente als in de Herfſt zeer licht daar van aangetaſt, te meer als men de borſt niet wel bewaart, en dezelve van een verkoelende lucht wil aanwajen en verquikken laten. Voornamelyk echter zyn hier andermaal de klyne kinderen te beklagen, als die haar nood niet anders dan door erbarmelyk huilen weten te zeggen, welke dan ook, als zy dit ongemak hebben, niets om de borſt geven, maar dezelve van zich ſtoten, en nergens mede konnen worden geſtilt, maar zonder verpozing blyven ſchreeuwen. *Verkoudheid aan de Kaap een algemene plaag.*

Wie is echter in ſtaat om altyd in huis te blyven, en zich uit den wind en de ope lucht te houden? Hoe meer men zich koeſtert, hoe eerder men van dat ongemak word overvallen, gelyk blykt aan de genen, die zich in den Regentyd dikker kleden als in den Drogen-

tyd. Want zoo dra zy van klederen veranderen, raken zy zoo wel verkoud als de genen die zelden in de ope lucht komen. Derhalven is geen beter artzeny tegen dit ongemak, dan zich zelven te leren kennen; dat is, op zyne hoede te zyn en niet in de ope, voornamelyk avond- en morgen-lucht te gaan, ten ware men dezelve alvorens gewoon zy; en 't zelve ook niet te doen, als de Zuid-ooste wind sterk waait, of dat de lucht betrokken en met wolken is. Wie zulks niet gade slaat of met de borst open gaat, moet niet verwondert staan, dat hy heel dikwils en telkens zeer sterk verkoud word.

Verwonderens waardig echter is 't dat de Hottentotten, om haar maar met eenen vinger aan te roeren, die toch byna naakt gaan, en altyd in de ope lucht zyn, nogtans zeer weinig van dit ongemak weten; en ben ik gantsch van gevoelen dat zulks van de gewoonte der lucht en hare zeldzame wys van leven, waar van op een ander tyd meer bericht zal worden gegeven, van daan komt.

Beslote winden veroorzaken grote pyn.

Voorts veroorzaken een algemene quaal de beslote winden, die menigmaal een zodanige pyn verwekken, als iemand zich niet licht kan verbeelden die de proef daar van niet heeft gehad; de darmen worden opgeblazen; de winden rommelen met een groot geraas en veroorzaken grote benauwtheid; en by aldien men dezelven niet quyt geraken kan, volgt onfeilbaar de gruuwzaamste pyn daar op; en kan ik by ondervinding nevens veel andere betuigen, dat ik veelmaals meende dat ik alle ogenblik den geest zoude geven, door dien ik in de grootste benauwtheid was, zodanig dat ik niet anders dan de dood voor oogen zag.

Wat my aanbelangt, ik acht dat dit ongemak nergens anders van daan komt, dan van de lucht, die door de hete stralen der Zonne zoo zeer verdunt word, dat men byna de minste damp daar van niet zien kan; behalven dat de eigenschap van de Luchtstreek zelf, hier voren genoegzaam beschreven, ook niet weinig daar toe helpt. Ik zal hier niet aanhalen hoe de plompe en ongemanierde zee-vaarders zich in dit geval gedragen. De algemene naam welke anders den Hollanders word gegeven, past hier gants niet, om dat een verstandige en wel opgetrokke Hollander even zoo beschaamt hier ontrent te werk gaat als de beste Duitscher of eenig ander Europeaan; ik zal maar alleenlyk zeggen, dat de genen, die met winden geplaagt zyn, de beste raad vinden met dubbelde anys, of in desselfs plaats, wyl de anys schaars is, en altyd uit Europa herwaards moet worden gebragt, een weinig brandewyn op Kurassousche schillen, en zich als dan een weinig alleen te houden.

Jigt aan beide geslachten gemeen.

Wyders zyn ook veel menschen zoo mannen als vrouwen, hoewel meer ouden als jongen, met de jigt geplaagt; want ik weet my niet te erinneren dezelve aan eenig jongeling of vryster te hebben gezien of bespeurt, terwyl zy de jonge jaren zeer weeldrig doorbrengen, en veel meer aan hunne begeertens den vollen toom laten, dan dat zy eenige vrees voor een zodanige ziekte zouden hebben; en derhalven geen wonder zoude zyn, als zy in de bloejende jeugd zelfs daar van wierden aangetast, te meer wyl zy gestadig in 't kouwd zee- en rivier-water omzwerven, en zodanig op 't vissen gestelt zyn, dat zy daar door al 't ander vergeten. 't Geen hen echter in de jeugd word geborgt, word hen in de hoge jaren niet quyt gescholden, maar zoo wel betaalt gezet, dat zy nog dag nog nacht rust hebben, door dien dit euvel alsdan zodanig den meester speelt, en de zenuwen zoo vervaarlyk trekt, spant en ophaalt, dat het geduld door de pyn schynt een einde te zullen nemen.

Schry- ...eeft de jigt ...egen.

Ik heb dit euvel in 't jaar 1712 my zelven, hoewel niet moedwillig, maar uit onkundigheid op den hals gehaalt, wanneer ik met kouzen en schoenen door 't water gaan moest, welke ik naderhand op de plaats komende, en by 't vuur zittende, niet uittrok, maar aan de beenen drogen liet. Na dat ik echter ontrent twee maanden de felste en onlydelykste pyn heb uitgestaan; ben ik eindelyk onverhoeds; God zy gedankt! daar van bevryd, zonder dat ik eenige artzeney gebruikt of iets anders daar voor gedaan heb. En vermids ik niet konde geloven, dat het de jigt was, wist ik niet, wat ik voor dien elendigen toestand gebruiken zoude. Ondertusschen zyn de tonen aan de voeten daar van styf gebleven, 't welk ik echter zeer ras zoude verdryven; ten ware myne verrichtingen en andere omstandigheden my beletteden, om nog eens na 't warme bad te reizen.

...quade ...aan de ...ge-...

Doorgaans en zeer veel ziet men hier wyders ook, dat de inwoners met een quade keel behebt zyn; dat zy den huig, of 't amandelgezwel hebben, of dat de keel van binnen op eenige andere wys ontstoken is. Edog zy hebben met eenen ook een treffelyke artseney; nemende de bladeren van 't boomachtig *Ligustrum*, uit Europa herwaards gebragt, dewelken zy heel lang in water koken, en vervolgens met dat water den mond spoelen, en daar mede gorgelen.

...aan de ...een ...rve ...g her- word.

Bevind ook iemand, dat hy de maag bedurven heeft, behoeft hy niet na den Apotheker te gaan, om een purgatie te halen, maar slechts na buiten te wandelen, zoo vind hy in grote overvloed, 't geen voor een purgatie verstrekt, en goede werking doet. Want overal vind hy Aloë-planten, van dewelken hy maar een blad, of een stuk afbreekt; en t'huis komende, 50 of meer droppels van 't zap, 't welk genoeg in de dikke bladeren is, in een glaasje wyn druipt, en indrinkt, wanneer hy wel haast bevind, dat deze bittere wyn, den maag gezuivert en herstelt heeft.

Hoe de slaven zich hier in helpen.

De Slaven zyn gewoon, om den maag met hele peper weder goed te maken, wanneer zy den zelven bedurven, of pyn in de maag hebben; en doen zy die peper in alle hare spys, en slokken dezelve zeer begerig in, als men hen maar veel geven wil. Ondertusschen gebruiken zy het ander middel insgelyks, om dat zy zien, dat hunne Heren en alle andere Europeanen niet beducht zyn, om 't zap der Aloë-bladeren in te nemen, en dat zy daar van goede werking gewaar worden. Edog door dien zy nergens maat in houden, als men haar niet gestadig achteraan zit, zoo is best, dat men hen zelf 't zap in den wyn doet, om dat zy anders te veel nemen, en 't quaad maar erger maken.

Kortom alle andere ziektens, zy zyn hoe zy zyn, worden hier zoo wel van de Barbiers, als andere inwoners, met den algemenen naam van koorts gedoopt; wyl daar van echter verscheide en byna talloze zoorten zyn, zoo zal de Lezer van my, als in de geneeskunde niet geoeffent, niet verwachten of eisschen, dat ik een verdere opening daar van doen zal, te meer door dien reeds iets hier boven van dezelve gemeld is. Ondertusschen kan ik met waarheid zeggen, dat onder de koude koortzen, geene alledaagsche nog 2de, 3de, of 4de daagsche koortzen alhier bekent zyn, aangezien de inwoners alhier doorgaans niet eens weten, wat zulks zeggen wil, veel min dat zy van zodanige ziekte aangetast zouden worden.

Dit is alzoo, Lezer, 't geen ik u van de gewoonlyke ziektens aan deze Kaap, te berichten en mede

te delen heb, hopende, dat gy niet qualyk zult hebben genomen, byaldien ik misschien hier en daar ongewoonlyke spreekwyzen heb gebruikt, of anders ontrent myne ingelaste gevoelens van den weg geweest ben. Aan 't historisch verhaal behoeft gy niet te twyffelen, aangezien ik verzekeren kan, dat alles met de waarheid volkomen overeenkomt. Voor 't overige laat ik u zelf oordelen, of dit een gezond land is, en of 'er niet oude en gezonden menschen moeten worden gevonden.

Ik zal ditmaal niets meer daar by voegen, wyl ik buiten dat met een zoo lang Hoofdstuk genoeg vervelen zal.

XXV. HOOFTSTUK.

Van de benaming, oorsprong en Taal der Hottentotten.

De reden waarom de Schryver tot nog toe niets van de Hottentotten heeft gemeld. Hy zal in gevolge van de Hottentotten spreken. Onderzoek van verscheide meningen ontrent derzelver benaming. Zy zyn geen Kaffers. Het onderscheid dat tusschen deze twee Volkeren en de Mooren is. Ludolph aangehaalt. Wie de vinder der nieuwe Waereld is. De oorsprog der Hottentotten is onzeker. Sadeurs mening aangehaalt en wederlegt. Overeenkomst die 'er is tusschen de Hottentotten, de Joden en de Oude Troglodyten. Vermoeding des Schryvers ten opzigte van der Hottentotten oorsprong. Van hunne onkunde van de Goddelyke Openbaring. Van de Traditien van hunne eerste Voorouderen. Van derzelver namen en uitspraak, en van een byzonder zoort van letteren. Hoe God by de Hottentotten genaamt word. Vermoeden des Schryvers aangaande het bericht van hunne eerste Ouders. Der Hottentotten Taal is moeilyk te verduitschen. Kan niet aan anderen geleerd worden. Zommiger gedagten van hunne taal. Of dezelve kan geschreven worden. Vergeefsche moeite der Hollanders om de Hottentotten tot het Kristendom te bekeren. Een voorbeeld van een Hottentot des aangaande. De onkunde in der Hottentotten taal is niet schadelyk aan de Hollanders. Verscheide meningen aangaande der Hottentotten taal. De Schryver keurt niet goed de Catalogus der Hottentotsche woorden aan den Heer Ludolf gezonden. Catalogus der Hottentotsche woorden nevens de Latynsche en Duitsche uitlegging. Oordeel des Schryvers over 't leren der Hottentotten taal. Hottentotsche telwoorden. Aanmerking omtrent dezelve wanneer ze boven de tien gaan. De Hottentotten zyn geen slegte domme menschen. Besluit van dit Hoofdstuk.

HOewel ik tot nu den Lezer door vele hoofdstukken zoo wel van het een als van het andere en in 't byzonder van het voorgebergte van de Goede Hoop, geloofwaardige naricht gegeven heb, zoo zal de Lezer echter weinig of niets van de Hottentotten daar in vinden, en zonder twyffel gedacht hebben, dat dezelven t'eenemaal in vergetelheid geraakten, en dat hy zoude moeten te vreden zyn, met het gene tot nu stukswyze en in gene goede order van hen vertelt en bericht is, daar de Lezer nochtans geenzins getwyffelt had, of ik zoude ook van hen, nademaal ik zoo lang by hen geweest ben, dagelyks omgang met hen gehad, en veel van hen gezien heb, iets omstandigers en waarachtigs toezenden.

De Lezer zal echter ook zeer licht konnen begrypen, dat deze gewigtige materie, niet zonder rede van my tot nu verschoven is, te meer indien hy zich gelieft voor te stellen, dat men van een vreemd volk,

volk, welkers ſpraak zeer moejelyk te verſtaan en ſchier niet te leren is, zoo ſpoedig geen naricht kan geven, ten ware men in dezelve ſtrikken wilde vervallen, en van anderen beriſpt worden, waar in de meeſten of wel allen zich reeds verwart bevinden. Doch zulks is den genen, die meeſt maar 4. 6. of 8 weken hier geweeſt zyn, niet qualyk te duiden, gemerkt men toch van een Reiziger overvloedige, of ſchoon niet altyd oprechte naricht van andere landen hebben wil; het zoude van my nochtans zoo wel hier af te nemen zyn, wanneer ik niet wiſt een naauwkeurige naricht te geven, en van haren ganſchen handel en wandel eenige byzonderheden die met de waarheid overeenkomen, aan den dag brengen konde, om dat bewuſt is, dat ik my reeds zoo lange jaren onder en by hen onthouden heb.

arom ry- t nog ets ntot- eft d.

Derhalven ziet de Lezer, dat niet eenige verzuimende traagheid maar veel meer een betamelyke voorzorge en dienſtige omzichtigheid dit bericht in den weg geſtaan heeft. Want indien ik ſlechts maar had willen ſchryven, dat de Hottentotten op deze of gene wyze leefden, of dit of dat deden, zou ik zulks met veel minder moeite konnen gedaan hebben, met wydlopige Hoofdſtukken aan den Lezer te zenden, wanneer my tot nu de narichten van het voorgebergte der Goede Hoop hebben bezig gehouden, welke aan den Lezer, hope ik, voldoening zullen gegeven hebben. Dog wyl ik het een met het ander niet heb willen vermengen, en de zoo evengemelde ſtoffen reeds begonnen waren, zoo hebbe dienſtiger geoordeelt, dezelven eerſt af te handelen, om niet in een Doolhof te geraken, en dan ook dit ruuw volk na een goede order te beſchryven om daar na te konnen weten, wat reeds geſchreven is, en wat 'er nog dient bygevoegt te worden.

Hier uit ziet dan de Lezer, wat ik beſloten heb, en welk de inhoud van myn Hoofdſtuk zyn zal; doch zal de Lezer niet begeren, dat ik hem ten eerſten de volle order, die ik zal houden, overzende, aangezien ik zelf die nog niet vaſtgeſtelt heb, of deswegen by my eens geworden ben. Het zal genoeg zyn, wanneer de Lezer in ieder Hoofdſtuk een byzondere ſtoffe vind, die zyne nieuwsgierigheid voldoen kan, en dat ik niets nalaat, dat of tot dezelve behoort, of dat volgens de krachten van myn vermogen tot de duidelyke uitvoering van dezelve vereiſcht word.

Zal voortaan van de Hottentotten handelen.

Doch eer ik daar toe overga, en een byzondere zaak verhandel, moeten alvorens eenige algemene zaken verklaart worden, welke van deze natien te melden zyn, om naderhand by uitvoering van d'een of d'andere byzonderheden niet opgehouden te worden; waar onder de benaming van deze natien zich ten eerſten opdoet, welke nog van eenige, als een opgelegde en niet als een naam, die voor dezen aan de natie eige geweeſt is, gehouden werd, van welke mening de Heer P. Tachart in zyne Siamſche reize *p. m.* 97 geweeſt is, wanneer hy zegt, de Europeanen noemen deze natien Hottentotten, miſſchien om dat zy dat woord altyd, wanneer zy een vreemdeling aantreffen, in den mond hebben.

Van de benaming der Hottentotten.

Van diergelyke mening is ook de Heer Mercklin in zyne Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving, daar hy *p. m.* 1099 vertelt, dat zy vrolyk zynde, geſtadig op en neer ſpringen en het woord Hottentot daar by zingen, het welk zy, zegt hy, lang gedaan hebben, weshalven zy ook van de Hollanders in 't gemeen Hottentotten genaamt worden. Dit gevoelen werd verder gevolgt door Dapper in zyne Africa p. 626. 627. zoo als de Hr. Arnold hem aanhaalt en zegt, de Hol-

Hollanders hadden aan hen dien naam gegeven wegens hun ſtamelen en hakkelen, ja zegt hy wyders; zy noemen zich zelven nu zoo, om dat zy onder het danzen zingen, *Hottentottum Brockqua! Hottentottum Brockqua!* dat is, *geef aan de Hottentotten een ſtuk brood.* Want, voegt hy daar by, zy eeten zoo gaarn het Hollanſch brood, dat zy het gaarn tegen vee ruilen. Vid. *Waarachtige Beſchryving van de magtige Koningryken Japan, Siam en Corea Edit. Christoph. Arnold. Norib.* 1672. *loc. cit.*

Wat my aanbelangt, ik heb nooit gehoort dat zy zich van deze benoeming bedienen, wanneer zy een vreemdeling zien, zoo als de gemelde Heer P. Tachart wil, maar ik kan in tegendeel verzekeren, dat zy een vreemdeling ontmoetende, hem of ten eerſten op hunne gewoonlyke wyſe, te weten, *Mutſchi Atze*, dat is, *zyt gegroet, myn Heer, myne Vrouw, of Vryſter*, aanſpreken, of indien het ver in hun land, en men van alle Europeanen afgezondert is, zy in gebroken nederduitſch vragen, *wat volk?* dat is, *wat ben je voor een Landsman?* zoo dat niets zekerder is, als dat dit haar nationale naam, reeds voor de komſt van de Hollanders geweeſt is; zoo als zulks uit vele Schriften der Portugeezen, die eerſt hier aangekomen zyn, wy dlopig zoude konnen werden bewezen, wanneer 'er Reisbeſchryvingen by de hand waren; men zie maar, hoe zy ten tyde van den Onder-Koning Francisci d'Almeida genaamt wierden, wanneer hy op zyne te rug reis na Portugal aldaar van hen wierd gedood, zoo zal de zaak zich klaarlyk opdoen.

Hoewel zy den naam Hottentotten altyd uitſpreken, als zy vrolyk zyn, zoo als ook de bovengem. woorden Hottentottum Brokqua zingende ſchreuwen, gelyk Mercklin en Dapper aanhalen, zoo volgt echter niet, dat deze naam hen daarom toegevoegt is, aangezien een zoo grote menigte volk, als alle Hottentotſche natien uitmaken en in zich bevatten, dezen naam zoo licht niet zouden aannemen, en den zelven, wanneer men hen daar in toeroept, verſtaan konnen, ja hunne Opperheren en Regenten zouden zich daar tegen kanten, en te kennen geven, dat hun eige Lands-en Stam-naam anders was, waar van men echter niets verneemt, al komt men nog zoo diep landwaards in, maar zelfs de gene, die nooit een Europeaan gezien, veel min geſproken heeft, hoort het, wanneer hy by dien naam geroepen werd; het welk alles klaarlyk doet zien, dat de naam Hottentot van de Hollanders niet verdicht, maar dat dezelve haar rechte Lands-en algemene naam is.

Daarenboven is het met het woord *Hottentottum Brokqua* heel anders geſchapen, als Dapper voorgeeft, en beſtaat de zaak in 't kort hierin: Zeker ſcheeps Domine of Kranken-bezoeker, geboortig van Amersfoort, met zyn ſchip hier in de haven leggende, beloofde aan een Hottentot, wanneer hy een boodſchap voor hem deed, dat hy hem een groot ſtuk brood of tabak zoude geven; deze boodſchap afgelegt hebbende, ſprak om het beloofde, dog de Krankebezoeker dreef den ſpot met hem, en gaf hem niet met al. En naardien de Hottentotten zich onder hen zelven niet laten voor de gek houden, veel min het van een vreemdeling zouden verdragen, zoo hebben zy daar van een lied gemaakt en altyd geroepen *Hottentottum Brokqua, Duivel haal Domine van Amersfoort*, dat is: *Geeft aan de Hottentotten een ſtuk brood of tabak; de duivel haal den Krankebezoeker van Amersfoort*; het welk zy zeer dikwyls herhaalt en daar na als een gemeen ſpreekwoord

De Schr[yver] verklaart de oorſpro[ng] van een zekere ſpreekw[oord] der Hottentotte[n].

De Ho[t]tentott[en] hebben [een] lied gemaakt.

woord gehouden hebben, enkelyk om daar mede aan te tonen, dat zy van een Hollander om den tuin geleid zyn, en om anderen te binnen te brengen, dat zy hun woord beter gestand doen en niets beloven, als zy hunne belofte niet willen nakomen.

Uit het hier vóren gemelde blykt alzoo mynes bedunkens genoegzaam, dat de naam *Hottentot* door de Hollanders niet aan deze Natien gegeven of verdicht, maar haar rechte en oorspronkelyke naam is. Die echter dit nog in twyffel slaan mogt, bedenke by zich zelven, of dan in zulk geval deze menschen, die nu de Hollandsche taal tamelyk wel kundig zyn, en ook Portugeesch spreken en dagelyks meer leren, den Hollanders, met dewelke zy zeer vertrouwt omgaan, en in een zoete vrede leven, niet openbaren en zeggen zouden: Wy heeten niet Hottentotten, maar onze rechte naam is gantsch anders. Naardien echter diergelyk nooit is geschied, schoon zy de Illustre Compagnie reeds veelmalen hebben aangesproken den vrede onder hen zelven te onderhouden, en schoon zy ook weten, dat hen deswegen geen leed zal wedervaren, zoo is licht te begrypen dat de Hottentotten voor dezen nooit met een anderen naam genoemt zyn.

[De Hottentotten geen Caffers, gelyk Dapper meent.]

Wyl het nu zeker is, dat deze natien Hottentotten genaamt en nog genoemt worden, zoo geeft het my wonder, dat men hen met den naam van *Kaffer* of *Caffer*, en haar land *Kaffraria*, of *Quefreria* dopen wil, gelyk *Dapper in Africa pag.* 602. 603. doet, en waarmede alle de Landkaarten, die ik tot nu toe gezien heb, overeenstemmen, en het gemelde wyd uitgestrekte en byna gantsch *Monomotapa* omgevende Land *Caffrarien* noemen. Waar uit zy gemeent hebben, dat zy *Caffers* heten of zyn moesten, is niet licht na te gaan; ten ware zy zulks wegens de gelykheid van de hairen, ingedrukten neus, als mede brede en grote lippen gedaan hebben, in welk stuk zy met de *Caffers* zeer naauw overeenkomen, hoewel de brede neuzen niet natuurlyk zyn, zoo als op zyn plaats zal gezegt werden.

[De Schryver bewyst, dat tusschen een Caffer en Hottentot een onderscheid is.]

Indien zy echter op het wezendlyke stuk van een Caffer gezien, en de Levenswys nevens alle overige eigenschappen der Hottentotten daar tegen gehouden hadden, zouden zy, andere stukken, waar in zy elkanderen ongelyk zyn, verby gaande, gezien en geweten hebben, dat deze Natien geen *Caffers* waren, en dat by gevolg haar Land niet *Caffrarien* kan genaamt worden; want alzoo een *Caffer*, volgens de algemene hedendaagsche betekenis van het woord, pik-zwart van kouleur zyn moet, zo dat hy blinkt en men zich byna in zyn aangezicht spiegelen kan, zoo weet ik niet hoe zy eenen Hottentot tot een *Caffer* hebben konnen maken, die uit de natuur niet zwart, maar donker-geel is, en byna een note-kouleur heeft, ja zelfs niet recht zwart is, al heeft hy zich wakker met roet en vet gesmeert; maar wel zoude van hem konnen worden gezegt, dat hy morssig, vuil, smeerig en onhebbelyk is. Daarenboven beschryft Hubner in zynen Staats-Tydings-en Conversations-Lexicon p. 300. sub voce *Caffraria:* dat 't gantsch andere menschen, als de Hottentotten zyn; die Caffers genaamt worden, en maakt uitdrukkelyk een onderscheid tusschen de Hottentotten en de Caffers; hoewel 't ook niet goed is, het geen hy van den Hottentotten meld.

[Wat in het onderscheit der Moren op te letten is.]

Wil men nu voorwenden en zeggen, dat deze zwarten niet Caffers maar Moren genaamt worden, zoo vraag ik, of dan de gene Moren zyn, welke om *Angola*, *Vitta*, *Delmina*, *Guinea*, en *Capo Verde* wonen? Ja; zoo vraag ik wyders, waarom de inwoners aldaar

aldaar elkander zelven Caffer noemen, 't welk ook die van *Madagascar* doen? en waarom dan gevolglyk haar land ook niet *Caffraria* word genoemt? die hier op antwoord, zal zich ook zonder twyffel welgevallen laten, het grote onderſcheid der Moren mede te bekennen, als die in de verf en geſtalte zeer veel van elkanderen verſchillen, door dien eenigen geelachtig als die in *Mogol*, en anderen pikzwart, als die in *Abyſſinie* zyn; *vide utrobique Hubner. loc. cit. ſub voce Mogol* en *Abyſſinie*; en daarenboven worden eenigen met kort, gekrult en wollig en anderen met lang zwart ſlecht hair gevonden. Wanneer hy eindelyk dit alles in acht neemt, zoo zal hy ten laatſten moeten bekennen, dat het Land der Hottentotten of gantſch niet, of alleen niet *Caffraria*, dat is, het Land zoude konnen worden genaamt, waar in de Caffers of Moren wonen; zie gemelden Hubners aangevoert onderſcheid.

De Schryver toont aan uit Ludolf, dat de Hottentotten gene Caffers zyn

Om kort uit de zaak te komen, is 't beſt, dat men met den zeer geleerden Heer Ludolf de *Radix* of het ſtam-woord *Caffer* beziet, en deszelfs betekenis naauwkeurig gade ſlaat, zoo zal men, indien men niet uit dit alles overtuigt word, echter in het vervolg der materien bevinden, dat men aan de Hottentotten t'onrecht den naam van Caffer geeft: Hy ſchryft dan in *Comment. ad Hiſtor. Æthiop. num.* 102. *pag.* 199. *ſeqq. E. Chaldaica Dialecto hæc radix in alias linguas propagata fuit, quibus* כפר *Cafar eſt, negavit, abnegavit, peculiariter Deum. Hinc Rabbinis* כפר *Cofer eſt Atheus vel Apoſtata vel infidelis. Luſitani littus Orientale Africæ vocant la Caffreria, ſive Cafrum regionem, quod eam ſic appellari ab Arabibus primo audiverint. Quippe Cafrum vel Coſar illi vocant eos, qui verum Deum ignorant vel negant.* Dat is, *Dit wortelwoord is uit de Chaldeeſche ſpraak ontleent, en daar na in andere even eens gebruikt; by de welken het woord* כפר *Cafar zoo veel betekent, als hy heeft gelogen, hy heeft verlogent, voornamentlyk echter God. Daar van daan noemen de Rabynen den geen* כפר *Cofar, die God verlogent, die wederſpannig geworden is, een ongelovigen. De Portugeeſchen noemen de Ooſtzyde van Afrika* La Cafreria, *of het Land der Cafers, om dat zy hebben gehoort dat zy alzoo van de Arabiers genaamt zyn, welke de genen Cafers of Cofers dopen, die den waren God niet kennen of verlochenen.*

Vermids dan nu bekent is, gelyk op een anderen tyd omſtandig en uitvoerlyk zal aangewezen worden, dat de Hottentotten God kennen, en weten dat hy is, zoo is ook licht te begrypen, dat men hen onrecht doet, indien men hen alleen met den naam van *Caffers* of *Cofers* noemen wilde. Dog deze oude ingewortelde gewoonte by de Geographie zal nu zoo bezwaarlyk te veranderen zyn, als de oude mening, waar door men *Chriſtophorus Colombus* voor den eerſten vinder van de Niewe Waereld of Amerika houd, en vaſtelyk gelooft, dat voor hem niemand daar is geweeſt; nademaal echter niets zoo zeeker is, dan dat *Martinus Behaim*, edel, verſtandig, dapper en wyd-beroemd Admiraal en Patricius van Nurenberg, welkers familie en hoge nabeſtaanden nog hedendaags in goeden bloei aldaar met goede reputatie het gemene beſt helpen bezorgen, lang voor *Columbus* derwaards gezeilt is, en uit welkers opgeſtelde Zee-kaart de gemelde *Columbus* eerſt de zekere en onfeilbare naricht van de Amerikaanſche Waereld en deſſelfs landen bekomen heeft; zoo als zulks ten dele *Ricciolus* in zyne *Geograph. reformata Lib. III. Cap.* 22. ten dele *Chriſtoph. Cellarius* in zyne *Hiſtoria Geographica*, en ook de voortreffelyke Heer *Wagenſeil* in *Altdorf*, in eene

Wie de ware vinder der nieuwe waereld

eene plegtige Lyk-reden over eenen zoo genaamden *Martin Bebain* gehouden, wydlopig en met verfcheide documenten geftaaft en bewezen heeft.

Dog dit zy overvloedig van den rechten naam en hand der Hottentotten; zoo weinig men echter ontrent den naam ten opzicht van de natien en het Land zelf tot nu heeft konnen overeenkomen; zoo weinig en minder zal het ontrent haren oorfprong gefchieden konnen; alzoo dezelve nog veel duifterder en raarder is, en dat 'er tot nu niemand is geweeft, die eenige moeite genomen heeft, om dien na te fpeuren; alzo men in alle Reisbefchryvingen of wel onder Documenten niets van hen vind, dat maar eenige gedachten geven kan, dat zy van 't een of 't ander volk afkomftig zyn, en dat de wonderbare verandering en wegtrekkingen der natien, aan hen eindelyk deze zitplaats overgelaten hebben.

De Heer Jakob Sadeur heeft wel in een Traƈtaatje genaamt *Nouveau Voyage de la Terre Auſtrale*, of *Nieuwe Reisbeſchryving van Zuidland*, het 2 kap. pag. 28. alwaar hy van het Land en de inwoners van Madagascar fpreekt, iets van de oorfprong der *Caffers* gemeld, dog ik twyffel zeer, of het van die van Madagascar, veel min echter van de zoo genaamde Caffers aan het gebergte alhier met grond van waarheid gefproken of gefchreven kan worden; aangezien ik zoo wel vele hondert Madagascarifche volkeren als vele duizend Hottentotten alhier gezien, maar genen zoo gefchapen gevonden heb, als gem. Heer Sadeur dezelven voorftelt, en uit hoofde van hun oorfprong hebben wil.

Ik oordele beft te zyn, deszelfs eige woorden hier te melden, myne gedachten verder daar op gantfchelyk te betomen, en ftilzwygent daar op *neen* te antwoorden, en aan den Lezer daarentegen de vryheid te laten, om daar van te oordelen, in verwachtinge, of hy ten zynen voordele iets geloofwaardigs bybrengen kan: Het geen hy fchryft, luid als volgt: *La plus part des Hiſtoriens placent quantité de monſtres en ces quartiers, mais c'eſt ſans autre fondement, que le recit de ceux, qui les ont inventez; toutes nos recherches ne ſervirent qu'à trouver l'origine d'une Nation voiſine, que les Européens appellent Caffres, & les Naturels du Païs Tordi. Nous apprimes donc, qu'un homme du Païs ayant élevé une petite tigreſſe, devint ſi familier avec cette bête qu'il l'aima charnellement, & commit une crime infame avec elle, dont il vint un animal demi-homme & demi-bête, monſtre qui a donné l'origine à ces ſauvages, qu'on ne peut humaniſer. Une preuve très-vraiſemblable de cette hiſtoire, c'eſt que leur tête & leurs piez ont des grands raports avec ceux des Tigres, & leurs corps même ſont en quelques endroits marquetez de taches, pareilles à celles de ces animaux.* Dat is: *De meeſte Geſchiedenis-ſchryvers plaatzen zeer vele gedrochten in deze Geweſten, dog zulks met geen meer grond, dan dat zy die navertellen van de genen die ze verdicht hebben. Alle onze pogingen dienden alleenlyk om den oorſprong van een naburige Natie te ontdekken, welke Natie door de Europeanen Caffers, en door de inwoners aan 't Land Tordi genaamt worden. Wy vernamen dan, dat een man van het land een jonge Tygerin opgebragt hebbende, zoo gemeen met dat dier was geworden, dat hy het vleeſchelyk beminde, en een gruwelyke zonde met het zelve pleegde, waar van voortquam een Dier, half-menſch en half-beeſt, Gedrocht; 't welk aan deze wilden, die niet menſchelyk te maken zyn, den oorſprong gegeven heeft. Een zeer waarſchynlyk bewys van deze Geſchiedenis is, dat haar hoofd en*

De Heer Sadeurs eige woorden.

hunne voeten zeer veel overeenkomst met die van de Tygers hebben, en dat hunne lichamen zelfs op sommige plaatzen als die dieren gevlakt zyn.

Vermids nu het geen de Heer Sadeur ingebragt heeft, niet door de monstering kan, zoo is niets noodzakelyker, dan iets zekerders in deszelfs plaats te berde te brengen; maar waar zulks van daan te halen, of op welke zyde van twee gewigtige meningen den uitslag te geven? Daar ontrent behoort men omzichtig te zyn, en met ten eersten dezen of genen toe te vallen; hebbende zy, gelyk uit alle omstandigheden blykt, zeer veel met de Joden en ook veel met de oude Troglodyten gemeen; welke aloude Afrikaansche en van de Carthagenensers afkomstige natien geweest zyn, gelyk *Joh. Bohemus Lib. I. cap. 6. pag. m. 52. de moribus, legibus, & ritibus omnium gentium,* bericht; zoo als ook zelfs de Heer *Ludolf in Hist. Æthiop. Lib. I. c.* 14. en in *Comment. ad Histor. Æth. num.* 102. *pag.* 199. het daar voor houd, dat de Troglodyten met de Hottentotten zoo als ook met de Stankalis, welke in 't land der Nomadier te vinden, eenige gemeenschap en overeenstemming hebben.

Hottentotten hebben veel met de Joden en de oude Troglodyten gemeen.

Wat de Joden aanbelangt, het is zeker, dat zy met dezelven overeenkomen, 1. Om dat zy veel offeren: 2. Wyl zy na de nieuwe en volle Maan hunne tyden, en in 't byzonder hunne Feesten richten: 3. Wyl zy op zekere tyden hunne wyven niet derven bekennen: 4. Nadien zy zulks niet nakomende en betrapt wordende, wederom offeren moeten: 5. Om dat zy zoo als die genen, dikwyls ongerezen brood en ongezoute spys eeten mogen, alzoo dezen nimmer zout mogen genieten, ten zy ze anders alleen en niet onder de Kristenen wonen: 6. Wyl zy op zekere wyze eene zoort van Besnydenis lyden moeten. 7. Wyl zy niets nuttigen mogen, dat verstikt is: 8. Wyl zy gene visschen zonder schobben eeten: 9. Wyl zy hunne wyven nooit in hunne politische vergaderingen laten: 10. Wyl zy een Scheids-brief aan hunne wyven konnen geven, en diergelyke zaken meer, waar ontrent zy als met de Joden schier eens, en van dezelve schynen afkomstig te zyn, en welke hier altemaal op te noemen, te wydlopig vallen zoude, te meer, door dien de heele zaak in 't vervolg buiten dat wydlopiger zal verhandelt moeten worden.

Waar in zy met de Joden overeenkomen.

Daarentegen komen zy met de Troglodyten overeen, dat zy 1. aan hunne kinderen niet den naam van de Voorouders of Ouders, maar van een dier, als by voorbeeld van een os, schaap, stier, enz. geven, *vid. Diod. Sic. Libr. IV. cap.* 3. & *Bohem. Lib. I. cap. 6. pag.* 56. 2. De oude luiden, die niet meer voort konnen, binden zy aan een stok, en maken 'er een kleine hutte rondom, geven ze een weinig te eeten, en laten ze alzoo sterven; gelyk de Troglodyten, van dewelken *Diod. Sic. Lib. I. cap.* 3. & *Bohem. Lib. I. cap. 6. pag.* 57. dit schryft: 3. Wanneer der tusschen mannen een twist ontstaat, zoo dat zy elkander wakker in 't hair zitten, zoo is hier zoo wel als by de Troglodyten eene vrouw bequaam, om zulk verschil door hare tusschenkomst te eindigen. *vid. Alex. Velurellus Lib. IV. cap.* 11. & *Bohem. Lib. I. cap. 6. pag.* 57. *Conf. Zwing. Theatr. Vit. Hum. p.* 3388. 4. Konden de Troglodyten ras lopen, en zoo geven hen zekerlyk de Hottentotten in dit stuk niets toe, gelyk zulks van de Troglodyten bericht *Plin. Lib. VI. cap.* 29. 5. Hadden de Troglodyten gekke manieren by het begraven van hunne doden en by het kisten van dezelven, zoo hebben de Hottentotten die zekerlyk ook; *vid. de Troglod. Diod. Sicul. L. 3. c. 3. & Bohem. L. I. c. 6. p.* 56.

In welke stukken zy met de Troglodyten eens zyn.

6.

6. Zoo zyn ze dezelven ook gelyk in het jagen: *vid. Alex. ab Alex. Lib. II. c.* 25. 7. Was het Land van de Troglodyten warm, zoo is het ook dat van de Hottentotten. *Vid. Diod. Sic. L.* 3. *c.* 3. *Conf. Zwing. loc. cit. p.* 3991. a.

En wie wilde alle deze overeenkomende stukken zoo ras en kort bybrengen? het is genoeg; dat men daar uit ziet; dat zy zoo wel met de Joden als Troglodyten in tamelyk veel stukken overeenkomstig zyn. Ondertusschen is het een zeer zware zaak, dat men een van deze meningen toevalt, te meer door dien de overeenstemming met de Joden te gelyk op het innerlyke ziet; daar in tegendeel de overeenkomst der Troglodyten op het uiterlyke, en daarenboven veelmaals op gruuwzame zaken gericht is: Het is, mynes bedunkens, onwedersprekelyk hier uit te zien, welke aloude Afrikaansche natien zy zyn, die, naardien zy altoos, en hoe langer hoe verder van hunne oude grond verjaagt zyn; zoo wel uit de daar hene gebragte Joden, als andere Afrikaansche, en in 't byzonder Carthagenenzen, Volkeren zich te zamen geslagen; en eindelyk aan deze uiterste punt des Lands begeven, aldaar zich ter neder gezet en huislyk in een verzameling begeven hebben. En wyl zy zoo velerhande Natien zyn geweest, zoo heeft altyd de een van den ander iets aangenomen, en een eider zyne byzondere gebruikelykheden vergeten, zoo dat zy nu in een verwarde toestand geraakt zyn.

'at de yver den prong Hot- otten noed.

Doch waarom bemoei ik my om zulks den Lezer geloofwaardig te maken? door dien de zaak uit het voorgaande reeds tot genoegen blykt; en andere Schryvers met myne gedachten overeenkomen. Men behoeft maar te lezen, 't geen *Joh. Bohemus loc. cit. p.* 52. & *seqq.* van de oude Carthagenensers schryft, zoo zal men wel haast zien, dat meest alle dezelve merktekens by de Hottentotten gevonden worden. Ondertusschen zal 't best zyn, dat ik den Lezer daar van raden en denken laat, wat hy gelieft, en zal 't my in tegendeel vrystaan, myne gedachten verder by my te houden, en na voorstelling van deze verwonderens waardige overkomingen; in weinig woorden te verklaren, wat ik uit den mond van deze menschen zelf gehoort, en ook door eenen geleerden Heer, genaamt *Joh. Willem de Grevenbroek*; myn byzonderen vriend bekrachtigt bevonden heb, die eertyds de Illustre Compagnie in verscheide posten, en vele Ambassadeurs als Secretaris gedient heeft, en daar by om velerhande talen te leren bequaam geworden is.

Zy dragen voornamelyk zeer veel roem op een aloude Traditie, die zy van hunne Voorouders, en dezen weder van de overigen enz. zouden ontfangen hebben; uit hoofde van welke traditie zy niet alleen voorgeven vernomen te hebben, wie hunne eerste ouders geweest zyn, maar ook hoe zy genaamt zyn geweest. Hoe vreemd en zeldzaam deze traditie een Europeaan en voornamelyk een Kristen moet voorkomen, die de gronden van deze wetenschap eenig en alleen door en uit de H. Schrift bekomen heeft, zulks is niet beter te bezeffen; dan wanneer men zich hare onwetentheid ontrent de Goddelyke openbaringen voorstelt, waar in zy zekerlyk alle andere Heidensche Natien, hoe zy ook mogen genaamt worden; overtreffen, door dien 'er licht niet eene Natie gevonden word; die niet eenige kentekenen van God laat blyken; daar men toch, en schier tegen zyn wil, toestaan en bekennen moet, dat zy eenige wetenschap; schoon dezelve zeer verward en confus is; van God en zyne Openbaring hebben; zoo

zy anders zulks uit de lange ommegang met de Europeaansche Kristenen, en hunne naaste geburen de Abyssyners, zoo als ook van de Monomotapische Kristenen, verstaan, gehoort of geleert hebben.

Traditie der Hottentotten van hunne eerste Ouders.

Want zy geven voor, dat zy door de overlevering van kind op kind weten, hoe dat hunne eerste ouders door een venster of poort, van welk Hottentots woord, 't welk by hen een venster of deur betekent, men my geen beter uitlegging heeft konnen geven, op de aarde gekomen zyn, die hunne nakomelingen hadden leren zajen, majen, brood bakken, vee hoeden en diergelyke dingen meer, welke dingen echter na verloop van tyd onder hen wegens vele oorlogs-rampen en vluchten uit het land, zoo als ook wegens onachtzaamheid en andere omstandigheden verloren geraakt waren. De namen van hunne eerste ouders waren, te weten die van den man Nôh, en die van de vrouw Hinghnôh.

Van de prononciatie der namen.

Ik kan niet nalaten, een noodzakelyke observatie by te brengen, die zeer licht, wanneer ze niet naauwkeurig gade geslagen word, eenige confusie zoude veroorzaken konnen. Dezelve bestaat in 't kort hier in, dat deze beide namen van niemand ter dege, zoo als zy moeten uitgesproken worden, konnen worden geschreven, om dat door de uitspraak van de letter H. of G. de slag met de tong, welke de Hottentotten formeren, niet kan worden uitgedrukt. Derhalven en wyl ik de zaak onmogelyk anders heb konnen uitdrukken, zoo hebbe ik boven beide letters een teken gezet, om zulks daar mede te kennen te geven.

Van een byzondere zoort van bock-letters by de Hottentotten.

Na myne gedachten hebben zy niet alleen, zoo als de Joden, en zonder twyffel ook andere oude Afrikaansche natien *Literas linguales*, *labiales*, *dentales* en in 't byzonder vele *Gutturales*, maar daar is ook nog een vreemde zoort van letters by haar in gebruik, welke geen Europeaan tot nu een byzondere naam heeft weten te geven, en by gevolg uit te spreken, en nog veel minder te schryven, en elke letter zyn ordentelyk teken te geven, uit hoofde van welk teken dezelve uitgedrukt of verstaanbaar zouw gemaakt zyn. Derhalven moet men zich met twee betekende tekens behelpen, welke maar eenigzins uitdrukken, dat by deze of gene letter iets byzonders op te merken en waar te nemen is: dog hier van daar na meer.

Hoe God by de Hottentotten genaamt word.

Verder geven zy voor, en roemen dat deze hunne eerste ouders van God en op de aarde gekomen zyn, die in hunne Taal *Tikqv̄oa* genaamt word; waar by ik andermaal wegens de hier boven gemelde oorzaak den slag met de tonge onuitgedrukt verby gaan, en alleenlyk weder een teken of een circumflex daar over zetten moet: 't welk echter zulk een verwonderens waardige zaak is, die niet alleen de Schepping van God in 't byzonder, de Sondvloed, waar mede de waereld gestraft is, maar ook den naam van den daar in behouden Noach, en misschien ook den naam van desselfs vrouw verbeeld en voor ogen stelt.

Waarlyk doen ik de zaak voor de eerste maal hoorde, wierd ik daar over gantsch ontdaan, en wist niet wat ik daar ontrent verder vragen zou, om dat ik my of vergenoegen moest, of dat zy zulks van de Europeaansche, Monomotamische of Abyssynische Kristenen gehoort hebben, of misschien dat de een of de ander, in een gezelschap of in een Kerk, waar in zy zomtyds komen lopen, zulks zal gehoort en verder vertelt en verspreid hebben; of dat my te vrezen stond dat zy my zoo wat wilden vertellen en een leugen voor de zuivere waarheid verkopen;

pen; ondertuſſchen was ik daar mede te vreden, en geliet my als of ik het geloofde. Vermids ik echter hoe langer hoe meer kennis met hen kreeg, en dikwyls gelegentheid had by hen te weſen, en dieper landwaards in te komen, zoo hebbe dien aangaande een omſtandig bericht gehaalt, en verſcheide maal, op verſcheide plaatzen en op verſcheide tyden vernomen, dat dit alles een oude van de ouders op de kinderen overgebragte Traditie was, en derhalven voor een zuivere waarheid mogt aangenomen worden; waar in ik ten laatſten door den boven gemelde Heer van *Grevenbroek* beveſtigt en geſterkt ben, zoo dat ik het den Lezer hier nevens, als een zekere en onfeilbare waarheid mede delen kan.

de ... vver ... ne ... nge- ... e me- ... ſterkt.

Wanneer ik nu dit hun bericht tegen het gene ſtel, 't welk ik hier voren giſſende bygebragt heb, en dan de zaak een weinig meer nadenk, word ik in myne mening te meer geſterkt, dat deze menſchen uit allerhande Afrikaanſche Natien beſtaan, waar onder in den beginne ook Joden geweeſt zyn; welken echter zoo als de anderen, door lange zamenleving ten dele hunne eige gebruikelykheden en Godsdienſt vergeten, en deels ook om maar in vrede by elkanderen te wonen, en zich beter in ſtaat te ſtellen, om alle vreemde, zoo als ook hen nazettende en vervolgende vyanden het hoofd te konnen bieden, zich vrywillig vergeleken elkanderen in te ſchikken, en in alle uitwendige gebruikelykheden en plichtplegingen gelyk te worden, waar door dan noodzakelyk zulk een verwarde toeſtand heeft moeten volgen, in welkers betrachting men niet kan zeggen, dat zy van deze of gene Natie afkomſtig zyn.

Zelve ... rd nog ... er be- ... ratigt.

Nochtans wat geef ik my veel moeite, om den Lezer een zaak, die aan en voor zich zelven over gewis is, geloof-waardig voor te ſtellen? De zelve zal klaarlyk blyken, door dien in de volgende Hoofdſtukken zodanige omſtandigheden worden voorgeſtelt, waar door de gantſche zaak overvloedig aan den dag gelegt en opgeheldert word. Waar ontrent ik den Lezer verzoek, zoo lang zich te verbyten, tot dat die materien voorkomen, waar uit hy zelf zonder dat'er verder een woord van gerept word, zonder twyffel beſluiten zal, dat dit zoo is, en onmogelyk anders zyn kan.

Van de Taal van de Hottentotten.

Ondertuſſchen zal niet ondienſtig zyn, iets van de taal der Hottentotten aan te roeren, en zulks te meer, om dat de gedachten daar ontrent zoo verſchillende zyn; welke alle echter alhier omſtandig te verhandelen, en het nodige by te brengen, ik geoordeelt heb niet verplicht te zyn, om dat myne intentie niet is, een ſpraakkunſt daar van te vervaardigen, waar toe ik ook gene bequaamheid genoeg heb. Ondertuſſchen konnen echter alle de genen, die daar van hebben geſchreven, en voor zoo veel die tot myne kennis gekomen zyn, in drie Hoofddelen gebragt worden; van dewelken eenigen willen, dat ze gantſch niet zoude konnen worden geleert; anderen in tegendeel geven voor, dat zy zeer licht te leren is, en by gevolg geſchreven en onder zekere Taal-regels zoude konnen worden gebragt; en ten laatſten zyn 'er anderen, die wel geloven dat men ze kan leren, dog dat men ze bezwaarlyk ſchryven, en veel minder in een nette Taal-order zou konnen brengen.

Driederlei meningen der Schryvers van deze Taal.

Welke Schryvers niet in de eerſte Claſſis behoren.

Onder de eerſten denk ik niet te plaatzen de genen die van de Trogloditer Taal gezegt hebben, dat zy, zoo als de woorden van *Pomponius Mela* luiden, *Lib. I. c.* 8. *Strident magis quam loquuntur.* Dat is, *zy kirren meer als ſpreken.* Of zoo als *Herodotus lib. IV.* en *Plinius libr. VII. c.* 2. zeggen: *Lingua nulli alteri ſimili utentes,* *ſed*

sed vespertilionum more stridentes: dat is: *Hunne Taal is met gene andere te vergelyken, want zy maken een geraas of gekir als de Vleêrmuis.* Of ook zoo als *Joh. Bohemus de moribus, leg. & ritib. Gent. Lib. I. cap. 6. p. m.* 58. zegt: *Sermonis adhuc ignari sunt & præter hoc strident magis, quam loquuntur.* dat is: *Zy hebben of weten nog niets van een Taal, en daarenboven kirren zy ook meer als dat ze spreken.* Want hoewel dit eenigermate hier zoude konnen gebruikt en gezegt worden, zoo zyn'er echter getuigenissen van deze Classis, die nog nieuwer zyn, welke zulks uitdrukkelyk van de Taal der Hottentotten bevestigen.

Dappers naricht van de Taal der Hottentotten.

Onder dezelven vind Dapper zich *in Africa pag.* 625. alwaar hy zegt: *De Taal der Hottentotten is voor de Europeanen verdrietig te horen, onmogelyk te leren, en aan de Hollanders tot verder voortzetting van den handel en uitvindig der Landen zeer hinderlyk; want zy klappen met ieder woord, dat zy spreken, even als wanneer men met de vingers een knipslag maakte, zoo dat haar mond als een klap of zweep gaat, om dat zy met de tong overluid slaan, en ieder woord byna een slag is.*

Holsteiners bericht.

Van het zelve gevoelen is *Georg Andreas Holsteiner* in zyn *Reisbeschryving Lib. I. cap.* 4. Hy zegt: *Uit hare Taal kan men naauwelyks horen, dat zy menschelyk is; zy is schier als het geraas van de Calicutsche hanen.* Op den zelven slag zegt *Merklin* in zyne *Reisbeschryving pag. m.* 1096. *zy klokken met hunne Taal byna als de Indiaansche hoenders.* Waar uit dan wel af te nemen is, dat vermids schier alle Reisbeschryvingen van een zelve inhoud zyn, het niet wel mogelyk zoude zyn, hunne Taal te leeren, waar van echter kort daar na door andere Schryvers het tegendeel zal aangetoont worden.

Wat Deen[sche] Here[n] Missio[na]rissen de T[aal] der H[ot]tento[tten] meld[en].

Met recht worden onder de twede Classis gebragt de Koninglyke Deensche Heren Missionarissen, en wel de Heer *Joh. Georg Böving*, welke in zyne fraje Beschryving en naricht van de Hottentotten *p.* 5. dus van hunne Taal oordeelt: *De Taal schynt aan dien, die ze niet gewoon is, zeldzaam en plomp te zyn, te meer om dat zy onder het spreken dikwyls met de tong smakken, en de woorden ten dele in de keel blyven zitten; voor zoo veel ik heb konnen vernemen en begrypen, zoo zyn'er vele Linguales en Gutturales in deze Taal, welke het smakken veroorzaken. Dat wanneer de Hottentotten wat ras met malkander spreken, het zulk een geraas zoude maken; gelyk zommige Schryven, als het kakelen van de Calécutsche hoenders, wanneer men ze stoort, is gene nette vergelyking; voegelyker konde haar geklap met dat der Joden vergeleken worden. Gelyk als eenige Hottentotten nu Hollandsch, Portugeesch, Fransch, &c. spreken, zoo worden ook voornamelyk landwaards in, vele Kristenen gevonden, die zoo goed Hottentosch spreken, zo dat het gantsch* NB. *niet onmogelyk is, die Taal te leren: en wanneer als'er maar een nadrukkelyk verzoek geschiede, kon ze nog wel* NB. *door de Letterkonst bekent gemaakt worden.*

Hr. Zieg[enbalg] zyn[e] daar[van].

Wegens dien zelven slag schryft ook de Koninglyke Deensche Heer Proost in *Tranquebar*, in de korte Naricht van zyne reize uit Oost-Indie pag. 9. en voegt daar by, dat zy niet alleen gemakkelyk geleert, en met letters uitgedrukt word, maar dat ze daarenboven NB. met hulp van een Letterkonstige aanwyzing, die daar van zoude konnen worden gemaakt, onder zekere regels gebragt, en gevolglyk ook verder voortgeplant zou konnen worden.

Wat Schry[ver] daar [van] erinn[ert].

Wanneer ik egter van myne kant, myne gedachten openhertig zeggen, en openbaren zal, wat in deze zaak te doen staat, zoo

zoo zou ik het eerste gaarn inschikken, edoch met dit beding, dat het echter in een, twee of drie jaren zoude gedaan zyn; de twee andere zou ik niet gantschelyk geloven, maar hart twyffelen, of die wel zoo wel gelukken zouden, als de gem. Heer Prooft zich wel verbeelt.

Want alhoewel ik den Heer Böving wilde toevallen, en ook uit de ondervinding weet, dat 'er zeer veel Europeanen in het land zyn en wonen, welke jegenswoordig de Hottentotsche Taal volkomen verstaan en spreken, en schoon ik nevens hem beken; dat 'er dagelyks meer komen, welken die Taal kundig worden, zoo heeft hy echter daarom niet het geen hy zoekt, en nog veel minder de Heer Ziegenbalg, welke die Taal gantsch niet moejelyk verklaart. Het is hier de vraag niet; of de vreemdelingen die licht konnen leren; maar men spreekt van zulke menschen, die reeds zedert lange jaren met 'er woon hier geweest zy, kinderen geteelt en alzoo als kinderen omgang met hen gehad en by gevolg ook hunne Taal geleert hebben. Maar niemand kan my een enkeld perzoon aantonen, die hunne Taal eerst in zynen ouden dag heeft geleert; en ik heb zelf eens aan een Hottentot, genaamt *Syncopas* belooft tien ryxdl. te geven, of wel voor dat geld Tabak en andere zaken, als hy my zyne Taal leerde, waar van ik tamelyk onderrecht was; dog na dat hy na gesloten accoord zag, dat hy my zommige woorden eenige hondertmaal voorzeggen moest, zonder dat ik die konde nazeggen, zoo wierd hy zulks wel haast moede en bleef weg; ook verdroot het my wegens myne kromme tong, en liet hem gaarn, na dat ik zyne moeite betaalt hadde, hene gaan.

Genomen, dat een vreemdeling die in eenige jaren kan leren, en zelfs zoo goed als een Hottentot spreken kan, zoo ontmoet ten eersten deze zwarigheid zich weder, dat hy ze niet kan overzetten en vertalen. De oorzaak is, om dat zyn Meester zelf met een kromme tong in de Duitsche Taal, en die byna zelfs als een Franschman of wel nog erger spreekt. En wanneer ook deze zwarigheid uit den weg was; zoo komt echter deze, dat men niet altyd dezelve woorden in den natuurlyken zin gebruikt, maar die ook dikmaals figuurlyk neemt, 't geen de Hottentotten wederom niet zeggen konnen, wat de woorden in zulk een geval voor betekenis hebben. By gevolg blykt andermaal dat men van kindsgebeente dient onder hen te wonen; als men een grondige kennis van hunne Taal hebben en bekomen wil.

De Taal der Hottentotten kan aan niemand anders geleert worden.

Wanneer nu iemand net zoo ver in die Taal is gevordert als zy, hoe zal hy doen, om iemand anders te onderwyzen? door dien hy niet kan zeggen, dat hy op deze of gene wyze de tong moet drajen, om deze of genen slag te doen? Indien hy hem zulks ook aanwyst, zoo heeft hy toch maar om zoo te spreken eene trap overwonnen, welke ten eersten weder van anderen gevolgt word, namelyk wanneer hy gade slaat, hoe dat hy alle slagen met de tong en met den mond op't naauwste by zich zelven zal onderscheiden, om in 't vervolg by aanroering der Karacters of letters, die wederom een lange tyd en een verder nadenken vereisschen, dezelve fyn onderscheiden, en aan den Leergierigen aanwyzen zal. Vervolgens zal het de plicht van zodanig een wezen, de verzonnene en nu ter drukpers vervaardigde letters, en de daar van gedrukte boeken zelven zoo grondig te verstaan, dat men nergens genoodzaakt is, letterkunstige regels daar van te geven, en ze door behulp van dezelve aan anderen te leren.

Die nu alle deze zwarigheden nevens

nevens nog vele anderen, die onderweegs en midden in 't werk ontmoeten zullen, overkomt, en geen ander hulpmiddel heeft, gelyk 'er geen andere zyn, dan die hy van de Hottentotten hebben kan, die zal zeker niet meer zeggen, dat de Taal van de Hottentotten licht is, maar hy zal zonder twyffel een bedroeft klaaglied zingen, en vele zullen over de al te grote zwarigheden zodanig verschrikken, dat zy midden in 't werk zullen ophouden, en een ander ook wat overlaten zullen; 't welk zeer licht hier uit te begrypen is, om dat by de Malabaren, scherpzinnige, wyze en verstandige menschen te vinden zyn, welke een Leergierigen met raad en daad konnen aan de hand gaan, daar in tegendeel by de Hottentotten, welken wel niet onverstandig zyn, gene gevonden worden, die letters of diergelyken kennen, en van dewelken men alles uit den mond hebben moet, en waar by uit boeken niets te zien of te leren is, wyl 'er gene by hen aangetroffen worden.

Of dezelve kan geschreven worden.

Heeft het nu langen tyd vereischt, om de Taal der Malabaren magtig te worden, schoon 'er zulke goede en voortreffelyke hulpmiddelen voorhanden geweest zyn, zoo geve ik den Lezer te bedenken, wat tyd 'er van noden zoude wezen, om achter de geheimenissen der Hottotsche Taal te geraken, van dewelke men nog geen eene letter gezien heeft, waar van men de woorden nog niet verstaat, en welkers uitspraak nog onbekend is? zouden 'er niet al een mans jaren vereischt worden, alle die dingen zoo grondig te leren en zoo volkomen daar in te zyn, dat men zelfs een Grammaire daar van zou in 't licht zien; wat my aangaat, ik ben t'eenemaal van die gedachten, ja daar waar zelfs een halve eeuw verlopen, eer men een gedruckt blad daar van zag, wilde men ook alle zyne moeite en arbeid alleen daar aan te koste leggen.

Ver[geefse] moeit[e der] Holla[nders] om d[e] Hott[en]ten to[t het] Kriste[n]dom t[e] breng[en.]

Het doelwit, welke beide de Heren Missionarissen daar by schynen te hebben, was wel pryswaardig, te loven en te roemen, indien zy daar mede iets winnen konden; dog ik twyffel niet, of de Illustre Oost-Indische Compagnie, welke hier uit een byzondere glorie bekomen en van de heele waereld deze onvergelykelyke roem bekomen zou, dat zy de allerdomste Heidens tot bekering gebragt hadde, zoude nog kosten, nog moeiten, nog tyd, nog arbeid, en veel minder een aanzienlyke beloning sparen voor de genen, welken dit werk verrichteden, wanneer zy daarmede de zaak konden te boven komen, en die verlangde en gewenste als ook gehoopte bekering der Hottentotten in Kristenen bereikt konde worden; dog naar dien die Compagnie reeds zoo vele proeven van den menschen heeft, dat alle moeite, vlyt en arbeid en gedane kosten te vergeefs en vruchteloos zyn, zoo hebben zy zekerlyk en niet zonder reden, nadenken, om iets meer tot dit werk te doen.

Exe[mpel] van ee[n] Hotte[ntot.]

Onder zoo vele bewysstukken en voorbeelden zal ik 'er kortheids halve maar een bybrengen: namelyk, het is zeker, dat de Heer Gouverneur Simon van der Stell zalr. een Hottentot genaamt Pegu, van kindsgebeente by zich in zyn huis gehad heeft, welke hy op kosten van de Illustre Compagnie in rood scharlaken zeer net liet kleden, een degen op zyde, een paruik nevens een hoed met een goude boord op het hoofd, zyde koussen en verders al het nodige gaf; en welke hy daarenboven ter school bestelt en hem had laten leren lezen en bidden, nevens al het geen, 't welk zulk een Heer van aanzien doen kon; wanneer hy zyne mannelyke jaren bereikt had, is hy na dat hy de Hollandsche, Portugeesche en andere Talen vaardig

vaardig spreken kon, in den jare 1685 met den Commissaris-Generaal van Rhede na Indie gereist, en daar ook zoo lang gebleven, als de gem. Heer geleeft heeft.

mora-ring van en Hot-tot was ergeefs.

Na dat hy echter weder aan het Voorgebergte quam, wilde hy geen goed meer doen, maar zocht zich ten eersten te ontslaan, en in zyne Hottentotsche Croste lopen, gelyk hy dan eens van den gemelden Heer Gouverneur wegliep, zyne klederen uittrok en ze in zyne kist lag, en na dat hy zyn Schaapsvel aangedaan had, zich weder tot de gem. Heer begaf en hem in dezer voege aansprak: *Hoort Heer Gouverneur, ik mag niet meer gekleed gaan, veel min Kristen worden. Laat my weder tot myne Landsluiden overgaan, en leven gelyk zy doen, daar buiten heb ik myne klederen in de kist gelegt, en ik neem niets met my dan deze zabel, die met een zilver gevest was, en deze halsband, die ook van zilver en met het wapen van de Illustre Compagnie getekent was.* Dit gezegt hebbende, liep hy weg, en keerde daar na niet weder, om klederen aan te doen.

Schry-heeft erhand eent Hot-ot tot r ge-aten te igen.

Ik heb deze zoo evengemelden Pegu, die daar na Kapitein van zyne natie is geworden, zelf dikwyls gesproken, en my over zyne als nog hebbende ervarendheid in de Kristelyke Religie verwondert, en derhalven gelegentheid genomen, hem te vermanen, dat hy zich beter bedenken moest, dog al myn praten was vergeefs, vruchteloos en in den wind, zynde van de tomeloze levenswys van zyne Landsluiden niet af te brengen, en konde hy tot zyne verschoning niet inbrengen, dan dat het voor hem onmogelyk was, het geen na te komen en te doen, dat een Kristen nakomen en doen moest. Daar zal zich wel een gelegentheid op doen, om aan te halen 't geen een Hottentot in dit stuk aan den Heer Proost Ziegenbalg zelf tot antwoord gaf, waar door hy hem hunne snode ydelheid en grote eenvoudigheid wilde te kennen geven.

De Schryver gaat andere exempels stilzwygende verby.

Ik zal geen gewag maken van de zoo vele weggeworpene, dog van de Europeanen gevondene en in de Kristelyke Plichten opgetrokkene, maar daar na weder weg gelope Hottentotsche kinderen, wyl 'er te veel exempels zouden zyn, om het vruchteloos voornemen om deze Heidenen te bekeren, zonnenklaar aan te tonen. Ik zal maar met een woord aanroeren; dat de Heer *Petrus Kalden*, geweze Predikant alhier, in den jare 1708. een Hottentot met zich na Holland genomen heeft, welke in 't Kleefsche gedoopt, en zoo als hier gezegt word, door den Graaf Van der Lip ten doop gehouden is; welke Hottentot na zyne te rug komst zeer slechte tekens van een oprecht Kristen heeft laten blyken, om dat hy niet alleen alle dagen dronken en zat was, maar dat hy ook zonder twyffel, indien hy niet na het Robben-eiland gezonden was, alwaar hy ook gesturven is, weder onder de Hottentotten zoude geraakt zyn; waar uit alzoo klaar en openbaar is, dat deze ingewortelde woestheid by deze Natien niet uit te roejen is.

De onkunde in de Hottentotsche Taal veroorzaakt geen schade aan de Hollanders in den Handel.

Het ander punt, 't welk de voorheen gemelde *Dapper lib. I.* in zyn schild voert, als of de Illustre Compagnie wegens onkunde der spraak schade quam te lyden, verdient niet om aangeroert te worden; vermids niemand zeggen kan, dat zulks ooit eenig nadeel in den handel of in het ontdekken van 't land tot nu toegebragt heeft, te meer om dat men Europeanen genoeg heeft, die zich in hunne taal niet laten verkopen; dog 't was te wenschen, dat de Kristenen deze menschen altyd als Kristenen voorgingen, en zich door hunne exempels niet lieten beschamen, gelyk in 't vervolg klaarder zal aangetoont worden.

Door dien echter de genen, welke het ander zoort uitmaken, hun doelwit ook niet bereikt hebben, of licht bereiken zullen, zoo zullen zonder twyffel die van de derde Classis, welke de middelweg houden, beter te recht raken, wyl zy alleenlyk vast stellen, dat men de Hottentotsche taal wel leren, maar niet in schrift brengen, of door een Grammaticaalsche onderwyzing aan anderen weder leren kan. Tot dit zoort behoren de Heer *Johan Wilhelm Vogel*, en de dikwyls beroemde Heer *Ludolf*, van dewelken de eerste in zyne Reisbeschryving *Edit* 1716. *pag.* 72. zegt als volgt: *Wanneer de Hottentotten spreken, en een woord uitgezegt hebben, slaan zy altyd met den mond, zo als men met den duym en met den vinger knipt en hunne Taal is niet wel te verstaan*, dog daar worden onder de Europeanen, die lang aldaar gewoont, en dagelyks NB. met hen omgegaan hebben, eenige weinigen gevonden, die in tyd van nood met hen spreken en hen verstaan konnen.

Vogels meening van de Taal der Hottentotten.

De andere, te weten de Heer *Ludolf*, is door den Hoog-Edl. en hoog geleerden Heer *Nicolaas Witzen*, Burgermeester en Bewindhebber van de Waereld beroemde stad Amsterdam, reeds voor vele jaren verwittigt, dat aan de waereld vele vooroordelen van deze Natien waren wys gemaakt, en dezelve zoo verre misleid, dat schier een iegelyk gelooft heeft, dat zy nog van God nog van den Duivel of iets anders in de waereld wisten; als mede dat zy een taal hadden, die met het geraas en gekakel der Calecutsche hanen zeer wel overeen quam; dog dat zulks zoo niet was, konde hy hem verzekeren, gelyk hy hem dan een wydlopig verhaal heeft gezonden, waar uit wel licht te begrypen waar dat zy een barbarische taal hadden, dog dat ze door de tyd wel geleert, hoewel niet volstandig geschreven kon worden. *Vid. Ludolf. per Christian. Juncker. Edit. p.* 224. *seqq.*

Relaas van den Heer Burgermeester Witzen van de Hottentotsche Taal aan den Hr. Ludolf.

Wyl nu aan dit verhaal ontwyfelbaar geloof moet worden geslagen, deels om dat nog de geen, die ze opgestelt, nog die welke ze aan den Heer Ludolf gezonden heeft, veel min de Heer Ludolf zelf, eenig belang daar in gehad heeft; deels ook om dat my zelf bewust is, dat hunne taal wel aan de genen onverstaanbaar voorkomt, welke die niet dikwyls gehoort hebben, dog dat ze echter verstaanbaar word voor den gene, die met hen omgang heeft, zoo is 'er geen twyffel of deze middelweg van de drie gemelde en tot nu vertelde meningen, die men van de Hottentotsche taal vind, is de beste, zekerste en oprechtste, om dat ze immers door langen ommegang met deze menschen, vlytig vragen en naarstig bemoejen, nog wel kan geleert, maar in genen dele in schrift kan vervat worden.

Dit echter, dat men hunne woorden nevens de slagen niet kan uitdrukken, geeft mynes bedunkens genoeg te verstaan, dat 'er nog andere letters in hun alphabet moeten gevonden worden die in gene andere Taal worden aangetroffen; misschien zyn het wel zulke letters, die de Gutturales van de Joden zeer na komen, dewyl de Joden zelfs bekennen, dat zy heden daags de hare niet meer na behoren en zoo als zy uitgesproken moeten worden, weten uittespreken. Edog indien men eigentlyk wist, hoe zy hunne tong bewegen, en buigen, zoo als ook de plaats, waar tegen zy hem leggen, om dezen of genen slag te maken, zoo zou het misschien eerder geschieden konnen, dat men gemaklyker tot beter wetenschap daar in geraakte, en dezelve met de tyd zoo niet in schrift vervatten, echter aan andere te gemakkelyker leren konde; maar om dat zulks de genen, die ze volkomen

komen kundig zyn, dit niet weten of anderen duidelyk onderrechten konnen, zoo is 'er ook nog flechte hoop daar ontrent overig.

Wat my aanbelangt, ik heb my wel grote moeite gegeven, om dit geheim te ontdekken, en niet alleen Hottentotten, maar zelfs ook zulke Europeanen daar over aangefproken, welke de Taal volkomen meerfter waren, en ze zoo ras, vaardig en vlug als de Hottentotten zelf fpreken konde, dog al myn moeite is tot nu te vergeefs geweeft; niet om dat zy geen onderrechting wilden geven, maar om dat zy de zuivere onmogelykheid daar in voorwendeden; dog of het zoo is, wil ik anderen laten onderzoeken; en wenfch ik dat ze gelukkige voortgang maken mogen; twyffele echter, of zy beter als ik zullen onderwezen worden.

Wat de ...ryver ...eggen ...eft op ...Catalo- der ...ttentot-...e woor-...,die aan ...Heer ...dolf ge-...nden is.

De woorden, welke aan den Heer Ludolf gezonden, en in de *Comment. de Vita, Scriptis & Meritis ejusd. per Junckerum edit. pag.* 228 *Seqq.* zyn gevoegt, zyn wel zoo gefchapen, dat zy daar alle maar met letters, zoo veel mogelyk geweeft is, uitgedrukt zyn, dog ziet men boven geen een woord eén teken, welke flag met de tong moet gemaakt worden, zoo dat ze niet alleen in dit ftuk onvolmaakt zyn, maar is de Latynfche overzetting ook niet altyd recht getroffen, om dat men by voorbeeld het Hollandfche Harte dier *durum animal* vertolkt heeft, daar het tog niet anders wezen kan en moet als *Cervus* een *Hert*, en voor het woord *Jakhals* gezet *Simiæ genus* daar 't immers *Vulpes* of een *Vos* zeggen wil, en diergelyke woorden meer.

Door dien deze dwalingen nu ingeflopen en de kentekens van de flagen vergeten zyn, zoo hebbe goed gevonden, by dezelve nog de gene, die ik nog meer in myne aantekeningen vind, daar by te doen, en ze den Lezer na het Alphabet mede te delen, en wel zoo, dat ik my na den eerften letter van het Latyn meen te fchikken, en het Hottentotfche daar tegen over te zetten; en waar hier en daar een flag daar by komt, zal ik denzelven met een teken of accent te kennen geven en de Duitfche vertaling daarnevens voegen, zoo als volgt:

...atalogus ...r Hot-...ntotfche ...oorden; ...vens de ...tynfche ...Duitfche ...legging.

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotfche woorden in de Hottentotfche taal.	Hottentotfche woorden in de Duitfche taal.
Abi . .	*Hebba Atze*	Loop weg
Accede .	*Hach-Atze*	Kom hier
Agnus .	*Chauna* .	een Lam
Alce .	*t͠kanna of t͠ kumma* .	een Elandsdier
Anas .	*Ducatóre* .	een Eend
Anfer .	*Kg͠ou* .	een Gans
Aqua & omne liquidum	*Kammá* .	Water of andere vloeibare ftoffe, als wyn, bier.
Arbores .	*Büng͠vaá, f. Aÿ*	Bomen
Afinus .	*Q͠ũaiba* .	een Ezel
Audire .	*Kñ oum* .	Horen
Aures .	*Nouw* .	de Ooren

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotsche woorden in de Hottentotsche taal.	Hottentotsche woorden in de Duitsche taal.
Avis Africana	*Kǒoekări*	een Vogel genaamt Knorhaan
Avis Phasiana	*Quaqua*	een Faisant
Baculus	*Kirri*	een Stok
Balæna, s. Cete	*t'kakă*	een Walvis of Noord-kaper
Barba	*Nombhă*	de Baard
Bestiæ in genere	*Horri*	Beesten, alle Dieren in 't gemeen
Bibere	*Kă á*	Drinken
Bombarda	*Kŭ abou*	een Handbus
Bos	*Durié-sá, s. Bubaă*	een Os
Bos silvestris	*Qu'˜ Arabo*	een Buffel
Bos bellicosus	*Taõ uwo*	een Stier om te vechten
Bos gestans onus	*Hek˜ káo*	een last dragende Os
Brachia	*Oŭ â, s. Ouneqŭ ä*	de Armen
Butyrum	*Oŭ nwie*	Boter
Cadere	*Quienc̆ ha*	Vallen
Canis marinus	*Höutée*	een Zee-hond of Robbe
Canis	*Likǒ anée*	een Hond
Caper	*˜T' chou*	een Geite-bok
Capreolus	*Să̆ă*	een Rê-bok
Capricornus	*Kăouda, s. Schochok˜ dema*	een Steen-bok
Capri silvestres in genere	*Quoŭ qv̆ a*	Wilde Bokken zonder onderscheid
Cantharus	*Bakk˜ erie*	een Kan
Caput	*Bikq̆ ua*	het Hoofd
Capitaneus	*Kõ uqueq̆ ua*	een Kapitein
Cervus	*T' k˜ amma*	een Hert
Clunes	*Tojaś. Saŭ n*	de Aars-billen
Collum	*Qv̆ aö*	de Hals
Columba	*Kõ uquil*	een Duif
Concumbere uxori	*Queckq̆ uachei*	een Vrouw beslapen
Cor	*Qŭ au*	het Hart
Crinis	*Nŭ qua-au*	het Hair
Cras	*Ant húri*	Morgen
Crescere	*Kăyse*	Wassen
Cuprum	*Nonnemou*	Koper
Currus	*Kroy*	een Wagen, Radwerk, een kar
Commilito	*Tỹ kaa*	een Metgezel

Confra-

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotſche woorden in de Hottentotſche taal.	Hottentotſche woorden in de Duitſche taal.
Confrater	*X t̃ ſui*	een Medebroeder
Currere f. ire	*Kojé*	Lopen of gaan
Comeſtor formicarum	*K ̃hou*	een Mieren-eeter
Dama	*K g̃ oyes*	een Gans
Dens	*Kõu*	een Tand
Deus	*Tikq̃ uoá*	God
Diabolus	*Cham-õuna*	de Duivel
Digiti manuum & pedum	*Oucq̃ua*	de Vingers en Teenen
Diaphragma	*Hõüw*	Herte vlies
Dominus	*Suri*	een Heer
Domus	*K̃omma*	het Huis
Dormire	*K̃omquee*	Slapen
Dominicatio	*Agou*	Zmyten of ſlaan
Edere	*Ouge*	Eeten
Elephas	*Twoba*, *ſ. Choä*	een Elefant
Equus	*Hacqua*	een Paard
Evigilare	*K ̃chey*	Opwaken
Exire	*Kq̃uou*	Uitgaan
Felis	*Choäã*	een Kat
Felis moſchata	*Kouwõõ*	een Muskes-kat of Chievet-kat.
Felis ſilveſtris rubra	*Klſ̃â*	een rode wilde Kat
Felis tygridem æmulans	*t̃karou*, *ſ. t̃klou*	een Tyger-boskat
Ferrum	*Kou͂kuri*	Yzer
Filolus	*Kóô*	een Zoontje
Filia	*Kõ*	een Dochter
Fiſſuræ montanæ	*Aõuob*	Berg-dalen
Fluvius	*Kãmmo*	Vlietend Water
Frumentum	*Blee*	Koorn of Tarw of Garſt
Fulgur	*Mehy̆au*	de Blixem
Gallina	*Kõukekerey*	een Hen
Genua	*Qũá*	de Knien
Glis vel Sorex	*Touto-oghy*	een Rot
Globus miſſilis	*K'haboukory*	een Kogel
Gramen	*T ̃kâ*	het Gras
Grando vel Nix	*T'koy*	Hagel of Zneeúw
Gratulari	*Tikk̃amma*	Iemand geluk wenſchen
Hic	*Hebba*	Hier of daar
Hircus maculoſus	*Trougos*	een gevlakte Bok
Hirundo	*Soſobo*	een Zwaluw
Hodie	*Hetburi*	Heden
Hydrix	*Ghoukõu*	een Egel
Jacere	*Kõbi*, *ſ. k̃qua*	Leggen

Jecur

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotsche woorden in de Hottentotsche taal.	Hottentotsche woorden in de Duitsche taal.
Jecur	*Qu'ẽn*	de Lever
Ire	*Ko˜u*	Gaan
Intestina	*Qũinqua*	de Ingewanden
Jugulum	*Domma*	de Keel of strot
Inguina	*Tỹa*	het Schaam-deel
Lac	*Bro, melius Bi*	Melk
Lac Serorum	*Rhosghibi*	Botermelk
Leo	*Chamma*	een Leeuw
Leo marinus	*Acõmma*	een Zee-Leeuw
Lepus	*Kõa, f. Tõa*	een Haas
Lignum	*Hequá*	het Hout
Lingua	*Tamma*	de Tong
Locusta	*Cheytée*	een Springhaan
Luna	*Tchâ*	de Maan
Lupus	*Tõuq̃va*	een Wolf
Mammæ	*Samme*	de Borsten
Manus	*Omma*	de Hand
Mare	*Burry*	de Zee
Maritus	*Qũiebes*	een getrouwt Man
Marita, f. uxor	*Tiebeis*	een getrouwde Vrouw
Melis	*Kõu*	een Das
Membrum virile	*Châ*	het Mannelyk lid
Mentum	*Channa*	de Kin
Mors	*Rhôo*	de Dood
Mori	*k˜ hro*	Sterven
Mons	*K-˜hu*	een Berg
Muccinium	*Schj'ou*	een Neusdoek
Mulier	*Zobée, f. Kq̃viquis*	een Vrouw
Mulier gravida	*Kchomkqviquio*	een zwangere Vrouw
Munimentum	*Fort*	een Vesting is een Duitsch woord
Mus	*Houri*	een Muis
Musca	*Bilara*	een Vlieg
Nasus	*Thurée, aliis Qũoi*	de Neus
Navis	*Heukomme*	een Schip
Navicula	*Nonnaq̃uas*	een Vaartuig
Nequam	*Kõetsire*	een gruwelyk Scheldwoord
Nox obscura	*Thoũkou*	een donkere Nacht
Natio Hottentottica	*Q˜ena*	de Hottentotsche Natien
Natio nigra extranea	*Chobona*	de zwarte Natien

Natio

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotsche woorden in de Hottentotsche taal.	Hottentotsche woorden in de Duitsche taal.
Natio Germanica	*Kŏuqueaque*	De Blanken of Duitschers
Occidere	*Doucham*	Doodslaan
Oculus	*Mu*	een Oog
Olla	*Soü*	een aarde Pot
Oryza	*'tk̃oume*	Rys
Os	*Kõamqua*	de Mond
Ossa vel crura	*Th̃ietsa*	de Beenderen
Ovis	*Gh̃oudie*	een Schaap
Pacem inire	*Ouchougou Samsam*	Vrede maken
Pallium	*Kros*	Schaaps-vel, waar mede zy zich dekken
Panis	*Brée*	Brood, komt van van het Duitsch
Parere	*õüa*	Baren
Pater	*10*	de Vader
Pavo	*Kc̃hou*	een Paauw
Pectus	*Ouk̃ua*	de Borst
Pediculus	*Hh̃oussi*	een Luis
	Nonq̃ua	de Enkels
Pes	*itqua, s. yi*	da Voeten
Perdrix	*Kh̃amgry*	een Patrys
Phœnocopterus	*Naukalle*	de Vogel Flammingos.
Pileus	*Kabba*	een Hoed
Piscis	*tk̃äum*	een Vis
Pluvia	*onk̃ui*	de Regen
Porcus	*Hakoũ*	een Zwyn
Princeps	*K-ouquė*	een Regent
Primogenitus	*Kamkõun*	een eerst gebore Kind
Puer	*Gonã*	een Jongetje
Puella	*Gõis*	een Meisje
Pugillare	*Kãuw*	Vechten, worstelen.
Pulex	*Hythé*	een Vloo
Pulmo	*Ch̃anon*	de Long
Pulvis pyrius	*Tk̃aüoklou*	Buskruid
Rhinoceros	*Tûabba, s. Nabba*	een Neushoorn
Regio	*Qũoů*	het Land of Landschap
Rupes, s. Scopulus	*Hëiqua, s. Hyqua*	een Steen, Rots
Salve	*Mutze-Atze*	Weest gegroet
Sauciare	*Oũjo*	Bloedgaande maken
Sanare	*Kf̃a*	Genezen

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotſche woorden in de Hottentotſche taal.	Hottentotſche woorden in de Duitſche taal.
Sedere	*Nöüw*	Zitten
Seneſcere	*Dida Atze*	Oud worden
Senex	*Didaq̃ue*	een oud Man of Vrouw
Simiæ genus	*Chõakãmma*	een Baviaan
Sol	*Sorré vel Sorri*	de Zon
Stare	*Mäá*	Staan
Stella	*Kñauchou vel tk̃euhouw*	een Ster
Struthio	*Ammi*	een Struisvogel
Stultire	*Tuâtz Dacha*	Gek of dol zyn
Talpa	*Habba*	een Mol
Terra	*Cãmk̃amma*	de Aarde
Teſtudo major	*Tscheregõu*	een Schildpad
Teſticuli	*k̃hrà*	de Zaadballen
Tigris	*Tq̃uaſſouw, ſ. kq̃vuſſomo*	een Tyger
Tonitru	*Qũaouw*	de Donder
Tormentum	*Kayquabou*	een Stuk
Torrens	*K˜akarrou*	een Watervloed
Vacca	*Gojes*	een Koe
Vacca marina	*Tk˜ouw, ſ. Châkh˜ouw*	een Zee-koe
Vallis	*tk̃aâ*	een groot Dal
Venter	*Chomma*	de Buik
Veni huc	*Hebba Ha*	Kom hier
Ventus	*Toya*	de Wind
Verberare	*Doùſſi*	Slaan
Veſtis	*Nomma*	een Kleed
Vetula	*Didaquis*	een oude Vrouw
Videre	*Km̃ou, ſ. Km̃u*	Zien
Vide hic	*Muatze*	Zie hier
Vinum	*Driefbi*	Wyn
Vir	*Qũoique*	een Man
Vitulus	*Thona ſ. Nonna*	een Kalf
Vivere	*Qũañiaba*	Leven
Ungues	*Kloy*	de Klaauwen
Volucres	*Kãuniquà*	het Gevleugelde
Uterus	*Tk̃chou*	de Baarmoeder
Vulpes	*Keûlée*	een Vos
Vulpes Africanus	*T˜kenſie*	een Jakhals
Vulva	*Qũ`ãou*	de Vrouwelykheid

Deze zyn nu de gemakkelykſte woorden, die men nog eeniger maten hoewel niet volkomen ſchryven kan, waar uit de Lezer zeer licht zien zal, dat het een vermetele zaak is, te willen voorgeven, en de waereld wys maken, dat deze Taal niet alleen op papier gebragt, maar ook zelfs door een daar toe vervaardigden Grammai-

re

re aan andere kan geleert worden. Hoewel ik nooit heb vergeten den ſlag, die daar by moet worden gemaakt, aan te wyzen, zoo hou ik my echter verzekert, dat de Lezer niet zal weten, hoe die uitgedrukt moet worden, en veel minder, wat die betekent. Dit kan ook geen menſch aanwyzen, voornamelyk zulk een niet, die maar 3 of 4 weken hier is geweeſt, en maar 10 of 20 van dezelven gezien en geſproken heeft. Hier toe word zekerlyk meer tyd vereiſcht, om maar een weinig hunne aard te leren kennen.

Doch hier van genoeg, uit vrees dat de Lezer ongeduldig mogt worden, wanneer ik nog meer woorden van deze Barbariſche Taal wilde maken; echter denk ik nog twee dingen hier by te voegen, namelyk eerſtelyk, dat men my niet qualyk moet nemen, dat ik maar altyd eenerlei teken tot velerhande veranderlyke ſlagen heb genomen; ik heb zulks voorbedachtelyk gedaan, om dat het den Lezer toch niet helpen kan, als had ik nog zulke verſcheide tekens daar by gedaan; derhalven oordeelde ik, onnodig te zyn, die te veranderen. Ten anderen, dat hy my vergunne, nog hare Tel-woorden, die maar tot tien uitſtrekken hier nevens te voegen, om dat dit een van de gewichtigſte ſtukken is, dat men weet, hoe een volk telt, en zyne rekening houd; de Hottentotten tellen dan op de volgende wys.

HOTTENTOTSCHE TELWOORDEN.

Unum	*Q'kui*	Een
Duo	*K'kam*	Twee
Tres	*K"ouna*	Drie
Quatuor	*Hakka*	Vier
Quinque	*Kóro*	Vyf
Sex	*Nanni*	Zes
Septem	*Honko*	Zeven
Octo	*Kh'yſſi*	Acht
Novem	*K"heſſi*	Negen
Decem	*Gyſſi*	Tien

Wat er is te merken wanneer zy boven de tien gaan.

Vraagt de Lezer nu, of zy niet verder tellen als tot tien, en hoe zy het maken, wanneer zy tot hondert of duizend komen? Zoo antwoord ik met weinig woorden, dat zy zekerlyk boven tien tellen, en dat zy daar in met onze telletters, welke ook niet meer dan tien in getale zyn, overeenkomen; want als zy boven de tien komen, zoo beginnen zy weder met een, en tellen weder tot tien, en zeggen dan Twee *Gyſſi*, zoo als wy in plaats van tweemaal tien twintig zeggen, en daar mede gaan zy voort tot hondert, in welkers

plaats zy *Gyſſi Gyſſi* zeggen, 't welk even veel is, om dat tienmaal tien ook hondert uitmaakt; op dezelve wys tellen zy tot 1000, 't welk heel licht te begrypen is.

Doch vermids haar vermogen niet in gereed geld maar in lauter vee beſtaat, zoo komen zy zekerlyk heel zelden over duizent; en indien zy die nodig hadden, zouden zy al zoo wel een groter getal konnen uitſpreken als wy, waar toe zy maar eenige nieuwe tekens behoefden te bedenken, waar toe zy bequaam genoeg zyn. Men mag van hen zeggen wat men wil, ik verzeker, dat zy verre zoo dom niet zyn, als men ze tot nu uitgeſchildert heeft, en waar van alle Reisbeſchryvingen zoo groot op geven; 't welk alles in 't vervolg, God leven en gezondheid verlenende, uit alle hunne handelingen en gantſche levenswandel tot genoegen blyken zal.

Myn voornemen was nog wel het een en het ander, de Hottentotten aanbelangende daar by te voegen, maar ik vrees, dat ik den Lezer hier mede en voornamentlyk met hare onverſtaanbare Taal het hoofd reeds zodanig vol gemaakt heb, dat hy zal wenſchen, dat ik eens tot beſluit kom, zoo zyn mond ook niet zoude beginnen die Barbariſche woorden van *Hacha atze*, *k̄touka ãqua*, *dik̄oak̄ou* en vele andere diergelyke meer uit te roepen. Doch vermids ik deszelfs vriendſchap waardiger hou dan al het geld, zoo zal ik hem ook hier mede niet langer moeielyk vallen, maar het overige van deze generale materie tot op een ander tyd en gelegentheid ſparen. Beſluit dit Hooftſtuk.

XXVI. HOOFT-

XXVI. HOOFTSTUK.

Van den Aard, uiterlyke Gestalte, Verwe en Verbintenis der Hottentotten met de Hollanders.

Gevoelen van zommige Schryvers wederlegt. Voorbeeld van een bequaam Hottentot. De Europeanen hebben hen gaarne in hun dienst. Voorbeeld van een trouw en redelyk Hottentot. P. Tacharts Lof van de Namaquas Hottentotten. De Hottentotten dragen goede zorg voor de aan hen toevertroude kinderen. Zyn morsige en luye menschen. Hoe de Hottentotten de Darmen klaar maken, koken en eeten. Zy zyn gezond en worden zeer oud. Voorbeeld van een oud Hottentot. Hoe zy zich en hunne vellen met vet smeeren. Gesmeerde mantels en mutzen zyn by hen een teken van rykdom. Dit smeeren veroorzaakt een afkerige stank. Verscheidener Schryveren mening over de oorzaak van dat smeeren. Des Schryvers mening des aangaande. De Hottentotten zyn niet wild nog wanschapen, gelyk zommigen willen. Oorzaak van hun afgryzelyk aanzien. Zy hebben een ernsthaftig gelaat. Brede neuzen. Andersons berigt van der Hottentotten aangezicht. Hoe zy uiterlyk geschapen zyn. De Schryver heeft onder hen maar twee krenpelen gezien. Des Schryvers betragting aangaande den toestand der Hottentotten. Van de verf der Hottentotten. Herports valsch voorgeven dat zy zwart zyn. P. Tacharts voorgeven van witte Hottentotten weersproken. Daar zyn nog zwarte nog witte Hottententotten. Ivertzens melding van de verf der Hottentotten. Van haar eigentlyke kouleur. Haar verbintenis met de Hollanders is niet schriftelyk geschied. Wat haar heeft bewogen om zulk een verbintenis aan te gaan. Hoe dezelve tot nu toe van beide de Partyen is nagekomen. De Compagnie noemt de Hottentotten hare Geallieerden. Zy bekomen bystand van de Hollanders als zy onder malkander in oorlog zyn. Zy geven kennis aan de Hollanders, als eenige van de hunnen iets quaads tegens hen in 't zin hebben. In geval van nood zouden zy de Hollanders trouw bystaan. Des Schryvers goede wensch aan de Hollanders.

IK heb onlangs een begin gemaakt van de Hottentotten eenig bericht te geven, 't welk ik schoon het in algemene zaken bestaan en geen byzondere materie van hun doen en laten vervat heeft, echter hope, dat niet onaangenaam zal geweest zyn. Vermids nu, zoo als in 't besluit van het voorgaande Hoofdstuk gemeld is, nog eenige dingen overig zyn, welke noodzakelyk moeten vooraf gaan, eer men een andere zaak kan onderhanden nemen, zoo zal de Lezer zonder twyffel het niet qualyk nemen, wanneer ik jegenswoordig met dezelve voor den dag kom, en achtervolgens mynes vorige de verklaring van dezelve na de ware geschapenheid der zaken bybreng, en daar nevens hem misschien van vele valsch gemaakte inbeeldingen bevry, welke de een of de ander Schryver door zyn verkeerd opgedragen verhaal van deze natien, hem veellicht in het hoofd gezet heeft.

En hebben wel velen, in het voorstellen van de aangeboren aard en geschapenheid der Hottentotten, onder anderen gezegt, dat zy zeer dom, onverstandig en eenvoudig zyn, om dat zy nog van God, nog van andere zaken tot het gemene leven nodig iets wisten; dat zy daarenboven zeer morsig in 't eeten en in hun gehelen handel waren, en zich met stinkend vet zodanig smeerden, dat men ze naauwlyks ruiken of zien mogt: Om met weinig woor- *Wat eenige Schryvers van deze Hottentotten hebben gezegt.*

 den

den hier van te spreken; zy hebben wel niet qualyk hier van geschreven, of de waarheid niet gezegt, dog daar is alleen dit onderscheid te maken; dat zy in aanzien van onze of andere natien als dom aan te merken zyn, is buiten twyffel, om dat zy nog in burgerlyke of andere zaken leven als geciviliseerde natien doen; echter zyn zy op hunne wys snedig genoeg, en weten hun verstand alzoo wel te gebruiken als een ander mensch.

DeHottentotten zyn zoo dom en morsig niet als zommigen voorgeven.

Zulks heeft weinig bewys van noden, om dat reeds Dapper in *Africa pag.* 619. 625. 626. heeft aangetoont, hoe dat *Arnoldus in notis ad Mercklin.* Reisbeschryving *pag.* 1097. aanhaalt, en ook de dagelyksche ondervinding leert, hoe dat deze menschen de Duitsche Taal van de Hollanders geleert; ja eenige die voor dezen te *Bantam* by de Engelschen geweest, de gebroke Engelsche Taal gesproken hebben, 't welk zy zekerlyk niet zouden hebben konnen doen, indien zy zoo zeer dom en eenvoudig waren, als zich zommigen wel verbeelden. *Anderson L.* 4. *c.* 4. maakt gewag van een jonge Hottentot, die van de Engelschen mede na Indie genomen was, die in drie jaren die Taal van hen geleert had, en daar na weder hier gekomen was. Ik heb ook reeds voorheen het exempel van den Kapitein *Pegu* bygebragt, die niet alleen de Hollandsche en Portugeesche, maar ook de Ceilonsche, Maleische en andere Oost-Indische Talen in een heel korten tyd geleert heeft.

Word bewezen.

Voorbeeld van een bequaam Hottentot.

Zulk een is my ook nog bekent, welke van deze inwoners maat *Jantje van der Gouw*, misschien wegens zyne bequaamheid in praten, genaamt wierd, en heb ik hem verscheidemalen voor zyn dood met de grootste verwondering aangehoort, deze hoewel hy nooit uit zyn vaderland geweest was, konde zeer net Hollandsch en Portugeesch, ja ook Fransch, 't welk hy van de vluchtelingen van dat Land, en ook Hoogduitsch, 't welk hy van de hier zynde Hoogduitschers geleert had, zeer verstaanbaar spreken; 't geen zekerlyk niemand by een Hottentot zoeken zou, en ook verwachten konde, indien zy zo zeer dom en onverstandig waren, als men ze wel opgeeft; zonder nog veel te zeggen, met wat verstand hy van ploegen, zajen en ander boeren arbeid redeneren kon, waar in hy zekerlyk verscheide Europeaansche Boeren te boven ging.

De E[uro]pean[en] hebb[en] Hott[en]ten g[aarn] in hu[n] dienst

Wat zyn'er zoo veel woorden van noden? de Europeanen zouden ze zekerlyk zoo gaarn niet in hun dienst hebben, zoo als men door de dagelyksche ondervinding leert, als zy zoo dom en onverstandig waren; gelyk iemand zulk een eenige jaren in zyn dienst behoud, en niet gaarn ziet, dat hy weder hene gaat, vermids zy zich van dezelven beter als veeltyds van hunne eige slaven bedienen konnen, te meer als hen iets van goederen als Tabak, Wyn of Brandewyn toevertrouwt word, waar in zy zekerlyk, hoewel zy grote liefhebbers van die waren zyn, zich eerlyk betonen, en niets stelen of afhandig maken.

Na[...] van e[en] trouw[...] delyk[e] Hott[entot]

Een klaar exempel van myn voorgeven heeft men eertyds gehad aan een Hottentot, van de Europeanen genaamt *Claas*; deze heeft niet alleen veeltyds van den toenmaligen Gouverneur *Simon van der Stell* zalr. Brandewyn, Tabak, Reys, en ander victualie, zoo als ook buskruid en lood, nevens het nodig geweer voor twee Hottentotten, die hem als een lyfwacht dienen moesten, uit de Magazynen van de Illustre Compagnie ontfangen, waar mede hy voor haar heeft moeten handelen of ruilen, maar hy heeft zich ook altyd zoo wys, verstandig, trouw en eerlyk getoont, dat men met zyn doen en handel altyd zeer wel te vrede geweest is; zynde hy nooit

nooit t'huis gekomen, zonder een grote menigte van Schapen en Ossen gehandelt te hebben, en schoon hy zomtyds 6 weken uit was, heeft hy behalven het getal van het gemelde vee nog een tamelyke voorraad te rug gebragt, en zich alzoo veel verstandiger getoont, als veeltyds een Europeaan doen zoude.

vaar- em- n zy- cid. Ik heb een Zee-kapitein gekent; genaamt *Theunis Gerbrantsz. van der Schelling*, die na dat hy zyn schip in de baai *à la Goa* verloren had, over land reizende, tot gem. *Claas* is gekomen, en alles goeds van hem genoten heeft; hy wilde hem schier alles overgeven, 't welk echter de Kapitein niet aannam, en heeft hem op die reis zoo veel goed bewezen, dat ik hem dikwyls heb horen zeggen; hy wenschte maar, dat nog iemand van dezen *Claas* in 't leven was, hy was bereid, alles met hem te delen, dat hy in de waereld bezat, hebbende hy hem naast God het leven behouden, 't welk hy zonder hem zekerlyk zoude hebben moeten in schieten.

of hart Na- is ntot- ef. Indien nu de Hottentotten zoo dom waren, hoe komen dan zoo veel verstandige menschen onder hen? *P. Tachart* getuigt in 't byzonder in zyne *Siamsche Reis p.* 105. van de *Namaquas Hottentotten*, dat zy een goed natuurlyk verstand hebben, en wanneer men hen iets vraagde, zoo antwoordden zy niet, voor dat zy hunne woorden wel overlegt hadden; daarbenevens was hun antwoord altyd kort, en met een deftigheid verzelt; zy lachten zelden, en spraken weinig. Dit zelve word ook klaar genoeg van meer andere natien bewezen, of ik schoon dit niet altyd herhaal, en daar by zeg, om dat ik voor af weet, dat de Lezer diergelyke aanmerkingen, zonder myn verder erinneren van zich zelf maakt, en genoeg in staat is, meer andere diergelyke lessen daar uit te trekken, en op nieuw met vrucht te appliceren. Ik had nu wel gaarn iets meer van dezen Kapitein *Claas* gezegt, dat zyn verstand en wys gedrag nog beter aan den dag bragt; dog deszelfs levens loop en bedroeft einde is zoo vol verwonderingwaardige zaken, dat ik op een ander plaats gelegentheid zal nemen, van hem alles net en in order te verhalen en voor te brengen.

De Hottentottinnen zyn niet minder in dit stuk te pryzen, als die veel beter zorg voor de aan hen toevertrouwde kinderen dragen, als veeltyds de moeder zelf, alzoo zy dezelven zorgvuldig bewaren, en aan hen dan dit en dan dat te spelen geven, en wel toezien, dat een zulk teder kind geen ongeluk krygt; die aan dezelve ook wat te wasschen geeft, welke arbeid zy gaarn voor de Duitschers, zoo als ook met gaauwigheid, oplettenheid en trouwe doen, dat zy zekerlyk menige Duitsche Waschvrouw beschaamt zouden maken, die kan zich verzekert houden, dat hy niet een stukje zal quyt raken, nog dat het gescheurt of niet schoon genoeg zyn zal. De Hottentottinnen zorgen voor de aan hen toevertrouwde kinderen.

Zoude nu dit alles en ontallige andere omstandigheden niet genoeg bewyzen, dat de Hottentotten zoo dom niet zyn, als men ze wel uitschildert? Ik acht, dat vele Europeanen die bequaamheid niet eens bezitten. Op een andere plaats zal men ook aantonen, dat zy van de kennisse van God ook niet t'eenemaal berooft zyn, zoo als hen insgelyks opgelegt word, welke materie hier voorbedachtelyk afgesneden word, om dat ze onder de algemene eigenschappen der Hottentotten te veel plaats zoude wegnemen. Dit is alleen te verwonderen, dat deze menschen, die allerlei arbeid zoo wel en verstandig doen konnen, niemand echter van hen tot

zyn

zyn voordeel gaarn iets doet of verricht, ten zy de hoogste noodzakelykheid hem daar toe dwingt, gelyk op een andere plaats ook breder bewezen en aangetoont zal worden.

Doen zelden iets tot hun eigen voordeel.

Zyn morssige en luye menschen.

Dat zy echter in aanzien van de Europeanen en andere Natien zeer morssig, of zoo als *Mercklin. loc. cit. pag.* 1068. zegt, zwynachtig in 't eeten zyn, zulks is overgewis, en ontstaat zulke morssigheid na myne gedachten, insgelyks van hunne ongemene luye aard, waar door zy tegengehouden worden, iets voor hen zelf en tot hun gemak te verrichten; wanneer zy zich by de Europeanen onthouden, weten zy om dat zy arbeiden moeten, ook wel anders te leven, en konnen wel haast dat geen, 't welk zy tot hunne onderhoud hebben moeten, helpen heugen en stout eisschen; daarentegen wanneer zy voor zich zelf leven, en van eige middelen teeren, doen zy zoo veel niet, dat zy een strootje of iets anders zouden opnemen.

Die hen echter by deze grote luiheid, zoo als *Mercklin. pag.* 1098. *loc. cit.* doet, nageeft dat zy uit de darmen maar den drek met de vingers uitstroopen, daar na een weinig op het vuur leggen, en ze eer ze half gebraden zyn, met zulk een lust eeten, dat men qualyk zou worden, als men het zag: of zoo als *Vogel* in zyne Reisbeschryving *pag.* 71. zegt; Het ingewand van het vee, 't welk de Europeanen wegwerpen, is voor hen een delicatesse; zy drukken den drek maar een weinig daar uit, en eeten het gaaf of half verrot; die zeg ik, zulks voorgeeft, die mag zien, hoe hy zulks bewyst. Wat my aanbelangt, ik weet my niet te bezinnen, dat ik van diergelyke afgryzelyke morssigheid ooit gehoort, en veel minder die van hen heb gezien, schoon ik lang veel en dikwyls geweest ben, en menigen aangenamen dag by hen doorgebragt heb.

Hoe zy hun ingewanden maken en eeten.

Daarentegen is zeker en waarachtig, dat zy de gem. darmen, zoo als ook alle andere met drek van verduwde en onverduwde spys opgevulde ingewanden eeten, dezelve ook niet als de Europeanen uitbroeien en den slym afschrabben en ze wit en zuiver maken, maar wanneer zy de darmen en ander ingewandt omgekeert en den drek uitgeschud hebben, zoo doen zy anders niet, dan dat zy ze in schoon water wassen, dat alle vuiligheid daar af komt en door het water weggenomen word. Wanneer zulks is geschied leggen zy dezelve aan stukken gesneden op de kolen, en laten ze in hun eige nat en vet braden, dog wanneer zy het bloed daar by hebben, snyden zy de darmen aan kleine stukken, doen die onder het bloed, en laten het met elkander ordentlyk koken; en deze spys aldus klaar gemaakt, eeten zy met zulk een appetyt, dat een toekyker die niet by het klaar maken geweest was, want anders zou die van een Duitscher licht vergaan, zelf lust daar toe krygen zou.

Ik heb zulks veeltyds bygewoont, wanneer zy zelfs sloegen, en gezien, hoe zy daar mede te werk gaan; derhalven ben ik verzekert, dat die zaak zich niet anders bevind; hebbe ook meer dan eens uit nieuwsgierigheid, zonder dat ik door den honger daar toe genoodzaakt wierd, deze spys wanneer de darmen onder het bloed gesneden en met elkander gekookt waren, geproeft, en altyd bevonden, dat ze zoo qualyk niet eens smaakte, als ze maar recht gehavent was en men anders zulk een tegenheid niet in dezelve had; welke tegenheid ook zeer licht overgaat als men voorheen niet toeziet, en daar na 'er niet om denkt, doordien de smaak den appetyt meer en meer verwekt.

Doch

Doch het geen ik tot nu heb gemeld, meen ik maar van de verfche ingewanden; van de half verrotte, zoo als de Heer *Vogel* zegt, weet ik niets te zeggen; en moet deze mode of t'eenemaal onder hen afgeraakt zyn; alzoo men die niet meer aantreft, zelfs niet onder de genen, die zeer ver van de Europeanen en landwaards in wonen, of zy moet nooit onder hen in swang of in gebruik geweest zyn; dog dit alles zal veel uitvoerlyker aangetoont en bewezen worden; wanneer van haar gewoonlyk eeten en drinken in 't byzonder zal moeten worden gehandelt:

Hottentotten zyn gezonde menschen en worden zeer oud.

Hoe eenvoudig hun koken, braden en zieden toegaat, zoo bekomt die spys hen echter zeer wel, en zal men geen zieken onder hen aantreffen, die zich daar door een ongezondheid zouden op den hals halen; aangezien zy gemeenlyk zeer oude luiden worden, zoo dat ze veeltyds van ouderdom niet meer gaan of iets doen konnen, indien zy zich niet in de wyn en andere sterke drank van de Europeanen vergapen, en zich daar door een ongezondheid en gevolglyk een kort leven op het lyf halen. Van haar hoge ouderdom en gezonde natuur schryft reeds *Dapper in Africa pag.* 625. wanneer hy zegt: *zulk morssig eeten* (hy verstaat het echter van de al te grote morssigheid, die evenwel in zulken graad by hen niet gevonden word) *bekomt hen echter zoo wel, dat zy lang leven*; want de meesten zoo mans als vrouwsperzonen worden over 80. 90. 100. 110. 120. jaren oud.

De Schryver brengt een exempel by van een oud Hottentot.

Om nu van zoo vele exempels, die my bewust zyn, maar een by te brengen, en het verhaalde te bewyzen; zoo is over gewis, dat zeker Hottentot, door de Hollanders genaamt Bay Claas, nu in den jare 1712. nog leeft, welke gelyk my de genen die toenmaals hier waren gekomen, als *Claas Dirkzoon van Schalckwyk*, *Willem Vlok* en meer geloofwaardige menschen verklaart hebben; reeds een bedaagt man is geweest toen de Hollanders in den jare 1652. het geoccupeerde land met een vesting verzagen, en zich vastzetteden. Indien hy nu toenmaals maar 40 jaren heeft gehad; zoo moet hy nu zekerlyk 100 jaren oud wezen, en nochtans neemt hy zyn beroep, zynde visschen, waar mede hy zich uit gebrek van vee altyd geneert, dog dagelyks met zodanige vaardigheid waar, dat iemand, die 't niet weet, hem voor een man van 50. of 60. jaar zoude aanzien.

Hottentotten smeren zich en haren vellen met vet.

De Hottentotten worden verder en met het grootste recht als wilde en morssige menschen voorgestelt, wyl zy zich over het gantsche lichaam met vet besmeren, zelfs dat zy zulks de schaapsvellen, waar mede zy omhangen zyn, doen, en derhalven geweldig stinken. Deze zaak, hoe waarachtig die is, hebben de Schryvers echter met vele onwaarheden vergroot; makende deze menschen zwynachtiger en stinkender; als de zaak zelf uitwyst; want dat zy zich met garstig stinkent vet zoude smeren; gelyk de Heer *Vogel* in zyne Reisbeschryving *p.* 74. meld, is een zaak, die den dag niet lyden kan; door dien zy wel op de schepen vet verzoeken, om zich daar mede te smeren: dog dat het stinkent zoude zyn, kan ik niet begrypen, om dat het van hard gezouten pekelvleesch, dat ten minsten jaar en dag in 't zout gelegen heeft, afgeschept en gevolglyk door het zout goed gehouden word; en genomen dat het eens een weinig stonk, zou daar uit geen slot op allen te maken zyn.

Men zie, of zy aan 't land stinkent vet zullen gebruiken? Ik verzeker, dat zy daar van zulk een afkeer hebben als een Europeaan. Derhalven dragen zy ook niet

niet gaarn visch-spek uit het Illustre Compagnies Traan-Magazyn na het een of ander vrymans huis, uit vrees, dat zy zich daar mede zullen besmeren; en weet ik niet wie *Dapper pag. 622. in Africa* tot die gedachten gebragt heeft om van hen te schryven, dat zy het vet dat door de Zon uit een walvisch gebraden was, met volle handen geschept en ingeslurpt hadden, nademaal zy niets meer haten dan het uitgekookte vet van die visschen, hoewel zy het vleesch van dezelve, zoo als ook van de zee-honden, als het nog versch is en niet stinkt, gaarn eeten, en ook grote stukken daar van wegdragen en t'huis verteren, gelyk *Anderson* in 't I. Boek cap. 4. meld, en ik uit de ondervinding weet, dat zulks is geschied, wanneer in den jare 1710 een Walvisch of Noord-Kaper in de Baay Falzo opgespoelt wierd.

Mercklin en Dappers valsch voorgeven.

Merklin wil verder, *l. c. p.* 1098, dat zy het vet van de ruwe darmen tot smeren gebruiken; ja *Dapper* zegt in Africa 620. 621., dat zy de darmen van zommige dieren tot cieraad dragen, welke zy met vet en al wat daar in is zoo versch en stinkent twee of driemaal in malkander vlechten, en die zoo wel 's nachts als zy slapen, als by dag om den hals hadden, welk laatste nog meer ongegrond is als het eerste; door dien als zy het vet van de ruwe darmen namen, zoo zou het nog versch zyn, en alzoo stryden met het zeggen van *Vogel* en *Dapper*. Wanneer zy echter darmen om den hals droegen, zouden ze niet lang duren, en ook van andere menschen moeten gezien worden. Ik kan wel zeggen, dat ik nooit Hottentotten met darmen om den hals aangetroffen of gezien heb, hoewel ik 'er verscheide 1000 van dezelven ken; dog ik kan wel gissen, waar uit deze dwaling van Dapper ontstaan is, door dien hy misschien d'een of d'ander met een ook wel met twee Schaapnetten om den hals zal hebben gevonden, die hy voor in elkander gevlochte darmen aangezien heeft. Waarom en wanneer zy echter deze schaapnetten dragen, zal op een andere tyd gezegt worden.

Om den Lezer met weinig woorden te zeggen, hoe het met dit smeren geschapen is; de Hottentotten hebben de gewoonte, van kindsgebeente en zoo dra zy op de waereld komen, zoo als elders zal aangetoont worden, dat zy zich met versch gesmolten vet van wat dier het ook mag zyn, dog liever met schaapvet of met versch van hen zelf gemaakte boter smeren; zy doen zulks zoo dik, dat het vet wanneer de Zon daar op schynt, van het lichaam druipt; dit vet mengen zy met aan de potten hangend roet, maar niet met ander zwarte zalf, gelyk *P. Tachart* in zyne Reisbeschryving na *Siam p.* 99. bericht, en wryven daar mede het gantsche lichaam van 't hoofd tot de voeten; en derhalven schynen zy zwart, schoon zy het uit de natuur niet zyn; zy ontzien hier in ook niet een lid aan 't gantsche lyf, alles moet gesmeert zyn; daarenboven blyven ook hunne omgehange schaapvelle niet ongesmeert, maar zy moeten ook van buiten, daar gene hairen zyn, met dit parfum, waar mede het gantsche lichaam gebalzemt word, overtrokken worden.

Zoo dra het oude vet opgedroogt, en door stof onzichtbaar geworden is, word dit smeren ten eersten hervat, zoo zy anders weder vet bekomen of dat zy zoo ryk in vee zyn, dat ze weder slaan konnen, en kan men aan dit teken ten eersten zien, wie veel vee heeft of niet. Zulks heeft *Dapper l. c. p.* 620. zeer wel aangemerkt: Luiden die veel vee onder hen houden, hebben de buite zyde van hunne mantels en mutzen met vet rykelyk gesmeert, 't welk

Gesm[eerde] mante[ls en] mutze[n] zyn b[e]een te[ken] van ry[k]dom.

't welk een teken van een grote rykdom is, die by hen in vee bestaat; daarentegen word zelden een Hottentot, die arm van vee is, als hy niet by een Europeaan woont, of anders een pot van hem uit te wassen bekomt, in een gesmeerden mantel gezien, maar hy draagt hem ongesmeert; op welke wys maar de armen magere mantels hebben.

...t smeren ...eroor-...akt een ...'kerige ...ank.

Hier uit is licht aftemeten, dat deze menschen, wyl zy zich zeer dikwyls in 't jaar smeren, en daarentegen haar leven lang met geen droppel water afwassen, of als nieuw gebore kinderen afgewassen worden, een afgryzelyken wilden afkerigen stank veroorzaken moeten, voornamelyk wanneer zy boven den wind zyn, en iemand ontmoeten; men kan ze daarom ook verder ruiken als zien, zo dat ze dikwyls nog ruim 100 voetstappen ver zynde, en eenen berg opkomende, men ze niet zien kan, wyl de lelyke stank hunne komst al lang ontdekt heeft.

Mening ...n ver-...heide ...hryvers ...er de ...orzaak ...n dit ...neren.

De oorzaak van dit smeren word van de Reizigers verscheidentlyk gemeld. *Merklin L.C. p.* 1098: *Vogel. L.* C. *p.* 74. *en P. Tachart* in zyne Siamsche Reisbeschryving *p.* 99. zyn van mening, dat zy zulks deden, om zich op te schikken en te cieren, en zulks, om dat de ryken altyd in besmeerde mantels gaan, en de armen niet; dog dat dit geen eigentlyk stuk van hunne cieraad is, zal ik by een andere gelegentheid, wanneer ik van der Hottentotten cieraden handel, breder aantonen. Het is alzoo deze hoewel van de Hottentotten dikwyls zelfs voorgegeve oorzaak op verre de rechte niet, welke hen tot deze stinkende handtering aanzet.

...vings ...ening.

Anderen, daar ontrent de Heer *Böving* in zyne curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten *p.* 5. geeft voor, dat dit smeren daarom geschied, op dat ze snelder lopen zouden konnen; ik wil niet verzwygen, dat een Hottentot zoo goed en veel beter kan lopen als de beste Hardloper in Europa, door dien hy niet alleen zoo hard als een paard, maar het zelve kan voorbylopen, zoo dat het paard eer zal moede worden als hy. Ik kan onder anderen een starken langen gaauwen Hottentot, genaamt *Syncopas*, die dikwyls van de Steenbergen, die 5 grote uuren van de Capo leggen, des avonds gelopen en voor den Heer *Frederik Rossauw* des anderen morgen warm en nieuwgebakken brood van daar gehaalt heeft, dat nog zoo warm was, dat de boter daar in gesmolten is. Doch of de snelheid der voeten, waar in zy na het getuigenis van *Herodotus* by *Zwingero in Theatro Vit. Hum. p.* 3661 & 3673. *Conf. Bohem. de Morib. Legib. & Ritib. Gent. Libr. I. c.* 6. *p.* 58., met de Troglodyten overeenkomen, van dit smeren alleen komt, zal ik aan anderen laten oordelen.

Wat my aanbelangt, ik oordeel, dat dit smeren wel veel daar toe helpt, maar ik geloof niet, dat zulks om die oorzaak geschied, door dien dan volgen moest, dat de armen zoo hard niet zouden konnen lopen als de ryken, 't welk juist het tegendeel is. Daarenboven moesten de wyven die zich op dezelve wys smeren als de mans, ook zoo snel en ras ter voet zyn als de mans, waar tegen echter de dagelyksche ondervinding zoo zeer stryd, dat een zulke vrouw ten opzicht van haar man, voor een schildpad in vergelyking van een hert of ander wild dier te houden is; derhalven moet de snelheid van de mans een anderen grond hebben, en het smeren om andere oorzaken gedaan worden.

De mening van den Schryver, waarom de Hottentotten zich met vet smeren.

De gesteltheid van hun Land en haar levens-aard schynen dit zelfs te openbaren, waar van ik den Lezer myne gedachten zeggen zal.

zal. Het is uit myne vorige brieven bekent, dat het Land hier zeer warm is, en dat de Zon des zomers een tamelyke kracht moet hebben, om dat ze in den winter ook zoo warm schynt, als in Duitschland midden in den herfst of voortyd; en vermids deze menschen ongekleed gaan, en maar een ruuw schaapsvel om de schouwders werpen, en alzoo naakt hene lopen, zou de Zon een doordringende kracht op hunne bloote huid laten voelen en dezelve verbranden, zoo dat zy altyd schilfers daar van zouden konnen trekken, indien zy zich daar voor niet smeerden, en voor de Zon den toegang in de zweetgaten stopten, en alzoo daar mede de gantsche huid tegen deze hitte wapenden en bewaarden. Valt nu schoon de Zon op hun naakt lyf, zoo belet het vet deszelfs doordringentheid, en bygevolg kan zy het lichaam niet beschadigen. Daarenboven oordeel ik, dat zy, wanneer het vet afgaat, een groter kracht van de Zon gewaar worden, en zich daarom op nieuw smeren, het welk de armen alzoo gaarn zouden doen als de ryken, als zy het maar konden machtig worden, en gaat het met deze armen zoo als met de onzen, die zich alzoo weinig koesteren konnen als zy, of schoon een rykaard alles na zyn zin kan hebben, en krygen wat hy wenscht.

Hottentotten zyn niet gruwzaam en wild.

Ik konde hier nog wel verder gaan en tonen, dat gelyk het hen aan geleerdheid en verstand niet ontbreekt, zoo als tot nu getoont is, zy ook niet gruuwzaam of wild zyn, door dien men zulks uit de dagelyksche verkering met hen ziet, en klaar bespeurt; dog wyl van hunne aangebore aard tot nu genoeg gezegt is, zoo zal ik, hoewel hare goedaardige barmhertigheid nevens een hulpryke bereidwilligheid insgelyks hier behoorden, het voor ditmaal daar by laten berusten, te meer om dat in 't vervolg hunne deugden en ondeugden een byzondere aanmerkelyke materie zullen aan de hand geven, welke als dan als God leven en gezondheid verleent, breder zal uitgevoert, en het alhier te rug gelatene ingebragt zal worden.

Zyn niet z[oo] qualy[k ge]schap[en] als z[e] gen [...] uitge[...] dert [...] ben.

Haar uiterlyke gestalte is wel het voornaamste stuk, dat nu dient voorgestelt te worden, om te weten, hoe deze menschen zyn, als ook of ze wel zoo barbarisch zyn, als men van hen gelooft, aangezien men hen zelfs voor menschenvreeters heeft willen houden en doen doorgaan. Ik beken, dat ik zelf eer en alvorens ik hier gekomen ben, gantsch andere gedachten van hen had, als ik daar na bevonden heb; alle de Reisbeschryvingen der ouden, daar onder die van de Portugeezen zelfs, hebben hen daar voor uitgegeven en aangemerkt. Men gelooft ook wanneer men ze met den eersten opslag ziet, dat ze recht schuwelyke menschen en wanschepzels der waereld zyn; dog dit alles werd veroorzaakt, door hare stinkende en smeerige vellen, en ook door de in elkander geklonterde hairen op het hoofd, die niet anders lyken, als wolle, waar in de schaape-drek een vingerdik en nog dikker legt; dog wanneer men met hen gewoon is en door nader kennis gemeenzamer met hen werd, zoo vervalt dit vooroordeel wel haast.

Hotte[ntot]ten h[ebben] een er[nst]haftig [ge]laat.

Dat zy zich nochtans schoon, vriendelyk en aangenaam zouden voordoen, kan ik ook niet zeggen, om dat schier alle natien haar gelaat als iets ernsthaftigs voorgestelt hebben; ondertusschen is deze ernsthastigheid met geen stuursheid, maar met een vriendelyk wezen verzelt; het geen meest hatelyk maakt, is na myn oordeel, de brede neus, waar mede zy met alle andere Moren gelyk zyn; dog vermids die van natuur zoo niet is gevormt, schoon *Dapper* zulks

Hebbe[n] brede [neu]zen.

zulks *L. C. p.* 618. met deze woorden lykt te zeggen: *Alle mans en vrouwen hebben platte neuzen en dikke lippen, voor de bovenste*: zoo is ook licht te denken, dat ze in hare natuurlyke gestalte, wanneer men hen zoo liet, als ze geboren worden, veel aangenamer zouden schynen, dog hoe zy die brede neusen krygen, zal op een andere tyd gezegt worden.

Andersons bericht van 't aangezicht der Hottentotten.

Anderson L. I. *c.* 4. van zyne Reisbeschryving zegt; de Hottentotten zyn in 't aangezicht lelyk, verschrompelt, en de hairen op het hoofd woest en wild; 't welk op een zekere wys zeer waarachtig is; want dat een vreemdeling de eerst beschreve gesmeerde en in elkander gebakken hairen op het hoofd wild en woest moeten voorkomen, lyd mynes bedunkens geen tegenspraak, en dat het aangezicht van de ouden verschrompelt en vol rimpels zyn moet, toont de dagelyksche ondervinding zonder onderscheid; doch wie kan een lelyk verschrompelt aangezicht onder jonge luiden aanwyzen? 't zy een Hottentot of wie hy wil, zoo zal het aangezicht van een jong mensch niet gerimpelt zyn, zoo dat hen zulks misstaan zou, maar wel de ongewone wys van leven, om dat zy buiten dat zoo schoon zouden zyn, als een Europeaansche Boer of Boerin, en dien de hairen wild voorkomen, die echter in elkander gebakken neerhangen, moet zekerlyk nog niets wilds gezien hebben.

Hoe de Hottentotten uiterlyk geschapen zyn.

Om kort uit de zaak te komen en de verhalen van andere Schryvers met stilzwygen verby te gaan, zoo kan de Lezer zyn verzekert dat de Hottentotten doorgaans de langsten en ook niet de kortsten zyn, dog merendeels 5 tot 6 voet lang; daar in tegendeel de vrouwens gemeenlyk veel korter dan de mans zyn, welker handen en voeten buiten gemeen klein, teer, en subtiel zyn, 't welk zich in tegendeel by de mans gantsch anders bevind; de mans en de vrouwen hebben beide de neus plat; de oogen zyn niet al te groot, maar het gantsche aangezicht tamelyk geproportioneert; de tanden in den mond zyn zoo wit, als elpenbeen; de konen roodachtig, 't welk men echter niet wel kan bekennen wegens hare smeerdercy, indien men niet naauw daar op let, of door langen omgang bemerkt. De hairen zyn uit de natuur kort, kroes en met de schaapewol niet ongelyk, van natuur pik-zwart, als die van de Moren. Zy laten aan de vingers en tenen de nagels groejen, en snyden ze niet af, gelyk *Dapper* zulks reeds in Afrika *p.* 618. aanmerkt. Het gantsche lichaam is wel geproportioneert, niet te mager en niet te vet, heel recht en zonder eenig gebrek; en ik kan niet zeggen, dat ik meer dan twee mans onder zoo veel duizenden gekent heb, die kreupel waren, schoon geen kind ooit gebakert of anders behoorlyk opgepast word, zoo als zulks ter gelegener tyd omstandig berichten zal. Dat deze echter kreupel wierden, hebben zy door verwaarlozing nog onachtzaamheid gekregen, maar door onpasselykheid of jicht, waar door de senuwen van den eenen aan beide de voeten zamentrokken, zoo dat hy al kruipende van de eene plaats tot de ander heeft moeten komen, en d'ander had door het opkrimpen der senuwen het eene been wat langer als het ander bekomen.

De Schryver heeft onder hen maar twee kreupelen gekent.

Ik heb ook niemand gezien, die kromme of geboge benen, armen, enz. had, 't welk op 't hoogste te verwonderen is, om dat de kleine kinderen zoo slecht opgepast worden, als die de moeders maar zoo bloot en zonder eenig bakeren, op den rug binden, en met dezelve van de tedere geboorte, of wel de eerste 8 dagen daar na, hene lopen; nog minder

Daar worden ook anders geen gebrekkige menschen onder hen gevonden.

der is 'er my een voorgekomen, die aan een ander lid van het lyf eenig gebrek of geen goede proportie had, maar de natuur houd by deze ruuwe natien een zeer nette overeenstemming van alle delen, en verzet alzoo dat geen rykelyk, dat by ons in Duitschland een trouwe voorzorg der ouders niet uitvoeren of te weeg brengen kan.

Des Schryvers betrachting by den toestand der Hottentotten.

Zou men nu hier uit niet een treffelyk bewys-stuk van de Goddelyke Goedheid halen en besluiten konnen? dat of schoon deze wilde Heidens den waren God niet zoo eeren, als hy achtervolgens zyne openbaring van de menschen eischt, zyne langmoedigheid echter ook dezen verdraagt, en ze door lyflyke en klaar in de oogen springende weldaden tot zich lokken wil? Zou men geen oorzaak vinden te zeggen, dat hoe wild deze menschen schynen, echter eenigen onder hen moeten worden gevonden, welke door een innerlyke beweging aangezet, doen, dat voor God recht is? Zoude dit niet tot schaamte van onse Kristenen konnen strekken, dat zy, hoewel zy de wegen Gods kennen, en trouwe Leeraars en Ziel-zorgers hen die dagelyks trouwlyk, yverig en nadrukkelyk voorstellen en inprenten, echter nog veel blinder als de Heidens wandelen, om dat zy niet eenmaal zoo vele aan hunne kinderen overkomende schadens en gebreken afdoen, en ze daar voor op den weg van deugd brengen, of veel minder tot ernsthaftige godzaligheid lyden en voeren willen; 't welk echter deze menschen, voor zoo veel zy uit het licht der natuur erkennen en bespeuren konnen, van zelfs en zonder eenige aanmaning, werkstellig maken.

Doch waarheen voeren my myne gedachten, nademaal 'er nog zoo veel van deze natien te zeggen is? De Lezer oordele zelf hier van, en zegge eens, of niet een wonderbare schat der langmoedigheid, goedheid en genade van den groten God, daar uit schittert, waar door hy zich aan dit blind volk openbaart en het zelve tot zich te leiden tracht? Ach! hoe veel diergelyke onerkende weldaden zien wy die Kristenen zyn, of ten minsten daar voor erkent zyn willen, maar zoo boven heen, en bedenken niet, dat wanneer wy de regels van het gezond oordeel volgden, hier ook ten eersten vaste wortels in de zaligmakende erkentenis Gods hier ontspruiten, en midddag-klaar lichten zou; aangezien die twee van God aan de menschen verleende lichten; wanneer zy beide nevens elkanderen gezet en met malkander verknocht worden, nooit tegen elkander strydig zyn konnen.

Van h[...] verf.

Tot nu heb ik de uiterlyke gestalte der Hottentotten beschreven; van de innerlyke kan men zoo licht niet oordelen, zoo anders het doen en laten der menschen tot hulp genomen word, 't welk by verklaring van de deugden en ondeugden van deze menschen in 't vervolg geschieden zal. Nu is nog overig ook van hunne verf te handelen en ze natuurlyk voor te stellen; daar van vind men wederom by de Schryvers verscheide meningen, welke eer en alvorens men tot een vast besluit komt, onderzocht moeten worden, om de waarheid daar door te beter te staven.

Herpo[rt] meld [...] zwart.

Herport in zyne Reisbeschryving *p.* 13 schryft daar van aldus: *Zy zyn zwart van lichaam, hun hair is als wolle, waar omtrent zy met de Angolische inwoners gelyk zyn.* Nu is van de hairen reeds gezegt, dat ze hier in met de Moren gelyk zyn, derhalven is hier geen nader onderzoek nodig. Wat echter de verf van het lichaam aanbelangt, ik beken gaarn, dat ik wel een van natuur zwarten

ten Hottentot zien wilde, nademaal my, zoo lang ik hier ben geweest, nooit een zwart-geboren voorgekomen is; dat zy echter zwart'er uitzien, en *Herport* zich misschien daar door heeft misleiden laten, om te oordelen, dat zy van natuur zwart zyn, zulks is licht te denken, voornamelyk voor zulk een, die de zaaak niet naauwer inziet, en als den eersten opslag van de oogen gelooft.

Tacharts voorgeven van de witte Hottentotten.

Na dat de geleerde en curieuse Heer *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis de Reis van den Heer *Simon van der Stell* zalr. aangehaalt, die hy vyf gantsche maanden lang landwaards in gedaan heeft, en van de natien gewag maakt, waar by gem. Heer Gouverneur gekomen is, zoo meld hy onder anderen *pag* 110. dat daar ook witte Hottentotten gevonden wierden, die gelyk hy schryft, zoo wit zyn, als de Europeanen. Die Reis is van het Voorgebergte Noordwaards begonnen en tot 10 graden landwaards in geschied, gelyk insgelyks *pag.* 107 gemeld word. Wanneer nu dicht by de *Tropicus Capricorni* in het Land witte menschen als de Europeanen, gevonden worden, waarom zouden zy niet even zoo wit aan 't zeestrand aangetoffen worden? Waarom zouden niet ergens meer witte inwoners by de Tropici gevonden worden, die de Europianen gelyk zyn? waar van men echter tot nu niet gehoort heeft. De *Macassaren*, *Javanen*, *Ceilonesen*, *Bengalesen*, welke dichter en verder en ook dicht by de *Tropicus* wonen, zyn zeker niet wit, maar geel. Zelfs was de Gouverneur, die nog ver van de *Tropicus*, te weten, op *Mauritius* geboren is, niet wit, maar geel, en echter was deszelfs vader een Hollander van geboorte. In dit voorgeven van den Heer *P. Tachart* kan ik my niet wel vinden, ten zy niet een diergelyke verklarende oorzaak voor hem het woord doet, 't welk ik ook vertrouw, dat toereikelyk zyn zal.

Naar dien hy op de gemelde plaats niet zegt, van wien hy zulks of wie het hem vertelt heeft, zoo is het zekerlyk twyffelachtig, of hy zich wel by de rechte Smid heeft laten beslaan. Hier heeft men nooit gebrek gehad aan menschen, die iemand gaarn zoo wat op den mouw binden, en zoo gaarn een leugen als de waarheid zeggen, al zouden het ook Hottentotten zelf gedaan hebben, zoo als my van hen zelfs verscheide malen gebeurt is. Daarenboven zyn de menschen ook niet van eenerly humeur, dat zy iemand, die niet van hunne religie is, ten eersten de rechte waarheid zeggen zouden, 't welk hoe schandelyk, echter van velen geschied. Zommigen verbeelden zich ook wel, dat schoon zy de zaken nog zoo wel weten, dat zy niet gehouden zyn, die aan een vreemdeling, die heden of morgen weder elders is, ten eersten te openbaren; daar benevens doet de lichtgelovigheid by een Reiziger zeer veel, waar door zich iemand zeer licht bedrogen vind, te meer wanneer hem iemand voorkomt, die hem op zyne vragen met een ernstige tronie antwoord, schoon geen woord waarheid is, 't geen hy tot antwoord bekomt. En wyl het nu zoo ernstelyk gezegt en voorgegeven word, zoo kan het licht geschieden, dat de alleromzichtigste zelf kan misleid worden.

De Schryver gelooft dat P. Tachart zal misleid zyn.

Hoewel ik nu het zelfs daar voor hou, dat de scherpzinnigheid van den gemelden Heer deze laatste omstandigheid zal ontsnapt zyn, zoo is echter te twyffelen, of hy de andere ook wel zal hebben konnen ontlopen. Derhalven geloof ik vastelyk, dat hem de een of de ander op dees of geene wys achter het net geleid, en hem de witte Hottentotten wys gemaakt heeft. En om zulks te doen, is

'er

'er maar een nieuw gebore Moren kind van noden geweeſt, 't welk zoo wit als een ander Europeaans kind voor den dag komt, doch dat binnen 8 tot 14 dagen al het wit, buiten de oogen en tanden, zoo als binnen in de handen en onder de voeten, verlieſt, en bygevolg zwart 'er uitziet, gelyk ik zulks zeer veel zelfs gezien heb.

De Schryver blyft daar by, dat 'er nog zwarte nog witte Hottentotten zyn.

Zou hy echter door den Heer Gouverneur zelf, 't welk ik evenwel niet denken kan, miſleid zyn, zoo is zulks zekerlyk ten dien einde geſchied, om hem te meer te doen verwonderen en in zyne fondamenten der Geographie dwalende te maken, uit hoofde van welke Geographie hy wel kon weten, dat zoo dicht by de *Tropicus* gene menſchen wonen konnen, die zoo wit als de Europeanen zyn, waaromme de Italianen, Spanjaarden en Portugeezen geel genoeg zyn, daar zy echter nog ver genoeg van den *Tropicus* wonen. 't Zy zoo als het wil, en had de Heer Pater het ook uit eige beweging gezet, zoo is dit gewis, dat 'er zoo weinig witte als zwarte Hottentotten gevonden worden.

Wat Ivertſen van de verf van de Hottentotten meld.

De derde, de beſte en waarachtigſte mening bewaarheid *Ivertſen Lib. IV. c.* 19 wanneer hy zegt, dat zy zoo zwart niet als de Æthiopiſche Moren zyn. Naar myn gevoelen, zoo maakt hy hier door wel een handtaſtelyken onderſcheid tuſſchen de heele zwarte Æthiopiſche en andere diergelyke Moren, en tuſſchen de witte Europeanen, om dat hy dezen als een middelzoort, die niet recht wit en niet recht zwart zyn, in 't midden ſtelt. Die ooit een oprechte Zigeuner gezien heeft, die niet door de konſt zwart gemaakt geweeſt is, maar zyne natuurlyke koleur uit Egipte met zich gebragt heeft, die kan zich licht verbeelden, hoe een Hottentot natuurlyk en zonder dat hy zich zwart gemaakt heeft, moet wezen, namelyk bruinder en donkerder als een Spanjaard, Portugees of Italiaan, en witachtiger als een Æthiopier of ander diergelyke pikzwarte Moor. Kortom, zyne natuurlyke koleur is of Caſtanien-bruin of veel beter koffie-koleur.

Alzoo zoude dan hier mede ook dit algemene ſtuk dat de Hottentotſche natien betreft, verhandelt zyn, en hope ik niet, Lezer, dat myne vryheid in het onderzoeken van verſcheide meningen u tegengeſtaan zal hebben, om dat myn voornemen alleen geweeſt is om u van alles grondige en toeverlatige naricht mede te delen. Nu hou ik nog nodig onder de generale ſtukken, welke alle Hottentotſche natien betreffen, mede te delen het Accoord, Verbintenis of Alliantie, welke zy met de hier wonende Hollanders gemaakt hebben, waar van den Lezer insgelyks meene deelachtig te maken; doch zulks zoo kort als mogelyk, op dat het niet weder als het eerſte buiten de ſchreef gaat, en met het voornemen, dat gy kont weten, op wat wys een Europeaanſche vyand ontfangen zou worden, wanneer hy zich wilde verſtouten, den tegenwoordigen Bezitter uit zyn voordeel te dryven.

De Verbintenis di[e] Hottentoten met Hollanders gemaakt hebben niet ſchriftelyk geſchied.

Deze verbintenis is niet ſchriftelyk geſchied, zoo als anderen ordentlyk plegen te doen; ten minſten heb ik nooit gehoort, dat een diergelyk ſchriftelyk opſtel by de Regiſtrateur aan het Voorgebergte bewaart word; 't welk zonder twyffel daarom geſchied is, om dat deze natien altezamen, hoewel zy een volk op zich zelven uitmaken, echter niet eenen onder hen hebben, die ſchryven of lezen kon; derhalven zou het maar van eene kant verſtaan hebben konnen worden, daar men ondertuſſchen aan d'andere zyde niet geweten zoude hebben, wat in het geſchreven vergelyk onthouden was. Des niet te min

wierd

wierd het zelve zoo styf en onverbreekelyk van beide zyden gehouden, dat men niet anders zou denken, of twee van de geevilifeerfte natien hadden een verbintenis met elkander aangegaan, en zich zeer naauw met elkander vereenigt; daar het evenwel aan de kant der Hottentotten heel veel scheelt, dat men ze onder geeivilifeerde en welgemanierde natien tellen zoude.

Hier uit blykt al wederom een staaltje van haar naturel, uit hoofde van het welk zy menigen Kristen beschaamt maken, die hoewel zy zeer naauwe vriendschap met elkander maken, en zich met eede verbinden en beloven, dat de een tot des anderen bystand, beschutting en zekerheid bereid, en daar toe helpen en gedienstig zyn zal, echter zulks schoon het schriftelyk geschied en belooft is heilig na te komen, niet vervullen; en veel minder by zich bedenken, wat zulk een bekrachtigde verbintenis in zich vervat, 't welk zy dagelyks lezen, overdenken en schier herkaauwen konnen. En houden deze wilde Hottentotten het geen zoo onverbrekelyk, 't welk zy maar by monde belooft en versproken hebben, schoon zy zich verder met niets als met blote woorden verbindelyk gemaakt hebben, zoo is het ontwyffelbaar, of zy zouden, wanneer zy schryven of lezen konden, dat geen nog veel vaster houden, waar toe zy zich schriftelyk verbonden hadden.

Zy maken ons daar in niet alleen beschaamt, maar wanneer wy met onze gedachten een weinig verder gaan en op God zien willen, zoo doen zy het ook daar in, dat indien zy van God en Godsdienst zoo wel als wy onderwezen waren, zy hunne belofte, waar mede zy God verplicht zouden zyn, veel onverbreekelyker zouden nakomen als wy, helaas! die Kristenen zyn en heeten, en ons ook na het exempel van Kristus moeten en willen richten. Want houden zy hunne woorden aan de menschen, welke zy voor oogen hebben, zoo getrouw, standvastig en onverbreekelyk gestand, wat zouden zy dan niet ontrent God doen, dien zy niet zien, en van den welken zy echter weten, dat zy en alles wat in de waereld is, van hem afstamt en oorspronglyk geschapen zyn, zoo als ter zyner tyd breder zal aangetoont worden.

Doch deze reflectien behoren hier niet, maar ik moest liever zeggen, dat zy met de tegenwoordige Bezitters van de *Capo*, de Hollanders, een Of- en Defensive alliantie gemaakt hebben, na dat zy voorheen lang tegen hen hadden gevochten, en hen het verkogte land, waar over zy schenen rouwkoop te hebben, uit de handen 't ontwringen, en t'eenemaal uit het bezit te zetten; om die rede hebben zy ook zeer bloedige oorlogen tegen elkander gevoert, zich daar tegen kantende, dat deze vreemdelingen in hun land zoo wel als zy zouden komen regeren, tot dat zy eindelyk met grote schade en verlies van de haren wyzer wierden, en in plaats van het gedurig krakkelen, stryden en bloedvergieten, een eeuwige vrede sloten, uit hoofde van den welken zy elkander een eeuwig durende vriendschap versproken, en belooft hebben, het trouw met elkander te houden.

In deze gedane belofte is geene party tot nu 'gebrekkig gebleven, maar heeft die in alles nagekomen; aangezien de Hollanders tot nu overal vry en onverhindert in het land gaan en handelen konnen waar ze willen, en 't geen hen belieft; behalven dat het nu op zulke wys niet meer geschied, als wel voorheen, dat men de arme menschen in plaats van gerede penningen voor haar vee, lode kogels in de huid jaagde, en vele dood-

Hoe de gemaakte Alliantie tot nu door beide partyen nagekomen is.

doodgeschoten wierden, zoo als op een andere plaats verhaalt en aangetoont zal worden. Daarentegen hebben de Hottentotten de vryheid, in het land te doen en te wonen, wat en waar zy bequaamst oordelen, zonder dat een Europeaan, zoo zy hem anders in zyne handtering niet hinderlyk zyn, iets daar tegen derft zeggen. Zy werden daarenboven, wanneer zy uit het land komen, en aan den Gouverneur een visite willen geven, zeer minnelyk ontfangen, en voor hun met zich gebragt en vereert vee, met tabak, brandewyn, coralen en andere diergelyke zaken, weder beschonken, en na dat de alliantie hernieuwt is, weder na hun land gelaten.

De Illustre Compagnie noemt de Hottentotten hare Geallieerden.

Vermids zy nu elkander alle hulp en bystand belooft hebben, zoo is licht te denken, dat daar zy de Hottentotten op hun woord zoo styf en vast houden, de Hollanders ook, die insgelyks overal, en ook hier zoo wel als in Oost-Indie voor trouw en oprecht beroemt zyn, aan hunne kant niets zullen verzuimt hebben, wat tot onderhouding van deze goede vriendschap en harmonie dienen kan; derhalven ziet men ook uit verscheide brieven van de Illustre Compagnie, welke zy aan hunne Gouverneurs hebben laten afgaan, dat zy deze Natien altyd Bondgenoten en Geallieerden genaamt, en daar voor erkent hebben. Daar uit is ook licht af te nemen, dat de Hottentotten aan hunne kant het redelyk menen, om dat zy wanneer zomtyds twee Natien van hen met elkander breken, en in een binnenlandschen oorlog gewikkelt worden, altyd de Illustre Compagnie of in haar naam den regerenden Gouverneur tot hulp roepen en deszelfs bystand verzoeken, waar in ook altyd de beledigde party te gemoed gekomen word, en zonder dat die party de onkosten hoeft te dragen, den oorlog geeindigt, en het geheel verschil bygelegt word.

Hotte[n]ten ge[ven] aan de[n] lander[s] kennis wann[eer] enige van h[en] iets q[uaads] tegen in den [zin] hebbe[n].

Gelyk zy nu van de Illustre Compagnie goede en trouwe bystand genieten, zoo blyven zy aan hunne kant ook niet in gebreke, om alles wat tot hare zekerheid strekken kan, by te brengen; zulks is tot nu daar uit gebleken, dat zy zelf, wanneer zomtyds d'een of d'ander Hottentot in 't byzonder, of ook wel een gantsche Natie iets tegen deze of gene in 't land wonenden Hollander opgevat, en voorgehad hebben, hem te beschadigen, gemeenlyk de eersten geweest zyn, die het aan de Hollanders, of ook wel aan den geen, op wien het in 't byzonder gemunt was, bekent gemaakt hebben, en ook niet gemuit, wanneer men zodanigen bezocht, of zelfs ter verdiende straf getrokken heeft; waar uit alzoo klaarlyk blykt, hoe trouw, standvastig en onverbreeklyk deze Verbintenis van weerskanten nagekomen word.

De H[ot]tentot[ten] zoude[n] Holla[nders] trouw [by]stand [doen] wann[eer] een v[yand] de vy[and] wilde [be]tracht[en] aan d[e Ka]po te [sprin]den.

Wie zou nu konnen twyffelen, als de Illustre Compagnie door een buitenlandsche vyand quam besprongen te worden, 't welk echter God in genade verhoede! of deze menschen zouden insgelyks hun best doen, om hunne oude en trouwe Bondgenoten met alle mogelyke hulp en getrouwheid by te springen? In der daad, indien iemand wilde pogen, hen hier eenig leed te doen, zoude aan de Hottentotten een gevaarlyker vyand aantreffen, als hy tot nu misschien denkt; want behalven dat zy zekerlyk zeer talryk zyn, en haast een tamelyke armee konnen op de been brengen, zoo is het niet goed met hen te vechten, om dat al hun geweer en krygstoerusting vergift is, zoo als op een andere tyd breder zal aangewezen worden. Wanneer zy nu of onder Duitsche of onder Europeaansche zoldaten, waar van de Illustre Compagnie altyd ruim 600 man tot

tot

tot een bezetting alhier houd, gestoken, en aan hen vertrouwt wierd het oever te bewaren, zoude zekerlyk geen buitenlandsche vyand zoo licht derven onderstaan, voet aan land te zetten, of anders wanneer men ze maar alleen liet gaan, en aan het strand en ook eenige kleine havens te bewaren gaf, zoude het landen ook zeer moejelyk vallen, en schoon deze genomen wierden, moesten zy hen echter vervolgen, waar door zy wel haast in het net zouden geraken, of zy moesten verwachten, dat zy een listige vyand van achteren en de Europeanen van voren zouden hebben, 't welk weder groot gevaar zouden lyden.

Des Schryvers goede wensch aan de Hollanders.

Alzoo ziet de Lezer, hoe gevaarlyk het voor iemand zoude zyn, die zich wilde onderstaan, aan de Hollanders of de Illustre Compagnie hun Bezittings-recht moejelyk te maaken. Ik kan verder niet als een hertelyke wensch daar by voegen, dat God hen alles na wensch late gedyen, en hunne herten zoo regeren, dat zy die trouw, welke deze Heidenen, zoo als ook blinde en wilde Hottentotten hen bewyzen, aan hunnen even Kristenen laten zien, en hunnen zegen ook aan anderen genieten laten; en vermids zy zulks tot nu gedaan hebben, zoo denk ik niet, dat zy het in 't toekomende ook niet doen zullen. Vermids nu de generale stukken, die ik voorgenomen had, en die na myn oordeel voor af gaan moesten, zodanig uitgevoert zyn, dat ik hope, dat ze eenig genoegen zullen hebben gegeven, zoo zal ik dit Hoofdstuk hier mede sluiten.

XXVII. HOOFT-

XXVII. HOOFTSTUK.

Van de onderscheide Natien der Hottentotten, en in welke Oorden zy te vinden zyn.

De Schryver onderzoekt 't voorgeven van andere Schryvers aangaande de Natien der Hottentotten. De Kochoqua Natie, waarom die zoo genaamt word. Wat de Boschjes-*mannen zyn. Dappers verkeert bericht van de Hottentotsche Natien. Des Schryvers gevoelen over het bericht van Pere Tachart. Handel met de Hottentotten is verboden. Word aan een Hottentot van wegen de Compagnie opgedragen. Dit word trouwelyk en met groot voordeel van hem uitgevoert. Geraakt in ongunst, en word op 't Robben Eyland gebannen. En word gedood. Hoe het vervolgens met de Hottentotsche handel is gegaan. Deze Handelaars hebben op een slechte wys met de Hottentotten gehandelt. Hoe zig de Gouverneur hier in heeft gedragen. De Schryver heeft een net verhaal van de gesteldheid van 't Land verloren. Welke Hottentotsche Natie de Kaapsche Colonie voor de komst der Hollanders heeft bewoont. Hebben te vergeefs gepoogt de oude Vryheid weder te krygen. Maken eindelyk Vrede met de Hollanders. Waar zig de Kochaquas Natie bevind. Zy konnen beter met het Vee-hoeden te recht komen als de Hollanders. Hoe zy het Gras verbranden. Beschryving van de Sussaquas Natie en deszelfs Land. Van de Odiquas Natie. Een Soldaat word op Schildwagt door een Leeuw omgebragt. De Schryver communiceert een brief over dit geval aan hem geschreven. Van de Chirigriquas Natie. Van de Grote en Kleine Namaquas Natie. Eenige aanmerkingen over hun Land en over* Miros Castel. *Een byzonder zoort van bonte Bokken. Beschryving van een Gevegt der Hollanders met deze Natie. Hebben een Gezandschap naar de Kaap gezonden. Misslag van P. Tachart aangetoont. Beschryving van de Attaquas Natie en van hun Land. Van het Land der Gunjemanns. Beschryving van het Land daar de Koopmans Natie woont Van de Hassaquas Natie. Van de Sonquas Hottentotten. Zy konnen de Honing zeer behendig uit de Bergen halen. Beschryving van het Land der Dunquas en Damaquas Natie. Van de Gauros Natie. Van het Land der Houteniquas. Van het Land der Chamtouers. Zy zyn dappere Luiden. Van de Heykoms Natie en hun Land. Van de Caffers Van hunne Handel. Van een Engelsman die zig onder hen bevond. En wat verder aanmerkenswaardig onder hen gevonden word.*

HEt zal den Lezer hoop ik, niet verdrieten, dat ik na de tot nu begonne materie, waar in van de Hottentotten in 't gemeen gesproken is, die men echter voorheen weten moet, en welke materie ik zoo goed als in myn vermogen geweest is, verhandelt heb, voortga, de *Specialia* te melden, die men moet weten, voor zoo verre men van hun leven en wandel, zoo als ook van al het geen van hen kan gezegt worden, grondige en onpartydige naricht hebben, en ze inzien wil, zoo als ze eigentlyk voor en aan zich zelven is, en zich zoo wel voor zich zelven als voor een ander opdoet.

Maar om daar toe te komen, is best, dat men alvorens weet, of zy een algemene Regerings-vorm hebben, dan of dezelve in vele leden bestaat; zulks kan men niet grondiger, eigentlyker en onwedersprekelyker navorschen, dan dat men ziet of zy uit een of veel Natien bestaan: Want zoo weinig als een Regent in Europa, die velerhande Natien onder zich heeft, welke hem moeten gehoorzaam zyn, en ten dienste staan, zich beroemen kan, dat hy ze allen op eenerlei wys en met eenerlei wetten regeren kan, zoo weinig zal het ook hier by zulke blinde Heidens geschieden konnen, schoon zy gene anderen dan natuurlyke

wetten

wetten kennen, aangezien ten minsten de uiterlyke omstandigheden daar by veranderlyk zullen zyn, schoon voor 't overige in 't hoofdwerk niets onderscheidentlyk aan te merken is.

Om dan de veelheid der Natien recht te weten; die onder hen gevonden worden; oordeel ik niet genoeg te zyn; dat men slechts zegt, zy voeren dezen of genen naam, maar daar benevens is nodig, den oord en plaats aan te wyzen; waar zy leggen, en werwaards hun land grenst, om daar na duidelyker te zien, wie hunne naaste geburen zyn. Zoo veel my bewust, heb ik zulks nog by niemand aangetroffen; daarentegen zie ik; dat aan velen van dezelven namen gegeven zyn, schoon zy allen onder den aangehaalden naam niet bekent zyn, of ten minsten hedendaags niet meer aangetroffen worden; 't welk echter, alzoo 'er nooit eenige zyn uitgeroeit, behoorde te zyn, wanneer de Schryvers recht achter de zaak geweest waren, ten eersten alles wat zy hoorden zeggen, en wat hen vertelt is, geschreven en voor de onwedersprekelyke waarheid hadden willen laten doorgaan.

[...] Schryonderzoekt het voorgeven [...] andeen aangenide de Natien der Hottentotten.

Best zal 't zyn, hun voorgeven een weinig naauwer te overwegen, eer en alvorens het myne, voor zoo veel ik door de ervaring daar van weet, daar by doe. Zodanigen worden van zelfs in twee Classis verdeelt, welken eerste de beroemde *Anderson* uitmaakt, wanneer hy van deze gemelde Natien zegt, als volgt: *De Hottentotten verdelen zich in twee Classis, namelyk de Hottentotsman, en de Sulthaniman, zoo als een Hottentot; die Engelsch kon spreken, my zelf vertelt heeft; de Sulthanien zouden Rovers zyn, welke om hunne misdaden van de Koningen in Afrika zyn verjaagt; maar de Hottentotsman ingeborenen van dezen oord. Anderson Lib. I. c. 4. citante Arnold in Merklin* Reisbeschryving *pag* 1100.

Doch behalven dat hy niet meer als twee Natien naamen geeft, zoo is hy ook buiten dat ontrent den naam en ook deels ontrent de zaak zelfs mis. De *Sulthanimannen*, of die hy alzoo noemt, voeren dien naam gantsch niet, en het zoude ook wel schynen, als of die ter bevel van den Turkschen Sultan stonden, of van zyne religie waren, 't geen beide valsch en ongerymt is. Zy heeten veel meer *Salthani*-mannen of *Salthanehater*, of wel nog beter te zeggen, *kōchoq ua*. Niet zoo als *Dapper* in *Africa pag*. 603. . . zegt, om dat zy dicht by 't Voorgebergte wonen, maar veel eerder daarom, om dat hun district by de Saldanha-Bay is, daar ze hunne woningen hebben.

Die Kochaqua Natie; waarom die zoo genaamt word.

In de zaak zelf dwaalt hy ook zeer veel, wanneer hy aan deze gantsche Natien de schandelyken toenaam geeft, dat zy zouden Banditen zyn, of zodanige menschen, die om hunne quade misdaden door de Afrikaansche Koningen zyn verjaagt; alzoo men zoo wel eerlyke luiden onder hen vind, als onder andere Hottentotsche Natien, die zich eerlyk en redelyk zoo als ook vroom en trouw gedragen. Dat 'er echter ook guiten onder hen zyn, is niet te lochenen, en zal wel op een ander tyd bewezen worden, dat gene Natie van dezelven t'eenemaal vry leeft, zoo als in ieder Natie in Europa goeden en quaden gevonden worden; en gelyk zy daar na den aardt van hunne misdaden verscheide namen voeren, zoo worden zy hier ook onder deze menschen verscheidentlyk genaamt; dog in 't gemeen worden de genen, die zich met stelen generen, *Boschjes*-mannen, dat is, zodanige menschen, die zich in de Gebergtens of Bosschen ontthouden, en zich onder eerlyke luiden niet of heel zelden, daar zy on-

Wat de Boschjes mannen zyn.

onbekent zyn, laten zien, genaamt.

Dappers verkeert bericht van de Hottentotsche natien.

In de andere Classis hehoort de aangehaalde *Dapper*, die hier wel niet blind, doch echter verkeert toegetast heeft. Deze heeft ook wel de Hottentotten slechts in twee delen gedeelt, namelyk in zulken, die dicht by het Voorgebergte van de Kaap de Goede Hoop wonen, en zulken, die zich met ter woon landwaards in begeven hebben, doch hy verklaart deze eerstgemaakte verdeeling op de volgende wys: *De Hottentotten*, zegt hy, *welken dicht by het Voorgebergte leggen, worden wederom in de Chorochauker, Goringhaiker, Goringhaikoner, Rochoker, of Sahdanhater en Hósáer verdeelt, de landwaards in wonende Hottentotten heeten de Vananker, Koboner, Soaker, Namaker, Heusaker, Brigantier, en Hankamker, van de welken men*, zegt hy wyders, *weinig bericht kan hebben, om dat ze zoo ver afgelegen zyn, doch werd gezegt, dat deze met geene Hottentotten, die dichtst by het Voorgeborgte wonen, meest overeenkomen. Vid. Dapper in Africa pag.* 602. 603. 614. *& ex eo Arnold. in not. ad Merklin. Reisbeschryving p.* 1100.

Wie deze reeds gemelde verdeling der Hottentotten ziet, zal zich zonder twyffel verbeelden, dat 'er velerhande natien van een en het zelve volk zyn moeten; die echter de verdeling van andere natien daar tegen houd, zal zyne verwondering wel haast laten varen. Had de gemelde *Dapper* maar alle natien by hunnen rechten naam genoemt, zoo zou het zeer wel gedaan zyn geweest, doch wyl hy of den rechten naam niet zegt, of aanwyst, in welk gewest van de waereld men dees of gene natien zal zoeken, gelyk het echter aan een curieuse Reiziger of Landbeschryver betaamt, zoo is op deze zyne pragtige verdeling ook niet veel staat te maken, of te geloven, dat hy ooit een Hottentot, of veel min hun Land gezien heeft. Het zal my derhalven niet zwaar vallen, om hem met veel woorden het tegendeel, en waar in hy gemist heeft, aan te wyzen; te meer door dien wel haast het geen volgen zal, 't welk de ondervinding daar van geleert heeft.

Wat Schry van ... chart... richt inner... heeft.

In dit stuk heeft de Hooggeleerde *P. Tachart* beter gehandelt, en zou ik hem wel in de derde Classis konnen brengen, ten ware ik dacht, dat hy door een Lateinsch bericht, 't welk hy in zyne Siamsche Reis *pag.* 95. *seqq.* ingelyft heeft, misleid was, gelyk zulks zyne te gelyk aan 't licht gegeve en in gemelde Reis ingelyfde Landkaart schynt te bekrachtigen. Want hy zet niet alleen achtervolgens het gemelde Bericht, overal den behoorlyken naam van ieder Natie, maar ook den oord en de plaats in die kaart waar men ze behoort te zoeken en ze vinden kan; het is derhalven des te pryswaardiger, om dat ik verzekerder weet, dat hy zelf in het land niet gekomen is, en dat hy zulks by de toenmalige Regering niet heeft derven doen, onder voorwendzel, dat de Illustre Compagnie het niet hebben of toestaan wilde, hoewel ik echter sterk twyffel, of zulks van de gemelde Illustre Compagnie ooit verboden geweest is.

Dat ik echter denk, dat hy door het meer gemeld bericht zal vervoert zyn, besluit ik daar uit, om dat daar in de *Sonquas Hottentotten* voor de eerste natie opgegeven worden, daar men echter nog de *Capische* nog de *Koopmannische*, nog de Hessaquas aangetoont heeft, welke allen voor leggen. En genomen, men wilde zeggen, het quam hier maar alleen op de nieuw ontdekte natien aan, zoo als ook het bericht meld, zoo heb ik echter nog dit in te brengen,

gen, dat ik my niet weet te verbeelden, hoe dat de genen, die een zulke Landreize en nieuwe ontdekking gedaan hebben, zoo ten eerſten uit het Ooſten naar het Noord-Weſten en alzoo dwars door het land hebben konnen gaan, zonder onder wegen niet eerder een andere natie aan te treffen, voor dat ze by de *Namaquas* gekomen zyn? Zoude hen dan verder wederom geen natie ontmoet zyn, toen zy weder dwars door het land naar het Ooſten gereiſt zyn, en zich na de *Utiquas* natie geinformeert hebben? Wanneer zy zich van daar Noordwaards tot de *Gauros*, of gelyk hy ze noemt, *Gauriquas*, begeven hebben, zouden de *Sonquas* hen toen onbekent hebben konnen blyven? Te meer daar zy zich zuidwaards tot de *Heſſaquas* hebben gekeert? En hoe moeſt het verder gekomen zyn, dat toen ze van het Ooſten rechtdraads na het Weſten zyn getrokken, en alzoo hunnen weg midden door het land genomen hebben, hen geen natie zoude zyn voorgekomen, eer zy by de *Görigriquas* aangeland zyn, nademaal echter deze aan elkander grenſen, en zy ten minſten een klein ſtuk lands van de Dunquas hebben moeten doortrekken.

...t P. Tachart ver... niet ...ſt aan...aalt.

Het blykt alzoo hier uit genoegzaam dat de Heer *P. Tachart* door dit Bericht zal misleid zyn, te meer vermids het ook in de kaart aan de rechte ſituatie van dezelve ſcheelt, en overal nog andere natien daar tuſſchen hadden moeten gelaſt worden; daarenboven ſtaat in het gantſche bericht ook niet een woord van de geſteltheid van het land, waar na een Liefhebber van vreemde landen billyk vragen zou; doch ik acht, dat de menigerhande vertellingen, die hem daar van zyn gedaan, hem gantſch verward zullen hebben gemaakt, en hy liever niet met al, als tegen elkander lopende zaken, waar ontrent hy wegens de voorgemelde oorzaak niet achter de waarheid heeft konnen komen, heeft willen ſchryven, alzoo ik verzekert ben, dat zyn curieuſe inborſt niets zoude hebben nagelaten, wat tot opheldering der zaak dient, by te brengen.

Eer en alvorens ik zelf nog een voet in 't land heb gezet, heb ik velerhande vertellingen gehoort, en in 't byzonder van die genen nader bericht ingenomen, welken uitgeweeſt zyn, om met de Hottentotten, zoo men hier zegt, te ruilen of te troqueren. Hoe veel moeite ik echter deed, hebbe ik nochtans meeſt altyd verſcheide narichten dan van dezen en dan van genen bekomen, die of in dit of in dat ſtuk niet overeenquamen. Ten laatſten heb ik de moeite genomen, om ze tegen elkanderen te houden, en daar uit eindelyk een beſluit gemaakt, dat het geen, 't welk van vele op eenerlei wys vertelt wierd, waarachtig moeſte zyn, gelyk ik dan daar na, wanneer ik het land zelfs een weinig doorkruiſte, waargenomen heb, dat ik daar door zekerſt had gegaan, om dat ik meeſt overal het zoo bevonden heb.

Het doet my echter zeer leed, dat ik den treffelyken opſtel, welke ik ter myner notitie daar van gemaakt had, nevens zoo veel andere zaken verloren heb, waar uit ik den Lezer zekerlyk genoegzaam ſatisfactie zoude gegeven hebben; edoch trooſt ik my wederom aan de andere kant, dat onder vele oude en niets geachte brieven, nog eenige gevonden heb, waar door het geen, 't welk ik nog in myne geheugenis had, vernieuwt en verſch voor de oogen geſtelt is, uit de welke ik hem alzoo een duidelyke naricht hoop te geven, dat niet valſch of verward zal zyn, hoewel het my, daar ik het verlies van den eerſten opſtel nu eerſt recht gewaar word, niet weinig moeite zal koſten, al- De eerſte opſtel daar van is verloren geraakt.

les

les in behoorlyke order voor te brengen. Wat is evenwel aan de moeite gelegen? welke die haat, moet alle correspondentie myden, en verwachten, dat een goed vriend hem ook niets ten gevalle doen zal.

Beroept zich op zyn voorgaande Bericht.

De Lezer gelieve zich maar eens weder te binnen te brengen, wat ik voorheen reeds heb gemeld, daar van de veruitgestrektheid der Europeaansche Colonien alhier, gesproken heb; ik heb daar wel de vruchtbaarheid der landen, welke door de Europeanen bewoont worden, mede aangehaalt, dog van de Hottentotten de minste melding niet gemaakt, schoon zich nog veel onder hen bevinden. Zulks is niet uit onachtzaamheid of ander inzicht geschied, gelyk als of het toen myn werk niet was geweest, van de Hottentotten te spreken, of dezelven onder de Europeanen te mengen; deswegen heb ik ook niet eens gemeld, hoe de Natien heeten, welker land de Europeanen bezitten en bebouwen, maar ik heb het voorbedachtelyk tot nu bewaart.

Wanneer hy zich nu dat gene gelieft te erinneren, zal hy ook vinden, dat ik heb gezegt, hoe ik zoo wel Oostwaards als Noordwaards verder gaan, en om de landen der Hottentotten te bezien, voorstellen konde, doch wyl zulks buiten de palen der Colonien was, wilde ik het nalaten; 't geen ik echter toenmaals uitgestelt en tot nu gespaart heb, denk ik nu uit te voeren, en hier nevens werkstellig te maken, niet twyffelende, of de Lezer zal zulks ook gaarn zien, en daarnevens denken, dat ik hem nooit iets heb belooft, 't welk niet met 'er tyd nagekomen heb, indachtig zynde het oude spreekwoord, *Omne promissum cadit in debitum*, dat is: *belofte maakt schult.*

Op dat ik echter ook een ordentlyk begin van de zaak make, zoo zal ik den Lezer van het Voorgebergte aanwyzen, welke natien tegen het Noorden leggen; daar na zal ik hem de genen tonen, die het Oost-strand bewonen; ondertusschen zullen de genen die wat ver van zee wonen, ook niet worden vergeten, maar ordentlyk daarnevens aangewezen worden. De Lezer zal het ook niet qualyk nemen, wanneer hier en daar de Ruilers of Troquerers, die het land eerst gekondschapt hebben, aanhaal, voorheen echter een algemeen Bericht van dezelven voor af zend, en als dan in de nu aangeweze order voortga, op dat in dezelve niet worde opgehouden en het versprokene uitvoeren kan.

Han[…] met d[…] Hott[…] ten is […] boden word[…]

Is derhalven dienstig te weten, dat de Generale Oost-Indische Compagnie by een scherp Mandaat aan alle en een iegelyk ingezeten verboden heeft, met de Hottentotten te handelen, of op een andere wys te troqueren, wyl zy zulks als een byzonder *Regale* voor zich behouden, en aan niemand in 't byzonder gestaan wilde, daarby voegende, dat de genen die tegen haar verbod handel dreef, en betrapt wierd, streng gestraft, en na bevind der zaken tegen hem zoude gehandelt worden.

Word[…] een H[…] tentot gedrag[…] van de Comp[…] gnie.

Dit verbod is styf en onverbreeklyk naargekomen, en ten dien einde zekeren Hottentot, genaamt *Claas*, die in mynen vorigen reeds gemeld is, door den toenmaligen maar nu zaligen Heer Gouverneur *Van der Stell* verkoren, om in den naam van de gemelde beroemde Comgagnie uit te gaan, en met zyne Landsluiden de Hottentotten voor haar te handelen, het verhandelde na het Voorgebergte te brengen, en aan den Heer Gouverneur over te geven. Op dat nu alles oprecht geschiede en een ieder voor zyn gegeven vee, 't zy ossen of schapen, de bedonge waarde daar voor bekomen konde,

de, vertrouwde de Heer Gouverneur uit de gemelde Magazynen van de Compagnie aan hem het nodige van Tabak, Brandewyn, Rys, Naalden, Messen, Koper, Metaal en diergelyke dingen meer; op dat hy echter zelf ook zeker zyn konde, en geen quaad van zyne Landsluiden te duchten had, als die anders zeer misgunstig zyn, wanneer de een wat meer in aanzien is als de ander, zoo wierden hem twee andere Hottentotten tot zyn lyfwacht toegevoegt, welke met snaphanen en degens verzien, hem bewaren, en hem altyd onbeschadigt aan het Voorgebergte te rug brengen moesten.

[…]yft de[…]n handel […]uw en […]t groot […]ordeel.

In zulk aanzien en met zulke macht heeft nu deze eerlyke Hottentot veelmaals zich in 't land gewaagt, en zonder de minste eigebaat alles getrouw voor de Illustre Compagnie waargenomen; waar door hy ook by allen hoe langer hoe meer credit maakte, en het zoo ver bragt, dat men aan zyne oprechtheid in genen dele meer twyffelde; gelyk hy ook nooit t'huis is gekomen, zonder dat hy niet alleen een goede party schapen en ander vee met zich gebragt, maar ook daarenboven een tamelyke provisie van deze toevertrouwde goederen overgehouden en nevens het gehandelde vee weder aan den Heer Gouverneur overgegeven heeft.

Welk genoegen de Illustre Compagnie daar uit geschept heeft, en of zy zich niet met de hope konde strelen, dat met 'er tyd nog wel meer anderen zouden worden gevonden, die tot haar dienst bequaam waren? zulks laat ik aan anderen oordelen. Dat blykt mynes bedunkens klaar daar uit, dat zy niet gaarn vernomen hebben, hoe met hem daar na gehandelt is, aangezien zy dan ook absolut beval, en hebben wilde, dat men hun getrouwen dienaar weder in 't geheel herstellen zoude, 't welk echter van den gemelden Gouverneur, wyl het met zyn belang niet overeenquam, in genen dele nagekomen wierd, zendende den gemelden Hottentot met een gedeelte van zyn eigen vee weder na huis.

Word van eenige verdacht gehouden.

Zoo aangenaam hy echter aan de Illustre Compagnie was, en zoo treffelyk hy ook altyd uitmuntte, om dat hy in alle gelegentheden zynen yver voor dezelve zien liet, zoo gehaat maakte hy zich in tegendeel aan eenige Ministers van de gemelde Compagnie, die zich niet verbeelden konden, dat een Hottentot zoo vele diensten voor niet met al doen konde. Zy waren veel meer der ydele mening, dat hy zyn eigen belang rykelyk daar by vinden moest, te meer om dat zyn goed en vee tamelyk sterk was, 't welk hy van zyn vader ontfangen en geërft had; daar by quam noch, dat de Kapitein van de *Koopmannische* Natie die hem deszelfs vrouw te rug gehouden had, die van hem weg, en tot den *Koopmannischen* Kapitein overgelopen was, 't geen niets nieuws is, en dikwyls geschied, 't welk in 't vervolg zal gehoort worden. Wanneer zy nu wederkeren en de ander haar niet wilde laten volgen, wierp gene een groten haat op hem, en had hem gaarn van kant geholpen, ten zy hem zoo lang hy by de Illustre Compagnie was, alle middelen daar toe ontnomen waren, en hy niet wilde verwachten, dat men daar na noch erger met hem handelen zoude.

Een ander Hottentot houd zyn vrouw te rug.

Dezelve verkleint hem by de Compagnie.

Derhalven draaide de afgerechte Kapitein zyne zaak gantsch anders als men zich verbeelde; hy vervoegde zich in 't geheim tot de gemelde Ministers van de Illustre Compagnie; verkleinde zyne party, en gaf voor, dat hy wel voor de Compagnie handelde, maar hy zich zelf daar by ook niet vergat, gelyk zulks bleek aan zyne grote kudden schapen en ander grof vee; en vermids onder anderen de

de toenmalige Vaanderig van het garnizoen genaamt *Isaac Schreiber* zich bepraten liet, dat het waar moest zyn, om dat het een Hottentot zelf zeide, en daarenboven den overslag maakte, dat hy na de afdanking van den Hottentot zelf tot de handeling komen, en zich zonder veel kosten aan Vee helpen konde, zoo wierd den aanslag gesmeed, om hem by den Gouverneur ook verdacht en by gevolg gantsch gehaat te maken, en van de handeling uit te stoten.

Het zelve doet ook de Vaandrig van de bezetting.

Hier was nu overleg van noden, om dit werkstellig te maken, en een altoos getrouwen dienaar uit den zadel te lichten; doch hier toe deed zich een goed middel op. Men gaf voor, dat men van andere Hottentotten vernomen had, dat deze Kapitein *Claas* zyne Landsluiden tegen de Compagnie ophitste, en trachte hen daar toe te brengen, om tegen de Illustre Compagnie in 't veld te trekken; daar mede had men reeds een stok gevonden, om den hond te slaan, en eer men de zaak tot de dadelykheid liet komen, en zonder dat die verder onderzocht of de waarheid nagevorscht wierd, most ten eersten een Compagnie zoldaten nevens een Compagnie burgers uittrekken, zonder dat buiten de gemelde *Schreiber* iemand wist, waarom, of op wien het gemunt was, voor dat zy op de plaats quamen, daar gemelde Kapitein *Claas* zoude gevonden worden.

De getrouwe kapitein Claas word vyandlyk op 't lyf gevallen.

Wanneer nu al het volk over de *Hottentots-Hollands* bergen gekomen was, en men door kondschappers vernam, dat de gemelde Kapitein *Claas* op de voordezen beschreve *Kooblauchs-Kraal* met zyn gehandelt vee tegenwoordig was, trok men direct derwaards. Daar komende, 't welk heel vroeg in den morgenstond was, wierd ten eersten order gegeven, de *Kraal* te omzingelen, en met wel geladen geweer daar onder te schieten; wanneer echter de gemelde Kapitein dit schieten hoorde, sprong hy uit zyn huisje, en zeide, *Wat is dit, Wat wilt gy hebben? Wat zal dit beduiden? Wilt gy my doodschieten, daar ik zoo menigmaal het leven voor u heb gewaagt? Wat heb ik gedaan?*

Hier op zeide de Vaandrig *Schreiber*, dat hy zich maar zoude gevangen geven, dat hy by den Ed. Heer Gouverneur wel zoude horen wat hy gedaan had, en hoe hy verraad gesmeed had. De Kapitein *Claas* wilde zich verantwoorden, doch hy wierd niet gehoort, en derhalven zeide hy eindelyk, *Wanneer ik een Verrader geweest ben, wat hebben dan dezen gedaan, dat menze nevens my wil doodschieten?* waar mede hy op zyne by zich hebbende dienaars en andere Hottentotten wees; hy kreeg echter weinig antwoord, maar wierd gebonden na het Voorgebergte by den Heer Gouverneur gebragt; alwaar zyn proces zonder veel formaliteit opgemaakt, en hy nevens confiscatie van alle zyne goederen, op het Robben-eiland gebannen wierd.

Werd vanger op het Robbe eiland banne

Op zulke wys nu is deze getrouwe, wyze en verstandige Handelaar geloont, edoch zonder kennis van de Illustre Compagnie, welke ook haar misnoegen daar over getoont heeft. Want na dat de voorheen gemelde Kapitein van een Schip *Theunis Gerbrandsz. Van der Schelling* in Holland was gekomen, en vertelt had het onrecht, 't welk men aan den Behouder van zyn leven had gedaan, wanneer hy zyn schip in de Baay *à la Goa* verloren had, en hy over land na het Voorgebergte reizen moest, gelyk voorheen reeds gemeld is, zoo wilde de gem. Compagnie ten eersten hebben, dat hy van het Robben-eiland genomen, op vrye voeten gestelt, en weder in zyne goederen gezet wierd; doch vermids die reeds van de Harpyen opgeslokt waren, bequam hy wel wederom zyne vryheid,

heid, doch van zyne goederen heel weinig, en alleenlyk een gedeelte van den Gouverneur, waar mede hy weder na zyn land gezonden wierd; alwaar hy daar na door den hier voor gemelden Kapitein *Koopman* nog gedood is, zonder dat deswegen ook wederom revengie van hem erlangt, veel min gegeven is, om dat de Compagnie zoo men voorgaf, zich met de krakeelen en moorderyen van de Hottentotten niet wilde bemoejen.

Erlangt zyne vryheid en eenige goederen wederom.

Word van iemand gedood.

Dewyl nu deze eerlyke Hottentot op zulke wys na het Robben-eiland gebannen was, dreef de voorgemelde *Schreiber* handel voor de Illustre Compagnie; of het echter met zulk een succes en met zoo weinig kosten geschied is, komt my niet toe te onderzoeken; genoeg is 't, dat de Illustre Compagnie zelf daar na hier in andere verordineringen gemaakt heeft, en op nieuw allen handel met de Hottentotten t'eenemaal verboden heeft. Zy kogten haar benodigt vleesch by de burgers, en quamen daar, zoo niet beter, ten minsten al zoo goed koop, als voor heen door het ruilen of troqueren, aan; zoo als zy ook hedendaags nog gene verandering daar in hebben gemaakt, hoewel de vorige Heer Gouverneur *Wilhelm Adriaan van der Stell* zulks tot zyn voordeel getenteert heeft, een genoegzaam bewys, dat zy zich daar wel by bevinden moeten.

Wanneer echter deze gemelde Heer Gouverneur zynen Vader succedeerde en allengskens begon zich zelven ook te bedenken, wilde het niet wel gelukken een ver uitgestrekten Landbouw te beginnen, en het benodigde Vee daar toe te kopen; konnende met 500 tot 600 schapen en 100 of 150 stuks grof vee den omslag, welke hy tot het bebouwen begonnen had, niet ter dege uitgevoert worden; derhalven wierd aan de Illustre Compagnie voorgeslagen, hoe nuttig het zoude zyn, den handel met de Hottentotten te herstellen, om dat men daar door het vleesch niet alleen goed koop, maar ook in grote menigte bekomen kon, en dat daar benevens het binnenste van het land, waar van men tot nog toe de minste naricht niet had, door dat middel konde onderzocht worden.

Die voorslag was zeer goed, nuttig, en heilzaam; dezelve wierd ook door de Illustre Compagnie aangenomen, en daar op aan alle Vry-luiden of Burgers verlof gegeven, om met de Hottentotten te handelen; doch eer deze resolutie van de Heren Bewindhebbers aan de Burgers bekent gemaakt wierd, liet de gemelde Heer Gouverneur alvorens voor zich zelven handelen, en zocht alzoo aan de burgers het beste gebraad uit den mond te rukken; daarbenevens wilden zyn broeder de Heer *François van der Stell*, de Heer *Samuel Elzevier*, Opper-Administrateur en Vice-Gouverneur alhier, nevens nog eenige andere Heren ook een lik uit de pan hebben, eer de burgers daar toe gelaten wierden, of van de vrystelling van dezen handel kennis kregen. Na dat deze echter verzien waren, en overvloed van vee hadden, wierd na verloop van 6 maanden, binnen welken tyd zy alleen handelden, aan de burgers ook toegelaten zich te bezorgen, en zich van het vergunde voordeel te bedienen.

De Burgers willen beginnen te handelen.

Na deze verkregene en vergunde vryheid afgekondigt en aangeplakt was, wilden verscheide burgers hier uit ook voordeel trekken; derhalven maakten eenige een maatschappy met elkanderen; kogten met elkander het benodigde vee, en eer zy zich nog op den weg begaven, verkoren zy onder hen zelven iemand tot hunnen Officier en Commandeur, die alles

les zoude te schikken en te gebieden hebben, wat 'er gedaan of gehouden zoude worden. Zoo dat het leek, als of zy, wanneer de Hottentotten na hunne goederen wilden trachten, zich als rechtschape zoldaten zochten te verdedigen en te defenderen; doch deze geheel goede intentie wierd zeer haast verandert, en viel heel anders uit als zy meenden; want zoo dra zy tot dees of gene natie quamen, en redelyk zochten te handelen, vielen de Hottentotten hen als briezende leeuwen op het lyf, en wilden hen van de grenzen, dorpen en *kralen* afhouden, niet als of zy zulks uit boosheid of aangeboren aard deden, maar om dat ze als daar toe gedwongen waren.

Worden van de Hottentotten qualyk ontfangen.

Hoe de bovengemelde Handelaars met de Hottentotten geleeft hadden.

Want de eerste Handelaars of Ruilers van de gemelde Heren, hadden hen niet als rechtschape Handelaars gedragen, maar hen paste beter den naam van bosch of struikrovers als dien van Handelaars; het is een harde expressie, die ik hier gebruik, doch hunne daden hebben geen zachter verdient, om dat zeker het onschuldig vergoten bloed nog altoos om wraak schreeuwt; zy quamen als vrienden en gedroegen zich als vyanden; in plaats van in hunne beurs te tasten, tasteden zy na hunne snaphanen, en gaven vuur op hen; met den degen doorregen zy alles wat in den weg was; hele *Kralen* of Hottentotsche dorpen plonderden zy uit, en 't geen zich met de vlucht niet salveren kon, moest zich hier of daar verbergen, en voor de gramschap van hunne vyandelyke vrienden in zekerheid begeven.

Het gaat my aan myn hert, als ik 'er maar om denk, hoe veel onschuldig bloed zy vergoten hebben. De gene die op order van den Heer Gouverneur uitgegaan zyn, en deze gruwelen verrecht hebben, waren *Gerrit Janszoon van Deventer*, Kapitein van deze party; een man, die wegens zyn ergerlyk leven, en dronkenschap berucht was. *Frederik Bota*, *Theunis Bota*, *Wynand Wynandsz.* en *Johan Jakob Prits*, nevens nog vele anderen deszelfs Compagnons; vermids nu deze zoo huis hadden gehouden, was het niet te verwonderen, dat de burgers daar na het zelve deden, te meer daar zy zagen, dat voor hen niets meer overig gebleven was, of dat zy ten minsten met goede woorden niets konden verkrygen, derhalven is het spreekwoord niet te vergeefs, *Regis ad exemplum, totus componitur orbis*, dat is: *zoo als de Koning is, zoo zyn deszelfs onderdanen.* Zoo als de Gouverneur is, zoo zyn ook de burgers en boeren.

Ik heb een van deze vrybuiters, genaamt *Claas Claaszoon Cranenburg* dikwyls horen zeggen, dat of schoon hy van zyne kant niets hadde gedaan, wenschte hy echter van herten, dat hy 'er niet by geweest was, om dat hy zedert nog geluk of zegen meer had; hy had wel eenig vee tot zyn deel bekomen, en het zelve redelyk duur verkogt, zoo dat hy zyn rekening wel daar by vond, doch het geld was weder hene gegaan, eer hy daar op verdacht geweest was; en zoo als hy met het geld gevaren had, zoo was het den koper ook ontrent het vee gegaan. Derhalven was dit een openbaar kenteken, dat God aan dezen gehelen handel geen behagen had, en het geroofde aan niemand wilde laten gedyen.

Van dezen handel wilde de Gouverneur niets weten; derhalven schreef hy wederom in beweeglyke termen aan de Illustre Compagnie, dat wyl 'er met en onder het ruilen zoo veel moedwilligheden gepleegt wierden, hy instandig bad, dat de Illustre Compagnie dezen vryen handel wederom geliefde in te trekken, en die voortaan aan niemand te vergunnen;

nen; meldende onder anderen, dat wanneer hy over deze bloedige zaak de rechtbank had moeten spannen, niet veel huizen op de Capo zouden gevonden zyn, die vry daar van zouden zyn geweest, en diergelyke redenen meer; doch hy heeft zekerlyk daar by niet gedacht, dat hy zich zelf mede rekende, om dat hy de Leider en voornaamste oorzaak van dezen gehelen onrechtmatigen handel was; en wanneer anderen hadden moeten sterven, zoude hy zekerlyk niet verschoont gebleven zyn, gelyk de burgers hem dit en veel meer niet alleen ten laste gelegt, maar ook op zyne deductie in haar Tegen-Bericht met veel beëedigde bewys-stukken aangetoont en bewezen hebben.

Alzoo ziet de Lezer, door welk schandelyk middel deze Heer Gouverneur getracht heeft, zich te verryken, en 't welk hy ook gedaan heeft. Doch of qualyk verkrege goederen tot op het derde Lid zullen overgaan, weet God, en zal zulks de tyd leeren. Ten minsten heeft hy reeds een gedeelte van zyne tydelyke gelukzaligheid in zoo verre verloren, dat hy van de Illustre Compagnie t'huis geroepen, van alle zyne ampten afgezet, en onbequaam verklaart is, om haar ooit weder te dienen. Het blykt ook daar uit, hoe trouwloos hy de Illustre Compagnie van haar goed inzicht verstoken en haar niet vergunt heeft, om van het hert van het land kondschap te hebben; 't welk echter het voornaamste inzicht was, niet alleen ontrent haar voordeel, maar om dat de gantsche waereld zoude hebben konnen weten, hoe dat het van binnen in dit gewest der waereld gelegen was.

[De] Schryv[er] heeft ee[n] nette [rela]tie van [de] gesteltheid van [het] land verloren.

Ondertusschen is daar door nog zoo veel bekent geworden, dat men weet, hoe het land gestelt, of het bergachtig, vruchtbaar of onvruchtbaar is; en vermids ik daar van een nette relatie uit den mond van vele perzonen opgestelt had, zoo wenschte ik wel om zeer veel, dat ik die nog had; doch alzoo ik die verloren heb, en ook de menschen niet meer kan aantreffen, en eenige daar van reeds gestorven zyn, zoo moet ik my maar met het gene behelpen, 't welk ik nog onder eenige niets geachte papieren met potlood beschreven gevonden heb, en met het geen ik nog in myne geheugenis heb; want of ik schoon deze provintien en Hottentotsche Natien die ik zal beschryven heb gezien, zoo zyn 'er echter veel, die my niet zullen te binnen komen, voornamelyk zullen die daarnevens aan te merken rivieren voor een goed gedeelte vergeten zyn, weshalven ik ook den Lezer verzoek, met dit ondertusschen te vrede te zyn, tot dat ik op een andere tyd wat meer daar van zal konnen berichten.

Welke Hottentotsche Natie voor de komst van de Hollanders op de Capische Colonie gewoont heeft.

Wyl ik vorheen belooft heb, om den Lezer aan te wyzen, welke Hottentotsche Natien tegen het Noorden leggen, zoo zal het nodeloos zyn, het land weder te beschryven, 't welk voor dezen reeds beschreven is; want zelfs de zoo genaamde Capische Colonie begrypt ten eersten het begin van dezelve, en heeft voorheen, eer de Hollanders zich hier neergezet hebben, de *Gunjemanns-Natie* alleen hier hewoont; na dat zy echter het land aan de Hollanders verkogt, en deze zich hebben uitgebreid, hebben zy hun land niet derven verlaten, maar zyn genoodzaakt geworden, dat zy ook aan de Europeanen moesten vergunnen, nevens hen het land te bewonen, en het zelve, wyl zy het onbebouwt lieten leggen, te bebouwen; dit was niet na den zin van de goede *Gunjemanns*, maar zy wilden, na dat zy het land afgestaan hadden, ook de oude vryheid behouden, van zich alleen meester te zien, en toen zy zulks in der minne niet konden verkry-

De Gunjemanns Natie heeft te vergeefs de oude vryheid weder gezocht.

 gen,

gen, zochten zy die vryheid met geweld te handhaven; doch alle hunne pogingen waren vruchteloos, om dat de Europeanen, na dat zy zich op een goede vesting te verlaten hadden, hen na hun eigen wil en welgevallen dwingen en tot het standdoen van hun contract noodzaken konden.

Schoon de Hottentotten wel zagen, dat zy te kort schoten en onder doen moesten, lieten zy zich echter van hun voornemen niet aftrekken, maar zochten op nieuw hunne oude vryheid magtig te worden, en het verkogte recht weder aan zich te trekken, en zulks wel op deze wys: Vermids de Hollanders hen niet konden nalopen, en ook niet altyd dorsten wagen, om hen te vervolgen, uit vrees, voor een sterker hinderlaag, en dat zy met verlies wyken en aan hare party het veld zouden moeten laten; zoo poogden de Hottentotten het hen of moede te maken, of te beknippen en ze eenmaal in de val te bekomen, doch hun moeite was vergeefs en veroorzaakte niet anders, dan dat de Hollanders nog eenige nieuwe werken aanleiden; goede wachten uitzetteden, en hen den toegang tot hunne woningen en vesting affneden; gelyk reeds voorheen is gezegt, dat op zulke wys de Schans, Keer de koe, nevens de Ruiter-stal aan de Zoutrivier en de Schans in Hottentots-Holland gebouwt zyn.

Moest eindelyk onderbukken.

Na dat 'er verscheide bloedige schermutzelingen waren voorgevallen, en de *Gunjemanns* met hulp van de *Koopmanns*-Hottentotten, hunne Geallieerden, altyd te kort quamen, en veel van hen verloren, zochten zy zich eindelyk te gewennen, en aan de Europeanen het aanqueken van hun land niet meer moejelyk te maken; maar zy sloten met hen in tegendeel een eeuwig Vredes Verbond, uithoofde van het welk zy het ouden Koop-contract bevestigden, en aan de Hollanders toestonden, onder hen gerust te wonen, en zich zoo ver te verbreiden, als zy zelf wilden, of als hun land zich strekte.

De Hottentotten de Hollanders treffen een generale vrede.

Vermids nu de andere Hottentotsche natien ook dit exempel volgden, en zich in dit Vredesverbond insloten, zoo wierd 'er een generale vrede gemaakt, en wierden zy uit dien hoofde Geallieerden van de Hollanders, welke de gene, die hen ontrusten wilde, zelf zouden, wilden en moesten op 't lyf komen, en hun inval zwaar helpen maken; zoo als ook niet te twyffelen is, of zy zouden het roemwaardig nakomen, wanneer anders iemand wilde onderstaan, de Europeaansche Bezitters aan te tasten, en in hunne rust te storen; daarentegen zouden de gene, die de Hottentotten moeielykheid zouden willen aan doen, het zelve te verwachten hebben, om dat die hen insgelyks ontwyffelbaar zouden te hulp komen.

Na dees geslote vrede zyn ten eersten de meeste uitgezette wachten ingetrokken, en men heeft begonnen, zich verder uit te strekken, de andere Colonien op te rechten, en zich alzoo in zulken staat gestelt, dat het voor een buitenlandsche vyand zwaar genoeg zoude vallen, het minste voordeel te behalen; zoo als men weet, dat de Hottentotten zelf, zoo dra zy een schip aan en ontrent het strand van dit Voorgebergte zien kruissen, of ergens in een naby gelegen haven zien inlopen, 't welk maar de minste vyandelyke beweging maakt, zy zulks aan den Gouverneur van het Voorgebergte ten eersten laten bekent maken, op dat hy zich in staat zoude konnen stellen, om zoo wel hen met hulp by te springen, als zich zelf te defenderen, en gene vreemdelingen toe te laten.

De naaste natie, die aan de

Gun-

Gunjemanns noordwaards grenſt, is de *Kochoquas*-natie, welke van *Dapper in Afrika pag.* 603. de *Soldunhater* genaamt word; waar uit genoegzaam bleikt, dat *P. Tachart* in zyne Siamſche Reis en deſzelfs Landkaart, die pag. 96. aan te treffen is, qualyk heeft gedaan, dat hy de *Souſiquas* by de *Saldanha*-Baay gezet heeft. Deze natie heeft nog wel het meeſte van hun land in bezit, edoch hebben de Europeanen zich ook al daar in geneſtelt, en voornamelyk de groene kloven in bezit genomen, welke gelyk voorheen gemeld is, de Illuſtre Compagnie noch zelfs voor en aan zich behoud, en maar aan de gene vergunt hun vee daar op te zenden, die het benodigde vleeſch voor hare ſchepen, en voor hare andere aan land leggende dienaars beſchikken.

Waar de ocho- ıas Natie ch be- nd.

Wyl echter aldaar de beſte zoutpannen aangetroffen worden, gelyk ook reeds gemeld is, en de andere ingezetenen haar benodigt vleeſch daar mogen halen, zoo kan men wel zeggen, dat 'er behalven de Slagers, die met hun vee daar leggen, ook anderen zich aldaar onthouden; daarenboven is van de Compagnie daar ook een wacht geſtelt, welke zoo wel op het zout als op andere voorvallende zaken, in 't byzonder echter op de ſchepen, die daar zouden konnen komen, paſſen, en daar van aan den Heer Gouverneur kennis geven moet; daar benevens zouden ook meer inwoners zich met ter woon daar neder zetten, indien het niet overal aan zoet water manqueerde, zoo dat twee of drie Landboeren, die zich daar neder gezet hebben, naauwelyks zoo veel water hebben, daar zy met hun vee van leven konnen.

Is niet te terk.

Hier uit is licht te beſluiten, dat deze *Kochaquas*-natie niet al te ſterk of talryk zyn kan, wyl zy zich ook van 't vee geneeren, en gemeenlyk grote kudden vee hebben en onderhouden; gelyk de voorheen gemelde Hottentotſche Kapitein *Pegu*, welke zich zoo lang onder de Kriſtenen, en in 't byzonder by den Heer Gouverneur *Simon van der Stell* onthouden heeft, en ook met den Heer Commiſſaris-Generaal van *Rheede* na Indie gereiſt is, hier woont, en nevens de anderen een grote menigte vee bezit.

Edoch konnen deze menſchen veel eerder en beter te recht raken als een Europeaan, om dat zy gene vaſte woning hebben, maar heden hier en morgen elders wonen, alwaar wederom goede weiden nevens het benodigde water voor hun vee gevonden worden; waar door zy zeer dikwyls veranderen en met hunne kudden verder wyken, tot dat het gras wederom gegroeit is. Wanneer het echter te oud word, en het vee het niet meer eeten wil, ſteken zy den brand daar in, en verwachten wederom het nieuwe gras.

Hottentotten konnen beter met het vee hoeden te recht komen als de Europeanen.

Dit verbranden van het gras verdient wel een algemene aanmerking, om dat zulks nu niet alleen doorgaans door de Hottentotten maar door Europeanen gedaan word, die het van de eerſten gezien, geleert en goed bevonden hebben. Ik zal zulks met de woorden van den Heer *Johan Wilhelm Vogel* aantonen, die hy in zyne Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving pag. 55. 56. gebruikt, om dat ik het aldaar zeer wel beſchreven vind. Het gras, zegt hy, groeit in 't gemeen zoo hoog, dat men tot over de knien daar in gaat, en word, wanneer het te oud en wreed is, en het vee het niet meer eeten wil, van de inwoners in den brand geſtoken; derhalven ziet men zomtyds eenige mylen ver het gras branden; op dat echter de brand niet verder ga, als de inwoners, te weten de Europeanen hebben willen, want de Hottentotten hebben daar geen ſchade by, het mag zoo ver branden als het wil, zoo werpen zy een

een gragt op, wanneer het vuur daar aan komende uit gebrek van meer gras of brandstoffe nalaat en ophoud. De assche van zulk verbrand gras mest en maakt de plaats, daar de brand is geweest, zoo vruchtbaar en vet, dat in korten tyd, wanneer 'er maar een weinig regen valt, weder nieuw en jong gras opkomt, waar in het vee word gedreven om te weiden, en word alzoo de eene beemt tegen de ander, alwaar het gras te oud is, verwisselt, en aldus verbrand.

Waar de Sussaquas Natie woont.

Na de Kochoquas vind men eerst, wanneer men verder noordwaards komt, de *Soussiquas* of *Sussaquas*, die boven de *Saldanha-Baay* leggen, en niet naast dezelve, zoo als de Heer *P. Tachart loc. cit.* zegt. Deze zyn ook niet alte volkryk, wyl hun land gebrek aan water heeft; zy hebben ook om die rede niet veel vee, en ook om dat de voorgemelde Ruilers of Troqueerders hen op de bewuste wys het zelve hebben afgezet; derhalven hebben zy zich hier en daar verstrooit, en zal men weinig dorpen of krallen onder hen aantreffen.

Wyl zy buiten dat, gelyk ik voorheen reeds heb aangewezen, altyd hunne woningen veranderen en maar heen en weer trekken, alwaar zy met hun by zich hebbende vee levens-onderhoud aantreffen en vinden konnen, zoo valt het voor de genen te lastiger en moeielyker, die of hun land willen bezien, of na hoger leggende natien reizen willen.

Hoe het land van deze Natie gesteld is.

Het land is doorgaans bergachtig en vol steenhopen, hoewel vruchtbaar in gras. Men vind weinig hout; daarenboven bestaat het maar uit struiken kreupelbosschen, en het geen men nog vind, is krom, gebogen en niet goed tot eenig timmerhout. In de dalen ziet men de schoonste bloemen en welruikende kruiden, werwaards derhalven ook het wild zich begeeft, 't welk echter wegens het gebrek aan water ook zeer weinig en zeldzaam is. Ondertusschen acht ik, dat deze dalen zeer goede aard en koornvruchten zouden voort brengen, schoon men niet veel water hebben kan, om dat het aan andere plaatzen ook maar daar op regent, en geen ander water daar toe vereischt word; en wie weet, wanneer der moeite aangewend en gegraven wierd, of men ook niet goede water-putten zoude vinden en maken konnen, waar van als dan heel licht menschen en vee konden geneert en onderhouden worden.

Odiquas Natie.

Gelyk als het ontrent de *Soussaquas* gelegen is, zoo is het ook met de *Odiquas* of *Udiquas* haar land, welke boven dezen tegen de *St. Helena-Bay*, hoewel nog onder dezelve leggen; zoo als *P. Tachart loc. cit. pag.* 106. zeer wel aangemerkt, zoo hebben zich dezelve met de *Soussaquas* in een eeuwige verbintenis tegen hunne naburen, de *Chirigriquas* ingelaten; uit kracht van dewelke zy zich by elkanderen houden, en tegen dezelven by ontstane oneenigheden te veld trekken; dog voort na myne komst in den jare 1706 heeft de Illustre Compagnie een vreden tusschen hen bewerkt, en ook zoo gelukkig getroffen, dat zy elkander zedert niet veel in den weg gelegt hebben.

By dit *Samsam* of vredemaken heeft de gemelde glorieuse Compagnie te gelyk met hen en anderen laten handelen of vee troqueren, het welk ook zeer gelukkig afgelopen is, na dat alleenlyk een man in het gevecht, voor dat de vrede getroffen was, met een vergifte pyl in den mond geschoten wierd, die zekerlyk, in dien 'er niet een ervaren Barbier by was geweest, den geest zoude hebben gegeven, die echter door deszelfs bystand en raadgeving der Hottentotten weder gelukkig genezen is: Welke middelen de Hottentotten

totten in zulke gevallen gebruiken, zal by een andere gelegentheid beter konnen worden gezegt, om dat anders den draad van onze voorhebbende materie daar door zoude afgebroken worden.

Een zolat word Schildwacht door n leeuw agebragt. Een ander, die ook in deze veldtocht was, had het ongeluk, dat hy de vyandige Hottentotten ontgaande en onbezeert daar af komende, op een plaats, daar water voor paarden en ossen gevonden wierd, alwaar de Heirvoerder *Johannes Starrenberg*, geweze Landdrossaard halte hield, en eene nacht campeerde, het lot kreeg, om niet ver van de opgeslagen tent en de wagens, tusschen welke de ossen en paarden als beschut waren, op schildwacht te staan, en na dat hy naauwlyks een vierendeel uurs daar geweest was, quam een nacht-raaf, ik meen een verslindende leeuw, en bluschte met eenen slag het levens licht van dezen goeden mensch onverziens en zonder te waarschouwen uit.

Zoo dra de gemelde slag geschied was, die anders altyd en doorgaans met een vervaarlyk gebrul verzelt is, die echter nu heel stil geschiede, begonden de paarden, die den reuk van hem wegkregen, te snuyven en de ossen met hunne horens aan de wagens een geraas te maken; ondertusschen wist men nog niet, wat 'er te doen was, hoewel men wel vermoede, dat 'er een leeuw ontrent zyn moest; derhalven riep men aan den uitgezette Schildwacht, dat hy op zyne hoede zyn moest, dog het was reeds te laat, om dat men geen antwoord kreeg; waar over de gemelde Officier misnoegt wierd, om dat hy meende, dat de schildwacht misschien in slaap gevallen was; wanner men echter ging, om na hem te vernemen en hem te ontwekken, vond men wel zyn geweer, maar de perzoon was reeds weg gedragen en in zekerheid gebragt, alwaar men dezen gruuwzamen vyand nog met schieten of met vuur werpen beschadigen kon, maar hem van zynen roofgerust moest laten vreeten.

De Schryver communiceert een brief dien hem van dit geval geschreven is. Zeker goede vriend, genaamt *Frederik Feldhof*, geboortig uit Thuringen, die dezen tocht mede gedaan heeft, en in plaats van een Schilder de vreemde en rare gewassen heeft moeten aftekenen, waar in hy zeer ervaren was, heeft my hier van een brief met potlood geschreven, welkers woorden ik hier plaatzen en in plaats van een confirmatie mededelen zal; „ *En* „ *retour*, schryft hy, kan niet na „ laten, denzelven te berichten, „ dat onze marsch tot nu voleindigt is, en wy nu nog eene „ *Tour*, *alia de causa*, over den „ roden zandberg doen zullen. „ Onze *affaires*, die wy over de „ Elefants-rivier te verrichten gehad hebben, zyn nu gelukkig „ volbragt, waar by wy groot gevaar hebben uitgestaan. Voor „ eenige dagen heeft een grote „ leeuw des nachts den schildwacht van voor den tent weggehaalt, en niet tegenstaande al „ het schieten en vuur werpen, 't „ geen nooit in Afrika gehoort is, „ den mensch in onze tegenwoordigheid geanatomiseert. Wy „ hebben hem daar op den volgenden dag met een sterke trop „ Hottentotten, verzien met „ scherpe *Hassagayen* en pylen, „ vervolgt, en hem den romp „ weder afgehaalt, en ook zoo „ lang met kogels en *Hassagayen* „ op hem geschoten, dat hy eindelyk zyne straffe voor zynen „ moord heeft bekomen, en de „ huid ten buit laten moest, „ welke wy in triomph met ons „ voeren; dezelve zal opgevult worden. Wy hadden wel „ eenige van de vaderlandsche „ dwalende Ridders nodig gehad, „ die in vollen harnas geweest „ waren, want het ons byzonder „ gelukt heeft; den Hoogsten zy „ dank, dat wy hem hebben; hy

„ beet de *Hassagayen*, die de Hottentotten hem in 't lyf wierpen, „ als stro aan stukken, en viel dan „ op den eenen en dan op den anderen, die altyd weder moesten „ worden ontzet „ Tot nu gemelde *Feldhof*.

Deze leeuw word door de Hottentotten gedood.

Ik heb naderhand uit zyn dagregister gezien, dat ruim drie honderd kogels op hem zyn verschoten, zonder dat die hem, wyl hy achter een klip en by den romp lag, gequest of geraakt hebben, tot dat eindelyk de gemelde Hottentotten daar by quamen, en hem naliepen, die zynen gedreigden slag zeer omzichtig wisten te ontgaan, aangezien zy, wanneer hy op de achterste klaauwen op hen aanquam, zich bukten en onder hem door kropen, en van achter weder ten eersten een *Hassagay* in zyne ribben wierpen en hem zodanig afmatteden, dat hy zich eindelyk overgeven, en door eenen kogel blyven moest. Het overige van het lyk van den zoldaat is in 't veld begraven, hebbende de leeuw reeds de vleesachtige delen, in 't byzonder de billen, opgevreeten en verslonden.

Chirigriquas Natie.

Nu komen wy eindelyk nog wat hoger en aan de *S. Helena-Baay*, alwaar de *Chirigriquas*-Natie haar territorium en gebied heeft. Deze is magtig genoeg in manschap, welke allen sterk van lyf en krachtig in 't werpen van hunne lanzen of *Hassagayen* bevonden worden. Het land is nog tamelyk goed, en alzo veel beter als dat van de twee voorgemelde Natien; echter lykt het zoo goed niet als dat van de *Gunjemanns*. Midden door het land stroomt een Rivier, welke van wegens de menigte Elefanten, die zich in dit gewest onthouden,

Elefants-rivier.

de Elefants-Rivier genaamt word. Aan byde de zyden van deze Rivier zyn veel steenachtige bergen. In de dalen, daar insgelyks stenen van allerhande kouleur en grootte gevonden worden, wassen niet alleen schone bloemen en andere kruiden, maar men vind daar ook zeer grote Slangen, en daar onder, zoo men zegt, een gehoornde zoort, *Cerastus* genaamt.

Groot Woud.

Daar is ook een tamelyk groot Woud in dit land, waar in verscheiderhande zoorten van bomen staan, die redelyk dik en naar mate hoog zyn. Of zy ook goede vruchten dragen kan ik niet zeggen, aangezien ik gene daar aan gevonden heb, daar my die zoort daarenboven onbekent is. In dit Woud onthouden zich velerhande wilde dieren, als Leeuwen, Tygers, Luipaarden, Elefanten, Neushoorens, Wolven en anderen meer, weshalven het zeer gevaarlyk is daar door te reizen, te meer om dat men niet voor uit of ter zyden zien kan, en dat men als in een donker gewulf onder door de bomen hene gaat.

Wat in dit w[oud] gebeurt.

Juist in dit zelve Woud hebben zich eens een party Ruilers of Trocqueerders laten verstrikken, na dat zy zich door de Hottentotten daar in hadden laten lokken, wanneer zy door de pylen en Hassagayen, die van alle kanten als hagel op hen afquamen, vry hair moesten laten. Daar bleef 'er wel maar een dood, maar de anderen waren allen genoeg getekent en gewond, alzoo dat zy genootzaakt waren zich daar uit te begeven, en zich van hun schiet-geweer te bedienen, waar na alle Hottentotten ook wel haast het hazepad kozen, uit vrees dat zy zouden moeten ontgelden 't welk zy voorheen aan hen gedaan hadden. Daarenboven was hen de manier der Ruilers of Trocqueerders door boven gemelden *Gerrit Janszoon van Deventer* reeds meer als genoeg bekent, die hier eerst gehandelt, zeer slecht met hen geleeft, en nog veel slechter het gehandelde vee betaalt heeft, gelyk reeds voorheen gemeld is; derhalven zyn deze Hottentotten ook genootzaakt geweest, om nevens de andere beledigde Natien een oorlog te beginnen,

nen, en de Hollanders niet beter te ontfangen als zy eerst van hen ontfangen zyn. Ja zy hebben ook eer het weder tot een bestand quam, het *Jus repressaliorum* gebruikt, en het vee van de Illustre Compagnie nevens dat van *Henning Husing* en van anderen weggenomen.

De grote kleine Namaquas natie.

Hoger boven dezen ten Noorden komt men tot de twee Natien, genaamt de grote en de kleine *Namaquas*; waar van de kleinen aan de zee, en de groten wat dieper landwaards in wonen; zynde dezelven echter van zelf van elkanderen afgezondert, en hebbende gene gemeenschap van regering met elkanderen. En om dat de Heer *P. Tachart* in het aangehaalde bericht *pag.* 103. *seqq.* het onderscheid van beide de natien niet heeft aangewezen, schryft hy *pag.* 105. in zyne Siamsche Reis aldus van hen: Deze *Namaquas* zyn onder deze (Hottentottische) natien in grote achting, en gaan voor kloekmoedige krygshaftige en magtige menschen door; schoon haare grootste magt niet meer dan 2000 (ik zette liever 12000 tot 20000) strydbare mannen uitmaakt. Zy zyn met elkanderen groot en sterk; hebben een goed natuurlyk verstand, en als men hen iets vraagt, antwoorden zy niet, voor dat ze hunne woorden wel hebben overlegt; daar benevens antwoorden zy altyd zeer kort, en spreken zeer weinig. Hunne wyven schynen konstiglyk, en vallen zoo ernsthaftig niet als de mansperzonen.

Hun land is ook het beste niet, aangezien het vol van steenachtige en ruwe bergen is; ondertusschen is het wel haast zoo goed als dat van de *Chirigriquas*, om dat de gemelde stroom, de Elefants-rivier, door een krommen omweg voor een goed gedeelte ook door hun land loopt; want als zy dit niet hadden, zoude weinig of niet dan brak of zoutachtig water daar in te vinden zyn; het welk ook de oorzaak is, dat men hun veruitgestrekt land zoo weinig onderzoekt en hen van anderen schade toegebragt word. Buiten een bron alleen, die by *Miros Castell* te vinden is, zal 'er geen meer gevonden worden; en moeten de genen, die zomtyds om andere oorzaken derwaards reizen, zich altyd van water verzekeren, en het zelve om te drinken of anders daar uit nemen.

Wat van Miros Castel is aan te merken.

Dit eerstgemelde *Miros Castel* is niet een vesting van zekeren *Miro* gebouwt, maar het is een uitgearbeide klip of berg, welke zonder twyffel een Hottentotsche Kapitein van deze natie heeft uitgearbeid of tot zyn vermaak vervaardigt; hoewel ik my hier ontrent zelf niet te vrede kan stellen, van wien hy zoude konnen uitgehouwen zyn; nademaal ik het niet wel kan geloven, om dat my hare overgrote en ongeloofIyke luyheid bekent is. Deze klip mag uitgehouwen en als een Kasteel gemaakt zyn, door wien het wil, het is gewis, dat daar twee vertrekken in zyn, waar in een tamelyke party zich zeer licht zou konnen onthouden en langen tyd verdedigen, als zy met alle nodige behoeftens voorzien was; nademaal het echter niet aan strand maar diep landwaards in is, zou het al wat moejelyk vallen, alles derwaards te brengen.

De voorheen gemelde bergen zyn bloot en zonder hout, zoo dat'er schier geen loof of gras daar op te vinden is; en het hout dat men nog aldaar en ook in het heele land vind, bestaat niet anders dan in takken, struiken en diergelyke; en is naauwlyks zo veel, als zy tot koken nodig hebben; want indien zy wegens kouw zouden vuur houden en hout branden moeten, zou'er zekerlyk gebrek zyn, en uit andere landen moeten derwaards gebragt wor-

den; gemerkt zy nu naauwlyks zoo veel vinden, en buiten het benodigde brandhout missen konnen, als tot het bezetten van hunne Schaap-krallen, of gelyk men in Duitschland zegt tot de *Pförch* van noden is.

Ondertusschen worden daar echter veel wilde dieren, als Elefanten, Rhenoserossen, wilde Ezels, een zoort van bonte of gevlakte Bokken, die men aan het Voorgebergte en deszelfs omtrek nooit ziet, gevonden; dezelven hebben witte en gele vlakken door elkanderen; zyn naauwlyks zoo groot als die in Europa, maar zeer snel ter poten. Men treft'er weinig of heel zeldzaam een alleen aan, maar wel tropswys, en zyn 'er zomtyds wel 1000 in eenen trop; het vleesch is niet onaangenaam te eeten, en smaakt het minste na Bokke-vleesch, maar veel meer na een Ree of ander wild; daarbenevens is het redelyk vet, en heeft men om het te koken, nog boter of spek van noden; dit onderscheid is'er, dat het een weinig geklopt en dan gebraden, zeer delicaat smaakt, en heel murf en kort word, gelyk ik zelf dikwyls geprobeert heb.

De Trocqueerders vochten tegen deze Natie.

Bovengemelde *Gerrit Jansszoon van Deventer* heeft nevens zynen aanhang tegens deze twee strydbare *Namaquas*-natien geslagen, en daar by op de plaats, alwaar men de Elefants-rivier passeert, twee man verloren; zoo hebben andere diergelyke Ruylers of Troqueerders, daar onder *Claas Claaszoon Croneburg*, tegen deze natien ook drie dagen achter elkanderen gevochten, eer de een aan den anderen het veld ruimen wilde. Als echter deze Hottentotten zagen, dat de Hollanders hen door het schietgeweer meester waren, bedienden zy zich van een fyne krygs-list, en vloegen al vluchtende zoo lang tegen hen, tot dat zy hen in het net en tusschen het gebergte gebragt hadden.

List der Hottentotten.

De Hottentotten gelieten zich in den beginne, als of zy t'eenemaal vluchteden, en aan hen de victorie overlaten wilden; dog was het tot het grootste ongeluk der Duitschen; want vermids zy van wraakgierigheid brandeden, den vluchtenden onophoudelyk in het gebergte nazetteden, gebeurde het, dat de Hottentotten ondertusschen aan weerskanten de klippen als katten opklauterden, en van voren en van achteren den doortocht moejelyk maakten; zoo dra zy daar op en buiten het beryk van het schietgeweer waren, viel een hagelbui van pylen op hen, waar door velen, hoewel niet dodelyk, gequetst wierden, en toen zy geen pylen meer overig hadden, wierpen zy met de los leggende stenen, tot dat de Duitschen zich daar door sloegen en dezen gevaarlyken storm ontquamen.

De Hottentotten waren verstandiger, als de Europeanen wel meenden, welke hen wel gaarn weder van het gebergte gehad en zich op het vlakke veld aan hen zouden hebben willen wreeken, maar zy bleven op hunne ontoeganglyke vesting, en lachten hen met hunne bebloede hoofden en blaauwe ruggen, waar op de stenen gevallen waren, wakker uit. Vermids 'er geen woud of iets diergelyks in het gantsch district was, en de Hottentotten alle wegen en gaten zeer wel wisten, zoo moesten de Hollanders met hunne bekome wonden te rug keren, en uit dit *Namaquas*-land wyken; daarenboven by nacht wel op haar hoede zyn, dat hen geen ongeluk overquam, of een nieuwe swarm op hen viel; 't welk zekerlyk een teken is van een byzonder verstand en goed naturel van deze natie.

Deze by Natien zonden een Gezantschap aan den nieuwen Gouverneur aan de Kaap.

Wanneer deze beide Natien in den jare 1708. vernamen, dat'er een nieuwe Gouverneur, namelyk de Hoog Edele en zeer genereuse

reuſe Heer *Louis van Aſſenbourg* uit Holland gekomen was, hebben zy in 't laatſt van 't jaar een Gezantſchap afgevaardigt, om hem te gratuleren en zich in zyne genade te bevelen; de Afgezanten bragten geſchenken, beſtaande in eenige goede en ſterke oſſen, zeer veel ſchapen en andere kleinigheden met zich, welke de Gouverneur aannam en een redelyk tegen-preſent van Tabak, Koralen en andere zaken, waar van zy veel werk maken, aan hen deed; voorts deed de Gouverneur dit ten eerſten aan de Illuſtre Compagnie of aan anderen van deszelfs geſubordineerde dienaars, overgeven, waar over de Hottentotten zeer verwondert waren, om dat, zoo zy zeiden, de voorgaande Heer Gouverneur zulks niet gedaan, maar hen dieshalve zoo qualyk hadde laten varen. Na dat zy een geruimen tyd aan het Voorgebergte gebleven waren, en zich genoegzaam gediverteert hadden, keerden zy eindelyk na bekomene afſcheids-audientie en verzekering van goede protectie weder na huis. Waar uit my andermaal voorkomt, dat deze natien nog minder dom en eenvoudig zyn, als de anderen. Hoe hare kleding is geweeſt, en wat zy anders byzonders aangehad hebben, zal op een ander tyd, wanneer van de kleding en cieradie der Hottentotten gehandelt word, niet worden vergeten.

Dwaling van P. Tachart.

De Heer *P. Tachart* heeft op de aangehaalde plaats, en voornamelyk in zyne Landkaart tuſſchen *pag.* 96. en 97. na dat hy van de *Namaquas*-natie geſproken heeft, deze gantſch bedenkelyke woorden in zyn beſchryving laten invloejen, namelyk: *dit land is onbewoont: tot aan de* 18. *graad*, *alwaar de Hottentotten van Angola beginnen.* Zegge, het zyn bedenkelyke woorden; want nooit hebbe gehoort, dat in *Angola* ook Hottentotten maar wel Negers of Moren wonen; gelyk men dan jaarlyks een grote menigte van deze Natie verkoopt, om na Amerika of na andere landen te voeren; zoo dat dit, indien niet een feil, echter een grote miſſlag in de benoeming is, 't welke ik van zulken wyzen Pater, die voor 't overige in alle zyne zaken zeer aannemelyk is, niet vermoed had.

Nog een ander.

Daar na valt zeer bedenkelyk, dat hy het land tot aan de 18. graad wil onbewoond hebben, daar het echter over langs den oever, ja zelfs onder de Linie of Æquator zeer wel en ſterk bewoont is. Vermids hy in dit geweſt nooit verder als aan het Voorgebergte geweeſt is, zoo heeft hy zekerlyk niet konnen weten of het verder bewoont is; behalven dat, wanneer hy de vervaardigde Landkaarten van Afrika had willen nazien, zoude hy wel hebben bevonden dat dit land niet onbewoont was.

Wat my aanbelangt, ik weet uit de ondervindig zeer wel, dat behalven de reeds beſchreve *Namaquas*-natien nog de *Attaquas*, en zoo ik het wel heb, konnende zulks wegens het verlies van myn voorgemeld Manuſcript niet voor de zekere waarheid zeggen, de *Choragaukq̃uas*-Natie zich bevinden. Door dien nu tot nu de ontdekking van de Natien reeds is geſchied, van dewelke men voor dezen niets geweten heeft, wie zou dan twyffelen, dat het land zelfs tot na *Angola* en verder Noordwaards op zoude onbewoont zyn? hoewel ik gaarn beken, dat binnen in het land grote eenzaamheden en ledige woeſte plaatzen konnen gevonden worden, die of door onvruchtbaarheid des aardryks, of door gebrek aan water onbewoont zyn, dog daar van heeft men ook gene zekerheid.

Hoe het land der Attaquas-Natie geſteltis.

Het land van de *Attaquas*-Natie is zoo onvruchtbaar dat daar in weinig vruchtbare dalen te vinden

zyn,

zyn, en zulks door het groot gebrek aan water; echter groeit daar nog zoo veel gras op de heuvels en bergen, dat men daar nog redelyke kudden vee zoude konnen weiden, indien 'er niet te weinig water was; ondertusschen zyn de Inwoners alzoo wel vergenoegt, als of zy in de vruchtbaarste beemden woonden; zy behelpen zich met het weinige vee, zoo veel mogelyk, en eeten meest wildbraad, 't welk 'er nog al overvloedig is.

Hoe deze Natie zich by een vyandlyken inval gedraagt.

Men hoort heel zelden dat zy van anderen bevochten of beoorloogt worden, nog minder dat zy aan anderen schade toebrengen; dog wanneer de nood aan den man komt, en zy zich verdedigen moeten, hebben zy zulk een goed middel als de Switzers en Tyrolders, van hunne manschap te zamen te roepen, en hen te doen weten dat iemand naby is, die op hunne vryheid loert, door dien zy na de bergen lopen, en daar een bedompt vuur maken, om by dag een groten rook en by nacht een heldere vlam te geven; en zoo dra de anderen zulks zien, lopen zy na de plaats daar het vuur brand, en stellen zich alzoo in postuur om aan hunne vyanden het hooft te bieden en zich zelven te verdedigen.

Van hunne kleding, en waar in zy van 't overige van andere Hottentotten onderscheiden zyn, zal te zyner tyd gehandelt worden. Genoeg is 't, dat nu bekent is, welke Natien van het Voorgebergte tot *Angola* te vinden zyn; zal van de verdere beschryving nu geen gewag maken, om dat myn voornemen niet verder gaat, dan om nu de Natien en het land eenigermate als maar met een vinger aan te raken, en den Lezer een voorsmaak daar van te geven. Was myn verlore manuscript weder te bekomen, of konde ik het in een korten tyd alles weder by malkander hebben, zoo als ik het gezegt hebbe, zou ik nog veel andere omstandigheden en aanmerkingen daar by voegen: Ondertusschen om dat het nu zoo is, weet ik dat gy myn vermogen zult aanzien, en met dit weinige te vrede zyn.

Wat v[an] het land d[er] Gunjemans te merken.

Vermids ik nu verder belooft heb, van het Voorgebergte na het Oosten te reizen, en te ontdekken, welke Natien zich daar onthouden, en hoe het land ontrent geschikt is, zoo is het wederom onnodig, het land der *Gunjemanns* te beschryven, als het welk, gelyk reeds gemeld is, de Hollandsche Colonien in bezit hebben. Zal echter dit nog daar by voegen, dat het zich tot aan Hottentots-Holland en de Stellenbossche bergen uitgestrekt heeft, waar uit licht af te nemen is, dat deze een zeer aanzienlyke Natie moet geweest zyn, die hedendaags wel de armste en slechtste van allen is; niet om dat hen hunne goederen met geweld zyn afgenomen, maar om dat zy zich zelven door lang stryden, vechten en oorlogen dit bederf op den hals gehaalt, en daar by hunne meeste manschap nevens hunne goederen verloren hebben, gelyk zulks meest altyd het voordeel van alle oorlogen en het end van den zelven is.

Waar d[e] Koopman[s] natie woont.

Achter deze *Gunjemanns* legt meer na het Oosten de *Koopmanns*-Natie; die hunnen naam van een Kapitein heeft, die alzoo genaamt word, en van wien reeds hier voren is gemeld, dat hy de vrouw van den Kapitein *Claas* afhandig gemaakt, en daar na hem zelf, wanneer hy weder uit de gevankenis was gekomen, gedood heeft. Deze Natie heeft een groot en veruitgestrekt gebied, waar in de Europeanen reeds een begin hebben gemaakt zich nêer te zetten, en hun heerlyk maar tot nu braak gelegen land te bebouwen; zoo als dan reeds voorheen gemeld is, dat *Ferdinandus Appel* hier by het warme bad een stuk land in eigendom bezit, en reeds eenige anderen

ren van Drakenftein zich verder in het zwarte land met 'er woon bevinden.

Hoe dat ...d gesteld is.

Ontrent de Zeeftrand is het wel zoo breed niet, maar landwaards in breid het zich zeer groot uit; en hoewel vele hoge bergen daar in worden gevonden, zoo is het nochtans vruchtbaar; daarenboven is 'er wild genoeg voor een Liefhebber, om zich op de jagt te oeffonen, en behoeft hy maar weinig moeite te doen, om zoo veel te hebben, als hy in eenige dagen nuttigen kan. Hier en daar vind men ook nog wel eenig hout, niet alleen bequaam tot bouw-en brandhout, maar ook tot allerhande fraai en fchone ftaketwerken, leunftoelen en andere ftoelen; doch heeft de bovengemelde Heer Gouverneur *Wilhelm Adriaan van der Stell* in zyn regeringstyd niet alleen dit gantfch diftrict, maar nog veel andere in bezit gehad, gelyk elders zal worden gezegt, en het befte daar uit houwen laten.

Aan zout ontbreekt het in dit land ook niet; aangezien men in de Suthentahls-valei zoo als ook hier en daar in het land zulke zoutpannen aantreft, als voorheen reeds is befchreven, en 'er zelfs aan het Voorgebergte ook groene Weiden te vinden zyn. En fchoon een fterke ftroom, genaamt de *Palamit-Rivier*, door dit dal vliet, welke zich daar ontrent in het Meer uitftort, zoo bederft hy echter de zoutpannen niet; werpt ook geen water daar in, fchoon met de vloed den mond van dezelve verftopt en het water als dan zeer hoog opgezet word; zoo dat aan dit land niet anders ontbreekt, als een Europeaanfche akkerbouw, waar door het den verfcholen rykdom en treffelyke Vruchtbaarheid konde aan den dag brengen.

Palamit-Rivier.

De eerftgemelde *Palamit-Rivier* ftroomt uit de Drakenfteinfche gebergtens, die juift het onderfcheid of de grenzen tuffchen dat en dit land maken, en zich van boven na beneden zeer wyd uitftrekken, en met den voor gemelden Hanglip eene ry uitmaken. Van hunnen eerften oorfprong, die men op en aan deze bergen zoeken moet, loopt zy een groot als nog naamloos dal flangswys door, en ontfangt nog eenige klyne riviertjes, daar onder de *Zwarte Rivier*, eer zy zich in het Meir ontlaft, alwaar zy, na 12 uuren gelopen te hebben, invalt, en een tamelyk groten mond vind. Zy heeft geen andere viffchen als eenige kleine zoorten van Grondels, nevens Paling en Aal, ten zy dat eenige met het indringend zee-water daar in geworpen en gevangen worden, zoo als voornamelyk wel een zoort van Karpers of Steen-brazems, door de Hollanders Bofch-koppen genaamt, door dien zy een kort en in een gedrongen dikken kop hebben, zoo als ook een zoort van Klip-viffchen, die echter ten onderfcheid van de anderen van dezen naam Knorhanen worden genaamt, gevangen worden.

Zoo anders een haven mag worden genaamt daar nog niet eens is gepeilt of de grond bequaam is om te ankeren, zoo als ook of het water diep en bevryd van zandplaten of klippen is, door dien nooit fchepen daar in zyn gelopen, of daar in gezien zyn, zoo vind men in den haven zelf nog twederhande zoorten van viffchen, die in de Tafel-Baay zelden gezien of gevangen worden. De Portugezen zoo wel als de Hollanders noemen de eerfte zoort *Pifce Bambus*, om dat zy zoo rond en daar benevens tamelyk lang als een *Bambus*-Rohr is, welke, indien hy geen fchobben had, wel onder de Aalen konde geteld worden. De Hollanders noemen de andere zoort *Lier-*vifch of ook wel *Konings*-vis, om dat zy ongemeen goed en keurlyk van fmaak is, dog met de befchryving

Pifce-Bambus.

ving van dien visch kan ik my hier niet ophouden.

Hessaquas-Natie.

Landwaards in grenst hier aan de *Hessaquas*-natie, welke de Heer *P. Tachart* in zyne Landkaart *loc. cit. Gassiquas*, en Dapper *Heusacker* noemt; dog eerstgemelde Heer *P. Tachart* huisvest haar zeer qualyk, om dat hy haar niet alleen hoger plaatste als de *Sonquas*, maar ook te kennen geeft, als of zy aan strand of den zee-oever zelfs woonachtig waren, daar zy nochtans geen voetbreed lands aan den oever bezitten. Doch dit is van hem niet qualyk af te nemen, om dat hy zich na het opgesteld Lateins Bericht gericht, en het zelve getrouw gevolgt heeft. Voor 't overige schryft hy wel kort, dog echter met waarheid van dezelven, dat zy ryk en magtig, maar in de krygskunde zeer weinig geoeffent zyn. *vid. Siam. Reis pag.* 106.

Valsch bericht van P. Tachart.

Want dat zy ryk zyn en na de wyze van andere Hottentotten veel vee, waar in haar gantsche rykdom bestaat, hebben, blykt daar uit, dat zy zeer grote kudden schapen en ander grof vee weiden, die dikmaals een gantsch veld bedekken, en evenwel nog vet genoeg gewyd worden; men ziet zulks aan hare *Bakkeley* of Draagossen, welke hier na zullen beschreven worden, en waar van zy 'er meer dan eenige andere Natie bezitten. Daarenboven is dit ook een onfeilbaar kenteken, om dat zy heel dikwyls aan het Voorgebergte komen, en eenig vee tegen andere Waren, als Tabak, Coralen enz. verhandelen, 't geen zy zekerlyk niet zouden doen, of doen konnen, indien zy geen overvloed aan vee hadden

Zyn volkryk.

Dat zy echter magtig, dat is volkryk zyn, is hier uit af te nemen, dat men meer Kralen of Dorpen by hen aantreft, als by eene naby gelege Natie. Gelyk dan ook hunne buuren ten Westen, de *Sousaquas* en *Odiquas* of *Udiquas* veel zwakker van manschap zyn als deze. Daarenboven ziet men 'er ook veel van deze natie onder de Europeanen, die zich voor knechts verhuuren, en daarom uit hun land gaan, om dat zy by de zelven een ryk onderhoud vinden, en daar benevens een goeden loon bekomen, waar voor zy wederom eenige schapen aankopen, en zelf Heren worden, daar zy voorheen van hun Vaders goed niets ontfangen hebben, gelyk de oorzaak daar van op een ander tyd zal gemeld worden.

Waar deze Natie den oorlog myd.

Vermids zy nu een overvloed van alles hebben, en in zoet en ledig gaan opgetrokken worden, zoo is het waarlyk geen wonder, dat zy niet trachten het Krysgshantwerk te leren, nog lust hebben om oorlog te voeren. Want behalven dat zy niets daar mede winnen, maar ook altyd van hun buuren geplukt worden, zoo weten zy ook dat het maar op een doodslaan aankomt, waar door zy maar van hunne manschap ontbloot en aan de verdere roofachtige invallen hunner vyanden zouden voorgestelt worden. Derhalven zoeken zy om hunne verschillen altyd in der minne en met goede woorden liever by te leggen, dan zich in het gevaar te steken. Om die zelve reden myden zy ook hunne buuren op hunne grenzen met hun vee lastig te vallen, of het zelve daar te wyden; maar op dat daar door de gelegentheid tot krakeel en daar uit te ontstanen oorlog gantschelyk afgesneden werde, zoo houden zy het liever in hun eigen land, en zien wel toe aan niemand eenige oorzaak tot vyandlykheid te geven.

Wat 'er geschied als zy tot tegenweer genoodzaakt zyn.

Wanneer echter de een of de andere natie onderstaat, hen het vuur te na aan de schenen te leggen, en niet te vrede is, voor dat het tot een gevecht komt, zoo laten zy zich ook niet t'eenemaal onderdrukken, of benadelen,

len, maar wagen zich met zulke kloekmoedigheid en vertrouwen, dat zy gemeenlyk, voornamelyk daar de gerechte zaak haar een hert in 't lyf geeft, de overwinning behalen, en den vyand het veld doen ruimen; edoch vermids deze weten, dat zy hen niet vervolgen of de overwinning voortzetten konnen, zoo lopen zy verſtrooit heen en weder, en zoeken maar tot revengie eenig ſtuks vee van hen magtig te worden, waar over het dan dikwyls andermaal tot vechten komt, en bebloede hoofden veroorzaakt worden, tot dat eindelyk de Illustre Compagnie tot hulp geroepen word die een einde van de zaak maakt, en op nieuw een vrede onder hen ſluit.

Een party van deze natie komt aan de Kaap.

Het heugt my, dat in den jare 1707 een tamelyke party van deze natie te gelyk aan het Voorgebergte quamen, en aan den toenmaligen Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* eenige *Tapeties* of Groet en preſent-oſſen bragten; en vermids zy van den gemelden Gouverneur weder met Tabak, Coralen en Arak wierden beſchonken, gingen zy by de *Gunjemanns*-Hottentotten zitten, en dronken den Arak of Brandewyn met elkanderen uit; terwyl eenige van de vreemde hun Tabak en Coralen op hunne by zich hebbende draag-oſſen pakten, en zich tot hun vertrek op den volgenden dag klaar maakten. Na dat zy nu vriendelyk met elkander hadden gedronken, wierden de *Gunjemanns* moejelyk op hen, en raakten daar door van woorden tot een openbaren oorlog; wierpen met hunne Rackum, Stokken en Kirris, zoo lang zy konden, en ten laatſten met ſtenen en met alles dat zy vinden of krygen konden.

Raken met de Gunjemanns-Hottentotten in onenigheid.

De Hollanders doen vergeefſe moeite om hen van elkander te krygen.

Om dat niet een menſch voorby de veſting, alwaar hun kampplaats was, gaan dorſt, uit vrees voor de ſtenen of andere werptuigen, zoo nam de Heer Fiscaal independant, *Johannes Bleſius* den Cipier en de Caffers te hulp, en vervoegde zich tot hen, in meening, dat hy ze door zyn gezag en de by hem hebbende Gerechtsdienaars bevredigen of ten minſten van elkander verſpreiden zoude, dog zulks was te vergeefs; zynde dezelven van weerskanten zodanig op elkander verbittert, dat zy niemand aanzagen, en maar wierpen, zonder te zien wien het raakte; derhalven had hy moeite genoeg, om zonder ſchade te rug te trekken, om dat de meeſte ſtenen en andere dingen op hen afquamen.

Hoe men ze eindelyk door een kanonſchoot verjaagde.

Wanneer zulks aan den Gouverneur gezegt wierd, en hy niet wiſt, wat hy in deze zaak doen zoude, wierd hy eindelyk genoodzaakt, een ſtuk geſchut op te laten halen; de verbitterden zagen dat wel, maar zy ſloegen zulks in den wind, om dat zy zich verbeelden, dat het niet op hen gemunt was; wanneer nu deze ſtilzwygende waarſchouwing ook niets wilde helpen, gaf hy aan den Conſtabel order, de tromp van het geladen geſchut om hoog te rechten, om niemand te raken, en het als dan los te branden; zoo dra zulks geſchiede, en de Hottentotten de kogels over hen hoorden zuizen, en in het gebergte een ſchrikkelyk geratel en gedonder maaken, liepen zy uit elkander, en verlieten het Voorgebergte, zonder dat men daar na iemand van hen gezien of gehoort heeft.

Uit dit voorval blykt alzoo, dat deze Natie wel niet gaarn tot vechten komt, dog dat zy daar toe gedwongen wordende, zich ook niet licht laat ter neder zetten, voor dat zy voldoening bekomen heeft; daarenboven geeft haar voorgemelde rykdom aan vee, en het groot getal manſchap ook genoeg te kennen, dat hun land niet onvruchtbaar, maar onder het getal der vruchtbaarſte

moet gerekent worden; te meer om dat 'er niet alleen gras en water genoeg maar ook hout en bosschaadien worden gevonden, en waar hout en water is, daar onthoud zich ook wild genoeg, en is dit land schier daar mede opgepropt, schoon zy het zeer veel jagen en doden. Van hare konstige wyze van jagen zal op een andere tyd gesproken worden.

Sonquas-Hottentotten, hoe zy geaard zyn.

Meer na het Oosten en recht aan de zee over de Koopmanns-Hottentotten, leggen de *Sonquas*. *P. Tachart* geeft aan hen achtervolgens het meergemeld Lateinsch Bericht in zyne Siamsche Reis *pag* 97. den lof, dat zy snel, sterk, kloekmoedig en geschikt tot wapens zyn; dat 'er derhalven gene Natie was, die niet nevens hunne Lands-kinderen *Sonquas* tot zoldaten had. Hier in wykt hy wel niet ver van de waarheid af, gemerkt zy moedig, dapper, sterk en snel zyn, voornamelyk wanneer zy tegen anderen zullen te velde gaan.

Waarom zy het Krygsleven verkiezen.

Dog wyl hun land een der slechtsten hier ontrent is, zoo dwingt de nood hen wel, om het krygs-leven te verkiezen, en zyn zy dikwyls blyde, als zy by andere Natien dienst bekomen konnen, waar by zy echter geen ander zoldy genieten, dan dat men hen vry in het land laat wonen, en hen nodigen onderhoud verschaft, zoo goed als zy het zelf hebben; edoch dat zy in het behandelen van hunne *Hassagayen* bequamer en vaardiger zouden zyn als anderen, hebbe ik nooit konnen bespeuren, aangezien anderen even zoo gezwind en geschikt met dezelven weten om te gaan, en zoo zeker te werpen, als deze, gelyk ter zyner tyd zal aangetoont worden. Hadden zy verlof, zonder dienst in andere landschappen te wonen, zy zouden zich zeker ook van dat gemak bedienen, en vechten laten, die wilde; maar wyl zulks niet zyn mag of kan, zoo is het krygs-leven wel een rechtschapen en hard Noodlot by hen, en zy zyn genoodzaakt van de nood een deugd te maken.

Hoe haar land gesteld.

Vermids ik echter dit zeg, en haar land zoo slecht uitkryt, zoo moet men weten, dat het meest uit ruuwe klippen en steenachtige bergen bestaat, waar op niet veel groeit, als maar een weinig hout in de kloven en spleten van dezelven, 't welk hen des nachts tot onderhoud van vuur tegen de leeuwen en andere wilde dieren verstrekt. Het wild, 't welk zich daar in onthoud, is niet al te veel, en als 'er al iets in dat land komt, is het wel haast gedood, om dat zy zich meest van wild generen; niet t'eenemaal uit gebrek van iets anders, want men vind ook vee en schapen by hen, dog in zulken overvloed niet als by de anderen, maar om dat zy daar meer smaak in hebben, en het hen minder moeite kost. Wanneer zy al een schaap of os den hals affnyden, geschied het zekerlyk in de hoogste nood, en wanneer zy het doen moeten, gelyk by verdere gelegentheid zal worden getoont. Voor 't overige hebben zy aan wortels en andere eedbare aard-en-boomvruchten al zoo weinig gebrek als de anderen, en konnen zich alzoo van dezelven mede verzadigen.

Uit de holle bergen, zoo als in 't byzonder uit de holtens der ontoegangelyke bergen, weten zy den honing, welke de Byen daar in dragen, zeer konstig en met de grootste omzichtigheid te halen, hoewel zy dien niet gaarn eeten, maar zy vergaderen hem veel meer in hunne van binnen ruwe zakken, en brengen die aan de Europeanen te koop, en nemen daar voor Tabak, Tabakspypen en wyn of Brandewyn, ook wel Messen, als zy die van noden hebben, in betaling aan, zoo dat een zulke zak met honing, waar in het was nog is, niet heel duur komt

komt te ſtaan. Niet alleen de gemelde natie maar ook verſcheide anderen brengen dit te markt, en gebruiken de Europeanen, welke diep landwaards in wonen, dien honing tot het koken van Mee of Honingbier, dat verſch een goede verkoelende en gezonde drank is; wanneer het zelve echter ontrent 14 dagen en meer oud begint te worden, zoo word het zoo krachtig, dat men 'er een roes van zoude konnen drinken, ſchoon dat bier maar van water en honing gekookt word.

...oe men ...it ge- ...in een ...er ...t.

Die uit dit Gebied in dat van de *Dunquas* of in dat der *Damaquas* gaan wil, moet de Rivier Zonder-end doorwaden, en vermids dezelve tamelyk diep en naar mate breed is, zoo heeft men een zandplaat ontdekt, welke die reis gemakkelyker maakt, en waar door dezelve zonder gevaar geſchied.

Deze paſſagie word dan ook een byzonderen naam toegevoegt, namelyk de *Sonquas Trifft*, om dat hy de eenige weg uit hun gebied na een ander is, naaſt welken de gemelde Rivier Zonder-end loopt en in het gebied der *Dunquas*, zoo als ook ſlangswys in dat der *Damaquas* en verder in andere landen vlied, tot dat ze eindelyk in de Baay *à la Goa* in de zee valt.

...nquas- ...e, hoe ...land ...hikt.

De *Dunquas*-Natie legt achter dezen dieper landwaards in, en bezit een der vruchtbaarſte landen. Het is zoo ruuw en bergachtig niet als de voorgaande, maar doorgaans vlak en gelyk. Heeft geen gebrek aan verſch water, maar ontfangt vele klyne riviertjes uit andere landen, die zich allen in de eerſt gemelde Rivier Zonder-end verliezen. In de dalen zoo als ook op de heuvels groeit zeer ſchoon gras nevens treffelyke bloemen en kruiden, waar uit lichtelyk af te nemen is, dat hier geen ſchaarsheid aan vee zyn moet. Daarenboven vind het wild ook water en voedzel genoeg, en konnen zy dat genoeg doden of vangen, gelyk ik op een ander tyd melden zal.

Wat van het land der Damaquas te melden.

De *Damaquas* wonen hoger, en aan de zee; bezitten ook zulk een gezegent land, waar in allerhande vruchten, als Water-meloenen, *Dacha* of wilde hennip groejen; het is vlak en levert gras genoeg uit om de ſterkſte kudden te voeden; gelyk dan ook zeer veel vee in het land is, en aan wild ook geen gebrek beſpeurt word. Daarentegen vind men weinig bomen of ander hout, waar van zy zich zouden konnen bedienen; en moeten zy deswegen lang lopen, tot dat zy zoo veel, als zy dagelyks van noden hebben, by malkander brengen, ten ware zy zich met lange ryzen en dunne takken wilden behelpen, waar van zy nog redelyk wel voorzien zyn.

In dit land vind men ook zoutpannen genoeg, van dewelken zy alles jaarlyks verkopen konden, wanneer 'er maar iemand was, die het wiſt aan den man te brengen; want alle Hottentotten, als zy voor zich alleen koken, bedienen zich nooit van eenig zout, 't zy dat ze vleeſch of viſch of eenige andere ſpys eeten, gelyk in 't vervolg zal aangewezen worden. En vermids 'er nu niemand is, die het hebben mag, en zy gantſch niet daar van gebruiken, zoo blyft het zekerlyk alle jaren leggen en bederft, of ſmelt in regenachtig wêer, en word by droogte wederom tot zout.

Aan water heeft het ook geen gebrek, om dat gelyk reeds is gemeld, de rivier Zonder-end door dat land loopt, en zich in veel kromtens of bogten draait, terwyl dezelve door de daar by komende beekjes word verſterkt, en vervolgens zoo verder voortloopt. Derhalven is deze rivier aan de Reizigers zeer moeielyk en hinderlyk, welke dezelve dikwyls moeten paſſeren, zonder ooit bruggen te vinden, waaromme zy zich eer zy een reis aannemen, of met kleine ſchuiten of vaartuigen verzien,

dezelve overal waar zy gaan, met zich voeren, en ten dien einde een wagen nemen moeten, om dezelve weg te krygen, of by gebrek van dezelve trachten bomen te bekomen, om houtvloten daar van te maken, en alzoo zonder levensgevaar daar over te geraken.

De Gauros Natie. Meer Noord-Oostwaards en alzoo achter dezen leggen de *Gauros*, welke de Heer *Tachart l. c.* in zyne Landkaart en ook in het Bericht *p.* 105. de *Gauriquas* noemt, en anders niets van hen meld, dan dat hun land niet ver gaat. Zulks is wel niet te ontkennen, dog is valsch, het geen hy in de gemelde kaart boven de *Gauros* of *Gauriquas* heeft laten zetten, dat namelyk na het zeggen van deze natie, de Hottentotten van Monomotapa het verder land bewonen zouden; aangezien dat behalven het nog by geen Schryver, ja zelfs niet na het zeggen van de Abyssinische Gezanten, die in den jare 1691 te Batavia gekomen zyn, en aldaar op eenige voorgelegde vragen hebben geantwoord, gevonden heb, dat 'er Hottentotten in *Monomotapa* zouden zyn, zoo leert de ondervinding ook openbaar genoeg, dat 'er nog vele andere natien langs den zelven oever hoger op wonen, alwaar de *Caffers* eerst een begin nemen.

Misslag van P. Tachart.

Hoe het land gelegen. Het land is en blyft alzoo klein, is echter tamelyk vruchtbaar, en heeft nog aan gras, nog aan water en veel minder aan hout eenig gebrek. Derhalven is wel te denken, dat het ook veel vee en een overvloed aan wild hebben moet; gelyk dan deze menschen veel van het zelve doden en op een andere wys vangen, zoo dat zy ook *Krossen* van Tyger en Tygerboschkatvellen, dragen; tot teken dat zy veel van dezelven hebben en doden. Zoo klein echter het land is, zoo volryk is het in tegendeel, waar uit andermaal blykt, dat veel menschen zich daar in konnen generen en onthouden; 't welk nog meer word bevestigt, om dat 'er weinig van deze natie by of onder anderen gevonden worden.

Is volkryk.

Hoe het land der Houteniquas gesteld. Boven deze en meer ten Noord-Oosten, na de kant van het strand, vind men aan den oever de *Houteniquas* welker land vol schone bomen en dichte wouden is. In deze hebben zy een party van de voorgemelde Ruilers of Trocqueerders gelokt, die uit het land der *Attaquas* quamen, 't welk aan hen grenst, en hebben dezelven daar in meesterlyk geplaagt, en ook veel schade toegebragt. Tusschen de wouden zyn de vermakelyke beemden en velden, alwaar het treffelykste gras, de raarste bloemen en welriekenste kruiden groejen. En vind men om die vruchtbaarheid ook veel vee, nevens andere wilde dieren, die zich ook alle wegens het heerlyke voedzel en versch-water zeer wel generen, en rykelyk voortplanten.

Wat van het land der Chamtouers te melden. Het land der *Chamtouers*, 't welk boven dit is aan te treffen, is gantsch vlak en gelyk; heeft weinig bergen, maar in de wyden gras genoeg, zoo dat men tot aan de knien daar door moet gaan, als men anders daar door wil. Het heeft vele maar kleine Wouden, waar in echter de fraaiste, rechste en hoogste bomen worden gevonden, die men in dit gantsche land aantreffen kan. Vermids het wild hier gras en water genoeg heeft; zoo vergadert het zich om zoo te spreken hier, en heeft in de besschen een schuilplaats; gelyk zich dan ook nevens veel andere wilde dieren, zeer veel zee-koejen in de stromen, waar van het land vol is, onthouden, die door dien zy door de Europeanen worden verjaagt, hier een zekeren huisvesting vinden, alwaar zy niet konnen gedood worden.

Daar in vind men veel zee-koejen.

Als mede veel visch. In dezelve rivieren vind men ook visch genoeg, voornamelyk na

na de zeekant, alwaar ze eenige van hunne zoorten in dezelve werpt, en weet ik voor de waarheid, dat door een party der meergemelde Ruilers of Trocqueerders met Hottentots-matten zoo veel Cabeljouw gevangen is, als zy met elkanderen naauwlyks konden eeten; daarenboven weet ik ook, dat zeer veel en grote Parm-visch nevens de rode Steen-Brazems daar in gevangen zyn, zoo dat die zelve Handelaars nooit eenigen mangel in dit land gewaar geworden zyn, maar hebben zy in tegendeel alle eenpariglyk geroemt, dat zy in de gemelde bosschen onder de andere wilde en onvruchtbare ook zeer veel Kers-en Aprikoos-bomen gevonden hebben.

Wat van het hout in dit land te melden.

Twee dingen moet ik nog van deze bosschen en wouden verhalen, welke alle iets zeldzaams te betekenen schynen. Het een is, dat de gemelde Ruilers allerhande wild, maar gene Olyfanten of Buffels in de wouden of in het land aangetroffen hebben. Het twede betreft de Ruilers zelf, dat zy misschien de plaats van de gemelde dieren hebben bekleed en aan de Hottentotten schaden doen wilden, om dat deze Natien aan hen even zoo wel als aan gene een val gezet, en in 't net gelokt hebben, toen zy zulks meenden te doen en uit te voeren. Een van de Ruilers of Trocqueerders, genaamt *Claas Claaszoon Kranenburg*, die de zaak als Kapitein heeft bygewoont, heeft my zelf verhaalt, dat deze Hottentotten altyd voor hen waren geweken, en nooit hadden stand gehouden; dat zy ook geen vee goedwillig aan hen hadden willen verhandelen, 't welk echter hun eenigste oogmerk geweest was, tot dat zy de Europeanen eindelyk in deze wouden gelokt hadden, waar in zy als hunne schuilplaats zoekende, hen daar in met vergifte pylen en scherpe *Hassagayen* zodanig begroetten, dat vele van hen, en daar onder *Lambert Simonszoon Meyburg*, uit Hessen geboortig, gequetst wierden; na dat echter de Europeanen met hun geweer eenigen van de Hottentotten hadden dood geschoten, en de anderen op de vlucht gejaagt, waren zy echter den volgenden dag tot hen gekomen, en hadden vrede gemaakt, en aan hen zoo veel vee verhandelt, als zy begeerden; en had de Kapitein van de *Chamtouers* onder anderen in gebroken Hollandsch gezegt, *Ons denkum, ons altyd Baas, maar ons ja zienom, Duitsman meer Baas.* Dat is: *Wy meenden, dat wy altyd meester waren, maar nu zien wy, dat de Duitschers ons meester zyn.*

Hottentotten hebben daar in aan de Ruilers schade toegebragt.

De Chamtouers zyn dappere menschen.

Deze eenige rede geeft genoegzaam te kennen, dat zy strydbaar, dapper en heldhaftig moeten zyn, om dat zy zich weten te beroemen, dat gene andere natie hen gelyk is; en wie weet, dat indien deze Ruilers met gelyk geweer hadden moeten vechten, zy niet onder gelegen en slagen in plaats van het gehandelde vee zouden bekomen hebben; te meer om dat zy reeds, eer onze natie op zulke wys tot hen quam, zich hebben laten verluiden, dat het lang genoeg was, dat de Europeanen in hun land hadden gewoont, en dat het derhalven eens tyd was, hen te bezoeken, en ze weder uit hun land te verjagen; doch naardien zy nu weten, dat *Duitsman meer Baas*, of de Europeanen meester over hen zyn, zullen zy de zaak wel laten steken.

Bericht van de natie der Heykoms en hun land.

Edoch ik moet nog hoger Noord-Oostwaards op reizen, en ook de Natie der *Heykoms* aanroeren, welkers land in aanzien van het vorige zeer slecht is, doordien het vol klippen, gebergtens en heuvels is; dog vermids tusschen dezelven ook vruchtbare dalen worden gevonden, zoo kan echter het menigvuldige vee, 't welk in dit land is, ook gevoed worden; te meer, vermids 'er ook brakke

of zoutachtige ſtromen gevonden worden, waar uit het vee nevens de wilde dieren, zonder van de menſchen te ſpreken, genoegzaam konnen gedrenkt worden, 't welk daar benevens nog dik en vet word, om dat het, behalven het gemene gras, ook het riet-gras heeft, 't welk in deze rievieren zeer overvloedig groeit, waar van de ſchietſpoelen voor de Wevers gemaakt worden.

Van het Wild, Hout en andere diergelyke dingen, die tot een beſchryving van een Land behoren, zal ik nu niets meer zeggen; maar alleen hier byvoegen, dat wanneer de Heer *Olofberg*, Kapitein in de Veſting aan het Voorgebergte de Goede Hoop, in dit land quam, en in den naam van de Illuſtre Compagnie met de Inwoners een generale vrede ſloot, aan hen op hun verzoek een trommel, een yzere pot, nevens een yzere pan en andere kleinigheden heeft vereert, welke zy in grote waarde gehouden hebben, en nog houden zouden, indien de meergemelde Ruilers of Trocqueerders hen alles niet afgenomen hadden, waar over zy nog hedensdaags als over een zeer groot verlies klagen.

Wat van de Caffers te melden.

En tot nu zyn wy tot aan *Terra de Natal* gekomen, alwaar de *Caffers* een begin nemen; welke, na de getuigenis van de genen die daar zyn geweeſt, en in 't byzonder na de beſchryving van den boven gemelden Kapitein *Theunis Gerbrantsz. van der Schelling*, die verſcheidemalen daar geland is, hier in van de Hottentotten onderſcheiden zyn, dat zy, ſchoon zy ook maar in *Kroſſen* gaan, zich echter niet als dezelven ſmeren; ook niet zulke klokkende taal hebben; als mede dat zy in vierkante leme huizen wonen; dat zy het land bouwen, en in 't byzonder *Myli* of Turkſch-koorn zaajen en bier brouwen.

Wat deze Caffers voor handel dryven.

Deze *Caffers* zouden ook met de zeerovers uit de rode zee handel dryven, en hen voor zyde-ſtoffen, Damaſten en andere waren, Olyfantſch-tanden verhandelen, welke zyde waren zy wederom aan andere landende ſchepen verkopen, en daar voor pik, traan en ankertouwen nemen, om dezelve weder aan de zeerovers te verſchacheren; wanneer 'er gene ſchepen komen, zouden zy de gemelde zyde waren aan de *Monomtapeſen* verkopen, en van hen geld en andere zaken ontfangen. 't Geen my zulks doet geloven, is, om dat de Portugeezen van *Moſſambique* daar hunnen handel dryven, en ook de nu gemelde Hottentotten, welke rondom het ryk van *Monomotapa* wonen, daar handelen; echter is zulks nog twyffelachtig, om dat men van eenige rare goederen niets by hen ziet.

Van een Engelsman die zich by de Caffers onthoud.

Zeker Engelſchman, eertyds van zyn ſchip gelopen of te rug gebleven, onthoud zich by de Caffers, en heeft twee wyven en eenige kinderen. De eerſt gemelde Kapitein heeft denzelven daar aangetroffen, en met hem als met een nu naakt lopenden *Caffer* (want deze ook zouden lange hairen hebben) verſcheidemalen geſproken, welke hem vele hopen Olyfants-tanden, nevens eenige kamers vol met zyde ſtoffen gewezen, en zich daarenboven gelaten had, als of hy met hem na het Voorgebergte wilde zeilen; wanneer zyn Koning het echter was te weten gekomen, had hy hem ontboden, en hem zyne wyven en kinderen voorgeſtelt, en tot hem gezegt, wanneer gy hene gaat, moeten deze achtergeblevene ſterven, want ik mag uwe kinderen niet generen, als gy weg zyt; 't welk hem tot inkeer gebragt had, en hem van andere gedachten doen worden, en hy had ook ter zelver tyd een Hollandſchen matroos bepraat, zoo dat die zich van het ſchip geabſenteert en by hem gebleven was.

Edoch

Edoch van dit alles genoeg. Ik heb mynes bedunkens de Natien, die ik voor een gedeelte zelf bezocht, en deels ook van geloofwaardige menschen te weten gekregen heb, nevens hun land wydlopig genoeg beschreven; en zou ik wel derven gissen, dat de Lezer over de lange stoffe verdrietig geworden is: Ondertusschen is 'er nog een algemene aanmerking van noden, eer ik dit Hoofdstuk sluiten kan, welke daar in bestaat, dat onder alle deze Natien godloze deugnieten gevonden worden, die niet na hunne wetten willen leven, maar zich op het roven en stelen uitleggen. Deze alle worden uit het gezelschap van de anderen uitgesloten en als gebannen, en derven zich ook niet meer onder hen zien laten.

entot- hebben e men- n on- ich.

Vermids nu deze lichtvaardige deugnieten op niets anders bedacht zyn, dan hoe zy den anderen schade zullen toebrengen, en zulks echter alleen niet konnen doen of ook niet derven onderstaan, zoo rotten zy zich by elkanderen, onthouden zich op de ontoegangelyke plaatzen der bergen, en zoeken maar waar zy konnen vee te bescharen; 't welk zy ten eersten in 't gebergte dryven, en zoo lang daar van eeten als zy wat hebben, en zoo dra dat ontbreekt, gaan ze weder op roven uit. Alle dezen noemt men Boschjes-Mannen of anders Struikrovers en dieven; derhalven zyn zy by de andere Hottentotten zoo zeer gehaat, dat zy aan zodanig een, die betrapt word, geen pardon geven, maar denzelven zoo voort, achtervolgens hunne rechten en wetten ter dood verwyzen.

't met deug- n ge- zy.

ze ge- nt den.

Eenige Natien van hen, voornamelyk de *Heykoms* trekken opentlyk tegen hen te veld, en waar zy elkander aantreffen, of door Verspieders ontdekken konnen, zoo is reeds alle barmhertigheid ter zyde gezet, vermids zy niet veel woorden met elkander wisselen, maar zoo heftig op elkander los gaan, dat gemeenlyk het zwakste deel met groot verlies te rug keert: Ondertusschen treft zulks in 't gemeen de Boschjes-mannen, als welken zoo haast niet konnen worden versterkt. Derhalven worden alle zodanigen, die men ontdekt en die zich niet ten eersten met de vlucht salveren, op hunne wys dood geslagen. Aanmerkelyk is 't, dat geen aanzien van perzoon daar plaats vind, en al was 'er ook des Kapiteins eige broeder onder, zoo zou hy moeten sterven, zonder dat de Kapitein daar een woord tegen zoude derven zeggen; ja hy is nog wel amptshalven verplicht, de eerste hand aan hem te leggen, en de anderen met een goed exempel voor te gaan.

ige Na- trek- tegen te veld.

Worden zonder aanzien van perzoon omgebragt.

Dit stuk van gerechtigheid is wel aanmerkenswaardig, en geloof ik niet, dat het zoo naauwkeurig onder de Kristenen gade geslagen word. Wie zou zich derven onderstaan, zynen broeder, bloed-vriend en nabestaanden ten gerechte te bevorderen? Wie zoude niet duizend tegenwerpingen weten in te brengen, of ten minsten zyn best doen, om zynen broeder of bloed-vriend, zoo niet van den dood te bevryden, hem echter het leven te verlangen en de familie zoo veel mogelyk, buiten schade te zetten? Edoch de Hottentotten houden dit stuk gantsch anders, als welke aan het recht zonder aanzien van perzoon, na de wetten der natuur, zynen loop laaten.

Des Schryvers gedachten daar over.

Wanneer ik nu bedenk, wat ik in den beginne gezegt heb, en naga, wat goed deze Ruilers of Trocqueerders gedaan hebben, dat zy dat land zoo ver hebben bekent gemaakt, zoo kan de waereld hen zulks niet genoeg dank weten; wanneer ik echter hun schandeleus bestaan, en afschuwelyk behandelen der Hottentotten over-

De Ruilers hebben tot het kondschappen van de Hottentotsche landen veel geholpen.

overweeg, zoo kan ik hunne daden niet genoeg vloeken en doemen; want hadden zy minnelyk met deze goede menschen gehandelt, en niet hun vee met kogels uit snaphanen betaalt, wat denkt gy, Lezer, dat 'er nu dan wel in gevordert zou zyn? Denkt gy niet, dat de Illustre Compagnie op zulke wys, welkers inzicht gantsch roemwaardig en voortreffelyk is geweest, aan de genen een beloning te goed zoude hebben laten komen, die zich hoe langer hoe meer landwaards in gewaagt hadden? Wat my aangaat, ik hou my verzekert, dat het zeer licht zoude hebben konnen geschieden, dat arme menschen, die zich minnelyk en vriendelyk gedragen en aan de Hottentotten geen leed toegebragt hadden, heel gemakkelyk tot in *Monomotapa* hadden konnen indringen, en den toestand van het land onderzoeken, en daar na tot grote eer-ampten zouden hebben konnen worden bevordert.

Hadden zulks nog beter konnen doen.

De Illustre Compagnie beloont trouwe menschen.

Zulks is by de Illustre Compagnie niets raars; door dien zy trouwe menschen en die nog haar nog ook anderen schade toevoegen, zeer gaarn beloont, waar van ik, indien het myn doen, en het hier nodig was, een gantschen Catalogus zoude konnen maken. My dunkt echter, dat de Heer *Johannes van Ribeek* alleen, den welken zy van een Barbier, die het land bekent gemaakt, en aan haar daar van trouwe voorslagen gedaan heeft, tot een Commandeur en Heer van het gantsche land heeft verheft, zulks genoegzaam aanwyst; aangezien deszelfs Zoon als nu te *Batavia* het hoogst aanzienlykst ampt van Gouverneur Generaal en Heer over heel Oost-Indie om even dezelve rede bekleed, om dat zyn Vader aan de Compagnie wel geraden heeft, en de Zoon deszelfs voetstappen roemwaardig navolgt.

Ongelukzaligheid der Kuil

Derhalven is het billyk te beklagen, dat het op 't hoogst pryswaardige voornemen der glorieuse Compagnie zoo schandelyk te niet is geworden; dog hebben ook de genen, die daar aan schuldig zyn, hun loon by hun leven reeds weg, en genieten de vruchten van hunne schandelyke daden; aangezien alle de genen, die ik van deze Ruilers of Trocqueerders heb gekent, die voor dezen in een goeden bloeienden stand hebben gezeten, nu in de grootste armoede vervallen, zoo dat zy zich nog van voren nog van achteren weten te redden; 't welk na myn oordeel, een hoogst welverdiende straffe is, die God hen nog bytyds opgelegt heeft, op dat zy tot erkentenis mogen geraken, en hier na niet eeuwig verloren gaan.

De Schry ver eindig dit Hoof stuk.

Nu zal ik eindelyk deze materie eindigen, en den Lezer verzoeken, om zich dit eenvoudig verhaal te laten welgevallen, vermids zoo myn eerstgemeld Manuscript niet was verloren geraakt, zekerlyk meer andere curieuse dingen daar in zouden hebben gekomen, maar jegenswoordig kan ik het niet beter doen, als myn geheugenis en de nog by een geraapte stukken en brokken, en ook met potlood geschreve papieren hebben willen toelaten; dog indien zich in vervolg een gelegenheid opdoet iets meer daar van te melden, zoo zal ik den Lezer zulks ook niet onthouden.

XXVIII. HOOFT-

XXVIII. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Politifche Regerings-Vorm.

Ludolfs melding van de Regering der Hottentotten. Des Schryvers gevoelen daar over. Wat magt de Kapiteins der Hottentotten hebben Zy zyn aan een Overfte onderworpen. De Schryver en de Ruylers hebben diergelyk een Opperheer gezien. Hoe het met zyn ftaat en inkomften geftelt is. Hoe de Succeffie van de Opperheren en Kapiteins gefchied. Hottentotten zyn niet eenvoudig. Van het onderfcheid der Opperheren en Kapiteins. Hoe het by het aanftellen van een Opperheer of Kapitein toegaat. Hoe het in de Hottentotfche Krallen toegaat. Hoe en waarom de Hottentotten op de Jagt gaan Wat zy voor Doctors, Barbiers en Baders hebben. Hoe het met dezelve gelegen is. Hoe men anderen krygt als zy fterven. Oude wyven cureren ook dikwyls. Hoe ze hunne geneesmiddelen klaar maken. Zyn gelukkig in 't genezen. Haare verfchonig wanneer het geneesmiddel geen werking doet. Wat ieder Krall voor een Geeftelyke heeft. Wat die te verrigten heeft. Hoe dezelve genoemt word. Welke Ceremonien hy verftaan moet. Wie anders de plaats van dees Geeftelyke bekleden kan. Wat omtrent hun beroep aan te merken zy. Hottentotten dragen grote achting voor hunne Vrouwen. De Wyven konnen het gevegt van de mannen afbreken. Wat de Doctors en Geeftelyke voor beloningen ontfangen.

DOor myn voorgaande heb ik U van de verfcheide Natien der Hottentotten geloofwaardige naricht gegeven, welke ik, of uit eige ondervinding, of uit geloofwaardige en eenparige getuigeniffen in zoo verre heb vervaardigt, als het mogelyk was. Nu zoude de Lezer miffchien niet ongenegen zyn te verftaan, te weten en te horen, hoe alle deze Natien geregeert worden. Of zy een algemenen Regent zoo als een Koning over zich hebben, of dat ieder Natie voor zich zelven Souverein of eigenmagtig en van alle anderen afgezondert is, zoo dat, wyl zy genen hoger erkennen, aan haar ook voornamelyk vryftaat, te doen en te laten wat zy willen.

Dit is een zeer gewichtige en daar nevens zeer bedenkelyke zaak, te meer om dat men by alle andere Schryvers, zoo veel my bewuft is, die van Hottentotten iets hebben gefchreven, geen een woord verder vind, dan dat zy zeggen, ieder Dorp of Kralle heeft zyn eigen Kapitein of Overften, even als of in ieder land maar een Dorp was, en deszelfs Kapitein de eenige Beheerfcher van het gantfche land, daar de ondervinding leert, dat in ieder land in 't byzonder vele Krallen of dorpen, en alzoo ook veel Kapiteins daar in gevonden worden.

Wanneer men echter de woorden wat verder nadenkt, welke de grondgeleerde Heer *Ludolf* in de Voorreden van zyn *Comment. ad Hiftor. Æthiop. Num. XIII.* §. 20. *p.* 33. gebruikt, zoo word men byna nog verwarder in zyne gedagten gemaakt, en men weet fchier niet hoe men zich daar uit helpen zal, zeggende hy aldus: *Omnis Africa Regibus obtemperat; pauci Ducibus fuis ad tempus parent: regna fere fic comparata funt, ut unus Dominus, reliqui fervi habeantur:* Dat is: *Gantfch Afrika ftaat onder Koningen, en worden weinige gevonden die hunne Overften of Heirvoerders maar voor een korten tyd gehoorzaam zyn. Met de Koningryken is het* gantfch

Wat Ludolf van de Afrikaanfche Regering meld.

gantsch anders gelegen, alwaar een alleen Heer is, terwyl alle de anderen als slaven en knechten gehandelt worden.

Wat de Schryver daar tegen in te brengen heeft.

Want indien men alle deze Kapiteins voor Koningen of Veldheren moest aanzien, zoo zoude het getal van dezelven tamelyk aangroejen, om dat 'er zoo veel Kapiteins als dorpen zyn, en somtyds meer, aangezien ik een Kapitein, genaamt *Knapkoek* heb gekent, die maar een Onderdaaan had, om dat de anderen door de *Boschjes-mannen* gedood en van al het vee berooft waren. Dat zy echter voor Landvoogden of Oversten moeten worden gehouden, leert de ondervinding andermaal, om dat zy met de hunnen te velde trekken, en zich met andere Krallen en Dorpen van hare Natie vereenigen, om gezamentlyk tegen de genen te vechten, die hen eenig leed aandoen en hen in hunne rust storen willen.

Hoe het met de magt der Hottentotsche Kapiteins geschapen is.

Hier uit zoude de Lezer nu ook misschien denken, dat 'er onder ieder Natie geen hoger is als een Kapitein, en dat dezelve een onbepaalde magt over het onderhorig Dorp heeft. Dient daar op, dat de Kapiteins wel een volkome magt over hunne onderhorige luiden hebben, wanneer zy tegen eenige van hunne wetten zondigen, en op echtbreuk, diefstal, moord, rovery, Lands-verraad en diergelyke euveldaden betrapt, of door onpartydige getuigen daar van overtuigt worden; wanneer het echter om een zaak te doen is, welke de gantsche Natie betreft, zoo is hunne magt tamelyk bepaalt, en derft geen Kapitein het alleen op zich nemen iets buiten kennis van de anderen te doen, maar zy moeten gezamentlyk daar over raadplegen, en als dan het besloten eenpariglyk ter uitvoering brengen.

Zy zyn aan een Overste onderworpen.

Ondertusschen zal de Lezer verder inbrengen dat het hier uit niet blykt, dat een Hoger over hen gezet is, maar dat het lykt dat zy eene Aristocratische Regerings-vorm hebben, waar in de voornaamste en aanzienlykste het roer der Regering in handen hebben: Zulks is uit het geen, 't welk tot nu is gezegt, wel af te nemen, maar zegge dat deze Kapiteins eenen Heer onderworpen zyn, die hen in diergelyke algemene zaken, welke hen en het gantsche volk aangaan, te gebieden heeft. Gene Natie zal buiten kennis van hunnen Heer, dien zy in hunne taal *Kõñqũi* noemen, een oorlog beginnen of een vrede sluiten. Daarenboven moet de gemel. Heer zelf in perzoon mede te velde trekken en het commando voeren, op dat het gevecht niet eerder een einde neme, tot dat de Heer of zelf doorloopt, in welken geval de anderen allen te gelyk, en wel in de grootste verwarring, hem volgen, of dat hy op de plaats dood blyft.

De Schryver heeft zulk een Opperheer gezien.

Diergelyk een Heer, dien de Hottentotten daarom in de Duitsche taal een Ouden Heer noemen, om dat de Hollanders hunne oude en afgegane of vrywillig afgedankte Gouverneurs, de Oude Heren plegen te noemen, heb ik by de *Hessaquas* gevonden, en met zyne prachtige geel kopere Kroon, welke hy van de Hollanders tot een present had ontfangen, op het hoofd gezien. Andere Hollanders, en wel voornamelyk de hier voor beschreve Ruilers of Trocqueerders hebben een zodanigen by de *Chamtours* aangetroffen, en in hun gevecht gezien, die zoo lang de Bataille duurde, op een kromhoren geblazen, en daar door zyn volk gecommandeert had.

Als mede de Ruilers een anderen.

Hoe 't met de hoogheid van staat en de inkomste van zulk een Opperheer gesteld zy.

Waar uit alzoo klaar blykt, dat ieder Natie hun eigen Opperheer en Gebieder heeft, hoewel hy anders schier gantsch geen teken van onderscheid of hoger rang heeft; gelyk hy dan ook verder geen ander hofhoudig voert, als die ontrent

trent zyn dorp begrypt, waar uit hem weder in particuliere zaken niemand hoeft te gehoorzamen, indien hy niet gaarn wil: Daarenboven geniet hy gene inkomsten van zyn ampt, maar moet zich genoegen met het geen zyn vee hem tot nut en voedzel verschaft, zynde zulks een klaar bewys, dat hy zich buiten het commando niets meer te verbeelden heeft, als een ander of gemeen Hottentot. Edoch heeft hy als een Regale met de Kapiteins gemeen, dat gelyk dezen in hunne dorpen altyd in het midden van een ronde kring zitten, wanneer 'er iets van gewigt zal worden besloten, en de Kapiteins by elkander geroepen worden, hy ook onder hen den voorrang of middelste plaats bekleed.

Hoe de [suc]cessie [der] Op[per]heren [en] Kapi[tei]ns ge[rege]ld is.

Zoo slecht ook deze Heerlykheid lykt, zoo zeer werd ze echter gezocht, en kan niemand anders dan de eerstgebore Zoon daar staat op maken, hebbende zy alleen het recht van successie, zelfs in de ampten van Kapiteins, en zyn de erffenissen insgelyks op den eerstgeboren gegrondvest. Gebeurt het echter dat zulk een Heer of Kapitein geen Zoon heeft, zoo komt dat ampt niet op de oudste Dochter, of op het vrouwelyk geslacht, maar op den naasten uit den bloeden, die daar toe verheven word, niet slechts zonder eenige conditie of voorbeding, maar word alvorens ordentlyk met hem gecapituleert, en of schoon aan hem het recht van successie niet kan worden ontnomen, moet hy zich echter verbinden, eer zy beloven, hem trouw en gehoorzaam te zyn, dat hy hen by hunne oude Rechten en Privilegien zal laten.

Alzoo ziet de Lezer, dat de Hottentotsche regering zoo zeer dom, gek en eenvoudig niet is, schoon men eer en alvorens men deze en andere dingen wist, slechts zoude hebben gemeent, dat ze de slechtste en eenvoudigste Ezels-koppen van de gantsche waereld waren. Ondertusschen hunne gantsche Regerings-vorm bestaat verre na hier alleen niet in, maar wyl wy nu het Opperhoofd van ieder Natie en de Oversten der dorpen of Krallen beschreven hebben, zoo is nodig, dat wy navorschen, hoe het in de dorpen zelf daar de Heer perzoonlyk woont, toegaat, en hoe deszelfs regering en bestier gereguleert is.

Van het onderscheid der Opperheren en Kapiteins.

Hier voren is reeds gezegt, dat de Heren van de Natien gene inkomsten van hun regerings-ampt genieten, en dat zy buiten de Kroon geen teken van onderscheid of hoger rang hebben; gelyk het dan met die Heren geschapen is, zoo is het ook ontrent de Kapiteins, die ook alleenlyk van hun eigen vee leven moeten, en geen ander kenteken hebben, als een Crosś van Tyger of Tygerbosch-katten-vellen, en een stok met een kopere knop. Het eerste vangen zy zelf, en de stok ontfangen zy van de Illustre Compagnie, en is doorgaans op die knoppen, een zulke heidensche naam gesneden, waar mede hen in 't toekomende de gemelde Compagnie noemen, en van de anderen onderscheiden wil. Beide echter te zamen, namelyk de Crosś en de stok hebben de Kapiteins met de Heren gemeen.

Zoo wel als de Heers-plaats erflyk is, zoo is ook het ampt van Kapitein erflyk, en zulks met even en dezelve voorwaarden, capitulerende de onderdanen ingelyks alvorens met de Kapiteins en zoeken hunne oude voorrechten te bewaren, als zy aan hen schuldige gehoorzaamheid beloven; Waar by merkwaardig is, dat zoo wel de Heer als ieder Kapitein in 't byzonder, wanneer hy aangestelt word, of gelyk men zegt, de hulde ontfangt, een vetten os, of twee vette schapen slaan, en gene alle onder hem staande Kapiteins, deze zyne

Wat by het aanstellen van een Opperheer of Kapitein voor af gaat.

zyne onder zich hebbende manſchap daar mede onthalen moet; van welk tractement de wyven niet anders, dan de zop genieten, tot dat de vrouw van den Heer of van den Kapitein den volgenden dag, of wanneer het haar gelegen komt, andermaal ſlaat, en op de gemelde wys de vrouwen onthaalt, en de mans dan ook niet anders dan het nat, daar de os of de ſchapen in gekookt zyn, daar van krygen. Wyl alzoo ook aan den Kapitein de handen zyn gebonden, dat hy niets nieuws kan of derſt opbrengen, zoo gaat het voor het overige in de Krallen of dorpen heel ſlecht, hoewel echter nog zoo zeer onordentlyk niet. Want vermids zy hunne vryheid hoger ſchatten, dan alles wat koſtbaar in de waereld is, gelyk elders zal worden gemeld, zoo laten zy zich ook in al hun doen en ondernemen, en in 't byzonder waar toe hunne oude Rechten en Wetten hen niet verbinden, niet gaarn tot het een of het ander bepraten, maar volgen hunnen eigen zin en vryen wil, om zoo te zeggen, blindelings. Derhalven gebeurt het dikwyls, dat zy ook zeer veel eenvoudig krakkelen en ſlaan, zonder dat de Kapitein, die het ſchoon hy het niet ziet, echter hoort, iets daartegen zeggen of hen zulks verbieden mag, al ware het ook zake, dat het tot doodſlaan quam.

Hottentotten hoe en waarom zy op de jagt gaan.

Op dat echter een order gehouden worde, en niet alles na de wyze der wilde dieren geſchiede, zoo gaan zy dikwyls gezamentlyk en wel met toeſtemming en weten van hun Kapitein, en ook wel alleen en maar twee en twee of drie te gelyk ter jagt; zoeken het een of ander wild te vellen, en alzoo vleeſch te bezorgen, waar door zy hunne eige heirden verſchonen konnen, gelyk zulks in vervolg omſtandiger zal gemeld worden.

Wat zy voor Doctors, Barbiers en Baders hebben.

Ook hebben zy onder hen deze order, dat zy een bequaam man verkiezen, die zich op de kruiden en andere Chirurgynſche en medecinaalſche handgrepen verſtaat, die by hen en in hunne Kralle het ampt van Doctor, Barbier en Bader bekleed, welke echter niet door den Kapitein maar door de andere oude Hottentotten verkozen word.

Met zulken is het dusdanig gelegen: In ieder Krall is 'er een, en ook wel twee welke voor Doctor ſpelen, en van de ouden verkozen en uitgezocht worden, om dat ampt te bekleden. Deszelfs gantſche wetenſchap beſtaat in een ruuwe en zeer ſlechte kennis, die alleenlyk op de ondervinding ſteunt. Want indien zy maar weten de kruiden te zoeken, en te noemen, zoo als ook te ſnyden en te ſchrappen, en andere dingen meer van weinig belang, hebben zy bequaamheid genoeg, dit ampt waar te nemen, en 'er zal niemand worden gevonden, die krank zynde, zich aan zulk een niet gaarn zoude vertrouwen, te meer wanneer hy te voren reeds eenige geringe toevallen genezen heeft.

Hoe m anderen krygt als ſterven.

Sterft echter zulk een ervaren Doctor, is zyn ampt niet meer erflyk als dat van Kapitein, maar de andere ouden verkiezen wederom eenen anderen, wanneer 'er anders een in hun Krall of Dorp te vinden is; wanneer 'er geen gevonden word, halen zy iemand uit een andere Krall, en vertrouwen zich aan hem, wanneer zy krank zyn. Indien 'er oude wyven zyn, die de kruiden en het ſnyden kundig zyn, zoo nemen die ondertuſſchen dat ampt waar, en helpen de kranken; dog hebben zy niet gaarn met wyven te doen, als zy mannen hebben konnen; deze echter konnen niet tot die fonctie komen, en niemand zal zich onder hunne hand begeven, voor dat zy een ouderdom van veertig of vyftig jaar bereikt hebben.

Wan-

Hoe zy ...ne geneesmiddelen klaar ...ken.

Wanneer hy eenige geneesmiddelen voor dees of geenen klaar maakt, laat hy zulks van niemand zien, maar hy begeeft zich na het open veld, alwaar hy alleen is, en of zyn poejer of drankje vervaardigt, die by zynen patient ingeeft of meent in te geven. Wanneer zy klaar zyn, brengt hy die na de kranken, en laat ze innemen, zoo dat derhalven niemand weet wat hy bekomen heeft, en hy komt het ook niet te weten als hy alreeds gezond is, uit vrees dat hem anderen in 't handwerk zouden vallen, en maar lappery daar van maken.

Hoewel zy niet geëxamineert worden, en 'er niemand is die het zoude doen konnen, zoo leert echter de ondervinding, dat zy in zommige toevallen heel goede dingen weten te gebruiken, om dat de minsten van hunne patienten komen te sterven; en als 'er een sterft, waar by het middel geen werking doen wil, zoo hebben zy echter dit wigtig en by hen licht geloof vindend voorwendzel, dat de patient betovert geweest is, en om dat men niet heeft konnen weten van wie en waarom, zoo heeft haar geneesmiddel ook niet konnen helpen. Op deze wys, aangezien de Hottentotten een groten schrik voor toveren hebben, weten zy zich wel haast te verschonen en het vertrouwen te bewaren.

...at ieder ...ll voor ...Geestelyken heeft

Behalven dees gemelden Doctor is 'er ook in de Krall een, die het ampt van een Geestelyken waarneemt, schoon hy zelf minder weet als de anderen; en hoe zouden zy ook veel konnen weten, daar nog Boeken of Schriften onder hen gevonden worden, maar alles wat zy nog weten, door de overlevering hebben. Dees Geestelyke word in hunne taal *Suri* of Heer genaamt, en heeft nog vele gebeden nog woorden te verrichten, maar hy moet alleen in alle hun zeden en gebruiklykheden, welke, zoo als elders zal worden gemeld, veel in getale zyn, wel onderwezen zyn, en dezelve net van buiten weten.

Zyne benoeming heeft hy, zoo als de Doctor of Barbier van de gantsche gemeente, of in deszelfs naam, van de oudste Hottentotten van het dorp of Krall. Dat ampt is ook zoo weinig erflyk, als genen, maar sterft met hem te gelyk uit; dog vermids zy nog jong daar toe konnen geraken, als zy zich maar willen bevlytigen, om de plegtigheden te leren, en reeds in het veertig of vyftigste jaar, gelyk de Doctors, daar toe bevordert worden, zoo konnen zy ook dit ampt, door dien zy doorgaans een ouderdom van hondert jaren bereiken, en dikwyls nog ouder worden, gelyk zulks reeds in een ander hoofdstuk gemeld is, lang genoeg bedienen, en hunne wetten en plegtigheden genoeg van buiten leren.

Welke gebruiklykheden en ceremonien hy voor al verstaan moet.

De voornaamste van dezelve zyn, dat hy op allerley wyze moet verstaan, hoe hy zich in dit of dat geval by het *Anders Maaken*, dat is *offeren* gedragen moet; als mede dat hy de wys van de *Exsectio Testiculi* moet kundig zyn, waar by een mansperzoon zich een van zyne zaatballen moet laten uitsnyden, eer hy derft trouwen; en vermids dit een zwaar punt is, zoo is het hun werk ook het gat niet alleen met daar toe dienlyk vet en heilzame kruiden weder te vullen, maar ook het zelve zonder naalt of draad, zoo als ook zonder zyde, of 't geen anders wel tot naajen gebruikt word, weder toe te naajen en te genezen. Wyders moet hy ook wel verstaan, wat by hun trouwen en hoogtyden waargenomen word, en wat als dan zyn werk is; voorts moet hy by de kraamvrouwen zyn ampt waarnemen, en eindelyk by de lyken zyn dienst verrichten.

Edoch wie zoude alle deze gekke gebruiken, zeden en plegtigheden

 heden

heden zoo ras achter elkander konnen verhalen, aangezien die zoo menigvuldig zyn en zich zoo ver uitbreiden; en in 't vervolg van deze alle omstandig gehandelt moet worden; derhalven is genoeg, dat ze hier maar worden aangehaalt, op dat daar uit blyke, wat een zodanige Hottentotsche Geestelyke, zoo hy anders dezen naam voeren mag, by allerhande voorvallen te verrichten heeft.

Wie anders de plaats van dees Geestelyken bekleden kan.

Gelyk echter voorheen gezegt is, dat de functie van een Doctor ook anderen, ja zelfs oude wyven mogen verrichten, zoo is het byna met dit Priestelyk-ampt gelegen, 't welk zoo wel een vremdeling uit een ander Krall daar toe genomen, als ook een ieder, die zich daar toe in staat bevind, verrichten mag; doch echter met dit onderscheid, dat hier in genen dele een wyf of iemand van het vrouwelyk geslacht toe gelaten of gebruikt word, maar het moet een mansperzoon zyn, hy mag van daan komen van waar hy wil.

Wat ontrent hun beroep aan te merken.

Ontrent het beroepen van deze beiden is niets zonderlyk te melden; het zeldzaamste is dat zy ook zelfs niet anders derven doen, gelyk hier voren van den Kapitein en van den Opperheer verhaalt is. Derhalven besluit ik dat diergelykke luiden genoeg worden gevonden, maar niet veel geacht worden; zoo als de ondervinding leert, dat men ze nog grote achting nog eer bewyst, en veel min, dat die hunne wyven aangedaan, of in hoger rang als de andere gestelt word, zynde dezelve zoo weinig geacht als de gemeenste der Hottentotsche wyven; dezelve zien 'er ook zoo smerig, smullig, vuil, en met een woord zoo afschuuwelyk uit, als de anderen, gelyk in de volgende Hooftstukken zal aangetoont worden.

Hier in geschied haar ook geen onrecht, maar de hoogste billykheid schynt zulks te vereischen; Want naardien men de wyven van den regerenden Heer en Kapitein, niet groter acht en eer bewust, hoe zou men dan haar een byzondere eer konnen aandoen? Ik spreek hier van de wyven in 't gemeen, en van de achting, welke zy jegens elkander genieten, en van een ander ontfangen zouden. Voor 't overige weet ik zeer wel, dat de mannen hunne vrouwen grote liefde en achting toedragen, en dat zy haar zoo lang zy leven met geen vinger aanraken, of slaan, maar veel eer zyn zy bedacht, hoe zy dezelve zelfs midden in een gevecht, en wanneer zy met de grootste verwoedheid op elkander los gaan, geen leed zullen toevoegen.

Hottent[ots] ten drag[en] grote ac[h]ting vo[or] hunne vrouwe[n].

Derhalven hoeft een vrouw maar tusschen twee partydige mannen te treden, en hen aan te spreken, zo zullen zy hunnen grol voor die tyd laten varen, en gelegentheid afwachten, tot dat ze elkander buiten de tegenwoordigheid van de wyven, weder in het hair konnen zitten. Wat my aanbelangt, ik geloof, dat zy deze maxime van de *Troglodyten* hebben, van welke *Alexander Volatellus* l. 4. c. 11. en uit hem *Zwinger* in *Theatr. Vit. Hum. p.* 1637.*b.* aldus schryft: *Troglodytis tantæ auctoritatis fuere mulieres, ut in conflictu bellorum matronæ intercursu suo infestas acies diminuerent, adeoque quidem, ut ipsis intercedentibus, præliari ducerent nefas*: Dat is: *De Wyven waren by de Troglodyten in zulke grote waarde en aanzien, dat zy zonder vrees tusschen twee strydende partyen en legers derfden gaan, welke partyen als dan ook ten eersten van elkanderen gingen, zulks, dat zy het een schande rekenden, het krakkelen en vechten langer voort te zetten, als de vrouwen tusschen beide gekomen waren.*

Hier aan mogten zekerlyk vele van onze Landaard zich wel spiegelen, welke hunne vrouwen gantsch niet verschonen, wanneer

zy

zy een woord ten besten spreken, om het kyven en slaan voor te komen, maar dezelve dikwyls om de geringste oorzaak zodanig kloppen, dat zy in langen tyd niet in de tegenwoordigheid van eerlyke menschen derven verschynen; daarenboven zoude men nog veel andere zedelessen tot voordeel van dit zwak werktuig daar uit konnen halen, daar men nochtans hedendaags van alle kanten van de waereld het tegendeel hoort; Edoch dit gaat alles uit ons voorgestelt oogmerk, om dat in 't toekomende zich wel een beter gelegentheid daar toe opdoen zal.

Wat de ...ttentot-...e Doc-...s en ...eestely-...n voor ...oning ...tfangen.

Voor jegenswoordig moeten wy by ons voornemen blyven, en als nog van beide de perzonen den Doctor en den Geestelyken van de Hottentotten zeggen, dat gelyk als de regerende Heer en de Heer Kapitein niets voor hunne moeite genieten, daar zy zich echter dikwyls in gevaar moeten stellen, zoo ontfangen dezen ook niets voor hunne moeite, het zy dan, dat men die voor een beloning wilde rekenen, dat zy zomtyds een lam tot een vereering bekomen, en dat zy wanneer 'er gegastereert word, daar by komen; door dien echter anderen zich ook by het laatste laten vinden, zoo kan men het eerste ook niet wel eene beloning noemen, om dat zy elkander meermalen vereeringen doen.

Men zoude nog vele zaken konnen bybrengen, die van de Regering van het Land eigentlyk afhangen, dog vermids zy hier niet uitvoerlyk konnen worden gemeld, en dezelve daarenboven in 't vervolg beter zullen konnen worden verhaalt, zullen wy dezelve voorbedachtelyk verby gaan, en tot die tyd bewaren. Ondertusschen hope ik, dat de Lezer hier uit zoo veel van de regering en Lands-bestier der Hottentotten zal konnen zien, als hy zal verlangen, en als hy misschien ook nooit by eenigen Schryver gevonden heeft; Edoch indien anderen het reeds mogten hebben geschreven, zoo is het zoo veel te beter, en ziet gy te meer, dat het geen ik uit lange ondervinding meld, met anderen overeen komt.

XXIX. HOOFT-

XXIX. HOOFTSTUK.

Van den Godsdienst der Hottentotten; en hoe zy dezelve verrigten, of den Schepper aller dingen eere bewyzen.

De Twyffel van zommigen of de Hottentotten wel eenen God eeren voorgestelt. Antwoord van een Hottentot of 'er een God zy. Zy geloven allen (na des Schryvers gevoelen) in een God. De Schryver zoekt haar tot de kennis van God te brengen. Hy heeft haar in twee Secten verdeelt. Waar in hunne Godsdienst bestaat. Zy horen met verdriet van stigtelyke discoursen spreeken. Ziegenbalg heeft van de Godsdienst der Hottentotten niets konnen gewaar worden. Boeving erkent het danzen in de Maneschyn voor geen Godsdienst, dog de Schryver al. Tacharts en Vogels mening van de Godsdienst der Hottentotten. De Maan is de zigtbare God der Hottentotten Hoe zeldzaam zy aan dezelve hunne eer bewyzen. Hoe zy het danzen besluiten. De yver der Hottentotten is zeer groot. Het danzen is by der Joden Godsdienst in gebruik geweest. Hier uit besluit de Schryver dat de Hottentotten van de Joden afkomstig zyn. Meer andere Natien danzen ook by hunnen Godsdienst. De Christenen in Abyssinie ook. Of de Hottentotten voor God vrezen. Gesprek van een Hottentot met de Hr. Boeving. Van een Hottentot met den Schryver. Boeving zegt dat zy in den Duivel geloven Antwoord der Hottentotten waarom zy den klynen Kapitein meer als den Groten eeren en vreezen. De Schryver meent dat zy door de overlevering narieht hebben gekregen van den val der eerste Ouders. Hoe zy de quade Kapitein eeren. Zy stellen eenen goeden en quaden God. Eeren meer dan twee Goden, daar onder is zekere Insecte. Dit heeft d Schryver zelve gezien. Wat eere zy dit Ongediert aandoen. Offeren aan het zelve en waarom. De Schryver meent dat zulks van de Joden afkomstig is. Wat de Hottentotten doen als dit ongediert op een van hen gaat zitten Wat de Heilig van den Os krygt. Wat als 't zelve op een vrouwsperzoon gaat zitten. De Schryver is hier zelve oog-getuige van geweest. Hy verhaalt een geval omtrent dit ongedierte. Waarom zy dit beesje niet willen laten vangen of doden. De Schryver heeft vergeefs gezogt hen van deze domheid te genezen. De Hottentotten hebben eenige plaatzen die zy voor Heilig houden. Hoe zy daar hunne aandacht verrichten. Wat zy antwoorden als men hen na de rede hier van vraagt. Wat de Hottentotten doen als zy door een water gaan willen. De Schryver heeft de eigentlyke oorzaak niet konnen vernemen waarom zy dit doen.

LAatst heb ik van de politique Regering der Hottentotten eenige korte edoch zekere naricht gegeven, waar uit men genoegzaam zien kan, dat die Natien ook niet zoo zeer slechthoofdig en dom zyn, dat zy niet zouden weten, hoe zy in den gemenen omgang met elkanderen leven zouden, nu zal ik melden, hoe zy hunnen Godsdienst verrichten, en aan den Schepper van alle dingen eer bewyzen.

Eenige twyffelen of de Hottentotten wel eenen God eeren.

Ik weet wel, dat 'er zommige zyn, die als nog twyffelen, of deze wilde Heidenen wel in eenen God geloven, den zelven kennen of eer aan doen. Gelyk *Saar* in zyne vyftien jarige Oost-Indische Krygsdiensten *pag.* 157. *seqq.* duidelyk zegt: *Men kan niet weten, wat hunne Religie is, maar 's morgens voor het krieken van den dag, komen zy by elkanderen, en houden zich by de handen en danzen en schreeuwen ten hemel in hunne taal, waar uit te vermoeden is, dat zy van God echter nog eenige wetenschap hebben moeten.* Welke woorden, schoon zy van God en Godsdienst eenig vermoeden geven, echter zeer twyffelachtig zyn, te meer

Saars voelen.

meer om dat de gewoonte, die zy zouden hebben, om alle morgen by elkanderen te komen, valsch is, aangezien zulks buiten hunne Feestdagen, gelyk in 't vervolg zal worden aangetoont, nooit geschied.

Boevings ...ning ...van. Op dezelve wys begint de Heer *Boeving* in zyne curieuse naricht en beschryving van de Hottentotten *pag.* 6. te melden, wanneer hy van de Religie der Hottentotten spreekt, *si fas est hoc nomine uti*, dat is: *zoo men anders dezen naam gebruiken mag*; by deze gelegenheid schiet my het bewust *Axioma* te binnen, namelyk *non entis nulla sunt praedicata*, of anders, *van een zaak, die niet wezendlyk is, kan ook niets gezegt worden*, vermids 'er eer gene Religie als eene onder hen gevonden word. Ondertusschen word hy nevens de zoo even aangehaalden *Saar* en de Heer *Pater Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 95, 96. wel haast van andere gedachten, en zegt, dat 'er echter nog eenige *Rudera* zyn, waar uit af te nemen is, dat zy eenen God erkennen en aanbidden.

Ik zal hunne woorden hier plaatzen, om dat zy de zaak zekerder maken, en alles zeer natuurlyk voorstellen, schryvende de gemelde *Saar l. c.* verder: Zy hebben eens zelfs gezegt, wanneer zy na hun geloof gevraagt wierden, dat zy geloofden in den geen, die Hemel, Aarde, Meir en alles wat op aarde is, geschapen heeft. Even zoo schryft *P. Tachart l. c.* byna ook: Deze natien (de Hottentotten) weten niets van de Schepping der Waereld, van de Verlossing van den Mensch, en van het Geheimenis der Hoog-Heilige Drie-Eenheid; nochtans bidden zy eenen God aan; maar de kennis, die zy daar van hebben, is zeer duister: De Heer *Boeving* zegt op de aangehaalde plaats wyders; dog zyn eenige geringe *Rudera* en tekens voorhanden; zy weten en geloven, ten minsten de *Moratiores*, gelyk ik zelfs van zeer velen gehoort heb, dat 'er een God is, die Hemel en Aarde heeft geschapen, die donderen en regenen laat, en voedzel, vellen, en diergelyken geeft. Zoo dat ook van deze Heidens mag gemeld worden, het geen *Paulus Rom. I.* 19. zegt, dat 'er een God is, is hen openbaar, want God heeft het aan hen geopenbaart.

Diergelyk antwoord heeft de Proost van *Tanquebar*, de Heer *Bartholomeus Ziegenbalg* van een Hottentot bekomen, wanneer hy hem die vraag voorgelegt heeft: Of zy wisten en geloofden, dat'er een God was, waar op hy in diervoege diende, namelyk, *Heer, die niet geloven wil, dat 'er een God is, die wende maar zyne ogen na boven, na beneden en rondom zich, en wanneer hy als dan in staat daar toe is, zoo laat hy henen gaan, en zeggen, dat 'er geen God is.* Welke verstandige redenvoering zekerlyk menigen Christen zoude beschaamt konnen maken, om dat 'er veel onder dezelven worden gevonden, die niet in staat zouden zyn, om zulk een goed antwoord te geven. Behalven dat 'er ook zyn, die niet alleen in hun hert zeggen Psalm XI. v. 1. daar is geen God, maar ook opentlyk zulke rede uitslaan, en met woorden bekennen. Antwoord van een Hottentot of 'er een God zy.

Vermids het nu zeker en onloochenbaar is, dat alle Hottentotten in een God geloven, en dat zy, schoon zy hem zoo niet noemen, ten minsten aan deszelfs wezendlykheid niet twyffelen, maar zulks uit de ordentlyke regering van alles, en andere stukken besluiten, het welk ik uit veelvuldige redenkavelingen met hen, gewaar ben geworden, zoo kan ik niet zien, waarom men deze Heidens voor alle anderen *Caffers* noemen wil, te meer, om dat zy de rechte betekening van dat woord,

woord, gelyk in een van myne vorige Hoofdſtukken uit *Ludolf* aangehaalt heb, in genen dele uitmaken, en niet minder dan God-Verzakers zyn.

Ik beken zeer gaarn dat ik eertyds in een brief, gedagtekent den 15. January 1707 aan den Wel-Eerwaardigen, zeer Geachten en Hoog-geleerden Heer *George Alexander Leopold*, Bedienaar van Gods woord, by de Kristelyke Gemeente te Redwits, myn byzondere Weldoender en zeer waarde vriend van dezelven heb geſchreven als of zy van God niets wiſten; en my van deze woorden bedient: Deze Secte der Hottentotten kennen het Weezen van God, zyne Almogendheid, Alwetenheid, en al wat men van God met recht zeggen kan, in 't minſten niet. Zy weten niet van de grond-regels der natuurlyke kenniſſe Gods. Zy onderzoeken ook niet, het geen hen tot zulk een bronader zoude konnen brengen. In tegendeel leven zy in hun uiterlyken ommegang, en wel voornamelyk in dit ſtuk, als de domſte beesten, welke op den aardbodem gevonden worden.

Edoch de verdere woorden, welke in dienzelven brief worden gebruikt, geven genoegzaam te kennen, dat zy getracht hebben, my aan het dwalen te helpen, en dat zy toenmaals ook gelukkig hun oogmerk hebben bereikt, om dat ik my zelf in hunne twyffelachtige en wonderlyk door malkander gehaspelde reden niet wiſt te vinden; daarenboven had ik ook gene gelegentheid, om dieper onder hen te komen, en met de genen te ſpreken, die of zeer zelden of nooit onder Kriſtenen komen. Aangezien by de toenmalige Regering het aan de Europeanen zeer zwaar verboden was, onder hen te gaan, en zich buiten de grenſſen der Colonien te begeven; om oorzaken, welke te wydlopig zyn, om hier geplaatſt te worden, maar die ter gelegener tyd niet zullen worden vergeten.

Edoch vermids dit verbod met het einde van de gemelde regering, ook een einde kreeg, en naderhand onder wylen den Gouverneur *Louis Van Aſſenburg* aan een iegelyk vry ſtont, het land te onderzoeken, mids dat niets tegen het belang van de Illuſtre Compagnie, of de opentlyk verbode handel bedreven wierd, zoo ben ik ook verſcheidemalen landwaards in en midden onder hen gereiſt, alwaar ik zekerlyk wel dra heb beſpeurt, hoe ſchandelyk ik in myne vorige gedachten bedrogen, en door de onder de Kriſtenen zwervende Hottentotten miſleid was; door dien deze of wel niet gaarn zien, dat men ontrent hunne zeden en gebruiklykheden eenig onderzoek doe, om dat zy den geen, die zulks onderſtaat, dan dit en dan dat wys maken; ook worden 'er eenige onder de Kriſtenen gevonden, die het gaarn zien, wanneer de Hottentotten hunnen neven-Chriſtenen iets op den mouw binden, en een leugen voor waarheid verkopen.

Ik zal echter de toenmaals gebruikte woorden hier verder inlaſſen, op dat de Lezer zoude konnen zien, hoe dat het my gegaan is: Ik ben, melde ik, dikwyls begerig geweeſt, aan hen den weg door natuurlyke oorzaken daar toe te bereiden, en hen uit natuurlyke werken tot de kennis van een Opperſte Weezen te brengen, door dien ik hen dikwyls, met natuurlyke dingen uit te leggen, de woorden uitgeperſt heb, dat zy bekenden, dat het niet anders konde zyn, of het geen, 't welk alle dingen bovenordentlyk regeerde, aan allen het leven geven moeſt, enz., dog wanneer ik wat verder gaan wilde en hen aanwees, hoe magtig, krach-

krachtig en wonderdadig die Regeerder was, hoe hy moest genaamt en geëert worden, zoo was de lust by hen wel haast over, om my langer aan te horen. Zy gaven my ten eersten tot antwoord, dat zy veel te dom waren, om te begrypen, 't geen ik aan hen zeggen wilde; zy wisten niets van God, en konden ook niets van hem begrypen; Hottentotten waren dom, en moesten ook dom blyven; anders hadden zy reeds al lang door de Kristenen tot God moeten bekeert zyn, welker Godsdienst zy wel kundig waren, enz.

Hottentotten hebben gezocht den Schryver in verwarring te brengen.

Uit alle deze en nog vele andere met hen gepleegde onderhandelingen, ziet men zonneklaar, dat zy gepoogt hebben, om my in verwarring te brengen, om dat zy bekennende, dat 'er een Weezen was, dat alles regeerde, beweegde, leven gaf enz., zulks wederom ontkenden, en niets daar van weten wilden. Zulks heeft my aanleiding gegeven, om ze allen met malkanderen in Hopen of Secten te verdelen, waar van de eene gantsch niet van God wisten, en de anderen echter denzelven kenden en bekenden. Ondertusschen is dit liever een quaadaardigheid en hartnekkige wederspannigheid te noemen als een Gods-verloochening, gelyk zy ook daar na zelfs gaarn met my toestonden, wanneer ik aan hen verhaalde, wat ik van anderen ondervonden en gezien had, waar op zy in gebroken nederduitsch zeiden: *Duitsman ja musku slim, ons al te maal verraden.* Dat is: *de Duitschers of Europeanen zyn ons al te sno, zy zullen onzen gantschen handel verraden.*

Hy blyft daar by dat zy in een God geloven.

Wyl het nu onfeilbaar gewis is, dat alle Hottentotten in een God geloven, kennen en bekennen, aan wien zy niet alleen het werk van de Schepping toeschryven, maar ook toestaan, dat hy nog alles regeert, beweegt, aan allen het leven geeft, en zulke eigenschappen heeft, die men zelfs niet zoude konnen uitspreken, zoo zyn 'er nog echter vele vragen overig, die verklaart moeten worden, en die men noodzakelyk weten moet, als men ontrent hunnen Godsdienst een gezond oordeel stryken wil; en wel voornamelyk dat men alvorens weet, hoe zy dat Opperste Weezen noemen? Of zy het zelve zoo als wy, God noemen, of aan hem een anderen en eigenen naam geven? Op deze vraag heeft mynes wetens niemand beter geantwoord, als de hier boven aangehaalde Heer *Boeving l. c. pag. 6* alwaar hy zegt; *Vermids het Kapiteins-ampt by hen de Opperste Waardigheid is,* (te weten van ieder dorp, maar niet van ieder natie, gelyk hier voren reeds aangewezen is) *zoo noemen zy God in hunne taal Gounia, den Groten Kapitein.* (Voeg daar by, dat zy de Maan als hunnen zichtbaren God alzoo noemen, en dat zy in tegendeel den onzichtbaren God, als zy hem recht beduiden, met de beide woorden *Gounia Ticqvoa*, dat is, *God aller Goden*, beschryven) *die een goed man is, welke hen geen quaad doet, en voor wien zy derhalven niets te vrezen hadden.*

Wat hier uit te besluiten.

Blykt alzoo hier uit middagklaar, dat zy eene Godheid erkennen, welke een natuurlyk mensch uit krachte van het licht der natuur begrypen kan. Wanneer hy echter verder daar by voegt, dat eenige uit hun volk hem hadden gezien, en dat hy even zoo was gekleed als zy, zoo beken ik zeer gaarn, dat zulks nooit van iemand van hen heb gehoort, schoon ik veelvuldige door elkander lopende vragen aan hen gedaan heb. Edoch kan het wel wezen, dat zy dit ook aan hem hebben gezegt, en laat ik de waarheid daar van in zyne waardy of onwaardy berusten; terwyl ik on-

dertusschen genoegzaam verzekert ben, dat zy een Goddelyk Weezen nevens nog eenige andere neven-Goden, of *Idolis* erkennen, gelyk in 't vervolg zal aangetoont worden.

Waar in hare Godsdienst bestaat.

Nademaal zy een Goddelyk Weezen erkennen, gelyk nu openbaar is; op wat wyze eeren zy het zelve en waar in bestaat haar Godsdienst dan? Op deze vraag kan ik ten eersten niet positief en ronduit antwoorden; ten dele om dat de Heer *Boeving l. c.* nog in twyffel trekt, of zy hem wel eenige eer aandoen; deels om dat de Heer *Ziegenbalg l. c.* niets daar van heeft konnen achterhalen, en deels ook, om dat de dienst van dezen uit de natuur eenigermaten erkenden God zeer verscheidentlyk beschreven word; zal derhalven wel het raadzaamste zyn, om deze hunne gedachten eerst voor te stellen, en daar na te zeggen, wat ik daar van bevonden, gezien en waargenomen heb.

Boeving twyffelt of zy God wel eer aandoen.

Wat het twyffelen van den Hr. *Boeving* aanbelangt, hy geeft zulks gelyk als volgt, met duidelyke woorden te kennen: *Of dan deze Heidenen den eenigermaten erkenden God eenige eer bewyzen, heb ik gantsch niet konnen ondervinden, nog van hen nog van anderen. Ik heb wel*, (zegt hy wyders, en geeft daarnevens de grote minachting te kennen, welke zy laten blyken, wanneer men van zulke zaken met hen spreekt) *als ik hen voorstelde, hoe zeer zy verschuldigt waren, Gounja eer aan te doen, en voor zyne weldaden te danken, daar zy dees en genen, die hen iets vereerde, met diepe buiging van het lyf bedankten, van eenigen tot antwoord bekomen, dat zy het ook deden, dog wanneer ik vraagde op wat wyze, waren zy stom. Sprak ik echter, gelyk dagelyks, zoo lang ik aan de Kaap ben geweest, geschied is, van de zaligmakende erkentenis Gods, zoo was myne rede hen zeer verdrietig en onsmakelyk, en lachten eenigen zelfs my zeer smadelyk uit.*

Wat de Schryver hier by in te brengen heeft.

Edoch als ik betracht, hoe korten tyd de Heer *Boeving* zich alhier heeft onthouden, en dat hy alzoo geen grote gelegentheid kan hebben gehad, met hen om te gaan, zoo ben ik over die twyffelachtigheid niet verwondert. Hy is nevens den Heer *Gründlern*, zyn Collega, verscheidemalen by my geweest, en wy hebben van die materie met elkanderen gesproken; zynde zyn gantsch verblyf alhier maar van 2 of 3 weken geweest, in welken tyd men van deze menschen zeer weinig kan te weten krygen, als met dewelke hy alleenlyk in gebroken Hollandsch, en ook niet door zynen Hospes, Fransch Vluchteling, genaamt *Jacques de Savoye*, heeft konnen spreken. Doch ik geloof van hem wel het verdriet, 't welk zy over zyn discours zullen hebben gehad, om dat my zulks ook oneindig dikwyls gebeurt is, gelyk zulks uit den hier voor aangehaalden brief aan den Heer *Leopold*, gedagtekent den 15 January 1707 genoegzaam blykt. Ik heb toenmaals nog deze woorden daar by gevoegt, dat ik niet hadde geweten, hoe dat ik my in gunst zoude zetten, om maar van zulke en diergelyke materien te konnen handelen; wanneer ik hen, schreef ik wyders, een stuk tabak of een glas wyn, ook wel een Hollands dubbeltje, 't welk ontrent 5 Keizerlyke kruitzers uitmaakt, beloofde, zoo konde ik ze wel ik weet niet hoe ver, met my lokken, dog zoo dra als ik ze op een zekere plaats hadde gebragt, en met hen zulke vragen wilde behandelen, die my schenen de beste gelegentheid te geven, om op de erkentenis van den eenigen en waren God te komen, en hen als onbemerkt te overrompelen, zoo vielen zy ogenblikkelyk dwars in de rede, en vraagden wanneer ik aan hen betalen wilde,

't geen

't geen ik verſproken had? Wilde ik ze weder op een goeden weg brengen, om door beloften tot myn oogmerk te geraken, was hun gedult in een ogenblik vervlogen, zoo dat zy begonden te knorren en zelfs ook wel weg te lopen.

By gevolg is het de Heer *Boeving* alleen niet, die over de onverduldigheid van deze blinde luiden hoeft te klagen; daar zyn 'er buiten my ook nog zeer veel, die het zelve klaaglied zingen. De Heer *Ziegenbalg* heeft wel het geluk gehad, dat hy een Hottentot aangetroffen heeft, die hem gaarn en vrywillig ten antwoord heeft geſtaan; dog behalven dat hy ten laatſte zeer koel antwoord kreeg, en hun verdriet beſpeurde, zoo heeft hy van hunnen Godsdienſt in 't minſte niet konnen gewaar worden.

[Z]iegenbalg [h]eeft van [d]e Hottentotſche [G]odsdienſt iets konnen gewaar [w]orden.

Derhalven hope ik, dat ik niet qualyk zal doen, als ik de voorgemelde vragen nevens het antwoord zelf hier inlas, op dat de Lezer zoude konnen zien hoe hy beantwoord is: Namentlyk hy vraagde of zy dezen God, welken zy kenden, ook dienden? waar op zy antwoordeden, *God heeft vry betere dienaars als wy zyn.* Wanneer hy verder vraagde of zy God dan gantſch geene eer aandeden, of zorg voor hare ziel droegen? gaven zy ten antwoord, *wy weten van meer niet, dan dat wy het quaat myden en het goede doen.* Waar uit licht is af te nemen, dat hy niet dieper gegaan, maar op andere vragen gevallen zynde, om ze langzamerhand tot zyn oogmerk te krygen, hy ook niet heeft konnen gewaar worden hoe zy God dienden.

Hoe zy [d]eszelfs [v]ragen beantwoordeden.

Vermids nu deze beide Heren, dewelke ik alhier de eer heb gehad te ſpreken, wanneer ze in 't land reisden, en wel den laatſten in den jare 1706. en den eerſten in den jare 1709, den aard van hunnen Godsdienſt niet beſchryven of hebben konnen beſchryven, zoo zullen wy tot anderen overgaan, om te zien hoe die dienſt dan verſcheidentlyk beſchreven word, gelyk hier voren gemeld is; dog eer en alvorens ik verder ga, zal ik dit maar nog eens erinneren, dat gelyk hier voren gezegt is, dat zy de Maan voor den zichtbaren God houden, zy van den onzichtbaren gantſch weinig weten te zeggen, als 't geen hier voren reeds aangehaalt is, en alzo haar dienſt op beiden te gelyk ziet. Waar in hy echter beſtaat, zullen wy onderzoeken.

Meergemelde Heer *Boeving* wil *l. c.* zelfs niet eens toeſtaan, dat het danzen in de Maneſchyn een zoort van godsdienſt zy, wanneer hy zegt; *Het is bekent, dat eenige van gedachten zyn, als of zy de Maan eer aandeden; dog ſchoon by deszelfs ſcheinen vlytig ja zelfs gantſche nachten gedanſt word, zoo willen zy echter in 't minſt van gene vereering weten, maar zeggen, dat zy alleenlyk danzen, om zich te vermaken.* Edoch ſchoon de Hottentotten hem zulks zelf hebben ingeprent, zoo als hunne gewoonte ontrent de Europeanen altyd is, iemand van een valſch begrip te doen zyn, zoo zal hy my bezwaarlyk konnen doen geloven, dat dit danzen geen godsdienſtig werk zy; ten dele om dat het ontwyffelbaar is, dat zy de Maan voor den zichtbaren en onder hunnen verborgenen onzichtbaren God erkennen; ten dele, om dat zy dit danzen precies alle nieuw-en volle-maanen hervatten, het mag regenen zoo als het wil, en deels ook, om dat zy tegen zulken tyd zelfs zeggen, dat hun feeſt ingaat. Derhalven is en blyft dit danzen tegen die tyd een zoort van hun godsdienſt.

Boeving noemt het danzen in de Maneſchyn geen Godsdienſt

De Schryver erkent het daar voor.

P. Tachart gelooft op de boven aangehaalde plaats *pag.* 96., dat zy hunnen God op deze wyze dienden; dat zy om hem te eeren de ſchapen en koejen de keel affnyden,

P. Tacharts mening van haar Godsdienſt.

den, en het vleefch en de melk daar van in plaats van een offerhande daar bragten, om jegens die Godheid hunne erkentenis te bewyzen, welke aan hen volgens hun geloof dan regen en dan fchoon wêer na hun nooddruft bezorgde; edoch fchoon ik gaarn toefta dat zy op zekere tyden flaan, en zulks als een offerhande aanmerken, zoo zal het echter in 't vervolg blyken, dat het deels dezen niet ter eere gefchied; deels ook, wanneer het al gefchied, en als een Godsdienft zal aangemerkt worden, gelyk het ook is, zoo als in een van myne volgende Hoofdftukken zal worden aangetoont, zoo gefchied het echter maar op zekere tyden, en altyd in byzondere voorvallen.

Vogels bericht hier van.

De Heer *Johan Wilhelm Vogel* verhandelt deze zaak veel nader, als een van de anderen, maar meld driederhande zaken, die fchoon ze alle waarachtig zyn, echter op een zekere wys moeten worden verftaan, gelyk in 't vervolg blyken zal. Hy zegt in zyne tienjarige Ooft-Indifche Reis-befchryving *pag.* 73. aldus: *Van God en zyne erkentenis weten zy, de Hottentotten, weinig of niets; maar men befpeurt echter, dat zy eene veneratie jegens de Maan hebben; want als dezelve nieuw is, komen zy by elkanderen, en tieren en razen de gantfche nacht, danzen in een kring en klappen onder het danzen met de handen. Zomtyds heeft men ze ook in duistere en donkere gaten aangetroffen, alwaar zy onder het klappen der handen iets prevel'de, dat van geen Europeaan kon verftaan of geweten worden, wat het was; daar benevens ftelden zy zich wonderlyk aan, de oogen jegens den hemel richtende, en de een den anderen een kruis met een roden fteen voor het voorhoofd maakende, 't welk mifschien een zoort van hun Godsdienft was.*

Ik zeg nogmaals dat deze driederlei zaken alle waarachtig zyn, maar dat zy op een zekere wyze moeten worden verftaan; want wat het danzen aanbelangt, is zulks over gewis, zoo als myne eige lange ondervinding wel haaft hier na aantonen zal; rakende het aantreffen in de gaten of eerder op de heuvels, het is gewis dat zy aldaar een zoort van Godsdienft verrichten; zoo als insgelyks zal aangewezen worden; wat echter het betekenen met een roden fteen aangaat, zoo is zulks ook een onlochenbare waarheid; dit behoort echter niet onder de ftukken van hun Godsdienft, maar wel onder hunnen opfchik en zieraad, gelyk in 't vervolg zal gezien worden.

Wat de Schryver hier van zegt.

Doordien wy nu alzoo door den aangehaalden Heer *Vogel* aan de voornaamfte ftukken van dezen Godsdienft der Hottentotten gekomen zyn, zoo zal ik myne eige ondervinding daar nevens voegen, en dezelve na myn oordeel geloofwaardig genoeg voorftellen, als ik alle omftandigheden bybreng, en niets dat tot dit ftuk behoort, verzuim, en daarentegen ook niets uit eige verzinning daar by voeg, wyl daar door de gantfche zamenhang van de zaak zoude bedurven en de gehele Godsdienft als een misgeboorte voorgeftelt worden.

De Maan de zichtbare God van de Hottentotten.

Dienvolgens zeg ik, dat zy de Maan als hunnen zichtbaren God eere aandoen, en godsdienftig aanbidden, hebbende reeds hier voren gezegt, dat zy de Maan met den naam van den *Groten Kapitein* vereeren, waar mede zy niets anders verftaan, als dat onder dezen zichtbaren God de onzichtbare moet verftaan, en te gelyk ook aangeroepen worden. Daarenboven heb ik ook geftadig en zoo vele jaren na elkanderen waargenomen, dat zy by de Nieuwe en Volle Maan gantfche nachten danzen en zingen, en zich ook met fchreeuwen en handgeklap tamelyk ver laten horen.

Het

EERBEWYS DER HOTTENTOTTEN AAN DE MAAN.

vandelaar delin.

Ioe zeld-am zy m ver-ren.

Het is zeer raar en zeldzaam aan te zien, wat bekken deze menſchen daar by trekken; dan leggen zy zich met het blote lichaam, zoo als zy altyd gewoon zyn te gaan, op de aarde, en ſchreeuwen en zingen eenige onverſtaanbare woorden luid keels; dan ſtaan zy wederom op, en zien na de Maan met hard ſchreeuwen, en zingen dan de woorden: *Mutſchi Atzé*, dat is, *weeſt gegroet*, of *welkom*; *Senihar e͂atzé*, dat is, *maak dat wy veel honing bekomen*; *Chorã-quakabá chori Ounq̃va*, dat is, *maak dat ons vee te eeten kryge en veel melk geve.*

Ioe zy het anzen be-uiten.

Ter zelver tyd klappen zy met de handen en danzen met eenen, en herhalen deze en andere woorden ontallig dikwyls; ten laatſten beſluiten zy den dans met het gezang *Ho Ho Ho Ho*, 't welk nevens het daar onder gemengt handgeklap een fraai muſicq is, voor de genen, die het nooit meer gehoort hebben; edoch kan de Lezer van hun muſicq daar van geen recht denkbeeld hebben, maar om dezelve hier net te beſchryven lyd nog de tyd nog de voorhebbende materie; het zal echter in 't vervolg gevoeglyk geſchieden, en te gelyk van hun aardig danzen een duidelyk bericht gedaan worden.

Wanneer ze nu van ſchreeuwen en danzen moede zyn, zoo rechten zy zich overend en zien na de Maan en prevelen eenige onverſtaanbare woorden; klappen andermaal in de handen; en ſtampen van vreugde met de voeten, dat het dreunt; drajen en bewegen daarbenevens het lyf, dan voor en dan achter, zoo dat men niet kan begrypen, wat zy eigentlyk daar mede zeggen willen; daar na beginnen zy wederom hun *Mutſchi Atzé* te zingen, en ſchreeuwen andermaal zoo ſterk, dat men de ooren moet toehouden, als men 'er ontrent is.

ot van den Godsdienſt

Eindelyk nu, wanneer zy andermaal moede genoeg zyn, en zich heeſcher geſchreeuwt hebben, en de voeten hen van danzen zeer doen, gaan zy een weinig op de aarde zitten, of op de hurken, en ruſt op de knien, en zingen andermaal heel zachtjes, waar door, om dat het niet ſtemt, een recht katten-muſicq ontſtaat, waar voor men de ooren moet toeſtoppen. Op diergelyke wys brengen zy de gantſche nacht en den dag daar aan volgende door, en verrichten alzoo hunnen gewaanden Godsdienſt, zonder dat iemand van hen verlangt te eeten, of na huis te gaan, om iets voor zich te halen.

Wie zou dan nu wel konnen loochenen, dat dit danzen, zingen en ſchreeuwen ten tyde van de Nieuwe en Volle Maan geen Godsdienſt zy? Wat my aanbelangt, ik ben gantſch gewis verzekert, en weet als een onfeilbare waarheid, dat zy ten aanzien van hunnen yver, welken zy beſpeuren laten, vele millioenen Kriſtenen beſchaamt maken, als welke, ſchoon zy niet alleen uit de natuur weten, dat 'er een God is, en dat men hem yverig, trouw, en oprecht dienen moet, maar daarenboven uit het geopenbaarde Woord tot genoegen lezen, verſtaan, begrypen, en in alle predikatien zoo als ook in alle andere Kriſtelyke byeenkomſten horen konnen, hoe hy gedient wil zyn, en welken yver men daar toe aanwenden moet, echter zoo koel, onverſchillig, traag en verdrietig in het verrichten van dien dienſt zyn, dat het niet alleen voor God, maar ook voor deze blinde Heidenen een ſchande is, weswegen ook t'eeniger tyd de genen, die de wille des Heren geweten, en niet gedaan hebben, dubbelde ſlagen zullen bekomen.

Edoch waar raken myne gedachten andermaal henen? Niet tegenſtaande hier uit nog vele zedeleſſen

leſſen te halen waren, waar in deze wilde Heidenen ons Chriſtenen beſchamen, zoo wil ik echter dezelve liever aan den Lezer laten opmerken, als my langer daar mede ophouden, te meer om dat 'er nog tamelyk veel van derzelver Godsdienſt te melden overig is. Dit zegge maar, dat wyl gemelde menſchen, gelyk uit alle hunne handelingen blykt, een goed natuurlyk verſtand hebben, het een ſchande is, dat de Chriſtenen hen, welke dezelve winnen, en hen van iets beters onderrechten willen, met zoo zeer ſlechten exempel voorgaan, en geen dag, geen tyd en gelegentheid aanzien, allerhande quaad voor hunne oogen te plegen, en hen door hun quaad exempel van de Chriſtelyke Godsdienſt af te ſchrikken, daar zy nochtans, zoo als in 't vervolg zal worden gemeld, in het beſtraffen van quade en openbare daden, zoo vaardig recht doen, en niet lang daar mede wachten, op dat het quaad geweert worde, en het zelve gene diepe wortels ſchieten moge.

Wyl het nu zeker is, dat dit danzen, zingen, en ſchreeuwen een zoort van Godsdienſt onder hen is, zoo kon men met recht op de gedachten vallen en vragen, of zy dezen Godsdienſt alleen plegen, of dat 'er nog andere natien aangetroffen worden die op gelyke wys hunnen Godsdienſt verrichten; want het is buiten allen twyffel, en zoo wel door Bybelſche als waereldlyke Hiſtorien te bewyzen, dat het danzen een oude en zoo wel een goede als quade gewoonte zy, gelyk *Langius* in zyne *Polyanthea* en in *Florilegio* onder den naam van *Saltatio* beiderzeids exempels genoeg bybrengt.

Het danzen is by der Joden Godsdienſt in gebruik geweeſt.

Dat het danzen onder de Joden by het verrichten van hunnen Godsdienſt in gebruik is geweeſt, blykt uit verſcheide Schriftuurplaatzen, en de voortreffelyke Straasburgſche Godgeleerde. *D. Sebaſtiaan Smid* in zynen *Comment. ad Libr. II. Samuelis*, verklaart over de woorden des Kap. VI. v. 14. En David danſte met alle magt voor den Here, en was omgord met een linnen lyfrok, zeer fraai, dat de wyven en maagden by hoge feeſtdagen en vreugdefeeſten gedanſt hebben, ten welken einde hy het exempel van Mirjam aanhaalt, welke na dat Pharao nevens al zyn volk met ros en wagen in 't Rode Meir verdronken en gebleven was, een keteltrommel in de hand genomen, en met alle andere vrouwsperzonen, welke haar in dit ſtuk volgden, in reien uitgetrokken was, en op deze wyze God voor beweze genade en verleende byſtand een lof en danklied danzende, en onder het geſchal van keteltrommels gezongen had *Vid. Exod. XV. 20. ſeqq.* Insgelyks brengt hy ook by het exempel van den Stam Benjamin, welke uit de danzende dochters van *Silo* weder wyven nemen en zoeken moeſten op dat haar Stam niet t'eenemaal te grond ging. *Jud.* XX. 19. 21. En eindelyk brengt hy by het exempel der Iſraëlitiſche vrouwen, die een triomf-lied voor Saul en David danzende zongen, zeggende, Saul heeft duizend geſlagen, maar David tien duizend.

Op gelyke wys hebben ook de Baals-Prieſters en de kinderen Israëls rondom het goude kalf gedanſt. *Vid.* 1. *Reg.* XVIII. *Exod.* XXXII. 6. Ja dees gem. Godgeleerde beſluit ook uit I. *Sam.* X. en XIX., dat het danzen in de ſcholen der Propheten in de gewoonte geweeſt is. *Vid. eund. l. c.* uit welk alles onwederſprekelyk volgt, dat het danzen by de Joden en andere natien niet alleen tot vermaak en allerhande onzondige gewoontens gebruikt is, maar dat zy zich ook daar van by verrichting van hun Godsdienſt bedient

dient hebben; gelyk zulks de weergaloze Heer *Ludolf* in zynen *Comment. ad Histor. Æthiop. pag.* 308. *seqq. num.* 62. daar voor houd, dat David niet alleen alzoo gedanst, of een nieuwe gewoonte onder de Kinderen Israëls ingevoert heeft, maar nog velen met hem, en dat zulks een aloude gewoonte onder hen geweest is.

Vermids nu dit zoo is, gelyk uit de aangehaalde schriftuurplaatzen genoegzaam blykt, zoo doet deze wyze van danzen by den Godsdienst, my weder gissen, dat zy wegens verscheide oorzaken van de Joden schynen afkomstig te zyn; want hier komt niet alleen voor, te betrachten het waarnemen van de Maan, maar ook het by hen gebruikelyk danzen; 't welk zy ook met de oudste Joden gemeen hebben, als die op zekere feestdagen in hunne Synagogen opentlyk dansten, zoo als uit hun Duitsch Ceremonie-boek, te *Amsterdam* gedrukt, pag. 57. te zien is; alwaar zy, wanneer de gantsche Wet gelezen en hun feest deswegen geviert wierd, 't welk gemeenlyk den 23. September geschied, van den Voorlezer van de Wet, die het Wet-boek om hoog houden moet, alzoo schryven, en gaat rondom den Lessenaar en danst met het Wet-boek in den arm.

Andere natien danzen ook by hun Godsdienst

Ondertusschen zyn het misschien de Joden niet alleen, welke deze zoort van danzen by hunnen Godsdienst gebruiken, en derhalven ook de Hottentotten niet alleen uit hun volk oorspronglyk, maar daar zyn buiten twyffel nog andere oude natien in Afrika geweest, welke het danzen by hun Godsdienst in gebruik gehad hebben; aangezien de Heer *Ludolf in Histor. Æthiop. L. III. c.* 6. wydlopig heeft bewezen, dat de Abyssinische Christenen ook by de verrichting van hun Godsdienst deze gewoonte gehad hebben; en houd hy *in comment. ad Histor. Æthiop. p.* 380. *seqq.*, het daar voor, dat dit een aloud gebruik moet geweest zyn. Hier uit kon wel volgen, dat de Abyssinische Christenen dat gebruik ook van de oudste Afrikaansche Bewoners aangenomen en behouden hebben, uit welk geslacht de Hottentotten als Heidenen nog overgebleven zyn en dat gebruik nog hebben, schoon zy door vele ongelukken en vervolgingen konnen hebben vergeten, welke liedjes daar by zyn gezongen, en hoe het eigentlyk met het danzen gegaan heeft.

De Kristenen in Abyssinie danzen ook by hunnen Godsdienst

Wat hier van zy, het is zeker, dat de Christenen in Abyssinie nog danzen, als zy Psalmen en Liederen zingen, gelyk uit de *Tellezio Libr. I. cap.* 39. *p.* 96. *Christop. Fuhrer* in zyne Reisbeschryving An. 1646 in Nurenberg gedrukt. *Jakob Wormsen* in de Reisbeschryving p. 221. *Alvarez* c. 11. en wel voornamelyk uit den aangehaalden *Ludolf l. c.* wydlopig te zien is. Waar uit na myn oordeel gevoeglyk kan worden besloten, dat God ook geen mishagen aan dezen dienst zoude konnen hebben, indien hy maar met een opregt gemoed verricht word, en men maar enkel en alleen daar op let, dat men gene huichelary of schynheiligheid daar onder laat lopen, maar alles wat men doet, dat zulks met het gantsche hert tot God geschiede: edoch wil ik niet verder daar van oordelen, maar alles aan mynen Lezer over laten, om daar van te oordelen; genoeg is 't, dat de hier voor gem. Heer *Sebast. Smid* l. c. p. 308. Loc. 1. een diergelyk argument uit het danzen van David getrokken heeft.

Ik begeef my liever weder, daar ik hiervoren opgehouden heb, en zegge, dat de Hottentotten behalven dezen dienst die met danzen en zingen verricht word, nog andere ceremonien en gebruikelykheden hebben, die een zoort van

van Godsdienst verbeelden, dog dezelve hier in te mengen, en onder dat geen te zetten, dat eigentlyk hun Sabaths-vieren betreft, zoude te lang vallen, en ook de voorhebbende materie in disorder brengen. Derhalven oordeel ik raadzaamst te zyn, dezelve by volgende gelegentheid voor te stellen, en als nu de vrage, die men zoude konnen voorleggen te beantwoorden, namelyk of deze luiden, die toch ook een gemoed hebben, en niet altyd doen, wat rechtschapen is, nooit van het zelve bestreden of verklaagt worden? dat is, of zy voor den toorn, gramschap en ongenade van hunnen Groten Kapitein of God, niet vrezen?

Op deze vraag kan tot antwoord dienen, 't geen hier voren reeds uit den Heer *Boeving* aangehaalt is, namelyk dat zy zich voor hem, wyl hy een goed Man is, die aan hen geen quaad doet, niet te duchten hebben. Ook zal de Tranquebaarsche Proost, de Heer *Ziegenbalg l. supra cit.* door zyne aan zekeren Hottentot voorgelegde vragen de zaak nader onderzoeken, en eenige antwoord verschaffen; want hy gevraagt hebbende of 'er ook Zondaars onder hen waren? was het antwoord geweest, *Ja daar zyn 'er zekerlyk vele met grote zonden beladen.* Hy verder vragende, van wien de zonde quam? antwoorde de Hottentot hoewel uit een Christen mond, *van den Duivel, deze zondaars*, zeide hy wyders, *komen in de hel, alwaar het zeer heet is; daarentegen komen de Vromen in den hemel, alwaar het ongemeen schoon en aangenaam is.* En hy eindelyk vragende, waar ze dan na hun dood meenden te komen? zoo zeide hy, *dat weet de Barmhertige God, wy weten het niet.*

Gesprek van een Hottentot met den Heer Boeving.

Uit dit gesprek dunkt my, dat de gevraagde Hottentot wel goed geantwoord heeft, maar niet uit zyn of zyne Aanhangers mond, weshalven de Heer *Ziegenbalg* ook maar nageaapt en tot de zaak niets by gebragt is; want dat zy zouden bekennen, dat zy zondaars onder hen hebben, is een hope, die men zich te vergeefs maakt, ten zy men na zodanige menschen vraagt, die in opentlyke grove lasters als echtbreuk, diefstal, enz. leven; welke zy echter geen zondaars maar misdadigen of anders noemen. Ik heb hen de gemelde vraag of verscheidemaalen voorgelegt, en gebeden op dezelve te antwoorden, dog niet anders van hen konnen verkrygen, als *dat zy niet behoefden dezen Groten Kapitein te vrezen, wyl hy aan hen altyd goed en nooit quaad bewees; dat 'er daarentegen nog een ander Kapitein was, een weinig geringer van vermogen, van den welken eenigen onder hen hadden toveren geleert, die deed aan hen nooit goed maar altyd quaad, en dezen moesten zy vrezen, eeren en dienen.* Mynes bedunkens is zulks de Duivel, schoon ik hem zoo niet heb horen noemen.

Wat de Schryver hier van oordeelt.

Want schryft de meergemelde Heer Missionaris *Boeving* in zyne dikwyls aangehaalde Curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten *p. 7.* met zeer duidelyke woorden aldus: *Ten twede geloven zy, dat 'er een Duivel is, die aan hen quaad doet, en voor wien zy te vrezen hebben. Zy noemen hem in hunne taal Tucqua*; ('t welk echter niet uitgesproken moet worden, zoo als het daar staat, maar met een tongslag *Touq̃uoa*) *iemand vertelde, dat eenigen onder hen denzelven hadden gezien, en dat hy over het lyf heel leelyk, ruig en hairig was en voeten en een kop als een paard had, en in 't wit gekleed was.*

Boevin[g] meld dat z[y] een Duivel gelove[n].

Dit laatste voorgeven van den Heer *Boeving* heb ik nooit van hen gehoort, schoon ik veel en lange jaren met hen omgang gehad heb. Dog geloof ik zeer wel, dat hem

hem zulks geduurende deszelfs kort verblyf van deze wonderbaarlyke menschen voor de waarheid verkoft is; want als 'er iets zekers aan was, zoo verbeeld ik my, dat het ook wel door den een of den andere voor myne ooren zoude gekomen zyn; ten minsten zouden my die in het land zelfs wonen niet bedrogen, of zulks voor my verborgen gehouden hebben, om dat ze in andere zaken heel openhertig waren, en niet zyden dat niet met de waarheid overeenquam, indien ik het recht gade sloeg, te meer om dat zy zich veel eerlyker ontrent een Europeaan gedragen, als gene die onder de Christenen zelfs wonen.

Om echter weder op dezen kleinen Kapitein te komen, moet ik zeggen, dat wanneer men hen vraagt, hoe het dan komt, dat daar zy immers de menschen, die hen goed doen, eer aandeden en dankten, zy niet veel meer den Groten Kapitein eerden en dankten, welke aan hen alles goed deed? als den anderen kleinen, welke aan hen toch maar quaad deed? zoo antwwoorden zy niet, zoo als de Heer *Boeving* l. c. p. 6. wil, *dat zy zulks ook deden*, maar zy verklaarden zich aldus: *Zy wisten niet, waarom zy zulks deden; maar nochtans was aan hen van hunnen vorouders vertelt, dat hunne gemelde voorouders zoo schrikkelyk tegen deze Groten Kapitein hadden gezondigt, dat hy hen en hunne nakomelingen het hart zoo zeer had verhart, dat zy hem nu niet meer recht kennen, en ook niet meer eeren of dienen konden.*

Waarom y den klei- ën Kapi- ein meer ls den Groten ee- ren en vrezen.

Als ik nu dit antwoord vergelyk, met het geen hiervoren in het XXV. Hoofdstuk van hunnen oorsprong gezegt is, en die beide met elkander vergelyk, zoo schynt het andermaal, als of zy door de voorgewende overlevering van den val der eerste ouders in 't Paradys naricht hebben; zy zyn dan afkomstig van de Joden, 't welk zeer waarschynlyk is, of van andere Natien of ook wel van velen te gelyk; het is maar verwonderenswaardig, dat deze Leere, schoon door lange omwenteling van tyd, zeer verduistert, en door vele bygelovige en zeldzame meningen verbastert nog zoo duidelyk en handtastelyk zonder schrift of letters onder hen heeft konnen voortgeplant worden.

De Schry- er meent at de Hot- entotten an den val er eerste uders, oor de o- erlevering aricht be- omen ebben.

Wanneer ik den Lezer echter myne gedachten recht openhertig zeggen zal, zoo komt het my voor, als dat hunne Voorouders moeten Joden geweest zyn, aan de welken vervult is, 't geen God *Deut.* XXVIII. 64 gedreigt heeft: *De Heer zal u verstrojen, onder alle Natien, van het eene einde der waereld tot het ander, en gy zult aldaar andere Goden dienen, die gy niet kent, nog uwe Vaders, Hout en Steenen.* Conf. Esaiæ VI. 9. 10. Act. XXVIII. 26. En deze zyn of ten tyde der Babiloonsche gevankenis in Egypten, en van daar wanneer de Babiloniers in Egypten gekomen zyn, weder verder gevlucht, tot dat zy eindelyk aan de Kaap aangeland zyn: Of wel zyn dezelve ten tyde van de Roomsche overvalling allen wederom verstrooit, en hebben zich weder van tyd tot tyd vergadert, en uit de aangebore natuur der Joden tot vryheid, zich zamen gerot, en het land zoo lang door getrokken, tot dat zy eindelyk een zekeren plaats gevonden hebben, alwaar zy zich met hunne woningen ter neder laten en verder uitbreiden konden.

Wanneer men eindelyk aan hen vraagt waar mede zy dan dezen Kapitein, die hen niet dan quaad doed, eeren en dienen? zoo schynen zy de boven aangehaalde woorden van *P. Tachart l. c. p.* 96. te bekrachtigen, door dien zy zeggen, dat zy zomtyds hem ter eere een schaap, zomtyds een vetten

Hoe zy den quaden Kapitein eere aandoen.

ten os ſlaan, na dat zy konnen merken, dat hen een groot ongeluk boven het hoofd hangt. Het vet, zeggen zy wyders, nemen zy en ſmeren zich daar mede; met het vleeſch onthalen zy elkanderen, eeten het op, en maaken zich, om dat deze boze Kapitein verzoent is, onder elkander vrolyk. De oorzaak, dat zy dit doen, was, om dat het onder de Hottentotten altyd zoo de manier en in gebruik geweeſt was. Edoch dat dit dieper wortels heeft, als zy zich jegens de Europeanen wel laten verluiden, en op die van hen verrichte offerhande ziet, waarontrent zy andermaal met de Joden overeenkomen, zal in 't vervolg klaar getoont worden, wanneer van hun offeren als insgelyks een ſtuk van hun Godsdienſt zal gehandelt worden.

Zy ſtellen een goeden en een quaden God.

Hier door dunkt my, blykt klaar genoeg, dat zy twee Goden, eenen goeden en eenen quaden God ſtellen; waar van zy den eenen maar met danzen en zingen, en den anderen, met ootmoed, vrees en eer dienen; aan beide echter te gelyk, zoo als in't vervolg klaarder zal aangewezen worden, met offeren en vee ſlaan, enz. ten dienſte ſtaan moeten. Waar door de oude *Manichæen* van gedachten geworden zyn, ook eenen quaden en goeden God te erkennen en te bekennen, zulks is niet zoo wel uit hunne ſchriften te zien, als dat het geloofwaardig is, dat zy zulks uit de grondregels der oude Heidenen moeten gezogen hebben, en in de Chriſtelyke Kerk hebben willen invoeren. Edoch ik laat hier van een iegelyk en in 't byzonder de Lezer zyne vrye gedachten, en laat hem alles verder zelf overwegen.

Eeren meer dan twee Goden, daar onder ſekere Inſecte.

Ondertuſſchen zal ik my maar bemoejen, den Lezer verder voor te ſtellen, hoe deze Hottentotten de andere Heidenen naäpen, en nog meer als deze twee Goden eer aan doen, ſchoon, zoo veel my bewuſt, tot nu niemand een woord melding daar van gedaan heeft; wordende namelyk in dit gevonden een zekere inſecte of ongedierte byna zoo lang als een vinger van een klein kind en ook zoo dik, 't welk acht voeten en op het hoofd twee hoorens nevens twee vleugels heeft; op den rug is het groen, met rode en witte ſpikkeltjes, aan welke inſecte zy eene godheid toeſchryven; weshalven zy, zoo dikwyls als zy het zien, en wel voornamentlyk als het in hunne Krall komt, en op den een of den anderen gaat zitten, zodanig een goddelyke eer aan doen.

Deze inſecte hebbe ik lang niet weten te noemen, om dat ik het nooit gezien heb, en ook om dat ik het nooit heb konnen geloven, dat zy zulke ſlechte dieren godlyk zouden vereeren, ſchoon ik daar van dikwyls had horen ſpreken; tot dat eindelyk de voortreffelyke Heer *Johan Wilhelm de Grevenbroek*, een man van byzondere bequaamheid, verſtand, en wetenſchap, die verſcheide voorname Ambaſſadeurs, en eindelyk hier ook de Illuſtre Compagnie als Secretaris Politicq heeft gedient, my door zyne Annotatien geleert heeft, welke hy insgelyks gedurende zyn verblyf alhier van de Hottentotten gemaakt heeft, dat deze inſecte namelyk eene zoort van kevers was. Na dat ik echter zelf het geluk gehad heb, het zelve te zien, moet ik bekennen, dat het wel niet na de Europeaanſche kevers of zoogenaamde Goude Torren of Horentorens gelykt, edoch weet ik het zoo weinig anders te noemen, als de gemelde Heer *de Grevenbroek*.

Zoo dra, zeg ik, als dit ongedierte in hunne Kralen komt, van welkers uiterlyke geſtalte en gedaante op een andere tyd zal worden gemeld, zoo vereeren zy het niet alleen, als hier voren gezegt is, hoewel de Godsdienſt zoo lang niet duurt, en zy alleen-

lyk

EERBEWYS DER HOTTENTOTTEN AAN EEN SEKER INSECTE.

Phelps inv. et del.

lyk eenige uuren met zingen en danzen doorbrengen, maar zy bestrojen het ook met poejer van het kruid, 't welk zy *Buchu*, en de *Botanici Spiræam* noemen, waar van op zyn plaats gehandelt is. Daarenboven word dit beestje niet alleen, maar ook de gantsche binne plaats van de Kraal daar mede bestrooit, wyl zy de vaste hope hebben, dat het zelve wat goeds met zich brengt, of betekent.

[H]oe zy dit [on]gedierte [ve]reeren.

En om hunne dankbaarheid jegens het zelze te bewyzen, voor de genade, van hen in hunne Krale te bezoeken, slaan zy als een offerhande twee vette schapen, en noemen deze plegtigheid *Anders maakum zoo*, 't welk zoo veel betekent, als dat zy nu tot andere menschen gemaakt zyn; zich verbeeldende, *dat door dit doen hunne zonden vergeven zyn*, of om zich van hunne woorden te bedienen, zy zeggen, *wy geloven dat wy voortaan altyd goed en geen quaad meer doen zullen.*

Offeren [aa]n het zelve.

'Zou dit nu wederom niet na der Joden instellingen en offer ruiken? Mynes oordeels is aan hen alleenlyk het slaan van het offer-dier by gebleven, de wyze echter, hoe en wanneer, en by welke gelegentheid een verzoen-offer geschieden moet? door de lengte der tyd verloren gegaan en in vergetenheid geraakt, te meer door dien zy niet uit Joden alleen maar uit velerhande natien bestaan konnen, uit dewelke de eene deze en de ander gene zoort van Godsdienst gewoon geweest is, waar door zy allen de rechte vergeten, en alleenlyk de schil behouden hebben; en zich hebben verstaan, om uit alle oude en verscheide gebruiklykheden eenerlei aan te nemen, en dezelve te volgen.

[D]e Schry[v]er meent [da]t zulks [va]n de Joden af[k]omstig is.

Het zy hier mede hoe het wil, wyders is echter gewis, dat wanneer het gemeld ongedierte op iemand van hen in de Kraal komt zitten, en op zyn lichaam rust zoekt, dezelve een onbedriegelyk en onfeilbaar heilig man zyn moet, wien zekerlyk alle zonden vergeven zyn; want, zeggen zy, dit beestje heeft den man aangewezen, die onder ons heilig is. Derhalven slaan zy in zulk een geval in plaats van de twee bovengemelde schapen als een dank-offer hunne vetsten os, dien zy onder den gantsche troup hebben. Met deszelfs darmen en daar aanhangend vet, zoo als ook met het net vereeren en cieren zy dezen Heilig, doordien zy hem het net zoo warm om den hals hangen, wanneer zy het alvorens met de gemelde *Buchu* braaf gekruid, en als een strik dicht in elkander gedraait hebben.

Wat zy [doe]n als dit [on]gedierte [op] een van [h]en gaat zitten.

Dit net moet de aangeweze Heilig aan den hals dragen, tot dat 'er een stukje meer aan is, het stinkt zoo veel het wil, of wel, tot dat dit beestje andermaal in de Kraal komt, en op iemand anders gaat zitten, wanneer alle deze plegtigheden op nieuw verricht worden, en als dan is aan den eersten Heilig geoorlooft, zyn stinkent net, 't welk hy nacht en dag om den hals heeft moeten hebben van zynen hals te doen, en met het nog daar aan zynde vet zyn Cros te smeren, of anders zyn lichaam zelf te balzemen.

Daarentegen worden de darmen nevens het daar aan hangend vet aan hem niet eer ter hand gestelt, voor dat zy den drek alvorens met de vingers daar uit gedrukt, de zelve gekeert en wel gespoelt hebben, van dewelke hy zich eene maaltyd klaarmaakt, en ze nuttigen mag. Zy allen slaan op hunne wys den os, gelyk in 't vervolg breder zal gemeld worden; trekken hem de huid over het hoofd af, en koken het vleesch, waar mede zy zich vrolyk maken, zonder dat dees Heilig wyders eenen beet daar van te eeten krygt. Het nat is voor de wyven, 't welk zy genieten, en zich nevens de mansperzonen vrolyk maken. Komt

Wat men doet als het op een vrouws-perzoon komt zitten.

dit ongedierte echter op een vrouws-perzoon zitten, zoo word zy tot een Heilige verklaard, en de boven gemelde plechtigheden worden verricht; dog met dit onderscheid, dat de vrouwen het vleesch nuttigen, en dat de manspersonen daarentegen met het nat moeten genoege nemen.

Wie zou in Europa konnen geloven dat zulke ongereimdheden in de waereld gevonden zoude worden? ten zy men van anderen wist, dat zy nog wel slechter Goden verkozen hebben, schoon de Dienaars juist niet zoo morssig en smerig waren. Ik zoude zekerlyk zelf al een weinig beschroomt geweest zyn, aan diergelyke vertellingen geloof te slaan, als ik niet oog-getuige geweest was, en verscheide malen gelegentheid gehad had om zulks te zien; daar benevens vind ik my schier genoodzaakt daar van eene geschiedenis te beschryven, die klaar aan den dag zal leggen, dat zy dit Beesje of zelf niet mogen doden, of mogen gedogen, dat van anderen gedood word.

Geval ontrent dit ongedierte.

Zeker Vry-Burger, genaamt *Hendrik Muller*, geboortig uit Duitschland, heeft een Landgoed, ontrent vyf of zes mylen van hier, waar ontrent eenige Hottentotten wonen, die eenig vee hebben, hebbende aan dezelven de vryheid gegeven hun vee nevens het zyne op zyne in bezit hebbende landeryen te wyden. Ter zelver tyd hadden zy eens het geluk, gelyk zy zich verbeelden, dat dit ongedierte of kever in hunne Krale quam, en wanneer een zoon van den gemelden Vry-burger, genaamt *Johannes Muller*, het zag, zocht hy het te vangen, om dat het zoo fraai van kouleur was, en ook om beter achter hunne zotte dingen te komen.

Wanneer de Hottentotten zagen dat hy het gevangen had, waren zy bezig om aan hem de behoorlyke eer te bewyzen, en den schuldigen dienst af te leggen, en zy begonden vervaarlyk te roepen, *Hachalze, Muatze, wat maakum zoo?* dat is: *Hoort eens, kykt eens, wat wil die daar doen?* De zoon van den gemelden Vryman, wanneer hy dit hoorde, vraagde hen, schoon hy wel verstont, wat zy in hunne taal tegens elkanderen spraken, wat zy met dit elendig schreeuwen hebben of zeggen wilden? waar op zy aan hem in gebroken Hollandsch te verstaan gaven, *dat hy het niet doen moest, en dit beestje, aan hen zoo zeer welkom in hunne Kraal, niet moest vangen.*

Wanneer zy echter zagen, en uit zyne minen bemerkten, dat hy daarom niet gaf, maar het beestje zelfs doden wilde, zeiden zy tot hem, *gy dit Beest fangum zoo, en nu dood maakum zoo, is dat braa, wagtum ons altemaal daar van loopum zoo.* Zou gy het Beestje zoo vangen, en nu zoo doden, is dat wel gedaan, ziet zoo gy het doet, lopen wy allen hene. Vermids hy het Beestje in de hand had, en daar mede speelde, baden zy hem ten laatsten zeer instandig, dat hy het toch weder wilde laten vliegen en niet doden, *want zeiden zy indien gy het dood, zoo zyn wy allen ongelukkig.*

Zoo dra hy aan hen beloofde, dat hy het beestje zonder letzel zoude laten vliegen en niet doden, waren zy wederom zeer vergenoegt en wel te vrede; en als zy zagen, dat hy zyn woord gestand deed, deden zy aan het zelve de gewoonlyke eer, en maakten zich van het geslacht schaap, konnende zy uit armoe geen twee slaan, vrolyk; aten allen, om dat het op niemand van hen had gezeten, en lieten niets daar van over tot den volgenden morgen.

Waar… zy dit be… je niet w… len laten vangen … doden.

Misschien zal de Lezer begerig zyn, om te weten, waarom zy dat Beestje niet willen gevangen, veel minder gedood hebben? Hier op zal ik dienen het geen van de

de Hottentotten zelf heb konnen vernemen; namelyk zy zeggen, dat het aan hen ongeluk brengt als het gevangen word, en als het in hunne tegenwoordigheid ſterven moet, zoo moeten zy allen of hun vee door wilde dieren verliezen, of zelf ſterven, 't welk zy door lange ondervinding genoegzaam geleert hadden.

De Schry- r heeft g te ver- efs be- beit om n van ze dom- d af te engen.

Dit alles wat van de vereering van dezen kever is gezegt, is wel een van de eenvoudigſte en blindſte ſtukken, die men aan de Hottentotten bevinden kan, en echter zyn zy daar op zoo zeer gepikt, dat zy liever wat anders zouden willen doen dan deze godsdienſtige inſtelling varen laten: En ſchoon men hen, gelyk ik dikwyls gedaan heb, de ongereimdheid van deze Afgodendienſt blood uit het licht der natuur, voorſtelt, en ze op een beter weg zoekt te brengen, waar door zy met 'er tyd tot de ware kenniſſe Gods zouden konnen geraken, is echter alles vergeefs en zonder vrucht, of zoo men zegt, moeite en koſten verloren; weshalven ik ook niet kan zien, hoe de Tranquebaaarſche Prooſt, de Heer *Ziegenbalg* het aanleggen wilde, om deze blinde Heidenen met minder moeite, achtervolgens zyn eige zeggen, *vid. l. c.* van zyne reisbeſchryving *p.* 9. tot bekeren te krygen.

Nu zal ik met myne vertelling voortvaren, en ſchoon de Goden der Hottentotten, voor zoo veel die tot nu in Europa hebbe konnen te weten krygen mynes bedunkens, duidelyk genoeg afgeſchildert, en ook van hunnen Godsdienſt een genoegzame beſchryving gevolgt heb, zoo zeg ik echter, dat hier mede nog niet ten einde hebbe konnen komen, voor zoo veel hunnen Godsdienſt betreft, maar dat 'er nog veel zaken ontbreken, die hier gemeld moeten worden.

Dienvolgens zal ik voor alle anderen verder aanwyzen, hoe zy na myn oordeel, ook met zodanige Chriſtenen overeenkomen, welke als zy maar horen, dat 'er een mirakel of wonderwerk is geſchied, of aan dees of genen wat goeds gebeurt is, ten eerſten bedacht zyn, hoe zy ter eere van zodanig een, een Kapel oprechten, en de gene die daar verby gaan, tot verrichting van hunne aandacht daar in lokken zullen. Ondertuſſchen hebben de Hottentotten zulke Kapellen of Tempels niet, met menſchen handen gemaakt, maar in hun gemoed zodanige plaatzen, welke zy daarom voor heilig houden, om dat hunne Voorouders aldaar grote weldaden genoten hebben.

Hottentotten hebben eenige plaatzen die ze voor heilig houden.

Zodanige plaatzen zyn echter gene donkere gaten, gelyk de meergemelde Heer *Vogel* in zyne Reisbeſchryving *p.* 73. met deze woorden zegt: *Zomtyds* zegt hy, *heeft men ze ook wel in donkere hollen aangetroffen, alwaar zy onder het klappen in de handen met den mond iets prevelden, 't welk echter niemand van de Europeanen geweten heeft, wat het was.* Maar het zyn liever woeſte, vrye en zichtbare plaatzen, en de meeſte heuvels, langs eenige rievieren, welke hier en daar in het land leggen.

Hoe zy daar hunne aandacht verrichten.

Door dien zy nu alles by overlevering hebben, gelyk reeds dikwyls gemeld is, zoo houden zy deze plaatzen voor zoo heilig, dat zy nooit zulken woeſten oort of heuvel zullen verby gaan, zonder eenigen dienſt aan den Heilig te bewyzen, die na hnnne mening dien oort bewoont, en reeds aan verſcheide van hen grote weldaden bewezen heeft; en wel voornamelyk danſſen zy een weinig op die plaats rondom, terwyl zy ſtil zingen; zomtyds klappen zy daarenboven ook wel in de handen, of gaan op die plaats een weinig zitten, hullen het hoofd met de Cros en zingen een liedtje; alles echter na dat zy menen, dat de

Heilig

Heilig verdient, of dat de tyd en gelegentheid en ook veeltyds het weer hen toelaat.

Als men hen vraagt, waarom zy zulks doen, lachen zy 'er om, als of men het wel zelf zoude raden konnen; en zy weten gene andere rede by te brengen, als reeds gemeld is. Wanneer men echter inftantig verzoekt, om meer onderrechting hier ontrent te geven, zoo worden zy moejelyk, en zeggen niet anders, *als dat zulks de manier der Hottentotten is.* Komt men eindelyk iemand op frisſche daad aan te treffen, die een goede luim heeft, en aan wien men, eer men fpreekt, een pyp tabak of een glas Brandewyn geeft, als men het juift by zich heeft, zoo zeggen zy met vele omftandigheden, wat aan hen of aan hunne voorouders aldaar goeds wedervaren is, en dat zy deswegen tot dankbaarheid nog altyd danken en zingen, fchoon zy niet weten, wie het is, van wien zy dat goeds ontfangen hadden.

Zeker Hottentot, genaamt *Kamma*, dien ik op de gemelde wys ontmoete, en met een pyp tabak lokte, heeft my verteld, dat hy daarom op den heuvel danfte, om dat hy des nachts daar eens geflapen hebbende van een Leeuw, die dicht by hem quam, niet opgevreten was, en welken Leeuw hy des morgens, wanneer hy ontwaakte naauwlyks 20 fchreden van hem nog had zien leggen; en vermids hy zich verzekert hield, dat een Heilig daar moeft zyn geweeft, die hem befchermt had, zoo kon hy plichtshalve die weldaad niet vergeten. Welke rede ik my wel liet welgevallen, dog wees hem met eenen op God, en de befcherming zyner Heiligen; maar na lange woordewisſeling, en als hy de pyp gerookt had, fprong hy op, en liep weg, zeggende: *Kamme niet verftaan*: 't welk zoo veel zeggen wil, *als ik kan zulks niet verftaan.*

Zedel[ijke] van den Schryve[r]

Zouden nu de Chriftenen niet andermaal door de Hottentotten befchaamt worden gemaakt, welke uit een blinden yver den onbekenden God voor zyne beweze weldaden danken, en die nooit vergeten, daar een Chriften, die nochtans wel weet, dat hy alles goeds en volkome gaven van boven van den Vader des Lichts ontfangt, echter dezelve zoo haaft en fchandelyk vergeet, en naauwlyks eens daar voor dankt. Edoch ik zal zulks met ftilzwygen verby gaan, en nog verder zeggen, dat wanneer de Hottentotten door een diepe rivier zullen gaan, en wel voornamelyk als ze fterk ftroomt, zy dat ook niet doen, eer en alvorens zy zich met het water befprengt, en hun voorhoofd met het zand of flyk van den oever befmeert hebben.

Wat [de] Hotten[tot]ten doe[n] als zy d[oor] een wat[er] gaan wi[llen]

De oorzaak daar van, zoude na hunne mening deze zyn, dat zy door het befprengen, met water, zich met een gezucht denzelven aanbevelen, en bidden, dat het zelve hen geen quaad toevoegen mag. Het voorhoofd beftryken zy met het zant of flyk van den oever, om dat het hoofd mag ligt worden, en altyd boven en nooit onder het water komen; om dat zy wel weten, dat alle leden onder het water zyn konnen, maar het hoofd onder het zelve niet beftaan kan. Ik heb wel grote moeite gedaan, om een betere oorzaak van hen te vernemen, maer te vergeefs, en derhalven kan ik 'er ook gene betere melden.

Befluit v[an] dit Hoo[fd]ftuk.

Daar zouden nog wel veel ftukken overig zyn, die tot hunnen Godsdienft zouden konnen en moeten getrokken worden, maar ik zie, dat de gene, die daar van reeds zyn ter nedergeftelt, meer tyd vereifchen om ze te lezen, als ik my verbeeld had. Edoch vermids ik bemerk, dat de materie my altyd onverziens en onder de hand aangroeit, zoo moet ik voor dit-

ditmaal hier mede besluiten, en het overige tot een nadere gelegentheid sparen; den Lezer ondertusschen verzekerende, dat'er nog fraaje materien zullen voorkomen, waar van hy zeer weinig zal hebben gelezen, schoon hy nog zoo veel Reis-Beschryvingen doorsnuffelt heeft.

XXX. HOOFTSTUK.

Van het offeren der Hottentotten, of (gelyk zy het gewoon zyn te noemen) van het Anders maken; als mede van de uitsnyding der Testiculi.

Men kan eigenlyk niet zeggen wat door het Anders maken verstaan word. Aan alle manspersonen word een Testiculus *uitgesneden. De Schryver verhaalt wanneer het zelve geschied. Als mede op welke wyze. Wie en hoe men de* Testiculus *uitsneid. Wat verder voor en na de operatie geschied. Hoe de wonde weder toegenaait word. De Patienten lyden zulks geduldig. Worden na de operatie met vet gesmeert en met pis gewassen. Hoe de gantsche operatie besloten word. Wat met het geslacht Schaap gedaan word. De wyven krygen het vet daar van, waar mede zy zich vrolyk maken. Wat zy op den volgenden dag doen. Welk een vereering de Oude Heer krygt. De Hottentotten spreken verscheidentlyk over de oorzaak en tyd dezer uitsnyding. Verscheide meningen eeniger Schryvers daar van. Des Schryvers mening. Ontdekt de ware oorzaak hier van. Waarom de Hottentottinnen geen onbesneden toelaten. Wat de Schryver hier uit besluit. De Troglodyten hebben zig besneden. Wat van de Hottentottinnen is aan te merken. Wat verder waar te nemen is als de Hottentotten trouwen willen. Zy moeten zich tot een man laten maken. Verscheide plechtigheden worden verhaalt. Hottentotten slaan haar moeders. Wat van het woord* Kutscire *aan te merken zy. Hoe een beschimpte wederom eerlyk gemaakt word. Waarom de gantsche Kraal zomtyds anders maakt. Hier toe moet een nieuw huis gebouwt, een os geslagen en in vrolykheid verteert worden. Of deze Ceremonie van de Joden afkomstig is. Dronkenschap is een schadelyken laster. Hottentotten moeten anders maken als zy van woning veranderen. Ook als de schapen dol worden. Wat verder hier ontrent aan te merken zy. Zy maken ook anders als zy hunne schapen door den rook jagen. Wat verder hier ontrent aanmerkens waardig zy. De oorzaak van dit hun doen. Waar dat zulke gewoonte uit ontstaat. Om welke oorzaken meer de Hottentotten anders maken.*

DOor dien de Godsdienst der Hottentotten, of het geen zy eigentlyk daar onder rekenen, laatst in een eenig Hoofdstuk niet heeft konnen worden gebragt, alzoo die materie te wydlopig was, en te veel tyd vereischte, zoo hebbe in het einde van het vorig Hoofdstuk belooft, het overige, zoo dra de gelegentheid zich daar toe aanbieden zoude, daar nevens te voegen; en vermids dezelve nu aan de hand komt, zoo ben ik van voornemen, om het beloofde na te komen, en te tonen, dat niet te vergeefs hebbe gezegt, dat'er nog verscheide curieuse materien zouden voorvallen, welke niet zonder byzonder nadenken zouden konnen gelezen worden.

Diensvolgens moet de Lezer en als voor af weten, dat de Hottentotten alle deze en nog te verhandelende gebruikelykheden met den algemenen naam van *Anders-maken*, dopen. Wat zulks echter wil betekenen, kan men niet weten,

Men kan eigentlyk niet zeggen wat onder het Anders maken verstaan word.

ten, voor en aleer men ieder materie hoort vertellen, of de behandeling zelf bywoont, zoo als ik gedaan heb, en als dan besluiten, dat het dit of dat betekenen moet.

Dit als voor af gezet, komt voor alle anderen voor, dat zy *Andersmaken*, wanneer aan de mansperzonen een *Testiculus* of bal uit het zakje gesneden word, 't welk alle mansperzonen ondergaan moeten. Ik heb eenige hondert van dezelven gevisiteert, en bevonden, dat zy niet meer dan een bal of *Testiculus* alleen hebben. Daarbenevens twyfelt ook niet een Schryver daar aan, die maar iets van hun geschreven heeft, alzoo men by allen, en in 't byzonder by de nieuwen, voor zoo veel ik gelezen heb, deze uitsnyding zal aangetekent vinden.

Edoch wegen den tyd, wanneer zulks zoude geschieden, en de wyze hoe zulks volbragt word, zoo als ook de oorzaak, waarom dat gedaan word, is by de Reizenden een zonderling verschil, en zegt de een zoo, en de ander zoo; derhalven heb ik raadzaam geoordeelt, de veranderlyke meningen eerst kort na elkanderen aan te halen, en daar na uitvoerlyk te zeggen, wat ik bevonden heb, werklyk en in der daad waar te zyn, en veelmaals gehoort, gezien, en in myn byzyn waarachtig erkent hebbe.

Saars bericht.

Wat den tyd aanbelangt, wanneer dees uitsnyding geschieden zoude: *Saar* meld in zyne vyftien jarige Oost-Indische krygsdiensten *pag.* 157. dat het in de jeugd geschied, wanneer hy zegt; *Zy rapen hun Schaapvel op, om te laten kyken, hoe zy gestelt zyn, als aan wien in de kindsheid de linker Testiculus uitgenomen word.*

P. Tacharts bericht.

P. Tachart in zyne Siamsche Reize pag. 102 is van dezelve mening, wanneer hy zegt: *De mansperzonen maken zich in de jeugd tot half gesnedenen.* En de veelmaals aangehaalde Deensche Missionaris *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten stemt insgelyks met deze beiden overeen, wanneer hy zegt *pag.* 9. *Aan ieder knaap word in de jeugd, de linker Testiculus uitgesneden enz.*

Boe[vings] beric[ht].

Ook is de Heer *Johan Wilhelm Vogel* van het zelve gevoelen, wanneer hy in zyne Tienjarige Oost-Indische Reize *pag.* 70 zegt: *De mansperzonen laten zich in hunne jonge jaren een Testiculus uitsnyden.*

Vog[els be]richt.

Wa[t de] Schry[ver] tegen [dit] bericht heeft [in te] breng[en].

Edoch wanneer zy het woord Jeugd voor het eerste, derde, vierde, vyfde of zesde jaar willen nemen, zoo zullen zy van my gene toestemming krygen. Want niet tegenstaande de kinderen gantsch naakt gaan, en niets voor hunne schamelheid hangen, om dezelve te bedekken, zy mogen jongens of meisjes zyn, of zoo als de Hottentotten zeggen, een *Mannen-Boy* of een *Vrouwen-Boy* zoo weet ik my echter niet te bezinnen, dat ooit een kind van zulke jaren heb gezien, 't welk die operatie reeds uitgestaan had, schoon ik zoo lang ik hier ben geweest dagelyks byna eenige hondert van dezelven gezien en met oplettenheid gade geslagen heb.

Wanneer zy het woord jeugd voor het 8. of 9. jaar nemen, en willen, dat de uitsnyding als dan eerst geschied, zoo zullen zy veel nader tot de zaak komen, en meer toegevallen worden, alzoo ik reeds overlang in een ander bericht aan den hiervoren gemelden Hooggeleerden Heer *Georg Alexander Leopold*, mynen Hoogwaarden Weldoender, en zeer geëerden Vriend gedagtekent den 2. Maart 1708 van dezelve mening geweest ben, wanneer ik gemeld heb, dat aan alle mansperzonen 8 of 9 jaren oud en ook wel ouder, de linker Testiculus uitgesneden wierd.

Na dat ik echter, gelyk ik voorheen gezegt heb, de gelegent-

gentheid en vryheid bekomen heb om my zelven onder hen te begeven, en zoo wel deze als andere behandelingen als van dichte by te beschouwen, en dezelve by te wonen, zoo heb ik waarlyk die zaak grondiger ondervonden, en derhalven niet qualyk gedaan, dat toenmaals daarnevens heb gevoegt dat zulks ook wel geschiede aan zodanige die reeds ouder dan 9 jaren geworden zyn, hebbende die operatie verscheide malen zien doen, aan de genen, die hunne manlyke jaren volkomen bereikt hadden, en zal genoeg zyn, een exempel alleen aan te halen van een Hottentot, welkers Hottentottische naam my jegenswoordig niet te binne schiet, dog die van en onder de Christenen Jan genaamt wierd, aan den welken zulks eerst in het 18. of 19. jaar verricht is, gelyk ik zelf gezien heb.

Wanneer die uitsnyding geschied. Hier uit volgt dan, dat deze uitsnyding wel aan geen tyd bepaalt is, maar dat die zoo wel aan kinderen van 8 of 9 jaren dan aan manlyke perzonen verricht word; dog dat zulks aan kinderen, welke het 8 of 9 jaar nog niet bereikt hebben, nooit geschied. Wie het echter doet, en op wat wys het geschied, zoo als ook hoe de gene genoemt word, die zich tot die uitsnyding laat gebruiken, weet ik niet, dat by een van de Reizigers ooit gevonden, of in hen gelezen heb, schoon zy allen te zamen, en in 't byzonder de nieuwen, van deze uitsnyding gewag maken.

Indien de Lezer echter aan my verlof geeft, dat ik zulks doe, en my als een ooggetuige, die daar by geweest is, en alles gezien heeft, geloven wil, zoo maak ik geen zwarigheid, de gantsche zaak met alle deszelfs omstandigheden te beschryven; want ik weet wel, en hou my zelven verzekert, dat het niet qualyk zal worden geduid, als ik my zomtyds de zaak natuurlyk voorstel, en my van eene uitdrukking bedien, die niet al te hoflyk voorkomen mogt; alzoo vele omwegen, te nemen, en spreekwyzen te gebruiken, die by de Welsprekers in zwang zyn, verduisteren veeltyds eene en voor al zulke onbekende zaak meer, dan dat zy dezelve een licht byzetten zouden. Derhalven zal best zyn, natuurlyke dingen natuurlyk voor te stellen, achtervolgens het oud en bewust spreekwoord: *Naturalia non sunt turpia.*

Wie en hoe men de Testiculus snyd. Met dit beding moet de Lezer weten, dat zoo dikwyls als een zodanige operatie geschieden zal, de gene, aan wien de *Testiculus* zal worden uitgesneden, van de anderen en reeds gesneden Hottentotten, om dat de kleine en ongesnede Hottentotten gantsch niet by de operatie zyn mogen, ruglings op de vlakke aarde gelegt, en aan hem de handen en voeten uitgestrekt, en ver van elkanderen gespannen worden, en eindelyk met strikken van biezen, of van diergelyk taai kruid gemaakt, gelyk de kuipers tot de vaten gebruiken, vast word gebonden, dat hy zich in die gedaante al zoo weinig kan bewegen als een misdadiger die op het kruis word gebonden, om gerabraakt te worden.

Deze strikken maken zy alle zelf, en wel zoo goed, sterk en hecht, en ook zoo wel gedraait, als een Lyndrajer in Europa die zoude konnen maken, gelyk op een anderen tyd zal gezegt worden. Ondertusschen eer en alvorens de gene daar by komt, die den *Testiculus* uit nemen zal, komen 'er anderen, ook wel de genen, die hem eerst hebben gebonden, hem met de knien op beide de armen en beide de voeten zitten, om zich nog minder te konnen bewegen; een van allen gaat op de borst leggen, om hem ook in die gelegde postuur te houden, en te beletten, dat hy het snyden zie.

Wanneer dit alles geschied is, zoo komt de oude Hottentot, die de operatie doen zal en moet, en als hy alvorens zyn daar toe benodigt mes, 't welk geen scheermes of vlym, maar een gemeen en tot eeten gebruikelyk broodmes is, op een steen wel geslepen en scherp gemaakt heeft, zoo neemt hy den *Testiculus* in de hand, maakt een opening, ontrent anderhalf lid lang, en drukt den *Testiculus* daar uit, dien hy daar na achter niet by de bloed of water of andere vaten, maar aan het end van denzelven door en afsnyd.

Hoe de gene genaamt word die zulks doet.

Deze Hottentotsche Kapoenneerder draagt een byzonderen naam, waar ontrent weder te erinneren is, 't geen hier voren van den *Domine* is gemeld, dat zy hem den ouden Heer tituleren, wanneer hy een zodanige operatie doet. Deze titul is in zulk een grote achting, als onder de Joden die van een beroemden Rabby zyn kan. Hy woont echter of by hen in hun Dorp, of word uit een andere Kraal gehaalt, en verzocht, om die operatie te doen, schoon hy voor het overige even zoo smerig en onwetend is als een van de anderen, en verder ook gene privilegien geniet.

Wat verder voor en na de operatie geschied.

Zoo dra de operatie geschieden zal, en de Patient gebonden word, zoo gaan eenige uit de Kraal, en nemen een der vetste schapen van hem of van zyn Vader, slaan het zelve op hunne manier, en niet zoo als in Europa geschied, gelyk op zyn tyd zal bericht worden. Uit het zelve nemen zy, eer het recht dood is, de darmen nevens het net, en brengen het aan den ouden Heer of Capoeneerder, die van het warme vet, na dat hy *Buchu* en andere goede heilzame gepulveriseerde kruiden daar onder gekneed en gemengt heeft, een kogel maakt, ontrent zoo groot als de *Testiculus* geweest is, dewelke hy in plaats van den uitgesneden *Testiculus* in de opening steekt.

Wanneer nu dit warme en met gemelde kruiden, die byzonder heilzaam zyn moeten, wel doorknede vet in plaats van den *Testiculus* gestoken is, zoo naait de oude Heer zyne gemaakte en hier toe benodigde wonde weder toe; echter niet, gelyk de Lezer zich misschien verbeelden zoude, met een naald met gaarn of zyde, alzoo zy diergelyke instrumenten of middelen niet hebben of gebruiken, maar met een spits gemaakt en als een els geslepen vogel-been, 't welk hare naald is, en met een zenuw van een os, of gemeenlyker van een schaap, die zy uit de rug-graat halen, en als gaarn of zyde van elkander splissen en daar mede naajen.

Hoe zacht dit toenaajen in zyn werk moet gaan, kan men zich licht verbeelden, en hoe ras die operatie geschieden moet, kan een iegelyk by zich zelve ook wel overleggen; ondertusschen is het te verwonderen, dat de Patienten daar by echter zeer geduldig zyn, en ook niet eens zoo hard schreeuwen, alzoo zy weeten, dat na het naajen aan hen de band weder afgenomen en zy in zoo verre weder op vrye voeten gestelt worden, dat zy zich van hunne lichamelyke leden weder bedienen konnen.

Edoch wat kan deze vryheid hen veel helpen, om dat nog de heftige pyn toelaat dat zy hene gaan, nog ook de gantsche operatie daar mede niet verricht is; want zo dra de strikken hem afgenomen zyn, komt de oude Heer weder by den Patient, en smeert hem met het overige vet van de nieren over het gantsche lichaam, zodanig dat hy schier druipt; en vermids hy gedurende het smeren heen en weder beweegt, en ook op den buik gelegt word, zoo is licht te denken, dat de nieuwe pyn in verre gevoeliger moet zyn, dan de eerste.

Daar-

Daarenboven komt eindelyk de gemelde oude Heer, neemt zyn eige *Membrum virile* in de hand, en maakt den Patient over het gantsche lichaam met zyn water nat, zodanig dat hy nu ook zyn eige handen gebruiken, en zich met dit kostelyk Nardenwater als afwassen, en zich van den in het vet ingedrukt drek, rynigen moet waar door hy dan met zyne korte nagels als hooivorken over zyn besmeerd lichaam halen en daar na met de vlakke hand weder gelyk stryken moet.

Hoe de ...tsche ...eratie ...loten ...ord.

En dit is als de laatste zalving, welke hem eens voor al gegeven word, aangezien zy verder niet na hem kyken, of iets anders tot zyne herstelling gebruiken, maar hem laten leggen daar hy legt; tot dat hy zich eindelyk op handen en voeten, om dat hy niet gaan kan, in een huis, 't welk dicht by hem staat, en voor hem nieuw gebouwt is, kruipt, alwaar hy nog wel twee of drie dagen zeer zware pyn heeft: Na verloop echter van dien tyd, recht hy zich weder op, loopt eindelyk weder weg, en gaat overal met zulke vaardigheid door het veld, als hy te voren gedaan heeft; want hy weet uit de veelvoudige ondervinding, dat de gemaakte wonde niet lang ongenezen blyven of hem eenige ongemak toebrengen kan.

Ik hebbe hier voren gezegt, dat zy het niervet uit het geslachte schaap aan den ouden Heer brengen, om een weinig daar van in de wonde te steken, en met het overige den Patient te smeren. Nu dient te weten, dat zy met het schaap zelf aldus leven: Na dat het op haar manier, zoo als in 't toekomende berichten zal, gekookt is, maken zy zich onder elkanderen daar mede vrolyk, zonder dat zy een mondvol of iets aan den Patient daar van geven, die zich alleen met het aan hem versmeert vet voor ditmaal moet vergenoegen, en het eeten aankyken.

Zelfs krygen de wyven niets daar van, als welke nooit met de mans te gelyk en als aan eene tafel, schoon zy gene hebben, eeten mogen, maar zy zyn wel te vrede, wanneer de mans haar het nat daar van laten toekomen, gelyk ook altyd geschied en gebruiklyk is. Voor 't overige, maken zy zich echter even zoo wel als de mans, en als in eene Compagnie; doch niet by elkanderen zittende, vrolyk, danzen en springen, roken tabak of *Dacha*, en gelaten zich over deze welgelukte uitsnyding zeer vrolyk, terwyl de arme gesnedene zich naauwlyks van pyn bewegen kan.

Wanneer zy den gantschen dag en het meeste gedeelte van den nacht vrolyk geweest zyn, zoo komen de mans met het krieken van den dag weder by elkanderen, en bestrojen hun hoofd met *Buchu*, als zy eerst eens gedanst en binnens monds een gebed, 't welk geen toekyker verstaan kan, geprevelt hebben. Daar na smeren zy ook hun lichaam met het vet dat van het gekookt schaap van gisteren overgebleven is, zodanig dat zy blinken en dat het by warme zonneschyn, van het lyf druipt. Wat zy den anderen dag doen.

Op dat echter de oude Heer of uitsnyder den Patient, zacht handele, en op het uitsnyden zelf beter passe, en hem niet lang plage, zoo krygt hy daar voor een zekere beloning welke na de rykdom van den Patient, of in een os, als hy veel vee heeft, en ryk is, of anders als hy arm is, en niet veel vermogen heeft, in een schaap bestaat; na welkers ontfangst hy zich of na zyn huis, als hy in de Krale woont, of na zyn eigen dorp met den os of schaap begeven kan, om dat de anderen na den Patient zien, en alzoo zyne hulp niet meer van noden hebben. Wat de oude Heer voor een vereering krygt.

Dit is alzoo de waarachtige geschiedenis van alles, wat by dier-

gelyk uitſnyden van den linker *Teſticulus* waargenomen word, waar aan alzoo, wyl ik zelf verſcheide malen daar by geſtaan en toegezien heb, in genen dele te twyffelen is. Ik heb ook voorheen zeer velen uit nieuwsgierigheid bezichtigt en ze met een ſtuk tabak of een dubbeltje zoo verre gebragt, dat zy haar *Kul Kroſs* of velletje, 't welk zy voor het *Membrum virile* dragen weg deden, en aan my de volle vryheid gaven, om te zien wat ik maar wilde, en begeerde van hen te weten.

De oorzaak en de tyd van zulke uitſnyding word van de Hottentotten verſcheidentlyk aangewezen.

De oorzaak waarom zy dit doen, en wanneer het geſchieden moet, word van hen zelven verſcheidentlyk gezegt; derhalven is het niet vreemd dat Reizigers dezelve niet op eenerly wyze melden en uitleggen; gelyk dan *Saar* in zyne vyftien jarige Ooſt-Indiſche Krygsdieſten *pag.* 158. ik weet niet, of het voorbedachtelyk of uit onwetenheid geſchied, zoo wel van het lopen der Hottentotten, en van andere eertyds gebruikelyke zeden, zeer goede melding doet, en echter gantſch gene oorzaak daar nevens voegt, wanneer hy ſchryft: Anders konnen zy zeer hard lopen, weshalven 'er ook paarden van Batavia daar zyn gebragt, om een Compagnie Ruiters op te rechten, uit onze Zoldaten, die daar aan de Kaap leggen, om dat zy als Heidens gantſch niet te vertrouwen zyn, alzoo zy allerhande ſchelmſtukken weten aan te rechten.

Verſcheide meningen eeniger Schryvers.

De Heer *Vogel* geeft echter *pag.* 70 deze rede: Op dat zy na hunne mening vaardiger in het lopen mogen zyn; gelyk zy dan, zegt hy wyders, zodanig in het lopen geoeffent zyn, dat een wel berede Ruiter werk genoeg heeft een Hottentot te achterhalen. Van dezelve mening is de Heer *P. Tachart* in zyne Siamſche Reis, *pag.* 102. alwaar hy zegt, dat dit uitſnyden veel hielp om de ſnelheid van het lopen te behouden en te vermeerderen. Daarentegen heeft de Heer *Boeving* van dit lopen drie verſcheide redenen, waar onder de eene het uitſnyden van den linker bal is, wanneer hy zegt: gelyk de wyven heel traag in het gaan zyn, zoo zyn de mans daarentegen van zoo grote vaardigheid, dat zy ſchier een paard gelyk in het lopen zyn. Gaan zy over de ſtraat, te meer als zy iets dragen, zoo ziet men ze altoos op een draf gaan, en ontſtaat wel deze vaardigheid. 1. Uit de lichte kleding. 2. Defectu eens Teſticuli, of ontbrek van een bal. 3. Door het veel ſmeren.

Wat de Schryver hier van oordeelt.

Nu is myn doen wel hier niet, om de oorzaak van het ſnel lopen te onderzoeken, als welke op zyn tyd wel onderzocht zal worden. Edoch kan ik niet nalaten te zeggen, dat ik bezwaarlyk geloof, dat dit de hoofd-oorzaak zoude zyn, dat de Hottentotten zich tot half geſnedenen laten maken, ſchoon ik zeer wel weet, dat zy het zelf zeggen en voorgeven, ja ook zoo ſnel te voet zyn, dat zy dikmaals een Ruiter beſchaamt maken, en een Europeaanſche Hardloper niets tegen hun lopen heeft, vermids zy in de grootſte hitte, die hier vry ſterk en doordringende is, echter onvermoeid lopen, en daar door in 't minſte niet geincommodeert worden.

De ware oorzaak van deze uitſnyding.

De ware en hoofdzakelyke oorzaak echter ſchynt my toe deze te zyn; dat vermids zy achtervolgens hunne wetten, niet by eene Hottentottin konnen of mogen ſlapen, zoo lang zy twee *Teſticulus* hebben, aangezien geen Hottentottin een Hottentot by haar derſt laten ſlapen, zoo lang aan hem de eene *Teſticulus* niet uitgeſneden is, om dat zy, indien zulks ontdekt wierd, voor een hoer zoude gehouden, en ook wel zelfs deswegen dood geſlagen worden. Derhalven gebeurt het dikwyls, voor-

voornamelyk by de armen, dat zy met deze uitſnyding zoo lang wachten, tot dat zy hunne manlyke jaren bereikt hebben, om de koſten niet vergeefs te hebben gedaan, als de jonge ondertusſchen quam te ſterven.

Vaarom Hottentinnen n onbelenen aten.

Dat echter de wyven genen toelaten, ten zy hy maar eenen bal heeft, heeft wederom zyne oorzaken; om dat zy naamlyk anders vrezen, dat zy veel Tweelingen zullen krygen, als dewelke allen groot te brengen, aan haar wederom maar op zekere conditie vergunt is, gelyk zulks in een volgend Hoofdſtuk nader aangewezen en uitgevoert zal worden; want zy zyn behalven dat met het teellid zeer wel verzien, gelyk ik zeer dikwyls gezien heb. Wanneer maar de eene *Teſticulus* onbeſchadigt blyft, zoude de natuur, zoo zy zich verbeelden, niet meer tot Tweelingen contribueren, waar van ik echter de ware eigenſchap niet zeggen kan.

Hier uit moet na myne gedachten onfeilbaar volgen, dat vermids deze uitſnyding niet in de tedere jeugd maar eerſt in het 8. of 9. jaar, merendeels echter in zulken ouderdom geſchied, als een jong menſch zyne manlyke jaren bekomt, en in ſtaat is, om een vrouw wettig by te wonen, zy aan geen zekere tyd gebonden zyn, maar zich na de bequaamheid van een mansperzoon reguleren, en hy in ſtaat geoordeelt word, om te trouwen, 't welk dan eerſt in het 18. of 19. jaar geſchieden kan. Nochtans weet ik ook wel, dat dit Climaat alhier gantſch anders is geaard, als dat van Europa, om dat ik ook vrouwen heb gekent, hier van Europeaenſche ouders geboren, die reeds in het twaalfde jaar getrouwt, en in het dertiende een ſchoon kind ter waereld gebragt hebben; 't welk indien het onder de Hottentotten alzoo gehouden word, zoo is de manlyke tyd haaſt voorhanden.

De Schryver weet niet hoe de Hottentotten tot het uitſnyden van een Teſticulus geraakt zyn

Waar door zy tot deze dwaasheid gekomen zyn, om zich een *Teſticulus* te laten uitſnyden, is niet wel te raden, te meer om dat men niet weet, dat ooit eenig volk in de waereld zulks heeft gedaan. Het is wel bekent, dat de Joden zich laten beſnyden; of nu deze menſchen van de Joden afkomſtig en onder andere Natien geraakt zyn, die miſſchien anders zullen hebben gedaan, zy echter hunne oude wyze van beſnyden vergeten, en in deszelfs plaats, den *Teſticulus* verkozen en daar uit genomen hebben, zoo wel uit vele omſtandigheden, die zy met de Joden gemeen hebben, waar van 'er reeds eenige geſpecificeert zyn, te geloven zyn, dog zal my hierontrent aan het oordeel van mynen Lezer onderwerpen

De Troglodyten hebben zich beſneden.

Zoo is het ook van de Troglodyten en Egiptiers bekent, dat zy zich hebben laten beſnyden; aangezien *Joh. Bohemus l. c. C. 6. p. 57. de legibus & moribus gentium* uit *Diodoro Siculo* L. III. c. 32. het volgende aanhaalt: *Pudenda Troglodytæ omnes velut Ægyptii circumcidunt, his demptis, quos à caſu claudos appellant.* dat is: *Alle Troglodyten beſnyden hunne ſchaamleden zoo wel als de Egyptiers, behalven dien, welke men wegen hun val de Hinkende noemt.* Hoe echter deze beſnyding gedaan en aan welken deel die voltrokken is, blykt uit deze woorden in 't minſt niet; derhalven is wel niet anders te denken, of daar moeten in den beginne ook veel Troglodyten onder de Hottentotten geweeſt zyn, welke deze wys van beſnyding of uitſnyding onder hen voortgeplant hebben; en indien 'er al Joden onder hen zyn geweeſt, gelyk ik uit bygebragte oorzaken het t'eenemaal daar voor hou, zoo hebben zy of hunne oude beſnyding niet konnen voortplanten, ten dele om dat zy met deze gemeenſchap gemaakt en zich tot beter verdediging in een verbond in

gela-

gelaten hebben, en deels ook, om dat zy onder elkanderen zullen getrouwt zyn, waar door dan noodwendig die oude beſnyding heeft moeten uitſterven, en daarentegen deze uitſnyding ingevoert is.

Wat van de Hottentottinnen waar te nemen is.

Edoch ik laat dezeze ſtoffe mynen lezer en anderen verder overwegen; ondertuſſchen zeg ik, dat de Hottentottinnen eerder eene beſnyding of uitſnyding van noden hadden als de mannen, om dat aan deze iets word ontnomen, 't welk zy niet miſſen konnen, waartegen aan gene een mismaaktheid en ſchandelyke lap zoude worden weggeſneden, welke haar tot nu tot wanſchepzels maakt, daar zy anders met andere wyven in Europa gelyk zouden gemaakt worden.

Namelyk men vind een lang en van gedaante als een dikke huid, en aan de boven huid aangegroeit ſtuk vel, 't welk over hare ſchaamte afhangt, en dezelve als van natuur bedekt; welk vel by zommige hoe langer hoe groter groeit, en dikwyls met de jaren toeneemt, dat het veeltyds onder het boven ſtuk vel, 't welk zy *Kull-Croſs* noemen, uithangt, en een afhangende riem gelykt.

Diergelyk heb niet alleen veeltyds gade geſlagen, wyl zy my zulks dikwyls uit nieuwsgierigheid hebben laten kyken, 't welk zy zeer gaarn voor een ſtuk tabak of een andere kleine vereering aan een iegelyk doen; maar *George Andries Schleswieger* heeft het reeds eertyds aan haar bemerkt, gelyk hy zulks in zyne Reisbeſchryving *c.* 4. *p.* 5. aanhaalt, ſchoon hy echter niet wiſt, waar voor hy het zonde houden, te weten voor een ſtuk dat uit hare huid geſneden was, of voor een natuurlyk vel.

Thevenotius in zyne Orientaalſche Reisbeſchryving *Part.* II. *c.* 74. *p.* 497. en anderen zeggen wel dat de Morinnen, Egyptiers, nevens vele andere ook zoo geſchapen zyn, dog dat die alle het zich lieten uitſnyden en ook wel uitbranden, 't welk de gemelde *Thevenotius* voor eene ſuperſtitie houd, daar het echter uit nood, en om een gebrek van de Natuur te verhelpen, geſchieden moet. Wat my aanbelangt, ik geloof het gaarn, om dat 'er niets zoo lelyk en afſchuwelyk wezen kan, als zulk een mismaakt vrouwsperzoon te zien, die, wanneer men de ſmerigheid van een Hottentottin nog daar by voegt, zekerlyk een afſchuuw aan alle vrouwsperzonen veroorzaken moet.

Waar door zulks ontſtaat, en wat de oorzaak zy, kan ik niet weten, nog heb ooit gelezen, dat het by Europeaanſche vrouwen ook zoude worden gevonden; edoch ik verbeeld my, dat zoo als de menſchen, welke in en naaſt aan de *Zona Torrida* wonen, van aangezicht, verf, hair en andere eigenſchappen van de Europeanen en anderen, die ver van dat diſtrict wonen, grotelyks onderſcheiden zyn, zoo konnen zy ook in de andere delen van het lyf en deszelfs eigenſchappen ver van de overigen verſchillen. Voor 't overige wil ik mynen Lezer en anderen den oorſprong, en wat verder daar by zoude te betrachten zyn, laten onderzoeken.

Of de uitſnyding van den Teſticul[us] een zoort van Godsdienſt is.

Vermids nu de uitſnyding van den linker *Teſticulus* zulk een hoogſt noodzakelyk en algemeen werk is, buiten het welk men niet kan of vermag te trouwen, zou het dan niet als een ſtuk van hun Godsdienſt moeten worden aangezien, achtervolgens het welke zy zich wettigen, en in den huwelyken ſtaat begeven mogen? te meer om dat het ſlaan van een ſchaap, 't welk my als een offerhande toeſchynt, daar by komt, en 'er andere zaken geſchieden, die buiten een ſolemnele ceremonie nooit voorvallen. Ik oordeel dat dit uitſnyden van den *Teſticulus*

lus even zulk een hoogwerk is, als by de Joden de besnyding, edoch hier ontrent onderwerp ik my wederom zeer gaarn aan het oordeel van mynen Lezer.

Wat verder waar te nemen is als de Hottentotten trouwen willen.

Zy moeten zich echter niet alleen een *Testiculus* laten uitsnyden, als zy trouwen willen, maar zy moeten ook van de opvoeding van de moeder ontslagen worden, en zich waardig maken, dat zy het gezelschap der mannen bezoeken en met hen omgang hebben mogen. Want gelyk zy de gewoonte hebben, de opvoeding der kinderen de wyven alleen over te laten, zoo dat de man daar mede niets te doen heeft, ten ware dat de vrouw gestorven is, zoo hebben zy ook de manier, die van beiderlei geslacht aan de vrouw over te laten, zoo lang als de zoon nog niet tot een man gemaakt, of tot een man verklaart is; aangezien de dochters en alles wat vrouwelyk is, vooral niet mag in het gezelschap der mannen komen.

Moeten zich tot een man laten maken.

Ik zal den Lezer de zaak uit den grond verhalen, en dan zelf laten oordelen, of deze gebruiklykheid ook eenige gemeenschap met de gebruiklykheden van andere natien heeft. Dienvolgens zoo lang een zoon, hy zy groot of klein, niet tot een man is gemaakt, mag hy niet alleen in het gezelschap van mannen niet komen, maar hy mag zelfs niet eens met zyn eigen vader eeten, aangezien hy zich gestadig by de moeder moet onthouden, en haar zoo lang volgen en gehoorzamen, tot dat hy *Anders* dat is, *tot een man gemaakt is*. Daarenboven hebben deze nog niet tot mannen gemaakte, grote en volwasse perzonen, verachtelyke namen, en worden zy *Kutsire* of Melkbaarden, Mammezuigers enz. genoemt.

Eerste plegtigheid

Wanneer hy zich tot een man wil laten maken, zoo krygt hy eerst van den oudsten in de Kraal order dat hy buiten hunne kring, dewyl allen nevens elkander in een ronde cirkel zitten, en de Oudste in het midden, die ten eersten opstaat, hy is een gemene of (de Kapitein zelf, op de hurken zal gaan zitten, dat is, dat hy zal gaan zitten, dat het lyf op de knien rust, en zyn achterste de aarde niet berykt, maar ruim drie vingers hoog daar van af is, welk hurken onder hen zeer gemeen en als een dagelyksche manier is, zoo dat zy het reeds van kindsgebeente gewoon zyn.

De andere plegtigheid

Wanneer de oudste dit ziet, zoo spreekt hy eenige woorden met de overige mannen, als of hy hun consent inhaalde, om hem tot man te verklaren. Na dat zy allen zulks eenpariglyk met *Jö, Jö*, dat is, *Ja, ja*, beantwoord hadden, zoo gaat hy tot den jongen man, spreekt een weinig met hem, en maakt hem bekent hoe hy voortaan van de gehoorzaamheid, opvolge en dwang van zynen moeder bevryd is, en zich niet meer in hare gezelschap derft laten vinden, indien hy niet op nieuw *Anders*, dat is, eerlyk en hunner gezelschap waardig wil gemaakt worden, maar zich voortaan by hen en zynes gelyken houden moet, en van nu af tonen dat hy een man is.

De derde plegtigheid

Na geëindigde uitspraak, welke de jong aangenome man met *jö* beantwoord, gaat hy wat nader by hem, neemt zyn *Membrum virile* in de hand, en maakt hem met zyn water zoo lang nat, als 'er een droppel uitkomt; dit water daarentegen ontfangt de jonge man met vermaak, wascht en wryft het in, maakt ook verscheide groeven met de nagels in het op zyn lichaam klevend en met roed, stof en drek gemengt vet, 't welk hy daar na met de vlakke hand weder toestrykt, zoo dat men niet ziet, waar voorheen zulke strepen geweest zyn.

De vierde plegtigheid

Eindelyk wanneer dit geschied is, zegt de oudste uit de Kraal nog-

nogmaals tot besluit, en wenscht hem in den naam van alle tegenwoordig zynde mannen met deze woorden geluk; nameluk, *'tK'amma*, dat is, *geluk daar toe. Dida Atze*, dat is, *worde wakker oud. q̃uoa, q̃ua*, dat is, *teel veel kinderen. t' kumi* dat is, *de baard kome haast voor den dag.* Daar na is de gantsche zaak gedaan, en hy nu tot een man gemaakt. Edoch moet men als in verby gaan aanmerken, dat zy zich van deze drie eerste woorden ook bedienen, wanneer zy zien en horen, dat iemand uit hun gezelschap niest, om hem daar mede zoo veel te wenschen, als wanneer wy tot elkander onder het niesen zeggen, *God help.*

Hoe de vorige plegtigheden besloten worden.

Zoo dra nu alle deze plegtigheden verricht zyn, en hy tot een man gemaakt is, word ten eersten een vet schaap van de zynen op hunne wys geslacht, waar van het vleesch nevens het ingewand ten vuure gebracht, en deels gekookt en deels gebraden word; wanneer het gereed is, zetten de oude mannen nevens den jongen zich te gelyk ten eeten; dog zoo, dat de ouden hunne portie eerst daar van genuttigen, en den jongen zoo lang laten toekyken; wanneer zy echter hun genoegen hebben, laten zy eindelyk ook toe, dat hy in hunne tegenwoordigheid en gezelschap voor de eerstemaal spyzen mag; 't welk hy in vervolg altyd by hen en niet by de wyven doen moet.

Aldus heeft de Lezer deze manier om mannen te maken; ik laat hem oordelen, of 'er een volk in de waereld is, 't welk diergelyke gebruikelykheden heeft. Wat my aangaat, ik zal alleenlyk daarnevens voegen, dat zy door dit middel aan de gehoorzaamheid van de moeder zodanig worden onttrokken, dat ook zelfs het vierde Gebod daar ontrent nood lyd; hebbende zy na deze plegtigheid volkome vryheid te trouwen, wanneer zy willen, maar het strekt hen voortaan ook tot geen schande, maar in tegendeel tot een grote lof, welken lof de moeders zelf hen geven en toeleggen, wanneer zy in dronkenschap of uit quaadheid en haat hunne moeder wakker slaan, en met een blaauw oog van zich jagen, en als dan zeggen, ik sta niet meer onder uwe tucht en discipline.

De Hottentotten slaan hunne moeders.

In der daad zoo schandelyk zwaar en onverantwoordelyk dit laster zoo wel na geestelyke als waereldlyke rechten is, zo licht ziet men het ook onder de Christenen door de vingers, waar onder zoo wel als onder de Hottentotten godloze knapen gevonden worden, die om recht en billykheid zoo weinig als om tucht en eerbaarheid geven, en die ook niet eens zoo lang konnen bewaren, als deze wilde en blinde Hottentotten doen, maar hunne ouders, zoo wel vader als moeder, 't geen de Hottentotten echter niet derven onderstaan, indien zy niet de straffe des doods binnen den tyd van twee uuren ondergaan willen, niet alleen dreigen te slaan, terwyl zy nog in hun brode zyn, maar dit ook werklyk doen, schoon zy beter weten als genen, en wel verstaan, welke zware straffe van God daar op gezet is, wanneer hy zegt, wie Vader of Moeder slaat, die zal den dood sterven.

Vermids ik hier voren van het woord *Kutsire* gemeld, en daar nevens gezegt hebbe, dat het een zeer verachtelyk woord zy, waar mede een oude Hottentot, die reeds tot een man gemaakt is, zich in genen dele mag laten beleggen, zoo zal ik den Lezer dit nog melden, dat wanneer een oude tegen een ander zich van dit woord bedient, de gene, die daar mede eerst gescholden is, dat anderen het hebben gehoort, onwedersprekelyk zoo lang uit hun gezelschap gesloten blyft, tot dat hy eerst *Anders* maakt, dat is,

zich

zich weder eerlyk maken laat; want zy zien zeer veel op een eerlyken naam, nog meer echter op smullen en vrolyk zyn.

Hoe een beschimpte weder eerlyk gemaakt word.

Vermids nu de gewoonte ingevoert is, dat de beschimpte zich eer niet weder in hun gezelschap vervoegen mag, voor dat hy zich met een vet schaap heeft gelegitimeert, welken hy ten beste geven moet, zoo blyven zy ook styf op hun stuk staan, en dulden hem of gantsch niet onder hen, of als hy zich in hun gezelschap nederzetten wil, lopen zy allen hene, en laten hem alleen zitten, waar door hy dan eindelyk gedwongen word te gehoorzamen, en een vet schaap te laten slaan, waar van hy echter gantsch weinig van het vleesch en alleen het vet en de darmen bekomt, waar van hem het eerste tot smeren dient, 't welk de anderen zelf verrichten, en hem als op nieuw hunne gezelschap waardig maken; het ander echter staat hem vry om nevens het bloed te koken en te eeten, om dat zy met het vleesch van het schaap stryken gaan, en het zelve tot zyner eere verteren, en daar na gezamentlyk zich de halve nacht door vrolyk maken.

Wat van het wyf van den eerlyk gemaakten aan te merken is.

Zoo weinig echter als hy bekomt, zoo weinig krygt deszelfs vrouw ook, als welke nevens de andere wyven zich met het nat moet laten genoegen; dog wanneer hy aan haar iets uit liefde van zyn bloed, en daar in gesnede darmen wil geven, zoo staat hem zulks vry, ten ware dat men wist, dat zy de verandering hadde, als in welken geval zulks niet geoorlooft is, gelyk elders wydlopiger zal worden gemeld. Na dat dit is geschied, en hy zich op zulke wyze weder eerlyk heeft laten maken, zoo is hy weder zoo eerlyk als een ander, en derft zich buiten andere toevallen, die in 't toekomende volgen zullen, niet schuwen, om weder in hun gezelschap te verschynen.

Als ik zomtyds myne gedachten hier over den vryen loop gelaten, en in overweging genomen heb, waar toch zulks by deze wilde menschen van daan komt, dat zulk een onnut woord hen zoo zeer licht beledigt, en den geen, tegen wien het gezegt is, onbeqaam en haar gezelschap onwaardig maakt, tot dat hy zich door een vet schaap gelegitimeert heeft, zoo is my hot toegeschenen, dat dit een universeel wezen door de gantsche waereld zyn moet; aangezien geen gezelschap, compagnie of byeenkomst een beschimpten lyden kan. Want het is niet alleen bekent, dat een beschimpt Cavallier veracht is, tot dat hy deswegen satisfactie heeft, maar het is ook openbaar, dat geen gezelschap met zodanig een gemaakt word, van wien iets gezegt word, waar door zyn eerlylyke naam nood lyden kan, hy mag geestelyk of waereldlyk, van een hoogen of laagen staat zyn, zoo dat in dit stuk de Christenen niet anders als de Hottentotten, en deze niet anders als de Kristenen te werk gaan, zynde alleenlyk de wyze, om zich weder in een goeden naam te stellen, het eenige teken van een wezendlyk onderscheid.

Waarom de gantsche Kraal zomtyds anders maakt.

Zoo wel nu als dit Anders maken genaamt word; zoo heet het ook Anders maken, wanneer de gantsche Kraal of dorp Gemeente om eenige byzondere oorzaken Anders en zich eenen vrolyken dag maken willen; diergelyke oorzaken konnen zyn, wanneer zy jegens hunne vyanden zyn gelukkig geweest, en als eenen Dankdag vieren willen; wanneer zy vele wilde dieren, als Leeuwen, Tygers, Rhenocerossen, Olyphanten en anderen gevelt hebben, die zoo wel hen als hun vee hadden konnen beschadigen; wanneer eenigen onder hen krank geweest, en herstelt zyn, en diergelyke meer, welke ook zelfs onder de Christe-

nen dikwyls gelegentheid tot een Dank en Biddag geven.

Wanneer alzoo de gantſche Kraal in zulke en diergelyke gevallen wil *Anders maken*, zoo geſchied het op de volgende wyze: Zy zetten een huis midden in de Kraal, die niet ſtraat of reiwys, zoo als onze ſteden of dorpen in Europa, maar als een ronde cirkel gebouwt zyn, zoo als op een andere plaats melden zal. Dit huis, 't welk midden in den Kraal ſtaat, moet niet als van nieuwe en nog nooit gebruikte matten, palen en vellen opgerecht worden, waar mede men als een nieuwe levensaard te kennen geven wil.

Zoo dra men begint dit huis te bouwen, 't welk vroeg na de zonnen opgang geſchied, lopen de wyven en jongens, die nog niet tot mannen gemaakt zyn, hene, en halen groene takken van allerhande bomen, nevens vele lieflyke en welriekende bloemen, waar mede zy by hare te rugkomſt het gantſche huis, 't welk in 't midden ſtaat, beſteken, en alzoo tot een rechte Loverhutte maken, zoo dat men ſchier niet anders van het gantſche huis ziet, als groene bladen, met daar onder gemengde veel verwige bloemen.

Wanneer zulks geſchied is, ſlaan zy een os.

Na het bouwen en cieren van dit huis, nemen de mannen den vetſten os, ook wel een vet rund van 1. 2 en ook wel derderhalf jaar, by de horens, binden den zelven met hunne bieze-ſtrikken, en werpen hem ter aarde, en zoo dra dezelve op den rug legt, en de 4 voeten ook met ſtrikken ter dege uitgeſpant, en in de aarde vaſt gemaakt zyn, dat hy niet ſlaan of ſchade doen kan, zoo ſlachten zy hem niet zoo als wy of onze ſlagers in Europa doen, maar op een byzondere en aan hen alleen eige wyze, gelyk in 't toekomende zal worden aangewezen.

Hoe zy het verteren.

Zoo dra de os of het rund geſlagen is, 't welk echter zoo dra niet gedaan is, wyl 't nog wel een half uur leeft, eer het ſterft, zoo zetten zy potten te vuur, maken groeven in de aarde, waar in zy een of meer ſtukken zonder pan of ander inſtrument braden konnen; wanneer dit alles klaar en het zieden en braden geëindigt is, zoo gaan de mannen by elkanderen zitten, en verteren het vleeſch alleen, en geven aan de vrouwen het nat en verders niets te verteren, op dat zy zouden konnen zeggen, dat zy ook iets daar van genoten hebben.

Wanneer zy nu niet zoo ſterk van manſchap zyn, dat zy een vetten os of kalf op eenmaal konnen verteeren, zoo laten zy echter niet gaarn iets tot den volgenden dag over, maar gaan des avonds ook wel in de nacht weder by elkanderen zitten, en verteeren het overige, of ten minſten zoo veel, dat den volgenden dag zeer weinig overig is, terwyl ondertuſſchen de vrouwen zulks andermaal met goede oogen moeten aanzien, en haar nat, indien zy nog wat over hebben, verder nuttigen; edoch wanneer zy niets overgelaten, maar het zelve op eenmaal ingenomen hebben, ſtoppen zy ondertuſſchen een pyp tabak, en maken zich daar mede vrolyk; waar by men moet weten, dat het licht kan geſchieden, dat niets by haar overblyft, om dat de wyven een groter menigte als de mannen uitmaken, niet alleen jegens de Polygamie of Veelwyfſchap, maar ook wegens de kinderen, die zich by haar onthouden en met haar eeten moeten.

Wat by de maaltyd voor vrolykheid gepleegt word.

Ondertuſſchen vergeet men tuſſchen de maaltyd het vrolyk wezen al heel niet, maar zoo dra de ſpys een einde heeft, begint men zich met de muſik te laten horen, daarnevens ook het danzen, en beide op zulke veranderlyke wyze, dat men het dikwyls gaarn, en zomtyds ook wederom niet gaarn hoort, gelyk elders in een byzonder

HOE DE HOTTENTOTTEN HUNNE WONINGEN VERANDEREN.

J. Wandelaar del.

der Hoofdstuk, als God leven en gezondheid verleent, uitvoerlyker zal melden; met zulk vrolyk wezen, word byna de gantsche nacht doorgebragt, zonder dat men zich nog in bier nog in wyn, of in eenige andere sterke dranken dronken of zat zuipt.

Of deze Ceremonie van de Joden afkomstig is.

Dit is alzoo de manier, als de gantsche Krale anders maakt; Zouden zy niet misschien in eenige delen van de Joden afkomstig zyn, en maar door verscheide veranderingen, van tyd tot tyd daar by in geslopen, in zulken vorm gegoten zyn? Om dat schier alle gebruikelykheden met 'er tyd verandert worden, zoo dat men dikwyls niet zoude zeggen, dat het dezelve gebruikelykheid meer was. Edoch ik zal den Lezer hier van verder laten oordelen, en van myne kant nog maar melden, dat de vrolykheid my in verre beter behaagt als die by ons Europeanen, daar men haast nergens kan vrolyk zyn, als men niet een brave roes drinkt, schoon God het dronken drinken zoo sterk en veelvuldig in zyn H. Woord verboden heeft, en de Dronkaards zyn Koningryk niet wil laten erven. Zie *I. Cor. VI.* 10 en meer andere plaatzen.

Dronkenschap is een schadelyk laster.

Hoe veel duizend ongelukken ontstaan niet door het dronken drinken, ja wel gantsche oorlogen, gelyk daar van *Erasmus Franscisci* in zynen Oost en West-Indische Staats-en Lust-Garden *pag.* 1255 *seqq.* vele voorbeelden aanhaalt. *Seneca* noemt die *Epist.* 28. *voluntariam insaniam*, of een vrywillige Raserny; want zegt hy, *Extende in plures dies illum ebrii habitum, nunquid de furioso dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed brevior*, dat is: *Hou met uw dronken drinken eenige dagen aan, zult gy dan wel anders geschapen zyn als een Dolle, zy is zelfs wanneer ze maar eenen dag duurt, niet anders ook niet minder, maar alleenlyk korter.* De dronkenschap, zegt gemelde *Francisci l. c. p.* 1259. is een rechte draai-kolk in het wyde Meir van deze waereld, die God betert, menig levend schip tot in den afgrond van de Hel gerukt heeft.

Zy moeten anders maken als zy van woning veranderen.

Men zoude nog wel vele andere zedelessen hier uit bybrengen konnen; maar ik zal die aan het nadenken van den Lezer overlaten. Nu is verder te weten, dat de Hottentotten moeten Anders maken, als zy met de gantsche Kraal van een plaats opbreken, en zich weder op een andere plaats neerzetten. Vermids echter dit verhuizen twee hoofdoorzaken heeft, waar van de eerste is, als zy geen gras of water voor haar vee, of levens onderhoud voor hen zelven meer vinden; de twede, wanneer iemand in de Kraal gestorven, of anders om het leven gekomen is, zoo zal ook wegens de verscheidentlyke manieren van dit Anders maken een twederhande beschryving vereischt worden; waar van ik nu maar de eerste voornemens ben te melden, om dat de andere zich beter by hare begraafnis-ceremonien zal laten verhalen.

Eerste oorzaak van dit wegtrekken en Anders maken.

Wanneer zy dienvolgens wegens gebrek aan voedzel of andere levensmiddelen van de eene plaats na de andere trekken, zoo is verder niet daar by waar te nemen, dat zy, eer en alvorens hunne huizen afgebroken, en op last-ossen nevens het huisraad gepakt zyn, een vet schaap nemen, en het zelve als tot dankbaarheid voor het genoten onderhoud, zoo wel voor hunne perzonen als haar overig grof en klein vee, slaan, en daar na met elkanderen eeten, en met het vet, het welk afgekookt en afgeschept word, hunne lichamen en krossen wakker smeren, en ook met *Buchu*, 't welk eigentlyk haar hairpoejer is, hunne hoofden bestrojen.

Gelyk zy nu van dit schaap aan de wyven andermaal niets anders

laten toekomen als het nat, zoo doen de wyven zulks wederom, als zy op de nieuwe plaats, daar zy zich weder nederlaten, komen, en na afgepakte en weder opgerechte huizen, 't welk binnen den tyd van twee uuren geschied en volkomen gedaan is, ook een vet schaap als tot goeden welkomst slaan, het vleesch onder haar alleen verteeren, en aan de mans ook niet anders als het nat daar van laten genieten, waar na zy zich ook nevens hunne krossen braaf met het vet besmeren en insgelyks met *Buchu* bestrojen. Waar uit dan blykt, dat de wyven aan de mans in 't minste niet willen toegeven, maar even zoo gaarn schoon en smerig zyn als de mans.

Wat verder by verandering der woningen geschied.

Op beide de plaatzen echter, te weten, daar zy van daan trekken, en daar zy zich wederom legeren, word na gehouden maaltyd gedanst, en daar mede den meesten tyd van de nacht doorgebragt. Van hunne manier van danzen zal ik op een andere tyd bericht geven, om dat zulks veelvoudig en op verscheide wyzen geschied; insgelyk is haar musik niet eenerlei, zoo als insgelyks zal worden gemeld.

De Auteur bevestigt het bericht van eenige Schryvers.

Uit dit heen en weer trekken blykt alzoo, dat *Mercklin* in zyne Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 1103 de waarheid heeft gesproken, als hy zegt: Dat de Hottentotten niet altyd aan strand zyn, maar dan hier en dan daar aan te treffen. De Lezer kan nu ook licht de woorden van den Heer *Vogel* verstaan, die in zyne Reisbeschryving *pag* 72 gemeld worden: Wanneer de Hottentotten op een plaats al de fouragie voor zich en haar vee hebben geconsumeert, trekken zy tropswys, dat is met de gantsche Kraal, met elkanderen als een trop voort, tot dat zy een anderen plaats, alwaar weder versch voedzel voor haar en het vee is, aantreffen, en dienvolgens worden maar weinige Hottentotten aan het voorgebergte der Goede Hoop gevonden.

Hottentotten maken anders, als de Schapen dol worden.

Verder maken de Hottentotten Anders, als hunne schapen dol worden: Of zoo als zy het in gebroken Hollandsch noemen, als zy veel *Mal-koppen* bekomen. Dit Anders maken geschied op de volgende wys: zoo dra zy gewaar worden, dat zulke dolle schapen onder hunne kudde zyn, wachten zy, of 'er ook nog meer dol worden; en ziende, dat het getal van dezelve vermeerdert, die aan dat quaad onderworpen zyn, dan wachten zy niet langer, maar maken Anders, dat is, zy offeren, om de ziekte onder hunne schapen te doen ophouden, en daar door geen meer verlies te lyden.

Zulks geschied drie dagen achter elkanderen.

Dit offeren geschied drie dagen achter elkanderen; waar op altyd een schaap, 't welk niet dol is, moet geslagen worden, en is het niet even veel, wie dat schaap slaat, of offert, maar hy moet altyd een oud mensch zyn, die reeds voor lange jaren tot man gemaakt is, en huis gehouden heeft, om dat een jonger daar toe niet in staat geoordeelt word; deels om dat hy nog zoo wys, voorzichtig, en verstandig niet is, als de oude, en deels ook, om dat de oude met het offeren, als hy het reeds verscheidemalen gedaan heeft, beter weet om te gaan, en dienvolgens een bequamer schaap weet uit te kippen, als de jonge.

Wat zy na het offeren doen.

Wanneer het driedaagsche offer op gemelde wys volbragt is, zoo gaan de ouden na geschiede dagelyksche slachting, by elkanderen, en verteren het vleesch, zonder dat zy of aan de jonge mannen of de vrouwen en kinderen eenen beet daar van geven, maar zenden aan de jonge mannen de darmen nevens het bloed, waar mede zy gastereeren mogen, kry-

HOE DE HOTTENTOTTEN HUNNE SCHAPEN DOOR DE ROOK JAGEN.

J. C. Philips inv. et del.

krygende de vrouwen andermaal niet als het eenvoudig nat; en vermids dit offeren drie dagen lang duurt, zoo duurt by gevolg dit tracteren ook drie dagen na elkanderen, en houd niet op, tot dat alles verteert is.

Hoe zy daar by danzen.

Zingen en danzen doen zy ook wel gaarn daar by, maar niet op zulke wys, als by andere gastmalen pleegt te geschieden, maar word op dezelve wys gedaan, als by aanroeping van de Maan reeds bericht is. Zien zy nu, dat na het offeren gene dolle schapen meer komen, zoo heeft het juichen geen einde, om dat zy alsdan in genen dele twyffelen, of het offer moet aan God aangenaam geweest zyn. Dog houd de dolheid niet op, zoo valt de schuld of op de geen, die dezelven geslagen en uitgezocht hebben, of op de schapen, dat zy niet vet en schoon genoeg daar toe geweest zyn, of eindelyk is de wyde de schuld, en zyn zy daar door genoodzaakt den plaats te verlaten, eenen anderen te zoeken, en op hier voor verhaalde wys wederom Anders te maken.

Hoe zy zig verder gedragen.

Dit gebruik schynt van de Joden afkomstig te zyn.

Dit gebruik schynt niet onduidelyk op het offeren te doelen, 't welk eertyds by de Joden in zwang geweest is, schoon zeer verdonkert, en met vele vreemde wetten omgeven; aangezien my niet bekent is, dat anders eenig volk diergelyke plegtigheden heeft. Ik zie ook niet, dat de Joden die ooit in zulke waereldlyke voorvallen gebruikt of aangenomen hebben. Derhalven besluit ik, dat dit Anders maken door de langheid van tyd, en te zamenkomst van vele Natien ook moet bedurven en in deze zotte gedaante gebragt zyn; Edoch weet de Lezer van de Antiquiteiten en gebruikelykheden der Joden beter te oordelen als ik, en derhalven geef ik myne eenvoudige gedachten over aan deszelfs vrye berisping, en verwachte iets beters van hem te vernemen.

Hottentotten maken anders, als zy hunne schapen door den rook jagen.

Eindelyk maken de Hottentotten Anders, wanneer zy alle hunne schapen door het vuur of den rook jagen; 't welk een der zeldzaamste plegtigheden is, die men van hen te zien krygt, en niet heel dikwyls voorvalt. Ik zal die den Lezer zoo eenvoudig, als ik ze gezien heb, voorstellen, en daar over deszelfs oordeel afwachten, of het niet na het laten doorgaan of doorjagen der Heidenen, en der Israeliten, (die hen daar in dikwyls hebben nagevolgt) hunner kinderen door het vuur gelykt, zoo als op vele plaatzen van de H. Schrift te lezen is. *Vid. Lev.* XVIII. 21. *Cap.* XXII. 2. *Deut.* XII. 31. *Cap.* XVIII. 10. 2. *Reg.* XVI. 3. *Cap.* XVII. 17 *Cap.* XXI. 6. *Cap.* XXIII. 10. 2. *Paralip.* XXXIII. 6. *Ps.* CVI. 37. *Jerem.* VII. 31. *Cap.* XX. 5. *Cap.* XXX. 35. *Ezech.* XVI. 20. 36.

De wyven moeten alvorens alle Koejen melken.

Wanneer dit doorjagen der schapen zal geschieden, zoo moeten de wyven voor alle dingen henе gaan, en alle koejen, die zy hebben, melken, en de melk by malkander gieten, en ze aan de mans brengen, die zich reeds te voren, of ondertusschen vergadert hebben. Zy nemen de melk met byzondere stemmigheid van de wyven, en na dat zy deswegen een weinig met elkander hebben gesproken, drinken zy ze schoon uit, zoo dat 'er zelfs niet een drop overblyft.

De mans drinken de melk.

Wat daar by van de wyven aan te merken.

Aan de vrouwen is niet alleen uitdruklyk van de mans, maar ook door een algemene toestemming en byna tot een wet gewordene gewoonte verboden, een drop onder of na het melken te verliezen, of zich te verstouten, een drop daar van te nemen, en zelf te drinken, om dat anders de gantsche zaak, die zy daar by beoogen, vruchteloos zyn zoude.

Hoe de Schapen ten rook gedreven worden.

Zoo dra de melk uitgedronken is, staan de mans op, maken vuur onder den blaauwen Hemel en buiten hunne Kralen, 't welk zy daar

daar na met groene takken bedekken, zoo dat het een sterken damp en rook veroorzaakt; wanneer daar na de schapen en het ander vee daar by komen, scharen zy zich aan beide zyden als in ryen, en laten een breden doorgang, waar langs de schapen met uitsluiting van het rund vee gemakkelyk passeren konnen, en wyl zy niet gaarn door den rook willen, en voor den groten rook vervaart zyn, zoo omzingelen zy dezelve eindelyk, en jagen ze hoe langer hoe nader daar by.

Wanneer zy nu eindelyk zoo dicht aan den rook staan, en als een muur aan elkander gepakt zyn, zoo nemen zy 'er maar een en trekken het 'er over, of zoeken het van zelfs daar door te dryven; zoo dra dit 'er door is, en de andere zien, dat zy achter den rook weder by elkander konnen komen, zoo volgen de anderen zeer willig, en moeten de Hottentotten zich aan weerskanten stellen, op dat 'er geen van dezelve verby den rook sluipt, maar recht daar door gaat, en over het daar onder leggend vuur springt.

Na geëindigt doorjagen en als alle schapen daar over gesprongen zyn, is het der moeite waardig om het handgeklap, het tonen van blydschap en het schreeuwend geklap aan te horen, 't welk zy uit louter vreugde deswegen bedryven; men zou zich schier dood verwonderen, over de aardige luchtsprongen en koddige buitelingen, welke zy als dan maken. In der daad het is niet wel uit te drukken, wat voor zeldzame drajingen, wendingen en keringen zy met het lyf vertonen; te meer wanneer alles zoo gelukkig is afgelopen, dat 'er niet een verby geslopen, of zich anders met de vlucht gered heeft. Want in zulk een geval zyn zy byna uitgelaten van vreugde, om dat hun voornemen en oogmerk als dan onfeilbaar gelukken moet.

Vraagt men hen, wat zy daar mede voorhebben, en waarom zy de geduldige schapen, zoo jammerlyk door den rook jagen? zoo verzeker ik den Lezer, dat men ten eersten tot antwoord zal bekomen, *dat zy nu Anders gemaakt hebben*, en als men daar mede niet te vrede wil zyn, maar nog meer aanhoud, om de rechte oorzaak daar van te weten, zoo beginnen zy eens dapper te lachen, en zeggen in gebroken Hollandsch, *dat is Hottentots manier, die oud volk altyd zoo makum, en daarom ons ook zoo makum.*

Wat zy antwoorden als men na de oorzaak van dit doorjagen vraagt.

My zelf, die zedert zoo lange jaren onder hen, en by ruim duizend bekent ben, zoo dat zy ook dikwyls wegens eenige natuurlyke, maar voor hen onbegrypelyke Magische dingen voor my vrezen, en zich verbeelden, dat ik een Tovenaar ben, is zulks menigmaal gebeurt, en kan ik niet zeggen, meer als drie te hebben gekent, die uit een mond gesproken en verzekert hebben, dat zulks de oorzaak zy, welke ik zoo aanstonds zal aanhalen, zullende eerst hier nevens voegen, dat de eene zich liet voorstaan, *dat hy niet wist, waarom zyne Landsluiden van een zaak, die niet te loochenen was, eene geheimnis maakten, en de oorzaak daar van aan de Duitschers niet wilden openbaren, ondertusschen wist hy wel, dat zulks aan de Duitschers schaden nog voordeel bybrengen kon, en dat het daarentegen aan de Hottentotten ook geen nadeel doen kon.*

Rede van een Hottentot.

Hier op zeide hy my, *wanneer wy op deze wyze Anders maken, zoo heeft het deze betekenis, dat wy vrezen, dat 'er wilde en verscheurende dieren, in 't byzonder wilde honden, onder onze schapen zullen komen, en dezelve vernielen; want deze doen aan onze kudden meer schade, als een Leeuw of een Tyger, om dat een Leeuw met een alleen te vrede is, en een Tyger zeer licht op de vlucht kan gebragt worden,*

den, wanneer men aan hem maar een wil behouden en daar mede wandelen laten, om dat hy anders wel bloedgierig maar in zulken geval met een ſtuk vleeſch te vrede is, waarentegen de Honden nog het bloed uitzuigen, of het vleeſch van het gewurgde ten eerſten vreeten, maar onder eene kudde komende alles wat leven heeft verſcheuren en in 't byzonder de ſchapen, aan welke zy den buik ophalen, op dat het ingewand daar uit valt, en zy niet meer voort konnen.

En op dat ons diergelyke niet zoude wedervaren, zoo laten wy onze ſchapen door den rook gaan, op dat de wilde Honden, wanneer zy zulks aan hen bevinden, weg lopen, en onze ſchapen met vrede laten, gelyk wy dan door lange ondervinding hebben geleert, dat zulks altyd heeft geholpen, en ze voor hunne moordachtige tanden bewaart heeft. Hoe wy zulks echter hebben bevonden, en hoe wy daar achter gekomen zyn, zal ik u, zeide hy wyders, *insgelyks ontdekken. Onze Vooronders hebben ons vertelt, dat het voor vele Jiſſis* (dat is, voor vele tienmaal jaren) *by hen zoo gebruiklyk geweeſt is, en dat zy zich by deze manier altyd wel bevonden hebben. En nu denken wy, wyl het aan hen goed gedaan heeft, zoo willen wy ons ook daar van bedienen, en wy bevinden, insgelyks, dat het ons geen nadeel doet.*

Hier heeft de Lezer nu het beloop van de gantſche zaak, en hoe zy Anders maken. Nu laat ik hem zelf oordelen, of zulks niet wel voornamentlyk na het gebruik der Joden en van andere natien gelyke? Miſſchien hebben zy de zaak wel behouden, maar de rechte eigenſchap vergeten, zoo dat zy nu in plaats van de kinderen hunne ſchapen nemen. Maar vermids ik van dit doorgaan door het vuur, hoe het na den zin van den Bybel verſtaan moet worden, wegens de verſcheide uitleggingen, eigentlyk niets verſta, zoo zal ik ook niet verder daar van oordelen, zynde het maar gedachten, die ik by my zelven maak, dat het miſſchien zoo zoude konnen zyn.

Daarenboven zyn 'er nog eenige andere zoorten van Anders maken, welke deze menſchen in gebruik hebben, te weten, wanneer een vrouw in de kraam komt; wanneer iemand krank word, of ſterft; of wanneer zy een wild dier, 't zy een Leeuw of eenig ander dier gedood hebben, want in zulke gevallen moet altyd Anders gemaakt worden. Edog wyl om dit alles te verhalen, al te veel tyd zoude wegnemen, aangezien te veel omſtandigheden daar by aangehaalt zouden moeten worden, zoo heb ik beſt en raadzaamſt geoordeelt, dezelve zoo lang te bewaren, tot dat deze drie ſtoffen ieder in 't byzonder voorkomen, op dat alsdan in een moment de gantſche t'zamenſchakeling gezien en daar na een oordeel daar over uitgeſproken worde.

Uit wat voor oorzaken de Hottentotten Anders maken.

Voor 't overige hope ik niet, dat deze materie van Anders maken of eigentlyk te ſpreken, van offeren, den Lezer mishagen zal, om dat ik ze na de waarheid en met genoegzame omſtandigheden voorgeſtelt heb. En indien het niet na poechen zoude gelyken, zoo konde ik wel zeggen, dat weinige daar van geſchreven hebben. Dog vermids ik dat vermoeden niet van den Lezer heb, zoo bekommer ik my niet wegens anderen, aan wien miſſchien dit Hoofdſtuk zoude medegedeelt worden: En zegge, dat wanneer zy my daar van de eer misgunnen, zy zelf konnen gaan, en met duizende gevaren van hun leven zelf zulke, en andere diergelyke dingen meer onderzoeken konnen.

Beſluit van dit Hoofdſtuk.

XXXI. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Bygelovigheid, en van de Toverkonſt zoo als dezelve by hen in ſwang gaat, en hoe ligt zy iemand voor een Tovenaar houden.

De Schryver is van de Hottentotten voor een Tovenaar gehouden. Zal de grond van hunne mening aangaande de Toverye afhandelen. Of Zy eenen Opſtanding uit den Doden geloven. P. Tacharts en Boevings mening daar ontrent. Vergeefſche bekering van een Hottentot. Zy vrezen voor de wederkomſt der Overledenen. Trekken van de plaats weg daar iemand geſtorven is, en waarom. Wat zy van hunne Tovenaars geloven. Volgens eigene bekentenis aan den Schryver. Zy vrezen niet zoo zeer voor een Lyk als de Heer Boeving zegt. Zy hebben geen regte narigt van de Toverkonſt. Wat zy Tovery noemen. Wat voor een Toverye de Schryver eens voor eenige Hottentotten gedaan heeft. Hoe hy een Hottentot by de neus kreeg. Zy geloven dat hunne zieken betovert zyn. Hoe zy Anders maken als iemand van hen krank word. Wanneer zy medicynen gebruiken. Wat van den Tover-Doctor aan te merken zy. Byzondere ziekte van een Hottentot. Zyn Doctor kan hem niet helpen. De zieke begeeft zig in ſtilte by een Europeaan. Deszelfs vrouw geeft hem een hulpmiddel, 't geen een goede uitwerking heeft. Hunne Tovenaars zyn niet minder als de zulke. Zy zyn zeer bygelovig. Hunne Tovery betekent niet met al.

DE Lezer zal nog wel indachtig zyn, dat onlangs in myne Hoofdſtukken heb gemeld, dat de Hottentotten ook veel van tovery en toveren zelf onder zich ſpreken, en daar door dikwyls van iemand argwanen, dat hy of zyn leven lang met zulke menſchen omgang gehad heeft, of wel anders zelfs toveren verſtaat. Ik zelf heb dien titel van hen ongelooflyk dikwyls, en in myne tegenwoordigheid bekomen, en zulks alleenlyk, wyl ik zomtyds met natuurlyke dingen als Tover-Lataernen, Brand-glazen en andere diergelyke zaken voor den dag quam, waar van zy de oorzaak niet begrypen, nog raden of uitvinden konden.

De Schryver is van de Hottentotten voor een Tovenaar geſcholden.

Door dien ik echter de eigentlyke zaak, of de ware grond nog niet heb aangetoont, waar in zy menen, dat de toverkunſt en het gantſche toveren beſtaat, en veel min iets zakelyks daar van bericht heb, zoo zal de Lezer het niet qualyk nemen, dat ik tegenwoordig, nademaal ik hunnen Godsdienſt, nevens het daar toe gehorig Anders maken afgehandelt heb, deze materie onder handen neeme, en zoo duidelyk als mogelyk, voorſtelle, te meer om dat deze ſtoffe eenige overeenkomſt met hunnen Godsdienſt heeft, en zy geloven, dat de kleine Kapitein, dien zy meer vrezen en eeren moeten, als den Groten, aan hunne luiden zelfs de toverkonſt geleert en ingeſcherpt heeft.

Zal de grond van hunne mening van tovery afhandelen.

Edoch eer en alvorens ik wyders iets van de toverkunſt zelf meld, zal het niet ondienſtig zyn, de vrage te beantwoorden, of zy dan ook, om dat uit al hun doen blykt, dat zy een God kennen en met bidden vereeren, een eeuwige leven, of om eigentlyk te ſpreken, of zy ook een Opſtanding der doden geloven?

Of zy aan eene Opſtanding der doden geloven.

Wel is waar, dat de Hottentot, die zich met den Prooſt van *Tranquebar* den Heer *Ziegenbalg* in een ge-

gesprek inwikkelde, wel een antwoord heeft gegeven, dat ter zake wel dient, maar echter zeer twyfselachtig, te weten, wanneer de gemelde Heer Prooft hem vraagde, waar hy meende, dat zy allen na dit leven zouden komen, in den Hemel of in de Hel? de Hottentot antwoorde, *dat weet de barmhertige God*; *wy weten het niet*; maar hier uit blykt niet, dat zy eene opstanding opentlyk bekennen, en ook niet, dat zy die ronduit loochenen; maar hy trekt het in twyffel, en laat het aan den Grondgoeden God over: Ondertusschen zou men hier uit eerder eene bekenning als een ontkenning besluiten; wanneer hy niet in de beide voorgaande vragen, hoe 't in de Hel en in den Hemel geschapen stont, gezegt had, dat hy dit van de Christenen gehoort en geleert had.

De mening van P. Tachart en Vogel.

De Heer *P. Tachart* zegt in zyne Siamsche Reize *pag.* 96. ronduit, dat zy na dit leven geen ander leven verwachten; en *pag.* 98. voegt hy daar by, dat wyl zy aan geen ander geloofden, zoo bemoeiden zy zich maar, om dit tegenwoordige fraai gemakkelyk en gerust door te brengen. Daarenboven schynt *Vogel* niet onduidelyk van die zelve gedachten te zyn, wanneer hy in zyne Tien jarige Oost-Indische Reis-beschryving *pag.* 75 zegt: *De Hottentotten is een volk, 't welk gantsch niet van eenige zeden of deugden houd, maar als het domme vee leeft.*

Wat de Heer Boeving daar van meld.

De Deensche Missionaris, de Heer *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten, zegt pag. 7. *Voor 't overige is het zeker, dat zy gene opstanding der doden geloven, maar vastelyk 't daar voor houden, dat zy met hun vee eenerlei uitgang hebben. Wanneer ik eens*, zegt hy wyders, *met iemand van hen van de opstanding der doden sprak, zeide hy in gebroke Hollandsch*: *Maar hier dan niets*; *hoe kan dat wezen, wat een mal dood, weder levendig werd?*

Vergeefse bekering van een Hottentot.

Eindelyk brengt hy deze Historie by, en zegt: Voor eenige jaren is een Hottentot, die een Christen had gedood, van de Hollanders gevangen genomen; en daar na van de Hottentotten zelf, na dat men hem door de Hollandsche gerechtsdienaars overgelevert had, met knuppels dood geslagen. Alvorens echter heeft de Predikant aan de Kaap grote moeite gedaan, om hem door een 'Tolk te bekeren, en aan hem onder anderen de vreugde van het eeuwige leven laten voorstellen; waar op hy gevraagt had, *of 'er ook Beesten, koejen en schapen in den Hemel waren?* zoo dat al het toespreken niets op hem vermogt. Tot nu gemelde Heer *Boeving*.

My lust niet, de waarheid van deze Historie hier te onderzoeken, anders zoude daar uit een nieuw argument tegen zynen Collega, den Tranquebaarschen Prooft, den Heer *Ziegenbalg* te trekken zyn; die voormaals de bekering van deze Heidens voor zulk een licht werk gehouden heeft, 't welk echter uit deze geschiedenis niet af te nemen is, om dat hy, die reeds als met de dood worstelde, nog van gene bekering weten wilde. Dit is echter gewis en onwedersprekelyk van de gantsche Historie waarachtig, dat een Hottentot, niet om moordery, maar wegens diefstal by de kop gevat, en daar na aan zyne Landsluiden ter executie overgelevert, en met stokken doodgeslagen is. Of echter de toenmalige Predikant alhier zulke moeite met hem gehad heeft, weet ik niet, en ik heb het liever te geloven, als te onderzoeken.

Wat hier van zy, de woorden van den gemelden Heer *Boeving* geven echter genoegzaam te kennen, dat hy insgelyks ontkent, dat de Hottentotten eene opstanding der doden, en by gevolg

een eeuwig leven geloven zouden, 't geen in zoo verre onwederſprekelyk waar is, om dat zy diergelyke manier van ſpreken niet hebben. Maar of uit andere omſtandigheden en by te brengene bewysſtukken niet zoude konnen worden aangetoont, dat zy de zaak niet loochenen, of zy zich ſchoon van de woorden, die by de Chriſtenen, en andere Heidens gebruiklyk zyn, niet bedienen, maar volkomen geloven, ſtaat te onderzoeken.

Want voor eerſt is onwederſprekelyk waar, dat zy voor het wederkomen der doden en overledenen zeer bevreeſt zyn, waar door zy immers klaar aan den dag leggen, dat zy niet vaſtſtellen, dat hunne ziel te gelyk met het lichaam dood is, of zoo als de Heer *Boeving* zegt, dat zy en hun vee eenerlei uitgang hebben; en blyven zy, wegens deze vrees na de dood van den eenen of den anderen, ja zelfs na het afſterven van een klein kind, niet op de plaats, daar zulks voorgevallen is, maar gaan met zak en pak heen; 't welk de Heer *Boeving* andermaal zelf bekent, wanneer hy *loc. cit.* zegt: *ſterft iemand, zoo blyven de anderen niet op de plaats daar hy geſtorven is, maar na dat het lyk in de kroſſe ingewikkelt, en in een kuil gedompelt is, gaan zy van daar, en ſlaan hunne hutten elders op.*

Waarom zy het huis van den overledenen ſtaan laten. Deze vrees gaat zoo ver, dat zy zelfs het huisje van den overledenen, waar in hy het leven heeft geeindigt afbreken, met zich nemen, en elders weder opſlaan, wyl zy beducht zyn, dat hy hen anders volgen zoude, hen om het huis plagen, en volkomen daar uit jagen; en daarenboven ook wel andere ſchadelyke dingen in de Kraal aanrechten en hen elendig benaauwen. Om zulks echter voor te komen, en van hem of haar bevryd te zyn, zoo laten zy zyn huis nevens al het geen nog daar in mogt zyn, en aan den overledenen mogt toebehoort hebben, alleen ſtaan, op dat hy wanneer hy al wederkomt, zyn huis weder betrekken en het zyne weder vinden zoude konnen, 't geen hy nagelaten heeft.

Zou het nu niet een klaare blyk zyn, dat zy een leven na dit, en gevolglyk eene opſtanding der doden geloven, of zy wel de ſpreekwyzen niet in gebruik hebben, om zulks met woorden uit te drukken? Maar zulks is de eenige grond niet, waar uit ik tot beſluiten bewogen word, dat zy een eeuwig leven, en daar door eene opſtanding der doden geloven; maar de Heer *Boeving* geeft my op de aangehaalde plaats *pag.* 7. nog eene aan de hand, wanneer hy even te voren gezegt heeft, dat zy ook aan een Duivel geloven, zoo als ik eertyds reeds heb gemeld; en daar op gaat hy voort en zegt: *Hier mag ook plaats hebben, dat onder hen van tovery geſproken word, en zy elkanderen, in 't byzonder oude wyven daar mede beſchuldigen, en wel voornamentlyk, wanneer zy krimpingen en pyn in 't lyf hebben; ja op dat zy voor het tover-volk en andere ſchadelyke toevallen te beter zouden verzekert zyn, dragen zy uit bygeloof een gebrand houtje* Soye (*of beter en tot vermyding van een æquivocatie*) *Suza genaamt, aan den hals, enz.*

Nu zoude de Lezer miſſchien konnen zeggen, hoe kan de toverkunſt een bewys verſtrekken, dat de Hottentotten een leven na dit, en by gevolg eene opſtanding der doden geloven? Edoch hy gelieve maar een weinig geduld te nemen, zoo zal hy zulks zelf oordelen en verſtaan konnen; want dat zy veel geloof aan tovery ſlaan, zulks is t'over bekent, en zal ook in 't vervolg blyken, wat zy van de toverkunſt voor eenvoudige dingen geloven. Hier echter, zal ik om tot myn oogmerk

merk te komen, maar zeggen, dat zy onder elkanderen het daar voor houden, dat hunne Tovenaars de levendigen betoveren, en de overledenen, als zy wederkomen, wegbannen konnen. Vermids nu dit, volgens hun voorgeven, zonder een voorafgegane korte redenvoering met de wederkomenden niet geschieden kan, aangezien zy de oorzaak weten willen (welke zy van hun ook gewaar worden) waarom zy wederkomen, zoo is ook licht te besluiten, dat zy met de genen spreken, die na hunnen lichamelyken dood nog in 't lichaam zyn.

Wat zy van hunne Tovenaars geloven.

Wanneer zy dan niet als het vee gestorven zyn, of eenerlei uitgang hebben, maar nog levend zyn, zoo kan het immers niet anders wezen, of zy moeten een leven na dit leven vastftellen; dat is, zy moeten aan een eeuwig leven geloven, schoon zy zulks zoo niet weten uit te drukken; en vermids het eeuwige leven een onafscheidelyke zamenhang met de opstanding der doden heeft, als waar van men zich het een zonder het ander niet voorstellen kan, zoo moet ook noodwendig volgen, dat zy aan eene opstandig der doden geloven; 't zy dan, dat men wilde beweren, dat de ziel en niet het lichaam tot het eeuwige leven geschapen was, 't welk echter rechtdraads tegen het gezond vernuft, en in 't byzonder tegen de H. Schrift stryd.

Alzoo ziet de Lezer, dat de Hottentotten ook door de toverkunst konnen overreed worden, dat zy aan een eeuwig leven en eene opstanding der doden geloven; 't geen ik hen dikwyls voorgehouden, en daar in hunne bekentenis bekomen heb, met dit onderscheid, dat zy de woorden, die wy gebruiken, niet bezeffen konnen. En ontstaat zulks na myn gering verstand, daar door, om dat zy gedurende haar leven weinig tot achterdenken gewoon zyn; en schoon zy zulks al waren, zouden hunne meditatien echter niet veel helpen, om dat zy gene letters kennen, waar door zy hunne gedachten op papier zouden konnen brengen. Daarenboven konnen zy van andere Heidens niets leren, die even deze Hoofd-Leer-stellinge, waar in alle onze hoop bestaat, met ons bewaarheden, om dat zy lezen of schryven konnen.

Vermids zy dienvolgens aan eene opstanding der doden en te gelyk een eeuwig leven geloven, zoo dwaalt de Heer *Boeving* zeer veel, wanneer hy *loc. cit.* schryft, *dat zy ongemeen vrezen voor de dood, zoo dat men een Hottentot niet slimmers zoude konnen toewenschen als de dood:* Want indien zulks zoo was, zoude geen Hottentot het hert hebben, in het open veld buiten zyne Kraal, gantsch alleen, en daar hem de nacht overvalt, zich zoo gerust tot slapen te leggen, als of hy midden in de Kraal, of op een wel verzekerde plaats lag, schoon hy weet, dat 'er zeer vele Leeuwen, Tygers, Wolven en andere vleeschvreetende dieren genoeg in de wildernissen heen en weer lopen, en hy daar van zoude konnen worden vernielt; 't welk echter dikwyls genoeg geschied, en hem zoo veel deert, als of hy t'huis was. Ik heb vele van dezelven aangetroffen, die niet schuuwden, zelfs zonder geweer buiten de Kraal te blyven, schoon zy alvorens wisten, dat 'er roofdieren zich daar ontrent onthielden: waar uit blykt, dat zy zoo een grote schrik voor de dood hebbende, gelyk de Heer *Boeving* meent, wel beter zorg voor zich dragen zouden.

Zy vrezen niet zo veel voor een lyk als de Heer Boeving zegt.

Zoo is ook als een schandelyke onwaarheid den Heer *Boeving* aangedient, namelyk dat 'er geen groter vloek onder de Hottentotten zoude zyn, als dat d'een den an-

Een andere dwaling van den Heer Boeving.

anderen den dood toewenscht. Want als zy boos en toornig op elkander zyn, houden zy zich weinig op met wenschen, maar trachten ten eersten, om elkander het leven te benemen; of als dit al niet geschied, elkander wakker af te rossen, en zich alzoo op allerhande wyze op hunne vyanden te wreeken. En genomen, zy wilden deze woorden, *ik wensch u den dood!* als iets schandelyks aanmerken, wat zoude daar op volgen? zekerlyk niets. Het is even als of een moeder tot haar kind wilde zeggen, ik wenschte dat ge waart, daar de peper groeit! 't welk daarom niet veroorzaakt, dat het kind ten eersten op die plaats komt, of reeds daar is.

Hottentotten hebben gene rechte naricht van de toverkunst.

Edoch wat hou ik my lang met diergelyke beuzelingen op, alzoo ik van voornemen ben, om van de Toverkunst byzondere naricht te geven? Behalven het geen, 't welk reeds voorheen daar van gemeld is, en insgelyks maar in een blote inbeelding, of om eigentlyk te spreken, in zotte voorgevingen bestaat, zoo is deze van zeer weinig gewigt en waardigheid; en verdient derhalven den Europeaanschen naam van Toverkunst gantsch niet, maar mogt eerder een gekke dolheid, of wel een zinloze benaming genoemt worden. Il zal echter en moet dezen naam behouden, om dat zy zelven geenen anderen gebruiken, op dat ik niet iets schryf, 't welk by anderen, die het misschien ook nevens my gezien hebben, daar na wegens den naam eenige zwarigheid maken, en my van een dwaling beschuldigen mogt.

Wat zy tovery noemen.

Hottentotten noemen dat geen tovery, 't welk hun verstand en bequaamheid overtreft, schoon het nog zoo natuurlyk is. Ik heb reeds hier voren gezegt, dat zy my zeer sterk dezen naam hebben opgelegt, wanneer ik met een brandglas, of ander konstige machine of zelfs met vloejende materien iets vertoonde, waar van zy de oorzaak niet wisten te doorgronden; en komt my tot bewys juist deze historie te binnen, die ik eens onder hen speelde: Ik nam een weinig Brandewyn, en goot het in een thee-kopje, dezelve stak ik aan, en liet die branden, maar niet langer, tot dat hy byna laauw was; vraagde ik aan iemand uit den hoop, of hy den brandenden Brandewyn uitdrinken wilde? hy keek my aan, en riep de anderen, en vertelde wat ik gezegt hadde, en zeide daar op, *kenie die vieur in de buik zuypen?* en wanneer ik ja geantwoord hadde, en my omkeerde, en de Brandewyn ras uitblaasde, en daar na zoo voort uitdronk, stonden zy verzet, en wisten niet hoe het in 't werk ging.

Hier op keken zy my zeer sterk aan, en vraagden, *of ik het vuur dan niet in 't lyf voelde?* en als ik den mond op deed, en 'er geen vlam uitquam, waren zy nog meer met verwondering ingenomen, en schreeuwden eenpariglyk: *Die man toverman, die man ja tover makum zoo:* Als ik hen verder beduide, dat zy het zoo wel doen konden als ik, wilden zy het echter niet geloven, maar zeiden: *Gy ons immers dood maakum, als ons die Goeds zuipen.* Daar op liepen zy weg, en lieten my nevens myne drie Tolken alleen staan.

Hoe de Schryver eenen Hottentot by de neus kreeg.

Met zulke en diergelyke gekkernyen heb ik my niet alleen onder hen bekent gemaakt, maar ook een zulke vrees onder hen veroorzaakt, dat zy my niet meer betrouwen wilden; zodanig dat wanneer ik eens maar een stukje zwart Aloë-hout in de hand nam, en tot iemand ging, die my ten eersten vraagde, wat ik doen wilde? en wanneer ik hem zeide, dat ik van voornemen was, om hem met dit hout te betoveren, sprong hy ten eersten op, preutelde, en scholt my in zyn taal wakker uit, 't welk ik hem echter

ter ongemerkt betaalt zette, en hem *Koetsire* noemde, weshalven hy Anders maken moest, gelyk ik in mynen vorigen gemeld heb.

De Hottentotten geloven van een zieken dat hy betovert is.

Niet alleen noemen de Hottentotten tovery 't geen hun verstand overtreft, maar ook dat geen, 't welk onverhoeds geschied, schoon het ook zyne natuurlyke oorzaken heeft. Want zoo dra iemand ziek word, daar men het minst van verwacht had, zeggen zy ten eersten, dat die perzoon betovert is, en onderzoeken niet, waar uit die ziekte ontstaan is. Dienvolgens eer zy nog eenige Medicyn gebruiken, moeten zy Anders maken, en vermids dit in mynen vorigen voorbedachtelyk tot nu gespaart is, om dat de zaak met de tovery eenige overeenkomst heeft, zoo zal ik het hier inlassen.

Hoe zy Anders maken als iemand van hen krank word.

Dit Anders maken geschied op de volgende wys, als een man, vrouw of kind onverziens ziek word, zoo vraagt men ten eersten aan een der bekende Toveraars, waar door hy zoude konnen betovert zyn, en wie het zoude hebben gedaan? Vermids nu deze niet wil spreken, eer 'er Anders gemaakt is, neemt men een vet schaap, slaat het op hunne gewoonlyke wyze, en geeft het net daar uit aan den Tovenaar. Deze bekykt het, daar op draait hy 't in malkander, na dat hy wat *Buchu* daar tusschen gestrooit heeft, en maakt 'er als een strik van, welken hy den Patient met deze woorden om den hals hangt: *Gy zult wel beter worden, want het tovergoed is niet sterk.*

Dit net moet de Patient, schoon hy den anderen dag weder gezond word, dag en nacht om den hals dragen, zoo lang als 'er een stukje aan is, dat het vasthoud. Van het vleesch echter van het geslacht vee krygt hy niets, maar de mans verteren het met elkanderen, als 'er een man krank is, of de wyven, als 'er een vrouw krank is, zoo als de kinderen, als 'er een kind ziek is, en heeft de Patient niet anders als het net daar van te verwachten.

Hoe zy medicynen gebruiken.

Word nu de Patient op dit Anders maken in eenige dagen niet beter, zoo bedient men hem eerst medecynen, en wel zulke, die insgelyks van dezen Tovenaar komen, die de kuur begonnen heeft, die de kranke zoo lang moet bedienen, tot dat hy gezond of dood is, om dat geen ander hem in de kuur nemen zal.

Wat van den Tover-Doctor aan te merken.

Wanneer ook zelfs iemand lang klaagt, en dog niet weet, wat hem eigentlyk scheelt, zoo zal hy echter alvorens hy nog medicynen gebruikt, zynen verkoren Doctor, die allen gemeenlyk Tovenaars daar by zyn, of ten minsten daar voor gehouden worden, eerst vragen, waar door het tovergoed aan hem gekomen is? Wanneer deze hem antwoord, dat hy het hem wel verdryven en maken wil, dat hy ras weder gezond word; zoo geeft hy zich aan hem, en laat hem zorgen; kan hy echter den zieken niet genezen, zoo is in 't gemeen het einde, dat het tovergoed te sterk is geweest, en dat hy het zoo weinig als een ander wegdryven en hem gezond maken kan.

Byzondere ziekte van een Hottentot.

Ik heb 'er een gekent, genaamt *Knapkoek*, die langen tyd over het gantsche lichaam elendig uitgeslagen was. Deze had zich ook aan een Doctor en Tovenaar overgegeven, en de genezing van hem verwacht; maar vermids de toestand te slecht was, en hy over het gantsche lichaam en zelfs in het aangezicht als een Lazarus 'er uitzag, en die ziekte in hondert jaren naauwelyks eens voorvalt, zoo was alle moeite van dezen Doctor of Toveraar vergeefs, en kon hy dezen armen Hottentot nog door kunst nog door tovery genezen, en hem in zyne vorige gezondheid herstellen.

Wan-

De zieke begeeft zich in stilte tot een Europeaan.

Wanneer hy nu hoe langer hoe slechter wierd, en hy zynen gewoonlyken visch-vangst niet meer oeffenen kon, zoo voegde hy zich in stilte ten huize van een Europeaanschen Landboer, waar mede hy voorheen dikwyls wegens de Visschery gehandelt en hem altyd daar mede verzien had, wanneer de anderen ook in 't geheel gene komen konden. Als deze hem zag, schrikte hy, en verbeelde zich, dat hy een aanstekende ziekte had; liet hem echter, tot dat zyne vrouw t'huis quam, aan de deur wachten, welke hem vraagde, hoe hy in die staat gekomen was?

Deszelfs vrouw geeft hem een middel.

Na een kort verhaal, hoe zyn ziekte begonnen had, en wat hy daar voor had gebruikt, zeide zy eindelyk tot hem, zy zoude hem een ander tovergoed geven, 't welk beter en krachtiger zyn zoude, als dat hy van zynen Doctor en Toveraar ontfangen had. Daar op bragt zy hem een stukje blaauwe Vitriool, en zeide, dat hy het in schoon water zoude leggen, en na een half vierendeel uurs daar weder uitnemen, en tot verder gebruik bewaren; daar na met het water zich wasschen, en alle plaatzen des lichaams, die ontstoken waren, daar mede nat maken.

Werking van dit middel.

Hier van liet zy hem ten eersten in haare, zoo als ook in myne tegenwoordigheid de proef nemen; en wanneer hy zich daar mede bestreek, begon de Vitriool elendig te byten, waar over de Hottentot erbarmlyk schreeuwde en zeide: *Ey Vrouw die Tovergoeds ja zoo bytum, ons ik ka me niet verdragen.* Waar over wy niet weinig moesten lachen, om dat de werking daar van aan ons bekent was; hy wist echter niet, wat hy van pyn doen zoude, en biggelden hem de zilte tranen langs zyne wangen; edoch verdroeg hy dit niet alleen, maar vervolgens meermalen, om dat de vrouw hem verzekerde, dat hy daar van genezen zoude.

Hy dankt naderhand voor de hulp.

Na verloop, van ontrent 14 dagen, quam deze Hottentot weder, en was niet alleen volkomen gereinigt, maar bedankte de vrouw op de allerheuste wyze, en zoo goed als ik het ooit van een Hottentot gehoort heb, en voegde daar by en zeide: *Vrouw, jou Tovergoeds bra bytum, dat is waar, maar jou Tovergoeds ook weer gezond makum, dit is ook waar. Ons Tovermanns*, zeide hy verder, *kame niet helpen, maar die Duits Tovervrouw ja bra, die kame helpe.*

De Hottentotsche Tovenaars zyn niets minder als Tovenaars

Ik zoude diergelyke exempels nog veel konnen aanhalen, welke alle daar op uitkomen, dat zy zeggen, dat zy Toveraars onder hen hebben; daarentegen zy echter zelfs niet weten, wat de betekenis van dit woord is, veel min, hoe een rechte Toveraar zyn en heten moet. Dog ik oordeel het overtollig te zyn, om dat de Lezer hier uit reeds genoeg kan zien, hoe de Hottentotten voor Hexenmeesters en Toveraars zyn moeten, te meer daar hunne macht zich nog over koejen of granen of andere zaken, maar enkel over de kranken uitstrekt. Derhalven worden 'er ook gantsch gene onder hen gevonden, die zich met Duivelsche stukken behelpen, om hunnen evennaasten daar door schade toe te voegen, gelyk men op alle plaatzen in Europa zulke menschen aantreft, en waar van 'er in vorige tyden zeer veel verbrand zyn.

Zyn zeer bygelovig.

Hier uit bemerk ik maar alleen haare bygelovigheid, door welke zy zich zeer gemeenlyk een zaak laten voorstellen, als of zy tovery was, die echter niets minder als na de toverkunst gelykt. Zoo is ook een teken van lichtgelovigheid, dat zy zich allerhande onwaarheden laten wys maken, en dezelve voor de zuivere waarheid aannemen; was het hier tyd, ik zoude

zoude meer als duizend exempels aanhalen; maar om maar een eenig zeer kort niet met myne woorden, maar met die van den Heer *Boeving*, by te brengen: Zoo heeft zich een zulk een ſpreukje voor de zuivere waarheid laten vertellen, en zulks in een land, daar de Juſtitie zoo ſtyf en vaſt gehandhaaft word: Hy ſchryft *l. c. p.* 7.; het is my geloofwaardig verhaalt, dat een Vryman, die landwaards in woonde, eens uit jok tot een Hottentot zeide, *dat hy een Hottentot geſlacht, en de Hammen en vleeſch in den rook gehangen had*; *'t welk deze in ernſt aannam, waar op de Hottentotten alle van de plaats wegtrokken, waar door de Vryman veel ſchade leed, om dat hy van hen gene arbeidsluiden meer bekomen konde.*

Wanneer ik vermaak ſchepte, om nog eenige andere daar by te voegen, zoude ik nog ruim een blad daar mede konnen volmaken; edoch mag ik het geduld van den Lezer niet misbruiken, maar alleenlyk zeggen, dat der Hottentotten tovery een oude kladdery is, en niets beduid; ondertuſſchen hebbe ik aan den Lezer zoo veel daar van willen mededelen, om aan hem de gedachten te benemen, als dat 'er waren, en zodanige Toveraars onder hen aangetroffen zouden worden, als in andere landen worden gevonden, aangezien hy met genoegen hier uit kan zien, dat het maar een louter vergeefs geklap onder hen is, 't welk nergens een grond of ſchyn van tovery aanwyzen kan.

De Lezer leve ondertuſſchen vergenoegt en zy niet beducht, dat ik hem met Indiſche tovery zal laſtig vallen, welke in die zelve landen veel meer in zwang gaat als een Chriſten paſt. Voornamelyk de ontuchtige wyven weten zich van diergelyke natuurlyke maar qualyk aangewende middelen te bedienen, die eerder na een tovery dan na een natuurlyke Artzeny gelyken, waar van ik niets zeggen wil nog kan, om dat het beter is, veel te weten als veel te ſpreken. Beſluit van dit Hooftſtuk.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

KORTE INHOUD

Van alle de Hooftſtukken die in het Twede Deel van dit Werk zullen voorkomen.

I. HOOFTSTUK.

Van de Plechtigheden der Hottentotten by het Kinder-baren, en hunne zeldzame manier van doen, als een vrouw Twelingen ter waereld brengt.

II. Hooftſtuk. *Van de Plechtigheden der Hottentotten ontrent het vryen, trouwen en bruiloft houden.*

III. Hooftſtuk. *Van de huishouding en opvoeding der kinderen, en hoe de Hottentotten met elkander verkeren.*

IV. Hooftſtuk. *Van de Veetucht der Hottentotten, en hoe zy 't Vee tot hun groot voordeel weten op te paſſen, enz.*

V. Hooftſtuk. *Van de klederen der Hottentotten, en hoe die gemaakt worden. Van hunne cieraden en tooizelen, enz.*

VI. Hooftſtuk. *Van hunne gewone ſpys en drank; van hunne aardige manieren van koken en braden.*

VII. Hooftſtuk. *Beſchryving van hunne Dorpen, Huizen en Huis-cieraad.*

VIII. Hooftſtuk. *Van de Ambagten en Handwerken der Hottentotten.*

IX. Hooftſtuk. *Van de Koopmanſchap en Handel der Hottentotten met elkander, en ook met vreemden.*

X. Hooftſtuk. *Van hunne kunſten in 't zwemmen, werpen, vechten, viſſchen, jagen, rennen, enz.*

XI. Hooftſtuk. *Van hunne deugden en ondeugden, en van hunne zonderlinge geneigtheid voor de rechtvaardigheid.*

XII. Hooftſtuk. *Van hunne manieren en oorzaken van oorlogen, beſchryving van hunne wapenen, zoo ten oorlog als ter jagt.*

XIII. Hooftſtuk. *Van hunne Verſpieders, en hoe hunne vyanden daar mede handelen; van het Erfrecht ontrent de nagelatene goederen der Hottentotten; nevens een bericht van den ingewortelden haat tuſſchen de Slaven en Hottentotten.*

XIV. Hooftſtuk. *Van de gewone ziekten der Hottentotten, en door welke middelen zy dezelve genezen.*

XV. Hooftſtuk. *Van de Begravenis-ceremonien der Hottentotten, hunne zeldzame manieren in dezen.*

XVI. Hooftſtuk. *Van de eerſte Europeaanſche bezitters van de Kaap, van het ampt van Gouverneur van de Kaap, en van alle de Gouverneurs die van tyd tot tyd geregeert hebben.*

XVII. Hooftſtuk. *Van de gehele Regering en van de acht Collegien waar uit dezelve beſtaat.*

XVIII. Hooftſtuk. *Van de twee andere Collegien, genaamt Burgerraad en Heemraadſchap, en van den Burger-Krygsraad.*

XIX. Hooftſtuk. *Beſchryving van de Veſting, Schanzen, Kerken, Gaſthuizen en andere Gebouwen aan de Kaap.*

XX. Hooftſtuk. *Van 't onderhoud der Forteresſen, Bezetting, enz.*

XXI. Hooftſtuk. *Van de inkomſten welke de Ooſt-Indiſche Maatſchappy van deze Kaap trekt.*

XXII. Hooftſtuk. *Van de zeden der Europeanen die hier wonen. Hunne manieren in 't geven en ontfangen van bezoek en tegen-bezoek,*

Brui-

Bruiloften, Kinder-dopen, Begravenis, Opvoeding der kinderen, Behandeling ontrent hunne slaven; gedrag ontrent vreemde aankomelingen.

XXIII. Hoofdstuk. *Uittrekzel uit een brief van de Burgery aan de Kaap, aan de Heren Bewindhebbers en aan de Regering op Batavia.*

XXIV. Hoofdstuk. *Gedrag van den Gouverneur Adriaan van der Stell.*

XXV. Hoofdstuk. *Vervolg van 't zelve gedrag.*

XXVI. Hoofdstuk. *Verhaal van negen perzonen, die de vlucht kozen en na viermaal gedane citatie niet verschenen.*

XXVII. Hoofdstuk. *Van het vonnis van condemnatie door den Raad, na zeer heftige woord-wisselingen tegens deze negen perzonen uitgesproken, nevens verscheide merkwaardige zaken.*

XXVIII. Hoofdstuk. *Vervolg van deze zaak tot de aankomst van een schip, mede brengende de afzetting van den Gouverneur.*

XXIX. Hoofdstuk. *Van eenige merkwaardige zaken in het Kerkelyke, gedrag van den Predikant Le Boucq, klagten tegen de Sekretarissen Helot en Putte.*

XXX. Hoofdstuk. *Verhaal van het afzetten en weerom zenden van den Predikant Le Boucq. Aankomst van den nieuwen Gouverneur Louïs van Assenburg aan de Kaap.*

XXXI. Hoofdstuk. *Van 't geen'er na de komst van dien nieuwen Gouverneur is voorgevallen.*

XXXII. Hoofdstuk. *Van verscheide merkwaardige dingen, na de aankomst van den Admiraal en Commissaris Simons voorgevallen, zynde vol van zeldzame gevallen en veranderingen.*

XXXIII. Hoofdstuk. *Verhaal van het vertrek en t'huis reis van den Schryver.*

NAAUKEURIGE en UITVOERIGE

BESCHRYVING VAN DE KAAP DE GOEDE HOOP;

BEHELZENDE

Een zeer omstandig Verhaal van den tegenwoordigen toestant van dat vermaarde Gewest, deszelfs Gelegenheit, Haven, Sterkte, Regerings-vorm, Uitgestrektheit, en onlangs ontdekte aanleggende Landen;

NEVENS

Een geleerde Beschryving van het Klimaat en Aart van dat Landschap; van deszelfs DIEREN, VISSCHEN, VOGELEN, PLANTEN, KRUIDEN; mitsgaders verscheide WONDEREN der NATUUR, daar te Lande ontdekt;

Waar by nog komt, een zeer nette en uit eige ondervinding opgemaakte Beschryving van den oorsprong der

HOTTENTOTTEN:

VERVATTENDE

Een merkwaardig Bericht van derzelver Tale, Godsdienst, Levenswyze, zeldzame Overleveringen, Gewoonten, Maniere van Trouwen, Besnydenis, Opvoeding; als mede veele andere kurieuse Waarnemingen aangaande de Zeden van die Natie; den toestant van die Colonie en Europeaansche Inwoners: in gene andere Beschryving van dit Gewest te vinden.

Alles, geduurende een lang verblyf aan de gemelde Kaap, na waarheit beschreven

DOOR

PETER KOLBE,

Meester der vrye Konsten, door een voornaam Minister, met Brieven van voorschryving van wylen den Wel-Ed. Gestr. Heere NIKOLAES WITSEN, Burgermeester der Stad Amsterdam, tot het opmaken van deze, en ook Mathematische en Sterrekonstige Observatien, na de Kaap gezonden, en aldaar geweest Secretaris van Stellenbosch en Drakenstein; tegenwoordig Rector van het Illustre School te Neustad aan den Aysch.

Met kurieuse, nieuwe en nodige Kaarten en vele Printverbeeldingen opgeheldert en versiert.

TWEEDE DEEL.

TE AMSTERDAM,

By BALTHAZAR LAKEMAN. M. D. CC. XXVII.

Met Privilegie.

KORTE INHOUD

Van alle de Hooftstukken die in dit Twede Deel voorkomen.

I. HOOFTSTUK.

Plechtigheden en Gebruiken der Hottentotten, welke zy by de Kraamvrouwen in acht nemen; en hoe zy te werk gaan en wat zy doen, wanneer een vrouw Tweelingen ter wereld brengt. Bladz. 1

II. Hooftstuk. *Plechtigheden en gebruikelykheden der Hottentotten, welke zy by hunne Vryagie, Trouwing en Bruiloften in acht neemen.* 14

III. Hooftstuk. *Van de Huyshouding en Kindertucht der Hottentotten, als ook, hoe zy in de gemeene Omgang tegen elkanderen zyn.* 24

IV. Hooftstuk. *Van der Hottentotten Vee-tucht: hoe zy het oppassen en bezorgen, zodanig dat zy veel nut en groot voordeel daar van konnen hebben.* 33

V. Hooftstuk. *Van de Kleederen der Hottentotten, hoe ze gemaakt worden; als ook van hun Cieraat en opschik, en waar in die bestaat.* 43

VI. Hooftstuk. *Van de gewoonlyke Spys en Drank der Hottentotten, hoe zy dezelve bereiden, en koken en braden.* 57

VII. Hooftstuk. *Van der Hottentotten Huizen, Dorpen, en van haar gantsche Huysraad.* 71

VIII. Hooftstuk. *Van de Handwerken der Hottentotten, welke zy onwetend verstaan, en ook werkelyk oeffenen.* 79

IX. Hooftstuk *Van de Nering en Hantering der Hottentotten, welken zy onder elkander en ook met Vreemdelingen dryven.* 93

X. Hooftstuk. *Van de Kunsten, welke de Hottentotten met regt konnen worden toegeschreven; namelyk van Zwemmen, Werpen, Vechten, Visschen, Jagen, Lopen, enz. zoo als ook van haar musick, singen, en dansen.* 102

XI. Hooftstuk. *Van de algemeene deugden en ondeugden der Hottentotten, voornamentlyk van hare Liefde tot Gerechtigheid.* 120

XII. Hooftstuk. *Oorsaaken en manieren der Hottentotten, om Oorlog onder elkander te voeren, als ook van hunne wapenen, welke zy in desen gelegentheydt, en op de Jagt gebruiken.* 138

XIII. Hooftstuk. *Van de Verspieders der Hottentotten, hoe het gaat, als zy betrapt worden; als ook haar Erfrecht, hoe 't gaat na de doot met de een of anderen syn nalaatingschap, nevens een bericht van den haat tusschen de Slaven en Hottentotten.* 146

XIV. Hooftstuk. *Van de Ziektens der Hottentotten, en der zelver genezing.* 153

XV. Hooftstuk. *Van de Begrafenis-plechtigheden der Hottentotten, en haar zeltzaame gebruykelykheden, daar omtrent.* 164

XVI. Hooftstuk. *Van de Eerste Christelycke besitters, voornamentlyk van 't opperste Hoofd der Regeering, als mede deszelfs Character, en wie dese Volkplanting van tyd tot tyt geregeert heeft.* 172

XVII. Hooftstuk. *Op wat wyze 't gantsche Land van de Kaap de Goede Hoop door acht Collegien geregeert word.* 187

XVIII. Hooftstuk. *Van de twee overige Collegien, van de Burger-en Heem-raden; en van de burger Krygs-raden.* 205

XIX. Hooftstuk. *Van de publyke gebouwen, die aan de Kaap de Goede Hoop gevonden worden.* 220

XX. Hooftstuk. *Van de kosten, welke de Voortreffelyke Maatschappy jaarlyks tot besolding der bezetting en tot veele andere hoofdsakelykheden dragen moet, om alles in een goeden staat te houden.* 251

XXI. Hooftstuk. *Van de Inkomsten welke de Voortreffelyke Maatschappy jaarlyks heeft, om hunne kosten weder goed te maken.* 270

XXII. Hooftstuk. *Wat de bedienden der Voortreffelyke Maatschappy boven hare wezentlyke bezolding jaarlyks van de Europeaansche Inwoonders genieten.* 287

XXIII. Hooftstuk. *Van de Zeden en gebruiken, welke de Europeaansche Inwoonders onder malkander waarnemen, als ten opzicht van haere besoeken, en tegen besoeken, Bruiloften, Kinderdopen, Begrafenissen, hare scholen en kindertucht, en hoe zy zich tegens hunne slaven en vreemdelingen, die aan deze Kaap komen, houden.* 300

XXIV. Hooftstuk. *Uyttreksel van een brief der Burgers aan de Bewindhebberen der Oost-Indische Maatschappy in Holland, en aan de Hoge Indische Regeering te Batavia, waar in zy zware klagten over den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell doen.* 327

XXV. Hooftstuk. *Wanneer de Heer Gouverneur, Willem Adriaan van der Stell, vernam dat de burgers hem aangeklaegt hadden, zoekt en verkrygt hy een valsche getuigenis van twee hondert en veertig burgers; laat eenigen in hechtenis setten, en naauw bewaren; anderen versend hy na Batavia*

en

en Holland; de Scheeps-raad word beroepen, om over deze rebellie te zitten, en geeft eindelyk een aardig Manifest uyt. 337
XXVI Hoofdstuk. *Waar in bericht medegedeelt wort, op wat wyze de Heer Gouverneur in zyne strengheid voortgevaren is, en nog veele anderen gevangen genomen heeft, waar van hy eenigen op een schip setten moest; om dat in de Vesting alle gevangenissen en wachthuizen reeds van zodaanige gevangene opgepropt waren.* 348
XXVII. Hoofdstuk. *Handelt van negen aangeklaagden, die zich op de vlugt begeven hebben, en op vier edictale citatien niet voor 't Gerecht verschynen, afgeschrikt door de slegte behandelingen van hunne medemakkers.* 362
XXVIII. Hoofdstuk. *Handelt van de hier voren gemelde 9. gevlugte perzonen, welke 't aangebode vry-gelei niet willen vertrouwen, en derhalven na een hevige twist in den Raad, worden gevonnist; voorts dat twee van dezelven naderhand gevat en op een schip geset zyn; en eindelyk, dat 'er een schip uyt Holland is aangekomen, dat den Heer Gouverneur eenige onsmakelyke brieven heeft medegebragt, welker inhoudt hy geheim gehouden heeft.* 374
XXIX. Hoofdstuk. *Waar in de Schryver verhaalt, dat 'er nog een van de 9 gevluchten door den Vice-Landdrost betrapt en zeer qualyk gehandelt is; tot dat 'er een ander schip uyt Holland aanquam, dat de afzetting van den Gouverneur medebragt, waar by 't afschrift van zodanigen brief onthouden is.* 384
XXX. Hoofdstuk. *Waar in vervolgens afgehandelt word: Na dat de Heer d'Abling aangekomen was, en ras de party van den Heer Gouverneur van der Stell omhelst had, duelleren twee Engelsche Kapiteins met elkander. De Prediker le Boucq verricht den Kerkendienst, in de plaats van den afgezetten Kalden; zet twee Leden van den Kerkenraadt af, waar over nieuwe gevaarlyke verschillen ontstaan, insgelyks wort over de beide Secretarissen Helot en Pouillet klagten afgevordert.* 391
XXXI. Hoofdstuk. *Werd verhaalt, dat den Prediker le Boucq niet alleen zyn kostgeld nevens andere Emolumenten wierden ingehouden, maar dat hy van de Kaap moest vertrekken, en bevel ontfing, na Indie te keren: midsgaders dat men de Huysvrouw van Henning Husing in hechtenis zet, maar weder op vrye voeten stelt; en eindelyk, dat de Nieuwe Gouverneur Louis van Assenburg aan de Kaap is aangekomen.* 402
XXXII. Hoofdstuk. *Wat 'er na de komst van den Nieuwen Heer Gouverneur is voorgevallen; word by sommige gehaat; de Schryver word by hem zwart gemaakt, en vele andere Merkwaardigheden meer* 414
XXXIII. Hoofdstuk. *Van de Zaken, die na de komst van den Heer Admiraal en Commissaris Simons, tot op zyn vertrek zyn voorgevallen, nevens verscheide andere byzonderheden.* 423
XXXIV. Hoofdstuk. *Van al 't geen zedert het vertrek van den Commissaris Simons tot dat van den Schryver is voorgevallen, 't welk in zeldzame gevallen, wonderbare geschiedenissen en aanmerkenswaardige veranderingen bestaat.* 430
XXXV. Hoofdstuk. *Van des Schryvers reize van de Kaap de Goede Hoop na Europa, midsgaders deszelfs byzonderheden, en aankomst in Europa.* 443

BE-

BESCHRYVING VAN DE KAAP DE GOEDE HOOP.

EERSTE HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Plechtigheden en gebruiken, welke zy by de Kraamvrouwen in acht nemen; en in 't byzonder, hoe zy te werk gaan en wat zy doen, wanneer een vrouw Twelingen ter waereld brengt.

De Hottentotten zyn zo flecht niet als men ze uitkryt. Plegen echter eenige gruwelen. Wat 'er aan te merken is wanneer een Hottentottin in de kraam komt. Wat voor een drank de Hottentotten aan Kraamvrouwen tot verhaasting der verlossing geven. Dit middel is van goed gebruik by hen. Wat zy doen wanneer 'er een dood kind ter waereld komt. Wat als het levend is. Zy wasschen het eerstgebore kind met versche koedrek. Leggen het dan op de aarde op een Cross in de lucht. Word naderhand met vet gezalft. Eindelyk met Buchu bestrooit. Wat by de geboorte van Twelingen voorvalt. Grote vreugd als 'er twee zoons geboren zyn. Als 'er twee dochters zyn, word doorgaans een daar van aan kant geholpen, en levendig begraven; of aan een boom gebonden; of ook wel maar op het veld neergelegt. Hoe de Sineezen met hun kinders leven. Werpen in zommige Provincien de dochters in 't water. Wat hier van de oorzaak. Wat de Japanezen met hun kinderen doen. Wat de Hottentotten doen als 'er een zoon en een dochter geboren word. Wat zy doen als een van de Twelingen dood is. Veranderen deswegen hun woning en offeren. Wie het kind zyn naam geeft. Ontlenen hun naam van de Beesten. Wat zy met de Nageboorte doen. Wanneer de man weer by zyn vrouw mag komen. Besluit van dit Hooftstuk.

De Hottentotten zyn zo flecht niet als men ze wel uitkryt.

SChoon ik u tot nu de een en de andere materie hebbe toegezonden, welke der Hottentotten doen en laten, zeden en gebruiklykheden betreft, zoo zal de Lezer echter niets anders daar uit hebben konnen bemerken, als dat zy Heidens zyn, die van een zulke wilde natuur gantsch niet konnen worden geacht, als men ze anders wel uitgeschildert heeft. Zy worden in der daad ook zoo niet gevonden, als men in 't gemeen van hen opgegeven heeft; ondertusschen kan ik niet ontkennen, dat eenige gru-

Dog plegen evenwel eenige gruuwzaamheid.

gruwelyke zaken in hunne gebruiken en zeden aangetroffen worden, van dewelke de natuur zelf een afkeer heeft; waar uit dan licht af te nemen is, dat zy in betrachting van die dingen, niet alleen erger als andere Heidens zyn, maar ook onmenschlyker dan alle andere natien in de gantsche waereld gewoon zyn te handelen.

Deze inleiding zal aan den Lezer zonder twyffel vreemd voorkomen, om dat hy zich misschien zal hebben verbeeld, en uit de tot nu gegeve narichten niet anders heeft konnen besluiten, dan als of ik hen tot een Advokaat verstrekken wilde, en hen van alle geladene smaad en schande vry en los spreken. Edoch wanneer hy zich voorstelt, 't geen de plicht van een Historie-Schryver met zich brengt, die niet toelaat, een goede zaak quaad, en een quade zaak goed te noemen; wanneer de Lezer zich te binnen brengt, wat trouwe vrienden meest in 't oog hebben, te weten, dat d'een den anderen niet met onwaarheden doekt, maar gelyk *Barclajus* in zyn *Icone animorum* zegt: *Scapham*, *Scapham*, *Ficum*, *Ficum*, of ieder zaak by zynen rechten naam noemen, voorstellen en aanwyzen moet; zoo zal de Lezer ook licht de rekening konnen maken, dat ik niet van zins ben, voor hem als een oprecht vriend, de waarheid te verbergen, en een zaak by te brengen, te verdedigen en goed te noemen, die in den hoogsten graad zondig, doemlyk, en by alle menschen gehaat is, 't zy dat ze Heidens, Turken, Joden of Christenen zyn.

Vraagt de Lezer my, wat zaak de Hottentotten dan zoo zwart maakt, dat ze zelfs uit het gezelschap van alle menschen moeten worden gesloten? zoo verzoeke maar een weinig geduld te hebben tot dat ik hunne gebruiken voorgestelt heb, welke zy by de kraamvrouwen in acht nemen; vermids de Lezer gedurende dit verhaal wel zal zien, dat daar by een zaak gepleegt word, welke alle andere menschen niet alleen schuuwen en ernstig myden, en daarenboven in alle oorden der waereld hoogst strafbaar is, maar welke ook de wildste dieren nooit ondernemen of werkstellig maken.

Het schynt wel wat hard gezegt te zyn, om dat bewust is, dat menig wild en onvernuftig dier, by voorbeeld, een verken, of Hond zyn eige jongen nog vreet, nog vernielt. Derhalven mogt de Lezer wel denken, dat de Hottentotten zulks echter deden; edoch alsdan zouden ze nog met andere Amerikaansche Heidens gelyk zyn, welke zulks met hunne kinderen, zelfs ook oude en volwassene, voornamelyk hunne ouders en vreemde gevangenen insgelyks doen; daar in tegendeel de Hottentotten daar in nog onmenschelyker en erger te werk gaan, om dat zy in zekere gevallen de nieuw-gebore kinderen niet verschonen, maar dezelven of levend begraven, of anders weg werpen, sterven en verderven laten, of aan de wilde vleeschvreetende dieren te verslinden geven.

Ik zal den Lezer de zaak op de duidelykste wyze voorstellen, wanneer de volstandige beschryving van alle zeden en gebruiken, welke by de Kraamvrouwen in acht genomen worden, als nu medeelen; want by gelegentheid van dezelve zal ook dit quaad, schandelyk, zondig en doemlyk gebruik mede voorvallen. Derhalven gelieve de Lezer maar naauw te letten op alle omstandigheden, die ik nu voorstel; vermids 'er zommige zullen voorkomen, die hem zullen doen lachen, en andere daarentegen, in 't byzonder die van dezen kindermoord, zullen hen op 't hoogste doen bedroeven, en voor alle deze wilde natien een groote

te afkeerigheid doen hebben.

Wat te merken als een Hottentottin in de kraam komen zal.

Wanneer dienvolgens een Hottentottin op 't laatst gaat, zoo bevinden zich altyd twee en ook wel drie wyven by haar, die haar gezelschap houden, en in tyd van kramen helpen; wanneer zy nu ongemakkelyk word, en den arbeid op 't lyf krygt, zoo begeeft een van deze wyven zich na de vroedmoer, waar van 'er in ieder Kraal maar een is, en die insgelyks een Hottentottin is, en van de wyven zelfs tot dat ampt verkozen word, en roept haar, om de kramende vrouw de behulpzame hand te bieden.

De man mag niet in 't huis van de kraamvrouw blyven.

Zoo dra deze komt, en in huis van de Kraamvrouw gaat, moet de man uit het huis, en derft zich daar niet meer laten zien, zoo lang zyne vrouw in barensnood is; komt hy echter, en vraagt na den toestand van de Kraamvrouw, zoo is hy ten eersten, als het iemand van de andere mannen en wyven gehoort heeft, strafbaar, en moet Anders maken; dat is, hy moet na dat zyn vrouw van het kind verlost is, een en ook wel twee vette schapen laten slaan, en zich daar door weder legitimeren. Het vleesch daar van behoort niet aan de Kraamvrouw of de andere wyven, maar de mannen gebruiken het zelfs, en geven aan de wyven alleen het nat daar van, gelyk reeds by de andere slachteryen of Anders maken voorheen gemeld is.

Wil nu de barmhertige God een rasse en vrolyke verlossing verlenen, zoo is zy nevens andere wyven gelukkig. Wanneer daarentegen de wëen lang aanhouden, en 'er echter geen verlossing opvolgt, zoo is zy achtervolgens hun gebruik genoodzaakt, een gantsch onnatuurlyken en by andere natien ongewoonlyken drank in te nemen, die volgens hunne mening en ondervinding de verlossing verhaast, en aan de Kraamvrouw hulp verschaft.

Wat zy tot verhaasting van de verlossing voor een drank gebruiken.

Te weten, zy nemen klein gesneden tabak en koken denzelven in koe-melk; wanneer zy geen melk van koejen hebben konnen, zoo gebruiken zy schaap-melk. Zoo dra zulks nu wakker te zamen heeft gekookt, en in den tabak schier geen kracht meer is, zoo gieten zy dit *Decoctum* over in een ander vat door een rooster gemaakt van Pintzen of van andere kleine reisjes om den tabak van de melk te scheiden of ten minsten voor het meeste gedeelte. Wanneer het koud geworden is, nemen zy een weinig van deze tabaks-melk, en geven ze de pynlyke vrouw in. Ten dele om, uithoofde van de ondervinding, die zy daar van zeggen te hebben, in den buik van de Kraamvrouw arbeid te verwekken, of de wëen te vermeerderen, en de spoedige verlossing te bevorderen; en ten dele op dat de vrouw aan sterk braken gerake, en het kind ter zelver tyd voortgedreven word.

Dit middel doet by hen zyne werking.

Dit is zekerlyk al een koddige artzeny voor kramende vrouwen, welke by de Hottentottinnen gantsch gemeen is, en onfeilbare werking doet; of dezelven echter een Europeaansche vrouw zoo wel slagen en even het zelven effect hebben zoude, laat ik daar; ten minsten weet ik niet, dat een verstandiger Medecyn dit ooit geraden heeft. Ik twyffel 'er ook hertelyk aan, of een vrouw als diergelyk recept voorgeschreven, en voor haar klaar gemaakt wierd, dat wel innemen zoude, en als ze het gebruikte, of zy het leven daar by niet inschieten zoude.

Ondertusschen moet men zich echter verwonderen, hoe deze menschen, aan die gedachten geraakt zyn, om diergelyke paarde-artzeny ook aan de menschen met diergelyken goeden uitslag te appliceren; daar echter bekent is, dat zy voor de komst van de Europeanen niets van dit tabaks-

kruid hebben geweten, veel min het zelve in hun land ooit geplant hebben. Ik hebbe van hen vernomen, dat zy in vorige tyden, eer zy den tabak leerden kennen, in deszelfs plaats *Dagga* gebruikt hebben, die echter in verre zulke goede werking niet zoude hebben gehad, als jegenswoordig van den tabak bevonden en bespeurt word.

Wat zy doen als 'er een dood kind ter waereld komt.

Wanneer eindelyk na het gebruik van deze Artzeny, of ook zonder dezelve te gebruiken een levend of een dood kind ter waereld komt ; zoo moet men zich andermaal verwonderen, wat voor gekke gebruiken zy daar by hebben; want als het kind dood ter waereld komt, zoo is 'er niet alleen een ongemene droefheid by de moeder en den vader, in 't byzonder, als het een zoon is, maar zy nemen het ten eersten en begraven het na hunne wyze, zoo als op zyn tyd zal gemeld worden; na de begravenis van het kind moet de vader Anders maken, en een en ook wel twee schapen slaan, gelyk voor heen gemeld is. Daar na breekt de gantsche Kraal op, en zoekt uit vrees voor dit dood kind, dat het weerom mogt komen, een andere woonplaats, gelyk in 't kort hier na, en voornamelyk echter in 't toekomende nevens andere begraafnis-ceremonien wydlopiger zal aangewezen worden.

Wat zy doen als zy een levend kind bekomen.

Indien het kind levend voor den dag komt, zoo wassen zy of baden het niet met eenig water, zeggende, dat zulks *siekum* of ongezond is; maar zy hebben een heel andere en byzondere manier, het zelve van zyne vuiligheid en met zich gebragte onreinigheid te zuiveren ; schoon het naar onze in Europa gebruikelyke wyze eerder zoude heeten, dat zy het vuiler maakten, als het van natuur is; door dien zy in plaats van water, of 't geen men anders zoude konnen nemen, om eerst gebore kinderen te zuiveren, versch en koedrek nemen, en wassen het over en over daar mede af, zoo dat het gantsche kind daar mede als geparfumeert is, en zoo groen als gras lykt.

Na deze eerste reiniging leggen zy dit arm kind niet op een gemaakt bed, of wel in een wieg, om het op te passen en voor te zorgen, dat het niets overkomt; want dat is, zeggen zy, hun manier niet, om dat zy zelfs niet een lap linnen, een hand groot, magtig zyn, veel min van een bed iets weten, en nooit anders een wieg als in huizen van Europeanen gezien hebben; maar zy leggen het zoo vuil en onaantastelyk als het is, op een nieuw uitgespreide en op de aarde leggende *Cross*, op dat het aldaar van de wind en de hitte van de Zon of van het vuur een weinig opdroogt, en de gesmeerde koemist nevens de natuurlyke vuiligheid weder van zelfs afvalt, of wel gemakkelyk, zonder het kind te bezeeren, daar af kan worden gewreven.

Waar mede zy verder het kind smeren.

Terwyl echter het kind op gemelde wyze droog word, gaan de andere wyven heen, en nemen de dikke driehoekige en zachte bladen van de vygen der Hottentotten, waar van 'er eertyds verscheide zoorten gespecificeert zyn, en die men overal op het veld bekomen kan. Deze pletteren zy een weinig tusschen twee stenen, en drukken daar na met hunne handen het nat daar uit, 't welk zy in een pot vangen, en wassen daar op het weder gedroogt, en van den koemist gezuivert kind daar mede, om dat zy geloven, dat dit nat zeer veel helpt tot de leenigheid en gezwindheid in 't lopen, 't welk ik echter niet onderzoeken, maar aan anderen overlaten wil.

Wanneer nu zulks ook aan het kind gedaan is, en het andermaal op de gemelde *Crosse* gelegen heeft, om aan het zap tyd te geven, om in te trekken, zoo hebben

OP WAT WYZE DE HOTTENTOTTE DE NIEUWGEBOORE KINDEREN HANDELEN

I. C. Philips del.

ben zy wederom een andere wyze, niet zoo wel om te wassen, als om te zalven. Zy brengen namelyk een pot met gesmolte schaapvet, die van de Kraamvrouw altoos ten dien einde moet worden bewaart, en tot na hare verlossing weggezet; dog als zy geen schaapvet hebben, nemen zy wel gesmolte boter, die zy zelf hebben gemaakt, en na dat het weder een weinig warm en gesmolten is, smeren zy het kind zodanig over zyn teer lichaam, dat zelfs niet de oogen, veel min een ander lid daar van verschoont is.

De oorzaak dezer zalving zeggen zy, is niet, zoo als de Europeanen wel zouden menen, en misschien zoo als my dunkt, niet zonder grond geloven, dat zy te sneller en leniger daar van zouden worden, of ook daar door beter zouden konnen lopen; maar zy geven voor, dat het geschied, op dat de Zon hen in die tedere jaren niet verbranden of zoo heftig steken en beschadigen zou; of het nu in der daad daarom geschied zoo hou ik het echter daar voor, dat de dikmaals herhalinge ook zelfs by gantsch oude luiden, die van de Duitschers gegiste oorzaak niet weg neemt, gelyk elders breder zal worden aangetoont

Het kind word ten laatsten met Buchu gesmeert.

Als het kind nu eindelyk deze zalving ondergaan heeft, en het andermaal een weinig op de gemelde *Crosse* gelegen heeft, op dat het vet ook door de zweetgaten zou indringen, zoo geven zy het zelve by deze geboort-ceremonien eer het vet t'eenemaal opgedroogt is, als het laatste olyzel; nemen het wederom op, en bestrojen het over het gantsche lichaam met haren gewoonlyken *Buchu*, 't welk als dan zeer licht aan de besmeerde gantsch tedere huid blyft kleven.

Dit doen zy, volgens hun voorgeven, op dat het kind schoon gemaakt en gereinigt worde, en deels ook, op dat het door de kracht van den *Buchu* sterk werde, en nevens de andere verhaalde hulpmiddelen in 't leven worde behoude. Of zulks door alle deze zaken kan geschieden, twyffel ik zeer; vermids ik wel weet, dat dit van God, den Leven-Gever en Behouder afhangt, en dat de gesteltheid van het kind moet aangezien worden; dog vermids ook geringe dingen veeltyds een grote werking hebben, zoo mogen andere daar van oordelen, en deze zaak onderzoeken.

Wat by de geboorte van Tweelingen geschied.

Dit alles geschied by diergelyke geboorte, wanneer maar een kind ter waereld gebragt word, waar uit de Lezer niet heeft konnen zien, waar op myn klagen by de inleiding doelt, om dat tot nu niets is geschied, waarom zoude konnen worden gezegt, dat de Hottentotten zoo zeer afschuwelyk zyn, als ik in den beginne gezegt hebbe; edog de Lezer hebbe nog maar een weinig geduld, en late zich de omstandigheden voordragen, die gade geslagen worden, wanneer een vrouw van tweelingen in de Kraam komt, 't welk zeer dikwyls en gemeenlyk geschied, en zegge als dan, of ik hen onrecht gedaan, of te veel van hen gezegt hebbe.

Wanneer ik de zaak recht duidelyk zal voorstellen, zoo is nodig, daar van drie *Casus* of gevallen, te beschryven, om dat by ieder van dezelve wat byzonders zal waar te nemen zyn; zynde die gevallen als volgt: namelyk, wat zy doen, als een vrouw twee zoons te gelyk ter waereld brengt: Hoe het geschapen is, als een vrouw van twee dochters te gelyk in de kraam komt: En eindelyk, hoe zy zich houden, als een vrouw te gelyk een zoon en een dochter baart? Op alle deze drie vragen zal een byzondere betrachting te maken zyn, om dat daar in de gemelde beschuldiging en onnatuurlykheid bestaat.

Als nu twee zoons te gelyk geboren

Wat by de geboorte van twee zoons waar te nemen is.

boren worden, zoo lyden zy gene van allen den boven-gemelde beschuldigingen, om dat zy dezelven beiden zoeken groot te brengen, en schoon de moeder niet in staat mogt worden gevonden, om ze beiden met de borst op te brengen, om dat zy buiten 't zog van de moeder het eerste half jaar niets anders bekomen, zoo bezorgen zy echter ten eersten een Minne, die aan eenen zoon de borst geven moet.

Voornamelyk is de vreugde in dit geval, niet alleen by de vader en de moeder, maar ook by alle andere in de Kraal ongemeen groot, en word zoo wel de vader als een wakker man geroemt, wyl hy twee zoons te gelyk heeft konnen fabriceren, als de vrouw voor een treffelyke vrouw gehouden, dat zy twee zoons te gelyk in haar lyf heeft konnen bergen, en met het nodig onderhoud bezorgen. Om nu wel de vreugde der ouders uit te drukken, en zulks niet alleen by blote woorden te laten, zoo gaat de man, en slaat als tot een dank-offer twee of drie ossen of stieren, en maakt daar mede Anders; verteert ook met de gantsche Kraal, ouden en jongen, mannen en wyven het vleesch; dog de kraamvrouw moet voor ditmaal met het vet te vrede zyn, en zich wakker nevens haare twee zoons smeren.

Wat men doet als de Twelingen dochters zyn.

Zyn vervolgens de twelingen twee dochters, zoo gaat het heel zoo niet in zyn werk, en zal men nu ten eersten zien, of zy niet met recht van eene gruwzaamheid beschuldigt zyn; want als dan moet niet alleen ten eersten worden gezien, of de moeder melk of zog genoeg heeft, om ze beide op te brengen, maar men moet ook zorg dragen, of de vader zoo ryk, en de moeder zoo krachtig is, om ze beide in 't toekomende den nodigen onderhoud te bezorgen; indien beide deze dingen komen te manqueren, zoo is het zeker, en daar helpt geen bidden, dat eene van dezelve voort moet, en op een recht schandelyke wyze, zoo als ten eersten volgen zal, van kant geholpen word.

Wat wyders pleeg te geschieden.

Mist nu maar het eene, en in 't byzonder het zog van de moeder, zoo kan het eindelyk nog wel geschieden, dat ze beide in 't leven blyven, voornamelyk als ze beide fraai en levend van aard zyn; maar wanneer de eene lelyk en zwak is, helpt andermaal geen schrik voor de koude, zy moet maar uit het getal der levendigen geholpen worden. Daarenboven is de vreugde ook zoo groot niet, als by twee zoons, en word ook niet meer als een schaap voor ieder dochter, en menigmaal ook, als de vader niet ryk is, gantsch niets geslagen.

De manier, hoe zy deze arme en onschuldige aankomelingen in de waereld, weder afschepen, is te gruwelyk, en kan men bezwaarlyk woorden van zulken nadruk vinden, die dees onmenschelyken moord na verdienst en waarde uitdrukken en bestraffen konnen; door dien zy het arme kind levend begraven; niet dat zy voorheen een ordentlyk graf maken, en het daar in dompelen, maar zy zoeken alleenlyk een vervaardigde holte, waar in een Egel, Wolf, Tyger of een ander wild dier huis gehouden heeft; in dat gat steken zy het, en werpen aarde daar over; en om dat het niet weder opgegraven of van de gemelde dieren zoude worden gevreeten, leggen zy 'er een hoop zware stenen op, en denken nog wel, hoe goed zy hun levend kind bezorgt hebben.

Verveelt hen de moeite, ver te lopen, en lang na zulk een gat te zoeken, zoo nemen zy hare toevlucht tot den naasten en besten boom binden het daar op vast, dat het niet vallen kan; gaan als dan hene, en laten het dood schreeu-

schreeuwen, of van honger sterven; alwaar het ook moet vergaan, wanneer een Tyger, Lucht of ander dier zich niet daar over erbarmt, en het daar af haalt en verteert.

Is het eindelyk ook te veel moeite, na een boom, die wat dik en veel takken heeft, te zoeken; zoo lopen zy maar een weinig ver van de Kraal, en leggen het onschuldige kind moedernaakt op het open veld tusschen de struiken; en laten het aldaar sterven; of van de wilde dieren verteren; en deze driederlei manieren worden gewisslyk altyd by zulke kinder-wegwerping in acht genomen, en eene verkozen, die voor hen het gemakkelykste is.

Zoude nu wel een zaak konnen worden bedacht, die onmenschelyker is, als deze? Zoude wel iets een natie zwarter konnen maken, als dit? Waar is ooit een natie gevonden, die in dit stuk met onschuldige kinderen slimmer heeft gehandelt? Ik ken 'er zekerlyk buiten de Sinesen en Japanezen gene, om dat de menschenvreeters in Amerika zelf een afschuuw daar van hebben, zoo als alle Reisbeschryvingen zulks melden; en of men schoon tusschen onvernuftige dieren en hen een vergelyking wilde maken, die echter niet past, zoo dunkt my, dat zy dezelve daar in overtreffen, en in verre onvernuftiger als gene te werk gaan.

Vermids ik zoo even gezegt hebbe, dat de Sinezen en Japanezen ook zoo met hunne kinderen handelen, zoo zal het niet qualyk gedaan zyn, wanneer ik uit andere Schryvers een klaar bewys van myn voorgeven hier nevens voeg. Ik vind het zelve in een kort begrip by *Erasmo Francisci* in zynen Geschiedenis-Konst- en Zeden-Spiegel; wanneer hy *pag.* 83 *seqq.* meld; dat de Sinesen in Noord-Sina hunne kinderen tot gesnedenen maken; om dat zy grote Heren worden, en door 's Keizers gunst tot de hoogste eerampten komen konnen. Hy meld ook, dat zy dezelven zonder onderscheid vrywillig in slaverny steken, en aan anderen als Leifeigenen verkopen, 't welk echter na het oordeel van den gem. *Francisci* door de grote menigte van het gemene volk komt, 't welk zich niet anders als met arbeiden en anderzins weet te generen; en ook wegens de droevige dienstbaarheid onder de Sinesen; en dat het eindelyk hier mede nog te bemantelen zoude zyn, om dat een ieder, zoo dra hy het losgeld heeft, voor den zelven prys, waar voor hy verkoft is, zich weder vry kopen kan.

Hoe de Sinezen met hunne kinderen leven.

Edoch, zegt hy wyders, dit laatste laster, wil gantsch gene verf aannemen, maar behoud voor Christelyke oogen zyne afschuwelyk gruwzame gestalte, dat zy in zommige Provintien de jonge kinderen, voornamelyk de arme dochters, uit wantrouw der neering en opvoeding, in 't water werpen, als de jonge katten of honden; welke duivelsche wyze ook tot meer als slechte en geringe menschen zeer veel overgegaan is; alleen uit een zorgelyke vrees, dat de nood hen daar na mogt dwingen, hunne kinderen aan onbekende menschen te verkopen; zoo dat ze liever moordenaars als verkopers, liever gruwzaam als ontrouw zyn.

In zommige Provintien werpen zy de dochters in 't water.

Dat echter zulke gruuwzaamheid hen niet gruuwzaam voorkomt, maakt de dolende verbeelding van hunne verhuizing der zielen uit het eene lyf in het ander. Want vermids zy menen, dat de ziel wederom een ander lichaam betrekke, na dat de eerste woning van zyn lichaam door de dood opgezegt is, zoo nemen zy hier door gelegentheid, zulke vervloekte gruuwzaamheid met den dekmantel van godvruchtigheid te bedekken; door dien zy beweren, dat hen door dit tydig verhuizen veel

goeds

goeds geschied, om dat zy daar door te eerder uit hunnen armhertige en kommerlyken toestand verlost, en ras tot een gelukzaligen gebragt worden, waar door dit kindermoorden niet in 't geheim, maar zonder vrees en in 't aanzien van alle menschen geschied. *Vid. Trigantius de expedit. Christ. op. Sinas Lib. I. c.* 9.

Wat de Japanezen met hunne kinderen doen.

Even zoo onmenschelyk, schryft de gemelde *Francisci pag.* 832 wyders, gaan de Japanezen met hunne arme kinderen te werk; zy laten 'er een en twee leven, en vermoorden de overigen. Zy gaan het arme kind zoo lang op den hals staan, tot dat het gewurgt is. Vele van hen wachten zelfs zoo lang niet, tot dat het zaat opgaat, of de vrucht levend het licht schept, maar dryven het door medicamenten af, om dat zy oordelen, dat twee kinderen genoeg zyn, om hun geslacht voort te zetten, of dat de dood voor de kinderen nuttiger is, dan een arm en behoeftig leven, wanneer zy namelyk van hunne ouders gene nalatenschap te hopen hebben, of het aan dezelve zwaar zoude vallen, hen te onderhouden.

Tot nu gemelde *Francisci*. Waar uit dan wel te zien is, dat deze voor 't overige zeer verstandige, bequame, konstige en wel geeivilieerde twee natien even zoo barbarisch in dit stuk met hunne kinderen leven, als de Hottentotten; en zy komen ook schier in de oorzaken, waarom een zulke duivelsche kindermoord voorgenomen word, overeen. Ik kan niet nalaten, een aardig voorval, 't welk ik zelf gehad hebbe, hier nevens te voegen; om dat het zelve genoegzaam zal aanwyzen, dat zy hunne kinderen liever wegwerpen, en aan de wilde dieren tot spys gunnen, als dat zy 'er een behouden; of als het dood is, aan een Christen ter ontleding of tot liefhebbery in kunst en naturalien kamers verkopen willen; waar in men diergelyke door hulp van een zeker vocht voor het vergaan pleeg te bevryden.

De Schryver meende een dood kind van de Hotteutotten te bekomen.

Een goed en voornaam vriend van Amsterdam had my geschreven en verzocht, dat ik hem een diergelyk weggeworpen, dood of anders gestorven en dood ter waereld gekomen kind in *Spiritu Vini* bewaren, en in een pot of fles toe wilde zenden; ik wist wel, dat hy in zyn Kabinet van naturalien reeds anderen uit Amerika, Africa en Asia hadde ontfangen, die hy my eertyds wel getoont had; derhalven meende ik, hem hier in ook ten dienste te zyn, en van d'een of d'ander Hotttentot een zulk kind te bekomen, en aan hem volgens myne Commissie een aanzienlyke beloning daar voor te geven, maar zoo dra zy hadden gevraagt, wat ik daar mede doen wilde, en zy de rede van my wisten, gaven zy my ten eersten tot antwoord, *'t Is veel beter, dat ons kind die Tyger of Wolf op vreet, als dat gy 't zelve zult in Spiritus bewaren, en ons daar mede betoveren.*

Zyn verzoek was vergeefs.

Schoon ik aan hen nu verder zeide, dat zulks myne intentie gantsch niet was, zoo hielp echter al myn praten niets, en konde zoo veel niet inbrengen, dat zy my geloofden; 't welk na myn oordeel nog duiderlyker te kennen geeft, dat zy hunne levendige kinderen zeer gaarn wegwerpen, en aan de wilde dieren ten prooi laten. En in der waarheid, zoo dikwyls als ik om dit wegwerpen en moedwillig doden der kinderen denk, zoo gril ik, om dat een zulke gruuwzame dood my t'eenemaal tegen de borst is, waar door de ouders hunne eige kinderen vrywillig, baldadig en gantsch barbarisch om 't leven brengen.

Edoch vermids het zoo veel niet op de zoontjes als de dochtertjes gemunt is, zoo blykt daar uit gantsch duidelyk, in welke geringe achting dit geslacht by hen

hen is; hoe weinig werk zy van een dochter maken, en hoe flecht zy voor de behoudenis van dezelve bekommert zyn. Indien menig opgeblaze, ftout en hovaardig meisje by hen was, zoude zy zich niet veel opwachting of vlyen van hen beloven of verzekeren konnen; en als zy miffchien meer dochters als zoons ter waereld bragt, zoude het ook wel zeer licht met haar leven konnen gedaan zyn.

De Europeanen hebben verfcheide van deze weggeworpe dochters nog levend gevonden; dezelve gemoeds-halve met zich na huis genomen, en groot gebragt, en dezelve in Europeaanfche kleding ter fchool gezonden, menende, dezelve door langzaamheid van tyd te winnen; en tot het Chriften geloof te brengen; dog deze moeite was vergeefs en vruchteloos, om dat zy wel haaft na bereikte jaren, wanneer zy weder eenigen dienft aan hun hadden konnen bewyzen, hene liepen, en zich daar na wederom in Hottentots-Croffen zien lieten, en daarenboven het geen zy in der jeugd van het Chriftendom geleert hadden in den wind floegen, en wederom leefden als de anderen.

Wat zy doen als een zoon en een dochter geboren word.

Edoch waar blyft de derde vraag, wanneer een zoon en een dochter te gelyk geboren worden? de andere hadden my door de velerhande toevallen, die daar by moeten worden gade geflagen, verfcheide gedachten doen hebben; welke indien ik ze op papier had willen brengen, nog een lange tyd vereifcht zoude hebben eer en alvorens men om deze zoude hebben gedacht, derhalven heb ik die maar laten zakken, en begeef my tot de tegenwoordige, en antwoorde in 't kort, dat met de dochter ontwyffelbaar op dezelve wys geleeft word, die men hiervoren by twee dochters in acht genomen heeft; wordende dezelve uit den weg geruimt, wanneer de vader niet ryk, en de moeder niet genoegzaam in ftaat is, aan haar zonder fchade voor haar zoon de borft te geven.

Alle zoons blyven zekerlyk in 't leven, het mag gaan hoe het wil: over het leven der dochters moet eerft geraadflaagt worden, en wanneer 'er alle de benodigde middelen niet zyn, zoo geld de verkiezing van de andere vrouwen, welke aan de gene, welke zy voor de fchoonfte en gezondfte houden, het leven geven, en aan de andere ontzeggen. Daarenboven hebben de zoons het voorrecht, dat hun ter eere twee of drie offen of ftieren worden geflagen en geoffert, gelyk hiervoren reeds gemeld is. De oorzaak is, om dat zy een zoon veel hoger fchatten, als een dochter; dat echter by de geboorte van een dochter maar een fchaap en menigmaal niet met al geoffert word, gefchied, om dat zy zelfs zeggen; het is maar een dochter en geen zoon, het welk dit geflacht andermaal tot zeer weinig reputatie ftrekt.

Wat de Schryver van dezen kinder-moord nog denkt.

Het is verwonderingswaardig, dat nademaal zy zulken fchrik hebben voor het wederkomen der doden, zy voor de levend begrave, of anders weggeworpe en moedwillig verwaarloosde kinderen niet vrezen, daar zy echter duizendmaal meer rede hebben om benaauwt te wezen; niet alleen om dat het gemoed haar ontwyffelbaar zegt, dat zy qualyk gedaan en een baldadigen moord begaan hebben, maar ook om dat hen het wezen en dikwyls vriendelyk lachen van zulke moedwillig verwaarloosde kinderen zeer veel zoo wel by dag als by nacht in flaap voorkomen, en het knagen van het gemoed vermeerderen moet; edoch het fchynt, dat zy in dit ftuk zodanig verftaald en verhart zyn, dat zy dezen gemoedsfteek niet gewaar worden.

Wanneer een van deze Twe-

Wat aan te merken als een kind van de Twelingen dood ter waereld komt.

lingen dood ter waereld komt, en het ander nog leeft, zoo is de vreugde zoo groot niet, dan wanneer ze beide in 't leven waren, schoon daar na het eene echter van kant moet, en in het woeste veld begraven of weggeworpen word, als het geen twee zoons zyn, zoo als even hiervoren gezegt is; want zy begraven wel op hunne wyze het dode, en behouden het levendige, maar zy moeten ten eersten wegens de voorgemelde benaauwtheid weder opbreken, en een andere woonplaats zoeken; niet dat zy ver gaan, als 'er gras, water, en andere levensmiddelen voor hen en voor haar vee genoeg te vinden is, maar zy zyn voor dit klein kind genoeg buiten vrees, wanneer zy maar een halve of een quartier uurs ver weggetrokken zyn.

Edoch eer en alvorens zy opbreken, slaan zy voor het nog in 't leven zynde kind andermaal als tot een offerhande na proportie van het geslacht, een schaap, als het een dochter, of een of 2 ossen of stieren, wanneer het een zoon is. Met het vleesch maken zy zich vrolyk en onthalen elkanderen; en zulks, om dat het eene nog in 't leven is, en groot gebragt, en als het een zoon is, erfgenaam van des vaders nalatenschap mag worden; dog met dit onderscheid dat hy de oudste zyn moet, zynde anders genoodzaakt, een knecht van zyne ouder broeders te zyn.

Tot nu hebbe ik alzoo, mynes bedunkens, duidelyk en uitvoerlyk aangetoont, hoe het by de kraamvrouwen kort na de verlossing toegaat, en hoe met hunne kinderen geleeft word: welke als ze in 't leven worden behouden, met koe-mist, zap van vyge-bladeren, vet of boter worden ingezegent en als over den gelukkigen ingang in hun leven verwelkomt: Nu zal de Lezer misschien wel begerig zyn, om te weten, hoe het al verder gaat; wie het kind den naam geeft, en hoe met de nageboorte geleeft word, wat zy met het afgelopen bloed doen, en waar zy het laten, en diergelyke dingen meer, welke by deze gelegentheid worden waargenomen.

Wanneer de Lezer het my, als ongetrouwt zynde, niet qualyk gelieft te nemen, zoo als ik hope, dat hy niet doen zal, om dat hy wel kan denken, dat ik ook na deze en andere zaken gevraagt heb, zoo zal ik zulks den Lezer niet alleen openhartig verhalen, maar ook eenige andere vragen duidelyk beantwoorden; die insgelyks hier behoren, of ten minsten tot deze materie konnen getrokken worden.

Wie aan het nieuw gebore kind den naam geeft

Wat dienvolgens de benaming aanbelangt, het is de plicht van de moeder, indien ze in staat is, om zulks te doen, en door de naweën, welke de hiervoren beschreve tabaks-drank veroorzaakt, niet geincommodeert word, in welken geval, te weten als de kraamvrouw te zwak is, word de naam van den vader gegeven. Men moet aanmerken, dat zy zulke namen niet voeren, die onder ons of ook by Heidens gebruiklyk zyn, maar zy doen hier in als de Troglodyten, waar van *Diodorus Siculus Lib. IV. cap. 9.* en uit hem *Zwinger in Theatr. Vit. Hum. p.* 681. zoo als ook *Johannes Bohemus L. I. c. 6. p. 56. de Morib. leg. & Ritib. Gentium* schryft: *Parentum nomina minimè imponunt filiis, sed tauri, arietis, ovis; & hos quidem patres, has matres appellant, quoniam ab his, non a parentibus quotidianus præbeatur cibus*: dat is, *zy geven op generly wyze aan de kinderen den naam van hunne ouders, maar die van een os, bok of schaap; en sommigen noemen genen hunne vaders, en deze hare moeders, om dat ze van dezen en niet van hunne ouders*

Wat zy aan hen voor namen geven.

ders hun dagelyks voedzel hebben.

Dat zulks zoo is, kan ik door veelvoudige ondervinding aantonen, alzoo ik vele van hen gekent hebbe, daar onder een Kapitein, die *Hacqua*, 't welk in hunne taal paard betekent, geheten. Anderen hebben den naam van *Gamman*, of Leeuw; anderen van *Gh˜oudia* of Schaap, en anderen die van *G˜uaiba*, of Ezel; edoch wie zoude alle deze beestiaalsche namen in zyne geheugenis konnen houden, en zelf niet in een beest verandert worden? Genoeg dat ik exempels aanhalen en daar door bewyzen kan, dat zy zulke beestige namen hebben.

Zoude dit nu wederom niet tot een bewys strekken, dat zy uit de aloude Afrikaansche natien stammen, dog zoo, dat zy in den beginne niet eene natie alleen uitgemaakt hebben; ik laat zulks aan het oordeel van den Lezer, en zal ondertusschen de andere vraag onder handen nemen, en zeggen hoe het met de nageboorte toegaat. Deze nu, zoo dra ze van de kraamvrouw afgehaalt is, doen zy niet in d'een of d'ander pot, en werpen ze in 't water, zoo als op veel plaatzen onder onze Vroedvrouwen de manier is, maar zy binden dezelve in elkander, maken een gat in de aarde, en begraven dezelve.

Wat zy met de nageboorte doen.

Wanneer men hen vraagt, waar om zy ze niet liever in 't water werpen, om van de visschen gegeten te konnen worden, zoo antwoorden zy; dat dezelve in 't water *Sickum* of ongezond is, om dat het kan gevonden worden, eer de visschen daar by komen; dat zy de nageboorte derhalven begraven, op dat hunne Toveraars die niet zouden magtig worden, en daar mede de Kraamvrouw en het kind schade toebrengen; en in genen dele daarom, gelyk ik in den beginne gezegt hebbe, dat zy vreesden, dat de mans daar over mogten komen, en daar na gehouden zyn, Anders te maken, maar op dat het uit het gezicht van alle menschen gerake en verrotte.

Het geen ook staande de verlossing en na dezelve aan bloed en ander vocht van de Kraamvrouw komt, vergaderen zy op een oude Crost, waar op namelyk in den beginne de Kraamvrouw legt, en zoo lang als nog eenig bloed van haar komt, daar op blyst en blyven moet; wanneer echter deze quel weder gestopt is; en de Kraamvrouw weder opstaan kan, zoo drajen zy dezen Crost ook in elkander, en begraven dezelve, op dat hunne Toveraars insgelyks geen quaad daar mede zouden konnen doen.

Wat zy met het afgegaan bloed doen.

Ik heb tot nu op de vragen van den Lezer kort geantwoord, en op alles de eenvoudige waarheid gezegt. Dat ik daar na gevraagt heb, is niet geschied uit nieuwsgierigheid of gyle lust, want wie zoude met zulke smerige stinkende menschen in een onbetamelyke nadere kennis zich konnen inlaten, alzoo zy een oprecht middel tegen de liefde zyn; maar ik heb het alleenlyk gedaan, om te weten, wat zy in diergelyke toevallen doen. Derhalven zal de Lezer niet qualyk nemen, dat ik nog meer, 't welk ik daarenboven ben te weten gekomen, daar by voeg, en daarnevens zeggen, dat vermids ik zoo dikwyls in diergelyke gelegentheden ben geweest, ik ook na al het andere naauw gevraagt, en alles met opmerkzaamheid aangetekent heb.

Voor eerst heb ik gevraagt, hoe zy het ontrent de navelstreng maakten, en hoe zy den navel konden inhouden, alzoo geen kind gebakert word? waar op zy ten eersten op myn aangezicht wezen, en daar door te kennen gaven, dat ik wel konde zien, dat zy dezelve met een zenuwe afbonden, en dat het kind daar door

geen ongemak konde lyden; en dat zy voor 't overige in plaats van een linnen of wollen doek, zoo als de Europeanen gebruiken, een brede lere riem nemen, en het kind daar mede omgorden, om den navel in te houden.

Dit geschied alles in der waarheid zoo, en moet men zich over deze eenvoudige inventie wel zoo zeer niet verwonderen, als wel dat schoon zy gene kinderen bakeren, genen met kromme benen, of andere gebrekkelyke leden gevonden worden, gelyk reeds op een andere plaats gemeld is.

Wanneer de man weder by zyn vrouw derft komen.

Wanneer ik daar na ook gaarn wilde weten of 'er ook iets byzonders aan te merken was, als de man weder by zyn vrouw quam, en haar wettiglyk derfde bywonen? zoo hebben zy my van beide geslachten geantwoord, dat in 't byzonder dit waar te nemen was; dat, gelyk de man niet buiten de hoogste nood, en wanneer hy word geroepen, zoo als in den beginnen reeds is gemeld, by de Kraamvrouw derft zyn, hy zich ook niet mogt by haar vervoegen, nog met haar hun gewoonlyke kost of eeten nuttigen, zoo lang de vloed by haar duurt; alzoo de andere mans hem zoo onrein en haar gezelschap onwaardig verklaren zouden, als de vrouw zelf onrein was, en hy zich uit het gezelschap van alle menschen zoude moeten houden. Wilde hy echter staande de Kraam tot haar komen, en in het huis uit en ingaan, zoo was hy t'eenemaal onrein, en wierd in dat geval met een zeker woord gebrandmerkt, van welk woord men my de uitlegging in een andere taal niet geven, en ik het Hottentotsche woord gantsch niet schryven konde; dog zoo veel ik hebbe vernomen, quam de gantsche zaak daar op aan, dat hy door een vetten os weder moest gelegitimeert, en van de beschuldiging bevryd worden.

Al dit slaan en Anders maken der Hottentotten, 't welk in deze gevallen by Kraamvrouwen en by de geboorte van kinderen waargenomen word, schynt my niet anders toe, als dat het zelve zynen oorsprong heeft van de Reiniging der Joden, waar van *Lev. XII.* gewag gemaakt word; doch zoo, dat die wet niet zuiver en eenvoudig maar met tamelyke grove byvoegzels nagekomen word. Daarenboven schynt het, als of het zeden en gebruikelykheden van andere oude Afrikaansche natien zyn, welke insgelyks uit velerhande by elkander geraapt zyn, en een *Confusum Chaos* of een verward begin gelyken; edoch laat ik myne gedachten gaarn aan den Lezer tot verdere overdenking; en is het de moeite waardig, zoo konnen zy uit oude geschriften verder nagespeurt worden, en zyn ze ydel, zoo mogen zy als zodanige verworpen blyven.

Hoe de kraamvrouwen zich reinigen.

Voor 't overige is zeker, dat wanneer de man, na dat de vloed heeft opgehouden, en de reiniging, die in het afschuren van de koemist, en op nieuw besmeren met vet en bestrojen met *Buchu*, bestaat, geschied is, weder tot de vrouw komen mag, hy zich insgelyks alvorens met vet besmeert en met *Buchu* bestrooit. Daar na wanneer hy in huis komt, zoo rookt hy *Dacha* of *Dagga*, het welk een en het zelve is; hy spreekt daarenboven niet een woord met zyn Lief, eer en alvorens de damp van de *Dacha* hem in 't hoofd is gekomen, en hy schier dronken of dol daar van word. Zoo dra hy dit gewaar word, begint hy met zyne huisvrouw te spreken, welke hy staande de Kraam niet heeft gezien en vraagt na allerhande nieuws; waar door hy, om dat hy aanhoud met *Dacha* te roken, hoe langs hoe doller, en dienvolgens praatachtiger word, tot dat hy eindelyk moe is, en de

de eerste nacht weder in huis slaapt.

Dit zyn nu alzoo alle de gebruiklykheden, en plechtige byzonderheden, welke by de Kraamvrouwen worden waargenomen; nu zoude ik nog wel konnen daar byvoegen; hoe zy den *Concubitum* verrichten, namelyk indien ik het geen ik zelfs uit den mond van beide geslachten vernomen heb, mag geloven, en welke van de gewoonte van andere Natien en schier van alle andere menschen zeer ver afwykt; doch ik wil dit liever overslaan, om aan geile, en ontuchtige menschen geen stof tot kitteling, en onbehoorlyke naboodsing te verschaffen.

De Schryver verklaart een passagie van den Heer Boeving.

Ondertusschen zal ik nog maar daar by voegen, dat de Heer *Boeving* in zyne curieuse naricht en beschryving der Hottentotten *pag.* 9. *num.* 4 de bovengemelde wegwerping van dochters gantsch twyffelachtig en verward meld, waar uit niemand licht begrip krygen zal. Wanneer hy echter daar by voegt, dat als eene Hottentottin *ex concubitu cum christiano* een kind ter waereld brengt, het zelve van de genen, die diep in 't land wonen, en voor de Hollanders niet hebben te vrezen, gedood word, zeg ik dat zulks niet doorgaans geschied, alzoo ik verscheide diergelyke kinderen in het land heb aangetroffen, daaronder wel voornamelyk een Jongetje, die zynen Europeaanschen vader; dien ik zeer wel kende, zoo wel geleek als twee droppels water, het welk zy niet alleen in 't leven gelaten, maar ongemeen bemint hebben, en heeft de Voogd meer werk van dat Jongetje als van zyne eige kinderen gemaakt.

Besluit van dit Hoofstuk.

Voorts kan ik den Lezer van de gebruiklykheden, welke tot nu verhaalt heb, verzekeren, dat ik van meest alle ooggetuige geweest ben, en dezelve gehoort en bygewoont heb. Weshalven hy aan dezelven gerust mag geloof slaan.

II. HOOFT-

II. HOOFTSTUK.

Van de Plechtigheden en gebruiklykheden der Hottentotten, welke by hunne Vryagie, Trouwing en Bruiloft worden in acht genomen.

Luiheid der Hottentotten. Wat zy by hun vrolykheden drinken. Hoe de Hottentotten vryen. Een Hottentot die trouwen wil moet zyn vader zulks vragen. Insgelyks de Vryster. Belacchelyk stryden om het Ja-woord. Toestel tot de Bruiloft. Trouw-Ceremonien bestaat in 't bepissen van Bruid en Bruigom, door den Priester. Echtbreuk word door de Hottentotten met de dood gestraft. Zy mogen meer dan eene vrouw trouwen. De Echt kan by hen gescheiden worden. Maar niet als 'er kinderen zyn. Onderzoek of de Bruid aan den Bruigom een darm om den hals hangt by 't trouwen. Word wederlegt. Beschryving des Bruilofts-tafel. Hoe lang de Bruiloft duurt. In welken graad van bloedverwandschap de Hottentotten met malkander mogen trouwen. Bloedschande word by hen met de dood gestraft. Hoe 't met het Huuwlyks goed gelegen is. Wat Huuwlyks-goed de Dochters krygen. Besluit van dit Hooftstuk.

LEzer ik twyffel niet, of ik heb u in mynen vorigen de gekke en dikwyls doemlyke zeden welke de Hottentotten by Kraamvrouwen en nieuwgebore kinderen waarnemen, duidelyk en tot genoegen voorgestelt, en daar by zult gy zeer wel hebben gezien, dat het in diergelyke gelegentheden zoo weinig aan vreten en zuipen ontbreekt, als elders in Europa, wanneer hare luiheid zoo veel maar toeliet, om de spys rechtmatig klaar te maken, en daarenboven het land te bouwen, en van het zelve Koorn, en Wyn, en dienvolgens ook Bier van de Garst te hebben en te brouwen.

Der Hottentotten luiheid.

Schoon hen dees en gene sterke dranken ontbreekt, en zy zich met water, of als de nood daar op aankomt, met melk behelpen moeten, maken zy zich echter hier mede gelyk ook met hunnen stinkenden *Dacha* of met hunnen *Buschbasch*, welken zy uit *Dacha* en uit Tabak, van elk even veel beryden, zoo vrolyk, en nog vrolyker, als de Europeanen met hunne beste spyzen en dranken; daar zy echter, zoo als gehoort is, grote reden hebben, om zich te bedroeven, en zorge te dragen, dat de gruuwzame en schandelyke kindermoord voortaan afgeschaft, en in een loffelyke optrekking verandert mogt worden.

Wat zy in hunne vrolykheden drinken.

Vermids men echter daar toe weinig hoop heeft, aangezien die zondige gewoonte al te diepe wortels heeft geschoten, en zoo licht niet uit te roejen is, zoo zal best zyn, dat ik den Lezer van zulke verdrietige en tegen de borst stotende materie tot een beter, aangenamer en vrolyker leide, welke in verre na zoo bedroeft niet in de ooren klinken, of zulk een hatelyk brandmerk in het gemoed achterlaten zal, schoon dezelve u even zoo zeldzaam, en misschien in eenige delen zeldzamer als de vorige zal voorkomen.

Het geen dit eigentlyk is, zal ik u ten eersten zeggen, namelyk dat ik u uit de Kraamkamer op een deftige, vrolyke en beziens-waardige

Hoe het o[p] hun bruiloft toega[at]

dige bruiloft brengen zal, alwaar gy wel even zoo weinig lust zult hebben, om van de spys te nuttigen, als in de Kraamkamer, dog de wonderbare gebruiklykheden en eenvoudige plechtigheden zullen u beter vermaken, als of gy op de voornaamste bruiloft aan tafel zat, en de oogen, maag, en 't gemoed, ja alle zinnen verzadigen en vergenoegen kont; niet om dat u van een aangename en lieflyke musyk zal worden verhaalt, en dat voor 't overige alles zoo net in de plooi is; maar om dat diergelyke zaken by gene Natie onder de Zon gezien worden, nog ergens iets diergelyks by Schryvers te vinden zy.

Hoe zy vryen.

Om tot de zaak zelf te komen, en u met veel omwegen niet op te houden, zoo moet ik eerst de wyze van vryen melden; om dat misschien menig Christen, die echter meent zeer verstandig en wys te doen, en niets onbetaamlyks voor heeft, in dit stuk zelf zal beschaamt worden gemaakt, terwyl hy deze manier voor zeer wonderbaar aanmerkt, die echter gantsch vernuftig is, en in alle delen verdient in acht genomen te worden, en die van hen ook onfeilbaar moet worden waargenomen, om dat anders de gantsche voorhebbende verbintenis en daar op volgende huwelyk van gener waarde is, nog in eenige aanmerking genomen word.

Die trouwen wil, moet zulks aan zyn vader vragen.

Wanneer een Jongman of een Weduwnaar van voornemen is, om te trouwen, en een jonge dochter of een Weduwe te nemen, zoo is het hem niet geoorlooft, om die dochter of weduwe eerst te vragen, of zy wel met hem trouwen of zyn vrouw zyn wil; en daar na hunne ouders, of na derzelver dood hare naaste vrienden daar van verklaring te doen, maar hy is voor alle dingen verplicht, aan zyn eigen vader zyne mening te ontdekken, die nevens hem gaat, en de vader van de in 't oog hebbende Bruid, of in zyne plaats deszelfs naaste vrienden daar over spreekt.

Zoo ook de Vryster.

Deze wet word zoo stipt onder hen nagekomen, dat 'er in 't minst niet tegen gezegt word, vermids geen dochter zich zonder kennis der ouders in een huwelyks-contract begeven mag, en daar uit blykt, dat by hen gantsch geen heimelyke huwelyken zyn, die onder de Christenen meer als te veel worden gevonden, gelyk de dagelyksche ondervinding leert; en derhalven de Christenen in dit stuk zonder tegenspraak van hen beschaamt gemaakt worden, behalven dat nog andere roemwaardige zaken daar uit vloejen, welke de Christenen insgelyks niet veel eer aandoen.

Hoe het aanzoek geschied.

Eer en alvorens echter om de dochter aanzoek word gedaan, en de vader zyn gedachten zegt, zoo gaat de toekomende Bruidegom hene, en onthaalt wederzyds ouders met *Dacha*, en rookt zelf ook. Wanneer nu de vader van den Vryer bespeurt, dat het hoofd door het roken een weinig begint licht te worden, zoo zegt hy aan zyn toekomende zoons vader, de rede van zyn en zyns zoons komst, en vraagt na behoren, om de dochter. Deze spreekt een weinig in hunne tegenwoordigheid met zyne vrouw, en geeft hem of de resolutie, dat hy zyne dochter hebben zal, of slaat zulks af, om dat zy zekerlyk als dan reeds aan een ander belooft is, die nog niet tot een man is gemaakt, en derhalven tot na die actie wachten moet.

Krygen de vader en zoon op die wys den zak, zoo gaan zy ten eersten hene, en zoekt de zoon op de zelve wyze en met dezelve omstandigheden een andere uit. Dog bekomen zy een gunstig antwoord, en word de dochter door de ouders aan hem toegezegt, namelyk dat zy zeggen, *Neemt ze, wy staan het toe, en zyn daar mede wel te vrede*; zoo heeft de Vryer eerst

eerst verlof, met zyne vryster te spreken, en om haar te vragen, of ze zin in hem heeft?

Belacchelyke stryd om 't Ja-woord. Is het antwoord hier ook na wensch, zoo is het huwelyk in alle delen wel; zoo niet, moeten zy beide eerst daar om vechten, en geschied zulks den volgenden nacht, en vechten zy als om de bovehand; niet dat zy tegen elkander op staan en malkander met slaan of stoten te beledigen, zynde die manier by hen zeer gehaat; maar zy gaan beide leggen, en nypen elkander zoo veel als zy konnen, in 't achterste, tot dat eindelyk de vryster moe is, en 't aan haar Vryer gewonnen geeft, en alzoo neemt de gantsche vryery een einde.

Toestel tot de Bruiloft. Wanneer de Bruid niet in de Craal van den Bruidegom woont, zoo gaat hy nevens zyn vader den volgenden dag na huis; dog bevind zy zich in zyne Craal of dorp, zoo jaagt hy maar des morgens vroeg uit de kudde vee, een, twee of drie vette ossen, na dat hy ryk is; dezelve neemt hy in beide de gevallen met zich, begeeft zich nevens zyn vader en andere bloedvrienden daar mede op weg, en gaat weder na het huis of dorp, daar zy woont, alwaar ten eersten ook na hunne aankomst, de ouders en vrienden van de Bruid zich laten vinden, en tot de aanstaande bruiloft den nodigen toestel maken.

Namelyk zy slaan de met zich gebragte ossen van de Bruidegom na hunne wyze, en schikken zich op hunne manier op, met zich te smeren met het versche ossen-vet, en te bestroojen met meergemelden *Buchu*. De vrouwen, die in het oppronken altyd iets voor uit moeten hebben, zyn daar mede nog niet te vrede, maar moeten daar en boven ook hun aangezicht blanketten, niet met eenige kostbare verw of water, gelyk vele vrouwsperzonen in Europa doen, en als dan zich verbeelden ongemeen mooi en fraai te zyn, maar zy zoeken hun blanketzel in 't open veld, en vinden dezelve aan rode steentjes, of liever aan rood aarde, waar mede zy niet zoo zeer het gantsche aangezicht over wryven, maar alleenlyk ronde vlakjes op het voorhoofd, de wangen en de kin maken, wanneer zy menen, dat in schoonheid haar niemand overtreft, daar zy zich echter slimmer toetakelen, als de ergste en lelykste toveres voorgestelt of geschildert zoude konnen worden.

Na dat dit alles is geschied, gaan byderzyds ouders en andere bloedvrienden en goede bekenden by elkander zitten; dog zoo, dat de mans alleen en de vrouwen alleen ieder een ronden kring vertonen; zittende de Bruidegom in 't midden van den kring der mans en de Bruid in die der vrouwen, welke alle als bruilofts gasten de aanstaande trouwing willen zien en bywonen; dezelve word ook ten eersten voltrokken, hoe wel niet door den Priester van den Bruidegom, ten zy de Bruid insgelyks in zyn dorp of Kraal woont, maar door den Priester van de Bruid, die naamlyk in de Bruid hare Kraal dit ampt bedient; want of schoon die uit des Bruidegoms Kraal, zich onder de bruilofts gasten mogt bevinden, zoo heeft hy echter geen recht, zich in dit dorp of Kraal dit ampt aan te matigen, maar word niet anders aangemerkt als een ander Hottentot of bruiloftsgast; doch vermids van dat ampt weinig te hopen is, of overschiet, zoo laat hy het zelve gaarn aan den anderen over, terwyl hy alleenlyk als ooggetuige verstrekt. Wat voor een Priester de trouwing verricht.

Wil de Lezer weten, hoe die trouwing geschied, en de ceremonien verricht worden, zoo zal ik ze verhalen, mids dat gy zulks niet qualyk gelieft te nemen, want de zaak met omwegen uit te drukken, en verbloemde spreekwyzen

HUWELYKS PLEGTIGHEIT DER HOTTENTOTTEN.

J. C. Philips del et sculp 1726.

wyzen te gebruiken, zoude wel niet qualyk gedaan zyn; dog vermids 'er gesproken word van plechtigheden, die buiten dat vreemd zyn, en die, zoo veel my bewust is, van alle andere natien t'eenemaal afwyken, zoo ben ik beducht, dat ze niet duidelyk genoeg zouden worden verhaalt, indien ik my zoude moeten dwingen, om anders te spreken, als de natuur van de zaak vereischt en hebben wil.

Zoo dra dienvolgens de geene, die de macht heeft, om de plechtigheid van de trouwing te verrichten, in den kring der mans komt, vind hy reeds den Bruidegom in 't midden op zyne hurken zitten, gelyk dan ook de Bruid in den anderen kring der wyven in het zelve postuur verschynt. Deze Priester vraagt den Bruidegom niet, of hy de Bruid tot zyn vrouw wil nemen, zoo als ook niet de Bruid of zy den Bruidegom tot haar man wil hebben, maar hy houd zich verzekert, dat deze vergadering ten dien einde belegt, en hy deswegen ontboden is. Zoo dra hy dienvolgens tot den Bruidegom komt, trekt hy de zoogenaamde *Kulcross*, of dekzel van voor de schamelheid weg, neemt zyn mannelyk Lid in de hand, en onder eenige weinige woorden, die hy in Hottentotsche tale tot hem zegt, bepist hy hem *S. V.*; welk kostbaar water de Bruidegom zeer begerig opvangt, en zodanig in zyne nieuw besmeerde huid wryft, dat hy van voren langs het gantsche lichaam met zyn tedere geschaafde nagels louter groeven maakt. Dit zelve verricht de gemelde Hottentot ook, zoo dra hy in den kring der vrouwen komt, die met dit stinkent water al zoo zeer als de Bruidegom opgeschikt is.

De Bruidegom en de Bruid worden bepist.

Dit gedaan zynde, begeeft hy zich weder tot den Bruidegom, en daar na tot de Bruid, en doet telkens het zelve, waar op de Bruidegom en de Bruid de in den begin gemaakte groeven weder toestryken en onzichtbaar maken; en eindelyk herhaalt hy deze plechtigheid ten derden en laatste male, en veroorzaakt daar door, dat de Bruidegom nevens zyne Bruid nog al bezig zyn, om de voorheen gemaakte groeven, nog beter toe te stryken, op dat men nergens aan zyn lyf zoude konnen zien, waar een groef of krabbel geweest is.

Deze plegtigheid word drie maalen herhaalt.

De woorden welke hy tot hen beide zeide, en telkens herhaalde, heb ik in hunne taal onmogelyk konnen schryven of nagaan, om dat ze al te ras achter elkanderen uitgesproken wierden, en daarenboven ook zeer veel en wonderbare slagen met de tong daar onder wierden gemaakt en uitgedrukt. De inhoud echter van dezelve zoude, zoo als myn Tolk en ook anderen zyden zyn; dat hy hem met zyn huwelyk veel geluk, heil en zegen wenschte; als mede dat hy tegen het naastkomende jaar met een zoon mag worden verheugt, en tonen, dat hy een man is, tot kinder teelen niet onbequaam, dat die zoon mag groot worden, op dat hy daar na, zyn vader oud zynde, de nodige levensmiddelen voor hem beschikken, en een goede Jager en dapper man worden moge.

Hier heeft de Lezer nu de volstandige trouwings-plechtigheden, welke onheusch genoeg zyn, en met die van gene natie in de gantsche waereld overeenkomen. Derhalven weet ik niet, waar van daan zy dezelve zouden hebben konnen nemen of ontlenen; want alle andere gebruiklykheden, die tot nu zyn verhaalt, hebben zich nog eenigermate op de Joodsche gegrond, en van dezelve hunnen oorsprong gezocht, of zy zyn zuiver en louter met die van de oude Troglodyten overeengekomen; deze echter kan nog met de gebruiklykheden der Joden, nog met

met die der Troglodyten overeen worden gebragt; van welke *Alexander Velutellus L. I. c.* 24. achtervolgens het bericht van *Zwingerus in Theatro Vit. Hum. pag.* 4370. *a.* deze gantsche schandelyke zaak schryft: *Apud Troglodytas, foeminas viris desponsatas primis noctibus cognati affinesque producunt, illasque promiscuis adulteriis patere sinunt; postea perpetua pudicitiæ adscriptæ severissimis poenis, vel minima conjectatione, si deliquissent, coërcebantur.* Dat is, *By de Troglodyten laten de Bekenden en naaste Vrienden van de verloofde vrouwsperzonen, dezelve de eerste nacht boeleren met wien zy willen; daar na moeten zy beloven, het overige van haar leven kuisch te zyn, en worden zy, indien men haar in 't minst verdacht houd, zeer strengelyk gestraft, als of ze het quaad begaan hadden, en daar door in toom gehouden.*

De Hottentotten hebben echter dit hatelyk gebruik in generhande wyze, en doen niet als de Troglodyten, die na het getuigenis van den gemelden *Alexander Velutellus* Libr. IV. c. I., gelyk zulks Zwingerus l. c. pag. 3617. a. aanhaalt; een echtbreuk met de vrouw van den Tiran of Heer gepleegd, met een lam konnen boeten. Daar by de Hottentotten dit verbreken, het mag worden begaan met welke vrouw het wil, voor een hoofd-misdaad word gehouwen, die zonder aanzien van perzoon en zonder verder procederen ten eersten met de dood gestraft word, gelyk zulks ook *P. Tachart* in zyne *Siamsche Reis pag.* 96. met de volgende woorden getuigt: *Echtbreuk en diefstal zyn by hen grove lasters en worden altyd met het leven betaalt.*

By hen word de echtbreuk met de dood gestraft.

Indien deze schandelyke misdaad zoo zwaar by ons Christenen wierd gestraft, hoe veel zouden alle Gerechtshoven en Overheden te doen hebben? Hoe veel zouden den weg na de andere waereld zoeken, en hier van kant moeten geholpen worden? wat zouden de Gerechtsdienaars druk werk hebben, en de Scherprechter al menschen bekomen, om te doden? Men hoort immers van alle kanten, dat schier niet eene Gemeente daar van zuiver is. Waarlyk in dit stuk overtreffen ons deze Barbarische menschen zeer veel, om dat zy geen onderscheid maken, hunnen eigen Kapitein of Oversten, wanneer hy van deze misdaad kan worden overtuigt, te vatten; en aan hem een kort proces te maken; om dat zy wel weten, dat deze wet geen aanzien van perzoon dulden kan.

Zy behoeven ook te minder gelegentheid daar toe te zoeken, om dat aan hen de *Poligamie* of Veelwyfschap geoorlooft of toegestaan is, gelyk als de Heer *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en Naricht van de Hottenttotten pag. 9. num. 3 daar van schryft, als hy zegt: *de Poligamie is onder hen toegelaten, zoo dat iemand zoo veel vrouwen mag nemen, als hy onderhouden kan; maar vermids de meesten arm zyn, zoo zyn maar de gene, die veel vee hebben, en alzoo de rykste, Poligamie.* Waar by men dient aan te merken, dat de Armen ook veeltyds meer dan eene Vrouw hebben; schoon dit niet zoo gemeen is, als by de Ryken.

Zy mogen meer dan eene vrouw hebben.

De Heer P. Tachart schryft wat duidelyker van deze Poligamie, en toont ook, hoe veel wyven een ontrent heeft, wanneer hy loc. cit. pag. 96. zegt; *Een iegelyk man heeft wel de vryheid, zoo veel wyven te nemen, als hy onderhouden kan, doch word 'er onder de Ryken geen gevonden, die meer dan drie wyven heeft.* De Heer *Vogel* echter verhaalt in zyne Oost-Indische tien-jarige Reisbeschryving *pag.* 74. nog een ander gebruik, het welk wel waardig is, dat het wat duidelyker verklaart worde, meldende: *De*

P. Tacharts bericht hier van.

Po-

Polygamie heeft by hen plaats, en mag een man zyn vrouw, wanneer zy hem niet behaagt, weder van zich stoten.

Uit de ondervinding, die men daar van bekomen heeft, is de zaak aldus gelegen: Een man en een vrouw maken wel met elkander een huwelyks-contract, en beloven elkander getrouw te zyn; hier in word ook zeer zelden gezondigt, wegens de bovengemelde straffe des doods; wanneer het echter gebeurde, dat de man met de vrouw, of de vrouw met den man niet konde over weg komen, zoo hebben zy beide macht, om van elkander te lopen en te scheiden, wanneer zy willen, en kan de man de vrouw verstoten, of ook de vrouw vrywillig van hem weglopen en gaan waar zy wil, mids dat zy elders niet mag trouwen, om dat 'er moord en doodslag uit onstaat. Daarentegen blyft de man in vryheid, om weder een andere vrouw te nemen, als hy maar de voorheen beschreve omstandigheden in acht neemt, en by zoo menige vrouw als hy trouwt of huwelykt dezelve herhaalt.

Daarentegen moet dit ook worden in acht genomen, dat dit niet kan geschieden, dan als zy nog gene kinderen in 't leven hebben; want als 'er kinderen en voornamelyk zoons voorhanden zyn, zoo gaat het zoo niet in zyn werk, om dat de oudste zoon altyd erfgenaam van des vaders nalatenschap is, gelyk ik elders berichten zal. Daarenboven is het tegen de achting en aanzien van den man, zich met de kindertucht en wel voornamelyk met de dochters te bemoejen, gelyk insgelyks elders zal worden aangetoont. In zulk geval is hy wel genoodzaakt zyne vrouw te behouden: Daarentegen zyn hem daar in ook niet de handen gebonden, een andere vrouw daar nevens te nemen, en zich dezelve op de bovengemelde wyze te laten toevoegen.

Derhalven komen alzoo de Hottentotten met de Troglodyten andermaal niet overeen, welke zonder onderscheid vrouwen en kinderen gemeen hadden; gelyk *Diod. Siculus Libr. III. cap.* 3. en uit hem *Zwingerus in Theatro Vit. Human. pag.* 882. zulks van hen met deze woorden gelooft: *Troglodytæ nudi per omnem vitam degentes, uxores filiosque omnes Communes habent, excepto Tyranno, qui unicam tenet, bestiis similes, ut qui neque voluptatis neque doloris ullum, nisi naturalem sensum percipiant, neque turpis, neque honesti discrimen norint.* Dat is: *De altyd naakt lopende Troglodyten hebben hunne wyven en kinderen gemeen, behalven de Heer, die maar een eenige heeft; derhalven zyn zy met de onvernuftige beesten gelyk, als welke geen ander begrip of indruk zoo wel van pyn als van wellust gewaar worden, als de natuur hen aanwyst, en die geen kennis hebben of eenig onderscheid weten tusschen schande of eer.* By de Troglodyten zyn de wyven en kinderen gemeen.

Edoch hoe kom ik zoo verdwaalt, dat niet weder tot myne voorhebbende materie geraken en verder verhalen kan, hoe het na de trouwing al toegaat, zynde het noodzakelyk geweest, dat deze zaak aangehaalt wierd, om te verzekerder te zyn, dat myne ondervinding niet valsch was: Ondertusschen word 'er nog iets by den Heer *Vogel* in zyne tien-jarige Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 74. gevonden, dat met alle voorgaande zoo als ook met de volgende omstandigheden en plechtigheden niet overeenkomt, weshalven zulks ook moet worden verklaart, eer en alvorens ik voortgaan kan.

Hy gebruikt naamlyk op de aangehaalde plaats deze woorden: *Wanneer zy trouwen, zoo geeft de Bruid aan den Bruidegom in plaats van een trouwring een darm van een vet schaap of een rund om den* Bericht of de Bruid aan de Bruigom een schaapdarm om den hals hangt word wederlegt.

den hals, den welken hy moet dragen, tot dat hy verrot is, en van zyn hals valt; Daar benevens moet de vryster een lid van haar pink laten afnemen, en het zelve aan den man tot teken van haar getrouwheid geven. Op deze woorden kan ik den Heer *Vogel* niet anders antwoorden, dan dat by de bruiloften der Hottentotten, welke ik het geluk heb gehad, om te zien, nooit hebbe konnen merken, dat de Bruidegom een os of schaap-darm om den hals had, of van de Bruid ontfing. Ja ik derf daarenboven zeggen, dat nooit een Hottentot by welke gelegentheid ook, met darmen om den hals heb zien gaan, zoo dat de vertelling van den Heer *Vogel* in dit stuk de proef der waarheid niet houden kan.

Ik weet zeer wel, en heb het ook reeds hier voren aangehaalt, dat zy een schaapnet om den hals dragen; edoch vermids dit gebruik niet by de bruiloften voorvalt, ten zy iemand het reeds voor dezelve gedragen heeft, zoo is het hier ook niet de plaats, daar van wydlopig te handelen, zullende het echter op zyn tyd niet vergeten worden: Ook is my niet onbewust, dat vele wyven een en ook wel meer leden aan den kleinen en volgende vingers te weinig hebben, die zy zekerlyk zullen moeten laten afnemen; dat echter zulks by bruiloften zoude moeten geschieden, en het afgenome lid aan den Bruidegom tot een teken van getrouwheid aangeboden worden, is andermaal zonder eenigen grond, en stryd tegen alle ondervinding.

Wanneer de tyd het toeliet, en het de eigentlyke plaats was, daar dit lid-afnemen behoorde, zoude ik behalven den Heer *Vogels* mening nog drie byzondere voorstellen, welke alle van ervare Reizigers bekent gemaakt zyn; waar uit wel een of twee wat waarachtigs in zich bevatten, welke echter dezelve zyn, kan een onervaren niet weten. Dog vermids de gantsche zaak elders behoort, zoo zal ik zoo lang wachten, tot dat wy die materie onder handen bekomen, welke als dan den gantschen zamenhang van de zaak aanwyzen zal.

Ondertusschen begeef ik my tot myn afgebroken verhaal, om verder aan te wyzen, wat 'er al na de trouwring geschied. Edoch moet ik den Lezer alvorens erinneren, dat hier boven gezegt hebbe, dat voor de copulatie drie vette ossen, indien de Bruidegom ryk is, geslagen zyn; en dat de aanwezende bruiloftsgasten lustig bezig waren, om zich met het versche Nier-en Darm-vet te smeren, terwyl zy ook reeds het bloed nevens de uitgespoelde darmen en penzen onder elkander gekookt, en noch voor de trouwring als een ontbyt gegeten hebben. Plechtigheden na de Trouw.

Het vleesch is warm zynde, van de beenderen gedaan, en in potten bewaart; en gaat het nu aan het koken en braden; en toont elk een buiten den Bruidegom en de Bruid zich even bezig, om het eeten te vuur te brengen, om na den middag of tegen den avond gegeten te konnen worden. Alles word in versch water zonder zout gekookt, en het gebraad in een kuil die zy in de aarde hebben gemaakt, gezet, op dat het op een daar in gelegden steen, waar op vuur ontstoken is, te sterker zoude konnen braden. Edoch alvorens dat het vleesch nog daar op word gelegt, komt een ander en veegt de asch met een wis gras weg; daar op word het vleesch daar in gelegt, en met een andere steen gedekt, om van de asschen bevryd te zyn; want zoo dra het vleesch op de gemelde wyze daar in legt, maken zy weder een vuur daar boven op en rondom, op dat het te rasser zoude konnen braden en gereed gemaakt worden. Hoe het vleesch van de geslage ossen klaar gemaakt word.

Zoo dra de gemelde tractamenten

Hoe de Bruilofts tafel der Hottentotten gestelt is.

ten en koketzels klaar zyn, zoo legeren zy zich alle, en schikken zich tot de maaltyd; als dan zoude de Lezer zich over de buitegemene pracht en opschik verwonderen, en rechten lust bekomen, om met hen te spyzen, zynde de tafel de blote aarde; de zervetten hunne smerige crossen; de potten blinken op deze gereed gemaakte tafel in plaats van de schoonste tinne schotels; hunne zwarte en vuile Crossen gebruiken zy in plaats van de schoonste borden; de lepels zyn van paarlemoer of andere zeeschelpen zonder steel; en die geen mes hebben, gebruiken de vingers en de tanden in derzelver plaats, zoo dat het rondom, waar men maar hene kykt, zeer smakelyk in zyn werk gaat.

Daar zyn twee zulke tafels, te weten een voor de mans en een voor de vrouwen; edoch is het den Bruidegom voor ditmaal geoorlooft, om aan de Bruids tafel te zitten, en aan dezelve te spyzen, aangezien anders nooit mans en vrouwen onder elkander eeten; maar op dat de mannelyke achting in deze gelegentheid ook niet gekrenkt werde, zoo mag de Bruidegom niet met de Bruid uit een pot eeten, maar word voor hem een byzondere pot gekookt, waar uit hy alleen eeten moet, zonder iets van het eeten der wyven te mogen aannemen; daarenboven ontfangt hy zyn stuk gebraad alleen, en heeft alzoo met de wyven niets gemeen, dan dat hy onder haar en naast zyne Bruid zit.

Hoe lang de gasteryen duren.

Wanneer zy gegeten hebben, en 'er nog wat overschiet, zoo word het nevens de beenderen van het geslagen vee bewaart tot den anderen dag, daar het dan weder even zoo treffelyk in zyn werk gaat, en word daar mede zoo lang voort gevaren, tot dat alles verteert is. Na de maaltyd komt het desert, het welk in *Dacha* bestaat, wanneer een ieder weder gaat zitten, en van dit welruikend goed zoo veel rookt, als hy gelieft; doch houden zy deze order, dat zy niet alle te gelyk hunne pypen stoppen en aansteken, om dat 'er anders geen vrolyk gesprek wezen zoude; maar een alleen zyne pyp gestopt en een haal twee of drie gedaan hebbende, zoo geeft hy ze aan den geen, die aan de rechter hand naast hem zit, en deze weder aan den volgenden, tot dat ze eindelyk weder aan den eersten komt, die ze gestopt heeft.

Wat verder aan te merken.

Na deze steekt een ander, die gestopt heeft, dezelve aan, en doet op dezelve wyze als de eerste gedaan heeft; en zy roken zoo lang, tot dat het hoofd gantsch licht en als dol word; 't welk niet lang werk heeft, om dat zy den rook niet ten eersten uitblazen, maar doorslikken, en daar na als zy hoesten moeten, met opgespalkte kaken den zelven op eenmaal, als uit een geopende kachel uitstoten. Als dan is het zeer vermakelyk te horen, hoe dat zy snappen en praten, zoo dat men de gantsche nacht niet eens zyn eige woorden horen, veel min slapen kan, als men 'er ontrent is.

Zoo als de mans doen, zoo doen de wyven ook, en vermeerderen den *Echo* niet weinig, tot dat zy eindelyk al te zamen vermoeit en van Dacha roken dronken, des morgens na hunne hutten of huizen gaan, en wat leggen ronken; wanneer de Bruidegom voor de eerstemaal by zyne Bruid mag slapen. Zoo dra het wederom dag, en de Dacha-rook een weinig vervlogen is, begeven zy zich andermaal ter been, en tot het koken, en doen zulks zoo lang als de bruiloft duurt, te weten, zoo lang als 'er eeten is.

By de Bruiloft word nog gezongen nog gedanst.

Verwonderenswaardig is het, dat deze menschen, die anders by hare vrolykheden zoo veel van zingen en danzen houden, by hunne bruiloften echter niet een

lied zingen, of eenig instrument gebruiken, waar na zy zouden konnen danzen, alzoo men nooit zal zien, dat by een Hottentotsche bruiloft word gedanst, of anders een vrolykheid gebruikt, dan die zy zich met roken en praten aandoen. Ik heb dikwyls gelegentheid gezocht, om haar te vragen, waarom zy zulks doen, maar hebbe nooit de grondige oorzaak daar van konnen te weten komen, om dat zy my altyd met de oude en verdrietelyke woorden affetten, namelyk, dat de Hottentotten niet anders gewoon waren te doen; ondertusschen verbeelde ik my, dat 'er een zekere oorzaak moet achter schuilen, welke zy aan geen Europeaan willen bekent maken.

Hier mede zoude ik den Lezer wel in 't kort alle de gebruiklykheden, die by een Hottentotsche bruiloft voorvallen, verhaalt en voorgestelt hebben, dog misschien mogt gy denken, dat deze gebruiklykheden maar te verstaan waren, by bruiloften van vryers en vrysters, en dat 'er nog wel iets konde worden in acht genomen, als een Weduwnaar met een vryster, of een weduwe met een vryer trouwde; edoch hier op dient, dat ik eertyds ook van diezelve mening ben geweest, en vastelyk geloofde, dat 'er in zodanige gevallen eenige verandering zoude zyn; na dat ik my echter niet alleen zeer naauwkeurig daar ontrent heb laten onderrechten, maar ook in het het *Cochoquas* of *Koopmans* land een bruiloft hebbe gezien, alwaar een Weduwnaar met een Vryster trouwde, zoo is myn twyffel verdwenen, en heb ik waargenomen, dat 'er in alle deze plegtige gebruiklykheden gene verandering is.

In welken graad van bloedverwandschap de Hottentotten met elkander mogen trouwen.

Ondertusschen kan ik deze materie nog niet besluiten, maar moet daar nevens van de graden van hunne bloedverwantschap melden, en tonen, hoe na zy zig aan elkanderen uithuwelyken mogen. Wanneer dienvolgens twee Zusters kinderen of ook de gene, die in den derden graad elkander bestaan, met elkanderen trouwen wilden, zoo is hen zulks nooit toegelaten, en kan daar in gantsch niet worden gedispenseert. De oorzaak is volgens hun zeggen, om dat het te na in bloed is, en zulks by de traditie, welke zy van hunne Voorouders hadden ontfangen, uitdruklyk verboden was. Derhalven waren zodanige menschen, die elkander zoo na in den bloede bestaan, genoodzaakt, te myden, van elkander met verliefde oogen aan te zien, ten ware zy gevaar wilden lopen, het leven te verliezen, aangezien zy zulke huwelyken in genen dele dulden of verstaan willen, maar tegen de Overtreders vaardig recht oeffenen.

Bloedschande word by hen met de dood gestraft.

Indien 'er iemand word gevonden, die met zyne eige kinderen bloedschande begaan heeft, voor dien is gene genade te hopen, maar hy mag wel denken, dat de dood niet ver van hem is; want zoo dra een zodanige misdadiger aangeklaagt en overtuigt is, of zich zomtyds zelf met een dronken of met wyn of Dacha benevelden kop, beklapt, zoo word de raad over hem gehouden, en hy ten dien einde in 't midden van het rondom staand Gerecht gestelt, op dat hy na geschiede overtuiging of vrywillige bekentenis ten eersten den loon zyner werken ontfange en 't met den dood betale.

Men ziet alzoo aan deze menschen, dat zy wel weten, het goed en het quaad te onderscheiden, en genoeg in staat zyn, recht en gerechtigheid zelfs zonder Advocaaten, Rechters, of beschreve wetten, te handhaven; 't geen waarlyk in staat is, om alle de gene te beschamen, die aan de opentlyke rechtbanken zitten, en zig menigmaal laten omkopen, om

't recht te verdrajen. Daar deze blinde Heidens nog perzoon verschonen, of in 't minste deernis met hem hebben, maar na bevind van zaken tén eersten recht laten wedervaren: het welk helaas! in de Europeaansche Gerechthoven dikwyls zeer lang duurt, voornamelyk als men weet, dat 'er geld is, en de nodige kosten van de Justitie wel konnen worden betaalt.

Wat van haar huuwlyks goed aan te merken.

Edoch dit zyn andermaal gedachten, die niet tot de zaak behoren, konnende een ieder licht zodanige aanmerkingen maken; derhalven zal ik nog maar iets daarnevens voegen van het huwelyks-goed van deze jonge luiden, en als dan de materie eindigen. Hier boven is reeds gemeld, en het zal ook op een andere plaats wydlopiger worden gemeld, dat de oudste zoon de eenige erfgenaam van de nalatenschap van zyn vader is; wanneer alzoo dezelve in 't leven van zyn vader komt te trouwen, zoo krygt hy niets, als het geen de Vader hem geven wil; en hy moet ook te vrede zyn, als de vader hem niets geeft, en wachten tot dat de vader dood is.

Wanneer een jonger broeder trouwdt, zoo heeft hy nog als dan nog na de dood van zyn vader iets te hopen, maar moet te vrede zyn, wanneer de vader by zyn leven, of na deszelfs dood zyn oudste broeder, hem een paar schapen of kalvers uit genade, en geensdeels uit eenige verplichting vereeren wil, moetende voor het overige zorg dragen, dat hy te recht komt, zynde daarenboven verplicht, om een knecht van zyn ouder broeder te zyn en te blyven, zoo lang dezelve leeft. Sterst hy echter, zonder een zoon na te laten, zoo is hy erfgenaam van zyn broeder, en niet verplicht, aan iemand iets daar van te geven.

Vermids nu niemand als de oudste zoon van den vader erst, of huwelyks-goed ontfangt, ten zy hy hem uit goeden wil iets geven of vereeren wil, zoo kan men licht staat maken, waar op de dochter te rekenen heeft, aangezien voor haar niets overschiet nog by het leven van haar vader nog na deszelfs dood; derhalven moet zy te vrede zyn, wanneer zy een koe of een paar schapen ten huwelyk krygt, welke de man, dien zy trouwt, ook wederom geven moet, als zy zonder kinderen komt te sterven; blyft echter een dochter na en geen zoon, zoo heeft die haar moeders bewys, als haar vader na haar moeders dood wederom mogt komen te trouwen, of reeds meer dan eene vrouw had.

Uit dit fondament is het, dat geen Hottentot in zyn huwelyken na rykdom zien kan; en dat het gemaklyk kan gebeuren, dat een gemene vryster voornamelyk als zy een weinig mooi en wel gemaakt is, de vrouw van een groot *Kapitein*, ja zelfs de vrouw van den Heer van de gantsche natie word, om dat van de eene vryster zoo veel te verwachten is, als van de andere, en nooit een erfnis op een vrouw valt.

Besluit van dit Hooftstuk.

Dit is het geen het welk ik nog hier nevens heb willen voegen; ik twyffel niet, of de Lezer zal hier uit hebben gezien, hoe het by de Hottentotsche bruiloften toegaat, en dat dezelve veel aangenamer zyn te zien, als zich by de Kraamvrouwen lang te onthouden, en den doemelyken kindermoord aan te horen; ondertusschen moest ik die zoo duidelyk verhalen als nu de bruiloften, waar by in der daad gene omstandigheden verzwegen of uitgelaten zyn.

III. HOOFT-

III. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Huishouding en Kindertucht, zoo als ook, hoe zy in den gemenen omgang tegen elkander zyn.

Hoe man en vrouw na de Bruiloft leven. Zy hebben na hunne wyze een ordentelyke huishouding. De mans hebben niet te zorgen als voor visschen en jagen. De wyven zoeken wortels om te eeten. Op wat wyze zy die uitgraven. Zoeken ook hout om te branden. Zy mogen met de mans niet eeten. De Hottentotten zyn heel gastvry. De vrouw mag buiten des mans kennis niets nemen nog verkopen. Waarom zy het regt van Eerstgeboorte onderhouden. In hoe verre zy voor de opvoeding van hunne kinders zorgen. Wondere manier van de borst aan de kinders te geven. Wat de moeder onder het zuigen doet. De Zoons slaan somwylen vader en moeder. Waar in de kinders der Hottentotten worden onderregt. Konstige handwerkzels der Hottentotten. Konnen in een korten tyd hunne kinders een handwerk leren. Hoe zy in den gemenen ommegang met elkander zyn. De Schryver wederlegt een valsche beschuldiging der Hottentotten. Zy zyn niet hoeraghtig. Zyn zeer mildadig. Niet diefachtig. Zyn zomtyds wat wraakgierig.

LEzer, naardien ik u laatst de gebruiklykheden, welke de Hottentotten by hunne bruiloften waarnemen, omstandig en zonder eenig byvoegzel van onwaarheden, en ook zonder veel omwegen heb voorgestelt, zoo zal het niet ondienstig zyn, om verder aan te tonen, hoe zy het al in haar huishouden maken, zoo als ook hoe zy het met de kindertucht stellen, als zy een of meer kinderen hebben, en eindelyk ook hoe zy in den gemenen omgang met elkander leven.

Dit zyn zulke drie stukken, die men noodzakelyk weten moet, als men van haar gantschen leven en innerlyken toestand uit den grond oordelen wil; derhalven zal het den Lezer hope ik, niet tegen de borst zyn, als ik hem daar van een omstandige naricht geef, en daarnevens andermaal aanwys, dat 'er of schoon veel dingen onder hen voorvallen, die een gecivilifeert volk niet wel betamen, evenwel op verre na zulke grouwelyke en schandelyke daden onder hen niet voorvallen, als men doorgaans van hen gelooft, en 'opentlyk in schriften van hen vertelt heeft.

Om zonder verdere omwegen ten eersten tot de zaak over te gaan, en het eerste stuk onder handen te nemen, zoo zal ik zeggen, dat na de bruiloft, wanneer man en vrouw in hun eigen woning gekomen zyn, een vreemdeling niet licht zal konnen zien, dat het twee getrouwde luiden zyn, aangezien haar huishouding zoo niet is, als by ons of by andere natien het gebruik is, alwaar men wel haast kan zien en weten, welke man en vrouw by elkanderen zyn. De oorzaak van dit onderscheid is, om dat zy deels niet leven, zoo als man en vrouw met elkander leven, te weten, om dat zy niet met elkander gaan, naast elkander zitten of leggen, en ook niet met elkander eeten; deels ook om dat ze elkander zoo vriendelyk niet aanspreken, toelachen, of verlieft aanzien, als anders diergelyke perzonen plegen te doen; in alle welke zaken het na het uiterlyke, zoo koel en onver-

Hoe de man en de vrouw na de bruiloft leven.

verschillig toegaat, dat men dikwyls zoo men zegt, niet weet, wie Kok of Bottelier is, of wie te zamen een paar uitmaken.

Zy hebben na hunne wyze een ordentelyk huishouden.

Wanneer men echter hunne zeden en gebruiklykheden een weinig onderzogt, en doorgesnuffelt heeft, vind men wel haast, dat'er schoon het na het uiterlyke zoo koel en mismaakt lykt, echter een regelmatige huishouding na hunne wys by hen gevoert word; en dat zoo wel man als vrouw ja ook als 'er meer vrouwen in huis zyn, ieder zyn eigen werk te doen heeft; en dat de een den anderen zyn werk buiten de hoogste noodzakelykheid niet zal op zich nemen, of slechts daar na omkeiken.

Dit zal duidelyker blyken, wanneer ik van het werk, 't welk den man alleen te doen staat, eerst een verhaal doe; daar na de bezigheden der vrouwen onder handen neem, en ten laatsten zeg, wat zy met elkanderen in 't gemeen doen moeten.

De man heeft niet te doen als visschen en jagen.

Het is gewis, dat de man de luiste dagen in de waereld heeft, zoo lang hy voor zich zelven en by zyn vrouw leeft; want hy zorgt voor niets, en kan ook voor het huishouden zeer weinig dienst doen. Te visschen, als hy naby strand of aan de zeekant woont, is een van zyn zwaarste werk, dat hy doen moet; waar in de meeste ook zoo wel zyn geoeffent, dat zy menigen Europeaanschen Visscher de loef afsteken; schoon de Heer *Vogel* in zyne Tien-jarige Oost-Indische Reisbeschryving *p.* 71. hen nageeft, dat zy het visschen gantsch niet verstaan, wanneer hy zegt: *zy weten nog van zajen, planten of visschen.* Hoe en op wat wys zy het echter maken, dat zy vis vangen, zal op een andere plaats worden gezegt.

Behalven het visch vangen is verder zyn ampt, zoo wel alleen als in gezelschap (voornamelyk als de gantsche Kraal gaat, en grote dieren, als Olifanten, Rhenoscerossen, Eland-dieren en andere diergelyke vangen wil) op de jagt te gaan en te zoeken, dat hy een steenbok of ander klein dier behalven hazen en eenige andere, welke zy niet eeten, met zyn geweer dood, op dat hy iets na huis brenge, en zyne familie nevens hem wat te eeten hebbe. En buiten deze twee hoofdstukken, zal hy zich verder met zyn huishouden weinig bemoejen, maar hy laat God en zyne vrouw daar voor zorgen.

Als deze mode ook onder de Europeanen konde worden ingevoert, zoo acht ik, dat de meeste mans die zeer gaarn zouden involgen, en geweldig in haar schik zyn, dat zy van de zware en kommerlyke huis-zorg ontheft konden blyven. Wanneer zy daarentegen ook altyd als de Hottentotten zouden leven, en zich met wortels en een dronk waters verzadigen, zoude het hen ook niet wel aanstaan, van den aangenamen wyn of bier berooft te zyn, daar echter deze schoon reeds is gemeld, even zoo vergenoegt, lustig en vrolyk zyn, als gene met hunne starke en het hoofd nevens het bloed verhittende en dronken-makende dranken.

De wyven zoeken wortels.

Van de mans keer ik my nu tot de wyven, en zal den Lezer ook zeggen, wat hun voornaamste werk is. Zy zyn verplicht, om alle de wortels, welke zy in plaats van brood eeten, te zoeken, uit te graven, en daar na te koken. Het zoeken valt wel gemaklyk, om dat zy het lof en bladeren van dezelve zeer wel kennen, maar vermids zy dezelve niet gewoon zyn uit te graven, dan na dat zy ryp zyn en het zaat reeds hebben laten vallen, op dat 'er weer andere konnen groejen, zoo is het ook noodzakelyk, dat zy de tyd waarnemen, dat dezelve tot hunne volkome rypheid gekomen zyn.

Daar zyn verscheide zoorten van

van deze wortels, gelyk in het volgende Hoofdſtuk zal worden aangetoont. Het Werktuig waar mede zy dezelve uitgraven, is niet een ſchop of een ſpa, gelyk de Europeanen gebruiken, want zulks is voor hen te ongemaklyk te behandelen, maar zy bedienen zich van een ronden ſtok van Olyfhout, die niet alleen ſterk maar ook braaf taai is, van voren ſpits gemaakt, om in de aarde te konnen ſteken, en de wortels uit te graven; of zy laten door hunne mans, of wel meeſt door Chriſtenen, waar voor zy wederom arbeiden, te weten, waſſchen en ander vrouwen werk doen, een rond eizer, ontrent drie voet lang, en van voren ſpits, daar toe maken, waar mede zy de aarde rondom de wortels of bollen los ſteken, en ze daar na uittrekken, en met zich na huis nemen.

Hoe en met welk werktuig.

Zoo dra zy een deel van die wortels hebben gevonden, waar van zy ontrent dien dag te eeten hebben, latende God voor den volgenden morgen zorgen, zoo gaan zy na het water, waſſen dezelve ſchoon af, gaan als dan na huis, en koken ze. Doch de vrouw moet niet alleen deze wortels zoeken, maar ook andere eetbare waren, als Amandelen, Arums-wortels met het zaat, welke zy insgelyks koken moet; maar vermids dit zonder hout niet kan geſchieden, zoo moet zy ook op haar rug zoo veel hout halen, als zy daar toe nodig heeft, en daarenboven zoo veel als zy by kout en regenachtig wêer branden.

Wat zy met de wortels doen.

Dit is nu haar dagelyks werk, en heeft de vrouw daar door veel meer zorg als de man, die zelden en maar als het hem behaagt, op de jagt of uit viſſchen gaat; waar van hy echter doorgaans zoo veel t'huis brengt, dat zyne gantſche huishouding eenige dagen daar aan genoeg zoude hebben te eeten, indien 'er niet eenige gaſten quamen, die het hielpen verteren; Ondertuſſchen heeft hy zulks ook te verwachten als zy iets gejaagt of gevangen hebben; maar de vermeende voorraad raakt daar door wel haaſt op, en heeft de vrouw daarenboven de moeite, om het hout by elkander te halen, het welk nodig is, om dit eeten klaar te maken en te koken.

Vermids ik nu in mynen vorigen hebbe gezegt, dat de Bruidegom onder de wyven aan tafel zit; zoo zoude de Lezer miſſchien denken, dat de wyven altyd by de mans zaten, en met elkander aten; maar ſchoon van de wyven al het benodigt hout tot koken, zoo als ook het water moet worden gehaalt, en de wyven ook alles moeten koken, zoo is 't hen evenwel niet geoorlooft om by hunne, veel min by andere mans te zitten, als het welk op 't hoogſte tegen de achting van de mans zoude ſtryden; zy moet daarentegen den pot met het gekookt of gebrade eeten aan de mans overgeven, en hen daar van laten nemen, zoo veel zy eeten willen; als deze haar deel daar uit hebben genomen, zoo word de pot aan haar en aan de andere wyven weder ter hand geſtelt, om het geen daar in gelaten is, in een byzondere kring te eeten; ten zy de vrouw ten eerſten al het eeten in twee byzondere potten klaar gemaakt, en in ieder even veel gedaan had; dat alzoo de mans hun pot alleen, en de wyven den haren ook in 't byzonder hadden.

De wyven der Hottentotten mogen niet met hunne mans eten,

Hier uit blykt dienvolgens klaar dat de wyven, ſchoon zy niet hoeven te waſſen, te bakken, te ſpinnen, te naajen, veel min te lappen, echter aan een groter laſt en zorg zyn onderworpen, als de mans. Het zoude de Europeaanſche mans ook wel behagen, wanneer dit gebruik op hen konde overgebragt en onder hen ingevoert worden; maar wanneer zy niet alleen zulken ſlechten koſt voor lief nemen, maar ook van de

genade

genade of gunst der wyven moesten leven, zoude hen zulks andermaal wel haast verdrieten; en ben ik verzekert, dat menige vrouw, ten zy zy haar uiterste best deed, om den man te vergenoegen, meer quade woorden en slagen bekomen, als ze jegenswoordig bekomt; daar het nu aan zulke boosaardige mans evenwel niet ontbreekt, die de huwelyks beloofde trouw aan hunne wyven met slagen nakomen en betaalt zetten.

Man en vrouw moeten te zamen voor een huis zorgen

Edoch is nog overig, om van die dingen te spreken, welke man en vrouw met elkander verrichten moeten. Onder dezelven is wel voornamelyk, dat zy beide om een eigen huis moeten bekommert zyn, als zy niet op de genade van andere luiden leven, of ter herberg trekken willen; maar dit geschied zeer zelden, schoon dikwyls ruim 10 of 12 perzonen in een hut alleen slapen; want dit zyn geen menschen, die in hun dorp of Kraal wonen, maar vreemdelingen; die uit andere dorpen zyn gekomen, en verzoeken, by hen den nacht over te blyven; waar aan zy niet alleen herberg of huisvesting, maar ook het geen zy aan eetwaren in haar huis hebben geven, zonder dat zy daar voor iets hoeven te betalen, ten ware zy weder by hen quamen, het zelve zoude te verwachten hebben.

Haar gastvryheid.

Zoeken zy echter in een ander huis te blyven, zoo geschied het niet langer, als tot dat het hare gereed is; het welk in den tyd van twee uren kan worden opgerecht, als de materialen namelyk sparren en matten by elkander gebragt, en vervaardigt zyn, waar mede zy op 't langste 8 dagen werk hebben, konnende na die tyd hun eigen huis betrekken; hoe echter dezelve, zoo als ook gantsche dorpen zyn gebouwt, daar van zal hier na in een byzonder Hoofdstuk behorige naricht worden gegeven.

Daar nevens moeten zy beide voor het vee zorg dragen, op dat 'er niets van verloren of verniele worde; in 't byzonder moeten zy des nachts waken, op dat geen wild verslindent dier daar onder kome, schade veroorzake, eenige doodbyte, of wel met een of meer doorga; zoo als het dikwyls geschied, dat een zodanige viervoetige roofvogel des nacht in hunne Kralen of dorpen sluipt, en eer zyn daar op verdacht zyn, met den buit doorgaan; derhalven hebben zy ook een listige manier, om te weten, als zulk een Dief inbreekt; dog dit behoort hier niet, maar zal in het volgende Hoofdstuk worden verklaart.

Hoe veel de vrouw ook mag helpen, om het vee 's nachts te bewaren, zoo heeft zy echter geen macht over het minste dat 'er is, te weten, om het na haar believen te slaan of te verkopen; zy is veel eerder gehouden, om den man altyd aan te spreken, als zy slaan wil. Met het verkopen heeft zy t'eenemaal niets te doen, om dat daar door des mans achting zoude worden gekrenkt en verzwakt; en om dat zy daar benevens niets toegebragt hebbende, alzoo niets in eigendom bezit. Daarenboven staat het haar niet eens vry om van dat gene iets zonder zyn weten, te onttrekken, het welk zy bygebragt heeft, om dat na haar dood, als 'er gene kinderen zyn, de man aan hare ouders of vrienden moet wedergeven, het welk zy ten huwelyk gehad heeft; En zyn 'er kinderen, voornamelyk een zoon, zoo laat de man evenwel niet toe, dat zy wat neemt, om dat het dan heet, dat men op het toenemen van de familie, welke op den zoon berust, behoort te zien, en niet ma-maken, dat hy verzwakt werde, of in het onderspit gerake.

De vrouw mag zonder haar mans weten niets verkopen.

Deze voorzorg voor den opgang van de familie zoude zekerlyk menigen Europeaanschen of Christen Vader zoo wel voegen, als

als een Hottentot, want vele worden 'er gevonden, die maar voor zich, en niet voor hunne kinderen zorgen, en maar een goed leven daar van nemen, het mag met de kinderen gaan, zoo als het wil; daar toch in de Bybel word gezegt, dat de geen, die de zyne niet verzorgt, het geloof verloochent heeft, en erger is, als een ongelovige. 1. *Tim.* V. 8.

Waarom de Hottentotten het recht van Eerstgeboorte onderhouden.

Nu zoude de Lezer misschien zeggen, dat zy op deze wys maar den Eerstgeboren, en de andere kinderen gantsch niet verzorgden; daar op dient, dat de wil hen zoo zeer daar niet afhoud als wel de ingevoerde wetten, uit hoofde van de welke zy in alle gevallen het recht van Eerstgeboorte moeten nakomen, te weten voor zoo veel het manlyk geslacht betreft, maar geensdeels het vrouwelyk, gelyk hier voren reeds gemeld is; en indien deze wetten niet in den weg waren, zoo zouden zy de andere kinderen ook niet vergeten, daar in tegendeel by vele Europeanen nog de Eerstgebore nog de andere behoorlyk opgebragt of verzorgt worden.

Hoe ver een Hottentot zig de kindertucht aanneemt.

Wat helpt my echter dit oordelen, aangezien nog van de kindertucht moet worden gemeld? derhalven gelieve de Lezer zich te binnen te brengen, dat ik hier voren hebbe gezegt, dat het tegen het respect van den man stryd, zich met de opvoeding der kinderen, voornamelyk die der dochters te bemoejen; het welk niet moet worden verstaan, dat de man niet met al met de kindertucht te doen zoude hebben, maar dat hy zich met kleine onnozele kinderen, zoo als ook met de volwasse dochters niet veel bemoeit, echter de opvoeding van dezelve niet t'eenemaal uit de gedachten zet, en voornamelyk voor de zoons zorgt.

Dit zal klaarder blyken, als ik zeg, dat de man en de vrouw beide voor de opvoeding zorgen, dog dat de moeder zoo lang de kinderen klein en onmondig zyn daar mede meer te doen heeft als de vader; niet om dat het tegens zyne authoriteit zoude zyn, maar om dat zy niets als het geen zy uit de borsten van de moeder halen, te eeten en te drinken bekomen. Derhalven moeten de moeders overal waar zy gaan, de kinderen op den rug nemen, en met zich dragen, ten ware zy gingen hout halen, in welken geval de kinderen op een ouden Crofs blyven leggen, tot dat de moeder weder t'huis komt, zonder dat de vader of iemand anders daar na omziet.

Hoe de Hottentottinnen hunne kinderen dragen, en de borst geven

Het is byzonder fraai te zien, hoe zy dezelve op den rug nemen; hebbende niet dan een oude Crofs, waar in ze dezelve binden, en zoo vast maken, dat ze niet vallen konnen, op dezelve wyze als de Heidens in Europa met hunne kinderen leven, van dewelke men niet anders als het blote hoofd ziet, dat over de schouders uitsteekt. Noch vermakelyker is het te zien, als de kinderen beginnen te huilen, en zy aan dezelve de borst geven, aangezien zy dezelve niet van den rug nemen en ze aan de borst leggen, om dat zy die moeite konnen sparen, maar zy werpen de borst over de schouders, steken den tepel in den mond, en laten ze zuigen, zoo lang als zy willen.

Ik zal de zaak met den Heer *Vogels* woorden best uitdrukken, welke hy in zyn Tien-jarige Oost-Indische Reisbeschryving p. 74. daar van gebruikt, wanneer hy zegt: *De wyven dragen de kleine zuigende kinderen op den rug, en werpen dezelve, als zy het verlangen, hare lange en byna tot den navel afhangende borsten, over de schouders toe, en spyzigen haar.* Uit deze woorden kan de Lezer wel haast zien, wat deze voor beminnenswaardige vrouwluiden moeten zyn, die de Heidinnen nog verre de loef afsteken; niet om dat

HOE DE HOTTENTOTTINNEN HUNNE KINDEREN DRAGEN, EN DE BORST GEVEN.

J. C. Philips delin.

dat zy schoner of beter met vet zyn gebalzemt, maar om dat zy langer, en een krop gelykende borsten over het bovenlyf hebben hangen.

Terwyl het kind de borst heeft, en de krachten van de moeder zuigt, zoo is het niet meer als rede, dat de moeder zich weder laaft, en elders krachten zoekt; daar toe is geen bequamer, aangenamer en krachtiger middel als een pyp tabak, welke zy gedurende het zuigen uitrookt, en daar van het arme kind den rook door den wind toeblaast; daarenboven als het kind een half jaar oud is, steekt zy het zelve, zoo dra het de borst laat vallen, de pyp in den mond, en laat het de rest uitroken.

Wat van de aankomende kinderen te merken. Als de kinderen in staat zyn, en lopen konnen, zoo volgen zy alle de moeder, en blyven zeer zelden by haar vader, ten zy het regenachtig wêer is, en zy niet door het gras of moeras konnen komen; ouder geworden zynde, volgen de dochters altyd de moeder, en helpen haar hout dragen; maar de wortels, welke zy nevens de moeder uitgraven, brengen zy heel zelden t'huis, door dien zy dezelve of zelf eeten, of wanneer zy dicht by Europeanen wonen, voor een stukje tabak of een glas wyn of brandewyn verkopen.

Met de zoons is het heel anders geschapen, vermids zy aan de moeders niet langer hoeven onderdanig te zyn, als tot dat ze tot mans gemaakt zyn, zoo als hier voren reeds is gemeld. Van dien tyd af moeten zy zelfs zorg dragen, dat zy niet meer met de moeder eeten, om dat zy in dat geval Anders maken moeten; daarentegen word aan hen niet verboden, en het strekt hen tot geen schande, als zy met vader en moeder wakker krakkelen, en van woorden tot slagen komen, en hen een rug vol slagen geven.

Zoo groot een schande als dit onder gecivilifeerde natien is, zoo gemeen is het by hen, en ook onder sommige Christenen, waar van de exempels al te hatelyk en lelyk zyn, om die hier aan te halen; deze onnatuurlyke manier van doen heeft my zoo zeer by de Hottentotten tegen de borst gestoten, dat ik nooit een zoon, die zyn moeder of vader had geslagen, ongestraft hebbe gelaten, maar zyn rug altyd ryklyk met stokslagen gezalft heb.

Dienvolgens is hunne opvoeding en behorige tucht zeer slecht, en verdient den naam van kindertucht gantsch niet. Daarenboven worden zy ook, om dat zy geen schrift hebben, in niets onderwezen, dan in het geen zy van hunne ouders en andere oude Hottentotten mondeling horen, en met de handen namaken konnen. Dit zyn echter dikwyls, aangezien zy geen werktuig daar toe gebruiken, zeer konstige dingen, schoon wy die maar voor eenvoudige handwerkzels aanzien; namelyk zy leren dezelve hunne Crosvellen bereiden, zonder dat zy kalk of aluin of iets diergelyks daar toe gebruiken. Zy leren dezelve smeden, en alderhande wapentuig maken, zonder dat zy een hamer of blaasbalg of vyl of tange daar toe nodig hebben. Zy worden geleert, om in hunne Crossen te snyden en 't weder toe te naajen, dat zelfs een Bondwerker daar over beschaamt zoude staan, zonder dat zy een schaar, naalde of vingerhoed, ja zelfs geen garen of zyde hebben. Zy worden in Pottebakken onderwezen, maken dezelve ook zoo goed als een Pottebakker, daar zy echter buiten den leem of aarde, nog draaischyf, nog glazuur, nog eenig ander instrument daar toe hebben; zy konnen zoo ras en zoo goed slaan, als een welgeleerde slager, zonder eenig ander instrument als een mes daar toe te hebben. *Waar in zy worden onderrecht.*

Doch wie zoude alle deze kon-

ſtige handwerkzels in zoo een korten tyd na elkanderen konnen verhalen, aangezien 'er nog veel andere zyn? Daar zal zich wel een andere gelegentheid opdoen, om dezelve na elkanderen uitvoerlyk te beſchryven, en te tonen, dat zelfs deze uitvindingen genoeg te kennen geven, dat zy niet minder dan dom zyn, maar dat zy zich tot allerhande wetenſchappen zouden konnen ſchikken, indien zy niet zoo overgegeve lui waren, of indien 'er maar eenigzins kans was, om hen uit die onverſchilligheid te rukken.

Konnen hunne kinderen in korten tyd een handwerk leren.

Hunne bovengemelde Leermeeſters en de dochters hare Leermeeſterinnen, helpen hen de onderhanden hebbende handwerkzels altyd verrichten, en ſtaan hen zoo lang by, tot dat zy ieder handwerk, waar toe zy luſt hebben, uit den grond verſtaan, op dat zy het in 't toekomende ook aan anderen zouden konnen leren. Ondertuſſchen is de leertyd of de jaren, welke anders een leer-jonge in Europa vaſt ſtaan moet, by hen zeer kort, en kan ſchier een iegelyk binnen den tyd van 4 weken, een handwerk zoo volkomen leren, dat hy het vervolgens zoo wel verſtaat, als zyn Leermeeſter of Baas.

Hunne kindertucht

Boven deze gemelde zaken heeft de moeder met de dochters en de vader met de zoons verder niet te doen, en gebruiken alzoo anders gene kindertucht; ten ware dat deze by het uithuwelyken van den zoon; en de moeder by het trouwen van de dochter zich nog eenige moeite quamen te geven, 't welk echter niet kan worden vergeleken met 't geen, 't welk Chriſten ouders in het verzorgen van hunne kinderen doen moeten. Derhalven zegge ik andermaal, dat de gantſche kindertucht, ja al het geen de Hottentotſche ouders aan hunne kinderen doen, niet te vergelyken is met het geen Chriſten ouders met hunne kinderen uitſtaan moeten.

Hoe zy in den gemenen ommegang of verkering tegen elkander zyn.

Nu is nog over, dat ik zeg, hoe de Hottentotten in den gemenen ommegang tegen elkander zyn; want vermids zoo als bewuſt is, aan hen dikwyls dingen worden toegeſchreven, die tegen alle eerlykheid en tegen de gantſche menſchelyke zamenleving ſtryden, zoo dunkt my, dat 'er niets noodzakelyker is, dan dat men onderzoekt, of alle deze beſchuldigingen waarheid zyn, en of hunne ommegang niet beter is, als men doorgaans gelooft heeft?

Een oud zeggen is 't, 't welk my wel duizendmaal ter ooren is gekomen, als of zy den wilden dieren daar in gelyk waren, te weten, dat zy zich voor niemand ſchuwden, als zy hunnen huwelyks-plicht wilden waarnemen, maar dezelve in de tegenwoordigheid van elk een verrichteden. Ik heb aan deze beſchuldiging lang geloof geſlagen, en vermids ik dezelve aan de Kaap niet konde gewaar worden, heb ik gemeent, dat zy zich voor de Europeanen ſchuuwden. Wanneer ik echter landwaards in quam, meende ik, dat ik diergelyke beſchuldiging wel zoude bewaarheid zien, maar zodanige onmenſchelyke onderneming deed zich nergens op. Derhalven vraagde ik de waarheid van deze beſchuldiging, maar wierd altoos met ſchampere woorden afgewezen, en antwoorde onder anderen een Hottentot van *Damaquas* op die vraag: *Die Volk, ja denkum ons beeſten; ha! ons zoo makum als de Honde? wat manier is dat? ons niet zoo, want het deugum niet.*

De overige woorden, die hy my toegraauwde, zal ik hier niet aanhalen, om dat zy niet alleen eenige moejelykheid te kennen gaven, maar menig een ook niet wel, in de ooren zouden klinken: wyl zy die beſchuldiging op de Europeanen wilden leggen; om dat zy zoo

zoo als het spreekwoord zegt, menen, dat men niemand achter de kachel zoekt, of men moet 'er eerst zelf achter gezeten hebben. Derhalven zuiverden zy zich mynes bedunkens zeer wel van deze beschuldiging, en gaven daar mede te kennen, dat zy in dit stuk veel redelyker waren, als men van hen geloofr had; gelyk ook de ondervinding leert.

Zoo valsch als deze opgelegde beschuldiging is, zoo onwaar word ook bevonden die, welke men hen nageeft, namelyk, dat zy haar gevoeg zonder schaamte, in de tegenwoordigheid van andere menschen, en op alle plaatzen zonder onderscheid doen. Want is 'er een volk onder de Zon in dit stuk schaamachtig, zoo zyn het zekerlyk de Hottentotten, van welke men diergelyke grove stukken nooit zal zien verrichten, aangezien zy zelfs onder elkander zoo beschaamt zyn, dat zy nog in hunne huizen of daar buiten een wind zullen laten; en weet my te binnen te brengen, dat zy dikwyls een Hollandschen Matroos over diergelyke vuiligheid niet alleen hebben uitgelacht, maar den rugge vol slagen gegeven; zoo dat zy te onrecht worden beschuldigt.

Zy zyn aan de hoerery niet overgegeven. Dat zy ook niet hoerachtig zyn, zulks getuigt de Heer *Boeving loc. cit pag.* 9. En vermids de echtbreuk een kwaad by hen is, dat met den dood word gestraft, zoo hoort men ook zoo veel van het zelve niet; en strekken deze stukken onfeilbaar, om vele Christenen op 't uiterste beschaamt te maken, die zich nog door woorden, nog door zware straffen der Hoge Overheid daar van willen onthouden, maar in hunne boze en godloze bedryven voortgaan; doch wanneer men hen deed, zoo als ik diergelyken deugniet heb zien straffen, dien men een brandmerk op het voorhoofd of op de wangen gaf, zoo zou 'er misschien meer vrees onder te krygen zyn; doch dit is een zaak, die buiten my is.

Bezitten veel deugden. Hoe goedaardig, barmhertig, behulpzaam, en redelyk zy zyn, daar van kan andermaal de Heer *P. Tachart* in zyne Siamsche Reize, *pag.* 96 worden nagestagen, die met korte woorden van hen schryft; *dat zy meer liefde, goedaardigheid en redelykheid bezitten, als men doorgaans by de Christenen aantreft:* en *pag* 100. zegt hy met waarheid van hen; *dat zy zeer goedaardig en behulpzaam zyn, en dat men naauwlyks zeggen kan, dat zy iets voor zich zelven hebben. Vereert men hen iets, dat gedeelt kan worden, zoo geven zy aan den eersten van hunne medemakkers, die hen ontmoet, iets daar van, welke zy ten dien einde ook wel opzoeken, en behouden doorgaans van het geen zy vereert hebben bekomen, het kleinste stuk.*

In der waarheid, ik heb my dikwyls over die zaak verwondert, en by my zelven gedacht, hoe deze Heidens deze treffelyke deugden zoo gemaklyk oeffenen, daar echter de Christenen, die schier dagelyks tot diergelyke liefdeplichten uit Gods woord worden aangezet, geen vonkje daar van laten blyken, ten zy zy daar toe genoodzaakt wierden; zonder dat zy denken, dat die treffelyke deugden aan de eerste Christenen ook zoo zeer eigen geweest zyn; en zullen ons deze Heidens derhalven, die zonder eenigen dwang maar louter uit de natuur, zulke werken doen, in den jongsten dag niet weinig te schande maken.

Zyn gene dieven. Vermids nu deze deugden onder hen worden gepleegt, zoo vind men ook weinig dieven onder hen; behalven onder de voordees gemelde *Boschjes-Mannen*, die schier een natie op haar zelven uitmaken, en zich onder de redelyke Hottentotten niet derven laten zien, gelyk hiervoren gemeld is. Dat zy niet diefachtig zyn,

zyn, betuigt andermaal de Heer *Tachart* l. c. p. 100. alwaar hy zegt: *Zy zyn trouw, en de Hollanders laten hen vry in en uit hunne huizen gaan, zonder dat zy vrezen, dat zy zullen worden bestolen.* Zulks verhaalt ook de Heer *Boeving* l. c. p. 9. wanneer hy zegt, *dat het zeker is, dat de Hottentotten niet diefachtig zyn, schoon zy veeltyds gelegentheid tot stelen hadden, en dat de Hollanders derhalven hen vry in en uit hunne huizen lieten gaan.*

Leven vreedzaam met elkander.

Wie zoude nu konnen twyffelen, dat deze menschen niet wel met elkander zouden leven, en in hunne gezelschappen gerust en stil tegen elkander zyn. Het was te wenschen, dat 'er onder de Christenen overal ook een diergelyke overeenkomst en eendracht was, zoo zoude menig proces achterwege, en de Overheid van veel moeite ontheft blyven. Edoch hier van genoeg! zullende zich wel een gelegentheid opdoen, om van alle deze dingen omstandiger te spreken. Ondertusschen zal ik maar zeggen, dat zy evenwel ook niet t'eenemaal zonder gal of wraakgierigheid zyn; vermids zy zich dikwyls uit particuliere wraak op 't heftigste vervolgen, en niet eer rusten, tot dat zy voldoening verkregen hebben, zoo als insgelyks elders breder en met eenige voorbeelden zal bewezen worden.

En hier mede meen ik deze derde vraag ook genoegzaam beantwoord te hebben; doch indien 'er nog iets mogt aan ontbreken, zoo verzoek ik den Lezer, geduld te nemen, tot dat een andere materie daar toe gelegentheid geeft; voor 't overige is mynes bedunkens hier verder niet nodig, dan dat ik dit Hoofdstuk besluit en daarnevens verzoeke, dat indien ik in eenige aanmerkingen mogt hebben gestruikelt, de feilen te verbeteren, en aan de historie zelve niet te twyffelen, om dat ik voor zoo veel ik weet, niets hebbe gemeld, dan het geen met de zuivere waarheid overeenkomt, zoo verre de lange ondervinding my dezelve heeft aan de hand gegeven.

IV. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Vee-tucht: hoe zy haar Vee oppaſſen en bezorgen, zodanig dat zy veel nuttigheid en groot voordeel daar van konnen hebben.

Vervolg van hunne bezorging over het Vee. Ieder Dorp of Kraal heeft maar een eenige kudde. De arme Hottentotten dienen om loon. Zy hebben geen byzonderen Vee-hoeder. Hoeden zelfs elk op zyn beurt. Hoe zy de jonge ſtieren en oude bullen ſnyden. Zy melken zoo niet als de Europeanen. Wat zy met de melk doen. Hoe de Hottentotten boter maken. De mannen mogen geen ſchapemelk drinken. Hoe zy de ſchapen, en het Rundvee bewaren. Hoe zy het weggelope Vee weer achterhalen. Hoe zy de jonge lammeren, en kalveren 's nachts bewaren. Wat bakkeley of Vecht-oſſen zyn. Deze worden tot den oorlog afgericht. Wat de Hottentotten voor Draag-oſſen hebben. Waar deze oſſen toe worden gebruikt. Wat zy met hun ziek Vee doen. De Europeaanſche ſchaaps-ziektens zyn by de Hottentotten zeer zeldzaam. Hoe het ziek Vee geneſen word. Hoe zy de wilde roofdieren vervolgen, en doden. Wat de Hottentotten met hun Vee doen. Gebruiken al hun Vee niet om te ſlaan. Verkopen eenig Vee aan de Compagnie, eenig aan den Gouverneur, ook wel eenig aan de Europeanen. Verhandelen het ook aan arme Hottentotten. Beſluit van dit Hoofiſtuk.

HIer voren heb ik van der Hottentotten huishouding eenige naricht gegeven, en daar nevens van hunne kindertucht, zoo als ook hoe zy met elkander leven iets aangeroert; nu zal het niet onaangenaam zyn, wanneer ik het nodige, waar van hunne huishouding voor het grootſte gedeelte beſtaat en onderhoud heeft, verder daar by voeg, en daarenboven aantoon, op wat wys zy hun vee, haar grootſte rykdom, en meeſte levens-onderhoud, oppaſſen en verzorgen, op dat zy veel nuttigheid en groot voordeel daar van konnen hebben.

Vervolg van hunne bezorging over 't vee.

Eertyds heb ik reeds van deze zelve materie het een en 't ander bericht, maar niet met die omſtandigheden, zoo als het hier geſchieden moet; want de Lezer zal zich noch wel konnen te binnen brengen, dat ik my toenmaals uitdruklyk heb voorgeſtelt, van der Hottentotten veetucht, en alles wat daar toe hoorde, op een andere tyd te ſchryven. Ten dele om dat 'er vele omſtandigheden, die op die plaats niet te pas quamen, hier noodzakelyk moeten worden verhaalt, welke klaar en oogenſchynlyk zullen doen zien, het onderſcheid tuſſchen den veetucht der Europeanen en die der Hottentotten; en ook om dat toen de tyd het niet toeliet, en het ook de rechte plaats niet was, daar die materie moeſt verhaalt worden.

Wanneer ik hier nu der Hottentotten veetucht en deszelfs verzorging duidelyk zal voorſtellen, zoo zullen 'er wel eenige zaken, die op gene plaats bericht en beide natien gemeen zyn, hier moeten worden aangehaalt, doch men zal door verdere omſtandigheden wel haaſt zien, dat 'er een grote onderſcheid is. Derhalven zal de Lezer niet qualyk doen, dat hy beide deze materien confronteert, en het rechte onderſcheid naauw in acht neemt, en als dan zult gy met den eerſten opſlag zien, dat hier vry meer byzonderheden voor-

voorkomen, dan die men toenmaals met recht heeft konnen bybrengen, te meer vermids men niet het een met het ander heeft willen vermengen, maar duidelyk en onderscheidentlyk naricht daar van heeft willen geven.

Ieder dorp heeft een eenige kudde.

Om echter tot de zaak zelf te komen, en niet te lange omwegen te gebruiken, zoo is dienstig te weten, dat by ieder Kraal of Dorp maar een eenige trop van grof vee, als ossen koejen, en kalvers, is; welke echter aan genen alleen, als den *Kapitein* of anders aan een Ryken toekomt, maar alle de genen, die in de Kraal wonen, hebben hunne portie daar in, 't zy een grote of een kleine. De gene die niets hebben, dienen den Ryken als knechts voor een stuk vee; of zy begeven zich uit de Kraal, en verhuren zich by de Europeanen voor knechts, voor een vierdedeel, half of heel jaar, om daar door met 'er tyd ook aan eenig vee te geraken.

Zulks gaat echter by de Europeanen veel beter, als by hare eige natie zelf; voornamelyk als zy een weinig spaarzaam zyn, en een weinig bezuinigen willen. Want hier bekomen en bedingen zy net hunnen dagelykschen tabak en *Dacha* met eenen; wanneer zy nu denzelven sparen, tot dat zy aftrekken, of anders, wanneer aan hen een dubbeltje word vereert, het zelve laten bewaren, en als zy hene gaan, tabak daar voor kopen, zoo konnen zy wel haast by hunne Landsluiden vee, en daar door portie in de kudde krygen, te meer, om dat de Europeanen aan hen ook geen ander loon, als rund-vee en schapen geven.

Op welke wys een klyne trop haast vergroot word.

Op deze wys geraken de armen die van hun vader niets te erven hebben gehad, ook aan vee; en onthouden zich daar na, als zy eenige stukken by elkander hebben, gedurig by de Kraal. Vermids nu door den jaarlykschen aangroei der jonge lammeren of kalven, het getal wel haast vermeerdert word, zoo is ook licht te denken, dat hunne kleine trop, te meer wyl zy niet veel slaan, gelyk een weinig hier na zal worden aangetoont, zeer schielyk aanwassen en vergroten moet; en de gantsche trop by gevolg jaarlyks ruim de helft moet toenemen; doch wanneer dezelve hen te groot schynt, weten zy, gelyk ook hier na zal worden gemeld, zich zeer wel en met genoegen daar van te ontslaan.

Zy hebben geen byzonderen veehoeder.

In diergelyke omstandigheid, daar een iegelyk vee heeft, die maar in de Kraal woont, is het zeer vernuftig en wel gedaan, dat zy genen byzonderen veehoeder onderhouden, maar het zelve by elkander en in 't algemeen op de wyde dryven, niet dat zy dagelyks het zelve allen te gelyk hoeden, want zulks zoude met hare luiheid niet overeenkomen, maar zy zenden, namelyk, dagelyks een, twee en ook wel drie man daar mede uit, na dat de trop groot of klein is, die het zoo als onze Herders moeten hoeden en oppassen. Zulk vee-hoeden geschied alzoo in de gantsche Kraal by beurten, en is niemand daar van vry, hy is wie hy wil, vermids iemand die niet zelf gaan wil, zynen knecht, als hy 'er een heeft, of iemand anders uit de Kraal in zyn plaats zenden moet.

Wanneer zy het vee moeten uit en indryven.

Wat hier van de Ossen, koejen en kalvers is gezegt, moet ook van de schapen verstaan worden, en in 't algemeen worden gezegt, dat als zy van 's morgens zeer vroeg met het vee in 't veld zyn geweest, en het overal gedreven hebben, het zelve 's avonds weder binnen jagen, en in de Kraal dryven, zonder dat die Herders van den dag worden berispt, dat zy het vee te laat uitgedreven, of te vroeg met het zelve t'huis gekomen zyn; aangezien zy zelfs hun netten tyd houden, met het

zelve

AARDIGE MANIER VAN KOEJEN TE MELKEN,
EN BOTER TE MAKEN.

H. Elgersma delin.

HOE ZY DE JONGE STIEREN EN OUDE BULLEN SNYDEN.

zelve des morgens ten 6 of 7 uure uit te dryven, en des avonds ten 5 of 6 uuren weder binnen te jagen, op dat het melken zoo wel 's morgens als 's avonds by dag zoude konnen geschieden.

Wat van hunne Bullen en Rammen aan te merken.

Hunne Bullen laten zy ook wel altyd onder de kudde lopen, zoo als de Europeanen doen, maar zy hebben 'er meer als een, om dat zy ook meer koejen hebben als genen. Daarentegen nemen de Europeanen de rammen op een zekeren tyd uit de kudde der oojen, maar de Hottentotten laten die ook het gantsche jaar daar onder, en bekomen derhalven jaarlyks tweemaal een lam, welke de Europeanen niet hebben willen, om dat zy voorgeven, dat 'er niets dat de moeite waardig is, van voortkomt, daar ik echter onder de Hottentotten geen onderscheid onder dezelve gezien heb. Derhalven geloof ik, dat de Europeanen zulke goede zorge voor dezelve niet willen dragen, of dat zy niet weten, hoe zy op d'een of d'ander tyd met dezelve moeten omgaan, om dat zy anders met de menigvuldigheid zoo wel zouden zyn gedient, als de Hottentotten.

Wanneer zy jonge Kalven of Lammeren bekomen, die van het mannelyk geslacht zyn, zoo zyn zy daar mede niet te wel gedient, om dat zy nog melk nog jongen daar van te verwachten hebben; derhalven hebben zy 'er altyd eenen in ieder Dorp of Kraal, die met het snyden van deze dieren weet om te gaan; echter worden zy niet gesneden als zy nog zeer jong zyn, maar als ze ontrent een jaar oud zyn; en dat op een byzondere wys ontrent de Varren en wederom anders ontrent de Rammen.

Hoe de jonge stieren en de oude bullen gesneden worden.

Aan de jonge stieren of oude bullen ontnemen zy de ballen niet door de uitsnyding, als het welk te gevaarlyk schynt; maar zy werpen dezelven op de aarde, spannen de voeten van elkanderen, binden ze vast, en steken de horens in de aarde, op dat zy geen schade zouden konnen doen, of zich bewegen; als dan komt de Uitsnyder en gebruikt in plaats van een mes, een lenige taaje riem van een osse of hertehuid, welke zy zelve maken en bereiden, bind daar mede de ballen zoo sterk af, dat 'er de minste doorloop van aderen of andere vaten niet open blyft; zoo dra dit toetrekken geschied is, maken zy aan dit arme dier de voeten weder los, en laten het lopen waar het wil, aangezien zy wel verzekert zyn, dat hy geen quaad meer doen zal, en dat de ballen op die wyze afrotten moeten.

Zommigen snyden de Rammen als zy maar een half jaar oud zyn, en anderen wat later; of anderen leven 'er ook wel mede, zoo als met de oude Rammen geleeft word; namelyk zy leggen een breden steen op de aarde; leggen de ballen daar op, en binden ze af als hier voren, doch laten dezelve daar mede nog niet vry, maar nemen een anderen ronden steen in de hand, en kloppen daar mede de afgebonde ballen tot kleine stukjes, en laten ze alsdan weder hene lopen, wel wetende dat die insgelyks moeten afrotten, en dat de wonde van zelfs wel weder genesen zal.

Hoe zy de koejen en oojen melken.

De wyven melken altyd de koejen en oojen, en gemeenlyk op dezelve wys, als de Europeanen doen; dog met dit onderscheid, dat zy, gelyk 'eertyds reeds van het Europeaner vee gemeld is, nooit melk konnen bekomen, ten zy zy alvorens het zuigende kalf onder de koe zetten, en het een weinig laten zuigen; als echter dit kalf verongelukt, verkogt of geslagen is, zoo weten zy wel de manier van de Europeanen, namelyk, dat zy de huid van dat kalf op een ander leggen, en aldus de melk daar uit krygen; doch

indien

indien de huid ook weg is, zoo konnen zy geen melk meer van zodanige koe bekomen, als zy de moeite niet nemen, om de koe, als de achterste voeten vastgebonden zyn, om het slaan te beletten, achter in te blazen, daar het kalf uitgekomen is; hebbende ondervonden, dat zy door dit middel ook de melk bekomen konnen. En dit is een werk, 't welk zoo wel de mans, als de vrouwen zonder onderscheid verrichten; aangezien ik het van beide heb zien doen.

De melk gieten zy niet door een zeef of doek, zoo als de Europeanen, om dat zy geen doek ryk zyn, maar zy bewaren dezelve in den pot, daar ze in gemolken is, daar mag zoo veel vuiligheid van hair of anderzins in zyn, als het wil; als zy dorst hebben, drinken zy het een met het ander; en hebben zy honger, zoo koken zy dezelve en eten ze met hunne wortels. Indien zy dezelve niet nodig hebben, zoo verkopen zy ze aan de Europeanen, als 'er maar eenige ontrent wonen, voor een stukje tabak; wonen de laatstgem. te ver, zoo maken zy boter van de melk, maar gantsch anders als de Europeanen.

Hoe zy de boter maken.

Zy hebben in plaats van een boterkern een lere hairige zak, even als een Ranzel, behalven dat 'er geen riem achter is, en dat de hairen niet van buiten maar van binnen zyn. In dezen ruwen smerigen vuilen zak gieten zy de melk; houden van boven het einde, na dat het met een riem toegebonden is, nog vaster toe, op dat 'er niets kan uitlopen; waar na de man het een en de vrouw het ander eind neemt, en de melk daar in zoo lang schudden, tot dat het eindelyk boter word; even als de Spykermakers doen, als zy hunne vertinde spykers in een zak met zaagmollem heen en weer schudden, om ze blinkent te krygen.

Als de boter zich nu heeft gezet, en van de melk gescheiden is, zoo nemen zy dezelve uit den hairigen zak, doen ze in een leren pot, en bewaren ze even zoo zinnelyk, als zy 'er uitgekomen is; zoo dat iemand de graagheid tot de versche boter vergaan zoude, als hy de allerhande verwen van vuiligheid en hair zag. Ik kan met waarheid zeggen, dat ik, die geen versche boter eet, echter een zulke tegenheid daar in heb gekregen, dat ik langen tyd, na dat ik dat botermaken had gezien, gelyk ik dan dikwyls daar by geweest ben, nooit van versche boter hebbe konnen horen spreken, zonder telkens schier een kouw over het gantsche lyf te krygen.

Ondertusschen worden 'er Europeanen gevonden, welke, om dat de Hottentotten zelf geen boter eeten, maar die alleenlyk tot smeren gebruiken, dezelve by vaten van hen kopen, en na zeer moejelyke zuivering tot hun eeten gebruiken; of aan anderen, die niet weten, dat het boter van de Hottentotten is, voor de hare verkopen. Zy doen daar redelyk voordeel mede, en werpen zelfs niet het met boter vermengt en uitgenomen tuig weg, maar braden het uit, en gebruiken het tot het eeten van hunne slaven en slavinnen; welke onhebbelykheid echter de *Illustre Compagnie* of de Gouverneur in haar naam by een zeer scherp patent verboden heeft.

Wat zy met de kernmelk doen.

Wanneer de Hottentotten daar na de boter daar uit genomen, en bewaart, versmeert, of verhandelt hebben, zoo geven zy de kernmelk aan de jonge Kalveren of Lammeren; zomtyds drinken zy ze zelf, ook wel, zonder dat zy eens vies zyn, van een party hair of andere vuiligheid, welke zy al mede door het keelgat zenden; zynde hier mede te vrede, om dat zulks, volgens hunne mening,

geen

OP WAT WYZE DE HOTTENTOTTE DE SCHAPE EN HET RUNDVEE BEWARE

I. C. Philips del.

geen ſchade kan toebrengen, of zy ſchoon zomtyds ziek worden, waar van zy de oorzaak niet konnen nagaan, maar de ſchuld telkens op hunne Toveraars leggen.

Wat van het genot der koemelk te merken.

Kort hier voren hebbe gezegt, dat zy de verſche melk dikwyls onder elkanderen uitdrinken. Echter dient men te weten, het grote onderſcheid, dat tuſſchen koe en ſchape-melk zeer naauw in acht genomen word; want als zy koe-melk hebben, dan mogen mannen en wyven, jongen en ouden, groten en kleinen van dezelve drinken; maar is 'er ſchaape-melk, zoo is het aan het mannelyk geſlacht niet geoorlooft, een drop daar van te nuttigen, maar de wyven mogen zich alleen daar van bedienen. Derhalven zal men zeer dikwyls zien, als zy aan de nabuurige Europeanen melk te koop brengen, dat het weinig koe-melk maar louter ſchape-melk is.

Ik heb dikwyls getracht de oorzaak van dit gebruik van hen te verſtaan, en hen menig ſtuk tabak aangeboden, dat zy my hier van zouden onderrechten; doch zulks is altyd vruchteloos geweeſt, en ben ik meeſt daar over van hen uitgelachen. Zommigen, die nog wat redelyker waren, zeiden; *dat zy zelf de oorzaak daar van niet wiſten, maar dat zy van hunne vooronders altyd hadden geboort, dat de ſchape-melk voor de mans ongezond, en derhalven aan dezelven verboden was, om daar van te eeten: Dat zy dit gebruik navolgden, ſchoon zy niet konden zeggen, waar in die ongezondheid beſtont.* Wat my aanbelangt, ik zoude de oorzaak wel giſſen, maar bezwaarlyk met waarheid zeggen konnen; derhalven zal ik my daar mede niet ophouden, maar de Lezer zelf die laten navorſchen.

Hier voren is ook met een vinger aangehaalt, dat de Hottentotſche Herders alle avonden hunne troppen t'huis brengen, en ze bewaren, op dat de Leeuwen, Tygers, Luipaarden, Luchten, Wolven, wilde Honden, enz. dezelve niet mogen beſchadigen; derhalven zal het niet ondienſtig zyn, wanneer ik zeg, hoe zy dezelve bewaren, en 's nachts bezorgen; want vermids van den Europeanen gezegt is, dat zy gene geſlote of gedekte ſtallen hebben, zoo kan men licht denken, dat men by deze noch minder een ſtal of iets diergelyks zal aantreffen; en is derhalven hare bezorging wel waardig, dat ik ze meld.

Hoe zy de ſchapen en het Rundvee bewaren.

Alle hunne dorpen, gelyk op een andere tyd omſtandiger zal worden gemeld, zyn rond gebouwt, zoo dat 'er in 't midden, een grote ope plaats is. Op deze plaats dryven zy by nacht hunne ſchapen, op dat 'er zoo licht niet iets bykomen zou; buiten om ſchikken zy de Koejen, Oſſen en Runders, die als een beſcherming of waarborg voor haar en de ſchapen moeten verſtrekken. Op dat dezelve echter niet konnen lopen waar zy willen, zoo maken zy ſtrikken van biezen, zoo als elders zal worden gemeld, en met dezelve binden zy altyd twee en twee aan elkander, zoo dat de twee voorſte en achterſte rechter voeten met den ſtrik vaſtgemaakt zyn, en dezelve of te gelyk lopen, of te gelyk ſtil ſtaan moeten.

Hoe zy het weggelopen vee weder inhalen.

Wanneer der echter eenig beeſt wegloopt, zoo hebben zy nevens andere middelen, die kort hier na volgen zullen, de ſnelheid hunner voeten, waar door zy het zelve wel haaſt achterhaalen; en beſchryft deze manier, de reeds dikwyls aangehaalde Heer *Vogel* in zyne tienjarige Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving *pag.* 90. gantſch kort en duidelyk, wanneer hy zegt: *Als een ſtuk Rund-of Schaap-vee ontloopt, zyn zy ten eerſten achter het zelve heen, en weten het wel ras te achterhalen; en grypen het by de horens of by de achterſte poten, zodanig*

nig dat het na hun believen moet ſtil ſtaan. derhalven is het niet nodig, dat zy, ſchoon 'er rondom hen wilde roof-en vleeſch-vretende dieren worden aangetroffen, des nachts by hun vee waken, vermids zy wel haaſt den naderenden vyand door het geweld en het vluchten van het Rund-vee konnen bemerken en gewaar worden.

Hoe zy de jonge lammeren en kalvers 's nachts bewaren.

Ook hebben zy een aardige manier, om hunne gantſch jonge Lammeren en Kalven, die zy niet mede buiten rondom het dorp ſtellen, des nachts voor regen te bewaren, op dat zy daar van niet mogen ſterven; namelyk zy bouwen in dezen cirkel van de Kraal een huis, 't welk van niemand word bewoont, en in het zelve bewaren zy hunne jonge Lammeren voor regen, en ook op dat ze in den trop niet worden dood geperſt of vertrapt, welk huis 's nachts toegedaan word, zoo dat de Lammeren daar niet konnen uitkomen. Voor die deur zyn eenige palen in de grond geſlagen waar aan zy de jonge kalven met ſtrikken vaſt binden, om ook van dezelve verzekert te zyn, dat ze niet buiten tot hunne moeders lopen, en onverziens tot buit der wilde dieren worden, zoo dat zy overal zorg dragen, dat zy hun vee in zekerheid hebben.

Het overige middel, waar door zy hun vee in zekerheid en in een trop by elkander houden, moeten hunne oſſen verſchaffen, waar van zy zommige tot Draag-oſſen, en anderen tot Bakkeley of vecht-oſſen africhten. Van beide zal het verhaal niet onaangenaam zyn, te meer om dat men het zelve heel weinig by andere natien vind, en kan ik zeggen, dat deze inventie niet minder als na domheid gelykt.

Wat de Bakkelei of vecht-oſſen zyn.

Wat de Bakkelei of Vecht-oſſen aanbelangt, zy hebben hunnen naam van den oorlog, alwaar men vecht, of zoo als de Hottentotten zeggen, bakkeleit. Deze dieren zyn de grootſte, ſterkſte en moedigſte oſſen van den gantſchen trop; en vind men 'er in ieder Kraal of Dorp doorgaans 5 of 6, of ook wel, na dat 'er veel vee is, meer; welke allen van de oude Hottentotten, worden uitgezogt, afgericht en daar na gebruikt, om op de weide het ander vee by malkander te houden, op dat het niet te ver verſtrooit gerake, en van de wilde dieren overvallen worde.

Daarenboven worden zy ook geleert, om in hunne oorlogen, die zy tegen elkander voeren dienſt te doen, en op de vyanden in te dringen, hunne aanvoerders den weg te banen, alles onder de voet te lopen, en te verjagen, welke hen tegenſtand willen bieden. Zy hebben ongetwyffelt deze wys van andere natien geleert, die zich van Olyfanten bedienen, en vermids zy deze niet hebben konnen tam maken, zyn zy geraden geworden, om de oſſen in plaats van de Olyfanten te gebruiken; dat ook zeer wel gelukt, en daar de genen, die de meeſte oſſen te velde brengen, zeer veel voordeel van hebben.

Voor deze oſſen moet men wel op zyn hoede zyn.

Het is in 't open veld zeer gevaarlyk, als een Europeaan by een trop vee komt; aangezien deze Bakkeley-oſſen van den gantſchen trop recht op den geen aanlopen, die tot hen komt. Ik ben ook verzekert, dat hy nood zoude leiden, indien hy zich niet wiſt te redden, of een Hottentot te beroepen, vermids zy zich niet laten afſchrikken door het werpen van ſtenen of iets anders, 't welk men langs den weg vind, maar altyd op den komenden man los lopen; doch zoo dra deze een Hottentot beroept, en die maar eens op den vinger fluit, zoo blyven zy ten eerſten ſtil ſtaan, kyken den vreemdeling ſtyf en onveranderlyk aan, en verzetten verder geen voet; als tot by den Hottentot,

en

1. Hoe de Hottentotten de Draag-Ossen maken. 2. en dezelve behandelen

H. Elgersma fecit.

en keren als dan wederom na hunne weide of overigen trop.

Zoo hy geen Hottentot beroepen kan, zoo is zyn eenig hulpmiddel, dat hy zyn geweer losschiet, en ze daar mede verschrikt, en te rug jaagt, op welke schoot de Hottentotten zelf voor den dag komen, en hun vee te rug dryven. Indien hy geen geweer by zich heeft; en ten eersten geen boom of hoge klip kan beryken, zoo is hy genoeg in angst, en moet afwachten; wat ze met hem doen zullen. En of hare woede wel niet zoo ver gaat, dat hy daar door ten eersten om het leven word gebragt; zoo loopt hy echter gevaar dat hy met de spitze en scherpe horens zodanig zal worden gequetst, dat hy daar door een ongemak krygt, het welk eindelyk zelfs de dood met zig kan sleepen.

De Schryver zelf is door dezelven dikwyls in nood geweest.

Ik zelf heb dikwyls gevaar uitgestaan, om door dezelven gequest te worden, en heb my op myn geweer moeten verlaten, wanneer een Hottentot door het gemeld fluiten den aanloop belette, en my uit het gevaar redde. Wanneer ik wel gezien, en ook door vragen ondervonden hebbe; dat deze Bakkelei-ossen alzoo worden afgericht, dat zy den ouden een jong en nog onafgerichten toevoegen; welke den ouden of vrywillig of door slagen navolgt, en zich alzoo moet laten dwingen om den ouden alles na te doen, en denzelven te volgen. By nacht echter binden zy altyd op de bovengemelde wys een ouden en een jongen aan elkander, en latenze alzoo by elkander staan.

Wat van hare Draag-ossen aan te merken.

Hunne Draag-Ossen zyn ook zeer groote sterke, en ongemene zware dieren, welke insgelyks van oude en ervare Hottentotten uitgezocht worden. Wanneer zy naauwelyks een of twee jaren oud zyn, vangen zy dezelven, werpen ze ter aarde, en binden ze; zoo als hiervoren gezegt is, aan alle de voeten; daar na komt 'er een met een mes, en steekt een gat door den boven muil, tusschen de twee neusgaten. In dat gat steeken zy een as, ontrent een duim dik, en byna anderhalve voet lang, die van boven een weerhaak heeft, zoo dat hy 'er niet weder uitvallen kan.

Wanneer dit hout in het gemelde gat steekt, konnen zy de ossen zeer licht dwingen, en tot alles africhten; want als zy niet stil staan, of ontlopen willen, steken zy het gemelde hout in de aarde, en leren ze daar door stil staan, om dat het hen, indien zy trekken willen, pyn doet; en als zy verder dit hout in de hand hebben; en naast de ossen gaan, zoo moeten zy wegens deze zelve oorzaak geduldig volgen: En willen zy dezelven, als zy reeds eenigzins tam gemaakt zyn, een last opladen, zoo moeten zy, als het hout in de aarde gestoken, of in de hand gehouden word, weder stil staan, en met hem laten handelen, zoo als het de Hottentotten verstaan.

Dit laden is eigentlyk het inzicht van deze Natien; waar toe zy deze ossen gebruiken, en waaromme zy Draag-ossen worden genaamt; aangezien zy van de eene na de andere plaats trekken, zodanig een os het gantsche huis nevens al het huisraad van een Hottentot zoo als ook dikwyls, kranken, die niet gaan konnen; waar van 'er twee worden opgebonden, dragen moet, ter plaatze, daar men zich weder neder zetten wil. Op de genen, die gene huizen hebben te dragen, word een leger, als een draag-stoel van hout gemaakt, om ouden en uitgeleefden; zoo als ook kranken en zwakken daar mede te voeren.

Indien zy van voornemen zyn, om na een plaats te reizen, en eenige tabak, brandewyn, tabakspypen, kopere en glaze koralen te handelen; zoo nemen zy zodanig een os met zich, om het gehandelde

de gemaklyk en zonder moeite t'huis te krygen. Kortom in alle gelegentheden, wanneer 'er wat te dragen valt, zoo moet een Draag-os de getrouwe metgezel en hulp van een Hottentot zyn, die voor hem den laſt draagt, daar hy ze hebben wil; waar uit licht is af te nemen, dat 'er meer Draag als Bakkelei-oſſen in een Kraal of onder een trop vee moeten zyn; doch alles naar mate van het volk en het getal van het vee, 't welk in een Kraal aangetroffen word.

Tot nu heb ik alzoo den Lezer van de oppaſſing en behandeling van hun vee dat geen verhaalt, 't welk ik nodig oordeelde, en 't geen men by andere natien niet overal vind. Jegenswoordig is nog overig, om te zeggen, hoe zy het met hun ziek vee ſtellen, en hoe zy met het zelve omgaan. Het is echter merkwaardig, dat in ieder Kraal een man moet wonen, die kennis van de ziektens van het vee heeft, op dat, indien 'er iets ziek word, iemand by de hand is, welke het zelve helpen kan.

Zy houden de ziekte van hun vee geheim

Gelyk zy in alle hunne zaken geheim zyn, en aan de Europeanen niet gaarn veel ontdekken, zoo zyn zy ook voornamelyk op hunne hoede, dat zy niet licht bekent maken, waar van haar vee ziek is; te meer, vermids zy weten, dat het vee van de Europeanen van hun vee aangewonnen, en derhalven zonder twyffel aan eenerlei ziektens onderworpen is, om dat het in een land woont, en eenerlei voeder geniet. Derhalven is 't my onmogelyk geweeſt, hier van iets zekers te achterhalen; en heb ik alleenlyk door de ondervinding zoo wel by de Europeanen als by de Hottentotten geleert, dat zy in den winter door den ſterken regen by gebrek van een bedekten ſtal zeer veel vee, zoo wel van runderen als ſchapen verliezen.

Voor 't overige weet men in deze geweſten niets van een zodanig algemeen ſterven der ſchapen, als in Europa: Ook is men niet bekommert, dat een kudde derzelver licht ſchurft worden, of de kuch bekomen zal, of anders ongezond zal worden; zynde men van alle deze ongelegentheden in dit geweſt t'eenemaal vry; 't welk mynes oordeels veel komt, door de gezonde weide en gematigde lucht; als waar door de ſchapen ook het gantſche jaar niet nodig hebben, zout te lekken, zonder het welk die in Europa het niet wel uithouden konnen.

Hoe het ziek vee genezen word.

Wanneer zy echter zieken onder hunne troppen bekomen, zoo bedienen zy zich van de middelen, welke hen van den gemelden vee-Doctor voorgeſlagen worden. Deze zyn uitwendig, het gewoonlyk aderlaten, 't welk zy met een puntig mes, of wel met een been van een vogel of ander dier, op een ſteen, ſpits geſlepen, verrichten. Inwendig bedienen zy zich van wild Knoflook, zomtyds heel en zomtyds geſtoten; of zy maken 'er een drank van, den welken zy het vee in gieten.

My is ook bewuſt, dat zy een zeker ſteen-harſt hebben, waar van reeds eertyds gemeld is, dewelke zy het vee ingeven, als het niet ſtallen kan. Of dit echter het geen is, waar van de Heer *P. Tachar*t in zyne Siamſche Reisbeſchryving *pag.* 110 verhaalt, dat ze een wonderbaarlyke deugd zoude bezitten, te weten, om de vrouwen tot het verloſſen, en de koejen, ſchapen en geiten tot het werpen, te helpen, kan ik eigentlyk niet zeggen; ten minſten heb ik nooit daar van horen ſpreken, en weet ik ook niet, wat zy meer in andere diergelyke ziektens van het vee gebruiken.

Slaagt de aangewende moeite en hulpmiddel by deze dieren wel, zoo is 'er een grote vreugde, ſchoon zy voor 't overige gene andere plechtigheden daar by gebruiken: Komt het kranke vee

te

te ſterven, zoo is de ſchade echter niet groot, om dat zy het vleeſch van het zelve niet wegwerpen, of van de honden laten vreeten, maar zich zelven daar mede onthalen, en het als wildbraad eeten, doch zoo dat de eigenaar niet alleen, maar de gantſche Kraal portie daar van heeft; welke manier zommige Europeanen ook hadden, voornamelyk de Gouverneur *Simon van der Stell*, welke zyne ſlaven en ſlavinnen met diergelyke lekkere beeten onthaalde, ſchoon hem dit weinig voordeel toebragt.

Wanneer der aan de andere kant wilde dieren, als Leeuwen, Tygers, Luipaarden, Luchten, Wolven of wilde Honden onder hun vee komen, en ſchade veroorzaken, zoo is 'er droefheid genoeg; en ondertuſſchen konnen zy het niet anders verhelpen, of gene andere ſatisfactie erlangen, als dat zy de Dorpen en Kralen, die rondom haar leggen, laten waarſchouwen, dat 'er roofdieren ontrent zyn, en aan hen reeds grote ſchade veroorzaakt hebben. Vermids deze nu het zelve lot te wachten hebben, zyn zy liever op hunne hoede, en zoeken het zelve voor te komen. Derhalven trekken zy nevens de Kraal, die reeds ſchade heeft geleden, uit, en bezetten het gantſche diſtrict, om de gemelde verſlindende dieren, zoo zy 'er zich nog ontrent onthouden, in 't net te krygen, en zich door hunnen dood te wreeken.

Hoe zy de Roofdieren vervolgen en doden.

Diergelyke ſtropingen geſchieden dikwyls, en zoo dra zy merken, dat 'er zich iets ontrent hun diſtrict heeft laten zien. Bekomen zy den gemelden vyand, zoo is 'er geen dood wreed of gruwzaam genoeg, om den zelven van kant te helpen. Is hunne tocht vergeefs, zoo zyn zy echter wel gemoed, dat zy hun gantſch diſtrict en nabuurſchap van zulke ongenodigde gaſten bevryd hebben; e-

doch zal hen niet licht iets, het mag zyn wat het wil, ontkomen, of het leven behouden.

Wat zy met hun vee doen.

Men zou nu konnen vragen, wat zy dan met al hun vee doen, waar van jaarlyks een grote menigte aangewonnen word, om dat nog niet is gezegt, dat zy iets daar van ſlaan. Hier op zal ik ten eerſten antwoorden, en daarnevens voegen het geen, dat hier voren beloofd is, om dat het juiſt uit dezen grond ſpruit: Want indien 'er niet iets byzonders voorvalt, en de hoogſte nood achtervolgens hunne gebruiklykheden het vereiſcht, zoo ſlaan zy zekerlyk niet, maar bewaren al het aangewonnene tot een andere gelegentheid.

Gebruiken al hun vee niet om te ſlaan.

Dat zy by hunne bruiloften, trouwingen, kindermalen, Andersmaken, en by alle andere diergelyke gelegentheden, welke zy niet konnen ontgaan, ſlaan moeten, daar van is hier voren reeds een omſtandig naricht gegeven: Dat zy echter by begraveniſſen, jagten en andere omſtandigheden moeten ſlaan, zulks zal hier na genoegzaam worden aangetoont. Edoch al dit ſlaan is op verre niet genoeg, om de vierde part van het geen zy jaarlyks aanwinnen, van kant te helpen; aangezien 'er jaarlyks eenige hondert meer worden geteelt, als 'er voorheen geweeſt zyn.

Wanneer dienvolgens hun trop zoo groot word, dat zy zelf geen raad daar mede weten, nog weide genoeg voor den zelven hebben, zoo hebben zy driederhande middelen, om zich van het zelve zoo als zy menen, met nuttigheid en voordeel, te ontdoen, en daarnevens nog vrienden te maken. Namelyk wanneer de Illuſtre Compagnie om oſſen verlegen is, om in hunne wagens te ſpannen, zoo zend dezelve eenigen van hare Dienaars aan de naaſte Hottentotten, en vervolgens verder, en laat dezelven kopen, en na huis

dry-

dryven. Derhalven geven zy dan niet alleen ossen, maar ook hamels, en bedienen zich van deze gelegentheid, voornamelyk, om zich van de vriendschap van die Compagnie te verzekeren, en tegen hunne vyanden beschut te worden.

Als deze gelegentheid hen ontbreekt, en de Illustre Compagnie niets van noden heeft, lopen zy zelf wel tot den regerenden Gouverneur, en vereeren hem eenige ossen en hamels, vermids zy wel weten, dat zy hier zoo wel van zullen worden beloont als of zy die vereering aan de Illustre Compagnie zelf gedaan hadden, aangezien de laatste van myn tyd, de Heer *Louis van Assenburg*, dezelven daar na weder ten voordeel van de gemelde Illustre Compagnie besteede en weg gaf.

Schiet 'er dan evenwel nog wat over, zoo verkopen zy dezelven aan de Europeanen; en vermids zulks in 't geheim geschieden moet, geven zy genoeg te verstaan, dat zy wel zorg zullen dragen, dat ze onder hun vee komen, dat het niemand gewaar word; edoch betrouwen de Europeanen deze knapen gantsch weinig, voornamelyk als het om een grote trop te doen is, en wyzen ze dikwyls met blote woorden af; denken zy echter, dat een klein getal wel kan doorschieten en verzwegen blyven, zoo kopen zy dezelven wel van haar.

Verhandelen het ook aan de arme Hottentotten.

Vermids 'er ook arme Hottentotten genoeg onder hen zyn, die niets hebben, dan het geen zy met dienen verkrygen, zoo is dit haar laatste plaats, daar zy haar overvloed met voordeel konnen brengen. Derhalven heb ik hier boven gemeld, dat een zodanige arme Hottentot, als hy by de Europeanen dient, en zuinig is, voor zynen overgehouden tabak vee kopen kan. En heeft hy daarenboven eenig geld bekomen en verdient, 't welk hy zoo wel aan tabak als aan kopere Coralen kan besteden, zoo is hy te eerder klaar, en bekomt hy als dan zoo veel vee daar voor, als hy wenscht. Op die wyze maken de ryke Hottentotten hunne trop weder klein, en hebben by een klein ongeluk van wilde dieren of andere toevallen genoeg te doen, om weder zoo veel aan te winnen, als zy gehad hebben; ondertusschen geven zy het voordeel niet licht uit de handen, namelyk, zy missen gene koejen of oojen, waar door zy eindelyk weder in den vorigen staat konnen komen.

V. HOOFT-

V. HOOFTSTUK.

Van de Klederen der Hottentotten, en hoe ze gemaakt worden. Zoo als ook van hunne Cieraad en opſchik, en waar in dezelve beſtaat.

Van de kleding der Hottentotten. Ciradien der Hottentotten. Smeren zich allen met vet. Wat zy voor hair hebben. Smeren het zelve met vet. Bedekken het hoofd in den regentyd met een mutsje. Wat zy om den hals dragen. Zy bedekken het bovelyf met beſmeerde ſchaapsvellen, welke zy Croſs noemen. Waar toe zy die Croſs buiten de kleding gebruiken. Zy dragen aan de linker arm ringen van Olyſants *tanden. Beſchryving van de ſtokken, welke zy in de rechterhand dragen. Waar toe de* Rackum *ſtok dient. Waar toe zy den* Kirri *gebruiken. Wat zoort van neusdoeken zy gebruiken. Waar mede zy de ſchamelheid bedekken. Van haar ſchoenen. Opſchik der wyven. dragen mutzen. Dragen de borſt en buik bloot, en aan den hals een zak. Wat de Hottentotten voor bedden hebben. Vrouwen dragen ringen om de beenen. Waarom zy die dragen. Zy beſtrojen het hoofd met Buchu. Hoe zy het hair met allerhande dingen opſchikken. Wat zy om de hals, handen, en lyf dragen. Hebben graag kopere coralen. Mannen en wyven dragen oorcieraden. De mannen vlegten de blaaſen van de gedode dieren in de hairen. Wat de Namaquas voor een blik op het voorhoofd dragen. Hoe de vrouwen het aangeſigt opſmukken.*

SChoon ik U tot nu toe zeer veel van de Hottentotten gemeld; en van de een en de andere materie naricht heb gegeven, zoo zult gy ze echter altyd naakt en ongekleed beſchouwt hebben, en daar door tot die gedachten geraakt zyn, dat deze in vele ſtukken wilde menſchen niets hadden, waar mede zy hunne naaktheid bedekten, maar altoos naakt gingen, en zich nog voor elkanderen nog voor vreemdelingen ſchaamden.

Edoch behalven dat in alle myne voorgaande reeds van hunne klederen melding gedaan is, zoo zyn uwe gedachten echter niet t'eenemaal mis of ongerymt; vermids het geen, 't welk zy in plaats van rechtſchape klederen gebruiken, naauwelyks den naam van klederen verdient; niet om dat het van geringe of ſlechte ſtoffe is genomen, maar om dat het gantſche lichaam daar mede niet bedekt word, maar alleenlyk het allerminſte deel, en daar meeſt aan gelegen is.

Jegenswoordig heb ik beſloten, daar van naricht te geven, deels om dat zulks noodzakelyk ſchynt, en ook om dat daar door een verandering van ſtoffe, die nooit onaangenaam is, geboren word. Want alle zaken, die van deze Heidens moeten worden gezegt, in eene natuurlyke order voor te ſtellen, zoo als zy behoorden te volgen; zoude zeer pryslyk en wel gedaan zyn, om dat de eene uit de andere vloeit, of ten minſten de eene op de andere betrekking heeft; edoch ik twyffel niet, of deze wyze zal den Lezer ook niet onaangenaam zyn, nu alles onder malkander word verhandelt, en het een mengelmoes gelykt, wanneer ieder materie maar na zyn behoren word verhaalt, en 'er niets uitgelaten word, wat tot dezelve eigentlyk behoort.

Van de kleding der Hottentotten.

Hier over zal de Lezer hoop ik, tot nu niet te klagen hebben gehad; om dat ik myn uiterste best hebbe gedaan; om alles grondig voor oogen te stellen; en vermids ik voortaan ook zoo meen te doen; zal alles zich te beter laten rechtvaardigen; te meer om dat ik my in alle Hoofdstukken maar van de naaste en beste materie bedient heb, welke my te binnen gekomen is, waar uit de Lezer wel afnemen kan, dat ik geen tyd of gelegentheid vruchtlos hebbe laten voorby gaan.

Van hare Cieraden.

Om echter van de kleding der Hottentotten duidelyk te schryven; zoo zal ik ook van hunne Cieraden iets daar nevens moeten voegen. Doch beide zal mynes oordeels; best konnen geschieden, als ik voor af laat gaan dat geen, 't welk zy, jong en oud, groot en klein, ryk en arm gemeen hebben, en in overeenkomen; waar na in 't byzonder zal worden gezegt, welke klederen van den man worden gedragen, en waar mede hy zich opschikt; zoo als ook hoe de vrouwsperzonen gekleed gaan; en op wat wys zy zich smukken, want daar door zal een iegelyk zeer licht een man van een vrouw, en een vryster van een vryer konnen onderscheiden.

Zy smeren zich met vet.

Dienvolgens zeg ik; dat zy in het smeren met schaap of ander vet alleen overeenkomen; alzoo dat zulks, gelyk voorheen is aangewezen, een der eerste eertekens is, het welk aan een eerstgeboren kind bewezen word, zelfs zoo dra het zelve het licht van deze waereld beschouwt. Vermids echter daar mede voort gevaren, en de oude vuiligheid nooit afgewassen word, zoo is licht te denken, dat de drek met 'er tyd wel zoo dik op hare huid moet zitten, als de dikte van de rug van een mes; te meer om dat zy geen lid van het gantsche lichaam smeert laten, maar de oogen, ooren, het gantsche aangezicht, en alle overige leden, zelfs de hairen op het hoofd met deze treffelyke zalf balsemen.

Wat zy voor hair hebben.

De gemelde hairen zyn schaapvacht of wol niet zeer ongelyk, en worden deswegen Kaffers-hairen genaamt, om dat zy in dit stuk met de andere zwarte natien, als die van Madagascar, Guinée, Capo-Verde, en andere overeenkomen, en heb ik nooit een Hottentot of Hottentottin met lange hairen gezien, ten zy hy een Europeaanschen Vader had; schoon de Heer *P. Tachart* in zyn Siamsche Reize *pag* 109 een natie aanhaalt, welke hy niet noemt; en zoo als ik uit alle omstandigheden gissen kan, de *Attaquas* zyn moet, welke lange hairen hebben, die over de schouwders hangen; waar in hy zekerlyk van de genen, die het hem hebben gezegt, misleid is, vermids ik geen eenen onder hen met lange hairen aangetroffen heb.

Smeren het zelve met vet.

Zy smeren deze wollige hairen zoo dik met vet, dat het gantsche hoofd lykt, met een korst overdekt te zyn; derhalven zyn zy ook zoo dik in elkander gebakken, als wol, alwaar de mist met klonters inhangt, zoo dat men van de hairen niets zien of bekennen kan. Zy nemen tot die zalving niet altyd ryn en zuiver vet, maar zy wryven hunne smerige handen langs de ketels en pannen, insgelyks langs yzere potten, met welken roet of zwart zy het hair, het aangezicht en het gantsche lichaam besmeren, en daar van de zwarte verf bekomen, welke zy uit de natuur niet hebben, gelyk hier voren reeds is aangewezen, wanneer de oorzaak van dit smeren ook gemeld is.

Daar zoude nog wel het een en het ander van dit smeren konnen worden gezegt, doch ik beroep my op myne voorgaande Hoofdstukken, waar in hier en daar van deze stinkende vuiligheid melding is gedaan, en derhalven is het niet

no-

KLEDING DER HOTTENTOTTEN.

J. C. Philips delin.

nodig meer daar van te zeggen, of het gezegde te herhalen. Ondertusschen is het zeker, dat zy het hoofd zoo sterk smeren; om tegen de stralen van de Zon te beter gewapent te zyn. Hoe ver echter het overig smeren van het gantsche lichaam als een cieraad word geacht, daar van zal hier na nog met een woord worden gemeld.

Van dit algemeen stuk, waar in alle Hottentotten en Hottentottinnen elkander gelyk zyn, en het geen hen in plaats van een hembd verstrekt; gaa ik nu over, en beschryf den man van het hoofd tot de voeten. Doch niet in't gemeen; zoo hy ter jagt en ten oorlog gaat, maar in zyn dagelyks gewaad; want of hy schoon in den oorlog of op de jagt niet anders gekleed is, dan als nu zal worden gemeld, zoo heeft hy echter in die gelegentheid andere dingen by zich, die hy alle dagen niet met zich voert; derhalven zal het niet onbillyk zyn, als men hem in zyne rechte gestalte afbeelt.

Gaan bloots hoofds.

De mannen en alles wat mannelyk is; gaan den gantschen dag blootshoofds in de Zon, zonder dat zy hoeven te vrezen, dat de stralen door het dik gesmeerde hair dringen zullen. In den winter of in den zoogenaamden regentyd; wanneer de regen dikwyls tamelyk lang aanhoud, en de lucht; voornamelyk voor een naakten Hottentot, iets kouder is; bedekken zy het zelve met een muts; gemaakt van Lammer-of kat-vel; met twee riemen voorzien; waar van de eene om het hoofd gaat; en de ander onder de kin vast gemaakt, en daar mede gebonden word.

Waar mede zy het hoofd in den regentyd bedekken.

De muts gelykt niet weinig na een Europeaansche Reis-muts; welke met beide daar aan hangende lappen kan vast gemaakt worden; behalven dat zy van buiten niet ruig en met vet zeer dik besmeert is. De meermaal aangehaalde Heer *Boeving* maakt van dezelve gewag in zyne curieuse Naricht en Beschryving der Hottentotten, wanneer hy p. 3. zegt: *Mannen en jongens gaan meest bloots hoofds: Eenige weinigen heb ik gezien, die lere mutzen op hadden, echter niet zoo als die van de wyven, welke van boven spits toegaan.*

Het zou hier niet qualyk voegen, wanneer ik de wyze hoe zy de vellen bereiden, wat wydlopiger verklaarde; en daar nevens aantoonde, dat *P. Tachart* in zyne Siamsche Reize *pag.* 97. gantsch mis is, als hy zegt: dat zy die vellen met vet en koemist bereiden, aangezien zy niet alleen schaapmaar ook Tyger-en Tyger-boschkat-vellen konstig weten te bereiden; maar vermids zulks te veel omstandigheden vereischt; en ik daarenboven van zins ben; om de handwerkzels der Hottentotten in een byzonder Hoofdstuk te melden; zoo is het onnodig, hier verder veel woorden daar van te maken; en zal ik alleen nog zeggen; dat wanneer 'er voortaan van bereide vellen word gesproken, en 'er verder niets uitgedrukt word; als dan gene andere als Schaapvellen moeten worden verstaan.

Wat zy om den hals dragen.

Het aangezicht en de hals is gantsch bloot; mids dat 'er een gebonde riem rondom gaat; waar aan een smerige lere zak of een oude handschoen; daar de vingers af gesneden zyn; vast is; en op de borst hangt. Zulks is echter gene schede; zoo als de Heer *Boeving loc. cit. pag.* 3. wil, waar in zy haar mes, nevens de tabakspyp, zoo als ook de tabak of *Dacha*, ook wel geld, als zy iets van de Europeanen verdient hebben, als mede een stukje hout, aan beide zyden gebrand, bewaren, welk houtje tegen de tovery zoude dienen, en het welk byna een vinger lang is. Voor 't overige hebben zy gene dassen of andere Europeaansche klederen, konnen-

de zy ook niets om haar hals verdragen.

Bedekken het bovenlyf met gesmeerde schaape-vellen.

De schouders en het gantsche bovenlyf bedekken zy met aan elkander genaaide wel bereide en met schaap-vet ter dege over en over gesmeerde schaap-vellen, waar aan van boven twee riemen zyn, waar mede zy dezelve als een mantel onder den hals vast binden. De Ryken, voornamelyk de genen, die den tytel van *Kapitein* hebben; dragen Tyger en ook wel Tyger-bosch-kat-vellen, en zommigen ook wel Das-vellen; welk dekzel of kleding zy *Crosse* noemen. Ik ben echter al wederom genoodzaakt te verzoeken gedult te nemen, tot een ander tyd, om te weten, hoe die vellen aan elkander genaait worden, vermids de tyd het hier niet toelaat, om zulks uitvoerlyk voor te stellen.

Hoe zy die noemen.

Ondertusschen moet deze Cross hen niet alleen in regen en wind, hitte en koude voor een kleed verstrekken, maar zy gebruiken dezelve ook in plaats van een bed, waar op zy leggen, en waar mede zy zich toedekken; ja na hun dood moet die Cross tot een kist goed genoeg zyn; om dat zy in dezelve gerolt en gebonden worden, gelyk op zyn tyd omstandiger zal worden gemeld. By hun leven hebben zy de gewoonte, gelyk de Heer *Boeving loc. cit. pag.* 3. zeer wel aanmerkt, dat zy in den winter de wolle van binnen op het lyf, en des zomers van buiten dragen.

Hoe een Cross gemaakt is.

Zy zyn van boven breedt, zoo dat de rug en de buik daar mede bedekt word; en van onderen lopen zy wat smalder, tot dat zy een ovale rondte bekomen. De lengte van de Crossen is gemeenlyk, voornamelyk van de genen, die naby het Voorgebergte wonen van de schouwders tot onder de knien; maar de *Attaquas*, welke misschien dezelve zyn, waar van *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 109 meld, dragen die veel langer, selfs tot op de hielen.

Zy dragen aan den linker arm ringen van Olifants-tanden.

Aan den linker arm even over den elleboog dragen zy eenen of meer, maar gemeenlyk drie elpenbene ringen, van de Olyfants-tanden, die zy op de velden of in de struiken of bosschadien vinden, of anders van Olyfanten, die zy dood gejaagt of met pylen en Hassagayen dood geschoten hebben, zoo als op een andere tyd omstandig zal worden gemeld. Zy weten de gemelde ringen zoo konstig, fraai en net te maken, dat men zou geloven, dat een Elpenbeen-Draajer in Europa die had gemaakt. Zy dragen dezelve niet zoo zeer tot cieraad of uit hovaardy, als wel om haar tegenparty, wanneer zy uit jok of ernst vechten, af te pareren, en niet ten eersten op den arm te worden geslagen; als mede, om daar aan vast te maken haar kleine lere zak, waar in zy haar vuurslag tot het tabakroken, zoo als ook haar brood, 't welk zy hier en daar van de Europeaansche inwoners bekomen, of ook hare wortels die zy in plaats van brood eeten, wyders zee-mosselen, zee-kreeften, en alle andere mond-en reis-provisie, dragen.

De Heer *Boeving* maakt ook wel gewag van deze Ringen, in zyne curieuse Reis-Beschryving en Naricht van de Hottentotten, *p.* 3., maar zoo verward, dat een onkundige daar uit wel zoude konnen denken, dat zy gantsche olyfants-tanden aan den arm droegen; daar benevens zegt hy niet, of het de linker of de rechter arm is; luidende zyne woorden aldus: *Eenige dragen om den arm Ringen van Elpenbeen, Olyfants-tanden, Koper en diergelyke zaken.* Zulks is in alle delen niet duidelyk genoeg, maar kan door het geen ik hier voren daar van heb gezegt, licht worden begrepen, om dat die Ringen niet van gantsche olyfants-tanden of louter ko-

koper, maar van die ſtoffen, gemaakt zyn.

Beſchryving van de ſtokken, welke zy in de rechter hand dragen.

In de rechterhand dragen zy gemeenlyk twee ſtokken, de eene in hunne taal *Kirri*, en de ander *Rackum*-ſtok genaamt. De *Kirri*-ſtok is ontrent drie voeten lang, en een duim dik, en de *Rackum*-ſtok is maar ruim een voet lang. De *Kirri* is aan beide einden even dik en gelyk, en de ander, is aan het eene end ſpits geſneden, om dat zy den zelven alleenlyk tot werpen gebruiken, aangezien zy daar mede zoo net weten te werpen, dat zy in 50 ryzen naauwlyks eens miſſen zullen; derhalven kan men aan dien ſtok wel haaſt zien, wat een Hottentot in den zin heeft, als hy den zelven met zich neemt, vermids het alsdan zeker is, dat hy of op de jagt gaat, of dat hy zynen tegenparty zoekt te keer te gaan.

Waar toe de *Rackum*-ſtok voornamelyk dient

Waar van deze ſtokken worden gemaakt

Beide deze ſtokken, te weten de *Kirri* en *Rackum*-ſtok, zyn zoo zwaar als lood, en zoo taai, hecht en ſterk als yzer, en word het hout, waar van zy gemeenlyk worden gemaakt, derhalven yzerhout genaamt. Zommigen maken dezelve ook van wilde Olyfbomen. die hier aan de rivieren redelyk veel groejen, en in hardigheid van het gemeld yzer-hout weinig verſchelen.

Hoe zy zulk hout bereiden

Wanneer zy zodanigen ſtok willen maken, beſmeren zy den zelven zoo dikwyls met vet, tot dat 'er niets meer in trekt, daar na hangen zy hem in huis, tot dat het vet t'eenemaal intrekt en droog word, waar na dezelve niet gebogen of veel min gebroken kan worden; en ben ik verzekert dat een degen eerder zoude ſpringen, eer die *Kirri* of *Rackum*-ſtok aan ſtukken zoude worden gehouwen.

Waar toe zy den *Kirri* gebruiken.

Gelyk zy den *Rackum*-ſtok tot werpen gebruiken, zoo gebruiken zy den *Kirri*-ſtok tot vechten en afweren, in plaats van een degen; zoo als ik wel met vermaak en verwondering hebbe gezien, hoe handig en fraai zy met dezen *Kirri*-ſtok de ſloten of houwen konnen afkeren, wanneer 'er twee uit jok of ernſt vochten; en ben ik verzekert, dat de beſte ſchermmeeſter in Europa met een gelyk geweer niets tegen hen zoude uitvoeren, om dat zy nooit ſtil blyven ſtaan, maar geſtadig dan hier dan daar ſpringen, en echter elkander zeker weten te raken, en daar benevens gantſch aardige buigingen en draijingen met het lyf maken, alzoo dat 'er zelden een ſlag zeker is.

Wat zy voor een Neusdoek hebben.

In de linker hand dragen zy daarenboven een kleinen ſtok, waar aan een voſſe of wilde katteſtaart vaſt gemaakt, of aan het end daar mede overtrokken is, welke ſtaart hen in plaats van een Neusdoek moet dienen, vegende de neus met deze voſſe ſtaart, als zy verkout zyn, of ook wel het aangezicht, als zy ſterk zweeten, en de oogen, als 'er ſtof of zand ingewaait is, zoo dat zy het zelve gebruik daar van maken, als de Europeanen van een Neusdoek. De ſtok, waar aan deze ſtaart is gedroogt, is ontrent een voet lang; en als de ſtaart nat, of van ſtof en zand vuil is, draajen zy hem zoo gezwind in hunne handen als de Schippers de zwabbers, op dat de nattigheid en de ſtof daar uit valt; zynde in hunne taal *Schjou* genaamt.

Hoe en waar mede zy de ſchamelheid bedekken

Het gantſche boven-lyf en de buik zyn t'eenemaal bloot, tot aan de Schamelheid, welke zy met een ſtukje vel bedekken, het welk rond gebogen en aan het end een weinig toegenaait is. Het behoud alzoo in deze form de lengte en breedte, van ruim een mans hand; dog zoo dat het na den buik toe een weinig breeder van elkander ſtaat. Dit lapje vel word doorgaans genomen van een Das of ook wel van een wilde kat; met dit onderſcheid, dat daar de hairen van het vel, waar van de bovengemelde

de mutzen zoo als ook de Crofs worden gemaakt, binnenwaards worden gedragen, deze altyd van buiten zyn. Aan dit lapje vel, 't welk *Kullcrofs* genaamt word, zyn twee riemen vaftgemaakt, waar mede het boven de heupen om het lyf kan worden gebonden; en hangen deze riemen net tuffchen de twee billlen, tot onder het *orificium pofterius*, daar de *Secretio* gefchied.

Het gantfche onderlyf, te weten, van de heupen tot aan de voetzolen, is naakt en bloot, uitgenomen van de genen, welke zich onder de Chriftenen tot Schaap-of Vee-herders laten gebruiken, die lere flopkouzen dragen, om hunne benen niet te befchadigen, als zy in de woefte velden en doorne hekken lopen moeten. Eenigen van hen, zelfs van de genen, die ver van de Chriftenen wonen, en vee bezitten, gelyk dan haar gantfche rykdom in vee beftaat; zoo als hier voren is gemeld, of ook de genen, die ver moeten reizen, zoo als zeer dikwyls en om een geringe oorzaak gefchied, maken van offen-huiden; of van wilde dieren-vellen, welke zy dood gejaagt; of met pylen en *Haffagajen* gefchoten hebben (welke vellen niet bereid zyn) fchoenen, die maar uit een zool beftaan, en net de grootte van hunne voeten hebben.

Van haar fchoenen.

Die fchoenen, of liever zoolen, zyn nog ruig, en worden de hairen buitenwaards gedragen, zoo dat zy door de aarde als afgeflepen worden. Aan de hielen is een riem, waar mede zy van achteren worden vaftgebonden, en aan de tonen is 'er ook een, die om den voet gaat. En hebben deze zoolen mynes oordeels een gelykheid met eenige oude Romeinfche zoorten van fchoenen, of ook met die, welke de Capucynen en Franciskanen dragen, waar van men den gantfchen bloten voet kan zien, en daar van de fchoenen door diergelyke riemen maar worden vaft gehouden.

Men vind 'er zomtyds wel, die een paar oude kouzen of fchoenen van den weg hebben opgeraapt, welke zy aantrekken, en ook wel anderen, die van dees of genen matroos een oude linne en met pik en teer gefmeerde en byna verflete doorluchtige broek tot een vereering hebben bekomen, welke zy aan hebben, edoch vermids zulks zeer zelden gefchied, kan men dit niet aanhalen, als iets 't welk de gantfche natie eigen is, of als iets waar na dees en gene natie leeft; want de mannen vergenoegen zich met de klederen of vellen, welke reeds befchreven zyn, waar mede men hen alle dagelyks ziet gaan. 't Geen zy daar en boven in den oorlog of op de jagt verder gebruiken, en met zich nemen, zulks zal in de volgende Hoofdftukken genoegzaam worden gemeld, wanneer die daar toe behorende ftoffe zal worden voorgeftelt.

Van den opfchik der wyven.

Ondertuffchen zal ik my tot de vrouwen begeven, en haar in haar dagelyks gewaad voorftellen, als welke nooit by eenige gelegentheid iets anders dragen, als waarmede men haar dagelyks ziet, te meer om dat van de cieradien hier na in 't byzonder zal worden gehandeld, en aangetoont, welke de cieradien der mans en die der vrouwen zyn.

De Heer *Boeving loc. cit. pag.* 4. zegt van de wyven alleenlyk, dat ze doorgaans een groter gefleep van klederen hebben, als de mans, 't welk hoe waarachtig het is, de dagelykfche ondervinding leert; en dat het by de Hottentottinnen ook zoo is, zal de Lezer uit dit volgend bericht konnen afnemen.

De Hottentottinnen dragen het gantfche jaar door Mutzen.

Dienvolgens, in plaats dat de mans de bovengemelde Mutzen maar op een zekere tyd, te weten des winters, op het hoofd hebben, zoo ziet men de wyven daar mede dagelyks en zon-

zonder onderscheid van wêer op het hoofd.

De zoo evengemelde Heer *Boeving* maakt op de aangehaalde plaats een zeer net en kenbaar onderscheid tusschen de mutzen der mans en die der vrouwen, wanneer hy zegt: *Het hoofd der wyven is met een spitsachtige lere muts, van boven toe, bedekt, welke zoo als alle hare kleding, vet en smerig is.* Dit is wel zeker, want de Mutzen van de mans zyn van boven rond en effen, maar die der wyven zyn van boven spits, en hebben zoo als de Polen een punt boven het hoofd uitsteken, welke muts met een breede riem om het hoofd vastgebonden word; of zy echter in niets anders in de kleding van de mans onderscheiden zyn, dan in de Mutzen, zoo als *Dapper in Afrika pag.* 619. 620. ons wil wys maken, daar aan twyffele ik zeer, en zal in 't vervolg ook klaar genoeg blyken, dat 'er nog meer verschil aan dezelve gevonden word.

Wegens deze Mutzen, kan iemand, die hier maar een korten tyd voor anker legt, of maar eenige dagen aan land komt, om zich te ververschen, niet wel weten, of de wyven hair op het hoofd hebben, dan of ze het laten affcheren. Ook kan hy niet weten, of het hair zoo wollig en smerig is, als dat der mans; edoch heeft de lange aanwezenheid my genoeg geleert, dat zy daar in met de mans gelyk zyn, en heb ik derhalven het besmeren van het gantsche lyf als een algemeen stuk aangemerkt.

Wat van haar hair.

Waarom zy echter liever schaapevet, als dat van andere dieren gebruiken, kan ik eigentlyk niet zeggen, dog dunkt my, nevens vele andere inwoners en inboorlingen, de ware oorzaak deze te zyn, dat zy liever schaap-vet gebruiken, om dat zy uit de ondervinding weten dat 'er niet alleen jaarlyks meer van die dieren worden geslagen, als van andere tamme dieren, maar ook om dat de schapen, als zy wel worden opgepast, zoo als de Hottentotten, achtervolgens het bovengemeld Bericht zeer wel daar mede weten om te gaan, tweemalen des jaars zonder de minste verzwakking lammeren werpen, 't welk andere tamme dieren, uitgenomen de geiten, die zy niet hebben, of houden, niet doen; en konnen zy derhalven eerder dit vet bekomen, als dat van andere dieren, zonder dat zy zulks merkelyk aan hunne kudde zien konnen. Daarenboven zyn de schapen hier ook veel vetter, als op andere plaatzen; en reeds eertyds uit *P. Tachart.* in zyne Siamsche Reis *p.* 103. *Dapper. pag.* 616. en *Herport. pag.* 15. nevens nog vele andere ooggetuigen bewezen, dat een staart van een Hamel, die meest vet is, 20. 25. tot 30 pont weegt. Ten laatsten kost het vet van de wilde dieren ook te veel moeite, en dikwyls groot levens gevaar, 't welk als het al niet tot het dorre vleesch word gebruikt, echter te weinig is, voor allen om zich daar mede te smeren.

Waarom zy schaapevet tot smeren gebruiken.

Zy dragen den hals en de borsten nevens den gantschen buik t'eenemaal bloot, behalven dat zy een vierkanten leren zak, een goocheltasch of een voermans tasch niet zeer ongelyk, met twee riemen om den hals vast binden, waar in zy al het geen zy nodig hebben, en tot haar lyfs-onderhoud dienen kan, als brood of wortelen, vleesch, visch, mosselen, tabak, tabaks-pypen, Dacha, vuurtuig, enz. bewaren, en overal, waar zy gaan en staan, met zich voeren.

Hottentottinnen dragen de borst, en den buik bloot, en aan den hals een zak.

Deze zak hangt aan de gemelde riemen van den hals af, zomtyds op den rug, zomtyds op zy, zomtyds onder de Krofs, zomtyds ook boven op den zelven, na dat de omstandigheden zulks vereisschen en toelaten; welke omstandighe-

Wat verder van dezen zak te merken.

den

den een weinig aan te halen, niet ondienstig zal zyn, om dat daar uit zal blyken, dat de wyven wegens dezen zak ook meer klederen moeten gebruiken als de mans, want als de zak op den rug hangt, en onder den Krofs verborgen is, zoo is niets zekerder, dan dat zy in plaats van eenen, twee krossen dragen, en dat zy met den onderften en kleinsten den rug bewaren, dat de zak haar niet beschadigen kan.

Hebben zy echter kleine kinderen, die nog niet lopen konnen, zoo moet de zak wyken, en in plaats van op den rug op zy hangen, aangezien als dan het kleine kind door den gemelden kleinen krofs op den rug vast word gehouden, dat het niet vallen kan, om dat 'er van boven nog een krofs over gaat, die van onderen rondom word toegebonden, op dat het kind voor wind en regen bewaart blyft, en ziet men als dan van het gantsche kind niet anders als het hoofd, het welk over de schouwders uitsteekt, op dat de moeder als het zuigen wil, de lange afhangende borsten kan toewerpen en ze het kind in den mond steken, en hangt de zak als dan ook op de krofs, dat hy van elk een kan worden gezien.

Zomtyds geschied het ook wel, dat zy de onderste krofs, voornamelyk als zy gene kleine kinderen hebben, die nog niet lopen konnen, uit pracht en hovaardy dragen, gelyk dan de wyven doorgaans hoogmoediger zyn, als de mans; en willen zy als dan daar mede tonen, dat zy ryk zyn, en geen gebrek, nog aan klederen nog aan mondkost hebben. Voor 't overige, als 'er niet veel in den zak is, dragen zy den zelven onder de Krofs, om dat dezelve haar of het kind niet veel kan bezwaren, maar als dezelve vol is, zoo moet hy boven op de Krofs hangen, 't zy ook wat 'er in is.

Met de bovenste Krofs bedekken zy zoo als de mans, de schouwders en het gantsche bovenlyf, tot aan de knien, zoo ver als de krofs rykt; 't geen echter niet word bedekt, laten zy bloot, en zyn deswegen voor niemand beschaamt, maar lachen nog wel, als 'er iemand na hare borsten tast, en vragen, *Wat jou Hert denkum*, wat hy in zyn hert denkt, aangezien het haar zeer ongewoon voorkomt, dat men van een zaak, welke men dagelyks en schier alle oogenblik voor oogen heeft, veel werk maakt, en daar mede als met een kind zoude willen spelen; en zyn zy derhalven in dit stuk heel anders geaard, als menig vrouwvolk in Europa, 't welk den winkel laat open staan, om het oog der mans daar heen te trekken en tot een vermakelyke handtasting te nodigen.

Hottentintinnen hebben geen schaamte voor niemand.

By nacht, wanneer zy alle de Krossen en den zak afleggen, maken zoo wel de mans als de wyven van deze en andere Krossen, die ik nog zal beschryven, hare bedden op de blote aarde, en slapen daar op zoo zacht en zoet, als een ander in het zachtste veere-bed, dekkende zich met de anderen, die zy onder niet nodig hebben; en als zy eindelyk sterven, zoo worden zy in een van dezelve en ook wel in twee met riemen gebonden, en op hunne wys begraven, zoo als hier na zal worden gemeld.

Wat de Hottentotten voor bedden hebben.

Het onderlyf en wel het achterste deel van het zelve bedekken zy met een Krofs, nog wat kleinder, als de voorgemelde, welke ook met twee riemen om de lenden word vastgebonden, en tot aan de knien hangt, en ook wel een weinig lager. De schamelheid bedekken zy met een Krofs, die ruim driemaal zoo groot is, als die van de mans, en welke ook als die een byzonderen naam heeft, samen gestelt uit het woord Krofs en de benaming van 't schaamdeel.

Hoe de wyven het achterste bedekken.

Het

Het is aanmerkenswaardig, dat deze Krofs niet zoo als de andere ruig, maar gantsch kaal is, schoon zy zoo wel als de andere met schaap-vet worden bereid, waar van de oorzaak zoude zyn, om dat ze door de vochtigheid niet zoude bederven, 't welk ik aan anderen laat oordelen.

Verdere aanmerking van deze Krofs. Deze Krofs word insgelyks met twee riemen om de lenden vast gemaakt, en geniet daar benevens de eer, dat ze met de riemen, rondom word geboort, en tot cieraad benaait, 't welk in plaats van franjes is, die men in Europa gebruikt.

Daarenboven worden ook van de Ryken andere Kroffen gedragen, welke insgelyks met franjes omgeborduurt worden, dog hier van zal onder de cieradien nog eenige melding moeten geschieden; gelyk ik dan hier ook niet nodig acht om het onderscheid tusschen de ryke en de arme mans te herhalen, om dat de ryke vrouwen zoo wel Kroffen van Tyger-vellen dragen, als de ryke mans, en dezelve daar benevens wakker met vet balzemen, en met franjes omboorden, aangezien het karacter van de vrouwen 'zoo wel als de Europeanen, van de qualiteit van den man schynt afhanglyk te zyn.

Alle vrouwsperzonen, die over de twaalf jaren oud zyn, bedekken hare benen van de knien tot aan de enklauwen met ringen, die van schaapvellen worden gemaakt; aan de meisjes worden maar eenige weinige ringen van biezen om de benen gedaan, tot teeken, dat zy van het vrouwelyk geslacht, en daar aan van kindsgebeente te kennen zyn. De *Attaquas*-natie alleen is wel niet t'eenemaal daar van uit te zonderen, maar kan ook niet onder de vorige gerekent worden, dragende zy zeer weinig diergelyke ringen om de benen, behalven de genen, die op de grenzen wonen, en aan de naburige Hottentotten met hun land, palen.

Zy maken deze Ringen op de volgende wyze: Zy branden of schroejen de wol of het hair af, om dat de Hottentotsche schapen geen wol hebben; 't zy dat zy nooit een schaap scheren, en by gevolg de wol laten ontaarden, of dat zy uit de natuur geen wol hebben; wanneer zy het hair hebben afgeschroeit, snyden zy van de schaaps en ook wel kalfs vellen brede riemen, en rollen dezelve zodanig in elkander, dat de ruige zyde t'eenemaal binnewaards komt, en maken 'er op die wys een ring van.

Zy maken deze ringen groot en klein, niet alleen na de dikte van hunne benen, maar ook naar mate dat zy op de andere ringen leggen moeten; hebben ruim hondert ringen aan ieder been, en zomtyds wel drie of vier dik boven malkanderen. Zy zyn ontrent zoo dik, als een kleine vinger, en daar benevens zoo net en konstig gebogen, en de beide einden aan elkander gevoegt, dat men geen begin of end daar aan vinden kan.

Eenige en wel de meeste Autheurs, die van de Hottentotten iets hebben gemeld, hebben zich niet ontsien opentlyk te berichten, dat deze ringen van schaap of andere darmen wierden gemaakt; schryvende voornamelyk *Saar* in zyne 15 jarige krygsdiensten *pag.* 157. hier van aldus: *Zy gebruiken de darmen van de schapen, om hunne benen daar mede te bewinden.* Op dezelve wyze zegt ook de Heer *Vogel* in zyne Tien-jarige Oost-Indische Reis-beschryving *pag.* 73 hier van aldus: *Zy winden om hunne benen vele darmen van Runders of schapen, welke zoo droog en hard worden, dat dezelve in het gaan*, een tamelyk gerammel of geraas veroorzaken. *Dapper* in zynen *Africa* gaat *pag.* 620. 621. nog verder, en meld

dat geen, 't welk met alle de ondervinding ſtryd, door dien hy zodanige ringen ook aan de mans toevoegt, wanneer hy zegt: *Insgelyks hebben de mannen en wyven de benen vol gedroogde ringen van darmen hangen, om voor het ſteken der doornen bevryd te zyn, en om in het danzen een gerammel te maken.*

Edoch dat het een openbare onwaarheid is, dat de mannen zodanige ringen om de benen dragen, acht ik, van zelven reeds bekent genoeg te zyn: Ten minſten kan ik verzekeren, dat ik nooit een mansperzoon met zodanige ringen gezien heb, ſchoon ik 'er eenige duizend hebbe gezien. En dat de ringen van de wyven ook niet van darmen worden gemaakt, daar van kan ik den Lezer voor eerſt een twyffelachtig getuigenis aan *P. Tachart* voorſtellen, die in zyne Siamſche Reis *pag.* 100. aldus ſchryft: *Het Vrouwvolk heeft behalven het hiervoren beſchreven gewaad, hunne benen met vee-darmen of* NB. *met lapjes vel, ten dien einde geſneden, bewonden.*

Daar na kan ik zulks met een ooggetuige beveſtigen, welke den vollen uitſlag aan die zaak geven zal, namelyk met den Heer *Boeving*, die in zyne Curieuſe Beſchryving en naricht der Hottentotten *pag.* 4. hier van op de volgende wyze ſchryft: *De benen van de knien waren omgeven, niet zoo als zommigen ſchryven, met ſchaapdarmen, maar met ringen, van in elkander gerolde ſtukjes leer gemaakt, in zodanige menigte, dat zy naauwlyks deswegens gaan konden, en zulks tot groot ongemak van de wyven; en daar toe gewent men meisjes van* 1. 2. 3. *jaren met ringen van Riet gemaakt.*

Aldus ziet de Lezer zeer wel, dat de anderen grovelyk hebben misgetaſt, en de zaak niet eens onderzocht, maar de vertelling voor de zuivere waarheid aangenomen hebben. Verder kan ik verzekeren, dat ik dikwyls heb gezien, dat zy zelfs deze ringen in tyd van hongersnood van de benen gerukt, en gegeten hebben. Indien zulks nu darmen en wel zodanige geweeſt waren die de oude vuiligheid nog by zich hadden, zouden die niet allengskens van de benen gerot, of anders ſtinkende zyn geworden, dat men ze onmogelyk zoude hebben konnen eeten? *De Hottentottinnen eeten ringen van de benen.*

Edoch wat heeft de waarheid een getuigenis van noden, door dien zy genoegzaam van zelven ſpreekt? Een moedwillige en onverſtandige dwarsdryver heeft zeer haaſt uit, en verdient den naam niet van Muggezifter, om dat de waarheid ontwyffelbaar voor hem den uitſlag geeft. Ik zal liever de redenen aantonen, waarom zy die ringen aan de benen dragen; en zyn dezelve nevens de eerſtgemelde, namelyk dat zy haar onderhoud in tyd van nood daar aan zoeken, deze twee volgende.

Om dat zy veel door het wilde en woeſte veld lopen, en doornen en heggen moeten doorkruipen, om wortelen, wilde Amandelen, zoo als ook Hottentots-vygen, by de Botaniſten met den naam van *Ficoides* bekent, als hunne dagelykſche koſt te zoeken, en zouden zy zeer veel elend aan hunne benen uitſtaan, indien ze met die ringen, welke haar in dit ſtuk den zelven dienſt doen, als de lere ſteveltjes aan de Europeanen, om dat zy heel dik op elkander leggen, en 'er geen doorn licht doorſteken kan, niet bedekt waren. De twede oorzaaak, waar om zy die dragen, is de hovaardy; want zy geloven, dat een Hottentottin, hoe meer zy zodanige ringen om de benen heeft, des te frajer, moojer en ryker is, gelyk hier na zal volgen. *Waarom zy deze ringen aan de benen dragen.*

Op dat ook deze ringen als welke maar los om de benen leggen, vaſtig- *Hoe zy dezelve vaſt maken.*

vastigheid hebben en niet konnen vallen, zoeken zy langs de straten alle oude weggeworpe lorren by elkander, en vlechten dezelve om de onderste, waar door de anderen zodanig worden vastgemaakt, dat zy niet vallen konnen. Anderen echter, die van de Christenen ver af wonen, en diergelyke lompen niet hebben, nemen taaje biezen, en binden ze daar mede aan elkander, of ze bedienen zich van een riem, en winden den eenen aan den anderen zoo vast, dat ze niet van elkander wyken of vallen konnnen.

Uit deze beschryving der Hottentottinnen kan men licht oordelen, hoe lieflyk, aangenaam, en fraai zodanig een vrouw aan een Europeaan moet voorkomen, en hoe veel moeite men doen zoude, om ze aan zyne zyde te krygen. Zekerlyk de geen, die denkt zynen wil daar mede te doen, zoo als 'er echter eilaas! nog worden gevonden, voornamelyk onder de genen, die diep in 't land en van andere Christenen af wonen, moet niet alleen een Onchrist, maar ook van alle zinnen berooft zyn, om dat de stank, nog de wanstalligheid, en veel min hare smerige omhelzing deszelfs begeerte afschrikken kan. Ja ik kan niet begrypen, dat zodanig een zich kan voorstellen beter te zyn, als zodanig onmenschlyk vrouwsperzoon zelf.

Hier uit blykt ook genoegzaam, hoe treflyk en kostbaar zoo wel de mans, vrouwen, kinderen, als huisgezin dagelyks gekleed gaan, en kan ik zeer licht de rekening maken, dat de Lezer ook wel zal konnen oordelen, dat hunne cieradien, waar mede zy zich dagelyks opschikken, ook niet veel slechter als hare kleding zyn konnen; 't zy dat men op de waarde zelf van de zaak of alleenlyk op den naam van Cieradien ziet; maar vermids dit stuk tot nu onaangehaalt is gebleven, en echter tot deze materie behoort, zoo men anders een Hottentot en Hottentottin recht wil leren kennen, zoo zal het my geoorlooft zyn, myne belofte, die ik in den beginne gedaan heb, na te komen, en hoop ik dat dit, terwyl de Lezer door het doorbladeren, van andere gewichtige dingen misschien zal worden afgehouden, echter niet verdrietiger zal zyn geworden.

Ik ben echter andermaal genoodzaakt, om wederom als voorheen te melden, waar in de mannen en wyven, ryken en armen, groten en kleinen, met elkander overeenkomen, zullende daar na aantonen, welk cieraad aan de mans, en welk aan de wyven alleen toekomt, of eigen is.

Wat het eerste aanbelangt, zy komen allen hier in overeen, dat zy zich over en over met vet smeren, zoo als hier voren reeds wydlopiger gemeld is. Dient echter aangemerkt te worden, dat zy behalven de bovengemelde rede ook de schoonheid en den goeden reuk daar by in 't oog hebben; want hoe meer iemand over het gantsche lyf en over alle de krossen gesmeert is, hoe schoner zodanig een hen lykt, en hoe meer het versche vet met ter tyd begint te stinken, hoe aangenamer die reuk in hare neus is, en kan men ze om zoo te spreken verder ruiken, dan als men ze met de ogen beryken kan.

Het smeren is by haar een stuk der schoonheid.

Daar na komen zy hier in ook allen overeen, dat zy het stinkent hoofd met welruikende *Buchu* bestroojen; niet alleen, zoo als voor dezen is gemeld, voor de gezondheid 't welk zelden geschied, of uit devotie, gelyk in verscheide gevallen gebeurt, zoo als elders insgelyks is aangewezen, maar ook om dat zy zich met *Buchu* verbeelden schoner en fraajer te maken; gelyk eén Europeaan die meent niet opgeschikt te zyn, als het hoofd niet is gepoejert.

Bestroojen het hoofd met Buchu.

Doch de vrouwsperzonen beſtroojen alleen het voorhoofd, om dat het overige onder de muts komt en van niemand zoude konnen worden gezien.

Hoe zy het hair opſchikken.

Verder komen zy alle hier in overeen, dat zy klater-gout of kopere knoopjes, welke de Europeanen verloren en zy gevonden hebben, in hare ſmerige hairen knopen, welke zy alvorens zoo glad ſchuuren en blinkent maken, dat men zich daar in zoude konnen ſpiegelen; niet alleen deze kleinigheden maar ook ſpiegelglas en potpenningen maken zy op die manier vaſt, en pryken daar mede meer als een Staats-Dame met een ſnoer paarlen; of als een Heer met een goude kriel om den hoed.

Wat zy om den hals, om de handen en om het lyf dragen.

Ten laatſten hebben zy dezen opſchik ook gemeen, dat zy om den hals, de handen, het lyf boven de heupen glaze, dog lieſſt kopere koralen, en indien zy die niet hebben, ook wel kleine ronde ſchalen van Struis-eieren dragen. Zoo als dan mynes bedunkens, de woorden van den Heer *Tachart* eenigzins daar hene zyn te trekken, welke hy in zyne Siamſche Reis *pag.* 100. wel van de wyven alleen, maar zeer duiſter, meld, wanneer hy zegt: *Haar oppronk beſtaat alleenlyk in eenige Rozekranzen, van Raſſaques of allerhande gecouleurde beentjes gemaakt, welke zy om den hals doen, en in plaats van een cintiuur gebruiken, nevens eenige dikke kopere ringen (Coralen heeft hy denk ik, gemeent) aan de armen.* Want vermids zy uit de ondervinding weten, dat de eierſchalen en de glaze coralen zeer licht breken, en by gevolg de kopere duurzaamſt zyn, zoo beminnen zy deze laatſte niet alleen meeſt, maar zy hebben onder dezelve nog een byzondere verkiezing, namelyk dat zy de kleinen lieſſt om den hals en de handen dragen, en met de grootſten het lyf opſchikken.

Wat P. Tachart hier van ſchryft.

Daarenboven hoe groter die coralen om de lenden zyn, hoe fraajer dezelve hen voorkomen, welke zorg zy echter voor de handen gantſch niet hebben, als welke het de kleine en die niet hebbende, de glaze zeer wel konnen doen, en hebben zy de gene lieſſt welke uit velerhande verwen beſtaan, aangezien hoe geſchakeerder en bonter een ſnoer is, en de een verw buiten de andere uitſteekt, hoe liever zy die hebben, en hoe meer zy daar voor geven.

Deze Coralen, voornamelyk de kopere, zyn een der voornaamſte dingen, welke zy van de Europeanen bedingen, als zy zich als knechts by hen verhuuren, of anders iets van gewicht, als koorn maajen, voor hen verrichten. Ja ik zou wel derven zeggen, dat geen Chriſten inwoner alhier een Hottentot of Hottentottin in zyn dienſt zou konnen bekomen, indien hy dezelve niet alvorens grote kopere of ook kleine coralen, na dat zy die tot haar opſchik van noden hebben, als den loon belooft; waar by nog komt, dat zy met een enkelde ſnoer alleen om den hals en lenden niet vergenoegt zyn, maar die moeten overal ruim 6 dubbeld zyn, dog zoo dat die om den hals tot onder de borſten konnen afhangen, daar de andere maar net hoeven te paſſen. Hoe meer ſnoeren Kralen zy om den hals, handen en lenden hebben, en hoe groter en geſchakeerder zy zyn, hoe ſchoner en ryker zy zich verbeelden.

Zy ſtaan zeer na coralen.

Eindelyk hebben zoo wel de mannen als de wyven oor-cieradien, hoe wel een ieder niet na hare geboorte of na haar ſtaat, maar na dat zy iets verdienen, vinden, of vereert bekomen; waar benevens gantſch verkeert is, 't geen de Heer Vogel in zyne Tienjarige Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving *pag.* 73 zegt; namelyk: Dat zy de ooren met Kralen behangen, aangezien men nooit Kralen aan haar

Mannen en wyven hebben oor-cieradien.

haar ooren vinden zal; en is hy naar allen schyn door de bovengemelde hairlokken, waar aan allerhande Koperwerk, en daar onder ook Kralen hangen, bedrogen, en heeft daar door gemeent, dat al dit tuig aan de ooren was vast gemaakt.

Boeving in zyne curieuse Beschryving en Naricht van de Hottentotten is *pag.* 3 en 4 een weinig beter onderrecht, om dat hy de zaak wel noemt, maar niet duidelyk genoeg, alzoo hy zegt, dat de mannen kleine ringen in de ooren dragen, zonder dat hy verder aantoont, of het kopere of andere ringen zyn. Voorts meld hy van de vrouwen, dat zy in hare ooren paarlen en kopere ringen dragen. Zeker is het, dat zy zoo wel als de andere Landaarden oor-cieradien hebben, maar hoe en van welke materie die zyn gemaakt, zulks is een vraag, waar op dient geantwoord te worden.

Indien de Lezer my gelieft te geloven, zoo kan ik hem verzekeren; dat die oorringen meest in Europa worden gemaakt; en niet anders zyn dan een geel kopere door het vuur gehaalde draad, welken zy glad en blinkent maken, en in de oren steken, na dat zy met een Vogelbeen of ander Hottentottisch instrument een gat in de oren gemaakt hebben. Aan deze ringen werden vervolgens nog kralen nog paarlen gehangen, als welke zy in 't geheel niet hebben, ja zelfs niet kennen, maar zy hangen aan dezelve of gepoleerde Mosselen van Paarlemoer of een stukje daar van, die zy maken als Paarlen. Met deze oor-cieradien pralen en pronken zy al zoo veel als iemand die de kostbaarste Diamanten in het fynste goud gezet, draagt, dog zyn deze cieradien zoo weinig algemeen of doorgaande, als die in Europa, maar alles is maar voor de Liefhebbers, en die zich wat byzonders daar van verbeelden.

Nog eenige narichten van den opschik der mannen.

Edog genoeg van hunne algemene cieradien, waar mede ik ook de meeste eindige. Een der byzondere cieradien der mans is de bovengemelde neusdoek van een vosse of ander diere staart, en oordeel ik derhalven onnodig, veel daar van te herhalen; dog een byzondere en algemeen opschik der mans, waar in de wyven gantsch niet delen, is, dat zy de blaas van de dieren, welke zy met hunnen *Rockum*-stok of met hunne pylen en hassagajen doden, op hun hoofd in de hairen vlechten, en zich daar door een byzondere eer, roem, en achting voor anderen verbeelden; waar van zekerlyk nog meer zal worden gemeld, wanneer van haar jagen in 't byzonder gehandelt word.

Wat de Namaquas voor een blik op het voorhoofd dragen.

Een byzondere eer, welke aan de kleine Namaquas alleen toekomt, is, dat de mannen van deze natie, net voor het voorhoofd aan de hairen een stuk blik, zeer schoon gepolyst en geslepen vastmaken, en als een halve Maan recht in de hoogte dragen, aangezien ik ze heb gezien, wanneer ze op zekeren tyd aan de Kaap waren, om aan den nieuwen Gouverneur, *Louis van Assenburg*, hun compliment te maken. Zulks heeft Heer *Boeving* uit mynen mond by wyze van vertelling gehoort, weshalven hy den naam van de natie niet heeft weten te noemen, en heeft hy daar van *pag.* 4. het volgende gemeld: *Voor eenige maanden*, zegt hy, *zyn 'er vreemde Hottentotten, die wel* 100 *mylen landwaards in woonden, aan de Kaap geweest, die behalven het gemelde habiet, blinkende schilden voor het voorhoofd droegen.* De tyd van hare komst was den 27 November 1708, welken ik toenmaals zonder mynen *Diarium* aan den Heer *Boeving* niet konde zeggen.

Hoe de vrouwsperzonen het aangezicht opsmukken.

Daarentegen de vrouwsperzonen zonder onderscheid die toch doorgaans altoos iets voor uit moe-

moeten hebben, gelyk reeds hier voren van de *Attaquas*-wyven ontrent de ringen aan de benen is gemeld, zoeken zich ook een cieraad by te zetten, en hare reeds besmeerde Aangezichten met een zoort van blanketzel op te schikken, daar in bestaande, dat zy hunne reeds geparfumeerde aangezichten, wanneer zy recht schoon willen zyn, ten overvloed met rode verw bestryken; zodanig dat 'er boven de ogen twee vlakken, op beide de wangen en op de neus eene, en eindelyk op de kin een vlak gemaakt word. Hoe schoon echter alsdan zodanige besmeerde Apentronie moet wezen en wat voor trek men tot zulke lelike welruikende *Damoiselle* en rondom stinkende *Diana*, of eerder *Venus* hebben moet? Zulks laat ik den Lezer oordelen. Wat my aanbelangt, ik ben verzekert, dat een diergelyke *Nimphe* of *Sirene* my niet zou bekoren of betoveren, schoon het gantsche vrouwelyk geslacht uitgestorven was, maar dat haar lieflyk wezen of gelaat, nevens haar aangenamen reuk en wel gekruide huid my zonder twyfel wel uit haar net zouden houden.

Eindelyk zyn ook de bovengemelde en wydlopig genoeg beschreve Ringen aan de benen nog overig; waar van dit alleen is te melden, dat zy ook tot hovaardy moeten dienen, schoon zy in zich zelven vuil en smerig genoeg zyn, aangezien het vrouwelyk geslacht dezelve niet alleen tot cieraad draagt, maar ook schoonheidshalve, en zich veel laat voorstaan, wanneer zy de benen braaf vol van zodanige ringen hebben, schoon zy daar door gehouden zyn, wydbeens te gaan, zynde van gevoelen, dat men deze onbetaamlykheid niet qualyk zal nemen. Ondertusschen ben ik van gevoelen, dat de *Attaquas* wyven hier in verstandiger zyn, die niet alleen de wangestalte myden, maar door de weinige ringen aan de benen ook haar voordeel en gemak gade slaan.

Dit is het geen, het welk ik den Lezer van deze materie ook heb willen melden; twyffele niet, of hy zal tot genoegen zien, hoe fraai een Hottentot en Hottentottin in haar dagelyks gewaad, opschik en cieraad is. Ben ik in myne vertelling wat verdrietig geweest, zoo verzoeke te bedenken, of het wel anders wezen kan, als men genen voorganger gehad heeft, en als men evenwel duidelyk zoekt te zyn. Ik heb genen Autheur gelezen of gezien, die de zaak omstandig beschreven heeft; hoe wel my uit anderen haar aanhaling kenbaar is geworden, dat *Dapper* het zoude gedaan hebben. En schoon ik een voornaam vriend verscheide malen hebbe aangesproken, om my die beschryving mede te delen, zoo heeft hy my die onder verscheide voorwendzels geweigert, derhalven moest ik my maar met myne aanmerkingen en met het geen het welk ik hier en daar konde achterhalen en op het papier brengen, behelpen; ondertusschen kan ik echter verzekeren, dat ik achtervolgens myne langdurige en naauwkeurige oplettentheid van deze natien nog ter rechter nog ter linker ben geweken, maar alleen het spoor der zuivere en eenvoudige waarheid hebbe gevolgt.

De Schryver besluit deze materie.

VI. HOOFT-

VI. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten gewoonlyke ſpys en drank, zoo als ook hoe zy dezelve bereiden, koken en braden.

Van der Hottentotten gewoonlyke ſpys en drank. Tafel-Ceremonien. Zommige dingen mogen de mans, en zommige de wyven niet eeten. De mans mogen geen hazen, konynen nog ſchape-melk eeten. Zuiver bloed en mollen mogen de wyven niet eeten. Wat voor wortelen zy eeten. Luiheid der Hottentotten. Eeten de weggeworpe Veldſchoenen der Europeanen. Wat Veldſchoenen zyn. De vrouw is de ordinarie Kok. Zy gebruiken geen kruidery, nog zout. Hoe haare potten gemaakt zyn. Haar lepels zyn van Schildpadden of parlemoere ſchelpen, van moſſelen, en ook van oſſe hoornen. Waarom mannen en vrouwen niet by elkander eeten. Hun drank is water, en koemelk. Hoe de inwoonders van Congo vuur maken. Hoe de Hottentotten vuur maken. Zy eeten de luizen. Der Hottentotten grootſte delicateſſen is Tabak. Ginſengwortel van hen hoog geacht. Houden veel van Wyn en Brandewyn. Arak is ook een delicateſſe by hen. Drinken zig vol daar aan.

VErmids ik tot nu verſcheide dingen, die tot de huishouding der Hottentotten behoren voorgeſtelt, en laatſt ook hare gewoonlyke kleding beſchreven heb, zoo ben ik jegenswoordig van zins, om van hunne gewoonlyke koſt, ſpys en drank insgelyks naricht te geven. Doch ſchoon ik den Lezer tot zodanig aldagelykſchen maaltyd wilde nodigen, zoo vrees ik, dat hy dat verzoek zoude afſlaan, of wanneer hy al nieuwsgierig was om daar by te zyn, dat hy met een grote tegenheid dezelve zoude zien, en met een lege maag weder na huis keren.

de Tafel-Ceremonien.

Derhalven oordeel ik beſt, dat ik aan hem maar de gantſche toeſtel harer tafel-ceremonien ſchriftlyk overgeef, op dat wanneer 'er al een tegenheid onder het lezen mogt ontſtaan, het gezicht echter van een al te groten indruk bevryd blyve. Daarenboven ben ik van voornemen, deze tegenheid, indien de tyd het toelaat, nog in eenige manieren te ſtillen, door de voorſtelling van zodanige zaken, welke van deze menſchen voornaamlyk hoog geſchat en als een delicateſſe gehouden worden.

Het gantſche tafel-ceremonieel zal zich ſlecht opdoen, en gaat het hier niet anders mede, als de natuur zelve het hebben wil; zoo als zulks *P. Tachart* in zyne Siamſche Reize *pag.* 102. zeer wel en gantſch kort met deze woorden aanmerkt: *Zy eeten, als zy honger hebben, en houden daar in geen anderen regel, als die van de natuur.* Waar uit dan ten eerſten blykt, dat zy zich aan geen zekeren tyd, veel min aan een zekere plaats binden, wanneer, waar en hoe zy hare tafel zullen dekken en houden. Ondertuſſchen eeten zy gemeenlyk, zelfs als zy t'huis zyn, en het niet regent, of al te veel ſtuift, onder den bloten Hemel, zonder dat zy een ſcherm voor de hete zonneſtralen gebruiken, of vrezen, dat iemand hen de brokken in den mond zal tellen.

Zy eeten gemeenlyk onder den bloten Hemel.

Wat echter haar eeten is, en hoe zy het zelve bereiden, zulks zal

zal ik nu melden, om dat uit den eerst aangehaalden *P. Tachart loc. cit. pag.* 96. niet al te duidelyk blykt, wat zy gemeenlyk eeten, aangezien hy maar daar van zegt: *Hare gewoonlyke kost is de melk en het vleesch van hunne kudden, welke zy in grote menigte onderhouden.* En *Merklin* in zyne Reisbeschryving *pag.* 1089. voegt daar by, dat zy in 't eeten zeer morssig zyn. Derhalven oordeel ik, niet qualyk te zullen doen, indien ik van dit alles een weinig omstandiger handele, en het een van het ander onderscheide, en daar benevens haar keuken gereedschap aanhale.

Zommige dingen mogen de mans, en zommige de wyven niet eeten.

Wat het eeten aanbelangt, zy vinden weinig onderscheid, in al het geen eetbaar is; edoch zyn 'er eenige dingen, die zy gantsch niet mogen eeten; en daarentegen andere die alleen voor de mans verboden zyn, en weder andere, waar van de wyven zich moeten onthouden. Zoo is door hare reeds dikwyls aangehaalde Traditie aan hen allen verboden, verkens-vleesch en visch zonder schobben als Aal, enz. te eeten; en vermids de Joden zich ook hier van moeten onthouden, doet my zulks weder gissen, dat zy van dezelven afkomstig zyn, en niet weten, dat zulks aan hunne Vooronders in de wet verboden is. *Zie Levit.* X. 7. 10.

De mannen mogen geen hazen en konynen, ook schapemelk eeten.

Aan het mannelyk geslacht alleen is voornamelyk verboden, Hazen of Konynen te eeten, of ooit schaapemelk te drinken. Het eerste is tegen een Joods verbod, *Levit.* XI. 5. 6. Waar echter het laatste van daan komt, weet ik niet: Ik verbeeld my nochtans, dat het een additie is van andere Afrikaansche natien, welke zich met hen hebben vereenigt, en namaals onder hen gebleven, en vervolgens een en het zelve volk geworden zyn; gelyk ik dan ook daar van daan leide, dat deze tweederlei zaken, namelyk de Hazen en Konynen, zoo als schapemelk aan de wyven niet verboden zyn, dat zy dezelve vry eeten en drinken mogen.

Zuiver bloed, en mollen mogen de wyven niet eeten.

Daarentegen hebben de wyven weder een byzonder verbod, en mogen niets van zuiver bloed, ook geen Mol, hy zy groot of klein, eeten; zynde dit beide weder een Joodsche Inzetting, en in hunne Wet verboden. *Zie Levit.* III. 17. *Cap.* VII. 26. *Cap.* XI. 30. *Cap.* XVII. 10. *Cap.* XIX. 26. *Deut.* XII. 16. *Cap.* XV. 23. *Act.* XV. 20. 29. Derhalven word ik andermaal in myn gissen gesterkt, en geloof nu te meer, dat alle deze overblyfzels maar door de gewoonheid van andere natien zyn bedorven, welke echter niet t'eenemaal hebben konnen of mogen verloren raken, op dat men alleen daar uit zoude konnen afnemen, waar van daan dit volk deszelfs oorsprong heeft.

Voor 't overige al het geen van menschen kan worden genoten, dient hen ook tot spys; dog vermids zy geen brood, maar wel vleesch hebben, en 'er ook wild genoeg te bekomen is, zoo maken zy onder zich zelven ook weder een onderscheid, dat de mannen voor het vleesch, en de wyven voor de wortelen of brood zorgen moeten. En doordien de mannen zeer ras ter been zyn, zoo zoeken zy doorgaans wilde dieren te vangen, waar aan zy een tyd lang te eeten hebben. Daarenboven hebben zy menig afval van hunne tamme kudden, waar van zy wel niet slaan, buiten een byzondere omstandigheid, waar door zy zulks moeten doen, zoo als zulks hier voren is gemeld, maar naardien 'er echter vele dieren of uit zwakheid of door ziektė, of ook wel door ouderdom sterven, en zy diergelyke dode aazen niet wegwerpen, zoo hebben zy ook altyd vleesch te eeten, waar in de Lezer, nog ik of geen Europeaan smaak zoude vinden. Derhalven komen

komen zy in dit ſtuk met de *Troglodyten* overeen, van dewelke *Bohemus de Morib. Leg. & rit. omn. gent. Lib. I. cap. 6. pag. 56.* aldus ſchryft: *Troglodytæ pecora vetuſta aut in morbos cadentia, occident, exque his per omne vivunt tempus.* Dat is: *De Troglodyten ſlaan het oude of reeds zieke vee, en generen zich altyd van het zelve.*

Zoo goed en gemaklyk als de mannen op deze wyze daar van komen, en het hunne bezorgen, zoo moejelyk en verdrietig hebben het daarentegen de wyven, welke alle dag verſche wortelen moeten zoeken, op dat zy daar van mede het leven behouden konnen. Want de eene dag is zoo ſchoon niet als de andere, en mogen zy nog wegens regen of wind veel min wegens de hete ſtralen der Zonne t'huis blyven, maar moeten zonder onderſcheid van weêr voort, om wortelen te zoeken, ten ware, dat de regen al te ſterk aanhield, en alle de dalen vol water ſtonden, en dat zy maar vergeefs zouden nat worden, en derhalven noodzakelyk t'huis moeſten blyven.

[M]oeten [...] dra- [...]goede [...]zonde [...]els te [...]en.

Daarenboven is het ook niet even veel, welke wortels zy nemen, maar moeten zulke hebben, waar van zy verzekert zyn, dat ze hen geen quaad zullen veroorzaken; aangezien 'er wortels worden gevonden, die van buiten ſchoon en lieflyk 'er uitzien, welke dikwyls de ſlechtſte zap in zich bevatten, en den genen die ze eet, grote pyn veroorzaakt en ook wel ſchier in levens gevaar brengt. Derhalven nemen zy byna gene andere wortels, als zulke, welke de ſtekelzwynen en Bavianen vreten, en zy in hunne taal *wī* noemen; als mede zulke, welke wy *Ajuntjes* of de *Botanici Siſyntichium* heeten, welke laatſte ook zeer wel te eeten zyn, en heb ik dezelve menig hondertmalen geproeft.

[N]og een [...]ere [...]rt van [...] ſpys.

Daar is ook een wilde vrucht, die van ſmaak zoo bitter is als gal, en niet kan worden gegeten, dan na dat ze een reis of twee in verſch water braaf afgekookt, en dan weder in de Zon gelegt is, om te drogen. Als deze vrucht raauw word gegeten, heeft ze niet alleen zodanigen bitteren naſmaak, dat men die niet kan quyt worden, ſchoon men de mond hondertmaal ſpoelt, maar zy veroorzaakt in het lyf ook afgryzelyke krimpingen, zoo dat men ſchier in een erger toeſtand is, dan of men het kolyk had. Deze vrucht noemen zy, nevens alle de inwoners alhier *wilde Amandelen*, om dat ze op een boom groeit, welke den Amandelen boom niet weinig gelykt; en word dezelve van de Botaniſten insgelyks Afrikaanſche Amandelboom genaamt, zoo als voordezen reeds gemeld is.

Der Hottentotten luiheid.

Schoon zy echter zoo velerhande wortelen en vruchten in het open veld vinden, en ſchier alle maanden een andere zoort hebben konnen, zoo gebeurt het dikwyls, voornamelyk als het regenachtig weêr is, of wanneer zy te lui zyn, als welke ziekte haar zeer dikwyls bekruipt, en zoo lang byblyft, dat zy ſchier hunne nagels eeten moeten, om uit te gaan, dat zy zelfs het lelykſte tuig moeten eeten. Hier onder behoren de ringen, welke zy om de benen hebben gedragen, waar van zy 'er zomtyds een of twee van de benen afrukken, welke zy tuſſchen twee ſtenen een weinig kloppen, en vervolgens opvreten. Ik heb zelfs kinderen van drie, vier of vyf jaar gezien, die van de moeders daar mede geſpyzigt wierden.

Eeten de weggeworpe veldſchoenen der Europeanen.

Ondertuſſchen eeten zy in hongers nood niet alleen deze ringen, maar ook de veldſchoenen der Europeanen, welke zy zoo lang gedragen, en daar mede door dik en dun zoo men zegt, gegaan hebben, tot dat ze lek geworden zyn, en tot niets meer goed, als om weggeworpen te worden.

Deze ſchoenen worden van de Hottentotten en Hottentottinnen opgeknapt. Namelyk zy nemen dezelve met zich na huis, en gebruiken ze in tyd van nood als de bovengemelde ringen; edoch met dit onderſcheid, dat zy deze veldſchoenen eerſt een weinig op kolen werpen, om de hairen, die daar aan zitten, af te ſchroejen, waar na zy dezelve eeten.

Wat veldſchoenen zyn.

Om my wat duidelyker te doen verſtaan; veldſchoenen zyn niet anders dan een groot ſtuk van onbereide oſſe, koe, elands of herte-huid; welke huid terwyl ze nog verſch en vochtig is, word geſneden zoo groot, dat de gantſche voet daar mede rondom kan worden bedekt of ingebakert; vervolgens worden 'er rondom gaten gemaakt, en een riem daar door gehaalt om denzelven op alle plaatzen te konnen vaſt maken, zoo dat men van den voet, die alvorens met andere lappen of lompen bewonden is, niets zien kan, wyl die huid aan den voet droogt.

Worden van de boeren en hunne knechts gedragen.

Zodanige veldſchoenen, die maar uit eene zool alleen beſtaan, aan dewelke onmiddelbaar het bovenleer vaſt is, worden hier zeer veel gedragen van de genen, die veel in 't veld moeten zyn, waar van zy ook eigentlyk den naam bekomen hebben. Dezelve zyn voor hen zeer gemaklyk, om dat zy, zoo als men licht denken kan, zeer licht zyn, en ook weinig koſten; aangezien een gantſche oſſe-huid, als een Leerbereider die wilde kopen, op het hoogſt maar een ryxdaalder zoude koſten, daar ze in Europa ruim 3 of 4 ryxdaalders zoude waardig zyn; zoo als ik dan dikwyls heb gezien dat zy een Herte-huid niet gaarn voor een halve daalder wilden aannemen of voor een Elands-huid naauwlyks anderhalven daalder wilden geven.

Wanneer nu zodanige veldſchoenen, waar aan de hairen nog zyn, onder de voeten zyn doorgelopen, en van de Europeanen weggeworpen, zoo zeg ik, worden zy door de Hottentotten opgezocht, om haar in hongersnood te dienen. Zulks is in genen dele een noodzaaklykheid, om dat zy zelve vee genoeg hebben, van welkers vleeſch zoo als ook van de gekookte wortelen zy genoeg zouden konnen leven; maar het is meeſt een luiheid en aangebore onachtzaamheid, waar door zy niet gaarn veel moeite doen, en de ruwe winden ontzien.

Zodanige onverſchilligheid of achteloosheid blykt openbaar daar uit, dat zy zelfs van een ſchaap of os, welken zy in zekere omſtandigheden eertyds gemeld, ſlaan moeten, of die aan dees of gene ziekte geſtorven, of van ouderdom uitgeteert of verrekt zyn, anders niets wegwerpen, dan den drek in de darmen en in de pens, zoo als ook de gal, de hoornen en klaauwen, welke dingen zyn, die een menſch onmogelyk genieten kan; want na dat de vuiligheid daar uit gedrukt en de darmen of de pens geſpoelt zyn, zoo ſchrappen zy dezelve verder niet, zoo als de Europeanen doen, maar brengen ze ten eerſten ten vuure, en maken een aangenaam koſtje daar van. Waarlyk indien 'er bloed en melk by is gekookt, en men haar morſſigheid niet heeft gezien, zoo is het geen onſmakelyk eeten, gelyk ik zelf dikwyls geprobeert heb, zoo als elders reeds gemeld is.

Wanneer zy echter de blote darmen of de pens alleen toebereiden, en op kolen leggen, om te braden, zoo heb ik zoo weinig trek gehad om daar van te eeten, als van de raauwe huid, die zy op de kolen werpen, om de hairen te ſchroejen, en dezelve daar na te braden, aangezien het overal zoo haaſtig toegaat, dat na dat ze de hairen van de huid geſchroeit hebben, zy dezelve zoo weinig als de darmen

darmen door en door laten braden, of murf worden, maar dezelve eeten, na dat ze maar een weinig geschrompelt zyn, schoon de tanden nog zoo veel werk hebben; daar in tegendeel de darmen, waar aan het vet nog is, als ze onder de melk en bloed worden gesneden, die niet alleen mild maken, maar zy laten ze ook zoo volkomen uitbraden en uitbakken, als in Duitschland ontrent het bloed zoude konnen geschieden. In dit stuk komen zy andermaal met de Troglodyten overeen, waar van *Bohemus Lib.* I. *Cap. 6. pag.* 56. *de Morib. leg. & ritib. omn. gentium* aldus schryft: *Etesiarum tempore, quo maximi decidunt imbres, sanguine & lacte immixtis paulumque coctis, nutriuntur.* Dat is: *In de hondsdagen, wanneer de grootste plasregens vallen, roeren zy bloed en melk onder elkander, laten het een weinig koken, en generen zich daar van.*

Uit het tot nu gemelde ziet de Lezer zeer wel, hoe treffelyk het aan een Hottentotsche tafel moet toegaan, en hoe vies en kostbaar zy doorgaans leven; hoewel zy zulks niet behoefden te doen, indien zy een andere manier van leven wilden inslaan, en de oude laten varen, aangezien haar nog dit nog dat zoude ontbreken, zoo als zy dagelyks aan de Europeanen zien, maar dē oude en als met de borst gezoge gewoonte te laten varen, valt haar niet alleen moejelyk, maar ook zoo zwaar, dat zy liever by hare morssigheid blyven, en het geen beter zoude zyn, ontberen.

Doch dit is nog niet genoeg, ik ben ook verplicht verder te beschryven, wie deze spyzen en hoe men ze toebereid. Wat keukentuig zy hebben, en welke order aan de tafel zelf word gehouden; want dit zyn alle zaken, die men nieuwsgierig is te weten, en die men moet weten, als men van een ding gronding oordelen wil, en eer en alvorens men kan zeggen, hoe de gantsche tafel-ceremonien beginnen en eindigen.

De wyven zyn door den daad de koks.

De ordinaris kok, die dagelyks en niet zoo als eertyds by byzondere voorvallen is gezegt, de spysen klaar maken, koken en braden moet, is doorgaans de vrouw, by derzelver afwezenheid ook de man, die 'er vlytig zorg voor dragen moet, zodanig dat de spyzen, die koken zullen, niet te gaar worden, aangezien de mans, schoon zy hondert jaren, en meer oud waren, daar geen liefhebbers van zyn; en de gene, die moeten worden gebraden, van buiten niet te hard verbrand worden, om dat zy daar ook zeer tegen zyn.

Wortelen worden onder de heete assche gebraden.

Nu echter koken en braden zy zoo wel vleesch als wortelen, en naar dien reeds voor heen van het vleesch is gemeld, hoe zulks gebraden word, zoo oordeel ik onnodig, de zaak alhier te herhalen. Edoch van de wortelen, die gebraden worden, is dit alleen aan te merken, dat zy dezelve onder de assche begraven en daar in laten braden, maar naauwlyks zodanig, dat ze door en door gebraden mogen worden genaamt, om dat de tyd aan haar doorgaans te lang valt, om na zodanig stuk gebraad te wachten, door dien zy denken, dat het al zoo gezond is, als of het door en door gebraden was.

Deze wys van aldus half gebraden vleesch, darmen en wortelen te eeten, is zoo zeer vreemd en zeldzaam niet, alzoo de Engelsche natie ook gaarn een stuk gebraden vleesch eet, daar het bloed nog uitloopt. Dit onderscheid is echter al te groot tusschen de Engelschen en de Hottentotten, om dat gene alles gaarn zuiver en rein zien, en deze niet eens vies zyn, schoon 'er al tamelyk wat drek aan hangt; Derhalven schryft *Merklin* ook in zyne Reisbeschryving, *pag.* 1098. in dit stuk zeer wel, wanneer hy zegt: Dat zy, na dat de darmen

op de voorgemelde wyze, (en gantsch niet, zoo als *Merklin* meent) van den drek gezuivert zyn, dezelve daar na op het vuur leggen, en als zy nog niet half zyn gebraden, reeds met smaak daar van byten, dat men een tegenheid heeft, dat men het ziet.

Hottentotten koken alles zonder zout of kruid.

Wanneer zy iets koken, het zy vleesch, visch, darmen, wortelen, of wat het wil, zoo geschied het altyd zonder zout, peper of ander kruid; zy doen 'er ook geen vet by, als het vleesch zelf het niet vet maakt. Daar benevens doen zy ook niet alles onder elkander, zoo als de Europeanen, en laten het by elkander koken, maar ieder moet alleen worden gekookt en alleen gegeten. Derhalven ben ik van gevoelen, dat de vuiligheid, zoo als *Dapper pag. 625. in Africa* meent, niet zoo zeer, als wel het niet kruiden en de gantschelyke onttrekking van het zout by hen veroorzaakt, dat de spyzen hen zoo wel bekomen, en dat zy daar benevens zoo oud worden.

Want dat het kruid en menigte van zout voor den mensch niet gezond zyn, zulks hebben reeds vele Medecyns aangemerkt, en is het ook merkwaardig, dat de grote God zelf veeltyds aan de Joden heeft verboden, iets van het zout te gebruiken; ten dele om haar lichaam daar mede een boete op te leggen, en ook om hen van vele ziektens te bevryden, welke door de scherpheid van het bloed worden veroorzaakt.

De Schryver meent dat men zich zoude konnen wennen zonder zout te eeten.

Het is waar, dat het aan iemand die gewoon is zout te eeten, zeer vreemd zoude voorkomen, wanneer hy zyne dagelyksche spys zonder zout zoude moeten genieten; edoch wanneer men een kind, zoo als het van de eerste geboorte word gewent, de pap zonder zout te eeten, zyne spys altyd zonder zout klaar maakte, en nooit daar toe wende, waar toe wy reeds gewent zyn, zoo hou ik my t'eenemaal verzekert, dat zodanig een kind of mensch, zoo wel als wy zoude leven, en misschien gezonder van gesteltheid zyn als wy. Zulks blykt, na myn gevoelens, gantsch klaar daar uit, om dat de Hottentotten, die nooit by de Europeanen komen, en van hunne spys genieten, veel gezonder en ouder zyn, en ook minder van ziektens weten, als de genen, die zich onder dezelven onthouden, en veel van hun eeten en drinken nuttigen.

Hottentotten eeten gaarn de spys der Europeanen.

Het is onlochenbaar, dat zy de spys der Europeanen gaarn eeten, aangezien de genen, die of als knechts by hen dienen, of maar op een zekeren tyd, te weten zoo lang als het zaajen of de Oegst duurt, zich by hen onthouden, even zoo gaarn gepeperde en gezoute spyzen eeten als de slaven; dog is het aan de andere kant ook waar, dat zy veel meer ziektens en krankheden onderworpen zyn, als de genen, die daar van nooit genuttigt hebben, en derhalven geenen onderscheid in de smaak gewaar geworden zyn.

Van haar keuken-gereedschap.

Haar keuken - gereedschap, waar in zy de spyzen koken, en wat zy verder van noden hebben, om dezelve te bereiden en te genieten, is ook wel beziens waardig, vermids hunne levenswys niet toelaat, zich met veel onnodig tuig te beladen, om dat zy dikwyls van de eene plaats na de ander trekken, en alzoo zulken groten omslag niet wel met zich voeren konnen: Ondertusschen hebben zy zoo veel, dat zy zich op hunne wyze daar mede weten te behelpen, en daar benevens zeer vergenoegt konnen leven.

Van haar potten en pannen.

Zy hebben namelyk aarde potten, welke zy zelf maken, en zoo konstig, dat een Europeaansche Pottebakker met al zyn gereedschap, zich deswegen niet hoefde te schamen; daar deze echter geen gereedschap hebben, en niet anders als aarde en hunne handen gebrui-

gebruiken, zoo als ter zyner tyd zal worden gemeld. De pannen komen met de onzen tamelyk overeen, behalven dat zy zoo lang niet zyn, en wat dieper grond hebben. De potten echter zyn ver beter en van een gantsch ander maakzel, als de onze, en zal ik ze derhalven hier een weinig beschryven.

Alle hare potten, groot of klein hebben boven een naauwen hals, byna van wydte van een middelmatige ronde glasruid. De bodem is insgelyks niet veel groter, maar de buik na proportie veel wyder en groter na den hals gerekent, als men ze gemeenlyk in Europa vind of ziet, en komen dezelve met de Urnen der oude Romeinen, waar in zy de assche der overledenen bewaarden, in alle omstandigheden, overeen, behalven dat zy boven onder den rand twee kleine ooren hebben, waar door een riem word gehaalt, om ze daar mede te dragen.

Deze potten worden los uit de hand gemaakt, en nog van binnen nog van buiten verglaast; zy zyn echter als zy op haar manier in 't vuur worden gebrand, zoo sterk, dicht en hecht, dat men ze niet dichter zoude konnen wenschen, aangezien 'er geen een droppel water doorkomt, schoon het nog zoo lang daar in staat. Daarenboven zal 'er ook gene andere vloeibare materie, als boter, oly, enz. ooit door dringen of zich van buiten laten zien, welke eigenschap onze verglaasde potten zeer zelden hebben.

Ieder huisgezin gebruikt niet meer dan drie potten.

Eene gantsche familie bezit zelden meer dan drie diergelyke potten; waar van zy den eenen gebruiken tot melk en water, om daar uit te drinken; de ander dient tot koken, en de derde, om hare gekookte wortelen daar in te bewaren. Behalven dit keukentuig zal men tang, rooster of ander yzer of aarde gereedschap aantreffen; ja zelf is het tafelgoed ook zeer slecht, en bestaat alleenlyk in hunne messen en lepels, welke messen zy zelve zoo goed als een Messemaker maken, en aan het louter yzer een zodanige syne hardigheid weten te geven, dat het redelyk wel na het staal gelykt, en een goede snede behoud, zoo als ter zyner tyd zal worden gemeld.

Van hare lepels.

Zy maken de lepels ook zelf, dog niet van vertint blik of schoon hout, veel min van koper, zilver of goud, maar zy bedienen zich van een materie, die uit de natuur reeds hol gemaakt, en daar niet dan de rechte form aan van noden is. Die materie vinden zy aan de Land-Schildpadden, die byna een halve voet groot zyn; het bovenste schild snyden zy, dat het de form van een lepel zonder steel bekomt, en poleren het op een steen, om het glad en fraai te maken, en gebruiken het vervolgens als een lepel.

Is echter het schildt te hard om te snyden, zoo zoeken zy langs het strand Paarlemoer-schelpen, en maken daar van lepels, die van binnen en van buiten reeds blinkent zyn, en een paarl-couleur van zich geven, zoo als zulks aan de Paarlemoere mosselen eigen is. Indien het hen ook niet gelieft deze moeite te doen, of zy anders met 'er haast genen weten te bekomen, zoo nemen zy maar een gemene mosselschelp, waar van 'er hele schepen vol aan den oever leggen, en alzoo niet raar of moeilyk te bekomen zyn. Met dezelven eeten zy haar nat, of wat zy anders hebben, het geen zy tusschen de vingers niet houden konnen.

Door dien zy echter allen niet aan strand wonen, of daar ontrent komen; zoo weten zy nog een lepel te maken, zonder dat zy 'er veel moeite of arbeid aan hoeven te doen; nemende maar een weggeworpen hoorn van een os, en weken denzelven in warm water,

water, waar na zy den zelven, zoo als bekent is, konnen snyden en vormen zoo als zy willen; en alzoo zy diergelyke hoorens genoeg ontrent hunne Kralen en in het open veld vinden, zoo behoeven zy gene kosten te doen, om aan een lepel te komen.

Van haar Tafel-ceremonieel.

Hier mede weet de Lezer nu, hoe het in haar keuken gestelt is; gy weet ook, hoe ze koken en braden; daarbenevens hebt gy het tafeltuig gezien, en is 'er derhalven alleenlyk overig, om de tafel zelf te zien, om te weten, hoe het daar ook toegaat; aangezien gy niet moet denken, dat 'er by de voormaals gemelde zekere tyden, wanneer zy slaan en offeren moeten, op den eenen tyd kostelyker word gespeist, als op den anderen, maar daar worden in dit stuk altyd eenerlei gebruiklykheden en Ceremonien waargenomen.

Waarom mannen en vrouwen niet by elkander eeten.

Wanneer zy dienvolgens aan tafel gaan, zoo dient te worden in acht genomen, het geen ik reeds voormaals heb gemeld, dat namelyk de mannen en de wyven nooit met elkander of aan eene tafel eeten; zynde de oorzaak daar van, dat zy altyd in gevaar zouden staan, dat de een of de ander van de wyven hare maandstonden zouden hebben, waar door zy, achtervolgens hare traditie verontrynigt zouden worden; en indien het quam uit te lekken, dat de man met haar had gespyst, schoon hy wist, dat zy hare maandstonden had, zouden de andere mans hem niet eerder weder in hun gezelschap aannemen, dan na dat hy zich andermaal tot een man had laten maken.

Zou dit wederom niet een Joodsche ceremonie wezen, die maar door eenige andere omstandigheden verandert is? My dunkt van ja, om dat *Levit.* XV. 19 *seqq.* byna even deze omstandigheden beschreven, en als een Godlyk Bevel aan het Joodsche volk voorgelegt worden, welke ook nog hedensdaags onder de Joden in zwang gaan, en onverbreeklyk worden gehouden; zoo dat zulks andermaal een klaar blyk is, dat de Hottentotten van de Joden afkomstig zyn.

Dienvolgens gaan alle de mannen in een ronden kring alleen by elkander zitten, en eeten met elkander; zonder dat op den rang of authoriteit van den *Kapitein* word gelet, als die wel met hen eet, maar niets byzonder geniet, 't zy van opwachting of andere beleeftheid; maar een iegelyk tast zonder onderscheid toe, en eet van het gekookte en gebrade zoo veel als hy lust; blyvende het overige staan, en word of bewaart, of van de wyven en kinderen gegeten.

Zoo als het aan de tafel van de mannen toegaat, zoo geschied het ook aan die van de wyven, als welker getal niet alleen groter is, wegens de veelwyfheid, maar ook wegens de kinderen en manspersonen, die nog niet tot mans gemaakt zyn; zoo dat schoon zy al een groter pot voor haar koken, zy niet altyd genoeg hebben, en het geen, het welk de mans overgelaten hebben, zeer wel te pas komt, voornamelyk als de kinderen ook haar genoegen zullen eeten.

Tot een goeden beet, behoort billyk ook een goeden dronk; en deze is nu of zuiver water of anders koemelk, om dat zy van de schaape-melk zoo als hier voren is gemeld, niets mogen genieten, maar aan de wyven alleen overlaten moeten. Hier uit is af te nemen, dat zy in dit stuk van de Troglodyten afgaan, van dewelke *Diodorus Siculus Lib. III. cap.* 3. aldus schryft: *Troglodytæ Æthiopes utuntur potu idiotæ palliuri arboris succo; potentiores vero ex quodam flore expresso, qui est deterrimo nostro musto persimilis.* Dat is: *De Moren, Troglodyten genaamt, gebruiken het slechte zap van den Haag-*

Haagdoorn om te drinken; *de gene echter, die vermogender zyn, gebruiken het zap uit zekere uitgedrukte bloem, welke zap onze slechtste most zeer veel gelykt. Vid. Zwing. in Theat. vit. hum. p.* 433. *Bohem. de Morib. Legib. & Ritib. omn. gent. Lib.* I. *cap.* 6. *pag.* 56.

Dit is alzoo van een ordentlyke maaltyd gezegt, wanneer zy t'huis en in hunne Kralen zyn. Wanneer zy alleen wonen, en 'er maar eenige weinige huizen zyn, dan gaat het insgelyks zoo; ja zelfs is 'er geen onderscheid, als man en vrouw by den eenen of anderen Europeaan in dienst zyn. Als zy echter op reis of onderwege zyn, zoo gaan de vrouwen evenwel niet met de mans; konnen ook zoo ras niet voort, als de mans, derhalven is 't niet nodig van derzelver alleen spyzen gewag te maken; gelyk dan ook de tractamenten zoo niet volgen, of van hen worden medegenomen; maar zy moeten zich behelpen, met die zy langs den weg vinden, en die zoo goed klaar maken als zy konnen.

Het eenigste gemak is, dat zy ten eersten zonder staal, vuursteen of iets diergelyks vuur maken, en de gevonde wortelen en al het andere klaar maken konnen, zonder dat 'er een vreemd mensch de hand hoeft aan te slaan. Zulks geschied niet, zoo als *P. Zuchelli* in zyn merkwaardige Missie en Reisbeschryving na *Congo* in Æthiopien p. 344. van de Zwarten in *Congo* schryft, maar nog op een andere manier, hoewel met die niet zeer ongelyk; want hy verhaalt van de Zwarten, dat zy niet door staal of vuur-steen maar op een byzondere manier, die hy nergens anders heeft gezien, vuur maken.

Hoe de inwoners van Congo vuur maken.

Wanneer zy langs den weg, schryft hy, een vuur-steen vinden zoo gaan zy daar by op de knien leggen, nemen een stukje hout in de hand en werpen zand tusschen den steen en het hout, waar op zy het zelve zoo lang tegen elkander wryven, tot dat het hout begint te branden, en daar mede steken zy allen hare tabakspypen aan, en maken ook voorts vuur, als zy niet verder behoeven te reizen.

Manier der Hottentotten om vuur te maken.

Maar de Hottentotten gebruiken tot haar vuur-maken buiten staal of iets diergelyks, zelfs geen vuursteen of zand, maar weten zich nog een weinig beknopter te behelpen, als zy maar een stukje hout of dorren struik in 't veld vinden, wryvende dit hout op een ander hout, dat wat harder is, by na zoo als ik van de Draajers wel heb gezien, die als zy eenige zwarte kringen tot cieraad willen maken, zulks zoo lang doen, tot dat het begint te roken, en continueeren daar mede, tot dat 'er vlam komt, wanneer zy niet alleen hunne tabakspypen konnen aansteken, maar als zy stil blyven en iets te koken hebben, valt het niet zwaar, om voorts een genoegzaam vuur te maken, om hunne spys te bereiden, zich by nacht te warmen, en tegen de wilde dieren te wapenen, namelyk als zy in den beginne maar een weinig dor gras, of anders gedroogde Elephants of ander diermist daar aan leggen, en 'er vervolgens hout by doen, zoo hebben zy met der haast zoo veel vuur als zy van noden hebben.

Andere manier.

Op zodanige wyze konnen zy zich in het woeste veld behelpen, als zy al geen vuurslag, zonder het welk men ze zelden aantreft, by zich hebben; dog zy gebruiken geen tondel van linnen of diergelyks, en ook gene zwam of zwavel, maar een staal en een vuursteen, zoo als ook een zoort van riet, het welk men als het dor is, van elkander kan trekken en pluizen als hennip, en als tondel vuur vat, zoo dra 'er maar von-

ken op komen, waar mede zy ook voorts zoo een groot vuur konnen maken, als zy willen. En alzoo dit riet, het welk zy in plaats van tondel gebruiken, overal in het veld word gevonden, en als het eenmaal vuur gevat heeft, en weder uitgedooft is, den brand ten eersten 'er weder in te krygen is, zoo hebben zy daar meer dienst van, dan van tondel of zwam.

Maar waar raak ik al hene met dat vuurmaken? Ik moet den Lezer liever nog een Delicatesse opdisschen, eer en alvorens ik tot de rechte Delicatessen overga. Edoch vermids ze den Lezer even zoo wel als my niet smakelyk zal voorkomen, zoo verzoeke, om dezelve ten minste als een waarachtig verhaal aan te merken, en niet te denken, dat ik die voor den dag heb gehaalt, om uwe tegenheid te vermeerderen; aangezien ik als een Voorsteller van de zeden en gebruiklykheden, welke onder de Hottentotten in zwang gaan, deze als een gantsch byzondere, en misschien by geen volk zoo doorgaans gebruikelyke zaak onmogelyk met stilzwygen kan verby gaan.

Men weet, dat het in Europa by menschen, die geen verschoning hebben, of juist niet al te zinnelyk op haar lyf zyn, geen nieuws is, dat zy kostgangers hebben, of dat hunne klederen met ongedierte bezet zyn, en zy bestormt worden; ik heb nu reeds ook hier voren gemeld, dat de Hottentotten het lichaam en de klederen zoo als ook de Crossen met vet besmeren; dezelve in plaats van een bed gebruiken, en alzoo nacht en dag zonder eenige verandering gebruiken. Daarenboven wanneer men bedenkt, hoe warm het hier is, en wat alzoo van het vet in het bont moet worden gebroeit, zou het dan wel wonder zyn, dat de Hottentotten schoon zy voor het grootste gedeelte bloot en naakt lopen, ook in hunne Crossen luizen kregen, en 'er overvloedig hadden?

Wanneer nu dit ongedierte, voornamelyk by warme dagen, haar de huid schier plat byt, en door het menigvuldig gezogen bloed zoo rond zyn geworden als knikkers, en die kostgangers te lastig worden, zoo gaan zy wel op de volle straat staan, en kloppen de Crossen uit met een stokje, zodanig dat ze op de aarde rollen; edoch dit middel is niet genoeg, om zich van deze gasten te ontslaan, om dat zoo dra 'er een ander weder gaat zitten, die uitgeklopte luyzen zodanig een bestormen, en hy alzoo op eene reis eenige honderden overerft, schoon hy 'er te voren niet een gehad had.

Derhalven dunkt hen beter en voorzichtiger te zyn, deze beestjes, waar van zy zoo veel beeten hebben moeten uitstaan, uit de waereld te helpen, en als zuigers van haar bloed en zweet op te vreeten, om dat ze als dan geen leed meer konnen doen; gelyk zy dan, wanneer men vraagt, waarom zy ze op eeten, uitdrukkelyk antwoorden: *Die goeds ons ja beitum, en ons bloed op vretum; waar om ons die goeds niet weder beitum en op vretum.* Zy eet[en] de luizen

Ik heb 'er vele hondert zien, die langs den weg, zoo wel aan de Kaap zelfs als langs de grote wegen, en aan hare Kralen zaten, die zich van deze hart omroerende spys zonder schaamte bedienden, om dat zy wel weten, dat niemand in het land haar zal berispen; om de vreemdelingen geven zy niet, wyl zy dan hier en dan daar wonen. In dit stuk komt *P. Tachart* met my overeen, wanneer hy in zyne Siamsche Reis *pag.* 99. zegt: *Zy maken een treffelyk gerecht uit het ongedierte, 't welk in de vellen, die zy dragen, aangefokt word; wy hebben het meermalen gezien, anders zouden wy het onmogelyk hebben konnen geloven.* Wat P. T[a]chart hie[r] van schry[ft]

En

En de Heer *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en Naricht der Hottentotten, zegt hier van *pag.* 8. het volgende: *Zommigen brengen den tyd door, met het vangen van de luyzen uit hunne vette Crossen; en terwyl deze schier van ongedierte krielden, kostede het niet veel moeite, om Makkers te vinden, welke de luyzen met de tanden aan stukken beeten, en als dan wegwierpen, en anderen, die ze zelfs opaten, zoo als ik met myne oogen, niet zonder walging gezien heb.*

Dit genoeg hier van, om dat de materie al te onsmaaklyk is, en ik geen lust heb, om ze verder uit te halen. Genoeg is het, dat de Lezer de waarheid daar uit weet, en geen oorzaak heeft, om verder daar aan te twyffelen; zullende nu de Delicatessen, die zy werklyk daar voor erkennen, in 't kort melden; namelyk, dat zy zeer grote Liefhebbers van Tabak zyn, en denzelven veel hoger achten, als men in Europa gewoon is te doen. Ik heb niet alleen eertyds gezegt, dat dit kruid, het welk hen lustig en vrolyk maakt, hen onder anderen heeft bewogen, hun land aan de Oost-Indische Compagnie te verkopen, gelyk zulks *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 90. getuigt; maar zulks bekrachtigt ook de Heer *Vogel* in zyne Tienjarige Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 71. wanneer hy zegt: *Zy zyn grote Liefhebbers van Tabak, en staan den Europeanen voor een klein stukje een gantschen dag ten dienste.*

Haar grootste Delicatesse Tabak.

Het is wonderlyk en echter zeer gewis, dat wanneer een Europeaan begerig is, onvervalschten tabak te kopen, en hy gaarn wil weten, of hy goed is of niet, hy maar een pyp vol hoeft te geven aan eenige Hottentotten, die by elkander zitten, en ze dezelven laten uitroken, wanneer zy onfeilbaar zullen zeggen, wat van den tabak is, en zulks veel beter, als een Europeaan doen kan. Ik zelf heb my veelmaal van dit middel bedient, en haar raad gevolgt, en kan ook verzekeren, dat ik my nooit qualyk daar by heb bevonden, maar altyd de waarheid bespeurt heb. Derhalven is dit ook wederom een klaar bewys, dat wyl zy de deugd en eigenschap van den Tabak zoo wel kennen, zy ook ongemeen grote Liefhebbers daar van moeten zyn.

Hier uit blykt alzoo genoegzaam, dat de Tabak een van hare waardste en voornaamste zaken is, die zy niet konnen ontberen, en waar voor zy graag arbeiden willen, om dezelve te verdienen, of zoo veel te winnen dat ze dezelve konnen kopen. Gelyk zy dan zoo dra ze met een Europeaan eens zyn, om iets voor hen te doen, alvorens Tabak, als een zaak die haar liefst is, en die zy niet ontberen konnen, bedingen. Ja zy bedingen wel uitdruiklyk hare dagelyksche of ten minsten weekelyksche portie van de genen, waar by zy zich by 't jaar verhuuren, en zoo dra dezelve aan hen word geweigert, gaan zy uit den dienst, en zeggen, dat vermids de man aan hen geen Tabak geeft, zy hem ook niet langer konnen dienen.

De Dacha is een delicatesse voor de Hottentotten.

Het ander stuk van hare grootste en beste Delicatessen is de eertyds reeds beschreve en tot nu veelmaals aangehaalde *Dacha*, welk kruid haar aangenamer is, als Zuiker, Amandeltaarten of andere kostbare en lekkere beetjes voor de Europeanen; want als zy dit kruid of alleen of met Tabak gemengt roken, of, zoo als zy zelve zeggen, *Buschbasch* maken, zoo denken zy om geen eeten of drinken, en verlustigen zich daar mede, om dat zy uit de ondervinding weten, dat het hoofd hen daar van zoo licht, en zy zoo praatachtig worden, als of zy den besten Spaanschen of anderen kostbaren wyn gedronken hadden.

En juist ten dienzelven einde, zoo als ik reeds eertyds hebbe gemeld, gebruiken zy dit kruid, als zy trouwen, of iemand zyne dochter vragen willen, op dat zoo wel de ouders als de bruidegom zelf vrolyk worden, en eerder aan het praten zou raken. Dit kruid is ook het nagerecht by alle hunne gastmalen, Andersmaken, en verdere openbare plechtigheden. Zy verhuuren zich ook niet licht by d'een of d'ander boer, ten zy hy hem een zekere portie *Dacha* nevens den Tabak belooft, ja zelfs zoo veel als zy konnen roken. Kort om *Dacha* en Tabak zyn de aangenaamste dingen, welke een Europeaan hen kan voorzetten of aanbieden.

Zoo aangenaam *Dacha* en Tabak ook mogen zyn, zoo veel aangenamer is by hun echter de *Kanna*-wortel, welke boven aan andere kostbaarheden den prys behoud, om welken te krygen een Hottentot zich niet zou ontzien, om voor een stukje 6, 8 of 10 mylen ver te lopen, of den gantschen dag zwaar werk te doen, om dat zy menen, dat 'er een byzondere kracht in steekt, als men ze kaauwt. De Heer *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis p. 103. 104. verhaalt, dat de *Namaquas An.* 1682. aan de Hollanders, die door dat Land reisden, onder anderen deze wortel of kruid, genaamt *Kanna*, tot een tegenpresent hadden gegeven; welke de gemelde *Tachart* ook voor de Chineesche *Ginsseng*-wortel houd; wanneer hy zegt: *Na alle aanzien is dezelve de beroemde wortel, van de Chineesen Ginsseng genaamt, aangezien de Heer Claudius, die ze in China heeft gezien, verzekert, dat hy twee gewassen daar van aan de Kaap had gevonden, en heeft ook haar gestalte, zoo als ze eigentlyk is, uitgetekent, welke de Heer Thevenot my onlangs heeft laten zien. Zy gebruiken deze Kanna even zoo overvloedig, als de Indianen hunne Areku en Betel.*

Wat Erasmus Francisci van de Ginsing-wortel meld.

Van deze *Kanna* of Chineesche *Ginsseng*-wortel geeft *Erasmus Francisci* in zyne Oost-en West-Indische Staats en Lustgaarden p. 727. uit *Martinus Martinii Atlante Sinico* p. 35. der Landschappen *Peking*, en uit *Nieuwhoff's* Beschryving der Hollandschen Gezandschap aan den Keizer van *China Cap.* 15. dit volgend Bericht: By de oude Hoofdstad des Landschaps *Peking* vind men zeer schone en door gantsch *China* op 't hoogst beroemde wortel, welke van de Chineesen *Ginsseng*, maar van de Inwoners van het eiland *Japon Nisi* genaamt word; en word dezelve van de Chineesen *Ginsseng* genaamt na hare gestalte, om dat ze de gestalt van een mensch, (in de Chineese Taal *Gin* genaamt) die de benen ver van malkander heeft, zeer aardig gelykt.

Beschryving van deze wortel.

Zy gelykt onze Europeaansche *Mandragora* of *Alraun*, behalven dat zy veel kleinder is; gelyk ik dan niet twyffel, of zy is een zoort van de gemelde *Mandragora*, om dat zy eenerly gestalte en werking heeft. Wanneer deze wortel is gedroogt, is zy geel van kouleur; zy heeft zeer dunne vezeltjes, waar door zy het voedzel tot zich trekt, en is rontom met zwarte vlakjes gesprikkelt, die zoo klein en net zyn, als of ze met een wel gesnede pen gemaakt waren. Als men ze kaauwt, is zy mal zoet, met een zoort van bitterheid vermengt, die echter naauwlyks kan worden geproeft.

Hare kracht en werking bestaat voornamelyk hier in, dat zy de levendmakende geesten geweldig vermeerdert, als men maar het twaalfde deel van een ons daar van gebruikt. Zoo men echter een weinig meer meent, sterkt ze de krachten der zwakken, en veroorzaakt een aangename warmte des lichaams. Als de genen, die een

weinig

weinig heet van natuur zyn, deze wortel gebruiken, brengen zy zich doorgaans in levensgevaar, om dat zy daar door te veel geesten bekomen; maar voor zwakke menschen die door langdurige ziektens hunne krachten hebben verloren, is dezelve zeer heilzaam en dienstig; gelyk zy dan zomtyds zelfs aan de genen, die op 't uiterste schynen te leggen, zoo veel krachten byzet, dat zy in lange gene andere medecynen behoeven, en dikwyls daar door tot vorige gezondheid geraken; waar door deze wortel zoo duur is, dat een pond daar van met drie pond zilver moet worden betaalt; tot nu voorgemelde *Francisci*.

Ondertusschen is t'over gewis, dat de Hottentotten onder alle kostelykheden en delicatessen niets hoger achten als deze *Kanna*-wortel van welke ik zelf eens een stukje, een vinger lang heb gehad, waar mede ik zoo veel vrienden hebbe gemaakt, dat zy nog langen tyd daar van onder elkander spraken, en zeer in haar schik waren, als ik aan iemand, die iets doen zoude, ontrent een stukje een half lid van een vinger lang, daar van mede deelde. Of echter de Afrikaansche zoo grote kracht en deugd bezit, als de Chineesche, kan ik niet zeggen, om dat van dezelve nooit iets heb gezien, en by gevolg geen ondervinding daar van hebben kan. Ondertusschen is 't genoeg dat ik weet, hoe de Hottentotten daar mede in haar schik zyn, wyl zy gedurende het kaauwen van een klein stukje ongemeen lustig en vrolyk worden, zodanig dat zy schier niet weten, wat zy van vreugde doen, en van wellust als dronken schynen.

Zy houden veel van wyn.

Een byzonder stuk van hare lekkernyen ik ook wyn, niet alleen de klare en zuivere, als welke by de Europeanen ook wel herberg vind, maar de half schone en voornamelyk de gene, die nog op de moer legt, en als hy als dan met de hef braaf onder elkander is gemengt, en zoo dik is dat hy schier niet uit het glas kan lopen. Deze wyn om dat hy goedkoop is word van hen gekost, en zeer gaarn gedronken; zonder dat zy vrezen, dat zy daar van purgeren, of krimpingen in de darmen krygen zullen. Dit ongemak moet te meer worden veroorzaakt, als zy Tabak of *Dacha* of ook *Buschbasch* van tabak en *Dacha* daar onder roken, en den rook doorslikken, tot dat zy hem op eenmaal als uit de mond van de hel, die open gaat, uit laten; aangezien zy zich verbeelden, dat het een treffelyke werking van den dikken wyn is, dat hy ten eersten bevangt, en daarenboven wakker purgeert.

En van brandewyn.

Nog groter Liefhebbers zyn zy van den Wyn-Brandewyn, welken men hier wegens de vele wyngewassen overvloedig heeft, en deswegen van den Koorn-Brandewyn gantsch niet houd. De oorzaak is, om dat hy deels niet zoo goed, en ook even zoo duur zoude komen te staan als de Brandewyn zelf, en zulks wegen den eenmaal gezetten prys van het koorn, zoo als eertyds gemeld is. Van dezen Wyn-Brandewyn zyn zy zeer wel verzekert, en weten het uit de ondervinding, dat een klein kelkje of glaasjes meer kracht heeft, als drie of 4 glaasjes wyn. Vermids dezelve nu dikwyls liever aan hen word gegeven, als goede wyn, zoo nemen zy hem ook liever aan, en zyn wel vergenoegt, als zy de gehoopte werking maar in't hoofd gewaar worden, hy mag voor 't overige zyn als hy wil.

Arak is ook een delicatesse by hen.

Zodanig is het ook met den Arak, of den Indiaanschen Brandewyn, die van Ryst, Zeequal, Anys, enz. gedistilleert word, en niet alleen door gantsch Indien, maar ook voornamelyk hier byzonder in gebruik is. Deszelfs verdere beschryving is by *Joh.*

van der Beer, en by *Merklin* in zyn Journaal of Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 933. te vinden, en vermids hy veel beter koop is, als de Wyn-Brandewyn, kopen zy den zelven zeer overvloedig, en zuipen tot dat zy smoor dronken, en zomtyds niet in staat zyn, om hunne huizen te vinden, maar van anderen moeten t'huis gebragt worden.

Exempel daar van.

Ik heb in den jare 1708 een klaar bewys gesien, dat zy veel werk van Arak maken. Want als de Commandeur van Ceilon, die van Punta Gale vertrokken, en onderwege overleden was, in een gepikte doodkist vol Arak, om het lichaam te beter te conserveren, alhier gebragt was, en men dien stinkenden Arak, wyl het lichaam verkist wierd, uitgoot, zoo kwamen de Hottentotten daar op af, en vongen den Arak in hunne Crossen. Wel is waar, dat zy niet wisten, dat het lyk van den Commandeur daar in gelegen had; echter stonk de Arak zoo vuil, dat geen mensch die zou hebben willen gebruiken; Niet te min ging hun liefhebbery zoo ver, dat ze voor dien tydt den stank niet ruikende, zig aan den zelven vol en zat zopen, 't geen hun echter slegt bekwam, wanneer zy t' huis komende deze stinkenden drank weer uit braakten, en toen eerst gewaar wierden den vuilen lugt, die ze hadt, welke zy zig in lang ook niet konden kwyt maken; waar door zy een tyd lang geen Arak meer wilde drinken.

Besluit van dit Hooftstuk.

Ik zou zeer gemaklyk nog eenige van hare lekkernyen hier konnen byvoegen, maar vermids ik beducht ben, dat ik den Lezer daar mede maar zoude lastig vallen, te meer wyl het hoofdstuk buiten dat reeds lang genoeg uitgedeyt is, en de zaken daarenboven van zeer gering gewicht zyn zoo acht ik best te zyn, als nu te sluiten, en niets meer daar by te voegen, op dat ik de tegenheid, welke gy reeds by hare maaltyden heb bespeurt, en nu wederom vermeerdert is, niet groter make, en daar door veroorzake, dat gy in 't vervolg geen lust zoud hebben om meer van de Hottentotten te lezen.

Ondertusschen zullen hier mede ook de onsmakelykste materien verby zyn, die van deze natien konnen en moeten worden verhaalt, zoo men anders van al haar doen en laten gaarn het rechten bescheid wil hebben. Derhalven kan ik beloven, dat voortaan diergelyke walging veroorzakende dingen niet meer zullen voorkomen.

VII. HOOFT-

VII. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Huizen, Dorpen, en van haar gantſche Huisraad.

Van der Hottentotten huizen. Gelyken na een bakkers oven. Zyn noch van ſteenen, noch van balken gebouwd. Zyn ook geen hollen. Der Hottentotten bouwmateriaalen. De figuur van hun huizen is ovaalrondt. Het dak beſtaat uit matten en huiden. De huizen zyn van binnen ovaal, als verwulſt, en niet hoog. De bedſteden zyn gaten in de aarde. De haardſtede is een rond gat in 't midden. Hunne huizen raken nooit in brandt. Hoe zy hunne dorpen aanleggen. Worden rondt gebouwd. Hoe het vee word bewaart als 'er weynig Hottentotten by malkander wonen. De Dorpen zyn groter als Boeving voorgeeſt. De grote Dorpen blyven niet lang op een plaats. Beſluit van dit Hoofdeel.

VErmids de tot nu beſchreve Hottentotten zich in de kleren geſtoken hebben, en zich zonder vrees mogen laten zien; vermids dezelven by hare gewoonlyke en ordentlyke maaltyden toegelaten hebben, dat men hare ſpys en drank en terzelver tyd hare Delicateſſen heeft konnen waarnemen, zoo zullen zy ook zeer gaarn toeſtaan, dat met hunne paleizen, huizen, dorpen en gantſche huisraad, van naby zoo wel van binnen als van buiten beziet; voornamelyk als men haar verzekert, dat men niet begerig zal vallen, om iets met zich te nemen, zoo als hare gewoonte ook is, dat zy niet licht iets aan iemand ontvreemden.

[Der Hottentotten huizen lyken na een bakkers oven.] De Lezer zal echter met den eerſten opſlag gewaar worden, dat deze huizen en dorpen een zeer ſchone, naauwe en nette overeenkomſt hebben met hunne tractamenten, delicateſſen, en gantſche kleding; weshalven zy ook een zulke parade maken, dat men dezelve, zoo als *Boeving* in zyne curieuſe Beſchryving en Naricht van de Hottentotten *pag.* 5. zegt, zeer wel by een lemen Bakkers oven gelyken kan, welke men in Duitſchland midden in de dorpen aantreft, maar gantſch niet by een hooiberg, zoo als de evengemelde Heer *Boeving l. c.* ook meent, om dat een middelmatige hooiberg van boven ſpits toeloopt en ook veel hoger is, als een zodanig gantſch paleis.

Want deze huizen hebben gene fondamenten of muuren van kalk of ſtenen, zoo dat een Metzelaar by hen zeer weinig werk zoude vinden. [Zyn nog van ſtenen nog van balken gebouwt.] Zy zyn ook niet van zware uitgehouwe en dicht op elkander leggende bomen en balken in elkander gevoegt, en vervolgens met mos of ander dun werk van vlas bedekt, om den wind daar buiten te houden, zoo dat een Timmerman ook zeer ſlechten rekening by haar zoude vinden; hoewel de Heer *Boeving* in zyne Tienjarige Ooſt-Indiſche Reis *pag.* 72. zegt, dat zy onder anderen ook ſtroo tot het maken van hunne huizen gebruiken, zoo zal men echter niet eenen halm daar aan vinden, aangezien zy daartegen zyn, om dat 'er voor de komſt der Hollanders geen koorn gezaait of geoegſt is, en by gevolg ook geen ſtroo in het land is geweeſt.

De eerſt aangehaalde Heer *Vogel* beſchryſt *l. c.* deze Hottentotſche hutten in eenige delen zeer wel, behalven dat hy daar by van ſtroo

ſtroo gewag maakt, het welk 'er niet toe word gebruikt, zoo als reeds gemeld is; namelyk hy zegt: *Hare hutten, waar in zy wonen, worden uit riet of ſtroo gemaakt, en gelyken na een bakoven. In dezelve kruipen zy door een lage deur, en ſlapen 'er wel* 10 *of* 12 *in een van zulke hutten. P. Tachart* is daarentegen door het veelmaal aangehaalt Lateinſch bericht gantſch misleid, namelyk dat hy van de *Sonquas* natie voorgeeſt, dat zy hunne woningen in hun eigen land onder de aarde maken, en maar zomtyds zoo als de anderen in huizen wonen, zoo als zulks in zyne Siamſche Reis *pag.* 97. te lezen is; aangezien hoe veel natien ik ook heb gezien, ik zodanige hollen in klippen of bergen niet aangetroffen heb, en heeſt my ook niemand, dien ik 'er na heb gevraagt, van diergelyke gaten, eenig berigt konnen doen; zoo dat daar uit beſluit, dat dit gantſche voorgeven van de hollen een louter verdichtzel zyn moet van zodanigen, die vermaak ſcheppen, wanneer zy eenen vreemdeling zoo wat op den mouw weten te ſpelden.

Hy is nog minder onderrecht, wanneer hy *pag.* 102. voorgeeſt, dat alle natien in Jagers of Herders verdeelt zyn, wyl zy allen dit beide zeer wel verſtaan; wyders zegt hy van de Jagers, dat zy in hollen wonen, en van de jagt leven; en dat de Herders zich van hunne kudden en melk-ſpyzen generen, en in hutten of huizen wonen; van wien hy ook deze vertelling mag hebben, zoo is het nochtans zeker, dat hy die hollen nooit zelf heeſt gezien, om dat men in zyne gantſche Reisbeſchryving nergens zal vinden, dat hy buiten de Kaap landwaards in geweeſt is; daarenboven zal hem ook niemand met waarheid een zodanig hebben konnen aanwyzen, om dat de *Boſchjes-mannen* zelve gene zodanige hollen hebben, ſchoon zy van alle de anderen afgezondert moeten leven, zoo zy anders niet doodgeſlagen willen worden.

Zoo taſt de Heer *Boeving* op de eerſtgemelde plaats *pag.* 5. ook niet alleen mis, als hy de laſt en de moeite, om de huizen te bouwen, de wyven alleen wil opleggen, wanneer hy zegt: *Ik heb eens zodanigen paleis van een wyf, aan welkers geſlacht deze arbeid toekomt, zien opbouwen.* Maar hy haalt ook meer materialen aan, dan zy ordentlyk gebruiken, als hy wyders zegt: *Eenige lange ſtokken, wierden in 't rondt in de aarde geſtoken, en van boven tegen elkander vaſtgebonden, en daar na met biezen dekken, ſchelpen, gras, ſtenen en allerhande diere-huiden bedekt.* Want ſchoon ik van diergelyke huizen eenige duizend heb gezien, is my echter nooit zodanig huis, met gras bedekt, voorgekomen, veel min dat de dunne ſtokken ſtenen zouden hebben konnen houden of dragen.

Der Hottentotten Bouw-materialen.

Wanneer ik aan den Lezer zal zeggen, wie en op wat wys zy hunne huizen bouwen, zoo zal ik zulks zonder eenige omwegen met de volgende woorden doen; namelyk: De Bouw-materialen tot een zodanig huis zyn ſtokken, van lengte en dikte als een ſteel van een hooi-gaffel, of langer als zy ze krygen konnen; deze ſtokken worden van de mannen afgeſneden, en van hen en van de wyven na huis gebragt; dog gaan zy alvorens langs de rivieren en beeken biezen halen, die zy ook na huis dragen en in de Zon leggen om te drogen; en zoo dra zy deze materialen by de hand hebben, zorgen zy wyders voor niets, dat tot opbouwing van hunne hutte zoude nodig zyn.

Man en vrouw helpen elkander in het bouwen van het huis.

Als de gemelde biezen een weinig zyn gedroogt, begint de vrouw matten daar van te vlechten, die zelfs zoo dicht zyn, dat 'er niet een droppel water door kan,

HOE DE HOTTENTOTTEN HAAR HUYSEN BOUWEN.

C. Philips delin.

kan, en rondom dezelve legt zy een zoom of rand zoo dik als een kleine vinger; en wanneer zy 'er zoo veel klaar heeft, als 'er tot het bouwen van het huis nodig zyn, zoo beginnen zy om den huisbouw met ernst en yver te denken, zoo dat het gantsche huis in een zeer korten tyd opgerecht en gebouwt is, om dat man en vrouw, en niet de vrouw alleen, zoo als *Boeving l. c.* voorgeeft, ten zy de man van de hand, op de jagt, of in iemands dienst is, elkander de behulpzame hand bieden.

De figuur van haar huis is ovaal-rond.

Het fondament echter, waar op zy haar huis bouwen, is gelyk reeds is gezegt, niet van stenen gemetzelt, maar de blote aarde zelve, zoo als ze van natuur is. Op deze bouwen zy hunne hutten, niet vierkantig, als de Europeanen, en die Hottentotten doen, die ontrent *Terra de Natal* wonen, van dewelken ik door den eertyds aangehaalde Kapitein *Theunis Gerbrandszoon van der Schelling* niet alleen gehoort, maar ook in zyn Journaal of Dagregister gelezen heb, dat zy hunne huizen van leem vierkantig bouwen, en eene verdieping hoog ophalen, maar zy verkiezen altemaal een eirondt bestek, op de wyze van een bakoven, als welke gelykenis met alle hunne hutten of huizen best overeenkomt, maar niet als een hooiberg, zoo als *Boeving l. c.* wil, of als tenten, als *P. Tachart l. c. p.* 102 meld.

Deze ovaal-ronde figuur is over het midden in zyn langste Diameter 14 voet lang, en in het smalste ontrent 10 of 11 voet breedt, welke figuur zy rondom met voorgemelde stokken afsteken, dezelve daar na overbuigen, en boven, als zy te kort zyn, voornamelyk voor en achter, om dat zulks in 't midden zoo zeer niet nodig is, met biezen-strikkken, aan elkander binden, of anders als zy lang genoeg zyn, beide de enden van de stokken in de aarde steken, zodanig dat zy van voren tot achteren niet meer dan 5 van zodanige bogen gebruiken, welke overdwars of kruisselings door twee of drie diergelyke ovaalebogen boven over gesloten worden.

Het dak bestaat uit matten en huiden.

Wanneer vervolgens deze ovaal-rondte afgestoken is, en de bogen gemaakt zyn, worden zy met de bovengemelde matten bedekt, niet alleen dat de eene mat aan de andere stoot, maar ook dat de eene een weinig op de ander komt te leggen, op dat het water daar niet door zoude lopen. Indien zy te weinig matten hebben, zoo dekken zy het huis van boven met onbereide huiden, om voor regen en wind beschut te zyn; op dezelve leggen zy verder platte stenen, ontrent 2 of 3 pont zwaar, op dat de wind dezelve wegens hare lichtheid niet zoude konnen wegwajen. Menigmalen ook leggen zy, schoon zy matten genoeg hebben, op de zoo evengemelde wyze vellen daar over, om dat zy 'er overvloedig hebben, om de hete zonne-stralen nevens de regen en wind te beter af te weeren.

Aldus is het gantsche huis rondom toe, en heeft niet meer dan eene opening, waar door zy in en uit het huis komen, en te gelyk een deur en een venster is. Deze opening is ontrent 3 voet hoog en 2 voet breedt, waar door niemand, het zy een klein kind, overend gaan kan, maar men moet 'er schier, zoo als *P. Tachart* zegt, op handen en voeten uit en in kruipen. Naast deze opening of deur hangt een vel, waar door de deur, als de wind daar in waait, niet alleen kan worden toegemaakt, maar ook zodanig geschikt, dat de zy-winden niet daar in blazen konnen; daarenboven is het ook zeer gemaklyk, wanneer de wind sterk en aanhoudend is, de gantsche deur of opening te verbouwen, en van achteren

ren eene andere te maken, en zich alzoo van dit ongemak te bevryden.

De huizen zyn van binnen ovaal als verwulft en niet hoog.

Na proportie van deze deur, is de hoogte binnen dit rond verwulft huis of hut insgelyks genomen, aangezien men niet wel, schoon men midden in het huis is, recht overend staan kan, maar men is genoodzaakt, om ten eersten te gaan zitten, of ten minsten te hurken, als men niet plat op de grond wil zitten, om van de kruipende luyzen en vloojen niet te erven. Derhalven zegt de gemelde *P. Tachart l. c. p.* 102, dat de hoogte van binnen zoo slecht is, dat men onmogelyk overend daar in staan kan; en word deze hoogte van zodanig een hut door den Heer *Boeving* geschat op drie ellen, de omtrek op 16 ellen, en de breedte op 4 en een halve el, welke als zy van de korste Diameter word verstaan, met myne maat tamelyk wel overeenkomt.

Hier voren heb ik reeds uit *Vogel l. c. p.* 72. aangehaalt, dat in zulk huis of hut wel 10. 12. en meer perzonen konnen logeren, het welk ook zeker de waarheid is. Wanneer *P. Tachart* zulks echter van 4 tot 5 huishoudingen wil verstaan, als hy *l. c. p.* 103. schryft: dat in een van zulke hutten wel 4 tot 5. huishoudingen wonen, schoon de gantsche plaats rondom niet meer dan 5 of 6 geometrische schreden bevat, zoo is zodanig voorgeven gantsch ongegrond, en houd de verf na de proef der waarheid gantsch niet, aangezien elders reeds is gezegt, dat een ieder zich ten eersten van een eigen huis verzorgt, en de veelheid der menschen maar van de vreemdelingen moet worden verstaan.

Het huisraad in het zelve.

Hoe het nu van binnen in het huis geschapen is, en wat men daar in aantreft, dient nu, wyl van de structuur, grote des huis of huts naricht gegeven is, ook te worden aangewezen, om niet alleen van hare schoonheid, galante opschik, maar ook van haar kostbaar huisraad en meubilen kennis te hebben. Vermids nu echter van hunne smuk en klederen reeds genoeg is gemeld, en daarbenevens elders ook is gezegt, dat zy niet gaarn met veel onnodig huisraad beladen zyn, zoo kan men zich wel voorstellen, dat men niets zal vinden dan het geen zy dagelyks van noden hebben.

De bedsteden zyn gaten in de aarde.

Edoch op den grond van het huis en alzoo in de aarde vind men rondom en nevens de muur eenige gaten, ontrent een halve voet diep, die zeer gemakelyk moeten zyn. Namelyk zy maken naar de veelheid of getal van de perzoon van hare familie, zodanige gaten in de grond, dat ze hen voor bedsteden zouden verstrekken, waar in zy, na dat zy zich alvorens in hunne Crossen hebben gewonden, zoo wel en zacht slapen, als een Europeaan in het beste veerebed. Voor de vreemdelingen vind men 'er zomtyds wel een, maar zy moeten dezelve eerst zelf maken, als zy gemaklyk leggen willen.

Behalven deze bedsteden hebben zy het gemak, dat een iegelyk alleen slaapt, en leggen gemeenlyk man en wyf recht tegen elkander over, en de kinderen rondom, zoo als men zulks zeer duidelyk uit de grote en kleine gaten zien kan, als men anders niet wist, waar de een en de ander 's nachts zyne slaapplaats had. Dienvolgens geeft dit ook genoegzaam te kennen, dat zy zich ontzien voor hare kinderen, of voor anderen, wanneer zy hunne huwelyks plicht onder elkander willen waarnemen, zoo dat men ze vergeefs en met onwaarheid voor brutaal, onbeschaamt, en ondeugend uitgeschreeuwt heeft.

De haardstede is een rond gat in 't midden.

Midden in het vertrek of hut is een rond gat, van byna dezelve diepte als de bedsteden, het welk hen voor een haardstede verstrekt; aangezien zy daar in een vuur ontsteken,

ſteken, en als dan rondom het zelve gaan zitten, op dat ouden en jongen, groote en kleinen zich daar by zouden warmen, als het een weinig koud of regenachtig wêer is. Zy konnen ook op dit vuur koken, en weten zich alzoo wel daar mede te behelpen, als een ander by zyne haardſtede of kachel, behalven dat het hier een weinig meer rookt, als een Europeaan gewoon is te verdragen, welke rook ook redelyk in de ogen byt, als zy nat hout of droge koemiſt branden.

Van deze vuur en andere tot bedſtee dienende gaten ſchryft *P. Tachart l. c. pag.* 103. nog redelyk wel, behalven dat hy de gaten te diep maakt, wanneer hy zegt: *Het vuur brand in 't midden, en de vertrekken zyn anders niet onderſcheiden, als door gaten, twee voet diep in de aarde gemaakt*: Daarentegen valt de Heer *Boeving*, om zoo te ſpreken, met de deur in 't huis, en oordeelt tamelyk hard, als hy zegt: *Van binnen hebben zy, als het koud is, een vuur, rondom het welk zy als de beeſten, ouden en jongen, mannen en wyven, op de aarde leggen.* Even als of hy voor heen niet had gezegt, dat zy op de hurken gingen zitten, en als de Duitſchers om hare kachel, of als de Hollanders en Franſchen by haren haardt zich warmden, het welk immers by geen menſch voor een beeſtachtigheid kan worden gehouden.

Boevings [d]waling.

Wyders zegt hy, *ik mag wel zeggen, als de beeſten, want hare honden, waar van 'er zommigen wel 2 of 3 hebben, zitten insgelyks in de ry, en hebben het zoo goed als zy.* Nu wilde ik wel gaarn weten, waar de Heer *Boeving* ooit heeft gezien, dat de honden met hen in de rye, en niet liever achter hen en buiten de rye zaten? Genomen evenwel het was zoo, heeft hy dan nooit gezien, dat voorname Heren een goeden en trouwen hond zeer hoog achten, en niet gaarn zien, dat aan hem eenig leed word gedaan? Weet hy niet, dat 'er in de vertrekken van de voornaamſte Heren ook honden worden gezien? Is 't hem onbewuſt, dat de teerſte Juffertjes ook ſchoothondjes hebben, welke zy niet alleen by dag op haar ſchoot hebben, maar by nacht ook met zich te bed nemen, en aan dezelven even zoo goede ruſt-plaats vergunnen, als zy zelve genieten? Zoude hy dan uit dit alles, 't welk ontrent de honden geſchied, beſluiten, dat zodanige Heer of Juffrouw beeſtachtig leefde, om dat haar hond het zoo goed had als zy zelve? Wat my aanbelangt, ik zou my niet gaarn met myn oordeel zoo ver uitlaten, om dat ik zoude vrezen, dat het al te ver zoude gaan en te veel zoude gezegt zyn.

Hottentotten hebben honden van noden.

De trouwheid, waakzaamheid en redelykheid van een hond is by alle Natuur en Geſchiedenis-kenners genoeg bekent. Wanneer men dit nu gade ſlaat, en bedenkt, hoe nodig deze dieren voor de Hottentotten zyn, om dat haar land vol wilde en verſcheurende Leeuwen, Luipaarden, Tygers, Luchten, Wolven en andere diergelyke op roof uit zynde dieren is, zoo kan men hen zekerlyk niet qualyk duiden, dat zy genegentheid voor de honden hebben, te meer, om dat aan dezelven de nachtwacht bevolen is, en 'er geen een in zodanige Hottentotſche hut aangetroffen word. Wie zou dan daarom zeggen, dat de Hottentotten als de beeſten rondom het vuur leggen, of als dezelve leven; veel meer oordeel ik, dat de Honden een zeer noodzaaklyk, ja zelfs het noodzaaklykſte huisraad zyn, om dat dezelven hunne Beſchutters zyn tegen de wilde dieren, en derhalven van hen wel in waarde gehouden, en aan dezelven ook gemak dient verleent te worden.

Wel verdienen zy dit in aan-

zien van hunne uiterlyke ſchoonheid gantſch niet, aangezien zy van alle fraajigheid t'eenemaal berooft zyn, en eerder na een vos als na een hond gelyken; hebbende een ſpitzen ſmoel, ſtyle ooren, en een zeer dunne en lange ſtaart, welke zy naſlepen; voorts ruige zwartachtige en aſchgraauwe hairen, alzoo dat wanneer ik zodanigen hond zie, niets aangenaams, vriendelyks en beminnenswaardigs aan hem vinden kan, dog als ik de nutte eigenſchappen, welke zy met alle honden gemeen hebben, gade ſla, zoo verdienen zy in alle delen even dezelve achting, welke men voor een andere hond hebben moet, om dat zy aan de Hottentotten even dezelve dienſten doen, die een Europeaan van een hond te verwachten heeft, en daarom veel van hem houd.

Der Hottentotten voornaamſte huisraad

De Hottentotten houden derhalve zoo veel van dit huisraad, dat zy het zelve ook in hunne huizen laten komen. Het overige is 'er ook wel in, maar is reeds meeſt hier voren beſchreven, vermids het zelve in niets anders dan in hunne Croſſen, Pylen, Bogen, Haſſagayen, Kirris, Rackum-ſtokken en potten, of met een woord in keuken-tuig beſtaat; derhalven oordeel ik nodeloos te zyn, hier van iets meer aan te halen, te meer om dat van hunne pylen en Haſſagayen hier na by hunne handwerken nog iets zal moeten worden gezegt.

Hunne huizen raken nooit in brand.

Met reden moet men zich verwonderen, dat daar zy, zoo als gemeld is, midden in deze lage hutten, vuur ontſteken, en dezelve maar alleen uit dunne ſtokken, bieze-matten en ruwe huiden beſtaan, en daarenboven van binnen Haſſagayen, Pylen en Bogen, zoo als ook hare overige Croſſen en andere lompen hangen, een zodanige hut echter nooit in brand geraakt, of iets daar van zengt, te meer om dat de ſtokken, Haſſagayen, Pylen, Croſſen, en al het andere met vet word beſmeert, en derhalven lichter vuur vat.

Ik heb deze zaak niet alleen dikwyls nagedacht en my daar over verwondert, maar myne verwondering wilde zich niet laten vergenoegen, dan na dat ik aan hen de rede had gevraagt, waar by zulks toequam; dog zy gaven my gantſch geen antwoord, maar lachten my alleenlyk uit, als of zy daar mede wilden te kennen geven, dat ik de rede zelf wel wiſte; en wanneer ik hen van een ander volk, namelyk van de bekende Heidens zeide, dat zy insgelyks deden, als zy by een boer in de ſchuur wierden gelaten, en een vuur in dezelve ontſtaken, alwaar nog ſtroo nog hooi verbrandde, ſchoon het vuur nog zoo groot was, wierden zy nog meer in hunne mening geſterkt, en zeiden, dat ik de rede alsdan zelf wel wiſt.

Derhalven is het my onmogelyk geweeſt, een enkeld woord van hen te horen, en weet ook tot nu niet, hoe zulks toegaat, hoewel zeker is, dat zy van geen wortel, welke de zoogenaamde Heidens gemeenlyk uitgeven, en tegen allerly vuur-rampen verkopen, iets weten; wat zy echter anders gebruiken, is onbekent, om dat zy niets in de aarde graven, of anders eenige ceremonien verrichten. My is deswegens in gedachten gekomen of zy gedurende het uitgraven ook iets met woorden of andere omſtandigheden mogten waarnemen, het welk zy aan geen Europeaan willen bekent maken, hoewel men daar van ook niets met zekerheid kan melden.

Dit zy alzoo van der Hottentotten huizen in 't byzonder genoeg gezegt; twyffele niet, of de Lezer zal daar uit hebben gezien, dat ook in een gering en eenvoudig gebouwt huis vergenoeging te vinden is, en dat daar in Ruſt en Vergenoeging miſſchien beter

huis-

huishouden en overeenstemmen konnen, dan dikwyls in een groot paleis en trestyk opgeschikt vertrek. Men zal nooit in dezelve gekyf horen, maar wanneer 'er eenig verschil tusschen man of vrouw, of tusschen anderen in en uitgaanden ontstaat, zoo word zulks ten eersten onder den bloten Hemel, in de tegenwoordigheid van alle de aanwezenden afgedaan en bygelegt; en wanneer zulks by ons geschiede, zoude de Overheid van vele onnutte klagten verschoont blyven, de Advokaten minder te doen hebben, en de Rechtkamers van zulken bezwaarlyken en dikwyls verdrietigen aanloop ontheft zyn.

Nu is nog overig, dat ik ook achtervolgens myne beloften, iets van hunne Dorpen, en het nodige van derzelver Bouw-order daar by voeg; want steden en vestingen hebben zy in 't geheel niet, en lachen zelf de Europeanen deswegen uit. Deze bouwen zy nu niet op de wyze der Europeanen, of op die van de andere natien, noch maken cierlyke nette en gemaklyke rechte straten, zoo na de lengte als by kruiswyze; maar zy houden hier in dezelve bouw-order, welke zy by hunne slechte huizen of hutten waarnemen.

Hoe zy hunne dorpen aanleggen.

Zy bouwen namelyk hunne dorpen in de rondte, dat is huis aan huis, niet na de rechte maar na de kromme cirkel-linie, zoo dat het een aan het ander sluit, en 'er eindelyk in het midden een grote ruime plaats over is, te weten, na dat 'er veel huizen staan. Ik heb reeds eertyds gemeld, dat zy by nacht hunne schapen op deze plaats dryven, en ze aldaar voor de wilde dieren in zekerheid stellen. Ook heb ik gezegt, dat zy by nacht hunne ossen, koejen en runderen daar rondom plaatzen, bindende altyd twee en twee aan de achterste rechter voeten met een strik aan elkander vast.

Dezelve worden rond gebouwt.

Vermids nu zulks zoo is, en 'ik het veelvoudig en in alle Kralen op eenerlei wyze gezien heb, zoo vervalt het voorgeven van den Heer *Vogel*, het welk hy in zyne Tienjarige Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 72. bybrengt, t'eenemaal, zeggende aldaar: *dat zy by nacht rondom hare hutten vuur branden, op dat zy van de wilde dieren zouden bevryd zyn.* Want als zy in een dorp by elkander wonen, zal men by nacht buiten het vuur, het welk zy binnen in de hutten of huizen hebben, zekerlyk niet eenen vonk aantreffen; edoch indien 'er maar een, twee of drie huizen alleen op het land staan, en alzoo genen cirkel konnen maken, en daarenboven weinig vee bezitten, zoo als doorgaans geschied, zoo zal men wel een vuur buiten de huizen of hutten aantreffen, hoewel nergens anders dan voor den ingang van het huis, om dat alle wilde dieren een natuurlyke vrees voor het vuur schynen te hebben.

Wanneer het al gebeurt, dat'er twee of drie alleen by elkander wonen, zoo als ik my erinner, by den Kapitein *Knapkoek* te hebben gezien, en dezelven veel vee bezitten, zoo bedienen zy zich van geen nachtvuur om hunne hutten, zelfs maken zy geen vuur voor den ingang van het huis, maar zy dryven het vee na by hunne huyzen, maken korte struiken en takken rondom het zelve, op dat het niet maklyk zouden konnen weglopen, en bewaren het op zodanige wys, dat wanneer 'er een wild vernielend dier komt, zy het vee konnen byspringen, en door hulp van hunne honden den inbrekenden vyand met blaffen en schreeuwen een schrik aanjagen en op de vlucht dryven, en het vee nevens hen zelven voor schade behoeden.

Hoe het vee word bewaart als 'er weinig Hottentotten by elkander wonen.

De Heer *Boeving* bepaalt het getal der huizen, die een Dorp moeten uitmaken, al te naauw, wan-

neer hy in zyne curieuse Beschryving en naricht der Hottentotten, *pag.* 6 zegt: *Vyftien en meer diergelyke hutjes maken een Dorp uit, welke zy een Kraal noemen.* Want vermids hy zelf maar van de hutten of huizen, welke de Hottentotten onder de Tafel en Leeuwenberg aan de Kaap hebben, gewag maakt, zoo is licht te denken, en my zeer wel bewust, dat hy nooit een rechtschape Hottentots Dorp landwaards in gezien heeft, als alwaar hy nooit geweest is.

Was hy in het land en onder hen geweest, zoude hy wel Dorpen hebben gezien, waar in 't op vyftien huizen niet aankomt. Hy zoude 'er zeer weinig hebben aangetroffen, welker getal van huizen kleiner waar; aangezien de meeste dorpen in het land zeer groot en volkryk zyn, alzoo dat het op 10 tot 20 huizen, die men tellen kan, niet aankomt; want vermids de omtrek zeer groot is, de binnenste plaats met veel schapen is gevult, en buiten om een groot getal grof vee staat, zoo kan men licht in het tellen een misslag hebben, en niet wel zeggen, hoe veel huizen aldaar aangetroffen worden. Daarenboven blyft een zodanige grote Kraal niet lang op eene plaats, om dat zy uit gebrek van levensmiddelen en weide, zeer licht een ongemak vind, waar door ze opbreken moet, en tot wegtrekken als genoodzaakt word.

De grote Dorpen blyven niet lang op eene plaats.

Dienvolgens kan men niet licht een zeker getal huizen van een dorp noemen; hoewel ik wel derf zeggen, dat 'er weinig worden gevonden, die niet meer huizen en huishoudingen bevatten dan vyftien, door dien het een zeer klein dorp zoude zyn, in het welk niet meer dan 80, 90 of 100 zielen, groot en klein woonden; daar echter uit het voorgaande reeds bekent is, dat een Hottentot niet licht meer dan drie, vier of op 't hoogste vyf kinderen heeft, uit oorzaaken, die toenmaals by hunnen kindermoord wydlopig aangehaalt en aangewezen zyn.

De Schr[...] verbeslui[...] deze mat[...]rie.

Iets meer van hunne Dorpen hier by te voegen, zal nodeloos zyn, om dat men hier uit genoegzaam kan afnemen, voornamelyk wanneer het geen, het welk by de Regerings-form en by de veetucht daar van gezegt is, daar by in acht genomen word, hoe het met dezelve moet geschapen zyn. Wat haar huisraad aanbelangt, waar van belooft hadde, ook te schryven, hebbe ik reeds voor heen gezegt, dat het zelve uit vele van myne voorgaande Hoofdstukken reeds bekent genoeg is, door dien hunne potten, pannen, lepels, messen, Kirri, Rackumstok, en wat diergelyke meer is, reeds tot genoegen zyn beschreven. Wat echter hunne wapenen betreft, van dezelve zal in een navolgend Hoofdstuk genoegzaam melding geschieden.

Derhalven sluit ik daar mede, en vertrouwe, dat aan den Lezer hier van ook een genoegzame naricht zal gegeven hebben.

VIII. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Handwerken, welke zy onwetend verstaan, en ook werklyk oeffenen.

Van der Hottentotten handwerken en Bontwerkers handwerk. Hoe de Hottentotten hun vellen bereiden. Uit de vellen leren de kinderen Crossen snyden, en najen. Snyden hun Crossen zonder schaar, en patroon. Wat zy voor een naaldt gebruiken. Najen met een snaar. Hoe zy die snaaren bereyden. Het Riemen-snyders handwerk word van de Hottentotten geoeffent. Hoe zy die riemen bereyden. Zy behoeven voor de Europeaansche riemen niet te wyken. Het slagers handwerk oefenen de Hottentotten zo goed als in Europa. Meisters valsch berigt van het slaan der Hottentotten. Haare curieuse wyze, om een schaap te slaan. De spieren worden na de ontleedkunde van de beenen gesneden. Hoe zulks geschied. Hoe de Hottentotten de ossen, koejen, en kalven slaan. Wat zy met de beenen doen; Wat met de huidt. Zy verstaan eenigsints het Draajers-ambacht. Maken hun elpenbeene ringen met groote moeite. Deze zyn zeer cierlyk. Matten, en Manden maken zy uit riet, biezen enz. Hoe zy het Lyn-spinders ambacht oefenen. Zy konnen zeer sterke touwen maken. Het snaar maken is hun ook bekent. De Hottentotten verstaan het Potten bakken. Gebruiken geen draaischyf. Wat zy voor aarde daar toe nemen. Hoe de potten zelf worden gemaakt. Hoe zy die bakken. Zy smeden ook goed geweer. Weten de mineralen te smelten. Hoe zy het yzer smelten. Smeden zonder hamer.

Van de handwerken der Hottentotten.

MEermaal heb ik aan den Lezer belooft, van de Hottentotsche Handwerken, welke zy onwetend verstaan en echter opentlyk oeffenen, omstandige naricht te geven, dog wegens zekere omstandigheden heb ik zulks tot nu niet konnen doen. Vermids ik echter nu niet alleen hare huizen en huishouden hebbe voorgestelt, maar ook hunne dorpen en gantsche zamenleving beschreven heb, alzoo dat men jegenswoordig op haar verder doen en laten moet acht geen, zoo men anders hunnen volstand igen levens-wandel weten wil, zal 'er derhalven niets noodzakelyker zyn, dan dit alvorens voor te stellen, om dat alle andere menschelyke handteringen en handelingen daar van voortkomen en uitspruiten.

Ik zal echter, hoop ik, niet genoodzaakt zyn, hier in een nette order te houden, en het handwerk eerst moeten voorstellen, 't welk den rang van een ander zoude mogen pretenderen, aangezien die rang aan my onbewust is; en protesteer ik deswegen by den intrede van deze materie, op dat men zich niet zoude verbeelden, dat ik daar toe verplicht was, en zegge ronduit, dat myne Beschryving der Hottentotsche Handwerken maar aldus zal zyn geschikt, dat van ieder, een byzonder en genoegzaam naricht volgen zal, dog maar op zodanige wyze, als zy my van tyd tot tyd uit de pen zullen vloeyen, zonder dat de nodige rang derzelven zal worden in acht genomen.

Bontwerkers handwerk.

En met dit beding maak ik den aanvang van het Bontwerkers-Handwerk, het welk zy volkomen verstaan; ten minsten weten zy de schapen, en andere ruwe huiden, zoo wel te bereiden en dezelve zoo net en cierlyk aan elkander te naajen, en de nodige

ge form te geven, als een Bondwerker in Duitschland of elders in Europa zoude konnen doen. Edoch geschied zulks op een manier, welke aan een Bontwerker niet alleen vreemd zoude voorkomen, maar ik ben verzekert, dat hy zal moeten bekennen, dat het hem onmogelyk zoude zyn, zulks met dezelve materialen en instrumenten insgelyks te doen.

Hoe de Hottentotten hunne vellen bereiden.

Namelyk zy bereiden hunne vellen niet, wanneer zy droog zyn, en het daar aan gekleeft vet en ander onnodig tuig daar af geschaaft is, maar ten eersten, zoo dra het van het Schaap, Vos, Tyger of een ander dier gekomen is. Tot deze bereiding gebruiken zy verder nog kalk, aluin, of andere materialen, waar van de Bontwerkers zich bedienen; maar het aanhangende vet is hen vooreerst genoeg, om aan het vel een sterkte te geven, en de hairen voor het uitvallen te bewaren, welk vet zy zoo lang tusschen hare handen wryven, tot dat het vloeibaar word, en by gevolg in de hairen en huid trekt, en dezelve smedig, taai en vast maakt.

Wanneer dit vet verwerkt is, en de huid begint hard en ruw te worden, eer en alvorens dezelve bereid is, zoo nemen zy gesmolten schaap-vet, en wryven dezelve op nieuw wederom zoo lang, tot dat men andermaal niets meer van het vet ziet, en zulks herhalen zy zoo menigmaal, tot dat de huid week, taai en vast, en alzoo gaar word, het welk zy door het gestadig uitkloppen, en met hunnen *Kirris* gewaar worden, wyl 'er altyd twee zodanig een vel vasthouden en uitkloppen, op dat de in de hairen zittende drek (welke hairen hier de schapen in plaats van wol dragen) niet alleen niet uitvalle, maar ook de hairen te meer bevestige en sterke.

Is nu een zodanig vel voor een Europeaan bereid, zoo gebruiken zy verder niets daar toe, om dat het door het vele vet buiten dat vuil, smerig en zwart genoeg word, maar echter de hairen al even zoo wel houd, als of 'een Bondwerker of Leertouwer het zelve bereid had, en zelfs zoo lang als een vel van deze duurt. Indien zy het bereiden tot hun gebruik, zoo nemen zy niet alleen het gemelde vet daar toe, maar ook op dat het op hunne wys een aangenamen reuk zal hebben, zoo gebruiken zy verschen koemist, welken zy na dat alvorens het eerste vet, het welk 'er reeds aankleeft, daar in gewreven is, voor de twede maal met gesmolten schaap-vet wakker inwryven en smeren, waar na zy als de koemist door de Zon is gedroogt, dezelve weder uitkloppen, en het vel als dan wederom met het gemelde vet smeren, en zulks zoo lang by beurten, tot dat het vel gaar geworden is.

Door deze algemene manier om vellen te bereiden, worden hunne Crossen, en alle andere vellen van den beginne af, zwart, smerig, vuil en stinkende, zodanig dat zy voor een Europeaan, voornamelyk eenen vreemdeling, zeer lelyk ruiken, het welk *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 97 met deze korte woorden te kennen geeft: *Hare kleding is van slechte hamel-vellen met de wol daar aan, welke met koe-drek en een zeker vet bereid worden, waar door zy zich voor de oogen en voor den neus onverdraaglyk maken.*

Deze stank word door het gestadig smeren van de gemelde Crossen nog meer vermeerdert, als zy reeds bereid zyn, en aan het lyf gedragen worden. Daarenboven heeft het eene vel meer vet en arbeid van noden, als het ander, aangezien een Leeuwe, of Tygerhuid zoo als ook een andere zware huid ver meer arbeid, tyd en vet benodigt heeft, als een schaap of hamel-vel; en is 't derhalven geen wonder, dat een zodanige huid daar na ook meer stank van

zich

zich geeft, als een Schaap of hamel-vel, om dat dezelve uit de natuur reeds een lelyke reuk heeft, en daarenboven een lelyker ontfangt.

Uit deze vellen leren de kinderen Crossen snyden en naajen.

Uit deze bereide vellen maken zy hare mutzen en allerlei Crossen, welker namen hier voren reeds bygebragt zyn. Daarenboven is elders reeds, wanneer ik van de kindertucht heb gesproken, gezegt, dat aan de kinderen word geleert, de Crossen, mutzen, en andere benodigde dingen uit de vellen te snyden, welke, als zy zulks konnen, ook moeten leren, dezelve te naajen.

Snyden hunne Crossen zonder schaar en zonder patroon.

Zy hebben echter gene schaar van noden, als zy iets snyden willen, als waar mede nog ouden nog jongen weten om te gaan, maar zy bedienen zich alleen van een gemeen mes, waar mede zy alle hunne dingen snyden; zy hebben daar benevens ook geen patroon, zoo als onze Kleermakers of Bontwerkers gebruiken, die echter daarenboven menigmaal een kleed of iet anders bederven; maar zy geven met hun mes aan ieder stuk, dat zy maken willen, het behoorlyk fatzoen, en dat zoo fraai en net, dat menig wel geoeffende kleermaker werk zoude hebben, zulks voor de vuist insgelyks te doen.

Wat zy voor een naald gebruiken.

Wanneer de stukken gesneden zyn, zoo gaan zy zitten, om alles ordentlyk aan elkander te naajen en zulks zonder naald, draad, of zyde, ja zelfs zonder vingerhoed; maar zy doen het op een wyze, welke een Europeaansche Kleermaker, Bontwerker, of wie het ook zoude mogen zyn, onmogelyk zal konnen raden. Want in plaats van een naald bedienen zy zich van een vogelbeen, 't welke zy op een steen zoo lang slypen, tot dat het zelve zoo spits word als een schoenmakers els.

Met deze naalt, die geen oog heeft, en waar in by gevolg geen draad kan worden gestoken, steken zy door de twee stukken, welke aan elkander moeten worden genaait, en trekken 'er daar na in plaats van garen of zyde, gespouwe zenuen van een os, koe of schaap, op de wyze, zoo als de snaren van een viool worden gemaakt, door, en naajen aldus de onder handen hebbende stukken aan elkander. Ik moet my echter hier een weinig duidelyker verklaren, als ik my wil doen verstaan.

Naajen met een snaar.

Hoe zy deze snaren bereiden.

Wanneer zy een os, koe, kalf of schaap slaan, trekken zy de zenuen, die door den ruggegraad lopen, daar uit, en spouwen dezelve op de wyze van Viool-snaren, en spannen dezelve aan twee stokken uit, om in de zon te laten drogen, waar na zy dezelve of tot het afbinden van de testiculen van een os, of wel tot hare Rommel-potten, maar meest tot het naajen van hare mutzen, Crossen en andere klederen gebruiken.

Dit is dan haar garen, zyde, kemel-hair of 't geen men anders tot naajen zoude konnen gebruiken, welke zy door het eerstgemaakte gat steken, en daar mede zoo fraai en net hunne ruwe vellen naajen, als een Bontwerker zoude konnen doen, aangezien de naden niet alleen zeer gelyk lopen, maar ook dicht en vast zyn, dat men met rede zoude mogen twyffelen, of een Bontwerker, Kleermaker of een ander, die met naajen omgaan moet, zoo voor de vuist en alleen op het gezicht, wel zulke gelyke steken zou konnen doen; en zo hecht dat men nooit een naad ontornt ziet, schoon 'er reets overal gaten in de vellen gesleten zyn.

Mag alzoo niet wel worden gezegt, dat zy het Bontwerkers ambacht wel verstaan? aangezien aan het bereiden der vellen niets ontbreekt, als welke hunne hairen behouden, zoo lang als 'er een stuk aan is, en 'er aan het naajen ook geen misslag bespeurt word.

Wat echter d'oorzaak is, dat de hairen nooit uitvallen, en of het van het vet, of van de koemist, of wel van beide nevens het gestadig wryven met de handen komt? zal ik anderen laten onderzoeken, en ondertusschen tot het beschryven van een ander handwerk overgaan.

Zyn Riemen-snyders.

Om dat ik van de genen, die met vellen omgaan, een begin gemaakt heb, zoo zal ik 'er verder by blyven, en ook aantonen, dat zy Riemen-snyders zyn, schoon zy hunne huiden nog door assche, nog door aluin gaar maken, zoo als die genen, welke dit Handwerk in Europa oeffenen. *Georg. Meisters* in zynen Orientaalsch-Indiaanschen Konst-en Lust-Hovenier *pag.* 244. maakt wel gewag van deze Riemen, gelyk zulks *Marperger* in zyne Volstandigen keuken en kelder Dictonaris, onder den titul: *Hottentotten hunne Maaltyden pag.* 506. aanhaalt, maar zulks geschied zoo verward, dat een onkundige daar door niet licht onderrecht zal worden, om dat alles daar in als in een Olie Potrigo onder elkander gemengt, en voor gewoonlyk Hottentots kost opgedist word.

Meisters valsch bericht.

Ik zal deszelfs eige woorden eerst gebruiken, en als dan myne gedachten daar nevens voegen. Deszelfs worden luiden als volgt: *Zy* (de Hottentotten) *als zy een os slaan, nemen zy de huid, en drogen die, welke hen dienen moet, om kleine en grote riemen daar uit te snyden, waar mede zy hare zaken en huisraad te zamen binden. Zy maken deze huiden schier meest tusschen de handen gaar, met wryven en Mossel-kalk, en als zy groten honger krygen, zoo gebruiken zy dezelve weder tot spys, namelyk zy snyden ze weder aan kleine stukjes, schroejen de hairen daar af, werpen ze in 't vuur, en als ze geschrompelt zyn, nemen zy ze weder daar uit, en kloppen ze op de stenen zoo lang als zy willen, en byten ze met hunne staalharde tanden vervolgens klein, en slokken ze door.*

Zy bereiden gene gedroogde huiden.

Voor eerst is het zeker, dat de Hottentotten gene huid, die zy tot riemen of Crossen of ook tot andere zaken bereiden, en gaar maken willen, bewaren en drogen, maar dat de vellen, die daar toe zullen dienen, ten eersten worden bereid, te weten, terwyl zy nog nat en vochtig zyn. Doch andere, welke zy ophangen en drogen, zoo als zulks veel geschied, worden nooit meer bereid, maar gebruikt, of om hunne hutten te dekken, of anders tot riemen te snyden, welke zy daar na in elkander rollen, en ringen daar van maken, op dat de vrouwen iets om hare benen zouden hebben; of zy worden ook tot zolen onder de voeten der mans gebruikt, waar op zy eerst langen tyd lopen, en daar na dezelve op eeten, gelyk zulks voor heen reeds in een ander Hoofdstuk aangewezen is.

Voorts is ook gewis, dat de huiden, waar van zy riemen maken en snyden, voor heen reeds alle hairen quyt zyn, eer en alvorens zy tot riemen worden gesneden. Hoe kan het dan mogelyk wezen, dat deze riemen eerst op het vuur moeten worden geworpen, en geschroeit, als men ze al tot eeten gebruiken wilde, 't welk echter nooit geschied? Ik geloof, dat de Heer *Meister* van de ringen om de benen zal hebben gehoort, welke ook uit riemen bestaan, zoo als voor heen gemeld is, dat zy dezelve eeten, en daar na van alle riemen insgelyks zal hebben geoordeelt. Zulk gissen van my, schynt niet alleen uit de hairen te blyken, maar ook uit het kloppen tusschen de stenen, welk beide van de ringen om de benen, en in genen dele van de andere riemen te verstaan is, aangezien aan de vet gesmeerde riemen het kloppen niet veel zoude helpen, het welk ech-

echter aan de droge riemen om de benen hoogst nodig is, als men dezelve tot spys gebruiken wil.

Dog de zaak heeft geen verdere uitvoering van noden, aangezien van zelfs klaar genoeg is, dat de bereide riemen niet tot spys worden gebruikt, wyl zy al te lui zyn, om daar na wederom andere te maken. Het is genoeg, dat zy weten, riemen uit de huiden of vellen te snyden. Wie echter dezelve bereid, en met welke instrumenten de riemen daar na worden gesneden, en wat gebruik zy daar van maken, zulks zal nu het noodzaaklykste zyn te verhalen, om dat de gemelde *Meister*, nevens alle anderen daar geen gewag van gemaakt hebben, en hy ook in den korten tyd, welken hy met zyn schip hier heeft gelegen, dit niet heeft konnen vernemen.

…oe de rie…en van de …ottentot…n worden …reid.

De gemelde Heer *Meister* zegt, dat deze vellen met wryven tusschen de handen en mossel-kalk worden bereid; het welk in zoo verre wel waar is, als men de mossel-kalk daar af laat, en in deszelfs plaats bespроeide hout-assche neemt; te weten het geschied op deze manier: De huid welke tot riemen geschikt is, en aldus bereid zal worden, word op de aarde uitgebreid, met de hairige zyde boven, waar op zy de assche strooјen, welke braaf met water vochtig gemaakt word; daar na rollen zy dezelve in malkander, en laten ze 24 uuren in de lucht leggen. Wanneer zy dezelve ontrollen, en zien, dat de hairen los zyn, plukken zy die daar uit, en anders strooјen zy weder versche assche daar over, bevochtigen ze weder, rollen dezelve andermaal in malkander, en laten ze nog 24 uuren leggen of zweeten.

Hier op plukken zy de hairen daar uit, waar na zy beginnen dezelve met sterk en gestadig wryven tusschen de handen smedig en taai te maken; vermids het echter zoo ras niet gaan wil, als met de schaap-vellen, zoo hebben zy ook veel meer moeite, schoon zy wel driemaal zoo veel vet daar aan gebruiken; derhalven besteden zy dagelyks wel twee uuren, om het vet daar in te wryven; daarenboven gebruiken zy zeker zand, als klei of leem-zand, en doen zeer grote moeite, om de huid te bereiden, dat ze tot sterke en taajen riemen goed is, het welk hen ook zoo wel gelukt, dat zy de taaiste en beste riemen daar uit snyden konnen.

Zoo wel echter als een Riemen-Snyder uit een gantsche huid een langen riem weet te maken, even zoo wel en ook zoo goed snyden zy uit eene huid een riem alleen, die vele voeten lang is. Deze hunne riemen zyn ontrent twee vingers breedt, gelyken niet weinig na de Juk-riemen van de Duitsche boeren, waar mede zy hunne ossen aan het juk vast maken, en vervolgens voor den wagen spannen; dog met dit onderscheid, dat de Juk-riemen kort, en deze zeer lang zyn; echter zyn deze zoo gelyk als gene, schoon zy niet na de Riemen-snyders kunst, of met hunne instrumenten gesneden, maar voor de vuist gemaakt zyn.

Hoe ze gemaakt zyn.

Haar gantsche gereedschap, het welk zy tot dit handwerk van noden hebben, bestaat behalven het vet, dat tot het bereiden der huiden en smeren der riemen behoort, uit een gemeen mes alleen, waar mede zy zich in alle gelegentheden bedienen. Met dit mes snyden zy zulke fraaje, gelyke en nette riemen, waar over een Meester in Europa zekerlyk niet zoude hoeven beschaamt te staan; en zulks niet op een tafel, zoo als wel de gewoonte is, maar op de vlakke grond, behalven dat zy de huid alvorens uitspannen, en alle enden met de voorgemelde snaren of zenuen aan palen vast binden.

Waar toe ze gebruikt worden.

Het gebruik van deze riemen is velerlei, en niet alleen zoo als de bovengemelde *Meister* voorgeeft, om hunne goederen en huisraad te binden, maar ook voornamelyk, om hunne Draag-ossen te gorden, en als aan een ry-paard den zadel, of het geen, dat daar op word gepakt, vast te maken. Want zoo dra als zy een Draag-os willen afvaardigen of laden, houden zy hem by het eertyds gemeld hout, 't welk in de boven-muil tusschen en onder de neusgaten steekt, niet alleen vast, of steken het hout in de aarde, waar door de os gedwongen word om stil te staan, maar daar zyn ook altyd twee Hottentotten by, die hem met hulp van deze riemen de verlangde bagagie opleggen, terwyl zy ieder een voet tegen den os zetten, en den omgeslagen riem zoo vast toehalen, dat men altyd de strepen van denzelven in de huid zien kan.

Na dat zy den riem zoo vast hebben toegehaalt, laden zy hun bagagie daar op, en dryven hem vervolgens, werwaards zy willen. Dit alles doen zy met twee van zulke riemen, waar van de een achter de borst en de ander achter den buik te zien is. Waar uit dan zeer licht is af te nemen, dat deze Riemen ieder zeer lang moeten zyn, om dat zy niet alleen dikwyls om het lichaam gaan, maar ook nog zoo veel dingen daar mede worden vast gebonden, en zy dikwyls een zitplaats daar mee vasthouden, waar op iemand die niet wel te voet is, zitten en gemaklyk gedragen kan worden.

Waar blyven nu onze Europeaansche Riemesnyders, die op haar ambacht zoo veel pocchen, daar de Leertouwers en anderen de huiden voor hen eerst moeten bereiden? zouden 't de Hottentotten, die voor dom en dwaas worden uitgekreten, in dit stuk van hun niet winnen? te meer om dat zy niet willen dulden, dat een ander als een Leertouwer ook diergelyke huiden bereid, die tot hun handwerk dienen. Zekerlyk een Hottentot heeft dit alles zonder Leermeester begrepen; hy gebruikt minder omslag, en schier gantsch gene kosten, en maakt echter zulk goed werk als zy, zonder dat hy hun gereedschap gebruikt, of het zelve kent. Had hy het zelve, en wist het zoo goed te gebruiken als zy, hy zoude hen zekerlyk in genen delen wyken. Edoch zoude het onderscheid alleen bestaan, dat het leder van de Leertouwers of ook van Bontwerkers en allen de genen, welkers ambacht het is, leder te bereiden, juist zoo veel niet stinkt, als by de Hottentotten, schoon het in genen dele duurzamer bevonden word.

Het zal echter tyd zyn, dat ik ook van de Riemen afscheid neem en my tot de Slagers begeef, als welke aan hen nevens de Jagers de vellen moeten beschikken. En zal de Lezer niet verwondert wezen, als ik aantoon, dat de Hottentotten dit ambacht veel beter verstaan, als onze Europeaansche Slagers, die echter niet alleen lange jaren daar over leren, maar ook nog langer daar op reizen, om zich daar in bequamer te maken. *Het Slagers ambacht.*

Dit voorgeven zal wel vreemd schynen, en met de waarheid niet overeen te komen, dog indien ik den Lezer derf verzoeken, zoo gelieve hy zyne gedachten maar een weinig in toom te houden, tot dat hy myn waarachtig verhaal, en het geen ik met myne ogen dikwyls heb gezien, zal vernomen hebben. Vind hy als dan, dat ik van de zaak te hoog heb opgegeven, zoo bestraffe hy my maar vrymoedig, en overtuige my van het tegendeel; doch kan hy dat niet doen, waar van ik my vast verzekert hou, zoo lyd ook met geduld, dat ik de waarheid ophef en niet verdien berispt te worden. *Zy overtreffen de Europeanen daar in.*

Want

DER HOTTENTOTTEN MANIER VAN BEESTEN TE SLAGTEN.

Want zoo weinig als de Bontwerkers en Riemesnyders iets vooruit hebben, zoo weinig en nog minder zullen de Slagers en Vleesch-houwers derven onderstaan, om zich te roemen, dat zy by deze natien meesters zyn.

Meisters allich becht. Bovengemelde *Meister* maakt op dezelve plaats, zoo als gedachte *Marperger* in zynen keuken en kelder Dictionaris *pag.* 504. *seqq.* aanhaalt, van dit Ambacht gewag, met deze volgende woorden: *Wanneer zy*, schryft hy, *na hunne manier willen vee slaan, geschied het met deze ceremonien: Zy binden de twee voorste voeten van den os met lang gras of riemen vast; werpen den zelven neder, en houden hem vast; snyden hem levend den buik op; nemen alle darmen en het ingewand daar uit, en als het bloed in het lichaam is by elkander gelopen, nemen zy mosselen of potscherven, en scheppen het in de vellen of potten, het welk der wyven haar beste deel is; derhalven zetten zy het op het vuur, laten het warm stremmen, en vreeten het zonder zout of smout op. Ondertusschen zyn de mans zeer bezig, houwen en snyden het vleesch in de huid aan stukken, de vetste en beste stukken worden in een pot op het vuur gezet, zonder zout, het welk zy gantsch niet achten.* Kort daar na, na dat hy heeft gezegt dat de mannen alleen het vleesch eeten, schryft hy: *Hunne kleine kinderen, jongetjes en meisjes, maken zich ondertusschen met het ingewand vrolyk; en na dat zy het zelve hebben omgekeert, en den mist daar uit geschud, werpen zy de darmen op de assche op kool-vuur, en zoo dra zy warm en maar half gebraden zyn, worden ze van hen met grote smaak door de tanden klein gemalen en ingeslokt.*

Des Schryvers remarques hier op. Iets meer uit hem aan te halen, is hier onnodig, vermids het reeds hiervoren is geschied, alwaar van der Hottentotten gewoonlyke spyzen geschreven is, waar hene de gantsche zaak is te trekken. Dit echter heb ik maar aangehaalt, op dat de Lezer zoude konnen zien hoe aardig en net de gemelde Heer *Meister* de verdeling maakt, als zy een os na hunne wyze slaan. Jammer is het dat zyn voorgeven in alles met de waarheid niet overeenstemt. Zynde reeds elders aangetoont, dat de wyven geen bloed alleen mogen eeten, het welk de Heer *Meister* echter voorgeeft; daarenboven is het bekent, dat de wyven en kinderen altyd met elkander eeten; welke hy echter van elkander scheid, en aan de kinderen het ingewand in 't byzonder opdischt, schoon de darmen altyd onder het bloed worden gesneden, en met elkander, hoewel zonder zout, zoo als elders gezegt is, gekookt.

Ik kan uit zyn gantsche verhaal zeer licht zien, dat hy nooit een Hottentots gastmaal gezien of bygewoont heeft, veel min, dat hy ooit een os of een schaap op haar manier heeft zien slaan, want hy zoude heel anders geschreven, en niet voorgegeven hebben, dat zy het vleesch houwen, en diergelyke omstandigheden meer, welke ik niet nodig oordeel, te wederleggen, om dat zy genoeg door het volgend Bericht, het welk op oog-getuigenis, en niet op het zeggen van andere menschen gegrond is, omgestoten en wederlegt worden.

Wanneer zy een schaap slaan, geschied het op de volgende wys: De voorste en achterste poten binden zy twee aan twee aan elkander, waar van een de voorste en een ander de achterste vast houd; de derde snyd onder aan den buik een gat in de huid, het welk van het borstbeen recht na achter toe gaat, zoo dat men de darmen daar in zien kan; deze maken zy langzamer hand los, zoo dat zy met de hand in het lyf konnen komen, en Curieuse wys om een schaap te slaan.

het bloed, dat uit de kleine aderen loopt roeren, op dat het niet ſtremt.

Wanneer eindelyk de darmen, enz. van het ander ingewand, te weten het hert, enz. zonder beſchadiging van het zelve los gemaakt zyn, nemen zy dezelve daar uit, en gaat een twede daar mede na het water, ſchut den miſt daar uit en keert ze om, waſcht ze in het water ſchoon af, en ſpoelt ze zoo lang, tot dat men van den drek niets meer kan zien. Ondertuſſchen is de geen, die het ſchaap heeft opgeſneden, geſtadig bezig, het warme uitlopende bloed met de hand te roeren, en draagt zorge, dat hy de hert-ader niet doorſnyd, waar door het ſchaap byna een vierendeel uurs in 't leven blyft.

Als dan kan men de beweging van het hert zeer net zien, zoo als ook de trekkingen van de andere delen, die nog in het lichaam zyn; aangezien alles bloot legt. Eer en alvorens het ſchaap nog dood is, leggen zy reeds eenige ſtukken van de pens op het vuur, die ten eerſten verteert worden. Wanneer het nu t'eenemaal dood is, zoo word het bloed niet met potſcherven, zoo als de Heer *Meiſter* meent, maar met de handen, of ook met de lepels, hier voren beſchreven, daar uit in een pot geſchept, en onder het zelve de darmen met het daar aan hangende vet, nevens het overige van de pens aan kleine ſtukjes geſneden, en vervolgens met elkander op het vuur gezet, om te laten koken of braden.

Ik heb veelmaals van diergelyk gebakken bloed, ſchoon 'er geen zout of kruid onder komt, uit nieuwsgierigheid gegeten, kan ook met waarheid zeggen, dat het nog zoo onaangenaam niet ſmaakt; alleen moet men 'er niet bywezen, als die ſpyze klaar gemaakt word, om dat de trek om 'er van te eeten, als dan zeer licht zoude overgaan. Daarenboven is dit ook een vaſte ſpys der wyven en kinderen, die zich op zekere tyden daar mede vergenoegen, en aan de mans het vleeſch alleen laten moeten; dog is deze wet niet zoo algemeen, dat de wyven nooit iets van het vleeſch zoude krygen, zoo als by andere gelegentheid reeds is gemeld.

De ſpieren worden na de ontleedkunſt van de benen afgeſneden.

Zoo dra het ſchaap dood, en het bloed uit het lichaam geſchept is, arbeiden die drie eerſte mannen aan het vacht, en doen zulks zoo ras en net, als de vermaardſte Slagers in Europa, en als zy die t'eenemaal daar af hebben, zoo leggen zy het op de aarde, en ſnyden daar op het ſchaap aan ſtukken, maar houwen of hakken niet, zoo als de Heer *Meiſter* voorgeeft. Zy ſcheiden vervolgens de ſpieren zoo ordentlyk van de benen, dat geen van dezelve geſchonden word, maar in zyn natuurlyke geſtalte en grootte blyft, even als of zy de ontleed-kunſt in den grond verſtonden.

Na dat zy het vleeſch aldus van de benen hebben geſcheiden, weten zy de benen ook zoo wel door het treffen van de gewrichten, van elkander te krygen, dat ze alle onbeſchadigt blyven, ſnydende het daar aan bevindend velletje door, en trekken alzoo het blote been daar uit; zelfs weten zy de ribben uit den ruggraad te nemen, zonder dat zy een van dezelve breken, of het minſten vleeſch, vel of diergelyk daar aan laten; ja den ruggraad ontleden zy op die wyze, en laten alle benen, groot of klein, in haar geheel, en nevens het vleeſch leggen, waar van men dan zeer licht een Seeleton of geraamte zouden konnen opzetten.

Wie zoude nu aan deze omſtandigheid der zaken twyffelen, of de Hottentotten het Slagers-Ambacht verſtaan, daar zy zelfs goede Anatomici zyn. Zekerlyk een Europeaanſche Slager zoude werk genoeg

genoeg hebben, om insgelyks te doen, zoo hy niet t'eenemaal zyn mes daar by zoude moeten laten steken. Het eenigste, het welk my mishaagt, is, dat zy het arme vee zoo lang martilariseren, eer het sterft; Ondertusschen verbeeld ik my, dat zy dit nut daar van hebben, dat zy daar door konnen weten, hoe de inwendige delen in des menschen lichaam gestelt zyn, 'en wat hen scheelt, als zy aan 't een of 't ander deel pyn hebben. Voor 't overige gaan zy doorgaans zinlyk met alles te werk, schoon zy anders zeer smerig en slordig zyn.

Hoe zy de ossen, koeyen en kalveren slaan.

Zoo als zy een schaap slaan, zoo slaan zy ook een os, koe of kalf; dog met dit onderscheid, dat zy de vier voeten met strikken vangen, en diergelyk dier op den grond werpen. Zoo dra het legt, zetten zy de horens zoo diep als zy konnen, in de aarde, zoo dat het den kop niet wegrukken kan. De vier voeten spannen zy uit, en binden ze aan vier in de aarde geslage palen, of zy houden ze zoo vast in hunne handen, dat het zich nog op de eene nog op de andere zyde werpen kan, maar geduldig op de bovengemelde wyze den dood afwachten moet, dat by zulk een dier nog langzamer gaat als by een schaap.

Wat zy met de benen doen.

By de ossen is nog aan te merken, dat wanneer zy 't een of 't ander stuk willen braden, zy zulks gemeenlyk van de achter quartieren doen, en zomtyds wel twee of drie musculen of spieren aan elkander laten, op dat het stuk gebraad te groter, en 'er nochtans geen been in zou worden gevonden. Hoe zy het echter braden is reeds elders gemeld, en is derhalven niet nodig, het voorgaande te herhalen.

Nu zoude men wel konnen vragen, wat doen zy toch met de naakte benen, en hoe leven zy daar mede? waar op met korte woorden dient, dat zy dezelve zoo wel koken, als of ze nog in het vleesch staken, dog niet met het vleesch te gelyk, maar zy koken ieder byzonder, en geschied zulks, om zich met het vet, het welk daar uit kookt, en het welk zy van het nat scheppen, en kout laten worden, te smeren, werpende voor het overige de benen, waar aan ter waereld geen vleesch hangt, voor de honden, om zich daar mede vrolyk te maken.

Byzondere nuttigheid van de huid.

Vermids 'er nu van het gantsche vee, dat geslagen word, niet word weggeworpen, dan de mist, die in de darmen, pens, enz. is, zoo als ook de benen, horens en klaauwen, zoo dient van de huid nog te worden gezegt, dat die van een schaap ten eersten tot een Crofs, en die van een os of koe tot Riemen bereid word; doch zo dezelve niet groot en fraai genoeg is tot een Crofs, zoo snyden zy Riemen daar van, tot ringen om de voeten der wyven. Hebben zy die niet van noden, en zyn ze van pak-riemen ook nog genoeg verzien, zoo moet de versche huid, om dat ze anders geen dienst doen kan, en zy ze tot dekking van hunne hutten niet nodig hebben, ook worden gegeten; als welke men by stukken op het vuur werpt, de hairen daar af schroeit, en als ze tamelyk in elkander geschrompelt is, met de tanden klein maalt, en doorslokt.

Zy verstaan eenigsins het Drajers Ambacht.

Daar is reeds hier en daar en in 't byzonder by de kleding en cieradien der Hottentotten gewag gemaakt, dat de mannen onmiddelyk boven den elboog elpenbene ringen dragen, welke zy zelf maken; derhalven zoude men wel konnen zeggen, dat zy het Draajers-Ambacht insgelyks moeten verstaan, om dat een Europeaansche Draajer zich niet hoefde te schamen, als hy een zulken ring draaide, zoo zuiver en net, als deze; aangezien 'er niets aan de rondte of gladdigheid en fraajigheid scheelt, schoon zy nog draaibank

bank nog eenig ander Drajers gereedschap hebben, nog weten te gebruiken. Aan de andere kant, vermids deze ringen niet worden gedraait, maar los voor de vuist met een mes worden gesneden en vervolgens geschraapt en glad gemaakt, zoo zoude men onrecht doen, als men hen den naam van Drajer wilde toe leggen.

Maken hunne Elpenbene ringen met grote moeite.

Ondertusschen moet men zich verwonderen over het geduld en de langmoedigheid, waar mede zy niet alleen de benodigde stukken van gantsche Olyphants-tanden arbeiden, schoon zy daar toe niet anders gebruiken als een mes; en als zy reeds drie of vier zulke stukken van den tand hebben gewerkt, welke stukken ieder, na den gantschen arbeid en glad making een halve duim dik blyven, zoo hebben zy'er het gat of de opening nog niet in, 't welk eerst weder gesneden of geboort moet worden, op dat ze voegelyk over den elboog en aan den arm konnen worden gebragt, waar toe andermaal veel moeite vereischt word.

Deze zyn cierlyk en net.

Want aan het end van den tand, daar hy van natuur hol is, konnen zy deze stukken niet nemen, om dat hy aldaar te dun, en op verre na geen duim breed is, van welke breedte echter alle deze ringen zyn; zy nemen derhalven de stukken, alwaar de holte byna ten einde loopt, en boren of snyden de benodigde wydte of opening zoo cierlyk en fraai, dat men zoude zweren, dat de gantsche ring op een draribank gemaakt was, schoon hy nooit den zelven heeft gezien. Tot het poleren en glad maken gebruiken zy ook niet als haar mes, en schrappen den zelven daar mede zoo lang, tot dat hy gelyk, rond en glad is, zoo dat de eene op den anderen legt, zonder dat men de minste ongelykheid aan deze of genen zien of bespeuren kan.

Matten en Manden maken zy uit Riet, Biezen enz.

Ik zal aan den Lezer overlaten, met welken naam hy dezen arbeid gelieft te dopen; my ondertusschen te vreden stellende, dat ik denzelven hebbe aangetoont. Daarentegen verstaan zy het Matten of Mandenmakers ambacht zoo wel, als misschien iemand in Europa, om dat zy daar toe Riet, of biezen gebruiken, en daar van zodanige dichte, sterke en duurzame Matten maken, dat men rede heeft zich te verwonderen. Ik heb reeds van dezelve, daar van de huizen wierd gemeld, wydlopig gesproken, dog de wyze, hoe zy die maken, niet gezegt, maar die tot nu uitgestelt, en zal het derhalven nodig zyn, zulks in korte woorden te doen.

Mannen en wyven oeffenen dit handwerk zonder onderscheid, dog maken de wyven meer matten als de mannen, om dat deze zeer zelden t'huis blyven, maar of het vee hoeden, als het haar beurt is, of op de jagt gaan. Waar tegen de wyven altyd t'huis zitten, en meer tyd hebben als de mans; derhalven gaan zy ook doorgaans met elkander, en halen de materialen, namelyk Riet, Biezen, enz. welke zy of met de wortels uit het water rukken, of by den grond afsnyden, en na huis dragen, mids dat de vrouw de grootste party op haar rug na huis brengt.

Wanneer nu de materialen by de hand zyn, worden zy in de zon gelegt, om wind droog te worden; en hebben de wyven tyd, gaan zy den tweden of derden dag ten eersten aan het Matten maken; hebben zy echter wat anders te doen, blyft het Riet of de Biezen leggen tot dat zy beendroog zyn. Als men ze dan wil gebruiken, worden zy weder geweekt, en taai gemaakt, op dat ze onder den arbeid niet komen te breken. Het Matten maken eigentlyk geschied aldus, dat zy tot een zoom als twee dunne gevlochte snoeren of strikken, en in 't midden nog dunder, 5 of 6 in getale door vlechten, welke de andere Biezen,

enz.

1. Hoe de Hottentotten Elpenbene ringen maken. 2.3. Hoe zy de Matten maken
4. Hoe zy haare Touwen maken. 5. Hoe zy haar Potten maken.

Eijersm. fecit

enz. moeten vasthouden, en worden de ingevlochte Biesen op beide enden en in het midden zoo dicht met de voeten aangedrongen dat men naauwlyks daar door zien kan.

Dezelve worden zeer dicht. Derhalven wanneer dezelve daar na tot het dekken van hunne huizen worden gebruikt, kan 'er naauwlyks een droppel water door komen; daarenboven als zy lang daar op hebben gelegen, en van de hete zon gantsch verdroogt zyn, trekken zy met den eersten kleinen regen weder ten eersten toe, zoo dat 'er andermaal geen nat doordringen kan. Daarenboven hebben zy doorgaans een goede voorraad, om indien 'er al een versleten is, een ander te konnen gebruiken, om voor regen en wind gedekt te zyn.

Vermids ik nu van de Matten heb geschreven, die van Biezen, enz. worden gemaakt, zoo moet ik ook van de Strikken die uit even dezelve materie worden vervaardigt, het nodige daar by doen, en aantonen, dat de Hottentotten dit handwerk insgelyks onwetend verstaan, schoon zy het gereedschap van de Lynspinders niet kennen, nog touwen van hennip als genen maken. Zy gebruiken daar toe de Biezen, welke tot de Matten genomen worden, vlechten daar van dunne strengen, draajen dezelve wakker in hare handen, en maken op 't laatst heele dikke touwen, die byna zoo dik zyn als een arm van een kind.

Zy konnen zeer sterke touwen maken. Deze touwen zyn zoo sterk en duurzaam, dat een paar van de sterkste ossen dezelve niet kan aan stukken trekken, en heeft men reeds bevonden, dat zy al zoo wel houden, als een van hennip van dezelve dikte; aangezien verscheide boeren alhier, een zodanigen van de Hottentotten ruilen, als zy 'er genen van hennip hebben, welken zy langen tyd konnen gebruiken. Het is wel waar, dat de Hottentotten dezelve zelden langer maken dan zes voeten, om dat zy ze maar tot het vastbinden van haar vee gebruiken, zoo als voorheen reeds is gemeld; wanneer men ze echter langer wilde hebben, zoude het hen ook niet moejelyk vallen, zodanig een te maken, om dat het geen in 't klein geschied, zeer licht ook in de lengte en grootte zoude konnen worden gedaan.

In 't begin van dit Hoofdstuk is gezegt, dat zy de zenuwen of span-aders van de dieren in plaats van een draad gebruiken, en daar mede naajen. Die zelve zenuwen of span-aders worden van hen nog by een andere gelegentheid gebruikt, te weten, tot snaren op hunne Muziekaale Instrumenten. Derhalven zoude men ook mogen zeggen, dat zy kennis van het snaar-maken hebben; en zulks te meer, hoe zekerder het is, dat zy ook de Darmen weten te villen en schoon te maken, als zy uit dezelve snaren op hare *Gom Gom* maken willen.

Hoe zy de Snaren maken. Wat dit voor een Instrument is, zal ter zyner tyd gezegt worden. Hier dient alleenlyk geweten te worden, dat 'er altyd twee elkander helpen, als zy snaren uit darmen maken willen, waar van ieder een end van den gevilden en schoon gemaakten darm in de hand houd, en de een rechts en de ander links zoo lang draait, tot dat de gantsche darm de gestalte van een snaar bekomt; welke ook dik of dun word, naar mate dat de darm groot of klein is, of dat zy een snaar tot een groven of fynen toon van noden hebben.

De nieuwgemaakte snaren spannen zy op het heetste van den dag uit, om te eerder te drogen; wanneer ze been-droog zyn, bestryken zy dezelve met vet, en maken ze smedig, om zich beter te laten stellen. Dit herhalen zy verscheidemalen, tot dat de gantsche darm of de gantsche snaar door en door taai is. Vervolgens nemen zy de uit-

uitgespande snaar van de paaltjes, waar mede zy gespannen geweest zyn, en bedienen zich daar van als de gelegentheid zulks vereischt, niet alleen op Muzikaale Instrumenten, maar ook tot het spannen van hunne bogen, waar van zy hunne pylen schieten.

Van het pottebakkers handwerk.

Hier voren is ook reeds gewag gemaakt van de potten, en derzelver form volkomen beschreven, waar uit dan klaar genoeg blykt, dat zy insgelyks Pottebakkers zyn. Vermids echter toenmaals is gezegt, dat de aard en wyze, hoe zy dezelve maken, hier zoude worden beschreven, zoo is nodig, hier in myn woord te houden, en omstandig te zeggen, hoe het daar mede toegaat.

Zoo als zy echter tot alle de handwerken, die tot nu zyn aangehaalt, en welke zy onwetend verstaan en dryven, geen ander gereedschap dan hunne handen, en zomtyds hun mes gebruikt hebben, zoo zal men hier tot het pottemaken ook geen gereedschap vinden, als alleenlyk hunne handen, welke zy tot het formeren van de aarde gebruiken; wetende niets van een Draaischyf en andere voordelen, die zy nooit hebben gezien, veel min dat zy daar mede zouden konnen omgaan, en dezelve na behoren weten te gebruiken.

Zy maken op de koop geen pot maar een ieder is gehouden, om zyne eigen potten zelf te maken. Dienvolgens wanneer zy een pot moeten maken, nemen zy niet allerhande aarde, welke haar voorkomt, maar zy verkiezen doorgaans die aarde daar toe, waar in de Mieren hunne woningen hebben, en welke door dezelve by elkander gebragt is. Deze nemen zy boven af, tot dat ze met de vlakte van de aarde gelyk komt, kneden dezelve wel door elkander, en breken de eieren van de Mieren aan stukken; en kneden die al mede onder de aarde, zoekende onder den arbeid alle steentjes en andere schadelyke dingen daar uit.

Wanneer de aarde nu klaar gemaakt en gezuivert is, nemen zy een stuk van dezelve, naar mate dat de pot groot of klein zal worden, en leggen dezelve op een platten en gladden steen. Op dezen steen maken zy den pot als op een Draaischyf, en vormen hem door hunne handen, zoo als zy hem hebben willen. Als de pot het rechte fatzoen en de behoorlyke hoogte heeft, namelyk zoo als dezelve hier voren is beschreven, te weten, dat zy zeer wel gelyken na de kruiken of Urnen, waar in de ouden den asch der doden bewaarden, zoo beschaven zy denzelven van buiten en van binnen met hunne vingers, zoo dat hy gelyk en recht, zonder eenige bult is, ja zelfs zonder dat hy op de eene plaats dikker is, als op de ander.

Hoe zy de potten bakken.

Zodanige pot, die op zulke wyze gemaakt is, blyft een dag in de lucht staan, om te drogen. Daar na zetten zy denzelven in een gat 't welk zy in de aarde hebben gemaakt, wordende dezelve met de bovengemelde zenuwen, spanaders, of snaren van den steen afgesneden. Vervolgens maken zy rondom den pot en boven op een tamelyk vuur, zoo dat hy wel uitbranden en schier verstenen moet. In dit gat laten zy hem ook weder koud en al het vuur tot asch worden, waar door als dan de vettigheid, welke de Mier-eieren by zich hebben, smelt, en den pot de helft dichter maakt.

Worden zeer dicht en duurzaam.

De verf, welke de pot bekomt, is pikzwart; welke verf zoo veel niet word veroorzaakt door de vlam of door de rook, als wel zoo als ik oordeel, door de vette Mier-eieren, waar door dezelve ook dichter en duurzamer word. Deze verf blyft hem altyd by, schoon dezelve nog zoo word geschuurt, om dat de pot-scherven

1. Manier van Eyser te smelten. 2. Hoe zy het tot gebruyk bequaam, en 3. het zelve glad maken. *Pag. 92.*

H. Poel Del. et Sculp.

van binnen al zoo zwart zyn, als van buiten, waar door ik in myn vermoeden nog meer word versterkt, dat die zwarte verf van de vette Mier-eieren, en van niets anders komt; voornamelyk sterkt my dat nog hier in, om dat een zodanige pot nooit doorslaat, men mag 'er ingieten wat men wil.

Waar is toch een Pottebakker in Europa te vinden, die dit na zoude konnen doen, te weten als hy tot zyn handwerk niet anders had dan de blote aarde, en verder geen gereedschap, of andere nodige materialen. Ik zou hertelyk twyffelen, of men 'er wel eenen zoude vinden. Wie zoude dan, indien men alle deze en vele andere reeds voormaals aangehaalde zaken gade slaat, zoo stout zyn, om te zeggen, dat deze menschen dom zyn? Zekerlyk indien daar van bewys gevordert wierdt, zoo zoude zoo een in vele stukken te kort schieten.

Edoch genoeg ook van de potten. Het zou jegenswoordig wel tyd zyn, om ook aan te wyzen, dat zy de Bad-en Barbier-kunst verstaan; dog vermids ik van voornemen ben in een byzonder Hoofdstuk van de ziektens en hulpmiddelen der Hottentotten te schryven, zoo zal het best zyn, die materie daar toe te sparen. Het zelve moet ik ook van de Jager-kunst zeggen, welke by deze niets geachte natien zoo hoog is gestegen, dat menig Europeaansche Jager, als hy het zelve wild zoude moeten vellen, in aanzien van deze menschen beschaamt zoude staan, zullende hier van ook vervolgens in 't byzonder worden geschreven, als hunne manier van jagen zal worden voorgestelt.

Hottentotten zyn ook Geweer-smeden.

Het eenige handwerk van het smeden van wapens of geweer zal ik nog voorstellen en aanwyzen, dat de Hottentotten dat insgelyks verstaaan, schoon zy nog blaasbalk, nog hamer, nog tang, nog ambeeld of iets diergelyks bezitten. Het zal echter nodig zyn, de zaak uit den grond op te halen, en daar by te voegen, dat zy ook zelfs weten den yzer-steen te smelten, en yzer daar uit te maken, schoon zy nooit een yzere hamer gezien, of van iemand anders de handeling daar van geleert hebben.

Weten de mineralen te smelten.

De dikwyls aangehaalde *Pater Tachart* stemt hier ontrent eenigermate met my overeen, wanneer hy in zyne Siamsche Reis pag. 110. zegt: *Vele verstaan zich ook voortreffelyk op de Mineralen, weten dezelve te smelten, en haar rechte hoedanigheid te geven; maken 'er echter niet veel werk van, misschien om dat in hun Land een grote menigte van Goud, Zilver-en koper-Aderen worden gevonden.* Want dat zy de Mineralen kennen, is buiten allen twyffel; en dat zy dezelve smelten, daar van ben ik ooggetuige. Of echter de oorzaak even dezelve zy, dat zy ze niet hoogachten, zal ik met stilzwygen verby gaan; ten minsten weet ik, dat ze om Goud en zilver niets geven. Zy maken nog wel wat werk van koper, om dat het braaf blinkt, als het glad gemaakt is, maar dat zy het zoo veel niet in waarde houden als yzer, ontstaat, om dat zy het laatste tot haar geweer, en het koper maar tot cieraad of smuk weten te gebruiken.

De veelheid of menigte van deze metalen onthoud hen niet van het smelten, maar het gebrek van het daar toe benodigt houd; en ook om dat zy niet weten, wat zy daar mede doen zullen; want het is op verre na zoo fyn en deugdzaam niet, als het Europeaansch, en zoude derhalven voor een geringe prys moeten worden verkoft. Daarenboven laat hare aangebore luiheid niet toe, veel droppels zweet daar mede te vergieten, maar zy zyn wel vergenoegt, wanneer zy maar zoo veel smel-

ſmelten, als zy tot haar gebruik van noden hebben.

Vermids ik maar enkelyk heb gezien hoe zy het yzer ſmelten, zoo kan ik van geen ander metaal ſpreken, ten ware dat men insgelyks van de overige wilde oordelen.

Hoe zy het Yzer ſmeden.

De manier nu, hoe zy het yzer uit den yzer-ſteen ſmelten, beſtaat in 't kort hier in: Zy graven een vierkant ook wel een rond gat in de aarde, ontrent twee voeten diep, waar in zy een groot vuur ontſteken, om de aarde door en door heet te maken, daar na werpen zy zoo veel yzer-ſtenen daar in, als zy willen, rondom en boven de welke zy wederom een zeer heftig vuur maken, zoo dat door de ſterke hitte die ſteen eindelyk ſmelt en vloeibaar word.

Om dit vloeibaar yzer af te tappen, hebben zy nevens het eerſte nog een ander gat in de aarde gemaakt, het welk anderhalf voet dieper is, en vermids uit den ſmelt-oven een goot na het ander gat gaat, zoo loopt het vloeibaar yzer daar langs in het zelve, en word daar kout. Wanneer 'er geen ſtof meer loopt, ſtoken zy niet meer; den volgenden dag nemen zy hun geſmolten yzer, ſlaan het met ſtenen aan ſtukken, en maken door hulp van het vuur daar uit, wat zy willen, of van noden hebben.

Dat zulks zoo is, getuigt de Heer *Vogel*, welke in zyne Tien-jarige Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving *pag.* 76. aldus ſchryft: *Van een oud niets waardig ſtuk yzer weten zy zonder hamer of ander inſtrument net geweer te maken, nemende een ſtuk yzer zoo als zy het konnen krygen; zoeken een ſteen, die zeer vaſt en hard is; op denzelven leggen zy het yzer, en ſlaan het zoo lang met een andere ſteen, welken hen een hamer verſtrekken moet, tot dat zy het hebben gebragt in die form, waar in zy het hebben willen; vervolgens ſlypen zy het op een ſteen, en maken het zoo glad, dat men zou menen, dat een goede Duitſche geweer-Smid het gemaakt had.*

Smeden dezelve met zeer veel bequaamheid.

Schoon ik niet weet, of de gemelde Heer *Vogel* dit ſmeden wel ooit heeft gezien, hoewel hy het zelve zoo uitvoerlyk en duidelyk beſchryft, zoo is het echter gewis, dat hy den ſpyker wel op het hoofd heeft geſlagen, en dat ik 'er niet meer weet by te voegen, dan dat zy op die wyze ook zeer ſubtile dingen maken, en wel zoo fraai, dat ik geloof, dat het van een Europeaanſchen Meeſter niet fraajer en netter zoude konnen worden gemaakt. Want indien men hare pylen en *Haſſagayen*, welke kort hier na zullen worden beſchreven, aanziet, en daar nevens overweegt, dat zy nog hamer, nog tang, nog vyl, of eenig ander gereedſchap daar toe gebruiken, moet men op 't hoogſt verwondert wezen, en ten eerſten van die gedachten, dat zy dom of eenvoudig zouden zyn, veranderen, aangezien dit genoegzame blyken van een treffelyk en goed verſtand zyn.

Het is echter tyd deze materie, waar mede my lang genoeg hebbe opgehouden, ook te ſluiten, en aan een iegelyk vryheid te laten, van de Hottentotten te geloven, het geen hem gelieft; welke ſchoon zy uit de natuur gantſch ſtinkende en lui zyn, echter nog iets goeds, fraais en nets weten te maken, als de nood hen daar toe dwingt. Het is bewuſt, dat zy het Boeren-werk ook wel verſtaan, en alles zeer gemaklyk leren, 't geen zy zien. En indien hunne aangebore luiheid niet in den weg was, zouden zy zekerlyk den Europeanen niets ſchuldig blyven, maar allerhande vruchten, zoo goed als zy, queken of aanwinnen, maar door dezelve worden zy tegengehouden, en leven liever bekommert en ſchraal, als dat zy veel

moeite

moeite doen, om een beter en geruster leven te lyden.

Besluit van dit Hoofdstuk. Ik hoop niet, dat dit Hoofdstuk verdrietig zal zyn gevallen, schoon het groter is uitgelopen, als ik gemeent had; de zaken, daar in vervat, konden niet korter worden verhandelt; daarenboven heb ik veel zaken met stilzwygen verby gegaan, om het gedult van den Lezer niet te veel tergen, zullende zich misschien in 't toekomende een gelegentheid aanbieden, om het onaangeraakte te melden.

IX. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Nering en Hantering, welken zy onder elkander en ook met Vreemdelingen dryven.

Van der Hottentotten Nering en Handtering. De Schryver bewyst dat zy niet dom zyn. Der Hottentotten kostbaarste Koopmanschap zyn Olyphants tanden. Hoe zy onder malkander met Vee handelen. Wat zy voor waren verhandelen. Zy verhandelen hun geweer, als zy dubbeld daar van voorzien zyn. Kanna en kralen zyn by hen gangbare koopmanschap. Insgelyks Tabak en Dacha. Hoe zy met de Europeanen handelen. De Autheur heeft zelfs goed koop ossen en schapen gekogt. Wat zy liefst voor hun Vee hebben. Geven veel voor Tabak. Dienstwilligheid der Hottentotten. Hun trouwigheid.

LAatst hebbe ik van de handwerken, welke de Hottentotten onweetend verstaan en dryven, geloofwaardige Naricht gegeven, en twyffele niet, of dit Bericht zal niet onaangenaam zyn geweest, te meer om dat daar uit handtastelyk blykt, dat de Hottentotten te minder dom zyn, wyl zy nooit van iemand eenige onderwys of aanleiding gehad hebben, maar dat zy alles uit haar zelven hebben, en dat de dagelyksche noodzaaklykheid hen zodanig heeft aangezet, dat zy zich hoe langs hoe bequamer hebben gemaakt; zoo dat zy hedensdaags menigen Handwerks-man van Europa, ten minsten zodanig een, die niet veel acht op zyn werk slaat, zeer gemaklyk zouden beschaamt maken.

Van der Hottentotten Nering en Hantering. Vermids echter dit Bericht voor af is gegaan, en het nu tyd is, dat men moet zien, of zy alle hunne manufacturen tot hun eigen gebruik aanwenden, dan of zy dezelve ook aan anderen verkopen, verhandelen, of op eenigerhande wyze toekomen laten; zoo zal het den Lezer insgelyks niet onaangenaam wezen, als deze Materie een weinig dieper ingezien, en uit den grond verklaart word, om dat hare borgerlyken ommegang daar door meer zal schynen aan elkander geknoopt te worden, en de een genoodzaakt word, aan den anderen hier in de behulpzame hand te bieden; of anders wanneer 'er al geene handtering onder hen in zwang gaat, dat zy echter niet konnen ontgaan, elkander op dees of gene wys dienst te doen.

Wel is het waar, dat de goederen, welke zy konnen verhandelen, juist zoo veel niet zyn, en dat die meest in ossen, koejen, schapen en andere kleinigheden bestaan, aangezien zy nog goud nog zilver kennen, nog uit de aarde graven, schoon het nog zoo overvloedig in hun Land zoude worden gevonden, zoo als men rede

de heeft, om volkomentlyk te denken. Het kostbaarste, het welk in hunnen handel zoude konnen worden gezien, zyn buiten allen twyffel de Olyphants-tanden, waar van men 'er echter zeer weinig by hen vind, en men derhalven zoude konnen denken, dat zy dezelve aan de Inwoners van *Monomotapa* verhandelen, of wel aan de Portugeezen, welke zich op *Mossambique* en verder Landwaards in langs de rivieren hebben nedergezet; gelyk dan de Hottentotten, die aan *Terra de Natal* grenzen, zeer goede kennis van hen hebben, en ook met hen omgaan; waar uit dan licht is te besluiten, dat de genen, die dieper in het Land wonen, insgelyks naricht van hen hebben moeten; te meer om dat die van *Monomotapa* zelf handel met de Portugeezen dryven, en bygevolg de landen van de Hottentotten passeren moeten, alzoo dat beide die natien ook by de Hottentotten moeten bekent zyn.

Haar kostbaarste koopmanschap zyn Oliphants-tanden.

Edoch het zy hier mede hoe het wil; het is zeker, dat 'er veel Olyphants-tanden in hun land zyn, van welke dieren zy 'er ook veel doden en eeten. Vermids 'er nu zoo weinig Olyphants-tanden van hen te koop gebragt, of aan de Hollanders verhandelt worden, zoo moet noodzaaklyk volgen, dat zy dezen overvloed, welken zy gantsch niet weten te gebruiken, behalven dat zy armringen daar van maken, waar van 'er echter zeer veel uit eenen tand konnen worden gemaakt, aan anderen moeten verhandelen, 't zy aan die van *Monomotapa* of aan de Portugeezen. Ik weet my te erinneren, dat de voorheen gemelde Hollandsche Scheep-Kapitein, *Theunis Gerbrantszoon van der Schelling* in zynen dagregister heeft aangetekent, dat hy in *Terra de Natal* by een gevluchten Engelschman, die daar woonde, een gantsche kamer vol behalven verscheide andere stapels van zulke Olyphants-tanden gevonden heeft, die hy van de aangrenzende *Monomotapensers* en naby gelege Hottentotten had gekoft; en welke hy daar na weder aan de Portugeezen, of aan de vreemde schepen, die daar komen, verhandelt had, zoo als de gemelde Kapitein zelf gezegt heeft.

Dienvolgens is het zeker, dat de Hottentotten insgelyks tot het dryven van handel genegen zyn, schoon hunne waaren in zoo weinig stukken en zoorten bestaan. Best echter zal zyn, wanneer ik ten eersten een onderscheid maak, en aanwys, met welke waaren zy onder elkander handelen, en welke zy aan Vreemdelingen, 't zy Portugeezen, *Monomotapensers* of Hollanders overlaten; zoo als ook op wat wyze zy hunnen handel dryven, en welke goederen zy voor betaling ontfangen en aannemen. Want vermids zy geen werk van geld of zilver maken, ook geen geld kennen, zoo als reeds veelmaals aangetoont is, zoo is het dienstig, dat de zaken worden genoemt, welke zy hoog in waarde houden, als het geld zelf.

Het is t'over bekent, dat zy aan elkander ossen, koejen, kalveren, hamels en Oojen verhandelen; niet echter, dat de geen, die dezelve overgenomen heeft, daar op zoekt te winnen, met dezelve weder over te doen, want zulks is aan hen niet licht toegelaten; maar liever, om dat de Handelaar, die doorgaans een arme duivel is, aan vee gerake, en zich nevens zyne vrouw en kinderen gemaklyk generen mogt. Komende hier door tot een begin van zyn verwachtende rykdom, welke alleenlyk in veel vee bestaat, zoo als reeds voorheen gemeld is. Wanneer hy een tamelyk getal daar van machtig is, kan hy of van de anderen eenige daar van overlaten, of dezelve aan de Hollanders tegen andere waaren ruilen.

Vraagt nu de Lezer, of zy deze ossen,

Wat zy voor hunne Waaren verhandelen.

offen, koejen, kalveren, fchapen, enz. aan elkander vereeren, of waar mede zy dezelve betalen? zoo dient tot antwoord, dat zy niet veel houden van geven, fchoon zy voor het overige zeer goedaardig en hulpryk zyn; maar dat de geen, die iets van den anderen wil hebben, met dingen moet voorzien zyn, welke den Verkoper aanftaan, en welke hy voor betaling aanneemt. Deze dingen beftaan of uit Elpenbene of yvore Ringen, Pylen, Haffagayen, Pyl-koker en een Boog, welke t'eenemaal uitgearbeid zyn, wordende dezelve niet aangenomen, als de Verkoper dezelve niet volkomen geperfectioneert heeft.

Verhandelen hun geweer als ze dubbelt verzien zyn.

Een Hottentot zal ook niet licht om vee zyn geweer miffen, en het zelve aan een ander verhandelen, ten zy hy met dubbeld geweer verzien is, om dat hy die ftukken tot zyn eigen verdediging nodig acht; behalven dat hy daarmede op de jagt moet gaan, om 't wild te vellen. Derhalven houden zy hunne Pylen, Bogen, en Haffagayen in zeer grote waarde, en poleren ze zeer fchoon, zoo dat een Europeaanfch zoldaat zeer gevoeglyk een voorbeeld aan hen nemen kan, hoe hy met zyn geweer leven en het in ftaat houden zal. Ik heb grote moeite gedaan, om diergelyk geweer van den Kapitein *Pegu* te kopen, maar heb het nog voor geld nog voor Tabak konnen bekomen, fchoon hem zeer veel daar voor wierd geboden.

Kanna en kralen zyn by de Hottentotten een gangbare handelwaar.

Ontbreekt hen echter het geweer of wil hy zich zelven niet beroven, zoo prefenteert hy *Kanna* te ruilen, aangezien hy wel weet, dat hy daar voor het gezochte vee zal bekomen, ten zy de Verkoper reeds van Kanna genoeg voorzien was. En wanneer de Koopmanfchap hiermede ook niet wil flagen, zoo is zyne laatfte toevlucht tot de Europeaanfche waren, welke hy met zeer veel moeite als een huurling, 't zy Vee-hoeder of Koorn-maajer, enz. heeft verdient. Dezelve beftaan doorgaans in Tabak, Dacha, koper en glaze kralen. Wanneer hy daar mede verzien is, neemt hy zynen weg weder na zyne Landsluiden, en ruilt daar voor zoo veel vee als hy daar mede bekomen kan.

Insgelyks Tabak en Dacha.

Alle deze waren zyn by hen in een tamelyke achting, en worden fterk gezocht; zoo als ik met waarheid kan zeggen, dat jaarlyks eenige duizend pond Tabak van hen werden gerookt, fchoon zy denzelven mengen, en niet zuiver gebruiken, om dat hy al te licht is, en zy 'er niet dronken van konnen worden. Om nu te eerder dol te worden, en zich daar na, zoo als zy het noemen, vrolyker te maken, mengen zy Hennipbladen, of na hare Taal, Dacha daar onder, en maken Bufchbafch, die meer in het hoofd werkt, en hen lichter dronken of dol maakt.

Ondertuffchen behouden de Kralen, voornamelyk de kopere den prys voor allen. Deels om dat zy zoo licht niet breken als de glaze; deels ook om dat zy zich zeer fchoon laten maken, en hoe langer men dezelve draagt, hoe blinkender worden, zoo dat men zich daar in zou konnen fpiegelen. Als deze Kralen daarenboven tamelyk groot zyn, en by na de grootte hebben van een Zuiker ert, zoo zyn zy te aangenamer. Zy geven voor dezelve zoo veel vee, dat de Bezitter ze zeer gaarn miffen en afftaan wil.

Zy konnen met voordeel onder elkander handelen.

Op zulke wys en met diergelyke waaren handelen zy onder elkander; en zulks met zoo veel eerlykheid en oprechtheid, als d'eene Koopman ontrent den anderen doen kan. Zy geven aan elkander ook veel meer voor hunne waaren, als aan de Europeanen; en kan een Hottentot voor een pond Tabak of een fnoer kralen veel meer van zynen even-Hottentot handelen, als een Europeaan

peaan doen kan. Zulks blykt zonneklaar uit de handeling van den Kapitein *Claasen*, die met een zeer geringen provisie uitgezonden zynde, zoo veel weder t'huis bragt, als wanneer hedendaags een gantsch Corporaalschap uitgaat, en maar grote kosten veroorzaakt.

Wyl zy nu, zoo als gezegt is, onder elkander handelen, en met weinig moeite aan een tamelyk getal vee geraken konnen, zoo blykt immers genoeg, dat het geen, waar mede de Hottentotten worden beticht, verzonnen is: De meermaals aangehaalde Heer *Vogel* schryft in zyn Tienjarige Oost-Indische Reis *pag.* 70 uit een quade onderrechting het volgende van hen: *Zomtyds plegen zy stroperyen landwaards in na de provintie van Monomotapa en na de Sardini-Baay; beroven aldaar hare naburen van ossen, koejen, schapen, welke zy daar na tot een geringen prys aan de Hollanders verhandelen.*

Vogels valsch bericht.

Wederlegging.

Ik zegge, deze Beschuldiging is valsch, voor zoo veel die de Hottentotten in 't gemeen betreft; daar worden ook Rovers onder hen aangetroffen, en deze zyn de Boschjes-Mannen, zoo als voorheen reeds gezegt is, welke zich alleen op roven en stelen uitleggen, en zich daar mede generen, weshalven aan dezelve ook allen ommegang met andere Kraal-Hottentotten is ontzegt, behalven dat zy ook worden doodgeslagen, waar men ze aantreft. Daarenboven is hier voren reeds aangewezen, dat eenige gewissenloze Europeanen zelf hen geplondert en dezelve als kraajen dood geschoten hebben, en dat om zulks te wreecken, het aan menigen onschuldigen zyn vee weder gekost heeft. De beschuldiging van den Heer *Vogel* kan ook niet doorgaan om dat de diefstal een der schandelykste ondeugden onder hen is, welke altyd met de dood word gestraft; gelyk dit reeds voormaals uit *Pater Tachart* in zyne Siamsche Reis p. 101. en uit den Heer *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en naricht der Hottentotten *pag.* 9. aangewezen is.

Daar benevens wie word de losheid van deze beschuldiging niet licht gewaar; vermids de gemelde Heer *Vogel* twee plaatzen noemt, werwaards zy zouden stropen, leggende de eene plaats zeer ver en ruim 100 mylen van de Europeaansche grenzen, en de ander binnen dezelve ontrent 30 mylen van het Voorgebergte. Om vee van *Monomotapa* herwaards te dryven, zoude wegens de menigvuldige steile en hoge bergen en onwaadbaare wateren niet alleen moejelyk vallen, maar het vee zelf zoude onder weeg schier van honger moeten sterven. Van de *Saldanha* of *Sardinie*-Baay vee herwaards te koop te brengen, zoude met het contract, door de Illustre Compagnie met deze Volkeren aangegaan, stryden; behalven dat het zoude zyn tegen het eigen belang van het Land, het welk in geval van nood by de naburige Hottentotten altyd vee kan zoeken, en het gezochte ook willig en zonder moeite bekomt.

Derhalven is de Heer *Vogel* in dit stuk zeer qualyk onderrecht, om dat zulks tegen alle ondervinding, ja zelf tegen het gezond vernuft stryd; en 't is hem niet beter in dit stuk gelukt als den Keur-Saxischen Konst, en Lust Tuinier, den Heer *Georg Meister*, welke in zynen Oost-Indischen Konst en Lust Tuinier pap. 244. zoo als zulks Heer *Marperger* in zynen keuken en kelder Dictionaris pag. 503. aanhaalt, met dit valsch bericht voor den dag komt: *De Hottentotten*, schryft hy *komen alle jaar op een zekeren tyd uit het land aan het Kasteel, of op de plaats, daar de Hollanders by de Kaap de Goede Hoop wonen; dryven grote kudden vee*

Meisters ongegrond voorgeven van haar Vee-handel.

IOE DE HOTTENTOTTEN HUNNE VELLEN BEREYDEN 2 BESMEEREN DIE MET VET 3 EN KOE MEST
LOPPEN DE ZELVE UYT 5 HOE ZY DIE AAN STUKKENSNYDEN EN 6 HOE ZY DIE VELLEN TE ZAMEN NAYEN

ersma exc.

vee met zich, legeren zich met grote hopen by dezelve, om dit hun vee aan de Hollanders te verruilen, 't welk haar grootste rykdom is. Het vee bestaat meest in Rundvee, Schapen en Geiten, welke de meeste onder hen heeft, is de rykste.

alks word ederlegt.

Ik wil niet ontkennen, dat het voor 50 of 60 jaren zoo is geweest, om dat uit de eerste schipvaart der Hollanders bekent is, dat zy hun vee van de Hottentotten aan strand of aan de zeekant gehandelt hebben. Na dat de Hollanders echter hier een vasten voet gekregen hebben, en 'er midlerwyl vele oorlogen tusschen beide ontstaan zyn, welke zonder bloed vergieten niet ten einde zyn gebragt, zoo is 't licht te denken, dat de Hottentotten, te meer daar de Colonie zich dagelyks in beter staat zette, en zelf machtig in vee wierd, niet moeds genoeg zullen hebben gehad, uit te komen, en vee te merkt te dryven. Daarenboven hebben zy ook niet aan het Kasteel konnen komen, om dat de Ruiter-stal aan de Zoutvliet expres daarom is gebouwt, om dat men toenmaals ook niet al te veel staat op hen dorst maken.

Hedendaags zoude dit uitdryven niets helpen, naardemaal de Illustre Compagnie den Handel met de Hottentotten voor een ieder van de inwoners heeft open gestelt, aangezien die reeds zelf komen, en hen den overvloed van hun vee afhandelen. Daar van daan komt het, dat men hedendaags klaagt, dat men niets meer zoo goed koop van de Hottentotten kan hebben, als voor dezen, schoon het meeste vee van de inwoners nog tegen den ouden prys gekoft word, als het welk een voorrecht is, dat de Illustre Compagnie aan de inwoners en niet aan ieder vreemdeling vergunt.

Wat zy Tapetjes-vee noemen.

Schoon ik reeds eenige jaren hier heb gewoont, hebbe ik nooit een zodanige optocht van Hottentotten met vee gezien, maar wel, dat zy jaarlyks eens of ten hoogsten tweemaal met eenige weinige ossen en schapen uit het Land zyn gekomen, en dezelve als *Tapetjes*-vee, of zoo als wy zeggen, tot een vereering aan den Gouverneur gebragt hebben. De laatste quamen in den jare 1708. na dat de nieuwe Gouverneur den Heer *Louis van Assenburg* was gearriveert; welke even dezelve zyn, waar van de Heer *Boeving* op aangehaalde plaats *pag.* 4 gewag maakt, wanneer hy zegt, dat zy schilden voor het hoofd droegen.

Houden gene tamme geyten.

Behalven zulk een optocht van Hottentotten, zal men 'er bezwaarlyk een anderen ja zelfs geen een zien, welke tamme Geyten by zich voeren; want schoon de Heer *Meister* hen dezelve zoo als de ossen en schapen toeschryft, zoo zal hy 'er echter zekerlyk genen by de Hottentotten hebben gezien, aangezien zy dit zoort van vee genoeg in het woeste veld vinden, en nooit tam houden. Edoch waar raak ik hene, naardemaal van de handeling met de vreemdelingen nog moet worden bericht?

Hoe zy met de Europeanen handelen.

Zy handelen met andere natien byna op dezelve wys als met hunne eige, mids dat zy een tamelyk onderscheid in den prys der dingen maken, welke zy in plaats van gereed geld aannemen. In plaats dat de eene Hottentot van den anderen 2 of 3 ossen, 7 of 8 schapen voor een pond Tabak kan krygen, moet een Europeaan met eenen os, 3 of 4 schapen te vreden zyn; zoo dat hy altyd maar half zoo veel voor zyne waar bekomt, als een Hottentot. Hier by blyft het niet, maar door dien zy weten, dat de Europeanen altyd andere goederen by zich hebben, zoo moet hy ook nog altyd iets toegeven, het mag wezen, wat het wil.

De Hollanders noemen dezen han-

handel Ruilen; anderen noemen denzelven troqueren; dezelve bestaat alleenlyk in Ruilen; te weten, om dezen handel te dryven, heeft men niet eenen duid van noden, en kryg ik voor myne goederen andere in de plaats. Ik heb reeds hier voren, wanneer van het schandelyk troqueren het een en 't ander wierd verhaalt, bygebragt, dat deze wyze van handelen, wanneer ze met eerlykheid gepaart gaat, de alleroprechtste is, vermids men het geen, dat men voor het zyne zal bekomen, voor ogen heeft, en alzoo niet wel kan worden bedrogen. Jegenswoordig zal ik maar met korte woorden aanwyzen, dat deze handel nog hedendaags in zwang gaat.

Hoe zy eertyds met de Europeanen hebben gehandelt.

Het is onnodig deswegen de getuigenissen der ouden aan te halen, als die van *Ivertsen Lib.* IV. c. 19. *Anderson Lib.* I. c. 4. *Herport pag* 13. *Dapper p.* 626. en anderen, om dat 'er nieuwen voorhanden zyn, welke deze zaak genoegzaam zullen bekrachtigen. *Vogel* alleen kan tot een bewys verstrekken, en die zaak beslechten, aangezien hy in zyne tienjarige Oost-Indische Reis pag. 70. 71. aldus schryft: *Voor ruim* 80. *jaren, wanneer de Hollanders nog geen vasten voet aan de Kaap de Goede Hoop hadden, en Cornelis Houtman, en daar na de Admiraal Cornelis Matelief met hunne schepen daar eerst aanquamen, konden zy voor een staaf-yzer,* 30 *pond zwaar,* 9 *schapen ruilen; voorts voor een andere staaf, in drie stukken gebroken, te zamen* 70 *pond wegende,* 2 *vette ossen en* 3 *schapen, en wyders voor een snymes, een schaap; edoch jegenswoordig zyn zy in dezen handel wat meer beschaaft, en zy geven het vee niet tot zoo geringen prys; des niet tegenstaande komt een schoon schaap, de waardy der waare, welke hen aan yzer, kopere ringen en diergelyke daar voor word gegeven, gerekent, niet boven een halve daalder te staan.*

Een ander bericht.

Diergelyk meld ook *Merklin* in zyne Oost-Indische Reisbeschryving pag 1114. *Het vee,* schryft hy, *kopen zy goed koop voor koperdraad tot Armringen, Tabak, en diergelyke, zoo dat een groot stuk Rund-vee maar een kop-stuk kost.* Dienvolgens blykt dat, wanneer de Heer *Vogel* hier voren klaagt, hy zulks maar heeft ontleent van *Dapper,* of dat hy zulks zonder rede doet, om dat een halve daalder zoo als hy schryft, of een kopstuk, gelyk *Merklin* meld, voor een os niet voor veel kan worden gerekent.

Des Auteurs goed koop ossen of schapen kopen.

Ik weet zeer wel uit de ondervinding, dat wanneer ik een pond Tabak aan een Hottentot voor een os geef; een half pond voor een vetten hamel, en een vierdedeel pond voor een vet lam, een Tabaks-pyp of een spits glaasje met brandewyn daar onder gerekent, dat hy de koop zekerlyk niet afslaan, maar wel aanhouden zal. Wie zou dan in staat wezen om een rekening te maken, dat een pond Tabak en een Tabakspyp of een glaasje brandewyn, te veel voor een os zoude zyn? Het is geen sprookje, dat ik hier vertel, de dagelyksche ondervinding heeft het my nevens vele anderen geleert.

Vermids'er echter meer waaren, waar van in den beginne reeds genige melding is gedaan, van de Hottentotten konnen worden gehandelt, zoo zal het niet ondienstig zyn, aan te tonen, waar mede een eerlyke Handelaar, die onder hen zyn voordeel zoeken wil, en dezelve om dat zy weinig alhier te merkt brengen, bezoeken wil, zich verzien, en welke waaren hy moet met zich nemen, om zyn oogmerk te beryken; zynde alle Europeaansche waaren zonder onderscheid, aan hen niet even aangenaam. Van de Indiaansche die maar dienen om het lichaam op

te

te schikken, of den buik met lekkerny te vullen, of eindelyk die tot pracht of hovaardy strekken, maken zy gantsch geen werk, zoo dat het hoognodig is, des aangaande een onderrechting mede te delen.

Een ieder Handelaar, die omzichtig wil te werk gaan, slaat niet alle waaren zonder onderscheid in, maar voegt zich na zynen stand, en welke hy weder aan den man kan brengen, en doet gene op, die by hem blyven bederven. Dit zoo zynde, moet iemand, die onder de Hottentotten met winst wil handelen, alvorens een overslag by zich zelven maken, of hy vee van hen handelen wil, te weten ossen, koejen, kalveren, hamels of oojen, want Gyten hebben zy niet, gelyk ik reeds meermalen heb gezegt, of schoon de Heer *Meister* in zynen Oost-Indischen Kunst en Lustgaarden p. 244. hen dezelve toeschryft, en in zulken geval, zal voor zodanig een niet dienstiger zyn, dan zich van Tabak, Dacha, Tabaks-pypen, en kopere Kralen te verzien, waar voor hy altyd zoo veel vee kan ruilen, als hy begeert.

Wat men en voor Olyfants-tanden bieden moet.

Is zodanig een van voornemen, om Olyfants-tanden van hen te handelen, is het nodig, om zich nevens den tabak, als de gangbaarste waar onder de Hottentotten, van koper en wel voornamelyk glad koper te verzien, om dat blinkent metaal daar voor te bieden. Hier door worden zy aangezet, om en wat aangenaams voor den mond, en wat fraais, tot cieraad van het lichaam te bekomen. Als dan scheiden zy zeer gaarn van diergelyke tanden, en zulks voor een geringen prys, schoon zy nog zoo zwaar wegen, en heb ik 'er niet alleen een van dezelve maar verscheide gezien; die hondert, hondert en twintig pond, en meer wegen, waar van het pond niet meer dan zes of acht Kruitzers Duitsch geld gekoft had, en die het pond weder tot 30, 40 en 45 Kruitzers verkoft zyn.

Met welke waaren men overal onder haar reizen kan

De geen die maar onder hen reist, om het Land te bezien, of de Naturalien, zoo Gewassen, Mineralien; als Dieren, enz. te onderzoeken, behoeft niet beducht te wezen; dat hy van honger zal sterven, schoon hy gene eetwaren met zich neemt; zullende aan vleesch geen gebrek hebben, zoo lang zyn Tabak, Tabaks-pypen, Dacha en Brandewyn duurt. Is hy genegen, om wild te eeten, worden hen hazen, Ree-bokken, Steen-bokken en andere wilde dieren in overvloed gebragt, zoo hy maar Wyn, Brandewyn, zoo als ook glaze kralen of kleine spiegels daar voor wil spenderen.

Voor Boter, die wel eerst dient gezuivert te worden, Struis en andere vogels eijeren, zoo als ook voor Melk, hoeft zodanig een ook niet te zorgen, zoo lang hy iets van de gemelde waaren by zich heeft; ja hy hoeft zelfs niet verlegen te wezen, hoe hy op reis onder dak zal komen, om dat ze voor hem een gantsch nieuw huis voor een stukje Tabak bouwen, daarenboven hout in overvloed brengen, om te koken en te warmen, en by nacht voor de wilde dieren zeker te zyn; daarbenevens brengen zy zoo veel lang gras, dat hy daar op gemaklyk kan slapen; als of hy op een bed lag.

Bevind hy zich landwaards in, en ver van 't strand, zoo kan hy behalven de bovengemelde levens middelen, versche en goede melk bekomen, welke zy voor een pyp-Tabak warm brengen. Is hy graag na wat zoets, kan hy verzekert wezen, dat zy hem voor dat zelve present een gantsche zak met honing zullen ter hand stellen, waar van zy, achtervolgens het getuigenis van *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 97. op een zekeren tyd; namelyk in het einde van den drogen tyd, een tamelyke quantiteit

titeit uit de holle bomen en klippen, werwaards de byen het dragen, inzamelen, en waar van hy, zoo als ik uit ondervinding weet, als hy het dikwyls probeert, honing-bier kan brouwen, 't welk, een weinig oud geworden zynde, zoo veel kracht heeft, als slechte Mede.

Heeft hy eindelyk gebrek aan brood, zonder het welk hy het vette vleesch niet kan genuttigen, zoo weten zy ook al wederom raad; want zy leveren niet alleen mager vleesch van wilde Herten of Bokken, maar zy verzorgen hem ook van hare kostbare en voedzame wortels, van de Hollanders *Ajuntjes* en van de Botanisten *Sisynrichium* genaamt. Komt hy echter weder aan de zee, hoeft hy wegens een goede maaltyd van visch niet te twyffelen, mids dat hy ze zelf moet schoon maken en koken als hy ze eeten wil, werdende dezelve hem voor andere kleinigheden in overvloed gebragt. Kortom men kan onder hen reizen, waar men wil, zonder voor hen bevreest te zyn, mids dat men hen eerst geen overlast aan doet, ja men kan verzekert wezen, dat men ze in alle stukken ten diensten vinden zal.

Onder de Hottentotten kan men met weinig gelt winst doen.

Hier uit blykt, dat een Europeaan, die landwaards in reist, en vee, Olifants-tanden, of andere eetwaaren wil kopen of ruilen, voorzien moet zyn van Tabak, Dacha, Tabaks-pypen, koper en glaze kralen, messen, eizer, kleine stukjes van rood en geel koper, zoo als ook draad tot armringen, wyn en brandewyn, voorts van een weinig meel, om zich zelven te bezorgen, en andere diergelyke kleinigheden, welke alle by elkanderen gerekent geen 20 guldens zouden kosten, waar mede hy zoo veel vee, Olyfantstanden, struis en andere Vogel-eyjeren, wyders allerhande diere-huiden, daar onder die van Leeuwen, Tygers, wilde paarden, Ezels, enz. als mede allerhande levensmiddelen, hier boven reeds gemeld, kan ruilen, zo dat van die 20 guldens ruim 200 guldens konnen worden gemaakt. Vermids dit voordeel als nu den komenden man door de neus word gedraait, en de Illustre Compagnie zulks voor haar alleen houd, zoo menen zommigen, dat de onschuldige Hottentotten met hunne waar in prys opgeslagen zyn, daar zy echter alles na den ouden prys blyven verkopen, zoo als aan de gemelde Illustre Compagnie best bekent is.

Die onder de Hottentotten wil reizen, moet van kruid en lood voorzien zyn.

Een Koopman of ander Reiziger, die van voornemen is, om eenigen tyd onder hen te blyven, en zyn voordeel of iets anders in 't oog heeft, moet verder, en boven alles van goed geweer, nevens kruid en lood wel verzien zyn; schoon hy het niet zoo zeer van noden heeft wegens de Hotttentotten, als wel wegens de wilde dieren, om dat het lichtlyk kan gebeuren, dat zoodanig een by nacht door de roofdieren kan worden overvallen. Ik zoude met weinig moeite verscheide zeldzame exempels konnen aanhalen, ten ware beducht was, dat zy te lang zouden vallen, dog daar zal op een andere plaats zich wel een gelegentheid op doen, om ze te pas te brengen.

Wat my aanbelangt, ik heb menigen nacht onder hen in hunne huisjes en ook wel in 't open veld doorgebragt; ik kan echter niets dan alles goeds van hen zeggen, om dat ze voor een kleine erkentelykheid alles bezorgden, wat ik tot myne zekerheid van noden had, en wanneer ik hen van de wilde dieren verwittigde, die my langs den weg ontmoet waren, toonden zy zich op 't hoogst verheugt, dat ik door dezelve niet beschadigt was; ja zy moedigden my niet weinig aan, op myne hoede te zyn, wanneer 'er by nacht al een mogt komen, en zy gaven my allerhande middelen aan de

de hand, hoe dat ik ze tot hulp zoude konnen roepen, en verzekerden my van hunnen trouwen bystand.

Misschien zoude men konnen vragen, hoe komt het, dat men zulke menschen, die zoo veel werk van Tabak, Brandewyn enz. maken, zoo vertrouwen kan, te meer om dat zy weten, dat men diergelyke goederen overvloedig by zich voert, als men onder hen reist? hier op dient, dat iemand welken zy kennen, of die maar bekende Hottentotten by zich heeft, zoo als ik altoos heb gehad, voor hen geen vrees ter waereld behoeft te hebben, om dat zy zoo als ik reeds heb gemeld, tot stelen en roven niet geneigt zyn. Daarbenevens weten zy, dat na een bekenden Europeaan sterk gevorscht word, welkers verlies zy daar na niet weinig moeten boeten, als zy geen waarachtig bescheid van zyn dood geven konnen.

Trouwheit van deze menschen.

Wanneer nu iemand met een genoegzame voorraad van zulke waaren by hen komt, kan hy dezelve zoo zeker vertrouwen, en ter bewaring geven, dan of hy dezelve in zyn eigen huis en onder zyn opzicht opgesloten hield, vermids de Bewaarder, of de gene, die de goederen heeft aangenomen, zich eerder zoude laten doodslaan, dan dat hy zich het minste daar van zoude laten ontvreemden. Ik ben dikwyls verwondert geweest, wanneer ik dezen of genen iets toevertrouwde, en onder belofte van een zekere portie in bewaring gaf, dat ik het na verloop van zomtyds 14 dagen, 3 of 4 weken zonder de minste lekkagie weder te rug ontfong.

Onbekende moet men niet vertrouwen.

Edoch zeg ik, dat men met hen moet bekent zyn, of dat men ten minste bekende Hottentotten moet by zich hebben, want buiten dat zou het zoo gemaklyk niet in zyn werk gaan, om dat my het exempel van den voorgemelden Kapitein *Theunis Gerbrants van der Schelling* nog in versche geheugenis is, die, om dat hy een goude boord om zyn Schippers muts droeg, welke hen in de ogen viel, wel haast het leven zoude hebben moeten laten, ten ware hy dezelve van zich geworpen, en ze aan hen ten preis gegeven had, waar na hy by hen welkom was. Ook ken ik een Stuurman, die als een vreemdeling aanquam, en aan een Hottentot een rol tabak van 20 pond te dragen gaf, in mening dat hy dezelve na huis zoude brengen, dog wanneer zy beide een weinig van strand waren, vraagde de Hottentot aan den Stuurman, of hy wel kon lopen? En wanneer hy van ja antwoordde, pakte deze zyn biezen, en zeide, *loopt dan zoo je kond.* Waar op hy zynen weg landwaards in nam, en den Stuurman liet nakyken, zonder twyffel, om dat hy hem niet kende, en niet wist waar hy hem weder zoude vinden.

Wie dan onder hen bekent is, heeft zekerlyk niets te vrezen, maar die vreemd is, mag in den beginne wel een weinig op zyn hoede zyn, en niet te veel op hen vertrouwen, om dat onder de eerlykste luiden toch dikwyls een bedrieger gevonden word. Van myne kant, ik heb geen rede van hen quaad te spreken, schoon ik reeds lange jaren onder hen heb gewoont. Ik zoude nog wel veel Inwoners, ja de meeste vinden, die nevens my insgelyks zouden getuigen, om dat een ieder veel dienst voor een geringe beloning van hen geniet.

Edoch genoeg van deze materie uit vrees, dat dezelve te verdrietig mogt vallen; derhalven is 't best, dat ik dezelve sluit, eer myne gedachten zich wederom verder uitbreiden.

X. HOOFTSTUK.

Van de Kunften, welke de Hottentotten met recht konnen worden toegefchreven; namelyk van 't zwemmen, werpen, vechten, visfchen, jagen, lopen, enz. zoo als ook van hare Muziek, als mede van hun zingen en danzen.

Van de oeffeningen des lichaams by de Hottentotten. Valfch voorgegeven konften der Hottentotten wederlegt. Zyn zeer geoeffent in lopen. Werpkonft verftaan zy ongemeen wel. Het vechten verftaan zy meefterlyk. Hare fpeeltuigen. Gom Gom is by hen een aardig muſikaal inftrument. Hoe hare Rommelpot gemaakt is, en hoe zy daar op fpelen. Haar vocaal mufiek. Haar danzen. Wat zy voor dieren gewoon zyn te jagen. Hoe hun pylen gemaakt zyn. Dezelve worden met flangen gift beftreken. Schieten zeer net. Befchryving van den boog, en pylkoker. Haar Haffagayen. Worden ook vergift. Hoe zy daar mede werpen. Wat by hun jagen aan te merken. Hoe zy een groot dier vervolgen. Nog een andere wys van jagen. Zy gebruiken hier toe diepe gaten, die zy in de aarde hebben gemaakt. Een bewys aan dien, die een groot dier heeft gedood. Hy word van een ouden Hottentot bepift. Wat hy te verwachtan heeft, die een Leeuw, Tyger enz. heeft gedood. Wat omtrent deszelfs vrouw voorvalt. Hottentotten verftaan het vifſchen beter, als sommigen menen. Hoe zy Roch vangen. Hoe zy vifch met den angel vangen. Hottentotten zyn goede zwemmers. Haar zwemmen over grote Rievieren is merkwaardig. Welke plegtigheden zy verrichten, als zy uit het water komen. Befluit van dit Hoofdftuk.

Van de oeffeningen des lichaams by de Hottentotten.

OP de Handwerkzels en daar uit fpruitenden handel, welke onlangs aangetoont heb, zullen niet ondienftig volgen, de kunften, welke den Hottentotten met recht worden toegefchreven, als welke een rechte gefchiktheid des lichaams aantonen, waar mede zy als van kinds gebeente begaaft zyn. Want hier ziet men van den beginne af, dat ik ze van de vrye konften niet alleen, maar ook van alle andere afzondere, welke meer van de werking der ziele als des lichaams ontftaan, en dat ik blood en alleenlyk alhier zodanige verftaa, welke men in Europa *Exercitia* of lyfsoeffeningen zoude konnen noemen.

Valfch voorgegeve konften der Hottentotten wederlegt.

Van *Olao Dapper* worden den Hottentotten zulke aardige konften toegefchreven, welke meer na bygelovigheid, dan na de zuivere waarheid ruiken; indien 'er een waar woord aan was; want volgens *Erasmus Franciscus*, die deszelfs woorden in zynen verwonderenswaardigen overtogt van de Nederwaereld *pag.* 1209. aanhaalt, zoo fchryft hy daar van in zynen *Afrika pag.* 626. op de volgende wyze: *Zy verbeelden zich zelven, dat zy den regen en wind konnen ophouden, 't welk zy pogen op deze wyze te doen: Wanneer zy willen, dat het niet meer zal regenen, leggen zy een gloejende kool op een fpaantje, in een kuiltje, het welk zy in de aarde hebben gemaakt, en op die kool een handvol hair, 't welk zy uit het hoofd hebben getrokken. Dat hair beginnende te ftinken, maken zy het kuiltje met zand toe, maken haar water daar op, en lopen eindelyk met groot gefchreeuw weder weg. Als zy begeren, dat de wind*

wind gaat leggen, zoo houden zy een van ſmerigſte vellen op een langen ſtok hoog in den wind, zoo lang tot dat het vel van de ſtok is gewaait, en als dan verbeelden zy zich gantſchelyk, dat de kracht van de wind op dit vel gebroken is.

Dat zouden zekerlyk, zeg ik, al twee fraaije kunſten zyn, welke indien zy waar waren, de derde zeer licht zouden konnen maken, namelyk om regen te krygen, wanneer dezelve lang en byna den gantſchen zomer achter blyft, om dat zy alsdan in plaats van den heftigen Zuid-Ooſten wind den regen wel benodigt hadden; zeker dit zouw hun beter te pas komen als den wind op te houden, en daar door te grotere droogte te veroorzaken, waar door lof en gras gantſchelyk verdort word, 't welk anders door den zoelen wind nog word gematigt. Zy komen hier ontrent niet weinig met de lappen overeen, waar van zulks insgelyks voorgegeven wierd; dog ik acht dat zulks van hen zoo onzeker en onwaar is, als van de Hottentotten, van de welken ik nooit diergelyks gehoort of gezien heb; en kan het wel zyn, dat de gemelde *Dapper* zulks heeft horen zeggen, en dat hy het voor een zekere en ontwyffelbare waarheid heeft aangenomen, om het qualyk te boek ſtaande leven der Hottentotten nog te zwarter te maken.

Het zy hier mede hoe het zy, het is zeker, dat de Hottentotten van deze bygelovigheid vry zyn, en zouden zy, indien iemand een diergelyke gekke vertelling deed, niet alleen luſtig daar over lachen, maar ook vaſt geloven, dat de Europeanen vry bygeloviger waren, als zy gedacht hadden, wyl zy ieder ſprookje voor een ongetwyffelde waarheid aannemen, zonder te onderzoeken, of zulks wel op gronden ſteunt, of wel mogelyk zoude konnen zyn; want daar wy ze als Afgodendienaars achten, en zoo veel opgeven van onzen Godsdienſt, geloven wy echter, dat zy in de Almogendheid Gods taſten, en regen en wind naar welgevallen maken konnen, 't welk echter achtervolgens onze eige Leer en vaſtſtelling, aan de Almogendheid Gods alleen toekomt, zoo als zy mede opentlyk bekennen, en hier voren in het aantonen van hunnen Godsdienſt aangewezen is.

Met beter recht en vry meer waarheid, moet men hen de kunſt van ſnel lopen toeſchryven, als waar in zy alle Europeaanſche Lopers, hoe bequaam en geoeffent, overtreffen en beſchaamt maken, aangezien zy achtervolgens het getuigenis van den Heer *Vogel* in deszelfs tienjarige Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving *pag.* 70., daar in zoo zeer geoeffent zyn, dat een welberede Ruiter genoeg te doen heeft, om een Hottentot te achterhalen. Ja ik derf wel zeggen, dat geen Ruiter, ſchoon hy het beſte paard onder zich hadt, het tegen een Hottentot zal uithouden, als hy zyn paard niet wil dood ryden, daar echter een Hottentot zoo weinig van vermoeitheid zal klagen, als of hy ſtil had gezeten, en ook wel aannemen, zulks eenige dagen achter malkanderen te doen, 't welk een ander Loper gantſch niet doen kan. Haar konſt om te lopen.

Ik mag geen meer getuigeniſſen uit *Saar Boeving*, *Tachart* en anderen aanhalen, om dat my erinnere, dat zulks reeds voorheen geſchied is; de oorzaak echter, waarom zy zoo ſnel konnen lopen, is toenmaals niet bygebragt, maar de verſcheide meningen, welke men daar van by de Schryvers vind, zyn alleenlyk aangehaalt en gezegt, dat zy dezelve zelfs twyffelachtig maken, om dat de Hottentotten den eenen dit en den anderen dat daar van wys maken, en de rechte oorzaak verborgen houden. De oorzaak van hun ſnel lopen.

De meeſten zeggen wel dat het komt door het uitſnyden van den linker zaatbal; edoch ſchoon het eenig-

eenigzins daar toe mogte helpen, zoo acht ik niet, dat zulks de rechte en ware oorzaak is, zoo als elders insgelyks aangetoont is. De Heer *Boeving* geeft nevens deze, twee andere oorzaken in zyne curieuse Beschryving en Naricht van de Hottentotten, wanneer hy *pag.* 5. zegt: *Deze snelheid ontstaat door het veel smeren en de lichte kleding.* En hoewel men niet kan ontkennen, dat het smeren daar toe veel zoude konnen helpen, zoo lykt zulks insgelyks nog de rechte oorzaak niet te zyn, om dat de wyven als dan ook snel moesten konnen lopen, welke in het smeren, zoo als hier voren reeds is gemeld, den mans niets toegeven, maar daar na al ruim zoo sterk stinken als de mans.

De lichte kleding vind vry meerder indruk op myn gemoed, als een van de beide voorgaande reden, om dat bekent is, dat de Europeaansche Lopers ook gantsch dunne en lichte klederen dragen. Daarenboven is dit nog wel het voornaamste, dat zy in geen gewricht gebonden zyn, maar dat alle hunne klederen los om het lyf hangen, zoo als hier voren beschreven is; en als zy in 't lopen zyn, konnen zy ook heel gemaklyk de Cross van den hals nemen, en dezelve op een stok op schouwder dragen, of om den arm draajen, en worden alzoo door niets ter waereld verhindert, het welk de Europeaansche Lopers niet konnen doen.

Als ik nu by deze waarschynlyke oorzaken voeg, dat zy van der jeugd af in 't lopen worden geoeffent, en dat zy op de jagt zynde, het wild met lopen vervolgen, en niet aflaten, tot dat zy het moe gemaakt en gedood hebben; ook in hunne oorlogen, welke zy tegen elkander voeren, nooit stil staan, schoon zy op elkander schieten, zoo dunkt my, dat ik de rechte oorzaak, waar door zy zoo snel konnen lopen, tamelyk na heb getroffen, en zal my niemand licht van een mistasting of gantschelyke onwaarheid konnen beschuldigen.

Behalven dit snel lopen, konnen zy ook zeer net met stenen, en korte stokken, zoo als ook met *Hassagajen* en alle andere harde en bequame dingen werpen; zoo dat de Heer *Vogel* in zyne tienjarige Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 76. hen reeds den lof heeft gegeven, dat het by hen niets nieuws was, dat een Hottentot met een steen 100 schreden ver een perk van een gulden in den omtrek konde raken: dit doen zy niet eens of tweemaal, als of zy het maar by geval raakten, maar tien malen en meer achter malkanderen, zonder eene reis te missen. Werpkonst

Het aanmerkelykste by dit werpen voor een toekyker is, dat hy onmogelyk kan begrypen, hoe zodanig een Hottentot doelen of raken kan, om dat hy geen ogenblik stil blyft staan, maar in een gestadige beweging is, lopende dan voorwaard, dan achterwaards, dan ter zyde, en dravende dan gebukt en dan weder overend; heen en weder, terwyl hy den steen zoo gezwind werpt, eer men zulks voorziet, en raakt echter met alle zyne grimassen het voorgestelde perk zoo net, dat men moet zeggen, dat de beste Schutter niet beter het wit zoude hebben konnen raken. Zy staan by het werpen niet een ogenblik stil.

Zy konnen niet alleen zoo net werpen met stenen, maar ook met hunne *Kirri* en *Rakkum*-stok, zoo als ook met hunne Hassagayen, zoo dat hen niets kan voorkomen, waarmede zy deze kunst niet konnen verrichten. Ik heb dikwyls met verwondering gezien, als zy uit ernst of jok na elkander wierpen, om dat zy altoos de plaats alwaar de party gestaan had, of hem zelven zekerlyk raakten, wanneer hy zich niet door draajen en buigen of lopen daar van bevryde. Ook heb ik dikwyls gezien, dat zy

DER HOTTENTOTTEN MUSICAALE INSTRUMENTEN
1 GOM-GOM 2 ROMMELPOT etc.

zy met hunnen *Rakum*-ftok een Haas, Ree of Steenbok, in eene reis dood wierpen, zoo dat de ftok of in 't lichaam bleef fteken, of dat het wild op een andere wys daar door gedood wierd.

Dit net werpen heeft hen misfchien gelegentheid gegeven, om op een verdediging bedacht te zyn, en zich in 't vechten en afweren te oeffenen, welk beide zy ook zoo meefterlyk verftaan, dat de aangehaalde Heer *Vogel l. c. pag.* 76. zich niet heeft ontfien, van hen het volgende te getuigen: *Zy weten zich*, zegt hy, *met lange ftokken te defenderen, ja zy zyn daar in zoo geoeffent, dat zy een fteen, welken men na hen werpt, konftig met den ftok weten van haar lyf af te flaan en te weren.*

Dikwils ben ik aanfchouwer geweeft, wanneer zy zich of uit ernft of uit jok daar in oeffenden, en derf ik met waarheid zeggen, dat het al zeer aangenaam om te zien is. Want zy lopen van elkanderen en werpen malkanderen met ftenen, *Rackum*-ftok of ook met hunne lange *Haffagayen.* Wanneer de party het geworpene ziet aankomen, gaat hy zelden van zyn plaats af, ja zelfs bukt hy zich niet als hy maar zynen *Kirri* in de hand heeft, dat hy het zelve daar mede kan afpareren. Vervolgens lopen zy weder dicht by elkanderen, en houden de gemelde Kirris in de handen voor zich of boven het hoofd, en doen daar mede zulke aardige ftoten, dat men niet weet, wat men van die aardige kunft zal denken, en twyffelt of een Europeaanfche fchermmeefter dit wel beter zouw klaaren als een Hottentot, te meer als men ziet, hoe konftig zy deze laatfte houw en fteek weten af te keren.

Ik hou my t'eenemaal verzekert, dat wanneer een bequaam en wel geoeffende fchermmeefter met een Hottentot zoude vechten, en dat zy beide eenerlei geweer hadden, de fchermmeefter of befchaamt hene zoude moeten gaan, of ten minften dat hy niet veel op zyne bequaamheid zoude hebben te roemen; om dat zy zoo wel valfche quinten en zy-fprongen weten te maken als een fchermmeefter, en vry wat beter en vaardiger.

By den fchermmeefter zal zich de Dansmeefter niet qualyk voegen, welke kunft de Hottentotten insgelyks oeffenen, dog haar danzen verfchilt zoo ver van het onze, als Holland van Afrika legt; des niet tegenftaande zal ik het mede onder den rang van hunne kunften ftellen; maar wyl 'er niet wel zonder mufiek kan worden gedanft, zal het niet ondienftig zyn, de mufiek te laten vooraf gaan, waar na ik ook zal zeggen, de wyze welke zy in 't danzen gebruiken, en aantonen, dat dit danzen onderfcheiden is van het danzen, het welk zy by hunnen Godsdienft doen, zoo als eertyds reeds gemeld heb.

Wat haar mufiek aanbelangt, dezelve is niet wel in de Figuraal en Vocaal mufiek te verdelen, om dat de eene buiten de andere zelden of nooit word gehoort. Ondertuffchen zal het nodig zyn, de nodige fpeeltuigen van de Figuraal-Muziek eerft te befchryven, welke met die van de Europeaanfche zeer weinig overeenkomen. Een van dezelve is ook by de flaven gemeen, en kan ik derhalven niet wel zeggen, of dezen het van de Hottentotten, of de Hottentotten het van de flaven uit andere landen ontleent hebben; by beiden van dezelven is het bekent met den naam van *Gom-Gom.* Van haar Muziek.

Deze *Gom-Gom* is een ronde Boog van vaft taai houd als Olyf of yzer-hout. Dezelve word met een middelmatige fnaar, byna als de Second of A. op de Viool, befpannen, welke fnaar zy zelven van fchaapdarmen, of zenuwen maken. Aan het eene end, daar ze aan den Boog word vaftgebon- Gom-Gom is by hen een aardig muzikaal Inftrument

 den.

den, maken zy een afgefneden en gefplete pennefchacht vaft, welken zy nevens de doorlopende fnaar in den mond houden, op dat het dreunen van de fnaar haar niet zeer zou doen, en aan de fnaar ook den ordentlyken klank niet benomen worde, welken zy door het inhalen en laten gaan van den adem formeren. Wanneer zy een volftemmige *Gom-Gom* willen maken, zoo als men ze ook eenvoudig, flecht en op de jegenswoordig befchreve wys heeft, zoo fteken zy aan het ander einde, eer de fnaar aan den boog gefpannen en gebonden word, een Cocos of klapper-note fchaal, die door gezaagt en van binnen ter dege uitgeholt en van alle aanklevende huidjes gezuivert is, welke als de Refonans geven moet.

Hoe zy met de Cocos-noot den toon maken.

Van deze Cocos-noot word van boven maar een derde deel afgezaagt, het welk men hier wegwerpt, of anders aan een flaaf geeft, om daar uit te drinken. Het overige en grootfte deel maakt men op de gemelde wys aan de fnaar vaft, zodanig, dat de gaten niet te diep benedewaards moeten worden geboort, welke daarenboven ook recht tegen elkander over moeten ftaan, op dat de overige fchaal te beter aan den boog kan fluiten. Om dat nu de fchaal of klank van de fnaar daar in als in een ronde holte weerftuit en zich vermeerdert, zoo klinkt het inftrument niet alleen veel beter, maar zy konnen ook door de beweging van de gemelde Cocosfchelp allerhande tonen maken, welke men op een ander inftrument, zoo eenvoudig als dit, zoude konnen practiferen.

Wanneer drie of vier *Gom-Gommen* van verfcheide fnaren by elkanderen zyn, en de genen die daar op fpelen, wel met elkanderen overeenftemmen, zoo maakt het een zachte en aangename muziek, waar van niemand door het te hard geluid het hoofd zeer doet, maar het gehoor lieflyk geftreelt word; en weet ik my te erinneren, dat ik eens na het fpelen van twee Hottentotten heb geluiftert, die in een ftille nacht een zeer aangenaam nacht-muziek op hare wys te zamen maakten. Wanneer echter bequamer als Hottentots vingere daar aan quamen, en eens de handeling ter dege daar van hadden, zoude de lieflykheid ver groter wezen, en dit fpeeltuig zoude na verloop van tyd tot meerder volkomenheid konnen worden gebragt.

Hoe hare Rommelpot gemaakt is en hoe zy daar op fpelen.

Behalven de *Gom-Gom* hebben zy een ander Muzikaal-Inftrument het welk een aarde pot is, van zodanigen vorm, als zy zelven maken, en elders befchreven is; en nemen zy daar toe een groten of kleinen pot, zoo als zy willen. Zy overtrekken denzelven met een fchaapvel 't welk bereid is. Zy binden het zelve met hunne riemen of zenuwen zeer vaft en ftyf gefpannen daar over; daar na fpelen alleenlyk de wyven (en nooit de mans) daar op met hunne vingers, en flaan daar op zoo als in Braband en te Duringen in Saxen op den Rommelpot gefpeelt word, behalven dat dezelve hen ook by hunne vrolykheden en danzen voor een trom of keteltrom verftrekken moet, konnende op dezelve ook gene andere tonen worden gemaakt, als op een keteltrom, zoo als men uit de volgende muzieknoten zien kan:

Welke tonen men daar op maken kan.

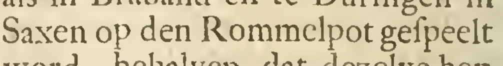

Haar Vocaal-Muziek.

Wanneer zy dezen Rommelpot gebruiken, en daar op fpelen, bedienen zy zich daar onder van Vocaal-Muziek, en fchreewen allen te gelyk: *Ho*, *Ho*, *Ho*, *Ho*, op de volgende wyze op Noten geftelt:

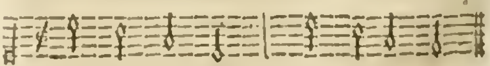

Dit

Dit geſchreeuw duurt dikwyls een vierdedeel uurs na malkanderen, of zomtyds langer, na dat'er liefhebbers zyn, die'er onder danzen. Dit geſchreeuw is voor zich zelven zeer onaangenaam, ten zy de Rommelpot in behorige harmonie daar onder word geſlagen, en het geſchreeuw in diervoegen word geſchikt, dat de tweede eerſt begint, wanneer de eerſte reeds eens *Ho* heeft gezongen, en de derde, als de twede het eerſte *Ho* heeft geeindigt, en de vierde den derden in een behoorlyke order volgt, wanner het nog eenigzins na een overeenſtemmende Muziek gelykt: Ondertuſſchen valt ze den toehoorders ten laatſten verdrietig, wegens den langen teem en het hard geſchreeuw, om dat zy gene andere wyze van zingen kennen.

P. Tacharts valſch geroemde Muziek der Hottentotten. Ik weet niet, dat zy behalven deze twee Muzikaale Inſtrumenten eenige andere by hunne vrolykheden gebruiken; ſchoon *P. Tachart* nog eenige andere uit het aan hem ter hand geſtelt Lateinſch Bericht by brengt; zie in zyne Siamſche Reis van de *Namaquas pag.* 104. alwaar hy uit het gemeld Bericht ſchryft, dat een *Kapitein* aan de toenmaals uit gezonde Verſpieders de eer had gedaan, van hen, verzelt van 50 mannen en zoo veel vrouwen en vryſters te bezoeken: De mannen, zegt hy wyders, hadden ieder een fluit in de hand van zeker Riet, zeer fraai gemaakt, die een heel aangenaam geluid van zich gaven; wanneer de Overſte hen een teken gaf, begonnen zy allen te zamen op hunne inſtrumenten te ſpelen, terwyl de vrouwen en vryſters zongen en in hunne handen klapten.

Een ander. *Pag.* 108. *ſeqq.* van de Siamſche Reis, vertelt hy uit den mond of uit het verhaal van den Gouverneur *Simon van der Stell*; namelyk: dat hy by een zeer volkryke natie gekomen zynde, zyne Trompetters en andere Muzikanten had order gegeven, zich te laten horen, en dat die Natie, zoo dra zy het geluid van de gemelde Inſtrumenten hoorden, tropswyze by hem waren gekomen, om hare Muzikanten, die byna uit 30 perzonen beſtonden, insgelyks te laten horen, van dewelken ieder ſchier een byzonder inſtrument had. De gene, zegt hy wyders, die in't midden ſtond, had een zekere Kromhoorn, die zeer lang en van een gedroogde oſſe-darm gemaakt was; de anderen hadden pypen, en van Riet gemaakte fluiten van verſcheide grootte. Zy boren, zegt hy, hunne inſtrumenten, byna als wy, dog met dit onderſcheid, dat 'er maar een gat is, 't welk van het eene end tot het ander gaat, en veel wyder is, als in fluiten en kleine pypen, welke men doorgaans by onzent heeft. Om dezelve te doen ſtemmen, bedienen zy zich van een cirkel, welke in't midden een kleine opening heeft, die zy met een houtje in 't Riet na voren en na achteren ſchuiven, na dat zy den toon willen hebben. Zy houden hunne inſtrumenten in de eene hand, en met de andere drukken zy hunne lippen daar aan, op dat de wind in de darm of 't Riet gaat. Deze Muziek is gantſch niet kunſtig maar eenvoudig; hoewel dezelve nog redelyk wel ſtemt. De gene die als Cantor of Directeur van de Muziek is, laat alle zyne Muzikanten de inſtrumenten na de naaſt hem leggende kromhoorn ſtellen, waar na hy hen het ſtuk geeft, 't welk zy ſpelen zullen, terwyl hy met een langen ſtok, die elk een zien kan, den maat ſlaat.

Tot nu *P. Tachart*, waar over ik verwondert ben, dat hy zulk eenvoudig en belachelyk Bericht voor geloofwaardig aangenomen heeft, daar hy anders een zeer omzichtig man geweeſt is: Ondertuſſchen zal ik van deszelfs hier voren aangehaalt Bericht niets mel- Wederlegt zich zelven.

den, om dat zulks nog eenigen schyn van waarheid heeft, vermids niemand kan twyffelen, dat men uit een zoort van Riet, 't welk misschien met Biezen of Spaansch-Riet zeer wel overeenkomt, en waar uit de Wayers, of Zydewerkers de spoelen maken, of de Muzikanten ook hun Riet tot Schalmeien en Houtboën nemen, insgelyks fraaje en wel uitgewerkte fluiten zoude konnen maken, die by voorbeeld, als Schalmeien zyn. Maar dat men een darm zoude konnen bereiden, om daar na een Kromhoorn daar uit te maken, heb ik nooit gehoort, nog by een Auteur gelezen.

Genomen ook, dat zulks konde geschieden, hoewel het een tamelyke dikke, wyde, en buiten twyffel een Darm van een Olyfant of Rhenoceros moest geweest zyn (om dat de opening zoo wyd opgegeven word) die 'er echter zoo overvloedig niet te bekomen zyn; zoo is, zonder van de veelheid der Instrumenten te spreken, welke hier zoo verscheidentlyk worden opgegeven, dat ieder schier een byzonder instrument moet gehad hebben, dit echter een ongeloofwaardige omstandigheid, dat door toedoen van een cirkel waar van deze natien gantsch niet weten, en welke zy nooit, of ten minsten zeer zelden gezien hebben, een stemmend geluid zoude konnen te weeg worden gebragt, met dezelve in het gemaakt doorgaande gat te steken.

Verder is deze omstandigheid zeer ongeloofwaardig, dat zy de lippen met de eene hand als aan het mond-stuk zouden drukken, om den wind daar in te krygen; even als of een bereide Darm door het gestadig blazen niet vochtig en by gevolg week zoude worden, en met 'er tyd toevallen, en alzo de doortocht voor alle wind sluiten.

Eindelyk stryd dit voorgeven met de waarheid; dat de Directeur van de Muziek een Air om te spelen zoude voorleggen, om dat ze behalven het hier voren aangehaalde *Ho*, *Ho*, *Ho*, *Ho*, van geen andere Motets weten; ten minsten heb ik 'er geene andere gehoort, schoon ik lange jaren onder hen doorgebragt, en verscheide natien bezocht heb.

Derhalven houde ik deze gantsche vertelling van den Heer *van der Stell* voor een loutere fabel, als van wien ik reeds elders hebbe gezegt, dat hy van een mug een Olyfant kon maken. En weet ik niet, of *P. Tachart* zich hier in niet heeft misgrepen, ten ware ik zeggen wilde, dat hy geloof daar aan had geslagen, ten gevalle van den Heer *van der Stell*, en dat hy had gepoogt, om anderen zulks ook voor waarheid te doen aannemen, om dat de Heer *van der Stell* het had verhaalt. Edoch was deze Heer hem zoo wel bekent geweest, als aan my, zoude hy wel hebben geweten, dat alle deszelfs vertellingen van een hoop onwaarheden verzelt waren.

Het Scheepsvolk laat de Hottentotten om byzondere oorzaken danzen.

Maar waar wyden myne gedachten? ik moet immers als nog van het gezang en geklank tot het danzen te rug keren, het welk alhier myn voornaamste inzicht is geweest. Daar van schryft de Heer *Vogel* ter loops in zyne tienjarige Oost-Indische Reis *pag.* 75. te weten, dat zy het aan scheepsboord zonder instrumenten moeten doen, dat zy altyd moeten danzen, als zy scheep komen, en dat men ze anders niet laat gaan; zulks zoude altyd geschieden in een kring, en onder geklap der handen, en zingen. Hier by dient echter te worden waargenomen, dat het Scheepvolk, het welk of geen Hottentotten gezien, of gantsch geen omgang met dezelven gehad heeft, zulks niet zoo zeer doet, om hen te zien danzen, maar om daar door gelegentheid te hebben, van onder het springen en huppelen, voornamelyk als de brande-

brandewyn of Arak in het hoofd zit, het mannelyke lidt en d'uitgesneden *Testiculum* te zien, waar toe als dan zeer licht te geraken is.

Aardige aard van danzen.

P. Tachart beschryft het danzen der *Namaquas* een weinig uitvoerlyker *loc. cit. pag.* 104. op de volgende wys: *De mannen en wyven dansten alzoo in 't rondt, de mannen sloegen in de rechter hand en de wyven in de linker, zoo lang als een oud man, die in't midden stond, met een stok in den hand de maat sloeg, en hen daar door hielp de* Cadence *recht te treffen.* En *pag.* 109. schryft hy van de Hottentotten, waar by de Gouverneur *Van der Stell* is geweest: *Haar danzen bestaat in springen en zekere bewegingen der voeten, terwyl zy op de plaats staan blyven. De vrouwen en vrysters beslaan een groten kring rondom de Danzers, en klappen alleenlyk met de handen en zomtyds met de voeten, by de* Cadence. *Niemand als de Muzikanten veranderen onder het danzen van plaats, behalven de Opziener van het Muziek, die nooit stil staat, om de stemmen en de maat te regeren.*

Wat verder van haar danzen waar te nemen is.

Wanneer den Lezer vraagt, wat ik fraais daar by hebbe waargenomen, en ter zelver tyd het gantsche danzen een weinig omstandig en uitvoerlyk zoek te horen, gelieft hy te letten op deze volgende aanmerkingen: Als den Hottentotten iets aangenaams overkomt, by vooorbeeld, als 'er *Sam Sam*, of vrede onder hen word gemaakt, of als zy anders iets aangenaams horen, laten zy hare vreugde door het danzen zien, en gaat het zekerlyk zoo weinig aandachtig toe, als by een boere Kerk-wyding, schoon deze by hunne vrolykheden nog te eeten of te drinken hebben, daar de boeren in tegendeel zich dan gemeenlyk vol zuipen. Daarenboven achtervolgen zy dit danzen den gantschen nacht, zonder eenige spys of sterken drank te nuttigen, terwyl hunne buren door het vervaarlyk schreeuwen zoo weinig konnen slapen als zy zelven.

Waarom haar danzen lang duurt.

Want vermids ieder dans dikwyls een uur duurt, en nooit meer dan ten hoogsten twee paar gelyk danzen, zoo zoude een ieder geen beurt konnen krygen, als het binnen drie of vier uuren gedaan was. Derhalven nemen zy een gantsche nacht, en knopen zomtyds ook nog wel een stuk van den volgenden dag daar aan, en halen alzoo haar hert ter dege met danzen op; zonder echter dat men moet denken, dat zy moede worden, want zoo dra de lange dans aan dees of gene bezwaarlyk valt, gaat hy op zyne hurken zitten en komt ten eersten een ander in zyn plaats, die zyn party neemt, en den dans vervolgt.

De mannen zitten ordentlyk in een ronde kring naast elkanderen op de hurken, welkers omtrek door de wyven word vergroot, op dat dezelve voor de Danzers niet te klein zoude vallen, en zy alzoo te zamen eenen kreits uitmaken, waar in daar na de dans geschied. Zoo dra men op de *Gom-Gom* begint te spelen, zoo laten de wyven den Rommelpot horen, terwyl de andere wyven met handgeklap en alle te zamen met zingen daar toe stemmen, waar op ten eersten Liefhebbers opkomen, die den dans beginnen; gelyk 'er dan maar eene vrouw overend hoeft te gaan staan, en met de voeten te trentelen, zoo dat een van de mans het risselen van de ringen hoort, wanneer hy ook opspringt, en aan de Danster een Danzer verstrekt.

Vermids zy nu niet naast elkander staan, of elkander by de handen hebben, het welk nooit geschied, maar recht tegen elkander over staan, byna als by een Franschen dans de manier is, zoo hebben zy wel een half quartier uurs van noden, eer zy de breed-

te van naauwlyks tien schreden by elkander danzen. Dikwyls komen zy zelfs in 't geheel niet by malkanderen, maar nemen onder het danzen een draai, en keren elkanderen den rug toe; en is het voornaamste en zeldzaamste daar by, dat de Danster nooit de oogen opslaat, maar altoos gebukt huppelt, om te konnen zien, of de voeten, die in de eene reis nooit een hair naauwer als in de andere reis moeten staan, ter dege worden gezet.

Deze zelve Danster mag ook niet een Lid aan haar lichaam onbeweegt laten, maar is gehouden nevens de andere wyven te zingen, in de handen te klappen, en echter gestadig te danzen. Wat zy voor zeldzame krulsprongen maakt, is uit het gemelde licht af te nemen, te meer als men bedenkt, hoe zwaar hunne benen met de omhangende Ringen geladen zyn, 't welke nochtans een aangenaam geraas by het gestadig stampen verwekt. Want als zy haar achterste maar eenigzins beweegt, het welk immers altyd onder het danzen moet geschieden, zoo ruist en raast het, als of een opgetoomt paard zich schud.

Zoo dra het Muziek ophoud, heeft de dans een andere gedaante; want als zy met de *Gom-Gom* en de Rommelpot maar een ander liedje opheffen, zoo maken de wyven ten eersten een toestemmend geklap der handen daar onder, 't welk de Vocalisten met hunne oude *Ho*, *Ho*, *Ho*, *Ho*, helpen, en den dans op nieuw continueren. Het is wel aangenaam, een tyd lang toe te kyken, maar valt zeer moeijelyk, haar geschreeuw lang te horen. En kan ik wel zeggen, dat een Vreemdeling, die het nooit heeft gezien, wel een uur met plaizier daar mede zoude doorbrengen, dog die meermalen daar by is geweest, en gaarn zyne rust wil hebben, geeft hen nog wel iets ten besten, dat zy maar stil zyn.

Hier ziet de Lezer alzoo, wat van het danzen der Hottentotten, en van hare Muziek te melden geweest is, en zal ik geen ongelyk hebben gehad, wanneer ik zeide dat hare manier van danzen zoo ver van de onze verscheelde, als Holland van hare woonplaats legt. Ondertusschen is de beweging in beide sexen te roemen, waar in zy de Europeanen ver de loef afsteken, schoon zy veel tyd van noden hebben, om maar een zeer kleine plaats af te danzen, om dat alles in beweging is, wat aan een Danzer of Danster gezien word; en is voornamelyk het kabriool-maken der mans zeer fraai en zeldzaam om te zien, die hoewel zy als gespanne hoenders van de plaats treden, echter niet alleen gestadig huppelen, maar met de voetzolen tegen de billen slaan, dat het klapt, zonder dat zy zich zeer doen.

Van de Jagt der Hottentotten.

Edoch het zal eens tyd zyn, dat ik den Lezer van den dansbodem afbreng, op dat hy daar in niet verlieve, of zig aan een zodanige aanlokkende Danster verslingere. Derhalven ben ik van mening om u op het open veld te brengen, ten einde het geraas van de Gom-Gom en van den Rommelpot, zoo als ook het geklap der handen, en het verdrietig schreeuwen van *Ho*, *Ho*, *Ho*, *Ho*, door de jagt u weder uit het hoofd ga, en u gemoed door het beschouwen van haar kunstig jagen, het welk waarlyk wel waardig is, gezien te worden, weder verquikt en opgeheldert werde.

Wat zy voor dieren gewoon zyn te jagen.

Vermids nu ieder Jager van geweer moet voorzien zyn, voornamentlyk hier, om dat 'er niet alleen Hazen, Herten, Elandtdieren, en ander schadeloos wild te vellen is, maar ook grimmende Leeuwen, gruwzame Tygers, Luchten, en Luipaarden, overgrote Olyfanten en woedende

Rheno-

Rhenocerossen en verscheide andere, die bosschen en velden onveilig maken, zoo zal het voor al nodig zyn te zeggen, welk geweer de Hottentotsche Jagers op zulke gevaarlyke Jagt met zich nemen; te meer, wyl gezegt is, wanneer hier voren hare gewoonlyke kleding beschreven wierd, dat zy op de jagt en in tyd van oorlog nog iets meer met zich nemen, als ze wel dagelyks by zich hebben.

Van haar Jagt-gereedschap. Het is waar, ik heb dikwyls haar geweer genoemt, en gezegt, dat het uit pylen en *Hassagayen* bestaat, vermids echter gene verdere uitlegging daar van is geschied, zoo zal het nodig zyn, om dezelve jegenswoordig, als derzelver gebruik nu voorkomende, omstandig te beschryven, ten einde daar na, wanneer van de jagt zelf word gesproken, gene belemmering moge tusschen komen, en de wapenen mogen bekent zyn, wanneer voortaan van hunne krygs-kunsten zal worden gemeld.

P. Tachart beschryft in zyne Siamsche Reis-beschryving *p.* 109. deze Hottentotsche Wapenen, waar van zy zich in den oorlog en op de jagt bedienen, schier niet anders, dan dat hy ze maar enkel noemt, wanneer hy zegt: *Hunne wapens zyn pylen en een* Zagaye, (*Hassagaye*) *die eenigermate met een lans overeenkomen.* En de Heer *Boeving* maakt het in zyne curieuse Beschryving en Naricht der Hottentotten *pag.* 8. nog wat slechter, wanneer hy maar een zoort van dezelve noemt, zeggende: *Haar oorlogs-tuig, 't welk in een met gif besmeerden pyl bestaat, maken zy zelven*; in plaats dat hy den *Hassagay*, indien hy 'er een had gezien, waarlyk ook niet had moeten vergeten.

Naardien nu uit deze en andere Schryvers niet klaar blykt, hoe hunne wapens gemaakt zyn, zoo zal het myn plicht zyn om dezelve na het leven af te schetzen, te meer, om dat zulks het eenige onderscheid maakt tusschen een Hottentot in zyne dagelyksche kleding, en tusschen een Jager of Zoldaat. Dienvolgens zyn de pylen gantsch vlak als een dun mes, niet puntig, maar als een halve Maan, en op beide zyden met van binnewaards staande weerhaken, byna als een angel, die zoo scherp zyn als een pennemes of scheermes; zy zyn ontrent zoo groot, als een doormidden gebroke Keizers-grosche of een halve Batze. Uit het midden loopt een hol geboge rietje, byna twee duim lang, waar door zy deze scherpe yzere pyl aan een hout licht en hol riet, het welk byna anderhalve voet lang is, vast maken, en met hunne zenuwen en slagaders zeer styf en vast binden. Alvorens zy deze pylen gebruiken, worden zy over en over met gif bestreken, het welk zy uit het hoofd van slangen nemen, daar 't in een blaasje zit. Voornamelyk nemen zy daar toe de eertyds beschreve *Cobras de Copello*, en laten het gif in de Zon droog worden, om het onbeschadigt te konnen bewaren. Wanneer zy het daar na willen gebruiken, wryven zy de gedroogde giftblaasjes tusschen harde stenen, en maken het met spog tot een zalf, waar mede zy vervolgens al haar geweer bestryken, het welk zy als dan braaf in de Zon drogen. Hoe haar pylen gemaakt zyn.

Zy schieten deze nu beschreve pylen van een styf gespannen yzer, olyf of ook wel doren-houte boog, zoo handig, snel en gewis, dat men zich op 't hoogst deswegen moet verwonderen, en missen zy minder, voornamentlyk wanneer het niet te hard waait, als een Schutter, die na het wit schiet, en veeltyds de schyf niet eens raakt, behalven dat de Schutter daarenboven doelt, en de Hottentot stil staat, en naar oogenschyn geen gewissen schoot hebben kan. Met deze pylen schieten zy zeer net.

Deze boog heeft aan beide einden Van den boog en pylkoker.

den twee ſtarke kromme houte haken, op dat de ſnaar, die van darmen of zenuwen word gemaakt, niet zou afſchieten, en de boog te ſtyver zoude konnen geſpannen worden. Dezelve komt in alle delen zeer wel overeen met een armborſt, behalven dat dezelve groter en veel lichter is. Om de pylen te bewaren, bedienen zy zich van een uitgeholt of uitgebrand ſtuk hout, 't welk net zoo lang als de pylen is; Zommigen maken ook wel diergelyke kokers van dikke Oſſen, Elandts, Rhenoſſer of Olyfants-huiden, en maken aan dezelve tot hun gemak een brede riem, welken zy over de ſchouder en onder den anderen arm op den rug hangen, ten einde zy die daar in ſtekende pylen nevens den boog, welke naaſt dien koker hangt, by de hand hebben.

Beſchryving der Haſſagayen.

Hunne *Haſſagayen* zyn veel groter, om dat zy dezelve niet tot ſchieten, maar tot werpen uit de hand, als Lanſen, gebruiken. Het eizerwerk loopt aan het end zeer ſpits toe, en is aan beide zyden zeer ſcherp en dun geſlepen. Dezelve gelykt zeer wel na het voorſte deel van een *Partiſane* zoo wel ontrent de lengte, breedte als dikte. Van achteren is een rond uitgeholt gat, waar in zy een ſtok, ontrent 6 of 8 voet lang vaſt ſteken. Het ander end van dezen ſtok loopt gantſch ſpits toe, zoo dat hy niet veel dikker is als een afgebroke teentje, en komt beſt overeen met een ploegſtaart, behalven dat dezelve zoo glad niet is.

Gelyk zy al hun geweer, zoo als eertyds is gemeld, maken, poleren, en ſlypen, zoo vergiftigen zy het ook zelf, zoo als reeds van de pylen gezegt is. De *Haſſagayen* of Lanſen zyn daar van ook gantſch niet uitgeſondert, maar zy worden te ſterker vergiftigt, om dat daar mede de meeſte en grootſte wilde dieren worden gedood, en zelfs in den oorlog de meeſte kracht daar mede moet gedaan worden. Ondertuſſchen doelen zy met dezelve zoo weinig, als met de pylen, ſchoon de dunne ſtok op de minſte beweging waggelt, en zy geen vaſtigheid ter waereld hebben, maar zy gaan daar mede te werk als ontrent de pylen, en verſchieten hem in de hand dan voorwaards dan achterwaards, tot dat zy den zelve in balans hebben, en daar mede te beter treffen konnen.

Dit zyn behalven de *Rackum*-ſtok hunne wapens, welke zy zoo wel in den oorlog als op de jagt gebruiken, en waar mede zy zeer net, konſtig, handig, vaardig en gezwint konnen omgaan. Wanneer men derhalven een Hottentot daar mede in 't veld ontmoet, te weten, met den pylkoker op den rug, en de *Haſſagay* op den ſchouwder, zoo heeft men niet te vragen, waar hy van daan komt, wyl hy zekerlyk zal antwoorden, dat hy of op de jagt of in den oorlog geweeſt is. Nu zal het voeglyk konnen geſchieden, dat wy met hen op de jagt gaan, en ons nevens hen daar mede verluſtigen, om dat het hier, zoo als reeds voormaals is gemeld, aan een iegelyk vry ſtaat, dat vermaak te nemen, wanneer, waar en hoe hy wil.

Zoo weinig echter als ik hier voren by *Boeving* en *Tachart* van hunne wapens heb aangetroffen, zoo weinig zie ik ook van hunne wys van jagen aangetekent. Want *Boeving* zegt *loc. cit. pag.* 8 maar alleenlyk, dat zy zomtyds ook wilde Leeuwen, Olyfanten en andere of hen hoogſt ſchadelyke of nuttige dieren jagen, zonder verder te melden, hoe zulk in zyn werk gaat. *P. Tachart* maakt *loc. cit. pog.* 102. onder hen een onderſcheid en zegt, dat eenigen van hen Herders zyn, en anderen Jagers, dog dat zy zulks alleen beide zeer wel verſtaan; het geen hy wyders zegt, dat de Jagers in hollen wonen, en van de jagt leven,

DER HOTTENTOTTEN MANIER OM WILDE DIEREN TE VAÑGEN.

ven, zulks is reeds eertyds als onnodig aangemerkt.

In dit zelve boek *pag.* 97. spreekt hy wel wat omstandiger, en geeft hen den lof, dat zy daar in zeer vaardig zyn, dog men kan daar uit niet afnemen, hoe het daar mede toegaat, zynde dit zyne eige woorden: *Hunne jagt, waar in zy zeer vaardig zyn, verschaft hen het meeste onderhoud. Zy doden Olyfanten, Rhenocerossen, Elandt-dieren, waar van 'er een schrikkelyke menigte aan de Kaap is.* Uit welke woorden wel blykt, dat de voorraad van allerhande wild groot genoeg is, welke van hen worden gedood, dog hoe zulks geschied, en wat voor merkwaardige en zeldzame omstandigheden daar by waar te nemen zyn, daar van maakt hy zoo weinig als de anderen gewag.

Haar jagt is twederlei.

Dienvolgens zal ik de moeite nemen, om den Lezer een duidelyk begrip daar van te doen hebben; ondertusschen zal het voor al nodig zyn, aan te merken, dat deze jagt of algemeen is, wanneer een gantsche Kraal te gelyk met elkander op de jagt gaat, of byzonder, wanneer dees of geene alleen uitgaat, en maar een Ree-steen-of Bonte-Bok velt. Van deze laatste wyze echter zal ik niet veel hebben te zeggen, om dat 'er weinig andere omstandigheden voorvallen, dan dat zy diergelyke kleine dieren met hunne *Rackum*-stokken dood werpen, en dezelve niet eens een *Hassagay* waardig achten. Het gedode dragen zy na huis, en verteeren het; maar de blaas vlechten zy in hunne smerige hairen, na dat zy het water daar uit hebben laten lopen, en laten die tot het laatste stukje daar in, tot een teken, dat zy helden zyn, die zich op de jagt verstaan, en voor geen wilde dieren vrezen.

Wat by grote jagten voorvalt.

Wanneer echter de gantsche Kraal uittrekt, en als een gemene Jagt voorneemt, zoo is het niet alleen vermaaklyk, om hen te zien, maar ook zeer merkwaardig; want zoo dra zy een wild dier aantreffen, dat groot genoeg is, om hen allen te verzadigen, zoo verdelen zy zich, om het zelven aan alle kanten den pas af te snyden. Daar na proberen zy eerst om het met hunne vergiftigde pylen schade toe te brengen, het welk ook zeer wel aangaat wanneer de huid niet te dik is, of het te hard waait. Zien zy, dat de pylen niet doordringen en in het vleesch gaan, zoo als ontrent een Olyfant of Rhenoceros gemeenlyk geschied, zoo gebruiken zy hunne *Hassagayen*, en werpen dezelve diep genoeg in 't lyf.

Hoe zy een gewond dier vervolgen.

Het is niet onaangenaam te zien, de verwonderenswaardige sprongen welke zy maken, als een diergelyk gewond dier op hen aanloopt, en poogt, om hen het leven te benemen; want zy lopen zoo lang gins en weer, ter zyde en maken zoo veele draajingen, tot dat zy weder tot elkanderen komen, en hulp krygen, om het dier nog een *Hassagay* toe te schieten, waar door het gedwongen word van genen af te laten, en dezen te vervolgen. Daar mede vervolgen zy zoo lang, tot dat het dier moede word, en tracht te vluchten, het welk zy gaarn toelaten, om dat zy wel weten, dat het gif het zelve wel haast zal om het leven brengen. Derhalven vervolgen zy het zelve maar van verre, en zien waar het valt; op dat de buit haar niet zoude ontgaan, nog zy genoodzaakt zyn, om lang daar na te zoeken.

Nog aangenamer is te zien; de dolle sprongen, welke door het gewond dier gemaakt word, en te meer als het zelve den *Hassagay* in 't lyf voelt, en den langen stok ziet; springende of in de lucht, om zich daar van los te maken, of vallende op zy en wentelende zoo lang, tot dat de stok is afgebroken. Wyl nu het zelve daar door gene ver-

verzachting gewaar word, maar zich eerder afmat, en den Jager tyd en gelegentheid geeft, om andermaal een *Hassagay* in 't lyf te werpen, zoo word het zelve niet zoo zeer door het sterke jagen, 't welk men niet onbillyk een *par force* jagt zoude konnen noemen, als wel door de heftige sprongen, en wentelingen zoo sterk afgemat, dat het maar gelegentheid zoekt, om door te lopen, en zich de oogen van zyne vyanden te onttrekken.

Ondertusschen staan zy zulks, zoo als gemeld is, niet alleen gaarn toe, maar zy vervolgen het maar van verre, en weten wel, dat het gif zich wel haast door het verhitte bloed verspreiden, en het doden zal. Is het een Olyfant dien men aan zyne plat ronde voeten zeer licht kan kennen, voornamelyk als het een weinig geregent heeft en de aarde week is, zoo lopen zy hem weinig na, maar zien alleenlyk, werwaards hy zynen loop heeft genomen, vermids zy wel verzekert zyn, dat hy niet ver lopen zal.

Hoe het gedood wild word opgegeten. Van het wild, op deze manier met vergiftig geweer gedood, zoude een Europeaan geen grote lust hebben, om te eeten, om dat hy zoude denken, dat het gif in zyn lyf ook dezelve werking zoude doen; maar een Hottentot acht het niet, maar zegt uitdrukkelyk: *Die Gift al gedaan dood, wie kan hy meer wat schaden.* Derhalven werpen zy van een gedood wild anders niet weg, als het stuk vleesch, dat gezwollen, en waar door de *Hassagay* gegaan is; het overige eeten zy even zoo graag en met zoo groten lust, als of het een tam en ordentlyk geslacht dier was.

Een andere wys van jagen. Op zulke wys doden zy Olyfanten, Rhenocerossen, Elandt-dieren, Leeuwen en al 't ander grof wild, het welk ik jegenswoordig niet kan of wil noemen. Hier ontrent zyn nog twee andere fraaje en gewigtige omstandigheden, welke ik kort hier na zal melden. Nu zal ik alleenlyk zeggen, dat zy Olyfanten, Rhenocerossen, Elandt-dieren, en diergelyke nog op een andere wys weten te vangen, waar van de Lezer mogelyk nooit zal hebben gehoort, schoon in Duitschland byna dezelve manier ontrent klein wild gebruikt word.

Te weten, zy zien welken weg de dieren in droog wêer nemen, om te drinken; want vermids het als dan in het open veld aan water ontbreekt, zoo gaan zy tropswyze, de een achter den anderen na de beken, en maken alzoo heel smalle wegen, welke na hen of Olyfants of Elandts wegen genaamt worden. In dezen weg maken zy, hoewel zonder spa of houweel, een diep rond gat, byna 6 of 8 voet diep, en 3 of 4 voet over dwars breedt. In 't midden zetten zy een dikken paal, die van boven spits toeloopt, zodanig dat hy van onderen niet kan wyken, en met de punt van boven niet uitkomt, maar met de aarde gelyk is.

Wanneer dit alles klaar is, waar toe zy niet lang tyd van noden hebben, overdekken zy dit gat, het welk zeer veel na een vos of wolfs-kuil gelykt, met dunne takken van bomen en andere struiken zodanig dat men de kuil gantsch niet kan zien. En op dat de wilde dieren, voornamelyk de Olyfanten, die zeer sno zyn, het bedrog niet gewaar worden, en den paal van onder de bladen der bomen of gras niet zouden zien, en daar door afgeschrikt worden, zoo strooien zy boven op deze takken en verdere struiken, een party zand, zoo dat de dieren niet anders konnen weten, of zy gaan hunnen ouden en bekenden weg.

Wanneer zulk een dier den weg langs komt, treed hy wegens de zwaarte van het lichaam, zeer licht

MANIER OM GROOTE DIEREN TE VANGEN.

I C Philips delin

licht daar door en valt 'er alzoo in; niet ten eersten tot op den grond, waar door het den nek breekt, maar het raakt of met den hals of met de borst op de gemelde puntige paal, waar aan het zich spietst. Wanneer het zich gewond ziet, en echter geen grond voelt, zoo zoekt het zich te ontwoelen, dog te vergeefs, en moet gevangen blyven. Indien zy den buid by hunne komst dood vinden, word de gantsche Kraal daar op onthaalt, en keert niet na huis, dan na dat alles verteert is. Is het dier nog levend, zoo gaan zy boven op het zelve zitten, en doden het met het inslaan van den kop met zware stenen, of zoo als dikwyls geschied, met het afsteken van de hert-ader, of andere zenuwen en span-aders in den nek, en komen dan eerst op de gemelde wyze, om het zelve te verteren.

Is dit nu niet een listige manier, om grote zware dieren zonder gevaar van zyn leven te vangen. Na myn gering verstand, ruikt deze vinding wederom gantsch niet na eenvoudigheid, maar na menschen, welke van God zoo wel met natuurlyk verstand zyn begiftigt, als een Europeaan. Wie weet, of deze vinding ook niet plaats zoude vinden in Europa ontrent andere dieren, ik zal niet zeggen, Herten, als welke voorname standts-perzonen zich alleen toe-eigenen, ook niet wilde zwynen, welke meest ook tot vermaak van grote Heren verstrekken, maar alleenlyk ontrent Beeren, welke daar toe plomp en zwaar genoeg zyn. Ook is de vrage, of diergelyke groeven of kuilen, waar van de menschen moesten verwittigt zyn, niet beter zyn zouden, dan een zoogenaamde Beere-vang. Dog hier van moeten Jagers en Jagermeesters oordelen, my betaamt zulks niet.

Wat zy doen ontrent den

Ik zal liever de twee omstandigheden, waar van hier voren gewag is gemaakt, daar by voegen, welke by een Hottentotsche jagt waar te nemen zyn, en waar van ik reeds eenige melding heb gemaakt, wanneer van hun Anders-maken geschreven is. Wanneer namelyk een Hottentot een wild dier van eenige grootte als een Olyfant, Rhenoceros, Elandt en diergelyk dood, zoo moet hy altyd, als hy weder aan zyn huis en in de Kraal komt, Anders worden gemaakt. Doch met dit onderscheid, dat hy niets behoeft te geven om te slachten, en de anderen daar op te onthalen, zoo als anders gebruiklyk is, maar vermids hy zyn leven gewaagt, en zulk een groot dier gedood heeft, zoo is het slacht-offer reeds verricht, en hy moet de overige plechtigheden maar ondergaan.

geen die een groot dier heeft gedood.

Hy word van een oude Hottentot bepist.

Dezelve bestaan hier in; wanneer hy, zoo als is gezegt, aan zyn huis komt, is 'er een ordentlyke oude Hottentot bestelt, welke hem aanzegt, dat hy Anders moet worden gemaakt. Zoo dra hy onder den bloten hemel komt, moet hy op een uitgespreid matje op de hurken gaan zitten, zoo als hare gewoonlyke manier van zitten is; dit geschied zynde, gaat een oude Hottentot voor hem staan, en maakt hem met zyn water van boven tot beneden zoo nat als hy kan, terwyl hy eenige woorden prevelt, welker betekenis ik nooit te weten hebbe konnen komen, veel min dezelve konnen verstaan. Met dit water moet hy zich wasschen, en vermids zyne nagels tamelyk lang zyn, zoo vryft hy het zelve zoo wel over zyn aangezicht, als over het gantsche lichaam, zodanig dat de galen en strepen met een half oog konnen worden gezien.

Wat verder word verricht.

Dit geschied zynde, word een pyp tabak of Dacha van alle omzittende Hottentotten in vrolykheid gerookt, dog de geen die Anders moet worden gemaakt, en zulk een heldendaad verricht heeft,

krygt van die pyp niet anders als de assche, welke de Hottentot, die hem heeft bepist, in de huid vryft, en hem daar mede als inwyd, en helpt, om de gemaakte galen en strepen, onder, duizend aardige grimassen weder toe te stryken, waar door hy voor ditmaal volkomen Anders gemaakt is, en onder hen allen met grote reputatie verschynen mag, om dat de blaas, zoo als hier voren is gemeld, in zyn hairen ten teken van dapperheid en heldenmoed praalt; op dezelve wys als of hy by de Romeinen een Roomsch burger gered had, en met een Laurierkroon om zyn hoofd pronkte.

De twede omstandigheid nog merkwaardiger, is; als een Hottentot een Leeuw, Tyger, Luipaard, of Lucht velt, en met zynen Hassagay het leven beneemt, zoo verwekt hy niet alleen een ongemene vreugde, wegens de lekkere spys, als welke waarlyk niet slecht of gering kan worden genaamt, zoo als ik zelf dikwyls heb ondervonden, en voornamelyk het Tyger-vleesch zoo gaarn zoude willen eeten, als het beste kalfs-vleesch, maar zyne vrouw, indien hy 'er een heeft, moet ook Anders gemaakt worden. Want een diergelyke Heldendaad achten zy veel hoger, als of hy zich in den oorlog nog zoo dapper had gehouden; derhalven zy hem ook als of hy vermoeid was, zoo veel verwaardigen, dat hy weder een weinig tot krachten komt.

Wat ontrent deszelfs vrouw voorvalt.

De gantsche zaak bestaat hier in: Als iemant een Leeuw, Tyger, enz. heeft gedood, het zy met de *Hassagaye* of anders, is deszelfs vrouw gehouden, drie dagen na elkanderen, des morgens vroeg, als het vee word uitgedreven, te gelyk met het zelve uit de Kraal te gaan, en zy mag niet eerder weder verschynen, voor dat het vee 's avonds na huis gedreven word. Zoo lang zy zich uit de Kraal bevind, mag zy niets, 't zy wat het zy, eeten, en heeft dienvolgens drie vast-dagen na malkanderen, waar op zy zich van alle spys tot aan den avond moet onthouden. Ja zelfs mag zy des avonds niet zoo veel eeten, als zy wel zou lusten, maar zy moet met weinig te vrede zyn, maar zoo veel genuttigen dat zy het leven kan houden.

De oorzaak daar van is twyffelachtig.

Dit geschied buiten twyffel, om dat de vrouw niet geil zou worden, en verlangen, om by haar man te slapen, moetende zich ook zoo wel als de man drie dagen daar van onthouden, en derft geen van beiden zelfs de minsten blyk tonen, als of de een tot den anderen lust had. Waarom zulks echter geschied, en dat dit zoo strikt en naauwkeurig word nagekomen, zulks hebbe niet konnen vernemen. Ik denk echter, dat het is, of om dat de man zoo veel krachten verloren hebbende, door het dooden van zulk een gruuwzaam dier, het derhalven nodig is, dat hy tyd heeft, om nieuwe krachten te krygen, of om dat hy als Overwinnaar daar door van anderen moet worden onderscheiden, geëert en geprezen, en dat de vrouw door haar kuisch leven zich zulk een Held moet waardig maken, of ook om dat zy als onrein word geacht, en zich alvorens deugdzaam moet bewyzen, eer zy de eer mag hebben, om aan zyne zyde te leggen.

Het zy wat het zy, zy moet maar drie dagen na malkanderen des morgens vroeg met het vee het dorp of Kraal verlaten, en des avonds weder met het zelve na huis keren. Zy moet ook drie gantsche dagen vasten, en zich van de mannelyke gemeenschap onthouden. Na verloop van die drie dagen, en dat de vrouw den laatsten avond na huis wil keren, slacht de man alvorens een vet schaap en ontfangt zyne vrouw met vreugde, en onthaalt zyne buuren daar mede treffelyk, waar

na

HOE ZY DE VISSCHEN VANGEN.

na het hen beiden geoorlooft is, om weder by elkander te ſlapen.

Dit zyn alzoo de twee merkwaardige omſtandigheden, welke by het jagen nog aan te merken waren. Buiten dezelve weet ik jegenswoordig niets, dat by haar verſtandig en omzichtig jagen zoude merkwaardig zyn, en ben ik verzekert, dat de Lezer zal moeten toeſtaan, dat veel Europeanen in dit ſtuk veel bloder zouden zyn, als deze wilde Hottentotten, om zulk een ongemeen groot verſcheurent wild dier aan te taſten, daar echter genen met vry beter geweer zyn voorzien, om ze te vellen, als dezen, die maar met pylen, en Haſſagayen te velde trekken, en op de jagt gaan.

Hottentotten konnen beter met viſch vangen omgaan, als eenige Schryvers voorgeven

Jegenswoordig zal ik den Lezer van het veld na het water te rug leiden, alwaar gy ook nog iets byzonders van deze volken zult zien. Want ſchoon de Heer *Vogel* in zyne tienjarige Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving *pag.* 71 zegt, dat zy niets van viſſchen weten; ſchoon de Heer *Meiſter* in zyne Ooſt-Indiſche kunſt en Luſt Tuinier *pag.* 244. achtervolgens de aanhaling van den Heer *Marperger* in zynen Keuken en kelder Dictionaris *pag.* 506. poogt te bewyzen, dat zy geen Kennis zouden hebben, om viſch te vangen, om dat zy geen boten of ſchuiten daar toe hebben, daar by voegende, dat zy aan den oever wonen, en zeer armlyk leven, en zich maar van wortelen en dode walviſſchen generen, die door ſtorm op het land worden geworpen, ook zich met de gemelde viſſchen treffelyk verluſtigen, zoo leert echter de dagelykſche ondervinding, dat zy ontrent het viſchvangen zoo vaardig en fyn zyn, en vaardiger als een Europeaanſche Viſſcher zelf.

Hoe zy Roch vangen.

Ik heb dikwyls, wanneer ik langs ſtrandt wandelde, met vergenoegen en niet zonder verwondering gezien, hoe aardig zy daarmede weten om te gaan, en hoe liſtig zy een viſch weten te beknippen. Want wanneer de tyd is, dat de Roch in den haven komt, 't welk gemeenlyk in de maanden van Juny, July en Auguſty tropswyze geſchied, zoo lopen zy met de vloed, waar door deze viſch, die plat en vlak is, na den oever word gedreven, en van zelfs derwaards zwemt, om verſch voedzel te zoeken, tot over de knien en zelfs tot aan den buik in 't water, en voelen overal met de voeten, waar diergelyk een plat-viſch of Roch zich bevind, en als zy 'er een onder de voeten hebben, houden zy hem zoo lang vaſt, tot dat zy denzelven met een ſtok, die ſpits geſneden is, hebben doorſtoken, en alzoo meeſter worden konnen.

Een alleen vangt dikwyls op eenen dag zoo veel van deze viſſchen, dat hy lang daar van zoude te eeten hebben, ten ware hy dezelve aan de Inwoners mededeelde, en voor geld, Tabak en andere waren ruilde. Edoch houd hy 'er altyd zoo veel voor zich, dat hy nevens zyn huisgezin dien zelven dag daar van leven kan. Zy zyn daar in zoo vaardig, dat men zich deswegen niet genoeg kan verwonderen; en ziet men doorgaans, dat iemand zich zelden vergeefs bukt, of met den ſtok ſteekt. De viſſchen, welke zy op die manier hebben gevangen, hangen zy met een riem om het lyf, tot dat zy met hunne vangſt te vrede zyn, en na huis gaan.

Zy vangen de klipviſſchen met de handen.

Zommigen weten ook met het vallen van het water op de klippen en in de hollen viſſchen met de handen te vangen, welke met hoog water derwaards gedreven worden, en tuſſchen de uitgeholde klippen geworpen zyn. Ik heb deze wys van viſſchen eertyds reeds beſchreven, en dezelve Klip-viſch genaamt, en daarbenevens gezegt, dat dezelve ongemeen lekker is. De Europeanen

 zelf,

zelf, gaan dikwyls met vleesch derwaards, en vangen diergelyke lekkere visschen, welke zy daar na gemeenlyk braden of bakken, en met *Atjar* eeten; zoo als dezelve in waarheid een aangename visch is, en hoeven de Hottentotten niet te vrezen, dat zy een van dezelve zullen overhouden, schoon hunne vangst nog zoo groot is, aangezien zy die zoort zelf niet mogen eeten, wyl dezelve met geen schobben bezet zyn.

Hoe zy visch met den angel vangen.

Het fraaiste is echter, van hen met den angel te zien visschen; zy kopen deze angel of van de Europeanen of zy maken hen van een krommen spyker, zoo als eertyds altyd hebben gedaan, dog zy gebruiken dezelve nu zeer zelden, om dat die van de Europeanen gemaklyker zyn. Zy binden den angel aan een lang gesmeerde snoer, of die van darmen of zenuwen gemaakt is; houden het eene end in de hand, om dat zy geen hangelroede daar aan hebben, en werpen den angel in 't water, na dat zy een mossel daar aan hebben geslagen.

Om zulks te doen, gaan zy gemeenlyk op een hoge klip, die zich aan den oever bevind, en als 'er een boven uit het water steekt, die wat ver, en byna een musketschoot van strandt legt, begeven zy zich derwaards, en werpen aldaar hunnen angel uit. Zoo dra dezelve in 't water legt, beginnen zy met den mond te fluiten, en de visschen als met een muziek te vereeren, waar door dezelve gelokt, en na het zien van het aas, aan den angel gebragt worden, waar aan zy een weinig knabbelen, en na dat zy de smaak van het aas weg hebben, het zelve nevens den angel inslikken, en wegzwemmen willen, waar door zy echter vast blyven, zoo als genoegzaam bekent is.

Indien het fluiten niet wil helpen, en de visschen het door den sterken wind en het rollen der baren in zee niet konnen horen, zoo beginnen zy vervaarlyk te schreeuwen, en zoeken daar door de visschen als te betoveren; het welk hen ook redelyk wel gelukt, en zy op zulke wys zeer veel rode en witte Steen-braassems, Hottentots-visschen, en andere diergelyke grote zee-visschen vangen; aangezien de voormaals genaamde *Sincopas* op zulke wys altyd een ongelooflyke menigte visschen heeft gevangen, welke hy dikwyls wegens hare zwaarte naauwlyks konde na huis dragen.

Zy verstaan ook grote visschnetten op te halen.

Ik zal van andere, die werk van visschen maken, niet een woord reppen, om dat ik anders een grote menigte van zulke Hottentotsche Visschers zoude moeten opnoemen; ik zal alleenlyk daar by voegen, dat hier uit genoegzaam blykt, dat men hen onrecht doet, wanneer men voorgeeft, dat zy niet konnen visschen, en dat zy zich alleenlyk van dode walvisschen en wortelen onderhouden, het welk echter zoo onwaar, als dit zeker is, dat zy niet alleen op de gemelde wyze weten visch te vangen, maar ook den Europeanen trouwe en nutte diensten konnen doen in het visschen met lange en grote netten, aangezien een Hottentot daar mede veel beter weet om te gaan, als een Slaaf of als menige Europeaan, als die den sprong uit het water en in de hoogte niet in acht neemt, als een sterke en hoge baar achter hem komt rollen, en hem nevens het net omver slaat.

Zy zyn goede zwemmers in zee.

Misschien zoude de Lezer gaarn weten, hoe zy op de hier voor gemelde klippen komen, die zoo ver van den oever afleggen, om dat de zee dieper is, als zy lang zyn. Waar op dient, dat zy zulks met zwemmen doen, als welke kunst zy zoo goed en dikwyls beter verstaan, als een Europeaan of andere. Ik heb voor deze dikwyls aangehaalt, dat zy altyd, wanneer zy in het water gaan willen, zich alvo-

alvorens niet alleen met zand of aarde beſtreken, maar ook huppelden en danſten, als om te bidden, en zich aan God te bevelen; dog als zy in 't water zyn, en geen grond meer voelen, zoo zwemmen zy in diervoege, dat men niets van hen ziet als de armen en het hoofd.

Het zwemmen door brede Rieveren is merkwaardig.

Voornamentlyk is haar zwemmen over een brede rivier merkwaardig, om dat men niet anders kan denken, of zy gaan op den grond, daar zy echter geen grond voelen konnen, terwyl zy hunne Croſſen en gantſche bagagie in malkanderen rollen, en alles op het hoofd leggen. Dit houden zy zoo ſtyf en recht, dat men meent, dat zy water-trappers zyn, om dat 'er niets van het hoofd valt. Zy ſteken de armen om hoog, en roejen alzoo maar met de voeten; welke beweging zy echter eigentlyk daar mede maken, heb ik nooit gezien, en van hen ook niet konnen vernemen, om dat zy zulks niet anders als roejen weten te noemen.

Welke plechtigheden zy verrichten als zy uit het water komen.

Zoo dra zy over den ſtroom gezwommen of uit de zee gekomen zyn, waſſchen zy zich weder met dat zelve water af, huppelen en danzen als voorheen, gelyk als of zy God voor zynen genadigen byſtand dankten. Dit geſchied altyd, zoo dikwyls als zy in het water gaan of uit het zelve komen. Ik heb dit dikwyls gezien, en voornamelyk eens naauw daar op gelet, wanneer ik eens over de Bot-Rivier, waar van het water zeer gevallen was, wilde reizen, om dieper landwaards in te zyn, aangezien de Hottentotten, welke zich by my bevonden, allen de nu verhaalde ceremonien verrichteden, eer zy daar in gingen, en als zy weder daar uit quamen, zoo als ik reeds voor dezen geſchreven heb.

Het zoude wel niet te onpas zyn, wanneer ik hunne verdere kunſten, als de Bad en Barbierkunſt, zoo als ook de Aſtronomie, Medecyn, Botanie, en Mineralurgie hier nog aanhaalde; maar behalven dat ik ten eerſten in den beginne hebbe gezegt, dat ik hier maar de gene zou melden, welke in de beweging des lichaams beſtaan, zoo is dit Hoofdſtuk reeds redelyk lang uitgedeyt, en zal derhalven beter zyn, dat ik eindige, dan dat ik het geduld van den Lezer nog meer misbruik; daarenboven paſſen de nu gemelde kunſten veel beter op een andere gelegentheid, wanneer ik buiten dat van de ziektens en hulpmiddelen der Hottentotten zal ſchryven.

Beſluit van dit Hoofdſtuk.

Derhalven zal ik het hier by laten beruſten en my tot het ſlot haaſten, met vertrouwen, dat de Lezer hier uit een recht begrip zal hebben gekregen, wat ik onder het woord van Hottentotſche kunſten wil begrepen hebben. Hy zal ook van haar Muziek en Danzen een duidelyk bericht vinden, en alzoo daar uit konnen zien, dat zy juiſt zoo dom, eenvoudig, gek en bygelovig niet zyn, als men ze wel zou willen uitſchilderen.

XI. HOOFT-

XI. HOOFTSTUK.

Van de algemene Deugden en Ondeugden der Hottentotten, voornamentlyk van hare liefde tot Gerechtigheid.

Deugden en ondeugden der Hottentotten. Maken veel Kristenen beschaamt. De luiheid is een hunner grootste gebreken. Hottentotten zyn tot dronkenschap zeer genegen. Zyn overtreders van het vierde Gebod. Twist en twedragt, moord en doodslag word onder hen ook gepleegt. Onder de Hottentotten heerscht grote wraak. De Polygamie is by hen een gemene zaak. Wat zy met oude zwakke menschen doen. Zy bouwen voor hen op een woeste plaats een huisje, geven hen weinig spys, en verlaten hen. Met hun deugden maken zy veel Kristenen beschaamt. Leven in grote vryheid. Zyn zeer vergenoegt in alles wat hen ontmoet. Wat reden zy bybrengen, waarom zy geen Kristenen worden. Hun goedardigheid en hulprykheid. Hyn getrouwheid en redelykheid. Zy houden haar woord zeer wel. De Schryver weet maar een voorbeeld van een diefachtigen Hottentot. Houden veel van recht en billykheid. Kleine verschillen worden door hun zelfs of door hunne wyven bygeleid. Criminele zaken worden zonder tyd verzuim en aanzien van perzoon gestraft. Hoe een doodvonnis by hen voltrokken word. De misdadiger word eerlyk na zyn dood begraven, enz.

De deugden en ondeugden der Hottentotten maken veel Kristenen beschaamt.

ONlangs heb ik van de kunsten, of om beter te spreken, van de exercitien der Hottentotten gesproken, welker omstandig verhaal den Lezer, hoop ik, niet verdrietig zal zyn gevallen; jegenswoordig zal het niet wanvoeglyk zyn, dat ik van hunne deugden en ondeugden iets verhaal, op dat men daar uit zoude konnen zien, dat men hen in vele stukken onrecht doet, als men ze met vele scheldwoorden doorstrykt, en hen als onmenschen afbeeld, als die buiten de menschelyke gedaante, niets menschelyks bezitten, daar tog in 't vervolg zonnen-klaar zal blyken, dat zy ons in vele stukken beschaamt maken, en dingen onder en jegens elkanderen uitvoeren, die geen een van hondert duizend Kristenen doen zoude, hoewel zy in hunne ondeugden veel met de Kristenen gemeen hebben, ja zelfs daar in van eenigen overtroffen worden.

Ik ben niet van voornemen, om dit Hoofdstuk met hunne loftuitingen te beginnen, als of het zoude schynen. dat ik van zins was, om ze een iegelyk tot een voorbeeld en staaltje voor te stellen. Een ieder zal aan zich zelven genoeg bevinden, dat hy zelfs tot die volkomenheid nog niet is gekomen, welke die Heidens bezitten, en dagelyks laten blyken; in tegendeel zal hy niet derven onderstaan, om hen hunne ondeugden te verwyten, om dat zyn leven misschien, wanneer het zelve van naby onderzocht wierd, niet minder berispelyk zoude zyn, als haar leven.

De luiheid is een van haar grootste gebreken.

Om echter tot de zaak te komen en de omwegen te laten varen, zoo is de Luiheid, Traagheid of liefde tot den ledig gang wel een der grootste gebreken, welke men in deze natien zoude konnen verfoejen, want schoon zy zien en weten, dat men zonder arbeiden niet wel leven kan; schoon de Europeanen hen dagelyks een voorbeeld verstrekken, en zy bekennen, dat derzelver arbeid en moeite rykelyk betaalt word; ja schoon zy,

zy, zoo als de Heer *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en Nagricht van de Hottentotten *pag.* 8 zeer wel schryft, met oogen zien, hoe onze Hollanders, zaajen, bouwen, planten, en de schoonste vruchten van den arbeid hunner handen plukken, zoo zyn zy wel Liefhebbers van eeten en drinken, van wyn 't zy dik of dun, klaar of onklaar, oud, of jong, zuiver of met hef gemengt, aangezien zy dezen onsmakelyken wyn zoo zeer beminnen, als den helderen, en den baard daar na likken, en den droessem ook wel met de vingers uit de pot stryken en inzwelgen; maar de verfoejelyke liefde tot de ledig-gang laat niet toe, dat zy de voetstappen der Hollanders navolgen, wyl zy liever elendig en arm zyn, als werken.

Deze hunne traagheid is zoo groot, dat zy dikwyls liever honger leiden, dan dat zy een voet zouden verzetten, en weet ik uit de ondervinding, dat een Hottentot die geen honger heeft, geen voetstap ten dienste van een Europeaan zal doen; en als men hem het waardste en liefste, als Tabak Brandewyn, en alles wat hy 't meest in eeren houd of bemint, aanbood, en hy daar van zyn genoegen had, te weten zoo veel, dat hy voor eenen dag genoeg had of dat hy zoo veel geld had, dat hy het aangebodene zelf kan koopen, zoo zoude hy zekerlyk niet eens opstaan, of eens omkyken, maar zitten blyven, als of de zaak hem niet aanging.

Indien men tot een zodanigen luijen Hottentot wilde gaan, en hem met een stok in de hand de beste woorden geven, om dit of dat te doen, zoo zal hy de komst van zodanig een, die hem alvorens heeft toegeroepen, zekerlyk niet afwachten, maar wel haast het hazenpad kiezen; ten dêlen, uit vreze voor stokslagen, schoon men de minste gedachten daar toe niet hadde, ook om dat hy beducht is, dat men hem mogt overhalen, en van zyn eigezinnigheid afbrengen, 't geen echter een der grootste en lelykste vooroordelen is, die van een mensch konnen worden verwacht of vermoed.

Hoe zy zich houden als men hen iets vooruit betaalt.

Belooft men hen ook het loon voor uit te geven, houd men zyn woord, zoo is men wederom met hen bedrogen, want zoo dra zy het zelve ontfangen hebben, gaan zy voort, en zien na den Beloner niet om, voor dat het hen gelegen komt; ja zy blyven ook wel gantsch weg, en myden een tyd lang het huis, tot dat het vergeten is. Derhalven hebben de hierwonende Hollanders de gewoonte aan een Hottentot, hy zy wie hy wil, niets te betalen, dan na dat het bedongen loon verdient is, om dat ze reeds dikwyls met die knapen, geleert zyn, en wel weten, dat de liefde tot den ledig-gang hen allen daar toe vervoert. Hier door behouden zy ook goede vriendschap tusschen hen beiden, om dat de Hottentot na gedanen arbeid vasten staat kan maken op het geen hy verdient heeft, en de Europeaan, zich onfeilbaar op het gegeven woord des Hottentots vertrouwen kan, en wel zoo gerust, als of hy met zyns gelyken te doen had, en misschien beter.

Zouden diergelyke luiaards en dagdieven niet onder de Kristenen worden aangetroffen, die liever de bitterste armoede zouden leiden, als de handen aan den ploeg slaan, om zich zelven en haar huisgezin te voeden. Wat my aanbelangt, ik ben van gedachten, dat 'er God betert! van dat slach meer dan te veel worden gevonden, en konnen de jonge, sterke en gezonde Bedelaars in Duitschland tot een levend bewys verstrekken, welke liever op de genade van andere menschen leven, dan zich tot zekere handtering bequaam maken. En zagen zy kans, om zoo gemak-

lyk als dezen aan de koſt te geraken, zoo ben ik wel verzekert, dat hun getal wel haaſt zoude aangroejen. Edoch goede en heilzame verordeneringen, die als nu God dank, daar tegen in 't licht komen, en door Opperheden afgekondigt worden, konnen dit quaad genoeg ſtuiten, het welk by deze volken een louter onmogelykheid is.

Zy zyn tot dronkenſchap zeer genegen.

Ondertuſſchen zoude dit gebrek nog wel te dulden, of door de vingers te zien zyn, om dat het zelve door andere roemwaardige zeden weder in zommige delen word goedgemaakt, indien uit dat gebrek maar zoo vele andere niet ontſtonden, en het zelve niet des duivels oorkuſſen was, aangezien daar uit ten eerſten voortkomt de ſlempery en dronkenſchap, aan welk gebrek deze menſchen zodanig overgegeven zyn, dat zy geen maat daar in weten te houden. En ben ik hier ontrent vaſt overtuigt, dat, wanneer men hen een vat met Brandewyn of met anderen ſterken drank vereerde, zy het zelve niet zouden verlaten, tot dat de laatſte droppel daar uit was, ſchoon zy wiſten, dat zy daar by zouden dood blyven.

Exempel van een Hottentottin.

Ik zoude weinig moeite hebben een menigte voorbeelden van zodanigen aan te halen, die zoo dronken waren, dat zy als beeſten langs de weg moeſten blyven leggen, dog een zal genoeg zyn, 't welk my zelven in het huis van mynen Waard, *Valentin Kleinſchmid*, en in de tegenwoordigheid van hem en van zyn vrouw gebeurt is; te weten, de gemelde *Kleinſchmid* hadde een Hottentottin, die dagelyks by hem uit en inging, en als waſchvrouw diende; dezelve plaagde my, als die toen vreemd en onlangs eerſt aangekomen was, overal waar zy my zag, dat ik haar een glas wyn zoude geven, om dat zy wiſt, dat ik my om beter koop, van een vaatje voorzien had; wyl ik haar niet konde quyt worden, en over haar bedelen verdrietig wierd, zoo gaf ik haar op een avond een Maat wyn, mids dat zy denzelven zoude drinken, en my voortaan ongeplaagt laten.

Dit beloofde zy, en dronk de Maat wyn uit; dog vermids de luſt daar mede niet geſtilt was, maar haar hert na meer jeukte, quam zy wel ras weerom, en vraagde, of ik haar niet meer wilde geven? De waard lachte my uit, en zeide, dat vermids ik nu had begonnen, ik niet wel in ruſt zoude blyven, voor dat zy een braven roes weg had. Het quam my zoo veel op den wyn niet aan, als wel om haar quyd te worden; derhalven gaf ik haar nog een Maat, en gebood haar dezelve uit te drinken; waar over zy lachte, en als tot dankbaarheid eens voor my danſte, waar door zy echter te meer verhit wierd, en zich wel haaſt zoo vol en zat bevond, dat zy nog gaan of ſtaan kon.

Hier op ging de rechte onruſt eerſt aan; dan begon zy luidkeels te lachen, dan wederom te huilen, kermen en lamenteren; dan keef zy tegen haar eige zelven, dan weder tegen my, dat ik ze dronken had gemaakt; en van alles wat zy deed, wiſt zy niets, het welk duurde tot middernacht, zodanig dat niemand in huis door dat geſchreeuw en geraas konde ſlapen. De waard, die dat eindelyk begon te verdrieten, ging met een ſtok in de hand by haar, en dreigde haar, dat hy ze braaf zoude roſſen, en ten huize uitjagen, als zy niet wilde ſlapen, welke dreigementen eindelyk ook zoo veel vermogten, dat zy in ſlaap geraakte, en niemand meer ongemak aan deed.

Wanneer zy den anderen morgen ontwaakte, en men haar zeide, wat zy gedaan had, betuigde zy, dat zy niets daar van wiſt, verzocht een ieder om vergiffenis, en deed verder haar huiswerk, hoewel niet zonder pyn in het

hoofd.

hoofd. Ondertusschen heeft zy my van die tyd af om geen wyn of iets anders meer aangesproken; waar uit dan klaar blykt, dat de mannen en wyven dat gebrek zodanig onderhevig zyn, dat zy liever het leven daar by zouden inschieten, als dat zy zouden uitscheiden, eer zy het geen men hen heeft gegeven tot den laatsten droppel gezwolgen hebben.

Den Duitschen word wel voornamelyk den schonen titel, dat zy wakker konnen zuipen, van de gecivilifeertste Europeaansche Natien opgelegt, en zouden zy alzoo den Hottentotten hier in niet veel wyken, als zy het alleen waren, die met dat gebrek besmet zyn. Maar vermids ik diergelyke Liefhebbers onder andere Natien ook in grote menigte hebbe aangetroffen; en een Hollander, Engelschman, D'een, Sweed, Muscoviter of een andere Europeaan, een Duitscher geen voetbreed hier ontrent wykt, zoo weet ik niet, of het alleen van de Duitschers, en niet beter van alle andere Natien zoude en moest gezegt worden, dat zy de dronkenschap beminnen, en bygevolg met de Hottentotten hier in gelyk zyn, weshalven men dezen minder als genen wegens dit gebrek bestraffen kan.

Hottentotten zyn overtreders van het vierde Gebod.

Edoch ik ga te ver; de verachting en overtreding van het vierde Gebod bied aan dit gebrek ten eersten de hand, aangezien een Hottentot, zoo dra hy tot een man is gemaakt, ten eersten alle moederlyke tucht en berisping ontrukt is, zoo als voormaals is bericht. Vermids alzoo alle achting jegens de Ouders daar door insgelyks vervalt, zoo is 'er niets lichter, dan dat zodanig een dronke Wyshoofd zyne moeder deerlyk afrost, te meer om dat hy nog daar over geroemt en geprezen word, het welk God echter zoo nadruklyk heeft verboden, en den eeuwigen vloek daar op heeft gezet, dat de Raven den geen, welke zyne ouders slaat de oogen zullen uitpikken. Ondertusschen zyn veel Europeanen hier van ook niet vry, schoon zoo wel de Goddelyke wraak als een scherp vonnis der waereldlyke Overheid op hen past, en nadruklyke straffe oeffent.

Twist en twedragt, moort en doodslag word onder hen ook geoeffent.

Uit de dronkenschap ontstaat verder niet alleen twist en tweedragt, 't welk onder de Hottentotten even zoo veelvoudig voorvalt, als onder de Europeanen, en zulks dikwyls over een zaak, die niet waardig is, dat men een woord daar over verlieft, maar daar uit ontstaat verder ook moord en doodslag. Hoe ver de Europeanen daar van vry zyn, leert de dagelyksche ondervinding! Ondertusschen is dit als nu onder de Hottentotten zoo gemeen niet meer, als het voor dezen wel geweest is, dog zulks niet zoo zeer in opzicht van de Europeanen of van de slaven, als wel ten opzicht van hen zelven, aangezien zulks diep landwaards in zoude moeten geschieden, waar van men geen tyding bekomt; van de hierontrent wonende Natien hoort men zulks niet meer.

Want voordezen heeft men wel het vermoeden, maar nooit de vaste grond gehad, dat zy de Europeanen, die schipbreuk quamen te leiden, en hun land te voet wilden doorreizen, zouden hebben vermoord; en heeft men zulks besloten, om dat niemand weder te recht is gekomen. Nu kan het wel zyn, dat menig door hunne handen moeten sterven, die misschien wat blinkents aan hun lyf hadden; zoo als de meermaals gemelde Kapitein *Theunis Gerbrantzoon van der Schelling* my heeft verhaalt, dat daar hy na verlies van zyn galjoot by *Bahia à la Goa*, genoodzaakt was, om over land na de Kaap te reizen, een zekere Natie hem in 't veld had aangetroffen, welke getracht had, hem om het leven

Ontmoeting van Scheeps-Kapitein.

leven te brengen, om dat hy een goud boordzel om zyn Engelsche Schippers muts had, welke hen in de oogen stak, en welke zy gaarn wilden hebben; zoo dra hy echter dezelve van zich geworpen en hen had overgelaten, had niemand verder lust getoont, om de hand aan hem te leggen.

Of zy reizende Europeanen dood slaan.

Op zulke wyze, zeg ik, kan het wel zyn, dat menig door hunne handen gedood is; daar uit volgt echter nog lang niet, dat zy allen door de Hottentotten om het leven zyn gebracht, om dat geen van hen allen ooit weder te recht is gekomen. Om van vele andere ongemakken niet te spreken, welke iemand op weg konnen gebeuren, zoo worden 'er wilde dieren genoeg gevonden, die iemand licht den rest konnen geven, te meer, als men van alles, wat tot zyn bescherming zoude konnen dienen, ontbloot is. Daarenboven is genoegzaam bekent, dat 'er vele zware en onwaadbare rivieren door het land stromen, voor dewelke men, of stil staan of boven den zelve omgaan, en zich in groter gevaar steken moet. Eindelyk is ook een jegelyk bekent, dat behalven deze rivieren, weinig bronnen of ander water in het vlakke veld en woeste plaatzen te vinden is, welke men met het grootste levensgevaar wegens de wilde dieren, moet doorgaan. Wanneer nu de dorst komt, waar zal een zodanig afgematte en versmacht man heen? hy moet zekerlyk van dorst sterven; en kan men alzoo den Hottentotten niet ten eersten betichten, dat zy deze hun land door reizende Europeanen doodgeslagen hebben.

Tot bewys van myn voorgeven, zou ik den eerst genoemde Kapitein *Theunis Gerbrandzoon van der Schelling* konnen aanhalen, welke my heeft verhaalt, en zoo als ik daar na in zyn eigen Journaal heb gelezen, dat hy eer hy de gemelde muts had verloren, en daar na wederom, eer hy tot den voormaals genaamden Hottentotschen Kapitein *Claas* was gekomen, gevaar had gelopen, van dorst te sterven, dog ik denk onnodig te zyn, een zeer wel bekende en schier aan alle menschen kundige zaak te beweizen, en met voorbeelden te staven; en zal liever nog iets van de slaven daar by voegen, en aantonen, dat de Hottentotten ten opzicht van dezelven ook worden beschuldigt, daar zy echter op dezelve wyze konnen omkomen als de Europeanen, te meer om dat zulke vluchtige en weggelope ontrouwe menschen met minder voorraad voorzien zyn als een Europeaan, daarenboven met het schietgeweer, als zy 't al by zich hebben, zoo als zy zich doorgaans wel daar mede voorzien, als zy lust tot weglopen hebben, niet wel konnen omgaan; andere omstandigheden verby te gaan.

Zy hebben order om alle slaven te vangen en herwaards te brengen.

Wel is waar, dat zomtyds een gantsche party te gelyk is weggelopen, waar van men niet tegenstaande alle navorsching geen woord meer heeft gehoort; zoo als in den jare 1707 in de maand van October elf te gelyk wegliepen, welke men tot nu niet weet, waar zy gebleven zyn; dat men echter zoude zeggen, dat zy door de Hottentotten dood geslagen zyn, zulks is wegens bovengemelde oorzaak niet wel mogelyk. Om nu verdere onheilen voor te komen, zoo heeft men aan de Hottentotten macht gegeven, geenen meer, hy zy alleen of in gezelschap van andere slaven zoo ver in het land te laten passeren, dezelven ten eersten te vangen, en gebonden herwaards te brengen, met verzekering, dat de Eigenaar van den Slaaf hen 3 Ryxdaalders voor hare moeite zal betalen, zoo als ook zonder tyd verzuim geschied, 't zy in geld of in waren.

Aldus ziet men, dat deze menschen

ſchen door goede en zachte middelen, zeer wel worden neder gezet, en dat alle vermoede moorden en doodſlagen op diergelyke wyze worden voorgekomen; het was op 't hoogſt wenſchelyk, dat een diergelyk middel in Europa konde worden gebruikt, om de dieven, rovers en moordenaars den pas af te ſnyden, en hen met zoo een geringen buit te vrede te ſtellen; helaas! hoe menig ongeluk zoude daar door worden voorgekomen; edoch ik geloof niet, dat alle goede, heilzame en hoogſt pryswaardige verordineringen van Opperheden, welke deswegen gemaakt en afgekondigt zyn, of nog mogten gemeen gemaakt worden, hun effect zoo licht zullen hebben, als ik weet, dat de gemelde order van den Gouverneur *Louis van Aſſenburg* zaalr. by de Hottentotten bekomt, van welkers nuttigheid men nog dagelyks heilzame proeve heeft.

Zyn zeer wraakzugtig.

Van den groten wrok, welke zy op elkander hebben, als de een van den anderen beledigt is, heeft de Heer *Boeving* in zyn curieuſe Beſchryving en Naricht van de Hottentotten *pag.* 8 getuigt, alwaar hy te gelyk een zeldzaam exempel bybrengt. Wat my aanbelangt, ik zal verder niets daar van zeggen, wyl het genoegzaam blykt, uit het geen ik eertyds van den Kapitein *Claas* en den Koopmanſchen Kapitein geſchreven heb, als die niet te vrede was, tot dat hy zynen vyand, den gemelden Kapitein *Claas* in ongeluk gebragt, en wanneer hy weder uit zyn arreſt ontſlagen was, zelfs omgebragt en doodgeſlagen had. Het was maar te wenſchen, dat deze ondeugd onder de Kriſtenen niet zoo dik was gezaait, alwaar menig een, wanneer hy derfde, zoo wel zyn tegen party zoude doden, als met dezen Kapitein *Claas* geſchied is, ten zy de hoge Overheid zyn bloed weder eiſchte, en hem daar door afſchrikte en te rug hield. Edoch wat zodanig een met de daad niet kan doen, zulks doet hy met zyn gelaat, woorden en gedachten, en is alzoo in Gods oogen zoo wel een doodſlager, als een die zyne handen in zynes broeders bloed gewaſſen heeft.

De Polygamie is by hen gemeen.

De Heer *Boeving* telt *loc. cit. pag.* 9 de Veelwyvery mede onder hare ondeugden, als waar voor de zeden en wetten der Kriſtenen het niet onbillyk verklaren. Edoch zegt hy, dat de ryken alleen *Poligami*, of zodanigen zyn, die veel wyven hebben, om dat de armen wel genoodzaakt waren, om het achterwege te laten. Ondertusſchen als de Heer *Boeving* had geweten, dat de wyven 't meeſt in 't huishouden doen, en ſchier den man moeten generen, zoo als by vele myner voorgaande Hoofdſtukken blykt, en daarenboven het gebruik vernomen had, dat zy elkander weder verlaten konnen, als de humeuren niet wel overeenkomen, en zy nog geen kinderen hebben, zoo als insgelyks voormaals bericht is, zoo zou hy zekerlyk de armen zoo weinig als de ryken van de veelwyvery uitgeſloten hebben.

Want ik zoude hem zeer veel van dezelven konnen aanwyzen, die meer als eene vrouw hebben, ſchoon zy in vee als hun voornaamſte rykdom, dood arm zyn, en verder niets bezitten dan vrouw en kinderen, nevens hun geweer en ander ſlacht huisraad. Vermids deze Veelwyvery zich echter niet verder uitſtrekt, als op twee of drie, zoo als eertyds de Heer *Tachart* zulks in zyne Siamſche Reis *pag.* 96. heeft aangemerkt, daar in tegendeel by andere Ooſt-Indiſche, zelfs ook Afrikaanſche Natien het by dit klein getal niet blyft, zoo ſchynt het een quaad te zyn, dat zoo weinig is uit te roejen, als de kanker zonder ſnyden, kerven, en branden te genezen is.

Van de ondeugd des ſchandely-

ken en affchuwelyken kindermoords heb ik voormaals reeds omftandig gemeld, en zal derhalven onnodig zyn, zulks weder te verhalen, of nog meer daar by te voegen. Te wenfchen was het, dat het daar by bleef, en dat de Hottentotten ontrent oude en afgeleefde menfchen ook geen moordenaars wierden; waar van ik jegenswoordig deze omftandigheden verhalen zal. Als een oud man of oude vrouw krank word, dragen zy grote zorg voor hunne genezing, als hun toeftand lyd, dat zy gaan en over den weg komen, de wyven daarenboven hunne wortels en hout zoeken en dragen konnen; zelfs laden zy dezelve nog wel op Draag-offen, en laten ze mede over land dragen, als zomtyds de gantfche *Kraal* opbreekt, en zich elders begeeft.

Wat zy met de oude kranke menfchen doen.

Zyn dezelven echter zoo oud en uitgeleeft, dat zy niet meer voort of hunne koft, zoo als zy zeggen, zoeken of winnen konnen, zoo heeft buiten alle krankheid, hunne barmhertigheid en liefde tot hen een einde; dog flaan zy dezelven niet zoo wel met handen, ftokken of ander moordaardig geweer dood, maar zy geven hen op een andere wyze de reft, die nog gruuwzamer en onmenfchelyker is, zoekende een woefte plaats, alwaar weinig menfchen komen, en maken aldaar na hunne wys of een hutje, of als 'er veel hout voor handen is, een groene doorluchtige loverhut, en gaan weder heen.

Wanneer zy t'huis komen, maken zy hun voornemen aan de *Kraal* bekend, en de goedkeuring verkregen hebbende, 't welk te gemaklyker gaat, om dat zy de oude onvermogende menfchen van het hare moeten mede delen, laden zy den ouden man of vrouw op een draag-os, en brengen hem of haar, verzelt van de gantfche *Kraal*, die met zak en pak volgt, weg, namelyk als zy alvorens geflacht en Anders gemaakt, of om eigentlyk te fpreken, den ouden afgeleefden man het affcheidsmaal gegeven hebben. Zoo dra zy op de plaats komen, daar de hutte vervaardigt is, ontladen zy deze moejelyke bagagie, en brengen dezelve in haar toekomend woonhuis, nemen affcheid, en trekken na te ruglating van eenige weinige fpyze, weg, het mag met den verlaten ouderdom naderhand gaan, zoo als het God gelieft.

Is 'er geen wild dier, het welk de oude perzoon het leven verkort, en een maaltyd daar mede houd, moet dezelve noodzakelyk, na genuttigde koft, van honger en dorft fterven, om dat dezelve niet in ftaat is, om wat anders te zoeken, als 't welk de rede is, dat dezelve daar gebragt is. Heeft echter een wild dier tydig deernis met haar, dan heeft de elende haaft een einde, terwyl de anderen, die hem hebben verlaten, zich aan haar gantfch niet laten gelegen zyn, en niet eens komen omkyken, of zodanig een leeft of dood is, maar laten het op zyn beloop, om dat zy wel weten, dat een wild dier zynen honger daar mede ftillen zal.

En dit is het gene, dat de Heer *Boeving* in zyne curieufe Befchryving en Naricht van de Hottentotten *pag.* 9. twyffelachtig voorftelt, als hy na den verhaalden en voormaals befchreven Kindermoord voortgaat en zegt: *Zommigen zouden ook oude Luiden met voordacht van honger laten fterven*; aangezien niet zommigen maar allen het in gebruik hebben, en geen onderfcheid tuffchen ryken en armen maken; gelyk dan een ryke, als hy zyne rykdom niet meer kan voorftaan, maar dezelve aan zynen oudften zoon moet overgeven, zich insgelyks niet meer heeft te getrooften, als de arme, het zy dat de zoon een grondhertige liefde tot hem droeg, en hem wilde onderhouden, zoo lang hy leefde, 't welk

Het gaat met de ryken als met de armen.

't welk echter zeer zelden geschied; niet dat zy daar door voor onmenschelyk willen doorgaan, maar zy verbeelden zich als nog, dat zy een byzonderen dienst aan zulke oude afgeleefde menschen doen, wyl zy daar door uit al haar kommer en elende geraken.

Van waar zy deze schandelyke, zondige, afschuwelyke en gantsch doemlyke gewoonte hebben, kan ik niet recht weten. Ondertusschen schynt my toe, dat zy die van de Troglodyten hebben ontleent, als van welken niet alleen dit, maar ook veel gruuwzamer dingen geschreven worden; zie *Diodorus Siculus Lib.* III. *Cap.* 3. en uit hem *Johannes Bohemus Lib.* I. *cap.* 6. *de legibus, ritibus, ac moribus omnium gentium, pag* 56. *seq.* alwaar hy zegt: *Troglodytæ senio confecti, nec armenta sequi valentes, gutture bovis cauda adstricto vitam finiunt. Qui mortem differt, licet nolentem eodem modo, (admonitum tamen anteà) vita privant; ibique habetur beneficii loco. Febricitantes item, aut morbo incurabili correptos, simili adficiunt morte. Maximum arbitrantur malorum, ab eo vitam diligi, qui nequeat aliquid agere vitâ dignum.* Dat is: *Als de Troglodyten oud zyn, en hunne troupen vee niet meer konnen volgen, worden zy by den hals aan een osse-staart gebonden, en moeten alzoo sterven. Die genen die zulks niet goedwillig laten doen, worden na vorige vermaninge tegen haar zin op die zelve wys om het leven gebragt, terwyl men zich als nog laat voorstaan, dat zodanigen een grote weldaad geschiede. Die de koorts of een ziekte hebben, die ongeneesbaar geoordeelt word, moeten dienzelven dood ondergaan, zich verbeeldende, dat onder alle quaden dit het grootste zy, dat zodanig een het leven zoude lief hebben, die niets kan doen, waar door hy zich het zelve waardig maakt.*

Reflectie daar over. Als dit onder de Kristenen gebruikelyk was, hoe veel bedorve kinderen zouden 'er worden gevonden, die als de ouders gegoed waren, zelfs niet zouden wachten, tot dat zy een hogen ouderdom bereikt hadden, om hen den weg na de andere waereld te wyzen, ten einde om in bezit van de goederen te komen, en hunne zondige driften den vryen toom te konnen geven. Maar God zy dank! dat de Kristenen het leven voor een groter weldaad erkennen als de Hottentotten nevens de Troglodyten menen, dat de dood zy, die wel een einde maakt van alle menschelyke elende, dog die niet eerder gezocht moet worden, tot dat de tyd en uur komt, welke God bestemt heeft. Het is immers een verfoejelyke en hoogststrafbare euveldaad, dat een kind zyne ouders slaat, hoe meer moet het strafbaar en doemlyk zyn, dat het moordaardige handen aan dezelven legt, en zich daarenboven verbeeld, dat den ouders daar door een dienst geschiede, als of zy hen het leven gegeven, en het hen ook weder ontnemen konden, daar in tegendeel de kinderen het leven naast God van de ouders ontfangen, en hen deswegen alle liefde, trouwheid, gehoorzaamheid en dienstwilligheid verschuldigt zyn.

Tot nu genoeg van de ondeugden der Hottentotten, wie zou willen onderstaan, om dezelve alle na elkanderen te verhalen, om dat haar getal onuitsprekelyk is. Zoo weinig men dezelve onder de Kristenen kan opnoemen, zoo weinig is het ook by de Hottentotten mogelyk. Wie kan zeggen, hoe dikwys hy feylt. Want wy feilen allen menigvuldig. Vermids nu ieder feyl een misdaad is, zoo behoorden alle menschen ook billyk den waren God te smeken en te bidden; Heer vergeeft ons ook de verborge feylen; dat is, zulke welke wy niet eens voor feylen en bygevolg voor gene zonden en alzoo ook voor gene misdaden achten en aanzien.

Jegens-

Van de Deugden der Hottentotten.

Jegenswoordig is het myn plicht dat ik van de Deugden der Hottentotten ook iets aanroer; dog vermids God de Heer alleen de kenner der herten is, die in het verborge en binnenſte zien kan, zoo moet ik maar van hen naar het uiterlyke aanzien ſpreken; des niet tegenſtaande ben ik als voor uit verzekert en by my overtuigt, dat vele Kriſtenen zich in hun gemoed geraakt zullen voelen, als zy de volkomenheid van een eerbaare deugzame wandel, niet in zich beſpeuren of gewaar worden, welke men echter in een Hottentot, ten minſten voor zoo veel het zich uiterlyk laat aanzien, dagelyks ziet uitblinken. Derhalven moeten zy in alle delen beſchaamt voor hen ſtaan, ook zich voor knechts verklaren, die vermids zy de wille des Heren geweten en niet gedaan hebben, dubbelde ſtraffe ſchuldig zyn.

Daar mede maken zy vele Kriſtenen beſchaamt.

Want hoe veel van dezelven zouden niet worden gevonden, die voor een gering en ſlecht Linzen-kookzel haar eerſt-geboorte, ik wil zeggen, voor een kleine ſchandelyke, zondige en doemlyke winſt, hare vryheid verkopen, hare leden ten ſlavendienſt van een vreemd Heer opofferen, en meinedig zoo als ook trouwloos aan hunnen eerſten rechtmatigen Heer worden zouden? Het welk zoo wel in het geeſtelyke als waereldlyke alzoo bevonden word, aangezien in het Geeſtelyke niets gemeners is, dan dat men van den Heer en Schepper aller dingen tot het Schepzel zoo als ook tot vleeſchelyke luſten, luſt der ogen, en een hovaardig leven vervalt, zoo als *Johannes* in zynen Eerſten Algemenen Zendtbrief Cap. II. v. 15. zegt, en aan die dingen zynen dienſt en kriſtelyke vryheid opoffert. De ondervinding doet in waereldlyke zaken genoegzaam zien, dat menig een wegens ſchandig gewin van zynen rechtmatigen Heer en Overheid, waar onder God en de Natuur hem heeft laten geboren worden, afwykt, en door verraad en andere talloze ſchelmſtukken van hem afgaat, ontrouw word, en daar benevens zich en zyn gantſch vaderland in een ſchandelyke dienſtbaarheid zet, of ten minſten zoekt te zetten.

Levert in de grootſte vryheid.

Wat doet echter een Hottentot? Hy roemt, en zulks met het grootſte recht, op zyne natuurlyke vryheid. Hy is niemand gaarn onderdanig; lyd liever armoed en gebrek, dan dat hy zich zoude verkopen. En als de hoogſte nood hem al dwingt, om dienſt op een zekere tyd by een ander te nemen, geſchied zulks altoos met dit beding, dat zyne vryheid daar by niet te kort gedaan worde, of ſchade moge lyden. Ik zal hunne mening liever met woorden van andere menſchen als met myne eige voorſtellen, ten einde men te meer daar uit moge erkennen, dat het waar is het geen ik gezegt heb.

Getuigenis van P. Tachart hier van.

Aldus ſchyft de Heer *Tachart* in zyne Siamſche Reis *pag.* 89. *Als de Hottentotten de Hollanders werkelyk voor een weinig brood, Tabak of Brandewyn dienen, zien zy dezelven echter voor ſlaven aan, die hun land bouwen; en voor veege menſchen, welke om voor den vyand verzekert te zyn, zich in huizen en veſtingen opſluiten; daar ondertuſſchen hunne Natie in alle zekerheid overal waar dezelve gelieft; midden in het veld en vlaktens zonder verachte moejelyken arbeid zich legert.* En *pag.* 101, haalt hy een exempel aan van een jongen Hottentot, welke door den toenmaligen Commandeur in zyn eigen huis genomen was, en die zoo veel wil genoot, als men oordeelde, hem dienſtig te zyn; wanneer hy echter groot was geworden, had hy hem zyn affcheid moeten geven, voorgevende dat hy zich zoo een gedwongen leven niet konde onderwerpen. De Hollanders en andere diergelyke Natien

waren

waren slaven van den aardbodem, en de Hottentotten Meesters en Heren van dezelven. Want zy hoefden den hoed niet gestadig onder den arm te houden, en duizend andere gebruiklykheden gade te slaan. Zy aten als zy honger hadden, en maakten hier ontrent gene andere regel als die van de Natuur.

Wat Vogel hier van bericht.

Op gelyke wyze schryft ook *Vogel* in zyne tienjarige Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 71. *Zy* (*de Hottentotten*) zegt hy, *leven zonder zorg, en houden de Europeanen voor slaven, wyl zy het land bouwen, en zich in fortressen en huizen onthouden.* Wat kan nu heerlyker van een vryheid worden gezegt, als dit, want schoon de klare woorden niet uitgedrukt zyn, zoo is het reeds genoeg, en een openbaar kenteken van een gewenschte vryheid, als men voor geen vyand beboeft beducht te zyn, nog dat men moet vrezen, dat hy ons slaafachtig of dienstbaar zal maken. Zulks heeft de bovengemelde Heer *Tachart* reeds met duidelyke woorden daar uit besloten, wanneer hy *loc. cit pag.* 98. verder zegt: Door deze wys van leven willen zy de menschen aantonen, dat zy Meesters van den aardbodem zyn, en het gelukkigste volk onder de Zon, om dat zy het alleen zyn, die in vryheid en rust leven, als waar op zy, menschelyker wyze gesproken, haar grootste gelukzaligheid stellen.

Is dit dan nu niet een recht gelukkig volk, 't welk niet alleen den roem op een zodanige vryheid draagt, maar dezelve gestadig tegen een iegelyk tot nu verdedigt heeft? Hebben zy de Hollanders om die rede hare Alliantie niet waardig geacht, om dat dezelven zoo als zy geen andere Mogenheid onderdanig zyn? Wat is anders de oorzaak, dat zy de slaven zoo haten, en met grimmige oogen aanzien, dan wyl zy van alle dienstbaarheid vry zyn, en de slaven in eeuwigheid in onderdanigheid leven, en alles na den wil en bevel van een ander verrichten moeten, zoo als zulks in 't toekomende uitvoerlyker zal worden aangetoont. Waarlyk, wie zulks ter dege inziet, moet het voor een wel gelukkig volk erkennen, aangezien zy hunnen vryen wil, welke hen ingeschapen is, veel beter konnen laten zien, dan anderen, die diergelyken geluk niet genieten.

Op deze vryheid nu volgt een andere treffelyke deugd, namelyk de vergenoegzaamheid, achtervolgens dewelke zy met alles, 't geen hen ontmoet, te vrede zyn, en na gene kostbaarheden, rykdommen, en andere waereldlyke schatten, eeren of waardigheden trachten, maar alles voor lief nemen, dat hen wedervaart, aangezien zy een vast vertrouwen hebben, dat alles van hunnen *Tiquoa Goüna*, of Heer der Heren komt. Ik zal my andermaal van de woorden van een anderen en wel van een gantsch nieuwen Auteur bedienen, wyl dezelve als een Geestelyke van hoge waardigheden, geleerdheid en aanzien, die onder de Heidenen reeds vele jaren heeft doorgebragt, de zaak als met levendige verwen afgemaalt heeft. Deze is de Deensche Tranquebaarsche Proost *Bartholomeus Ziegenbalg.* welke in de Naricht van zyne reis uit Oost-Indie na Europa, in den jare 1715. te Hal in Saxen gedrukt, gantsch merkwaardige woorden hier van bybrengt.

Voorstelling van den Proost Ziegenbalg aan een Hottentot.

Want na dat hy op zyne t'huis reize hier gekomen was, en zich met een onbekenden Hottentot in een gesprek had ingelaten, waar van ik reeds in het voorgaande Hoofdstuk het een en 't ander heb aangehaalt; en ten laatsten op zyne voorstelling tot antwoord bekomen had, dat zy hem tot hunnen Priester wilden nemen; dog hy wyders voorstelde, dat zy, als zy de Kristelyke Godsdienst omhelsden, zuivere klederen dragen, en

en de besmeerde schaape-mantels afleggen moesten; dat zy daarenboven konsten en handwerkzels moesten leren, en in zodanige huizen wonen, waar in men hen het woord Gods gevoeglyk voorstellen, en het een en't ander tot haar heil met hen verhandelen zoude konnen, zoo gaf dees onbekende Hottentot hem een fraai antwoord, het welk myns bedunkens niet schoner en treffelyker konde zyn, als men maar een vooruitzicht van tydelyke vergenoeging heeft, zoo als deze Hottentot zekerlyk zal hebben gehad. Want door dien zy de grondregels van het Kristendom niet weten, zoo moet het bekent spreekwoord *Ignoti nulla cupido*, *onbekent maakt onbemint*, waar zyn.

Zyn antwoord daar op.

De Europeanen, zeide de Hottentot op de gedane voorstelling, *zyn gekken; zy bouwen grote huizen, schoon hun lichaam maar een kleine ruimte van noden heeft; van binnen om den honger te stillen, en van buiten om het lyf te kleden hebben zy zeer veel van noden; en om dat niemand in zyn eigen land verzadigt kan worden, komen zy in dit en andere landen, om de kost en kleding, welke zy van noden hebben, te krygen; terwyl wy daarentegen nog geld nog eenige vreemde waren van noden hebben, en ons zoo prachtig niet kledende en met geringe spys te vrede zynde, hoeven wy zulke zwaren arbeid niet te verrichten, nog ons eenige moeijelykheid op den hals te halen, zoo als gy Europeanen doet.*

Waarom zy geen Kristenen mogen worden.

Wat kan heerlyker van deze deugd worden gezegt? en wel van een Heiden, die anders aan zoo vele ondeugden overgegeven is, zoo als reeds is aangetoont. Ik weet my zeer wel te binnen te brengen, dat zy my 't dorsten verwyten, dat zy geen Kristenen mogten worden, om dat geen een van hen met het zyne te vrede was, maar het altyd nog beter wilde hebben, schoon een iegelyk van dezelven duizendmaal vergenoegder konde zyn, als zy, als de verfoeijelyke buikzorg en het haken na meer rykdom haar hert zodanig niet hadden ingenomen, dat zy zich nacht en dag daar mede plagen, zoo schrikkelyk daar om woelen, en tot in het duistere graf beangsten moesten, waar van zy echter vry waren, en zich om niets bekommerden, om dat het tog zoo moest gaan als de geen, die hemel en aarde geschapen had, het hebben wilde.

Goedaardigheid en hulprykheid onder Hottentotten.

Hier in overtreffen zy alzoo veel duizend Kristenen, die tog voor al hen met een goed exempel voorgaan, en hen door allerhande deugden tot het Kristendom moesten lokken; daar zy helaas! in boosheid hen niet veel behoeven te wyken, en ontrent de deugden van hen zelven leren moeten; zoo als dan de vergenoeging ten eersten de goedaardigheid en behulpzaamheid de hand bied, zodanig dat zy hunnen behoeftigen naasten niet alleen met raad maar ook met de daad bystaan, en hem helpen, waar zy eenigzins konnen of voor zoo veel in haar vermogen is.

Dit is niet alleen uit vele voormaals verhaalde verhandelingen te zien, daar zy elkander zonder beloning dienst doen, maar het zelve zal ook in 't toekomende uit andere omstandigheden meer blyken. Ik zal my jegenswoordig tot bewys van deze stelling wederom van vreemde woorden bedienen, en wel voornamentlyk van den Heer *Tachart* die in zyne Siamsche Reis *pag.* 100 *seq.* op de volgende wys daar van spreekt: *De Hottentotten zyn goedaardig en hulpryk; hebben niets voor zich; vereert men hen iets, dat gedeelt kan worden, geven zy hunnen makker, die eerst by hen komt, iets daar van, ja zoeken den zelven deswegen, en houden van het geen zy hebben, het kleinste stuk voor haar zelven.* En *pag.* 96 heeft hy van hen gemeld, dat men meer liefde

liefde, goedaardigheid en redelykheid onder hen aantrof, als men doorgaans by de Kristenen vind.

Zou dit niet een heerlyke deugd in hen zyn? te meer daar dezelve op dagelykfche openbare exempels geftaaft is. Men behoeft aan eenen maar een pyp tabak te geven, zoo als ik wel duizendmaal gedaan heb, men zal zien, dat hy ze alleen niet zal roken. Zoo dra iemand by hem komt, en naaft hem op de hurken gaat zitten, zal hy ten eerften de pyp uit den mond nemen, en aan denzelven geven, en als deze eenige trekken gedaan heeft, geeft hy die aan den eerften weer; komt 'er een derde of vierde by, die krygen mede de pyp, en dit gaat alzoo rond, tot dat ze uit is.

Bewys daar van. Ontrent brood of andere eetwaren gaat het op dezelve wys, en is my een merkwaardig exempel van meergemelden Kapitien *Pegu* bekent, die by my quam, en over honger klaagde, daar by voegende, dat hy reeds in drie dagen welke hy onder wegen geweeft was, weinig of niets had genuttigt. Ik gaf hem zoo veel, als ik meende, dat hy van noden had, om zynen holle maag te vullen; hy ging ook wakker aan het eeten; wanneer hy echter een van zyne makkers verby zag gaan, die niet na hem keek, riep hy hem ten eerften, en verzocht hem, om met hem te eeten, waar toe de ander zich ook niet lang liet bidden. Ik zeide echter, dat ik hem en niet den anderen te eeten hadde gegeven; dat hy derhalven zyn genoegen zoude eeten, en het overige op zyne t'huis reis fparen, dog de gemelde Kapitein *Pegu* antwoorden ten eerften daar op: *Dit is Hottentots manier, ik mag niet alleen eeten, maar de anderman moet ook daar van proeven, want als ik eenmaal by hem kom, deelt hy my weder mede, van het gene hy heeft.*

Het is alzoo zonder onderfcheid by hen gebruiklyk; of zy iemand kennen of niet, delen zy hem iets van het hunne mede, of laten hem mede eeten. Waar blyven hier de Kriftenen, die hunnen behoeftigen naaften doorgaans niet veel van hunnen groten overvloed laten toekomen, maar alles tot den ouden dag en tot het toekomend gebruik fparen. Het fchynt, als of zy niet geloofden, dat God hen een veel ryker zegen zoude konnen toevoegen, als zy den reeds ontfangenen ter zyner eere gebruikten. En is dit met recht gezegt, aan Gods voorzienigheid twyffelen waar in de Hottentotten andermaal roemwaardiger zyn, om dat dezelven alles daar op laten aankomen, en gantfch niet voor den volgenden dag zorgen.

Velen van de hier zynde Inwoners zyn van gedachten, dat zy goedaardig, hulpryk en mildtdadig zyn, ten einde om in de borgerlyke zamenleving geruft te zyn, en dat de een den anderen niet zoude doodflaan; dog tot antwoord dient, dat fchoon dit alleen het doelwit was, en 'er voor 't overige niets achterftak, zulks echter niet minder prysbaar is, dan het buiten dat zoude zyn; want wanneer men daar door twift, tweedragt, dievery, moord en doodflag, nevens vele andere diergerlyke ondeugden, uit een borlyke zamenleving kan roeijen, zoo verdient het immers gade geflagen te worden; maar vermids deze goedaardigheid zich niet alleen tegen de armen maar ook tegen de ryken laat zien, zoo is het immers ontwyffelbaar te vermoeden, dat dezelve uit een gantfch andere grond voortkomt, en dieper wortels moet hebben gefchoten.

Wanneer de veelmaals aangehaalde Kapitein *Theunis Gerbrantszoon van der Schelling* in zyne Landreis een Hottentot aantrof, die van de Duitfchers of Europeanen meer had horen fpre- Merkwaardige ontmoeting ontrent een Europeaan en een Hottentot.

ken, en hunne taal eenigzins wist, vleide hy zich reeds het hoekje te boven te zyn, schoon hy geen Hottentot was, hoewel hy gantsch naakt ging, zynde door de voormaals gemelde vyandelyke Hottentotten geplondert, en hebbende zyne kleding daarenboven door andere zeldzame gevallen verloren; want deze Hottentot bragt hem na de *Kraal*, paste hem op en verzorgde hem, zoo veel in zyn vermogen was; en vermids hy in de tyd van twee maanden niets dan raauwe mosselen had gegeten, en water gedronken, waar door de maag tamelyk was bedorven, en de rode loop hem daarenboven wakker aangetast had, zoo moest niet alleen iemand na den Kapitein *Claas* lopen, die daar om heen handel dreef, om hem daar van kennis te geven, maar hy wierd ook van zodanige spys verzorgt, als zy voor zyne toestand dienstig oordeelden, ten einde hy niet zoude komen te sterven.

Hoe zy hem verzorgden.

Vermids hy in de drie laatste dagen gantsch niets en voorheen alleenlyk raauwe zee-mosselen genuttigt had, oordeelde deze Hottentot, die hem in het veld eerst had aangetroffen, dat het hem niet dienstig zoude zyn, van ten eersten gekookte spys te eeten, uit vreze, dat de maag daar door gantsch zoude worden bedorven; deswegen gaf hy hem een stukje raauw vleesch, ontrent een lood zwaar, van een versch geslachten hamel, om te eeten; daar na kookte hy eenige stukken, en half gaar zynde, liet hy hem het nat drinke, om den maag weder een weinig te verwarmen, en het raauwe schaap-vleesch te beter te doen verteeren. Tegen den avond gaf hy hem een stukje vleesch, dat maar half gekookt was, en liet hem wederom van het nat, warm gemaakt, drinken, om de maag niet te overladen. Wanneer hy den volgenden dag zag, dat de Europeanen het konde verdragen, gaf hy hem gaar gekookt vleesch, hoewel alle twee uuren maar een weinig, en genas hem weder zoo ver, dat hy in staat was, om met den meergemelden Kapitein *Claas*, op welkers bevel hy ook Hottentots Crossen ontfing, om zich te dekken, na de Kaap te reizen, zoo als voormaals reeds is gemeld.

Wie onder de Kristenen zoude een zodanige barmhertigheid, liefde, getrouwheid en goedaardigheid bewyzen jegens een mensch, die van een vreemde landaard is, welken hy nooit heeft gezien, en van wien hy geen voordeel weder te wachten heeft. Och! ik geloof, dat 'er niet een Priester alleen, zoo als 'er in het Evangelie staat, *Luce* X. 31. *seqq.* maar wel duizend Priesters en Leviten diergelyken elendigen mensch zouden voorby gaan, en de eer gaarn aan een Samaritaan laten, om hem te verbinden, op zyn dier te heffen, hem met zich na de herberg te nemen, en voor hem te betalen, 't welk waarlyk de grootste schande is, en zullen deze Heidens ons op den laatsten dag deswegen niet weinig beschaamt maken.

Getrouwheid en redelykheid der Hottentotten.

Verder is hunne getrouwheid en redelykheid ook geen geringe deugd, waar in zy vele Kristenen overtreffen; het welk ten dele blykt uit het geen reeds is gemeld, en ten dele ook kan worden afgenomen, om dat men op haar woord zoo vasten staat kan maken, als of zy werklyk geld op hand hadden ontfangen, aangezien niemand iets belooft, het welk hy niet doet. Ik heb reeds voormaals gezegt, dat als iemand een stukje Tabak, een vinger lang, aanneemt, en belooft dit of dat te doen, men daar op zoo gerust kan wezen, als of het beloofde nagekomen was; en is het zelfs als dan zekerder voor my, om dat hy na den ontfangst van het loon, de zaak zeer licht vergeet, of met voordacht niet daar om denkt.

Hare redelykheid echter blinkt hier

hier in uit, dat zy 't ſtelen, echtbreken, en hoereren zodanig haten, dat men van deze euveldaden zeer zelden onder hen hoort, zoo als reeds voormaals uit *Boevings* curieuſe Beſchryving en Naricht van de Hottentotten *pag.* 9. zoo als ook uit *Tachart* Siamſche reis *pag.* 100 bewezen is, dat hen de Hollanders en alle de inwoners hier ontrent zonder vrees in hunne huizen laten gaan, om dat zy zelfs niet ſtelen. Daarenboven leert de dagelykſche ervarendtheid, dat men geen hoeren onder hun vind, ten minſten zulke niet, die buiten den echten ſtaat kinderen krygen, het welk echter noodzakelyk moeſte geſchieden, als 'er veel van dezelve waren. En ontrent de echtbreuk is bekent, dat dezelve zonder aanzien van perzoon met de dood word geſtraft, zoo als kort hier na breder zal aangetoont worden.

De Schryver weet maar een exempel van een diefachtigen Hottentot.

Een exempel is my maar bekent van een diefachtigen Hottentot, die by een borger een linne hembdrok of borſtrok zonder armen, met zilvere knopen geſtolen had. Men had geen vermoeden op hem, om dat te voren nooit iemand iets had geſtolen, maar wel op den ſlaaf van den man, om dat diergelyke menſchen gaarn lange vingers hebben, en maar allerhande gelegentheid zoeken om te ſtelen. Edoch alvorens het tot een naauw onderzoek ontrent den ſlaaf quam, gebeurde het, dat de Hottentot den Hembdrok met de zilvere knopen wilde verkopen, maar de koper hield denzelven in handen, en examineerde den Hottentot ter dege, eer de koop was getroffen, om dat hy wel wiſt, dat die van zyn kar niet gedropen was.

De dief gaf voor, dat hy denzelven van een Stuurman vereert had gekregen, maar vermids 'er toenmaals geen vreemde ſchepen op de rede lagen, wiſt hy niemand te noemen, derhalven liep hy met achterlating van den hembdrok weg, zonder hem te komen weerom halen, waar uit men ten eerſten vermoede, dat het niet recht daar mede moeſt zyn, zoo als ook haaſt uitlekte, want nog dienzelven avond klaagde de beſtolene aan een zyner medeborgers over de ontrouwheid van zyne ſlaven, en dat zy hem een hembdrok met zilvere knopen hadden ontſtolen, waar op deze hem antwoordde, dat het wel konde zyn, dat zy mede onder de deken lagen, dog dat zy miſſchien alleen de dieven niet waren, om dat hy den gemelden hembdrok door een Hottentot te koop had zien dragen, die ook als hy gevraagt wierd, van wien hy dien hembdrok had, niet wiſt te zeggen, wie hen denzelven had gegeven, maar weggelopen was, en den hembdrok by zyn buurman gelaten had.

De dief word van zyn eige natie nagevorſcht.

Niemand was vrolyker als de beſtolene, dat hy zynen koſtbaren hemdrok weder kreeg; hy begaf zich ten eerſten na het huis van den buurman, welke hem denzelven ten eerſten weder ter hand ſtelde; en als hy t'huis quam, examineerde hy zyne ſlaven, en vond ze allen onſchuldig. Edoch verdroot het den Hottentotten niet weinig, wanneer dit ruchtbaar wierd, dat zy haar credit door een eenigen van hen, zouden verliezen, weshalven zy na den dief zochten, en denzelven gevanglyk na de Kaap bragten, met verzoek, dat hy deswegen ſtrengelyk mogt worden geſtraft, en men geen quaad vermoeden op hen mogt hebben.

En naar verdienſte opentlyk geſtraft.

Wyl het geſtolene reeds te recht was gekomen, wierd hy wel niet met de dood geſtraft, maar op de merkt aan de paal opentlyk zodanig gegeeſſelt, dat menig een liever den dood zoude hebben geleden; niet met roeden, of in derzelver plaats zoo als hier gebruikelyk is, met geſplete Spaanſche rieten, maar men ſloeg hem, na dat hy vaſt gebonde was, met een

endje dagg, een arm dik en ontrent 3 of 4 voet lang, op de blote billen, zoo lang tot dat ze gantsch gezwollen waren, en het klare bloed uit het *intestinum rectum* of *Orificium posterius* liep, en hy in flaauwte viel.

Zeer veel Hottentotten waren ooggetuigen van deze Executie, en schreeuwden in den beginne, dat hem recht geschiede, en jouwden hem daarenboven uit, doch wanneer hy zoo jammerlyk begon te kermen, en de Fiskaal echter nog al liet slaan, kregen zy deernis met hem, en wyl zy vreesden, dat haar bidden niet veel zoude helpen, wachteden zy, tot dat hy van de geesselpaal weder los was, als wanneer zy hem aanpakten, en een weinig van de plaats bragten; dog ziende, dat hy niet konde voortkomen, lagen zy hem op zyne Crosf, en droegen hem by de vier slippen na een van haar huisjes, pasten hem op en verzorgde hem, tot dat hy weder gezond was; ondertusschen dulden zy niet, dat hy weder in een huis ging, maar hy moest zich van de Kaap weg begeven, als iemand die van een plaats gebannen was.

Wat uit dit voorval te besluiten is. Uit dit voorbeeld blykt mynes bedunkens, genoegzaam, dat de Hottentotten aarts-vyanden van de diefstal zyn, om dat zy zelfs eenen uit het midden van haar aan andere volken ter behoorlyke straffe overleveren. Men kan ook hier uit zien, hoe veel zy van een eerlyken naam houden, om dat dit eigentlyk de bewegende oorzaak is geweest, dat zy den overtreder zelf opgezocht en overgelevert hebben. Wyders blykt hier uit, dat zy beminnaars van de billykheid en de rechtmatigheid zyn, aangezien zy niet konnen dulden, dat aan iemand onrecht geschiede. En dit is juist het stuk, het welk ik, (in ter zyde zetting van alle andere roemwaardige deugden, welke verder van hen zouden konnen worden geroemt, en die nog zeer veel in getalle zyn, schoon niet van zoo groot gewigt, als de reeds gemelde en deze volgende) voorgenomen heb, af te handelen, en zal ik deswegen dezelve hier nevens voegen, en daar mede de gantsche materie eindigen.

Onder de namen van Recht of Billykheid versta ik echter hier niet de Gerechtigheid, voor zoo veel zy zich ook tot de rechtvaardigheid van den oorlog uitstrekt, en bygevolg het Krygs-recht genaamt word, want daar van in 't toekomende nog iets wydlopiger zal moeten worden gehandelt; maar ik versta alleenlyk daar door het borgelyke Recht, zoo ten opzichte van het civile af het crimінele, en mene het nodige daar van by te brengen; op dat men zoude konnen zien, dat deze volken t'eenemaal niet zonder wet leven, maar de gene, welke het gezond vernuft zoo schryft, gantsch stipt en onverbreeklyk houden en daar na leven.

Klyne verschillen worden of door haar zelf of door hare wyven bygelegt. Wat borgerlyke zaken en kleine verschillen aanbelangt, welke dikwyls ontstaan, dezelve worden door de partyen zelf afgedaan; zulks geschied of met woorden, wanneer de een den anderen wat toegeeft, en zich door zyne party recht zoekt te doen verstaan, of anders met vuisten, dat de een den anderen een paar blaauwe oogen en een dikke neus geeft, en zich als dan weder met hem verzoent; waar na zy elkander wederom zoo veel vriendschap toedragen, als zy te voren gedaan hebben; want met diergelyke verschillen bemoeit zich niemand, dan alleen hunne wyven, welke om moord en doodslag voor te komen, zoo veel vermogen hebben, dat 'er maar een of twee tusschen beide hoeven te komen, en de partyen toe te spreken, als zy willen hebben, dat 'er geen verdere verbittering zal inwortelen, aangezien de grootste schande onder

der hen is, dat mannen in 't byzyn van vrouwen, tegen elkander kyven.

Om dit maar als terloops aan te roeren, zoo is dit een loslyke of pryswaardige gewoonte, welke men by weinig volken aantreft. Ik ben zelfs dikwyls daar over verwondert geweest, en gaat dit zelfs zoo verre, dat 'er geen man zal worden gevonden, welke zyne vrouwen schoon hy 'er drie heeft, een slag zal geven, zoo lang als hy leeft; buiten twyffel om dat zy wel weten, dat de slagen by dit geslacht van weinig nut zyn, of dat zy 'er weinig eer by inleggen; maar als zy al gestadig in onlust zouden leven, vinden zy raadzamer van elkander te gaan, en te doen als of zy elkander nooit gekent hadden, het welk ook veeltyds geschied, wanneer zy geen kinderen met elkander gewonnen hebben.

Van deze kleine verschillen, gekyf of krakkeel op diergelyke wyze bygelegt, heeft geen mensch eenig voordeel of schade te wachten, maar anderen die zich daar mede willen bemoejen, staan dikwyls van verre en lachen deze Kampvechters wakker uit, zoo als ik dikwils gezien heb, om dat zy wel weten, dat zy elkander met hunnen *Kirris* niet veel schade toebrengen, of met het werpen veel uitrichten zullen, maar zich wel haast vergelyken, en als de eerste toorn over is nog wel eenige uuren een pyp Tabak of Dacha tot een teken des vergelyks, en gantschelyke verzoening met elkander roken.

Crimine- le zaken worden zonder tyd verzuim en aanzien van persoon gestraft.

Gelyk echter deze verschillen t'eenemaal zonder wetten of pleidooi, of zonder bemiddeling van iemand anders dan hunne wyven worden afgedaan, zoo gaat het in criminele zaken veel zwaarder. Zy lyden hier ontrent geen uitstel; zien ook gantsch niet na den stand, rykdom, aanzien of iets diergelyks, maar wie op een doodwaardige misdaad betrapt en daar van overtuigt word, die kan vast rekening maken, dat hy hunne handen, als hy eens gevat is, niet licht zal ontsnappen, en veel min dat hy het leven daar van brengen zal.

By hen horen onder doodwaardige of criminele zaken, niet alleen moord, en doodslag, zoo als by ons in Europa; maar de echtbreuk word van hen ook daar onder gestelt, welke na de Keur-Saxische rechten ook een doodwaardige misdaad is, dog alwaar altyd moderatie gebruikt word. De diefstal is ook zoo als by de Europeanen een hoofd-misdaad, en eindelyk land-verraad nevens nog andere diergelyke grote overtredingen, welke ik, om dat gene exempels daar van onder hen gezien heb, niet mag noemen; ondertusschen zal ik ze maar by name aantonen, en voor het overige den Lezer laten oordelen, of zy recht of onrecht daar aan, doen en behoren, dienvolgens onder deze Classis de bloedschande en de Sodomie.

Hoe dat met een misdadiger ten eersten gehandelt word.

Wanneer nu een diergelyke misdadiger ontdekt en gevat word, zet men hem niet lang gevangen, en examineert hem, veel min geeft men hem een Procureur of Advokaat, als welken hier gantsch onbekent zyn, maar men volgt hier ontrent den eenvoudigsten en natuurlyksten weg; namelyk, men laat hem zelve zyne zaak verdedigen, en als de belydenis niet ten eersten wil volgen, brengt men de geenen voor hem, die tegen hem hebben getuigt; kan hy zich als dan tegen dezelven verdedigen, en ten eersten aantonen dat het valscheid is, het geen zy voorgeven, zoo is het leven hen ditmaal geschonken, en hy word weder op vrye voeten gestelt, aangezien men wel weet, en gerust is dat hy niet weglopen zal, als zyn zaak goedt is, nog iets hoeft te vrezen.

Hoe de valsche aanklagers gestraft worden.

Ondertusschen rusten de Getuigen

gen niet, die daar door bespot zyn, maar vorschen de zaak verder na. Bevinden zy, dat hunne beschuldiging valsch, en op blood vermoeden gegrond geweest is, moeten zy den aangeklaagden een zeker getal vee tot voldoening geven, en vergiffenis verzoeken. Maar is hy schuldig aan het geen, waar van hy beticht word, word de misdaad hem op nieuw voorgehouden, en hem alles als voorheen voorgestelt, op dat hy niet zoude konnen zeggen, dat hy onverhoort gestraft worde, gelyk men dan wel haast kan horen; of iemand een gerechte zaak heeft, of niet. Zoo dra hy overtuigt is, of op de beschuldiging stil zwygt, en aldus als ja zegt, word het dood-vonnis ten eersten uitgesproken, en ook op staande voet zonder verder uitstel voltrokken.

Hier ontrent gaat het aldus. De Kapitein van de *Kraal* laat al zyn volk te zamen komen, en doet de misdadiger als van den beginne af, als het proces aangaat en de getuigen zullen gehoort worden, midden in den van hen gemaakten en gesloten kring brengen, op dat een ieder de zaak zoude konnen horen en naar billykheid daar van oordelen; wanneer hy overtuigt word, word hy niet weder uit dien kring gelaten, maar hy moet daar in blyven, en de stemmen en het vonnis mede aanhoren, om ten eersten te weten, wat met hem gedaan zal worden.

Wanneer het vonnis uitgesproken word, 't welk altyd zoo als ook het gantsche proces onder den bloten hemel geschied, overwegen de omstanders de zaak niet te lang, en vergunnen hem verder weinig oogenblikken, om zich tot den dood te bereiden. De Kapitein, als wie het recht van leven of dood heeft (*Jus vitæ & necis*) springt hem ten eersten op het lyf, en slaat hem het eerst met zynen Kirris zodanig in den nek, dat hy daar van ter aarde valt, waar op alle de anderen onmiddelbaar volgen, en wel niet na den rang en na de order, zoo als de Heer *Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 101. voorgeeft, maar in een volle onorder die namelyk het eerste en best by hem kan komen, om hem den rest te geven; ja zy kyken zelfs niet eens, of 'er nog leven in is, maar zy rossen zoo lang, tot dat of de buik door het veelvuldige bloed gezwollen, of het gantsche hoofd verbryzelt is.

Na dat hy aldus te recht is gestelt, nemen zy het dode lichaam en buigen het zoo als zy gewoon zyn te doen, by malkander, en binden het in zyne Crofs, die hy in zyn leven heeft gedragen; daar na begraven zy den zelven nevens al het geen hy in zyn leven by zich heeft gehad, uitgenomen de Kopere kralen en zyn geweer, welke aan deszelfs oudste zoon worden gegeven, en geschied alzoo nog aan het lyk nog aan de familie verder geen schande, maar zyn de kinderen, die geen schuld aan des vaders misdaad hebben, zoo goed geacht als voorheen; en het lichaam word zoo eerlyk begraven, als het lyk van een ander; van welke begravenis-plechtigheden in 't toekomende omstandiger zal worden gehandelt. Na den dood word hy eerlyk begraven.

Hier uit blykt alzoo genoegzaam, dat zy den eenvoudigsten en meest gegrondsten weg gebruiken; achtervolgens den welken zich iemand wegens zyne beschuldiging verdedigen kan, of door de mande vallen moet. Op die wyze worden ook alle rechts-kosten gespaart, die by de Europeanen zoo in civile als crimineele zaken dikwyls zeer hoog lopen, niet alleen in aanzien van de rechtbank zelve, maar ook ten opzicht van de Advokaten en andere nodige perzonen. Ja zomtyds kost het zeer veel, een zodanigen misdadiger

diger in zyne gevangenis te onderhouden, zoo dat het rondom kosten zyn, die ten laatsten een merkelyke somma bedragen, welke echter alle door de vaardige uitvoering der executie by de Hottentotten voorgekomen worden.

De Kapitein legt de eerste hand aan hem.

Ook blykt hier uit, dat het *Jus vitæ & necis* volkomen by den Kapitein der Kraal stand grypt, hoewel niet zonder betrekking van andere omstanders, om dat hy niet alleen het vonnis met gemeen overleg moet laten, maar ook tot uitvoering van het zelve de hand 't eerste lenen moet, zoo als het by de Ouden en voornamelyk by de Joden gebruiklyk is geweest. Zie 1 *Reg*. II. 5. 6. 29. 34. XXI. 8 *seqq*. *Exod*. XXXII. 26. 29. Zie hierby *D. I. B. Carpzovii* medegedeelde onderrichting van de Scherprechters; in een lykpredikatie over den Eerzamen en Manhaftigen Meister Cristopf Heintzen, gewezene Scherprechter der Stad Leipzig, gedrukt te Leipzig by Lanckisch Anno 1702 in 4.

Derhalven is dit niet een schande voor de Hottentotsche Kapiteins; dat zy te gelyk het ampt van Scherprechter moeten waarnemen en de misdadigers met stokken dood slaan, zoo als de Heer *Vogel* in zyne tienjarige Oost-Indische Reisbeschryving *pag*. 72. en de Heer *Tachart loc. cit. pag*. 101. menen, maar myns bedunkens schynt dit wederom een bewysrede te zyn, dat de Hottentotten van de Joden afkomstig zyn.

Het recht word by hen zonder aanzien van perzoon geoeffent.

Eindelyk ziet men ook hier uit dat geen aanzien van perzoon, veel min rykdom, eer en waardigheid by deze voor 't overige eenvoudige maar hier ontrent wyze en verstandige menschen plaats vinden; aangezien de ryke en grote zoo weinig voorrecht heeft, als de arme en behoeftige. De Kapitein zelf, als hy van een misdaad overtuigt word, gaat zoo weinig vry als een ander, het welk immers in alle delen met de wetten der natuur overeen komt, uit hoofde van de welke een iegelyk verplicht is tot dat gene, waar aan hy wil, dat een ander zich verplicht zal houden.

Edoch ik raak te ver uit het spoor, om dat ik nog hier nevens moet voegen, wat 'er gedaan word ontrent den geen, die zich wegens dees of gene misdaad zoek maakt? Zodanig een kan niet uit het land lopen, als hy by anderen niet voor een Spion of Verspieder wil aangezien wezen, en gedood worden; hy kan alzoo nergens een zekere schuilplaats vinden, als by zyns gelyke, te weten by Bandyten, Schelmen, Dieven en Rovers, de bovengemelde Boschjesmannen, welke hem, om dat zy daar door worden versterkt, met ope armen ontfangen, te meer om dat zy ter zelver tyd bericht krygen, waar eenige buid gemaakt zoude konnen worden.

Deze Boschjes-mannen moeten zich, zoo als voormaals reeds gemeld is, in de wildernissen, tusschen de bergen onthouden, alwaar men hen zoo licht niet kan by komen. Derhalven stropen zy dan hier dan daar, en voeren by nacht het vee van hunne buuren weg, het welk zy in 't gebergte jagen, aldaar slachten, en alzoo eeten. Ik heb eens de eer gehad, van drie zulke Boschjes-mannen by het warme bad bezocht te worden, over dewelken myne andere Hottentotten zich gaarn zouden hebben ontfermt, als zy myne toestemming hadden konnen krygen, of wel verzekert van myne hulp en bystand hadden konnen zyn; dog ik gaf hen een stukje tabak, daar zy my om aanspraken, voor een haas, welken zy onder wege hadden dood geworpen, en zy niet eeten mogten.

In waarheid, men kan ze wel haast van de anderen onderscheiden, zynde dezelven veel wilder, trotzer, en onbeleefder als de anderen,

deren, zoo dat ik God dankte dat zy ras weder hene gingen; niet om dat ik voor hen hoefde te vrezen, maar wyl ik beducht was dat 'er anderen van de naastgelege Kralen mogten komen, en aldaar een moord en doodslag plegen; aangezien niets zekerder is, dan dat de Kraals-Hottentotten, waar zy zulke Landlopers aantreffen, en hen meester worden konnen, niet veel woorden met hen wisselen, maar dezelven hoe eerder hoe liever om hals brengen; en geschied zulks niet uit een moordlust of gruuwzaamheid, maar om dat zy zelven niet anders van dezelven hebben te verwachten, en dat zy daarenboven haar vee moeten zien wegdryven; waaromme ook een zulke doodslag, als hy ruchtbaar word, op den dader niet word verhaalt, maar hy daarentegen geroemt en geprezen word.

Besluit van dit Hoofdstuk. En alzoo heb ik ook myne belofte in aanzien der deugden en ondeugden der Hottentotten volbragt, en daarenboven het geen, het welk hare rechtspleging belangt, daar by gevoegt; ik twyffel niet, of de de Lezer zal daar uit konnen zien, wat de Hottentotten voor menschen zyn, en of zy in vele stukken de Kristenen de loef niet afsteken, dog ik wil 'er niet meer van spreken, maar liever dit Hoofdstuk af breken.

XII. HOOFTSTUK.

Van de oorzaken en manier der Hottentotten, om Oorlog onder elkander te voeren, zoo als ook van hunne Wapenen, welke zy in deze gelegentheid, als ook op de Jagt gebruiken.

Van hun Oorlog voeren. Waar in der Hottentotten krygstoerusting bestaat. Zy weten van geen aankondigen van oorlog. Verbinden zich ook dikwyls te zamen. De oorzaken des krygs onder hen zyn driederly. De Compagnie moet doorguans de Vrede weder maken. Hoe zy hare onkosten vergoed. Alle de Hottentotsche natien hebben gepoogt de Hollanders weder te verjagen Dog is mislukt. Hottentotten houden in hun oorlog geen order. Hebben geen Officiers, als den Generaal. Wat zy met de gevangens doen. De Vredes Artikelen worden van hen stipt onderhouden.

OM dat ik laast van het rechtsgeding der Hottentotten, hoe de civile en criminele zaken worden afgedaan, ten einde van het Hoofdstuk geschreven en het nodige by gebragt hebbe, ben ik van voornemen, om van toneel te veranderen, en den Lezer van de bewoonde plaatzen na het vrye en wilde veld, van het stadhuis ten oorlog te voeren, en aan te tonen hoe het daar toegaat, of op welke manieren zy den kryg voeren, en om welke oorzaken zy denzelven beginnen, nevens alle andere daar toe behorende omstandigheden en merkwaardigheden.

De manier der Hottentotten om oorlog te voeren.

Als een oorlog zal worden begonnen, moeten by de Europeanen niet alleen de nodige wapenen en verdere provisie van Ammunitie verzorgt worden; maar daar moeten ook benodigde manschap en de levensmiddelen, welke tot der-

DER HOTTENTOTTEN MANIER VAN OORLOGEN.

A. Zeeman inv. et fecit 1727.

derzelver onderhoud vereischt worden, by de hand zyn, op dat zy gedurende den oorlog niet van honger zouden komen te sterven, of tot weglopen genoodzaakt worden, te meer als de maandelyke zoldy niet volgen wil. Dit alles hebben de Hottentotten niet van noden, om dat zy nog buskruid, nog lood, veel min diergelyk schiet-geweer in gebruik hebben; maar maakt een iegelyk zyn eigen geweer, het welk voormaals by de jagt reeds is beschreven, of zelf, of kan dit by anderen voor vee ruilen. Zy hoeven ook geen volk te laten werven, om dat een ieder van hen zelf een zoldaat is, en te velde moet, als de vyand nadert. De levensmiddelen zoo voor de menschen als voor de Bakkeley-Ossen, welken zy met zich voeren en voormaals reeds beschreven zyn, worden genoeg in het open veld gevonden, zoo dat ze gene grote toerusting ten oorlog hoeven te maken, te meer om dat zy van geld of andere zoldy gantsch niets weten.

Waar in haar krygs-toerusting bestaat.

Zy weten van geen aankondigen van oorlog.

Insgelyks is by de Europeanen gebruiklyk, dat men elkander den oorlog ordentlyk aankondigt, en de rede daar van by een Manifest waereldkundig maakt. By de Hottentotten, die lezen nog schryven konnen, en die zelfs gene boekstaven hebben, komen diergelyke Manifesten niet te pas, maar de gantsche aankondiging van oorlog bestaat in een ernstige dreyging, op welke het overvallen ras volgt, aangezien zy hunne vyanden zelden zoo veel tyd laten, dat zy hun vee, haar eenige rykdom, in zekerheid konnen brengen; maar zy nemen het met zich en werpen het in een eeuwige gevangenis; dat is, zy slachten het t'huis ten eersten, om hunne vyanden te beletten, van zich weder daar op te verhalen.

Hoewel men niet kan weten, welke manier van oorlog te voeren zy voor de komst der Europeanen gehouden hebben, wyl men gene aantekeningen by hen vind, zoo is het echter wel te vermoeden, dat zy nooit anders hebben gedaan als jegenswoordig, om dat zy ook in andere hunne oude gewoontens niets hebben verandert, of denken te veranderen, maar by hunne oude mode blyven. En zoude dit dan wel het eenige stuk zyn, waar van zy waren afgegaan, zonder dat de nood haar daar toe dwong, ten ware men wilde zeggen, dat de Europeanen hen andere manieren hadden doen gebruiken, om dat zy in den beginne vele en lange oorlogen met hen gevoert hebben; welke gissing wel een schyn maar geene zekerheid geven kan.

Ieder natie heeft geen eenerlei manier, om den oorlog te voeren.

Het zy hoe het zy, ondertusschen is het zeker, dat de oorlogen onder hen niet op eenerlei wys worden gevoert, maar ieder natie heeft altoos iets byzonders; want twee en ook wel drie natien gaan zomtyds een verbond aan, en zoeken alzoo met gemeen overleg voordeel te behalen; deze verbintenissen grypen zomtyds ook maar zoo lang stand, als de oorlog duurt; zomtyds ook wel voor eeuwig en voor altoos, namelyk na dat haar vyand altyd den meester speelt, op dezelve wys als de Europeaansche Mogendheden zich gewoon zyn te allieëren, om een hoogmoedigen en op zyn geluk pochenden vyand te wederstaan.

Zy hebben zich eertyds ook verbonden.

Men heeft in vorige jaren nog een onderscheid aangemerkt, dat echter van geen byzonder gevolg geweest is, wanneer vele natien gelyk zich verbonden, om de Europeanen weder uit het land te jagen, 't welk ook de genen, die aan Monomotapa grenzen, hebben getracht de Portugeeschen te doen; maar vermids men hunne vergiftige pylen en Hassagayen niet veel schuuwde, maar ze met buskruid en lood het hazepad deed kiezen, hebben zy als nu gantsch andere maatregels genomen, en zoeken liever vreedzaam met hen

te leven, als gevaar te lopen, van t'eenemaal uitgeroeit te worden.

Ondertusschen dienen alle omstandigheden zeer wel in overweging te worden genomen, als men een recht begrip van hunne oorlogen hebben wil. De voornaamste is, dat men dient te weten, of de oorlog tegen een Hottentotsche natie gericht is, of dezelve alleen zy, dan of ze ook Geallieerden hebbe, en hulp gebruiken? Eindelyk welke oorzaken zy hebben, een oorlog te beginnen? Want uit alle deze omstandigheden zal zoo wel de aangehaalde verandering der Krygsmanier als de duurzaamheid van dezelve blyken, en terzelver tyd openbaar worden, hoe zy vrede maken, en door wien die hedensdaags meest bemiddelt word.

De oorzaken des krygs zyn voornamelyk driederley.

Wat de oorzaken van hunne oorlogen aanbelangt, men weet hedensdaags byna gene andere dan deze drie. De eerste is, als d'eene natie het vee van de andere, wanneer dezelve het op hare gewaande grenzen wyd, wegdryft, en niet weder geeft; 't zy dat zy het zelve met geweld halen, en daarenboven meer, als zy in den beginne gehad hebben, met zich nemen, uit welke wederzydsche roveryen ten laatsten niets anders dan een oorlog ontstaan kan. De twede oorzaak is, wanneer de eene natie de vrouwen van de andere opvangt, en dezelve by zich houd, welk affront zy wederom als een al te grote hoon en smaad met een oorlog moeten boeten, om hunne wyven ter zelver tyd weder te verlossen. De derde oorzaak is, als zy op de voorgemelde grenzen elkanders wyde nemen, en beletten, dat hunne buuren met haar vee daar niet komen konnen.

En dit laatste is wel de voornaamste oorzaak van alle hunne oorlogen, die zy zelven onder elkander voeren, daar ondertusschen hunne grenzen, hoe ver elke natie gaan mag, niet gemeten of afgepaalt zyn. En schoon zy daar ook zelfs niet weyden, konnen zy hunne buuren echter grote schade toebrengen, en beletten, dat zy daar niet konnen komen, als zy namelyk in droog wêer het dorre gras op verscheide plaatzen te gelyk in brand steken, en alles eenige uuren ver verbranden. Aangezien zy daar door veroorzaken, dat hunne buuren, met hun vee daar komende, lof nog gras vinden, en bygevolg te rug keren moeten. De twee andere oorzaken gebeuren zoo zeer dikwyls niet, wyl het altyd meest uit vermetelheid geschied, dat zy de wyven, van hunne nabuuren nemen, welke zy toch zelfs genoeg hebben, en met voordacht twist zoeken, als zy elkander zonder belediging het vee wegdryven, om dat hunne grenzen zoo naauw niet zyn afgescheiden, en het op drie of vier mylen niet aankomt.

Wanneer der nu een oorlog tusschen twee naby gelege natien ontstaat, die gene Bondgenoten hebben, grypen zy elkander wel met ongemene kloekmoedigheid aan, maken daar benevens een afgryzelyk veldgeschreeuw, zoo dat men zoude denken, dat alle Furien los gebroken waren; maar deze dapperheid houd niet lang standt, aangezien die natie, welke meest van hare manschap heeft verloren, of van welke de meeste Bakkeley-ossen worden weggedreven, wel haast het hazepad kiest, en zich na hunne overige kudden spoed, dezelve in zekerheid brengt, en daar op den vyand de overwinning laat, welke ook, wyl een zulke oorlog gemeenlyk door een neerlaag of slacht geeindigt word, zoo lang zegenpralende blyft, tot dat de onderleggende party eenigen uit het midden van haar aan de Illustre Compagnie kan zenden, om haar nood voor te dragen, en der zelver bystand en Mediatie te verzoeken.

Zoo

De Europeanen moeten doorgaans de vrede weder maken.

Zoo dra de Regering alhier of de Gouverneur naricht daar van bekomt, en de Gezanten de omstandigheden ter dege hebben verhaalt, word ten eersten, voornamentlyk als het oorlogs-vuur de Colonien begint te naderen, order gegeven, dat 'er een party vrywilligers met hen reizen, om den vrede te helpen bevorderen, welke ook word getroffen, zoo dra de zegenpralende party de Europeanen gewaar word; als wanneer aan een iegelyk het zyne weder word uitgekeert, en zodanige heilzame bedingen worden gemaakt, die met het belang van wederzyds partyen overeenkomen. Op dat echter de gemelde Compagnie geen kosten voor niet met al zoude behoeven te doen, zoo worden zy wel niet aangesproken, om dezelve goed te doen, om dat zy behalven het vee niets van waarde of aanzien bezitten, maar aan de Vrywilligers word bevolen, om een goede party vee zoo wel by de strydende party als andere nabuurige natien tegen gewoonlyke betaling te handelen, en aldus hare gedane kosten eenigzins weder te vergoeden.

By ver afgelegene natienen de Alliantien.

Wat de andere verafgelege natien betreft, zy hebben dit gewenscht voordeel niet te verwachten, ten minsten zoo licht niet, om dat de Illustre Compagnie het kleinste deel van hare kosten niet weder kan bekomen; en vermids zy van andere nabygelege vreemde natien, als de *Portugeesen* en de *Monomotapanezen* ook geen hulp te verwachten hebben, zoo zyn zy zekerlyk wel genoodzaakt, om zich tegen hunne magtige en hen bespringende nabuuren te wapenen, met elders by hunne aangrenzende Natien hulpe te zoeken, en zich met dezelve in een verbond in te laten, om dat een iegelyk uit het licht der natuur wel weet, dat als de magtige den zwakken t'ondergebragt en zich daar door nog sterker gemaakt heeft, het eindelyk met hem ook zoo gaan zal, en hy van dezen Gulzigaard insgelyks zal opgeslokt worden.

Om dies wille hebben de *Susaquas* en *Odaquas* of *Udiquas* zich met de kleine *Namaquas* in een eeuwig verbond ingelaten, om de magtige en volkryke *Namaquas* het hoofd te konnen bieden. Diergelyk hebben de *Dunquas* met de *Dumaquas* tegen de *Gauros* gedaan. De anderen, welken voor een korten tyd, en maar zoo lang als deze of gene oorlog duurt, met anderen verbintenissen hebben aangegaan, na elkanderen op te noemen, zoude zoo onmogelyk zyn, als mogelyk is, alle verbintenissen, welke dees of gene Mogendheden tegen een derden gemaakt hebben, met korte woorden te melden, te meer om dat die zoo veelvuldig zyn, en zy dan met den eenen dan met den anderen eene lyn trekken.

Ontrent 50 jaren geleden, en ten eersten na de bezit neming der Hollanders, wanneer alle natien zagen en bemerkten, dat dezelven hen te magtig zouden zyn, hebben zy getracht, om gezamentlyker hand den koop van het verkofte en als nu bezete land te breken, en hen te dwingen, om met ledige handen weder af te trekken. Of zulks echter uit eige beweging is geschied, dan wel op aanraden van een andere Europeaansche Natie, welke misschien zoude hebben gewenscht, om zelve daar van in bezit te zyn, zulks zal ik anderen laten onderzoeken, om dat het buiten myn gestelt is. Ondertusschen hebben zy niets onverzocht gelaten, om dit haar doelwit te bereiken, maar te vergeefs; want deze roemruchtige Natie, welke op hare rechtmatige zaak konde pocchen, en pralen, gebruikte geen geweld, welke zy niet van noden had, maar hare wyze voorzichtigheid, en bevond zich daar in nooit bedrogen; weshalven

Alle Natien hebben de Hollanders weder willen verjagen.

halven ook ten laatſten allen, als zy zagen, dat hunne krachten te kort ſchoten, eenpariglyk den vreden verzochten, verkregen, en denzelven nog ter dezer uure genieten.

Men vreeſt dezelven niet.

De Chamtouers dreigden nog wel, dat zy zouden komen, om de Hollanders uit het land te jagen, zonder dat men weet, op welkers aanhitzing. Dog dezen, ſchoon zy tot nu alle dag den aanval te gemoed zien, worden gewaar, dat men niet licht van dreigen ſterft. Derhalven gebruiken zy hare gewoonlyke voorzichtigheid, en zyn voor 't overige geruſt, dat ook dezen, ſchoon zy zich op het nieuw met alle andere natien verbonden, niets zouden uitvoeren; want alle morgens, eer de poort van de veſting word geopent, moet de Sergeant, die de wacht heeft, met zyn Corporaalſchap na het daar voor leggende Ravelyn gaan, om te zien, of 'er een vyand met vreemde ſchepen op de rede is, dan of'er een ander te land voor de poort legt, ten einde de eenigſte ſterke veſting, welke de Hollanders in dit land hebben, niet werde geopent, eer en alvorens zy weten, hoe het 'er gelegen is. Dit geſchied niet uit eenige vrees voor de Hottentotten, als welker armée, ſchoon tienmaal hondert duizend man ſterk, door het loſſen van de rondom leggende ſtukken zeer licht zoude konnen worden verjaagt, maar uit een verſtandige voorzorge ontrent een vyand, die te water zoude konnen komen, en verſtand met deze Volken zoude konnen houden.

Wat de Heykoms en Chamtouers voor een gewoonte in hunne oorlogen hebben.

Het onderſcheid, waar van ik hier boven heb gemeld, 't welke by alle hunne oorlogen in acht word genomen, en waar na de gemene man zich wel voornamelyk heeft te ſchikken, is met korte woorden dit: Eenige Natien, daar onder de Heykoms en Chamtouers, hebben de gewoonte, dat zy met het vechten niet uitſcheiden, zoo lang haar Generaal of Aanvoerder op een fluit blaaſt; aangezien zy geloven, dat het hun plicht is, op deszelfs bevel te vechten, ſchoon zy voor haar oogen zagen, dat de meeſte manſchap viel en verloren ging; daarentegen zyn zy van gevoelen, dat zy verplicht zyn af te trekken, wanneer hunne Generaal ophoud op de fluit te blazen, en zich gereed te tonen, om zyne order te volgen, zoo ras hy een teken tot den aftrek geeft; zelfs ook als dan, wanneer hy niet raadzaam mogt vinden, de vluchtende vyanden ver na te zetten, of hen te vervolgen.

Wat de Namaquas en Udiquas.

Andere, natien daar onder de kleine Namaquas met hunne Bondgenoten, de Suſaquas en Udiquas hebben het gebruik, dat zy hunne vyanden het hoofd bieden, zoo lang zy niet zien, dat 'er veel van hare eige manſchap vallen, of ten minſten dat 'er meer op de zyde van hunne vyanden blyven als op hare zyde, want zoo dra zy het eerſte zien, namelyk dat 'er meer van haaar volk, als van de vyanden (de grote Namaquas) blyven, nemen zy de vlucht en kiezen het hazepad; daarentegen indien 'er meer van hunne vyanden op de plaats blyven, als van hen, laten zy den moed niet vallen, maar zoeken dezelven, hoewel met een hartnekkig gevecht, op de vlucht te dryven, onder voorwendzel dat de grote Namaquas hen evenwel plagen, en ontruſten zouden, ſchoon zy Bondgenoten waren, en hen derhalven maar op het lyf zouden vallen om hen t'eenemaal uit te roejen of te verjagen.

Gewoonte van de Dunquas en Gauros.

Daar benevens worden 'er eenige anderen gevonden, die zoo lang vechten, als haar Overſte-Generaal of Aanvoerder in 't leven is; en wanneer deze valt of dood blyft, nemen zy allen te gelyk de vlucht, en laten den vyand de hielen

hielen zien. Op zulke wys doen de Dunquas en Damaquas, als zy tegen de Gauros in oorlog zyn, welken beiden als haar Generaal op dees of geene zyde blyft, het hazepad kiezen, en de volle victorie aan de vyanden overlaten. Ondertusschen is by alle verscheide natien, die tot nu opgenoemt zyn, dit nog roemwaardig, dat gene party aan de andere wegens de gesneuvelden eenige smaad aandoet of anders barbarisch met dezelven handelt; maar wanneer de slach gelevert is, kan ieder party komen, en hunne doden ongestoort begraven; het welk immers by dit voor wild uitgeschildert volk nog iets menschelyks en vernuftigs aantoont.

Zy houden in hunne oorlogen geen order.

Deze oorlogen mogen worden gevoert, tegen wien zy willen; hoe het met dezelve ook gelegen zy, daar ontrent word gantsch geen order gehouden; nademaal zy in geen ryen en gelederen blyven staan, als onze zoldaten moeten doen; veel min mogen zy, als 'er een valt, voorwaards gaan, en de plaats van den gesneuvelden vervullen, maar zy zyn in gestadige beweging, en lopen, zoo als ik voormaals by hunne jagt en andere exercitien hebbe gezegt, dan hier, dan daar, hebbende hunne pylen en Hassagayen altoos in de hand, tot dat zy eenige kans zien, wanneer zy schieten of werpen, terwyl anderen de Bakkeley-ossen gestadig heen en weer jagen, en dezelven zoo dol maken, dat zy meer menschen met hare horens vernielen en overhoop stoten, als anders haar geweer schade zoude doen konnen.

Hebben geen Officiers als de Generaal.

En hoe zou het ordentlyker konnen gaan, wyl 'er geen order onder hen zelven is, hebbende gene krygs-Officiers, zoo als andere gecivileerde natien, welken hunnen Generaal met raad en daad bystaan; welken den misslag, die hier en daar zoude konnen insluipen, verbeteren, op dat alzoo den oorlog een pryswaardig, nuttig, en gewenscht uiteinde erlangen mag, maar hier komt het alleen op den Generaal en Aanvoerder aan; wanneer deze niet een verstandig en ervare man is, en zich lichtelyk over staag laat werpen, is het wel haast met hen gedaan, en houden de partyen niet lang tegen elkander stand. De Caffers, welken aan Terra de Natal grenzen, hebben nog een byzonder wapen, waar mede zy zich wel weten te verdedigen, namelyk een groot wapenschild van harde en dikke Rhenoceros of Elandt-dierhuiden, byna als die van de oude Romeinen, Scyten en andere volken, waar mede zy de pylen en Hassagayen vangen, en derzelver gif gelukkig ontkomen en ongekwetst blyven; ondertusschen hebben zy daar door het ongemak, dat zy zoo wel niet konnen lopen als anderen, veel min hier of daar wenden, of vry uit de oogen zien; waar door 'er alzoo veel van hen op de plaats blyven, als het tot een scherp gevecht komt als van anderen, om dat zy zoo vaardig niet konnen wenden als anderen, en derhalven van achteren of van ter zyde een pyl of Hassagaye in 't lyf krygen, eer zy het vermoeden.

De uitgang van dezen oorlog is niet voordelig.

De uitgang van alle deze oorlogen, 't zy dat dezelve tegen vreemde of tegen haar eige natien gevoert worden, is en blyft altyd slecht, en kan zich zelden de een of de ander party van een byzonder voordeel beroemen. Want hoewel zy den zelven tegen de Hollanders 't minsten konnen uithouden, om dat dezen in beter order en met ander geweer optrekken, echter hebben dezen zoo weinig voordeel, als de Hottentotten zelve, om dat zy hunne onkosten met niets anders weten goed te maken, dan met vee, 't welk zy niet altyd van noden hebben; en genomen ook, dat zy het gebruiken, kan het dier-bloed op verre

verre na de ſchade van het vergoten Kriſten-bloed niet opwegen. Als zy den oorlog onder elkander zelven voeren, moet de Illuſtre Compagnie doorgaans de Mediateur zyn en den vrede maken, te weten, als zy naby gelegen zyn, aangezien het op 60 of 70 mylen niet aankomt; het welk echter andermaal geen voordeel bybrengt, om dat de gemelde Compagnie als dan zoekt, hare onkoſten in het gekofte en betaalde vee te vinden. Zyn zy ver afgelegen, zoo dat zy op die wyze niet konnen ter neder gezet of verzoent worden, is het nog ſlechter, en behoud ieder dat hy heeft, alleenlyk dat zy gene gevangenen nemen, maar dezelven als vrygebore menſchen liever den dood opofferen, dan dienſtbaar houden, of in een lange gevankenis werpen.

Hoe zy met de gevangenen leven.

Ondertuſſchen zoo ſlecht de uitgang van den oorlog is, zoo loflyk en pryswaardig is het begin, en was het te wenſchen, dat alle Kriſte Mogendheden, ten oorlog geneigt, desgelyks deden, als zy dees of gene natie wilden op 't lyf vallen; want de Hottentotten zoeken geen redenen, of beginnen dezelve niet op dees of gene voorwendzels, zoo als menig Kriſte Mogendheid wel gedaan heeft, maar wanneer 'er gene of weinig van de bovengemelde redenen zyn, en zy haar recht om den oorlog aan te doen, op deze rechtmatige en billyke oorzaken niet konnen veſtigen, zoo zullen zy zekerlyk tot denzelven niet uitbarſten, maar hunne naburen in der minne verzoeken, dat zy voor het toekomende verdere redenen vermyden, en de ſchuld niet dagelyks groter maken, ten einde zy niet zouden genoodzaakt zyn, om hen den oorlog te verklaren; het welk myns bedunkens wel verdient, in deze wilde menſchen geprezen te worden.

Ook is in hen pryswaardig en van de gantſche waereld te roemen dat zy, als zy eens vrede gemaakt hebben, en ontrent de conditien overeengekomen zyn, dezelve (ſchoon ze niet ſchriftelyk of wydlopig uitgedrukt zyn, maar alleenlyk in blote woorden beſtaan, welke echter dikwyls verdwynen en vergeten worden, niet tegenſtaande dezelve een grote kracht en werking op het gemoed van den menſch behoorden te hebben) ſtyf en vaſt in haar geheugenis bewaren, hunne nakomelingen verhalen, en dezelven vermanen, om die zoo wel na te komen, als of ze met een hogen eed bekrachtigt en ſchriftelyk gemaakt waren; het welk zekerlyk van een natie moet worden geroemt, die voor 't overige voor zoo brutaal en dom uitgeſchildert is.

Zouden nu, als men deze dingen by de blinde Heidens ziet, vele Mogendheden, die duizendmaal wyzer, en verſtandiger willen zyn, als de domme Hottentotten, daar over niet ſchaamrood worden? daar zy dikwyls de oorzaak van een oorlog, die aan vele duizend menſchen het leven koſt, en lange jaren land en menſchen bederft, als maar opzoeken, en voor wettig willen laten doorgaan? Daar vele duizenden, die haar brood buiten den oorlog zouden hebben konnen winnen, en hunnen Souverein, waar onder zy geboren zyn, merkelyke voordelen bybrengen, en ook zyn land tegen alle vreemde aanvallen hadden konnen verdedigen, tot een onrechtmatigen oorlog gedwongen worden? Daar land en luiden toe moeten contribueren, en deswegen tot zuchten en klagen gebragt worden? Waarlyk, my dunkt, dat zulks een onverantwoordelyke zaak is, waar mede zy op den groten en algemenen Gerechtsdag voor God bezwaarlyk tegen deze Heidens zullen beſtaan konnen.

Menig een maakt vrede met grote pracht, plechtigheden en vele

vele kosten; beëedigt de overeengekomene, schriftelyke wederzyds getekende, en uitgewisselde artikelen van vrede, en heeft werkelyk van die tyd af wederom tegen den genen den oorlog in den zin, waar mede hy vrede maakt; zoekende met zulken vrede niet anders, dan zynen vyand te zekerder en geruster te maken, en hun te lozer te bedriegen; en zulks tot geen ander einde, dan alleenlyk om aan zyne staat-of regeer-zucht genoegen te geven, of om een handvol aarde, welke hem nog eens bedekken zal, onder zyne gehoorzaamheid te brengen; dog om het geen hy heeft belooft en by eede en by geschrifte bekrachtigt, denkt hy in gene dele; maar volgt blindelings zyne hersfenschimmen, en genomen besluit. Zoude nu op dien groten gerechtsdag Gods een zodanige blinde Heide niet tegen hem opstaan, en hem deswegen schaamrood maken? Zoude hy, wanneer voor 't overige zyn leven ook zoo geschapen is, zoo als licht is te vermoeden, niet voor het aangezicht Gods ter linker hand gewezen, en van zyne eeuwige vergenoeging beroost worden? Wat my aanbelangt, ik geloof, dat zulks onfeilbaar geschieden zal, en wel voornamelyk om deze rede; wyl de gene die des Heren wil weet, en niet doet, dubbelde straffe waardig geacht word.

Edoch waar raken myne gedachten heen? Dit was myn voornemen gantsch niet; ondertusschen kan men licht zien, welke indrukzelen het menschelyk gemoed ontfangt, wanneer het den omgang van beter gemanierde volken vergelykt met hen, die zoo pryswaardig handelen, en echter voor dom, onmenschelyk, beestachtig en ik weet niet hoe afschuwelyk te boek staan. Best zal zyn, dat ik myne gedachten inbinde, en den Lezer ook iets overlaat te betrachten, en midlerwyl deze oorlogsstoffe eindige.

XIII. HOOFTSTUK.

Van de Verſpieders der Hottentotten, hoe het hen gaat, als zy betrapt worden. Als mede van het Erfrecht, hoe het na de dood van den eenen of den anderen met de nalatenſchap geſchapen is, en wyders een bericht van den ingewortelden haat tuſſchen de Slaven en Hottentotten.

Van de Verſpieders der Hottentotten, enz. De vluchtende krygen by de Hottentotten nooit pardon. Overlopers worden even zoo ſlecht gehandelt. Na dat de Vrede is geſloten worden zy dood geſlagen. De verſpieders moeten 't ſelve lot ondergaan Het Erfrecht der Hottentotten. Het vrouwelyk geſlacht is hier van uitgeſloten. Het huwelyksgoed der dochters. De oudſte zoon erft alles. De andere broeders moeten hem dienen. Ingewortelde haat tuſſchen ſlaven en Hottentotten. Slaven zyn 't meeſt Aſiatiſche. Hoe men aan de Kaap met de kinderen der ſlaven handeld. De weggelope ſlaven zyn ſchapedieven. De Hottentotten zien al lacchende de ſlaven ſtraffen.

WAnneer ik laatſt van de Hottentotten bericht gaf, op wat wys zy oorlog voeren, was ik wel van voornemen, iets daar by te voegen, van zodanige menſchen, welke in Europa Verſpieders, Overlopers, of vluchtelingen genaamt worden; dog vervolgens is zulks weder uit myne gedachten geraakt, en ben ik derhalven genoodzaakt, om het als nu te doen; maar vermids deze materie bezwaarlyk zoo groot zou komen uit te lopen, als de Hoofdſtukken tot nu gedaan hebben, ben ik van voornemen, om daar by te voegen dat geen, het welk nodig is, om ontrent haar erfrecht of erfvolging geweten te worden; waar na ook iets van den ingewortelde haat tuſſchen de Hottentotten en ſlaven zal gemeld, en het Hoofdſtuk aldus tot de gewoonlyke grootte gebragt worden. (*Van de Verſpieders.*)

(*De vluchtende krygen by de Hottentotten nooit pardon.*) Wat de Vluchtelingen aanbelangt, ik heb reeds voorheen by een andere gelegentheid gezegt, dat de genen die wegens eenige misdaad vluchten, nergens een blyvende plaats vinden, als by de Boſchjes-mannen of Rovers, welken echter allen by de anderen zoo gehaat zyn, dat zy als vogelvry geacht, en zonder vrees van ſtraffe doodgeſlagen worden; weshalven dan ook voor zodanigen gevluchten nooit pardon te hopen is; maar die eens van hen afvalt, en zich by de vyanden van de gantſche natie, ja van alle natien begeeft, die is en blyft voor eeuwig te boek gezet, als zodanig een, die nooit derft wederkomen, ten ware hy zyne behoorlyke ſtraffe goedwillig ondergaan wilde.

Met de Overlopers gaat het byna niet veel beter; zoo lang ontrent, als de oorlog duurt, waar in zy gewikkelt zyn, worden zy wel gehandelt, door dien zy den genen, tot wien zy zyn overgelopen, zekerlyk een goeden en nuttigen dienſt konnen doen, door het openbaren of verraden van hunne vrees, ſterkte aan manſchap en andere dingen, en voorname- (*Overlopers worden ſlecht gehandelt.*)

lyk

lyk 't openbaren, werwaards zy met haar vee gevlucht zyn. Ondertusschen duurt dit goed onthaal niet langer dan na dat een veldslach gewonnen of verloren is, vermids de genen, die de nederlaag hebben gekregen, zich ten eersten met hun vee elders begeven, ten einde de Overwinnaar, op die plaats, als die al verraden was, niets zoude vinden, en de overloper deswegen, als een bedrieger, Land-verrader, enz. als welke misdaad crimineel is, zoo als ik voormaals hebbe aangetoont, gehouden en gehandelt zoude worden.

Na dat de vrede is gesloten, worden zy doodgeslagen.

't Zy ook, dat het een weinig langer duurt, en tot dat de vrede volkomen gesloten is, echter heeft de overloper geenen anderen loon als de dood te verwachten, aangezien de genen, van dewelken hy gelopen is, onder andere vredes-artikels doorgaans begeeren, dat de overlopers wederom in hunne handen mogen worden gestelt; welk verzoek aan hen zomtyds zeer gaarn ook toegestaan word; waar na het proces van zodanig een in den tyd van twee uuren opgemaakt, en 't dood-vonnis uitgevoert word. Wanneer het al gebeurt, dat de genen, die hem bemint hebben, denzelven niet willen overleveren, maar hem in hunne bescherming houden, zoo vertrouwen zy hem echter zelve niet verder dan als zy hem zien; openbaren hem niets van hare geheimnissen, en houden hem zoo slecht als mogelyk is. Begaat hy het minste en geraakt met iemand in twist, zoo als zeer licht geschied, zoo komt het wel haast tot slaan, en wanneer hy triompheert, krygt men hem by de kop, en geeft hem zynen rechten loon; niet om dat hy met dezen hand gemeen geweest is, maar vermids hy als een verrader van zyn eigen volk niet te vertrouwen is, en misschien maar getracht heeft, om wederom iets tot haar nadeel by anderen te konnen aanbrengen om hen te verraden.

De Verspieders moeten het zelve lot ondergaan.

Op die zelve wys leeft men ook met een Verspieder, als men hem in handen kan krygen, en wacht men niet eens zoo lang als met een Overloper, maar men velt ten eersten vonnis, en geeft hem den rest; derhalven zal men ook zelden zien of horen, dat een Hottentot zich tot een Verspieder of Overloper zal laten gebruiken, doordien hy wel weet, dat de dood de onfeilbare betaling en rechtschape loon van zyn doen zyn zou. Ondertusschen laten zy zich gaarn by de Hollanders in zodanige gelegentheden gebruiken, wyl zy verzekert zyn, dat men hen alsdan niets derft doen, en dat ook de Hollanders niemand overleveren, als hy maar zelve binnen de behoorlyke palen blyft, en zich niet te ver onder hen waagt, alwaar hy dan zekerlyk na hun believen en na hunne lands-wetten gedood zou worden.

De Schryver wederlegt een passage van P. Tachart.

Nu laat ik aan het oordeel van een iegelyk, of het waar kan zyn, het geen *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 97 van de Sonquas Hottentotten schryft, dat zy wegens hunne sterkte bequamer in den wapenhandel zouden zyn, als anderen, en deswegen zich by andere natien voor zoldaten laten gebruiken, zoo dat 'er niet eene natie zoude zyn, die nevens hare lands-kinderen gene Sonquas tot zoldaten hadde; want behalven dat zy daar door hunne vryheid zouden verliezen, om dat zy genoodzaakt zouden zyn, in den oorlog te dienen, en onder die Natie, waar toe zy eenmaal waren overgegaan, voor altoos en eeuwig te blyven, aangezien zy zich in haar vaderland nimmermeer zouden derven laten zien, zoo dra zy eens een natie in den oorlog tegen haar of anderen gedient hadden; zoo is dit daarenboven nog meer strydig, om dat zy daar door hunne eige natie

zouden verzwakken; en hunne vyanden het voordeel tot de overwinning verschaffen; aangezien hare natie beoorloogt wordende, alle opeisschingen en *avocatoria* vruchteloos zouden zyn, en zoude men hen liever in plaats van een trouwen loon den kop inslaan, en alzoo na de andere waereld zenden, indien hunne Landsgenoten al toestonden, het welk echter nooit geschied, dat zy weder t'huis zouden mogen komen, of anders zoude men hen als Verspieders of Verraders aanzien, en van beide zyden naar het leven staan.

Dusdanig is het voorgeven van den Heer *Tachart* de verkeertste zaak welke men kan bedenken, maar moet men de dwaling niet zoo zeer hem, maar den geen toeschryven, welke dien in het Lateinsch bericht begaan heeft, als waar uit het getrokken is, zoo als men tot nu zeer dikwyls gezien heeft, dat hy door dit Lateinsch bericht veelvuldig misleid is, wyl hy zaken op de baan heeft gebragt, die rechtdraads tegen de waarheid en lange ondervinding aanlopen.

Van het Erfrecht der Hottentotten.

Dit is nu het geen ik nodig hebbe geoordeelt, om van de Verspieders, Overlopers en vluchtenden, te melden. Vermids ik nu daarenboven belooft heb, om insgelyks van het Erfrecht der Hottentotten gewag te maken, en aan te tonen, hoe het na haar overlyden ontrent de nalatenschap gaat, zoo ben ik van voornemen om jegenswoordig myn woord te houden, te meer om dat reeds is aangewezen, hoe het met het Civile en Criminele recht geschapen, en ontrent het krygs-recht ook niets verzwegen is.

Ik zal derhalven als voor uit zeggen, dat het Erfrecht zich by hen op generhande wys zoo als in Europa op beide geslachten strekt, maar het raakt alleen het mannelyk geslacht, zynde het vrouwelyk gantschelyk en voor altoos daar van uitgesloten. Het is voormaals reeds aangemerkt, dat geen Hottentot om rykdom een vrouw kan nemen; om dat zy schoon de oudste dochter, niets ten huwelyk krygt dan hare klederen, en een paar aarde potten, nevens drie of ten hoogsten vier lammeren, als de vader, zoo hy nog leeft, of in deszelfs plaats de broeders, haar dezelve vereeren wil; zynde zoo wel voor als na haar vaders dood van de erfenis uitgesloten, en heeft van vaders of moeders goederen niets te hopen, door dien haar moeder zelve niet meer in huis heeft gebragt, dan als zy jegenswoordig weder bekomt.

Van het Huwelyks-goed.

Van alle de broeders erft wederom niemand dan de oudste en eerstgebore, als die gantschelyk en onfeilbaar op de nalatenschap van zyn vader staat maken kan, en kan de vader, als hy op het doodbed legt, reeds niets meer weggeven of vervreemden, maar, wanneer hy dat doen wil, moet zulks geschieden, als hy gezond is; want als hy gedurende zyne krankheid al iets aan dees of genen vereerde, zoude het van geen nadruk zyn, ten ware de oudste zoon zyne toestemming gaf, wyl deze laatste bevoegt zoude zyn, om het vereerde en vervreemde zonder zyne bewilliging, als het zyne te naasten, en zonder iemands tegenspraak weder tot zich te nemen.

De oudste zoon erft alles.

Nu zoude iemand vragen, als 'er meer zoons als een zyn; wat de anderen dan doen? moet de oudste hen ook niets uitkeren? Waar op dient, dat hy niet verplicht is, om zulks te doen; wil hy echter iets vereeren, mag hy dat doen, hoewel zulks zeer zelden geschied, zynde de andere broeders doorgaans genoodzaakt, den oudsten te dienen, en tot behoudenis van den verkregen rykdom, hulpzaam te zyn, ten einde het goed niet verminderc, maar vermeerdere, en hare familie in een

Zyn broeders moeten hem dienen.

een bloejenden toestand behouden worde. De Heer *Tachart* heeft dit in zyne Siamsche Reis *pag.* 96. uit het voorgemeld Lateinsch bericht op de volgende wys gantsch duidelyk uitgedrukt; te weten: *De Erfvolging*, schryft hy, *komt op den oudsten zoon; en ten einde zy hare magt en aanzien zouden konnen behouden, zyn zy alleen erfgenaam van hare vaders, en de jonger broeders hebben uit de erfenis niets, maar zyn verplicht, om hunnen oudsten broeder te dienen.*

Deze dienstbaarheid valt deze jonger broeders, als zynde zy allen byzondere grote Voorstanders en Beminnaars der vryheid, niet weinig moeijelyk, en ondertusschen konnen zy daar van niet ontslagen zyn; maar dezelve word dikwyls verzacht, als de oudste broeder, welke hen voor hunne dienstbaarheid lyfs-onderhoud bezorgen moet, of niet zeer lang leeft; en zonder kinderen, voornamelyk zonder zonen sterft, en alzoo den volgenden de verkrege erfenis nalaat, of anders als hy zoo veel monden op te houden heeft; en het hem te lastig valt, toestaat, dat zy zich elders by de Europeanen een zekeren tyd verhuuren, en by dezelven iets verdienen, ten einde zy op die wys ook aan eigen vee zouden komen en op zich zelven bestaan konnen.

Zulks doen zy ook zeer gaarn, schoon de dienstbaarheid der Hollanders veel zwaarder is, dan de gene, welke zy by hunnen broeder verdragen moeten; hebbende zy niets anders te doen, als het vee te hoeden, dikwyls mede op de jagt te gaan, en andere diergelyke lichte diensten waar te nemen; daar zy in tegendeel by de Hollanders niet alleen tot het veehoeden, maar ook tot allerhanden huis-en boer-arbeid, als ploegen, maaijen, enz., worden gebruikt, welken arbeid, zy ook zoo gemaklyk leeren en zoo goed verstaan, als dikwyls de boer zelve. Edoch schoon zy in dienst zyn, kan men niet beletten, dat zy eenige dagen, na dat zy alvorens daar van kennis gegeven hebben, landwaards in lopen, ten einde om het geen zy van haar loon hebben gespaart, als Tabak, Kralen, enz., voor vee te ruilen, of door hare broeders te laten ruilen; en ook om te tonen, dat zy gene slaven, maar vry gebore menschen zyn.

Uit al dit tot nu gemelde blykt mynes bedunkens, genoegzaam; dat de eerstgeboorte zeer treffelyke voorrechten heeft, en schynt my andermaal toe, dat zy van de oude Joden afkomstig moeten zyn, om dat de eerstgeboorte by dezelven ook byzonder hoog in achting was, en veel voorrechten genoot, zoo als God zelve niet alleen uitdrukkelyk zegt, *Exod.* XIII. *vs.* 2. dat alle eerstgeboren van menschen en van beesten hem zyn, en dat ze derhalven hem moeten worden geheiligt; maar men ziet ook uit het voorbeeld van Ezau, dat de eerstgebore treffelyke voorrechten moet hebben gehad, en waarschynlyk ook de goederen der ouders alleen moet hebben geërft, om dat Jakob zoo zeer na dezelve gestaan, en van zynen wilden broeder zoo gemaklyk verkregen heeft, zonder twyffel, om dat hy meer werk van de jagt maakte, dan van het stil en gerust huis-leven. Zie *Genesis* XXV. 31. *seq. Conf. Gen.* XXVII. 36. *seq. Hebreen* XII. *v.* 16.

Doch het zy hoe het zy, het is zeker, dat de Hottentotten geene andere erfvolging hebben; dan die reeds beschreven is, zoo dat ik hier niets meer zal byvoegen, maar my keren tot het geen, waar toe myne verdere belofte my roept; te weten, ik ben van voornemen, om nog iets te melden van den haat, welke tusschen de Hottentotten en slaven dagelyks bespeurt word, en daar mede dit Ingewortelde haat tusschen de slaven en Hottentotten.

Hoofdstuk te sluiten, zoo als ik in 't begin gezegt heb.

Slaven zyn meest alle uit Afrika.

Eer en alvorens ik echter hier van spreek, zal het niet ondienstig zyn, om van de slaven het een en 't ander aan te roeren, op dat men door vergelyking van hunne levens-wys met die der Hottentotten te lichter zoude konnen begrypen, wat de rede is, dat zy zoo verbittert op elkander zyn. Haar vaderland is meerendeels Afrika, zoo goed als dat der Hottentotten, alleenlyk dat de geboorte-landen een weinig ver van elkander leggen, komende de meesten wel van *Madagascar*, een groot Afrikaansch eiland tegen *Mossambique* over; doch daar worden 'er ook anderen zoo van *Capo Verde*, *Loanda*, *St. Paul*, *Vita*, *Congo*, en andere Afrikaansche Koningryken en landen herwaards gebragt.

Asiatische slaven komen hier in geen achting.

Men vind nog anderen, die uit Asia en deszelfs verscheide Koningryken herwaards worden gebragt, namelyk de *Javanen*, *Ceylonesen*, *Amboinesen*, *Macassaren*, *Bandanesen*, *Ternatanen*, *Bengalers*, *Baljers*, en veel anderen; maar om dat die zoo menigvuldig niet zyn als de Afrikanen, en ook niet eene spraak en een vaderland hebben als dezen, word niet veel op dezelven gelet; schoon eenige natien, daar onder de Macassaren en Javanen zeer bedriegelyk zyn, en men zeer wel dient voor hen op zyne hoede te zyn. Ondertusschen niet tegenstaande ik hebbe gezegt, dat zy niet eenerlei taal hebben, zoo moet ik echter de Portugeesche daar van uitzonderen, om dat zy, zy komen van waar zy komen, schier allen dezelve verstaan en spreken, ten minsten in korten tyd van elkander leren.

Zoo velerlei natien 'er onder de slaven zyn, zoo velerhande verscheide gebruiken treft men onder hen aan, niet alleen, in uiterlyke zaken, maar ook in het geen hunnen inborst aanbelangt. Wat het uiterlyke betreft, de meesten wasschen zich daags dikwyls, zoo als de Mahometanen, welker Godsdienst velen van dezelven aankleven. Zommigen eeten geen spek, als de Macassaren. Anderen eeten gantsch niets, dat leven heeft ontfangen, als de Bengalers, en verschillen alzoo hier in zeer veel van elkander. Wat hunne aard aangaat, het verschil is hier in zeer groot; zynde eenigen stout en vermetel, als de voorgemelde Javaners en Macassaren; anderen verradelyk en schelmachtig, als de Baljers en Amboinesers, en anderen wederom vrekachtig en onkuisch, als de Madagascars en alle andere Afrikanen; edoch wie zoude alle die verscheide zoorten na elkanderen konnen beschryven, aangezien dezelve ontallyk zyn?

Alle deze menschen schynen niet alleen in de verf van de Hottentotten onderscheiden, alzoo genen meest pikzwart zyn, eenige weinige Asiatiatische natien uitgezondert, die echter bruin zyn, zoo als voormaals gezegt is, maar bestaat het onderscheid voornamelyk hier in, dat de Hottentotten met een vry gemoed begaaft zyn, daar de slaven in tegendeel een recht knechtelyken geest bezitten, achtervolgens den welken zy als van natuur tot knechtschap gewyd en als daar toe geschikt zyn. Want zoo dra zy geboren, en tot den arbeid bequaam zyn, dryft men hen daar toe aan, en laat hen in hun eigen vaderland weinig rust, het welk den genen die hier geboren worden, echter gantsch niet gebeurt, voornamelyk als de Illustre Compagnie over dezelven te gebieden heeft, nademaal aan hen vergunt word, om hunne jongste jaren met spelen en andere kinderlyke tydverdryven door te brengen. De Illustre Compagnie houd voor dezelven een byzonderen Schoolmeester en Schoolmeestresse, waar by de jongens

gens en meisjes ieder byzonder, niet alleen lezen maar ook de Christelyke godsdienst leeren konnen, alzoo zy alleen, zoo veel 'er zyn, gedoopt worden. De Heer *Boeving* meld in zyne curieuse Beschryving en Naricht van de Hottentotten *pag.* 2. dat 'er maar zommigen gedoopt wierden, dog dit voorgeven vind maar plaats, in zoo verre hy daar mede niet de Slaven der Illustre Compagnie, maar die der borgers wil verstaan hebben, in welker opzicht het waar is.

De slaven zyn in den gemenen omgang boven de Hottentotten te achten.

In den gemenen ommegang zyn dezen ver boven de Hottentotten te stellen; dog niet om hare eerlykheid, als welke by de meesten maar zoo en zoo is, maar om dat zy netter en zinnelyker zyn. In plaats dat de Hottentotten zich nooit wasschen, zoo doen dezen het zoo veel te meer, en werden daarenboven van hunne Heren daar toe gewent, en als zy zulks eens overslaan, met stokslagen vermaant, om het een andermaal indachtig te zyn. Ik zoude nog ontallyk veel zoorten van diergelyken onderscheid tusschen beide natien konnen opnoemen, als het hier myn werk was, maar misschien zal op een andere tyd een betere gelegentheid zich daar toe aanbieden.

Ik heb dit maar aangehaalt, op dat men zoude konnen zien het onderscheid tusschen beide de natien, te weten de Hottentotten en de Slaven, waar uit dien erfelyken haat, waar van ik jegenswoordig schryven wil, zynen oorsprong neemt. Dezelven is als nu zoo diep ingewortelt, dat hy wel voor eeuwig duren zal, ten waren 'er een byzondere schikking quam, waar door beide die natien wederom vereenigt en verzoent wierden.

De ontlope slaven zyn schaapdieven.

De grond van dezen haat, geloof ik, is, dat de slaven, die van hunne Heren lopen, en zich in het vrye veld begeven, doorgaans goed geweer, nevens buskruid en lood met zich nemen; en dat zy niets te eeten hebbende, zich zekerlyk op het stelen leggen, en den Hottentotten van menigen hamel beroven, terwyl zy den vee-of schaap-hoeder op het minste gerucht, het welk hy maakt, dreigen dood te schieten, en alzoo dwingen, dat hy moet gedogen, dat zy ondertusschen met het genomen schaap hene gaan.

De slaven helpen de vluchtende Hottentotten vatten.

Ook is de plicht van deze slaven, dat zy de Gerechts-dienaars of Caffers, zoo als men ze hier noemt, moeten bystaan en helpen, als een Hottentot aan de Kaap iets misdoet en zich daar na met de vlucht salveren wil; want zy snyden hem ten eersten den weg af, en beletten hem, dat hy niet achter de vesting komen kan, en zoo dra de Gerechtsdienaars komen, vatten zy hem by de kop, en brengen hem gebonden na de gevankenis, waar uit hy na verloop van een nacht weder genomen, en aan een geessel-paal met een dikken strik of anders met gespouwe rieten op den rug of op de billen naar verdienste gestraft word.

De dienstbaarhdid der slaven staat de Hottentotten zeer tegen.

Vermids nu deze en andere diergelyke dingen den Hottentotten zeer smertelyk valt, en hen in 't hert zeer doet, terwyl zy geen leed aan de slaven derven doen, zoo lang als zy t'huis blyven, zoo heeft de voorgenome wraak een zulken onverzoenlyken haat verwekt, dat het niet wel uit te spreken is. Daarenboven zyn zy ook niet weinig moejelyk, dat dezen hunne vryheid om geld verkopen, en andere volken als lyfeige knechts dienen, die dag nog nacht rust hebben, maar gestadig een ander na de oogen moeten kyken, en gehoorzaam zyn, en als ezels den last dragen, voor al het welk zy dikwyls niets, dan een rug vol slagen en nevens het dagelyks onderhoud hunne klederen te verwachten hebben.

Dienvolgens wanneer voor dezen

zen een of meer diergelyke ſlaven wegliepen, lieten de Hottentotten dezelven ongemoeit, en waren wel te vrede, als zy hen maar niets quaads gedaan hadden; wanneer zy echter ver genoeg waren, en hun geweer verloren hadden, of dat het door regen of andere vochtigheid verroeſt en onbruikbaar geworden was, beletteden zy dezelven, om te rug te keren, of wezen hen den weg nog verder, of eindelyk als de wilde dieren hen niet verſcheurden, bragten zy hen om het leven, en wreekten zich alzoo na hunne meening aan hen; derhalven wyl 'er nooit een ſlaaf te rug is gekomen, die zich maar wat diep landwaards in begeven heeft, heeft men uit dezen grond, en niet zonder rede, het vermoeden gehad, dat zy allen van de Hottentotten doodgeſlagen zyn, waar van ik echter elders reeds andere oorzaken hebbe bygebragt, en aangewezen, dat zulks niet altyd onfeilbaar volgt.

Hoe het hedendaags hier ontrent gaat, en welke preiswaardige ſchikking deswegen is gemaakt, is elders insgelyks reeds aangetoont. Ik zal alleenlyk hier by voegen, dat de Hottentotten, als een zodanige ſlaaf gehangen of geradbraakt word, altyd daar by ſtaan, en zich heimelyk daar over verheugen; ten dele wegens de oude vyandſchap, en deels wyl zy zulke lichtvaardigheid niet konnen lyden of dulden, maar die gaarn zelve zeer ſtreng ſtraffen, zoo als bericht is. Word 'er eindelyk ook maar een gegeeſſelt, welke manier by de ſlaven gantſch anders is, als by de Europeanen, zoo als ik by een andere gelegentheid verhalen zal, zoo ſtaan zy daar by, en jouwen den ſchreeuwenden misdadiger wakker uit, om dat zy wel weten, dat hy hen deswegen niets doen derft.

Hier zoude ik nog wel verſcheide exempels van allerlei voorvallen konnen bybrengen, maar wyl het de moeite niet zoude waardig zyn, om dat men die byna dagelyks heeft, zoo oordeel ik raadzaamſt, dit Hoofdſtuk te ſluiten.

XIV. HOOFT-

XIV. HOOFTSTUK.

Van de gewoonlyke Ziektens der Hottentotten; op wat wys en door welk middel zy dezelve genezen.

Van de ziektens der Hottentotten, en der zelver genezing. Waarom de Hottentotten brede neusen hebben. Koppen, en smeren zyn algemene middelen by de Hottentotten. Wat zy voor kennis van de kruiden hebben. Zyn Sterrekundigen, als de boeren in Europa. Hottentotsche Barbiers. Haar manier van koppen te zetten. Haar manier van aderlaten. Zy genezen ook uiterlyke qualen. Hoe zy de wonden genezen. Hoe de verrekkingen. Hoe zy de wyven de leden der vingers afzetten. Welke de eigentlyke oorzaak van het lid-afzetten is. Dit lid afzetten wordt herhaalt zoo dikwils zy een ander man neemt. De Hottentotten verstaan ook het hair snyden. Zulks geschied by grote hooftpyn. Gelyk ook by 't afsterven van Ouders en Nabestaanden. Waar mede zy het hair afscheren. Hottentotten zyn zelden krank. Nemen het zap van Aloe-bladeren in. Maken ook poejers en dranken van andere kruiden. Hoe een Hottentot door Vitriool genezen. Proef of een Hottentot zal sterven of niet. Deze proef word door een levendig gevild schaap genomen. Besluit van dit Hoofdstuk.

HEt geen ik tot nu van het leven, doen en laten der Hottentotten op het papier gebragt, en in Hoofdstukken vervat hebbe, zal hoop ik, den Lezer niet hebben mishaagt, schoon hy menig uur daar mede doorgebragt zal hebben; want ik maak staat, dat hy deswegen geen reden zal hebben, om over tyd-verlies te klagen; om dat onze afspraak in den beginne geweest is, om den Lezer van deze onbekende volken, van dewelken wel velen iets, maar zeer verward, valschlyk en verkeert ontdekt en geschreven hebben, een duidelyk en zeker naricht toe te zenden; dog vermids zulks niet konde geschieden, dan na dat my geoorlooft was, naauwe en onfeilbare zekerheid in te nemen, en ik daarenboven alvorens andere zaken heb moeten onderzoeken, van dewelke ik u insgelyks naricht hebbe medegedeelt, zoo heb ik deze stof met rede tot op het laatst moeten verschuiven en sparen.

Doordien ik echter veele, ja wel de meeste zaken zelf met oogen heb gezien, welke ik tot nu van deze natien gemeld heb, zoo zal hy hoop ik, aan derzelver echtheid te minder twyffelen, te meer indien hy weet, dat myn verblyf alhier reeds lang genoeg geweest is; en vermids 'er nog maar eenige stukken aan deze gantsche beschryving der Hottentotten ontbreken, voor zoo veel ik tot nu heb konnen gewaar worden, zoo zal ik dezelve ook hier nevens voegen, en daar mede een einde van het gantsche werk maken; niet twyffelende, of de Lezer zal zich wel verledigen, om deze ook door te lezen.

Terwyl ik echter dit schryf, zoo schiet my iets te binnen, het welk ik al lang had moeten verhalen, ten ware de veelheid der stoffen de oorzaak ware, dat ik het tot nu vergeten heb. Ik heb namelyk in een van myne eerste Hoofdstukken gezegt, dat de Hottentotten doorgaans brede neusen hebben, welke echter van natuur alzoo niet geformeert waren, maar door een andere oorzaak aldus wierden. Ten einde

nu een zoo noodwendig ſtuk van de uiterlyke beſchapenheid dezer natie niet met ſtilzwygen verby te gaan, en myne beloſte na te komen, zal ik het hier inlaſſen, ſchoon het by de volgende materie niet zoude mogen paſſen; dienvolgens gelieve de Lezer te weten, dat een Hottentots kind, als het ter waereld komt, een neus heeft als andere menſchen, maar wyl zy dezelve voor mismaakt houden, duwen zy het neusbeen met de duimen aan ſtukken; zoo dra het kind geboren is, en veroorzaken alzoo, dat de neus breed word; en het heugt my, dat ik 'er maar een heb gezien, die, om dat hy een Europeaanſchen vader had, ook de neus zoo als zyn vader had behouden; en is zulks miſſchien geſchied, om daar door de moeder van een echtbreuk te overtuigen, doordien zy het kind hen niet gelyk achteden, aangezien de moeder ook daar na niet meer gezien is, en heb ik niet konnen gewaar worden, welk end zy gehad heeft.

Van de ziektens der Hottentotten.

Onder de zeldzaamheden, welke ik van de Hottentotten nog moet afhandelen, en van voornemen ben, om in dit Hoofdſtuk te verhalen, zyn voornamelyk de ziektens en de geneesmiddelen, zoo als dezelve onder deze volken voorvallen, en genezen worden. Wat my aanbelangt, my dunkt, dat een gantſch gewichtige en fraaje materie is, welke my wel grote moeite gekoſt heeft, om te onderzoeken, maar die deswegen niet t'onaangenamer is, om dat 'er andermaal uit blykt, dat zy niet dom of onverſtandig te werk gaan, maar wel toezien, hoe zy een kranke zullen helpen, aangezien het hen achtervolgens de beſchryving der drie Ryken en andere zaken, nog aan heilzame kruiden, nog aan andere hulpryke middelen ontbreekt; maar heeft God hen een groten overvloed van allerhande koſtbare zaken tot geneesmiddelen medegedeelt, waar van zy 'er eenige ook zeer verſtandig weten te gebruiken.

Koppen en ſmeren zyn algemene middelen.

De dikwyls aangehaalde Heer *Boeving* zegt in zyne curieuſe Beſchryving en Naricht van de Hottentotten: *Voor de innerlyke en uiterlyke qualen weten zy byna gene andere middelen, dan koppen en ſmeren met vet*; edoch vermids hy de wyze van koppen niet meld, en niet daar byvoegt, door wien het gedaan word, noch van hunne ziektens eenig gewag maakt, zoo komt deszelfs voorgeven in zoo verre met de waarheid overeen, dat zy zich van dit middel bedienen; doch hoop ik, dat het my zal geoorlooft zyn, om dit te verklaren, en daarenboven aan te wyzen, dat zy ingeval van innerlyke en uiterlyke ziektens of qualen, ook meer andere middelen weten te gebruiken.

Wat zy voor kennis van de kruiden hebben.

Want dat zy eenige kennis van de medicynen hebben, en als de boeren in Europa, hunne huismiddelen weten te gebruiken, wanneer hen of hunne buuren iets ſcheelt, blykt eenigzins uit het getuigenis van *P. Tachart*, het welk hy in zyne Siamſche Reis *pag.* 101. daar van geeft, alwaar hy zegt: *Geloofwaardige menſchen hebben ons verzekert, dat zy by donkere nacht zelfs de Simplicia of geneeskruiden door het bloot aanroeren, en door den reuk weten te onderſcheiden*; en *pag.* 110. ſchryft hy: *Vermids 'er zeer veel zeldzame kruiden van allerhande zoort in hunne velden en boſſchen worden gevonden, zyn zy allen te zamen kruidkundigen.* Ondertuſſchen is dit nog duidelyker af te nemen, door dien zy deze kruiden, waar van zy kennis hebben, ook met zeer veel nut weten te gebruiken, zoo als in 't vervolg zal worden aangetoont.

Achtervolgens dit zelve getuigenis van den Heer *Tachart loc. cit. pag.* 110. maken zy zeer veel werk

MANIER VAN KOPPEN EN ADERLAATEN.

I. C. Philips del

werk van zekere Steenmark, 't welk tusschen de reten of spleten van zekere klippen alleen gevonden word, en tamelyk hard en donker van couleur is, het welk zy, zoo als de gemelde Heer *Tachart* zegt, ondervonden hebben, van een wonderbare deugd te zyn, en dat het voornamelyk goed is, om den vrouwen tot het bevallen in de Kraam, en hunne koejen, schapen en geiten tot het werpen te helpen. Wat my aanbelangt, ik weet, dat dit hulpmiddel zeer dikwyls ontrent de beesten word gebruikt, dog by de schreeuwende vrouwen alleenlyk in de uiterste nood, wanneer alle andere middelen te kort schieten. Ik heb dit middel dikwyls gezien, en een stuk daar van met my na huis genomen, en in warm water laten smelten, als wanneer de grove stoffe op den bodem ging zitten, en het water roodachtig wierd, maar daar ontstond zulken onverdraaglyken stank, dat ik genoodzaakt was, om het uit het venster te werpen.

Zyn sterrekundigen als de boeren in Europa.

De zoo evengemelde *P. Tachart* schryft hen *loc. cit. pag.* 101. ook verder de kennis van de sterren toe, als hy zegt: *Zy zouden Sterkundigen zyn, en hebben geloofwaardige perzonen ons verzekert, dat zy den Hemelsloop zeer wel verstaan.* Edog wanneer ik die genen voor sterrekundigen wil houden, die ter naauwer nood uit zekere sterren, als de boeren in Europa, uit den *Plaustrum* of *Ursa Major* dat is, den zoogenaamden Hemel-wagen of groten Beer, zoo als ook uit de Morgen en Avond sterren en andere meer, weten te zeggen, hoe laat het ontrent by nacht is, of anders als iemand weet wanneer het Nieuwe of Volle Maan word, zoo moet ik zekerlyk bekennen, dat de Hottentotten sterrekundigen zyn. Ondertusschen dunkt my, dat tot die kennis vry wat meer word vereischt, als dit, en zeg ik dienvolgens, dat zy die treffelyke wetenschap gantsch niet bezitten, en dat zy met meerder recht Medicyns, Barbiers en kenners van baden en kruiden genaamt konnen worden.

Hottentotsche Barbiers.

Gelieft gy een bewys van myn voorgeven te hebben, zoo beroep ik my op de ondervinding, en op het geen ik zelf heb gezien. Om van het minste te beginnen, en daar na van het meerder te spreken; zy hebben Barbiers onder zich, die zeer veel kennis hebben, en zonder groten omslag van instrumenten, ontrent de uiterlyke qualen en wonden, zoo als ook met koppen, aderlaten en niet minder met scheeren, zeer wel weten om te gaan. Ik heb dikwyls gezien, dat iemand over pyn in de maag, borst, of buik klagende, zy ten eersten niet met innerlyke geneesmiddelen voor den dag quamen, maar zich alvorens van het koppen bedienden; het welk zich op de volgende wyze toedroeg.

Manier van koppen te zetten.

Hy zocht voor eerst een Osse of koe-hoorn die 'er overal genoeg in 't veld leggen, om dat men ze hier door gebrek van kammemakers en anderen, welken die verarbeiden, tot niets gebruiken kan; hy sneed vervolgens dien hoorn van onder gelyk, en schaafde de scherpe hoeken weg; hy sleep zyn dagelyks mes op een steen zoo scherp als hy kon, zuigde den hoorn op de plaats, daar de zieke pyn voelde, zoo vast, dat dezelve zoo styf daar op zat, als anders de koppen doen, waar door het vleesch nevens de huid doof en ongevoelig wierd. De hoorn een tyd land daar op gezeten hebbende, rukte hy daar weer af, en deed met het geslepe mes eenige sneden in de huid, ontrent een duim breed lang, en zuigde vervolgens den hoorn weder daar op, die zoo lang moest blyven zitten, tot dat ze vol

bloed was, en van zelf afviel.

Dit veroorzaakt grote pyn.

Midlerwyl moet de Patient op den rug blyven leggen, zonder zich byna te bewegen, en de felste pyn uitstaan, vermids de vastgezoge hoorn gedurende dien tyd, het welk dikwyls twee uuren en langer duurt, na dat de Patient bloedryk is, of de sneden diep gedaan zyn, hoe langs hoe dieper en den buik als te zamen zuigt, zoo dat de arme lyder dikwyls van pyn krimpt en zomtyds den hoorn afrukt. Als de hoorn eens van zelfs afvalt, en vol bloed geweest is, word dezelve niet weder gezet, maar men laat als dan den Patient gaan, om te zien, of het geholpen heeft of niet; heeft dit koppen de pyn nog niet weggenomen, word hem een drank van kruiden ingegeven; vertrekt de pyn, en laat zich op een andere plaats voelen, word hy met warm vet wakker gesmeert; en de pyn als dan nog niet verdwenen zynde, word hy andermaal op diezelve plaats gekopt.

Is dit nu niet een recht aardige manier van koppen, geschiedende zonder kop of yzer of iets anders, dat daar toe word vereischt? en is dezelve ook niet wysselyk, schoon ze recht eenvoudig uitgevonden is? Edoch gelieft maar een weinig geduld te nemen, gy zult dat zelve insgelyks by 't aderlaten gewaar worden, het welk aldus gedaan word: Wanneer iemand over benaauwdheid op de borst klaagt, of anders meent, dat hy te veel bloed heeft, zoo word hem een aderlating geraden, als buiten welke omstandigheden dat middel nooit gebruikt word.

Curieuse manier van aderlaten.

De Patient daar toe geresolveert zynde, komt iemand, die de konst verstaat, en brengt even zoo veel instrumenten met zich als de gene, welke aan den anderen koppen gezet heeft, hebbende niets by zich dan een riem en een mes. De riem gebruikt hy niet tot het afbinden van den ader, om het bloed te beter te doen lopen of springen, maar om een band te leggen, daar hy vermoed, dat het bloed weder te rug zoude konnen lopen.

De wetenschap van de aders, en den loop van het bloed, hebben zy zekerlyk door haar fraaje wys van slachten, voormaals beschreven, verkregen, wyl zy myns bedunkens buiten dat slachten, niets daar van weten konnen. Het zy hoe het zy, het is zeker, dat hy met zyn dagelyks mes, na dat de punt zeer scherp is geslepen, een gat in de ader snyd, en zoo veel bloed daar uit laat lopen, als hy oordeelt nodig te zyn. Vervolgens maakt hy het verband, dat hy gelegt heeft weder los, en strykt het gat met vet toe, verbind het met Saley of andere wilde kruids-bladeren, en laat het alzoo weder genezen, het welk ook binnen twee dagen volkomen geschied is.

Dwaling van eenige Schryvers.

Uit deze en andere sneden, welke door koppen zetten in de huid worden gedaan, en die alle met zuiver vet worden toegestreken, oordelen alle Reizigers, voor zoo veel ik beschryvingen van hen hebbe gezien, dat zy zulks voorbedachtelyk of om andere oorzaken deden; dog ik kan verzekeren, dat zy buiten deze beide gevallen, en nog een derde, welke ik ten eersten verhalen zal, zoo licht geen gat in de hand laten snyden. Moet men nu niet bekennen, dat dit een recht eenvoudige wys van koppen en aderlaten is, welkers werking by hen echter zoo heilzaam bevonden word? Wat my betreft, my dunkt dat die wys gantsch niet met ons koppen zetten en aderlaten overeenkomt, en dienvolgens verwonderens waardig is.

Zy genezen ook uiterlyke qualen.

Zy weten niet alleen met het koppen en aderlaten op zulke wys om te gaan, mar ook zoo als voorheen reeds is gezegt, omtrent uiter-

uiterlyke wonden en quetzuren; en zoude het uitsnyden van den zaatbal by de mansperzonen, zoo als voormaals bericht is, tot genoegzame bewys konnen verstrekken, als men anders geen bewys meer had, dog daar aan scheelt het gantsch niet, en heb ik eens iemand, die met een vergiftigde pyl op den voet, even boven te toon getroffen was, gevraagt, hoe zy diergelyke wonden konden genezen, zoo dat de wonde niet alleen heelde, maar de gequetste ook geen ongemak had van het gif, in de bloedaders heerschende, of beducht moest zyn, dat hy daar aan sterven zoude.

Hoe vergiftigde wonden worden genezen.

Dog deze gaf my ten eersten een omstandig bericht daar van, zeggende, dat zy van het gedroogde slangen-gif, waar mede hunne pylen vergiftigd zyn, een gedeelte tusschen twee stenen klein wreven, en met spog tot een zalfje maakten, waar na zy zich voor op de borst ontrent de hartkuil krabden, dat het bloed daar uit quam; streken in de nieuwgemaakte wonde van de gemelde zalf, en namen het overige deel in, en beletteden alzoo van buiten en door het innemen van binnen, dat het gif door het opstygen na het hert werking kan doen, aangezien het gif, van boven ingenomen, de werking door den mond te rug dreef, en alzoo 't een gif het ander verjoeg.

Wat echter aanbelangde het genezen van de wonde, na dat dezelve ter dege gezuivert was, gebruikten zy eenige heilzame kruiden, daar onder haar *Buchu* en *Dacha*-bladeren, welke zy daar in strooiden, waar na zy dezelve met een stukje huid of vel verbonden, waar door hunne quetzuren, welke zy op die wyze kregen, altyd gelukkig genezen wierden, zoo dat iemand zelden langer dan drie of vier weken met een verbonden voet hoefde te gaan, mids dat hy zich zelve niet verwaarloosde en alle dag daar na zag; alzoo het in tegendeel zeer dikwyls gebeurde, dat iemand die de wonde verzuimde, langer tyd van noden had, eer die t'eenmaal genezen was.

Verrekkingen hoe die genezen worden.

Van arm- en beenbreuken weten zy niets, hebben ook nooit een exempel gehad, dat iemand diergelyk ongeluk heeft gehad. By verrekkingen en andere diergelyke toevallen, bedienen zy zich alleenlyk van smeren en gestadig heen en weer bewegen, waar door de leden eindelyk weder op hunne rechte plaats en order komen, hoewel zy niet konnen lochenen, dat die wys van genezen, voornamelyk als het smeren een weinig straf en styf geschied, zoo als altyd gebruiklyk is, zeer pynlyk is, te meer om dat zy door zulke pyn genoodzaakt worden, het lichaam te sneller en heftiger te bewegen en te rukken.

Hoe zy de wyven de leden van de vingers afzetten.

Eindelyk is het ook een meesterstuk van hunne Barbiers, dat zy een lid van den kleinsten en dikwyls van meer vingers afzetten, en wederom genezen, zonder de overige leden te verstrammen, of dat de huid optrekt en het blote been daar uit steekt. Dit afzetten geschied andermaal zonder eenige toestel van instrumenten, maar al wederom met het mes, waar van zy zich dagelyks bedienen; snydende met het zelve het lid af, na dat de huid en zenuwen met een snaar vastgebonden is, waar na zy door zeker middel van het zap van Mastikboom-bladeren en andere kruiden heel wel het bloed stempen, en ook vervolgens de wonde gelukkig genezen.

Ik weet my te erinneren, wanneer van dit afzetten gewag is gemaakt, dat ik hebbe belooft, dat ik op deze plaats de oorzaken zoude zeggen, welke hen tot het missen van een lid beweegt, om dat de gissingen der Schryvers zoo veel van elkander verschillen. Ten einde ik nu ook in dit stuk niets schuldig blyve, zal ik myn woord hou-

houden, en de zaak uit den grond onderzoeken. Edoch zulks zal niet konnen geschieden, zonder de veelvuldige meningen der gemelde Schryvers aan te halen, door dien men anders daar aan zoude twyffelen, en denken konnen, dat anderen het beter getroffen hadden.

Boevings mening hier van.

Van de twee meningen, welke de Heer *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten *pag.* 4. bybrengt, strekt de eerste daar hene, dat de wyven zulks zelve aan de kinderen zonder onderscheid doen, en dat zulks geschied, ten einde zy niet zouden komen te sterven. Deszelfs eige woorden luiden als volgt: *Eenigen hebben stompe vingers; de oorzaak daar van zoude zyn; als 'er een of twee kinderen gestorven zyn, byt de moeder het volgende kind een lid af, uit bygelovigheid, dat dit alsdan zoo licht niet sterven zal.*

Van den Schryver wederlegt.

Ondertusschen als dit de oorzaak was, en de wyven zelve het deden, zouden zy niet altyd van de pink beginnen, maar wel van den tweden of derden vinger, na dat 'er alvorens veel kinderen gestorven waren. Daarenboven moest ook volgen, dat de wyven niet alleen stompe vingers hadden, maar de mansperzonen ook; en daar benevens zoude de huid niet weder zoo glad toeheelen, zoo als nu, zonder dat 'er een beentje uit steekt. Dienvolgens is deze oorzaak gantsch verkeert en valsch, de Heer *Boeving* mag ze hebben van wien hy wil, strydende zelfs tegen de ondervinding, om dat hy geen eenen man met stompe vingers kan aanwyzen, 't welk op zulke wys echter noodwendig moest geschieden; om dat het kind, 't welk op de voorgaande gesturve kinderen volgt, niet wel altyd een dochter zyn kan. Daarenboven is het, gemerkt de moederlyke liefde tot hunne nieuwgebore kinderen, niet wel te geloven, dat zy een zodanige tiranny aan hunne tedere vrugt zouden plegen; ja dit bericht is verdicht en van alle waarheid ontbloot, hy mag daar mede gehult zyn van wien hy wil.

De Hottentotten zelf zyn daar toe bequaam genoeg, en hebben geen Leermeester van noden, voornamelyk als zy een vreemdeling voorhebben. Want ik weet uit de ondervinding te spreken, en het heugt my nog zeer wel, hoe zy my de twee eerste jaren dan hier dan daar mee hebben zoeken te bedriegen en voor de gek te houden; en onder anderen hebben zy my van dit lid afzetten niet zoo zeer wys gemaakt, dat de wyven zelf het afbeten, maar dat het door de mannen, Barbiers of zoo als men ze gelieft te noemen, om die rede geschiede, wyl het een teken van adeldom of een groot wapen was, en dat bygevolg een vrouw hoe minder leden zy aan haar vingers had, van zoo veel hoger stand was, en zoo veel groter wapen voerde.

Ik heb dit voorgeven zekerlyk al langen tyd voor waarheid aangenomen, om dat ik niet beter wist, of ontdekken konde, en ik niet na ging, wat daar by noodzakelyk had moeten gade geslagen worden; want op dusdanige wys stamde de Adeldom of een groot wapen alleen van de wyven, en hadden de mannen niets daar mede te doen, maar moesten te vrede zyn, als zy een zulke adelyke Dame ten huwelyk kregen, van welke zy niets zouden konnen roemen, dan dat zy van adelyk bloed was, om dat hare vingers het aanwezen. Daar benevens bedacht ik niet, dat 'er op die wys maar adelyke Dames, en geen adelyke freulens waren; maar ik geloofde blindeling het geen my als wat nieuws op den mouw gespelt wierd; schoon ik zomtyds zag, dat de armste bloed, die geen drie schapen ryk was, met een

een zodanige adelyke Dame getrouwt was. Ook konde ik geen Edelman vinden, van welken zulke adelyke Dames geteelt waren, hoewel zy voorgaven, dat men ze aan de Tyger-Crossen konde kennen; daar ondertusschen de gantsche *Namaquas*-natie met diergelyke Crossen praalt, die aldus nevens eenige Kapiteins van andere natien allen Edelluiden zyn moesten.

Vogels ... ening. Ondertusschen merkte ik eindelyk het bedrog, wanneer ik gelegentheid had en vryheid kreeg, om een weinig dieper landwaards in te komen, alwaar my gantsch wat anders wierd verhaalt, zoo als kort hier na zal worden aangetoont, zullende jegenswoordig myn werk maken, om de vreemde gevoelens daar van verder te onderzoeken, en derhalven dat van den Heer *Vogel* op de baan brengen, welke in zyne tienjarige Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 74. voorgeeft, dat ieder vryster het moest doen, als zy trouwen wilde. Deszelfs eige woorden daar van luiden aldus: *Als zy trouwen willen, geeft de vryster aan den vryer in plaats van een trouwring een vetten schapen, of anderen darm om den hals, dien hy draagt, tot dat hy verrot is, en van den hals valt; daar benevens moet de vryster van haar kleine vinger een lid laten afzetten, en het aan den man geven, ten teken van hare trouw.*

Word wederlegt. Ondertusschen zoo valsch het eerste van den darm is, zoo als voormaals reeds is aangetoont, zoo verkeert is ook het twede, namelyk het lid afzetten; want indien dit altyd by het trouwen moest geschieden, zoude het niet alleen een bedroefde bruiloft maken, om dat de Bruid die met een gewonden vinger zoude moeten bywonen, schoon zy nog zulke dolle en onlydelyke pyn had; maar daar uit zoude ook moeten volgen, dat niet zommige maar alle wyven, zy zyn wie zy zyn, zulken stompen vinger zouden hebben, 't welk andermaal tegen de ondervinding is, om dat men veel hondert wyven aantreft, die alle de leden aan de vingers hebben. Derhalven heeft ook de Heer *Vogel*, die voor 't overige zeer wel, schoon kort, van hen schryft, hier in gedwaalt, en de zaak niet wel onderzocht.

Van deze drie meningen wykt de andere oorzaak van den Heer *Boeving*, welke *loc. cit. pag.* 5. te vinden is, gantsch af, en komt de zaak wat nader, als hy zegt: *Zommige wyven zouden door het afbyten van een lid van de pink, de droefheid over de dood van hare mans te kennen geven.* Ik zeg, dat hy de zaak wat nader komt, schoon hy die niet volkomen treft. Het is zeker, dat het om de mans geschied, dog of het een teken is van droefheid over het verlies van haren beminden man, dan om een andere oorzaak, zulks is te onderzoeken. Boevings andere mening.

Dat het niet uit droefheid geschied, blykt, wyl zy door den dood van haar man niets verliest, dan den byslaap, dien zy dikwyls tog niet alleen heeft gehad, als hy nog een of twee wyven nevens haar heeft getrouwt. Ontrent de nalatenschap gaat de zoon haar voor, en ontfangt die, als hy ze anders kan bestieren, en zoo niet, blyft de moeder als opper-voogdes in 't bezit en bestier, tot dat de zoon in staat is. Aan eeten en drinken ontbreekt het haar echter niet, vermids de zoon, of als 'er geen is, de geen, welke de goederen erft, verplicht is, om de moeder te verzorgen. Dienvolgens moet dit lid-afzetten een andere oorzaak, als die de Heer *Boeving* bygebragt heeft, hebben. Waar mede nu een vrouw haar droefheid over het verlies van haar man laat zien, zulks zal in 't vervolg gemeld worden, wanneer ik de begrafenis- Wederlegt.

fenis plechtigheden zal beschryven.

Tacharts mening is de beste.

De dikwyls aangehaalde P. *Tachart* heeft de beste en waarachtigste mening daar van, welke met de ondervinding en grondige waarheid meest overeenkomt, wanneer hy in zyne Siamsche Reis *pag.* 102. de oorzaak van dit lid afzetten met de volgende woorden uitdrukt: *Als een vrouw haar eersten man heeft verloren, moet zy een lid van den vinger, met den kleinsten beginnende, laten afsnyden, zoo dikwyls als zy weder trouwt.* Aldus ziet de Lezer, waarom dit lid afzetten geschied; namelyk niet om de voorgemelde oorzaak; maar om dat zy weder trouwende, men een geweze weduwe van een jonge en in het eerste huwelyk levende Hottentotsche vrouw ter dege en duidelyk zoude konnen onderscheiden.

De Schryver verhaalt dit wat omstandiger.

Om de woorden van P. *Tachart* een weinig duidelyker te verklaren; de zaak bestaat hier in: Wanneer een vrouw haren eersten man heeft verloren, en weder trouwen wil, of een vryer krygt, zoo is 't haar niet geoorlooft, denzelven tot haren man te nemen, ten ware zy alvorens het voorste lid van den kleinsten vinger aan de linkerhand, heeft laten afsnyden; by deze plechtigheid moet zy Anders maken en slachten, ten einde de andere wyfjes eens vrolyk zyn, en haar als wederom onder de jonge dochters tellen, welke wegens hare jeugd en schoonheid nog wel een man waardig zy. Deze plechtigheid verricht, mag zy vry en onverhindert weder trouwen, om dat men aan hare hand kan zien, dat zy voor dezen reeds een man gehad heeft.

Komt deze man weder te sterven, en is de weduwe van voornemen, om ten derdenmaal in den huwelyken staat te treden, moet het voorste lid met dezelve omstandigheden van den volgenden vinger worden afgezet. Ja als het tot een vierde huwelyk komt, moet weder een lid van den volgenden vinger weg, en deze plechtigheid word zoo styf en onverbreeklyk in acht genomen, dat 'er ter waereld geen exceptie tegen in te brengen is, aangezien alle, zy zyn van hogen of lagen staat, ryk of arm, het zelve lot moeten ondergaan, en is haar hier ontrent niet voorgeschreven, wanneer zy het doen moeten, maar men laat haar hier in zelve na haar eige zin handelen en te werk gaan.

Zy verstaan ook het haar-snyden.

Edoch genoeg van het ledenafzetten, alzoo de ware oorzaak nu ontdekt is. Hier uit blykt genoegzaam, dat 'er tamelyk bequame Barbiers onder hen moeten zyn, om dat zy byna even dat zelve verstaan, het welk onze gemene Barbiers uitvoeren. Nu is nog overig, om in 't kort te melden, hoe zy zich op 't hair affscheren verstaan; Ondertusschen moet men niet denken, dat zy den baart laten scheren, zoo als de Europeanen in gebruik hebben, aangezien die niet te lang en dik voor den dag komt; men ziet aan de kin maar eenige wollige zwarte hairen. Onder de neus laat zy zich wat dikker zien, dog word niet lang, maar krult als wol in elkander, en hoeft derhalven niet geschoren te worden; ondertusschen worden de hoofd-hairen by zekere omstandigheden dan half, dan streekwys, nooit echter t'eenemaal afgeschoren.

By wat oorzaak dit geschid.

De omstandigheden zyn met korte woorden de volgende. Iemand met overgrote hoofdpyn geplaagt, laat om ze te verdryven, zich het hair glad affscheren op de plaats, daar hy de pyn voelt. Is de pyn in het voorste deel, word het voorhoofd ver achterwaards van het hair ontblood; lyd het halve hoofd, en heeft hy alzoo een *Hemicrania*, moet het halve hoofd glad geschoren, en overal lucht tot uitwazemen verschaft worden, ten einde

de

de pyn wyke, en de Patient rust bekome. Het hair afgeschoren, blyft de huid smerig en vet, maar om de zweetgaten te eerder te openen, en de vettigheid weg te nemen, bestroojen zy het geschoren deel dik met Buchu, denkende, dat het zelve tot het verdryven van hoofdpyn niet weinig helpt, 't welk ik echter daar laat; ik wil liever geloven, dat die pyn door vettigheid ontstaat, en door de opening der zweetgaten veel verzacht word.

Wyders wanneer iemand zyn vader of moeder, zoo als ook een anderen vriend en nabestaanden door den dood heeft verloren, en uit armoede niet in staat is, een schaap of iets diergelyks te slachten en te offeren, zoo als in het volgende Hoofdstuk omstandig zal worden gemeld, laat hy zich ten teken van zyn rouw, en dat hy over dees of genen dood bedroeft is, de hairen streeps-wys van het hoofd scheren, waar van ieder streep byna twee duim breedt is. Dit geschied rondom het hoofd, terwyl tusschen de beide afgeschore delen een streep blyft, met hair bezet, die van dezelve breedte is.

Waar mede zy het hair scheren. Tot dit scheren gebruiken zy geen ander instrument, als haar dagelyks mes, het welk zy zeer scherp geslepen hebben; waar mede zy de hairen zoo glad weten af te scheren, dat men zoude geloven, dat het met een scheermes geschied was, zonder dat zy het hoofd nat maken, of zich van zeep bedienen; maar vermids het hair buiten dat als wolle, en daarenboven met vet genoeg besmeert is, dat het als vuile schaapwol klontwyze in malkanderen kleeft; dunkt my, dat het daar door genoeg gezeept, of klaar gemaakt is, om glad afgeschoren te konnen worden.

Zy zyn aldus kunstige Barbiers. Zodanige konstige Baardscheerders en Barbiers hebben alzoo de de Hottentotten onder zich, dat zy zelfs zonder eenige benoodigde instrumenten Operatien konnen doen, welke een Europeaansche Barbier zonder die instrumenten niet licht naäpen zoude, en geloof ik zekerlyk, wanneer zy de minste handgreep wisten, of diergelyke instrumenten gezien hadden, of gebruiken konden, dat zy een ervaren Barbier niet veel zouden wyken, maar den een of den anderen dikwyls in zyne kunst zouden beschaamt maken. Wie zou hen dan noch voor domme menschen houden?

Zoo weinig het hen echter aan zodanige menschen ontbreekt, die uiterlyke wonden, ja ook innerlyke qualen met middelen, van buiten gebruikt, weten te genezen, zoo weinig ontbreekt het hen ook aan zulken, die haar werk maken, om ziektens te genezen, aangezien menige Hottentotsche Doctor, niet tegenstaande hy zoo veel op zyn konst niet pocht, als een Arts of kwakzalver, ook zoo vele testimonien niet kan of wil laten zien, echter velen zoude beschaamt maken, als hy met hen van zyne konst quam te spreken, die echter voorheen met zulke hoogdravende pralende woorden zich en zyne kunst hemelhoog verheven, en menig onnozelen het geld daar door uit de zak geklopt heeft.

Men kan niet lochenen, dat men gene lang aanhoudende ziektens onder hen zal aantreffen, niet tegenstaande zy nog zoo slecht leven, en hunnen maag met geringe kost verzadigen en opvullen. Wat my aanbelangt, ik geloof, dat zulks door de deugdzaamheid van de lucht en van de gantsche luchtstreek komt, om dat voormaals insgelyks aan de Europeanen is bevonden, dat zy ook van diergelyke ziektens niet weten; ja men weet ook zoo weinig onder hen als de gemelde Europeanen, van koortzen, zy mogen genaamt zyn, hoe zy willen. Daarenboven

ven heb ik voormaals reeds gezegt, dat verwonderenswaardig is, dat schoon zy van kindsgebeente naakt gaan, en buiten de voormaals beschreve Crossen niets om het lyf hebben, waar mede zy zich voor regen en wind bedekken konnen; en zich daarbenevens meest in 't open veld onthouden, zoo als hare hutten of huizen ook niet veel voor warmte konnen helpen, zy echter weinig met verkoudheid gequelt zyn, waar mede een Europeaan zeer licht word aangetast of overvallen.

Zy noemen de ziektens als de Hollanders.

Edoch dit alles ontheft hen niet van alle ziektens, maar zy hebben hunne ongemakken zoo wel, als andere menschen; dienvolgens hoort men dikwyls, dat dees of geen zieklyk is, velen daarbenevens door ziektens afgemat, sterven. Hoe ondertusschen deze ziektens moeten worden genaamt, heb ik, als in de geneeskunde onervaren, van hen niet konnen vernemen. Ten delen om dat zy zelve met de Duitsche benaming niet konnen te recht komen, en ook om dat ik hare differentien, welke zy in de benoeming van dezelve maken, niet begrypen, verstaan of schryven konde. Kortom zy noemen de ziektens na den aard van de Hollandsche koortzen, en geven geen verdere kentekens van dees of gene ziekte, uit vrees dat men achter de kracht van hunne kruiden zoude komen, of den spot met hen dryven.

Haar Medecynen.

Uit de ondervinding weet ik van hen te zeggen, dat zy de kracht van de Aloë-bladeren zeer veel kennen; nademaal zy voor iemand, die een bedorve maag heeft, en dienvolgens over slechten appetyt klaagt, ten eersten een van zulke Aloë-bladeren, welke overvloedig in 't veld worden gevonden, halen, en hem eenige droppels van het zap in een lepel vol met warm nat ingeven, ten einde hy wakker daar van aan het purgeren gerake. Helpt het in eene reis niet, wachten zy een paar dagen, en geven hem andermaal zulke droppels in, en dit zoo sterk, dat hy dikwyls twee of drie dagen daar van afgaat, en aldus den maag zuivert van al het geen den zelven zoude konnen bezwaart hebben.

Alle andere innerlyke ziektens, welke zy, zoo als gezegt is, onder den Hollandschen naam van koortzen begrypen, genezen zy doorgaans met zeer goed en gewenscht effect, met geprepareerde poeders en dranken van wilde zaleybladeren, *Buchu*, wilde knoflook, wilden fenkel, wilde vygen en derzelver bladeren, nevens vele andere voorheen beschreve kruiden, welker compositie zy oneindig veranderen, en op allerhande wys klaar maken; daar na den Patient ingeven, terwyl zy hem verzekeren, dat het hem onfeilbaar helpen zal.

Deze van hen gemaakte dranken en poeders, geven zy den zeldzamen en belachelyken naam van *Tovergoed*, als of zy de onpasselykheid daar mede uit het lichaam wilden toveren en bannen. Helpt het, zeggen zy, *Die Tovergoeds ja braaf*; verheffen den geen, welke dat goed heeft klaar gemaakt, zeer hoog, en pryzen hem overal. Doet het geen werking, en word de zieke daar van niet beter, zoo zeggen de Artzen zelf tegen hunne Patienten, *Wagtum, die Tovergoeds niet sterk genoeg, ons ja een ander makum, die ja braaf sterk.* Als of zy te verstaan wilden geven, dat zy niet hadden geweten, dat de natuur van den Patient zoo sterk was.

En met diergelyke woorden bepraten zy den armen zieken altyd tot het willig innemen, het mag helpen of niet. Een exempel is my bekent van een Hottentot, genaamt *Syncopas*, die over zwakheid van alle leden en andere inwendige ongemakken meer aan zulk een Doctor klaagde, welke hem

hem zeer veel diergelyke dranken en poeders klaarmaakte, en hem ook altyd bewoog, dezelve in te nemen. Dat Tovergoed heeft ook gewenschte werking gedaan, en alles uit het lichaam gedreven, zoo dat hy 'er niet veel beter uitzag, als een, die melaats was, of de Spaansche pokken had.

In zulken elendigen toestand quam hy eens aan het huis, van een hem welbekent Europeaan, alwaar ik my terzelver tyd ook bevond, en toonde zich maar van verre, om dat een iegelyk een afschuuw voor hem had, die hem zag; zyn aangezicht was met schurft hier en daar bezet, dat men hem naauwlyks kende; over het gantsche lichaam was hy vol zweeren en etterbuilen, zoo dat hy een Lazarus zeer wel konde vertonen. Wanneer hy een weinig nader quam, en zich ter dege liet bekyken, vraagde de vrouw van den huize ten eersten, hoe hy de pokken gekregen had; maar hy verhaalde zynen toestand zoo duidelyk, dat het vermoede van de Spaansche pokken wel haast ophield, en men groot medelyden met hem had.

Daar op gaf de vrouw hem, wyl hy zeide, dat zyne Doctor hem niet verder konden helpen, een stukje Vitriool, en zeide hem, hoe hy het zoude gebruiken. Wanneer hy echter voor de eerstemaal zyn lichaam daar mede waschte, quam hy springen, en zeide: *Vrouw die Tovergoeds bytum als de Duivel, wat makum zoo?* Wy lachten allen, en zeiden, dat het tot zyne genezing strekte, en vermaanden hem, verder daar mede voor te gaan; waar mede hy vergenoegt hene ging, en binnen 14 dagen vry van alle schurft, te rug quam, en ook verder niets quaads aan het lichaam gewaar wierd of voelde.

Proef of een Hottentot zal sterven of niet.

Alzoo 'er in de gantsche waereld geen Doctor is te vinden, die alle ziektens genezen, en de kranken hunne gezondheid wedergeven kan, zoo is 'er ook geen onder de Hottentotten, maar daar sterven 'er veel onder het gebruiken van medicynen. Ondertusschen hebben zommigen een gek, bygelovig en zondig middel bedacht, om te proberen, of zodanig een, die op het ziek bed legt, weder opkomen, of aan de ziekte sterven zal. Vermids ik het zelf niet heb gezien, zal ik het zoo goed, als ik het van geloofwaardige menschen heb gehoort, den Lezer mede delen.

Wanneer iemand krank is, en de middelen gene goede werking doen, maar de Patient van dag tot dag zwakker word, zoo bedienen zy zich van het volgende middel, om te weten, of hy leven of sterven zal, namelyk, zy nemen een schaap, en trekken het levend de huid af, zonder dat het een droppel bloed daar by verliest; de huid afgetrokken, laten zy het los, om te zien, of het weg loopt, dan of het leggen blyft; loopt het heene, hebben zy de bygelovige vaste hoop, dat de Patient ook weder daar van zal opkomen; maar indien het leggen blyft, zoo hebben zy ook geen moed meer, dat de Patient den dans ontspringen zal; geven hem ook wyders niets, dan zyne gewoonlyke spyze, tot dat hy eindelyk het leven daar by inschiet.

De Schryver houd deze zaak voor godloos en doemlyk.

Is dit niet een ongerymde duivelsche manier om te weten, of iemand leven of sterven zal? Veel beter is het, dat men zich aan de wille Gods overgeeft, en hem als de Gever van het leven, in zyn geheim raadsbesluit geen inbreuk doet. Als tyd en uur voorhanden is, zal hy ons wel verlossen, en uit deze bedroefde waereld tot de geene brengen, alwaar wy allen den Meester met een geleerde tong eenparig loven, en van gene ziektens, smert, veel min van andere waereldsche zorg en benaauwtheid meer weten,

maar eeuwige vreugde, ruſt en vergenoeging genieten zullen.

Ik weet verder niets van de ziektens en geneesmiddelen der Hottentotten te melden; ondertusſchen hoop ik, dat de Lezer daar mede vergenoegt zal zyn, en een zulke wetenſchap by de Hottentotten niet zoude gezocht hebben. Wat my belangt, ik kan verzekeren, dat ik uit de ondervinding ſchryf, het geen van hunne krankheden en geneesmiddelen gemeld is, en zoude het my weinig moeite koſten, om eenige verdere voorbeelden by te brengen, als het noodzaaklyk was, of beducht moeſt zyn, dat de Lezer aan myne woorden twyffelde, waar toe gy my tot nu geen de minſte rede hebt gegeven, om zulks te vermoeden; en weet ik daarentegen, en ik ben daar van overtuigt, dat gelyk als ik de zaken zonder byvoegzel hebbe gemeld, gy dezelve in hare eenvoudigheid gekent, en de waarheid daar uit gezien zult hebben.

Beſluit van dit Hoofdſtuk.

Dienvolgens beſluit ik dit Hoofdſtuk, met beloſte, om met de naaſte gelegentheid hunne begrafenis-plechtigheden te beſchryven, ten einde de Lezer, om dat 'er voor zoo-veel my tot nu bewuſt, of voor myne oogen en ooren gekomen is, verder niet meer overig is, ook by derzelver begrafenis zien moge, welke plechtigheden daar by verricht worden.

XV. HOOFTSTUK.

Van de Begrafenis-plechtigheden der Hottentotten, welke omſtandigheden en zeldzaame gebruiklykheden daar by waar te nemen zyn.

Van de begrafenis-plechtigheden der Hottentotten. Als de patient beter wordt, wordt 'er geoffert. Als de patient ſterft ontſtaat 'er een afgryzelyk geſchreeuw. De Kapitein, of de nageblevenen laten het graf maken. Het graf is doorgaans een gat in de aarde door wilde dieren gemaakt. De overledene word in malkander gebogen, en in een Cros gebonden. De tyd der begrafenis is 6 uuren na haar dood. Het lyk word door een gemaakte agterdeur ten huize uitgedragen. In het huis van den overledenen mag niemant weer komen. Hoe de begraving geſchied. De oudſte bepiſt al de lyk-gelyders. Beſtrooit hun verders met aſch. Waarom zulks geſchied. Waarom al de huizen buiten het ſterfhuis worden afgebroken. Vertrek van deze plaats, en andere manier van treuren. De Schryver beſluit dit naricht van de Hottentotten.

De plechtigheden, welke de Hottentotten by hunne kraamvrouwen, bruiloften, en verders in het gantſche gemene leven by alle voorvallen en gelegentheden verrichten, heb ik U achtervolgens onze afſpraak van tyd tot tyd Hoofdſtukswys duidelyk, grondig en waarachtig, zoo veel in myn vermogen is geweeſt, om dezelve na te vorſchen, gemeld; gelyk ik ook deswegen menige moejelyke, verdrietige en dikwyls gevaarlyke reis heb gedaan; om van alles oog-getuige te zyn, en naauw te konnen onderzoeken. Heeft de Lezer eenig genoegen gehad, zoo kan hy van myne kant verzekert zyn, dat my geen moeite, verdriet en gevaar ſpyt,

by

by nacht of by dag voorgevallen, waar voor ik zekerlyk niet alleen verscheidemalen te duchten heb gehad, maar waar in ik ook werklyk geweest ben, schoon ik ze niet gemeld of op de behoorlyke plaatzen te pas gebragt heb. 't Is my genoeg als ik myn voornemen by U maar berykt, en eenig vergenoegen gegeven heb.

Van de Begrafenis der Hottentotten.

Wyl dit het geen is, 't welk ik by deze Hottentotsche beschryving, belooft heb, in myn laatste Hoofdstuk voor te stellen, zoo zal ik zoo als ik tot nu gedaan heb, myne belofte nakomen, en den Lezer van de gantsche staatzie, te weten, van het sterfuur af, ja vroeger, tot op het laatsten oogenblik en zoo lang de rouw duurt, die zoo heel dra geen einde neemt, een grondig, duidelyk en waarachtig bericht geven, ten einde gy daar van zoo goed moogt onderrecht zyn, als of gy zelf daar by geweest was.

Wanneer dienvolgens de Hottentotten zien en bemerken, dat het met een kranke byna gedaan is, en hy haast afscheid nemen zal, zoo geven de omstanders den Patient nog al hoop tot beterschap, en troosten hem met den Doctor, dat die krachtig tovergoed zal brengen, waar door hy wel haast weder gezond zal worden, werdende voor 't overige van God en deszelfs hulp nooit eenig gewag gemaakt, en ook niet gezegt, dat hy zich aan denzelven houden, op hem hopen, en van hem genezing van zyne ziekte wachten moet, maar de Doctor alleen zal hem helpen, en van de benaauwtheid verlossen.

Anderen, die rondom hem zitten, en hem willen zien sterven, beginnen zodanig te schreeuwen, huilen en kermen, dat men zou denken, dat de kranke daar door alleen moest sterven; daar men echter dikwyls ziet, dat zoo een wanhopige zieke weder beter word. Wanneer hy t'eenemaal weder op de been geraakt, moet hy na zyn vermogen, ossen of schapen als tot dankbaarheid voor zyne weder verkrege gezondheid slachten en offeren. De uitdeling en verteering van het geoffert vee geschied naar het oud gebruik, en valt het vleesch den mannen te beurt, als 'er een man of zoon ziek is geweest, en aan de wyven, als 'er een vrouw of dochter de dood ontsnapt is.

Komt echter de kranke perzoon te sterven, zoo begint het huilen, schreeuwen en kermen eerst ter dege, en zoude een Europeaan, als hy maar een half quartier uurs daar by was, niet weten, waar zyn hoofd te bergen, aangezien dit onder elkander gemengt geklag en geteem, niet alleen een erbarmlyken echo in de ooren veroorzaakt, maar het zelve word ook door het in malkanderen slaan en wringen der handen zodanig vermeerdert, dat men niet weet, spoedig genoeg te vluchten, om van dezen gruwzamen weerklank bevryd te zyn, alzoo men zulk een verbazend geschreeuw byna een uur ver horen kan.

Na het afsterven krygt ieder wat te doen.

Ondertusschen laten zy het lyk niet lang boven aarde, en zelfs niet een half quartier uurs stil leggen, maar zoo dra de adem weg blyft, en men vermoed, dat de ziel verhuist is, zoo krygt ieder wat te doen. Zommigen zoeken een grafstede, en vervaardigen het graf; zommigen binden het lyk in de Cross, en anderen moeten tot Dragers verstrekken; ja de gantsche hoop, mannen en wyven, jongen en ouden, kinderen en alle de genen, die in de Kraal zyn, moeten zich klaar maken, om de lykstaatzie by te wonen.

Dit punt zal de Lezer niet ter dege konnen verstaan, ten ware de volgende aanmerkingen daar bygevoegt wierden: Zoo dra de kranke afscheid heeft genomen, word aan alle Hottentotten in de Kraal of van den Kapitein bevel

gegeven, of de overgeblevenen verzoeken hen, om voor den overleden een bequame begraafplaats te zoeken, en het nodige by de hand te brengen, ten einde het lyk wel verborgen, en voor de wilde dieren bewaart werde, die anders op den reuk het zelve zeer licht weder opgraven en verslinden.

Van het Graf.

Want vermids hare dorpen of Kralen niet bestendig op een plaats blyven, maar dan hier dan daar verzet worden, daar zy namelyk goede leeftocht voor zich en voor haar vee vinden, is licht te vermoeden, dat zy geen gewisse of vaste begraaf-plaats of kerkhof hebben, alwaar zy hare doden ter aarde bestellen. Dienvolgens moeten de oude en in 't land best bekende menschen op reis, om een bequamen plaats te zoeken; niet dat zy een nieuw graf in de aarde maken, 't welk al te veel moeite zoude zyn, maar zy zoeken enkelyk een holte in de klippen, of een breed gat, door eenig wild dier in de aarde gemaakt, en laten het lyk derwaards brengen.

De overlede word in malkander gebogen en in een Crofs gebonden.

Terwyl nu dezen uit zyn, en het graf zoeken, word het lyk, eer en alvorens het nog styf, koud en stram word, van het doodbed afgenomen; dog niet om het zelve te wasschen, of te reinigen, of om het klederen aan te trekken, als welk alles zy gedurende haar leven niet hebben gedaan, zwyge, dat zy het na den dood doen zouden; maar ten einde zy den overleden als nog buigen en in elkander voegen konnen, zoo als hare manier, van de doden in malkander te buigen, vereifcht, en dezelve gemaklyk in hunne Crossen gebonden konnen worden.

De zaak bevind zich aldus: Zoo dra de omstanders maar denken of merken, dat de Patient den geest heeft gegeven, nemen zy de Crofs welke hy in zyn leven gedragen heeft; leggen het lyk daar op, buigen de beenen, dat de knien op den buik en de ellebogen op de knien, en de handen onder het hoofd of by de wangen komen te leggen, byna als ik my erinnere, voor dezen in Anatomifche en andere medecynsche boeken gezien te hebben, dat de kinderen in 's moeders lichaam leggen of zitten. Wanneer hy aldus in elkander gebogen op de Crofs legt, binden zy hem met hunne voormaals beschreve strikken, of anders met riemen in de gemelde Crofs, zodanig dat men van het gantsche lichaam of lyk niets zien kan.

Is de overledene waarachtig dood, is het goed voor hem zelve; maar is hy niet gestorven, en legt hy in een flaauwte, zoo als dikwyls geschieden kan, en ook menigmaal geschied, is voor hem uit zulke banden gene verlossing meer, als hy in korten tyd niet weder tot zich zelven komt, en over de 6 uuren in zodanige flaauwte blyft; hebbende zy de gewoonte, geen lyk langer boven aarde te laten, ten ware, dat de zieke tegen den avond of by nacht affcheid nam. Ondertusschen de genen, die des morgens of des middags sterven, worden des avonds begraven; die genen, welke des avonds na de eeuwigheid verhuizen, worden by maneschyn die zelve nacht ter aarde bestelt; die echter by nacht den geest geven, moeten met het krieken van den dag ten grave bezorgt worden, zoo als ook de genen, welke by donkere maan tegen den avond komen te sterven.

Wat van de Dragers aan te merken.

De Dragers worden andermaal door den Kapitein geordonneert, of van de nagelate vrienden verzocht. Ondertusschen hoe veel zoude de Lezer wel denken, dat 'er van noden waren? Het lyk is niet lang, maar op de voorbeschreve wys gantsch kort in malkander gevoegt. Het zelve heeft geen doodkist. Daarenboven is het met klederen ook niet bezwaart, zynde enkelyk de smerige

MANIER VAN BEGRAVEN ONDER DE HOTTENTOTTEN.

I. C. Philips delin.

ge Crofs daar om gewonden; ook zyn de riemen of ftrikken niet zwaar, en is alzoo enkelyk het blote lichaam te dragen. Daarbenevens vind men zeer weinig dikke menfchen onder hen, fchoon zy wel in 't vleefch zyn; derhalven konnen 3 of 4 dragers, waar van zy 'er nooit meer gebruiken, zodanig lyk zeer wel dragen, fchoon het ook twee hondert pond zwaar was, aangezien zy het lichaam onder de armen nemen, en daar mede hene gaan, tot dat zy by de grafftede komen.

Het lyk word door de achterdeur ten huize uitgedragen.

Na dat zy alzoo het lyk op de voorgemelde wys in zyne Crofs gebonden, en het daar in als in een kift wel bewaart hebben, komen de Dragers en brengen het niet door de ordentlyke deur of den algemenen uit en ingang van het huis; maar vermids het gantfche huis achtervolgens de voormalige befchryving, maar in een enkeld vertrek of woonplaats beftaat, en buiten deze deur geen de minfte opening of venfter heeft, maken zy recht over den gewoonlyken ingang, een gelyke grote opening, nemen een daar over getrokke matte weg, en dragen het lyk als de achterdeur uit.

Waarom zulks gefchied.

Ik heb dikmaals gevraagt, waarom zy dit deden? Waarom zy den overledenen niet die zelve deur uitbragten, door dewelke hy gedurende zyn leven uit en ingegaan was? Edoch het antwoord van de Heren Hottentotten was altyd: *Hottentotfch manier zoo.* Ondertuffchen ik gis, dat zy den overleden niet ter rechter deure uitbrengen, om dat hy als dan verby ieder huis, dat in de Kraal of dorp ftaat, en over het plein zoude moeten worden gedragen, op welk plein zoo als voormaals aangewezen is, zy hunne fchapen bewaren. Nu zyn zy, gelyk reeds dikwyls is gemeld, voor het wederkomen der doden, yzelyk benaauwt, en zoude hunne vrees zekerlyk nog groter worden, als het lyk verby hunne huizen gebragt wierd.

Ondertuffchen terwyl eenigen van hen met het binden en dragen van het lyk uit den huize bezig zyn, zitten de anderen voor de deur, in een ronden kring, zoo als hare dagelykfche en ordentlyke gewoonte is; huilen, fchreeuwen, klagen, en flaan de handen in malkanderen, roepende zonder ophouden *Bo! Bo! Bo!* het welk in hunne taal zoo veel betekent, als *Vader! Vader! Vader!* De vrouwen, die in een anderen kring afzonderlyk zitten, zoo als voormaals is gemeld, wanneer ook gezegt wierd, dat zy nooit of by de mannen mogen zitten, doen insgelyks, en maakt dit gefchreeuw en geklap een zulken weerklank dat men het zeer ver horen en duidelyk verftaan kan.

In het huis van den overledenen mag niemand meer komen.

Niemand van hen allen heeft meer het hert, om in het hnis van den overleden te gaan, of het zelve aan te raken, uit vrees, dat de geeft van den overleden zich als nog in het zelve mogte onthouden, en hen een fchrik, indien niet iets ergers, op den hals jagen. Dit duurt niet alleen zoo lang als het lyk boven aarde is, zoo als my zelf is wys gemaakt, en ik ook in een brief aan zyne Excellentie, den Heer D. Johan George Pertfchen, Hoog-gravelyke Confiftoriaal Sur-Intendant enz. in Gera, mynen zeer hogen Patroon, gedagtekent den 11 Mey 1708 overgefchreven heb, maar niemand waagt zich na die tyd meer, om daar in te gaan; niemand heeft ook de ftoutheid, om het in 't vervolg aan te raken, aangezien zy zulk huis ledig laten ftaan, en niemand op zich derft nemen, om 'er iets van te nemen, zoo als my wanneer ik vryheid en gelegentheid kreeg, om onder hen te reizen, duidelyk is voorgekomen, wyl ik zulke huisjes alleen hier en daar aangetroffen, en ledig gevonden heb.

Wan-

Lykstaatzie.

Wanneer nu de tyd tot begraven nadert, nemen de gemelde Dragers het lyk; en brengen het na het graf; werdende van al het volk in de Kraal, met huilen, kermen, klagen gevolgt, het welk onder het in malkanderen slaan en wringen der handen, luidkeels *Bo*! *Bo*! enz., roept. Dit maakt andermaal een verbaasend, en erbarmlyken weerklank, zoo dat men wel zoude wenschen, ver daar van af te zyn; ten ware men door hunne aardige grimassen onder zulk rouwbeklag tot lachen bewogen wierd, en men voor 't overige begerig was, om hunne gebruiklykheden te zien.

Hoe de begraving geschied.

By het graf, het welk zoo als reeds is gezegt, of een holte in de klippen of een gat in de aarde is, door een stekel-zwyn, of eenig ander wild dier gemaakt, komende, steken zy het lyk daar in, werpen op het zelve Miereneften, om te eerder door dezelve verteert te worden; daar na grote stenen en ten laatsten eenige grote omgevalle bomen, als zy dezelve maar konnen krygen. Dit alles geschied, ten einde de wilde dieren het lyk niet weder voor den dag halen en wegslepen zouden. Hoe zy ontrent kleine weggeworpe kinderen, zoo als ook met oude afgeleefde menschen te werk gaan, zulks is reeds elders gemeld en derhalven niet nodig, alhier herhaalt te worden.

De overlede aldus begraven, gaan zy in dezelve onorder, als zy gekomen zyn, weder na huis; dat is, lopende dan hier dan daar, zoo als een trop vee onder malkander loopt, en herhalen langs den gantschen weg haar vorig geschreeuw, met de daar onder gemengde woorden van *Bo*, *Bo*, *Bororo*, *Rhodo atsche*; en ik weet zelf niet, welke barbarische woorden zy na elkanderen zeggen; zomtyds roepen de naaste vrienden den naam van den overleden hondert en meermalen na malkanderen, en maken de zeldzaamste grimassen en posturen, dat een toekyker eerder daar over lachen als medelyden mee hebben moet.

t'Huis komende, gaan zy op de voor aangeweze manier weder voor het huis zitten, en zingen wederom dezelve klaagliederen; namelyk zy schreeuwen, huilen en kermen erbarmlyk; slaan daarenboven de handen geweldig in malkander, en roepen *Bo! Bo! Bo! Bororo &c.* en beklagen alzoo den doden op 't heftigste. Dit echter neemt hier mede nog geen einde, maar dit jammeren duurt menigmaal 3, 4 ja 7 of 8 dagen, na dat namelyk deszelfs vrienden en buuren hem liefde toegedragen hebben. Ondertusschen na dat zy byna een uur van de begrafenis t'huis zyn geweest, onstaat by hen allen een diep stizwygen.

De oudste bepist alle de lykgelyders.

De oudste van de gantsche Kraal of dorp staat op, gaat midden in de kring van de mannen en wyven, neemt het stukje vel, 't welk zy over haar geboortslid dragen, en dienvolgens Kul-Crofs genaamt word, weg, en bepist allen de in 't rond zittenden. Ik stont verbaast, toen ik zulks voor de eerstemaal zag, en was van voornemen, om weg te gaan, uit vrees van nog groter onordentlyheden te zien; dog myne begeerte, om alles ter dege te weten, belette my in myn voornemen, zoo dat ik by hen bleef, en den gantschen handel zag, tot dat zy van elkander gingen.

Daar na als zy met urin bevochtigt waren, ging deze oude Hottentot in het huis van den overleden, door de ordentlyken deur in, en door de gemaakte achterdeur weder uit; nam van den haard een handvol assche, en bestrooide daar mede de rondom zittenden in beide kringen; welke deze assche nevens de urin met hunne handen zoo diep in de huit vreeven, dat men wegens het vet, waar mede zy gewoon

zyn

SERMONIEN NA DE BEGRAFENISSEN.

.C. Philips inv.

zyn, altyd hunne lichamen te smeren, de assche niet meer zien kon. Zommigen, na dat zy opgestaan en na hare Kraal gegaan waren, 't welk al wederom onder schreeuwen, roepen en jammeren geschiede, smeerden hunne armen, lichaaam en beenen met koemist.

Waarom. Alle deze plechtigheden zyn zeer zeldzaam en raar; dienvolgens was ik zeer begerig, om ook de oorzaken van dezelve te weten; welke ik na veel moeite ook eindelyk gewaar geworden ben, en derhalven den Lezer alhier mededeelen wil. Het nat maken met urin, zeggen zy, betekent zoo veel, als of de oudste, die zulks doet, alle anderen voor de laatste eerdiensten dank zeide, welke zy den overleden bewezen hebben. Wanneer ik echter vraagde, waarom hy zulks niet mondeling dede, 't welk immers betamelyker was, dan dat hy zoo schandelyk zyn schaamdeel voor allen, groot en klein, jong en oud ontblote? kreeg ik daar op geen ander antwoord, dan dat het een oude gewoonte was, welke geen Hottentot het hert zoude hebben, te veranderen, wanneer hy zyn leven niet moe was; waar mede ik te vrede moest zyn, wyl ik wist, dat zy dit gebruik nog by vele andere en voormaals aangeweze gelegentheden hadden.

Het strooien met assche, zeggen zy verder, geschiede om twee redenen; de eerste was, om daar mede aan te tonen, dat de dagelyksche ondervinding heeft geleert, dat alle Hottentotten sterven moesten, welke na dat zy eenigen tyd in de aarde gelegen hadden, en weder opgegraven wierden, niet dan assche, beenen en aarde waren; dienvolgens wilden zy alle de genen, die tegenwoordig waren, daar mede leren, dat zy over den rykdom van haar vee niet stout en opgeblazen moesten worden, maar indachtig zyn, dat na de dood, een ieder even en het zelve recht had, dat is, dat zy allen weder aarde en assche wierden. De twede oorzaak was, dat de oude Hottentot alleen magt daar toe had, en anders niemand, vermids hy hen daar door als den zegen, die een Hottentot, achtervolgens zyn Godsdienst, toequam, uit kracht van zyn ampt mededeelde.

Het is wel te denken, dat ik tegen deze twee oorzaken genoeg had in te brengen; onder anderen vraagde ik hen of de eerste oorzaak niet van de Kristenen af komstig was, en de twede valsch, ongerymt en met hunnen Godsdienst niet overeenkomende; edog ik kreeg niet anders tot myne voldoening, dan dat zulks altoos by de Hottentotten alzoo gebruiklyk geweest was, en dat zy van de Kristenen nooit diergelyks gezien hadden; ten bewys oude luiden hadden hen deze oorzaken in hunne taal verhaalt, en konden zy derhalven niets daar in veranderen. Waar mede ik my al wederom moest te vrede houden, om dat iets anders of meer van hen te willen weten, een loutere onmogelykheid was.

Ten laatsten, zeiden zy, dat het smeren met koemist geschiede, ten einde zy daar door altoos aan den overledenen zouden denken; welke oorzaak ik ook voor waarheid moest aannemen, om dat zulks alleen die genen doen, welke zoo verbaast, gelyk voor heen gezegt is, huilen, kermen, en de handen in malkander slaan, en den naam van den overleden zoo als ook de woorden *Bororo* &c. zoo menigmaal herhalen; ten teken, dat zy den overleden in zyn leven, byzonder bemint hebben. Waarom zy zich met koemist smeren.

De gemelde plechtigheden verricht, gaan zy uit elkander, en is de lykstaatzie gedaan; een iegelyk begeeft zich weder na zyn huis, en neemt zyn zaken waar. De nagelatenen

latenen zoeken by den een of den anderen zoo lang huisvesting, tot dat zy een nieuw huis gebouwt hebben, vermids zy in het sterfhuis niet meer komen, om rede die kort hier na zullen worden gemeld.

Waarom al de huizen buiten het sterfhuis worden afgebroken.

Ondertusschen zyn daar mede alle lyk-plechtigheden nog niet geëindigt, maar dient geweten te worden, dat zy den dag na de begrafenis alle huizen afbreken, en met zak en pak wegtrekken. Het huis, waar in de overlede heeft gewoont, blyft alleen staan en word zelfs niet van hen aangeraakt, uit vrees, dat de overlede weerom zal komen, en opzicht over zyn huis, en het geen hy daar in heeft gehad, nemen; en hen wanneer zy het zelve met zich nemen, en onder hunne andere huizen plaatzen, wakker plagen, benaauwen en quellen; zynde niet wel uit te spreken, hoe benaauwt zy voor spook zyn, en kan men ze zeer licht verjagen, als men ze maar wys maakt, dat het spook hier of daar regeert, de menschen quelt, en wat 'er diergelyk meer is.

Eer en alvorens zy afbreken en wegtrekken, moeten zy Andersmaken, dat is, offeren of slachten, naar dat zy ryk zyn, een of meer ossen of eenige schapen. Het zelve moeten zy ook doen op de plaats, daar zy zich weder ter neder zetten; het welk de Heer *Boeving* in zyne Curieuse Beschryving en Naricht van de Hottentotten *pag.* 9 met deze woorden uitdrukt: *Wanneer iemand onder hen sterft, word zoo wel op de plaats, daar hy is gestorven, als op die, daar zy hunne hutten opslaan, een beest geslacht en verteert.*

Wat by het offeren aan te merken.

De nagelate vrienden moeten het vee geven, en het als ten offer voor den overleden spenderen, ten einde de anderen wat te smullen en een beloning voor hunne moeite bekomen. Daarenboven moeten de naaste vrienden, zoo veel als 'er byzondere huisgezinnen van zyn, de anderen onthalen, en zulks, ten einde eèn ieder betuige, en openbaar doe blyken, dat hy van de familie is, en rouw drage.

Het vleesch word, naar ouder gewoonte, door hen allen verteert; maar het net van het geslachte, voornamelyk als het een schaap is, moet aan den oudsten zoon van den overleden, indien hy een man is, worden gegeven; deze gebruikt het niet tot eeten, maar hy strooit het dik met *Buchu*, draait het als een touw, en bind het om zyn hals; waar aan het blyven moet, zoo lang 'er een stukje aan is, en van zelfs afvalt, niet tegenstaande de stank, welke hare fyne neus dagelyks daar van opsnuyven moet.

Diergelyk moet by de andere vrienden ontrent haar geslacht vee ook worden waargenomen, als welke door het omhangen van zulk net insgelyks tonen, dat zy rouw dragen, en in plaats van zwarte floers gebruiken. Waarbenevens merkwaardig is, dat zulke netten zoo dra niet verrotten of afvallen, schoon dezelve van de Zon zeer doorluchtig worden, 't welk misschien door de *Buchu* moet komen, die dik daar in gestrooit word, waar door zy myns bedunkens ook zoo sterk niet stinken, als zy anders wel doen zouden.

Vertrek van deze plaats en andere manier van treuren.

Na dit slachten trekken zy eindelyk den anderen dag weg, en slaan haar leger op een ander plaats neer, schoon ze zoo ver van de eerste niet is, als 'er maar een goede wyde is. En heb ik wel gezien, dat zy dikwyls maar een half uur van daar trokken. Alwaar zy zich ter neder zetten, gaat men om de bovengemelde oorzaak weder aan het slachten. Doch de vrienden, welke arm zyn, en niets te slachten hebben, laten zoo als ik in mynen vorigen bericht heb, het hair afscheren, zodanig dat

ze

ze boven op het hoofd kaal zyn, en verder rondom het gantsche hoofd smalle kale strepen hebben, ten teken dat zy zoo wel bedroeft zyn, als de anderen, die het net om den hals hebben.

De Schryver besluit deze materie.

En aldus heb ik den Lezer insgelyks deze gebruikelykheden, welke by het begraven der doden voorvallen; kort en zoo als ik hoop, duidelyk, en voor al waarachtig voorgestelt, waar uit gy genoegzaam kondet afnemen, dat deze eenvoudige menschen veel dwaze gewoontens hebben. Edoch ik wil myn oordeel daarover niet stryken, maar het zelve hier over den gantschen handel en wandel, en alle zeden en gebruikelykheden der Hottentotten, aan u overlaten; my te vrede stellende, wanneer het vermaak mag hebben, van u tot nu genoegen te hebben gegeven.

Wanneer ik iets meer van hen had konnen vernemen of gewaar worden, zoude ik den Lezer het zelve insgelyks hebben medegedeelt, maar vermids my dat onmogelyk was, en niet wel gedaan zoude zyn, om u met onwaarheden, of met enkelyk gehoorde zaken te misleiden, zoo oordeel ik beter te zyn, om het by het geen myne oogen byna alles gezien hebben, of waar van ik ooggetuige geweest ben, te laten berusten, en aldus de gantsche Hottentotsche levens-beschryving te eindigen; edoch met beding, dat ik iets meer van hen gewaar wordende, zulks insgelyks naderhand zal melden.

Vermids ik echter aan verdere progressen in deze materie twyffele, aangezien ik reeds veel daar aan te koste gelegt hebbe, zoo geloof ik, dat gy u met dit zult moeten vergenoegen. Wat my aanbelangt, ik vertrouw, dat gy my uw verdere oplettentheid zult waardig achten; wanneer ik de Europeaansche Inwoners, nevens hare gebruikelykheden, zoo als ook haar wyze van leven, zal beschryven, welk stuk van dit Afrikaansche Voorgebergte als nog ontbreekt.

XIV. HOOFTSTUK.

Van de eerste Christelyke Bezitters van dit Voorgebergte, voornamentlyk van 't opperste Hoofd der Regering, als mede deszelfs Character, en wie deze Volkplanting van tyd tot tyd geregeert heeft.

Van de eerste Christelyke Bezitters, Regering &c. Van dit Voor-gebergte. Der Portugeezen eerste poging om een weg naar Oost-Indie te vinden. Wie dit voornemen verder van hen volvoert heeft. Dappere onderneming van Vasco de Gama. De Portugeezen komen aan de Kaap de Goede Hoop. Hoe zy deze Kaap in 't begin noemde. Zyn de eerste ontdekkers van Oost-Indie. Wraak der Portugeezen over de Hottentotten. Laten hen een kanon met schroot geladen voorttrekken. Branden het los. Geene Europeaansche Natie heeft het land in bezit willen nemen. Hoe de Hollanders zich voor Hottentotten hoededen. Johannis van Ribeek onderzoekt 't eerst de gesteltheid van 't land aan de Kaap Vind het vruchtbaar. Word als Commandeur na de Kaap gezonden. Bouwt aldaar een Zieken-huis, en Vesting. De Heer Bax word Gouverneur. Deszelfs opvolger de Heer Simon van der Stell. Zyn afkomst. Manier van leven. Oefend de geregtigheid slecht. Wat hy loffelyks heeft verricht. Zyn zoon Willem Adriaan van der Stell is zyn opvolger. Deze is zyn Vader gelyk. Geraakt wegens zyn onkuisheid in een quaad gerucht. Verliest door gierigheid zyn achting. Word te rug ontboden. Slecht gedrag van den Heer d'Abling. Uitstekende verdiensten van de Heer van Assenburg nieuw Gouverneur. Word vergeven. Willem Helot volgt hem in de regering. Was daar niet bequaam toe.

IK hope, dat de Lezer zich nog wel zal weten te binnen te brengen, wat ik overlang reeds in verscheide Hoofdstukken van 't Land van de Kaap de Goede Hoop in 't algemeen, deszelfs hoedanigheid en onvergelykelyke vruchtbaarheid in 't byzonder, en wat men verder van de eigenschappen van een land mogt verlangen te weten, als mede van de voortreffelykheid van de Luchtstreek alhier, midsgaders van de ongemene deugdelykheid van 't zoet put-water, wyders van de Rivieren en Zoutpannen, en eindelyk van meer andere zaken, dit land betreffende, geschreven heb.

Insgelyks zult gy nog niet hebben vergeten, wat ik verder by deze Landbeschryving hebbe bygebragt, aangezien ik afzonderlyk gewag hebbe gemaakt, van de volkplantingen, welke de Europeanen, en voornamelyk de voortreffelyke Oost-Indische Nederlandsche Maatschappy in de landen alhier aangelegt, vergroot, en van tyd tot tyd uitgebreid heeft, en hebbe ik de grenspalen van ieder aldus gezet, zoo als ze van de gemelde voortreffelyke Maatschappy aangewezen, verordineert, en gestelt zyn; en van ieder hare byzondere verdeling in zekere kleiner districten, in acht genomen.

By deze verhandeling heb ik my nog verder uitgelaten, en zelf van de voornaamste Landgoederen gewag gemaakt, en zulks niet alleen ten opzichte van hare gelegentheid, maar ook ten opzichte van de ware benoeming, zoo aan dezelve slechts by de oprechting een byzondere naam gegeven was; want vele landen, voornamelyk van de gene die in den

den eerſten aanleg der Colonien voor niet met al aan de Europeanen om te bebouwen gegeven zyn, hebben geen eigentlyke naamen ontfangen, maar die der Bezitters behouden, welke echter van tyd tot tyd door koop of andere omſtandigheden dikwils zyn verandert, zoo als de ondervinding nog dagelyks leert. Om dieswille hebbe ik de namen der hedendaagſche Bezitters daar bygevoegt, ſchoon zodanig Landgoed voor 't overige eenen naam had of niet.

Deze beſchryving van 't Land en de daar in aangelegde Colonien konde verder zoo naauw niet worden bepaalt, dat ter zelver tyd van de Overigheid der Europeaanſche inwoners geen melding geſchiede. Derhalven is toen voornamelyk van de Recht en Gaſthuizen gewag gemaakt, en iets, hoewel als maar ter loop, van dezelve bericht, 't welk de Lezer alles als nog in verſche geheugenis hebben zal, of zoo hem 't een of 't ander ontvallen was, zoo kan hy 't weder in myne voorgaande Hoofdſtukken naſlaan.

Naardien nu dit alles bericht is; en ik daarenboven van de oude natuurlyke en voor zoo veel als men weet, eerſte inwoners, de Hottentotten, een duidelyk waarachtig; en gelyk ik hoope, een voldoenend naricht gegeven heb; zoo zal 't als nu de tyd zyn, om het geen ik toenmaals, en in den aanvang van dit werk belooft hebbe, na te komen, en tegenwoordig by te brenge; daarenboven ook, van 't geen in myne vorige nog eenige verklaring van noden had, om beter te worden verſtaan, een nader bericht mededelende.

Het eerſte betreft na myn geheugenis, het vereiſchte naricht, hoe 't my van tyd tot tyd aan de Kaap de Goede Hoop is gegaan; het laatſte, of nader bericht, 't welk ik beloof mede te delen, raakt het gantſche werk, alzo in alle de voorgaande Hoofdſtukken geen genoegzaam bericht gegeven is, van de ordentlyke Overheid; welke de voortreffelyke Maatſchappy over deze volkplantigen goedgevonden en by verderen aanwas en vermeerdering derzelven, bevolen heeft te beſtellen, ten einde geene verwarring in deze nieuw aangelegde ſteden ontſta, waar uit men gewis en onfeilbaar beſluiten konde, hoe deze Colonien eigentlyk geregeert wierden; die zich nu overlang noodzakelyk in vier byzondere Colonien hebben moeten verdelen.

Schoon ik nu eerſt, zoo als ik belooft heb, van mynen welſtand behoorde te handelen, zoo is mynes bedunkens echter beter, dat ik den aanvang van de Lands-Regering maak, en 't geen my mogt betreffen, hier en daar late invloejen, of zoo lang uitſtelle, tot dat het tyd zal zyn om na alle weggedane hinderpalen te ſchryven, van 't geen gedurende myne aanwezentheid reeds zeldzaams en zonderlings voorgevallen is of nog voorvallen zal, aangezien de Lezer in deze geſchiedeniſſen meer vermaak zal ſcheppen, dan of ik hen een heel boek ſchreef, 't welk niets dan myne verrichtingen behelsde.

Edoch zoo ik de beſtelling der Overheid en derzelver character in 't byzonder en met opmerkzaamheid voorſtellen wil, zoo zal 't hoog noodzakelyk zyn, eenen kleinen ſtap te rug te doen, en voor eerſt te beſchryven, op wat wyze de voortreffelyke Maatſchappy aan 't bezit van dit land gekomen is, en vervolgens te zien, welke tot nu de Opperſte Regenten daar van zyn geweeſt, en als dan zullen zich de andere Overheden en daar uit gemaakte Collegien duidelyker laten voorſtellen; dog zoo, dat noodzakelyk zal zyn, de vier Colonien ieder weder in 't by-

Van de eerſte Chriſtelyke Bezitters, Regering, enz. van dit Voorgebergte.

zonder onder handen te nemen, en hunne byzondere regering te beſchryven, om dat ſchier geene Colonie met de andere hier in iets gemeen heeft of hebben wil.

Dienvolgens ziet de Lezer wat de inhoud van eenige achtereenvolgende Hoofdſtukken zyn zal; welke ik zoo veel te noodzakelyker acht, om dat men anders tot die gedachten mogt komen, als of dit Land zeer ſlecht geregeert, of zelfs van de voortreffelyke Maatſchappy niet geacht en aldus deszelfs ruſt, vrede, en daar uit volgende vergenoeging niet gade geſlagen wierd.

Ik ben ook reeds voor af verzekert, dat gy u diergelyke treffelyke en ordentlyke beſtellingen, om ieder in ruſt, vrede en veiligheid te houden, en zoo wel de tydelyke als eeuwige vergenoeging te doen erlangen, niet zult hebben voorgeſtelt; als de voortreffelyke Maatſchappy na haar doordringent verſtand en voortreffelyk beſtier, binnen zoo weinig jaren, zelfs midden in dit Heidens en woeſt land heeft weten te maken, en gelukkig tot nu toe doen ſtand grypen.

Ten einde ik echter tot myn voornemen gerake, en de zaak uit den grond ophaal, zoo ſchynt het ſchier, als of deze gelukkige tyd eindelyk eens, en wel maar eenige 100 jaren voor onze geboorte, door een zeker toeval, geboren was, waar van de Heidenſche Poëet *Seneca Tragicus* reeds veel 100 jaren te voren, als uit eenen voorzeggenden geeſt heeft geprofeteert, wanneer hy aldus zingt:

Venient annis ſecula ſeris
Quibus Oceanus vincula rerum
Laxet, & ingens pateat Tellus,
Typhisque novos detegat orbes,
Nec ſit terris ultima Thule.

Want ſchoon men uit de oude geſchiedeniſſen, daar onder die van Alexander de Grote wel wiſt, dat men met ſchepen langs de Afrikaanſche en andere oevers na Aſia, naderhand Ooſt-Indie genaamt, konde komen, zoo wiſt men echter eigentlyk niet, hoe 't in die landen en Koningryken geſtelt was, veel min welke Staatkunde en gemene bedryven daar in zwang gingen; en wyl men voor dezen de eigenſchappen van den Zeylſteen ook zoo wel niet wiſt, als ze naderhand ontdekt zyn, en wel voornamentlyk, dat hy zich altyd en op alle plaatzen na de beide Poli of Aſpunten draaide, zoo dorſt niemand zich zoo ver met een ſchip in zee begeven, dat hy 't land uit het gezicht verloor, maar men was genoodzaakt om 't vaſte land geſtadig in 't oog te houden.

Zulks heeft den Portugeezen, die luſt kregen, om deze landen te zoeken, veel moeite, grote ongemakken, en onuitſprekelyke arbeid gekoſt; want na dat zy de Moren uit Spanje en Portugal verdreven, en na 't vrymaken van beide Koningryken, over de middelandſche zee gejaagt hadden, vervolgden zy deze vluchtelingen onder de dappere aanvoering van hunne Koninglyken Prins Alphonſus, nog verder; en vermids zy door dit gelukkig toeval zekere neiging beſpeurden, nieuwe en toenmaals onbekende landen t'ontdekken, zoo geraakten zy eindelyk langs de Afrikaanſche oevers zoo ver, dat zy zich de hope maakten, om Ooſt-Indie of Aſie nog eens t'eeniger tyd te vinden, uit welke landen zoo veel koſtelykheden gebragt wierden.

Der Portugezen eerſte poging om een weg na Ooſt-Indie te vinden.

En in waarheid deze hare hope was niet vergeefs, om dat zy hoe langs hoe verder geraakten, ſchoon alles met onuitſprekelyke moeite verknocht was, om dat zy van de winden, nog van den ſtroom, welke in zee beſpeurt word, geen kennis ter waereld hadden; ja zy quamen zoo ver dat

Wie dit voornemen verder volvoert heeft.

dat zy eindelyk zelfs Guinea, of de Afrikaansche Gout-kust ontdekten. Deze goede en gelukkige voortgang verdubbelde hunnen moed, en bragt te wege, dat de gemelde Prins eene vloot liet uitrusten, die eens zoo sterk was, als die van Guinea te rug quam. Deze gaf hy last, om weder na Guinea te zeilen, en te trachten, verder zuidwaards op te stevenen, om eens eenen open weg te vinden, langs dewelke men de lang gewenschte Oost-Indische landen mogt komen t'ontdekken.

Dit bevel wierd werkstellig gemaakt, en bragt te wege, dat men van tyd tot tyd verder quam. Dog doordien toen niemand wist, dat de wind langs de Afrikaansche stranden altyd zuidoost, en aldus de genen die na 't zuiden voeren, tegen waaide, als mede dat by de gemelde Gout-kust een zodanige heftige stroom ging, die zomtyds, ja meest altyd de schepen tegenhouden, en in hunne vaart beletten kan, zoo verliep 'er zekerlyk veel tyd, eer en alvorens men daar achter quam; en de onkosten wierden daar door veel groter, dan men zich den gehoopten winst konde voorstellen.

Men wierd derhalven in Portugal voornemens, deze vaart op Guinea en verder zuidwaards op, te verpachten, met beding, dat alle jaren eene zekere langte verder ten zuiden moest ontdekt, en daar van, van tyd tot tyd aan den Koning Johannes I. bericht en verslag gedaan worden. En door dit middel is 't ook zoo ver gekomen, dat men, hoewel langzaam en met slechten voortgang, zoo ver heeft gevaren, dat 't Koningryk Congo ontdekt wierd; dog vermids de winden hoe langer hoe sterker en ongestuimiger bemerkt wierden, zoo verdween schier wederom op nieuw alle hope, om verder te geraken, en de Oost-Indische landen t'ontdekken.

Dappere onderneming van Vasco de Gama.

Dit alles konde echter den gemelden Koning Johannis I. niet afschrikken, om zyne gedachten te veranderen, als welke in zyne begonne en reeds zoo ver gebragte ontdekkingen yverig voortvoer, en bestendig eenige schepen, hoewel met gantsch geringen voortgang, uitzond, met bevel van alle mogelyke pogingen te doen, om verder te geraken; derhalven wierd ook eindelyk de zeer edelmoedige, dappere, omzichtige, verstandige Edelman, Vasco de Gama, van meergemelden Koning tot Admiraal over eenige uit te zendene schepen aangestelt, die eindelyk door de altyd waajende tegenwinden verdriet en afgemat met eene meer als heldenmoed besloot, 't land uit 't gezicht te laten, dieper in zee te steken, en aldaar te beproeven, of 't niet mogelyk zoude zyn, verder te komen, en eene vaart te zoeken, langs dewelke een weg na Oost-Indie konde gevonden worden. In dit besluit konde hy zich naast Gods hulp op niet anders dan enkelyk en alleen op zyn Compas verlaten, waar van hy de hope had, dat wyl 't tot nu altyd zyn getrouwe wegwyzer was geweest, 't hem midden in zee ook niet verlegen zoude laten.

De Portugezen komen aan de Kaap de Goede Hoop.

De andere Officieren zoo als ook de matrozen, zochten dien dapperen held dit voornemen wel uit 't hoofd te praten, dog dat mogt niet helpen, Vasco de Gama bleef by zyn besluit, en bragt het zoo verre, dat zy eindelyk beloofden, om hem overal te volgen en te gehoorzamen; door welk stoutmoedig bestaan hy ook eindelyk in 't jaar 1449. dit Voorgebergte der Goede Hope met zyne vloot in 't gezicht kreeg, 't welk zy toen wegens de zware winden en andere ongemakken, met den naam van *Capo de los totos Tormentos* dat is, Voorgebergte van alle quellingen, doopten, en eenig volk achter dit Voorgebergte, en aldus eenigzins verder ten Oosten, aan 't land lieten gaan, welke plaats zy *Rio d'In=*

d'Infante noemden. Zy namen daar na versch water in, en handelden van de wilde inwoners schapen en ossen, na welke expeditie zy weder na Portugal keerden.

Naauwelyks waren de schepen in Portugal aangekomen, of 'er ontstont in 't hert van den Koning, dien Vasco de Gama van alles verslag had gedaan, een zodanig vergenoegen, dat hy zich verbeelde, dat hy Oost-Indie reeds had gevonden, en wyl dit Voorgebergte den toegang daar toe gaf, zo was hy over de slechte benoeming misnoegt, en zeide, dat 't niet *Capo de los totos Tormentos*, of Voorgebergte van alle ongemakken, maar *Capo de bonne Esperance*, dat is, Voorgebergte der Goede Hoop, genaamt zoude worden, om dat men nu volkome hope had, dat Oost-Indie nog eens gevonden, ontdekt, en met Portugal naauw vereenigt zoude worden; en hy beval ook zoo voort weder andere schepen uit te rusten, en niet alleen derwaards, maar verder te zeilen.

Hoe 't haar aan dit Voorgebergte gegaan is.

Deze Koning heeft zekerlyk de eer en 't geluk gehad, dat onder zyne regering Ooost-Indie nog ontdekt is, hy heeft ook 't voordeel daar van gezien; dog zyne navolgers hebben eerst de rechte vruchten daar van geplukt, na dat zy te Goa een Viceroi hadden aangestelt, die over alle Oost-Indische veroverde Landen, Koningryken, en Eilanden, nevens alle aldaar voorvallenden onderhandelingen 't koninglyk woord voerde; de eerste is onder dezelve Franciscus d'Ameida geweest, die ook op zyne te rug reize na Portugal aan dit Voorgebergte der Goede Hoop geankert, en versch water ingenomen heeft. Hy zelf stapte met elf van zyne onderhorige Kapiteins aan land, dog wierd nevens de gemelde Kapiteins en vele gemenen, om een paar blinkende schoe-gespen, welke zy aan de wilden weigerden, om 't leven gebragt. Kort te voren was nog een ander Kapitein, genaamt Johannis de Saldanha, die alhier aan land stapte, van deze wilden vermoord, en legt in de Saldanha Baay begraven, die van dezen Kapitein den naam draagt. De Baay zelf echter legt ontrent 36. mylen ten Noorden van dit Voorgebergte.

Zyn de eerste ontdekkers van Oost-indien.

Nu hebben de Portugeezen, dien met recht de roem der eerste ontdekking niet alleen van deze Kaap de Goede Hoop, maar ook van gantsch Oost-Indie, midsgaders van 't recht gebruik van 't Compas of zeylsteen toekomt, waar door de scheepvaart niet weinig verbetert is, altyd en zoo dikwyls als zy schepen na Oost-Indie hebben gezonden, dezen haven aangedaan, ten dele om zich van versch en en gezond water te voorzien, diergelyk in gantsch Oost-Indie niet is aan te treffen, zoo als hier voren reeds uitvoerlyk bericht is; ten dele ook om op nieuw goed schaap en rundtvleesch in te nemen, 't welk toenmaals van de Hottentotten om eenen zeer geringen prys konde gehandelt worden; dog nooit lust gehad, de plaats in bezit te nemen, of dezelve aan hunnen Koning onderdanig te maken, zonder twyffel door de eerst verhaalde onmenschelyke wreedheid van deze barbaren afgeschrikt, zoo als ook door hare gantsch onverstaanbare taal, welke een Europeaan onmogelyk leren kan, ten ware hy van kindsgebeente af onder hen opgevoed was.

Wraak der Portugezen op de Hottentotten.

Derhalven hebben zy zich maar op 't Robben-eiland onthouden, 't welk voor den mond van den haven alhier legt, en aldaar zoo lang in gaten, in de aarde gemaakt, huis gehouden, tot dat hunne vaten met versch water gevult waren; om zich echter over 't vermoorden van den eersten onder-Koning Franciscus d' Ameida te wreken, lieten zy een zwaar stuk kanon uit hunne schepen aan land bren-

brengen; vereerden de Hottentotten allerhande kleinigheden, als naalden, kopere gepolyste plaatjes, enz. en baden hen 't gemeld kanon, dat met schroot geladen was met een touw, daar aan vast gemaakt, na eene zekere plaats te trekken, zoo als deze menschen, geen achterdenken hebbende, om dat zy deszelfs gebruik niet verstonden, en door de verhaalde geschenken aangemoedigt zynde, ook deden, waar voor zy echter meest allen met de dood beloont wierden.

Want zoo dra als de Constabel, die met een brandende lont in de hand, achter 't stuk volgde, zag, dat zy in eene rechte lyn gingen, en 't stuk voort trokken, volbragt hy zyne order, en stak 't stuk af, waar door zy meest allen gequetst of gedood wierden. Die nog met 't leven daar van quamen, namen de vlugt, en verdubbelden door schrik hunne schreden, om hunne landsgenoten van dit droevig geval kennisse te geven; aan wien zy hun gevaar niet yslyk genoeg wisten voor te stellen; en weten zy nog hedendaags daar van te spreken, als zy zeggen, dat zy door 't *Pumackum goeds*, waar door zy niet alleen zwaar geschut als kanons, enz. maar ook al 't schietgeweer der Europeanen zonder onderscheid verstaan, doodgeschoten zyn; derhalven vertrouwen zy ook niemand, die met eenig schietgeweer op hen losgaat, schoon 't schertswyze geschied, en 't geweer niet eens geladen is.

Gene Europeaansche Natie heeft 't land in bezit willen nemen.

De andere Europeaansche Landaarden, als de Engelschen, Denen en Hollanders, die in vervolg van tyd door den zoeten winst, welke de Kroon Portugal jaarlyks uit deze landen trok, ook lust kregen, hunne schepen derwaards te zenden, en hunnen handel aldaar te dryven, hebben insgelyks weinig of gantsch geene lust gehad, om deze plaats in bezit te nemen, om dat hen alle de voorverhaalde en meer andere redenen; voornamelyk echter; dat met deze barbaren geen handel te dryven, en hun land vol guure bergen, en derhalven onvruchtbaar was, tegenhielden. Derhalven moesten de Hollanders; welke schepen dezen haven altyd aandeden, om zich van versch water en schoon vleesch te verzien, als zy water halen, en deswegen op 't land vernachten wilden, rontom hunne tenten, waar in zy sliepen, en hunne water-vaten bewaarden, eenen wal maken, en kleine stukken daar op planten, om voor den aanval van deze wilde en snode menschen in veiligheid te zyn.

Omzichtigheid der Hollanders in 't waarnemen van hunne bevelen.

Zy hebben ook altyd op zekere plaatzen, hedendaags in eene diepe watergragt verandert, in eene blikke doos brieven achter gelaten; en dezelve met eenen steen gedekt, of daar onder verborgen, om daar door de na hen komende schepen te verwittigen, dat zy daar geweest waren; en op dat zy deze verborge brieven met zich nemen zouden, als zy na Holland terugkeerden, ten einde de Heren Bewindhebbers van de voortreffelyke Maatschappy in Holland van hunnen toestand bericht zouden bekomen. Diergelyke stenen hebben zy altyd uit Holland met zich gebragt, waar op de namen van 't schip, den Kapitein en andere gequalificeerde perzonen, als mede van de overige Officiers met grote Romeinsche letters, zoo als ook 't jaar getal en de dag van hun vertrek uitgehouwen waren; en heb ik 'er zelf nog een van gezien, waar van niet anders dan 't jaargetal, 't welk gequetst was, mankeerde, waar op met zeer duidelyke letters de naam van 't schip, die van den Commanderenden Kapitein, midsgaders die van eenen medevarende Fiskaal en andere Opper-Officiers, zoo als ook de dag van haar vertrek uit Holland en komst aan deze Kaap uitgehou-

gehouwen waren; ik heb ook alles afgeſchreven, dog dit briefje heb ik nevens verſcheide andere aantekeningen verloren, zoo dat ik my zulks niet meer weet te binnen te brengen, om dat de ſteen weg gedaan is, anders zoude ik alles gaarn van woord tot woord mededeelen.

Johannes van Ribeek onderzoekt 't eerſt de geſteltheid van 't land aan de Kaap.

Op zulke wys hebben de Hollanders van den jare 1600 af (als om welken tyd zy begonnen hebben, de Ooſt-Indiſche landen te bezoeken, en een Maatſchappy op te rechten, welke eerſt, die van verre, naderhand echter, wanneer men zag, dat de handel gelukkig voortging en opnam, de Ooſt-Indiſche Maatſchappy genaamt wierd, welken naam hy ook als nog voert) tot in den jare 1648. op deze plaats geleeft. Om dezen tyd heeft Johannes van Ribeek, die 't ampt van Oppermeeſter bekleedde, en in die qualiteit uit Indie weder na Holland zeilde, zich verſtout, een weinig landwaards in, dog niet heel ver van den haven en van de ſchepen te gaan, en te zien of 't land, 't welk van buiten gantſch onvruchtbaar ſcheen, waarachtig vruchtbaar of onvruchtbaar was.

Vind het land vrugtbaar.

Voor heen had zich niemand verſtout, om achter den Tafelberg te gaan, wyl hem aan de eene kant de Leeuwen, Tygers, Luipaarden, Wolven en andere grimmige en verſcheurende dieren eenen ſchrik aanjaagden, en men aan de andere kant niet wiſt, wat men van de ſtinkende, nortze, onverſtandige Hottentotten te verwachten had. Dog deze Ribeek waagde het vrymoedig, en doorſnuffelde de naaſte plaatzen achter den Tafelberg, alwaar hy zoo voort de treffelykſte kruiden, bloemen en andere gewaſſen aantrof, waar uit hy beſloot, dat dit land, zulke treffelyke gewaſſen van zelf zonder menſchelyke hulp voortbrengende, zeer vruchtbaar moeſt zyn, weshalven hy dan verder oordeelde, dat deze plaats aan de Voortreffelyke Maatſchappy tot 't ververſchen van haar volk, kalefateren van hare beſchadigde ſchepen, zeer bequaam zoude zyn; derhalven beſloot hy, om by zyne komſt in Holland aan zyne Principalen, de Heren Bewindhebberen dezer bloejende Maatſchappy daar van verſlag te doen, met 't pryzenswaardig oogmerk, dat daar door de na Indie zeilende ſchepen een grote dienſt geſchieden zoude.

Dit voorſtel, dat de gemelde Ribeek zoo voort na zyne komſt deed, wierd in den beginne weinig geacht, wyl by deze bezitneming niet dan grote en zware koſten te duchten waren, en men daarentegen gantſch geen hope van voordeel had. Naderhand echter de zaak een weinig nader in overweging genomen en gade geſlagen zynde, dat de Zee-ploegers daar uit groot voordeel halen, en de gemaakte koſten van de nieuw aangelegde Colonie weder goed gemaakt konden worden, zoo bragt men 't zoo verre, dat de zaak aan de vergadering der Bewindhebberen, ter onderzoek overgelaten wierd. Deze hebben eindelyk na rype overweging en met algemeen goedvinden beſloten, dezen voorſlag werkſtellig te maken, en den gemelden Ribeek als eerſte Voorſteller en onderzoeker des Lands met 't Character als Commandeur derwaards te zenden. En wierden ten dien einde in 't jaar 1651. vier grote ſchepen, met koren, tarwe, meel, vleeſch, ſpek en allerhande victualien, als mede genoegzame drank, zoo als ook met allerhande Boeren gereedſchap, als wagens, ploegen, enz. en eindelyk met veel zoldaten, handwerks-luiden, enz. derwaards gezonden, welke allen onder 't gebied en opzicht van den meergemelden Ribeek ſtonden, hunne bevelen van hem ontfangen,

gen, en aldus den eersten aanvang van deze als nu grote Colonie maken moesten.

Land op nieuw aan de Kaap. Naauwelyks was de nieuwe Commandeur met zyne vloot en overige gezelschap in 't jaar 1652 hier aangekomen, of hy nam vooral ter herten een Ziekenhuis te bouwen, en eene sterke vesting aan te leggen, ten einde hy in 't eerste zyne kranken, afgematte en gantsch zwakke reisgenoten verzorgen, en zoo 't mogelyk was, tot vorige gezondheid helpen konde, om dat hy wel voor uit zag, dat 'er diergelyke zieken en van 't scheurbuik afgematte menschen voortaan meer zouden aanlanden, dien deze voorzorge treffelyk te stade komen zoude; de Vesting echter bouwde hy, om de Barbaren en vreemde vyanden 't hoofd te konnen bieden, en de Goederen en Koopmanschappen der Voortreffelyke Maatschappy in veiligheid te stellen.

Bouwd aldaar een ziekenhuis. Met 't eerste, te weten 't Ziekenhuis, was hy ras vaardig, om dat 't zelve hoogstnodig was, en daarenboven met de Vesting gantsch gene gelykenis, en op verre na zoo grote arbeid of zulke dikke muren niet van noden had, schoon 't zeer wydlopig en zoo sterk gebouwt is, dat 't nog heden dien dag staat, behalven dat van 't zelve een Pakhuis gemaakt is, waar in de voortreffelyke Maatschappy alle Scheeps gereedschap, als traan, touwerk en diergelyke, bewaart, en daar achter een Werf gemaakt is, waar op kleine en grote schepen gekalefatert en afgesloten konnen worden.

Ook een Vesting. Maar 't twede, namelyk de Vesting, vereischte een vry langer tyd, meer moeite en arbeid, veel volk en goede bouw-materialen, welke laatste eerst gezocht en van nieuw by de hand moesten gebragt worden. Des niet tegenstaande bouwde hy dezelve zeer schoon, ruim en sterk; verzag ze met vier schone bolwerken, en eene brede gragt; vermids zy nogtans voor zyne opvolgers te klein scheen, om zoo vele pakhuizen te bevatten, als men toen van noden had, doordien ook by aanwas der Colonie de Bezetting groter moest zyn als in den beginne, en wyl eindelyk dezelve de huizen der burgers aan deze Kaap te na quam, om dat 't getal van dezelve jaarlyks toenam, en nog dagelyks toeneemt, zoo wierd ze afgebroken, en tot den grond toe geslecht, zoo dat men als nog uit deze grootte en schoonheid van de oude afgebroke vesting zien kan, zoo dikwyls als men uit de tegenwoordige in de stad gaat, om dat men zulks midden tusschen beide op den weg gewaar word.

Wat Ribeek verder heeft gedaan. Na dat hy deze beide hoogstnodige gebouwen begonnen, en 't eerste in eenen tamelyken staat der volkomenheid gebragt, gaf hy achtervolgens zyne instructie, in Holland ontfangen, aan een van zyne vier onderhorige Kapiteins bevel, na Madagascar te zeilen, en aldaar zoo veel slaven van beide Sexen te kopen, als hy bequamelyk voeren konde, om dezelven aan de Kaap de Goede Hoop te brengen, en tot handlangers tot de aanstaande vestingbouw en arbeiders voor de nieuwe Volkplanters te verstrekken.

Onder dezen wyzen omzichtige verstandigen man, heeft dienvolgens deze vermaarde grote sterke volkplanting haren aanvang genomen, welke de voortreffelyke Maatschappy wel eenige tonnen gouds heeft gekost, eer ze opgerecht is, aangezien zy alles op haar eige kosten verschaffen moest, dat hier toe nodig was, dog haar zal die kosten nooit berouwen, door dien zy reeds vele jaren zoo veel voordeel heeft genoten en nog geniet, dat de besteede Hoofdzomme reeds lang weder betaalt en goed gemaakt is; wat nu voortaan

daar van inkomt, kan niet anders als voor zuivere winst gerekent worden.

Het zal niet nodig zyn, om de genen, welke hem in de regering van deze Kaapsche Colonie ordentlyk hebben gevolgt, allen alhier op te noemen; om dat de plaats van dit papier veel te klein is, om ze allen te bevatten, zoo men alle hunne verrichtingen na elkander verhalen wilde; dog de laatste, die of voor korte jaren gestorven, of deze Landsregering onder een hoger titel, namelyk al Gouverneur lange jaren in handen gehad hebben, konnen met stilzwygen niet voorby worden gegaan; om dat 't land onder dezelven veel verder uitgebreid en onder de volkplanters verdeelt is, en voor 't overige vele merkwaardige zaken onder hen voorgevallen zyn.

Wat van den Gouverneur Bax te merken.

De eerste, van welken hier melding zal moeten geschieden, is de Gouverneur *N. Bax*, die in 't jaar 1670. dit ampt bekleed heeft; hy was zeer kloekmoedig, wys, verstandig, en omzichtig in zyne verrichtingen; dog een weinig hard ontrent de genen, welke hy te gebieden had, maar aan de andere kant minnelyk jegens zodanigen, die met zyne zinnelykheid overeenquamen; en is my dikwyls verhaalt, dat hy zich niet geschuuwt heeft, om een sterken karel, die zich verbeelde sterker als hy te zyn, een wakkere oorvyg te geven, met te zeggen, dat hy na zyn character niet zien, maar zich vry verweeren zoude; en dat zoo zulks geschiede, en zodanig een hem wakker afroste, en een paar blaauwe oogen gaf, hy zodanig een niet alleen achting toedroeg, maar voor deszelfs moeite beschonk, en een wakker glas wyn gaf.

Deze heeft de Vesting herbouwt.

Deze Gouverneur heeft de eerstgemelde Vesting, door den Commandeur van Riebeek gebouwt, met goedvinden der Heren Bewindhebberen in Holland geslecht, en de tegenwoordige met 5 bolwerken weder opbouwen laten, schoon de eerste na 't getuigenis van alle de genen, die dezelve gezien, en ten dele ook daar in gewoont hebben, veel beter zoude geweest zyn. Want hy had aangeboden, deze laatste binnen den tyd van drie jaren te bouwen, waar toe echter nog volk nog bouw-materialen genoeg by de hand waren; derhalven om dit gebrek te verhelpen, en zyne belofte te houden, heeft hy nog burger nog boer veel min zoldaat verschoont; die zich maar onder zyne oogen begaf, moest zoo voort arbeiden, en nevens hem de hand aan 't werk slaan, ten minsten bouw-materialen helpen bybrengen, waar door hy deze vesting wel gebouwt heeft, dog dezelve is op verre na zoo goed, sterk en vast niet dan hy wel beloost had, of eene zodanige grensvesting, die als de sleutel van gantsch Oost-Indie is, zyn moest; deswegen hebben zyne opvolgers voornamelyk de Heren van der Stell nog gestadig werk gehad, om dit gebrek te vergoeden, en nieuwe werken aangelegt, aangezien de Heer Willem Adriaan van der Stell in den jare 1700. terwyl ik daar was, nog een *Fausebraje* of lage wal rontom heeft laten maken, zoo als ook een Ravelyn voor de poort van de vesting, zoo als hier na uitvoerlyk zal worden gemeld.

Nodige bestelling van den Gouverneur Bax, tegen de Gunjemans.

Deze Gouverneur Bax heeft verder de onwillige, hardnekkige en wederspannige Hottentotsche Natie, Gunjemans genaamt, die met anderen in oorlog gewikkelt waren, en daar door den Europeanen veel schade deeden, zodanig in 't naauw gebragt, dat zy als nu na dat hun vee weggenomen is, geen lust meer hebben, verder iets tegens den zin, kennisse of wil der Europeanen t'ondernemen. Ten einde hy echter altyd een wakent

kent oog op deze wilde menschen konde hebben, liet hy in 't zoo genaamde Hottentots-Holland, waar van voormaals uitvoerlyk is gehandelt, eene vierkante schans van aarde opwerpen; en dezelve met geschut en manschap voorzien, ten einde men in tyd van nood hunne ondernemingen verydelen, en hen met den eersten aanvang tot reden zoude konnen brengen.

Doordien echter achter den Leeuwenberg en voornamelyk aan de zoogenaamde Waterplas, een kleine haven was, waar in men met sloepen, of ten hoogsten met een boot tusschen de klippen inlopen, en volk aan land zetten konde, zoo was hy daar in ook voorzichtig, en benam aan de uit Europa of elders komende vyanden de gelegentheid, van te landen; om dat hy aldaar eene kleine vierkante schans opwerpen, en dezelve met 6 stukken kanon beplanten liet; welke ook, wyl ze zeer dicht by de Hoofdvesting was, uit dezelve te beter en met groter voordeel konde worden gesecondeert.

Deszelfs Opvolger de Heer Simon van der Stell.

Na dat deze Gouverneur door de voortreffelyke Maatschappy elders gezonden is, zoo quam in deszelfs plaats de Hoogedele Heer Simon van der Stell, dog niet zoo voort met 't character van Gouverneur, want dit heeft hy eerst lang daar na bekomen, maar enkelyk in qualityt van Commandeur, om dat men wegens eenige zaken, welke hy in 't jaar 1672. in den oorlog tusschen Vrankryk en Holland zoude hebben verkeken, aan zyne dapperheid, omzichtigheid en bequaamheid twyffelde. Hy was een man, die zoo als men my hier verzekeren wil, en de omstandigheden ook schynen te bekragtigen, met zyne afkomst zeer gelyk leefde, want hy zoude op 't eiland Mauritius, alwaar zyn Vader voor de voortreffelyke Maatschappy in den kryg diende, van eene zwarte heidensche Slavin, byzit van zyn Vader, Maimonica da Costa genaamt, geboren zyn, zonder dat hy zelf wist, in welk jaar hy 't licht van deze waereld eerst gezien had.

Wat hy voor een leven lyde.

Daarenboven heb ik zelf meer dan eens, zoo dikwyls als ik hem op zyn Landgoed Constantia genaamt, waar van hier voren insgelyks melding is geschied, bezocht heb, uit zynen eigen mond gehoort, dat hy ruim vyf jaren oud was, toen hy gedoopt wierd. Hy moet aldus met deze zyne moedermelk voortreffelyke deugden ingezogen, naderhand van zich zelven geleert, en eindelyk in zyn leven geoeffent hebben, om dat 't gemeen spreekwoord by hem t'over waar wierd, namelyk dat 't geen een goede barndenetel worden wil, vroeg en tydig brand; want hy heeft niet alleen onnuttige vrouwluiden, voornamelyk die van zwarte afkomst of gantsch zwart waren, tot in den hogen ouderdom bemint, gekoestert, voorgestaan, en alle mogelyke diensten gedaan; maar hy bezat ook voornamelyk deze hoedanigheid, dat hy die, als een geestelyke Regent de anderen met zyn voorbeeld voorgaan moest, niet veel van den uiterlyken Christelyken Godsdienst en 't Sacrament des Altaars, nog van 't byzonder lezen van de H. Schrift hield; om dat hy liever in den Turkschen Alkoran of de Joodsche Geschied-schryver Josephus, of in de boeken van Benedictus de Spinoza, die hy echter gantsch niet verstont, dan in de H. Bybel las.

Vraagt de Lezer, hoe deze man tot zulk gewigtig, aanzienlyk en voordelig Ampt heeft konnen geraken? zoo dient, dat hy in Holland 't schaapsvel omgehangen en de wolfshuid verborgen heeft, tot dat hy gelegentheid kreeg, om die vry en onverhindert te laten zien. 't Schynt echter, dat tweee staat-

kundige redenen hem de behulpzame hand hebben geboden, waar van de eerste was, dat zyn vader zyn leven op 't eiland van Ceylon ten dienste van de voortreffelyke Maatschappy gewaagt heeft, en 't gevecht verloren hebbende, door die van Ceylon onthoofd is, die ook 't hoofd op een staak gezet, in triomf omgedragen hebben, 't welk deze Heer, als een klein kind, dat zyn vader gevolgt was, zelf gezien heeft, weshalven hy nooit, zoo als hy zelf dikwyls verhaalde, een Schaaps-Kalfs-Varkens of ander hoofd op zyne tafel heeft gezien, veel min daar van eeten konnen. Derhalven heeft de voortreffelyke Maatschappy mogelyk hare erkentelykheid willende betonen dezen zoon uit een staatkundig inzicht tot dit ampt bevordert.

De twede was veel gewigtiger, en wel de voornaamste, om dat namelyk deze Heer na zyne komst in Holland aldaar aan een der voornaamste familien, door een huwelyk vermaagschapt was; en hier om schynt hy ook tot deze gewigtige bediening gekomen te zyn, schoon zyne deugdzame Gemalinne om d'een en d'andere reden slechten lust daar toe had, of merken liet, dat deze bevordering haar lief was; zy is derhalven niet met hem gegaan, maar heeft hem met alle hun kinderen laten vertrekken, waar door hy ook by gevolg gelegentheid heeft bekomen, om zyne vuile driften den toom te vieren.

Was niet bequaem om te regeeren.

Ik ben niet van voornemen, om nu verder veel van deze Heer te zeggen, om dat 'er wel gelegentheid zal komen, om meer van hem te berichten; dit moet ik echter zeggen, dat hy gene bequaamheid genoeg bezat, om eene Vesting van dat belang, als mede eene zulke grote Colonie te regeren.

Zulks bewyst de Schryver met een geval.

Om maar een staaltje van zyne onkunde te verhalen; wanneer men een sterke Vloot zag aankomen, welke men vreesde, vyandelyke schepen te zyn, zoo riep hy alle borgers en inwoners van 't land by malkander, liet ze met hun volle geweer in de vesting komen, en sloot ze aldaar nevens de bezetting daar binnen, waar door immers de vyand, zoo 't een vyand was geweest zoo als 't God zy gedankt, niet was, gelyk men naderhand hoorde, toen de schepen in liepen en 't anker lieten vallen, gelegentheid zoude hebben bekomen, om zich van 't platte land meester te maken, aldaar na zyn behagen huis te houden, schattingen te eisschen, de levensmiddelen af te snyden, weg te nemen, en duizend andere dingen te plegen, welke men uit de vesting niet zoude hebben konnen beletten; ja de vesting zoude wegens gebrek aan levensmiddelen, zelfs 't hoofd niet lang hebben konnen bieden, maar ras in de handen der vyanden gevallen zyn; aangezien de schanzen, door zyne voorzaten opgeworpen, in eenen zeer slechten staat waren, als welke hy nooit zocht t'onderhouden, veel min te verbeteren, maar liet dezelve vervallen en te gronde gaan.

Hoe hy zich in 't uitdelen van 't land heeft gedragen.

Het onbebouwde wilde woeste land heeft hy onder de inwoners en nieuw aankomende boeren, voornamelyk echter onder de Fransche vluchtelingen uit hoofde van zyne bevelen, uitgedeelt, maar gantsch ongeregelt en ongerymt, om dat 't niet in zekere dorpen verdeelt is, maar 't stont aan een ieder vry een stuk land te verkiezen, dat hy wilde; en als hy iemand niet genegen was, zoo gaf hy hem zelf een stuk na zyn believen, 't welk doorgaans echter niet veel goeds was. Daarenboven heeft hy de behoeftigen zelden daar mede bedacht, om hen daar mede op de been te helpen, maar liever zodanige menschen eenen goeden brok toegeworpen, van welke hy wederom iets goeds wist

wist te halen, of anders eene erkenteniffe te wachten had.

Alle zyne bevelen waren zeer streng, en veelmaals gantsch ongerymt; de gene die nog goed zouden zyn, wierden met de grootste strengheid uitgevoert, voornamelyk als 't geldzaken waren; maar de dieven welke den strop verdient, en zich zelfs aan Compagnies goederen vergrepen hadden, opende men de gevangenis, waar van de nog in 't leven zynde oude Landdrost, Johannes Mulder, als Land-Rechter, verscheide staaltjes kan verhalen, die hem als klager gebeurt zyn, en die ook de meeste borgers zeer wel weten.

Wat hy loffelyk heeft uitgevoert.

Het eenige, dat in hem pryzenswaardig is, is dat hy op alle hoge bergen een wacht met een stuk kanon verzien, gelegt heeft, ten einde daar door de borgers en alle landluiden zouden konnen gewaarschouwt worden, zoo 'er een vyand, 't zy van buiten of van binnen quam, om als dan by malkanderen te komen, om denzelven 't hoofd te bieden, tegen te staan, en te rug te dryven. Eindelyk heeft hy ook de borgery met een eige Raads-Collegie begunstigt, maar op zoo eene eenvoudige dwaze wys, dat zy voor zich zelven niets besluiten, maar enkelyk als medeleden van den Raad van Justitie verschynen mogen, zoo als hier na zal worden aangehaalt; deze borgery heeft hy daarenboven in zekere Compagnien verdeelt, Officiers uit 't midden van hen benoemt, en bevolen, dat dezelven hen in de wapenen oeffenen zullen. Zulks alles heeft hy binnen den tyd van twintig jaren uitgevoert, want zyne regering heeft ontrent zoo lang geduurt, en is hy eindelyk door zyn zoon, Willem Adriaan van der Stell afgelost.

Willem Adriaan van der Stell succedeert hem, en gelykt schier zyn Vader.

Van dezen Gouverneur hebbe ik reeds in myne vorige als van den geen geschreven, dien ik by myne komst gevonden en aangetroffen heb; op een ander tyd zal zich beter gelegentheid opdoen, om eenigzins omstandiger van hem te handelen en te spreken; jegenswoordig zeg ik enkelyk, dat 't oud spreekwoord, dat de appel niet ver van den stam valt, eenigermate schynt waar te zyn, om dat deze zyn vader meest in alles behalven in brutaliteit, gelyk komt. Want indien hy altyd was gebleven, zoo als hy in den aanvang van zyne regering was, zoude hy met den grootsten lof zyn leven alhier gesleten, en 't roer van deze landsregering bestiert hebben, of anders zoo hy al weder na Holland had willen keren, zoo zoude dit vertrek den borgers alhier zeer smertelyk zyn gevallen, en hy zoude daarentegen in Holland zeer wel ontfangen zyn, en zyne voorgaande waardigheid van schepen gecontinueert hebben, welke waardigheid men hem by zyn vertrek toezeide, zoo hy t'eeniger tyd met eer en reputatie weder mogt komen.

Geraakt wegens zyne onkuisheid in een quaad gerucht.

Door dien hy echter zyn oud ongebonden leven, 't welk in Amsterdam, als eene grote en zeer volkryke stad, eer verborgen konde blyven als hier, weder begon, en hy hier den naam kreeg, dat eene Venus-dochter hem volgde, welke men hem in eene grote geslote mande toezond, zoo verloor hy zekerlyk zyne achting hier door niet weinig, en begon men heel anders van hen te praten. Deze Nimf had wel een kort verblyf alhier; ten dele om dat 'er aan die waar alhier geen gebrek is, en hy reeds andere vriendinnen aan zyne snoer had; en deels ook, om dat de voortreffelyke Maatschappy bericht daar van bekomen en bevolen had, om zulke contrabande goederen weder met zich na Holland te brengen. Ondertusschen is licht te begrypen, hoe zyne gemalinne, die van de gantsche zaak bericht ontfing, zulks

behaagde,

behaagde, en kan ik derhalven zeer licht geloven, 't geen men toen van haar gezegt en my ook zeer dikwyls zerzekert heeft, dat zy namelyk uit spyt en hertzeer en de quade bejegening van haar gemaal, 't leven heeft willen begeven.

Verliest door gierigheid zyn achting en word te rug gezonden.

By deze gemelde ongebondenheid quam eene andere ondeugd, welke hem voorts alle zyne achting benam. Want na dat hy tamelyke middelen bymalkanderen gebragt had, vervoerden dezelve hem zoo ver, dat hy meer als gierig wierd, en gaarn alles alleen bezitten wilde, zoo als hier na zonnen klaar zal worden aangetoont; maar deze gierigheid bragt hem zynen ondergang te weeg, om dat hy met schimp en schande na Holland keren, de regering aan een ander overlaten en aldaar de beloofde Schepens-plaats ontberen moest. Hy wierd in 't jaar 1699. herwaards gezonden, en moest in 't jaar 1707. zyne regering afstaan. Door dien de Heer Corneliszoon d'Abling, neef van dezen Gouverneur, die voor eenige jaren om eenig wanbedryf insgelyks van Pallembang geremoveert, en jegenswoordig echter wederom alhier in de plaats van den afgezetten Opper-Koopman, Samuel Elzevier, gekomen was, in deze qualiteit aanquam, zoo is hy echter eerst in 't jaar 1708. tegen de orders van de Bewindhebberen dezer roemruchtige Maatschappy vertrokken, zoo als dit alles hierna uitvoerlyker zal worden bericht.

Wie tot op de komst van eenen nieuwen Gouverneur geregeert heeft.

Door dien de nieuwe Gouverneur, Louis van Assenburg, nog niet tegenwoordig was, en de regering echter aan eenen anderen moest worden overgegeven, zoo kreeg zulks nevens 't transporteren en overgeven van alle Koopmanschappen, en andere zaken, de Voortreffelyke Maatschappy rakende, de bovengemelde Heer d'Abling in handen, welke zich in den beginne geliet, als of hy de borgers zeer genegen was, en hen by den afgezetten Heer van der Stell helpen wilde; dog zoo dra de Heer van der Stell eenige kogels uit goude stukken op hem schoot, zoo wierd hy ras de grote woeden gewaar, en moest derhalven met dezen vrede maken, en jegens de borgers den oorlog verklaren, zoo als insgelyks hier na omstandiger volgen zal.

Slecht gedrag van den Heer d'Abling.

Word door de komst van den Gouverneur in zyne gewelдenary belet.

Hier by bleef het niet, maar hy zoude nog wel erger stukken, die reeds in til waren, uitgevoert hebben, ten ware hy door de onverwagte komst van den nieuwen Gouverneur daar in belet was, want wyl dezelve zoo lang vertoefde, zoo giste men, dat hy of in Vrankryk gevangen zat, of anders daar gebleven was, en dienvolgens de volslage regering op den gemelden Heer d'Abling blyven zoude.

Na dat hy nu hier door in zyne meining bedrogen was, hielp hy echter altyd 't een en 't ander goeds beletten, en 't tegendeel bevorderen; met inzicht, om den nieuwen Gouverneur, die als nog geene kennisse van deze regering had, te blindhokken, en den zelven 't roer van de regering t'ontfutzelen en 't zelf te stieren; dit zyn voornemen gelukte hem tamelyk wel, om dat het om zekere redenen, die ik niet gaarn schryf, met hem tamelyk verviel, zoo dat hy eindelyk verder na Indie als Extraordinaire Raad gezonden wierd, na dat hy voorheen 't droevig gastmaal had bygewoont, by 't welk de Heer Simon van der Stell dezen Gouverneur, nevens eenige Scheeps-Kapiteinen en andere Zee-Officiers op zyn Landgoed, Constantia genaamt, onder eenen dronk rode wyn, vergift toebragt, zoo als ik zulks met eenen authentiken brief van den Oppermeester en geweze Licentiaat in de Medicynen, Justus Ben-

Benraat, bewyzen kan; behalven dat de menschen aan deze Kaap zulks eenpariglyk getuigen, en ik 't zelf verscheidemalen uit den mond van den Gouverneur gehoort heb.

De uitstekende verdiensten van den Gouverneur Van Assenburg.

Deze Hoog Edele Heer Gouverneur was een zeer voortreffelyk man, die zich onder anderen door 't leren van vele talen en 't doen van veel schone reizen zeer vermaart had gemaakt, die het ook, wyl hy den oorlog van der jeugd af hadde gevolgt, zoo verre gebragt had, dat de Keizer Leopoldus I. hem in den voorgaanden Turkschen oorlog met groot voordeel als deszelfs Admiraal Generaal op den Donau en Generaal Veld-Wachtmeester te land aangestelt en tot 't einde van dien oorlog gebruikt heeft. Vervolgens wierd hy den Heren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden voor eenigen tyd overgelaten, ten einde zyne Maj. hem wederom zoude konnen ontbieden, als hy hem van noden had.

Word vergeven.

Naauwlyks had hy hier den 24. January 1708. voet aan land gezet, of hy kreeg kort daar op, namelyk den 8. April, als tot zyne welkomst, den eerst gemelden vergiftigden drank, waar van hy door de goede voorzorge en heilzame geneesmiddelen van den bovengemelden Justus Benraat in zoo verre gelukkig genezen wierd, dat hy wel op staande voet den geest niet gaf, dog behielt echter zoo veel gif by hem, dat hy langzamer hand zyne krachten en op 't laatst zyn geheele geheugen verloor, en met niets dan met drinken konde gelaaft worden. Alle zyne goede ondernemingen zyn daar door in duigen geraakt, en verdwenen; en heeft de Heer d'Abling hem daarenboven den klad aangewreven, dat hy wegens sterk drinken nergens toe konde gebruikt worden, en alles leggen moest blyven, zoo hy (d'Abling) niet tegenwoordig was, deszelfs diensten waarnam, en alles bestierde; terwyl nogtans bekent is, dat hy voor 't gif tot drinken nog tot andere buitensporigheden genegen was; derhalven acht ik, dat men de grondoorzaak eerst behoorde t'onderzoeken, wanneer men wel ras zoude ontdekken, waar deze ondeugden van daan quamen, gelyk dan de burgers dit ook heel wel merkten, en zynen dood zeer ter herten namen, die in 't jaar 1711. gevolgt is.

Zyne Edelmoedigheid.

Ik heb my dikwyls over de edelmoedigheid van dien Gouverneur verwondert, die schoon hy wist, dat men hem na 't leven stont, zich niet schuuwde, zyne vyanden gantsch minnelyk, zonder eenige blyk van wraak, t'ontfangen en te spreken, en zoude ik alhier een ruim veld hebben, om zynen roem en deugden op te tellen, ten ware ik vreesde dat myne pen daar toe te zwak was, en zy den rechten prys niet behalen zoude konnen, derhalven zal ik dezen arbeid aan anderen overlaten, te meer om dat ik licht nog wel gelegentheid zal hebben, en 't een en 't ander van hem te berichten.

Heer Willem Helot volgt hem in de Regering.

Na deszelfs dood is aan deszelfs geweze Secretaris, die, na dat de Heer Abling bevel ontfing, om als Extraordinaris Raad van Indie, na Batavia te vertrekken, in deszelfs plaats Opper-Koopman wierd, (die doorgaans den naam en titel van *Secunda persona*, of twede stem voert) de regering van dit land door den Raad van Policy by provisie opgedragen. Hy was genaamt Willem Helot; de toom der regering paste hem gantsch niet, want hy had nooit iets geleert, dan dat hy langs straat gehoort had. By zyne komst wierd hy tot een Copyist gebruikt, en verstont naauwlyks zoo veel, dat hy een opstel zonder spelfouten kon in 't net schryven. Wanneer hy dit geleert en begrepen had, bevorderde de bovengemelde Heer Adriaan van der Stell hem in

in de Kanselery, en maakte hem Secretaris Politik, of Staats-Secretaris, en daar op heeft hem 't geluk gedient, dat hy met hulp van den Advokaaat Everhard Schot, dien hy in geldzaken een byzondere dienst bewezen, en tot betaling van eene duistere schuld geholpen had, tot die hoge trap van eer gestegen, en over veel anderen gestelt is, die tienmaal meer kennisse en ondervinding in hunne pink bezaten, dan hy in zyn heel lichaam had.

Zyne Hovaardy.

Wanneer hy de regering aanvaarde, kende hy zich van hovaardy zelf niet; hy was daarenboven zeer onbeschoft, en gaf niemand, dien hy te gebieden had, een goed woord, en hield deze wyze van leven zoo lang, tot dat hy door zyne Zantippe, ik meen de weduwe van wylen den Heer van Loon, nog meer daar toe aangezet, tot volkome gekheid verviel. Ik zoude zoo wel van anderen als van my zelven vele dwaze voorbeelden konnen bybrengen, als ik 't der moeite waardig achte, om tyd en papier daar mede te verquisten, en niet beducht was, den Lezer daar mede te vervelen; dog hier na zal zich wel gelegentheid opdoen, om 't een en 't ander met meer voegelykheid aan te halen.

Wat voor een nieuwe Gouverneur hier verwacht word.

Ondertusschen heeft men hier reeds tyding, dat zyne verkeerde glorie haast een einde nemen, en hy onder eenen anderen Gouverneur bukken zal; want de spraak gaat hier, dat de Heer de Chavonne, die by de Staten Generaal in den kryg gedient heeft, herwaards zal komen, om als Gouverneur eenigen tyd hier te blyven, en alsdan 't voorig ampt weder te bekleden. Door dien nu deszelfs broeder voor dezen Kapitein van deze bezetting geweest is, en van den Heer Simon van der Stell veel spyt en ongelyk heeft moeten verdragen, zoo twyffelt men niet, of hy zal zulks op eene billyke wyze ten voordele van de voortreffelyke Maatschappy en tot troost der verdrukte en benadeelde burgers wreken, en de Stelliaanschen geest waar mede de gemelde Heer Helot rykelyk begoten is, gantschelyk uitdryven, de tot nu geweze oneenigheden der godlozen stillen, en alles zoo in rust brengen, dat niemand meer aan 't vorig ongelyk, smaad, schimp en vervolging zal behoeven te denken.

XVII. HOOFT-

XVII. HOOFTSTUK.

Op wat wyze 't gantsche Land van de Kaap de Goede Hoop door acht Collegien geregeert word.

Van de Regering aan de Kaap de Goede Hoop. Van wien de grond daar toe is gelegt. Uit hoe veel Collegien de regering in den beginne bestaan heeft. Naderhand wierden nog twee Collegien daar by gevoegt. 1. Is de Raad van Policy. Eenige verandering hier in gemaakt. Andermaal verandert door een nieuwe Fiskaal. Wat de Raads-perzoonen van dit Collegie voor beloning hebben. 2. Raad van Justitie. Wie in halszaken Beklager is. Van dit Collegie kan men apelleren na Batavia of Holland. Wat voor perzoonen met gerechtelyke verkoping der goederen te doen hebben. Het derde Collegie is de Raad van klyne zaaken. Tot deze Raadsvergadering worden ook borgers verkoren. In dit Collegie worden maar civiele zaaken, en die benede de 100 Ryksdaalders zyn, afgedaan. 4. Collegie is dat der huwelyks zaken. 't Vyfde is dat der Weesmeesters. In dit Collegie zyn zoo veel bedienden van de Compagnie, als borgers. Hoe veel Vendu-Meesters daar zyn. 't Zesde Collegie is de Kerkenraad. Verdeelt denzelven in een algemenen, waar in zy allen te zamen komen, en in een byzondere, die maar enkel een gemeente betreft. De bezolding der geestelyken alhier. De minste geestelyken leiden aan de Kaep een vroom leven.

IN myn voorig Hoofdstuk heb ik begonnen van de regering van deze Colonien te handelen, die door de Hollanders of veel meer de voortreffelyke Oost-Indische Maatschappy opgerecht zyn, en is in 't zelve van de Opperste Regenten, of zoo als men ze noemt, Heren Commandeurs gewag gemaakt. Jegenswoordig ben ik van voornemen, om in deze stoffe voort te varen, en te tonen, welke Raadsleden 'er verder zyn, en welke Collegien uit dezelve geformeert worden, in hope, dat de Lezer dit bericht ook niet qualyk nemen zal, en der moeite waardig achten, dat hy zyne oogen daar over laat gaan, te meer om dat 'er anders vele zaken, die reeds hiervoren geschreven zyn, of nog staan te volgen, heel duister zouden schynen, zoo dat hy geen recht, klaar, duidelyk en volkomen begrip daar van zoude konnen bekomen.

Na dat aldus, ten einde ik tot de zaak kome, de Hollanders of liever in derzelver naam de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy, de Kaap de Goede Hoop anno 1652. zoo als boven gemeld is, in bezit hadden genomen, hebben zy hare zorge ook ten eersten laten gaan, om aldaar eene goede duurzame en zodanige regering aan te stellen, die in vervolg van tyd, wanneer de opgerechte Colonie groter en florisanter wierd, geene verandering, maar eene verbetering zoude van noden hebben. Ten dien einde gaven zy den eersten Commandeur, den gemelden H. van Riebeek, de nodige bevelen met zich, waar uit hy konde zien, hoe en op wat wyze de Heren Bewindhebberen der Voortreffelyke Maatschappy begeerden, dat alles gereguleert wierd. (Van de Regering aan de Kaap de Goede Hoop.)

Nu heeft deze verstandige Heer wel alles naauw in acht genomen, wat hem by deze instructie bevolen was, en de zaken aldus geschikt, dat toenmaals by zulke kleine, jonge en als nog zonder order leven- (Van wien de grond daar toe is gelegt.)

levende Gemeente geen fout was te bespeuren, dog wyl hy op zoo vele andere zware en gewigtige zaken, van groter belang zyne gedachten te gelyk moest laten gaan, en de begonne bouw van't Ziekenhuis, de Vesting, midsgaders vele andere gevaarten, een mensch alleen vereischten, waar door zyne gedachten zeer verstrooit, en met duizend dingen te gelyk bezig waren, zoo wierd de grond van eene goede regering wel gelegt, maar de bestellingen bleven niet zonder grote nadelige en gevaarlyke gebreken, die na verloop van tyd gevaarlyke dwalingen zoude hebben veroorzaakt, ten ware zulks door betere verordineringen voorgekomen was; aangezien de geenen, die de gelden der wezen administreren, nog heden dien dag over 't slecht bestier hunner Voorzaten, als mede over 't verward boekhouden en vele andere gebreken klagen.

Derhalven komt dezen Heer van Riebeek de eere met recht toe, dat hy tot deze Regering den grond gelegt heeft; men moet echter ook bekennen, dat zyne opvolgers, die na dat de gebouwen voltooit waren, waar in beide menschen en goederen in veiligheid konden zyn, meer tyd hadden, hunne gedachten daar over te laten gaan, veel daar aan gevonden hebben, te verbeteren, en kan zulks worden geoordeelt, van de geenen die de vryheid hebben, de boeken van alle Collegien van den beginne af, te doorsnuffelen.

Uit hoe veel Collegien de Regering in den beginne bestaan heeft.

De Collegien echter, zoo voort na de bezitneming van dit land en oprechting der Colonie aangestelt, zyn zes in getale, en worden na hunne verscheidene verrichtingen genaamt, 1. de Raad van Policy; 2. de Raad van Justitie; 3. de Raad van de kleine of krakeel-zaken; 4. de Raad van de huwelykszaken; 5. de Weesheren; en 6. de Consistorie of de Kerken-Raad.

Na verloop van tyd, wanneer de borgery begon sterker en volkryker te worden, als mede toen de beide Colonien van Stellenbosch en Drakensteen opgerecht wierden, en voornamelyk door de komst der Fransche Vluchtelingen, tamelyk toenam, en de palen van dag tot dag verder uitzetteden, zyn onder de regering van den Gouverneur Simon van der Stell, door den Commissaris-Generaal Adriaan van Rhede, die de gantsche Oost-Indische Maatschappy representeerde, daar by gevoegt, en na den schyn tot voordeel der burgers opgerecht: ten 7de het Collegie der burgers en Heemraden en eindelyk ten 8ste 't Collegie der burgerlyke Krygsraden, van welke acht Collegien of Raadsvergaderingen als nu geoorlooft zal zyn, iets uitvoeriger en omstandiger te handelen, dan tot nu gevoegelyk heeft konnen geschieden, schoon van dezelve zeer dikwyls gewag gemaakt is.

De Raad van Policy.

Wat 't eerste Collegie of Raad van Policy aanbelangt, dien men met recht den Staats-Raad konde noemen, dezelve bestaat uit louter bedienden der Voortreffelyke Maatschappy, en wel voornamelyk uit zodanigen, die boven anderen reeds een rang en karacter en 't bestier over dees of geene goederen der gemelde Maatschappy hebben. Wanneer men nu de staat-regels, in Holland gebruiklyk, of na 't privilegie, 't welk de Heren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden aan deze Maatschappy verleent hebben, te werk gaat, zou men bezwaarlyk geloven, dat in dit Collegie anderen dan Gereformeerde geloofsgenoten aan te treffen waren; wyl 'er echter niet altyd voor handen zyn, die diergelyke aanzienlyke waardigheden bekleden, maar ook anderen aangetroffen worden, die

ande-

andere Religien toegedaan zyn, of wel nooit eene Christelyke Geloofs belydenis gedaan hebben, en nogtans zodanige hoge bedieningen waarnemen, en daarenboven de wyde distantie tusschen Holland en deze plaats daar by komt, waar door naauwelyks de voortreffelyke Maatschappy, veel min de Heren Staten Generaal eenige naricht daar van bekomen, te meer om dat 'er niemand is, die daar over klaagt, of zich tegen de verkiezing aankant, zoo moet het zekerlyk dikwyls anders gaan, dan de voortreffelyke Maatschappy verhoopt, en de Heren Staten Generaal verwachten.

By myne komst alhier zaten Gereformeerden, Lutheranen, ja zodanigen, die zelfs nog geene belydenis van eenig geloof ter waereld gedaan hadden, in dit opperste Collegie, en zal ik, hoop ik, niet kwalyk doen, wanneer ik dezelven met namen noem; om een onvervalscht kenteken te geven, wat de toen regeerende Heer Gouverneur voor een goede Christen, en de Prediker voor een eerlyke Geestelyke geweest is, die ook beide te gelyk nevens verscheide andere Heren om deze en andere redenen afgezet zyn, zoo als hier na omstandiger zal worden gemeld.

Dienvolgens waren by myne komst in dit Collegie, dat altyd uit 9 perzoonen bestaan moet, deze volgende Heren: de Edele Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, die altyd 't Hoofd en de President is; dien volgde als Vice-president, de Opperkoopman en Hoofd-Administrateur in de Vesting, de Heer Samuel Elzevier, die doorgaans de twede Perzoon word genaamt, om dat hy in dat Collegie de twede stem heeft; hier op quam de Fiskaal independent, de Heer Johannis Blesius, die onafhangelyk word genaamt, om dat hy niet van den Heer Gouverneur verkozen word, nog bevelen van denzelven ontfangt; maar onmiddelbaar van de voortreffelyke Maatschappy zelf, en ook van haar alleen verkozen en aangestelt word. En deze drie perzonen waren allen de Gereformeerde Religie toegedaan.

Verder bekleede de vierde plaats de Heer Olof Berg, Kapitein van de bezetting alhier, een Sweed van geboorte, en bygevolg een Lutheraan; de vyfde was de Heer Adriaan van Rhede, Luitenant in de Vesting, de Gereformeerde Religie toegedaan. De zesde plaats bekleede de Heer Willen Corsenaar, Winkelier of Koopman in de vesting, een goed Christen van de Gereformeerde Religie; de zevende was de Heer Willem van Putten, Onder-koopman en Pakhuis-meester, die nog geen belydenis van eenige Religie gedaan had; en de achtste plaats bekleede de Heer Jacobus Cruse, *Curator ad lites*, Garnisoens-Boekhouder en Onder-Koopman; deze had met den Heer Helot, die de negende Raad en Secretaris van dit Collegie was, dezelve Religie van den Heer van Putten; te weten zoo goed als de eerste drie Gereformeert waren, zoo goed waren de laatste drie nog neutraal en hadden zich nog voor geene Religie ter waereld verklaart.

Na dat echter de Edele Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell nevens de Heer Samuel Elzevier afgezet wierden, en anderen in hunne plaats quamen, maakte het een kleine verandering in dit Collegie, aangezien de Edele Heer Louis van Assenburg als Gouverneur en onwedersprekelyke President, en de Heer Jan Corneliszoon d'Abling als Vice-President daar in verschenen; en wanneer deze laatste ook weder weggezonden wierd, en bevel ontfing, om als Extraordinaris Raad van Indie na Batavia te gaan, wierd

In dit Collegie is naderhand eene verandering gemaakt.

wierd de gemelde Heer Helot, die toen eerst zyne Geloofsbelydenis by 't geestelyk Consistorie afleide, met 't ampt van Vice-president bekleed; deze belydenis deed hy niet zoo zeer, zoo als 't schynt, uit drift der Religie, als wel uit een staatkundig inzicht, om dat hy meende, dat hy tot president over den gemelden Kerkenraad zoude worden gekozen, om dat de Vice-president van den Raad van Policy zulks voor dezen altyd geweest was; dog de nieuw aangekomene, dog ras weder verzondene Kapitein, Adolf Jan van der Laan, een man van zonderlinge beqaamheid, wierd hem hier in voorgetrokken, en hy moest van deze waardigheid zoo berooft blyven, tot dat de gemelde Heer van der Laan weder na Indie gezonden wierd.

Andermaal verandert door een nieuwen Fiskaal.

Wanneer echter naderhand ook de Heer Johannes Blesius, Adriaan van Rhede, en Willem Corsenaar quamen te overlyden, viel 'er andermaal eene verandering voor, en wierd de Heer Willem van Putten, door den Commissaris en gewezenen ordinaris Raad van Indie, den Heer Pieter Vos, by zyne terugkomst tot Fiskaal aangestelt; dog zoo dat hy deze waardigheid weder moest laten varen, zoo de Heren Bewindhebbers van de voortreffelyke Maatschappy, eenen anderen quamen te verkiezen, zoo als ook geschiede, aangezien de Heer N. van Beaumond daar toe beroepen en van Ceylon herwaards gezonden is.

In de plaats van den Luitenant van Rhede quam de Heer Cay Jesse Slotsboo, uit Jutland geboortig, een Lutheraan, die Luitenant en Raad wierd; de plaats van den overleden Hr. Willem Corsenaar ontfing de Heer Jan Swellingrebel, Onder-koopman en Dispensier, een Lutheraan, van Archangel in Muscovie geboortig, een man van grote hoedanigheden, ongeveinsde oprechtheid en onbedriegelyke rechtvaardigheid; die ook deswegen veel heeft moeten lyden, zoo als hier na blyken zal.

Pieter de Meyer word Successeur van den Hr. Helot.

Eindelyk wanneer ook de plaats van den Hr. Helot weder moest bezet zyn, verkoos de Heer Gouverneur van Assenburg den Heer Pieter de Meyer daar toe, die van Amsterdam van geboorte en Luthersch was; hy was als Boekhouder hier gekomen, en kort daar na Onder-koopman geworden en door zyne grote kennisse, door 't naarstig lezen van goede boeken verkregen, tot dit ampt zeer bequaam, en groot beminnaar van de gerechtigheid.

Dit Collegie is 't voornaamste.

Dit Collegie is met alle recht 't eerste in rang, om dat 't niet alleen de gantsche Maatschappy maar ook zelfs de Hoog Mogende Heren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden representeert. Want in dit Collegie worden niet alleen alle zaken, den staat van dit land betreffende, overwogen, maar men neemt alhier ook zodanige Besluiten, die 't waarachtig belang der Voortreffelyke Maatschappy raken, en in 't voortzetten van haren handel alhier, vermeerderen van andere jaarlyksche inkomsten en getrouwe bezorging van hunne schepen, enz. bestaan.

Men besluit hier in ook den oorlog of vrede, welken men nodig acht, tegen de Hottentotten te voeren. Of 't echter niet beter was, dat nu en dan eenige der voornaamste borgers daar in wierden getrokken, die 't ware belang der Colonie behertigden, waar aan anders zeer weinig of gantsch niet gedacht word? laat ik anderen, die meer kennisse hebben dan ik, oordelen; ten minsten schynen daar uit eenige gevolgen t'ontstaan, die zich licht in 't vervolg van zelf zullen opdoen.

Ondertusschen voeren de Raads-perzonen van dit Collegie in hunne opschriften den titel van

Edele

Edele Groot Achtbare Heren; genieten echter gantsch gene beloning voor hare moeite, maar moeten met hun ander tractament, 't welk een ieder van zyne afzonderlyke bediening heeft, te vrede zyn. Dog heeft de Edele Heer Gouverneur Louis van Assenburg, om deze Raden eenigermate te eeren, en van alle anderen t'onderscheiden, bevolen, dat een van hen de poort uitgaande, de wacht voor hem in 't geweer zoude komen, 't welk ook nevens den titel de eenige eere en loon is, dien zy voor hare moeite genieten.

De ordinaris dag van hare vergadering is altyd dingsdag, wanneer zy van 9 tot 12 uuren by malkanderen zyn, en word alsdan ten 9 uure de klok boven de Poort geluid, om den tyd van de zitting aan een ieder daar mede bekent te maken; op andere dagen komen zy zelden by malkander, ten waren 'er schepen op de Rede ten anker leggen, die hunne brieven, om na Holland of na Indie te vertrekken, of iets anders ten behoeven van 't schip verzoeken.

Eindelyk voert dit Collegie de correspondentie met de Heren Bewindhebberen der gehele voortreffelyke Maatschappy, insgelyks met hunne Hoog-Edelen van de hoge Indische Regering te Batavia, en den Heer Gouverneur van 't eiland Ceylon, welker antwoord en bevelen alhier ook wederom ontfangen, opgebroken en gelezen worden; dog de Secretaris van dit Collegie moet ze in de andere Archiven inlyven, registreren en bewaren, ten einde men zich van dezelve by gelegentheid zoo voort bedienen en 't nodige vinden kan.

Uit welke perzonen de Raad van Justitie bestaat.

't Twede Collegie word de Raad van Justitie genaamt, om dat in 't zelve zoo wel over geld als halszaken recht gesproken word, en bestaat wederom uit 9 perzonen, welke meest denzelven zyn, die den Raad van Policy uitmaken; Jakob Cruse alleen zit in dit Collegie niet, om dat reeds al te veel nabestaande van hem daar in zyn. De Heer Willem van Putten heeft ook in dit Collegie gezeten, dog wyl hy na de verkregene plaats van Fiskaal niet altyd als Raad konde zitten, zoo quam de vaanderig, Pieter Kicksee, uit Holland geboortig, in deszelfs plaats, en na deszelfs dood, wanneer ook te gelyk de nieuwe Fiskaal independent, de gemelde Heer van Beaumont arriveerde; en de gemelde Heer van Putten zyne demissie zocht, en na Batavia gezonden wierd, ontfingen deze beide plaatzen, de Heer Jan de la Fontaine, Onder-Koopman en Pakhuis-meester, Gereformeert, van Amsterdam van geboorte; en Cornelis Barentzoon, Vaanderig, Luthersch, en uit Lyfland geboortig.

Wie in halszaken Beklager is.

In halszaken is of de Fiskaal independent of de Land-drost eisscher, na dat de misdadiger in de jurisdictie van den eenen of van den anderen gevangen, en door den zelven zelf of op zyne order door zyne Dienaars in hechtenis gezet word, zoo als reeds voormaals eenige melding daar van gedaan is. Zodanig een heeft als dan in de Raadsvergadering geen zitting, maar moet enkelyk afwachten, wat hem op zyn eisch van den Raad toegestaan word.

In geldzaken worden de 3 regerende burgermeesters te raad genomen.

Zoo echter de misdadiger een burger is, of een slaaf, aan een burger toebehorende, als mede zoo 'er over geldzaken tusschen burgers of tusschen een burger en een Dienaar van de Voortreffelyke Maatschappy, verschil ontstaat, zoo als dikwyls geschied, zoo worden de drie regerende burger-Raden of Burgermeesters mede daar toe getrokken, onder voorwendzel, dat dezelven voor 't belang van hunne medeburgers zorg dragen en zien moeten, dat hen geen onrecht geschied. Hoe echter zulks van deze drie, die 't beneden-

nedenste end van de tafel beslaan, gevoeglyk kan geschieden? Wat ook verder voor eene gelykheid der stemmen aangetroffen word, als 'er reeds 9. perzonen gestemt hebben, en 3 nog stemmen moeten, welker beide t'eenemaal van malkander verschilt? kan een ieder by zich zelven afnemen; wat my belangt, ik wil myne gedachten gaarn opschorten, en anderen laten oordelen, die bequamer daar toe zyn.

De Heer Gouverneur verkiest tot deze Raadsleden welke hy wil.

Want dat de burgers in dit stuk zeer slecht daar by staan, en ziende blind moeten zyn, blykt, om dat alles na den zin en wil van den Heer Gouverneur gedaan moet worden, zoo als hier na een klaar bewys zal verstrekken, 't geen tusschen de burgers, welke de rechtvaardigste zaak hadden, en derhalven van de voortreffelyke Maatschappy gerechtvaardigt wierden, en den Heer Willem Adriaan van der Stell is voorgevallen; daarenboven is zulks daar uit ook af te nemen, dat wanneer een lid van dezen Raad sterft, het wel den naam heeft, dat door den Raad van Policy een ander moet verkozen worden, dog de Heer Gouverneur representeert doorgaans als dan in zyne eigene perzoon 't gantsche Collegie politik, nomineert, eligeert, en introduceert, zelfs wanneer alle anderen daartegen waren, den geen, welken hy gaarn wil geëert hebben, en by wien hy zyn grootste belang vind, gelyk ik hier van hier na een zeer aanmerkelyk voorbeeld aan den Burgermeester, Hendrik Bouman tonen zal. Staat hem iemand ook niet aan, die de zaak wat sterk trekt en zynen eed betracht, of deszelfs zin in alles niet volgt, zoo laat hy zoo iemand t'huis, en geeft hem gantsch niet eens te kennen, dat hy in den Raad nodig is, zoo als ik met den Heer Nicolaas Oortman hier na zal tonen, of hy dreigt hem zelfs weg te zenden, zoo als 't den Heer Johannis Swellingrebel gebeurt is, gelyk in 't vervolg zal worden gemeld; niet tegenstaande deze en veel andere zaken rechtdraads tegen den zin en d'uitdrukkelyke bevelen der Heren Bewindhebberen in Holland stryden.

Van di Collegie kan men appelleren

Wanneer iemand voor dit Collegie, als de hoogste rechtbank van deze plaats, zyne zaak ten einde heeft gebragt, en zich in de uitspraak benadeelt acht, zoo staat hem, zoo als billyk is, vry, om zyne toevlucht tot een hoger rechtbank te nemen, mids dat hy voorheen 't appel binnen den voorgeschreven tyd van tien dagen laat aantekenen, en de zomma van 100 guldens namptiseert, welke zomma daar zoo lang bewaart word, tot dat de zaak door de hoger Rechtbank is uitgewezen, en naderhand gegeven word van den geen, die 't proces daar ook verloren heeft.

Om te appelleren staan voor de partyen twee wegen open, te weten aan den Raad van Justitie te Batavia, die alleen uit Rechtsgeleerden bestaat, of immediaat in Holland, waar van zy ook naderhand geen regres hebben, maar moeten zich aan het in Holland gewezen vonnis houden. Van Batavia echter konnen zy de zaak na Holland trekken; zoo dezelve der moeite waardig is, en haar geld zoo ver strekt, dat zy in staat zyn, om aldaar ook de kosten van appel te dragen; waar van echter mynes wetens nog geen voorbeeld is, aangezien niemand licht zal onderstaan, van een van deze twee rechtbanken verder t'appelleren.

Wat deze Raadsleden voor eene beloning hebben.

De Leden van dit Collegie genieten behalven de eere zoo veel voor hare moeite, als die van den Raad van Policy, want men noemt hen Edelen, Achtbaren; en schoon alle partyen in eene geldboete verwezen worden, ten voordele van de Kamer, zoo worden die gelden enkelyk bewaart, om by halsstraffelyke executien

ten

ten dele aan den Fiskaal, ten dele aan den Secretaris en Dienaar, en ten dele ook aan den Scherprechter, die een vry gelatene zwart der voortreffelyke Maatschappy is, te worden betaalt. 't Geen de Kamer te kort komt, laat de voortreffelyke Maatschappy uit hare kas betalen; daarentegen moet 't geen 'er jaarlyks overschiet, insgelyks in de Kas worden gebragt.

Wat voor perzonen met gerechtelyke verkopingen der goederen te doen hebben.

Wanneer echter twee partyen zich om schuld zoo ver in rechten vervolgen, dat de goederen van den eenen by executie moeten worden verkoft, om den anderen te betalen, zoo geschied zulks na aangeplakte briefjes en bekentgemaakten dag in byzyn van de twee Raden, die gedeputeert zyn geweest, om by den Secretaris te zyn, wanneer hy eene ordentlyke lyst van dezelve maakte; en deze twee Gecommitteerden genieten als dan voor hare moeite dagelyks twee ryksdaalders ieder, en vry onderhoud voor haar en hunne paarden, zoo ze anders over land reizen.

De Secretaris, die niet alleen de inventaris maakt, maar ook die verkoping als Boekhouder bywoont, midsgaders de gelden, daar van komende, door den Gerechtsdienaar, als de gewoonlyke Afslager, laat ophalen, en van hem ontfangt, en naderhand weder aan de gene betaalt, tot welkers behoeve dezelve verkoft zyn, is met de gemelde twee ryksdaalders dagelyks niet te vrede, maar moet ook voor de proces-kosten en schryven betaalt worden, welke kosten hy van de zomma aftrekt, en aan den geen verrekent, die de zaak verloren heeft.

Voordeel van den Secretaris en Gerechtsdienaars.

Hier uit blykt zonneklaar, dat de Secretaris van dit Collegie nevens de Gerechtsdienaars met de beste buit gaan stryken, als de goederen by executie verkoft worden; men ziet ook, dat deze twee met de eer alleen niet te vrede zyn, maar dat geld by hem de boodschap is. Met deze beiden zyn, staande myn verblyf alhier, de grootste verandering en zeldzaamste dingen voorgevallen, waar van ik hier een klein uittrekzel zal mede deelen.

Wat 'er met den Secretaris by de komst van den Autheur is voorgevallen.

By myne komst was Abraham Poulle Secretaris van dit Collegie; dezelve was als Meester in dit land gekomen; vervolgens quam hem in 't hoofd, dat met de pen meer geld, en gemakkelyker als met baard schrappen te winnen was; want zware en gevaarlyke patienten vertrouwde de Oppermeester hem niet, licht om dat hy in die kunst niet ver gekomen was; derhalven begaf hy zich aan de pen, waar door hy ook in korten tyd zoo hoog steeg, dat hy eindelyk dit Collegie als Secretaris wierd toegevoegt; dog deszelfs slecht gedrag, aangezien hy zich zelfs met zyn zwager, den bovengemelden Heer Helot niet konde verstaan; behalven dat hy te Batavia wegens 't lasteren van eerlyke menschen, op de blote knien God en de Justitie om vergiffenis bidden, en zyne woorden weder in den hals had moeten halen en nog veel andere feilen, zoo als hier na zal worden aangetoont; hebben eindelyk den Edelen Heer Gouverneur Louis van Assenburg, dien hy wetten wilde voorschryven, bewogen, om hem weder na Batavia te zenden.

Wie hem gesuccedeert heeft.

Na deszelfs vertrek, wierd de Heer Daniel Thiebault, een jong perzoon, met dit ampt begunstigt; dezelve had zich gedurende zyne aanwezenheid alhier aan de pen begeven, dog had het voor dezen nooit hoger konnen brengen, dan tot Assistent, waar na hy vervolgens eerste Klerk en eindelyk Secretaris van dit Collegie geworden is; waar toe hem echter zoo wel niet zyne bequaamheid of wys beleid als wel zyne Liefste heeft bevordert, die eene zuster van den Heer Helot en vrouw van den ge-

melden Poullen was. Dezelve bezat redelyke middelen, dog had 't gebrek, dat zy zeer qualyk ſprak, en dat niemand haar konde verſtaan, ten ware hy haar gewoon was.

Na dat hy aldus eene ryke vrouw had gekregen, die goede vrienden in de Regering had en daar door tot dit aanzienlyk en voordelig ampt was geraakt, vergat hy door hovaardy, de behoorlyke achting voor zyne Meerderen te hebben, en hunne bevelen na te komen; en door dien hy daarenboven op zyn zwager den Heer Helot tamelyk ſteunde, en daarentegen den Heer Gouverneur van Aſſenburg heel weinig achtte, zoo gebeurde het, dat als deze Heer eenige ſchriften, in dezen Raad van Juſtitie verhandelt, en by gevolg onder zyne bewaring, verzocht te zien, hy zich onderſtont dezelve te weigeren, waar over deze Edele Heer zoo toornig wierd, dat hy zyne Secretary tot op nader order liet verzegelen, eenen anderen *ad interim* aanſtelde, en dezen beval, 't ampt van Secretaris by de Kamer van Juſtitie waar te nemen.

Hier over wierd hy wel een weinig buigzamer, voornamelyk wanneer hy zag, dat 't den Gouverneur ernſt was, die hem zyn maand-ceel of ordonnantie t'huis zond, uit hoofde van dewelke hy met 't eerſte ſchip na Batavia zoude vertrekken; dog de Heer Helot liet niet na hem te ſtyven, en onder de hand den Heer Gouverneur te bevredigen, om dat hy wel wiſt, dat by hem licht pardon te verkrygen was; kortom deze Heer Thiebault behield deze zyne bediening, en bragt daarenboven het nevens de Heer Helot, zoo verre, dat de geen, die den dienſt voor hem had waargenomen, ook in zyne plaats de reis na Batavia aannemen moeſt.

Voor 't overige ſtaat te merken, dat deze Secretaris dezelve magt heeft, om Notariale ſchriften op te ſtellen, als die van den Raad van Policy, mids dat deze laatſte alleen Schepen-Kenniſſen mag vervaardigen. Wat aanbelangt de ordinaris zitting van dit Collegie, 't zelve houd altyd hare vergadering des donderdags, van negen tot twaalf uuren; wanneer 'er echter eene zaak voorvalt, die lyf en leven of beroving van eer betreft, zoo word dezelve doorgaans op zaturdag volbragt of ter uitvoering gelegt, werdende de misdadiger, 't leven verbeurt hebbende, donderdags de dood aangezegt.

Het derde Collegie, dat onder dit is, word de Raad van de Kleine zaken genaamt, dat voor dezen altyd afgezondert is geweeſt van dat 't welk de zorg van de huwelykszaken toevertrouwt is, ſchoon de leden van beide Collegien meeſt altyd een en dezelven waren; dog de Heer Jan Cornelis-zoon d'Abling heeft ſtaande zyne proviſionele regering deze twee Collegien in malkander geſmolten, niet tegenſtaande een ieder een gantſch byzonder en zeer verſchillig voorwerp heeft, en wyl 't doel van deze beide Collegien zeer ver van malkander afwykt, zoo vind ik raadzaam, om alhier ieder Collegie in 't byzonder voor te ſtellen. *Wat van den Raad van Kleine zaken betreft.*

Dit Collegie van de Kleine of Krakkeel-zaken, is 't eerſte, waar in de burgers ook zitting hebben; want 't zelve beſtaat en uit dienaars der Voortreffelyke Maatſchappy en uit burgers, te weten, beiden een gelyk getal, en zitten zy wiſſelwys, dat namelyk op een Dienaar van de gemelde Maatſchappy een burger volgt. De Preſident van dit Collegie is altyd een Lid van den Raad van Policy, die amptshalve verplicht is, om in den gemelden Raad van alles verſlag te doen; en de Vice-Preſident is een van de Burger-Raad of Burgermeeſters; de overigen *Uit welke perzonen dit Collegie beſtaat.*

zoo

zoo wel van de Maatſchappy als Burgery zyn zoo hoog nog niet in rang, dat zy buiten deze fonctie een afzonderlyk karacter hebben; en zoo 'er al d'een of d'ander onder is, die reeds eene byzondere qualiteit heeft, zoo geſchied zulks meer op eene toevallige wys, dat de verkiezing juiſt op hem valt, dan dat 't eene noodzakelykheid is.

Voor dezen was 't gebruik, voornamelyk zoo lang als de Heer van der Stell regeerde, dat geen burger in deze Vergadering zitting had, ten zy dezelve Burgermeeſter geweeſt, en werkelyk buiten de regering was, dog wanneer de Edele Heer Gouverneur Louis van Aſſenburg gade ſloeg, dat hier mede menig wakker bequaam burger voor 't hoofd geſtoten, en buiten bediening gelaten wierd, die van geene zaak kenniſſe konde bekomen, en daarbenevens in geen Collegie met eenig nut gebruikt konde worden, zoo heeft hy deze oude gewoonte vernietigt en bevolen, dat bequame burgers, die eenen goeden naam hadden, verkozen zouden worden, ten einde men met 'er tyd een queek-ſchool krygen, en mannen hebben mogt, die de vereiſchte hoedanigheden bezaten, en in hoger Collegien nuttelyk zouden konnen gebruikt worden. Ten dien einde wierden in 't jaar 1709. drie burgers verkozen, daar onder een Burgermeeſter, hebbende de twee anderen nog in geen Collegie zitting gehad.

Alle twee jaren word de Preſident nevens de meeſte Leden van dit Collegie verandert en verwiſſelt, dog zoo dat zommigen zoo wel wegens de voortreffelyke Maatſchappy als van de Burgers daar in moeten blyven, die namelyk maar een jaar daar in zyn geweeſt, ten einde men den nieuwen zoude konnen onderrechten, welke zaken nog voor de rechtbank hangen, en waar in dezelve beſtaan. In plaats van de geenen, die afgaan, verkieſt dit Collegie een dubbelt getal, en geeft de nominatie op Nieuwjaar, wanneer alle andere Collegien insgelyks verandert worden, aan den Heer Gouverneur en den gantſchen Raad van Policy, om daar uit te nemen, welke zy willen. Want geen Subaltern Collegie heeft de vryheid, gelyk zulks ook billyk is, na eige behagen eenigen aan te nemen, en de ledige plaatzen te vervullen, maar deze magt komt met recht den Gouverneur en den Raad van Policy alleen toe.

Deze Raadsvergadering beſtaat uit zeven perzonen, daar onder altyd drie van de Voortreffelyke Maatſchappy en drie van de burgers; Deze voeren den titel van Edelen Achtbaren, en genieten boven dezelve niets voor hare moeite; welke eere men in openbare vergaderingen beſt bemerkt, waar in zy zoo voort na de Raden van Juſtitie afgelezen en geplaatſt worden, en aldus voor alle andere dienaars der meergemelde Maatſchappy en burgers den rang hebben.

De Secretaris als de zevende perzoon, is altyd een Dienaar van de Voortreffelyke Maatſchappy; deze geniet niet alleen dezelve eere, maar maakt van de partyen, waar aan 't hier nooit ontbreekt, veel geld; dezelve is echter niet bevoegt, om eenige notariale ſchriften te maken, zoo als een Notaris of de beide Secretariſſen van de Policy en Juſtitie, 't zy hy zulks uit hoofde van eenige bediening, diergelyke de eerſte Schryvers-plaats der Secretary is, vermag.

De Secretaris is een Dienaar van de Maatſchappy.

Criminele zaken worden hier gantſch niet gehoort, maar zoo voort aan den Raad van Juſtitie gewezen; dit Collegie mag ook in civile zaken gene anderen afdoen, dan die beneden hondert ryksdaalders bedragen; want de zaken

zaken van groter belang heeft de Raad van Justitie voor zich behouden. Hare Sententien en gerechtelyke uitspraken moeten jaarlyks afgeschreven en aan den Raad van Policy overgegeven worden, welke dezelve verder nevens andere schriften na Holland zend.

Men kan hier van aan den Raad van Justitie appelleren.

Zoo de partyen met de uitspraak van dit Collegie niet te vrede zyn, konnen zy binnen den tyd van tien dagen aan den Raad van Justitie appelleren, mids dat zy by dit Collegie hondert ryksdaalders namptiseren. Eindelyk zit dit Collegie doorgaans alle 14 dagen eens, en is de bestemde dag van hare vergadering altyd zaterdag, van negen tot 12 uuren.

Wat ontrent 't Collegie van huwelyks-zaken te merken.

By 't Collegie, dat de huwelyks-zaken waarneemt, is wyl 't uit dezelve leden bestaat, en doorgaans op zaturdag zitdag houd, ten ware jonge luiden verzoeken eerder geholpen te worden, niet anders, dan 't afzonderlyk doelwit te merken, uit hoofde van 't welk zy met geene verschillen te doen hebben, zoo ze niet huwelyksche verlovingen, voorwaarden, enz. betreffen; waar aan 't by eene zoo grote en in volk dagelyks toenemende Gemeente niet ontbreekt; aangezien 'er geen paar kan worden getrouwt, ten ware 't zich by dit Collegie heeft aangegeven, en gebleken is, dat zulks is met toestemming van beiderzyds ouders of naaste vrienden, en een briefje aan den Predikant, die ze trouwen zal, getoont hebben, waar na 't den Predikant eerst vry staat, om zodanige perzonen zonder verdere navraging af te lezen, en eindelyk te trouwen.

Wat ten tyde van den Schryver voor echtscheidingen zyn voorgevallen.

Zoo lang als ik my hier heb bevonden, weet ik maar twee paar, die eene echtscheiding verzocht en verkregen hebben; 't eerste was een Onder-koopman, met zyne vrouw van Batavia hier gekomen, die verzocht, t'eenemaal van zyne vrouw te zyn gescheiden, en 't ook verkreeg, om dat 'er redenen genoeg waren; dog wyl zy zagen, dat 'er ook eene scheiding in de goederen zoude worden gemaakt, verzochten zy beide, om zich andermaal met malkander te vereenigen; en schoon zy voorheen van voornemen waren, na Holland te vertrekken, keerden zy beide weder na Batavia.

'T Twede geval.

't Twede paar, waren beide Europeanen, welker namen my even zoo licht vallen zoude alhier te plaatzen, als de vorigen, ten ware ik die voorbedachtelyk verzweeg, om de vrienden van den man, die als nog te Straasburg leven. Deze wyl zy zich gantsch niet konden verstaan, en 'er gevaar was, dat de een den anderen 't leven zoude benemen, verzochten, om t'eenemaal van elkander gescheiden te zyn, dog wyl de redenen niet genoegzaam waren, en men nog hope had, dat zy t'eeniger tyd van zin zouden veranderen, te meer om dat zy reeds een kind 't zamen hadden, zoo scheide men hen enkelyk voor een tyd van tafel en bed, om te zien, hoe 't verder met hen gaan zoude.

Eene ingevoerde manier van den Heer van der Stell ontrent de Verloofde.

Vermids ik als nog met dit Collegie bezig ben, zoo zal men niet qualyk duiden, dat ik de manier voorstel, welke de Heren van der Stell hebben ingevoert, als jonge Luiden t'zamen trouwen willen, om dat hier uit 't naturel van deze Heren eenigermate blyken zal. Wanneer 'er waren, die zich in den huwelyken staat willen begeven, zoo moest de bruidegom, en zoo hy niet tweemaal wilde gaan, met de bruid voor den Edelen Heer Gouverneur verschynen, en deszelfs toestemming verzoeken; verkreeg hy dezelve, gelyk ze mynes wetens nooit is afgeslagen, zoo ontfing hy van den Heer Gouverneur een briefje, achtervolgens 't welk dit Collegie, buiten dat van hem verkozen, als op nieuw volmagt

kreeg,

kreeg, de gemelde perzonen na behoren te examineren; en hen in hun voornemen niet hinderlyk te zyn.

Wanneer zy nu met de gemelde order op den bestemden dag willen verschynen, zoo moesten beiderzyds ouders of na der zelver dood; de naaste vrienden te gelyk met den Bruidegom en Bruid zich voor dit Collegie vertonen, alwaar zy dan zoo als billyk, scherp wierden geëxamineert, ten einde men alle hinderpalen uit den weg zoude konnen ruimen; en zoo 'er geene waren, gaf men dit geëxamineert paar andermaal een korte order, waar by de Geestelyke bevel ontfing; om dat Paar 3 zondagen na malkander af te lezen; en de geboden niet geschut wordende, te trouwen, of dit geschiedende, de zaak zoo voort aan haar bekent te maken; 't welk alles dan ordentelyk na malkanderen geschieden moest; doch ik weet niet, dat ooit een paar verhindert, of de proclamatie geschut is.

Dit oud en door den Heer Simon van der Stell ingevoert gebruik is als nu zoo diep ingewortelt; dat 't zelve bezwaarlyk zal worden afgeschaft; ten zy door order van een hoger magt, aangezien alle hunne Successeurs, 't zelve tot op dezen dag behouden hebben, terwyl nogtans dit Collegie enkelyk aangestelt is; ten einde diergelyke gevallen door 't zelve alleen onderzocht en afgedaan zouden worden; ondertusschen schynt 't den Heer van der Stell zoo zeer niet om 't onderzoek te doen te zyn geweest; als wel om gelegentheid te hebben, van de Bruid te zien en te kennen; wyl de Bruidegom geen verlof konde bekomen, ten ware hy de Bruid vertoonde.

Gebruik van welgegoede perzonen. Gegoede en gequalificeerde luiden hebben 't gebruik, dat zy doorgaans de Heren van dit Collegie verzoeken, ten haren huize te verschynen, om hen aldaar te examineren, en 't nodige tot 't trouwen te bezorgen, ten einde zy niet gehouden zyn, langs straat en tweemaal na de vesting te gaan; vermids zy nu na 't examen treffelyk onthaalt worden, eene vereering van 10. 20. of ook wel meer ryksdaalders ontfangen, zoo nemen zy deze moeite gaarn op zich; en staat te merken, dat de Secretaris van dit Collegie alsdan boven de gemelde zomma 2 ryksdaalders voor zyn schryven ontfangt, terwyl men hem anders maar eenen ryksdaalder en 't gantsche Collegie niets behoeft te geven.

Van 't Collegie der Heren Weesmeesters, die men doorgaans de Weeskamer noemt, heb ik reeds boven aangemerkt; dat zy over den slechten toestand van hunne boeken en 't geen daar toe behoort, klagen; weshalven zy dan zonderlinge redenen moeten hebben. Licht zal ik echter niet dwalen, wanneer ik uit de volgende gronden de redenen daar van opmaak; namelyk 't is bekent dat 'er in den eersten aanvang van deze Colonie zeer weinig burgers zyn geweest; die dezelve uitmaakten; insgelyks is licht te geloven; dat 'er weinig zullen zyn geweest die vele goederen bezeten; en hunne kinderen na hun dood nagelaten hebben; wanneer nu die goederen van zulke Wezen, door 't delen nog minder zyn geworden; zoo is licht te denken, te meer zoo 't aan bequame menschen gemankeert heeft, dat die goederen juist zoo zorgvuldig niet bestiert zyn; en als 'er een mislag in de rekening is, hoe klein ook, zal men nooit net konnen boekhouden, tot dat dezelve verholpen is.

Hier by komt nog, dat de Bedienden der Voortreffelyke Maatschapy genoeg met hun eigene ampten te doen gehad, en weinig acht op de kleinigheden der Wezen en 't verrekenen van hun klein

 kapi-

kapitaal geslagen zullen hebben, te meer doordien hen zal hebben toegeschenen, dat zy daar van weinig voordeel te verwachten en gantsch geen nadeel te duchten hadden; de burgers echter, nevens hen tot Weesheren aangestelt, hebben of geen kennisse van boekhouden gehad, of 't zelve is hen niet toevertrouwt.

De onder de Voortreffelyke Maatschappy staande kinderen worden in de nalatenschap van hunne ouders niet benadeelt.

Dit dunkt my nog duidelyker te schynen, om dat dienaars der Voortreffelyke Maatschappy, als zy sterven, en wettige erfgenamen nalaten, (hoewel 'er hier naauwlyks 20 worden gevonden, die getrouwt zyn, en kinderen nalaten konnen, en 'er in den aanvang nog minder moeten geweest zyn) niet licht tot de Weeskamer vervallen, of hare goederen aan dezelve laten komen, ten zy de nagelatenen weder trouwen willen, en de gene die van het eerste bed zyn, hare vaders of moeders bewys vooraf maken, by de Weeskamer aangeven moesten. In dit geval behoud de vader of de moeder 't gantsche vermogen wel in handen, dog dezelve is genoodzaakt, om niet alleen van de daar van komende interessen de kinderen t'onderhouden, en te laten leren, maar dezelve ook dit bewys te geven, schoon 'er geen penning zoude overschieten, aangezien de Weesheren, zoo dra als zy merken, dat zodanig huisgezin in 't onderspit geraakt, verplicht zyn, zorg te dragen, dat de hen toevertrouwde, en onder hunne opzicht staande Weeskinderen niet worden benadeelt.

De bedienden echter van de Voortreffelyke Maatschappy, welke in Holland of elders rechtmatige erfgenamen nalaten, en hier of elders komen t'overlyden, behoren gantsch niet tot de Weeskamer; om dat zy hunnen byzonderen *Curator ad lites* hebben, die verplicht is om diergelyke nalatenschappen te bezorgen, de goederen, in koopmanschappen bestaande, te verkopen, 't geld op te halen, en in de Compagnies kas te brengen; ten einde de erfgenamen de goederen van hun vader, zoon, broeder of vriend krygen en weten mogen, van wien zy dezelve met recht konnen eischen. Deze *Curator ad lites* geniet daar voor 4 ten hondert, behalven zyne andere voordelen, zoo als licht op eene andere tyd verklaart en nader getoont zal worden.

Schoon nu dit Collegie weinig of gantsch niets met de Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy te doen heeft, om dat 'er zeer weinig Wezen van hen aangegeven en gevonden worden, zoo hebben nogtans de burgers en de boeren nog nooit de vryheid gehad, om eene eigene en van hen alleen afhangende Weeskamer op te rechten, niet tegenstaande zy aangeboden hebben, alle jaren rekenschap daar van te doen, of aan de Voortreffelyke Maatschappy, of aan de Weeskamer in Holland; dog daar is weinig hope, dat dit verzoek aan hen zal worden toegestaan, niet zoo zeer om dat zulks de roemruchtige Maatschappy hunne voorrechten zoude konnen benadelen, maar om dat voornamelyk de Secretaris van dit Collegie, die altyd een Bediende van die Maatschappy is geweest, beducht is, dat zodanige lekkere beet hem uit den mond genomen, en aan de burgers zoude gegeven worden, terwyl nogtans alles van de burgers van daan komt.

Hoe het met de onbekende wezen gestelt is.

Een openbaar blyk van 't geen gezegt is, kan mynes bedunkens zyn, om dat deze kamer in hare boeken eenen titel voert, die den naam draagt: *Van de onbekende Wezen.* Deze onbekende Wezen zyn geweest zodanigen die van de overledenen burgers moesten erven, om dat de *Curator ad lites* anders zich deze nalatenschap had moeten aantrekken, daar van bericht aan de Voortreffelyke Maat-

schappy

ſchappy zenden, en 't geld in hare kas tellen. Doordien nu voor dezen zeer vele na Ooſt-Indie zyn gevaren, die hun recht vaderland nog hunnen rechten naam bekent hebben gemaakt, zoo heeft zekerlyk de Weeskamer de wettige erven niet konnen vinden, maar de nalatenſchap onder den titel der onbekende Wezen te boek geſtelt en tot nu behouden.

De mening van de gemelde Bedienden der Voortreffelyke Maatſchappy, gaat voor zoo veel ik heb vernomen, daar hene, dat men om 't hoogſte gezag in alles te handhaven, de burgers zoo veel niet moet inruimen, en was reeds genoeg, dat men dezelven nevens hen tot de adminiſtratie der weesgelden toegelaten, en een Collegie geformeert had, dat uit zoo veel Bedienden der gemelde bloejende Maatſchappy beſtaat, als 'er burgers in zyn en zyn mogen. Of echter deze hare mening gegrond is? en of de Voortreffelyke Maatſchappy eenig nadeel konde lyden, zoo de burgers alleen daar over hadden te bevelen? Zulks laat ik anderen onderzoeken. Ondertuſſchen is my niet onbewuſt, dat zeker Bediende van deze Maatſchappy zeer dikwyls tegens my heeft gezegt, dat 't billyk was, dat de Weeskamer van de burgers alleen, hoewel onder opzicht van den Preſident van den Raad van Policy wierd beſtiert.

Dit Collegie word alle 2 jaren verandert.

't Getal der Weesheren beſtaat uit 6 perzonen, te weten, zoo als gezegt is, uit drie Bedienden van de Voortreffelyke Maatſahappy en uit drie burgers; waar van de Preſident altyd zoo lang als ik hier ben geweeſt, en ook voor my de Vice-Preſident van den Raad van Policy of Opper-koopman der Veſting geweeſt is, en is my geen voorbeeld bewuſt, dat 't ooit iemand anders waargenomen heeft. De Vice-Preſident echter die doorgaans een Burger-Raad is, word nevens alle andere leden van dit Collegie, alle twee jaren verandert; en heeft dit zoo als de voorgaande Collegien de magt, om een dobbelt getal te benoemen. De Raad van Policy echter, aan de welke deze benoemde perzonen moeten worden overgegeven, neemt uit dit dubbelt getal, welke dezelve wil, die naderhand ontfangen en in de zitting toegelaten moeten worden.

Wat de Secretaris van dit Collegie voor zyne moeite geniet.

De Secretaris van dit Collegie, als de zevende perzoon, is altyd een Bediende van de voortreffelyke Maatſchappy; hy heeft de qualiteit als Boekhouder, en geniet de gewoonlyke bezolding van een Boekhouder, zonder dat hy ten dienſte der Maatſchappy iets verricht; hier mede is hy echter niet vergenoegt, maar de Weeskamer geeft hem daarenboven 18 guldens ter maand, als haren Secretaris, welke gelden echter, zoo als my bericht is, de bekende Wezen niet moeten ontberen, maar van de intereſſen der genen, die als onbekenden te boek ſtaan, betaalt worden.

Deze bediening is eene der gemakkelykſte en voordeligſte; want by dit Collegie, dat maar alle 14 dagen eens, te weten in 't begin en in 't midden van ieder maand vergadert, valt niet veel voor, zonder dat de Secretaris, ſchoon de andere Leden enkelyke de bloteeer daar van genieten, met eene tamelyke buit hene gaat; want als welhebbende luiden aan dit Voorgebergte of op 't platte land ſterven, en onmondige kinderen nalaten, zoo worden de roerende en onroerende goederen binnen den tyd van 4 of 8 weken door dezen Secretaris door biljetten te koop geveilt, na dat hy namentlyk voorheen in bywezen van twee Gedeputeerde Weesheren, welke nevens hem dagelyks twee Ryksdaalders en goed eeten en drinken genieten, eene ordentelyke inventaris of lyſt daar van gemaakt, en

en den verkoop-dag vastgestelt heeft.

Wat by de nalatenschap der Wezen te observeren.

Op dien bestemden dag gaat of ryd hy met de gemelde twee Gedeputeerde Weesheren na 't sterfhuis, en verkoopt de roerende goederen, waar by de Bode zich als Afslager ook vind, en ieder koop sluit, terwyl de Secretaris aan tafel zit, en de namen der kopers, enz. aanschryft; en na verloop van 6 weken, welke men den kopers van roerende goederen geeft, behandigt hy den Afslager de namen van de kopers als mede een briefje van hare schulden, en laat hem 't geld ophalen, 't welk de Secretaris vervolgens in de naaste vergadering verrekent, en bevel van 't gantsche Collegie verwacht, wat 'er mede gedaan zal worden.

Deze moeite verricht hy, nog de twee Gedeputeerde Weesheren voor niet met al niet, maar ieder geniet dagelyks de bovengemelde beloning, en de Afslager of Bode half zoo veel, te weten, eenen ryksdaalder daags: wyders ontfangt hy 4 ten hondert van de gehele zomma, die daar van komt, en wyl hy ze ontfangen, ook weder betalen, en by gevolg in rekening brengen, en ordentlyk boek daar van houden moet, zoo geniet hy ieder reis een quart per Cent; daarenboven moet hy voor 't maken van de inventaris, 't boekhouden by den afslag, en andere moeite byzonder betaalt worden, waar van de somma groot of klein word, na dat hy namelyk veel of weinig papier heeft moeten verschryven.

Door dien nu diergelyke gevallen jaarlyks niet eens, maar verscheidemalen gebeuren, zoo als ik staande myne aanwezenheid heb waargenomen, zoo is licht af te nemen, dat deze bediening jaarlyks eene goede zomma moet opbrengen, te meer als men gade slaat, dat deze gelden niet leggen blyven, maar ten voordele der Weezen tot een interest van 6 ten hondert, op een genoegzaam onderpand worden geleent, als waar van hy wederom niet alleen voor zyn schryven betaalt word, maar trekt ook een quart gulden van hondert guldens.

Hoe voor de opvoeding der welhebbende wezen zorg gedragen word.

Op zodanige wys worden de goederen der welhebbende luiden ten behoeve van hunne Wezen bezorgt, dat zy niet vervreemt konnen worden. Ten einde ook de onmondige kinderen eene goede opvoeding zouden hebben, zoo nemen de naaste vrienden dezelven of voor niet met al tot zich, waar door haar kapitaal en interessen andermaal behouden blyven, of de Weesheren dragen zelf zorg, dat zy na behoren worden opgevoed, besteden dezelven by Christelyke menschen, tegen een zeker geld, in de kost, en dragen zorg dat zy zodanig opgetrokken worden, dat zy naderhand beide God en den menschen van dienst konnen zyn.

Ik hebbe dit voorbedachtelyk van de Wezen van welhebbende luiden geschreven, om dat my wel bewust is, dat 't ontrent arme Wezen gantsch anders gaat; want deze worden van de Weeskamer niet geacht; en draagt dezelve geen zorg, dat zy Christelyk opgetrokken worden, en dat hare geringe nalatenschap bewaart word, tot dat zy mondig zyn, dog de Secretaris behoorde of alle moeite voor niet met al te doen, of diergelyke nalatenschap was naauwlyks toereikende om hem alleen te betalen; terwyl echter ook voor dezen, zoo men de zaak na behoren schikken wilde, met geringe kosten, zoo als my toeschynt, een Weeshuis konde gebouwt worden.

Watverder van de weeskinderen te merken.

Wanneer ook een van de Weeskinderen van de eerste Bank, voor 't 25ste jaar, namelyk eer dat zy mondig zyn, trouwen wil, zoo is 't zelve, gelyk billyk, verplicht, dit Collegie om verlof te

ver-

verzoeken, 't welk ook, by aldien de perzoon, waar mede zodanig weeskind zich in den huwelyken staat wenscht te begeven; van goed gedrag en in staat is, om zyn kost op eene eerlyke wyze te winnen, nooit word afgeslagen; en dit Collegie geeft alsdan aan zodanig kind een verlof-briefje; achtervolgens 't welk het de permissie aan de Heren Commissarissen van de huwelykfche zaken bekent maakt; en zoo zy geen briefje hebben, worden zy van de gemelde Heren Commissarissen zoo lang uitgestelt, tot dat zy van de Weeskamer nader bericht hebben ontfangen.

Ik kan niet verby, om van den voorgaanden Secretaris van dit Collegie, Albert Koopman genaamt, nog iets t'erinneren, als ik alvorens zal hebben gezegt, dat de tot nu beschrevene Collegien hunne vergadering allen in de vesting houden; als welke ruim en groot genoeg is, om hen te ontfangen, hunne schriften te bewaren, en nog vele andere aanzienlyke woningen, midsgaders zoo vele pakhuizen te bevatten.

De gemelde Albert Koopman, een zeer goed vriend van den Heer Gouverneur Adriaan van der Stell, als mede van den gewezen President van dit Collegie, den Heer Samuel Elzevier, wist zich in deze bediening van Secretaris zoo wel te zegenen, dat hy met zyn ander ampt als ziekentrooster, eene tamelyke rykdom by malkanderen bragt; geen mensch hadde quade gedachten van hem, maar een ieder geloofde, dat hy op zyne zaken gepast, en zoo wel door deze als de andere bediening, veel gewonnen had, dog wanneer men na zynen schielyken dood, de boeken van de Weeskamer nazag, en dezelve aan zynen Opvolger in eenen ordentlyken staat overgeven wilde, ontdekte men, dat hy van de meeste Weezen van zynen tyd eens zoo veel genomen had, dan hem rechtmatig toequam.

Zoo dra de Weesheren achter dit openbaar bedrog quamen, gaven zy den Heer Gouverneur kennisse daar van, die schoon hy streng met den overledenen en begravenen hadde konnen handelen, zich echter maar van zachte middelen bediende; hy beval de Gedeputeerde Weesheren, alles zorgvuldiglyk door te zoeken, en te zien, hoe veel ieder te kort was gedaan, en vervolgens de gantsche zomma aan hem over te geven, welke zomma hy daar na ten voordele der benadeelde Weeskinderen door de Weduwe liet betalen, tot slechte reputatie van den gemelden Koopman, en grote schande van de Weduwe.

By gelegentheid van den bovengemelden Boden, die de goederen afslaat, staat te merken, dat dezelve, Jan Christoffel Haaswinkel genaamt, die by myne komst Bode en te gelyk Afslager by alle Boelhuizen was, als welke beide bedieningen tot nu altyd met elkander verknocht geweest, en aan een perzoon alleen gegeven zyn, om zekere redenen afgezet; en Jan Kaastok, met den Heer d'Abling hier gekomen, in deszelfs plaats gestelt is; namelyk 't gebeurden dat 'er vele verkopingen op malkanderen quamen; want schoon 'er 4 byzondere Vendu-meesters zyn, aangezien eenige verkopingen, die men vrywillige noemt, door den Secretaris Politik geschieden, terwyl de Secretaris van de Justitie boek houd, wanneer de goederen by executie verkoft worden; de *Curator ad Lites* de goederen der overledene Bedienden van de Voortreffelyke Maatschappy verkoopt, en 't geld daar van in hare Kas brengt, zoo als boven gemeld is; en eindelyk ten vierde de goederen der Wezen door den Secretaris van de Weeskamer tot geld gemaakt worden, zoo

Hier is dikwyls Boelhuis.

Hoe veel vendu-meesters 'er zyn.

zoo moet echter deze Bode alle deze goederen alleen afslaan, waar door hy ook een brave stuiver kan winnen.

Een afflager maakt zich zoek.

Naar dien nu zoo als gezegt is, vele verkopingen zoo schielyk op elkander volgden, en deze gunsteling van den Heer d'Abling, door wien hy tot dit ampt bevordert was, dezelve niet alle beheerschen of 't geld niet ophalen konde, om dat hem dan deze dan geene eene notitie terhand stelde, en beval 't geld alomme in te manen, geraakte hy daar door in eene zodanige verwarring, dat hy zelf vergat de genen, welke hem reeds hadden betaalt, op zyn boek door te doen; en om credit te houden, den eenen met 't geld van den anderen betaalde, en geld opnam, om voor andere goede vrienden te betalen en van de Executie te bevryen, 't welk alles hem eindelyk, wanneer de Heren Secretarissen op de betaling van de achterstallen drongen, daar toe bragt, dat hy zich zoek maakte, en zich aan den Waterplas achter den Leeuwenberg onthield.

Word weder te rug gezonden.

Zyne schulden beliepen verscheide duizend guldens, en had de *Curator ad Lites* alleen 20 duizend ryksdaalders te eisschen, om in de Compagnies Kas te worden betaalt; hy zelf echter bezat niets, en had nog huis nog eenige andere goederen van belang te verliezen; verder had hy, zoo als men zag en bemerkte, vele dingen gekoft en weder verkoft, zonder dat men wist, of hem andere menschen schuldig waren; derhalven waren de Heren Secretarissen met deze zaak niet weinig verlegen, en dankten God, dat hy door den Heer van Blankenberg gevonden, en tot te rug keren bewogen was.

Mem neemt zyn perzoon en goederen in beslag.

Hier op verzochten zy allen den Heer Gouverneur van Assenburg, dat 'er een arrest op zyne perzoon en goederen mogt worden gelegt, en verkregen ook zoo veel, dat zyn huis dien zelven dag met zoldaten bezet, en hy in verzekering genomen wierd. Kort daar na wierden alle kisten en kasten verzegelt, en hy eindelyk zelf, om de kosten van de wacht te sparen, in de vesting in hechtenis gezet, alwaar hy zoo naauw bewaart wierd, dat niemand met hem mogt spreken, ten ware in byzyn van een of twee Secretarissen.

Men hoorde hem over alles dat tot deze zaak betrekking had, en men zocht met goedheid, uit die zaak te komen; hy gaf wel genoegzaam bescheid, dog wanneer men de genen ondervroeg, die de zaak aanging, zoo vond men of 't tegendeel of ten minsten een hardnekkig ontkennen; wyl echter op zodanige wys geen rechten staat te maken was, en midlerwyl de andere zaken na zyne ontslaging niet wachten konden, wierd een Vice-Bode aangestelt, die de zaken waarnam, die naderhand ook by deszelfs ontslaging ordinaris Gerechts-Bode by den Raad van Justitie bleef, en wierden hem de van dit Collegie vallende profyten onttrokken.

Eindelyk wanneer men zag, dat de kosten dagelyks groter wierden, en van hem niet meer te halen was, dan 't geen hy opgegeven had, zoo dacht men niet alleen om zyne ontslaging, maar ook om zyne herstelling, ten einde de Heren Secretarissen t'eeniger tyd aan 't geld, dat zy nog van hem te eisschen hadden, zouden konnen komen; men zette hem derhalven weder in zyne bediening, en onthield hem niets, dan de profyten van den Raad van Justitie, welke de Vice en nu Ordinaris Bode van dat Collegie genoot.

Komt weder in de vorige bediening.

Zommige ingezetenen gaven wel voor, dat zy den Bode reeds hadden betaalt, schoon zy op zyn boek nog open stonden; dog men

1. Een Looper der Hottentotten. 2. Hoe zy met haar Hassagajen werpen. Pag. 104.
3. Hoe zy gewoon zyn te vegten. Pag. 105.

bevond, dat 't niet waar was, en noodzaakte haar, om te betalen; daarentegen waren 'er anderen, die werkelyk betaalt hadden, welker namen hy ook hadde vergeten, op zyn boek door te schraapen; dezen echter waren insgelyks genoodzaakt, om nog eens te betalen, om dat zy geen quitantie van hem hadden, en 'er niemand by was geweest, toen de betaling geschied was; edoch ik acht, dat dit een vond van de Heren Verkopers is geweest, die om dat 't overschot te groot was, te lang na hunne gelden zouden hebben moeten wachten.

Als nu is 't credit van dezen Boden of Afslager zodanig vervallen, dat niemad iets betaalt, zonder eene quitantie van den Secretaris en hem zelf, waar door de Heren Boelhuis-meesters vry groter moeite hebben gekregen, dan zy voor dezen gehad hebben.

Van den Kerkenraad.

Na deze uitweiding en verhaal van deze twee zeltzame gevallen, begeef ik my weder tot de Collegien zelf, en kom vervolgens tot dat van den Kerkenraad alhier, 't welk gevoeglyk in den algemenen en byzonderen kan verdeelt worden, als men de zaak naauw wil nemen. Ik noem den algemenen Kerkenraad den geen, die uit alle aanwezende Geestelyken van 't gantsche land, Ouderlingen, en Diakenen bestaat, die niet alleen over Kerkelyke maar ook geloofszaken een oordeel velt, en eigentlyk beslist, hoe men zich in alle geestelyke zaken zonder onderscheid gedragen zal.

Wat van den gemenen Kerken-raad te merken.

Een zodanige algemene Kerkenraad alhier in Afrika, bestaat uit drie Gereformeerde Geestelyken, also 'er zoo veel Kerken jegenswoordig in dit land gebouwt zyn, en over welke altyd een Geestelyke gestelt is; als mede uit 6. Ouderlingen, te weten, van ieder Kerk 2., en eindelyk 12 Diakenen, die 't verzamelt geld alle weken of alle maanden onder de armen uitdelen, en hen aldus van 't bedelen houden; want men vergadert hier niet alleen zoo veel, dat de Kerken, Predikants en Schoolmeesters huizen daar mede gebouwt en onderhouden worden, maar men besteed dat geld ook ten voordele van de armen, en geeft een ieder na dat hy behoeftig is, veel of weinig; 't overschot word voor diergelyke gestichten bewaart en op winst uitgezet. Ten einde men echter zoude konnen weten, wat in deze of geene zitting is voorgevallen, zoo word 'er een uit 't midden, 't zy een Predikant of eenig ander Lid verkozen, om 't protokol te houden.

Welke perzonen in den byzonderen Kerkenraad behoren.

De byzondere Kerkenraad raakt ieder Gemeente, Kerspel, of Colonie afzonderlyk, en bestaat uit den Predikant, twee Ouderlingen en 4 Diakenen van de Gemeente of Colonie, in welke de welstand der armen en diergelyke zaken in overweging genomen worden. De President van zodanig en byzonderen Kerkenraad is altyd een Bediende van de Voortreffelyke Maatschappy, en om de zaak eigentlyker voor te stellen, hier aan de Kaap de Goede Hoop is de President altyd een Lid van den Raad van Policy, welk ampt doorgaans, zoo als reeds voorheen is aangemerkt, de Opper-Koopman in de Vesting bekleed; de overige Raads-heren bestaan de helft uit Bedienden der Maatschappy en de wederhelft uit de burgery, en wyl de Predikant insgelyks een Bediende der roemruchtige Maatschappy is, zoo zyn 'er 4 Bedienden, en 4 Burgers, die dezen afzonderlyken Kerkenraad alhier uitmaken.

Aan Stellenbosch en Drakensteen, als twee Colonien, die van deze Kaap eenigzins ver afgelegen zyn, en weinig Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy om zich hebben, bevinden zich in

dezen Kerkenraad niet meer als twee van dezelven, te weten de Prediker en de Voorzinger; al de Overige Leden zyn boeren; en maken een getal van 6 perzonen uit, welke hare vergadering doorgaans of in des Predikers huis of in de Kerk zelf houden; zy komen ook niet meer als eens ter maand by malkanderen, en besluiten 't geen tot welstand van de Kerk word vereischt.

Gelyk nu in dit afzonderlyk Collegie altyd ook protokol gehouden word, zoo is de Ordinarie President van 't zelve altyd de Predikant van de Gemeente; doch 's jaarlyks komt 'er eens, wanneer namelyk de rekening zal gedaan worden, een Lid van den Raad van Policy, om deze rekening te horen; en deze Raad van Policy bekleed als dan de plaats van President, al is hy geen Opper-Koopman in de vesting, en doet in den gemelden Raad behoorlyk verslag.

De bezolding der Geestelyken.

De Geestelyken, zoo wel hier als door gantsch Oost-Indie hebben van de Voortreffelyke Maatschappy niet alleen 100 of wel 120 guldens ter maand, maar zy genieten daarenboven een fraai maandelyks kostgeld, als mede speceryen, hout, boter, bier of wyn en andere dingen, waar van zy ruim leven konnen; daarentegen hebben zy geene voordelen van dopen, begraven enz. te verwachten; dog deze bezolding verdienen zy zeer gemakkelyk, om dat zy maar eens ter week daar voor behoeven te prediken, ten zy op Kermis, Paaschen, Pinxteren, of dat 't H. Avondmaal uitgedeelt word.

In dit laatste bestaat zekerlyk hunne meeste arbeid, om dat zy zulks niet alleen 14 dagen te voren van den predikstoel moeten bekent maken, maar zy moeten 8 dagen voor den bestemden dag met een Ouderling en Diaken na de huizen gaan, en de Ledematen daar toe verzoeken, vermanen, en eenig quaad ontdekkende, 't zelve bestraffen; wyders moeten zy vrydags voor den bestemden zondag, waar op 't H. Avondmaal uitgedeelt zal worden, eene scherpe Boetpredikinge houden, en eindelyk dien zelven zondag tweemaal prediken, welk alles echter, wyl 't alle twee maanden maar eens geschied, tegen de andere rustdagen niets te achten is.

Grote moeite en slecht voordeel der Diakenen.

Zoo gemaklyk als het echter de Heren Geestelyken by eene zoo redelyke bezolding en andere voordelen hebben, zoo moejelyk valt 't daarentegen den Diakenen; want deze hebben onbetwistbaar de meeste moeite, arbeid en verdriet op hunnen hals, om dat zy de gelden inzamelen, dezelve buiten de Kerk met goedvinden van den gantschen Kerkenraad, onder de armen uitdelen, en eindelyk verrekenen moeten; daarenboven geniet geen van hen, zoo als ook geen ander Kerkenraad, iets voor alle zyne moeite, zoo als de gemelde Geestelyken midsgaders de Voorlezer of Ziekentrooster, maar zy moeten zich met de blote eere vergenoegen.

De goede dagen, welke de Heren Geestelyken alhier hebben, zyn onfeilbaar de redenen, dat de minsten zich wel gedragen, en als Geestelyken leven; want de Heer Petrus Kalde stont aan de Kaap zelf, had de heerlykste dagen, en een treffelyk Landgoed, maar zyn aanstotelyk leven veroorzaakte wel ras, dat de inwoners over hem aan de Voortreffelyke Maatschappy klaagden, en te wege bragten, dat hy na Holland te rug ontboden wierd. De Heer N. van der Loon, prediker te Stellenbosch, leefde wel heel anders, nogtans heeft hy zich zo ver laten vervoeren, dat hy zich op zyne te rug reize van zyn Landgoed, met een pennemes den hals heeft afgesneden. Van den Heer Henderik Belk

Belk zal ik jegenswoordig niet spreken, om dat deze materie zoo wel van den eersten als van den laatsten elders zal worden uitgevoert; en wat zal ik van den Heer Engelbertus Franciscus le Bouq zeggen, die van Batavia na Drakensteen gezonden is, maar zynen weg onverrichter zake weder derwaards heeft moeten nemen? ik zal dit om alhier alle wydlopigheid te myden, tot op eene andere tyd sparen.

Als nu behoorde ik nog de twee overige Collegien daar by te voegen, dog wyl ik zie, dat dit Hoofdstuk te veel zoude uitdyen, zoo zal ik hier mede afbreken, en de twee andere in een byzonder Hoofdstuk verhandelen. Besluit van dit Hoofdstuk.

XVIII. HOOFTSTUK.

Waar in van de twee overige Collegien, namelyk van de Burger- en Heem-raden, en van de Burger Krygs-raden gehandelt word.

Van de twee overige Collegies. Van de Burger-raden, en Heem-raaden. De Burger-raaden hebben weinig vryheid. Het land van de Stad en deze Colonie is volkryk. De Burger-raaden regeren twee jaar. Wie 't burgergeld inzameld. Van 't Collegie van Stellenbosch, en Drakesteen. Deze Colonien hebben een Land-drost. Inkomsten der Heem-raaden. Ieder van deze Colonie heeft een Watermolen. Wat die jaarlyks aan pacht doen. Wat de Compagnie wegens de wilde dieren voor een schikking gemaakt heeft. Hoe ieders vermoge na gegaan word. Van 't Collegie van den Burger-krygsraad. Uit hoe veel persoonen die bestaat. De Burgers alhier moeten 's nachts waken. Wat van de jaarlyksche monstering op Stellenbosch te merken. De burgers van de Kaap moeten ook somtyds optrekken om de weggelope slaven weder op te zoeken, als ook tegen de Hottentotten.

Vervolg van de voorgaande materie. Niet alleen de belofte, in myn voorgaande Hoofdstuk gedaan, maar de matierie zelf, daar in begonnen, verplichten my jegenswoordig, dat bericht voort te zetten, en verder te melden, hoe 't met de twee overige Collegien staat, welke door den Heer Simon en deszelfs zoon, den Heer Willem Adriaan van der Stell, twee Gouverneurs, die elkander alhier onmiddelbaar zyn gevolgt, in aanzien van de burgers opgerecht zyn. Ik zal zulks echter zoo kort en duidelyk werkstellig maken, als mogelyk is, ten einde ik de klagte niet verder hoef te horen, dat ik de zaken met al te veel omstandigheden verdrietig maak.

Dit oprechten van deze twee burgerlyke Collegien geeft gantsch duidelyk te kennen, dat de gemelde Heer Simon van der Stell voor een verstandig, omzichtig en staatkundig Gouverneur heeft willen te boek staan, wyl hy na 't uiterlyke de dagelyksche aanwas der burgers zeer ter herten nam, en derhalven zyne zorg liet gaan, dat dezelven onder zyne regering met eene afzonderlyke en eigene rechtbank verzien, geholpen en verheerlykt wierden.

Zoo men echter de aard en wyze van deze oprechting by zich zelven betracht, en daar benevens gade slaat, welke geringe en schier niet noemenswaardige voorrechten, de burgers daar by genieten, zoo ontdekt men zoo voort, dat de horizont van deze zyne ge-

waande ſtaatkunde niet alleen gantſch naauw, maar met veel ongezonde nevels bezwalkt is; aangezien die naauwlyks eene Rechtbank of Overheid mag worden genaamt, die nog in grote nog in kleine en gantſch geringe zaken magt heeft, om iets te beſliſſen.

Deszelfs Zoon, als verkoze opvolger in de regering, de bovengemelde Heer Willem Adriaan van der Stell, heeft wel als lang gewezene en ervare ſchepen van de waereld bekende en alomme hoogvermaarde ſtad Amſterdam, door de veelvoudige ondervinding beter geweten, dan hy het in 't jaar 1699. alhier heeft gevonden; dog ik weet niet, of ik zal zeggen, dat hy dezen miſſlag uit inzicht voor zyn Vader niet heeft willen verhelpen, dan of zulks met zyn byzonder belang niet heeft willen overeenkomen; want hy liet alles in den ouden ſtand, en bedacht daarenboven andere dingen, die met zyn humeur volkomen overeenquamen.

Ieder Collegie word een eigene Raad en Overheid toegeſtaan.

De gemelde Heer Simon van der Stell heeft met zonderbare toeſtemming en goedkeuring van den Commiſſaris-Generaal, den Heer Adriaan van Rhede, dog niet volkomen na deszelfs wil en mening, aan alle bovengemelde Colonien afzonderlyk toegeſtaan, dat voortaan ieder van dezelve eenen eigenen Raad en Overheid zoude hebben; en zoude die aan de Kaap den titel voeren van Burger-Raden of Burgermeeſters, en die op 't land dien van Heem-raden, welk woord ik niet anders als door Schepenen of welgebore mannen weet te verklaren; een ieder moeſt in de Colonie wonen, daar hy tot Heem-raad verkozen wierd, en door den Heer Gouverneur en deszelfs Raad beveſtigt worden.

De Burger-Raden aan de Kaap.

De Burger-Raden alhier aan de Kaap hadden hier mede geene vryheid, om een vrye Rechtbank te ſpannen, of eene afzonderlyke vergadering te beleggen, om dat aldaar de Raad van Juſtitie en alle andere voorbeſchrevene Collegien zaten, maar zy zouden in alle, behalven in den Raad van Policy worden ontfangen, in ieder van dezelve een gewoonlyke ſtem hebben, en aldus als verhevene en geëerde mannen aangemerkt worden; dog daarenboven met dit beding, dat zy by geene andere zaken zouden worden toegelaten, als die de burgers onder elkander, 't zy proceſſen of iets anders, betroffen, in welke gevallen zy in den Raad van Juſtitie de laagſte plaats bekleden en bygevolg de laatſte ſtem hebben zouden; in de andere Collegien echter, die altyd uit niet meer Bedienden der Voortreffelyke Maatſchappy als burgers beſtaan, zoude geen onderſcheid waargenomen nog hen gevergt worden, hene te gaan, als 'er zaken de Bedienden der Voortreffelyke Maatſchappy alleen betreffende, gedebatteert wierden.

Wanneer 't echter gebeurde, dat zy wegens d'een of d'andere zaak, de Maatſchappy alleen en afzonderlyk rakende, nodig zouden oordelen, een byzondere vergadering te beleggen, om die zaak in overweging te nemen, en middelen en wegen te vinden, om dezelve te helpen, zoo zoude hen zulks wel vry ſtaan, mids daar van aan den Edelen Heer Gouverneur verſlag te doen, en zonder deszelfs approbatie niets werkſtellig te maken.

Hebben weinig vryheid.

Dienvolgens hebben de Heren Burger-Raden aan deze Kaap weinig voorrechten, om dat de inwoners van deze gantſche Colonie, die echter tamelyk groot is, zoo als ik voorhene reeds bericht heb, meer in naam als in der daad onder hare jurisdictie behoren; 't welk nog meer blykt, om dat zy zelfs niet eens een afzonderlyk Raadhuis hebben, maar hunne ver-

vergaderingen in hunne eige huizen houden moeten; uit welk gebrek van Rechthuis ook dat ſpruit, dat zy geen afzonderlyke gevankenis hebben, om de misdadiger zoo wel Europeanen als ſlaven in te bewaren; maar de eerſte iets misdaan hebbende, worden door den Fiskaal in hechtenis gezet, en door den Raad van Juſtitie geſtraft; terwyl zy ontrent de ſlaven gehouden zyn, de misdaadt aan den Fiskaal bekent te maken, en denzelven, als 't geen Hoofd-misdaad is, te bidden, hen toe te laten, om dezelven door den Cipier in hechtenis te laten zetten, en vervolgens door de Caffers of Beulsknecht te laten ſtraffen; en dit verzoek aan hen toegeſtaan, hebben zy de vryheid, om dezelven lang of kort te laten zitten, als mede ſtreng of zacht te ſtraffen.

Het land en Stad van deze Colonie is volkryk.

Zoo gering echter als de jurisdictie van de gemelde Burger-Raden is, zoo volkryk en wel bebouwt is in tegendeel 't land, van deze eigentlyk zoo genaamde Colonie van de Kaap de Goede Hoop; want men vind in dezelve niet alleen de voormaals gemelde Veſting nevens de ſchans aan den Waterplas, maar de Stad voor zich zelven is binnen den tyd van 60 jaren reeds ruim tot 200 fraaje huizen aangegroeit, waar in vele menſchen dagelyks uit en ingaan en leven. Zoo men de pragtige en hier en daar aan den Tafelberg verſtrooide Buiten-plaatzen wilde daar onder rekenen, zoude 't getal merkelyk groter zyn; die ook luſt heeſt, om het land, onder deze Colonie behorende, te doorwandelen, zal zekerlyk vele treffelyke en wel aangelegde Landgoederen en nog meer minder gebouwen aantreffen.

De inwoners alhier maken ook een zeer duidelyk en merkwaardig onderſcheid tuſſchen de veſting en de ſtad, aangezien zy onder alle Acten, bezegelde brieven, en andere ſtukken in de veſting opgeſtelt, 't zy dat dezelve aan de Heren Bewindhebbers der Voortreffelyke Maatſchappy na Holland of aan anderen gezonden worden, tekenen *in 't Kaſteel van de Goede Hoop*, dat is: in de veſting de Goede Hoop; doch wanneer zy iets diergelyks in de ſtad uitgevaardigt hebben, tekenen zy enkelyk: *Cabo de Goede Hoop*, dat is, in de Stad of aan de Kaap de Goede Hoop.

De Burgerraden regeren twee jaren.

Alle jaren zyn 'er drie van deze Burger-Raden in de regering, welke voornamelyk geëert worden, om dat zy mede zitting in den Raad van Juſtitie hebben; de overigen, welke nog leven, en geen opzicht meer over de Colonie en deszelfs jaarlykſche inkomſten hebben, worden doorgaans in andere Collegien als Vice-Preſidenten gebruikt, of ook wel t'eenemaal t'huis gelaten. Gelyk echter in alle andere minder Collegien binnen den tyd van twee jaren eene verandering voorvalt, en de ouden bedankt en nieuwen verkozen worden, zoo duurt de regering van deze Burger-Raden ook maar twee jaren; dog zoo dat 'er altyd een of twee nog een jaar daar in blyven, om de nieuwen van alles bericht te konnen geven, van dewelke de oudſte altyd Kasſier is, die de gelden der Colonie aan 't end van zyne regering aan den Edelen Heer Gouverneur verrekenen moet.

Hebben vryheid de ledige plaatzen te vervullen.

En zoo als alle andere mindere en veranderlyke Collegien de vryheid hebben, om in plaats van de geenen, die afgaan, eene benoeming van een dubbelt getal te maken, zoo geven deze Burger-Raden de nominatie om 't nieuw jaar insgelyks aan den Edelen Heer Gouverneur en den Raad van Juſtitie in geſchrifte over, en dezen nemen daar uit de genen, welke zy tot deze bediening of bequaam achten, of die hen om andere redenen behagen; deze verkozenen vaarden met 't nieuwe jaar de regering

gering

gering aan, en nemen na gedane aankondiging, hare plaatzen in den Raad van Justitie zoo voort 't eerstemaal in.

Hebben voor hare moeite niets dan de eere.

Ik weet my echter niet meer dan eens te binnen te brengen, dat de gemelde Raad, of liever de Heer Gouverneur de overgegeve nominatie der nieuwe Burger-Raden t'eenemaal verworpen, eenen zodanigen verkozen heeft, die niet op de nominatie stont, zoo als hier na omstandiger zal worden gemeld; dog weet ik zeer wel, dat by 't verkiezen van deze nieuwe Raden juist niet op de veelheid der stemmen word gezien, maar dat 'er dikwyls een uitgekipt word, die maar eene enkelde stem heeft, aangezien de Heer Gouverneur enkelyk zegt, dat afzonderlyke, schoon alle menschen onbewuste redenen, hem daar toe hebben bewogen.

Gelyk eindelyk de Raadsleden in alle Collegien voor hunne moeite geene andere bezolding hebben, dan de blote eere en rang, zoo is 't ook ontrent de Burger-Raden, welke rang en eer nogtans klein en gering genoeg en met de moeite en tyd verzuim niet te vergelyken is; des niet tegenstaande zyn de meesten, voornamelyk de lieve vrouwtjes zeer daar mede in haar schik, en zouden de laatste liever eene wezentlyke staat dan de eere ontberen, als men haar de keure liet, terwyl zy dezelve niet dan in openbare vergaderingen, en byeenkomsten deelachtig konnen worden.

De oudste Burger-raad houd rekening.

Kort voorheen heb ik gemeld, dat de oudste Burger-Raad Kassier van de inkomsten dezer Colonie is, als mede rekening houd, de gelden aan zyne Amptgenoten verantwoord, en voor zyn afscheid uit de regering, een staat van zynen ontfangst en uitgave aan den Heer Gouverneur overgeven moet; dog doordien ik van de inkomsten zelf niet heb gemeld, zoo zal ik my tegenswoordig eenigzins klaarder en duidelyker verklaren, en den rechten grond ontdekken.

Te weten, de bovengemelde Heer Gouverneur Simon van der Stell heeft deze Colonie, of in deszelfs naam de Burger-Raden toegelaten, niet ver van deze Kaap in den naam van de Colonie eenen molen op te rechten, ten voordele van dezelve te laten bestieren, of aan eenen Molenaar voor een zekeren tyd te verpachten; dit laatste is nu werkstellig gemaakt, en heeft de Colonie of in deszelfs naam de oudste burger-Raad jaarlyks 1600 guldens aan pacht, mids dat de Molenaar den molen in eenen goeden staat houden, en alles repareren moet, zoo de schade geen hondert guldens beloopt.

Wie 't Burger-geld inzamelt.

Wyders heeft dezelve in hare naam en brengt in kas 't ordentlyk burger-geld, of de gelden, welke ieder burger schuldig is te betalen. Doordien zy zich zelf mogen taxeren, zoo bedraagt de zomma wel niet veel, aangezien de rykste niet meer dan 12 guldens, de middelmatigen na proportie, en de armsten ten minste 3 guldens jaarlyks betalen; des niet tegenstaande bedragen die gelden nog eene zomma van 4000 guldens. Dit burger-geld word doorgaans geheven onder den naam van Leeuwen of Tyger-geld, wyl de gewoonlyke premie, welke door de Voortreffelyke Maatschappy op 't doden en schieten van Leeuwen, Tygers en Wolven gezet is, van der burgeren aandeel moet betaalt worden.

Niet alleen moet deze premie van dit geld worden betaalt, maar de gene, die de gemene wegen repareert en maakt, waar over hy gehouden is, met de Burger-Raden eenen ordentlyken Contract te sluiten, ontfangt van dat geld 300 guldens; wyders worden van dat geld de gemene gebouwen, wegen en lanen onderhouden. De Secretaris van dit Collegie en

deszelfs

deszelfs Bode ontfangen daar van ook jaarlyks hunne bezoldingen, zoo dat schoon 'er tamelyk veel inkomt, weinig in de Kas over blyft.

De vryheid der Burger-raden.

Het grootste voorrecht der meer gemelde Burger-Raden bestaat hier in, dat zy zonder iemand te vragen of kenisse te geven tot hunnen Secretaris en Boden uit de burgers konnen nemen, dien zy willen; die zelve magt hebben zy ook ontrent de Nachtwakers; deze laatsten echter worden niet zoo als de Secretaris en Bode uit de burgers-Kas betaalt, maar zy halen hare bezolding alle maanden op, of laten zulks voor een stuk geld door den gemelden Bode doen, en moet ieder huis haar elke reis een quart daalder geven, welke betaling dan tamelyk hoog loopt, niet tegenstaande dezelve onder haar vieren moet gedeelt worden.

Stellenbosch en Drakensteen hebben een Collegie.

En dit is 't geen ik nodig heb geacht, van de aangestelde Overheid der Colonie van de Kaap zelf te melden, en denk ik, dat de zaak ook duidelyk genoeg zal voorgedragen zyn; dog indien 'er nog iets mogt vergeten zyn, zoo zal ik 't by de volgende Colonien Stellenbosch en Drakensteen; als welke zoo als gemeld is, insgelyks met een eigen raads-Collegie voorzien en begunstigt zyn, by voegen. Dog ontrent deze beide Colonien acht ik niet nodig, ieder in 't byzonder voor te stellen, niet zoo zeer, om dat ze voor dezen reeds omstandig beschreven zyn, maar om dat ieder hare eigene Heemraden heeft, die echter allen t' zamen maar een Collegie uitmaken, hoewel zeer wel te vermoeden is, dat zy zich met ter tyd volkomen feperareren, en twee byzondere Collegien formeren, ook ieder hare zaken op zich zelven verrichten zullen.

Vryheid van 't Collegie der Heemraden.

Het zal echter ras blyken, dat aan dit Collegie der Heren Heemraden vry groter Voorrechten zyn toegestaan, als aan de Burger-Raden van de Kaap zelf, schoon dezen altyd den rang boven de anderen hebben; want vermids zy van 't hoogste gerecht van dit land ver afgelegen zyn, zoo als voor dezen reeds gemeld is, zoo behoorden zy eene byzondere raadsvergadering te hebben, om zaken van weinig belang, en die niet meer dan 150 guldens bedragen, uit te wyzen.

Dit alles geschied onder opzicht van een Landdrost, die een Bediende van de Voortreffelyke Maatschappy is; waar van den eersten, meergemelde Commissaris-Generaal van Rhede aangestelt, en met eene fraaje instructie verzien heeft, welke ik niet alleen in 't origineel, maar ook in Copy dagelyks gezien en gelezen heb, zoo lang als ik hier als Secretaris van beide Colonien geweest ben. Wanneer 'er echter partyen met de uitspraak niet voldaan zyn, zoo mogen zy binnen eenen zekeren tyd, na dat zy 10 ryksdaalders aan den Raad van Justitie hebben betaalt, aan dien Raad appelleren; en zoo partyen zich om eene zaak, die meer dan 150 guldens bedraagt, in een proces wilden inlaten, moeten zy ten eersten aan den Raad van Justitie worden gewezen.

Behalven deze treffelyke voorrechten, welke de Burger-Raden, zoo als gehoort is, in genen dele hebben, hebben zy deze, dat zy alle zwarte slaven, die by hunne Heren baldadigheden plegen, of zelfs weglopen, aan een paal door den gewoonlyken knecht van 't gerecht na verdienste mogen laten straffen, zonder dat zy iemand daar van hoeven kennisse te geven; daarenboven is in 't dorp Stellenbosch een fraai Rechthuis, waar in de Landdrost woont, en waar in hare raadvergaderingen gehouden worden, zoo als eertyds reeds bericht is. Naast 't Rechthuis is een gevankenis, waar in

in alle gevangenen, zy mogen zyn, wie zy willen, bewaart konnen worden, tot dat zy of aan de Kaap of hier hunne straffe ontfangen, welk alles den Burger-Raden aan de Kaap andermaal ontbreekt.

Johannes Mulder eerste Landdrost.

De kort voorheen gemelde Landdrost is altyd President van 't gecombineerde Collegie der Heemraden van Stellenbosch en Drakensteen, buiten welkers kennisse in dit Collegie niets geschieden kan nog mag. De eerste, welke de Heer Commissaris-Generaal van Rhede zelf heeft aangestelt, is de H. Jan Mulder geweest, een man waar van met waarheid mag worden gezegt, dat hy oprecht, getrouw en zonder eigenbaat 't waarachtig belang der Voortreffelyke Maatschappy als mede dat der Colonien gezocht, bevordert, en zyn ampt altyd getrouwlyk verricht heeft; en schoon hy niet geleert was, zoo hoefde hy voor weinig regenten, die geleert zyn willen, te wyken.

Zyn wys gedrag.

Hier in behoef ik my maar op zyne bedieningen te beroepen, aangezien hy 't ampt van Ouderling verscheidemalen, en dat als Landdrost tweemalen met groten lof en vergenoegen van alle menschen waargenomen heeft; zyne andere wetenschappen, waar in zyn verstand uitmunt, zyne curieuse speculatien en vele andere zaken meer, betuigen de werken met ter daad, die op zyne hier voor beschrevene Hofstede zyn, zoo dat men licht kan denken, waarom hy twee verscheidemalen tot Landdrost verkozen, en ook tweemalen, namelyk eens van den Heer Simon van der Stell, en eens van den Heer Willem Helot op eene listige wyze vervolgt en smadelyk afgezet is.

Ik hebbe raadzaam geoordeelt, de namen van alle de gewezene Landdrosten op te noemen: Van dezelven zyn 'er tot op myn vertrek acht geweest, waar van zoo als gezegt is, Jan Mulder de eerste was. Hem volgde in deze fonctie Cornelis Pieterszoon Linnus; de derde is geweest Michiel Ditmar; de vierde, Pieter Robbertszoon, die zich om zekere redenen zelf afgedankt heeft, en als nog op zyn Landgoed over Stellenbosch onthoud; de vyfde is geweest Jan Starrenberg, een zeer bequaam man tot deze bediening, dog hy heeft zich door zyne driften zoo ver laten vervoeren, dat de Heren Bewindhebbers der Voortreffelyke Maatschappy hem in 't jaar 1706. afgezet en na Holland ontboden hebben; na dat reeds deszelfs Substitut N. Montanus na Ceylon was gezonden, om dat hy de boeren niet wilde helpen vervolgen, quellen en vatten; hem volgde Samuel Martinus de Meurs, een mensch, die op eene wonderbare wys gemetamorphoseert, en van een matroos, een zoldaat, daar na een Landdiender, wyders substitut Landdrost, en eindelyk, na dat hy met de zuster van den Heer Hendrik Beek, prediker op Stellenbosch, getrouwt was, Landdrost geworden is. Na deszelfs dood is wederom de eerste Jan Mulder daar toe bevordert, dien de Heer Helot niet na zyn smaak vond, en derhalven weder afzette; de laatste is eindelyk geweest, de eenige en als nog zeer jonge zoon van den overledenen Fiskaal Jan Blesius, Dominicus Blesius genaamt, die dat ampt bezwaarlyk na behoren zal konnen waarnemen, wyl hy naauwlyks 22 jaren oud en niet geoeffent is.

Zeldzaam noodlot van een Matroos.

Wat verder van 't Collegie der Heemraden te merken.

Behalven de Landdrost, die zoo als gemeld, altyd President van dit Collegie is, zitten verder 4 Stellenbossche en 4 Drakensteensche Heemraden daar in, welke allen burgers en inwoners van deze Colonien zyn, en ook behalven den gemelden Landdrost en den Secretaris, geene Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy ordentlyk admitteren. De Oudste Stel-

Stellenbosſche Raad is altyd Vice-preſident van dit Collegie, welken rang zy hebben, om dat zy de oudſte Colonie op 't platte land uitmaken, en daarenboven 't Rechthuis in hun land hebben; en gelyk alle andere minder Collegien alle twee jaren verwiſſelt worden, zoo gaat het dit ook, en behoud de Vice-Preſident deze waardigheid niet langer als een jaar, ten ware hy op nieuw verkozen wierd.

Alle 14. dagen houden zy beſtendig op maandag haar ordinaris Rechtdag, wanneer zy doorgaans van 9 tot 1. uur en langer zitten, na dat 'er veel zaken voorvallen, en worden alle partyen, waar van 'er dikwyls zeer veel zyn, niet alleen gehoort, en gevonniſt, welk vonnis hen door den Secretaris word voorgelezen, maar naderhand worden ook zodanige beſluiten genomen, die den welſtand der Colonien helpen bevorderen, dog in genen delen tegen 't ware belang der Voortreffelyke Maatſchappy ſtryden.

De Heren Heemraden genieten, zoo als alle de andere Collegien, ook niets voor hunne moeite, als de blote eere, die tog jegens de grote moeite gantſch niet te vergelyken is, ten zy dezelve door den Heer Preſident of den Heer Gouverneur gecommitteert worden, in welk geval de party, die onrecht heeft, zoo wel ieder Heemraad als den Secretaris dagelyks 2 ryksdaalders betalen moet, en ontfangt deze laatſte nog een ryksdaalder meer, om dat hy 't geen de Heemraden gezien en waar bevonden hebben, ten papiere brengen, en nevens hen tekenen moet.

De bezolding van den Bode van dit Collegie. Daarentegen trekt de Bode van dit Collegie, die of een burger en vryman, of een geleende Dienaar der voortreffelyke Maatſchappy is, welkers gagie by de gemelde Compagnie ſtil ſtaat, zoo lang als hy in dezen dienſt is, jaarlyks uit deszelfs Kas 160 guldens; daarenboven heeft hy vele voordelen, door 't dagvaarden van partyen, en by eene Commiſſie insgelyks daags 1. ryksdaalder, waar van hy zeer wel leven en zelfs iets overhouden kan, zoo hy eenigzins wys op zyne zaken ſtelt.

Gelyk echter deze beide Colonien ieder hare byzondere Heemraden hebben, die zamen een Collegie van 8. perzonen uitmaken, waar van de Landdroſt de negende en de Secretaris de tiende perzoon is, die ook eenpariglyk 't belang der ingezetenen en den welſtand van 't land behertigen, zoo hebben zy ook maar eene gemene Kas, aangezien de gelden, die aan deze Colonien door den H. Gouverneur Simon van der Stell, geoorlooft zyn te heffen, en hen aldus van rechtswegen toekomen, in byzyn van twee Gecommitteerde Heemraden uit 't gecombineert Collegie en den Secretaris, die boekhouden moet, ontfangen worden.

Zoo dra als deze gelden ontfangen zyn, worden zy een Kaſſier ter hand geſtelt, die een Heemraad van de Stellenboſſche Colonie zyn en daar in wonen moet, om dat hy dezelve zoo voort moet aannemen; en dit alles doet hy een jaar lang, zonder eenig voordeel; daarenboven moet hy alle de genen betalen, die een briefje, van den Landdroſt en twee Heemraden getekent, tonen en waar in geſpecificeert is, dat zy iets voor de Colonie hebben gewrocht; hy moet ook deze briefjes bewaren, ten einde hy zich, als Kas-rekening van hem geëiſcht word, daar mede zoude konnen verantwoorden.

Die Kas-rekening moet de Kaſſier jaarlyks voor 't gantſche Collegie afleggen, en 't overſchot van de penningen zynen opvolger overleveren, ten einde dezelve zoo voort by 't aanvaarden van zyn ampt in ſtaat zy, de bovengemel- *De Kaſſier moet jaarlyks rekening doen.*

de nodige betalingen te doen; dog door dien de meeste Heemraden weinig van 't opmaken van rekeningen weten, zoo is de Secretaris amptshalven verplicht, om dezelve in order te brengen, en twee afschriften daar van te maken, te weten een rekening, om te worden geregistreert, en eene om insgelyksgetekent, aan den Heer Gouverneur overgegeven te worden.

De penningen echter, welke de Colonien mogen heffen, worden meest van de paarden, ossen, koejen, en schapen zamen gebragt, zoo dat van een paard, os, koe, enz. van ieder jaarlyks maar een stuyver, en van ieder 100 schapen een gulde betaalt word; door dien nu echter de gantsche zomma jaarlyks 3 à 4 duizend guldens bedraagt, zoo is licht af te nemen, dat 't hier aan 't gemelde vee niet ontbreekt, maar dat 'er eene grote menigte van 't zelve zyn moet.

Ider Colonie heeft eene watermole, welke zy verpacht.

Behalven deze inkomsten, welke in eene gemene kas gebragt worden, heeft ieder Colonie eenen Watermolen, welken zy verpachten of verhuuren; de laatste wyze is in den aanvang lang geprobeert, dog jegenswoordig wyl men zag, dat de Colonien daar van weinig voordeel hadden, t'eenemaal afgeraakt, aangezien die molens van jaar tot jaar door den Landdrost en de Heren Heemraden aan zekere Molenaars, die voor de pacht twee genoegzame borgen moeten stellen, worden verpacht.

Wat dezelve jaarlyks aan pacht doen.

Deze pachten bedragen jaarlyks van ieder molen ontrent 15 of 1600 guldens, welke ook net betaalt moeten worden, zoo dat ieder Colonie haar gezet aandeel daar van bekomt; want schoon ik hier boven gezegt heb, dat de Colonie van Stellenbosch de grote of algemene Kas heeft, en de aan hen gewezene arbeiders, zoo als ook 't aandeel van 't Leeuwen en Tygers-geld betaalt, zoo is daar door echter niet verstaan, dat de Colonie van Drakensteen gantsch geen geld ontfangt, geene eigene kas heeft, en niets geniet, maar zulks is enkelyk geschied, om een onderscheid tusschen de grote en kleine kas te maken, waar van de eerste op Stellenbosch en de laatste op Drakensteen is; derhalven is de Secretaris ook gehouden, dezen Kassier zyne kas-rekening op te maken, zoo als reeds gemeld is, en ontfangt deze Kassier afzonderlyk de pacht van den molen zyner Colonie, welke hy ook verantwoorden moet.

Van alle inkomsten nu worden de gemene gebouwen, als 't Rechthuis, 't Gevangenhuis, enz. onderhouden; de molens verbetert, zoo de reparatie over de 100 guldens bedraagt; de Gerechts-dienaars jaarlyks 300 guldens betaalt, en alle de genen, die arbeidsloon te eisschen hebben, te vrede gestelt; daar van word ook 't aandeel van 't Leeuwen, Tyger of Wolven-geld genomen, en de genen, die 't verdient hebben, ter hand gestelt.

Wat de Compagnie wegens de wilde dieren voor een schikking gemaakt heeft.

Ik vinde my genoodzaakt, om van dit laatste eene kleine verklaring te geven, wyl men misschien de zaak anders niet verstaan zoude; derhalven zeg ik, dat zoo voort by de bezitneming van dit land, en oprechting der Colonie, in dezelve een besluit is genomen, om de menigvuldige Leeuwen, Tygers, en Wolven als hoogst nadelige dieren te keer te gaan; ten einde echter een ieder aangemoedigt worde, om dezelve 't leven te beroven, zoo heeft de voortreffelyke Maatschappy uit eene grote edelmoedigheid een premie daar op gestelt, waar van zy beloofde de gerechte helft uit hare kas te betalen, mids dat de huid, waar aan de klaauwen en de kop blyven moesten, altyd aan den Heer Gouverneur zelf getoont of aan den Land-drost de plaats en tyd gezegt moesten worden, waar en wanneer dat dier gevelt was, ten einde de daders van 't zelve, nevens

vens de Heemraden en de huid, als zoo vele getuigen zouden konnen verstrekken, en alle bedrog voorkomen.

Deze omzichtigheid wierd gebruikt, om dat vele ingezetenen zoo doorslepen waren, dat zy diergelyke huiden van de Hottentotten voor een stuk tabak ruilden; dezelve naderhand, wyl ze met pylen of rackum-stokken gedood waren, op de doorboorde plaats met een kogel doorschoten, en dezelve alsdan aan den Heer Gouverneur bragten, in hoope van de premie t'ontfangen; dog zoo dra men dit bedrog merkte, heeft men bevolen, dat de kopen de klaauwen aan de huid moesten gelaten worden, welke de Hottentotten doorgaans afsnyden, en nevens 't ander vleesch koken en eeten.

Hoe hoog die premie is.

De premie bedraagt een schoon stuk geld, na mate van de dieren zelf; want die een Leeuw velt, ontfangt 54 guldens, als hy de huid brengt; voor 't doden van een Tyger heeft men 30 guldens; en voor een Wolf, 't zy een gemene Wolf of een Tyger-wolf 9 guldens. Doordien nu jaarlyks een tamelyk getal van deze dieren van kant worden geholpen, zoo moeten de Voortreffelyke Maatschappy en de Colonien beide jaarlyks eene aanzienlyke zomma betalen, om de genen, die diergelyke dieren omgebragt hebben, te voldoen.

Hoe ieders vermogen nagegaan word.

Men zoude wel konnen vragen, op wat wys de Colonien weten, hoe veel een ieder aan schapen, ossen, koejen, paarden, enz. bezit? Ik zal daar op zoo voort antwoorden, en de zaak uit den grond verhalen. De voortreffelyke Maatschappy heeft namelyk de loffelyke gewoonte ingevoert, dat zy alle jaren tegen nieuw jaar twee van hare Bedienden, door den Heer Gouverneur laat committeren, welke niet alleen aan de Kaap zelf, in byzyn van twee Burger-Raden, maar ook alomme op 't platte land met den Landdrost en twee Heemraden de ronde doen, en van ieder in 't byzonder opnemen, hoe veel kinderen, slaven, geweer, ossen, koejen, kalveren, varkens, paarden, schapen, enz. hy bezit? hoe veel koorn hy gezaait heeft, en weder denkt op te leggen? als mede hoe veel hy daar in 't koorn-Magazyn van de voortreflelyke Maatschappy zoude konnen leveren? 't welk men hier een generale opneming heet, en tegen 't nieuwe-jaar verricht word, om dat om dien tyd, zoo als reeds elders bericht is, 't koorn gedorscht word.

Wyl echter deze opneming, voornamelyk op 't platte land, daar de huizen zeer ver van malkanderen staan, veel tyd zoude wegnemen, zoo zy die vragen aan alle huizen moesten doen, zoo heeft men goed gevonden, dat men aan de Kaap de Bode van de Burger-Raden en op 't land een diender van den Land-drost, de menschen op den vastgestelden dag aan 't een of 't ander bequaam boerenhuis vooraf laat dagvaarden, ten einde de Gecommitteerden daar na te eerder zouden gedaan hebben; twee Burger-Raden, of de Landdrost en twee Heemraden moeten daar by zyn, om dat zy de menschen en hun vermogen best kennen, en derhalven vele beletten, dat zy nog de Voortreffelyke Maatschappy nog de Colonien benadelen.

't Geen nu ieder burger of boer op deze vragen antwoord, schryven deze Heren Gecommitteerden ordentlyk op, en nemen 't met zich na huis, alwaar zy hun register in 't net schryven, en 't den Gouverneur overgeven, die het in den Raad van Policy getoont hebbende, den Secretaris van dat Collegie ter hand stelt, met bevel, om een uittrekzel daar van te maken, en 't aan 't

Collegie der Colonien, dat is, den Land-droſt en de Heren Heemraden te zenden, ten einde zy zouden weten, hoe veel zy van een ieder aan ſchapen, oſſen, koejen en paarden-geld te eiſſchen hebben. De gehele opneming kan binnen den tyd van 14 dagen worden verricht.

Wanneer ik Secretaris was, namelyk in den jare 1712. hebben deze Gecommiteerden bevel bekomen, om van de genen, welke de Voortreffelyke Compagnie op de been had geholpen, te vernemen, wanneer zy de geleende penningen weder betalen wilden; en wyl de Land-droſt reeds afzonderlyk order had, om de Heren Gecommitteerden in deze zaak by te ſtaan, zoo wierd den genen, die nog ſchuldig waren, aangezegt, jaarlyks iets af te leggen, ten einde de voortreffelyke Maatſchappy eindelyk te vrede geſtelt en zy van manen bevryd zouden worden.

Doordien nu de meeſte zich bereid toonden, om van 't achterſtallig kapitaal dat een zomma van 45000. guldens beliep, dat zelve jaar nog iets te betalen, zoo wierd zulks niet alleen aangetekent, maar de Land-droſt gaf hen ter zelver tyd te verſtaan, dat hy by 't contrarie geval genoodzaakt zoude zyn, de ſtrengheid te gebruiken, en de nalatigen met executie te vervolgen; dog daar over zyn verder gene klagten gevallen, en zal dit kapitaal binnen den tyd van weinig jaren geheel afgelegt zyn, zoo verder daar mede voortgevaren, en't belang van de Voortreffelyke Maatſchappy gezocht word; daar zyn 'er wel eenige weinigen, die reeds overledeen of weggelopen zyn, waar aan de Voortreffelyke Maatſchappy een kleine ſchade lyd, dog by anderen kan ze geen nadeel lyden, te meer om dat zy zachte middelen gebruikt, en niet alles gelyk eiſcht, maar gaarn ziet, dat deze hare opgetrokkene kinderen in eenen goeden ſtaat blyven.

Waarom de Colonie van Waveren nog gene Overheid heeft.

En hier mede is nu 't nodige van de Overheid der Colonien van Stellenboſch en Drakenſteen gemeld, die zoo als tot nu aangetoont is, veel meer voorrechten hebben, dan de Colonie van de Kaap of de Burger-Raden zelf, waar in de ſtaatkunde van den Heer Gouverneur Simon van der Stell uitmunt. Dat echter de Colonie van Waveren, waar van voor dezen ook gewag is gemaakt, nog met gene Overheid verzien is, maar nog onder Stellenboſch behoort, is niet te verwonderen, om dat zy nog zeer jong, en bygevolg niet heel veel bewoont is; ondertuſſchen heeft zeker burger genaamt N. Kutſchen, met toeſtemming van den Heer Willem Adriaan van der Stell, een molen aldaar opgerecht, waar van hy zoo lang als hy leefde, niets hoefde te geven, ſchoon hy voor velen maalde; na deszelfs dood echter, wanneer de goederen verkoft wierden, is de koper daar van verplicht, om zoo hy voor vreemden wilde malen, jaarlyks 100 guldens in de Drakenſteenſche kas te betalen, welke zomma de Kaſſier aldaar ook te verrekenen heeft.

Wat van 't Collegie van den Burger-Krygsraad te merken.

Na dat nu aldus 't Collegie der burger-en heemraden beſchreven is, zoo is als nog overig dat van den Burger-Krygsraad, 't welk insgelyks in twee partyen verdeelt is: te weten, de Colonie aan de Kaap en die van Stellenboſch en Drakenſteen hebben ieder hunne byzondere Officiers en Raden. Doordien echter beiderlei krygsraden in weinig zaken van elkander verſchelen, zoo vind ik raadzaam, om maar een Collegie te beſchryven, en hier en daar 't onderſcheid aan te merken, ten einde ik niet genoodzaakt worde eene zaak twee malen te melden.

Dienvolgens heeft de dikwyls gemelde Heer Gouverneur Simon

van

van der Stell de aanwassende en dagelyks toenemende burgers, zoo als ook de boeren op 't platte land in zekere Compagnien te voet en te paard verdeelt, dezelve vaandels en standaarden gegeven, als mede ieder Compagnie hare eigene van hem verkorene Opper-Officiers toegevoegt, met magt en gezag, om in strydige krygszaken, en als 'er eenige onwilligen of nalatigen zouden zyn, eene vergadering te beleggen, en onder eenen president, die altyd een gequalificeerde Bediende der voortreffelyke Maatschappy en een Lid van den Rad van Policy zyn zoude, over dezelve oordeel te vellen.

Uit hoe veel perzonen deze Krygsraad in ieder Collegie bestaat.

Deze krygsraad; waar van 't eene Collegie aan de Kaap, en 't ander op Stellenbosch vergadert, bestaat zoo wel hier als op Stellenbosch en Drakensteen uit 11. perzonen, onder dewelken altyd de president een bediende van de gemelde roemruchtige Maatschappy en alhier te gelyk Kapitein van de bezetting is, en eeuwig blyft; op Stellenbosch echter bekleed de regerende Land-drost altyd de presidents plaats; de overige Leden zyn overal de 6 Opper-Officiers van de drie Compagnien, welke zoo wel hier als op 't platte land opgerecht zyn, en eindelyk de Secretaris, die alhier een burger en op Stellenbosch een Bediende der gemelde Maatschappy of die gene is, die te gelyk 't Heemraads-Collegie bedient, zoo als ook de eerste den Burger-raad assisteert.

Hoe ze elkander volgen.

Onder deze gemelde Burgers-Officiers hebben verder de beide Ritmeesters alhier en op Stellenbosch den rang, dat zy altyd Vice-president zyn, als zy eenen krygsraad houden. De andere Hoofdluiden daarentegen zitten na den ouderdom van hare verkregene waardigheid, zonder op eenige andere burgerlyke by-ampten te letten; ontrent de Luitenants, Cornets, en Vaandragers word dezelve order gehouden, mids dat de ruitery overal den rang heeft. Merkwaardig is 't, dat de Secretaris alhier van beide Collegien zoo veel bezolding niet heeft, dat hy fatsoenlyk leven kan, ten ware hy andere ampten daar by heeft; waarentegen de Stellenbossche en Drakensteensche rykelyk bestaan kan.

De Bode van dit Collegie is op beide plaatzen dezelve, welke de Burger en Heemraden met eenen dient, waar by dan de Bode van den Burgerraad andermaal minder voordelen heeft dan die van den Heemraad; want schoon de leden van dit Collegie even zoo weinig bezolding hebben, als de Burger- en Heemraden, zoo hebben zy echter hunne Boden iets uit hunne kas toegelegt, hoewel de Stellenbossche veel meer als de Kaapsche; wyl zoo wel de Stellenbossche Secretaris als de Bode uit deze kas eene jaarlyksche vereering ontfangen, die juist niet te verwerpen, of gering te achten is, zoo als kort hier na zal worden gemeld.

Deze Krygsraad word niet verandert.

Deze Krygsraad word niet verandert, zoo als de voorgaande Collegien, maar zoo lang als een Officier leeft, zoo lang heeft hy zitting in den zelven; en hoe hoger hy klimt, hoe aanzienlyker hy word, en hoe meerder hy boven anderen uitsteekt. Zoo echter een van dezelven komt te sterven, verkiest deze Krygsraad den geen, die in rang onder zyne Compagnie volgt, maar de ledige plaats vervult hy met iemand uit die Compagnie voor zoo verre, als de Edele Heer Gouverneur den zelven goedkeurt, en beveelt de gantsche Compagnie voor te stellen.

In den jare 1706. echter is het gebeurt, dat de toen regerende Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, buiten weten van dit Collegie, en goedkeuring van

van den Raad van Policy, de meeste Officiers bedankt en zodanige aangestelt heeft, die nog den Compagnien, nog iemand anders behaagden, zoo als daar van in 't vervolg wydlopiger zal worden gehandelt.

Wanneer onder de Compagnien iets voorvalt, dat of tegen de gegevene orders stryd, of dat d'een of d'ander uit nalatigheid of moedwil iets bedryft, zoo heeft deze Krygsraad de vrye magt, de overtreder en moedwilligen met geldboetens, dog niet met andere militaire straffen te kastyden. Deze boete is niet ten voordele van de Krygsraden, zoo als men misschien denken zoude, maar dezelve word aan de kassier van de krygsraad ter hand gestelt, die dezelve verantwoorden moet. En doordien dit eene lastige bediening zonder eenig voordeel is, zoo heeft dezelve ook niemand gaarn langer dan twee jaren willen waarnemen, ten ware hy op nieuw daar toe verkozen wierd.

Van deze gemelde geldboetens als de eenige bron en toevloed der gantsche krygskas, worden hooftzakelyk alle onkosten betaalt, welke de Krygsraad dragen moet, en in nieuwe trommels, wagens en paarden bestaan, als 'er met de Hottentotten iets te doen is, of weggelopene slaven weder ingehaalt en opgezocht moeten worden; wanneer echter dit geld niet toereikende is, zoo neemt men zynen toevlucht tot de burger-kas welke dan geven moet, 't geen'er te kort komt, schoon zy wel weet, dat zy niets weerom krygt. Dit geschied alhier veel meer als op Stellenbosch, waar van men echter geene byzondere redenen kan geven, ten ware men wilde zeggen, dat de Officiers alhier veel zachter zyn, dan die op Stellenbosch. Merkwaardig is daarenboven, dat de Secretaris en de Bode, schoon zy van de partyen hunne beloning ontfangen, als zy binnen staan moeten, nogtans uit deze Krygskas jaarlyks eene vereering bekomen, te weten de eerste 138. gulden en de twede 75. gulden, welke goedheid gantsch niet te verpruilen, maar met dank aan te nemen en t'erkennen is.

Dat ik echter de Krygsraden alhier van oogluiking beschuldige, daar toe geeft my aanleiding, om dat ik weet, dat de burgers by nacht waken moeten, 't welke de Stellenbossche en Drakensteensche Compagnien niet behoeven te doen, ten ware de Edele Heer Gouverneur zich in hunne Colonien bevind, 't welk echter zeer zelden geschied; want doordien zy alle avonden 't Woord by den Heer Gouverneur moeten halen, als mede een van de Opper-Officiers de wacht by nacht visiteren moet, en eindelyk de burgers allen zelf de wachten in perzoon niet waarnemen, maar ze aan anderen voor 't gantsche jaar besteden, deze echter niet altyd acht geven, wanneer zy voor dees of geen waken moeten, en dezelve ook wel voorbedachtelyk overslaan, of wegens dronkenschap niet in staat zyn, om dezelve na behoren waar te nemen, zo moesten immers onbetwistbaar meer geld boeten betaalt worden, zoo men niet eene dwaze zachtheid en gantschelyke stilzwygentheid liet plaats vinden; doordien my echter niet onbewust is, dat de Opper-Officiers zelve, niettegenstaande men hen 't Woord geven moet, zeer zelden de moeite nemen, om de gemelde wacht te visiteren, zoo kan 't ook wel aan hare nalatigheid schelen, en hy zoude dwaas zyn, die zich zelven aanklaagde en in straffe bragt. *De Burgers alhier moeten 's nachts waken.*

Dat echter niet alle burgers hare eigene wachten zelf waarnemen, geschied niet, om dat zommigen zich hoger achten, dan de anderen; maar 't slecht bouwvallig wachthuis schrikt velen af, eene gantsche nagt met lyf en levens gevaar *Wat de burgers van de wacht afschrikt.*

gevaar daar in te blyven; hier in zyn nog de burgers nog de krygsraden te beschuldigen, als welke zeer gaarn een nieuw, groter en gemakkelyker zouden laten bouwen, ten ware zy zoo veel zwarigheden ontmoeten ontrent 't leggen van 't fondament, hout, kalk en andere bouw-materialen; aangezien hier door de meeste baldadigheden en aanstotelykheden; door de huurlingen op de wacht gepleegt, uit den weg geruimt en voorgekomen zouden worden.

De Burgers arbeiden te vergeefs, om een Stadt en Wachthuis te bekomen.

In den jare 1708. is by den Heer Gouverneur Generaal, Jan van Hoorn, die om zekere redenen door de Heren Bewindhebbers der Voortreffelyke Maatschappy t'huis ontboden, en hier van Batavia als Commissaris aangekomen was, een verzoek gedaan, en een ledig erf, den gewezenen Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell als nog toebehorende, geschonken, dog wyl de gemelde Heer van Hoorn den aanhangers van den Heer van der Stell zyne ooren te veel leende, welke dit ledig erf, dat hy zich zelf geeigend, dog nu weder verlaten had, waar door het de Voortreffelyke Maatschappy weder toebehoorde, gaarn in een groot stuk geld verandert, of hoog aan den man gebragt hadden, zoo baden zy, dat hy zyn eerstgegeven woord, achtervolgens 't Welk hy als Commissaris dit gemeld erf aan de burgers tot een Raad en Wachthuis vereert had, weder intrekken en zeggen zoude, dat het den burgers niet konde gegeven worden, ten ware zy 1000 ryksdaalders betaalden aan de genen, die van den Heer van der Stell volmagt hadden, om het te verkopen.

Over deze onverwachte resolutie, welke heel anders als de vorige in de ooren der burgers klonk, waren zy ten hoogsten gevoelig, aangezien zy de goedheid der Voortreffelyke Maatschappy ter herten namen, en gade sloegen; dat dezelve gewoon was, en tot nu altyd pryswaardig gecontinueert had, alle landeryen, zelfs 60 morgen te gelyk aan een burger of ander ingezetenen te vereeren; behalven dat zy door den koop van dit erf alleen hare kas uitgeput zouden hebben, zonder te weten waar zy geld tot de nodige bouwmaterialen, als mede voor de handwerksluiden en Handlangers van daan zouden halen, zoo geraakte 't gantsche werk in duigen, en moeten zy tot dezer uure, zich met haar oud bouwvallig wachthuis behelpen, en derven als nog om geen Raadhuis denken.

Wat van de jaarlyksche monstering op Stellenbosch te merken.

Alle jaren worden de drie Compagnien op den 15. October, als om welken tyd de dagen lang en heet genoeg zyn, op Stellenbosch gemonstert, in by zyn van twee Gedeputeerden, welke de Raad van Policy, of liever de Edele Heer Gouverneur zend, en doorgaans een of beide uit dat Collegie verkiest; om acht te geven, dat alles ordentlyk en na behoren toegaat.

Wanneer en hoe ze aan de Kaap geschied.

Alhier aan de Kaap geschied de monstering den 15. November en aldus een maand later, op dezelve wys als ontrent de Compagnien op Stellenbosch, waar van 'er insgelyks drie zyn. Het eenig onderscheid bestaat hier in, dat niet zoo wel Gedeputeerden als de Edele Heer Gouverneur zelf met alle zyne Raden dezelve bywoont, en over de burgers de revu doet, zoo lang als ze in de wapenen zyn; wanneer zy echter eens de monstering gepasseert hebben, en de Edele Heer Gouverneur zich wederom na zyne Vesting begeven heeft, zoo word de poort van dezelve achter hem gesloten, en de bezetting ten dele op de walle gecommandeert, en 't overige gedeelte ontfangt bevel, om voor de woning van den gemelden Heer Gouverneur te staan.

Midlerwyl rukken de gemelde drie Compagnien burgers voor de vesting, en aldaar na behore in ryen en gelederen geschaart zynde, schiet de Compagnie Ruiters de eerste salvo, welke met een kanon-schoot uit de vesting bedankt word; vervolgens doen de twee andere Compagnien te voet ieder na hunnen rang 't zelve, en worden insgelyks met een kanonschoot bedankt; hier op doet de ruitery zulks ten twedenmale, en eindelyk ten derdenmale, welke de twee Compagnien te voet volgen, en worden zy elke reis met een kanon-schoot bedankt.

Zoo dra als deze drie Compagnien weder aftrekken, worden verscheide stukken in de vesting gelost, de poort weder geopent, en is de gantsche monstering daar mede geëindigt, behalven dat de Edele Heer Gouverneur alle Opper-Officiers der 3. Compagnien dien middag onthaalt, en bestelt, wat hy ten besten der Compagnien nodig acht. Staat aan te merken, dat de Voortreffelyke Maatschappy eer en alvorens deze monstering zal geschieden, altyd zoo veel vaatjes buskruid uit haar kruidmagazyn voor niet met al laat geven, als 'er Compagnien zyn, als mede zoo veel vuursteenen, dat een ieder verscheide van dezelve heeft.

Hoe't voor dezen met de monstering gegaan is.

Voor dezen was by deze monstering nog eene loffelyke gewoonte, welke zoo wel ouden als jongen aanzette, om zich in de wapenen te oeffenen; want wanneer de monstering gedaan was, schoten de ruiters en de zoldaten na 't wit en na den papegaai, die op een staak stond; de ruiters die met eenen vollen ren na 't wit moesten schieten, hadden geen zeer vasten schoot, zoo dat zy zich eerst ter dege moesten oeffenen, zoo zy de premien hebben wilden, en heb ik gezien, dat zommigen in 't jaar 1705., in welk jaar zulks laatst is geschied, zoo geoeffent waren, dat zy zelfs in den vollen ren hunnen weggeworpen hoed weder opnamen; en nevens 't paard zoo diep overhelden; dat zy den gemelden hoed krygen, en nogtans na 't wit schieten konden.

'tVermaak van de Ruiters.

'tVermaak van de twee Compagnien te voet.

De twee andere Compagnien te voet hadden eenen yzeren papegaai, die met eene dikke yzere pen zodanig vast op een staak stond, dat 'er veel schoten gedaan wierden, zonder dat hy zich beweegde, om dat zy op een zekere wydte na denzelven schieten moesten; want schoon zommigen hem raakten, zoo ging de schoot of door de vleugels of door een ander lid van zyn hol lichaam, weinigen troffen zyn hert, en nog minder de pen of den spyker, daar hy mede vast gemaakt was; die dezelve raakte, en hem van boven neer schoot, wierd van de anderen als Koning gegroet; ontfing niet alleen de premie, welke de Voortreffelyke Maatschappy daar op had gezet, maar ook alles dat een ieder van de Compagnie of een vreemdeling ingezet had, welke laatste voor ieder schoot eens zoo veel moesten inzetten, als iemand uit de Compagnie, zoo zy anders toegelaten en des Konings eere genieten en zich 't geluk deelachtig maken wilden.

Premie voor de geenen die den Papegaai afschieten.

Zoo dra nu iemand den papegaai van den staak had geschoten, wierd hy als Koning van de Schutters gegroet, en alle aanwezenden zoo wel Officiers als andere aanzienlyke Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy, en de Gouverneur zelf, zoo hy tegenwoordig was, verzelden hem na zyn huis, en gaven hem 't ingelegde geld nevens de premie van 30 ryksdaalders, welke de Voortreffelyke Maatschappy uit hare Kas liet geven. Ten einde echter deze nieuwe Koning zyne mildheid ook zoude konnen tonen, zoo was hy gehouden, om alle de genen, die hem t'huis hadden gebragt, voor dit geld en de genotene eere treffelyk t'onthalen, en duur-

duurden deze vrolykheden doorgaans drie dagen, na 't getal der Compagnien, welker Officiers elkander insgelyks onthaalden; en doorgaans den Heer Gouverneur afzonderlyk daar by hadden, om dat hy hen den eersten dag treffelyk onthaalt had.

Wie de loffelyke gewoonte afgeschaft heeft.

Gelyk echter deze loffelyke gewoonte van den H. Simon van der Stell in zwang is gebragt, als die wel wist, dat hy geoeffende menschen zoude hebben, zoo hy van eenig vyand quam aangetast te worden; en de Voortreffelyke Maatschappy de gemelde 30 ryxdaalders ook heeft gegeven, om dat haar aan de behoudenis van deze plaats zeer veel gelegen is; zoo is dezelve door zyn Zoon, en Opvolger den H. Willem Adriaan van der Stell, in den jare 1706., in welk jaar hy met de burgers overhoop lag, zoo als hier na wydlopiger zal worden gemeld, afgeschaft, waar van ik de redenen niet volkomen weet; dog wel gissen en hier schryven konde, zoo ik my met gissingen ophield, of voornemens was, den Lezer daar mede lastig te vallen.

Wanneer de Burgers buiten de monstering in 't geweer moeten verschynen.

Ondertusschen zeg ik nog maar dit, dat de burgers aan de Kaap buiten de monstering ook in 't geweer moeten verschynen, zoo dikwyls als hier een nieuwe Gouverneur of Commissaris aankomt, welke laatste magt heeft, dit kantoor en regering te visiteren, goede schikkingen te maken, en andere gewigtige zaken te verrichten; en weet ik, dat zulks voor de eerstemaal by de komst van den Heer Gouverneur Louis van Assenburg is geschied, die ook zoo nieuwsgierig was, dat hy kort daar na de Stellenbossche en Drakensteensche drie Compagnien herwaards liet komen, ten einde hy, zoo als hy zelf pleeg te zeggen, zyne kinderen tydig leerde kennen, 't welk echter geen voor hem ooit heeft gedaan, wyl zy zich enkelyk van tyd tot tyd aan dezelve bekent maaken.

De Burgers aan de Kaap moeten ook buiten gewoon optrekken.

Insgelyks weet ik wel, dat diergelyke buiten gewone optrekkingen nog meer zyn voorgevallen; voornamelyk wanneer de Heer Gouverneur Generaal Jan van Hoorn, en 't volgende jaar, de Ordinaris Raad van Indie, de Heer Pieter de Vos; beide als Commissarissen hier quamen, en heb ik zelf in 't geweer moeten verschynen, eer ik nog in dienst van de Voortreffelyke Maatschappy overging. Dog gelyk dit buiten gewone gevallen zyn, die alle jaren juist niet gebeuren; zoo is 't ook eene zaak, die de burgers aan de Kaap alleen, en gantsch niet de Stellenbossche en Drakensteensche Compagnien betreft.

Moet de weggelopene Slaven weder opzoeken, en tegen de Hottentotten te veld trekken.

Nog zyn 'er buiten gewone gevallen; wanneer van alle inwoners eenigen gecommandeert worden, om of eene party weggelopene slaven gewapenderhand op te zoeken, en te rug te brengen, of nevens eenige zoldaten van de bezetting te veld te trekken, en eenen geduchten of reeds begonnen oorlog met de naburige Hottentotten voor te komen, of ten einde te brengen, waar van vele voorbeelden aangehaalt zoude konnen worden, zoo de nood zulks vereischte; dog in 't jaar 1712. toen ik Secretaris was, ontstont 'er een blind gerucht, dat de om de Honingbergen leggende Hottentotsche natien oorlog in den zin hadden, en derhalven wierden 50 zoldaten en 80 inwoners met geweer en allerhande noodwendigheden derwaards gezonden, om dezelven in toom te houden, dog zy quamen zoo voort te rug, en verzekerden 't tegendeel.

Besluit van dit Hoofdstuk.

En hier mede hope ik, dat ik van beide Collegien der Burger en Heemraden, als mede van den Burger-Krygsraad zoo veel zal hebben gemeld, als de zaak zelf vereischt heeft.

XIX. HOOFTSTUK.

Van de Vesting, van de Schanssen, van de Kerk, Ziekenhuis, en andere gemene Gebouwen, die aan de Kaap de Goede Hoop worden gevonden.

Van de Publique Gebouwen. Wat 'er van de Stad, en haare straten aan te merken zy. Van de Brandmeesters. De Compagnie geeft de plaatzen om te bouwen voor niet. Hoe de oude Vesting gebouwt is geweest. Waarom men een nieuwen gebouwt heeft. Deze is wegens grote haast slecht gebouwt. Heeft van buiten een fraai gezigt. Is rondom met Pakhuizen, en Ammunitie-kelders voorzien. Namen der bolwerken. Waarom 'er ten eerste een Ziekenhuis gebouwt is. 't Zelve wierd ras te klein. Men besluit een groter te bouwen. Hoe 't gebouwt is. Is met een gragt omcingelt. Beschryving van de Kerk. Wat voor menschen op 't Kerkhof begraven worden. Waar geringe perzonen begraven worden. Van de Drakensteensche Kerk. Waar de Predekant woont. De Predekant op Stellenbosch heeft geen byzondere Woning. De Drakensteensche ook niet. Wat de Compagnie voor Lusthoven heeft aangelegt. Waar toe de laatste aangelegt is. Grootte van deze tuin. De twede is niet veel kleinder. De derde tuin aan de Kaap zelfs is de fraaiste. Is met allerhande gewassen voorsien. School voor de slave meisjes. Gevankenis der slaven. Van de paardestal. Hoe de nieuwe is. Van 't platte land, en deszelfs gebouwen. Van de Schuur, Visschers-hok, Klapmutz, en Stoetery. Van 't Rechthuis van Stellenbosch. Van de drie Watermolens. Van de bruggen aan de Kaap.

SChoon ik in zommige van myne voorgaande Hoofdstukken, waar in afzonderlyk de Landsregering alhier na alle hare Classen en Collegien beschreven zyn, eenigzins wydlopig ben geweest, zoo hoop ik nogtans, dat zulks den Lezer niet verdrietig zal zyn gevallen, om dat hy wel ziet, dat de materien met alle hare omstandigheden niet beknopter verhandelt hebben konnen worden; en door dien ik nu van voornemen ben, eene nieuwe dog in zeker opzicht aan de vorige verknochte materie onder handen te nemen, zoo zal 't wederom niet gevoeglyk konnen geschieden, de publique gebouwen duidelyk te beschryven, zonder eenigzins wydlopig te zyn, te meer daar de omstandigheden zulks zullen vereischen. Ik zal my zoo veel mogelyk, de kortheid bevlytigen, dog eer en alvorens ik tot de publique gebouwen zelf trede, zoo dient te worden aangemerkt, zoo als ik boven reeds gezegt hebbe, dat 'er een onderscheid tusschen de Vesting en de Stad de Goede Hoop moet worden gemaakt, en dat 't zelve uit de tekeningen der bezegelde brieven best te zien is; nu heb ik u van de Kaap de Goede Hoop wel verscheide berichten gegeven, waar uit gy ten dele de natuurlyke gesteltheid van 't land, en ook de zeden der natuurlyke inwoners hebt konnen vernemen; van de Europeaansche inwoners echter en hunne opgerechte gemeente-staat is nog veel achter gebleven, 't welk reeds met de regering begonnen heb te melden, en jegenswoordig nog aantonen wil.

De Auteur wil van publique gebouwen schryven.

Van de stad nu, welke eigentlyk niet tot deze materie behoort, ten ware men wilde zeggen, dat dezelve de rechte plaats was, welke

Wat van de Stad en hare Straten aan te merken.

ke publique gebouwen in zich sluit, staat te merken; dat ze tamelyk wel aangelegt, en tot nu toe met groten yver en nadruk, en veel spoed opgebouwt is; want zedert den jare 1652. wanneer zy haaren eersten aanvang genomen heeft, is zy binnen den tyd van 60 jaren zodanig aangegroeit, dat men als nu ruim 200. welgebouwde huizen telt; de straten zyn lynrecht, en lopen van 't strand langs 't Dal op, tot aan den groten, en prachtigen tuin der Voortreffelyke Maatschappy; zy zyn 36 voeten breedt, Rynlandsche Maat, en verstrekken de schepen, ten anker leggende, een aangenaam gezicht, om dat men uit zee kan zien; al wat in alle straten voorvalt.

Hoe de huizen gebouwt en geschikt zyn.

De huizen, welke wegens de zware val en rukwinden niet hoger dan een of ten hoogsten twee verdiepingen opgehaalt konnen worden, zoo als voor dezen reeds omstandiger geschreven heb, zyn van buiten alle zeer schoon wit; en van eenen tamelyken groten omtrek, zoo dat men van binnen verscheide bequame, gemakkelyke en nette vertrekken heeft, en achter 't huis eene ruime plaats, waar op men alle nodige zaken bewaren, en in den regentyd een fraai keuken-tuintje hebben kan. De Daken daarentegen zyn alle van riet en schelf, om dat men wegens de zware winden geene pannen gebruiken kan.

Waarom de afdaken verboden zyn.

Om die zelve stroo-daken zyn ook de afdaken, welke voor dezen tamelyk sterk in zwang gingen, en zeer gemakkelyk waren, op uitdrukkelyke order verboden, niet alleen dat 'er geene meer zouden worden gebouwt, maar zelfs dat de oude niet onderhouden zouden worden, ten ware de eigenaar de muur 12 voet rynlandsche maat, liet ophalen; want de muuren van deze afdaken waren voor dezen naauwlyks 6. voeten hoog, en aldus zeer licht den brand onderworpen, die zelfs door een brandende tabakspyp ontstaan konde; derhalven word ook den vreemdelingen of 't scheepsvolk, uit Holland of uit Indie komende, en dezen haven aandoende, aangezegt, en door een gedrukt manifest, dat aan den groten mast aangeplakt word, verboden, dat niemand langs de straten tabak roken zal, om dat men wel weet, dat zy zoo wel als de Hottentotten grote liefhebbers daar van zyn; de genen, die betrapt worden, worden zoo voort in hechtenis gezet, en den anderen dag aan een paal wakker gelaarst, dat is, met een endje touw, drie of vier voeten lang, voor zyn achterste geslagen, en na zyn schip gezonden.

Van de Brandmeesters.

Ten einde echter de brand, die door nalatigheid ontstaan konde, want van 't inslaan van 't wêer weet men hier niets, zoo als reeds voormaals bericht heb, zoo veel mogelyk, zoude worden voorgekomen, zyn 'er zekere Brandmeesters benoemt, en van den Heer Gouverneur bevestigt, welke alle maanden verplicht zyn, huis zoeking te doen, en de genen, welke de schoorstenen niet schoon houden, of vegen laten, 't zelve 1 of 2 malen in der minnen te bevelen, als mede te letten, dat 'er geene dwarshouten in de muur gemetzelt zyn, waar aan naderhand gerookt vleesch of andere droge spys gehangen word; dog wanneer zy daar na niet willen luisteren, zoo is verder hare plicht, den Heer Gouverneur en den Fiskaal daar van kennisse te geven, ten einde deze moedwilligen na verdienste gestraft en tot 't schoon maken van hare schoorstenen genoodzaakt worden.

Buiten de Hollanders heeft gene Natie iets in dit land gebouwt.

Van alle deze huizen, buitenplaatzen, en andere zoo wel byzondere als gemene gevaarten, hebben nog de Portugeezen, als de eerste, die in dit land bekent zyn geweest, nog de Engelschen, nog de Franschen, nog de Denen

een fteen gelegt, maar alles wat 'er gebouwt is, heeft deze Colonie den Hollanders te danken; welke wyl zy in de Steden en Dorpen van haar Vaderland grote liefhebbers der fchoonheid, cieraad en nettigheid zyn, zoo hebben zy ook hier van hare gewoonte niet willen afgaan, maar pogen in alle delen te doen zien, dat zy Hollanders, dat is, zinnelyke en nette menfchen zyn.

De Voortreffelyke Maatfchappy geeft de plaatzen om te bouwen voor niet met al.

Het is echter zeer aanmerkelyk, dat de Voortreffelyke Maatfchappy, zoo als ik reeds voormaals bericht heb; alle deze plaatzen, waar op men bouwen wil; ja zelfs gantfche Hofsteden of Landgoederen, waar op men wyn, koorn, tarwe, en allerhande andere vruchten winnen kan, voor niet met al weg geeft, en den bezitter daarenboven eenen erfbrief daar van vervaardigen laat, achtervolgens den welken hy met de grond kan doen, wat hy wil, waar van zy echter geen voordeel heeft, dan dat zy by verkoping van de vafte goederen, 't grond-recht, dat is, als ze nog nieuw zyn, den 10de of 20fte, en oud zynde, den 40fte penning geniet. Wanneer 't echter Landeryen, als velden en wynbergen zyn, zoo is zy met den 10den penning te vrede, zodanig, dat dezelve in den zak moet gelevert worden, en aldus den Landman vertrouwt, dat hy eerlyk handelen en haar niet bedriegen zal, 't welk echter, zoo 't Europeaanfch fpreekwoord waar was, dat de befte boer een fchelm is, gantfch niet te hopen zoude zyn.

Men zoude wel verkeerde gedachten krygen als men gade flaat, dat zy de voornaamfte voorwaarde, waar op hen zodanige erfbrief verleend word, die tot haar eigenen beften ftrekt, zeer zelden nakomen; want dezelve behelft, dat zy trachten zullen, eeken-bomen aan te queken en groot te brengen, waar in de Voortreffelyke Maatfchappy in 't zoo genaamde ronde bofchje voorgegaan is; op 50 Hofsteden vind men echter naauwlyks een enkelde eekenboom, 't welk eene grote nalatigheid fchynt te zyn; dog men verandert wel ras van gedachten, als men in tegendeel overweegt, dat zy geen bequamer, en in betaling gereder Koopman konnen vinden, als de gemelde roemruchtige Maatfchappy, welke op den eens bedongenen en vaftgeftelden prys hunne goederen koopt, en na de levering zoo voort betaalt. Wie zoude nu zoo dwaas zyn, dat hy dezen zynen Koopman, of liever weldoender en befcherm-heer zoude willen bedriegen? te meer wanneer hy met zyne goederen buiten deszelfs weten, nergens hene kan.

Edog ik ga van myn voornemen te ver af; derhalven zal ik my zonder eenige diergelyke omwegen tot de publique of gemene Gebouwen begeven, en na de ftad de Goede Hoop bezichtigt te hebben, ook eens zien, hoe de vesting van dien zelven naam, van buiten en van binnen gemaakt is, en 't geen als nog van de voormaals gemelde fchanzen en andere veftingwerken t'erinneren nodig is.

Hoe de oude Vesting gebouwt is geweeft.

De Heer Commandeur Jan van Ribeek, heeft zoo voort na zyne komft alhier een fchone vierkante vefting gebouwt, welke van binnen met vele woonhuizen voor den Heer Commandeur en andere hoge Bedienden der Voortreffelyke Maatfchappy, als mede met welaangelegde wachthuizen op de 4 bolwerken en andere noodzakelyke woningen, midsgaders met tamelyke grote pakhuizen verzien was, waar in men de velerhande Koopmanfchappen en levensmiddelen bewaren konde; van buiten echter aan de zeekant hadde dezelve eene fchone Watertang en andere buitenwerken, die eenen vyand moeite genoeg geven konden,

den, die dezelve veroveren wilde; welke ook zoo men 't zeggen van de inwoners mag geloven, deze in sterkte en fraaiheid niet geweken heeft.

Waarom men besloten heeft een nieuwe te bouwen.

Dog vermids de handel zoo wel met de inwoners, als met vreemdelingen, dagelyks toenam, en derhalven de gemelde pakhuizen te klein wierden, welke men wegens de naauwe plaats, die in de vesting nog overig was, niet konde vergroten; en daarenboven wegens de goede situatie en 't groot belang van de plaats, de bezetting moest worden versterkt, ten einde dezelve met de inwoners in staat zoude zyn, om een vyand 't hoofd te bieden, zoo maakte men ten eersten eenen overslag, op wat wys men eene gantsch nieuwe groter en ruimer vesting bouwen zoude konnen, waar uit men ook de Zee beschieten en den Haven bevryen konde.

Hier toe hielpen zeer veel de berichten van den Gouverneur Bax; die zonder twyffel door 't bouwen van deze vesting gezocht heeft, zynen naam op de kosten van andere menschen te vereeuwigen; want hy stelde, zoo als men my bericht heeft, de Voortreffelyke Maatschappy niet alleen voor, dat de vesting, door den H. Commandeur van Ribeek gebouwt, veel te naauw, op eene zeer onbequame plaats en ter defensie van den haven gantsch niet goed was, maar dat de kosten, welke men aan de vergroting en verbetering van de gemelde vesting zoude besteden, vergeefs zouden zyn, en dat 't altyd een bouwvallig werk blyven zoude; om dat men uit dezelve den haven, en voornamelyk de plaats, daar de schepen ten anker moesten leggen, niet wel beschieten en met nadruk verdedigen konde.

Hy sloeg derhalven eindelyk als 't beste middel voor, dat men de eerste vesting slechten, en eene nieuwe, ruime, grote en sterke op eene bequamer plaats bouwen moest, te meer om dat de kosten van deze nieuwe niet veel groter zouden lopen, dan 'er vereischt zouden worden, om de oude te vergroten; en zoo men hem 't bestier daar over gaf, nam hy aan, om dezelve binnen den tyd van 3. jaren in zodanigen staat te brengen, dat men dezelve verdedigen konde, mids dat hy alvorens een schip na Madagascar zond, meer slaven handelde, en dezelven als Handlangers gebruikte.

De Heer Bax word om dezelve op te rechten als Gouverneur na de Kaap gezonden.

Zoo ongaarn echter als de Voortreffelyke Maatschappy schynt tot eenig besluit te komen, in zaken, die niet dan kosten na zich slepen, en waar van geen voordeel te hopen is, zoo gaarn verleende zy den gemelden H. Bax niet alleen gehoor, maar keurde deszelfs voorslag na rype overweging goed, en zond hem als Gouverneur met de nodige orders een volle magt, om achtervolgens zyne voorstelling eene nieuwe vesting te bouwen, en na deszelfs voltoojing, de oude tot den grond toe te slechten, derwaards.

Hy heeft ook zyn woord gehouden, en deze jegenswoordige binnen den tyd van 3 jaren gebouwt. Of ze echter beter is, als de vorige, daar van kan ik niet oordelen, om dat ik de oude en eerste niet gezien heb; doch zoo men na de fondamenten zoude te werk gaan, waar van men nog eenige overblyfzels ziet, als men uit de stad na de vesting gaat, zoo is onbetwisbaar zeker, dat de hedendaagsche veel groter is, als de vorige; of ze echter sterker en gelegener is, zulks vertrouw ik niet met ja te beantwoorden, om dat verscheidene redenen my daar van afhouden, welke ik hier niet zal op noemen.

De nieuwe Vesting is zeer slecht gebouwt.

Dog zal ik enkelyk melden, dat wyl de bouw zeer haastig voortgezet is, en men nog burger, nog boer,

boer, veel min zoldaat, ja zelfs geen vreemdeling, met de schepen komende, en weder met de schepen vertrekkende, verschoont heeft, zoo is dezelve binnen den gemelden tyd van 3 jaren wel voltooit, maar zoo slecht, dat men zich billyk verwonderen moet, aangezien men by 't afschieten van de stukken kanons dikwyls beducht is, dat 'er een brok van een zeker bolwerk omver vallen, en 't daveren niet uithouden zal; door dien de Klippen en stenen zoo slecht in malkander gevoegt zyn, dat men, wyl 'er weinig kalk en meest leem of aarde toe gebruikt is, op vele plaatzen een stok zoo diep daar tusschen in kan steken, als hy lang is.

Heeft van buiten een fraai gezicht.

Ondertusschen is 't zeker, dat wyl de muuren van deze vesting tamelyk hoog en de schildwachtshuisjes, waar van 'er zeer veel rontom staan, van binnen en van buiten fraai wit zyn, zulks een zeer aangenaam gezicht maakt, en voornamelyk den geenen lieflyk in de oogen valt, die in en uit den haven varen. Wyders kan men niet ontkennen, dat wyl zy vry groter als de vorige is, zy ook veel meer ruimte bevat. En is dwars door deze vesting eene dikke muur opgehaalt, welke gemakkelyk tot eene afscheiding zoude konnen gebruikt worden, en zyn jegenswoordig aan dezelve ruime en treffelyke woningen van den Edelen Heer Gouverneur en van den Opper-Koopman van de vesting aangebouwt, en konde ook tot aan 't andere end nog eene diergelyke woning gebouwt worden, zoo 't nodig was.

Is rondom met Pakhuizen en Ammunitie-kelders verzien.

Aan de muren van de bolwerken zyn rontom of beneden Pakhuizen en Ammunitie-kelders, en boven dezelve vertrekken te zien; of men vind beneden fraaje werkplaatzen voor de handwerksluiden, die in de vesting nodig geacht worden, en daar boven hare slaapkamers, gelyk dan alle aanzienlyke Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy daar in gehuisvest konnen worden, zoo zy willen, of geene familien hebben; dog zyn behalven de Cordegaarde en weinig andere vertrekken, de overige woonhuizen alle met platte dakken verzien, zoo dat men ze buiten de vesting niet zien kan.

Wanneer, hoe en van wien deze Vesting verbetert is.

De Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell heeft in 't jaar 1706. op bevel van den Heer Commissaris N. de Wilde, die als Ordinaris Raad en Generaal over de Troupen, die in Indie lagen, uit Holland hier aangekomen, en deze vesting naauw bezichtigde, begonnen de gemelde misslagen van de Heer Gouverneur Bax begaan, eeniger mate te verhelpen, hebbende voor de vesting een aardig ravelyn opgeworpen, en tot aan 't end van zyne regering aan eenen bedekten weg om de gantsche vesting laten arbeiden, waar by hy dan zelf den eersten kruiwagen vol aarde toevoerde, na dat de andere aanwezende Heren hem gevolgt hadden, de zoldaten nevens de slaven aanmoedigde, om 't werk verder voort te zetten; daarenboven liet hy hen boven 't arbeidsloon eenen halven emmer wyn uit de kelder van de Voortreffelyke Maatschappy geven, en denzelven op zyne gezondheid drinken.

Dog deszelfs Nazaat, de Heer Gouverneur Louis van Assenburg zette dezen arbeid niet voort, maar liet alles, zoo als hy 't vond om dat hy oordeelde, dat de kosten, reeds daar aan besteed, vergeefs waren; want hy pleegde te zeggen, zoo lang iemand meester van den oever is, zoo lang heeft vesting ook geen nood; by aldien 'er echter eene landing geschied was, zoo moest men zich op de vesting alleen niet verlaten, maar tragten, meester van 't platte land te blyven, en aldaar den vyand den voorraad af te snyden, zonder

der den welken zy haast genoodzaakt zouden zyn, de vesting zelf weder te verlaten, te meer om dat men uit Holland onfeilbaar hulp te verwachten had.

Namen der bolwerken.

Ik zoude nog veel diergelyke redeneringen van dien Heer Gouverneur konnen bybrengen, welke deze materie raakten, ten ware dezelve te ver van myn voornemen afgingen; derhalven zeg ik liever, dat deze vesting de Voortreffelyke Maatschappy een zeer groot kapitaal gekost, en 5 bolwerken heeft, waar van 't eene, meest na de stad toe, en byna ten Noord-westen leggende, *Buuren* genaamt is; de andere, die in order volgen, heeten *Leerdam*, *Katzenelleboog*, *Oranje* en *Nassau*.

Schanzen buiten de Vesting opgeworpen.

Na dat deze vesting gebouwt was, heeft zoo als ik reeds voormaals bericht heb, de Heer Gouverneur Simon van der Stell getoont, dat hy ook iets van den kryg verstont, de schans aan den zoo genaamden Waterplas achter den Leeuwenberg, als mede de gene, welke in Hottentots-Holland gezien word, van aarde laten opwerpen. Schoon nu 't eerste tot dekking en bevryding van 't strand diende, en 't twede tegens de Hottentotsche natie, Gunjemans genaamt, goeden dienst deed, zoo heeft zyn zoon en opvolger in de regering, de Heer Willem Adriaan van der Stell, deze beide bolwerken t'eenemaal laten vervallen, zoo dat de wachthuisjes, die daar by stonden, en ik nog gezien heb, jegenswoordig ook ingestort zyn, zoo dat men de overblyfzelfs naauwlyks meer daar van ziet.

Dat zelve lot hebben ook de achter de vesting aangelegde werken gehad, die aan de zout-rivier ontrent een uur van de vesting gebouwt waren, en tot wachthuizen en paardestal voor de ruitery dienden, van welke alle men behalven den ruisterstal, die gemeenlyk aan de uit Indie hier gebannene standsperzonen een gevankenis verstrekt, hedendaags geene overblyfzelfs meer ziet, zoo dat enkelyk de namen daar van overgebleven zyn, hebbende dezelve, zoo als ik voormaals gemeld heb, *Keer de Koe*, de *Kykuit* en de *Ruiterstal* geheten, in welke laatste ik by myne aankomst, drie standsperzonen aangetroffen heb, die van de hoge Indische Regering voor eenige jaren hier gebannen waren, en na verloop van dien tyd met Hollandsche schepen weder derwaards gezonden zyn.

Van de vesting en alle deszelfs werken keer ik my tot de andere gemene gebouwen; zonder my echter aan eenige order te binden of na den rang te voegen; maar ik zal dezelve alle na malkanderen beschryven, zoo als zy my voorkomen. Onder dezelve vind men ook 't Zieken-huis, 't welk de Voortreffelyke Maatschappy zoo voort in den beginne zoo nodig had, als de vesting zelf, om dat zy anders de op de schepen zynde kranken niet wel hadde konnen oppassen, te meer om dat 'er dikwyls met een schip alleen 100., 150 en meer te gelyk aangebragt worden.

Waarom 'er ten eersten een Ziekenhuis gebouwt is.

De Heer Commandeur Jan van Ribeek had 'er reeds in den aanvang een laten bouwen, dat aan het zee-strand stont, en derhalven zeer gelegen was, dog 't is daar mede byna gegaan als met de vesting, behalven dat 't niet t'eenemaal afgebroken is, aangezien het zeer ras te klein wierd; zodanig dat men dikwyls, voornamelyk als 'er verscheide schepen te gelyk uit Holland aanquamen, niet wist, waar de met scheurbuik en andere ziektens behebte menschen te huisvesten en te bezorgen.

Word in een pakhuis veranderd.

Onder den Heer Gouverneur Simon van der Stell wierd derhalven besloten, 't zelve in een pakhuis te veranderen, om allerhande scheepsbehoeftigheden als touwen, traan,

traan, enz. in te bergen, en de benodigde schepen midsgaders de ingezetenen te gerieven, zoo zy een briefje, van den Heer Gouverneur en den Opper-Koopman in de vesting getekent, en van den Kassier gequiteert, tonen konnen, zonder 't welk de Equipagie-Meester, die over dit pakhuis gestelt, en doorgaans een scheeps-Kapitein is, welkers schip altyd als Admiraal op rede leggen blyft, en de vlag voert, niet vermag iets te laten volgen, ten ware hy het daar na zelf betalen en daarenboven eene wakkere doorhaling zwelgen wilde.

Men besluit een groter te bouwen.

Ten einde echter ook voor de zieken zorg gedragen en dezelven geholpen wierden, zoo wierd wyders besloten, om in plaats van 't vorige; dat als nog onder den naam van 't gemeld pakhuis staat, een ander te bouwen, dat veel ruimer, groter, pragtiger, aanzienlyker en gemakkelyker voor de zieken zelf was. Hier toe wierd de zeer fraaje, bequame gantsch aangename plaats, die tegen de Kerk over was, en tot eenen tuin gebruikt wierd, om dat men dezelve met een ander stuk land genoeg wist te vrede te stellen.

Deze plaats wierd te meer daar toe genomen, om dat dezelve niet alleen recht over de kerk lag, maar ook onmiddelbaar aan den groten, heerlyken, pragtigen en met allerhande bloemen, bomen en andere gewassen opgeschikten Tuin der Voortreffelyke Maatschappy, alwaar de zieken een aangenaam gezicht hebben konden, wanneer zy 't bed weder een weinig quamen te verlaten. Op deze plaats nu, zeg ik, is 't nieuwe Ziekenhuis zeer net gebouwt, en als een kruis opgehaalt; de muuren zyn tamelyk dik, en de lengte midsgaders de breedte zeer aanzienlyk.

Want dat 't zelve tamelyk lang moet zyn, blykt daar uit, om dat op de langste zyde van de Boven-poort, die op den gemelden tuin der Voortreffelyke Maatschappy ziet, tot aan de Beneden-poort, die na de stad toegaat, ruim 100 zieken leggen konnen, terwyl midlerwyl de Kruisgang, te weten, van de grote Poort, die na de Kerk toe, tot aan de Poort die op den Leeuwenberg ziet, vry blyft, en ook vry blyven moet, ten einde men gemaklyk heen en weder gaan, en de zieken byspringen kan.

Door dit vry blyven van den Kruisgang, die de breedte uitmaakt, versta ik niet, dat 'er gantsch geen zieken mogen gebragt worden, 't welk immers, gemerkt de breedte, belachelyk zoude zyn, maar ik wil zeggen, dat deze Kruisgang ledig word gelaten, voor zodanigen, die arm of beenen gebroken hebben, of anders zeer gevaarlyk krank zyn, zoo dat men alle oogenblik de dood voor oogen ziet. Dezen leggen niet naast malkander op houte bedsteden, zoo als de anderen, maar een ieder heeft zyn eigen en daarenboven lage bedstee; met een veere bed of watten matras, waar op hy zeer gemaklyk rontom gaan en den kranken na behoren bedienen kan.

De bedden voor die gevaarlyk krank zyn.

De gemelde houte bedsteden, waar op de gene leggen, die niet zoo gevaarlyk en pynlyk zyn, vind men op beide zyden van de lange muur, zodanig dat deze planken, die op dwarsbalken leggen, en van onder gestut zyn, van de bovenste tot de benedenste deur, als een stuk aan malkander vast gemaakt zyn. Daarenboven zyn zy aan de muur; daar 't hoofd komt te leggen, eenigzins hoger als aan 't beneden-end daar de voeten rusten. Doordien de zieken nu dicht by malkaneer leggen, zoo is licht te denken, dat 'er meer dan 100 perzonen op elke zyde legeren konnen, schoon men de breden kruisgang vry laat, en maar de ge-

Wat de overige kranken voor legersteden hebben.

gevaarlyke kranken derwaards brengt alwaar de nood vereisschende ook ruim zestig afzonderlyk konnen verzorgt worden.

De vensters van dit Ziekenhuis

Aan beide zyden van de grote poort, tegen over de keuken, en wederom van achter, tegen den Leeuwenberg, zyn 'er tamelyk grote en ruim vier voet hoge glaze vensters, die ook naar mate breedt zyn. Aan ieder van dezelve, waar van 'er voor en achter 48. en aldus overal zoo wel voor als achter 24. zyn, vind men vier vleugels, welke men als 't heet weer is, alle opmaken kan, om de lucht daar door te laten spelen; daarenboven zyn deze vensters met yzere tralien verzien, ten einde de zieken eenigzins beter wordende, by nacht niet vluchten, en door onordentlyk leven 't quaad niet erger zouden konnen maken.

't Gantsche Gebouw toont zeer fraai.

Langs de voorbeschrevene planke legersteden, welke aan beide zyden opgerecht zyn, ziet men ontrent drie voet van dezelve vele vierkante pilaren, boven met geslotene bogen, aan elkander gevoegt, ten einde op dezelve de dwarsbalken leggen konnen, welke 't gantsche dak en den zolder dragen moeten; deze pilaren zyn zoo hoog en wit, als de muur, en wyl dit gebouw van buiten ook wit is, zoo maakt dit wydlopig ziekenhuis een zeer fraai gezicht.

Woning van den Vader in 't Ziekenhuis

Aan de 4 hoeken of vleugels van 't kruis ziet men vier huisjes met platte daken; in 't eerste van dezelve ter linkerhand, by de grote poort, houd de Vader van 't ziekenhuis zyn verblyf, alwaar hy des noods, met een klein huisgezin gemaklyk zoude konnen wonen; want hy heeft niet alleen eene aangename voorkamer, waar uit hy de Kerke nevens den boven gemelden Tuin der Voortreffelyke Maatschappy zien kan, maar ook achter dezelve eene zeer grote keuken, waar in hy allerhande spyzen klaar kan laten maken; aangezien de Zwarten, welke in 't Ziekenhuis de kranken oppassen en dienen moeten, ten zynen bevele staan, en alles doen moeten, dat hy gebied; daarenboven moet hy ook bezorgen, dat de kranken, met scheurbuik of andere ziektens behebt, in deze grote keuken met droge kruiden gestooft worden, zoo dikwyls als de Oppermeester van 't Ziekenhuis zulks geraden vind. Daarenboven heeft hy achter de gemelde grote poort by den ingang, nog een vertrek tot zyn dienst, waar in hy zyne meubilen, als mede koopmanschappen, zoo hy zich daar van bedienen wil, kan bewaren.

Woning van den Oppermeester.

Ter rechterhand van deze grote poort heeft de gemelde Oppermeester van dit Ziekenhuis die doorgaans den naam van Doctor voert, om dat hy by gebrek van een geleert Arts zoo wel de inwendige als uitwendige gebreken helen moet, zyne woning; hy kan insgelyks zeer vergenoegt daar in leven, om dat hy behalven eene grote vermakelyke voorkamer, die insgelyks op de kerk, de stad, en een hoek van den haven ziet, zyne werkplaats ook dicht by de hand, en eene kamer daar naast aan heeft, waar in hy zyne goederen bewaren kan. Deze Oppermeester als hy tegenwoordig is, heeft over allen die in Huis zyn, den Vader zelf, te gebieden; als hy echter wegens zyne praktyk onder de burgers, waar mede hy jaarlyks een grote somme kan winnen, uit is, zoo heeft de Zieken-vader 't oppergebied.

Van den Zieken-moeder.

Aan de kant van 't Ziekenhuis, die op den Leeuwenberg zit, is 'er andermaal ter linkerhand een huisje, waar in de Moeder van dat Huis woont, die met de Zieken, als alleen bestaande uit manspersonen, anders niet te doen heeft, dan dat zy de nodige victualien, die voor eene gehele maand te ge-

lyk worden gegeven, nevens eenige andere kleinigheden, in hare bewaring heeft, en dezelve dagelyks den Kok van 't Huis overgeeft; zy heeft zoo veel huizing, als de Opper-Meester en de Zieken-Vader.

Voor dezen stonden deze Levensmiddelen niet volkomen onder eene Moeder, die in 't Huis woonde, maar andere wakkere vrouwen buiten 't Huis, hadden te gelyk 't opzicht daar over; en zoo 'er veel Zieken quamen, moesten zy ter degen letten, dat de spyzen voor de Zieken zinnelyk wierden klaar gemaakt, afzonderlyk als zy iets hadden gegeven, om by vleesch te koken, en weet ik heel wel, dat zulks by den kok veel te weeg heeft gebragt; dog onder den Heer Willem Adriaan van der Stell is deze gewoonte afgeraakt, en de zorg daar van aan deze vrouw alleen overgelaten. Midlerwyl verstrekt tot zynen eeuwigen lof, dat hy zelve dikwyls de moeite heeft genomen, na 't Ziekenhuis te gaan, de Zieken te bezoeken, hen moed te geven, en de spys te proeven, en dat hy den Kok wakker hekelde, als 'er 't minste aan scheelde.

Waar de Kok woont

In 't huisje dat aan die zelve zyde ter rechter hand staat, woont de Kok, die een fraai voorkamertje, een grote ruime keuken en nog een kamertje tot zyn gebruik heeft. Deze heeft het zekerlyk van alle de genen, die zich in 't Ziekenhuis bevinden, 't quaadste, en moet de meeste arbeid verrichten, want hy is verplicht, om voor alle de Zieken, die in 't Huis zyn, al waren 'er zoo veel, dat 'er geen meer in konden, alle dagen tweemaal te koken, en moet de middag kost ten 10 uuren en 't avond eeten ten 5 uuren na de middag gereed hebben, ten einde de Kranken daar na de artzenyen, hen van den Oppermeester voorgeschreven, met meerder vrucht zouden konnen gebruiken.

In plaats van potten, welke men in andere keukens gebruikt, heeft hy twee grote kopere ketels, en verscheide yzere potten, die wat kleinder zyn, waar in hy voor alle deze menschen koken moet, en wyl deze menschen driemaal ter week goed schapenvleesch eeten, en ieder perzoon als dan een pond voor zyne portie heeft, zoo is licht te oordelen, dat deze ketel gemerkt 't water en rys, enz. dat daar bykomt, zeer zwaar valt, om te regeren, welk alles, en nog vele andere zaken, genoeg te kennen geven, dat deze Kok in dit Ziekenhuis onder alle gezonden, daar in wonende, 't moejelykste heeft.

Gewoonlyke arbeid der Slaven in 't Ziekenhuis.

De Slaven, welke de kranke Europeaanen voornamelyk, en ook die van hunne eigene natien dienen en oppassen moeten, hebben het ook niet heel gemakkelyk, om dat zy dezelve zoo wel by nagt als by dag dienen moeten; dog om dat 'er doorgaans 8 of 10 zodanige oppassers zyn, zoo valt hen dien arbeid zoo zwaar niet, om dat zy malkander verpozen, en voornamelyk des nachts hunne rust genieten.

Daarenboven bestaat de arbeid, welke zy by de zieken verrichten moeten, meest hier in, dat zy hen eenen frisschen dronk water, als mede hunne spys brengen moeten, als dezelven niet gaan konnen, en by nacht ontbloot zynde, weder dekken en bezorgen; wyders dat zy ziende, dat d'een of d'ander Kranke zeer zwak word, of op sterven legt, zulks den Ziekenvader bekent maken, om dat dezelve alles aantekenen en verantwoorden moet, zoo als kort hier na nog iets van deze verantwoording volgen zal, en eindelyk dat de Slaven de overledenen na eene andere plaats uit 't gezicht der levendigen brengen.

Gelyk echter deze tot nu beschrevene vier lage huisjes van

buiten aan de vleugels van 't Ziekenhuis gebouwt zyn, zoo zyn ook van binnen in 't Ziekenhuis nog verſcheide kleine Kamertjes gemaakt, die tot verſcheidene nuttige dingen gebruikt worden; en zyn van binnen op de zyde van den kruisgang, die tegen den Leeuwenberg uitloopt, twee diergelyke vertrekken, waar van dat ter rechter hand ledig ſtaat, en enkelyk gebruikt word, als 'er een Patient is, dien een arm of een been afgezaagt of afgenomen moet worden; de Patient word namelyk als dan in dat vertrek gebragt, ten einde hy van alle andere zieken afgezondert, alleen kan bedient en verzorgt worden; en heb ik in den jare 1708 eene zodanige operatie bygewoont, wanneer 'er iemand zyne hand door een Kanonſchoot jammerlyk gequeſt, en daarenboven de voorſte armpyp gebroken was, zoo dat de arm tot boven den elleboog moeſt worden weggenomen.

Deze elendige lag in den beginne onder de andere Zieken te kermen; wanneer hem echter gezegt wierd, dat hy zynen arm zoude moeten miſſen, was hy zoo voort daar toe bereid, en wenſchte maar, dat hy reeds afgenomen was; en toen men hem na dit vertrek bragt, op een ſtoel zette, en zynen gequetſten arm ontblote, zeide hy niet anders, dan dat de Oppermeeſter hem tog niet lang zoude pynigen; Na dat nu alles gereed was, en de gemelde Oppermeeſter de inciſie gedaan, midsgaders den arm in drie horten afgezaagt had, en men reeds bezig was, om denzelven te verbinden, vraagde deze rampzalige, of zyn arm nog niet af was? Wyl de Oppermeeſter hem toen den afgenomen arm toonde, en hem een hartſterking gaf, zoo zeide hy eindelyk, God zy gedankt, dat ik de pyn doorgeſtaan heb, en was daar op goeds moeds; 't verband gelegt, wierd hy weder na zyn bed gebragt, alwaar hy eenige dagen daar na aan een ander toeval geſtorven is.

Waar de Ondermeeſters zich onthouden.

't Ander Kamertje, dat op deze zyde ter linker hand ſtaat, is voor de Ondermeeſters, die over 't Ziekenhuis mede geſtelt zyn, om in te wonen; het is wel voor 2 of 3 menſchen tamelyk naauw, dog aan d'andere kant zeer gemakkelyk, om dat zy dicht by de Zieken zyn. Daarenboven was by myne komſt de Oppermeeſter getrouwt, en had zyn eigen huis, zoo dat hy maar 's morgens en 's avonds de Zieken quam bedienen, zoo dat 'er een in zyn huisje gaan konde, waar door de anderen meer ruimte kregen; insgelyks is een van de Ondermeeſters getrouwt, en woont buiten 't Ziekenhuis, 't welk andermaal, ſchoon de Oppermeeſter hier in woont, voor de andere goed is, en hen meer ruimte verſchaft.

Waar de Dronkaarts gebragt worden.

Op de zyde, die tegen den groten tuin der Voortreffelyke Maatſchappy aankomt, is ter rechterhand wederom een zulk vertrekje, dog zonder venſters, 't welk men tot een gevankenis gebruikt, als 'er onder de Zieken Dronkaards of Revelaars of Dolle menſchen zyn, aangezien men diergelyke menſchen, welke anderen hunne ruſt ſtoren, zeer wel daar in opſluiten, en na bevind van zaken of ſtraffen of elders in hechtenis brengen kan.

Waar die genen gebragt worden die met Venusziekte behebt zyn.

Eindelyk is 'er nog een Kamertje naaſt de woning van den Ziekenvader, dicht by deszelfs Keuken, 't welk voornamelyk dient, om de genen, die met de Venusquaal behebt zyn, daar in na behoren te genezen; 't welk ook, door dien 't beeſtachtig bootsvolk doorgaans een buitenſporig leven lyd, ſchier nooit ledig ſtaat, en gebeurt 't dikwyls dat dit vertrek alleen niet groot genoeg is, om ze allen te herbergen.

Loffelyke verzorging der Zieken.

Ondertuſſchen heeft de Voortreffelyke Maatſchappy eene zeer

 fraaje

fraaje en treffelyke methode in dit haar Ziekenhuis ingevoert, die billyk ten hoogsten pryzenswaardig is. Dezelve bestaat hier in, dat alle Zieken, die in dit Ziekenhuis komen, behalven die met Venus-ziektens behebt zyn, de eerste 14. dagen alles vry hebben, zy mogen aan artzenyen en oppassing kosten wat zy willen; zoo zy binnen dien tyd niet konnen genezen worden, zoo dat zy hunne schepen, waar mede zy hier gekomen zyn, moeten laten varen, zoo verteren zy echter niet meer, als ieder de helft van de gagie, welke hy ter maand trekt, hy is wie hy is, en blyft de andere helft altyd goed op zyne rekening. Wat echter de Venus beminnende Zieken aanbelangt, dezelve verteren niet alleen hare halve maandelyke gagie, zoo voort als zy daarin komen, maar moeten daarenboven 10 ryksdaalders aan den Oppermeester betalen, die daarentegen de artzenyen aan de Voortreffelyke Maatschappy voor een zeker stuk geld vergoeden moet, en 't overig voor zich behoud.

Wyders is hier eene treffelyke schikking, dat niet alleen de Oppermeester zyne Artzenyen, en de Zieken-moeder hare levensmiddelen verantwoorden moeten, maar ook voornamelyk, dat de Zieken-vader van al 't geen in 't Huis voorvalt, boek moet houden; welk boekhouden hier in bestaat, dat hy alle de genen, die van dag tot dag in 't Zieken-huis komen, en weder daar uit gaan, zodanig in zyn boek aantekent, dat de dag van de Maand daar by gevonden word; en zoo 'er eenigen komen te sterven, moet hy zulks insgelyks doen, en nog dien zelven dag den Edelen Heer Gouverneur en den Boekhouder van de bezetting daar van kennis geven, ten einde deze zulks insgelyks in zyne boeken zoude konnen schryven.

Daarenboven is hy gehouden, om alle weken een uittrekzel van zyn register te maken, en zulks den Edl. Heer Gouverneur ter hand te stellen, ten einde hy daar uit zoude konnen zien, hoe veel nieuwen daar in gekomen, als mede hoe veel 'er van de oude uitgegaan, waar ze gebleven, en eindelyk hoe veel 'er overleden zyn. Wyders moet hy melden, hoe veel vleesch van dag tot dag voor de zieken verbruikt is, en diergelyke dingen meer; en eindelyk als de algemene monstering, welke door gantsch Oost-Indie op alle Hollandsche schepen en handelplaatzen op een zekeren dag geschieden moet, verby is, zoo brengt zyn plicht mede, 't gantsche boek in 't net te schryven, en over te geven; ten einden 'er geen misslag in eenige zaak begaan werde.

Wat de Zieken-vader te verrichten heeft.

Voor deze zyne moeite heeft hy ook eenige voordelen te genieten, die schoon ze gering en slecht schynen, echter in 't jaar eene tamelyke zomma bedragen; want hem is geoorlooft alles te houden, dat de overledenen aan haar lyf hebben gehad, eer ze gesturven zyn, of al 't geen zy aan haar lyf hebben, als zy komen te sterven; welke klederen, schoon ze niet kostbaar of zinnelyk zyn, veel geld bedragen, om dat de burgers en de boeren dezelve voor hare slaven kopen; daarenboven zyn 'er verscheiden, die zilvere knopen aan hare hembdrokken hebben, die ook geld waardig zyn; en weet ik uit den mond van den Guarnizoens Boekhouder, dat 'er eens een Kapitein in gestorven is, die goude knopen in zyn hembd en aan zyn hembdrok had, welke ook aan den Zieken-vader vervielen.

Wat hy daar voor geniet.

Dog uit een geslotene kist van een overledenen mag hy, zoo hy eerlyk handelen wil, niets nemen; en kan hy zulks ook niet wel doen, om dat 'er altyd veel menschen by hem zyn; maar hy is verplicht,

plicht, om zoo voort na den dood van den overledenen, de kisten in 't byzyn der omstanders te sluiten, en de sleutels den Guarnisoens-Boekhouder terhand te stellen, en op zyn verzoek de kisten nevens andere geslotene waren, welke de overledene bezeten heeft, te laten volgen; welke daar na in 't byzyn van twee Commissarissen, welke de Edele Heer Gouverneur benoemt, en hem toevoegt, van alle die goederen eenen inventaris maakt, dezelve opentlyk verkoopt, en 't geld daar van in de Kas der Voortreffelyke Maatschappy trekt, na dat hy alvorens daar af heeft getrokken, 't geen hem voor zyne moeite toekomt.

De Voortreffelyke Maatschappy heeft zich niet vergenoegt, om ontrent de gezondheid van de Zieken heilzame schikkingen te maken, maar ook voor hare zielen zorg gedragen; want door dien zy behalven den Prediker twee Voorlezers onderhoud, die men hier ook Ziekentroosters noemt, zoo heeft zy den eenen bevolen de bezetting, en den anderen 't Ziekenhuis waar te nemen, en alle avonden een gebed te doen; midsgaders dat de genen, die 't Ziekenhuis bedient, ook buiten dezen tyd de Zieken met troostredenen bystaan zal; en is hy daarenboven verplicht, om alle Zondagen, terwyl zyn amptgenoot den dienst in de Kerk waarneemt, den Zieken een predikatie voor te lezen, en voor en na dezelve met hen te zingen en te bidden.

En waarlyk deze heerlyke en treffelyke schikkingen hebben my zeer dikwyls doen geloven, dat het deze roemruchtige Maatschappy niet qualyk kan gaan, om dat zy zoo veel zorg voor hunne onderdanen en voornamelyk voor hare zieltogende Bedienden draagt; want men kan op deze wys alle jaren niet alleen weten, of dees en geene nog leeft, waar hy zich bevind, en in welken stand hy dient; maar men kan ook onderrecht worden wanneer iemand overleden, waar hy begraven is, en wat hy bezeten heeft; 't welk zekerlyk geene geringe kentekenen van eene zonderbare liefde, getrouwheid en oprechtheid zyn; te meer door dien men, als 't geld in hare kas betaalt is, zulks ter aller uure met winst ontfangen kan, zoo zy weet, dat men de wettige erfgenaam is.

Dog ik hou my met diergelyke aanmerkelyke omstandigheden te lang op, en moet derhalven na dat beneden alles doorsnuffelt is, ook eens zien, wat 'er op zolder te doen is. Alhier konnen des noods, tamelyk veel zieken gelegert en bedient worden, schoon de helft van 't Ziekenhuis nog maar bezoldert is, waar aan echter niet anders scheelt, dan dat hier te weinig planken komen, om dat 't anders reeds lang bezoldert zoude geweest zyn; Ondertusschen word 't onbezoldert gedeelte tot een pakhuis, alwaar men allerhande hout, als sparren, planken, balken, enz. bewaren kan, 't welk echter mynes bedunkens 't voortreffelyk en aanzienlyk Ziekenhuis, wegens de zware daar op leggende last geen voordeel toebrengen kan; wanneer 'er zoo veel zieken niet zyn, dat men ze behoeft op den zolder te leggen, zoo dient dezelve tot een Magazyn, om allerhande kruiden en takken van Citroenen en Laurierbomen te drogen, welke daar na om te stoven, en als andere heilzame middelen gebruikt worden. *Waar toe de zolder gebruikt word.*

Zoo ik my buiten 't Ziekenhuis begeef, zoo zie ik, als ik onder de poort sta, dat ontrent 18 voeten van daar nog een poort opgemetzelt is, die, zoo 'er maar een deur van latten voor gemaakt was, insgelyks en tot meer veiligheid gesloten zoude konnen worden. Eer men echter nog aan de uiterste Poort komt, zoo ziet men, dat rond- *'t Ziekenhuis is met water omcingelt.*

rondom dit Ziekenhuis eene brede waterleiding gemaakt is, waar in 't water, dat van de bergen vloeit, door gragten te zamen loopt; en door eenen val weder komt in de gragten; welke voor de voorste burger-huizen na de vesting toe gemaakt en met schutsluizen verzien zyn.

De Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, als onder welkers regering dit Ziekenhuis voltooit is, heeft deze waterleiding laten maken; en de volgende Heer Gouverneur, Louis van Assenburg heeft langs dezelve rontom 't Ziekenhuis Amaquasbomen, om dat ze weelderig opschieten, laten planten, zoo als ook Eeken-bomen op de binneplaats, welke de daar in wonende menschen maar voor keuken-tuintjes gebruikten, welke bomen, als zy groot en sterk geworden zyn, 't Ziekenhuis aangenaam belommeren zullen, om dat men als dan van 't gemelde Huis niets zal konnen zien, voor dat men gantsch dicht daar by is.

Inscriptie van 't Ziekenhuis. Boven de poort van dit heerlyk en wydluftig Ziekenhuis heeft de Heer *Daniel Heinsius*, toen hy in den jare 1700 als gewezene Ordinaris Raad van Indie, alhier als Commissaris aanquam, en van hier na huis vertrok, deze zeer zinryke en geleerde Lateinsche Inscriptie ter eeuwiger gedagtenisse laten zetten:

Excipit Hospitio fractos Morbisque Viisque
Hæc Domus, & Medicam larga ministrat opem.
Belga tuum Nomen Populis fatale domandis
Horreat & Leges Africa Terra Tuas.

De Auteur beschryft de naast gelegene Kerk. Na deze twee hoogstnodige Gebouwen, aan welke de Colonie zoo wel als de Zeevaarders zeer veel gelegen was, begeef ik my na de Kerk, daar ik my jegenswoordig 't dichtst by bevind, en schoon uit 't voorgaande blykt, dat Stellenbosch en Drakensteen insgelyks hare byzondere Kerken hebben, zoo acht ik niet qualyk te doen, als ik van deze eerst 't nodige schryf, en daar na ook van de 2 andere zoo veel meld, als de zaak vereischen zal.

Eer dat de Vesting gebouwt was is de Godsdienst in de Vesting verricht. Eer en alvorens ik echter de Kerke zelf beschryve, acht ik nodig, eene zwarigheid uit den weg te ruimen, welke konde gemaakt worden, en daar in bestaat, dat zommigen misschien zouden denken, dat men voor dezen eer deze Kerk gebouwt was, of gantsch geen Godsdienst verricht, of den tempel onder den bloten hemel opgeslagen had, zoo als andere volken, voornamelyk de Hottentotten, of de zoldaten in 't veld gewoon zyn; maar deze zwarigheid zal haast vervallen, als ik daar op antwoord; dat de eerste inwoners van dit land, uit Europa hier gekomen, met de zoldaten nog met de Hottentotten hier in gelyk geleeft, en hunnen Godsdienst niet onder den bloten Hemel, maar bestendig en zoo lang in de vesting verricht hebben, tot dat deze Kerk gebouwt is.

Hier toe wierde in beide Vestingen eene grote zaal gereed gemaakt, die voor de woning van den Heer Gouverneur, als mede voor de Raadkamer der beide hoogste Collegien gebouwt was. In een hoek van de zelve had men den predikstoel zodanig opgerecht, dat alle menschen, die in de vergadering waren, den predikant in 't gezicht hadden. Ik ben zelf dikwyls in deze zaal geweest, die in de jegenswoordige vesting daar toe diende, schoon by myne aankomst de Kanzel reeds weggedaan, en de Godsdienst in deze Kerk verricht wierd; het quam ook zeer wel, dat voor de zaal en boven op de trap aan den ingang altyd een van

de

de lyfwacht van den Edelen Heer Gouverneur op schildwacht moest staan, om toe te zien, dat 'er gedurende den Godsdienst buiten de zaal geene onordentlykheden gepleegt wierden.

De Heer Gouverneur van der Stell legt den grond tot een nieuwe Kerk.

Na dat echter de burgery van dag tot dag sterker, en de zaal te klein wierd, om zoo vele menschen te bevatten, dreef eindelyk de nood de Heren Regenten van deze volkplanting, om op eene Kerk bedacht te zyn, waar in de Godsdienst altyd konde waargenomen en verricht worden; en kan men niet ontkennen, dat de Heer Gouverneur Simon van der Stell gedurende zyne zeer lange regering zynen yver voornamelyk deswegen getoont, en den grond tot deze Kerk gelegt heeft; hoewel zommigen voorgeven, dat zyn begrip hier in met dat van zyn Zoon niet overeen quam, en dat deze als deszelfs opvolger, zeer veel aan de fondamenten heeft laten veranderen; 't welk ik echter, om dat ik 'er geene tekenen van gezien hebbe, anderen laat onderzoeken. Ondertusschen blykt genoeg, dat zyn eerste liefde, yver en achting voor 't Goddelyk Woord ras verdwenen is, om dat door den bouw van zyne pragtige Hofstede, Constantia genaamt, die van de Kerk heeft moeten stil staan.

Zyn zoon heeft den bouw voltooit.

Zyn gemelde Zoon, de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell heeft dezen Kerkbouw yverig voortgezet, tot dat dezelve voltooit was; zy is op dezelve wys als 't Ziekenhuis gebouwt, te weten, in de gedaante van een kruis, en is 't zeer aangenaam, twee zulke grote en tegen elkander overstaande gebouwen te zien, welker gebruik zoo heilzaam, nuttelyk en hoogstnoodzakelyk is.

Wat voor menschen op 't kerkhof begraven worden.

Ten einde ik echter aantone, hoe deze Kerk eigentlyk van buiten en van binnen gemaakt is, zoo dient te weten, dat eene hoge en dikke muur rondom dezelve is opgehaalt, welkers ruime binneplaats een Kerkhof verstrekt, alwaar men de doden begraaft; dog niet allen zonder onderscheid, maar enkelyk de voornaamste Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy, als mede de burgers en hunne kinderen; zoo 'er echter een vreemdeling met 't een of 't ander schip van de voortreffelyke Maatschappy hier komende sterft, zonder dat hy in de bezetting heeft gelegen, en op dit Kerkhof wil begraven zyn, zoo kost het hem 50 guldens; is het iemand van een andere Europeaansche natie, zoo moet hy als een buitenlander eens zoo veel betalen.

Waar geringe personen begraven worden.

De geringer Bedienden der gemelde roemruchtige Maatschappy, die hier komen te sterven, 't zy datze in bezetting gelegen hebben of niet, worden daar niet gelegt, zoo zy de 50 guldens aan den Diaken niet betalen konnen, maar daar is een ander plaats tusschen de Stad en de Vesting na de kant van den Tafelberg, alwaar zy nevens de overledene slaven der gemelde Maatschappy en boeren begraven worden. 't Onderscheid, 't welk men onder de doden waarneemt, is my niet zoo zeer vreemd voorgekomen, om dat zulks alomme gebruikelyk is, dan wel dat men na den dood geen onderscheid tusschen Christenen en Heidenen maakt, om dat men ze onder elkander begraaft, daar nogtans terwyl een ieder leeft, een zeer groot onderscheid gemaakt word. Meest is my echter vreemd voorgekomen, dat men deze begraaf-plaats tot nu niet afgesloten, en met eene muur of met bomen, dicht naast malkander geplant, omheint heeft, ten einde 't vee belet zoude konnen worden, over de lyken te lopen, 't welk jegenswoordig menigvuldig derwaards komt, en 't gras, dat daar weelderig groeit, zonder eenige hindernis eet.

Op dit Kerkhof is dicht by de

deur, die tegen over 't Ziekenhuis staat, een huisje, waar in de Koster woont. 't Zelve is niet heel hoog, maar ruim genoeg, om hem met zyne familie te huisvesten. Midden op 't Kerkhof staat de gemelde Kerk, welke de gedaante van een kruis heeft, behalven dat de in malkander lopende kruismuren zulke scherpe hoeken niet maken, als die van 't Ziekenhuis; maar dezelve springen uit, en maken nevens de andere t'zamen een irregulier achtkant.

Woning van den Koster.

De muur van 't Kerkhof is ontrent 10 of 12 voet hoog, en de Kerk veel hoger, zoo dat men ze te meer om dat ze van buiten zeer wit, en zindelyk onderhouden word, uit den haven zeer onderschydentlyk zien kan. Na de benedenste zyde na 't strand toe, is een toorn van middelmatige hoogte, die op de fondamenten der Kerkmuur gebouwt, en met een niet al te spits rietdak, zoo als alle andere huizen en de Kerk zelf, verzien is. In den zelven hangen twee middelmatige klokken, welke nooit worden geluid, dan op kerktyd.

Hoe de Kerk van binnen is.

Wanneer men door een der beide grote poorten, die op 't Kerkhof en de Kerk recht tegen malkander over staan, in de Kerk treed, zoo ziet men, dat de vloer met tichelsteenen belegt is; rontom de muur, behalven in 't Koor zyn banken gemaakt, waar op de mansperzonen hunne plaatzen hebben; in den buik van de Kerk staan alleen fraje stoelen van ebben of ander kostbaar hout voor de vrouwen, welke de Koster telkens na behoren moet schikken, en laat een ieder stoel na kerktyd weder t'huis brengen, ten einde om beter bewaart te zyn.

Met dit schikken en plaatzen der vrouwe stoelen heeft de Koster zekerlyk eene grote moeite, om dat hem dan deze dan gene beschuldigt, dat hy haar stoel te ver achter uit gezet, en haar fatsoen gekreukt heeft, zoo dat hy heel naauw moet letten, welke stoelen voorstaan moeten; menigmaal ontzien deze stoutmoedige paauwen zich niet, om in de kerk zelf daar over te kyven, of haar stoel voor eens anders te zetten, ten einde zy in de kerk geen hair breed van hare achting zoude mogen missen; 't welk zulk een algemeen en vervaarlyk gebrek onder de vrouwtjes is, dat 't niet genoeg beschreven veel min beklaagt kan worden.

De Kerk is niet verwulft.

Doordien echter deze zeer fraaje Kerk niet verwulft is, als waar toe men geene genoegzame penningen had, zoo als ook geene balken, die lang, sterk en duurzaam genoeg waren, zoo moest men een ander middel uitvinden, om een dak daar boven te maken; derhalven wierd goed gevonden, om 4 dikke ronde pilaren op te halen, om de balken daar op te leggen, die 't gantsche dak dragen moesten; zy zyn ook voor zich zelven hecht en sterk genoeg, om een veel zwaarder dak als dit is, te dragen; nogtans vreest men dikwyls, dat de zware en heftige Zuid-ooste wind, 't dak omver halen en daar door groot ongeluk veroorzaken zal, aangezien door 't vallen van de zware balken vele menschen gedood of elendig gewond zouden worden.

Hoe 't dak is gemaakt.

Ten einde echter de Zuid-Ooste wind zyne volle kragt aan 't dak en de gantsche Kerk niet zoude konnen oeffenen, zoo verbeeld ik my, dat men raadzaam geoordeelt heeft, 't dak niet al te hoog en te spits, maar van boven plat te maken, ten einde men alle te duchtene en bekende gevaren zoude konnen voorkomen en myden; men ziet derhalven boven op 't dak, dat aan de 4 kruishoeken in malkander loopt, dat op de plaats, daar 't anders opgehaalt had moeten worden, een breed vierkant plat dak gelegt is, met eene houte galdery rontom, ten einde

einde men op 't zelve zoude konnen gaan; dog deze houte galdery is door den wind al lang daar af geslagen.

De voornaamste zitplaatzen in de Kerk.

Rontom de vier gemelde pilaren zyn 'er fraaje houte gestoeltens gemaakt, waar in men langs drie trappen en een deurtje gaan en den Godsdienst bywonen kan. In een van die gestoeltens ter rechter hand, dichtst by den Predikant, heeft de Edele Heer Gouverneur zyne gewoonlyke zitplaats; deszelfs Raads perzonen daar hier voor van gesproken is, zitten recht tegen hem over; en de twee benedenste staan voor de Burger-Raden en Krygs-Officiers open, ten einde men dezen ook van de anderen zoude konnen onderscheiden.

Als 'er gene schepen op de Rede ten anker leggen, zoo zyn deze 4 stoelen doorgaans zeer slecht bezet, om dat 'er ten minsten 6 of 8 perzoonen in ieder stoel zitten konnen; doch wanneer 'er schepen in den haven leggen, voornamelyk retourschepen, zoo is de plaats doorgaans te klein, om alle de daar in plaats hebbende perzonen in te nemen, aangezien zy als dan onder de andere burgers zitten en wel te vrede zyn als zy nog een goede zitplaats vinden konnen.

Achter deze pilaren en deze Heren-stoelen ziet men niet ver daar van daan twee ryen banken, namelyk op ieder zy eene, waar in de Prediker, met den Voorlezer, Ouderlingen en Diakens zitten. Tusschen deze stoelen is eene grote verwulfde opening, als een poort, midden in dewelke de kanzel gebouwt is; dezelve is wel net, maar effen zonder eenig snywerk, zoo als andere Gereformeerde kanzels en donker-bruin geverft. Wanneer 't H. Avondmaal uitgedeelt word, zoo staat voor dezelve eene tafel in plaats van een Altaar, waar aan de Communicanten zitten gaan, en 't H. Avondmaal uit handen van den Prediker ontfangen.

In plaats van een doopsteen staat 'er eene schotel met water aan de zy van den stoel, daar de Prediker zit, en als 'er kinderen gedoopt zullen worden, zoo komt hy van stoel, en doopt ze, en gaat daar na weder op stoel. Achter dezen stoel is een grote ledige plaats, die een Choor verstrekt, en ook zeer wel daar voor passeren kan. Rontom de muur hangen eenige Wapens van de genen, die of hier in enkelyk begraven leggen, of hier geregeert of andere hoge bedieningen bekleed hebben; en daar onder blinken voornamelyk uit de twee graf-schriften van de Heren Gouverneurs Simon van der Stell en Louis van Assenburg.

Waarom de kerk onbezoldert is.

En dit is aldus de inwendige gedaante der Kerk; dog eer en alvorens ik my daar uit begeef, zoo moet ik zeggen, dat ze nog niet bezoldert is; de rede daar van kan zeer wel zyn, dat de planken, welke alle uit Holland moeten komen, of te schaars of de Kerk te kostbaar vallen; dog mynes bedunkens kan dezelve wel voorbedachtelyk zoo lang onbezoldert zyn gebleven, om dat men zoo als boven gewag is gemaakt, voor den wind beducht is geweest, dat hy alles omver zoude rukken, tot dat men eindelyk zal hebben gezien, dat hy de Kerk geen schade toebrengt, schoon 't rietdak doorboort wierd.

Het bouwen van deze kerk heeft veel geld gekost.

Zoo men deszelfs inwendige en uitwendige netheid betragt, en gade slaat, dat 't bouwen van huizen hier zeer kostbaar valt, zoo is licht af te nemen, dat deze Kerk ook een groot kapitaal moet hebben gekost; weshalven vele burgers op den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell misnoegt waren, dat hy 't ryk kapitaal der Diakony aan dezelve verbouwt had, daar 't nogtans enkelyk gegeven was, om weder onder de armen en behoeftigen te worden uit-

uitgedeelt; en waren zy van gevoelen, dat de Voortreffelyke Maatschappy achtervolgens 't verkregen previlegie verplicht was, om alomme op de plaatzen daar zy Colonien opgerecht hadden, uit hare eigene kas Kerken en Scholen te laten bouwen.

Gelyk ik my om dit laatste voorgeven nooit bekommert heb; aangezien ik wel weet, dat de Voortreffelyke Maatschappy van hare kant niets laat ontbreken, dat tot bevordering zoo wel van den Godsdienst als tot welstand der ingezetenen strekt, zoo als deze Colonie zelf al te vele kentekenen en milde blyken gehad heeft, zoo antwoord ik enkelyk op 't eerste, dat 't voorgeven by den gemelden Heer van der Stell goed is geweest, door dien hy om den bouw gemakkelyker te maken, de nodige arbeids-luiden als metzelaars, timmerluiden, smids, enz. in naam van de Bloejende Maatschappy heeft gelast, om hand aan 't werk te slaan, en daarenboven 't benodigt hout als balken, sparren, planken, enz. beschikt; doch heeft de bouw naderhand even zoo veel en zoo als zommigen willen nog meer gekost, dan of dit alles niet geschied was.

Want men ontziet zich hier niet te zeggen, dat hy zyn eigen belang meest daar by gezocht heeft; en zegt men voornamelyk, dat deze werkluiden eenen veel groter loon van de kerk moesten hebben, dan zy voor heen gehad hadden; en dat de bouwmaterialen zoo hoog in rekening gebragt waren, als men ze anders kopen konde; en voegt men daar by, dat hy deze Kerk veel hout had laten betalen, dat hy aan zyne Hofstede, *Verregelegen* genaamt, liet vertimmeren.

Dog ik wil dit alles niet voor de waarheid houden, en uitgeven. Midlerwyl zou men op zeldzame gedachten vervallen, als men in overweging neemt, dat na 't vertrek van den Heer Gouverneur nog eene rekening voor den dag is gekomen, welke de Diakony betalen zoude, om dat 'er hout op stont, dat tot de Kerk zoude verbouwt zyn; dog wanneer men zulks naauw onderzocht, en de gene bevraagde, welke dier tyd 't bestier en 't opzicht over deze bouw hadden, deze echter alle eenpariglyk betuigden, dat diergelyk hout nooit geëischt, veel min verbouwt was, zoo als men aan de gantsche Kerk nog zien en waarnemen konde, zoo is geene betaling van de Kerk gevordert, om dat men naderhand zeer duidelyk bevond, dat dit gemelde hout aan zyne Hofstede, *Verregelegen* verbruikt was.

Hoe de armen gelden van tyd tot tyd zyn aangegroeit.

Kort voorheen heb ik bericht, dat deze Kerk van de arme-gelden opgerecht en gebouwt is; dezelve waren op de volgende wys by malkanderen gebragt. Eenige goedwillige en Christelyke herten hadden van tyd tot tyd een kleine legaat aan de armen-kas gemaakt, 't welk de Ouderlingen op winst hadden uitgedaan, ten einde het met 'er tyd aangroejen, groter worden en zich vermeerderen zoude; daarenboven schoot van 't geld uit 't zakje nu en dan iets over, 't welk men aan de armen niet behoefde te geven; en doordien de begravenis-gelden, waar van kort voor heen melding is gedaan, als mede de armbossen, die zoo wel in de openbare kroegen als in alle schepen der Maatschappy opgehangen waren, een tamelyk kapitaal bedroegen, als 't geld door de Diakens daar uit genomen wierd, zoo quam 'er met 'er tyd een aanzienlyk kapitaal by malkander, 't welk men in den beginne niet verwacht had.

Zodanige gelden worden tot 't bouwen van de Kerk besteed.

Van dit geld nu, op zodanige wys tot onderhoud der armen by malkanderen gebragt, was de Hr. Gouverneur verwittigt, om dat voor hem niets verborgen blyven kan nog mag; hy had derhalven

wel

wel eenige moeite om de Ouderlingen en Diakenen te bewegen, ten einde om de Kerk daar van te laten bouwen; dog vermids een ieder gaarne van zyne gunst verzekert is, om dat hy in andere stukken iemand drukken of helpen kan, zoo moesten zy hem eindelyk gehoorzamen, en in dezen bouw bewilligen; en besloot men nog meer, om deze gelden daar toe te besteden, wyl niemand rekening konde maken, dat die bouw zoo veel kosten zoude, als ze gekost heeft.

Wanneer ik daarbenevens de gemene roep andermaal zoude willen of konnen geloven, zoo zoude onfeilbaar blyken, dat de Heer Gouverneur zyn eigen belang daar by gezocht had, aangezien hem zommigen ook beschuldigen, dat hy zich met deze gelden had weten te verryken; niet zoo zeer direct, als of hy van deze gelden zelf gezakt had, maar dat hy de Kerk alles duur aangerekent, en daarentegen van deze Waren op dezelve rekening genomen, en in zynen bouw op *Verregelegen* verbruikt had; dog ik neme diergelyke zeldzame zaken voor geen waarheid aan, om dat zommige menschen zeer los in 't spreken zyn, en denken, dat die geen altyd een dief is, die eens gestolen heeft.

Wat deze Kerkenbouw heeft gekost.

Ondertusschen is het zeker, dat deze Kerk, nevens de muur van 't kerkhof en 't kleine huisje, waar in de Koster woont, een zomme bedragen, waar over men verbaast is, aangezien my voor de waarheid is verhaalt, dat alle bouw-onkosten vry meer dan 30000 guldens hebben bedragen, 't welk in der daad een treffelyk kapitaal is, waar van iets degelyks kan gebouwt worden.

Wie de eerste Prediker in deze kerk geweest is.

De eerste Prediker, die in deze Kerk gepredikt, en in den beginne grote lof en ongemene genegentheid verkregen heeft, dog naderhand wegens onbetamelykheden afgezet en t'huis ontboden is, zoo als hier na wydlopiger zal worden aangetoont, was Petrus Kalde, van Wezel van geboorte. Deze heeft boven beide voorgemelde deuren eenige Lateinsche versen gemaakt, welke ik wel afgeschreven, maar verloren heb; de eenige die ik nog bezit, staat boven de deur tegen over 't Ziekenhuis, en luid aldus:

Inscriptie van deze Kerk.

Ægrotis solamen ego, fessisque levamen
Fonsque salutiferos suppeditans fluvios;
Si modo læte hos rivos afflictus adibit
Non tantum incolumis, sed satiatus erit.

Voorslag om de Kerk groter te maken.

Ontrent de Kerk van Stellenbosch staat enkelyk te merken, dat door dien de Colonie van tyd tot tyd groter en sterker wierd, dezelve eindelyk te klein en te naauw wierd, weshalven men dan ook raadzaam oordeelde, om dezelve uit te leggen; door dien 'er echter geen genoegzaam kapitaal voor handen was, zoo was men op een ander middel bedacht, dat namelyk de Heren van der Stell anderen met een goed voorbeeld voorgaan, en eene vrywillige gifte tot dezen bouw doen zouden, zoo als ook geschiede.

Dit hoogst loffelyk voorbeeld volgden niet alleen andere Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy, maar ook de meeste burgers en boeren; dog door dien de bouw dan om deze, dan om gene redenen, en wel voornamelyk uit gebrek van bouw-materialen vertoefde, heeft eindelyk de Heer Gouverneur nevens eenige andere hooge Bedienden der gemelde roemruchtige Maatschappy, 't geen, zoo als men my gezegt heeft, en de gemene spraak gaat, weder tot zich genomen, dat zy vrywillig daar toe gegeven

hadden; terwyl't overige geld tot den bouw geschikt bleef.

Zoo lang echter als deze Kerk nog in hunnen staat bleef, dacht niemand meer om de vergroting van dezelve, voornamelyk wanneer de Heer Henricus Beek van Drakenstein hier quam, die wegens zyne onaangename wyze van prediken weinig toehoorders had, aangezien hy dikwyls de gantsche week aan de Kaap doorbragt, en eerst zaterdag avond t'huis quam, en nogtans den volgenden dag, hoewel genoegzaam stamelende, predikte. Na dat echter de Kerk in 't jaar 1710. in de maand van December in de assche gelegt wierd, zoo als reeds voor dezen bericht heb, en men niet zoo zeer om de vergroting als om de herbouwing bekommert was, zoo heeft men eerst weder om de vrywillige giften gedacht.

Dog wat gebeurt 'er? wanneer men na dit kapitaal vraagde, wist niemand, waar 't gebleven was; en wanneer eindelyk zeer sterk daar na gezocht wierd, wilde men zulks by den Kassier van de Voortreffelyke Maatschappy zoeken; dog nog deze nog deszelfs Voorzaat, veel min de Heer Helot als Generaal Kassier, konden in hunne boeken vinden, dat het in de kas van de Voortreffelyke Maatschappy gekomen of gebragt was; ten laatsten wierd het 'er echter gevonden, zonder dat iemand wilde weten, wie het daar in getelt had.

Door dien nu 't vertrek van den Heer van der Stell in den jare 1708. reeds voor de deur stont, en men van dien tyd af na dit geld gevraagt maar geen vast bescheid bekomen had, zoo wierd verscheidentlyk daar van gesproken; en beschuldigden zommigen dezen, en anderen wederom eenen anderen, dat hy 't zelve in handen gehad, en den winst daar van getrokken had, dog door dien zulks zonder grond is, zoo moet men enkelyk zeggen, dat dit kapitaal, dat ruim 4000 guldens beliep, den toekomenden bouw zeer wel te stade quam.

Hoe de Drakensteensche Kerk is.

Van de Drakensteensche Kerk, of 't gevaarte, dat voor een Kerk verstrekt, wilde ik den Lezer liever gantsch niet schryven, schoon dat ik tegenswoordig schyne, daar toe verplicht te zyn, om dat de twee voorgaande beschreven heb; want dezelve lykt van buiten en van binnen niets minder dan eene Kerk, aangezien zy zeer klein, midsgaders zeer laag en daarenboven enkelyk van leem omtrent drie of vier voet boven den grond opgehaalt is, op welke muur onmiddelbaar 't dak staat; ik kan wel met waarheid zeggen, dat zoo eene Colonie eene groter Kerk van noden heeft, deze onfeilbaar den rang voor alle andere hebben mag; want wie de Fransche Vluchtelingen kent, waar van de gantsche Colonie schier vol is, die weet ook wel, dat dezelven zeer kerkgezind zyn, schoon zy dikwyls twee, drie, vier en meer uuren ver gaan moeten, als zy eenen aangenamen en goeden Prediker horen willen.

Ik zal ditmaal niets meer daar van melden, om dat in 't vervolg zich nog wel gelegentheid zal opdoen, om iets meer daar van te gewagen en te schryven. Midlerwyl zal ik den Lezer op eene vraag, die hy my zonder twyffel zoud konnen voorleggen, als ik hier stil zweeg, voor af antwoorden, en aantonen, wat deze drie Geestelyken voor huizen en woningen hebben? Wat aanbelangt de Prediker aan de Kaap de Goede Hoop zelf, dien met alle recht de eere en de rang toekomt, dezelve heeft voor deze in een huis gewoont, dat de Voortreffelyke Maatschappy daar toe had laten bouwen, en tegen de Kerk over staat, alwaar als nog hedensdaags een van de twee Ziekentroosters woont, die niet alleen de Kerk of

't Zie-

't Ziekenhuis op de bovengemelde wys bedienen, maar ook school houden moet, zoo als zyne Voorzaten altyd gedaan hebben, 't welk hem echter, wegens de zucht voor den Handel, moejelyk valt, te weinig opbrengt, en te veel verdriet veroorzaakt.

Heden dien dag echter, na dat een zeker Luitenant, welkers naam my tegenwoordig niet te binnen schiet, een weinig verder achter de Kerk een treffelyk huis gebouwt had, 't welk wegens zyn slecht gedrag en andere omstandigheden verbeurt verklaart is, zoo is zulks van de Voortreffelyke Maatschappy aan dezen Prediker ingeruimt, zoo dat hy aangenamer en vermakelyker daar in kan wonen, als de Heer Gouverneur in zyne vesting, aangezien hy uit en in kan gaan, wanneer hy wil, 't welk de Heer Gouverneur door 't sluiten van de slotpoort wegens gewigtige redenen niet doen kan.

Waarom de Prediker op Stellenbosch geen byzondere woning heeft.

De Prediker op Stellenbosch, als de twede in rang, heeft als nog geen afzonderlyk woonhuis van de Voortreffelyke Maatschappy; niet zoo wel om dat dezelve geen huis wil laten bouwen, maar om dat hare Bedienden zich altyd tegen de bevelen aankanten, welke zy uit Holland ontfangen, en is my niet onbewust, dat 't ontrent andere en zeer nuttelyke bevelen insgelyks zeer lang duurt, eer zy ter uitvoering gelegt worden, waar van reeds hier en daar eenige staaltjes aangehaalt zyn, en hier na nog meer volgen zullen.

Ten einde nu alle wydlopigheid en misnoegtheid gemyd worde, geeft de Colonie of de Landdrost met de Heemraden in deszelfs naam aan den Prediker, eene byzondere, aan de Colonie toebehorende woning, waar in hy zeer vergenoegt leven kan; aangezien dezelve niet alleen in 't dorp zelf, dicht by de Kerk staat, maar dezelve is ook tamelyk ruim, zoo dat hy zyne letter-oeffeningen stil voortzetten kan; behalven dat hy eenen tuin achter de zelve heeft, die met eenen muur omheint is, waar in hy onder de bomen wandelen, en godvruchtige gedachten hebben, of zich met den aangenamen zang der vogels verlustigen kan.

De Drakensteensche Prediker heeft ook geen eigen woning.

Wanneer de Drakensteensche Colonie een diergelyk huis gebouwt had, dat zy ontberen konde, zoude zy insgelyks hunnen Prediker, die of eene woning huuren, of zelf bouwen moet, vergunnen, daar in te wonen; dog vermids hier deze gelegentheidt niet is, moet hy zich behelpen, zoo goed als hy kan; en is dit gebrek onder anderen mede de rede geweest, waarom de Heer Engelbertus Franciscus le Bouq, voor deze Gemeente van Batavia herwaards gekomen, niet derwaards gegaan is, maar na vele geledene ongemakken, zoo als op eenen anderen tyd zal worden gemeld, weder na Batavia heeft moeten keren.

My is wel bewust, dat de gewezene Heemraad op Stellenbosch, Jacobus van der Heyde, een stuk land, hem toebehorende, vrywillig heeft afgestaan, ten einde een bequaam Pastoors, en schoolhuis, als mede een aangename tuin voor den Pastoor en Schoolmeester of Ziekentrooster, daar op gebouwt en aangelegt zoude worden; dog niemand is 'er tot nu gevonden, die de kosten tot dit hoog noodzakelyk en algemeen nuttelyk werk heeft willen verstrekken; en wyl men voor 't overige geen middel kan uitvinden, om zulks werstellig te maken, zoo zal de Prediker van deze gemeente zich licht nog lang zonder eigene woning behelpen moeten.

Van de Lusthoven der Voortreffelyke Maatschappy.

Na dat ik de Kerken voor oogen heb gestelt, begeef ik my verder na de Tuinen, waar van 'er de Voortreffelyke Maatschappy drie

drie aangelegt, en tot nu met groot voordeel gebruikt heeft. Zy zyn alle tamelyk groot en fraai, en met pragtige grote huizen tot vermaak van den Edelen Heer Gouverneur, die zich van tyd tot tyd derwaards begeeft, verzien, als mede met een woonhuis voor de Tuiniers, en eene ruime loots voor de ſlaven. Een van deze drie tuinen legt aan de Kaap zelf; en een achter den Leeuwenberg, omtrent een uur van de Kaap, die 't ronde boſchje genaamt word, en de derde een half uur verder, die wegens deszelfs nieuwe aanleg, 't nieuwe Land gedoopt is.

Waar toe de laatſte aangelegt is.

Deze laatſte word voornamelyk tot niets anders gebruikt, dan tot een moes-tuin, om de ſchepen met kool, knollen, zalaat en vele andere diergelyke keukenkruiden te verzien, als zynde ten dien einde aangelegt, om dat de gene, die aan de Kaap zelf legt, tot 't beſchikken van zoo veel kruiden, als de ſchepen van noden hebben, veel te klein is. Men vind ook in dezen tuin eenige vreemde gewaſſen, welke de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell daar in heeft laten planten, als by voorbeeld de Koffyboom, de Ceylonſche plant Acmella, de Piſtacienboom, en vele andere, die hier met ſtilzwygen worden verby gegaan.

De grootte van dezen tuin overtreft zoo niet alle, zekerlyk de meeſte, welke in Europa, en voornamelyk in Duitſchland worden aangetroffen; want hy beſlaat ontrent 30 morgen land, waar op ontelbaar eene grote menigte tuin en boomvruchten konnen groejen; gelyk dan deswegen 30 ſlaven en ſlavinnen aldaar gehouden worden, die onder bevel van eenen ervaren tuinman en opzicht van zekere Mandoren beſtendig daarin arbeiden, ſpitten, ſchoffelen, en onkruid uitroejen moeten.

Van de twede tuin.

De twede tuin, die zoo als boven gemeld is, aan 't ronde boſchje legt, en aldus genaamt word, om dat de Heer Gouverneur Simon van der Stell aldaar een ſtuk land heeft laten bearbeiden, om verſche akers op te zaajen; door dien nu deze akers ſchoon opgekomen zyn, zoo dat 'er als nu veele grote hoge eekenbomen ſtaan, zoo is deze plaats, om dat dezelve byna rond is, 't Ronde boſchje genaamt.

Deze tuin is niet veel kleinder als de eerſte, hebbende ook 30 morgen land in den omtrek; in denzelven arbeiden ook zoo veel ſlaven, als in den vorigen; midden door denzelven gaat de gemeene weg, te weten als men van de Kaap na Conſtantia, de Steenbergen, de Hout-Baai, enz. gaan wil. Aan beide zyden echter is de tuin ten dele door eene diepe gragt, die den gantſchen winter of regentyd vol water, en in den zomer droog is, en ten dele door eene dichte rey bomen bewaart, zoo dat niemand van ter zyde licht daar in komen en de vruchten of bloemen ſtelen kan.

Aan den gemelden weg ziet men aan beide zyden eene grote poort, waar door men in den tuin gaan kan, en is de poort aan de zyde van de Kaap in plaats van een deur, met yzere tralien verzien; zoo dat men niet licht daar in kan komen; de poort welke ter rechterhand ſtaat, en tegen over d'eerſte legt, heeft over de gragt een wachthuis voor zich ſtaan, waar in de lyfwacht van den Heer Gouverneur ſchildwacht houd, als hy zich in perzoon hier bevind; de overige ingang van de poort word wel niet geſloten, maar daar achter ſtaat een treffelyk luſthuis, waar in de gemelde Heer Gouverneur dikwyls zyn verblyf neemt, om dat dezelve niet ver van de Kaap legt, en hy de vrye weg in 't gezicht heeft, zoo dat hy ſchier alles kan zien,

wat

wat van de Kaap en na de Kaap gevoert word.

Het gemelde huis heeft vele gemakkelyke vertrekken, waar in eenige van zyn gevolg ook logeren konnen; de tuinman heeft daar insgelyks een vry vertrek; en daar is ook een ſtal, waar in de paarden van den Heer Gouverneur en anderen ſtaan konnen. Ter zyde van dit huis ſtaat nog een laag huisje, waar in de bovengemelde lyfwagt zich kan onthouden, als de Heer Gouverneur zich hier bevind; buiten dezelve echter konnen eenige ſlaven daar in wonen, welke hunnen dagelykſchen arbeid in dezen tuin vinden.

Ten einde echter niemand in den tuin zoude konnen komen, ſchoon hy reeds door den vryen ingang en verby deze gebouwen en de honden was, zoo is deze gantſche plaats, waar op de huizen gebouwt zyn, met eene dichte doorne hegge omheint, en aldus ingeſloten, dat 'er niet licht iemand zoude door komen, nog ook zoo veel tyd vinden zoude, om de vruchten te plukken, en met zich te nemen; om dat de gemelde ſlaven hier en daar in den tuin, voornamelyk daar de vruchten zyn, onder ſtro-hutten en met eenen goeden hond verzien, by nagt waken, en aldus de genen, die quaad in 't zin hebben, afhouden konnen.

Beſtaat uit twee delen. Vermids nu deze tuin door den bovengemelden weg als in twee delen verdeelt word, zoo zal ik tegenswoordig aantonen, wat in ieder deel eigentlyk groeit. Wat dienvolgens 't deel ter linkerhand betreft, 't paalt aan 't bovengemeld Rond-boſchje, alwaar het door 't klein beekje, dat van de Brouwery de ſchuur en andere plaatzen vloeit, zoo van 't ander bebouwt als onbebouwt land afgeſcheiden word, waar na het zelve verder tot in de voormaals beſchrevene Zout-rivier loopt.

Men vind wyders in dit deel, dat zeer aardig in zekere grote en kleine vakken verdeelt is, verſcheidene zoorten van tuinvruchten, diergelyke ook op 't nieuwe land groejen; daarenboven vind men 'er velerhande lieffelyke bloemen en welruikende kruiden, welke 't oog en de neus vervrolyken; voorts aangename vruchtbomen, als vygen, citroenen, limoenen, granaatappels, en vele andere bomen; en eindelyk zyn de lanen met velerhande zoorten van Afrikaanſche en buitenlandſche bomen bezet, welke eene zonderlinge lieffelyke lommering maken.

Hoe 't twede deel van den tuin is. Het twede deel ter rechterhand komt aan den Wynberg van den ouden Burger-meeſter N. Botma, en ſtrekt tot aan de achterſte zyde van den Tafelberg, alwaar het wederom aan den Wynberg van den burger N. Heufke grenſt; aan de andere kant, jegens de bovengemelde ſchuur is een groot ſtuk woeſt en onbebouwt land, zoo dat de tuin aldaar nog zeer veel vergroot konde worden.

Dit deel is ook in vakken of percelen verdeelt, zoo dat men beneden zoo voort achter 't Luſthuis eenige bloem-ſtukken, en andere vakken, met jonge fruitbomen beplant, in 't gezicht krygt. De lanen zyn insgelyks als 't eerſte deel geplant, en tegens den wind bewaart; aan de zyde van dewelke voornamelyk granaat-appelbomen ſtaan, die tamelyk grote vruchten dragen. De vakken zyn meeſt alle met uitgelezene wynſtokken bezet, zoo dat men jaarlyks niet alleen eene grote menigte rode en witte wyn perſt, maar zy zyn ook zeer verſcheiden van ſmaak, aangezien men Muskadelle, Rynſche en Spaanſche wynen heeft, welke alle zoo goed, lekker en ſterk zyn, dat men geenen beteren wyn zoude konnen wenſchen.

Om dies wille worden ook alle jaren,

jaren, wanneer de wynoogst op handen is, van den Edelen Heer Gouverneur behalven de Keldermeester, twee Gedeputeerden herwaards gezonden, om op 't snyden der druiven te letten, ten einde van dezen wyn niets verloren ga, maar alles in de kelder der Voortreffelyke Maatschappy gelevert worde, aangezien de most dan ook niet lang aldaar gelaten, maar zoo voort in de kelder gedaan word, waar van de Heer Gouverneur naderhand zynen Tafelwyn, en andere Bedienden der gemelde Maatschappy hunne Deputaat-wynen, midsgaders, zoo 'er nog iets overig is, de behoeftige schepen hunne nooddruft bekomen.

Hoe het by de druivelezing toegaat.

Of 'er echter met deze wynen niet word gesmokkelt, schoon men zoo veel mogelyk, acht daar op geeft, wil ik liever anderen laten onderzoeken, dan zulks zelf aantonen; genoeg dat deze druivenlezing en perzen ruim 14 dagen duurt, in welken tyd men, voornamelyk met zoo veel volk, eene tamelyke quantiteit, lezen en perzen kan. Zoo lang echter als zulks duurt, hebben de Gedeputeerden en de keldermeester wyn genoeg om te drinken, en wel niet van de slechtste zoort, waar by zich doorgaans nog andere goede vrienden laten vinden, welke den Gedeputeerden den tyd helpen verkorten.

Deze tuin is een zeer vermakelyke plaats.

Deze treffelyke en zeer vruchtbare tuin is eene zeer vermakelyke plaats voor menschen, die niet gaarn dagelyks onder 't gedrang van 't volk leven willen, om dat dezelve niet heel ver van de Vesting legt, en een aangenaam gezicht over de vlaktens der Tygervalei als mede op den Leeuwen en Tafelberg heeft. Men heeft ook eenen gemeenen weg voor de poort, en kan alle uuren, ja alle oogenblik, menschen en wagens verby zien gaan en ryden; daarenboven zoo iemand gezelschap wil hebben, zoo kan hy 't zelve zeer licht bekomen, aangezien 'er zeer vele buuren rontom wonen, daar onder eerlyke oprechte fraaje menschen, behalven dat de Kaap, zoo als gemeld dichte by is.

Verder helpt ook niet weinig tot vermaak van dezen tuin, dat hy namelyk gestadig eene zuivere en gezonde lucht deelachtig is; want schoon de Zuidooste wind zich hier zoo goed van zyne heerschappy bedient als op andere plaatzen, gelyk voormaals reeds bericht is, zoo maakt hy nogtans de lucht te reiner, zuiverder en klaarder, om dat hy de ongezonde delen verjaagt; daarentegen kan de onstuimige Noordweste wind hier ook niet veel quaad doen, om dat de ongezonde en dikke delen der lucht, welke hy met zich voert, niet leggen blyven, maar onverhindert voort trekken. Daarenboven stinkt de lucht ook gantsch niet, als geen van deze afwisselende winden waait, zoo als doorgaans aan de Kaap, aangezien deze tuin te ver van de zee legt.

En wat zal ik van 't water zeggen, dat van den Tafelberg loopt, dezen tuin bevochtigt, en overal hene geleid zoude konnen worden, al wilde men 't boven 't huis zelfs hebben? My dunkt best te doen, dat ik my beroep op 't geen ik reeds voor dezen van de waters aan de Kaap in 't algemeen heb geschreven, wanneer de Lezer zelf wel zal konnen afnemen, dat dit water niet te verwerpen is, te meer om dat 't van den hoogsten kruin van den Tafelberg vloeit. Dienvolgens zeg ik van dezen tuin, dat het hier aangenaam wonen is, om dat men na eigen vergenoegen leven, de oogen wyden, den maag met smakelyke vruchten en drank verzadigen, en aldus overal verquikking vinden kan.

Voormaals heb ik reeds bericht, dat de Edele Heer Gouverneur

Willem

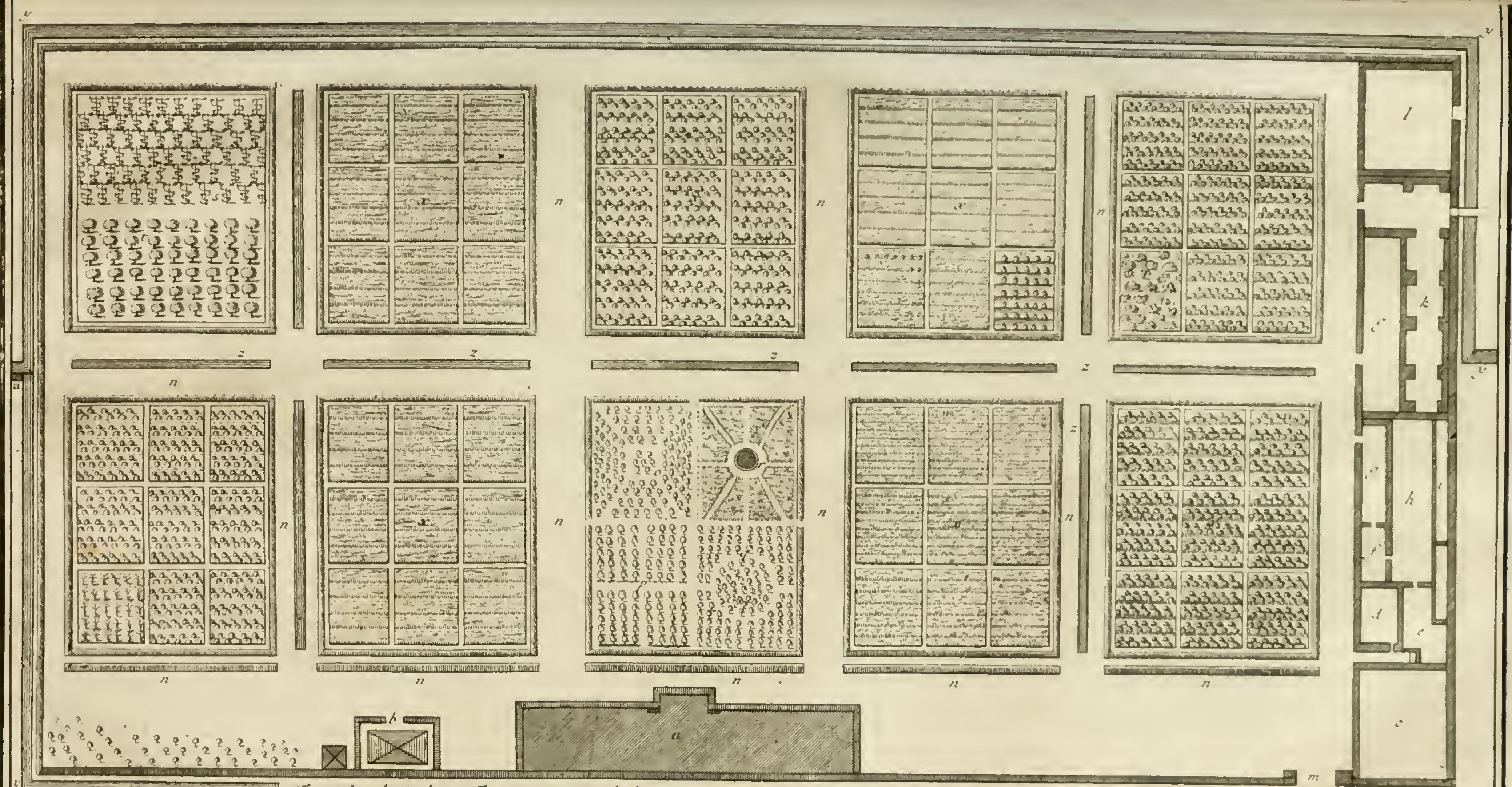

PLATTE GRONDT
van de Vermaarde Tuyn
van de Ed. Oostind. Comp. aan
CAAP de GOEDE HOOP.

a Tuyn Huys b Keuken. c. Tuynmans Woning d Tuynmans vertrek. e Gemeene Keuken f Jongens School g g Slaven Woning h Open plaats i Meisjens School k Provant kamers l De Kerk m Ingang in den Tuyn n Groote Gaanderyen en Alleen van Laurier en Kampfer boomen o Granaat Appels en allerhande soorten van Vygen p Carstanien boomen q Orange Appelen, Citroenen Vygen, Limoenen en Appel de Sina boomen r. Bloem perk in wiens midde een Prieel met Passie bloemen bedekt. s. Wyngaard. t. Vygen boomen. v. Aardschoken w. Blomkool. x. Moes en Kruyden Tuyn y Breede Waater gracht om den Tuyn z Slooten tot bevogtiging van den Tuyn a Een Moolen

Willem Adriaan van der Stell my by myne komſt dit tuinhuis tot myn verblyf en beſtendige woning aanbood, en de moeite nam, om my met de koets derwaards te brengen; wanneer ik toen tot myn voornemen eene bequame plaats hadde konnen vinden, alwaar myne Aſtronomiſche inſtrumenten veilig geweeſt waren, of zoo 't huis zelf daar toe bequaam had konnen worden gemaakt, zoude ik my zekerlyk op deze zeer vermakelyke ſtille, met mynen aard heel wel overeenkomende en tot myne verrichtingen zeer bequame plaats nedergezet hebben, en den zelven voor alle andere verkoren hebben; dog door dien zulks niet te vinden was, moeſt ik myne gedachten daar van af trekken, en eene andere plaats voor lief nemen; ondertuſſchen kan ik niet nalaten, de genegentheid en genade van den Heer Gouverneur te roemen, gelyk ik dezelve zoo lang als ik leef, pryzen zal.

De derde tuin aan de Kaap zelf is de fraaiſte.

De derde tuin, dien de Voortreffelyke Maatſchappy heeft laten aanleggen, is zoo als reeds boven gemeld is, aan de Kaap zelf; dezelve is de kleinſte, maar de vermaardſte en fraaiſte; want ſchoon hy maar 19 morgen land beſlaat, en aldus de anderen in grootte op verre na niet gelyk komt, zoo heeft hy echter verſcheide eigenſchappen, welke hem den rang boven alle anderen te wege brengen. Want men kan niet alleen de vlag op den Leeuwenkop, als mede die welke op den rug van den gemelden berg geplant is, duidelyk zien, als dezelve op de komſt van eenige ſchepen opgeheiſt en een kanonſchoot deswegen gedaan word; maar men kan ook de rontom leggende bergen, zelfs die in Hottentots-Holland, naauwkeurig onderſcheiden; en 't geen 't voornaamſte, geneugelykſte en aangenaamſte is, men kan uit dezen tuin den gantſchen haven, midsgaders alle daar in leggende ſchepen zeer net overzien, en aan de vlaggen weten, van welke Landaard een ſchip is, en zoo 't een Hollandſch is, van welke kamer het afgezonden is, of welke het toebehoort.

Is met voortreffelyke wandelwegen voorzien.

In denzelven zyn verder fraaje en aangename wandelwegen, in dewelke men niet alleen voor de zonnehitte en zwaren wind bevryd word, maar ook onverhindert naaſt elkander kan gaan, zonder dat men hoeft te vrezen, dat deze lanen voor drie of vier perzonen te ſmal zyn. Langs dezelve voornamelyk de benedenſte laan, geheel met eeken bomen beplant, is zoo wel opwaards als benedenwaards een zeer aangenaam gezicht; en zoude dezelve, zoo ze met beelden, of diergelyke tuincieradien opgeſchikt was, een zulk weergaloos vergenoegen zoo wel voor 't oog als voor 't gemoed verſchaffen, als men elders op eenige plaats zoude konnen hebben.

Behalven deze aangename lanen welke men in eenen zeer langen tyd naauwlyks half zonder moede te worden, doorwandelen kan, vind men ook zeer liefelyke waterleidingen, welke iemand door haar ſtil ruiſſchen, tot opgetogenheid verrukken, en op zoo aardige betrachtingen vervoeren, dat men zich ſchier zelf vergeten zoude, ten ware men door de velerhande onderwerpen daar van afgetrokken, en van 't een op 't ander gebragt wierd. Ik acht, dat een Poëet de aangenaamſte en zoetluidenſte verſen zoude konnen maken, als hy in zodanige liefelyke eenzaamheid zyne gedachten gehoor gaf.

Dog dit alles is nog niets te achten, tegen de werking, die daar uit voortkomt, want men brengt door deze waterleiding zoo veel te weeg, dat in den zomer of in den drogen tyd, wanneer 't weinig regent, de dorre aarde beſproeit, en by gevolg vruchtbaar ge-

gemaakt word, terwyl men 't in den winter of regentyd, wanneer 't overal vochtig en nat genoeg is, afleiden, en beletten kan, dat het in dezen tuin komt, welk voordeel naauwlyks een tuin onder duizend heeft.

De gragt in 't midden van den tuin.

Daarenboven treft men in 't midden van dezen tuin, eene opgemetzelde en met gebakke ſtenen belegde diepe gragt, waar in men zoo veel water kan laten lopen, als men wil. De Edele Heer Gouverneur Simon van der Stell heeft dezelve laten maken, om in de hete zomer-dagen eene koele en rondom met bomen bezette plaats te hebben, alwaar hy zich zoude konnen baden; dog deszelfs Zoon heeft geen werk van dezen tuin gemaakt, om dat hy elders zyn vermaak vinden konde, en heeft hem derhalven niet eens van de afgevallene bladeren der bomen, laten ſchoon maken.

Dit alles geeft mynes bedunkens van zelf te kennen, dat deze tuin niet lynrecht legt, maar eenigzins afhellende is, om dat 't water van de bergen in den zelven loopt, en overal gebragt kan worden, daar men het nodig oordeelt; te meer wyl 't zelfs den gantſchen tuin door, beneden in de gragt, rondom 't Ziekenhuis gemaakt, en van daar verder tot in de Zee vloeit. Wyders blykt, dat hy voor geenen anderen in eenigerhande delen behoeft te wyken, om dat in denzelven zoo wel inlandſche als vreemde gewaſſen gelukkig voortgebragt werden, zonder dat men behoeft buitengewone moeite te doen, te meer om dat deszelfs grootte zoo aanzienlyk is, als een andere tuin elders hebben kan; en eindelyk wyl zoo vele zeldzaamheden hem zelf levend maken, voornamelyk door dien zoo wel 't oog als de reuk, midsgaders de ſmaak zich daar in vervrolyken konnen.

Ten einde ik echter dezen tuin iets nader kome, en zyne inwendig verdeling in lanen en byzondere vakken, duidelyker voorſtelle, zoo is nodig aan te merken, dat men voor dezen begonnen heeft, eenen muur van 12 voet hoog rondom denzelven op te halen, dog dezelve is maar tot op de helft aan eene zyde voortgezet, zoo als dezelve nog te zien is, beginnende over de Kerk, na de kant van 't Ziekenhuis, en ſtrekkende van voren aan den hoek langs de Kerk hene, alwaar ook de loots, op deze muur voor de Slaven gebouwt, eindigt, tot ontrent half zoo lang als deze tuin is, of tot aan den naaſtgelegen tuin van den burger Jacob van Doornik, dien de burger Jacob Vogel in bezit heeft gehad, zoo lang als ik hier geweeſt ben.

De helft van dezen tuin is met een muur omringt.

Daar deze muur eindigt, is eene gragt, zes voet breedt, gemaakt, die tot ten einde van den tuin voortgaat, van waar dezelve verder na den Leeuwenberg loopt, en zich weder benedenwaards tot aan 't Ziekenhuis ſtrekt; waar door de gantſche tuin byna ingeſloten, en voor de diefachtige handen van goddeloze menſchen bevryd is; te meer om dat deze gragt met eene dichte, en uit velerhande zoorten van bomen beſtaande hegge bewaart is. Men vind deze gragt zoo wel in den zomer als in den winter vol water, om dat 't water, van den Tafelberg komende, en den watermolen van de Voortreffelyke Maatſchappy omdryvende, daar in loopt, en dezelve vult, van waar 't deels in den tuin geleid word, daar de grond vochtigheid van noden heeft, en ten dele ook langs eene andere gragt beneden den tuin van den gemelden Jakob Vogel, na de ſtad en van daar in zee loopt.

In 't midden zyn drie fraaje lanen.

Binnen dezen tuin zyn drie fraaje doorgaande en brede lanen, die een treffelyk gezicht maken; van welke de benedenſte, die na den Leeuwenberg loopt, de fraaiſte

ſte is, zoo als reeds voorheen gezegt is; zy zyn met dichte hooge heggens zodanig bezet, dat men voor regen, wind nog voor de hitte der Zonne behoeft beducht te zyn; de bomen waar uit deze heggens beſtaan, zyn allerhande welriekende bomen, als de Kamfer, Laurier, Amaquas en vele andere Afrikaanſche bomen, welke zoo wel 't oog als de neus verquikken.

Aan deze heggen zyn allerhande vrucht en andere hoge ſchoone bomen geplant, daar onder citroen, limoen, eeken en andere bomen, welke insgelyks de wandelaars door hunne aangename ſchaduwe voor de doordringende ſtralen der Zonne bewaren; en door dien 'er 3 of 4 perzonen naaſt elkander gaan konnen, zoo is licht te oordelen, dat deze lanen tamelyk breedt moeten zyn; hebbende dezelve een breedte van 18 voeten rynlandſche maat.

Daar zyn ook verſcheide andere lanen, welke men ziet, als men de grote poort by de loots der ſlaven ingaat; door dien echter dezelve op verre na zoo breedt niet zyn als de drie anderen, konnende naauwlyks twee menſchen naaſt malkander daar door gaan, wyl dezelve ontrent 5 voet beſlaan; behalven dat zy niet doorgaande zyn, zoo als de eerſte, maar door verſcheide dwars heggens afgeſneden of door afgezonderde velden verandert en verbouwt worden, zoo acht ik niet nodig, om van dezelve verder melding te doen, te meer om dat 'er niets byzonders omtrent aan te merken valt.

Daar zyn 3 lanen die in de breedte lopen.

Zoo veel hoofd-lanen als 'er door den gantſchen tuin lopen, langs welke men de gantſche lengte gebruiken en zien kan; zoo veel zyn 'er ook, die zich dwars door den tuin in de breedte ſtrekken; onder dezelve vind men de eerſte by 't vermakelyk tuinhuis, welke men in de deur ſtaande, doorzien, en de genen die aan de andere zyde wandelen, zeer duidelyk onderſcheiden kan; de twede vind men een weinig hoger op na de molen; dezelve is van deze drie de breedſte, aangezien dezelve 24. voet breedt is; want ſchoon dezelve eene dubbelde hegge van laurierbomen heeft, zoo ſtaat nogtans een ry rozenbomen zoo ver van de hegge, dat een menſch zeer gemakkelyk tusſchen beide wandelen kan, terwyl een weg in 't midden open blyft, waar langs vier perzonen gevoegelyk naaſt malkander gaan konnen. De derde is boven aan 't end van den tuin; welke de naauwſte en de ſlechtſte is, om dat op zommige plaatzen naauwlyks een menſch en daar ze op 't breedſte is, twee menſchen naaſt malkander gaan konnen.

Deze tuin is met allerhande gewaſſen verzien.

De bloem en andere velden zyn verſcheidentlyk, grote en kleine, waar uit licht af te nemen is, dat 'er nog vele tuſſchen heggen moeten zyn, welke dezelve afſcheiden; op zommige vakken vind men niet anders als keukenkruiden, welke de Heer Gouverneur en andere hoge Bedienden, of die genuttigen, welken de Heer Gouverneur dezelve wil laten toekomen; 't geen echter overig blyft, is voor de ſchepen. In andere vind men wederom anders niet dan fraaje gewaſſen, bloemen en bomen, zoo inlandſche als vreemde; en wederom in andere alleen treffelyke gezonde aangename vruchtbomen, die rykelyk vrucht dragen, en wegens de verſcheidene verwen een aangenaam ſchildery maken.

Ik wil my hier niet ophouden, om eene ſpecificatie te maken waar door ik zoude konnen tonen, wat op ieder vak in 't byzonder groeit, om dat ik zulks mynes bedunkens reeds hier voore heb gedaan, voornamelyk in de beſchryvinge van 't *Regnum Vegetabile*, of van de de bloemen, kruiden, bomen en wortels. Ik

zal enkelyk nog daar byvoegen, dat aan 't opperste end van den Leeuwenberg, een groot stuk land met Europeaansche en Persiaansche rode en witte wynstokken bezet is, waar van men echter, om dat zeer vele daar van gespyst en nog meer gestolen worden, zeer weinig wyn perst, en in de vaten brengt.

Daar deze tuin eindigt, legt een stuk land, dat voor dezen ook daar aan behoort heeft en met dezelve bomen en gewassen geplant geweest is, dog door dien men bevond, dat dit land niet al te goed daar toe was, zoo is 't blyven leggen en verlaten, waar uit naderhand de Heer Gouverneur Simon van der Stell een wyde gemaakt heeft, waar op hy als een groot liefhebber van melk altyd twee koejen heeft laten grazen, ten einde hy alle dag versche melk zoude konnen hebben.

Ik heb voor heen reeds van de loots der slaven, als mede van de molen en 't vermakelyk tuinhuis gewag gemaakt, maar niet duidelyk gezegt, hoe deze gevaartens gebouwt zyn. Door dien my echter door zonderbare gunst van den Heer Gouverneur Willem Adriaan van Stell, en door de loffelyke aanpryzing der Voortreffelyke Maatschappy, voornamelyk echter van de Kamer Amsterdam, eene woning in 't gemeld tuinhuis aangewezen is, zoo zal niemand qualyk duiden, dat ik van dat, als 't middelste, een weinig duidelyker en omstandiger handele, dog zoo dat de andere daar na ook niet zullen vergeten worden.

Breedte en lengte van het huis.

Wat dienvolgens 't tuinhuis of de woning betreft, welke ik door zonderbare genade der Voortreffelyke Maatschappy, welke ik zoo lang als ik leef, dankbaar daar voor blyf, met groot vermaak, zelf in myne grootste wederwaardigheden bewoont heb en waar in ik menige vermakelyke uur doorgebragt heb, het zelve is maar 18 voet breedt, dog ruim 40 voet diep of lang, en speelt de Zuidooste wind vlak daar tegen, zoo dat dikwyls door 't vervaarlyk schudden en dreunen de balken kraken, en men alle oogenblik beducht is, dat 't gantsche huis omver zal gerukt worden.

Ik weet my nog zeer wel te binnen te brengen, dat ik in den beginne, wanneer ik dit tuinhuis betrokken had, des nachts dikwyls uit 't bed gesprongen, en onder de deur of op de trap, die verwulfd was, geschuilt heb, om dat niet anders kon denken, dan dat 't huis door den wind omver moest worden gehaalt; want de balken kraakten dikwyls vervaarlyk, en 't gantsche huis schudde; ik ben ook verzekert, dat dit huis onmogelyk zoude konnen blyven staan, ten ware de dikke middelmuur op beide zyden, waar in de bovengemelde deur gemaakt is, 't zelve beschermde.

Eens was de Opper-Tuinman, Johannes Hertzog, tot 9 uuren 's avonds by my, wanneer 't ook zoo vervaarlyk stormde en kraakte. Hoe hy te moede was, verklaarde hy my met volgende woorden; dat hy onmogelyk daar in zoude konnen wonen, al wilde men hem 't huis schenken, om dat hy zyn leven niet een uur verzekert was, als deze wind begon zyne kragt te tonen; hy heeft ook aan den Heer Gouverneur vertoont, dat hy my in 't grootste gevaar stelde, om dat dit huis den Zuid-oosten wind onmogelyk langer konde tegenstaan. Den Heer Gouverneur hoorde my hier over omstandig, dog ik gaf tot antwoord, dat ik geen vrees meer had, om dat ik 't schudden en kraken gewoon was.

Het tuinhuis van binnen.

In dit tuinhuis vind men een breedt voorhuis, 't welk byna vierkant is, en kan men door 't zelve zoo wel in als uit den tuin komen, na dat men namelyk ter uiterste

of

of binnendeur ingaat. Ter beide zyden van dit voorhuis is eene groote fchone kamer, welker vloer met vierkante tichel-ftenen belegt is, waar in eene tafel donker groen geverft, met verfcheide ftoelen geplaatft is. De trap opgaande, vind men boven een diergelyk voorhuis, en twee kamers ter zyden, in een van dewelke, namelyk ter rechterhand ik gewoont heb, dog zoo, dat ik in de andere altyd komen konde, als de Edele Heer Gouverneur of deszelfs Gemalinne niet daar in waren.

n een ver-rek ftaan llerhande vil le Die-en met troo opge-et.

In de kamer ter linkerhand, welke op de ftad en haven ziet, ftaan allerhande wilde dieren, met hooi of ftroo door den Opper-Tuinman, Johannes Hertzog opopgezet, die ze ook aan de liefhebbers voor een geringe erkentelykheid zien laat. Boven deze beide vertrekken, is een fchone zolder, waar op de gemelde Opper-Tuinman allerhande zaat bewaart, zoo als ook gedroogde kruiden, en 't tuin-gereedfchap. Van onder tot boven, daar de zolder begint, zyn twee dikke middelmuuren opgehaalt, welke 't Voorhuis en de kamers onderfcheiden, en ook de eenige ftutten van 't treffelyk lufthuis zyn, dat 't door den zwaren Zuidooften wind niet kan worden omver gerukt.

Naaft dit uis is een euken.

Naaft dit huis aan de kant van den molen, ftaat een grote keuken, met vele furnuiffen, een tafel en lange bank, waar in alle fpyzen voor den Edelen Heer Gouverneur klaar gemaakt worden, wanneer hy zich in den tuin verluftigt, en aldaar fpyft. Achter dezelve vind men een klein vierkant gebouw, 't welk tot een heimelyk gemak gefchikt is, zoo dat 'er in dezen tuin niets ontbreekt, om zich te verluftigen.

Loots der flaven.

De Loots der flaven, waar van gezegt is, dat ze tegen over de Kerk ftaat, is een wydluftig gevaarte, langwerpig, zoo dat ze tweemaal zoo lang als breed is, in vele woningen of kamertjes verdeelt; dezelve heeft twee ingangen, te weten een van de ftraat, tegen over de Kerk, en een door de grote poort in den tuin; rontom zyn inwendige gebouwen, van buiten tamelyk hoog, op de wys als de huizen alhier; van binnen echter zeer laag, zoo dat men met de hand fchier aan 't dak kan komen. In 't midden van deze gebouwen is een grote vierkante plaats, waar op de flaven vuur maken, om hun eeten te koken, hoewel zy dezelve ook tot andere zaken gebruiken, zoo als reeds elders gezegt is.

Wat aanbelangt de woningen, dezelve zyn na de perzonen gefchikt; de Opper-Tuinman heeft fraaie vertrekken, die op den tuin zien; de eene als men in deze loots gaat, is aan de rechter en iets kleinder, als de gene die ter linkerhand is. De Onder-Tuinman heeft een flechte woning boven hem, onder 't dak, dog hebben beide Tuinluiden de Keuken gemeen. Achter deze keuken is op de vierkante plaats eene tamelyke woning, voor den Opziender der Slaven, als hy flechts zich daar in onthouden wil.

Aan 't benedenfte end, recht over de Kerk, is eene fraaje woning, tot een School voor de flaven meisjes gefchikt, naaft 't zelve is een vertrek, waar in de voorraad der flaven, als haringen of harders, zoute en droge vifch, bewaart worden, dog kan men uit 't zelve niet op de binnenplaats komen. De gantfche zyde tegen over de Kerk, zoo als ook de twede na 't Ziekenhuis, en de derde, aan de kant van de Stad, zyn met dubbelde bed planken verzien, op dezelve wyze, zoo als ontrent 't Ziekenhuis aangemerkt is, gelyk mede de zolder, ten einde de flaven en flavinnen zouden konnen ruften en flapen. Enkelyk ftaat van de derde zyde, die

't School voor de flaven meisjes.

die langs den tuin loopt, te worden gemeld, dat van voren, daar men in de keuken en vervolgens in den tuin gaan wil, nog eene woning is, tot 't ſchool voor de ſlaven-jongens gebouwt.

Gevankenis der ſlaven.

Achter in den hoek, welke de beide laatſte zyden maken, die na 't Ziekenhuis en den tuin zien, is eene plaats, waar in de genen, die by nacht onruſt verwekken, of geene orders willen gehoorzamen, opgeſloten en bewaart worden, tot dat over hare wederſpannigheid een vonnis gevelt is. Zoo zy niet aan 't leven geſtraft worden, worden zy aan een paal, die midden op deze vierkante plaats opgerecht word, gebonden, en zoo ſtreng gegeeſſelt, dat niet alleen 't bloed den rug afrolt, maar dat hele ſtukken vleeſch daar uit genomen worden, dog dit alles geſchied, na mate dat zy misdaan hebben, en moeten alle anderen daar by ſtaan, die vermaant worden, om zich aan zulk voorbeeld te ſpiegelen.

Van den molen, waar van ik boven gemeld en gezegt heb, dat door de Voortreffelyke Maatſchappy opgerecht is, ſtaat enkelyk te merken, dat 't water van den Tafelberg vloejende, eenen langen weg door buizen moet worden geleid, eer en alvorens 't den molen omdryft, dog wyl 't rad geen water ſchept, kan 't met veel minder water gedwongen worden, 't welk zeer goed voor den Molenaar is, om dat de molen anders in den zomer dikwyls ſtil zoude moeten ſtaan.

Binnen den molen die van buiten zeer onaanzienlyk is, vind men behalven eene ruime plaats, daar de koornzakken konnen leggen, en daar de waag hangt, aangezien de molenaar alhier alles by 't gewigt ontfangt, en ook weder overgeeft, eene bequame kamer, waar in de molenaar zyne goederen bewaren, en by nagt of by dag, zoo als 't hem gelegen komt, zyne ruſt onverhindert nemen kan.

Wat van de Paardeſtal te merken.

Doordien ik my als nu dichte by bevind, en gene andere gebouwen voor oogen geſtelt heb, dan die, welke de Voortreffelyke Maatſchappy alleen aangaan, zoo zal ik nu verder van den nieuwen groten ruimen Paardeſtal melden, wanneer ik alvorens zal hebben gezegt, dat de oude en eerſte die ter zyde van 't tegenwoordige Ziekenhuis geſtaan heeft, van ouderdom ingeſtort is, weshalven 't hoogſt noodzakelyk was, eenen nieuwen te bouwen; daar toe is wel eene bequame plaats achter de Veſting, dicht onder den Tafelberg uitgezocht; dog wanneer dezelve voltooit, maar niet genoeg gedekt was, wierd dezelve kort voor myne komſt, door den zwaren Zuid-ooſten wind omver gerukt, zoo dat men genoodzaakt was, eenen anderen op eene andere plaats te bouwen.

Hoe de nieuwe is.

Deze plaats wierd eindelyk kort daar na met tamelyke ſchade en verlies der Voortreffelyke Maatſchappy niet ver van den boven beſchrevenen treffelyken en vermakelyken tuin gevonden, alwaar een ander ſtal gebouwt is; hy is zeer groot, en ruim 150 voeten rynlandſche maat, in 't vierkant, waar in niet alleen vele fraaje wel beredene paarden ſtaan, maar ook grote woningen en een ruime hooi-zolder aan te treffen zyn.

Op de voorſte zyde aan de kant van den boven beſchrevenen treffelyken tuin, is eene grote poort, waar door alle wagens, koetzen, paarden, en alles dat in deze ſtal wezen wil, gaan moeten; deze poort ſtaat recht in 't midden, en heeft deze ſtal fraaje woningen, zoo wel voor den Stalmeeſter, als anderen, die in den zelven arbeiden; om my beter te doen verſtaan, op de benedenſte hoek van deze zyde, welke na de ſtad toe is, heeft de Stalmeeſter eene zeer

fraaje

fraaje grote woning, waar aan nog eene fraaje kamer gebouwt is. Naast hem, een weinig hoger op, na de gemelde grote poort, is de woning van den zadelmaker, welke wel een weinig kleinder maar tot zyne handtering groot genoeg is.

Aan de andere zyde van de beschrevene poort is een fraai vertrek voor den Onderstalmeester, en daar boven nog een diergelyk vertrek, dat ter bewaring der zadels en overig paardetuig gebruikt word. Eindelyk woont aan de bovenste hoek de Koetzier in een groot vertrek, die de Lyfkoetzier van den Heer Gouverneur genaamt word, om dat hy hem altyd moet ryden, zoo dikwyls als hy zich hier of daar begeven wil. En door dien nu alle deze woningen aan maar eene zyde van dit gebouw zyn, behalven de grote poort in 't midden, zoo is licht af te nemen, dat de boven gemelde lengte niet verdicht is.

Op de boven en beneden zyden, welke eerste 't gezicht op de Stad, en de laatste 't gezicht op den Tafelberg heeft, zyn niet anders dan bequame stallingen aan te treffen; mids dat de Slaven, die op de paarden passen moeten, ook hun verblyf daar in vinden. En wyl 't gantsche gebouw maar eene verdieping hoog is, welkers muur ontrent 16. voet uitmaakt, zoo vind men op deszelfs zolder, zoo ver 't namelyk tot nu heeft konnen bezoldert worden, de nodige voorraad voor de paarden, als hooi en gerst, welke men hier in plaats van haver gebruikt, zoo als ik voor dezen reeds aangetoont heb.

Waar toe de achterste onvoltooide zyde dient.

De vierde en achterste zyde, die na de kant van den Wind of Duivelsberg staat, is wel met een dak voorzien, zoo dat men van buiten zoude menen, dat deze ook voltooit was, dog wanneer men door de poort daar in gaat, ziet men zoo voort, dat de zaak zich gantsch anders bevind, aangezien 'er wel pilaren zyn, waar op 't dak rusten kan, maar de binnenmuur ontbreekt nog, en is aldus die plaats nog open. Op dezelve worden de houtwaren, als balken, sparren, planken, en ander hout, waar mede de Voortreffelyke Maatschappy handel dryft, bewaart, tot dat het aan den man gebragt of verkoft kan worden.

Hier uit blykt nu genoegzaam, dat 'er in 't midde eene groote vierkante plaats ledig blyft, welke ook tot niets anders kan worden gebruikt, dan dat de ontladene wagens daar op staan, en voor de baldadigheid van 't bootsvolk, midsgaders voor de moedwillige slaven bewaart konnen worden, terwyl de Koets en andere Rytuigen van den Heer Gouverneur in een Koetshuis voor den regen bevryd zyn.

Beschryving van 't platte land en desselfs Gebouwen

Van de treffelyke gemene gebouwen, die aan de Kaap zelf staan, begeef ik my jegenswoordig na 't platte land, om aldaar te zien, welke zoorten van diergelyke gebouwen men aldaar vind. Zy zyn echter t' zamen van zeer slecht aanzien, en zal ik my by dezelve zoo lang niet hoeven op te houden, te meer om dat zy meest alle of tot veetucht, en nodige gespannen voor de wagens, of tot den akkerbouw en nuttelyken wasdom van 't graan, of eindelyk tot beide gelyk aangelegt zyn.

Van de Schuur.

Diergelyke is nu de bovengemelde Schuur, alwaar kleine huisjes en andere slechte gebouwen gevonden worden, waar in de wagenmeester, en de wagenknechts, midsgaders de ossedryver en andere Europeaansche hier toe bestelde menschen, zoo als ook eenige slaven wonen, welke de eerste de behulpzame hand bieden moeten; behalven de Schuur vind men hier niets merkwaardigs, schoon dezelve naauwlyks een half uur achter 't voorbeschreve Rondbosschje legt.

Van 't Visschers hok.

Daarentegen vind men in de Tygerbergen 't zoogenaamde Visschershok; dog aldaar is van den boer, die daar op woont, een fraai huis gezet; welke boer jaarlyks veel land bebouwt, om allerhande koorn, voornamelyk tarw te zaajen. Naast dit huis zyn nog andere gebouwen, waar in 't vee opgesloten, en 't graan gedorscht word, en vind een zodanige boer, dien de Heer Gouverneur 't opzicht over dit Visschershok toevertrouwt, alle gemak, dat een boer in Duitschland zelfs voor veel geld niet kan hebben; ja hy kan met zyn huisgezin ook rykelyk daar van bestaan.

In de Klapmuts word hooi voor de paarden bereid.

Van de Klapmuts is reeds voormaals gezegt, dat aldaar niets als hooi voor de paarden gemaakt word; derhalven is daar by niets anders te erinneren, dan dat men eenige kleine lage hutten aldaar aantreft., waar in de genen wonen, die in 't hooi arbeiden. Van de Stoetery, door den Heer Gouverneur in 't land van Waveren aangelegt, staat 't zelve aan te merken, dat reeds ontrent de schuur gezegt is, aangezien men daar ook niets, dan huisjes voor de oppassers der paarden aantreft, welke om dat de paarden alle dag in de wey lopen, niet anders hebben te verantwoorden, dan dat zy de paarden by malkander houden, en weiden.

En wie wilde de overige slechte gebouwen, welke de Voortreffelyke Maatschappy tot veiligheid der inwoners heeft laten oprechten, alle beschryven? om dat men in de Groene kloof, in de Saldanha-Baai, en hier en daar diergelyke aantreft. Ik acht het even zoo onnodig, als veel woorden te maken, van de genen, die ze gebouwt, en naderhand of verlaten of weggegeven hebben. Diergelyke waren de Kuyl, welke jegenswoordig de Kapitein Olofberg met de insgelyks verlatene Faisante-Kraal bezit, als mede 't vermaard Hottentots-Holland, 't welk naderhand de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell bebouwt heeft, dog op bevel der Voortreffelyke Maatschappy heeft moeten verlaten. Alhier behoorde ook de Buffels-valei, welke naderhand aan den Heer Nicolaas Oortman vereert is, en nog vele andere.

Alle deze gebouwen heeft de Voortreffelyke Maatschappy hoog nodig, zoo lang als zy hare eigene gespannen, wagens, handwerksluiden en diergelyke houd. Of zy echter niet beter zoude doen, als zy alle diergelyke beslommering liet varen, en vreemde menschen gebruikte, die voor geld of voor een zeker jaarloon diergelyken arbeid verrichteden, zulks is eene vraag, die om hier uit te voeren, myn werk niet is, schoon ik wel vertrouw, dat ik in staat zoude zyn, om te tonen, dat zy jaarlyks eene grote zomma daar mede zoude sparen, aangezien zy jegenswoordig (zo ik gis) tot dezen gehelen omslag jaarlyks een Kapitaal van 100 duizend guldens van noden heeft.

't Rechthuis van Stellenbosch legt op een aangename plaats.

Ik weet my nog zeer wel te binnen te brengen, dat ik van 't Rechthuis van Stellenbosch reeds voor dezen 't nodige bericht heb; dog staat enkelyk te merken, dat de fondamenten van 't zelve, na dat het in den jare 1710. afgebrand is, genoeg te kennen geven, dat 't zeer wel gebouwt moet zyn geweest, gelyk het dan ook op eene zeer vermakelyke aangename plaats legt, om 't welk 't Stellenbossche beekwater rontom loopt en als een eilandje maakt; want 't legt rontom tusschen groene hoge bomen, en heeft van voren 't gezicht op 't Dorp, en van achteren op de Velden. Een van de bomen is 'er, die zyne dikke takken zoo ver uitspreid, dat men een aangenaam zomer-huisje daar op gemaakt heeft, waar op men langs eene trap gaan, en zich voor de

de hitte der zonne verbergen kan; in dit weesje konnen ruim 8 perzonen zitten.

Eindelyk is nog overig, van de Watermeulens iets te gewagen, welke de Colonien toebehoren. Daar zyn 'er drie, te weten, zoo veel als 'er wel aangelegde Colonien zyn. Alle drie hebben zy een fraai woonhuis voor den Molenaar, die dezelve pacht, met verscheide vertrekjes verzien. Zy legt aan de Lysbeeks en daar na aldus genaamde Zout-rivier; de Stellenbossche is aan die zelve rivier opgerecht, en de Drakensteensche vind men aan eenen berg, alwaar 't rad door water, langs buizen derwaards geleid, omgedreven word.

Van de bruggen aan de Kaap zal ik enkelyk gewag maken, ten einde het niet zoude schynen, dat ik dezelve voorbedachtelyk vergeten had. Zy zyn van zeer weinig belang, en verdienen gantsch niet, dat men meer van dezelve meld, dan dat ze van steen opgemetzelt zyn; in de Colonien vind men 'er ook niet veel, die beter zyn, behalven de gene, die by Adam Tas over de Stellenbossche rivier gelegt is. *Van de bruggen aan de Kaap.*

Eindelyk acht ik, dat deze stoffe insgelyks na behoren uitgevoert is; dog hoop niet, dat de omstandigheden, welke bygebragt zyn, den Lezer zullen hebben verveelt. *Besluit van dit Hoofdstuk.*

XX. HOOFTSTUK.

Van de kosten, welke de Voortreffelyke Maatschappy jaarlyks tot bezolding der Bezetting en tot vele andere hoofdzakelykheden dragen moet, om alles in een goeden staat te houden.

Waar de Compagnie 't geld van daan krygt om de kosten te dragen. De kosten zyn groter als de inkomsten. Hoe veel al de Bedienden der Compagnie 's jaarlyks van onderhoud kosten. Onderscheid tusschen de geen die een Transport, en die een Maad-ceel maken. Hoe men weten kan hoe veel ieder op zyn transport schuldig is, en hoe veel hy by de Compagnie te goed heeft. Onderscheid tusschen het Indisch en Hollandsch geld. De Compagnie laat de nalatenschap der overledenen aan hun erfgenamen volgen. Wanneer zig niemant opdoet, vervalt de erfenis aan haar. Hoe men een knegt aanneemt uit de dienst der Compagnie. De gequalificeerde Bedienden hebben meer verval als hunne wezentlyke bezolding bedraagt. Wat onkosten de Compagnie aan hun schepen alhier laat doen. Hoe lang de schepen hier vertoeven. Wat by hun vertrek voorvalt. Hoe 't gaat met de geen, dien van de Vloot te rug blyven. Grote kosten tot 't verzorgen der kranken in 't Ziekenhuis. Van de Compagnies Slaven. De Compagnie doet geschenken aan de Hottentotten. Somma van alle jaarlykze onkosten der Maatschappy.

SChoon ik my by 't slot van 't vorig Hoofdstuk gevleit had, dat ik als nu alles had bygebragt, dat de Regering aan de Kaap de Goede Hoop aanbelangde, zoo dunkt my nogtans dat de Lezer my zoude konnen vragen, of namelyk de Voortreffelyke Maatschappy, door dien zy zoo grote kosten, ten dele tot onderhoud van zoo veel Bedienden, zoldaten, matrozen en slaven, ten dele ook om *Waar de Voortreff. Maatschapy 't geld van daan krygt om de kosten te dragen.*

om zoo grote en kostbare gebouwen op te halen, en in eenen behoorlyken staat te houden, dragen moet, de daar toe nodige penningen uit hare eigene kas neemt, dan of zy een ander fonds heeft, dat de gemelde penningen opbrengt.

Hoewel nu deze vraag zeer nauwkeurig is, en 't ware belang der gemelde roemruchtige Maatschappy tot eenen grondslag heeft, zoo zal ik echter na waarheid, zoo kort als mogelyk, daar op antwoorden, en hier door de gesteltheid van deze gantsche zaak aantonen. Hier by echter staat eigentlyk te weten, wat de voortreffelyke Maatschappy voor waarachtige en vaste jaarlyksche inkomsten heeft, en welke kosten zy daarentegen jaarlyks dragen moet, aangezien alsdan blyken zal, hoe de zaak in der daad gelegen is, en wat daar van verder is vast te stellen.

De kosten zyn groter als de inkomsten.

Van de kosten nu, welke de Voortreffelyke Maatschappy niet gaarn zoude dragen, zoo 'er niet een zeker middel voorhanden was, waar door zy of kragtig onderschraagt, of volkomen bevryd wierd, van dezelven te dragen, moet ik voor al eerst handelen, ten einde niet iemand, die van de grote inkomsten bericht ontfangt, op verkeerde gedachten gerake, en mene, dat 'er van die inkomsten jaarlyks veel overschiet, aangezien men by 't slot van de gantsche rekening zal bevinden, dat dezelve niet toereikende zyn, om alle de kosten goed te maken.

De Voortreffelyke Maatschappy heeft echter grote kosten, om alle hare Bedienden, welke hier bestendig of ten minsten voor eenigen tyd in bezetting blyven, na behoren t'onderhouden; om hen hare beloofde en bedongene maandelyke gagie en kostgeld, midsgaders andere emolumenten rykelyk te geven, en al 't geen na te komen, wat haare accoordt met zich brengt. Hier onder worden billyk mede gerekent alle handwerksluiden, en de genen, die allerhande boerenwerk verrichten, waar voor zy wel geene byzondere beloning genieten, maar echter veel geld kosten, om dat hen allerhande noodzakelyk gereedschap moet beschikt worden.

Wyders moet 'er een overslag worden gemaakt, van de kosten die vereischt worden, als 'er schepen masteloos of reeloos hier komen, of veel zieken aan boord hebben, en deswegen hier lang moeten leggen, en den gantschen tyd over met versch vleesch en andere levensmiddelen verzien worden, ten einde men zien moge, hoe veel 't kalefateren, ververschen, en gantschelyk verzorgen van dezelve jaarlyks kost, en hoe hoog zulks in rekening moet gebragt worden.

Verder dienen ook de kosten niet vergeten te worden, die tot kost en kleding voor 600 slaven, als mede tot hunne woning, en oppassing in geval van ziekte, zoo als ook niet minder tot hare begrafenis gaan, waar toe voornamelyk de kosten behoren, die zy genoodzaakt is te doen, om anderen in derzelver plaats te kopen, en dezelven van Madagascar herwaards te laten brengen; en eindelyk kan men niet verby gaan de kosten, die, schoon ze gering schynen, op de komst en 't vertrek van vreemde Hottentotten na tyds gelegentheid gedaan worden, op dat men daar door te beter de rekening van de gewone uitgave vinden, en de zomma met de hier na volgende inkomsten vergelyken kan.

Wat nu de bedienden der voortreffelyke Maatschappy aanbelangt, welke hier bestendig in dienst gehouden worden, men moet voor al ter dege 't onderscheid weten, dat zy onder zich zelven gemaakt hebben, en door gantsch Oost-Indie gemeen is, om dat 't zelve

meest op de bezolding en niet op 't waarachtig wezen der perzonen gegrond is, want zy verdelen en noemen zich zelf of gequalificeerden of gemenen.

Gequalificeerden Bedienden worden genaamt de genen, die eene byzondere administratie of bestier over zekere zaken of goederen hebben; onder welke benoeming ook begrepen zyn zodanigen, die wel niet altyd een byzonder bestier hebben, maar de eersten in hun ampt behulpzaam zyn, en hen met schryven of boekhouden ten dienste staan; en worden deze laatste of Boekhouders of Assistenten en in 't Duitsch, Schryvers of Klerken genaamt.

Gemenen zyn daarentegen de genen, welke onder den algemenen naam van zoldaten en matrozen begrepen worden, om dat zy gemeen dagelyks werk verrichten moeten; uit welke beide, namelyk zoldaten en matrozen verder de handwerksluiden als smids, wagenmakers, timmerluiden, metzelaars, enz. genomen worden, welke de werken der Voortreffelyke Maatschappy waarnemen, verrichten en ophalen moeten; wyders worden uit deze beide zodanigen genomen, die in staat zyn, om allerhande boerenwerk te doen, als hout hakken, achter den ploeg gaan, met den wagen ryden, ossen dryven, enz.

De Voortreffelyke Maatschappy heeft altyd een groot getal gemenen alhier, die in bezetting leggen, en alle voorgemelde werk verrichten moeten; doorgaans is dat getal ruim 600 koppen sterk, zonder te rekenen de genen, die van de burgers en inwoners als Boeren-knechts gebruikt, en derhalven uit den dienst der gemelde roemruchtige Maatschappy in dienst van de burgers of boeren overgaan; dat is, schoon zy in der daad in dienst der gemelde Maatschappy blyven, zoo dat zy in geval van nood en op den eersten wenk zoo voort verschynen en zoo 'er een vyand is, de vesting en 't strand helpen verdedigen, of zoo 'er weinig volk, dat gezond en in staat is, om de aankomende schepen verder na Indie te brengen, de plaats der zieken en overledenen vervullen moeten, zoo trekken zy echter niets van de Voortreffelyke Maatschappy, maar zy worden als afwezenden aangemerkt, en gerekent, zoo lang als zy zich by de burgers en boeren onthouden, 't welk doorgaans voor een jaar toegestaan word, na welkers verloop op nieuw verlof moet worden gevraagt, ten ware men in handen van den Fiskaal of Land-drost vervallen wilde; om dat de burger of inwoner hen betalen moet, zoo veel als zy met malkander overeengekomen zyn.

Van alle deze loontrekkende Bedienden zal ik beknoptelyk 't nodige bybrengen, ten einde men zien kan, dat de Voortreffelyke Maatschappy een zeer groot Kapitaal moet uitschieten, om dezelve te onderhouden. Ten einde ik echter van 't Opperste Hoofd beginne en tot op den minsten nederdale, zoo trekt: *Hoe veel alle Bedienden der Maatschappy jaarlyks van onderhoud kosten.*

De Edele Heer Gouverneur van de gemelde Bloejende Maatschappy, jaarlyks aan bezolding en kostgeld, in baar geld eene aanzienlyke zomme van fl. 3255

De Opperkoopman in de Vesting, die Hoofd-Administrateur, als mede twede stem genaamt word; zoo als ook de Fiskaal independent, die den titel van derde stem voert; wyders de Kapitein der bezetting; midsgaders de drie Predikers der Colonien en de Equipagie-Meester, genieten jaarlyks aan bezolding en kost geld eene

zomma van *fl.* 1627. 10., en by gevolg ontfangen zy alle zeven zamen, eene zomma van . . *fl.* 11393

De Luitenant ontfangt jaarlyks aan kostgeld en bezolding . . *fl.* 1005

De Vaandragers en de andere onder Koopluiden, welke te zamen een getal van 12. perzonen uitmaken, hebben ieder aan kostgeld en bezolding jaarlyks eene zomma van *fl.* 708. en aldus alle twaalf zamen . . *fl.* 8496

De Boekhouders en Ziekentroosters, welke 13 perzonen uitmaken, genieten alle jaar ieder aan bezolding en kostgeld *fl.* 513. en aldus zamen . *fl.* 6942

De Assistenten of Klerken, die 20. perzonen sterk zyn, genieten ieder aan kostgeld en bezolding jaarlyks *fl.* 354. en aldus die twintig zamen . *fl.* 4248

De Sergeanten, Meesters der Handwerksluiden, als mede de Opzieners over 't arbeidsvolk; welke men allen Bazen noemt, wyders eenige Onder-Officiers der kleine hier bestendig leggende schepen, die zamen een getal van 22. perzonen uitmaken, genieten meest 't zelve tractament als de Assistenten, hoewel zommigen iets meer, dog als zy allen gelyk worden gerekent, zoo ontfangen zy in een jaar zamen. . *fl.* 7788

Nu zal ik 't overig getal der bezetting op 524. man rekenen, en daar by vaststellen, dat zy allen een gelyk tractament aan bezolding en kostgeld trekken, hoewel my niet onbewust is, dat eenigen iets meer, en anderen wderom iets minder hebben; dog wanneer men 't een met 't ander rekend, zoo zal men bevinden, dat ieder jaarlyks eene zomma van *fl.* 141. bekomt; dienvolgens hebben deze 524. man zamen alle jaren *fl.* 73884

Zoo dat aldus de Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy, die aan deze Kaap in bezetting leggen, en andere verrichtingen waarnemen, aan geld jaarlyks ontfangen eene zomma van . *fl.* 117011 Zomma van alle deze bezoldingen.

Hier zoude men my wel konnen vragen, of dan dit geld zoo voort betaalt moet worden, als het verdient is? waar op duidelyk moet worden geantwoord, zoo men anders een recht begrip daar van hebben wil; dienvolgens zeg ik, dat 'er een groot onderscheid is, tusschen de geenen die een transport gemaakt hebben, en tusschen die een maand-ceel hebben, en eindelyk, die niets op hare rekening hebben; schoon niemand, hy heeft schulden of niet, jaarlyks meer als vier maanden van zynen verdienden loon heffen, en of aan baar geld, of aan goederen ontfangen kan. Onderscheid tusschen een transport en een maandceel.

Want de genen, die een transport gemaakt, dat is, schulden nagelaten hebben, 't welk by de genen, die voor 't eerstemaal uitvaren, niets nieuws is, om dat 't meest vreemdelingen zyn, die geen geld met zich na Holland brengen, en derhalven zoo lang by d'een of d'ander Zielverkoper in huis leggen en verteren moeten, tot dat dezelve hen op 't een of 't ander schip helpt, welke genoodzaakt Wat een transport is.

zaakt zyn, om hunne fchuldeiffchers te voldoen, eene obligatie te laten maken, waar in zy beloven, geen geld buiten de vier gemelde maanden van hare gagie t'ontfangen, tot dat de fchuld t'eenemaal betaalt is; en dit briefje word een transport genaamt, en aldus te boek geftelt; waar op al het te goed hebbende geld ingehouden, en den Zielverkoper, of een ander fchuldeiffcher in Holland ter hand geftelt word.

Diergelyke transporten zyn doorgaans eens zoo groot, als de fchuld zelf is, hoe wel echter gemeenlyk niet hoger dan 150 guldens; 't welk gefchied, om dat deze fchuldeiffcher, 't zy een Zielverkoper, dat is, die de nooddruftigen zoo lang met eeten en drinken verziet, dezelven op 't een of 't ander fchip helpt, en met kleederen, tabak, genever, enz. uitruft, of een ander groot gevaar met dit geleent en verfchoten Kapitaal loopt, en lang daar na wachten moet; want hy kan dat geld niet ontfangen, dan na dat de fchuldenaar zulks verdient heeft; komt hy midlerwyl te fterven, zoo is zyn Kapitaal buiten dat verloren, om dat hy van eenen doden, die niets gehad en nagelaten heeft, niets eiffchen of nemen kan.

Wat een maand-ceel is.

Doordien ook vele in Holland wonende burgers en andere ingezetenen, die niet wel aan haar dagelyks brood komen, en door gebrek van genoegzaaam werk of om andere redenen op eene eerlyke wys niet leven konnen, zich mede na Ooft-Indie begeven, en echter vrouw en kinderen niet gantfchelyk verlaten konnen, zoo maken zy een maand-ceel, uit hoofde van de welke zy haar vrouw en kinderen magt geven, om jaarlyks eene zekere zomma van hare gagie te heffen, en zich daar van te generen.

Deze maand-ceelen worden insgelyks in de fcheeps-boeken overgedragen, ten einde men zoo wel op de Schepen, als aan de Kantoren of Handelplaatzen, zich daar na richten en niet meer betalen zoude, dan de verdiende loon met de maand-ceel uitwyft; want zoo dra als de fchepen jaarlyks uit Ooft-Indie komen, en de gemelde vrouwen vernomen hebben, dat hunne mans nog in 't leven zyn, zoo ontfangen zy 't geld, dat hare mans haar op die maand-ceelen gemaakt en toegewezen hebben; en door dien dit alles met toeftemming der Voortreffelyke Maatfchappy gefchied, zoo fcheelt het ook nooit aan nette betaling, zoo lang als de mannen in haren dienft zyn; waar uit dan blykt, dat 'er niet alleen een groot onderfcheid is tuffchen de gene, die transporten, en die welke maandceelen gemaakt hebben; maar ook, dat beide zeer lang moeten dienen, eer zy wat overhouden, en voor zich zelf winnen konnen.

Gelukkig zyn daarentegen de genen, die zonder beflommering van transport of maandceel een tocht doen konnen; want fchoon zy niet meer dan vier maanden jaarlyks betaalt krygen, zoo als ik kort voorheen gemeld heb, en 't overige, dat zy verder verdient hebben, nog langer moeften laten ftaan, zoo verftrekt zulks alles tot haar voordeel, en gaat daar by niets verloren, aangezien zy ras geld konnen bekomen, als zy 't in Indie gebruiken willen, of als zy zelfs weder na Holland keren, om dat de Voortreffelyke Maatfchappy niemand 't zyne onthoud, als hy het eifcht of laat eiffchen.

Ten einde echter een ieder wete, hoe veel hy op zyn Transport nog fchuldig is, of ook hoe veel hy by de Voortreffelyke Maatfchappy te goed heeft, zoo heeft de Guarnifoens Boekhouder eens voor al bevel, om alle de genen, die zich met hem in de bezetting bevinden, na 't fluiten van de jaar-

jaarboeken, hunne rekening ter hand te ſtellen, welke gemelde rekening, zoo hy iets te eiſſchen heeft, van de Heeren Bewindhebberen der gemelde Maatſchappy in Holland zoo voort aangenomen en aan den genen betaalt word, die dezelve nevens een volmagt overgeeft, waar mede hy aantoont, dat hy bevel heeft, om dezelve t'ontfangen, 't zy onder welken naam 't zy; deze geëiſchte betaling geſchied daar op ook met groot voordeel, om dat hy in Holland Hollandſch en aldaar gangbaar geld ontfangt, terwyl hy in tegendeel door gantſch Ooſt-Indie ook wel Hollandſch, maar op een lichten of verhoogden voet gezet geld, voor lief moet nemen.

Onderſcheid tuſſchen het Indiſch en Hollands geld.

't Onderſcheid tuſſchen dit licht en zwaar of Hollandſch geld, is ſchier 't zelve, dat tuſſchen 't Rynſche en Frankiſche geld gevonden word, aangezien 100 Hollandſche guldens in Indie altyd 125. Indiſche guldens uitmaken, zoo dat men 25 ten hondert wint, als men zyne rekeningen in Holland betalen laat, welke men hier anders zoude moeten verliezen; want zeſtien Hollandſche of zware ſtuivers, maken in Indie twintig lichte of eenen gulden. De Voortreffelyke Maatſchappy heeft echter dit onderſcheid met zeer groot voordeel ingevoert, 't welk zoo wel haar als den Bedienden te ſtade komt; haar, om dat zy 't geld eenen zeer verren weg over zee voeren, en groot gevaar uitſtaan moet, welk gevaar zoo groot is, dat 't zelfs al 't gehoopt voordeel op eenmaal als in een oogenblik wegneemt; en de Bedienden, om dat zy daar door geport worden, haar geld te laten oplopen; tot dat zy weder in Holland komen, alwaar zy 't zelve altyd gereed vinden.

Verklaring van 't voorgaande.

Als een man de Voortreffelyke Maatſchappy vyf jaar dient, en zyn geld in Indie ontfangen wil, zoo word hem wel geene betaling geweigert, dog uit 't voorgaande blykt reeds genoeg, dat hy niet meer aan zwaar geld ontfangt, dan vier jaar belopen, en dat hy 't vyfde jaar voor niet met al gedient heeft; dog zoo hy wacht, tot dat hy in Holland komt, zoo bekomt hy zynen vollen loon; midlerwyl hebben beide wederom een voordeel, dat hen niet qualyk aanſtaat; want de Voortreffelyke Maatſchappy kan ondertuſſchen met dit geld zoo veel winnen, als 't zware uitmaakt, waarentegen de gene, die licht geld ontfangt, en 't wel beſteed, insgelyks zoo veel voordeel daar mede doen kan, als of hy zwaar geld ontfangen had.

Waarom de Maatſchappy hare Bedienden liever in Holland als in Indie betaalt.

Des niet tegenſtaande betaalt deze Bloejende Maatſchappy liever in Holland als in Indie, zoo als uit 't bovengemelde gevaar ter zee blykt; behalven dat zy als dan ook niet van noden heeft, om zoo veel geld uit Holland na Indie te zenden, en ziet zy dienvolgens gaarn, dat een gegoede na Holland reiſt, en zyn vermogen in hare kas tegens een wiſſelbrief telt, om de zomma in Holland te trekken, alwaar zy hem, wyl de wiſſel op ryksdaalders gemaaakt word, die in Indie maar 48 ſtuivers doen, zyn kapitaal met een winſt van vyf ten hondert weder ter hand ſtelt en betaalt; en door dit middel worden naar allen ſchyn hunne Bedienden ook in groter trouwheid, liefde en opmerkzaamheid jegens haar gehouden, om dat, als 'er eenige nalatigheid of moedwil by haren dienſt onderloopt, zy zoo als billyk, zeer veel moeite hebben, om hare betaling te bekomen.

Gelyk nu al 't geen tot nu is verhaalt, van de Voortreffelyke Maatſchappy ten hoogſten pryzenswaardig is, als welke daar door niet alleen haar eigen voordeel, maar ook dat van hare Bedienden zoekt, zoo is voornamelyk niet genoeg in haar te roemen dat zy de goederen der overledenen

nen aan de rechte erfgenamen laat toekomen; en weet ik zeer vele voorbeelden, dat zy om de rechte erfgenamen der overledenen te weten, deszelfs naam en gantsche nalatenschap in de couranten heeft laten zetten, en bekent maken, dat dezelven met een getuigenis van hunne Overheid, waar onder zy wonen of geboren zyn, verzien, by haar zullen hebben te verscheinen, en dat zy hen, bevonden hebbende, dat zy de naaste erfgenamen zyn, de gantsche nalatenschap zullen ter hand stellen en overgeven.

Men zal 'er veel in Duitschland vinden, die reeds de proef daar van gehad hebben, en ben ik verzekert, dat zy deze hoge gunst niet genoeg weten te roemen; dezelve zouden zonder twyffel meer in getale zyn, ten zy onze eenvoudige Duitschen zoo gek en dwaas waren, dat zy zich onder eenen verkeerden en valschen naam lieten aannemen; want vele menen, dat hunne vrienden, ouders en anderen een smet zoude worden aangewreven, als men quam te weten, dat zy na Oost-Indie gegaan waren; ja zommigen handelen nog dwazer, doordien zy hun vaderland verkeert opgeven.

Wat met de nalatenschap der onbekenden gedaan word.

Wanneer nu iemand, die den naam en 't vaderland verkeert opgegeven heeft, in Indie komt, en aldaar zyn geluk maakt, dat hy rykelyk zoude konnen leven, als hy weder by de zynen was, dog kort daar na of aan land, of aan boord sterft, zoo vervalt de nalatenschap aan de Voortreffelyke Maatschappy, zoo hy in haar dienst sterft; als hy echter niet in haar dienst is, en een tyd lang als vryman of burger geleeft heeft, aan de Weeskamer, want waar toch zal men den rechten erfgenaam vinden, daar de naam en 't vaderland beide onbekent zyn?

Zoo als ik kort voor heen heb gemeld, ik weet my nog zeer wel te binnen te brengen, dat de Voortreffelyke Maatschappy dikwyls haar best gedaan, en den opgegeven naam en vaderland van den overledenen in de Couranten heeft laten zetten, met belofte, om de nalatenschap te laten volgen aan de genen, die met genoegzame bewyzen zouden konnen aantonen, dat zy de wettige erfgenamen waren; dog wyl niemand gezoegzaam bewys konde bybrengen, zoo is de nalatenschap, zoo als billyk en recht, aan de Voortreffelyke Maatschappy gebleven, dewelke haar ook altyd van rechts wegen toekomt, zoo dikwyls als diergelyk geval gebeurt.

Zoo zeer echter als de Voortreffelyke Maatschappy voor de nalatenschap der overledenen en deszelfs rechtmatige bezitters zorg draagt, zoo zeer neemt zy ook ter herten, dat de gemaakte Transporten betaalt worden; want wanneer zodanig een den Landbouw en alle ander boerenwerk verstaat, zoo gebeurt het dikwyls, dat hy d'een of d'ander burger of boer helpt; en door dien 't belang van de Voortreffelyke Maatschappy vereischt, dat de Landbouw bevordert word, zoo weigert zy den geen zodanige knecht niet licht, welke den zelven uit haren in zynen eigenen dienst nemen wil, mids dat hy 't overschot van 't gemaakt transport zoo voort in hare kas betaalt, ten einde de toekomende knecht van deze schuld vry worde, en dezelve by dezen zynen nieuwen Heer weder verdiene.

Op wat wyze een knecht aangenomen word.

Door dien zich wederom eene gelegentheid opdoet, om van de Bedienden der Maatschappy te schryven, welke zich als boerenknechts by de burgers of boeren verhuren, 't welk hier te land, in loning nemen, heet; zoo zal 't hoop ik, niet qualyk gedaan zyn, als ik met alle omstandigheden meld, hoe dit overnemen van een Knecht in zyn werk gaat.

Voor eerst na dat de Heer met

zynen toekomenden knecht wegens 't maandelyk loon, dat altyd groter moet zyn, dan hy by de Voortreffelyke Maatschappy verdient, om dat hy ook meer arbeid doen moet, overeen gekomen is, zoo moet de Heer den Edelen Heer Gouverneur, of die midlerwyl in deszelfs plaats 't gebied voert, om de ontslaging van zodanigen knecht verzoeken.

En de ontslaging van den Edelen Heer Gouverneur bekomen hebbende, zoo is hy wyders verplicht, om by den Guarnizoensboekhouder na de schulden van dien knecht, of deszelfs transport te vragen, dien hy voor 't opslaan der boeken, of 't maken van een uittrekzel een vierde daalder betalen moet.

Met dit uittrekzel is hy gehouden na den Kassier te gaan, en tegen eene quittantie de achterstallige schulden van den knecht te betalen; terwyl de knecht, een zoldaat geweest zynde, zich tot den Kapitein moet begeven, om 't geweer, uit Holland met zich gebragt, over te geven, waarentegen hy, zoo hy een matroos is geweest, zich tot den Equipagiemeester vervoegen moet, om denzelven hier van kennisse te geven, en aan denzelven ter hand te stellen, 't geen hy onder zyne bewaring gehad heeft.

De Secretaris moet een schriftelyk Contract maken.

Hier op begeven de Heer en de knecht zich beide tot den Secretaris politik, en laten door hem of door den eersten Klerk een omstandig Contract vervaardigen; in dat Contract word onder anderen ook gemeld de tyd, hoe lang de Edele Heer Gouverneur zodanigen knecht ontslagen heeft; voor welke moeite de Secretaris een ryksdaalder geniet; waar uit blykt, dat wyl 'er zeer veel diergelyke knechts zyn, zulks voor den Secretaris een fraai verval is, schoon 't een der minsten is, die hem veel geld in den zak jagen.

Na verloop van den tyd, door den Edelen Heer Gouverneur verleent, moet de Heer andermaal tot den Secretaris gaan, en of den knecht, als hy den Heer Gouverneur daar van verwittigt heeft, wederom in den dienst der Voortreffelyke Maatschappy brengen, of anders als de Heer en de knecht elkander aanstaan, den Edelen Heer Gouverneur om verdere ontslaging, en den Secretaris om vernieuwing van 't contract verzoeken, 't welk hem dan weder een quart daalder kost. Doet hy echter zulks niet, en behoud nogtans den knecht in zynen dienst, zoo is de Fiskaal of de Land-drost zoo voort gereed, om hem aan te klagen, en met 25 ryksdaalders te straffen, om dat hy een Bediende der Voortreffelyke Maatschappy ophoud, zonder kennisse van den Edelen Heer Gouverneur.

Na dit omstandig bericht, zoude men wel wederom eene vraag op de baan brengen konnen, welke ik niet gaarn beantwoorde: of namelyk de gantsche bezetting, welke ik voormaals gezegt hebbe, 600 man sterk te zyn, zich in de Vesting onthoud; of hoe ze anders verdeelt is? dog moet ik hier op antwoorden; dat gelyk de Voortreffelyke Maatschappy hare Bedienden tot zeer verscheidene verrichtingen gebruikt, zoo als boven gemeld is, en ook uit andere Hoofdstukken blykt, dezelve insgelyks niet allen en ten allen tyde in de Vesting geinquartiert konnen worden.

Waarom niet alle zoldaten in de Vesting konnen blyven.

Want wanneer alle zoldaten in de Vesting leven en huishouden, en dezelve maar alleen bewaren moesten, waar toe zouden dan alle andere gebouwen dienen, die buiten dezelve aangelegt, en tot voorposten in 't land gemaakt zyn; en wie zoude dezelve bewaren? want daar moet immers manschap zyn, die op 't Robben-eiland de banditen bewaart; insgelyks moeten zommigen den post in den Saldanha-

danha-Baay bedekken, en opzicht op dezelve hebben; anderen moeten in de Groene kloof, anderen in 't land van Waveren, en anderen wederom in de Klapmuts, enz. de wacht houden, zoo dat om dieswille ja zelfs aan de Kaap, om de ronde te doen, vele uit de Vesting gezonden en over nacht, hoewel by beurten, gelaten worden.

Nooit heb ik de bezetting sterker en talryker gezien, dan ten tyde van den Heer Gouverneur Louis van Assenburg; want door dien de Heer reeds den oorlog lange jaren gevolgt had, zoo wist hy zeer wel, hoe de bezetting in eene vesting bestelt en verdeelt moest zyn, terwyl de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell van de Krygskunst en tucht geen kennis ter waereld had, en beter wist, de zoldaten tot zyn byzonder belang te gebruiken, dan dat hy dezelven in de Vesting lui en ledig zoude gezien hebben; zoo als daar van hier na verscheide staaltjes zullen worden bygebragt.

Zoo sterk echter als de bezetting onder den gemelden Heer Gouverneur van Assenburg geweest is, zoo kan ik echter met waarheid zeggen; dat dezelve nooit meer dan uit 200 zoldaten bestaan heeft; want schoon de handwerksluiden zich ook in de Vesting bevinden, en een tamelyk getal uitmaken, zoo doen zy echter geene zoldate diensten, als 'er geen vyand voor de poort is; maar oeffenen hun handwerk.

Wanneer de generale monstering gedaan word. Ik spreek hier van de zoldaten, die bestendig in de Vesting garnisoen houden; want anders weet ik wel, dat ik 'er nu en dan meer in gezien heb, voornamelyk op den dag, wanneer de generale monstering gehouden word, welke jaarlyks niet alleen aan deze Kaap, maar door gantsch Oost-Indie, daar de Voortreffelyke Maatschappy te gebieden heeft, ja zelfs op de schepen in zee, den laatste July verricht word; als op welken dag zich een ieder of in perzoon vertonen en verantwoorden moet, of verplicht is, om zulks door een van zyne makkers te laten doen; ten einde midlerwyl de posten niet ledig of zonder volk gevonden zouden worden.

Waar de matrozen wonen. Desgelyke moeten ook de zoldaten doen, die boeren arbeid verrichten, welker posten in 't voorgaande reeds aangewezen zyn. Dat de matrozen zich insgelyks niet in de Vesting, maar in 't oude Ziekenhuis, of 't scheepspakhuis onthouden, is ten dele uit mynen vorigen bekent, ten dele leert de algemene ondervinding, dat men niet licht zal zien, dat op eene en dezelve plaats, behalven op de schepen, zoldaten en matrozen te gelyk huishouden; om dat zy elkander zoo gaarn zien, als de studenten de soldaten. Daarenboven houden de soldaten zich altyd veel beter, en worden lichter in aanzienlyke gezelschappen toegelaten, als de matrozen.

Edog waar geraken myne gedachten al hene? Ik hope, dat op de my voorgelegde vrage na behoren zal geantwoord zyn; derhalven zal na deze noodzakelyke omstandigheden te hebben gemeld, best zyn, dat ik wederom keer tot 't geen, waar van ik hier voren afgegaan ben. Doordien ik nu van de Voortreffelyke Maatschappy gehandelt, en van eenige buitekanzen gewach gemaakt, maar niet uitgevoerig aangetoont heb; zoo vereischt als nu de noodzakelykheid, om dit stuk insgelyks wat naauwer voor te stellen.

Verval van de gequalificeerde Bedienden. De Gequalificeerde Bedienden hebben wel de grootste buitenkanzen, als welke aan dees of geene vervallen meer ontfangen, als hare gantsche wezentlyke bezolding zelfs bedraagt, ondertusschen zyn de gemeenen ook niet geheel en al daar van uitgesloten, om dat zy behalven hare bezolding en kostgeld goed brood en

en andere kleinigheden ontfangen, die hier niet konnen worden genoemt. Ik zal hier maar in 't algemeen die voordelen noemen, welke zy van de Voortreffelyke Maatſchappy genieten, om dat de genen die zy buiten gewoon en van de ingezetenen ontfangen, eene byzondere plaats en duidelyke voorſtelling vereiſchen.

Om by 't Hoofd of den Heer Gouverneur andermaal te beginnen, dezelve geniet behalven de voorgemelde bezolding en koſtgeld alle maanden 1500. pond Ryſt; 30. boſſen witte Ryſt, die nog in de aaren ſtaat; 2. mudden of 360. pond tarwe meel; 4. ſchapen of verſch vleeſch, waar by 't echter zelden blyft, om dat de verdoening te groot is; 4. kannen boom-oly, midsgaders zoo veel azyn, als hy van noden heeft; een emmer inlandſche of Afrikaanſche wyn; 8. kannen Brandewyn; 16. kannen Sek; 20. kannen ſterk ſcheep-bier of Bronſwyker mom; 25. pond Boter; 15. pond was-kaarzen; 10. pond gemene kaarzen; 20. pond gezoute vleeſch en ſpek, dat uit Holland komt; 2. pond ſpecery; 4. pond peper; alle dagen een voer Brandhout, of zoo veel als hy gebruikt; vry pakhuis, dat is alle goederen, welke tot zyn lyf behoren, of voor niet met al, of ten minſten 25. percent beter koop, als een ander dezelve bekomen kan; allerhande tuinvruchten, zonder onderſcheid, voor niet met al; want dezelve moeten hem op zyn bevel behandigt worden; aangezien al 't geen in den tuin der Voortreffelyke Maatſchappy raar groeit, voor hem alleen is; daarenboven heeft hy zoo veel ſlaven en ſlavinnen, nevens de nodige koſt en kleding voor dezelve, als hy in zyn huis van noden heeft.

Affcheidsmaal der Retour-vloot. Men heeft my daarenboven verzekert, dat hy voor 't affcheidmaal, waar op alle Opper-Officiers, dat is, de Admiraal, Vice-Admiraal, en de Schout by nagt, midsgaders alle andere Kapiteins, Luitenants, Vaandragers, Opper- en Onder-Koopluiden en Boekhouders der ſchepen verſchynen, 't welk hy alle jaren aan de Retourvloot geeft, en in naam van de Voortreffelyke Maatſchappy geven moet, 500 guldens geniet, ſchoon de gemelde Maatſchappy de koſten buiten dat betaalt; als mede dat hy eene diergelyke zomma te verwachten heeft, als hy zich in dienſt van de gemelde Bloeiende Maatſchappy op de ree begeeft, en een in nood zynde Schip te hulp komt, en 't zelve red; zoo als zulks ontrent 't Schip de Zuiker-molen roemwaardig is geſchied, 't welk de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell van 't ſtranden bevryde.

Daar zouden ook nog zoo veel andere kleinigheden zyn, die hier niet genoemt worden, welke onder deze voordelen moeten worden gerekent, die echter alle ook eene tamelyke zomma bedragen; en zoo men deze nevens alle de voorgenoemde oprekenen, en voor een gantſch jaar by malkanderen tellen wilde, zouden zy aan geld, zelfs niet hoger gerekent, als ze hier verkoft worden, zonder twyffel zoo veel belopen, dat men daar uit zonneklaar zien zoude, dat de Heer Gouvernenr ruim eens zoo veel aan buitekanzen geniet, als zyne jaarlykſche bezolding en koſtgeld beloopt. Men zal derhalven niet te veel rekenen, als men zegt, dat deze vervallen jaarlyks bedragen eene zomma van - - *fl.* 6000 Jaarlykſche voordelen van den Hr. Gouverneur.

En wie wilde de moeite nemen, om de Emolumenten van alle andere gequalificeerde Bedienden ordentlyk na elkander op te rekenen; 't zal genoeg zyn, dat ik alleenlyk zeg, dat hare vervallen met de bezolding en gantſche Bediening zeer naauw overeen- Emolumenten van alle gequalificeerde Bedienden.

eenkomen, en dat zy alle met malkanderen eene zomma genieten van *fl.* 50000

De gemene 524 man, die behalven 't voorgemelde niets als 't brood genieten, waar toe voor ieder $2\frac{1}{2}$ mudde van noden is, en bygevolg jaarlyks 1310 mudden zamen, waar van ieder mudde alhier 't maal en bakkers-loon daar by gerekent, op *fl.* 9 te staan komt; ontfangen na dezen overslag eene zomma van *fl.* 11790

Dat derhalven alle Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy aan Emolumenten genieten, eene zomma van - - *fl.* 67790

Het zoude wel noodzakelyk zyn, om de handwerksluiden daar by te voegen, die schoon ze niets meer genieten, dan tot nu gemeld is, de Voortreffelyke Maatschappy echter veel kosten veroorzaken, zoo wel door 't bederven van haar gereedschap, als wegens andere omstandigheden, welke ik hier liever verzwygen, dan wydlopig na malkanderen verhalen wil, om dat zich licht nog wel gelegentheid zal opdoen, om de vrage te verklaren, of namelyk de Voortreffelyke Maatschappy niet beter zoude doen, dat zy zich van hunne ingezetenen, die alle materialen van haar moesten kopen, waar mede zy reeds groten winst zoude konnen doen, liet bedienen, dan van hare eigene loontrekkende Bedienden?

Van 't onderhoud van zoo vele grote gebouwen zal ik insgelyks niet melden, om dat zulks door hare eigene handwerksluiden en slaven geschied, die ook de bouwmaterialen van haar ontfangen, schoon de zomma van alle deze kosten tamelyk aangroeit, en jaarlyks een zeer groot Kapitaal uitmaakt; en heb ik dikwyls met de waarheid horen verzekeren, dat de paardestal alleen, dien ik in mynen vorigen beschreven heb, een zoo grote zomma gekost heeft, dat men daar over verbaast staat.

Na dat ik aldus de kosten opgenoemt heb, welke tot de Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy, in bezetting leggende, jaarlyks worden vereischt, zoo is nodig, dat ik ook om de schepen denk, welke van 't Kantoor alhier niet veel minder en zelfs vry meer op rekening zullen moeten nemen als de eerste; derhalven zal 't raadzaam zyn, iets duidelyker te gaan, en eerst te handelen van zodanige, die mast en reeloos alhier aankomen, en dan hoe 't is ontrent de gene, die veel zieken hebben, en eindelyk, welke versche spys hen gegeven word. *De onkosten die tot de schepen gaan.*

De mast en reelozen worden aldus zoo voort met vaartuigen voorzien, waar op veel volk is, om dat men niet kan weten, of zich te gelyk niet vele zieken daar op bevinden; en komen aldus beide hier in overeen, om dat men ook de gene, die veel zieken op hebben, met vaartuigen en volk te hulp komen moet, wyl zy door 't losbranden van een stuk kanon hare nood even zoo wel te kennen geven, als die welke hare masten verloren hebben. Zoo dra dit volk nu met een vaartuig, 't zy een galjoot of een ander klein schip het in nood zynde schip genadert is, moet het in 't zelve overgaan, en na deszelfs toestand vragen, waar na 't eene sloep aan den Edelen Heer Gouverneur zend, om hem van alles kennisse te geven.

Hier op moet het dit in nood zynde schip op de rede en voor anker helpen, 't zy door binnen slepen, dat is, door vastmaken van 't zelve aan haar vaartuig, door hulp van een touw, of boegzeren, dat is, door andermaal vastmaken *Hoe de in nood zynde schepen op de Rede geholpen worden.*

 van

van 't zelve aan een ſloep of boot, waar in 't verſch volk zit, en met roejen 't ſchip op de rede brengt, of eindelyk alleenlyk door 't regeren van hunne zeilen, in welk laatſte geval, 't volk tot hulp gezonden, wel 't gemakkelykſte heeft, dog 't is een onfeilbaar teken, dat de meeſte ziek leggen, of reeds overleden zyn.

Zoo dra een zulk ſchip op de rede en voor anker gebragt is, word 'er zoo voort gereedſchap gemaakt, om alles te herſtellen; om dat de ſcheeps-timmerluiden bevel ontfangen, nieuwe maſten te maken, en te verhelpen, 't geen verder aan ſtukken mogt gebroken zyn. De ſlaven en ſlavinnen moeten ten eerſten de zieken, die met de boot aan land gebragt worden, afhalen, en ten dele op hunnen rug, en ten dele op lichte planken na 't Ziekenhuis dragen, alwaar zy zoo lang onder 't opzicht van den Opper-meeſter en Ziekenvader blyven, tot dat zy herſtelt zyn of ſterven.

Ten einde echter ook de ſlaven en ſlavinnen, die doorgaans lange vingers hebben, als zy doodkranken na 't ziekenhuis dragen den zelven niet zouden beroven, zoo word voornamelyk als 'er veel zieken zyn, langs den weg eene ſterke wacht geposteert, om zorg te dragen, dat de zieken niet beſtolen worden; 't welk anders zeer licht geſchieden konde, om dat de weg van 't ſtrand tot aan 't gemeld Ziekenhuis zeer lang is, en altyd vier ſlaven of ſlavinnen eenen op 't bed leggenden te gelyk dragen.

Eer en alvorens deze zieken nog van hun ſchip gaan, of na 't Ziekenhuis gebragt worden, word 'er verſch vleeſch en allerhande keuken-kruiden, zoo als ook 't geen 't zelve anders gebrek heeft gezonden; waar mede gecontinueert word, zoo lang als het hier ten anker legt; aangezien ieder ſchip alle weken drie vleeſch dagen heeft, waar op het zoo wel, als op de andere dagen, en aldus de gehele week door, behalven 't gemeld verſch vleeſch, ook allerhande keuken-kruiden ontfangt.

Terwyl 't ſchip hier ten anker legt, word 'er geſtadig d'eene party na de andere van 't gezonde volk aan land gelaten, om lucht te ſcheppen, terwyl de anderen die in 't ſchip gebleven of weder te rug gekomen zyn, verſch water halen, en alle andere ſcheeps-arbeid verrichten moeten; ten einde by de voorhebbende reis, welke tyd alle dag nadert, aan geen ding gebrek gevonden worde.

Hoe lang de ſchepen hier vertoeven.

Komt echter een ſchip wel geconditioneert, dat is, dat nog gebrek aan maſten, zeilen, levensmiddelen of gezond volk heeft, op deze rede, en heeft bevel, om verder na Ooſt-Indie, of na Batavia, of na Ceylon te zeilen, aan welke twee plaatzen alle ſchepen uit Holland geaddreſſeert worden, als zy niet onmiddelbaar bevel hebben, om hier te blyven, zoo word 't zelve ſpoedig afgevaardigt; aangezien het niet veel langer tyd, om hier te blyven, nemen mag, als ontrent 14. dagen, binnen welken tyd het water en alle noodwendigheden aan boord zyn moeten; dog zoo binnen dien tyd d'een of d'andere ramp zich aan een maſt openbaart, of dat men aan de kiel een lek vind, waar door 't water indringt, en geſlopt moet worden, eer men weder in zee ſteekt, zoo kan de bovengemelde tyd zoo naauw niet in acht genomen of bepaalt worden.

Minſt echter laten zich de retourſchepen, die uit Indie komen en dezen haven aandoen, aan eenigen tyd binden, wanneer zy verder na Holland zeilen zullen; want behalven dat zy oudbakken volk hebben, zoo als de zeevaarders gewoon zyn te zeggen, dat is, zodanige menſchen, die reeds lange jaren in Ooſt-Indie geweeſt zyn, grote hitte uitgeſtaan, en velerhande

lerhande water en lucht gezwolgen hebben, en derhalven aldus magteloos zyn, dat 't gantsche lichaam niet dan eene loutere ongezondheid vertoont, welke noodzakelyk meer ververssching van noden hebben, als de genen, die eerst uit Holland hier aankomen; zoo hebben zy ook bevel van de Voortreffelyke Maatschappy, om alhier by malkanderen te komen, en in eene aanzienlyke vloot te zamen van hier te zeilen.

De aankomende schepen van Ceylon en Batavia moeten hier na elkander wachten.

Doordien 't nu zeker is, dat deze schepen zoo wel van Batavia als Ceylon gezonden worden, alwaar zy hare lading niet op een en dezelve tyd ontfangen; behalven dat zy ook niet eenerlei weg af te leggen hebben, aangezien die van Batavia veel tyd doorbrengen, eer ze door de straat Sunda zyn, waarentegen die van Ceylon zulke tegenwinden niet onderworpen en enkelyk op de hoogte van Mauritius groot gevaar uitstaan moeten; zoo is 't ontwyffelbaar dat deze schepen niet gelyk konnen aankomen, maar dat de eene altoos na de andere wachten moet; en komen doorgaans die van Ceylon veel later als die van Batavia, in welken tyd deze zich reeds van alles verzien hebben, en enkelyk zoo lang wachten, tot dat de andere insgelyks gereed zyn, om in zee te steken.

Dat zy echter alhier na elkander wachten, en alle te gelyk van hier na Holland zeilen moeten, zulks is eene zaak, die hoog noodzakelyk is; want aan den Gouverneur alhier worden de geslotene en geheime bevelen gezonden, welke de gantsche retourvloot betreffen; en mag hy ze ook niet eer opbreken, voor dat de Admiraal van deze vloot hier gekomen is, in welkers byzyn hy de zegels afneemt, en met denzelven beraadslaagt. Vervolgens worden ook de zoo genaamde Seynbrieven, of instructien voor ieder schip gemaakt, waar na zy zich op hunne gantsche reis richten, en alle Seynen van den Admiraal gade slaan, en zorgvuldig nakomen moeten.

Waarom elk schip niet alleen zeilt.

Wyders is 't ook hoog noodzakelyk, om dat de Voortreffelyke Maatschappy in tyd van oorlog grote schade lyden konde, als ieder alleen zeilde; en zoo men voor geen vyand te vrezen heeft, zoo moet echter de Retour-Vloot met malkander zeilen, om dat de gemelde Maatschappy de t'huis komende schepen eenige kruissers te gemoed zend, welke hen van al 't geen in Europa voorvalt, bericht brengen, als zy by hen komen; zulks moet echter onfeilbaar uit dit fondament geschieden, om dat de Admiraal van de Retour-vloot alleen eigentlyk weet, waar hy by hen komen zal; en deze hebben diezelve order, zoo dat zy zeer wel onderrecht zyn, waar zy na dezelve wachten zullen. Eindelyk staat aan te merken, dat de gemelde roemruchtige Maatschappy voor 't afgemat volk, dat met de schepen komt, veel voorraad van versche spys, boter, kaas, bier, wyn, brandewyn en diergelyke te gemoed zend, ten einde om zich te ververschen, en met meer kragt na de Hollandsche wal te stevenen.

Hier uit blykt, dat het niet alleen hoog nodig is, deze aanzienlyke en rykgeladene Retour-vloot met elkander te laten zeilen; maar ook dat dezelve, doordien ze niet gelyk aankomt, als mede 't vervaardigen van de gemelde Seynbrieven, en 't provianderen van alle deze schepen eene langer tyd vereisschen, zoo spoedig niet weder van hier zeilen kan, als andere die na Indie stevenen; aangezien haar legtyd in den haven alhier, doorgaans acht ook wel tien of twaalf weken duurt.

Vermakelyk en zeer geneugelyk is haar vertrek uit dezen haven te zien; want men ziet iets zeldzaams voor 't zelve, by 't zelve en na 't zelve. Voor 't vertrek en zoo lang als deze vloot hier

hier legt, ſchynt de gantſche Kaap eens zoo volkryk, als ze anders is, aangezien de menigte door de vlotelingen niet alleen word verdubbelt, maar om die zelve tyd vind men hier ook veel meer menſchen van 't platte land, als ooit, om hare veld en boomvruchten, als gele, witte en rode knollen, appelen, queden, water-meloenen en diergelyke duur aan den man te brengen, en zich in tegendeel als uit de eerſte hand te verzorgen, van 't geen deze uit Indie met zich gebragt hebben, als Thee, zuiker, citzen, neteldoek, enz.; zoo dat de huizen alhier om dien tyd alomme vol menſchen zyn, en als eene kleine Miſſe of Jaarmerkt verbeelden, 't welk zeer vermakelyk is te zien.

Hoe 't volk voor 't vertrek ſcheep geroepen word.

Wanneer de tyd van haar vertrek aannadert, zoo ziet men andermaal iets, dat men anders 't gantſche jaar door niet gewaar word; want eenigen tyd voor de gantſchelyke opbreking en kort na 't affcheidmaal hoort men drie dagen na elkander de trommel door alle ſtraten roeren; waar by ter zelver tyd door den Trommelſlager uitgeroepen word, dat een ieder zich binnen den tyd van 24 uuren na zyn beſcheiden ſchip zal hebben te begeven, ten einde hy de ſchepen niet late vertrekken, en alleen achter blyve, om dat de Fiskaal hem na de monſtering wel zoude weten te vinden en te ſtraffen.

Eindelyk waait de laatſte drie dagen eene blaauwe vlag van 't Admiraals ſchip, 't welk als de laatſte waarſchouwing, zoo wel voor de gemeenen als de Officiers is, dat 't als nu tyd is, aan boord te komen, en ten einde niemand zoude konnen voorgeven, dat hy dit waarſchouwings-teken niet gezien had, zoo word alle morgen in deze drie laatſte dagen, als de vlagge opgeſtoken word, een kanonſchoot gedaan; dit zelve geſchied ook, als 't anker word gelicht, ten einde ieder Kapitein dezelve in zynen rang oplichten en in de voorgeſchrevene order zeilen kan. Waar op als dan, wanneer de gantſche vloot vertrekt, 't kanonneren begint, om dat ieder Schip met eenige kanon-ſchoten affcheid neemt, en ook uit de Vesting met diergelyke bedankt en eene gelukkige reize gewenſcht word.

Na 't vertrek van deze vloot ziet het 'er aan de Kaap weder gantſch anders uit, als voor heen; want men ziet zoo veel menſchen niet meer, om dat 'er niet alleen 2000 man van de vloot minder alhier worden gevonden, maar door dien ook de menſchen van 't platte land, ja zelfs vele van de burgers alhier, zich na hunne Landgoederen begeven, en aldus deze Kaap als gantſch ledig laten. Het gebeurt ook wel, dat de een of de ander die de vloot heeft laten vertrekken, gevat en in hechtenis gezet word; zodanig een valt den Fiskaal onfeilbaar in handen, en word ſtrengelyk geſtraft, niet alleen aan 't lyf met eene geeſſeling, maar ook in de beurs, aangezien de Fiskaal zes maanden gagie bekomt, en als hy daar toe verwezen word, zoo is zyne woonplaats zekerlyk op 't Robben-eiland by andere Banditen, alwaar hy zoo licht niet wegkomt, ten ware hy ſterft, of eene byzondere genade erlangt.

Hoe 't gaat met degene die van de vloot te rug blyven.

Door dien nu, zoo als reeds gemeld, de Retour-ſchepen hier op elkander wachten, en zamen na Holland moeten zeilen, en deswegen ook lang hier ſtil leggen, terwyl in tegendeel andere uit Holland komende en na Indie zeilende ſchepen, op verre na zoo lang niet vertoeven, zoo zal men om eene gelykheid te treffen, en daar uit de onkoſten, welke alle ſchepen veroorzaken, te duidelyker en zekerder te weten, niet qualyk doen, dat men alle, zoo wel uit als t'huis varende ſchepen,

eenen

eenen legtyd van vier weken aan deze Kaap geeft; men zal ook te minder feilen of den naam van grootſpreker verdienen, als men ieder ſchip een onkoſt-rekening van 3000 gulden toelegt.

Wat de iepen, rlyks er aan- mende, or on- ſten ma- n.

En vermids ik ook verzekert ben, door dien de lange ondervinding my zulks heeft geleert, dat 'er jaarlyks niet minder dan 50. zoo uit als t'huisvarende ſchepen, waar van 'er geen een zonder gewigtige redenen verby mag zeilen, alhier aanlanden, en zich ververſſchen moeten, zoo is licht de rekening te maken, dat alle deze ſchepen in dezen haven aan de Voortreffelyke Maatſchappy niet minder dan 150000 gulden koſten konnen.

Vele Engelſche, Deenſche, en als 't vrede is, Franſche en Portugeeſche ſchepen doen dezen haven ook wel aan, en nemen verſch water en allerhande levensmiddelen, als vleeſch, brood, keukenkruiden, en andere noodwendigheden in, om dat zy tog in gantſch Ooſt-Indie geen bequamer plaats vinden konnen, alwaar 't water beter en de levensmiddelen in groter overvloed zyn; dog door dien zy met de Voortreffelyke Maatſchappy niets gemeen hebben, maar enkelyk als vrienden en naburen aangemerkt worden, dien men in dit ſtuk niets weigeren kan, of mag, zoo kan men van dezelve niet anders melden, dan dat zy den inwoners jaarlyks veel voordeel toebrengen.

Verder moeten onder deze onkoſten alle de goederen worden gerekent, welke aan de ſchepen verdaan worden, zy mogen worden genaamt, zoo als zy willen, want 't zoude zwaar vallen, alles op te noemen, dat de ſchepen van noden hebben; wanneer men ſlechts ter loops de goederen, welke de Voortreffelyke Maatſchappy tot behoudenis en herſtelling van hunne beſchadigde ſchepen uit Europa herwaards moet zenden, als maſten, zeilen, ankers, planken, delen, pik, teer, ſpykers, en ander zoo wel gemaakt als ongemaakt yzerwerk, Smids-kolen, buskruid, lood, kogels, granaten, ſtukken geſchut, ſnaphanen, piſtolen, pekelvleeſch en ſpek, oly, boter en vele andere dingen by zich nagaat, hoe duur deze waren, eer zy hier komen, en tot dat zy verbruikt worden, haar komen te ſtaan, zoo zal men zoo voort eene grote onkoſt rekening vinden, die hier met ſtilzwygen verby gegaan word, om dat geen ſchip aankomt, dat niet 't een of 't ander of meeſt alles gebrek heeft.

Zoo men nu nog rekent, 't geen dezelve hier aan land in 't byzonder genieten, en op hare reize met zich nemen, als meel, brood, verſch vleeſch, levendige ſchapen, van welke een ſchip van 160. voet lang, 16. tot 20., een van 145. voet, 12. of 16., en een van 130. voet 10. of 12. ſtuks bekomt, terwyl de kleine ſchepen ook wel eenige ontfangen, dog derzelver getal blyft ongenoemt, om dat zy niet ordentlyk aan een zeker getal ſchynen gebonden te zyn, voorts wyn, brandewyn of arak, brandhout, midsgaders allerhande veld en tuinvruchten, zoo zal men de boven genoemde zomma te eerder laten doorgaan.

Hier by ſtaat nog voornamelyk te worden aangemerkt, dat de Voortreffelyke Maatſchappy jaarlyks enkelyk voor verſch ſchapenvleeſch, 't welk de ſchepen, 't Ziekenhuis en eenige gequalificeerde Bedienden bekomen, eene zomma van 30000 guldens uitgeeft, niet tegenſtaande zy 't uit hoofde van een contract, met eenige burgers alhier aangegaan, die ook dieswegen gepriviligeerde Slagers der Voortreffelyke Maatſchappy genaamt worden, veel beter koop heeft, als een burger of vreemdeling, aangezien zy voor 't pond niet meer dan 2. lichte ſtui-

ſtuivers, welke in Holland ontrent 13. duiten uitmaken, betaalt, terwyl zelfs een burger, 2 zware ſtuivers, dat is, 16. duiten voor 't pond geven moet. Ik weet wel, dat eens zeker burger aan de Engelſchen, die ook eene tamelyke quantiteit vleeſch van noden hadden, zulks voor even dien zelven prys heeft gelevert, waar voor 't de Voortreffelyke Maatſchappy heeft, dog 't geen hy daar aan heeft gewonnen, zal juiſt zoo veel niet zyn, ſchoon hy aangenomen had, niet alleen ſchapevleeſch, maar ook rundvleeſch te leveren, welk laatſte ook wegens de grove ſchonken zeer zwaar in 't gewigt liep.

Ten einde echter de Voortreffelyke Maatſchappy geen gevaar zoude lopen, dat deze geprevilegeerde Slagers ſlecht en mager voor goed en vet vleeſch mogten leveren, zoo heeft zy niet alleen beſtendig eenen Boekhouder in 't daar toe gebouwt ſlachthuis wonen, die op de deugdzaamheid van 't vleeſch acht geven en van al 't geleverde boekhouden moet, en aldus als een Controlleur moet aangemerkt worden; maar daar zyn daarenboven twee gequalificeerde perzonen gevolmagtigt, om alle dagen en wanneer zy gelieven, in 't gemeld ſlachthuis te gaan, 't geſlachte vleeſch te bezichtigen, en zorg te dragen, dat 'er geen ander dan kragtig vet vleeſch gelevert worde, aangezien dezelven magt hebben, om 't geen de vereiſchte hoedanigheden niet heeft, weg te nemen, en den ſlaven zonder betaling te geven, om het te nuttigen.

Grote koſten met 't verzorgen der kranken in 't Ziekenhuis

Dog ik moet van de koſten nog meer zeggen, welke deze roemruchtige Maatſchappy jaarlyks dragen moet; dienvolgens komen de zieken, die met de ſchepen dikwyls in grote menigte aangebragt en de Meeſters om te genezen, overgegeven worden, aan de gemelde Maatſchappy jaarlyks nog een tamelyke zomma te ſtaan; want in 't treffelyke Ziekenhuis, zyn niet alleen 3. of 4. Meeſters, maar ook een Ziekenvader, eene Ziekenmoeder, een Kok, en 8 of 10 ſlaven beſtelt, welke allen de Zieken oppaſſen en de behulpzame hand bieden moeten, waar voor zy ook eene ſchone jaarlykſche bezolding genieten, zoo als hier voren aangetoont is.

De zieken worden echter niet alleen opgepaſt, maar zy hebben ook alle artzeny en de koſt gedurende den tyd van 14. dagen voor niet met al; welke echter binnen dezen tyd niet genezen konnen worden, maar genoodzaakt zyn, langer te blyven, betalen voor koſt, artzeny en meeſterloon niet meer als de helft van hare maandelyke gagie, zoo zy anders nog een volle maand daar in blyven; hoewel ook de gemelde tyd van 14. dagen zoo zeer naauw niet genomen word, aangezien zy doorgaans niets betalen, als zy ſlechts met 't zelve ſchip weder konnen vertrekken, waar mede zy gekomen zyn, en 't welk om d'een of d'ander rede iets langer heeft moeten vertoeven.

Wat de zieken voor ſpys genieten.

Daarbenevens word ook alle dagen verſch en goedt ſchapevleeſch, dat gantſch anders en veel beter van ſmaak is, als 't Europeaanſche, voonamelyk 't Duitſche, met Keuken-kruiden of ryſt voor dezelven gekookt, 't welk de artzenyen daar onder gerekent, die meeſt alle uit Holland gezonden worden, andermaal eene grote zomma bedraagt; wil men eindelyk 't hout, dat hier zeer ſchaars valt, daar by voegen, waar van men zeer veel wagenvragten tot 't koken en ſtoven of droog zweten der zieken, die met ſcheurbuik behebt zyn, van noden heeft, zoo word de rekening zoo veel te groter.

Hier uit is nu zeer licht af te nemen, dat deze zieke-bedienden der Voortreffelyke Maat-

ſchappy, tot welker behoef ook 't koſtbare Ziekenhuis, voor een zeer groot kapitaal gebouwt is, en nog jaarlyks onderhouden word, alle jaren eene zeer grote zomma koſten, en 't beloop van alle koſten met malkanderen, niet veel minder als 20000. guldens bedragen zal.

Van des Compagnies ſlaven.

Boven is ook gewag gemaakt, dat de Voortreffelyke Maatſchappy grote koſten doen moet om hare ſlaven, waar van zy 'er hier ruim 600. tot haar dagelyks gebruik onderhoud, na behoren te verzorgen. Ten einde men echter hier van een recht begrip zoude konnen hebben, zoo ſtaat voor af te weten, dat deze ſlaven en ſlavinnen meeſt allen van Madagaſcar van geboorte zyn, en dat 'er weinig uit deze Afrikaanſche Koningryken en landen als Capo Verde, Guinea, Congo, Loando, St. Paul en nog minder uit Aſia of Ooſt-Indie gevonden worden, ten ware d'een of d'ander ſchheeps-Officier eenigen met zich gebragt, en alhier verkoft had.

Die van Madagaſcar zyn 't talrykſte.

Die van Madagaſcar zyn aldus alhier de talrykſte en de gemeenſte, die door een ſchip ten dien einde derwaards gezonden, van den Koningen van 't gemeld eiland, als mede van andere inwoners gekoft, en met grote koſten herwaards gebragt worden, aangezien men niet alleen de koſten van 't ſchip rekenen moet, maar ook de penningen, die voor deze ſlaven gegeven worden, en alsdan, de gantſche rekening optrekken.

De Voortreffelyke Maatſchappy moet deze gekofte ſlaven, zoo zy anders dienſt van dezelven hebben wil, van koſt en kleding onderhouden en bezorgen; en zoo 'er eenigen van dezelven krank worden of een ongeluk bekomen, zoo is zy verplicht, om dezelven zoo veel mogelyk te laten genezen, ten ware zy 't Kapitaal, daar aan te koſten gelegt, verliezen wilde; ja wanneer eene aanſtekende ziekte onder hen beſpeurt word, zoo is zy te meer genoodzaakt, om hen de behulpzame hand te bieden, ten einde zy daar van bevryd, haar arbeid ſpoedig verricht, en haar kapitaal buiten gevaar geſtelt worde.

Zoo men alle deze omſtandigheden ter dege overweegt, zoo blykt met den eerſten opſlag, dat dit getal ſlaven en ſlavinnen jaarlyks veel van onderhouden koſt; dog op 't eenvoudigſte genomen, en maar jaarlyks 50 guldens voor ieder ſlaaf gerekent, hoewel ſpys en drank, klederen en medicamenten vry meer bedragen; zoo koſten echter de gemelde 600. ſlaven en ſlavinnen jaarlyks 30000. guldens t' zamen.

Zy zyn meer ziektens onderworpen als anderen.

Doordien zy echter menſchen zyn als anderen, en derhalven ook ſterffelyk, zoo konnen zy zekerlyk niet eeuwig leven, maar moeten eens den laatſten tol aan de natuur betalen; dog ten opzicht van hare levenswys, welke zeer morzig en beeſtachtig is, als men niet geſtadig met een ſtok achter haar zit, en haar anders doet leven, zyn zy vele en voornamentlyk aanſtekende ziektens veel meer onderworpen, als alle andere menſchen, zoo als ik reeds voor dezen in een van myne Hoofdſtukken bericht heb, en licht in 't toekomende nog duidelyker ſchryven zal.

In den jare 1711. onſtont onder deze ſlaven eene zodanige aanſtekende ziekte, die ook in 't volgende jaar duurde, waar door zeer vele ſchielyk op eene elendige wyze weggeſleept wierden; en ſchoon men niets verzuimde, om deze woedende ziekte te doen ſtuiten, zoo hielp zulks niet; zoo dat men eindelyk uit vreze, dat die ziekte verder mogt verſpreid worden, de ſlaven van de burgers verbood, by dezelven te komen; waar door deze ziekte binnen de palen gehouden wierd, tot dat zy na ontrent de helft weg-

gerukt te hebben, eindelyk ophield.

In de plaats van de overledenen moeten anderen gehandelt worden.

Doordien nu deze oude en tot den arbeid bequame ſlaven nevens eenige van hare kinderen ſneuvelden, en de jonge kinderen echter, waar van 't in hare voormaals beſchrevene loots krielt, die of van hen zelven zwart, of uit vermenging van een Europeaan, geel of bruinachtig geboren worden, tot den arbeid nog niet bequaam zyn, zoo is 'er immers geen ander middel, dan dat 'er wederom een ſchip uitgeruſt en derwaards gezonden word, om in de plaats van de geſturvenen anderen te kopen, en herwaards te brengen.

Om zulks echter zonder geld en andere onkoſtan te doen, is eene loutere onmogelykheid, want zoo men 'er enkelyk 100 van noden heeft, en voor ieder, dat is mannen en vrouwen door malkanderen, niet meer betaalt dan 25 guldens, 't welk immers niet te veel zoude zyn, om dat ik wel weet, dat zy alhier tegen 100., 120., en meer ryksdaalders betaalt worden, zoo bedraagt nogtans de zomma 2500 guldens, behalven dat men nog niet verzekert is, of men ze alle gezond of levend herwaards zal brengen.

In de jaren 1705. en 1706. is 't ſchip *Ter Aa* tweemaal na Madagaſcar gezonden, om ſlaven van beide ſexen te handelen; het zelve is ook gelukkig weder te rug gekomen, en heeft altyd een tamelyk getal ſlaven en ſlavinnen met zich gebragt, dog zommigen zyn daar van onder wege geſtorven, en zyn de Maatſchappy vele als doden aangerekent, hoewel men hier opentlyk zeide, dat de toenregerende Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, dezelven voor zich nam, voor de zynen gebruikte, en na zyn vertrek na Holland, nevens zyne eigenen liet verkopen; dog of de zaak gegrond is, laat ik anderen onderzoeken.

Haar woningen koſten veel van onderhouden.

Ik wil hier ook niet eens aanhalen of onderzoeken, hoe veel de woningen van deze ſlaven aan de Voortreffelyke Maatſchappy koſten van bouwen en onderhouden, welke ten dele hier, ten dele daar hunnen aangewezen arbeid te verrichten, en by gevolg hunne woningen en verblyf hebben; dienvolgens zal uit het tot nu gemelde genoegzaam blyken, dat de ſlaven en ſlavinnen, als men alles by malkanderen rekent, duur genoeg te ſtaan komen.

Enkelyk zal ik hier nog byvoegen, dat de Voortreffelyke Maatſchapy nog eenige onkoſten dragen en geld of goederen uitgeven en beſteden moet, ten dele om de Chriſtenen of Europeanen, ten dele ook om de Hottentotten te beſchenken; wat aanbelangt de Chriſtenen, 't geſchenk, dat zy van de gemelde Maatſchappy genieten, ſpruit uit eene vrywillige en edelmoedige toezegging, achtervolgens dewelke zy eene beloning belooft heeft, aan de genen, die of een leeuw, of een tyger, of een wolf doden en ſchieten. Hoe veel echter deze beloning bedraagt? of de gemelde Maatſchappy dezelve alleen betaalt? zulks is reeds in mynen vorigen, en hier en daar gemeld en bygebragt.

De Compagnie beſchenkt de Chriſtenen.

De Hottentotten ook.

De Hottentotten echter worden nu en dan in naam van deze Maatſchappy beſchonken, ten einde zy goede en vriendelyke naburen en getrouwe bontgenoten, welke eernaam hen toegelegt word, weshalven zy ook tot geene ſlaven konnen gemaakt of verkoft worden, aan hen moge hebben, waar mede zy in vrede handelen en troqueren konnen; als ook, op dat zy hunne onderdanen, of alle inwoners alhier, geen nadeel zouden doen zoo als zy voor dezen wel gewoon zyn geweeſt.

Zulke vereeringen en geſchenken echter beſtaan in louter kleinigheden, te weten, kopere en glaze kralen, van allerhande kouleuren;

leuren; ſtukjes gepolyſt koper of geel koper, die in de zon wakker blinken, oud yzer, wyn, brandewyn, of arak en tabak, waar van zy meer kennis hebben, als een Europeaan; en kan men hen hier in zeer wel vertrouwen, dat als zy den tabak goed heeten, en gaarn roken, geen Europeaan, hoe fyn van tong en neus ook, anders daar van oordelen zal; en alle deze goederen, hoewel gering, zyn hen veel aangenamer, dan baar geld, gelyk ik voor dezen reeds omſtandiger bericht heb.

Zy betalen de onkosten rykelyk. Zy betalen ook deze vereeringen rykelyk, om dat zy of by een bezoek, dat zy by den Heer Gouverneur door Gedeputeerde Kapiteins van deze of gene Natie laten afleggen, of by eene andere gelegentheid, wanneer zy onder elkander in oorlog zyn, en de Voortreffelyke Maatſchappy om hare bemiddeling verzoeken, verſcheide grote oſſen of vette ſchapen met zich brengen, en dezelve den Gouverneur onder den naam van *Tapetjes* of welkoms oſſen of ſchapen overgeven, waarentegen deze hen de bovengemelde geſchenken in plaats van een tegengeſchenk laat ter hand ſtellen, waarmede zy dan ook zoo vergenoegt te rug keren, als of hen eene tonne gouds toegetelt was.

De voorgaande Heren Gouverneurs hebben deze oſſen niet aan de gemelde Maatſchappy overgegeven, maar dezelve als hare eigene aangenomen, en tot haar eigen voordeel gebruikt, niet tegenſtaande de goederen, daar voor gegeven, de Maatſchappy in rekening gebragt wierden. Wanneer echter de Heer Louis van Aſſenburg Gouverneur wierd, en even diergelyke geſchenken van de Amaquas Hottentotten aanquamen, heeft hy ze zoo voort aan de Voortreffelyke Maatſchappy overgegeven, om dat ze haar geld, zoo als hy pleegde te zeggen, en hem niets gekoſt hadden.

Hoe ſlecht en gering echter deze geſchenken zouden mogen ſchynen, welke beide aan de Christenen en aan de Hottentotten, op de bovengemelde wys, jaarlyks gegeven worden, zoo bedragen zy nogtans, alles by malkanderen gerekent, eene zomma van ruim 2000 guldens, alle jaren.

Hier uit blykt aldus genoegzaam, dat de Voortreffelyke Maatſchappy, alle jaren ontrent een Kapitaal van 400000 guldens van noden heeft, om alle deze aangehaalde koſten goed te maken; en zoo men alles naauw wilde rekenen, zoo als een rechtſchape Koopman doen moet, zoude de ſomma vry hoger lopen; dog 't mag hier by blyven, en verzoek ik enkelyk, dat de Lezer deze noodzakelyke wydluftigheid niet qualyk zal duiden, om dat ik voornamelyk getracht hebbe, in alle ſtukken duidelyk te zyn.

 XXI. HOOFT-

XXI. HOOFTSTUK.

Van de Inkomsten, welke de Voortreffelyke Maatschappy jaarlyks heeft, om hunne Kosten eenigermate weder goed te maken.

Beschryving der Inkomsten van de Compagnie. Waar in de Inkomsten van de Maatschappy bestaan, Zy eischt tienden van de Veldvruchten. Als mede van brood en zaai-koorn Hoe veel de Maatschappy omtrent jaarlyks aan tiende heeft. De drank en takak worden ook verpacht. Hoe veel de pachten omtrent jaarlyks opbrengen. Mishandeling van een pachter. De Compagnie heeft ook eenige winst van de huizen, hofsteden, en andere goederen. De Inwoonders hebben groot verdriet by 't kopen van goederen. Wie dit heeft afgeschaft. Wat de Compagnie op de koopmanschap wint. Wint ook op 't licht of Indisch geldt. Winst en uitgaaf der Maatschappy verschelen niet veel. Heeft de Inwoonders veel verschoten. Is nog niet t'eenemaal betaalt. Wensch van den Schryver.

OF schoon in mynen vorigen voorgenomen had, de voorgestelde vrage volkomen te beantwoorden, en niet alleen van de onkosten, welke de Voortreffelyke Maatschappy jaarlyks op zich nemen moet, maar ook van de inkomsten, die dezelve jaarlyks heeft, aldus te handelen, dat men daar mede zoude konnen voldaan zyn, zoo heb ik echter naderhand bevonden, dat door dien de eerste materie te wydlopig viel, 't laatste stuk tot nu moest worden uitgestelt.

Beschryving der inkomsten van de Compagnie.

Wyl ik nu andermaal gelegentheid heb, om van dit laatste, te weten, van de inkomsten melding te doen, zoo oordeel ik, van myn plicht te zyn, om myne belofte na te komen, aangezien ik wel weet, dat zoo lang als zulks niet is geschied, men van 't vorige geen recht begrip hebben kan.

Ten einde ik tot de zaak zelf trede; staat aan te merken, dat de Voortreffelyke Maatschappy in den beginne, wanneer de Colonie nog tamelyk zwak en klein was, die winst, die toenmaals nog was te zoeken, van den handel alleen hebben moest, om dat de burgers alhier niet alleen vrye burgers genaamt worden, maar ook ten opzichte van andere Europeaansche burgers of boeren, werkelyk zodanige zyn; aangezien zy schier gantsch niet betalen, dat den naam van schatting, belasting of accyns hebben mag.

Na dat echter de Colonie met ter tyd begon op te nemen, en zeer volkryk te worden, zoo dat men niet alleen treffelyke tuinen aanleide, maar ook koren, tarwe, garst en andere aard en peulvruchten, als mede grote en vele vruchtdragende wynbergen gezaait en geplant had, zoo is de vryheid van de burgers en boeren wel niet besnoeit; maar de gemelde roemruchtige Maatschappy heeft met toestemming van de Heren Staten Generaal, zich enkelyk van eenige voorrechten bedient, welke zy van rechtswegen invoeren en te gelyk by hare andere in Oost-Indie zynde Colonien, gebruiken konde.

Want men zag zeer wel, dat 't bouwen van zoo grote en nodige gevaarten, grote zommen vereischten; men bevond ook, dat de meergemelde Voortreffelyke Maatschappy een sterke bezetting tot 't dekken van deze plaats en 't

bevry-

bevryden van de ingezetenen voor 't stropen der Hottentotten, van noden had; wanneer zy nu zulks altyd op hare eigene beurs zoude hebben moeten continueren, zoude zulks den handel niet alleen verzwakt hebben, maar zy zoude zelfs genoodzaakt zyn geweest, deze aangename en gezonde plaats weder te verlaten.

Wien de Colonie haar geluk te danken heeft.

Dog door dien 't openbaar was, dat de Colonie haar geluk en gantsche gedaante eenig en alleen de Voortreffelyke Maatschappy, als hare wettige Overheid, had te danken; als die ieder ingezetenen niet alleen 't land, welk hy bezat en bouwde, voor niet met al gegeven en geschonken had; maar ook de gewonnene vruchten wederom van hen allen tegen eenen vasten prys koft, zoo als reeds voormaals gemeld is; zoo was 't immers in alle delen billyk, en quam met 't verkregen Octroi van de Staten Generaal volkomen overeen, dat zy zich van eenige voorrechten bediende, om tot 't goedmaken van eenige kosten te strekken, en dezelve eenigermate te verlichten.

Waar in de inkomsten der Maatschappy bestaan.

Ten einde ik dienvolgens 't kind by zynen rechten naam noeme, en alle goud en zilver-bronnen opdelve, die de inkomsten der Vootreffelyke Maatschappy uitmaken, zoo staat te weten, dat dezelve vele voordelen van de jaarlyks inkomende tienden, pagten der wynen, brandewynen, bieren, en tabak, als mede van 't grond-recht der verkofte vaste goederen, voorts van den ryken winst, dien de handel geeft, en eindelyk van de waarde van 't geld geniet, zoo als 't hier in Indie gangbaar is; want uit dit alles zal men duidelyk konnen zien, hoe ver alle deze voordelen de bovengemelde onkosten goed maken; derhalven zal het hoog noodzakelyk zyn, van alle deze eenigzins omstandiger te schryven; ten einde de ware toestandt van de zaak te duidelyker voorgestelt werde.

De Maatschappy eischt tienden van de veldvruchten.

Wat de tienden aanbelangt, staat te weten, dat dezelve alleen van de veldvruchten, voornamelyk echter van Tarwe, rogge, garst, midsgaders van de peulvruchten tot nu geëischt zyn; en zulks niet alleen, om dat de gequalificeerde Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy van den beginne tot nu in den jare 1707. zelf alle t' zamen landgoederen bezeten, waar van zy zoo wel, als de andere inwoners den jaarlykschen winst, maar weinig of schier geene tienden gegeven hebben; maar om dat de gemelde Maatschappy zelfs geenen anderen als den eerst aangehaalden heeft willen hebben.

Wie daar van bevryd zyn.

Om deze zaak eenigzins duidelyker te verklaren, staat aan te merken, dat de Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy geene tienden gegeven hebben; om dat zy van de generale opneming bevryd waren, achtervolgens dewelke zy hadden moeten aantonen, hoe veel zy gezaait hadden, en hoe veel zy meenden te winnen, en in de Koorn-magazynen der gemelde Maatschappy te leveren; derhalven schynt het ook, dat hare landen niet als bebouwde maar als woeste en brake zyn aangemerkt, gelyk zulks nog duidelyker blykt, als men bedenkt, dat zy hunne gewonnene vruchten meest of aan private perzonen verkoften, of zoo 'er al iets op de rechte plaats gebragt wierd, niet op hunnen maar op den naam van dees of geenen inwoner leverden, en derhalven ook zodanigen of van den tienden ontsloegen, of als onbetaalt open lieten; zoo als daar van de Contra-deductie, van Jakob van der Heide en Adam Tas, tegen den Heer Willem Adriaan van der Stell, alomme genoegzaam getuigenis geeft.

Het is ook een byzonder blyk der goedheid, welke deze zeer roem-

roemruchtige Maatschappy hunne onderdanen bewyst, dat zy, zoo als hier voren gemeld is, van niets anders dan de veldvruchten, als Tarwe, rogge en garst, den tienden eischt; welke goedheid en edelmoedigheid nog meer uitmunt, om dat zy van 't geen een ieder jaarlyks om te zaajen en te bakken van noden heeft, niets noemt, en is haar eenig begeren, dat men in 't overige oprecht en eerlyk hier in met haar handelen zal.

Na dat echter deze Maatschappy uit de boeken, jaarlyks overgezonden, misschien zal hebben gezien, dat de tienden van de burgers wel na behoren opgetekent waren, dog dat van de tienden van hunne bedienden weinig of schier niets te vinden was, en aldus hier ontrent niet recht gehandelt wierd, zoo heeft dezelve, voornamelyk wanneer de burgers in 't jaar 1706. over deze en andere onbillykheden klaagden, zekerlyk redenen gehad, om in den jare 1707. eene andere schikking te maken, en hunne Bedienden alleen Koorn-Wyn-en Veehandel te verbieden, als drie stukken, waar van de vrye inwoners zich generen moesten; hebbende hen ook verboden, om voortaan eenige de minste landgoederen of tuinen te bezitten, om dat zulks enkelyk tot verderf der Colonien strekte.

Hier over is een zodanige stryd en tweedragt ontstaan dat men zulks bezwaarlyk geloven zal, als ik het uit den grond beschryf; om dat 't blaadje aldus gekeert is, dat men in plaats van goede hermonie en eenigheid, welke eertyds onder de Bedienden en burgers bloeide, jegenswoordig niet dan haat, nyd en vervolging ziet; en schoon men alle middelen in 't werk stelt, om de oude vriendschap tusschen hen beide weder aan te queken, zoo is schier alle hope vergeefs, aangezien tot nu niemand in staat is geweest, om dezen ouden wrok te benemen en uit te roejen; en zal bezwaarlyk iemand worden gevonden, die wederom een vertrouwe zal te wege brengen; om dat de eene party door 't verliezen van hunne goederen, op alle middelen bedacht is, om de anderen te drukken, en smeden zy enkelyk allerhande dingen, waar door de inwoners mogen bezwaart worden,

Hier onder is ook in zoo verre de belasting van de tienden begrepen, dat de inwoners als nu gehouden zyn, om dezelve van haar brood en gezaaid-koorn insgelyks te geven. Daar is ook reeds in til geweest, dat men den tienden mede van de wynen eisschen zoude; dog dit laatste hebben de aangevers tot nu niet konnen ter uitvoering brengen, nog de toestemming van de Heren Bewindhebberen konnen bekomen; als welke de billykheid behertigen, en zonder twyffel achten dat, door dien zy geenen tienden daar van geëischt hebben, wanneer hunne Bedienden de grootste landgoederen bezaten en jaarlyks veel wyn wonnen (aangezien de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell alleen op *Verregelegen*, ruim 400000. wynstokken geplant had, zoo als ik hier na aantonen zal) het onbillyk zoude zyn jegenswoordig, nu zy die hebben moeten verlaten, dit van dezelve te vorderen.

De tienden moet ook worden betaalt van 't brood en zaai-koorn

Zoo echter de Voortreffelyke Maatschappy den tienden van 't graan zoude moeten invorderen, gelyk als het in Europa op de meeste plaatzen gebruikelyk is; alwaar het zelve van 't veld gehaalt en na huis gebragt moet worden, zoo zoude zy wegens de grote uitgestrektheid der Colonien en ver van malkander gelegene huizen zeer weinig voordeel, ja zelfs grote schade te verwachten hebben; aangezien zy het zelve niet eerder als in een vierdendeel jaar by mal-

kander zoude konnen brengen; behalven dat de meeste korrels uitvallen zouden; om dat de hitte in den oogst zeer doordringende en de weg heel ver is.

tienden niet pacht rden. En zoo zy den tienden aan een zeker en welgegoed man wilde verpachten gelyk in Duitschland veelvoudig en jaarlyks geschied, zoude men naauwlyks iemand aantreffen, welke zich met dien last zoude willlen bezwaren; niet zoo zeer wyl 't hem misschien aan nodige paarden en wagens zoude ontbreken, maar wyl hy eene moeite op zich nemen zoude, diergelyke hy niet gewoon, veel min in staat was te volbrengen; want de Colonien zyn te ver uitgestrekt, en zoude niemand den tienden zelfs van een district alleen beheren konnen.

Derhalven is ieder inwoner daarenboven verplicht, om den tienden van 't veld te nemen, en nevens zyn eigen graan na huis te brengen, om het aldaar te dorschen en schoon te maken, werdende wanneer hy zyn graan in 't koorn magazyn der Voortreffelyke Maatschappy levert, de tiende mudde afgetrokken, en niet betaalt.

Ten einde echter de Voortreffelyke Maatschappy niet benadeelt zoude konnen worden, zoo vraagt men niet alleen een ieder na zyn zaai-koorn en hoe veel hy staat maakt weder daar van te bekomen, als de algemeene opneming geschied; maar een ieder moet ook aantonen, hoe sterk zyne huishouding van kinderen en slaven of slavinnen is, waar uit dan zeer licht een overslag kan gemaakt worden, hoe veel brood hy jaarlyks van noden heeft; daarenboven is de Voortreffelyke Maatschappy de eenige Koopman, die alle roggen, tarwe, en garst inslaat, koopt en in hare Magazynen bewaart, tot dat het weder na Batavia kan gezonden worden; wanneer nu ieder zyn graan gelevert heeft, en betaling hebben wil, zoo word de tienden gekort, en 't overige geld contant betaalt, zoo dat het onmogelyk is, hier in een bedrog te plegen of toe te laten.

Licht zoude de Lezer gaarn weten, of men hier dan geen haver bouwt? om dat ik tot nu niet een woord daar van gewag gemaakt heb. Staat te merken, dat dezelve zoo gaarn wast, als 't ander graan, en voordezen veelvuldig gezaait is, en veel voordeel belooft heeft; dog dat de onstuimige Zuid-Ooste wind, welke dezen oord zeer berucht en vreesachtig heeft gemaakt, de koorntjes, naauwlyks half ryp telkens de aaren uitgeslagen, en hier en daar over andere koorn-landen verstrooit heeft, alwaar ze weder opquamen, dog den vorigen haver niet meer geleken, maar heel verbastert waren; en dat dezelve voor onkruid gehouden, en gantsch niet geacht word, om dat hy 't land onbequaam maakt om ryn en zuiver koorn te dragen.

Wanneer 't gebeurt, dat iemand by de gemelde algemene opneming zyne rekening qualyk maakt, gelyk zulks zeer licht van de onervarenen geschieden kan, en meer aangeeft, als hy daar na wint, zoo helpt geene ontschuldiging in 't betalen van den tienden, om dat men vaststelt, dat niemand zoo eenvoudig en dwaas zal zyn, van meer op te geven, dan hy in der daad meent te winnen; doordien men in tegendeel verzekert is, dat een ieder minder opgeeft, als hy werkelyk in zynen zak bekomt; derhalven moet hy den tienden daar van betalen, de zaak mag wezen, zoo als ze wil.

Gelyk nu onder de middelen, waar mede een inwoner alhier zich voornamelyk generen mag, de Landbouw 't hoofdzakelykste is, dat hem opbeuren kan, zoo dryven zy denzelven ook zeer sterk, en bouwen jaarlyks zeer

veel graan, om dat zy wel weten, dat zy na de levering en afgetrokkene tienden, zoo voort haar geld teffens uit de kas der Voortreffelyke Maatfchappy ontfangen; en ken ik vele van de beft gegoeden, die jaarlyks 800 ja 1000. en meer guldens op eenmaal voor haar gelevert graan ontfangen, waar mede zy dan weder iets anders beginnen, en 't overfchot in de kasten bewaren konnen; te meer om dat 'er nog zeer veel van den wyn en vee-handel by komt, zoo dat zy op die wys zeer ras konnen ryk worden, zoo zy anders de penningen bezuinigen, en vergaderen willen.

Wat by 't betalen van 't koorn in acht genomen word.

Dog eer en alvorens zy haar geld uit de gemelde kas ontfangen konnen, zoo ftaat aan te merken, dat gelyk zy voor de levering den Dispenfier een affignatie, van den Heer Gouverneur getekent, terhand hebben geftelt, achtervolgens dewelke hy bevel ontfing, om zoo veel mudden Tarwe, rogge, of garft van een ieder in 't byzonder t'ontfangen, zoo moeten zy ook na de levering eene quitantie eiffchen, en dezelve wederom aan den Heer Gouverneur brengen; ten einde hy daar uit zoude konnen zien, dat de levering gefchied is; voorts zyn zy gehouden, om van den Garnizoens Boekhouder, die de namen van alle vrye ingezetenen in een afzonderlyk boek heeft, 't welk derhalven 't Vry-boek genaamt word, een briefje te halen, om te bewyzen, dat zy aan de Voortreffelyke Maatfchappy iets of niets fchuldig zyn, en dit briefje, waar voor zy elke reis een vierdendeel daler moeten geven, brengen zy insgelyks aan den Heer Gouverneur, die wanneer de leveraar fchuldig is, iets daar van laat afhouden, zoo als ik reeds voormaals bericht, en terzelver tyd angewezen heb, waar deze fchulden van daan komen.

Na dat alle deze omftandigheden voor af gegaan zyn, zoo geeft de Heer Gouverneur hem eindelyk weder eene getekende affignatie, waar in de levering, 't geen de Kaffier aftrekken moet, zoo de leveraar fchuldig is, of anders de gehele fomma van 't geld ontbouden is; deze affignatie brengt hy na den Heer Hoofd-Adminiftrateur en Opper-Koopman in de Vefting, en laat dezelve van hem ook tekenen, waar na hy de zelve aan den Kaffier overgeeft, die hem als dan zoo voort geld telt, of hem zegt, wanneer hy eens weder komen moet.

Uit alle deze omftandigheden is gantfch klaar te zien, hoe omzichtig en verftandig de Voortreffelyke Maatfchappy weet te handelen, ten einde dezelve niet bedrogen worde; hier uit blykt ook, dat zy alle ongerechtigheid zoekt voor te komen, den inwoners 't hare, waar van zy voornamelyk beftaan en leven moeten, met groten ernft en nadruk zeer wyflyk toewyft, en in genen dele wil, dat hen iemand te kort doe of benadele; aangezien zy uitdrukkelyk om deze redenen alle hunne Bedienden verboden heeft, eenig land te bezitten, of handel in Koorn, wyn en vee te dryven, zoo als reeds gemeld is, en hier na duidelyker blyken zal.

Daar word jaarlyks veel graan gebouwt.

Door dien nu 't land reeds tamelyk ver uitgerekt, en na den korten tyd, die tegenswoordig de Colonien nog maar geftaan hebben, zeer volkryk is, zoo moet 'er reeds veel graan gebouwt worden, om zoo veel volk 't gantfche jaar door met brood te verzien; vermids ook de flaven, als mede de bezetting en de komende en weg zeilende fchepen van dit zelve graan brood en meel genieten, zoo is andermaal licht af te nemen, dat 'er jaarlyks een groter quantiteit graan moet worden gewonnen, als men zich licht in den beginne voorgeftelt had.

En zoo men nog verder gaat, en

en te gelyk gade ſlaat, dat 'er vele laſten tarwe en rogge jaarlyks van de hoge Indiſche Regering geëiſcht, en ook werkelyk na Batavia, als andere Koopwaren, gezonden worden, zoo word men ook weder gedwongen, ront uit te bekennen, dat niet alleen 't land voor zich zelven vruchtbaar zy, maar dat de inwoners hunnen landbouw ook naarſtig waarnemen; wyl zy zoo veel graan uit haar huishouding miſſen konnen.

Zoude men wel van een misſlag konnen worden beſchuldigt, zoo men de dagelykſe verdoening aan brood en meel, zoo wel van de inwoners als van de bezetting, jaarlyks op 16000. mudden rekende? Wat my aanbelangt, ik twyffel daar gantſch niet aan; om dat behalven de bezetting, nog eenige duizend ſtrydbare mannen, de vrouwen, kinderen, en ſlaven, welker getal nog vry groter is, niet daar onder gerekent, in de wapenen verſchynen konnen, wanneer een vyand zoude pogen, hier voet aan land te zetten, of enkelyk eene ſtroping te doen.

Insgelyks zal men niet miſſen, als men voor de af en aanvarende ſchepen, niet enkelyk van de Voortreffelyke Maatſchappy alleen, maar ook van andere Europeaanſche natien, eenen overſlag by zich zelven maakt, en vaſt ſtelt, dat dezelve jaarlyks 200 mudden van noden hebben. Wil men eindelyk de na Batavia gezondene laſten ook tot mudden maken, zoo zal insgelyks blyken, dat zy niet minder dan 1700. mudden uitmaken, waar by dan eindelyk nog komt, dat 'er ruim 2000 mudden in de aarde geworpen en gezaait worden.

Hoe veel de Maatſchappy ontrent jaarlyks aan tienden heeft.

Door dien nu dit alles met de waarheid overeenkomt, zoo volgt onfeilbaar, dat de Voortreffelyke Maatſchappy jaarlyks ten minſten 2000. mudden aan tienden ontfangt, ieder mudde op 180. of 190. pond gerekent; en als men

verder deze mudden na den bovengemelden prys tot geld maakt, zoo bedragen dezelve door malkanderen ten minſten eene zomma van 14000. guldens; 't welk te meer blykt, als men de pagt van de meulens daar mee vergelykt, en gade ſlaat, dat ieder 15. of 1600. guldens van pagt doet; want hoe veel mudden moeten 'er worden gemalen, eer de pagter iets voor hem heeft, wyl men van ieder mudde maar 8. ſtuivers voor malen betaalt? Hoe veel moet hy daarboven malen, om den meulen in eenen goeden ſtaat te houden; wyl de voorwaarden van de pagt behelzen, dat hy alles, dat onder de 100 guldens is, op zyne koſten herſtellen moet? En waar van zal hy dan verder leven, als 'er behalven dit alles, niet iets voor hem overſchoot?

Wat van de 3 molens te merken.

Ik zwyg dienvolgens hier van, en zegge verder niets, dan dat 'er nog drie byzondere meulens ten nadele der inkomſten der Colonien gebouwt, en jegenswoordig, met eenigzins naauwer bepalingen, door den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell; de Heren Samuel Elzevier, en Johannes Blêſius verkoft zyn, welke alle zekerlyk ook tamelyk veel graan malen, en 't voordeel daar van in hare zak ſteken, en daarbenevens tot een openbaar bewys verſtrekken, dat myn eenvoudige overſlag, voor heen gedaan, waarachtig en gegrond is.

De drank en de tabak worden ook verpagt.

Dog de Voortrffelyke Maatſchappy trekt aan de Kaap de Goede Hoop deze inkomſten niet alleen, als welke met de kort voorheen gemelde onkoſten in geenen dele in vergelyking komen; maar van dezelve is ook in gevoert eene pagt, op den drank en den tabak, daar onder de Europeaanſche en hier vallende koele wynen; de Europeaanſche en onze bieren; de Europeaanſche en onze brandewynen, als mede andere gediſtileerde wateren en eindelyk de tabak,

uit Virginie en elders hier gebragt, gerekent worden.

Wanneer de verpagting geschied.

Deze verpagting geschied altyd in de Vesting, den laatsten dag van de maand van Augusty, op welken dag ook alle de boeken der Voortreffelyke Maatschappy, waar in haar gantsche staat, winst en verlies begrepen is, niet alleen hier, maar door gantsch Oost-Indie gesloten, en met den aanvang van den maand van September wederom nieuwe begonnen worden; ten einde dezelve naderhand in 't net geschreven en met 't vertrek van de Retour-vloot aan de Heren Bewindhebberen van deze Bloejende Maatschappy in Holland, behoorlyk gezonden zouden konnen worden.

Op uitdrukkelyk bevel der gemelde Maatschappy is de Edele Heer Gouverneur gewoon dezelve met zynen gantschen Politiquen Raad by te wonen, als welke de voorwaarden, waar op deze verpagting geschieden zal, te voren in hare vergadering besluiten en opstellen. Daar worden ook te voren alomme biljetten aangeplakt, waar in aan alle de genen, die lust mogten hebben, om deze pachten te aanvaarden, de dag bekent gemaakt word; waarom deze Biljetten ook den titel van Bekentmakingen voeren.

Hoe de pagters onthaalt worden.

Op den gemelden dag, en na 't luiden van de klok, verschynen meest alle burgers en andere inwoners, welke of denken te pagten, of een ander belang daar by hebben, aan welke ook op kosten der gemelde Maatschappy wyn, bier, brandewyn, en tabak rykelyk uitgedeelt en te drinken aangeboden word; om hen aan te moedigen, om zich in d'een of d'ander pagt in te laten, en met eene halve roes de zwaarhoofdigheid, wegens den last, dien zy zich op den hals halen, en 't gevaar, dat zy lopen, te benemen.

Na dat nu de Secretaris van dit hoog Collegie de pagt-conditien overluid heeft gelezen, word den Bode of Afslager 't stryk geld toegetelt, 't welk doorgaans tien ryksdaalders voor ieder portie bedraagt, en daar op van denzelven gevraagt, hoe veel 'er iemand voor deze portie van de wyn of brandewyn pagt geven, of hoe hoog hy dezelve aannemen wil? aangezien beide om hier navolgende redenen in 4 portien verdeelt worden; noemt iemand eene zekere zomma, zoo verbetert ras wederom een ander 't bod, 't welk eindelyk zoo hoog komt, dat niemand lust heeft, om 'er meer op te leggen; en aan dezen namelyk die 't meest geboden heeft, moet de Bode of Afslager 't stryk-geld geven, wanneer hy doorgaans zegt, *vaart 'er wel mede*, waar van de ontfanger hem ook wel 1 of 2 ryksdaalders vereert.

Zoo dra deze 't stryk-geld ontfangen heeft, moet hy met twee eerlyke mannen, welke de meergemelde Maatschappy, of in haar naam de Heer Gouverneur en de Raad van policy voor de pagt-gelden goed kennen, als de pagter zelf in gebreke mogt blyven, zyn naam onder de overluid gelezene pagt-voorwaarden schryven; en aldus gaat het met alle vier de portien zoo wel van den wyn als brandewyn-pagt.

Hier by echter blyft het nog niet, maar wanneer alle vier de portien op de gemelde wys verpagt schynen; zoo begint de gemelde Maatschappy, of in naam van dezelve de Edele Heer Gouverneur en deszelfs Raad op nieuw; zet ieder portie eenige duizend guldens hoger, en laat dezelve door den Bode afslaan, om te zien of 'er niemand lust heeft om iets meer daar voor te geven, als de eerste, die de plok-penning ontfangen heeft.

Wat verder daar by waar te nemen.

Wanneer 'er gene liefhebbers zyn, die meer geven willen, als de meestbiedende reeds 't eerstemaal geboden heeft, zoo moet dezelve,

zelve, om ſchande en ſpot voor te komen, den eerſten pagt ten minſten met eenige guldens verbeteren, of als hy dunkt, hoog genoeg gekomen te zyn, zoo lang wachten, tot dat het op zyn eerſte bod weder gekomen is; en blyft hy als dan zekerlyk de pagter van deze portie, en wenſcht hem elk geluk met deze aangegane pagt.

In dit geval is verder onnodig, de gelezene pagt-Conditien nog eens te tekenen. Is 'er echter iemand, die den eerſten aannemer als den meeſtbiedenden, door 't roepen van 't woord *Myn*, te leur ſtelt, en iets meer voor ieder gedeelte van de pagt geeft, zoo behoud de eerſte wel zyn ſtrykgeld; maar word nevens zyne twee burgers van zyne getekende pagt-conditien ontſlagen; daarentegen word de twede, die door 't woord *Myn*, iets meer belooft heeft, als de rechte pagter aangemerkt, en moet ook met twee borgen de gemelde pagt-conditien tekenen, en ter zelver tyd alle drie hare perzonen en goederen voor de pagt-gelden verpanden.

Voor de-
n was 'er
eer als
en pagter
y ieder
ık.

Voor dezen wanneer de pagt eerſt ingevoert wierd, waren 'er by ieder ſtuk, dat is, by de wynen en brandewynen, zoo veel pagters, als de regerende Heer Gouverneur en de Raad van Policy hebben wilden; zy hadden echter nooit tot meer luſt, als tot eenen alleen, die of de wyn of de brandewyn in pagt nam, zoo als nog hedendaags de Europeaanſche en andere bieren als mede de tabak alhier ieder aan een byzonder man verpagt worden, 't welk zonder twyffel nog aldus geſchied, om dat geen van deze drie pagten meer dan 2000 guldens opbrengt; dog de twee eerſte pagten ſchynen daarom aldus verdeelt te zyn, om dat nevens 't belang der Voortreffelyke Maatſchappy, ook haar eigen behertigt wierd, 't welk anders licht nadeel had moeten lyden.

Alles moet
van de
Voortref-
felyke
Maat-
ſchappy
verpagt
worden.

Dog wat zeg ik van 't belang der Maatſchappy; om dat haar eigen de bovenhand had, zoo als blyken zal; want om zulks te beter te bevorderen, wierd men van voornemen, den pagter van de wynen en brandewynen te verpligten, om alle wynen en brandewynen, zoo wel uit Europa als Indie komende, of hier gewonnen wordende, van de Voortreffelyke Maatſchappy te kopen, en van geen particulier diergelyke goederen in te ſlaan.

Dog onder den heerlyken naam van de goedaardige Maatſchappy, wierd minſt om deszefs waarachtig en wezentlyk belang gedacht; maar zy wiſten hier onder hare rol zoo wel te ſpelen, dat iemand, die geen kennis daar van had, zich daar over verwonderen moeſt; en behoeft men waarlyk niet te vragen, van waar zy in zoo korten tyd aan zoo grote en magtige rykdom gekomen zyn.

Hoe tegen
de pagt ge-
handelt
word.

Want ſchoon de pagter van de wynen of brandewynen zeer wel wiſt, dat hy meer van hunne wynen en brandewynen als van de Voortreffelyke Maatſchappy tegen een zeer hogen prys aannemen en daar na dezelve verkopen moeſt, aangezien hy altyd voor vier grote Rynſche vaten van dezen wyn 100 ryksdaalders betalen moeſt, zoo konde een zodanige echter den Paus niet in den ban doen, maar moeſt voor lief nemen dat hem by gelegentheid toegeſtaan wierd, om eenige vaten van de inwoners voor 't halve geld te kopen, en wederom uit te ſlyten.

Hier by moeſt de pagter nog zeer omzichtig te werk gaan, ten einde het niemand gewaar wierd; aangezien de Bedienden der Voortreffelyke Maatſchappy, voornamelyk de Fiskaal independent genoodzaakt zoude zyn geweeſt, om de boete, door de Maatſchappy

op 't smokkelen gezet, te eisschen, welke boete 1000 guldens bedraagt, derhalven moest ook de gemelde Fiskaal, zoo 't niet heimelyk geschieden konde, kennis daar van hebben, welke zich als dan met de tiende part vergenoegen liet, en in plaats van eene offerhande aannam, waar tegen hy echter 't belang der gemelde Maatschappy, zoo 't anders daar in bestont, aan een zyde stelde, en op zich zelven meest bedacht was.

Doordien echter dit smokkelen ook niet slagen wilde, of ten minsten zoo sterk niet konde gedreven worden, om dat men na den schyn 't belang der Maatschappy behertigde, terwyl een ieder voor zich zelven meest zorgde, zoo moest men zulken pagter die den regerenden Heer Gouverneur en zyne aanhangers zoo veel getrouwe diensten bewezen had, van namelyk hare wynen en brandewynen onder den naam van de Voortreffelyke Maatschappy aangenomen, en tot geld gemaakt te hebben, ook wederom te gemoed komen, en na 't eindigen van zyne pagt, zoo hy niet in staat was, of zich maar geliet, dat hy de penningen niet opbrengen of betalen konde, van een andermans leder eenen wakkeren riem snyden, die hem zoo wel paste, als den Bedienden 't geld voor hare waar. Men hoorde derhalven de klagten van den pagter, onderzocht dezelve, en wyl hy immers niet betalen konde, en hy met vrouw en kinderen ook niet te ruïneren was, liet men hem menigmaal 2000. guldens en meer op zyne pagt vallen, onder voorwentzel, dat de Voortreffelyke Maatschappy lichter dit geld konde missen, dan zy of de pagter, die beide een zware huishouding hadden.

Het zoude my niet zwaar vallen, om de waarheid hier van met verscheide voorbeelden te staven, ten ware ik de wydlopigheid zocht te myden; dog ten einde niemand zoude denken, dat deze zaken enkelyk verdicht waren, zoo zal genoeg zyn, als ik den als nog in leven zynde burger alhier, genaamt Steven Vermey, ten tonele doe verschynen, die zodanigen afslag van den Heer Gouverneur Simon van der Stell bekomen heeft, schoon hy, volgens zyn zeggen, 't geld reeds t'huis getelt had, en deze afslag enkelyk eens op de baan bragt.

En wat zal ik van 't smokkelen zeggen? Jakob Vogel alleen bewyst zulks genoegzaam, die van de Voortreffelyke Maatschappy, of 't geen waarachtiger is, op deszelfs naam van hare Bedienden zyne wynen kopen en aannemen, en dezelve naderhand wederom uitschenken moest. Doordien hy ze echter beter koop van Jakob van der Heide bekomen konde, verschafte hy hem eenen vryen pas, om zoo veel wyn te leveren, als hy konde; mids dat zulks by nagt geschiede en de Fiskaal Independent, Jan Blesius, van ieder voeder 10 Ryksdaalders ontfing. Is dat niet met recht 't belang der Voortreffelyke Maatschappy gezocht, zoo zy anders eenig belang daar by gehad heeft? *Hoe zy smokkelen.*

Dog wat heeft men in eene bekende en openbare zaak vele getuigen van noden? De gewezene Extraordinaris Raad van Indie, de Heer Daniel Heinsius, een Heer van zeer veel oordeel, dien deze Regerings-vorm van buiten en van binnen bekent was, heeft deze schandelyke maximes, waar door de Voortreffelyke Maatschappy misleid wierd, zeer wyslyk ontdekt, dezelve zeer vernuftig gedempt, en tot groot vergenoegen van de gemelde Maatschappy verbetert. *Wie zulks ontdekt heeft.*

Want wanneeer dezelve in 't jaar 1700. als Admiraal van de Retourvloot, van Batavia na Holland zeilde, en als Commissaris alhier aanquam, heeft hy na naauw onderzoek de bovenbeschrevene mis-

misbruiken ondekt, en deze oude reeds ingewortelde gewoonte t'eenemaal uitgeroeit en verandert. Staat aan te merken, dat het eene bestendige order der Voortreffelyke Maatschappy is, dat geen Raad van Indie alhier komende, de reis mag voortzetten, voor hy den toestand ter dege onderzocht, en 't beste van de gemelde Maatschappy bestelt en bevordert heeft; en worden hem de nodige *Creditiva* of volmagt of te Batavia of in Holland, nevens alle daar toe dienende orders mede gegeven en verleent.

Schikking wegens de pagt gemaakt.

In plaats dat men voorheen maar eenen wyn en eenen brandewynpagter hadde, heeft hy deze manier afgeschaft, en bevolen, dat deze beide pagten, ieder in vier afzonderlyke percelen zouden worden verdeelt, om van vier afzonderlyke burgers te worden gepagt, zonder dat een alleen twee of drie portien van een van deze twe pagten te gelyk zoude mogen pagten; ten einde zodanig een niet in staat zoude zyn, om den merkt na zyn eigen believen te stellen; behalven dat zulks ook 't beste middel was, om de ondernemingen der Bedienden van de dikwyls gemelde Bloejende Maatschappy te verydelen, en 't waarachtig belang der gemelde Maatschappy en den welstand van hare onderdanen te yveriger te bevorderen.

Wyders beval hy, dat, in plaats dat de pagters tot nu hare wynen en brandewynen van de Voortreffelyke Maatschappy gekoft hadden, zy die voortaan zouden mogen kopen van wien zy wilden, als een heilzaam middel, waar door de burgerlyke handel, die onder anderen in deze vruchten bestond, bloejen, en de Voortreffelyke Maatschappy aan hare pagt-penningen komen konden.

Dit alles verrichte deze wyze en voortreffelyke Heer Heinsius, met uitdrukkelyk bevel, om zulks zonder tyd verzuim werkstellig te maken, en zoo dra hy in Holland quam deed hy aan zyne hoge Heren Principalen, de Heren Bewindhebberen der roemruchtige Maatschappy, van dit alles behoorlyk verslag, zoo by monde als in geschrifte.

Word van de Heren Bewindhebbers goed gekeurt.

Hier uit is licht af te nemen, dat de gemelde Maatschappy zich wel daar by heeft moeten bevinden, om dat deze schikking van den Heer Heinsius zoo veel ingang by haar gevonden heeft, dat zy dezelve niet alleen van tyd tot tyd goedgekeurt, maar ook voornamelyk in den jare 1706 uitdrukkely bevolen heeft, dat het by de schikking van den meergemelden Heer Heinsius blyven, en die tot nader order nagekomen zoude worden, en zulks geschiede, om dat de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell dezelve afschaffen, en de oude weder invoeren wilde; aangezien hy 't jaar te voren, eenen generalen pagter aangestelt, en daar door de inwoners alhier genoodzaakt had, hier over aan de Heren Bewindhebberen der Voortreffelyke Maatschappy te klagen.

Ik zal zonder twyffel op eene andere tyd meer en beter gelegentheid vinden, deze willekeurlyke aanstelling van een generalen pagter, nevens de daar uit ontstane onlusten en verschillen tusschen den gemelden Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, en de inwoners alhier, wydlopiger voor te stellen; derhalven zal ik my, door dien buiten dat nog veel aan deze onder handen hebbende materie ontbreekt, niet verder daar mede laten ophouden.

Vraagt my iemand, hoe veel deze pagten jaarlyks voor de Voortreffelyke Maatschappy opbrengen; zoo kan ik kortelyk daar op antwoorden, dat de pagt-gelden zoo wel van de wynen als brandewynen, zoo wel van de bieren, als van den tabak doorgaans jaarlyks

70000

70000 guldens aan zuiver geld, te weten, alle onkosten daar buiten gerekent, bedragen; hebbende dezelve zedert de schikking van den meergemelden Heer Heinsius alle jaren wel meer maar niet minder opgebragt.

Ik ben ook verzekert, dat 'er zoo den pagters hare ingegane pagt-conditien beter gehouden, en dezelve van de hoge Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy, die ze ten voordele van hunne hoge Heren Principalen met zodanigen ernst behoorden te handhaven als zy wel met woorden te kennen geven, niet zelfs op eene moedwillige wyze verwaarloost en overtreden wierden, meer Liefhebbers gevonden zouden worden, om te pagten, en by gevolg door 't opjagen van de pagten, alle jaren meer geld in de kas komen.

Na dat haar eerste aanslag door de gemelde verandering van den Heer Heinsius tot niet geworden was, en zy op de vorige wyze niets meer van de pagt profiteren konden, zoo hebben zy het over eenen anderen boeg gewend, en zien niet alleen gaarn door de vingeren, dat de pagt-conditien, door hen zelven opgestelt, ten nadele van den pagter overtreden en ter zyde gezet worden, maar zy staan ook aan zommige toe, voornamelyk aan hare kennissen, en die hen wederom eenigen dienst doen konnen, allerhande gedistileerde wateren, zoo als ook wyn en bier, by de kleine maat te verkopen of uit te slyten, schoon hen niet onbewust is, dat zulks rechtsdraads tegen hare eigene gegevene en opgestelde pagt-conditien aanloopt.

Voorbeeld van een Equipagie-meester en een pachter.

Een voorbeeld daar van heb ik in 't jaar 1707 beleeft, wanneer een van de vier Brandewyn-pagters, genaamt Daniel Heufke, een Hamburger van geboorte, als hy zag, dat de Equipagie-Meester, Johannes Brommert, vele grote vaten met Indische brandewyn of Arak koft, en dezelve na zyne gewoonte door zyne lievelingen, matrozen en andere wilde laten uitzoetelen, tot hem ging, met voornemen, zoo hy ter dege achter de zaak had konnen komen, den Fiskaal independent, Jan Blesius, tydig eer de vaten nog in zyn kelder gebragt waren, daar van kenisse te geven, en ter zelver tyd te verzoeken, dat hy en de drie overige brandewyns-pagters by hunne ingegane en met de Voortreffelyke Maatschappy opgerechte pagt-conditien mogten worden gehandhaaft, en de gemelde Equipagie-Meester na behoren gestraft.

Naauwlyks was deze Heufke in 't huis en kelder van den gemelden Brommert gekomen, of hy wierd, schoon 't reeds laat in de nagt was, in den kelder gesloten, tot dat alle de Arak vaten in zekerheid gebragt waren, en na verloop van eenige uuren, met eene wakkere dragt slagen ter kelderdeur uitgeschopt en aldus na huis gezonden.

Zyne vrouw over 't lang blyven van haar man ongerust, verhaalde aan den Fiskaal independent, dat haar man reeds over eenige uuren na den gemelden Brommert gegaan was, om over den gekoften Arak met hem te spreken, dog wyl hy niet weder quam, zoo verzocht zy den Heer Fiskaal, om deze zaak t'onderzoeken, en haar man, zoo hem iets quaads was wedervaren, te bevryden; dog dezelve had daar gene ooren na, maar hekelde de vrouw wakker en zeide, dat zy hem by nagt ongemoeit zoude laten.

Terwyl de vrouw nog sprak, quam de man zelf, om aan den Heer Fiskaal te klagen, over 't geen hem van den gemelden Brommert aangedaan was, met verzoek, van tog by zyne pagt-conditien te worden beschermt; dog hy quam voor een doofmans deur,

deur, en kreeg geen ander antwoord, dan de vrouw ontfangen had, 't welk hem te meer smerte, om dat hy meende, dat hy eene rechtvaardige zaak had.

Kortom, hy had de schade met de slagen weg, en wierd daarenboven wakker uitgejouwt; ook konde hy geene satisfactie van den Fiskaal independent erlangen, om dat men opentlyk zeide, dat de Fiskaal zelf een gedeelte in den Arak had; door zig zelfs te regten zoude hy zyne zaak niet alleen hebben verslimmert, maar de Fiskaal zoude hem zekerlyk op 't lyf gevallen, en wakker gestraft hebben.

Diergelyke exempels heeft men veel.

Deze en diergelyke exempels zyn 'er tot nu veel voorgevallen, welke als ik ze alle opnoemen wilde, eene lange tyd en veel papier vereisschen zouden; mynes bedunkens is dit staaltje alleen in staat, om te bewyzen, dat verscheide liefhebbers daar door worden afgeschrikt; en door dien de pagt op zodanige wyze niet opgejaagt kan worden, zoo strekt zulks noodzakelyk tot nadeel van de Voortreffelyke Maatschappy, 't welk echter van niemand anders, dan door hare eigene Bedienden veroorzaakt word.

Op wat wyze de inwoners hunne wynen verkopen.

Dog de Heer Heinsius heeft door deze bovengemelde goede en van de Voortreffelyke Maatschappy goedgekeurde schikking den inwoners ook zeer groot voordeel toegebragt; om dat dezelven als nu vryheid hebben, hare wynen en brandewynen te verkopen, aan zodanigen pagter als zy willen; dog in 't groot en niet by de kleine maat; om dat de pagters alleen bevoegt zyn, om hunne wynen en brandewynen uit te slyten.

In geval echter, dat een scheeps-Kapiten of eenig ander Opper-Officier van een schip, eenige vaten van deze wynen of brandewynen kopen en met zich op reis nemen wil, zoo moet den Fiskaal daar van kennisse worden gegeven, om dat buiten deszelfs weten, niets aan boord mag gebragt worden; aangezien 't ampt van den gemelden Fiskaal mede brengt, op zyne hoede te zyn, dat 'er geene smokkelary gepleegt, of geene Contrabande goederen van de schepen aan land, of van land aan boord gebragt worden.

Konnen jaarlyks veel profiteren.

Doordien ook de Voortreffelyke Maatschappy jaarlyks eenige wynen voor hare bezetting alhier en voor de af en aanvarende schepen van noden heeft, koopt, en dezelve als 't graan, tegen een vastgestelden prys, namelyk voor twintig of vyf en twintig ryxdaalders de legger, of een vat vier emmers houdende, aanneemt en ontfangt, welke prys zich altyd na de deugdelykheid en den ouderdom van den wyn richt, zoo is licht te denken, dat dit ook een goed inkomen voor de inwoners alhier is, en zeer veel tot hunnen welstand strekt, aangezien zy hunnen veld en wynbouw zeer wel daar van voortzetten en nog eene tamelyke zomma, zoo zy 't bezuinigen, opleggen konnen.

Behalven de voordelen, welke de Voortreffelyke Maatschappy van den tienden en de pagten geniet, heb ik ook gezegt, dat dezelve nog iets wint, als 'er huizen, hofsteden of andere vaste goederen verkoft worden, 't zy by openbare opveilinge, of onder de hand; waar van staat te worden aangemerkt, dat deze inkomsten na de Hollandsche wyze of Heregelden, of des Heren gerechtigheid, of ook grondgelden genaamt worden.

Dog deze gelden worden altyd na den ouderdom van een huis, Hofstede of ander vast goed gericht, en aldus driederhande trappen waargenomen; want doordien dezelve eerst uit een woest onbebouwt land bearbeid en klaar gemaakt moeten worden, eer men iets daar van genieten kan, zoo is 't im-

't immers in alle dele billyk, dat men zich na den ouderdom richt; aangezien een nieuw huis zoo ras niet bouwvallig word, als wanneer 't reeds lange jaren gestaan heeft, en de grond, voor de eerstemaal bearbeid, is zoo goed niet als die reeds eenige jaren bebouwt geweest is, ten zy dezelve van natuur onvruchtbaar en ten akkerbouw of wynplantinge onbequaam was, 't welk echter, daar men de keuze heeft, niet licht te vermoeden is.

Wanneer derhalven een huis, hofstede of ander vastgoed verkoft word, dat nog geen tien jaren aangelegt, of bearbeid geweest is, zoo moet van 't zelve de tiende penning van de gehele zomma, als behoorlyk Heren-geld of grondrecht in de Compagnies kas betaalt worden; van vaste goederen die meer dan tien, en nog geen twintig jaren in wezen zyn geweest betaalt men den twintigsten penning, en van die, boven de twintig jaren, den veertigsten penning.

Wanneer echter de vaste goederen niet verkoft worden, betalen zy gantsch niet aan de Voortreffelyke Maatschappy of aan iemand anders, als alleen die aan de Kaap, welke iets in de burger-Cassa en aan de nachtwakers geven moeten; 't welk immers den inwoners zeer aangenaam moet zyn, voornamelyk als zy zich andere in Europa wonende burgers en lands inwoners voor oogen stellen, welke dikwyls wegens de zware en lastige oorlogen en om andere redenen zeer grote en vele schattingen opbrengen moeten; derhalven kan men den inwoners alhier met alle recht den titel toeleggen, dien de Voortreffelyke Maatschappy hen zelf geeft, als zy dezelven vrye burgers, of vrye inwoners als mede vrymannen noemt.

Niemand mag koop- en erf-brieven vervaardigen als de Secretaris.

Ten einde echter by deze rechtmatige en billyke inkomsten geen bedrog of andere quaadaardigheid gepleegt worde, zoo is door deze wyze en verstandige Maatschappy eene zodanige schikking gemaakt, dat haar niemand dan tot zyn grootste nadeel bedriegen kan; want zy heeft niemand van alle hare Bedienden magt gegeven, koop en erf-brieven te vervaardigen, ook geen schepen-kennissen, zoo als men ze hier noemt, dan den Secretaris politik alleen, die eerst van den Edelen Heer Gouverneur bevel bekomt, eer hy de eerste twee met eigen hand ondertekent; in 't laatste geval echter worden hem twee Raadsperzonen toegevoegt, die gehouden zyn, om de schepen-kennissen nevens hem te tekenen.

En wyl hier by de koper en verkoper beide de gerechte koopsomma opgeven moeten, om in 't instrument te worden ingelyft, ten ware zy naderhand in groot verschil geraken, en zig daar door voor de Maatschappy strafbaar maken wilden, zoo is licht af te nemen, dat deze rechtvaardige Maatschappy niet kan worden misleid, maar dat het geen haar toekomt, oprecht, zoo als billyk, moet betaalt worden.

Wat zulks jaarlyks opbrengt.

Doordien nu diergelyke kopingen en verkopingen van huizen en andere vaste goederen schier dagelyks voorvallen, 't zy vrywillig of gerechtelyk, zoo is lichtelyk af te nemen, dat zoo men den tienden, twintigsten en veertigsten penning door malkanderen rekent, dezelve ook al eenigzins helpen, de voor opgenoemde kosten goed maken; aangezien men niet te veel zoude rekenen, als men dezelve jaarlyks op 3000. guldens schatte.

De Compagnie heeft de meeste winst van den handel.

De schoonste en rykste oorsprong van de goud en zilver-rivier, welke de Voortreffelyke Maatschappy alhier heeft, is zonder tegenspraak, zoo als licht is te denken, de sterke handel alhier, als welke zy alleen, als meester en regent van 't gantsche land na eigen

gen believen en welbehagen met goeden voorspoed dryft; want zy handelt in alle waren, welke Europa, Asia en Africa, ja zelfs America leveren, waar door zy zekerlyk meer wint, als velen, ja meest alle andere, welke haar werk daar van maken.

Schoon zulks door slecht en eenvoudig zeggen, wel te geloven en te begrypen was, zoo acht ik echter noodzakelyk d'een of d'andere merkwaardigheid daar by te voegen, om dat daar door zoo klaar als de Zon aan den hemel blyken zal, dat zoo men alles na behoren behandelde, en niets dan 't waarachtig belang der beroemde Maatschappy ter herten nam, de aangehaalde winst vry groter zoude zyn, dan zy tegenswooordig is, of by deze omstandigheden worden kan.

De inwoners hebben groot verdriet by 't kopen van goederen.

Onder anderen hebben de inwoners tot nu toe grote moeite in 't kopen van goederen gehad; want zoo een inwoner van voornemen was, om 't een of 't ander van de Compagnie te kopen, zoo moest hy den Heer Gouverneur daarom verzoeken en deszelfs toestemming verkregen hebbende, eene ordonnantie op 't negotie-kantoor laten maken, en 't zelve door den Heer Gouverneur en den Opper-Koopman, die deswegen den titel van Opper-Administrateur voert, laten tekenen, en vervolgens 't geld, dat die goederen bedroegen, betalen, aangezien dit alles op deze ordonnantie stont, moest hy dezelve als eene quitantie van den gemelden Kassier laten tekenen, en eindelyk den Dispensier of Pakhuismeester om de betaalde goederen verzoeken.

Quam het nu een van deze drie Heren gelegen om den kooper te helpen, zoo wierd hem de gekogte waar gelevert; dog was een van hun belet, met andere, schoon niet noodzakelyke verrichtingen, zoo moest men wagten, tot dat het gelegen quam; had zodanig een goede luim, zoo ontfing men wat goeds, anders moest men voor lief nemen, 't geen 'er gegeven wierd, zonder een woord daar tegen te derven spreken.

Van wien en waarom zulks ingevoert is.

De voorgaande Gouverneurs hadden deze wyze van handelen ingevoert, ten dele om de minder Bedienden daar door eenen kleinen, maar dikwyls herhaalden winst in den zak te jagen; om dat ieder koopbriefje of ordonnantie op 't negotie-kantoor moest betaalt worden; ten dele om de achtbaarheid van den Gouverneur daar door te kennen te geven, om dat een ieder om de benodigde goederen bidden en nevens de gerede betaling goede woorden geven moest, ten dele ook om haar eigen voordeel, om dat zy daar door gelegentheid kregen, om hare byzondere goederen duurder, en eerder als die van de Voortreffelyke Maatschappy aan den man te brengen.

Wie dit weder heeft afgeschaft.

De Extraordinares Raad van Indie, en Commissaris van dit Gouvernement, de Heer Johannes van Steeland, heeft deze listige wyze waar door de Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy veel geld by malkanderen schraapten, als iets dat tegen 't belang der Heren Bewindhebberen, en andere participanten van deze Compagnie aanliep, in den jare 1713., wanneer hy als Admiraal van de Retour-vloot alhier aanquam, en den toestand der zaken naaukeurig ondérzogt, afgeschaft en verworpen, waar na ook zyne schikkingen, die zoo wel 't belang van zyne hoge Principalen, als dat der Inwoonders beide raakte, zeer scherp bevolen wierden, op 't spoedigste werkstellig te maken; en doordien zulks met 't byzonder voordeel der Maatschappy niet overeen quam, zoo betuigden zy weinig vreugde daar over, en bevorderden derhalven zyn vertrek hoe eerder hoe liever, uit vreze, dat hare zaken by zyn verblyf nog meer

meer uitlekken, en in duigen geraken zouden, schoon hy niet anders dan de welstand der Compagnie ter herten had.

Wyders staat aan te merken, dat 'er ook een groot gebrek in den handel is, door dien de Bedienden wel jaarlyks eene lyst van de goederen, welke zy van noden hebben, na Holland zenden, maar zy ontbieden veeltyds slechte en verkeerde goederen, die menigmaal lang blyven leggen en bederven. Vermids zulks echter een zeer bequaam middel is, om haren afzonderlyken handel te dryven, en de aan hen vervallene bedurve goederen aan den man te konnen brengen, zoo is licht af te nemen, dat zulks eene treffelyke goudmyn voor haar is, die rykelyk geeft.

Waarom zy echter zulke verkeerde goederen ontbieden, en 't voordeel van hunne Heren principalen niet beter behartigen, daar van schynt de oorzaak te zyn, dat zy daar door aan de inwoners willen te kennen geven, dat van hare gewaande authoriteit alles afhangt, en zy alles konnen ontbieden, wat zy gelieven, en nodig achten; want als de inwoners alles naar wensch te koop konden bekomen, zouden zy te hoogmoedig worden, en niet meer na hen vragen, zoo dat men aldus noodzakelyk dit middel by de hand vatten, en hen daar mede in den toom houden moest; schoon midlerwyl niet te loochenen is, dat de Voortreffelyke Maatschappy vry minder wint, dan zy anders wel zoude doen, als men haar waarachtig belang na behore behergtigde.

De inwoners klagen aan de hoge Collegien.

Na dat echter de inwoners den weg na 't Noorden en Oosten, dat is, na Holland en Batavia gelukkig hebben gevonden, en hunne klagten door de hoge Collegien zeer minzaam gehoort zyn, zoo is hare vorige vriendelyke en gemeenzame ommegang in eene louwe haat verandert, aangezien zy voor oogen zagen, dat zulke en diergelyke klagten, tot haar grootste nadeel strekken, en hunnen gantschelyken ondergang by de Heren Bewindhebberen der Voortreffelyke Maatschappy brouwen zouden.

Worden in hare vorige vryheid gehandhaaft.

Zulks is in den jare 1706. klaarlyk gebleken, wanneer de inwoners over den toen regerenden Gouverneur, den Heer Willem Adriaan van der Stell, en andere hoge Bedienden der gemelde bloejende Maatschappy klaagden, en daar op gunstig antwoord ontfingen, waar door deze en diergelyke klagten niet alleen t'eenemaal uit den weg geruimt, maar ook de inwoners in hare tot nu gekreukte vryheden op nieuw bevestigt wierden; zoo als ik op eene andere tyd wydlopiger zal moeten tonen, zoo anders de zaak omstandig en duidelyk bekent zal gemaakt worden.

Midlerwyl voeg ik nog enkelyk daar by, dat zedert dien tyd de haat tusschen beide partyen zulke diepe wortels geschoten heeft, dat 'er schier geen middel te vinden is, om dezelve eenigzins te verzachten; gelyk dan de Edele Heer Gouverneur Louis van Assenburg achtervolgens de bevelen van de Voortreffelyke Maatschappy vele daar tegen werkstellig gemaakt, maar niets anders uitgevoert heeft, dan dat hy zyn eigen levensdraad daar mede heeft afgeknipt, waar van ik niet zal vergeten, de aard en wyze te melden.

De Maatschappy laat zich aan de welstand van hare onderdanen gelegen zyn.

Het is niet t'ontkennen, dat deze Edele Maatschappy ook wel gaarn Koopmanschappen zend, die zoo voort na de aankomst tot geld konnen worden gemaakt; dog moet ik tot haren byzonderen roem zeggen, dat zy zich aan de welstand van hare onderdanen aan deze Kaap de Goede Hoop laat gelegen zyn, en op allerhande wys tragt te bevorderen; hare Bedienden echter zyn van gantsch ander gevoe-

gevoelen; dezelve zoeken eerst zich zelven, en dan hunne hoge Principalen, zoo veel mogelyk, te verryken; derhalven gaan zy de goede intentie der Bloejende Maatschappy op allerlei wyze tegen, en tragten dezelve zoo veel mogelyk te dwarsbomen, of t'eenemaal te beletten.

Bedrog van hunne bedienden in den handel.

Hier toe bedienen zy zich ook onder anderen van dit middel; dat zy van deze welgetrokkene goederen eenige stukken uitschieten, welke zy of als beschadigde of bedurvene en derhalven onbruikbare en onleverbare waren op 't Kantoor laten afschryven; of als dit niet lukken, of gevoegelyk geschieden kan, zoo laten zy op 't een of 't ander gebouw der Maatschappy ordonnantien maken, als of 't zelve bouwvallig was, en door dees of geene goederen moest worden herstelt, waar van dan insgelyks eene goede portie tot haar byzonder voordeel strekt, zoo zy anders niet de beschadigde en reeds afgeschrevene goederen in plaats van de goede verbouwen, en zoo veel goede voor zich behouden.

Wat zy met 't verkopen doen.

Wanneer nu naderhand iemand zodanige goederen van noden heeft, kan hy van deze afgeschrevene zonder eene ordonnantie zoo veel bekomen, als hy van noden heeft, maar 't geld dat hy daar voor geeft, moet hy in geenen dele aan de Compagnie betalen, maar 't is genoeg, als 't maar in den zak van den verkoper komt, aangezien 'er geene ordonnantie is, en buiten den Koper en Verkoper niemand iets daar van weet. Het zoude my zeer licht vallen, eenige staaltjes daar van by te brengen, zoo 't noodzakelyk was, dog ik ga dezelve voorbedachtelyk verby, om dat 'er zonder twyffel op eene andere tyd 't een of 't ander voorkomen zal, wanneer ik melding zal moeten doen, van 't geen zedert myne aanwezenheid nu voorgevallen is.

Wat de Compagnie op de Koopmans waren wint.

Schoon de Voortreffelyke Maatschappy op deze en diergelyke andere wys in haren handel zeer benadeelt word, zoo wint zy nogtans veel geld, en zonder alle tegenspraak meer, dan eenig Koopman in Europa. Want op alle goederen, welke zy alhier verkoopt, wint dezelve 75. ten hondert, te weten, als zy uit Holland gebragt worden, en die uit Indie komen, 50 ten hondert, 't welk de inwoners ook zeer gaarn geven, als zy maar naar behoren konnen worden voorsien.

Wanneer zulke waren en Koopmanschappen geveilt en aan de meestbiedende verkoft worden, zoo blyft het doorgaans by de gewoonlyk en ingevoerde winst niet; maar daar word veeltyds ruim een Kapitaal op gewonnen.

Nu is zeker, dat de Voortreffelyke Maatschappy jaarlyks ruim 300000 guldens alhier verhandelt, 't welk echter, zoo men maar 75 per cent door malkander rekent, 225000 guldens aan zuivere winst bedraagt; en byaldien nu 't smokkelen van hare Bedienden belet wierd, zoo als mynes bedunkens licht geschieden konde, zoude de winst nog eenige duizend guldens hoger lopen.

Wint ook op 't licht Indisch geld.

Eindelyk heb ik gezegt, dat de Voortreffelyke Maatschappy ook eenig voordeel op 't licht of Indisch geld heeft, 't welk van 't Hollandsch zoo veel verscheelt, als 't Keiserschc van 't Frankische, Brandenburgsche of Saxische. 'T zoude wel schynen, als of de Maatschappy meer nadeel dan voordeel daar van had, om dat zy hare Koopmanschappen in Holland voor zwaar geld inkoopt, en hier tegen licht geld weder verkoopt; dog staat aan te merken, dat alle goederen voorheen na deze waarde gerekent, of op den voet van 't Indisch geld gebragt, en als dan met den voorgemelden winst verkoft worden.

Daarenboven zyn in den gant-

ſchen handel, daar dezelve gedreven word, geene guldens gangbaar, maar alles moet met ryksdaalders worden betaalt, zoo dat de voortreffelyke Maatſchappy ten opzichte van haar kopen en verkopen geen nadeel lyden kan, zoo als zy wel van hare Bedienden gewoon is. In aanzien echter van de zoldaten, matrozen, en andere gemene Bedienden, die ze hier met licht geld betalen, zoo zy zulks van noden hebben, wint zy iets, dog dat mag ſchier geen naam hebben, aangezien het op de lange jaren aankomt, die zodanig een gedient heeft, en hy na verloop van vyf jaren, met vier jaren betaalt word, om dat 't zware geld tegen 't lichte juiſt zoo veel bedraaagt.

Uit het tot nu verhaalde blykt genoegzaam, dat zoo men dit vergelykt met 't geen ik in mynen vorigen gemeld heb, 't beſluit daar van beveſtigt word; dat namelyk, als men de koſten tegen den winſt overweegt zy elkander of gelyk zyn, of ten minſten niet veel van malkander verſchelen zullen. Hier uit is ook openbaar, dat de gemelde roemruchtige Maatſchappy niet veel koſten uit haar eigene kas behoeft te betalen, maar zich weet, op een rechtmatige en billyke wyze, zich daar van te bevryden.

Heeft de inwoners veel verſchoten.

Men ziet nog verder hier uit de weergaloze genegentheid van deze voorſpoedige Maatſchappy voor deze hare nog zoo onlangs opgerechte Colonien aan deze Kaap de Goede Hoop, en de tedere liefde, waar mede zy derzelver wasdom behertigt. Dezelve zal echter nog beter doorſtralen, als ik daar by voege en aantone, dat zy in den aanvang de inwoners, en voornamelyk zulke, die tot den landbouw luſt hadden, al 't nodige verſchoten, en zonder intereſt geleent, ja zoo lang in hare handen gelaten heeft, dat zy zelfs tot op dezen dag nog niet t'eenemaal weder betaalt is.

Want zonder te rekenen de banqueroeten, welke eenigen, hoewel onſchuldig gemaakt hebben, om dat de dood hen overvallen heeft, eer zy nog in ſtaat waren om die ſchuld af te leggen; terwyl anderen de vlucht genomen, en door haar ſlecht huishouden en verquiſten dezelven hebben veroorzaakt; zoo zyn 'er nog eenige inwoners, zoo als ik in 't jaar 1712. en 1713. uit de naamlyſt van alle ſchuldenaars, welke ik in bewaring heb gehad, gezien heb, die aan de Voortreffelyke Maatſchappy nog ruim 40000. guldens ſchuldig zyn, welke zy door zachte middelen, en zonder nadeel der ſchuldenaars, zoekt in te trekken, om dat zy jaarlyks van ieder met een zeker gedeelte 't zy in geld of in vruchten, te vrede is.

Deze Welgezindheid kan men ook zonneklaar zien, om dat zy tot nu niet heeft willen gedogen, dat de Colonien van Stellenboſch en Drakenſteen hun enkeld rechthuis, 't welk, zoo als voormaals reeds is gemeld, in 't dorp Stellenboſch ſtaat, en in 't jaar 1710. afgebrand is, uit hare eigene kas alleen zouden bouwen, maar heeft tot het bouwen en repareren behalven de goedkope bouwmaterialen, hare eigene arbeidsluiden geleent, en aldus getoont, dat zy ook een gedeelte der onkoſten wilde helpen dragen; zullende dezelve ook tegenswoordig zonder twyffel na den brand tot het wederoprechten van 't zelve iets bybrengen, en hare goedaardigheid op nieuw doen blyken.

't Zy hoe 't zy, de tyd zal nog wel geboren worden, dat de roemruchtige Maatſchappy alle deze verkeerde wegen van hunne ſchynheilige Bedienden ontdekken zal, en mogt zy dan wel gedwongen worden te geloven, dat zoo zy oprecht en trouw bedient, hare Koopmanſchappen en haar waarachtig belang na behoren beſtiert.

ſtiert en ter herten genomen waren, hare jaarlykſche nevens alle andere onkoſten, op 't ſtabileren van de Colonien, en de nodige gebouwen gegaan, reeds overlang goed gemaakt zouden zyn, en dat zy tegenswoordig niet meer nodig zoude hebben, om alle jaren eene tonne gouds in te brokkelen.

Midlerwyl hoop ik zulks niet alleen van herten, maar wenſch daar benevens, ſchoon 't minſte belang voor my niet daar in ſteekt, dat eenige zaken met ter tyd verandert, en daarentegen andere ingevoert mogen worden, welke zekerlyk aan deze Edelmoedige Maatſchappy veel meer opbrengen zullen; aangezien ik verzekert ben, dat indien alles na behoren behandelt word, de voortreffelyke Maatſchappy alle jaren veel duizenden meer winnen en zich byna van alle onkoſten ontſlaan kan; zoo 't myn werk was, zoude ik deze geheime methode niet verzwygen; dog door dien ik niet hoef te bluſſchen, daar 't myne niet brand, zoo ga ik zulks voorbedachtelyk met ſtilzwygen verby, en wenſch niet meer, dan dat de gantſche zaak ten voordele der gantſche Maatſchappy uitvallen, en door iemand, die bequamer is, dan ik, meer dingen ontdekt en aangetoont mogen worden.

XXII. HOOFTSTUK.

Van de voordelen, welke de Bedienden der Voortreffelyke Maatſchappy boven hare wezentlyke bezolding jaarlyks van de Europeaanſche Inwoners genieten.

Of de Bedienden der Voortreffelyke Maatſchappy voordeel van de Inwoners genieten. Wat zy voor voordeelen genieten. Als, eerſtelyk van de openbare Inſtrumenten. Wat van de Teſtamenten aan te merken. Hier word ſtreng recht gepleegt. Voorval van eenige ſlaven. Snyden een anderen ſlaaf de kop af. Een Europeaanſche knegt word van hen overvallen. Worden in de Saldanha-baay van den ſchildwagt op een aardige wyze gevangen genomen. Worden aan de Gouverneur en Fiskaal gebragt. Der zelver te rechtſtelling. Straf op 't hout ſtelen. De Vendu-meeſter geniet jaarlyks veel van de Verkopingen. De Vendu-meeſter van de Weeskamer heeft meer Voordeel. Van den doodgraver aan de Kaap. Van de inkomſten der boekhouders en aſſiſtenten. Hoe de Chirurgyns en handwerklieden haar byzonder belang ten nadeele van de Compagnie behertigen.

NAauwlyks hadde ik de vorige vrage verklaart en mynes bedunkens duidelyk beantwoord, of my quam weder eene andere voor, die een antwoord van my eiſchte, zoo ik ze anders een antwoord waardig wilde achten. Niet tegenſtaande ik echter niet gaarn diergelyke netelachtige ſtoffen behandelen, waar in ik noodzakelyk van eenige perzonen gewag moet maken, die my nog goed nog quaad gedaan hebben, zoo moet ik echter iets daar op zeggen, om te tonen, dat my in dit ſtuk ook niets onbekent of verborgen gebleven is.

De vrage is van den volgenden inhoud; te weten, dat door dien de Voortreffelyke Maatſchappy eenige byzondere voordelen van de burgers en inwoners alhier geniet, zoo als boven getoont en tot genoegen gebleken is, of dan hare

Of de Bedienden der Voortreffelyke Maatſchappy voordeel van de inwoners hebben.

re Bedienden ook van dezelve profiteren, en welke de bronnen zyn, waar uit de gemelde winſten vloejen, of onder welken naam dezelve bekent ſtaan? Hier op nu vind ik my genoodzaakt, te antwoorden en te zeggen, dat de voornaamſte en gequalificeerde Bedienden der gemelde Maatſchappy zekerlyk grote, ja ſchier even zoo wyd zich uitſtrekkende voordelen van de inwoners en burgers van dit land trekken, als deze eerſtgemelde Maatſchappy zelf; want zoo de Lezer myne voorgaande Hoofdſtukken in verſche geheugenis heeft, of de moeite neemt, om dezelve nog eens over te zien, zoo zal hy meeſt alle benoemingen daar in vinden.

Dog vermids toen myn voornemen niet was, om van deze alle na behoren te handelen, of de daar by voorvallende en gebruikelyke omſtandigheden gade te ſlaan, zoo vereiſcht in alle delen de noodzakelykheid, iets meer daar van te gewagen en te ſchryven; mids echter, dat ik my nog aan den rang of aanzien der perzonen, nog aan iets anders zal laten binden; maar het my genoeg zal zyn, als ik de voorhebbende zaken ſlechts na elkander verhaal, zoo als zy my zullen voorkomen.

Met dit beding zeg ik nu, dat de gequalificeerde Bedienden der gemelde roemruchtige Maatſchappy, nevens hare Aſſiſtenten of Schryvers, welke eigentlyk ook onder de geqalificeerde perzonen behoren, grote voordelen van de inwoners genieten, ten dele door 't vervaardigen van zodanige inſtrumenten, (Schriften) welke niemand als een Secretaris of Notaris opſtellen mag; ten dele ook door openbare en byzondere verkopingen; midsgaders door gevallen, die met geldboetens geſtraft worden; en eindelyk door verbodene en ſtrafbare middelen.

Van de openbare inſtr nten, welke niemand dan een Secretaris, die hier met eenen het ampt van Notaris waarneemt, opſtellen mag, trekken voornamelyk de twee hoogſte Secretariſſen, te weten die van den Raad van policy, en die van den Raad van Juſtitie, zeer grote voordelen; dog de anderen zyn ook niet t'eenemaal daar van uitgeſloten, maar trekken van de kleine, en huwelyks-zaken ook eenig voordeel; voornamelyk echter die, welke den Land-droſt en Heemraden van de beide Colonien, Stellenboſch en Drakenſteen, als Secretaris toegevoegt word, als die magt heeft, om alles, behalven Schepen-kenniſſen te vervaardigen.

Alle openbare Schriften zyn niet alleen onderſcheiden, om dat zy van de Notariſſen verſcheide benoemingen, na de verſcheidentheid van hunnen inhoud dragen; maar ook, om dat de Secretaris zommige of alleen met twee getuigen vervaardigen kan, of dat hy gehouden is, dezelve in byzyn van twee leden van den hogen Raad, in plaats van andere getuigen, die doorgaans zyne Klerken zyn, op te ſtellen.

De eerſte worden genaamt Obligatien, Contracten, Getuigenisſchriften, Procuratien, Volmagten, Teſtamenten, Codicillen, Huwelykſche voorwaarden, enz. De andere dragen den naam van Schepen-kenniſſen en juramenten. Van beide heeft de Secretaris altyd een ryxdaalder voor zyne moeite; dog van de teſtamenten, als waar toe meer arbeid en oplettenheid vereiſcht word, geniet hy vry meer, na dat hy zulks of in zyn huis of op de Secretary vervaardigt, of dat hy verzocht word, die in 't een of 't ander huis te maken.

Want indien hy verzocht word, een teſtament in zyn huis of op de Secretary te maken, zoo komt hem twee ryxdaalders toe; doch komt hy aan huis van den Teſtant, *Wat van de Teſtamenten aan te merken.*

ume

zoo

zoo moet hy 3 of 4 ryxdaalders hebben, na dat hy ver gaan moet; indien hy een of ook wel meer dagen moet uitblyven, zoo ontfangt hy meer na mate van zyn verlet; want zoo hy eenen dag opgehouden word, zoo kan hy met alle recht, uit hoofde van zyne instructie, 6. ryksdaalders eisschen; moet hy nog langer blyven, zoo stygt de prys van ieder dag 2. ryxdaalders hoger, behalven dat voor zyn paard ten minsten nog een ryxdaalder moet betaalt worden.

Hier uit ziet men aldus, dat menig testament zeer hoog in geld komt, 't welk echter de inwoners alhier niet achten, zoo 't slechts opgestelt word, dat 'er na 't openen van 't zelve geen verschil over ontstaat, 't welk zeer dikwyls geschied, als een onkundige onderstaat, iets op 't papier te zetten, dat na een testament gelykt, zonder dat 't de behoorlyke form of alle deszelfs leden heeft.

By alle deze instrumenten en openbare stukken worden twee getuigen vereischt, waar onder die, welke uit den hogen Raad daar toe gedeputeert worden, niet alleen billyk den rang genieten, maar ook voor hare moeite ieder eenen halven ryxdaalder ontfangen, terwyl de Assistenten of andere menschen, voor 't tekenen van een instrument als getuigen, niet meer dan 4 Hollandsche stuivers hebben, ten ware zy zulks voor niet met al, of zoo als in mynen tyd op Stellenbosch geschiede, ten voordele van de armen doen.

Pryswaardige afspraak der Heemraden en den Landdrost.

Te weten, de Land-drost en de Heemraaden hebben een fraaje en heilzame schikking onder zich zelven, en uit eigene beweging gemaakt, achtervolgens de welke een ieder, die in de Raadsvergadering te laat quam, eenen halven ryxdaalder, en die afwezend bleef zonder 't Collegie daar van kennis gegeven te hebben, of gene gewigtige of geloofwaardige omstandigheden aantonen konde, eenen ryxdaalder in een armbosch, die in de raadkamer hing, en waar van de sleutels door den Prediker Bekken aan de Diakenen ter hand zouden worden gestelt, steken moet.

Doordien ik nu toenmaals 't ampt van Secretaris by hen waarnam, en aldus deze heilzame schikking ten papiere bragt, zoo wierd my opgelegt, eenen armbosch te beschikken, en dezelve in de raadkamer boven de tafel te laten ophangen; daar benevens moest ik op de nalatige en afwezende acht geven, ten einde de armen, ten welker behoeve die schikking gemaakt was, niet benadeelt wierden; gelyk ik zulks ook yverig nagekomen ben; hebbende van al 't geen 'er inquam, behoorlyke aantekening gehouden, en dezelve nevens alle andere papieren, aan mynen opvolger, den godlozen Mahieu, ter hand gestelt.

De getuigenis-gelden voor de armen geschikt.

Onder deze verzamelde gelden, waren ook vele zoogenaamde getuigenis-gelden, welke de genen, die over 't een of 't ander instrument als getuigen stonden, en 't ondertekenden, niet aannemen wilden, maar 't insgelyks aan de armen vereerden, welke dan ook zoo voort in haar byzyn, of door den Gerechtsbode, of van hen zelven in den armbosch gestoken en van my aangetekent wierden. Doch wat na mynen tyd is geschied, en hoe de gemelde Mahieu zulks nagekomen is, weet ik niet. Dit echter is my niet onbewust, dat ik tot 't maken van deze schikking zeer veel geholpen heb, en verbeelde ik my, hier mede niet qualyk maar wel gedaan te hebben; om dat ik niet myn eigen voordeel, maar dat der armen behertigt heb.

Ondertusschen ziet men uit 't voorgaande, dat, doordien schier dagelyks diergelyke instrumenten vervaardigt worden, de Bedien-

den der Voortreffelyke Maatschappy een groot voordeel daar van genieten, te meer, wyl niemand als een Secretaris dezelve vervaardigen, en als 't wezen kan een bediende der gemelde Maatschappy getuigen kan.

Wat van de mondelyke Processen aan te merken.

Onder deze openbare Secretariaat-schriften behoren ook billyk de processen, welke of mondelyk of schriftelyk gevoert worden. Van de mondelyke is hier niets anders te melden, dan dat de Secretaris en Gerechtsbode haar ordentlyk Salaris voor 't dagvaarden, rolleren, of inschryven, en 't voeren van 't protokol, bekomen; op de wyze, zoo als daar na van alle processen in 't algemeen zal gezegt worden.

Van de schriftelyke processen.

Van de schriftelyke processen echter staat te weten, dat dezelve niet alleen langzamer, maar ook moejelyker, verdrietiger, en kostbaarder vallen; want men moet den Secretaris niet alleen voor zyne moeite betalen, maar ook beducht zyn, dat men door de Raadkamer in een zekere straffe zal verwezen worden, zoo 't proces qualyk uitvalt.

Wat aanbelangt de Secretaris, dezelve ontfangt voor 't rolleren, of zetten van de partyen op de rol, eene schelling; voor 't houden van 't protokol, of zoo als men hier zegt, de notulen, een ryxdaalder, en zulks zoo dikwyls, als de zaak dient, tot dat dezelve uitgewezen is. Wanneer nu de eene of de andere party op de eerste dagvaarding niet verschynt, zoo ontfangt de Secretaris twee schellingen, voor zyne *Non-Comparitie*; verschynt hy ten twedenmale niet, zoo moet hy den Secretaris vier schellingen betalen, en als hy voor de derde maal uitblyft, worden acht schellingen of een ryxdaalder op zyne rekening gezet. Na deze drie dagvaardingen word hy nog eens *ex super abundanti*, ten overvloede geciteert, en als dan niet gehoorzamende, 't vonnis over hem uitgesproken, waar by hy te gelyk in alle kosten verwezen word. Verschynt hy echter, en heeft hy zulks enkelyk gedaan, om zyne party op kosten te jagen, zoo handelt men na rechten, en moet de klager zomtyds nog wel de kosten betalen; alles namelyk na vereisch van zaken.

Voordelen van den Gerechtsbode.

De Gerechtsbode vind daar by insgelyks zyn voordeel, aangezien hy voor ieder dagvaarding eene schelling, en voor 't oppassen voor de Raadkamer, wederom zoo veel geniet, en zulks altyd ontfangt, zoo dikwyls als hy eene party dagvaarden moet; 't welk wyl 'er altyd tamelyk veel partyen zyn, vry meer dan zyne wezendlyke bezolding opbrengt, zoo dat hy zeer vergenoegt daar van leven kan, schoon hy menigen zwaren weg gaan of ryden moet.

De straffe, welke men aan den Raad van Justitie betalen moet, zoo 't proces door die kamer uitgewezen word, is na de gesteltheid van de zaak gericht; zy komt echter in geenen dele ten behoeve van de Raadsleden, welke, zoo als boven gemeld is, voor hare moeite anders niet dan de blote eer genieten; maar dezelve worden altyd verzamelt, en door den Secretaris van dat Collegie bewaart, ten einde de nodige penningen voor handen zyn zouden, als 'er criminele en hoofdvonnissen ter uitvoering gebragt moeten worden; aangezien die Raad alle gerechtelyke kosten daar van betaalt en niets van de Voortreffelyke Maatschappy daar toe ontfangt, ten ware men geld te kort quam; in welk geval zy het verschiet, tot dat de Raadkamer weder in staat is, om 't weder in de Compagnies kas te brengen.

Hier word strengrecht gepleegt.

Hier word, zoo als ook door gantsch Indie, veel strenger recht geoefent, dan ergens in Europa; en zulks niet zoo wegens de Europeanen, als welke buiten dat wel weten, welke feiten door 't Gerecht

recht

recht moeten gestraft worden, en zich derhalven voor dezelve myden konnen; maar wegens de slaven en andere inwoners, dien insgelyks niet onbewust is, dat zy 't met 't leven betalen moeten, als zy 't verbeuren; maar eene vreugde hebben, als zy eenen Europeaan nadeel toedoen, of van 't leven beroven konnen; door dien nu vele menschen onder hen aangetroffen worden, die schoon zy weten, en dikwyls gezien hebben, dat zy den pynlykste dood sterven moeten, nogtans in hare boosaardigheid volharden, en niets yveriger ter herten nemen, dan de Europeanen te benadelen, zoo vereischt de noodzakelykheid, om dit quaad voor te komen, en de Christenen in veiligheid te bewaren, van hen door schrikkelyke pyn en zware straffe in toom te houden.

Hartnekkigheid der slaven.

Ik zoude hier zeer veel voorbeelden konnen aanhalen, van de genen die gerabraakt, verbrand, opgehangen, gegeesselt, gebrandmerkt, enz. zyn; dog ik acht zulks niet alleen nodeloos, maar de veelheid van dezelve schrikt my meest af, de vrezelyke voorstelling daar van te doen; om dat de booswigten de felste pyn uitstaan, zonder ach of wach te zeggen, tot de grootste verwondering der aanschouwers.

Geval van eenige slaven.

Hier zal ik enkelyk byvoegen, dat eenige slaven en slavinnen eens zamen gerot, en gevlugt waren, met voornemen, om 't land af te lopen, te stelen en te moorden, en een eigen koningryk, in 't zelve op te rechten; ten dien einde hadden zy eenen Koning opgeworpen, en denzelven eene Koninginne toegevoegt, die insgelyks eene zwartin was, en haar kind, ontrent een half jaar oud, met zich nam, en op den rug droeg. Zy hadden zich alvorens met geweer verzien van hunne Heren gestolen, om zich daar mede te verdedigen, of tot haar onderhoud wild te schieten, als zy anders niets zouden konnen bekomen.

Wanneer zy zich nu met dat voornemen op de vlucht begeven hadden, troffen zy dien zelven dag eene anderen slaaf, die de schapen van zyn Heer wyde, in 't veld aan, en sneden hem zoo voort 't hoofd af, om dat hy hen geen schaap wilde laten volgen; waar na zy de beste uit den trop slachtten, en daar mee in de bergen weken, en by nacht 't vleesch kookten.

En door dien dit vermoorden van den Schaapherder groot gerucht maakte, begaven zy zich van daar, en trokken dieper landwaard in, alwaar zy zich op de begonne wys met roven en stelen geneerden; eindelyk quamen zy in de groene Kloof, alwaar altyd veel schapen vet gewyd en voor de Voortreffelyke Maatschappy geslagt worden; by dezelve was een Europeaan, van Hamburg geboortig, welke op dezelve acht geven, en zyne onderhebbende slaven gebieden moest, zoo als hy raadzaam oordeelde.

Deze ging dikwyls, om te zien, of de schapen van zyn Heer en Meester die Henning Husing genaamt en insgelyks een Hamburger van geboorte was, door de slaven gewyd wierden, en ook of 'er zich wilde beesten in dien streek onthielden; en om dieswille had hy altyd een snaphaan by zich, ten einde zoo hy iets quam te ontdekken, hy zoo voort vuur geven konde.

Terwyl hy derwaards ging, sprongen deze moordadige dieven uit een boschje, omcingelden hem, en namen hem zyne snaphaan af, waar op zy hem op 't lyf vielen, en dreigden te vermoorden, wanneer hy nu zag, dat hy niet levend uit hunne handen zoude komen, zoo bad hy zeer beweeglyk, om hem maar zoo veel tyd te vergunnen, dat hy God zyne ziele door

een aandachtig gebed konde bevelen, 't welk zy hem dan eindelyk ook toeſtonden, mids dat hy het wat kort maken en hen niet te lang ophouden zoude.

Hier op viel hy op de knien, hefte zyne handen en oogen op ten Hemel, en riep tot God om vergiffeniſſe van zyne zonden, en genadige opneming van zyne ziele. Hy had daar mede eenen zeer korten tyd doorgebragt, wanneer zy hem vraagden, of hy nog niet gedaan had, en wyl hy geen antwoord gaf, maar in zyn gebed volharde, ſtieten zy hem om ver, vermoorden hem, ſneden hem den buik op, hingen 't ingewand op de ſtruiken, en namen de vlugt.

Geen menſch wiſt, waar deze knecht gebleven was; zyn Heer liet hem door de Hottentotten opzoeken, die hem eindelyk dus onmenſchelyk gehandelt, en deszelfs ingewand een weinig ter zyde uitgebreid vonden, 't welk zy den bovengemelden Huſing bekent maakten, en een ieder in onzekerheid lieten, wie de moordenaar mogt geweeſt zyn; tot dat de moordenaars zelf eindelyk aan de poſt, welke de Voortreffelyke Maatſchappy in de Saldanha-baay beſtelt heeft, zich lieten zien.

Hier wilde God hunne moordaardige ondernemingen niet verder gedogen; aldaar leggen doorgaans twee man, welker pligt is, om op de derwaards vervallene ſchepen acht te geven en aan den Heer Gouverneur daar van verſlag te doen. Door dien een van deze twee na de Kaap was gegaan, zoo quamen deze ſlaven met malkanderen overeen, om denzelven by nagt te vermoorden.

Na dat zy hem wys gemaakt hadden, dat haar Heer hen hier of daar gezonden en bevolen had, 't een of 't ander te doen, zoo huisveſte hy hen zeer gaarn, zonder eenig quaad te vermoeden, om dat zy geweer en een klein kind by zich hadden. Dog wanneer hy zich met een jong meisje gemeen maakte, verhaalde het zelve hem alles wat 'er gebeurt was, en wat zy van voornemen waren, met hem te doen.

Hoe dees goede zoldaat te moede was, zal een ieder zich beter verbeelden, dan ik met korte woorden beſchryven kan; dog na dat hy dit meisje gebeden had, te zwygen, en haar grote beloften gedaan had, riep hy den eenen na den anderen in zyn vertrek, en bond dezelven zoo vaſt met touwen, dat zy hunne handen niet gebruiken konden.

De gantſche nagt moeſt hy waken, uit vrees, dat de een den anderen losmaken en zy hem t' zamen 't leven benemen zouden; gelyk zy dan ook in der daad bezig waren, en hem zekerlyk vermoord zouden hebben, ten zy hy op zyne hoede geweeſt, en daar door alles voorgekomen was; na dat hy ze echter weder vaſt gemaakt had, knoopte hy hen, eer de dag aanbrak, aan elkander, en bragt ze na de Kaap, alwaar hy ze den Gouverneur en Fiskaal independent overgaf, en na gedane voorſpraak voor 't jong meisje, die hem van alles bericht gegeven, en zyn leven gered had, weder na zynen poſt keerde.

Men onderzocht naderhand de zaak wat naauwer, en door dien dezelve met 't verhaalde in alle dele overeen quam, zoo wierd haar vonnis ten eerſten uitgewezen, waar by vier mannen levend gerabraakt zouden worden, zonder den genadenſlag t'ontfangen; de gewaande Koninginne zoude aan een paal gewurgt worden, terwyl de anderen met de ſtrop om den hals onder de galg ſtaan, en vervolgens met geſpletene ſtokken gegeeſſelt en voor 't voorhoofd gebrandmerkt zouden worden. *Derzelver te recht ſtelling.*

Wie dit recht heeft gezien, moeſt bekennen, dat hy geene verſtokter menſchen gezien had; want

want zy allen ontfingen hunne straffe, zonder ach of wag te zeggen; ja wanneer men de gerabraakte levend van 't kruis nam, en twee aan twee naast elkander op 't rad bond, verzochten zy alleenlyk te drinken, 't welk hen ook gegeven wierd, tot dat zy ten drie uuren na den middag den geest gaven; waar na zy weder van 't rad geworpen, en nevens de geworgde Koninginne, die door 't breken van de koord, van den paal viel, en aldus tweemalen geworgt wierd, langs alle de straten van de stad na de Leeuwestaart gesleept en aldaar weder op 't rad gezet wierden. De anderen, die gegeesselt en gebrandmerkt waren, wierden hunne Heren weder t'huis gezonden.

Voor dezen moesten de inwoners, als 'er een slaaf of slavin op diefstal of moordery betrapt wierd, niet alleen zulken slaaf of slavin, die hen veel geld gekost had, door den scherprechter verliezen, maar zy waren daarenboven genoodzaakt, de kosten van 't recht, welke doorgaans eene grote zomma bedroegen, te betalen; door dien men echter naderhand heeft waargenomen, dat daar door niet zoo wel de slaaf of slavin gestraft wierd, als welke dikwyls uit ongeduld dingen pleegden, waar door zy 't leven verbeurden, om enkelyk van de slaverny verlost te worden, zoo heeft men deze gewoonte verandert, en een ander fonds bedacht, die in staat was, om die kosten op te brengen, en goed te maken.

't Meeste geld voor den Fiskaal independent en den Land-drost, een van welke beide aanklager is, en de gevangenen in rechten vervolgt; dog hebben de Secretaris en mindere gerechtsdienaars 'er ook iets van; de Fiskaal independent of de Land-drost trekt achtervolgens de gemaakte wetten van de vorige Gouverneurs, 5., 10., 15., 25. en ook wel 50. ryxdaalders, na dat 't geval is.

Ik zal maar 't een of 't ander voorbeeld aanhalen, om een begrip daar van te doen hebben; wanneer een inwoner, zoo als ik voormaals omstandig bericht heb, een Bediende van de Voortreffelyke Maatschappy in lening neemt of huurt, en dezelven na 't eindigen van 't Contract, niet weder in den dienst der gemelde Maatschappy brengt, of zyn Contract laat vernieuwen, zoo valt hem of de Fiskaal independent of de Land-drost op 't lyf, en beslaat hem in een boete van 25. ryxdaalders, welke hy in zynen zak steekt.

Zoo een inwoner zynen slaaf of slavin uitzend, om hout te halen, 't welk aan deze Kaap schaars en zeer duur is, aangezien men voor eenen wagen knuppel-hout of dikke takken twee en ook wel drie ryxdaalders geven moet, zoo vervalt dezelve in een boete van 5. ryxdaalders. Dog beschadigt hy eeken of andere geplante bomen, zoo word zulks onderzocht, en de dader voor een boomschender gehouden, die gegeesselt behoort te worden, ten ware de Eisscher liever geld nam, en deze schandvlek met 100 en meer ryxdaalders liet afkopen. *Straffe op 't hout stelen.*

En wie wilde deze finantien alle opnoemen, die enkelyk bedacht zyn, om de gequalificeerde Bedienden der Maatschappy 't geld van de burgers en inwoners in den zak te jagen, terwyl zy zelf veeltyds strafbaarder zyn, zoo als uit mynen vorigen blykt. Het was te wenschen, dat een ieder, 't zy Bedienden of inwoner, te vrede was, met 't geen God en deze roemruchtige Maatschappy hem toegelegt had, zoo als haar eige wensch is; zoo zoude 't niet nodig zyn, den eenen of den anderen verdrietig te vallen.

Van deze openbare schriften vervoeg ik my als nu tot de private of afzonderlyke, welke den Be- *Van de Privaat-schriften.*

dienden der Voortreffelyke Maatschappy insgelyks grote, ja de meeste voordelen opbrengen; deze zyn onder den naam van Auctien of Venditien en Ordonnantien of Koopbrieven bekent, van welke alle voormaals reeds iets in 't algemeen is gezegt; tegenswoordig echter zal afzonderlyk worden gemeld, dat deze verkopingen of vrywillige of gedwongene zyn.

Daar onder behoren vrywillige verkopingen.

Vrywillige verkopingen worden de zulke genaamt, die met verlof van den Edl: Heer Gouverneur door een Vendu-meester die te gelyk Secretaris van den Raad van Policy is, gehouden worden, ten versoek van dees of geenen Inwoonder; welke verkopingen altyd te voren met aangeplakte biljetten worden bekent gemaakt. De gelden, die van de goederen gemaakt worden by diergelyke verkopingen, worden 6 Weeken na den verkoopdag door den Bode opgehaalt, en by den Vendu-meester gebragt, die de zelven aan den verkoper met behoorlyke rekening ter hand stelt.

Diergelyke vrywillige verkopingen vallen in een jaar zeer veel voor, en heeft deze Boelhuismeester ten gevallen van de ingezetenen, welke 't een of 't ander overtollig huisraad of andere kleinigheden verkopen willen, nog vier buitengewoonlyke in zyn huis vastgestelt, waar op een ieder iets te koop brengen kan; wordende namelyk alle vierendeel jaars met toestemming van den Edelen Heer Gouverneur eene zulke verkoping voor zyn deur gehouden, na dat voorheen eene nette lyst van alle goederen gemaakt, en de namen van de eigenaars daar by gevoegt zyn.

Vermids nu deze Vendu-meester, zoo als ook alle andere, gelyk in vervolg blyken zal, 4. ten hondert voor zyne moeite, bekomt, welk alles hy ook zoo voort na 't gemaakt geld aftrekt, zoo als ook de bezolding van den Afslager, die een ten hondert, behalven iets voor 't aanplakken van de biljetten geniet, zoo is licht af te nemen, dat door dien diergelyke vrywillige verkopingen dikwyls veel geld bedragen, hy noodzakelyk jaarlyks eenige duizenden daar mede moet winnen, welke winst hy billyk behoud, zoo lang als hy dit ampt bedient. Hier uit is verder te zien, dat de Afslager ook wel zyne rekening daar by vind.

Welke gedwongene verkopingen worden genaamt.

Gedwongene Verkopingen acht ik, konnen gevoeglyk genoemt worden, de gene welke of uit vreze geschieden dat de goederen, langer leggende, bederven zouden, of dat zy niet wel en ten voordele der belang hebbende worden waargenomen, en hoe eer hoe liever tot geld gemaakt moeten worden; aangezien 't geld beter en met meer winst uitgezet kan worden, dan dat men de goederen onder de bewaring van anderen laat, en daarenboven gehouden is, geld voor hare moeite en opzicht te geven.

Diergelyke Verkopingen houd zomtyds de Voortreffelyke Maatschappy, of in deszelfs naam de Opper-Koopman in de Vesting, als 'er namelyk beschadigde en van 't zeewater bedurvene goederen (de speceryen uitgezondert, als welke men na de uitlading zoo voort verbrand) gebragt worden, die t'eenemaal bederven zouden, en derhalven, als zy een weinig schoon gemaakt zyn, aan de meestbiedende verkoft moeten worden, eer zy t'eenemaal weg zyn, schoon nog zoo weinig van dezelve gemaakt word.

Wat de verkoper voor zyne moeite heeft.

Deze Verkoper, de bovengemelde eerste Koopman in de Vesting, zoo als ook de Afslager of de Bode, hebben niets voor hare moeite, niet tegenstaande zy alles doen moeten; dat by alle andere verkopingen waargenomen word; en

en zulks, wyl zy van de Voortreffelyke Maatschappy bezolding trekken, en in deszelfs dienst zyn.

Voordeel van den Vendu-meester.

Daarentegen staat 'er de Vendu-meester veel beter by, die de Weeskamer bedient, en te gelyk deszelfs Secretaris is; want dezelve laat zich niet gaarn zulken vetten brok ontsutzelen, ten zy hem de pas door een kragtig testament afgesneden is, waar in hem ook de Heren Weesmeesters getrouw helpen, en zoo veel mogelyk voorstaan; niet enkelyk om 't voordeel der Wezen te bevorderen, als 't welk onder anderen ook daar in bestaat, dat de roerende en onroerende goederen tot geld gemaakt, en tot dat zy meerder jarig of getrouwt zyn, op winst uitgedaan word; ten einde zy daar van opgebragt en de hoofdzomma vergroot zoude konnen worden; maar ook om haar eigen voordeel, ten einde om den zwaren last van de zorg eenigzins te verzoeten, en mede een veeg uit de pan te hebben.

Op arme Weeskinderen word weinig gelet.

Want dat ik dit laatste van hen schryf, wyst my de lange ondervinding; aangezien zy op Wezen, welke weinig of niets van hunne ouders hebben, gantsch geene acht slaan, en niet letten, hoe zy opgetrokken worden, of wat zy leren; terwyl in tegendeel de genen, die ryk zyn en veel geërft hebben, zoo voort door de Weeskamer opgesnapt, derzelver goederen opgeschreven, aan de meestbiedenden verkoft en de gelden op de bovengemelde wyze behandelt worden.

Deze Vendu-meester geniet voor 't verkopen van alle goederen aan Wezen toebehorende, zoo veel als de eerstgemelde, te weten, 4 ten hondert; daarenboven moet hy vooor 't maken van de lyst der goederen, 't welk in byzyn van twee gedeputeerde Weesmeesters geschied, als mede voor 't houden van 't verkoop-protokol en voor andere schriften, afzonderlyk betaalt worden; daarbenevens geniet hy zoo wel als de Weesmeesters zelf, dagelyks twee ryxdaalders, die daarenboven elke reis, zoo dikwyls als zy de inventaris, 't verkoop-protokol, of andere schriften tekenen, een halve ryxdaalder voor hare moeite ontfangen.

Zoo lang als dit maken van een lyst en verkopen duurt, 't welk dikwyls ruim 14. dagen vereischt, schoon 't niet bestendig na malkanderen vooortgaat, worden deze Weesheren op de kosten der Wezen treffelyk onthaalt. Is daarenboven 't sterfhuis, daar verkoping zal worden gehouden, aan de Kaap zelf niet, maar in een van de voormaals beschrevene Colonien zoo word op de kosten der Weezen een wagen met 4. paarden gehuurt, waar mede deze Heren af en aan ryden.

Wanneer nu dit alles geschied, en 't geld door den Afslager of Bode, die ook zoo veel daar van geniet, als hy by den boven beschrevenen Vendu-meester, den Secretaris van de policy gehad heeft, opgehaalt, en aan den Vendu-meester en Secretaris ter hand gestelt is, zoo trekt deze alle kosten van 't kapitaal af, en geeft het nevens zyne schriften, aan de Heren Weesmeesters, waar mede hy zich verantwoorden kan, dat hy oprecht en eerlyk gehandelt heeft. Deze nemen vervolgens de hoofdzomma en lenen die aan dees en gene tegen een winst van 6 ten hondert, ten einde daar door de geledene schade vergoed worde, en de Weezen Christelyk en na behoren konnen worden opgetrokken.

Doordien nu jaarlyks vele ryke menschen sterven, welker Wezen aan de weeskamer vervallen, zoo is licht af te nemen, dat deze Vendu-meester veel geld winnen moet, zonder te rekenen zyne vaste bezolding, en 't geen hy daarenboven van de Voortreffelyke Maatschappy geniet; en weet ik, dat in

in 't jaar 1712. een zeker inwoner op Stellenbosch stierf, welkers goederen tagtigduizend guldens bedroegen, die door den Vendu-meester alle verkoft zyn, dog hoe veel hy daaar van in zyn zak heeft gestoken, zal ik hier met stilzwygen verby gaan.

Voor dezen had de *Curator ad Lites* en Garnisoens-Boekhouder ook een schoon inkomen; om dat hy de goederen van de genen, die op zee gesturven waren, als Vendu-meester verkoft, en 't zelve voor zyne moeite ontfing, als de andere Vendu-meesters; dog in den jare 1710. heeft hy dat voordeel verloren, wanneer hy beschuldigt wierd, dat hy met diergelyke goederen niet oprecht had gehandelt. Of hy echter voor zyn perzoon, of anderen schuld daar van hadden, wil ik niet onderzoeken, om dat het zaken zyn die buiten myn bestek gaan.

Wat my aanbelangt, ik acht, dat men hem zoo licht niet van bedrog kan beschuldigen; om dat hy de goederen van de scheeps-Boekhouders onder een inventaris moest aannemen, die goedgekeurt en van eenige scheeps-Officiers getekent waren. De gene die in dit Ziekenhuis of aan land stierven, hadden hunne kisten en andere goederen buiten zyne magt, welke hy niet anders dan verzegelt ontfing en alle in 't byzyn van twee Gecommitteerden opende, eene nette lyst daar van maakte, en vervolgens in haar byzyn opentlyk verkoft; hoe en wanneer hy niet oprecht daar mede zoude hebben gehandelt, zulks is eene zaak, welke ik niet weet, of begrypen kan.

Het zy, hoe 't zy, 't is genoeg dat ik dikwyls van de daar by staande scheeps-Kapiteins en andere Officiers gehoort heb, dat zy op zodanige wys hunne goederen wel altyd wilden laten verkopen, om dat zy wel zagen, dat 'er geen bedrog onder gespeelt wierd; zoo dat ik niet kan begrypen, op wat wyze hy in dien naam geraakt is; genoeg is 't, dat hy daar door jaarlyks 3000. guldens komt te verliezen,

Doordien ik tegenswoordig van de overledenen spreek, zoo vind ik raadzaam, om ook iets van den Doodgraver te melden, die ook een Bediende van de Voortreffelyke Maatschappy is, en wel niet een zoldaat of een matroos, dien dit stuk brood zeer wel te stade zoude komen; maar by myne aankomst heeft het ampt van Doodgraver bedient, Cai Jesse Slotsboo, Garnizoens-vaanderig, dog dezel- Luitenant wordende, wierd de weduwe van wylen den prediker op Stellenbosch, Hercules van Loon, tegenswoordige huisvrouw van den Heer willem Helot, daar mede begiftigt, na welkers hertrouwen zy 't voor haar kleinzoon Willem van Loon, verzocht, die 't nog bedient. *Van de Doodgravers aan de Kaap.*

Een zodanige Doodgraver heeft weinig moeite, om dat hy als een Bediende der gemelde Maatschappy, maar een of twee slaven van dezelve bevel behoeft te geven, 't graf te maken, en wyders te bezorgen; 't welk zy hem dan ook nooit weigeren konnen, zoo zy anders een goed woord van hem ontfangen willen. Ondertusschen is 't geen daar voor betaalt word, voor hem, te weten, voor een kinder graf, als mede voor een slave of slavinnne graf, groot of klein, een halve daalder, 't welk jaarlyks veel opbrengt.

Eindelyk kom ik aan de gedwongene verkopingen, welke gene andere zyn, dan die gerechtelyk geschieden, als iemand zyne schulden niet goedwillig betalen wil of kan, ten einde om de schuldeisschers te vrede te stellen. Want als men geene gelegentheid heeft, om aan zyn geld te komen, zoo is men zekerlyk genoodzaakt de Overheid tot hulp te roepen, waar door de onwilligen gecondem- *Van de gedwonge verkopingen.*

demneert, en de Crediteurs betaalt worden, behalven dat de Gerechtsdienaaars ook een goed voordeel daar van hebben.

De Secretaris van Justitie begeeft zich nevens twee Gecommitteerden van dien Raad en den Bode na 't huis van den verwezenen, en maken eene lyst van alle goederen, die daar in zyn, welke lyst van hen zoo voort getekent word; wyders doen zy aan 't gantsche Collegie verslag, en ontfangen ter zelver tyd bevel, dezelve na gedane bekentmaking, te verkopen. Hier van is de Secretaris Vendu-meester, door de twee bovengemelde Gecommitteerden geassisteert. De Bode is alsdan Afslager, die van de kopers daar na ook 't geld ophaalt, en aan den Secretaris ter hand stelt, en met de gemelde Heren Gecommitteerden en de Gerechts-Bode geniet, 't geen de Gecommitteerde Weesmeesters en hunne Afslager dagelyks ontfangen.

Vaste goederen worden by opveilingen verkoft.

De vaste goederen worden by opveilinge verkoft, zoo als hier voren wydlopiger verhaalt is; dog staat aan te merken, dat by alle verkopingen, die op 't land geschieden, de Liefhebbers met eeten en drinken verzien, en sommigen ook voor niet met al gehuisvest worden; terwyl by de genen, die aan de Kaap voorvallen de kopers enkelyk met een glas wyn en een pyp tabak onthaalt worden, ten einde de Kopers door den wyn aangemoedigt, wat rykelyker in 't bieden zyn zouden.

Zes weken na den verkoopdag, brengt de Afslager of Bode aan een ieder, die losse goederen gekoft heeft, zyne rekening, of een uittrekzel uit 't verkoop-protokol, welke rekening de koper zoo voort betalen moet; waar na de Bode dezelve in naam van den Vendumeester quitteert.

Deze wyze van 't geld op te halen is eerst in den jare 1710. opgekomen, na dat Johannis Keesstok, een Brabander van geboorte, die groven misslag begaan had, welken ik voor dezen by gelegentheid van eene andere dwaze zaak verhaalt heb, en ik derhalven, schoon dezelve insgelyks hier gevoegelyk ingelast konde worden, nodeloos acht te herhalen; ik zal enkelyk daar by voegen, dat zoo hy zyne toenmaals gemaakte schulden betaalt, en de Heer Helot hem niet ondersteunt had, hy niet lang aan deze zyne bediening gebleven zoude zyn.

Ik konde nog wel iets van den gemelden Heer Helot zelf daar by voegen, hoe dezelve zich namelyk gedurende zyn vendu-meesterschap gedragen heeft, wanneer hy met 't geld dat hy van eene vrywillige verkoping had gemaakt eene schuld betaalde, waar voor de verkoper borg gebleven was, terwyl de schuldenaar in leven en zelfs niet eens gerechtelyk aangesproken, veel min uitgewonnen, en nog minder tot betalen verwezen was; en doordien hy daarenboven den verkoper van de gantsche venditie geene rekening doen wilde, zoo vervolgde hem deze in rechten; dog doordien men hem by 't gerecht heel veel begunstigde, is hy door eene consultatie van twee Rechtsgeleerden in Holland zoo ver ondersteunt, dat de eer van den gemelden Heer Helot zekerlyk eene grote krak zoude hebben bekomen, ten ware de vrees dezen inwoner, die zich nu te Amsterdam bevind, zoo ver gebragt had, dat hy genoodzaakt wierd, de hand op den mond te leggen, aangezien men hem dreigde, schandelyk te handelen, als hy de zaak verder voortzette.

Van de inkomsten der Boekhouders en Assistenten.

Ik wil my echter hier in niet verder inlaten, om dat de zaak boven dat t'overbekent is, zoo dat ik my van de Vendu-meesters tot de Boekhouders en Klerken begeef, welke insgelyks iets uit de

beurs van de inwoners trekken. Want voor ieder ordonnantie of koop-leverings en toonbriefje, 't welk zy voor de inwoners vervaardigen, die iets van de Voortreffelyke Maatschappy kopen, of aan dezelve leveren, midsgaders van dezelve lenen wilden, moest men hen eenen schelling betalen, 't zy dat zodanig briefje veel of weinig bedroeg.

Ik heb wel gezegt, dat de Extraordinaris Raad en Commissaris van dit Gouvernement, de Heer Johannis van Steeland, alle deze onbehoorlyke manieren van handelen op 't kantoor afgeschaft heeft; dog zy gaan als nog op 't Soldy-kantoor en op de Secretary in zwang, alwaar men zelfs voor een klein uittrekzel uit de Auctie-protokollen, en de Vryboeken, midsgaders uit andere schriften, een schelling betalen en daarenboven dank zeggen moet; schoon 't maar een uittrekzel van drie regels was.

Dit zyn nog rechtmatige voordelen, welke de Bedienden der Voortreffelyke Maatschappy van de inwoners alhier trekken. Had ik lust wydlopig te zyn, en de onrechtmatige behoorlyk voor oogen te stellen, welke zy niet zoo wel van de inwoners als van hunne *Nutritores* of voedsterheren zelf schrapen, zoo zoude zoo veel bladeren naauwelyks genoeg zyn, als de rechtmatige tot nu beslagen hebben; te meer om dat ze in zodanige menigte zyn, en zoo velerhande buizen en kanalen hebben, dat 't naauwelyks geloofwaardig kan worden voorgestelt.

Ik heb reeds voormaals van eenigen melding gedaan, en gezegt dat zy de Koopmanschappen van de Voortreffelyke Maatschappy of als onbequame, bedurvene, beschadigde en niet leverbare goederen laten afschryven, of voorgeven, dat dit of dat gebouw van de Voortreffelyke Maatschappy moet worden herstelt; dog ik heb toen niet gemeld, dat daar door niet allen, maar voornamelyk eenigen van de genen moeten worden verstaan, die byzondere opzicht van diergelyke goederen hebben.

De zaak zal licht te begrypen, en myne mening zeer ras te verstaan zyn, als ik van zoo vele maar 't een of 't ander staaltje bybreng, die gedurende myne aanwezentheid zyn voorgevallen. Ten tyde wanneer de Heer Willem van Putten Pakhuismeester was, is 't meer dan eens gebeurt, dat dezelve smits kolen voor zyne eige rekening verkoft, welke de Voortreffelyke Maatschappy niet meer te verkopen had, of ten minsten aan eenen enkelden Vry-smid zoo veel niet wilde geven, dan hy verzocht; om dat zy altyd, zoo als billyk, voor hare eigene Smeden eenen goeden voorraad behouden, die zich zoo lang daar mede behelpen moest, tot dat 'er wederom andere uit Holland aanquamen.

Hier mede ging het op de volgende wys toe: Wanneer een zeker Smid, dien hy meest betrouwde, van den Edelen Heer Gouverneur een Ordonnantie had, dat hem een halve hoed kolen, en yzer na proportie door den Pakhuis-meester zoude gegeven worden, en hy dezelve na de betaling aan den Kassier vertoonde, en de gemelde kolen en yzer verzogt, zoo gaf de gemelde Heer Van Putten hem niet alleen zoo veel van deze stoffen, als hy reeds betaalt had, maar liet hem dikwyls zelfs eens zoo veel daar van toekomen; mids dat hy geen mensch iets daar van zeide; en hem in 't byzonder daar voor betaalde.

Wie nu weet, dat ieder Pakhuis-meester de hem toebetrouwde goederen by de maat en 't gewigt ontfangt, en met even dien zelve maat en gewigt weder uitmeten of uiwegen en verrekenen moet, die kan by zich zelven de rekening maken, op wat wys deze Pakhuis-meester aan zoo veel

steen

ſteen of Smids kolen, en yzer na proportie gekomen is.

Hier op heeft ook die zelve Vry-Smid, genaamt Jan Jakob Kouterman, een beëdigde betuiging gedaan, welke in een Boek, door zommige Inwoners alhier op uitgegevene korte Deductie van den Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, met den druk gemeen gemaakt, onder den Titel van Contra-Deductie, of Grondige Vertoning van de valsheid der uitgekomene Deductie, *pag.* 115. 116. te vinden is; waar in hy dit boven verhaalde nog eenige andere ſtukken met eede bekragtigt heeft.

Ik beroep my voorbedachtelyk op de gemelde Contra-Deductie, ten dele om alle wydlopigheid te myden; ten dele ook, om dat men in dezelve meer andere diergelyke fraaje ſtukken aantreft, die genoegzaam te kennen geven, met welken yver eenige van deze Bedienden 't belang van hunne hoge Heren Principalen behertigen; want ik ben gantſch niet van voornemen, om van den Hoofd-Adminiſtrateur, Jan Corneliszoon d'Abling, den Heer Jan Brommert, Equipagie-meeſter, en den Lieutenant Caie Jeſſe Slotsboo veel woorden te maken; of dezelve hier ten tonele te doen verſchynen.

Hoe de Chirurgyns en handwerksluiden haar byzonder belang behertigen.

Alhier behoren ook eenige Chirurgyns, en ſchier ook alle handwerksluiden der Voortreffelyke Maatſchappy, welke met arbeiden veel geld van de inwoners winnen, terwyl deze goedaardige en langmoedige Maatſchappy de materialen daar toe beſchikken moet; ja zommige Chirurgyns gebruiken de in handen hebbende Artzenyen niet alleen om de zieken alhier zonder onderſcheid te genezen, maar verkopen ze aan vreemde landaarden, gelyk ik weet, dat zulks door den Oppermeeſter N. Caruach, is geſchied, 't welk ten hoogſten ſtrafbaar is.

By deze Hoofd-rivieren, waar mede deze gequalificeerde Bedienden haren grond zoo wel weten te bevogtigen, zoude men lichtelyk andere by-rivieren konnen voegen, die van minder gewigt zyn; dog ik ben een vyand van wydlopigheid, en acht ik ze niet waardig, dat ik ze eens met namen noem, aangezien hier uit reeds genoegzaam blykt, dat de Bedienden van deze roemruchtige Maatſchappy haar voordeel by de Inwoners zeer wel weten te maken.

Alleenlyk was te wenſchen, dat by de dezen, zoo wel de Bedienden als de andere Inwoners, eendragtig met elkander leefden, en de een den anderen niet verachtelyk handelde; nog de eerſten opentlyk voorgaven, dat zy aan de Voortreffelyke Maatſchappy aangenamer zyn dan de laatſten, of, zoo als men hier dikwyls hoort zeggen, dat de Bedienden der Voortreflelyke Maatſchappy hare echte kinderen zyn, en de inwoners hare onechte; terwyl nogtans deze Voortreffelyke Maatſchappy voor de eene zoo wel als de andere oprechte, trouwhertige en vaderlyke zorge draagt.

XXIII. HOOFTSTUK.

Van de Zeden en Gebruiken, welke de Europeaansche Inwoners onder malkander waarnemen, en wel voornamelyk. 1. Ten opzicht van hare bezoeken en tegenbezoeken. 2. Hunne bruiloften. 3. Haar kinder-dopen. 4. Hare begrafenissen. 5. Hare scholen en kindertucht. 6. Hoe zy zich jegens hunne slaven, en 7. jegens de vreemdelingen, die aan deze Kaap komen, houden.

De schryver wil in 't algemeen van de Kaapsche Colonien spreken. Wegens den rang der Europeanen. Wat omtrent de visieten by voorname perzoonen aan te merken. Voormalige wyze van bezoeken der Europeanen. Door den Gouverneur afgeschaft. Dezelve heeft zyne dagelyksche byeenkomsten zelfs gehad. Word wegens vrouwsperzonen verdacht gehouden. Van de huwelyks-plegtigheden. Wat voor de eerste proclamatie geschied. Hoe de vader van de bruid de gasten onthaald. Deze vrolykheid word tot de derde proclomatie vervolgt. Wat voor plegtigheden na den trouw waargenomen worden Aanmerking omtrent de ongetroude vrouwsperzonen. Van de plegtigheden by 't kinderdopen gebruikelyk. Van de lykstaatzien. Op wat wyze de weduw, of weduwnaar weder mogen trouwen. Van de meeste ouders word de kindertucht verzuimt De algemeene schoolen zyn slegt gestelt. De schoolmeesters konden veel geld winnen. Maandelyksche inkomst van een schoolmeester. Hoe de vreemdelingen van de inwoonders genaamt worden. Waarom de vreemdelingen meer moeten betalen. Van de slaven der vrye inwoonders. Wat by het dopen der slaven kinders aan te merken. Slaven worden hard gestraft. Een voorbeeld daar van. Hoe men de slaven handelen moet. Einde van dit Hoofdstuk.

Van de Kaapsche Colonien in 't algemeen.

NA dat ik van deze Regeringsvorm en alle deszelfs ap-en dependentie uitvoerlyk en duidelyk gehandelt heb, zoo is 't tyd, dat ik de gezamentlyke Colonien in 't algemeen ook onderhanden neem; want door dien van derzelver verdeling en gantsche schikking omstandig gemeld is, zoo vind ik my genoopt, om van de plegtigheden en zeden, onder hen gebruiklyk, insgelyks gewag te maken.

Ik weet my nog zeer wel te binnen te brengen, dat hier en daar iets daar van ingelast is, dog behalven dat zulks geene aan een schakeling heeft, maar op eene toevallige wyze bygebragt is, zoo weet ik echter niet, dat ik van hunne bezoeken en tegenbezoeken, van hare gebruiken by 't dopen van kinderen, bruiloften, begrafenissen, kindertugt, en scholen; veel min hoe zy met hunne slaven en slavinnen leven, en dezelve handelen, eenig bericht mede gedeelt heb, derhalven acht ik my verplicht; daar van ook melding te doen, ten einde niets ontbreke aan 't geen tot een voldoenend bericht vereischt word.

Wegens den rang der Europeanen.

Dienvolgens staat te merken, dat 't Ceremonieel wegens den rang alhier, en door gantsch Indie veel stipter nagekomen word, als in Europa; aangezien niemand, den

den anderen zal wyken, als zyn rang hem de bovenhand geeft; de wyfjes zyn voornamelyk in dit ſtuk oplettende, en ten eerſten op haar paardje, als zy zien, dat eene andere aan 't hogerend zit, die zoo hoog in rang niet is, als zy; en heb ik reeds voormaals bericht, dat de Koſter de grootſte moeite van de waereld heeft, om alle de ſtoelen na haren rang te ſchikken, en dat hy hier op zelfs meer moet paſſen, als op 't luiden van de klok, ten ware hy een ſchamper verwyt van de gekreukte vrouwtjes in de kerk zelf wilde horen.

Van de visiten by voorname perzonen. Wat echter eigentlyk de viſiten of bezoeken aanbelangt, in dezelve is een zonderbaar onderſcheid te merken, 't welk daar in beſtaat, of men zyns gelyke, of eenen die hoger is, of een ander bezoeken wil; wil men iemand bezoeken die hoger is, dan men zelf is, zoo zoude 't voor de grootſte onbeleeftheid geacht worden, als men hem niet voorheen liet vragen, of men hem ook geen belet zoude doen, als men hem quam opwagten; want hier door hoort men niet alleen, of men aangenaam is, en of 't gelegen komt, maar de geen dien men bezoeken wil, heeft alsdan tyd, om alles een weinig op te ruimen, en toeſtel te maken, ten einde geene verwarring nog eenig gebrek aan dit of dat bevonden worde.

Van de visiten by zyns gelyken. Niet veel anders is het gelegen als men zyns gelyke bezoeken wil, want men bedient zich van diezelve methode, namelyk men laat ook vragen of het gelegen zal komen, dog is hier in 't onderſcheid dat men de gene die hoger zyn, eerſt eenige uuren, na dat men heeft laten vragen, en zyns gelyke zoo voort als men 't antwoord bekomen heeft, gaat zien.

Daarentegen zoo men iemand wil bezoeken, die minder is, zoo heeft men alle deze omſtandigheden niet van noden, maar men gaat ongevraagt, 't geen ook een burger ontrent den anderen, en een boer jegens zyns gelyk waarneemt.

Wat verder daar by te merken. By alle deze viſiten of bezoeken zoo als ook by de Contra-viſiten of tegenbezoeken ſtaat verder te merken, dat zoo voort als men by malkanderen komt, een kopje thee gedronken, en eenige ingelegde noten, nagelen en diergelyke voorgezet worden; of ook wel een pyp tabak gerookt word; waar na men een glas wyn drinkt, en een boterham met gerookt vleeſch, enz. eet.

Kortom, daar is niets zoo koſtbaar, lekker en aangenaam in huis, dat by zodanig bezoek niet voor den dag komt, waar onder dan niet alleen de Indiſche vruchten te rekenen zyn, maar Europa en ons lief Duitſchland levert ook iets, dat boven alles lekker gehouden word, te weten haringen, kaas, hammen en gerookt vleeſch; dog 't geen meeſt gezocht word, en de de kroon ſpant, is 't Zerbſter bier, de Bronswykſche mom, 't Deenſche en Lubekſche bier, 't zeer ſterk Engelſch bier, Aal genaamt, en de Hollandſche bieren.

Uit alle deze omſtandigheden kan men nog niet oordelen, of 't bezoek aangenaam geweeſt zy of niet, aangezien men dikwyls uit ſtaatkundige inzichten de gene, die men niet wel mag zetten, op de gemelde wyze zeer vriendelyk onthaalt, en tot laat in den avond ophoud; wanneer echter de Heer van 't huis zelf vermaak in 't bezoek heeft, en 't zelve hem aangenaam is, zoo verzoekt hy nog meer vrienden, om den tyd t'aangenamer door te brengen.

De tyd word daar zeer vermakelyk doorgebragt. Heeft deze zyn vrouw by zich, zoo worden de anderen insgelyks verzocht om dezelven met zich te brengen, ten einde om malkander den tyd te verkorten. Is men moede van praten, en wil men niet geſtadig roken en drinken, zoo begint men een ſpel, dat de mannen en vrouwen byde bywo-

nen; word men ook moede van zitten, zoo verlustigt men zich met iets anders, en brengt men aldus den tyd zeer heugelyk door; aangezien 't geen oogenblik aan lekkernyen en derzelver verandering ontbreekt, tot dat eindelyk de Zon 't hoofd neerduikt, en ieder tot rusten port, wanneer 't als dan ook aan geene dankzeggingen en plichtplegingen ontbreekt.

Voor dezen, eer de onrust tusschen den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell en eenige voorname ingezetenen alhier begonnen is, zoo als ik by myne aankomst nog gezien heb, zoo bespeurde men eene weergaloze eendracht onder alle Europeanen, zonder onderscheid, zoo dat zelfs zommige op 't land gezelschappen maakten, en elkander by beurten gingen bezoeken, zoo dat zy altyd wisten, waar zy hunnen tyd aangenaam zouden doorbrengen.

Schoon nu dikwyls sterk wierd gedronken, zoo als licht is te denken, zoo heeft men echter nooit gehoort, dat zy een complot gesmeed of een toeleg tegen deze Regering gemaakt zouden hebben, zoo als de gemelde Heer Gouverneur Van der Stell hen naderhand wel heeft willen te laste leggen; maar was haar inzicht enkel en alleen, om den knoop van vriendschap en eendrachtigheid onder elkander vaster toe te halen, 't welk mynes bedunkens niet quaad is, maar te wenschen was, dat in alle Gemeinte-staten zodanige liefde en vertrouwelykheid te vinden mogt zyn, ja dat met 't doorbreken van 't tweedracht-vuur deze onderlinge liefde en beleeftheid niet gebluscht was, zoo zouden de gemoederen zonder twyffel bedaarder zyn, en deze Overheid zoude zoo veel moeite niet behoeven te doen, om dezelve onder eene muts te brengen.

De Gouverneur heeft zyne dagelyksche byeenkomsten zelf gehad.

De Heer Gouverneur zelf heeft voor dezen zyne gezelschappen gehad, welke hy alle avonden, na de zaken gedaan te hebben, ging bezoeken, waar op hy meest tot zeer laat in de nagt, tegen de orders van zyne Heren Principalen, bleef, om dat de poort van de Vesting altyd open blyven moest. Wanneer nu de inwoners zoo muitzuchtig en oproerig waren, als hy ze wel uitschildert, zouden zy dikwyls gelegentheid hebben gehad om hem op weg op te passen, en zodanig te groeten, dat hy 't uitgaan op eenen anderen tyd wel zoude hebben vergeten, te meer om dat hy doorgaans maar 2. man by zich had, en veeltyds hene ging, zonder dat het iemand wist.

Had alle dagen andere menschen.

Dit gezelschap bezocht hy altyd in een en 't zelve huis, en moesten als dan de gene, die hy by zich wilde hebben, eerst ontboden worden; aangezien hy een ieder zyn gezelschap niet waardig achte; en konden zelfs de gene, welke hy liet ontbieden, geen staat maken, dat zy alle dagen by hem zouden zyn, alzoo hy zeer gaarne verandering van gezelschap had, waar door ook niemand zoo licht konde weten, wat daags te voren voorgevallen was, en waar mede zy hunnen tyd doorgebragt hadden.

Hoe de meeste tyd doorgebragt wierd.

De Heer Gouverneur echter bragt meest zynen tyd door met spelen op de kaart, of in 't bord, mids dat midlerwyl een goed glas wyn gedronken en een pyp tabak gerookt wierd; en moest de geen, die 't een of 't ander spel verloor, zeker stuk geld onder den kandelaar leggen, 't welk den waard voor betaling verstrekte, en altyd zoo veel bedroeg, dat hy geen reden had om te klagen.

Wat verder daar by voorviel.

Doordien nu wegens de veelheid der menschen, een ieder niet aan 't spelen konde komen, of men geen trek tot spelen had, zoo bragt men den tyd door met praten; en wanneer men 't minst vermoede, sloop de Heer Gouverneur

neur in een ander vertrek, alwaar hy den tyd met 't vrouwentimmer van 't huis doorbragt; en vermids dit schier alle dagen geschiedde, en hy 't zelve dikwyls na zyn pragtige Buitenplaats bragt, en menigmalen drie of vier weken by zich hield, terwyl zyne gemalinne in de Vesting bleef, zoo begon men zeer qualyk daar van te spreken, en hield men hem en dit vrouwentimmer verdacht, als of deze gemeenzaamheid verder ging, dan de wellevendheid en eerlyke kuisheid, die hy zyne gemalinne schuldig was het wel toeliet.

Het zy echter hoe het zy, het is zeker, dat de gemelde Heer Gouverneur zich door dit alles daar van niet liet afhouden; maar dat hy hier in voortging, tot dat hy eindelyk na Holland wierd te rug ontboden; hy quam ook in geen ander huis, om gezelschap by hem te hebben, maar hield 't zelve alhier bestendig, zonder zich aan 't praten der menschen te kreunen, waar door hy te wege bragt, dat de menschen het voor eene oude vaderlyke gewoonte aanzagen, en enkelyk tegen hunne boezemvrienden zeiden, wat hunne gedachten daar van waren.

Zyn Successeur [...]aakte ook [...]s op de [...]raat.

Zyn Successeur geraakte kort na zyne komst aan de Kaap de Goede Hoop in dienzelven reuk, schoon hy niet op gelyke wyze op eene bestendige plaats zyne verandering en tydverdryf zocht, maar dan dees dan geen inwoner bezocht, en den Huisheer vryheid liet, om in zyn gezelschap te verzoeken wien hy wilde, als 'er maar zoo veel perzonen waren, dat hy een Omberspel of in 't Verkeerbord spelen konde.

Dit gerucht wierd veroorzaakt, om dat hy zeker Vrouwentimmer, schoon niet heel fraai, maar van zeer goede opvoeding en aardig, heel wel mogt zien, dezelve ook dikwyls nevens andere inwoners Zondags avonds in de Vesting ter maaltyd onthaalde, en daar na weder t'huis liet brengen, aangezien hy zeer gastvry was, en van 't geen in zyn vermogen was, gaarn mededeelde, en daarentegen gene geschenken aannam, ten zy eetende waren, waar op hy den Vereerder te gelyk ten eeten verzocht, en die vereering nevens andere spys wederom liet voorzetten.

Of nu dit gerucht waarachtig of valsch was, zulks kan ik voor de vaste en onfeilbare waarheid niet zeggen; en acht ik, dat hem hier in is te kort gedaan; niet alleen, wyl hy met ander Vrouwentimmer, dat hy in dit of dat huis aantrof, op gelyke wys onverschillig omging, en 't zelve aan zyne tafel verzocht, maar doordien hy tot haar huwelyk, dat met een onder-Koopman getroffen wierd, als Gouverneur zyne toestemming gaf, zonder haar meer gunst als aan andere ooit te bewyzen.

Word door zyne vyanden verspreid.

Hoewel ik my ook deswegen niet veel bekommert heb, om dat my t'over bewust was, dat zyne vyanden, welke hy zeer vele in een gantsch korten tyd bequam, op niets meer uit waren, dan om zynen goeden naam was 't mogelyk een smet aan te wryven, ten einde hy niet alleen hier, daar hy hen te veel op de handen zag, maar ook in Holland by zyne Hoge Heren Principalen gehaat en verdagt mogt worden; en weet men, dat zy hem zelfs in andere stukken, die niet al te fraai klinken, hebben zoeken te lasteren, ten einde hare scheinheilgheid zegenpralen zoude, en hy verdrukt worde, zoo als daar van ter zyner tyd behoorlyke naricht volgen zal.

Ondertusschen blykt hier uit genoegzaam, dat de Heren Gouverneurs zelf, Beminnaars van vertrouwelyke byeenkomsten zyn, die ook niet altyd gescheiden zyn, zonder dat 'er door den eenen of den anderen eenige mislag of buitensporigheid zal gepleegt zyn; weshalven ook 't gevolg, dat de Heer Gouverneur Willem Adri-

aan van der Stell uit de byeenkomsten der boeren wilde trekken, zeer qualyk gegrond was, zoo als de Heren Bewindhebbers in Holland ook erkent, en hen daar van vry gesproken hebben. Mynes bedunkens echter, zoude 't algemeen spreekwoord daar door best konnen worden bewaarheid, 't welk aldus luid:

Regis ad exemplum, totus componitur orbis.

Zoo als de Heer is, zoo is de knecht. Derhalven is 't niet te verwonderen, als men in vorige tyden van diergelyke gezelschappen gehoort heeft, die nu schier uitgestorven zyn.

Van de Huwelyks plechtigheden.

Dog ik heb tot nu lang genoeg van de bezoeken en tegenbezoeken gehandelt, en eenige dingen daar tusschen gevoegt, die van deze niet ver afwyken; het zal derhalven tyd zyn, den voet verder te zetten, en de plegtigheden voor te stellen, welke by bruiloften onder de inwoners aan de Kaap de Goede Hoop gebruikelyk zyn. Voor al staat te merken, dat zy van de zeden van onze Duitsche of andere Europeaansche volken tamelyk afwyken, zoo als 't vervolg zelf zal aanwyzen.

De verloofden moeten zich aan de Overheid aangeven.

Voormaals heb ik ter gelegentheid van 't Collegie, waar voor de huwelyks-zaken afgedaan worden, reeds gemeld, 't geen op de huwelyks-beloften volgt, en aldus voor de bruiloft voor af gaat, waar uit men zeer duidelyk zien kon, dat de geen, die zich in den huwelyken staat meent te begeven, zich niet behoeft zoo voort by de Heren Geestelyken aan te geven, maar dat de waereldsche Overheid zich dit *regale* of voorrecht van kennis neminge voor zich behouden heeft, en dat dezelve de zaak na behoren onderzocht hebbende, de verloofden aan de Geestelykheid zend, en haar beveelt, om dezelven zonder verdere omstandigheden drie zondagen na malkanderen af te roepen, en vervolgens de plegtigheid van 't trouwen te verrichten.

Waar dit gebruik van daan komt.

Dit gebruik gaat ook in Holland in zwang, en is zonder twyfel van daar herwaards gebragt, aangezien men in Amsterdam op het zeer pragtig en door de gehele waereld vermaard Stadhuis eene byzondere Kamer aantreft, welke dit opschrift heeft: *Van huwelyksche zaken*; en zyn daar toe byzondere Heren verkozen, welke alles doen, dat anders by ons in Duitschland een ordentlyk Consistorie verricht. Ik wil van andere gebruiken, aldaar ook gemeen, tegenswoordig niets zeggen, om dat zy hier tot myn voornemen niet dienen, schoon ze zeer zeldzaam zyn, en niet licht op eene andere plaats zullen gezien worden.

Wat van 't aflezen der geboden te merken,

Wanneer nu aldus een verlooft paar voor dit Collegie alhier verschenen en ondervraagt is, zoo begeven zy zich tot den Prediker, die hen aflezen en trouwen moet, en geven hem 't briefje, dat zy van dit Collegie hebben ontfangen, en daar op worden zy den naasten Zondag voor de eerstemaal afgeroepen. Naauwlyks is zulks geschied, of by de meeste, aangezien zommige ook wel de moeite schuwen, begint 't geluk wenschen, vrolyk zyn, eeten, drinken en danzen, 't welk zoo lang duurt, tot dat de drie proclamatien ordentlyk na malkander verby zyn, en de rechte bruiloft haren aanvang neemt.

Ik moet my hier over eenigzins duiderlyker verklaren, ten einde de Lezer myne mening en de waarachtige toestand van de gantsche zaak eigentlyker verstaan moge, om dat deze wyze by onzent t'eenemaal onbekent is. Eer en alvorens een paar voor 't eerste afgeroepen word, moet onder de menschen bekent gemaakt worden, dat de ouders van de bruid,

en niet, zoo als by ons, de Bruidegom of zyne Ouders, geen bezoek zullen houden, maar eene ordentelyke bruiloſt, waar op de gaſten zullen genodigt worden; en zoo zulks geſchied, blyft een ieder t'huis, en wenſcht de jonge luiden geluk, als hy de eer heeft hen te zien, of iets by hen te verrichten.

Hoe de gaſten onthaalt worden.

Geſchied dit niet, zoo is 't zeker, dat zelfs dien namiddag, na dat zy voor de eerſtemaal afgeroepen zyn, vele goede vrienden, voornamelyk jonge luiden ten huize van de Bruid, alwaar zy onfeilbaar den Bruidegom aantreffen, hare gelukwenſching wegens de eerſte afroeping afleggen, en tot laat in den nagt blyven; den tyd met eeten en drinken, danzen en ſpringen, en allerhande andere vermakelykheden doorbrengen, en zich eindelyk ontrent midnagt na huis en te bed begeven.

De Vader van de bruid moet zich aldus ter dege verzien, en van alles eenen groten voorraad hebben; want ſchoon hy wel aan wyn geen gebrek zoude konnen leiden, om dat hy denzelven of zelf plant en bouwt, of denzelven van een ieder redelyks koop bekomen kan; zoo moet 'er ook een goede teug Europeaanſch bier, als mede hammen, allerhande gerookte worſt, zalm, enz. in voorraad zyn, ten einde men eene lange tafel aanrechten, en den gaſten velerhande goede aangename koude ſpys voorzetten kan.

Nog de Heer van 't huis nog iemand anders dient deze gaſten voor; ten zy 'er vele jongmans waren, die de moeite nemen, om 't Vrouwentimmer te dienen en op te paſſen, en haar 't een en 't ander op een bord aan te bieden, want voorleggen kan ik niet zeggen, om dat niemand aan de tafel, maar een ieder op ſtoelen langs de muur geſchaart zit, een bord met een zervet neemt, en 't geen hy hebben wil, eiſcht.

De mansperzonen gaan aan deze tafel ſtaan, en ſnyden 't geen hen gelieft, mids dat zy de Juffrouwen, welke zy hebben aangenomen op te paſſen, alvorens van alles bezorgt hebben; wanneer nu niemand meer gelieft te eeten, word deze tafel weder afgenomen, en weg gedaan, ten einde een iegelyk plaats zoude hebben, om na believen te danzen en te ſpringen, of op eenige andere wys de lever te ſchudden.

Gelyk nu deze vrolykheid den eerſten proclamatiedag begint, en tot laat in den nagt duurt, zoo word dezelve niet alleen de eerſte week alle dagen vervolgt, behalven dat de meeſte zaterdaags t'huis blyven, maar zelfs tot de derde proclamatie; gedurende welken tyd zich niet alleen de genen laten vinden, welke verzogt of vermaagſchapt zyn, maar ook alle de genen, die in goede vriendſchap met de verloofden geleeft hebben, of wegens hunnen rang daar toe bevoegt zyn; en dit is de rede, dat men meeſt alle avonden ſtaande dezen tyd van afroeping, 50. en meer menſchen by malkanderen ziet, die zich met zoo een goed hert vrolyk maken, als of zy daar toe verzogt en gebeden waren.

Wanneer de plegtigheid van 't huwelyk verricht word.

Wanneer eindelyk de derde afroeping geſchied is, en deze veertien dagen in louter vrolykheid doorgebragt zyn, zoo geſchied dien namiddag de plegtigheid van den trouw, wanneer de Bruid en de Bruidegom alleen in den Kerk gaan, zonder dat zy van iemand worden verzelt; zomtyds ziet men een paar jonge dogters, zynde de Speelnoots van de Bruid, welke haar beſtroojen, dat is met vercierde Maagdepalm en allerhande lieflelyke bloemen, uitgelei doen en inhalen; wanneer zy de Bruid en de Bruidegom eenige huizen ver te gemoed gaan en hen denzelve in 't aangezicht en over 't lyf ſtroojen, tot dat haar mandje,

ſtrooimandtje genaamt, ledig is, en zy t' zamen weder in huis zyn.

Men weet aldus hier niets van bruid-leiders, bruid-Juffers, of bruid-wyven, zoo als by ons in Duitſchland op vele plaatzen gebruikelyk is; en zoo de Bruidegom en de Bruid al een jongman en een vryſter verkiezen, om diergelyke plaats te bekleden, zoo zyn 'er echter nooit twee, maar van beide ſexen maar eene perzoon, die als dan den naam van ſpeelnoots voeren. 't Ampt en de plicht van deze is, dat zy de Bruid en den Bruidegom oppaſſen, en vervolgens na bed verzellen, waar by echter zulke ongerymtheden niet voorvallen, als die by ons in Duitſchland voor fraai doorgaan, daar men namelyk de Bruidegom by zyne Bruid niet wil laten gaan, ten zy hy alvorens iets belooft; wanneer nu de perzoon, welke de Bruidegom daar toe verkieſt, met hem in de ſlaapkamer komt, zoo moet hy hem ontkleden, en zyn nagtgewaad aandoen, terwyl de Vryſter ontrent de Bruid het zelve doet.

Zoo dra dit geſchied is, en van de Bruid en Bruidegom de eenzaamheid gezogt word, begeven zich deze beide Speelnoots, en eenige vrouwen, die verlof hadden, in de ſlaapkamer te komen, uit de kamer, en gunnen de jonggetrouwden de zoete ruſt; terwyl deze zich nog een tydlang met de andere bruiloftsgaſten vrolyk maken, en eindelyk afſcheid nemen, en insgelyks 't bed zoeken.

Wat voor plegtigheden na den trouw waargenomen worden.

Jegenswoordig echter moet ik eenen ſtap te rug doen, en verder verhalen de plegtigheden, die na den trouw waargenomen worden. Dienzelven dag vind men niemand in 't bruiloftshuis, om de nieuwgetrouwden geluk te wenſchen, dan de naaſte vrienden, en andere door den Bruidegom of Bruid verzogt; daar word eene ordentlyke tafel gedekt, en met de keurlykſte warme ſpys aangerecht, waar aan de aanwezenden ordentlyk gaan zitten en als dan de rechte bruilofts-maaltyd houden, wanneer het aan allerhande koſtbare wyn, oppaſſing, voordiening en geneugelyke praatjes niet ontbreekt, zoo lang als men over tafel zit.

Na de maaltyd word 'er gedanſt.

Na de maaltyd word 'er gedanſt, waar by de Muzikanten van den Heer Gouverneur, welke over tafel ook geſpeelt hebben, zoo men den Heer Gouverneur daarom verzocht heeft, zich wederom laten horen; of men behelpt zich met de muziek, welke de ſlaven geleert hebben, op allerhande ſpeeltuig zeer lieflyk te maken, en den Bruidegom of zelf toebehoren, of van andere gehuurt worden. Dit danzen duurt doorgaans tot na midnagt, en word met een goed geſprek en een glas wyn onderhouden en aangemoedigt.

Wanneer nu de Bruid en de Bruidegom op de gemelde wys, te bed gebragt zyn, en een ieder zich insgelyks tot ruſt begeven heeft, zoo ziet men den volgenden dag 't huis wederom krielen van allerhande menſchen, om geluk te komen wenſchen; daar is ook geen onderſcheid tuſſchen dit en 't vorig bezoek, behalven dat als nu warme ſpys opgediſcht en op de bovengemelde wys voorgedient word, waar by dan andermaal de jongmans de meeſte moeite vinden, en niet eer om hen zelven derven denken, dan na dat 't gezamentlyk Vrouwentimmer na behoren bezorgt is.

Na de maaltyd, wanneer de tafel afgenomen en uit 't vertrek gedaan is, begint de Bruidegom met zyne Bruid drie ryen alleen te danzen; naderhand geeft hy dezelve aan iemand anders over, doorgaans echter aan zynen Speelnoot, en haalt daarentegen hare Speelnoot op, tot dat eindelyk, zoo 'er niet op zyn Franſch gedanſt word, vele andere volgen. De ſlaven en ſlavinnen, die oppaſſen moeten, preſen-

presenteren midlerwyl allerhande vochten om te ververschen, als thee, koffy, chokolaat, amandelmelk, wyn, bier, enz. en drinkt een ieder wat hy wil.

En op zulke wys word de avond met allerhande vrolykheden, (daar onder zomtyds ook masqueraden) en 't grootste gedeelte van den nagt doorgebragt, tot dat eindelyk een ieder zich wederom tot rust begeeft, wanneer hy dan ter dege uitgeslapen hebbende, zyne zaken wederom na behoren kan waarnemen, aangezien niemand den derden dag na de trouwing komt, ten zy hy uitdrukkelyk was verzogt.

Wanneer de bruiloft een einde neemt. Hier mede heeft aldus de bruiloft een einde, welke de ouders van de bruid ruim 14. dagen hebben moeten uithouden, waar by ook anders geene omstandigheden t'erinneren zyn, dan dat ik nog eenige tegenwerpzels moet beantwoorden, welke my zouden konnen gedaan worden; en onder anderen dunkt my, dat ik reeds gevraagt word, of dan, zoo alles eenen zoo langen tyd zoo overvloedig voorgedient word, de gene welke de gelukwenschingen zoo duur betalen moet, van de geene die dagelyks deel aan dat vermaak en de bruiloft hebben, niet weder iets daar voor ontfangt? aangezien alomme gebruikelyk is, dat men voor de genotene eer eene Vereering doet, en zich daar mede als legitimeert.

Op deze vraag is zekerlyk tot nu niets gezegt, ja niet gedagt; derhalven vereischte de billykheid, omstandig daar op te antwoorden, ten ware ik zulks gantsch kort, en met een enkeld woord doen konde; want 't eenig woord *Neen* zal in myne plaats genoeg antwoorden, en duidelyk te kennen geven, dat alle de geenen, die hare gelukwenschingen by de eerste, twede en derde afroeping afleggen, en derhalven treffelyk onthaalt worden, geene vereering doen, nog geven, dan dat zy, nevens de genen, die de bruiloft zelf hebben bygewoont, hare dankzegging in woorden afleggen, en zoo als men zegt, den mond vegen.

De rede daar van dunkt my te zyn, om dat zulks zoo voort in den aanvang, wanneer de Colonien opgerecht wierden, aldus ingevoert wierd, aangezien 't toen aan niets ontbrak, en de Heren Regenten zelf gaarn op zulke bezoeken waren; en doordien nu ook nog hedendaags de gastvryheid onder hen floreert, dog niet dat zy een vreemdeling voor niet met al te eeten en te drinken zouden geven, als aan welke zy de rekening zeer wel weten te maken; maar als de inwoners onder malkander zelf handelen of iets te verrichten hebben, in welk geval het op een goed tractement niet aankomt, zoo acht ik, dat deze manier uit even dezen grond gebleven is, om de inwoners op diergelyke bezoeken allerhande vermaak aan te doen, en t'onthalen, ten einde de oude liefde aangequeekt, en de afgebrokene vriendschap op nieuw opgerecht worde.

Daarenboven achten de inwoners ook 't geen zy aan zich zelven hebben, of redelyks koops bekomen konnen, niet veel, en zien zy 'er niet na, of in zodanigen tyd eenige vaten wyn uitgedronken of verscheide stuks schapen, ossen of kalveren verteert worden, om dat zy deze goederen alle in overvloed hebben, en 't wildbraad enkelyk voor de moeite bekomen konnen, en aldus maar Hollandsche en Indische goederen hoeven te kopen, welke wederom ten opzicht van hare treffelyke jaarlyksche inkomsten weinig geacht worden; dat dienvolgens de gantsche zaak op eene loutere eer uitkomt, dat zy diergelyke gasten genoegen geven konnen; te meer wyl zy staat

konnen maken, dat zy diergelyke van andere weder te genieten hebben.

Wat van de weduwen in acht te nemen.

Men zoude wyders konnen vragen, of dan dit gebruik zoo gemeen was, dat 't by weduwen, als zy ten twedenmale komen te trouwen, ook plaats vond? Ik antwoord, dat hier in gantsch geen onderscheid is, te meer als een van beide nooit getrouwt is geweest; en word 'er ook niet op gelet, schoon de bruidegom beschuldigt word, dat hy reeds verscheide onwettige kinderen heeft, zoo hy slechts maar niet daar van kan worden overtuigt, aangezien de bruid zich dan op eene fraaje wys laat verluiden, dat zy zodanige beschuldiging niet hoog acht, om dat 'er niet veel aangelegen zoude zyn, als de zaak zelfs waar was, wyl zy daar door zoude verzekert zyn, dat hy 'er goed voor is.

Aanmerking ontrent de ongetroude vrouwspersonen.

Ontrent de vrouwelyke kunne gaat het zoo gemakkelyk niet; ten delen om dat door de geboorte van een onwettig kind blykt, dat zy noodzakelyk een of meer mans by haar gehad heeft; ten delen ook, om dat 't niet even veel is, waar mede zy gemeenschap gehad heeft; want behalven de Europeanen vind men ook zwarte slaven en morzige Hottentotten; by aldien zy zich nu met een van deze beide gemeen gemaakt had, zoude zy zich in alle delen ongelukkig hebben gemaakt, daar zy als het een Europeaan is ligt verschoont, en uitgetrouwt zoude worden, als 'er geen andere hinderpalen in de weeg zyn.

Schoon ik niet beleeft heb, dat Europeanen gemeenschap met malkander hebben gepleegt, zonder malkander te trouwen als de vryster zwanger wierd, zoo is my echter een voorbeeld bekent, dat de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell lange jaren door de vingeren gezien, en beide perzoonen in zyn dienst gehad heeft, eer hy ze dwong te trouwen, schoon de onechte kinderen dagelyks voor zyne oogen zweefden; hy zoude dezelve ook in zulken stand langer gelaten hebben, ten zy andere omstandigheden hem genoodzaakt hadden, een einde van dit zondig leven te maken, en hen in hechtenis te zetten.

Behendigheid der vrouwen om hare onkuisheid te bedekken.

Dog ik wil my hier mede niet ophouden, maar zeg enkelyk, dat zy weder op vrye voeten zyn gestelt, zonder dat zy met malkander getrouwt zyn; wat de rede daar van mag zyn geweest, wil ik niet onderzoeken, genoeg dat deze twee ongetrouwde geliefdens vele vinden, die haar gelyk zyn; te meer wyl zommige zelfs zwarte kinderen ter waereld brengen, die met Europeanen getrouwt zyn, dien zy naderhand diets maken, dat zy van dees of geenen Hottentot of slaaf, waar na 't kind volkomen gelykt, verschrikt zyn, en dat 't arm schepzel daar van dat teken heeft.

En hoe kan 't ook anders zyn, doordien hare geilheid onverzadelyk is, en haar wellustig leven haar tot alle onkuisheid lokt. Ik heb reeds voormaals, wanneer ik van de ziektens doorgaans alhier aan de Kaap in zwang, schreef, een en andere aanmerking gemaakt, zoo dat het derhalven vergeefsche moeite zoude zyn, wanneer ik die materie nog eens wilde voordragen. Daar zal ook hier na, wanneer ik van de slaven en slavinnen bericht zal geven, nog 't een en 't ander bericht worden, dat deze zaak een genoegzaam licht geven, en myne voorstelling niet weinig verklaren zal.

Ik zal derhalven best doen, dat ik enkelyk zeg, dat de gemene en van kinds gebeente af gewone levenswys den in de borst leggende tondel, by alle doorgaans in den brand zet. Om alhier niet verder te gaan, dan myn voornemen my toelaat, en van de Europeaansche vrou-

vrouwen alleen melding te doen; 't is zeker, dat dezelve van kinds gebeente af door ſlavinnen of Hottentotten worden opgepaſt, waar van zy weinig goeds konnen leren om dat haar leven niet na de Christelyke regels en deugdelyke zeden geſchoeit is. Wanneer zy lopen konnen, en een weinig tot jaren komen, zoo moet weder een diergelyke perzoon tot haren dienſt ſtaan; de tyd aankomende, dat men ze aan 't arbeiden, en leren zoude zetten, heeft de luiheid zulke diepe wortels geſchoten, dat zy liever by de thee en koffy zitten, dan eenigen arbeid doen. Eindelyk volgt uit dezen lediggang die met allerhande ſnoeperyen geſtyft en aangequeekt word, niets anders, dan dat by de aannaderende huuwbare jaren dees of geene verbodene tydkorting gezocht, en 't eeren kransje in den wind geſlagen word.

Van de echtigheden by 't kinder-dopen gebruikelyk.

Dog genoeg hier van. Ik zal nu verder de plegtigheden voorſtellen, welke by 't kinderdopen gebruikelyk zyn, zynde insgelyks in de meeſte ſtukken van die van Duitſchland onderſcheiden; dog zal 't niet nodig zyn te verhalen, 't geen gedurende de zwangerheid of by 't bevallen van een vrouw in de kraam voorvalt, door dien ik my weet te binnen te brengen, dat zulks reeds by eene andere gelegentheid geſchied is; voornamelyk echter is onder anderen toen ook aangemerkt, dat de vrouwen alhier zulke zware weën niet hebben, als die in Europa, en verſcheide andere dingen, die ter zake dienden, en merkwaardig waren.

Wanneer een kind ter waereld komt, 't zy dat het ſterk en gezond, of teder en zwak is, zoo word met de doop geen haaſt gemaakt, of een jagd-doop, of nood-doop, zoo als men in Duitſchland zegt, voorgenomen, maar men wagt tot den volgenden zondag om dat 'er in de week niet gepredikt en geen kind buiten de Kerk gedoopt word, gelyk dan dit gebruik by de meeſte Gereformeerden, welke Godsdienſt als van de Hollanders afhangkelyk, ook hier ingevoert is, doorgaans waargenomen word, en ook met hunne grondregels overeenkomt.

Zomtyds gebeurt het ook wel, dat de inwoners, voornamelyk de genen, die diep landwaards in en aldus ver van de Kerk wonen, hunne kinderen naauwlyks na verloop van een maand en nog langer laten dopen; niet zoo zeer, om dat zy geen Prediker hebben, maar wyl zy menigmalen door de hoge Rivieren en Beken die in den regentyd doorgaans overlopen, en gantſche vlakten onder water zetten, te rug gehouden worden, dat zy met zulk een klein kind eenen zoo verren weg niet wel komen, en zonder gevaar reizen konnen; menigmaal is hare hardnekkigheid en onkunde ook wel ſchuld daar aan, dat zy moedwillig zoo lang wagten, met 't kind te laten dopen.

Zomtyds is 't des Predikers ſchuld dat de Doop uitgeſtelt word.

Menigwerf is 't ook wel de ſchuld van den Prediker, dat een kind langer als 8 dagen na den doop heeft moeten wagten; dog niet zoo zeer, wyl hy krank lag, en den dienſt niet konde verrichten, maar wyl hy of in een goed gezelſchap was, dat hem van de Kerk en verrichting van den Godsdienſt afhield, en de Ouders noodzaakte, met haar ongedoopt kind weder na huis te keren, en nog 8. dagen te wagten; of dat de Prediker zich op zyne landgoederen bevond, die eenigzins ver van de Kerk lagen en waar op hy nu en dan eenige weken na malkanderen doorbragt, en den dienſt midlerwyl door een voorlezer liet verrichten, te meer als de Edele Heer Gouverneur zich ook buiten de Veſting onthield.

Midlerwyl viel 'er in de Kerk voor wat 'er wilde, alle *Actus paſtorales* of geeſtelyke verrichtingen

moesten wagten, tot dat hy 't buitenleven moede was, en zich weder tot zyne Kerk en Gemeente vervoegde. En is dit onder anderen ook eene klagte geweest, welke de inwoners van de Voortreffelyke Maatschappy gedaan, met onwraakbare getuigen gestaaft en met den druk gemeen gemaakt hebben; waar over deze roemrugtige Maatschappy dan ook bewogen is geworden, dezen Geestelyken zoo voort en eer nog de gemelde bewyzen voor den dag quamen, af te zetten, en na Holland t'ontbieden, om dat zy reeds genoegzaam berigt van zyn aanstotelyk leven bekomen had, en by zich zelf overtuigt was. Op eene andere tyd zal men ook beter gelegentheid hebben, om van dezen huurling nog 't een en 't ander te verhalen, dat zynen wandel duidelyker aan den dag leggen zal.

Van 't verzoeken van de Gevaders.

Doordien echter achtervolgens de algemene kerkelyke schikking geene doop verricht kan worden, ten zy 'er iemand is, die in naam van 't kind antwoord, en zegt, hoe 't gedoopt zal worden, en 't geen verder van 't kind gevraagt word, met ja of neen beantwoord, zoo moet alhier ook de Vader van 't kind iemand verkiezen, die dit gewigtig werk op zich nemen, en in plaats van 't kind antwoorden en beloven wil en moet; dog is de wyze van iemand tot Gevader te verzoeken van de onze in Duitschland zeer onderscheiden; derhalven zal 't der moeite waardig zyn, om dezelve met weinig woorden voor te stellen.

Wanneer aldus de Vader van 't Kind een of meer Gevaders wil verzoeken, hoe wel men hier doorgaans maar een Gevader neemt, zoo moet hy afwagten, dat de verzogte perzoon zulks aanneemt of afslaat, aangezien het hier geen wet is, dat men 't doen moet, maar een ieder heeft de vryheid, om hier in te doen, wat hy wil; mids dat hy eenige redenen weet by te brengen, waar door hy zulks gevoeglyk doen kan; by voorbeeld, dat hy van voornemen is, dien dag hier of daar te gaan; als mede dat hy 't verzegt heeft, kinderen ten dope te heffen, om dat hy of ongelukkig daar mede is, of dat alle kinderen gesturven zyn, waar over hy als Gevader gestaan heeft, enz.

Hier door gebeurt het wel, dat meenige Vader, voornamelyk als hy arm is, of dat op zyn leven iets te zeggen valt, wel twee of meer perzonen aanspreekt, die hem zulks afslaan; en zoo hy al iemand heeft gevonden, die zich over 't kind ontfermt, en 't werk van Christelyke liefde op zich neemt, zoo loopt hy wederom gevaar, of de Prediker denzelven wel zal toelaten, aangezien dezelve niet alle menschen kent, die op 't land wonen, of als vreemdelingen met de schepen aanlanden, en hier eenigen tyd blyven; veel min weet welke Religie dezelve toegedaan is.

De Gevader mag niet Catholyk zyn.

Is nu de Gevader de Catholyke Religie toegedaan, en bekent zulks voor den Geestelyken, eer 't kind gedoopt is, of is als zodanig bekent, zoo keurt de Prediker hem niet goed, om dat hy, zoo als zy zeggen, door zynen blinden religie yver, niet beloven kan, 't kind, zoo vader en moeder quamen te sterven, in de Religie, waar in 't gedoopt is, op te brengen, en verscheide andere redenen meer.

Den Luteranen is zulks geoorloost.

Is de Gevader Lutersch, zoo word hy toegelaten; zoo als my zelf gebeurt is, wanneer ik in den jare 1712. tot Gevader verzogt wierd, en de Prediker den vader van 't kind vraagde, van welke Religie ik was, en ten antwoord bekomen hebbende, dat hy niet beter wist, dan dat ik Luthersch was, de Prediker daar op hernam, dat hy dan niets op my te zeggen had; by aldien ik echter Catholyk was geweest, zoude hy my niet toegelaten hebben.

De kinderen worden ook wel zonder Gevaders gedoopt.

Deze twee gewigtige gronden, namelyk dat men een gevaderschap mag afflaan, en dat elk een als Gevader niet toegelaten word, zyn zonder twyffel de hoofdredenen, waarom menige Vader geen gevader verzoekt, maar zyn kind of den naaften zondag door een flavin na de Kerk laat dragen, en zelf daar over ftaat, of als 't Kind fterk is, en men geene levensgevaar te duchten heeft, zoo lang t'huis houd, tot dat zyn vrouw weder uitgaan kan, wanneer zy het nevens hem ten dope heft, en heb ik verfcheide exempels gezien, dat de vader en de moeder haar eigen kind ter dope gehouden, en te gelyk als gevaders daar over geftaan hebben.

Aanmerking hier over.

Of dit wel of qualyk gedaan zy, en of 't zonder ergernis der Kerk gefchieden kan, zulks is eene zaak, die ik den Heren Godgeleerden ter befliffinge overlaat; genoeg is 't, dat de zaken hier aldus gefchied zyn, en zonder twyffel voortaan nog meer voorvallen zullen; wyders laat ik aan 't oordeel van de Heren Geeftelyken, of 't recht en Chriftelyk zy, een gevaderfchap af te flaan; terwyl ik my vergenoegen laat, dat ik weet, dat zulks menigwerf alhier gefchied.

Licht zoude de Lezer denken, als of 't veel geven de gevaderfchappen fchaars maakte, en daar door menig een tegengehouden wierd, 't zelve aan te nemen; dog ik zal u haaft uit den droom helpen, en de gantfche zaak naakt en klaar voorftellen. Wanneer 't veel geven al in 't gebruik was, zoo is immers uit myne vorige Hoofdftukken reeds bekent, dat de inwoners op een dozyn ryxdaalders niet zien, om dat zy wel weten, waar door zy dezelve weder winnen zullen; en als een gevaderfchap zelfs eens zoo veel kofte, zoo als 't echter niet doet, gelyk men zoo voort horen zal, zoude men dit wel by ons in Duitfchland voor eene wettige rede aannemen, als iemand zich onderftont 't zelve af te flaan.

Dienvolgens is 't veel geven daar van de fchuld niet, maar de vryheid, waar door men eene zaak ongeftraft doen of laten mag; aangezien een gevaderfchap geen duit nog aan den vader van 't kind, nog aan de gevaders koft; want behalven 't geen dat aan de Vroedvrouw gegeven word, 't welk zekerlyk vry meer bedraagt, dan in Duitfchland gebruikelyk is; wyl zy van de vermogenden doorgaans tien ryxdaalders en van de andere na proportie ontfangt, en de vader van 't kind alleen betalen moet, koft een kinderdoop niets.

Vraagt de Lezer verder, hoe zulks wezen kan? ik antwoord, dat de Geeftelyke, die 't kind doopt, nog van den Vader nog van den Gevader iets voor zyne moeite bekomt; maar zyn ampt brengt mede, om zulks, zoo als ook alle andere Geeftelyke verrichtingen voor niet met al te doen, aangezien hy buiten dat van de Voortreffelyke Maatfchappy met eene ryke bezolding verzien is, en daarenboven treffelyke voordelen geniet, gelyk voormaals aangetoont is; de Gevader is ook niet gehouden, om 't kind iets te vereeren, dog gebeurt 't wel, dat de Gevaders 't kind, als 't tot jaren komt, eene kleine vereering doen, hoewel de meeften zulks vergeten.

By aldien 't kind mogt komen te fterven, zoo is de Gevader andermaal niet gehouden, om iets tot de begrafenis te geven, ten zy de ouders arm waren, of hy uit eigene beweging de koften van de begrafenis op zich nemen wilde. Wyders is hier niet gebruikelyk, dat men in de zes weken iets aan de Kraamvrouw zend, zoo als in Duifchland gefchied, of dat men by 't dopen van 't kind, een ftuk geld op 't Kraambed legt, ten einde zy zelf iets na haar eigen behagen

gen daar voor zoude mogen kopen, maar alle deze omstandigheden komen hier niet te pas, en kost derhalven 't gevaderschap niet met al.

De Vader van 't kind heeft weinig kosten.

Zoo wel als de Gevader zonder onkosten daar van komt, en niet anders te verrichten heeft, dan dat hy in naam van 't kind antwoord en belofte doet, zoo wel komt ook de vader van 't kind zonder onkosten daar van; aangezien hy na 't betalen van de Vroedvrouw van alles vry is, en men hier van geen kindermaal of doopmaal weet; want eer men in de Kerk gaat, zet de vader van 't kind wel een glas wyn en een weinig brood voor, waar van men zoo veel eeten en drinken kan, als men gelieft, gelyk ook na den Doop geschied; dog als men zich daar by niet verder ophouden wil, om dat men brood en wyn overal hebben kan, zoo neemt men afscheid en gaat na huis.

Midlerwyl laat hy nu en dan wel na de kraamvrouw en 't kind vragen, dog behoeft geen kosten ter waereld te doen. Zulks geschied ook niet by den Kerkgang, als waar van de Gevader zelfs dikwyls niet eens weet, aangezien de kraamvrouw denzelven doet, als zy gelieft, en hare gezondheid het toelaat. Derhalven is 't hier ten opzichte van pillegiften en vereeringen heel licht Gevader te zyn; dog wie zyne gedachten verder laat gaan, en meer omstandigheden betragt, dien zal 't buiten dat zwaar genoeg vallen, voornamelyk als men gade slaat, dat 't kind niet altyd den naam van den Gevader ontfangt, en de kinderen by zommige ouders zeer slecht opgevoed en ter schole gehouden worden, zoo als in vervolg zal worden aangetoont.

Van de lykstaatzien.

Jegenswoordig zal ik my van de Kinderdopen en derzelver plegtigheden begeven tot de Lykstaatzien en hare omstandigheden, welke insgelyks van de onze zeer veel onderscheiden zyn; niet alleen om dat Christenen en Heidenen alhier wonen, die by gevolg ongelyke plegtigheden moeten hebben; maar ook wegens andere omstandigheden, die tegenswoordig volgen zullen, wyl ik my ondertusschen ook beroep, op 't geen ik voormaals in 't algemeen daar van gemeld heb, wanneer ik van de Kerkhoven handelde.

De Lykstaatzien zyn aan en voor zich zelven zoo als op alle plaatzen, alhier ook onderscheiden, na den rang van den geen, die begraven zal worden; want indien dezelve grote ampten en waardigheden bekleed heeft, zoo is de staatzie veel pragtiger als by iemand, die in zulke hoedanigheid niet geleeft heeft. Is hy een burger geweest, of heeft hy zyn leven in den oorlog gesleten, zoo ziet men wederom een onderscheid in die staatzie, zoo dat by ieder stand andere lykstaatzien gebruikt worden; zoo men anders wil te kennen geven, van welken stand of rang de overledene geweest is.

Hoe de Heer Commandeur Welters begraven is.

Zoo lang als ik hier ben geweest, heb ik zeer vele gemene, en ook eenige van aanzien, ja van den eerste rang zien begraven, waar by de plegtigheden niet altyd overeengekomen zyn. Want wanneer de Heer N. Welters, geweze Commandeur van Punta Gale, een Haven en Vesting op Ceylon, in den jare 1708. tusschen 't gemeld eiland en deze Kaap quam te overlyden, en in een eike gepikte kist, door Arak voor verrotting bewaart, den 27. February hier aan land gebragt en den 29. van diezelve maand begraven wierd, was de lykstaatzie heel anders, dan ik ze alhier ooit voorheen gezien had.

Voor 't lyk namelyk gingen twee Compagnien zoldaten, waar van de eerste hele pieken sleepten, waar aan lamfers gebonden waren, terwyl de andere de snaphanen verkeert op schouwder droegen. De Vaanderig van de bezetting,

ting, Caje Jeſſe Slotsboo, leide dezelven, en in 't midden hadde ieder Compagnie een trommelſlager, welke trommel met een zwart doek overtrokken was, om den klank te verdoven; achter deze twee Compagnien volgde een Luitenant, die 't wapen van den overledenen droeg; deze wierd gevolgt door twee Vaandrings, waar van de eene des Commandeurs ſtok, en de twede deszelfs degen en handſchoenen in zyne handen had.

Eindelyk quam 't lyk zelf, dat van zeſtien matrozen gedragen wierd, naaſt dewelken zeſtien onder-Koopluiden of Boekhouders en zes ſcheeps-Kapiteins gingen, om den ſtoet te vergroten. Hier op volgde ten laatſten de gantſche proceſſie, zoo als ze door den Bidder afgelezen was. By 't begraven ſchoten de zoldaten drie ſalvôs, die altyd met een kanonſchoot uit de Veſting bedankt wierden; en wanneer de proceſſie weder na 't ſterfhuis keerde, deed de Veſting nog elf kanon-ſchoten, welke 't ſchip, waar mede de overledene gekomen was, met dertien ſchoten bedankte.

De Lykſtatie van den Heer van Rhede.

Wanneer ook kort daar op de garnizoens Luitenant, Adriaan van Rhede, quam te overlyden, zag men in zoo verre een verandering in de lykſtaatzie, dat, om een onderſcheid tuſſchen eenen Commandeur, als eenen vreemdeling en welverdienden Miniſter en eenen Luitenant van de Veſting te maken, de Salvôs wel bedankt, maar verder geen ſchoot meer gedaan wierd, zoo als by den vorigen geſchied was.

De Lykſtatie van den Hr. Gouverneur Louis van Aſſenburg.

Daarentegen wanneer eenigen tyd daar na de Heer Gouverneur, Louis van Aſſenburg, als Regent van dit land quam te overlyden, en hem na verloop van een half jaar de Oud-Gouverneur, de Heer Simon van der Stell volgde, wierd ook wederom een onderſcheid tuſſchen een vreemdeling en een Officier, die werkelyk Regent van 't land is, in acht genomen; want behalven alle voorverhaalde plegtigheden nam men waar, dat op den dag van zyne begrafenis, de vlagge van de Veſting, die anders de inkomende ſchepen getoont word, halver wege opgehaalt, en aldaar met een knoop vaſtgemaakt, en terzelver tyd een ſtuk kanon losgeſchoten wierd, tot een waarſchouwing voor den Admiraal en de andere ſchepen, die op de rede ten anker lagen, om de vlaggen insgelyks halver wege op te halen, en een Kanonſchoot te doen.

Verder zag men des namiddags, wanneer 't lyk uit de Veſting quam, dat 'er een paard, met zwart laken bedekt, voor 't lyk wierd geleid, welk laken, dat langs de aarde ſleepte, voor den geen was, die 't paard leide; alle de genen, die 't lyk droegen of verzelden, hadden eenen lamfer, die langs de aarde ſleepte, en wyl die ſtoet zoo groot was, dat 't eerſte paar in de Kerk was, terwyl 't laatſte paar zich nog in de Veſting bevond, zoo is licht af te nemen, dat zulks aanzienlyk en pragtig moet geweeſt zyn; te meer om dat onder 't gaan alle minuten een Kanonſchoot gedaan wierd, tot dat eindelyk de dri eſalvôs voorby waren, die niet alleen behoorlyk bedankt wierden, maar na dezelve wierden alle de ſtukken kanon van de Veſting en die van alle ſchepen drie malen los gebrand, en aldus deze openbare plegtigheden geëindigt.

't Wapen en alle andere ridderlyke tekenen wierden naderhand by een net grafſchrift in de Kerk opgehangen, de grafſteden verwulft, en wel bewaart, en alles in acht genomen, dat by 't begraven van een zulk Standsperzoon dient gade geſlagen te worden; weshalven ik ook wel verzekeren kan, dat als men de begrafenis-koſten alle rekenen wilde, dezelve eene grote zomma zouden bedragen.

Dog

Van de gemene Lykstaten.

Dog dit zyn gene gewoonlyke lykst atzien; aangezien alomme boven dat bekent is, dat by zoldaten en Opper-Officiers, krygsgebruiken moeten in acht genomen worden, en by burgers burgerlyke gewoontens; derhalven zal ik my ook niet langer daar mede ophouden, maar de algemeene gebruikelykheden en plegtigheden na malkander voorstellen, welke genoegzaam aantonen zullen, dat de Europeaansche lykstaatzien zeer veel van deze verschelen.

En voornamelyk is dit in ons Duitschland en meest in alle Europeaansche Koningryken, landen en provintien t'over bekent, dat zoo wel voor als onder de begrafenis de klokken geluid worden, waar uit men niet alleen kan horen, of 'er een lykpredikatie zal gehouden worden, maar ook of de overledene van rang is geweest of niet; hier echter mag begraven worden, wie wil, een vreemdeling of een inwoner, een Gouverneur of een boer, men hoort nooit een klok luiden; maar alle overledenen worden zonder deze plegtigheid in stilte begraven.

Aldus is dit gebruik alhier ook onbekent, dat nogtans in Europa zeer gemeen is, dat namelyk de Scholieren zich processie-wyze, met hunne Leermeesters en de Geestelyken uit de kerk na 't sterfhuis begeven, aldaar een geestelyk lied zingen, zoo als ook daar na onder 't gaan, en tot dat 't lyk begraven is; deze Scholieren en Geestelyken gaan voor 't lyk, terwyl de verwandten, buren, en andere, ter begravenis verzocht, 't zelve volgen; hier in tegendeel ziet men gene Scholieren of Geestelyken voor 't lyk gaaan, en daar word ook niet voor 't huis, nog onder 't gaan, of in de kerk gezongen of eene lykpredikatie gehouden, maar alles word in stilte verricht; en als 't lyk ter aarde bestelt is, zoo gaan die van de begravenis door de kerk, alwaar zy een stil Vader Onze bidden, weder na 't sterfhuis, en na aldaar een glas wyn te hebben gedronken, verder na huis.

Niemand gaat voor 't lyk als de bidder.

Hier uit is aldus zeer licht af te nemen, dat de lykstaatzien in dit opzicht zeer veel van de onze verschillen, en ziet men buiten de voorgemelde pragtige begrafenissen van een Gouverneur of een ander voornaam Bediende, niemand voor 't lyk gaan, dan de Bidder alleen; die met een schoone ruiker van allerhande witte bloemen en bladeren van Laurier en cypres in de hand, en eene lange hangende lamfer verschynt, als hy de name der genodigden opgelezen, en een ieder na zynen rang geplaatst heeft. Ik heb reeds voormaals gewag daar van gemaakt, en roer het wederom maar als met eenen vinger aan, ten einde men moge zien, hoe veel de inwoners aan deze plegtigheden gelegen is, en hoe hoog zy hare reputatie in uiterlyke zaken achten; derhalven moet een zodanige bidder ook ter dege op zyne hoede zyn, dat hy in 't aflezen en plaatzen van zoo vele perzonen niet verdwale, ten ware hy zyn ampt verliezen wilde.

Daarenboven staat te merken, dat 'er nooit eenige vrouwen of vrysters mede ter begravenis gaan; want men ziet nooit iemand anders, dan mansperzonen, die 't lyk volgen. Wanneer 'er ongetrouwde perzonen begraven worden, zoo neemt men nooit getrouwde mans om te dragen, maar jongmans, die 't lyk in 't graf hebbende laten zakken, een weinig aarde daar over doen, en de rest aan den doodgraver overlaten.

Hoe veel dragers men doorgaans neemt.

Men neemt niet zoo als by ons in Duitschland enkelyk 6. of 8. dragers, als 't lyk licht, en heel dicht by de begraafplaats is; maar doorgans 14. of 16., welke 't

lyk

lyk op de baar gezet, en 't doodkleed, zynde een groot zwart laken, met zyde franjes bezet, daar over geschikt hebbende, 't zelve gelykerhand opnemen, en na 't graf dragen; dog zoo, dat zy de baar eenige huizen ver in de handen dragen, en weder nederzetten, tot dat de begravenis afgelezen, en in order volgen kan.

Andere plechtigheden met de dragers.

Aan alle deze dragers word ieder een paar zwarte handschoenen en een lange zyde lamfer gegeven, zoo dra als zy in 't sterfhuis zyn; aldaar gaan zy in een byzonder vertrek, en men onthaalt hen op brood en wyn; en als 't tyd is, om 't lyk tot rust te brengen, komt de Bidder hen waarschouwen. Eer zy uit 't sterfhuis gaan, presenteert de meid aan ieder drager een ruiker, zoo als de Bidder heeft, als mede een Citroen of Oranje-appel; 't lyk ter aarde bestelt zynde, worden de dragers weder als voorheen op brood en wyn onthaalt, en vervolgens geeft de Bidder hen een stuk geld, 't welk zy voor hare moeite onder malkander delen konnen, en aldus keert een ieder weder na huis.

't Gemelde geld bestaat doorgaans in enkelde daalders, en bedraagt, als de overledene een weinig gegoed is, meest zoo veel, dat ieder drager 2. of 3. ryxdaalders heeft, behalven de handschoenen en de lamfer. Verveelt het de gene die de begravenis-kosten moet dragen niet, om dezelve den gantschen avond tot laat in de nagt in zyn huis of in dat van zyn buurman te hebben, die hem dan op zyne kosten deftig laat onthalen, zoo kan hy dit geld in zyn zak houden, en de dragers met eene goede maaltyd afvaardigen, welke hem op verre zoo hoog niet komt te staan, als 't gemelde geld. Doordien de meeste echter eene eer daar in scheppen, dat zy by 't begraven van vrouw, of deze van haren man, en beide van hare kinderen, verwandten, en nabestaanden veel kosten doen, zoo geschied zulks heel zelden, en zoo 't al gebeurt, zoo stryd het tegen de eer en 't fatsoen.

Wat voor onkosten op eene begrafenis lopen.

Dienvolgens wyl men daarenboven een zeker stuk geld aan de Diakens voor de grafstede, en andere kosten meer, zoo als ook voor wyn en brood veel betalen moet, zoo is licht af te nemen, dat eene gemene burgerlyke begrafenis zelfs heel veel kost; en ben ik verzekert, dat in Duitschland zoo veel niet word vereischt tot eene Adelyke begrafenis, als hier tot eene boere; om dat hier daarenboven de Lamfers betaalt en de zwarte mantels beschikt moeten worden.

't Eenige dat een burger of boer zoude schynen te gemoed te komen, is mynes bedunkens, dat hy zoo veel geld niet van noden heeft, om zyne slaven en slavinnen in den rouw te steken; dog 't geen hy hier ontrent wint, verliest hy aan de andere kant weder bubbelt; want zoo wel de dragers als de grafstede en alle andere kosten, lopen hier veel hoger in 't geld, als in Duitschland, om dat de meeste waren, tot de begravenis nodig, uit Holland moeten worden gebragt, welke wyl men ze eerst uit de twede of derde hand bekomen kan, zekerlyk eens zoo veel kosten als in Duitschland; zoo dat hier by geen voordeel ter waereld is, men mag 't rekenen, zoo als men wil.

Hoe de rouw volbragt word.

Zodanige rouwklederen zyn niet als in Duitschland by de mannen zwart, en by de vrouwen of wit of insgelyks zwart; maar beiderlei geslagt gaat, als 't eene diepe rouw is, gantsch zwart, zoo dat men aan den man geen wit dan de das, en aan de vrouwen geheel niet anders, dan zwarte klederen, hals neusdoek, lobben enz. ziet; waarenboven de zwarte kap hen zoo diep in 't aangezicht hangt, dat men van 't zelve niets

 kan

kan zien. Zoo dra echter deze diepe rouw geëindigt is, die een half jaar duurt, en mannen en vrouwen weder witte nevens de zwarte-klederen aantrekken, zoo is 't een teken, dat de rouw 't overige half jaar ook in zodanig gewaad zal worden uitgedragen, ten zy de weduwe of de weduwenaar weder lust kregen om te trouwen, in welk geval de rouwklederen wel ras aan den spyker gehangen, en vreugde klederen aangetrokken worden.

Op wat wyze de weduwe of weduwenaar weder mogen trouwen.

Best echter is 't, dat zodanige weduwen of weduwenaars in geen twede huwelyk mogen treden, ten zy ze hunne kinderen van 't eerste bed, haar vaders of moeders bewys gedaan hebben; dat is, dezelve worden door de Heren Weesmeesters verplicht, om haren staat onder eede op te geven, of eene ordentlyke lyst daar van te laten maken, waar na vervolgens door de gemelde Weeskamer de vaderlyke of moederlyke erfportie ten behoeve van 't kind of kinderen, aangetekent, en de hoofdzomma in handen van den vader of moeder gelaten word, ten einde de onmondigen van den *Usus fructus* 't vrucht gebruik of lyftogt opgebragt, en 't kapitaal in zyn geheel gelaten worde, ten ware men zag, dat 't huishouden ten achteren teerde; want zoo dra zulks bespeurt, en den Weesmeesters aangetoont word, 't zy dat zulks door de naaste vrienden van 't kind geschied of door anderen, zoo tasten zy volgens hunnen plicht den boedel aan, doen 't kindgedeelte op winst uit, op dat, zoo 't huishouden al aan de lager wal geraakte, 't kind of de kinderen ook niet alles verliezen zouden, waar mede zy met der tyd in staat zouden zyn, om zelf iets te beginnen.

Hoe men de kinderen van 't eerste bed te vreden stelt.

Menig vader of moeder, by middelen zynde, maken niet gaarn een nette staat van hunne goederen, waar door de kinderen van 't eerste bed niet zouden te kort komen, maar eer zy hun gantsch vermogen laten beschryven, zoo maken zy den kinderen van 't eerste bed liever zoo veel, en laten zulks onder eede door de Weeskamer aanschryven, dat een ieder daar mede kan te vrede zyn; en laat men gaarn geschieden, dat de kinderen van 't eerste bed, juist niet altyd de gerechte helft van 't vermogen voor af bewezen word, niet twyffelende, of de kinderen zullen by de dood van den nog in leven zynde vader of moeder niet te kort gedaan worden.

Wanneer echter in tegendeel een man of vrouw, van welk laatste geslagt hier wel voornamelyk dit volgende is aan te merken, tot een twede huwelyk treden wil, zoo wacht zy niet, tot dat haar iemand ten huwelyk verzoekt, te meer als haar vermogen zoo groot niet is, dat een ander daar op zoude verlieven, en hope maken konnen, om met der tyd door hulp van deze goederen hoger te komen, en zich eerlyk te generen; maar zy bewyst hare kinderen van 't eerste bed zoo veel, dat zy zelf niets overhoud; 't welk de Heren Weesmeesters zeer gaarn toestaan, aangezien zy wel weten dat door dit middel de een of de ander in 't net en zy tot een twede huwelyk zal gebragt worden.

Hier van zoude ik verscheide staaltjes konnen bybrengen, zoo zulks nodig was, en de namen van zulke vrouwsperzonen niet verdagt gemaakt wierden; dog hare behendigheid en listigheid is door de gantsche waereld t'over bekent, zoo dat ik deze moeite wel sparen kan.

Hoe de Ouders en Weeskamer voor de kinderen zorgen.

Ondertusschen is uit het tot nu aangetoonde genoegzaam af te nemen, dat de ouders by haar leven en na derzelver dood de Weeskamer, 't voordeel der kinderen zoo veel mogelyk, ter herten hebben, aangezien zy beide ten minsten na 't ui-

't uiterlyke aanzien, van eene dezelve intentie zyn, om namelyk derzelver hoofdzomma te vergroten, ten einde zy hare eigene huishouding beginnen en hunne erfgenamen ook iets degelyks zouden nalaten konnen. In alle delen was te wenschen, dat de geestelyke voorzorge met de lichamelyke overeenquam, en niet zoo zeer in den wind geslagen en verwaarloost wierd.

Want schoon de ouders niet altemaal van eene slechte kindertugt te beschuldigen zyn, om dat eenige een zeer fraai leven leiden, zoo zyn echter de minsten daar van uit te zonderen; want in plaats dat zy van hare kinderen, nog teer en jong veel werk maken, en de uiterlyke eerlykheid met de moedermelk inprenten zouden, op dat daar na het gebouw van ware Godzaligheid, daar op bequaam zoude gezet worden, zoo laten zy deze gantsche zorg van den beginne af aan de slavinnen, of Hottentottinnen over, en zyn wel in haar schik, als de kinderen maar geen ongeluk krygen.

Hoe de kinderen in opvoeding verwaarloost worden. Men overdenke slechts by zich zelven, wat eene zodanige Aja, of kindermeid, voor goed by zulke jonge spruiten doen kan; die een heidens leven leid, aan wellusten en alle zondige driften overgegeven is, en onkuische, onnutte en dwaze taal met haars gelyke, in 't byzyn van 't kind, uitslaat; en op niet anders uit is, dan 't kind haar toevertrouwt van eeten en drinken te verzien, en 't zelve allerhande vermaak aan te doen; ten einde het slechts vrolyk zyn en zy bevryd van kyven blyven mogen; schoon de grond van waarachtige Godvruchtigheid verwildert en verwaarloost word; dit is immers eene zaak, die ten hoogsten te beklagen is, en by alle rechtschape Christenen afgekeurt word.

Waar zulks van daan komt. Wanneer nu schoon de ouders zelf de kinderen met een goed voorbeeld voorgaan, en hen den weg tonen, dien ze wandelen moeten, zoo kan echter de eens in vlam geraakte tondel zoo ras niet gebluscht worden, als strydende tegen 't algemeen spreekwoord, 't welk duidelyk zegt: *A teneris adsuescere multum est.* Dat is: *Jong geleert oud geweten.* Zoo lang het aldus onder 't opzicht van eene zodanige Aja is, loopt het gevaar, in den grond verwaarloost te worden, te meer als 't tot de jaren van onderscheidinge komt.

Het is niet te loochenen, dat eene zodanige Aja bequaam genoeg is, met kinderen om te gaan, en dezelve na behoren op te passen; men kan ook niet ontkennen, dat dezelve goede spraakmeesteressen zyn, om 't kind de moedertaal, of ten minsten de Portugeesche taal, die door gantsch Oost-Indie gemeen is, en als de hoofdtaal in deze landen aangemerkt word, als met de moedermelk te doen inzuigen; dog by alle deze bequaamheden ontbreekt mynes bedunkens 't hoofdzakelykste, dat by de opvoeding der kinderen 't voornaamste moet zyn.

Want behalven dat zy zelf zeer elendig en gebroken Duitsch of om beter te zeggen, Hollandsch spreken, en niet in staat zyn, om dezelve aan 't kind te leren, weshalven ook de kinderen alhier in den beginne zeer barmhertig Duitsch spreken, byna als de Franschen, welke de Duitsche tale leren; zoo is 'er nog eene grote zwarigheid in den weg, welke belet, dat de kinderen tot de waarachtige Godvruchtigheid niet konnen gebragt worden, welke nogtans 't meest behoorde te worden ingeprent; aangezien zy zelf een Heidens leven lyden, en naauwlyks by naame weten, wat Godzaligheid is of niet.

En schoon vele uit vreze voor de straffe, schuwen iets onbetamelyks in 't byzyn van andere mente spreken of te doen, zoo is zodanige vrees echter maar slaafach-

tig, die enkelyk getoont word, om de ſtraffe t'ontgaan. Want als zy alleen zyn, en diergelyke onnozele kinderen by zich hebben, zoo word die vrees licht verbannen, wyl zy verzekert zyn dat de kinderen haar niet konnen verraden, ſchoon ze nog zoo veel zien of horen.

Derhalven ontbreekt het aan eene goede kindertugt zeer veel, te meer als de ouders zelf, zoo als by velen geſchied, niet veel acht daar op ſlaan, en enkelyk te vrede zyn, als de kinderen ſlechts niet veel ſchreeuwen of onruſt veroorzaken, ſchoon 't voor 't overige mag gaan, zoo als 't gaat; en by aldien zy t' huis maar zoo veel leren, dat zy 't Vader Onze, 't algemeen Chriſtelyk Geloof, de Gebeden voor en na den eeten, en eenige ſpreukjes op rym opzeggen konnen, zoo is 't by velen al genoeg; zonder zorg te dragen, dat zy in haren Godsdienſt ter dege onderwezen worden.

De algemene ſcholen zyn ſlecht geſtelt.

Zoo ſlecht als het nu ontrent de Kindertucht is, zoo ſlecht en nog ſlechter is het met de algemene ſcholen gelegen, en zulks niet door nalatigheid van de Voortreffelyke Maatſchappy, of ook niet ten opzicht van de ouders, als of die 'er geen geld aan zoude willen hangen, maar uit luiheid en traagheid van de genen die opentlyk daar toe beſtelt zyn, en van de gemelde Bloejende Maatſchappy onder anderen ook om deswille eene aanzienlyke en ryke bezolding genieten.

Want alle aan land zynde en de Kerken bedienende Ziekentroosters, Voorlezers of Voorzingers, zoo als ze ook zoude mogen worden genaamt, hebben van de gemelde Maatſchappy bevel, om wyl de gantſche week door tog in de Kerk niets te doen valt, de kinderen der inwoners in lezen, ſchryven, cyferen, en in de gronden van haar Chriſtendom t'onderwyzen; dog hoe ſlecht en nalatig zy deze pligt waarnemen, zulks leert de dagelykſche ondervinding, en zoude het nodeloos zyn daar van bewyzen by te brengen. En by aldien 'er al iemand is, die begint ſchool te houden, zoo duurt die yver nogtans niet lang, om dat zy zich liever op den handel leggen, en daar mede geruſter aan veel geld geraken, als door 't verdrietig ſchool houden; of zy nemen enkelyk de genen, die haar belydenis leren, en ten H. Avondmaal gaan willen.

Door dien echter de hoogſte nood vereiſcht, dat de kinderen onderwezen worden, en niet gantſchelyk zonder tugt opgroejen, zoo zyn 'er altyd nog eenige in de bezetting, welke de hand aan den ploeg ſlaan, en de kinderen leren. Zodanigen bevinden zich ook zeer wel daar by en verdienen een ſchoon ſtuk geld; aangezien 'er geen inwoner is, die niet alle maanden voor zyn kind, dat eerſt leert lezen, een vierdendeel daalder, en als 't ſchryven of cyferen leert, eens zoo veel geven zoude. Door dien 'er nu zeer vele kinderen zyn en de Leermeeſters heel ſchaars, zoo is licht te denken, dat zodanig een dikwyls beter daar van leven kan, als menig Dorp-paap in Duitſchland.

Maandelykſche inkomſten van den Schoolmeeſter.

Ik heb twee van dezelven gekent, die my dikwyls in oprechtheid betuigt hebben, dat zy doorgaans 30 ryxdaalders eer meer als minder ter maand hadden; voornamelyk echter heeft my wylen Gerhard Rembkes, die de rekenkomſt in den grond verſtont, zeer dikwyls verhaalt, dat hy menigwerf 50. ryxksdaalders ter maand had; zoude dit nu niet eene goede bezolding voor een Schoolmeeſter zyn? Welke en hoe veel Geeſtelyken in Duitſchland konnen zich beroemen, dat zy het zoo hoog brengen? Word aldus de onderwyzing niet vry beter betaalt, als op eenige andere plaats, alwaar men vry meer weten-

tenschappen verhandelen, en den kinderen met grote moeite inprenten moet?

De kinderen zyn met goed verstand begaaft.

Was de schoolhouding alhier bestelt, zoo als in Europa, zoo zoude men met der tyd zien, dat uit deze kinderen de vermaardste mannen zouden voortkomen, om dat God hen met een goed natuurlyk vernuft en oordeel begaaft heeft, waar in zy zekerlyk de Europeanen ver overtreffen; dog zoo lang zulks zoo blyft, en de waereldsche Overheid geene andere schikking maakt, zoo is 'er slechte hope, dat men geleerde menschen onder dezelven aantreffen zal; ten ware, zoo als reeds verscheidemalen geschied is, dat diergelyke kinderen na Europa gezonden, en aldaar beter onderwezen wierden, gelyk men aan den Heer Gouverneur Generaal op Batavia, Adriaan van Ribeek een levend voorbeeld hebben kan.

Edog genoeg daar van. Het is tyd, dat ik insgelyks van de vreemdelingen, hier aankomende meld, en zeg, hoe de inwoners zich jegens dezelve houden. Onder 't woord inwoners echter worden gene andere verstaan, dan de genen, die uit Europa hier gekomen, en als nog in bezetting leggen, of als vry-mannen zich met ter woon neergezet hebben en van den veltbouw, wynlezing en veetugt leven; waar door aldus te kennen word gegeven, dat hier van de Hottentotten of van de slaven niet word gesproken, als welke enkelyk op eene indirecte wys in aanmerking komen.

Deze Europeaansche inwoners hebben, zoo als reeds voordezen erinneert is, de gewoonte, dat zy om een onderscheid te maken, alle aankomende vreemdelingen twee byzondere namen geven; dopende de genen, welke direct uit Holland komen, 't zy dat zy meermalen hier geweest zyn, of niet, met den Maleischen naam van Baren; en die uit Indie wederkeren, met dien van Orlammen; de rede echter, en wat deze namen betekenen, zal ik hier niet byvoegen, om dat ik zulks reeds voormaals gedaan heb.

De vreemdelingen worden minnelyk ontfangen.

Zoo dra dienvolgens een schip, met Baren of Orlammen hier aankomt, want zonder schip heeft men tot nu geen voorbeeld, dat eenige vreemdeling hier aangekomen, en 't Afrikaansche land doorgetrokken is, zoo word 't volk van de inwoners blymoedig en minnelyk ontfangen, van den een of den anderen gehuisvest, na ieders stand en hoedanigheid onthaalt, en met de nodige bedden en ander gerak na begeren verzien.

Wanneer 'er ook onder deze aankomelingen eenige zich bevinden, die ten aanzien van hare hoedanigheid en ryke middelen schuwen, in 't Ziekenhuis der Voortreffelyke Maatschappy te gaan, zoo zy anders van die Maatschappy afhangen; en liever by d'een of d' ander burgers huisvesten willen om zich aldaar te laten genezen, zoo zyn 'er zeer veel, welke zodanige vreemdelingen, 't zy met scheurbuik of eenige andere ziekte behebt, zeer gaarn huisvesten, de behulpzame hand bieden, en niets verzuimen, dat tot bevordering van de gezondheid strekken kan.

Indien een zodanige zieke vreemdeling niet van de Voortreffelyke Maatschappy afhangt, maar van eenige andere Europeaansche Landaard, zoo is deszelfs komst insgelyk aangenaam, en worden de zieken mede na hunne qualiteit en middelen opgenomen en bezorgt; dog zoo 'er veel van zodanige vreemde zieken zyn, zoo is de Kapitein van 't schip genoodzaakt, om een en ook wel twee huizen te huuren, zyne zieken daar in te leggen, met nodige levensmiddelen te bezorgen, menschen te bestellen, om ze op te passen, en aldaar te laten genezen.

Dog

Dog door dien 'er onder veel zieken, nu en dan ook wel een komt te sterven, zoo is hy verder verplicht, om denzelven na zynen staat te laten begraven, 't welk echter niet kan geschieden, zonder den Heer Gouvèrneur zulks bekent gemaakt en hem om verlof verzogt te hebben; daarenboven moet hy voor alles eens zoo veel betalen, als een Hollander, en aldus stilzwygende te kennen geven, dat hy een vreemdeling is, en aan alles geen deel heeft, waar toe de Voortreffelyke Maatschappy met de van haar aangelegde Colonien, magt en recht heeft.

Onderscheid der kosten by huisvesting der vreemdelingen.

Niet alleen echter lopen de begrafenis-kosten by een vreemdeling hoger, dan by een inwoner of Bediende der Voortreffelyke Maatschappy; maar de inwoners zelf maken een groot onderscheid tusschen een vreemdeling, die in dienst der gemelde Maatschappy is, en aan land overnagt, en derhalven met goed eeten en drinken, als mede een goed bed verzien moet worden, welken zy doorgaans een ryxsdaalder voor eene nagt aanrekenen, terwyl iemand, die in dienst van eene vreemde landaard leeft, en dezen haven aan doet, om zich van versch water, brandhout, en allerhande levensmiddelen te verzien, of 't schip te kielhalen of te kalefateren, alle 24. uuren schier eens zoo veel betalen moet.

Waarom zy meer betalen moeten.

Dit onderscheid schynt den oorsprong daar van daan te hebben, om dat vreemdelingen zelden zonder veel Koopmanschappen aanlanden, welke zy zoeken daar aan den man te brengen; zoo dat zy dikwyls met cent percent niet te vrede zyn, maar hunne goederen zeer hoog houden, 't welk iemand, die de Maatschappy dient, zoo gevoeglyk niet doen kan, ten ware hy gevaar wilde lopen, van den Fiskaal independent te worden overvallen. Door dien nu de inwoners zien, dat zy hunne goederen overloven, en van hunnen eisch niet veel willen laten vallen, zoo achten zy niet onredelyk te doen, wanneer zy hunne huizen en levensmiddelen ook veel hoger houden, dan zy dezelve aan de Hollanders aanrekenen; ten einde niet te veel geld van hen weggesleept maar wederom een groot gedeelte aan land verteert worde.

En op deze wyze laten de inwoners zich hare vriendelykheid en willige huisvesting van alle vreemdelingen duur genoeg betalen; aangezien 't immers wel betaalt mag heten, als ik van ieder gast dagelyks een ryksdaalder ontfang; en als 'er verscheide in een huis by malkanderen zyn, zoo is licht af te nemen, dat een zodanige Waard zeerveel daar mede winnen moet; en weet ik my nog zeer wel te binnen te brengen, dat een zeker vriend tegens my heeft gezegt, dat hy in een jaar ruim duizend ryksdaalders met logeren overgehouden had; te meer wyl dat jaar behalven de Hollandsche retour-vloot, vele Engelsche schepen aangekomen waren, die lang ten anker gelegen, en in 't huis van dezen vriend, die de Engelsche tale kundig was, veel geld verteert, en rykelyk geleeft hadden.

Worden wel gehuisvest.

Deze wyze van geld te winnen kan nog eenigzins doorgaan, om dat een vreemdeling daar voor deftig onthaalt, en zeer wel bedient word; aangezien een zodanige Waard voornamelyk zorge moet dragen, dat zyne gasten geen gebrek hebben aan goede oppassing, vriendelyke bejegening, keurlyke spys, lekkere wyn, en 't geen zy anders van noden hebben; waarontrent men hen ook geen maat voorschryft, ten zy 't ruwe matrozen waren, welke men hare portie aan wyn op tafel zet, en laat betalen, 't geen zy daar boven drinken.

Wanneer echter 't geld verteert is,

is, eer de reis voortgaat, en een zodanige vreemdeling met de scheepskeuken niet te vrede is, of zich aan boord begeven wil, en derhalven zyne by zich hebbende goederen aanspreken moet, zoo gaat het hier aan de Kaap, zoo als schier op alle andere plaatzen; want niemand wil gaarn veel winst geven, maar zoekt alles zoo goed koop te hebben als hy kan; om dieswille doet een zodanige zich zelf 't grootste nadeel; aangezien hy dikwyls naauwlyks daar voor ontfangt, 't geen de goederen hem zelf gekost hebben; ja 't gebeurt dikwyls genoeg, dat hem zulks niet eens daar voor geboden word.

En wyl 'er zeer vele verquistende menschen op de schepen zyn, voornamelyk onder de matrozen, die zich door den lekkeren wyn alhier, 't aangenaam schapevleesch en liefelyke keukenkruiden, nevens allerhande keurlyke boom en tuinvrugten zoo lang laten bekoren, tot dat zy niets meer overig hebben, en gedwongen zyn, hare schepen te zoeken, en met ledige handen van 't land afscheid te nemen, zoo is licht te besluiten, dat de goederen van deze menschen in grote menigte te koop gedragen worden, en derhalven veel beter koop te bekomen zyn, dan dat ze op hunne waarde gehouden wierden.

Menig een, dien 't berouw te laat aankomt, stort zich in vry groter ongeluk, dan de tot nu verhaalde verquisting na zich sleept, om dat hy zomtyds voorneemt, om zyn overig geld in louter vermakelykheid door te brengen; dog uit deze vrolykheid ontstaat doorgaans op 't laatst twist, te meer als 't hoofd door veel wyn op hol en 't bloed verhit is, waar door dan menig een wakker afgerost, of dodelyk gequetst word; hier op word zodanig een dan zekerlyk in hechtenis gezet, en van 't feit overtuigt, met roeden of met dunne in twee gespouwe spaansche stokjes deerlyk gegeesselt, en ten overvloede voor eenige jaren gebannen.

Van de slaven der vrye inwoonders.

Hier van zoude ik verscheide voorbeelden konnen aanhalen, ten zy zulks nodeloos, en 't leven der zeevaarders t'over bekent was. Ik wil liever 't laatste stuk uitvoeren, dat ik in den beginne belooft heb, en van de slaven bybrengen, 't geen nog van dezelven mogt t'erinneren zyn; voor al echter staat hier te merken, dat myne mening niet in 't algemeen van alle slaven te verstaan zy; aangezien ik my nog zeer wel weet te binnen te brengen, dat ik van de slaven der Voortreffelyke Maatschappy reeds voormaals hier en daar 't nodig bericht gegeven heb, maar ik zal hier voornamelyk van de slaven der inwoners handelen, en tonen, hoe dezelven zich tegen hunne Heren en Meesters, of derzelver vrouwen en kinderen gedragen, en onder elkander zelf leven.

Gelyk nu de Voortreffelyke Maatschappy hare slaven en slavinnen, van vreemde plaatzen hier gebragt, zeer gaarn door den H. Doop ter Christelyke Religie inlyft, als zy de gronden van dezelve geleert hebben, en bevolen heeft de kinderen, welke hier geboren worden, alle zonder onderscheid te dopen, en naderhand in haar school 't Christendom uit den grond als mede lezen en schryven te leren; zoo is zulks daarentegen onder de burgers en overige inwoners van 't land eene rare zaak, dat zy iemand, die hier gekomen en niet gedoopt is, laten dopen; niet zoo zeer, om de kosten te sparen, want deze zyn 'er niet of ten minsten zeer gering, maar om dat hen als Christenen bedenkelyk voorkomt, om andere Christenen tot slaven te hebben.

Of echter deze schynrede den steek houden, en tot eene genoegzame ontschuldiging ver-

ſtrekken kan, zulks zal ik aan andere ter beſliſſinge overlaten; my komt de zaak verdagt voor; ten dele om dat op vele plaatzen zoo wel in Duitſchland, als in Boheme, en anderen Koningryken van Europa, niets nieuws is, dat Chriſtenen andere Chriſtenen tot ſlaven hebben, en dezelven ten aanzien van 't lichamelyke ſchier op dezelve wyze handelen, als ze hier gehouden worden; ten dele ook om dat zy geene zwarigheid maken, de genen, die van andere gedoopt zyn, en of de Gereformeerde, Lutherſche of Catholyke Godsdienſt omhelſt hebben, te kopen, en als ſlaven te gebruiken. Daarenboven is door gantſch Ooſt-Indie gemeen, dat de Zendelingen alle de genen die van de Heidenen, Mahometanen en anderen tot hen komen, of als ſlaven onder hen leven, na eene korte onderwyzing ter H. Doop toelaten; 't geen nu deze met goed geweten doen, en zonder hindernis der lyfeigenſchap verrichten konnen, zoude zulks hen alleen verboden zyn?

Derhalven is zulks mynes bedunkens eene naakte ontſchuldiging, die niet genoegzaam is, om hen te verſchonen, en geloof ik veel meer, dat gelyk de liefde en de yver ten Chriſtendom onder hen gantſch flaauw en verkoud is, zy ook gene drift hebben, om de ſlaven tot de Chriſtelyke Religie te doen overkomen; licht uit vreze, dat zy door deze, zoo zy den weg ter waarachtige Godzaligheid geleert hadden, beſchaamt en voor de gantſche waereld tot een ſpot gemaakt zouden worden, daar zy nogtans zoo ver niet behoeven te gaan, om dat de blinde Hottentotten, gelyk uit vele van myne vorige Hoofdſtukken blykt, hen in vele ſtukken overtreffen, en van een beter overtuigen.

Dog het kan ook wel zyn, dat de liefdeloosheid van verſcheide van hunne Geeſtelyken ſchuld daar aan is, aangezien hare werken dikwyls met hunne woorden niet overeenquamen; dog gelyk deze voor zich zelven geene onſchuldiging by God vinden, maar met dubbelde ſlagen zullen geſtraft worden, zoo konnen de inwoners zich ook niet op 't aanſtotelyk leven der Geeſtelyken beroepen, om dat zy wel weten, dat hen genoegzaam is gezegt, dat goed is, en God van hem eiſcht.

De Maatſchappy gaat de inwoners met een goed voorbeeld voor.

Ik verwonder my echter over deze ſteegheid der inwoners van de Kaap de Goede Hoop, waar door zy zoo wel de grote en gekofte, als naderhand van deze in hare huizen gewonne en gebore ſlaven kinderen, van den H. Doop afhouden, te meer wyl zy zien, dat de Voortreffelyke Maatſchappy hen hier in met een goed voorbeeld voorgaat; want deze belet de grote en volwaſſene menſchen hier in gantſch niet, en de kleine kinderen heeft zy uitdrukkelyk bevolen, dezelven allen zonder onderſcheid te dopen, ten zy de vader van een zodanig kind een Europeaan of een ſlaaf zelf zy.

Wat by het dopen der ſlaven kinderen aan te merken.

Ten dien einde moeten de moeders van de gemelde kinderen zich altyd by den prediker van de plaats aangeven, en 't ongedoopte kind met zich op den arm brengen, of zoo als doorgaans geſchied, door eene andere ſlavin laten dragen, wanneer de Prediker vraagt, waar de moeder van 't gemelde kind van daan is, en hoe 't zelve zal genaamt worden; midsgaders wie de vader van 't kind is; zoo 't nu zwart of geel van kouleur is, na den aard van de aangetoonde ouders, zoo is 'er verder geen onderzoek van noden, om dat de appel niet ver van den ſtam valt; is echter 't kind meer wit als geel, en de moeder pikzwart, zoo is 't een vaſt teken, dat het een Europeaanſche vader moet hebben gehad; wie echter dezelve is, kan de prediker niet anders vernemen, dan

dat

dat de moeder of de slavin, die 't kind op den arm heeft, tot antwoord geeft: *Ik en weet het niet, vader al lang weg, vader al lang na Holland toe.*

Of echter dit antwoord altyd te geloven, en de vader niet dikwyls voor handen is; zulks kan men niet wel raden. Ten minsten is wel te denken, dat deze vrouwsperzoonen dikwyls zelf niet weten, wie de rechte vader is. Dog 't zy hoe 't zy, 't kind word om dieswille niet ongedoopt gelaten, en heeft altyd een gequalificeert perzoon uit den Raad tot gevader, welke ook als de Geestelyke na de predikatie 't formulier van den Doop leest, en vraagt of N. N. wil gedoopt zyn, bestendig tot antwoord geeft: *Ja in den naam van de Voortreffelyke Maatschappy*; waar mede deze gevaders dan te kennen wil geven, dat hy de plaats der gemelde Maatschappy bekleed, haar bevel voltrekt, en niet in zyn naam, maar in dien van de roemrugtige Maatschappy antwoord.

Alle zondagen worden 'er schier gedoopt.

Door dien nu diergelyke slavenkinderen jaarlyks zeer vele gedoopt worden, zoo dat 'er schier niet eene Zondag voor by gaat, waar op 'er niet twee, drie en meer gedoopt worden, zoo verstrekt immers zulks den inwoners een treffelyk voorbeeld, om insgelyks te doen, en voor 't geestelyk welzyn van hunne slaven en slavinnen zoo wel te zorgen, als zy verplicht zyn, om zulks voor 't lichamelyk te doen, zoo zy anders goede en gezonde slaven behouden, en lange jaren van dezelven dienst hebben willen.

Want vele van deze inwoners, als zy zien, dat hare arbeid yverig en na behoren verricht word, zoeken dezelve ook eenige verquikking te geven; dezelve bestaat echter niet in dronken drinken, onordentlyk nagtbraken, of plegen van buitensporigheid, maar de geenen die vreemdelingen huisvesten, laten hen 't drinkgeld behouden, om daar van boven hunne gewoonlyke kleding welke hunne Meesters hen geven moeten, zondags-klederen te maken, of die penningen anders tot haar voordeel te gebruiken.

Eenige slaven verquisten haar geld tot hovaardy.

Want schoon deze menschen schynen de armhertigste en elendigste schepzels te zyn, die van een anders wenk afhangen, zoo steekt echter in de meesten eene ongelofelyke hovaardy; zoo dat zy een weinig opgedaan, zich zelven niet kennen, en niet wel konnen lyden, dat men hen deswegen belacht of bespot.

Vele echter schoon zy nog zoo veel geld bekomen, zoo dat zy niet alleen klederen daar van maken, maar ook ander voordeel daar mede zouden konnen doen, geraken door 't aanporren van anderen, aan 't spelen, vreten en zuipen, en brengen aldus haar geld op eene schandelyke wys door; schoon zy wel weten, dat hen zulks door den beuls knecht deerlyk zal worden ingepepert.

Daar van zyn my zeer vele voorbeelden bekent, en acht ik onnodig, deswegen wydlopig te zyn; dog van alle deze zal ik 'er maar een met korte woorden aanhalen, van een hardnekkige slaaf, die door goede en zachte middelen gantsch niet te regeren, nog van zyne ontaardheid af te brengen was. Deze wyl hy nog door goede woorden nog door harde dreigementen tot andere gedachten konde worden gebragt, wierd eindelyk van zyn meester den gerechtsdienaars met kennisse van den Fiskaal independent overgegeven, van dezelven buiten 't gevankenis ontkleed, en in eenen Poolschen bok gespannen; na dat zy hem verder 't achterste ontbloot, en eenen stok door de te zamen gebondene handen en benen gestoken hadden, zoo dat hy op eene zyde zoo lang moest blyven leggen, als hen geliefde, zoo na-

Voorbeeld daar van.

namen zy hare van geſpletene ſpaanſche ſtokjes t' zamen gebondene roeden, en geeſſelden hem, tot dat 't bloed tappelings daar uit liep, 't vleeſch zeer hoog opliep, en zoo zwart als een kool was.

Vervolgens droogden zy hem af; dat is, zy wreven in de verſche wonden water met peper en zout gemengt, en leiden hem op de andere zyde, waar door dan, om dat 'er niets dan louter zandt voorhanden was, waar op hy lag, tamelyk veel fyn zandt in de wonden gevreeven wierd; wanneer 't gezonde gedeelte boven leyde, geeſſelden zy hem weder zoo heftig, dat de eene zyde als de andere was, welke zy insgelyks met 't zelve water afdroogden; eindelyk dorſchten zy ook wakker op zynen rug, maakten hem los, en gaven hem zynen meeſter weder, die in 3 of 4 weken geen dienſt ter waereld van hem konde hebben, om dat 't murwe vleeſch rotte, en met ſtukken daar uit viel, en de verdere ſchade met vitriool-water moeſt worden voorgekomen.

Diergelyke ſtraffe is onder hen zeer gemeen, en is 't ſchier eene noodzakelykheid, dat men hen op zodanige ſcherpe wyze in den toom houd, en eene vrees injaagt, zoo als daar van kort hier na nog iets zal moeten gezegt worden. Jegenswoordig zal ik nog iets van de genen bybrengen, die op 't land by de boeren wonen, en tonen, dat dezelven zoo wel als de eerſten de drinkpenningen voor haar laten, en op geen ſtuiver zien, als zy beſpeuren, dat dezelve wel beſteed word.

De boeren laten hunne ſlaven ook eenig vermaak genieten.

Want als deze zien, dat zy trouwe en naarſtige ſlaven hebben, geven zy hen een zeker ſtuk land, 't welk zy bearbeiden en bezaajen, en de vruchten daar van aan anderen, zelfs aan de ſchepen verkopen konnen; hier toe mogen zy de miſt van hunne Meeſters gebruiken, welke hen daarenboven 't zaai-zaat geeft en tyd verleent, om haren eigen veldbouw waar te nemen. En wanneer de vruchten ryp zyn, en zy geenen koopman daar toe weten, zoo helpen hunne Meeſters hen dezelve aan den man brengen en verkopen.

Hier van trekken zy in 't jaar rykelyk zoo veel als een knecht of een meid in Duitſchland verdienen kan; 't welk als zy het na behoren aanleggen, den meeſter aanmoedigt, om hen nog meer vervallen te geven, onder anderen, dat zy hen voor ieder ree of ſteenbok, als mede voor andere wilde dieren, die in de tuinen en wynbergen lopen, en aldaar grote ſchade doen, een zeker ſtuk geld geven, als zy dezelve vangen; en wyl 'er zeer veel diergelyke dieren in 't veld lopen, zoo is licht te denken, dat 'er ook veel door de ſlaven gevangen worden, waar voor zy dan ook de beloofde premie bekomen.

Daar behoort echter een byzonder beleid, om zodanige trouwe en willige ſlaven binnen de palen te houden, en hen den toom niet te ver te laten ſchieten; want door veel geld geraken zy of aan 't ſpelen of aan 't zuipen, of zy brengen het geld met d'een of d'andere ſlaven in hoerery door; zulks moet tydig voorgekomen werden, zoo men anders van hare getrouwheid en naarſtigheid verder wil verzekert zyn, en vermyden, dat zy achteruitſlaan, of by nacht uit lopen, en hunne driften den vollen toom geven.

De ſlaven word eene ſlavin toegevoegt.

Ten dien einde draagt ieder Landman zorg, dat hy zoo 't gevoeglyk geſchieden kan, een zulken goeden ſlaaf eene insgelyks willige ſlavin toevoegt, ten einde dezelve van 't uitlopen en 't ſpeel en zuip-gezelſchap afgehouden werde; met dezen maakt hy een beding, om hem 't nodige te verſchaffen, en de gewonnene kinderen als een vader te helpen opbrengen; en aldus leeft hy met haar in eenen ongehuwelykten ſtaat,

ſtaat, dog niet voor dat zyn meeſter daar in toeſtemt. Door dien nu de vrouw en daar na de kinderen hem veel geld van onderhouden koſten, zoo word hy daar door afgehouden, zyn geld te verquiſten, hoewel niet zoo zeer uit vreze voor zyne vrouw, als wel voor zyn meeſter.

Of zodanig leven doorgaan kan.

Licht mogt men vragen, of dan zulks alhier doorgaan mag? ik antwoord in alle delen; want zulks is niet alleen onder de ſlaven en ſlavinnen alhier, maar door gantſch Ooſt-Indie in gebruik, en word ſtilzwygende goedgekeurt of door de vingeren gezien, door dien men anders geen middel weet, om deze geile menſchen in toom te houden, als welke aan de welluſten heftig overgegeven zyn; behalven dat men daar door zoo veel ſlaven niet behoeft te kopen, om dat hunne kinderen ook ſlaven zyn, en eeuwig blyven moeten, ten ware de meeſter dezelve om byzondere redenen in vryheid ſtellen, en ter zelver tyd 100 ryxdaalders aan de Diakony betalen wil, ten einde zy oud en buiten ſtaat, haar ſtuk brood van dezelve mogen hebben.

Behalven dit middel, waar door men goede ſlaven behouden kan, is ook hoognodig, haar aangeboren en van haar vaderland mede gebragt naturel of inborſt t'onderzoeken en te peilen; want zommigen zyn dom en zeer vermetel; eenigen hartnekkig en woeſt; anderen beeſtachtig en eigenzinnig; en wederom anderen goedaardig en licht met woorden te regeren; derhalven is 'er verſtand van noden, om zoo velerhande zinnen en werktuigen na zyn gevallen te ſtellen en werkzaam te doen zyn; te meer wyl ik weet, dat zommige inwoners twintig, dertig, veertig, en meer ſlaven bezitten, en tot hunnen veldbouw en veehoeders gebruiken.

Hoe men met de ſlaven handelen moet.

Voor al is noodzakelyk, dat men een naauw onderſcheid onder dezelven maakt, en de genen die ſteeg zyn, hard in den toom houd, ten ware men gevaar wilde lopen, zyn leven te verliezen; want men heeft reeds zeer veel voorbeelden, dat zodanige booswigten hunnen eigenen meeſter om 't leven gebragt, en op de afgryzelykſte wyze vermoord hebben; dog die willig doen, 't geen hen bevolen word, zodanigen moet men met zagtheid handelen, en dezelven niet onwillig maken; om dat zulks van een quaad gevolg is, en veel onheil na zich ſleept.

Voornamelyk moet men zorg dragen, dat zy geen gebrek aan levensmiddelen hebben; want die hunnen zwaren arbeid met honger zoude willen belonen, en niet zoo veel geven, als zy eeten konnen, kan vaſten ſtaat maken, dat zy deze buikſtraffe met de vlugt wreken zullen, op een tyd wanneer men hen 't meeſt van noden heeft, en hare arbeid 't noodzakelykſte is; waar van de meeſter anders niet dan koſten, of ook wel een gantſchelyk uitblyven te verwachten heeft; want als zy van zelf wederkomen, zoo is hy gelukkig, 't welk echter van hondert reizen niet eens geſchied; worden zy van iemand anders gevangen en weder by hem gebragt, zoo moet hy een zodanigen aanbrenger 3 ryksdaalders voor zyne moeite geven, wil hy zodanige vlugtelingen door de gerechtsdienaars opentlyk of heimelyk laten ſtraffen, zoo koſt hem zulks weder zoo veel; is hy van voornemen, om dezelven aan te klagen, en ze een yzere hoorn op 't hoofd of boejen aan de benen te laten maken, zoo koſt hem zulks weder een hand vol geld, zoo dat hy niet anders dan koſten daar van heeft.

Blyven zy geheel weg, en komen niet weder, zoo dat zy of van de wilde dieren verſlonden, of van de Hottentotten dood geſlagen worden, als welke zich met de ſlaven gantſch niet verſtaan konnen,

gelyk reeds elders gezegt is, zoo is 't nadeel vry groter, om dat de meester daar door 't geheel kapitaal, dat hy besteed heeft, om dezelven te kopen, verliest; behalven dat hy weder anderen kopen moet; gelyk zodanigen over gekomen is, welker slaven weggelopen waren, en zodanige gruuwzame moorden gepleegt hadden.

Het zoude niet zwaar vallen, om nog vry meer van deze slavenregering by te brengen, en 't zelve met genoegzame voorbeelden te staven; dog wyl ik beducht ben, dat 'er reeds genoeg van gehandelt is, en het geduld van den Lezer te veel zoude worden getergt, zoo zal ik hier van afbreken, en niets meer daar by voegen, dan dat men hen als zy zelfs Christenen zyn, hare vryheid laat, en niet noodzaakt, om in de Kerk te gaan als zy zelfs daar geen lust toe hebben; door dien nu de meesten ver van de kerk wonen, zoo gebeurt 't naauwelyks eens in 't jaar, dat men hen daar in ziet; te meer wyl zy den Zondag besteden, om haar eigen stuk land te bearbeiden, en te beplanten.

En hier mede hope ik, dat ik 't geene boven aan dit Hoofdstuk belooft is, na behoren zal hebben gemeld, ik geloof ook niet, dat als nu nodig zal zyn, om iets meer hier van te berichten, dan 't geen ik reeds over lang toegezegt en belooft heb; want ik hebbe de eigenschappen van 't land, na alle drie ryken der natuur nevens vele fraaje aanmerkingen mede gedeelt; ontrent de oude inwoners de Hottentotten ben ik insgelyks niets schuldig gebleven, en van de Europeaansche Volkplantingen en derzelver Regering, midsgaders alle andere zaken, daar op betrekking hebbende heb ik ook tot nu omstandig gehandelt.

Dienvolgens is niets overig, dan dat ik melde, 't geen gedurende myne aanwezenheid aan deze Kaap de Goede Hoop, zoo wel in 't geestelyke als waereldlyke voorgevallen is; en wyl ik zulks reeds overlang belooft heb, zoo zal de Lezer uit de volgende Hoofdstukken genoegzaam zien, dat ik my van deze schuld ook zoek vry te maken.

XXIV. HOOFTSTUK.

Behelst een Uittrekzel van een Brief der Burgers aan de Bewindhebberen der Oost-Indische Maatschappy in Holland, en aan de Hoge Indische Regering te Batavia, waar in zy zware klagten over den Heer Gouverneur, Willem Adriaan van der Stell, doen.

De Schryver verhaalt wat gedurende zyn verblyf aan de Kaap voorgevallen is. Begin van de onenigheid tusschen de burgers, en de Regeering. De Gouverneur zet eenige burgers in hechtenis. Klagten der burgers aan de Compagnie. Bestaan uit 38 artikels. Het eerste is een inlyding. 2. Is een klagte over den groten landbouw van de Gouverneur. 3. Klagt over 15 byzondere vee-plaatzen. 4. Over de vrye handel met de Hottentotten. 5. Aanstotelyk leven van Domine Kalden. 6. Dat de Gouverneur meest buiten is. 7. Vee-wyden verboden. 8. Klagt over den ouden Gouverneur. 9. Over François van der Stell. 10. Twee oud-burgemeesters afgerost. 11. Klagt over den ouden Gouverneur en zyn zoons. 12. Slegte verkoping van 't houtwerk. 13. Verbod der bosschen. 14. Voorbeeld van Cathrina Wismar. 15. Wynhandel verboden. 16. Verbod om iets aan vreemde schepen te leveren. 17. Boeren gedwongen om hout na zyn buiteplaats te voeren. 18. Moeten riet voor hem zonder loon voeren. 19. Verkoopt zyn koorn aan de bakkers. 20. Levert koorn aan de Compagnie tot een hooge prys. 21. Klagt over de hofstede van den Heer Elzevier. 22. Verbod van 't visschen in de visch-hoek. 23. De zelfde klagt over François van der Stell. 24. Wollige schapen gehaalt, en niet betaalt. 25. Weggelope slaven door hem aangehouden. 26. Geschenken genomen voor landeryen. 27. Bewys van 't vorige. 28. Wygert den burgers knegts. 29. Oude ordonnantie, dat de bedienden der Compagnie geen land mogen hebben. 30. Klagt over den afslag der huizen en landeryen. 31. Over den generalen pagter. 32. Smeekschrift van dezen pagter. 33. Over de 4 gepreveligeerde pagters. 34. Dit kon opstand verwekken. 35. dood van Monkerus. 36. Ongeluk van Corsenaar. 37. Korte herhaling der vorige klagten. 38. Bede om gunstige verandering.

Verhaal wat gedurende des Schryvers aanwezentheid is voorgevallen.

NA dat ik u tot nu zoo wel de gesteldheid der Volkplantingen, door de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy, zedert den jare 1652., aan de Kaap de Goede Hoop opgerecht, als de eigenschappen van 't land zelf mynes bedunkens duidelyk en eigentlyk, en zoo als de natuur van de zaak vereischte, eenigzins wydlopig voorgestelt heb, zoo schynt het als nu tyd te zyn, ook eens om myne belofte te denken, die ik in den beginne van dit werk gedaan heb, en u geloofwaardig, onpartydig en genoegzaam bericht te geven, van 't geen gedurende myne aanwezenheid aan de Kaap voorgevallen is.

Doordien echter de tyd lang is, dien ik meest aldaar doorgebragt heb, en in dezelve zeer vele merkwaardige zaken voorgevallen zyn, zoo vereischt de noodzakelykheid, zoo voort in den beginne te zeggen, dat 't niet mogelyk is, om alles in een Hoofdstuk te bevatten, aangezien zoo wel van 't geestelyke als van 't waereldlyke zal moeten gemeld worden; dog om van deze alle of van ieder in 't byzonder te handelen, zoo als in den beginne myne mening is geweest, is niet wel doenlyk; om dat daar door de aaneenschakeling of de draad van de zaak gebroken, en de order, zoo als alles op elkander gevolgt is,

is, verward zoude worden; derhalven heb ik raadzaam geacht, de nette order van den tyd te volgen, en alles te berichten, zoo als 't na malkanderen voorgevallen is; ten einde de Lezer een beter begrip zoo wel van de zaken als de regeringswys bekome, en daar door zien moge, hoe wel en hoe flecht deze gewigtige volkplanting nu en dan, zelfs tegen den zin van de Heren Bewindhebberen, met Regenten verzien, en als aan de woede der magtige en deze Voortreffelyke Maatfchappy benydende vvanden overgegeven geweeft is, als die geen ander inzicht hadden, dan deze vermaarde Kaap, als de befte ververfchings-haven voor gantfch Indien, die voor de zeevaarders 't gelegenfte is, de gemelde Maatfchappy uit de handen te wringen, en dezelve naderhand zoo niet t'eenemal uit 't bezit te zetten, echter van 't befte voordeel te beroven.

Begin van oneenigheid tusfchen de burgers en de Regering.

Boven heb ik reeds gewag gemaakt, dat voor myne komft eene vonk van grote haat en gevaarlyke vervolgingen, tusfchen de Regering en de burgers onder de asfche fmeulde, en dat dezelve by myne aanwezenheid in een volle vlam is doorgebroken; aangezien de burgery, die zich op hare van de Voortreffelyke Maatfchappy verleende voorrechten vefte, de geweldadige benadeling van deze Regering niet wel dulden konde; veel min gedogen, dat zy van alle voordelen berooft, tot de uiterfte armoede gebragt worden en de fnoodfte verdrukking zouden moeten ondergaan.

De burgers klagen hunnen nood aan den Gouv. W. A. van der Stell vergeefs.

Zy hebben in den beginne deswegen aan den Edelen Heer Gouverneur, Willem Adriaan van der Stell, als Hoofd, en ftichter van alle misnoegtheid, zelf geklaagt, hare nood voor oogen gefteld, en gebeden, met hen na recht en billykheid te handelen; dog zy quamen hier by eenen *Rehabeam*, die hen hardelyk antwoorde, zoo als doorgaans zyne gewoonte was, en geenzins eene verandering beloofde, maar in zyn voornemen voortging, en alles, zoo wel dat 't land opbragt, als dat de vrye handel gaf, in zyn neft zocht te flepen, waar toe hy echter geen recht ter waereld had; want hy was gewoon te zeggen: *Willen zy my leren, hoe ik regeren zal?* Hier over wierden de gemoederen, zoo als licht is af te nemen, nog meer verbitttert; derhalven befloten zy, den gemelden Heer van der Stell zoo wel by de hoge Indifche Regering te Batavia, als by de Heren Bewindhebberen in Holland zelf aan te klagen. Ten dien einde fchreven zy na de gemelde oorden, en ftelden hunne klagte op eene beweeglyke wyze voor; van Batavia echter ontfingen zy geen antwoord, om dat deze Heren zich met deze hen onbekende zaak niet konden of wilden bemoejen; daarentegen zonden deze de gemelde klagten aan de hoge Heren Principalen, de Bewindhebberen in Holland.

De Gouverneur doet de burgers in hechtenis zetten.

Door dien nu de broeder van den Heer Gouverveur toenmaals een medelid van deze hoge Indifche Regering was, zynde daar na Gouverneur op Amboina geworden, zoo konden hem deze klagten en de perzonen, welke dezelve getekent hadden, niet onbekent blyven; derhalven gaf hy zynen broeder aan de Kaap daar van bericht, die zulks zeer hoog nam, en nog voor 't vertrek van de Retourvloot in 't jaar 1706. met 't gevangen nemen, in hechtenis zetten der burgers, en andere wonderlyke proceduren een begin maakte; waar door hy echter de misnoegtheid niet wegnam, maar oly in 't vuur wierp.

De Schryver wil een uittrekzel van de klagten der burgers mededelen.

Eer ik van meer vyandlykheden gewag maak, vind ik raadzaam, om den Lezer een uittrekzel van 't gemelde klaagfchrift mede te delen, om een beter begrip van de gehele zaak te doen hebben; ik

ik zoude 't gantsche schrift van woord tot woord hier wel inlassen, ten ware het zelve te wydlopig was, en drie hele bladen besloeg; het zelve was van 72. der voornaamste burgers getekent.

De klagten der burgers bestaat uit 38. artikels.

Het behelst 38 artikels, welke de Heer Gouverneur alle schriftelyk heeft beantwoord, hebbende zyne verdediging daarenboven met den druk gemeen gemaakt; dog op eene andere wyze, meest met verdichte of valsche, of ook met gedwongene bewyzen, zoo als uit zyne boven gewaagde Deductie, en daar op van de burgers in 't licht gegevene Contra-Deductie wydlopig te zien is. De gemelde 38. artikels behelzen, in 't kort 't volgende: Het eerste behelst enkelyk eene inleiding, dat zy door de nood gedwongen zyn, hare rechtvaardige klagten, in den schoot der Hoog-Edele Heren Bewindhebberen uit te schudden; om dat zy alhier door eene trotze en onrechtvaardige overheersching, van den gemelden Heer Gouverneur niet alleen zeer hard verdrukt, maar erger als slaven gehandelt wierden; het welk, door dien zy vry geborene menschen en onderdanen van haar Hoog Mogenden waren, haar eens zoo smertelyk voorkwam.

Het eerste behelst eene insinuatie.

Het 2. spreekt van den groten landbouw.

In 't twede artikel beschuldigen zy den zelven, dat hy 12 uuren oostwaards, achter de Stad en Vesting, een zeer pragtig groot en wydluftig landgoed, binnen den tyd van 6 jaren uit de wildernis had doen opryzen, welk landgoed byna een steedje geleek; dat hy daarenboven dieper landwaards in, 60 uuren van daar, een streek land bezat, waar op ruim 50 Afrikaansche boeren konden wonen, die op 't allerdichtste een half uur van malkander woonden, behalven dat hy nog 60 morgen bezat, en nog bebouwde; dat hy wyders ruim 800 stuks rundvee had, (hoewel 'er naderhand 1200 bevonden zyn) en ruim 10000. schapen; (dog naderhand zyn 'er 20000. geteld;) dat 'er ruim 60. Compagnies Bedienden, die kost en loon van de Edele Compagnie genoten, allerhande handwerksluiden waren, en dat 'er ook dagelyks meer dan 100 Compagnies slaven arbeiden, over welke allen de Compagnies-Tuinman 't bevel voerde, schoon hy voor zyne 30 guldens, welke hy ter maand had, anders niets deed; dat de Compagnies Smids en Wagenmakers ook alles van 't Compagnies yzer moesten maken, 't geen de gemelde Heer Gouverneur tot zynen landbouw van noden had, om dat hy jaarlyks niet alleen eene grote menigte koorn zaaide, maar ook werkelyk ruim 400000. vruchtdragende wynstokken geplant had, welker vruchten hy tegenswoordig genoot, en met 't een zoo wel als met 't ander, de burgers plaagde en aldus allen handel aan zich trok.

Het 3. maakt gewag van 15 byzondere veeplaatzen.

Het III. artikel behelst eigentlyk eene nadere verklaring van 't gemelde stuk lands van 60 uuren; want zy zeggen hier, dat hy in deze streek lands, over de Hottentots-Hollands bergen gelegen, vyftien veeplaatzen aangelegt had, alwaar hy zyn voorgemeld vee door Compagnies Bedienden wyden en bewaren liet; over welke alle wederom een Chirurgyn, die 20 gulden ter maand by de Compagnie genoot, 't opzicht had.

Het 4. meld van den vryen handel met de Hottentotten.

In 't IV. artikel word de Heer Gouverneur beschuldigt, dat hy de herstelling van den vryen handel met de Hottentotten ruim een vierdendeel jaars verzwegen, en midlerwyl voor zich zelven, zynen broeder François van der Stell den Prediker, Petrus Kalden en andere groten, veel vee van dezelven gehandelt en kort voor de afkondiging, eenige burgers met kruid en lood uitgezonden had, om met geweld en goede woorden vee voor hem te handelen; waar door hy dan in zoo korten tyd ee-

ne zoo overgrote menigte vee bekomen had; dog dit was nog niet genoeg geweest;. hy had deze vryheid kort daar na op zyn eigen houdje weder verboden, en midlerwyl den gemelden tuinman Jan Hertog weder derwaards gezonden om voor hem te handelen, waar by 't dan gebleven was, tot dat de vrye handel, ten voordele der burgers, door de Voortreffelyke Maatschappy wederom was geopent.

Het 5. van 't aanstotelyk leven van den prediker pieter kalden.

Het V. artikel beschryft 't leven en den wandel van den voorgemelden Prediker, Petrus Kalden, en zulks op eene zoo eigentlyke natuurlyke wys, dat men 't zelve niet beter zoude konnen voorstellen; want hy word niet alleen als een der grootste Landboeren voorgestelt, die zich meest met zyne landgoederen bemoeit, en dikwyls 14. dagen en langer daar op zyn vermaak neemt, en midlerwyl door den Voorlezer des zondags den dienst laat waarnemen; maar daar word ook van hem gezegt, dat hy zich zeer weinig om den Godsdienst bekommerde, om dat hy gedurende zyne afwezenheid niet eens na de Kerk omzag, ja dat hy pleegde te zeggen, *wat zal ik t'huis doen, als de Edele Heer Gouverneur, en de Heer Samuel Elzevier, buiten zyn?* terwyl hy nogtans de grootste dryver was geweest, dat deze zoo kostbare Kerk voor eene zeer grote zomma geld uit de Diakonies-kas gebouwt was; men voegt daar by, dat 'er menschen gekomen waren, om hare kinderen te laten dopen, en anderen, die drie malen na malkanderen afgeroepen zynde, de plegtigtigheid van den Trouw wilden laten verrichten, onverrichter zake hadden moeten hene gaan, om dat de Prediker op zyn landgoed was; midsgaders dat hy de leden der Gereformeerde Gemeente dikwyls door een Ouderling en Diaken, of door een Ziekentrooster, ja die wat ver woonden, door den Koster of zelfs door een Hottentot tot 't H. Avondmaaal had laten nodigen, 't welk echter zonder eenigen tegenspraak zyne eige plicht was; en dat hy eindelyk nog meer onbetamelyke stukken gepleegt had, als by voorbeeld, dat hy een kind by eene slavin had, enz. welke zy echter met stilzwygen verby gaan, ten einde de zaak niet te lang vallen zoude.

Het 6. zegt, dat de Gouverneur zich meest op zyn landgoed onthoud.

Het VI. artikel raakt weder den Heer Gouverneur zelf, van wien als nu geklaagt word, dat hy van zyn Landgoed, genaamt *Verregelegen*, zyn dagelyks werk maakte, en den dienst der Edele Maatschappy gantschelyk verwaarloosde; doordien hy dikwyls 2. 3. 4. 5. 6. en meer weken na malkanderen zich aldaar onthield, zonder na de Vesting of zyne verrichtingen om te zien; dat hy de burgers, die om 't een of 't ander by hem quamen, met een zeer quaad bescheid afwees, en hebben wilde, dat zy zouden wachten, tot dat hy weder t'huis quam, als zynde aldaar, om zyn vermaak te nemen; zoo dat hy niet begeerde, dat hem iemand daar in quam storen.

Het 7. klaagt over verbodene veeweyden.

In 't VII. artikel beschuldigen zy den Heer Gouverneur, dat hy den burgers de vrye weyden voor haar vee verbood, met bedreiginge, om de genen, die hem met haar vee te na quamen, armen en benen aan stukken te laten slaan; waar door te weeg gebragt wierd, dat geen veehoeder met zyne trop daar ontrent weyden wilde; om dat zy altyd verjaagt en vervolgt wierden.

Het 8. raakt den ouden Hr. Gouverneur.

Het VIII. artikel raakt zynen vader, den ouden Hr. Gouverneur Simon van der Stell, over wien geklaagt word, dat hy met zyne buren op dezelve wys handelde, als zyn Edele by 't VII. artikel beschuldigt is, om dat de gemelde Heer Simon van der Stell zyne buren zoo veel plaagde als hy kon.

In 't

Het 9. [r]aakt Fran[ç]ois van [d]er Stell.

In 't IX. beschuldigen zy den Heer François van der Stell, broeder van den Hr. Gouverneur, dat hy zyne buuren insgelyks op de onredelykste wys plaagde, en zich op den Hr. Gouverneur verlatende, zoo veel quaad deed, als de haat en nyd hem ingaven; dat hy een zeer gevaarlyk instrument, ja de pest aan de Kaap was; dat hy vermaak schepte, om de burgers te plagen, en 't voor een meesterstuk hield, om iemand te bedriegen, dat hy de burgers allen bederven zoude, als 't slechts in zyne magt was.

.. t 10. [m]eld, dat [t]wee oud-bur[g]ermees[t]ers afge[r]ost zouden zyn.

Het X. artikel verstrekt een bewys van 't vorige, werdende daar in een staaltje van wraakzucht en gierigheid verhaalt, hier in bestaande: Dat namelyk de gemelde François van der Stell eenen burger verzocht had, om twee oude Burgermeesters, die gegoed waren, en haar vermogen aan den Heer Gouverneur niet wilden overgeven, wakker af te rossen, voorgevende, dat hy hem en den Hr. Gouverneur daar door eenen groten dienst doen, en hen beide zeer verplichten zoude. Want deze beide waren in des Gouverneurs ongenade geraakt, om dat ze hunne goederen niet wilden ten besten geven; en de Heer Gouverneur had zynen broeder daarom tot deze schandelyke daad gebruikt, om dat hy wist, dat hy wel meer diergelyke stukjes gepleegt, en daarenboven daar op gepogt had.

Het 11. [z]egt, dat [d]e vader en . zoons [g]elyk [a]ls [h]eren uitgehouden hebben.

Het XI. artikel behelst enkelyk eene korte herhaling van 't 7. 8. 9. en 10. artikel, waar by de Edele Hr. Gouverneur, zyn vader, de oude Hr. Gouverneur en zyn broeder, François van der Stell, als Souvereine Heren aangemerkt worden, die meenden, dat hen alles vry stont, en dat 't gantsche land aan hen toequam; om dat zy niet anders te werk waren gegaan, en de inwoners niet anders gehandelt hadden, dan als of ze onafhangelyke Heren waren, ja zelfs nu en dan erger; spelende aldus overal den gebraden haan, zoo dat zy zonder twyffel alle burgers uit 't land zouden hebben gejaagt, zoo 't slechts in hunne magt gestaan had.

Het 12. klaagt over slechte verkoping van 't houtwerk.

Het XII. raakt wederom voornamelyk den Heer Gouverneur zelf, want hy word beschuldigt, dat hy met 't Hollands houtwerk, na de Kaap gezonden, zeer slecht geleest had, hebbende 't beste voor zich zelven laten uitzoeken, en weinig geld daar voor betaalt, terwyl de burgers het slechte voor lief nemen, en duurder als 't beste betalen moesten; aldus was 't ook met de duigen gegaan, welke daarenboven enkelyk onder de gunstelingen waren uitgedeelt.

Het 13. geeft bericht van 't verbod der bosschen.

Het XIII. spreekt weder van den Heer Gouverneur zelf; te weten, de burgers klagen, dat hy hen den toegang tot de wouden en bosschen zodanig had afgesneden, dat zy nog timmerhout, nog zodanig hout konden bekomen, dat zy tot de wagens, ploegen, en ander boeren gereedschap van noden hadden; terwyl hy voor zich alleen, en niet voor de Maatschappy, dagelyks 't beste en bequaamste daar uit liet hakken, en tot zyn voordeel verbruiken, onder voorwentzel, dat hy den burgers daar toe verlof zoude geven, als hy met bouwen en timmeren gedaan had.

Het 14. verhaalt een voorbeeld van Catharina Wismar.

Het XIV. verhaalt een voorbeeld, hier in bestaande, dat namelyk de Heer Gouverneur van eene arme weduwe, Catharina Wismar genaamt, die in een bosch eenig hout had laten hakken, dat naauwlyks drie ryksdaalders waard was, door den Land-drost de ordinaris boete van vyftig ryksdaalders had willen laten afpersen, voorgevende dat men op eene zodanige wyze een schrik onder de burgers brengen moest.

Het 15. klaagt over den verboden wynhandel.

In 't XV. word de Edele Heer Gouverneur beschuldigt, dat hy

om zyn eigen belang aan de burgers den vryen wynhandel verbood; want hy had hen het vry brengen van hunne wynen van hare buitenplaatzen aan de Kaap verboden en belet; hy had jaarlyks ruim vier hondert vaten wyn, voor eenen zeer slechten prys, als voor drie, vier of vyf ryksdaalders 't vat van de boeren gekoft en afgeknevelt, welken wyn hy naderhand in de Compagnies kelder door een Compagnies Bediende had laten smeren en schoonmaken, waar na hy ze weder tegen een zeer hogen prys, namelyk 't vat voor acht en dertig ryksdaalders aan de Hollandsche, Engelsche, Deensche schepen, enz. verhandelt en verkoft had.

Het 16. spreekt van een verbod om iets aan vreemde schepen te leveren.

Het XVI. beschuldigt den Heer Gouverneur, dat hy den burgers had verboden, om eenige ververshing, 't zy wyn, vleesch of keuken-kruiden aan de Engelsche en Deensche schepen te leveren, en dat hy om zulks voor te komen, een korporaal met eenige zoldaten, aan strand gepolteert had, waar door aldus den menschen 't brood uit den mond genomen wierd; om dat zy hunne waaren niet konden aan den man brengen; terwyl hy aan de Officiers van de gemelde schepen zeide, dat zoo zy eenige ververshing hebben wilden, zy dezelve van hem konden bekomen.

Het 17. zegt, dat de boeren timmerhout na *Verrezelegen* moeten voeren.

In 't XVII. word de Heer Gouverneur beschuldigt, dat hy den burgers of boeren, die koorn in 't Compagnies magazyn leverden, en met 't zelve dikwyls eenen verren en moejelyken weg quamen, den ordinaris prys, te weten, acht en een halve gulden voor de mudde wel had laten betalen, wanneer namelyk de tienden daaraf getrokken, en zy aan de Edele Compagnie niets schuldig waren; dog dat hy bevel had gegeven, dat zy na huis rydende, wederom zware vragten van allerhande timmerhout na zyne Hofstede met dezelve ossen en wagens als een Herendienst, brengen moesten; zonder dat zy daar voor betaalt wierden, waar door menige os de hals gebroken was.

Het 18. verhaalt verder, dat zy riet enz. voor niet met al hadden moeten voeren.

Het XVIII. behelst schier even dezelve klagte; want de burgers zeggen daar in, dat zy voor den Heer Gouverneur riet en andere bouw-materialen hadden moeten voeren, zonder dat zy zelfs eens daar voor bedankt wierden; dat zy door den Landdrost met den Stellenbosschen Bode, dikwyls met harde dreigementen, van hen namelyk den voet dwars te zetten, enz. daar toe gekommandeert waren; schoon men wist, dat 't arme menschen waren, die maar eenen wagen en een gespan ossen bezaten, waar mede zy hun onderhoud zoeken moesten.

Het 19. toont, dat hy zyn koorn aan de Bakkers verkoft.

In 't XIX. artikel word de Heer Gouverneur beschuldigt, dat hy zyn koorn doorgaans aan de Bakkers verkoft, welke hem tien, twaalf ja vyftien guldens voor de mudde geven moesten, waar door hy den behoorlyken tienden aan de Voortreffelyke Maatschappy ontvlugte, en aldus niets gaf; en dat hy daarenboven de Bakkers dwong, om 't zelve voor dien prys aan te nemen, ten ware zy in zyne ongenade vervallen, en gevaar lopen wilden, van gantschelyk geruïneert te worden.

Het 20. zegt, dat hy koorn tegen een hogen prys aan de Compagnie gelevert had.

Het XX. beklaagt den Heer Gouverneur op eene nadrukkelyke wys, dat hy namelyk zyn eigen belang boven dat van de Voortreffelyke Maatschappy gezogt had; om dat hy wetende, dat in 't jaar 1705. weinig Koorn alhier gevallen was, en de Maatschappy gebrek daar aan had, 't geen, dat hy aan de Bakkers nog niet had verkoft, onder den naam van drie verscheide burgers aan dezelve gelevert had; mids twaalf of vyftien guldens voor ieder mudde betalende; terwyl een zeker burger die negentig mudden leverde, niet meer dan de ordinaris prys van

van acht en een halve gulden voor 't zyne ontfangen had, en daarenboven de tienden daar af getrokken was; schoon zulks ontrent de anderen niet was geschied.

Het 21. ·aagt over ·e Houte- ·e van den ·r. Elze- ·ier.

Het XXI. raakt niet zoo zeer den Heer Gouverneur als den Heer Samuel Elzevier, eersten Koopman en Tweden Perzoon; want alhier word geklaagt, dat hy insgelyks eene zeer grote wydluftige Buitenplaats bezat, naast dewelke de Edele Maatschappy zelf nog eene plaats heeft, welke zy tot hooi en gras-land gebruikt. Op dit landgoed zaaide de Heer Elzevier jaarlyks veel Koorn, en won overvloedig wyn, en hield daarenboven aldaar zeer veel vee; deze buitenplaats had de Heer Elzevier van den ouden Heer Simon van der Stell bekomen, schoon dezelve kort voor heen twee boeren, aan welke hy aldaar landeryen had gegeven, weder van daar gejaagt had; onder voorwentzel, dat zy te dicht by de Compagnies post lagen.

Het 22. ·neld van 't ·verbod van ·t visschen ·n den ·vischhoek.

Het XXII. spreekt wederom van den Heer Gouverneur, en word daar in geklaagt, dat hy zyne byzondere visschery hield, en aldaar een huis gebouwt had, te weten, in Hottentots-Holland, in de zoogenaamde Visch-hoek ontrent drie of vier uuren van zyne pragtige woning *Verregelegen*; daar by voegende, dat hy aldaar een sloep met een quartiermeester en eenige matrozen, die van de Edele Maatschappy betaalt wierden, hield, die echter dagelyks niet anders deden, dan voor de slaven van den Heer Gouverneur te visschen; terwyl de burgers daar van daan gejaagt wierden; aangezien de genen, die zich onderstonden aldaar te visschen, op eene erbarmelyke wys afgerost wierden.

Het 23. zegt dit zelve van François van der Stell.

Het XXIII. klaagt over des Gouverneurs broeder, den Heer François van der Stell, en meld, dat hy niet ver van de vischplaats van den Heer Gouverneur, in de zoo genaamde Baai Falso, insgelyks voor zich eene byzondere visschery had, alwaar de burgers ook niet dorsten visschen; zoo dat het zich liet aanzien, als of deze Heren de Zee-wateren als in erfpagt houden, en menig arm mensch daar door van honger wilden laten omkomen.

Het 24. handelt van wollige schapen, die niet betaalt zyn.

Het XXIV. betreft weder den Heer Gouverneur, die beschuldigt word, dat hy op den naam van de Voortreffelyke Maatschappy, ontrent vierhondert stuks wollige schapen van de burgers had laten halen, onder voorwentzel, dat hy bevel had, de wolle daar van na Holland te zenden, en dat voor ieder stuk vier guldens zoude betaalt worden; dog dat niemand van de burgers tot nu eenige betaling ontfangen had, maar dat een van hen, die geld eischte, met eene wakkere lading scheldwoorden en dreigementen van den Heer Gouverneur afgevaardigt was.

Het 25. geeft bericht van de weggelope en aangehoudene slaven.

Het XXV. beschuldigt den Heer Gouverneur, als een Overtreder van zyne eigene wetten; om dat daar in geklaaagt word, dat hy de slaven, van de burgers weggelopen, op zyne Buiten-plaats *Verregelegen* aangehouden en in zyn dienst gebruikt had; schoon door hem en zyne Voorzaten op een boete van 25 ryksdaalders verboden was, zodanige slaven t'ontfangen of huisvesting te geven: Ondertusschen had de Edele Heer Gouverneur het gedaan, om zich meester van dezelven te maken, en ze vereert te bekomen, of ze voor een gantsch geringen prys te kopen.

He 26. klaagt over 't nemen van geschenken, voor gegevene landeryen.

By 't XXVI. word de wyze aangetoont, welke de Heer Gouverneur zoude hebben gehouden, als hy een stuk land aan dees of geenen ingezetenen op bevel van de Edele Maatschappy voor niet met al had behoren te geven; want alhier word gezegt, dat hy geschenken

 had

had aangenomen, van de genen, die de landeryen wilden gemeten hebben, behalven dat die menschen wederom niet met ledige handen hadden mogen verschynen, als zy naderhand quamen, om hunnen erfbrief te halen.

Het 27. [illegible] een bewys van deze zaak.

Het XXVII. verhaalt een voorbeeld ten bewys van 't vorige, dat namelyk de Heer Gouverneur een stuk land aan zeker burger vereert had, dog dat dezelve het niet had konnen gemeten krygen, voor dat hy ten offer gekomen was; dat dezelve ten gevallen van den Heer Gouverneur daarenboven dertig leggers of hondert en twintig Rhynsche vaten (emmers) van den besten wyn, tegen 5 ryksdaalders 't vat, aan hem verkoft had; dog dat hy om betaling gekomen, de huid vol scheldwoorden in plaats van geld bekomen had, behalven dat hy hem 't land weder ontnomen en aan iemand anders, die reeds voor dezen vogelvry geweest was, vereert had.

Het 28. zegt, dat de burgers geenen knecht van hem verkrygen konnen.

Het XXVIII. beschuldigt den Heer Gouverneur, dat als de burgers eenen goeden knecht moesten hebben, die den landbouw verstont, hy hen geweigert had, denzelven uit den dienst der Maatschappy in lening over te nemen, om dat hy dezelve tot zynen byzonderen dienst van noden had; daarenboven had hy zodanige knechts, als hy ze afschaffen wilde, zoo voort na Batavia of Ceylon gezonden, ten einde dezelven, als zyne geheimenissen wetende, by niemand anders dienen zouden; dog zulks had hy voornamelyk verzonnen, om de burgers wakker te plagen.

Het 29. [illegible]

By 't XXIX. brengen de burgers de Edele Heren Bewindhebberen weder te binnen eene order, die in den jare 1668. den 26. April afgekondigt, en zedert den tyde van den Heer Gouverneur Bax, tot dat de Heren van der Stell aan de regering gekomen zyn, onverbreekelyk gehouden, naderhand echter als een oud kleed achter de bank geworpen en met voeten getreden is; deze order verbood alle Bedienden der Maatschappy zoo wel hoge als lage, eenig land te bezitten, direct of indirect; als mede eenigen handel met Koorn, wyn of vee te dryven; na dat echter de gemelde Heren van der Stell 't roer van de Regering gestuurt hebben, was deze order niet alleen in vergetelheid geraakt, maar zy hadden andere gequalificeerde Bedienden der Edele Maatschappy van de beste landeryen verzien, ten nadele en verwaarlozing der Compagnies zaken, en ten bederf en ondergang der burgers.

Het 30. toont den afslag der huizen en landeryen.

Het XXX. geeft aan de Voortreffelyke Maatschappy zeer weemoedig te kennen den elendigen toestand der Colonie, daar in bestaande, dat de huizen en landeryen der burgers schier de helft onder de waarde worden verkoft; om dat de vrye handel gestremt, en den ingezetenen niet alleen door den Heer Gouverneur betwist, maar volslagen geweigert en verboden is; terwyl nogtans een land nooit heeft konnen bloejen of opnemen, waar in de handel is afgebroken geweest. Door dien nu de Diakony en Weeskamer zeer veel op diergelyke hypotheken verschoten hadden, zoo zouden zy met der tyd veel te kort komen, aangezien reeds veel huishoudingen gevonden wierden, die zelfs de intresten na behoren niet konnen opbrengen.

Het 31. klaagt over den Generalen Pagter.

Het XXXI. klaagt over de nieuwe wyze, welke de Heer Gouverneur tegens de oude schikkingen van den Heer Daniel Heinsius, die in den jare 1699. als Commissaris uit Indie quam, en na Holland ging, en boven de daar op gevolgde goedkeuring der Voortreffelyke Maatschappy, de Pagt der Kaapsche wynen betreffende, heeft ingevoert; en zegt, dat de Heer Gouverneur om zyn byzonder

zonder belang eenen generalen Pagter tegen den wil der gemeente had laten opkomen, terwyl 'er te voren altyd vier geweest waren; dat hy daar toe zekeren Johannes Pfeiffer had genomen, die den 2 Maart 1675. als een dief geschavotteert en gebannen was, zoo als zy uit 't bygevoegd vonnis bewezen; en zulks enkelyk, om dat hy de wynen van den Heer Gouverneur en zyn Vader altyd zeer duur gekoft, en ten eersten betaalt had.

Het 32. handelt van 't smeekschrift van dezen Pagter.

By 't XXXII. blyven de burgers by dezezelve materie, en vertonen, dat deze generale pagter, Jan Pfeiffer, kort na dat hy de pagt had aangenomen, op den raad en bevel van den Heer Gouverneur, door een zeker perzoon een smeekschrift had laten opstellen, 't welk de Heer Gouverneur overzien, en in 't net geschreven zynde, in den Raad gepresenteert had, waar by hy verzocht, dat hy in zyne zoo zwaar aangegane wynpagt, die 39100. guldens beliep, op 't kragtigste mogt gehandhaaft worden; dat niemand zonder verlof van den Heer Gouverneur een Carrabas, dat is, een fles van tien, twaalf of vyftien pinten, kelder, houdende twintig of vyfentwintig pinten, of een half vat zelfs niet aan een scheeps-vriend verkopen of vereeren zoude; dat de Schout met zyne dienaars in alle burgers huizen zoude mogen gaan en visiteren, of 'er ook onder de hand wyn verkoft wierd; dat geen burger zonder uitdrukkelyk verlof van den Heer Gouverneur zyne wynen aan de Kaap zoude mogen brengen, ten zy dat dezelve van den pagter generaal waren; en eindelyk dat de oude plakkaten en mandaten, voor de komst van den Heer Heinsius afgekondigt, mogten worden hernieuwt; derhalven bidden zy, dat de Voortreffelyke Maatschappy op zulke onrechtmatige verzoeken regard nemen en zorge dragen wille, dat daar door de gantsche Colonie, welke haar zoo veel geld gekost had, niet te gronde gaan moge.

Het 33. klaagt over de 4. gepreviligeerde Slachters.

Het XXXIII. raakt de vier gepreviligeerde slachters; en word daar in vertoont, dat de Edele Heer Gouverneur niet alleen had getragt, den koorn en wynhandel aan zich te trekken, maar dat hy 't derde stuk, namelyk den veehandel, ook niet vergeten had. Want zy klagen, dat deze vier door den Gouverneur gepreviligeerde Slachters magt hadden, om alles en voor de Maatschappy en voor de burgers alleen te slachten, terwyl aan de burgers op een boete van 50 ryksdaalders, voor de eerstemaal, 100 ryksdaalders voor de tweedemaal, en de derdemaal op lyfs-straffe verboden was, eenig vleesch te verkopen.

Het 34. zegt, waar om 'er een opstand ontstaan konde.

Het XXXIV. vertoont, dat als deze regering nog langer bestaan zoude, en 'er geene hope tot verandering was, het te duchten stont, dat het tot een opstand zoude uitbersten; om dat zodanige nooit gehoorde verdrukkingen in staat waren, om een wys mensch tot wanhope te brengen.

Het 35. geeft bericht van den dood van den Heer Monkerus.

Het XXXV. verstrekt een voorbeeld, waar mede de klagers pogen te bewyzen, dat Hendrik Monkerus, geweze Kassier, een wys en verstandig man, door harde verdrukkingen en gestadige mishandelingen tot zodanige wanhope gebragt was, dat hy zich met een pistool doodgeschoten had; terwyl dit droevig toeval den Heer Gouverneur van alle menschen aan de Kaap opentlyk verweten was.

Het 36. verhaalt 't ongeluk van den H. Corssenaar.

Het XXXVI. vertoont verder, dat ook de gewezene Winkelier en Secretaris van de Justitie, Willem Corssenaar, een vroom deugdzaam eerlyk man, zeer veel smaad, hoon en spot onschuldig van den Heer Gouverneur had moeten lyden, hebbende hem onder anderen om een beuzeling, eens in byzyn van zeer veel menschen, wakker over den hekel gehaalt;

haalt, en gedreigt, om hen af te zetten, en hem daarenboven met een snaphaan op schouwder, op schildwacht gezet,'t welk de gemelde Corssenaar zodanig ter herten had getrokken,dat hy daar over niet alleen lang 't bed had moeten houden, maar had ook 't gezicht en met 't zelve zyn Secretaris-ampt verloren.

Het 37. herhaalt in 't kort alle vorige klagten.

Het XXXVII. vertoont in 't kort, 't geen in de voorgaande wydlopig geklaagt is, en besluit; dat doordien de Heer Gouverneur deze Volkplanting in alle delen benyd, benadeelt, uitzuigt, voor 't 't bederf bloot stelt, en zyne grondregel is en hy doorgaans pleegt te zeggen, *dat eene bedurve gemeente licht te regeren is*, hy noodwendig voor een geessel van 't land moest gehouden worden.

Het 38. bid om gunstige verandering.

Het XXXVIII. maakt eindelyk 't slot, dat de burgers nog wel vry meer zaken zouden hebben konnen voorstellen, ten ware zy beducht waren geweest, daar mede de Voortreffelyke Maatschappy moejelyk te vallen; ondertusschen vertrouwden zy, dat dezelve hier uit wel konde begrypen, dat de hoogste nood hen tot deze klagten angezet had, hopende, dat zy na hare hoge wysheid aan hen bystand bieden, en de vervallene zaken, herstellen zoude.

Dit zyn dienvolgens de zoo kort als mogelyk, te zamen getrokkene klagten, welke de burgers aan de Kaap tegen den Heer Gouverneur opgestelt, en ter behoorlyke plaatzen overgegeven hebben; welke of zy waar of valsch zyn, myn werk niet is, om te onderzoeken; op 't laatst zal men echter zien, hoe de zaken afgelopen zyn, en wie van beide partyen het proces gewonnen heeft.

Midlerwyl zoude ik den Lezer wel van 't verder beloop der zaken, hier iets mede delen, om dat 't jaar en dagen geleden heeft, eer men uit Holland weder bericht hebben konde, en 'er midlerwyl vele aanmerkelyke, gevaarlyke, gruwzame en ongehoorde dingen tusschen beide partyen voorgevallen zyn, welke om hier met stilzwygen verby te gaan, my geenzins zoude passen, ten ware ik voor partydig wilde aangezien zyn; dog ik vrees, uw geduld buiten dat reeds te veel misbruikt te hebben, en uwe misnoegtheid te vermeerderen, zoo ik u tegenswoordig nog meer lastig quam te vallen.

Derhalven bid ik deze wydluftigheid niet qualyk te duiden, en de voorgaande beschuldigings-artikels ter dege in de gedachten te houden, om dat ze in 't volgende zeer dikwyls zullen worden aangeroert; en kan de Lezer verzekert zyn, dat ik niets van 't geen 'er voorgevallen, en aamerkelyk is, vergeten zal.

XXV. HOOFT-

XXV. HOOFTSTUK.

Wanneer de Heer Gouverneur, Willem Adriaan van der Stell, vernam, dat de burgers hem aangeklaagt hadden, zoekt en verkrygt hy een valſche Getuigenis van twee hondert en veertig burgers; laat eenigen in hechtenis zetten, en naauw bewaren; anderen verzend hy na Batavia en Holland; de ſcheeps-Raad word beroepen, om over deze rebellie te zitten, en geeft eindelyk een aardig Manifeſt uit.

Verder bericht van de proceduuren. De Gouverneur bid alle burgers om een getuigenis. Word van zommige getekent. Zeltzaam geval met Gillis Sollier. Als mede met Jan Hendrik Voogt. Inhoud van deze atteſtatie. De Gouverneur vorſcht na den opſteller en Ondertekenaars. Adam Tas raakt deswege verdagt. Word in hechtenis gezet. Jacob van der Heide word insgelyks gezogt. Jan Rotterdam moet na Batavia vertrekken. Waarom zulks geſchied. Komt 't volgende jaar weder. De Gouverneur geeft een zeldzaam manifeſt uit. Uittrekzel daar van.

Verder bericht van de Proceduren.

BY myn voorgaande heb ik u niet alleen de redenen en een uittrekzel van de klagten, door de burgers over den Heer Gouverneur en andere voorname Bedienden der Maatſchappy, zoo kort als mogelyk medegedeelt, maar terzelver tyd belooft, om u 't verder beloop van deze zaken, en hoe dezelve eindelyk uitgevallen zyn, te laten toekomen; dog wyl 'er velerhande en langdradige zaken zyn, zoo zal ik wederom tragten, om dezelve zoo beknopt, als eenigzins doenlyk zal zyn, te verhandelen, met verzoek, dat zoo d'een of d'andere zaak wydlopiger mogt vallen, als gy of ik verwagt hebben, zulks niet qualyk te duiden, maar te denken, dat de natuur van de zaak het niet anders heeft willen toelaten.

De Heer Gouverneur bid alle burgers om een getuigenis.

De bewuſte klagten nu, welke de Heer Gouverneur op de voorgemelde wys te weten kreeg, veroorzaakten by hem eene zodanige ongeruſtheid, dat hy uit wraakzucht geen oogenblik liet voorby gaan, om na den Opſteller van dezelve te zoeken. Hy ging na lange overweginge, daar ontrent in den beginne zeer omzichtig te werk; liet door den gerechtsbode, Chriſtoffel Haſenwinkel, alle burgers aan de Kaap wonende, tot zich ontbieden, en vraagde hen, of zy een geſchrift door den Secretaris Willem Helot opgeſtelt, wilden tekenen, en daar door te kennen geven, dat hy een eerlyk man was.

Vele van de burgers, die niet wiſten, waarom de Heer Gouverneur zulks ſchriftelyk van hen eiſchte, veel min begrypen konden, tot wat einde hy hen had laten ontbieden, quam zulks in den beginne zeer vreemd voor; voornamelyk wanneer zy zagen, dat zy tegen zyne gewoonte heel min-

 nelyk

nelyk van hem ontfangen, met wyn, bier en tabak treffelyk onthaalt, en in zoo grote menigte te gelyk by malkander geroepen wierden; derhalven kan menig een niet begrypen, wat geheim daar achter ſtak, en waren zy beducht, dat deze tekening van groter belang zoude zyn, dan dat zy enkelyk zoude dienen, om hem voor een eerlyk man te verklaren, zoo als zyn verzoek was. Daar waren 'er ook veel, die ſchoon de Secretaris hen 't gantſche opſtel, dat zy betuigen zouden, zoo ras als mogelyk voor las, hunne Burgermeeſters aankeken, daar onder Hendrik Bouwman, Hendrik Donker, enz. en by zich zelven overleiden, dat zoo hunne Officiers hen voorgingen, zy ook hunne namen licht daar onder konden zetten; derhalven tekende de een na den ander, en meenden heel wel gedaan te hebben, dat zy hunne Burgermeeſter gevolgt hadden.

Zommige tekenen het.

Daarentegen waren 'er anderen, die de woorden van den Heer Gouverneur niet veel vertrouwden, maar 't opſtel duidelyker wilden gelezen hebben; derhalven beval hy zynen Secretaris, den gemelden Helot, 't zelve andermaal, en zoo dikwyls als 'er nieuwe burgers quamen, die 't nog niet gehoort hadden, duidelyker te lezen; dog deze las altyd zoo ras, dat de tiende part niet wiſt, wat hem voorgelezen was, veel min begrepen had, wat hy tekenen zoude.

Zeldzaam geval met Gillis Sollier.

Zeker redelyk en oprecht man, genaamt Gillis Sollier, Franſch vlugteling, merkende, dat 't verzoek van den Heer Gouverneur, ten minſten zoo als 't ſcheen, niet nagekomen wierd, lette een weinig naauwer op den inhoud, als de anderen licht gedaan hadden; liet de Secretaris t'eenemaal uitlezen; nam eenige uitdrukzelen waar, die hem niet alleen ongerymt, maar gantſch zot voorquamen; hy liet derhalven die woorden nog eens voorlezen, en wanneer het tot een tekenen quam, zeide hy tot den Gouverneur: *Edele Heer, door dien my gene rebellen bekent zyn, en ik verzekert ben, dat 'er geenen in 't land zyn, zoo kan ik dit papier ook niet tekenen.* Wanneer hy hene gaan wilde, ging de Heer Governeur in de deur ſtaan, leide de beide handen op zyne ſchouwders, en zeide: *Monſieur Sollier, wilt gy dan niet tekenen, dat ik een eerlyk man ben?* Deze een oude vos, die voor een gat niet te vangen was, ziende, dat 'er zoo vele Burgermeerſters en Officiers op ſtoelen zaten, en een pyp tabak rookten, dacht, zoo ik van *neen* zeg, zoo ben ik een gevangen man, derhalven zeide hy van *Ja*; daar op nam hy een ſchoon vel papier, tekende zynen naam, en ging hene, ſchoon de Gouverneur hem verzocht te zitten, en een pyp tabak te roken; voorgevende, dat hy Engelſchen aan zyn huis had, waar mede zyne vrouw niet ſpreken konde; de Gouverneur deed hem uitgelei tot aan de trap, daar doorgaans de wagt van zyn Hof ſtaat, en zeide in 't afſcheid nemen: *Monſieur Sollier, ik verzoek u, dat gy tog aan niemand zegt, dat gy dit gedaan hebt.*

Nog zeltzamer gaat het met Jan Hendrik Voogt.

Dit is een zeltzaam geval, dog den Lezer zal nog zeltzaamer voorkomen, 't geen ik ter gelegentheid van deze tekening, onder zoo vele andere, tegenswoordig zal mededelen. Jan Hendrik Voogt, van Hamburg van geboorte, aan de gantſche Kaap voor een nathals bekent, en die beter verſtand had om bier of wyn uit te proeven, dan diergelyke gewigtige ſchriften t'onderzoeken, wilde geenzins zynen naam tekenen, ten ware de Heer Gouverneur hem alvorens een goed glas bier liet ſchenken, want bier is hier veel meer en hoger geacht, als wyn; wanneer nu de Heer Gouverneur hernam,

hernam, dat hy dronken en onbequaam zoude zyn, om zynen naam te zetten, riep hy luids keels; *Edele Heer, hier moet 'er wezen, of ik en teken niet*; en wanneer hy eens lustig gedronken had, vatte hy de pen op, en deed 't geen hem verzocht was.

De Landdrost wil die van Stellenbosch en Drakensteen tot deze tekening dwingen.

Wyl ik tegenwoordig van den Landdrost, Jan Storenberg moet spreken, zoo moet ik zeggen, dat hy een man is geweest, die met hogen en lagen zeer wel wist om te gaan: Dog wyl hy zich van de eigenbaat en blinden yver zoo ver liet overheerschen, dat hy zich zelven vergat, en de wraakzucht van zyn Principaal opvolgde, zoo veranderde hy zodanig, dat hy op 't laatst genoodzaakt was, vrouw en kinderen te verlaten, en zynen dienst aan een ander af te staan.

Terwyl nu 't bovengemelde aan de Kaap zelf voorviel, reisde de gemelde Landdrost na de Colonien Stellenbosch en Drakensteen, verzelt van een esquadron dragonders, om de genen, die 't klaagschrift getekent mogten hebben, een schrik aan te jagen; dog hy voer, gelyk zyn Principaal, de Heer Gouverneur, die meer schande dan eer daar by behaalt heeft; want vele van de aanklagers van den Heer Gouverneur verschenen wel voor hem, en hoorden 't fraai getuigenis-schrift, door den gemelden Helot opgestelt; dog wanneer 't op een tekenen quam, was 'er niemand, die zynen naam daar onder zetten wilde, en wyl de deur met eene wacht bezet was, zoo sprongen zy ten venster uit, en lieten den Landdrost met zyne zoldaten hen nakyken.

Word van vele getekent.

Anderen, die wel 't klaagschrift niet getekent hadden, maar den inborst van den Heer Gouverneur kenden, en wel wisten, dat van hem met ledige handen niet te verkrygen was, schoon hy uitdrukkelyk bevel van de Heren Bewindhebberen had, weigerden echter deze attestatie te tekenen, onder voorwentzel, dat dezelve vele hatelyke uitdrukzelen en loutere verdichtzelen behelsde, welke zy, zoo als zy zeiden, onmogelyk met een goed gewissen bewaarheden konden. En de genen, die ze al tekenden, waren zodanigen, die nog eer, nog oprechtheid bezaten, daar onder vele, die gegeesselt of gebrandmerkt, of ten minsten uit Indie herwaards op 't Robben-eiland gebannen, en door zonderbare gunst van den Heer Gouverneur, of door zynen vader, gepardonneeert, en deze vrye volkplanting, als leden ingelyft waren.

Inhoud van deze attestatie.

Ik acht niet ondienstig te zyn, deze schone attestatie den Lezer mede te delen, te meer, om dat de eerwaardige Prediker, Henricus Beek het der moeite wel waardig geacht heeft, om ze in de Fransche tale over te zetten, ten dele om zich daar door in de gunst van den Heer Gouverneur in te wikkelen, en ten dele, om zyne gemeente op Drakensteen, welke meest uit Fransche vlugtelingen bestont, aan te moedigen, dezelve te tekenen, en daar door alle voorgebragte klagten te vernietigen; deze attestatie luid van woord tot woord, als volgt:

Wy ondergeschrevene inwoners onder de jurisdictie en correspondentie der Heren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en der Edele Hoog-Agtbare Heren Bewindhebberen der generale geprevilegeerde Compagnie der Indien en der Nederlanden, midsgaders den Edelen Heer Willem Adriaan van der Stell, extraordinaire Raad, wegens de gemelde Maatschappy en Gouverneur aan de Kaap du bonne Esperance, *Burgers en inwoners in 't district van de Kaap, als ook op Stellenbosch en Drakensteen, en zoo verder op 't platte land.*

Wy gezamentlyk attesteren op verzoek van den Heer van der Stell, Gouverneur van de Kaap; na

na dat wy voor de waarheid verstaan hebben, 't welk ook de Edele Heer met grote ontsteltenis vernomen heeft, dat tegen alle vermoeden, verscheide boosaardige qualyk gezinde inwoners en onruststichters, tot deze grote uitzinnigheid zyn vervallen, dat zy door eerrovende en quaadaardige brieven, welke zy in stilte hebben weten rond te zenden, 't gedrag en de pryzenswaardige regering van den Heer van der Stell, als mede de eer en reputatie, midsgaders 't gezag van den Edelen Heer, onzen Gouverneur, by onze Meesters, zoo als op Batavia by de hoge Regering van Indie hebben getragt te krenken en een vlak aan wryven; zoo verklaren en erkennen wy hem als een man van groot respect en deugd, die in zyn doen en regering, midsgaders dagelykschen ommegang en alle andere gevallen, een levend voorbeeld der bescheidenheid en yver voor den algemenen dienst verstrekt; Christelyk, godvruchtig en licht te bewegen zy, om iemand ter gehoor te staan, als mede zacht en goedaardig zy; dat de voorgemelde Heer Gouverneur gedurende zyne aanwezenheid, zich in zyne regering heeft getoont, als eene opperhoofdelyke perzoon, van eenen vreedelievenden aard, oprecht en getrouw, zoo wel in 't geen onze Heren en Meesters aanbelangt, als 't geen de welstand van een ieder betreft, om dat hy na de billykheid recht gesproken, eerlyke menschen beschermt, en de quaaddoenders gestraft heeft; en voor 't overige alle inwoners behulpzaam geweeest is, door dien een ieder, die 't verdiende, zyn geluk na zyn verdrag konde maken, zoo veel in hem was, en de dienst der Compagnie zulks toeliet, zoo als een Bediende altyd te doen betaamt. Hy heeft overal landeryen uitgedeelt, daar 't vreedzaam en gemakkelyk te wonen was; alle bedenkelyke zorg gedragen voor haar koorn, wyn en vee, ten einde zy dezelve aan de Compagnie leveren en verkopen konden, zoo veel als dezelve van tyd tot tyd van noden heeft: Als mede voor alle aankomende en passerende scheepsvrienden alles op zich genomen, waar mede zy zich verversschen en verquikken konden, en hen ook weder na hun welbehagen laten ontladen.

Ten laatsten, dat de gantsche tyd van zyne regering geene order of wet voor den dag gekomen, of afgekondigt is, die met de wetten van den lande strydig zoude zyn geweest; maar dat hy in tegendeel zodanige gegeven heeft, die ten voordele en welzyn der Compagnie, en een ieder in 't byzonder strekken, gelyk dan de vermeerdering der wetten en derzelver continuatie op eene goede administratie of regering gegrond zyn. Ten oirkunde dezes hebben wy niet alleen alles onderschreven, maar zyn daarenboven bereid, een ieder in 't byzonder, als eerlyke menschen en getrouwe onderdanen, zulks met eede te bevestigen, als 't zoude nodig zyn, en wy daarom verzocht worden, om dat wy ons aan de waarheid houden en trachten, onzen Gouveneur en deszelfs gezag te verdedigen. Actum aan de Kaap du bonne Esperance *den* 18. *Febr. anno* 1706.

Deze treffelyke en gewigtige attestatie hebben niet alleen verscheide Burgermeesters aan de Kaap, Stellenbosch en Drakensteen, maar ook vele inwoners, midsgaders de bovengemelde banditen, slaven, gegeesselden, gebrandmerkten en gebannenen getekent, welke na 't voorgeven van den Heer Gouverneur, t'zamen een getal van twee hondert en veertig perzonen uitmaakten; hoe wel vele naderhand, wanneer zy achter 't geheim van de zaak quamen, opentlyk bekenden, dat zy misleid waren; ja schoon de Heer Gouverneur zelf deze treffelyke attestatie, met alle ondergeschrevene namen in handen had, zoo zag

Deze attestatie helpt den Gouverneur niet veel.

zag hy nogtans wel, dat hem die weinig te ſtade zoude komen, zoo als uit 't vervolg blyken zal.

Zoo my, als een onpartydige geoorlooft was, om eenige aanmerkingen daar over te maken, zoo zoude my niet zwaar vallen, om de nietigheid van deze atteſtatie aan den dag te leggen; en zoo ik daarenboven verzekert was, dat de Lezer zodanige uitweiding niet qualyk zoude duiden, zoude ik deze moeite met te meer vreugde op my nemen; dog door dien wy nog lang niet aan 't end van ons verhaal zyn, en ik buiten dat voor uwe ongeduldigheid beducht moet zyn, zoo dwingt my de noodzakelykheid zelf, deze gedachten te laten varen, en betere gelegentheid af te wachten, welke zich ook ras opdoen zal, waar by ik ongemerkt myne gedachten zal konnen uiten.

De Gouverneur vorſcht na den Opſteller en onderstekenaars.

Ondertuſſchen echter, was, zoo als ik reeds gezegt heb het hert van den Heer Gouverneur daar mede nog niet in ruſt gebragt; maar na dat hy deze getuigenis bekomen had, was hy bedacht, op wat wyze hy den Opſteller en de tekenaars van dit klaagſchrift beſt zoude ontdekken; daar toe had hy echter weinig moeite van noden, om dat reeds eenige geweigert hadden, de gemelde atteſtatie te tekenen; daarenboven was de Land-droſt nog onlangs een burger of vryman geweeſt; had derhalven veel met hen verkeert, en wiſt uit den ommegang wel te giſſen, hoe de gemoederen jegens den Heer Gonverneur gezint waren.

Adam Tas geraakt deswegen verdagt.

En wanneer deze dienvolgens gevraagt wierd, antwoorde hy, dat hy niemand van de inwoners kende, die een nette hand ſchreef, en een fraai opſtel maken konde, als de burger, Diaken en geweze Vaandrig van de burgery, Adam Tas, en dat hy van gedachten was, dat zoo de Heer Gouverneur de waarheid van de zaak weten wilde, deze by de kop gevat, en deszelfs papieren onderzocht moeſten worden.

Word in hechtenis gezet.

De reſolutie was by den Heer Gouverneur ras genomen; want de Landdroſt en zyne drie Gecommitteerden, de Schipper en Equipagie-Meeſter, Jan Brommert, de Pakhuis-meeſter, Willem van Putten, en de Burgermeeſter, Hendrik Bouman, wierden hoewel buiten kenniſſe van den Raad van policy of van de Juſtitie, in de koets van den Heer Gouverneur, omringt van de ordinaris Land-dienaars en eenige gewapende zoldaten, na Stellenboſch ten huize van den gemelden Tas gebragt, daar zy den 28. Febr. 1706. ten 6. uuren 's morgens aanquamen; alwaar zy nog twee Stellenboſſche Burgermeeſters, insgelyks zonder weten der hoge Overheid, en den Secretaris met zich namen, en den gemelden Tas van zyne vrouw uit 't bed lichteden, de leſſenaar van de Tafel namen, alle overige kiſten en kaſten gerechtelyk verzegelden, en aldus henen reden.

De Gecommitteerden viſiteren ook andere huizen.

Hier mede waren zy nog niet te vrede, maar zy doorſnuffelden nog verſcheide andere huizen op Stellenboſch, onder anderen die van meeſt alle Burgermeeſters, als Pieter van der Beyl, Ferdinand Appel, dat van de weduwe Elbertſe, en andere, tot dat zy eindelyk met 't vallen van den avond weder na de Kaap reden; terwyl de gemelde Tas, dienze met zoldaten vooruit hadden gezonden, reeds aldaar aangekomen was, en door zoldaten met blote degens bewaart wierd; de Gecommitteerden namen echter den weg niet direct na 't Kaſteel, ſchoon zy den Gouverneur voor alle anderen verſlag hadden behoren te doen, maar na den bovengemelden Brommert, alwaar zy zich ververſchten, de verzegelden leſſenaar openden, en de papieren doorſnuffelden, en wyl de Landdroſt lan-

langen tyd voorheen, met den meergemelden Tas brieven gewisselt, en hem vele zaken toevertrouwt had, de schriften, die in hunne kraam niet te pas quamen, daar uit namen, of zelfs uit de boeken scheurden, of sneden, hunne baan schoon maakten, en zich tot den Heer Gouverneur begaven; die van vreugde met dit alles te vrede was, en naderhand ook niets daar van heeft laten merken, maar voldaan was, dat hy in de lessenaar een afschrift van 't bovengemelde klaagschrift vond, zoo als ook eene lyst van de namen, die 't zelve getekent hadden, of nog wilden onderschryven, welke hy reeds by zich zelven voorgenomen had, te vuur en te zwaard te verdelgen, zo zyne kragten zich zoo verre hadden gestrekt.

Aanmerkelyk is de blinde yver van deze Heren Gecommitteerden, welke zich gantschelyk verbeeldeden, dat zy 't als nu gewonnen hadden. Want wanneer dit by den gemelden Tas gebeurde, waren 'er juist twee vrienden, die met de Hollandsche Retourschepen uit Indie gekomen waren, by hem, die beide 't ampt van Ziekentrooster op de schepen waarnamen, te weten, Jan Roggeveen, en Juriaan van der Maas; een van dezelve had de Rode loop, en was, om zich te laten genezen, tot zynen vriend Tas gereist; wanneer dezen gerucht hoorden, stonden zy beide op, quamen in de slaapkamer van den gemelden Tas, en vonden den Landdrost en de Gecommitteerden daar in. Wanneer de gemelde rode loop hen echter ongelegentheid veroorzaakte, gaf hy zulks te kennen, en verzocht, uit de Kamer te mogen gaan; dog zulks wierd hem geweigert, en zeiden de Heren Gecommitteerden hem, dat hy met verlof, in zyne hand sch.... en den drek ten venster uitwerpen, of zyne dingen in zyn broek doen, en dezelve uitwassen konde. Wie moet niet over zulke hoffelyke Heren lachen?

Hier konde nog wel aangehaalt worden, dat de Landdrost nog iemand anders, die den Heer Gouverneur geweldig in 't oog liep, te weten, zekeren Jakob van der Heide, die op Stellenbosch gewoont had, en nu aan 't ronde Boschje woonde, zocht in 't net te krygen; deze had op Stellenbosch een treffelyk landgoed, en beklede aldaar 't ampt van Burgermeester, zoo dat de Landdrost hem aanzeide, dat hy zelf in den Raad op Stellenbosch zoude hebben te verschynen, om dat 'er zaken van groot gewigt stonden verhandelt te worden. Deze niet ongenegen, om zyn ampt waar te nemen, en terzelver tyd zynen vriend Tas en anderen te spreken, was van voornemen, om derwaards te reizen, en 't bovengemelde Klaagschrift, nevens eenige nodige Documenten aan Tas te brengen; dog hy wierd door 't een of 't ander geval daar in verhindert, en bygevolg deze papieren, die na Holland afgevaardigt zouden en moesten worden, behouden, welke anders zonder twyffel ook in de handen van den Heer Gouverneur geraakt, en naderhand nooit te voorschyn zouden gekomen zyn. *Jakob van der Heide word insgelyks gezogt.*

Edog wie wil alle deze wissewasjes aanmerken? ik moet verscheide diergelyke dingen met stilzwygen verby gaan, ten einde ik niet te wydlopig worde, en daar door verdrietig valle. Ik ben veel meer gedwongen, om tegenswoordig enkelyk te zeggen, dat niemand, zelfs zyne eige vrouw niet, met Tas mogt spreken, want de zoldaten, die met blote degens by en voor hem stonden, hadden uitdrukkelyk bevel, om zulks te beletten, ja zelfs zyn eeten en drinken te doorsnuffelen, om te zien, of 'er geene brieven in waren, waar uit hy konde zien, hoe 't op 't land stont, of wat de Gouverneur *Niemand word by Tas gelaten.*

verneur

verneur en de Landdrost in den zin hadden.

Deze zeer strenge behandelingen gingen de medepligtigen van Tas zoo zeer ter herten, dat zy by een smeekschrift, door een en twintig Burgermeesters, Officiers en burgers getekent, op eene weemoedige wys verzochten, om den gemelden Tas onder genoegzame borgtogt, al zou ze zelfs meer dan hondert duizend guldens bedragen, t'ontslaan, ten einde hy zich in rechten zoude konnen verantwoorden; dog dit alles was water in zee gebragt, om dat men 't bedryf van Tas, voor een *Crimen læsæ Majestatis* of hoogverraad hield, zoo als hier na duidelyker blyken zal.

Jan Rotterdam moet na Batavia vertrekken.

Eer en alvorens nog dit Smeekschrift overgegeven wierd, quam den Klagers een nieuw onweder over; want zy vernamen, dat de oud-Burgermeester, Jan Rotterdam, een man van 70. jaren, zeer zwaar en gebrekkelyk, die somtyds opstopping van water had, of 't zelve op andere tyden niet houden kon, bevel had bekomen, om zich binnen den tyd van 24. uuren na de haven te begeven, en met 't schip de *Herstelde Leeuw* genaamt, na Batavia te zeilen, om zich, zoo als de woorden der Ordonnantie luiden, aldaar voor de Hoog Edele, Groot-Achtbare, hoge Indische Regering ontrent alle zodanige zaken te verantwoorden, als hy tegen zyne eer, eed en plicht, tegens de hoge Overheid aan de Kaap, verscheidemalen gepleegt had.

Waarom zulks geschied?

Vraagt nu de Lezer na de zaken, welke deze oude gryze man zoude gepleegt hebben? ik zal u de oprechte waarheid verhalen; dienvolgens staat te merken, dat de Heer Gouverneur dezen ouden man met zich uit Holland heeft gebragt, om zich in zaken van gewigt, van zynen raad te bedienen; wanneer nu deze gryzaart hem zyne gedachten openbaarde, was 't den Heer Gouverneur niet altyd na den zin, voornamelyk als 't met zyn byzonder belang niet overeenquam. Wyders staat te merken, dat deeze oude man lange jaren in des Gouverneurs huis gewoont heeft, en aldaar van spys en drank verzorgt is, dog niet voor niet met al, maar voor zyn geld, 't welk hy den Heer Gouverneur nevens eenige 100 schapen op lyfrenten heeft moeten geven, om dat hy anders geene obligatie krygen konde. Door dien echter zoo als 't schynt, de dood dezen gryzaart te lang verschoonde, zoo was de Heer Gouverneur op middelen bedacht, om van hem ontslagen te worden, stiet hem dienvolgens eerst uit zyn huis, en liet hem op zyne eige riemen dryven. Wyl hy nu onder de genen gevonden wierd, die over den Heer Gouverneur aan de Heren Bewindhebbers in Holland, en aan de hoge Indische Regering op Batavia geklaagt hadden, zoo aarzelde hy geenzins, om zich van deze gelegentheid te bedienen, en deszelfs verzamelt geld teffens op te slokken; derhalven zond men hem deze ordonnantie, met bevel aan den Kapitein van 't schip, om hem in de Constabels kamer te logeren.

Deze zyn nu de waarachtige stukken, welke deze oude oprechte man tegens zyne eer, eed en pligt gepleegt, en daar door tegens de hoge Overheid aan de Kaap, gezondigt zoude hebben. Ik moet echter nog een staaltje daar by voegen, om te tonen, dat al 't geen ik zeg, met de loutere waarheid overeenkomt. Het is eene gewoonte in gantsch Oost-Indie, dat alle menschen, als de Heren Gouverneurs in de Kerk komen, opryzen, en hen zeer onderdanig groeten. Nu was deze gryzaart eens in de Kerk, wanneer de Heer Gouverneur daar in quam, dog konde wegens zyn voorgemeld ongemak, zynde een zoort van

van *Stranguria* of ontloping van 't water, niet opstaan of moest terzelver tyd de Kerk verlaten, 't welk echter in geenen dele van hem konde worden gevergt, om dat hy derwaards was gegaan, om de predikinge van 't Goddelyk woord te horen. Ondertusschen boog hy zich zeer laag, en groete den Heer Gouverneur zoo eerbiedig als hy konde. Hier mede echter was hy niet te vrede, maar was geweldig verstoort; zond hem den anderen dag twee Commissarissen, om hem te vragen, waar om hy niet opgestaan was? De gryzaart hernam, dat de Heer Gouverneur na den bekenden weg vraagde, om dat hy wel wist, welk ongemak hy in zyn huis gekregen had. De Gouverneur dit antwoord bekomen, zond hem eene diergelyke ordonnantie t'huis, en beval, dat hy na Batavia vertrekken, en zich by de hoge Indische Regering aldaar, over zaken verantwoorden zoude, die hy jegens zyne eere, eed en pligt had gepleegt.

Vele van de genen, die des Gouverneurs beste vrienden waren, raaden dit wegzenden als onredelyk af, en bragten het zoo verre, dat die order toen weder ingetrokken wierd. Wanneer echter de Gouverneur kort daar na langs straat ging, en deze oude eerlyke man wederom door zwakheid niet konde opryzen, maar hem zittende, zeer eerbiedig groete (want de burgers aan de Kaap zyn gewoon, zoo wel voor de middag, als zy door de daken der huizen tegen de Zon beschermt konnen worden, als des namiddags als de grootste hitte eenigzins over is, voor de huizen op stoelen by malkander te zitten, en een pyp tabak te roken, als de Zuid-Ooste wind niet te sterk waait, en ook wel een glas wyn te drinken) nam hy zulks wederom ongemeen qualyk; want hy zeide tegens den geen, die met hem ging, dat hem

Hy geraakt op nieuw in des Gouverneurs

dit niet anders voorgekomen was, dan als of hem iemand een snee in 't aangezicht gegeven had; derhalven was 'er ook geen pardon meer voor hem te hopen; te meer om dat hy onder de genen getelt wierd, die 't bovengemeld klaagschrift getekent hadden.

De Fiskaal dringt op zyn vertrek.

Al 't bidden en smeken was tegenswoordig vergeefs; de oude Rotterdam moest achtervolgens dit bevel weg, en na Batavia vertrekken. Doordien de Heer Gouverneur, zoo als boven reeds is gemeld, hem echter nog geene obligatie van zyn kapitaal gegeven had, en tegenswoordig ook nog zeer ongaarn daar toe quam, zoo verliepen de voorgeschrevene 24. uuren verscheidemalen, eer hy zich na den haven begaf; dog zoo dra als hy die op den voet van een lyfrent, bekomen had, want hy wilde hem anders geene obligatie geven, konde hy geen uitstel meer krygen, schoon hy den Fiskaal independent daar om aansprak; maar mogt nog maar eene nagt aan land slapen, om den volgenden dag in de Kerk te gaan, en de laatste predikatie aan de Kaap te horen, aangezien de Fiskaal hem liet weten, dat zoo hy zich niet aan boord begaf, hy genoodzaakt zoude zyn, om hem met Gerechsdienaars derwaards te laten brengen.

Komt 't volgende jaar weder, en de Hr. Gouverneur moet hem zyne jaarlyksche renten betalen.

En hier mede was aldus alle hope verloren; zoo dat hy om geen schande af te wachten; nog dien zelven avond 't land verliet, en de Heer Gouverneur deed hopen, dat hy, wyl zyne perzoon tot eene zodanige lange moejelyke reize veel te zwak was, het wederkomen vergeten, en de Gouverneur erfgenaam van 't voorgemeld Kapitaal worden zoude. Dog Gods gedachten waren heel anders, en zyne kragt in dezen ouden gebrekkigen man zoo magtig, dat hy hem niet alleen een jaar daar na weder gezond aan de Kaap bragt, maar deze gryzaart had ook bevel van de hoge Indische Regering by zich,

zich, achtervolgens het welke hem geen mensch iets meer in den weg dorst leggen; de Heer Gouverneur echter, die toen van verzoenen sprak, was genoodzaakt, om hem zyne renten, die jaarlyks eene zomma van 300 guldens bedroegen, zoo lang als hy leefde, te betalen, of zoo hy nog langer als tien jaren quam te leven, een getal van 400 goede moederschapen weder uit te keren.

Wat 'er verder voorviel.

Naauwlyks was dit Treurspel met den ouden Rotterdam geëindigt, of 'er verschenen weder andere perzonen ten tonele, die tot een nieuw aanleiding gaven; want tot nu is niemand van de 63 tekenaars van 't klaagschrift op de schouwburg geweest, als de oude Rotterdam en Tas; de anderen echter, schoon ze 21 sterk, verzochten, om den gemelden Tas, onder eene genoegzame borgtogt t'ontslaan, zyn nog allen met vrede gelaten, zonder twyffel, om dat den Gouverneur de handen gebonden waren, of door de op de Rede leggende Retourvloot, die den 4. Febr. 1706. aanquam, eenigzins in zyn voornemen verhindert wierd.

De Gouverneur geeft een zeldzaam manifest uit.

Ten einde echter om deze hinderpalen uit den weg te ruimen, liet hy door zynen Secretaris, den meergemelden Helot, een Manifest opstellen, om 't zelve aan de Kapiteins en Officiers van de vloot mondeling te communiceren. Wanneer hy dezelven deswegen tot zich ontbood, waren 'er zeer velen, die niet verschenen, om dat zy verwittigt waren, dat 'er een grote oneenigheid tusschen den Heer Gouverneur en de burgers ontstaan was, en zich verschoonden met te zeggen, dat zy van zaken, welke hen in den grond niet bekent waren, niet konden oordelen.

Wanneer dit buiten zyne verwachting uitviel, sprak hy met den Commandeur, Vice-Commandeur en Schout-by-Nagt afzonderlyk, en verzocht, dit Manifest in den generalen raad te ratificeren en te tekenen, welke raad uit den Kaapschen Raad van Policy en den gantschen Scheepsraad bestaan zoude, om dat hy staat maakte, dat de andere Kapiteins deze drie Vlagvoerders ras volgen zouden, en geen lid van den Kaapschen Raad zwarigheid zoude maken, om zynen naam te tekenen.

De Schout-by-Nagt wyst zulks beleefdelyk van de hand.

Dog de Gouverneur bevond hier ontrent ook, dat hy zyne rekening buiten den waard gemaakt had; de Schout-by-Nagt, Willem Elshoek, zeide den Gouverneur ronduit, dat hy wel geene raadsvergadering breken, nog uit dezelve blyven wilde, dog dat hy in zaken van zoo grote aangelegenheid niets konde doen of tekenen, dan in de volle gecombineerde Raadsvergadering. Deze onverwachte resolutie en verstandig antwoord hadde de Heer Gouverneur niet verwacht, dog de zelve veroorzaakte zoo veel, dat hy, die te gelyk den Scheeps-raad benoemt had, die uit 13 perzonen bestont, antwoorde: Als dan zoudet gy my te sterk zyn, om dat onze politique raadsvergadering maar uit 8 perzonen bestaat, en op die wys heb ik u niet van noden.

Uittrekzel van 't gemeld manifest.

Wanneer het nu eindelyk tot de raadsvergadering quam, waar in eenige Kapiteins zich lieten vinden, zoo wierd door den Heer Gouverneur voorgeslagen en in omvraag gelegt, of 't niet raadzaam zoude zyn, dat men in zulk gewricht van zaken eene Manifest liet uitgaan, waar by alle oproer, opstand en onrust gestremt en verboden wierd? Het antwoord was eenpariglyk, dat zulks nooit qualyk gedaan was; het reeds gereed leggende Manifest wierd aldus getekent, en eer de laatste man nog uit 't Kasteel was, onder 't luiden van de klok op de gewoonlyke plaats afgelezen, en vervolgens op alle hoeken van de straten aangeplakt, waar onder stont: Op order en bevel

vel van den Heer Gouverneur en den breden Scheepsraad, dat is, den gantschen Scheeps en Kaapschen raad van policy; schoon op de Kaapsche Secretary enkelyk staat, op bevel van den Heer Gouverneur en den Raad.

Uittrekzel van 't gemelde Manifest.

De Lezer zal andermaal niet qualyk duiden, dat ik een klein uittrekzel van 't gemelde Manifest mededele; te meer door dien de Heer Gouverneur zelf het zoo waardig heeft geacht, dat hy het als eene ontydige geboorte, uit zyne Deductie gelaten heeft; daar 't nogtans toenmaal zoo veel heeft te weeg gebragt, dat alles zich na 't zelve schikken moest. Dit plakkaat was van den volgenden inhoud: Na dat de Heer Gouverneur in den beginne geklaagt had, dat hy met ongelofelyke droefheid en groot ongenoegen had vernomen, dat vele quaadaardige en qualyk gezinde inwoners aan de Kaap en op 't land tot deze uiterste goddeloosheid vervallen waren, dat zy eene affchuwelyke conjuratie of zamenzwering tegens hare Overheid gesmeed haddden, en met eerrovende lasterschriften, ('t bovengemelde klaagschrift) 't gouvernement doorgetrokken waren, om 't zelve door anderen te laten tekenen, welke zy of met geweld gedwongen, of daar toe bepraat hadden; ja als nog bezig waren, om meer anderen aan hunne snoer te krygen, en van den weg der deugd af te brengen, en in hunne schadelyke voornemens in te wikkelen; zoo dat zy als nu sterk geworden zynde, zulks haar doen niet anders dan voor eene openbare muitery, verwekking van eenen openbaren opstand, en verachting van hunne rechtmatige Overheid konde worden aangezien, waar door en land en menschen vernielt wierden: Zoo had de Heer Gouverneur, midsgaders de Heer Commandeur en verdere brede scheepsraad der tegenwoordige retourvloot, welkers oordeel hy geeischt had, om den welstand van dit gouvernement te bevorderen, de algemene veiligheid, door de gemelde quaadaardige oproerige menschen reeds tamelyk gestoort, te conserveren, en tot handhaving der gerechtigheid goedgevonden, als genoodzaakt zynde, om tegens dit groot quaad en de onheilen, welke daar uit ontstaan konden, tydig te waken; en om dezelve te dempen, de middelen te gebruiken, welke hem van den Hemel en zyne Heren en Meesters aan de hand gegeven zyn. Derhalven wierden alle inwoners, die onder zyne regering stonden, op 't scherpste verboden en geinterdiceert, zoo als hy zulks hier mede deed, van zich in eenig complot, conspiratie of zamenzwering, die reeds door voorgemelde qualykgezinde inwoners gesmeed was, in te laten, hunnen heilloozen raad op te volgen, of eenige quaadaardige lasterlyke schriften te tekenen; by straffe, van daar over als ongehoorzame rebellen, na bevind van zaken gestraft te worden; de genen die bevonden zouden worden, daar toe aanleiding gegeven, anderen aangezet en overgehaalt te hebben, zouden zonder aanzien van perzoon als oproermakers en verstoorders der algemene rust aan lyf en leven, anderen ten voorbeelde, gestraft worden; weshalven ook de Heer Fiskaal independent en de Landdrost geauthoriseert en gelast wierden, om deswegen exacte informatien te beleggen, en alle de genen, die verdacht mogten zyn, aan deze schandaleuze conspiratie deel te hebben, zoo dra mogelyk, in hechtenis te zetten en te vatten. Doordien echter te denken was, dat vele van deze inwoners door toedoen en oprokking van andere qualykgezinden, die belhamers en opgevers van dit heilloos en lasterlyk werk zyn, misleid en gedebaucheert waren, en als nu berouw hebben, of bekomen zullen, zoo wierden

alle

alle zodanige hier mede uitdrukkelyk gewaarſchouwt, om zich deswegen in 't kort en tydig by de hoge Overheid aldaar aan te geven, en eene oprecht berouw en leedwezen te betonen; zoo zy echter in hare quaadaardigheid volharden, zouden zy als andere ongehoorzamen zonder connivering of aanzien der perzoon geſtraft worden. *Actum den* 4. *Maart* 1706. Willem Adriaan van der Stell.

Alhier heeft de Lezer nu den inhoud van dit treffelyk plakkaat, 't welk ik aan uw oordeel overlaat; wat my aanbelangt, ik beken gaarn, dat ik niet weet, hoe dat de Heer Gouverneur tot diergelyke zeldzame gedachten vervallen is, om dat het na niets minder dan na eenen opſtand rook; men konde veel meer zeggen, dat de gantſche Colonie zich in twee partyen verdeelt had; waar van de eene goed van der Stells en de andere goed Burgers was, gelyk zulks duidelyk genoeg uit de uitgetrokkene klaag-ſchriften en atteſtatie van twee hondert en veertig burgers blykt. Ik hope, dat de Lezer niet qualyk zal duiden, dat ik ontrent den Fiskaal independent, Jan Bleſius, eene aanmerking maak, en zegge, dat toen hy dit plakkaat heeft horen lezen en het zelve daar na zelf getekent heeft, hy zekerlyk blind, doof en ſtom moet geweeſt zyn; want hy heeft zyn eigen caracter, dat hem van de Heren Bewindhebberen gegeven, en zoo duur aanbevolen was, gantſchelyk vergeten; om dat hy zich als een Stadsrechter met een Dorprechter gelyk heeft laten ſchatten; terwyl hy lang voorheen van hoger magt, eenen zodanigen caracter bekomen had, dat hy zelf den Heer Gouverneur, als hy niet recht handelde, voornamelyk iets tegen de Voortreffelyke Maatſchappy ondernam, actioneren, en na bevind van zaken ter ſtraffe trekken konde. Heeft de Heer Gouverneur nu dit van den Fiskaal independent konnen verkrygen, zoo laat ik u bedenken, hoe veel moeite hy gevonden zal hebben, om dit zyn oogmerk by de andere Raadsleden te beryken?

 XXVI. HOOFT-

XXVI. HOOFTSTUK.

Waar in bericht medegedeelt word, op wat wyze de Heer Gouverneur in zyne strengheid voortgevaren is, en nog vele anderen gevangen genomen heeft, waar van hy eenige op een schip zetten moest, om dat in de Vesting alle gevangenissen en wachthuizen reeds van zodanige gevangenen opgepropt waren.

Vervolg van de zaak wegens het klaagschrift. Geen Secretaris mag iets voor de geen, die 't Klaagschrift getekent hadden, opstellen. Wessel Pretorius word in arrest genomen. Elias Kina word gearresteert. Worden weder op vrye voeten gestelt. Jacob van der Heyde word voor den Landdrost gedagvaart. Word geexamineert en eindelyk gearresteert. Word in een donker gat gezet. Henning Husing verzoekt uit naam van allen, dat 'er twee van hen naar Holland mogen gesonden worden. Van der Heyde blyft in 't donker gat vergeten. Vier gaan der naar Holland, 't geen den Gouverneur berouwd. Van der Heyde word in 't slimste gat by een moordernaar gezet. Klaas Meyboom word ook in hegtenis gezet, maar ras weder ontslagen. Jacob Cloet en Klaas Westhuizen komen op 't schip ter Aa. Willem van Zeyls berouw over zyne tekening voor den Heer Gouverneur. De Landdrost wil H. Tas aan 't leven. Van der Heyde word op een bolwerk gezet. Jacob van Savoye moet na hem in 't gat. Pieter Meyer word 'er ook in gezet. Jacobus Louw word in de Hoofdwagt gezet. Zit jaar en dag, om dat hy des Gouverneurs zin niet wil doen. Gerrit Remkes moet na 't Robben eilandt. Zeldzaam geval van Jan Ernst Jering. Word van den Vaandrig Slotsboo, en den Gouverneur afgerost. Heer Swellingrebel is ongelukkig by al deze proceduren. De vrouwen verzoeken om ontslaging van hunne mans, maar te vergeefs. Cloet en van der Westhuizen worden eindelyk ontslagen. Van der Heyde komt wegens onpasselykheid ook weder in vryheid. Andere Proceduren in Holland niet gebruiklyk.

Vervolg van de zaak wegens 't klaagschrift.

IN mynen vorigen heb ik begonnen, u kennisse te geven, van 't geen op 't aangehaalt klaagschrift voorgevallen is, en welke wonderbare werking 't zelve gehad heeft, toen de Heer Gouverneur 't afschrift daar van uit de lessenaar van den als nog gevangenen Tas in handen kreeg. Door dien ik echter van myn pligt reken, 't verder beloop insgelyks te schryven en te melden, zoo hope ik, dat gy niet qualyk zult duiden, wanneer ik u tegenswoordig weder diergelyke onsmakelyke kost opdisch.

Onder de burgers ontstaat een grote oneenigheid.

Dog ik weet, dat gy niet altyd op uitgezochte en keurlyke spys gestelt zyt, maar zomtyds ook wel een gemeen boeren gerecht voor lief neemt; derhalven zeg ik, dat 'er na dat dit Manifest afgelezen, aangeplakt, en alomme bekent gemaakt was, eene grote oneenigheid onder de gemoederen ontstont; om dat de een den anderen niet meer dorst vertrouwen, zoo dat zelfs de genen, die voorheen de beste vrienden waren geweest, tegenswoordig niet meer by malkanderen quamen; want de Heer Gouverneur was nu door de overgezondene getuigenis van twee hondert en veertig burgers gestyft

geſtyft; derhalven wendede hy alle moeite aan, om hen in plicht te houden; gevende en verlenende hen al 't geen zy ſlechts verzochten of hebben wilden; terwyl de genen, die 't Klaagſchrift hadden getekent, te vuur en te zwaard vervolgt wierden.

Het is my zelf toenmaals gebeurt, dat een zeker vriend, die my voor heen verſcheidemalen had verzocht, om hem te bezoeken, over myne komſt zodanig verlegen was, dat hy niet wiſt, hoe dat hy weder ras genoeg van my ontſlagen zoude worden; want hy had voorheen zeer grote ſmaad en beſchimping van den Heer Gouverneur moeten verkroppen, en was van gedachten, dat door dien ik tot nu altyd eenen witten voet by den Heer Gouverneur had gehad, ik enkelyk tot zynent gekomen was, om te weten, wat 'er in zyn huis omging. Na dat hy my had verzocht te zitten, beval hy een van zyne ſlaven, om tabak en wyn te brengen, en aldus zaten wy twee uuren by malkanderen, zonder van dees of gene materie te ſpreken, en keken elkander als ſtomme beelden aan, om dat 'er geen ander woord uitquam, als rookt nog een pyp, drinkt nog een glaasje, 't welk my op 't laatſt geweldig begon te vervelen, en deed reſolveren om heen te gaan.

Diezelven avond verhaalde ik 't nog aan den zwager van dien eerlyken man, welke mynen ommegaang van den beginne af wiſt, en deze bragt zoo veel te wege, dat ik op eenen anderen tyd, wanneer ik eens wederquam, aanſpraak genoeg vond, en niet alleen by hem, maar by alle anderen in goed crediet quam.

De Heer Gouverneur ſtelde om zyn oogmerk te beter te beryken, kort daar op eene nagtwagt aan, die uit een Sergeant, Corporaal en zeſtien zoldaten beſtont, die alle nagt ronde doen moeſten, met bevel, om langs alle ſtraten te gaan, en te beletten, dat 'er twee of drie perzonen by malkanderen ſtonden te praten, 't zy met goede woorden, of met geweld; ten einde geen toeleg geſmeed wierd, om 't Kaſteel t'overrompelen, of te beſtormen. Hy zelf, als hy na gewoonte, 's avonds uitging, en den Meeſter Willem van Damme bezocht, die zeer fraaje dochters had, waar mede hy het, zoo als hy doorgaans beſchuldigt wierd, hield, had eene lyfwagt van vier man met een Sergeant en Corporaal by zich, daar hy nogtans voorheen altyd maar twee man gebruikt had; zoo zeer omzichtig geliet hy zich, om zyn uitgegeven plakkaat een groter gewigt by te zetten; terwyl hy nogtans, als hy eenig gevaar gehad had, wel duizend en duizend maal aangetaſt, gevangen genomen, of zelfs, zoo als 't den Heer Gouverneur van Suriname voor dezen gegaan is, vermoord had konnen worden.

De Heer Gouverneur verdubbelt zyn lyfwagt.

Hy liet verder voor zich vele bewys-ſtukken opſtellen, om zich te rechtvaardigen, en de tekenaars van 't Klaagſchrift te condemneren, te hangen en te rabraken; eieren in de pan, was zyn gewonelyke zinſpreuk, dan komen 'er gene quade kuikens van. Daarentegen had geen Secretaris, die by gebrek van Notariſſen te gelyk dat ampt waarnemen, het hert, iets voor de gemelde tekenaars van 't Klaagſchrift te papieren te brengen, zynde hen zulks zeer ſtrengelyk verboden; waar door dan de ouders tegen de kinderen, de kinderen tegen de ouders, d'eene broeder tegen den anderen, d'eene buur tegen den anderen zo opgemaakt, opgezet, en verbittert wierd, dat het 'er zekerlyk droevig genoeg begon uit te zien.

Van dit myn voorgeven zal ik den Lezer zoo voort een levend ſtaaltje bybrengen, waar uit gy zien zult, dat alles de klare waar-

Weſſel Pretorius word in arreſt genomen.

heid is, dat ik u verhaal. Wessel Pretorius, Burgermeester van Stellenbosch, alwaar hy ook woont, quam aan de Kaap, toen 't plakkaat afgekondigt was, met inzicht, om van 't voorgevallene de zuivere en onvervalschte waarheid te vorschen. Deze quam met een van zyne medeburgers, genaamt Jacob Louw, die 't Klaagschrift nevens hem getekent had, uit 't huis van Henning Husing, Burgermeester aan de Kaap, en op eene zekere hoek komende, daar 't meergemelde plakkaat aangeplakt was, bleven zy beide staan, en lazen het. De Landdrost, Stiefzoon van den gemelden Pretorius, quam daar juist voorby, en na dat hy een van zyne dienaars na de Vesting gezonden had, ging by den burger aan de Kaap, genaamt Valentyn Kleinfeld, om te zien, of zyne zakpistolen wel geladen waren, dog vermids hy bevond, dat 'er geene Kogels op waren, zoo verzocht hy den gemelden Kleinfeld om Kogels, en deze hem eenige gegeven hebbende, zette hy ze zoo voort daar op. Midlerwyl quamen de gemelde Pretorius en Louw daar voorby, en de Landdrost hen ziende, riep hy Pretorius, om een paar woorden met hem te spreken. Deze bleef alleen staan, en de Landdrost iets tegen hem gezegt hebbende, quamen eenige gewapende zoldaten met zyne afgezondenen. Dienaar uit 't Kasteel, die den Landdrost gewenkt hebbende, den gemelden Pretorius op 't lyf vielen, gevangen namen, en in de Vesting bragten.

Is dat niet eene verbittering tusschen ouders en kinderen gemaakt? Is dat niet eene schande voor den Fiskaal independent, die in zyne jurisdictie gedogen moest, dat een Dorprechter, hem zo geweldadig benadeelde, zyne uit Holland ontfangene magt stremde, zyne jurisdictie violeerde, en hem voor al de waereld beschaamt maakte? Dog dit is maar een begin der ontfangene authoriteit; daar zal zich zoo voort gelegentheid opdoen, om u nog meer voorbeelden voor oogen te stellen.

Naauwlyks waren 'er drie dagen verby, wanneer de Fiskaal independent zien en horen moest, dat hem door den geauthoriseerden Landdrost op nieuw inbreuk gedaan wierd. Want Elias Kina, Boekhouder op 't Zoldys-Kantoor, wierd op uitdrukkelyk bevel van den Heer Gouverneur en klagte van den Landdrost in hechtenis gezet, om dat in de lessenaar van Tas eenige brieven van hem gevonden wierden, van de welke hy rekenschap zoude geven. De Heer Fiskaal independent zag zulks wederom door de vingeren, en was ziende blind, en horende doof. Men bragt dezen Kina in den beginne by den eerstgemelden Pretorius op 't bolwerk Buuren; dog men liet hen niet lang by malkanderen, uit vreze, dat zy heimelyk met elkander zouden concerteren; men gaf elk een byzonder vertrek, en liet ieder onder de bewaring van twee man met blote degens. Eindelyk na dat ze veelmaalen ondervraagt waren, stelde men hen weder op vrye voeten; te weten, den gemelden Kina, na dat hy zes weken gevangen had gezeten; wanneer men hem zeide, dat hy zynen dienst wederom waarnemen en gaan konde, waar hy wilde. Wessel Pretorius moest, om ontslagen te worden, een attestatie geven, dat hy niet gevangen genomen, maar vrywillig verschenen was, en bekent had; 't welk echter achtervolgens 't boven verhaalde valsch is, en weten alle de burgers aan de Kaap, dat hy door den Landdrost van straat opgeligt en gevangen gezet is, schoon de Gecommitteerde Raden van de Justitie zulks door hunne ondertekening hebben zoeken

Elias Kina word insgelyks gearresteert.

Worden op vrye voeten gestelt.

ken te bewaarheden, zoo als hy deze zaak en veel andere in zyne attestatie van den 28. February 1711. ook heeft pogen te doen, en zelfs den 26. Maart 1711. deswegen eenen eed afgelegt heeft.

Jakob van der Heyde word voor den Landdrost gedagvaart.

Eer en alvorens deze twee gevangenen op vrye voeten gestelt wierden, trof de beurt reeds weder een ander, die des Gouverneurs haat, en ontstoken toren voelen, uitstaan, en gedogen moest; want den 8. Maart 1706. wierd door den Landdrost Jan Starrenberg geciteert, en na verloop van vier uuren ten twedenmale verhoort en ongemoeit gelaten, Jakob van der Heide, Burgermeester, Ouderling en Luitenant van de burgery op Stellenbosch. Den volgenden dag wilde men hem weder hebben, maar deszelfs overfelle tandpyn, belette hem, op de eerste dagvaarding van den Bode, Christoffel Hazenwinkel, te verschynen; dog wanneer de Bode voor de twede reis quam zeggen, dat de Landdrost hem liet weten, dat zoo hy niet wilde komen, hy andere middelen zoude moeten in 't werk stellen, begaf hy zich met die dolle pyn na 't huis van den Landdrost, en aldaar ruim drie uuren vertoeft hebbende, wierd hy in de verhoorkamer geroepen, alwaar hy eenige Gecommitteerden, daar onder eenen Roomschen Burgermeester, Willem Heems genaamt, en den Landdrost vond, die hem zeide, dat hy op eenige vraagpunten, welke hem voorgehouden zouden worden, kort en bondig antwoorden zoude, zoo als ook geschied is. Dog dit antwoord was niet na den zin van den Landdrost, aangezien de gemelde van der Heyde zich liet verluiden, dat hy niet voor Gecommitteerden, maar enkelyk voor hem geroepen was, en dat deze Gecommitteerden in deze zaak alle zyne partyen en bygevolg zyne Rechters niet waren; verzocht derhalven, dat hy na Holland mogt worden gezonden, alwaar hy voor zyne wettige Overheid van alles taal en antwoord geven zoude.

Word geëxamineert en eindelyk gearresteert.

Over dit antwoord was de Landdrost zeer misnoegt, stont van zyn stoel op, en vraagde den Gouverneur, die achter de deur stont, en alles hoorde, om dat dezelve maar ontrent twaalf schreden van de tafel was, waar aan de Gecommitteerden zaten, wat hy in deze zaak doen zoude, en zoo voort wederkerende, zag hy 'er zeer gram uit, en zeide tegens den gemelden van der Heide, dat hy zonder verder tegenspreken op de voorgelegde vragen zoude antwoorden, of dat men wist, wat men met hem van der Heide te doen had. Op deze norze bejegening verweet de gemelde van der Heide hem hoe lelyk hy met Adam Tas en zyn lessenaar gehandelt had; dat in denzelven de stukken lagen, waar mede de tekenaars zich hadden konnen verdedigen; en dat hy nu, na dat ze daar van berooft waren, goed te praten had; waar door de Landdrost andermaal stom gemaakt, wederom tot den Heer Gouverneur om nader bevel ging; waar na hy andermaal kort antwoord eischte; dog van der Heide eischte de lessenaar en 't geen daar in geweest was, en beloofde als dan op alles te zullen antwoorden; waar op de Landdrost weder by den Gouverneur geweest zynde, van der Heide aan de zoldaten ter bewaringe overgegeven wierd.

Schoon nu de meergemelde van der Heyde den Heer Gouverneur, door den Burgermeester Heems liet verzoeken, om wegens felle tandpyn uit de Vesting gelaten, en by een burger onder burgtogt gearresteert te mogen worden, zoo was zulks vergeefs; ja men weigerde hem, dat de Secretaris, Abram Poulle, zulks mede zoude registreren, aangezien de Landdrost

drost hem van der Heyde tot antwoord gaf, *dat zy zyn gesnap niet van noden hadden*; daar by voegende, *men zal u eene andere plaats wyzen*, waar mede men zyne gevangenis te kennen gaf. Eindelyk wierd wegens de woorden, die van der Heide zich voor die Rechtbank had laten ontvallen, door de Heren Gecommitteerden een attestatie, ten behoeve van den Heer Gouverneur, en tot laste van Van der Heide vervaardigt.

Geraakt met W. van Putten in woorden.

Den anderen dag wierd deze gevangene weder gehoort, en na den Opsteller van 't klaagschrift gevraagt; dog wyl hy antwoorde, *dat hy denzelven niet kon, en zich ook niet verplicht achte, denzelven te noemen, om dat hem zyn burgerrecht ontnomen wierd, en de Landdrost niet anders liet opschryven, dan 't geen hem in zyne kraam te pas quam*, zoo zeide Willem van Putten, een der Gecommitteerden, *Schoft, Schurk, gy spot met den Edelen Achtbaren Raad van Justitie! Gy gaat slechts zoo wat heen en weer wandelen*; Wyders sloeg hy met de eene hand op de borst, en met de andere hand aan de pruik, en stiet daar by deze woorden uit: *Karel! gy zult staan, en ik wil zitten*; waar op de gevangene antwoorde: *Myn Heer van Putten, 't is heden uw beurt, dat gy moogt zitten, en dat ik sta, dog de tyd zal zekerlyk geboren worden, dat ik zitten mag, en gy zult moeten staan. Had ik zulke onleidelyke tandpyn niet, ik zoude niet heen en weer wandelen, maar gaarn staan; derhalven geschied zulks niet, om met den Edelen Achtb. Raad van Justitie den spot te dryven.*

Word in een donker gat gezet.

Midlerwyl stont de Landdrost andermaal op, en vraagde den Heer Gouverneur, wat hy met hem doen zoude? kort daar na quam hy weerom, en zeide, *nu zal ik u vogel wel anders zetten, komt gaat met my, gy hebt hier tegenswoordig niets te doen.* Hy gaf hem daar op aan eenige zoldaten over, en liet hem met blote degens weder in de kamer, daar hy te voren gevangen gezeten had, bewaren, en kort daar na in 't donkere gat, dat nog Zon of Maan beschynen kan, brengen. Wanneer hy derwaards ging, had hy wel 't geluk, den Commandeur der Retour-vloot, den Heer de Witt te zien, dog door dien zyn geleitsman, de Landdrost niet hebben wilde, dat hy met hem sprak, maar hem gebood voort te gaan, zoo zeide hy, *dat hem dit wel qualyk opbreken konde*; waar op de Landdrost antwoorde: *Gaat maar hene, dit hebt gy by provisie al weg.* De Heren Gecommitteerden moesten weder eene schriftelyke attestatie vervaardigen, dat de gevangene gezegt had: *Dat zal God wreken; ik zeg 't u, gedenkt 'er my vry by.*

Henning Husing verzoekt in naam van allen, dat 'er twee van hen na Holland mogen gezonden worden.

De Heer Gouverneur deed de Raad van Policy vergaderen, om te deliberen, of men 't verzoek van de muitzuchtige Burgermeesters, 't welk zy in den voorgaanden breden scheepsraad hadden gedaan, zoude toestaan? Want Henning Husing had met toestemming van de anderen verzocht, dat doordien de zaken in 't klaagschrift vervat, aan de Kaap niet afgedaan konden worden, aangezien zy en als Rechters en als partyen te gelyk, daar van niet konden oordelen, aan hem mogt worden toegestaan, dat twee van hen met de Retour-vloot na Holland vertrokken, en voor de Heren Bewindhebberen, aldaar zoo wel voor zich zelven als voor alle andere tekenaars van 't klaagschrift zich te verantwoorden.

Vier zullen 'er derwaards gaan, welke de voornaamste geacht worden.

Dit verzoek wierd toen afgeslagen, om dat de Heer Gouverneur het niet raadzaam vond, en de Landdrost oordeelde, dat hem eene vette Duif ontvliegen zoude; dog tegenswoordig scheen het dat 'er andere maatregels moesten geno-

genomen worden, om dat men zich vleide, dat wanneer eenige belhamels weggezonden waren, men met de anderen te lichter zoude klaar worden. Om dieswille wierd in deze raadsvergadering goed gevonden, dat de Heer Gouverneur den zogenaamden Hoofd-tekenaar Henning Husing, die voor dezen deszelfs beste vriend geweest was, nevens nog vier anderen, namelyk Pieter van der Beyl, Ferdinandus Appel, beide Oud-Burgermeesters op Stellenbosch, voorts Jan van der Meerland, Luitenant van de burgery, en den hardnekkigen Ouderling, Burgermeester en Luitenant op Stellenbosch, Jakob van der Heyde met de eerste gelegentheid zoude afschepen, gelyk dan de Heer Gouverneur zulks zelf den 31. Maart 1706. met zeer veel nadruk aan de Voortreffelyke Maatschappy heeft geschreven.

Van der Heyde blyft in 't donker gat vergeten.

Wie zoude nu wel geloven, dat de Heer Gouverneur zelf eene zaak aan zyne hoge Principalen, de Heren Bewindhebberen der Voortreffelyke Maatschappy berichten, en dezelve niet doen zoude? Wie zoude zich verbeelden, dat hy de stoutheid zoude hebben eenen in den Raad en door den Raad, in 't byzyn van den geauthoriseerden Fiskaal independent, die deze resolutie heeft helpen tekenen, gelargeerden en tot 't wegzenden geseligeerden, in 't donker gat te laten zitten? nogtans heeft de Heer van der Stell het gedaan, en den gevangenen van der Heyde slimmer gehandelt, als voorheen. Want na dat hy de vier andere tekenaars van 't klaagschrift had bevolen, zich op 't spoedigste gereed te maken, om zich binnen den tyd van driemaal vier en twintig uuren aan boord van de aangewezene schepen te begeven, zoo dacht hy nog niet eens om van der Heyde, maar liet hem vyftien dagen en nagten ongehoort zitten; insgelyks dacht de Fiskaal independent niet om de genomene en van hem getekende resolutie, veel min om zynen lastbrief, maar bleef in 't geheel ongevoelig, zonder dat hy lette, of zulks met zyn hoog en gewigtig ampt, eer en goede naam overeenquam.

De anderen gaan voort, waar over de Heer Gouverneur ras berouw heeft.

Na dat nu de bovengemelde vier mannen aan boord gegaan waren, en hunne vrouwen en kinderen, nevens al 't geen zy bezaten, achter gelaten hadden (want schoon zy nog zulke welgegoede menschen waren en veel geld en goed hadden, waren zy echter hier door gedwongen, 't huishouden aan een roestigen spyker te hangen, en 't zelve aan zwarte ,stege en beestachtige slaven over te geven) scheen het nogtans, schoon hy kort voor heen aan de Schippers bevolen had, deze muitzuchtigen ter dege te bewaren, en in de Constabels kamer te zetten, en aldaar te tracteren, dat hy als nu, door dien vrouw en kinderen niet komen, en met tranen in de oogen vergiffenis voor hunne mans en vaders verzoeken wilden, begon berouw te hebben; om dat hy aan Henning Husing eene goede melk-koe verloor, als van wien hy altyd ryke presenten ontfangen en zich daarenboven gevleit had, dat hy t'eeniger tyd deszelfs erfgenaam zoude zyn, om dat 'er gene kinderen waren; hebbende hy in by zyn van Willem Heems tegens de vrouw gezegt: *Moeder Husing, wat wilt gy met zoo groten omslag na uw mans dood doen? Als ik u tien duizend guldens in Holland beschikte, zoo als ik door myne vrienden doen kan, zoo kondet gy fatzoenlyk en wel daar van leven, de rest zal ik wel bezorgen.*

Hy zeilt de vloot na dog kan dezelve niet inhalen.

't Berouw van den Heer Gouverneur lekte nog meer uit, wanneer de Retour-vloot onder 't donderen van 't geschut den haven verliet; want toenmaals begaf hy zich in een Galjoot, met voornemen, om de vloot te achterhalen; en zoo hem zulks gelukt was, had hy de be-

bewuste vier mannen zekerlyk weder daar uit gelicht, zoo 't anders de respective Schippers hadden willen toestaan, als die nu met hem niets meer te doen hadden; maar hunnen Commandeur gehoorzamen moesten. Dog hy wierd in zyn voornemen belet, om dat de vloot met een zeer gunstige Zuidooste wind sterk voort zeilde, en hy dezelve met zyne galjoot niet inhalen konde, schoon hy dezelve tot verby 't Robben-eiland nazette, waar op hy ook vernagten moest, om dat de sterke doorstaande Zuid-ooste wind hem belette, in de Tafelbaai te landen.

Handelt na 't vertrek van de vloot nog slimmer.

Men zoude gedacht hebben, dat de Heer Gouverneur alle verdere proceduren zoude hebben gestaakt, om dat hy alles aan de Heren Bewindhebberen in Holland overgegeven, en deswegen de voorgenoemde burgers weggezonden had, tot dat hy nader antwoord had bekomen; dog de genen die zich met die hope vleiden, vonden zich zekerlyk bedrogen; want de vloot was naauwlyks weg, wanneer de inhoud van de twyffelachtige periode zich duidelyk toonde, welke hy den 31. Maart 1706. aan de Voortreffelyke vergadering der Heren Bewindhebberen geschreven had, aangezien hy aldaar voorgeeft: Dat schoon hy dit middel, namelyk 't wegzenden der voorgemelde vier Burgermeesters had gebruikt, om alles weder in rust en vrede te brengen, zoo scheen het hem echter toe, dat 'er nog eenige quaadaardige achtergebleven waren, die in hunne hardnekkigheid volharden, en vele gemoederen verbasteren zouden, dat hy derhalven licht zoude genoodzaakt zyn, zwaarder proceduren tegen de oproermakers te gebruiken, zoo zy van hunne steegheid niet wilden aflaten.

Niemand heeft verlof, om met van der Heyde te spreken.

En dit maakte hy ook zoo voort werkstellig omtrent van der Heyde, dien hy vergeten had weg te zenden en die als nog in 't donkere gat zat. Want schoon hy hem, na dat hy vyftien dagen, zoo als reeds gemeld is, aldaar had gezeten, weder liet verhoren, zoo had hy hem echter voor heen door den Cipier 't vuurslag en licht laten ontnemen, om dat hy in geenen dele raadzaam achte, dat een zodanige zware gevangene 't licht genieten of verlof hebben zoude, een pyp tabak te roken; daarenboven mogt zyn barbier niet by hem komen, om hem te scheren; en als de Cipier hem eeten bragt, zoo moest hy met een snap of twee gedaan hebben, om dat de Gouverneur niet gedoogde, dat de deur van die donkere gevankenis lang open bleef, ja zyne vrouw en kinderen en andere vrienden mogten hem niet eens zien of spreken, gelyk dan zyn oudste zoon Andreas van der Heide, met vele tranen wegging, om dat hy zyn vader niet mogt spreken.

Word na 15 dagen verhoort.

Wanneer hy nu ter verhoor zelf quam, wierd hem door Abraham Poulle, Secretaris van den Raad van Justitie, in naam en bevel van den Landdrost gevraagt, of hy de perzoonen, die tegen den Heer Gouverneur hadden geschreven, nog niet geliefde te noemen? Hy vraagde de Landdrost en de Heren Gecommitteerden, of hem geoorlooft was, een vraag met een vraag te beantwoorden? Als niemand daar op antwoord, zoo zeide hy, het oude spreekwoord blyft dan waar, *qui tacet, consentire videtur*, dat is: die zwygt, bewilligt; daar op vraagde hy den Landdrost, wie hem de magt had gegeven, dat hy hem vyftien gantsche dagen en nagten in zulk een donkere gevankenis had laten zitten? om dat zulks immers volkomen tegen zyn eer, ampt en pligt streed; de Landdrost hernam: dat hy niet schuldig was, hem redenen hier van te geven; en dat hy op de voorgelegde vragen kort en duidelyk zoude antwoorden, of dat hy hem zoo voort nog slimmer logeren

geren zoude; daar byvoegende, wy weten nog een beter middel, om uw vogel te leren zingen. Van der Heyde zeide: In Gods name! Al 't quaad, dat gy my aandoet, zal ik niet zoeken te wreken, maar God, die in den hemel is, zal het voor my doen; en die zal u in den jongsten dag na uwe werken wel belonen. Door dien deze taal niet na den zin van den Landdrost was, zoo gaf hy hem aan den Cipier over, met bevel, om hem weder in de donkere gevankenis te brengen.

Naauwlyks echter had hy een uur daar in gezeten, wanneer de Cipier met eenige zoldaten en hapscharen weder quam, en hem uit naam van den Landdrost bevel bragt, zich in de lelykste gevankenis te begeven, waar uit nooit iemand ongeschonden gekomen was. Van der Heyde gehoorzaamde zeer gewillig; hy vond in 't zelve een zwart, die wegens brandstichten en moorden daar in was gezet, waar mede hy zich als nu moest laten gelyk stellen; en noemde hy hem, uit vreze van door hem te worden vermoord, zyn Confrater of makker; deelde hem van zyn eeten en drinken mede, en geraakte met hem zoo ver in kennisse, dat hy hem de tien geboden, 't geloof en 't Onze Vader leerde.

Klaas Meyboom word ook in hechtenis gezet, maar ras weder ontslagen.

Terwyl de gemelde van der Heyde dus elendiglyk opgesloten was, viel 't lot ook op Klaas Meyboom, burger en bakker aan de Kaap, die wegens 't tekenen van 't Klaagschrift, voor eenige dagen een Kamertje in de Vesting huurden; en de huishouding aan de vrouw overlaten moest. Deze echter, die door 't voorbeeld van anderen, in dit tegenwoordig gewricht van zaken had geleert, goed en quaad te verkiezen, volgde de voetstappen van bovengemelden Wessel Pretorius na; verklaarde zyne tekening voor nul, nietig, krachteloos, ja eerrovende en leugenachtig, en gaf een ander getuigenis aan den Heer Gouverneur, waar op hy dan ook weder op vrye voeten gestelt en in deszelfs gunst gebleven is.

Jakob Cloet en Klaas van der Westhuizen komen op 't schip Ter Aa.

Anderen daarentegen, die den gemelden Meyboom wel in de gevankenis volgen moesten, maar hunne tekening van 't Klaagschrift niet zoo voort voor leugenachtig wilden verklaren, wierden eenigzins harder gehandelt, en zoo lang met dreigementen overvallen, tot dat zy gedwongen wierden, om zulks te doen; onder deze zoort mogen met recht gerekent worden, Jakob Cloet, en Claas van der Westhuizen, waar van de eerste door den Landdrost uit de herberg gehaalt is; want deze beide wierden op 't kleine schip, 't Huis Ter Aa genaamt, 't welk hier ten anker lag, gezet, met bedreiginge, dat zy met 't zelve, zoo dra 't uitgerust was, als banditien na 't eiland Mauritius, dat achter Madagascar legt, waar over de Heer Gouverneur ook te gebieden heeft, zouden worden gezonden; ten ware zy tot inkeer komen en doen wilden, 't geen Claas Meyboom gedaan had; waar door zy eindelyk bewogen wierden, 't getekent Klaagschrift voor een godloos eerrovend lasterschrift te verklaren; hebben ook 't eiland Mauritius niet gezien, gelyk zulks zoo wel de Deductie van den Heer Gouverneur, als de Contra Deductie van de burgers overvloedig aantoont, en met verscheide getuigen staaft.

Op deze wys zyn nog vele anderen van de genen, die 't Klaagschrift getekent hadden, vervaart gemaakt, en door dreigementen overgehaalt, hunne eerste tekening te verwerpen, en voor leugenachtig te verklaren; onder dezelven waren Pierre Rosseau, Burgermeester van Drakensteen; Christiaan Weynoch, Jan Jakob Conterman, Burgermeesters van Stellenbosch; Steven Vermey, Jakob Pleunes en

meer anderen; 't welk zekerlyk zoo gemakkelyk niet zoude geschied zyn, ten ware de Heer Gouverneur en Rechter en party te gelyk geweest was; gelyk dan een onzydige getuige, die in 't jaar 1706. met de Retour-vloot hier geweest, en voor Boekhouder op 't schip Snydorp na huis gevaren is, genaamt Leonard Kaasenbrood, voor Burgermeesters en Regenten der stad Amsterdam met eede heeft verklaart, dat de gemelde Vermey hem had geklaagt, dat hy een zeker schrift, aan de Heren van de kamer van Zeventienen in Holland gericht, door hem en andere medeburgers getekent, op bedreiginge van den Heer Gouverneur, dat hy hem in hechtenis wilde laten zetten, had moeten herroepen, en een getuigenis ten behoeve van den Heer Gouverneur geven, enkelyk ten einde zyne vrouw en kinderen niet verloren gaan, en hy niet na Mauritius in ballingschap zoude gezonden worden.

Willem van Zeyls berouw over zyne tekening voor den Heer Gouverneur.

En wie wilde alle de genen opnoemen, die zich door mishandelingen en zware dreigementen hebben laten verlyden en afschrikken? Genoeg is 't dat men weet, dat niemand het uit eigene beweging gedaan heeft. Men zie slechts, hoe listig Willem van der Zeil daar toe is gebragt, aangezien men hem met zware bedreigingen voorhield, dat de voorheen reeds gedane attestatie der twee hondert en veertig burgers niets anders betrof, dan dat de Heer Gouverneur een eerlyk man was, op wien men niets wist te zeggen; men zie slechts aan de andere kant ook, hoe ras hy berouw over deze misleiding had; want den 19. February 1706. heeft hy ten behoeve van den Heer Gouverneur getuigt, en den 24. van diezelve maand had hy reeds rouwkoop daar van.

Door dien nu alle gevangenen zoo licht over te halen waren, uitgenomen, de gemelde Adam Tas, en Jakob van der Heyde; als welke liever alle pyningen wilden uitstaan, dan tegen hun gemoedt, goeden naam en tot nu verkregene reputatie handelen; zoo was Henricus Beek, Prediker van Stellenbosch, als welkers Ouderling van der Heyde was, van gedachten, dat men om hem tot andere gedachten te brengen, in den Raad moest besluiten, hem op water en brood te zetten, en hem geene andere spys te laten toekomen.

Dit zoude nog wel konnen passeren, en ben ik verzekert, dat men van der Heyde daar mede niet zoude hebben gedwongen; zoo men echter 't vonnis van den Heer Elzevier werkstellig had gemaakt, zoude zulks misschien een weinig meer indruk op den gemelden van der Heyde gemaakt, en hem tot andere gedachten gebragt hebben; want wanneer de Gouverneur hem in byzyn van den Zoldaat, Pieter Pennemes, van Arnhem van geboorte, vraagde: wat hy van de zaken der burgers al hoorde, zoude hy, zoo als de gemelde Pennemes aan van der Heyde in de donkere gevankenis heeft verhaalt, hebben gezegt: Heer Gouverneur, zoo wy Jakob van der Heyde, en Adam Tas hare rechterhand laten afhouwen, en ze als dan aan de galg hangen, zoo zullen wy ras over alle de anderen meester worden; dog de Gouverneur vond zulks niet raadzaam, en antwoorde, men moet de zaak nog een weinig inzien.

De Landdrost wil A. Tas aan 't leven.

Midlerwyl had de Landdrost het geweldig druk, om 't dood vonnis van den gemelden Tas op te maken, en ontbrak hem niets, dan de genoegzame bewyzen, dat hy aan de misdaad van gequetste Majesteit, rebellie, oproer, enz. schuldig was; dog door dien men daar geen kans toe zag, tapte de Heer Gouverneur uit een ander vaatje,

vaatje, en zeide tegens de vrouw van meergemelden van der Heyde, als zy hem vraagde: Waarom hy haar man zoo onchristelyk handelde, en by een slaaf, moordenaar en brandstichter gevangen zette? Denkt gy, dat ik uw man onchristelyk handel? uw man is zoo hardnekkig en quaadaardig, dat ik hem, om de waarheid daar uit te perzen, wel op de pynbank brengen kan; waar op de vrouw antwoorde, dat haar wel bewust was, dat haar man buiten de waarheid niet gaan zoude.

Van der Heyde word op een bolwerk gezet.

Zoo donker en gevaarlyk echter als het voor den meergemelden van der Heyde heeft uitgezien, zoo helder begint het tegenswoordig op te klaren; want na dat hy twaalf dagen en nagten in dat donker stinkent gat by den bovengemelden Slaaf, brandstichter en moordenaar had huisgehouden, quam 'er eindelyk bevel, dat hy weder verhoort zoude worden. Door dien hy echter reeds zoo vele tormenten uitgestaan had, dat hem buiten de pynbank gene zwaarder aangedaan konden worden, zoo gaf hy eindelyk op de voorgelegde vragen, zodanig antwoord, dat den Landdrost en zyne Gecommitteerden genoegen gaf, maar evenwel niet tegen de waarheid streed, of 't getekende Klaag-schrift vernietigde; waar door hy ook zoo veel te wege bragt, dat hy niet alleen dien middag by den Luitenant van Rhede mogt eeten, maar in plaats van na dat donker vuil gat te worden gebragt, op 't bolwerk Leerdam nog eenigen tyd in arrest bleef.

Jakob van Savoye moet na hem in 't gat.

Schoon deze yzelyke gevankenis by van der Heyde slechte werking had gedaan, zy quam evenwel den Heer Gouverneur zoo aangenaam, lieffelyk en tot zyn voornemen zoo dienstig voor, dat hy 't niet lang ledig laten wilde. Hier toe quam hem eene bequame perzoon aan de hand, te weten, Jakobus de Savoje, geweze Burgermeester op Drakensteen, die tegenswoordig met ter woon aan de Kaap gekomen was; dien hy, zonder op zyne gryze hairen, aangezien hy ruim zeventig jaren oud was, te letten, daar in liet werpen, en niet weder op vrye voeten stelde, voor dat hy dood krank was, en deze yzelyke tormenten niet langer verdragen kon; dog dit is de gewoonte van den Heer Gouverneur altyd geweest, dat hy van de gryze hairen niet veel werk heeft gemaakt; want zynen eigen vader, Simon van der Stell, heeft hy alle drie jaren naauwelyks eens bezocht, schoon hy zich maar drie uuren van Constantia onthield.

Pieter Meyer word 'er ook in gezet.

Na dat nu de ziekte dezen gryzaard verlost had, quam de beurt aan deszelfs schoonzoon, want deze, genaamt Pieter Meyer, uit Dauphiné geboortig, moest onmiddelbaar na hem in dit vuil stinkent nest kruipen; na dat hy alvorens vier dagen op een bolwerk van de Vesting huis gehouden had. Hy was wegens de vervolgingen uit Vrankryk gevlugt, en meende hier in Afrika buiten alle gewetensdwang te leven, maar de Heer Gouverneur wist zoo wel als de Koning van Vrankryk dragonders te zenden, die 't alle inwoners bang genoeg konden maken; ja hy wist lelyke gevankenissen genoeg te vinden, om hen tot het herroepen van 't Klaagschrift, en getuigen in zyn voordeel te dwingen. Dog de ongehoopte ziekte verloste den gemelden Pieter de Meyer insgelyks uit dit morzig stinkent gat, na dat hy zeven dagen daar in gezeten had.

Jacobus Louw word in de hoofdwacht gezet.

Door dien nu deze yzelyke, donkere, naare gevankenis de gehoopte werking niet deed, maar de gevangenen of hardnekkig of dood krank maakte, zoo wilde de Heer Gouverneur ook hier ontrent geene vergeefsche moeite doen. Wanneer dienvolgens de beurt aan den burger Jakobus

Louw quam, die aan 't Ronde boschje woonde, zoo wierd hy eerstelyk in de Hoofdwacht onder de poort van de Vesting, en naderhand op een zeker bolwerk bewaart, zonder dat zyne vrouw zelfs toen hy ziek lag, by hem mogt komen.

De Landdrost leide hem de boven aangehaalde attestatie der twee hondert en veertig burgers dikwyls voor, om ze hem te doen tekenen, en zyn eerst ondergeschreven klaagschrift voor eerrovende, leugenachtig en lasterlyk te verklaren, met belofte, dat hy alsdan weder op vrye voeten zoude worden gestelt, waar ontrent hy zelfs geen zwarigheid maakte, om dat deze burger alhier geboren was, en nooit elders gereist had, dog de Landdrost vond zich in zyne mening bedrogen, om dat deze burger vast by zich besloten had, niets te tekenen, dat tegen 't klaagschrift zoude aanlopen; om deze redenen moest hy ook jaar en dag gevangen blyven, en zyne huishouding, vrouw en kinderen laten dryven en zeilen.

De Gouverneur neemt hem een stuk land af, en geeft het aan zyn broeder.

Wanneer dit middel krachteloos was, nam de Heer Gouverneur hem een zeker stuk land, aan den zoogenaamden Paardenberg gelegen, 't welk van zyne moeder met kennisse van den Heer Gouverneur lange jaren gebruikt, bebouwt en beplant was, af, en gaf het aan haar oudste zoon genaamt Pieter Louw, die de voorheen reeds gemelde attestatie der twee hondert en veertig burgers mede getekent had, en derhalven eene belonig hebben moest. 't Welk waarlyk met regt mag heten, moeders tegen kinderen, kinderen tegen moeders, en broeders tegen broeders oprokkenen.

Dog zulks mag niet baten.

Dog dit ook konde den gemelden Jakobus Louw tot gene andere gedachten brengen, aangezien hy wel wist, dat hy daar door zyne zaak niet verbeteren zoude, om dat 't geen eens weggegeven was, niet weder ingetrokken konde worden. Insgelyks was hy verzekert, dat de Heer Gouverneur hem en zyne moeder 't Ronde boschje niet afnemen, en aan iemand anders weggeven konde; daarenboven konde hem na de komst van een ander Gouverneur nog wel een ander stuk land worden gegeven, om dat 't land tog groot genoeg was, en 'er nog niet te veel waren, dien het voeden konde.

En in zulken verwarden toestand scheen alles 't onderste boven te gaan, aangezien 'er niemand van de Bediendeu der Compagnie was, die zyne handen niet vol had, ondertusschen meende niemand zyn belang beter daar by waar te nemen, als de Heer Gouverneur en de Landdrost; want de Gecommitteerde Raden van de Justitie waren wel dagelyks bezig met examineren en interrogeren, terwyl zy altyd op hare tafel hadden tabak, wyn, brandewyn, Hollandsch bier, Sek, enz. zoo dat zy zoo wel voor als na 't ondervragen eens drinken en den Keizer, zoo als men zegt, voor de betaling konden laten zorgen; dog buiten dat, de Landdrost uitgezondert, zouden zy weinig voor hunne moeite gehad hebben, schoon hen de honing altyd om den mond gesmeert wierd, dat zy namelyk alle door den Heer Gouverneur tot hoger waardigheden en voordeliger ampten zouden worden bevordert. De Landdrost alleen hoopte, door 't dicteren der straffe zyn beurs te maken.

De zoldaten hadden met 't bewaren der gevangenen genoeg te doen; daarenboven wierden hunne posten schier dagelyks verandert, en zy zelfs menigmalen om eene beuzeling na Batavia of Ceylon gezonden, gelyk dan eens schier de gantsche bezetting door nieuwe zoldaten verandert is, voor welk alles zy niet anders genoten, dan knorren en morren,

graau-

graauwen en ſnaauwen van hunne Officiers, die hen altyd verdacht hielden, dat zy zoldaten het met de gevangenen of andere burgers hielden; ſchoon zy de orders zoo ſtipt als mogelyk, naquamen.

Gerrit Remkes moet na 't Robben-eiland.

En op zulke wys wierd ook met Gerrit Remkes gehandelt, die wel zoldaat was in den dienſt der Voortreffelyke Maatſchappy, maar reeds lange jaren by den bovengemelden Henning Huſing voor Klerk gedient had; want deze ontfing eensklaps bevel, den dienſt van den gemelden Henning Huſing te verlaten, en zich na 't kaſteel te begeven. Wanneer hy echter verſcheen, zoo ontfing hy nader bevel, om zich na 't Robben-eiland te begeven, en aldaar by banditen zynen dienſt als zoldaat waar te nemen, en heeft hy aldaar jaar en dag moeten huishouden.

Zeldzaam geval van Jan Ernſt Jering.

De Sergeant Jan Ernſt Jering, die voor dezen de lyfwagt van den Heer Gouverneur gecommandeert had, en deze plaats had moeten neerleggen, om dat hy verdacht gehouden wierd, dat hy met den gevangenen Adam Tas onder eene deken lag, eens de hoofdwagt onder de poort van de Veſting voor den Sergeant Doutterſtad waarnemende, en hem twee mannen, die by den Landdroſt voor Landdienders dienen wilden, overgegeven zynde, met bevel, dezelven niet uit de Veſting te laten, voor dat zy van den Kapitein Olofberg hare nodige montuur ontfangen hadden; liet een van dezelve die uitgaan wilde, weder te rug roepen, waar op 't ander volk hem verweet, dat hy een Landdiender geworden was, en hem voor een ſchelm en verrader ſchold; deze nieuwe Landdiender ging aan den Landdroſt zeggen, dat de Sergeant van de Hoofdwagt hem had geſcholden, en de Landdroſt gaf daar van kennis aan den Heer Gouverneur.

Wat gebeurt 'er? De Gouverneur laat den gemelden Sergeant door een ſlaaf roepen; en wanneer hy in de Raadkamer quam, vond hy behalven den Heer Gouverneur, den Landdroſt en den Vaanderig, Caje Jeſſe Slotsboo; hier op word de gemelde Landdiender ook geroepen, en gevraagt, of deze Sergeant hem uitgeſcholden had, die van ja antwoord. De Gouverneur ſchold den Sergeant daar op voor een beeſt uit, zonder hem ſlechts te horen ſpreken, en gaf aan den gemelden Slotsboo bevel, om hem, zonder dat zyne wacht nog om was, en hem zyn degen en ſtok afgenomen waren, met zyn rotting wakker af te roſſen.

Word van den Vaanderig Slotsboo en den Gouverneur afgeroſt.

Hier op heeft de gemelde Slotsboo hem zoo lang geſlagen, tot dat hy gantſch moede was, terwyl de Heer Gouverneur in de deur ſtont, en hem met de hand na den gemelden Slotsboo toeſtiet, en zeide: *Neen Beeſt, het is nog niet genoeg, gy moet nog meer hebben.* Wanneer hy echter zag, dat de gemelde Slotsboo niet meer ſlaan konde, nam hy deszelfs rotting, en zeide: *Ik zie wel, dat gy niet meer kondet ſlaan, geef my uw rotting, ik zal zien, of ik niet beter kan ſlaan.* Hier op heeft de Heer Gouverneur hem nog dapper afgeroſt, en alle ſlagen meeſt op de borſt en op den rechten arm gepaſt; tot dat hy eindelyk eenen deerlyken ſlag op de borſt kreeg, zoo dat hy voor over viel, en aldus ter deure uitquam.

Raiſonnementen daar over.

Wat dunkt de Lezer van diergelyke proceduren? Hoe meent gy, dat 't aan de Kaap gegaan zoude hebben, wanneer de magtige Koning van Vrankryk, die toenmaals met Holland en hare Bontgenoten in vyandſchap leefde, om dezen tyd gekomen was, om 't t'overrompelen? zekerlyk by zoo ſlechte krygskunde zou 't 'er ſlecht genoeg uitgezien hebben. Want men heeft nooit gehoort, dat een gemeen zoldaat in volle geweer op zyn poſt ſtaande, afgeroſt is;

wat

wat zal men dan denken van een Officier, die over de gantſche Hoofdwagt te gebieden heeft? Dog God heeft toenmaals hert en zin van dezen Sergeant geregeert, dat hy geen van beide, of zelfs alle twee doodgeſtoken heeft; want anders zou het 'er zekerlyk nog verwarder uitgezien hebben; en was hy in zulke treurige en droefgeeſtige gedachten geweeſt, zoo als ik hem naderhand op 't bolwerk Buuren dikwyls gezien heb, wanneer hy de onlydelykſte pyn moeſt uitſtaan, om dat zyn lichaam gantſch blaauw was, en hy den rechten arm ſchier niet bewegen konde, ik vreze, dat in die haaſtigheid iets anders zoude geſchied zyn, 't welk hem ook uit hoofde van alle krygs-artikels niet qualyk zoude hebben konnen worden geduid.

Heer Swellingrebel ongelukkig by alle deze proceduren.

Doch om den Lezer niet langer te vervelen, zal ik kortelyk nog maar zeggen en kan 't ook met waarheid doen, dat onder alle Raden van de Juſtitie niemand meer is te beklagen, dan de Heer Jan Swellingrebel, een man, die den weg van recht en gerechtigheid nooit verlaten heeft, of van denzelven afgeweken is, die van alle gunſten, welke de Heer Gouverneur mildelyk uitgedeelt heeft, niet eene heeft mogen genieten; om dat dezelve hem nooit in eenige Commiſſie, deze proceduren betreffende, heeft mogen gebruiken, maar hem veel eer in den weg is geweeſt; om dat hy recht altyd recht, en onrecht altyd onrecht noemde, en derhalven liever de haat van zyne Gebieders onderworpen zyn, dan de gerechtigheid in 't minſt te kort doen wilde; waar toe ook zyne getrouwe huisvrouw, ſchoon ziek en over haar mans ongeluk bedroeft, hem altyd eenen heldenmoed in 't lyf ſprak, en zeide: Dat hy nog om haar, nog om hare kinderen zoude vrezen, den rechtvaardigen by te ſtaan, al zouw zy met haar krank lichaam en kleine kinderen met hem vervolgt, ja weggezonden worden; en deze aanmoediging bragt ook zoo veel te wege, dat de Gouverneur hem eens over nalatigheid van zyn pligt berispende, hy niet vreesde, om zich aan alle gevaren bloot te ſtellen, en de onwaarheid van deze beſchuldiging ten ſpot en ſchande van zyne vervolgers klaar aan te toonen.

De vrouwen verzoeken om ontſlaging van hunne mans, maar te vergeefs.

Tot nu had de Heer Gouverneur alle middelen in 't werk geſtelt, om de onwilligen te dwingen, maar weinig uitgevoert; nu echter, wyl alle kamers, ſchepen, gaten en andere plaatzen met gevangenen bezet waren, die allen hardnekkig by hare eerſte tekening van 't klaagſchrift bleven, en de Landdroſt nog meer citeren wilde, die zonder twyffel de gevankenis niet zouden ontſnapt zyn, en de vrouwen der reeds gevangenen by een ſmeekſchift de ontſlaging van hunne mannen verſcheidemalen verzocht hadden, en zulks nu wederom met nadruk deden; (want zy verzochten als nu den 27 Mey 1706. den Heer Gouverneur en den gantſchen Raad van Juſtitie, om hunne mannen kort recht te laten geſchieden, of hen onder genoegzame borgtogt t'ontſlaan) ſcheen de zaak een andere keer te nemen, niet zoo zeer om de vrouwen te begunſtigen, als welke de Heer Gouverneur daar mede afwees, dat de zaak den Raad van Juſtitie niet raakte, en dat hy haar niet konde helpen, om dat hy ze aan den Landdroſt overgegeven had, deze wederom op zyne zaligheid betuigde, dat hy niets daar in doen konde, maar dat ze van den Heer Gouverneur afhing; maar om andere dringende reden, die 't gantſche Compas, ik wil zeggen, des Gouverneurs gemoed, zin en verſtand deden verdrajen.

Cloet en van der Westhuizen worden eindelyk ontſlagen

Want 't ſchip, 't Huis Ter Aa, 't welk op bevel der Voortreffelyke Maatſchappy over Mauritius na Madagaſ-

Madagascar moest zeilen, lag nu zeilrede. De twee gevangenen echter, die daar op waren, te weten Jakob Cloet en Klaas van der Westhuizen, konden zonder een gerechtelyk vonnis niet derwaards gebannen worden; derhalven moesten dezelve wel worden ontslagen, om dat 'er geene plaats meer in de Vesting ledig was; dog zulks geschiedé niet zoo los hene; maar zy moesten berouw en leedwezen betuigen over hare tekening van 't klaagschrift, en borg stellen, dat zy gedagvaart wordende, ten alle tyde zouden verschynen.

Van der Heide komt ook weder in vryheid.

Met de andere gevangenen ging het zekerlyk nog zoo gemakkelyk niet; dog Jakob van der Heide, die na zoo zware uitgestane tormenten aan de rode loop bedlegerig wierd, en eene gantsche maand zoo heftig daar van aangetast was, dat Willem ten Damme, Lyf-arts van den Gouverneur, eindelyk wierd genoodzaakt te zeggen, dat deze ziekte, uit veel ongemak, verdriet en droefheid ontstaan, genoegzaam in staat was, om den gemelden van der Heyde in 't graf te slepen; daar by voegende, dat hy niet langer in arrest konde worden gehouden, om dat de Heer Gouverneur het bezwaarlyk zoude konnen verantwoorden, als de gemelde van der Heyde in de gevankenis quam te sterven; derhalven moest zoo wel de Landdrost als de vrouw van den gevangenen, dien de Lyf-arts zelf riep, in de Vesting verschynen.

Dit geschied op eene byzondere wys.

Nu is uit alle omstandigheden, die tot nu na malkanderen verhaalt zyn, klaar, dat deze van der Heide crimineel gehandelt is; de Lezer zal derhalven zonder twyffel nieuwsgierig zyn om te weten, op wat wyze deze criminele gevangene op vrye voeten gestelt is. De Landdrost quam alleen, zonder Gecommitteerden uit den Raad van Justitie, by den meergemelden van der Heyde; maakte hem zyne ontslaging bekent, zonder te zeggen, dat zulks op bevel van den Heer Gouverneur geschiede, of iets van hem te eisschen, dan enkelyk dat hy en zyne vrouw, die 'er tegenwoordig was, hunne perzonen en goederen gerechtelyk zouden verpanden; dat hy gedagvaart werdende, ten allen tyde zoude verschynen.

De Landdrost licht by Adam Tas de zegels af.

En daar mede was deze gevangene, die op den hals gezeten had, ontslagen; dog deze manier moet den Lezer niet vreemd voorkomen, om dat ons hier bewust is, dat Adam Tas ook in byzyn van vele Gecommitteerden in arrest is genomen, en deszelfs kisten en kasten door den Stellenbosschen Secretaris gerechtelyk verzegelt zyn, welke verzegeling zoo straf in zyn werk ging, dat aan zyne vrouw en kinderen zelfs geene verschoning van hembden of tafelgoed gelaten wierd. Wanneer zy nu iets van noden had, moest zy hare buuren daar om aanspreken, en zich op zodanige wys ruim drie maanden behelpen. Eens quam de Landdrost gantsch alleen zonder Gecommitteerden of Secretaris in haar huis; ontzegelde in zyne eenzaamheid alle kisten en kasten, en na dat hy na andere papieren gevraagt maar niet geopent hadde, gaf hy haar volle magt, om al 't geen verzegelt was geweest, weder te gebruiken, als voorheen.

Is dit nu wederom niet eene fraaje wyze van rechtsplegingen? Waarlyk de Heer Gouverneur, die eenige jaren in de wyd-vermaarde Stad Amsterdam Schepen is geweest, zal deze wyze daar niet gezien hebben. Het is derhalven te verwonderen, dat daar hy zeven jaren Gouverneur aan de Kaap is geweest, en eene zoo grote Colonie heeft te regeren gehad, hy de Amsterdamsche methode niet gebruikt en zich daar door buiten calange gehouden heeft; dog ik wil dit aan 't oordeel van den Le-

zer overlaten, en my verzekert houden, dat wyl ik ditmaal deze stoffe niet kan afhandelen, u de volgende geschiedenissen even zoo weinig vervelen zullen te lezen, als zy my vervelen, om dezelve te schryven.

XXVII. HOOFTSTUK.

Handelt van negen aangeklaagden, die zich op de vlugt begeven hebben, en op vier edictale citatien niet voor 't Gerecht verschynen, afgeschrikt door de slechte behandelingen van hunne medemakkers.

De gedaagden verschynen op de citatie niet. De vice-landdrost word met zoldaten gezonden om hen gevangen te nemen. De Gouverneur wil hen andermaal door een plakkaat onder 't luiden van de klok laten dagen. Ten dien einde word 'er een Manifest gelezen en alomme aangeplakt. Inhoud van dit Manifest. De gedaagden verschynen niet. Geven een smeekschrift over. Dit word in de rechte handen geleverd. Zy worden weder by edict gedagvaart. Zulks veroorzaakt twedragt in den Raad. Swellingrebel wil zyn stem niet geven zonder te weten wat zy gedaan hebben. Oortman is van 't zelfde gevoelen. Bouwman staat het toe. Den Landdrost word het smeekschrift der vlugtelingen over gegeven. Dezelven verschynen op de derde citatie ook niet. Worden ten vierdemaale gedagvaart. Olof Berg wil een vrygelei voor hen hebben. Inhoud van de vierde edictale Citatie. Aanmerking over deze drie vergaderingen. Tegen Oortman word een attestatie gesmeed. Van der Heyde word op nieuw verdagt gehouden. Ontfangt bevel na Holland te vertrekken. 't Welk ras weder word ingetrokken. Onder wat voorwendzel dit geschied.

Vervolg van 't voorgaande verhaal.

MEt vermaak zal ik U 't vervolg van de zaken, welke in den jare 1706. aan de Kaap de Goede Hoope zyn voorgevallen, mededelen; en of schoon het schier niet als droevige gevallen zyn, twyfel ik echter niet, wyl zy eenen zodanigen uitslag hebben gehad, waar mede de inwoners alhier te vrede gestelt zyn, of gy zult dezelve zoo wel als de vorige met een vriendelyk oog ontfangen, en met genoegen doorbladeren.

Mynen laatsten heb ik met de ontslaging van den meergemelden van der Heyde, en de afligting der zegels der gerechtelyk verzegelde Kisten en Kasten van Adam Tas besloten. Nu moet ik den Lezer verder verhalen, hoe het met de overige gegaan is, die 't boven aangehaalde Klaagschrift getekent, en den grimmigen toorn van den Gouverneur nog niet gevoelt of geproeft hebben; deze stieten zich aan de harde behandelingen van den Heer Gouverneur ontrent de gevangenen, en wilden derhalven den bitteren drank van de stinkende gevangenis niet gaarn smaken, of zich in de handen van hunne vyanden vrywillig overgeven; schoon zy, zoo als de naam was, op order van den Raad van policy door den Gerechtsbode gedagvaart wierden, om voor den Landdrost en zyne Gecommitteerden uit den Raad van Justitie te verschynen; besloten zy na rype overweging, de vlugt te nemen, ten einde zy niet in zulke gevaarlyke gevankenissen hare gezondheid of ook wel zelfs haar leven,

ven, zoo wel voor 't gemene beſt, als ten dienſte der Voortreffelyke Maatſchappy daar by zouden inſchieten, verzekert, dat de Voortreffelyke Maatſchappy daar in de nodige verziening doen zoude.

De gedaagden Verſchynen op de andermalige citatie niet.

Door dien echter dit beſluit den Heer Gouverneur zeer ſmertelyk voorquam, en hy nevens de Landdroſt voorgenomen had, deze vlugtelingen, het koſte wat het koſte, in handen te bekomen, en bygevolg onder zyne magt en voeten te brengen; zoo gaf de Landdroſt op bevel van den voorgemelden Raad van policy (hoewel niemand zeggen kan, of dat bevel van den gantſchen Raad, of ſlechts van eenige uit den zelven, welk laatſte zeer waarſchynlyk is, getekent is,) aan den gerechtsbode, Chriſtoffel Haſewinkel andermaal order, deze menſchen voor de laatſtemaal te dagvaarden, en dezelven ernſtiglyk te vermanen, dat zy voor hem en zyne bygevoegde Gecommitteerden uit den Raad van Juſtitie verſchynen, en van hare tekening rekenſchap geven zouden; dog deze dagvaarding was ook vergeefs, aangezien de gemelde Bode weder onverrichter zake t'huis quam, en verſlag deed, dat hy niemand van hen allen t'huis gevonden had.

De Vice-Landdroſt word met ſoldaten gezonden, om ze gevangen te nemen.

Derhalven wierd de Vice-Landdroſt, genaamt Janus Adrianus Montanus, een bequaam en geleert man, die den Landdroſt wierd toegevoegt, om dat hy zich niet altyd op 't land dorſt wagen, en daarenboven aan de Kaap zelf met 't uitvoeren van de bevelen van den Heer Gouverneur, gevangen nemen en ondervragen der burgers en 't verrichten van andere nodige zaken genoeg te doen had, met eenige zoldaten te voet en te paard, in 't geheel 16. of 20. man, behalven zyne gewoonlyke Land-dienders afgevaardigt, om deze vlugtelingen overal, daar zy hen ſlechts zouden konnen bykomen, te vatten, te vangen en te arreſteren; ten einde men hen daar na te bequamer aan de Kaap brengen, in donkere gevangeniſſen werpen, en ze als de anderen plagen zoude konnen.

Hoe hy zich hier in draagt.

Deze Vice-Landdroſt nam in den beginne zyn pligt zoo veel waar, als mogelyk was; wanneer hy echter naderhand, zoo als hy my zelf heeft verhaalt, den criminelen eiſch van den Landdroſt Starrenburg, tegen Tas te lezen kreeg, en merkte, dat 't hem overal aan genoegzame bewyzen ontbrak, en bygevolg niets dan kinderſpel daar in zag, zoo ſloeg hy als een verſtandig man, gade, dat door dien men den meergemelden Tas reeds zoo lang in arreſt gehouden, en hem zoo dikwyls ondervraagt had, zonder hem tot dezer uure iets crimineels te laſten te konnen leggen, het met de anderen ook aldus zoude gelegen zyn, voornamelyk door dien Tas en van der Heyde voor de belhamels opgegeven wierden. Gelyk hy derhalven voorheen alles doorſnuffelt, en alle huizen en wegen bezet had, zoo ging hy nu by hen, en at en dronk met hen, en liet het met 't arreſteren en gevangen nemen gaan zoo als 't wilde; 't welk oorzaak was, dat hy ook ſchielyk na de Kaap gedagvaart, en op 't ſpoedigſte met een ſchip na Ceylon gezonden wierd.

De Gouverneur wil hen andermaal indagen.

Naardien nu de Heer Gouverneur zag, dat met al dit woelen en woeden, razen en tieren by deze menſchen niets uit te voeren was; en zy zich evenwel, ſchoon de Vice-Landdroſt weggezonden was, in hunne huizen niet veilig konden achten, maar genoodzaakt waren, dag en nagt in de wilderniſſen, en boſſchen, gaten en ſpelonken, onder ſtruiken, en den bloten hemel, in koude, hitte, regen en wind, dan op de bergen, dan in de valeien, by adders en ſlangen, en by de verſlindende wilde dieren des aardryks, lyf-berging te zoeken, zoo wierd hy nevens

vens den Landdroſt van voornemen, om deze hardnekkigen en wederſpannelingen, by de Edelen Achtb. Raad van policy, uit hoofde van 't reeds vooheen toegezonden plakkaat, by dienzelven Raad, den 4. Maart gearreſteert, als oproermakers aan te klagen, met verzoek, om dezelven publiek en plegtiglyk by plakkaate en luiden der klokken in te dagen.

Ten dien einde word een Manifeſt afgelezen en alomme aangeplakt

Op deze wyze heeft nu de Heer Gouverneur, of liever de Landdroſt, want de Heer Gouverneur wilde daar voor niet te boek ſtaan, voorgevende, dat hy zyne zaken aan den Landdroſt overgegeven had, deze zaak den Edelen Achtbaren Raad van policy in de handen geſpeelt, waar van hy, ſchoon hy de Hoofdparty was, evenwel Preſident bleef; die ook op 't verzoek van den Landdroſt zeer naauwe achting daar op nam; hoewel dezelve niets anders dan hare *Non Comparitie* of weigering zich te verantwoorden, aantoonde, en den 3. Juny 1706. na 't luiden der klok, dit volgende Manifeſt aflezen, en naderhand alomme liet aanplakken.

Inhoud van 't Manifeſt.

Wy Willem Adriaan van der Stell, Extraordinaris Raad van Indie, Gouverneur wegens de Nederlandſche Vereenigde geprevilegeerde Ooſt-Indiſche Maatſchappy aan Capo du bonne Esperance *of de Kaap de Goede Hoope, als mede van't eiland Mauritius en den aankleve van dien, en de Raad, doen te weten:*

Nademaal ons voor eenigen tyd bekent is geworden, dat eenige qualyk gezinde en oproerige inwoners van deze Colonie, hun werk hebben gemaakt, buiten op 't platte land te zwerven, om vele boeren, die aldaar wonen, tot 't tekenen van zekere laſterſchriften tegens de hoge Overheid alhier over te halen en te bepraten; Wy echter in ervaring gekomen zyn, dat 't grootſte gedeelte onſchuldig daar toe gebragt is, zoo hebben wy by ons plakkaat van den vierden Maart 1706. *goed gevonden, niet alleen alle goede ingezetenen daar voor te waarſchouwen, en eenige der voornaamſte Voorſtanders na't Vaderland (Holland) te zenden, maar ook de genen, die tot 't tekenen van dit eerrovent laſterſchrift verleid zyn, bekent te maken, dat zy zich by de hoge Overheid alhier deswegen aangeven zouden; om na bevind van hunne onſchuld vergiffenis t'erlangen.*

Naadien 'er echter nog eenigen worden gevonden, die deze zachte middelen in den wind ſlaan, en licht door de vermetelſte Inſtrumenten van dit werk aangemoedigt en geſtyft, in hare ſteegheid volharden, ook reeds door den Landdroſt, nomine Officii, *verſcheidemalen gedagvaart, midsgaders voor den Gerechtsbode van deze Veſting, uit bevel der Regering alhier, aangemaant zyn, om in deze Veſting te verſchynen; dezelven nogtans ter verachting van de Juſtitie by hunne ongehoorzaamheid volharden; Zoo hebben wy op verzoek van den Landdroſt, om ons recht en gezag, hem toevertrouwt, te handhaven, nodig geoordeelt, de perzonen Marten van Staden, Guiliam du Toit, François du Toit, Hercules du Pre, Cornelis van Nieukerk, Jacobus van Brakel, Willem van Reil, Jan Elbertz., en Klaas Elbertz. by edict en openbaar luiden der klok in te dagen, zoo als wy by dezen doen, om binnen den tyd van* 8. *dagen voor den Edelen Achtb. Raad van Juſtitie, of de Gecommitteerden uit denzelven, in dit Kaſteel te verſchynen, om op alle vragen, welke de bovengemelde Officier hen zal voorleggen, te antwoorden; by ſtraffe, dat by nalatigheid tegens hen als nalatige en wederſpannige onderdanen zal worden gehandelt; zoo als bevonden zal worden, naar rechten te behoren. Gegeven in de Veſting* du bonne Esperance *den* 3. *Juny* 1706. *Was gete-*

getekent, W. A. van der Stell. *Ter zyde stond: Op bevel van den Edelen Heer Gouverneur en den Raad.* W. Helot.

De gevaagden verschynen niet.

Nu konde dit Manifest, 't welk zoo wel in de Tygervalei, als aan Stellenbosch, Drakensteen, en andere gewoonlyke plaatzen aangeplakt wierd, den vlugtelingen niet verborgen blyven; want schoon zy voor hare perzonen niet te voorschyn quamen, zoo waren 'er evenwel vrouwen, kinderen en slaven voor handen, die hen zulks genoeg konden bekent maken, zoo 't andere menschen al niet gedaan hadden; dog wanneer zy hoorden, dat de zaak by de derde citatie van den Raad van policy in de handen van den Raad van Justitie gespeelt was, alwaar de Fiskaal independent wel zitting nemen, maar niet verschynen zoude, zoo wierden zy nog steger, en verwachteden niet veel goeds van den Heer Gouverneur.

Geven een smeekschrift over.

Zy hielden zich deswegen nog afwezent; en quamen onder malkander overeen, een smeekschrift aan den Heer Gouverneur, den Edelen Achtbaren Raad van Justitie en den Landdrost te presenteren; in 't zelve noemden zy zich getrouwe onderdanen van de Oost-Indische Maatschappy der Vereenigde Nederlanden; en zeiden, dat zy met de grootste verwondering, ja verbaastheid hadden vernomen, dat zy den 3. Juny by openbaar luiden der klok, door een beschreienswaardig afgekondigt en alomme aangeplakt Dekreet, geroepen waren; om voor hen in 't gerecht te verschynen, en op alle de vragen te antwoorden, die hen door den Officier zouden worden voorgelegt; en zy zulks niet doende, dat men tegens hen als ongehoorzamen en wederspannelingen zoude te werk gaan. Naardien zy zich echter aan gene nalatigheid van haar plicht, zoo wel ontrent den Heer Gouverneur en den Edelen Raad van Justitie, als ook wegens de hoge Indische Regering, veel min tegens de Edele Groot-Achtbare Heren Bewindhebberen in 't Vaderland, schuldig bevonden, nog minder om diergelyke schande en schandvlek hadden gedacht, als hen opgedrongen en aangewreven wierd, om dat zy goed en bloed, lyf en leven voor de Voortreffelyke Maatschappy en 't gemene best, wilden opofferen, en nogtans zien moesten, dat hare medebroeders die in de vesting gevangen zaten, de eene hier de andere daar in vuile donkere gaten geworpen, en zy alle frisch sterk en gezond daar in gekomen, 5. van dezelven krank en zwak, allen echter aan 't lichaam en eenigen aan 't verstand gekrenkt, daar uit gegaan of gedragen waren; en zy voor zulke en diergelyke onchristelyke behandeling een schrik hadden, zoo wilden zy vooor God en de gantsche waereld, in alle demoed, zoo als gehoorzame onderdanen past, aan hare Edele Achtbaren hier mede betuigen, dat zy wegens hare onschuld nooit op dwaalwegen geraakt, en van voornemen waren, om zich zoo vermetel niet in lyfs, levens en gezondheids gevaar te storten; maar midlerwyl met het grootste geduld af te wagten, wat hare medebroeders zoo wel in Holland als op Batavia tot hun aller welzyn uitgevoert zouden hebben, enz.

Dit smeekschrift hadden zy den 7. Juny 1706. in zodanige order getekent, zoo als hunne namen boven reeds uitgedrukt staan. — Dit smeekschrift word in de rechte handen gelevert.

Van de gemelde vlugtelingen is in waarheid zeer aanmerkelyk, dat 3. van dezelven Hollanders, 3. Franschen en 3. Afrikanen waren; aanmerkelyker echter was 't, dat 'er reeds een Hollander, een Franschman en een Afrikaan was overleden; dog 't aanmerkelykste was, dat zy niet wisten, door wien zy 't smeekschrift zouden laten o-

 ver-

vergeven, om dat niemand van hen dorſt wagen, 't zelve derwaards te brengen, uit vreze van te worden in hechtenis gezet; des niet tegenſtaande quam 't zelve evenwel in de rechte handen, waar van my de eigentlyke manier onbewuſt is, ondertuſſchen weet ik zeer wel, dat de voorgeſchreve 8. dagen verlopen en niemand verſchenen is.

Zy worden ten andermale by edict gedagvaart.

Doordien nu in deze twede zitting, welke den 10. July gehouden wierd, ook niemand verſcheen, en de Landdroſt dezelven weder aanklaagde, zoo hadden gaarn eenige Raadsleden gezien, dat 'er maar een te voorſchyn was gekomen, om van de zaak, waar van zy voorgaven, geene andere kenniſſe te hebben, dan dat zy niet verſchenen waren, nader onderrecht te worden, op dat zy zich in haar ſtemmen niet mogten abuſeren; doordien zulks echter niet geſchiede, zoo moeſten zy den aanklager geloven in alles wat hy zeide, die nogtans zyne verdichte bezwaarniſſen niet dorſt of mogt zeggen, veel min bewyzen konde; ondertuſſchen moeſten zy hem de *Non Comparatie* te goed laten komen, en een twede edictale citatie zien; ſchoon zy uit den eiſch van den Landdroſt niet konden begrypen, wat de gedaagden misdaan hadden, veel min waarom zy in den beginne geroepen waren.

Zulks veroorzaakt tweedragt in den Raad.

Ik kan en wil my niet wydlopig inlaten om den Lezer de zeldzame debatten uitvoerlyk te beſchryven, welke in deze zitting voorgevallen zyn. Ik vind my evenwel genoodzaakt, om iets daar van te gewagen; ten einde gy zoudet zien, op welke wonderbare wys deze twede edictale citatie te wege gebragt en uitgewerkt is. De Heer Gouverneur, die alhier Preſident, Hoofdparty en doodvyand te gelyk was, leide niet alleen de eiſch van den Landdroſt in omvraag, maar was ook te gelyk de eerſte, die deszelfs eiſch als billyk en rechtmatig toeſtont. Hy wierd onmiddelbaar gevolgt door den Heer Elzevier, den Heer Olof Berg, Kapitein van de bezetting, en den Heer Adriaan van Rhede, Luitenant; wanneer de zaak echter aan den Heer Jan Swellingrebel quam, vond dezelve voor de eerſtemaal tegenkanting.

Swellingrebel wil zyne ſtem niet geven, ten ware men hem zegt, wat zy gedaan hebben.

Want deze oordeelde, dat wyl hy van de gantſche zaak nog niet onderrecht was, de hoogſte noodzakelykheid vereiſchte, dat hem de misdaden der gedaagden klaar aangetoont moeſten worden, voor uit ziende, dat het bederf en ondergang der gantſche Colonie daar van af hing, en dat deze menſchen tog niet zouden verſchynen, om dat hare makkers, die vrywillig gecompareert waren, in donkere ſtinkende gevankeniſſen waren geworpen, of op de bolwerken van de Veſting in hechtenis gehouden wierden; derhalven zeide hy, dat God hem bewaren zoude, iemand te oordelen, zonder alvorens te weten, waar in deszelfs misdaad beſtont.

De Gouverneur zoekt hem over te halen.

De Heer Gouverneur hernam, dat zulks alles ter zyner tyd door den Landdroſt geſchieden zoude; om dat 't tegenswoordig nog op geen vonniſſen aanquam; dog de Heer Swellingrebel antwoorde: Dat doordien dit eene edictale citatie en by gevolg crimineel en ſchandelyk was, de zaak den Rechter klaar moeſt ſchynen, eer en alvorens hy iemand daar over vermogt aan te taſten, wanneer hy zoo wel als de anderen, die tot nu dagelyks by 't ondervragen der gevangenen gebruikt waren, en derhalven overvloedig moeſten weten, hoe 't met de zaak gelegen was, genoegzame kenniſſe en bericht daar van had, zoo zoude hy niet in gebreke blyven, den eiſch aan den Landdroſt toe te ſtaan; dog dat hy zulks tegenswoordig onmogelyk doen konde,

konde, om dat hy niets daar van wist.

Na dat nu de Secretaris Abraham Poulle hier over gevraagt was, en de Heer Gouverneur zich geliet, als of hy niet geweten had, dat de Heer Swellingrebel, de Heer Elzevier, de Kapitein Berg, en de Burgermeester Nicolaas Oortman, niet gebruikt waren, voerde hy hem te gemoed, dat zy alle te zamen niet konden worden gebruikt; dog dat deze bovengemelde Heren, geene zwarigheid maakten, den eisch aan den Landdrost toe te staan, schoon zy ook niet over deze zaak gezeten hadden.

Dog de Heer Swellingrebel gaf nogmaals tot antwoord: Dat door dien hy geene kennisse van de zaak had, hy den eisch aan den Landdrost niet konde toestaan; te meer wyl hy gezien had, dat de gemelde Landdrost eenigen op vrye straat crimineel aangetast, en anderen uit 't bed geligt, en anderen, die gedagvaart waren, in donkere gevankenissen geworpen, en op de bolwerken der Vesting in hechtenis gezet had, waar van 'er zommigen op vrye voeten waren gestelt, zonder dat men iets van hunne misdaden gehoort of gezien had; weshalven hy den eisch van den Landdrost niet konde toestaan.

De Secretaris moet zyn advys protocolleren.

Over dit twisten wierd de Heer Gouverneur eindelyk misnoegt; en beval den Landdrost zeer verstoort, te zeggen, wat de gedaagden gedaan hadden; waar op hy hen dan met weinig woorden te lasten leide; dat zy tegen de hoge Overheid alhier eerrovende en fameuse lasterschriften opgestelt en getekent hadden; de Heer Swellingrebel antwoorde: Dat 't met zeggen niet genoeg was, maar dat men 't gezeide klaar en duidelyk moest bewyzen. Kortom, door dien de Heer Gouverneur bemerkte, dat de Landdrost zoude te kort schieten, beval hy den Secretaris, 't advys van den Heer Swellingrebel ten protokolle te brengen, en voer daar op met 't inhalen der andere stemmen voort.

Oortman wil ook niet stemmen.

Nu was 'er niemand meer, die zwarigheid maakte, den eisch aan den Landdrost toe te staan, dan de Burgermeester Nicolaas Oortman alleen, die insgelyks verzocht te weten, wat de gedaagden misdaan hadden? Wie de Beklager en eisscher was, en wie den Landdrost deze grote magt gegeven had, zulke proceduren te beginnen; de Gouverneur gaf aan denzelven schier 't zelve antwoord, dat hy aan den Heer Swellingrebel gegeven had, en beval den Secretaris, 't advys van dezen Burgermeester insgelyks te registreren.

De gevlugten worden evenwel ten andermale gedagvaart.

Vermids echter de andere stemmen allen den eisch aan den Landdrost toestonden, zoo wierd by gevolg door derzelver meerderheid besloten, de gevlugten door eene twede edictale citatie te roepen, en dezelven onder 't luiden der klok plegtiglyk af te kondigen en alomme aan te plakken.

Swellingrebel wil de derde edictale citatie ook niet toestaan.

Deze 8 dagen gingen nu weder verby, zonder dat iemand van de gedaagden verscheen, derhalven wanneer de Raad van Justitie ter rechter tyd vergadert was, en de Heer Gouverneur niet verscheen, onder voorwentsel, dat hy verdacht wierd gehouden, zoo hoorde de Heer Samuel Elzevier, als Vice-President, de klagte van den Landdrost, en leide dezelve in omvraag; verscheide Heren stonden den eisch aan den Landdrost toe, dat in eene derde edictale citatie en genot der *Non Comparitie* bestont. De Heer Swellingrebel echter bleef by zyne vorige resolutie, tot dat hy van de misdaad der gedaagden beter onderrecht was, en derhalven ook nader bericht van den Heer Elzevier verlangde, maar geen ander ontfing, dan hem voor 8 dagen gegeven was; weshalven hy ook by zyn vorig advys bestendig bleef.

Desge-

N. Oortman is van 't zelve gevoelen; word van Brommert qualyk bejegent.

Desgelyks deed ook de Burgermeester, Nicolaas Oortman, die schoon de andere voor hem zittende Raden 't verzoek van den Landdrost billykten, diezelve vrage deed, welke hy over 8 dagen gedaan had; de Equipagie-Meester, Jan Brommert, voerde hem daar op te gemoed, wat hem daar aan gelegen was, wat de vlugtelingen gedaan hadden? waar op de gemelde Oortman hernam, dat hem zeer veel daar aan gelegen was; deze echter, zoo als meest alle zeeluiden gewoon zyn, antwoorde hem redelyk plomp en buffelachtig: Dat weten wy ook wel, want gy zyt zelf een der voornaamste van de aangeklaagden en belhamels; gy zyt ook geroepen, om ze te horen, te weten de gevangenen, en gy hebt niet willen komen.

Zegt de redenen.

Op dit grof, onsmakelyk en boersch antwoord, vertoonde de Heer Oortman de andere Raden, dat hy zonder redenen zoo minachtig gehandelt wierd, om dat hy met eede konde verklaren, nog part of deel te hebben, aan 't geen de gedaagden en hare makkers gedaan hadden; daar by voegende: dat hy voor de burgery eenen eed had moeten afleggen, om dezelve in alle stukken voor te staan, zoo als hy ook met goed en bloed doen zoude, zoo 't noodzakelyk was; vervolgens herhaalde hy zyn vorig verzoek, en voegde daar by, dat hy in 't contrarie geval gedwongen zoude zyn, om by zyn vorig advys te blyven; aangezien hy op zulken lossen grond, door de klager niets bewees, van 't geen hy de aangeklaagden te lasten leide, niet konde leyden, dat aan zoo vele burgers een openbaare schandaal aangedaan wierd.

Bouman staat het echter toe.

Dog wat quamen hier de redenen van de Heren Swellingrebel en Oortman te stade? waarlyk niets. Men sloeg alles in den wind; stond den Landdrost alles toe; dagvaarde de afwezenden ten derdenmale by edicte, op de plegtigste wyze; en lette men veel meer op 't inbrengen van den Burgermeester Hendrik Bouman, die te kennen gaf: Dat hy zyne toestemming noodzakelyk daar toe moest geven, om dat de gedaagden, door den Raad van Justitie ontboden, onwillig en ongehoorzaam waren; dat menschen, zoo als hy en zyns gelyke op den weg konden worden aangerant; waar door men als dan niet alleen groot gevaar te duchten had, maar dat zulks ook van een droevig gevolg zoude konnen zyn.

Naardien nu de Landdrost weder in den Raad moest verschynen, en men hem zeide, 't geen 'er besloten was, gaf men hem terzelver tyd 't bovengemeld Smeekschrift over, 't welk de vlugtelingen den 7. Juny getekent, en door velerhande omwegen eindelyk in deze vergadering gebragt hadden; wanneer na 't lezen van 't zelve de Heer Elzevier den Heer van Putten vraagde, of dit smeekschrift ook eenige verandering in haar genomen besluit maakte, antwoorde dezelve, in geenen dele, maar men moet 't aan den Officier overgeven, ten einde hy dezelven zoude konnen actioneren, by aldien hy iets onbetamelyks daar in vond.

Zy verschynen op de derde citatie ook niet.

Zoo weinig echter als deze 9 gedaagden 't eerste of twedemaal zyn verschenen, zoo weinig en nog minder waren zy van voornemen, om zulks by deze derde edictale citatie te doen; want zy geloofden, dat haar vertoog, in 't bovengemeld smeekschrift gedaan, zoo veel zoude uitwerken, dat men hen eindelyk verschonen en de zaak *in statu quo* laten zoude, tot dat 'er nader bericht uit Holland of uit Indie zoude gekomen zyn; dog zy maakten verkeerde rekening, en 't wraakgierig gemoed van den Heer Gouverneur, 't welk door dagelyks aanhitzen der nydige bloedzuigers in volle vlam gezet wierd, konde

zoo

zoo weinig stil blyven, als de geldgierige beurs van den Landdrost.

worden ten vierdenmale gedagvaart.

Want op den 27. Juny 1706. quamen de Raden van de Justitie weder by malkander, en vernamen van den Landdrost, dat zy andermaal nog niet verschenen waren; derhalven verzocht hy de derde Non comparitie te genieten, en eene vierde edictale citatie *ex super abundanti*; (ten overvloede) toe te staan; waar by hen alle exceptien, beneficien, enz. waar mede zy zich eenigermaten in rechten zouden konnen of mogen behelpen, als naar rechten, zouden mogen benomen worden.

Olof Berg wil een vry gelei voor hen hebben.

Deze eisch van den Landdrost, welke door den Heer Elzevier aan de Raden voorgedragen wierd, gaf den Heer Kapitein Olof Berg gelegentheid te zeggen: dat, door dien hy zekerlyk geloofde, dat de gedaagden op zodanige wys nooit verschynen zouden, 't beter was, dat men hen voor een zekeren tyd, een vry gelei verleende, zoo als in zodanige gevallen in Duitschland gebruikelyk was; daar by voegende, dat zoo dit geschiede, hy niet twyffelde of zy zouden zich komen verantwoorden; en zich midlerwyl na den Heer Elzevier toekerende, om deszelfs advys te weten; zoo antwoorde deze hier op: de zaak moet haren voortgang hebben, weshalven de Heer Kapitein ook zeide: *Fiat!* laat ze dan voortgaan.

Oortmans bedenkelyke rede.

Na zodanige woordewisseling stont de Burgermeester Nicolaas Oortman op, en verzocht den Heer Elzevier, om te mogen spreken, eer de stemmen voortgang hadden. Hier op drong hy zeer sterk aan, om te mogen weten, waar die magt van daan quam, dat de Landdrost Aanklager was; daarenboven vraagde hy, of de Heer Fiskaal independent niet meer leefde, dan of 'er gantsch geen Fiskaal meer was? aangezien zynes bedunkens zaken van opstand en oproer den Heer Fiskaal independent, en niet een Dorprechter of Landdrost raakten; om dat de magt van den Landdrost zich zoo ver niet konde strekken, en hy aan de Kaap gantsch gene Jurisdictie had. Eindelyk maakte hy 't slot van zyne rede aldus: Wanneer de Landdrost zich zulke algemene zaken aanmatigde, die buiten zyne Jurisdictie gingen, en waar toe hy in genen dele gerechtigt was, zoo moest alles daar neder leggen, 't geen hy tot nu gedaan had, om dat deze Dorprechter zich niet in staat bevond, om de schade en 't bederf van zoo vele huisgezinnen met goed en bloed te boeten, veel min de schande te verantwoorden, welke hy deze menschen aangedaan had.

In plaats dat deze redevoering van den gemelden Oortman meer anderen uit den dut zoude hebben geholpen, zoo schrikte dezelve hen veel meer af, om hen toe te vallen, niet zoo zeer als of ze in zich zelf onredelyk en onbillyk geweest was, maar om dat de Heer Willem van Putten, die 't woord voor den Heer Elzevier opnam, en in deze dingen overal den gebraden haan speelde, hem zeer verachtelyk handelde; want schoon de gemelde Heer Oortman niet van hem van Putten, maar van den Heer Elzevier verlof had verzocht, om zyne zaken voor te dragen, zoo zeide nogtans deze yzer en kolen handelaar; (zoo noem ik hem met de gantsche gemeente aan de Kaap, om dat hy als Pakhuismeester vele vragten steenkolen, en verscheide hondert pond yzer verkoft heeft, waar van 't geld niet in de Compagnies kas, maar in zynen zak gevlogen is) het is onder geene stoelen en banken gestoken; de Fiskaal en de Landdrost zyn beide by een openbaar plakkaat, dat alomme aangeplakt is geweest, door den Raad van Policy daar toe geauthoriseert, zulks kan u niet onbewust zyn.

Nu was dit wel waar, maar de

Heer Oortman wilde hier mede enkelyk de dwaasheid van den Raad van Policy te kennen geven, en de andere Heren Raden præadverteren, dat dezelve den Fiskaal independent met een Dorprechter gelyk gestelt, en hem geauthoriseert had, daar hy nogtans van de Heren Bewindhebberen genoegzaam geauthoriseert is en magt heeft, alle rechtshandelingen van wat natuur en tegens wien dezelve zouden mogen zyn, aan te tasten en uit te voeren; derhalven antwoorde hy den Heer van Putten, dat hy niet konde geloven, dat de Heer Fiskaal door den Raad van policy geauthoriseert was; door dien echter de Heer van Putten nog niet konde of wilde begrypen waar de Heer Oortman hene wilde, zoo liet hy door den Secretaris 't plakkaat-boek brengen, en toonde hem, dat de Fiskaal independent door den Raad van policy geauthoriseert was, om alle perzonen, verdacht van opstand of rebellie, te vervolgen en te vatten. Hier op zeide de Heer Oortman, dat hy dat niet had geweten, en dat men hem zulks voorheen had moeten zeggen of bekent maken.

Word eindelyk door van Putten schandelyk uitgemaakt.

Doordien de Heer van Putten by deze woorden merkte, dat zyne onkundigheid en die der andere Heren Raden van de policy zoo duidelyk, nadrukkelyk, naakt en bloot voor ogen gestelt was, waar op hy bezwaarlyk met bescheidenheid hadde konnen antwoorden, zoo begon zyn bloed in zyne aderen te koken, zyn mond vuur en vlam te spuuwen, en zyne andere leden van dolligheid te razen; want hy sloeg met de hand op de tafel, dat 't klapte, en stiet deze uitzinnige en calumnieuse woorden uit: Sacrament! Heer Oortman, Burgermeester, Heer Advokaat, moet ik u eerst zeggen dat dit of dat in den Raad van Policy voorgevallen is; daar is 't plakkaat, dat aangeplakt is; was ik Fiskaal, ik zoude u hier over calangeren en actioneren.

Hier heeft nu de Lezer 't hoogwys verstand en 't vernuftig antwoord van den Heer van Putten; dog staat aan te merken, dat de Heer Oortman hem heel zachtzinnig antwoorde: Het is goed, Heer van Putten dat gy 't niet zyt; waar op de Heer van Putten verder uitvoer: Gy zyt een vervloekte leugenaar; zyt gy een Advokaat, gy moogt de Duivel wezen; gy zyt niet bequaam of waardig, dat gy alhier zitting hebt; want gy belet ons altyd in onze rechtmatige proceduren, die wy, als wy hier zitten, zoo wel als gy, na rechte houden konnen.

Aldus ziet de Lezer, dat deze Heer van Putten een vernuftig man is, die zich wonder wel weet te verantwoorden. Zeker is 't, dat hy geen gebrek aan ondervinding had, maar 't is te beklagen, dat hy alle zyne kennisse ten quade bestede; derhalven heeft de Heer Oortman, die hier als Burgermeester zyn best voor de burgers deed, enkelyk geantwoord: Ik zal wel zorg dragen, voortaan in zulke raadsvergaderingen te komen, om van zulke en andere diergelyke affronten bevryd te blyven.

Swellingrebel vind by den Heer Elzevier tegenstand.

Midlerwyl quam de Heer Elzevier tusschen beide, en maakte een einde van dezen hevigen twist. De stemmen gingen ten behoeve van den Landdrost voort, tot dat het aan den Heer Swellingrebel quam, als die andermaal van den Heer President Elzevier verzocht, de redenen te mogen weten, waarom deze 9. menschen by edicte gedagvaart wierden. De Heer Elzevier gaf hem tot antwoord, dat de Landdrost die genoegzaam zoude zeggen, als ze verschenen waren; daar by voegende: Denkt gy, dat gy alleen weet, wat recht is; de Heer Swellingrebel hernam: gantsch niet, dog doordien ik dit Collegie zoo lange jaren bygewoont

woont heb, zoo weet ik uit de ondervinding, dat de Heer Officier, als hy iemand by edicte wil laten indagen, alvorens gehouden is, de misdaden der gedaagden in den Raad over te geven, en dezelve duidelyk aan te tonen; ten einde de Raad zoude konnen zien, of zyne citatie rechtmatig zy, of niet.

Daarenboven kan ik niet begrypen, waarom de Landdrost by den Raad verlof en authorisatie verzoekt, om deze 9. menschen by edicte te citeren, nademaal hy achtervolgens 't plakkaat genoegzame magt heeft, om alle de genen, die verdacht zyn, te vatten, zoo als zulks reeds uit verscheidene gevallen blykt, en waereldkundig is; zoo dat hy deze ook wel konde in hechtenis nemen, zonder dat 'er eene edictale citatie van noden was; daar by voegende: de Landdrost is Officier, die moet zorg dragen, dat hy ze in handen bekomt; en dit zyn de redenen, waarom ik 't verzoek niet kan goedkeuren, en zal ik ook by dit gevoelen blyven, tot dat de waarheid van de zaak nader aan den dag gelegt word.

Word door van Putten insgelyks ten toon gestelt.

Naauwelyks had de Heer Swellingrebel zyne rede geëindigt of de Heer van Putten quam weder te voorschyn, en wierp hem deze spitsvindige schimpelyke woorden toe: Wel Monsieur Johannes Swellingrebel, Dispensier, moet ik u ook zeggen, wat wy in den Raad van policy besloten hebben? Ik zeg, 't zyn onverdragelyke woorden, om dat de Heer Swellingrebel lange jaren Lid van deze beide Collegien geweest is, eer de Heer van Putten, die toenmaals zoldaat was, kon hopen, dat hy in een van dezelve komen zoude; de Heer Gouverneur had een byzonder inzicht, dat hy hem daar uit zette, en alleen in dat van Justitie liet blyven. Zouden nu een eerlyk man diergelyke bittere woorden niet verdrieten, die lang te voren heeft geweten, wat in zulk Collegie voorvalt en daar in afgehandelt word, eer een ander daar in de oogen heeft mogen opslaan? Dog dat is by den Heer van Putten niets vreemds, die zyn werk maakt, om iemand te verbluffen zoo hy zyn oogmerk in der minne niet bereyken kan.

Inhoud van de vierde edictale citatie.

Edog waar verval ik hene? ik zegge liever, dat deze vierde edictale citatie *ex super abundanti* eindelyk ook door de meerderheid van stemmen doorgedrongen en te weeg gebragt wierd, en konde ik 't aangeplakt edict den Lezer ook wel mededelen, zoo 't der moeite waardig was; de korte inhoud echter van 't zelve luid als volgt: *Doordien de Landboeren op Stellenbosch en Drakensteen, als mede in de Tygerbergen wonende, te weten,* François du Toit, Willem du Toit, Hercules du Pré; Willem van Zeyl, Claas Elbertz, Cornelis van Nieuwkerk; Jakobus van Brakel, en Maarten van Staden, *den* 18. *Juny voor de derdemaal ingeluid en geroepen zyn, om binnen den tyd van* 8. *dagen in deze Vesting voor den Heer Gouverneur en den Raad van Justitie in perzoon te verschynen, ten einde de eerste en twede* Non comparitie *te purgeren, en op de vragen te antwoorden, welke de Landdrost,* Johannes Starrenburg *hen rakende, oproerige Lasterschriften, tegen de hoge Overheid alhier getekent zoude voorleggen, dog den gemelden dag niet te voorschyn gekomen zyn, maar zich zelven gantsch hardnekkig en obstinaat tegens alle zachte middelen verbergen, zoo dat de Landdrost, op den dag wanneer men de zaak afhandelen zoude,* nomine officii (*amptshalve*) *hare andermalige Non comparitie vertoont, en derhalven besloten heeft, dat hem tegen allen mogte worden vergunt, wegens de derde Non comparitie eene vierde edictale citatie* ex super abundanti (*ten overvloede*) *uit te vaardigen; zoo heeft de Heer*

Gouverneur en de Raad van Justitie den Landdrost alles gedecreteert en toegestaan; en riepen zy aldus hier mede de bovengemelde perzonenen ex super abundanti *ten vierdemale by edict, en door openbaar luiden van de klok, om nog binnen den tyd van 8. dagen in perzoon in deze Vesting te verschynen, en de drie voorgaande Non comparitien voor den Edelen Achtbaren Raad van Justitie te purgeren, of te verantwoorden, op verbeurte van alle exceptien, beneficien enz. waar van zy zich anders in rechten zouden konnen bedienen en behelpen, zoo als ook van alle diergelyke proceduren als naar rechten.* Actum in de Vesting du bonne Esperance, den 27. Juny 1706.

W. A. Van der Stell.

Aanmerkingen over deze drie vergaderingen. Hier uit ziet men nu, wat 't vertoog van deze menschen heeft geholpen, schoon 't zelven og zoo rechtmatig scheen; ja de Lezer zal hier uit zelfs zien, hoe zachtmoedig, goedaardig en rechtlievend de Heer Gouverneur was, zoo als de 240. burgers van hem getuigt hebben; dog gy zult niet qualyk duiden, dat ik deze drie raadsvergaderingen wat omstandiger heb beschreven, als ik anders gewoon ben; want de noodzakelykheid heeft het aldus vereischt, zoo als uit de volgende gevallen klaar zal blyken.

Tegen Oortman word eene attestatie gesmeed. Onder deze is met alle gevoegelykheid en recht te tellen, de niet verdere beroeping van den bovengemelden Heer Oortman in deze of de volgende raadsvergaderingen. Want om dat hy den Heer Gouverneur en zyne quade desseinen altyd dwarsboomde, en zynen eed betrachte, waar by hy verbonden was, om den welstand van zyne medeburgers voor veel mogelyk, te helpen bevorderen, en hy, om dat de Landdrost geene bewyzen had, in de voorgaande edictale citatien, veel min in hare condemnatie willigde, zoo moest hy niet alleen aldus gelastert, gehoont en ten toon gestelt worden, zoo als wy aangewezen hebben, dat de Heer van Putten gedaan heeft; maar de Secretaris, Abraham Poulle moest ook eene attestatie opstellen, die door alle de Heren, behalven den Heer Swellingrebel, getekent wierd, waar in getuigt wierd, dat deze Heer Oortman in deze verzameling buiten order oproerig en zoo overluid gesproken had, dat men alle zyne woorden niet alleen voor de Raadkamer maar door de gantsche Vesting duidelyk had konnen verstaan, waar by nog zeer vele andere harder uitdrukzelen quamen, die om hier te verhalen, te wydlopig zyn.

Van der Heide word op nieuw verdacht gehouden. Daar na zweefde ook Jakob van der Heyde, waar van hier boven veel gewag is gemaakt, den Heer Gouverneur zeer in den zin; en wierd hy verdacht gehouden, als of hy de 9. perzonen, tegens de welke reeds 4. edicten uitgevaardigt waren, met raad en daad bystont, om de gemelde edicten in den wind te slaan; hoewel zulks niets dan ydele, nietige en onbewyslyke gissingen waren. De Heer Gouverneur zocht derhalven middel en raad, om van hem te worden ontslagen, en hen dezen moedwilligen raadgever t'onttrekken; door de generale Missive, den 31. Maart 1706. aan de Voortreffelyke Maatschappy gezonden, ontdekte hy eenen weg, om dit zyn voornemen werkstellig te maken; om dat daar in van zyne overzending na Holland, duidelyk en als de voornaamste belhamel van 't Complot, gemeld word.

Ontfangt bevel na Holland te vertrekken. Nu had de Heer Gouverneur toenmaals niet in den zin, om hem weg te zenden; want hy wilde hem eerst in het donker en stinkend gat wakker plagen, en tot de dood toe pynigen. Doch nu wanneer de beste tyd, om na Holland te zeilen, verlopen, en hy buiten dat nog niet tot gezondheid herstelt was, scheen het hem veel bequamer, om van hem niet alleen

leen hier, maar ook in Holland ontslagen te worden; om dat 'er hope was, dat hy op deze moeijelyke en gevaarlyke reis zoude komen te sterven. Derhalven besloot hy den 19. Juny 1706. nevens zynen Raad van policy, om hem zyn paspoort t'huis te zenden, uit hoofde van dewelke hy met 't eenig Retour-schip *Nieuwburg*, met of zonder zyne familie na Holland zeilen zoude, om aldaar, als hy het geliefde, zyne gewaande klagten aan de Edele Heren Bewindhebberen te doen.

Word ras weder ingetrokken.

Dog hoe ras was de resolutie van den Heer Gouverneur hier omtrent ook verandert? 't zy dat iemand hem dit wegzenden afgeraden, of dat hy zich voorgestelt heeft, dat van der Heyde in Holland komende, hy hem licht zoude moeten volgen, als hy op ontboden wierd, om rekenschap te geven; of dat hy wel t'eenemaal van zyn ampt zoude worden afgezet; als mede dat hy daar eenen gevaarlyken vyand aan hem zonde hebben; wyl hy hem hier, daar hy 't zwaard in handen had, niet konde temmen; zoo dat hy 't daar minder doen zou konnen, en maar veel erger vervolger aan hen hebben, dan alhier.

Onder wat voorwendzel het geschiede.

Hy liet hem derhalven door den Heer Fiskaal independent in den mond geven en raden, dat hy by een Smeekschrift aan den Heer Gouverneur en den Raad van policy zoude verzoeken, dat doordien de beste tyd reeds verstreken was, en hy zich wegens onpasselykheid niet in staat bevond, na Holland te vertrekken, deszelfs vertrek zoo niet geheel en al, ten minsten tot op de toekomende retour-vloot mogt worden uitgestelt.

De Heer Fiskaal independent deed dezen voorslag zeer nadrukkelyk, en bad hem om Gods wille, aan de Kaap te blyven, en niet na Holland te vertrekken; hy wilde hem borg voor alle schande blyven, welke hy vreesde, dat men zynen vriend en makker, Adam Tas zoude aandoen; daar by voegende, dat de Heer Gouverneur hem zelf gebeden had, deze voorstelling aan hem van der Heyde te doen, met verzekering, dat zoo hy zulks deed, deszelfs verzoek ten eersten zoude worden toegestaan.

De Lezer ziet hier uit, wat voor moeite de Heer Gouverneur heeft aangewend, om een van zyne onderdanen te verschrikken, en ook wederom te vrede te stellen. Van der Heyde, die zich eindelyk bewegen liet, hoewel hy liever na Holland gegaan was, behaalde den prys, en de Heer Gouverneur schimp en schande; want wanneer hy dit smeekschrift overgaf, wierd hem zoo voort op de kant dit volgende tot antwoord gegeven: „ „ De Suppliant word uit bezondere genade van zyn vertrek, 't welk met 't hier leggende schip Nieuwburg na Holland geschieden zoude, wegens zyne voorgegevene onpasselykheid dit maal vry gesproken; dog word hem bevolen, met een der toekomende retourschepen 't volgende jaar na Holland te varen, om redenen, in de hem reeds t'huis gezondene order vermeld. „ *In de Vesting du bonne Esperance* „ *den* 23. *Juny* 1706. onder stont: „ *Op bevel van den Edelen Heer* „ *Gouverneur en den Raad* Willem „ Helot, *Raad en Secretaris.*

Hier uit blykt aldus zonneklaar wat voor kromme streken en wegen de Heer Gouverneur heeft moeten wandelen, om slechts in staat te blyven, tot dat zyne volslage removering aanquam; welke, gelyk hy ze van der Heyde had gedreigt, hem naderhand zelf betrof, zoo als uit 't vervolg van deze materie blyken zal; wyl ik die ook ditmaal niet kan ten einde brengen, nog de historie met de 9. perzonen, waar van ik in dit Hoofdstuk gehandelt heb, afhandelen kan.

XXVIII. HOOFTSTUK.

Handelt van de hiervoren gemelde 9. gevlugte perzonen, welke 't aangebode Vrygelei niet willen vertrouwen, en derhalven na een hevigen twist in den Raad, worden gevonnist; voorts dat twee van dezelven naderhand gevat en op een schip gezet zyn; en eindelyk, dat 'er een schip uit Holland is aangekomen, dat den Heer Gouverneur eenige onsmakelyke brieven heeft medegebragt, welker inhoud hy geheim gehouden heeft.

Vervolg van de voorige materien. Men zoekt de negen gedaagden door een vrygely in handen te krygen. Zulks willen twee burgers door een brief te wege brengen. Inhoud van dezen brief. Deze brief word aan Gillis Sollier gerecommandeert. Deze schryft zelfs aan du Toit. Inhoud van dezen brief. Hoe listig de voorige brief overgesonden is. Du Toit wil na de Kaap reiden. Verandert van besluit. De gevlugten verschynen niet. Haar vonnis word gemaakt. Aanmerking daar over. Om dat van Putten uitblyft willen de anderen niet stemmen. De eerste en twede vergaderingen scheyden vrugteloos. De Gouverneur is hier over misnoegt. Hy laat den Raadt weder vergaderen. Boumans eenvoudig oordeel. Inhoud van 't vonnis der negen gevlugten. De executie niet uitgevoert. De negen gecondemneerden geven aan den Fiskaal independent een smeekschrift over. Die daar over verstoort is. De Landdrost vervolgt hen nog scherp. Klaagt van der Heyde op nieuw by den Gouverneur aan. De Prediker Beek helpt niet wynig daar toe. Tas word nauwer bewaard, en mag zyn overlede kind niet helpen begraven. Van Brakel, en du Pré worden gevangen na de Kaap gebragt. Worden op 't schip ter Aa gezet. Zeldzaam geval met Etienne Niel. Ontsnapt de gevangenis ten twedemaal. Het schip Pieter en Paul brengen aan den Gouverneur slegte tyding. De brieven der burgers worden in twyfel getrokken. De Heer Elzevier acht de zelven verdigt. Helot wil de houders dier brieven in 't gat laten zetten.

Vervolg van de vorige materien.

HEt slot van myn vorig Hoofdstuk heb ik met de order wegens 't wegzenden van den meergemelden van der Heide, en de daar op verzogte ontslaging gemaakt; nu is het nodig, om de andere gevallen, zoo kort als mogelyk ook na malkander te verhalen, om ten einde van deze langdradige en verdrietige materie te mogen komen.

Men zoekt de 9 gedagvaarden door een vrygelei in handen te krygen.

Na dat nu de zaak van Van der Heyde op de voorheen beschreve wys wederom was afgedaan, zoo deed zich voort een erger gevolg der 3. voorgaande raadvergaderingen op; want nademaal de 9. perzonen, by edicte ingedaagt, niet te voorschyn quamen, zoo gebruikte men in plaats van den ruwen Noorden wind, die 't Kaapsche schip geweldig slingerde, en deszelfs ondergang dreigde, eene zachte Weste-beweging, en wierd men van voornemen, om deze 9. perzonen door een vrygelei in 't net te brengen, op den voet, zoo als de Kapitein Olof Berg het in een der voorgaande raadsvergaderingen had voorgeslagen.

Dog

Zulks willen 2. burgers door eenen brief te wege brengen.

Dog dit vry gelei wierd niet onder 't luiden van de klok, zoo als men voorheen de andere zaken gedaan had, afgekondigt; maar twee burgers boden zich enkelyk aan, om voor de schade en nadeel der Non comparanten borg te blyven, als zy zouden verschynen; deze waren de Heren Elzevier, Opper-Koopman van de Vesting, en de Burgermeester Hendrik Bouman, welke hen hare borgtogt enkelyk door eenen brief, aan François du Toit gericht, te kennen gaven. Doordien dezelve aanmerkelyk is, zoo heb ik nodig geoordeelt, om denzelven aan den Lezer mede te delen; hy luid als volgt.

Capo du Bonne Esperance, den 30. *Juny* 1706.

Zeer waarde Vriend, François du Toit,

Inhoud van dezen brief.

Doordien het u niet behaagt heeft my op mynen laatsten te antwoorden, en gy u in perzoon alhier niet hebt laten vinden, zoo kan ik niet nalaten, om u by dezen te verzoeken, om tog met de anderen ingedaagden te verschynen, dat als nu de laatste citatie onder zware dreigementen afgekondigt is; want ik ben verzekert, dat 't bederf en ondergang van allen op handen is, zoo gy u verder hardnekkig toont; ik kan ook niet zien, wat gy nevens de anderen vrienden voor voordelen van zodanig gedrag te verwachten hebt; ik heb hier over met den Heer Elzevier lang gesproken, en hy was met my van gevoelen, dat de vrees van te worden mishandelt, u allen van hier hield; dog om alle hinderpalen uit den weg te ruimen, zoo bied de Heer Elzevier zich nevens my tot borgen aan, dat u en alle anderen, zoo gy slechts binnen den voorgeschreven tyd goedwillig verschynt, en op 't geen u gevraagt zal worden, behoorlyk antwoord, geen 't minste affront zal worden aangedaan. Gy moogt dit aan de andere vrienden bekent maken, en wel op uwe hoede zyn, dat gy deze laatste aanbieding niet laat ontsnappen; want ik kan nu in deze zaak niet meer doen; hope ook niet, dat men my na deze verwyten of voorwerpen zal, dat ik uw allen voordeel niet zoude hebben gezocht. Ik verwacht hier op binnen den tyd van 5. *dagen antwoord, of u zelf; en verblyve altyd, Uwe Dienstwillige vriend en Dienaar.*

Hendrik Bouman.

Onzekerhied van deze borgtogt.

Deze borgtogt was zekerlyk wat groots, zoo men slechts op dezelve had konnen vast gaan; want was 't den beide Heren Borgen zoo yverig om der welstand van deze 9. vlugtelingen te doen geweest, zy zouden zekerlyk niet zoo licht in hare citatie hebben ingewilligt, voornamelyk doordien zy niet konden zeggen, dat iets ten hare laste door den Landdrost als Aanklager bewezen was; vermids zy echter voorheen alles hadden toegestaan, wie wilde dan op deze borgtogt vertrouwen. Uit het gedrag van beide deze Heren Borgen uit 't voorgaande verhaal, zonder byvoegzels, oprecht, redelyk, trouw en eerlyk aangehaalt en beschreven, is t'overbekent, dat zy niet ontzien hebben, zaken te doen, die tegen haar beter weten en geweten aanliepen. Onder anderen wanneer de Heer Bouman van Wessel Pretorius wist, dat hy op vrye straat gevat, en met ge wapende zoldaten na de Vesting gebragt was, nogtans zynen naam onder zyne gedwongene attestatie zette, waar in hy bekennen moet, dat hy vrywillig verschenen is.

Deze brief word aan Gillis Sollier gerecommandeert.

En wie wilde alle bedryven van deze beide Heren zoo kort verhalen? het is bekent, dat deze 9. vlugtelingen deze borgtogt zelf niet te veel hebben vertrouwt, waar toe hen echter dit volgende geval aanleiding gaf: De gemelde Heer Bouman, of liever deszelfs dochters man, genaamt Johannes Blan-

Blankenberg, die opsteller van den brief was, liet hem zynen buurman, een Franschman, Gillis Sollier genaamt, zien, las hem eenige reizen voor, en bad hem, dat doordien hy met zyne Landsgenoten, daar onder François du Toit, best bekent was, en dagelyks gelegentheid had, om met hem te spreken, denzelven aan du Toit te zenden. Deze echter weigerde zulks verscheidemalen, onder voorwentzel, dat hy zich met zulke gewigtige zaken niet bemoeide, en dat hy of zyn schoonvader beter gelegentheid had, om zodanigen importanten brief te bestellen.

Deze schryft ze aan du Toit. Eindelyk nam hy den brief na veel aanhouden aan; gaf denzelven aan eenen jongen Franschman, die te paard op Drakensteen by hem was gekomen, om hem te bestellen; en verzocht hem, om denzelven aan niemand anders, dan aan du Toit zelf ter hand te stellen. Ten einde echter de gemelde du Toit van 't voornemen, dat door dezen brief gezocht wierd, mogt worden verwittigt, als mede hoe ver de beloofde borgtogt van deze beide Heren zich strekte, zoo schreef hy zelf in zyn moedertaal een brief aan du Toit; waar in hy hem door een exempel, dat hy zelf bygewoont had, te kennen gaf, wat zyne mening was, en wat hy du Toit te doen had. De brief is al te fraai, dat ik u denzelven niet zoude mededeelen, en luid aldus:

MONSIEUR,

Inhoud van dezen brief. *Weest nevens uwe Familie van herten gegroet. My is hier een brief getoont, en driemalen na malkander voorgelezen, met verzoek, om u denzelven te zenden, 't welk ik echter zoo veel mogelyk, van de hand heb gewezen, verzekert, dat hy buiten my genoegzaam zoude bestelt worden. De inhoud van denzelven is, dat Mr. Elzevier en Mr. Bouman daar voor instaan, dat u en uwe makkers geen leed wedervaren zal.*

Dit is eene kittelachtige zaak, die ter degen moet worden gade geslagen. Ik weet my t'erinneren, dat terwyl ik den Koning van Vrankryk diende, en te Charlemont in bezetting lag, alle trommelslagers van ons regiment wegliepen, en ik nevens 4 Kapiteins en andere Officiers gecommandeert wierd, hen na te zetten, zoo als wy ook tot aan de stad Namen deden, alwaar wy ons in een boerenhuis verscholen. Wy waren daar naauwlyks een uur stil, of onze trommelslagers klopten aan de deur, welke ons ziende, den degen trokken, en andere van hen wegliepen; wy echter na dat wy een van de genen, die den degen hadden getrokken, dodelyk hadden gequetst, vervolgden de anderen. Onder 't lopen riep een van de Kapiteins, Kinderen! Komt wederom, men zal u geen leed doen; als de trommelslagers dit hoorden, vraagden zy, of hen op des Kapiteins woord geen leed wedervaren zoude? de Kapitein hernam, neen kinderen! op des Kapiteins woord zal u geen leed geschieden; daar op quamen de 8. trommelslagers weder, leiden hun geweer neder, en gaven zich als gevangenen over; weder in 't huis komende, bonden wy hen met touwen, en bragten ze na Charlemont. De Krygsraad den volgenden dag vergadert, om te overleggen, wat men met hen doen zoude, wierden zy gevonnist, dat hen neus en ooren afgesneden, en lelien op de wangen zouden gebrand worden, en dat zy vervolgens voor eeuwig op de galeien zouden roejen. Wanneer nu deze rampzaligen onder des Beuls handen waren, riepen zy: Kapiteins gy hebt ons bedrogen! gy hebt ons belooft, dat ons geen leed geschieden zoude; dog zy ontfingen tot antwoord: Gy zyt nu allen in de handen des Konings, wy konnen u geene genade bewyzen.

Aldus kondet gy verzekert wezen,

zeit, Monsieur, dat u, als gy aan de Kaap komt, 't zelve lot beschoren is. Beroep gy u op uwe borgen, men zal u antwoorden: Gy zyt tegenswoordig in de handen van den Gouverneur, wy konnen u niet helpen. Derhalven rade ik u, dat gy u verbergt, en uwe makkers waarschouwt, dat zy insgelyks doen.

Capo du bonne Esperance den 30. *Juny* 1706.

GILLIS SOLLIER.

Hoe listig de vorige brief overgezonden is.

De gemelde Sollier gaf dezen brief insgelyks aan den jongen Franschman, op de volgende wys: hy nam hem in zyne kamer, maakte een van zyne broekzakken ledig, keerde hem om, en naaide dezen brief daar in; wanneer hy die van den Heer Bouman daar boven tegen aan stak, ten einde als deze jonge mensch onder wege mogt gevisiteert worden, men niet zynen brief maar dien van den Heer Bouman zoude vinden. Na deze goede bestelling reed de jonge Franschman, verzelt van een Lands-diender van de Kaap na Drakensteen, aan welken hy ook den brief van den Heer Bouman overgaf, om aan du Toit te behandigen; waar na hy van hem scheide en de eerste na du Toit en de ander na zyn vaders huis reed.

Du Toit wil na de Kaap reiden.

Zoo dra François du Toit den brief van den Heer Bouman gelezen had, liet hy den andereh morgen vroeg zyn paard zadelen, om zyne makkers daar van kennisse te geven, ten einde naderhand te zamen na de Kaap te ryden en te verschynen. Dog wanneer hy meende, te paard te stygen, quam de jonge Franschmam en bragt hem den brief van Sollier, en denzelven gelezen hebbende, veranderde hy wel ras van besluit, en had geen lust ter waereld meer, om na de Kaap te ryden.

De gevlugten verschynen niet.

Ondertusschen wachteden de Heer Gouverneur en de Landdrost met smerten, wat de gedaagden doen zouden, welke als zy verschenen waren, zonder twyffel een diergelyk onthaal als de trommelslagers, ten minsten eene zware gevangenis, te verwachten zouden hebben gehad. Zy stelden ten dien einde de raadsdagen voor eenigen tyd uit, om tyd te geven, elkander te waarschouwen en naderhand hier te komen. Wanneer zy echter zagen, dat alle deze aanbiedingen vergeefs waren, en deze 9. menschen deze geveinsde genade niet aannemen wilden, besloten zy, wederom eene raadsvergadering te beleggen, om den eisch van den Landdrost te horen en denzelven in overweging te nemen.

Haar vonnis word gemaakt.

Schoon hen geen ander misdaad konde worden te lasten gelegt of aangetoont, dan dat zy niet waren verschenen, om redenen, in 't bovengemelde vertoog gemeld, zoo bestont echter haar vonnis in 't kort hier in: Dat François du Toit, Jan Elbertz., Claas Elbertz., Hercules du Pré, en Willem van Reyl, als geweze Officiers, hunne degens op de gemene rechtplaats door den scherprechter voor de voeten zouden aan stukken worden gebroken; zy alle 9 voor eeuwig uit 't Gouvernement na Mauritius of andere eilanden gebannen, en aldaar 10 jaren lang *ad opus publicum*, (landdiensten) doen zouden, zonder loon t'ontfangen; daarenboven zouden hunne goederen verbeurt zyn, die tot betaling der kosten of tot een ander einde gebruikt zouden worden.

Hoe klinkt den Lezer deze eisch in de ooren? dezelve is my dwaas en onsmakelyk genoeg voorgekomen; want wat kon dwazer worden bedacht, dan iemand van alle eer te beroven, door den Scherprechter te infameren, de goederen verbeurt te verklaren, en uit 't land te bannen, van wien men geene misdaad, zelfs de geringste niet bewyzen kan? Wat

kan

kan van een Rechter onnozeler bedacht worden, dan iemand uit 't Gouvernement te bannen, en te gelyk eenen zodanigen oord aan te bewyzen, die onder 't Gouvernement behoort, zoo als van 't eiland bekent is.

Dog wat raakt my dat? ik ben geen Berisper, ik verhaal enkelyk, hoe de zaken toenmaals voorgevallen zyn; waar by ſtaat te merken, dat de Heer Gouverneur niet in den Raad verſcheen, dog de zaken evenwel zoo wiſt te ſchikken, dat ze gaan moeſten, zoo als hy ze hebben wilde, en zoo als het de uitgang leren zal. Want men liet den Heer Oortmans t'huis, en gaf hem niet eens kenniſſe, dat op dien dag de Raad vergaderen zoude; en de Heer van Putten, die in alle voorgaande zittingen 't grootſte woord had gevoert; en als een orakel aangemerkt was, veinsde zich nu onpaſſelyk, en wilde niet komen. Zonder twyffel, om dat 't hem niet veel beter als Judas Iſchariot ging, die berouw had, toen hy zag, dat zyn meeſter veroordeeld was, en zeide: *Ik heb gezondigt, dat ik onſchuldig bloed verraden heb.*

Om dat van Putten uitblyft, willen de anderen niet ſtemmen.

Wat helpt hem echter dat? De andere Raden, te weten, de Kapitein Berg, de Luitenant Rhede, en de Burgermeeſter Heems zagen als nu zoo wel als hy, dat het op een *Moet* zoude aankomen; en door dien hy uit hoofde van zyne gegevene ſtemmen niet wel aarzelen konde, ook altyd de voornaamſte Dryver geweeſt was, en als nu door eene geveinsde onpaſſelykheid zocht dit onweder t'ontgaan, zoo wilden de gemelde Heren hunne ſtemmen niet geven, ten zy de gemelde Heer van Putten tegenwoordig was, of onpaſſelyk zynde, zyne ſtem ſchriftelyk in de vergadering zond.

By deze zwarigheid bleef het niet: de Heer Heems wilde den Landdroſt den eiſch niet toeſtaan, om dat hy voorheen altyd met 't advys van den Heer Swellingrebel overeen gekomen was, en tegenswoordig op den eiſch van den Landdroſt als mede op 't geen de andere Heren daar van hadden gezegt, naauw gelet en bevonden had, dat de gemelde Heer Swellingrebel zich bezwaart vond, om den eiſch te tekenen; om dat hy in alle voorgaande raadsvergaderingen van een contrarie ſentiment en advys geweeſt was. Derhalven bleef hy niet alleen by 't advys van den Heer Swellingrebel, maar voegde daar by, dat de Heer van Putten, en zyn Confrater, de Heer Burgermeeſter Oortmans, ook tegenwoordig moeſten zyn.

De eerſte en twede vergaderingen ſcheiden vruchteloos.

En hier mede liep aldus deze raadsvergadering vruchteloos ten einde; om dat de eene hier in, de andere daar in zwarigheid maakten; de Landdroſt, dien alles tot nu voor de wind gegaan had, bleef *in ſuspenſo*, (uitgeſtelt) en wiſt niet, of de eiſch hem zoude worden toegeſtaan of niet. Ondertuſſchen wierd den 9. Auguſty over deze zaak wederom eene raadsvergadering gelegt, en de eiſch andermaal in overweging genomen, quamen alle de vorige hinderpalen wederom in den weg, en beletteden, dat 'er eene finale en eenparige deciſie (uitwyzinge) volgde.

Hier over word de Gouverneur geweldig misnoegt.

Den Gouverneur, die zich in des Compagnies tuinhuis bevond, alwaar ik toenmaals woonde, hier van verwittigt, hoorde ik wel vloeken, razen en met voeten ſtampen; dog waarom hy zulks deed, wiſt ik niet; dan na dat ik uitging, wanneer ik hoorde, hoe het met deze zaak was, en waarom de Gouverneur zich zoo misnoegt uit 't tuinhuis na de Veſting begeven had.

Na zyne komſt aldaar, gaf hy zoo voort bevel, dat de Heren Raden dien namiddag wederom by malkanderen komen, en de zaak, ſchoon niet met eenparigheid

heid van ſtemmen, tot een finaal beſluit brengen zouden.

Boumans eenvoudig oordeel.

Schoon de Heer Burgermeeſter Bouman de ſtemmen der anderen voor hem zittende Raden gehoort, en goedgekeurt nog verworpen had, oordeelde hy voor zich zelven: Dat de gedaagden, welke eenige bedieningen bekleden, daar van zouden ontzet, en vervolgens onbequaam verklaart worden, om eenig politique of militair ampt in dit Gouvernement waar te nemen; en dat men ieder van dezelven in eene boete van twee hondert ryxdaalders zoude beſlaan, de helft ten behoeve van den Officier, die de calange gedaan had, en de wederhelft ten voordele van de Raadkamer; en dat zy eindelyk de koſten van 't proces zouden betalen, welke de Edele achtbare Raad van Juſtitie zoude taxeren en modereren.

Swellingrebel en Heems zyn van een ander gevoelen.

Daarentegen was de Hr. Burgermeeſter Heems, die zich weder onder de vleugels van den Heer Swellingrebel verſchool, van een gantſch ander gevoelen; want hy bekragtigde en beveſtigde 't advys van den gemelden Heer, 't welk hier in beſtont: dat, doordien uit de ſtukken der aangeklaagden niet genoegzaam bleek, dat zy eenigen Tumult, oproep, conſpiratie of zamenzweringe verwekt of geſmeed hadden, welke de aanklager hen echter te laſten leide, zoo oordeelde hy, dat denzelven niet zoude gehoort of zyne zaak verder aangenomen worden; en dat derhalven den aanklager zynen eiſch ontzegt, en de gedaagden in de koſten moeſten verwezen worden.

Hy voegde daar by dat 'er reeds vier van de voornaamſte belhamels na Holland waren gezonden, die voor de 9 gedaagden alhier, en voor zich zelven by de Voortreffelyke Maatſchappy hunne verantwoording doen moeſten, weshalven het billyk was, dat deze proceduren aan die voortreffelyke vergadering wierden gewezen, of overgelaten.

De vluchtelingen ontfangen eindelyk haar vonnis.

Schoon nu de Heer Swellingrebel en Willem Heems nog zoo vele onverwerpelyke en onwederſprekelyke redenen voortbragten, zoo wierden dezelve evenwel niet geacht; maar door de meerderheid van ſtemmen een heel ander vonnis geſtreken; dit vonnis, dat eerſt den 19. Auguſty wierd getekent, behelsde in ſubſtantie: „ Dat

Inhoud van 't vonnis.

„ de 9. gedaagden by openbare „ ſententie, die op de gewoonlyke plaats zoude afgelezen, van „ hunne eerampten zouden afgezet, en onbequaam verklaart „ worden, om ooit eenige politique of militaire bedieningen te „ bekleden; voorts dat zy voor 5. „ jaren op 't eiland Mauritius gebannen zouden worden, om aldaar haar levens onderhoud te „ zoeken, wyders dat een ieder „ van hen in een boete van 200. „ ryxdaalders zoude worden geſlagen, de helft ten voordele „ van den aanklager, en wederhelft ten voordele van de Raadkamer, en eindelyk, dat zy de „ koſten en miſen van de Juſtitie „ zouden betalen.

En op zodanige wys is eindelyk 't proces van deze 9. vlugtelingen ten einde gelopen; de executie echter van de ſententie bleef achterwege, en is ook nooit ter uitvoering gebragt; ſchoon drie van hen nog in hechtenis gezet zyn, zoo als in 't vervolg zal worden gemeld. Ondertuſſchen liet de Gouverneur andere Officiers in de plaats van de afgezetten aanſtellen; waar van de Heer Burgermeeſter en Luitenant te paard, Abraham Diemer niet geheel en al vry mogt zyn; ſchoon hy de zwager was van den Fiskaal independent, en men hem derhalven niet zocht, of in hechtenis zette. Want doordien hy 't klaagſchrift insgelyk had getekent, had de Gouverneur hem reeds in April laten verbieden, de burgerwacht waar te nemen, als de beurt aan hem quam.

Na dat nu aldus de ſententie tegen

De 9 Gecondemneerden geven aan den Fiskaal independent een smeekschrift over.

gen deze 9 vlugtelingen was uitgesproken, wilden zy nogtans niets onbezocht laten, dat tot hare verlichting, troost en rust eeniger mate zoude konnen strekken; maar zy wierpen hun laatsten anker uit, en verzochten den Heer Johannes Blesius, Fiskaal independent, door een smeekschrift zeer deemoedig, om tog eens de oogen te openen, en achtervolgens zynen pligt, voor de behoudenis van 't erbarmlyk slingerent en tegenswoordig in 't grootste gevaar zynde schip van deze Colonien, zorg te dragen, en niet alleen den Landdrost maar den Gouverneur zelf en zyne aanhangers, naar inhoud van zynen lastbrief of instructie onder de oogen te zien, om alle verdere onheilen en gevaren voor te komen, en hunne geweldenaryen te beletten.

De Fiskaal neemt dat zeer qualyk.

Edog gelyk zy met haar smeekschrift, aan den Heer Gouverneur, de Edelen Achtb. Raad van Justitie en den Landdrost overgegeven, achter 't net hebben gevischt, zoo als boven gemeld is, zoo klopten zy hier ook tot haar onherstelbaar nadeel en onuitsprekelyke droefheid aan een doofmans deur; om dat zy niet alleen een trots, maar ook verdrietig antwoord ontfingen, en aldus van voren, van achteren en ter zyde gedrukt wierden; want de Heer Fiskaal independent liet aan den brenger van dat smeekschrift ten antwoord geven, dat hy zich tegens alle de genen, die voortaan met diergelyke smeekschriften voor den dag zouden komen, gevoelig zoude tonen; om dat hy wel wist, wat met zodanigen te doen was.

En hier mede was aan deze arme menschen alle troost benomen en alle hulp afgesneden. Zy moesten derhalven met geduld afwachten, wat hen van elders voor troostelyke en verblydende tydingen zouden overkomen; want het liet zich aanzien, dat men hier tot geen stilstand zoude komen, voor dat de schepen uit Holland of Indie eene verandering mede bragten; gelyk genoegzaam blykt uit een brief van den Landdrost aan den Heer Gouverneur, waar in hy melde: dat hy hen zekerlyk tot aan de 24. Rivieren, (een ver afgelegen landschap, wegens de vele beeken en rivieren aldus genaamt, welke dezelve besproejen, zoo als voormaals reeds gemeld is) alwaar hy vastelyk geloofde, dat zy zich onthielden, zoude hebben vervolgt, ten ware zyne paarden, zyn volk en hy zelf door slaap en vermoeitheid overvallen en afgemat, en hy daarenboven genoodzaakt geweest was, op Stellenbosch rechtdag te houden; om dat van der Heyde aldaar zyne rekening van de krygskas doen moest.

Van der Heide op nieuw by den Gouverneur aangeklaagt.

In dezen brief liet hy zich verder zeer nadrukkelyk verluiden, dat de gemelde van der Heyde nog even hardnekkig bleef, en schreef hy: Deze oproerige en schelmsche schoft spreekt de anderen allen nog een hart in 't lyf; want naauwlyks drie dagen verlopen, dorst deze schelm tegens den Heer predikер Beek en Dirk Boetze zeggen: Henning Husing en de andere vrienden leggen nu reeds, zoo als ik gis, in Texel, om weder herwaards te komen. Het was beter geweest, schreef hy verder, dat deze oproerige en rustelozе schurk weggezonden was, om dat diergelyke slag van volk tog nergens goed toe is; en word hy overal, voornamelyk by Jan Hendrik Conterman, als een Heilig geeert.

Wilhem op nieuw laten vatten.

Deze brief van den Landdrost wrocht by den Heer Gouverneur zoo veel, dat hy besloot, om den gemelden van der Heyde andermaal by de kop te laten vatten; want hy gaf aan den Landdrost bevel, om van de perzonen, aan wien van der Heyde zulks zoude hebben gezegt, hier van eene beëedigde attestatie te ligten; want zeide hy, diergelyke redeneringen smaken zeer veel na oproer en rebellie;

bellie; en zullen wy verder in overweging nemen, of 't niet raadzaam was, om hem weder te vatten en in hechtenis te zetten.

Dat echter de Prediker Beek zynen Ouderling, den gemelden van der Heyde, by den Landdroſt zoo zeer zwart gemaakt, en hem dit geopenbaart had, daar toe hadde hy na zyne verbeelding, genoegzame redenen; om dat hy vaſt geloofde, en opentlyk zeide: Dat Henning Huſing en de anderen zonder hoofd te rug zouden worden gezonden; 't welk niet zoo wel uit eene onkundigheid van de zaak, als wel uit eenen haat tegens de tekenaars van 't klaagſchrift voortquam. Want hy had de atteſtatie der 240. burgers, ten gevallen van den Heer Gouverneur, uit de Hollandſche in de Franſche tale overgezet, en daar door niets anders dan hare verſtrikking gezocht, te meer wyl zyn ſchoonvader, de Heer Elzevier ook daar in aangetaſt, en wegens zynen landbouw aangeklaagt wierd.

Eindelyk haatte hy zyne Drakenſteenſche Gemeente ook voornamelyk daar om; om dat de Ouderlingen en Diakenen van die kerk hem vraagden, waarom hy 't H. Avondmaal onder hen uitdeelde, en zelf 't niet genoot? Want hy nam dit niet alleen zeer qualyk, maar antwoorde: dat hy van een vrouw geëxcommuniceert was. Wanneer deze echter hernamen, dat hy alsdan ook geen magt had, of waardig was, 't H. Avondmaal uit te delen, ten zy hy weder geabſolveert en van deze excommunicatie ontheft was, zoo trok hy zyne pruik van verwoedheid dan op dees dan op geene zyde, en ſprak geen enkeld woord; 't welk zyn inborſt en recht Theologiſch gemoed genoegzaam te kennen geeft; zoo dat de burgers in plaats van eene beëdigde atteſtatie in eene Contra Deductie (Tegenvertoog) hem voorqouden, dat het aan alle menſchen bekent is. Ik moet bekennen, dat de zaak my zoo wel bewuſt is, dat ik geen moeite ter waereld zoude hebben, de gantſche geſchiedenis ten papiere te brengen; ten ware ik beducht was, eenigen haat daar mede op den hals te halen.

Tas word naauwer bewaart en mag zyn kind niet helpen begraven.

Aldus blykt hier uit genoegzaam hoe elendig men deze onſchuldige menſchen, die hunne klagten aan hunne Heren principalen, de Voortreffelyke Maatſchappy hebben willen doen, alomme heeft vervolgt. Men ziet ook daar uit, hoe ſchadelyk de Heer Gouverneur en de Landdroſt, ſchoon zy Hemel en Aarde bewogen hebben, in hunne rekening bedrogen zyn; aangezien alle quellingen, welke men deze menſchen aandeed, vergeefs waren; en ſchoon aan de gevangenen geweigert wierd iemand van hunne naaſte vrienden en verwanten te ſpreken, en dezelven naauwer bewaard wierden, zoo was zulks evenwel vruchteloos. Wanneer Adam Tas, welkers zoontje Johannes in 't vuur gevallen was, en zich zoo deerlyk gebrant had, dat hy daar aan quam te ſterven, verzocht, onder borgtogt te worden ontſlagen, om 't zelve te helpen ter aarde beſtellen, zoo wierd hem zulks op eene onmenſchelyke wys afgeſlagen; des niet tegenſtaande was hy niet te bewegen, om na des Gouverneurs pypen te danzen; maar verdroeg dit alles met een weergaloos gedult, op hope, dat de zaken haaſt eenen anderen keer nemen zouden; ſchoon hy als een misdadiger van gequeſte Majeſteit aangezien en vervolgt wierd, en nu ruim een jaar gevangen gezeten had.

Van Brakel en du Pré worden gevangen na de Kaap gebragt.

Dog gelukte hen eindelyk nog deze ſtreek, dat op den vierden February 1707. met 't krieken van den dag, de Landdroſt, verzelt van Gecommitteerden uit den Edelen Achtb. Raad van Juſtitie, te weten, den Vaanderig Caje Jeſſe Slotsboo en den Burgermeeſter

Hendrik Donker, nevens eenige gewapende zoldaten en Landdienders den burger, Jakobus van Brakel, die bezig was, Koorn en Tarwe voor zyn huis schoon te maken, midsgaders den Burgermeester van Drakensteen, die den nagt te voren zynen vriend van Brakel, was komen bezoeken, verraste en gevangen na de Kaap bragten. De Landdrost doorsnuffelde 't gantsche huis van Van Brakel, stak eenige schriften, door van Brakel opgestelt, die op de tafel lagen, in zyn zak; sloeg een groot ledig vat den bodem in, onder voorwentzel, dat 'er meer schriften in verborgen waren; liet vervolgens beide gevangenen te paard stygen, en zond aldus van Brakel, welkers vrouw grof zwanger was, en daarenboven een krankheid op te passen had, nevens den gemelden Du Pré, welkers vrouw hier van niets wist, gevangen na de Kaap; en wanneer zy vertrokken, zeide een van de Heren Gecommitteerden op eene schimpelyke wyze; Daar gaan de eerlyke luiden hene!

De gevangenen moeten op 't schip Ter Aa zitten.

Zoo dra als deze beide gevangenen aan de Kaap aangekomen waren, wierden zy den volgenden dag op 't schip 't Huis Ter Aa genaamt, 't welk in den haven ten anker lag, gebragt; door dien echter de vrouw van den gemelden van Brakel niet wist, wat men met haar man, waar over 't vonnis reeds uitgesproken was, voor had, en of de Heer Gouverneur die sententie ten eersten zoude laten voltrekken, zoo was zy niet alleen in de uiterste verlegentheid, maar zy reed zoo voort met haar kind, dat dodelyk krank was, na de Kaap. Zy was echter naauwlyks aldaar aangekomen, of dit kind stierf, te weten, eer de vader nog na 't schip gebragt wierd, over welke tyding hy zeer ontstelde, en verzocht, de vryheid te hebben, om 't zelve te begraven, 't welk hem echter geweigert wierd.

Aanmerkelyk is 't van dezen van Brakel, welkers familie toen uit vier perzonen bestont, dat zy alle met malkanderen niet meer dan vyf en vyftig of zestig jaren uitmakende, binnen den tyd van een jaar, behalven een dochtertje, zyn gesturven; want zoo dra hy zoo onverziens gevat wierd, moest 't zoontje, drie jaren oud, den laatsten tol aan de natuur betalen; de moeder had zodanigen schrik gezet, dat zy van een dood kind in de kraam quam, en zy ontrent vierentwintig uuren, na dat zy verlost was, den geest gaf; terwyl de vader van Brakel een half jaar daar na, zyne huisvrouw en kinderen volgde, en maar een dochtertje, vyf of zes jaren oud, naliet, 't welk aan de Kaap als de vruchten van 't jammerlyk woeden van den Heer Gouverneur en den Landdrost wierd aangezien.

Zeldzaam geval met Etienne Niel.

Dog zoo aanmerkelyk 't geval van Brakel is, zoo aanmerkelyk en aanmerkelyker is de getrouwheid en liefde der gevangenen tegens eenen anderen, die wel niet ingeluid en gevonnist, maar ook zeer vervolgt en nagespeurt wierd. Deze was genaamt Etienne Niel, en bevond zich juist ten huize van Van Brakel, wanneer de Landdrost quam; lag naast du Pré te bed, en sliep nog, als de Heren Gecommitteerden den gemelden du Pré van zyne zyde uit 't bed lichtten; want wanneer de gemelde Heren hem na zyn naam vraagden, en hy antwoorde, dat hy Jean Lazaret genaamt was, zoo gaven zy te kennen, dat hy maar gerust konde blyven leggen, dat zy met hem niet te doen hadden.

Ontsnapt de gevangenisten twedenmale.

Aldus is deze Etienne Niel, schoon buiten de 9 gecondemneerden na niemand meer gevraagt en gezocht is, als na hem, niet alleen dit maal den dans ontsprongen, maar ook kort daar na nog eens; wanneer hy met ossen en wagen aan de Kaap was gekomen, en weder na huis ryden wilde;

de; want hy was toen ook verklikt, en had de schildwagt by de Vesting bevel, niemand ongevraagt verby te laten ryden, en Etienne Niel aan te houden. Wanneer hy nu van den Schildwagt wierd gevraagt, wie hy was, zeide hy: Jan Stoffelse, en toonde terzelver tyd een pypedoos, welke hy kort voorheen had gevonden, waar op de gemelde naam gesneden was; wanneer de Schildwagt zulks hoorde en zag, zeide hy: *Ry voort Donders Karel, wy hebben met jouw niet te doen.*

Het schip Pieter en Paul brengen den Gouverneur slegte tyding.

Hier uit blykt aldus zeer wel, hoe naarstig men dezen Etienne Niel heeft opgezocht, insgelyks blykt daar uit duidelyk, hoe ver de Goddelyke Voorzienigheid voor hem gezorgt heeft, en hoe wonderbaarlyk hy bewaart is; men had ook van alle anderen aldus behoren te hopen, ten ware de vyrige yver van den Heer Gouverneur, zyn gemoed overweldigt en hem t'eenemaal verblind had; want wanneer 't schip Pieter en Paul den 20. Febr. 1707. aanquam, bragt 't zelve hem niet alleen vaste tyding, dat hy afgezet was, om dat de Kapitein van 't zelve, genaamt Jan Hendrik de Wilde, bevel had, om hem deze brieven, 't welk anders nooit geschied, in byzyn van zyn Boekhouder en Opper-Stuurman ter hand te stellen; en den oord, 't gezelschap, en den tyd in acht te nemen, en daar van in Holland verslag te doen; maar andere particulieren, met 't zelve gekomen, hadden ook zekere tyding, dat hy nevens nog eenige andere Heren t'huis ontboden wierd, om rekenschap van zyn gedrag te geven. Dog dit alles konde niets by hem helpen; om dat hy deze tyding stil hield, en aan niemand bekent maakte.

De brieven der burgers worden in twyffel getrokken.

Door dien nu zyn onveranderlyk gemoed aan de andere Heren ook eenen moed gaf, zoo wierd van de brieven der particulieren verscheidentlyk gesproken; ondertusschen had de Burgermeester Oortmans van zyn broeder Adam Oortman te Amsterdam, zeker bericht ontfangen, dat de Heer Louis van Assenburg was aangestelt tot Gouverneur in plaats van den Heer Willem Adriaan van der Stell, en de Heer Jean Cornelis d'Abling tot Opper-Koopman, in plaats van den Heer Elzevier. De Heer Gouverneur wilde dezen brief gaarn hebben, maar de Heer Oortmans zond hem enkelyk een uittrekzel daar van, voor zoo verre dezelve hem raakte; en door dien de Heer Gouverneur zich geliet, als of hy van deze gewigtige tyding niets gehoort of ontfangen had, zoo oordeelde de Hr. Elzevier, dat deze brief verdicht was, en dat men niet qualyk zoude doen, den gemelden Heer Oortmans in hechtenis te zetten; de Heer Helot boosaardiger en erger, was zelfs van gevoelen, dat de Heer Gouverneur den gemelden Oortmans om zulke leugentydingen in 't donker stinkent gat zoude laten werpen. Hoe zeker echter deze tyding is geweest, en hoe zuur de waarheid hen allen gevallen is, zal ik hier na melden.

XXIX. HOOFT-

XXIX. HOOFTSTUK.

Waar in de Schryver verhaalt, dat 'er nog een van de 9. gevlugten door den Vice-Landdrost betrapt en zeer qualyk gehandelt is; tot dat 'er een ander schip uit Holland aanquam, dat de afzetting van den Gouverneur medebragt; waar by 't afschrift van zodanigen brief onthouden is.

De Gouverneur vaart in zyn wreedheid voort. De burgers worden op d'ontfangene brieven gerust. De Vice-Landdrost vat du Toit op een barbarische wyze. De Gouverneur word hovaardig en trots. Jan Rotterdam komt weder van Batavia. De Retourvloot word tydig afgevaardigt. 't Schip Kattendyk eischt den Heer Gouverneur en anderen na Hollandt op. De gevangenen worden op vrye voeten gestelt. Inhoud van den brief van de Compagnie. Valt smertelyk voor den Gouverneur. Deze bevelen worden niet uitgevoert. Wat uit deze nalatigheid volgt.

HEt slot van myn vorig Hoofdstuk heb ik gemaakt met de aankomst van 't schip Pieter en Paul, en daarbenevens bericht, waarom zoo verscheidentlyk van de medegebragte bevelen geoordeelt wierd; nu staat verder te melden, wat daar op voorgevallen is, en hoe de zaak volkomentlyk ten einde is gelopen.

De Gouverneur vaart in zyne wreedheid voort.

Men zoude immers hebben gedacht, dat de Gouverneur op 't bekomen van deze tydingen, tot inkeer zoude zyn gekomen, en de vervolgingen hebben gestaakt, schoon dezelve van geen vervolg geweest waren; te meer om dat by 't overgeven der Compagnies brieven, de Opper-stuurman, tegen alle gewoonte, tegenwoordig moest zyn, 't welk alleen hem een zeker teken verstrekte, dat 'er iets achterstak; dog niets was als nog in staat, om hem tot betere gedachten te brengen; maar hy wierd van quaad, erger, zonder zich nog door 't een nog door 't ander te laten vermurwen.

De burgers worden op

Want door dien hy de ontfangene bevelen te rug hield, en niemand iets daar van liet zien, zoo wierden de brieven der burgers ook in den wind geslagen, en voor leugens aangezien; daarenboven schepte hy en zyne aanhangers wederom zoo veel moed, dat zy op nieuw alle vlyt aanwenden, om de rampzalige tekenaars van 't Klaagschrift, voornamelyk de 9. verwezenen in hun geweld te bekomen, te meer wanneer zy bemerkten, dat deze eenig geloof aan deze uitgestrooide verandering sloegen, en daar door gerusterwierden, en zich t'huis onthielden; in hope, dat zy als nu geen gevaar meer zouden lopen.

de ontfangene brieven gerust.

De Vice-Landdrost vat Guilliam du Toit op eene barbarische wys.

Onder anderen trof 't lot den meergemelden Willem du Toit, Ouderling en Burgermeester van Stellenbosch; de Vice-Landdrost, verzelt van 6 gewapende mans bezette deszelfs huis in den nacht tusschen den 3. en 4. Maart 1707.; klopte aan de deur, en sloeg vervolgens twee deuren aanstukken; zoo dat dezelven op de aarde vielen; hy sloeg ook 't slot van een van

van dezelve af, om den daar in krank leggende du Toit te verrassen, te vatten en te vangen. Na dat zy de deuren aan stukken hadden geslagen, quamen zy allen in huis; zochten, vloekten yzelyk, dreigden geweldig, en scholden erbarmelyk. Zy sloegen de vrouw van du Toit bont en paars, scholden haar voor een dondersche hex, en dreigden haar met een rotting 't hoofd in te slaan, zoo zy niet zoo voort licht ontstak. Dit alles geschiede, wyl haar man, die door langwylige ongemakken afgemat, en zeer krank aan den steen lag, het zeer duidelyk konde horen. Wanneer zy hem vonden, moest hy opstaan, zich kleden, en zoo voort met hen na Stellenbosch gaan. Met 't kricken van den dag bragten zy hem van daar gevangelyk na de Kaap; alwaar hy op 't bolwerk Oranje wierd gezet, om aldaar den uitslag af te wagten; derhalven gelukte den Vice-Landdrost de aanslag nu veel beter, als de nacht tusschen den 1. en 2. Feb. 1706.; want toenmaals bezette hy 't huis van dezen du Toit, met 14 gewapende mannen, zonder echter den vogel te vangen, dien hy zocht.

De Gouverneur word hier over hovaardig en trots.

Wanneer nu de Heer Gouverneur aldus wederom 5. gevangenen had, daar onder drie, waar over 't vonnis reeds was uitgesproken, wierd hy nevens zyne aanhangers op nieuw trots, hoogmoedig en verwaant; weigerde hen andermaal 't bezoek van hunne vrouwen, kinderen en bloedverwandten, en liet hen aldus in dien bedroefden staat zitten; welke zoo veel te smertelyker viel, hoe minder zy iets van hare huishoudingen vernamen, nog de vrouwen met hun raad bystaan konden; aangezien hunne slaven zelf de ooren begonnen op te steken, en te leven, als of zy Prinsen van den bloede waren, wel wetende, dat hunne meesters hen niet konden of mogten bevelen; om dat zy zelf zoo langen tyd in d'ergste gevangenis moesten zitten, zonder te weten, wanneer zy ontslagen zouden worden.

Jan Rotterdam komt weder van Batavia.

De Retour-vloot, welke in 't jaar 1707. onder 't gebied van den Commandeur Jan de Boer hier was gekomen, lag reeds in den haven ten anker, en had den ouden gryse bol, ik meen, den oud Burgermeester Jan Rotterdam, over een jaar na Indie gezonden, weder aan boord; dog dit voorteken zelfs konde den Heer Gouverneur niet bewegen, de gevangenen eenigzins zachter te behandelen, of aan de vrouwen verlof te geven, om hunne mannen te bezoeken; want schoon de gemelde Heer Rotterdam menigmalen verhaalde, dat de hoge Indische Regering op Batavia, den spot met de dwaze grillen en wonderbaarlyke herzenschimmen van den Heer Gouverneur gedreven, hem zelfs niet eens ontrent al 't geen hem te laste gelegt was, gehoort, veel min hard behandelt, maar zyn verzoek in alle delen toegestaan had, zoo vermurwde zulks even zoo weinig het hert van den Heer Gouverneur, als 't weemoedig smeken der vrouwen, om hunne mannen te spreken, of hen op vrye voeten te stellen, of hen kort recht te doen.

De Retour-vloot word tydig afgevaardigt.

Indien hy de bevelen, welke hem door 't schip Pieter en Paul waren toegezonden, niet te rug had gehouden, zoo was zyn pligt geweest, als nu met deze vloot weg te zeilen; dog als nu maakte men alle mogelyke spoed, om dezelve van den hals quyt te worden; eer en alvorens nog een ander schip uit Holland mogt aankomen, dat nader en verdrietiger bevelen mede bragt. Ten dien einde gaf men aan de Officiers 't gewoonlyk afscheidsmaal, en bevorderde haar vertrek zoo veel mogelyk.

't Schip Kattendyk eischt den Heer Gouverneur en anderen na Holland op.

De Heer Gouverneur besloot eenen Raad te beleggen; dog hy ver-

veranderde wel haaſt van gedachten; om dat 't ſchip Kattendyk te dicht voor de deur was en den 16. April 1707. in den haven inliep, 't welk hem, den Heer Elzevier, den prediker Petrus Kalden, den Landdroſt, Johannes Starrenburg, en den broeder van den Heer Gouverneur, François van der Stell 't affcheid bragt, hen haar vertrek nadrukkelyk aankondigde, en den gevangenen en anderen tot nu vervolgden, geplaagden en gepeinigden eenen onuitſprekelyke vreugde veroorzaakte. Want wanneer de Schipper van 't zelve den 17 dezer aan land quam, wierd de Edele Achtbare Raad van policy vergadert; de goedgunſtige brieven der Voortreffelyke Maatſchappy gelezen, en de gevangenen zoo voort door den Fiskaal independent den Heer Johannes Bleſius, op vrye voeten geſtelt.

Vermids nu deze brief der Voortreffelyke Maatſchappy een gewenſcht einde van deze gantſche zaak heeft gemaakt, zoo kan ik niet nalaten, om den zelven alhier niet by wyze van uittrekzel, maar in zyn geheel van woord tot woord in te laſſen, en ben ik verzekert, dat de Lezer zulks niet qualyk zal duiden; om dat alle omſtandigheden, tot nu getrouwlyk en uitvoerlyk bericht, my daar toe aanzetten; de titel en de inhoud van den zelven is als volgt:

Inhoud van den brief. *Aan den Gouverneur en den Raad aan de Kaap* du bonne Eſperance *of den, of die genen, welke aldaar om dezen tyd 't gebied voert of voeren.*

„ Erentveſte, wyze, voorzienige, zeer diskrete met de Retourvloot beſtaande uit 15. ſchepen, den 27. July laatſtleden in Teſſel aangekomen, is ons uwe brief, gedagtekent den 31. Maart laatſtleden, wel geworden; uit den welken ons onder anderen zeer onaangenaam is „ voorgekomen, de overgrote onruſt en oneenigheid tuſſchen een groot gedeelte der Coloniers en de Kaapſche Regering ontſtaan, met welke klagten en derzelver wederlegging een grote hoop papier verſchreven is; onze beraadſlagingen zyn opgehouden, en ons is zeer veel moeite veroorzaakt, waar op wy tegenswoordig niets anders willen zeggen, dan dat wy zoo wel van de een als de andere zyde, verwachten, dat ons zulke en diergelyke verdrietige materien, voortaan niet meer zullen voorkomen; maar dat een ieder zich met 't geen hem van rechts wegen en na billykheid toekomt, laat vergenoegen, en aldus geruſt en wel te vrede leven, midsgaders buiten klagten blyven zal.

„ 2. Wyders hebben wy, om de gemene ruſt in deze Colonie te handhaven, en om meer andere goede inzichten goedgevonden en gewilt, zoo als wy mids dezen goedvinden en willen, dat van daar herwaards zullen worden gezonden, de Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, de twede perzoon, Samuel Elzevier, de Prediker, Petrus Kalden, en de Landdroſt, Johannis Starrenberg, waar by zy hunne qualiteit en bezolding behouden; dog zonder gezag of gebied zyn zullen. Zoo 't mogelyk is, zoo willen wy, dat 't met de naaſtkomende Retourſchepen geſchied, die in den jare 1707. hier verwagt worden, mids dat zy alvorens van de Compagnies effecten en goederen behoorlyk transport en overgave doen; voor zoo verre namelyk een ieders fonctie betreft in de handen van hare afloſſers, namelyk aan den Edelen Louïs van Aſſenburg, die voor dezen den Keizer in militaire ampten gedient heeft, en Johannes Cornelis d'Abling, geweze Opperhoofd op Palembang of Palimbam,

„ bam, van welke wy den eersten „ tot Gouverneur in plaats van den „ voorgemelden Willem Adriaan „ van der Stell en den laatsten tot „ twede perzoon in plaats van den „ voorgemelden Elzevier hebben „ aangestelt, welke ook in 't kort „ van hier zullen vertrekken, om „ deze ampten te bekleden; en die „ gy bygevolg by hare verschy- „ ning en komst aan de Kaap, daar „ voor zult hebben t'erkennen en „ aan te zien, midsgaders in de „ voorgemelde ampten te installe- „ ren, zoo als gebruikelyk is, en „ de orders daar van luiden.

„ 3. By aldien 't echter mogt ge- „ beuren, dat de voorgemelde „ nieuw aangestelde Gouverneur „ en twede Perzoon of een van „ dezelven zoo tydig of met den „ ontfangst dezes, by u nog niet „ mogt aangekomen zyn, zoo be- „ geren wy, dat 't gemeld trans- „ port, zoo als reeds gemeld is, „ geschiede aan den Fiskaal Blesi- „ us en de andere Leden van den „ Kaapschen Raad, welke wy mid- „ lerwyl allen t'zamen, de rege- „ ring en 't bestier der zaken „ mids dezen, zoo lang aanbeve- „ len, tot dat de voorgemelde van „ Assenburg en d'Abling, of een „ van beide by u verschenen zyn; „ en zullen zy midlerwyl alles uit- „ voeren, 't geen zoo wel genera- „ liter des Compagnies dienst be- „ treft, als 't geen reeds in 't by- „ zonder daar van gezegt is, en in „ 't vervolg nog nader zal aange- „ wezen worden; op den naam „ en onder den titel van den Raad „ van Policy des Kaapsche Gou- „ vernements. De predikdienst in „ de Vesting, die door de te rug- „ roeping van Petrus Kalden niet „ kan worden waargenomen, be- „ velen wy, dat door de Predikers „ Beek en le Boucq by beurte zal „ worden verricht, tot dat u een „ ander in deszelfs plaats zal wor- „ den toegezonden, zoo als in 't „ kort geschieden zal.

„ 4. Wy bevelen, dat den Vry- „ burger en Colonier, François „ van der Stell, aangezegt en be- „ volen zal worden, dat hy als „ ondienstig in deze Colonie, zich „ met de eerste bequame gelegent- „ heid, van daar en verder uit des „ Compagnies district en grenzen, „ uit hoofde der previlegien, haar „ toekomende, zal hebben te be- „ geven, en afwezent te hou- „ den.

„ 5. Wat aanbelangt 't land in „ Hottentots-Holland, dat 400. „ morgen groot is, en de ordina- „ ris Raad en Commissaris, Wou- „ ter Valkenier in den jare 1700. „ aan den Gouverneur Willem A- „ driaan van der Stell, geschonken „ heeft, zoo als daar van in uwen „ laatsten brief van den 31. Maart „ laatstleden gemeld word, door- „ dien wy daar van nooit op eene „ ordentelyke wyze kennisse ge- „ had hebben, veel min onze „ goedkeuring daar over gezocht „ is, 't welk echter wel was billyk „ geweest, zoo bevelen wy, dat „ vermids zulks buiten onze order „ en buiten ons weten weggege- „ ven is, 't zelve aan de Compa- „ gnie met al 't geen daar op ge- „ plant en gebouwt is, zal worden „ gerestitueert.

„ 6. Dog wat betreft de huizen en „ gevaarten, te weten, 't Boeren- „ huis, de Stallingen, 't Slaven- „ huis, en zoo als zy meer mogen „ genaamt worden, die daar op „ gebouwt zyn; gy kondet daar „ over met den gewezenen Gou- „ verneur Willem Adriaan van der „ Stell zoeken t'accorderen; om „ dezelve by Taxatie voor een ze- „ kere prys voor de Compagnie „ aan te nemen; zoo gy echter „ met den gemelden Gouverneur „ niet kondet eens worden, zoo „ vergunnen wy hem, dat hy den „ voorgemelden bouw afbreken „ en voor zich behouden, of op „ eene andere wys voordeel daar „ mede doen mag, zoo als hy zal „ geraden vinden. Staat echter „ aan te merken, dat voor de Com-

„ Compagnie op de bovengemel-
„ de wys niets mag worden aan-
„ genomen, dan de Stalling, 't
„ Slavenhuis en diergelyke nutte-
„ lyke en dienstelyke gevaarten,
„ dog in geenen dele deszelfs
„ groot Woonhuis, 't welk wy be-
„ velen, dat hy het moet laten af-
„ breken en slechten; om dat ons
„ diergelyke gebouwen, welke
„ van Ostentatie zyn, en van de
„ Bedienden van de Compagnie
„ meer tot pragt als nodig ge-
„ bruik worden opgerecht, zoo
„ wel hier aan de Kaap als elders
„ in Indie, altoos zeer geërgert
„ en tegen geweest zyn; 't welk
„ als eene generale remarque en
„ order voor de genen, die 't aan-
„ gaat, als hier bygevoegt en aan-
„ gehaalt word.

„ 7. De voorgemelde 400. mor-
„ gen land, die men op de nu ge-
„ melde wys weder aan de Com-
„ pagnie heeft gebragt, moeten in
„ 2. 3. of meer percelen worden
„ verdeelt, zoo als zulks best en
„ gevoegelykst kan geschieden, en
„ als dan in 't openbaar aan de
„ meestbiedende verkoft worden.

„ 8. Wy stellen deze verdeling
„ voor, om dat onze intentie en
„ mening is, dat geen Colonier
„ zoo veel land of goederen alleen
„ bezitten zal; dog deze materie
„ zal hier onder nog nader wor-
„ den verhandelt.

„ 9. Doordien veel van 't land
„ word gezegt, dat de oude Gou-
„ verneur, Simon van der Stell be-
„ zit, zoo mogten wy wel eens
„ geinformeert zyn, hoe 't daar
„ mede is? als mede van wien,
„ op wat wyze, en om welken
„ tyd hy aan den eigendom van
„ deze goederen gekomen is? 't
„ welk gy by den gemelden ouden
„ Gouverneur vernemen en ons de
„ zekere naricht daar van toe-
„ schryven zult.

„ 10. De Vrymannen, genaamt
„ Henning Husing, Pieter van
„ der Beyl, en Ferdinandus Ap-
„ pel, van u om voorgegevene
„ rebellie en zamenzwering, naar
„ luid van uwen brief van den 31.
„ Maart laatstleden, herwaards ge-
„ zonden, hebben wy naar naauw-
„ keurig onderzoek van al 't geen
„ gy over deze stoffe bygebragt
„ hebt, en 't geen verder aanmer-
„ kenswaardig was, niet konnen
„ bespeuren of bevinden, dat aan
„ de voorgemelde misdaad schul-
„ dig zyn; zoo als ook niet de o-
„ verige tekenaars van den bewus-
„ sten klaagbrief of vertoog over
„ en van wegen harde behandelin-
„ gen van den Gouverneur, Willem
„ Adriaan van der Stell en eenige
„ Leden van den Kaapschen Raad;
„ midsgaders de genen, die om
„ deze redenen verzonden, of in
„ gevangenissen geworpen zyn.
„ Weshalven wy begeren en beve-
„ len, dat alle tegenswoordig ge-
„ melde menschen, die alhier ge-
„ noemt zyn, of hier toe getrok-
„ ken konnen worden, op den ont-
„ fangst dezes bevryd, en kosten-
„ loos uit hunne gevangenis ont-
„ slagen zullen worden; daaren-
„ boven zal 't ook aan alle de ver-
„ zondenen geoorloofd zyn, zoo
„ zy het verlangen en verzoeken
„ met de Compagnies schepen bui-
„ ten hare schade en kosten, na
„ de Kaap getransporteert en ge-
„ voert te worden.

„ 11. Den genen, van wien de scha-
„ pen door den Gouverneur zyn
„ ontnomen, onder voorwentzel
„ van wollig vee, en om de wolle
„ daar van voor de Compagnie te
„ scheren, zoo als de voorgemel-
„ de Kaapsche brief en voorname-
„ lyk 't bewuste smeekschrift der
„ Coloniers, als mede 't antwoord
„ van den Gouverneur Willem A-
„ driaan van der Stell daar op meld,
„ dat zy daar voor eenige vergoe-
„ ding genoten hebben; begeren
„ wy, doordien hy zulks buiten
„ ons uitdrukkelyk bevel heeft ge-
„ daan, behalven dat het eene har-
„ de en ongewone manier van
„ doen en strydig met alle goede
„ maatregels is, dat de gemelde
„ Gou-

„ Gouverneur het uit zynen ei-
„ genen zak, tegen vier gulden 't
„ stuk vergoeden en betalen zal,
„ mids dat zy behoorlyk bewys
„ aantonen, hoe veel schapen hen
„ op de voorgemelde wys ontno-
„ men zyn.

„ 12. Den bedienden der Com-
„ pagnie aan de Kaap, van den
„ grootsten tot den kleinsten, die
„ tegenswoordig eenig land be-
„ zitten, bevelen wy, zich daar
„ van t'ontdoen, 't zy by verkoop
„ of op eenige andere wys, zoo
„ als zy het namelyk zelf zullen
„ goedvinden, by straffe van ver-
„ beurtverklaringe tegen de over-
„ treders, en dit ter navolginge
„ der vorige bevelen, daar tegen
„ gemaakt; voornamelyk echter
„ uit hoofde van de aanschryving
„ van deze vergadering in dato
„ den 26. April 1668. Daar zal
„ ook voortaan geen land aan ee-
„ nigen Bedienden der Compa-
„ gnie in eigendom, huur of an-
„ dere wyze gegunt, of op eeni-
„ ge andere wyze van hem beze-
„ ten worden. Wyders zal hy
„ ook geenen handel met Koorn,
„ vee of wyn, zoo wel voor zich
„ zelven als door anderen dryven,
„ direct of indirect; maar zy zullen
„ zich met hunne bezolding te vre-
„ de houden, en de voorrechten,
„ welke de vrye Coloniers heb-
„ ben, niet benadelen, als de ee-
„ nige middelen, waar van zy
„ moeten leven.

„ 13. De Wynpacht, waar in nu
„ en dan, en ook nog onlangs, we-
„ derom eenige verandering is
„ gemaakt, zal voortaan in vier
„ percelen geschieden, op dezel-
„ ve wyze, zoo als in den jare
„ 1699. door den Commissaris
„ Daniel Heinsius is gereguleert,
„ waar by het ook voor eerst en
„ tot op onze verdere order al-
„ dus blyven zal.

„ 14. Wat het vee slachten en 't
„ verkopen of leveren van vleesch
„ aanbelangt; wy hebben in on-
„ zen brief van den 28. October
„ des verleden jaars reeds eenige
„ verandering bevolen, voorna-
„ melyk echter zoo veel 't laatste
„ of de levering betreft, en door
„ dien wy midlerwyl onze ge-
„ dachten verder daar over heb-
„ ben laten gaan, zoo hebben wy
„ goed gevonden, 't slachten en
„ verkopen van vee, aan alle en
„ een iegelyk Colonier, open en
„ vry te laten; terwyl zulks zoo
„ als reeds voorheen gemeld is,
„ aan de Bedienden der Compa-
„ gnie verboden is en blyft, be-
„ halven aan de schepen der Com-
„ pagnie, waar van zoo voort na-
„ der zal worden gesproken, en
„ zal zodanige Licentie, of vry-
„ heid van slachten met primo
„ January 1708. een aanvang ne-
„ men.

„ 15. Wyders hebben wy goedge-
„ vonden, de levering van vleesch
„ aan de Compagnies passerende
„ en repasserende schepen weder-
„ om aan zekere perzonen te
„ gunnen, en zulks voor eenen
„ tyd van drie achtereen volgen-
„ de jaren, te rekenen van den 1.
„ January 1708.; zoo dat voor
„ een pond rund of schaap-
„ vleesch 1½ stuivers of 13. duiten
„ licht geld betaalt zal worden,
„ en zy daarenboven gehouden
„ zullen zyn, om zoo veel schaa-
„ pe-huiden aan de Compagnie en
„ deszelfs schepen te leveren, als
„ zy van noden zullen hebben,
„ dog zonder betaling; ten wel-
„ ken einde en op voorgemelde
„ conditie, achtervolgens 't by
„ leggend Contract, wy de eene
„ helft der voorgemelde levering
„ van vleesch aan den ouden
„ reeds bovengemelden Burger-
„ meester Henning Hussing heb-
„ ben toegestaan. De andere helft
„ der gemelde levering is aan u
„ gelaten, om dezelve op gelyke
„ conditien en tyd aan 1. 2. of
„ meer Vrymannen te gunnen,
„ zoo als gy raadzaamst zult oor-
„ delen; onze mening echter is,
„ dat de gemelde aannemers voor

„ zyn aandeel, dog op gelyke tyd of „ in eene maand moet geschieden; „ ten ware zy zich daar in onder „ elkander verstonden ; en zal van „ Compagnies wegen ter dege „ moeten worden gelet, dat 'er „ geen ander dan goed en bequaam „ vleesch gelevert worde, op ze- „ kere straffe, die gy zelf zult „ goedvinden, daar tegen te sta- „ tueren ; en zal de gemelde Hu- „ sing, zoo dra hy aan de Kaap „ komt, en om den tyd, hiervo- „ ren gemeld, tot de gemelde le- „ vering worden toegelaten.

„ 16. Ontrent het uitgeven van „ landeryen aan deze of gene Vry- „ mannen, is onze wil, dat be- „ hoorlyk zal worden gade gesla- „ gen, dat aan een niet te veel „ land te gelyk gegeven of hem „ zoo veel toegevoegt werde, als „ hy reeds bezit, en dat men zou- „ de konnen rekenen, dat van zo- „ danig land 2. 3. of meer Colo- „ niers zouden konnen bestaan. „ Onze intentie is, dat vele Co- „ loniers eerlyk leven en bestaan „ mogen, of hun levens onder- „ houd winnen konnen, zonder „ dat 't nodig is, dat dees of geen „ zoo veel landeryen of goederen „ meer bezit als de anderen. Hoe „ nader de gelykheid onder dezel- „ ven op eene bequame wyze zal „ te treffen zyn, hoe aangenamer „ ons zulks zyn zal; van welk al- „ les u gezamentlyk en uwe goede „ overweging, de directie en uit- „ voering op 't ernstigste hier me- „ de gerecommandeert en aanbe- „ volen word. Hier mede beve- „ len wy u in Godes bescherming, „ en blyven na onze groetenis.

UWE GOEDE VRIENDEN,

De Gecommitteerden Bewindhebberen uit de respective kamers der generale Nederlandsche geprevilegeerde Oost-Indische Compagnie ter vergadering van Zeventienen, in Amsterdam en uit dezelve &c. &c. &c.

Amsterdam den 30. October 1706.

Hier mede hebt gy Lezer, nu 't lied, dat de Voortreffelyke Maatschappy te Amsterdam zodanig heeft laten opheffen, dat de Heer Gouverneur alhier en zyne aanhangers daar van zuizebolden, als een dronkaard, die op zyne voeten niet staan kan; het smerte hem zeer, dat hy zien moest, dat zyne gevangenen over hem zegepraalden; en dat hy uit deze zoete en aangename luchtstreek, (ik gebruik zyne eigene woorden) weg moest, alwaar hy kaal en naakt gekomen was, en 't als nu ryk en wel gegoed verlaten moest, en aldus de gelegentheid verloor, zich op zyne vyanden te wreken. De inhoud van dezen brief smert den Gouverneur zeer.

Hoe meent gy echter wel, Lezer, dat deze treffelyke en nadenkelyke bevelen werkstellig gemaakt en ter uitvoering gelegt zyn? Helaas! de Voortreffelyke Maatschappy gaf wel goede en heilzame bevelen; dog vermids zy met 't belang der Bedienden streden, zoo wierden zy ook zeer laat, of om uit de borst te sperken, gantsch niet uitgevoert. Om den Lezer niet langer op te houden, en een klein bewys van myn voorgeven aan te tonen, en 't overige hier na te sparen, om dat daar van tog nog dikwyls zal moeten worden gemeld; staat te merken, dat de Fiskaal independent, die voor al 't *point d'honneur* van zyne hoge Heren Principalen had behoren in acht te nemen, en geen perzoon aan te zien, tot ongeluk der burgers in eenen diepen slaap lag, zoo dat dit bevel hem ook de oogen niet opende; aangezien hy niets deed, dan dat hy de gevangenen op vrye voeten stelde; terwyl hy 't gouvernement, hem nevens den Edelen Achtbaren Raad van policy, zoo dierbaar aanbevolen, in de handen van den Heer Gouverneur liet.

Had hy het echter zoo voort overgenomen, en den Heer Gouverneur volgens order met de toenmaals gereed leggende retourvloot,

vloot, zoo wel als de andere na Holland geroepene Heren, weggezonden, vele zaken zouden zekerlyk niet zyn geschied, die hier na zullen worden bericht.

XXX. HOOFTSTUK.

Waar in vervolgens afgehandelt word: Na dat de Heer d'Abling aangekomen was, en ras de party van den Heer Gouverneur van der Stell omhelst had, duëlleren twee Engelsche Kapiteins met elkander. De Prediker le Boucq verricht den Kerkendienst, in de plaats van den afgezetten Kalden; zet twee Leden van den Kerkenraad af, waar over nieuwe gevaarlyke verschillen ontstaan, insgelyks word over de beide Secretarissen Helot en Poulle klagten afgevoert.

De Landdrost Starrenberg moet met deze Vloot weg. Blesius verbied den prediker Kalden den Kerkendienst. De burgers krygen weinig verligting. Waar zulks van daan komt. Gesprek van den Schryver met den Fiskaal Independent. Blyde aankomst van den Heer d'Abling. Ondersoekt de gemoederen. Maakt met den Gouverneur vriendschap. Ontdekt den zelve alle geheimen der burgers. Neemt 't Gouvernement over. Plegtigheden daar by gebruikt. Twee Engelsche Kapiteins vechten in duel. Van der Beyl en Appel komen te rug, en roemen den nieuwen Gouverneur. d'Abling poogt tweedragt onder de burgers te zajen. Kalden heeft nieuwe maar slegte Leden van den Kerkenraad verkozen. Le Boucq wil ze opentlyk in de Kerk af zetten. Kalden steekt zig in deze zaak. Le Boucq zet Poulle en Overkolster opentlyk af. Daar door ontstaat een ontsteldheid in de gemoederen. Le Boucq word by d'Abling deswegen aangeklaagt. Word de predikstoel verboden. Hier over verdelen zig de burgers in twee partyen. Poulle en Helot worden aangeklaagt, om dat zy als Vendumeesters geen reekening hebben willen doen. Na den opsteller hier van word gezogt. Dien zy een Calumnie willen aanwryven. Eisschen een boete van 200 Ryksdaalders. Het vonnis word niet uitgevoert. Jacob van Brakel sterft.

HEt verschil, in den jare 1706. aan de Kaap du bonne Esperance tusschen den Gouverneur en vele der voornaamste burgers voorgevallen, heb ik u in eenige van myne vorige wydlopiger voorgedragen, als ik my zelven verbeeld had; dog aldus, dat tegen de waarheid geen enkeld woord gemeld is; zoo als zulks uit de originele stukken, hier en daar ingelast, blykt. Het vervolg echter, hoe 't namelyk na dien tyd gegaan is, heb ik wel in 't slot van myn laatste Hoofdstuk aangeroert, en belooft mede te delen; dog ik acht, dat gy niet gaarn zoudet zien, dat ik zoo wydlopig was, als ik in de voorgaande geweest ben; om dat dit vervolg meest verdrietige zaken behelzen zal; 't zoude my ook zelfs onmogelyk zyn, 't zelve zoo uitvoerlyk te berichten; om dat men na dien tyd gene bewys-stukken heeft konnen bekomen, wyl men zorg moest dra-

dragen, dat men zich ergens in vergrepe nog te veel in 't oog liepe.

De Landdrost Starrenberg moet met deze vloot weg.

Voor al echter heb ik in mynen vorigen gewag gemaakt, dat de Fiskaal independent, de Heer Blesius na den ontfangst van 't medegedeelt Rescript, gedagtekent van Amsterdam den 30. Oct. 1706., niets anders heeft werkstellig gemaakt, dan dat hy de gevangenen op vrye voeten gestelt heeft; het is licht af te nemen, hoe verheugt deze daar over geweest zyn; om dat 'er eenigen reeds over jaar en dag als de grootste misdadigers hadden gevangen gezeten. Zy hadden zich derhalven niet alleen van herten verblyd, God gelooft, en voor genadige verlossing uit de hand van hunne vervolgers gedankt; maar zy lieten ook den Heer Gouverneur, welkers Character als nu een einde nemen zoude, en den Landdrost, die 't zoenoffer zyn, en met deze vloot op bevel van den Heer Gouverneur, en andere te rug geroepenen, vertrekken moest, t'eenemaal met vrede en ongemoeit; schoon zy de grootste redenen hadden, zich op hem te wreken, en hem zoo weinig te verschonen, als hy hen ongeplaagt gelaten had.

De nieuwe Heren worden met smerten verwacht.

Na dat echter aan de uitvoering der verdere bevelen nog door den Fiskaal Independent, den Heer Johannes Blesius, nog door den Edelen Achtbaren Raad van policy wierd gedacht, en by gevolg de toom van de regering in handen van den Heer Gouverneur bleef, zoo konden zekerlyk de mishandelde burgers niets uitvoeren; maar moesten te vrede zyn, dat de aangename uur haast zoude komen, waar in de nieuwe Gouverneur de Heer van Assenburg, en de Heer Johannes Cornelis d'Abling aanlanden, en de zaak naar behoren aanvatten zouden.

Blesius verbied den prediker Kalden den Kerkdienst.

Dog door dien daar toe nog zoo dra gene hope was; om dat zy nog niet van Amsterdam afscheid genomen hadden, en de vloot nog hier lag, welke ten minsten iets moest te rug brengen, dat uitgevoert was, zoo liet de Fiskaal independent den Prediker Petrus Kalden, den 24. April, zynde toenmaals Paasschen, verbieden, den Predikstoel voortaan te beklimmen; om dat de Voortreffelyke Maatschappy ernstiglyk begeert en verlangt had, dat hy zich na Holland begeven en aldaar aanhoren zoude, wat met hem verder af te handelen was. Daarentegen liet hy de beide Predikers Beek en le Boucq aanzeggen, om den Kerkdienst aan de Kaap by beurte, naar luid van 't Rescript, te verrichten, zoo als ook de Prediker le Boucq op Paaschdag den aanvang daar mede maakte.

Starrenberg verschrikt over de komst van Tas en van der Heide.

Hoe deze tyding in de ooren van den gemelden Heer Kalden heeft geklonken, is licht af te nemen. Ik kan den Lezer verzekeren, dat de Landdrost, wanneer de beide gevolmagtigden der tekenaars van 't smeekschrift, Jakob van der Heide en Adam Tas by hem quamen, en den lessenaar van den gemelden Tas, dien hy den 28. Febr. 1706. uit zyn huis had genomen, met al 't geen daar in was geweest, weder eischten, zodanig verslagen en ontstelt was, als of hy eene beroertheid gekregen had, zoo dat hy hen niet anders konde antwoorden, dan dat hy na 't afleggen van zyn ampt, alles in handen van den Heer Gouverneur gestelt had, en dat hy zich gereed maakte, om met 't schip, 't welk hem aangewezen was, na Holland te vertrekken.

Gaat onder zeil na Holland.

Zoo onmenschelyk hy Voorheen met hen had gehandelt, wanneer zy onder zyne gehoorzaamheid en geweld waren, zoo bedroeft zag hy ze nu aan, wanneer de verdiende loon zyne werken volgde; Ondertusschen moesten zy onverrichter zake heene gaan, en den Lessenaar nog eenigen tyd ont-

ontberen; hy echter ging met de gantſche retour-vloot den 29. April 1707. onder zeil, en verliet den haven en 't gantſche land, waar door dan de 9. gecondemneerde burgers ook van de boete van 200 ryksdaalders ieder ontheft wierden, aangezien de Voortreffelyke Maatſchappy hen reeds daar van vry geſproken had.

Na 't vertrek van de Retour-vloot achte de Fiskaal independent gantſch nodeloos, ontrent het bovengemeld Reſcript iets meer ter uitvoering te leggen; aangezien hy wel wiſt, dat daar van zoo ras geen tyding in Holland komen konde; maar hy liet de ſtraf van regering in handen van den afgezetten Gouverneur, 't welk den gedrukten burgers te ſmertelyker viel; om dat zy zelfs den voorgemelden leſſenaar niet uit zyne handen wringen konden; maar zich nog zoo ſtil houden moeſten als voorheen; behalven dat hem de handen gebonden waren, en hy hen niet in hechtenis konde zetten, als voorheen.

En in dezen bedroefden toeſtand moeſten zy blyven, tot dat eindelyk de Heer Johannes Cornelis d'Abling aanquam, 't welk als de Fiskaal independent en de Raad van policy 't Gouvernement op zich genomen hadden, gantſch onnodig zoude zyn geweeſt; want hier door zoude de Heer Gouverneur niet alleen buiten ſtaat zyn geſtelt, om iemand ſchade te doen, maar ook genoodzaakt zyn, met deze vloot, ten minſten met 't laatſte ſchip, 't welk altyd wat later van Batavia met nieuwe Thee en andere Koſtbare waren afgevaardigt en na Holland gezonden word, te vertrekken, en de Kaap te verlaten; ten minſten zoude niemand meer voor hem hebben behoeven te vrezen.

Geſprek van den Schryver met den Fiskaal independent.

Aanmerkelyk is 't geſprek, 't welke ik voor myne perzoon met den Fiskaal independent heb gehouden, wanneer wy langs ſtrand 't vermaak van de wandeling namen, en de aankomende ſchepen zagen inlopen; want wanneer hy te kennen gaf, dat 't hem op 't hoogſt bedroefde, dat hy van zulke oude goede vrienden, als den Heer Gouverneur van der Stell en den Heer Elzevier, nevens de andere afgezette Heren affcheid nemen en met andere onbekende nieuwe vriendſchap maken moeſt, zoo gaf ik tot antwoord, dat ik dat wel gaarn geloofde, en zulks hem niet zonder redenen bekommernis veroorzaakte; dog dat hy redenen had, zich gelukkig te achten, dat de beurt aan hem ook niet was gekomen; nademaal hy in zyn ampt zoo nalatig en ſlaperig geweeſt was; dat hy daarenboven licht had konnen begrypen, dat de Voortreffelyke Maatſchappy om een enkeld Gouverneur, eene zulke gewigtige Colonie, met zoo vele en zware koſten zoo ver gebragt, niet zoude laten te gronde gaan; door dien zy 10. Gouverneurs in plaats van eenen reeds zoo wel gezetenen burger konde bekomen, en diergelyke zaken meer, welke hy alle toeſtont, en bekende, dat hy niet zoo ver gedacht, of de zaak zodanig ingezien had.

Blyde aankomſt van den Heer d'Abling.

De komſt van den voorgemelden Heer d'Abling viel in den 6. Mey 1707., in gezelſchap van 5. andere ſchepen, met hem uitgelopen. Wie kan zich echter de vreugde verbeelden, die daar over beſpeurt wierd? Waarlyk dezelve was onuitſprekelyk; ten dele om dat daar door den Gouverneur de regering ontnomen wierd, en ook om dat men hoopte, dat de Heer d'Abling gelyk met gelyk zoude vergelden.

Want wanneer hy eenige jaren geleden, door de Hoog-Edele Indiſche Regering te Batavia, op eenige misſlagen, zoo als men zegt, en vaſt gelooft, betrapt wierd, zoo zette zy hem niet alleen van zyn hoog ampt, als Op-

perhoofd van 't eiland Palimbam af, welk eiland onder anderen veel Peper geeft, en deswegen door de Voortreffelyke Maatschappy in bezit gehouden word; maar zond hem ook met of zonder toestemming der gemelde Compagnie, na Holland, om zich aldaar te verantwoorden.

Word van den Gouverneur qualyk ontfangen.

Wanneer hy nu in zodanigen toestand aan de Kaap de Goede Hoop quam, en den Heer Gouverneur als zynen neef aansprak, wierd hy niet alleen zeer slecht ontfangen; maar ook schier gantsch niet geacht; om dat hy zich zyne vriendschap onwaardig had gemaakt, wyl de Hoge Indische Regering te Batavia redenen had gehad, om hem af te zetten, en weg te zenden. Derhalven is licht te denken, dat deze behandeling dien Heer geweldig gespeten en qualyk genomen heeft, zoo als hy zulks ook tegenswoordig by zyne komst alhier zeer ras heeft getoont; om dat hy scheen de ergste vyand van den Heer Gouverneur te zyn.

D'Abling onderzoekt de gemoederen.

Na dat hy ook eenige dagen hier geweest was, en een iegelyk vriendelyk en hoflyk had bejegent, had men zodanig vertrouwen van dezen Heer, dat men niet anders verwachte, dan dat hy een ieder recht doen, en den Heer Gouverneur weder op 't ergste verachten, verlaten en honen zoude; hier toe gaf hy te meer hope, om dat hy zich in allerhande gezelschappen bevond, alwaar verscheidentlyk, goed en quaad van den Heer Gouverneur gesproken wierd, en aldus ongemerkt de gemoederen der burgers op eene zeer voorzichtige wys polste.

Kort daar na echter, wanneer hy nu volkomen wist, op wat wyze zyne zaken, die door 't bewust afzetten en wegzenden, tamelyk ten achteren waren geraakt, wederom zouden konnen worden herstelt, en hoe hy aan geld en goed zoude komen, veranderde hy van zadel, en wierd uit eenen vervolger van den Heer Gouverneur, deszelfs beste en vertrouwste vriend, en uit eenen hartvriend der burgers, een volslagen vyand van dezelven; aangezien hy aan den Heer Gouverneur bekent maakte, al 't geen de burgers van hem hadden gezegt, en zich daar door zoo diep in deszelfs vriendschap inwikkelde, dat hy van hem, zoo als men toen opentlyk zeide, eene elpenbene doos met 5000. Dukaten vereert kreeg.

Hier van wist men in den beginne niets, en men zoude ook nooit daar achter zyn gekomen, ten ware hy zich zelven verraden had; want daar hy voorheen om dezelve reden, welke nu den Heer Gouverneur raakte, zoo zeer gehaat was, en zich als nu geliet, als of hy met dezelve munt wilde betalen, zoo konde hy onfeilbaar alles ontdekken; wanneer daarenboven zyne zwakke zieltogende kas in de hoogste nood was, zoo zag hy heel licht, op wat wyze hy dezelve nieuwe krachten zoude konnen byzetten; hy bediende zich derhalven van den Mazarinschen regel:

Dissimula simula, quoties occasio poscit,
Moribus & morem temporibusque gere,

En geliet zich anders, als hy was, en gaf ook goede woorden, tot dat hy zyn slag had waargenomen; en wanneer hy zynen geldhonger eenigermaten had gestilt, verklaarde hy zich eenen openbaren vyand van de genen, welker vriend hy te voren geschenen had.

Wyst ze kaal af

Dit bespeurde men echter eerst, wanneer eenige mishandelde burgers tot hem quamen, hem om bystand aanspraken; en verzochten, hen aan haar recht te helpen, achtervolgens 't welk de Heer Gouverneur naar luid van 't Rescript der Voortreffelyke Maatschappy gehou-

gehouden was, hunne ontnomene schapen te betalen; want hy gaf hen met zeer droge woorden tot antwoord, dat hy in deze zaak niets doen konde of wilde, en dat zy moesten wachten, tot dat de nieuwe Gouverneur aanquam; die misschien hier ontrent andere en nadere bevelen zoude met zich brengen.

Verraad zyn gemoed in een gezelschap.

Anderen daarentegen, die over andere behandelingen van den Heer Gouverneur klaagden, en voldoening eischten, verleende hy nog minder gehoor; maar zeide in een vol gezelschap, daar onder anderen hier van gesproken wierd: *Zy zullen hem immers niet t'eenemaal 't vel over de ooren willen halen*; 't welk immers duidelyk genoeg te kennen gaf, wat hy in zyn schild voerde, en welkers vriendschap hem dierbaarst was.

Hier door leerden de burgers andermaal, hoe weinig zy met dezen Heer d'Abling geholpen waren, en hoe dat alle hunne zaken weer moesten wagten, tot dat de nieuwe Heer Gouverneur aan de Kaap gekomen was, waar toe men echter nog voor eerst geen hope had; om dat hy lang na den gemelden Heer d'Abling uitgelopen was. Zy hielden zich derhalven stil, en maakten hier en daar zonder onderscheid, en zonder te denken om de voorige stribbeling, goede gezelschappen, aten en dronken met elkander, zoo als zy voor dezen gewoon waren; en quamen onder elkanderen overeen, nooit van eenige partyschappen of van den ouden wrok te spreken; om dat daar door alles weder verraden en de twedragt groter zoude zyn geworden, als ze voor dezen geweest was.

Neemt 't gouvernement over.

En hier door liet het zich aanzien, als of alles weder in rust en vrede was gebragt; weshalven de Heer d'Abling ook eindelyk geraden vond, 't ampt van den Heer Gouverneur, Willem van der Stell af te eisschen, en 't zelve zelf te bekleden, tot dat de nieuwe Gouverneur zoude aangekomen zyn; zulks geschiede den 3. Juny 1707. wanneer niet alleen de bezetting, maar ook de gantsche burgery by malkanderen geroepen was, en de Heer d'Abling in byzyn van den Raad van Policy voorgestelt wierd.

Plegtigheden daar by gebruikt.

De plegtigheden, die daar by in acht wierden genomen, zyn de volgende: De Edele Achtbare Raad van Policy vergaderde, de Gouverneur leide daar in zyn ampt neder, en droeg het aan deszelfs opvolger op; vervolgens traden zy na buiten aan de trap, en rangeerden zich aldaar; beneden aan dezelve stonden in eenen kring in parade de zoldaten, zoo als ook de burgers rontom dezelven; daar op wierd de trommel geroert, waar na de oude Heer Gouverneur eene korte redenvoering deed, en met weinig omstandigheden zeide, dat hy zyn ampt als nu neergelegt, en aan dezen Heer als zyn Successeur overgegeven had; wyders dankte hy een ieder voor getoonde gehoorzaamheid, en vraagde eindelyk, of zy ook genegen waren, de Heren Staten Generaal, en de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, midsgaders dezen Heer zynen Opvolger, die van de gemelde Compagnie daar toe aangestelt, en ten dien einde herwaards gezonden was, hou en getrouw te zyn? Zoo dra nu daar op een algemeen *Ja* volgde, zoo wierd de oude Gouverneur van de Magistraat voor de getrouwe zorg gedankt, en de nieuwe over 't aanvaarden van dit hoog en gewigtig ampt geluk gewenscht; midsgaders van de bezetting eene driedubbelde Salvô geschoten, en eindelyk 't grof geschut om de Vesting driemalen los gebrand; en daar mede was deze plegtigheid geeindigt. Staat aan te merken, dat de schepen, in den haven leggende, hun kanon ook losbranden, toen men 't in de Vesting gelost had.

Twee Engelsche Kapiteins vechten lyf om lyf.

Ik wil hier de redenen niet onderzoeken, waar om de Heer d'Abling met 't overnemen van 't gouvernement zoo lang heeft gewagt; om dat dezelve reeds ten dele uit 't boven verhaalde blyken, en ten dele nog wel geheim konnen geweest zyn; ten einde hy te beter achter alles komen, en zyne kans wakker waarnemen konde. Ik wil derhalven slechts enkelyk aanhalen, dat den 7. Juny, te weten vier dagen na dat hy de regering op zich genomen had, twee Engelsche Kapiteins de stoutheid hebben gebruikt, in den groten Tuin der Voortreffelyke Maatschappy, alwaar ik toenmaals woonde, een twee gevegt te houden; waar van de eene op eene recht schelmachtige wyze den anderen, van wien hy reeds overwonnen en van zynen degen berooft was, na weder bekomenen degen en gegevenen handklap en verklaring, dat hy volkomene satisfactie genoten, en hem voor zyn leven te danken had, van achteren in 't dik van zyn been even onder de heup, zodanig griefde, dat hy op de plaats ter neder viel, en geen voet verzetten konde.

De partyen komen ongestraft daar van.

Schoon de Fiskaal independent den dader, die zich op zyn schip salveerde, terwyl de gequetste na huis gedragen en verbonden wierd, door brieven liet dagvaarden, om zich te komen verantwoorden, zoo was zulks alles vruchteloos; om dat zy zich op de immuniteit van den Koning van Groot-Brittannie verliet. En doordien het niet wel konde geschieden, den gequetsten alleen te straffen, zonder partyen over en weder te hebben gehoort, zoo wierd eindelyk de zaak in der minne bygelegt, wanneer de Fiskaal independent 't beste en de Justitie niets daar van genoot; ten ware de Heer d'Abling, als toenmalige Regent, 't zyne in stilte insgelyks had getrokken, waar van echter geene zekerheid voorhanden is.

Van der Beyl en Appel komen te rug.

Wanneer midlerwyl de in den jare 1706. na Holland gezondene burgers, Pieter van der Beyl en Ferdinandus Appel, den 14. Juny 1707. met 't schip Arion, gezond en frisch hier weder te rug quamen, welke niet alleen de vaderlyke liefde der Heren in Holland jegens de hare beweenden, en de gantsche Colonie treffelyk prezen, maar ook de minnelykheid, getrouwheid en oprechtheid van den nieuwen Heer Gouverneur op 't hoogste roemden, zoo wierd daar door zoo wel de laatst opgerechte vriendschap onder de burgers als bevestigt, en na 't uur verlangt, om den gemelden nieuwen Heer Gouverneur in perzoon te zien, te groeten, en te complimenteren; daarentegen verminderde 't vertrouwen, dat men op den Heer d'Abling had gestelt, niet weinig, en wierd hy daar door genoodzaakt, op allerhande middelen bedacht te zyn; ten einde om zyne streng voor de komst van den zelven, vast te maken.

d'Abling poogt tweedragt onder de burgers te zaajen.

Doordien echter op de tegenswoordig gemelde wys de gemoederen der burgers hoe langs hoe meer overeenstemden, en hem niet paste, of onkruid daar tusschen te zaajen, of hy niet zag, dat hy zyn oogmerk daar door gevoegelyk bereiken konde, zoo verkoos hy eenen gantsch anderen weg, en zeilde met gantsch vreemde en onbekende winden; onder deze wel gelukkige maar hatelyke en gantsch onbetamelyke maxime; ten einde om ten minsten eenige burgers op zyne zyde te behouden, en door dezelven nog veel meer aan zyne snoer te brengen; waar van de zaak zelf voor my de waarheid spreken zal.

Petrus Kalden heeft nieuwe maar slechte leden van den Kerkenraad verkozen.

Te weten, de gewezene Predikker, Petrus Kalden, die zoo als boven in 't klaagschrift onder 't 5. artikel te zien is, om zyn quaad gedrag, is afgezet, had kort voor de komst van 't Rescript der Voortreffelyke Maatschappy, eenige

nieuwe

nieuwe leden van den Kerkenraad verkozen, welker wandel met zyn gedrag niet qualyk overeenquam; dezelven waren de Ouderling en Secretaris van de Justitie Abraham Poulle, en de Diaken, Johannes Overholster. Van den eersten was bekent dat hy gedurende den tyd van zyne aanwezentheid te Batavia vele onbetamelyke stukken gepleegt had, waar over hy eindelyk aangeklaagt en gestraft was; zoo dat hy wegens liegen en lasteren opentlyk op zyne knien met bloten hoofde God en de Justitie om vergiffenis heeft moeten bidden, en een zekere geld boete betalen. De twede, te weten, de gemelde Overholster was Roomsch-Catholyk geweest, en had nu onlangs eerst de Gereformeerde Godsdienst omhelst; en daarenboven lange jaren in onkuisheid geleeft, en by eene slavin, die in zyn huis woonde, 2. of 3. kinderen geteelt.

Beek en le Boucq verstaan zich, wegens 't verrichten van den Godsdienst.

Wanneer nu den gemelden Heer, Petrus Kalden, 't Prediken zoo als voorheen reeds is gemeld, verboden wierd, en de beide predikers, Beek en le Boucq bevel ontfingen, om 't zelve by beurte te verrichten, de eerstgemelde echter buiten dat op Stellenbosch en Drakensteen genoeg te doen had, en hem daarenboven het heen en weer reizen, om dat hy op Stellenbosch woonde, zeer lastig viel, zoo quamen zy met malkanderen overeen, dat le Boucq den Godsdienst aan de Kaap alleen, en Beek denzelven op Stellenbosch en Drakensteen verrichten zoude, 't welk echter, zoo als in 't vervolg zal blyken, niet lang duurde.

Le Boucq wil met de Leden van den Kerkenraad niet in 't Collegie zitten.

Terwyl echter le Boucq den kerkendienst aan de Kaap alleen waarnam, zoo wierd hy gewaar, dat het met de verkiezing der nieuwe Leden niet na behoren gegaan was; daarenboven vernam hy van geloofwaardige menschen, en de ondervinding leerde het hem ook genoegzaam, dat de beide leden van den Kerkenraad, Poulle en Overholster, de vereischte hoedanigheden niet hadden; derhalven weigerde hy, met hen in den Kerkenraad te zitten; zeide hen zulks ronduit in 't aangezicht, en verzocht, zelf tot inkeer te komen, en daar af te staan; ten einde verder geen ergernis by de gemeente ontstont, en de zaak verder uitlekte.

d'Abling belooft hen hulp.

Deze echter, welke op hunne verkiezing steunden, zeiden le Boucq op eene zeer vermetele wyze, dat zy zulks niet doen konden nog wilden; klaagden daar op aan den Heer d'Abling, met verzoek, om hen tegen dezen Predikant, onlangs eerst van Batavia gekomen, de behulpzame hand te bieden; en wyl dit water op zynen molen scheen te zyn, zoo antwoorde hy hen minnelyk, en beloofde hen als Commissaris Politiek van dezen Kerkenraad, allen bystand, zonder le Boucq in 't minste daar van te verwittigen.

Le Boucq wil ze opentlyk in de Kerk afzetten.

Ondertusschen duurde dit verschil eenigen tyd, en le Boucq besloot eindelyk, dezelven opentlyk van den Predikstoel te degraderen en af te zetten, als zy hunne ampten niet vrywillig wilden neerleggen; om dat hy in genen delen konde geraden vinden, om langer met hen te zitten; dog in plaats van na deszelfs raad te luisteren, waren zy nog meer gesterkt, en hadden de stoutheid, om le Boucq uit te tarden.

Petrus Kalden steekt zich in deze zaak.

Doordien nu deze gantsche zaak van den afgezetten Prediker Kalden van daan quam, als onder wien zy tot deze bedieningen verkozen, en andere eerlyke mannen verbygegaan waren, zoo mengde dezelve zich ook in 't spul, en om zich wegens de klagten op 't vyfde artikel van 't smeekschrift te purgeren, toonde hy 2 attestatien, welke deze nieuwe Kerkenraad hem verleent had, waar in onder anderen wierd geroemt, dat hy

zeer yverig was geweest in 't verkondigen van 't woord Gods; dat hy de jeugd ter Cathegisatie had aangehouden, en in zyne letter-oeffeningen zoo naarstig was geweest, dat hy zelf zyne gezondheid daar door had benadeelt; dat zyn wandel zedig, troostelyk en godvruchtig was geweest, en diergelyke loftuitingen meer; en worden deze attestatien door den Heer van der Stell in zyne Deductie ingelast, en uit eige beweging, buiten weten van den gemelden Leeraar, bekrachtigt; buiten twyffel uit dankbaarheid, om dat hy de 10 Geboden, die anders alle Zondagen voor de predikinge worden gelezen, heeft verboden te lezen, als de Heer Gouverneur in de kerk was; om deszelfs gemoed niet t'ontrusten, zoo als de burgers in haar *Contra-Deductie* (Tegen-vertoog) door eene beëedigde attestatie genoegzaam bewezen en aangetoont hebben.

Voorts verliet hy zich op dezen waereldlyken arm, en poogde verder daar uit te bewyzen, dat deze Leden van den Kerkenraad gantsch rechtmatig verkozen waren; dat de Heer le Boucq dezelven by gevolg niet afzetten konde, maar gehouden was, dezelven in zynen Kerkenraad te gedogen, en met hen in denzelven te zitten; welke echter niet alleen de zaak zelf tegenspraken, maar een ander Diaken, genaamt Jan Laurens, van Bremen van geboorte, beweerde opentlyk, dat uit deze Attestatien van den Kerkenraad niets konde volgen, om dat ze zelfs op gene loffelyke en betamelyke wys verkregen waren; dat hy zelf had geweigert, dezelve te tekenen; dog dat hy zulks enkelyk had gedaan, op belofte van den gemelden Kalden, dat hy onder zynen naam met eigene hand wilde byvoegen, waar mede hy zich ontschuldigt had; namelyk dat hy eerst onlangs tot dit ampt was gekomen, en by gevolg niet wist, of de Heer Kalden dat getuigenis verdiende; welke belofte de Heer Kalden echter niet was nagekomen, alzoo hy enkelyk daar by had gevoegt, dat hy onlangs eerst beroepen was.

En op deze wys wierd het verschil hoe langs hoe heftiger, en heimelyk van tyd tot tyd meer menschen daar in gewikkelt; desniettegenstaande bespeurde men onder de burgers nog geene verandering in de nieuw gelegde vriendschap, alzoo men den 26. Juny, wanneer de Heer Rumpf met de oudste dochter van den Fiskaal independent, den Heer, Blesius, en de Heer Jakob Cruse den 24. July met deszelfs twede dochter trouwden, eene zodanige eendragt der gemoederen bespeurde, dat men beide bruiloften met 't grootste vermaak bywoonde; ja de Heer d'Abling betuigde, als een bruiloftsgast, niet onduidelyk zyn vergenoegen, wanneer hy zich liet verluiden: Dat hy nooit had konnen denken, dat menschen, die zoo lang in vyandschap, haat, nyd, twist en twedragt hadden geleeft, zoo dra weder onder eenen hoed te brengen waren.

De Heer le Boncq echter, die zich op zyne goede zaak verliet, was nog door harde woorden nog door dreigementen van zyn voornemen af te brengen, maar ziende, dat zyne zachte middelen vruchteloos waren, besloot de twee Kerkenbedienden Poulle en Overholster door exemplare Kerkentucht tot gehoorzaamheid te dwingen; ten dien einde las hy den 28. Augusty 1707. na de predikatie van den Kanzel, dat hy van hunnen leven en wandel onderrecht was, dat dezelve niet wierden bevonden, zoo als de Apostels van eenen Ouderling en Diaken eischten; dat derhalven wyl gene heimelyke vermaningen helpen of standgrypen wilden, hy genoodzaakt was geworden, hen scherper aan te tasten, en als onbequamen tot zodanige openba-

Le Boucq zet Poulle en Overholster opentlyk af.

penbare gewigtige eer en Kerkampten, af te zetten; gelyk hy dan hier mede hen voor God en zyne gemeente beval zich van den dienst van dezelve t'onthouden, en hun best te doen; om door eenen heiligen en godzaligen wandel voortaan dien smet af te wisschen.

Wat zulks voor een ontsteltheid in de Kerk veroorzaakte, is niet wel uit te drukken. Een iegelyk toehoorder stont verbaast over de nieuwigheid en stoutmoedigheid van den Prediker. Een iegelyk leende hem wel 't oor; maar een ieder keurde dit zyn bestaan niet goed. Een ieder kittelde zich wel met de nieuwe Kerktugt in vorige jaren gantsch vergeten, en achter stoelen en banken gewurpen; maar niemand wilde die gaarn over zich zelven laten gaan; kortom de band van eendragt scheen wederom gebroken te zyn, zonder hope, van zoo lichtelyk weder herstelt te konnen worden.

Le Boucq word by d'Abling deswegen aangeklaagt.

Na geeindigden Godsdienst ging 't spul eerst recht aan; de twee afgezette Kerk-Raden namen hunnen toevlugt tot den Heer d'Abling; vertoonden de ontsteltheid daar door in de Kerk ontstaan, en smeekten om bystand; dezelven wierden onderschraagt, door den Heer Helot, zwager van den meergemelden Poulle, die den Heer d'Abling te kennen gaf, dat hy nevens zyne gantsche maagschap daar door op 't hoogst beledigt, en ten toon gestelt was; dat le Boucq gene rechtmatige redenen tot zodanige proceduren had gehad; maar dat hy uit louter misgunning deze zaken opgeraapt had, die anders lang vergeten en afgedaan zouden zyn geweest; daar by voegende, dat door dien de Raad van Justitie te gelyk door den verworpen Secretaris Poulle was geprostitueert, en hy als Commissaris politiek van den Kerkenraad hier in niet gekent was, hy tog de goedheid geliefde te hebben, de schande, hoon, en smaad te wreken, en de wieken van den Prediker le Boucq te snuiken.

Word de Predikstoel verboden.

Wat gebeurt 'er? de Heer d'Abling, die dit alles enkelyk van eene kant gehoort had, gaf zoo voort bevel, dat den gemelden Heer le Boucq, welke dien namiddag weder zoude prediken, en gereed stont, om na de Kerk te gaan, en zyn ampt als Leeraar op den Kanzel waar te nemen, uit zynen naam en van zynentwegen zoude worden aangezegt, zich t'onthouden, dien namiddag den Kanzel te betreden, ten dele wyl niets dan onrust daar uit ontstaan zoude, en ten dele om alle ongerymtheden voor te komen; waar op Le Boucq t'huis bleef, en den Godsdienst op bevel van den Heer d'Abling, door eenen Voorlezer liet verrichten.

Hier over verdelen de burgers zich in twee partyen.

Hier over ontstont nu een openbaar gemor onder de burgers, welke niet allen wisten, waarom de Prekiker le Boucq zynen dienst niet waarnam. De vyanden echter van denzelven en de aanhangers van de afgezette Kerken-bedienden hadden daar over eene ongemene vreugde, en verbeelden zich, dat zy het tegen le Boucq reeds hadden gewonnen; daarentegen waren deszelfs vrienden, welke wisten, dat hy rechtmatige, billyke en wettige redenen gehad had, deze beide af te zetten, op 't uiterste bedroeft, en zagen wel voor uit, dat het op nieuw tot eene gevaarlyke tweedragt zoude uitbarsten.

Dezelve is ook ras gevolgt, en zoo ver uitgebreid, dat men billyk had te duchten, dat deze laatste oneenigheid erger zoude zyn, als die van den jare 1706.; alzoo de beide afgezette Kerk-Raden, midsgaders de afgezette Prediker Kalden, enkelyk hun werk maakten, om menschen op hunne zyde te winnen, welke dan dit dan dat onder eede zouden verklaren, 't geen le Boucq in 't een of 't ander gezelschap zich zoude hebben laten

ten ontvallen; daarentegen bleef hy nevens zyne vrienden binnen de palen der zedigheid, en liet zyne party zoo veel tieren en razen, als zy goedvond.

Poulle en Helot worden om andere redenen aangeklaagt.

Onder anderen was 'er een van den Kerkenraad, die even zoo weinig lust had, als de Heer le Boucq, om met den meergemelden Poulle in den Raad te zitten. Deze nam zich de zaak van een arm man, dien de gemelde Poulle en Helot als Vendumeesters hadden gedient, uit medogentheid aan, en gaf ten zynen behoeve een smeekschrift over aan den Edelen Achtbaren Raad van Justitie, inhoudende, dat de twee gemelde Heren by 't verkopen der goederen van dezen armen man, zich niet als Vendumeesters hadden laten gebruiken; maar dat zy van deszelfs gelden na hun believen hadden gedisponeert; dat zy onder anderen buiten zyn weten eenige van zyne schulden betaalt en hem de quitantien in plaats van geld ter hand gestelt hadden.

Deze zaak, schoon dezelve niet al te goed en rechtvaardig was, alzoo deze man alles had verkoft, om alle zyne schulden te betalen, zoude nog wel door den beugel mogen; ten ware anderen ook om geld quamen, en de arme man, hoewel hy wist, dat de Heren Helot en Poulle nog meer gelden van hem in handen hadden; waar van zy niets weten, of de rekening effenen wilden, van dezelve met goede woorden binnen jaar en dag niet verkrygen konde, en de schuldeisschers de behoorlyke interessen van hunne gelden eischten, en hy genooddwangt wierd, den bovengemelden Kerkenraad volmagt te verlenen, om deze zaak voor hem by den Edelen Achtbaren Raad van Justitie uit te voeren.

Deze, zoo als reeds is gemeld, liet zich de nood van dezen armen man ter herten gaan; gaf alles den Edelen Achtbaren Raad van Justitie te kennen, en bad om rechtmatigen bystand ten voordele van dezen armen man, als welkers verzoek en elendige toestand niet alleen met de billykheid overeenquam, maar ook van God eene ryke vergelding, en genoegzame beloning te verwachten had.

Na den aanklager word gevraagt.

Naauwlyks had men in den gemelden Edelen Achtbaren Raad den inhoud van 't smeekschrift verstaan, en een weinig daar over geraadpleegt, of men merkte zoo voort, dat de wagen eenen verkeerden weg insloeg, om dat men niet zoo zeer met 't feit verlegen was, als wel op wat wyze men den opsteller van 't zelve zoude ontdekken; om dat men oorbaar vond een man, die onderstaan had, twee zulke grote Heren aan te tasten en te berispen, ten voorbeelde van anderen te straffen. Want 't antwoord, dat op 't gemelde smeekschrift viel, was zoo wel van den Heer Helot, als van den Heer Poulle, ieder namelyk in 't byzonder, dat men den Schryver van 't zelve aantonen, en hem in eene boete beslaan zoude.

De gene die 't proces zoude voortzetten, word troosteloos gelaten.

Door dit onwettig antwoord, wierd de meer gemelde Kerkenraad, zodanig in 't naauw gebragt, alzoo niemand meer een letter voor haar op 't papier dorst brengen, dat zy niet wist, hoe zy zich uit deze zaak best zoude konnen redden. By de Geestelyke Overheid, was geene hulp, om dat dezelve na de pypen van den Heer d'Abling moest danzen, te meer om dat men le Boucq 't prediken verboden had; waereldlyke personen wilden zich ook niet gaarn in de zaak wikkelen, om dat zy hunne bevelen uit den mond van den Heer d'Abling ontfangen moesten, en van hem afhingen, zoo dat dezelve troosteloos gelaten wierd, en niet wist, werwaards hy zich keren of wenden zoude.

De Schryver word daar toe verzocht.

Eindelyk wanneer hy van alle menschen verlaten wierd, besloot hy op den raad van den Heer le Boucq,

Boucq, en andere goede vrienden, welke ik om gewigtige redenen niet mag noemen, om my als een oneenzydig mensch om het verdedigen van zyne rechtvaardige zaak te verzoeken, 't welk ik hem ook zoo veel te minder konde afslaan, wyl de onrechtmatige bedryven der bovengemelde Heren my t'over bewust waren.

Want zy hadden zich, om de zaak van den Heer van der Stell, verleden jaar voorgevallen, niet alleen alomme zeer brutaal getoont; wanneer zy uit waren, om getuigenissen van onschuldige menschen te verdraajen, of dezelve met geweld af te perzen, maar zich ook niet geschuwt, in volle gezelschappen de genen, welke hunne zeldzame grillen afkeurden, en iets tot nadeel van den Heer van der Stell zeiden, te dreigen met zabels het hoofd in te kloven.

In de boven aangehaalde Contra-Deductie, door de beide gevolmagtigden Jakob van der Heyde, en Adam Tas in 't licht gegeven, en aan de Heren Bewindhebberen opgedragen, vind men ontallig veel diergelyke schone stukken, die beter een deugeniet, als een Secretaris passen; voornamelyk staat aan te merken, 't geen tusschen Helot en Oortmans voorgevallen is, welke laatste, wyl hy eenen brief van zynen broeder uit Holland had ontfangen, waar in de afzetting van den Heer van der Stell duidelyk en omstandig gemeld wierd, van den meergemelden Helot waardig is geacht om ter oorzake van zodanige heilloze lasterschriften, alzoo de Heer van der Stell daar van nog niets weten wilde, in d' ergste gevangenis geworpen te worden.

En wie zoude de moeite willen nemen, om meer andere diergelyke onbetamelyke stukken op te halen? of hare zeldzame en weder waardige vriendschap wydlopig te beschryven? daar zy en hare vrouwen, die nogtans zusters waren, elkander veelmaals zelfs de mutzen wakker verzetteden. Het is bekent, dat zy elkander dikwyls in een vierdendeel jaars niet een vriendelyk woord hebben toegesproken; maar elkanders schande en quaadaardig bestaan op 't ergste hebben uitgeschildert. Het zal genoeg zyn, als ik van deze zaak zeg, dat na dat hen op hun Repliek wierd geantwoord, dat zy namelyk hier niet als Secretarissen maar als Vendumeesters aangeklaagt waren, en niet anders als zodanigen konden worden aangemerkt, zy niet eens 't onderscheid, dat men alhier moest maken, konden begrypen; aangezien zy meenden, dat doordien beide *prædicata* van een en 't zelve voorwerp konden worden gezegt, zy ook onfeilbaar vereenigt moesten zyn, en 't een zonder 't ander niet konde worden aangeklaagt.

Als hen zulk Dupliek door den gemelden Kerkenraad voorgelegt, en 't afschrift in 't gerecht geexhibeert wierd, stonden zy niet alleen verbaast, maar ook beschaamt; derhalven verlieten zy in hun antwoord andermaal de zaak, en zogten enkelyk den Schryver of opsteller daar van te weten, onder voorwentzel dat dezelve aan eene injurie schuldig was, om dat hy beide *prædicata* van een *subjecto simul & semper* niet concederen wilde; ja de meer gemelde Kerkenraad wierd eene boete van 200. ryksdaalders opgelegt, ten behoeve van de armen, als mede verwezen, om op haar blote knien en bloots hoofds God en de Justitie om vergiffenis te bidden; dog dorsten deze sententie niet ter uitvoering leggen, om dat zy voor de komst van den nieuwen Gouverneur vreesden, en beducht waren, dat hy hen als een verstandig man, die in alle zaken geoeffent was, en in de Keizerlyke erflanden reeds een Gouvernement had gehad, dat groter en gewigtiger als dit aan de Kaap was, tegen vallen,

Gaat van de zaak af.

len en den verwezenen op vrye voeten stellen zoude.

Jaoob van Brakel sterft. Ondertusschen quam Jakobus van Brakel, waar van voorheen reeds melding is geschied, in dezen jare, te weten den 21. October te overlyden; en vermids by deszelfs dood nog eene byzondere omstandigheid is te merken, welke deze materie raakt, zoo word ik genoodzaakt, dit maal te eindigen, met verzekering, dat ik u 't overige in 't volgende Hoofdstuk zal mededelen.

XXXI. HOOFTSTUK.

Waar in de Schryver verhaalt, dat den Prediker le Boucq niet alleen zyn kostgeld nevens andere Emolumenten wierden ingehouden, maar dat hy van de Kaap moest vertrekken, en bevel ontfing, na Indie te keren; midsgaders dat men de huisvrouw van Henning Husing in hechtenis zet, maar weder op vrye voeten stelt; en eindelyk, dat de nieuwe Gouverneur Louis van Assenburg aan de Kaap is aangekomen.

Redenen van nieuwe verbittering. Le Boucq spreekt heel vry op een besoek. d'Abling komt 'er achter. Houd zyn kostgeld in. De Vice-landdrost rost een schoenmaker op Stellenbosch wakker of. Le Boucq raakt in nieuwe verdrietelykheden. De vrouw van Husing word ondervraagt, en in haar huis gearresteert. Van loons weduw houd Husings vrouw valsche dingen voor, die le Boucq zoude hebben gesproken. Husings vrouw word in de Vesting gearresteert. Word met swaarder gevangenis gedreigt. Voor den Raad ondervraagt. Zal een eedt zweren. Davenraad word verboden school te houden. Poulle belet Jan Lauwrens van Bremen een eedt te zweeren. d'Abling wil by een patent dat van der Stell d'ontnome schaapen zal betalen. Le Boucq moet 't predikers huis verlaten. Drakensteen wil le Boucq als hun eigen prediker hebben. Verklaart waarom zy Beek niet willen hebben. De Schryver word van den Heer van der Stell bezogt. Le Boucq krygt bevel om na Batavia te gaan. Drakensteen zend twee gedeputeerden aan den Raad. Aardig gebedsformulier van de Heer Beek. De Heer Gouverneur komt met de vloot. Komt aan land. De schepen en Vesting lossen hun kanon, en de soldaten hun snaphanen.

Redenen van nieuwe verbittering. MYn vorig Hoofdstuk heb ik gesloten met de dood van Jakobus van Brakel, en gemeld, dat eenige byzonderheden daar by voorgevallen waren, welke deze tot nu beschrevene materie niet alleen voornamelyk betreffen maar dezelve aldus verërgeren, dat men van de liefde, getrouwheid, vriendschap en oprechtheid, welke de burgers op nieuw onder elkander hadden opgerecht, niets meer zag, en dat haat en nyd wederom zodanig de overhand hadden gekregen, dat men redenen had, voor eene nieuwe vervolging, verjaging, verwoesting en gantschelyke verdelging van deze Colonie beducht te zyn.

Om my duidelyker te verklaren en de zaak in een helderen dag te stellen, zoo moet ik de gantsche Worden uitvoerlyk beschreven.

zaak

zaak achtervolgens myne belofte, met alle de omſtandigheden, welke dezelve hebben verzelt, uitvoerlyk berichten; waar ontrent echter eenen netten tyd-order te volgen, veel beter zal zyn, dan dat men 't laatſte eerſt en 't eerſte laatſt zoude willen melden; om dat zulks tegen de ſchikking welke wy tot nu hebben gehouden ſtryden zoude.

Van Brakel word bezocht.

Wanneer dienvolgens Jakob van Brakel by zyne zuſter Maria, die met den burger aan 't ronde Boſchje, Jakob Louw, getrouwt is, op 't uiterſte lag, werwaards hy was gereiſt, om zyne vrienden te bezoeken, zoo bezocht hem onder anderen ook zyn zwager, Jakob Louw en zyne huisvrouw, welke reeds een gezelſchap van buren en goede vrienden aldaar aantroffen, zoo als ook den Prediker Engelbertus Franciſcus de le Boucq, welke den zieltogenden met geeſtelyken trooſt en een aandachtig gebed byſtand deed.

Als men ten 12. uure, zynde de gewoonlyke tyd alhier dat men 't middagmaal houd, zich aan tafel begaf, wierd 'er van allerhande zaken geſproken; onder anderen ook van den Heer d'Abling, en deszelfs regering, voornamelyk echter van 't Reſcript der Voortreffelyke Maatſchappy van den 30. Oct. 1706., achtervolgens 't welk aan alle Bedienden der Compagnie verboden is, landgoederen te kopen, of dezelve direct of indirect onder zich te houden, en dat deze nieuwe Regent geen bedenken nam, om daar tegen te handelen, alzoo hy dicht by de Kaap een klein zeer voordelig landgoed gekoft, een nieuw huis daar op gebouwt, een nieuwe gragt daar omgemaakt, midsgaders veel vee derwaards gevoert, en de weide aan andere burgers ontnomen had. En eindelyk door dien zulks rechtdraads tegen de intentie en uitdrukkelyke bevelen der Voortreffelyke Maatſchappy ſtreed, zoo wierd verſchydentlyk daar van geſproken.

Men verviel in 't geſprek nog dieper, en overleide, of men zulks niet gevoeglyk beletten, of de Compagnie op nieuw bekent maken konde? Doordien echter veel daar over geſproken wierd, zonder dat men tot een beſluit quam, zoo nam de gemelde Prediker Le Boucq 't woord, en zeide onder anderen, dat de Heer d'Abling hem hard vervolgde, en om de afgezette Kerkenraden elendig plaagde. Hy deed zulks in byzyn van allen, waar onder ik my ook bevond, en zulks in nadrukkelyke en harde bewoordingen, ſchoon men hem raade, omzichtig te zyn, en zyne gedachten niet aan elk een t'openbaren. Jakob Louw en zyne huisvronw waren voornamelyk by de anderen verdacht, als welke het voor dezen niet alleen met den Heer van der Stell gehouden, en daar door een ſtuk land bekomen hadden, 't welk de moeder van Louw had toebehoort, maar ook tegenswoordig nog by de Regering in grote gunſt ſtonden, en haar voordeel daar by zochten en vonden.

Doordien de gemelde Prediker deze waarſchouwing in den wind ſloeg, en op zyne gewaande rechtvaardige zaak ſteunde, zoo moeſt hy ook naderhand tot zyn leedwezen de werking daar van voelen; want weinig dagen daar na wiſt de Heer d'Abling niet alleen al 't geen 'er voorgevallen was, maar zelfs driemaal meer, aangezien hy van dezen Louw en zyne huisvrouw eene atteſtatie nam, dezelve aan den Raad toonde, en daar door gelegentheid had, om zoo wel de burgers, als voornamentlyk den gemelden Prediker beter in 't naauw te brengen.

d'Abling komt overal achter.

Ontrent de burgers wilde het zich zoo voort niet ſchikken, om dat hy wel wiſt, dat hy, zoo als boven is gemeld, tegen de nieuw-

Houd 't koſtgeld van den Prediker in.

ste bevelen gehandelt, dezelve overtreden en veracht had; derhalven moest hy wachten, tot dat 'er eene beter gelegentheid zich opdeed. Ten opzichte van den Prediker le Boucq had hy als nu, dat hy gezocht had, schoon de zaak van de andere kant ook onderzocht had behoren te worden; derhalven ontnam hy hem zoo voort zyn behoorlyk kostgeld, nevens andere emolumenten, ruim 10. ryxdaalders ter maand waardig, en was dit als 't twede bedryf van 't Treurspel, dat met dezen Prediker gespeelt wierd.

De Vice-Landdrost rost een Schoenmaker op Stellenbosch wakker af.

Tot 't tusschen-spel gaf de Vice-Landdrost zeer schone gelegentheid; van denzelven staat te merken, dat men zedert 't vertrek van den Landdrost Johannes Starrenberg, nog genen anderen gemaakt, maar zich met deze Substitut, Martinus de Meurs, om vele redenen beholpen had.

Deze weinig geld hebbende, of zich verbeeldende, dat een iegelyk hem voor niet met al ten dienst moest staan, kreeg verschil met een schoenmaker op Stellenbosch, om dat dezelve een paar schoenen voor hem gelapt had, en den 27. Oct. 1707. om de betaling aansprak. Doordien hy hem echter niet betalen wilde of konde, zoo quam het van woorden tot slagen; alzoo de Vice-Landdrost zynen spaanschen-hengst gebruikte, de schoenmaker zynen arbeidsloon op den rug toetelde, en hem bont en blaauw sloeg.

De Schoenmaker word in hechtenis gezet.

Doordien hy echter zulke zwaarwigtige betaling heel qualyk nam, en zig wakker met scheldwoorden verweerde, zoo wierd hy niet alleen in hechtenis genomen, maar moest zelfs gevankelyk na de Kaap wandelen, zynde door den Landdrost aangeklaagt, dat hy hem op vrye straat aangepakt en in zyn ampt verhindert had, 't welk ook zoo hoog wierd genomen, dat hy eenige dagen in de Vesting moest gevangen blyven; ja men dreigde hem, anderen ten voorbeelde, strengelyk te straffen, zonder dat men de zaak verder onderzocht, of gade sloeg, 't geen eenige burgers in een smeekschift, ten zynen behoeve, hadden ingebragt; echter werkten zy zoo veel uit, dat hy eindelyk losgelaten wierd, na dat hy den Vice-Landdrost te vrede gestelt, en de kosten betaalt had.

Le Boucq raakt in nieuwe verdrietelykheden.

Na dit tusschenspel, viel ten opzicht van den Heer le Boucq, weder eene zeltzame zaak voor, welke door dien ze merkwaardig is, ik noodzakelyk verhalen moet. De Heer le Boucq had achtervolgens zyn ampt in den beginne van de maand van December dezes jaars, voorgenomen, Juffrouw Maria Lindenhovia, huisvrouw van Henning Hussing, te bezoeken, welkers man uit Holland nog niet te rug gekomen was, maar eerst met den nieuwen Gouverneur verwacht wierd; aldaar vond hy Juffrouw Maria Engelbregt, weduwe van wylen den Heer van Loon, Prediker op Stellenbosch, en als nu getrouwt met den Heer Willem Helot.

Wanneer zy nu eenigen tyd by malkanderen geweest waren, en van allerhande zaken zoo geestelyke als waereldlyke gesproken hadden, quam men ook op den Heer d'Abling, over welkers quade handeling de Heer le Boucq zoude hebben geklaagt; schoon men geen ander bewys had, dan 't geen eene enkelde perzoon daar van had opgegeven; want deze drie gemelde perzonen waren niet alleen gantsch alleen, maar de vrouw van Hussing ging dan hier dan daar, om hare huishouding waar te nemen, of om dit of dat te beschikken om hare gasten t'onthalen.

De vrouw van Hussing word ondervraagt.

Des niet tegenstaande geschiede het, dat den Heer d'Abling binnen een korten tyd alles overgebragt wierd, 't geen in dit bezoek voorgevallen was; weshalven

ven de vrouw van Hufling, als zy door den gemelden Heer d'Abling daar over ter rede gestelt, en om de waarheid van de zaak gevraagt wierd, zulks als eene verstandige, wyze en omzichtige vrouw, zocht van haar hals te schuiven, met te zeggen, dat zy niets daar van wist, om dat zy wegens haaren weggezonden man, van allen troost, hulp en bystand berooft was, en zy in haar huis zoo veel te bezorgen had, dat zy onmogelyk haar hoofd kon breken, met zaken, welke haar niet raakten.

En in haar huis gearresteert.

Deze onschuldiging mogt haar niets helpen, aangezien haar, zoo dra zy weder t'huis quam, door den Bode van 't Gerecht, in naam en op bevel van den Heer d'Abling, aangezegt en bevolen wierd, niet uit haar huis te gaan, voor dat zy de waarheid van de zaak bekent had, te weten, 't geen de Heer le Boucq tot nadeel van den Heer d'Abling had gezegt. Dit geschiede den 15. October.

Le Boucq word aangezegt, uit 't huis te trekken.

Midlerwyl le Boucq van dit alles onbewust, verzocht by een smeekschrift van den 4. January 1708. van den Raad van Policy, de redenen te mogen weten, waar om zyn Kostgeld ingehouden wierd; dog in plaats dat zyn verzoek wierd toegestaan, ontfing hy den 6. daar aan volgende van denzelven Raad bevel, uit 't predikershuis, waar in hy tot nu had gewoont, te trekken, op voorwentzel, dat de nieuw verwacht wordende Prediker daar in zoude komen, en dat 't alvorens een weinig moest gerepareert worden; terwyl zy zoo weinig om den nieuwen Prediker, als om den nieuwen Gouverneur dachten; aangezien zy aan de komst van dezen laatsten gantsch begonnen te twyffelen, en zekerlyk geloofden, dat hy of met 't schip gebleven, of door de Fransche Kapers genomen was.

Van Loons weduwe houd Huflings vrouw valsche dingen voor.

Terwyl dit met den Heer le Boucq voorviel, ontfing de vrouw van Hufling bevel, in de Vesting te komen; en wanneer zy daar verscheen, quam de bovengemelde weduwe van Van Loon haar onder de oogen, hield haar met verzonne woorden voor, 't geen ten nadeel van den Heer d'Abling door Le Boucq zoude gezegt zyn; voornamelyk dat hy zich zoude hebben laten verluiden, dat hy alle bezwaarnissen, welke hy tegen den Heer d'Abling had, aan de Consistoire in Holland wilde schryven, en wyl hy wist, dat hy als een weeskind van de Hoog Mogende Heren Staten Generaal opgenomen was, de zaak zich haast zoude schikken, en dat aldus de Heer d'Abling hem ruineren moest, of dat hy het hem doen zoude.

De vrouw van Hufling word ondervraagt.

De vrouw van Hufling bleef op hare vorige woorden, en zeide, dat zy niets daar van wist, schoon haar zulks met alle omstandigheden herhaalt en ernstig voorgestelt wierd, en zy voegde daarby, dat zy bereid was, om zulks ten allen tyde met eede te verklaren; dog de blakende yver belette den Heer d'Abling, daar geloof aan te slaan; derhalven hield hy ze in de Vesting gevangen, gaf haar een eigen vertrek, alwaar zy haar verblyf nemen moest, tot dat zy tot andere gedachten komen, en na zynen zin praten zoude.

In haar huis gearresteert.

Naauwlyks hadden de burgers hier van bericht bekomen, of zy quamen met malkanderen overeen, deze vrouw te redden, welkers man nog niet t'huis gekomen was; zulks dat nu haar wyd uitgestrekte huishouding op de slaven beruste. Derhalven presenteerden zy den 3. January 1708. een request aan den Edelen Achtbaren Raad van policy, inhoudende verzoek, dat dezelve onder genoegzame borgtogt mogt worden ontslagen; dog door dien de

de waarheid niet altyd plaats vind, zoo wierd dit verzoek ook in den wind geſlagen, en daarentegen op nadrukkelyke weerwraak gedacht; zoo als de Fiskaal independent tegens zekeren burger, genaamt Steven Vermey, die dit ſmeekſchrift mede had getekent, niet duiſter aldus te verſtaan gaf: Meent dan van der Heyde, dat hy dat zoo mag doen? neen zekerlyk niet, de Raad zal om dit ſmeekſchrift gerechtigheid oeffenen, en de tekenaars wel weten te vinden.

Word met zwaarder gevangenis gedreigt.

Hoe benaauwt echter de burgers over deze onverwachte reſolutie van den Raad van policy wierden, en hoe zeer zy na den Nieuwen Gouverneur wachten, is met geen pen te beſchryven; door dien door 't eerſte haar bederf andermaal voor de deur ſtont, en door 't twede, hunne volkomene verloſſing gehoopt wierd. Zy wierden ook den anderen dag nog meer verlegen, wanneer zy hoorden, dat de vrouw van Huſſing door den gerechtsbode, Johannes Kaaſtok op bevel van den Heer d'Abling aangezegt was, de waarheid te bekennen, of dat ze in zwaarder gevangenis zoude worden gezet.

En voor den Raad ondervraagt.

Daarenboven wierd zy den 5. van die zelve maand voor den Raad van Juſtitie geroepen, alwaar zy ontrent al 't geen de weduwe van Van Loon gezegt had, ſcherp ondervraagt wierd, en wyl zy by hare vorige woorden bleef, dat zy de zaak niet geheel en al had konnen horen, om dat zy dikwyls opgeſtaan en uit het vertrek geweeſt was, en aldus niet konde bewaarheden, 't geen de vrouw van Van Loon geſproken had, om dat zy zich niet wiſt t'erinneren, iets diergelyks van den Heer le Boucq te hebben gehoort, zoo verzocht zy, dat men haar met arreſteren en andere dingen geliefde te verſchonen.

7 deen e. lyve- [illegible]

Dog dit verzoek vond weinig ingang by den Heer d'Abling; om dat hy rontuit aan de meergemelde vrouw Huſſing bekende, dat deze getuigenis zyne eer raakte, en dat zy derhalven, wyl zy niets in zyn voordeel toeſtaan en bekennen wilde, eenen eed zoude moeten zweren, dat zy niets meer van de zaak wiſt; behalven dat zy zich reeds lang voorheen daar toe had verklaart, antwoorde zy heldhaftig, dat ſchoon deze getuigenis zyne eer betrof, de eed, dien zy bereid was, af te leggen, veel gewigtiger was, om dat dezelve hare ziel raakte, en zy liever de zwaarſte pyn wilde uitſtaan, dan eenen eed zweren, die tegen haar beter weten aanliep.

Word echter door den Heer d'Abling belet.

Hier op wierd haar de eed voorgelezen, en daar by 't nodigſte erinnert. Wanneer hy echter zag, dat zy beſtendig bleef, en denzelven afleggen zoude, beval hy den Secretaris van de Juſtitie, op te houden, eer hy denzelven t'eenemaal gelezen had; en de gantſche Raad nevens de Heer d'Abling ſtelden haar daarop op vrye voeten, na dat zy ruim 14. dagen in de Veſting gezeten had.

Davenraad word verboden ſchool te houden.

Ondertuſſchen zyn 'er vele andere zaken voorgevallen, welke ik van voornemen ben, beknopt mede te delen. Onder anderen ſtaat voornamelyk aan te merken; dat zekere Pieter Davenraad, een bequaam geleert man, door den Heer Gouverneur tot Ziekentrooſter of Voorlezer in de Kerk was bevordert, om dat hy deszelfs kinderen lange jaren had onderwezen; dat hy na deszelfs afzetting buiten de Veſting een School, waar toe hy zeer bequaam was, had opgerecht, waar in hy de kinderen in lezen, ſchryven, en rekenen, als mede in de gronden van den Godsdienſt, en die zulks begeerde, in de Lateinſche tale onderwees; zo dat hy niet alleen vele kinderen had, maar ook verſcheiden, welke hy byzonder onder-

onderrechte; wanneer nu 't getal te groot was, en de kinderen van den Heer d'Abling niet byzonder onderwezen konden worden, verbood de gemelde Heer om tot zyn oogmerk te geraken, hem de kinderen Duitsch te leren, wel wetende, dat 't latein hen tog aan de Kaap weinig of niet te pas quam.

Onder dit voorwentzel, wierd die goede man, zoo als hy my zelven meermalen heeft verhaalt, zeer veel gedwarsboomt, om dat vele burger-kinderen, zoo dra zy zulks hoorden, t'eenemaal weggbleven, en aldus voor de kinderen van den Heer d'Abling plaats maakten; dog hier by bleef het niet, de gemelde Heer beval hem, om weder in de Vesting, daar hy voor dezen gewoont had, te gaan wonen, zynen dienst by de bezetting door 't doen van 't avond-gebed getrouwlyk waar te nemen, en by dag de kinderen der Bedienden van de Maatschappy t'onderwyzen, waar door de meeste burgers genoodzaakt wierden, eenen anderen Leermeester voor hunne kinderen te zoeken.

Men twyffelt aan de komst van den Gouverneur.

Dit zoude ook zekerlyk zyn geschied, ten ware dees eerlyke man uit liefde tot de kinderen, en om zyn eigen voordeel de zaak op de lange bank geschoven had, in hope, dat door de komst van den Heer Gouverneur alle zaken eene andere gedaante bekomen zouden, en 't gezag van den gemelden Heer d'Abling eenigermate zoude worden bepaalt, als welke zich reeds nevens andere grote en voorname Bedienden der Maatschappy liet verluiden dat het eene onmogelykheid was, dat hy (de Gouverneur) na zoo een lang uitblyven aan de Kaap komen konde; aangezien zy wel wisten, dat hy reeds 7. maanden in zee was geweest, en dat derhalven deze zyne late komst vergeefs gehoopt wierd.

Gelyk echter de uitgang heeft getoont, dat de hope van den Schoolmeester niet vergeefs is geweest, zoo zal 't ook zonneklaar blyken, dat de anderen zich elendig bedrogen hebben gevonden, schoon zy zich een tyd lang met de zoete hope hadden gestreelt, dat hy te Duynkerken of te St. Malo van de Franschen opgebragt zoude zyn geweest, of dat hy zoo wel als de gantsche onder hem staande vloot een ongeluk op zee zoude hebben bekomen, zynde niet een schip, met hem uitgelopen, als nog te voorschyn gekomen, zonder dat men konde begrypen, waar zy zich allen onthielden.

Men zag wel, dat zy vergenoegt, en op 't hoogst verheugt waren, niet tegenstaande tot de grootste schade van hunne Heren Principalen; aangezien een ieder, die in Oost-Indie geweest is, zeer wel weet, dat de Voortreffelyke Maatschappy liever een ryk geladen retourschip verliest, dan een, dat eerst na Oost-Indie word gezonden, om dat op de uitgaande schepen vele Contanten nevens andere goederen zyn, die daar eerst winst geven moeten. Zy konden ook hare vreugde naauwlyks verbergen, maar lieten zich, zoo dikwyls als men van de komst van den Heer Gouverneur sprak, verluiden, dat alle deze hope ydel was, om dat hy als nu wel uitblyven zoude, en wanneer hy al mogt komen, zoude geen ander middel voor hem overig zyn, dan dat hy met een sterke Zuid-Ooste wind quam, 't welk echter rechtdraads tegen alle waarheid is, om dat deze wind eene aflandige wind is, die de schepen diep in zee werpt, zoo als reeds elders gemeld is. Wat dit voor praatjes zyn, laat ik de Lezer zelf oordelen.

d'Abling gedraagt zich als Gouverneur.

Kortom, de Heer d'Abling, dien deze vertoeving en lange uitblyving zeer wel te stade quam, om dat hy zich midlerwyl in een goeden

goeden ſtaat ſtellen, en zyne zaken naar wenſch uitvoeren konde; verbeelde zich, dat hy reeds Gouverneur was, en zonder twyffel blyven zoude, zoo als uit al zyn doen en laten even zoo duidelyk als uit deszelfs woorden af te nemen was; want de titel van Gouverneur behaagde hem ongemeen wel; en alle Ordonnantien, uit hoofde van dewelke men iets uit de Compagnies pakhuizen enz. kopen wil, moeſten niet eenvoudiglyk, zoo als voor dezen geſchied was, getekent zyn: *de Heer Adminiſtrateur laat volgen*; maar hy beval, daar by te voegen, en voor altoos in acht te nemen: *De Heer Hoofd-Adminiſtrateur* laat dit of dat volgen of verkopen.

Door dien de Heer d'Abling met zulke hoogvliegende gedachten zwanger ging, en alomme gaarn als Gouverneur gegroet en geacht was, zoo is licht te denken, dat hy niets zal hebben verzuimt om zich in dit gewaand gezag hoe langs hoe meer te veſten. De bovengemelde ſchriften van den Kerkenraad tegen de Heren Helot en Poulle, den 5. Jan. overgegeven, moeſten worden verworpen, om dat de opſteller deszelfs naam niet daar onder had gezet; dog de rechte oorzaak was, om dat zy niet in ſtaat waren, om daar op te antwoorden; en wiſt Poulle de zaak zoo wel te draajen, dat de gantſche Raad zich dezelve aantrok, en den Kerkenraad anderen ten voorbeelde ſtraffen wilde. De Heer Le Boucq, die gegiſt wierd, opſteller van deze ſchriften te zyn, moeſt nog verder gewaar worden, dat het by 't afnemen van 't Koſtgeld en andere emolumenten niet blyven konde; men liet hem den 4. Jan. door den Gerechtsbode aanzeggen, dat hy 't Predikershuis ruimen zoude; ten einde het voor den anderen prediker ſchoon gemaakt zoude konnen worden, zoo als Le Boucq ook deed, na dat hy alvorens den 6. dezer by geſchrifte daar tegen in den vollen Raad geproteſteert had.

Daar ontſtont een heftige ſtorm.

Midlerwyl ontſtont 'er een heftige ſtorm uit 't Zuid-Ooſten, die drie dagen duurde, en kan ik met waarheid zeggen, dat ik 'er nooit een zwaarder aan land beleeft heb; de ſchepen die in den haven ten anker lagen, wierden zeer ver van 't land gedreven; 't huis waar in ik toenmaals woonde, was in gevaar, om alle oogenblik om ver gerukt te worden; de balken en 't gantſche dak kraakten yzelyk, en ik wierd genoodzaakt om in den nacht tuſſchen den 7. en 8. Jan. de vlucht te nemen, en my onder 't verwulfzel, dat de trap maakte, te ſalveren. Dog quam het God dank nog tot geen ongeluk, om dat alle huizen onbeſchadigt ſtaan bleven, ſchoon de glazen tamelyk veel leden, door 't menigvuldig zant, met kleine ſteentjes gemengt dat daar tegen ſloeg, en de genen, die langs ſtraat gingen ſchier blind maakte, en met blaauwen vlakken in 't aangezicht tekende.

Deze ſtorm gaf mynes bedunkens, niet onduidelyk te kennen, hoe zeer het reeds een geruimen tyd aan de Kaap gebuldert had, wanneer men echter gade ſlaat, dat 't onweder van de burgerlyke zaken eenen aanvang heeft genomen, en tegenswoordig in 't geeſtelyke woed, zoo ſtaat te duchten, dat in den ſtaat van Overheid ook wel eenen yzelyken ſtorm zoude konnen ontſtaan; ten zy de nieuwe Gouverneur een ander man was, dan de algemene geruchten van hem lopen; want op 't verzoek van den Heer le Boucq was de Diaken, Jan Laurens, van Bremen van geboorte, bereid eene na de waarheid opgeſtelde atteſtatie met eede te bekrachtigen; waar by hy op eene nadrukkelyke wys meende aan te tonen, hoe het met de verkiezing van de Heren Poulle en Overholſter in den gemel-

gemelden Kerkenraad, was afgelopen; waar door bygevolg de zaak van den Heer le Boucq ten minsten gerechtvaardigt zoude zyn geworden, en een ieder zoude hebben konnen zien, dat hy de beide gemelde Heren niet buiten redenen afgezet had; maar de Heer Poulle belette dezen eed, om dat het geen water op zynen molen was, daar hy nogtans de gerechtigheid als Secretaris van de Justitie, haren loop had behoren te laten.

d'Abling wil by een patent, dat van der Stell de ontnomene schapen zal betalen.

Dit geschiede den 11. January. Schoon de Heer d'Abling tot nu weinig tot voordeel der burgers had uitgevoert, behalven dat hy den weg van de Vesting tot aan de eerste brug na de stad toe, had laten bestraten, om eenen schonen weg te hebben, als hy uitgaan wilde, heeft hy nogtans den 12. January een artikel van 't Rescript ter uitvoering gebragt, 't welk de Voortreffelyke Maatschappy aan de Kaapsche Regering had laten afgaan, en by openbare plakkaten bekent gemaakt, dat de genen, welke aan den Gouverneur, Willem Adriaan van der Stell, wollige schapen hadden geleent, zich by denzelven aanmelden, en betaling eisschen zoude, mids dat zulks zoude geschieden binnen eenen zekeren tyd, na verloop van den welken, hem niemand meer deswegen zoude vermogen aan te spreken; dog vele hebben geen geld willen eisschen, enkelyk om 't getal niet te groot te maken; de meeste hebben zich echter niet geschuwt, haar geld te zoeken, schoon zy zelf niets daar van in haar zak staken, maar het zoo voort weder aan de armen uitdeelden, enkelyk om zich op den Gouverneur te wreken, en hem 't ingeslokt geld weder uit den zak te jagen.

Le Boucq ontfangt bevel, 't huis te ruimen.

Deze weldaad van den Heer d'Abling ontrent de burgers, wierd gewroken op den Heer le Boucq, aangezien hem den 13. dezes door den Gerechtsbode, op bevel van den Edelen Achtbaren Raad van Policy andermaal aangezegt wierd, 't Predikers-huis, waar in hy tot nu gewoont had, te ruimen, om voor den verwacht wordende Prediker te worden klaar gemaakt.

Drakensteen wil le Boucq als hunnen eigenen Prediker hebben.

Tot nu had het Kerkenwezen aan de Kaap een slecht aanzien; wanneer echter de Drakensteensche gemeente de oogen ook begon te openen, en over hunnen Prediker den Heer Beek klaagde, en voorgaf, zy denzelven niet langer hebben konde of wilde, om dat hy beweerde, van eene vrouw geëxcommuniceert te zyn, en om hunnen Prediker den Heer le Boucq, van Batavia aan haar gezonden, verzocht, wierd de verwarring nog vry groter; veele van die gemeente lieten hare nieuwe geborene kinderen dikwyls drie maanden ongedoopt leggen, om dat zy die plegtigheid door den Heer Beek niet wilden laten verrichten, en wachten, tot dat zy gelegentheid hadden, na de Kaap te reizen, en dezelven door den Heer le Boucq te laten dopen; en is onder anderen Pieter Bekker den 15. dezes met zyn kind ten dien einde ruim 40. uuren herwaards gereist; daar en boven wilden zy 't H. Avondmaal in geenen dele uit zyne handen ontfangen, tot dat hy zich gepurgeert had, maar besloten liever, te wachten, tot dat zy beter gelegentheid hadden, en zulks deden niet alleen de Drakensteensche inwoners, maar ook zelfs de meeste van Stellenbosch.

Dit verzoek wierd echter in den wind geslagen, schoon het verscheidemalen herhaalt wierd; en men zeide opentlyk, dat de gene, die 't derde smeekschrift had overgegeven, met zware dreigementen te rug gezonden was; de Edele Achtbare Raad van Policy zoude ook zelfs ten behoeve van den Heer Beek aan de Drakensteensche gemeente hebben geschre-

schreven, zonder twyffel, om dat de gemelde gemeente de redenen in geschrifte aan den Heer Beek gezonden, en zich opentlyk voor den Heer le Boucq verklaart had.

De Schryver word van den Heer van der Stell bezocht.

Midlerwyl had ik den 17. January, de eere, ten 6. uuren 's morgens, van den Heer Gouverneur van der Stell te worden bezocht; onder het wandelen in den heerlyken Tuin der Voortreffelyke Maatschappy klaagde hy, dat ik hem al dien tyd, dat het verschil met de burgers had geduurt, weinig of niet had bezocht, en hy aldus, wyl ik dagelyks by de burgers, zyne vyanden gegaan was, en vertrouwelyk met hen had gehandelt, niet wist, wat hy van my denken zoude; aangezien ik my bezwaarlyk op zodanige wys onzydig had konnen houden, zoo als ik altyd by hem voorgegeven had; daar byvoegende, dat hy het altyd wel met my had gemeent, en niet gedacht had, dat ik zyne party zoude verlaten hebben.

Op alle deze bezwaarnissen antwoorde ik in 't kort op de volgende wys: Dat ik hem niet altyd, en zoo dikwyls als voorheen, had bezocht, 't was niet geschied, om dat ik zyne party verlaten had; aangezien ik wel wist, hoe veel grote weldaden ik van hem genoten had, en hoe verplicht myne onderdanige dankbaarheid was; dat ik echter myne opwachting zoo dikwyls niet had gemaakt, daar van was de rede, dat ik uit de omstandigheden wel had konnen afnemen, dat hem zulks niet aangenaam geweest was; dat ik daarenboven niet had konnen raden, wanneer myn bezoek hem niet zoude ongelegen komen; wat echter de Edele Heer Gouverneur van my zoude denken, ik had daar van reeds een zeker staaltje gegeven, alzoo ik aan den Heer Nicolaas Witzen, Burgermeester van Amsterdam, zodanig had geschreven, dat de Edele Heer Gouverneur zelf tegens my had moeten bekennen, dat ik eerlyk gehandelt had; en zoo nog meer diergelyks van my begeert wierd, zoo ontbrak het aan niets dan aan deszelfs bevelen; en zoude daar uit verder blyken, dat ik my niet alleen van den beginne tot nu toe, ten opzicht van deze zaak, onzydig had gehouden, maar dat ik zulks voortaan insgelyks doen zoude; aangezien de zaak my niet raakte, en ook niet gaarn had, dat iemand in myn byzyn daar van sprak; 't welk de rede was, dat de burgers en de Heer Gouverneur my beide verdacht hielden, 't welk echter onmogelyk was, ten ware ik eene nette onzydigheid hadde waargenomen; dat hy derhalven verkeerde gedachten had, dat ik van hem afgevallen was; om dat ik my altyd binnen zodanige palen hadde gehouden, door dewelke ik wel getracht hadde, achter de zaak en deszelfs gesteltheid te komen, maar was op zodanige wys meest in myn voornemen belet geweest.

En met dit gering antwoord scheen de Heer Gouverneur zeer wel vergenoegt te zyn; zeide ook deswegen verder niets tegen my, maar beklaagde enkelyk, dat hy door de boeren, aldus noemde hy in 't algemeen alle de genen, die 't bewust klaagschrift hadden getekent, buiten staat was gestelt, om my en andere eerlyke luiden te konnen dienen; voornamelyk echter smerte hem, dat ik hem op zyn landgoed, *Verregelegen*, alwaar hy geweest was, toen ik my te paard in gezelschap van Jakob van der Heyde, Ferdinandus Appel, en Wessel Pretorius had bevonden, niet aangesproken had; daar byvoegende, dat zoo wy allen hem hadden komen bezoeken ik na zyn voorgeven, zoude hebben gezien, hoe minnelyk hy zyne volslage vyanden zelf zoude hebben ontfangen.

Ik bedankte hem voor zyne genegent-

negentheid en genade, welke ik reeds by zoo vele andere gevallen bespeurt had, en zeide, dat ik, zoo ik geweten had, dat hy daar was geweest, zonder twyffel myne behoorlyke opwagting zoude hebben gemaakt, en alleen zoude gekomen zyn, by aldien myne reisgenoten niet hadden willen met my gaan, waar aan ik echter niet twyffelde; daar by voegende, dat deze reis enkelyk uit nieuwsgierigheid was geschied, om zyn treffelyk en wyd uitgestrekt landgoed, waar op ik nooit geweest was, te zien, zoo dat ik hoopte dat hy my hier ontrent wel geliefde te verschonen; wyders gaf ik te kennen, dat ik achte, dat ik dit verschil heel anders zoude hebben behandelt, dan zyne gunstelingen hem aangeraden hadden; dog om alles alhier wydlopig te verhalen, oordeel ik nodeloos te te zyn, en is gonoeg, dat ik den Heer Gouverneur in zoo verre in myn gevoelen heb overgehaalt, dat hy tegens my zeide: Dit heb ik reeds weg, en dit hebben my de boeren gebakken.

Le Boucq krygt bevel, om na Batavia te gaan.

Den volgenden dag vernam ik niet alleen, dat den Heer le Boucq van den Edelen Achtbaren Raad van Policy zyne ordonnantie was t'huis gezonden, achtervolgens dewelke hy met vrouw, en kind, slaven en met al zyn ander huisraad, met 't eerste schip na Batavia zoude keren; maar insgelyks dat dezelve behelsde eene suspensie van prediken, en verrichten van zyn ampt, tot dat hy of van de hoge Indische Regering te Batavia geabsolveert, of van de Heren Bewindhebberen in Holland nader order zoude ontfangen hebben, waar aan echter zeer getwyffelt wierd; ten dele om dat 't bericht van den gemelden Raad meer ingang zoude vinden dan de slechte woorden van dezen prediker; ten dele ook, om dat zyne oplopentheid alomme bekent was, en hy beter zoude dienen tot een Oversten in den Oorlog, dan tot een Geestelyken op den Predikstoel.

Drakensteen zend 2. Gedeputeerden aan den Raad.

Dog wat voerde de Edele Achtbare Raad van Policy anders daar mede uit, dan dat zy de Drakensteensche gemeente nog meer ontruste; want deze wilde den Heer Beek niet horen of dulden, eer en alvorens hy zich van zyne gewaande excommunicatie gepurgeert had, nog van de pretensie van den Heer le Boucq afstappen, onder voorwentzel, dat hy niet voor de Kaap, maar op uitdrukkelyk bevel van de hoge Indische Regering, voor haar gezonden was, en dat hy aan de Kaap enkelyk den dienst had verricht, tot dat 'er een ander Prediker zoude aangekomen zyn. Derhalven quamen op bevel van den Raad van Policy, den 20. January 1708. twee Gedeputeerden van den Raad van die Colonie, waar mede ik zelf gesproken en verstaan heb, dat zy voor den Heer d'Abling moesten komen, welke hen voorgehouden had, eene eenigheid tusschen hen en den Heer Beek te treffen, waar toe zy echter om de gemelde redenen niet konden verstaan; ten zy hy van zyne excommunicatie gepurgeert was.

d'Abling beschuldigt le Boucq, maar valschelyk.

De gemelde Heer d'Abling meende deze Gedeputeerden over te halen, met voor te geven, dat de Heer le Boucq niet zoo zeer een Leeraar van 't volk was, maar wel een Warhoofd, die enkelyk zyn werk maakte, om de gemoederen tegen elkanderen op te zetten, en in onklaar water te visschen; daar by voegende, dat dit de rede was, dat hy van den Edelen Achtbaren Raad van policy niet alleen bevel had bekomen, met de eerste gelegentheid na Batavia te zeilen, maar dat hy ook van zyn ampt ontzet was, tot dat hy tot zelf erkentenisse quam; dog deze hernamen, dat zy buiten 't geen de Heer d'Abling tegens hen zeide, nooit iets diergelyks gehoort hadden, dat le Boucq aan

aan zulke en velenschuldig maken konde; dát zy zulks niet konden geloven, tot dat zy nader staaltjes daar van hadden, en verzochten midlerwyl, dat de Heer d'Abling haar verzoek geliefde toe te staan, of dat zy genoodzaakt zouden zyn, deswegen aan de Voortreffelyke Maatschappy na Holland te schryven en hare zaken voor te dragen, 't welk echter den Heer d'Abling niet behaagde; om dat hy hen verbood, zulks in 't werk te stellen.

Aardig gebeds-formulier van den Hr. Beek.

Nog een nieuwe rede van misnoegtheid tegen den Heer Beek, welke niet alleen de Drakensteensche of Stellenbossche, maar ook de Kaapsche Gemeente betrof, gaf hy zelf, wanneer hy den 22. dezes na de Predikatie, in 't formulier van 't gewoone Kerkgebed laste: Dat tog God den goeden nieuwen Heer Gouverneur, zoo hy nog in 't leven was, geliefde in zynen en onzen gewenschten haven te brengen; welke woorden vele menschen zeer aanstotelyk voorquamen, aangezien hy zulks nooit voorheen gedaan had, en ook ten opzichte van zyn schoonvader den Heer Elzevier, geen redenen had, om zodanige bede te doen, als die reeds te rug ontboden, maar tot nu verschoont was, en na de komst van den gemelden Heer Gouverneur zoo wel zyn paspoort had te wachten, als de Heer d'Abling nevens de Edele Achtbare Raad van policy den Heer le Boucq, zyn amptgenoot, de zyne t'huis gezonden had.

De Heer Gouverneur komt met de vloot.

Schoon echter dit gebed nog zoo schynheilig van den Pediker Beek mag verzonnnen en gebruikt zyn, men kan niet twyffelen, dat 'er vele vrome herten zullen geweest zyn, welke God om genadige toestemming van 't geen zy hem hadden verzocht, aangesproken hebben; aangezien den volgenden dag, te weten den 23. January 6. Kanonschoten van den leeuwenkop gehoort wierden, welke den inwoners een onwedersprekelyk teken waren, dat 'er even zoo veel schepen voor den haven gezien wierden; dog wist men nog niet, of het Hollandsche, of vreemde, of ook wel vyandelyke Fransche waren; daarenboven konde men in zodanige wydte van 10. of 12. mylen, niet bekennen, of de Gouverneur daar by was, 't welk men aan den winpel zien moest, die nevens eene vlag boven van den mast waajen moest; wanneer echter de gemelde schepen tegen den avond nader quamen, wierd een iegelyk, die langs den oever ging, gewaar, dat het de lang verwachte Heer Gouverneur met de Hollandsche vloot was.

Zulks veroorzaakt vreugde en droefheid.

Welke vreugde deze komst onder de burgers verwekte, laat zich lichter verbeelden, dan door myne zwakke pen beschryven; wat dezelve daarentegen voor eene droefheid veroorzaakte; onder de genen, die het tot nu zoo wel met den afgezetten Heer Gouverneur en zyne aanhangers, als met den Heer d'Abling hadden gehouden, is niet wel uit te drukken; te meer om dat de eerste als nu zeer wel wist, dat zyn ryk hier nu niet lang meer zoude duren, en de twede duidelyk zag, dat zyne tot nu gebruikte authoriteit schipbreuk zoude lyden, ten ware men de vervallene zaken met andere hulpmiddelen en konstgrepen te hulp quam; want men bespeurde meer als te veel, dat zy gaarn zouden hebben gezien, dat Louis van Assenburg nooit te voorschyn was gekomen, ten minsten niet aan de Kaap aangeland had; dog moest men tegenswoordig door een zuren appel byten en 't vossenvel omhangen, zoo men anders niet als ongehoorzame tegens de bevelen der Voortreffelyke Maatschappy had willen te boek staan, of den haat van de Heer van Assenburg op den hals halen.

Door

Een zwakke wind houd de schepen van de rede af.

Door dien de wind voor deze schepen niet zoo zeer tegen liep, als wel te zwak was, om ze nog dezen dag in den haven te brengen, en 't maar een koeltje uit 't Noordwesten waaide, en zy daarentegen den heftigen Zuid-Oosten wind, die om dezen tyd woed, niet al te veel dorsten vertrouwen, zoo bragten zy dezen nagt met laveren door, in hope, den volgenden dag eenen gunstiger wind te bekomen; dog hoewel die wind niet meer opstak, zoo quamen evenwel dienzelven dag, te weten den 24. dezes, nog 5. schepen op de rede ten anker, welke tegen den avond de *Generale Vrede*, waar op de Edele Heer Gouverneur zich bevond, gelukkig volgde.

d'Abling Complimenteert den nieuwen Heer Gouverneur op de rede.

Zoo dra als alle schepen hunne ankers in den haven hadden laten vallen, liet de Heer d'Abling met eenige Leden van den Raad van policy zich met een sloep aan boord van de *Generale Vrede* brengen, om den Gouverneur te verwellekomen, en over zyne komst geluk te wenschen; desgelyks deed ik ook met den na Holland verzondenen Burgermeester te Stellenbosch, Ferdinandus Appel, en den burger aan de Kaap, Stephanus Vermey, ten 10. uuren 's avonds, en wierden wy van den Heer Gouverneur zeer genadig ontfangen, en na 't drinken van eenige glazen wyn, zeer minnelyk gedemitteert; wanneer wy ook 't geluk hadden, den nieuwen Heer Prediker d'Ailly en den verzondenen, maar nu weder te rug gekomenen Burgermeester, Henning Hussing, te spreken, welke beide wy van al 't geen zedert de landing van den Heer d'Abling voorgevallen en reeds verhaalt is, eenige opening deden.

De Gouverneur komt aan land.

Schoon nu deze Edele Heer Gouverneur nog dezen avond aan land had konnen stappen, en in de Vesting als zyne residentie slapen, zoo wilde hy echter nog deze nagt liever in 't schip en op 't water blyven, en zyne intrede tot den volgenden dag uitstellen; tot een klaar en onwedersprekelyk teken, dat door dien hy by den Keizer 't ampt van Admiraal-Generaal op den Donau-stroom, zoo lang bekleed, en zich voorheen ook op de Middelandsche zee als een held getoont had, het hem even veel was, of hy in de Vesting, of aan boord, op 't land of op zee sliep. Den volgenden dag echter, zynde den 25. dezes, quamen de Heer d'Abling en de Heer Johannes Blesius denzelven ten 10 üuren voor de middag, in naam van den Edelen Achtbaren Raad van policy afhalen, en na de Vesting verzellen; terwyl de burgers en de bezetting langs den weg aan weerskanten geschaart stonden, ten einde hy door 't volk, dat van alle kanten toevloeide, onverhindert zoude konnen passeren; daar stond ook eene koets gereed, waar van hy zich bediende, en daar mede na de Vesting reed.

De schepen en Vesting lossen hare stukken kanon, en de burgers en zoldaten hunne snaphanen.

Wanneer hy aan land stapte, liet zich 't donderend geschut van zyn schip horen, en overal, daar hy verby een schip voer, wierden de stukken kanon los gebrand. Zoo dra hy onder de poort van de Vesting quam, wierd 't kanon rontom dezelve gelost, en wanneer hy daar in was, schoten de in order staande zoldaten eene salvo, welken wederom een stuk antwoorde; de voor de Vesting staande burgers gaven insgelyks vuur, en wierden ook met een Kanonschoot bedankt. Wanneer zulks driemalen op dezelve wys van de zoldaten en burgers geschied was, wierden de stukken Kanon rontom de Vesting andermaal losgebrand, welke de schepen na malkanderen antwoorden; en wanneer zulks ook driemalen herhaalt was, wierden alle Officiers zoo wel die van de zoldaten als van de burgers ter handkus toegelaten,

 en

en vervolgens de gantsche plegtigheid met eene treffelyke maaltyd besloten, waar by zich ook de gantsche Raad en andere gequaliceerde Bedienden der Compagnie bevonden.

XXXII. HOOFTSTUK.

Wat 'er na de komst van den nieuwen Heer Gouverneur is voorgevallen; word by zommige gehaat; de Schryver word by hem zwart gemaakt; en vele andere merkwaardigheden meer.

Bericht wat 'er na de komst van den Hr. Gouverneur van Assenburg is voorgevallen. De Heer van Assenburg word zeer gelastert. Niemand heeft tot hem een vrye toegang dan d'Abling. De Schryver by den Gouverneur zwart gemaakt. Van der Stell moet na Holland rysen. 4 Retourschepen komen hier van Batavia. Dat Poulle op Batavia God en de Justitie om vergiffenis heeft moeten bidden word nader bekragtigt. Met wat voor omstandigheden de Gouverneur de regering over neemt. Van der Stell moet Rotterdam betalen. De Schryver word in naam van anderen aan beide Heeren van der Stell gezonden. De Schout by Nacht komt met den Fiskaal van de Retourvloot in de Haven, en neven den zelven des Schryvers oude Vrindt Wilhelmi. De Vice-Admiraal Gerlach word by zyne aanlanding van niemand ontfangen. Pieter Peil pleegt een schandelyke daadt.

Bericht wat 'er na de komst van den Heer Gouverneur van Assenburg is voorgevallen.

Uit mynen vorigen zult gy hebben gezien, hoe wonderlyk de zaken, voornamelyk 't Kerkenwezen, door malkanderen gelopen hebben; hoe aardig men dezelve den Raad van Justitie in de hand gespeelt heeft; hoe wakker men daar mede te werk gegaan is, tot dat men den geen, die de waarheid verdedigde, de hand op den mond deed leggen; en hoe verkeert men aldus in alle zaken gehandelt heeft, daar men de Gemeente in plaats van dezelve in rust en vrede te stellen, tegen elkanderen ophitste, en tragte dezelve tot eene onbetamelyke vervolging of zelfs tot wanhope te brengen. Nu is myn voornemen, om den Lezer verder te berichten, wat 'er na de komst van den Heer Gouverneur van Assenburg is voorgevallen, niet twyffelende, of gy zult wel willen weten, op wat wyze hy de zaken behandelt heeft.

Gelyk echter al 't geen ik den Lezer tot nu hebbe verhaalt, en na de komst van 't boven medegedeelt Rescript der Voortreffelyke Maatschappy voorgevallen is, enkel vervolgingen zyn geweest, dien den Fiskaal independent moeten worden toegeschreven; om dat hy het expressen bevel in 't zelve onthouden ter zyde gezet, 't Gouvernement niet overgenomen, nog den Heer van der Stell na Holland gezonden had; zoo zullen ook deze volgende niet minder van 't zelve slag zyn, en dienzelven oorsprong hebben; dog met dit onderscheid, dat ik hier niet alleen Geestelyke of Kerkelyke zaken maar ook staatkundige Konstgrepen aan den dag zal brengen, die meer beklagenswaardig zyn, dan dat men dezelve zoude willen goedkeuren.

Ik ben niet van voornemen, om my wydlopig in een geklag in te laten, om dat de zaak zelf geschrei genoeg

genoeg en eene talloze menigte tranen verwekken zal by degenen, die den dapperen, wyzen en vermaarden Heer van Assenburg kennen. Ik zegge enkelyk als vooraf, dat men de verzen, welke de gewezene Justitie-Raad te Batavia, de Heer Overbeek, wanneer hy na Indie ging, of van daar te rug quam, op den toenmaligen Heer Gouverneur en zyne gedane vraag gemaakt heeft, met allen recht ook op dezen toegepast konden worden. De gemelde verzen luiden, als volgt:

't Hoofd van het Hoofd de Goede Hoop,
Vond alle dingen over hoop;
Hy vroeg, wat raad ik hem daar in kon geven?
Ik zei, Myn Heer, 't is een vuil nest,
Gedult te hebben is hier best,
Wyl gy gedwongen zyt op goede Hoop te leven.

Want 't blykt immers uit het vorigen genoegzaam, dat de toestand aan de Kaap de goede Hope zoo verwart, wonderlyk en zeltzaam was, dat men schier niet meer wist, wie de Kok of zyn maat was; wien zoude het dienvolgens vreemd dunken, dat deze Heer Gouverneur zich niet zoo voort in de zaken heeft konnen schikken; wien zoude het vreemd voorkomen, dat hy om achter de rechte gesteltheid van de zaak te komen, in den beginne langzaam in zyne verrichtingen is geweeest? en wie zoude hem voor onverstandig willen te boek stellen, schoon hy zich in zodanigen verwarden toestand van zaken hier of daar vertast heeft.

De Heer van Assenburg word zeer gelastert.

Ik weet zeer wel, dat zommigen, voornamelyk de aanhangers van den Heer d'Abling hem voor eenen Dronkaard, liefhebber van de Sexe, en een trage uitvoerder van zaken uitmaakten; my is ook niet onbewust, dat naderhand zyne eigene huis en tafelgenoten, die hy uit Holland, als zoldaten met zich had genomen, meest van hem afgevallen zyn, na dat hy ze tot voordelige en aanzienlyke ampten bevordert had; dog my is ook zeer wel bekent, dat niet zoo zeer de ondeugden die men hem te last lyde, en welke zelfs in Holland verspryd waren om zynen roemwaardigen naam, vorige treffelyke verrichtingen en trouwe diensten te bezwalken, en zyne met zoo veel bloed geverwfde Laurieren t'ontnemen en te bemorsen, hier van d'oorzaak waren; als wel zyne oprechte liefde ter gerechtigheid, en onvervalschte trouwheid voor 't waar belang der Voortreffelyke Maatschappy; aangezien hy niet dulden wilde, dat iemand de Compagnie eenige vaten Arak ontstal, en vervolgens weder onder eenen vreemden naam aan dezelve verkoft; of dat een ander 't overgezonden houtwerk, als planken, balken, sparren, enz. uitzocht, en 't onbequame liet afschryven, onder voorwentzel, van aan de kopers niet dan goede waren te leveren; terwyl zodanige Voorstanders der burgers doorgaans 't best voor hen zelf behielden, en of zelf verbruikten, of voor goed geld verkoften.

Niemand heeft tot hem toegang, dan d'Abling.

En wie wilde alle de manieren opnoemen, waar door de Voortreffelyke Maatschappy voor dezen benadeelt is? Zekerlyk dit is de rede geweest, dat men hem zulke schone eertitels gaf; wanneer men nu gade slaat, hoe behendig de Heer d'Abling by deszelfs aankomst, zyne rol heeft weten te spelen, zoo zal het niemand vreemd toeschynen, wanneer aangetoont word, waarom de Heer Gouverneur zoo langzaam in 't afdoen van zaken geweest is; want niemand konde by den Heer Gouverneur komen, om hem alleen te spreken, om dat de Heer d'Abling zich altyd by hem bevond, en hem van 't een

een en van 't ander verslag deed; en daar benevens voorgaf, dat hy als een oude Bediende der Compagnie, die de Oost-Indische waereld tamelyk had doorwandelt, en wel wist, hoe aldaar 't roer van de regering moest behandelt worden, den Heer Gouverneur getrouwelyk wilde bystaan, en de op hem leggende last helpen dragen; daarenboven ontbrak het hem ook niet aan welsprekentheid, en aan een goed oordeel, 't welk als het wel besteed geweest, en 't hert met den mond overeengekomen was, zeer veel tot zyn eigen welstand en tot roem van den Gouverneur zoude hebben toegebragt; en eindelyk wist hy alle zaken een fraaje glimp te geven, en na zynen zin te draajen; aangezien hy zyne gunstelingen op eene zeer minnelyke wys wist voor te dragen, terwyl hy de genen, die by hem in 't oog liepen, zodanig verkleinde, lasterde en verdacht maakte, dat men niet licht konde raden, waar de haat van den Heer Gonverneur van daan quam. Een levent exempel heb ik aan my zelven gehad, alzoo ik by den Heer Gouverneur zoo zwart ben gemaakt, dat hy een langen tyd een pik op my had. Wanneer 't echter gebeurde, dat 'er een zaak voorviel, waar by ik my moest laten gebruiken, merkte hy zeer ras, dat my onrecht geschied was; gaf ook zulks mondeling te kennen, en veranderde naderhand zynen haat in eene oprechte liefde.

De Schryver word by den Gouverneur zwart gemaakt.

Dog dit alles zy slechts als ter loop aangeroert; ik zal weder tot myne vorige schryfwyze treden, en den Lezer berichten, wat 'er van tyd tot tyd voorgevallen is; waar by dan voornamelyk staat te merken, dat de eerste vier dagen alleen met visites doorgebragt wierden; ten dele om den Heer Gouverneur van zyne lange reize van 9. maanden te laten uitrusten; en ten dele, om zyne onverwachte en gantschelyk niet gedachte komst te begunstigen. Doordien ook te gelyk met hem de nieuwe Prediker, die in de plaats van den afgezetten Pieter Kalden quam, als mede de na Holland gezondene Burgermeester, Henning Husling, aanlanden, begaven zeer vele, daar onder ik ook, zich by hen, om hen te verwellekomen.

Merkwaardig echter is voornamelyk, dat de Heer d'Abling die te voren den Heer le Boucq zoo dikwyls had laten aanzeggen, dat hy 't predikershuis zoude ruimen, nu gantschelyk stil zweeg, en zelfs niet liet merken, dat 'er iets diergelyks voorgevallen was; merkwaardiger echter is mynes bedunkens, dat hy niet op nieuw daar op bleef staan, dat hy daar uit trekken moest, om dat de nieuwe Prediker tegenswoordig was, en eene woning van noden had; ja dat hy denzelven daarentegen in zyn huis nam, en hem zoo lang van alles verzag, tot dat de gemelde woning ledig was, 't welk de nieuwe Heer Prediker zelf aan den Heer le Boucq verzocht, en ook dien zelven dag, namelyk den 28. January verkreeg, in welken tyd de Heer d'Abling den nieuwen Prediker zodanig hadde ingenomen, dat 't vertoog van den Heer le Boucq geen plaats by hen vond; aangezien hy nog met de eerste retourvloot over de zaak van le Boucq aan den Kerkenraad van Amsterdam dermate heeft geschreven, dat de Heer le Boucq in 't ongelyk gestelt wierd.

Dien zelven dag, te weten den 28. January bezocht de Heer Gouverneur met den Heer d'Abling, zonder twyffel, op deszelfs aanraden, de Heer van der Stell, waar by, zoo als het zeggen was, voorgestelt zoude zyn, dat niet alleen, alle deszelfs goederen confiscabel waren, maar dat hy zich als nu ook moest gereed maken, om achtervolgens 't bevel der Voortreffelyke Maatschappy, met de verwacht wordende retour-vloot na Hol-

Holland te zeilen. De gerechtsbode echter, Johannes Kaaftok, een gunfteling van den Heer d'Abling, liet zich tegens eenige nieuwe aankomelingen, huisgenoten van den Heer Gouverneur, verluiden, dat alles nu wel zoude gaan, als de Heer Gouverneur flechts met den Heer d'Abling kon over weg komen; welke woorden van vele zeer verfcheidentlyk uitgelegt en verftaan wierden.

Van der Stell zal na Holland reizen.

Vermids nu de tyd aanquam, dat de Ooft-Indifche Retourvloot, of zoo als men hier zegt, de Orlammen verwacht wierden; (ftaat aan te merken, dat 't Maleifch woord *Orlam*, zoo veel wil zeggen, als iemand, die meer in 't land is geweeft, terwyl dat van *Oram Bari* zoo veel heet, als iemand, die eerft uit Holland komt) zoo vond zekerlyk 't zeggen van den Heer Gouverneur by velen ingang, hoewel men nog aan de waarheid twyffelde; en merkten zy aan, dat gelyk de Hemel geene twee Zonnen, de Kaap de Goede Hope ook geene 2. of 3. Gouverneurs dulden kon. Zommigen wierden ook daar in bekragtigt, om dat het geluk wilde, dat den 30. van diezelve maand 4. Ooft-Indifche Retourfchepen inliepen, welke de Opper-Koopman van 't Hoofd-Kantoor en Vefting Batavia, de Heer Louis Gerlach, als Admiraal geboden had; die een man van zonderbare lieftalligheid was, welkers verdienften de hoge Indifche Regering dikwyls met een Gouverneurs-plaats heeft willen belonen, welke hy echter heel beleefdelyk van de hand gewezen heeft; en van de gemelde hoge Indifche Regering bevel had, deze Retourvloot als Admiraal t'huis te brengen, by aldien de Gouverneur van Ceylon, de Heer Cornelis Jansz. Simons, niet zoude aanlanden, welke Gouverneur eerft onlangs in Holland tot ordinaris-Raad van de meergemelde Indifche Regering benoemt was, en men derhalven niet wift, of hy na Holland te rug keren, of na Batavia gaan zoude, om dit hoog ampt aldaar te bekleden; dog zoo hy na huis vertrok, zoude hy Vice-Admiraal zyn en blyven.

4. Retourfchepen komen alhier van Batavia.

Orlammen tyd is hoog geachten profytelyk.

De vreugde over de komft der 4. fchepen, was by de inwoners ongemeen groot; om dat zy vafte hope hadden, dat de andere Batavifche fchepen, die door ftorm van malkanderen waren afgeraakt, ook niet lang zouden uitblyven; daarenboven houden zy dezen Orlammen-tyd jaarlyks voor een halve Miffe of jaarmerkt, aangezien hare huizen daar door met vele vreemdelingen opgepropt worden, die rykelyk geld verteren, en den overvloed der velden tuin-vruchten als mede 't vleefch helpen gebruiken; behalven dat al 't nodige van Thee, Porcelein, Chitzen, Zuiker, Zyde, Damasten, enz. door de matrozen te koop gebragt word; gelyk dan toenmaals alle de goederen, van de genen die onder wege geftorven waren, door den Guarnifoens-Boekhouder, die ook te gelyk *Curator ad lites* is, by openbare opveilinge aan de burgers verkoft wierden. Zelfs verkopen nu en dan eenige Schippers, Boekhouders, Stuurluiden en anderen van haren medegebragten voorraad, 't geen, dat zy vrezen, dat de Voortreffelyke Maatfchappy in Holland hen niet zal laten volgen, zoo dat om dezen tyd alles goed koop is, als men flechts een weinig moeite doet, en geld door geld zoekt te winnen.

Baldadigheid van 't fcheepvolk van de Generale vrede word geftraft.

Daarentegen maakten de Scheepstimmerluiden van 't fchip, genaamt de Generale Vrede, zich deze vreugde weinig deelachtig, om dat zy het meer met den drank hielden, en den 31. dezes in haar fchip, wakker befchonken, verfchil met malkander kregen, en de een den anderen met een mes quetfte; hebbende de ondertimmerman

man den oppertimmerman van achteren onder 't ſchouwderblad een ſteek toegebragt, waar over zy beide in hechtenis gezet, en vervolgens door de dienaars van 't gerecht zwaar gegeeſſelt wierden.

By deze gelegentheid van zoo vele vreemdelingen, kreeg een van myne beſte vrienden, genaamt Valentyn Kleinfeld, zyn huis ook wakker vol, die wanneer ik hem quam bezoeken, van de Kaapſche zaken begon te ſpreken, en als wy onder anderen van den Secretaris Poulle ſpraken, viel ons zekere Bataviſche Juffrouw, huisvrouw van den Heer Pool, die eenige jaren aldaar Wynkoper geweeſt was, in de rede, en zeide, dat zy den gemelden Poulle wel kende; dat hy te Batavia Barbier geweeſt was, en zeer ſlecht geleeft had; en dat hy onder anderen verſcheide menſchen gelaſtert hebbende, by den Raad van Juſtitie van gemeld Batavia deswegen aangeklaagt en door dezelve behalven in een geldboete, verwezen was, om geknielt met blöten hoofde God en de Juſtitie om vergiffenis te bidden; daar byvoegende, dat hy te Batavia in een ſlecht bladje ſtont, en dat hy daar nooit in den Kerkenraad zoude gekomen zyn, enz. Dog dit betuigde deze vrouw niet alleen vrywillig en ongevraagt, maar ook alle anderen, die van Batavia gekomen waren, bekragtigden het, zoo dat my dunkt, dat men aan de waarheid niet meer twyffelen kan.

De Vice-Admiraal, de Heer Gerlach, gaf daar van nevens zyne huisvrouw en ſchoonmoeder insgelyks een onpartydige getuigenis, welke laatſte daarenboven ſchertswyze van de Kaap de Goede Hope zeide, dat behalven vele quade menſchen, alhier 3. plagen aan te treffen waren, namelyk vliegen, vloojen en de wind; waar in hy ook niet dwaalde, zoo als ik heel wydlopig zoude konnen aantonen, ten ware 't der moeite niet waardig en ik beducht was, dat de Lezer daar in niet veel ſmaak vinden zoude.

Met wat voor omſtandigheden de Gouverneur de regering overgenomen heeft.

Ik ſpoede my liever tot den eerſten February, als op welken dag de Heer Gouverneur zyn ampt eerſt recht aanvaard heeft; door dien hy door den Heer d'Abling in 't byzyn van den Edelen Achtbaren Raad van policy en andere hoge Bedienden der Compagnie, aan de burgers en zoldaten, die te zamen geroepen waren, voorgeſtelt wierd. De omſtandigheden, daar by voorgevallen, zyn dezelve, welke by de overneming van de regering van den Heer d'Abling bygebragt zyn; want van de Veſting wierden 55. en van de ſchepen 30. ſtukken kanon losgebrand; dog ſtaat aan te merken, dat de Heer d'Abling by deze voorſtelling eene korte redenvoering aan 't volk deed, en dat de gantſche yzere leuning van de trap, waar op de Heer Gouverneur zich nevens zyne Raadsperzonen bevond, met laurieraken, rosmaryn, en allerhande fraje bloemen bevlochten was; voorts dat deszelfs hoofd met eenen roden en witten hemel voor de Zon was bedekt, waar boven een Kroon van rosmaryn en laurierbladen hing, in 't midden van dewelke de naam van den Heer Gouverneur L. V. A., op eene tafel geſchreven, te lezen was; daarenboven ontfingen de burgers, die na gedane hulde buiten in 't geweer moeſten ſtaan, bevel, in de Veſting te trekken, ten einde zy hem allen zouden zien; en eindelyk na dat dit alles binnen den tyd van twee uuren was verricht, wierden de Officiers van de burgers en van de bezetting, nevens de Raadsheren en andere hoge Bedienden der Compagnie door den Heer Gouverneur treffelyk ter maaltyd onthaalt.

Even na deze voorſtelling wierdt door den Vice-Landdroſt, Samuel Martinus de Meurs, een Franſch-

Franſchman, die op Drakenſteen woonde, op een wagen herwaards gezonden; om dat een ſlaaf hem met een mes dodelyk gequetſt en zich met de vlugt geſalveert had; den volgenden dag begaf zig de Vice-Landdroſt zelve by den Heer Gouverneur, om daar van behoorlyk verſlag te doen, en klaagde ter zelver tyd over eenige andere ingezetenen der Colonien van Stellenboſch en Drakenſteen; dog de Heer Gouverneur nam zulks niet alleen heel qualyk, maar zeide ook in 't byzyn van den Heer le Boucq, die zich om zyne eigene zaken aldaar bevond; dat hy niet gaarn zag, dat hy altyd over de ingezetenen klaagde, om dat dezelven zyne liefſte kinderen waren, waar over God en de Heren van 't Vaderland hem tot Vader gezet hadden; 't welk dezen Vice-Landdroſt bewoog, elders na hulp om te zien; wyl hy wel merkte, dat de voordelen, welke hy van boetens moeſt hebben, heel dun zouden gezaait zyn, en weinig vrucht dragen zouden.

De Vice-Landdroſt word beſchreven.

De Lezer, hoop ik, zal niet qualyk duiden, als ik u dezen Vice-Landdroſt een weinig duidelyker beſchryf, aangezien gy daar uit tot genoegen zult konnen zien, wat hy voor een knaap geweeſt is, en hoe ver zyn bedryf zich geſtrekt heeft. Hy was in Holland anders genaamt als hier, te weten, Samuel Martini, en wierd wegens ſlecht leven gevangen op 't ſchip gebragt, waar mede hy hier gekomen is; zyn ampt op 't ſchip was matroos; in den jare 1706., wanneer hy aanquam, verzocht hy den Heer Olof-Berg, Kapitein der bezetting, zeer inſtandig, om hem voor zoldaat aan te nemen, ten einde hy van 't handwerk van matroos, 't welk hy of niet verſtont, of hem niet behaagde, zoude ontſlagen worden; na dat 't nu alhier eene zeer donkere tyd was, zoo als uit mynen vorigen blykt, begaf hy zich in dienſt van den Landdroſt Starrenberg, en wierd een Landdiender; kort daar na wanneer de vorige Vice-Landdroſt, Janus Adrianus Montanus uitgedient had, en na Ceylon vertrekken moeſt, wierd hy op de voorſpraak van den gemelden Landdroſt Starrenberg, Vice-Landdroſt, en wanneer ook deze op bevel der Heren Bewindhebbers na Holland moeſt wandelen, bleef hy dit ampt onder den titel van proviſionelen Landdroſt verrichten. In die waardigheid bleef hy lang, binnen welken tyd hy ook met de dogter van den burger en diaken, Willem Jagt, is getrouwt, hoewel hy dezelve naderhand trouwloos verlaten heeft; aangezien de zuſter van den Stellenboſſchen Prediker, Hendrik Beek, hem beter bekoorde, in hope, dat hy door hare vrienden, meer bevordert zoude konnen worden; gelyk hy dan ook, zoo dra hy zich van de eerſte ontſlagen en met deze getrouwt was, door den Heer Gouverneur en den volgenden Commiſſaris, om ſlechts van de vrienden ontſlagen te worden, tot abſolute Landdroſt aangeſtelt is, en de qualiteit van Vaanderig daar by bekomen heeft.

De Schryver word van W. A. van der Stell en Samuel Elzevier bezocht.

Het zoude my zeer licht vallen, om van 't leven en wandel van dezen Landdroſt vry meer te berichten, buiten 't geen reeds in eenige van myne vorige geſchied is; dog ik zal alles beſparen, tot dat het te pas komen zal. Tegenswoordig zal ik enkelyk zeggen, dat ik den 3. dezer de eer had, van den Heer Willem Adriaan van der Stell en den Heer Samuel Elzevier bezocht te worden, wanneer hy niet alleen zyne fraajigheden, die hy my geleent had, daar onder eene toverlantaarn en enige verrekykers, om dat hy na Holland gaan moeſt, weder eiſchte, welke ik hem ook zoo voort t'huis zond; maar ook over de wiſſelvalligheid der tyden klaagde, midsgaders eenige voorbeelden bybragt, en zich daar me-

de troofte ; ik verbeelde my, dat hy onder 't roken van een pyp tabak, wat meer uit zoude zyn gekomen, dog te vergeefs; ondertusſchen zocht ik hem in zynen tegenſpoed te trooſten, en bragt andere voorbeelden by, dat Ministers verdrukt geweeſt waren, dog die naderhand hunne onſchuld in den dag geſtelt hebbende, vervolgens weder hoger en heerlyker in 't licht quamen, en hunnen roem daar door vergrootten ; daar by voegende, dat ik 't zelve van hem ook hoopte te beleven.

Wat verder de volgende dagen voorgevallen is, acht ik onnodig met veel omſtandigheden te verhalen, om dat zulks van weinig gewigt is; want wat belang heeft tog de Lezer, dat ik verhaalde, dat Henning Huſſing en zyne makkers den 4. dezer, achtervolgens 't boven medegedeelt Reſcript der Voortreffelyke Maatſchappy van den 30. October 1706. tot 't gepriviligeert ſlachten voor de gemelde Maatſchappy en hare ſchepen by plakkaat aangeſtelt en daar door 't bovengemeld mandement van den Heer van der Stell vernietigt is? Wat voordeel heeft tog de Lezer, als ik zeide, dat de Heer Gouverneur van Aſſenburg den Vice-Admiraal, den Heer Louïs Gerlach onthaalt, en dat deze geklaagt heeft, dat men hem niet, zoo als de gewoonte anders is by zyne komſt had ontfangen, en dat de Gouverneur zich ontſchuldigde, met te zeggen dat hy zulks niet geweten had, dat hy anders 't ceremonieel wel zoude in acht genomen en Gedeputeerden gezonden hebben, om hem te verwellekomen; zulke en diergelyke kleinigheden zyn mynes bedunkens veel beter ongeroert gelaten, dan van dezelve met vele woorden gewag te maken. Dat echter de Heer van der Stell geweigert heeft, den ouden Heer Rotterdam te betalen, ten ware hy door den Rechter daar toe gedwongen wierd, zulks ſchryf ik daarom, om dat van deze materie reeds hier voore gemeld is; dat hy zyn gantſch kapitaal in handen had, met voornemen, om niets daar van uit te keren ; voornamelyk echter wyl de Heer Gouverneur van Aſſenburg den 7. dezes tot den gemelden Rotterdam zeide, dat hy hem, als hy daar over klaagde, door den Raad van Juſtitie wel dwingen zoude, zoo als ook is geſchied, en kort hier na volgen zal.

Ik zoude ook nodeloos achten, den Lezer te verwittigen, dat ik my op verzoek van den gemelden Huſſing en van andere goede vrienden hebbe laten bewegen, den 9. dezes nevens den Heer Kleinfeld, tot den Heer Willem Adriaan van der Stell te gaan, en hem een papier, waar op een ſchuld van 60000. guldens ſtont, te behandigen, en deszelfs antwoord te horen, en daar van verſlag te doen; ten ware gy myn ſtilzwygen niet even zoo quaad mogt duiden, dan de Heer van der Stell deed, wanneer hy my den 8. Maart met den Heer Elzevier, zyn broeder den Heer François van der Stell, en den Kapitein Johan du Verſeyn bezocht; want hy wierp my voor, dat ik de onzydigheid heel ſlecht had waargenomen, die ik evenwel belooft had altyd te houden ; alzoo ik my van zyne vyanden tegen hem en zynen broeder, nevens den gemelden Heer Kleinfeld had laten gebruiken en nog deed; aangezien ik met een boer den 22. dezes by den laatſten ook was geweeſt, om dat zy een verſchil hadden, en de gemelde boer, genaamt Hendrik Rotenburg, niets van den Heer Simon van der Stell konde verkrygen, en hy hem zeide, dat hy hem voor den Rechter zoude roepen, als hy iets van hem te eiſchen had, om dat 'er zoo wel voor hem, als voor den gemelden boer recht was; vermids ik echter enkelyk by hem was

was gegaan, ten einde een ieder juist niet zoude te weten krygen, wat 'er voor een verschil tusschen hem en den gemelden Husing was, en met den gantschen handel niet te doen had, en 't my niet schelen konde hoe 't daar mede ging; zoo hadden wy 't geluk, dat hy ons voornemen eer prees dan laakte; welk oordeel ik ook van den Lezer verwacht; en gelyk 't antwoord van den Heer van der Stell was, toen ik hem 't papier ter hand stelde: Ik hoor en ik zie, zoo hope ik insgelyks van u, dat gy dit horen en zien, en ook een gelyk vonnis daar over vellen zult.

Wat behagen zoud gy ook konnen scheppen in 't lezen van een party particuliere zaken, welke onder anderen een burger, genaamt Elers, met den gemelden François van der Stell gehad, en deswegen den Heer Gouverneur verzocht heeft, ten einde hem de acten van de Secretary mogten worden gezonden, welke hy in de vorige regering niet had mogen bekomen; als mede wanneer ik 't uitdrukkelyk bevel aan den Secretaris Poulle daar byvoegende, inhoudende dat hy hem dezelve zonder tyd verzuim zoude ter hand stellen; met byvoeging, dat hy niet wilde dulden, dat iemand ongelyk gedaan wierd, of dat door den Rechter een vonnis zoude worden geveld, dat niet oprecht, gerechtigheid en billykheid gegrond was. Wat zoude de Lezer voor voordeel daar van hebben als ik u verhaalde, dat de Heer le Boucq wegens 't bovengemeld verschil met Poulle den 9. dezes voor den Raad van Justitie heeft moeten verschynen, daar de zaak nog niet uitgewezen is? Even zoo weinig voordeel zoud gy daar uit konnen halen, als ik u opdischte, dat de Heer Gouverneur, als hy over tafel zat, en zynen gewezen Kapitein, Gerrit Gerritz. Boon by zich had, waar mede hy hier gekomen was, eenen burger, die hem eene reeds van hem getekende ordonnantie toonde, achtervolgens dewelke hy in 't Compagnies Koorn magazyn vermogt erwten te brengen, en verzocht, dat hy dezelve andermaal tekenen zoude, om dat de Heer d'Abling bonen daar by gevoegt had, weigerde, om zulks te doen; onder voorwentzel, dat hy wel wist, hoe men met de ordonnantien leven moest; dog wyl hy 't voordeel van den burger daar onder merkte, ten welkers behoefte hy alles doen wilde, 't geen niet tegen zynen pligt aanliep, zoo tekende hy dezelve nog eens, mids dat de Heer d'Abling op zyne hoede zoude zyn, dat hy voortaan niets diergelyks meer buiten zyn weten deed.

Alle deze kleinigheden en nog veel meer andere gaa ik dienvolgens voorbedachtelyk verby; en berichte den Lezer, dat den 15 February de gewezene Commandeur, van de Batavische Rede die nu van de hoge Indische Regering over deze Retourvloot aangestelt was tot Schout by-Nagt, N. Langeman, een man van zonderlinge ondervinding en bequaamheid, nevens den Fiskaal van dezelve vloot, de Heer N. N. Raven, geweze Opper-Koopman te Batavia, met 't schip Dankervliet, gevoert by Kapitein Langerwee, aangeland is, 't welk na 't doen van 7. schoten, met 5. schoten van de Vesting bedankt is. Met 't zelve schip is ook gekomen, de Heer Frederik Wilhelmi, die voor dezen met my te Nurenberg gestudeert heeft, naderhand op d'universiteiten geweest, en eindelyk in den jare 1706. na Indie gevaren, uit Asia weder te rug gekomen is, en heeft my nevens andere Officiers bezocht.

De Schout by-Nacht kom' met den Fiskaal der Retourvloot in den haven.

Kort daar op is ook 't schip Kiefhoek, alhier in den haven ingelopen, 't welk den Vice-Admiraal of ook Admiraal, den Heer Louis Gerlach aan boord had, een man, welke de Indische Regering,

De Vice-Admiraal Gerlach word by zyne aanlanding van niemand ontfangen.

gering, zoo als gemeld is, dikwyls tot Gouverneur heeft willen verheffen, 't welk hy echter altyd heeft afgeslagen; weshalven ook deszelfs schip behalven de vlag, de wimpel van den groten mast liet waajen, na 't begroeten van de Vesting en 't bedanken van dezelve, 't welk door eenige kanonschoten geschiedde, stapte de Heer Gerlach aan land, alwaar hy niemand dan den Heer le Boucq vond, die hem verwellekomde, 't welk echter altyd gebruikelyk is, ten welken huize hy ook met zyne gantsche familie zyn verblyf nam.

Pieter Peil pleegt eene schandelyke daad.

Eer nog de andere schepen aanquamen, is 'er een zeldzaam geval met mynen buurman en landsgenoot, genaamt Pieter Peil, gebeurt, 't welk ik den Lezer ook berichten moet. De gemelde Peil hadde eerst onlangs de dochter van Pierre Noail, Fransch vlugteling getrouwt, dewelke wyl ze fraai en jong was, en hy daarentegen oud en afgeleeft, zoo wierd hy op haar jaloers, en plaagde haar zoo lang, tot dat zy eindelyk uit vreze voor de dood, waar mede hy haar dreigde, zynen besten vriend en mynen landsgenoot, genaamt N. Hertel, betichte, hoewel onschuldig, dat hy gemeenschap met haar had; wanneer deze Peil zulks hoorde, liep hy op staande voet met een bloten degen na dezen landsman en doorreeg hem, waar na hy zoo voort gevat en in hechtenis gezet wierd, waar uit hy ook niet geraakte, voor dat de gegriefde Hertel herstelt was, en hy eene tamelyke geldboete betaalt had.

Ik had wel gemeent, dat in dit Hoofdstuk het vertrek van de Retourvloot ook zoude hebben konnen melden, dog doordien de schepen nog van Ceylon nog van Batavia alle hier zyn, en gedurende haar verblyf alhier veel zaken zyn voorgevallen, zoo werde ik genoodzaakt, deze materien, tot op de naaste gelegentheid te sparen.

XXXIII. HOOFT-

XXXIII. HOOFTSTUK.

Van de zaken, die na de komſt van den Heer Admiraal en Commiſſaris Simons, tot op zyn vertrek zyn voorgevallen, nevens verſcheide andere byzonderheden.

De Admiraal en Commiſſaris Simons komt binnen. 't Lyk van de Commandeur Welders word aan land gebragt. Lykſtatie van den Heer Welders. Simons word als Commiſſaris voorgeſteld. Van der Stell ontfangt andermaal bevel, om zig tot zyn vertrek gereedt te maken. De ſchuld eiſſchers vallen hem op 't lyf. Van der Heyde en Tas bekomen volmagt tegen hem. Uittrekzel van deze volmagt. Tas en van der Heyde houden vergeefs om reſtitutie van eer aan. Simon van der Stell houd een gaſtmaal. Quade argwaan van dit gaſtmaal. Gedachte van twee barbiers daar van. Verſchil onder de vloot-voerders. Tuſſchen Langendam en Bleſius. Van der Heyde en Vas krygen reſtitutie van eer. d Admiraal en andere Heeren begeven zich aan boordt. Zeldzame trouwing. Van der Stels goederen worden verkogt.

Voordien ik u laatſt heb behooft, te melden, 't geen 'er geduurende 't verblyf van de retourvloot alhier, is voorgevallen, zoo wil ik hier mede myn woord geſtand doen, en u ſchoon 't u nog zoo wonderlyk in de ooren mogt klinken, alles oprecht, en zonder nadeel aan de waarheid te doen, berichten.

De Admiraal en Commiſſaris Simons komt binnen.

Dienvolgens ſtaat te merken, dat de Gouverneur van Ceylon, en gewezene Raad van Indie, de Heer Cornelis Jan Simonz. den 23. February met eenige Ceylonſche retourſchepen, als Commiſſaris van deze Kaap, en Admiraal van de retourvloot alhier aanquam, dog dat hy wegens den zwaren Zuidweſten wind eerſt den volgenden dag met zyne by zich hebbende ſchepen op de rede 't anker liet vallen, en den 25. onder 't losbranden van vele ſtukken aan land ging, alwaar hy de burgers in de wapenen vond, en zich aldus na de Veſting begaf.

't Lyk van den Commandeur Welders word aan land gebragt.

Met deze Ceylonſche ſchepen is ook de gewezene en onder wege overledene Commandeur van Galen (zynde eene hoofd-veſting op Ceylon, met eenen treffelyken haven, waar in meeſt alle ſchepen ten anker komen, en voor de meeſte winden veilig leggen) de Heer N. Welders, dien men in zyne doodkiſt met Arak begoten, en tot nu daar in bewaart had, den 27. Febr. aan land gebragt; door dien hy echter zeer vele goederen en koſtbaarheden by zich had, wierd deszelfs begravenis eerſt den 29. van diezelve maand met de grootſte pragt en gevolg zoo wel van alle zee-Officiers als ook van vele burgers volbragt; ten einde midlerwyl van zyne gantſche nalatenſchap eene nette lyſt opgemaakt en zyne erfgenamen altyd rekenſchap gegeven zoude konnen worden; ondertuſſchen heeft men den Garniſoens-Boekhouder en *Curator ad lites*, den Heer Jakob Cruſe beticht, als of hy niet trouw had gehandelt, hoewel ik wel weet, dat hy niet zoo zeer, als wel miſſchien anderen met deze nalatenſchap qualyk geleeft hebben.

Lykſtatie van den Heer Welders.

Ik zal, hope ik, niet qualyk doen, dat ik den Lezer, wyl ik boven heb gemeld, dat deze Heer Com-

Commandeur met grote pragt ter aarde bestelt is, de daar by voorgevallene plegtighenen eenigzins uitvoerlyker beschryf? Dienvolgens staat te merken, dat de vaanderig Caje Jesse Slotsboo voor af ging, dien een Compagnie zoldaten van de bezetting volgde, welke allen met snaphanen verzien waren; vervolgens quam eene Compagnie, met hele pieken, zwart geverwt; beide Compagnien waren met hunne ordentlyke trommelslagers verzien, welker trommels met zwart laken overtrokken waren, om den klank te verdoven; achter de piekeniers volgde de Luitenant, die 't wapen van den overledenen droeg; en dezen twee vaandragers, de een met den Commandeurs staf, en de ander met den bloten degen; daar op volgde 't lyk, 't welk van 16. matrozen gedragen, en van 16. Onder-Koopluiden verzelt wierd; eindelyk zag men de gantsche processie, waar by zich niet alleen de Heren Vlagmannen en de Heer Gouverneur, maar ook alle andere hoge Officiers van de vloot en Heren van deze Kaap, midsgaders zeer vele burgers bevonden. Alle minuten wierd 'er een stuk geschut afgebrand, tot dat 't lyk ter aarde bestelt was; vervolgens schoten de zoldaten drie salvôs en wierden telkens van de Vesting met een kanonschoot bedankt; eindelyk wierden van de Vesting nog elf stukken losgebrand, en deze staatzie besloten.

Simons word als Commissaris voorgesteld.

Dien zelven dag wierd voor de middag de gewezene Gouverneur Simons, opentlyk als Commissaris van den Gouverneur en Raad erkent, en aan 't volk voorgestelt. De plegtigheden komen meest overeen, met de gene die by de voorstelling van den Heer Gouverneur van Assenburg in acht genomen zyn; enkelyk staat te merken, dat na 't lezen van zyne Commissie, welke hy van de hoge Indische Regering te Batavia had ontfangen, geene stukken gelost zyn; dog dat 'er eenige tyd daar na, wanneer hy in den haven insgelyks als Commissaris wierd verklaart, van 21. schepen, die op de rede lagen, 165. kanonschoten gedaan zyn.

De Hr. van der Stell ontfangt andermaal bevel, om zich tot zyn vertrek gereed te maken.

Dog ik moet my nu van zulke byzonderheden een weinig onthouden, om dat 'er voor 't vertrek van de retourvloot, nog vele gewigtige zaken voorgevallen zyn, die bygebragt moeten worden, ten ware ik den draad van de geschiedenis breken wilde; onder anderen heeft de Heer van der Stell met alle zyne vrienden zyn best gedaan, het daar hene te brengen, dat hy alhier op zyn landgoed *Vergelegen*, mogt blyven; dog te vergeefs, om dat de tegenwoordige Regering tegen het uitdrukkelyk bevel der Voortreffelyke Maatschappy niet handelen wilde; en dezelve hem door twee Gedeputeerden liet aanzeggen, dat hy de moeite zoude gelieve te nemen, om met vrouw en kinderen, zoo wel als de anderen ontbodenen, met deze vloot na Holland te vertrekken; waar toe hy zich dan eindelyk ook gereed maakte.

De Schuldeisschers vallen hem op 't lyf.

Dog eer en alvorens hy zich aan boord heeft konnen begeven, hebben hem de genen, die nog geld van hem moesten hebben, wakker geplaagt, om het voor zyn vertrek van hem te bekomen; en moest hy genoegzame borg stellen, dat de oude Rotterdan jaarlyks zyne bedongene gelden, en na verloop van eenen zekeren tyd, de hem toegestane moederschapen verzekert was. De genen die voor de wollige schapen hadden te eisschen, heeft hy door van der Heyde haar geld gezonden, en denzelven gebeden, dat hy hem tog niet verder vervolgen zoude.

Van der Heyde en Tas bekomen volmagt, tegen hem.

Dog de gemelde van der Heyde konde de aangedane smaad zoo weinig vergeten, als Tas of een van de vorige vervolgden; hy heeft

heeft derhalven by de Regering aangehouden; dat door dien zyne overige medegenoten hem en Tas volmagt wilden geven, om gerechtelyk tegen den Heer van der Stell te werk te gaan, tot dat zy voldoening zouden hebben bekomen, de Heer Gouverneur mogte gelieven, dat zyn geheim Secretaris Willem Helot dezelve opstelde, en van de anderen liet tekenen.

Door dien nu de Heer Gouverneur van Assenburg bevond, dat dit verzoek billyk was, zoo gaf hy Helot bevel, om zulks zoo voort, hoewel tot zyn grootste spyt, werkstellig te maken.

Uittrekzel van deze volmagt. Ik zoude den Lezer deze volmagt wel konnen mededelen, ten ware ik beducht was, dat zy u te lang en te verdrietig zoude vallen. Het zal genoeg zyn, dat ik u een uittrekzel daar van geef, 't welk hier in bestaat; dat de twee gemelde burgers alhier van hunne medevervolgden volmagt bekomen; om zoo wel hier aan de Kaap, als in Holland of ook wel elders in 't gebied der Heren Staten Generaal der Vereenigde Provintien, in perzoon of door gesubstitueerden voor alle Rechtbanken te ageren; hare zaken en zwevende verschillen tegen den Heer van der Stell en eenige anderen, of ook tegen een ieder te defenderen; *litem* te contesteren; repliceren; dupliceren; allerlei bewys-stukken te produceren, in rechten te concluderen; *cum plena postestate*, (met volkome magt) eenen of ook meer perzonen *ad lites* te substitueren; der Constituanten welzyn te behertigen, en haar recht te bevorderen; met belofte, dat zy alles voor goed en wettig zullen houden, 't geen zy Tas en van der Heyde, of derzelver gesubstitueerden, in der Constituanten naam gedaan hebben, of nog doen zullen, enz.

Uitwerkzel daar van. Deze volmagt heeft ten eersten een groot opzien gemaakt; de volle Raad alhier zelf quam dezelve zeer vreemd voor, en de Fiskaal independent, de Heer Blesius kon ze voornamelyk geenzins zwelgen; en zeide hy in myn byzyn, tegens een van zyne goede vrienden, dat deze volmagt hem zeer gevaarlyk voorquam; aangezien dezelve zeer schadelyke gevolgen zoude konnen na zich slepen. Ondertusschen heeft zich lang gene gelegentheid willen aanbieden, waarby deze gevolmagtigden eenig voordeel behalen konden; tot dat eindelyk de Heer van der Stell zyne Deductie in Holland liet drukken, om zich van alles te zuiveren; dog hoe deze defensie met de waarheid bestont, hebben deze twee gevolmagtigden in hare kort daar op uitgekomene Contra Deductie een ieder klaar voor oogen gestelt, waar op ik my kortheidshalve beroep.

Zoo dra Tas en van der Heyde de volmagt hadden bekomen, smeekte zy den Commissaris Simons onderdanig om restitutie van hare ontroofde eer; om dat de Voortreffelyke vergadering de Heren Zeventienen in Holland, uit hoofde van hunnen brief van den 30. Oct. 1706., zulks zelf hadden bevolen; dog deze Heer Commissaris gaf haar quaad bescheid, en liet haar bedroeft hene gaan, en handelde aldus met hen niet beter, dan eenige dagen voorheen met zynen Vice-Admiraal en Schout-bynagt; waar van hy den eersten op deszelfs voorstel, dat de Retour-vloot achtervolgens het bevel uit Holland en Indie, den 1. April onder zeil gaan, en haren weg na Holland bevorderen moest, waar toe hy als Admiraal tydig behoorlyke toestel moest maken, zeer qualyk bejegende, en haar schriftelyk protest, tegen zyn vertoeven gedaan, verachte; zonder te letten, dat de Voortreffelyke Maatschappy daar door zeer groot nadeel quam te leiden.

Attestatie tegen Poulle word niet gepasseert

Daar was aldus van dezen Heer Commissaris niet veel te verkrygen, ten ware zulks met zyn eigen belang overeenquam; om dieswille wierden ook de meergemelde Tas, Jakob Louw en eenige anderen niet gehoort, wanneer zy een schriftelyke getuigenis van zich wilden laten vervaardigen, om de overgrote valsheid van den Secretaris Abraham Poulle aan den dag te brengen, en met eede te staven; want deze menschen wierden afgewezen, en men gedoogde niet, dat de valsheid van den gemelden Poulle aan den dag quam; daarentegen konde men den Oppertuinman, Jan Hertog heel ras van zynen dienst ontslaan, om dat hy den Heer van der Stell op zyn *Verregelegen* beter dienst doen konde, dan dat hy in dienst van de Voortreffelyke Maatschappy gebleven was; terwyl de treffelyke tuin alhier schier gantsch verzuimt wierd.

Simon van der Stell houd een gastmaal.

Eer nog de Retourvloot aldus dezen haven verlaten konde, wierd de Heer Commissaris en Admiraal Simons, nevens vele andere voorname Heren, door den ouden Heer Gouverneur Simon van der Stell op Constantia ter maaltyd verzocht, welk beleeft verzoek deze ook aannam, en zich nevens zyne gemalin, in gezelschap van den Heer Gouverneur van Assenburg, den Heer d'Abling en zyne huisvrouw, den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell en zyne gemalin en oudste dochter, den 8. April, zynde de eerste Paaschdag, derwaards begaf; dezelven wierden te paard gevolgt door den Schipper, Jan Duverseyn, en den Oppermeester, Adriaan Smid, welke zich allen aldaar wakker vrolyk maakten, en tot laat in den avond onpasselyk en qualyk gestelt, hier weder te rug quamen.

Quade argwaan van dit gastmaal.

Door dien zy zich nu allen buiten den Heer van der Stell en den Heer d'Abling zeer slecht bevonden, en onder yzelyk braken ongemene pyn hadden, zoo dat zy in 't aangezicht en op de handen gantsch blaauw waren, zoo wierd van dit gastmaal alhier verscheidentlyk gesproken; te meer om dat de gemelde Oppermeester Smid zelf bekende, dat hem en alle anderen, die t'huis komende overgeven moesten, onder den roden wyn vergift was ingeschonken.

Wat my aanbelangt, ik kan daar van niet oordelen; om dat ik niet daarby ben geweest, en geen van die Heren in dezen toestand gezien heb; ondertusschen is my niet onbewust, dat alle inwoners alhier den ouden Heer van der Stell opentlyk hebben beschuldigt, dat hy gif onder den wyn had gemengt; 't welk hy dan ook zelf tegen den Oppermeester Justus Benraad, achtervolgens zynen eigenen brief van den 17. April 1708., dien hy aan een van zynen vrienden in Holland geschreven heeft, zoude hebben gezegt.

Des Schryvers gedachten daar van.

Ik zoude den Lezer deszelfs brief wel van woord tot woord konnen mededelen, ten ware ik beducht was, om u met diergelyke zaken lastig te vallen, of aan 't geen anderen daar van schryven, en oordelen, deel nemen wilde; maar wyl ik zulks ongaarn doe, en niemand iets te lasten leg, 't welk niet een iegelyk zonne klaar in de oogen schynt, zoo schort ik myn oordeel op, en laat een ieder vry, daar van te geloven en te denken, dat hem waar toeschynt.

Verschil onder de Vlootvoerders.

Ondertusschen zag ik enkelyk, dat het zich laat aanzien, als of aan de Kaap alhier alles in oneenigheid leven moet, en weinig of niets in vrede uitgevoert kan worden; want alle myne Hoofdstukken zyn schier vol van verschillen, die tusschen de inwoners, ja zelfs onder de Overheid gerezen zyn; nu heerschte de twistgod weder elders, en wierp den appel onder de Vloot-voerders; aangezien de Vice-

Vice-Admiraal Gerlach, de Schout-by-Nagt, Langendam, en de Fiskaal van de Vloot Raven, zich tot den Admiraal en Commissaris Simons begaven, en klaagden, dat hy alles buiten hare kennisse deed, eenige schepen weg zond, en de gantsche retourvloot vergeefs tot nadeel der Heren Bewindhebbers liet wagten; 't welk de Heer Commissaris zoo qualyk nam, dat zulks gevaarlyke gevolgen zoude hebben konnen na zich slepen; ten ware de gemelde Commissaris tot inkeer gekomen was, en zyne mislag bekent had.

'Tusschen Langendam en Blesius.

Niet minder ontstont kort daar na over 't losbranden van eenige stukken kanon, tusschen den Schout-by-Nagt Langendam, en den Fiskaal Blesius een verschil, 't welk insgelyks grote verdrietigheden hadden konnen veroorzaken, ten zy eenige goede vrienden tusschen beide gekomen waren, en 't verschil in zyn eerste beginzel gesmoort hadden; daarenboven was 'er in den Raad alhier ook niet weinig te doen, alzoo van der Heyde en Tas niet nalieten, op de restitutie van hare eer te dringen, 't welk echter van den eenen dag tot den anderen wierd verschoven, tot dat zulks eindelyk den 18. April besloten, en den 19. daar op afgekondigt wierd.

Inhoud van 't plakkaat.

Ik zal, hope ik, niet qualyk doen, dat ik 't gantsche plakkaat mededeel, om dat ik toch meest alle openbare stukken hier in gelast heb; 't zelve luid als volgt:

Wy Louis van Assenburg, Gouverneur in naam van de in de vereenigde Nederlanden gepriviligeerde Oost-Indische Compagnie, aan de Kaap de Goede Hoop, als mede van 't eiland Mauritius, enz. en de Raad doen te weten. Nademaal wy uit den brief der Voortreffelyke vergadering der Heren Zeventienen, gedagtekent den 30. Oct. 1706., klaarlyk hebben gezien, dat haar Edelen Hoog Achtbaren, onder anderen met zeer veel tegenzin hadden gezien, de overgrote oneenigheden en onrechtvaardigheden, tusschen een groot gedeelte der inwoners alhier en de Kaapsche Regering ontstaan; en wyl zy ten dien einde wel uitdrukkelyk betuigen, dat gemelden hare Edelen Hoog Achtbaren zoo wel van de eene als van de andere zyde verwachten, dat hen voortaan zulke en diergelyke verdrietige materien niet mogen voorkomen; maar dat een ieder zich met 't geen hem na recht en billykheid toekomt, te vrede houde, ten einde verder geene klagten zouden vallen, zoo hebben wy achtervolgens de voorgemelde orders en waarneming van 't geen welgemelde hare Edelen Hoog Achtbaren verder hebben willen disponeren, zoo wel wegens de weggezondene als gevangen gezetene inwoners, om redenen, wyl men voorgaf, als of zy eenen opstand en zamenzwering gesmeed hadden, dezelven weder volkomen herstellen willen, gelyk dezelven uit hoofde van dezen op eenmaal in hare vorige reputatie en eer herstelt, en by gevolg even aldus verklaart worden, als zy voor dezen geweest zyn; te weten bequaam en verkiezelyk tot alle burgerlyke ampten en waardigheden. Derhalven verbieden wy op 't strengste allen, en een iegelyk, wie 't zoude mogen zyn, de voorgemelde vrye inwoners wegens 't voormaals gepasseerde op eenigerhande wyze te blameren en te molesteren, op poene, van na bevind van zaken te worden gestraft. Actum in de Vesting de Goede Hoop, den 18. April 1708., Was getekent.

L. V. ASSENBURG.

De Admiraal nevens andere Heren begeven zich aan boord.

Zoo dra als deze restitutie geschied was, liet het zich aanzien, dat de Heer van der Stell, die als nu de zege aan de inwoners overlaten moest, zoo weinig lust had, om langer alhier aan land te blyven, als de Heer Admiraal en Com-

Commissaris Simons, die eindelyk na vele aanmaningen van de Heren Gerlach en Langenman de oogen opende, en 't belang van zyne hoge Heren Principalen beter ter herten nam; derhalven begaf hy zich den 20. April aan boord, gevolgt wordende door den Heer Willem Adriaan van der Stell, den Heer Samuel Elzevier, den afgezetten Prediker, Petrus Kalden, en eindelyk den uit de landen der Voortreffelyke Maatschappy gebannen François van der Stell; en maakte men alomme toestel, om met den eersten goeden wind deze Kaap te verlaten, en de kielen na Europa te wenden.

Na ontfangene brieven word de wind contrarie, en werpt eenen doden op.

Doordien echter de generale brieven aan de Heren Bewindhebberen in Holland, laat gereed waren, aangezien dezelve eerst ten 9. uuren 's avonds aan ieder schip wierden gebragt, en den volgenden dag een heftige Noordweste wind ontstont, zoo moesten zy hunne ankers wel laten leggen, en 't uitlopen vergeten, alzoo de Zee zeer onstuimig was, en een lyk opwierp, 't welk 's morgens aan strand gevonden wierd. Vele zeevaarders waren van gedachten, dat dit lyk een matroos was, die op 't schip de Haak, om Sodomitische zonden gevangen gezeten hebbende, zich zelven had los gemaakt, en om zwaarder straffe t'ontgaan, over boord gesprongen was. Doordien hem echter niemand ter dege kende, en nog goed nog quaad van hem gezegt konde worden, liet het Gerecht hem eerlyk begraven,

De Gouverneur vaart op de rede.

Den volgenden dag, wanneer 't weêr enigzins bedaarder wierd, liep 't galjoot de *Mercurius*, in den haven, en na dat de brieven gelezen waren, begaf de Heer Gouverneur zich op de rede, zoo ik acht, om met de Heren Vlootvoerders andermaal te confereren, en voornamelyk van de aangekomene brieven naricht te geven; en ook om van alle weggaande en na Holland zeilende Zeehelden afscheid te nemen; gelyk hy dan als een wel-ervaren Neptunis-zoon grote liefde voor dezelven had, en gaarn met hen omging.

Hy word eens van een Kapitein onthaalt.

Om dit laatste te bewyzen, valt my eene aardige historie in, welke schoon op eenen anderen tyd voorgevallen, hier zeer wel te stade komt, om 't gemelde genoegzaam geloof by te zetten. Zeker Kapitein, dien ik om zekere redenen niet wil noemen, had dezen Heer Gouverneur op zyn schip verzocht, om met hem eenige Hollandsche spys, welke men hier niet wel hebben kan, te consumeren. Daar komende, wierd hy van dezen Kapitein achtervolgens zyne belofte treffelyk onthaalt, en liet dezelze onder 't drinken het kanon wakker horen, ja na dat de Gouverneur afscheid had genomen, wierd 't geschud nog lang afgebrand; zoo dat de Heer Gouverneur genoodzaakt was, een of twee kogels boven over zyn schip te laten vliegen; ten einde hy daar door mogt worden bewogen, in te houden, en na de opgezette wacht niet verder te schieten, zoo als ook geschiede.

Den volgenden dag wanneer de Kapitein aan land quam, wierd hy niet alleen van den Fiskaal daar over aangesproken, maar hy dorst ook niet wel voor den Heer Gouverneur verschynen. Dog ziende, dat 'er door een zuuren appel moest worden gebeten, verstoute hy zich, en bleef voor 't vertrek van den Heer Gouverneur staan; zoo dra de deur opgemaakt wierd, wierp hy zynen hoed in 't vertrek met deze woorden: zoo gy aangenaam zyt, ben ik ook aangenaam; waar over de Heer Gouverneur begon te lachen, en zeide, wat zal ik met u beginnen, treed maar binnen; koopt zoo veel buskruid, als gy verschoten hebt, de overige straffe zal u worden geschonken; waar uit dan klaar genoeg blykt, dat

dat hy de zeevaarders niet ongenegen is geweest.

Zeltzaam verhaal van den Stuurman van 't galjoot Mercurius.

Edog ik geraak te ver van den weg, om dat ik nog niet eens heb gezegt, dat de Opper-Stuurman van 't galjoot Mercurius wist te verhalen, dat hy den 18. February door storm gedwongen was geweest, van twee Batavische schepen af te zeilen; en dat hy den 22. van die zelve maand brandhout, eene scheeps-tafel, timmermans gereedschap enz. had zien dryven; zoo dat hy beducht was dat 't grootste van die twee schepen aan stukken geslagen zou zyn; ja ik heb ook tot nu met stilzwygen verby gegaan, dat de retour-vloot den 23. dezer, onder zeil geraakt is, en dezen haven verlaten heeft.

Zeldzame trouwing.

Ik zal den Lezer voortaan met diergelyke beuzelingen niet meer ophouden, om dat ze anders nog wel 10. Hoofdstukken beslaan zouden; want wat vermaak zoud gy hebben, wanneer ik verhaalde dat de Heer Prediker Beek eenen Franschman trouwende, hem 't Formulier niet verder voorlas, dan tot dat zy elkander de hand geven moesten, en niets anders daar by voegde, dan dat hy zeide: gaat nu hene, gy zyt verbonden. Wat zoude de Lezer voor voordeel daar van hebben, dat ik zeide, dat het den 13. Mey zoo sterk had geregent, dat 'er drie lyken uit hunne graven gespoelt wierden.

Van der Stels goederen worden verkoft.

Ik acht echter aanmerkenswaardig, dat de 5. gevolmagtigden van den Heer van der Stell, te weten de Heren Willem Ten Dam, Hendrik Donker, Hendrik Bouman, Michiel Leg, en Jan Hertog, naauwlyks drie weken na deszelfs vertrek een begin hebben gemaakt, eenige van zyne roerende goederen, als slaven en slavinnen ossen, wagens, ploegen, zeer vele bereide herts-huiden, schilderyen, stoelen, bedden, en ander huisraad te verkopen, waar van zy veel geld gemaakt, en overgezonden hebben; schoon zy nu vyf dagen met verkopen bezig zyn geweest, zoo is echter van 't geen hy achtergelaten heeft, 't kleinste gedeelte verkoft; aangezien 'er nog zeer vele verkopingen van zyne goederen naderhand aangestelt zyn; alzoo hy ruim 150. slaven en slavinnen, 20000 schapen, 12000 stuks rundvee, eene menigte paarden en ezels heeft hier gelaten, die alle een schoon kapitaal uit maakten, schoon hy van zyn pragtig *Verregelegen* na zyn vertrek juist zoo veel voordeel niet mag getrokken hebben.

XXXIV. HOOFT-

XXXIV. HOOFTSTUK.

Van al 't geen zedert het vertrek van den Commissaris Simons tot dat van den Schryver is voorgevallen, 't welk in zeldzame gevallen, wonderbare geschiedenissen, en aanmerkenswaardige veranderingen bestaat.

Bericht der voornaamste zaken. Een buffel-os word in zee gejaagt. Word gevelt. Jan Amprecht word van een Olyfant dood getrapt. Le Boucq word weder na Batavia gezonden. Jan Laurens van Bremen reist na Holland. Poulle word na Batavia gesonden. Twee slaven slaan hun meester dood. Worden verangraakt. De Retour-vloot komt onder Jan van Hoorn aan. Beveelt een schans aan de Waterplas te bouwen. De Meurs word Land-drost. Roekeloze aanslag van eenige slaven en slavinnen. Lopen weg, en snyden een Schaap-hoeder den hals af. Vermoorden een Duitscher. Worden gevat en na verdienste gestraft. De Fiskaal Blesius sterft. Van Putten word Fiskaal. d'Abling gaat als Raad van Indie na Batavia. Helot komt in zyn plaats. Stellenbosch brand af. Van Beaumont word Fiskaal Independent. Van Putten gaat na Batavia. Mahieu en Thibault gearresteert. Thibault word gepardonneert. Een slaaf snyd eerst een slavin, en daar na zig zelf den hals af. Een brandstigter word levendig verbrand. De Gouverneur van Assenburg sterft. De oude Gouverneur Simon van der Stell sterft. Haar beider lykstaatzie. Vergeefsche vrees voor Fransche schepen. De schryver word blind. Word van Helot vervolgt. De Land-drost Mulder legt zyn dienst neer. De Schryver word afgezet. De schryver moet na Holland vertrekken.

Bericht van de voornaamste zaken.

Doordien ik als nu van voornemen ben, de laatste hand aan alle myne verhalen en historische berichten van de aan deze Kaap voorgevallene zaken, te leggen, zoo moet ik noodzakelyk van de meeste byzonderheden stilzwygen, en my alleenlyk met de voornaamste zaken bezig houden, om dat dezelve, als ik ze uitvoerlyk verhaal, onfeilbaar genoegzame stoffe uitleveren zullen, om den Lezer myn laatste bericht mede te delen.

De Lezer zal echter niet qualyk duiden, als ik my aan geen netten tydorder bind, want wanneer ik dit doen en myne aantekeningen doorlopen wilde, zoude ik dikwyls genoopt worden, vele by-zaken in te lassen, welke ik voorgenomen heb, hier uit te laten; derhalven acht ik raadzaamst deze nieuwsgierigheid te laten varen, en maar by 't hoofdwerk en 't geen u te weten, 't noodzakelykste schynt, te blyven.

Een buffel-os word in de zee gejaagt.

Onder zulke zeldzaamheden reken ik billyk mede; dat een buffel-os die zich voor deze aan de bewuste Waterplas onthield, van eenige jonge burgers met schietgeweer vervolgt wierd; en dat dezelve door 't veel schieten, en voornamelyk door een rood vest van een van zyne vervolgers heftig boos gemaakt zynde, en echter niet ontsnappen konnende, om dat hy van hen alomme omringt was, in Zee sprong, om zich met 't overzwemmen van den haven te salveren, welke haven ten minsten drie mylen breed was.

Deze wanneer hy reeds een uur ver had gezwommen, en dicht by 't schip Grimmenstein, 't welk ten anker lag, quam, wierd uit 't zelve met een kogel gevelt, en

met

met touwen in 't schip gehaalt, alwaar hy op bevel van den Hr. Gouverneur van Allenburg gezouten en verteert wierd; de huid echter, waar aan de klaauwen en de horens gelaten waren, wierd weder toegenaait, en opgezet; want daar zyn reeds veel diergelyke dieren, als een Leeuw en eene Leeuwin, een Rhinoceros, eene oude en twee jonge Zee-koejen, een Elanddier, verscheide wilde bokken en herten, midsgaders verscheide zeehonden, op zulke wys in een zeker vertrek van 't tuinhuis der Voortreffelyke Maatschappy aldus opgezet; en konnen de vreemdelingen dezelve voor een gering geld voor den Opzetter, zien.

De Schryver bekragtigt een van zyne vorige berichten.

Van deze en diergelyke dieren heb ik reeds in een afzonderlyk Hoofdstuk uitvoerlyk gehandelt, en ter zelver tyd gemeld, dat zoo wel deze Buffel-ossen, als de Rhinocerossen en Olyfanten, heel ver zwemmen en haar leven daar door salveren konnen; dienvolgens heb ik dit exempel enkelyk als een klaar bewys van 't voormaals verhaalde, willen bybrengen, ten einde de Lezer geen redenen zoude konnen hebben, om my van eenige leugens of onwaarheden te betichten; te meer als gy daar by gade slaat, dat ik gemeld heb, dat deze dieren vele centners zwaar zyn.

Jan Armprecht word van een Olyfant doo getrapt.

Om diezelve redenen moet ik u nog iets van eenen Olyfant verhalen, als strekkende insgelyks tot een bewys van 't voorverhaalde. Jan Armprecht, die opzicht had over de slaven, welke in de groene kloven de schapen van den meergemelden Henning Hussing hoeden, schoot eens op eenen Olyfant, die ongemene schone grote tanden had; dog de schoot missende, quam de Olyfant op hem af, sloeg de tromp op zyn lyf, nam hem op, en wierp hem met eene grote kragt tegen den grond aan, waar na hy met zyne brede voeten zoo lang op zyn lichaam en hoofd trapte, tot dat zyn hoofd, ribben, en 't gantsche lichaam uit louter kleine stukjes bestont, en zoo doorluchtig was, dat men 'er door hene zien kon.

Le Boucq word [illegible] na Batavia gezonden.

Om weder den draad van myn voorgaande verhaal te volgen, schoon de Heer le Boucq eenigen tyd, na dat hy gesuspendeert was, en men zyne bezolding, kostgeld en alle overige emolumenten inhield, rust gehad had, zoo heeft hy eindelyk, niet tegenstaande de Drakensteensche gemeente, welkers Prediker hy achtervolgens de order van de hoge Regering te Batavia, zyn zoude, verscheidemalen heeft verzocht, dat hy haar mogt worden toegezonden, bevel bekomen, met zyne familie en overige bagagie na Batavia te zeilen, zich aldaar voor de hoge Indische Regering te verantwoorden, en verder af te wachten, wat hem zoude worden bevolen.

Jan Laurens van Bremen reist na Holland.

Hier over zegepraalden zyne vyanden, en zoude de Heer Kalden voornamelyk hier over in zyn schik zyn geweest, ten zy hy reeds vertrokken was; dog de anderen hadden weinig reden zig te beroemen; om dat Helot en Poulle tegen den voormaals genaamden Jan Lourens van Bremen, niets te berde konde brengen, om hem de toegelegde straffe te doen ondergaan, schoon zy zich verbeelden, dat hy als nu van zynen helper, aandryver en oprokkenaar ontrooft was; maar zy moesten met goede oogen aanzien, dat de Heer Gouverneur hem verlof gaf, om na Holland te reizen, alwaar hy ook als nog met zyne huisvrouw en een zoontje leeft.

Poulle word na Batavia gezonden.

Midlerwyl scheen het nu alhier een weinig vreedzamer te worden, schoon de onrustige hoofden, voornamelyk die met den Heer d'Abling eene lyn trokken, niet zoo licht onder eenen hoed te brengen waren; want de voorgemelde Poulle wilde zich ook onder-

derstaan, den Heer Gouverneur zyne schuldige gehoorzaamheid t'onttrekken, en hem hier en daar verdrietelykheden te veroorzaken; dog om dit quaad voor te komen, en de tweedragt niet op nieuw wortelen te laten schieten, vond deze Edele Heer Gouverneur geraden, om den gemelden Poulle met zyne familie na Batavia te zenden, zoo als hy ook met de eerste gelegentheid de reis derwaards aannam, alwaar hy zynen heftigen vyand, den Heer le Boucq weder aantrof; schoon de Heer d'Abling zeer instandig voor hem sprak, en geen gedachten had, dat hy dien zelven weg zoude moeten wandelen, zoo als kort hier na zal worden gezegt.

Twee slaven slaan hunnen meester dood.

Ondertusschen hebben twee slaven zich verstout, om hunnen Meester, zynde de boer aan 't Visschers-hok, op zyne landreis na 't zwarte land, te vermoorden, en aan zyne vrouw te zeggen, dat zy niet wisten waar hy, toen hy van haar af was gegaan, gebleven was; tot dat de vrouw eindelyk Europeanen en Hottentotten uitzond, om haar man te zoeken, welkehem dan ook in een bosschadie ontdekten, en bevonden dat hem 't hoofd ingeslagen was; waar na zy hem met zich namen, om ter aarde te worden bestelt.

Wotden gerabraakt.

Wanneer zulks aan 't Gerecht aangedient wierd, liet de Fiskaal independent de twee gemelde slaven by de kop vatten, en vernam van hen, dat zy dit verfoejelyk besluit reeds hadden genomen, eer ze met hem van huis gegaan waren; dat de grootste van hen beide hem den eersten slag met een stok in den nek had toegebragt, waar van hy ter aarde was gevallen, waar na zy hem beide doodgeslagen hadden; op welke belydenis haar doodvonnis ook ras volgde, waar by zy verwezen wierden, om beide levend te worden gerabraakt, en dat de gene, die den eersten slag had gegeven, alvorens de rechte hand zoude worden afgekapt, zoo als ook den derden dag geschiede.

De Retour-vloot komt onder Jan van Hoorn aan.

Midlerwyl naderde weder de tyd, dat de Retourvloot komen moest, welke dan ook kort daar na onder den Gouverneur-Generaal, Jan van Hoorn, als Admiraal en Commissaris van dit Gouvernement aanlande; in het inlopen had een matroos, die bezig was, een stuk kanon te laden, 't ongeluk, door 't afgaan van 't gemelde stuk, eer het volkomen geladen was, de rechte hand te verliezen; wanneer men hem naderhand na 't ziekenhuis bragt, bevond men, dat de voorste pypen ook vermorzelt waren, en dat de arm boven den elleboog moest worden afgezet, zoo als ook in myn byzyn, door den voormaals genoemden Benraad, gelukkig geschiede; hoewel de patient eenige dagen daar na stierf.

Ik zal den Lezer niet andermaal verhalen, welke plegtigheden, by de komst van den Admiraal, zoo wel op de Rede, als in de Vesting, midsgaders by zyne voorstelling als Commissaris in achtgenomen zyn; om dat dezelve met de voormaals verhaalde in alle dezen overeenkomen. Dog staat aan te merken, dat de gemelde Admiraal kort na zyne aankomst alles bezichtigt, en de volvoering van de door den Heer Willem Adriaan van der Stell in 't jaar 1706. aangelegde, en nog niet volbragte Fossebray of borstwering, onnodig geacht heeft; om dat men oordeelde, dat 'er gene gragt zoude konnen worden omgegraven, welke de opzwellende zee niet ras weder zoude ruineren; 't Ravelin echter, dat voor de poort van de Vesting lag, en dezelve bedekte, behaagde hem zeer wel; weshalve hy bevel gaf, dat 't zelve zoude worden onderhouden.

Vervolgens nam hy de moeite, om nevens den Heer Gouverneur van Assenburg, de voormaals genaamde

naamde Waterplas te bezichtigen; werwaards eene zware veldflang gebragt, en zoo wel daar, als op 't Robben-eiland, alwaar insgelyks een diergelyk ftuk geplant was, te gelyk los gefchoten, en door een galjoot geobferveert wierd, hoe ver de kogels droegen, en of men niet door eene aangelegde fchans en daar op geplante ftukken aan de vyandelyke fchepen 't inlopen beletten, of ten minften zwaar maken konde; en door dien de zaak na wenfch bevonden wierd, zoo wierd befloten, hoewel op goedkeuring der Heren Bewindhebberen in Holland, aldaar eene fchans te bouwen; dog waarom zulks tot nu niet is gefchied, is my onbewuft.

De Gouverneur ftaat by hem in flecht credit.

Ondertusfchen weet ik zeer wel, dat hy van den Heer Gouverneur niet veel werk maakte, 't zy dat hy door den Heer d'Abling ingenomen was, als welke altyd eenen heimelyken wrok op hem had, of denzelven zocht te verkleinen; om dat hy zich verbeelde, dat hem daar door den pas was afgefneden, om ooit tot dit gouvernement te geraken; of wel 't welk ik liever geloof, wyl hy te fraai na zyn zin leefde, en niet zocht te fchrapen, 't welke met zynen imborft gantfch niet overeenquam; want hy draaide een dubbeltje wel 25 maal om, eer hy het uitgaf, en fpaarde aldus tot zynen groten rykdom, zoo men zeide van 20. millioenen, nog meer; daar hy nogtans in zyn hoge ouderdom, hebbende reeds 60. jaren bereikt, zich zelven wat te goed had behoren te doen, en zich van zyne overgrote rykdom na behoren te verquikken. Wanneer hy Admiraal ook gade geflagen had, dat de gemelde Heer Gouverneur van Asfenburg nog vrouw of kinderen had, en reeds een aanzienlyk Kapitaal in Holland bezat, en aldus gene redenen om te fparen had, zoo zoude hy licht zyn quaad gevoelen hebben verandert, deszelfs voorbeeld gevolgt, en niet zoo fchrokkig geweeft zyn; te meer om dat hy na zyn komft in Holland nog maar een half jaar geleeft heeft, en zyne fchatten aan anderen heeft moeten overlaten.

De Admiraal is zeer gierig.

Ten einde echter de Lezer niet zoude denken, dat ik hem hier in ongelyk doe, zoo zal ik deze waarheid zoo voort met een voorbeeld ftaven. Zeker burger alhier, zond hem uit zynen tuin eene tamelyke party Oranje-appels, nevens eenige andere boomvruchten, tot een vereering; wanneer deszelfs meid dat prefent overgaf, en de Gemalinne van den Admiraal over de Keurlykheid van die vruchten verwondert was, tafte hy eindelyk in zyn zak, haalde een dubbeltje uit, draaide het eenige reizen om, en gaf het aan de meid met deze woorden: Bewaart het wel, want Jan van Hoorn heeft het u gegeven; daar fteekt veel zegen in, en zoo dikwyls als gy het aanziet, kont gy om my denken.

De Meurs word abfolute Landdroft.

Zyne overige verrichtingen zyn niet zonderling geweeft; dat hy den Vice-Landdroft tot abfolute Landdroft heeft gemaakt, is naauwelyks noemenswaardig; want deze, die zoo als gemeld is, als matroos hier is gekomen, naderhand als zoldaat gedient heeft, voorts tot fubftitut Landdroft en eindelyk zelfs tot Landdroft bevordert is, heeft zich nergens mee beroemt gemaakt, dan dat hy ten tyde van den Heer van der Stell, de inwoners wakker heeft helpen plagen, dezelve op 't gruwzaamfte gehandelt, en zich eindelyk in de gunft van de Groten gewikkelt; door dat hy met de zufter van den Prediker Beek getrouwt was, op welkers verzoek hy tot dit aanzienlyk en voordelig ampt geraakt is.

Roekeloze aanflag van eenige flaven en flavinnen.

Na 't vertrek van deze Vloot bleven de landszaken in hare ouden ftaat; eenigen tyd daar na is 'er

'er een zeer droevig en beklagelyk geval door een party weggelope slaven en slavinnen gebeurt, 't welk ik der moeite wel waardig acht, dat ik den Lezer de gantsche geschiedenis omstandiger verhaal, dan ik reeds in een van myne vorige Hoofdstukken gedaan heb. Eenige slaven en slavinnen van verscheide burgers maakten eenen aanslag, om geweer van hunne meesters te stelen, en de vlugt te nemen, om daar door hare verlore vryheid weerom te bekomen; zy waren onder malkanderen ook overeengekomen, dat 'er een van hen Koning en eene Koninginne zoude zyn, met magt, om allerhande bedieningen onder hen als vrye luiden, te begeven.

Aldus 't hazenpad gekozen, en achter den Duivelsberg gekomen, zagen zy eenen Schaaphoeder, van den Burgermeester, Cornelis Botma; den welken zy wilden dwingen, eenige hamels zonder geld te laten volgen; door dien hy zich echter daartegen kante, en 't belang van zyn Meester na behoren behertigde, sneden zy hem den hals af en lieten hem in zyn bloed leggen; vervolgens dodeden zy ook eenige hamels, en namen in een dal achter den Tafelberg, welk dal met bomen bedekt was, de vlucht; alwaar zy hunne hamels kookten, en zich vrolyk maakten.

Den anderen morgen, met het krieken van den dag sloegen zy hunne tenten op, en trokken dieper landwaards in; terwyl hunne Meesters niet wisten, waar deze baldadige landlopers gebleven waren, en twyffelden, of zy misschien de 5. slaven van den Heer Keldermeester, Jakob de Wets, verlede jaar weggelopen, waren gevolgt. Deze vlugt wierd aan den Fiskaal independent ook bekent gemaakt; dog deze wist ook niet, waar hy ze zoude laten zoeken; ondertusschen deeden deze vermetele vlugtelingen niet dan stelen en moorden, tot dat zy eindelyk in den Groenen Kloof, nog een groter schelmstuk uitvoerden.

Wanneer zy, zoo als gemeld is, in den Groenen Kloof quamen, ontmoeten zy eenen Duitscher, van Hamburg van geboorte, die 't vermaak van de jagt nam; en wyl zy hem van verre zagen aankomen, verborgen zy zich achter struwellen, tot dat hy dicht by hen was, wanneer zy hem allen teffens, op 't lyf vielen, en 't geweer afnamen, met deze woorden: *Wat wilt gy doen? gy moet sterven*; *wilt gy bidden*, *zoo maakt het kort*, *wy hebben niet lang tyd*; daar op verzocht deze Duitscher, dat zy hem maar een weinig tyd mogten vergunnen, om zyn ziel in Gods bescherming te bevelen, zoo als zy ook deden; dog wyl hy in zyn gebed aanhield, en hen de tyd te lang viel, zeiden zy tegen hem: *Maakt*, *dat gy ons niet ophoud*, *wy konnen zoo lang niet wachten.* Ondertusschen lieten zy hem op zyn lang smeken nog een Vader onze bidden, waar na zy hem 't hoofd insloegen, en als zy zagen, dat hy dood was, sneden zy hem den buik op, namen 't ingewand daar uit, en hingen de darmen over de struiken, en lieten hem aldus leggen.

Wie heeft ooit van een yzelyker gruwelstuk gehoort? wie heeft ooit gelezen, dat een moordenaar eenen rampzaligen aldus heeft gehandelt? geen beest pleegt tegens zyns gelyke eene zodanige gruwzaamheid, veel min kan zulks met een mensch bestaan. Dog de maat van hare zonden zal nu ras vol worden; vermids zy zich van hier begeven en eenen diergelyken of nog wel afgryzelyker moord in den zin hadden, dien God echter belet heeft. Korte aanmerking daar over.

Haar aanslag was, zich na de Saldanha-Baay te begeven, om dat zy hadden gehoort, dat 'er maar een man dien post der Voortreffelyke

treffelyke Maatschappy bewaarde, en op de aankomende schepen achting gaf, en dat de anderen elders gebruikt wierden. Tegen den avond quamen zy aan dat huis, onder voorwentzel, dat zy van hunne Principalen uitgezonden waren, om geweer na hunne veeplaatzen te brengen. Deze eenvoudige geloofde zulks, te meer, om dat hy kleine kinderen by hen zag; ondertusschen vernam hy van eene slavinne, die hy ter zyde in een ander vertrek had gebragt, hunnen goddelozen aanslag, te weten, om hem dezen nagt te vermoorden, als mede dat zy reeds de twee verhaalde moorden hadden gepleegt, en bad hem, dat hy tog ter dege op zyne hoede zoude zyn; en na dat hy haar had verboden om aan iemand iets daar van te zeggen, liet hy ze gaan, en riep den eenen na den anderen in zyne Kamer, alwaar hy hen zoo voort de handen op den rug bond, met bedreiginge, dat hy de geene, die den mond opende, om te schreeuwen, zoo voort door den Kop zoude schieten; en hy bleef den gantschen nacht by hen, om te beletten, dat de een den anderen los maakte; zoo dra de dag begon aan te breken, bond hy ze allen met een touw aan malkanderen, en dreef ze aldus voor zich, de slavin alleen liet hy vry gaan, tot dat hy ze aan de Kaap zelf bragt.

Worden gevat en na verdienste gestraft. Zoo dra zy daar quamen, wierden zy in een donker gat geworpen; kort daar na naauwkeurig ondervraagt, en alles beleden hebbende, op de volgende wys gevonnist: dat vyf van hen levend zouden worden gerabraakt, daar onder hare Koning en hoofdmoordenaar, die alvorens met gloejende tangen zoude genepen worden; wyders dat zy allen levend van 't kruis genomen, op een rad gezet, en aldaar zoo lang met spys en drank verzien zouden worden, tot dat zy van zelf den geest gaven, voorts dat de Koninginne aan een paal gewurgt zoude worden, en dat alle de anderen met stroppen om den hals, de executie onder de galg zouden aanzien, en vervolgens strengelyk gegeesselt en op 't voorhoofd gebrandmerkt worden.

Eer en alvorens dit vonnis wierd voltrokken, verzocht de geen, die deze midsdadigers herwaards gebragt had, nogmaals zeer instandig, dat de behoudster van zyn leven, menende de slavinne, die hem dezen aanslag had geopenbaart, van de straffe mogt worden verschoont; dog wat redenen men heeft gehad, om zulks niet te doen, hebbe ik nooit konnen ontdekken; zy moest nevens de anderen gelyke straffe uitstaan, en quam niemand vry, als een kind van 8. jaren, dat de vader gedwongen had, mede te gaan, en een dochtertje van een half jaar, dat de zoo genaamde Koninginne met zich op haar rug genomen had.

De Schryver woonde de executie by. Wanneer ik de executie zag, stont ik verstelt, over de hardnekkigheid van deze booswigten; want daar anders iemand de felle pyn van 't breken van zyne leden voelt, zoo als by 't rabraken geschied, zoo heb ik overal waargenomen, dat zodanige rampzaligen erbarmelyk schreeuwen; dog hier hoorde ik by geen eenen slag een enkelt woord, zelfs niet, O Wee! en wanneer men ze van 't kruis nam, en levend langs eene ladder ophaalde, en twee aan twee, met den rug tegen elkander op een rad zette, en ze met een touw om haar lyf daar op vast bond, maakten zy wederom geen gerucht ter waereld, en verzochten enkelyk water om te drinken, roepende in de Portugeesche tale: *Ago, por bebe*, 't welk hen niet alleen gegeven wierd; maar men bood hen ook wyn en allerhande spys aan, waar toe zy echter geen trek hadden.

Dien namiddag ten 3. uuren gaven zy den geest, en wierden door de

de beulsknechts van de raden afgestoten, naderhand twee aan twee aan malkanderen gebonden, en door drie beulsknechts door alle straten buiten na 't gerecht gesleept, en aldaar weder op raden gezet. De Koningin stont toen ze gewurgt zoude worden, op een stoeltje, en wanneer men het weg trok, viel zy voor over, om dat de strop aan stukken brak; dog door dien zy zoo voort weder de oogen opende, en na de lucht snakte, wierd zy op bevel van den Rechter andermaal gewurgt, en vervolgens met haar gemaal, den gemelden Koning gesleept, en tegen hem over aan de galg gehangen.

Aanmerking op 't vorige

Is dat niet een treurig en droevig voorbeeld, dat een menschelyk hert, 't welks slechts een weinig nadenken heeft, zodanig kan doen yzen, dat het met diergelyke booswigten onmogelyk medelyden hebben kan? Ik verzeker u, Lezer, dat ik eene grilling over myn gantsch lichaam voel, zoo dikwyls als ik daar om denk, om dat ik vele zelfs zwaarder executien heb gezien, dog gene, daar de misdadigers zoo verstokt geweest zyn. Wie nu een weinig gevoelig is, zal zekerlyk deze vermetelheid niet alleen vervloeken, maar ook eene zodanige hardnekkigheid doemen.

d'Ablings vermetelheid.

Het is echter nu ook wel tyd, dat ik achtervolgens myne belofte, boven gedaan, weder om den Heer d'Abling denk, die onverwacht gelegentheid gaf, dat de Heer Gouverneur met zyn gedrag niet heel wel te vrede konde zyn, aangezien hy, zoo als men hier opentlyk zeide, voorgaf, dat hy twee leggers met Arak van een burger gekoft, en in de Compagnies kelder gebragt had, welke echter reeds daar in zouden geweest zyn; wanneer de Gouverneur achter de zaak was gekomen, zoude hy hem wakker doorgehaalt hebben, zoo als ook bleek; om dat hy hem hoe langs hoe minder genegentheid toonde, en eenige reizen niet in den Raad riep, of de vergadering deswegen eenigen tyd uitstelde.

De Fiskaal Blesius sterft; deszelfs lof.

Midlerwyl is de Fiskaal independent, de Heer Johannes Blesius alhier komen te overlyden, aan wien de burgers, zoo zy hem anders niets te danken hebben, den roem moeten geven, dat hy door zyn wys beleid by den Raad van Justitie te wege heeft gebragt, dat geen burger, welkers slaaf of slavin den dood verdient heeft, voortaan iets aan den gemelden Raad hoeft te betalen; terwyl een burger voor dezen niet alleen zynen slaaf of slavin verloor, maar daarenboven 100. ryksdaalders aan kosten betalen moest.

Van Putten word Fiskaal.

Hy wierd zoo veel te meer beklaagt, hoe slechter hen zyn Successeur aanstont, dien de Heer Gouverneur van Assenburg *ad interim* aanstelde, tot dat deze of door de Heren Bewindhebberen in Holland bevestigt, of een ander herwaards gezonden zoude worden. Deze was de Heer Willem van Putten, die zich voormaals voor de gantsche burgery als een gruwzame weerhaan had getoont, zoo als voor dezen reeds bericht is. Wanneer hy nu 't zwaard zelfs in handen kreeg, vreesde een ieder, na mate dat hy reeds staaltjes van zyne wreedheid gevoelt had; gelyk hy dan zoo voort in den beginne den burgers op 't strengste liet verbieden, hout te halen, schoon zy het niet ontberen, en 't voor geld niet altyd bekomen konden.

De Vos laat hem daar by.

Men hoopte, dat de Admiraal van de Retour-vloot en Commissaris van dit gouvernement, de Heer Pieter de Vos, geweze ordinaris Raad van Indie, eene verandering daar in zoude gemaakt hebben; dog dezen had de goedheid, aan van Putten daarenboven te beloven, in Holland te weeg te brengen, dat hy Fiskaal bleef; 't

welk

welk by de inwoners eene tamelykke ontsteltenis veroorzaakte, welke echter naderhand weder overging, zoo als kort hier na zal worden gehoort.

d'Abling gaat als Raad van Indie, na Batavia.

Want kort daar na ontfing men hier brieven, met tyding, dat de Heren Bewindhebberen den Heer d'Abling tot extraordinaris Raad van Indie benoemt hadden, en bevolen, na Batavia te vertrekken, 't welk den inwoners alhier geen kleinen troost verwekte. Hy ging echter ras de palen der bescheidenheid te buiten, om dat hy op 't schip, waar mede hy vertrekken zoude, eene vlag van den groten mast waajen liet, en een stuk kanon liet losbranden, wanneer dezelve opgeheischt wierd, 't welk echter den Heer Gouverneur tot een affront zoude hebben gestrekt, zoo hy zulks niet belet had, aangezien de Heer d'Abling niet zeggen konde, dat hy reeds extraordinaris Raad van Indie was; om dat hy nog gene zitting genomen had; behalven dat de plaats en woning der Raden te Batavia was, en hy aldus den rang aan den Heer Gouverneur laten moest tot dat hy vertrok.

Helot komt in de plaats van den Heer d'Abling.

Zoo dra de Heer d'Abling dit bevel ontfangen had, moest hy de goederen en Koopmanschappen der Voortreffelyke Maatschappy, welke hy tot nu onder zyne bewaring had gehad, aan zynen Successeur, den Heer Helot overgeven; deze, die zich in zulk een gewigtig ampt niet wist te matigen, wierd nevens zyne huisvrouw onverdragelyk hovaardig en vermetel; zelfs zoo verre, dat hy de schuldige gehoorzaamheid aan den Heer Gouverneur weigerde, en zeer onbetamelyke dingen deed; zoo dat de Heer Gouverneur nevens de gantsche Raad van Policy genoodzaakt was, hem eenigen tyd uit de vergadering te laten, om hem daar door tot betere gedachten te brengen.

Stellenbosch brand af.

Om dezen zelven tyd, of eigentlyk in den oogst, die hier in December invalt, is 'er een bedroeft geval gebeurt, waar van ik voordezen reeds eenige melding gedaan heb, 't welke hier in bestaat; De toenmalige Landdrost, Samuel Martinus de Meurs had door zyn slaaf vuur in zyn vertrek laten brengen, om een pyp tabak te roken; door dien nu de Zuidooste wind hefrig waaide, de deur van de binnenplaats open stont, en de slaaf na 't vuur niet keek, zoo waaide de wind eenige vonken tegen 't dak aan, welke 't zelve om dat alle daken van riet zyn, zoo voort in den brand zetteden, zoo dat binnen den tyd van twee uuren 't rechthuis, waar in de brand ontstont, de kerk, en 't grootste gedeelte van 't dorp in de assche gelegt was. Staat aan te merken, dat het tegen overstaande predikers huis nevens de gantsche ry huizen onbeschadigt is gebleven, daar zy nogtans met den minsten wind 't grootste gevaar zouden geleden hebben, en dat het huis van den Secretaris en Ziekentrooster Jan Mahieu, onfeilbaar aan de vlam opgeoffert zoude zyn geweest; ten ware de genen, welke hy tot ter dood vervolgt heeft, den brand hadden helpen blusschen.

Van Beaumont word Fiskaal independent.

Gelyk echter God gewoon is, na slecht weder en gevaarlyke stormwinden, zyne Genade-zon te laten schynen, aldus liet hy ook den inwoners alhier op hunne vorige benaauwtheid eene straal van troost zien; om dat zy vernamen, dat de Heren Bewindhebberen den Heer van Beaumont, schoonzoon van wylen den Heer Blesius, tot Fiskaal independent aangestelt hadden; en schoon hy zich tot nu op Ceylon had onthouden, zoo verhaaste hy zyne overkomst, waar mede hy de burgers allen verheugde, 't geen den Heer van Putten op 't uiterste smerte, die ook kort na deszelfs komst zyne bediening van Onder-Koopman en Pakhuismeester neerleide, en daar

op zyne demissie na Batavia verkreeg.

Verschil tusschen den Landdrost en den Hr. van Putten over een gevangenen.

Eer hy nog vertrok, en aldus voor de komst van den Heer van Beaumont, stierf de Landdrost, Samuel Martini de Meurs, welker plaats de Heer Gouverneur van Assenburg aan den gewezen Landdrost, Jan Mulder, opdroeg. Met dezen geraakte de Heer van Putten in een heftig verschil, waar van ik reeds overlang melding heb gedaan, en derhalven nodeloos acht, 't zelve te herhalen; de rede echter van 't verschil, welke ik voormaals niet hebbe gemeld, was een gevangene, dien de Heer van Putten gaarn in rechten vervolgt had; om dat hy als nog geen gelegentheid had gehad, om iemand na de andere waereld te zenden; dog vermids de Landdrost zich in zyn ampt niet wilde laten benadelen, zoo wierd door eenen anderen misdadiger die in hechtenis gezet wierd, dit verschil bygelegt, dien hy door den strop het leven benemen konde, terwyl de Landdrost den zynen ook zyn recht toekomen liet.

Mahieu en Thibault worden gearresteert.

Naauwelyks hadde deze nieuwe Landdrost zyn ampt aanvaard, of daar quamen yzelyke klagten over den Secretaris Mahieu, onder anderen; dat hy falsiteiten gepleegt, met dieffstallen te doen gehad en nog veel andere onbetamelyke stukken bedreven had; door dien de Heer van Assenburg die klagten dagelyks moest horen, zoo zag hy zich eindelyk genoodzaakt, dezen Mahieu te suspenderen, en alle zyne papieren te laten verzegelen; dit quam den menschen niet vreemd voor, om dat Daniel Thibault, Secretaris van den Raad van Justitie kort voorheen, over eenigen misslag, tegen den Heer Gouverneur begaan, 't zelve noodlot gehad had.

Thibault word gepardonneert.

Schoon deze laatste bevel ontfing, na Batavia te vertrekken, zoo is echter den Heer Gouverneur door de voorspraak van zeer vele Heeren bewogen geworden, om hem in zyn ampt te herstellen. Mahieu echter, welkers kerfstok hoe langs hoe groter wierd, moest voor lief nemen, dat hy gesuspendeert bleef, en zyne plaats aan my *ad interim* vertrouwt wierd, gelyk ik dan den 22. Oct. 1711. den eed deswegen heb afgelegt, en Maandag daar aan volgende, in den Raad verschenen, en de papieren na 't aflichten van de zegels, in byzyn van den gemelden Mahieu overgenomen heb.

Ik wil niet zeggen, hoe verward ik deze papieren vond, ten einde men my niet van eenige passie verdenke; als mede geen gewag maken, van de grove misslagen, welke hy heeft begaan, in 't scheuren van veel bladen uit de protokollen, 't welk zelfs in geen Koopmans-boek gedoogt, veel min als geloofwaardig aangenomen word; ten einde niemand zoude konnen zeggen, dat ik hem tot een Falsaris maakte; dog zal my niemand qualyk duiden, wanneer ik zeg, dat hy nog by zyne vrienden nog by zyne vyanden gezien was, om dat elk een zyn gedrag kende, en niemand hem vertrouwde. De Heer Helot zoude onfeilbaar ook zoo veel werk niet van hem gemaakt, en getracht hebben, my om hem te vervolgen; ten ware hy iets ten gevalle van zyne bedgenoot had moeten doen; als die hem om zeker, maar hier met stilzwygen verby te gane redenen, voorstaan moest.

Geval van een slaaf.

Terwyl ik echter dit ampt bekleedde, vielen 'er zeer zeldzame zaken voor, waar van ik 'er maar eenige mededelen zal; want dezelve alle te verhalen, zoude te wydlopig en te verdrietig vallen; van moordaardige slaven heb ik reeds een gruwzaam exempel verhaalt; dog tegenswoordig zal ik met korte woorden zeggen, dat een slaaf van den Heer Pieter van der Beyl eene slavin, welke zyne byslaap was, en insgelyks aan den gemel-

gemelden van der Beyl toebehoorde, uit minnenyd, als of zy 't ook met anderen hield, in den tuin den hals affneed, welke ik nevens twee andere gerechtsperzonen en een Meester hebbe moeten beschouwen, en bevelen, dat ze begraven wierd. De slaaf of dader wierd zoo voort deswegen verdacht gehouden, en in hechtenis gezet, en schoon men hem overal betaste, en alles waar mede hy zich beschadigen kon wegnam, zoo merkte men evenwel niet, dat hy onder eenen ouden lap, dien hy op zynen rok had genaait, een scheermes verburgen had, waar mede hy zich zelven den derden dag van zyne gevankenis den hals affneed, om zwaarder straffe t'ontgaan.

Een Brandstichter word levend verbrand.

Een ander, dien de Heer Elzevier heeft laten verkopen, verstoute zich uit wraakzucht, 't huis van zynen gewezenen Heer op Elzenburg in den brand te steken; door dien hy echter door de slaven, die 't huis bewaarden, verscheidemalen in zyn voornemen belet, en eindelyk door dezelven gevat, en herwaards na Stellenbosch gebragt wierd, zoo liet de Landdrost Mulder hem na de Kaap brengen, en maakte hem na vrywillige bekentenis zyn proces, welkers slot was, dat hy met een keten om 't lichaam aan een paal zoude vastgemaakt, en hout rontom hem gelegt, en aldus levend verbrand of gebraden werden.

Nooit had ik konnen denken, dat een mensch, dien de vlam gestadig in de oogen en in 't aangezicht speelt, zoo lang konde leven, als deze deed; Want hy liep niet alleen lang rontom den paal, en weerde de vlam van zich af, maar hy beweegde heel lang armen en beenen, en riep overluid *O Deos mio pay!* O God myn Vader! en leefde aldus ruim een quartier uurs in 't vuur. Waar uit dan licht is af te nemen, dat, wyl zyn lichaam niet verbrand maar gebraden is, zulks een zeer pynelyke en erbarmelyke dood moet zyn, waar mede schier geene zoort van dood kan vergeleken worden.

De Gouverneur van Assenburg sterft.

Maar genoeg van zulke bedroefde exempels, welke quaadaardige slaven schier dagelyks verstrekken; een veel dieper wonde heeft de dood van den Gouverneur den Heer Louïs van Assenburg niet alleen in myn hert, maar ook in dat van alle andere inwoners veroorzaakt; want als ik bedenk, wat voor een dapper, wys en verstandig Heer hy is geweest; wanneer ik overwege, welke heldhaftige daden hy tegen den erfvyand der Christenen, den Turk, in dienst van den Keizer heeft uitgevoert; byaldien ik gade sla, met welke weergaloze dapperheid hy eens 't eiland Cyprus dwars doorgezet, en den aanslag der Turken verydelt heeft; zoo ik my te binnen breng, met welken heldenmoed hy op deze reis uit Holland na deze landen, de Portugezen te Brazil heeft te keer gegaan, en indien ik eindelyk nadenk, hoe wel gemoed, welgedaan, en gezond hy hier is aangekomen, zoo kan ik niet en geen inwoner nevens my met een goed gewissen anders oordelen, dan dat deze gezonde luchtstreek hem niet wel heeft geslagen, of dat roekeloze menschen hem een quaad hebben toegebragt, waar door hy zyne geheugenis quyt geraakt is en langzamer hand zyne kragten heeft verloren, en wy eindelyk 't droevig noodlot hebben moeten ondergaan, van hem voor eeuwig te derven.

De oude Gouverneur Simon van der Stell sterft.

Ik zoude mynen Lezer tegenswoordig de lykstaatzie van een Gouverneur wel beschryven; dog gy zult hope ik, niet qualyk duiden, dat ik alvorens zeg, dat niet lang daar na de oude Heer Gouverneur Simon van der Stell, ten huize van Jan Pfeiffer, Pachter der wynen en brandewynen, is o-

verle-

verleden. Wie deze Heer van der Stell is geweeſt? wat hy in 't Vaderland heeft bedient? hoe lang en op wélke wyze hy het roer van de regering alhier heeft beſtiert? van welken inborſt hy geweeſt is? en hoe hy in den gemenen ommegang is geweeſt? acht ik onnodig, alhier wydlopig te beſchryven; ten dele om dat de Lezer daar uit geen vrucht zoude konnen halen, en ook door dien Jakob van der Heyde, en Adam Tas zulks ſchier op alle bladen van haar tegenvertoog gedaan hebben, waar op ik my kortheidshalve beroep.

Lykſtaatzie van beide Gouverneurs.

De lykſtaatzien van den Heer van der Stell en den Heer van Aſſenburg zyn beide meeſt eenerlei geweeſt; behalven dat by den Heer van Aſſenburg alle de burgers 't lyk met lange rouwmantels en hangende lamfers hebben gevolgt. Voor 't overige waren by beide deze ſtaatzien, een paard, met een rouwkleed, en de trommels op een en dezelze wyze met zwart laken overtrokken; wyders waren de wapendragers eenerlei, de militie van een gelyk getal, en eindelyk wierden by beide begrafeniſſen even veel Kanonſchoten gedaan, en hare grafſchriften in de Kerk waren elkander niet ongelyk; en beſtont het eenigſte onderſcheid in de droefheid; wie een recht begrip van deze lykſtaatzie hebben wil, overweeg ſlechts de plechtigheden, die by 't begraven van grote Heren in Europa worden in acht genomen, zoo zal hy te lichter een net begrip hier van hebben konnen.

Vergeefſche vrees voor de Franſche ſchepen.

Kort na de dood van den Heer van Aſſenburg, wanneer de Heer Helot het roer van de regering in de hand nam, ontſtont 'er een gerucht, als of 'er drie Franſche Kapers voor dezen haven kruiſten, en zich gelieten, als of zy eene landing doen, en deze Kaap plonderen of zelfs aan den Koning van Vrankryk onderdanig maken wilden. Vermids zulks den Heer Helot met veel omſtandigheden wierd verhaalt, en hy wel wiſt, hoe veel de Voortreffelyke Maatſchappy aan deze plaats gelegen was, zoo maakte hy alle nodige toeſtel, om den vyand t'ontfangen; ten dien einde ontbood hy van 't land eenige manſchap, en ſtelde zich in zodanigen ſtaat, dat hy geruſt konde zyn, dat hy aan den vyand 't hoofd zoude konnen bieden, zonder echter 't land van volk t'ontbloten. Dog wanneer men de zaak wat naauwer onderzocht, waren 't louter herzenſchimmen, de vrees nevens de toeſtel vergeefs, en de dapperheid van den Heer Helot quam niet te ſtade.

De Schryver word blind.

Drie dagen voorheen had ik 't ongeluk dat God my in den nagt tuſſchen den 26. en 27. April van 't gezicht zodanig beroofde, dat ik wel ſchryven, maar zeer bezwaarlyk lezen konde, ſchoon de letters nog zoo groot en duidelyk geſchreven of gedrukt waren; en ſchoon ik my een draad van paardehaar door den nek liet trekken, een fiſtel liet ſnyden, een ſpaanſche vliege-pleiſter en verſcheide andere middelen gebruikte, zoo wierd zulks tot myn overgrote droefheid, hoe langs hoe erger.

Midlerwyl, doordien ik ſchryven kon, zoo kon ik myne fonctie nog waarnemen; voornamelyk wyl 'er niets buiten gewoonlyk voorviel; en ſchoon 't gantſche Stellenboſſche en Drakenſteenſche Raads-Collegie van de Weduwe Elberts by haar laatſte wil tot executeurs was benoemt, 't welk ook aangenomen wierd, zoo verſchafte my zulks echter weinig moeite, om dat 't meeſte reeds opgetekent was, eer dit ongeluk my overquam; en eindelyk ſchoon 'er een gerucht ontſtont, dat de Hottentotten aan de diepſt landwaards in gelegene Europeanen, te weten aan de Honingbergen, haar vee afnemen, dezelve van hare woon-

woonplaatzen verjagen, en vervolgens de Europeanen, wyl het in den drogen tyd, dat is in de maand van November was, verder te rug jagen wilden, en deswegen een tamelyke manschap, met veel bagagie en levensmiddelen verzien, gecommandeert wierd, om hen af te weren, zoo had ik evenwel daar by niet veel te verrichten; zoude ook vergeefs zyn geweest, om dat aan de gantsche zaak geen waar woord was.

Word van Helot vervolgt.

Wanneer de Heer Helot zulks vernam, zoo achte hy zulks water op zynen molen te zyn; om dat hy tot nu geene gelegentheid had gehad, den afgezetten Mahieu te helpen; des niet tegenstaande dorst hy my niet wel aan boord klampen, om dat hy wel wist, dat 'er gedurende myne bediening vele brieven zoo wel aan den Heer Gouverneur en Raad, als aan de Wees-Kamer, waar van hy President was, afgegaan waren, waar tegen niemand iets wist in te brengen; derhalven moest hy de zaak gantsch anders aantasten, en eerst den Landdrost, Jan Mulder t'onderbrengen, eer en alvorens hy my aan 't lyf komen en Mahieu helpen konde.

De Landdost Mulder legt zynen dienst neer.

Om echter dezen wakkeren man, die 't ampt van een Opper-Directeur driemaal beter verstont, als Helot, van zynen dienst t'ontzetten, en een ander daar toe te bevorderen, die hem door zyne voorname vriendschap gewigtige diensten doen konde, gebruikte hy allerhande listen en lagen; doordien hy echter gene rechtmatige redenen vinden konde, zoo nam men zyn toevlugt tot beuzelingen, om enkelyk zyn oogmerk te bereiken; gelyk dan de Heer Helot onder anderen eene billyke oorzaak om hem af te zetten geachte te zyn, dat Mulder acht dagen aan strand met visschen doorgebragt, en daar door de Compagnies en Colonies zaken verzuimt had; zonder te denken, dat hy zelf dikwyls langer afwezent was geweest; schoon de Compagnies schepen op hem wachten, en hare depeches van hem hebben moesten. Dog wanneer de gemelde Landdrost Mulder gade sloeg, dat hy gene kinderen had, en aldus met zyne huisvrouw in rust leven kon, zoo leide hy eindelyk zynen dienst neder, 't welk 't geen was, dat Helot zocht.

De Schryver word afgezet.

Kort daar op wierd Dominicus Blesius, jongste zoon van den gewezen Fiskaal independent en zwager van den tegenwoordigen, tot Landdrost aangestelt, in de plaats van den Heer Mulder; met bevel, om van my in byzyn van een der twee Raadsleden, en niet van den gantschen Raad, de papieren van de Secretary te eisschen, en dezelve aan den gewezenen Secretaris Mahieu met eene behoorlyke lyst over te geven. Hoewel ik nu tegen zulke onrechtmatige behandelingen had konnen protesteren, om dat de lichtvaardige en eerloze Mahieu geen inventaris nagelaten had, veellicht uit vreze, dat men achter zyne bedriegelyke grepen komen zoude; als mede door dien deze gewigtige schriften my niet in 't byzyn van Gecommitteerden, maar van den vollen Raad overgegeven waren, zoo heb ik my evenwel liever aan de driften van den Heer Helot willen onderwerpen, en de schriften den Secretary aan den niets deugenden, gantsch onwaardigen Ziekentrooster of Voorlezer en na zyn waereldlyk ampt, pligtvergetenden, protokol verminkenden en vleienden Mahieu, in de tegenwoordigheid van den nieuwen Landdrost Blesius, en by zich hebbende Gecommitteerden overgegeven; doordien ik wel wist, dat de Heer Helot in zyne ondernemingen voor dezen niet alleen hardnekkig was geweest, maar dat hy ook tegenswoordig, daar hy den toom van de regering volkomen in zyne handen had, ee-

nen vry groter vyand zoude verstrekken, als men niet blindelings gehoorzaamde.

Na dat ik my hier toe willig toonde, en myne Secretale papieren op den voorgeschrevenen voet overgegeven had, moeste niet alleen Blesius en zyne Gecommitteerden bekennen, dat ik myne fonctie ordentlyk had waargenomen, maar de gemelde Mahieu stont verbaast, en betuigde in byzyn van hen allen dat hy alle deze schriften nooit in zodanige order gehad had, daar by voegende, dat hy voortaan ook zoo zoude doen. Wanneer hy ook de protokollen doorlas, bekende hy tegens my vrywillig, dat 't hem onmogelyk was, dezelve zoo kort, bondig en zinryk te houden; liet daar op een paar flessen roden wyn halen, en dronk dezelve onder veel vorschen en vraagen ontrent eene beknopte schryfwys, met my uit.

Rede van den Heer Helot tegens den Schryver.

Door dezen nieuwen Landdrost Blesius, ontfing ik na de overgave van deze schriften bevel, dat ik my zoo voort na de Kaap begeven, en den Heer Helot opwachten zoude; dog ik bleef nog 8 dagen op Stellenbosch, eer ik derwaards reisde. Wanneer ik na 't groeten van eenige vrienden in de Vesting gekomen was, en myne pligtpleginge aan den Heer Helot afgelegt had, schrikte hy zodanig, dat hy my naauwelyks konde antwoorden, veellicht uit vreze, dat ik tegen zyne gemaakte verandering veel zoude hebben weten in te brengen; wanneer hy echter hoorde, dat ik enkelyk na zyne bevelen vraagde, herhaalde hy zich een weinig, schepte moed, en zeide: Blyft hier, dat ik u hebben kan, als ik u laat roepen, daar by voegende, ik moet bekennen, dat gy grote bequaamheid bezit, en is niets meer te beklagen, dan dat gy u door uwe gewaande vrienden hebt laten opmaken; gaat maar heene, ik zal u wel laten roepen, als ik u van noden heb.

Ik wilde my verantwoorden, maar hy ging hene, zonder my te horen. Ik moest derhalven zulks voor lief nemen, en wierd door moeijelykheid zodanig met de vliegende jigt behebt, dat ik naauwlyks in myn vertrek gaan kon; wanneer ik eindelyk na 't gebruik van eenige artzenyen en trouwe hulp van eenen hoogduitschen barbier eenigzins beter wierd, zond de Heer Helot, zonder my verder gehoort, gezien of gesproken te hebben, my bevel, om met 't schip, *'t Raadhuis van Enkhuizen*, na Holland te vertrekken, mids dat ik met den Kapitein eeten zou; dog kon hy my al geen groter quaad toevoegen, dan dat ik zonder bezolding moest na huis wandelen.

De Schryver moet na Holland vertrekken.

En hier mede heeft aldus de Lezer al 't geen ik aan deze Kaap ondervonden en waargenomen heb; als mede hoe 't my aldaar dikwyls wel en dikwyls qualyk heeft gegaan, ja hoe 't my op 't laatst t'eenemaal tegen gelopen heeft. Wat echter de schuld daar aan is, wil ik liever onder vier oogen verhalen, dan 't zelve met den druk gemeen maken; voor 't overige is nu niets meer overig, dan dat ik den Lezer een kort maar waarachtig bericht mededeel, van 't geen 'er op myne t'huis reize voorgevallen is.

XXXV. HOOFT-

XXXV. HOOFTSTUK.

Van des Schryvers reize van de Kaap de Goede Hoop na Europa, midsgaders deszelfs byzonderheden, en aankomst in Europa.

De Schryver begeeft zig aan boord. Word aldaar hoflyk ontfangen. De Vloot vertrekt. Zeild in drie dagen ruim 100. mylen. Ziet 't eiland Ascension. Passeert de Linie. Kroos op zee dryvende. De Schryver gelooft niet dat dit op klippen groeit. 't Gevoelen van Happelius bevestigt. Onverdragelyke hette. Experiment met het kroos. Ongemeene Kalmte alhier. Zware mist. Zoet water hoe uit zee te scheppen. Drie Engelsche schepen geven berigt van de Vrede. Nader berigt van een Deens schip. Zy komen byde Convojers. Zeilen na huis. Kort verhaal van des Schryvers land-reis na Rastad.

De Schryver begeeft zich aan boord. NA dat de Heer Helot my op de bovengemelde wys had ontslagen, zoo volgde ik zyn bevel zeer gaarn, om dat ik tog niets goeds van hem had te verwachten, als die de genen, welke door den Heer van Assenburg waren bevordert, gantsch niet mogt zetten; dog smerte my zeer, dat ik geen tyd overig had, om deels myne uitstaaande gelden op te halen, en deels ook om 't geen te kopen, dat men tot eene zoo lange reis van noden heeft; ondertusschen waren 'er nog verscheide van myne goede vrienden, voornamelyk de meergemelde van der Heyde, die my tamelyk wel uitrusten; ik begaf my derhalven, na dat ik afscheid had genomen, te blymoediger aan boord van 't schip, dat my aangewezen was.

Word aldaar hoflyk ontfangen. Myn Schipper, genaamt Simon Rykse, van Enkhuizen van geboorte, ontfing my nevens alle andere Opper-Officiers van 't schip zeer vriendelyk, logeerde my achtervolgens de schriftelyke order, die ik van den Heer Helot met my bragt, in de Cajuit, en handelde my zeer beleefdelyk, waar in hem ook alle andere Officiers volgden, 't welk my deed hopen, dat ik deze reis schoon onpasselyk en schoon ik over tafel zittende, door 't zwak gezicht, de spyzen naauwelyks kon onderscheiden, onder Gods genadigen bystand, gelukkig ten einde brengen zoude. Myne weinige bagagie wierd zeer wel bewaart, en had ik gantsch geen rede, om over deze verwisseling te klagen, om dat als nu verzekert was, dat ik voor de schadelyke lagen en gevaarlyke vervolgingen myner vyanden, voornamelyk van die van den Heer Helot bevryd zoude zyn.

De Retour-vloot vertrekt. Den 9. April 1713. begunstigde ons een Zuid-ooste wind, waar mede wy den haven uitzeilen, en de kielen na Europa wenden konden, waar toe dan zoo voort gereedschap gemaakt, en door een kanonschoot van 't Admiraalsschip bevel gegeven wierd; zoo dra de ankers binnen gehaalt waren, en men de Vesting met vele stukken bedankt had, vaarden wy onze reis in Gods name aan; liepen uit den haven; zeilden 't Robben-eiland verby, en geraakten van 10. uuren 's morgens tot 5. uuren na de middag zoo diep in zee, dat wy de Vesting, ja zelfs de hoogste spitzen der bergen uit 't gezicht verloren hadden; en bragt deze wind ons in den rechten Zuid-oost passaat, waar mede wy eenen zeer verren weg, zonder 't minste gevaar,

vaar, of verzetten der zeilen, hebben afgelegt, zoo als hier na zal worden gemeld.

Zeilen in drie dagen ruim 100. meilen.

In drie dagen waren wy ruim 100. mylen van de Kaap, en hadden aldus zeer goeden voortgang in onze vaart; dit vernamen wy niet alleen uit den mond der Stuurluiden, maar uit de door haar genomene Polus-hoogte bleek het ook; ja de vogels, welke ons tot nu hadden verzelt, hadden affcheid van ons genomen, tot een klaar bewys, dat wy reeds heel ver van land moeften zyn; daarenboven liet zich ook geen Zeehond meer zien, waar van 'er echter by en ontrent de Kaap zoo veel zyn, dat fchoon 'er jaarlyks zeer veel doodgeflagen worden om traan te branden, men nooit heeft konnen merken, dat 't getal vermindert is. De Trombas quamen ook niet meer te voorfchyn, fchoon de zeegrond by hopen daar mede beplant en als bezaait is, welk alles rechte tekenen waren, dat wy de Kaap reeds een ver end achter ons moeften hebben.

Zien 't eiland Afcenfion.

Den tweden Mey waren wy niet ver meer van 't eiland Afcenfion, weshalven onze Admiraal door 't loffen van een ftuk kanon, en 't geven van een zeyn, ons fchip beval, kondfchap van 't zelve te halen, en onze overige fchepen daar van verflag te doen; aangezien den retourfchepen als zy 't eiland van St. Helena niet zoo dicht verby zeilen, dat zy 't zien konnen, aan dit zeer veel gelegen is; om dat zy alsdan vaften ftaat konnen maken, waar zy in zee zyn, haar beftek en afpaffing hunner zeekaarten daar door vafter te zetten. Doordien wy nu naauwelyks maar 6. mylen van dat eiland waren, hadden wy niet veel moeite dat bevel uit te voeren, aangezien wy 't nog dien zelven dag in 't gezicht kregen, en door 't losbranden van een ftuk den Admiraal nevens alle de andere fchepen daar van kennis gaven.

Niemand mag aldaar aan land ftappen.

Het fpeet ons fcheepvolk geweldig, dat zy geen verlof hadden, om alhier aan land te ftappen, daar zy naauwelyks 2 meilen van 't eiland waren, voornamelyk om dat 'er zoo veel vifch te vangen was, waar van zy gaarn eenen goeden voorraad opgedaan zouden hebben, zoo als ook van de grote fchildpadden, welke aldaar in zoo grote menigte gevonden worden, dat men zelden langs den oever gaat, zonder dat men 'er verfcheide ziet; na welkers aangenaam en gezond vleefch zy even zoo graag waren, als na hare lieffelyke eieren, die men overal in 't zand aantreft, en dezelve zoo wel als andere eieren genuttigen kan. Dog doordien zulks uitdrukkelyk verboden was, en niemand voet aan land zetten dorft, zoo zeilden wy in Gods name voort, en naderden hoe langs hoe meer de Linie, alwaar het andermaal tamelyk heet wierd; zodanig dat ons bootsvolk hare klederen uittrekken moeften, en zich dikwyls in 't hembd met zwemmen verluftigden.

Pafferen de Linie.

Doordien nu de Zuid-oofte wind nog geftadig onze zeilen deed zwellen, ons fchip een goede vaart maakte, en 't bootsvolk weinig arbeid verfchafte; zoo gaven zy zich zelven arbeid, fpeelden nu en dan een Comedie, en hielden zich aldus in beftendige beweging, ten einde om de fcheurbuik, waar aan de zeevaarders zeer onderworpen zyn, t'ontgaan; tot dat wy eindelyk den 19. Mey de Linie gepaffeert waren, en ons uit 't Zuider gedeelte der waereld, weder in 't Noordelyk gedeelte bevonden, waar uit ik nu zoo lange jaren geweeft was, en deszelfs Noord-fter nevens alle andere Noord-fterren niet gezien had, waar over ik van herten verheugt was, God voor zyne genade dankte en om verderen byftand yverig bad.

Krygen veranderlyke winden.

Zoo dra wy over de Linie waren, en de Europeaanfche landen nader-

naderden, was de vorige Zuid-Ooste wind ons niet meer zoo gunstig; maar wy bespeurden ras, dat zyne heerschappy afnam, en de onbestendige winden in deszelfs plaats quamen; gelyk dan de Noord-Weste, dan de Zuid-weste wind onze vaart tamelyk belette, zoo dat wy in een etmaal, zynde 24. uuren, heel weinig vorderden; behalven dat wy nu en dan door een Travad-wind met een plas-regen verzelt, overvallen wierden, 't geen ons bootsvolk arbeid genoeg verschafte.

Des Schryvers schip ontfangt nevens een ander, bevel, op kondschap uit te gaan.

Den 21. Mey ontfingen wy andermaal nevens 't schip *Korssoot*, bevel, om voor uit te zeilen; ten dele om de twee schepen *Bentoeld* en *Reinestein*, welke in de nacht van de vloot waren afgeraakt, te zoeken, en ook om eenige nog niet al te wel bekende klippen te kondschappen, en daar van de gantsche vloot te verwittigen; gelyk wy dan dat bevel zoo voort naquamen, en ons voor uit begaven, om zoo wel beide afgedwaalde schepen op te zoeken, als na de gemelde klippen om te zien; en waren wy zoo gelukkig van beide oogmerken den 23. Mey ten 3. uuren namiddag te bereiken.

Zoo dra de wachter boven in den mast riep, dat hy eene barnig zag, dat is, dat de zee schuimde, 't welk als 'er gene Klippen verborgen zyn, niet geschied, zoo zond de Schipper zoo voort een Stuurman na boven, om de rechte plaats te zien; en zoo dra deze het aldus had bevonden, wierd 'er een Kanonschoot gedaan, en een zeker teken aan den mast opgestoken, waar aan zoo wel de Admiraal als alle andere schepen konden zien, waar voor zy op hunne hoede moesten zyn. Vele van de onze begonnen wel te twyffelen, als of 'er gene werkelyke Klippen lagen, om dat zy wilden beweren, geene hoge zee of barning gezien te hebben; dog dienzelven dag wierd dat verschil wel ras bygelegt, om dat de Admiraal insgelyks twee stukken losbrande, en allerhande tekens, om ieder schip afzonderlyk te waarschouwen, opstak, en daar mede te kennen gaf, dat hy zelf daar aan niet twyffelde.

Den volgenden dag deed de Admiraal andermaal een Kanonschoot, en liet eene afzonderlyke vlag waajen; waar door hy aan alle Kapiteins te kennen gaf, dat zy zich aan zyn schip vervoegen, en aldaar wegens deze Klippen den scheepsraad bywonen zouden; waar op dan een ieder zich zoo voort met zyne sloep derwaards begaf; en wierd zoo als myn Kapitein my verhaalde, in dien Raad besloten, dat deze gemelde Klippen eenpariglyk van alle Kapiteins bevonden waren op 12 graden 32. minuten Noorder-polus hoogte, en op 344. graden 30. minuten lengte.

Een Engelsch Kapitein word over boord gezet.

Dien zelven dag heeft een klein Engelsch schip vele stukken losgebrand, en de vlag van den groten mast maar half opgehaalt, en van voren een knoop daar in gelegt, waarmede het aan alle schepen kennis heeft gegeven, dat de Kapitein van 't zelve gesturven was, en als nu met alle gewoonlyke plegtigheden over boord gezet wierd. Dit Engelsch schip is nevens nog eenige andere van die natie gelyk met ons van de Kaap de Goede Hoop gezeilt; en gaf derhalven te kennen, dat het de orders van onzen Admiraal respecteerde, en niets buiten deszelfs kennisse wilde doen.

Kroos dryft op zee.

Den eersten Juny hadden wy het geluk, eenig Kroos, van tamelyke grootte te zien; waar uit bleek, dat wy in de Kroos-zee, by de Portugezen *Mar do Sargasso* genaamt, waren; de vermaarde Heer *Happelius* schryft in zynen *Mundus mirabilis Tripartitus*, *Pars prima*, *Liber tertius*, *Caput VI. pag.* 145. dat deze Kroos-zee, of *Mar do Sargasso*, niet ver van 't

 Afri-

Afrikaansch zoo genaamt groen Voorhoofd begint, en zich 20. graden Noorder breedte, tot 24. graden Zuider-breedte uitstrekt. Welke Schryver hem dit aan de hand heeft gegeven, meld hy niet, en of hem zulks de ondervinding geleert heeft kan ik niet betogen, ten minsten heb ik van de Kaap de Goede Hoop tot op den eersten Juny niets daar van ontdekt, 't welk echter, zoo dezelve zich tot 24 graden Zuider-breedte uitstrekte, mynes bedunkens, hadde moeten geschieden; alzoo onze Cours meest Zuid-oost was, achtervolgens dewelke wy de zee-engte tusschen America dwars door gesneden hebben.

Vele van myne Reisgenoten hebben my willen wys maken, als of dit Kroos op Klippen groeide; dog ik heb veel moeite, van zulks te geloven, om dat 'er niet licht klippen worden gevonden, die op zee dryven. Ik ben door de ondervinding naderhand ook ik myne ongelovigheid gesterkt, wanneer ik een groot gedeelte van dit Waterkers of Kroos liet opvisschen, om terzelver tyd meer andere eigenschappen t'ervaren. Want ik heb geen steentje, ja geen zand daar aan gevonden, en ben daar door verzekert geworden, dat het niet op klippen groeide, te meer, om dat de grond van de zee aldaar onpeilbaar is.

De Schryver confirmeert het gevoelen van Happelius.

Dit is echter waar, 't geen de Heer Happelius op de aangehaalde plaats verder schryft: „ Hier, „ zegt hy, schynt de zee gantsch „ groen; zulks ontstaat echter „ niet door 't zeewater, maar van „ een Kruid, dat kleine blaadjes „ heeft, door de Hollanders deswegen waterkers genaamt. De„ ze bladeren en hare wortels zyn „ zodanig in malkanderen ge„ kronkelt, dat men naauwlyks „ 't water daar door zien kan, ja „ de zeevaarders zien deze plaats, „ (zoo als 't ons ook is gebeurt) „ van verre voor een grasryk ei„ land aan; de vaart word daar „ door tamelyk vertraagt, en „ konnen zy zonder eenen ster„ ken wind niet wel daar door „ komen. Daar groejen kleine „ bezien aan dit Kroos, welke „ echter geen smaak hebben, en „ van binnen hol zyn; waar dat „ gewas van daan komt, kan men „ niet weten, om dat 't land ta„ melyk ver daar van daan is.

Een Hollandsch Officier sterft, en word over boord gezet.

Tot nu Happelius, dien ik in dit stuk geloven moet, om dat de ondervinding my diergelyks geleert heeft. Ik vervolg echter mynen weg door deze Kroos-zee, en berichte den Lezer, dat dienzelven eersten Juny een Hollandsch schip des morgens zeer vroeg even als 't Engelsch schip een Kanonschoot deed, en de vlag halver stenge liet waajen, en zulks zoo wel van den groten mast, als van den vlagge-stok; waar uit wy zoo voort afnamen, dat 'er iemand moest gesturven zyn, die tot den Scheepsraad behoorde, alzoo deze plegtigheid 't eigentlyk onderscheid tusschen deze en de gemenen maakt; welke gissing ons naderhand een stuk kanon, dat ten 5. uuren nademiddag losgebrand, wyl hy om dienzelven tyd over boord gezet wierd, bekrachtigde.

Verticale of toppige Zonnehitte onverdragelyk.

Kort daar na zyn wy in onze vaart zoo ver gevordert, dat wy de Zon recht boven ons hoofd staan hadden; 't welk wy niet alleen afnamen, wyl onze lichamen des middags geene schaduw maakten, maar ook door dien onze Stuurluiden de Zon met haar graadboog en andere instrumenten niet schieten konden. Hoe heet het als dan is, en hoe smachtig men word, wil ik ditmaal niet wydlopig verhalen; om dat ik reeds overlang, wanneer ik 't eerstemaal deze waereldstreek passeerde, daar van uitvoerlyk geschreven heb; genoeg wanneer ik tegenswoordig daar by voeg, dat wy

wy 't zeil, boven ons hoofd gespant, niet nat genoeg konden maken, dat het niet zoo voort weder droog was.

Experiment met 't Kroos.

Na dat wy reeds den 27. graad Noorder-breedte, en den 345. graad lengte bervkt hadden, quam andermaal een eilandje van 't bovengemelde Kroos na ons toe. Wanneer wy daar by waren, porde my de nieuwsgierigheid, om nog een experiment met 't zelve te doen; ik liet andermaal eene goede party ophalen, waar in ik heel kleine kreeftjes, ontrent als eene grote vlieg, aantrof; ik deed dezelve in *Spiritus vini rectificatus*, (geest van wyn, tweemaal overgegehaalt) en hing eene tamelyke quantiteit van 't Kroos op, om te zien, of 't eene zoort van Koralen-bomen was; en wanneer 't droog was, zag ik; dat 't zwart wierd, besloot daar uit, dat het met de Koralen-bomen weinig of niets overeenquam.

Ongemene Kalmte in deze streek.

Ondertusschen hadden wy in dezen streek eene ongewone Kalmte, welke ons zodanig tegenhield, dat wy binnen den tyd van 24. uuren naauwlyks 5. of 6. meilen vorderden. Alle zeevaarders waren hier over verwondert, en zeiden allen, zulks nooit bevonden te hebben, schoon 'er verscheidemalen en in verscheide tyden van 't jaar gepasseert hadden; weshalven ook, hoewel, God zy gedankt, vergeefs voor eenen vervaarlyken storm gevreest wierd.

Dit echter, dat anders in dezen tyd van 't jaar meermalen gebeurt, heeft zich kort daar na bevonden; dat 'er namelyk een zware mist is gevallen, welke ons zodanig 't gezicht benam, dat geen schip het ander, schoon nog zoo dicht by, zien kon. En door dien deze nevel ruim een maand aanhield, en men niet wist, of de oorlog nog duurde, dan of de vrede reeds was getroffen, zoo waren alle schepen genoodzaakt, een stuk kanon af te schieten; ten einde om niet van malkanderen af te raken, en elkander in geval van nood te helpen.

Zoet water hoe uit Zee te Scheppen.

Door dien ik kort voorheen van de grote kalmte gewag gemaakt, en op den eersten Pinxterdag van verscheide, daar onder mynen Kapitein, gehoort had, dat men zoet water uit de diepte der zee, die echter zeer brak is, bekomen konde, als men een fles, met kork gestopt, met een dieploot in zee liet zakken en eenigen tyd, als 't schip niet al te veel vaard had, nasleepte; zoo was ik begerig, na de waarheid te vorschen; dog behalven dat myn Kapitein my hier in belette, en niemand my de behulpzame hand bieden wilde, zoo moest ik enkelyk geloven, dat de Kapitein zeide, dat hy voordezen op Galas by den Equipagiemeester Koning water had gedronken, dat de gemelde Koning op zodanige wys uit de zee gehaalt had.

Drie Engelsche schepen geven bericht van de vrede.

Midlerwyl ging zelfs in de zwaarste mist onze schipvaart gelukkig voort, zoo dat wy Holland hoe langs hoe meer naderden; en hadden daarenboven het geluk, dat 'er den 4. Juny drie Engelsche schepen, eerst uit Engeland vertrokken, om na Virginie te zeilen, in onze Vloot quamen; welke onzen Admiraal berichteden, dat de vrede met Vrankryk getroffen was, en in 't kort afgekondigt zoude worden. Welke tyding eene algemene blydschap verwekte, om dat men als nu hope had, van gene vyandelyke schepen aangetast te worden; dog door dien men wist, dat men de Engelschen niet altyd vertrouwen konde, en eenige Hollandsche Oorlogschepen op eene zekere hoogte na ons zouden wachten, om ons na Holland te geleiden, zoo hielden wy ons zoo lang by malkanderen, tot dat wy by dezelve quamen.

Een Deensch schip geeft nader bericht van de vrede.

Naderhand echter quam een Deensch schip dwars door onze vloot

vloot zeilen, zonder den Admiraal de gewoonlyke achting te betonen, of eenig ſtuk van't behoorlyk Ceremonieel in acht nemen; door dien het nu nog een ſchoot doen, of eenige andere reverentie maken wilde, wierden zoo voort twee ſchepen door onzen Admiraal gecommandeert, 't welk geſchiede door 't losbranden van een ſtuk kanon en 't opſteken van een teken, om dit ſchip den pas zoo lang af te ſnyden, tot dat de Kapitein van 't zelve by onzen Admiraal aan boord geweeſt was, en zich verantwoord had. Door den zelven ontſingen wy nader bericht, dat de vrede geſloten was, en de Kapitein van 't gemeld Deenſch ſchip wierd daar op in der minne gedemitteert.

De Retour-ſchepen komen by de Convojers.

Eindelyk quamen wy in 't midden van de maand van Auguſty by de voorgemelde Kruizers of Hollandſche Oorlogſchepen, waar over eene algemene vreugde onder 't losbranden van vele ſtukken kanon beſpeurt wierd. Al 't volk had te meer daar na verlangt, om dat 'er te gelyk nieuwe ververſching van wyn, bier, brandewyn, vleeſch, brood, boter, kaas, enz. aangebragt, en onder al het volk uitgedeelt wierd. Zy quamen boven Fero, op 62. graden Noorder breedte by ons, en convojeerden ons, deels na Hollland en deels na Zeeland; gelyk dan ons ſchip, genaamt *'t Raadhuis van Enkhuizen*, in 't Vlie inliep, alwaar twee Gecommitteerde Heren Bewindhebberen by ons quamen, ons voor onze trouwe dienſten bedankten, en ons van onzen eed ontſloegen; daar op begaven wy ons in eenen byzonderen lichter, om dat wy met het gemene volk niet wilden varen; zeilden na Harlingen, en wyders na Enkhuizen; en quamen den 22. Auguſty, God zy dank, gelukkig te Amſterdam.

Zeilen met dezelve na huis.

Kort verhaal van des Schryvers land-

Hoe 't my te Amſterdam, gedurende myn verblyf aldaar is gegaan; hoe my God by eenen treffelyken Oogmeeſter heeft gebragt, door welkers byſtand ik de eerſte verlichting aan myn gezicht heb gevoelt, en zonder twyffel volkomen herſtelt zoude zyn, ten ware 't duur pleiſter my had doen vertrekken; hoe ik van Amſterdam na Utrecht, en door 't Gelderſche en Kleefſche na Keulen aan den Ryn; van daar over Bon en andere aan den Ryn leggende ſteden, na Ments, en verder na Frankfort aan den Mayn; voorts over Darmſtad, na Heidelberg en Durlach, midsgaders na Baden, en eindelyk na Raſtad, by zyne Excellentie, den Geheimen Raad en Lyfarts, Chriſtiaan Lodewyk Gökkel, gekomen ben; hoe ik by denzelven alle liefde en hulp genoten heb, waar voor God hem en de zyne ook alle goed zal laten toekomen; hoe ik verder met deszelfs zoon, die uit Engeland by my is gekomen, en my 't adres aan zyn vader, hoewel ik den zelven te voren kende, verſchafte, de vestingen langs den Ryn, als Straasburg, Kehl, Philipsburg bezichtigt heb, zulks acht ik der moeite niet waardig, om daar van veel woorden te maken.

reis na Raſtad.

Des Schryvers dankzegging aan God.

Midlerwyl heb ik zeer hoge en gewigtige redenen, om God voor zyne genadige beſcherming en byſtand, my op deze lange verre reize zoo vaderlyk bewezen, uit 't diepſte van myn hert, op 't demoedigſte dank te zeggen; aangezien ik voor de goedheid, welke hy my in alle oorden heeft getoont, niet na behoren danken kan. Zyne barmhertigheid heeft my op alle plaatzen beſchermt, en zoo kragtig bewaart, dat beide menſchen nog dieren, ſtorm nog onweer, gevaar nog ziekte my hebben konnen beſchadigen, bezeren, of verkleinen. Myne ziele looft derhalven den Here, en dankt uit alle kragten en na alle vermogen, voor zyne goedertierenheid, liefde, trouwe en barmhertigheid. Myne ziele

ziele pryſt den Here, dat hy my gezond heen en weder over zee heeft willen brengen, en dankt hem voor zyne magtige beſcherming, en getrouwen byſtand. Myne ziele verheugt zich in den Here, dat hy my onder wilde menſchen en dieren met zyne kragtige beſcherming der H. Engelen heeft omringt, en voor alle onheil en ſchade, die my van hen toegebragt hadde konnen worden, kragtdadig heeft willen behouden. Ja ziele verblyde u in den Here, dat hy u tot hier toe heeft willen brengen. Gelyk hy echter uw zeer magtig ſchild, uwe Hoorn des heils, uwe ſterke Burgt in alle nood en aanvechting, kruis, elende, vervolgingen en gevaren is geweeſt, zoo zal hy u ook zekerlyk niet verlaten; maar u telkens zoo kragtdadig trooſten, dat gy altyd zult uitroepen: Love den Here myne ziele, en vergeet niet het goede, dat hy u gedaan heeft. Amen! Hellelu-jah! Amen!

Beſluit van alle de berichten.

Hier uit ziet aldus de Lezer, dat dit 't laatſte bericht is, dat ik u van myne reize geven zal; wanneer gy alle myne Hoofdſtukken doorbladert zult hebben, zoo twyffel ik niet, of gy zult overtuigt zyn, dat ik u van 't land der Kaap de Goede Hoop en deszelfs inwoners niets heb verzwegen; dog by aldien iemand my niet duidelyk mogt verſtaan, of ik niet verſtaanbaar genoeg geſchreven mogt hebben, zoo zal ik hem, by my komende, mondeling alle nodige onderrechting geven.

E Y N D E.

R E G I S T E R,

Vervattende volkomentlyk alle *Materien* en Zaken, dewelke in deze twee deelen te vinden zyn.

N B. De eerste Cyffers betekenen 1. en 2. Deel, de twede de Pagina, en de letters *a.* en *b.* 1. en 2. Colom.

AAlen, mogen de Hottentotten niet eeten 2. 58. *a.*
Aangezicht der Hottentotten, is ernsthaftig 1. 444. *b.*
Aanklager (valsche) hoe die gestraft word 2. 136. *a.*
Aankomst der vreemde schepen, hoe bekent gemaakt word 1. 83. *b.*
Aankondiging des Oorlogs, by de Hottentotten, waar in bestaat 2. 139. *a.*
Aanstekende Ziektens zyn voor dezen aan de Kaap onder de Europeanen niet bekent geweest 1. 394. *b.*
—— grasseeren onder de Compagnies slaven *ibid.*
—— zyn een gevolg van hun manier van leven 1. 395. *a.*
Aanvang van de Oostindische Compagnie 1. 59. *b.*
Aapen, worden aan de Kaap niet gevonden 1. 165. *a.*
Aarde, is van verscheide zoort aan de Kaap 1. 271. *b.*
—— van 't warme Badt is zwart 1. 337. *b.*
—— kan tot Turf gebruikt worden *ibid.*
—— der Zoutpannen is graauw 1. 348. *b.*
—— voert *subtile* wortelen by zich *ibid.*
Aard-bezien, groejen heel groot aan de Kaap 1. 317. *a.*
Aard-varkens, worden beschreven 1. 196. *b.*
—— leeven 't meest van mieren *ibid.*
—— hebben goed vleesch *ibid.*
Aard-vloojen, doen grote schaade aan de gewassen 1. 262. *b*
—— tegen deze weeten de inwoonders middel 1. 263. *a.*
Aard-vuur, wyst Erts aan. 1. 277. *b.*
Abies Europæa, of Denneboom, groeit in de Compagnies tuin. 1. 311. *a.*
d'Abling, komt aan de Kaap aan 2. 393. *b.*
—— word met vreugde ontvangen *ibid.*
—— waar hy geweest was *ibid.*
—— word wegens zyne afzetting van Van der Stel slecht ontvangen 2. 394. *a*
—— ondertast de gemoederen der borgers *ibid.*
—— maakt nieuwe vriendschap met den Gouverneur, waarom 2. 394. *b.*
—— ontdekt de geheimen der borgers aan den Gouverneur *ibid.*
—— Wyst de borgers, die hem iets komen verzoeken, van de hand *ibid.*
—— brengt zyne geheimen in een gezelschap zelf aan den dag 2. 395. *a.*
—— neemt het Gouvernement van Van der Stel over *ibid.*
—— regeert tot de komst des nieuwen Gouverneurs *ibid.*
d'Abling stelt zich vermeetel aan 2. 396. *b.*
—— zoekt de eenigheid der borgers te breeken *ibid.*
—— mainteneert Poulle, Overholster, Schuts en Wulf, tegen Do. le Boucq 2. 397.
—— Le Boucq word by hem aangeklaagt 2. 399. *a.*
—— van hem word van zommigen verscheidentlyk gesproken by van Brakel 2. 403. *a.*
—— van zyn nieuw gekochte Hofstede word gesproken 2. 403. *b.*
—— hem word alles weder overgezegt *ibid.*
—— houd het kostgeld van den Predikant le Boucq in 2. 404 *a.*
—— verbeeld zich aardige dingen van den nieuwen Gouverneur 2. 407. *b.*
—— stelt zich aan als of hy Gouverneur was 2. 408. *a.*
—— zoekt zich, zoo veel doenlyk is, te mainteneeren *ibid.*
—— laat een korte weg buiten de Vesting bestraaten 2. 409. *a*
—— gebied door een Mandaat, dat Van der Stel de wollige schapen betaalen moet *ibid.*
—— beschuldigt Le Boucq ongegrond 2. 411. *b.*
—— complimenteert den nieuwen Gouverneur op de Reede 2. 413. *a.*
—— doet zyn best, om by hem alles te vermoogen 2. 415. *b.*
—— wil den Gouverneur zyn last helpen dragen 2. 416. *a.*
—— weet de gene, die hem behaagen, wel te recommandeeren *ibid.*
—— neemt den nieuwen Predikant in zyn huis 2. 416. *b.*
—— word door den Gouverneur in zyn voornemen belet 2. 184. *b.*
—— heeft aardige streeken, eer hy de Regeering overgeeft *ibid.*
—— doet een quade daad 2. 436. *a.*
—— gaat als Raad van Indie naar Batavia 2. 437. *a.*
Aboader. zie vliegende Visch.
Abrolhos, gevaarlyke klippen op de Kust van Brazil 1. 38. *a.*
—— de Schryver passeert dezelve gelukkiglyk *ibid.*
—— waar door aan 't Scheepsvolk Spaansche wyn word gegeven, als mede een Dankdag gehouden *ibid.*
Absynthium Africanum 1. 285. *a.*
Abutilon Africanum 1. 285. *a.*
Abyssinische Christenen danssen ook onder 't oeffenen van hunne Godsdienst 1. 497. *b.*
Acacia Americana 1. 311. *b.*

Ace-

R E G I S T E R.

Acetosa hortensis ibid.
Adams Piek, een berg op Ceylon 1. 177. *a.*
Adel der Hottentotten, aan de afgezette leden der vingers te kennen 2. 158. *b.*
Adelaar, of Arend, word gezegt het vleesch der doode dieren tot op 't geraamte toe te eeten 1. 207. *b.*
—— word aan de Kaap *Strontvogel* of *Strontjager* genaamt ibid.
—— heeft een scherp gezicht, en een scherpe reuk ibid.
—— deszelfs kouleur 1. 208. *a.*
Aderlaaten onder de Linie is niet altyd noodzakelyk 1. 36. *a.*
—— der Hottentotten is heel curieus 2. 156. *a.*
—— waar zy 't gat mede in de ader maken ibid. *b.*
—— waar zy de ader mede verbinden ibid.
Admiraal, na wiens bevel zich alle schepen moeten schikken 1. 378. *a.*
Æquator, of de Linie, word van den Schryver gepasseert 1. 30. *a.*
—— of dezelve een streek van 180 mylen breed is 1. 32. *a.*
Æquinoctium, ingevallen op een tyd van een zeldzame Eb en Vloed 1. 359. *b.*
—— kan door den Autheur niet geobserveert worden 1. 360. *a.*
Afdaken, onder de 12 voet hoog, mogen niet gerepareert of opgebouwt worden 2. 221. *a.*
Afdroogen der slaven, wat betekent 2. 323. *b.*
Affodil wortel 1. 289. *b.*
Afloop van 't warme water is zeer diep 1. 336. *b.*
Africa, is geen onbewoond Land 1. 469. *b.*
—— bevat grote Wostenyen ibid.
Africaansche Boomen, zyn meest onvruchtbaar 1. 155. *b.*
—— zy dragen vruchten die geen Europeaan kan eeten 1. 156. *a.*
—— Honden, derzelver gestalte 1. 180. *b.*
—— Koejen, zyn moejelyk om te melken 1. 142. *b.*
Afslager, heeft by elke verkoping zyn vast voordeel 2. 193. *a.*
—— daar gaat een voort, om dat hy zyn rekening niet kan goedmaaken 2. 202. *a.*
Afsnyden der Veldvruchten, moet gezwind geschieden 1. 138 b.
Afzetten van een lidt aan de vinger, is geen plechtigheid die de vrouwen by 't trouwen waarneemen, gelyk zommige meenen 2. 20. *a.*
—— hoe zy de Wyven de leden der vingers afzetten 2. 157. *b.*
Aja, een oppaster of voedster der kinderen 2. 317. *b.*
—— zy verwaarloozen de kindertucht ibid.
—— passen de kinderen wel op ibid.
—— leeren hen slecht duitsch spreeken ibid.
—— konnen hen van de beginzelen der Godsdienst niets leeren ibid.
—— zyn ongeregelt in 't afweezen haarer Meesteressen ibid.
Akker, wanneer dezelve bearbeidt word 1. 134. *b.*
—— beploegen, hoe 't zelve geschiedt 1. 132. *b*
—— —— geschied met ossen 1. 133. *a*
—— —— wanneer dit geschiedt 1. 135.
Akkerbouw, is 't beste middel waar mede zich de inwoonders geneeren 2. 273. *b.*
—— word sterk voortgezet 2. 274. *a.*
Alaternoides Africana, hier van zyn 'er 5 soorten 1. 287.
Algemeene Kerkenraadt, bestaat uit Predikanten, Ouderlingen en Diakenen 2. 203. *a.*
—— 't Protokol word van een uit hen gehouden ibid. *b*
—— is uitdeeler van 't gecollecteerde geld ibid.
Alikruiken, zyn goed om te eeten 1. 229. *a.*
Alliantie, tusschen de Hollanders en Hottentotten 1. 462. *b.*
Allium Africanum 1. 285. *a.*
—— *sativum & hortense* 1. 311. *b.*
d'*Almyda* (*Franciscus*) word nevens veel andere door de Hottentotten doodgeslagen 1. 59. *a.* 2. 176. *b.*
—— zyn aanmerkelyk zeggen 1. 59. *a.*
Alnus rotundifolia 1. 311. *b.*
Aloë Africana, hier van zyn veel zoorten aangetekent 1. 285. *seq.*
—— *Americana*, 1. 311. *b.*
—— het zap uit de bladen is den Hottentotten wel bekend. 2. 162. *a.*
—— 't zelve word by hen op veelderley wyze ingenomen ibid.
Althea Africana 1. 287. *b.*
—— *Indica* 1. 311. *b.*
Amandel-boom schiet ras op 1. 156. *a.* 1. 287. *b.*
—— worden zonder zaad voortgeplant 1. 156. *a.*
—— draagen aangenaame vruchten ibid. *b.*
Amaquas-boom, word beschreven 1. 307. *b.*
—— schiet ras op ibid.
Amazone, een schip, dat 13. maanden onder wege geweest is, en weinig zieken en dooden had. 1. 35. *b.*
Ambra de Gris, valt op 't Eiland *Mauritius*. 1. 273. *b.*
—— word van de zee opgeworpen. ibid.
Ammunitie, of kruit en loot, moet yder by zich hebben die onder de Hottentotten reizen wil. 2. 100. *b.*
Ampt van een Kajuit-wachter. 1. 25. *b.*
Amsel, of Meerl, deszelfs verscheide soorten. 1. 208. *b.*
Amsterdam, word van den Schryver bezichtigt. 1. 3-5
Amygdalus Africana, deszelfs 2 zoorten. 1. 287. *b.*
—— de vruchten daar van, schoon zeer bitter, worden van de Hottentotten gegeten. ibid.
Anæmospermos Africana, des zelfs 3 zoorten 1. 287. *b.*

Ananas, des zelfs 3 zoorten. 1. 312 *a.*
——— hoe dezelve gegeten word. *ibid. b.*
——— word ook ingeleidt. *ibid.*
——— des zelfs voortplanting is aardig. *ibid.*
Anders maken, een Hottentotsche spreekwyze 1. 505. *b.*
——— heeft veelderley betekenis. 1. 506. *a.*
——— betekent het uitsnyden van een der *testiculs.* *ibid.*
——— betekent eenen tot een Man maken. 1. 513. a.
——— of tot een Man maken, bestaat in eenige zeldzame Ceremonien. *ibid.*
——— deze Plegtigheden worden beschreven. *ibid.*
——— na de verrichting word een vet Schaap geslacht en opgegeten. 1. 514. *a.*
——— hier door leggen zy de moederlyke gehoorzaamheid af. *ibid.*
——— moet ook gedaan worden van iemand die gelastert is, om weder eerlyk te worden. 1. 515. *a.*
——— word ook door een gansche Kraal verricht, en waarom? *ibid. b.*
——— schynt van de Jooden herkomstig te zyn. 1. 517. *a.* 2. 12 *b.*
——— geschied ook als zy van woning veranderen. 1. 517. *b.*
——— bestaat in 't slachten van een vet schaap *ibid*
——— slachten ook op de plaats daar ze hun nieuwe wooning oprechten 1. 518. *a.*
——— geschiedt ook als 'er schaapen dol worden *ibid. b.*
——— is ook te zeggen de schaapen door 't vuur te jaagen 1. 519. *b.*
——— geschiedt als iemand van hen ziek word 1. 527 *a.*
——— moet geschieden als een Man in 't huis van een kramende vrouw blyft 2. 3. *a.*
——— moet de Man doen, als zyn Vrouw van een dood kind bevalt 2. 4. *a.*
——— moet een Man doen, als zyn Vrouw van twee zoons bevalt 2. 6. *a.*
——— als mede, als 'er een zoon en een dochter word geboren 2. 9. *a.*
——— moet een man doen, als hy met de Kraamvrouw eet, of by haar komt 2. 12. *a.*
——— moeten de Hottentotten, als zy een groot dier geveld hebben 2. 125. *b.*
——— wat daar by voorvalt *ibid.*
——— de Overwinnaar word van een oudt Hottentot bepist *ibid.*
——— hy moet de blaas van 't gevelde dier in zyn hair vlechten en dragen 2. 116. *a.*
——— Man en Vrouw moeten beide anders maaken, als de Man een Leeuw of Tyger geveldt heeft *ibid.*
——— omtrent de Vrouw vallen dan wonderlyke dingen voor *ibid.*
——— de Man moet een schaap slachten, en zyne vrienden onthaalen *ibid. b.*
——— moet de Vrouw doen, als zy een tweede Man trouwt 2. 160. *a.*
——— moet een *patient* doen, als hy weer gezond word 2. 165. *b.*
——— moeten de Hottentotten doen, als zy van een plaats opbreeken 2. 170. *a.*
——— als mede op de nieuwe plaats daar zy zich weer neerzetten *ibid.*
Anderson, zyne beschryving van de Hottentotsche Natie 1. 453. *a.*
Anker, in de haven van de Kaap de Goede Hoop geworpen 1. 47 *b.*
Anker-grondt by St. Jago vergeefs gezocht 1. 14. *b.*
St. Antoni, een Eilandt van *Capo Verde*, van den Auteur gezien en beschreven 1. 13. *b.*
Antwoord der Hottentotten, op de vrage: waarom zy den kleinen Kapitein meer eere bewyzen, als den grooten 1. 499. *a.*
Apium hortense 1. 312. *b.*
Apocynum Africanum, 8 zoorten 1. 288. *a.*
Appel (*Ferdinand*) is eigenaar van 't warme Badt aan de Kaap 1. 127. *b.* 1. 339. *a.*
——— is van voorneemen om aldaar een huis te laaten bouwen *ibid.*
——— komt uit Hollandt te rug, en roemt het gedrag van den nieuwen Gouverneur 2. 396. *b.*
Appelboom, Indiaansche 1. 318. *a.*
Appelboomen van alderhande zoorten 1. 319. *a.*
Aprikooze-boomen 1. 157. *a.*
——— draagen veel en groote vruchten, die zeer aangenaam van smaak zyn *ibid.*
Arak, is een groote lekkerny voor de Hottentotten 2. 69. *b.*
——— een klaar voorbeeld hier van 2. 70. *a.*
Arbeid, die een Boer aan de Kaap alle maanden te verrichten heeft 1. 135. *a.*
——— aan de Wynbergen aan de Kaap, word met minder moeite verricht als in Europa 1. 150. *a.*
Arendstenen (valsche) hoe dezelve zyn 1. 276. *a.*
Argyrodentros Africana 1. 289. *a.*
Arm, aan de linker, boven den elleboog, dragen de Hottentotten ringen 2. 87. *b.*
——— van een Matroos in 't Zieken-huis afgezet 2. 229. *a.*
Arm-busse, tot wat einde die op yder schip hangt 1. 26. *b.*
Arme Hottentotten weyden het vee 2. 34. *a.*
——— verhuuren zich aan de Europeaanen *ibid.*
Armen-bezorgers, hebben veel moeite, en genieten geen loon 2. 204. *b.*
Armen-geld, hoe van tyd tot tyd aangegroeit 2. 236. *b.*
——— word tot het bouwen van een Kerk aangeleidt *ibid.*
——— hier mede zoude *van der Stel* zich verrykt hebben. *ibid.*
Artikelen van 't Klaagschrift over *van der Stel* zyn 38. in 't getal 2. 329. *a.*
Arti-

Artisiokken 1. 315. *a.*
Artzeny, bekomt den Schryver zeer slecht 1. 10. *b.*
—— der barende Vrouwen, om de verlossing voort te zetten 2. 3. *b.*
—— die de Hottentotten aan 't zieke vee geeven 2. 40. *b.*
Arum Africanum, waar van 3 zoorten 1. 288. *b.*
—— des zelfs wortel is zeer scherp, en op de tong bytende *ibid.*
—— word van de Hottentotten gekookt, en tot spyze gebruikt *ibid.*
Arundo Saccharifera 1. 312. *b.*
Asclepias Africana, waar van 3 zoorten 1. 289 *a.*
Asparagus Africanus *ibid.*
—— *hortensis sive sativus* 1. 313 *a.*
Asphodelus Africanus 1. 289. *b.*
Aspis. Zie Oog- of Schiet-Slangen
Asplenium Africanum 1. 289. *b.*
Assenburg (*Louis van*) aan zyne komst word getwyfelt 2. 407. *a.*
—— Komt eindelyk met de Vloot 2. 412. *a.*
—— zyne komst veroorzaakt vreugde en droefheid 2. 412. *b.*
—— word zeer leelyk uitgekreten, waarom? 2. 415. *a*
—— bezoekt van der Stel 2. 416. *b.*
—— neemt het Gouvernement over, met welke plegtigheden? 2. 418. *b.*
—— bestraft den Vice-Landdrost, waarom? 2. 419. *a.*
—— heeft uitstekende *qualiteiten* en verdiensten 2. 185. *a.* 2. 439. *b.*
—— word door vergift onbequaam gemaakt, om zyn ampt wel waar te nemen 2. 185. *a.*
—— word door zyne vyanden als een dronkaart gelastert *ibid.*
—— dit gif doet hem de dood *ibid. b.* 2. 439. *b.*
—— zyne Lykstaatzie 2. 313. 2. 440. *a.*
Assistenten, hebben eenig voordeel uit de borgers. 2. 297. *b*
Aster Africanus, 10 zoorten 1. 289. *b*
Asteroplatii-carpos Africana 1. 290. *a*
Astragalus Africanus *ibid.*
Astronomia, verhandelt de Auteur, by den Heer *van Krosick* 1. 2. *a*
Attaquas-Natie, eigenschap van haar Land 1. 469. *b*
—— heeft gebrek aan Water 1. 470. *b*
—— heeft een aardige manier om zich tegen haare vyanden te verweeren. *ibid.*
Attestatie eischt de Heer *Van der Stel* van de Inwoonders 2. 337. *b.*
—— veele willen dit niet onderteikenen 2. 338. *a*
—— eenige onderschryen het, waarom? *ibid.*
—— deszelfs inhoud van woord tot woord 2. 339. *b.*
—— dit helpt den Heer Van der Stel niet veel 2. 340. *b.*
Auctie, of boelhuis, word hier dikwils gehouden 2. 201. *b.*
—— geschieden vrywillig of gedwongen 2. 294. *a.*
—— die buiten op 't Land geschieden, daar by krygen de kopers eeten en drinken, en huisvesting 2. 297. *a.*
Auctionarii of Vendumeesters zyn 'er vier 2. 201. *b.*
—— hebben een Afslager onder zich *ibid.*
Avondmaal, verschaft 't meeste werk voor de Geestelyke in Oostindie 2. 204. *a.*
Autheur, gelegentheid en oogmerk tot de reize na de Kaap 1. 1. *a*
—— gaat in dienst van den Heer *Van Krosik* ibid.
—— reist naar Holland 1. 3. *a*
—— spreekt met de Neurenbergsche *Mathematici* 1. 4. *a*
—— vertrekt uit Duitschland *ibid.*
—— neemt afscheid met een lied. *ibid.*
—— spreekt met de Lunenburgsche *Mathematici* ibid. *b*
—— reist voor de tweedemaal naar Holland *ibid.*
—— zet zyn reis voort *ibid.*
—— komt weder te Amsterdam *ibid.*
—— Vaart voor de eerstemaal op Zee *ibid.*
—— houdt het voor een schande weder naar huis te keeren 1. 5. *b*
—— verzoekt aan de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, om naar de Kaap mede genomen te worden. 1. 6. *a*
—— betaalt zyn kostgeld, en transport ibid. *b*
—— heeft goede *recommandatie* 1. 6. *b*
—— passeert zyn tyd nuttelyk te Amsterdam *ibid.*
—— moet veel geld betaalen *ibid.*
—— gaat scheep, en vaart naar Texel 1. 7. *b*
—— steekt uit Texel in Zee 1. 8. *a*
—— word door koude en Melancholie ziek 1. 10. *a*
—— zyne ziekte neemt toe 1. 11. *a*
—— krygt de alledaagsche Koorts ibid. *b*
—— word weder gezond *ibid.*
—— maakt vriendschap met de Scheeps-Officieren. *ibid.*
—— komt in de *Zona torrida* 1. 13. *a*
—— loopt groot gevaar by *St. Jago* 1. 14. *b*
—— wil de Stadt *St. Jago* bezien, dog word hem afgeraden 1. 18. *a*
—— wederlegt een gewigtige tegenwerping, wegens de langzame reis onder den *Æquator.* 1. 29. *b*
—— ziet een vreemd Schip 1. 40. *a*
—— maakt zich gereed tot de komst aan de Kaap 1. 43. *b*
—— word door zwaare storm uit zyn bedt gesmeten. 1. 44. *b*
—— stapt aan land 1. 49. *a*
—— gaat by den Gouverneur. ibid. *b*
—— word zeer wel ontfangen *ibid.*
—— de Gouverneur verleent hem veel vryheid 1. 50. *a*

Autheur brengt zyne goederen aan Land 1.51.*b*
— komt in ongenade by den Gouverneur. 1.52.*b*
— mydt alle gezelschappen 1.52.*b*
— kan geen geld op zyn Wisselbrief bekomen. 53.*a*
— krygt een emmer vol Wyn van den Gouverneur vereert. ibid. *b*
— word by den Gouverneur gelastert. 1.54.*a*
— beschouwt het Land 1.71.*b*
— is in levens-gevaar. 1.89.*b*
— word Secretaris van *Stellenbosch* en *Drakensteen* 1.92.*a*
— geeft de Meyer aan de handt, om zeker stuk lands te verzoeken. 1.103.*a*
— brengt zyn tyd met veel genoegen op Stellenbosch door 1.106.*a*
— de Gouverneur zoekt hem wat wys te maken 1.112.*b*
— word van wilde Olyfanten verschrikt. 1.128.*a*
— heeft het geluk gehadt van drie jaaren in de Compagnies Tuyn te wonen 1.157.*a*
— beziet het Prinsen-kasteel van binnen. 1.160.*b*
— word door den Zuid-Oosten wind uit zyn bedt gejaagt. 1.365.*b*
— maakt een Testament voor een Vrouw, die in baarens nood is. 1.387.*b*
— zoekt vrugteloos de Hottentotsche Taal te leeren 1.429.*a*
— beschryft de verscheide Hottentotsche Natien. 1.456.*b*
— heeft in zyn voorgaande een fout begaan 1 490.*a*
— verbetert zich zelfs. *ibid.*
— zoekt de Hottentotten tot de kennisse Gods te brengen. *ibid.*
— word by eenige verdacht wegens de oneenigheid tusschen den Gouverneur en de borgers. 2.349.*a*
— word van den Heer *van der Stel* bezogt, en beschuldigt 2.410.*a.*
— verantwoordt zich daar op 2.*ibid.*
— word hem qualyk genomen dat hy den Gouverneur op *Verregelegen* niet had aangesproken *ibid. b.*
— verschoont zich beleefdelyk 2.411.*a.*
— verwelkomt den Heer *van Assenburg* op de reede 2.413.*a.*
— word van *van der Stel* en *Elzevier* bezocht 2.419.*b.*
— vind groote misslagen in *Mahieu* 2.438.*b.*
— word blind 2.440.*b.*
— kan evenwel zyn dienst waarnemen *ibid.*
— word van *Helot* vervolgt 2.441.*a.*
— word afgezet *ibid. b.*
— word ziek en vertrekt naar *Hollandt* 2.442.*b*
— begeeft zich aan boord 2.443.*a.*
— word aldaaar hoflyk ontfangen *ibid.*
— zeilt met de Retour-vloot in ruim 3 dagen over de hondert mylen 2.444.*a*
— ziet het Eilandt *S. Ascension* *ibid.*
— niemand mag daar aan land stappen *ibid. b*
— passeert de Linie *ibid.*
— krygt om de Noord veranderlyke winden *ibid.*
— zyn schip krygt order, nevens een ander, op kondschap uit te gaan 2.445.*a*
— is gelukkig, en geeft naricht door een Canon-schoot *ibid.*
— ziet kroos op 't water dryven *ibid.b*
— bevindt de zon recht boven 't hooft onverdraaglyk 2.446.*b*
— ongemeene stilte in deze streek 2.447.*a*
— loopt met het schip in 't Vlie in 2.448.*a*
— gaat met andere Officieren op een lichter *ibid.*
— vertrekt over Harlingen naar Enkhuisen, en komt te Amsterdam aan *ibid.*
— verhaalt kortelyk zyne reis over land naar huis *ibid. b*
— zyne dankzegging aan Godt *ibid.*
Authoriteit van een Scheeps-Kapitein 1.11.*a*

B.

Baarende Vrouwen hebben wyven by zich 2.3.*a*
Baay Falzo, waarom zo genaamt? 1.95.*a* 1.375.*b*
— of zy met recht zo mag genaamt worden *ibid.*
— heeft in 't midden een groote klip 1.95.*a*
— hier op leggen de zee-vogels haare eyeren *ibid.*
— word onderzocht of de grondt klipachtig is *ibid.*
— is zeer vischryk omtrent de zand-valley 1.95.*b*
— als mede daar de Stellenbossche en Hottentotsch-Hollansche Rivieren in zee storten *ibid.*
— de tydt op welke de vangst alhier goed is 1.96.*a*
— is 't aldervischrykste onder de Hanglip. *ibid.*
— bewys van deszelfs vischrykheid *ibid.*
— de Zuid-Ooste wind waeit aldaar sterk 1.375.*b*
— is doorkruist, en de grond zonder klippen bevonden *ibid.*
— daar in heeft een Schip lang gelegen *ibid.*
— de Kapitein van dit Schip heeft een goede getuigenis van deze haven gegeven *ibid.*
Babylonsche Toren, een Berg 1.119.*a*
— Oorzaak dezer benaaming *ibid.*

Bach-

Bachſteltzen, of Quikſtaarten, van verſcheiden aart 1. 209. *a*
Badt (warm) aan den zwarten berg is een bewys, dat aldaar Erts gevonden word 1. 280. *b*
—— behoort aan *Ferdinand Appel* 1. 339. *a*
—— is nuttig voor 't gebruik *ibid.*
—— prikkelt by 't eerſte gebruik, als of men met naalden geſtoken word 1. 340. *b*
—— heeft een zeldzaame werking *ibid.*
Baden (warme) zyn aan de Kaap te vinden 1. 63. *b*
—— in de Colonie van *Waveren* 1. 127. *a*
Bad-groeven, zyn veel in 't getal 1. 337. *a*
—— d'eene is warmer als d'andere *ibid.*
—— oorzaak hier van *ibid.*
Bakkeley-Oſſen der Hottentotten worden beſchreven 2. 38 *a*
—— worden tot den oorlog gebruikt *ibid. b*
—— voor deze Oſſen moet men wel op zyn hoede zyn *ibid.*
—— doen in den Oorlog groote ſchade 2. 143. *a*
Ballen, een van die moet zich een Hottentot laaten uitſnyden 1. 506. *a*
—— worden oude en jonge bullen afgebonden 2. 35. *a*
Bamboes-riet, geeft goede *Atiar* 1. 313. *a*
Bangen hoek, een gevaarlyke Oordt 1. 117. *a*
Barben, of Puit-aal, word alleen in de Bergrivier gevangen 1. 229. *a*
—— zyn hier zo goed niet als in Europa *ibid. b*
Barbiers, ſtaan de ſlaaven der Compagnie in hunne ziekte by 1. 397. *a*
—— worden ook onder de Hottentotten gevonden 1. 155. *b*
Baſilicum, breedbladig, gevlakt of kroes 1. 321. *b*
Baviaanen, worden veel aan de Kaap gevonden 1. 165. *a*
—— hebben een lange ſtaart *ibid.*
—— konnen over end gaan, gelyk een menſch *ibid. b*
—— zyn ſcherp van tanden *ibid.*
—— worden van de honden vervolgt *ibid.*
—— haare pooten komen met de handen en voeten der menſchen wel over een *ibid.*
—— de Wyfjes koomen in veel dingen met de vrouwen over een 1. 166. *a*
—— hebben ſcherpe klauwen *ibid.*
—— zyn van achteren kaal, bloedverwig gekleurt, als of ze gevilt waren *ibid.*
—— draagen de *pudenda* bloot *ibid.*
—— worden van de Hottentotten voor menſchen gehouden *ibid.*
—— kermen en ſchreyen erbarmelyk als men ze wil dooden 1. 167. *b*
—— eeten geen rauwe viſch noch rauw vleeſch 1. 166. *b*
—— ſteelen 't gebraden vleeſch uit de kas *ibid.*
—— eeten allerhande boomvruchten en druiven 1. 167. *b*
—— ſtellen een ſchildwacht uit als ze ſteelen willen *ibid.*
—— beſteelen de tuynen *ibid.*
—— dooden de ſchildwacht als hy niet wel oppaſt 1. 168. *a*
—— verſtrekken zomtyds voor ketting-honden *ibid.*
—— zyn heel geil *ibid.*
—— ſteelen een ſlaave kindt 1. 169. *a*
Bax, eerſte Gouverneur, zyne *qualiteiten* en eigenſchappen. 2. 180. *a*
—— heeft de veſting weder laten opbouwen *ibid. b.*
—— heeft ze in drie jaaren in volkomen ſtaat willen brengen *ibid.*
—— word als Gouverneur geſchikt om zulken veſting te bouwen *ibid.*
—— heeft ze opgebouwt *ibid.*
Bayle (*Johannes*) ſterft 1. 29. *a*
Beaumont, word Fiskaal *independent* 2. 190. *a* 2. 437. *b*
Bed-deke op 't ſchip hoe gemaakt 1. 23. *b*
Bedden, maaken de Hottentotten van hunne kroſſen. 2. 46 *a* 2. 50. *b*
Bedeſtonden op 't ſchip 1. 26 *a*
—— worden zeer ſtipt gehouden *ibid. b*
—— die zulks uit achteloosheid verſuimen, worden met ſlagen derwaards gedreven *ibid.*
Bedienden, koſten de Compagnie jaarlyks veel geld 2. 251. *b*
—— der Compagnie, hoe zy onderſcheiden worden 2. 252. *b*
Bedrog by 't dooden der wilde dieren, hoe belet word? 2. 213. *a*
Bedſteden der Hotttentotten, zyn eenige gaten in hunne huiſen 2. 74. *b*
—— in dezelve ſlaapt elk alleen *ibid.*
Beek (*Henricus*) oordeelt dat men *van der Heyde* te water en te brood moeſt zetten, om hem murf te maaken 2. 356. *b*
—— helpt hem zwart maaken by den Gouverneur 2. 380. *b*
—— geeft voor door een vrouw geexcommuniceert te zyn 2. 381. *a*
—— vergelykt zich met *Le Boucq*, wegens 't waarneemen van den Kerken-dienſt 2. 397. *a*
—— de Inwoonders van Drakenſtein willen hunne kinderen van hem niet laaten doopen 2. 409. *b*
—— de Inwoonders van Stellenboſch en Drakenſtein willen van hem het H. Avondmaal niet ontvangen *ibid.*
—— Hy gebruikt een aardig Gebeds-Formulier voor den Gouverneur 2. 412. *a*
Beeken, welke de voornaamſte zyn in 't Moddergatſch Diſtrict 1. 104. *a*
—— loopen daar dikwils over *ibid.*
—— hebben geen bruggen *ibid.*
—— die ſlechts in de winter loopen, worden in de zomer brak 1. 351. *b*

Beenen, kooken de Hottentotten byzonder 2. 87. a
—— met dat vet smeeren zy zich ibid. b
Begravenis-Ceremonien der gener die op 't schip sterven 1.23. a
Behemoth, of het de Zee-koe zy 1.201. b
Bekeeren van Hottentotten is den Mooriaan geschuurt 1.523. b
Beleefstheid, door den Heer Van der Stel aan den Schryver beweezen 1.49. b
Bellis Africana, 4 zoorten 1.290. a
Belooning, voor een gedoode Leeuw 1.106. b
Benaaming der Berg-Rivier 1.116. a
Bennyt, word gevangen en opgegeten 1.28. a. 1.229. b
Beplanting der Colonie word bevordert, hoe? 1.72. a
Bereiding der vellen, hier omtrent doolt *P. Tachart* 2.45. b
—— des Lands tot Tuinen en Wynbergen 1.132. b
—— van de Wynen 1.151. a
Bereidzel des Wyns, wat het zy ibid.
Berg (Olof) slaat voor een Vrygeleide aan de vluchtelingen toe te staan 2.369. a
Berg, een door konst gemaakt, op de Buitenplaats van *Mulder* 1.118. a
Bergen, zyn 'er veel aan de Kaap de Goede Hoop 1.62. b
—— zyn daar zeer vruchtbaar ibid.
—— van der zelver kruinen vliet gestadig water ibid.
—— zyn een kenteken van de Kaap 1.63. b
—— in Hottentotsch-Holland 1.94. b
—— in 't Stellenbosch Distrikt 1.104. b
—— van Afrika koomen in veel deelen met de Fichtelberg over een 1.274. b
—— ruuwe, kaale en onvruchtbaare bergen hebben doorgaans Mineraal-erts in zich 1.278. a
—— welker spitzen noordwaards en de voeten zuidwaards staan, hebben doorgaans Zilver-erts 1.279. a
—— onvruchtbaare glimmende bergen brengen Erts voort ibid.
—— wanneer dezelve met sneeuw of hagel bedekt zyn 1.346. a. 1.368. a
Bergachtig, is 't land van Afrika 1.368. b
Berg-duiven, zyn overvloedig aan de Kaap 1.223. a
Berg-ganssen, hoe derzelver gesteltheid 1.212. a
Berg-Rivier, zyn benaaming en oorsprong 1.116. a
—— had wel een brug noodig 1.120. b
—— loopt schier over ibid.
—— is gevaarlyk te passeeren ibid.
—— waar hy heen loopt. ibid.
Bergwerkers, woonen aan de Kaap niet 1.271. a
—— zyn daar zeer kostbaar ibid.
—— hebben op Sumatra gearbeidt ibid.
Bergwerken, worden niet voortgezet ibid.
—— wegens gebrek aan Mynwerkers en Hout ibid.
—— van zilver-Erts op verscheide plaatzen 1.277. a
Bericht, waarachtig, van de Hottentotten te krygen, heeft de Schryver veel onderzoekens gekost 1.455. b
Beschimpte, moet *anders maaken*, om weer eerlyk te worden 1.515. a
—— moet slachten, en geniet zelfs niet van 't vleesch ibid.
—— word zelfs onder Christenen niet geacht, als hy geen *Satisfactie* vordert ibid. b
Besnyding, is by de Egyptenaaren en Troglodyten in 't gebruik geweest 1.511. b.
—— hier van schynt de uitsnyding der Hottentotten herkomstig ibid.
Beta rubra & alba 1.313. a
Bewys der genegentheid, welke de Compagnie voor de Kaapsche Colonie heeft. 2.285. a
van der Beyl, komt uit Hollandt te rug, en roemt het gedrag van den Gouverneur 2.396. b
Bezoek by Grooten, zyns gelyken en minderen, is in eenige omstandigheden verschillend aan de Kaap 2.301. a
Bezolding, maandelyksche, der Geestelyken in Oostindie 2.204. a
Bezwarings-Artykelen 38, geeven de Borgers tegen Van der Stel in, by de Heeren Bewindhebbers 2.329. a
Byen, vind men veel aan de Kaap 1.260. a
—— bye-korven vind men 'er weinig ibid.
—— nestelen in de steenklippen en holle boomen ibid.
—— uit dezelve loopt de hooning ibid. b
—— zyn verscheide zoorten ibid.
Byen-vreeter 1.216. b
Bier, hoe de Hollanders op 't schip bewaaren 1.33. b
—— eenige vaten worden zuur, andere loopen uit 1.34. a
—— oorzaak daar van ibid.
—— moet in Indie in eene reis afgetapt, en op bouteilles gedaan worden ibid. b
—— van Honing aan de Honingbergen 1.125. a
—— 't Afrikaansche is zo goed niet als 't Europische 1.404. a
—— oorzaak hier van 1.405. a
—— Europische bieren zyn zeer sterk ibid.
—— —— zyn zeer duur ibid.
Billykheid, beminnen de Hottentotten 2.134. b
Bizam-katten, haar vel ruikt na Muscus 1.182. b
—— is onzeker of zy Muscus by zich hebben of niet 1.183. a
Byzondere Kerkenraad, bestaat uit Dienaars der Compagnie en Borgers 2.203. b
—— Deszelfs Præsident is altyd een Lid uit den Raad ibid.

Byzondere Kerkenraadt, in Stellenbosch en Drakenstein, heeft iets byzonders ibid.
—— daar in verschynt alleen jaarlyks een lidt uit den Raadt 2. 204 a
Blaasen der wilde dieren, vlechten de mans in hunne hairen 2. 55. b
Blauwe Berg, waarom zoo genaamt 1. 78. a
—— heeft weinig water ibid. b
—— dog veel wilde dieren ibid
Blauwe katten, geeven goed bontwerk 1. 182. b
Blauwe Vlag, waeit van het Admiraals-schip, wanneer en waarom 2. 264. a
Blauw-vogel (*Cœruleus*) hoe die 'er uit ziet 1 206. b
Blesius (Jan) bouwt Simons Valley 1. 118. b
—— is gedwongen dit Landgoed te verlaaten 1. 119 a
—— verbied den Prediker Kalden te prediken 2. 392 b
—— mainteneert zyn recht niet 2. 347. b
—— sterft 2. 436. b
—— is roemens waardig, waar in ibid.
Blesius (Dominicus) word Land droſt 2. 441. b
Blikzem en Hagel naby de Kaap de Goede Hoop 1. 43. b
Blinde Slang, heeft kleine zwakke oogen. 1. 254. a
—— is gemakkelyk te dooden ibid. b
Blinde Vliegen 1. 261. a
Bloeden uit de neus, zeer sterk aan de Kaap 1. 406. b
—— hier van twee zeldzaame voorbeelden ibid. *seq.*
Bloedt der Kraamvrouwen, wat de Hottentotten daar met doen 2. 11. b
—— van de Rhinoceros, is een goed medicament 1. 192. b
—— en darmen kooken de Hottentotten onder malkander 2. 20. b. 2. 86. a
—— zulks heeft de Schryver geproeft 2. 86. a
Bloedt, zuiver, mogen de Hottentottinnen niet eeten 2. 58. b
Bloedschande, word met de dood gestraft 2. 22. b
Bloedvrienden mogen by de Hottentotten met malkander niet trouwen ibid.
Bloed-vloedt der Vrouwen, geeft veel ongemak 1. 386. b
Bloed-zuiger 1. 259. a.
Bloemen, donkere, en klein fyn gras, geeven te kennen dat in zulke Bergen Erts verborgen is 1. 277. b.
—— by 't Warme Badt, haare gesteltheid 1. 338. b
—— geeven te kennen dat 'er Mineraal-Erts is ibid.
Bloem-kool, wast overlvoedig 1. 153. b. 1. 313. b
—— word ingezouten en verzonden ibid.
Bode en afſlager maakt zich zoek, om dat zyn rekening niet kan goedmaaken 2. 202. a
—— van Stellenbosch en Drakenstein word van 't Collegie der Heemraaden betaalt. 2. 211. a
—— heeft daarenboven noch veel voordeelen ibid. b
—— der Burger-raaden heeft minder voordeel 2. 215. b
—— des Krygs-raads ontvangt loon van de Officiers 2 216 a
Bodem der Zoutpannen, is vet en lymig 1. 348. a
Boegzeeren, hoe zulks geschied 2. 25. b
Boeken, geeft de Compagnie mede, en welke? 1. 26. a
—— van de Compagnies handel worden gesloten 2. 276. a
Boekhouders, zyn Notarissen op 't schip, en maaken de Testamenten der stervenden 1. 22. b
—— verkoopen de nagelatene goederen. 1. 23. a
—— die van des Schryvers schip zoekt vergeefsche hulp by den Kapitein 1. 44. a
—— zyne cordate resolutie ibid.
Boekhouders aan de Kaap, hebben eenig voordeel van de borgers 2. 297. b
Boekstaaven der Hottentotten zyn onderscheiden 1. 422. a
—— eenige konnen niet geschreeven noch uitgedrukt worden ibid.
Boeren aan de Kaap, zyn ryk 1. 77. b
—— wat zy maandelyks te verrichten hebben 1. 134. b
Bogaart (Adriaan) zyn lof 1. 49. a
—— moet den Schryver by den Gouverneur brengen ibid.
Bokjes, byzondere zoort in Guinea 1. 198. a
Bokken (*blauwe*) zyn zeer groot 1. 169. b
—— hebben blauwe hairen ibid
—— als zy gedood zyn, verliest het hair zyn blauwe kouleur ibid.
—— hebben een lange baard ibid.
—— worden verder beschreeven ibid.
—— koomen niet over 't gebergte van Hottentotsch Holland 1. 170. a
—— *bonte*, worden beschreeven ibid.
—— daar van ontmoet de Schryver een groote menigte by 't zwarte water 1. 336. a
—— zy stellen zich op een ry ibid.
—— zy worden verstrooit ibid.
—— met witte en geele vlakken, hebben goed vleesch 1. 468. a
—— *tamme* 1. 169. a
—— zyn niet groot ibid. b
—— stinken niet ibid.
—— werpen tweemaal 's jaars ibid.
Boogen, die de Hottentotten tot geweer dienen, hoe gemaakt zyn 2. 111. b
Boomen, op St. Jago 1. 21. a
—— in Africa, zyn meest onvruchtbaar 1. 155. b
—— draagen vruchten, die geen Europeaan eeten kan 1. 156. a

Boomen, die uit Europa en Asia derwaards gebragt worden, groejen wel 1.156.*a*
—— draagen overvloedig vruchten *ibid.*
—— der zelver *cultuur* is licht *ibid.*
—— Amandel-boomen schieten ras op *ibid.*
—— *Guajavos*, hier van is de vrucht zeer aangenaam 1. 159. *a*
—— langzaam opwassende, met bleeke bladeren, zyn een bewys van Mineraal-Erts 1. 278. *b*
—— onvruchtbaare wyzen aan dat 'er Erts is *ibid.*
—— by 't warme Bad, gelykende na de Wilgen 1. 338. *a*
Boome-schenders straf, een voorbeeld 1. 110.*b*
Boom-slangen, haar benaaming 1. 251. *b*
—— byten den genen die onder de boom gaat *ibid.*
—— vluchten na de beet 1. 254. *a*
—— zyn gemakkelyk te dooden *ibid.*
—— worden in gekamferde brandewyn bewaart *ibid.*
—— van haar vet kan een licht gemaakt worden, dat de aanschouwers zeer vermaakt *ibid.*
Boonen, Afrikaansche 1. 300. *a*
—— van alderhande zoort en groote 1. 316. *a*
Boontjes-Kraal, is een Vee-post of winterweide geweest 1. 335. *a*
—— noch een andere hier dicht by ibid. *b*
Boot van 't schip *de Ham* gekapt, waarom 1.9.*a*
Bootsgezellen, hun breeken de voeten op van 't zee-water te St. Jago 1.21. *b*
—— houden de wacht op den Leeuwenberg 1.83.*b*
—— moeten van elk aankomend schip kondschap geeven door een Kanonschoot en 't ophyssen van een Vlag *ibid.*
—— woonen buiten de Vesting 2.259. *b*
Borgen, twee bieden zich aan om de 9 vluchtelingen op een vry geleide na de Kaap te lokken 2. 375. *a*
Borsten, quade, zyn gemeen onder de Vrouwen aan de Kaap 1. 390. *b*
—— derzelver verscheide toestand *ibid.*
—— een smidt (*Greft*) genaamt, vindt een pleyster uit tegens deze quaal 1. 391. *a*
—— hoe de Hottentottinnen die aan de Kinderen geeven 2.28. *b* 2. 50. *a*
—— *Vogels* bericht hier van 2.28.*b*
—— draagen de Hottentottinnen bloot 2.49.*a*
—— die haar by de borsten voelt lagchen zy uit 2.50.*b*
Bosch-duiven 1.223. *a*
Bosch-heuvel, een schoone Wyn- en Vrucht-tuin 1.74. *b*
—— is een zeer vruchtbaare oort *ibid.*
Boschjes-mannen, wat voor Volk het is 1.453 *b* 1.479.*a*
—— tegens deze trekken de *Heykoms* te velde *ibid.*
—— worden zonder aanzien van persoonen gedood *ibid.*
—— by deze zoeken de vluchtige Hottentotten schuilplaats 2. 137. *b*
—— de Schryver is van hun bezocht geworden *ibid.*
—— hunne gedaante en eigenschappen *ibid.*
Bosschen op de Tafelberg 1.82.*a*
Boter en Zuiker word den Schryver by zyn warm bier geweigert 1.11 *a*
Boter, maken de Hottentotten, hoe het daar mede toe gaat 2.36.*a*
—— word slecht bewaart *ibid.*
—— veroorzaakt walging ibid.*b*
—— eenige Europeaanen koopen hen die boter af, en doen daar koopmanschap mede *ibid.*
—— de Hottentotten gebruiken die om te smeeren *ibid.*
—— zy drinken de Kernmelk daar van *ibid.*
Botrivier en de Rivier zonder end zyn dikwils gevaarlyk te passeeren 1.334 *b*
Bottatas, zyn twederley 1.154.*b*
—— de roode zyn de beste *ibid.*
—— zyn heel groot en verzadigende *idid.*
—— gekookt en gebraden zyn ze lekker 1.155.*a*
—— hoe dezelve voortgeplant worden *ibid.*
—— hebben verscheide naamen 1.313.*a*
Bottelary, wat het voor een District is 1.108.*a*
—— geeft al het hooy *ibid.*
—— hoe dit District legt *ibid.*
—— heeft weinig water, en gebrek aan hout 1.110.*a*
le Boucq en *Beek* accordeeren met malkander wegens het waarneemen van den Kerkelyken Dienst 2. 397.*a*
—— wil met de nieuw verkore leden in den Kerkenraadt niet zitten *ibid.*
—— wil deze leden opentlyk van de Predikstoel afzetten ibid. *b*
—— zet Poulle en Overholster opentlyk af 2.398.*b*
—— word daar over by d'Abling aangeklaagt 2.399. *a*
—— word de Predikstoel verboden ibid. *b*
—— raakt op nieuws in moeilykheid 2.404.*b*
—— bezoekt de Vrouw van Hussing *ibid.*
—— vind daar noch een andere Vrouw *ibid.*
—— spreekt ten laste van d'Abling, dat hem weer gezegt word *ibid.*
—— word aangezegt uit des Predikers huis te vertrekken 2.405.*a*
—— word andermaal door den Gerechts-bode aangezegt, daar uit te gaan 2.409.*a*
—— krygt bevel naar Batavia te vertrekken 2.411.*a*
—— moet zulks werkstellig maaken 2.431.*b*
Böving (Joh. Georg) zyn bericht van de Hottentotsche Spraak 1.424.*b*
—— naricht of de Hottentotten eenige eer aan Godt bewyzen 1.489.*a*
—— houd het danssen voor de Maan voor geen Godsdienst by hen 1.493.*b*
—— deze Meening is valsch *ibid.*
—— zyne dwaaling, omtrent hunne vreeze voor

voor de dood 1.525.*b*
Bouman (Jan Hendrik) zyn Vrouw word gescholden 1.56.*b*
—— daar uit ontstaat een geschil *ibid.*
—— 't welk beslist word door een Vonnis 1.57.*a*
—— hy dood een Tyger met zyn mes 1. 186. *a*
—— Aardig *Sentiment* 2. 368. *b*
Bouteilles met wyn en bier, hoe die bewaart moeten worden 1. 35. *a*
Braaden van vleesch by de Hottentotten 2. 20. *b*
—— van wortelen, hoe by hen toegaat. 2. 61. *b*
Braakmiddel, doet geen dienst aan den Schryver 1. 11. *a*
Braja (Porto du) de Gouverneur geeft aan de Hollanders een lyfwacht 1. 16. *a*
—— word noch eens van de Hollanders bezocht 1. 19. *a*
van Brakel (Jakob) word by zyn Zuster krank, en door andere bezocht 2.405.*a*
—— word gevangen na de Kaap gebragt 2. 381. *b*
—— zyn kind sterft eer hy noch op 't schip komt 2. 382. *a*
—— mag 't zelve niet helpen begraaven *ibid.*
—— van zyne Familie blyft binnen 't jaar niemand over, als een eenig Dochtertje ibid.*b*
Brak water in de Mosselbank 1. 80. *b*
—— in de Tygerbergen 1. 81. *a*
—— by Ribeeks Kasteel 1.122.*b*
—— moeten veel menschen nevens hun vee gebruiken 1.351.*b*
Brak en zout worden de beeken, als ze niet altyd loopen *ibid.*
Brakke grondt, waar te vinden 1. 352.*b*
Brand, ontstaat nooit in de huizen der Hottentotten, waarom? 2.76.*a*
Brandmeesters, moeten na de schoorsteenen koomen zien, of ze geveegt zyn 2.221.*b*
Brandewyn, word aan 't Scheepsvolk somtyds gegeven, als ze zich vrolyk maaken 1. 12. *b*
—— en wyn, der zelver maatig gebruik is nodig by de cuur van 't warme Badt 1. 339. *b*
—— van wyn beminnen de Hottentotten boven maate 2. 69. *b*
—— moogen de Inwoonders by een halve emmer verkoopen 2. 281. *a*
Brand-slang, zie Dorst-verwekkende slang.
Brasilie, derwaarts zeilen de Oorlogschepen uit *Porto du Braja* 1. 16. *a*
Brassica alba, rubra, capitata, florigera 1. 313 *b*
Breedte van 't Voorgebergte van de Kaap Goede Hoop 1. 65. *b*
Brieven, wierden voor dezen aan de Kaap onder een Steen verborgen 1.59.*b* 2.177.*b*
—— der Borgers die de afzetting van den Gouverneur mede brengen, worden in twyfel getrokken 2. 383. *b*
—— worden van Elzevier voor verdicht gehouden *ibid.*
—— Helot wil de houders der zelver in de gevangenis zetten *ibid.*
—— de Borgers worden op die brieven gerust 2. 384. *b*
—— der Compagnie, vervattende des Gouverneurs en anderen t'huis roeping 2. 386. *b*
Bronnen, op St. Jago is 'er een die zeer goed is 1. 21. *a*
—— zommige zyn brak 1.81.*a*. 1.87.*b*
—— aan den Leeuwenberg 1.85.*a*
—— koomen van den Tafelberg afstroomen 1.89.*a*
—— aan Ribeeks Kasteel veroorzaaken een geschil 1. 123. *a*
—— liefelyke by 't Prinssen Kasteel 1.161.*a*
—— op en aan de Bergen zyn tekenen van Mineraal-Erts 1. 279. *b*
—— der Bergen geeven ryklyk water 1. 328. *a*.
—— die in de Dalen ontspringen, geeven weinig water *ibid.*
—— hebben in de winter weinig, en in de zomer zeer veel van een zoute smaak 1 351.*b*
—— by *Miros-Castel* 1. 467. *b*
Broodt, gebrek daar van aan de Honing-bergen 1. 125. *a*
—— geeft geen tiende 1. 142. *a*
Brouwery aan de Tafelberg 1. 75. *a*.
Bruggen, zyn 'er gebrek in 't Moddergatsch Distrikt 1. 104. *a*
—— over de Stellenbossche Rivier is een slechte 1. 107. *a*
—— een betere daar dicht by *ibid.*
—— noch een tusschen Welmoed en Meerlust ibid. *b*.
—— is nu ingevallen *ibid.*
—— mankeeren over de Berg-rivier 1. 121.*a*
—— konden gemakkelyk daar over geslagen worden *ibid.*
—— mankeeren in 't Land der *Damaquas* 1. 475. *b*
Bruidegom, spreekt eerst met zyn Vryster, na dat de ouders haar toestemming gegeven hebben 2. 16. *a*
—— klugtige strydt tusschen bruidegom en bruidt, als de bruidt het ja-woordt niet geeven wil *ibid.*
—— brengt ossen aan 't huis van de bruid *ibid.*
—— en Bruid, worden by 't trouwen driemaal bepist 2. 17. *a*
—— de Priester wenscht den Bruidegom en Bruid geluk ibid. *b*.
—— eet uit een byzondere pot 2. 21. *a*
—— mag by de Bruid aan tafel zitten *ibid.*
Bruid, haar ouders moeten de bruiloft geeven 2. 305. *a*
—— en Bruidegom worden opgepast en na bed geleid door een jongman en jonge dochter 2. 306. *a*

Bruid, haar ouders moeten 14. dagen de vrienden tracteeren 2. 307. *a*
Bruiloften der Hottentotten zyn lustig en zeldzaam 2. 16. *a*
Bruilofts opschik der Mannen en Vrouwen by de Hottentotten 2. 16. *a*
—— gasten zitten in twee ronde cirkels ibid *b*
—— Tafel, hoe gestelt is 2. 21 *a*
Bruilofts-Ceremonien zyn overal eenerley by de Hottentotten 2. 22. *a*
—— der Inwoonders aan de Kaap 2 304. *a*
—— daar by word niemand voorgedient als de Vrouwen 2. 305. *a*
—— de mansperfoonen eeten staande na hun believen ibid. *b*
—— welke plegtigheden na den trouwdag geschieden 2. 306. *a*
—— daar by word gedanst ibid. *b*
—— geschenken worden aan de getrouwde niet gegeven, waarom? 2. 307
—— —— worden ook aan weduwen, die weder trouwen, niet gegeven 2. 308. *a*
Bruine rood-aarde, word aan de Kaap gevonden 1. 272. *b*
—— word van de Schilders gebruikt *ibid.*
Bruinvisch, word beschreven 1. 230. *a*
—— zyn gulzig en groot *ibid.*
Bryonia Africana, 2 zoorten 1. 290. *b*
Buchu, of *Spiræa*, gebruiken de Hottentotten tot hair-poeder 1. 303. *a* 2. 53. *b*
—— daar mede worden de eerstgeboore kinderen bestrooit 2. 5. *a*
Buffels, worden beschreven 1. 171. *a*
—— der zelver grootte ibid. *b*
—— —— koleur *ibid.*
—— —— hoorens *ibid.*
—— —— huid *ibid.*
—— zyn gevaarlyke dieren *ibid.*
—— konnen wel zwemmen 1. 172. *a*
—— een voorbeeld daar van *ibid.*
—— daar word 'er een in Zee gejaagt, en uit een schip doodgeschoten; *ibid.* 2. 430. *b*
Buik, draagen de Hottentottinnen bloot 2. 49. *b*
Bullen, laaten de Hottentotten altyd onder de kudde loopen 2. 35. *a*
Bult, hebben de Ossen noch Koeijen aan de Kaap niet 1. 143. *a*
Buren, een Bolwerk, word tot een *Observatorium* geschikt 1. 51. *a*
Burgers aan de Kaap, waarom die Vryborgers genaamt worden? 2. 270. *a*. 2. 281. *a*
—— klaagen hun nood vruchteloos aan den Gouverneur W. A. van der Stel 2. 328. *a*
—— klaagen over hem te Batavia, en in Holland ibid. *b*
—— worden van den Gouverneur om een getuigenis verzogt 2. 337. *b*
—— zulks komt veele vreemd voor *ibid.*
—— eenige willen het opstel langzaam geleezen hebben 2. 338. *a*
—— vier van de voornaamsten zullen naar Holland vertrekken 2. 352. *b*
Burgers, de zelve vertrekken, 't welk den Gouverneur ras berouwt 2. 353. *b*
—— aan de Kaap word toegelaaten met de Hottentotten te handelen 1. 459 *b*
—— zommige maaken te zaamen een Maatschappy, om Vee van de Hottentotten te handelen *ibid.*
—— worden slecht van de Hottentotten ontfangen 1. 460. *a*
—— wat hier van de oorzaak zy *ibid.*
—— hebben slecht met de Hottentotten geleeft *ibid.*
—— wie deze waren? *ibid.*
—— hebben weinig winst daar by *ibid.* *b*
—— verbieden hunne slaaven den omgang met slaaven van de Compagnie, waarom? 1. 397. *a*
—— zommige ontfangen brieven, waar in van des Gouverneurs afzetting gemeld word, die in twyfel worden getrokken. 2. 383. *b*
—— worden door den inhoud van deze brieven zekerder 2. 384. *a*
—— krygen na 't vertrek der Retourvloot weinig verlichting 2. 393 *a*
—— oorzaak hier van *ibid.*
—— maken onder malkander op nieuws goede vriendschap 2. 395. *a*
—— vriendschap word niet gesteurt. waarom? 2. 398. *b*
—— verdeelen zich wegens de afzetting van Poulle en Overholster in twee partyen 2. 399. *b*
Burger geld, wat naam het draagt? 2. 208. *b*
—— waar het toe aangeleit word *ibid.*
Burgermeesters, zitten in den Raad van Justitie, wanneer? 2. 191. *b*
—— eligeert de Gouverneur alleen 2. 192. *a*
—— roept en laat te huis, wien hy wil *ibid.*
Burger-Raaden, wat die zyn 2. 206. *a*
—— mogen alleenlyk conditioneele besluiten neemen 2. 206. *b*
—— worden alle twee jaar verandert 2. 207. *b*
—— de oudste houd rekening van de inkomsten der Colonie *ibid.*
—— moet daar van rekening by den Gouverneur doen *ibid.*
—— hebben de vryheid om een *nominatie* te maaken *ibid.*
—— worden gekoren door den Gouverneur en Raad *ibid.*
—— de Gouverneur kiest ook wel de geen, die niet op de *nominatie* staan 2. 208. *a*
—— ontfangen geen andere loon als de eer *ibid.*
—— daar hunne Vrouwtjes wel mede in haar schik zyn *ibid.*
—— ontfangen jaarlyks de pagt van de molen *ibid.* *b*
—— verzamelen het burger-geld *ibid* *b*
—— betaalen uit hun kas den Onderhouder der gemeene wegen, Secretaris, en Boden *ibid.*
—— hebben vryheid tot hun Secretaris en Boden

den aan te ſtellen, wien zy willen 2. 209. *a*
—— als mede om Nacht-wakers aan te ſtellen *ibid.*
Burgery aan de Kaap, moet by nacht waaken 2. 216. *b*
—— is daar in nalaatig, waarom? *ibid.*
—— moet in 't geweer verſchynen, wanneer? 2. 219. *a*
—— moet de weggelope ſlaaven weer haalen ibid. *b*
—— moet tegen de Hottentotten te veld trekken *ibid.*
Buſchbaſch der Hottentotten, waar uit die beſtaat. 2. 14. *a*

C.

Caapſche Colonie, welke dezelve is 1. 78. *b*
—— word door een toeval vergroot *ibid.*
—— wat voor een Hottentotſche Natie dit Land voor de aankomſt der Hollanders bewoont heeft 1. 461. *b*
—— Hun Land en vryheid hebben de oude inwoonders ongaarne verloren *ibid.*
—— Veſting laat een vlag waajen, wanneer? 1. 84. *a*
—— Wateren zyn vierderley, omtrent de koleur en ſmaak 1. 87. *a*
—— als mede omtrent de hitte en koude 1. 88. *a*
—— zyn zeer gezond *ibid.*
—— ſchaaden de zieken niet ibid. *b*
—— worden bemind van de Koning van Denemarken *ibid.*
—— Wyn krygt door de tyd een Seek-ſmaak 1. 152. *a*
—— Winden zyn voor zommige ſchepen nàdeelig, voor andere voordeelig 1. 363. *a*
—— hier op letten de Hollanders ibid. *b*
—— heeft noch niemand recht onderzocht *ibid.*
—— omtrent de zelve zyn drie hoofd-omſtandigheden waar te neemen *ibid.*
—— zyn aan land zeer ongeſtuimig 1. 365. *b*
—— zyn in open zee veel ſtilder *ibid.*
—— uit het Zuid-Ooſten waajen zy ſterk en lang 1. 366. *b*
—— de eigenſchap van deze Wind vorſcht de Autheur na 1. 380. *a*
—— Wolken ziet de Schryver voor de eerſte maal 1. 43. *a*
Cabeljau, zyn geſtalte en eigenſchappen 1. 230. *a*
—— heeft goed vleeſch *ibid.*
Caffers, of men de Hottentotten zo noemen mag? 1. 417 *a*
—— en Hottentotten zyn onderſcheiden volk ibid. *b*
—— en Mooren zyn onderſcheiden *ibid.*
—— hunne onderſcheidenheid van de Hottentotten 1. 478. *a*
—— zyn geen Hottentotten, volgens het getuigenis van *Ludolf* 1. 418. *a*
—— bouwen huizen 1. 478. *a*
—— brouwen bier van *Myli* *ibid.*
—— dryven koopmanſchap, met wie *ibid. b*
—— onder dezelve onthouden zich een Engelsman, en een Hollander *ibid.*
—— die by *Terra de Natal* woonen, voeren ſchilden 2. 143. *b*
Caffraria, of men 't land der Hottentotten zo mag noemen 1. 417. *a*
Calendula, ſive Caltha Africana, Afrikaanſche Goudbloem 1. 290. *b*
Camillen, ſtinkende Africaanſche 1. 292. *b*
Campanula Africana, daar van zyn hier 8 zoorten 1. 290. *b*
Campher, de beſte komt van *Borneo* 1. 313. *b*
Campher-boom, groeit ſnel op *ibid.*
—— heeft week hout 1. 314. *a*
Camphorata Africana 1. 291. *a*
Canella Ceylonica 1. 314. *a*
Canis Carcharias. Zie Viſch-hond.
Canna-wortel, een Afrikaanſch gewas 1. 308. *b*
—— de Hottentotten houden 'er veel van *ibid.*
Cannabis Sativa & Erratica 1. 314. *a*
Capo de Bonne Eſperance, word voor de bequaamſte Oord gehouden, om Aſtronomiſche *Obſervatien* te doen 1. 2. *a*
—— des zelfs nabyheid word uit eenige voortekens qualyk afgenomen 1. 46. *b*
—— word eindelyk ontdekt 1. 47. *a*
—— die 't eerſt land ziet, krygt een præmie *ibid.*
—— diepte in de Haven *ibid.*
—— wanneer, en van wien ontdekt, en waarom dus genoemt 1. 58. *a*. 1. 362. *b*. 2. 176. *b*
—— deeden de Portugeezen niet aan, waarom 1. 58. *b*. 1. 176 *b*
—— wanneer de Hollanders ingekregen hebben 1. 60. *a*
—— wie aanleiding tot het verkrygen gegeven heeft *ibid.*
—— deszelfs bemagtiging word beſloten, en gelukkig uitgevoert *ibid.*
—— is zeer volkryk, en met veel bergen voorzien 1. 62. *b*
—— is zeer vruchtbaar, en heeft overvloed van zout 1. 63. *a*
—— heeft warme Baden, die van goede uitwerking zyn *ibid. b*
—— heeft in 't algemeen maar twee Winden *ibid.*
—— legt onder 't Zuider gedeelte van de *Zona Torrida* 1. 66. *b*. *ſeq.*
—— deszelfs *latitudo* word vaſtgeſtelt *ibid. ſeq.*
—— deszelfs *longitudo* word uitvoeriglyk beſchreven, en eindelyk vaſtgeſtelt *ibid. ſeq.*
—— de afwyking der Zeilſteen aan de Kaap alhier beſchreven 1. 68. *b*
—— word van allerhande landaard bewoont 1. 70. *b*

Capo de Bonne Esperance, eene taal is daar 't gemeenste 1. 71. *a*
— een Vreemdeling dient eene taal te leeren, welke? *ibid.*
— grootte van de Colonie 1. 71. *b*
— is een van de vruchtbaarste en gezegendste landen 1. 130. *a*
— heeft drie algemeene plaagen 1. 262. *a*
— aldaar moeten de Retour-schepen in de goede *Mousson* aanlanden 1. 369. *a*
— aldaar moeten alle Hollandsche schepen aankomen ibid. *b*
— alhier is het den Portugeesen in den beginne slecht gegaan 2. 176. *a*
— aldaar heeft de Compagnie zeer schoone tuynen 2. 239. *b*
— is voor het vertrek van de Retour-vloot zeer volkryk 2. 264. *a*
— na het vertrek derzelve is het 'er stil ibid. *b*
Capoverdische Eilanden 1. 13. *a*
— haar oude en nieuwe benaaming ibid. *b*
— hoe veel die zyn *ibid.*
Cardamine Africana 1. 291. *a*
Carduus benedictus, is heel heilzaam 1. 314. *a*
Carduus Brasilianus 1. 312. *a*
Caryophyllus hortensis 1. 314. *a*
Cassia Cinnamomea *ibid.*
Castanje-boomen, groejen heel groot en schoon 1. 158. *a* 1. 314. *b*
— haar schaduwe is zeer aangenaam *ibid.*
— draagen jaarlyks een groote menigte vruchten *ibid.*
— haar Vruchten zyn al zo goed, als de Europeaansche *ibid.*
— dog blyven zo lang niet goed *ibid.*
Castanea Sylvestris *ibid.*
Catalogus der Hottentotsche woorden heeft *Ludolf* niet heel net 1. 429. *a*
— word verbetert medegedeelt *ibid. seq.*
Centaurium Africanum minus, waar van 4 zoorten 1. 291. *a*
— *majus* *ibid.*
Cepa Vulgaris of gemeene Ajuin 1. 314. *b*
Cerastus of gehoornde slang 1. 466. *b*
Cerasus varii generis, Kersseboomen van verscheide zoort 1. 314. *b*
Ceremonien, waar op een man weder by zyn vrouw mag koomen 2. 12. *a*
Ceremonien by de bruiloften der Hottentotten zyn klugtig en zeldzaam 2. 15. *a*
— zyn overal, en by alle gevallen eenerley 2. 22. *a*
— der Europeaanen aan de Kaap 2. 305. *a*
— by het kinder-doopen der Europeaanen aan de Kaap 2. 309. *a*
— by Visiten, en Contravisiten der Europeaanen 2. 301. *a*
— by het begraaven der lyken onder de Europeaanen. 2. 312. *a*
— by de Rouw waar te neemen 2. 315. *b*
— by het overnemen van 't Gouvernement 2. 395. *b*
— by het voorstellen van een Commissaris 2. 424 *a*
Ceylonsche Olyfanten worden van de andere gegroet 1. 177. *a*
— zyn de leerzaamste en tamste *ibid.*
— inwoonders houden hun Land voor het Paradys. *ibid.*
— gelooven dat Adam daar zelfs begraven legt *ibid.*
— Roosen 1. 323. *b*
Chærophillum sativum, zaad-dragende kervel 1. 315. *a*
Chalouppen, vreemde, worden aan een schip ontfangen, wie ze waren? 1. 12. *a*
Chameleon, de Schryver heeft 'er een gehadt 1. 172. *b*
— verandert zyn koleur *ibid.*
— is niet heel groot *ibid.*
— eet muggen en vliegen *ibid.*
— is hobbelig en ruw van huid 1. 173. *a*
— is langzaam van gang *ibid.*
— zy zitten graag op de takken der boomen *ibid.*
Chamtouers Natie, heeft een vrugtbaar Land 1. 476. *b*
— heeft water en wild genoeg *ibid.*
— heeft veel visch in hunne Rivieren *ibid.*
— heeft veel hout, en onder anderen Apricose en Eike boomen 1. 477. *a*
— vervolgt de Europeaanen in een bosch *ibid.*
— verhandelt aan de Europeaanen veel vee *ibid.*
— aardige rede van hun Kapitein ibid. *b*
— is een dapper volk ibid *b*
— hun Voorgeeven *ibid.*
— hun manier van kryg te voeren 2. 142. *a*
de Chavonne, zou den Gouverneur van Assenburg opgevolgt hebben 2. 186. *a*
Cheiranthos Africana 1. 291. *b*
Chiragra, is aan de Kaap onbekend 1. 405. *a*
Chirigriquas-Natie woont in de Baay St. Heleen 1. 446. *a*
— hun Land word van de Olyphants-rivier bevochtigt *ibid.*
Chirurgyn (Opper) moet de zieken op 't schip van alles bezorgen 1. 22. *a*
Chonagra of *Gonagra* is aan de Kaap onbekent 1. 405. *a*
Christenen, worden van de Hottentotten over hunne onvergenoegtheid beschuldigt 2. 130. *a*
— worden in 't stuk van Godsdienst door de Hottentotten beschaamt 1. 495. *b*
— geeven een quaad voorbeeld aan de Hottentotten *ibid.*
— worden door de Hottentotten in 't stuk van onpartydige vonnissen beschaamt 2. 22. *b*
— worden in zommige gevallen door de Compagnie beschonken 2. 268. *b*

Christelyke Religie, daar toe zyn de Hottentotten niet wel te brengen 2. 9. *a*
Chrysanthemum Africanum, waar van twee zoorten 1. 291 *b*
Chrysanthemoïdes Osteospergon Africanum. *ibid.*
Cicer sativum, zaad-dragende Erwten 1. 315. *a*
—— Africaansche. Zie *Astralagus.*
Cieraadt, stellen de Hottentotten in 't besmeeren 2. 53 *a*
—— in 't hair te poejeren met *Buchu* ibid.
—— in 't vlechten van alderhande dingen in hunne hairen 2. 54. *a*
—— in 't draagen van glaze of kopere koraalen, of van eijer-schaalen om den hals, de handen enz. *ibid.*
—— in Oorcieradien *ibid. b*
—— der Mannen is een neusdoek van een vosse staart 2. 55. *b*
—— —— zyn blaazen van wilde dieren *ibid.*
—— by de *Namaquas* is een half-rond stuk blik voor 't voorhoofd *ibid.*
—— der Vrouwen is, dat zy haar aangezicht met roode verwe bestryken 2. 56. *a*
—— —— zyn ringen om haare voeten *ibid.*
Cinara hortensis *ibid.*
Cinnamomum, of Kaneelboom 1. 314. *a*
Cistus humilis Africanus 1. 291 *b*
Citroen-boomen 1. 319. *b*
Claas, een Hottentotsch Kapitein, is zeer getrouw en yverig in de Compagnies dienst geweest 1. 438. *b*
—— doet veel goed aan een Europeaan 1. 439. *a*
—— handelt met zyne lands-luiden voor rekening der Compagnie 1 456. *b*
—— krygt tot zyne verzekering een Hottentotsche lyfwacht 1. 457. *a*
—— voert zyn handeling getrouw en tot groot voordeel uit *ibid.*
—— verkrygt daar door by ieder groot *credit* *ibid.*
—— zyne dienst is aangenaam aan de Compagnie *ibid.*
—— krygt slechte dank voor zyn getrouwen dienst ibid. *b*
—— word verdacht gehouden *ibid.*
—— zyn vrouw word hem door een Hottentot onthouden *ibid.*
—— word door een Hottentots Kapitein by de bedienden der Compagnie veracht *ibid.*
—— zy zoeken hem door list ten val te brengen *ibid.*
—— word door Europeaanen vyandlyk op 't lyf gevallen 1. 458 *a*
—— deszelfs aanspraak aan de Hollanders ibid *b*
—— word gebonden by den Gouverneur gebragt *ibid.*
—— word op het Robben-Eiland gebannen *ibid.*
—— waar over de Compagnie misnoegt is geweest *ibid.*
—— krygt zyn vryheid, en eenige zyner goederen wederom 1. 459. *a*
—— word eindelyk door zyn ouden vyand doodgeslagen *ibid.*
Clematis hederacea Indica, Indiaansche klim 1. 315. *a*
Cloet (*Jacob*) word op het schip *ter Aa* in arrest gezet 2. 355. *b*
—— word schielyk weer los gelaaten 2. 361. *a*
Cnicus Sylvestris 1. 314. *a*
Cobra de Capello, is een zeer vergiftige slang 1. 255. *b*
—— word gezegt een steen in de kop te hebben *ibid.*
Cocos, de schaalen van deze nooten gebruiken de Hottentotten tot haar *Gom-gom* 2. 105. *b*
—— door de zelve weeten zy alle toonen te maaken 2. 106. *a*
Coeruleus, of Blauw-vogel, word beschreven 1. 208 *b*
Collegie (een) maaken Stellenbosch en Drakenstein te zamen uit 2. 209. *a*
—— van Policy, is het hoogste aan de Kaap 2. 190. *b*
—— van den Raad aan Stellenbosch, maakt een ordonantie ten voordeel van de armen 2. 289. *a*
—— deze ordonantie word door hunnen Secretaris werkstellig gemaakt ibid. *b*
—— van Huwelyks zaaken, by het zelve moeten de verloofden zich eerst aangeeven, eer de geboden gaan, of zy trouwen konnen 2. 304. *a*
—— geeft aan de verloofden een briefje, waar by de Predikant geauthorizeert word, om de geboden af te lezen, en naderhand te trouwen 2. 304. *b*
—— van Justitie, word in een zekere zaak tot hulp geroepen 2. 400. *a*
—— onderzoekt na den opsteller van een smeekschrift, en laat de *species facti* onaangeroert ibid. *b*
Collegien der gansche Regeering aan de Kaap zyn in 't geheel acht in getal 2. 188 *a*
Colonie aan de Kaap op te rechten word besloten 1. 61. *b*. 1. 462. *b*
—— word zeer veel in korten tyd vergroot 1. 61. *b*
—— deszelfs benaaming en verdeeling *ibid.*
—— had in den beginne van alles gebrek 1. 62. *a*
—— word schielyk geholpen *ibid.*
—— is thans redelyk groot 1. 72. *a*
—— word noch vergroot ibid. *b*
—— *Caapsche*, welke eigentlyk alzo genaamt word 1. 78. *b*
—— *Stellenbossche*, welke deze naam draagt. 1. 91. *b*

Colonie, *Drakensteinsche*, welke dus genaamt word 1. 111. *b*
—— *Waversche*, waar die is. 1. 126. *a*
—— tot aller dezer oprechting heeft de Compagnie de nodige kosten gegeven 2. 179. *b*
—— een yder, behalven de Waversche, heeft haar eigen Magistraat. 2. 206. *a*
—— die van de Kaap heeft noch Raad-huis noch gevangenis. 2. 206. *b*
—— is volk ryk en wel bebouwt. 2 207. *a*
Colom, op den Leeuwenberg, heeft een aardige *Inscriptie*. 1. 161. *b*
Colutea Africana, daar van zyn 4 zoorten. 1. 291. *b*
Coma aurea Africana, daar van zyn 8 zoorten aangetekent. *ibid*
Commandeur der Soldaaten was haast in een storm verdronken. 1. 45. *a*
—— hy word gered, en lacht zelfs om dit voorval ibid. *b*
—— wie de eerste aan de Kaap is geweest 1. 60 *b*
Commissaris Generaal, wie 't geweest zy 1. 113. *a*
—— *Van Hoorn* houd de Bedekte Weg om de Vesting voor onnut 2. 432. *b*
—— beveelt een schans aan de Waterplas te bouwen 2. 433. *a*
—— houd niet veel van den Gouverneur, waarom? *ibid.*
—— doet een schoone vereering van een dubbeltje aan een meid ibid. *b*.
Commissarissen (twee) verrichten jaarlyks de generale opneming 1. 142. *a*
—— schryven by de opneming alle antwoorden der burgers op 2. 213. *a*
—— geven hun dagregister aan den Gouverneur over *ibid*
—— waar van een uittrekzel aan den Landdrost en Heemraaden gezonden word, waarom? 2. 214. *a*
—— vorderen betaaling der oude achterstallen van de Compagnie *ibid.*
——— waar van zy jaarlyks zekere portie invorderen 2. 214. *a*
Compagnie, geeft boeken mede op reis 1. 26. *a*
—— Oostindische, haar aanvang, en haar eerste Capitaal 1 59 *b*
—— hoe zy zich in den beginne aan de Kaap beholpen heeft *ibid.*
—— zoekt de opgang der Caapsche Colonie voort te zetten 1. 72. *b*
—— hoe veel vleesch zy jaarlyks aan de Kaap gebruikt 1. 131. *b*
—— koopt al het kooren 1. 142. *a*. 2. 273. *a*
—— koopt het vee van de Hottentotten 2. 41. *b*
—— maakt vrede tusschen de Hottentotten 2. 141. *b*
—— maakt haar onkosten weer goed, op wat wyze? *ibid.*
—— haar eerste, en tegenwoordige naam 2. 178. *a*
—— haar zorge voor een goede regeering aan de Kaap 2. 187. *b*
—— geeft al het Land voor niet weg 2. 222. *a*
—— geeft een Erf-brief daar van *ibid.*
—— heeft buiten 't genot der tiende, geen voordeel van vaste goederen *ibid*
—— geeft in 't Zieken-huis aan de zieken 14. dagen lang alles voor niet 2 230. *a*
—— geeft de zelve, als de ziekte langer duurt, alles voor een halve maand zoldy *ibid.*
—— geeft niets voor niet aan de genen, die Venus-ziektens hebben *ibid.*
—— draagt zorge om een yder kennis te geeven wie 'er gestorven is ibid *b*
—— doet bekentmaking van de nalatenschap der overledenen 2. 231. *a*
—— heeft een onderscheid ingevoert tusschen Hollandsch en Oostindisch geld 2. 256. *a*
—— heeft geen schade, schoon dezelve haare Bedienden met zwaar geld betaalt *ibid.*
—— betaalt liever in Holland als in Indie, waarom? ibid. *b*
—— ziet graag dat iemand zyn geld tegen een wissel geeft, waarom? *ibid.*
—— laat de nalatenschap van haar overledene dienaars goedwillig aan de rechte erfgenaamen volgen. *ibid.*
—— kan by veel Duitschers hier omtrent haar oogmerk niet bereiken, waarom? 2. 257. *a*
—— de nalatenschap der verstorvenen vervalt aan haar, wanneer, en waarom? *ibid.*
—— draagt ook zorg dat de gemaakte transporten betaalt worden ibid. *b*
—— voert eenige voorrechten aan de Kaap in 2. 270. *b*
—— konde zelfs alleen de onkosten aan de Kaap niet dragen 2. 271. *a*
—— aan haar hebben de Inwoonders van de Kaap hun opkomst, en gansche welvaart te danken. *ibid.*
—— heeft aan haar bedienden alle landbouw verboden, waarom? 2. 272. *a*
—— verstaat niet, dat haar bedienden eigen land bezitten, waarom? *ibid.*
—— heeft aan haar bedienden alle koorenwyn- en vee-handel verboden *ibid.*
—— duld geen onrechtvaardigheid 2. 274 *b*
—— kan in 't koopen en verkoopen der vaste goederen niet bedrogen worden. 2. 282. *b*
—— draagt zorg voor den welstand hunner onderdaanen 2. 284. *b*
—— haar winst op Hollandsche en Indische koopmanschappen, hoe groot? 2. 285. *b*
—— heeft voordeel op 't lichte geld, hoe veel? *ibid.*
—— geeft klaar bewys van haar genegentheid tegen de Caapsche Colonie. 2. 286. *a*
—— zulks bewyzen haar onbetaalde schulden, die ze in 't verschot geweest is *ibid.*

heeft

—— heeft tot *reparatie* en herbouwing van 't Stellenbosſche Raadhuis veel gegeven ibid. *b*
Compas, deszelfs eigenſchap van altyd Noorden en Zuiden te wyzen, is voor dezen onbekent geweeſt 2. 175. *b*
—— dit ontdekt en maakt *Vaſco de Gama* werkſtellig *ibid.*
Comperſe, wat het zy 1. 23. *b*
Conſtantia, een ſchoone Buiteplaats, heeft een ſchoon en vermakelyk uitzicht 1. 75. *b*
—— is niet voordeelig *ibid.*
Contract, 't geen een Heer met een knegt aangaat, moet door den Secretaris geſchreven worden 2. 258. *a*
Conyza Africana, daar 6. zoorten van beſchreeven worden 1. 292
Coobſervator, daar toe kieſt de Schryver *Reuſch* 1. 28. *b*
—— —— is naderhand *Nicolaus van Willich* geweeſt 1. 29. *a*
Coraal-boomen waſſen in zee by de Kaap 1. 357. *a*
—— zyn van driederley zoort *ibid.*
—— roode heeft de Schryver veel op zyn kantoor gehadt *ibid.*
—— worden buiten 't water hard *ibid.*
—— hoe haar koleur toevalliglyk verbleekt *ibid*
Coraal-klippen, zyn groot op de Molukſche Eilanden 1. 357. *b*
—— roode, vind men in de Roode Zee *ibid.*
Coraalen van koper en glas dragen de Hottentotten voor cieraad 2. 54. *a*
—— zy houden veel van de groote ibid. *b*
—— zyn by hen een gangbaare koopmanſchap 2. 95. *b*
—— worden heel wel tegen vee verhandelt *ibid.*
Corona Imperialis, Lelie of Keizers-Kroon 1. 319. *a*
Corſenaar (Willem) bloed vervaarlyk uit zyn neus 1. 406. *b*
—— waar door hy blind word *ibid.*
—— ſterft in dezen toeſtand 1. 407. *a*
Corylus ſativa, of Hazelaars 1. 315. *a*
Cotula Africana 1. 292. *b*
Cotyledon Africanum, daar van zyn 5. zoorten *ibid.*
Cours zetten de Ooſtindiſche ſchepen dit maal niet door het Kanaal, waarom? 1. 9. *b*
—— moet dikwils verandert worden 1. 42. 43. 45
Crall. zie *Kraal.*
Crimineele misdaaden ſtraffen de Hottentotten zonder genade 2. 135. *a*
—— welke onder deze gerekent worden ibid. *b*
Criſta Pavonis 1. 315. *a*
Croſſen zie *Kroſſen.*
Cruze (Jacobus) moeſt den Schryver veel dienſt doen, op 't bevel des Gouverneurs Van der Stel 1. 51. *b*
Cucumis, *flos paſſionis*, Paſſie-bloem 1. 315. *b*
—— *vulgaris*, gemene Komkommers, zyn aan de Kaap gezond *ibid.*
Cucurbita, Kauwoorden *ibid.*
Cupreſſus, Cypreſſe boom 1. 315. *b*
Curator ad lites, heeft ſchoone inkomſten gehad 2. 296. *a*
Cuur van 't warme Bad is goed, gelyk de voorbeelden bewyzen 1. 341.
—— van 't zieke vee is aardig 2. 40. *b*
Cyanus ſegetum, & *hortenſis* 1. 316. *a*
Cytiſus Africanus, waar van drie zoorten 1. 293. *a*
—— *Arvenſis*, of witte klaver 1. 316. *a*
Cysjes, zyn de Europeaanſche gelyk 1. 224. *a*

D.

Dacha of *Dagga*, plegen de Hottentotten in plaats van Tabak te gebruiken 2. 14. *a*
—— rooken zy op een Bruiloft na den eeten 2. 21. *a*
—— daar van ſlokken zy de rook in, en blazen die op eenmaal weer uit ibid. *b*
—— maakt hen dronken 2. 69. *b*
—— onder Tabaksbladen gemengt, maakt Buſchbaſch 2. 14 *a*
—— is een gangbaare Koopmanſchap onder de Hottentotten 2. 95. *b*
Dactylus of Dadelboom 1. 321. *b*
Daken aan 't voorgebergte, zyn van riet gemaakt 2. 221. *a*
Dal achter 't Leeuwenhoofd is vruchtbaar 1. 84. *b*
—— heeft genoeg water *ibid.*
—— is een gemeene Vee-weyde 1. 85. *a*
—— achter den Leeuwenberg is gras *ibid.*
—— word niet bebouwt, waarom? *ibid.*
Dalen, welriekende, heeft de Schryver dikwils doorgekruiſt 1. 309. *a*
—— aangenaame en vruchtbaare tuſſchen de Bergen 1. 347. *a*
—— waar in men zout vind *ibid*
Damaquas-Natie, bezit een vruchtbaar Land 1. 475. *b*
—— heeft gebrek aan Hout *ibid.*
—— heeft zout genoeg in haar Land *ibid.*
—— heeft water genoeg *ibid.*
—— heeft geen bruggen over de Rivieren *ibid.*
—— haar manier om tegen de *Gauros* te vechten 2. 143. *a*
Damp, zwavelachtige, kan de oorzaak van de Zuid-Ooſte wind aan de Kaap niet zyn 1. 380. *b*
Dankzegging, word aan Godt gedaan na een zwaare donder 1. 31. *a*
Dansmeeſter 2. 105. *b*
Danſſen tegen de Maan, is by de Hottentotten een ſtuk van hunne Godsdienſt 1. 494. *b*

Danssen, is ook by de Jooden in gebruik geweest 1.496.*a*
—— is ook by andere Natien gebruikelyk by den Godsdienst 1.497.*a*
Danssen, zulks doen noch hedendaags de Abyssinische Christenen *ibid.*
—— by den Godsdienst kan 't Godt niet mishaagen, als 't met een oprecht gemoed geschiedt ibid. *b*
—— doen de Hottentotten by verandering hunner wooningen 1.518.*a*
—— dog niet by hunne Bruiloften 2.22.*a*
Danssen, laat het Scheepsvolk de Hottentotten, waarom? 2.108.*b*
—— hoe het by hen geschiedt 2.109.*a*
—— duurt menigmaal de gansche nacht door ibid. *b*
—— geschiedt in een ronde kring van Mans en vrouwen *ibid.*
—— zy laaten niet een lidt onbewogen onder 't danssen 2 110.*a*
—— der Hottentotten is zeer aangenaam voor vreemde te zien *ibid.*
—— komt met der Europeaanen manier in 't minst niet overeen ibid. *b*
Dappers bericht van de spraak der Hottentotten 1.424.*a*
—— verkeert verhaal van de Hottentotten 1.454.*a*
Darmen, half gebraden, en alleenlyk den drek daar uit gedrukt, eeten de Hottentotten niet 1.440.*a*
—— spoelen zy uit in schoon water ibid. *b*
—— braaden dezelve *ibid.*
—— of snyden ze onder 't bloed, en bakken dezelve zo te gelyk *ibid.*
—— van deze spys heeft de Schryver zelf mede gegeten *ibid.*
—— dragen de Hottentotten niet om den hals 1.442.*a*
—— laaten zy ruim half braaden 2.61.*a*
Dassen, konnen beter Murmeldieren genaamt worden 1.173.*a*
Datura, seu Stramonia Indica 1. 316. *a*
Davenraad (*Petrus*) word verboden school te houden 2. 406. *b*
—— moet in de vesting woonen, en de kinderen aldaar onderwyzen 2. 407. *a*
Dauw op de Bergen, is een bewys dat 'er Erts in is verborgen 1.277.*b*
—— van den Tygerberg verquikt al 't gewas 1.160.*a*
Declinatio Magnetis, of afwyking van de Zeilsteen of Compas, is verscheidentlyk aan de Kaap 1. 68. *b*
—— word bepaalt 1. 69. *a*
Deensch schip word aangehouden, 't welk tyding van Vrede medebrengt 2. 447. *b*
Delicatesse der Hottentotten is Tabak de voornaamste 2. 67. *a*
—— is *Dacha* ibid. *b*
—— is inzonderheid *Kanna* 2. 68. *a*
—— is ook dikke en met hef of moer vermengde zuure wyn 2.69.*a*
—— is Wyn-brandewyn *ibid. b*
—— als mede de Arak *ibid.*
Delinquanten, hoe de Hottentotten met dezelve leeven 2. 135. *seq.*
—— hoe 't vonnis des doods voltrokken word 2. 136. *b*
—— worden na hun dood eerlyk begraven *ibid.*
Denemarken (Koning van) houd veel van 't Kaapsche water 1. 88. *b*
Denneboom, groeit aan de Kaap beter als in Duitschland 1. 311. *a*
—— wast in de Compagnies tuin *ibid.*
Deugden der Hottentotten, zyn groot 2. 128. *a*
—— veele Christenen worden van hen beschaamt gemaakt *ibid.*
Deugdzaam, zyn de Hottentotten 2.31.*b*
Diaz (*Bartholomeus*) heeft de Kaap de Goede Hoop eerst ontdekt 1. 58. *a*
—— heeft ze niet durven aandoen *ibid.*
—— noemt ze *Capo des totos Tormentos ibid.*
Diefachtige Hottentot, heeft de Schryver maar een gekent 2. 133. *a*
Diemer (*Abraham*) word de wacht verboden 2. 379. *b*
Dienaars der Compagnie aan de Kaap, kosten jaarlyks een groote somme gelds 2.251.*b*
—— konnen jaarlyks niet meer als 4. maanden zoldy ontvangen 2.254.*b*
—— zyn gelukkig als zy geen maand-ceel of transport hebben 2. 255. *b*
—— konnen alle jaaren weeten of hun transport betaalt is *ibid.*
—— als ook hoe veel zy by de Compagnie te goed hebben *ibid.*
—— konnen met licht geld zo veel doen als met zwaar 2. 256. *a*
—— laaten waaren uit Holland koomen die niet gemakkelyk afgaan, waarom? 2.284 *a*
—— voeren bedrog uit met Koopmans goederen 2.285.*a*
—— handelen bedrieglyk met het verkoopen *ibid.*
—— of zy iets van de inwoonders genieten 2.288.*a*
—— hebben groot voordeel, waar door? *ibid.*
Dienst, daar in begeeft zich de Schryver by den Baron van Krosik 1. 1. *b*
Dienstbaarheid, onderwerpen zich de Hottentotten graag by hun oudsten Broeder 2. 148. *b*
—— als ook by de Europeaanen 2.149.*a*
—— hierom haaten de Hottentotten de slaaven ibid *b.*
Dienstwilligheid der Hottentotten tegens den Schryver 2. 100. *b*
Dieren, wilde, doen groote schade onder 't Vee, dat echter niet veel geacht word 1. 144. *a*

Dieren,

Dieren, gewonde, maaken aardige figuren by de Jagt 2. 113. a
Dieven, vind men onder de Hottentotten heel zelden 2. 31. b
Dimissie, moet een knegt van den Gouverneur hebben, eer hy zich verhuuren kan 2. 258. a
Dipsas. Zie Dorst-verwekkende Slang.
Diptam, Afrikaansche, 2 zoorten 1. 301. a
District, eerste, in de Drakensteinsche Colonie 1. 115. b
—— is wel van water voorzien 1. 116. a
—— heeft veel landgoederen en Meyeryen ibid.
—— is steenachtig, dog evenwel vruchtbaar ibid. b
Dochters, worden by de Hottentotten niet veel geacht 2. 9. a. seq.
—— weggeworpene zyn dikwils van de Europeaanen gevonden ibid.
—— moogen buiten weeten van haare Ouders geen huwelyks contract aangaan 2. 15. b
—— krygen geen huwelyks-goed 2. 23. b 2. 148. b
—— blyven altyd by de Moeders 2. 29. a
—— helpen haar hout draagen en wortelen graaven ibid.
—— zo 'er Tweelingen geboren worden, word een van dezelve weggedaan 2. 6. a
—— word of levendig begraven ibid. b
—— of aan een boom gebonden tot dat ze sterft ibid.
—— of word tusschen de struiken geworpen 2. 7. a
Doctoren, vind men niet aan de Kaap die ervaren zyn 1. 389. a
—— der Hottentotten, trekken geen voordeel 1. 487. a
—— onder de Hottentotten, worden voor Tovenaars gehouden 1. 527. b
—— als zy de zieken niet helpen konnen, waar zy zich mede verontschuldigen ibid.
—— der Hottentotten beschaamen menigen Arts of kwalzalver 2. 161. b
Dolphyn, deszelfs vleesch is goed om te eeten 1. 14. b
—— daar van zyn verscheide zoorten 1. 230. seq.
—— de gemeene is heel groot 1. 231. a
—— laat zich in zee zien en vangen ibid.
—— de lever en tong is 't lekkerste ibid.
—— de andere heeten *Dorados* ibid.
Dom, zyn de Hottentotten in vergelyking van geciviliseerde Natien 1. 437. b
—— zyn zy anderzins niet, wyl zy veel Taalen spoedig leeren konnen 1. 438. a
—— bewys hier van uit *P. Tachart* van de *Namaquas*-Hottentotten 1. 439. a
Donder, slaat in des Schryvers schip 1. 31. a
—— doet echter geen schade als aan zeil en wand ibid.
—— waar voor Godt gedankt word ibid.
Donder, beschadigt het zaad niet aan de Kaap 1. 137. b
—— word 'er zelden gehoort ibid. 1. 346. b
—— is zonder gevaar 1. 346. b
Dood toewenschen, of de grootste vloek onder de Hottentotten is 1. 526. a
Doode, hoe op de schepen begraven worden 1. 23. a seq.
—— worden in een *Compers(e* genaait ibid.
Doode, worden by de Hottentotten tot malkander gebogen, en in een Cros gebonden 2. 166. a
—— worden niet door de voor-deur uitgedragen 2. 167. a
—— oorzaak hier van ibid.
—— voor der zelver wederkoomen zyn de Hottentotten zeer bevreest 1. 524. a
Doodslag, is by de Hottentotten door een eenig verbod afgeschaft 2. 124. a. seq.
Dood vonnis, op wat wyze 't by de Hottentotten voltrokken word 2. 136. a
Doods-vreeze, is by de Hottentotten klein 1. 525. b
Dood Hottentosch kind zoekt de Schryver te bekoomen 2. 8. b
—— dog word op een slechte wyze beantwoord ibid.
Dood kind, word door een gemaakte Tabaksdrank uit 's Moeders lyf gedreven 1. 387. a
—— veroorzaakt groote droefheid by de Vader en Moeder 2. 4. a
—— doet de gansche Kraal daarom verhuizen ibid.
—— waar door de Vader moet *anders maaken* ibid.
Doodgraaver, wie 't is aan de Kaap 2. 296. b
—— laat de graven door slaaven maaken ibid.
—— heeft goed voordeel daar af ibid.
Doopen der vreemdelingen onder de Linie is afgeschaft 1. 36. a
Doorn-appel, Indische 1. 316. a
Dorados, een zoort van een Dolphyn, hoe die 'er uitziet 1. 231. a
—— hoe dezelve smaakt ibid.
—— gedachten van *Erasmus Francisci* daar over ibid. b
Dorpen, hoe de Hottentotten dezelve bouwen 2. 77. a
—— worden van *Boeving* te klein bepaalt ibid. b
—— zyn landwaarts in groot genoeg 2. 78. a
—— zyn vry volkryk ibid. b
Dorschen, moet een boer aan de Kaap doen, wanneer? 1. 135. a
—— geschied by de Hottentotten op een aardige manier 1. 140. a
—— word door paarden of ossen verricht ibid.
—— is zeer voordeelig op deze wyze ibid. b
—— daar toe worden maar twee menschen vereischt ibid.

Dorschen, daar by gaat veel verloren, 't welk evenwel noch te nutte komt 1.141.
Dorschvloeren, afgeslote, hebben de Hottentotten niet 1.140.*a*
—— zy maaken die onder den bloten hemel *ibid.*
Dorst-verwekkende Slang, haar benaaming 1.254.*b*
—— haar vergift is doodelyk *ibid.*
—— voorbeeld daar van *ibid.*
—— de lyder word aardig geneezen 1.255.*a*
—— zy zyn onder de Israëliten geweest *ibid.*
Dragers der lyken, gebruiken de Hottentotten maar drie of vier 2.166.
—— by de Christenen worden 'er meer gebruikt als in Duitschland 2.314.*b*
—— worden voor hunne moeite wel beloond 2.315.*a*
Drakenstein en Stellenbosch maaken een Collegie uit 2.209.*a*
—— hebben een kas 2.211.*b*
—— zenden twee Gedeputeerden aan den Raad, waarom? 2.411.*b*
Drakensteinsche Colonie gesticht 1.111.*b*
—— word ras bewoond 1.112.*a*
—— de oorzaak van haar naam is twyfelachtig 1.113.
—— waar van de rechte naam komt *ibid.*
—— word gezegt eerst door 80 Familien bewoont te zyn geweest 1.114.*a*
—— hoe ver van de Kaap gelegen *ibid.*
—— haare grenssen *ibid.*
—— —— bergen ibid.*b*
—— word in vier Districten verdeelt *ibid.*
—— is zeer groot 1.115.*a*
—— heeft geen Raadhuis voor zich *ibid.*
—— heeft een Kerk *ibid.*
—— maakt een Raadsvergadering met Stellenbosch uit ibid. *b*
—— de in- en uitwendige beschryving van haare Kerk 1.119.*b*
Drakensteinsche Gemeente, wil haar eigen Predikant hebben die aan haar afgezonden is 2.409 *b*
—— verklaart zich waarom zy *Beek* niet hebben wil *ibid.*
Dranken der Hottentotten by hunne vrolykheden 2.14.*a*
—— voor zieken maaken zy van verscheide kruiden 2.162.*b*
Dril-visch, hoe dezelve 'er uitziet 1.250.*b*
—— word van de Duitschers Krampvisch genoemt *ibid.*
—— heeft geen kop 1.251.*a*
—— worden echter herssens in hem gevonden *ibid.*
—— byzondere eigenschappen van deze visch *ibid.*
—— als hy aangeroert word, veroorzaakt hy benauwde hartklopping en pyn in de leden *ibid.*
—— die pyn duurt dikwils een half uur *ibid.*
—— andere visschen komen hem niet te na ibid. *b*
—— zyn de karpers niet gelyk ibid. *b*
Droessem van Kristal, is een bewys van Metaal-Erts 1.277.*a*
—— zwart van kouleur, die rykelyk over de aarde legt by 't warme bad, is een teken van Erts *ibid.*
Dronkenschap, daar zyn de Hottentotten zeer toe geneegen 2.122.*a*
—— waar van een voorbeeld aan een vrouw *ibid.*
—— daar aan zyn de meeste Europische Natien, en voornamentlyk de Duitschers, overgegeven 2.123.*a*
—— veroorzaakt veel ongelukken ibid *b*
Droschelen, daar van zyn verscheide zoorten 1.209 *b*
Druiven, wanneer die afgesneden en geperst worden 1.135.*a*
—— worden verdrongen of niet tydig 1.147.*a*
—— vroege, geeven slechte wyn 1.152.*b*
Drukking of persing van de Lucht kan de Kaapsche Zuid-ooste wind niet veroorzaaken 1.380.*b*
Duelleeren, doen twee Engelsche Kapiteins 2.396.*a*
—— zy koomen ongestraft daar van *ibid.*
Duikelaars, zyn verscheide zoorten aan de Kaap 1.223.*a*
—— leeven alle van visschen *ibid.*
—— haar vleesch is niet eetbaar van wegens de traanige smaak *ibid.*
Duiker-bok, waarom zo genaamt word 1.202.*a*
—— zyne gestalte *ibid.*
—— zyn vleesch gebraden zynde, is goed van smaak ibid. *b*
Duitschand, de Schryver vertrekt van daar 1.4.*a*
Duivel, word van de Hottentotten gevreest 1.498.*b*
—— hoe zy hem in hunne spraak noemen *ibid.*
—— zommige geeven voor hem gezien te hebben *ibid.*
—— des Schryvers meening daar over *ibid.*
Duivels berg, waarom alzo genaamt word 1.86.*a*
—— word ook de Wind-berg genaamt, waarom? *ibid.*
—— is zo breed en hoog niet als de andere bergen *ibid.*
—— formeert nevens de andere het Tafel-dal ibid.*b*
—— geeft een goed en aangenaam *Prospect* ibid.
—— heeft goede weyden voor het Vee *ibid.*
—— achter dezelve is goed Land, dog word door de wind onvruchtbaar gemaakt *ibid.*
Duiven, tamme, zyn niet overvloedig aan de Kaap 1.222.*b*
Duizendbeenen, hoe die'er uitzien 1.267.*b*

—— hebben

— hebben geen oogen, maar zoeken de weg met haare hoorens ibid.
— zyn zeer vergiftig ibid.
— haare steeken worden door slangen-steen, of door gebrade uyen geneezen 1.268.a
Dunquas-Natie, bezit een vruchtbaar Land 1.475.a
— heeft versch water en veel Wild ibid.
— op wat wyze zy tegen de *Gauros* vechten 2.143.a
Dwaaling des Schryvers, dien hy zelf corrigeert 1.490.a
— oorzaak daar van ibid.

E.

Ebbe en vloed, zevenmaal achter malkander in den tyd van twee uuren 1.358.*seq.*
— zeldzaame omstandigheden daar by 1.359.*seq.*
Echium Africanum, 2 zoorten 1.293.a
Echtbreuk, word by de Hottentotten met de dood gestraft 2.18.a
— daar omtrent beschaamen zy veele Christenen 2.31.a
Echte luiden by de Hottentotten, schynen geen paar te zyn 2.24.b
— hebben een ordentlyke huishouding 2.25.a
— elk weet zyn werk ibid.
Echt-scheiding, is onder de Hottentotten geoorloft 2.19.a
— is niet geoorloft, als 'er kinderen zyn ibid.
— onder de Europeaanen, daar van weet de Schryver maar twee voorbeelden 2.196.a
Edel-gesteente, is hier noch niet gevonden 1.276.b
Edelman (Portugeesch) komt aan des Schryvers schip 1.16.a
— is zeer beleeft en gastvry, word ook derhalven een present gedaan ibid.b
Edolio, wat voor een vogel het is 1.209.b
— waarom altyd *edolio* roept 1.210.a
Eenden, wilde zyn 'er verscheide zoorten aan de Kaap 1.210.b
— worden veel geschoten en verkocht ibid.
Eend-stoter, een roofvogel 1.208.a
Eere Gods by de Hottentotten 1.492.a
Eerlyk, word een beschimpte gemaakt, hoe? 1.515.a
Eerlyke naam, beminnen de Hottentotten *ibid.*
Eerstgeboren zoon, is by de Hottentotten erfgenaam van zyn Vader 2.23.b 2.28.a
Eerst-geboorte, is een groot voorrecht by de Hottentotten 2.149.b
— is een bewys dat de Hottentotten van de Jooden afstammen ibid.
Eerste Opstel van de Hottentotten heeft de Schryver verloren 1.455.b
Eeten, doen de mannen en vrouwen by de Hottentotten nooit met malkander 2.26.b
Eetens tyd aan boort, 's morgens, 's middags en 's avonds 1.24.b
Egelslakken, worden by hoopen uitgeworpen 1.239.b
Eigendom van 60 morgen lands word aan yder uitgedeelt 1.61.b
Eigenschappen, byzondere, der Tygerbergen 1.159.b
— van 't Zee-water 1.357.b
Eikeboomen, gemeene 1.323.a
— plant de Compagnie 1.110.b
Eilanden van *Capo verde* ontdekt 1.13.ab
Εκνεφίας, wat voor een wind het zy 1.364.a
— hoe in de Latynsche en Duitsche taal genaamt word ibid.
— is in volle zee anders als aan de Kaap 1.379.b
— waeit in zee maar een half uur, dog de Zuid-ooste wind zeer lang ibid.
Eland-dieren aan de Kaap, komen met de Europeaansche niet overeen 1.173.b
— worden beschreven met alle hunne eigenschappen ibid.
— worden op een listige manier gevangen 1.174.a
Elevatio Poli van St. Jago 1.21.b
Elft, een visch, deszelfs gedaante 1.232.a
— zyne benaaming ibid.
Elichrysum Africanum, 17 zoorten 1.293.
Elleboogen, daar aan dragen de Hottentotten elpenbeene ringen 2.46.a
Elpenbeene ringen, draagen de Hottentotten aan de linker arm, waarom? ibid.
Elshoek (Willem) weigert als Schout by Nacht een Manifest buiten den Raad te tekenen 2.345.b
Elzenboom, Europeaansche, 1.311.b
Elzenburg 1.108.b
— aldaar heeft de Compagnie een wagt gehouden 1.109.a
— word aan den Heer *Elzevier* gegeven ibid.
— daar is een Watermolen ibid.b
Elzevier, geeft raad om de burgers te onderdrukken 2.356.b
Emmerlingen 1.210.a
Emolumenten, trekken de gequalificeerde Bedienden 2.259.b
— beloopen jaarlyks een groote somma 2.260.b
Endivie 1.318.a
Endting der Boomen, word aan de Kaap met vrucht gedaan 1.156.b
Engelsche Compagnie laat hunne schepen in de maanden Juny en July buiten nood deze Kaap niet aandoen, waarom? 1.370.a
— Kapitein sterft op 't schip 2.445.b
— word met de gewoonlyke plegtigheden over boord gezet ibid.

—— twee Kapiteins *duelleeren* 2.396.*a*
—— koomen ongestraft vry *ibid.*
—— 3 schepen geeven naricht van Vrede 2.447.*b*
Engelschman, leeft onder de Caffers in *Terra de Natal* 1.478.*b*
—— bezit gansche kamers vol Olyfants-tanden, en zyde Damasten *ibid.*
Ephemerum Africanum 1.293.*a*
Erasmus van Rotterdam, een steen by wyze van een standbeeld 1.161.*a*
Erfbrief, byzondere *Clausul* wegens het Hout 1.110.*a*
Erfbrieven, derzelver voornaamste conditie komt niemand na 2.222.*a*
—— mag niemand als de Secretaris Politick vervaardigen 2.282.*b*
Erfrecht der Hottentotten, gaat alleen de Mans aan 2.148 *a*
—— raakt alleen den oudsten zoon ibid.*b*
Erica Africana, heeft 11 zoorren 1.294.*a*
Ernsthaftig gelaat hebben de Hottentotten 1.444.*b*
Erts, vind men aan de Kaap 1.270.*b*
—— word by 't warme Badt gevonden 1.277.*ab*
—— word gekent door een zwavel-damp *ibid.*
—— word aangewezen door verzengt lang gras op 't gebergte *ibid.*
—— waar van de onderaarsche vuuren kentekens zyn 1.277.*b*
—— waar van Ryp en Dauw kentekens zyn *ibid.*
—— als mede de reeten en spleeten der bergen *ibid.*
Erwten, zyn driederley 1.315.*a*
Est, is oorzaak van de dood eenes Reizigers 1.152.*a*
Evonymus Africanus 1.294.*b*
Europeaanen, verkoopen het vleesch duur 1.144.*a*
—— worden door de aanstekende ziekte der slaaven weggerukt 1.397.*b*
—— worden door een quaade zoort van kinderpokjes aangetast *ibid.*
—— by deze konnen de Hottentotten beter wat winnen als by hunne landsluiden 2.34.*a*
Europeaansche Vrouwen, zyn verlieft aan de Kaap 1.390.*a*
Executie over misdadigen, hoe by de Hottentotten voltrokken word 2.136.*a*
—— van goederen by executie verkocht, genieten de Gecommitteerden hun voordeel 2.193 *a*
—— de Secretaris en Gerichtsbode gaan met de beste buit stryken *ibid.*
—— des vonnis der 9 vluchtelingen blyft steeken 2.379.*b*
Exters, zyn aan de Kaap niet veel 1.213.*b*
Eyeren op 't Bier gedaan, of 't zelve daar door goed gehouden word, als men 't over zee wil [illegible] 1.33.*b*
—— van Water-schildpadden zyn goed 1.195.*a*
Ezels op St. Jago, haar natuur 1.18.*b*
—— zyn voor dezen aan de Kaap niet geweest, maar daar na toe gebragt 1.174.*b*
—— koomen met de Europeaansche over een *ibid.*
—— Wilde. Zie *Zecora.*

F.

Faba leguminosa, Boonen van alderhande zoort 1. 316. *a*
Fabago Africana, Afrikaansch Wondkruid 1. 294. *b*
Fademlein, wat voor een Vogel 1. 211. *a*
Faisanten, zyn 'er veel aan de Kaap 1. 211. *a*
—— worden op een listige manier gevangen *ibid.*
Falzo Bay, is aan weerzyden met bergen omringt 1. 94. *b*
—— oorsprong van deze naam 1. 95. *a*
Feldhofs (*Frederik*) bericht van een leeuw, die een schildwacht ombragt 1.465. *b*
Ferula Africana 1. 294. *b*
Ficoides Africana. Africaansche Vygeboom, hier van zyn 36. zoorten aangetekend 1. 305. *seq.*
Ficus communis Indica 1. 316. *b*
—— *Americana* *ibid.*
Filicula Africana, Afrikaaansche Varen, 2 zoorten 1. 294. *b*
Filix Africana, 3. zoorten *ibid.*
Fiskaal *provisioneel*, *Willem van Putten*, is niet vrede-lievend 1. 79. *b*
Fiskaal *independent*, Jan Blesius, vergeet zyn Character 2. 347. *b*
—— hy ontvangt een smeekschrift van de 9. vluchtelingen en veroordeelde 2. 380. *a*
—— neemt zulks euvel op *ibid.*
—— voert het bevel der Compagnie niet uit 2. 390. *b*
—— laat het gouvernement in handen des Gouverneurs *ibid.*
—— veroorzaakt daar door veel onheil *ibid. seq.*
—— verbied Petrus Kalden niet meer te prediken 2. 392. *b*
—— houdt met den Schryver een nadenkelyk gesprek 2. 393. *a*
Flamingos, een vogel, word beschreven 1. 225. *b*
—— deszelfs vleesch is smakelyk en gezond 1. 226. *a*
Fluos Albus, of de witte vloedt, een gemeene plaag onder de vrouwen aan de Kaap 1. 408. *b*
Foeniculum Africanum, Afrikaansche Venkel 1. 294. *b*
—— *vulgare Germanicum* 1. 317. *a*
Fokkemast op des Schryvers schip door den donder

donder aan ſtukken geſlagen 1. 31. *a*
Fragaria, of roode Aardbezien 1. 317. *a*
Frumentum Indicum Saracenicum, Indiaanſch Turkſch Kooren 1. 317. *a*
Frutex Africanus, 1. 294. *b*
—— *Æthiopicus* 1. 295. *a*
Fulli Magri 1. 317. *a*
—— *Emvanne* *ibid. b*
—— *Aros brancho* *ibid.*
—— *Sappates* *ibid.*
Fuly Pavan 1. 315. *a*
del Fuego, een Eiland, heeft een vuur-uitwerpende Berg 1. 13. *b*

G.

Galega Africana 1. 295. *a*
Galen, een Hoofdveſting op Ceylon 2. 423. *a*
Gama, (*Vaſco de*) is 't eerſt in Africa aangeland 1. 58. *b*
Ganzen, wilde, zyn driederley zoort 1. 211. *b*
—— tamme, worden niet veel geacht *ibid.*
Garen der Hottentotten, zyn geſpouwe zenuwen van oſſen of ſchapen 2. 81. *b*
—— hier mede naajen zy zeer wel *ibid.*
Garnaalen, een zoort van kleine kreeften 1. 234 *a*
—— hebben geen ſchaaren *ibid.*
—— haar vleeſch is heel goed *ibid.*
—— zyn zeer ſmakelyk by een glaasje *ibid.*
Garnizoen, of zich 't zelve alleenlyk in de veſting onthoud 2. 258. *b*
—— word op verſcheide poſten verdeelt *ibid.*
—— is ten tyde des Gouverneurs van Aſſenburg het ſterkſte geweeſt 2. 259. *a*
—— is nooit ſterker in de veſting als 200. Man *ibid.*
Garnizoens Boekhouder aan de Kaap is eerlyk 1. 23, *a*
—— verkoopt het goed der verſtorvenen 2. 231. *a*
—— brengt het geld in Compagnies kas *ibid.*
—— heeft voor dezen goed voordeel gehad 2. 206. *a*
—— word wegens gepleegde *frauden* beſchuldigt *ibid.*
Garven, hoe die gemaakt en gebonden worden 1. 139. *a*
Gaſtmaalen, worden dikwils gehouden 1. 404. *a*
Gaſtvry, zyn de Hottentotten 2. 27. *a*
Gaten in de huizen der Hottentotten, dienen tot bedſteden 2. 74. *b*
Gaten in de aarde gemaakt, dienen de Hottentotten tot het vangen van wilde dieren 2. 114 *b*
—— worden op den weg der dieren gemaakt *ibid.*
Gauros Natie 1. 476. *a*
—— daar van oordeelt Tachart qualyk *ibid.*
—— heeft een vruchtbaar land *ibid.*
—— geen gebrek van water en hout *ibid.*
—— veel wild *ibid.*
—— is volkryk *ibid.*
Gebouwen, publyke, heeft de Compagnie noodig zoo lang als zy dezen omſlag aanhoud 2. 250. *b*
—— koſten de Compagnie veel van oprichten en onderhouden 2. 261. *a*
Gebrek van Vrouwsperſoonen aan de Kaap 1. 62. *a*
—— dit word uit Holland vervult *ibid.*
—— van Wynvaten 1. 151. *b*
—— van Hout en Bergwerkers, verhindert den arbeid der Bergſtoffen 1. 271. *a*
Gebrek van Zout, word in Africa niet beſpeurt 1. 344. *a*
—— aan Water hebben de *Suſſaquas* 1. 464. *b*
—— aan Voedzel en levensmiddelen, dwingt de Hottentotten menigmaal tot verhuizen 1. 517. *b*
Gebreken der Hottentotten, daar van zyn de grootſte de luyheid en morſſigheid 2. 120. *b*
Gebrekkelyke, vind men onder de Hottentotten niet 1. 455. *b*
Gecommitteerde Raaden, hebben by de ondervraging der gevangene Borgers braaf te drinken 2. 358. *b*
Gedachten, goede, des Schryvers van den Heer van der Stel 1. 52. *a*
—— oorzaak daar van *ibid.*
Gedeputeerden van de Weeskamer, wat zy dagelyks voor hunne moeite genieten 2. 200. *a*
Geeſtelyke, een Portugeeſche, komt aan 't ſchip des Schryvers 1. 16. *a*
—— by de Hottentotten, is by yder Kral een 1. 485. *a*
—— hunne aanſtelling, als mede die der Barbiers, geſchiedt door de ganſche Kral ibid. *b*
—— hunne verrichtingen *ibid.*
—— moet by de Hottentotten een Man zyn 1. 486. *a*
Geeſtelyken aan de Kaap, hunne maandelykſche bezolding 2. 204. *a*
—— hun werk en beroep *ibid.*
—— hebben de meeſte moeite by 't uitdeelen van 't H. Avondmaal ibid. *b*
—— de minſte leyden aan de Kaap een vroom leeven *ibid.*
Gehoornde Slangen, of die aan de Kaap te vinden zyn 1. 257. *a*
—— de Schryver heeft een hoorn daar van gezien *ibid.*
Gehoorzaamheid jegens de Moeder, raakt met het *anders maken* uit 1. 514. *a*
Geilheid der vrouwen, is zeer groot 2. 308. *a*
Geiten, tamme, hebben de Hottentotten niet 2. 97. *b*

—— waarom de Schryver geen gewag 'er van maakt 1.205.a
Gekyf, word aanstonds by de Hottentotten onder den blaauwen hemel afgedaan 2.77.a
Geld, moet de Schryver veel uitgeeven 1.7.a
—— hoe veel de Schryver mede nam ibid.
—— kan de Schryver voor zyn Wisselbrief niet krygen 1.53.a
—— van Stellenbosch en Drakenstein, waar uit spruit? 2.212.a
—— dat een Bediende der Compagnie te goed heeft, word in Holland prompt betaalt 2.256.b
—— der Weezen, word op intrest gezet 2.295.b
—— van alle Verkopingen moet betaalt worden, hoe en wanneer? 2.29/ a
—— word op een aardige manier ingezamelt, wanneer dit eerst begonnen heeft? ibid.
Geld-boete van den Krygsraad, word aan den Kassier overgelevert 2.216 a
—— word tot bestelling van nodig Krygstuig gebruikt ibid.
—— werd ook gebruikt om den Secretaris en Bode een vereering te geeven ibid.
Gelegentheid, en oogmerk des Autheurs tot zyn Reis 1.1.a
Gelukwensching, by 't trouwen der Hottentotten 2.17.b
Gemeene Bedienden der Compagnie, wie die zyn? 2.253.a
—— zulke zyn 'er zeer veel aan de Kaap ibid.
Gemeener bootsgezellen en soldaaten Lykstaatzie 1.23.a
Genegentheid der Compagnie jegens de Caapsche Colonie, blykt uit veel bewys-stukken 2.286.a
Generale Opneeming, wat die is? 2.213. seq.
—— word gemakkelyk gemaakt, waar door 2.213.b
—— geschiedt door twee Gecommitteerden ibid. a
Generale Vrede, word tusschen de Hollanders en Hottentotten gemaakt 1.462.b
—— Monstering, wat die is? 2.259.a
———— wanneer gedaan word? ibid.
Genista Africana, waar van 20 zoorten 1 295.
Gequalificeerde Bedienden der Compagnie, wat die zyn? 2.253.a
—— breeken de Conditien der Pagten zoo wel heimelyk als opentlyk 2.280 a
—— profiteeren veel van de Inwoonders, waar mede? 2.287.b. seq.
Geranium Africanum, waar van 22 zoorten 1.1.295 b
Gerechtigheid der Hottentotten ziet geen perzoonen aan 1.479.b
—— heeft Simon van der Stel slecht geoeffend 2.183.a
Gerlach, Vice-Admiraal van de Retour-vloot, word by zyn aankomst van niemand verwelkomt 2.421.b
Gerst, zomer en winter 1.318.a
—— word ryp, wanneer? 1.135.b
Geschenken, vrywillig, worden tot vergrooting der Stellenbossche Kerk gegeven 2.237. b
worden van eenige te rug genomen ibid.
worden na den brand by een gezocht 2.238. a
— niemand weet waar dat geld gebleven is ibid.
Geschenken, hoe veel die jaarlyks aan de Compagnie kosten 2. 26. b
Gesprek met den Landdrost Starrenberg geeft aanleiding om den Schryver te lasteren 1.55. a
—— van een Hottentot met den Heer Ziegenbalg 1.498.a
—— van den Schryver met den Fiskaal *independent* Blesius 2.393.a
Gestalte der Hottentotten word beschreven 1.445. *seq.*
Getrouwde. Zie Echte luiden.
Getuigen, worden 'er twee vereischt by alle openbaare instrumenten en geschriften. 2.289 a
—— genieten iets voor hunne moeite ibid.
—— schenken 't dikwils aan den armen ibid b
Gevaar, uitgestaan by St. Jago 1.14.b
—— waar uit hen God wonderlyk helpt 1.15. a
Gevader verzoeken, is aanmerkelyk aan de Kaap 2.310.a
—— kan het Peetschap aanneemen of afslaan ibid.
—— moet ook na de zin van den Predikant zyn ibid. b
—— als hy Roomsch is, word hy niet toegelaaten ibid.
—— Luthersch word hy aangenomen ibid.
—— staat de Vader dikwils zelfs by 't doopen van zyn kind 2.311.a
—— geeft niets aan den Predikant ibid. b
—— behoeft ook de onkosten der begravenis, als 't kind sterft, niet te betaalen ibid.
—— geeft niets aan de Kraamvrouw in de luiermand ibid.
—— te zyn is licht aan de Kaap, ten opzicht der onkosten, dog zwaar ten opzicht van andere omstandigheden 1.312.a
Gevader- of Peetschap, of iemand kan afslaan 2.310.
—— daar van zyn veele zelfs de oorzaak ibid.
Gevangen, worden van Brakel en du Pré op 't schip ter Aa gezet 2.382 a
Gevangene Hottentotten worden gedood 2.144. a
Gevangenis in 't Ziekenhuis voor onrustige menschen 2.229. b
Gewassen op St. Jago 1. 21. a
Geweer, houden de Hottentotten heel net 2.95. a
—— verkoopen zy niet als zy 'er niet dubbeld

van voorzien zyn ibid.
—— moet men hebben als men onder hen reizen wil 2. 100. b
—— van welk zy zich op de jagt bedienen 2. 111. a
—— P. Tachart en Bövings bericht daar van ibid.
—— deszelfs gesteltheid word uitvoerig beschreven ibid. b
Geweer-smids, zyn de Hottentotten 2.91.a
—— verstaan ook het yzer te smelten ibid. b
Gewin der Compagnie op de Koopmanschap, hoe te vergrooten? 2.285.b
—— en onkosten der Compagnie scheelen niet veel 2.286.a
Gewoonte, is der Hottentotten tweede Natuur 2.61.a
Gezantschap aan den nieuwen Gouverneur door de *Namaquas* Natie afgezonden 1.468 b
Gezelschap, heeft van der Stel gehouden, wanneer, waar, en met wie? 2 302.
Gezond, is 't Caapsche Water 1.88.a
—— Scheepsvolk, word by beurten aan land gelaaten 2. 262.b
Gibitzen, verscheide zoorten 1.212 b
Gieren, zyn van verscheide zoorten 1.212.b
Gift, met wat zoort de Hottentotten hunne pylen vergiftigen 2 111.b
—— moet door gift zyne werking benomen worden 2.157.a
Gilblingen 1.210.a
Gillis Sollier, heeft een zeldzaam voorval by den Heer van der Stel 2.338.a
Ginseng, of die der Hottentotten Kanna zy? 2.68.a
—— daar van de beschryving van *Erasmus Francisci* ibid. b
Gissingen van de nabyheid des Lands worden veele gemaakt by 't Scheepsvolk 1.368.*seq.*
Glasen tot *Perspectiven* koopt de Schryver 1. 5.b
Globularia Africana 1.297.a
Godt, hoe in de Hottentotsche taal genaamt word 1.422. b 1.491. b
—— of de Hottentotten daar aan gelooven 1.488.*seq.*
—— *Saars* en *Bövings* mening daar van ibid.
—— eeren de Hottentotten enigermate, na de mening van anderen 1.489.a
—— dat 'er een Godt is, betuigt zeker Hottentot zeer verstandig ibid.b
—— zeggen eenige Hottentotten, dat zy gezien hebben 1.491.b
—— hoe hem de Hottentotten eeren 1.492.a
—— meenen de Hottentotten te eeren, als zy tegen 't schynen der Maan danssen 1.493.b
—— zigtbaare, is de Maan by de Hottentotten ibid.
—— of zy hem vreezen, *Bovings* en *Ziegenbalg*, gedagten daar van 1.498.a b
—— wat aan den Sehryver daar op geantwoord word ibid. b
Godsdienst der Hottentotten, hoe die van zommige beschreven word 1.493.
—— des Schryvers bericht en ondervinding hier van ibid. b
—— verrichten de Hottentotten met danssen ibid.
Godsdienst hebben de Jooden voor dezen met danssen verricht 1.496.a
—— daar by danssen ook andere Natien 1. 497. a
—— zulks doen ook de Abyssiners ibid. b
—— deze dienst met danssen kan Godt niet mishaagen ibid.
Godsdienst pleegen de Christenen voor dezen in een zaal van de Vesting aan de Kaap te oeffenen 2. 232 b
—— daar altyd een Schildwagt voor stond, om alle onordentelykheden te weeren 2. 233.a
—— konde daar niet langer in gepleegt worden, waarom? ibid.
Goederen der overledenen worden bewaart, en verkogt 1. 23. a
—— by *Executie* verkocht, daar van genieten de Gecommitteerden hun loon 2. 193. a
—— van vreemdelingen, worden hier in overvloed te koop gebragt 2. 321. a
Goedaardig en behulpzaam zyn de Hottentotten, 't welk uit P. Tachart bewezen word 2. 130. b.
—— byzonder in 't mededeelen van 't een of 't ander 2. 131. a
—— zy beschaamen daar mede de Christenen ibid. b
—— dit word van zommigen als een doelwit der burgerlyke gezelschappen aangezien ibid.
—— antwoord hier op, neffens een merkwaardig voorbeeld 2 132. a
—— beschaamen nochmaals alle Christenen ibid. b
Gom-Gom, een Musikaal Instrument, waar uit het bestaat? 2. 105. b
—— deszelfs fatzoen word duidelyk beschreven ibid.
—— geeft een schoon geluit 2. 106. a
—— kan door de tyd verbetert worden ibid. b
Goud-aderen, zyn aan de Kaap 1. 281. a
Goud-blad, Afrikaansch, daar van zyn 8 zoorten aangetekent 1. 291. b
Goud-boom, Indiaansche 1. 318. a
Goud-erts, vind men zoo wel als Vermillioen in de Steenbergen 1. 279. b
Goud-kefers, een zekere zoort is by de Hottentotten zeer geacht 1. 264. a
Goud-visch, hoe die 'er uit ziet, en waarom zo genaamt word? 1. 233. b
—— heeft scherpe en spitse tanden ibid.
—— word alleenlyk in de winter gevangen ibid.
—— heeft heel goed en gezond vleesch ibid.
Gouverneur in Porto du Braja, schikt de Hollanders

landers een wacht toe 1. 16. *a*
—— word voor de laatste maal bezogt 1. 19. *a*
—— van de Kaap, Willem Adriaan van der Stel, heeft tyding van des Schryvers aankomst 1. 49. *a*
—— geeft *audientie* aan den Schryver *ibid. b*
—— geeft aan den Schryver een stille, eenzaame, en vermakelyke woonplaats 1. 50. *a*
—— goede gedachten van hem, en oorzaak daar van. 1. 52. *a*
—— verandert, en haat den Schryver *ibid. b*
—— doet niets ten zynen beste 1. 53. *a*
—— vereert hem een emmer wyn, waarom? *ibid. b*
—— zyn haat word grooter 1. 54. *a*
—— ontschuldigt zich van de ongerechtigheid, die den Hottentotten word aangedaan 1. 460. *b*
—— is echter oorzaak van al dit onheil 1. 461. *a*
—— krygt loon na werken *ibid.*
—— doet groote schade *ibid.*
—— de voorige Gouverneurs hielden al de vereeringen der Hottentotten voor zich 2. 269.
Gouverneur van Assenburg, heeft zulke vereeringen in Compagnies kas gebragt *ibid. b*
—— *van der Stel* had zyn gezelschap van vrienden, daar hy mede vrolyk was 2. 302. *a*
—— liet zich dikwils 's avonds laat by hen vinden *ibid. b*
—— liet alle dag andere luiden by zich nodigen *ibid.*
—— bragt met hen zyn tyd aardig door *ibid.*
—— bevond zich dikwyls by vrouwen, en quam daar door in opspraak 2. 303. *a*
—— liet zich hier niet van afhouden *ibid.*
—— zyn Opvolger komt onschuldig in 't zelve vermoeden *ibid.*
—— is het Vrouwentimmer niet ongenegen *ibid.*
—— dog houd zich onverschillig by het zelve *ibid. b*
—— zyne vyanden hebben hem in een quaad gerucht willen brengen *ibid.*
—— hebben alle van aangenaame gezelschappen gehouden *ibid.*
—— *van der Stel*, laat een zeldzaam Mandaat uitgaan, en wil het in den vollen Raad goed gekeurt hebben 2. 345. *a*
—— verdubbelt zyn Lyfwacht 2. 349. *b*
—— zeilt de Vloot na, dog kan ze niet inhaalen 2. 353. *b*
—— heeft een zeldzaame rede tegen van der Heydes vrouw 2. 357. *a*
—— wil de onwilligen nochmaals voor het Gerecht daagen 2. 363. *b*
—— word zeer verstoort om twee vruchtelooze Raadsvergaderingen 2. 378. *b*
—— houd in de namiddag Raadsvergadering *ibid.*
—— wil van der Heyde op nieuw laaten aresteeren 2. 380. *b*
—— vaart na het aankoomen van 't Schip *Pieter en Paul* in zyn wreedheid voort 2. 384. *a*
—— word door de gevangenis der 3 gevonnisden trots. 2. 385. *a*
—— laat zich door de wederkomst van den ouden *Rotterdam* niet beweegen *ibid. b*
—— vaardigt de Retour-vloot tydelyk af, waarom? *ibid.*
—— word door het schip *Kattendyk*, nevens eenige anderen, naar Holland ontboden 2. 386. *a*
—— is daar over heel bedroeft 2. 390 *b*
—— *Van Assenburg*, aan dezes aankomst word getwyfelt 2. 407. *a*
—— over zyn achterblyven vallen raare redeneeringen *ibid.*
—— komt met zyn Vloot aan, en stapt aan land 2. 413. *a*
—— hier op word van de Vesting en al de schepen het kanon, en van de burgery de snaphaanen gelost *ibid. b*
—— vaart op de reede 2. 428. *a*
—— word van een Kapitein getracteert *ibid. b*
—— vergeeft hem zyn fout op een aardige wyze *ibid.*
Gouvernement, neemt d'*Abling* van *van der Stel* over 2. 395. *a*
Graaden, of trappen van Bloedverwantschap, worden by de Hottentotten zeer wel in acht genomen 2. 22 *b*
Graf van een gestorven Hottentot, laat de Kapitein of de naaste vrienden klaar maaken 2. 165. *a*
—— is doorgaans een kuil van een wild dier *ibid.*
Gragt aan den Leeuwenberg 1. 85. *b*
Gramen vulgare Hollandicum 1. 317. *b*
Granaat-appelboom, de kern van de vrucht is lekker 1. 157. *b*
—— de buitenste schil der vrucht is goed voor de roode loop *ibid.*
—— draagt groote vruchten 1. 320. *a*
—— is van twederley zoort *ibid.*
Gras, klein en geel, is een bewys van Erts in de bergen 1. 277. *b*
—— het oude verbranden zy, op dat het jonge weder uitspruite 1. 463 *b*
Gras-groene Kefers, waar zy zich ophouden 1. 26[illegible]
Gras-mus, een bekende Vogel 1. 21[illegible]
Gras-velden in de Bottelary 1. 108. *a*
Greft (*Matthys*) vind een pleister uit voor quaade borsten 1. 391. *a*
—— zyn konst is met hem gestorven *ibid. b*
Greuninger, hoe die is? 1. 212. *a*
Grimpe (*Joh. Georg*) legt een Brug, en geniet daar voor eenige vryheid 1. 107.
Groefsteenen aan de Kaap dienen tot fondament der gebouwen 1. 275. *a*
—— —— zyn ook goede Kalkstenen *ibid.*

Groen,

Groen, is 't Zee-water by *Capo Verde* 1.356.*a*
Groene Kloof, heeft goed Wey-land, en behoort aan de Compagnie 1.132.*a*
—— heeft schoone Zoutpannen *ibid.*
Groene Specht, zingt niet veel 1.220.*b*
Grond aan de Kaap, is brak 1.352.*b*
Grond-aarde van 't warme Badt, is zwart 1.337.*b*
—— deze kan tot Turf-aarde gebruikt worden *ibid.*
—— der Zoutpannen, hoe die is 1.348.*a*
Grootte der Hollandsche Colonie aan de Kaap 1.71.*b*
Grossularia rubra & alba, roode en witte Aalbezie-boomen 1.318.*a*
Grotte op de Buitenplaats van *Joh. Mulder* 1.118.*a*
Grouwzaam en wild, zyn de Hottentotten niet 1.444.*a*
Grouwzaame moord pleegen eenige slaaven en slavinnen 2.291.*seq.*
—— die daar over gestraft worden 2.292.*b*
Grundelingen, zyn aan de Kaap zeer klein 1.234.*a*
—— worden met een doek gevangen, en zyn niet goed om te eeten *ibid.*
Grys-bokken, worden beschreven, en reden gegeven waarom zy zo genaamt zyn 1.179.*b*
Guajana Indica sive Guajabo 1.318.*a*
Guajavos-boom, draagt aangenaame vruchten 1.159.*a*
Gunjemans-Natie, waar die voor de aankomst der Hollanders gewoont heeft 1.461.*b*
—— heeft haar Land aan de Hollanders verkocht *ibid.*
—— heeft naderhand getracht haar oude vryheid weder te krygen *ibid.*
—— oorlogt deswegen met de Hollanders 1.462.*a*
—— vernieuwt het gesloten Koop-Contract met de Hollanders *ibid.*
—— hoe ver haar Land zich uitstrekt *ibid.b*

H.

Haay, een visch by *del Majo* gezien, gedood en gegeten 1.14.*a*
—— word voor diergelyk gehouden als den Profeet Jonas ingeslokt heeft *ibid.*
—— Zie hier meer van op *Visch-hond.*
Haanen, zyn zo overvloedig dat menig Soldaat moede word die te eeten 1.212.*b*
Haasen, zyn driederley soort aan de Kaap 1.180.*a*
—— moogen de Hottentotten niet eeten 2.58.*a*
Haat, draagt de Heer van der Stel den Schryver toe 1.52.*b*
—— dezelve neemt hoe langer hoe meer toe 1.54.*a*
—— der Hottentotten tegen de slaaven 2.149.*b*
—— is in plaats der vorige vriendschap ontstaan tusschen de bedienden en borgers 2.284.*b*
Haazelaars 1.315.*a*
Hæmanthus Africanus, Afrikaansche Tulpe 1.297.*a*
Hagedissen (groene) zyn aangenaame en vriendelyke dieren 1.205.*b*
Hagel en sneeuw, daar mede zyn de kruinen der bergen bedekt, waarom? 1.346.*a*
—— —— valt niet op de aarde en in de valleyen aan de Kaap *ibid. b*
Hair-poejer der Hotttentoten 1.303.*a*
Hair poejeren de Hottentotten 2.53.*b*
—— in 't zelve vlechten zy alderhande wisjewasjes 2.54.*a*
—— besmeeren zoo wel de wyven als de Mans 2.49.*a*
—— snyden, zulks verstaan en oefenen de Hottentotten 2.160.*b*
—— —— geschiedt by groote hoofdpyn *ibid.*
—— —— by 't sterven van Ouders en bloedverwanten 2.161.*a*
—— der Hottentotten is kort en lykt na schape wol 2.44.*b*
Hairen, vallen den Schryver geheel uit 1.42.*a*
Hair-slang. Zie *Cobra de Capello.*
Haliaeetus, of Zee-arend, aast sterk op de visch 1.208.*a*
Hals, snydt zich een Predikant op Stellenbosch af 1.108.*a*
—— draagen de Hottentottinnen bloot 2.49.*b*
—— —— de Hottentotten kopere en glaze koraalen om 2.54.*a*
Ham, een schip, welkers boot afgekapt wierd 1.9.*a*
Hamels, kan men lichtelyk van de Hottentotten handelen 1.340.*a*
—— jonge, zyn by de Hottentotten niet veel geacht 2.35.*a*
—— worden gesneden, op wat wyze? *ibid.*
Hamster, komt met de Europeaansche korenvarkentjes overeen 1.187.*b*
Handel met de Hottentotten, word den ingezetenen verboden 1.456.*b*
—— word aan een Hottentot opgedragen om met zyne landsluiden te doen *ibid.*
—— verricht deze Hottentot getrouw, en tot groot voordeel 1.457.*a*
—— hem word deswegen een lyfwacht toegevoegt *ibid.*
—— word op nieuw met de Hottentotten verboden 1.459.*a*
—— word met de Hottentotten weder begonnen *ibid.*
—— word aan de burgers ook toegestaan, na dat de bedienden der Compagnie

van te vooren hun voordeel daar mede hadden gedaan *ibid.*
—— word veel gedreven met de Hottentotten 2. 100. *a*
—— was voor dezen het eenige voordeel der Compagnie aan de Kaap 2. 271. *b*
—— geeft noch het meest aan de Kaap 2. 282. *b*
—— nadeelige manier van Handel is door de vorige Gouverneurs ingevoert 2. 283. *a*
—— deze is weder afgeraakt, waarom? *ibid.*
Handel-Boeken van de Compagnie worden gesloten, wanneer? 2. 276. *a*
Handelaars, of Ruilers, gaan met de Hottentotten ondeugend te werk 1. 460 *a*
—— plunderen geheele Kraalen, en neemen 't vee weg *ibid.*
—— die zulks gedaan hebben, worden genoemt *ibid. seq.*
—— doen weinig profyt met hun ondeugd *ibid. b*
—— worden in 't Bosch der *Chirigriquas* aangetast en beschadigt 1. 466 *b*
Handen, om dezelve draagen de Hottentotten koraalen 2. 54 *a*
Hand-molens aan de 24 Rivieren 1. 124. *a*
Handschoen, een oude, hangen zy aan een riem om den hals 2. 45. *b*
—— waar toe de Hottentotten die gebruiken *ibid.*
Handwerks-luiden, kosten de Compagnie jaarlyks heel veel 2. 252. *b*
—— zyn altoos in de Vesting 2. 259. *a*
—— moeten van de soldaaten onderscheiden worden *ibid.*
—— of die voordeelig zyn aan de Compagnie of niet 2. 261. *a*
Hanglip, een stuk der Hottentotsch-Hollandsche Bergen 1. 95. *a*
Harder, een zoort van Haringen, hoe zy gevangen word 1. 235. *a*
—— word 'er veel gevonden *ibid.*
Hardsteenen, worden gebruikt tot vloeren en trappen 1. 161. *a*
Haringen, hebben kleine kroppen 1. 234. *b*
Harmonie tusschen de burgers en bedienden der Compagnie vermindert 2. 272. *a*
Hassagayen der Hottentotten, hoe die gemaakt zyn 2. 112. *a*
—— worden van hen vergiftigt *ibid.*
—— daar mede konnen zy net werpen *ibid. b*
Haver, word aan de Kaap niet gezaait 1. 136. *a* 2. 273. *b*
—— valt uit, en word wild *ibid.*
Havikken, zyn schadelyke vogels 1. 213. *b*
Heemraad, wat die zy 2. 206. *a*
Heemraaden van Stellenbosch en Drakenstein, maaken een Collegie uit 2. 209. *a*
—— hebben meer vryheden, als de Borgerraaden aan de Kaap *ibid.*
—— moogen zaaken, die onder de 150 guldens zyn, afdoen *ibid. b*
—— hebben den Landdrost tot hun President *ibid.*
—— van hen kan men aan den Raad van Justitie *appelleeren* *ibid.*
—— moogen zwarte slaaven geesselen *ibid.*
—— hebben een eigen Gerechtsplaats *ibid.*
—— hebben een schoon Raadhuis in Stellenbosch *ibid.*
—— houden aldaar altyd hunne Raadsvergaderingen *ibid.*
—— hebben een groote gevangenis *ibid.*
—— bestaan altyd uit 4 van Stellenbosch, en 4 van Drakenstein 2. 210. *b*
—— de oudtste van hen is altyd Vice-president 2. 211. *a*
—— worden alle twee jaar verwisselt *ibid.*
—— houden alle 14. dagen Raadsvergadering *ibid.*
—— hebben een Secretaris, die een Bediende van de Compagnie is *ibid.*
—— trekken geen loon, als by Commissien *ibid.*
—— hebben een eigen Bode *ibid.*
—— deze heeft schoone inkomsten, waar uit die spruiten? *ibid. b*
Heilige, voor zodanig eeren de Hottentotten de Kevers 1. 500 *b seq.*
Heilige, moet een net om den hals draagen, hoe lang? 1 501. *b*
—— bekomt van 't geslachte Vee geen vleesch, maar alleen de darmen *ibid.*
—— de wyven zyn in alle omstandigheden niet de Mannen gelyk 1. 502. *a*
—— andere Wyven, die niet heilig zyn, krygen 't Vleesch, en zy de darmen *ibid.*
Heinsius (*Daniël*) ontdekt veel misbruiken 2. 278. *b*
—— heeft een goede order omtrent het verpachten ingevoert 2. 279. *a*
—— doet aan de Bewindhebbers verslag van alle zyne verrichtingen *ibid. b*
—— deszelfs schikkingen belast de Compagnie dat zonder eenige veranderingen nagekomen worden *ibid.*
Helbok zou Drakenstein geheten hebben 1. 112. *a*
—— des Schryvers gedachten daar over *ibid.*
Helder, aldaar word een Soldaaat begraven 1. 9. *a*
Helot (*Wilhem*) word *ad interim* Opperhoofd aan de Kaap 2. 185. *b*
—— was by zyn aankomst pas in staat voor een Copiist *ibid.*
—— wierd ras daar na Secretaris Politicq 2. 186. *a*
—— wierd vorder Opperkoopman 2. 185. *b*
—— wierd eindelyk van den Raad tot Opperhoofd verkoren *ibid.*
—— word hier door hoogmoedig 2. 180. *a*
—— mogt door den nieuwen Gouverneur wel

wel wat handelbaarder worden ibid. b
— zyn Opvolger in 't Secretariaat is *Pieter de Meyer* 2. 190. b
— zyn quaade handelingen, toen hy Vendumeester was, worden verhaalt 2. 400 a
— leest het opstel van een Getuigschrift heel ras 2. 338. a
— is vergeefs beducht voor Fransche schepen 2. 440. a
— heeft een aardig *Discours* met den Schryver 2. 442. a
Hemdrok, door een Hottentot gestolen 2, 133. a
— die word daarom door zyne landsluiden gehaat, en van den Fiskaal gestraft ibid. b
Henslingen of Vlasvinken, zingen schoon 1. 213. b
— haar vleesch, gebraden zynde, is delicaat ibid.
Hengelen, verstaan de Hottentotten zeer wel 2. 118 a
— zy vangen veel visch met den hengel ibid
— zy krygen de hengels van de Europeaanen ibid
Hennen, tamme, eet menig soldaat in Indien tegen 1. 212 b
Hennip, tamme en wilde, word van de Hottentotten gezaait 1. 314. a
— daar van mengen de Hottentotten de bladen onder de Tabak, 't welk zy *Poe.pas* noemen ibid.
Herten, zyn gelyk de Europeaansche, behalven de kroonen 1. 180. a
Herten kroonen, hoe die geformeert zyn ibid b
Hertog (*Jan*) bekomt en verkoopt zyn land aan Wilh. Adr. van der Stel 1. 99. a
— word voor een jaar van zyn dienst ontslagen 2. 426. a
Hert-zwammen, vind men veele langs den weg naar *Constantia* 1. 278. b
Hesperides-Eilanden, hoe die heden genaamt worden 1. 13. b
Hessaquas-*Natie*, is door P. Tacharts heel slecht in zyn Landkaart geplaatst 1. 472. a
— bezit veel Vee, handelt daar mede, en is volkryk ibid.
— veele dienen de Europeaanen voor knegts ibid. b
— is vredelievend, en mydt de vreemde weiden ibid.
— laat zich evenwel niet onderdrukken ibid.
— vervolgt hunne overwinning niet 1. 473. a
— raakt over hoop met de *Gunjemans* ibid.
— word door de Hollandsche gerechts-dienaars verjaagt, en door 't lossen van een stuk geschut verstrooit ibid b
— haar Land is heel vruchtbaar, heeft hout, water en wild genoeg ibid. seq.
— hun Ouden Heer of Opper-regent heeft de Schryver gezien 1. 482. b
Van der Heyde (*Jacob*) geeft een Hottentot een oorvyg, 1. 121. b
— bekomt een aardig antwoord daar op ibid.
— geeft een stuk land tot een Predikants woning en school 2. 239 b
— dit land legt noch woest, waarom? ibid.
— hy word nagespeurt 2. 351. a
— word voor den Land drost geciteert ibid.
— word in arrest gehouden ibid b
— verzoekt vergeefs om in een burger-huis gearresteert te moogen blyven ibid.
— vervalt in een hettige woordenstryd met *W. van Putten* 2. 352. a
— word uit de Raadt kamer in een duistere kelder gebragt ibid. b
— blyft in die donkere kelder lang zitten 2. 353 a
— mag daar zelfs geen licht hebben, tabak rooken, noch zig laaten scheeren 2. 354. b
— mag niemand spreeken ibid.
— word na verloop van 15 dagen verhoort, en weder na dit gat gebragt ibid.
— word daar van daan in 't slimste gat gezet, daar reeds een brandstichter en moordenaar zaten 2. 355. a
— word uit deze duistere gevangenis gelaten, en op een Bolwerk gezet 2. 357. a
— raakt wegens ziekte op een aardige manier weder vry 2. 361. a
— valt op nieuw in argwaan 2. 372. b
— krygt order, om naar Holland te trekken 2. 373. a
— word ras weder te rug gehouden ibid. b
— geeft een Smeekschrift over, en verkrygt gunstig gehoor ibid.
Van der Heyde en *Tas*, krygen volmagt om tegen den Heer *Van der Stel* te ageeren 2. 424. b seq.
— houden vergeeefs om *reparatie* van eer aan 425. b
Heykoms-*Natie*, haar land is niet heel vruchtbaar 1. 477. b
— heeft water genoeg, en veel wilde dieren 1. 478. a
— maakt Vrede met de Hollanders ibid.
— verzoekt geschenken ibid.
— trekt tegen de Boschjes-mannen te velde 1. 479. b
— heeft een aardige manier van kryg voeren 2. 142.
Hindernissen, die de Portugeezen belet hebben in 't ontdekken van Oostindien 2. 174. b
Hingbnógh, eerste moeder der Hottentotten 1. 422. a
Hitland, moet de Schryver voorby zeilen 1. 9. b
Hitte onder de Linie is onverdraagelyk 1. 27. b
— onder de *Zona torrida* is vervaarlyk 1. 328. a

R E G I S T E R.

Hoek aller plaagen 1. 363. *a*
Hoer, daar voor word Boumans vrouw geſcholden 1. 56. *b*
Hoeren, krygen zo licht geen Man, waarom en wanneer? 2. 308. *a*
Hoere kinderen, hinderen niemand aan een gelukkig huwelyk *ibid.*
Hoerery, gaat onder de Hottentotten niet in zwang 2. 31. *a*
Hofſtede, wanneer verkocht word is 'er driederley onderſcheid waar te neemen 2. 282 *a*
— die noch geen 10 jaaren geſtaan hebben, betaalen, hoe veel? *ibid.*
— die noch geen 20 jaar oud zyn, hoe veel? *ibid.*
— die langer als 20 jaar in weezen zyn geweeſt, hoe veel? *ibid.*
Holland, daar heen word de Schryver gezonden 1. 3. *a*
— derwaarts reiſt hy andermaal 1. 5. *a*
Hollanders, hoe zy zich in den beginne op de Kaap in zekerheid geſtelt hebben 1. 59 *b*
— handelen met de Hottentotten over een ſtuk Land 1. 60. *b*
— koopen een ſtuk land van de Hottentotten 1. 61. *a* 1. 461. *b*
— gaan vriendelyk om met de Hottentotten 1. 101 *a*
— worden van de Hottentotten tot hulp geroepen, als zy oorlogen *ibid.*
— de onkunde der Hollandſche Spraak doet hen geen nadeel in hun handel 1. 427. *b*
— leggen tot hun verzekering eenige nieuwe werken aan 1. 462. *b*
— ſtryden met de *Gunjemans-Natie* om het verkochte land *ibid.*
— vernieuwen met deze Natie hun eens geſlote Contract *ibid.*
— maaken met hen een algemeene Vrede, en worden Geallieerden *ibid.* *b*
— breiden zich uit, en leggen Colonien aan *ibid.*
— hebben alles aan de Kaap gebouwt wat 'er ſtaat 2. 222. *ſeq.*
Hollandſche Spraak behaagt den Schryver 1. 71. *b*
Hollandſch geld verſcheelt van het Indiſch, hoe veel? 2. 256. *a*
Holligheid op 't Robben-Eiland 1. 161. *b*
Holſteiner (Georg. Andr.) zyn bericht van de Hottentotſche Spraak 1. 424. *a*
Hommers, zyn Zee-kreeften, en overvloedig aan de Kaap 1. 238. *b*
— zyn zeer groot, en hebben groote ſchaaren *ibid.*
— hebben hard vleeſch, en zyn zwaar om te verteeren 1. 239 *a*
— de ſtaart is mals en aangenaam *ibid.*
— een geheele kan niemand opeeten *ibid.*
— ſmaaken beſt als men 'er Kerrie af maakt *ibid.*
Honden, zyn 'er driederley zoort aan de Kaap 1. 180 *b*
— Afrikaanſche, der zelver geſtalte *ibid.*
— wilde, worden beſchreven 1. 181. *a*
— als zy menſchen ontmoeten, doen zy hen geen quaad *ibid.* *b*
Honden, hebben de Hottentotten noodig 2. 75. *b*
— der Hottentotten zyn niet fraai, maar zeer waakzaam 2. 76. *a*
Honing, brengen de Byen tuſſchen de Steenrotzen 1. 260. *a*
— loopt by groote hitte langs dezelve *ibid.* *b*
— zoeken en haalen de Hottentotten van daar *ibid.*
— is verſcheiden *ibid.*
Honing-bergen, hunne benaaming 1. 124. *b*
— drank dier Inwoonders 1. 125. *a*
— der zelver bewoonders eeten vleeſch tot vleeſch, by gebrek van brood *ibid.*
— zy bouwen geen kooren *ibid.*
— zy branden de miſt in plaats van hout *ibid.*
Honing bier, is goed *ibid.*
— 't zelve brouwen de Europeaanen 1. 475. *a*
Honing-dauw is ſchadelyk 1. 137. *a*
Honing-vreter, een vogel 1. 216. *b*
Hoofd, beſmeeren de Hottentotten heel ſterk 2. 44. *b*
— daar op draagen de Hottentottinnen mutzen 2. 48. *b*
Hoofd-pyn, is onder de *Zona torrida* heel groot 1. 41. *b*
— geneezen de Hottentotten met het hair afſcheeren 2. 160. *a*
Hoofd (het Stellenboſſche) daar op was eertyds een Veldſtukje en een Vlaggeſtok geplant 1. 93. *b*
Hooi, groeit overvloedig in de *Bottelary* 1. 108. *a*
Hoorn van een Rhinoceros, duld geen gift 1. 192. *a*
— van een Os, word gebruikt om te koppen 2. 155. *b*
Hordeum vernum & hybernum, Zomer- en winter-Gerſt 1. 318. *a*
Hottentot, krygt een oorvyg, en zegt daar op iets aanmerkelyks 1. 121. *b* *ſeq.*
— of dit een eige of toenaam zy? 1. 415. *b*
— *Tacharts*, *Mercklini* en *Dappers* mening hier over *ibid.*
— deze Schryvers worden wederlegt, en aangetoont, dat het een Nationale naam zy 1. 416. *a*
— vorder bewys daar van *ibid.* *ſeq.*
Hottentotten en *Caffers* zyn onderſcheiden 1. 417.
Hottentotten Brockqua &c. wat die betekent, en waar het van daan komt 1. 416. *a*
Hottentotten, verſlaan veel Portugeeſen 1. 59. *a*
— worden hier over dood geſchoten *ibid.* 2. 176. *b*
— met hen tracteeren de Hollanders, en koopen een ſtuk land van hen 1. 61. *a*

— moeten

— moeten dieper landwaarts in trekken 1. 92. 1. 121. a
— hebben met de Compagnie georloogt 1. 92. b
— hun byzondere lof 1. 121. b
— houden hun woord ibid.
— zoeken honing, en verkopen die 1. 125. a
— zyn goede koorn-majers, en verdienen daar mede dikwils goede loon 1. 139. a
— worden door anderen dikwils van hunne baaſen afgetroont ibid.
— kennen in den beginne de Wynſtok niet 1. 146. a
— achten geen Mineraal hooger als het Yzer 1. 282 a
— twee beſchuldigen malkander over dievery 1. 334. b
— deze willen malkander aantaſten, dog dit word niet geleden ibid
— bezoeken den Schryver aan 't warme Bad 1. 340. a
— eiſſchen Tabak en brandewyn voor een haas, die zy mede gebragt hadden ibid.
— gebruiken geen zout tot hun ſpyſe 1. 344. a
— zyn geen *Caffers*, gelyk zulks uit *Ludolf* bewezen word 1. 418. a
— hun oorſprong is onzeker 1. 419. a
— hebben veel zaaken met de Jooden en Troglodyten gemeen 1. 420
— ſchynen van de Jooden, en oude Afrikaanſche volkeren oorſprongkelyk 1. 421. a
— hun oorſprong word door anderen bekragtigt ibid.
— hun eigen voorgeven wegens hunnen oorſprong ibid. b
— roemen op een oude *Traditie* ibid.
— weeten echter niets van de Goddelyke Openbaring ibid.
— hunne *Traditie* meld de aankomſt, oorſprong, en benaaming van hunne eerſte Ouders 1. 422. a
— waar van daan hunne eerſte Ouders zouden gekomen zyn ibid.
— hun oorſprong komt van allerley Volkeren en Natien 1. 423. a
— waar onder ook Jooden moeten geweeſt zyn ibid.
— wegens hun Taal zyn driederley meningen ibid. b
— hun Taal wil de Schryver leeren 1. 425. a
— hun Taal kan men niet gevoeglyk, noch duidelyk verklaaren ibid ſeq.
— hun Taal kan niet wel met letters uitgedrukt worden ibid. b
— hun Taal kan men tot geen regelen van de Letterkonſt brengen ibid.
— konnen bezwaarlyk bekeert worden 1. 523. b
— daar van 2. aanmerkelyke voorbeelden 1. 426. b. 1. 523. b
Hottentotten zyn niet dom 1. 438. & ſq 1. 489. b
— leeren heel gemakkelyk allerley taalen 1. 438. a
— redeneeren verſtandig van den Veldbouw 1. 438, b
— zyn zeer getrouw, een voorbeeld daar van 1. 439. a
— werken niet graag voor hen zelfs 1. 440. a
— zyn in hun eeten vuil en morſſig ibid.
— eeten geen half gebrade darmen ibid.
— hoe zy de darmen bereiden en kooken ibid. b
— worden oudt, en zyn gezond, voorbeeld daar van 1. 441. a
— beſmeeren zich zelfs, benevens hunne vellen, over al met vet ibid. b 1. 442. b.
— hebben een afkeer van oud en ſtinkend vet 1. 442. b
— draagen geen darmen om den hals 1. 442. a
— konnen ſnel loopen 1. 443. b 1. 510. a
— waare oorzaak hier van ibid.
— zyn niet gruwzaam en wild 1. 444. a
— hunne uiterlyke geſtalte 1. 445. a
— zyn niet gebrekkelyk ibid. b
— zyn niet zwart 1. 446. b
— zyn niet wit 1. 448. a
— hier in begaat *P. Tachart* een dwaling ibid.
— hun koleur is Caſtanje-bruin ibid. b
— hunne oorlogen onder malkander leggen de Hollanders by 1. 450. a
— of zy een algemeene Regeerings-wyze hebben 1. 453
— waarom zy *Salthani*-mannen, en *Kochoqua* genoemt worden ibid. b
— zyn geen verdreve *Banditen* ibid.
— zyn eerlyk en beſcheiden ibid.
— vele van hen worden door de Handelaars vermoort 1. 460. a
— en geheele Kraalen uitgeplundert ibid.
— wie hunne vervolgers geweeſt zyn ib. ſeq.
— brengen aan de Hollanders aanſtonts tyding van de aankomſt der vreemde ſchepen 1. 462. b
— houden geen vaſte woonplaats 1. 463. b 1. 517. b
— neemen het vee der Europeaanen weg 1. 467. a
— of zy een algemeen Regent hebben 1. 481. ſeq.
— zyn gehoorzaam en ongehoorzaam 1. 483. b. ſeq.
— zyn goede Jagers 1. 484. a
— zyn ook Geneeskundige ibid. b
— zyn geen Caffers 1. 489. b
— worden qualyk van den Autheur beſchreven 1. 490. a
— zoeken den Autheur te misleiden ibid.
— heeft de Schryver voornamelyk in twee Secten verdeelt 1. 491. a

 — wor-

—— worden het *discours* over den Godsdienst ras moede 1.492.*b*
—— dit heeft de Schryver dikwils ondervinden *ibid.*
—— geeven een aardig antwoordt op de vraage van Godt 1.493.*a*
—— verrichten hun Godsdienst met dansfen tegen de Maan *ibid. b*
—— hoe dikwils zy zulks doen *ibid.*
—— bidden de Maan aan, en houden dezelve voor den zichtbaaren Godt 1.494.*b*
—— zingen en dansfen 24 uuren lang tegen de nieuwe en volle Maan 1.494 *b*
—— maaken aardige grimasfen daar onder, en prevelen eenige woorden 1.495.*a*
—— besluiten hun godsdienstigen dans, waar mede? *ibid.*
—— beschaamen hier in door hunnen yver de Christenen *ibid. b*
—— worden door de quaade voorbeelden van den Christelyken Godsdienst afgeschrikt *ibid.*
—— schynen van de Jooden af te stammen 1.497.*a* 1.501.*a*
—— geeven een aardig antwoord op de vraag, waarom zy den kleinen Kapitein meer eeren, als den grooten 1.499.*a*
—— hebben door een *Traditie* kennisse van den val der eerste Ouders *ibid.*
—— onder hunne Voorouders zyn ook Jooden geweest *ibid. b*
—— stellen een quaaden en een goeden Godt 1.500.*a*
—— houden ook zeker *Insect* in eere *ibid.b*
—— laaten zich van deze eerbewyzing niet afmaanen 1.503.*a*
—— hebben eenige plaatzen, die zy voor heilig houden *ibid. b*
—— vreezen zeer voor de dooden 1.524.*a*
—— veranderen hun woonplaats als iemand gestorven is *ibid.*
—— eene word van een uitwendige quaal door een Europeaansche Vrouw geneezen 1.527.*b seq.*
—— zyn geen Tovenaars 1.528.*b*
—— hoe zy hunne nieuw-gebore kinderen baaden 2.4.*a*
—— trekken weg, als 'er een dood kind ter waereld komt 2.4.*a* 2.10.*a*
—— genieten slecht huwelyks-goed 2.23.*a*
—— konnen niet om rykdom trouwen *ibid b*
—— slachten op zekere tyden 1.494.*a*
—— of zy Godt vreezen 1.498.*a*
—— offeren voor de dolle schapen 1.519.*a*
—— glooven een eeuwig Leven en Opstandinge 1.524.*b*
—— weeten hunne gedachten daar omtrent niet wel uit te drukken *ibid.*
—— zyn zeer gastvry 2.27.*a*
—— kunnen in korten tyd een huis bouwen *ibid.*
—— draagen zorg voor het welzyn hunner kinderen 2.28.*a*
Hottentotten laaten zich aan de Kindertugt weinig gelegen leggen *ibid.*
—— zorgen voornamelyk alleen voor de zoonen 2.29.*a*
—— hun kinder-tugt is heel slegt *ibid.b*
—— leeren hunne kinderen allerhande handwerk zonder eenig Instrument *ibid.*
—— konden in allerhande Wetenschappen geoefent worden, als zy niet zo luy waren 2.30.*a*
—— konnen hunne kinderen in korten tyd een handwerk leeren *ibid.*
—— worden in veel zaaken onrechtmatig beschuldigt *ibid.b*
—— eenige dezer beschuldigingen wederlegt de Schryver *ibid.*
—— zyn niet hoerachtig 2.31.*a*
—— zyn heel goedaardig en behulpzaam *ibid.b*
—— konnen meer by de Europeaanen, als by hun eige landsluiden verdienen 2.34.*a*
—— slachten niet buiten noodzaakelykheid 2.41.*b*
—— verkoopen hun vee aan de Compagnie *ibid.*
—— vereeren dikwils iet aan de Compagnie 2.42.*a*
—— hebben geen lang hair 2.44.*b*
—— besmeeren het met vet en roet *ibid.*
—— bedekken het hoofd niet, als wanneer het regent 2.45.*a*
—— dragen altyd een *Kirri* en *Rackum*-stok by zich 2.47.*a*
—— konnen met de *Rackum*-stok net werpen *ibid.*
—— konnen met de *Kirri* aardig vechten *ibid.*
—— gaan met het onderlyf heel naakt 2.48.*a*
—— bedryven zo veel ondeugd niet, als men zegt 2.24.*a*
—— koomen alle daar in over een, dat zy zich besmeeren 2.44.*a*
—— smeeren al de leden, en wasfchen zich nooit met water *ibid.*
—— draagen *Crossen* om de schouders 2.46.*a*
—— draagen kopere ringen om de handen *ibid.b*
—— hoe zy hunne schoenen maaken, en wie dezelve draagen 2.48.*a*
—— draagen geen kousen *ibid.b*
—— eeten onder den bloten hemel, als het de natuur vereischt 2.57.*b*
—— moogen geen varkens vleesch, noch visschen zonder schubben eeten 2.58.*a*
—— schynen van de Jooden af te stammen *ibid.* 2.64.*a*
—— eeten het verlemde vee, gelyk de *Troglodyten* 2.60.*b*
—— hun spyze is het gestorve vee, en uitgespoelde darmen *ibid.*

— kooken

—— kooken bloedt, darmen, en melk onder malkander, gelyk de Troglodyten z. 61 a
—— kooken alles zonder zout, kruid, en vet z. 62 a
—— kooken alle spyze byzonder ibid.
—— worden heel oudt ibid.
—— zyn veel ongezonder als zy van de spyze der Europeaanen eeten ibid b
—— gebruiken aarde potten ibid.
—— weeten op een aardige wyze vuur te maaken z. 65. b
—— zyn heel luizig z. 66. a
—— eeten ook de luizen ibid. b
—— houden ongemeen veel van Tabak z. 67. a
—— weten den Tabak heel wel te proeven ibid.
—— houden veel van *Canna*-wortel z. 68. a
—— houden veel van troebele wyn, daar de hef in zit z. 69 a
—— hunne huizen hebben het formaat van een bak-oven. z. 71. a
—— maar zyn geen holen z. 7 . a
—— verdeelt *Tachart*, dog verkeerdelyk, in Jagers en Herders z. 72 a
—— hunne huizen zyn niet van gras en steenen gebouwt ibid. b
—— worden van man en vrouw uit dunne stokken en biezen opgezet ibid.
—— zyn ras gemaakt, en ovaal-rond z. 73. a
—— om hunne huizen te bouwen, steeken zy ovaal-ronde boogen in de grond ibid.
—— hunne huizen worden met matten, en vellen bedekt ibid. b
—— hebben een kleinen ingang ibid.
—— zyn niet hoog ibid.
—— in de zelve konnen veel menschen, maar geen familien, logeeren z. 74. a
—— hebben nodig honden van doen z. 75. b
—— hun huisraad, waar in dat bestaat? z. 76. a
—— hebben nooit gekyf binnen 's huis z. 77. a
—— verstaan het Bont-werkers ambagt heel wel z. 79. b
—— bereiden hunne vellen, met vet daar in te wryven z. 80. a
—— onderzoeken met uitkloppen, of de vellen al gaar zyn ibid.
—— neemen ook versche koemist om de vellen te bereiden ibid. b
—— hunne velle stinken zeer ibid.
—— snyden en naajen hunne *Crossen* zelfs z. 81. a
—— gebruiken geen naald, garen of zyde daar toe ibid.
—— naajen hunne *Crossen* met snaaren ibid. b
—— naajen dezelve zuiver, net, en vast ibid.
—— verstaan het riemen snyders ambagt z. 82. a
—— hoe zy de huiden, daar zy riemen uit snyden, bereiden z. 83. a
—— hunne riemen zyn zo goed, als die der Europeaanen ibid. b
—— zyn goede Vleesch-houwers z. 84. b
—— hoe zy een schaap slachten z. 85. b
—— snyden het vleesch net van de beenen af, en breken geen eenig been z. 86. b
—— martelen het vee erbarmlyk lang z. 87. a
—— hoe zy een os slachten ibid.
—— snyden hunne elpenbeene ringen aardig z. 88. a
—— zyn Matte en mande-makers z. 88. b
—— zyn Lynspinders, en maaken goede touwen z. 89. a
—— konnen snaaren maaken ibid. b
—— zyn goede Pottebakkers z. 90 a
—— zyn Baders en Barbiers z. 91 a
—— zyn goede Jagers ibid.
—— zyn Geweer-smids, en weten het yzer te smelten ibid a b
—— maaken hunne Wapenen zelfs z. 91. b
—— verstaan zich den Landbouw heel wel ibid.
—— zyn te luy om het veld te bouwen ibid.
—— hebben niets als vee te verhandelen z. 93. b
—— hun kostelykste waaren zyn olyfants tanden z. 94. a
—— verhandelen deze, aan wie? ibid.
—— wat zy onder malkander zelfs verhandelen ibid. b
—— waar mede zy onder malkander de waaren betaalen z. 95. a
—— verhandelen hun geweer, als zy het dubbeld hebben ibid.
—— houden hun geweer heel schoon ibid.
—— verhandelen hun vee voor *Canna*, Koraalen, en Tabak ibid. a b
—— handelen onder malkander zeer eerlyk ibid. b
—— worden van *Vogel* onbillyk beschuldigt z. 96 a
—— worden door *Meister* valsch betigt ibid. b
—— handelen met de Europeaanen veel scherper, als met hun eigen volk z. 97. a
—— hoe zy voormaals, en noch heden ten
—— dage met de Europeaanen handelen ibid. b seq.
—— aan hen zyn alle waaren niet even aangenaam z. 98. b
—— om onder hen te reizen moet men met geweer voorzien zyn z. 100. b
—— dragen zorg voor bekenden, en voor hunne goederen z. 101. a
—— hebben voor onbekenden weinig achting, en bedriegen de zelve ibid.
—— worden van *Olaus Dapper* twee kunsten toegeschreven z. 102.
—— daar van word door den Schryver het tegendeel aangetoont z. 103. a

— konnen zeer ſnel loopen *ibid. b*

— oorzaak hier van word van den Schryver voorgeſtelt *ibid.*

— konnen heel net werpen 2. 104. *b*

— maaken aardige grimaſſen onder het werpen, en raaken evenwel het wit *ibid.*

— konnen met hun *Rackum*-ſtok een dier in eene reis dood werpen 2. 105. *a*

— konnen van natuure wel vechten *ibid.*

— oefenen zich in de Muſiek *ibid. b*

— oeffenen de Muſiek zo wel *figuraliter* als *vocaliter* *ibid.*

— waarom zy by de matroofen aan ſcheep danſſen 2. 108. *b*

— op wat wyze zy danſſen 2. 109. *a*

— danſſen dikwils een ganſche nacht, waarom? *ibid. b*

— hun wyze van danſſen word uitvoerig beſcheeven *ibid. ſeq.*

— wat voor geweer zy op de jagt gebruiken 2. 111. *a*

— hoe hun geweer gemaakt is *ibid. b*

— hoe zy hun geweer vergiftigen *ibid*

— konnen heel net met hunne pylen ſchieten *ibid.*

— hoe hunne *Haſſagayen* gemaakt zyn 2. 112. *a*

— dezelve vergiftigen zy *ibid*

— met dezelve konnen zy net werpen *ibid. b*

— gaan of alleen, of met een ganſche Kraal op de jagt 2. 113. *a*

— hoe zy het wild dooden *ibid. b*

— vervolgen het gekwetſte wild *ibid.*

— eeten het wild, dat door 't vergift geſtorven is 2. 114. *a*

— maaken gaten in de aarde, om wilde dieren daar in te vangen *ibid. b*

— die zulke groote dieren vellen, moeten *anders maaken* 2. 115. *b*

— die een Tyger, Leeuw enz doodt, moet te gelyk met zyn wyf *anders maaken* 2. 116. *a*

— of zy geen viſſchen konnen vangen 2. 117. *a*

— vangen op een aardige wyze de Roch *ibid.*

— zyn in dit viſſchen zeer geoeffent *ibid. b*

— vangen zeer veel klip-viſch 2. 117. *b*

— weten met den hengel heel wel om te gaan 2. 118. *a*

— fluiten en roepen de viſſchen *ibid.*

— weten ook wel met netten te viſſchen *ibid. b*

— konnen wel zwemmen *ibid.*

— beſtryken zich met zand, eer zy door een rivier gaan 2. 119. *a*

— danſſen en zingen als zy weer uit het water zyn gekomen *ibid.*

— zyn heel luy, en beminnen het ledig gaan 2. 120. *b*

— arbeiden noch verrichten niets voor Europeaanen, ten zy de honger hen dwingt 2. 121. *a*

— loopen weg, op dat zy tot den dienſt niet moogen overgehaalt worden *ibid. b*

— loopen weg, als men hen geldt van te voren geeft *ibid.*

— zyn zeer tot dronkenſchap geneigt 2. 122. *a*

— een voorbeeld daar van, dat den Schryver wedervaren is *ibid.*

— zyn groote overtreders van 't 4de Gebodt 2. 123. *a*

— zyn kweſtieus, dronkaarts, en moorddadig *ibid. b*

— worden beſchuldigt de Europeaanen vermoort en opgegeten te hebben *ibid.*

— worden door een voorval van een ſchipper ontſchuldigt *ibid.*

— worden door andere redenen ontſchuldigt 2. 124. *a*

— hun onſchuldt kan met veel voorbeelden bewezen worden *ibid. b*

— hebben order om alle ſlaaven te vangen en op te brengen 2. 124. *b*

— krygen daar voor zekere beloning *ibid.*

— zyn wraakgierig 2. 125. *a*

— zyn *Polygami*, of hebben veel wyven *ibid. b*

— zyn moordenaars van hunne kinderen 2. 126. *a*

— vermoorden ook oude luiden *ibid.*

— bouwen voor oude luiden een hutje in de Wildernis *ibid.*

— koomen hier in met de *Troglodyten* over een 2. 127. *a*

— hunne ondeugden en die der Chriſtenen, zyn niet wel t' zamen te ſtellen *ibid. b*

— zyn recht vrye menſchen, en zoeken dit ook te behouden 2. 128. *b*

— bewys daar van uit *P. Tachart* *ibid.*

— lagchen de Europeaanen uit, om dat zy zich in Veſtingen opſluiten *ibid.*

— zyn, wat hun vryheid aangaat, gelukkig 2. 129. *a*

— leiden een gelukkige manier van leeven *ibid.*

— bewys hier van uit *Ziegenlalg* *ibib. b*

— zyn goedaardig en behulpzaam 2. 130. *b*

— des Schryvers eige ondervinding hier van 2. 131. *a*

— zyn trouwe en redelyke menſchen 2. 132. *b*

— die geſtolen hebben, heeft de Schryver maar eenen gekent 2. 133. *a*

— zyn groote vyanden van dievery *ibid. b*

— zyn liefhebbers van recht en billykheid 2. 134 *b*

— leggen kleine verſchillen zelfs of door hunne wyven by *ibid.*

— ſlaan geen vrouw, maar verlaaten dezelve liever 2. 135. *a*

— ſtraffen crimineele zaaken aanſtonds en zonder aanzien des perzoons *ibid.*

— ſtraffen alle misdadigers ten eerſten met doodſlaan,

doodslaan, op wat wyze? 2. 136. *a*
— hunne misdadigers worden eerlyk begraven *ibid. b seq.*
— by hen zyn geen onkosten van *Proces* noch *Executie* *ibid.*
— by hen heeft de Kapitein het recht van leven en dood 2. 137 *a*
— de Kapitein geeft de misdadigers den eersten slag *ibid.*
— schynen deswegen wederom van de Jooden afkomstig *ibid.*
— zyn geen aanzienders des perzoons *ibid.*
— als zy vluchten, moeten zy zich by de Boschjes-mannen ophouden *ibid. b*
— hunne krygstoerustingen zyn heel gering 2. 139. *a*
— hun oorlogs-aankondiging bestaat in bedreigingen, en een voort daar op volgenden aanval *ibid.*
— hebben geen enerley wyze om te oorlogen *ibid. b*
— zommige Natien verbinden zich zomtyds te zamen tegen eene andere *ibid.*
— hebben eens te vergeefs een verbond tegen de Europeaanen gemaakt *ibid.*
— hebben driederley oorzaaken om een oorlog te beginnen 2. 140 *a*
— de ver afgelegene Natien verbinden zich te zamen tegen hunne vyanden 2. 141. *a*
— stemmen alle te zamen om de Hollanders weder te verjaagen *ibid.*
— houden geen order in hunnen kryg 2. 143. *a*
— hebben geen Officiers als alleen den Generaal *ibid.*
— hoe zy met de gevangens leeven 2. 144. *a*
— houden de Vrede onverbreekelyk 2. *ibid. b*
— by hen hebben de vluchtende nooit Pardon te hoopen 2. 146. *a*
— dooden de overloopers van andere Natien *ibid. b*
— dooden de Verspieders of Spions 2. 147. *b*
— dienen de Hollanders gaarne tegen hunne landsluiden, waarom? *ibid.*
— hun Erf-recht gaat alleen den oudsten Zoon aan 2. 148
— hunne Dochters krygen een slecht huwelyks goed *ibid. b*
— hunne overige Zoonen moeten hunnen oudsten broeder dienen *ibid.*
— veele verhuuren zich by de Europeaanen 2. 149. *a*
— moet men menigmaal eenige dagen na huis laaten gaan *ibid. b*
— geven aan de Eerstgeboorte een byzonder voorrecht *ibid.*
— draagen een ingewortelden haat tegen de Slaaven *ibid.*
— en slaaven zyn heel verscheiden van humeur 2. 150. *a*
— en slaaven zyn in den gemeenen omgang verschillende 2. 151 *a*
— worden hunne Schaapen van de weggelopene slaaven afgestolen *ibid.*
— worden door de slaaven opgevangen, en gestraft *ibid b*
— haaten de slaaven wegens hunne dienstbaarheid *ibid.*
— hebben de weggelopene slaaven weder den weg gewezen, of dood geslagen 2. 152. *a*
— zyn vrolyke toekykers, als de slaaven gestraft worden. *ibid b*
— hebben breede neuzen, waarom? 2. 153 *b*
— hun algemeene geneesmiddelen zyn koppen en smeeren 2. 154. *b*
— hebben tamelyke kennis van de Kruiden *ibid.*
— gebruiken een zoort van steen-mark in hunne Geneeskunde, waar voor? 2. 155. *a*
— verstaan den Hemels-loop, gelyk de Europeaansche boeren. *ibid.*
— hebben Baders en Barbiers onder hen *ibid. b*
— hunne Baders hebben een aardige manier van koppen *ibid.*
— hebben een aardige manier van aderlaaten 2. 156 *a*
— genezen uitwendige gebreken *ibid. b*
— genezen de verrekkingen der leden 2. 157. *a*
— zetten de Wyven een lid af 2. 157. *b*
— verstaan het hair-snyden 2. 160. *b*
— zy snyden het hair af in hoofdpyn 2. 160. *b*
— doen dit ook by het overlyden van hunne ouders, en andere bloedverwanten 2. 161. *a*
— zyn konstige Barbiers 2. 161 *a*
— hebben Doctoren onder zich, die menigen Kwakzalver beschaamen *ibid b*
— worden zelden ziek, al leven zy noch zo slecht *ibid.*
— noemen alle ziektens gelyk de Europeaanen 2. 162. *a*
— neemen zap van Aloë bladeren in *ibid.*
— maaken poejers en dranken uit wilde kruiden *ibid. b*
— hunne geneesmiddelen noemen zy *Tovergoed* *ibid.*
— beproeven op een doemlyke manier, of een Zieke zal opkoomen of sterven 2. 163. *b*
— vertroosten hunne zieken niet met Godt 2. 165. *a*
— wyzen hun zieken alleen op den Doctor *ibid.*
— moeten offeren, als zy beter worden *ibid. b*
— schreyen erbarmelyk als iemant sterft *ibid.*
— krygen al te maal iets te doen, als'er iemant sterft *ibid.*
— de oude moeten een grafstede zoeken 2 166. *a*
— buigen den gestorvenen in malkander, en binden hem in een *Cros* *ibid.*

—— begraaven hunne dooden ten eersten na hun afsterven *ibid. b*
—— gebruiken weinig dragers *ibid.*
—— draagen hunne dooden achter ten huize uit 2. 167. *a*
—— de vermoedelyke oorzaak hier van *ibid.*
—— maaken een yslelyk geschreeuw in deze gelegentheid *ibid. b*
—— koomen niet meer in des gestorvenen huis, maar laaten het staan *ibid.*
—— volgen alle het lyk met huilen en kermen 2. 168. *a*
—— begraaven hunne dooden op een aardige manier *ibid.*
—— na de begravenis gaan zy niet in order na huis *ibid.*
—— —— —— ontstaat een diep stilzwygen *ibid. b*
—— de oudste bepist alle de lykgeleiders *ibid.*
—— hy bestrooit hier op hunne lighaamen met asch *ibid.*
—— zy besmeeren zich vorders met koe-mest 2. 169. *a*
—— de oorzaak van 't bepissen *ibid.*
—— —— van 't bestroojen met asch *ibid.*
—— —— van 't besmeeren met koe-drek *ibid. b*
—— breeken alle huizen af, en trekken met zak en pak weg 2. 170. *a*
—— laaten 't huis des overledenen alleen staan *ibid.*
—— draagen een schaaps-net om den hals, als zy in den rouw zyn *ibid. b*
—— zulke netten verrotten niet schielyk *ibid.*
—— worden door den Gouverneur *Bax* in 't naauw gebragt 2. 180. *b*
—— kosten de Compagnie jaarlyks zeer veel 2. 252. *b*
—— worden van de Compagnie beschonken, waarom? 2. 168. *b*
—— waar in die geschenken bestaan *ibid. seq.*
—— betaalen deze geschenken rykelyk 2. 269. *a*
Hottentottinnen, draagen goede zorg voor de aan haar toevertrouwde kinderen 1. 439. *b*
—— moogen geen man toelaaten die twee *testiculi* heeft 1. 511. *a*
—— haare schamelheid is met een lap vel bedekt 1. 512. *a*
—— zodanige heeft de Schryver veelmaal gezien *ibid.*
—— zulks zou ook by andere Natien gevonden worden *ibid.*
—— des Schryvers gedachten van dit vel *ibid. b*
—— zy zyn afschuwelyker als de Heidinnen 2. 28. *b*
—— hebben lange borsten 2. 29. *a*
—— haare Zoonen durven de Moeder slaan, als zy mannen gemaakt zyn *ibid.*
—— draagen haare kinderen op de rûg 2. 50. *a*
—— draagen ringen aan de voeten, en eeten die 2. 52. *b*
—— waarom zy deze ringen aan de beenen draagen *ibid.*
—— zyn een *remedie* tegens de liefde 2. 56. *a*
—— moeten 3 dagen uitgaan en vasten, wanneer, en waarom 2. 116.
—— haare Mannen moeten een schaap slachten en tracteeren *ibid. b*
Hottentotsche Spraak, heeft de Schryver willen leeren 1. 71. *b*
—— Woorden, volgens een *Catalogus* aangeteekend 1. 429. *seq.*
—— Natien, hebben boosaardige menschen onder zich 1. 479. *a*
Hottentotsche Kapiteins, zyn aan een Opperhoofd onderworpen 1. 482.
—— Opperhoofd, zulk eenen heeft de Schryver gezien *ibid. b*
—— diergelyken heeft elke Natie *ibid.*
Hottentotsche Ajuintjes, hier van zyn 8 zoorten 1. 302. *a*
—— worden zeer veel genuttigt *ibid. b*
—— zyn zeer aangenaam van smaak *ibid.*
Hottentotsch Broodt, is de wortel van *Arum* 1. 288. *b*
Hottentotsche Vygen, hier van zyn 36 zoorten gespecificeert 1. 305. *seq.*
—— haare benaaming 1. 307. *b*
—— worden zelfs van de Europeaanen gegeten *ibid.*
—— te veel gegeten zynde, veroorzaaken de roode loop *ibid.*
Hottentotsche Visschen, der zelver benaaming 1. 283. *a*
—— zyn twederley zoorten *ibid.*
—— leeven meest van mist en zee-gras *ibid. b*
—— worden met de hengel gevangen *ibid.*
—— zyn goed koop *ibid.*
Hottentotsch-Holland, de weg daar heen is zeer aangenaam 1. 94.
—— van waar 't zyn naam heeft 1. 98. *a*
—— heeft een hooge berg in 't midden *ib. b*
—— desselfs Bezitter, wie? *ibid. seq.*
—— is 't grootste, welgelegenste en vruchtbaarste Distrikt der Stellenbossche Colonie 1. 99. *b*
—— moest Will. Adr. van der Stel laaten vaaren *ibid.*
—— is vruchtbaar, en heeft schoon land *ibid.*
—— het grootste huis heeft Van der Stel op zyn eige kosten moeten afbreeken 1. 100. *b*
—— het Land word geconfisqueert *ibid.*
—— —— word verdeelt *ibid.*
—— daar konden noch veel menschen woonen *ibid.*
—— in dit Distrikt was voor dezen een vier-

vierkante Schans ibid.
— is vol wilde Dieren geweest 1.101.b
— heeft ook veel Hout gehad ibid.
— heeft 3 Rivieren met goed water 1.102.a
— in deze Rivieren is niet als Zee-Visch 1.103.a
Hottentotsch Hollandsche Bergen, zyn hooger als de Tafelberg 1.94.b
— worden met wolken bedekt, en zyn een kenteken van de lang aanhoudende Zuid-Ooste Wind 1.95.a
Hout om te timmeren ontbreekt aan de Kaap 1.271.a
— moet met groote kosten daar gebragt worden ibid.
— is 'er zeer duur ibid.
— het gebrek daar van is oorzaak dat 'er geen Bergwerken bearbeid worden aan de Kaap ibid.
— om te bouwen en te branden is genoeg in Hottentotsch Holland geweest 1.101.b
— ontbreekt de *Susiquas* 1.464.a
— — ook de Bottelary 1.110.a
— — de *Namaquas* 1.467.b
— — de *Damaquas* 1.475.b
Hout-Bay, waarom zo genaamt? 1.76.a
Hout-Hock, een Berg 1.128.a
— zyn blinkentheid betekent Erts in de Bergen 1.279.a
— hier omtrent ontmoeten den Schryver 6 wilde Olyfanten 1.335.a
Hout-wurm, zit veel in 't kreupelbosch 1.268.b
Houteniquas-Natie, heeft een vruchtbaar Land 1.476 b
— heeft schoone boomen en dichte wouden ibid.
— hier in hebben zy de Ruilders gelokt, en veel schade toegebragt ibid.
— heeft veel Vee en wilde Dieren ibid.
Huiden der dieren, zyn goed koop aan de Kaap 2.60.a
— die tot riemen en krossen toebereid zyn, eeten de Hottentotten niet meer 2.82.b
— *Meisters* valsch bericht daar van, en waar zulks van daan komt ibid.
— hoe de Hottentotten dezelve tot riemen bereiden 2.83.a
— van Schaapen en Ossen, waar toe zy die gebruiken 2.87.b
Huidt van de Rhinoceros, is een goed geneesmiddel 1.192 a
— een stuk daar van bedekt de schamelheid per Hottentottinnen 1.512.a
Huis, als een Paleis, moet afgebroken worden in Hottentotsch Holland 1.100.b
Huis, een nieuw word 'er in 't midden van een Hottentotsche Kraal gezet 1.516 a
— word met allerley bloemen en groene takken verciert ibid.
— van een overledene breeken de Hottentotten af 1.524.a
— een nieuw konnen de Hottentotten in korten tyd timmeren 2.27.a
— van een overleden Hottentot word door niemand meer bewoont 2.167.b
— aan 't ronde Boschje is gemakkelyk, en vermakelyk gebouwt 2.241.a
— by deszelfs verkooping is driederhande onderscheid 2.282.a
— dat noch geen tien jaar gestaan heeft, moet den tienden penning betaalen ibid.
— dat noch geen 20 jaar gestaan heeft, geeft den twintigsten penning ibid.
— dat over de 20 jaar oud is, de veertigste penning ibid.
Huizen der Hottentotten, gelyken na een bakkers oven 2.71 a
— zyn zonder steenen en balken gebouwt ibid b
— zyn kleine holen 2.72 a
— zyn niet met gras en steenen bedekt ibid. b
— worden door man en vrouw van stokken gebouwt ibid.
— zyn ovaal-rond 2. 73 a
— en worden met matten en vellen bedekt ibid. b
— hebben een kleine ingang, en zyn zelfs laag ibid.
— raaken by hen nooit in de brand 2.76.a
— in de zelve ontstaat nooit twist of gekyf 2 77.a
Huizen aan 't Voorgebergte zyn net en tot gemak gebouwt 2.221.a
— zyn om de val-en rukwinden maar een of twee verdiepingen hoog gebouwt ibid.
Huishouding, ordentelyke, hebben de Hottentotten 2.24.a
Huisraad der Hottentotten, waar in bestaat 2.76. a
Huis-slangen, haar beet is niet schadelyk 1.256. b
— kruipen by de menschen in 't bedt, een staaltje daar van ibid.
— zeker zoort draagt een kroon op de kop 1.257.a
Huislook, Afrikaansch 1.301.b
Hurken, wat het zy by de Hottentotten? 1.513.b
Husing (*Henning*) verzoekt dat twee borgers naar Holland gezonden worden 2.352.b
— zyn vrouw word van eenige bekende bezocht 2.404.b
— zy word van *d'Abling* wegens de Discoursen ondervraagt ibid.
— zy word dieshalven in haar huis gearresteert 2.405.a
— zy moet in de Vesting koomen, alwaar de Weduwe *van Loon* haar valsche zaaken voorhoudt ibid b
— word daar gearresteert ibid.
— de borgers verzoeken haare ontslaging onder borgtogt ibid.
— zy word met zwaarder gevangenis gedreigt 2.406.a

—— zy word voor den Raad ondervraagt 2. 406. *a*
—— zy zoude een eed zweeren *ibid. b*
—— word door *d'Abling* daar in belet *ibid.*
—— word in vryheid gestelt *ibid.*
Huwelyks-goed der Hottentotten, waar in bestaat 2.23. *b*
Huwelyks pligt, of de Hottentotten in 't openbaar verrichten 2. 30. *b*
—— dit word tegengesproken *ibid. seq.*
—— kan van niemand gezien worden, als getrouwde malkander *caresseeren* 2. 74. *b*
Huwelyks-zaaken (Collegie van) bestaat uit zo veel leden, als dat van Kleine Zaaken 2. 196. *a*
—— zit om de 14 dagen op zaturdag *ibid.*
—— zonder haar kennisse kan geen Paar getrouwt worden *ibid.*
—— word by gegoede luiden dikwils in hunne huizen verzocht, om zich daar te laaten aantekenen 2. 197. *a*
—— als wanneer 't zelve getracteert word *ibid. b*
—— en een goede belooning ontvangt *ibid.*
Hyacinthus Africanus 1. 297. *b*
—— *albus* 1. 318. *a*

J.

Jaar, hoe de Caapsche Inwoonders 't zelve verdeelen 1. 364. *b*
Jaar-getyden, derzelver gewigtige verandering aan de Kaap 1. 344. *b*
Jacob Evertsen, een roode Visch 1. 239. *a*
—— heeft wit, gezond en aangenaam vleesch *ibid.*
—— zyn twederley zoort *ibid.*
—— derzelver onderscheid *ibid.*
—— —— benaaming *ibid. b*
Jacobæa Africana, Afrikaansch St. Jakobskruid, 17 zoorten 1. 297. *b seq.*
Jagers, goede, zyn de Hottentotten 2. 25. *a*
St. Jago, een Eiland van *Capo Verde*, ontdekt en beschreven 1. 14 *a*
—— hoe ver 't van *del Fuogo* afgelegen is, word betwist *ibid.*
—— des Schryvers schip kan daar niet aankoomen *ibid.*
—— de Stadt op 't Eiland hoe groot die is *ibid. b*
—— eenige zetten voet aan land 1. 16. *a*
—— Levensmiddelen zyn'er goed koop 1. 18. *a*
—— de Schryver wil de Stadt bezien, dog word hem afgeraden *ibid*
—— —— blyft'er niet lang *ibid. b*
—— de Hollanders bezoeken den Gouverneur en zyne Gemalin noch voor hun vertrek 1. 19. *a*
—— de *Polus*-hoogte aldaar *ibid. b*
—— de grootte van het Eiland 1. 21. *a*
—— welke Vruchten en gewassen daar groejen *ibid.*
—— het Water word'er stinkende, en groejen wormen in 1. 329. *b*
Jagt, beminnen de Hottentotten 1. 484. *a*
—— daar toe gaan zy uit, of gezamentlyk, of alleen *ibid.* 2. 113. *a*
—— wat by een groote Jagt voorvalt 2. 113. *seq.*
—— daar van hebben *Böving* en *Tachart* niet uitvoeriglyk gesproken 2. 112. *b*
Jakhalsen, zyn eigentlyk Kruis-vossen 1. 203. *a*
—— zouden volgens *Ludolf* het dier *Thos* zyn *ibid. b*
Jantje van der Gouw, een Hottentot, leert veel spraaken 1. 438. *a*
—— redeneert zeer wel van de Landbouw *ibid. b*
Japanneezen onmenschelyke gruwzaamheid omtrent hunne Kinderen 2. 8 *a*
Jasminum Africanum, 2 zoorten 1. 298. *a*
Jasmin Delmin 1. 317. *a*
Javaansche Varkens, worden beschreven 1. 196. *a*
Ichneumon. Zie Muishondt
Iebring (*Jan Ernst*) word van den Gouverneur en den Vaandrig, onafgelost en in volle geweer zynde, afgerost 1. 359. *b*
Jigt, word verdreven door roode Katte-vellen 1. 182 *b*
—— is aan beide geslachten gemeen aan de Kaap 1. 412. *b*
—— heeft de Schryver ook gekregen 1. 413. *a*
Iltis, een zoort van Wezeltjes 1. 203. *b*
Indiaansch Geld *differeert* van 't Hollandsche, hoe veel? 2. 256. *a*
Indiaansche Prinssen gevangenhuis 1. 73. *b*
Ingewanden, welke de Hottentotten eeten 1. 440.
Inkomsten der Heemraaden van Stellenbosch en Drakenstein, waar die uit voortkoomen 2. 211. *b*
—— koomen uit het Vee-geld 2. 212. *a*
—— van elke Watermolen *ibid.*
—— waar toe zy aangewendt worden *ibid. b*
—— der Compagnie aan de Kaap 2. 270. *a*
—— waar uit die spruiten, en wat naam zy voeren 2. 271. *a*
Inoogstings-tyd der Veldvruchten 1. 139. *a*
Inscriptie op den rug van den Leeuwenberg te zien 1. 101. *b*
—— van 't Ziekenhuis aan de Kaap 2. 232 *a*
—— boven de deur van de Kerk 2. 237. *b*
Insect, aan 't welke de Hottentotten eer bewyzen 1. 500. *b. seq.*
—— deszelfs beschryving *ibid.*
Inspanning der Ossen aan de Kaap, hoe geschiedt 1. 133. *b*
Instrumenten (Astronomische) worden *in duplo* door den Schryver bestelt 1. 3. *b*
—— worden door *Daniel Deutz* betaalt *ibid.*
Instrumenten (openbaare) brengen den Secretaris veel op 2. 288. *b seq.*

—— der-

— derzelver menigvuldige vervaardiging geeft veel voordeel 2. 290. a
Intybus sativa, Endivie 1 318. a
Inwoonders van de Kaap, hebben veel schaapen en ossen 1. 143. b
— krygen zelden de roode loop 1. 398. a
— oo zaak daar van 1. 401. a
— krygen geen scheurbuik ibid. b
— kunnen met het verkoopen van hunne wynen veel voordeel doen 2. 281. a
— klaagen hun noodt aan de hooge Collegien 2. 284. a
— worden in hun vorige vryheid gehandhaaft ibid b
— moesten voor dezen de onkosten van 't Gerecht over hunne ter dood verwezene slaaven zelfs betaalen 2. 293 a
— hebben voor dezen heel gemeenzaam malkander bezocht 2. 301. a
— zyn hier in door den Gouverneur W. Adr. van der Stel verhindert 2. 302. a
— aan de Kaap, wie daar door verstaan worden 2. 319 a
— noemen de nieuwe aankomelingen uit Holland, *Baren* ibid.
— noemen de uit Indie komende *Orlammen* ibid. b
— ontfangen de Vreemdelingen heel wel ibid.
— neemen de zieke Vreemdelingen gaarne in ibid.
— neemen van Vreemdelingen voor herberging alle dag de helft meer, als van Hollanders, waarom? 2. 320. a
— konnen veel geld met *logeeren* winnen ibid. b
— onthaalen de Vreemdelingen wel ibid.
— laaten hunne slaaven-kinders niet doopen, waarom? 2. 321. b
— hunne verontschuldiging is niet rechtmatig ibid.
— hunne verontschuldiging is van de Geestelyken herkomstig 2 322. a
— klaagen hun nood vergeefs aan den Gouverneur 2. 328. a
— klaagen hem dieshalven in Holland en op Batavia aan ibid. b
— eenige worden geciteert, houden zich echter uit vrees voor gevangenis absent 2. 362. a
— verschynen op de volgende Citatien ook niet 2. 363 a
— verschynen op het afgekondigde placcaat ook niet 2. 365. a
— geven hun nood in een smeekschrift te kennen ibid.
— verwachten met smerte den nieuwen Gouverneur 2. 392. a
Inzouten, daar toe deugt het Kaapsche zout niet 1. 350. b
Johannes I. Koning van Portugaal, geeft het Voorgebergte van de Kaap de Goede Hoop dezen naam 2. 176 a
Jok, daar de ossen mede by malkander gespannen worden, hoe 'er uit ziet 1. 134 a
Jonas, van welken visch hy ingeslokt is 1. 237. b
1. 244 b
Jooden, met deze koomen de Hottentotten overeen 1. 420. a
— zyn zonder twyfel der Hottentotten Vooroudersgeweest 1. 499. b
— eenige gissingen daar over ibid.
— zyn na alle gedachten nochmaals der Hottentotten Voorouders geweest 1. 511. b
— hen is menigmaal van Godt verboden zout te gebruiken, waarom? 2. 62. a
Joode-steenen 1. 276 a
Joostenberg, deszelfs benaaming 1. 108. b
— heeft schoone Landeryen ibid.
Irlitzen, zyn bekende visschen 1. 240. a
Juniperus vulgaris, gemeene Geneverboom 1. 318. a
— zy zyn noch raar aan de Kaap ibid.
Justitie, werd op 't schip gehouden 1. 27. a
Justitie-Raad, is 't tweede Collegie 2. 191. a
— bestaat uit 9 Persoonen ibid.
— de Leden daar van zyn meest dezelve, die den Raad van *Politie* uitmaaken ibid.
— daar by is in Crimineele of hals-zaaken de Fiskaal of Land-drost aanklager ibid. b
— daar in worden ook drie Burgermeesters getrokken, wanneer en waarom? ibid.
— is de hoogste Rechtbank aan de Kaap 1. 192. b
— van deze kan men *appelleeren*, waar? ibid.
— de Leden daar van trekken voor hunne moeite geen belooning als de Eere ibid.
— zit in 't gemeen op donderdag 1. 194. b
— zit op zaturdag, als 'er *Executie* gedaan word ibid.

K.

Kaastok (*Jan*) Afslager by alle Boelhuisen 2. 201. b
— maakt zich zoek door verwaarloozing van zyn ampt 2. 202. a
— moet aan den *Curator ad lites* veele duizenden betaalen ibid.
— word weder te rug gezonden ibid.
— zyn Persoon en goederen worden in beslag genomen ibid. a b
— hem word een *Adjunct* toegevoegt ibid. b
— zynent wegen worden zommige genoodzaakt tweemaal te betaalen 2. 203. a
— zyn *Credit* is t'eenemaal verloren ibid.
Kaauw, word niet veel geacht 1. 223. b
— waar dezelve zich onthoudt ibid.
— wat haar kost is ibid.
— kan men licht leeren klappen ibid.
Kajuman, of Indiaansche Goudboom 1. 318 a
Kazschebyring, een gewas van Madagascar 1. 318. a

Ka-

Kajuit-wachters ampt op 't Schip. 1.25. *b*
Kakkerlakken, konnen by dag niet zien 1. 267. *b*
—— zyn gevaarlyke vyanden van linnen *ibid.*
Kalden (Petrus) zyn Landgoed word beschreven 1.105.*a*
—— hoe hy daar aan gekomen is *ibid. b*
—— hem word verboden niet meer te prediken 2.392. *b*
—— heeft nieuwe maar slechte leden van den Kerkenraad verkoren 2.396. *b*
—— mengt zich in de zaak der Diakenen, tegen *le Boucq* 2.397. *b*
—— brengt 2 *Attestatien* voor den dag, die hem van den Kerkenraad verleent waren *ibid.*
—— had dezelve op geen loflyke wyze verkregen 1.398. *b*
Kalecutsche Haanen en Hennen, zyn bekend 1.209. *a* 1.212. *b*
Kalk, word uit oester- en mosselschulpen gebrand 1.229. *a*
Kalk-Baay, waar die legt, en wie 'er de bezitter af is? 1.76 *a*
Kalk-steenen, worden aan de Kaap gevonden 1.275. *a*
Kalven des mannelyken geslachts hebben de Hottentotten niet gaarne 2.35. *a*
—— jonge, bewaaren zy voor ongeluk, hoe? 2.38. *a*
—— moeten alvorens zuigen eer de Koeyen melk geeven 1.142. *b*
Kamma, een Hottentot, geeft een kenteken van een heilige plaats 1.504. *a*
Kanaal of vaart van de Tafelbaay tot aan de Baay *Falzo*, wil Simon van der Stel laaten maaken 1.73. *b*
—— is vergeefsche moeite 1.74. *a*
Kanary-vogels, zyn veelderhande zoorten aan de Kaap 1.209. *b*
Kandel-gras, gelykt wel na *Spurrie* 1.137. *a*
Kaneel, heeft onderscheide naamen 1.314. *a*
—— deszelfs Boom word beschreven *ibid.*
Kanna-wortel, is der Hottentotten byzondere lekkerny 2.68. *a*
—— wast aan de Kaap *ibid.*
—— daar heeft de Schryver zich veel goede Vrienden met gemaakt 2.69. *a*
—— is onder de Hottentotten een gangbaare Koopmanschap 2.95. *a*
Kapitein, heeft groote achting op het schip 1.11. *a*
—— des zelfs Lykstaatzie 1.23 *b*
Kapiteinen, twee Engelsche, duelleeren en koomen zonder straf vry 2.396. *a*
Kapiteinen der Hottentotten, moeten als Overstens of Landvoogden aangemerkt worden 1.481. *b*
—— of zy de hoogste Overigheid zyn 1. 482. *a*
—— zyn een Opperheer onderworpen *ibid.*
—— hunne onderscheiding van de Opperheeren 1.483. *b*
—— welke Ceremonien by hunne aanstelling voorvallen *ibid.*
—— moeten by hunne aanstelling slachten *ibid.*
—— genieten niets van hunne Onderdaanen 1.487. *a*
Kapoenen 1.209. *a*
Karpers, zyn tamelyk klein aan de Kaap 1.240. *a*
Kassier van den Land-drost en Heemraaden is altyd de oudste van de Stellenbossche Raad 2. 211. *b*
—— van de Compagnie betaalt het kooren 2. 274. *b*
Katten, zyn tamme of wilde 1.182 *a*
—— wilde, waar onder blaauwe, graauwe, roode *ibid. b*
—— Tyger-boschkatten, zyn de grootste van alle *ibid.*
Kattendyk ('t Schip) brengt order aan den Gouverneur en andere, om naar Holland te vertrekken 2.385. *b*
Kauwoorden, verscheide zoorten 1.315. *b*
—— worden van 't scheepsvolk gegeeten *ibid.*
Keel, quaade, is heel gemeen aan de Kaap 1. 413. *a*
—— daar tegen is een middel *ibid.*
Keer de Koe, een Schans van hout en aarde aan de Zout-Rivier 1.72. *b* 2.225. *b*
—— hier van word byna niets meer gezien 1.73. *b*
Keer-weder, een Berg, waarom zo genaamt? 1.102. *a*
—— grenst aan de Drakensteinsche Colonie 1. 114. *a*
Kegel-slakken, worden niet gegeeten 1.240. *b*
—— derzelver hoorentjes zyn zeer fraai *ibid.*
Keizers-kroon of Lelie 1.319. *a*
Keizers-Rivier, waarom alzo genaamt word 1.89. *b*
—— waar heen die loopt *ibid.*
Kennisse Gods, zoekt de Schryver de Hottentotten te leeren 1.490. *b seq.*
Kenteken dat men naby de Kaap de goede Hoop is 1.45. *b* 1.46. *a*
Kentekens der boek-letters of boekstaaven, die in de Hottentotsche spraak eensklaps moeten uitgesproken worden 1.422. *a*
Kerken in Africa zyn'er drie 2.232. *b*
Kerk, aan *de Kaap* is'er een *ibid.*
—— daar van heeft *Simon van der Stel* den grond gelegt 2.233 *a*
—— door wien zy voltooit is *ibid.*
—— is met een dikke muur omringt *ibid.*
—— heeft een Kerkhof om zich *ibid. b*
—— deszelfs uitterlyke figuur is achtkantig 2.234. *a*
—— —— muur is vry hoog *ibid.*
—— heeft een tooren van middelmatige hoogte *ibid.*
—— de vloer van binnen is met Tichelsteenen be-

beleidt ibid.
— heeft fraaye stoelen ibid.
— is niet verwulft ibid. b
— heeft 4 pylaaren die 't dak draagen] ibid.
— — een plat dak, waarom? ibid.
— is vol van menschen als'er schepen in de haven leggen 2. 235. a
— heeft een nette Predikstoel ibid.
— rondtom de muur hangen Wapens, ook zyn'er Grafschriften ibid. b
— is noch onbezoldert ! ibid.
— heeft zeer veel geld gekost ibid.
— is van 't geld der Diakony gebouwt ibid.
— heeft een *Inscriptie* boven de deur, tegen over 't Ziekenhuis 2. 237. b
Kerk van *Stellenbosch*, zoude vergroot worden ibid.
— wegens gebrek van geld word hier toe een fonds bedacht ibid.
— daar toe geeven veele een vrywillige gifte ibid.
— word vergeeten om te vergrooten 2. 238. a
— na de afbranding word eerst weer aan 't gegevene gedacht ibid.
Kerk van *Drakenstein*, in-en uitwendig beschreven 1. 119. b
— lykt niet minder als een Kerk 2. 238. b
Kerkhof aan de Kaap, wie daar op begraven mag worden 2. 233. b
— op 't zelve worden ook vreemde begraven ibid.
— hier op is een huisje daar de Koster woont 2. 234. a
Kerkhof, hebben ook de Slaaven en gemeene bedienden der Compagnie 2. 233. b
— — der Slaaven en gemeenen is met geen muur afgeschut ibid.
Kerken-raad, een Lidt van dezelve neemt zich de zaak eenes armen mans aan 2. 400. a
— die een smeekschrift ten zynen behoeve overgeeft ibid.
— word troosteloos gelaaten ibid. b
— spreekt den Schryver aan om deze zaak te verdedigen 2. 401. a
— wat daar oorzaak toe gegeven had ibid.
— op het *Replicq* van dit Lidt hebben *Poulle* en *Helot* niet konnen antwoorden ibid. b
— dit Lidt willen *Poulle* en *Helot* dat exemplaarlyk zal gestraft worden 2. 408. a
Kerkenraads Collegie kan gevoeglyk in den algemeenen en byzonderen verdeelt worden 2. 203. a
Kernmelk, geeven de Hottentotten aan de jonge Kalven of Lammeren 2. 36. b
— drinken zy ook wel zelfs ibid.
Kern-of Steenbyters, zyn de Europeaansche gelyk 1. 214. a
Kersse-boomen van allerhande zoort 1. 314. b
Kervel die zaad draagt 1. 315. a
Ketels-quartier, wat het zy aan Scheeps-boord 1. 24. b
Ketmia Africana, daar van zyn 6 zoorten. 1. 298. b
Kevers, hier van zyn veelderley zoorten. 1. 263. b *seq.*
— maaken een verdrietig gezang 1. 264. a
— wanneer ze zich laaten zien, ibid.
— onthouden zich op de Elzen-boomen. ibid. b
Kever, een byzondere zoort, die de Hottentotten eeren 1. 500. b
— deszelfs gestalte ibid.
— gelykt niet na de Europeaansche torren ibid.
— op wat manier de Hottentotten die eeren ibid. b *seq.*
— hunne dankbaarheid jegens de zelve 1. 501. a
— word met offeren ge-eert ibid.
— toont eenen heiligen aan ibid. b
— — ook een heilige Vrouw aan 1. 502 a
— willen de Hottentotten niet vangen laaten ibid. a. b
— brengt hen ongeluk als 't gedoodt word 1. 503. a
Keuken in den Tuin aan de Kaap is groot en schoon 2. 247. a
Keuken-vruchten, wanneer gezaait worden 1. 153. a
— worden verplant ibid.
— worden zeer aangenaam van smaak ibid. b
Keuken-gereedschap der Hottentotten, waar in bestaat 2. 62. b. *seq.*
Keur-boom, word beschreven 1. 307. b
— draagt vrucht 1. 308. a
— heeft goed Hout ibid.
Kikvorschen, konnen niet leeven in alle wateren 1. 183. a
Kina (Elias) word in arrest gezet 2. 350. b
Kind, dood, veroorzaakt by de Hottentotten groote droefheid aan de Vader en Moeder. 2. 4. a
— — word aanstonts begraven ibid.
Kind, levend, wasschen zy met versche koedrek ibid. a. b
— — leggen zy zo vuil en ongereinigt op een Kros ibid. b
— — word met zachte vyge bladen gesmeert, waarom? ibid.
— — naderhand ook met gesmolten schaapvet of boter 2. 5. a
— — oorzaak van dit smeeren ibid.
— — word ten laatsten met *Buchu* bestrooit ibid.
— — of 't zelve door de kragt van deze dingen in 't leeven kan blyven ibid. b
Kinderen, zyn overvloedig aan de Kaap 1. 62. b 2. 390. a
— wat hier van de oorzaak zy 1. 390. a
— krygen hier geen pap ibid. b
— groeijen zeer voorspoedig 1 392. a
— worden gevaarlyk krank als zy tanden krygen ibid.

— krygen na de tanden dikwils een beroerte ibid.
— zyn de vruchten niet ongezond en schadelyk 1. 393. b
— aan de Hottentottinnen toevertrouwt, worden door haar wel in acht genomen 1. 439. b
— zwakke of sterke, worden Zondag na de geboorte gedoopt 2. 309. a
— worden dikwils eerst een maand na de geboorte gedoopt, waarom? ibid. b
— hebben door des Predikers schuld den doop niet konnen ontvangen ibid.
— moesten, te gelyk met alle andere kerkelyke verrichtingen, wachten ibid. seq.
— hebben een goed natuurlyk verstand 2. 319. a
Kinderen der Hottentotten, worden slecht in acht genomen. 1. 445. b
— *ex concubitu cum Christiano* voortgeteelt, of die gedoodt worden 2. 13. b
— het tegendeel word door voorbeelden beweezen ibid.
— kleine, voor zulke moeten de Moeders zorgen 2. 28. b
—— blyven altyd by de Moeder 2. 29. a
— draagen de Hottentottinnen op de rug 2. 50. a
Kinderdoop der Europeaanen, Plechtigheden daar by voorvallende 2. 309. a
Kinds Vader heeft weinig of geen onkosten by den doop zynes kinds 2. 312. a
Kinder-pokjes, worden aan de Kaap weinig geacht 1. 392. a
— het kenteken der zelver is hoofdpyn 1. 393. a
— zyn op Batavia gevaarlyk ibid
— *Melch Leydekkers* getuigenis daar van ibid.
Kinder-tucht, is by de Hottentotten zeer slecht 2. 29. b
—— is by die der Europeaanen niet te vergelyken 2. 30. a
—— word van de meeste Ouders verwaarloost 2. 317. a
Kinder-ziektens, zyn niet gevaarlyk aan de Kaap 1. 391. b
Kirri stok, draagen de Hottentotten in de hand 1. 47. a
— waar zy die van maaken en bereiden ibid.
— geeft het Yzer in hardigheid niet veel toe ibid.
— gebruiken zy tot vechten en afweeren ibid.
Klaagschrift der Borgers tegen den Heer *van der Stel* 2. 329. a
— dit hebben veele wederroepen, uit vreeze van gevangenis 2. 355. b. seq.
Klander. Zie Koren worm.
Klapmuts, heeft slechte gebouwen 2. 250. a
— levert veel hooi ibid.
Klaver, witte 1. 316. a
Klederen der Hottentotten zyn gering, en bedekken 't weinigste gedeelte des lichaams: 2. 43. a
Kley of leem-aarde der Zoutpannen 1. 348. a
Klim, Indiaansche 1. 315. a
Klip (groote) in de Baay *Falzo* 1. 95. a
Klippen onder water by *Brazil*, *Abrolhos* genaamt 1. 37. b seq.
— zyn zeer gevaarlyk te passeeren 1. 38. a
Klipkouzen, een zoort van groote Zee-mosselen 1. 249. a
— hebben vast en zwaar vleesch, dog goed van smaak ibid.
— van haare schulpen word kalk gebrandt ibid.
Klip-visschen, waarom zy zo genaamt worden 1. 241. b
— hoe zy 'er uit zien ibid.
— zyn een halve voet lang ibid.
— hebben lekker en mals vleesch ibid.
— vangen en verkoopen de Hottentotten zeer veel 2. 117. b
— moogen zy zelve niet eeten 2. 118. a
Klok, is 'er op yder Schip een 1. 24. a
— word by veele gelegentheden geluidt ibid.
Klokken, worden aan de Kaap by begravenissen niet geluidt 2. 314. a
Klokskens, Afrikaansche, hier van zyn 8. zoorten 1. 290. b
Kloof, op zulk eene heeft de Schryver een gansche nacht moeten blyven 1. 334. a
— tusschen den Tafel- en Windberg, word beschreven 1. 376. b
Knapkoek, een Hottentot, word door een Europeaansche Vrouw van een ongewoone ziekte geneezen 1. 527. b. seq.
Knegten by de boeren moeten hunne transporten door hunne nieuwe Heeren betaalen laaten 2. 257. b
— die in *loning* genomen worden, moeten eerst hunne *dimissie* van den Gouverneur hebben ibid. seq.
Knoflook, Afrikaansche 1. 285. a
— Europeaansche 1. 311. b
Knoflooks-kraal, daar moest de Schryver 24. uuren wachten 1. 334. b
Knorhaanen, een zoort van klip-visschen 1. 471. b
Knorhaan en knorhen, een zoort van wilde hoenders 1. 213. a
— zyn andere vogels hinderlyk ibid.
Kochaquas-Natie, is niet zeer volkryk 1. 453. a
— waar zy hun verblyf hebben ibid.
— onder hen hebben zich de Europeaanen al vast gestelt ibid.
— hebben noch 't meeste van hun Land in 't bezit ibid.
— by hen worden de beste zoutpannen gevonden ibid.
— aldaar is een wacht gestelt ibid.
— hebben gebrek aan zoet water ibid.
Koe-berg, waar die legt 1. 78. a

— is

— is zo vruchtbaar niet als de Tyger-berg *ibid.*
— heeft gebrek aan goed water *ibid.*
Koejen, laaten haare melk niet licht schieten 1. 142. *a*
— moeten eerst de reuk van haar kalf hebben, als zy melk zullen geeven *ibid.*
— moeten by 't melken de achterste voeten gebonden worden 1. 143. *a*
— hebben geen bult *ibid.*
— zyn 'er zeer overvloedig aan de Kaap *ibid. b*
Koe-drek, neemen de Hottentotten om nieugeborene kinderen met af te wasschen 2. 4. *b*
Koe-melk, moogen mannen en vrouwen drinken 2. 37. *a*
Koetsire, daar voor schelt de Schryver een Hottentot uit 1. 527. *a*
— die daarom moet *anders maken* *ibid.*
Koffy, is een middel tegen de dronkenschap 1. 404. *b*
Kok in 't Ziekenhuis, heeft een goede wooning 2. 228. *a*
— heeft zeer veel werk te doen *ibid.*
— kookt alles in kopere ketels *ibid. b*
Koning van Denemarken, houdt veel van 't Caapsche water 1. 88. *b*
Koning van de Schutters, is hy die de Papegaay afschiet 2. 218. *b*
— krygt nevens al 't ingeleide geld noch een premie *ibid.*
— moet de Officiers tracteeren *ibid.*
Konings visch, is keurlyk van smaak 1. 471 *b*
Konkommers, gemeene, zyn aan de Kaap overvloedig 1. 154. *a*
Konynen, onthouden zich meest op 't Taxen-Eiland 1. 183. *b*
— moogen de Hottentotten niet eeten 2. 58. *a*
Kooken, doen ordentelyk by de Hottentotten de Wyven 2. 61. *b*
Kool, van allerhande zoort, groeit zeer overvloedig aan de Kaap 1. 153. *b*
— is aangenaam en mals van smaak *ibid.*
— de witte sluitkool valt zeer groot, en zyn 'er die ruim 40. ponden zwaar zyn 1. 313. *b*
Koop-brief, word in schyn gemaakt 1. 99. *a*
Koop-brieven, mag niemand als de Secretaris Politicq vervaardigen 2. 282. *b*
Koop-Contract, tusschen de Hollanders en de *Ganjemans* vernieuwt 1. 462. *a*
Koop en Verkoop van vaste Goederen, brengt de Compagnie jaarlyks veel op 2. 282. *b*
Koopmanschappen, gelden veel meer by publyke verkopingen als anders 2. 285. *b*
— worden aan de Kaap alle by ryksdaalders verkocht 2. 285. *a*
— der Hottentotten, welke die zyn 2. 94. *seq.*
Koopman (*Albert*) verrykt zich als Secretaris van de Weeskamer op een slechte wyze 2. 201. *a*
— zyne Weduwe moet *restitutie* doen. *ibid. b*
Koopmans-Natie, legt oostwaarts 1. 470. *b*
— de Europeaanen hebben 'er zich reeds neergezet *ibid.*
— de gesteltheid van haar Land, en heeft zout en zoet water 1. 471. *a*
Koorts, de alledaagsche, krygt de Schryver 1. 11. *b*
Koortzen, heete, dolle en melancholyke, ontder de Linie 1. 28. *a*
— worden alle andere Zicktens genaamt aan de Kaap 1. 413. *b*
— koude zyn aan de Kaap onbekent 2. 161. *b*
Koperbergen, houden rykelyk koper in zich 1. 279 *b.* 1. 281. *b*
— zyn zeer hoog 1. 281. *b*
— konnen ook wel goud in zich houden *ibid.*
Koper, smelt door de heete Zonnestraalen uit de bergen *ibid.*
— weeten de Hottentotten te smelten en te gieten *ibid.*
Kopere Ringen, draagen de Hottentotten om de armen en handen 2. 46. *b*
Kopere schoengespen, een paar, kosten veele het leeven 1. 59. *a*
Koppen, is een algemeene *remedie* by de Hottentotten 2. 154. *b*
— veroorzaakt groote pyn, en hoe 't geschied 2. 155. *b. seq.*
Koraal-boomen. Zie Coraal-boomen.
Koraal-klippen. Zie Coraal-klippen.
Koraalen. Zie Coraalen.
Koren, bouwen de Inwoonders aan de 24 Rivieren niet 1. 125. *a*
— deszelfs leverantie aan de Compagnie geschied, wanneer? 1. 135. *a*
— word gezaait, wanneer? *ibid.*
— ryp en tydig *ibid. b*
— treeden de paarden veel beter uit als de ossen 1. 140. *b*
— aardige manier van 't zelve te zuiveren 1. 141. *a*
— gaat veel verloren, dog word niet geacht om dat het te nutte komt *ibid. a. b*
— moet zo veel gelevert worden als yder aangeeft 2. 273. *b*
— word jaarlyks zeer veel gebouwt 2. 274. *b*
— — — zeer veel geconsumeert 2. 275. *a*
— de aafgaande en aankomende schepen neemen ook veel weg *ibid.*
Koren, Indiaansch Turksch 1. 317. *a*
Koren-brood en Zaai-koren geeven geen tiende 1. 142. *a*
Koren-hoopen of myten, leggen onder den bloten hemel 1. 139. *a*

—— worden toegedekt *ibid. b*
Koren-maajers, zyn de Hottentotten 1.139.*a*
Koren-schuuren, heeft men 'er niet nodig 1.139.*b*
Koren-varkentjes, hoe zy 'er uitzien 1.187.*b*
—— hoe zy gevangen worden *ibid.*
Koren-wormen, anders Klanders genaamt 1.268.*b*
—— doen groote schade aan 't koren *ibid.*
—— haare gestalte word beschreven *ibid.*
—— zyn niet licht te verjaagen of uit te roejen *ibid.*
Koren-bloem, verscheide zoorten 1.316.*a*
Kostgeld en Transport betaalt de Schryver 1.6.*b*
Koud water aan de Kaap, welke? 1.88.*a*
—— is het water in Hottentotsch Holland 1.102.*a*
—— word het aan de Kaap, wanneer? 1.345.*b. seq.*
—— de oorzaak hier van 1.346.*a*
Koude, moet de Schryver veel uitstaan 1.7.*b*
—— is by Hitland zeer groot 1.10.*a*
—— maakt den Schryver ziek *ibid.*
—— waarom tegen 't Zuiden geacht word feller te zyn als tegen 't Noorden 1.44.*b*
Kouleur van 't Zee-water onder de *Zona Torrida* 1.13.*a*
—— van 't Caapsche water 1.87.*a*
—— is wit, helder, en gezond *ibid.*
—— is roodachtig *ibid.* 1.330.*b*
—— is zwart 1.87, *a* 1.331.*a*
—— is verscheiden 1.331.*a*
—— derzelver oorsprong *ibid.*
—— is gezond om te drinken, als het schoon is *ibid. b*
—— der aarde in de zoutpannen 1.348.*b*
—— van 't regenwater verandert *ibid.*
—— der wolke des Tafelbergs, welke die zy 1.377.*a*
—— der Hottentotten of die zwart zy 1.446.*b*
—— dat wederlegt word 1.447.*a*
—— of die wit zy? *ibid.*
—— *P. Tachart* is daar in bedroogen *ibid.*
—— is Castanje-bruin, of liever Koffy-kouleur 1.448.*b*
—— de zwarte kouleur der Hottentotten waar die van daan komt, dewyl ze uit de natuur zo niet is 2.44.*b*
Kousen, draagen de Hottentotten niet 2.48.*b*
Kraajen, worden zelden tot spyze gebruikt 1.214.*a*
Kraal, een geheele, *maakt anders*, wanneer en op wat wyze 1.515.*b*
—— bouwt een nieuw huis in 't midden, en verciert het met bloemen 1.516.*a*
—— slacht een Os *ibid.*
—— 't vleesch hier van eeten de mannen, en de vrouwen het nat *ibid. b*
—— laat niets overig tot den morgen, en maakt zich vrolyk *ibid.*
—— blyft niet lang aan eenen oord geplaatst 2.68.*a*
Kraalen of Dorpen, zyn weinig onder de *Susquas* te vinden 1.464.*a*
Kraamvrouwen aan de Kaap, baaren niet alle met groote smerten 1.386.*b*
—— verlossen gemeenlyk in korten tyd *ibid.*
—— van trillen en beeven, en andere ziektens weeten zy niet af *ibid.*
—— een eenige heeft een zwaaren arbeid gehad 1.387.*a*
—— word door een afdryvend middel geredt *ibid.*
—— een zeer jong zynde verbeeldt zich te zullen sterven, en maakt een Testament *ibid. b*
—— een eenige is in de kraam gestorven 1.388.*b*
—— verlaaten heel spoedig het bed 1.389.*a*
—— gaan gaarne ras wederom uit *ibid.*
—— doen schielyk haar Kerg-gang *ibid b*
Kraanvogels, zyn 'er overvloedig aan de Kaap 1.214.*a*
—— zyn zeer groot *ibid.*
—— hebben slecht vleesch *ibid. b*
Krabben, worden beschreven 1.241.*a*
—— zyn zeer goed *ibid.*
Krakkeel-zaaken. Zie Raad van kleine Zaaken.
Kreeften, kleine. Zie Garnaalen.
—— groote. Zie Hommers.
Kreupel-hout, deszelfs gestalte 1.308.*a*
—— de Barbiers maaken van de schors een poeder tegens de roode loop *ibid.* 1.400.*b*
—— de Leertouwers gebruiken de schors ook om 't leer te bereiden *ibid.*
Kroos, ziet de Schryver in Zee dryven 2.445.*b*
—— zoude op klippen groejen 2.446.*a*
—— 't gevoelen van *Happelius* word door den Schryver bevestigt *ibid.*
—— de Schryver doet een *experiment* daar mede 2.447.*a*
Krop-ganzen 1.212.*a*
—— haare kroppen dienen tot Tabaks-zakken *ibid.*
Krop-salade 1.318.*b*
Krossen, besmeerde, draagen de ryke Hottentotten. 1.442.*b*
—— van Schaape- en Tygervellen hangen de Hottentotten om de schouders 2.46.*a*
—— hoe ze d'een en d'ander draagen *ibid.*
—— dienen hen ook voor bedden, en tot een kist *ibid.* 2.50.*a*
—— hoe de wyven het achtergedeelte des lyfs daar mede bedekken 2.50.*b*
—— daar mede bedekken zy ook haare schamelheid 1.512.*a* 2.50.*b*
—— haar grootte en onderscheidt 2.51.*a*
—— deze Krossen zyn niet ruig en hairig gelyk de andere, waarom? *ibid.*
—— —— worden met franje omzet *ibid.*

Krossen,

Kroffen, kleine, draagen de wyven dikwils uit hovaar'y ibid
—— worden wegens de luizen met stokken uitgeklopt 2. 66. b
—— daar toe bereiden de Hottentotten de vellen zelfs 2. 80. a
—— stinken zeer, inzonderheid de Leeuwe-Tyger-en andere vellen 2. 80 b
—— snyden de Hottentotten, en maaken ze zelfs 2. 81. a
—— worden zonder naald, gaaren of zyde te zamen genaait ibid.
—— worden met een snaar of pees genaait ibid. b
Krotendil, Afrikaansche, of stinkende Kamillen 1. 292. b
Kruiden, verstaan de Hottentotten tamelyk wel, en weeten ze ook te gebruiken 2. 154 b
Kruid-baden voor de Scheurbuik 1. 402. b
Kruinen der Bergen, zyn met sneeuw of hagel bedekt, wanneer? 1. 346. a
Kruisbloem, Afrikaansche, 5 zoorten 1 300 b
Kruis en Munt, is aan de Kaap zo krachtig als in Europa 1. 320 b
Kryg voeren de Hottentotten tegen de Europeaanen 1. 92. b
Krygs-list der *Attaquas* 1. 470. a
Krygsraad der Borgers, word in twee partyen verdeelt 2. 214. b
—— verscheelt in weinig zaaken van elkander ibid.
—— is van *Simon van der Stel* aangestelt 2. 215. a
—— heeft magt om de onwillige te straffen ibid.
—— de President is een bediende der Compagnie ibid.
—— bestaat uit 17 Persoonen ibid.
—— word niet verandert 2. 215. b
—— straft alleenlyk in de beurs 2. 216. b
Kudde Vee, is by yder Dorp of Kraal maar een 2. 34. a
—— komt alle de inwoonders te zamen toe, en word van de armen geweidt ibid.
—— op wat wyze dezelve vergroot word ibid.
Kuile, een treffelyk Landgoed! 1. 90. b
Kuilen, diepe ronde, daar in vangen de Hottentotten groote wilde dieren 2. 114. b
Kullcross, daar mede bedekken de Hottentotten hunne schamelheid 2. 48. a
—— hangt aan twee riemen ibid.
—— met welke 't boven de heupen vast gebonden word ibid.
Kutschines, een Madagascars gewas 1. 318 b
Kyk-uit, aan de Zout-Rivier, een buitenwerk 2. 225. b

L.

Lactuca vulgaris, Krop-salade, enz. 1. 318. b
Lamia. Zie Visch-hond
Lammeren, werpen de Schaapen tweemaal 's jaars 1. 143 a 2. 35 a
—— jonge, bewaaren de Hottentotten op een aardige manier voor schade 2. 37. b
Land, word van 't schip *Sandborst* gezien 1. 40 b
—— 't zelve word voor *Trinidat* en *Ascension* gehouden 1. 41. a
—— word op 't zien van nieuwe spitzen verder betwist ibid.
—— de Schryver gelooft dat het de Eilanden van *Maria d'Agosta* en *Martin Vaz* zyn geweest ibid. seq.
—— heeft een Zuikerhoed en Byenkorf gelyk gezien ibid. b
Lands nabyheid konnen de Zee-varende uit vele tekenen besluiten 1. 368 b. seq.
Land, een stuk, koopen de Hollanders van de Hottentotten 1 61. a
—— een ander Stuk van *Terra du Natal* koopen de Hollanders 1 62. b
—— aan een yder word 60 morgen om te bebouwen geschonken 1 64. b
—— aan de Kaap is bergachtig 1 62. b
—— is zeer vruchtbaar 1 63 a
—— waar in de Hollanders Colonien hebben, bezichtigt de Schryver 1 71. b
—— word hoe langs hoe meer aangebouwt 1. 72 a
—— een stuk van 120 morgen word aan *Jan Hertog* gegeven 1. 99 a
—— 't zelve verkoopt hy aan *van der Stel* ibid.
—— *P. de Meyer* verzoekt een stuk land op aanraaden des Schryvers 1. 103. a
—— word tot Wynbergen en Tuinen bereidt 1. 132. b
—— aan de Kaap is brak 1. 352. b
—— hebben de Hottentotten verkocht om Tabak te hebben 2. 67. a
—— heeft Simon van der Stel onder de Inwoonders verdeelt 2. 182 b
Land-bouw, eerste, wanneer aan de Kaap begonnen is 1. 61. a
Land-bouw, wanneer aan de Kaap zyn aanvang neemt 1. 135. a
Land bemesten of bedongen, wanneer dit geschiedt 1. 135 a
—— beploegen, wanneer geschiedt ibid.
—— wanneer de Veldvruchten moeten afgesneden worden ibid. b
—— vruchten zyn vry van tiende, behalven 't koren 1. 142. a
Land-bouw, brengt de Inwoonders aan de Kaap 't meeste op 2. 273. b. seq.
Land-drost, word *Johannes Starrenberg* 1. 54. a
—— daar mede wenschen de Borgers hem geluk ibid.
—— de eerste, door wien aangestelt is 1. 79. a 2. 209 a
—— vangt eenige moetwillige Matroosen 1. 79. a seq.
—— dezelve *echappeeren* ibid. b

— zy worden met yver wederom nagevorscht *ibid.*
— de Fiskaal raakt in twist met den Landdrost 1. 80 *a*
— dit word van den Raad van Politie beslist *ibid.*
— de gevangene worden geexecuteert *ibid. b*
— dreigt de nalatige in 't betaalen met *executie* 2. 214. *a*
— *Jan Storenberg*, deze wil de menschen op 't land noodzaaken, het getuigenis-schrift ten behoeve van *Van der Stel* te tekenen 2. 214. *a*
— wil *Adam Tas* zyn dood-vonnis maaken 2. 356. *b*
— ontzegelt alles in zyn huis wederom alleen 2. 361. *b*
— vervolgt de 9 vluchtelingen scherpelyk 2. 380. *b*
— verklaagt *Van der Heide* op nieuws by den Gouverneur *ibid.*
Landdrosten, worden alle gespecificeert, van den aanvang tot op des Schryvers vertrek 2. 210.
Landgoed van *Jan Mulder*, deszelfs voortreffelykheid 1. 117. *b*
— deszelfs vermakelyke Tuin *ibid.*
— — ruisschende bron-water *ibid.*
— — konstige Vyver *ibid.*
— — vermakelyk Lusthuisje 1. 118. *a*
— — konstige Berg en aangenaame Grotte *ibid.*
— van *Willem van Zeyl*, deszelfs *situatie* 1. 119. *b*
— van *Petrus Kalden*, zynde wel gelegen en profytelyk 1. 105. *a*
Landgoederen in de Tygerbergen, zyn profytelyk 1. 76. *b*
— in 't Stellenbossche Distrikt, zyn vermakelyk 1. 105. *a*
— — zyn aldaar ook voordeelig *ibid. b*
— langs de Stellenbossche Rivier zyn treffelyk *ibid.*
— in 't eerste Drakensteinsche Distrikt 1. 115. *b*
— of zy malkander te na leggen 1. 116. *a*
Landen is 't in de Haven *du Braye* bezwaarlyk, waarom? 1. 21. *a*
Landing zoude bezwaarlyk voor een vreemde vyand aan de Kaap te doen zyn 1. 450. *b*
Land-schildpadden, worden beschreven 1. 195. *b*
Lange Peper 1. 323. *a*
Lang-tong, een Vogel 1. 217. *a*
Lap vel, bedekt der Hottentottinnen schamelheid 1. 512. *a*
Latitudo of breedte van 't Voorgebergte van de Kaap 1. 65. *b*
— verscheide gevoelens daar omtrent *ibid.*
— word net bepaalt 1. 66. *a*
Laurens-Rivier, welke 1. 102. *b*
— heeft een goeden oort om te visschen 1. 103. *a*
Laurens (*Jan*) van Bremen, vertrekt naar Holland 1. 431. *b*
Laurus Africana, Afrikaansche Laurierboom, 2 zoorten 1. 298. *b*
— *nobilis sive Indica*, Indiaansche Laurierboom 1. 318. *b*
Laurifolia Africana, word *zwarte Past* genaamt 1. 298. *b*
Leem of kley-aarde der Zoutpannen 1. 348. *a*
— is vet en dicht *ibid.*
Leeuw, is de Koning onder de wilde dieren 1. 183. *b*
— zyne voortreffelyke eigenschappen *ibid.*
— — knokken of beenen zyn digt en *massif* 1. 184. *a*
— — — dienen tot vuurstenen *ibid.*
— doodt alles met eenen slag *ibid.*
— slaat een soldaat op de schildwacht dood *ibid. b*
— dood een Os en gaat met hem voort *ibid.*
— geeft gewisse tekens zyner grimmigheid *ibid.*
— word op een zonderlinge manier doorschoten 1. 105
— twee menschen worden wonderbaarlyk geredt 1. 185. *a*
— word op een mensch leggende doodgeschoten *ibid.*
— kan iemand te paard zittende niet ontwyken *ibid.*
— kan verjaagt worden, hoe en wanneer? *ibid.*
— kan by nacht gekent worden *ibid. b*
— brengt een schildwacht om 1. 465. *a*
— zyne nabyheid brengen de ossen en paarden aan den dag *ibid.*
— draagt den soldaat weg, en brengt hem in zekerheid *ibid.*
— daar van een schriftelyk bericht, dat aan den Schryver mede gedeelt is *ibid. b*
— dit dier word door de Hottentotten gedood 1. 466. *a*
Leeuwen, de Schryver is 'er van elf bezocht geworden 1. 128. *b*
Leeuwen Oogen schynen by nacht als twee lichten 1. 185. *b*
— vleesch is redelyk goed om te eeten *ibid.*
Leeuwenberg, deszelfs *situatie* 1. 83. *a*
— waarom alzo genaamt word *ibid.*
— daar word een Leeuw doodgeschoten *ibid.*
— daar op is een wacht-huisje en een wacht *ibid. b*
— oorzaak hier van *ibid.*
— daar op word een stuk geschut losgebrandt, en een vlag opgestoken, als 'er een schip aankomt *ibid.*
— achter dezelve is een schoone vlakte 1. 84. *b*
— daar is ook een schans geweest 1. 85. *a*
Leeuwen-hoofd, van 't zelve word een stuk kanon gelost, als 'er een schip gezien word 1. 47. *b*

Leeu-

Leeuwerikken of Lerchen, zyn aan de Kaap niet overvloedig 1. 214. *b*
Lelie of Keizers-kroon 1. 319. *a*
Lengte van de Kaap de goede Hoop, word onderscheidentlyk bepaalt 1. 66. *a seq.*
—— word bepaalt 1. 68 *a*
—— de nuttigheid daar van *ibid.*
Leonurus perennis Africanus 1. 299. *a*
Lepelaar, een Vogel, vreet slangen enz. 1. 214. *b*
—— zyn vleesch word niet gegeten 1. 215. *a*
Lepels der Hottentotten, waar die van gemaakt worden 2. 63 *b*
Leucoium Africanum, Afrikaansche Stokviolieren, 3 zoorten 1. 299. *a*
Leven, een eeuwig, gelooven de Hottentotten 1. 524. *b*
—— zy bekennen zulks aan den Schryver 1. 525. *a*
Levens-gevaar, daar in is de Schryver 1. 89 *b*
Levens-manier der slaaven, word beschreven 1. 395. *a*
Leveraar der graanen, moet bewyzen dat hy iets of niet aan de Compagnie schuldig is 2. 274. *a*
—— ontvangt zyne betaling by den Kassier *ibid. b*
Levering van 't koren aan de Compagnie geschiedt, wanneer? 1. 135. *a*
Leviathan, of niet de Rhinoceros daar voor kan gehouden worden 1. 192. *b*
Lichtgelovigheid der Hottentotten 1. 528. *b*
—— een voorbeeld daar af 1. 529. *a*
Lids-afzetting by de Bruiloften, geschiedt niet van de Hottentotsche wyven 2. 20. *a*
—— aan de vingers, geschiedt by de Hottentottinnen 2. 158. *a*
—— *Boevings* redeneering daar van word wederlegt *ibid.*
—— of 't een teken van Adel is *ibid. b*
—— dit word weerlegt *ibid.*
—— *Vogels* mening word wederlegt 2. 159. *a*
—— *Boevings* andere meening word wederlegt *ibid. b*
—— *P. Tacharts* meening is de beste 2. 160. *a*
—— dit word door den Schryver opgeheldert *ibid.*
—— geschiedt telkens op nieuw als zy weder trouwen *ibid. a b*
Lier-visch 1. 471. *b*
Lilio-Narcissus Africanus, Afrikaansche Narcisse 1. 299. *a*
Lilium sive Corona imperialis 1. 319. *a*
Limoenen en Sinas-Appelen, waar de beste zyn 1. 157. *b*
Limoen-boom, zoete en zuure 1. 319. *b*
Linie passeeert de Schryver 1. 30. *a*
—— of die 180 mylen breed geacht word 1, 32. *a*
—— of daar een roodachrige schadelyke regen valt *ibid.*
—— of de luizen daar sterven *ibid. b*
Linze, Afrikaansche Lombaarsche, 4 zoorten 1. 291. *b*
Linze-steenen, zyn van verscheide kouleuren 1. 276. *a*
Lof der Hottentotten 1. 121. *b*
Lombeer (*P. Franciscus*) begaat een onhoflykheid op des Schryvers schip 1. 16. *b seq.*
—— is een Moor van slaaven afkomstig 1. 17. *a*
—— word Pastoor van de Parochie in *Porto du Braya*, waarom? *ibid.*
—— danst op een aardige manier *ibid.*
—— onthaalt den Schryver met andere Officieren zeer wel *ibid. b*
—— zyne Bibliotheek *ibid.*
—— is in der daad dankbaar en zeer mild *ibid.*
—— toont den Schryver veele gewassen en eigenschappen van dit Eilandt *ibid.*
Longitudo van de Kaap. Zie Lengte.
Lood-erts, word aan de Kaap gevonden 1. 279. *b*
Loon die de Hottentotsche Doctors en Geestelyken ontvangen 1 487. *a*
—— des ouden Heers by de uitsnyding van een *Testicul* 1. 509. *b*
—— den Hottentotten voor uit gegeven, maakt ze vlytig en willig 2. 121. *b*
—— des Raads van Politie en deszelfs leden 2 191. *a*
in Looning neemen, wat betekent 2. 253. *a*
—— de wyze op welke zulks geschiedt 2. 257. *b*
Loopen, konnen de Hottentotten zeer snel 2. 103. *b*
—— daar van worden verscheide oorzaaken aangeroert *ibid.*
—— of 't van het smeeren komt 1. 443
—— dit word wedersproken *ibid. b*
—— waare oorzaak daar van *ibid. seq.*
Loots-mannetjes, waarom zo genoemt? 1. 241. *b*
—— der zelver gestalte *ibid.*
—— verlaaten den Hay als hy gevangen is *ibid. a*
—— zy worden zelden gevangen *ibid.*
Lotus Africana, 2 zoorten 1. 299. *a*
Louw (*Jacobus*) word eerstelyk in de hoofdwacht gezet 2. 357. *b. seq.*
—— zit naderhand jaar en dag op een bolwerk, dewyl hy des Gouverneurs zin niet wilde doen 2. 358. *a*
—— deze neemt hem een stuk land af, en geeft het zyn broeder *ibid.*
—— verandert echter daarom niet van gedachten *ibid.*
Lucht, of die onder de Linie zo ongezond is dat'er de luizen van sterven 1. 32. *b*
—— aan de Kaap, is des Zomers helder en zuiver 1. 345. *b*
—— is gezond en zeer heet *ibid.*
—— is in de winter zwaar en betrokken *ibid.*
—— hindert de Zonne te zien *ibid.*

—— is zeer ongezond 1.346. *a*
—— zuivere, verhindert veele ziektens 1.401. *a*
Luchten aan de Kaap, koomen met de Europeaansche over een 1.187. *a*
—— vindt men ook in Duitschland *ibid.*
Luchten van roode Wyn, geschiedt met muskate nooten 1. 150. *b*
Ludolfs meening van de Hottentotsche Spraak 1.428. *seq.*
—— —— van de Afrikaansche Regeering 1.481. *b*
Luipaarden of Pantherdieren, zyn twederley zoorten 1. 186. *a*
—— zyn van de Tygers onderscheiden *ibid.*
—— zyn groote vyanden van de menschen *ibid.*
—— doen veel schade onder de schaapen *ibid. b*
—— worden doodgeschoten *ibid.*
—— vleesch is zeer gezond *ibid.*
Luizen, of die onder de Linie wegens de ongezonde lucht sterven 1.32. *b*
—— hebben de Europeaanen aan de Kaap niet 1.264. *b*
—— —— de Hottentotten zo veel te meer *ibid.* 2. 66. *b*
—— vreeten de Hottentotten op 1. 264. *b* 2. 66. *b*
—— kloppen zy met stokken uit hunne Krossen 2. 66. *b*
—— *Tachart* en *Boevings* getuigenis hier van *ibid. seq.*
Luneburgsche Mathematici, worden van den Schryver bezocht 1. 4. *b*
Luy, zyn de Hottentotten om voor zich zelfs te arbeiden 1.440. *a.* 2. 59. *b.* 2. 121
Luyheid en ledigheid is der Hottentotten grootste gebrek 2.120. *b*
—— is ook wel by eenige Christenen te vinden 2. 121. *b*
Lychnis Africana, Afrikaansche Jenette 1. 299. *a*
Lycium Æthiopicum *ibid. b*
Lyf, om 't zelve draagen de Hottentotten kopere of glaze Koraalen 2. 54. *a*
Lyfwacht bekoomen de Hollanders in *Porto du Braya* 1. 16. *a*
Lykstaatzien der Europeaanen aan de Kaap. 2. 312. *a*
—— worden na den staat des overledenen gericht *ibid. b*
—— van den Commandeur *Welters*. *ibid. seq.* 2.424. *a*
—— van den Gouverneur *van Assenburg* 2. 313. 2.440. *a*
—— van den Gouverneur *Simon van der Stel* *ibid.*
—— gemeene, aan de Kaap 2.314. *a*
Lyken kosten veel van begraaven 2.315. *b*
—— der zelver onkosten moeten vreemde dubbeld betaalen 2.320. *a*
Lyk-bidder of Aanspreeker, gaat alleen voor 't Lyk 2.314. *b*
Lyk-draagers, gebruiken de Hottentotten niet veele 2. 167. *a*
Lynspinders handwerk, verstaan de Hottentotten 2.89. *a*
Lysters, of Wyn-troschels 1. 223. *b*
—— zingen lieflyk *ibid.*
—— worden geschoten, om dat zy de druiven vernielen *ibid.*
—— haar vleesch word in waarde gehouden *ibid.*

M.

Maag-ziektens aan de Kaap, zyn licht te herstellen 1. 413. *a*
Maan zoude het gras doen beweegen en kraaken 1. 112. *b*
Maan, is der Hottentotten zichtbaare Godt 1. 494. *q*
—— hoe zeldzaam zy die vereeren 1.495. *a*
—— als ze nieuw en vol word, zingen en danssen zy 24 uuren na malkander *ibid.*
Maand-ceel, maaken zommige Bedienden van de Compagnie 2. 255. *a*
—— wat het zy, en hoe gemaakt word *ibid.*
—— worden *correct* betaalt *ibid. b*
Maandelyke Reiniging is voorspoedig aan de Kaap 1.408. *a*
Maartse Violen 1. 324. *b*
—— haar reuk is doordringender als in Europa 1. 325. *a*
Madagascarsche Slaaven, zyn de talrykste aan de Kaap 2. 267. *a*
Madelieven, Afrikaansche, 4. zoorten 1.290. *a*
Magneets-afwyking is aan de Kaap *different* 1. 68. *b*
—— word bepaalt en vastgestelt *ibid. seq.*
Mahieu, word zyn Secretary gesloten 2. 438. *a*
—— blyft gesuspendeert *ibid. b*
—— word weder aangestelt 2. 441. *b*
—— verwondert zich over de goede order van des Schryvers Schriften 2. 442. *a*
Majorana vulgaris 1.319. *a*
Malagas, een zeldzaame Watervogel 1. 215.
—— weet behendig de visschen te knappen *ibid. b*
Malladi Sussum, een gewas 1.317. *a*
Malva Africana, Afrikaansche Stok-roos 1. 299. *b*
Malus domestica, Appelboomen van verscheide zoorten 1.319. *a*
—— *Cidonia*, Quee-appelen *ibid.*
—— *Citria*, of Citroen-boom *ibid. b*
—— *Limonia*, zuure en zoete Limoen-boom *ibid.*
—— *Arantia Indica &c.* zeer groote Indische Oranje-boom, *Pompelmus* genaamt 1.32 . *a*
—— —— *Lusitanica*, Sinaas Appelen *ibid.*
Punica

—— *Punica sive Granata*, Granaat appelboom *ibid.*
Man, tot zulk eenen moeten de jonge Hottentotten eerst gemaakt worden 1.513.*a*
—— zulks word by hen *anders maaken* genoemt *ibid.*
—— wyze en manier van *mannen maaken*, bestaat in eenige zeldzaame Ceremonien *ibid seq.*
—— na 't gedaane werk word de jonge man geluk gewenscht 1.514.*a*
Man en Wyf, schynen geen paar uit te maaken 2.24 *b*
—— —— moeten te zamen voor een huis zorgen 2.27.*a*
—— —— moeten beide voor het Vee zorg draagen *ibid. a b*
Mannen, hebben byna voor niets te zorgen 2.25.*a*
—— zyn goede Visschers *ibid.*
—— moeten op de Jagt gaan *ibid b*
—— hebben in Europa vry wat meer te bezorgen *ibid.*
—— en Wyven, eeten nooit met malkander 2.26.*b*
—— eeten 't eerst, het overige blyft voor de wyven *ibid.*
—— hebben zulken grooten last en zorg niet op zich als de Wyven *ibid.*
—— hebben over al 't Vee te beveelen 2.27.*b*
—— hoe zy dagelyks gekleedt gaan 2.45.*a*
—— gaan bloots hoofds *ibid.*
—— dog als 't regent bedekken zy het *ibid.*
—— moogen geen Haazen, Konynen en Varkens eeten 2.58.*a*
—— moogen der Kraamvrouwen spyze niet aanraaken 2.12.*a*
—— moogen de Wyven niet *caresseeren* zo lang de vloed duurt *ibid.*
—— moeten voor het vleesch zorgen 2.58.*b*
—— en Wyven eeten nooit met malkander, waarom? 2.64.*a*
—— eeten zonder eenige acht op den rang te geeven *ibid. b*
Manier van eeten der Hottentotten, is overal eenerley 2.63.*a*
Manifest word aangeslagen, waar by alle oproer enz. verboden word 2.345.*b seq.*
—— hier van word een uittrekzel gepubliceert 2.346.
Manifest word afgelezen en aangeplakt, waar by de onwillige voor 't Gerecht gedaagt worden 2.364.
Mantels, vette en besmeerde, draagen alleen de ryke Hottentotten 1.443.*b.seq.*
Marmalade uit Quee-peeren gemaakt 1.319.*b*
Marmer, word Hardsteen genaamt 1.275.*b*
Martinus Behain, is de waare vinder van de Nieuwe Waereld 1.418.*b*
—— Bewys daar van *ibid.*
Marum Syriacum vel Creticum, is goed voor hoofdpyn 1.320.*b*
Maselen, worden aan de Kaap geheel niet geacht 1.392.*b*
—— der zelver kenteken is hoofdpyn 1.393.*a*
—— zyn op Batavia gevaarlyk *ibid.*
Mast, de groote, van des Schryvers schip krygt een breuk 1.15 *a*
—— in de fokke-mast slaat de donder 1.31.*a*
—— dezelve word afgenomen en een wang daar tegen gemaakt *ibid. b*
Mastelooze schepen worden spoedig gerepareert 2.261.*b*
Mast-wacht, zyn ampt 1.24 *b*
Materie, vette, vloeit uit de Bergen 1.273.*a*
—— is geen Jooden-pik *ibid.*
—— is geen *Naphta* *ibid.*
—— schynt een zoort van Steen-oly te zyn *ibid.*
—— verstrekt tot geneezing der wonden *ibid.*
—— word van de Hottentotten het Vee ingegeven *ibid.*
Mathematici in Neurenberg, hoe genaamt worden 1.4 *a*
Matroos, eet visschen, opblazers genaamt 1.228.*b*
—— dit kost hem het leeven *ibid.*
Matroosen verdienen een present, als zy 't Voorgebergte ontdekken 1.369.*b*
—— of bootsgezellen woonen altyd buiten de Vesting 2.259.*b*
Matten, maaken de Hottentotten 2.88.*b*
—— de meeste maaken de wyven *ibid.*
—— hoe zy dezelve maaken *ibid.*
—— worden tot daken der huizen gebruikt 2.89.*a*
Mauritius, het Eiland, levert *Ambra de Gris* en *Tripel* uit 1.273.*b*
Mays, een zoort van koren 1.317.*a*
Mebbien, zyn een zoort van Brakken of speurhonden 1.181.*a*
—— doen den menschen geen quaad *ibid. b*
—— maaken jagt op alle wilde dieren *ibid.*
—— deelen van hun roof den menschen mede *ibid. b seq.*
—— zyn byzondere vyanden van de schaapen 1.182.*a*
Medicamenten, krygen de zieke op 't schip voor niet 1.22.*a*
Medicyn-meesters, welke aan de Kaap zyn 1.88. *b*
—— hebben de Hottentotten onder hen 1.484. *b*
—— derzelver wetenschap en behandeling *ibid.*
—— zulke worden ook uit andere Krallen gehaalt *ibid.*
—— hoe zy hunne geneesmiddelen bereiden 1.485. *a*
—— laaten niemand by derzelver *præparata* toe *ibid.*
—— zyn gelukkig in 't *cureeren* *ibid.*
—— weeten aardige voorwendzels te maaken, als de middelen geen *effect* doen *ibid.*

Meeldouw, is schadelyk voor het koren 1. 137. *a*
—— beschadigt den Wynstok 1.147.*b*
Meeningen van driederley Schryvers over de Hottentotsche Spraak 1.423.*b*
Meerlust een Landgoed 1. 107. *a*
Meer-zwynen, een Visch Dolfyn-visch genaamt 1. 230. *b*
Meeuwen of Meuben, haar verscheide zoorten 1. 215. *b*
—— hebben goede veeren *ibid.*
—— —— lekkere eyeren 1. 216. *a*
Meezen, veelderley zoorten 1.216.*a*
Melancholy, helpt tot des Schryvers ziekte 1. 10. *b*
Melianthus Africanus, 3 zoorten 1.299.*b*
Melissa hortensis odore Citri 1. 320. *b*
Melken, geschiedt op een aardige manier by de Hottentotten 1. 142. *b* 2. 35. *b*
Melk drinken de Hottentotten, als zy de schapen door 't vuur jaagen 1. 519. *b*
—— daar van krygen de wyven niets *ibid.*
—— —— —— mag geen droppel verloren gaan *ibid.*
—— wat zy daar verder mede doen 2. 36. *a*
Melk-Plant, Afrikaansche 1. 300. *b*
Melo Hispanicus, spaansche Meloenen 1.320.*b*
Meloenen, groejen voortreffelyk aan de Kaap 1. 154. *a*
Menschen-vreeters, zyn de Hottentotten niet 1.444.*b*
Mentha hortensis crispa, Kruis en Munt 1. 320. *b*
Mergel, legt tusschen de Bergsteenen 1.274.*a*
Merklins Bericht van de Hottentotsche Spraak 1. 424. *a*
Mespilus Germanica 1. 320 *b*
Messen, weeten de Hottentotten zelve te maaken 2. 63. *b*
Meybooms (*Hendrik*) vrouw schelt de vrouw van J. H. Bouman voor een hoer 1. 56. *b*
—— zy word deswegen verklaagt *ibid.*
—— —— —— gestraft 1. 57. *a*
—— de uitvoering van de straf *ibid.*
Meiboom (*Klaas*) word in hechtenis gezet, maar ras weder ontslagen 2. 355. *a*
Meyer (*Pieter de*) bloed dikwils uit neus en mond 1. 407. *a*
—— word in een donker gat gezet, dog door eene ziekte daar uit verlost 2. 357. *b*
Meyeryen op Drakenstein 1. 115. *b*
—— of ze elkander te na leggen 1. 116. *a*
Mezereon, Afrikaansche, 11 zoorten 1.303.*b*
Middel, waar door de Hottentotsche Spraak zoude konnen geleert worden 1. 428. *b*
—— dit zoekt de Schryver te vergeefs magtig te worden 1. 429. *a*
—— waar de Compagnie 't geld van daan krygt, om de kosten goed te maaken aan de Kaap 2.251.*b*. *seq.*
Middel-winden, uitgezondert Zuid-Oost en Noord-West, insgelyks Zuid-West, waajen niet aan de Kaap 1.345.*a*
Mieren, zyn van vierderley zoort 1.259 *b*
—— zyn 'er ook die vleugels hebben en curieus zyn *ibid.*
Mineraalen zyn aan de Kaap 1. 270. *b*
—— worden onderzocht 1.276.*b* *seq.*
Mineraal Water is het warme Bad, waarom? 1. 337. *a*
Miros Castel in 't Land der *Chirigriquas* 1. 467. *b*
—— daar by is een schoone Bron *ibid.*
—— heeft byzondere zeldzaamheden *ibid.* *seq.*
Misdaaden, *crimineele*, straffen de Hottentotten zonder uitstel en aanzien van Perzoonen 2. 135.
—— welke zodanige zyn *ibid.*
Mispelboom, Duitsche, aart zeer wel aan de Kaap 1.320.*b*
Mist, zwaare, natte, koude en dikke, na by de Kaap 1.45.*b* *seq.*
—— zwaare, is oorzaak dat veel buskruit verschoten word 2.447.*a*
Mist word verbrand aan de 24 Rievieren 1. 125. *b*
Mist-bakken, heeft men aan de Kaap niet nodig 1.153.*a*
Moddergat, waarom alzo genaamt word 1. 103. *b*
Moddergatsch Distrikt, desselfs grenssen *ibid.*
—— heeft schoone Landgoederen *ibid.*
—— —— water genoeg *ibid.*
—— is zeer vruchtbaar *ibid.*
—— de Beekjes hebben noch geen naamen 1. 104 *a*
—— —— loopen dikwils over *ibid.*
—— —— hebben geen bruggen *ibid.*
Moeders, moeten de kinderen een bewys doen, eerze weer trouwen moogen 2.316.*b*
—— bewyzen haare kinders zeer veel, om iemand in 't net te krygen *ibid.*
Moeders, by de Hottentotten, moeten voor de kleine kinderen zorgen 2. 28. *b*
—— hoe zy de kinderen op de rug draagen, en de borst geeven *ibid.*
Moedwil en baldadigheid van 't Scheepsvolk van de *Generale Vrede* word gestraft 2.417.*b*
Moerbezien-boom met een zwarte vrucht 1. 321.*a*
Moeyelyke Berg, waarom alzo genaamt word 1.114 *b*
Molen der Compagnie, binnen dezelve is een bequaame Kamer 2.248.*a*
—— dezelve komt van den Tafel-berg *ibid.*
—— het water moet door buizen geleid worden *ibid.*
Molen der Caapsche Burgers word jaarlyks verpacht 1.75.*a* 2.208.*b*
—— in Hottentotsch Holland is nadeelig 1. 102.*b*
—— op *Azenburg* 1.109.*b*
—— op *Drakenstein* 1.115.*b*
—— in de *Simons-Valley* 1.118.*b*

—— van

— van Stellenbosch, des zelfs inkomsten 2.212.a
— van Drakenstein, des zelfs inkomsten ibid.
Molesteenen 1.275.b
Mollen, zyn twederley aan de Kaap 1.187.b
— hoe zy gevangen worden ibid.
— mag een Hottentottin niet eeten 2.58.b
Mondelyke Processen brengen den Secretaris en Gerechts-bode veel voordeel aan 2.290.a
Mondkost, wat en hoe veel een ieder dagelyks op 't schip krygt 1.25.a
Monstering, geschied jaarlyks aan Stellenbosch 2.217.b
— aan de Kaap ibid.
— geschiedt alhier met eenige omstandigheden ibid.
— daar by schieten de Compagnien drie Salvos 2.218 a
— daar toe geeft de Compagnie kruit en vuursteenen ibid.
— hoe ze voor dezen gedaan is geworden ibid
Moord, kan by de Christenen niet zo licht als by de Hottentotten belet en verboden worden 2.125.a
Moorddadigheid van eenige weggelopene slaaven word nadrukkelyk gestraft 2.292.b
Mooren en Caffers, hoe zy van malkander onderscheiden zyn 1.417.*seq.*
— en Hottentotten, of die van malkander onderscheiden zyn ibid.
Moorsche slaaf blaast op een Zee-trompet, en beschaamt andere 1.356.b
Morgen Lands, hoe groot? 1.135.b
Morsig, zyn de Hottentotten by uitstek 1.440.a
— zulks spruit uit hunne luyheid ibid.
Morus fructu nigro 1.321.a
Mosselen, vindt men genoeg in zoet water aan de Kaap, waar? 1.243.b
Mossel-krabben, worden niet gegeten 1.241.
— kreeften ibid.
Mosselbanks-Rivier, waarom zo genaamt word? 1.78.b
— hoe die bestaat 1.80.b
— loopt niet het gansche jaar door ibid.
— heeft in de zomer brak water ibid.
— loopt een kromme en lange weg 1.81.a
Mossen, verscheide zoorten 1.220.a
Motten, zyn overal bekent 1.266.a
Mousson, de goede en quaade, wanneer elk aan de Kaap begint 1.364.b
— by de goede *Mousson* hebben de Scheepsluiden niet zonderlings te vreezen ibid.
— by de quaade *Mousson* is 't gevaar grooter 1.365.a
— in de goede *Mousson* moeten de Retourschepen aan de Kaap koomen 1.369.a
Muggen, zyn veel erger op Batavia als aan de Kaap 1.261.b
— doen aldaar de eerst aankomende vreemdelingen grooten overlast ibid.
— wat hier van de oorzaak zy ibid. *seq.*
— worden aan de Kaap van de wind weggedreven 1.262.a
Muggen vreeter 1.216.b
Muilezels, worden aan de Kaap niet veel gebruikt 1.188.b
Muis-hond, zyne gestalte ibid.
— waar mede hy zich geneert ibid.
— word getwyfelt of hy niet een zoort van een Wezeltje is ibid.
Muizen, zyn veelderley zoort aan de Kaap 1.187.a
Mulder (*Jan*) Landdrost, zyne *Qualiteiten* 1.117.b 2.210.a
— legt een treffelyke Buitenplaats aan 1.117.b
— deszels Gebouw, Wynbergen en Tuin ibid.
— konstige Vyver ibid.
— vermakelyk Lusthuisje 1.118.a
— konstige Berg ibid.
— hy is tweemaal Landdrost 2.210.a
— zyn wys gedrag ibid.
— word om zyne goede hoedanigheden vervolgt ibid.
— legt zyn dienst neder 2.441.a
Muller (*Johannes*) vangt een Kever, dien de Hottentotten goddelyke eer aandoen 1.502.a
— wil het dooden ibid. b
— word dieshalven van hen gedreigt, en gebeden zulks niet te doen ibid.
Munchs (*George*) Wisselbrief word den Schryver niet betaalt 1.53.a
Murmeldier, word aan de Kaap Das genoemt, dog verkeerdelyk 1.189.a
— heeft goed vleesch ibid.
— een slaavenkind vangt 'er veele op een listige wyze ibid.
Musiek, word op de schepen dikwils gehoort 1.13.a
— der Hottentotten is van die der Europeaanen onderscheiden 2.105.b
— kan niet wel in *vocale* en *figurale* verdeelt worden ibid.
Musikaale instrumenten der Hottentotten ibid.
— een word *Gom Gom* genaamt ibid.
Muskate Nooten worden tot bereidzel by roode Wyn gebruikt 1.150.b
Muskeljaat-katten. Zie *Bizam*-katten
Mutzen, draagen de Hottentotten als 't regent 2.45.a
— waar die van gemaakt zyn ibid.
— zyn van die der wyven onderscheiden ibid b
— draagen de wyven het gansche jaar door 2.48.b
— worden met twee riemen op 't hoofd vast gemaakt 2.49.a
Myrtus Africana, Afrikaansche Myrtheboom 1.299.b
— *communis Italica*, Italiaansche Myrtheboom 1.321.a

N.

Naalden, gebruiken de Hottentotten niet om hunne *Crossen* te naajen 2. 81. *a*
Naam van 't Oost-indisch Schip, daar de Schryver met na de Kaap gevaren is 1. 8. *b*
—— der Hottentotten is onzeker 1.415 *b*
—— —— is *Nationaal* 1.416.*a*
Naame Gods, kan in de Hottentotsche Spraak niet uitgesproken worden 1. 422. *b*
—— hoe zy die noemen 1.491.*b*
Naamen van de eerste Ouders der Hottentotten 1.422. *a*
—— konnen niet uitgesproken worden *ibid. b*
—— worden de kinderen van de moeder of vader gegeven 2..10. *b*
—— zyn doorgaans van wilde dieren genomen *ibid.*
—— voorbeelden daar van 2. 11. *a*
Nabyheid des Lands, daar van maakt het Scheepsvolk veele gissingen 1.368. *b*
Nacht-bloemen, ruikende Afrikaansche 1.296
Nacht-uilen, worden beschreven 1.224. *b*
—— verjaagen de muizen *ibid.*
Nacht wakers, worden van de Borgers betaalt 2.209. *a*
Nachtegaalen, zyn aan de Kaap niet 1.212.*b*
Nageboorte, komt doorgaans met het Kind te gelyk voor den dag 1.386. *b*
—— hoe de Hottentotten daar mede omspringen 2. 11. *a*
—— waarom zy die begraaven *ibid.*
Nalatenschap der Weesen word verkocht, en 't geld in kas gebragt 2.200. *a*
—— der verstorvenen word wel bezorgt, en den Erfgenaamen ter hand gestelt 1.23.*a*
—— van onbekende blyft aan de Compagnie, wanneer? 2.257.
Nalatigheid van 't Scheepsvolk in 't waarneemen van zeldzaame gevallen en haare oorzaaken 1.375.*a*
Namaquas, draagen een stuk blik voor 't voorhoofd 2.55.*b*
—— hun manier van kryg te voeren 2. 142.*b*
Namaquas, groote en kleine 1.467 *a*
—— *P. Tacharts* gevoelen van hen *ibid.*
—— hun Land heeft gebrek van water en hout *ibid. b*
—— —— veel wilde dieren 1.468.*a*
—— met die beide vechten de *Trocqueerders* *ibid.*
—— bedienen zich daar by van een krygslist *ibid.*
—— de Ruilers moeten hen 't veld laaten, en met verlies te rug keeren *ibid. b*
—— zy zenden een gezantschap aan den nieuwen Gouverneur 1.469.*a*
Napus sativa, witte en geele raapen 1.321.*a*
Narcissus Africanus, Afrikaansche Narcisse. 1. zoorten 299. *b*
—— *albus*, witte Narcisse 1.321.*a*
Naricht heeft alrede de Gouverneur aan de Kaap van des Schryvers komst 1.49.*a*
Naschaje, Afrikaansche, 2 zoorten 1.302.*b*
Nasturtium Indicum, of Indiaansche Waterkers 1.321.*a*
Nat, krygen de Hottentotsche Wyven, wanneer? 1 509.*b*
Natien, uit veele Afrikaansche bestaan de Hottentotten 1.423. *a*
Navelkruid, Afrikaansche, 5 zoorten 1.292.*b*
Navel, word by de Hottentotten met een leere riem ingehouden 2.12.*a*
Navelstreng, binden de Hottentotten met een zenuwe af 2.11.*b*
Na-weën, hebben de Kraamvrouwen zelden aan de Kaap 1. 388. *b*
Nerôs-Kasteel 1.161. *a*
Net van een Schaap of Os word een Hottentot om den hals gedaan, waarom? 1.501. *b*
—— moet het altyd om den hals draagen, hoe lang? *ibid.*
—— word een zieken om den hals gedaan 1. 527. *a*
—— moeten de Hottentotten om den hals draagen, als zy in den rouw zyn 2. 170. *b*
Neurenburgsche Mathematici, worden van den Schryver bezocht. 1.4. *a*
Neusdoek, gebruiken de Hottentotten van een Dasse- of wilde Katte-staart 2 47. *a*
Neusen, breede, hebben de Hottentotten niet uit den aart 1.444. *b.* 2.154.*a*
Neushoorn. Zie *Rhinoceros.*
Niel (Etienne) bejegent een zeldzaam geval 2. 382. *b*
—— ontsnapt de gevangenis ten twedemaal *ibid.*
Niesen, wat de Hottentotten in dat geval malkander toewenschen 1.514 *a*
Nieuw Land, een Tuin tot keukenkruiden voor de Schepen 1.75.*a* 2 240.*a*
—— heeft ook vreemde gewassen 2. 240.*a*
—— deszelfs groote beslaat omtrent 30 morgen land *ibid.*
Nieuwe Maan met duisternis, ten tyde van de ongemeene Ebbe en Vloedt 1.361.*a*
Nieuwe Waereld, wie daar van de Vinder is? 1. 418.*b*
Nôh, Vader der Hottentotten 1.422.*a*
Noord-kaper, ziet de Schryver de eerstemaal 1.12.*a*
Noord-kapers, zyn aan de Kaap 1.243.*b*
—— twee daar van door den Schryver naauwkeurig bezichtigt 1.244.*a*
—— hunne gestalte enz. *ibid.*
—— in diergelyk eene heeft Jonas niet gesteken *ibid. b*
Noord-Weste Wind, jaagt de wolken aan de Kaap te zamen 1. 368.*a*
—— maakt dat men geen land kan zien *ibid.*

— brengt regen en sneeuw *ibid.*
— waait zo sterk als de Zuid-Ooste, en duurt alzo lang *ibid. b*
— bevochtigt en maakt alles vruchtbaar 1. 370. *b*
— veroorzaakt een dikke, onreine en ongezonde lucht 1. 371. *a*
Noord-Weste Winden aan de Kaap, wanneer die waayen 1. 63 *b* 1. 345. *a*
Noorwegen, een diep in zee springende hoek 1. 76. *a* 1. 94. *b*
— Bezitter daar van 1. 76. *a*
Nuttigheid der Winden aan 't Voorgebergte 1 64. *a*
— van den Landbouw by de Compagnie 1. 141. *b*
Nux Juglans sive regia vulgaris, Okkernote-boom 1. 321. *b*

O.

Observatie van den Schryver over de Maan wydloopig beschreven 1. 38. *seq.*
— over 't Zout en deszelfs natuur en eigenschappen, aan den Schryver door een vriend mede gedeelt 1. 353. *seq.*
— over de Ebbe en Vloed, die in 2 uuren zevenmaal verandert is 1. 358. *seq.*
— byzondere omstandigheden daar by 1. 359. *b seq.*
— hier door worden alle de oorzaaken niet verklaart 1. 361. *b*
Observatorium, daar toe word het Bolwerk *Buren* verkoren 1. 51. *a*
Obstructie der stonden, is zeldzaam by de vrouwen aan de Kaap 1. 408. *a*
Oculeeren en Enten, gelukt wel aan de Kaap 1. 156. *b*
Ocymum latifolium maculatum, vel crispum, gevlakte of kroese *Basilicum* 1. 321. *b*
Odiquas-Natie, waar die zich ophoud 1. 464. *b*
— heeft met de *Suffaquas* een eeuwig verbond tegen de *Chirigriquas* gemaakt *ibid.*
Oesters, moeten met vallend water gezocht worden 1. 229. *a*
— haare in- en uitwendige gedaante *ibid.*
— van de schulpen word kalk gebrand, gelyk ook van die der mosselen *ibid.*
Offeren, doen de Hottentotten wegens een Kever 1. 501. *a*
— of twee Schaapen of een Os *ibid.*
— wegens dolle Schaapen 1. 518. *b*
— zulks duurt 3 dagen *ibid.*
— hoe zy zich na de geneezing der schaapen gedraagen 1. 519. *a*
— als de geneezing kwalyk slaagt, weeten zy een voorwendzel *ibid.*
— dit schynt van de Jooden herkomstig *ibid.*
— moeten de Hottentotten, eer zy wegens
een dood kind wegtrekken 2. 10. *a*
Officianten by de Hottentotten trekken geen loon 1. 487. *a*
Officier, een Hollandsch, sterft, en word over boord gezet 2. 446. *b*
Officieren en al 't volk maaken zich vrolyk op 't schip 1. 12. *a*
— van de Krygraad der Borgers, hun rang 2. 215 *a*
— der *Retour*-vloot, begeeven zich aan boord 2. 427. *b seq.*
Ojevaars-bek, Afrikaansche, 22 zoorten 1. 295. *b seq.*
Oker-geel is de slym in 't warme Badt 1. 337. *b*
Okkernoote-boom, gemeene 1. 321. *b*
Olea Africana, Afrikaansche Olyfboom 1. 299. *b*
— *sativa* 1. 321 *b*
Oly-slakken, derzelver benaaming 1. 244. *b*
— worden niet gegeten 1. 245. *a*
— de hoorntjes dienen tot liefhebbery *ibid.*
Olyfanten, wilde, verschrikken den Schryver 1. 128 *a* 1. 135 *a*
— worden wydloopig beschreven 1. 176. *b seq.*
— de Ceylonsche worden van andere gegroot 1. 177 *a*
— zyn aan de Kaap grooter als op Ceylon *ibid.*
— hebben aan de staart lange dikke hairen *ibid. b*
— worden om hunne zwaare en groote tanden van de Europeaanen geschoten *ibid.*
— de wyfjes zyn niet zo groot als de mannetjes 1. 178. *a*
— worden gezegt haar *Menstrua* te hebben, en omtrent het byslaapen schaamachtig te zyn *ibid.*
— na de ontvangenis draagen zy twee jaaren *ibid.*
— mist word voor Tabak gebruikt 1. 179. *a*
— zyn in groote menigte op Ceylon *ibid.*
— haar Vyand is de Rhinoceros 1. 191. *b*
— de tanden verhandelen de Hottentotten aan de Portugeezen en *Monomotapensen* 2. 94. *a*
— wat een Europeaan daar 't best tegen verruilen kan 2. 100. *a*
— worden van de Hottentotten met vergiftige pylen dood geschoten 2. 113. *b*
Olyfant, treedt *Joh. Armprecht*, die hem doorschieten wilde, dood 2. 431. *a*
Olyfants Rivier 1. 466. *a*
Olyfboom, Afrikaansche 1. 299. *b*
— tamme 1. 321. *b*
Onachtzaamheid van 't Scheepsvolk in 't waarneemen van zeldzame gevallen en derzelver oorzaaken 1. 375. *a*
Onager. Zie *Zecora*.
Onbekende Europeaanen worden van de Hottentotten lichtelyk bedrogen 2. 101. *a*
— Slang, word beschreven 1. 256. *a*

— zyne eigenschappen zyn onbekent *ibid. b*
Onbillykheid, gruwzaame, door de Handelaars den Hottentotten aangedaan 1.460.*a*
Onderhoud word den Schryver belooft 1.2.*b*
Onderlyf is by de Hottentotten ganfch bloot 2.48.*a*
Ondermeesters in 't Zickenhuis hebben hun byzondere wooning 2.229.*b*
Onderscheid der Tuinen 1.152.*b seq.*
— der Wateren aan de Kaap 1.327.*b*
— onder de *Travad*-Winden der Zee, en de Kaapsche Zuid-Ooste Wind 1.379.*b seq.*
— tusschen de Stadt en de Vesting van de Kaap 2.207.*b*
Oneenigheid tusschen den Gouverneur en de Borgers is lang verborgen gebleven 2.328.*a*
— der gemoederen, ontstaat onder de Burgers, waarom? 2.348.*seq.*
Ongeluk, daar voor worden de Schepen door den Admiraal aan de Kaap gewaarschouwt 1.378.*a*
Ongemak, ontstaat by de geplante Wynstokken 1.146.*b*
Ongetrouwt hebben een paar lang te zamen geleeft, en opentlyk kinderen geteelt 2.308.
Ongezoute Levensmiddelen bederven dikwils op Zee 1.35.*a*
Onkosten der Compagnie overtreffen de inkomsten aan de Kaap 2.252.*a*
— die op de afgaande en aankomende schepen vallen 2.265.*a*
— wat daar al onder gerekent word *ibid.*
— worden vermeerdert, waar door? *ibid. b*
— hoe veel de Compagnie jaarlyks aan de Kaap uitgeeven moet 2.269.*b*
— en voordeelen der Compagnie aan de Kaap verscheelen niet veel 2.286.*a*
— der gestrafte Slaaven hebben de Inwoonders zelve moeten betaalen 2.293.*a*
— by Begraveniffen aan de Kaap 2.315.*b*
Onkruidt, word uitgeroeit, wanneer 1.135.*a*
Onkunde der Hottentotsche Spraak doet geen nadeel aan den Handel 1.427.*b*
Onreinigheden des Lighaams worden door 't Zee-water uitgejaagt 1.332.*b*
Ontbyten, doen de Hottentotten voor het trouwen 2.20.*b*
Ontslaging, moet een knegt van den Gouverneur hebben eer hy zich verhuuren kan 2.258. *a*
Ontrouwigheid der Compagnie-bedienden, kan noch wel aan den dag koomen 2.286.*b*
Onwaarheden, hebben de eerste Scheepsluiden anderen op de mouw gespelt 1.374 *b*
Oogen-pyn of zeere oogen, is een gemeene plaag aan de Kaap 1.409.*b*
— is in de zomer erger als anders 1.410. *a*
— de *patienten* konnen 't licht niet verdraagen *ibid.*
— treft ook kleine kinderen *ibid.*
— daar tegen is geen zeker middel bekend *ibid. b*
— een voornaam vriend ontdekt den Schryver een middel *ibid.*
Oogen-slang. Zie Schiet-slang.
Oogst-tyd aan de Kaap, is in December 1.135. *b*
Oogst is jaarlyks overvloedig 1.138. *a*
— moet schielyk waargenomen worden *ibid. b*
Oorlog, voeren de Hottottentotten tegen de Europeaanen 1.92. *b*
Oorlogs *præparatien* der Hottentotten zyn gering 2.139. *a*
— aankondiging waar in by hen bestaat *ibid.*
— — is by hen altyd dezelve geweest *ibid. b*
— noodige omstandigheden by hunne Oorlogen te betrachten 2.140. *a*
— drie oorzaaken daar van *ibid.*
— word met eene *Bataille* geeindigt *ibid. b*
— word doorgaans door de Compagnie gescheiden 2.141. *a*
— zy houden geen order in hunne oorlogen 2.143. *a*
— zonder gewichtige oorzaak oorlogen zy niet 2.144. *a*
Oorringen, draagen de Mannen en wyven by de Hottentotten 2.55. *a*
— daar van komt *Boeving* de waarheid zeer na *ibid.*
— zyn niet algemeen *ibid.*
Oorsprong der Stellenbossche Rivier 1.107.*a*
— der Berg-Rivier 1.115. *b seq.*
— van 't Kaapsche water is tweederley 1.327. *b*
— der Hottentotten is onzeker 1.419. *a*
— zy schynen van de Jooden en oude Afrikaansche Volkeren herkomstig 1.421. *a.* 1.423.*a*
— word van andere en hen zelfs bekragtigt *ibid.*
Oortman (*Nicolaas*) wil in den Raad niet stemmen, waarom? 2.367. *b*
— word van *Brommert* qualyk bejegent 2.368. *a*
— zyn bedenkelyke rede in den Raad 2.369. *a*
— word daar over van *van Putten* verachtelyk gehandelt 2.370. *a*
— word niet meer in den Raad geroepen 2.372. *a*
— tegen hem word een verklaaring gemaakt *ibid. b*
Oorzaak van de Kaapsche Zuid-ooste Wind; volgens *Cartesius* 1.379.
— de waare, welke 1.381. *a*
— der dwaaling des Schryvers 1.490 *a*
— waarom de Hottentotten den kleinen Kapitein meer eeren als den grooten 1.499.*a*
— der uitsnyding des *Testiculs* is onzeker 1.506. *a*

— daar

— daar van zyn veele gevoelens 1. 510. a
— de waare ontdekt de Schryver 1. 511.
— van 't *anders maaken* en 't doorjaagen der schaapen door 't vuur 1. 520.
— waarom de Hottentotten de eerstgeborene kinderen met schaape vet smeeren 2. 4.
— waarom de Wyven ringen aan de voeten draagen 2. 52. b
— zyn drie, waarom de Hottentotten een kryg aanvangen 2. 140. a
— welke van die de hoofdzakelykste is *ibid.*
Oostindsche Compagnie haar aanvang 1. 59. b
— hoe zy zich in den beginne aan de Kaap heeft gevestigt *ibid.*
— hoe de Colonie aangelegt is 1. 61. b
Oostindien hebben de Portugeezen het eerst opgezocht 2 174. b
— zy vervolgen hun voorneemen standvastig 2. 175.
— om het verder te ontdekken worden zy kleinmoedig 2. 176. b
— is onder *Johannes* de I. ontdekt geworden *ibid.*
Opblazer, een visch, waarom alzo genaamt 1. 228. a
— is niet goed om te eeten *ibid.* b
— is byna als een speenverken als hy gedroogt is *ibid.*
— is van iemand gegeten die 'er van gestorven is *ibid.*
Openbaaring, Goddelyke, is den Hottentotten onbekent 1. 421. b
Opneeming (*generale*) hoe genaamt word 1. 141. b
Opperheer der Hottentotten, heeft slechte voorrechten, en noch minder inkoomen 1. 482. b
— hun onderscheid van de Kapiteins 1. 483. b
Opper-meester, moet op 't schip voor de zieken in alle dingen zorgen 1. 22. a
Oppermeesters wooning aan de Kaap 2. 227. b
— hy moet de Medicamenten verantwoorden 2. 230. a
Oprechtigheid der Hottentotten in 't nakoomen van hunne Alliantien 1. 450. a
Opschik der Hottentotsche Mannen en vrouwen op hoogtyden 2. 16. a
Opstanding der dooden of zy van de Hottentotten jelooft word 1. 522. b
— daar van geeft een Hottentot een twyfelachtig antwoord 1. 523. a
— verscheide gevoelens daar over *ibid.*
— word van hun gelooft, dewyl zy stellen dat de dooden wederkoomen 1. 524. a
— glooven die *indirect* 1. 525. a
Opstellers, van 't Klaagschrift tracht de Heer *van der Stel* te ontdekken 2. 341. a
— daar toe wil hem *Starrenberg* helpen om 't na te vorschen *ibid.*
— *Adam Tas* word daar van verdacht gehouden *ibid.*
Opstygingen van de moer, zyn de Vrouwen aan de Kaap veel onderworpen 1. 408. b
— vorbeeld daar van *ibid.*
— een aardig voorbeeld in Duitschland 1. 409. b
Opvoeding, is veeltyds schuld van de boosheid en verdorvenheid der kinderen 2. 309. a
Opvullen van de Wyn, geschied zelden aan de Kaap 1. 151. a
Oranje boom, zeer groote Indische 1. 320. a
Oranje-huizen, zyn niet nodig aan de Kaap 1. 153. a
Order, *generale*, der Compagnie wegens de *Commissien* 2. 279 a
Oreosolinum Africanum 1. 299. b
Orlammen, wat dat zyn? 2. 417. a
Orlammen-tyd is hoog geacht en profytelyk *ibid.* b
Ornithogalum Africanum, Veld-ajuin, 3 zoorten 1. 299. b
Ossen, hoe veel 'er voor een ploeg gespannen worden 1. 133 a
— hoe zy te zamen gejokt worden *ibid.*
— treeden het koren uit 1. 140. a
— worden van de Hottentotten goed koop verhandelt 1. 143. b
— hoe de Hottentotten die slachten 2. 87. a
Osse-Oog, wat voor een wolk het zy 1. 373. a
Ossifraga, Been- of Steen-breeker, rooft Schildpadden 1. 208. a
Oud worden de Hottentotten, waarom? 2. 62. a
Oude luiden, met deze leeven de Hottentotten op een grouwzame wyze 2. 126. a. *seq.*
— worden of van wilde dieren opgevreten, of moeten van honger sterven *ibid.* b
— gaat men den ryken als met den armen *ibid.*
Ouderdom by de Hottentotten, hoe hoog die steigert 1. 441. a
Oudbakken volk wat beduidt 2. 262. b
Ouders, eerste, der Hottentotten koomen van Godt 1. 422. b
— als de Hottentotten die slaan, worden zy met de dood gestraft 1. 514. b
— vreugde over de geboorte van twee zoons is ongemeen groot 2. 6. a
— moeten gekent worden, als de kinderen zich in den huwelyken staat willen begeeven 2. 15. a
— zonder hun weeten mag geen dochter zich verlooven *ibid.* b
— by de Europeaanen, moeten allerhande *Delicatessen* by een bruiloft opdoen 2. 305. a
— bezorgen het belang der kinderen in tydelyke goederen 2. 316. a
— verzuimen meestendeels de opvoeding der kinderen 2. 317. a
Oudt Heer snydt den *Testicul* uit, en welke beloning hy daar voor krygt 1. 509. b
— moet het *Anders maaken* verrichten, wan-

wanneer de schapen dol worden 1.518.b
Oudste zoon by de *Hottentotten*, is erfgenaam van alle nalatenschap zynes Vaders 2.148.b
—— zyne Broeders moeten hem dienen *ibid.*
—— *Tacharts* Getuigenis daar van 2.149.a
Overholster, word opentlyk afgezet 1.398.q
—— dit is oorzaak van groote oneenigheid 1.399.a
Overlopers worden by de Hottentotten na den oorlog gedoodt 2.147.a
Overvloedt van Vee is aan de Kaap 1.143.b
—— van Wynbergen en Wyn 1.147.
Oxys bulbosa Africana, 3 zoorten 1.300.a

P.

Paarden, zyn op *St. Jago* niet te vinden 1.18.b
—— zyn uit *Persie* aan de Kaap gebragt 1.73. a
—— zeer overvloedig aan de Kaap *ibid.* b 1.193. b
—— 'er zeer goedkoop 1.73. b
—— worden niet tot den Landbouw gebruikt 1.133.a
—— treeden het koren uit 1.140. a
—— met deze gaat het beter als met ossen, waarom? *ibid.* b
—— hoe zy zich gedraagen, als zy de reuk van een roof-dier krygen 1.203. a
Paarden, wilde, worden niet tam gemaakt 1.193. b
Paarde-berg, zyne benaaming 1.108. a
—— is de hoogste in dit District *ibid.* b
Paarde vleesch eeten de Leeuwen zeer gaarne 1.185. a
Paarde-voeder, is groen gras en gerst 1.193. b
Paarde stal der Compagnie, stort door den wind in 2.248.b
—— de nieuwe, is zeer groot en vierkantig *ibid.*
—— heeft een ruime Hooi-zolder *ibid.*
—— —— veel wooningen *ibid.*
—— beneden staan de ontlade Wagens enz. 2.249.b
Paard-kefers 1.263. b
Paarel-Berg, deszelfs benaaming 1.120.a
—— deszelfs steenen zyn goede Molen-steenen *ibid.*
Paarel-Mosselen 1.246.a
Paarel-slakken hebben aan de Kaap geen paarlen in zich *ibid.*
—— hoe zy zuiver gemaakt worden *ibid.*
—— van zulke heeft 'er de Schryver zeer fraaje gehad *ibid.*
—— zyn niet licht te vangen *ibid.*
Paarel-visschen, onder deze rekenen zommige de Paarel slakken *ibid.*
Paarlen, vindt men zelden in de Mosselen 1.276. b
Paauwen, zyn genoeg aan de Kaap 1.218.a
—— der zelver vleesch is zeer hard *ibid.* b
Paauwe-staart, is een struik 1.315.a
Pacht-Conditien van de Molen aan de Kaap 2.208.b
—— —— worden opentlyk afgelezen 2.275. b *seq.*
—— —— worden heymelyk en opentlyk overtreden 2.278. 2.280.a
—— —— een exempel daar van in *Daniel Heufke* *ibid.*
Pacht-geld van Wyn, Brandewyn, Bier en Tabak, bedraagt jaarlyks hoe veel? 2.279.b *seq.*
—— —— zoude hooger steigeren, zo de Conditien geobserveert wierden. 2.280.a
—— —— van de Kaapsche Molen, hoe veel? 2.208.b
Pachters worden by Verpachting getracteert, hoe? 2.276. a
Pachter is de meest biedende *ibid* b
—— moet twee borgen hebben *ibid.*
—— nevens zyne borgen de Pacht-Conditien onderschryven *ibid.*
—— blyft by den afslag de gene die *myn* roept 2.277.a
—— hadden de vorige Gouverneurs maar een tot yder Pacht *ibid.*
Pachters, moesten alles van de Compagnie koopen *ibid.* b
—— krygen dikwils afslag, waarom? 2.278. a
—— een voorbeeld daar van *ibid.* b
—— moogen hunne wynen duur of goedkoop van een yder koopen 2.279. a
Padden, zyn 'er weinig aan de Kaap 1.193.a
Pagger, een byzondere zoort van visch 1.245. a
—— waarom zo genaamt word *ibid.*
—— is gevaarlyk te vangen *ibid.*
—— heeft goed vleesch *ibid.*
—— zyn steek is gevaarlyk *ibid.*
—— voorbeeld daar van aan een visscher *ibid.* b
Palamit-Rivier 1.471.a
—— zyn oorsprong *ibid.*
—— Visschen *ibid.* b
Paling, een zoort van aal, waar gevonden word 1.103.a 1.245.b
—— houdt zich gaarne in zoet water op *ibid.*
Palma dactylifera, Dadelboom 1.321.b
Pantherdieren. Zie Luipaaaden.
Papaver hortense, Mankoop 1. 322. a
Paradys zoude op Ceylon geweest zyn 1.177.a
Particuliere Molens zyn nadeelig voor 't belang der Compagnie 2.275.b
—— zyn een bewys dat de *consumptie* aan de Kaap sterk is *ibid.*
Passie-bloem, Afrikaansche 1.315.b
—— draagt een vrucht die goed om te eeten is *ibid.*
Pastinaca sativa 1.322.a
—— word van de Zeeluiden gegeten *ibid.*

Patien-

Patienten, worden op 't schip verbonden 1.22.*b*
Patienten, worden by de Hottentotten gekopt, hoe? 2.155.*b*
—— moeten daar na een drank inneemen 2.156 *a*
—— moeten zich met warm vet laaten smeeren *ibid.*
—— eindelyk weder gekopt worden *ibid.*
—— worden alleenlyk op hunnen Arts, en niet tot Godt geweezen 2.165.*a*
—— als zy geneezen worden, moeten zy offeren *ibid. b*
—— als zy sterven, maaken de andere een ysselyk misbaar *ibid.*
Patrouille, word door *van der Stel* aangestelt, om 's nachts ronde te doen 2.349.*a*
Patryzen, zyn overvloedig aan de Kaap 1.218.*b*
—— zyn van verscheide kouleur en grootte *ibid.*
—— hebben delicaat vleesch 1.219.*a*
Patschau, wat voor een gewas het is 1.317.*b*
Peereboom, tamme, van alderley zoorten 1.323.*a*
Pegu, een Hottentot, draagt klederen 1.426.*b*
—— leert leezen en bidden *ibid.*
—— reist naar Indie 1.427.*a*
—— na zyn wederkomst aan de Kaap, loopt hy weg tot de zyne *ibid.*
—— voert een aardige rede tot den Gouverneur *ibid.*
—— word Kapitein van zyne Natie *ibid.*
—— de Schryver zoekt hem tot betere gedachten te brengen, dog te vergeefs *ibid.*
—— bezit een groote menigte Vee 1.463.*b*
Peil (Pieter) pleegt een schandelyke daad 2.422.*a*
Pelet Settangan, een Boom 1.317 *b*
—— deszelfs bloemen ruiken lieffelyk *ibid.*
Pelikaan, pikt zyne borst niet open 1.214.*b*
—— geneert zich met slangen en mosselen 1.215.*a*
Pennemes, daar mede snyd zich een Predikant den hals af 1.108.*b*
Pens, laaten de Hottentotten naauwlyks half braaden 2.60.*b*
Peper, Indiaansche 1.322.*b*
—— heele, gebruiken de slaaven voor een quaade maag 1.413 *b*
Peperwortel 1.323 *b*
Pepo Indicus reticulatus, groote Indische Pepoen 1.322.*a*
—— word in 't breede beschreven *ibid.*
Persiaansche Schaapen, hebben dikke staarten 1.143.*b*
Persica Malus fructu albo, item sanguineo, Perzike-boom van twee zoorten 1.322.*b*
—— de Perziken zyn zeer overvloedig aan de kaap *ibid.*
—— —— donkerroode zyn zeer aangenaam van smaak 1.157.*b*
Perspectiv-glazen koopt de Schryver 1.5.*b*
Perssen van de Wyn aan de Kaap, wanneer geschied 1.135.*a*
Pestilentie-wortel, Afrikaansche 1.300.*a*
Petasites Africanus *ibid.*
Peterselie, word ras stokkig 1.312.*b*
Petroselinum m.r.ense *ibid.*
Phalangium Africanum 1.300.*a*
Phaseolus Africanus *ibid.*
Phasis prima ac novissima Lunæ, door den Schryver geobserveert en beschreven 1.38. *seq*
Pieter en Paul, een schip, brengt den Gouverneur slechte tyding 2.383.*a*
Pimpernooten, Afrikaansche 1.303.*a*
Pimpinella Africana Saxifraga 1.300.*b*
Pinguinen, een zeldzame zoort van Watervogels 1.217.*b*
—— worden wydlopig beschreven *ibid.*
—— hebben groote en *delicate* eyeren 1.218.*a*
—— haar naderen by de schepen beduidt onweer *ibid.*
Pinus sylvestris, wilde Pynboom 1.322.*b*
Piper Indicum, Indiaansche Peper *ibid.*
Piquet-Bergen, hunne benaaming 1.125.*b*
—— waar ze leggen *ibid.*
—— worden meest van Hottentotten bewoont *ibid.*
Pisang, wat voor een vrucht het is 1.158.*b*
—— hoe ze groeit *ibid.*
—— heeft zeer groote bladeren *ibid.*
Pisce-Bambus, een zoort van Visch 1.471.*b*
Pistacia Indica, Pistacie-boom 1.323.*a*
Plaagen aan de Kaap, hoe veel? 1.262.*a* 2.418.*a*
Plaats tot *observeeren*, door den Gouverneur den Schryver voorgeslagen 1.50.*b*
—— word niet bequaam geoordeelt *ibid.*
—— daar toe word het Bolwerk *Buren* bequaamst geoordeelt 1.51.*a*
Plaatzen, hebben de Hottentotten die zy voor heilig houden 1.503.*b*
—— zulke zyn meest heuvels langs de Rievieren *ibid.*
—— hoe zy daar hunne aandacht verrichten *ibid.*
—— wat reden zy daar van geeven 1.504.*a*
—— zulks bevestigt een Hottentot *ibid.*
Plakkaat tegen de onwillige, om voor 't Gericht te verschynen 2.364.
—— een vierde *Edictale Citatie* tegens de vluchtige 2.371.*b*
Plant, die delicate Vygen draagt 1.158.*b*
—— heeft zeer groote bladeren *ibid.*
Pleister voor quade borsten, door een Smid uitgevonden 1.391.*a*
—— deszelfs kouleur *ibid.*
Ploeg, hoe deszelfs gestalte is aan de Kaap 1.133.*a*
—— hoe veel Ossen daar voor gespannen worden *ibid.*
—— hoe veel menschen by elke ploeg moeten zyn *ibid. b*

Podagra, is aan de Kaap onbekent 1.405.*b*
Poejers om in te neemen, maaken de Hottentotten uit wilde kruiden 2. 162. *b*
Poelen of plassen, in dewelke zout groeit, worden beschreven 1.347.*a*
— in dezelve zyn geen eige wellen *ibid. b*
Pœonia flore pleno rubro minore 1.321.*b*
Pœphagus, wat voor een dier het is 1.194.*a*
— een geschilderde heeft de Schryver gezien *ibid.*
Pokken, Spaansche, worden door 't warme Badt geneezen 1.341.*b*
— worden door de quik ook gecureert 1. 406. *a*
Polygala Africana, Kruisbloem, 5 zoorten 1. 300. *b*
Polygamie of Veel-wyvery, is by de Hottentotten geoorloft 2. 18. *b*
— *P. Tacharts* bericht hier van *ibid.*
— *Boeving* en *Vogels* gedachten *ibid.*
— word van zommige den Hottentotten als een laster toegerekent 2.125.*b*
— zyn ook meest alle Asiatische en Afrikaansche Natien aan schuldig *ibid.*
Polypodium Africanum 1. 300.*b*
Pompelmus 1.320.*a*
Pompoenen worden aan de Kaap niet als van slaaven gegeten 1.153.*b*
— worden ook van 't scheepsvolk genuttigt *ibid.*
Porcelein-Salaad 1.154.*a*
— by Schaape-vleesch en Konynen is zeer gezond *ibid. b*
Portie aan mondkost, hoe veel yder dagelyks aan boord krygt 1.25.*a*
Portugeesche Oorlog-Schepen leggen in de Haven *du Braya* 1.15.*b*
— de Officiers koopen van 't Schip de *Unio* hun nooddruft *ibid.*
Portugeezen, hebben in de Haven van de Kaap nooit geankert 1.58.*b*
— zyn aan 't Robben-Eiland gebleven *ibid.*
— alwaar noch een Spelonk is die na hen genoemt is *ibid.*
— worden veele van de Hottentotten doodgeslagen 1.59.*a*
— wreeken zich op een byzondere wyze op hen *ibid.*
— hoe zy de Kaap in den aanvang genoemt hebben 1.362.*b*
— hebben groote moeite gehad een weg na Oostindien te vinden 2.174.*b*
— hoe zy zulks in 't werk gestelt hebben *ibid.*
— beginnen kleinmoedig te worden 2. 175.*a*
— verpachten de Vaart na 't Zuiden *ibid.*
— zyn de eerste vinders van Oostindien 2. 176.*b*
— hun eerste Onderkoning word door de Hottentotten verslagen 2.176.*a*
— wraak der Portugeezen hier over *ibid. b*
— brengen een zwaar stuk kanon aan land *ibid.*
— laaten 't zelve op een zeker teken afschieten 2.177.*a*
Portulaca Africana of Porcelein 1.300.*b*
Posten van Riebeeks-Kasteel, waar toe? 1. 123.*b*
Pot-aarde, van verscheide zoorten 1.272.*a*
Potten der Hottentotten 2.62.*b*
— koomen met de *Urnæ* der oude Romeinen overeen 2.63.*a*
— worden niet verglaast *ibid.*
— daar van heeft yder huisgezin ongeveer drie *ibid.*
— maaken de Hottentotten zonder draayschyven 2.90.*a*
— maaken zy alleenlyk met hunne handen *ibid.*
— branden zy konstiglyk *ibid. b*
— zyn pikzwart en zeer dicht *ibid.*
Poulle, word Secretaris van de Justitie-Raad 2. 193.*b*
— konde zich met niemand wel verdraagen *ibid.*
— moest op Batavia Godt en de Justitie om vergiffenis bidden *ibid.* 2.418.*a*
— word weder daar na toe gezonden 2. 193.*b* 2.432.*a*
— word opentlyk afgezet 2.398.*b*
— is oorzaak van groote oneenigheid 2. 399.*b*
— word om andere redenen aangeklaagt 2. 400.*a*
— heeft als Vendumeester geen rekening willen doen aan een arm man *ibid.*
— belet *Jan Laurens* een eedt te zweeren 2.409.*a*
— *Attestatie* tegens hem word niet gepasseert 2.426.*a*
du Pré, word gevangen na de Kaap gebragt 2.381.*b*
Predikant aan de Kaap, woont in een plaisierig huis 2.239.*a*
— die op Stellenbosch woont in een huis van de Colonie *ibid.*
— die op Drakenstein kan geen huis van de Colonie, en ook niet te huur krygen *ibid. b*
— kan 'er een bekoomen op een stuk Land, dat zeker borger daar toe vereert heeft *ibid.*
— ontvangt niets van 't doopen van een kind 2.311.*b*
— gaat niet ter begravenis 2.314.*a*
— onderzoekt de slavinnen, als die een kind ten doop brengen, wie de Vader zy, eer hy 't doopt 2. 322. *b*
Predikants Huis, vind men een aan de Kaap 2. 238. *b*
— word thans van een Ziekentrooster bewoont *ibid.*
Premie by de Compagnie gestelt op 't dooden van wilde dieren 2.212.*b*

—— wie zulks betaalen moet *ibid.*
—— hoe veel van yder dier 2. 313 *a*
President des Kerkenraads word niet *Helot*, maar *van der Laan*, waarom? 2. 190. *a*
Prester, of vierige Slang. Zie Dorst-verwekkende Slang 1. 254. *b*
Pretorius (*Wessel*) word op straat in arrest genomen 2. 350. *a*
—— moet van zyne loslaating een *attestatie* geeven *ibid. b*
Priester van des Bruids Kraal verricht by de Hottentotten het trouwen 2. 16. *b*
Primus Meridianus of eerste Middags kring, is verscheiden 1. 64. *b seq.*
—— waar zulks van daan komt *ibid.*
Prins Maurits Quartier, wat daar door betekent word 1. 24. *b*
Prinsen-Kasteel, wat het is 1. 160. *a*
—— heeft een gruwzaame groote holte *ibid.*
—— schynt van menschen gemaakt te zyn *ibid. b*
Processen, mondelyke, brengen den Secretaris en Gerichts-bode veel voordeel aan 2. 290. *a*
—— schriftelyke, brengen de Raadkamer en Secretaris veel op *ibid.*
Proces-order der Hottentotten met een misdadiger 2. 135. *b*
—— hoe hy geexamineert word *ibid.*
Proclamatien of Geboden, met de eerste begint de vrolykheid lustig aan te gaan, en duurt tot het Trouwen 2. 304. *b*
—— of by 't eerste gebod word het geluk-wenschen voorgekomen, en een ordentelyke Bruiloft belooft *ibid. seq.*
Profecy van *Seneca* word vervult 2. 174. *a*
Prospect van den Schapen-berg is heerlyk 1. 98. *b*
Provoost op 't schip, roept ten tyde der verbinding, hoe? 1. 22 *b*
Prunus, Pruime-boom, van verscheide zoorten 1. 323. *a*
Pseudo-dictamnus Africanus, 2. zoorten 1. 301. *a*
Pulver-of kruitkamer, was byna door den donder in brand geraakt 1. 31. *a*
Putten (*Willem van*) krygt verschil met den Land-drost 1. 80. *a*
—— verkoopt yzer en smids-koolen ten zynen voordeel 2. 298. *b*
—— het bewys daar van is in een boek gedrukt 2. 299. *b*
—— word Fiskaal *ad interim* 2. 436. *b*
—— word door *de Vos* in dit ampt gelaten *ibid.*
—— bekomt zyne *dimissie* naar Batavia 2. 438 *a*
Pylen, vergiftigen de Hottentotten 2. 111. *b*
—— wat voor gif zy daar toe gebruiken *ibid.*
—— zy konnen zeer net daar mee schieten *ibid.*
Pylkokers, hoe de Hottentotten die maaken en draagen 2. 112. *a*
Pynboom, wilde 1. 322. *b*
Pyrus sativa 1. 323. *a*

Q.

Quakzalvers worden van Hottentotsche Artzen beschaamt 2. 161. *b*
Quartels, worden weinig aan de Kaap gevangen, waarom? 1. 224. *a*
—— dienen om de verandering van 't weder te leeren kennen *ibid.*
Quee-appelen 1. 319. *a*
—— worden zeer groot aan de Kaap *ibid. b*
—— worden ingelegt en doorzuikert *ibid.*
Quercus vulgaris, gemeene Eikeboom 1. 323. *a*
Quynende ziektens zyn aan de Kaap niet 1. 394. *b*

R.

Raads-Collegie van *Stellenbosch* en *Drakenstein* is een 1. 115. *b*
Raadt van *Politie* is 't hoogste Gericht aan de Kaap 2. 188. *a*
—— bestaat uit loutere gequalificeerde Bedienden der Compagnie *ibid.*
—— —— uit alderhande Geloofsgenooten *ibid.*
—— zulks word door aanwyzing der Perzoonen beweezen 2. 189.
—— in dit Collegie word een verandering gemaakt *ibid. b*
—— ontstaat nochmaals eene verandering door den nieuwen Fiskaal 2. 190. *a*
—— de leden van dit Collegie hebben geen belooning 2. 191. *a*
—— hunne Vergadering is des dingsdags *ibid.*
—— vergadert zelden *extraordinair* *ibid.*
—— voert *correspondentie* met de Heeren Bewindhebbers in Holland, insgelyks met de hooge Regeering te Batavia en Ceylon *ibid.*
Raadt van kleine en krakkeel-zaaken, bestaat uit even zoo veel Bedienden der Compagnie als Borgers 2. 194. *b*
—— deszelfs President is een Lidt van den Raadt van Politie *ibid.*
—— in den zelven konnen ook gemeene borgers koomen 2. 195. *a*
—— word om de 2 jaaren voor 't grootste gedeelte verandert *ibid.*
—— bestaat uit 7. Perzoonen *ibid. b*
—— geniet niets als de eere *ibid.*
—— van den zelven kan men aan den Raad van Justitie appelleeren 2. 196. *a*
Raads-leden worden of niet in de Vergadering geroepen, of blyven moedwillig *absent*, waarom? 2. 378. *a*
—— de *presente* willen niet stemmen, dewyl

 wyl

wyl *Van Putten* abſent is ibid.
—— willen niet ſtemmen, om dat *Oortmans* abſent is ibid. b
Raadhuis zoeken de Borgers aan de Kaap te bekoomen, dog te vergeefs 2.217.*a*
—— van Stellenboſch legt op eèn aangenaame plaats 2.250.*b*
Raapen, witte en geele 1.321.*a*
Rackum-ſtok, word by de Hottentotten gebruikt om te werpen 2.47.*a*
—— draagen zy in de rechter hand ibid.
—— waar van ze gemaakt worden ibid.
—— zyn zo hard als yzer ibid.
—— gebruiken de Hottentotten zo wel ter jagt als tot den oorlog ibid.
Rammen, laaten de Hottentotten altyd onder de Schaapen loopen 2.35.*a*
—— oude en jonge, hoe zy dezelve *caſtreeren* ibid.
Rang, word door ganſch Ooſtindien zeer naauw *geobſerveert* 2.300.*b*
—— daar op zyn de Vrouwen zonderling geſtelt 2.301.*a*
Ranunculus Africanus, Afrikaanſche Boterbloem 1.301.*a*
Raphanus niger, zwarte Peperwortel 1.323.*b*
—— *ruſticanus*, gemeene Peperwortel ibid.
Rapuntium Africanum 1.301.*a*
Ratelmuis, word beſchreven 1.188.*a*
—— waar zy zich ophoudt ibid.
Raven, zyn aan de Kaap van verſcheide kouleuren 1.218.*b*
—— leeren te praaten ibid.
Recht word aan de Kaap en in ganſch Indië ſtrengelyk geoefent 2.290.*b*.*ſeq.*
—— daar van kan de Schryver veel voorbeelden bybrengen 2.291.*a*
—— een Exempel word aangehaalt ibid. ſeq.
Recht-lievende luiden zyn de Hottentotten 2.135
Recommandatie des Schryvers aan den Kapitein van 't Schip, en aan den Gouverneur 1.6.*b*
Redelykheid, is een deugd der Hottentotten 2.132.*b*
—— kentekenen daar van zyn kleinigheden die men hen geeft ibid.
—— is oorzaak dat zy een afſchrik hebben van Hoerery en Echtbreuk 2.133.*a*
Reebok 1.194.*b*
Reeten en Spleeten in de Bergen, is een bewys van Erts 1.277.*b*
Regeering der Colonien, is noch niet duidelyk beſchreven 2.173.*b*
Regeerings-laſt was den Heer *Simon van der Stel* te zwaar 2.182.*a*
—— bewys daar van uit zeker geval ibid. *b*
Regeering bekomt de Heer *d'Abling* 2.184.*a*
—— om een goede is de Compagnie aan de Kaap bekommert 2.187.*b*
—— aan de Kaap is noch onvolkomen 2.188.*a*
—— 't welk uit oude en nieuwe Boeken van alle Collegien kan gezien worden ibid.
—— van de Kaap beſtaat uit Collegien ibid. ſeq.
Regen, brengt de materie van 't Zout voort 1.346.*b*
—— hoe meer die valt, te meer Zout heeft men te verwachten 1.349.*a*
—— is 't Vee ſchadelyk, en doet menigen Schaap, enz. ſterven 1.144.*a* 2.40.*a*
—— rosachtige, die ſchadelyk zou zyn, of onder de Linie valt 1.32.*b*
—— ongemeene zwaare, dryft het Koren van 't Veld weg 1.139.*b*
—— zulks geeft aanleiding tot dekking van de Korenmyten ibid.
Regenwater word ſtinkend onder de Linie, en baart wormen 1.32.*b*
—— 't zelve word 't Scheepsvolk verboden om veel te drinken 1.33.*a* 1.42.*b*
—— verlieſt de eerſte ſmaak, en word brak 1.348.*b*
—— word niet ſtinkend noch vuil ibid.
—— —— naderhand dik, en word tot zout 1.349.*a*
—— word tot zout als het op de oppervlakte der aarde ſtil ſtaat 1.332.*a*
—— zo ook te *Guatalajara* 1.344.*b*
—— doet ſchade, en maakt plaſſen 1.85.*b*
Regen-tyd aan de Kaap, wat zy 1.364.*b*
—— wanneer die begint en eindigt ibid.
—— hoe het dan geſchapen is 1.367.*a*
—— als dan is de lucht betrokken en geeft donkere wolken ibid.
—— is zeer ongezond, en veroorzaakt hoofdpyn 1.371.*b*
Regen-wurmen zyn den Europeaanſche gelyk 1.268.*a*
—— worden beſchreven ibid.
Regenachtig weder duurt lang 1.346.*b*
—— is van ongelyke nadruk ibid.
Regenten aan de Kaap, worden by name gemeldt, onder dewelke het Land uitgedeelt en de Colonie vergroot is geworden 2.180. ſeq.
Regenten der Hottentotten, hebben geen inkomſten 1.483.*a*
—— moeten een ordentelyke *Capitulatie* maaken ibid.
—— hun onderſcheid van de Kapiteins ibid. *b*
—— hunne aanſtellings-*ceremonien* ibid.
—— moeten een os of twee ſchaapen ſlachten en alle hunne Kapiteins tracteeren ibid
Reiniging der Hottentotten waar in beſtaat 2.12.*b*
Reis naar Ooſtindien is des winters gevaarlyk 1.5.*a*
—— door 't land der *Suſſaquas* is bezwaarlyk 1.464.*a*
Relatie, nette, van de geſteltheid des Lands, heeft de Schryver verloren 1.461.
Religie-Diſputen, zyn op 't Schip verboden 1.26.*b*

Remkes (*Gerrit*) moet naar 't Robben-Eiland vertrekken 2.359.*a*
Respect van een Scheeps-Kapitein is groot 1. 11. *a*
Restitutie van Eer word aan *Van der Heide* en *Tas* gegeven 2.427.*a*
—— dit geschied door een openbaar Plakkaat *ibid.*
Retour-Schepen leggen lang aan de Kaap, waarom? 2. 262
—— moeten lang na malkander wachten, waarom? 2. 263. *a*
—— moeten met malkander zeil gaan, waarom? *ibid. b*
—— der zelver volk word gewaarschouwt aan boord te gaan 2. 264. *a*
—— koomen vier aan de Kaap 2 417.*a*
—— wat by dit vertrek aan te merken is *ibid.*
Retour-Vloot word tydelyk afgevaardigt 2. 385. *b*
—— heeft den Gouverneur tot nu toe van andere zaaken wederhouden 2.344.*b seq.*
—— koomt onder *Jan van Hoorn* aan 2. 432. *b*
—— vertrekt onder *Jan van Steeland* 2. 443. *b*
—— koomt by de Kruissers 2 448.*a*
Reuk, of by de Tygers en Pantherdieren aangenaam zy 1.202.*b seq.*
Reusch, een Soldaat, springt onverhoeds over boord 1. 28.*a*
—— zou des Schryvers *Coobservator* geweest zyn *ibid. b*
Van Rheede (Baron) *Commissaris generaal*, stelt den eersten Landdrost aan 1.79.*a*
—— geeft hem zyne *Instructie* *ibid.*
—— zyne *Commissie* 1.113.*a*
—— stelt twee Collegien uit de Borgery aan 2. 188. *b*
Van Rheede (*Adriaan*) Lieutenant, zyne Lykstaatzie 2.313.*a*
Rhinoceros, word zeer different beschreven 1. 189. *b*
—— word beschreven zo als hy 'er uitziet *ibid. seq.*
—— heeft een hoorn op de neus 1.190.*a*
—— gebruikt die, waar toe? *ibid.*
—— heeft ook een kleine hoorn die hem hinderlyk is *ibid.*
—— heeft een scherpe reuk *ibid. b*
—— acht geen wederstand *ibid.*
—— heeft kleine oogen *ibid.*
—— kan snel loopen 1. 191. *a*
—— heeft kleine ooren en korte voeten *ibid.*
—— kan de roode koleur niet verdragen *ibid.*
—— woedt tegen levenlooze en bezielde schepzelen *ibid.*
—— doodt den mensch, met het vleesch tot de beenen weg te likken *ibid.*
—— vreet harde distelen, heide, enz. *ibid*
—— is een vyand der Olyfanten *ibid. b*
—— heeft een stem byna van een Verken *ibid.*
—— zyn komst word gekent, waar aan? *ibid.*
—— heeft grof vleesch 1.192. *a*
—— zyn huid, hoorn en bloedt zyn goede geneesmiddelen *ibid.*
—— zyn hoorn duldt geen vergif *ibid.*
—— of hy niet voor de *Leviathan* te houden zy *ibid. b*
Rhinoceros bosschen of struiken wyzen Erts in de Bergen aan 1.278.*b*
Ricinus Africanus, Africaansche Wonderboom 1.301.*a*
Riebeek (*Jan van*) onderzockt het Land aan de Kaap 1.60.*a* 2 178.
—— oordeelt 't zelve zeer vruchtbaar te zyn *ibid.*
—— geeft zulks Bewindhebberen te kennen *ibid.*
—— word besloten dien oort in bezit te neemen *ibid.*
—— hy word als Commandeur weer. derwaarts gezonden 1.60.*b*
—— handelt met de Hottentotten *ibid.*
—— koopt een stuk Land van hen 1.61.*a*
—— bouwt een Vesting en een Ziekenhuis *ibid.* 2. 179.*a*
—— laat slaaven van *Madagascar* brengen, waarom? 2. 179.*b*
—— legt de grond van de Caapsche Regeering volgens ontvangene voorschrift 2.187.*b*
—— word door veel tusschenkoomende zaaken verhindert alles na behooren uit te voeren 2. 188. *a*
Riebeeks-Kasteel, een Berg 1. 122. *b*
—— heeft vruchtbaar land *ibid*
—— —— brak en slecht water *ibid.*
—— heeft een Bron, daar verschil over is 1. 123. *a*
—— daar by wierd een post met soldaaten gestelt *ibid. b*
—— als ook een stuk geschut *ibid.*
—— de Wacht is naderhand weggenomen *ibid.*
Riem om den hals, daar een zak aan hangt 2. 45. *b*
Riemen-snyders handwerk verstaan de Hottentotten 2. 82. *a*
Riemen eeten de Hottentotten niet *ibid.b*
—— *Meisters* bericht daar van is valsch *ibid.a*
—— waar zulks van daan komt *ibid. b*
—— zy snyden een gansche huidt tot een riem 2. 83. *b*
—— word tot de Draag-ossen gebruikt 2. 84. *a*
Riet, gebruiken de Hottentotten in plaats van tondel 2. 65. *b*
Rimpelig of de Hottentotten in 't gezicht uitzien 1. 445. *a*
Ringen snyden de Hottentotten zelve 2. 88. *a*
—— gebruiken daar niet toe als een mes *ibid.*
—— van Elpenbeen draagen zy aan de linker arm 2. 46. *b*

—— oorzaak daar van ibid.
Ringen draagen alle Hottentottinnen aan de voeten 2. 51. a
—— hoe en waar van zy die maaken ibid. b
—— hebben zy 'er dikwils meer als hondert aan een voet ibid.
—— zyn niet van darmen gemaakt ibid.
—— *Saar*, *Vogel* en *Dapper* word in dezen wederlegt ibid.
—— draagen de mannen niet aan de voeten 2. 52. a
—— neemen zy by noodt van de voeten en eeten die ibid. b
—— waarom de Wyven die draagen ibid.
—— dienen haar voor kouſſen ibid.
—— hoe zy dezelve vaſt maaken 2. 53. a
—— draagen zy ook tot cieraad 2. 56. a
Rivieren in Hottentotſch-Holland zyn'er drie 1. 102. a
—— der zelver oorſprong ibid.
—— de eerſte word door een *Canaal* geleidt ibid.
—— de twee andere vlieten achter de Schapenberg, en zyn onbenoemt ibid. b. *ſeq.*
Rivier aan Stellenboſch, hoe genaamt word 1. 106. b
Rivier zonder end, is menigmaal bezwaarlyk te paſſeeren 1. 334. b
—— daar was byna iemand verdronken geweeſt 1. 335. a
Rivier, zullen de Hottentotten niet paſſeeren, voor al eer zy zich met deszelfs water beſprengen, enz. 1. 504. b
—— oorzaak daar van ibid.
Robben of Zee-honden, worden in menigte doodgeſlagen 1. 247. b
—— geeven zeer goede Traan ibid.
—— hunne geſtalte word beſchreven ibid
—— houden zich des zomers in 't water op ibid.
—— ſcheuren de netten aan ſtukken als zy gevangen worden 1. 248. a
—— houden zich 's winters op de klippen ibid.
—— zyn van achteren lam ibid.
—— konnen echter gezwind loopen ibid.
—— van de huid worden Tabaks-doosen enz. gemaakt ibid.
Robben-Eiland, daar zyn de Portugeezen aangevaaren 1. 58. b 2. 176. b
—— ſpelonk der Portugeezen daar op 1. 58. b
—— van daar word een ſtuk geſchut geloſt, als een ſchip aankomt 1. 47. b
—— en een Vlag opgeſtoken 1. 84. b
Roch, word van de Hottentotten liſtig gevangen 1. 246. b 2. 117. b
—— word beſchreven 1. 246. b
—— zyne eyeren kan men in 't lyf zien leggen 1. 247. a
—— zyn vleeſch is hard, en zwaar te verteeren ibid.
—— de Hottentotten zyn heel vaardig om ze te vangen 2. 117. b
Roejen by de Klip omtrent *St. Jago* is vergeefs 1. 14. b
Rogge word tydig, wanneer? 1. 135. b
Rommelpot, hoe gemaakt is 2. 106. b
—— daar op ſpeelen de Hottentotten ibid.
Rond-Boſchje, een Luſtplaats 1. 75. a
—— waarom alzo genaamt is 2. 240. b
—— heeft een zeer groote tuin ibid.
—— midden door is een ſtraat ibid.
—— is rondom met boomen bezet ibid.
—— heeft aan beide zyden een groote poort ibid.
—— —— een wachthuis ibid.
—— —— een treffelyk Luſthuis ibid.
—— is voor dieven wel bewaart 2. 241. a
—— beſtaat in twee deelen ibid.
—— 't gedeelte ter linker zyde ſtoot aan 't Eike-boſchje ibid.
—— daar in ſtaan veel in en uitheemſche gewaſſen ibid. b
—— 't gedeelte ter rechter zyde is met uitgelezene wynſtokken enz. bezet ibid.
—— is zeer vruchtbaar en vermakelyk ibid.
—— heeft altyd een zeer gezonde lucht 2. 242. b
—— heeft zuiver en gezond water ibid.
Rood-aarde is aan de Kaap 1. 272. a
—— daar mede beſchilderen de Hottentotten hunne tronien ibid.
Rood kryt aan de Kaap ibid. b
Roodhalzen, Roodborsjes, Roodbaartjes, Roodſtaartjes, zyn alle kleine vogeltjes, en overvloedig aan de Kaap 1. 219. a
—— hebben delicaat vleeſch ibid.
Roode Zand-berg is tamelyk hoog 1. 126. b
—— is moejelyk over te koomen ibid.
—— —— van wegens het hout en de klippen ibid.
Roodhond, een zee-krankheid 1. 29. a
Roode loop, daar tegen is een remedie in Ooſtindien 1. 157. b 1. 308. a
—— overvalt de Caapſche inwoonders zelden 1. 398. a
—— plaagt de gene die 'er eerſt met ſchepen aankomen ibid.
—— waar uit ontſtaat ibid.
—— duurt dikwils lang met groote pyn ibid. b
—— word gecureert door geite melk met Thee warm gedronken 1. 399. a
—— als ook door rype rode druiven ibid.
—— door deze twee middelen zyn 'er veele geholpen ibid. b
—— word door een kliſteer van *Opium crudum* gecureert 1. 400. a
—— als mede door de ſchors van kreupelhout ibid. b
Roode en witte Biete 1. 313. a
—— hier mede worden de ſchepen voorzien ibid.
Roode Katten, welker vellen zeer goed voor de

de Jicht zyn 1.182.*b*
Roofdieren, worden dikwils van gansche dorpen gejaagt en vervolgt 1.41.*a*
Rooken van *Dacha* geschiedt in de rondte 2.21.*b*
—— daar by slokken de Hottentotten de rook in *ibid.*
Rosa Sinensis, Sineesche Roozen 1.311.*b*
—— *centifolia*, dubbelde Roozen 1.323.*b*
Rosachtige Regen of onder de Linie valt 1.32.*b*
—— Wateren ontspringen niet bovenop de kruinen der bergen 1.330.*b.*
—— vlieten niet zo snel als andere *ibid.*
—— loopen niet over steenen en Kezel *ibid.*
—— neemen roode aard deelen aan zich *ibid*
—— zyn gezond om te drinken 1.331.*a*
Rosmarinus hortensis, tamme Rosmaryn 1.323 *b*
—— word in 't Ziekenhuis tot baden gebruikt 1.324.*a*
Rotten, zyn aan de Kaap gebragt geworden 1.194 *b*
Rotterdam (Jan) moet naar Batavia vertrekken 2.343.*a*
—— waarom zulks geschiedt *ibid.*
—— had reeds te voren om even zulken geringen oorzaak een paspoort gekregen 2.344.*a*
—— valt op nieuw by den Gouverneur in ongenade *ibid.*
—— de Fiskaal dringt hem aan om te vertrekken *ibid. b*
—— komt 't volgende jaar weder, en moet hem de Gouverneur zyn jaarlyksche renten betaalen *ibid.*
—— komt met de *Retour* Vloot van Batavia gezond weder aan de Kaap 2.385.*b*
Rouw, hoe die aan de Kaap volbragt word 2.315.*b*
Rouw-klederen zyn 'er zeer kostbaar *ibid.*
—— zyn in den diepen rouw geheel zwart *ibid.*
—— worden na een half jaar verlicht 2.316.*a*
Ruilen of *trocqueeren*, wat het zy 2.98.*a*
Ruilers, gaan met de Hottentotten schandelyk te werk 1.460.*a*
—— plunderen gansche Dorpen, en neemen 't Vee weg *ibid.*
—— deze worden genoemt *ibid. a. b*
—— hebben slecht voordeel van hunne ongerechtigheid 1.480.*b*
—— hadden gemakkelyk tot in *Monomotapa* konnen indringen 1.480.*a*
Ruiter-stal aan de Zout-Rivier 1.73.*a*
—— tot wat einde alzo genaamt is *ibid.*
—— hoe die voor dezen gestelt is geweest *ibid.*
—— is thans een gevangenhuis *ibid. b*
Ruiters, leggen aan *Riebeeks* Kasteel 1.123.*b*
—— hebben een stuk Geschut by zich *ibid.*
—— derzelver wacht word ingetrokken *ibid.*
Ruitery oeffent zich na 't Wit te schieten 2.218.*a*
Rundvee word by nacht rondtom de Schaapen geplaatst, hoe? 2.37.*b*
—— zo 'er een ontloopt, die weeten zy wel haast in te haalen *ibid.*
Rupzen, bederven het Koren 1.137.*b*
—— bederven en vernielen Erwten en Boonen 1.138.*a*
—— zyn zeer schadelyk voor den Wynstok 1.147.*b*
—— zyn in koleur en grootte onderscheiden 1.265.*a*
—— lyden een aardige verandering *ibid. a. b*
—— worden eindelyk zomervogeltjes *ibid. b*
Ruta hortensis, Wynruit 2.324.*a*
Ryp, wyst Erts in de Bergen aan 1.277.*b*

S.

Sabina, Zevenboom 2.324.*a*
Sachsenburg, een schoon Landgoed 1.90.*b*
Sadeur, zyn bericht van den oorsprong der *Caffers* 1.419.*a*
Salamander, zyn gestalte 1.154.*b*
—— ziet 'er ysselyk uit *ibid.*
—— heeft een wit zap byna als melk by zich *ibid.*
—— word by zommige *Molck* genaamt *ibid.*
—— word in 't vuur verteert 1.195.*a*
—— zulks heeft de Schryver meermaalen gezien *ibid.*
Saldanha Baay, waarom zo genaamt? 1.114.*b*
Salie, Afrikaansche, 2 zoorten 1.301.*a* 1.324.*a*
Salix Africana, Afrikaansche Weede 1.301.*a*
Salpeter heeft het zout veel by zich 1.351.*a*
Salvia Africana, Salie, 2 zoorten 1.301.*a* 1.324.*a*
Sambucus vulgaris, gemeene Vlier 1.324.*a*
Samsam maaken, wat het zy 1.464.*b*
Sandhorst, een Oostindisch schip, komt weder by de *Unie* 1.15.*b*
—— geeft des Schryvers Schip een teken 1.40.*b*
—— schiet een kanon af, en ziet land *ibid.*
—— dat word voor *Trinitat* en *Ascension* gehouden 1.41.*a*
—— hier over word getwist als men eenige nieuwe spitzen zag *ibid.*
—— de Schryver houd het voor de Eilanden van *Maria Agosta* en *Martin Vaz* *ibid.*
—— de Kapitein van dit Schip komt by ons aan boord 1.42.*b*
Sargasso, een riet 1.356.*a*
Savoye (Jacobus de) word in 't donkere gat gezet 2.357.
—— komt 'er niet weer uit eer hy doodkrank was *ibid. b*
Scabiosa Africana, 3 zoorten 1.301.*a*
Schaapen, hebben de Inwoonders aan de Kaap overvloedig 1.143.*b*
—— worden van de Hottentotten goedkoop ingehandelt *ibid.*

— schurfde, worden ten eersten van kant gemaakt 1. 144. *b*
— zieke en gestorvene, worden aan de slaven om te eeten gegeven *ibid*
— van den Heer *Oortmans* worden in de stal door Luipaarden gedoodt 1. 186. *b*
— hoe veel ieder schip aan de Kaap levendig op reis krygt 2. 265. *b*
— vleesch, versch, hoe veel de Compagnie jaarlyks aan de Kaap kost *ibid.*
— — is 't gansche jaar goed, en beter als in Europa 1. 143. *b*
— krygen geen zout te likken aan de Kaap 1. 351. *b*
Schaapen, slachten de Hottentotten, by de uitsnyding van een *Testicul* 1. 508. *a*
— hoe zy dezelve slaan 2. 85. *b*
— dolle, voor de zulke offeren de Hottentotten, waarom? 1. 518 *b*
— deze offerhande duurt drie dagen *ibid.*
— hoe de Hottentotten zich daar by aanstellen *ibid.*
— wat oorzaak zy voorwenden als de Schapen niet geneezen worden 1. 519. *a*
— jaagen zy door 't vuur *ibid b*
— des Schryvers gedachten daar van *ibid.*
— wat voor *ceremonien* zy daar by hebben *ibid. seq.*
— 't welk als 't gelukkig uitvalt, zyn zy vrolyk 1. 520. *a*
— krygen jaarlyks tweemaal lammeren 1. 143. *a* 2. 35. *a*
— worden in de binneplaats der Krall 's nachts bewaart 2. 37. *b*
— worden in Africa zelden ziek 2. 40.
Schaape darmen, draagen de Hottentotten niet om den hals 2. 20. *a*
Schaape melk drinken alleen de Wyven 2. 37. *a*
— de oorzaak hier van word vergeefs gezocht *ibid.*
— moogen de mannen niet eeten 2. 58. *a*
Schaape vet, waarom de Hottentotten tot smeeren gebruiken 2. 49. *a*
— gebruiken de slaaven in plaats van boter 1. 143. *b*
— is niet smeerachtig gelyk in Europa *ibid.*
Schaape staarten zyn heel dik en zwaar 1. 143. *b* 2. 49. *b*
Schaapen worden over Zee gejaagt, een spreekwyze van 't scheepsvolk 1. 378. *a*
Schaapenberg in Hottentotsch Holland 1. 98. *b*
— waarom zo genaamt word *ibid.*
— heeft een schoon *Prospect* *ibid.*
Schade der Winden aan 't Voorgebergte 1. 63. *b*
— geschied niet aan het zaad door het weer 1. 137. *b*
— onder 't Vee door wilde dieren word weinig geacht 1. 144. *a*
Schaffer, wat op 't schip is 1. 25 *b*
Schansen hebben de Hollanders in den aanvang aan de Kaap moeten opwerpen 1. 59. *b*
Schans aan de Zout-Rivier, *Keer de Koe* genaamt 1. 72. *b*
— waarom die opgeworpen is 1. 73. *a*
— achter den Leeuwenberg vervalt 1. 85. *a*
— in Hottentotsch-Holland 1. 100. *b*
— deszelfs oorzaak en nuttigheid 1. 101. *a*
— is nu vervallen *ibid.*
— een vierkante in Hottentotsch-Holland aan de Waterplas 2. 181. *a*
— deze is door *W. Adr. van der Stel* verbetert 2. 224. *b*
Scharlaken-kruid, Afrikaansche, 2 zoorten 1. 301. *b*
Scheeps-Kapitein heeft groot ontzag aan boord 1. 11. *a*
— Musiek by vrolykheid is geoorlooft 1. 13. *a*
— Trompetter, zyne verrichtingen 1. 12. *b*
— Tydkortingen zyn verscheidene 1. 12. *b*
— Zieken, hoe die opgepast worden 1. 22. *a*
— Testamenten worden stiptelyk nagekomen *ibid. b*
Scheeps-wacht, hoe dikwils afgelost word, en op wat wyze? 1. 24. *b*
— Spyze is menigerley 1. 25. *a*
— — zeven zyn 'er altyd aan een bak *ibid.*
— Bakmeester, wat het is 1. 25. *a*
— Justitie word gehouden 1. 27. *a*
— — daar over ontstaat verschil *ibid. b*
— onderscheid ten aaanzien van zeilen en gezond volk te houden 1. 35.
Scheepvaart der oude Volkeren was slecht gestelt 2. 174. *b*
Schepen, Oostindische, loopen uit met den Schryver 1. 8. *b*
— worden door storm verstrooit 1. 9. *b*
— hebben een vierkante Steen by zich gehad, waarom? 1. 59. *b*
— aankomende aan de Kaap worden ontvangen 1. 84. *a*
— — worden onderscheiden *ibid.*
— hebben by de goede *Mousson* niet zonderlings te vreezen 1. 364. *b*
— konnen by dezelve niet wel in de haven koomen 1. 365. *a*
— konnen by de quade *Mousson* niet wel 't land zien 1. 365. *a*
— durven dan niet licht in een haven loopen *ibid.*
— moeten in de goede *Mousson* aan de Kaap aankoomen 1. 369. *a*
— uit Holland koomende, leggen niet lang aan de Kaap *ibid. b*
— naar Holland moetende leggen zeer lang 1. 370. *a*
— Engelsche, moogen in de maanden Juny en July niet licht de Kaap aandoen *ibid.*
— in dezelve is 't onder warmer als boven, waarom? 1. 329 *a*

— kosten

—— kosten de Compagnie veel aan de Kaap 2. 252 b 2. 261. b
—— Mast- en reddeloose worden met vaartuigen en volk voorzien ibid.
—— die in nood zyn, worden op de Reede gesleept, of geboegseert ibid.
—— die voor anker leggen, krygen 's weeks driemaal versch vleesch en groente 2. 262.
—— die in goeden staat aankomen, worden spoedig geexpediëert ibid. b
Scheeps-Officieren moogen geensche vaten met Wyn of Brandewyn aan hun Schip brengen, hoe? 2. 281
Scheeps-raad word wegens zekere Klippen te zamen geroepen 2. 445. b
Scheepsvolk word drie dagen na malkander gewaarschouwt, om aan boord te gaan 2. 264. a
—— die *absent* blyven, worden gestraft ibid. b
—— neemen het Caapsche water in vaten mede 1. 328. b
—— hebben op hun eerste reis vele onwaarheden uitgestrooit 1. 374. b
—— zyn nalatig in acht te geven op wind en weer 1. 375. a
—— willen ook noch ten huidigen dage niets onderzoeken ibid.
—— hebben dikwils een zaak een verkeerde naam gegeven ibid b
—— laaten de Hottentotten danssen, waarom? 2. 108. b
Schip, een vreemd, word ontdekt 1. 40. a
—— een Hollands Oostindisch, is in gevaar van te verongelukken 1. 370.
—— van den Admiraal waarschout de andere voor ongeluk 1. 378 a
—— *ter Aa* haalt slaaven van *Madagaskar* 2. 268. a
—— *Pieter en Paul* brengt den Gouverneur *van der Stel* slechte tyding 2. 383. a
Scheurbuik ontstaat onder de Linie 1. 28 a
—— daar van worden de Kaapsche inwooners niet aangetast 1. 401 b
—— de vreemdelingen zyn 'er te meer mede behebt ibid.
—— hoe zy daar van genezen worden 1. 402 a
—— daar voor is de Porcelein-Salaad een goed geneesmiddel 1. 154. b
Schiet-geweer, daar voor hebben de Hottentotten een schrik 1. 59. b
Schiet-slangen, hoe die 'er uitzien 1. 251. a
—— hunne eigenschappen ibid.
—— —— vergiftige beet moet men vermyden ibid. b
Schildpadden (groote water-) hebben goed vleesch en *delicate* eyeren 1. 195. a
Schildpadden zyn driederley ibid.
—— hebben groote schilden die cierlyk en fraai zyn ibid
—— de schilden zyn zo hard dat een gelade vrachtwagen dezelve geen schade kan doen ibid.
—— (Land-) worden beschreven ibid. b
—— de huisjes of schilden gebruiken de Hottentotten ibid.
—— hebben de Gieren tot vyanden ibid.
—— deze neemen ze op en laaten ze van een hoogte vallen ibid.
Schildwacht boven in de mast, wat zyn werk is 1. 24. b
—— word door een Leeuw omgebragt 1. 465. a
—— *Fred. Feldhofs* bericht daar van aan den Schryver ibid. b
Schildwachten stellen de Baviaanen als zy steelen willen 1. 167. b
Schimpen laat zich een Hottentot niet van een ander 2. 47. a
Schjou word de stok genaamt, daar de Hottentotten hun neusdoek aan vast hebben 2. 47 b
Schlobben, een zoort van wilde Eendvogels 1. 210 b
Schoengespen, een paar, kost veel Portugeezen 't leeven 1. 59 a
Schoenen, draagen eenige Hottentotten 2. 48 a
—— hoe en waar van ze gemaakt zyn ibid.
—— worden met twee riemen vastgebonden ibid.
—— zyn omtrent gelyk de oude Romeinsche ibid.
—— zyn die der Capucynen en Franciskaanen niet ongelyk ibid.
Schonerloo, een Oostindisch Schip, loopt uit de haven *du Braya*, daar de *Unie* inloopt 1. 15. b
Scholieren gaan niet voor de lyken ter begravenis 2. 314. a
Schoolen, algemene, zyn aan de Kaap slecht gestelt 2. 318. a
—— zouden de Zieketroosters waarneemen ibid.
Schoolmeesters konnen aan de Kaap veel geld verdienen ibid.
—— brengen 't 's maands vry hoog ibid. b
—— onderwyzen op 't hoogst niet als leezen, schryven en rekenen ibid.
Schorpioenen, zyn 'er zeer veel aan de Kaap 1. 266. b
—— leggen onder steenen ibid.
—— worden beschreven ibid.
—— worden ook in schepen gevonden ibid.
—— zyn een goed tegengift ibid.
Schout by Nacht en de Fiskaal der *Retour-vloot* koomen in de haven 2. 421. b
Schreiber (*Isaac*) Garnizoens Vaandrig, tracht den Vee-handel aan zich te trekken 1. 458. a
—— verkrygt eindelyk dien handel 1. 459. a
Schriftelyke Processen, brengen de Raadkamer en den Secretaris veel op 2. 293. a
Schroefslakken, zyn twederley 1. 2.9 a
—— haare hoorntjes zyn ongemeen fraai ibid.
Schuld-eischers plaagen *van der Stel* om geld en *Cautie* 2. 424 b

Schuld-vordering heeft de Compagnie noch aan de Inwoonders van de Kaap wegens 't verschotene 2.286.
Schuur van de Compagnie voor wagens en Vee 1.75.*a*
—— is een slecht gebouw 2.249.*b*
Schuren zyn aan de Kaap niet te vinden, zyn ook niet nodig 1.139.*b*
Schwaben of kakkerlakken zyn overvloedig in Indien 1.267.*b*
—— worden by dag niet gezien *ibid.*
—— zyn ook veel in de schepen *ibid.*
—— zyn zeer schadelyk voor 't Linnen *ibid.*
Scilla Africana, Zee Ajuin 1.301.*b*
Sclarea Africana, Scharlaken-kruid, 2 zoorten 1.301.*b*
Secale hybernum sive majus, groote Rogge of Winter-koren 1.324.*a*
Secretaris word de Schryver by den Baron *van Krosick* 1. 1. *b*
—— word de Schryver van Stellenbosch en Drakenstein 1.92.*a*
Secretaris van de Raad van Justitie, heeft van goederen by *executie* verkocht zyn voordeel 2.193. *a*
—— van Kleine Zaaken, is een Bediende van de Compagnie 2.195.*b*
—— deze mag geen Notariale Actens maaken *ibid.*
—— van de Weeskamer, word van de Compagnie en van die Kamer betaalt 2.199.*b*
—— heeft schoone voordeelen *ibid.*
—— heeft jaarlyks veele Verkoopingen *ibid.*
—— trekt alle onkosten af 2. 295. *b*
—— word by zyne bediening in korte jaaren ryk *ibid. seq.*
Secretaris van de Burger-Raad, word uit de Burger-kas betaalt 2.209.*a*
Secretaris van de Heemraaden, is een Bediende der Compagnie 2.210.*b*
Secretaris heeft van Notariale en andere Schriften groot voordeel 2.288.*b*
—— gelyk ook van Processen 2.290.*a*
Secretaris, geen, durft iets voor een Borger, maar wel voor den Gouverneur *Van der Stel* vervaardigen 2.349.*b*
Secten der Hottentotten stelt de Schryver te vergeefs 1.491.*a*
Sedum Africanum, Huislook, 5. zoorten 1. 301. *b*
Sek-smaak, krygt de Kaapsche Wyn 1.152.*a*
Seneca zyn Profecy word vervult 2.174.*a*
Senecio Africanus, Boom-kruiswortel 1.301.*b*
Sideroxilum Africanum, Afrikaansch Yzerhout 1.301.*b*
Simons (Cornelis Jan) Admiraal en Commissaris koomt binnen 2.423.*a*
Simons Valley, waarom alzo genaamt 1.118.*b*
Sinâs Appelen, waar de beste zyn aan de Kaap 1.157.*b*
—— aarden zeer wel aan de Kaap 1.320.*b*
Sineezen, hoe zy met hunne kinderen leeven 2. 7.*a*
—— verkoopen dezelve *ibid.b*
—— werpen dezelve in 't water *ibid.*
—— oorzaak daar van *ibid.*
Sineesche Roozen, worden beschreven 1.311. *b. seq.*
Sisynrichium, 8 zoorten 1.302.*a*
Slaaven, hun levens-manier word beschreven 1. 395. *seq.*
—— hun wooning *ibid.a*
—— hebben schoolen voor hunne kinderen *ibid.*
—— woonen alle by malkander in een vertrek *ibid.b*
—— hebben aardige bedsteden *ibid.*
—— draagen 't gantsche jaar eenerley kleding *ibid.*
—— verzuipen en verquanselen dezelve 1. 396.*a*
—— gebruiken ze tot bedden *ibid.*
—— slaapen des zomers op de aarde *ibid.*
—— eeten meest raauwe spys *ibid. b*
—— drinken meest koud water *ibid.*
—— —— ook wyn, als zy die konnen krygen *ibid.*
—— —— zich dol en vol daar aan *ibid.*
—— zyn heel zorgeloos *ibid.*
—— verderven zich met 's morgens nuchteren zeer veel koud water te drinken *ibid.*
—— mesten veel verkens 1.397.*a*
—— veroorzaaken daar door een ongezonde lucht *ibid.*
—— haalen zich een aanstekende ziekte op den hals *ibid.*
Slaaven, kosten de Compagnie zeer veel 2. 267.*a*
—— moet de Compagnie van alle nooddruft bezorgen *ibid.*
—— hoe veel zy de Compagnie jaarlyks kosten *ibid.b*
—— zyn veele ziektens onderworpen *ibid.*
—— —— aan een aanstekende ziekte gestorven *ibid.*
—— moeten andere in plaats van de gestorvene gehandelt worden 2.268. *a*
—— zoude veele veralieneert zyn geworden *ibid.*
Slaaven, loopen veele weg, en begaan groote moorddadigheden 2.291.*seq.* 2 434. *a*
—— deze worden zwaar gestraft en *geexecuteert* 2.291.*b.* 2.435.*a*
Slaaven der vrye Inwoonders, hoe zy zich gedraagen 2.321.*b*
—— kinderen van deze, welke den H. Doop ontvangen *ibid.*
—— —— waarom niet alle gedoopt worden *ibid.*
Slaaven kinderen der Compagnie, worden alle gedoopt *ibid.*
—— —— de Moeders worden gevraagt wie de Vader is 2.322.*b*

—— —— hebben altyd een gequalificeert Perzoon uit den Raad tot gevader 2. 323. *a*
—— —— worden schier alle Zondagen gedoopt *ibid.*
Slaaven der Borgers, als ze vlytig zyn, word veel voordeel gegunt *ibid.*
—— verquisten hun geld tot hovaardy *ibid. b*
—— jaagen hun geld door de keel *ibid.*
—— hardnekkigheid van een slaaf word gestraft *ibid.*
—— waarom zy zo hard moeten gehandelt worden 2. 324. *a*
Slaaven, genieten by de boeren ook eenig voordeel 2. 324.
—— krygen een stuk geld als zy wilde dieren vangen *ibid. b*
—— moeten in een gedurige toom gehouden worden *ibid.*
—— de zulke word een gewillige slavin toegevoegt tot een wyf *ibid.*
—— leeven alzo in een ongehuwde staat *ibid.*
—— zulks word door ganfch Oostindien door de vingers gezien 2. 325. *a*
—— de kinderen zyn weder slaaven *ibid.*
—— hun *Naturel* moet men naauw onderzoeken *ibid.*
—— moet men goed houden als ze goed zyn *ibid. b*
—— moeten met genoeg eeten en drinken gehouden worden *ibid.*
—— loopen weg als ze dat niet krygen *ibid.*
—— hun wegloopen veroorzaakt kosten 2. 326. *a*
—— moet men niet dwingen ter Kerke te gaan *ibid.*
—— eeten liever visch en ryst, als brood en vleesch 1. 96. *a*
Slaaven, twee, slaan hun Meester moedwillig dood 2. 432. *a*
—— deze worden gerabraakt *ibid.*
Slaaf snydt eene slaavin in den tuin den hals af 2. 439. *b*
—— snyd zich zelven in de gevangenis den hals af 2. 440. *a*
—— een ander wil brand stichten, dog word zelf levend verbrand *ibid.*
Slaaven, vluchtige, worden van de Hottentotten opgevangen en weerom gebragt 2. 124. *b*
Slaaven, zyn meest uit Africa 2. 150. *a* 2. 267. *a*
—— worden van de Hottentotten eeuwig gehaat 2. 150. *a*
—— uit *Asia* zyn niet veel aan de Kaap *ibid.*
—— zyn different van *humeur* *ibid.*
—— hunne kinderen worden van de Compagnie op School bestelt *ibid. b*
—— —— laat de Compagnie doopen 2. 151. *a*
—— zyn zinnelyker als de Hottentotten *ibid.*
—— daar uit ontstaat hun eeuwige haat *ibid.*
—— ontlopene, gaan met een gestolen Schaap voort *ibid. b*
—— helpen de vluchtige Hottentotten vangen *ibid.*
—— worden van de Hottentotten wegens hunne dienstbaarheid gehaat *ibid.*
Slaaven in 't Ziekenhuis hebben veel te doen 2. 226. *b*
—— moeten de Zieken oppassen, en 's nachts waaken *ibid.*
—— hun Loots is een slecht Gebouw 2. 247. *a*
—— daar in woonen ook 3 Tuiniers en de Opziender der Slaaven *ibid. b*
—— —— is een school voor slaaven-jongens en meisjes *ibid. seq.*
—— daar by is een gevangenis en geessel-paal 2. 248. *a*
Slavinnen zyn zeer geil aan de Kaap 1. 389. *b*
—— vervaardigen zich een Minnedrank 1. 390. *a*
Slachten, moeten de Opperheeren en Kapiteins der Hottentotten by hunne aanstelling 1. 483. *b seq.*
—— geschiedt op zekere tyden by de Hottentotten 1. 493. *b seq.*
—— doen de Hottentotten den kleinen Kapitein ter eere 1. 499. *b seq.*
—— doen de wyven by 't opbreeken en nederslaan van haar wooning 1. 518. *a*
—— doen de Hottentotten niet als in nood 2. 41. *b*
—— daar toe gebruiken zy al hun jaarlyks aangewonnen Vee niet *ibid.*
—— *Meisters* valsch bericht hier van 2. 85. *a*
Slagers, welke gepriviligeerde genaamt worden 2. 265. *b*
—— by hen word alle dagen 't vleesch geschouwt 2. 266. *a*
Slagers ambacht verstaan de Hottentotten 2. 84. *b*
—— *Meisters* valsch bericht hier van 2. 85. *a*
—— des Schryvers aanmerkingen hier over *ibid. seq.*
Slakken, kleine, groejen in kool enz. 1. 266. *a*
Slangen, zyn in groote menigte aan de Kaap 1. 250. *seq.*
—— zyn twederley, Land- en Water-Slangen *ibid.*
—— *Aspis*, Oog- of Schiet-Slangen. Zie Schiet-Slangen
—— Boom-slangen. Zie Boom-slangen.
—— blinde. Zie Blinde Slang.
—— *Prester* of vuurige Slang. Zie Dorstverwekkende Slang.
—— Hair-slangen. Zie *Cobra de Capello.*
—— naamlooze, worden beschreven 1. 256.
—— derzelver eigenschappen zyn onbekent *ibid. b*
—— Huis-slangen. Zie Huis-slangen.
—— gehoornde. Zie Gehoornde Slangen.
Slangen, een kleine zoort 1. 257. *b*

—— derzelver eyeren zyn qualyk zo groot als een erwt ibid.
Slangenhoofd, Afrikaansch, 2 zoorten 1. 293. a
Slang-steenen der *Braminen* 1. 256. a
—— zyn *probaat* tegen gift ibid.
—— een *Experiment* daar tegen ibid.
Sleepen der Schepen op de reede, hoe geschiedt 2. 261. b
Slempery en Dronkenschap beminnen de Hottentotten in de hoogste graad 2. 122. a
—— een exempel daar van aan een Hottentottin ibid.
Slym in 't warme badt gebruiken de Schilders tot verf 1. 337. b
Slypsteenen, worden aan den oever der Zee gevonden 1. 275. b
—— zyn donker-bruin of blaauw-zwart ibid.
—— zyn zeer goed tot het slypen van messen enz. 1. 276. a
Smaak van 't Caapsche Water, het eene is zoet en blyft alzo 1. 87. b
—— 't andere word zoutachtig ibid.
—— andere zyn uit de natuur zoutachtig ibid.
—— van 't regen-water verandert, wanneer? 1. 348. b
Smeeren, doen zich de Hottentotten met vet 1. 441. b
—— daar van zyn verscheide meeningen 1. 442.
—— dit veroorzaakt een afkerige stank 1. 443. a
—— is een algemeen middel by de Hottentotten 2. 154. b
—— is by de Hottentotten ook een stuk van schoonheid 2. 53. b
Smeekschrift des Schryvers aan de Bewindhebbers der Compagnie 1. 6. a
—— door de gedaagden onderteken, en in de rechte handen gelevert 2. 365. a
—— 't zelve word den Landdrost overgegeven 2. 368. b
—— word van de 9 vluchtige na hunne Sententie den Fiskaal overgegeven 2. 380. a
Smids zyn de Hottentotten 2. 91. a
—— hoe zy hun geweer maaken zonder nodig gereedschap ibid. a
—— zy verstaan het yzer te smelten ibid. b
—— zy smelten niet meer als zy tot hun gebruik noodig hebben ibid. b seq.
—— op wat wyze zy 't Yzer smelten 2. 92. a
Smienten, een zoort van wilde eenden 1. 210. b
Smokkelen geschiedt heimelyk zeer sterk 2. 278.
—— daar van is de Fiskaal menigmaal onderricht ibid b
—— Exempel door *Jakob Vogel* beweezen ibid.
—— hoe door den Heer *Heinsius* ontdekt is ibid.
—— die zelve verhindert heeft door verandering van de Pacht Conditien 2. 279.
Snaaren konnen de Hottentotten maaken 2. 89. b
—— maaken zy van zenuwen en darmen ibid.
—— daar toe helpen twee elkander ibid.
—— laaten zy in de zon beendroog worden ibid.
—— droog zynde bestryken zy ze met vet, en maaken ze smedig ibid.
—— gebruiken zy tot hunne Muzyk-Instrumenten, en tot het spannen der boogen 2. 90. a
Sneden in de huidt, waarom die gemaakt worden 2. 156. a
Sneeuw op de toppen der Bergen 1. 117. a
Snippen, verscheide zoorten 1. 219. a
Snoeken worden in zoete wateren niet gevonden 1. 238. a
—— Zie verder op Zee-snoeken
Solanum Africanum, Afrikaansche Naschaje, 2 zoorten 1. 302. b
Soldaat, *Heinrich Weisman*, sterft en word over boord gezet 1. 21. b
Soldaaten worden dikwils verwisselt, of weggezonden 2. 358. b
Sollier (*Gillis*) bejegent een zeldzaam geval met den Heer van der Stel 2. 338. a
—— aan hem word een brief bestelt, begrypende een vry geleide 2. 376. a
—— schryft zelf aan *du Toit* ibid.
—— listige aanslag met deze brief te bestellen 2. 377. a
Sonquas-Natie, geneert zich met den kryg 1. 474. a
—— doen zulks uit nood ibid.
—— hebben een slecht land ibid. b
—— haalen honing uit de bergen ibid.
Sonquas-Trifft, is een *passage* uit hun gebied in een ander 1. 475. a
Spaansche Meloenen worden *Spaansch Spek* genaamt 1. 320. b
Spansche pokken, worden door 't warme badt gecureert 1. 341. b
—— worden door quik geneezen 1. 406. a
Speelnooten wat by een Bruiloft zyn aan de Kaap 2. 306. a
Speuke-boom, Afrikaansche 1. 298. b
Spieringen, worden beschreven 1. 248. b
—— zyn goed om te eeten 1. 249. a
Spinachia se nisse non spinoso & spinoso, Spinagie 1. 314. a
Spinnekoppen, zyn van verscheide zoorten 1. 266. b
—— zyn niet alle vergiftig ibid.
—— de kleinste zyn zeer gevaarlyk 1. 267. a
—— voorbeeld van een zwarte Slaaf die van de steek sterft ibid.
—— —— van een jongeling die naaulyks geredt wierd ibid.
—— dooden ook veel Vee ibid. seq.
Spions worden van de Hottentotten gedoodt 2. 147. b
Spiræa Africana, 3 zoorten 1. 303. a

Splee-

Spleeten in de bergen wyzen Erts aan 1.277.*b*
Spook, de vreeze daar voor is een bewys dat de Hottentotten een opstanding der dooden gelooven 1.524. *a*
Spraaken. Zie Taalen.
Spraak der Hottentotten, driederley Schryvers hunne meeningen daar van 1.423.*seq.*
—— is zwaar te leeren 1.425
—— de Schryver wil ze leeren *ibid. a*
—— door wat middel zy zoude konnen geleert worden 1.428. *b*
Spreeuwen, doen veel schade aan de Wyndruiven 1.210. *b*
Springbronnen en Fonteinen waren aan de Kaap licht te maaken 1.309. *b*
Sprinkhaanen zyn verderffelyk voor den Wynstok 1.148. *b.* 1.263. *b*
—— zyn van verscheide zoorten 1.263.*a*
—— worden beschreven *ibid. a b*
Spurrie, een schadelyk onkruidt 1.136 *b*
—— word beschreven *ibid.*
—— is niet uit te roejen *ibid.*
—— ziet 'er uit als Kandel-gras 1.137.*a*
Spyzen der Hottentotten zyn van andere niet al te duidelyk beschreven geworden 2.57.*b*
—— zommige moogen de Mannen, zommige de Wyven, andere wederom zy alle niet eeten 2.58.*a*
—— is ook ziek en gestorven Vee 2. 60.*b*
—— kooken de Hottentotten zonder zout, kruid en vet 2.62. *a*
Staal-smaak heeft het Water aan 't warme Badt 1. 337. *b*
Staarten van Schaapen zyn groot en zwaar 1. 143. *b*
—— van wilde dieren gebruiken de Hottentotten voor neusdoeken 2. 47. *b*
Stadt van de Kaap de Goede Hoop is tamelyk wel aangelegt 2. 220. *b seq.*
—— heeft schoone breede straaten 2.221.*a*
—— haare huizen zyn wel gebouwt *ibid.*
Standbeeld, *Erasmus* genaamt, van steen 1.161.*a*
Standsperzoonen begraveniffen kosten veel geld aan de Kaap 2. 313. *b*
Stank, gruwzame, ontstaat van 't Zee-gras, als de Zuid-ooste wind niet waait 1.371.*b*
Staphilodendron Africanum, Afrikaansche Pimpernoot 1.303.*a*
Starrenberg (Johannes) lastert den Schryver by *Van der Stel* 1. 54. *a*
—— word Landdrost *ibid.*
—— word van de Borgers geluk gewenscht *ib.*
—— zyne loffelyke *Qualiteiten* *ibid. a b*
—— verandert uit hovaardy *ibid. b*
—— zyne slechte hoedanigheden 2. 339.*a*
—— wil de menschen dwingen om een getuigenis te tekenen *ibid.*
—— moet met de Vloot naar Holland vertrekken 2. 392. *a*
—— is verschrikt over de komst van *Tas* en *Van der Heide*, doe zy hem den lessenaar weder afeischten *ibid. b*
—— gaat onder zeil naar Holland *ibid.*
Steen, een uitgehouwe vierkante, had yder schip by zich, tot wat einde? 1. 59. *b*
Steenen, zyn verscheide zoorten aan de Kaap 1.274.*a*
—— gemeene, zyn van een groot onderscheid *ibid.*
—— van de Tafel-en andere bergen zyn zeer hard *ibid.*
—— leggen by ryen als een muur op malkander gestapelt *ibid.*
—— van zulke is de gansche Vesting gebouwt *ibid. b*
—— gebrokene dienen tot fondamenten der huizen 1. 275. *a*
—— dienen ook tot Kalksteenen *ibid.*
Steenen van ongemeene zwaarte, zyn een kenteken van Erts 1. 277. *a*
—— blinkende naby 't warme Badt, een teken van Erts 1.338.*b*
Steenkoolen zyn aan de Kaap 1.272.*b*
—— zyn zo goed als de Engelsche of Duitsche *ibid.*
Steen bergen 1. 76. *a*
—— achter dezelve is veeel water 1.90.*a*
—— daar is een schoone Steengroef 1.91.*a*
—— houden Vermillioen en Goud-erts in zich 1. 279 *b*
Steen-groef aan de Steenbergen ontdekt 1.91.*b*
—— is naby *Constantia* 1. 161. *a*
—— deszelfs steenen zyn goed om Kamers mede te bevloeren *ibid.*
—— zulke heeft *van der Stel* op *Constantia* gedaan *ibid.*
Steen-mark of mergel legt tusschen de Bergen 1.274. *a*
—— gebruiken de Hottentotten als een heilzaame remedie 2. 155.*a*
Steenbokken, worden beschreven 1. 197.*b*
—— hoe ze gevangen worden 1.198.*a*
Steenbreker, *Offifraga* genaamt, een Vogel, neemt Schildpadden op 1. 208. *a*
—— laat dezelve van in de lucht vallen, en nuttigt ze tot spys *ibid.*
Steen-brazems, zyn van verscheide zoorten 1. 249. *a*
—— worden beschreven *ibid.*
—— zyn zeer lekker *ibid. b*
—— zyn van verscheide grootte *ibid.*
—— worden niet by 't gewicht verkocht *ibid.*
—— in azyn, peper en zout gelegt zyn ze zeer goed *ibid.*
—— geeven goede Labberdaan 1.250. *a*
Steen-Oly vloeit uit de bergen 1. 273. *a*
—— is goed tot genezing der wonden *ibid.*
—— word van de Hottentotten 't vee ingegeven *ibid.*
Steen-smerte heeft niemand aan de Kaap 1. 404. *b*
—— dat ongemak brengt een Meisje mede ter waereld 1. 405. *b*

Steen-harst helpt het Vee tot stallen en werpen 2. 40.*b*
—— zoude ook voor de Vrouwen dienstig zyn *ibid.*
Steenvaren, Afrikaansche 1. 289. *b*
Stekel-varkens, hebben zeer spitze en groote stekels 1.197.*a*
—— worden na hunne eigenschappen beschreven *ibid.*
—— hebben goed vleesch *ibid. b*
—— hoe zy gedoodt worden *ibid.*
Van der Stel (Simon) wil den Schryver wat op de mouw spelden 1. 112. *a*
—— zoekt zich by den Commissaris generaal aangenaam te maaken 1. 113. *a*
Van der Stel (Simon) Opvolger van den Heer *Bax*, heeft eerst het Character van Commandeur 2. 181.*a*
—— is in Holland eerst in dienst geweest *ibid.*
—— is op 't Eiland Mauritius geboren *ibid.*
—— zyn Moeder was een zwarte Heidensche Slavin, *Maimonica da Costa* genaamt *ibid. b*
—— zy was zyn's Vaders Byzit *ibid.*
—— zyn levens-manier hoe geweest is *ibid.*
—— is ter oorzaak van zyn's Vaders trouwe diensten tot dit Ampt gekomen 2.182.*a*
—— daar toe heeft ook zyn huwelyk geholpen *ibid.*
—— was niet in staat om te regeeren *ibid.*
—— heeft zulks door een zeker geval getoont *ibid. seq.*
—— heeft het Land onder de Inwoonders op een slechte manier uitgedeelt *ibid. b*
—— heeft de Gerechtigheid slecht gehandhaaft 2.183.*a*
—— wat hy loffelyk uitgevoert heeft *ibid.*
—— heeft voor een verstandig Staatsman willen aangezien zyn 2.205.*b*
—— bevind zich ondertusschen daar toe onbequaam *ibid. seq.*
—— legt den grond tot een nieuwe Kerk 2. 233. *a*
—— onthaalt veel voorname luiden op *Constantia* 2. 426. *a*
—— valt deswegen in argwaan *ibid. a b*
—— gedachten hier over van twee Oppermeesters *ibid. b*
—— sterft 2.439.*b*
—— zyne Lykstaatsie 2.440.*a*
van der Stel (Willem Adriaan) Gouverneur van de Kaap, verlangt den Schryver te zien 1. 49.*a*
—— doet den Schryver goede gedachten van hem hebben 1.52.*a*
—— oorzaak daar van *ibid.*
—— werpt een haat op den Schryver *ibid. b*
—— vereert hem een emmer wyn, waarom? 1.53.*b*
—— is zeer baatzuchtig en gierig 1.96.
—— word Hottentotsch-Holland afgenomen 1.99.*b*
—— bezit een zeer groote menigte Vee 1. 100.*a*
—— laat zyn Vee door de dienaars en slaaven van de Compagnie hoeden en bewaaren *ibid.*
—— *succedeert* zyn Vader *Simon van der Stel* 2. 183.*a*
—— is in den aanvang goed geweest, en regeert loffelyk *ibid. b*
—— is schielyk verandert, en gaat zyn's Vaders gangen, uitgenomen de *brutaliteit* *ibid.*
—— raakt wegens zyne onkuisheid in een quaad gerucht *ibid.*
—— verliest door gierigheid al zyn achting 2. 184.*a*
—— word naar Holland ontboden *ibid.*
—— voert een aardige manier in omtrent de verloofden 2.196.*b seq.*
—— heeft de Regeerings-misslagen niet willen verbeteren 2.206.*a*
—— bezoekt de kranke dikwils in 't Ziekenhuis 2.226.*a*
—— proeft daar de spys of ze wel geprepareert word *ibid.*
—— heeft de Kerk aan de Kaap van armengeld laaten bouwen 2.235 *b*
—— word dieswegen van de borgers gelaakt 2 236.*a*
—— vindt zyn rekening daar wel by *ibid.*
—— dit blykt eerst na zyn vertrek *ibid. a b*
—— geeft de Borgers een hard antwoord 2. 328.*a*
—— doet dezelve in hechtenis zetten *ibid. b*
—— bidt alle burgers om een getuigenis te tekenen 2.337.
—— zulks wil *Gillis Sollier* niet onderschryven, waarom? 2.338.
—— insgelyks *Jan Hendr. Voogt*, zo hem geen bier geschonken wierd *ibid. b*
—— vorscht na den Opsteller en ondertekenaars van 't Klaagschrift 2.341.*a*
—— zeilt de Vloot na, maar kan ze niet inhaalen 2.353 *b*
—— handelt na 't vertrek van de Vloot noch slimmer 2 354.*a*
—— moet naar Holland vertrekken 2.417.*a*
—— heeft den Schryver bezocht 2.419.*b*
—— heeft den ouden *Rotterdam* moeten betaalen 2.420 *b*
—— tot hem en zynen Broeder word de Schryver uit naam van andere afgevaardigt *ibid. b*
—— neemt hem zulks qualyk tot dat de Schryver zich verdedigt 2.421.*a*
—— ontvangt andermaal bevel om te vertrekken 2.424.*b*
—— word van zyne schuldeisschers om geld en borg geplaagt *ibid.*
—— laat na zyn vertrek zyn goederen vekoopen 2.429 *b*
Stellenbossche Colonie, word beschreven 1. 92.*a*
—— haar benaaming *ibid.*
—— —— oor-

—— —— oorſprong *ibid.*
—— in welk Land zy is geſticht *ibid.*
—— haare Grenzen 1. 93. *a*
—— —— verdeeling *ibid.*
Stellenboſch, een dorp 1. 92. *b*
—— brandt geheel af 2. 437. *b ibid.*
—— word weder opgebouwt 1. 93. *a*
Stellenboſſche Hoofd, daar op is een Veldſtukje, en een Vlaggeſtok geplant geweeſt 1. 93 *b*
—— zulks is 'er nu geen van beiden meer 1. 94. *a*
Stellenboſſche Diſtrict 1. 104 *b*
—— deszelfs grootte *ibid.*
—— —— grenzen *ibid.*
—— heeft vermakelyke Landsdouwen 1. 105. *a*
—— —— ſchoone en vruchtbaare Landgoederen *ibid.*
—— —— treffelyke Hofſteden *ibid. b*
Stellenboſſche Bergen, waarom zo genaamt worden 1. 104 *b*
—— zyn hoog, wild en dor *ibid.*
—— worden met een wolk bedekt, wanneer? *ibid.*
—— zyn vruchtbaar van hout, kruiden en bloemen 1. 105. *a*
Stellenboſſche Rivier, hoe genaamt word 1. 106. *b*
—— neemt andere beeken met zich 1. 107. *a*
—— zyn oorſprong *ibid.*
—— —— Viſſchen *ibid.*
—— heeft een ſlechte Brug *ibid.*
—— die van *Adam Tas* is beter *ibid. b*
—— noch een tuſſchen *Welmoed* en *Meerluſt* *ibid.*
Stellenboſch en Drakenſtein maaken een Collegie uit 2. 209. *a*
—— hebben ook eene kas 2. 211. *b*
Steng van 's Schryvers ſchip door den donder aan ſtukken geſlagen 1. 31. *a*
—— word afgenomen en gerepareert *ibid.*
Sterrekonſt, verſtaan de Hottentotten als de boeren in Europa 2. 155. *a*
—— ſtrekt zich niet wydt uit by hen *ibid.*
Sterre-kruid, Afrikaanſch, 10 zoorten 1. 289 *b*
Stieren, jonge, hoe die geſneden worden 2. 35.
Stilte by de Linie verdubbelt de hitte 1. 27. *b*
—— by een *extraordinaire* Ebbe en Vloedt 1. 360. *a*
—— eene gantſch ongemeene, ontmoet de Schryver, waar? 2. 447. *a*
Stinkend word het water onder de Linie, en teelt wormen 1. 32. *b*
—— word 't Kaapſche Water niet in de vaten 1. 328. *b*
Stinkbinkſem of *Bunzum*, een dier, word beſchreven 1. 198. *a*
—— is zo groot als een middelmatige hond *ibid.*
—— verdryft zyne vervolgers met zyn ſtank *ibid b*
Stink-hout, deszelfs benaaming 1. 309. *a*
—— geeft cierlyk Huisraad *ibid.*
—— word ook tot geneesmiddelen gebruikt *ibid.*
Stoetery in 't Land van Waveren heeft ſlechte huisjes voor de Paarde-hoeders 2. 250. *a*
Stok-roozen, Afrikaanſche 1. 299. *b*
Stok-violieren, Afrikaanſche, * zoorten 1. 299. *a*
—— witte, purpere en geele, groejen in de Compagnies tuin 1. 319 *a*
Stompneuzen, een zoort van Steenbrazems 1. 250. *a*
—— hoe zy 'er uit zien *ibid.*
—— zyn zeer raar *ibid.*
—— hebben aangenaam vleeſch *ibid.*
Storm, zwaare, in Texel 1. 8. *a*
—— verſtrooit de Oſtindiſche ſchepen 1. 9. *b*
—— word door Zee-zwaluwen te kennen gegeven 1. 30. *b*
—— van drie dagen is zwaar en gevaarlyk geweeſt 1. 42. *b*
—— de alderzwaarſte tot noch toe, waarom 1. 44. *a*
—— deze veroorzaakt groote ſchade en ongemak op 't ſchip *ibid a b*
—— —— werpt den Schryver uit het bedt *ibid. b*
—— —— had byna den Commandeur der ſoldaaten doen verdrinken 1. 45. *a*
—— een zwaare, aan de Kaap 2. 408. *b*
Straffe der gener die zich niet op hunne Schepen laaten vinden 2 264. *b*
—— der Bloedſchande by de Hottentotten is de dood 2. 22. *b*
—— van Echtbreuk is by hen ook de dood 2. 18. *a*
Straf-gelden of boetens, koomen by de Raad van Juſtitie deszelfs leden niet toe 2. 290. *b*
Stramonia ſeu Datura Indica 1. 316. *a*
—— deze boomen zyn om reden uitgeroeit *ibid.*
Strandloper, een Vogel, word zelden gedoodt 1. 220. *b ſeq.*
Streep, witte, achter den Tafel-berg 1. 381. *b*
—— deze verzamelt zich tot wolken *ibid.*
—— de achterſte wolken ſtooten de voorſte voort 1. 382. *a*
—— de voortgedrevene veroorzaaken een gruwzaame wind *ibid.*
—— deze worden in hunne beweeging tegengehouden *ibid.*
—— oeffenen groot geweld als zy hunne vryheid weder bekoomen *ibid.*
—— de dubbelde beweeging houd ze tuſſchen de bergen gevangen *ibid.*
—— in de *Baay Falzo* krygen zy vryheid met hun geweld uit te raazen *ibid.*
Strikken maaken de Hottentotten zelve 2. 89. *a*
—— maaken zy zelden lang *ibid.*
Strontvogels of Strontjagers, een zoort van Arenden 1. 207. *b*

Struisvogels, zyn genoeg aan de Kaap 1.221.a
—— hebben zwarte en witte veeren ibid.
—— konnen licht tam gemaakt worden ibid.
—— hoe zy brood bedelen ibid.
—— slaan met de voeten sterk achter uit ibid.
—— hebben kleine koppen ibid. a b
—— hunne groote eyeren zyn goed om te eeten ibid. b
—— broejen hunne eyeren zelfs uit ibid.
—— laaten hunne eyeren, als ze aangeroert zyn, leggen ibid.
—— zwelgen steen en yzer op 1.222.a
—— konnen dat echter niet verteeren ibid.
—— konnen niet vliegen ibid.
—— loopen zeer snel ibid.
—— zyn beschaamt als men ze achterhaalt ibid. b
Strydt tusschen eenige Hottentotsche Natien word door de Compagnie geslecht 1.464.b
—— tusschen Bruid en Bruidegom om 't ja-woord is kluchtig 2. 16. a
—— tusschen de Borgers en bedienden der Compagnie is onverzoenlyk 2.272.a
Strykgeld word aan den meestbiedende gegeven 2. 276. b
Stuipen krygen de Kinderen aan de Kaap 1. 391. a
—— wat hier van de oorzaak zy ibid.
Stuk kanon word afgestoken van 't Leeuwen-hoofd, en ook een van 't Robben-Eiland, als 'er een schip aankomt 1. 47. b
Successie der Opperheeren en Kapiteins by de Hottentotten, hoe geschikt is 1.483. a
Sussaquas-Natie, waar dezelve woont 1. 464. a
—— is niet al te volkryk ibid.
—— heeft gebrek van Water, en weinig Vee ibid.
—— is zeer verstrooit ibid.
—— in haar Land is 't bezwaarlyk te reizen ibid.
—— hoe dit Land geschapen is ibid.
—— heeft gebrek aan hout ibid.
—— heeft bequaam Land tot Koren-vruchten ibid. b
—— ook zouden daar goede Waterputten konnen gegraven worden ibid.
Swellingrebel (Jan) is door zyne groote eerlykheid ongelukkig 2.360.a
—— wil zyn stem niet geeven zonder te weeten wat van de zaak zy 2. 366.b
—— vind by *Elzevier* tegenstand 2.370.b
—— word door *Van Putten* ook ten toon gestelt 2.371.a
—— en *Heems* hun verstandig oordeel 2. 379. a
Syncopas, een Hottentot, ziet 'er erbarmelyk uit 2. 162. b seq.
—— word van een quaade ziekte verdacht gehouden 2. 163. a
—— —— door een Vrouw genezen ibid.

T.

Taalen aan de Kaap, zyn onderscheidentlyke 1.70.b
—— welke de gemeenste zyn ibid.
—— welke de Vreemdelingen de nodigste zyn 1.71.a
Tabak rooken de Hottentottinnen onder 't zuigen der kinderen 2.29.a
—— daar worden de kleine kinderen ook toe gewendt ibid.
—— beminnen de Hottentotten ongemeen 2. 67. a
—— daar voor hebben zy hun landt verbocht ibid.
—— weeten ze zeer wel te proeven of ze goed is ibid.
—— bedingen die van de Europeaanen toe ibid. b
—— is by de Hottentotten een gangbaare handelwaar 2. 95. b
—— mag over straat niet gerookt worden, wegens de stroo-daken 2 221.b
Tabak en pypen is heerlyke knap voor de Hottentotten 1 340 a
—— daar voor kan men vleesch genoeg bekoomen ibid.
Tabak word gebruikt om een Kraamvrouw in 't leeven te behouden 1. 387. a
—— daar van word een drank gemaakt ibid.
Tabaks-drank, is een remedie voor de Hottentottinnen die in barens-nood zyn 2. 3. b
—— dient om de vrucht voort te zetten ibid.
P. Tachart, zyn verkeert bericht onwetend begaan 1. 112.a
—— zyn bericht van de Hottentotsche Natien 1.454.b
—— is qualyk onderricht geworden ibid.
—— waar zyn dwaaling van daan komt 1. 455. a
—— dwaalt in zyne Landkaart 1.469.a
—— zyn meening van der Hottentotten Godsdienst 1.489.a
—— verkeert bericht van der Hottentotten Musiek 2. 107.a
—— beschryft het danssen der *Namaquas* uitvoeriglyk 2. 109.a
—— begaat een dwaaling wegens de *Sonquas* 2. 147.b
Tafelberg, word van des Schryvers schip gezien 1.67.a
—— daar van loopt een beekje in de zout-rivier 1.75.b
—— waar dezelve legt 1. 81. b
—— gelykt boven wel een Tafel ibid.
—— zyne hoogte ibid.
—— heeft boven op heerlyke Bronnen ibid.
—— schynt gansch dor en onvruchtbaar van onderen

onderen aan te zien *ibid.*
— aan dezelve zoude iets glinsterend gezien zyn *ibid.*
— schynt van boven tot onderen in 't midden gespleten 1. 82. *a*
— dit komt van 't afstromende water *ibid.*
— heeft veel boomen *ibid.*
— — een Zilvermyn *ibid. b*
— boven op wassen veel bloemen *ibid.*
— word van een witte wolk bedekt, wanneer? *ibid.*
— deszelfs Wateren 1. 89. *a*
Tafel by een Hottentotsche Bruiloft hoe gestelt is 2. 21. *a*
Tafelgoed der Hottentotten, welke? 2. 63. *a*
Talingen 1. 210. *b*
Tamariscus fruticosa, boomachtige Tamarinde 1. 324. *a*
Tamboer op een schip, wat zyn werk is 1. 12. *a*
Tamme Bokken zyn overvloedig aan de Kaap 1. 169. *a*
Tanacetum Africanum, Wormkruid, 2 zoorten 1. 303. *a*
Tanden der jonge kinderen aan de Kaap zyn gevaarlyk 1. 392 *a*
Tapetjes-Vee, wat het is 2. 97. *b*
Tarwe word gezaait, wanneer? word rydig wanneer? 1. 135.
— moet schielyk gemaait worden, waarom? *ibid. b*
Tas (*Adam*) by zyn Landgoed is een goede Brug 1. 107. *b*
— hy is verdacht de Opsteller van 't klaagschrift te zyn 2. 341. *a*
— word van den Landdrost op een geweldige wyze gevangen gezet *ibid. b*
— zyn Lessenaar word by *Brommert* geopent *ibid.*
— by hem zyn vreemde die door de Gecommitteerden qualyk worden bejegent 2. 342. *a*
— by hem word niemand toegelaten, en zyn eeten zelfs doorzocht *ibid. b*
— word op een smeekschrift en aangebodene borgtocht niet uit zyn arrest ontslagen 2. 343. *a*
— word nauwer bewaart, en hem geweigert zyn zoon te helpen begraaven 2. 381. *b*
— en *van der Hyde* bekoomen volmacht tegen *van der Stel* 2. 424. *b*
— *Effect* daar van 2. 425. *b seq.*
Tauchers. Zie Duikelaars.
Tegelbakkery aan den Leeuwenberg 1. 85. *b*
Tegelsteen aarde 1. 272. *a*
Teken met schieten, en opsteeken van een Vlag, word van 't Stellenbossche hoofd gegeven, wanneer? 1. 93. *b*
Tellen, doen de Hottentotten tot tien 1. 435.
Tel-woorden der Hottentotten *ibid.*
Tent, is nodig by 't gebruik des warmen Bads 1. 339. *a*

Terra de Natal koopen de Hollanders 1. 62. *b*
— aldaar woonen de *Caffers* 1. 478. *a*
Testamenten der stervenden op 't schip, worden vervaardigt en ter uitvoeringe gestelt 1. 22. *b*
Testament, laat een kraamvrouw maaken 1. 387. *b*
Testamenten brengen den Secretaris veel geld op 2. 288. *b seq.*
— moeten bondig gemaakt worden 2. 289. *a*
Testicul moet zich yder Hottentot een laaten uitsnyden eer hy trouwen mag 1. 485. *b* 1. 506. *a*
— moeten zich de Hottentoten laaten uitsnyden 1. 506. *a*
— de oorzaak daar van is ongewis *ibid.*
— zou in de jeugd geschieden *ibid.*
— dit word wederlegt *ibid. b*
— de Schryver oordeelt dat het met het 9 of 10 jaar geschiedt *ibid.*
— word dikwils in de mannelyke jaaren eerst uitgesneden 1. 507. *a* 1. 511. *a*
— hoe deze uitsnyding volbragt word 1. 507. *b*
— dezelve geschiedt met een broodmes 1. 508. *a*
— de wonde word aardig opgevult en toegenaait *ibid.*
— — geneest schielyk 1. 509. *a*
— na de *operatie* smeeren zich de mans met vet *ibid. b*
— deze uitsnyding is onzeker van waar ze haar oorsprong heeft 1. 511. *b*
— of de zelve een zoort van Godsdienst is 1. 512. *b*
Tetragnocarpos Africana, 2 zoorten 1. 303. *a*
Thee, een remedie voor de Dronkenschap 1. 404. *b*
Theunis Gerbrants van der Schelling, geniet veel goeds van een Hottentot 1. 439. *a*
Thibault (*Daniel*) word Secretaris van de Justitie-Raad, waar door? 2. 193. *b*
— was door zyne hoogmoed haast schielyk gevallen *ibid.*
— zyne Secretary laat de Gouverneur *van Assenburg* verzegelen 2. 194. *a*
— ondertusschen word een ander *ad interim* in zyn plaats gestelt *ibid.*
— word gepardonneert, en in zyn ampt herstelt 2. 438. *a*
Tholen, of kaauwen, worden niet veel geacht 1. 223. *b*
— onthouden zich op steenklippen *ibid.*
— leeven van wilde amandelen en akers *ibid.*
— men zoude ze konnen leeren spreeken *ibid.*
Thos, een wild Dier, zoude een jakhals of kruis-vos zyn 1. 203.
— daar van zyn twee verschillende meeningen *ibid. b*

Thymelæa Africana, Afrikaanſche Mezereon, 11 zoorten 1.303.*b*
Tiende der Veldvruchten is voor de Compagnie 1.141.*b* 2.271.*a*
—— word haar voor de deur van 't Magazyn gebragt 1.141.*b*
—— hier in kan niemand de Compagnie licht bedriegen *ibid.*
—— is van brood en zaay-koren niet gegeven geworden *ibid.*
—— waar van gegeven moeſt worden 2. 272.*a*
—— hebben de Bediende der Compagnie niet gegeven, waarom? *ibid.*
—— moet nu ook van brood en zaay-koren gegeven worden *ibid. b*
—— zoude ook van Wyn gegeven worden *ibid*
—— als van 't veld moeſte gehaalt worden, zoude 't ſchade zyn *ibid.*
—— kan niet verpacht worden, waarom? 2. 273.*a*
—— word den leverancier van 't Koren van de betaaling afgetrokken *ibid.b*
—— moet zo veel gelevert worden als yder opgegeven heeft *ibid.*
Tiende, hoe veel de Compagnie jaarlyks omtrent heeft 2.275.*a*
Tithymalus Africanus, Afrikaanſche Wolfsmelk, 5 zoorten 1.304.*a*
Toeſtel tot een Hottentotſche Bruiloft 2.16.*a*
Toetsſteenen vindt men aan den oever der Zee 1.275 *b*
Du Toit (*François*) wil naar de Kaap ryden, dog verandert ras van beſluit 2.377.*a*
Du Toit (*Guillam*) word door den Vice-Landdroſt op een barbariſche wyze gevangen 2. 384.*b*
Tondel der Hottentotten 2.65.*b*
Tonyn word gevangen, en aan 't ſcheepsvolk gegeven 1. 14. *b*
Tonynen worden aan de Kaap gevangen 1. 250. *b*
—— beminnen de vrye Zee *ibid.*
Toppen, wat het zy by de Wyngaardeniers 1. 150. *a*
Toren van de Kaapſche Kerk heeft twee klokken 1. 234. *a*
Torpedo. Zie Dril-viſch
Tortelduiven zyn overvloedig aan de Kaap 1. 223. *a*
—— hebben goed vleeſch *ibid.*
Tovenaar, daar voor is de Schryver van de Hottentotten geſcholden, waarom? 2.522.*a*
Tovenaars der Hottentotten zyn niet minder als dat 1. 528. *b*
Toveren, daar mede verontſchuldigen zich de Hottentotſche Artzen 1. 485.*a*
Tover goed noemen de Hottentotten hunne Medicimenten 2. 162. *b*
—— daar van neemt een Hottentot, 't geen wel gelukt *ibid. ſeq.*
Toverkonſt gelooven de Hottentotten voor zeker 1. 525. *a*
—— dit is een kenteken dat zy eene Opſtanding der dooden gelooven *ibid.*
—— der Hottentotten is geen noemens waard 1. 526. *a*
—— heeft de Schryver eens na hunne meening onder hen gepleegt *ibid. b*
Transport en koſtgeld betaalt de Schryver 1. 6. *b*
Transport maaken zommige dienaars van de Compagnie 2.254. *b*
—— wat het zy en hoe genaamt word *ibid.*
—— is in 't gemeen noch eens zoo groot als de ſchuld zelf is 2. 255. *a*
—— die een transport gemaakt heeft, moet lang dienen eer hy wat overwint *ibid.b*
—— word dikwils eer betaalt als verdient is, waar door? 2. 257. *b*
Transport moet iemand eerſt betaalen die een knegt hebben wil 2. 258. *a*
Travad-winden in de *Zona torrida* zyn gemeen 1. 30. *b*
—— zyn meeſt altyd veranderlyk 1.35.*b*
—— twee zyn gevaarlyk geweeſt 1.43.*a*
—— een Matroos breekt daar door zyn ſleutelbeen *ibid.*
Trocqueerders. Zie Ruilers
Trommelſlager op 't ſchip, wat zyne verrichting is 1. 11. *a*
Trompetter op 't ſchip, wat zyn werk is *ibid b*
Tropicus Capricorni is de Schryver gepaſſeert 1.41.*b*
Trouwe der Hottentotten 1. 121. *b*
—— is een van hunne deugden 2. 132 *b*
Trouwen mag een Weduwenaar of Weduwe weder, wanneer? 2. 316. *a*
Trouwing by de Hottentotten, word door de Prieſter uit de Bruids kraal of dorp verricht 2. 16. *b*
—— zeldzame Ceremonien daar by *ibid.*
—— van jonge luiden onder de Chriſtenen geſchiedt zondags 2. 305. *b*
—— omſtandigheden daar by voorvallende *ibid.*
—— op een zeldzaame wyze, waar van een voorbeeld 2. 429. *a*
Tuinen, wanneer aangelegt zyn aan de Kaap 1. 61. *a*
Tuin-vruchten ſteelen de Baviaanen 1.167.*b*
—— Salaad is van veelderhande zoort 1. 318.*b*
—— Kruiſſemunt 1.320.*b*
—— een huis in 's Compagnies Tuin vergunt de Gouverneur aan den Schryver 1. 50. *a*
—— die daar in gewoont heeft 2. 246. *a*
—— deszelfs langte en breedte *ibid b*
—— ſtaat zeer voor de Zuid-ooſte Wind bloot 2. 245. *b*
—— word door de zelve ſchrikkelyk geſchudt *ibid.*
—— in het zelve komt de Oppertuinman den Schryver bezoeken *ibid.*
—— die oordeelt dat het huis den Zuid-Ooſten

ten wind niet lang zou kunnen wederstaan *ibid.*
—— heeft boven en beneden een groot voorhuis *ibid.*
—— heeft boven en beneden 2 schoone kamers 2. 247. *a*
—— heeft in een van de kamers veel opgezette beelten *ibid.*
Tuinen, derzelver onderscheid en afdeeling 1. 152. *b seq.*
—— zyn 'er 3 aan de Kaap voor de Compagnie aangelegt 2. 240. *a*
—— zyn alle met schoone huizen voorzien *ibid.*
—— een legt 'er aan de Kaap, d'andere aan 't Ronde Bosje, en de derde is genaamt het *Nieuwe Land* *ibid.*
Tuin aan de Kaap is de beste 2. 243. *a*
—— heeft een wydt uitzicht *ibid.*
—— heeft plaizierige Wandelpaden *ibid. b*
—— heeft schoone Waterleidingen *ibid.*
—— kan met derzelver water besproeit worden *ibid.*
—— heeft een gemetzelde Vyver, die met boomen omzet is 2. 244. *a*
—— legt wat schuins *ibid.*
—— brengt zo wel inlandsche als vreemde Gewassen voort *ibid.*
—— is half met een hooge muur omringt. *ibid. b*
—— is met een brede gragt omcingelt *ibid.*
—— deszelfs *Allées* zyn met welriekende boomen beplant *ibid seq.*
—— in de *Allées* zyn schoone Vruchtboomen 2. 245. *a*
—— heeft noch veel zy-paden *ibid.*
—— heeft 3 hoofd-paden, die door den Tuin loopen *ibid.*
—— heeft veel groote en kleine Perken, waar in allerhande gewassen geplant staan *ibid. b*
—— brengt heerlyke witte, en roode Druiven voort 2. 246 *a*
—— over de zelve legt een stuk Wey-land *ibid.*
Tuinier moest aan den Schryver het gebruik der Tuin-vruchten toelaaten 1. 50 *a*
Tuin-sluipers 1 224. *a*
Tulipa, of Tulpen, zyn niet veel aan de Kaap 1. 324. *b*
Tulpa Africana, 1. 297. *a*
—— deze Tulp gelykt de Europeaansche Tuberozen *ibid. b*
Tulpifera arbor Africana 1. 304. *a*
Turf-aarde is aan de Kaap zoo goed als ergens anders 1. 272. *b* 1. 337. *b*
Tweede Rivier, welke die is 1. 102. *b*
Tweelingen moogen de Hottentotten niet groot maaken 2. 5. *b*
—— zo 't zoonen zyn, worden in 't leven gelaaten 2. 6. *a*
—— deze veroorzaaken groote vreugde *ibid.*
—— van dochters word eene weggedaan *ibid. seq.*
—— van een zoon en een dochter, daar van moet de dochter voort *ibid.*
Twyffelmaanden, welke die zyn, en waarom zo genaamt worden 1. 372. *a*
Tydt van eeten op 't schip 1. 24. *b seq.*
—— hoe lang de uit Holland koomende, en de naar Holland vertrekkende schepen aan de Kaap moogen leggen 1. 369. *b seq.*
—— drooge, is aan de Kaap vry gezonder als de regentydt 1. 371.
Tydeloozen, Afrikaansche 1. 294. *a*
Tydkortingen van 't scheepsvolk aan boord zyn verscheide 1. 12. *b*
Tygerbergen, waarom alzo genaamt worden 1. 77. *a*
—— zyn zeer vruchtbaar *ibid.*
—— zyn overal bekent *ibid.*
—— daar op en tusschen leggen 22 Hofsteden *ibid.*
—— deze hebben geen eigen naam *ibid. b*
—— hebben een grooten omtrek 1. 78. *a*
—— derzelver byzondere eigenschippen 1. 159. *b*
—— worden van een vruchtbaare dauw bevochtigt 1. 160. *a*
—— de Compagnie heeft daar een Vee-post opgericht 1. 76. *a*
—— in dit dal kan 't Vee geweidt worden *ibid.*
Tyger-boschkatten 1. 182. *b*
—— hunne vellen zyn gevlakt als die van een Tyger *ibid.*
—— zyn zo groot als een Vos *ibid.*
Tyger-valley is onvruchtbaar 1. 90. *b*
Tyger, word met een mes gedoodt 1. 186. *a seq.*
—— vleesch is zeer goed 1. 202. *b*
Tygers in America zyn gansch zwart 1. 202. *b*
—— en Pantherdieren, of die een aangenaame reuk hebben *ibid.*
Tyger-wolf, word verkeerdelyk *Thos* genaamt 1. 204. *a*
—— word beschreven *ibid. b*
—— onthoudt zich in diepe gaten en steenkloven *ibid.*
—— loert zeer op de Schaapen *ibid.*
—— heeft andere roofdieren tot vyanden *ibid.*
—— vreet de bedolvene lyken der Hottentotten op 1. 205. *a*
—— word voor de Avond-wolf gehouden *ibid.*

V.

Vaartuigen, of die te vaaren verboden word, als de Zuid-Ooste Wind waait 1. 378. *a*
Vader, durven de Hottentotten niet slaan 1. 514. *b*
—— moet eerst om verlof gevraagt worden, als een zyner Kinderen trouwen wil 2. 15. *a*

R E G I S T E R.

— bewilligt of des Bruidegoms verzoek, of slaat hem af *ibid. b*
Vader van de Bruid, moet aan de Kaap de Bruiloftsgasten tracteeren 2. 305. *a*
— staat d[illegible]wils alleen als Gevader by den doop va[illegible]n Kind 2. 311. *a*
— of hy zulks doen mag *ibid.*
— moet de Kinderen van 't eerste bedt een bewys doen, eer hy weer trouwen mag 2. 316. *a*
Val der eerste Ouderen, daar van hebben de Hottentotten door overlevering naricht bekomen 1. 499. *a*
Valeriana Africana, 3 zoorten 1. 304. *a*
Valken, zyn verscheide zoorten 1. 225. *a*
Varen, Afrikaansche, 5 zoorten 1. 294. *b*
— Afrikaansche Boom-vaaren 1. 300. *b*
Varenius begaat onwetend een misslag 1. 366. *a*
Varkens worden in menigte door de Slaaven gemest 1. 397. *a*
— veroorzaaken een ongezonde lucht *ibid.*
— daar van zyn veelderley zoorten aan de Kaap 1. 196. *a*
— de Europeaansche zyn bekent *ibid.*
— de Javaansche worden beschreven *ibid.*
— deze hebben hard spek *ibid.*
— het vleesch kan gerookt worden *ibid.*
— wilde zyn 'er niet veel aan de Kaap *ibid.*
— Aardvarkens. Zie Aardvarkens
Varkens vleesch moogen de Hottentotten niet eeten 2. 58. *a*
Vasco de Gama begint een dappere onderneeming 2. 175 *b*
— verlaat zich alleen op zyn Compas *ibid.*
— vind veel wederstand by de zyne *ibid.*
— komt eindelyk aan 't Voorgebergte *ibid.*
— geeft 't zelve de naam van *Capo de los totos Tormentos* *ibid.*
Vaten met wyn of bier moeten op eenmaal afgetapt, en in *bouteilles* bewaart worden 1. 34. *b*
— manqueeren aan de Kaap, en zyn zeer duur 1. 151. *b*
— om met water te vullen, worden schoon gemaakt 1. 328. *b*
— worden gevult *ibid.*
Vaste goederen worden by opveilinge verkocht 2. 297. *a*
Udiquas manier van kryg te voeren 2. 141. *b*
Vechten, doen de Hottentotten met hunne Kirri-stokken 2. 47. *a*
Vecht-konst verstaan de Hottentotten uit de natuur 2. 105. *a*
— daar in geeven zy de Europeaansche Schermmeesters niet toe *ibid.*
Vecht-ossen der Hottentotten worden beschreven 2. 38. *a*
— worden tot den kryg geoeffent *ibid. b*
— dienen om de vyanden onder de voet te loopen *ibid.*
— zyn den Europeaanen gevaarlyk *ibid.*
— de Schryver is 'er van in gevaar geweest 2. 37. *a*
Vee word van de Hottentotten gehandelt 1. 73. *a*
— bezit de Heer *Van der Stel* zeer veel 1. 100. *a*
— daar toe zoekt hy een goede Weyde *ibid.*
— is aan de Kaap in overvloedt 1. 143. *b*
— lydt schade van wilde dieren 1. 144. *a*
— word 's nachts aardig van de Hottentotten bewaart 2. 37. *a*
— gebruiken de Hottentotten niet veel om te slachten 2. 41. *b*
— verkoopen de Hottentotten aan de Compagnie *ibid.*
— schenken de Hottentotten den Gouverneur 2. 42. *a*
— bieden zy den Europeaanen te koop aan *ibid.*
— word ook aan andere arme Hottentotten verhandelt *ibid. b*
— is by de Hottentotten niet duur in te handelen 2. 98 *a*
— daar van schryft de *Autheur* uit ervarenheid *ibid. b*
Vee-Arts woont 'er in elke Kraal een 2. 40. *a*
Vee-kudde van Ossen, Koejen, enz. heeft yder Dorp maar een 2. 34. *a*
— vermeerdert zich ras by de Hottentotten *ibid.*
Vee-hoeder hebben de Hottentotten geen byzondere *ibid b*
— wanneer zy 't Vee uit en indryven *ibid.*
Vee-Weyde is in de Tyger-Valley goed 1. 90. *b*
— voor het Vee is zeer goed 1. 130. *b*
— is des zomers en winters onderscheiden 1. 353. *a*
Vel aan de huid vast gegroeit, bedekt de schamelheid der Hottentottinnen 1. 512. *a*
Velle-bereiding, daar omtrent is *P. Tachart* in zyn meening geheel mis 2. 45. *b*
Vellen, bereiden de Hottentotten zelve 2. 80. *a*
— met schaapvet te besmeeren, en dan uit uit te kloppen *ibid. b*
— zy gebruiken ook versche koe-mest daar toe *ibid.*
— stinken zeer *ibid.*
Veld-ajuyn, Afrikaansche, 3 zoorten 1. 299. *b seq.*
Veld-vruchten, moeten afgesneden worden, wanneer 1. 135. *b*
— Zyn vry van Tiende, behalven 't koren 1. 142. *a*
Veld-schoenen der Europeaanen zoeken de Hottentotten, en eeten ze op 2. 59. *b*
— worden beschreven 2. 60. *a*
— worden heel veel aan de Kaap gedragen *ibid.*

— wor-

—— worden van de Hottentotten uit luyheid gegeten ibid. *b*
Venkel, Afrikaansche 1.294.*b*
—— gemeene 1.317.*a*
Venus ziektens moeten de Patienten op 't schip betaalen 1.22.*q*
—— zoo ook in 't Ziekenhuis aan de Kaap 2.230. *a*
—— deze hebben een byzonder kamertje 2.229. *b*
Verandering van het water onder de *Zona Torrida*, waar van daan komt 1.328.*b*
—— der Jaar-getyden aan de Kaap 1.344.*b*
Verbondt of Alliantie der Hollanders en Hottentotten, is niet in geschrifte vervatt. 448 *b*
—— word onverbrekelyk gehouden ibid.
—— is *of*-en *defensif* 1.449.*b*
—— maaken de Hottentotten onder malkander tegens een derde, op verscheide wyzen 2.141.*b*
Verbranding van 't gras met zekere omstandigheden 1.463.*b*
Verdeeltheid ontstaat onder de borgers over 't afzetten van *Poulle* en *Overholster* 2.399.*b*
Verdorde boomen staan op de bergen na *Constantia* 1.278.*b*
Vergenoegtheid is een der schoonste deugden der Hottentotten 2.128.
Vergiftigde wonden, hoe de Hottentotten geneezen 2.157.*a*
Verkochte goederen van Weezen worden in kas gebragt, wanneer? 2.200.
Verkopingen van vaste goederen brengen de Compagnie op, hoe veel? 2.282.*b*
—— van waaren veroorzaaken misnoegen by de inwoonders, waarom? 2.283.*a*
—— gedwongene, welke die zyn 2.294.*b*
—— zodanige heeft de Compagnie zomwylen ibid.
—— daar van heeft de Afslager geen voordeel ibid.
Verkoutheid is aan de Kaap een algemeene plaag 1.411.*b*
—— treft voornamelyk ook de kleine kinderen ibid.
—— krygen de gene die van kleding veranderen ibid.
—— zo ook die in de morgen-en avondlucht gaan 1.412.*a*
—— krygen de Hottentotten zelden ibid.
Verlof om mede naar de Kaap te reizen verzockt en verkrygt de Schryver 1.3.*a*
Verloofde moeten zich eerst by de Overigheid aangeeven 2.304.*a*
Vermillioen-Erts word in de bergen gevonden 1.279.*b*
Vermogen van een iegelyk Inwoonder word door Gecommitteerden onderzocht, waarom? 2.213.*a*
Verpachting geschiedt van Drank en Tabak, waarom? 2.275.*b*
—— word van den Gouverneur en Raad opentlyk bygewoont 2.276.*a*
—— word van te voren bekent gemaakt ibid.
—— daar mede word voorzichtig gehandelt ibid.*b*
—— word in slag geleidt ibid.
—— gelukt den Gouverneur wel 2.277.*a*
—— word niet wel geadministreert ibid.*b*
—— heeft de Heer *Heinsius* verandert en verbetert 2.278.*b seq.*
Verplanting der Wynstokken is nuttig 1.147.*a*
Verplantings-tyd van tuin-en keuken vruchten, wanneer? 1.153.*a*
Verre-gelegen, een Landgoed, waarom alzo genaamt is 1.99.*b*
Verrekkingen, hoe by de Hottentotten geneezen worden 2.157.*b*
Verschil wegens een Bron aan Riebeeks kasteel 1.123.*a*
—— ontstaat onder de Vloot-voerders 2.426.*b*
—— —— tusschen *Langendam* en *Blesius* 2.427.*a*
Verschot, een groot, doet de Compagnie aan de Kaapsche Inwoonders 1.62.*a*
Verspieders worden by de Hottentotten gedoodt 2.147.*b*
Verstorvene, voor derzelver wederkomst vreezen de Hottentotten zeer 1.524.*b*
—— Hottentotten worden aardig in malkander gebogen en begraven 2.166.*a*
Vertrek des Schryvers uit Texel 1.8.*a*
—— der Retour-Vloot, wat daar by voorvalt 2.264.*a*
Vervaardiging der *Secretariale Instrumenten* brengt den Secretaris veel voordeel aan 2.290.*a*
Ververfching, krygt het volk der *Retour*-schepen door de kruissers 2.263.*b*
Verzoek om een Hottentotsche dochter doet des Bruidegoms Vader 2.15.
Vesting, de eerste, bouwt *van Riebeek* aan de Kaap 1.61.*a*
—— waar deszelfs water van daan komt 1.89.*a*
—— dezelve is door den Gouverneur *Bax* weder opgebouwt geweest 2.180.
—— word door zyne opvolgers verbetert 2.180.*b*
—— hoe dezelve aangelegt is geweest 2.223.*b*
—— de eerste word geslecht, en een grotere gebouwt 2.224.*a*
—— of de eerste of de tegenwoordige beter is 2.224.*a*
—— is van buiten schoon en aangenaam om aan te zien ibid.
—— is rondtom met pakhuisen en Ammunitiekelders voorzien ibid.
—— in dezelve woonen de handwerksluiden ibid.
—— heeft *W. A. van der Stel* door een ravelyn en bedekte weg versterkt ibid. *b*
—— heeft *L. van Assenburg* niet verder getracht

tracht te verbeteren, waarom? *ibid.*
—— heeft 5 Bolwerken, hoe die genaamt worden 2.225.*a*
Vet der Schaapen word voor boter gebruikt 1.143.*b*
—— daar met smeeren zich de Hottentotten, al stinkt het 1.441.*b*
—— 't zelve mengen zy ook wel met roet 2.44.*b*
—— van schaapen waarom zy liever tot smeeren gebruiken, als ander 2.49.*a*
Via lactea, of Melk-weg, wat de Scheepsvaarders daar van zeggen 1.36. *a seq.*
Vice Admiraal, is des Schryvers Scheeps-Kapitein 1.15.*b*
Vice-Landdrost *Montanus* word met soldaaten heen geschikt, om de onwillige gevangen te neemen 2.363.*a*
—— hoe hy zich hier in draagt *ibid.b*
—— word daarom weggezonden *ibid.*
Vice-Landdrost *Mart. de Meurs* rost een schoenmaker op Stellenbosch af 2.404.*a*
—— brengt denzelven in hechtenis *ibid.*
—— word beschreven wie hy geweest is 2.419.*a*
Victualien, ongezoute, bederven op Zee 1.35.*a*
Vierentwintig Rivieren, waarom dat Land alzo genaamt word 1.124.*a*
—— 't zelve is sterk bevolkt, en geeeft vet Vee *ibid.*
—— —— is zeer vruchtbaar *ibid.*
—— de Inwoonders hebben daar kleine handmolens *ibid.*
—— daar zyn slechte gebouwen *ibid.b*
Vierhoekige Afrikaansche Vrucht, 2 zoorten 1.303.*a*
Uilen Zie Nacht Uilen.
Vinder der Nieuwe Wereld wie geweest is 1.418.*b*
Vinken, zyn veelderley zoorten 1.225.*a*
—— de fraaiste zoort van die word beschreven *ibid.*
Viola Martia, Maartsche Violen 1.324.*b*
Violetten, van allerhande kouleuren 1.314.*a*
Visiym, word tot wyn-bereiden gebruikt 1.151.*a*
Visch in Hottentotsch-Holland is alleen Zeevisch 1. 103. *a*
—— in de Stellenbossche Rivier is zee-visch 1. 107. *a*
—— zonder schobben moogen de Hottentotten niet eeten 2. 58. *a*
—— of de Hottentotten die niet vangen konnen 2. 117. *a*
Visschen is verboden geweest 1.96. *b*
Visschers list by de Land-Valley 1.90.*a*
Visscher word van een *Pagger* gestoken 1.245.*b*
—— raakt daar door in groot gevaar *ibid.*
—— word weder genezen *ibid.*
Visschers, bequame zyn de Hottentotten 2.25. *a*
Visschers-hoek is een vrugtbare oordt 2.250.*a*
—— heeft een bequame woning *ibid.*
Visschery trekt de Heer *van der Stel* aan zich 1.96.
Visch-huis onder de Hanglip *ibid.*
—— tusschen de Stellenbossche en Hottentots-Hollandsche Rivieren *ibid.b*
—— aan de Kalk-baay *ibid.*
Visch-hond, hoe die is 1.235.*a*
—— kan een mensch inslokken *ibid.b*
—— heeft geen schubben *ibid.*
—— zyn zwaarte is aanmerkelyk *ibid.*
—— is gevaarlyk te vangen *ibid.*
—— is van twederley zoort *ibid.*
—— zyne benaaming *ibid.*
—— de twede zoort hoe die 'er uit ziet *ibid. seq.*
—— heeft een grote muil 1.236.*a*
—— heeft een kromme staart *ibid.*
—— heeft boven en onder drie ryen scherpe spitsige tanden *ibid.*
—— vreet gaarn mensche-vleesch *ibid.*
—— in hem zyn heele mensche beenen gevonden *ibid.*
—— deszelfs vleesch word aardig toebereidt *ibid.b*
—— daar van heeft de Schryver gegeten *ibid.*
—— in diergelyken heeft buiten twyffel *Jonas* gezeten 1.237.*a*
Vischryk is de Baay *Falze* 1.95.*b*
—— inzonderheid in de visch-hoek 1.96.*a*
Visiten by voornaame Perzoonen durft men zonder voor af te laaten vraagen niet verrichten 2.301.*a*
—— by zyns gelyken geschieden met een weinig onderscheid *ibid.*
—— by gemeene zyn deze omstandigheden niet nodig *ibid.*
—— by dezelve valt een kort *discours* voor, naderhand heeft men wat goeds te eeten en te drinken *ibid. b*
—— wat daar by voorvalt als ze aangenaam zyn *ibid.*
—— wat men ten einde daar van moet in acht neemen 2. 302. *a*
—— worden veelvuldig by den nieuwen Gouverneur, den nieuwen Predikant, en by *H. Hussing* afgelegt 2. 416.
Vitis Idæa Africana, 2 zoorten 1.304.*b*
—— *vinifera*, vruchtdragende Wynstok 1.324 *b*
Uitgang des oorlogs by de Hottentotten 2.143. *b*
Uitgezette Wachten zyn ingetrokken, wanneer? 1.462.*b*
Uitsnyden, moet zich yder Hottentot een *Testicul* laaten 1.506.*a*
—— de tyd daar van is niet bepaalt 1.507. *a*
—— daar by vallen aardige omstandigheden voor *ibid.*
Uitsnyder van de *testicul*, wat loon hy ontvangt 1.509.*b*
Uit-

REGISTER.

Uitsnyding van den *testicul* geschiedt met een bloed-mes 1.508.*a*
—— zulks lyden de *Patienten* geduldig ibid. *b*
—— de wonde word aardiglyk gevult, toegenaait en genezen ibid.
—— de Patient zyn lyf word met pis nat gemaakt 1.509.*a*
—— de gemaakte wonde geneest schielyk ibid.
—— daar by worden schaapen geslacht ibid.
—— wie iets van 't vleesch krygt ibid.
—— de oorsprong daar van is onzeker 1.512. *b*
—— is een zoort van Godsdienst by hen ibid.
Uittreeden en schoonmaaken van't koren, geschiedt op een aardige manier 1.141.*a*
Vlag op het Leeuwen-hoofd 1.83.*b*
—— word om de *Retour*-schepen 's jaarlyks verandert 1.84.*a*
—— tot wat einde ibid.
—— op't Robben-Eiland ibid. *b*
Vlaggestok op 't Stellenbossche Hoofd 1.93.*b*
—— word daar niet meer op gevonden ibid.
Vleermuizen zyn 'er overvloedig aan de Kaap 1.224*b*
—— een ongemeene groote ibid.
Vleesch, hoe veel de Compagnie jaarlyks gebruikt 1.131.*b*
—— waar het beste te koop is ibid.
—— van Schaapen is heel goed 1.143.*b*
—— verkoopen de Europeaanen duur 1.144.*a*
—— van gestorve beesten eeten de slaaven ibid.*b*
Vleeesch word aardig bereidt by een Hottentotsche Bruiloft 2.20.*b*
Vleeschhouwers ambagt verstaan de Hottentotten wel 2.84.*b*.
—— hier van oordeelt *Meister* heel slecht 2.85. *a*
Vliegen vindt men hier van verscheide zoorten 1.260.*b*
—— tegen dezelve moet men zich voorzien 1.261.*a*
—— groene, een zoort van spaansche muggen ibid.
—— dienen om blaaren te trekken ibid. *b*
Vliegende Visschen worden zeer vervolgt 1.232.*b*
—— worden ras vermoeit van 't vliegen ibid.
—— konnen niet lang buiten 't water blyven ibid.
—— zyn veelderhande zoorten 1.233 *a*
—— hebben een tamelyk onderscheid ibid.
—— worden ook zee-zwaluwen genaamt ibid.
—— hebben lekker vleesch ibid.*b*
—— worden alleen binnen de *Tropici* gevonden ibid.
Vlier, gemeene 1. 324. *a*
Vloedt en Ebbe in 2 uuren zevenmaal verandert 1.359.*a*
—— byzondere omstandigheden daar by ibid. *b* seq.
Vloojen, vindt men veel aan de Kaap 1.262.*a*
—— zyn 't meest by 't vee te vinden ibid.*b*
—— daar van worden de Hottentotten zeer geplaagt ibid.
—— moeten daarom hun woning dikwils veranderen ibid.
—— een andere zoort ibid.
—— deze houden zich in stinkende poelen, en wateren op ibid.
—— zyn zeer nadeelig voor de menschen ibid.
Vloot van den Heer Gouverneur van Assenburg komt aan, en veroorzaakt veel vreugd, en droefheid 2.412.*b*
Vluchtelingen, Fransche, gaan naarstig ter kerke 2.238.*b*
Vluchtende Hottentotten moeten by de Boschjes mannen lyfberging zoeken 2 137.*b*
—— krygen by de Hottentotten nooit *pardon* 2.146.
Vluchtige Inwoonders, die niet voor 't Gerecht willen verschynen, geeven een smeekschrift over 2.365.*a*
—— hier over een curieuse aanmerking ibid.*b*
—— worden voor de eerstemaal by *edict* geciteert 2.366.*a*
—— worden andermaal geciteert 2. 367. *b*
—— worden voor de derdemaal geciteert 2.368 *b*
—— verschynen hier op ook niet ibid.
—— worden voor de vierdemaal *ex superabundanti* geciteert 2.371.*b*
—— verschynen evenwel niet ibid.
Vluchtige zoekt men door een Vrygeley-brief in handen te krygen 2.374.
—— dit zoeken twee borgers door een bygevoegde brief te weeg te brengen 2.375.*a*
—— blyven na lang toeven evenwel weg 2.377.
—— verzoeken na gegane Sententie den Heer Fiskaal hunne zaak aan te neemen 2.380 *a*
—— worden door den Land-drost noch scherp vervolgt ibid.*b*
Vluchtige Slaaven zouden door de Hottentotten doodgeslagen zyn 2.124.*b*
de Unie, een Oostindisch Schip, loopt in de haven *du Braya*, waarom? 1.15.*b*
Voeten breeken de Bootsgezellen op *St. Jago* van 't Zeewater open 1.21.*b*
Voetvolk offent zich met den Papegaai af te schieten 2.218.*b*
—— die hem afschiet is Koning ibid.
Vogel been, spits, gebruiken de Hottentotten in plaats van een naald 2.81.*a*
Vogels meening van de Hottentotsche Spraak 1.428.*a*
—— bericht van 't gras verbranden 1.463.*b*
—— —— van der Hottentotten Godsdienst

en danssen tegen de Maan 1.494.a
—— —— wegens de Schaape darmen is verkeert 2.19.b
Volmaaktheid der Astronomie is 't oogmerk van des Schryvers Reize na de Kaap 1.2.b
Vol zuipen, doen zich de Hottentotten niet by hunne vrolykheden 1.517.a
Vonnis word tegens de 9 Vluchtige gemaakt, waar in bestaan heeft 2.377.b
—— een ander word tegens hen gestreken 2.379.b
Voogt (Jan Hendrik) wil den Gouverneur niet te wille zyn 2.338 b
Voorgebergte van de Goede Hoop. Zie *Capo de bonne Esperance.*
Voorrecht word aan *Grimpe* toegestaan voor dat hy een brug gemaakt had 1.107.b
Voorrechten voert de Compagnie eenige in aan de Kaap 2.270.b
Voorslag van den Heer Baron *van Krosick* neemt de Schryver aan 1.2.b
Vooortplanting der Boomen zonder zaad 1.156
—— op wat wyze zulks geschiedt ibid b
—— van welke Boomen de proef daar van genomen is ibid.
Voorzichtigheid der Hollanders by 't openen van de poort der Vesting 2.142 a
—— van den Gouverneur *Bax* tegen de Hottentotten en Europeaanen 2.180.
—— der Compagnie blykt uit de bestiering van 't Voorgebergte 2.174.a
Voorzorg draagen de Hottentotten voor hunne kinderen 2.27.b
Vorschen. Zie Kikvorschen
Vossen aan de Kaap, worden Jakhalzen genoemt 1.203.a
—— koomen met de Kruisvossen over een ibid
Vrede, algemeene, maaken de Hollanders met de Hottentotten 1.462.b
—— maaken de Hollanders tusschen eenige strydige Hottentotsche Natien 1.464 b
—— by 't sluiten derzelve laat de Compagnie te gelyk Vee van de Hottentotten handelen ibid.
—— eer ze getroffen wierd, word een Europeaan met een vergiftige pyl geschoten ibid.
—— maaken alle Hottentotsche Natien met de Hollanders 2.142 a
—— dit Verbond bestaat alleen in woorden 2.144.b
—— word echter getrouwelyk nagekomen en gehouden ibid.
Vreemde Bok, heeft noch geen naam 1.170.b
—— —— word beschreven ibid. *seq.*
—— —— heeft heel goed vleesch ibid.
Vreemde Schepen brengen de Inwoonders aan de Kaap veel voordeel aan 2.265.
Vreemdelingen, welke taalen voor hen de nodigste zyn aan de Kaap 1.71.a
—— brengen de Scheurbuik mede aan de Kaap 1.401.b
—— sterven daar dikwils af ibid.
—— zulks leert de ervarenheid 1.402.a
—— moeten dagelyks voor huisvesting enz. eens zo veel betaalen als een Hollander 2.320.a
—— om wat reden zulks geschiedt ibid.
—— moeten de begravenis-onkosten dubbeld betaalen 2.320.b
—— worden van de Inwoonders wel ontvangen, en getracteert 2.320.a
—— hunne goederen worden in menigte aan de Kaap te koop gedragen 2.321.a
—— die hunne goederen moeten verkoopen, doen 'er schade by 2.32. a
Vreze voor de dood is by de Hottentotten gering 1.525 b
—— voor levend-begravene of weggeworpene kinderen word by hen niet geacht 2.9.b
Vriendschap der Borgers word niet verbroken 2.398.b
—— word over de afzetting van *Poulle* en *Overholster* verdeelt 2.399.b
Vroedvrouwen, ervarene, koomen uit Holland na de Kaap 1.389.a
—— de Kaapsche weeten dikwils weinig dienst te doen ibid.
—— hebben de Hottentotten ook 2.5.a
—— als deze koomt, moet de man wyken ibid.
Vroege Druiven zyn goed om te eeten 1.152 b
—— om wyn van te parssen zyn ze niet goed ibid.
Vrolyke dag op 't Schip 1.12.a
Vrolyk maakt zich een gansche Kraal by 't *anders maaken* 2.115.b
—— dit geschiedt als zy gelukkig geweest zyn tegens hunne vyanden ibid.
—— of als zy veele wilde dieren gevelt hebben ibid.
—— of als de zieke weder gezond geworden zyn ibid.
Vrolykheid op 't schip hoe gemaakt word 1.13.a
Vrouwen, Europeaansche, baaren aan de Kaap heel gemakkelyk 1.386.b
—— hebben aan de Kaap niet veel te verrichten 1.389.b
—— doen vroeg haar kerkgang ibid.
—— zyn zeer verlieft 1.390.a
—— lyden groote pyn aan de borsten ibid.b
—— by haar is de ongeregeltheid der stonden een zeldzaame plaag 1.408.a
—— trouwen vroeg 1.390.a
—— kyven dikwils in de Kerk om den rang 2.234.
—— haar byzondere list om haare onkuisheid te bedekken 2.308.b
—— bidden te vergeefs om de ontslaging van haare Mans 2.360.b
—— gaan nooit mede ter begravenis 2.314.b
Vrouwsperzoonen, hoe veel met den Schryver

ver uitgevaren zyn 1.12.a
— zyn in den aanvang aan de Kaap gebrek geweest 1.62.a
— worden uit Holland daar na toe gezonden ibid. a b
Vrouwelyk Geslacht is by de Hottentotten in gering aanzien 2.8 b
— Zie vorder op Wyven
Vruchten op *St. Jago* 1. 21. a
— worden aan de Kaap vroeg ryp 1.63.a
— wassen allerhande aan de Kaap ibid. 1.135.b
— moeten ras van 't veld gehaalt worden 1. 138.b
— wanneer die ingebragt worden 1.139.a
— draagen de Wynbergen ras 1.149 b
Vruchten der ge'ente boomen zyn heel aangenaam 1.156.b
— zyn niet ongezond aan de Kaap 1. 393. b
— moet men echter matig gebruiken, op dat ze niet te veel winden veroorzaken ibid.
— welke vruchten hier door verstaan worden ibid.
— waarom de Kaapsche gezond zyn 1. 394. a
— verwekken by de Inwoonders van de Kaap geen roode loop 1.401.a
Vruchtbaarheid des Lands aan de Kaap verschaft veel bezigheid 1.60.a
— der menschen aldaar 1. 62.b
— des Lands aan de Kaap is groot in bloemen, planten en boomen 1.63.a
— ook van vreemde Gewassen ibid.
— des Lands vergoedt den arbeid 1. 72.
Vrye Borgers, waarom de Kaapsche genaamt worden 2. 270.a
Vryery der Hottentotten dient veele Christenen tot beschaming 2.15. a
— word door een aardige stryd geeindigt 2. 16. a
Vryheid, groote, geeft de Heer *Van der Stel* in den aanvang aan den Schryver 1.50. a
— krygen de Borgers om met de Hottentotten te handelen 1.459.b
— hunne oude, zoeken de *Gunjemans* te vergeefs weder te krygen 1.461.b
— beminnen de Hottentotten in de hoogste graad 2.128.b
Vrywillige Verkopingen, wat die zyn 2.294 a
— zulke vallen jaarlyks zeer veel voor ibid.
— waar by de Vendumeester en bode groot voordeel trekken ibid.
Vuur, daar door jaagen de Hottentotten de schaapen 1.519.b
— de oorzaak daar van verhaalt een Hottentot aan den Schryver 1 520.b *seq.*
— des Schryvers meening daar van 1.521.a
Vuur, op wat wyze die van *Congo* maaken 2. 65.a *seq.*
— hoe de Hottentotten maaken ibid. b
— hebben de Hottentotten midden in hunne hutten 2. 76. a
— zy zitten om 't zelve in 't rond ibid.
— of de Hottentotten by nacht om hunne huizen hebben 2.77.b
— *Vogels* meening word wederlegt ibid.
— hebben ook zommige niet om hunne huizen ibid.
Vuursteenen leveren de leeuwe-knokken genoeg uit 1. 184. a
Vuursteenen worden overvloedig langs de wegen gevonden 1. 276. a
Vuur uitwerpende Berg op *del Fuogo* 1.13. b
Vyanden, uitheemsche, konnen aan de Kaap niet wel landen, waarom? 1.452.b *seq.*
— tegen uitheemsche en binnenlandsche gebruikt de Heer *Bax* voorzorg 2.183.b
Vyandlyke schepen worden gevreest, dog zyn Hollandsche 1.10.a
Vyfde Gebodt overtreeden de Hottentotten 2. 123 a
— hier in volgen hen veele Europeaanen na ibid.
Vygen, verscheide meningen daar omtrent 1. 158. b
— des Schryvers gedachten daar van 1.159.a
— verscheide zoorten 1.316.b
— Amerikaansche ibid.
— Afrikaansche, daar van zyn 36 zoorten aangetekent 1.305, *seq.*

W.

Waaren die men aan de Hottentotten 't best verhandelen kan 2.99.b
— voor welke men levensmiddelen van hen kan bekoomen 2.100.a
Wacht en ronde op 't schip, tot wat einde 1. 24.b
— boven in de mast, zyn werk ibid.
— op den Leeuwenberg, tot wat einde 1. 83.b
— in de groene Kloof, tot wat einde 1. 132. a
— moeten de borgers aan de Kaap 's nachts waarneemen 2.216.b
— word slecht verricht ibid.
— neemen zy niet alle in perzoon waar ibid.
Wachthuis zoeken de borgers te vergeefs te verkrygen 2.217.a
— daar toe had *Jan van Hoorn* hen een plaats willen geeven ibid.
— hebben zy noch het oude ten huidigen dage ibid.
Wachtels worden weinig gevangen 1.224.a
— dienen om 't weer te ontdekken ibid.
Wagenmakers Valley, deszelfs benaaming 1. 121.a
— is noch onlangs van de Hottentotten bewoont ibid.
Wapen-smids zyn de Hottentotten 2.91.a

R E G I S T E R.

Wapen-oeffening geſchiedt na de monſtering 2.218.*a*

Wapen-oeffening geſchiedt na de monſtering 2. 218.*a*

—— doen de Ruiters, met ſchieten na de ſchyf *ibid.*
—— doet het Voetvolk ook, met na de papegaay te ſchieten *ibid.b*
—— word van *Simon van der Stel* ingeſtelt 2.219.*a*
—— is van *W. Adr. van der Stel* afgeſchaft *ibid.*
Warm Bier word den Schryver geweigert 1. 11.*a*
Warme Baden zyn 'er twee aan de Kaap 1. 63.*a*
—— het eene is te heet 1.127.*a*
—— het andere is zeer goed, waar het legt *ibid. b*
—— de Schryver heeft het by ondervinding *ibid.*
—— aldaar woonen Hottentotten *ibid.*
—— 't zelve heeft *Ferdinand Appel* in eigendom gekregen *ibid.* 1.335.*b*
—— die van een nabyſtaand huisje groot voordeel trekt 1.335.*b*
—— de Schryver word daar van Leeuwen bezocht 1.128.*b*
—— daar by word Erts-droeſſem gevonden 1.277.*a*
—— 't welk een teken is dat 'er Erts in de Bergen is 1.280.*b*
—— hoe ver 't zelve van de Kaap aflegt 1.335.*b*
—— vliet uit een Berg 1.336.*a*
—— deszelfs water is op d'eene plaats warmer als op d'andere 1.337.*a*
—— op 't water dryft een vettigheid *ibid.*
—— is voordeelig te gebruiken 1.338.*a*
—— het water is helder en klaar 1.337.*b*
—— heeft een ſtaal-ſmaak *ibid.*
—— is goed om te kooken 1.338.*a*
—— —— tot Koffy en Thee *ibid.*
—— is verderffelyk voor 't Linnegoed *ibid.*
—— om daar te koomen is een wagen noodig, waarom? 1.339.*a*
—— is zeer heet, en ſteekt in den aanvang als naalden 1.340.*b*
—— men kan 'er niet lang in blyven, waarom? *ibid.*
Warme Wateren aan de Kaap, welke die zyn 1.88.*a*
Warmer is 't onder in 't Schip als boven 1. 329.*a*
Waſſchen, daar mede konnen de Hottentottinnen wel omgaan 1.439.*b*
—— doen zy veel voor de Europeaanen *ibid.*
—— doen zich de Hottentotten nooit met water 2.44.*a*
Water van de Zee heeft een byzondere kouleur in de *Zona torrida* 1.13 *a*
—— op *St. Jago* is uit de daar zynde bronnen goed 1.21.*a*
—— onder de Linie word ſtinkende, en baart wormen 1.32.*b*
—— hoe veel een iegelyk op 't Schip in 24 uuren te drinken krygt 1.33.*a*
Waters aan de Kaap, zyn veelderley zoorten 1.87.*a*
—— zyn van kouleur wit, rood, zwart *ibid.*
—— zommige zyn zoet van ſmaak, en worden brak *ibid.b*
—— —— zyn uit den aart zoutachtig *ibid.*
—— eenige zyn ganſch koud, en blyven zo 1.88.*a*
—— —— heel heet en warm *ibid.*
—— zyn gezond *ibid.*
—— worden niet licht vuil of ſtinkend *ibid. b*
—— welke van den Tafelberg afloopen 1. 89.*a*
—— in de Kaapſche Veſting *ibid.*
—— in Hottentotſch-Holland is zeer goed en koud 1.102.*a*
—— in de Bottelary is zeer weinig 1.110.*a*
—— op Drakenſtein, waar van daan zo menigvuldig is 1.116.*a*
—— aan Riebeeks Kaſteel is weinig en brak 1.122.*b*
—— verderft wegens de groote hitte in 't Schip 1.329.*b*
—— 't Kaapſche Water is beter als alle andere *ibid. b*
—— derzelver driederley onderſcheid aan de Kaap 1.327.*b*
—— die van de bergen afloopen, zyn goed en gezond 1.328.*a*
—— die in de dalen ontſpringen zyn zo goed niet 1.327.*b*
—— worden den zieken om te drinken gegeven, welke? 1.328.*a*
—— in de vaten bewaart, blyft zeer goed en word niet ſtinkend *ibid.*
—— houdt zich op zee goed, welk? *ibid. b*
—— word van gezonde Europeaanen weinig gedronken 1.331.*b*
—— word van de Slaaven koud gedronken *ibid.*
—— 't zelve is hen niet ongezond *ibid.*
—— wat van de zoete Wateren aan te merken is 1.332.*a*
—— zoutachtig, dryft alle onreinigheid uit het lichaam *ibid. b*
—— waar die roering by 't gebruik deszelfs van daan komt *ibid.*
—— word met de Europeaanſche Zuurbronnen vergeleken *ibid.*
—— zoutachtig word ras ſtinkend *ibid.*
—— wat daar de oorzaak van zy 1.333.*a*
—— oorſprong van 't zoete water 1. 352.*a*
—— daar aan hebben de *Suſſaquas* gebrek 1. 464.*a*
—— zoet water zoude uit de diepte der Zee konnen geſchept worden 2.447.*b*

Water-

Water-geschiedenissen, daar van word bericht gegeven 1. 327. *a*
Water-Krekers 1. 259. *a*
— Kefers *ibid.*
— Muizen zyn zeldzaam aan de Kaap *ibid.*
Water-molens, die aan de Colonie behooren, zyn 'er drie 2. 251. *a*
Water-Schildpadden, hoe die 'er uitzien 1. 195. *a*
— Ganzen, derzelver gestalte 1. 211. *b*
— Hoenders, zyn niet goed om te eeten 1. 213 *b*
— Slangen, zyn 'er verscheide zoorten aan de Kaap 1. 259. *a*
Water-meloenen, Indiaansche 1. 322. *a*
— zzn zeer goed voor den dorst *ibid.*
— zyn niet quaad voor Zieken die aan de Koorts leggen *ibid.*
Water-kers, Indiaansche 1. 321. *a*
Waversche Colonie, haare benaaming en oprichting 1. 126. *a*
— hoe ver van de Kaap aflegt *ibid.*
— haare grenzen *ibid.*
— is vruchtbaar *ibid. b*
— heeft noch weinig Inwoonders 1. 127. *a*
— 't Land hebben de Inwoonders te leen *ibid.*
— heeft geen Rechtbank noch Kerk *ibid.*
— — overvloed van goed en gezond water *ibid.*
— — warme Baden *ibid. seq.*
— de Moolen aldaar betaa't een zekere som aan den Kassier van Drakenstein 2. 214. *b*
Weduwen haar listigheid als zy wederom trouwen willen 2. 316. *b*
Weede, Afrikaansche 1. 301. *a*
Weegluizen zyn 'er veel aan de Kaap 1. 264. *b*
— houden zich veel in 't houtwerk op *ibid.*
— worden door oly-verf met quik gemengt verdreven 1. 265. a
Weën duuren by de Kaapsche Vrouwen niet lang 1. 386. *b*
Weêr doet het zaad aan de Kaap schade 1. 137 *b*
Weerlichten word aan de Kaap niet gevreest *ibid.*
Weesmeesteren-Collegie bevindt misslagen in hunne rekening, waar van daan? 2. 197. *b*
— bezorgt vlytig de Weezen der Compagnie-bedienden, en hunne goederen 2. 198. *a*
— heeft met de Weezen, die op reis sterven niet te doen, waarom? *ibid.*
— een zodanige mag de borgery voor zich niet oprichten *ibid. b*
— heeft onbekende Weezen *ibid.*
— bestaat uit even zo veel Compagnie-bedienden als borgers 2. 199. *a*
— word alle twee jaaren verandert *ibid.*
— *nomineert* nieuwe, dog de Raad van Politie *eligeert* ze *ibid. b*
— de Secretaris is altyd een bediende van de Compagnie *ibid.*
— *deputeert* twee van hunne leden by de verkoping der Nalatenschappen *ibid.*
— draagt zorg voor de opvoeding van gegoede Weezen 2. 200. *b*
— bemoeit zich niet met de arme Weezen *ibid.*
— geeft de Weezen verlof om te trouwen *ibid. seq.*
— houdt hnnne vergadering in de Vesting 2. 201. *a*
— hun Secretaris *Albert Koopman* verrykt zich onrechtvaardiglyk *ibid.*
— zyn bedrog word ontdekt *ibid.*
— doet zyne Weduwe *restitutie* geeven *ibid. b*
— de Vendu meester heeft van deze verkopingen goed voordeel *ibid.*
Weg naar Hottentotsch-Holland is twederley 1. 94. *a*
— is zeer aangenaam *ibid.*
— na 't warme Bad, een van die is zeer gevaarlyk 1. 333. *b*
— welke de beste daar na toe is *ibid.*
— deze word uitvoerig beschreven 1. 334. *a*
Wegen, gemeene, worden uit de borger-kas gerepareert en betaalt 2. 208. *b*
Weg slakjes zyn in groote menigte aan de Kaap 1. 266. *a*
— worden tot geneesmiddelen gebruikt *ibid. b*
Weisman (*Heinrich*) een Soldaat, sterft en word over boord gezet 1. 21. *b*
Weissenstäler Weyher, deszelfs byzondere eigenschap 1. 183. *a*
Welders, Commandeur, sterft op reis, en word aan de Kaap aan land gebragt 2. 423.
— zyne Lykstaatzie 2. 312. *b* 2. 423. *b seq.*
Welmoed, een schoon en vruchtbaar Landgoed 1. 105. *b*
Wensching des doods of de grootste vloek by de Hottentotten zy 1. 525. *b seq.*
Werking van 't warme Badt is zeldzaam en spoedig 1. 341. *a*
Werpen konnen de Hottentotten zeer net met hunne stokken, steenen enz. 2. 104. *b*
Wervelwind, zodanig een gelykt de Zuid-Ooste Land-wind aan de Kaap 1. 378. *a*
Wespen zyn overvloedig aan de Kaap 1. 268. *a*
— zyn de Europeaansche gelyk *ibid.*
Westhuizen (*Claas*) word op 't schip *ter Aa* in arrest gezet 2. 355. *b*
— word na eenige tyd weder ontslagen 2. 361. *a*
Weyde, de beste is des zomers voor 't Vee, waar? 1. 131. *a*
— des winters is de beste, waar? 1. 353. *a*
— deze veranderen de Hottentotten dikwils 1. 463 *b*
Wezeltjes, zyn aan de Kaap 1. 203. *b*
Wilde Dieren doen veel schade onder 't Vee. 1. 144. *a*
— een premie is gestelt voor de gene die ze dooden

dooden 2.212. *b*
—— word bedrog daar by gepleegt 2.213. *a*
Wilde Amandelen eeten de Hottentotten 2.59. *b*
—— deze moeten zy eerſt luſtig kooken *ibid.*
Wilde Wyngaard 1.290. *b*
Wilde Ezel. Zie *Zecora.*
—— Ganzen, zyn van driederley zoort aan de Kaap 1.211. *b*
—— —— vleeſch is lekker 1.212. *a*
—— Katten, zyn zeer veel aan de Kaap 1.182. *b*
—— Paarden 1.193. *b*
—— Zwynen zyn niet veel aan de Kaap 1.196 *a*
Wilhelm (Frederic) komt uit Aſie te rug aan de Kaap, en bezoekt den Schryver 2.421. *b*
van Willich (Nicolaus) word des Schryvers *Coobſervateur* 1.29. *a*
Wind-berg. Zie Duivels berg
Wind, contrary, verhindert des Schryvers vertrek uit Teſſel 1.7. *b*
Winden aan de Kaap, zyn ſchadelyk voor de Vruchten 1.64. *a*
—— zyn goed voor de gezondheid *ibid.*
—— achter den Leeuwenberg zyn ſchadelyk 1.86. *a*
—— des zomers en winters aan de Kaap, welke? 1.345. *a*
—— onder het Water, of die iets tot de Ebbe en Vloed hebben toegebragt 1.361. *b*
—— aan de Kaap, welke aan de Schepen voordeelig of ſchadelyk zyn 1.363. *a*
—— weeten de Hollanders naauw in acht te neemen *ibid. b*
—— zyn noch van niemand ter degen onderzocht *ibid.*
—— veroorzaaken dikwils veel rampen 1.365. *b*
—— die uit den Zuid-ooſten hebben den Schryver dikwils uit het bed gejaagt *ibid.*
—— deze waait zeer ſterk en lang 1.366. *b*
—— —— dwingt de menſchen hunne deuren en venſters toe te houden 1.367. *a*
—— —— doet de Schepen in de haven geen zonderlinge ſchade *ibid.*
—— —— is van de *Travad*-winden onderſcheiden *ibid.*
—— —— doet veel tot een gezonde lucht 1.371. *a*
—— —— ontſtaat uit de wolk van den Tafelberg 1.376. *a*
—— uit den Zuid-ooſten komt terſtond in den aanvang uit de wolk 1.377. *b*
—— waait zo lang als de wolk toevloed heeft *ibid.*
Winden (beſlotene) des lighaams, een algemeene quaal aan de Kaap 1.411. *a*
—— waar uit die ontſtaan *ibid.*
—— hulpmiddel daar tegen *ibid. b*
Winſt op Koopmanſchappen by opveilinge verkocht is dikwils meer als een Kapitaal 2.285. *b*
Winter reis naar Ooſtindien is gevaarlyk 1.5. *a*
Winter-Tarwe aan de Kaap 1.324. *b*
—— Koren of groote Rogge *ibid. a*
Winter-winden zyn zeer ſterk als ze waajen 1.345. *a*
Wiſſelbrief word den Schryver niet betaalt 1.53. *a*
Wit Kryt is aan de Kaap 1.272. *b*
—— —— word tot het witten der huizen gebruikt *ibid.*
Wit Lynwaad word door 't warme Badwater bedorven 1.358. *a*
Witte wateren aan de Kaap, zyn helder, klaar en dun 1.330 *a*
—— vlieten van de bergen af, en loopen over kezelſteenen *ibid.*
—— daar van gaat niets op de grond zitten, en zyn gezond *ibid.*
—— hebben geen reuk, en worden niet ſtinkend in de vaten *ibid. b*
Witte Vloed is een gemeene Krankheid aan de Kaap 1.408 *b*
Witzen (Nicolaas) doet den Schryver grooten dienſt 1.5. *b*
—— heeft voortreffelyke *Qualiteiten* 1.6. *b*
—— zyn Relaas van de Hottentotſche Spraak 1.428. *a*
Wolfsmelk, Afrikaanſche, 5 zoorten 1.304. *a*
Wolk, zwarte, ziet de Schryver voor de eerſtemaal in de Melk-weg 1.36. *b*
—— deszelfs figuur, grootte en andere eigenſchappen 1.37. *a*
—— gedachten van 't Scheepsvolk daar van *ibid.*
Wolk die den Tafelberg bedekt, waar na in den aanvang gelykt 1.373. *a*
—— des Schryvers gedachten daar van 1.374. *a*
—— van den Leeuwenberg is geen onfeilbaar kenteken van de Noord-Weſte wind *ibid. b*
—— van den Tafelberg is zo klein niet als de eerſte Scheepvaarders voorgegeven hebben *ibid.*
—— deszelfs geſtalte word beſchreven 1.376. *b*
—— bedekt zo wel de Wind als de Tafelberg *ibid.*
—— ziet 'er anders uit als zy water by zich voert 1.377. *b*
—— neemt niet af al is't dat haare zichtbaare deelen weggaan *ibid.*
—— haare weggaande deelen zien aan de klippen bleek-graauw uit *ibid.*
—— zo lang zy toevloed heeft, houdt de wind aan *ibid.*
—— word dun en doorſchynend, zo dra de toevloed ophoudt *ibid.*
Wolken, uit dewelke een wind ſchynt voort te koomen, zyn twederley 1.379. *b*
—— zien 'er in de open Zee pik zwart uit *ibid.*
—— op den Tafelberg, zien 'er wit of lichtgraauw uit *ibid.*
—— uit

—— uit deze beide schynt zo wel de *Travad*-wind in de Zee, als de Zuid-Ooste Wind aan de Kaap te ontstaan *ibid. seq.*
—— op den Tafelberg hoe geteelt worden 1. 381. *a*
—— uit dezelve ontspringt de Zuid-Ooste Wind, hoe? *ibid.*
—— zonder dezelve kan de Wind niet zyn *ibid. b*
—— deze veroorzaakt een witte streep *ibid.*
—— zwarte aan 't Leeuwen-hoofd bewyzen de gegevene oorzaak 1.382 *b*
Wolven zyn twederley zoorten aan de Kaap 1. 304. *a*
—— gemeene of Europeaansche *ibid.*
—— Tyger-wolven. Zie Tyger-wolven.
Wonden, opene, by scheurbuik, maaken de cuur zwaar 1.405 *a*
Wondkruidt, Afrikaansch, 1.294.*b*
Wonderboom, Afrikaansche 1.301.*a*
Woning veranderen de Hottentotten om twee oorzaaken 1.517.*b*
Wormen groejen in 't zoet water onder de Linie 1.32 *b*
—— van byzondere gestalte houden zich in 't water op 1.258.*a*
—— deze zoeken haar voedzel in zee *ibid.*
—— —— worden zelden gezien *ibid.*
—— een zoort van roode wormen, die grooter zyn als een duizend-been *ibid. b*
—— deze bersten als men 'er op spuwt *ibid.*
—— geeven een elendige stank van zich *ibid.*
Wormkruid, Afrikaansch, 2 zoorten 1.303.*a*
Wortel van *Arum* is zeer scherp 1.288.*b*
—— word beschreven *ibid.*
—— —— van de Hottentotten gegeten *ibid.*
Wortelen moeten de Hottentotsche Wyven zoeken 2.25.*b*
—— zoeken zy eerst als het zaad afgevallen is *ibid.*
—— graaven zy met een stok of een yzer uit 2.26.*a*
—— wasschen en kooken dezelve *ibid.*
—— moeten alle goed en gezond zyn die de Hottentotten eeten 2.59.*a*
—— braaden zy onder de asch 2.61.*b*
Woud in 't *Chirigriquas* Land is vol wilde dieren 1. 466. *b*
Wraak der Portugeezen aan de Hottentotten 1. 59. *a*
—— op wat wyze zy die van hun genomen hebben 2. 176. *b seq.*
Wraakgierig zyn de Hottentotten 2.32.*b* 2. 125. *a*
—— zyn ook veele Christenen *ibid.*
Wrattenkruid, Afrikaansch 1.304.*a*
Wyn die naar Indien zal gevoert worden, moet oud en goed zyn 1.34.*b*
—— word den Schryver een emmer van de Caapsche vereert 1.53.*b*
—— is vry van tiende 1.142.*a*
—— groeit aan de Kaap overvloedig 1.147.*b*
—— word schielyk overgestoken 1.150.*b*
—— word sterk op de moer *ibid.*
—— hoe ze bereidt word 1.151.*a*
—— word zelden opgevult *ibid.*
—— moet alle jaaren meest uitgedronken of verkocht worden *ibid b*
—— de oude neemt een Sek-smaak aan 1.152.*a*
—— goede drinken de reizigers en zeevaarders gaarne *ibid.*
—— van vroege druiven word tot azyn *ibid. b*
—— met hef gemengt is den Hottentotten een *delicatesse* 2.69 *b*
Wyn van 't ronde Boschje is zeer delicaat 2.241 *b*
—— tot deszelfs inoogsting worden twee Gedeputeerden gezonden 2.242 *a*
—— word in de Compagnies kelder gebragt, en verbruikt *ibid.*
—— hoe 't by die druive-lezing toegaat *ibid.*
Wyn moogen de Inwoonders by halve emmers verkoopen 2.281.*a*
Wyn-brandewyn drinken de Hottentotten gaarne 2.69 *b*
Wyn en Brandewyn, matig gebruikt, is nodig by de cuur van 't warme Badt 1.339.*b*
Wyn-en bier-*bouteilles* moeten gevult en bewaart worden, hoe? 1.35.*a*
Wyn en Brood, een Landgoed, waarom zo genaamt is 1.75.*a*
Wyn-Bouw is in den aanvang slecht geweest 1.146.*a*
—— vereischt zo veel moeite en arbeid niet als in Europa 1.150.*a*
Wynbergen worden bemist, omgespit en geschoffelt, wanneer? 1.135.*a*
—— zyn door de Europeaanen geplant geworden 1.146.
—— zyn 'er zeer veel aan de Kaap 1.147.*b*
Wyn-vaten, daar van is gebrek aan de Kaap 1.151.*b*
Wyn-Oogst word aan de Kaap gehouden; wanneer? 1.135.*a*
—— is doorgaans ryk en overvloedig 1.150.*a*
Wyn-most hoe bewaart word *ibid. b*
Wynstokken zyn den Hottentotten onbekend geweest 1.146.*a*
—— worden in den aanvang geplant en gelukken wel *ibid. b*
—— de geplante lyden groot ongemak *ibid.*
—— worden door verplanting verbetert 1. 147. *a*
—— worden voortaan op de manier als in Europa geplant *ibid.*
—— lyden ongemak van de meeldouw, sprinkhaanen en rupzen *ibid. b*
—— gelyk ook van de Zuiger, en van de sterke Zuid-Ooste wind 1.148.*a* 1.149.*a*
—— bekoomen haar zap met de andere planten en boomen *ibid. b*
—— nieuw-geplante, bekoomen ras, en draagen spoedig vruchten *ibid.*
Wynstok 1.3.4 *b*
Wyndruiven doen geen schade aan de gezondheid,

heid, waarom? 1.394.a
Wyntroſchels zyn aan de Kaap 1.223.b
—— zingen lieflyk ibid.
—— worden in menigte geſchoten ibid.
Wynruit, tamme 1.324 a
Wyven, oude, geneezen by de Hottentotten zomtyds de zieken 1.484.b
Wyven der Hottentotten hebben geen rang onder malkander 1.486.a
—— konnen den ſtrydt by de Hottentotten eindigen ibid.b
—— worden van hen nooit geſlagen ibid.
—— bekoomen het nat, waarom? 1.509.b
—— krygen by 't *anders maaken* niets als het nat 1.515.a
—— durven onder 't melken geen droppel daar van neemen of verlooren laaten gaan 1.519.b
Wyven en Mannen moogen niet met malkander eeten 2.21.a 2.20.q
—— rooken na de maaltyd *Dacha* 2.21.
—— ſchynen geen paar met malkander uit te maaken 2.24.b
Wyven der Hottentotten moeten wortelen zoeken 2.59.a
—— moeten Amandelen, *Arums*-wortelen, en 't zaad zoeken 2.26.a
—— —— alle dagen Hout haalen ibid.
—— —— de Mannen eerſt zad laaten eeten, het overige krygen zy ibid. b
—— zyn groter laſt en zorg onderworpen als de Mans ibid.
—— moeten nevens haare Mans s' nachts zorg voor 't Vee draagen 2.27.b
—— durven niets zonder verlof van haare Mans doen ibid.
—— draagen 't gantſche jaar door mutzen 2.48.b
—— beſmeeren haare hairen 2.49.a
—— haar *Character* hangt van dat der Mans af 2.51.a
—— eeten alleen zonder eenige rang in acht te nemen 2.64.
—— van 12 jaaren en daar boven hebben ringen aan haare voeten 2.52.b
—— blanketten ook haare aangezichten 2.56 a
—— zyn een remedie tegens de liefde ibid.
Wyf en Man by de Hottentotten moeten te zamen voor een huis zorg dragen 2.27.a
Wyf van een Hottentot moet drie dagen uitgaan en vaſten, als de man een Leeuw of Tyger gedoodt heeft 2.116.
—— de oorzaak hier van is twyffelachtig ibid. b

Y

Ys, is aan de Kaap weinig of niet 1.116.b 1.346.a
—— word niet dik, en ſmelt ten eerſten weder ibid.
Yzer-Erts, is aan de Kaap 1.279. *ſeq.*
—— weeten de Hottentotten te ſmelten 1.280.b
Yzer-hout, Afrikaanſch 1.301.b
—— is zeer hard als 't gedroogt is 1.302.a
—— is ook zeer zwaar, en zinkt als yzer ibid.

Z

Zaad word in de aarde geworpen; wanneer? 1. *ſ*. 135.a
—— moet niet heel dik gezaait worden ibid.b
Zaad, welke dieren, vogels en wormen aan 't zelve ſchadelyk zyn 1.137.a
—— word van den blixem of weerlicht niet beſchadigt ibid. b
—— hoe veel 't jaarlyks wederom uitlevert 1.138. a
Zaad verandert en verwildert aan de Kaap 1.153.a
—— moet alle drie jaaren op nieuw uit Europa koomen ibid.
Zaai-koren geeft geen tiende 1.142 a
Zaai-tyd der keuken vruchten 1.153. a
Zaajen geſchiedt aan de Kap, wanneer? 1.135.a
—— moet niet dik geſchieden ibid. b
—— kan men alle vruchten niet ibid.
—— doen de Europeaanen de Wynſtokken 1.146.b
Zak van leer draagen de Hottentotten om den hals 2.45.b
—— waar toe zy die gebruiken ibid.
—— draagen de Hottentotten ook om den hals 2.49.b
—— wat daar verder van aan te merken is ibid.
Zamen-jokking der Oſſen aan de Kaap 1.133.b
Zand verzamelt zich voor de uitvloejing van de Keizers Rivier 1.90. a
—— warm gemaakt, word tot bereiding des Wyns gebruikt 1.151.a
Zand-Valley maakt de Keizers-Rivier 1.89
—— word geopent, hoe? ibid.
Zandknypers, worden beſchreven 1.247.a
Zap bekoomen de Wynſtokken met andere boomen en planten 1.149. b
Zecora, mag geen Ezel genaamt worden 1.174.b
—— word na zyne eigenſchappen beſchreven 1.175. a
—— kan niet tam gemaakt worden ibid. b
—— is een recht Koninglyk preſent 1.176. a
Zee-Arend, (*Haliacetus*) aaſt zeer op de Viſſchen 1.208. a
Zee-Duiven zyn in menigte aan de Kaap 1.223. b
Zee Egelſlakken, worden beſchreven 1.239.b
—— konnen rauw en gekookt worden gegeten 1.240.a
—— hebben eyeren ibid.
Zee hond, is een kenteken van de nabyheid van de Kaap 1.46.a
—— daar van zyn 'er zeel veel daar omtrent ibid.
—— hunne vellen of huiden worden tot Tabaks-doozen gebruikt ibid. b
Zee-honden. Zie Robben.
Zee-Leeuw, in de Tafelbaai gezien 1.242.a
—— tot hem durft niemand naderen ibid.
—— word geſchoten ibid.
—— zyne geſtalte word beſchreven ibid. b

—— geeft

—— geeft veel traan ibid.
—— is zeer groot ibid.
Zee Koe, is een *Amphibion* 1.198 *b*
—— zoekt haar zekerheid in 't water 1.199 *a*
—— komt uit het zelve en vreet gras ibid.
—— heeft een sterke reuk ibid.
—— word van *Erasmus Francisci* Koevisch genaamt ibid.
—— aan welk deel van 't lyf dit dier kan doodgeschoten worden 1.200 *b*
—— heeft goed vleesch en spek 1.201.*a*
—— de Schryver heeft van 't vleesch gegeten 1.335.*a*
Zee-Ossen, of 'er die zyn 1.201.*b*
Zee-Paard, een Worm 1.258.*b*
—— word beschreven ibid.
Zee-Kreeften. Zie Hommers.
Zee Kraajen zyn beter als de Land-Kraajen. 1.214.*a*
—— der zelver vleesch is goed ibid.
—— de veeren zyn goed tot stoelkussens ibid.
Zee-Zwaluwen, beduiden zwaare stormt 1.30.*b*. 1.220.*b*
—— mag niemand van 't Scheepsvolk leed doen 1.220.*b*
Zee-Sterren, worden in menigte van de Zee opgeworpen 1.243.*a*
—— Zonnen, worden van de Liefhebbers bewaart ibid.
—— deze zyn beide overvloedig aan de Oevers ibid.
Zee-Spritzen, zyn aan de Klippen vast gegroeit ibid.
—— geeven altyd water van zich ibid.
—— 't is onzeker of 'er leven in is ibid.
Zee-Tongen, haare gestalte 1.250.*a*
—— worden beschreven ibid.
—— hebben 't beste vleesch onder de Visschen ibid.
—— 't zelve dient tot verquikking der zieken ibid.
—— —— versterkt de maag ibid. *b*
Zee-snoeken zyn 'er genoeg aan de Kaap 1.238.*a*
—— zyn goed om te eeten ibid.
Zee Varken, is een ongemeen groote en ongeschikte Visch 1.243 *a*
—— word beschreven ibid. *b*
—— heeft weinig vleesch, maar meest spek ibid.
—— word hier door Zeevarken genaamt ibid.
—— is van binnen als een Varken geformeert ibid.
—— zoude wel 200 pond aan spek uitleveren ibid.
Zee Vloo, hoe 'er uit ziet 1.257.*b*
—— plaagt de Visschen met steeken 1.258.*a*
Zee Luis, hoe 'er uit ziet ibid.
—— blyft onder water aan de Visschen hangen ibid.
—— zuigt dezelve geheel uit tot dat ze dood zyn ibid.
Zee-Ajuin 1.301.*b*
Zee Venkel, maakt het Zee-water groen 1.357.*b*
Zeekoe-Valley word beschreven 1.97.*a*
—— waarom zo genaamt word ibid.
—— is groot ibid. *b*
—— de Zee kan van daar niet gezien worden ibid.
—— daar in nestelen de vogels ibid.
—— is vischryk, waar door? ibid.
—— wie dezelve bezit 1.98.*a*
Zee-Trompet, een riet in Zee gegroeit 1.356.*a*
—— daar op blaast een Slaaf veel wel, en beschaamt de andere Trompetters ibid. *b*
Zee Water aan de Kaap ziet 'er groen uit, waar van? 1.356.*a*
—— deszelfs kouleur in de *Zona torrida* 1.13.*a*
—— —— eigenschappen 1.357.*b*
—— werpt een dooden op 2.428 *a*
—— gissing daar over ibid.
Zeilemaker op 't schip naait de doode in een *Comperse* 1.23.*b*
Zeilen moet men dikwils te rug onder de Linie, waarom? 1.36.*a*
Zevenboom, groeit menigvuldig 1.324.*a*
—— moet zorg gedragen worden dat geile ontuchtige Vrouwluiden daar niet by koomen. ibid.
van Zeil (*Willem*) heeft een treffelyk Landgoed 1.119.*b*
—— 't zelve is zeer wel gelegen voor den handel ibid.
—— heeft schielyk berouw van 't ondertekenen van des Gouverneurs geschrift 2.356.*a*
Ziegenbalgs bericht van de Hottentotsche Spraak 1.424 *b*
—— heeft van de Hottentotsche Godsdienst niets konnen gewaar worden 1.493.*a*
—— hoe zyne aan de Hottentotten gedaane vraagen beantwoord zyn ibid.
Ziek word de Schryver 1.10.*a*
—— zyne ziekte neemt toe 1.11.*a*
Zieke, hoe aan boord opgepalt worden 1.22.*a*
Ziekentrooster, wat zyn pligt is by de kranke ibid.
Ziekentroosters aan de Kaap zouden school houden 2.318.*a*
—— zyn luy en nalaatig ibid. *b*
Ziekte, Roodhond, wat zy 1.29.*a*
Zieken is 't Kaapsche water niet schadelyk 1.88.*b*
—— word 't zelve om te drinken geordonneert 1.325.*a*
Zieke noemen de Hottentotten betoverde 1.527.*a*
—— moeten een net om den hals draagen ibid.
—— moeten een eenigen Arts gebruiken ibid. *b*
—— zyn de Hottentotten niet veel, niet tegenstaande zy noch zo slecht leeven 2.161.*b*
—— of hy sterven zal of niet, dit probeeren de Hottentotten, hoe? waar mede? 2.163
—— word van Godt niets tegen hem gesproken 2.165.*a*
Ziektens, quynende, zyn 'er aan de Kaap niet 1.394.*b*
—— aanstekende, zyn onder de Europeaanen onbekent ibid.
—— —— der Slaaven, tast de Europeaanen ook aan 1.397. *b*
—— —— der Slaaven neemt onder de Europeaanen een andere eigenschap aan ibid.
—— van 't Vee houden de Hottentotten geheim 2.40.*a*
—— hoe zy 't zelve geneezen ibid. *b*
Zieke kosten de Compagnie jaarlyks zeer veel aan de Kaap 2.252.*b*
—— der aankomende Schepen worden in 't Ziekenhuis gebragt 2.262.*a*
—— hebben een Wacht by zich als zy daar heen gebracht worden, waarom? ibid.
—— kosten de Compagnie veel in 't Ziekenhuis 2.266.*a*
—— wat voor spyze zy genieten ibid. *b*
—— hoe veel zy de Compagnie jaarlyks kosten 2.267.*a*
—— neemen de Inwoonders gaarne in huis 2.319.*b*
—— voor dezelve moeten de Kapiteins dikwils een huis huuren. ibid.
Ziekenhuis, door *van Riebeek* gebouwt. 2.179.*a*
—— waarom in den aanvang gebouwt is 2.225.*b*
Ziekenhuis word een grooter en gemakkelyker gebouwt 1.226.*a*
—— wordt verder wydlopig beschreven 1.227.*a*
—— om 't zelve zyn veel boomen geplant 1.232.*a*
—— de waterleiding heeft *vander Stell* laaten maaken ibid.
—— aan 't zelve heeft *Heinsius* een fraaje *Inscriptie* laaten zetten ibid.
—— op de zolder konnen ook veel zieke leggen 1.231.*b*
Zieken-Vader heeft een fraaje wooning aan de linker zyde van den ingang 1.227.*a*
—— moet van alles *accuraat* boek houden 1.230.*b*
—— moet alle 8 dagen den Gouverneur een *extract* van alles overgeeven ibid.
Zieken-Moeder woont aan de linker zyde tegen den Leeuwenberg over 1.227.*b*
—— moet alle levensmiddelen verantwoorden 1.230.*a*
Ziekentrooster in 't Ziekenhuis, wat zyn werk is. 1.231.*a*
Zielverkoper, wat het zy? 2.254.*b*
Zilvermyn op Drakenstein 1.118.*b*
Zilver-Bergwerken zyn aan de Kaap op verscheide oorden 1.277.*a* 1.279. 280

R E G I S T E R.

Zilver Boom, Afrikaansche 1.289.*a*
—— daar van zyn omtrent *Constantia* zeer veele *ibid.*
—— het hout is nergens toe goed als tot brandhout *ibid.*
Zilver-Visch, deszelfs grootte 1.248.*a*
—— heeft goed vleesch *ibid. b*
Zingen, doen de Hottentotten niet op de Bruiloften 2. 21. *b*
Zomer-Vogels, vliegen even zo bont onder malkander als de rupzen 1.265.*b*
—— derzelver verscheide verandering is niet te tellen *ibid*
Zomer-wylen voor het Vee 1.130.*b*
Zomer Winden aan de Kaap, welke 1.345.*b*
—— zyn zeer onstuimig *ibid.*
Zona torrida passeert de Schryver 1.41.*b*
—— aldaar regent het weinig 1.42.*a*
—— —— lydt het Kaapsche Water eenige verandering 1.328.*b*
—— de hitte is daar onverdraaglyk *ibid.*
—— in deszelfs Zuidelyke gedeelte ontstaan veel *Travad* Winden 1.366.
Zondag, hoe op 't Schip geviert word 1. 26. *b*
Zon-Eclips by de *extraordinaire* Ebbe en Vloed 1.360.*b*
Zoon, de eerstgeborene is erfgenaam van zyn Vaders nalatenschap 2.23.*b* 2.28.*a*
Zoonen by de Hottentotten, durven hunne Moeders slaan, als zy tot een Man gemaakt zyn 1.514.*b* 2.29.*a*
—— Tweelingen, worden in 't leven behouden, en door een Manne bezorgt 2. 6. *a*
—— worden nooit weggeworpen 2. 9. *b*
—— voor hunne opvoeding draagen de Vaders ten dele zorg 2. 28.*a*
—— konnen by de Hottentotten in vier weeken een handwerk leeren 2.29.*b*
Zorgvlied, een Landgoed 1. 118. *a*
Zout is aan de Kaap overvloedig 1.63.*b* 1.273.*b*
—— heeft met het Europeaansche geen overeenkomst 1.342.*b*
—— hoe het in Europa gemaakt word 1.343.*a*
—— word uit zuiver regenwater aan de Kaap gemaakt *ibid.*
—— *Ludolfs* meening hier van *ibid.*
—— dit word in twyffel getrokken *ibid. b*
—— gebruiken de Hottentotten gansch niet 2.62.*a*
—— gebrek is in Africa niet 1.344.*a*
—— uit regenwater gemaakt, daar van gewaagt *Erasmus Francisci* *ibid. b*
—— vind men in de Valleyen 1.347.*a*
—— krygt het Vee aan de Kaap niet te likken 1.352.*b*
—— of iemand zonder 't zelve leeven kan 2.62 *a*
—— word in de maad December weggehaalt 1.350.*a*
—— elk haalt zo veel hy van nooden heeft *ibid.*
—— de Compagnie heeft 'er slecht voordeel by *ibid.*
—— hoe 't er uitziet *ibid.*
—— het Kaapsche is niet goed tot inzouten *ibid. b*
—— heeft Salpeter by zich 1.351.*a*
Zout Rivier 1. 73 *b*
—— is verlegt geworden *ibid*
—— zou door een Canaal in de Baay Falzo geleidt worden *ibid*
—— word verdorven door 't zand 1. 74. *a*
—— oude en nieuwe *ibid.*
—— is met veel Wel-zand aangevult *ibid.*
—— deszelfs Oever is zeer wel bebouwt *ibid. seq.*
—— —— benaaming 1.81.*a*
Zoutpannen in de groene Kloof 1.131.*b* *seq.*
Zoutpannen worden beschreven 1.347.*b*
—— zyn van 't Zee-water bevrydt *ibid.*
—— zyn 'er veele, en hier en daar verstrooit *ibid.*
—— derzelver grond is niet zandig 1.348 *a*
—— hebben geen eige bronaders 1. 349.*b*
—— de beste zyn by de *Kochaquas* te vinden 1.463.*a*
—— zyn ook in 't Land der *Damaquas* 1.475.*b*
Zuiger, een *Insect*, beschadigt den Wynstok 1.148 *a*
—— vreet de knoppen op *ibid.*
—— is niet veel van de knoppen te onderscheiden *ibid.*
—— is eerst onlangs bekent geworden *ibid. b*
—— kan een Wynstok in 't kort bederven *ibid.*
—— moet 's morgens vroeg daar uit gezocht worden *ibid.*
—— waar zyn oorsprong van daan is 1. 149. *a*
Zuid Ooste Wind duurt lang als hy koud waait 1.378.*b*
—— houd des daags en des nachts op gewisse tyden op te waajen *ibid.*
—— waait onfeilbaar lang als de tegen 't Oosten gelegene bergen met een witte wolk bedekt zyn 1.379 *a*
—— *Cartesii* meening van de Wind komt hier niet te pas *ibid.*
—— is van andere Landen en de Kaap merkelyk onderscheiden *ibid b*
—— wanneer aan de Kaap waait 1.93.*b*
—— slaat de haver uit 1. 136 *b*
—— beschadigt de Wynstok 1.149 *a*
—— is zeer onstuimig 1 345 *a*
—— waait zeer sterk en lang 1.366 *b*
—— dwingt de menschen de deuren en vensters toe te houden 1.367.*a*
—— droogt alles op en maakt de aarde dor 1 370.*b*
—— geeft een heldere en gezonde lucht 1.371.*a*
—— ontstaat uit de Wolk van de Tafel en Duivels en Windbergen 1.37?.*b*
—— eigenschappen, of hy lang of kort waajen zal, worden beschreven 1.378.
Zuid Weste Wind is zeer aangenaam als hy waait 1.345.*b*
Zuiker-Molen, een Hollandsch schip, is aan de Kaap in gevaar van te stranden 1.370.*b*
Zuiker-riet is op *S. Jago* in overvloed 1.21.*a*
—— word beschreven 1.312.*b*
Zuiver bloed moogen de Hottentotten niet eeten 2.58 *b*
Zuring groeit sterk aan de Kaap 1.311.*b*
Zwaluwen zyn driederley aan de Kaap 1.219.*b*
Zwaluwe Wortel, Afrikaansche, 3 zoorten 1.289 *b*
Zwarte Berg, houdt Erts in zich 1.278.*a*
—— daar is een warm Badt 1.336.*a*
Zwarte byzondere Wolk der Melk-weg 1.36.*b*
Zwarte Past, Afrikaansche 1.298.*b*
Zwavel-damp, is een teken van Erts 1.277.
Zwavelachtige Damp, kan de oorzaak van de Zuid-Ooste Wind aan de Kap niet zyn 1.380.*b*
Zweet des warmen Bads verzwakt niet 1. 339.
Zweet-Badt voor de Scheurbuik 1.402.*b*
Zwemmen, konnen de Hottentotten voortreffelyk 2. 118.*b*
—— hun zwemmen over een brede Rivier is merkwaardig 2.119.*a*
Zyde-steeken of *Pleuris*, is een gemeene ziekte aan de Kaap 1. 406. *a*
—— sterft echter niemand daar af *ibid.*

E I N D E.

h 3414

1. 414